ئۇيغۇرچە «جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى»
ژۇرنىلى جەۋھەرلىرى

ھىدايەت نۇلىرى

2

مىللەتلەر نەشرىياتى
بېيجىڭ

كىرىش سۆز

«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنلى دۆلەتلىك دىن ئىشلىرى ئىدارىسى قارىمىقىدا، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتى باشقۇرۇشىدا، مەركەزدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ تەستىقلىشى بىلەن نەشر قىلىنىپ، دۆلەت ئىچى ۋە خەلقئاراغا ئاشكارا تارقىتىلىدىغان ئۇنىۋېرسال ئىسلام ژۇرنىلى. بۇ ژۇرنال مەركەزدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر ھەم تارماقلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى بىلەن 1957 ـ يىلى تەسىس قىلىنىپ، ھۆكۈمەتنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى سىياسىتىنى نامايان قىلىپ، ھەر ساھەدىكى ئوقۇرمەنلەرنىڭ ئالقىشىغا ئېرىشكەنىدى، بىراق تۇرلۇك سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئارىلىقتا ئىككى قېتىم توختاپ قالغان. شىنجاڭدىكى كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن 1995 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا ئەينى ۋاقىتتىكى گۇۋۇيۈەن دىن ئىشلىرى ئىدارىسى بۇ ژۇرنالنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەستىقلاپ ۋە مەخسۇس ئالاقە چۈشۈرۈپ، شىنجاڭ دىن ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ ئۇيغۇرچە بۇ ژۇرنالنى زور كۈچ بىلەن قوللىشىنى تەلەپ قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق دىن ئىشلىرى ئىدارىسىمۇ 1995 ـ يىل 11 ـ ئايدا ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلىك مىللەتلەر ـ دىن ئىشلىرى ئىدارىلىرىگە «ئۇيغۇرچە ‹جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى› ژۇرنىلىنى تارقىتىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى.

مەركەزدىكى ئالاقىدار مەسئۇللار بۇ ژۇرنالنىڭ ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈشىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. ئەينى ۋاقىتتىكى مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى، دۆلەت ئىشلىرى كومىسسارى ئىسمائىل ئەھمەد، مەركىزىي كومىتېت بىرلىكسەپ بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، دۆلەتلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرى لى دېجۇ،

دۆلەتلىك دىن ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى يېڭ شاۋۇبىن قاتارلىق رەھبەرلەر ژۇرنىلىمىزغا مەخسۇس بېغىشلىما يېزىپ بېرىپ، ژۇرنالنى ياخشى ئىشلەشكە رىغبەتلەندۈردى.

مەركەز ۋە شىنجاڭدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلارنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ۋە قوللىشى ژۇرنىلىمىزغا پايدىلىق شارائىتلارنى يارىتىپ بەرگەنلىكى ئۈچۈن، 1996-يىلىنىڭ بېشىدا بۇ ژۇرنال رەسمىي ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى.

بۇ ژۇرنال ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن تەھرىر بۆلۈممىز جەمئىيىتىمىزنىڭ تۈپ مەقسىتى ۋە ژۇرنال ئىشلەش يۆنىلىشىدە چىڭ تۇرۇپ، ژۇرنال مەزمۇنىنى شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا زىچ بىرلەشتۈرۈپ، دۆلەتنىڭ دىنىي سىياسىتىنى، ھەر خىل ئالاقىدار قانۇن، قائىدە-نىزاملىرىنى تەشۋىق قىلىش، شەرىئەتنى توغرا شەرھىلەش، جۇملىدىن ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرى ۋە ئەقىدە-ئەھكاملىرىنى ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈپ چۈشەندۈرۈش، ۋەز سۆزلەش مەزمۇنى ۋە ئۇسۇلىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ئىسلام دىنىنى سوتسىيالىستىك جەمئىيەتكە ئۇيغۇنلىشىشقا پائال يېتەكلەش، ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەر ۋە ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئىككى مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشىغا تۆھپە قوشۇش ئاكتىپچانلىقىنى يەنمۇ قوزغاش، ئىسلام دىنىنىڭ ئىلغار مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تارقىتىش، ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا ئىسلام دىنى ئەقىدە-ئەھكاملىرىنى قېلىپلاشتۇرۇش، ھەر خىل بىدئەت تەلىماتلارغا تاقابىل تۇرۇش، ئىبادەت، قائىدە-يوسۇن، رەسمىيەتلەرنى يەنمۇ قېلىپلاشتۇرۇش، ھەر دەرىجىلىك ئىسلام جەمئىيەتلىرىنىڭ "كۆۋرۈكلۈك، ۋاستىلىك" رولىنى يەنمۇ جارى قىلدۇرۇشنى ئىلگىرى سۈرۈش، دىنىي زاتلار ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەتەننى، دىننى سۆيۈش روھىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۇلارنىڭ شىنجاڭنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقى، جەمئىيەت مۇقىملىقى ۋە ئىقتىسادىي تەرەققىياتىنى يۈكسەلدۈرۈشكە تۆھپە

قوشۇشقا يېتەكلەش قاتارلىق جەھەتلەردە ياخشى رول ئويناندى.

11 يىلدىن بۇيان تەھرىر بۆلۈمىمىز ژۇرنىلىمىزنىڭ تەھرىرلىك خىزمىتىدە ژۇرنال چىقىرىش نىشانىدا چىڭ تۇرۇپ، ئۇزلۇكسىز تۇردە ژۇرنالنىڭ سەھىپىلىرىنى كۆپەيتىپ، مەزمۇنىنى موللاشتۇرۇپ، بەت ئورۇنلاشتۇرۇشىنى جانلاندۇرۇپ، ژۇرنال سۈپىتىنى ئۆستۈرۈپ، ئىمكانىيىتىمىزنىڭ بېرىچە ژۇرنىلىمىزنى بىلىملىك، ئوقۇشلۇق، يېتەكچىلىك ۋە دەۋر روھىغا ئىگە قىلىپ چىقىشقا تىرىشتۇق.

ژۇرنىلىمىز ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن بۇيانقى 11يىل ئىچىدە 44سان ژۇرنال چىقىرىلىپ، 340 پارچىدىن ئارتۇق ھەر خىل دىنىي ماقالە ھەمدە دىنىي زاتلارنىڭ ئىلغار ئىش ـ ئىزلىرى، دىنىي زاتلار، كارخانىچىلار، مۇسۇلمانلارنىڭ مائارىپقا ئىئانە بېرىش، يول، كۆۋرۈك ياساش، نامراتلارغا، يېتىم ـ يېسىرلارغا، مېيىپلارغا ياردەم قىلىش، ئىتتىپاقلىق، دوستانىلىك روھىنى نامايان قىلىش پەزىلەتلىرى مەزمۇن قىلىنغان نەچچە يۈز پارچە ماقالە ئېلان قىلىندى.

ژۇرنىلىمىز ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، مەركەزدىكى ۋە ئاپتونوم رايوندىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلەر ژۇرنالنى كۆرۈپ ۋە قىزغىن قوللاپ، ژۇرنالنى تېخمۇ ياخشى چىقىرىش توغرۇلۇق مۇھىم تەكلىپلەرنى بەردى ۋە تېخمۇ يۇقىرى تەلەپلەرنى قويۇپ كەلدى. بۇ تەلەپكە يېتىش ئۈچۈن مەخسۇس شىنجاڭغا بېرىپ تىراژ توپلىغۇچىلار ۋە نۇقتىلىق ئاپتورلارنى قاتناشتۇرۇپ نەچچە نۆۋەت يىغىن ئېچىپ، ژۇرنالنىڭ ئاساسىي مەقسىتى، مەزمۇنى، بەت ياساش قاتارلىق جەھەتلىرى ئۈستىدە ئەتراپلىق پىكىر ئالدۇق، بۇ يىغىنلارغا ئاپتونوم رايونىمىزدىكى مۇناسىۋەتلىك رەھبەرلىرى قاتنىشىپ ۋە سۆز قىلىپ، بىزگە تېخمۇ زور ئىلھام بېغىشلىدى.

ژۇرنىلىمىز ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، ئاپتورلار قوشۇنى ئۈزلۈكسىز كېڭىيىپ باردى. پىشقەدەم ،ئوتتۇرا

ياشلىقلار ۋە ياشلاردىن بىر تۈركۈم ئاپتورلار مەيدانغا كەلدى، بولۇپمۇ بىرمۇنچە پېشقەدەم ئۆلىمالىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ ياشىنىپ، تېنىنىڭ ئاجىزلىشىپ قالغانلىقىغا قارىماي باشلامچىلىق بىلەن ئاكتىپ ماقالە يېزىپ، پېشقەدەم ئۆلىمالارنىڭ دۆلىتىمىزنىڭ يېڭى دەۋردىكى ئىسلامىيەت ئىشلىرىغا بولغان مەسئۇلىيەتچانلىقىنى ۋە مۇسۇلمانلار ژۇرنىلىغا بولغان كۆيۈنۈشى ۋە قوللىشىنى ئىپادىلىدى ھەمدە ئوتتۇرا ياش ۋە ياش ئۆلىمالارنىڭ ئاكتىپ ماقالە يېزىشىغا تۈرتكە بولدى. نەتىجىدە چەت ئەلگە چىقىپ ئىسلام ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئىلىم تەھسىل قىلىپ كەلگەن ئەھلى ئىلىملەرنى، ئىسلام ئىنستىتۇتى ۋە ئىسلام دىنى مەكتەپلىرىدە مۇدەررىسلىك قىلىۋاتقان ئۇستازلارنى، ئىسلام ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ھەر قايسى جايلاردىكى مەسچىتلەردە ۋەزىپە ئۆتەۋاتقان ئوتتۇرا ياش، ياش ئىمام-خاتىپلارنى ھەمدە ئىسلام ئىنستىتۇتىدا ئوقۇۋاتقان ئىختىساسلىق ياش تالىپلارنى مەركەز قىلغان بىر تۈركۈم ئاپتورلار مەيدانغا كېلىپ، مەملىكىتىمىز ئىسلام دىنى زاتلىرى ۋە ئۆلىمالىرى قوشۇنىنىڭ ئىزباسارسىز قالماسلىقىنى كاپالەتلەندۈردى.

بولۇپمۇ كىشىنى خۇشال قىلدىغىنى شۇكى، بىر تۈركۈم ئىقتىدارلىق خادىملار، زىيالىي خانىم-قىزلار، ئالىي، ئوتتۇرا مەكتەپ كەسپىي ئوقۇتقۇچىلىرىمۇ ئاپتورلار قوشۇنىمىزغا ئىشتىراك قىلىپ، مىللىتىمىز مۇسۇلمانلىرىنى توغرا يولغا يېتەكلەش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ يېزىقچىلىق ئىقتىدارى ۋە دىنىي تەتقىقات بىلىمى ئارقىلىق چوڭقۇر مەزمۇنلۇق ۋە ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈلگەن ماقالىلەرنى يېزىپ ئالاھىدە رول ئوينىدى.

خېلى يىللاردىن بېرى خەلقئارادىكى بولۇپمۇ غەرپ ئەللىرىدىكى بىرمۇنچە كىشىلەر ئىسلام دىنىنى "ئەسەبىيلىك"، "تېررورلۇق"، "زوراۋانلىق" ھەرىكەتلىرى بىلەن باغلاپ كېلىۋاتىدۇ، ئىسلام دىنى قاتتىق بۇرمىلانغان بۇ خىل بىر تەرەپلىمە قاراشلار دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى نۇرغۇن كىشىلەرنى قايمۇقتۇرۇپ،

ئىسلام دىنى توغرىسىدا بىرمۇنچە خاتا چۈشەنچىلەرنى پەيدا قىلدى. مىسىرنىڭ دىن - ۋەقفە ۋەزىرى، ئىسلام دىنى ئىشلىرى ئالىي كېڭىشىنىڭ رەئىسى دوكتۇر مەھمۇد ھەمدى زەقزۇق ئەپەندى «ئىسلام دىنىغا بولغان خاتا چۈشەنچىلەرنى ئايدىڭلاشتۇرايلى» دېگەن ئەسەرنى يېزىپ، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفتىن كۆپلەپ نەقىل كەلتۈرۈپ ۋە ئىسلام دىنىنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىنى چۈشەندۈرۈپ، ئالاقىدار مەسىلىلەرنى بىرقەدەر تەپسىلىي شەرھىلەش بىلەن يۇقارقىدەك بىر تەرەپلىمە قاراشلارغا كۈچلۈك رەددىيە بەرگەنىدى. دوكتۇر زەقزۇق ئەپەندىنىڭ بۇ ئەسىرىنىڭ بىر قىسمىنى پارچىلارغا بۆلۈپ ژۇرنىلىمىزدا بەرگەندىن كېيىن جەمئىيەتتە ياخشى ئىنكاس پەيدا قىلغانىدى. شۇڭا، ئۆزىمىزدىمۇ ئىسلام دىنى توغرىسىدا ئەتراپلىق چۈشەنچىگە ئىگە بولالمايۋاتقان كىشلەرگە ياردىمى بولار دېگەن مەقسەتتە، بۇ ئەسەرنىڭ ئىسلامشۇناس ئادىل ھاجى كېرەم ئەرەبچىدىن بىۋاسىتە تەرجىمە قىلغان بىرقەدەر تولۇق قىسمىنى مەزكۇر توپلامنىڭ بىرىنچى كىتابىدىكى ماقالىلارنىڭ ئالدىغا «ئىسلام دىنىنى توغرا چۈشىنەيلى» دېگەن سەھىپە تېمىسىدا بەردۇق.

يېقىنقى يىللاردىن بېرى، تۆۋەندىن نۇرغۇن ئەھلى ساھەلەر بىزگە خەت يېزىپ، تېلېفون بېرىپ ياكى ئۇچراشقان چاغلىرىمىزدا ئاغزاكى يوسۇندا ژۇرنالدىكى دىنىي ماقالىلەرنى توپلام قىلىپ چىقىرىپ بېرىش تەلىپىنى قويۇپ كەلدى، بەزىلەر بۇ ماقالىلەر بويىچە تور ئېچىشنى ياكى ئۆزلىرى توپلام چىقىرىشنى تەلەپ قىلدى، بەزىلەر ھەتتا ژۇرنال ماقالىلىرىنىڭ توپلىمىنى چىقىرىش ئۈچۈن توپلام لايىھىسى ۋە ماقالىلەر مۇندەرىجىسىنىمۇ ئەۋەتتى.

كەڭ مۇسۇلمان ئوقۇرمەنلەرنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن، ژۇرنىلىمىزدا 10يىل جەريانىدا ئېلان قىلىنغان 300 پارچىدىن ئارتۇق دىنىي ماقالىدىن 100 پارچىغا يېقىن نادىر ماقالىنى تاللاپ ئۇيغۇرچە

«جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى» ژۇرنىلى جەۋھەرلىرى ـــ «ھدايەت گۈلزارى» دېگەن نام بىلەن 1 ـ توپلامنى نەشر قىلدۇرغاندۇق.

1 ـ توپلام نەشردىن چىققاندىن كېيىن كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ قىزغىن ئالقىشىغا مۇيەسسەر بولۇپ، توپلامنىڭ 1 ـ تۈركۈمدە بېسىلغانلىرى تېزلا تۈگەپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، مىللەتلەر نەشرىياتى 1 ـ توپلامنى 2 ـ تۈركۈم بېسىپ تارقاتتى. شۇنداقلا كەڭ جامائەتچىلىكنىڭ تەلىپى ۋە مىللەتلەر نەشرىياتىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن ئىلگىرى ژۇرنالدا بېرىلگەن ئەمما 1 ـ توپلامغا كىرگۈزۈلمىگەن نادىر ماقالىلارنى تاللاپ (2006 ـ يىلدىكىلىرىنى قوشۇپ) مەزكۇر توپلامنى يەنى 2 ـ توپلامنى نەشرگە تەييارلىدۇق.

تەھرىر بۆلۈمىمىزدىن بارات ھاجى، شەمشىنۇر، ئەنۋەر ھاجىلار ۋە ئىسلامشۇناس ئادىل ھاجى كېرەملەر ئىلگىرى ژۇرنىلىمىزغا بېرىلگەن بىر قىسىم ماقالىلارنى كومپيۇتېردا تىزىش، كوررېكتورلۇق قىلىش، تەھرىرلەش ھالقىلىرىغا ئەجىر سىڭدۈرگەنىدى. بۇ قېتىم ماقالىلەرنى توپلامغا تەييارلاش داۋامىدا، ھەربىر ماقالىنى قايتىدىن تەپسىلىي تەھرىرلەپ، ئايرىم جايلىرىنى قىسقارتتىم ياكى تولۇقلىدىم. ماقالىلار نەشرگە تەييارلىنىپ بولغاندىن كېيىن، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭگو ئىسلام ئىنستىتۇتىنىڭ دائىمىي مۇئاۋىن مۇدىرى، ژۇرنىلىمىزنىڭ باش مەسئۇلى ئادىل ھاجى كېرەم ماقالىلارنى كۆرۈپ چىقتى.

بۇ توپلام جىددىي تەييارلانغانلىقى، سەۋىيەمنىڭ چەكلىك بولغانلىقى ئۈچۈن سەۋەنلىكلەردىن خالىي دېيەلمەيمەن. بۇنىڭدىن كېيىنكى توپلامنىڭ تېخمۇ ياخشى تەييارلىنىشى ئۈچۈن كەڭ ئوقۇرمەنلەردىن پىكىر، تەكلىپ، تەلەپلەرنى ئۈمىد قىلىمەن.

شەمشىدىن ھاجى

مۇندەرىجە

ئىمان، تەقدىر، ئەمەل ۋە ئەقىدىلەر

1. ئىمان ۋە تەپەككۇر 2
2. ئىمان ۋە ئىسلام توغرىسىدا سوئال ـ جاۋابلار 6
3. "لائىلاھەئىللەللاھۇ" كەلىمىسى ھەققىدە 15
4. ئىسلام دىنى ھەرقانداق ئىشتا نىيەتنى ئالدىنقا قويىدۇ ... 18
5. مەنىۋى بايلىق ۋە بەخت ـ سائادەت 24
6. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى پاك ۋە تەقۋادار بولۇشقا چاقىرىدۇ 32
7. ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى تونۇش ۋە ئۆزىنى بىلىش توغرىسىدا 38
8. ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلىش، شۇكۇر ـ قانائەت ۋە تىرىشچانلىق 44
9. جىھاد دېگەن نېمە؟ جىھادنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ 50
10. "ئىجتىھاد" ھەققىدە قىسقىچە تەھلىل 57
11. ئەمەل ۋە ئېتىقادتىكى "ئىخلاس" توغرىسىدا 62
12. ئاللاھ تائالانىڭ سىنىقىغا دۇچ كەلگەن ئۇچ كىشى ھەققىدە ئىبرەتلىك قىسسە 68

قۇرئان كەرىم

1. قۇرئان كەرىمنىڭ نازىل بولۇشى ھەققىدە قىسقىچە بايان 71
2. «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتىدىكى يېڭى يۇكسىلىش 76
3. «قۇرئان كەرىم»، تەرەققىيات ۋە بىز 83
4. «قۇرئان كەرىم» ئوقۇشتىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق 89
5. «قۇرئان كەرىم»دىكى تىلاۋەت سەجدىسى ھەققىدە 97
6. قۇرئاندىكى "سەبر" سۆزى ھەققىدە 103

7.«قۇرئان كەرىم» ۋە سۇيەتلىك تۇغۇت ئىلمى..... 107
8.«قۇرئان كەرىم»دىكى كۆز ـ قۇلاق ھەققىدىكى بايانلار
توغرىسىدا..... 115
9.«قۇرئان كەرىم» ۋە ئۆلچەملىك ئەرەب تىلى 123
10. «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىستىتىك ئالاھىدىلىكلىرى..... 128
11.دۇنيادا نەشر ھوقۇقى سۇرۇشتۇرۇلمەيدىغان مۇقەددەس
كىتاب..... 136
12.«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىشى
ھەققىدە ئەسلەتمە..... 140
13.ئوتتۇرا ئاسىيادا ساقلىنىۋاتقان ئەڭ قەدىمىي «قۇرئان كەرىم»
..... 144
14.مىسىرلىق دوختۇر «قۇرئان كەرىم»بىشارىتى بىلەن كۆز
دوختۇرىسى ياساپ چىقتى 145

فىقھى ـ شەرىئەت

1.فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى ۋە ئۇنىڭ بارلىققا كېلىشى... 148

ئىبادەت ۋە ناماز

1.ئىسلام دىنىدىكى ئىبادەتلەر ھەققىدە..... 158
2.نامازنىڭ ھېكمىتى ۋە ھۆكمى..... 173
3.جۇمە نامىزى 178
4.جۇمە نامىزى ۋە جۇمە خۇتبىسى ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار
..... 190
5.ئىككى ھېيت نامىزى ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار..... 198
6.نەپىلە نامازنىڭ پەزىلىتى ۋە ئۇنىڭ خاسىيەتلىرى..... 206

ھەج تاۋاپ

1.ھەج پائالىيىتىنى قانداق ئادا قىلىش كېرەك؟..... 211
2.ھاجىلار بىلەن كۆرۈشۈش ھەققىدە مەسلىھەت 224

زىكرى تەسبىھ

1.زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئەھمىيىتى 227
2.پەرز نامازدىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنىڭ

مەرتىبلىرى..... 235

ئىسلام دىنى ۋە ئىلىم ـ مەرىپەت

1.ئىسلام دىنى ئىلىم ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىدىغان دىن... 242
2.ئىسلام دىنى ۋە ئىلىم ـ پەن..... 248
3.ئىلىم تەلەپ قىلىش مەجبۇرىيىتى پەرز..... 255
4.ئىلىمنىڭ پەزىلىتى ۋە ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلاردا بولۇشقا تېگىشلىك زۆرۈر ئەدەپ..... 259
5.مۇسۇلمانلارنىڭ فىزىكا ئىلمىگە قوشقان تۆھپىلىرى 270

ئالىم ـ ئۆلىمالار

1.ئىسلام دىنى، يۇسۇپ خاس ھاجىپ ۋە قۇتادغۇ بىلىك 275
2.مەشھۇر دىنىي ئالىم ئابدۇقادىر دامۇللام ۋە ئۇنىڭ «نەسىھەتى ئاممە» رىسالىسى..... 305

ئىسلام دىنى ۋە ئەخلاق ـ پەزىلەت

1.ئىسلام دىنىدىكى بىرقانچە ئەدەپ ـ ئەخلاق 319
2.تەكەببۇرلۇق ھارامدۇر..... 324
3.ھەسەتخورلۇقنىڭ يامانلىقى ھەققىدە..... 328
4.بوھتان چاپلاشتىن ھەزەر ئەيلەڭ..... 332
5.مەنىۋى قاتىللىقنىڭ رەھىمسىز پاجىئەسى..... 333
6.ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق تەربىيىلەيلى..... 339

ئىسلام دىنى ۋە مەدەنىيلىك

1.ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك دۇنيا قارىشى..... 347
2.شەرەپ ـ نومۇسنى بىلىدىغان مۇسۇلمانلاردىن بولايلى 355
3.ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاقى ۋە مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى 362

ئىسلام دىنى ۋە ئىناقلىق ـ دوستلۇق

1.ئىسلام دىنى ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن 373

2. ئىتتىپاقلىقنىڭ دۇشمنى ـــ سۇخەنچىلىك 382
3. مۇسۇلمانلار قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتۈشى كېرەك 387
4. ئىسلام دىنىدىكى قوشنىدارچىلىق..... 394
5. مۇسۇلمانلار دوستلۇقنى قەدىرلەيلى..... 399

ئۆلۈم ۋە فىدىيە

1. قاتىللىق، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ئېغىر گۇناھ 403
2. ئىسلام دىنىدىكى فىدىيە بېرىش مەسىلىسى..... 407

نىكاھ ۋە ئەر ـ ئاياللار

1. ئىسلامدا ئەر ـ ئاياللار باراۋەرلىكى 411
2. «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەردىن ئىسلام
دىنىدا ئاياللارنىڭ ئورنى 414
3. ئاللاھ زىنانى قەتئىي مەنئى قىلىدۇ..... 421
4. مەھرى(تويلۇق)توغرىسىدا..... 428
5. مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ «قۇرئان كەرىم»دە بەلگىلەنگەن
ھوقۇقلىرى..... 430

ئاتا ـ ئانىلار ۋە پەرزەنتلەر

1. ئائىلە ۋە ئاتا ـ ئانا، پەرزەنتلەرنىڭ ھوقۇق مەجبۇرىيەتلىرى
..... 437
2. ئانىلارنىڭ ۋە بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە ئەھمىيەت بېرەيلى
..... 444
3. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت
بېرىشى توغرىسىدا 451
4. ئىسلام دىنى بالىلارنى بوۋاق سۈتى بىلەن بېقىشنى تەشەببۇس
قىلىدۇ 455
5. ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئاتا ـ ئانىنىڭ رازىلىقىدا 457
6. ئاتا ـ ئانىڭزغا ياخشىلىق قىلىڭ..... 462

ئىقتىسادىي مۇئامىلە ۋە خەير ـ ئېھسان

1. ئىقتىسادىي مۇئامىلىدە ئىسلام ئەخلاقى..... 468
2. «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر ھەققىدە

507 .....
3.«قۇرئان كەرىم»دىكى سودا ۋە سودا ئەخلاقىغا دائىر بەزى
چۈشەنچىلەر 518
4.سودىدا راستچىل بولۇش مۇسۇلمانلارنىڭ گۈزەل ئەخلاقى
..... 525
5.ئىسلام دىنىدىكى خەير ـ ئېھسان توغرىسىدا..... 533

قائىدە ـ يوسۇن، ئەدەپ ـ ئادەتلەر

1.ئەخلاق پەزىلەت ۋە ئۆيگە كىرىش ئەدەپلىرى..... 539
2.چۈشكۈرۈك ۋە ئەسنەكنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىلىرى 544
3.خەير ـ ئېھسان قىلىش ۋە بەزى ئادەتلىرىمىز 551
4.قۇرئان، ھەدىس روھىدىن بىر قىسىم مەرىكىلىرىمىزگە نەزەر
..... 556
5.يۇرتىمىزدىكى قازاق مىللىتىنىڭ دەپنە، نەزىر مۇراسىملىرى
ئارقىلىق بىزنىڭ بەزى ئادەتلىرىمىز توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم
..... 560

ئىسلام دىنى ۋە پاكلىق، ساغلاملىق

1. تاھارەت، نامان ۋە سالامەتلىك..... 568
2.كىيىم، شىپا، ئەجەل..... 598
3.ئىسلام دىنىنىڭ پاكىزلىق نۇقتىئىنەزىرى..... 607
4.ئىنسانىيەتنىڭ ھالاكەت ئاپىتى— ئەيدىز كېسىلى 613
5.ئەيدىز كېسىلى شىنجاڭدا قورقۇنچلۇق ھالدا يامرىماقتا.. 620

ئىسلام دىنى ۋە تىرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇش

1.ئىسلام دىنى تەرەققىياتىنى يۈكسەلدۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىدۇ
..... 624
2.ئىسلام دىنىنىڭ بايلىق قارىشى توغرىسىدا..... 636
3.بىر قىسىم ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىمىزدىكى"ئۆسمە"___
ھەشەمەتچىلىك ۋە ئىسراپچىلىق توغرىسىدا 641

ئىمام ـ خاتىپلارنىڭ ساپا ـ بۇرچى

1.ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەر قانداق قىلغاندا دەۋر بىلەن تەڭ

ئىلگىرىلەپ ماڭالايدۇ؟ 645
2.ئىتتىپاقلىشايلى، ئىختىلاپ قىلىشمايلى..... 658
3.بىزنىڭ ئىمانلىرىمىز..... 663
4.يېڭى دەۋرىدىكى ئىمام-خاتىپلارنىڭ ئۇزلۇكسىز بىلىم ئاشۇرۇشى كېرەك 672
5.مولا ئۆلىمالىرىمىز بىلەيتاش بولۇپ قالمىسۇن 678

مۇسۇلمانلاردا مال بوغۇزلاش

1.هالال-هارام ۋە مال بوغۇزلاش..... 683

ئىسلام دىنى ۋە قانۇن-نىزام

1.بىرقانچە قانۇن ماددىسى بىلەن قۇرئان كەرىمدىكى بايانلار هەققىدە سېلىشتۇرما..... 690

ئىسلام ئەللىرى

1.ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى ۋە ئىسلام ئەللىرى 701
2.ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى ۋە ئەرەب ئەللىرى..... 707

ئىسلام دىنى غەيرىي ئىسلام ئەللىرىدە

1.غەيرى ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە مۇسۇلمانلار ئەڭ كۆپ دۆلەت — ھىندىستان..... 710
2.ئىسلام دىنى كورىيە(جەنۇبى چاۋشەن)دە 712
3.ئىسلام دىنى ياپونىيەدە..... 716

ئىسلام ئالىي بىلىم يۇرتلىرى

1.ئىسلام ئالى بىلىم يۇرتى— ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى 721

مەشھۇر مەسچىت-مەدرىسىلەر ۋە ئىسلام ئاساره-ئەتىقىلىرى

1.شىنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىت..... 729
2.سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى..... 732
3.قەدىمكى مەدرىسە— قەشقەر ساقىيە مەدرىسە..... 736
4.لۇكچۇن جاهانناما مەدرىسە ۋە خانلىق مەدرىسە توغرىسىدا 738

5.دامىكۇ پۇناق مەدرىسە..... 742
6.قەشقەر ھېيتگاھ جامەسى..... 747
7.قاغىلىق جامەسى..... 755
8.كېرىيە ھېيتگاھ جامەسى..... 758
9.كۇچار قىغدۆڭ جامەسى..... 760
10.قۇمۇل ھېيتگاھ جامەسى..... 764
11.قۇمۇل جۇمە مەسچىتى..... 767
12.ئىمامى ئەپتەھ مازىرى..... 771
13.قەيس غوجام مازىرى..... 773
14.سۇلتان ئۇۋەيسخان مازىرى..... 775
15.ئالتۇن مازار..... 776

ئالاقىدار بىلىملەر

1."شەيخۇل ئەزھەر" دېگەن ۋەزىپە ئۇنۋانى ۋە يېڭىدىن
تەيىنلەنگەن شەيخ..... 780
2.قەبرىستان ئىسلاھاتىدىكى نەمۇنە..... 782
3.مۇبارەك دۇشەنبە..... 784
4.ئىلىمىز تاجىكلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئالاھىدىلىكلىرى... 785

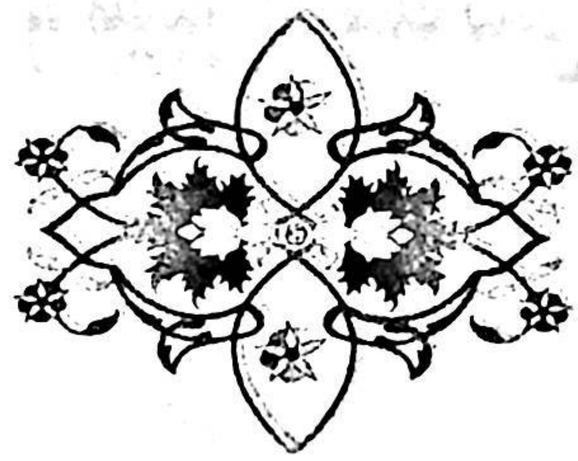

ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن

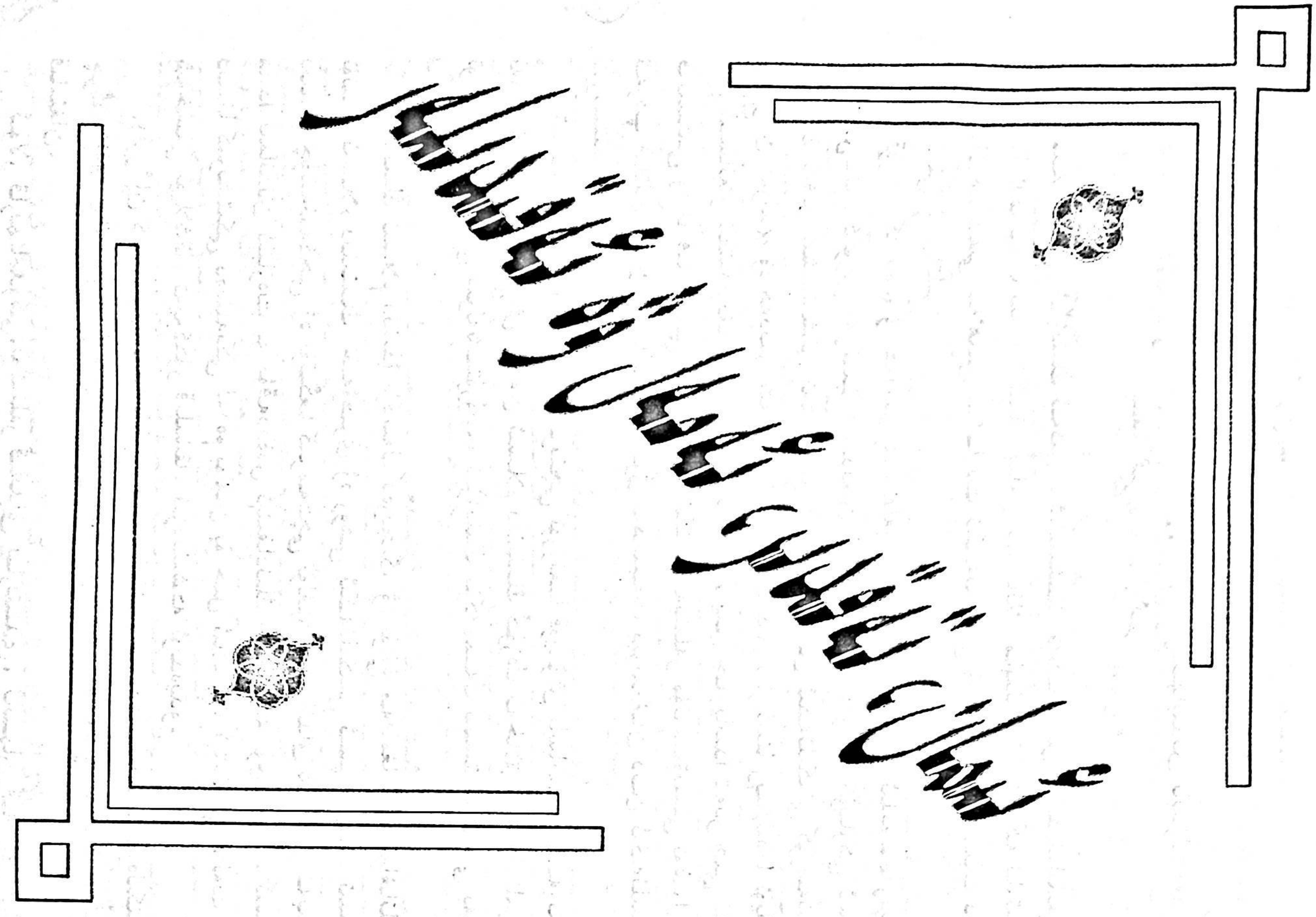

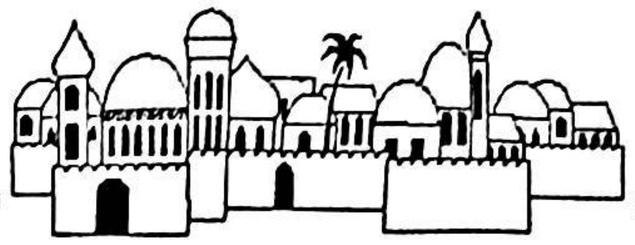

ئىمان ۋە تەپەككۇر

شهابىدىن ئابدۇلئەھەد

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنى ئۆزىنىڭ ئەقىل ئىشلىتىشىنى تەشەببۇس قىلىدىغانلىقى ۋە رېئاللىققا ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقى بىلەن ئىنسانلار مايىللىقىنى ئۆزىگە تارتىپ، ئۆزىنىڭ ھەقىقىي ئىلاھىي بېشارەت ئىكەنلىكىنى ۋە ساغلام، يېتۇك دىن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى.

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەردە ئەقىل - پاراسەت، ئىلىم - مەرىپەت ۋە پىكىر - تەپەككۇرنى تەرغىب قىلىدىغان ئايەت - ھەدىسلەرنىڭ كۆپلۈكى ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىل ئىشلىتىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن ئىكەنلىكىنى كۆرسەتسە، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەرنىڭ ھەر قانداق شارائىتتا رېئاللىققا ئۇيغۇن ھەم ئىنسانلار ئىقتىدارىغا مۇۋاپىق قىلىنىپ 23 يىل جەريانىدا تەدرىجىي نازىل قىلىنىشى ۋە تارقىتىلىشى ئىسلام دىنىنىڭ شەيئىلەر مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلالايدىغان، رېئاللىققا تولۇق ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىسلام دىنى ئىمانىنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇش ئاساسىدا شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تۇرغۇزۇش بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ گۈزەل ئەخلاق - پەزىلەتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇشنى بىرلەشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ مۇكەممەل سىستېمىسىنى بەرپا قىلدى.

ئىمانىنىڭ ئىسلام دىنىدا يۈكسەك دەرىجىگە ۋە ئۇلۇغ مەقامغا ئىگە بولغانلىقى ئۇنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ جەۋھىرى ۋە روھى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. ئىسلام دىنىنى چۈشەنمەكچى ۋە ئۇنىڭغا كىرمەكچى بولغان ھەرقانداق شەخس تەبىئىي ھالدا ئىماندىن ئىبارەت بۇ مۇقەددەس ئېتىقادنىڭ تەسىرىگە ئۇچرايدۇ. ئىسلام دىنىغا كىرىشتىكى دەسلەپكى قەدەم بولغان بۇ خىل ئىلاھىي، ئېتىقادىي ھالەت شۇ شەخسنى ئويلاشقا، تەپەككۇر قىلىشقا، ئىزدىنىشكە ئۈندەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە تەپەككۇرنى ئاددىيلىقتىن مۇرەككەپلىككە، يۈزەلىكتىن چوڭقۇرلۇققا ئىلگىرى سۈرۈش ئۇسۇلى ئارقىلىق ئەقىل بۇلىقىنى ئېچىش تەلەپ قىلىنغان.

ئۇلار قارىمامدۇكى:تۆگىلەر قانداق يارىتىلدى، ئاسمان قانداق ئېگىز قىلىندى، تاغلار قانداق تۇرغۇزۇلدى، زېمىن قانداق يېيىتىلدى.

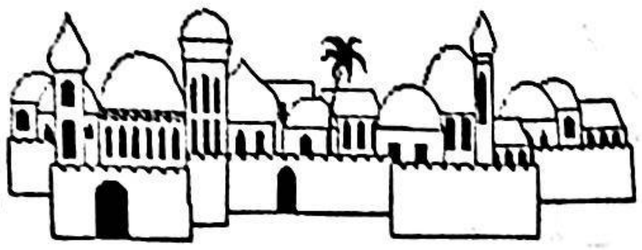

سۈرە«غاشىيە»(88 - سۈرە)، 17 — 20 - ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەردە ھەم «قۇرئان كەرىم»نىڭ مۇناسىۋەتلىك باشقا ئايەتلىرىدە كەلگەن "نەزەر" سۆزى ئەرەب تىلىدا ئاساسەن "قارىماق"، "تەپەككۇر قىلماق" دېگەن ئىككى خىل مەنىدە كېلىدۇ. مۇشۇنىڭغا ئاساسەن بۇ سۆز "بىرەر شەيئىگە ئاۋۇال كۆزى بىلەن قارىماق، ئاندىن ئۇنىڭغا تەپەككۇر نەزىرى بىلەن قارىماق" دەپ ئىزاھلانغان چاغدا، ئۇنى تەپەككۇرنىڭ دەسلەپكى باسقۇچى — قاراش، كېيىنكى باسقۇچى —قارىغان، كۆرگەن ئاشۇ شەيئى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈش ئارقىلىق بىلىشنى قاتلاممۇقاتلام چوڭقۇرلاشتۇرۇش دەپ ئېيتىش مۇمكىن.

يۇقىرىدا زىكرى قىلىنغان ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ كامالى قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان ئەمەلىي پاكىتلار ئارقىلىق ئىمان(ئاللاھقا، پەرىشتىلەرگە، كىتابلارغا، پەيغەمبەرلەرگە، ئاخىرەت كۈنىگە ۋە تەقدىرگە ئىشىنىش)نىڭ دەلىل - ئىسپاتلىرىنى جانلىق خىتاب سوئاللىرى بىلەن روشەن ھالدا دەلىللەپ، ئىنسانلارنى تۆگىنىڭ قانداق يارىتىلغانلىقىغا، تۆگىدىكى جاسارەت، كۈچ - قۇۋۋەتكە، ئۇنىڭ ئاشۇنداق چوڭ ھەم كۈچلۈك بولسىمۇ، ھەرقانداق ئاجىز، قېرى ھەتتا كىچىك بالا يېتىلىسىمۇ ماگىدىغان مۇلايىملىق خۇسۇسىيىتىگە، ئۇسسۇزلۇق ۋە ئاچلىققا بەرداشلىق بېرىشتەك چىدامچانلىقىغا، ئىنسانلارغا يەتكۈزىدىغان مىنىش، يۈك ئارتىش، گۆشىنى يېيىش، تېرە - يۇڭلىرىنى ئىشلىتىش، سۈتلىرىنى ئىچىشتىن ئىبارەت تۈرلۈك مەنپەئەتلىرىگە نەزەر قىلىشقا، ئاسماننىڭ قانداق يارىتىلغانلىقىغا، ئاللاھ تائالانىڭ ئاسمان جىسىملىرىنى ئۆز سىستېمىلىرى بويىچە ھەرىكەت قىلدۇرغان قائىدە - قانۇنىيەتلىك قىلىپ ياراتقانلىقىغا، تاغلارنى زېمىنغا تەۋرەنمەيدىغان تەگىپۈك ھالەتتە پۈختا قىلىپ تۇرغۇزغانلىقىغا، زېمىنىنى ئىنسانلارنىڭ ياشىشىغا مۇۋاپىق كېلىدىغان ياخشى مۇھىت بىلەن بېزەپ، مۇنبەت قىلىپ ياراتقانلىقىغا نەزەر قىلىشقا ئىلھاملاندۇردى.

بۇ خىل كۆزگە چېلىقىپ تۇرىدىغان نەرسىلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى تۇنجى باسقۇچتىكى ئاددىي تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى بولۇپ، يۇقىرى بىلىم ۋە چوڭقۇر زېھنىي قابىلىيەت تەلەپ قىلمايدۇ. چۈنكى تۆگە، ئاسمان، تاغ ۋە زېمىن قاتارلىق نەرسىلەر ئادەمنىڭ كۆز ئالدىدا داۋاملىق نامايان بولۇپ تۇرىدىغان نەرسىلەر بولۇپ، پەقەت مۇشۇ نەرسىلەرنىڭ قانداق ۋۇجۇدقا چىققانلىقىنى، كىم تەرەپتىن ۋۇجۇدقا چىقىرىلغانلىقىنى دەسلەپكى قەدەمدە ئويلىنىپ بېقىشنىلا تەلەپ قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ تۆگە، ئاسمان، تاغ ۋە زېمىن قاتارلىقلارنى ئالاھىدە زىكرى قىلىشىدىكى ھېكمەت شۇكى:«قۇرئان كەرىم» ئەرەبلەرگە ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغان بولۇپ، ئەينى چاغلاردا ئەرەبلەر كۆپىنچە چۆل - جەزىرىلەردە

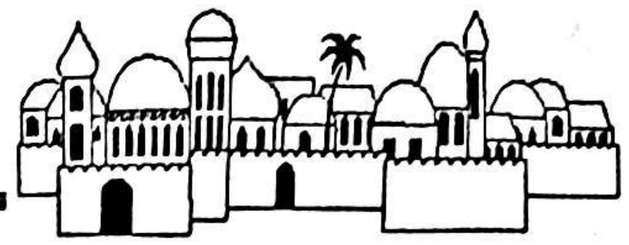

سەپەر قىلاتتى. ئىنساندا شۇنداق بىر ھالەت مەۋجۇتكى، ئۇ شەھەر ـ بازارلاردىن، يېزا ـ قىشلاقلاردىن ئايرىلىپ چۆللەرگە كىرگەندە، ھەر خىل ئويلارنى ئويلاپ، تەپەككۇر دېڭىزىغا غەرق بولىدۇ. بۇ جەريانداغ ئۇنىڭ كۆزىگە تۇنجى چېلىقىدىغىنى ئۆزىنىڭ مىنگەن تۆگىسى بولۇپ، ئۇ ئۇنىڭدا تۇرۇپ ئاجايىپ كۆرۈنۈشلەرنى كۆرىدۇ، ئۇستىگە قارىسا ئاسمانىنى كۆرىدۇ، ئىككى يېنىغا قارىسا تاغلارنى كۆرىدۇ، ئاستىغا قارىسا يەرنى كۆرىدۇ. بۇ ھال ئىنسانىنى ئاشۇ نەرسىلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلىشقا دالالەت قىلىدۇ.

يۇقىرىقى ئايەتلەردە زىكرى قىلىنغان تۆگە، ئاسمان، تاغ، زېمىن قاتارلىق نەرسىلەر ھەققىدە يەنمۇ ئىزدەنگەندە، ئاشۇ نەرسىلەرنى ئاناتومىيە، بىئولوگىيە، پىسخولوگىيە، ئاستىرونومىيە، جۇغراپىيە، گېئولوگىيە قاتارلىق تەبىئىي پەنلەر نۇقتىسىدىن تەتقىق قىلىپ چىقىرىلغان ئىلمىي يەكۈنلەر ئاساسىدا ئاشۇ شەيئىلەرنىڭ قانداق بارلىققا كەلگەنلىكى، ئاشۇ شەيئىلەردىكى تۈرلۈك خۇسۇسىيەتلەرنى، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان ئاجايىپ ـ غارايىپ كۆرۈنۈشلەرنى، قۇرۇلمىلارنى، مۇناسىۋەتلەرنى كىمنىڭ ئاتا قىلغانلىقى، كىمنىڭ بېكىتكەنلىكى، كىمنىڭ ئورۇنلاشتۇرغانلىقى توغرىسىدا قىلىنغان چوڭقۇر تەپەككۇر ئىمانسىزنى قانائەتلىنەرلىك دەلىللەر بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە يۇقىرىقى ئايەتلەردىن باشقا يەنە تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەنلەرگە قىلىنغان ئىشارەتلەر ئاز ئەمەس.

ئۇلارغا بىز تاكى قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغۇچە(ئاسمان ـ زېمىن) ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى(قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىمىز.

ـــسۈرە «فۇسسىلەت»(41 ـ سۈرە)، 53 ـ ئايەت

بىز ئىنسانىنى ھەقىقەتەن لاينىڭ جەۋھىرىدىن ياراتتۇق. ئاندىن ئۇنى بىر پۇختا قارارگاھ(يەنى بەچچىدان)دا (جايلاشقان) ئابىمەنى قىلدۇق. ئاندىن ئابىمەننى لەختە قانغا ئايلاندۇردۇق، ئاندىن لەختە قاننى بىر پارچە گۆشكە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن پارچە گۆشنى سۆڭەككە ئايلاندۇردۇق، ئاندىن سۆڭەككە گۆش قوندۇردۇق، ئاندىن ئۇنى(جان كىرگۈزۈپ) باشقا مەخلۇققا ئايلاندۇردۇق، ئەڭ ماھىر ياراتقۇچى ئاللاھ(ھېكمەت ۋە قۇدرەت جەھەتتىن) ئۇلۇغدۇر.

ـــسۈرە« مۇئمىنۇن» (23 ـ سۈرە)، 12 — 14 ـ ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەرگە ئوخشاش كائىنات ئىلمى ۋە تەبىئەت پەنلىرىگە مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەر ناھايىتى كۆپ بولۇپ، بۇ بىزنى بارلىق تەبىئىي پەنلەرنى زور ئىجتىھاد بىلەن ئۆگىنىشكە چاقىرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»نىڭ تىل قۇرۇلمىسى، تىل ئالاھىدىلىكى، بالاغەت ۋە پاساھىتى بىزنى تىل ـ ئەدەبىيات، ئىستىلىستىكا،

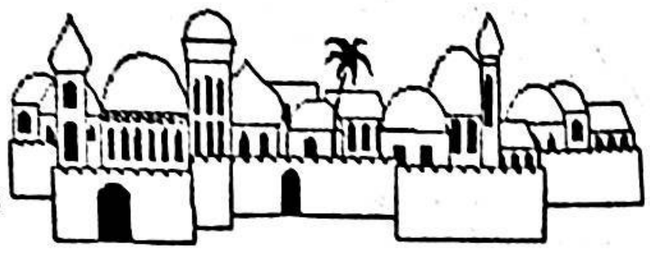

لوگىكا قاتارلىق ئىجتىمائىي پەنلەرنى ئۆگىنىشكە چاقىرسا، «قۇرئان كەرىم»دىكى قىسسىلەر بىزنى تارىخ، ئارخېئولوگىيە پەنلىرىنى ئۆگىنىشكە چاقىرىدۇ.

يۇقىرىقىدەك پەنلەر نۇقتىسىدىن تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، ياراتقۇچى بىلەن يارالغۇچى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتلەر ھەققىدە تەپەككۇر قىلىش ئۇسۇلى — مۇرەككەپ تەپەككۇر ئۇسۇلى بولۇپ، ناھايىتى يۇقىرى بىلىم ۋە چوڭقۇر زېھنىي قابىلىيەت تەلەپ قىلىدۇ. چۈنكى بارلىق مەخلۇقات - مەۋجۇداتلارنىڭ سىر - ئەسرارى پەقەت قاراپ قويۇش بىلەنلا ئېچىلماستىن، بەلكى قاتتىق ئىجتىھادلار، چوڭقۇر ئىزدىنىشلەر ۋە ئۇزاق زامان كۆزىتىشلەر ئارقىلىق تەدرىجىي ئېچىلىپ بارىدۇ.

ھەر قانداق ساغلام بىر ئادەم تەپەككۇر قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە. تەپەككۇر بولسىلا ئىمان بولۇۋرمەيدۇ. ئەمما ئىمانىنىڭ بارلىقى تەپەككۇرنىڭ بارلىقىنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا ئىمان ئۇچۇن تەپەككۇر شەرتتۇر. لېكىن تەپەككۇر ئۇچۇن ئىمان شەرت ئەمەس. تەپەككۇر ئۇچۇن ئىمان شەرت بولغان بولسا ئىدى، بىرمۇ غەيرىي مۇسۇلمان بولمىغان بولاتتى. ئۇ چاغدا ئىمانىنى تەكتلەشنىڭ ھېچقانداق ئەھمىيىتى قالمايتتى. شۇنىڭ ئۇچۇن ئەقلىي ئىقتىدارى بولمىغان مەجنۇن ئادەمدىن ئىمان ئېيتىش تەلەپ قىلىنمايدۇ، چۈنكى ئۇنىڭ تەپەككۇرى يوق. دېمەك، تەپەككۇر ئىمانغا شەرت بولغان ئىكەن، تەپەككۇر ئۆزىنىڭ ئاددىي ياكى چوڭقۇرلۇقى بىلەن ئىمانىنىڭ كەم ياكى زىيادە بولۇشىغا تەسىر كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىرقانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ.

——سۇرە« مۇجادىلە »(58 - سۇرە)، 11 - ئايەت

ئېيتقىنكى، بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت (ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرى ئىبرەت ئالىدۇ.

——سۇرە« زۇمەر» (39 - سۇرە)، 9 - ئايەت

بىز تەپەككۇرنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇش ئارقىلىق ئىمانىمىزنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ، ھاياتى دۇنيانى تېخىمۇ گۈزەل قىلىپ قۇرۇپ چىقىپ، مەڭگۈلۈك بەخت - سائادەت(ئاخىرەت)نىڭ مۇقەددىمىسىنى ناھايىتى پۇختا ئاساسلار بىلەن باشلىشىمىز لازىم.

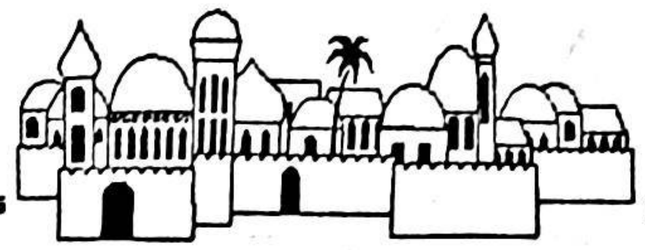

ئىمان ۋە ئىسلام توغرىسىدا سوئال ـ جاۋابلار

ئۆمەرجان مۇھەممەت

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

هەقىقەتەن ئاللاھنىڭ نەزىرىدە مەقبۇل دىن ئىسلام (دىنى)دۇر.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 19 ـ ئايەت

ئىسلام دىنى ئىنسانلار جەمئىيىتىنى تۈرلۈك ئىجتىمائىي ئاپەت ۋە خۇراپاتلىقلاردىن ئازاد قىلىپ، ئىنسانلارنى توغرا يول ۋە تەرەققىياتقا چاقىرىدىغان بۇيۇك بىر دىندۇر. بۇ دىندا يۇقىرىسى دۆلەتتىن تارتىپ تاكى ئائىلىگىچە بولغان هەرقانداق بىر ئىجتىمائىي هايات ئۈچۈن مۇئەييەن قانۇن ـ تۈزۈم ۋە پرىنسىپلار ئاللاھ تەرىپىدىن مۇكەممەل بېكىتىلگەن.

ئىنسان هاياتى ئىمان ۋە كۆرەش دېمەكتۇر. يەر يۈزىدىكى مەخلۇقاتلارنىڭ ئەڭ شەرەپلىكى ئىنسان، ئىنساندىكى ئەڭ شەرەپلىك نەرسە ئۇنىڭ قەلبى، قەلبتىكى ئەڭ ئۇلۇغ، شەرەپلىك نەرسە ئىماندۇر. ئىماندىن بېزەلگەن قەلب گۈلستانغا، ئىماندىن خالي قەلب خارابلىققا ئوخشايدۇ. ئىمانىنىڭ ئىپتىدائى ئاللاهنى تونۇش، ئۇنىڭ جەۋهرى ئاللاهقا ئىمان كەلتۈرۈش. ئاللاهقا بولغان ئىمانىنى ۋە ئۇنىڭ ۋاجىباتلىرىنى تولۇقلىماقچى بولغان هەرقانداق كىشى «قۇرئان كەرىم» ۋە سەھىھ هەدىسلەر بىلەن سابىت بولۇپ، ئىمان كەلتۈرۈشكە بۇيرۇلغان مەسىلىلەرنىڭ هەممىسگە ئىمان كەلتۈرۈشتىن بىهاجەت بولالمايدۇ، چۈنكى ئىمان كامىل ۋە ئېتىقاد توغرا بولماستىن قىلىنغان ئىبادەت ۋە ياخشى ئەمەللەرنىڭ هەممىسى بىكاردۇر. ئېتىقادى توغرا بولمىغان كىشىنىڭ ئاللاهقا قىلغان ئىخلاسى ۋە مۇهەببىتىمۇ ئاللاهنىڭ دەرگاهىدا مەقبۇل ئەمەستۇر، چۈنكى هەرقانداق بىر نەرسىنىڭ ئۆزىگە لايىق سىستېمىسى بولىدۇ، ئىخلاس ۋە ئەمەل ئىبادەتنىڭ سىستېمىسى، توغرا ئېتىقادتىن ئىبارەتتۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: ”ئېتىقادى توغرا بولمىغان كىشىنىڭ قىلغان ئىبادىتى ۋە ياخشى ئەمەللىرى مەقبۇل بولمايدۇ. ئەگەر ئۇ ئۇھۇد تېغىدەك ئالتۇننى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلغان بولسىمۇ ئۇنىڭ ئېتىقادى توغرا بولمايدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭدىن بىهاجەت“.

شۇڭا ئاللاهقا لايىقىدا شۇكۇر ئېيتىش، ئاللاهقا ئاللاهنىڭ ئۆز كۆرسەتمىسى بويىچە بەندىچىلىك قىلىپ، ئۇنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش ئۈچۈن دىنىمىزدا كۆرسىتىلگەن توغرا ئېتىقادلارنى ۋە يولىورۇقلارنى ئۆگىنىش هەربىر

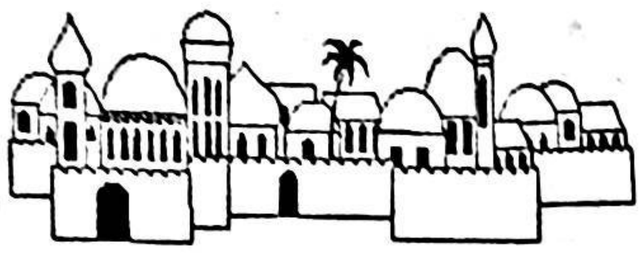

مۇسۇلمانلىنىڭ ئالاھىدە بۇرچىدۇر.

1. سوئال: ئىمان دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىمان — دىلدا ئىشىنىپ ئېتىقاد قىلىش، تىل بىلەن ئۇنىڭغا ئىقرار قىلىش ۋە ئەمەللەر ئارقىلىق ئۇنى ئىسپاتلاش دېمەكتۇر.

2. سوئال: ئىمانىنىڭ ئاساسلىرى قانچە؟ ئۇلار قايسىلار؟

جاۋاب: ئىمانىنىڭ ئاساسلىرى ئالتە بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش؛ 2) ئاللاھنىڭ پەيغەمبەرلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش؛ 3) ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈش؛ 4) ئاللاھنىڭ نازىل قىلغان كىتابلىرىغا ئىمان كەلتۈرۈش؛ 5) قىيامەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرۈش؛ 6) ياخشىلىق ۋە يامانلىقنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىغا ئىمان كەلتۈرۈش.

يۇقىرىدىكى ئالتە ئىمانغا چىن دىلىدىن ئىشىنىپ ئەمەل قىلغان كىشى مۆمىن دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە ئاللاھ ئۇنىڭغا نازىل قىلغان كىتابقا(يەنى قۇرئانغا) ۋە ئىلگىرى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا(يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار. كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلىدىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ.

— سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 136 - ئايەت.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئىمان — ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىگە، پەيغەمبەرلىرىگە، كىتابلىرىغا، قىيامەت كۈنىگە ۋە ياخشىلىق - يامانلىقنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىغا ئىشىنىپ قوبۇل قىلىشتىن ئىبارەت"(مۇسلىم توپلىغان).

3. سوئال: ئىسلام دېگەن نېمە؟

جاۋاب: ئىسلام — ئاللاھقا ئۆزىنى تاپشۇرۇش، يەنى، تائەت - ئىبادەتلەر ئارقىلىق ئۇنىڭغا بويسۇنۇش دېمەكتۇر. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا كەلگەن دىن ئىسلام دەپ ئاتىلىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىسلام دىنىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى ئاللاھقا تاپشۇرىدىكەن (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەمەلىنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىدىكەن)، ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋابتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا(ئاخىرەتتە) ھېچ قورقۇنچ ۋە غەم - قايغۇ بولمايدۇ.

4. سوئال: ئىسلامنىڭ ئاساسلىرى قانچە؟ ئۇلار قايسىلار؟

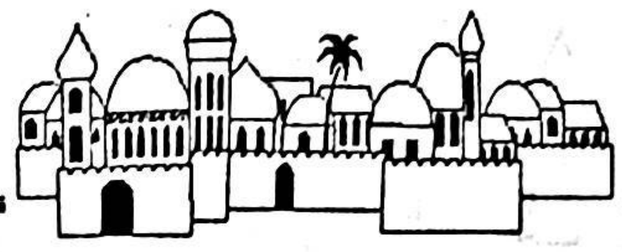

جاۋاب: ئىسلامنىڭ ئاساسلىرى بەش بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) ئاللاهتىن باشقا ئىبادەتكە ھەقلىق مەبۇدنىڭ يوقلۇقىغا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئىنسانلارنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن بەرھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىگە چىن دىلىدىن ئىشىنىپ ئۇنىڭغا گۇۋاھلىق بېرىش؛

2) ھەر كۈنى بەش ۋاق نامازنى ئىسلامدا كۆرسىتىلگەن بويىچە ئادا قىلىش؛

3) يىلدا بىر ئاي رامىزان روزىسىنى تۇتۇش؛

4) پۇل ـ مال زاكات بېرىش ئۆلچىمىگە يەتسە يىلدا بىر قېتىم پۇل ـ مالنىڭ زاكىتىنى ئايرىش؛

5) ئىقتىسادى يېتەرلىك بولۇپ قۇدرىتى يەتسە، ئۆمرىدە بىر قېتىم بەيتۇللاھقا بېرىپ ھەج تاۋاپ قىلىش.

يۇقىرىدىكى بەش چوڭ ئاساسقا ئەمەل قىلغان كىشى مۇسۇلمان دەپ ئاتىلىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسلامنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ”ئىسلام — ئاللاھدىن باشقا ئىبادەتكە ھەقلىق مەبۇدنىڭ يوقلۇقىغا، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىش، نامаз ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش ۋە قۇدرىتى يەتسە بەيتۇللاھنى ھەج قىلىشتىن ئىبارەت“(مۇسلىم توپلىغان).

5.سوئال: ئىسلامنىڭ ئىمان ۋە ئەمەل بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى نېمە؟

جاۋاب: ئىسلامنىڭ ئىمان ۋە ئەمەل بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى بىر ـ بىرىنى تولۇقلايدىغان، بىر ـ بىرىدىن ئايرىلمايدىغان زىچ باغلىنىشلىق مۇناسىۋەتتۇر. ئىسلام دېمەك ئىمان ۋە ئەمەل دېمەكتۇر. چۈنكى، ئىمان ئېتىقادقا، ئەمەل شەرىئەت ئەھكاملىرىغا ۋەكىللىك قىلىدۇ. شۇڭا «قۇرئان كەرىم»دە ئىمان ھەمىشە ياخشى ئەمەللەر بىلەن بىرگە بايان قىلىنغان. ئاللاھ ئىسلامنىڭ ئىمان ۋە ئەمەل ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ئۈچۈن ئاللاھ ھەقىقەتەن (ئۇلارنىڭ دىللىرىدا) مۇھەببەت پەيدا قىلىدۇ.

ـــسۈرە« مەريەم»(19 ـ سۈرە)، 96 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە دېيىلگەن ”دىللاردا مۇھەببەتنىڭ پەيدا بولۇشى“ ئىسلامنىڭ ئالامىتىدۇر.

ئاللاھ تائالا ئاخىرەتتە جەننەتكە كىرىشنىڭ پەقەت ئىسلامنىڭ، يەنى ئىمان ئېيتىش ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشنىڭ نەتىجىسى ئىكەنلىكىنى بايان

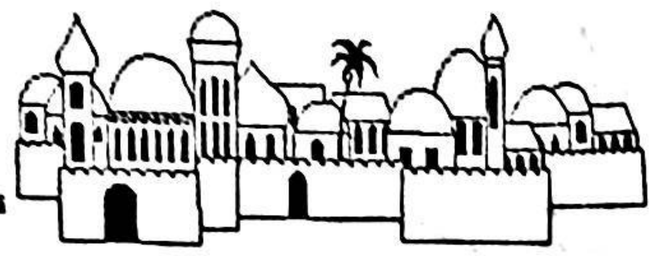

قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

شۇبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ مەنزىلگاھى فىردەۋس جەننەتلىرى بولىدۇ.

ـــسۈرە«كەھف»(18 ـ سۈرە)، 106 ـ ئايەت

6. سوئال: كىشىلەر ئىسلام دىنىغا قانداق كىرىدۇ؟

جاۋاب: ھەرقانداق كىشى ئىسلام دىنىغا "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ" دېگەن كەلىمە تەييبەنى ئوقۇپ، ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلىپ، ئۇنىڭغا ئىشىنىپ ئىقرار قىلىش بىلەن كىرىدۇ.

7. سوئال: بۇ كەلىمە تەييبەنىڭ مەنىسى نېمىدۇر؟

جاۋاب: بۇ كەلىمە تەييبەنىڭ مەنىسى:

"ئاللاھدىن باشقا ئىبادەتكە ھەقلىق بولغان مەبۇد يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ئەلچىسى ۋە بەرھەق پەيغەمبىرى" دېگەنلىكتۇر. بۇ كەلىمە ئىمان ۋە ئىسلامنىڭ مەنىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ئىخچام كەلىمە بولغاچقا، كىشىلەر ئىسلام دىنىغا كىرىشتە ئەڭ ئاۋۋال مۇشۇ كەلىمە شەرت قىلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كەلىمە تەييبە ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

"كىمكى «لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ» دەيدىكەن، ئۇنىڭ بۇرۇن قىلغان گۇناھلىرى كەچۈرۈم قىلىنىدۇ، ئۇنىڭ مال ـ مۈلكى ۋە جېنى قوغدىلىدۇ. ئۇنىڭ ھەقىقىي ئىمان ئېيتقانلىقى ياكى يالغانچىلىق قىلغانلىقىنىڭ ھېسابى ئاللاھقىدۇر"(مۇسلىم توپلىغان).

8. سوئال: قانداق كىشى ھەقىقىي مۆمىن ۋە مۇسۇلمان بولالايدۇ؟

جاۋاب: يۇقىرىقى ئالتە ئىمانغا، ئۇنىڭدىن باشقا «قۇرئان كەرىم»دە ۋە سەھىھ ھەدىسلەردە بايان قىلىنغان غەيبىلەرگە ئىشىنىپ ئىمان كەلتۈرگەن ۋە ئىسلام دىنىدا سابىت(مۇقىم، مۇستەھكەم) بولغان شەرىئەت ئەھكاملىرىغا ئىتائەت قىلغان كىشى ھەقىقىي مۆمىن ۋە مۇسۇلمان بولالايدۇ.

9. سوئال: ئىسلام دىنى كىشىلەرنى ئىسلام دىنىغا كىرىشكە زورلامدۇ؟

جاۋاب: ئىسلام دىنى كىشىلەرنىڭ ئىسلام دىنىغا زورلۇق كۈچ ئاستىدا مەجبۇرىي ئېتىقاد قىلىشىنى رەت قىلىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلەرنى ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىشىدىكى بىردىنبىر ئۇسۇلى: ئاۋۋال ئىسلام دىنىنىڭ ماھىيىتىنى كىشىلەرگە تولۇق بايان قىلىش ۋە «قۇرئان كەرىم»نى ئۇلارغا چۈشەندۈرۈپ ئوقۇپ بېرىش، ئۇنىڭدىن كېيىن كىشىلەرنى خالىسا ئىسلامنى قوبۇل قىلىش ياكى ئىسلامنى تەرك ئېتىش ئىختىيارى بىلەن ئۆز ھاللىرىغا قويۇۋېتىشتىن ئىبارەت. ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئىسلام دىنىغا دەۋەت قىلىشنىڭ ئۇسۇللىرىنى كۆرسىتىپ مۇنداق دەيدۇ:

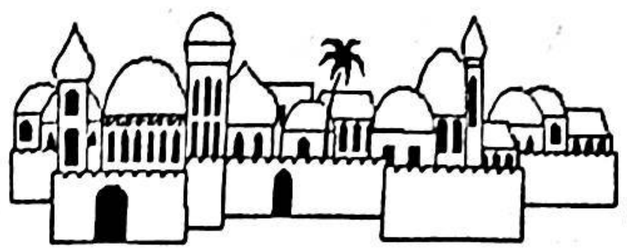

قۇرئاننى كىشىلەرگە دانە-دانە ئوقۇپ بېرىشىڭ ئۈچۈن ئۇنى بۆلۈپ-بۆلۈپ نازىل قىلدۇق. ئۇنى تەدرىجىي نازىل قىلدۇق.»قۇرئانغا ئىشىنىڭلار ياكى ئىشەنمەڭلار(مەيلى، چۈنكى ئىشىنىشىڭلار ئۇنىڭغا كامالەت، ئىشەنمەسلىكىڭلار ئۇنىڭغا نۇقسان ئېلىپ كەلمەيدۇ) بۇ سىلەرنىڭ ئىختىيارىڭلار«، دېگىن.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 106ـــ107-ئايەتلەر

مۇسۇلمانلار كۇففارلاردىن غالىب كەلگەن چاغلاردىمۇ كۇففارلارنى ئىسلام دىنىغا كىرىشكە زورلاشنى «قۇرئان كەرىم» تەلىماتى قەتئىي رەت قىلىدۇ. بۇ هەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر مۇشرىكلاردىن بىرەر كىشى سەندىن ئامانلىق تىلىسە، تاكى ئۇ ئاللاھنىڭ كالامىنى(يەنى قۇرئاننى) ئاڭلىغانغا(يەنى پىكىر قىلىپ، ئۇنىڭ هەقىقىتىگە يەتكەنگە) قەدەر، ئۇنىڭغا ئامانلىق بەرگىن، ئاندىن(ئۇ ئىمان ئېيتمىسا)، ئۇنى(جېنى، مېلى) ئامان تاپىدىغان جايغا يەتكۈزۈپ قويغىن...

ـــسۈرە«تەۋبە»(9-سۈرە)، 6-ئايەت

10. سوئال: ئىمان زىيادە ۋە كەم بولامدۇ؟

جاۋاب: ئىمان زىيادە ۋە كەم بولىدۇ. ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىش ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش بىلەن ئىمان زىيادىلىشىدۇ ۋە كۈچەيىدۇ. ئاللاھ تائالانى ئۇنتۇش ۋە گۇناھ-يامان ئىشلارنى سادىر قىلىش بىلەن ئىمان ناقسىلىشىدۇ ۋە ئاجىزلىشىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

پەقەت ئاللاھ ياد ئېتىلسە دىللىرىدا قورقۇنچ پەيدا بولىدىغان، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنسا ئىمانى كۈچىيىدىغان، پەرۋەردىگارىغا تەۋەككۈل قىلىدىغان كىشىلەرلا(كامىل) مۆمىنلەردۇر.

ـــسۈرە«ئەنفال»(8-سۈرە)، 2-ئايەت

دېمەك، ئىمان ئاللاھنى زىكىر قىلىش بىلەن كۈچەيىدۇ، ئاللاھتىن غاپىل قېلىش بىلەن ئاجىزلىشىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىمانىنىڭ زىيادىلىشىدىغانلىقى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

مۆمىنلەرنىڭ ئىمانىغا ئىمان قوشۇلۇشى ئۈچۈن، ئاللاھ ئۇلارنىڭ دىللىرىغا تەمكىنلىكنى چۈشۈردى.

ـــسۈرە«فەتھ»(48-سۈرە)، 4-ئايەت

11. سوئال: ئىمانىنى كۈچلەندۈرىدىغان ۋە ئۇنى زىيادە قىلىدىغان ئامىللار قايسىلار؟

جاۋاب: بۇ ئامىللار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) ئىلىم. ئىلىم ئاللاھ تائالانى تونۇشقا ۋاستە بولىدۇ، ئاللاھ تائالانى تونۇش ئېتىقادنىڭ كۈچىيىشىگە سەۋەب بولىدۇ. ئېتىقادنىڭ كۈچىيىشى ئىمانىنىڭ

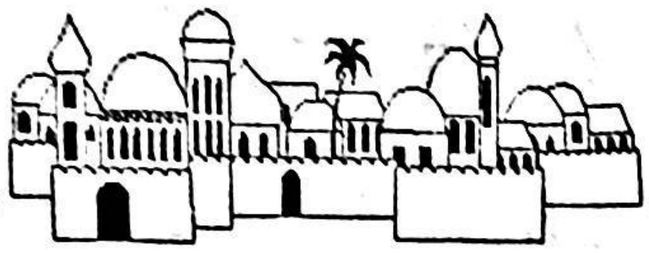

كۈچىيىشى ۋە كاممللىششى دېمەكتۇر. ئاللاھ تائالا ئىلىم توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ:

ئېيتقىنكى، بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت (ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرى ئىبرەت ئالىدۇ.

ـــــسۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھدىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ.

ـــــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

2) ئەمەل. ياخشى ئەمەللەر بەندىنىڭ ئاللاھ بىلەن بولغان يېقىنلىقىنى زىچ باغلاپ تۇرىدىغان بىر ۋاستە بولۇپ، ئىنسان ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىش پۈرسىتىگە ئېرىشەلەيدۇ. ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىش ئىمانىنىڭ كاملاشقانلىقىنىڭ ئالامىتىدۇر.

3) پىكىر قىلىش. ئاللاھ تائالانىڭ كائىناتتىكى قۇدرەتلىرى ھەم مۆجىزىلىرى ئۈستىدە پىكىر قىلىش ئاللاھ تائالانى تېخىمۇ ئوبدان تونۇشقا سەۋەب بولىدۇ. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇش ئىمانىنى كۈچەيتىدۇ. قۇرئاندا ئىنسانلارنى پىكىر قىلىشقا چاقىرىدىغان ئايەتلەر ئىنتايىن كۆپ. ئاللاھ تائالانىڭ ئايەتلىرى ئۈستىدە پىكىر قىلىش تائەت ـ ئىبادەتنىڭ جەۋھىرىدۇر.

4) ئاللاھنى ياد ئېتىش. قۇرئان تىلاۋەت قىلىش ۋە تەسبىھ ـ تەھلىل بىلەن ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىش ئىمانىنىڭ كۈچىيىشىگە ۋاستە بولىدۇ، چۈنكى ئاللاھنى ياد ئېتىش ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىخلاس ۋە مۇھەببەتنى ئاشۇرىدۇ. ئىخلاس ۋە مۇھەببەت ئىمانىنى كۈچەيتىدۇ ھەم كامالەتكە يەتكۈزىدۇ.

12. سوئال: ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

1) ئەخلاق. گۈزەل ئەخلاق ئىمانىنىڭ كاملىقىنى نامايان قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ماختاپ مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــــسۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئەڭ كامىل مۆمىن ئەڭ ئەخلاقلىق كىشىلەردۇر"(تىرمىزى توپلىغان).

2) ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە بولغان سۆيگۈ. ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ دۇنيادىكى ھەرقانداق نەرسىدىن ئەڭ سۆيۈملۈك تۇيۇلۇشى ۋە بۇ سۆيگۈنىڭ ئاشۇ شەخسنىڭ پۈتكۈل سۆز ـ ھەرىكەتلىرىدە ئىپادىلىنىشى ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئۇنىڭدا

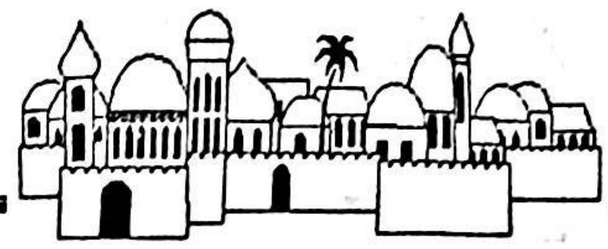

ئۇچ خىل خىسلەت تېپىلسا، ئۇ ئىمانىنىڭ ھالاۋىتىنى ۋە تەمىنى تېتىغان بولىدۇ. ئۇلار: ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ئۇنىڭغا ھەرقانداق نەرسىدىن سۆيۈملۈك تۇيۇلۇشى؛ بىرىنى دوست تۇتسا ئاللاھ ئۈچۈن دوست تۇتۇشى، بىرىگە دۇشمەن بولسا ئاللاھ ئۈچۈن دۇشمەن بولۇشى؛ ئىماندىن يېنىپ كېتىشنى ئوتقا تاشلانغاندىنمۇ بەك يامان كۆرۈشى"(بۇخارى توپلىغان).

3) ئاللاھتىن قورقۇش. ئاللاھ تائالانى ھەقىقىي تونۇغان كىشى ئاللاھ تائالانىڭ ئۇلۇغلۇقىنى تونۇيدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ ھەيۋىسىدىن ئەيمىنىدۇ ۋە ئۆزىنىڭ ئاللاھ تائالانى لايىقىدا قەدىرلىيەلمىگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدۇ. مانا بۇلارمۇ ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ.

ـــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

4) ياخشى ئەمەلەر. روھنى پاكلايدىغان، ھاياتنى گۈللەندۈرىدىغان ياخشى ئەمەلەر ئىمانىنىڭ ئالامەتلىرىدىندۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئاندا ئىمان ھەمىشە ياخشى ئەمەلەر بىلەن بىرلىكتە بايان قىلىنغان. چۈنكى ئىمان ئەگەر ياخشى ئەمەللەردىن ئايرىلىپ قالىدىغان بولسا، ئۇ نە مېۋىسىدىن،نە سايىسىدىن پايدىلانغىلى بولمايدىغان قۇرۇق دەرەخكە ئوخشاپ قالىدۇ. ئىمانسىز قىلىنغان ياخشى ئەمەلەرمۇ رىيا ۋە ناپاكتۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

شۇبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ مەنزىلگاھى فىردەۋس جەننەتلىرى بولىدۇ.

ـــسۈرە«كەھف»(18 ـ سۈرە)، 106 ـ ئايەت

13. سوئال: ئىمانىنىڭ مېۋىلىرى قايسىلار؟

جاۋاب: ئىمانىنىڭ مېۋىلىرى ئىنتايىن كۆپ، بىز تۆۋەندە پەقەت بىرقانچىسىنى بايان قىلىمىز:

1) ھىدايەت. ئىمان كىشىنى توغرا يولغا باشلايدۇ، چۈنكى ھىدايەت تېپىش ئىمان ۋە ياخشى ئەمەلەرنىڭ نەتىجىسى، شۇنىڭدەك ئاخىرەتتە جەننەتكە ئېرىشىش ھىدايەتنىڭ نەتىجىسىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

شۇبھىسىزكى، ئىمان ئېيتقانلارنى ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى پەرۋەردىگارى ئۇلارنىڭ ئىمانى سەۋەبىدىن ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان نازۇ نېمەتلىك جەننەتلەرگە يېتەكلەيدۇ.

ـــسۈرە«يۇنۇس»(10 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

2) نىجاتلىق. ئىمان كىشىنى باشقىلارنىڭ قۇللۇقىدىن ئازاد قىلىدۇ. چۈنكى ئىمانىنىڭ ھەقىقىتى كىشىگە پايدا ـ زىيان يەتكۈزۈش، ئۆلتۈرۈش ـ تىرىلدۈرۈش پەقەت بىر ئاللاھنىڭ قولىدا دەپ ئېتىقاد قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. مۇسۇلمان

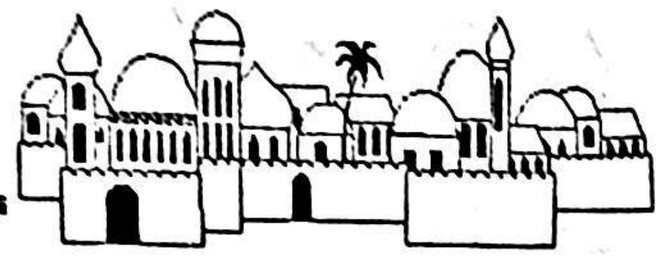

كىشى مۇشۇ ئېتىقادى بىلەن ئۆزىنىڭ ئەزەلدىن ھۆر ئىكەنلىكىنى بىلىدۇ ۋە بۇ ھۆرلۈكىنى قوغدايدۇ. ئاللاھ تائالا مۆمىن زاتلارنىڭ زۇلۇم ئالدىدا بېرىدىغان جاۋابىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بىلدۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ:

ئېيتقىنكى، بىزگە پەقەت ئاللاھنىڭ تەقدىر قىلغان نەرسىسى يېتىدۇ، ئۇ بىزنىڭ مەدەتكارىمىزدۇر.

ـــسۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 50 ـ ئايەت

3) غالىبىيەت. ئىمان مۆمىنلەرنى غالىبىيەتكە ئېرىشتۈرىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەقىقىي مۆمىنلەرنى ھالاكەتلەردىن ساقلايدۇ ۋە دۈشمەنلىرى ئۈستىدىن غالىب قىلىدۇ، بۇ ئاللاھنىڭ ۋەدىسىدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ خالىغان كىشىگە ياردەم بېرىدۇ.

ـــسۈرە«رۇم»(30 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

4) قانائەت. ئىمان كىشىدە قانائەت ۋە ئېسىل پەزىلەتلەرنى يېتىلدۈرىدۇ. ئىمانىنىڭ ھەقىقىتى رىزىق پەقەت ئاللاھنىڭ قولىدا، ئاللاھ تائالادىن باشقا رىزىق بەرگۈچى يوق، ئاللاھتىن كەلگەن رىزىقنى توسۇۋالغۇچى ھەم يوق، دەپ ئېتىقاد قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاھ(ئۆزىنىڭ ھېكمىتىگە ئاساسەن) خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدۇ ۋە (خالىغان ئادەمنىڭ رىزقىنى)تار قىلىدۇ.

ـــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 26 ـ ئايەت

5) خاتىرجەملىك. ئىمان كىشىگە خاتىرجەملىك ئېلىپ كېلىدۇ. دۇنيادا نۇرغۇن كىشىلەر زۇلۇملارغا ۋە ناھەقچىلىكلەرگە ئۇچرايدۇ، ئىنتىقام ئېلىشقا كۈچى يەتمەي، ماددىي ۋە مەنىۋى زىيانلارغا ئۇچرايدۇ، تۆلىگەن بەدەللىرىنىڭ ئۇنۇمىنى كۆرەلمەيدۇ. شۇ سەۋەبتىن ئۇلار ھۆزۈرسىز، خاتىرجەمسىز، قايغۇلۇق ياشاشقا يۈز تۇتقاندا، ئىمان ئۇلارنى ئاللاھ تائالاغا ئۇمىد باغلايدىغان قىلىدۇ ۋە خاتىرجەم، بەھۈزۈر ياشاشقا چاقىرىدۇ.

6) قەيسەرلىك. ئىمان ئادەمدە باشقا كەلگەن ھەرقانداق بالا ـ قازا ۋە مۇسىبەتلەر ئالدىدا تەۋرەنمەيدىغان چىدامлىق ئىرادىنى يېتىلدۈرىدۇ. چۈنكى ئىمانىنىڭ ھەقىقىتى باشقا كەلگەن پۈتۈن بالايىئاپەتلەر ۋە مۇسىبەتلەر ئاللاھنىڭ تەقدىر قىلىشى بىلەن بولىدۇ، دەپ ئېتىقاد قىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا مۆمىن ئادەم ئۆز بېشىغا كەلگەن ھەرقانداق كۈلپەت ۋە خاپىلىقنى قەيسەرلىك بىلەن ئۆتكۈزۈۋېتىدۇ.

14. سوئال: ئىمان ۋە ئىسلامدىن چىقىپ كېتىشكە سەۋەب بولىدىغان ئاپەتلەر قايسىلار؟

جاۋاب: 1) ئىسلام دىنىنى ئىنكار قىلىش؛ 2) ئاللاھ تائالاغا شېرىك

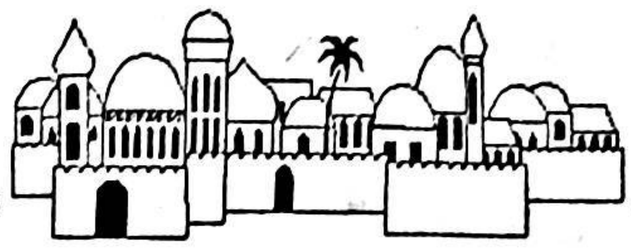

كەلتۇرۇش؛ 3) ئەمەل — ئىبادەتنى ياكى دۇئانى ئاللاهتىن غەيرىيگە قىلىش ھەمدە بۇلارنى ئاللاهقا يېتىدۇ دەپ ئېتىقاد قىلىش؛ 4) كۇففارلارنىڭ مەزھەپلىرىگە رازىلىق بىلدۇرۇش؛ 5) باشقىلارنىڭ تۇتقان يوللىرىنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىدىن ئەۋزەل بىلىش؛ 6) «قۇرئان كەرىم» ۋە سەھىھ ھەدىسلەر بىلەن سابىت بولغان ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ بىرەرسىنى ئىنكار قىلىش؛ 7) مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ئىنكار قىلىش ياكى مەسخىرە قىلىش؛ 8) كۇففارلار بىلەن بىرلىشىپ مۇسۇلمانلارغا زىيان سېلىش؛ 9) سېھىرگەرلىك قىلىش ياكى سېھىرگە ئىشىنىش؛ 10) ئېغىزدا ئىسلام دىنى ھەققىدە سۆزلەپ قويۇپ دىلىدا ئۇنىڭغا ئىشەنمەسلىك ياكى شەك كەلتۇرۇش؛ 11) ئىسلام تەلىماتلىرىدىن يۈز ئۆرۈش ياكى ئۇلارنى مەسخىرە قىلىش؛ 12) بىرەر مەسىلىگە ئاللاھ تائالانىڭ كىتابى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سەھىھ ھەدىسلىرى بىلەن ھۆكۈم قىلىشقا قايىل بولماسلىق؛ 13) پالچى ـ داخانلارنىڭ، كاھىنلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىش. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى داخان، كاھىنلارنىڭ سۆزلىرىگە ئىشىنىدىكەن، ئۇ مۇھەممەدكە، يەنى ماڭا كەلگەن دىنغا كۇففار بولغان بولىدۇ"(ئەھمەد توپلىغان). 14) ئاللاھنىڭ ئەمرلىرىگە بويسۇنماسلىق يەنى ھەقىقەتكە ئىقرار قىلىپ تۇرۇپ ئۇنىڭغا بويسۇنۇشتىن باش تارتىش. ئىبلىسنىڭ كۇففار بولۇپ كېتىشىمۇ شۇ سەۋەبتىن ئىدى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە(ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار)دېدۇق، ئىبلىستىن باشقا ھەممىسى سەجدە قىلدى. ئىبلىس(سەجدە قىلىشتىن) باش تارتتى، تەكەببۇرلۇق قىلدى، ئۇ كۇففالاردىن بولۇپ كەتتى.

——سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 34 ـ ئايەت

يۇقىرىدا بايان قىلىنغانلار كۇفرىلىقنىڭ ئاساسىي قىسىملىرى بولۇپ، ئۇلاردىن قايسى بىرسىنى سادىر قىلغان كىشى ئىسلامدىن ۋە ئىماندىن چىققان بولىدۇ.

ئاللاھ تائالانىڭ ھىدايىتى بولمىغان بولسا ھەممىمىز توغرا يولنى تاپالماس ئىدۇق. ئاللاھ تائالا ھەممىزنىڭ ئىمانىنى ساغلام قىلىپ، بىزنى شەيتاننىڭ ھىيلە ـ مىكىرلىرى ئالدىدا تېگىرقماس، تەۋرەنمەس قىلسۇن، ئامىن!

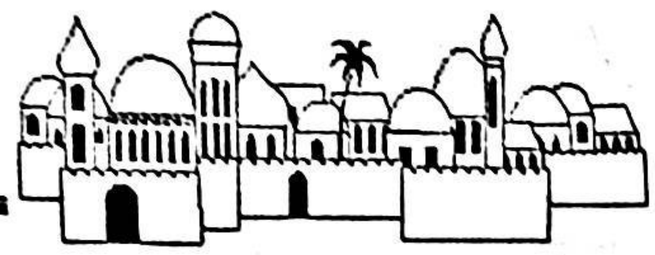

''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' كەلىمىسى ھەققىدە

ئابدۇخالىق ئوسمان ھاجى

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' كەلىمىسى ئەرەبچە سۆز بولۇپ،''بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر'' دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. ھەممىزگە مەلۇمكى،''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' دېگەن سۆز ئىسلام دىنىنىڭ بەش ئاساسىي يىلتىزىنىڭ بىرىنچىسى بولۇپ، ھەر قانداق كىشى ئىرقى، مىللىتى ۋە جىنسىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' كەلىمىسىنى چىن قەلبى بىلەن چۈشىنىپ، دىلى بىلەن تەستىق قىلىپ، تىلى بىلەن ئېيتىسا شۇ كىشى شۇ سائەت، شۇ مىنۇتنىڭ ئىچىدە ئىسلام دىنىغا كىرگەن مۇسۇلمان بولىدۇ ۋە قالغان تۆت ئاساسىي پرىنسىپ شۇ مۇسۇلمان بولغان كىشىنىڭ ئۈستىگە ئېلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى ھېسابلىنىدۇ، شۇنداقلا شۇ كىشى ئاللاھ تائالانىڭ دۇنيادا ۋە ئاخىرەتتە رەھمەت قىلىشىغا ۋە ساۋاب بېرىشىگە تېگىشلىك بەندىسى قاتارىغا ئۆتكەن بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

سىلەرنىڭ ئىلاھىڭلار بىر ئىلاھتۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر؛ ئۇ ناھايىتى شەپقەتلىكتۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.

ـــسۇرە«بەقەرە» (2 ـ سۇرە)، 163 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ بىرلىكى، ئۇنىڭ ھېچقانداق شېرىكى ۋە يارەمچىسىنىڭ يوقلۇقى، ئۇنىڭ بەندىلەرنىڭ مۇقەددەس دەپ بىلىشىگە ۋە ئىبادەت قىلىشىغا لايىق زات ئىكەنلىكى، ئاللاھ تائالانى يەككە ـ يېگانە دەپ تونۇپ، ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان بۇيرۇقلارنى بەجاندىل ئورۇندىغان بەندىلىرىگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ياخشىلىق ئاتا قىلىدىغانلىقى، ھەتتا ئاللاھنى تونۇمىغان ۋە ئاللاھقا ئىبادەت قىلمىغان بەندىلىرىگىمۇ دۇنيادا رىزىق بېرىپ، ئۇلارغا دۇنيادا قىلغان ئەجرىگە، تىرىشچانلىقىغا ياردىشا ئەجر ئاتا قىلىدىغان ئەڭ بۇيۇك، شەپقەتلى كەڭرى، مەرھەمەتلىك زات ئىكەنلىكى بايان قىلىنغان. شۇڭا بۇ كەلىمىنى''تەۋھىد كەلىمىسى'' دەپ ئاتايمىز. دېمەك، مۇسۇلمان بولمەن دېگەن كىشىنىڭ بۇ كەلىمىنى دىلى بىلەن تەستىقلاپ، تىلى بىلەن ئىقرار قىلىشى شەرتتۇر.

ئۇلۇغ، مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»دە ''لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ'' كەلىمىسى تەكرار ـ تەكرار تىلغا ئېلىنغان. ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»نىڭ تەشەببۇس قىلىدىغىنى بىر مەنبەچىلىك ئالەم قارىشى بولغاچقا، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسى بىر

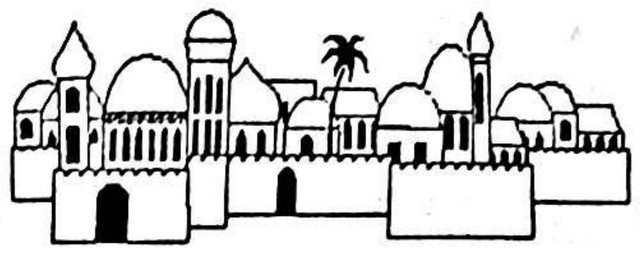

مەنبەچىلىك كۆزقارىشى ھېسابلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم» كۆپ ئېتىقادلىقتا ۋە بىر ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈپ بۇتقا ۋە باشقا مەخلۇقلارغا چوقۇنۇشقا قەتئىي قارشى تۇرىدۇ، ئاللاھ بىردۇر، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ مەبۇد (بەرھەق) يوقتۇر، ئۇ ناھايىتى ئىززەتلىك ۋە ئۇلۇغدۇر، كائىناتتىكى بارلىق شەيئىنى ياراتقۇچى ۋە تەربىيىلىگۈچىدۇر دەپ كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا پۈتۈن كائىناتنى ياراتقۇچىدۇر. پەقەت ئاللاھ تائالالا ئىبادەت قىلىنىشقا لايىق، ئۇنىڭ مەۋجۇتلۇقى شۇبھىسىزدۇر. بىز ئاللاھ تائالانى كۆزىمىز بىلەن كۆرەلمىسەكمۇ، لېكىن ئۇنىڭ ياراتقان مۆجىزىلىرى پۈتۈن ئالەمگە تولۇپ تۇرۇپتۇ.

ۋاقتىنى مىنۇت ـ سېكۇنتلاپ كۆرسىتىپ بېرىدىغان بىر نەپىس سائەتنى كۆرگىنىمىزدە، ئۇنى چوقۇم بىر تېخنىك ئۇستىنىڭ كەشىپ قىلغانلىقىنى (ياكى ياسىغانلىقىنى) ئەسكە ئالىمىز. بىز ئولتۇرۇۋاتقان بىنا، يېزا ـ قىشلاقلاردىكى ئۆيلەر، تۆمۈر يول، تاشيول، ئايروپىلان، پويىز، ماشىنىلارغا قاراپ بۇ نەرسىلەرنى ئەسلىدە بار قىلغان ئىنسانلارنى ئويلايمىز. ئۇلارنىڭ كەشپىياتچىلار ۋە تېخنىك ئىشچىلارنىڭ ئەجرى بىلەن بارلىققا كەلگەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىمىز. ئۇلارنىڭ ھەممىسى ماھىيەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ئىزنى بىلەن بارلىققا كەلگەن، خالاس. ھەر بىر ئىنسان ئۆز ئەتراپىدىكى تەبىئەت دۇنياسىغا ۋە ھەر خىل شەيئىلەرگە قاراپ چوقۇم ئويلىشى كېرەك: بۇ مۆجىزىلەرنى كىم ياراتقان؟ قانۇنىيەتلىك تەبىئەت ۋە ھەرىكەتنىڭ سەۋەبكارى كىم؟

ئىنسانلار ياشاۋاتقان يەر شارى ھەر مىنۇت ـ سېكۇنت ئۆز ئوقىدا ئايلىنىپ تۇرىدۇ ھەم قۇياش سىستېمىسىدا قانۇنىيەتلىك ھالدا ئايلىنىپ ھەرىكەت قىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن يىل، ئاي، كۈن ۋە پەسىللەر ريتملىق ئالمىشىپ تۇرىدۇ. قىش كېتىپ ياز كېلىدۇ، كېچە ئۆتۈپ تاڭ ئاتىدۇ. بۇلارنى كىم باشقۇرۇپ تۇرىدۇ؟ ۋە يەنە قۇياش سىستېمىسى، سامانيولى سىستېمىسى، ئاي شارى ۋە باشقا ئاسمان جىسىملىرىمۇ تەرتىپلىك، قانۇنىيەتلىك ھەرىكەتلىنىپ تۇرىدۇ. ئۇنداقتا بۇنىڭغا ئوخشاش غايەت زور مەددىلارنى كىم تىزگىنلەپ تۇرىدۇ؟ جاۋاب شۇكى: ئاسمان ـ زېمىنىنى ۋە ئۇنىڭدىكى بارلىق شەيئىلەرنى بىر ئاللاھ باشقۇرىدۇ. ھەممىنى ياراتقۇچى ۋە ھەممىگە قادىر ئاللاھ ئۇلارنى ئۆز ئىلكىدە تۇتۇپ تۇرمايدىكەن، كائىناتتىكى ھەممە نەرسە ئۆز قانۇنىيىتىنى يوقىتىدۇ ـ دە، دۇنيامۇ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. ناۋادا ئاللاھ تائالاغا بىرەر تەڭداش بولغان بولسا، ئالەمنىڭ قانۇنىيىتى ۋە تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلۇپ، بىرەكلىك ۋە ئىزچىللىق يوقاپ، رىتىم قالايمىقانلىشىپ، بۇنداق مۇكەممەل ھالەت شەكىللىنەلمىگەن بولاتتى. شۇڭا ئاسمان ـ زېمىننىڭ قانۇنىيەتلىك ھالدا مۇكەممەل رەۋىشتە يارىتىلغانلىقىنى كۆزىتىدىغانلا بولساق، ئۇنى ياراتقان ئىگىسىنىڭ بارلىقىنى، ئۇنىڭ ھېچقانداق يارەمچىسىز، تەنھا، يۇكسەك ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" كەلىمىسى ئىمانىنىڭ ئاساسى، ئىسلام دىنىنىڭ

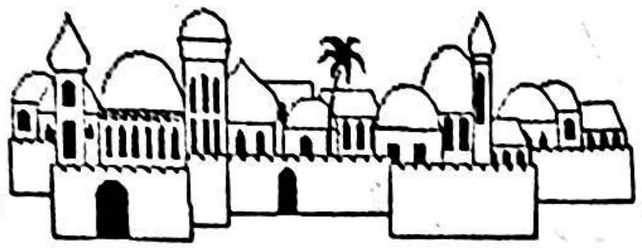

بىرىنچى رۆكنىسى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئەگەر ئاسمان-زېمىندا ئاللاھتىن باشقا ئىلاھلار بولسا ئىدى، (كائىناتنىڭ تەرتىپى) ئەلۋەتتە بۇزۇلاتتى.

سۈرە«ئەنبىيا» (21 - سۈرە)، 22 - ئايەت

ئاللاھ تائالانىڭ بۇ سۆزى ئاللاھ تائالانىڭ يەككە - يېگانە ئىكەنلىكىنى، ئاللاھ تائالا بىر ئىشنى ۋۇجۇدقا چىقارغاندا ئۇنىڭ ھېچنېمىگە ھاجىتى چۈشمەيدىغانلىقىنى، قۇدرەتلىك ۋاجىبۇل ۋۇجۇد زات ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

دېمەك، "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" كەلىمىسى"ئىمان كەلىمىسى"، "تەۋھىد كەلىمىسى"، "پاك كەلىمە"، " پاكلىغۇچى كەلىمە"، "پاكلاش كەلىمىسى" دېگەنگە ئوخشاش ناملار ۋە مەنىلەردە كېلىدۇ ۋە ئىنسانلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە چوڭ، كاتتا ئەجرگە ئېرىشتۈرىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئاللاھتىن باشقا ھېچ بىر مەبۇد (بەرھەق) يوق دەپ ئېتىقاد قىلغان كىشى جەننەتكە كىرىدۇ". بۇ سۆزدىن مەلۇم بولدىكى،"لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" كەلىمىسى ئاخىرەتتە ئىنسانلارنى بەختسائادەتكە ئېرىشتۈرىدىغان، دوزاخنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلدۇرىدىغان، ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرىدىغان ئىمان كەلىمىسى، پاك كەلىمە بولۇپ، ئىسلام دىنىدا بۇ كەلىمىنىڭ ۋەزنى ئىنتايىن ئېغىر ھېسابلىنىدۇ. بۇ كەلىمە دۇنيادىمۇ ئىنسانىنى ئىنسانىيەت ئەقىدىسى قامۇالغان مەنىۋى مەينەتچىلىك، مۇشرىكلىق ۋە خاتا - خۇراپىي قاراشلاردىن پاكلاپ، ئاللاھ تائالالا ھەممىدىن ئۇلۇغ، ھەممىدىن قۇدرەتلىك، ھەممىدىن شەپقەتلىك، ئۇلۇغ كائىناتنىڭ ئىگىسى، بەندىلەرنىڭ نىيەتلىرى، ئەمەللىرى ۋە سۆزلىرىنى ھەر ۋاقىت بىلىپ تۇرغۇچى، ھايات - ماماتلىقنىڭ ئىگىسى، بەندىلىرىنىڭ ياخشى ئەمەللىرىگە مۇكاپات، يامان ئەمەللىرىگە جازا بەرگۈچى ئادىل، يەككە - يېگانە قۇدرەت ئىگىسىدۇر دېگەن توغرا قاراشقا ئىگە قىلىدۇ. مۇشۇنداق توغرا تونۇشقا كېلىپ ھدايەتكەن ئىنسان باشقىلار كۆرسۈن - كۆرمىسۇن ياكى ئۆزى يالغۇز قالغاندا بولسۇن، نىيەتلىرىدە، سۆز - ھەرىكەتلىرىدە دىققەت قىلىدۇ، ئاللاھتىن قورقىدۇ، ئاللاھ رازى بولىدىغان ئىشلارغا ئالدىرايدۇ، ئاللاھ چەكلىگەن ئىشلاردىن يىرگىنىدۇ؛ ھالبۇكى، ئىنسانلار ئىچىدە يۇز بېرىدىغان يامان ئىش - ھەرىكەتلەر، قەبىھ گۇناھ ۋە جىنايەتلەرنىڭ ھەممىسىنى قەلبىدە ھېچقانداق نازارەتچى يوق گۇمراھ ئادەملەر سادىر قىلىدۇ. ھەقىقىي ئىمانغا ۋە ھدايەتكە يەتكەن مۆمىنلەر بولسا يامانلىقتىن قەتئىي قول ئۈزۈپ، ئىنسانىيەت مەنپەئەتىگە پايدىلىق ياخشى، خاسىيەتلىك ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. دېمەك،"لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" دېگەن پاك كەلىمە ئىمان كەلىمىسى بولۇپ، ئۇنىڭ ھەقىقىتىنى تونۇپ، ئۇنى دىلىغا چوڭقۇر ئورناتقان ئىنسانلار بۇ پاك ۋە يۇكسەك مەنىۋى ئوزۇق ئارقىلىق پاك بولغان مەنىۋى مەدەنىيەت ۋە ماددىي مەدەنىيەت يارىتالايدۇ.

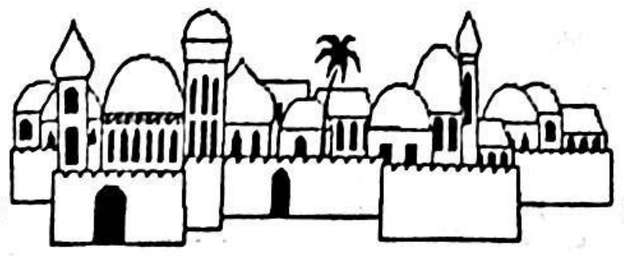

ئىسلام دىنى ھەرقانداق ئىشتا نىيەتنى ئالدىنقا قويىدۇ

ئابدۇرەھمان ئابدۇلكەبىر

بسم الله الرحمن الرحيم

ئىسلام دىنى ئاللاھ بىلەن ئادەم، ئادەم بىلەن ئادەم، ئادەم بىلەن ئەتراپىدىكى شەيئىلەر ئارىسىدىكى ئىچكى-تاشقى مۇناسىۋەتدارلىقنى ئۆزىنىڭ ئىپادىلەش مەقسىتى قىلىدىغان بولغاچقا، ئىنسانلارنىڭ بارلىق پائالىيەتلىرىنىڭ ئاخىرقى نىشانىنى "ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى ئىزدەشتىن ئىبارەت" دەپ بېكىتكەن.

بىزنىڭ شاھادەت ئېيتىشىمىز، نامىز ئوقۇشىمىز، زاكات بېرىشىمىز، روزا تۇتۇشىمىز، ھەج تاۋاپ قىلىشىمىز، ئىلىم ئۆگىنىشىمىز، سەدىقە قىلىشىمىز، يول ياسىشىمىز، كۆۋرۈك سالدۇرىشىمىز، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئورۇنلىرىنى قۇرۇپ يېتىم-يېسىرلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشىمىز، زاۋۇت، كان-كارخانىلارنى قۇرۇپ، ئىجتىمائىي ئىگىلىكنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈشىمىز، پەن-تېخنىكا، مائارىپنى تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز، دۆلەتنى قۇدرەت تاپقۇزۇشىمىز، ئاتا-ئانىلارنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىپ، پەرزەنتلەرنىڭ تەربىيىلىنىشىگە كۆڭۈل بۆلۈشىمىز، ئاياللىرىمىزنىڭ ھوقۇق-مەجبۇرىيەتلىرىنى تولۇق تونۇتۇپ توغرا يېتەكلەپ مېڭىشىمىز، ئۇرۇق-تۇغقان، قۇلۇم-قوشنىلارنىڭ تۇرمۇشىغا يېقىندىن كۆڭۈل بۆلۈشىمىز، ساۋاقداشلار-خىزمەتداشلار ئارا ئېچىل-ئىناق ئۆتۈشىمىز، قىينىچىلىقتا قالغانلارنىڭ قىينىچىلىقتىن قۇتۇلۇۋېلىشىغا ياردەم بېرىشىمىز، ئۆزىمىزنى روھىي ۋە ماددىي جەھەتتىن ياخشى تەربىيىلەپ، ئۆزىمىزنىڭ روھ ۋە تەن ساپايىمىزنى ئۆستۈرۈپ، جەمئىيەت ئۈچۈن بىر كىشىلىك ھەسسە قوشۇشىمىز، قەلەم تەۋرىتىپ نەشر ئەپكارلار ئارقىلىق خەلقنى تەربىيىلىشىمىز...قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى خالىس ئاللاھنىڭ رىزالىقى ئۈچۈنلا بولىدىكەن شەكسىز ئىبادەتتۇر. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:

ئۇلار پەقەت ئىبادەتنى ئاللاھقا خالىس قىلغان، ھەق دىنغا ئېتىقاد قىلغان ھالدا(يالغۇز) ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا بۇيرۇلدى.

ـــــسۈرە«بەييىنە» (98-سۈرە)، 5-ئايەت

بەزىلەر "مۇشۇ ئىشلارنىمۇ ئىبادەت دەيدىغاندىمۇ؟" دەپ قېلىشى مۇمكىن. چۈنكى كۆپ قىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ ئېڭىدا، جۇملىدىن ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى پەقەت "ئۆلگەندىن كېيىن تۇپراق بېشىغا چىقىپ قۇرئان تىلاۋەت قىلىپ

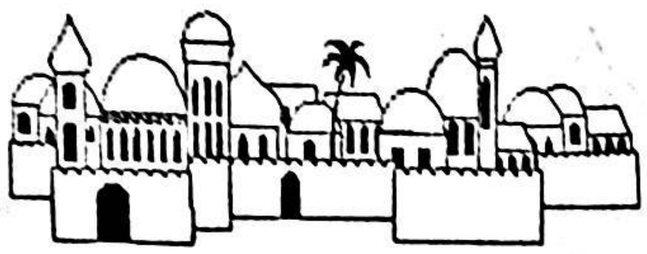

قويۇش"، "نامازئوقۇش"، "زاكات بېرىش"، "رامىزان روزىسى تۇتۇش"، "ھەج تاۋاپ قىلىش"نىلا ئىبادەت دەپ چۈشىنىدۇ. نەزەر دائىرىسى كەڭرەكلىرى "نىكاھ ئوقۇش"، "بالىسى تۇغۇلسا ئىسىم قويۇش"نىمۇ ئىبادەت دەپ چۈشىنىشى مۇمكىن. ئەمما ئاربىمىزدا ئۆزىنىڭ ئۆز تۇرمۇشىدىكى كىشىلىك ئەخلاقى-پەزىلەت، دۇنيا قاراش، ئىجتىمائي مۇناسىۋەت، ئىجتىمائي تەرتىپ دېگەنلەر بىلەن مۇناسىۋىتى بار-يوقلۇقى ھەققىدە پىكىر يۈرگۈزۈپ باقمىغان مۇسۇلمانلىرىمىز بەك ئاز. بۇ يەردە شۇنى ئېيتىپ قويۇش زۆرۈركى، ئىسلام دىنى ئەقىدە ۋە ئىبادەت ئىشلىرىدىن باشقا، كىشىلەرنىڭ روھىي كەيپىياتى، كىشىلىك دۇنيا قارىشى، غايىسى ۋە ئىجتىمائي ئەمەلىيتى قاتارلىقلارنى تەرتىپكە سالىدىغان ئىجتىمائىيلىق ۋە ئەقىدىۋىلىككە ئىگە كۆپ تەرەپلىمىلىك ئىلاھىي پرىنسىپتۇر.

ئىبادەت مەسىلىسىگە كەلسەك، ئىبادەت بەزى كىشىلەرنىڭ قارىشىدىكى چەكلىك سورۇن ۋە چەكلىك ۋاقىتتىلا ئېلىپ بېرىلىدىغان مەخسۇس پائالىيەتتىنلا ئىبارەت بولماستىن، بەلكى كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۇسۇلى، مەدەنىي ئىزدىنىشى ھەم كائىنات، ئاللاھ، ئادەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى توغرا تونۇش ئارقىلىق توغرا ئېلىپ بارغان بارلىق ئەمەلىي پائالىيەتلىرىنىڭ ھەممىسى ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. "ئىبادەت" دېگەن بۇ سۆز ئەرەبچە " عبادة " دەپ يېزىلىدۇ ۋە "باش ئەگمەك، بوي سۇنماق، قۇلچىلىق قىلماق" دېگەندەك مەنىلەردە ئىشلىتىلىدۇ. ئەنە شۇ سۆزدىن ياسالغان " عبد" دېگەن ئىسىم "قۇل" دېگەنلىك بولۇپ، پۈتۈنلەي باشقىلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتۈپ كەتكەن، بارلىق ئىشلارنى خوجايىننىڭ رازىلىقى ئاستىدا قىلىدىغان ئادەمگە قارىتىلغان. "ئىبادەت" دېگەن بۇ سۆز دىنىي جەھەتتىن تەرەن، چوڭقۇر مەنىلەرنى ئىپادىلەيدۇ، بۇ يەردىكى "عبد" يەنى "قۇل" ئاللاھنىڭ قۇلى، ئاللاھنىڭ بەندىسى بولۇپ، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچقانداق بىر مەئبۇدقا چوقۇنمايدىغان، پۈتكۈل پىكىر-خىيالىرى، بارلىق پائالىيەتلىرىدە ئاللاھنىڭلا رىزالىقىنى كۆزلەيدىغان، ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىشقا لايىق كىشى دېگەن مەنىنى ئىپادىلەپ كېلىدۇ.

مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ(ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا(ياقتۇرمايدىغان) سۆز قىلسا، ئۇلار: "سلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز" دەيدۇ(يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ).

بۇ ئايەت يۇقىرىدىكى نۇقتىنى ناھايىتى ئوبدان چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئەگەر بەندىلەرنىڭ ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن قىلىنغان بارلىق پائالىيەتلىرى ئىبادەت

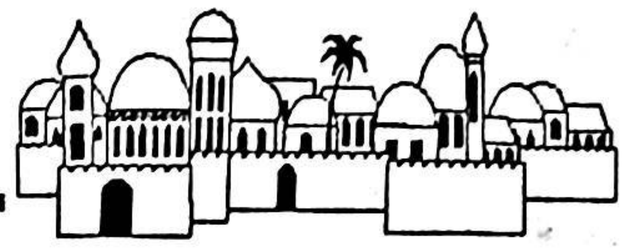

بولمايدىكەن، بەزى كىشىلەر دېگەندەك ئىبادەت خاس ئورۇندىلا چەكلىنىپ قالىدىكەن، ئۇنداقتا ئاللاھ تائالانىڭ بىزنى يارىتىشتىكى مەقسىتى قانداق ئورۇندىلىدۇ؟ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم.

ـــــسۈرە«زارىيات» (51 ـ سۈرە)، 56 ـ ئايەت

بۇنىڭدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىبادەت قىلىش بەندىنىڭ تۈپ مەجبۇرىيىتى. بىز بۇنىڭسىز ئاللاھنىڭ ياخشى بەندىلىرى قاتارىدىن ئورۇن ئالالمايمىز. ئەمما ئەنە شۇ ئىبادەتنى ھەقىقىي مەنىگە ئىگە قىلىدىغان تۈپ ئامىل ـــ نىيەتنىڭ ساپ بولۇشىدىن ئىبارەت:

1. نىيەت بارلىق ئەمەللەرنىڭ ئاللاھنىڭ ھوزۇرىدا مەقبۇل بولۇش ـ بولماسلىقىدىكى تۈپ ئامىل بولۇپ، ئاللاھنىڭ بەندىلەردىكى تەلىپى ئۇلارنىڭ سۈرلۈك ۋە ھەيۋەتلىك قىياپىتى بولماستىن، بەلكى ساغلام قەلبىدۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى مېھرىبان ئاللاھنى كۆرمەي تۇرۇپ، ئۇنىڭدىن قورقسا ۋە تەۋبە قىلغۇچى قەلب بىلەن كەلسە، (ئۇلارغا)،جەننەتكە ئامانلىق بىلەن كىرىڭلار، بۇ مەڭگۈ قېلىش كۈنىدۇر،(دېيىلىدۇ).

ـــــسۈرە«قاف»(50 ـ سۈرە)، 33 ـــ 34 ـ ئايەتلەر

قورقۇش ھەم تەۋبە قىلىش قەلبنى پاكپاكىز تازىلىغاندىلا ئاندىن ئەمەلگە ئاشىدۇ. ئېنىقكى، قەلبنى تازىلاش نىيەتنى تۈز ھەم ساپ تۇتۇش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇ كۈنى(ھېچ كىشىگە) مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ. پەقەت (ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا) پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزىلىدۇ.

ـــــسۈرە«شۇئەرا»(26 ـ سۈرە)، 88 ـــ 89 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھقا ئۇلارنىڭ گۆشلىرى ۋە قانلىرى يېتىپ بارمايدۇ، ئاللاھقا يېتىدىغىنى پەقەت سىلەرنىڭ تەقۋادارلىقىڭلاردۇر.

ـــــسۈرە«ھەج» (22 ـ سۈرە)، 37 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇقىرىقى ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ: "ھەقىقەتەنمۇ ئاللاھ سىلەرنىڭ قەددى ـ قامىتىڭلارغا قارىمايدۇ، بەلكى سىلەرنىڭ قەلبىڭلارغا قارايدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

"ھەقىقەتەنمۇ ئەمەللەر نىيەت بىلەن بولىدۇ. كىشىنىڭ ئېرىشىدىغىنى نىيەت قىلغان نەرسىسىدۇر..."(بۇخارى توپلىغان).

بىز يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسلەردىن ئەگەر بىزدە دۇرۇس نىيەتلا بولسا،

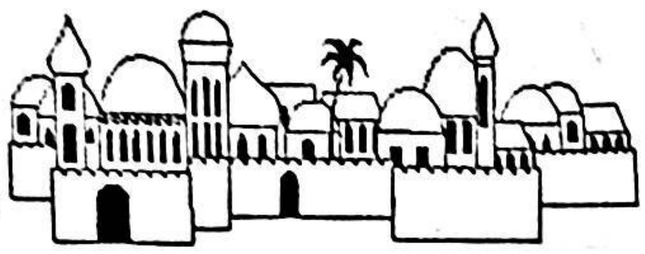

قىلغان ئىبادەتلىرىمىز مەقبۇل بولىدىغانلىقىنى بىلدۈرىدۇ.

2. دۇرۇس نىيەت ئۆرپ ـ ئادەت چاغلىق ئىشلارنى ئىبادەت، ئىسلام شەرىئىتى يولغا قويغان مۇباھ ئىشلارنى ئىتائەت، ھەتتا شەھۋەتىنىمۇ ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى ئىزدەشتىكى بىر ۋاستە قىلىۋېتىدۇ. مەسىلەن: ئات بېقىش كىشىلىك تۇرمۇشتىكى بىر ئىش، ئەمما بىر ئادەم ئۇنى بېقىشتا نىيەتنى دۇرۇس قىلىپ، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن باققان بولسا، شۇنىڭغا قاراپ ئاللاھ ئۇنىڭغا ساۋاب بېرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئات ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ. 1ـ رەھمان تائالا ئۈچۈن؛ 2ـ ئىنسان ئۈچۈن؛ 3ـ شەيتان ئۈچۈن"(ئەھمەد توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ تائالاغا ئېيتىلغان ھەر بىر تەسبىھ، ھەر بىر تەھلىل، ھەر بىر ھەمدۇسانا، ھەر بىر تەكبىر سەدىقىدۇر. ياخشى ئىشلارغا دەۋەت قىلىش، يامان ئىشلاردىن توسۇش سەدىقىدۇر. ھەتتا سىلەرنىڭ ئايالىلىرىڭلارغا يېقىنچىلىق قىلىشىڭلارمۇ سەدىقىدۇر" مۇشۇنى دېگەندە، ساھابىلەر: "ئەي رەسۇلۇللاھ، بىز ئۆزىمىزنىڭ جىنسىي ھەۋىسىمىزنى قاندۇرغانلىقىمىز ئۈچۈنمۇ ساۋاب بېرىلەمدۇ؟" دەپ ئەجەپلەنگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئېيتىڭلارچۇ؟ ئەگەر سىلەر جىنسىي ھەۋىسىڭلارنى ھارامدىن قاندۇرساڭلار گۇناھ بولامدۇ؟(ئەلۋەتتە گۇناھ بولىدۇ ئەمەسمۇ؟)خۇددى شۇنىڭغا ئوخشاش سىلەرنىڭ جىنسىي ھەۋىسىڭلارنى ھالالدىن قاندۇرغانلىقىڭلار ئۈچۈن سىلەرگە ساۋاب بېرىلىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

3. بۇزۇق نىيەت ئاللاھ تائالا يولىدا قىلغان ھەر قانداق تائەت ـ ئىبادەتنىڭ ئاللاھ نەزىرىدىكى قىممىتىنى يەنى ساۋابىنى يوق قىلىۋېتىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

شۇنداق نامаз ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ. نامازنى رىيا بىلەن ئوقۇيدۇ.

ـــ سۈرە«ماغۇن»(107 ـ سۈرە)، 4 — 6 ـ ئايەتلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "ھەقىقەتەنمۇ ئەمەللەر نىيەت بىلەن بولىدۇ. ھەر قانداق ئادەم ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلىنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ھىجرەت قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ھىجرىتى ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن بولىدۇ. ھەر قانداق ئادەم مال ـ دۇنيا ئۈچۈن ياكى ئايالغا ئېرىشىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ھىجرىتى كۆزلىگەن نەرسىسى ئۈچۈن بولىدۇ"(بۇخارى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىستە ئۈچ تۈرلۈك رىياخورنىڭ قىيامەت كۈنى تۇنجى قىلىپ دوزاخقا

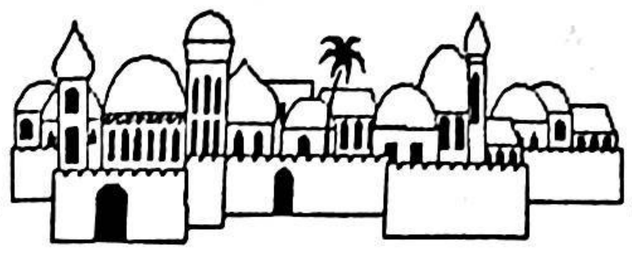

تۇتۇرۇق قىلىنىدىغانلار ئىكەنلىكىنى، بۇلارنىڭ "ربياخور قارى، پۇل - مىللىنى باشقىلارغا كۆز - كۆز قىلىش ئۈچۈن سەرپ قىلغۇچى، ربياخور مۇجاھىد"تىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بايان قىلغان (تىرمىزى توپلىغان).

4. نىيەت دۇرۇسلا بولىدىكەن، گەرچە ئۇ نىيەتكە ئەمەل قىلىپ بولمىغان تەقدىردىمۇ، ئەنە شۇ نىيەتكە ئاللاھ يېتەرلىك ساۋاب بېرىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى ئۆيىدىن ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبەرنىڭ تەرىپىگە ھىجرەت قىلىپ چىقسا، ئاندىن يولدا ئۆلسە، ئۇنىڭ ئەجرىنى چوقۇم ئاللاھ بېرىدۇ.

ـــــسۇرە«نىسا»(4 - سۇرە)، 100 - ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "بىز چىغىر يوللاردا ۋە ۋادىلاردا بولمايلى مەدىنىدە قېلىپ(بىز بىلەن چىقالمىغانلار) بىز بىلەن بىرگىدۇر(يەنى ئۇلارغىمۇ بىزگە ئوخشاشلا ئەجر بېرىلىدۇ). ئۇلارنى ئۆزرە توسۇپ قالدى..."(بۇخارى توپلىغان) (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلەر بىلەن بىر قېتىملىق يۇرۇش قىلماقچى بولغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەممە ساھابىلىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە چىقىش قارارىغا كەلگەن بولسىمۇ، بىر قىسىم ساھابىلەر مەلۇم ئۆزرە سەۋەبىدىن چىقالماي قالغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"ئەنە شۇلار بىز بىلەن بىرگە چىقالماي قالغان بولسىمۇ، ئۇلارنىڭ بىز بىلەن بىرگە چىقىش نىيىتى بولغانلىقتىن ساۋاب ئۇلارغىمۇ بىزگە ئوخشاشلا بېرىلىدۇ' دېگەن).

5. دۇرۇس نىيەتنىڭ بەرىكىتى ئىنتايىن مول بولۇپ، ئۇنىڭ تەسىرى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئورتاق بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەدىس شەرىپىتە مۇنداق دېگەن: "ھەرقانداق ئادەم باشقىلاردىن'چوقۇم قايتۇرىمەن' دېگەن نىيەتتە قەرز ئالغان بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭ قەرزىنى ئادا قىلىشقا يارىدەم قىلىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

6. ياخشى نىيەتنىڭ نەتىجىسى دۇنيادىمۇ ياخشى تاماملىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر ئەر-خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئىناقسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقساڭلار، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار.ئاللاھ ئەگەر بۇ ئىككى كىشىنى ئەپلەشتۇرۇشنى خالسا، ئەر-خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىناقلىق سالىدۇ.

ـــــسۇرە«نىسا» (4 - سۇرە)، 35 - ئايەت

دېمەك، يۇقىرىقى ئايەت - ھەدىسلەردىن شۇنى كۆرۈۋالالايمىزكى، ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنىڭ ئىپتىقادى تەسەۋۋۇرىنىڭ تۈپ مەنبەسى

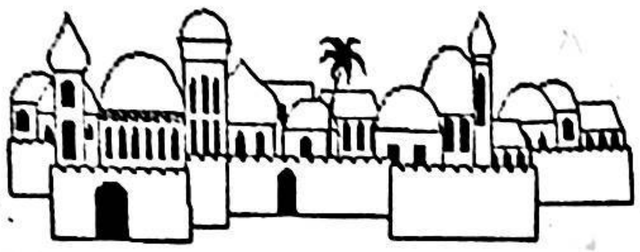

بولغان قۇرئان ـ ھەدىسنى تۆتقا قىلىپ، ئىدىيە ئازادلىقى ئېلىپ بېرىشنى ئەڭ يۇقىرى ئورۇنغا، باشقا ئەھەللەرنىڭ ھەممىسىنى ئىدىيە ئازادلىقىنىڭ نەتىجىسى ئورنىغا قويغان. شۇنىڭ ئۈچۈن فىقھى ئالىملىرىدىن ئىمام شافىئى ھەرقانداق بىر ئىبادەتنىڭ ئىبادەت بولۇشى ئۈچۈن نىيەت پەرز دەپ قارايدۇ. كىشىلەرنىڭ نىيىتى خالىس بولسىلا ئۇلارنىڭ شەخسىي تۇرمۇشى ۋە باشقىلار بىلەن بولغان ساپ ئىجتىمائىي ئالاقىسىنىڭ نورمال تەرەققىي قىلىشى، ئاخىرىدا ئىسلامىي ئاڭنىڭ ئىگە بىر جامائەتنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئانچە قىيىنغا توختىمايدۇ. شۇندىلا كىشىلەر ئىسلام ئېتىقادى تەسەۋۋۇرى ئاستىدا گەۋدىلەنگەن ئاللاھ، ئىنسان ۋە كائىنات ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ئەڭ ئادىل بىر تەرەپ قىلغان ئىلاھىي پرىنسىپنىڭ يارقىن نامايەندىسىنى كۆرەلەيدۇ. لېكىن بۇ يەردە شۇنىمۇ ئەسكەرتىپ ئۆتۈشكە تېگىشلىككى، نىيەت توغرا ھەم دۇرۇس بولسىلا ئەمەلنىڭ ھەممىسى نەتىجىلىك بولۇپ كېتىشى ناتايىن:

1) ياخشى نىيەت گۇناھ ـ مەئسىيەتلەرنى ۋە ھارام نەرسىلەرنى ھالالغا ئايلاندۇرالمايدۇ. ئىسلام دىنى غايىنىڭ شان ـ شەرىپى ۋە ئۇ غايىگە يەتكۈزىدىغان ۋاستىلەرنىڭ قەدىر ـ قىممىتىگە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلىدۇ. ھەقىقەت مەنزىلىگە باتىل يول بىلەن يېتىشكە قارشى تۇرىدۇ.

2) ئاللاھ بەلگىلىمىگەن ئەقىدە، ئىبادەت يوللىرى، مەيلى ئۇ قانداق ياخشى نىيەت، ئارزۇ ـ تىلەكلەرنى كۆزلەپ قىلىنغان بولسىمۇ، مەقبۇل ئەمەس. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ھەر قانداق ئادەم بىزنىڭ مۇشۇ ئىشىمىز(ئىسلام دىنىمىز)دا يوق نەرسىنى پەيدا قىلىدىكەن، ئۇ رەت قىلىندۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

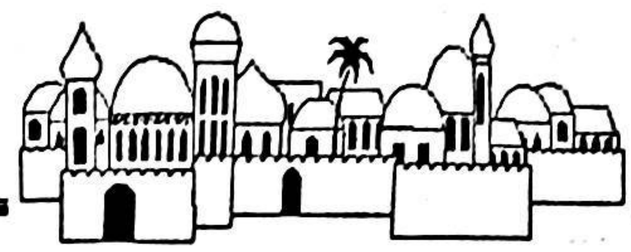

مەنسۈى بايلىق ۋە بەخت ـ سائادەت

ئابدۇرېھىم ئابدۇغېنى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

بەختكە ئېرىشىش ھەممە ئادەمنىڭ ئارزۇسى، مەيلى ساددا پىكىرلىك ئادەتتىكى كىشىلەر بولسۇن ياكى يېتىشكەن مۇتەپەككۇر، ئالىم بولسۇن ھامان بەختكە ئېرىشىشنى ئىستەيدۇ. شاھلار ئۆزلىرىنىڭ ھەشەمەتلىك ئوردىلىرىدا بەخت ئۈچۈن ئاھ ئۇرسا، گادايلار غېرىبانە كۆلبىلىرىدە بەخت ئىزدەپ چوت سوقىدۇ ۋە ئەڭ شېرىن چۈشىلەرنى كۆرىدۇ. كېسىپ ئېيتىش كېرەككى، مەنئۇيىتى ساغلام، ئەقىل ـ ھوشى جايىدا بولغان ھەر قانداق ئادەم ئۆزىگە جاپا ـ مۇشەققەت ئىزدىمەيدۇ، ئۆز بەختسىزلىكىگە رازى بولمايدۇ.

بىراق ئۇ ئاھ ئۇرۇپ، بۇ چوت سوقۇپ ئىزدەۋاتقان، ئىنتىلىۋاتقان بەخت زادى قەيەردە؟ ھەقىقىي بەخت زادى نېمىدە؟ بەختنىڭ ئۆلچىمى بارمۇ؟...

تارىختا تالايلىغان كىشىلەر بەخت ئىزدەپ ياشىدى. ئۇنىڭ ئۈچۈن توختاۋسىز كۈرەش قىلىپ كەلدى. بىراق ھەقىقىي بەختنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن نۇرغۇن كىشىلەر بەخت ئەسلا مەۋجۇت بولمىغان جايلاردىن بەخت ئىزدەپ خۇددى باياۋاندىن گۆھەر ئىزدىگەن كىشىدەك ھالسىرىغان، سالپايغان ھالدا قۇرۇق قول قايتىشتى. دەرۋەقە كىشىلەر ئۆزاق ئەسىرلەردىن بۇيان، ماددىي مەنىشەت ۋە ھېسسىي شەھۋەتلەردىن ئۆز بەختىنى ئىزدىدى. لېكىن ئۇلار ماددىي مەنىشەتكە چۆككەنسېرى، نەپسى خاھىشلىرىغا بېرىلگەنسېرى يېڭى كىرىزىسلارغا پېتىپ قېلىشتىن باشقا ھېچقانداق نەتىجىگە ئېرىشەلمىدى. خوش، ئۇنداقتا بەخت زادى نەدە؟ نېمىدە؟ بىز ئەتراپىمىزدىكى نەرسىلەردىن ئۇنى ئىزدەپ باقايلى.

1. بەخت ماددىي مەنىشەتمۇ؟

بىر مۇنچە كىشىلەر باي ـ بايلىقلار بولۇشنى بەخت ھېسابلىشىدۇ. بىراق بىز تۇرمۇش سەۋىيىسى پەۋقۇلئاددە يۇقىرى كۆتۈرۈلگەن، ماددىي تۇرمۇش ۋاستىلىرى قولاي بولغان، يېمەك ـ ئىچمەكتىن غەم ـ ئەندىشىسى بولمىغان، تۇرالغۇلىرى، قاتناش ۋاستىلىرى ھەتتا يېزا ئىگىلىكىگە قەدەر يۇكسەك دەرىجىدە ماشىنىلاشقان، زامانىۋىلاشقان، ئومۇمەن بايلىقلىقتا تولغان تەرەققىي تاپقان غەرب ئەللىرىگە قارايدىغان بولساق، شۇ ئەل پۇقرالىرىدىن نۇرغۇنلىرى ھەر ۋاقىت تۇرمۇشنىڭ مەنىسىزلىكى، قەلب ئازابلىكىدىن مەھرۇم

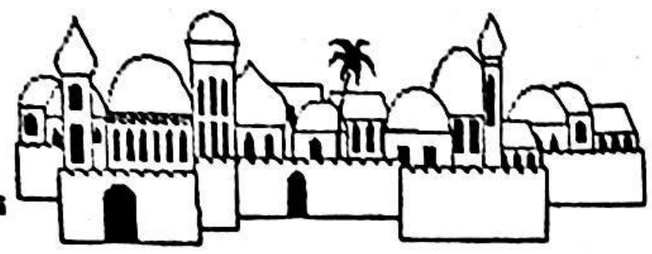

ئىكەنلىكلىرىدىن قاقشايدۇ. بەختلىك بولۇش ئۈچۈن باشقىچە يوللارنى ئىزدەپ يۈرىدۇ. لېكىن يەنىلا ئۆزى بىزارلىق ھېس قىلىۋاتقان بۇرۇقتۇرما، بىر خىل قېلىپتىكى تۈرمۈشتىن قۇتۇلالمايدۇ. بۇ ھەرگىزمۇ ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. چۈنكى ئىنسان تەن ۋە روھتىن پۈتۈلگەن يارالما. ئۇ فىزىئولوگىيىلىك جەھەتتىن ئاش-نانغا موھتاج بولغاندەك، روھىي جەھەتتىنمۇ مەنىۋى ئوزۇقىغا موھتاج بولىدۇ (خۇددى ئاشنىڭ ئورنىغا تاش، ئالمىنىڭ ئورنىغا چالما يېسە بولمىغاندەك مەنىۋى ئوزۇقنىڭ ئورنىنى باشقا ھېچ نەرسە باسالمايدۇ).

جىسمانىي ئېچىرقاش تەننى زەئىپلەشتۈرۈپ، ئىنسانىنى نورمال جىسمانىي مەشغۇلات ئىمكانىدىن مەھرۇم قىلسا، مەنىۋى ئېچىرقاش ئىنسانىنى ساغلام تەپەككۇر قىلىشتىن مەھرۇم قىلىدۇ، بۇ مەھرۇملۇق ھەر بىر ئىنسان ئۈچۈن بىر پاجىئەدۇر، پاجىئە بولغاندىمۇ ھەر قانداق پاجىئەنى بېسىپ چۈشىدىغان، ئۆز ئىچىدىن تۈگىشىش پاجىئەسىدۇر. ئۇمىدكە تولغان مەنىۋى بەختنى يوقىتىپ قويۇش ئىنسان ئۈچۈنلا ئەمەس، ھەر قانداق بىر مەۋجۇدات ئۈچۈن ئەڭ ئېغىر قاباھەتتۇر.

بۈگۈنكى كۈندە نۇرغۇن كىشىلەر ماددىي ئېھتىياجىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇۋېلىپ، ماددىي يۈكسەكلىكنىڭ يۇقىرى پەللىسىگە ئىنتىلمەكتە. بۇ كىشىلەر ئۆزلىرى ئارزۇ قىلغان ئاشۇ ماددىي پاراغەتلەردە بىر قىسىم نەرسىلەرگە ئېرىشكەندەك قىلغان بىلەن، يەنە بىر قىسىم قىممەتلىك نەرسىلىرىدىن مەھرۇم قېلىۋاتقانلىقىنى ئاستا-ئاستا ھېس قىلىشماقتا. يەنى ئۇلار ماددىي مەنىشەت، ھۇزۇر-ھالاۋەت، سەلتەنەت ۋە ئۇنىڭدىن كېلىپ چىققان ئۆتكۈنچى ئىپتىخارغا ئېرىشىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەنىۋى توقلۇق، قەلب ئازادىلىكى، روھىي قانائەت، ئەمىنلىك تۈيغۇسى قاتارلىقلاردىن كەملىك ھېس قىلماقتا.

دېمەك مال-دۇنيانىڭ كۆپ بولۇشى، قورساقنىڭ توق، كىيىمنىڭ پۈتۈن بولۇشلا بەختتىن دېرەك بەرمەيدۇ. بۇ بەختنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدىكى ئاساسىي ئامىل تېخىمۇ ئەمەس. ئەكسىچە مال-دۇنيانىڭ كۆپ بولۇشى بىر مۇنچە كىشىلەردە تولا چاغلاردا غەم-قايغۇنىڭمۇ كۆپ بولۇشىغا سەۋەب بولۇپ، ئاخىرەتتىلا ئەمەس، دۇنيادىمۇ بۇ كىشىگە نىسبەتەن بىر ئاپەت بولۇشى مۇمكىن (ئاللاھ تائالا ئۆز بەندىلىرىدىن بەزىلىرىگە كۆپ بېرىپ، بەزىلىرىگە ئاز بېرىپ، يەنە بەزىلىرىگە بەرگىنىنى ئېېلىۋېلىپ ئۇلارنى سىنايدۇ. ھالبۇكى ئاللاھنىڭ سىنىقىدىن ئۆتەلمىگەن كىشىنىڭ ھالىغا ۋاي!).

ئاللاھ تائالا رەسۇلۇللاھقا خىتاب قىلىپ مۇناپىقلار ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلارنىڭ مال-مۇلكى ۋە ئەۋلادى سېنى ئەجەبلەندۇرمىسۇن، ئاللاھ ئۇلارنى بۇ دۇنيادا شۇ نەرسىلەر بىلەن ئازابلاشنى ۋە ئۇلارنىڭ كۇففار پېتى جان

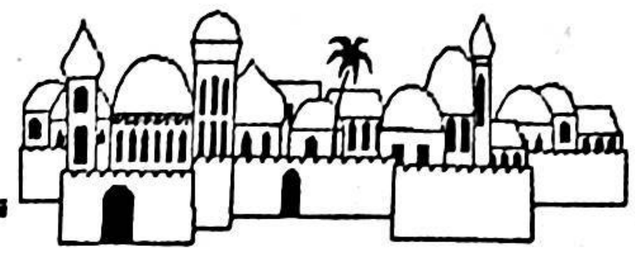

ئۇزۇشنى ئىراده قىلىدۇ.

ـــسۈره«تەۋبه»(9 ـ سۈره)، 55 ـ ئايەت

ئايەت كەلىمده دېيىلگەن ئازاب جاپا ـ مۇشەققەت، غەم ـ ئەندىشە، ئاغرىق ـ سىلاق قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. مانا بۇ نەق دۇنياۋى ئازاب.

ئۆز كۆزىمىز بىلەن كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى، مال ـ دۇنيانى ئەڭ چوڭ غەم، ئارزۇ قىلىۋالغان ھەر قانداق ئادەم ھامان مەنۇى ئازاب، روھىي چۈشكۈنلۈك، ساراسىمه ئىچىده ياشايدۇ. ئۇنداق ئادەمنى ئاز مال ـ دۇنيا باي قىلالمايدۇ، كۆپ مال ـ دۇنيا تويغۇزالمايدۇ. ئۇنداق كىشى ئازغا قانائەت، كۆپكه شۈكۈر قىلمايدۇ؛ شۇڭا تولا ھاللاردا مال ـ دۇنياسى غەم ـ ئەندىشىسى بىلەن ئوڭ تاناسىپ تۇزىدۇ، يەنى مال ـ دۇنياسى ئاۋۇغانسېرى غەم ـ ئەندىشىسىمۇ كۆپەيىدۇ. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە بۇ خىل روھىي ئازابنىڭ روشەن تەسۋىرى كۆرسىتىلىپ، رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: "كىمكى، ئۇنىڭ(بارلىق) غەم ـ ئەندىشىسى ئاخىرەت بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭغا روھىي غالىبلىق ئاتا قىلىدۇ. ئۇنىڭ زېھنىنى تازا قىلىدۇ. دۇنيامۇ ئۇنىڭ ئالدىغا خار ھالدا كېلىدۇ. كىمكى، ئۇنىڭ غەم ـ ئەندىشىسى دۇنيا بولسا، ئاللاھ نامراتلىقنى ئۇنىڭ ئىككى كۆزىنىڭ ئارىسىدىكلا(يېقىن) قىلىۋالىدۇ. ئۇنىڭ زېھنىنى چېچىۋېتىدۇ. ئۇ دۇنيادىن ئازلا نېسىۋىگە ئېرىشىدۇ"(تىرمىزى توپلىغان).

دۇنيادىكى ئەڭ ئېغىر ئازاب، ئىبنى قەييۇم ھەزرەتلىرى ئېيتقاندەك: "ئۇششاق غەملەرنىڭ ئاۋۇپ كېتىشى، قەلبىنىڭ قۇپقۇرۇق بولۇشى، نامراتلىقنىڭ كۆزگە كۆرۈنۈپ تۇرۇۋېلىشى(يەنى ھېلىلا نامراتلىشىپ كېتىدىغاندەك ھېس قىلىش) تۇر. مال ـ دۇنياغا ھېرىسمەن كىشىلەر شۇ ھېرىسمەنلىكى تۈپەيلى مەست بولمىغان بولسا ئىدى، ئۇلار چوقۇم بۇ خىل ئازابتىن قۇتۇلۇشنى ئويلىغان بولاتتى. ۋاھالەنكى ئۇلارنىڭ كۆپلىرى دۇنيادىن زارلاپ ـ قاقشاشىنىڭ نېرىسىغا ئۆتەلمەيدۇ".

ئۇنىڭ ئۈستىگە، كىشىلەر بىللەن بىللە ياشاش جەريانىدىكى ئۆزئارا ھېيلىگەرلىك ۋە ئۇنىڭغا تاقابىل تۇرۇش قاتارلىق دېپلوماتىيە بىسىملىرىدىن تۇغۇلغان روھىي ۋە جىسمانىي ئازابمۇ ئادەمنى روھىي جەھەتتىن ئېزىندۇ. شۇڭا سەلەف ئۆلىمالار: "دۇنياغا ھېرىسمەن ئادەم قەلبىنى دۇنيانىڭ خاپىلىقلىرىغا ماكان قىلىشقا تەييارلاپ تۇرسۇن" دەپ بىكار ئېيتمىغان(يۈسۈف قەرزاۋى). قىسقىسى، دۇنياغا بېرىلگۈچىلەردە تۆۋەندىكى ئۈچ خىل ئالاھىدىلىك بولىدۇ: قاچانلا قارىسا غەم ـ ئەندىشە ئىچىده، دەككە ـ دۈككىده ياشايدۇ؛ دۇنيا ئۈچۈن شاپاشلاپ چارچاپلا يۈرىدۇ؛ ھامان تۇگىمەس ھەسرەتتە بولىدۇ. چۈنكى بۇنداق كىشىلەر دۇنيادىن قانچىلىك كۆپ نەرسىگە ئېرىشسۇن، تېخىمۇ كۆپ بولۇشنى ئارزۇ

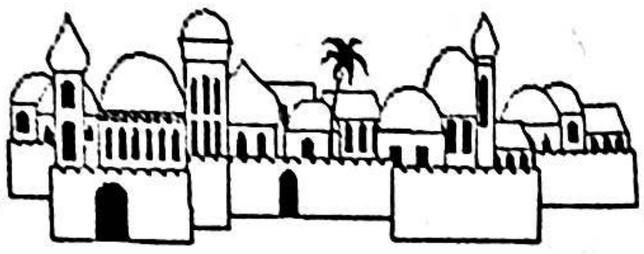

قىلىپ پۇچۇلىنىدۇ. رەسۇلۇللاھ: "ئاددەم بالىسىنىڭ ئىككى جىلغا ئالتۇنى بولسا، ئاشۇنداق ئۈچىنچى جىلغىنىڭ كويىدا بولىدۇ"(ئەھمەد توپلىغان) دېگەنىدى. ئىيسا ئەلەيھىسسالام دۇنياغا بېرىلگۈچىنى ئىچكەنسېرى خۇمارى تۇتۇپ، تەشنا بولىدىغان ھاراقكەشلەرگە ئوخشاتقانىدى.

2. بەخت بالا ـ چاقىدىمۇ؟

بالىلار ھاياتلىقتىكى گۈھەرلەر. خۇددى كونىلاردا "بالىلىق ئۆي بازار، بالىسىز ئۆي مازار" دېيىلگىنىدەك، بالىلارسىز كۆڭۈللۈك تۇرمۇشنى ئويلاش قىيىن. بىراق بۇنىڭلىق بىلەنلا بەخت بالىلاردا دېيەلمەيمىز. چۈنكى ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپادارلىق بىلەن ياخشى، ھەقلىق يوسۇندا جاۋاب قايتۇرۇش ئورنىغا، ئۇلارنى تۇزكورلارچە قاڭغىر قاقشاتقان بالىلار ئاز ئەمەس. بالىسى ئەمدىلا تۆت ياشقا كىرگەن يىلى ئېرى تۇگەپ كېتىپ، "بالامنى ئۆگەي دادىنىڭ قولىغا تۇتقۇزمايمەن" دەپ قايتا تۇرمۇشقا چىقماي، مىڭبىر جاپادا بالىسىنى ئوقۇتۇپ، ئوغلى ئالىي مەكتەپكە ئۆتكەن يىلى،"بالىنى يالغۇز ئۇرۇمچىگە ئەۋەتسەم ئۇ يەردە يا تۇغقانلىرىمىز يوق، بالام ئۆي تامىقى سېغىنىپ قالىدۇ، كىرەي دېسە بىرەر تۇغقانىنىڭ ئۆيىمۇ يوق، بوينى قىسىلىپ قالىدۇ" دەپ گەرچە تېخى پېنسىيە يېشىغا توشمىغان بولسىمۇ بىر ئاممالار بىلەن پېنسىيىگە چىقۋېلىپ، بالىسىنى ئۇرۇمچىدىكى ئالىي مەكتەپكە ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۆزى مەكتەپ ئەتراپىدىكى بىر ئېغىزلىق ئۆينى ئىجارە ئېلىپ ئولتۇرۇپ، بالىسىغا ئۆز قولى بىلەن تاماق ئېتىپ بېرىپ باقماقچى بولغان؛ بىراق بىر يىل بولا ـ بولمايلا بالىسى ئۆزلۈكىدىن مەكتەپتىن چېكىنىپ، كېچە ـ كېچىلەپ ئۆيگە كىرمەيدىغان، داپ داراڭلىغان، ئېشەك ھاڭرىغان جايلاردا ياشىلىنىڭ پەيزىنى سۈرۈپ يۈرگەندە، ئوغلىغا نەسىھەت قىلىپ ئاڭلىتالمىغان ئانا ئۆزىنىڭ 16 يىللىق ھاياتىنى تۇل ئۆتكۈزۈش بەدىلىگە ئۇنى بېقىپ قاتارغا قوشقانلىقىنى تىلغا ئېلىپ ئوغلىدىن يامان يولدىن يېنىشىنى، مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇشنى ئۆتۈنگەندە، تۇزكور ئوغلىنىڭ: "ئۇنداق زارلايدىغان، مىننەت قىلىدىغان ئادەم نېمىشقا تۇغقان؟ تۇغقان ئىكەنسەن بېقىش مەجبۇرىيىتىڭ بار ـ دە!" دەپ چالۋاقىغانلىقىنى يۈرىكى ئېزىلىپ، يىغلاپ تۇرۇپ سۆزلەپ بەرگەندە كۆزۈمدىن ئىختىيارسىز ياش ئەگمەنلىكى ھېلىمۇ ئېسىمدە.

تارىخقا نەزەر سالساقمۇ، نۇرغۇن شاھلار مىراس تالىشىش، پادىشاھلىق ۋە بايلىقنى بالدۇرراق ئۆز ئىلكىگە ئېلىش قەستىدە بولغان شاھزادىلىرىنىڭ قولىدا ئۆلگەن.

3. بەخت پەن ـ تېخنىكىدىمۇ؟

بىزگە يىراقنى يېقىن، مۇشكۈلنى ئاسان قىلىپ بېرىپ تۇرمۇشىمىزغا ھېسابسىز قولايلىقلارنى بەخش ئەتكەن پەن ـ تېخنىكا (تەجرىبە ئىلمى)

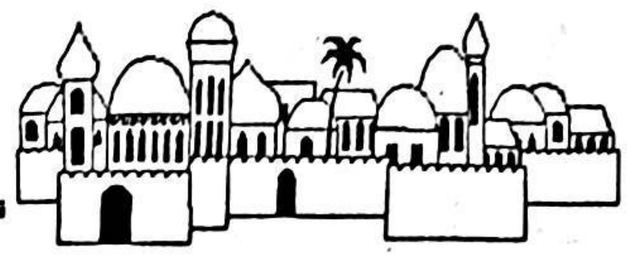

بىزنى بەختكە ئېرىشتۇرۇشكە قادىر بولالارمۇ؟

دۇرۇس، بىز ئىنسانلار پەن-تېخنىكىغا تايىنىپ، ھاياتلىقتىكى سانسىز تىلسىماتلارنى ئېچىشقا مۇۋەپپەق بولدۇق. ئاللاھ تائالا بىزنىڭ مەنپەئەتلىنىشىمىز ئۈچۈن ياراتقان تەبىئەتنى ئۆزىمىز ئۈچۈن تېخىمۇ ئۇنۇملۇك خىزمەت قىلدۇرۇش ئىمكانىيىتىگە ئېرىشتۇق. بۇرۇن ھېچ كىشى ئويلاپ باقمىغان، ھەتتا خىيالىغا كەلتۈرۈشكىمۇ پېتىنالمىغان نەرسىلەرنى رويابقا چىقىرىشتا پەن-تېخنىكا ھەقىقەتەنمۇ ئۆزىنىڭ ئاجايىپ كۈچ-قۇدرىتىنى نامايان قىلىپ، ئىنسانلار تۇرمۇشىدا پارتلاش خاراكتېرلىك ئۆزگىرىش ياسىدى.

ئۆزىگە مەجبۇل نەرسىلەرنى بىلىشكە ئىنتىلىش ئىنساننىڭ ئەسلى تەبىئىتى. شۇ ۋەجدىن ئىنسان ئاشۇ شەيئى ھەققىدە تولۇقراق چۈشەنچىگە ئېرىشكىچە داۋاملىق ئىزدىنىدۇ. بىراق بۇ بىلىش ئىنسانلارنى يەنىلا بەختكە ئېلىپ بارالمايدۇ. ئەكسىچە، ماس مەنىۋى ئوزۇقتىن مەھرۇم ھالەتتىكى بىلىش(تەجرىبە ئىلمى) چوقۇمكى روھىي جەھەتتىن يىمىرىلىشكە، مەنىۋى قان يېتىشمەسلىككە ئېلىپ بارىدۇ.

بەخت ئىنسانىيەتنىڭ تۇنجى ئەجدادلىرى بولغان ئادەم ئاتا، ھاۋا ئانىدىن تارتىپ تا بۈگۈنگە قەدەر ھەممە كىشى تەلپۈنۈپ كېلىۋاتقان بىر ئابستراكت ئۇقۇم. بەزىلەر ئۆزلىرىنى ئەمدىلا بەختلىك ھېسابلاشقانلىرىدا شەيتانىنىڭ چاك سېلىشى بىلەن ئۇنىڭدىن ۋاقىتسىز ئايرىلىپ قالغان(ئادەم ئاتا، ھاۋا ئانىغا ئوخشاش).

تارىختا تالاي-تالاي ئالىملار پۈتۈن ئۆمرىنى پەن-تېخنىكىغا بېغىشلىغان. ۋاھالەنكى ئۇلار ئۆز تەتقىقاتىنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە يەتكەن ھامان قەلبىنى تەسۋىرلىگۈسىز بىر ھەسرەتنىڭ چۈلغۇۋالغانلىقىنى ئەلەم بىلەن ھېس قىلىشقان، ئۇلارنىڭ ھاياتلىقتىكى غەم-ئەندىشىلىرى تېخىمۇ كۈچەيگەن. گەرچە ئۇلار ئۆز قېرىنداشلىرىغا(يەنى ئىنسانىيەتكە) قولاي تۇرمۇش، پاراۋان ھايات(يەنى بەزىلەرنىڭ قارىشىدىكى بەخت)نى ئېلىپ كەلگەن بولسىمۇ، ئۆزلىرىنى زىنھار بەختلىك ھېسابلىيالمىغان. ئۇلار ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى سائەتلىرىدە ھەقىقىي بەختنىڭ زادى نېمە ئىكەنلىكىنى خۇرسىنىش ئىچىدە قايىللىق بىلەن ھېس قىلىپ يەتكەن. شۇڭا ئۇلارنىڭ كۆپچىلىكى ھەقىقىي بەختكە ئېرىشكەن ھالدا جان ئۈزۈشتى(قەدىردان ئوقۇرمەنلىرىمىزگە سىر ئەمەسكى، ئەڭ مەشھۇر تەبىئىي پەن ئالىملىرى ۋە پەيلاسوپلارنىڭ مۇتلەق كۆپچىلىكى ئىمان ئېيتقان. «چەت ئەل پەيلاسوپلىرى قىسقىچە لۇغىتى»گە قاراڭ). سىز ئۇلارنىڭ جاۋغايلىرىدىكى تەبەسسۇم ئىزنالىرىدىن ھەقىقىي بەختكە مۇيەسسەر بولغانلىقلىرىدىن مەمنۇن ئىكەنلىكلىرىنى، ئەمما مۇڭ بىلەن قاتقان كۆزلىرىدىن بەختكە تولىمۇ

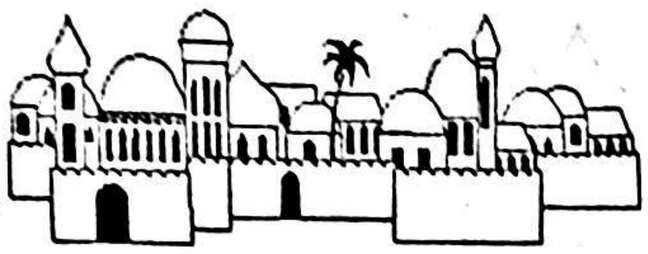

كېچىكىپ ئېرىشكەنلىكلىرىدىن ئەپسۇسلانغانلىقىنى بايقايسىز.

زور ئىختىراالرنىڭ ساھىبى بولمىش مەشھۇر كەشپىياتچى ئالىملارنىڭ تەپەككۇرى ھەقىقەتەن تېرەن، ئەتراپلىق بولسىمۇ، ئاللاھنىڭ تۇرلۈك - تۈمەن مەۋجۇداتلىرى ئالدىدا يەنىلا ئاجىز، چەكلىك ئىدى. ئېينىشتېينىن ئۆزىدىن بىر نەچچە ئەسىر ئىلگىرى ياشاپ ئۆتكەن كاتتا ئالىم نيوتوننىڭ ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى 25 يىلىنى ئىلاھىيەت تەتقىقاتى بىلەن شۇغۇللىنىپ ئۆتكۈزگەنلىكىگە قايىللىق بىلدۈرگەندىن كېيىن مۇنداق دېگەن: "توغرا، بۇ دۇنيادا نېمىلەرنىڭ مەۋجۇت ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىيالمدۇق، ئەمما نېمىلەرنىڭ يوقلۇقىنى ئىسپاتلاشتىن ئاجىز كەلدۇق".

ئۆلىمەس تۆھپىلىرى بىلەن خەلقىمىز قەلبىدىن چوڭقۇر ئورۇن ئالغان شائىرىمىز ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر «ھىدايەتنامە» دېگەن شېئىرىدا مۇنداق يازغان:

ئۆلۈمگە بىر داۋا ئىزلەپ جاھاندىن ئۆتتى كۆپ دانا،
ۋە لېكىن تاپمىدى ھېچكىم بۇ ئىشتىن زەررىچە مەنا،
ئاريستوتىل ياكى لوقمانەك ھېكىمىلەرمۇ بىمۇستەسنا،
دېيىشتى ئاخىرى مۇتلەق ئۆلۈغ قۇدرەتكە ئامەننا،
دېمەك مۇمكىن ئەمەس بۇزماق بۇ قانۇنىي زۆرۈرەتنى.

ئەنگلىيىنىڭ ھازىرقى زامان پەيلاسوپى بىراند روسسېل: "ئىنسانلار تەبىئەت بىلەن بولغان كۈرەشتە پەن - تېخنىكىغا تايىنىپ غەلبە قىلدى. بىراق ئۆزى(يەنى روھى) بىلەن بولغان كۈرەشتە غەلبە قىلالمىدى. بۇ كۈرەشتە پەن - تېخنىكا ئەسقاتمىدى" دەپ دىنىڭ بۇ(روھىي) ساھەگە مۇتلەق رەۋىشتە، ئىزچىل ھۆكۈمران بولۇپ مەڭگۈ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغانلىقىنى تەن ئالغانىدى.

4. بەخت مەنۇيەتتە، ئۆزىمىزدە

يۇقىرىقى بايانلىرىمىزغا كۆرە، بەخت دېگىنىمىز مال - دۇنيانىڭ كۆپ بولۇشىدا، ھوقۇق - مەنسەپتە، بالا - چاقىنىڭ كۆپ بولۇشى ياكى پەن - تېخنىكىدا ئەمەس، بەلكى مەنۇيەتكە تەئەللۇق ئۇقۇم. شۇڭا ئۇنى كۆز بىلەن كۆرۈپ، تارازا بىلەن ئۆلچىگىلى بولمايدۇ. ئۇنى بايلىق كانلىرىدىن ياكى ئوردا خەزىنىلىرىدىن تاپقىلى بولمايدۇ، ئامېرىكا دوللىرى، ياۋرو، فوندىستېرلىنگ، مارك، رىيال، دىناردەك ئاقچىلارغا سېتىۋالغىلى تېخىمۇ بولمايدۇ. راستچىل، شۇنداقلا راستچىل ئىكەنلىكى ئاللاھ تەرىپىدىن بايان قىلىنىپ، كىشىلەر تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنغان رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم مۇنداق دېگەنىدى: "ھەقىقىي بايلىق ماددىي بايلىق ئەمەس، روھىي بايلىقتۇر"(تىرمىزى توپلىغان).

بەخت شۇنداق نەرسىكى، ئىنسان ئۇنى تۇرمۇشنىڭ ھەممە تەرەپلىرىدە

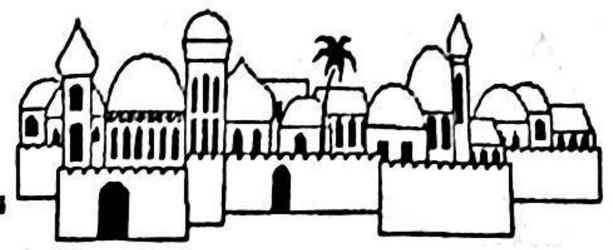

ھېس قىلىپ تەڭداشسىز لەززەتكە نائىل بولالايدۇ. ئۇ قەلبىنىڭ ئارامى، سۈزۈكلۈكى، كۆڭۈلنىڭ روشەنلىكى، ۋىجدانىنىڭ راھىتى... بولۇپ، ئۇنىڭغا ئېرىشكەن كىشىنىڭ يۈرىكىنىڭ ئەڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن تىرىلىشىنىڭ ئۇچىلىرىغا قەدەر ئازادىلىك بولىدۇ. بەخت ئىنسان قەلبىدىن ئوخچۇپ تۇرىدۇكى، ھەرگىز سىرتىدىن ئىمپورت قىلىنمايدۇ. بەخت شۇنداق نەرسىكى، ھېچقانداق كىشى ئۇنى ئاتا قىلالمايدۇ، شۇنىڭدەك تارتىپمۇ ئالالمايدۇ. شۇڭا ئۆز قەلبىدىكى چەكسىز بەختتىن سۆيۈنۈپ، ھاياجانغا چۆمگەن بىر مۆمىن مۇنداق دېگەن:"بىز مۇسۇلمانلار(مەنۇي جەھەتتە) شۇ قەدەر بەخت ئىچىدە ياشاۋاتىمىزكى، ئەگەر شاھلار بۇنىڭدىن خەۋەر تاپسا ئەلۋەتتە ئۇنى تارتىۋېلىش ئۈچۈن قوشۇن تارتقان بولاتتى".

ھەقىقىي بەختتىن ئىبارەت بۇ كاتتا نېمەت ئاتا قىلىنغان كىشىلەر بېشىغا ھەر قانداق بالايى ـ قازا، دىشۋارچىلىقلار يەتسىمۇ پىسەنتىگە ئالمايدۇ. تۇرمۇش ئۇلارنى مۇشەققەتلىرى بىلەن كۈتۈۋالسىمۇ، ئۇلار ھاياتلىققا مەردانە ھالدا كۈلۈمسىرەپ باقالايدۇ. نۇرغۇن كىشىلەرگە نىسبەتەن دەرد ـ ئەلەم قايغۇرۇشقا، ئاھ ئۇرۇشقا تېگىشلىك مۇسىبەت ھېسابلانسا، چىن بەختكە نائىل بولغان مۆمىنلەرگە نىسبەتەن چوقۇم شۈكۈر قىلىشى كېرەك بولغان نېمەتتۇر. چۈنكى ئۇلار"يەر يۈزىدىكى بارلىق ھادىسىلەر ۋە ئۆزگىلار ئۈچرىغان مۇسىبەتلەر بىز ئۇلارنى يارىتىشتىن بۇرۇن لەۋھۇلمەھپۇزغا يېزىلغان، بۇ (ئىش)، شۇبھىسىزكى، ئاللاھقا ئاساندۇر" {سۈرە«ھەدىد»(57 ـ سۈرە)، 22 ـ ئايەت}دېگەن ئايەت كەرىمنىڭ بەرھەقلىكىگە مۇتلەق ئىشەنگەچكە، قەلبى خاتىرجەملىككە تولىدۇ (يەنى ئاللاھنىڭ بۇ قازاسىدىن قۇتۇلۇش ئىمكانىيىتى يوق ئىكەنلىكىنى بىلىپ ئاھ ئۇرمايدۇ. چوڭ ـ كىچىك ھەر قانداق مۇسىبەتنىڭ ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەجرىگە ئېرىشتۇرىدىغانلىقىنى بىلىپ، سەۋر قىلىدۇ ـ دە، ئەجرىگە نائىل بولىدۇ). رەسۇلۇللاھ بۇ ھەقتە: "مۆمىننىڭ ئىشىغا ھەيرانمەن. ئۇنىڭ ھەممە ئىشى ئۇنىڭغا پايدا ئېلىپ كېلىدۇ — بۇ پەقەت مۆمىنگىلا شۇنداق— ئەگەر ئۇنىڭغا خۇشاللىق يەتسە شۈكۈر قىلىدۇ ـ دە، ياخشىلىققا ئېرىشىدۇ؛ ئەگەر ئۇنىڭغا مۇسىبەت يەتسە، سەۋر قىلىدۇ ـ دە، يەنە ياخشىلىققا ئېرىشىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان) دېگەن.

ھايات كىرىزىسلىرىنى ئىنئامغا، قۇۋۋەت يېمەكلىكىگە ئايلاندۇرۇپ بېرەلەيدىغىنى پەقەت ئىماندۇر.

5. بەختكە زۆرۈر بولغان ماددىي ئۆلچەم

ماددىي بايلىقنىڭ بەختنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىدىكى بەلگىلىك رولىنى ئىنكار قىلىش بىر تەرەپلىمىلىك. چۈنكى رەسۇلۇللاھ: "سالامەت ئايال، ياخشى

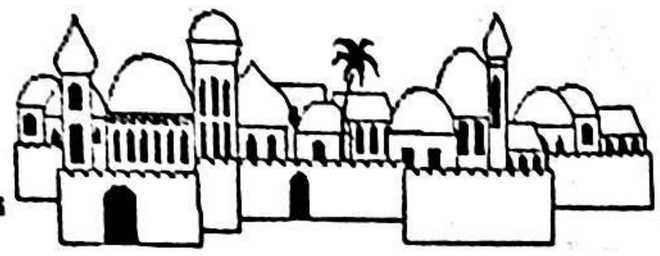

تۇرالغۇ، ياخشى ئۇلاغ ئادەم بالىسىنىڭ بەختىدۇر" دېگەن. بىراق ماددىي بايلىق بەختنىڭ ئەڭ ئېشىشىدا ھالقىلىق ئورۇن تۇتالمايدۇ. چۈنكى مەزكۇر ھەدىس شەرىپتە كۆزدە تۇتۇلغىنى ھەرگىز سان ـ مىقدار ئەمەس، بەلكى سۈپەت ـ ساپادۇر. سالىھ ئايالدىن ئۇنىڭ دىيانىتى، مەنىۋى گۈزەللىكى كۆزدە تۇتۇلغان بولسا، ياخشى ئولتۇراق جايدىن ئۆينىڭ ھەشەمەتلىك، ئېسىل بولۇشىدىن كۆرە ئەتراپىتىكى قوشنىلارنىڭ ياخشى، ئىشەنچلىك بولۇشىدىن ئىبارەت مەنىۋى مۇھىت كۆزدە تۇتۇلغان.

بەخت بىر دەرەخ دېيىلسە، ئىنسان روھىيىتى ئۇنىڭغا زېمىندۇر. ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىش دەرەخكە كېرەكلىك بولغان سۇ، ھاۋا، قۇياش نۇرىدۇر. پەقەت ۋە پەقەت ئىمانلا ئىنسان قەلبىدە خورىماس ـ ئۈزۈلمەس بەخت بۇلاقلىرىنى ئاقتۇرالايدۇ. ئاللاھ ھەممىزنى ھەقىقىي بەختكە مۇيەسسەر قىلغاي ـــ ئامىن!

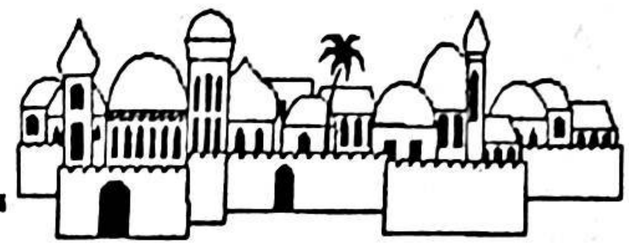

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى پاك ۋە تەقۋادار بولۇشقا چاقىرىدۇ

ئابدۇخالىق ئوسمان ھاجى

بسم الله الرحمن الرحيم

ئىنسانلار كىشىلىك تۇرمۇشتىكى مۇناسىۋەت جەريانىدا ھەقىقىي ئىنسانىي خىسلەت بىلەن سۇپەتلىنىشكە بەك دىققەت قىلىشى كېرەك. چۈنكى ئىنساننىڭ قىممىتى ئۆزىنىڭ تونۇش ۋە ئۆزىنىڭ قەدىرلەش بىلەن بارلىققا كېلىدۇ. بىز مۇسۇلمانلارنىڭمۇ ھەقىقىي ئىسلام ئەھلىگە خاس مۆمىن مۇسۇلمان بولۇشىمىزنىڭ ئالدىنقى شەرتى ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسى بولغان بەش پەرزنى تەلەپكە لايىق ئورۇنلىغاندىن كېيىن ياخشى ئەخلاقلىق، پاك، دىيانەتلىك، تەقۋادار بولۇشتۇر. چۈنكى ياخشى ئەخلاق، تەقۋادارلىق، مېھرىبانلىق، راستچىللىق ئادەمنى ئەسلى خىسلىتىگە يېقىنلاشتۇرۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىگە ئېرىشتۇرىدىغان ھەم ئىنسانلارنى بىر-بىرىگە يېقىنلاشتۇرىدىغان، ئۆزئارا دوستلۇقنى مۇستەھكەملەيدىغان مۇھىم بىر ۋاستە بولۇپ، بۇ پەزىلەتنى يوقاتقان كىشى ئۆزىمۇ بىلمەي-بىلمەي بەتخۇيلىشىپ، ئاللاھ تائالادىن ۋە ئىنسانلاردىن بارا-بارا يىراقلىشىپ، ھەتتا ئۇرۇق-تۇغقان، بالا-چاقا، قوۋم-قېرىنداشلىرىنىڭ بىلەنمۇ ياتلىشىپ كېتىدۇ.

مۇلايىملىق ۋە تەقۋادارلىقتىن مەھرۇم بولغان كىشىنىڭ ئىنسانىيلىق سۈپىتىمۇ خۇنۇكلىشىپ، ياۋايى، قوپال، ئوسال، غەلىتە مىجەز ئۇنىڭ ۋۇجۇدىغا سىڭىپ كېتىدۇ-دە، ئۇ كىشى بۇنىڭ دەردىنى بىر ئۆمۈر تارتىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"مۇلايىملىقتىن ئايرىلغان (مەھرۇم قالغان) كىشى پۈتۈن ياخشىلىقتىن مەھرۇم بولغان بولىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان).

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلاردىن دىنىي جەھەتتە تەقۋادار بولۇشنى، كىشىلىك تۇرمۇشتىكى مۇناسىۋەت جەريانىدا ئۆزئارا مۇلايىم، كۆيۈمچان، راستچىل بولۇشنى، بىر-بىرىگە قېرىنداشلارچە ئىللىق مۇئامىلە قىلىشنى، ئىتتىپاقلىق، بىرلىكنى ساقلاشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئۇنداقتا تەقۋادارلىق دېگەن نېمە؟

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

بۇ كىتابتا(يەنى قۇرئاندا) ھېچ شەك يوق، (ئۇ)تەقۋادارلارغا

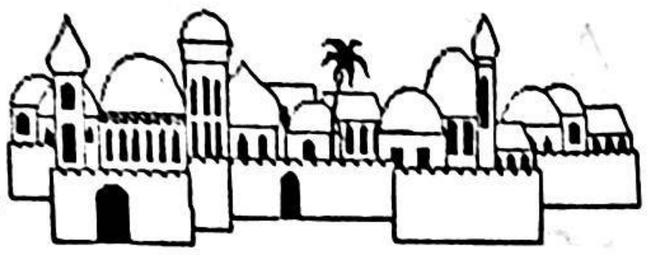

يېتەكچىدۇر، ئۇلار غەيبكە ئىشىنىدۇ، نامازنى ئادا قىلىدۇ، ئۇلار بىز بەرگەن مال-مۈلۈكتىن(خۇدا يولىغا) سەرپ قىلىدۇ. ئۇلار سىلگا نازىل قىلىنغان كىتابقا، سەندىن ئىلگىرىكى(پەيغەمبەرلەرگە) نازىل قىلىنغان كىتابلارغا ئىشىنىدۇ ۋە ئاخىرەتكە شەكسىز ئىشىنىدۇ. ئەنە شۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ توغرا يولىدا بولغۇچىلاردۇر، ئەنە شۇلار بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

ـــسۈرە«بەقەرە» (2-سۈرە)، 2ـــ5-ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن:

ياخشى ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7-سۈرە)، 128-ئايەت

ئاللاھ تائالانىڭ يۇقىرىقى ئايەتلىرىدىن شۇنى چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇكى، تەقۋادار دېگەن ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى كۆرمەي تۇرۇپ ئۇنىڭغا ئىشىنىدىغان، ئىنسان ئۆلگەندىن كېيىن قەبرە ئازابىنىڭ بولىدىغانلىقىغا، دۇنيانىڭ ئەڭ ئاخىرقى تۈگەنچە كۈنىنىڭ يەنى قىيامەتنىڭ بولىدىغانلىقىغا، قىيامەت كۈنى يەر يۈزىدىكى ۋە ئاسمانلاردىكى بارلىق جانلىق ۋە جانسىز مەخلۇقاتلارنىڭ ئۆلۈپ تۈگەپ، جانلىقلارنىڭ قايتا تىرىلىپ مەھشەرگاھ مەيدانىغا يىغىلىپ، ئاللاھ قازى بولۇپ سوئال-سوراق قىلىنىدىغانلىقىغا، ئاندىن ياخشى ئەمەل قىلغانلار جەننەت بىلەن مۇكاپاتلىنىپ، يامان ئەمەل قىلغانلار دوزاخ بىلەن جازالىنىدىغانلىقىغا، ئىنسانىنىڭ قولىدىن كەلمەيدىغان چوڭ-كىچىك بارلىق مەخپىي ئىشلارنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن بولىدىغانلىقىغا شەكسىز ئىشىنىدىغان، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىرى بولغان بەش پەرزنى تولۇق ئادا قىلىدىغان ۋە ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان بارلىق ياخشى ئەمەللەرنى ئۆز ۋاقتىدا كامىل ئادا قىلىدىغان، ئاللاھ ياندۇرغان بارلىق يامان ئىشلاردىن قاچىدىغان ۋە ئۇنى قىلمايدىغان، ئاللاھ بەرگەن مال-مۈلۈكلەرنى يامان يولغا سەرپ قىلماي، ئاللاھ رازى بولىدىغان ياخشى يولغا، ئىنسانلارغا پايدا-مەنپەئىتى يېتىدىغان ئىشلارغا سەرپ قىلىدىغان، ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى ياخشى يولغا باشلاش ئۈچۈن ئەۋەتكەن ئاۋۋالقى ۋە ئاخىرقى پەيغەمبەرلەرگە ئىشىنىدىغان، ئۇلارنىڭ ئاللاھ بەندىلەر ئىچىدىن تاللاپ ئەۋەتكەن ئەلچىلەر ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدىغان، ئاللاھ تەرىپىدىن ئەۋەتىلگەن «تەۋرات»، «ئىنجىل»، «زەبۇر»، «قۇرئان كەرىم» ئاتلىق بارلىق كىتابلار ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدىغان كىشىلەردۇر، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى بارلىق ياخشى ئىشلار ئەنە شۇ تەقۋادارلارغا مەنسۇپ بولىدۇ.

تەقۋادارلىقنىڭ قانداق يەتكىلى بولىدۇ؟

جاۋاب شۇكى: ئىنسانىنىڭ قەلب قاتلىمىدا بىر پىنھان كۈچ بار بولۇپ ئۇنى كۆرگىلى بولمايدۇ. مىكروسكوپ ئارقىلىق كۆزەتكىلى ھەتتا ئاناتومىيە،

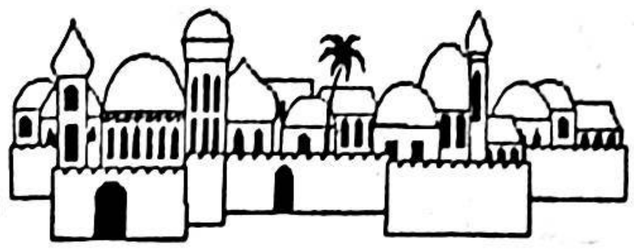

فىزىئولوگىيە ۋاستىسى بىلەنمۇ بىلگىلى بولمايدۇ. ئۇ بىر خىل مەنىۋى كۈچ بولۇپ، ئىنسان ئۆز كۆڭلىدە ئۇ كۈچنىڭ خۇددى ھەممىنى بىلىدىغاندەك ئۇنى دائىم چوڭ ئىشقا باشلاۋاتقانلىقىنى، خۇددى ماگنىتلىق يىگنە(كومپاس)گە ئوخشاش ئۇنى ھەر دائىم ياخشى تەرەپكە تارتىۋاتقانلىقىنى ھېس قىلىدۇ. بۇ كۈچ سىر ئاچىدۇ، يولغا باشلايدۇ، بۇيرۇيدۇ، توسىدۇ، ئاگاھلاندۇرىدۇ، قىزىقتۇرىدۇ، باشقۇرىدۇ، ئىجرا قىلدۇرىدۇ، ئەخلاقشۇناسلار ئۇنى " ۋىجدان" دەپ ئاتايدۇ. ئىسلام دىنى ئۇنى "قەلب" دەپ ئاتىدى. ئىمان بولسا ئاشۇ قەلبىنىڭ پېئىلى بولۇپ ئۇ ئىشنى ئىلگىرى سۈرىدىغان، بىرلەشتۈرىدىغان، ئىخچاملايدىغان كۈچتۇر.

ئۇ ئىنسانىنى زۆرۈرىنى قىلىشقا، گۈناھتىن ساقلىنىشقا ۋە قول يىغىشقا ئۇندەيدۇ. ئىنسان ئۇنىڭغا بويسۇنسا خۇشاللىق، مەنىۋىلىق، بويسۇنمىسا دەرد - ئەلەم ئېلىپ كېلىدۇ. مانا بۇ دىل ياكى قەلب ئەخلاقنىڭ تۈۋرۈكى ۋە ئاساسىي يۆلەنچۈكى، ئۇ ياخشى ئەخلاققا قىزىقتۇرىدۇ، يامان ئەخلاقتىن تارتىدۇ. ئۇ ئەخلاقنى نازارەت قىلدىغان قاراۋۇلدۇر.

ئىمان شەخسىيەتچىلىك ئۇستىدىن غالىب كېلىدۇ. شەخسىيەتچىلىك خاھىشى ياكى لەززەتنى ياخشى كۆرۈش ھېسسىياتى بولسا قارشى تۇرغىلى بولمايدىغان كۈچلۈك تەبىئەت، ئىنسان بۇ تەبىئەتكە بويسۇنۇپ كېتىشتىن ساقلىنالمايدۇ. لېكىن ئىمان كۈچى شەخسىيەتچىلىك تەبىئىتىنى سۈندۈرۈپ تاشلاپ، ئۇنى يول قويۇش ۋە باشقىلارنىڭ مەنپەئىتىنى ئەلا بىلىش تەبىئىتىگە ئۆزگەرتىدۇ. مۆمىننى ئەرزىمەس مال - مۈلۈكتىن رىشتە ئۈزدۈرۈپ يۈكسەك غايىگە باغلاشتۇرىدۇ. ئىمان دۇنيانىڭ قىزىقتۇرۇشى ۋە ئېزىقتۇرۇشىغا قارشى تۇرۇش ئۈچۈن ئىگىسىگە كۈچ ئاتا قىلىدىغان مىسلىسىز گۈھەر. مۆمىن دۇنياغا ئىگە بولىدۇ، دۇنيا مۆمىنگە ئىگە بولالمايدۇ. دۇنيا مۆمىننىڭ قولىنى تولدۇرالايدۇ، قەلبىنى تولدۇرالمايدۇ. سەۋەبى مۆمىن دۇنيادا ئۆتكەن ھاياتنى بىر كۆچمەننىڭ ۋاقىتلىق قونالغۇ سەپەر ئۈستى دەپ ھېسابلايدۇ. دۇنيادا بۇ روھ بىلەن ياشايدىغان ئادەم مال - دۇنيا، ئالتۇن - كۈمۈش جابدۇقلارغا ئىگە بولۇش قايغۇسىدىن يىراق بولىدۇ. ئۇنىڭ پۈتى دۇنيادا مېڭىۋاتقان بولسىمۇ، قەلبى روھىي دۇنيا بىلەن تۇتىشىپ كېتىدۇ.

مۆمىن ـــ ئاللاھنىڭ يولىدا ئەتىگەنلەپ ۋە كەچلەپ مېڭىشىنىڭ دۇنيا ۋە دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىن ياخشى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ ياشايدىغان ئادەم. لېكىن بۇنىڭ مەنىسى مۆمىن ھاياتتا تىرىكچىلىك قىلماي ئولتۇرۇشى، ئۆزىگە ھاياتنىڭ ياخشى، ئېسىل نېمەتلىرىنى ھارام قىلىشى ياكى بۇ دۇنيانى تەرك ئېتىشى كېرەك دېگەنلىك ئەمەس. ئەكسىچە، مۆمىن دۇنيانى ئاۋاتلاشتۇرۇشقا، تەرەققىي قىلدۇرۇشقا، شۇ ئارقىلىق ئاخىرەتكە دەسمايە توپلاشقا، دۇنيانى غايىسى

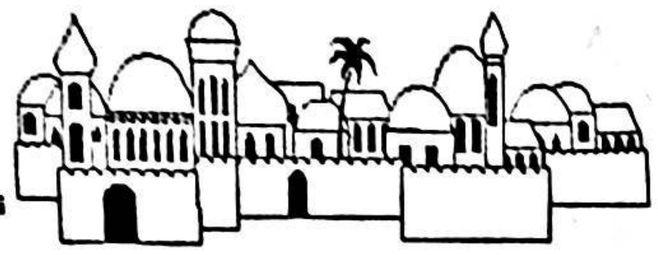

ئەمەس، قورالى قىلىشقا، شەخسىيەتچىل، ئابرۇيپەرەس، مۇتەكەببۇر بولماستىن، بۇ دۇنيادا ئىجتىھات بىلەن مېھنەت قىلىپ دۇنيانى ئاۋاتلاشتۇرۇش ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇش ئارقىلىق ئەل ئۈچۈن پايدىلىق ئىش قىلىشقا بۇيرۇلغان كىشىلەردۇر. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

ئى ئىنسان! سەن ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىڭغا مۇلاقات بولغىنىڭغا قەدەر(ئۆز ئىشىڭدا) سەئيى ئىجتىھات قىلىسەن(يەنى ئەمەلىڭنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىسەن).

ـــــسۈرە«ئىنىشقاق»(84 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتىن شۇنى چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىنسان قىسقىغىنا ئۆمرى ئىچىدە دۇنيا تىرىكچىلىكىنى بىر قولدا، ئاخىرەت ئىشىنى بىر قولدا تۇتۇپ ئىجتىھات قىلىپ تىرىشىپ مېھنەت سىڭدۈرسە، ئۇ تىرىشچانلىقنىڭ نەتىجىسىنى ئەلۋەتتە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە كۆرىدۇ، شۇ ئارقىلىق ئۆز تەقدىرىنى ئۆزى بەلگىلەيدۇ. دېمەك، ئىنسان ساپ قەلب، خالىس ئېتىقاد، ئەمەل ئىجتىھات ۋە تىرىشچانلىق بىلەن ھەقىقىي تەقۋادارلىققا يېتەلەيدۇ.

تەقۋادارلارنىڭ سۈپەتلىرى يۇقىرىقىلار بىلەن چەكلىنىپ قالمايدۇ. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

سىلەرنىڭ كۈن چىققان ۋە كۈن پاتقان تەرەپكە يۈز كەلتۈرۈشۈڭلارنىڭ ئۆزىلا ياخشى ئەمەلگە ياتمايدۇ. بەلكى ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە، پەرىشتىلەرگە، كىتابقا(يەنى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا)، پەيغەمبەرلەرگە ئىمان كەلتۈرۈش، ئاللاھنى سۆيۈش يۈزىسىدىن خىش-ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبنى سەبىللەرگە(يەنى پۇل-مېلىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا)، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل-مال ياردەم بېرىش، ناماز ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە ۋە (ئاللاھنىڭ يولىدا قىلىنغان) ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ئەنە شۇلار(يەنى يۇقىرىقى سۈپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) (ئىمانىدا)راستچىل ئادەملەردۇر، ئەنە شۇلار تەقۋادار ئادەملەردۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 177 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتىن شۇنى چۈشىنىۋېلىشقا بولىدۇكى، بەش پەرز ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىدۇر، لېكىن ئىسلام دىنىنىڭ ھەممىسى ئەمەس. ئىسلام دىنىنى بەش پەرزدىن ئىبارەت بەش تۈۋرۈك كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ، لېكىن بەش پەرزنىلا ئادا قىلىپ، باشقا جەھەتلەر بىلەن كارى بولمايدىغان كىشىلەر ۋە ئۆزى ياشاۋاتقان جەمئىيەتكە كۆڭۈل بۆلمەيدىغان ئادەم گوياكى بوران-يامغۇر ۋە قىزىق ئاپتاپقا دالدا بولالمايدىغان، ئۈستى ۋە تاملىرى يوق، بەش تال تۈۋرۈكنىڭ ئوتتۇرىسىدا تۇرۇۋاتقان ئادەمگە ئوخشاپ كېتىدۇ. ئۆزىنىڭ دىنىي مەجبۇرىيىتىدىكى بەش ئەمەل بىلەنلا

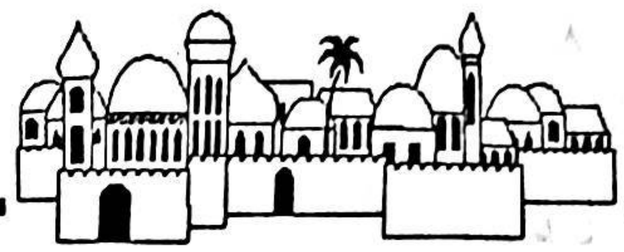

بولۇپ، قوۋم ـ قېرىنداش، ئائىلە، جەمئىيەت ئۆچۈن ئۆزىنىڭ بىر كىشىلىك مەجبۇرىيىتىنى ئۆتىمەيدىغان ئادەمنى بەش پەرزنى تولۇق ئادا قىلىپ تەقۋالىق دەرىجىسىگە يەتتى دېگىلى بولمايدۇ. پاك ـ دىيانەتلىك ۋە تەقۋادار بولمەن دېگەن كىشى دىنىي ئېتىقادىنىڭ بەش تۈۋرۈكى ئارىسىدىكى تاملارنى ئېگىزلىتىپ، ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتلەرنى تولۇق ئادا قىلغاندىلا ھەقىقىي تەقۋادارلىققا ئېرىشەلەيدۇ. شۇڭا قۇرئان كەرىمدە بەش پەرز بىلەن ئىمانىنىڭ ئالتە مەزمۇنى (يەنى خىش ـ ئەقىرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبن سەبىللەرگە، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىققا ئېرىشىشىگە پۇل ـ مال يارەم بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش قاتارلىقلار) ئوخشاش تىلغا ئېلىنغان. شۇنىڭ ئۆچۈن ئېتىقاد، دىنىي ئەمەل، ئىجتىمائىي مەجبۇرىيەت قاتارلىق ئۇچ جەھەتنى تەڭ تۇتۇپ، ئۇلارنىڭ بىرىنمۇ ئايرىپ قويماي ئوخشاش ئادا قىلغاندىلا شۇنداق كىشى ئىخلاسمەن ۋە تەقۋادار بولالايدۇ. شۇنداقلا پاك ـ دىيانەتلىك، تەقۋادار مۇسۇلمان كىشى ئىسلام دىنىنىڭ بەش پەرزىنى ئادا قىلىش بىلەن بىللە، ياشانغانلارنى ھۆرمەت قىلىشى، كىچىكلەرگە كۆيۈنۈشى، رەھىمدىل بولۇشى، باشقىلار بىلەن ئىناق ـ ئىتتىپاق ئۆتۈشى، ئاقكۆڭۈللۈك بىلەن كەمبەغەللەرگە يارەم بېرىشى، باشقىلارغا يارەم بېرىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىپ قىينىچىلىقتا قالغانلارنى قۇتقۇزۇشى، باشقىلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسۇشى، ھەر قانداق ئىشتا ئادىل بولۇپ ھەققانىيەتنى ياقلىشى، ئەھدىگە ۋاپا قىلىشى، يۇرتىنى گۈللەندۈرۈش ئۆچۈن ئېقتىسادنى راۋاجلاندۇرۇشقا تىرىشىشى، باشقىلار بىلەن ئىتتىپاق بولۇپ ھەمكارلىشىشقا ماھىر بولۇشى، ھەقىقەتتە چىڭ تۇرۇپ ۋەتەننى، دىنىنى سۆيۈشى، ئىسلام دىنىنىڭ ئىسسل پەزىلەتلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ بىدئەت ئىشلارغا قارشى تۇرۇشى لازىم. مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئۆزىنىڭ ئېتىقادىنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ ھەقىقىي تەقۋادارلىققا يېتەلەيدۇ ۋە ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشەلەيدۇ.

بىز مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالانىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىپ قۇرئان كەرىمدە كۆرسىتىلگەن يول بويىچە ئىش ئېلىپ بارىدىغانلا بولساق، بۇ دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ بەختكە ئېرىشىدىغان پاك، تەقۋادار مۇسۇلمان بولۇپ چىقالايمىز. ئاللاھ تائالا بارلىق كىشىلەرنىڭ بىر ـ بىرىدىن ئەۋزەل بولۇشى ياخشى ئەمەلىگە ۋە تەقۋادارلىق بىلەن ئۆلچىنىدىغانلىقىنى، تەقۋادار كىشىلەر ئاللاھنىڭ ئالدىدا باشقىلار ئېرىشەلمەيدىغان شەپقەتلەرگە ئېرىشىدىغانلىقىنى قۇرئان كەرىمنىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا تىلغا ئېلىپ، مۇسۇلمانلارنى پاك ـ تەقۋادار بولۇشقا چاقىرىدۇ. بۇ ئاللاھنىڭ بىز بەندىلەرگە قىلغان رەھمىتىنىڭ كەڭ ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ھەر قانداق ئادەم ئاللاھ تائالادىن ئۆزىنىڭ دۇنيادا قىلغان گۇناھلىرىنى

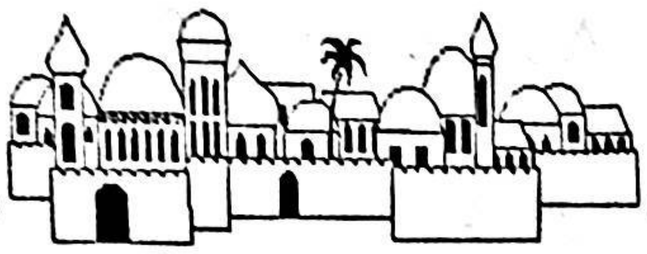

كەچۈرۈشىنى، دوزاخ ئازابىدىن ساقلىشىنى، ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ ياخشى بولۇپ جەننەتكە كىرىشىنى، ئاللاھنىڭ شۇ كىشىنى دوست تۇتۇپ ھەر بىر ئىشلاردا ئاسانلىقنى بېرىپ ياردەم قىلىشىنى، ئۆزىنىڭ ئارزۇ قىلغان ئارمانلىرىنىڭ ئەمەلگە ئېشىشىنى تىلەيدۇ. ھالبۇكى، ئاللاھ تائالا پاك، تەقۋادار كىشىلەرنىڭ گۇناھىنى كەچۈرۈپ دوزاخ ئازابىدىن ساقلاپ جەننەتكە كىرگۈزىدۇ ھەم شۇ كىشىنى دوست تۇتۇپ ھەممە ئارزۇ ـ ئارمانلىرىغا يەتكۈزىدۇ.

دېمەك، بارلىق ياخشىلىق، بەخت ـ سائادەت ۋە نىجاتلىق تەقۋادارلىق بىلەن قولغا كېلىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

تەقۋادارلار ھەقىقەتەن (ئاخىرەتتە ياپيېشىل) باغ ـ بوستانلاردىن، (سۇ، ھەسەل ۋە مەي ئېقىپ تۇرىدىغان)بۇلاقلاردىن بەھرىمەن بولىدۇ. (ئۇلارغا) جەننەتكە ئامان ـ ئېسەن، تىنچ كىرىڭلار! دېيىلىدۇ. ئۇلارنىڭ دىللىرىدىكى دۇشمەنلىكنى چىقىرىپ تاشلايمىز، ئۇلار ئۆزئارا قېرىنداش بولغان ھالدا تەختلەر ئۈستىدە بىر ـ بىرىگە قارىشىپ ئولتۇرىدۇ. جەننەتتە ئۇلارغا چارچاش بولمايدۇ. ئۇلار جەننەتتىن چىقىرىۋېتىلمەيدۇ.

ـــ سۈرە«ھىجر»(15 ـ سۈرە)، 45ـــ48 ـ ئايەتلەر

ئۇ دائىمي تۇرالغۇ بولغان، مەرھەمەتلىك ئاللاھ بەندىلىرىگە ۋەدە قىلغان، ئۇلار كۆرمەي تۇرۇپ(ئىشەنگەن) جەننەتلەردۇر، ئاللاھنىڭ (جەننەت بىلەن قىلغان)ۋەدىسى چوقۇم ئىشقا ئاشىدۇ. ئۇلار جەننەتتە بىھۇدە سۆز ئاڭلىمايدۇ. پەقەت(پەرىشتىلەرنىڭ ئۇلارغا بەرگەن) سالامنىلا ئاڭلايدۇ، ئۇلار جەننەتتە ئەتىگەن ـ ئاخشامدا(كۆڭلى تارتقان يېمەك ـ ئىچمەكلەردىن) رىزىقلىغا ئىگە بولۇپ تۇرىدۇ. بەندىلىرىمز ئىچىدىكى تەقۋادارلارغا بىز مىراس قىلىپ بېرىدىغان جەننەت ئەنە شۇ.

ـــ سۈرە«مەريەم»(19 ـ سۈرە)، 61ـــ63 ـ ئايەتلەر

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن پاك ـ دىيانەتلىك، تەقۋادار كىشىلەرنىڭ يۇكسەك خىسلەتكە ئىگە ئىكەنلىكىنى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە، بەخت ـ سائادەتكە پەقەتلا تەقۋادارلىق بىلەن يەتكىلى بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

شۇڭا، ھۆرمەتلىك مۇسۇلمان قېرىنداشلار! بىز ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقى ۋە مەرھەمىتىنىڭ بېشارىتى بويىچە پانىي دۇنيادىكى ئازغىنا ئۆمرىمىزنى مەنىلىك ئۆتكۈزۈش جەريانىدا پاك ـ دىيانەتلىك ۋە تەقۋادار بولساق يۇقىرىقىدەك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىدىغانلىقىمىزنى ئويلاپ يېتىشىمىز كېرەك. پەرۋەردىگارىمىز! ھەممىمىزنى پاك، تەقۋادار بولۇشقا مۇيەسسەر قىلغىن، بارلىق ئىشلىرىمىزدا ئاقىۋىتىمىزنى ياخشى قىلغىن، گۇناھ ـ مەئسىيەتلىرىمىزنى كەچۈرگىن ـــ ئامىن!

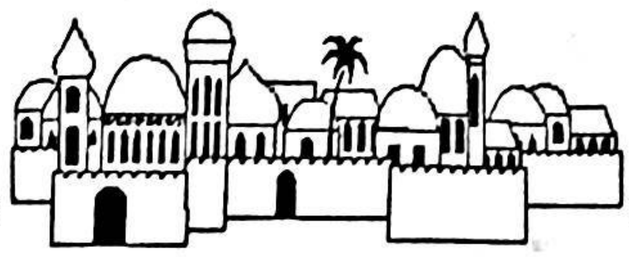

ئاللاهنىڭ نېمەتلىرىنى تونۇش ۋە ئۆزىنى بىلىش توغرىسىدا

ئابدۇغېنى ئابدۇۋەلى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام: "ئۆزىنى تونۇغان كىشى ئۆز رەببىنى تونۇيالايدۇ" دېگەنىدى. دەرۋەقە بۇ دۇنياغا تۆرىلىپ تۇرۇۋاتقان ياشىماي روھىي ۋە ماددىي يېتىلىشىنىڭ ئۆزىگە خاس نېسىۋىسىنى تېتىماي ئۆمرىنى گۇمراھلىق ئىچىدە ئۆتكۈزگەن ئادەم ئاخىرەتتە دەھشەتلىك ھېساب بېرىدۇ. ئۆزىنى ئۆزى سۆيمىگەن ئادەمنى ھېچكىم سۆيمەيدۇ. ئۆزىگە ئۆزى يارىدەم قىلمىغان ئادەمگە ھېچكىم يارىدەم قىلمايدۇ. ئۆز قانۇنىيىتىدىن ئايرىلغان نەرسە ھالاكەتتىن دېرەك بەرگەندەك، ياشاشنىڭ تۈپكى ماھىيىتىنى بىلمىگەن ئىنسان ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى يوقاتقان بولىدۇ. ئۇلارنىڭ جىسمى تىرىك بولغان بىلەن روھى ئۆلۈكتۇر. ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ھەرقانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگىچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

—— سۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

شۇبھىسىزكى، بىلىمەستىن يامان ئىشلارنى قىلغاندىن كېيىن تەۋبە قىلغان ۋە ئەمەلىنى تۈزەتكەنلەرگە پەرۋەردىگارىڭ ئەلۋەتتە مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر.

——سۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 119 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "كىشىلەرنىڭ ئەيىبىنى ئېچىش بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆز ئەيىبىنى تۈزەش بىلەن بولغان ئادەم چوڭ ساۋابقا ئېرىشىدۇ". شۇڭا بىز ئۆزىمىزنى تونۇمىساق، روھىمىزنى ساپلاشتۇرمىساق، ئۆزىمىزدىكى ئەيىبلەرنى تۈزەتمىسەك، جەمئىيەتتە ئۆز رولىمىزنى جارى قىلدۇرمىساق چوڭ ساۋابقا ئىگە بولالمايمىز ھەم دۇنيا سەھنىسىدىن ئورۇن ئالالمايمىز.

ئاللاھ بىزگە ھەر قانداق زامان ۋە ماكانغا ماسلىشىدىغان مول مەزمۇنلۇق ئۇلۇغ كىتاب «قۇرئان كەرىم»نى، بىزنى جاھالەت قاراڭغۇلۇقىدىن ئىمانىنىڭ يورۇقلۇقىغا چىقىرىپ تىنچلىققا، خاتىرجەملىككە، شۇنداقلا بۇ دۇنيادا ئۆزئارا بىر ـ بىرىگە مېھرىبان، كۆيۈمچان، سەممىي، ھەقىقىي ئادەمدەك ۋە ئادەمگە خاس خىسلەت، پەزىلەت بىلەن ياشاشقا ئۇندەيدىغان توغرا دىن—— ئىسلام

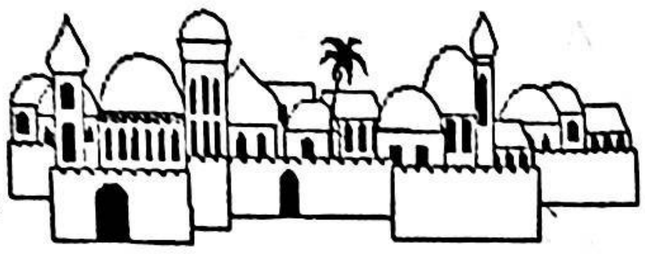

دىنىنى ۋە شۇنى قوبۇل قىلىدىغان ئەقىل-پاراسەتنى ئاتا قىلدى. مانا بۇ ئاللاھنىڭ بىزگە ئاتا قىلغان كاتتا نېمىتى.

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

بۇگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمەتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم.

ـــسۇرە« مائىدە»(5 ـ سۇرە)، 3 ـ ئايەت

ئاللاھ ئۆزىنىڭ مۇشۇ شەك-شۇبھە بولمىغان مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بىزگە ئاتا قىلغان ئەڭ كاتتا نېمەتنى بايان قىلىپ ئۆتتى. مۇشۇ ئارقىلىق ھەر بىر مۇسۇلمان ئاللاھنىڭ مۇشۇ دۇنياغا، جۇملىدىن بىزگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرىنىڭ ئىسلام دىنى ئىكەنلىكىنى بىلىشى، ئاللاھقا ھەمدۇسانا، تەشەككۇر ئېيتىپ تۇرۇشى لازىم. ئاللاھنىڭ بىزگە ئاتا قىلغان يەنە بىر چوڭ نېمىتى بىزنى يولباشچىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمنىڭ ئۈممىتى بولۇشقا تاللىغانلىقى.

ئەمدى بىز ئاللاھنىڭ نېمىتىگە قانداق جاۋاب قايتۇرۇشىمىز، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى بولۇشقا لايىقلىشىش ئۈچۈن قانداق قىلىشىمىز كېرەك؟

ئاللاھ بىزنى ئۆز دەرگاھىدا قوبۇل بولىدىغان ئىسلام دىنىغا ۋە ئەخلاق خەزىنىسى، جەننەتنىڭ پەخرلىك ئوغلانى، پەيغەمبەرلەرنىڭ تۇغقانچىسى بولغان مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئۈممەت بولۇشتەك شەرەپكە ئىگە قىلغانكەن، بىزمۇ يۇكسەك تىرىشچانلىق بىلەن ئىسلام دىنىمىزنىڭ تېخىمۇ گۈللىنىشى ۋە راۋاجلىنىشى، شۇنداقلا ئىسلام ئەۋلادلىرىنىڭ تېخىمۇ ياخشى تەربىيلىنىپ چىقىشى ئۈچۈن كۈچ چىقىرىشىمىز، ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىپ، ئاللاھ ئىرادە قىلغاندەك بەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۈمىد قىلغاندەك ياخشى ئۈممەت بولۇش ئۈچۈن پۈتكۈل تىرىشچانلىقىمىزنى كۆرسىتىپ، دىنىمىزنىڭ ئەقىدىسى ۋە ئەخلاق، قائىدە-يوسۇنلىرىنى ئۆزىمىزگە مۇجەسسەملەشتۈرۈپ، رولىمىزنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، بىر كىشىلىك مەجبۇرىيىتىمىزنى، مۇسۇلمانلىق بۇرچىمىزنى ئادا قىلىشىمىز كېرەك.

ئۆزىمىزنى تونۇشىمىز ئۈچۈن يەنىلا ئەڭ ئاۋۋال «قۇرئان كەرىم»دىكى، ھەدىسلەردىكى ھېكمەتلىك بايانلارغا مۇراجىئەت قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇسۇلمانلىرىنىڭ، جۇملىدىن ھەر بىر ئىنسانلىرىنىڭ بىر كىشىلىك مەجبۇرىيىتى، مەسئۇلىيىتىنى تولىمۇ روشەن بايان قىلىش بىلەن بىرگە، ئىلگىرىكى ۋە كېيىنكى ئۈممەتلەر ۋە ھەر قايسى قاتلامدىكى كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ئورنى ۋە ھالىتىنى، ئىش-پائالىيەتلىرىنى، پايدا-زىيىنىنى تولۇق

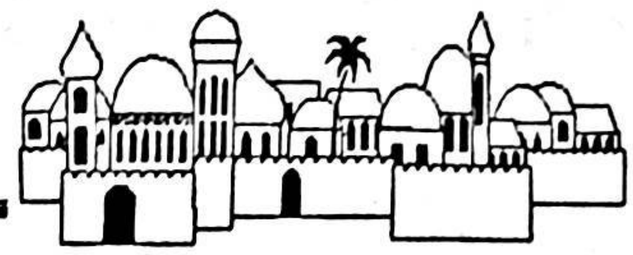

بايان قىلىپ ئۆتكەن، ئاندىن پەيغەمبىرىمىز ئۆزىنىڭ سۆزلىرىدە يۇقىرىقى مەزمۇنلارنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ تېخىمۇ كەڭ دائىرىدە، چۈشىنىشلىك ھالەتتە كۆرسەتكەن. بىز شۇلاردىن پايدىلىنىپ، شۇ ئارقىلىق ئۆزىمىزنى تونۇيمىز ۋە ئۇنىڭدىن ئۆزىمىزنىڭ نىجاتلىق يولىنى تاپالايمىز. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

بۇ كىتاب غالىب، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغاندۇر. ساڭا بىز (بۇ) كىتابنى ھەقىقەتەن ھەق بىلەن (يەنى ھەقىقەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا) نازىل قىلدۇق، دىنىڭنى شېرىكتىن(ۋە رىيادىن) ساپ قىلغىنىڭ ھالدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن.

ـــ سۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)، 1 ــ 2 ـ ئايەتلەر

بۇ (قۇرئان ئۇنىڭغا ئىشەنگەن ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن كىشىگە كامىل) ھىدايەتتۇر، پەرۋەردىگارىنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلار ئەڭ قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ.

ـــ سۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

بۇ (قۇرئان) ئىنسانلار ئۈچۈن روشەن پاكىتلاردۇر، ھىدايەتتۇر، (ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلىشكە) جەزمەن ئىشەنگەن قەۋم ئۈچۈن رەھمەتتۇر.

ـــ سۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 20 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

روھ بىلەن ۋە ئۇنى چىرايلىق قىلىپ ياراتقان، ئۇنىڭغا ياخشى ـ يامانلىقنى بىلدۈرگەن زات بىلەن قەسەمكى، روھنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ.

ـــ سۈرە«شەمس»(91 ـ سۈرە)، 7 ــ 9 ـ ئايەتلەر

ھەقىقەتەن ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ قورقۇنچلۇقى ئىنسان قەلبىنىڭ قۇرغاقلىشىشى، روھنىڭ بۇلغىنىشى، ئېتىقادىنىڭ يوقىلىشىدۇر. بىز ئاشۇ قۇملىشىۋاتقان قەلبىمىزنى، كۈندىن ـ كۈنگە بۇلغىنىۋاتقان روھىمىزنى ساپلاشتۇرۇش، ئاستا ـ ئاستا يوقىلىشقا يۈزلىنىۋاتقان ئېتىقادىمىزنى قايتىدىن تىكلەش ئۈچۈنمۇ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىزگە توغرا كېلىدۇ.

لېكىن، تولىمۇ ئەپسۇس، ئىنسانلارنىڭ بەزىسى ھازىر روھنى پاك قىلىشنىڭ ئورنىغا ئېپتىدائىي ھەۋەسكە قىزىقىپ ھايۋان تەبىئىتىگە خاس بەزى ياۋايى ھالەتلەرنى دۇنياۋى يۈزلىنىش، مەدەنىيلىشىش، زامان تەرەققىياتى دەپ چۈشەندۈرۈپ كېلىۋاتىدۇ. شۇنداقلا بىز مۇسۇلمانلاردىمۇ ئىسلامىي، مىللىي ئەنئەنىنى ئىنكار قىلىدىغان خاھىش يۈز بېرىۋاتىدۇ. بۇ يەردە ئىسلامىي تەرەققىياتىمىز، ئەدەپ ـ ئەخلاق كۆز قاراشلىرىمىز، تەلىم ـ تەربىيىمىز،

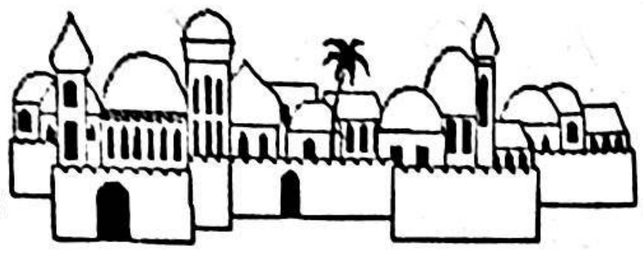

مىللىي ئەنئەنىمىز ۋە مەدەنىيىتىمىز ئەرزىمەس بولۇپ قالدىمۇ؟ ياق، ھەرگىز ئۇنداق ئەمەس. دىنىمىزدا، ئەنئەنىمىزدە بىزنىڭ ماددىي، مەنىۋى، ئەخلاقىي، ئىجتىمائىي پائالىيەتلىرىمىزگە، تۇرمۇشىمىزدىكى مۇرەككەپ مەسىلىلەردىن ئاددىي مەسىلىلىرىمىزگىچە چېتىلىدىغان ئاجايىپ دۇردانىلەر، مول مەزمۇنلار كەڭ دائىرىدە بايان قىلىنىپ تونۇشتۇرۇلغان ۋە چۈشەندۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇ مەزمۇنلار بىزنىڭ ھەر بىر پائالىيىتىمىزگىچە يېتەكچىدۇر.

ھالبۇكى، بىز بولساق ئاشۇ بايان ۋە چۈشەندۈرۈش، يول كۆرسىتىشلەرنى كۈندىلىك پائالىيىتىمىز، ئومۇمىي ئىشلىرىمىزدا، كوللېكتىپ ۋە شەخسىي مەنپەئەتكە چېتىلىدىغان پائالىيەتلەردە ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، ئۆزىمىزگە تەتبىقلاپ شۇ بويىچە يول تۇتۇشنىڭ ئورنىغا ئۆز ئېتىقادىمىز، ئىمانىمىزنى سۇسلاشتۇرۇپ، ئەبجەش يۈزلىنىشلەر بىلەن روھىمىزنى بۇلغاپ، قەلبىمىزنى ئاللىبۇرۇن چىرىگەن مەنۇي كېسەللىنىڭ ئورنىغا ئايلاندۇرۇپ قويۇۋاتىمىز.

ئىمان ۋە ئىسلام ئىنسانغا بەخت ۋە تىنچلىق، ئىشەنچ بېرىش بىلەن بىلىمدىن، ئىلىم-پەندىن مەھرۇم قىلمايدىغان، ئاخىرەتكە باغلاش بىلەن دۇنيادىن قۇرۇق قالدۇرمايدىغان، ئاسمان كۆكىگە چىقىرىش بىلەن زېمىندىن ئايرىۋەتمەيدىغان ئالەمشۇمۇل غايىلەرنى ئىشقا ئاشۇرالايدىغان مەنۇي كۈچ ۋە تايانچ.

ئىنسانىدىكى ئەخلاقى چىرىكلىك، روھىي ئازاب، ئائىلە پاراكەندىلىكى، ئەقلىي نورمالسىزلىق، ئىجتىمائىي بۆلۈنۈش، ئادەمنى يۇرەكئالدى قىلىپ قويىدىغان جىنايى ھالەتلەر ھەرگىز مەدەنىيەت ۋە زامانىۋىلىشىش ئەمەس. دېمەك، ئاللاھنى ۋە ئۆزىنى ئۇنتۇغان، ئىمانى ئاجىزلىشىپ، ئېتىقادى يوقالغان مىللەت ئىچىدە، ئىمان، ئېتىقاد يوقالغان ماكاندا بۇزۇقچىلىق يامراپ، پاسىقلىق ئەۋج ئېلىپ كېتىدۇ.

شۇڭا بىز روھىمىزنى ساپلاشتۇرۇپ، ئىمان-ئېتىقادىمىزنى قوغداشقا پايدىسى بار نەرسىلەرنى قوبۇل قىلىشىمىز ۋە تەرەققىي قىلدۇرۇشىمىز، ئۆز قەدىر-قىممىتىمىزنى چۈشۈرىدىغان، ئېتىقادىمىزنى سۇسلاشتۇرۇپ ئىمانىمىزنى يوق قىلىدىغان نەرسىلەردىن، ئىش-پائالىيەتلەردىن يىراق بولۇشىمىز، ناچار قىلىقلاردىن نەپرەتلىنىشىمىز، يىرگىنىشىمىز، قولىمىزدىن كېلىشىچە شۇ خاتالىقلارنى تۈزىتىش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ ئۆز قەدىر-قىممىتىمىزنى ئۆزىمىز يارىتىشىمىز، ئىززەت-ئىكرامنى ئۆزىمىز قولغا كەلتۈرۈشىمىز لازىم.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، ئاللاھنىڭ بىزگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرىنى ساناپ-مۇ تۈگەتكىلى بولمايدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

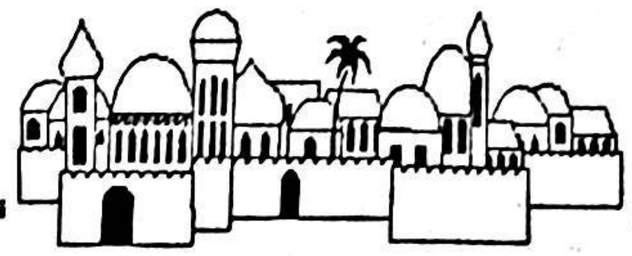

ئاللاه ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى(كامالى) پەزلىدىن سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى، بۇنىڭدا ھەقىقەتەن (قۇدرىتى ئىلاھيىنى) تەپەككۇر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى ۋە بىرلىكنى كۆرسىتىدىغان) (روشەن) دەلىللەر بار.

ـــسۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 13 ـ ئايەت

شۇڭا بىز بۇ نېمەتلەرنى ۋە پۈرسەتلەرنى قەدىرلەپ، ھەر بىر ئارتۇقچىلىقلىرىمىزدىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئىنسانلارنىڭ، قېرىنداشلارنىڭ پايدىسى، مەنپەئىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇپ، ئۇلارنى ئازراق بولسىمۇ خۇشاللىقا ئېرىشتۇرۇپ، خاتىرجەم قىلىشىمىز، ھەرگىز ئۆزىمىزنى ۋە روھىمىزنى، مۇقەددەس ئېتىقادىمىزنى ئۇنتۇپ، ئۆزئارا پىتنە ـ پاسات، غەيۋەت ـ شىكايەت، كۆرەلمەسلىك، چېقىمچىلىق، بىر ـ بىرىگە ئورا كولاش... قاتارلىق قەبىھ روھىي ئىللەتلەرنى تارقىتىپ ئۇلارنى ۋەھىمگە سالماسلىقىمىز لازىم. چۈنكى ئۆزىنىڭ كەملىكىنى ئۇنتۇپ، ۋىجدان، ئار ـ نومۇس، قېرىنداشلىق، مېھىر ـ شەپقەتنى يوقاتقان ئادەم ھايۋاندىنمۇ بەتتەر بولىدۇ.

ھالبۇكى، خېلى بىر قىسىملىرىمىز ئاللاھ بىزگە ئاتا قىلغان نېمەتلەرنى ھەقدادىغا يەتكۈزۈپ تونۇپ يېتەلمىدۇق. ئۆزئارا قېرىنداشلىق ۋە ئىللىقلىقنىڭ قەھرى ـ غەزىپىتىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقىنى، باشقىلارغا يول قويۇپ سەۋرچان بولۇشنىڭ قورقۇنچاقلىقتىن ئەمەس، بەلكى ئۆزئارا دوستلۇق ـ قېرىنداشلىقنى كۈچەيتىپ، مۇسۈلمانلارنى بىرلەشتۈرۈپ، ئىنسانغا خۇشاللىق ئاتا قىلىدىغانلىقنى ھېس قىلساقمۇ، ئۆزئارا تالىشىنىڭ بىزگە پايدا ئېلىپ كەلمەيدىغانلىقنى بىلىپ تۇرساقمۇ، يەنىلا ئۆزئارا يول قويۇشماي ئىنسانىي پەزىلەت، مېھىر ـ شەپقەت، ئىسلامي مېھىر ـ مۇھەببەت ۋە قېرىنداشلىقنى دەپسەندە قىلىپ ئۆزئارا مۇناسىۋەتنى خۇنۇكلەشتۈرۈۋاتىمىز. بۇ بىزدىكى ئۆزىمىزنى بىلمەي، ئاللاھنى، ئىسلامنى ھەقىقي تونۇمای نېمەتكە تۇزكورلۇق قىلىپ گۇمراھلىقتا يۇزلىنىشىمىزنىڭ روشەن بىر تەرىپى ئەمەسمۇ؟

شۇنى ئۇنتۇمايلىكى، تارىخىمىزدا نۇرغۇن ئۇلۇغلىرىمىز ئىسلامىيەتتىن ياتلاشماي، ئېتىقادنى يوقاتماي، ئىنسانىيەت تارىخىغا، ئىنسانىيەت مەدەنىيىتىگە زور تۆھپىلەرنى قوشۇپ ئۆچمەس مەدەنىيەتلەرنى ياراتقان. چەت ئەللىكلەر ھازىر ئاددىي قۇرۇلمىلاردىن ئۆتۈپ، ئاددىي كۆزقاراش ۋە چۈشەنچىلەرنى تاشلاپ، ئېلېكترون، ئۇچۇر دەۋرىنىڭ ئەۋزەللىكىدىن پايدىلىنىپ، ئالەم سىرلىرى ھەققىدە ئىزدىنىپ، ئاللاھنىڭ مۆجىزە ۋە ھەقىقەتلىرىنى ئاشكارىلاپ، ئاستا ـ ئاستا زالالەت ۋە جاھالەتنىڭ قاراڭغۇلۇقىدىن ھەقىقەت ۋە ئىمانىنىڭ يورۇقلۇقىغا چىقىۋاتىدۇ. ئەگەر بىزمۇ ئاللاھنىڭ بىزگە

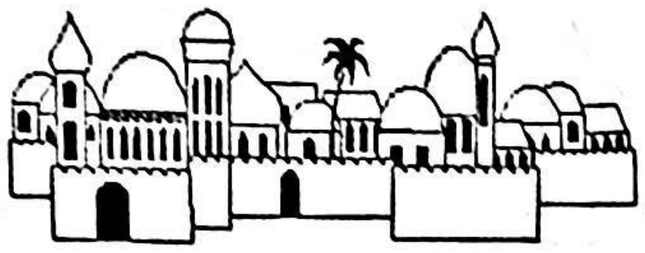

ئاتا قىلغان پۈرسەتنى ۋە نېمەتنى جايىدا ئىشلىتىپ، ئۇنىڭدىن تولۇق پايدىلىنىپ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ، ئۆزىمىزنى كۈچلەندۈرۈپ، تاشقى دۇنيا، ئالەم سىرلىرى ۋە ئۆزىمىز ھەققىدە كۆپرەك ئويلانساق ھەقىقىي ئىمان ۋە ئېتىقادقا ئىگە بولالايمىز. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا مۆمىنلەر ئۈچۈن (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ھەقىقەتەن نۇرغۇن دەلىللەر بار. سىلەرنىڭ يارىتىلىشىڭلاردا ۋە (ئاللاھ زېمىندا) تارقىتىۋەتكەن جانىۋارلاردا (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىگە) جەزملەن ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن نۇرغۇن دەلىللەر بار.

ـــ سۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 3 — 5 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

بىز ئۇلارغا زۇلۇم قىلمىدۇق، لېكىن ئۇلار ئۆزلىرىگە ئۆزلىرى زۇلۇم قىلدى.

ـــ سۈرە«ھۇد»(11 ـ سۈرە)، 101 ـ ئايەت

ھەقىقەتەنمۇ شۇنداق، كۆپ ھاللاردا ئازاب ـ ئوقۇبەت بىزنى ئاسانلىقچە يېقىتالمايدۇ، لېكىن ئېتىقادىمىز ۋە ئىشەنچىمىز، ئىمانىمىزنىڭ سۈسلۇقىدىن ئۆزىمىزنى ئۆزىمىز يېقىتىمىز، يەنى غەيرەت ـ ئىرادە، ئەقىدىمىزدىن مەھرۇم قالىمىز ـ دە، شەيتاننىڭ چاڭگىلىغا چۈشۈپ كېتىپ تۇگىمەس ئازابقا قالىمىز، باشقىلارنىڭ ئالدىدا تۆتۈلۈپ بېچارىلىشىپ كېتىمىز. ئەگەر بىز ئىرادىمىز، ئىمانىمىز، ئېتىقادىمىز ۋە ئىشەنچ ـ ئەقىدىمىزنى مۇستەھكەملەپ، ئازراق بەرداشلىق بېرىپ تىرىشساقلا نەتىجە يارىتالايمىز، ھەممەيلەنگە جاۋاب قايتۇرالايمىز.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

زامان بىلەن قەسەمكى، ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، بىر ـ بىرىگە ھەقنى تەۋسىيە قىلىشقان، بىر ـ بىرىگە سەۋرنى تەۋسىيە قىلىشقان كىشىلەردىن باشقا ھەممە ئادەم چوقۇم زىيان ئىچىدىدۇر.

ـــ سۈرە«ئەسر»(103 ـ سۈرە)، 1 — 3 ـ ئايەتلەر

ئەقلى ـ ھوشى جايىدا، ئىمانى دۇرۇس، سەزگۈر كىشىلىرىمىز يۇرىكىنى تۇتۇپ تۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ۋىجدانى، دىن ۋە دىيانىتى ھەققىدە ئويلىنىپ باقسا بولىدۇ.

ئاللاھ بىزنى زىيان ئىچىدىكى ئادەملەردىن ئەمەس، بەلكى ئۆزىنى ۋە ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى تونۇيدىغان ياخشى مۇسۇلمان، غالىب ئەۋلادلاردىن قىلسۇن ـــ ئامىن!

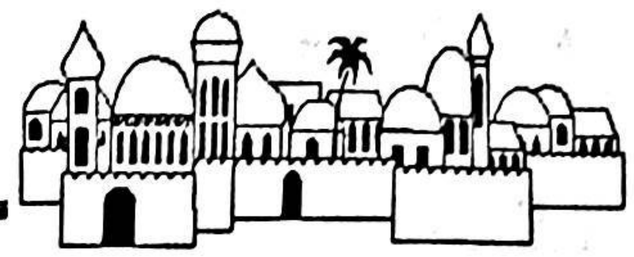

ئاللاهقا تەۋەككۈل قىلىش، شۈكۈر ـ قانائەت ۋە تىرىشچانلىق

ئابدۇراھمان ئىسمائىل

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسا ئاللاھ ئۇنىڭغا كۇپايە قىلىدۇ.

ـــ سۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

مۆمىنلەر ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسۇن(يەنى مۆمىنلەر ھەممە ئىشنى ئاللاھقا تاپشۇرسۇن، ئۇنىڭدىن باشقا ھېچ ئىلاھنىمسۇن).

ـــ سۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 51 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتلەردە دېيىلگەن "تەۋەككۈل قىلىش" دېگەن سۆزنى قانداق چۈشىنىشىمىز كېرەك؟ ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدىم، ئى ئاللاھ، ھەممە ئىشىمنى ئاسان قىلغىن، دەپ قويۇپلا، تىرىشچانلىق كۆرسەتمەي ئولتۇرساقمۇ ھەممە ئىشلىرىمىز ھەل بولامدۇ؟

"تەۋەككۈل" سۆزىنىڭ لۇغەت مەنىسى "تايىنىش، تاپشۇرۇش" دېگەنلىك بولىدۇ. ئىسلام دىنىدىكى ئىستىلاھىي مەنىسى ھەر قانداق بىر ئەمەل، ھەرىكەت قىلغاندا تىرىشچانلىق كۆرسىتىش بىلەن سەۋەب، تىرىشچانلىقنىڭ نەتىجە ـ ئاقىۋىتىنى ئاللاھقا تاپشۇرۇش، تىرىشىپ ئەمەلىي ھەرىكەت قىلغاندىن كېيىن ئىشنىڭ نەتىجە ـ ئاقىۋىتى توغرىسىدا ئاللاھقا مۇراجىئەت قىلىش، چەكسىز قۇدرەت ئىگىسى بولغان ئاللاھ تائالانىڭ قۇدرىتىگە نىسبەتەن ئۆزىنىڭ ئاجىز ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىش؛ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن چاغدىكى روھىي ھالەت نورمال بولۇش، ئارتۇقچە زورۇقۇپ كەتمەسلىك دېگەننى چۈشەندۈرىدۇ. ئىنسان ھەر قانچە تىرىشچانلىق كۆرسەتكەن تەقدىردىمۇ ئۇنىڭ قولغا كەلتۈرگەن نەتىجىلىرىنى پۈتكۈل كائىناتنى ئىدارە قىلىپ تۇرغۇچى بىردىنبىر قۇدرەت ئىگىسى ئاللاھ تائالانىڭ ياردىمىدىن قىلچە ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ، ئەلۋەتتە. پەقەت ئاللاھ تائالا خالىغاندىلا ئاندىن تىرىشچانلىقنىڭ نەتىجىسىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. بۇ توغرىلىق ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

پەقەت ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ خالىغاندىلا، ئاندىن سىلەر خالايسىلەر(يەنى ئاللاھ خالىمىغۇچە سىلەرنىڭ خالىغىنىڭلارنىڭ ھېچ پايدىسى يوق).

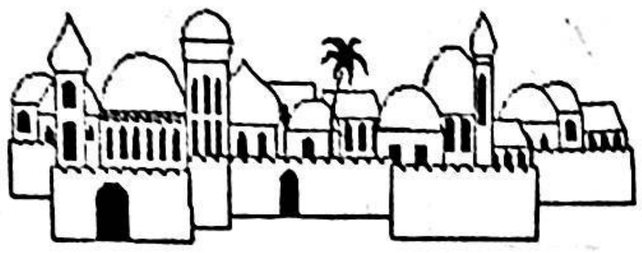

— سۈرە«تەكۈسر»(81 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

شۈكۈر قىلىش، قانائەت قىلىش دېگەنلەرمۇ مەنىۋى جەھەتتە ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتە تەرەققىي قىلىشقا ئىنتىلمەسلىك، تۇرغۇن ھالەتتىن باش كۆتۈرمەسلىك دېگەنلىك ئەمەس.

"شۈكۈر" سۆزى باشقىلارنىڭ ياخشىلىقىغا ياخشىلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرۇش دېگەن بولىدۇ. ئاللاھقا شۈكۈر قىلىش دېگەنلىك ئاللاھنىڭ ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان سانسىز نېمەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىش؛ ئاللاھنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىغا تولۇق بويسۇنۇش، چەكلىگەنلىرىدىن قەتئىي ساقلىنىش ئارقىلىق جاۋاب قايتۇرۇش دېگەننى چۈشەندۈرىدۇ.

قانائەت قىلىش دېگەن كۆڭلى توق بولۇش، ئاچ كۆز بولماسلىق، ھالال تىرىكچىلىكى بىلەن كۈپايىلىنىش؛ باشقىلارنىڭ پۇل ـ مېلىغا ئېچىنىي سالماسلىق، ئىقتىسادىي جەھەتتىن چىرىكلەشمەسلىك دېگەنلىك بولىدۇ.

ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىش ۋە شۈكۈر ـ قانائەت قىلىش دېگەنلىك ھەرگىز تىرىشماي، ھەرىكەت قىلماي بىكار ئولتۇرۇش دېگەنلىك ئەمەس؛ تىرىشىپ سەئىيى ھەرىكەت قىلىش دېگەن سۆزمۇ تەۋەككۈل قىلماسلىق، شۈكۈر ـ قانائەت قىلماسلىق دېگەنلىك ئەمەس.

«ئىبنى كەسىر» دېگەن تەپسىرده سۈرە«مۈلك»(67 ـ سۈرە) نىڭ 150 ـ ئايىتى تەپسىر قىلىنىپ مۇنداق دېيىلگەن: "تەۋەككۈل قىلىش بىلەن سەئىيى ھەرىكەت قىلىش ھەرگىز بىر ـ بىرى بىلەن توقۇنۇشمايدۇ. خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقاندەك: 'سىلەر ئاللاھ تائالاغا ھەقىقي توغرا تەۋەككۈل قىلساڭلار، ئاللاھ تائالا سىلەرنى ئەتىگەنده ئۇۋۇلىرىدىن ئاچ قورساق چىقىپ كېتىپ، كەچتە پوكانلىرى لىق تولغان ھالەتتە قايتقان قۇشلارغا ئوخشاش مول رىزىق بىلەن قايتۇراتتى' ".

شۇنداق، ئۇچار قۇشلارمۇ ئۇۋۇسىدىن چىقماي ياتسا دانىنى بىر كىم ئەكىرىپ بەرمەيدىغانلىقىنى بىلگەچكە ھەر كۈنى ئەتىگەن ئۇۋۇلىرىدىن قوزغىلىپ، يىراق ـ يىراقلارغا پەرۋاز قىلىپ بېرىپ، رىزىق ـ تەمىنات ئىزدىشىدۇ.

بۈگۈنكىدەك ئىقتىسادىي رىقابەت يەر شارىلىشىۋاتقان، پۇرسەت ۋە خىرىس تەك مەۋجۇت بولۇۋاتقان ھالقىلىق بىر ۋەزىيەتتە بىزمۇ ھورۇنلۇق، مۇتەئەسسىپلىك ۋە بېكىنمىچىلىك ئىدىيىلىرىنى چۆرۈپ تاشلاپ، ئاللاھقا تەۋەككۈل دەپلا بەلنى مەھكەم باغلاپ، ئۆيدىن چىقىپ، ھەر خىل زامانىۋى پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىنى ئۆگىنىشكە تۇتۇش قىلساق، دىنىي بىلىم سەۋىيىمىزنىمۇ يۇقىرى كۆتۈرسەك، ھەر خىل پايدىلىق ھۈنەر كەسىپ ۋە سودا ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللانساق، كۆز قورقۇتۇپ ئولتۇرماي مۇۋاپىق تىجارەت تۈرلىرىگە مەبلەغ سالساق، ئاللاھ تائالا

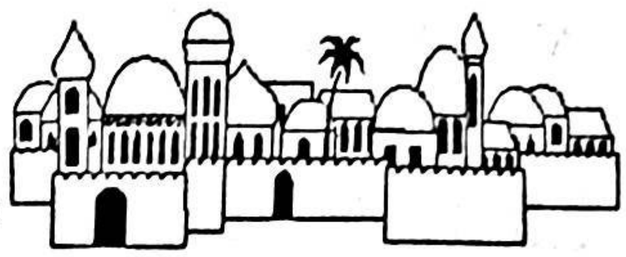

بۇ تىرىشچانلىقلىرىمىزغا يارىشا بەرىكەت، رىزىق بېرىدۇ.
كىمكى ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلسا ئاللاھ ئۇنىڭغا كۇپايە قىلىدۇ.
ـــــسۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت
ئاللاھ سىلەرگە زېمىنىي مېڭىشقا ئاسان قىلدى، زېمىنىڭ ئەتراپىدا مېڭىڭلار، ئاللاھنىڭ بەرگەن رىزقىدىن يەڭلار.
ـــــسۈرە«مۇلك»(67 ـ سۈرە)، 15 ـ ئايەت
ئىقتىسادىي تەرەققىيات باشقىلار بىلەن بولغان ئالاقىدىن ئايرىلالمايدۇ. ئەگەر بىز باشقا جايلار، ئىچكىرى ئۆلكىلەر ۋە باشقا دۆلەتلەر بىلەن قويۇق سودا ئالاقىسى ئورناتساق، ھەر خىل ئىقتىسادىي توختام تۈرلىرىنى بەرپا قىلىپ، ئىقتىسادىي تەرەققىياتىمىزنى ئىلگىرى سۈرسەك "زېمىنىڭ ئەتراپىدا مېڭىڭلار" دېگەن ئايەتنىڭ مەزمۇنىنى ئەمەلىيلەشتۈرگەن بولىمىز.
كۈندۈزنى (سىلەر) تىرىكچىلىك قىلىدىغان (ۋاقىت) قىلدۇق.
ـــــسۈرە«نەبە»(78 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت
ئاللاھ تائالا بۇ ئايەت ئارقىلىقمۇ تىرىكچىلىك ئىشلىرىمىزدا ئۈمىدۋارلىق بىلەن تىرىشچانلىق كۆرسىتىشىمىزگە ئىلھام بەرگەن.
ئىنسان ـــــ ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ نورمال ھاياتلىقىنى داۋاملاشتۇرۇش ئۈچۈن مۇڭاپىق ماددىي ئىستېمال بىلەن شۇغۇللىنىش شەرتى بىلەن ياراتقان مەخلۇق. شۇڭا ئىنسانلارنىڭ ماددىي ئېھتىياجىنى نەزەردىن ساقىت قىلىش ئىنسانلارنىڭ ئاللاھ ياراتقان ھاياتلىق قانۇنىيىتى بىلەن چىقىشالمايدۇ.
ئىسلام دىنى ئىقتىسادىي تەرەققىياتنى چەتكە قاقمايدۇ، لېكىن ئىقتىساد ۋە پۇل ـ مالغىلا چوقۇنۇپ كېتىپ، ئاللاھنىڭ بىرلىك، بارلىقىنى، ئاللاھنىڭ ھەممە مەۋجۇداتنى يوقتىن بار قىلغۇچى، بىردىنبىر چوقۇنۇشقا تېگىشلىك زات ئىكەنلىكىنى ھەقىقي ئېتىراپ قىلىپ، ئۇنىڭغا بويسۇنۇشتىن ئىبارەت مەركىزي ئېتىقادتىن تەۋرىنىپ تۇيۇق يولغا(يەنى چىرىكلىشىش، چۈشكۈنلىشىش يولىغا) مېڭىپ قېلىشتىن قەتئىي ئاگاھلاندۇرىدۇ.
ماددىي بايلىق نورمال دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بېرىش، ئاللاھقا ھەقىقي تەقۋادارلىق قىلىش ئىشلىرىمىزدا مۇھىم ئاساسلارنىڭ بىرى. چۈنكى ئېتىقاد دېگەن ئىنسانىنىڭ قەلبىدىلا چەكلىنىپ قالمىغان نەرسە ئەمەس، شۇنداقلا ئېغىزدىكى قۇرۇق نەزەرىيىدىلا ئىبارەت ئەمەس، بەلكى ئاللاھ بىر، ئاللاھ بارلىق كائىناتنىڭ ياراتقۇچىسى دېگەن مەركىزي ئېتىقاد ئاساسىدا شۇ ئېتىقادنىڭ ھەقىقي نامايەندىسى سۈپىتىدە ئېلىپ بېرىلغان ئەمەلىي ھەرىكەتلەرنىمۇ كۆرسىتىدۇ. مەسىلەن، ھەج قىلىش، ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن ياخشى ئىشلارغا پۇل ـ مال سەرپ قىلىش، ئاللاھ تائالانىڭ سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)نىڭ

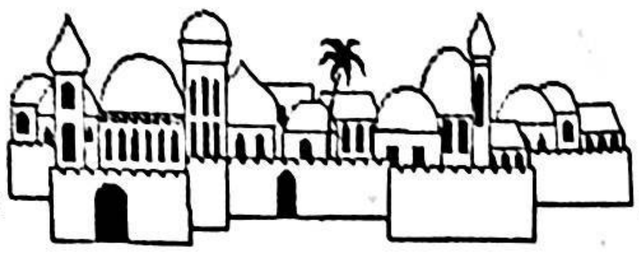

195 ـ ئايتىدە: ”ئاللاھنىڭ يولىدا (پۇل ـ مال) سەرپ قىلىڭلار، ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار، ئېھسان قىلىڭلار، ئېھسان قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ“ دېگەن تەلىمگە ئاساسەن، دىلى سۈنۈق مىسكىنلەرگە، ئاجىز ـ مېيىپلارغا ھەقىقي ئىللىقلىق يەتكۈزۈش، جامائەت پاراۋانلىقى، جەمئىيەت تەرەققىياتى ۋە بارلىق ئىشلىرىمىزنىڭ مۇھىم ئاساسى بولغان ئىلىم ـ مائارىپ ئىشلىرىغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن پۇل ـ مال سەرپ قىلىش قاتارلىقلار. ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتتە، ئاللاھ يولىدا ياخشى يوللارغا يەنى ئۆزۈڭلارغىمۇ پايدىسى بولىدىغان ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا پۇل ـ مال چىقىم قىلىشتىن بېخىللىق قىلىپ ئۆزۈڭلارنى ئۆزۈڭلار ھالاكەتكە تاشلىماڭلار دەپ بايان قىلغان. دېمەك، ئېتىقاد يۇقىرىدا سۆزلەنگەندەك ياخشى ئەمەللەر ئارقىلىق ئەمەلىيلەشكەندىلا ئاندىن ھەقىقي ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان بولىدۇ ۋە ھەقىقي ئېتىقاد بولىدۇ. ھازىر بىر قىسىم شەھەر، بازارلاردا كۈن ـ كۈنلەپ خۇدىنى بىلمەي، قىممەتلىك ئۆمرىنى بىھۇدە ئۆتكۈزۈۋاتقان قىز ـ ئوغۇللىرىمىزغا، ئىدىيىسى مەست ـ گاراڭ بولۇپ كەتكەنلىكتىن، ۋاقتىنىڭ تىزگىنىنى قولىدا مەھكەم تۇتۇشنى بىلمەي پەرۋاسىز كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان، بىلىم ئىگىلەش ۋە رىقابەت دەيدىغان گەپلەردىن قىلچە خەۋەرسىزدەك يۈرگەن ۋاقىت ئىسراپچىلىرىغا قاراپ كۆڭلۈم تولىمۇ غەش بولىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى تەقدىرىدىن مەيۇسلەنگەندەك بولىمەن. بۇنداق لايغەزەللەرگە تەشۋىقات ۋاستىلىرىدا ھەر قانچە كۆپ ماقالە، نەسىھەتلەرنى يازساقمۇ بۇنىڭ ئۇنۇمى تازا ياخشى بولمايۋاتىدۇ.

شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە ئىسلام دىنى جەمئىيەتلىرى ئۆزئارا ماسلىشىپ، تەشۋىقات ۋە نەسىھەتنى كۈچەيتىش بىلەن بىللە، جانلىق ئەمەلىي تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ھازىرقى تۈي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىمىزدىكى چەكتىن ئاشقان ھەشەمەتچىلىك تۈپەيلىدىن بولۇۋاتقان ماددىي ئىسراپچىلىق، يۇقىرىدا سۆزلىگىنىمىزدەك ۋاقىت ئىسراپچىلىقى قاتارلىقلارنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ، ئىجابىي تەرەپكە يېتەكلەپ، ھەممە ئادەمدە تىرىشچانلىق تۇرمۇش قارىشى ۋە ئاڭلىق رىقابەت كۆزقارىشى تۇرغۇزمىغىچە دۆلىتىمىزنىڭ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان، بىلىم ئىگىلەش ۋە رىقابەت دەيدىغان گەپلەردىن قىلچە خەۋەرسىزدەك يۈرگەن ۋاقىت ئىسراپچىلىرىغا قاراپ كۆڭلۈم تولىمۇ غەش بولىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى تەقدىرىدىن مەيۇسلەنگەندەك بولىمەن. بۇنداق لايغەزەللەرگە تەشۋىقات ۋاستىلىرىدا ھەر قانچە كۆپ ماقالە، نەسىھەتلەرنى يازساقمۇ بۇنىڭ ئۇنۇمى تازا ياخشى بولمايۋاتىدۇ.

شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە ئىسلام دىنى جەمئىيەتلىرى ئۆزئارا ماسلىشىپ، تەشۋىقات ۋە نەسىھەتنى كۈچەيتىش بىلەن بىللە، جانلىق ئەمەلىي تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ھازىرقى تۈي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىمىزدىكى چەكتىن ئاشقان ھەشەمەتچىلىك تۈپەيلىدىن بولۇۋاتقان ماددىي ئىسراپچىلىق، يۇقىرىدا سۆزلىگىنىمىزدەك ۋاقىت ئىسراپچىلىقى قاتارلىقلارنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ، ئىجابىي تەرەپكە يېتەكلەپ، ھەممە ئادەمدە تىرىشچانلىق تۇرمۇش قارىشى ۋە ئاڭلىق رىقابەت كۆزقارىشى تۇرغۇزمىغىچە دۆلىتىمىزنىڭ كۈن ئۆتكۈزۈۋاتقان، بىلىم ئىگىلەش ۋە رىقابەت دەيدىغان گەپلەردىن قىلچە خەۋەرسىزدەك يۈرگەن ۋاقىت ئىسراپچىلىرىغا قاراپ كۆڭلۈم تولىمۇ غەش بولىدۇ. ئۆزىمىزنىڭ بۇندىن كېيىنكى تەقدىرىدىن مەيۇسلەنگەندەك بولىمەن. بۇنداق لايغەزەللەرگە تەشۋىقات ۋاستىلىرىدا ھەر قانچە كۆپ ماقالە، نەسىھەتلەرنى يازساقمۇ بۇنىڭ ئۇنۇمى تازا ياخشى بولمايۋاتىدۇ.

شۇڭا ئەڭ ياخشىسى ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە ئىسلام دىنى جەمئىيەتلىرى ئۆزئارا ماسلىشىپ، تەشۋىقات ۋە نەسىھەتنى كۈچەيتىش بىلەن بىللە، جانلىق ئەمەلىي تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ھازىرقى تۈي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىمىزدىكى چەكتىن ئاشقان ھەشەمەتچىلىك تۈپەيلىدىن بولۇۋاتقان ماددىي ئىسراپچىلىق، يۇقىرىدا سۆزلىگىنىمىزدەك ۋاقىت ئىسراپچىلىقى قاتارلىقلارنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ، ئىجابىي تەرەپكە يېتەكلەپ، ھەممە ئادەمدە تىرىشچانلىق تۇرمۇش قارىشى ۋە ئاڭلىق رىقابەت كۆزقارىشى تۇرغۇزمىغىچە دۆلىتىمىزنىڭ ماددىي تەرەققىياتى ۋە مەنىۋى تەرەققىياتىدىن سۆز ئېچىش قىيىندەك تۇرىدۇ...

بىز بۇگۈنكىدەك دۇنيادىكى بارلىق مىللەتلەر ئىلىم ـ مەرىپەتنى قورال قىلىپ، دادىل ئالغا ئىلگىرىلەۋاتقان رىقابەت دەۋرىدە تەۋەككۈل قىلىش، شۈكۈر ـ قانائەت قىلىش دېگەن سۆزنى خاتا چۈشىنىپ سۈيىئىستېمال قىلىدىغان بولساق چوڭ خاتالىق سادىر قىلغان بولىمىز، ھەر جەھەتتىن چېكىنىپ كېتىمىز. ھازىر بىر قىسىم تەرەققي قىلغان دۆلەتلەرگە سېلىشتۇرغاندا دۆلىتىمىز تەرەققي قىلۋاتقان دۆلەت. بىر دۆلەتنىڭ تەرەققي قىلىشى شۇ دۆلەت پۇقرالىرىنىڭ ئىدىيە

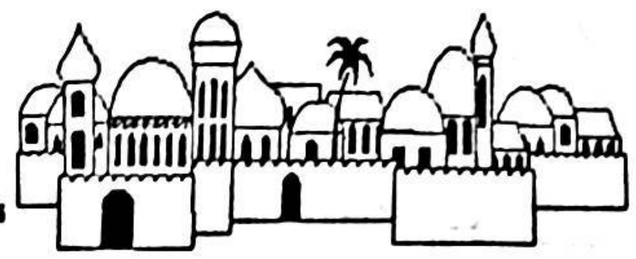

ساپاسى بىلەن مۇناسىۋەتلىك. ئىلغار پىكىر ـ تېخنىكىنىڭ مەسئۇلى بولغان كومپىيۇتېرغا ئوخشاش ئېلېكترون ـ ئۇچقۇر كەسپىي ساھەسىدىكى زامانىۋى ۋاستىلەر دۇنيا بويىچە ئومۇملىشىپ ئىنسانىيەت تۇرمۇشىغا غايەت زور ئۆزگىرىشىلەرنى ئېلىپ كەلمەكتە. بىز ئاللاھقا يارىغۇدەك ھەقىقىي، لايىقەتلىك مۇسۇلمان بولمىز دەيدىكەنمىز، بۇرنىمىزنىڭ ئۇچىنىلا كۆرمەي، يىراقنى نەزەر تاشلاپ، باشقىلار نېمە ئىش قىلىۋاتىدۇ؟ بىز نېمە ئىش قىلىۋاتىمىز؟ باشقىلارنىڭ ئەھۋالى قانداق بولۇۋاتىدۇ؟ بىزنىڭ ئەھۋالىمىزچۇ؟ بىز ھەممىز ئاللاھنىڭ ئوخشاش بەندىلىرى بولغاندىكىن، قانداق قىلساق باشقىلاردىن كېيىن قالماي دۇنيا، ئاخىرەتتە بەختلىك ئورۇنغا ئېرىشەلەيمىز؟ ـــ مانا مۇشۇلارنى ئويلىشىمىز لازىم.

ئاللاھ تائالا سۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)نىڭ 9 ـ ئايىتىدە:"ئېيتقىنكى، 'بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت ساغلام ئەقىل ئىگىلىرىلا ئىبرەت ئالىدۇ'" دېگەن دەلىل ئارقىلىق بىلىملىك كىشىلەر بىلەن بىلىمسىز كىشىلەرنىڭ ھەرگىز تەڭ بولالمايدىغانلىقىنى، ئۇلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى ئورنىنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقىنى، "پەقەت(ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرىلا ئىبرەت ئالىدۇ" دېگەن ئايەت ئارقىلىق ساغلام ئەقىل ـ پاراسەتكە ئىگە ئىنسانىنىڭ باشقا ئىلغار كىشىلەر بىلەن ئۆزىنى سېلىشتۇرۇپ(يەنى بىلىملىك كىشىلەر بىلەن بىلىمسىز كىشىلەرنىڭ ئاقۇبىتىنىڭ قانداق بولۇۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ)، ئۇنىڭدىن ئىبرەت ـ ساۋاق ئېلىپ، ئىجابىي يول تۇتىدىغانلىقىنى ئېنىق كۆرسىتىپ بەرگەن.

ئۆتكەن بىر ئەسىردە نۇرغۇن ئىسلامىي ئالىملار، تەتقىقاتچى ۋە كەشپىياتچىلار ئالەمشۇمۇل تۆھپىلەرنى يارىتىپ، ئىسلام دىنى ئۇچۇن، ئىنسانىيەتنىڭ بەخت ـ سائادىتى ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتى ئۇچۇن تۇرتكىلىك رول ئويناندى. ئۇلارنىڭ بۇنداق نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرەلىشى ھورۇنلۇق ۋە ئارىسالدى بولۇپ ئولتۇرۇش ئىدىيىسىدىن ئۆزۈل ـ كېسىل ئازاد بولۇپ، ئاڭلىق تەۋەككۇل قىلىش روھى بويىچە دادىل ھەرىكەتكە ئاتلانغانلىقىنىڭ مەھسۇلى. شۇنداقلا ئاللاھ تائالانىڭ ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىنىشىنى تەرغىب قىلغان بارلىق تەلىملىرىگە ئەمەل قىلغانلىقىنىڭ مەھسۇلى.

مۇھەممەد سالىھ دامولا ھاجىمنىڭ «‹قۇرئان كەرىم› 29 ـ ، 30 ـ پارىلىرىنىڭ تەپسىرى» دېگەن كىتابىدا سۈرە«مۇلك»(67 ـ سۈرە) 15 ـ ئايەتنىڭ تەپسىرىدە مۇنداق بىر رىۋايەت قىستۇرۇلغان:"ھەزرىتى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بىر توپ بىكار تەلەپ ئولتۇرغان كىشىلەردىن: 'سىلەر نېمە ئادەملەر؟' دەپ سورىۇندى، 'بىز ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلىپ

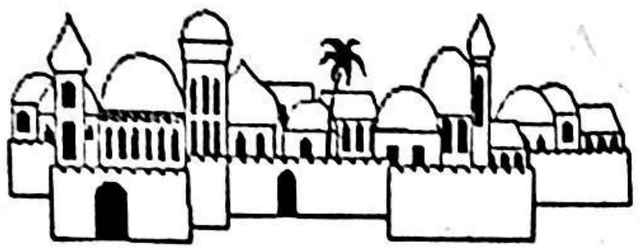

ئولتۇرغۇچىلارمىز' دېدى. ھەزرىتى ئۆمەر ئۇلارغا: 'سىلەر يۆلىنىۋالغۇچىلار ئىكەنسىلەر. ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغۇچى دېگەن ئالدى بىلەن يەرگە ئۇرۇقنى تېرىپ قويۇپ(يەنى سەۋەبنى قىلىپ قويۇپ) ئاندىن ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلدىم' دەيدۇ'' دېگەن. دېمەك ئۇلارنىڭ ھالىغا ئېچىنغان.

. ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدىمۇ بىر قىسىم ھورۇن، مۇتەئەسسىپ كىشىلەر ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلمىز دېگەن چىرايلىق نام بىلەن ئۆزىنى ئاقلاۋاتىدۇ. بۇ تۇپتىن خاتا. ئاللاھ تائالا سۈرە« مۇلك »(67 ـ سۈرە)نىڭ 23 ـ ئايىتىدە: ''(ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، 'ئاللاھ سىلەرنى يارىتتى، سىلەر ئۈچۈن قۇلاقنى، كۆزلەرنى، دىللارنى يارىتتى. سىلەر ئاز شۈكۈر قىلىسىلەر' '' دەپ بايان قىلىپ، ئاللاھنىڭ ئىنسانلارغا ئەقىل ـ پاراسەت ۋە بارلىق سەزگۈ ئەزالارنى دۇنيا تىرىكچىلىكى ۋە ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا ئىشلىتىشكە بەرگەنلىكىنى سەممىزگە سالغان. ئىسلام دىنى پۈل ـ مال تېپىشنى چەتكە قاقمايدۇ، پەقەت پۈل تېپىشتىكى نىيەت ـ مەقسەتنىڭ توغرا بولۇشىنى تەكىتلەيدۇ. ئىسلام دىنى ئۇلۇغۋار ئېتىقادـــ ئاساس، ئىقتىسادىي بايلىقـــ مۇھىم ۋاستە دېگەن كۆزقاراشنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

بارلىق مۇسۇلمانلار ھەر خىل پەس ئارزۇ ـ ھەۋەسلەرنىڭ لاي ـ لاتقىلىرىدا تۇنجۇقۇپ قالمىغان كىشىلەردىن بولماي، ئۇلۇغۋار غايىنى كۆڭلىمىزگە پۈكۈپ، يىراق كەلگۈسىگە نەزەر تاشلاپ، ئاللاھ رازى بولىدىغان، كەڭ خەلق ئاممىسىغا پايدىلىق بولغان چوڭ ـ چوڭ ئەھمىيەتلىك ئىشلارنى ۋۇجۇدقا چىقىرىش ئۈچۈن، ئاڭلىق تەۋەككۈل قىلىش روھى بويىچە دادىل قەدەم تاشلايلى! ئى ئاللاھ، بىز بارلىق ئىشلىرىمىزدا ساڭا تەۋەككۈل قىلىمىز. سەندىنلا ياردەم ـ مەدەت تىلەيمىزـــ ئامىن!

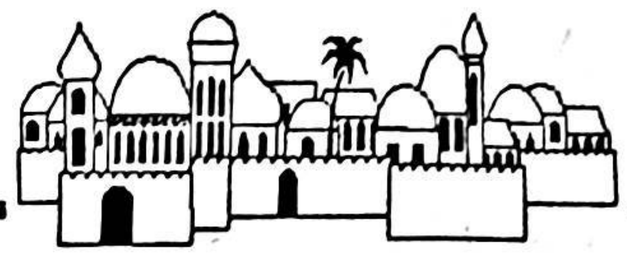

جهاد دېگەن نېمە؟ جهادنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

هەق سۆبهانەهۇ ۋە تائالا ئېيتىدۇركى:

بىز سىلەرنى ئەلۋەتتە(جهادقا ئەمر قىلىش ۋە مۇشەققەتلىك ئىشلارغا تەكلىپ قىلىش بىلەن) سىنايمىز، تاكى سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىن(ئاللاهنىڭ يولىدا) جهاد قىلغۇچىلارنى ۋە(جهادنىڭ مۇشەققەتلىرىگە) چىداشلىق بەرگۈچىلەرنى بىلگەنگە، سىرلىرىڭلاردىن ۋاقىپ بولغانغا قەدەر.

ـــسۈرە« مۇھەممەد »(47 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتىكى "جهاد قىلغۇچى" ئاللاه يولىدا كۈرەش قىلغۇچىنى كۆرسىتىدۇ، ئاللاه يولىدا كۈرەش قىلىش (تىرمىشىش) "جهاد" هېسابلىنىدۇ.

1. "جهاد"نىڭ مەنىسى

"جهاد" دېگەن ئەرەبچە سۆز "كۈرەش قىلىش"، "تىرىشچانلىق كۆرسىتىش"، "جاپا چېكىش" دېگەندەك مەنىلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇمۇمەن "مەلۇم بىر ئىش ئۈچۈن پۈتۈن ئىقتىدارىنى ئىشقا سېلىش" قا قارىتىلغان. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

كىمكى جهاد قىلىدىكەن، ئۇنىڭ قىلغان جهادى ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈندۇر، ئاللاه ھەقىقەتەن تامامى ئەھلى جاھاندىن بىھاجەتتۇر.

ـــسۈرە« ئەنكەبۇت »(29 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

يەنە مۇنداق دېيىلگەن:

ئۇلار ئاللاهنىڭ يولىدا جهاد قىلىدۇ ۋە مالامەت قىلغۇچىنىڭ مالامىتىدىن قورقمايدۇ.

ـــسۈرە« مائىدە» (5 ـ سۈرە)، 54 ـ ئايەت

مۇشۇنىڭدەك ئايەت ـ ھەدىسلەرگە ئاساسلىنىپ ئۆلىمالار يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا "جهاد"نى "ئاللاه يولىدا كۈرەش قىلىش" دېگەن مەنىدە ئىشلىتىپ، مەخسۇسلا مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئىمانى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ كۈچ ـ قۇۋۋىتىنى ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە جارى قىلدۇرۇشىنى كۆزدە تۇتقان. كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، "جهاد" دېگەن سۆزنىڭ تۇپ مەنىسى "كۈرەش قىلىش" دېمەكتۇر.

مىسىر دىن ئىشلىرى ۋەخپە ۋازارىتىنىڭ ۋەزىرى ۋە ئىسلام ئىشلىرى

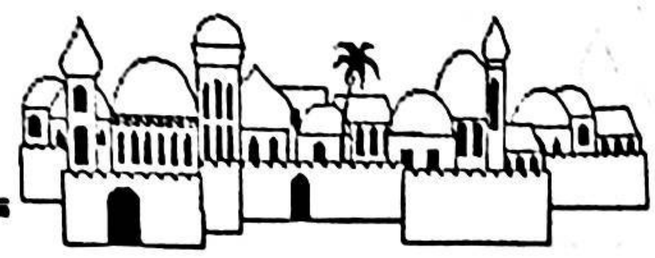

ئالىي مۇدىرىيىتىنىڭ رەئىسى مەھمۇد ھەمدى زەقزۇق ئۆزىنىڭ «ئىسلام دىنىنى بۇرمىلايدىغان بىر تەرەپلىمىلىكلەرنى تۈزىتەيلى!» دېگەن كىتابىدا مۇنداق دەپ كۆرسىتىدۇ: ''غەرب دۇنياسى مۇسۇلمانلارنىڭ چەت ئەل تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرۇش ئۇرۇشىنى بۇرمىلاپ 'مۇقەددەس ئۇرۇش' دەۋالدى. ئەمەلىيەتتە، ئىسلام دىنى 'مۇقەددەس ئۇرۇش' دېگەن ئاتالغۇنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئىسلام دىنى ئۇرۇشىنى ھەققانىي ئۇرۇش ۋە ھەققانىي بولمىغان ئۇرۇش دەپ ئىككى خىلغا ئايرىيدۇ. 'جىھاد' (الجهاد) سۆزى 'جۇھد' (جهد) سۆزىدىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى 'شەخس ئەڭ زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىش' دېگەنلىك بولىدۇ، ئۇ يەنە ئىككى قاتلام مەنگە ئىگە، بىرىنچى قاتلام مەنىسى شەخسنىڭ روھىي جەھەتتىكى تىرىشچانلىقىنى كۆرسىتىدۇ؛ ئىككىنچى قاتلام مەنىسى ھەققانىي ۋە توغرا ئۇرۇشتا تىرىشىپ كۈرەش قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. بىرىنچى قاتلام مەنىدىكى غەيرەت بىلەن تىرىشىش 'چوڭ جىھاد' دەپ ئاتىلىدۇ، بۇ شەخسنىڭ بارلىق كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، ھەممە گۇناھ ۋە ئازغۇنلۇقلارنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، قەلبىنى پاكلاشتۇرۇپ، تۈرلۈك گۇناھلاردىن بولۇپمۇ ھەسەتخورلۇق، گۇمانخورلۇق، ئۆچمەنلىكلەردىن يىراق بولۇپ، بۇ ئارقىلىق ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتىغا ئېرىشىشنى كۆرسىتىدۇ. باشقا شەكىلدىكى جىھادلار 'كىچىك جىھاد' دەپمۇ ئاتىلىدۇ، ئۇنىڭ مەنىسى ھەققانىي، توغرا ئۇرۇشنى ئېلىپ بېرىشتىن ئىبارەت''.

2. كىچىك جىھاد

بىر قېتىم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جەڭ مەيدانىدىن قايتىپ كېلىپ، يېنىدىكىلەرگە: "بىز كىچىك جىھادتىن چوڭ جىھادقا قايتىپ كەلدۇق" دېگەن. شۇڭا بىز جىھادنى "كىچىك جىھاد" ۋە "چوڭ جىھاد"دەپ ئايرىيمىز. "كىچىك جىھاد" دېگىنىمىز تار مەنىدىكى جىھاد بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ نوقۇل ھالدا ئىسلام دىنىنىڭ توغرا ئېتىقادى ئۈچۈن زىيانكەشلىككە قارشى تۇرۇش، ھەققانىيەتنى قولغا كەلتۈرۈش يولىدا ئېلىپ بارغان قوراللىق كۈرىشىنى كۆرسىتىدۇ. دېمەك، "كىچىك جىھاد" شەرتلىك "جىھاد"تۇر.

ئىسلام دىنىمىز تىنچلىقنى سۆيىدىغان دىن. ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ھەقىقەت ۋە ھەق دىننى تەرغىب قىلىشقا ئەۋەتكەندىن كېيىن، باشتىن تارتىپلا رەسۇلۇللاھ "ھېكمەت" ۋە "ياخشى نەسىھەت" ئارقىلىق كىشىلەرگە تەربىيە بەرگەن، كىشىلەرنى قورال كۈچى بىلەن بويسۇندۇرمىغان، بەلكى ئىسلام دىنىنى زورلۇق ئىشلىتىلمىگەن تىنچلىق ئۇسۇلى بىلەن تەرغىب قىلغان. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دىنىي دەۋەت ئېلىپ بارغان دەسلەپكى چاغلاردا، قۇرەيش ئاقسۆڭەكلىرى مۇسۇلمانلارغا زىيانكەشلىك

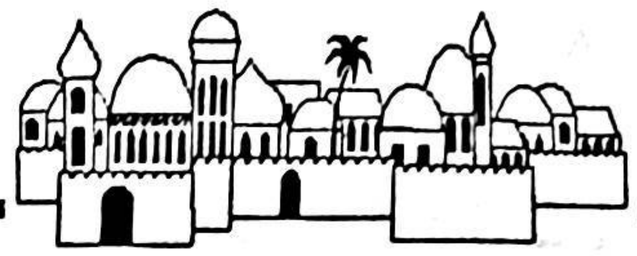

قىلغان، ئۇلارنى مەسخىرە قىلغان، رەسۇلۇللاھقا ھۇجۇم قىلغان، رەسۇلۇللاھ قاتتىق خورلۇققا ئۇچرىغان. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

سەن ئۇلاردىن يۈز ئۆرۈگىن، سالام دېگىن (يەنى ئۇلارغا بەددۇئامۇ قىلمىغىن، دىنغا دەۋەتمۇ قىلمىغىن)، ئۇلار كەلگۈسىدە (كۇففرىنىك ئاقىۋىتىنى) بىلىدۇ.

ـــسۈرە«زۇخرۇف»(43 ـ سۈرە)، 89 ـ ئايەت

بۇ چاغدا ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىزنى "كىچىك جىھاد"نى قوللىنىشقا بۇيرۇمىدى، بەلكى سەۋر ـ تاقەت بىلەن داۋاملىق كۈرەش قىلىشقا بۇيرۇدى. ئۇزاق مەزگىل تىنچ تىرىشچانلىق كۆرسەتكەندىن كېيىنمۇ مۇسۇلمانلار يەنىلا مەككە ئاقسۆڭەكلىرىنىڭ زوراۋانلىقىغا ۋە زۇلمىغا ئۇچراۋەردى، ئۇلارنىڭ ھاياتى تەھدىت ئاستىدا قالدى، بۇ چاغقا كەلگەندە ، «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇنۇ ئايەت نازىل بولدى:

ھۇجۇم قىلىنغۇچىلارغا، زۇلۇمغا ئۇچرىغانلىقلىرى ئۈچۈن، (قارشىلىق كۆرسەتمىگەن) رۇخسەت قىلىندى.

ـــسۈرە«ھەج» (22 ـ سۈرە)، 39 ـ ئايەت

شۇنىڭ بىلەن مۇسۇلمانلار ئاندىن قوراللىق كۈرەشنى باشلىدى. لېكىن ئاللاھ تائالا يەنىلا قورال كۈچى ئىشلىتىشكە چەك قويدى. مەسىلەن، مەككە فەتھى قىلىنىش ئالدىدا، قۇرەيش لاگېرىدىكىلەر "سۈلھى قىلىش" كېرەكمۇ ياكى "ئۇرۇشۇش" كېرەكمۇ دېگەن مەسىلە ئۈستىدە ئارىسالدى بولۇپ تۇرغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: "ئەگەر ئۇلار تىنچلىققا مايىل بولسا، سەنمۇ تىنچلىققا مايىل بولغىن، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن"{سۈرە«ئەنفال»(8 ـ سۈرە)، 61 ـ ئايەت) دېگەن ۋەھيى كەلدى. بۇنىڭدىن كۈرگىلى بولىدۇكى، ئىسلام دىنى جىھاد قىلىش شارائىتى ھازىرلانغان ئەھۋالدىمۇ، ئالدى بىلەن تىنچلىقنى تاللىغان، ئامال بولمىغاندىلا ئۇرۇش ئېلىپ بارغان.

يۇقىرىقىلارنى يىغىنچاقلىغاندا كۈرۈۋېلىشقا بولىدۇكى: "كىچىك جىھاد" دېگەن ھەققانىي ۋە توغرا ئۇرۇش داۋامىدا تىرىشىپ كۈرەش قىلىشنى كۈرسىتىدۇ. "كىچىك جىھاد" شەخسىلەرنىڭ ئۆز مەيلىچە ئېلىپ بارىدىغان ھەرىكىتى ئەمەس، بەلكى ئىسلام دىنى داھىيلىرىنىڭ چاقىرىقى بىلەن ئېلىپ بېرىلىدىغان تەشكىللىك ھەرىكەت. تارىختا ئۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلىش بۇيرۇقلىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، خەلىپىلەر ياكى ئىمامىلار ئۆزلىرى چىقارغان ھەمدە بۇ ئۇرۇشلارغا ئۆزلىرى قوماندانلىق قىلغان. دېمەك، "كىچىك جىھاد" ئەزەلدىن ئوچۇق ـ ئاشكارا ۋە دەبدەبىلىك ئېلىپ بېرىلغان بىر خىل ھەرىكەتتىن ئىبارەت بولغان. ھېلىقىدەك پارتلىتىش، قەستلەپ ئۆلتۈرۈش، بۇزغۇنچىلىق قىلىش ۋە

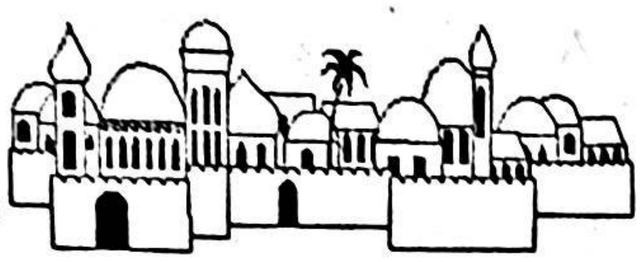

تېررورلىق قىلىشقا ئوخشاش ھەرىكەتلەر ئىسلام دىنىدا دېيىلگەن "كىچىك جىھاد"ئەمەس.

ئىسلام دىنىمىز شۇنداق تەشەببۇس قىلىدۇكى، "كەڭ مەنىدىكى جىھاد" يەنى چوڭ جىھاد "پەرز ئەين"دۇر، شەرتسىزدۇر، ھەر بىر مۇسۇلمان ئۈچۈن مەجبۇرىيەتتۇر. "تار مەنىدىكى جىھاد" يەنى "كىچىك جىھاد" بولسا "پەرز كىپايە"دۇر، شەرتلىكتۇر. مۇنداق بىر رىۋايەت بار: جاھىمە دېگەن بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا :"ئى روسۇلۇللاھ! مەن دىن يولىدا جىھادقا چىقماقچى ئىدىم، ئاتايىتەن سىزدىن مەسلىھەت سورىغىلى كەلدىم" دېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:" ئاناڭ بارمۇ؟" دېدى، ئۇ ئادەم : "ئانام بار" دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"سەن ئاناڭدىن ئايرىلما، چۈنكى جەننەت ئۇنىڭ ئايىغى ئاستىدا" دېدى(ئەھمەد ۋە نەسەئى توپلىغان).

3. چوڭ جىھاد

"چوڭ جىھاد" مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقاد ئاساسىدىكى بارلىق تىرىشچانلىقلىرى ۋە كۈرەشلىرىدىن ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئۆزىنىڭ روھىنى پاكلاشتۇر. بۇ شەخسلەرنىڭ بارلىق كۈچىنى ئىشقا سېلىپ، كۆڭلىدىكى ھەممە گۇناھ ۋە ئازغۇنلۇقلارنى، بولۇپمۇ ھەسەتخورلۇق، گۇمانخورلۇق، ئۆچمەنلىكلەرنى سۈپۈرۈپ تاشلاپ، شۇنىڭ بىلەن ئوچۇق - يورۇق ۋە كەڭ قورساق بولۇپ، ئاللاھ يولىدا تىرىشىپ كۈرەش قىلىشىنى كۆرسىتىدۇ. پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىنسانلارنىڭ ھەقىقىي بەخت - سائادىتى ئۈچۈن پۈتۈن كۈچى بىلەن ھەقىقەت ۋە ھەق يول ئۈچۈن كۈرەش قىلغانلىقى "چوڭ جىھاد" ئىدى. بۇگۈنكى كۈندە، بىزنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىككى ئالەملىك بەخت - سائادەت ئۈچۈن كۈرەش قىلىشىمىز "چوڭ جىھاد" تۇر. "چوڭ جىھاد" نىڭ مەزمۇنى ئىنتايىن مول. بۇنى ھەر بىر ئادەمنىڭ تۇرمۇشى ۋە خىزمىتىدە كونكرېتلاشتۇرغاندا، تۆۋەندىكى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

1) تىرىشىپ ئۆگىنىش "چوڭ جىھاد" تۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن : "كىمكى ئىلىم ئىزدەش يولىغا كىرسە ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ يولىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). بىز ئىسلام ھىدايىتىنى ئۆگىنىشىمىز، ئىسلامنىڭ تىنچلىق روھىنى ئىگەللىشىمىز، "جىھاد" نىڭ توغرا مەنىسىنى ئىگەللەپ، ئىسلام ئەقىدىسىنى بۇرمىلاپ ئەسەبىيلىك قىلىشقا قارشى تۇرۇشىمىز لازىم. بىز يەنە ئىلىم - پەن، مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆگىنىشىمىز لازىم. ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان بۇگۈنكى دۇنيادا، ئىلىم - پەن ۋە مەدەنىيەت ئۆگەنمەسلىك، يېڭى بىلىملەرنى ئىگەللىمەسلىك، شەك -

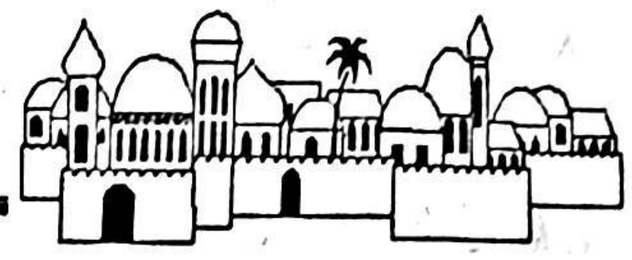

شۇبھەسىزكى، ئۆزىنىڭ قىممىتىنى چۈشۈرۈپ ئۆزىنى ھالاك قىلغانغا باراۋەردۇر، بىلىمى ۋە مەدەنىيىتى ئارقىدا قالغان بىر ئادەمنىڭ ئاللاھ يولىدا كۈرەش قىلالىشى مۇمكىن ئەمەس.

2) تىرىشىپ ئەمگەك قىلىپ، ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇش، تۇرمۇشنى ياخشىلاش "چوڭ جىھاد" تۇر. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ھالال كەسىپ ئىزدەش (ئىبادەت خاراكتېرىدىكى) پەرزىدىن قالسا يەنە بىر پەرزدۇر" (تەبرانى ۋە بەيھەقى توپلىغان).

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئىنسانلارنىڭ قايسىلىرىنىڭ ئەمەلى ئەڭ ياخشى ئىكەنلىكىنى سىناش ئۈچۈن، بىز ھەقىقەتەن يەر يۈزىدىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسىنى يەر يۈزىنىڭ زىننىتى قىلدۇق.

——سۇرە«كەھف» (18 ـ سۇرە)، 7 ـ ئايەت

بۇ يەردە ئىنسانلارنىڭ كاللا ئىشلىتىپ، تىرىشىپ ئەمگەك قىلىپ، ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ئاتا قىلغان ئەقىل ـ پاراسەت ۋە ئىقتىدارنى جارى قىلدۇرۇپ، قىينىچىلىقتىن قورقماي، ئۆگۈششىزلىكلاردىن قورقماي، ئىشلەپچىقىرىشنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ۋەتەننى گۈللەندۈرۈشىگە ئىلھام بېرىلگەن. ئىسلام دىنىمىزدا :"بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، گويا مەڭگۈ ياشايدىغاندەك؛ ئاخىرەتلىكىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، گويا ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك" دېگەن بىر ھېكمەتلىك سۆز بار. بۇ سۆزدە مۇسۇلمانلارغا ئاخىرەتلىك ئەمەلىرنى ياخشى ئادا قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاكتىپ مېھنەت قىلىش(ئىشلەش)، ھەممە ئىشتا تىرىشچان بولۇش ئارقىلىق، بۇ دۇنيادا بەختلىك ياشاش تەۋسىيە قىلىنغان.

3) كىشىلەرنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇپ، يامان ئىش قىلىشتىن توسۇش چوڭ جىھادتۇر. ئۆزىنىڭ جاپالىق ئىشلەپ تاپقان مال ـ مۈلكىنى تۇرلۈك خەير ـ ساخاۋەت ئىشلىرىغا، جۇملىدىن ئاتا ـ ئانىغا ۋاپادارلىق قىلىش، خوتۇن ـ بالىلىرىنى بېقىش، يېتىم ـ يېسىرلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش، نامراتلارنى قۇتقۇزۇش قاتارلىقلارغا ئاتىغۇچىلارنىڭ ھەممىسى چوڭ جىھاد قىلغۇچى ھېسابلىنىدۇ. خەيرلىك ئىشلارنى قىلغان، پاك ـ دىيانەتلىك بولغان، ئادىل ئىش قىلغان، ھەققانىيەتنى قوللىغان ھەمدە قانۇننى ئىجرا قىلىشتا قاتتىق بولۇپ، ئەخلاق مىزانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا كاپالەتلىك قىلغانلار ۋە ئاللاھ رازى بولىدىغان بارلىق ئىشلار بىلەن شوغۇللانغۇچىلارنىڭ ھەممىسى "چوڭ جىھاد" قىلغۇچىلاردۇر. جەمئىيەتتىكى ھەققانىي ئىشلار ئۈچۈن يامان ئادەم، يامان ئىشلار بىلەن كۈرەش قىلىش، مەسىلەن: ئىپپەت ـ نومۇسنى سېتىش،

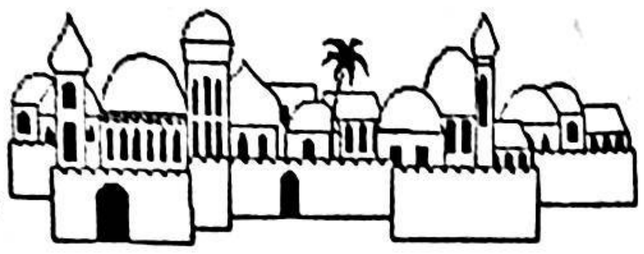

پاھىشۇازلىق قىلىش، شەھۋانىي بۇيۇملارنى ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش ۋە تارقىتىش، ئايالالار ۋە بالىلارنى ئالداپ سېتىش، زەھەر سېتىش ۋە چېكىش، يىغىلىپ قىمار ئويناش، خۇراپاتلىقتىن پايدىلىنىپ باشقىلارنىڭ پۇل - مېلىنى قاقتى - سوقتى قىلىپ ئېلىۋېلىش قاتارلىقلارغا قارشى تۇرۇشنىڭ ھەممىسى ئىسلام دىنىدىكى "چوڭ جىھاد" ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، بۇ قىلمىشلار ئىسلام دىنىدا يا ھارام، يا كۈفرىلىققا ياتىدۇ. بۇ قىلمىشلارنى ئىسلام دىنى مەنئىي قىلىدۇ، جەمئىيەتمۇ ئۇنىڭغا يول قويمايدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ "كىشىلەرنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇپ، يامان ئىش قىلىشتىن توسۇش" تەلىپىگە ئاساسەن ، بۇ قىلمىشلارغا قارشى جىھاد قىلىش ھەم ئىسلام دىنىنىڭ ئەمرى ھەم جەمئىيەتنىڭ ئېھتىياجىدۇر.

يۇقىرىدا بايان قىلغانلىرىمىزنى يىغىنچاقلىغاندا، شۇنىسى ئايدىڭكى، "جىھاد" دېگەن سۆزنىڭ ئاساسىي مەنىسى ئۇرۇش قىلىش دېگەنلىك ئەمەس، ھەرگىز ئادەم ئۆلتۈرۈش دېگەنلىكمۇ ئەمەس، بەلكى كۈرەش قىلىش دېگەنلىكتۇر. ئىسلام دىنىمىز ئۇرۇش قىلىشقا رىغبەتلەندۈرمەيدۇ، بەلكى تىنچلىقنى تەشەببۇس قىلىدۇ. مۇسۇلمانلار تىنچلىقنى سۆيىدۇ، تاجاۋۇزچىلىققا قارشى تۇرۇش ۋە ھەققانىيەتنى قوغداشتىن سىرت ئۇرۇش قوزغاشقا يول قويۇلمايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە: "پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولىغا(يەنى ئىسلام دىنىغا) ھېكمەتلىك ئۇسۇلۇبتا ياخشى ۋەز-نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن..."{سۈرە«نەھل»(16 - سۈرە)، 125 - ئايەت} دېيىلگەن. شۇڭا بىگۇناھ ئادەملەرنى خالىغانچە ئۆلتۈرۈش"جىھاد" ئەمەس، بۇنداق قىلىش ساۋابقا ئېرىشەلمەيلا قالماستىن، ئەكسىچە، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرايدۇ. خۇددى «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغاندەك:

كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمىگەن ياكى يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلمىغان بىر ئادەمنى ئۆلتۈرسە، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى ئۆلتۈرگەندەك بولىدۇ؛ كىمكى بىر ئادەمنى تىرىلدۈرسە (يەنى قۇتقۇزسا ياكى ھايات قېلىشىغا سەۋەبچى بولسا)، ئۇ پۈتۈن ئىنسانلارنى تىرىلدۈرگەندەك بولىدۇ.

ـــــسۈرە« مائىدە»(5 - سۈرە)، 32 - ئايەت

ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ(ناھەق) ئادەم ئۆلتۈرمەكلەر، ھەقلىق رەۋىشتە ئۆلتۈرۈش بۇنىڭدىن مۇستەسنا. سىلەرنىڭ چۈشىنىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھ سىلەرگە بۇ ئىشلارنى تەۋسىيە قىلىدۇ.

ـــــسۈرە« ئەنئام»(6 - سۈرە)، 151 - ئايەت

شۇڭا ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ناھايىتى چوڭ گۇناھدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە مۇسۇلمانلار رەھىمسىزلەرچە زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلىقتىن ئۇ ساھابىلەرنى ھەققانىيەت ۋە ئۆزلىرىنى

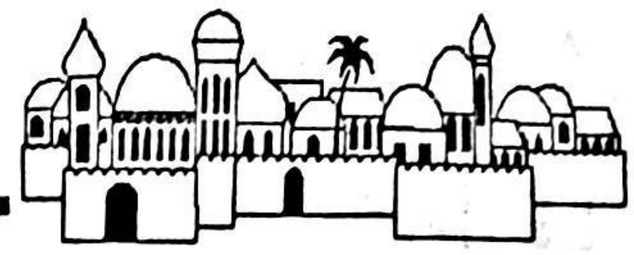

قوغداش ئۇچۇن "كىچىك جىهاد" ئېلىپ بېرىشقا چاقىرغان ئىدى. بۇگۈنكى كۈنده بولسا دەۋر ئۆزگەردى، جەمئىيەت تەرەققي قىلدى، مەملىكىتىمىز مىللەتلەر باراۋەر بولۇش، مىللەتلەر ئىتتىپاق بولۇش، دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكى بولۇش سىياسىتىنى يولغا قويۇپ، بىز مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىش هوقۇقىمىزغا كاپالەتلىك قىلدى، بىز مۇسۇلمانلارنىڭ مىللەتلەر بۇيۇك ئائىلىسىده بەختلىك ياشىشىمىزغا كاپالەتلىك قىلدى. بۇنداق شارائىتتا، "كىچىك جىهاد" ئېلىپ بېرىش بىز مۇسۇلمانلارنىڭ بەختلىك، تىنچ ـ ئامان تۇرمۇشىنى بۇزغانلىق، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغانلىق، جەمئىيەت مۇقىملىقىنى بۇزغانلىق بولىدۇ. بۇ هەرگىزمۇ ئىسلام دىنىدا دېيىلگەن"جىهاد" بولماستىن، بەلكى، جىهاد ئىدىيىسىنى قاتتىق بۇرمىلىغانلىق بولىدۇ.

ئەهلى جامائەت! ئىسلام دىنىدىكى جىهادنىڭ دائىرىسى ناهايىتى كەڭ. ئۇ ئىسلام دىنى كىشىلەرگە تەلىم بەرگەن بىر خىل ياشاش پوزىتسىيىسىدىن، ئاكتىپ تىرىشىپ ئالغا ئىنتىلىشكە بۇيرۇيدىغان ياشاش پوزىتسىيىسىدىن ئىبارەت. ئىسلام دىنىنىڭ توغرا يولىدىكى كۈرەشلەرنىڭ هەممىسى جىهاد هېسابلىنىدۇ. بىز "چوڭ جىهاد" روهى بىلەن، جەمئىيەتتىكى ناچار ئەهۋاللارغا قارشى باتۇرلارچە جەڭ ئېلان قىلايلى! ئۆزىمىزدىكى قەبىھ ئىدىيىلەرگە قارشى جەڭ ئېلان قىلايلى! نامراتلىق ۋە قالاقلىققا قارشى جەڭ ئېلان قىلايلى! ئۆزىمىزگە توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان كۈرەش روهى بىلەن ئىلهام ۋە مەدەت بېرەيلى! دىنىي ئەمەللەرنى تىرىشىپ ئادا قىلىپ، ياخشى ئىشلارنى كۆپرەك قىلىپ، تىرىشىپ ئۆگىنىپ ۋە تىرىشىپ ئىشلەپ، ئىككى ئالەم بەخت ـ سائادەت ئۇچۇن تىرىشايلى! ئاللاه تائالا بىزگە كۈرەشتە غەيرەت، ئەقىل ـ پاراسەت ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەت ئاتا قىلغاي ـــ ئامىن!

("يېڭى ۋەز ـ تەبلىغلەر" 1 ـ توپلامدىن)

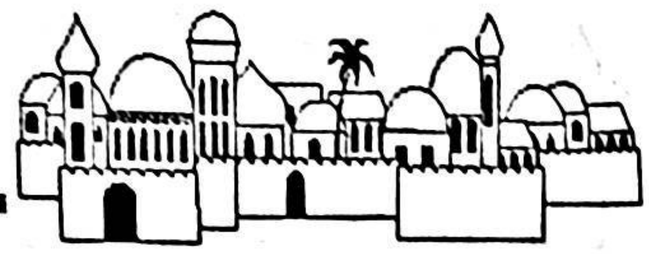

”ئىجتىهاد“ ھەققىدە قىسقىچە تەھلىل

ـــشەرئىەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۇزۇش پرىنسىپلىرى

ھاجى ئابدۇۋاھاب

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

شەرئىەتنىڭ تا بۈگۈنگە قەدەر تەرققىي قىلىپ، مەزمۇنى ناھايىتى كەڭ بىر قانۇن سىستېمىسىغا ئايلىنالىشى ھەرقايسى دەۋرلەردىكى فەقىھلەرنىڭ «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفىنىڭ پرىنسىپ، بەلگىلىمىلىرى ۋە روھىغا ئاساسەن ئۈزلۈكسىز تىرىشىپ شەرئىەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۇزغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. بۇ بىر جەريان ئىلمى فىقھەدە ”ئىجتىھاد“ دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ ئۇقۇمنىڭ ئىشلىتىلىش دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولسىمۇ، بىراق شەرئىەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۈزۈش ئەمەلىيىتى جەريانىدا، ئىلمى فىقھە مۇتەخەسىسلىرىنىڭ يېڭى تارىخىي شارائىتتا پەيدا بولغان يېڭى ئەھۋاللار، يېڭى شەيئىلەر، يېڭى مەسىلىلەرگە قارىتا«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئۆز ئەقىل-پاراسىتىنى ئىشلىتىپ، خۇلاسىلەش، سېلىشتۇرۇش، ھۆكۈم قىلىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق، پۈتكۈل شەرئىەت مىزانى بىلەن توقۇنۇشمايدىغان شەرئىەت ھۆكمى ۋە قائىدىلىرىنى چىقىرىشنىڭ پۈتكۈل تەپەككۇر جەريانىنى كۆرسىتىدىغان مەخسۇس ئاتالغۇ بولۇپ قالدى. بۇ يەنە«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفنى تەفسىرلەش، قوللىنىش، تا يېڭى، كونكرېت پەتىۋالارنى تۈزۈشكىچە بولغان جەريانلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بۇ خىل شەرئىەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۈزۈش بىلەن شۇغۇللانغۇچى ئۇلىمالار ”مۇجتەھىد“(پەتىۋا تۈرغۈزغۇچى)دەپ ئاتىلىدۇ.

ئىجتىھادنىڭ تۈپ روھى ۋە تەلىپى ئەمەلىيەتتە ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى شەرئىەت تارىخىدا ئاللىقاچان بەلگىلىنىپ بولغانىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە تۆت چوڭ خەلىپە شەرئىەتتىكى ئالاقىدار مەسىلىلەرگە پەتىۋا چىقىرىش يولى بىلەن جاۋاب بېرىپ كەلگەنىدى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام رېئال تۇرمۇشتىكى بىر قىسىم مۇجمەل مەسىلىلەرنى«قۇرئان كەرىم»دىكى ئالاقىدار ئايەتلەرگە ئاساسەن يېشىپ بەرگەنىدى. مانا بۇ پەتىۋا تۈرغۈزۈشنىڭ باشلىنىشى بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تۇنجى ”مۇجتەھىد“دۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:”ھېچقانداق ۋەھىي كەلمىگەن ئەھۋالدا، مەن دائىم ئۆز قارىشىم بويىچە سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا ھۆكۈم چىقىرىمەن“. بۇ، كېيىنكى دەۋرلەردىكى فەقىھلەرنىڭ پەتىۋا تۈرغۈزۈشىغا(ئىجتىھاد قىلىشىغا)

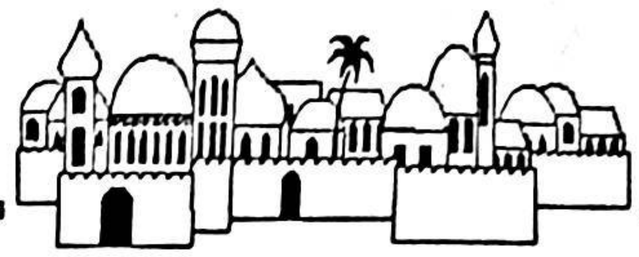

ئاساس بولۇپ بەردى.

ئىجتىھاد — «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىق پرىنسىپلىرىنىڭ روھىغا ئاساسەن، شەرىئەتنىڭ پەتىۋالىرىنى بېكىتىپ چىقىشتۇر. بۇنىڭ مۇنداق ئىككى خىل ئۇسۇلى بار:

1.«قۇرئان كەرىم»، ھەدىسلەردىكى ئېنىق ئىبارىلەرنىڭ سۆز مەنىسىگە ئاساسلىنىپ شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇش. بۇ شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇسنىڭ كىتابىي ئاساسى دەپ ئاتىلىدۇ.

2.«قۇرئان كەرىم»، ھەدىسلەردىكى ئېنىق ئىبارىلەرنىڭ ئىچكى مەنىلىرىگە ئاساسلىنىپ شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇش. يەنى مەلۇم ئىبارىدە تىلغا ئېلىنغان ئىش-ھەرىكەتلەر بىلەن يېڭىدىن پەيدا بولغان ئىش-ھەرىكەتلەرنىڭ خاراكتېرى يېقىنلاشسا، مۇشۇ ئىبارىنىڭ روھىغا ئاساسلىنىپ ياكى ئۇنىڭغا تەتبىقلاپ ھۆكۈم چىقىرىشتۇر. بۇ ئىلمى فىقھەدە شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇشنىڭ "قىياس" پرىنسىپى دەپ ئاتىلىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام دەۋرىدىن تۆت چوڭ خەلىپە دەۋرىگىچە شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇزۇپ چىقىشنىڭ دائىرىسى ناھايىتى تار بولۇپ، پەقەت يېڭىدىن سادىر بولغان مەسىلىلەر ۋە ئىش-ھەرىكەتلەر بىلەنلا چەكلىنىپ، مۇكەممەل قانۇن سىستېمىسى شەكىللەنمىگەنىدى. ھەر قېتىم يېڭى مەسىلىلەرگە يوقۇقاندا كىشىلەر «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپىدىن ئاساس ئىزدەيتتى، كېيىنكى فەقىھلەر بۇنى «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىق شەرىئىتى دەپ ئاتىغان. ئەمما، "ئىجتىھاد" شەرىئەت ئەھكاملىرىنى تۇرغۇزۇشنىڭ مۇھىم ئىدىيە پرىنسىپى بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئېتىقاد ۋە دىنىي ئەمەللەر توغرىسىدىكى بەلگىلىمىلەردىن باشقا، ئاساسلىقى كېيىنكى دەۋرلەردىكى ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىپ تۇرغان ئىجتىمائىي شارائىت ۋە ئەمەلىي تۇرمۇشقا قارىتىلغان.

ئىجتىھاد ياكى شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇشنىڭ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپىدىن كېيىن تۇرىدىغان ئۇچىنچى ۋە تۆتىنچى پرىنسىپلىرى "ئىجمائ" ۋە "قىياس" تۇر.

ئىسلام دىنىنىڭ ئۆزلۈكسىز تارقىلىشى ۋە تەرققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىنىڭ تۇرمۇشى كۆنسايىن مۇرەككەپلىشىپ باردى، بولۇپمۇ پەن-مەدەنىيەت بىرقەدەر تەرەققىي تاپقان رايونلاردا، ئىلگىرى كۆرۈلۈپ باقمىغان تېخنىكا كۆپ يېڭى مەسىلىلەر كۆرۈلدى، شۇ ۋەجدىن يۇقىرىقى تۆت چوڭ پرىنسىپتىن پايدىلىنىپ، شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۇرغۇزۇپ چىقىش نۇرغۇنلىغان فەقىھلەرنىڭ كېچىكتۈرۈشكە بولمايدىغان ۋەزىپىسىگە ئايلاندى. 8-9-ئەسىرلەردە ئىلمى فىقھە ساھەسىدە ئارقا-ئارقىدىن ھەر خىل مەزھەپ ۋە

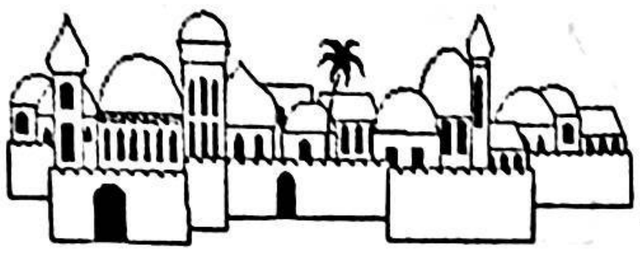

ئەدىبىە ـ خاھىشلار مەيدانغا كەلدى، گەرچە پرىنسىپ جەھەتتە ھەممىسى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىئىتى پەتىۋالىرىنى تۈرغۇزۇشنىڭ باش پرىنسىپى ۋە ئاساسى قىلىشنى تەشەببۇس قىلغان بولسىمۇ، بىراق، ئۇلار ئولتۇراقلاشقان رايونلارنىڭ ئىقتىسادى، مەدەنىيەتى سەۋىيىسى ۋە تارىخىي ئەنئەنىسى بىردەك بولمىغانلىقتىن، ھەرقايسى مەزھەپلەرنىڭ پەتىۋا تۈرغۇزۇشتىكى پوزىتسىيىسى، پرىنسىپى ۋە ئۇسۇلىمۇ تامامەن ئوخشاش بولۇپ كەتمىدى. سۇننىي مەزھىپىدە ئاساسلىق ئىككى خىل ئەھۋال بارلىققا كەلدى: بىر خىلى، شەرىئەت پەتىۋالىرىنى تۈرغۇزۇشنىڭ تۆت چوڭ پرىنسىپىنى يېتەكچى قىلىش ئارقىلىق، ئىستىھسان(ياخشىلىرىنى تاللاش) پرىنسىپى ۋە ئەقىل ـ ئىدراكقا تايىنىپ پەتىۋا تۈرغۇزۇشتا چىڭ تۇرۇش، تابىئىنلارنىڭ سۆزلىرىنى، ئادەت قائىدىلىرىنى ئەھۋالغا قاراپ قوللىنىش ئەھۋالى. بۇ مەزھەپنىڭ ۋەكىلى ئىراقتىكى ئىمام ئەبۇ ھەنىفە(697—767)بولۇپ، كېيىن ھەنەفىيە مەزھىپى شەكىللەنگەن. يەنە بىر خىلى، مەدىنىدىكى ساھابىلەر بايان قىلغان ھەدىسلەرنى ئومۇمىيۈزلۈك قوللىنىش ئارقىلىق پەتىۋا تۈرغۇزۇش ياكى ھەدىس ماددىلىرىنى بۇاستە ھالدا شەرىئەتنىڭ ھەربىر ئەھكامى قىلىپ بەلگىلەش، ياكى دەسلەپكى چاغدىكى مەدىنە ئاھالىسىنىڭ ھەربىر ئەت مىزانىغا ئاساسلىنىش ئەھۋالى. بۇ مەزھەپنىڭ ۋەكىلى ھىجاز رايونىدىكى ئىمام مالىك(712—795)بولۇپ، كېيىن مالىكىيە مەزھىپى شەكىللەنگەن. بۇنىڭدىن باشقا، يەنە شافىئىيە مەزھىپى ۋە ھەنبەلىيە مەزھىپى قاتارلىق مەزھەپلەرمۇ بار.

ھەممىزگە مەلۇمكى، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىئىتە پەقەت بىر قىسىم مەسىلىلەرگە قارىتالا پىرىنسىپاللىق قائىدە ۋە پروگراممىا خاراكتېرلىك چەك ـ چېگرالار بەلگىلەپ بېرىلگەن، ئاۋۋال ئۆتكەن فەقىھلەر تۈرغۇزغان شەرىئەت پەتىۋالىرىنىڭ كېيىن يولۇققان بارلىق مەسىلىلەرگە نەق جاۋاب بېرەلىشى مۇمكىن ئەمەس ئىدى، شۇنىڭ ئۈچۈن "ئىجتىھاد" فەقىھلەرنىڭ پەتىۋا تۈرغۇزۇشىدىكى تۈرتكە ۋە پرىنسىپاللىق ئۇسۇل بولۇش سۈپىتى بىلەن، شەرىئەتنىڭ ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن كەڭ يول ئېچىپ بەردى. بۇنىڭ بىلەن شەرىئەت پەتىۋالىرى يېڭى شەيئىلەرنىڭ ئۇزلۇكسىز مەيدانغا كېلىشىگە ماسلاشقان ھالدا تولۇقلىنىپ ۋە بېيىپ باردى. بۇ ئەھۋال "ئىجتىھاد" نىڭ كىشىلەرگە بەرگەن مۇھىم بېشارىتى بولۇپ قالدى.

ئىلمى فىقھەدە بەلگىلىنىشچە، پەتىۋاچىلار چوقۇم تۆۋەندىكىدەك شەرتلەرنى ھازىرلىغان بولۇشى كېرەك:

1. ئەرەب تىلى ۋە ئۇنىڭ گراممماتىكىسى، بالاغىتى(ئىستىلىستىكىسى)نى پۇختا ئىگىلىگەن بولۇش، دىنىي كىتابلارنىڭ مەنىلىرىنى توغرا چۈشىنەلەيدىغان

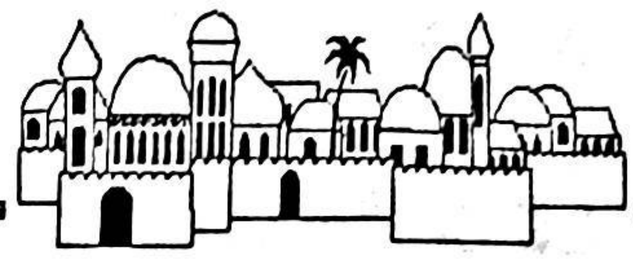

بولۇش؛
2.«قۇرئان كەرىم» ۋە ئىلمى قۇرئاننى ئىگىلىگەن بولۇش، ناسىخ ۋە مەنسۇخ ئايەتلەرنى پىششىق بىلىش؛
3.ھەدىس ۋە ئىلمى ھەدىسنى مۇكەممەل بىلىدىغان بولۇش، «قۇرئان كەرىم»دە بەلگىلەنگەن ئالاقىدار ئەھكاملارنى ئېنىق تەپسىر قىلالايدىغان بولۇش؛
4.ئىلمىي فىقھەنى پىششىق بىلىش، ئۇنىڭ قائىدىلىرى بويىچە پەتۋا تۇرغۇزۇلايدىغان بولۇش؛
5.ئىجتىھادنى مۇكەممەل ئىشلىتەلەيدىغان قابىلىيەتكە ئىگە بولۇش، ھەممە ئەھۋاللارنى نەزەردە تۇتالايدىغان، ئوبىيېكتىپ ھالدا پەتۋا چىقىرالايدىغان بولۇش.

بەزىلەر: يېقىنقى زاماندىن باشلاپ، كىشىلەر ئاۋۋالقىلار چىقىرىپ بەرگەن پەتۋالارغا ئەمەل قىلىدىغان دەۋرده تۇرماقتا، شۇڭا، شەرىئەتنى تەتقىق قىلغۇچى فەقىھلەرنىڭ قابىلىيىتى ھەرقانچە كۈچلۈك بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار ئۆز مەزھىپىنى بىنا قىلغۇچىلار بەلگىلەپ بەرگەن تەشەببۇسلار بىلەن زىتلاشماسلىقى لازىم، مەلۇم مەسىلىرگە نىسبەتەن ئۆز ئالدىغا ئىجتىھاد قىلىدىغان، ھۆكۈم چىقىرىدىغان ئىشنى تېخىمۇ قىلماسلىقى كېرەك، چۈنكى ئىجتىھاد دەۋرى ئاللىقاچان ئۆتۈپ كەتتى، دەپ قارايدۇ. شۇ سەۋەبلىك، "ئىجتىھاد يولى ئېتىلدى تەلىماتى" دېگەن نۇقتىنىزەر كېلىپ چىققان. بىراق، ئۇقۇمۇشلۇق زاتلار:پەقەت ئىسلام دىنى ۋە شەرىئەت مەۋجۇت بولۇپلا تۇرىدىكەن، ئىجتىھاد يولى مەڭگۈ ئېتىلمەيدۇ، دەپ قارايدۇ ھەمدە ئىسلام دىنى ۋە شەرىئەتنىڭ تاكى بۈگۈنگە قەدەر داۋاملىشىپ كېلىشى دەل ئىجتىھاد يولىنىڭ كەڭ ئېچىقلىق ئىكەنلىكىدىن، دەپ ھېسابلايدۇ. يەمەندىكى سانالىق مۇجتەھىد فەقىھ شەۋكانى (؟—1834):
"شەرىئەتتىكى ئىجتىھاد يولى ئېتىلدى دەيدىغان تەلىماتتا چىڭ تۇرۇش پۈتكۈل شەرىئەتنى تاشلاپ قويۇشتىن باشقا نەرسە ئەمەس"دەپ كۆرسەتكەنىدى.
مىسىرنىڭ مۇجتەھىد ئۇلىماسى شەيخ مۇھەممەد ئابدۇھ (1849—1905) ئەقىل-پاراسەتنى ئىشلىتىپ، ھەقىقەت بىلەن سەپسەتىگە ھۆكۈم قىلىشنى، ئايەت ۋە ھەدىس شەرىئەت مەنبەلىرىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرۇپ چۈشەندۈرۈشنى شەرىئەت ئىسلاھاتىنىڭ ئاساسى قىلىشنى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويغان. پاكىستانلىق ئاتاقلىق پەيلاسوپ ئىقبال(1877-1938) تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا، "ئىجتىھاد—ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ پرىنسىپى" دەپ كۆرسەتتى ۋە ئۇنى "ھەرىكەت قائىدىسى" دەپ ئاتىدى ھەمدە ئىجتىھاد—ھازىرقى زامانداكى مۇسۇلمانلارنىڭ ھوقۇقى ھەم ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى، دەپ ھېسابلىدى.
20-ئەسىرنىڭ 70-يىللىرىدىن كېيىن، دەۋرنىڭ ئالغا بېسىشى ۋە

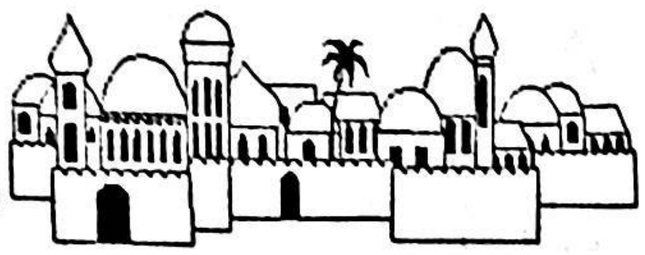

تەرققي قىلىشىغا ئەگىشىپ، مۇنداق بىر خىل يېڭى يۈزلىنىش مەيدانغا كەلدى: سۈننىي مەزھىپىدىكى نۇرغۇن ئالىملار ئارقا-ئارقىدىن كىتاب يېزىپ، ئۆز تەلىماتلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئوتتۇرا ئەسىردىكىدەك ھەر دېسىلا تەقلىد قىلىدىغان، قارىغۇلارچە ئەگىشىدىغان ئىدىيىنى تەنقىد قىلدى ھەمدە "ئىجتىھاد يولى"نى قايتىدىن ئېچىۋېتىشنى، ئىسلام دىنىنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان ئەقلىيچىلىك ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇشنى تەشەببۇس قىلدى.

ئىسلام شەرىئىتى مەزمۇن جەھەتتىن ئىككى چوڭ بۆلەككە بۆلۈنىدۇ، ئۇنىڭ بىرسى، ئاللاھ تائالا بىلەن مۆمىنلەرنىڭ مۇناسىۋىتى توغرىسىدىكى مەزمۇنلار، بۇ ئاللاھ تەرىپىدىن بەلگىلەنگەن بولۇپ، مۇقىم، ئۆزگەرمەستۇر؛ يەنە بىرسى، كىشىلەر بىلەن كىشىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە ئالاقىدار مەزمۇنلار، بۇ خىلدىكى مەزمۇنلارنى دەۋر شارائىتىنىڭ ئۆزلۈكسىز ئۆزگىرىشىگە ئەگىشىپ چۈشەندۈرۈشكە، تولۇقلاشقا بولىدۇ. ھازىرقى بىر قىسىم ئەرەب-ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ "دارىل پەتىۋا"(پەتىۋاخانا)لارنى تەسىس قىلىشى مانا مۇشۇ مەقسەتتىن بولغان. كۆرۈشكە بولىدۇكى، "ئىجتىھاد"نى توغرا چۈشىنىش ۋە ئۇنىڭدىن تولۇق پايدىلىنىش ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىي روھىنى جارى قىلدۇرۇشنىڭ مۇھىم بىر يولىدۇر.

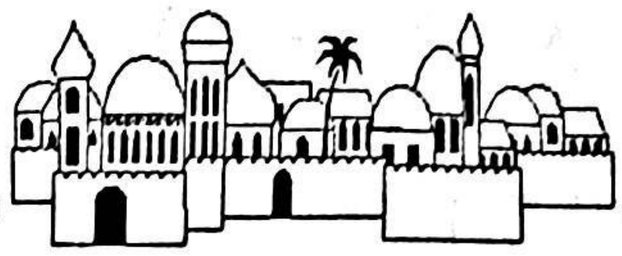

ئەمەل ۋە ئېتىقادتىكى ”ئىخلاس“ توغرىسىدا

ئابدۇراھمان ئىسمائىل

بسم الله الرحمن الرحيم

”ئىخلاس“ سۆزى ئەرەب تىلىدىكى ”خالىس“ (الخالص)يەنى ھېچقانداق غەيرىي نەرسە ئارىلاشمىغان ساپ، پاكىز دېگەن مەنىدە كېلىدىغان سۆز تومۇرىدىن تۇرلىنىپ چىققان سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ ئىستىلاھ مەنىسى ئەمەل ۋە ئېتىقادنى غەيرىي، بۇزۇق غەرەزلەرنى ئارىلاشتۇرماي ئاللاھ ئۈچۈنلا خالىس قىلىش دېگەن بولىدۇ(ئەرەبلەر ھېچ نەرسە ئارىلاشتۇرمىغان ساپ سۈتنى ”خالىس سۈت“، ساپ ھەسەلنى”خالىس ھەسەل“ دەپ ئاتايدۇ. سۈت ياكى ھەسەلگە كىچىككىنە غەيرىي نەرسە قوشۇلسا بۇنى خالىس دېگەن ئاتالغۇ بىلەن ئاتىمايدۇ).

«قۇرئان كەرىم»دىكى 112 - سۈرىمۇ ئاللاھنىڭ بىرلىك - بارلىقىنى، كائىناتتىكى بارلىق مەۋجۇداتنىڭ ياراتقۇچىسى ئىكەنلىكىنى ھەمدە ھېچقانداق بىر مەۋجۇدات ئۇنىڭدىن مەڭگۈ بىھاجەت بولالمايدىغان پەۋقۇلئاددە تەڭداشسىز زات ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدىغان سۈرە بولغانلىقى ھەمدە بۇتپەرەسلىك، ئاتەشپەرەسلىك قاتارلىق ھەرخىل خۇراپىي ئىدىيىلەردىن ئۆزۈل - كېسىل ئادا - جۇدا بولۇپ، ياراتقۇچىسىنىڭ بىرلىك - بارلىقى ۋە چەكسىز قۇدرەت ئىگىسى ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇۋاتقان تۇرلۇك - تۇمەن مەۋجۇداتلارنىڭ بىردىنبىر ئىجادچىسى بولغان بىر ئاللاھقىلا خالىس ئېتىقاد قىلىشقا ۋە ئىبادەت قىلىشقا ئۈندەيدىغان سۈرە بولغانلىقى ئۈچۈن «ئىخلاس»سۈرىسى دەپ ئاتالغان.

ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش قانداقتۇر دۇنيالىق ئىشلارغا ئوخشاش پەقەت شەكلەن ئادا قىلىپ قويسىلا ئىش پۈتىدىغان، ھاشار - سىلىق ۋە باشقا جىسمانىي ئەمگەككە ئوخشاش نوقۇل جىسمانىي كۈچ بىلەنلا ئادا قىلىپ قويسا بولۇۋېرىدىغان پائالىيەت ئەمەس. ئىبادەت شەكىل جەھەتتىن ھەرقانچە مۇكەممەل ئادا قىلىنسىمۇ، لېكىن مەنىۋى جەھەتتىن بارلىق دۇنياۋى غەرەزلەردىن مۇستەسنا ھالدا پەقەت خالىس ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈنلا بولمىسا، ئىبادەت قىلىۋاتقان ھالەتتىكى ئېتىقاد دەققەت يۇزلىنىشى پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا دەلمۇدەل توغرىلانمىسا، بۇ ئىبادەت ئاللاھقا ھەقىقىي يارايدىغان ئىبادەت قاتارىغا ئۆتەلمەيدۇ. ئىبادەت قىلغۇچى كىشى شەكلى جەھەتتىن ئاللاھقا ھەقىقىي يۇزلەنگەندەك كۆرۈنسىمۇ، ئۇنىڭ كۆڭۈل خاتىرىسى مەخسۇس ئاللاھ تەرىپىگىلا قارىتىلمىغان قالسا ئۇنىڭ ئېرىشىدىغىنى ئاللاھ رىزالىقى ۋە ئاللاھنىڭ ساۋاب مۇكاپاتى ئەمەس بەلكى

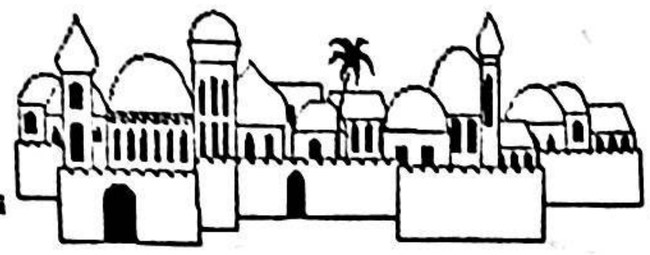

ئۇنىڭ كۆڭۈل خاتىرىسىدىكى پەرىشانلىق سۈرىتىلا بولىدۇ، خالاس!

ھەزرىتى ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئەمەللەرنىڭ دۇرۇس بولۇشى نىيەتكە باغلىق، ھەر كىشىگە ئۆزىنىڭ نىيىتى قىلغان نەرسىسى بولىدۇ، كىمكى ئاللاھنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇ ھىجرىتىدىن شۇنى تاپىدۇ؛ كىمكى دۇنيادا پۇل-مالغا ئېرىشىش ئۈچۈن ياكى خوتۇن ئېلىش ئۈچۈن ھىجرەت قىلغان بولسا، ئۇنىڭ ھىجرىتى نىيىتى قىلغان نەرسىسى ئۈچۈن بولغان بولىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

دېمەك، ئەمەل ئىبادەتلەرنىڭ مەقبۇل بولۇش-بولماسلىقى پەقەت نىيەتكە باغلىق. سىزنىڭ ياخشى يوللارغا ھەرقانچە تاغدەك ئالتۇن-كۈمۈش سەرپ قىلىشىڭىزدىن قەتئىينەزەر، سىز بۇنى ئاللاھ ئالدىدا ھېساب بېرىشنى ئويلاپ، ئاللاھقا بولغان چوڭقۇر مۇھەببەت ھېسسىياتىڭىز بىلەن ئاللاھ رىزالىقىنىلا كۆزلەپ قىلماي "ئاللاھمۇ رازى بولسۇن،'ئاتانمىغان ئەردىن ئاتانغان دۆڭ ياخشى' دېگەن ماقال بارىكەن، كۆپچىلىكمۇ مەندىن مىننەتدار بولۇپ قالسا، كۆپچىلىك ئىچىدە نامىمۇ چىقىپ قالار" دەپ ئەبجەش نىيەت بىلەن قىلسىڭىز، كۆپچىلىك ئالدىدا نامىڭىز چىقسىمۇ ئاللاھ تائالا ئالدىدا بۇ ئەمىلىڭىز نۆلگە تەڭ بولۇپلا قالماي، ئاللاھقا باشقىلارنى شېرىك كەلتۈرگەن بولۇپ ئاللاھنىڭ قاتتىق ئازابىغا دۇچار بولىسىز. بۇ توغرىدا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ھەقىقەتەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ. خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ. كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن چوڭ گۇناھ قىلغان بولىدۇ.

ـــــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 48-ئايەت

شۇڭلاشقا بىز جىسمانىي كۈچىمىز ياكى ئەقلىي كۈچىمىز شۇنداقلا ئىقتىسادىي بايلىقىمىز ئارقىلىق بولسۇن ياخشى ئىشلارنى ھەر ۋاقىت ئۈزۈلدۈرمەي قىلىپ تۇرۇشىمىز، لېكىن بۇ ئىشلارنى چوقۇم ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن خالىس قىلىشىمىز كېرەك. ئىبادەت مېۋىلىرىمىزنى نابۇت قىلىپ تاشلايدىغان، باشقىلارنىڭ سوۋۇغا-سالاملىرى ۋە تەشەككۇر ماختاشلىرىغا ئېرىشىش نىيىتىدىن ئىبارەت بۇ زىياندىش ھاشارەتنىڭ دىل بېغىمىزغا كىرىپ قېلىشىدىن قاتتىق پەخەس بولۇشىمىز لازىم. بىز ھەرخىل ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان چېغىمىزدا دۇنياۋى غەرەزلەردىن خالىي ھالدا پەقەت ئاللاھ رىزالىقىنىلا كۆزلىسەك، باشقىلارنىڭ بىزنى ماختاش-ماختىماسلىقىغا قىلچە پەرۋا قىلمايدىغان بولساق ئاندىن ئىبادەت-ئەمەللىرىمىزنىڭ مېۋىسىگە(يەنى ساۋابقا) ئېرىشەلەيمىز.

سۈپىيان سەۋرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر

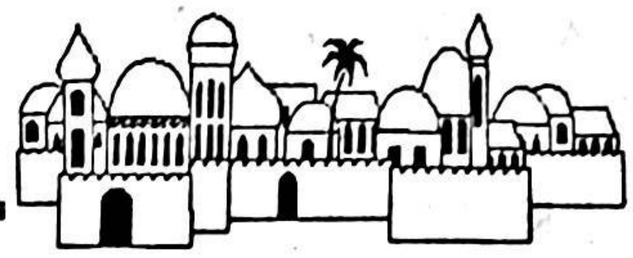

ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: بىر ئادەم كېلىپ رەسۇلۇللاھدىن: 'يا رەسۇلۇللاھ، مەن ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن كۆپ سەدىقە قىلىپ تۇرىمەن، كۆپچىلىك ئىچىدە نام چىقىرىشنىمۇ ئارزۇ قىلىمەن' دېدى. مۇشۇ چاغدا رەسۇلۇللاھقا مۇنۇ ئايەت نازىل بولدى:

كىمكى پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولۇشنى ئۈمىد قىلىدىكەن(يەنى ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ، ئازابىدىن قورقىدىكەن)، ياخشى ئىش قىلسۇن. پەرۋەردىگارىغا قىلىدىغان ئىبادەتكە ھېچكىمنى شېرىك كەلتۈرمىسۇن.

ـــــسۈرە«كەھف»(18 ـ سۈرە)، 110 ـ ئايەت

مانا بۇ ئايەت، ياخشى ئىشلارنى قىلغاندا باشقىلارنىڭ باھاسىغا ئېرىشىشنى تاما قىلىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. شۇنداق بولغان ئىكەن، بىز ياخشى ئىشلارنى قىلغان چېغىمىزدا ئىمكانقەدەر بۇ ئىشنى كىمنىڭ قىلغانلىقىنى ئاللاھتىن باشقا ھېچكىم ئۇقماي قالغۇدەك دەرىجىدە خالىس قىلىشىمىز، ھەرگىزمۇ داغدۇغا پەيدا قىلىپ، قىلغان ئىشىمىزنى باشقىلار ئالدىدا كۆز ـ كۆز قىلىپ داۋراڭ سېلىپ يۈرمەسلىكىمىز لازىم.

ئەبۇ سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ تائالاغا پۈتۈن خالايىقنى توپلىغاندا بىر توۋلىغۇچى توۋلايدۇ: 'قانداق كىشى ئاللاھ ئۈچۈن قىلغان ئەملىدە باشقا بىرسىنى شېرىك كەلتۈرگەن بولسا، ئۇنىڭ ساۋاب مۇكاپاتىنى ئاللاھنىڭ غەيرىدىن تېپىۋالسۇن. ئاللاھ بولسا ئۇ شېرىك كەلتۈرگۈچىلەرنىڭ كۆڭلىدىكى شېرىكلەر ئىچىدە ئۆزىدىن باشقا ھېچقانداق شېرىككە موھتاج بولمايدىغىنىدۇر' "(«مىشكاتۇل مەسابىھ»دىن).

قەلبىمىزنىڭ ساپ، ئېتىقادىمىزنىڭ خالىس بولۇشى — ئەمەل ئىبادەتلىرىمىزنىڭ ھەقىقىي خالىس بولۇشى ۋە مەقبۇل بولۇشنىڭ ئالدىنقى شەرتى. «دۇررەتۇننا سىھىن» دېگەن كىتابنىڭ "دۇئا توغرىسىدا" دېگەن بابىدا رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: "بىلىپ قويۇڭلاركى، غاپىل دىل بىلەن قىلىنغان دۇئا مەقبۇل قىلىنمايدۇ"(بۇ يەردىكى غاپىل دىل دېيىلگىنى غەپلەت ۋە ھاۋايى ھەۋەس قاپلىغان، مەخسۇس ئاللاھقىلا يۈزلەنمىگەن، ئاللاھقا بولغان مۇھەببەت ۋە ئېتىقادى هارارەت يالقۇنجاپ تۇرمىغان دىل دېگەن بولىدۇ).

ئۇندىن باشقا ھازىر ئۆزىنى ئىخلاسمەن چاغلايدىغان خېلى بىر قىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ ئوقۇغان نامىزىدىمۇ مەسىلە بار. ئۇلار نامازلىرىنى ئىنتايىن پەرۋاسىزلىق بىلەن ئوقۇيدۇ، رۇكۇ ـ سەجدىلىرىنىمۇ راۋۇرۇس كەلتۈرۈپ ئوقۇمايدۇ. رۇكۇ قىلغاندا خۇددى بەللىرى ئېگىلمەس بولۇپ قالغاندەك تولۇق ئېگىلمەيدۇ. رۇكۇدىن باش كۆتۈرگەندىمۇ راۋۇرۇس ئەر كىشىدەك بېشىنى كۆتۈرۈپ، نورمال نەپەسلىنىپ بەدەننى بوشاشتۇرۇپ، ئاندىن سەجدىگە چۈشمەي، رۇكۇدىن

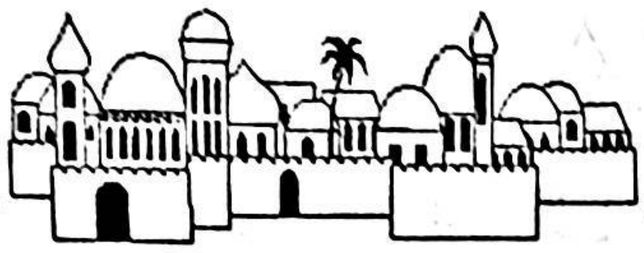

بەشىنى چالا كۆتۈرۈپلا سەجدىگە چۈشىدۇ، سەجدە قىلغاندىمۇ بەشىنى يەرگە قويا ـ قويمايلا باش كۆتۈرۈپ بولىدۇ. سەجدىدىن باش كۆتۈرگەندە رەسمىي بىر ئولتۇرۇپ، تولۇق نەپەسلىنىپ بەدەننى بىمالال بوشاشتۇرۇپ ئاندىن 2 ـ سەجدىگە بارمايى، ئالدىراپ كەينى ـ كەينىدىن سەجدە قىلىدۇ، مانا بۇ نامىز ئوقۇۋاتقان چاغدىكى روھىي ھالەتنىڭ ئاللاھقا ھەقىقىي يۈزلەنمىگەنلىكىنىڭ ۋە ئاللاھقا ھەقىقىي ئىخلاسمەن بولمىغانلىقىنىڭ ئالامىتى. رەسۇلۇللاھنىڭ ساھابىلىرىدىن ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:بىر كۈنى رەسۇلۇللاھ ساھابىلىرى بىلەن بىللە نامىز ئوقۇپ بولۇپ ئولتۇراتتى، بىر ئادەم كىرىپ نامىز ئوقۇشقا باشلىدى. لېكىن رۇكۇ ۋە سەجدە ئارىلىقىدا بەدەننى بوشاشتۇرۇپ بىمالال ھالەتتە ئوقۇماي توخۇ دان چوقۇلىغاندەك ئوقۇدى. رەسۇلۇللاھ ساھابىلىرىغا: "مانا سىلەر بۇ ئوقۇلغان نامازنى كۆردۈڭلار. بۇ نامىز ئوقۇغان كىشى مۇشۇ ھالىتى بويىچىلا نامىز ئوقۇپ ئۆلۈپ كەتسە مۇھەممەدنىڭ ئۈممىتىنىڭ غەيرىيدىن ئۆلگەن بولىدۇ. بۇ كىشى نامازنى قاغا قان چوقۇلىغاندەك چوقۇلاپ ئوقۇدى" دېدى(«كىتابۇلكەبائىر»).

ھەرقانداق ئەمەل ئىبادەتنى خالىس ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈنلا قىلماي رىيا بىلەن قىلىشنىڭ يامان ئاقىۋىتى توغرىسىدا «مىشكاتۇل مەسابىھ» دېگەن كىتابنىڭ "ئىلىم توغرىسىدا" دېگەن بابىدا ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: "خالايىقلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ ئاۋۋال ھۆكۈم قىلىنىدىغان كىشى—ئاللاھ يولدا شېھىت بولغان كىشى بولۇپ، ئۇ ئادەم ئېلىپ كېلىنىدۇ ۋە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا دۇنيادا ئاتا قىلغان نازۇنېمەتلىرىنى ئەسلىتىپ ئۆتكەندىن كېيىن:'بۇنىڭغا قانىتا مېنى رازى قىلغۇدەك نېمە ئىش قىلىپ كەلدىڭ؟' دەپ سورايدۇ(لېكىن ئاللاھ ئۇنىڭ قىلمىشىنى ھەقىقەتەن بىلىپ تۇرىدۇ) ئۇ كىشى:'سېنىڭ رىزالىقىڭنى ئىزدەپ كۈرەش قىلىش جەريانىدا شېھىت قىلىندىم' دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا:'يالغان سۆزلىدىڭ! بەلكى سەن كىشىلەر تەرىپىدىن باتۇر دېگەن نامغا ئېرىشىش ئۈچۈن كۈرەش قىلغانتىڭ ۋە شۇنداق نامغا ئېرىشتىڭ' دەيدۇ. بۇ كىشى يۈزى بىلەن سۆرەپ ئېلىپ بېرىلىپ دوزاخقا تاشلىنىدۇ.

يەنە بىر كىشى بولۇپ، ئۇ ئىلىم ئۆگەنگەن ۋە باشقىلارغا ئۆگەتكەن ھەم قۇرئان ئوقۇغان. ئۇ كىشى ئېلىپ كېلىنگەندىن كېيىن ئاللاھ ئۇنىڭغا دۇنيادا ئاتا قىلغان نازۇنېمەتلىرىنى ئېسىگە سېلىپ ئۆتكەندىن كېيىن:'سەن بۇنىڭغا يارىشا مەن رازى بولغىدەك نېمە ئىش قىلىپ كەلدىڭ؟' دەيدۇ. ئۇ كىشى:'مەن ئىلىم ئۆگەندىم ۋە باشقىلارغا ئۆگەتتىم. سېنىڭ رىزالىقىڭنى كۆزلەپ قۇرئان ئوقۇدۇم' دەيدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا:'يالغان سۆزلىدىڭ، بەلكى سەن خالايىق

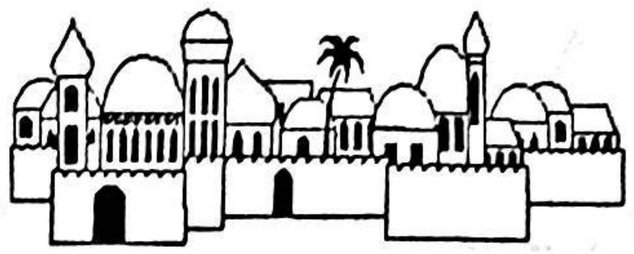

مېنى ئەجەب كاتتا ئالىمكەن، ئەجەب ياخشى قارى ئىكەن، دېسۇن دەپ ئىلىم ئۆگەندىك، قۇرئان ئوقۇدۇك' دەيدۇ. ئۇ كىشىمۇ پۈتىدىن يۈزى بىلەن يەرگە سۆرەپ ئېلىپ بېرىلىپ دوزاخقا تاشلىنىدۇ.

يەنە بىر كىشى بار، ئۇ بولسىمۇ ئاللاھ تائالا كۆپلەپ پۇل-مال بېرىپ پاراۋان تۇرمۇشقا ئىگە قىلغان كىشى. بۇ كىشىدىنمۇ ئاللاھ تائالا: 'مەن ئۆچۈن خالىس نېمە ئىش قىلىپ كەلدىك؟' دەپ سورايدۇ. ئۇ كىشى: 'ئى ئاللاھ، سەن رازى بولىدىغان قانداقلا ئىش بولىدىكەن، مەن بىرىنمۇ قالدۇرۇپ قويماي دېگۈدەك خالىس پۇل-مال چىقىم قىلدىم' دەيدۇ. ئاللاھ تائالا: 'يالغان سۆزلىدىك! بەلكى سەن كىشىلەر تەرىپىدىن سېخىي دېگەن نامغا ئېرىشىش ئۈچۈن شۇنداق قىلدىك' دەيدۇ. ئۇ كىشىمۇ يۈزى بىلەن سۆرەپ ئېلىپ بېرىلىپ دوزاخقا تاشلىنىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان).

يۇقىرىدىكى ئۈچ تۈرلۈك كىشى دۇنيادىكى چاغلىرىدا نۇرغۇن جاپالارنى چېكىپ ئاز بولمىغان بەدەللەرنى تۆلىدى. بىرسى ئاللاھ يولىدا جاپالىق كۈرەش قىلدى ۋە ئۆزىنىڭ ئەزىز جېنىنى قۇربان قىلدى. يەنە بىرى مىڭ بىر جاپادا ئىلىم ئۆگەندى، باشقىلارغا ئۆگەتتى، قۇرئان يادلىدى. يەنە بىرسى بولسا ئۆزىنىڭ كۆپلىگەن پۇل-مالىلىرىنى ئاللاھ يولىدا ئايانماي سەرپ قىلدى. كىشىلەرنىڭ نەزىرىدە دۇنيادىكى چاغدا بۇ كىشىلەر ئاللاھ تائالانىڭ ئىنتايىن ياراملىق بەندىلىرى ئىدى... بۇ كىشىلەر ئاخىرەتكە بارغاندا دۇنيادا قىلغان ئەمەللىرى ئاللاھقا ياراپ ئاللاھنىڭ ئىلتىپات-مۇكاپاتىغا ئېرىشىپ جەننەتكە كىرەلىدىمۇ؟!...ئەپسۇس... تولىمۇ ئەپسۇس! ئۇلارنىڭ بىر ئۆمۈر قىلغان ئەجر-مېھنىتى، تىرىشچانلىقلىرى، ئەمەللىرى نېمە ئۈچۈن بىكار بولۇپ كەتتى؟ چۈنكى ئۇلارنىڭ شۇنچىۋالا كۆپ ئەجرى ۋە دەبدەبىلىك ھالدا قىلغان ئەمەللىرى ھەقىقىي ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈنلا خالىس نىيەت بىلەن قىلىنمىدى، سەممىيلىك بىلەن ئورۇنلانمىدى. شۇڭا بىز ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان ھەدىستىكى: "قىيامەت كۈنى سىلەردىن ھېساب ئېلىنىشتىن بۇرۇن ئۆزىدىكىلاردىن دۇنيادا ھېساب ئېلىپ تۇرۇدىغان" دېگەن تەلىمات بويىچە ئەمەل ئىبادەتلىرىمىزنى ۋاقتى-ۋاقتىدا دەڭسەپ كۆرۈپ تۇرۇشىمىز لازىم.

سەممىيلىك بولسا ئىنسانلار بىلەن ئاللاھ تائالا ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە بولسۇن ياكى ئىنسانلار بىلەن ئىنسانلار ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتتە بولسۇن كەم بولسا بولمايدىغان، ئىنسانلار ھازىرلاشقا تېگىشلىك مۇھىم ئامىللارنىڭ بىرى. سەممىي بولۇش دېگەنلىك—دىلدا توغرا، ئۇلۇغۋار غايە، مۇستەھكەم نىيەت، ئىرادە تۇرغۇزۇش؛ دىلدىكى ئاشۇ نىيەت بىلەن ئەمەلىي ھەرىكەت بىردەك بولۇش يەنى تىلى بىلەن دىلى، ئىچى بىلەن تېشى بىردەك بولۇش؛ باشقىلار ئالدىدا

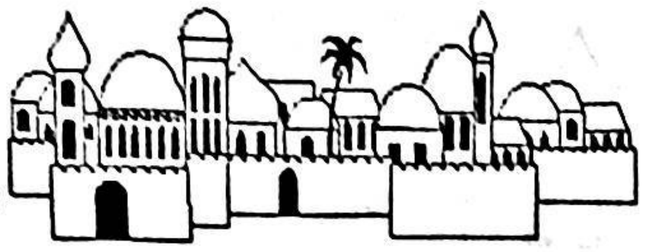

ئاشكارىلىنىپ قالسا سەت تۇرىدىغان، داۋاملىق ئۆز-ئۆزىنىلا ئويلايدىغان، مەسىلىرگە ئومۇمىي جەھەتتىن قارىمايلا بىر تەرەپلىمىلىك قاراشتا بولىدىغان ئىللەتلەردىن ساقلىنىش دېگەنلىكتۇر. رىيا بولسا — سەممىي بولمىغان بىرخىل بىنورمال ناچار ھېسسىياتتۇر. رىيا قىلغۇچى ئىنسان ئەمەلنى ئاللاھ ئۈچۈن قىلغاندەك تۇرسىمۇ ئەمەلىيەتتە باشقىلارغا كۆرسىتىشنى ئاساس قىلىدۇ. ئۆزىنىڭ قىلغان ئىشىغا ئاللاھتىنلا ساۋاب ئۈمىد قىلىپ تۇرمايلا، باشقىلاردىن يۈقىرى باھا تەمە قىلىدۇ. بىرەر خەير-ساخاۋەت قىلسا بۇنى باشقىلار ئۇقمايلا قالسا ياكى ساخاۋەت قىلىنغۇچى تەرەپتىن ئالاھىدە ماختاش ۋە تەشەككۈرلار بىلەن جاۋاب قايتۇرۇلمىسا كۆڭلى ھەرگىز ئارام تاپمايدۇ. مانا بۇ يامان ئاقىۋەتكە قېلىشنىڭ ئاساسىي سەۋەبلىرىدىن بىرى. شۇڭا بىز ئۆزىمىزنىلا ئويلايدىغان بىر تەرەپلىمىلىك كۆزقاراشلاردىن ساقلىنىپ، پۈتۈن كۆڭۈلنى ئاللاھ كۆرسەتكەن توغرا داغدام يولدا مېڭىپ، دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ بەخت-سائادەتكە ئېرىشىشى ئۈچۈن ئۆزىمىزنى بېغىشلىشىمىز لازىم. توغرا يولنى ئېنىق بىلەلمەي يۇرۇڭۇاتقان كىشىلەرگە ھەرگىزمۇ قېيىداپ-يامانلاپ قويىاللىق قىلماسلىقىمىز، ھالاكەت زىندانىغا ئۆزىنى ئېتىۋاتقانلارغا قاراپ تۇرماي خالىس ئاللاھ رىزالىقى ئۈچۈن سەممىي نەسىھەت قىلىشىمىز، دۇنيادىكى بەخت-سائادەت بىلەن ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك بەخت-سائادەتنى كۆڭلىڭ ئورتاق قولغا كەلتۈرۈشكە تىرىشىشىمىز لازىم.

بەندىنىڭ ئۆزىنىڭ قىلغان ئاز-تولا ئەمەللىرىنى بەك يۇقىرى مۆلچەرلەپ مەغرۇرلىنىپ كېتىپ: "مەن چوقۇم ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە لايىق، ئاللاھنىڭ ئازابى ماڭا مەڭگۈ كەلمەيدۇ" دەپ پەرۋاسىز ھالەتتە يۈرىشى تولىمۇ خەتەرلىك. شۇنداقلا گۇناھ-مەئسىيەتكە چوڭقۇر پېتىپ كەتكەنلەرنىڭمۇ: "مەن ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە مەڭگۈ ئېرىشەلمەيمەن، مېنىڭ بولغىنىم بولغان" دەپ چۈشكۈنلۈك، ئۈمىدسىزلىك پاتقىقىغا پېتىپ قېلىشى تېخىمۇ خەتەرلىك. بەندىنىڭ ئۆز ئەمەللىرىنىڭ قوبۇل بولۇۋاتقان-بولمايۋاتقانلىقىغا پەرۋا قىلماسلىقى، ئۆزىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ قانداق بولىدىغانلىقىدىن ئەندىشە قىلماي بېپەرۋالىق قىلىشى، ئاقىۋىتىنىڭ ياخشى بولۇشىنى ئاللاھتىن تىلەپ ئىلتىجا قىلماسلىقى تولىمۇ ئەقىلسىزلىق. "قورقۇنچ ۋە ئۈمىد — ئىنسان ئۈچۈن قۇشتىكى بىر جۈپ قاناتقا ئوخشاش مۇھىم" (ھەدىس).

پەرۋەردىگارىمىز! بارلىق ئىشلىرىمىزدا ئاقىۋىتىمىزنى ياخشى قىلغىن. ھەممىمىزنى ئۆزەڭ رازى بولىدىغان توغرا ئېتىقاد ئاساسىدا بىرلەشتۇرگىن، پەرۋەردىگارىمىز! بىز گۇناھ-مەئسىيەت يولىدىن سېنىڭ تەرىپىڭگە خىجىللىق ئىلكىدە كەچۈرۈم سورىغان ھالدا قايتىپ كەلدۇق، بىزنى رەھمىتىڭ دەرۋازىسى ئالدىدىن ئۈمىدسىز قايتۇرىۋەتمىگىن. ئامىن!

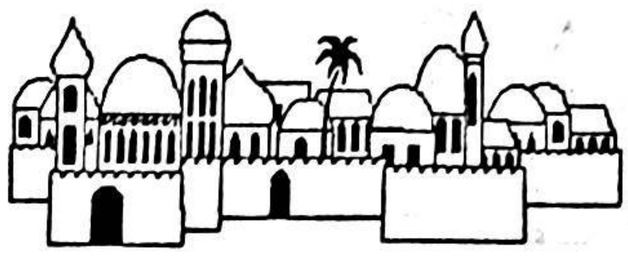

ئاللاه تائالانىڭ سىنىقىغا دۇچ كەلگەن ئۇچ كىشى ھەققىدە ئىبرەتلىك قىسسە

ئىسمائىل ياقۇپ

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بەنى ئىسرائىلدا بىر ئاق كېسەل، بىر تاز ۋە بىر ئەمادىن ئىبارەت ئۈچ ئادەمنى ئاللاھ سىناپ كۆرمەكچى بولۇپ، ئۇلارغا بىر پەرىشتىنى ئەۋەتتى. پەرىشتە ئاق كېسەلنىڭ ئالدىغا كېلىپ: 'سەن قايسى نەرسىنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دەپ سورىدى. ئۇ: 'كىشىلەر مەندىن يىرگىنىدۇ، تېرەم تۈزۈلۈپ چىرايلىق رەڭدە بولۇشىنى ئەڭ ياقتۇرىمەن' دېدى. پەرىشتە ئۇنىڭ سىلاپ قويۇۋېدى، ئۇنىڭ رەڭگى تۈزۈلۈپ، تېرىسى چىرايلىق بولۇپ كەتتى. پەرىشتە ئۇنىڭغا: 'قايسى مالنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دېدى. ئۇ: 'تۆگىنى ياكى كالىنى ياقتۇرىمەن' دېدى. ئاللاھ ئۇنىڭغا بىر بوغاز تۆگە ئاتا قىلدى. پەرىشتە ئۇنىڭغا: 'مېلىڭ بەرىكەتلىك بولسۇن' دېدى. پەرىشتە تازنىڭ يېنىغا كېلىپ: 'سەن قايسى نەرسىنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دېدى. تاز: 'كىشىلەر مەندىن يىرگىنىدۇ، بېشىم تۈزۈلۈپ چىرايلىق چېچىم بولۇشىنى ئەڭ ياقتۇرىمەن' دېدى. پەرىشتە ئۇنى سىلاپ قويۇۋېدى، بېشى تۈزۈلۈپ چىرايلىق چاچ چىقتى. پەرىشتە ئۇنىڭغا: 'قايسى مالنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دېدى. ئۇ: 'كالىنى ئەڭ ياقتۇرىمەن' دېدى. ئاللاھ ئۇنىڭغا بىر بوغاز كالا ئاتا قىلدى. پەرىشتە ئۇنىڭغا: 'مېلىڭ بەرىكەتلىك بولسۇن' دېدى. پەرىشتە ئەمانىڭ يېنىغا كېلىپ: 'سەن قايسى نەرسىنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دەپ سورىدى. ئەما: 'ئاللاھ كۆزۈمنى ئېچىۋەتسە، كىشىلەرنىڭ چىرايلىرىنى كۆرسەم ئىكەنمەن' دېدى. پەرىشتە سىلاپ قويۇشى بىلەن ئاللاھ ئۇنىڭ كۆزىنى ئېچىۋەتتى. پەرىشتە ئۇنىڭدىن: 'قايسى مالنى ئەڭ ياقتۇرىسەن؟' دەپ سورىدى. ئۇ: 'قوينى ئەڭ ياقتۇرىمەن' دېدى. ئاللاھ ئۇنىڭغا بىر قوزىلىق ساغلىق ئاتا قىلدى. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ مالىرى كۆپەيىپ، ئاق كېسەل بىر ئويمان تۆگىگە، تاز بىر ئويمان كالىغا، ئەما بىر ئويمان قويغا ئىگە بولۇپ قالدى. ئاندىن كېيىن پەرىشتە ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى سۈرىتى ۋە تۇرقىدا كېلىپ ئاق كېسەلگە: 'مەن مىسكىن ئادەممەن، سەپىرىمدە رىزىقىڭ يولىنى تېپىشقا ئامالسىز قالدىم، بۈگۈن تىلىكىمنىڭ ھەل بولۇشى ئاللاھتىن

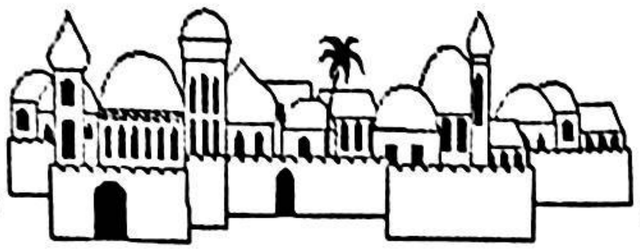

قالسا ساڭلا باغلىق بولۇپ قالدى، سېنىڭ رەڭگىڭنى، تېرەڭنى چىرايلىق قىلغان، ساڭا مال بەرگەن ئاللاھنىڭ ھەققى ئۈچۈن سەندىن سەپىرىمدە ھاجىتىمدىن چىقىدىغان بىر تۆگە سورايمەن' دېدى. ئۇ:'مالىڭنى تېگىشلىك چىقىملىرى كۆپ' دەپ جاۋاب بەردى. پەرىشتە ئۇنىڭغا:'مەن سېنى تونۇيدىغاندەك تۇرىمەنغۇ، سەن كىشىلەر يىرگىنىدىغان ئاق كېسەل ئەمەسمىدىڭ؟ ئاللاھ ساڭا مال بەردىغۇ؟' دېدى. ئۇ:' بۇ مال ماڭا چوڭ ئۆتكەن ئاتا-بوۋىلىرىمدىن مىراس قالغان' دېدى. پەرىشتە:' يالغان ئېيتقان بولساڭ، ئاللاھ سېنى ئىلگىرىكىدەك قىلىپ قويسۇن' دېدى. پەرىشتە تازىنىڭ يېنىغا ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى سۈرىتى ۋە تۇرقىدا كېلىپ ئاق كېسەلگە قايسى گەپلەرنى دېگەن بولسا، ئۇنىڭغىمۇ شۇ گەپلەرنى دېدى. تازمۇ ئۇنىڭغا ئاق كېسەلنىڭ جاۋابىدەك جاۋاب بەردى. پەرىشتە تازغا:' يالغان ئېيتقان بولساڭ، ئاللاھ سېنى ئىلگىرىكىدەك قىلىپ قويسۇن' دېدى. پەرىشتە ئەمانىڭ يېنىغا ئۆزىنىڭ بۇرۇنقى سۈرىتىدە كېلىپ:'مەن مىسكىن مۇساپىر ئادەممەن، سەپىرىمدە رىزىقىڭ يوللىرى كېسىلدى، بۇگۈن تىلىكىمنىڭ ھەل بولۇشى ئاللاھتىن قالسا ساڭلا باغلىق بولۇپ قالدى، سېنىڭ كۆزۈڭنى ئەسلىگە كەلتۈرگەن ئاللاھنىڭ ھەققى ئۈچۈن سەندىن سەپىرىمدە ھاجىتىمدىن چىقىدىغان بىر قوي سورايمەن' دېدى. ئەما:'مەن ئەما ئىدىم، ئاللاھ كۆزۈمنى ئەسلىگە كەلتۈردى، گاداي ئىدىم، ئاللاھ مېنى باي قىلدى، خالىغىنىڭنى ئالغىن. ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، سەن خۇدا ھەققى ئۈچۈن ئالىدىغان نەرسىنى بەرمەي، سېنى قىيىن ئەھۋالدا قويمايمەن' دېدى. پەرىشتە ئۇنىڭغا:'مېلىڭنى ئۆزۈڭ ئالغىن، ئاللاھ سىلەرنى سىناپ كۆردى، ئاللاھ سەندىن رازى بولدى، سېنىڭ ئىككى ھەمراھىڭغا غەزەپ قىلدى' دېدى".

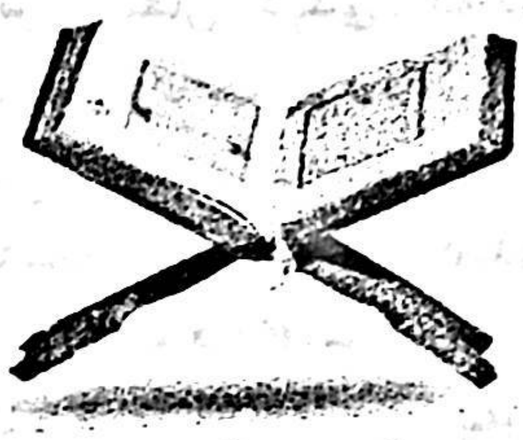

قۇرئان كەرىم

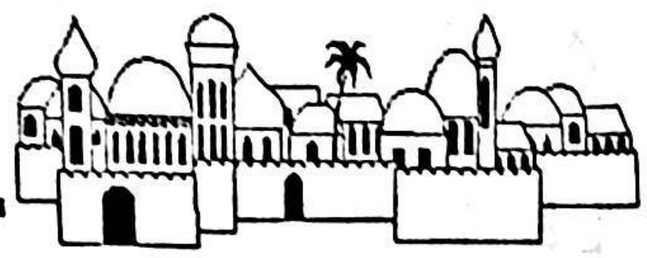

«قۇرئان كەرىم»نىڭ نازىل بولۇشى ھەققىدە قىسقىچە بايان

يۈسۈپجان سەمەت

بسم الله الرحمن الرحيم

«قۇرئان كەرىم»نىڭ نازىل بولۇشى قاچان باشلانغان؟

"ساماۋى كىتابلارنىڭ ئانىسى" دەپ تەرىپلىنىدىغان «قۇرئان كەرىم» پەيغەمبىرىمىز 40 ياشقا كىرگەن چېغىدا، رامىزاننىڭ 17 - كۈنى نازىل بولۇشقا باشلىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىرا غارىدا ئىبادەت قىلۋاتقان ۋاقتىتا، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ھېكمەتلىك «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئايەتلىرىنى ئېلىپ كەلگەن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆكرىكىنى سىققان، ئاندىن قويۇۋەتكەن، بۇ ئىش ئۈچ قېتىم تەكرارلانغان، ھەر قېتىمدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا: "ئوقۇ" دېگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: "ئوقۇشنى بىلمەيمەن" دەپ جاۋاب بەرگەن. ئۈچىنچى قېتىمدا جىبرىئىل ئۇنىڭغا ئېيتقانكى:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

——سۈرە«ئەلەق»(96 - سۈرە)، 1—5 - ئايەت

بۇنىڭدىن ئىلگىرىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا بەزى ئالامەتلەر بىلدۈرۈلگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈش كۆرسە ئەمەلىيەت خۇددى چۈشىدە كۆرگىنىدەكلا بولغان. شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خىلۋەتلىكنى، جىمجىتلىقنى، يالغۇزلۇقنى ياقتۇرۇپ، ھىرا غارىدا پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىشقا باشلىغان... رىۋايەت قىلىنىشچە، ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا: "ئۈيقۇدا ياخشى چۈشلەرنى بىلدۈرۈش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەلچىلىكى باشلانغانلىقىنىڭ تۇنجىسى. ئۇ خۇددى تاڭنىڭ نۇرىغا ئوخشاش كەلگەن چۈشنى كۆرەتتى. ئۇنىڭغا يالغۇزلۇق ياخشى كۆرسىتىلدى. ئۇ(ھىرا غارىدا) خالىي بولاتتى ۋە ئائىلىسىگە قايتىپ كېلىشتىن ئىلگىرى بىر قانچە كېچە ئىبادەت قىلاتتى، ئاشۇ ئىبادەت ئۈچۈن ئوزۇقلۇق ئېلىۋالاتتى، ئاندىن خەدىچەنىڭ يېنىغا قايتىپ كېلەتتى. ئۇ ھىرا غارىدىكى چاغدا ھەقىقەت

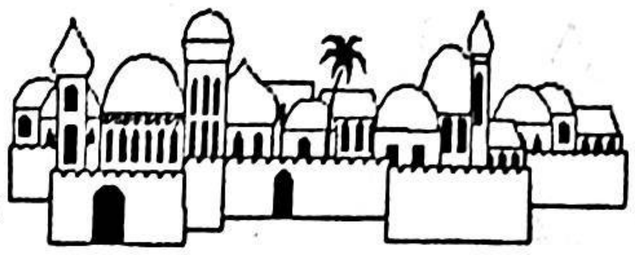

ئۇنىڭغا يېتىپ كەلگەنگە قەدەر ئاشۇنىڭدەك ئوزۇقلۇق ئېلىۋالاتتى. ئۇنىڭ قېشىغا پەرىشتە كەلدى ۋە:'ئوقۇ' دېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:'مەن ئوقۇشنى بىلمەيمەن' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتتى:' ئۇ مېنى قاتتىق سىقتى، مەتتاكى مەن چارچاش ھېس قىلدىم، ئاندىن قويۇۋەتتى. ئاندىن:«ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ نامى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن (خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۇردى» دېدى'، شۇنىڭ بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۇرىكى سېلىپ كەتكەن ھالدا قايتتى"دېگەن (بۇخارى توپلىغان).

«قۇرئان كەرىم» قايسى تىلدا نازىل بولغان؟

«قۇرئان كەرىم» پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا روشەن ئەرەب تىلى بىلەن نازىل قىلىنغان. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دېگەن:

(قۇرئان) ئوچۇق ئەرەب تىلىدا (نازىل بولدى).

—«شۇئەرا»(26 - سۈرە)، 195 - ئايەت

ئاللاھنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىشىدىكى ھېكمەتلىرىدىن بىرى شۇكى، ئاللاھ تائالا مۇسا ئەلەيھىسسالامغا ئەينى چاغدىكى سېھىر تەرەققىي قىلغان، سېھىرگەرلىك ئەۋج ئالغان، سېھىرگەرلەر كۆپەيگەن شارائىت ئاستىدا"سېھىرلىك ھاسا" غا ئوخشاش ئىلاھىي مۆجىزىنى بېرىپ، ئۇنى بەنى ئىسرائىل(يەھۇدىي) قەۋمىگە ئەۋەتىپ، ئۇلارنىڭ سېھىر-ئەپسۇنلىرىنى بىكار قىلغان.

شۇنىڭدەك ناسارا(خرىستىئان) لارنىڭ تېبابەتچىلىكى راسا تەرەققىي قىلغان بىر چاغدا، ئاللاھ ئىيسا ئەلەيھىسسالامغا ئىنجىلنى ۋە تېبابەتچىلىك ئىلمىنى ئاتا قىلىش ئارقىلىق، ئۆزلىرىنى"قۇتقۇزغۇچى خۇدا" دەپ بىلجىرلىغانلارنىڭ ساختىلىقلىرىنى ئېچىپ تاشلىغان.

دەرۋەقە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ۋەھىي كېلىشتىن ئىلگىرى ئەرەبلەرنىڭ تىلى ئىنتايىن پاساھەتلىك بولۇپ، ئۇلار شېئىرغا ئۇستا كېلەتتى، ھەتتا سودا-سېتىق، گەپ-سۆزلەردىمۇ شېئىر بىلەن پاراڭلىشاتتى. ھەر يىلى بىر قېتىم شېئىر مۇسابىقىسى ئۆيۇشتۇرۇپ، كىمنىڭ شېئىرى بىرىنچىلىكنى ئالسا شۇنىڭ شېئىرىنى كەئبىنىڭ تېمىغا ئېسىپ قويۇشاتتى. مانا موشۇنداق بىر پەيتتە ئاللاھ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا پاساھەت-بالاغەتتە مۆجىزىلىك «قۇرئان كەرىم»نى ئەۋەتكەن. شۇنىڭ بىلەن ئەرەبلەرنىڭ پاساھەت، بالاغەتلىك شېئىرلىرى «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئالدىدا ئەرزىمەس نەرسىلەرگە ئايلىنىپ قالغان. ئۇلار

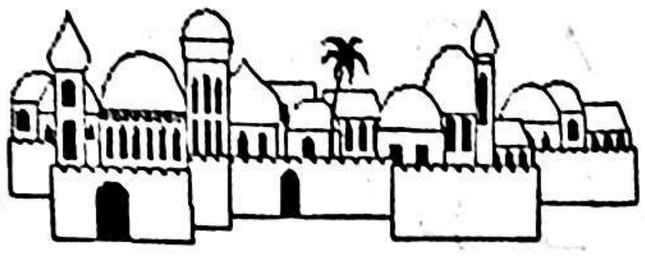

قۇرئاندىكى كىچىك بىر سۈرىنىڭ نەرسىسىنى كەلتۈرەلمىگەن، بۇنىڭدىن كېيىنمۇ كەلتۈرەلمەيدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

بەندىمىز(مۇھەممەد)گە بىز نازىل قىلغان قۇرئاندىن شەكلەنسىزلار، قۇرئانغا ئوخشاش بىرەر سۈرىنى مەيدانغا چىقىرىپ بېقىڭلار. (قۇرئانغا تەئەررۇز قىلىشتا) ئاللاھدىن باشقا يارەمچىلارنىڭ ھەممىسىنى(يارەمگە) چاقىرىڭلار، (قۇرئان ئىنسانىنىڭ سۆزى دېگەن گېپىڭلاردا)راستچىل بولساڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 23 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم»نى كىم ئېلىپ چۈشكەن؟

قۇرئاننى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئېلىپ چۈشكەن. ئۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قۇرئاننى تىلاۋەت قىلىپ بېرەتتى ھەمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ھەر يىلى رامىزاندا قۇرئاننى ئۆتكۈزۈۋالاتتى. ئۇ(جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام) قۇرئاندا"روھۇل ئەمىن"، "روھۇل قۇددۇس" دەپ ئاتىلىدۇ. چۈنكى، مۇپەسسىرلەرنىڭ بىرلىككە كېلىشىچە، ئۇ ۋەھىيگە ئەڭ ئىشەنچلىك پەرىشتە بولۇپ، بارلىق پەيغەمبەرلەرگە ۋەھىي ئېلىپ كەلگەن. رىۋايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى بىر قانچە قېتىم ئەسلى سۈرىتىدە كۆرگەن بولۇپ، ئۇ چاغدا ئۇنىڭ ئالتە يۈز قانىتى بار ئىكەن.

«قۇرئان كەرىم»دىكى تۇنجى نازىل بولغان ئايەت قايسى؟ ئاخىردا نازىل بولغىنىچۇ؟

بەزى كىشىلەر سۈرە«مۇددەسسىر»(74 ـ سۈرە)نىڭ ئايەتلىرى تۇنجى نازىل بولغان دېيىشىدۇ. بۇخارىنىڭ ھەدىسىگە ۋە كۆپلىگەن مۇپەسسىرلەرنىڭ كۆزقارىشىغا ئاساسلانغاندا سۈرە«ئەلەق»(96 ـ سۈرە)دىكى"ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن..." دېگەن بەش ئايەت تۇنجى قېتىم نازىل بولغان. سۈرە«مۇددەسسىر» بولسا سۈرە«ئەلەق»نىڭ بەش ئايىتىدىن كېيىن تولۇق نازىل بولغان سۈرىدۇر.

بىر قىسىم كىشىلەر سۈرە «مائىدە»(5 ـ سۈرە)نىڭ 3 ـ ئايىتىدىكى"بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، نېمىتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم" دېگەن ئايەتتىكى"بۈگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم" دېگەن مەزمۇنغا ئاساسلىنىپ تۇرۇپ، ئۇ ئايەتنى ئەڭ ئاخىردا نازىل قىلىنغان ئايەت دەپ قارايدۇ. يەنە بىر قىسىم كىشىلەر"سىلەر شۇنداق بىر كۈندىن(يەنى قىيامەت كۈنىدىن) قورقۇڭلارکى، ئۇ كۈندە سىلەر ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلسىلەر، ئاندىن ھەر كىشى قىلغان(ياخشى-

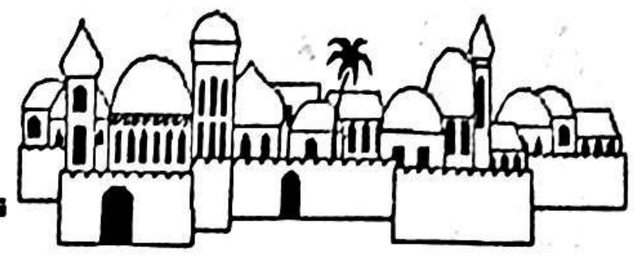

يامان) ئەمەلىنىڭ نەتىجىسىنى تولۇق كۆرىدۇ. ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ،{سۈرە «بەقەرە»(2 - سۈرە)، 281 - ئايەت} دېگەن ئايەت ئەڭ ئاخىرقى قېتىم نازىل بولغان، چۈنكى، "بۇگۈن دىنىڭلارنى پۈتتۈن قىلدىم" دېگەن ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەرەفاتتىكى چاغدا«ھەججەتۇل ۋىدا» دا نازىل قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ئايەت نازىل قىلىنغاندىن كېيىن 81 كۈن ياشىغان. ئەمما "سىلەر شۇنداق بىر كۈندىن(يەنى قىيامەت كۈنىدىن) قورقۇڭلاركى..." دېگەن ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇشتىن توققۇز كۈن بۇرۇن نازىل قىلىنغان دەپ قارايدۇ. دېمەك، بۇ ئايەت ئەڭ ئاخىرقى قېتىم نازىل بولغان. ئۇنداقتا ئاللاھ "بۇگۈن دىنىڭلارنى پۈتتۈن قىلدىم..." دېگەن تۇرسا يەنە نېمە ئۈچۈن ئايەت نازىل بولىدۇ؟ چۈنكى"بۇگۈن دىنىڭلارنى پۈتتۈن قىلدىم" دېگەن ئايەت شەرىئەت ھۆكۈملىرىنىڭ، چەكلىمە(ھالال - ھارام)لىرىنىڭ تۈگىگەنلىكىنى ئىسپاتلاپ بەرسىمۇ، لېكىن ئۇ ھەرگىز ئەمدى ئايەت چۈشمەيدۇ دېگەننى بىلدۈرمەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن "شۇنداق بىر كۈندىن(يەنى قىيامەت كۈنىدىن) قورقۇڭلاركى..." دېگەن ئايەت ئەڭ ئاخىردا نازىل بولغان ئايەتتۇر.

«قۇرئان كەرىم» قانداق نازىل قىلىنغان؟

«قۇرئان كەرىم» ئىككى خىل يول بىلەن نازىل قىلىنغان:

1. «قۇرئان كەرىم» لەۋھۇلمەھپۇزدىن دۇنيا ئاسمىنىغا قەدر كېچىسىدە بىراقلا نازىل قىلىنغان. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا شۇنداق دېگەن:

بىز قۇرئاننى ھەقىقەتەن شەبى قەدرىدە نازىل قىلدۇق.

ـــسۈرە«قەدر»(97 - سۈرە)، 1 - ئايەت

2. «قۇرئان كەرىم» 23 يىل جەريانىدا، دۇنيا ئاسمىنىدىن زېمىنغا بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنغان. بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ شۇنداق دەيدۇ:""«قۇرئان كەرىم» رامىزان ئېيىدىكى قەدر كېچىسىدە دۇنيا ئاسمىنىغا بىراقلا نازىل قىلىنغان، ئاندىن(زېمىنغا) بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنغان". ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»نىڭ بۆلۈنۈپ - بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنغانلىقىنى سۈرە«بەنى ئىسرائىل»دە دەلىللەپ شۇنداق دەيدۇ:

قۇرئاننى كىشىلەرگە دانە - دانە ئوقۇپ بېرىشىڭ ئۈچۈن ئۇنى بۆلۈپ - بۆلۈپ نازىل قىلدۇق، ئۇنى تەدرىجي نازىل قىلدۇق.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 106 - ئايەت

سۈرە «فۇرقان»دىمۇ مۇنداق دەيدۇ:

كۇففارلار: 'قۇرئان نېمىشقا ئۇنىڭغا(يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىر قېتىمدىلا نازىل قىلىنمىدى؟' دېدى. سېنىڭ دىلىڭنى مۇستەھكەم قىلىش

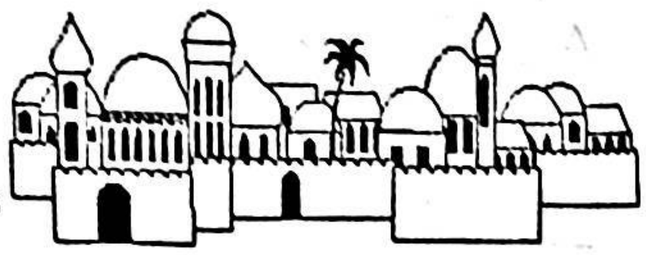

ئۇچۇن، ئۇنى پارچە-پارچە نازىل قىلدۇق، ئۇنى ئايرىم-ئايرىم نازىل قىلدۇق.
——سۈرە«فۇرقان»(25-سۈرە)، 32-ئايەت

بۇ ئىككى ئايەتنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى شۇكى، رىۋايەت قىلىنىشىچە، يەھۇدىي، مۇشرىكلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قۇرئاننىڭ بۆلۈنۈپ-بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنغانلىقىغا قاراپ ئەيىبلىشەتتى ۋە ئۇنى(قۇرئاننى) بىراقلا چۈشۈرۈشكە زورلايتتى؛ ھەتتا بىر يەھۇدىي پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا:"ئى ئەبۇلقاسىم! قۇرئان خۇددى مۇسا ئەلەيھىسسالامغا تەۋرات نازىل قىلىنغانغا ئوخشاش، ھەرگىزمۇ بىراقلا نازىل بولمايدۇ!" دېگەن. ئاللاھ بۇ ئىككى ئايەتنى ئۇلارغا رەددىيە بولۇشى ئۈچۈن نازىل قىلغان.

قۇرئاننىڭ بۆلۈنۈپ نازىل قىلىنىشىنىڭ ھېكمىتى:

1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قەلبىنى مۇشرىكلارنىڭ ئەزىيەتلىرى ئالدىدا مۇستەھكەم قىلىش؛

2) ۋەھيى چۈشكەن چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا سىلىق بولۇش(ئېغىر بولۇپ قالماسلىق)؛

3)ساماۋى ھۆكۈملەرنى يولغا قويۇشتا تەدرىجىي بولۇش؛

4)مۇسۇلمانلارنىڭ قۇرئاننى يادلىشىغا، چۈشىنىشىگە ئاسان بولۇش؛

5)ئەمەلىيەت، رېئاللىققا ماس بولۇش؛

6)قۇرئاننىڭ كېلىش مەنبەسىگە يېتەكلەش.

«قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارنىڭ قانۇنى، كۇففارلارنى، مۇناپىقلارنى ئاگاھلاندۇرغۇچى ئىلىم-ھېكمەت دېگىزى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز ئۇنىڭ چوڭقۇر قاتلاملىرىدىن گۆھەر، ئۇنچە-مەرۋايىتلارنى ئېلىپ چىقىشىمىز كېرەك.

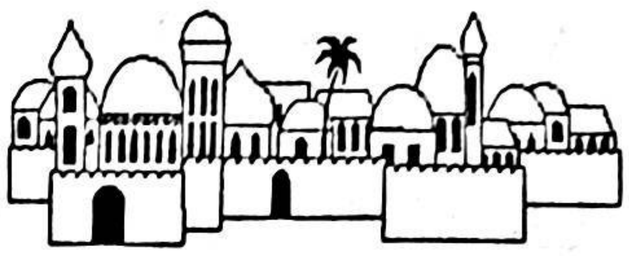

«قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتىدىكى يېڭى يۈكسىلىش

مۇھتەرەم ھاجى

بسم الله الرحمن الرحيم

«قۇرئان كەرىم» ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالانىڭ سۆيۈملۈك يېتەكچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا چۈشۈرۈپ بەرگەن مۇقەددەس كىتابى بولۇپ، ئۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان بىردىنبىر مۆجىزە. «قۇرئان كەرىم» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ 23 يىللىق پەيغەمبەرلىك ۋەزىپىسى يۈكلەنگەن شانلىق دەۋردە جەمئىيەتنىڭ ئەمەلىي ئېھتىياجلىرى، كىشىلەرنىڭ رېئال تۇرمۇش شارائىتىغا ماس ھالدا تەدرىجىي نازىل بولغان. بۇ مۇقەددەس كىتاب 30پارە، 114سۈرە، 6236ئايەتتىن تەركىب تاپقان.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ تىلى دۇنيادىكى ھېچقانداق تىللاردا تېپىلمايدىغان ئالاھىدە خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ بارلىق سۆز-ئىبارىلىرىنىڭ راۋانلىقى، مەزمۇنلىرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، ئالاھىدە ئىستىلىستىكىلىق ئېپادىلەش ئۇسلۇبى، كىشىنى ھەيران قالدۇرىدىغان مۆجىزىلىك خۇسۇسىيەتلىرى 1400 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان دۇنيادىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ، ئۇلارنى بۇ ئۇلۇغ، مۇقەددەس كىتابنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەن، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پەيغەمبەرلىكىنى ئىسپاتلايدىغان مۆجىزە ئىكەنلىكىگە قايىل قىلماقتا ھەمدە دۇنيادا نۇرغۇنلىغان تەتقىقاتچىلارنىڭ دىققىتىنى قوزغاپ مەخسۇس تەتقىقات تېمىلىرىغا ئايلىنىپ، ئۇلارنىڭ ھەر خىل ئۇسۇل بىلەن ئوخشاش بولمىغان نۇقتىلاردىن بۇ مۇقەددەس كىتابنىڭ ھەقىقىتى ئۈستىدە ئىزدىنىشىگە، تەتقىقات يۈرگۈزۈشىگە تۈرتكە بولماقتا. ئۇلارنىڭ بەزىسى«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىسمى، سۈرىلىرى ۋە ئايەتلىرى ئۈستىدە توختالسا، يەنە بەزىسى«قۇرئان كەرىم»نىڭ ھۆكۈملىرى، مەزمۇنلىرى ئۈستىدە توختالغان. ئۇلارنىڭ بىر بۆلۈكى«قۇرئان كەرىم»نىڭ يېزىلىشى، شەكلى ئۈستىدە توختالسا، يەنە بىر بۆلۈكى«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئوقۇلۇشى، ئوقۇلۇش قائىدىلىرى ئۈستىدە توختالغان. دېمەك، ئۇلىمالار«قۇرئان كەرىم»نى ئوخشاش بولمىغان نۇقتىلاردىن تەتقىق قىلىپ، بۇ ساھەدە كىشىلەر ئۇچۇن قىممەتلىك ئەسەرلەرنى ئوتتۇرىغا چىقارغان. «قۇرئان كەرىم»بىلىملىرى تېمىسىدا ئالاھىدە

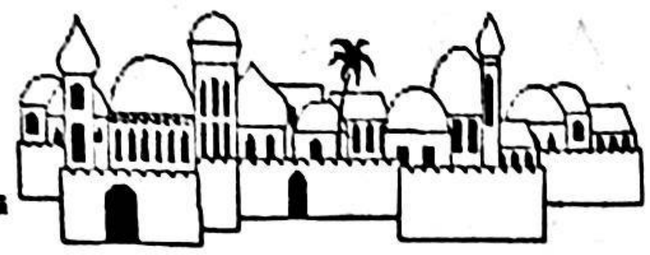

توپلاملارنى يەزىپ چىقىپ، ئىسلام دىنىمىزغا ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلارغا بىز تاكى ئۇلارغا قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغۇچە (ئاسمان-زېمىن) ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى(قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىمىز.

ـــــسۈرە«فۇسسىلەت»(41-سۈرە)، 53-ئايەت

بىز بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن شۇنى چۈشىنىۋالىمىزكى، جەمئىيەت تەرەققىي قىلىشۋاتقان نۇرغۇنلىغان ھەقىقەتلەر كىشىلەرنى ھەيران قالدۇرماقتا، تەتقىقاتلارنىڭ سىرلىق نەتىجىلىرى ئۇلارنى چۆچۈتمەكتە، ھەر ساھە كىشىلىرىگە ئوخشاش بولمىغان مەزمۇنلاردىكى سوئال بەلگىلىرىنى چىقىرىپ، ئۇلارنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ تۇرماقتا. بىز ئىنچىكىلەپ تەھلىل قىلىدىغان بولساق، بىز ھازىر كۆرۈۋاتقان ھەم يېڭىلىق ھېس قىلىۋاتقان نۇرغۇنلىغان ئىشلارنىڭ بۇنىڭدىن 1400يىل ئىلگىرى «قۇرئان كەرىم» تىلىدا بايان قىلىنىپ، ئاللىبۇرۇنلا بېشارەت بېرىلگەنلىكىنى، بۇ ئاجايىپ ھەيران قالارلىق ئەھۋاللارنىڭ دەۋرىمۇدەۋر جەمئىيەتنىڭ كۆپ تەرەپلىمىلىك تەرەققىياتىغا ياندىشىپ تەدرىجىي يۈز بېرىشى شۇ دەۋر، شۇ جەمئىيەت كىشىلىرىنىڭ ھەقىقەت يولىغا مېڭىشى ئۈچۈن يېتەكچى رول ئوينايدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالىمىز.

ھازىرقى دەۋرىمىزدە ئېلېكترونلۇق مېڭە ئەڭ ئىلغار ھېسابلاش ماشىنىسى، ئۇنۇملۇك تەتقىقات ۋاستىسىگە ئايلاندى. شۇنىڭ بىلەن «قۇرئان كەرىم» ئېلېكترونلۇق مېڭە تەتقىقات ساھەسىگە كىرىپ، تەتقىق قىلىنىشقا باشلىدى. «قۇرئان كەرىم»نىڭ پۈتۈن نۇسخىسى ئېلېكترونلۇق مېڭىگە ئەتراپلىق ھالدا(ئۆلچەملىك يېزىلىش شەكلى، ئۆلچەملىك ئوقۇلۇش قائىدىلىرى، ئۆلچەملىك ئوقۇلغان ئاۋازى، ھەربىر سۆز، ئايەتلەرنىڭ ئۆلچەملىك

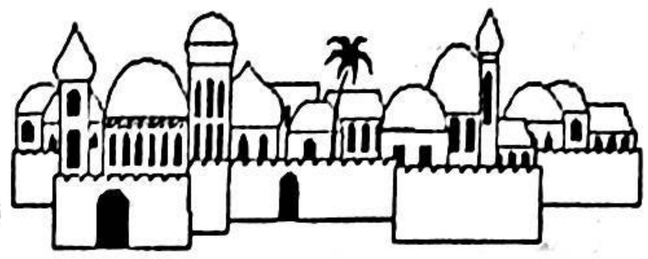

تەپسىرلىرى) تولۇق كىرگۈزۈلۈپ، «قۇرئان كەرىم»نى تەتقىق قىلغۇچىلارغا تولۇق قولايلىق شارائىت يارىتىلدى. شۇنىڭ بىلەن قايسى مەزمۇندىكى، قايسىئايەت ياكى بىر سۆزنى ئىزدىمەكچى بولغان كىشى شۇ مىنۇت، شۇ سېكۇنت ئىچىدە ئوقۇلغان ئاۋازى، يېزىلىش شەكلى، ئوقۇلۇش قائىدىسى ۋە ئۇنىڭ بىرلىككە كېلىنگەن ئۆلچەملىك تەپسىرلىرىنى ئوچۇق كۆرەلەيدىغان بولدى. بۇ ئارقىلىق «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتى ساھەسىدە يېڭى نەتىجىلەر يارىتىلىپ، «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئالاھىدە مۆجىزىلىرى، سىرلىق سان ـ سىفىرلىرى بايقاپ چىقىلدى. بۇ ئارقىلىق «قۇرئان كەرىم» ئۆزىنىڭ مۆجىزىلىك كارامىتىنى دۇنياغا يەنە بىر قېتىم جاكارلىدى ھەمدە ھەر ساھە ئۆلىمالىرىنى تېخىمۇ زور دەرىجىدە ئۆزىگە جەلپ قىلىۋالدى.

تارىخىي ماتېرىياللارغا قارىغاندا، قۇرئان تەتقىقات ئىشلىرى ئەسلىدە «قۇرئان كەرىم»نى تەپسىر قىلىش، ئىزاھلاش، شەرھلەش ئىشلىرى بىلەن باشلانغان. ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ساھابىلەر «قۇرئان كەرىم»نى چۈشىنىش ئۈچۈن، ئالدى بىلەن پەيغەمبىرىمىزگە مۇراجىئەت قىلاتتى. كېيىنكى دەۋرلەردە مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى چۈشىنىش، دۇچ كەلگەن مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئالاھىدە تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان. ئۇلار «قۇرئان كەرىم»نى تەپسىر قىلىش ئۈچۈن ئوتتۇرىغا قويغان پرىنسىپىدا «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرىنىڭ ئوچۇق بولمىغان تەرەپلىرىنى ئالدى بىلەن «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرىنىڭ ئۆزىدىن چۈشىنىش، مۇجمەل كەلگەن جايلىرىنى بولسا، تەپسىلىي بايان قىلىنغان ئايەتلەر بىلەن تەپسىر قىلىش، ئىزاھلاش بەلگىلەنگەن. ئەگەر «قۇرئان كەرىم»دە مەلۇم بىر مەسىلىگە تەپسىلىي بايان بولمىغاندا، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىدىن تەپسىلىي ئىزاھلارنىڭ بار ـ يوقلۇقىنى ئىزدىگەن. ئەگەر «قۇرئان كەرىم»دە مۇجمەل بايان قىلىنغان مەسىلىلەر ئۈستىدە ھەدىس شەرىپىمۇ تەپسىلىي توختالمىغان بولسا، ئۇ ھالدا، ئۆز ۋاقتىدا ساھابىلەرنىڭ بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدىكى كۆزقاراشلىرىنىڭ قانداق ئىكەنلىكىنى ئىزدىگەن. ئەڭ ئاخىردا ئۆزلىرىنىڭ تىرىشچانلىقلىرى بىلەن ھەر خىل شەرت ـ شارائىتلارنى ھازىرلاپ، بۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە ئىنچىكىلىك بىلەن تەتقىقات يۈرگۈزگەن ھەمدە ئۆزلىرىنىڭ «قۇرئان كەرىم»گە نىسبەتەن ئىزاھلىق رولىنى ئۈينايدىغان كۆزقاراشلىرىنى، چۈشەنچىلىرىنى بايان قىلغان. شۇ دەۋرلەردە ۋە يېقىنقى زامانلاردا نۇرغۇنلىغان يۇقىرى سەۋىيىلىك تەپسىرشۇناس تەتقىقاتچىلار بارلىققا كېلىپ، «قۇرئان كەرىم» توغرىسىدا ئالاھىدە تەتقىقات ئېلىپ بارغان ھەمدە كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىغا بۇ مۇقەددەس كىتابنىڭ چۈشىنىشلىك ئىزاھلىرىنى، تەپسىرلىرىنى تەقدىم قىلغان. شۇنىڭ بىلەن ئىسلام

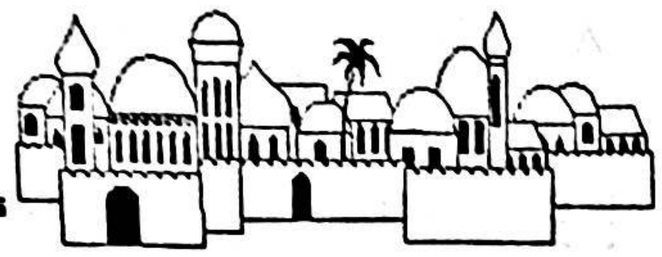

دۇنياسىدا نۇرغۇنلىغان تەپسىر كىتابلىرى بارلىققا كەلگەن. بۇنىڭغا ئەگىشىپ، ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، «قۇرئان كەرىم» دۇنيادىكى نۇرغۇنلىغان تىللارغا تەرجىمە قىلىندى ۋە تەپسىر قىلىندى. بۇ تەرجىمە ۋە تەپسىرلەرنىڭ بارلىققا كېلىشى، بىر تەرەپتىن كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ ئىسلام دىنىنى توغرا، ئوچۇق چۈشىنىشىگە ئاساس بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئىسلام دىنىدا بولمىغان كىشىلەرنىڭ ئىسلام دىنىنى تەتقىق قىلىشىغا، بۇ ئۇلۇغ مۆجىزىنىڭ ھەقىقىتىنى چۈشىنىشىگە، ئۇنىڭغا قايىل بولۇشىغا گەۋدىلىك رول ئويناندى ھەمدە بەزىلىرىنىڭ پاك قەلبىدە ئەڭ يۇقىرى دەرىجىدە ئورۇن ئالدى. شۇڭا بۇ تەرجىمىلەردىن پايدىلانغان ۋە قايىل بولغان ھەمدە يېڭىدىن ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغان ئالىملاردىن گېرمانىيىلىك يازغۇچى دوكتور ھامىد مور فوس مۇنداق دېگەن:"مەن ھازىر «قۇرئان كەرىم»نىڭ سەۋدايى تەرجىمە قىلغان فرانسۇزچە نۇسخىسىدىن بىرنى سېتىۋالدىم. ئۇ مېنىڭ بۇگۈنكى كۈندە ساقلاۋاتقان ئەڭ قەدىرلىك نەرسەم بولۇپ قالدى". يەنە ئەنگلىيىلىك يېڭىدىن مۇسۇلمان بولغان ھۇسەيىن زوف مۇنداق دەيدۇ:"مەن بىر مۇسۇلمان كىشىنىڭ تەرجىمە قىلغان «قۇرئان كەرىم» نۇسخىسىدىن بىرنى ئوقۇدۇم. بۇ ئارقىلىق ئىسلام دىنى توغرىسىدا توغرا كۆزقاراشنى تۇرغۇزۇۋالدىم". ۋە يەنە ئىسلام دىنىغا كىرگەن بىر كىشى مۇنداق دېگەن:"مەن جوجارتى تىلىدا تەپسىر قىلىنغان «قۇرئان كەرىم»نى تەتقىق قىلىپ چىقتىم. بۇ ماڭا ناھايىتى ياخشى يارەمچى بولدى ھەمدە «قۇرئان كەرىم»نىڭ بىردىنبىر مۆكەممەل دىنىي كىتاب ئىكەنلىكىنى جەزملەشتۇرۇشۇمگە ئاساس بولدى".

دېمەك، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتى نەتىجىسىدە كېلىپ چىقىۋاتقان «قۇرئان كەرىم» تەرجىمىلىرىمۇ دۇنيادىكى نۇرغۇنلىغان كىشىلەرنىڭ، ھەر خىل تىللاردا سۆزلەيدىغان، ھەر خىل مىللەتتىن تەركىب تاپقان ئالىملارنىڭ ئىسلام دىنىنى تەتقىق قىلىشىدىكى ئاساسىي مەنبەسى بولۇش بىلەن بىرگە، يەنە بىر تەرەپتىن نۇرغۇنلىغان كىشىلەر ئۈچۈن ھەقىقەت يولىغا باشلايدىغان ھىدايەت چىرىغى، يېتەكچى ئىدىيىسى، يۈزلىنىدىغان قىبلىنامىسى ۋە ئۆزلىرى بىللە ساقلايدىغان ئەڭ سۆيۈملۈك ئەڭگۈشتەرگە ئايلانغان.

«قۇرئان كەرىم» ئۈستىدىكى يۇقىرىقىدەك ئوخشاش بولمىغان ھەر خىل تەتقىقاتلارنىڭ نەتىجىسىدە «قۇرئان كەرىم» ئېلېكترونلۇق مېڭە ئېكرانىغا كىرگەندىن كېيىن، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقات ئىشلىرى ئېلېكترونلاشقان زامانىۋى تەتقىقات باسقۇچىغا قەدەم قويدى.

مەن بۇ يەردە بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى سانائەت ئىشلىرى تەرەققىيات تەشكىلاتىنىڭ يارەمچى مۇتەخەسسىسلىك ۋەزىپىسىدە بولغان بىر

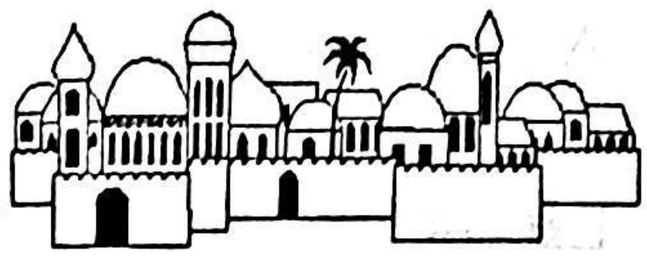

تەكرارلانغانلىرىنى ئېلىۋېتىپ قوشساق 162146 بولىدۇ. بۇ سان يەنىلا ئاشۇ سىرلىق 19نىڭ 8534 ھەسسىسىگە نەقلىشىپ چىقىدۇ.

دېمەك، بۇ سىرلىق 19 پۈتۈن «قۇرئان كەرىم» بىلەن زىچ باغلىنىپ كەتكەن بولۇپ، بۇ سىرنىڭ تېگىگە يەتكەن، سىرىنى ئاچقان، جاۋابىنى تاپقان بىر كىشى بولمىغاچقا، ئېلېكترونلۇق ھېسابلاش ماشىنىسىمۇ ئۆز ئېكرانىدا يوغان بىر سوئال بەلگىسىنى چىقىرىپ كىشىلەرنىڭ جاۋابىنى كۈتۈپ تۇرماقتا: "19" ؟

بىز بۇ يەردە مىسال كەلتۈرۈپ ئۆتكەن سىرلىق 19 كۆرسەتمىلىرى ئامېرىكىلىق بۇ دوكتورنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ئېلېكترونلۇق مېڭە ئارقىلىق تەتقىق قىلىپ ئېرىشكەن بىر قىسىم نەتىجىلىرى بولۇپ، بۇ پەقەت ھازىرقى دەۋرىمىزدە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ھەر خىل ئۇسۇللاردىكى قۇرئان تەتقىقات نەتىجىلىرىنىڭ بىر قانچە تېپىك مىساللىرىدىنلا ئىبارەت.

دېمەك، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقات ئىشلىرى دەۋرىنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ ناھايىتى زور دەرىجىدە ئىلگىرىلەش ھاسىل قىلدى. تەتقىقات ئۇسۇللىرى، ۋاستىلىرى ئىلمىيلىشىشكە، زامانىۋىلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. بۇ ئارقىلىق نۇرغۇنلىغان ئۆلىمالار يېڭى ئىلمىي تەتقىقات باسقۇچىغا قەدەم قويۇپ، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتىدا يېڭى يۈكسىلىشلەرنى پەيدا قىلدى. بۇ ئىشلارنىڭ ۋۇجۇدقا چىقىشى ئىسلام دىنىمىزنىڭ كەلگۈسىدە تېخىمۇ رونىاق تېپىشىدىن، ئىلمىي ئىشلىرىمىزنىڭ تېخىمۇ گۈللىنىشىدىن دېرەك بېرىدۇ.

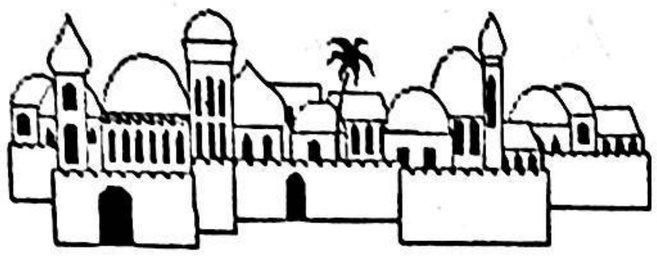

«قۇرئان كەرىم»، تەرەققىيات ۋە بىز

نۇرمۇھەممەت ھەسەن

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئىلمگە قىزىقتۇرۇپ ۋە ئۇنى ئۆگىنىشىنىڭ زۆرۈرلۈكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئۇلار قارىمامدۇكى، تۆگىلەر قانداق يارىتىلدى؟ ئاسمان قانداق ئېگىز قىلىندى؟ تاغلار قانداق تۇرغۇزۇلدى؟ زېمىن قانداق يېيىتىلدى؟

——سۈرە«غاشىيە»(88 - سۈرە)، 17—20 - ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىدىن مۇسۇلمانلارنىڭ يالغۇز دىنىي بىلىملەرنىلا ئىگىلەپ قالماستىن، بەلكى بىئولوگىيە، ئاستىرونومىيە، ئارخېئولوگىيە، جۇغراپىيە بىلىملىرىنىمۇ ئىگىلىشى لازىملىقى، ئۇ بىلىملەرنىڭ ئىنتايىن مۇھىملىقىنى چۈشىنەلەيمىز.

بۈگۈنكى كۈندە ئىلىم - پەننىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئىسلام تەرەققىياتىدىمۇ نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولدى. «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇرغۇن ھەقىقەتلەرنىڭ سىرى ئېچىلىپ، فىزىكا، خىمىيە ۋە باشقا پەن - تېخنىكا بىلىملىرىگە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن مەزمۇنلارنىڭ«قۇرئان كەرىم»دە ئاللىبۇرۇنلا ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقى، ئىسلام دىنىنىڭ تەرەققىياتقا ئىنتىلىدىغان، پەن - تېخنىكىنى قوللايدىغان دىن ئىكەنلىكى، جۈملىدىن، «قۇرئان كەرىم» تەرەققىياتنىڭ يىلتىزى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ بەندىنىڭ سۆزى ئەمەس، بەلكى ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ كالامى ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. «قۇرئان كەرىم»دە پەن بىلىملىرىگە ئائىت مەزمۇنلار كۆپ ئۇچرايدۇ:

بىرىنچى، ھازىرقى زامان ئالىملىرى ئاسمانلارنىڭ تۈمان ھالىتىدە ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغانكى، ئاللاھ زېمىننى يارىتىپ بولغاندىن كېيىن:

ئاندىن ئۇ ئاسمانىنى (يارىتىشقا)يۈزلەندى، ھالبۇكى، ئۇ تۈمان ھالىتىدە ئىدى، دېيىلگەن.

——سۈرە«فۇسسىلەت»(41 - سۈرە)، 11 - ئايەت

ئىككىنچى، ئالىملار ئاينىڭ ئۆزى يورۇقلۇق چىقارماستىن، بەلكى قۇياش نۇرىنى قايتۇرۇش ئارقىلىق يورۇقلۇق تارقىتىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق مەزمۇن بار:

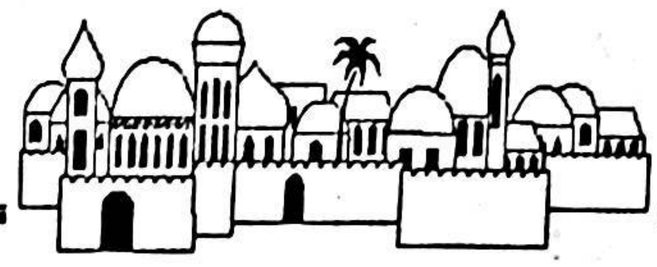

كېچه بىلەن كۈندۈزنى ئىككى ئالامەت قىلدۇق، كېچىنىڭ ئالامىتىنى كۆتۈرۈۋەتتۇق،...كۈندۈزنىڭ ئالامىتىنى يورۇقلۇق قىلدۇق.

ـــــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 12 ـ ئايەت

ئاسماندا بۈرۈجلارنى، يېنىپ تۇرىدىغان چىراغنى(يەنى كۈننى)ۋە نۇرلۇق ئاينى ياراتقان ئاللاھنىڭ بەرىكىتى بۈيۈكتۇر.

ـــــسۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 61 ـ ئايەت

بۇ ئايەتلەردىن ئاينىڭ يورۇقلۇقنى قۇياشتىن(يەنى بىر چىراغدىن) قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ، ئۇنداق بولمىسا ئىدى، ئاللاھ چوقۇم "ئىككى چىراغ" دېگەن بولاتتى، ھالبۇكى ئاللاھ بۇ يەردە "بىر چىراغ" دېگەن.

ئۈچىنچى، ھازىر ئالىملار ئادەم يۇقىرىغا ئۆرلىگەنسېرى ھاۋا شالاڭلىشىپ، نەپەس ئېلىشى قىينلىشىپ كېتىدۇ، دەپ ئوتتۇرىغا قويدى. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاھ كىمنى ھىدايەت قىلماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى ئىسلام ئۈچۈن ئاچىدۇ، ئاللاھ كىمنى ئازدۇرماقچى بولسا، ئۇنىڭ كۆكسىنى شۇنچە تارايتىۋېتىدۇكى، (ئىمان ئېيتىش)ئۇنىڭغا گويا ئاسمانغا چىقىشتىنمۇ قىيىن تۇيۇلىدۇ...

ـــــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 125 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئىنسان ھاۋاغا ئۆرلىگەنسېرى ساپ ھاۋا مىقدارى ئازىيىپ، نەپەس ئېلىش قىينلىشىپ، كۆكسى سىقىلىدىغانلىقى ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

تۆتىنچى، ئارخېئولوگىيە ئالىملىرى تاغلارنىڭ يەر ئاستىدىكى قىسمى يەر ئۈستىدىكى قىسمى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، قېقىلغان قوزۇقتا ئوخشايدۇ، ئۇ يەر تەۋرەشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا ياكى يەر تەۋرەشنى ئاجىزلىتىشتا مۇئەييەن رول ئوينايدۇ دەپ ئوتتۇرىغا قويغان.«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

(زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى قوزۇق قىلمىدۇقمۇ؟

ـــــسۈرە«نەبە»(78 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت

يەر تەۋرەپ ئۇلارنىڭ خاتىرجەمسىز بولماسلىقى ئۈچۈن، بىز زېمىندا تاغلارنى ياراتتۇق.

ـــــسۈرە«ئەنبىيا»(21 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

بەشىنچى، بوتانىكا ئالىملىرى تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئۆسۈملۈكلەرنىڭمۇ باشقا جانلىقلارغا ئوخشاشلا جۈپ بولىدىغانلىقىنى(ئانىلىق ۋە ئاتىلىق ئۇرۇقى بولىدىغانلىقىنى) ۋە شۇ ئارقىلىق نەسىل قالدۇرىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويدى. «قۇرئان كەرىم» بۇ ھەقتە مۇنداق خەۋەر بېرىدۇ:

ئاللاھ(پۈتۈن ئەيىب ـ نۇقسانلاردىن) پاكتۇر، ئۇ پۈتۈن شەيئىلەرنى

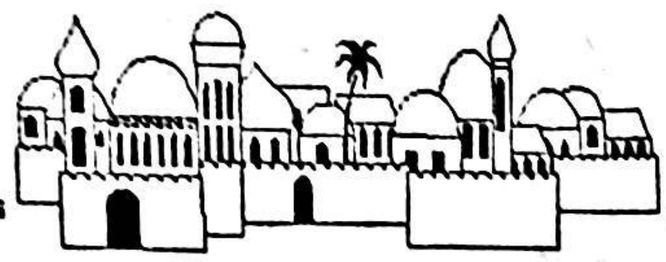

جۇپ ياراتتى. زېمىندىن ئۇنۇپ چىقىدىغان ئەرسلەرنىڭ، ئۇلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئۇلار بىلمەيدىغان ئەرسلەرنىڭ ھەممىسىنىڭ جۇپتى بار.

ـــــسۇرە«ياسىن»(36 ـ سۇرە)، 36 ـ ئايەت

مانا بۇ ئايەتتىن يالغۇز ئىنسان، ھايۋان، ئۆسۈملۈكلەرنىڭلا جۇپتى بولۇپ قالماستىن، بەلكى توك، ماگنىت ۋە خىمىيۋى ماددا زەررىچىلىرىنىڭمۇ مۇسبەت ۋە مەنپىيدىن ئىبارەت جۇپلۇكتىن شەكىللىنىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئالتىنچى، جۇغراپىيە ئالىملىرى ئىلمىي تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش ئارقىلىق پەلەستىننىڭ ئېرۇسالىم رايونىنى دۇنيا بويىچە يەر يۈزى ئەڭ چوڭقۇر، ئەڭ تۆۋەن رايون دەپ ئىسپاتلاپ چىقتى. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

رۇملۇقلار يېقىن بىر جايدا(زېمىننىڭ ئەڭ تۆۋەن يېرىدە) يېڭىلدى، ئۇلار يېڭىلگەندىن كېيىن بىرقانچە يىل ئىچىدە يېڭىدۇ.

ـــــسۇرە«رۇم»(30 ـ سۇرە)، 2ـــــ4 ـ ئايەتلەر

رۇملۇقلار بىلەن پارسلار ھازىرقى پەلەستىن رايونىدا ئۇرۇشقان بولۇپ، ئۇ ئېرۇسالىم رايونىغا توغرا كېلىدۇ. بۇ ھەقتە نۇرغۇن مۇپەسسىرلەر مۇشۇ كۆزقاراشتا.

يەتتىنچى، مېدىتسىنا ئالىملىرى ئادەمنىڭ سېزىش قۇۋۋىتى تېرىگە ئورۇنلاشقان، ئەگەر تېرە كۆيدۈرۈلسە ئۇ جايغا بىر نەرسە قاتتىقراق تېگىپ كەتسىمۇ تېرە سەزمەيدۇ، چۈنكى كۆيدۈرۈلگەن تېرە سەزگۈرلۈكىنى يوقىتىدۇ دەپ كۆرسەتتى. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ توغرۇلۇق مۇنداق مەلۇمات بار:

شۇبھىسىزكى بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى ئىنكار قىلغانلارنى دوزاخقا كىرگۈزىمىز، ئۇلارنىڭ تېرىلىرى پىشىپ تۈگىگەن چاغدا ئازابنى تېتىتىش ئۈچۈن ئورنىغا باشقا تېرە يەڭگۈشلەيمىز. ئاللاھ ھەقىقەتەن غالىبتۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

ـــــسۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)، 56 ـ ئايەت

دېمەك، بۇ ئايەتتىن سېزىماچانلىقنىڭ ھەقىقەتەن تېرىگە ئورۇنلاشقانلىقىنى ۋە كۆيدۈرۈلگەن تېرىنىڭ سېزىمچانلىقىنى يوقىتىدىغانلىقىنى بىلۈۋالغىلى بولىدۇ.

سەككىزىنچى، دېڭىز ـ ئوكيان تەتقىقاتچىلىرىنىڭ ئوتتۇرىغا قويۇشىچە، ئىككى ئوكيان ياكى ئىككى دېڭىز ئارىسىدا كۆزگە كۆرۈنمەيدىغان تەبىئىي توسماق بولۇپ، ئۇلارنىڭ سۇيى بىر ـ بىرىگە ئۆتۈشكەندەك كۆرۈنسىمۇ، بىراق بىر دېڭىزدىكى سۇنىڭ تەمى يەنە بىر دېڭىزدىكى سۇنىڭ تەمگە ئوخشىمايدىكەن، ئۇلارنىڭ سۇيى بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ ئارىلىشىپ كەتمەيدىكەن. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ توغرۇلۇق مۇنداق دەپ ئېنىق كۆرسىتىلگەن:

ئۇ(ئاللاھ) ئىككى دېڭىزنى(بىرى تاتلىق، بىرى ئاچچىق) ئاققۇزدى، ئۇلار ئۇچرىشىدۇ. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا توسما بولۇپ، بىر ـ بىرىگە قوشۇلۇپ كەتمەيدۇ.

ـــــسۇرە«رەھمان»(55 ـ سۇرە)، 19ـــــ20 ـ ئايەتلەر

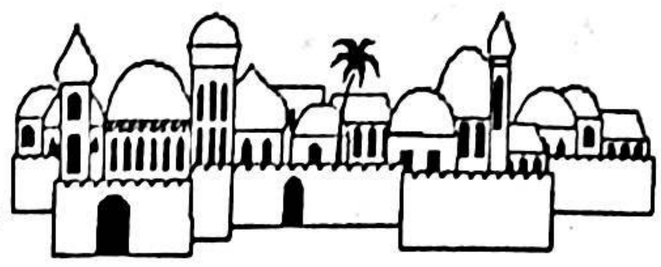

ئەنە يۇقىرىقىدەك پەن بىلىملىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالغان «قۇرئان كەرىم»نىڭ بۇنىڭدىن 14ئەسىر بۇرۇن يەنى پەن - مەدەنىيەت گۈللەنمىگەن، تەكشۈرۈش ئەسۋابلىرى يوق، ساۋاتسىزلىق ئەۋج ئالغان بىر دەۋردە مەيدانغا كېلىشى ئۇنىڭ چوقۇم ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىنى، ئۇنداق مول بىلىمنىڭ ئاللاھنىڭ كالامىدىن باشقا ھېچقانداق نەرسىدە تېپىلمايدىغانلىقىنى، ھەمدە بۇنداق سىستېمىلىق بىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر كىتابنىڭ ئادەتتىكى كىشىلەرگە چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ پەقەت ئاللاھ تاللىغان پەيغەمبەرگىلا چۈشەندۈرگىلى بولمايدىغانلىقىنى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ بەرھەق پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىنى دەلىللەپ بېرىدۇ. بۇ نېمىدېگەن بۇيۇك ھەقىقەت - ھە! ئەنە شۇ ھەقىقەتنى بىلگەن، ئىسلام دىنى دۇنياسىدىكى تەرەققىياتنىڭ يېلتىزى ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ تەرەققىياتقا قارشى دىن ئەمەس، ئەكسىچە تەرەققىپەرۋەر دىن ئىكەنلىكىنى ھېس قىلغان ياۋروپالىق ۋە ئامېرىكىلىق نۇرغۇن ئالىم ۋە مۇتەخەسسىسلەر «قۇرئان كەرىم»نىڭ مۇھەممەد پەيغەمبەر ئۆزى ئىجاد قىلغان كىتاب بولماستىن، بەلكى ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتاب ئىكەنلىكىنى ئېتىراپ قىلىدى ھەم ئۇلاردىن بىرمۇنچىلىرى ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولدى. ھالبۇكى، بىزنىڭ نۇرغۇن كىشىلىرىمىز ئۆزى بىلگەنچە ئىش قىلىپ، قۇرئاندىكى ھەقىقەتلەرگە كۆڭۈل بۆلمەيۋاتىدۇ. باشقىلار قۇرئاندىكى ھەقىقەتلەرنى تونۇپ، ماقالىلەرنى ئېلان قىلىپ، ئۇنى تەرەققىيات يولىغا ئىشلەتسە، بىزنىڭ بىرمۇنچە كىشىلىرىمىز قۇرئاننىڭ ھەقىقي قىممىتىنى چۈشەنمەي تۇرۇپلا ئۇنى شەكلەن ئۇلۇغلاۋاتىدۇ ياكى ھەر خىل مەنپەئەت، ئابروي ئىشلىرىغا دەستەك قىلىۋېلىۋاتىدۇ. نەتىجىدە بىز باشقا بىرمۇنچە مىللەتلەردىن پەن - مەدەنىيەت، تەرەققىيات جەھەتتە ئارقىدا قالدۇق. تەرەققي تاپقان ئەللەردىكى بىلىملىك كىشىلەر قۇرئانغا قىزىقىپ، ئۇنىڭ سىر - ھېكمەتلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ ئۆزىگە تۇغرا ئېتىقاد يولى تېپىۋاتسا، بىزنىڭ بىرمۇنچە كىشىلىرىمىز قۇرئاننى نەزىر - چىراغ، توي - تۆكۈن سورۇنلىرىدا ۋە مازار - قەبرىستانلاردا يادلاپ ئوقۇشتىن باشقىنى بىلمەيۋاتىدۇ. شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، قۇرئان كىشىلەرگە ھەر جەھەتتىن يېتەكچىدۇر. ئاللاھ تائالا ئۆز كالامىدا شۇنداق دەيدۇ:

بۇ كىتابتا(يەنى قۇرئاندا) ھېچ شەك يوق. (ئۇ)تەقۋادارلارغا يېتەكچىدۇر.

——سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 2 - ئايەت

جەمئىيىتىمىزدە، يەنە بەزى كىشىلەر، «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى مىسال كەلتۈرۈش ئارقىلىق ئۇلارنى تەرەققىياتقا ئۇندىگەنلەرنى مەسخىرە قىلىپ، "بۇرۇنقىلار بىلمەپتىكەنمۇ؟ ئاتا - بوۋىمىز دېمىگەن، ئوتتۇرىغا قويمىغان نەرسىلەرنى بىز قوبۇل قىلامدىكەنمىز" دېيىشىدۇ، بۇنداق دېيىشنىڭ ئۆزى نادانلىقتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

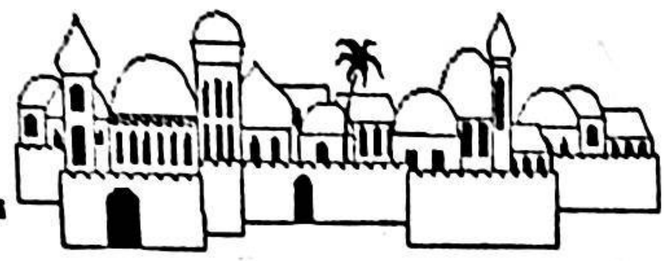

(ئى مۇھەممەد!) پەرۋەردىگارىڭ تەرىپىدىن سائا نازىل قىلىنغان نەرسىنىڭ ھەق ئىكەنلىكىنى بىلدىغان ئادەم(ھەقنى كۆرمەيدىغان دىلى)كور ئادەم بىلەن ئوخشاش بولامدۇ؟ (ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىدىن) پەقەت ئەقىل ئىگىلىرىلا پەندـ نەسىھەت ئالىدۇ.

ـــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 19 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانلارنى پەننىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش ۋە ئىگىلەشكە ئۇندەيدىغان نۇرغۇن ئايەتلەر بار:

شۇبھىسىزكى، ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن، ئەلۋەتتە، روشەن دەلىللەر بار.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 190 ـ ئايەت

ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا مۆمىنلەر ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان)ھەقىقەتەن نۇرغۇن دەلىللەر بار. سىلەرنىڭ يارىتىلىشىڭلاردا ۋە (ئاللاھ زېمىندا) تارقىتىۋەتكەن جانىۋارلاردا(ئاللاھنىڭ قۇدرىتىگە)جەزمەن ئىشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن نۇرغۇن دەلىللەر بار. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، ئاللاھنىڭ بۇلۇتتىن(كۆكتىن) يامغۇر ياغدۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن رىزىقلاندۇرۇپ ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرۈشىدە ۋە شامالالارنىڭ يۈزلىنىشىنى ئۆزگەرتىپ تۇرۇشىدا، چۈشىنىدىغان قەۋم ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرىستىدىغان) نۇرغۇن دەلىللەر بار.

ـــسۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 2ـــ5 ـ ئايەتلەر

(ئى مۇھەممەد!)ئېيتقىنكى، ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنى كۆزىتىڭلار.

ـــسۈرە«يۇنۇس»(10 ـ سۈرە)، 101 ـ ئايەت

بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا پەننىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈر ۋە مۇھىم ئىكەنلىكىنى بىلدۈرگەن. بىراق بىزنىڭ بىر قىسىم كىشىلىرىمىز: ”قۇرئاندىن چىقمىغان نەرسىلەرنى قوبۇل قىلمايمىز، ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز قىلمىغان ئىشنى بىزمۇ قىلمايمىز، ئۇنى قىلساق يامان بولىدۇ، بۇنى قىلساق يامان بولىدۇ“ دەپ، مىللىتىمىزنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت ئۆگىنىش ئىشلىرىغا توسقۇنلۇق قىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ قۇرئان تەلىملىرى توغرىسىدىكى بىلىمسىزلىكىنى، قۇرئاننىڭ ھەقىقىي قەدرىگە يېتەلمەيۋاتقان روھىي زەئىپلىكىنى ئاشكارىلاپ يۇرمەكتە. ھازىر كۆپىنچە ئائىلىدە بىرىدىن «قۇرئان كەرىم» بار، بەزىلەر ئۇنى ئوقۇپلا قويىدۇ، ئۇنىڭ سىرـ ھېكمىتىنى تەھلىل قىلمايدۇ، شۇڭا ئۇنىڭ ئىدىيە ـ مەزمۇن، بىلىم، چۈشەنچىلىرىنى ئۆزلەشتۈرەلمەيدۇ، ئۆزلەشمىگەن نەرسە ئېسىدە قالمايدۇ،

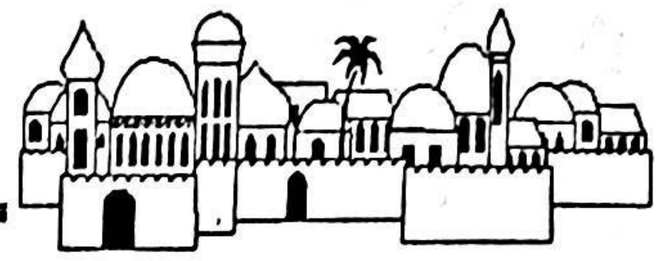

ئېسىده قالمىغاندىكىن ئۇنىڭغا ئەمەل قىلمايدۇ؛ بەزىلەر قۇرئاننىڭ ئوقۇپمۇ قويماي ئۇنى ئەگگۈشتەر بىلىپ ساقلاپ ياتىدۇ، بەزىلەر ھەتتا ئۇنى تاپاۋەتنىڭ دەستىكى قىلىۋالىدۇ.

ئومۇمەن ئېيتقاندا، بىزدە قۇرئاننىڭ قەدرىگە ھەقىقىي يېتەلەيدىغانلار ھەم ئۇنىڭ مۇقەددەس ئەھمىيىتىدىن پايدىلىنالايدىغانلار تولىمۇ ئاز. رەسۇلۇللاھ بىر ھەدىسىده مۇنداق دەيدۇ: ”ئى قۇرئان ئىگىلىرى (مۇسۇلمانلار)! قۇرئانغا ياستۇق ئورنىدا يۆلىنىۋالماڭلار، ئۇنى كۈندۈزىده ۋە كېچىده لايىقىدا ئوقۇڭلار، ئۇنى كىشىلەرگە تارقىتىڭلار، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزۈڭلارنى باي دەپ ھېسابلاڭلار(پۇل يىغىش ئۈچۈن ئىشلەتمەڭلار). قۇرئاندىكى ھەقىقەتلەر توغرىسىدا ئويلىنىڭلار، ئۇمىدكى سىلەر نەتىجە قازىنىسىلەر. ئۇنىڭ ساۋابىغا(مەنپەئىتىگە، پۇلغا) بۇ دۇنيادا ئالدىراپ كەتمەڭلار، چۈنكى ئۇنىڭ ئۈچۈن ئاخىرەتتە ساۋاب بار“(بەيھەقى توپلىغان).

مانا بۇ ھەدىستىن «قۇرئان كەرىم»نى ھەرگىزمۇ پۇل تېپىشقا ئىشلىتىشكە بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنىڭ بىلەن ئۆزىنى بەختلىك ھېسابلاپ، ئۇنىڭدىكى سىرلارنى ئېچىپ باشقىلارغا يەتكۈزۈشنىڭ لازىملىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

باشقا مىللەتلەر ئۆزىنىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى ساپاسىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپ ئالغا ئىلگىرىلىمەكته. بىزمۇ تەرەققىيات يولىمىزنى يەنىلا ئۆزىمىز تېپىشىمىز كېرەك. بۇنىڭ ئۈچۈن ئالدى بىلەن تىرىشىپ بىلىم ئىگىلىشىمىز، ئۆزىمىزنى مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم» ئىدىيىسى بويىچە تەرەققىيپەرۋەر مۇسۇلمانغا ئايلاندۇرۇشىمىز كېرەك، ئېتىقاد ۋە ئىلىم ئىگىلەشلا بىزنى كامالەتكە، تەرەققىياتقا سازاۋەر قىلالايدۇ. ئەگەر تەرەققىياتقا ئىنتىلمەي ئۈجمە پىش، ئاغزىمغا چۈش دەپ غەپلەتته ئولتۇرساق، قالاق ھالەتته قالغىنىمىز قالغان. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا ئېنىق ئېيتقان:

ھەرقانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگۈچە، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

ـــــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

ھۆرمەتلىك مۇسۇلمانلار! ھەممىمىز بىرلىكته ئاللاھنىڭ ۋە رەسۇلىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىورۇقىغا پائال ئاۋاز قوشۇپ، پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىنى تىرىشىپ ئىگىلەپ، تەرەققىياتقا ئاتلىنىپ، مىللىتىمىزنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈرەيلى!

ئاللاھ تائالا ھەممىزگە مۇۋەپپەقىيەت ئاتا قىلغاي ـــــئامىن!

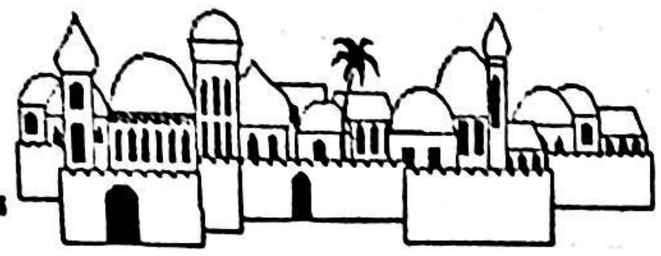

«قۇرئان كەرىم» ئوقۇشتىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق

ئابابەكرى قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئېيتىدۇركى:"كىمكى قۇرئان ئوقۇسا ئاندىن ئۇنى ياد ئالسا، ئۇنىڭ ھالال دېگىنىنى قىلسا، ھارام دېگىنىدىن يانسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنى جەننەتكە كىرگۈزىدۇ ۋە (ئۇ كىشىنىڭ ئەۋلادلىرىدىن) ئۇنىڭغا دوزاخقا كىرىشكە ۋاجىپ بولغان ئون كىشىنى شاپائەت قىلىش ھوقۇقى بېرىلىدۇ" (تىرمىزى توپلىغان).

«قۇرئان كەرىم» — بارلىق ھەمدۇسانا‌غا لايىق بولغان، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھنىڭ بۇيۇك كالامى. ئۆزىنىڭ ھەرقانداق زامانغا ماس، ئۆچمەس مۆجىزىسى بىلەن دۇنياغا داڭلىق مىسلىسىز كىتاب.

دۇنيادا «قۇرئان كەرىم»دەك ھەر دائىم ئوقۇلىدىغان كىتاب يوق(يەنى بىر ئائىلە، بىر مەھەللە، ھەتتا بىر رايوندىكى مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇپ توختىغان ۋاقتىتا، يەنە بىر ئائىلە، يەنە بىر مەھەللە، يەنە بىر رايوندىكى مۇسۇلمانلار ئۇنى ئوقۇۋاتقان بولىدۇ).

ئادەتتە، ھەر بىر مۇسۇلمانىنىڭ ئۆيىدە بىردىن «قۇرئان كەرىم» تېپىلىدۇ. مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى كۆز قارىچۇقىنى ئاسرىغاندەك ئاسرايدۇ. ئۇلار ئۆيلەردە، مەسچىتلەردە ۋە باشقا جايلاردا ئولتۇرۇپ «قۇرئان كەرىم»نى تىلاۋەت قىلىپ، ھاياتقا بولغان ئۇمىدى ھەسسىلەپ ئېشىپ، ئۆزىنىڭ ئۇمىدسىزلىك ھالەتلىرىگە خاتىمە بېرىدۇ، ئۇنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن، پاكىز رەختلەرگە ئوراپ، ئېگىز جايلاردا ساقلايدۇ. ئەتىگىنى بامدات نامىزىدىن كېيىن مەسچىتتە ئوقۇلغان قۇرئان تىلاۋەتلىرىگە قۇلاق سالىدۇ. ئەتىگەندە ئوقۇلغان بۇ قىرائەتتىن كۈندىلىك ئىشلىرىغا قۇۋت ـ بەرىكەت ئىزدەيدۇ.

بىرەر مۇسۇلمان قېرىندىشى ۋاپات بولسا، تۇيۇقسىز بېشىدا مۇڭلۇق قىرائەت ئاۋازلىرى ياڭرايدۇ؛ "يەتتىلىكى" ۋە "قىرقى" بولغاندا قۇرئان تىلاۋەت قىلىنىپ مۇسىبەت ئىگىلىرىنىڭ كۆڭلىگە تەسەللى ئىزدىشىدۇ ۋە ئۇنىڭ ساۋابىنى ۋاپات بولغۇچىنىڭ روھىغا بېغىشلايدۇ. رامىزان ۋاقتىلىرىدا ھەم بۇ چاغدىكى"تەراۋىھ" نامازلىرىدا قۇرئان خەتمە قىلىنىپ ئوقۇلىدۇ. «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلار ئىچىدە مانا مۇشۇنداق سۆيۈپ ئوقۇلىدىغانلىقى ئۈچۈن ئۆلىما ـ ئالىملار قۇرئان، ھەدىس روھىغا ئاساسلىنىپ، «قۇرئان كەرىم» ئوقۇشتىكى بىر قانچىلىغان

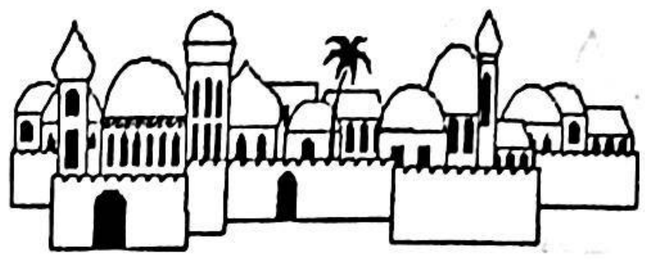

ئەدەپ ـ ئەخلاقلارنى ئوتتۇرىغا قويغان ۋە «قۇرئان كەرىم»نى قانداق ئوقۇش، قانداق ھۆرمەتلەش توغرىسىدا كۆرسەتمىلەرنى بەرگەن:

※ قۇرئان ئوقۇغۇچى چىرايلىق كىيىملەرنى كىيىشى، ئۆزىنى خۇش پۇراق قىلىشى ۋە مسۋاك ئىشلىتىشى لازىم، بولۇپمۇ چىش ۋە ئېغىز تازىلىقىغا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەرنىڭ ئېغىزلىرىڭلار قۇرئاننىڭ يوللىرى، ئۇنداقكەن، سىلەر ئېغىزلىرىڭلارنى مسۋاك بىلەن تازىلاپ ياخشىلاڭلار"(ئىبنى ماجە توپلىغان).

※ قۇرئان تىلاۋەت قىلغاندا، پاك ئورۇندا بولۇش لازىم. مەسچىتنىڭ ئەڭ پاكىز، خاتىرجەم ئورۇن ئىكەنلىكى ھېچكىمگە سىر ئەمەس، ئەلۋەتتە.

※ قۇرئان ئوقۇغاندا، قىبلىگە قاراپ، ئاللاھتىن ئەيمەنگەن ھالدا، رۇس، تېتىك ئولتۇرۇپ ئوقۇش ياخشى دەپ قارىلىدۇ. لېكىن ئۇ كىشىنىڭ ئىش ـ ھەرىكەتلىرى قۇرئان ئوقۇشتىن توسۇپ قويمىسا، غوۋغا يوق پاكىز ئورۇندا مېڭىپ ئوقۇشقا؛ ئۇيقۇسى توسۇپ قويمىسا يېتىپ ئوقۇشقا ھەم بولىدۇ. ئەمما قىبلىگە قاراپ ئولتۇرۇپ ئوقۇش ئەۋزەل.

※ قۇرئان ئوقۇغاندا، "ئەئۇزۇ بىللاھى مىنەش شەيتانىر رەجىيم " ۋە "بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم" (سۈرە«تەۋبە»دىن باشقىسىدا) دېيىش لازىم. ئەگەر ئوقۇماقچى بولغان ئايەت مەلۇم سۈرىنىڭ باشلىمى بولمىسا "بىسمىللاھ..."نى دېيىش ـ دېمەسلىك ئىختىيار. "ئەئۇزۇ بىللاھ..."نى ھەرقانداق ۋاقىتتا دېيىش لازىملىقى توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بىر ئايەت بار:

سەن قۇرئان ئوقۇماقچى بولغىنىڭدا، قوغلاندى شەيتاننىڭ (ۋەسۋەسىسىدىن) ئاللاھقا سېغىنىپ پاناھ تىلىگىن.

ـــــسۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 98 ـ ئايەت

※ ئىمام نەۋەۋى مۇنداق دېگەن:"قۇرئان ئوقۇشقا تاللانغان ۋاقىتنىڭ ئەۋزىلى نامازدىكى ۋاقىت؛ ئاندىن كېچە، كېچىنىڭ ئاخىرقى يېرىمى، شام بىلەن خۇپتەننىڭ ئارىلىقى ۋە سۈبھىدىن كېيىنكى ۋاقىتلاردۇر". شۇنداق، كېچىنىڭ قىرائىتى، بولۇپمۇ كېچىدە نامازدىكى ۋاقىتتا ئوقۇلغان قىرائەت ھەممىدىن ئەۋزەل. ساھابىلارنىڭ ئىچىدىكى قارىيلار كېچىدە قۇرئاننى كۆپ ئوقۇغانلىقتىن چىرايىنىڭ سېرىقلىقى، جىسمىنىڭ ئورۇقلۇقى بىلەن پەرقلىنىپ تۇراتتى.

※ قۇرئاننى تەجۇىدلىك، ئالدىرىماي، تەمكىن ھالدا، چىرايلىق ئوقۇش لازىم. «قۇرئان كەرىم» مانا شۇنداق چاقىرىق قىلىدۇ:

قۇرئاننى تەرتىل بىلەن(يەنى دانە ـ دانە ئوچۇق) ئوقۇغىن.

ـــــسۈرە«مۇززەممىل»(73 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

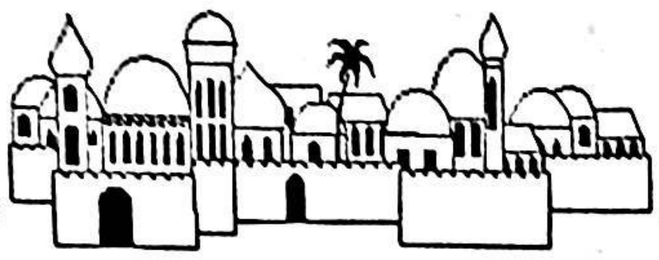

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "قۇرئانغا ئاۋازىكلار بىلەن زىننەت بېرىكلار. چىرايلىق ئاۋاز قۇرئانغا ھەقىقەتەن ھۆسنىنى زىيادە قىلىدۇ" (داريمى توپلىغان). ئاگلىغۇچى «قۇرئان كەرىم»نى ياخشى ئاۋاز، چىرايلىق ئاھاڭدا ئاگلىسا ئىختىيارسىز ھالدا كۆزىگە ياش كېلىدۇ. "قۇرئان ئوقۇكلار ۋە يىغلاكلار. ئەگەر يىغلىمساكلار يىغلىغانىنى دوراكلار"، دەيدۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (ئىبنى ماجە توپلىغان). ئالىملار: "بىر جۈزئى(بىر پارە) قۇرئانىنى تەرتىل بىلەن (دانە ـ دانە) ئوقۇش، ئىككى جۈزئى قۇرئانىنى تەرتىلسىز ئوقۇغاندىن ئەۋزەل" دەپ قارايدۇ.

* قۇرئان ئوقۇغاندا، ئايەتلەرنىڭ مەنىسىنى تەپەككۇر قىلىش ئۈچۈن كۆڭلىنى تەييار تۇتۇش لازىم. قۇرئاندىن بىر ئايەتنى تەپەككۇر قىلىپ ئوقۇش تەپەككۇر قىلماي قۇرئاننىڭ ھەممىسىنى ئوقۇغاندىن ياخشى. چۈنكى قۇرئان ئوقۇشتىكى مەقسەت ئۇنىڭ ئايەتلىرىنى ئويلاپ تەپەككۇر قىلىشتۇر.

(بۇ) ئۇلارنىڭ ئايەتلەرنى تەپەككۇر قىلىشلىرى ئۈچۈن، ئەقىل ئىگىلىرىنىڭ ۋەز ـ نەسىھەت ئېلىشلىرى ئۈچۈن بىز ساڭا نازىل قىلغان مۇبارەك كىتابتۇر.

ـــسۈرە«ساد»(38 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

شۇنىڭ ئۈچۈن قۇرئاننى تەرتىل بىلەن ئوقۇش سۈننەت. تەرتىل بىلەن ئوقۇغاندا قۇرئانىنىڭ مەنىلىرىنى كۆڭۈلدە مۇلاھىزە قىلغىلى بولىدۇ. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: "چۈشەنچىسىز ئىبادەتتە، تەپەككۇرسىز قىرائەتتە ياخشىلىق يوق".

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئايەتلىرىنى مۇلاھىزە قىلىش مەقسىتىدە ھەربىر ئايەتنى ئوقۇغاندا توختاپ، تىنۇبلىپ ئوقۇش، رەھمەت ئايەتلىرىنى ئوقۇغاندا ئاللاھدىن رەھمەت تىلەش، ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە كاتتىلىقى زىكرى قىلىنغاندا، ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىش، بەزى ئايەتلەرنىڭ مەنىلىرىنى تولۇق چۈشىنىۋېلىش ئۈچۈن قايتىلاپ تەكرار ئوقۇش لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاشۇنداق قىلاتتى، ھەتتا بىر ئايەتنى تەكرارلاپ كېچىچە تۇرۇپ كېتەتتى.

* قۇرئان ئوقۇغۇچى خۇددى ئۆزىگە "ۋەھيى" تىلاۋەت قىلىنىۋاتقاندەك ياكى ئاللاھتىن بىۋاستە ئاگلاۋاتقاندەك ھالەتتە بولۇش لازىم. ئالىملاردىن بىرى مۇنداق دېگەن:"مەن قۇرئان تىلاۋەت قىلسام ياكى ھالاۋەت تاپالمايتتىم؛ كېيىن مەن قۇرئاننى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاگلاۋاتقاندەك، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلىرىگە تىلاۋەت قىلىپ بېرىۋاتقاندەك ھېسسىياتتا تىلاۋەت قىلدىم؛ شۇ چاغدا بىرئاز ھالاۋەت تاپتىم. كېيىن بىر بالداق ئۆرلەپ ئۇنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامدىن ئاگلاۋاتقاندەك، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا ئوقۇپ بېرىۋاتقاندەك ھېسسىياتتا بولدۇم؛ ئۇنىڭدىن كېيىن

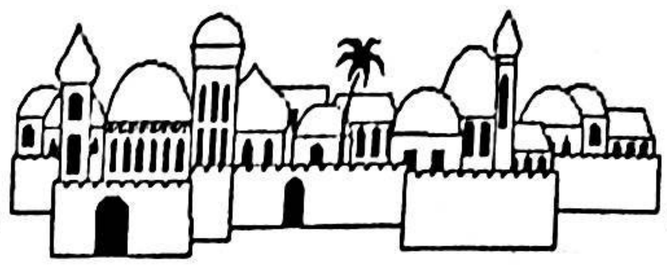

تېخمۇ بىر بالداق ئۆرلەپ ئۇنى ئاللاهتىن بۈاستە ئاڭلاۋاتقاندەك ھېسسىياتتا ئوقۇدۇم؛ مانا شۇ چاغدا ئىپادىلەپ بەرگۈسىز لەززەت تاپتىم". شۇنداق، قارىيلارنىڭ ئېغىزىدىن چىقۋاتقان ئايەت — جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامنىڭ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ، ساھابىلەرنىڭ ئېغزىلىرىدىن چىققان ئايەتنىڭ دەل ئۆزى شۇ. مانا مۇشۇنداق يېقىنلىق مۇناسىۋەتنى ئويلىغاندا ئۇ ئادەم نېمىشقىمۇ لەززەت تاپالمىسۇن؟! مانا بۇ"مۇقەررەبىن"لەرنىڭ دەرىجىسى.

ئۇلار جەننەتكە ئەڭ ئالدىدا كىرگۈچىلەردۇر. ئۇلار نازۇ نېمەتلىك جەننەتلەردە ئاللاهقا يېقىن بولغۇچىلاردۇر.

ـــسۈرە«ۋاقىئە»(56 ـ سۈرە)، 10 — 12 ـ ئايەتلەر

※ قۇرئان ئوقۇغۇچى قۇرئاننىڭ مۇھكەم (مەنىسى ئوچۇق) ئايەتلىرىگە ئەمەل قىلىشى، مۇتەشابىھ (مەنىسى مۇئەييەن ئەمەس) ئايەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرۈشى، ئۇنىڭ ھەرخىل مىساللىرىدىن ئىبرەت ئېلىشى، ئۇنىڭ بېشارەتلىرىدىن خۇش بېشارەت قوبۇل قىلىشى، ئاگاھلاندۇرۇشلىرىدىن قورقۇشى، ئۇنىڭ ئاجايىباتلىرىدىن ئەجەبلىنىشى ۋە ئۇنىڭ ۋەز ـ نەسىھەتلىرىگە ئېسىلىپ مېڭىشى لازىم.

※ قۇرئان ئوقۇغاندا، دىلى ئۇنىڭغا مايىل بولۇپ ياكى ۋۇجۇدى تىترەپ تۇرۇشى، زېرىكىپ قالماسلىقى لازىم. كۆڭۈل مايىللىقى بىلەن ۋۇجۇدى تىترەپ تۇرۇشنىڭ بىرى بولمىسا ئۇ ئادەم قۇرئاندىن ناھايىتى ئاز مەنپەئەت ئالىدۇ. "قۇرئاننى تېتىك، كۆڭلۈڭلار تارتقان ۋاقىتتا ئوقۇڭلار. ئەگەر مالال بولۇپ قالساڭلار قويۇپ كېتىڭلار" دەيدۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

※ قارىيلار پاكىز كىيىمى، ياخشى ئەخلاقى، ياخشى قىلىقلىرى بىلەن باشقىلاردىن پەرقلىنىپ تۇرۇشى ۋە قۇرئاننىڭ ئەخلاقى بىلەن ئەخلاقلىنىشى لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقى قۇرئان ئىدى. ئۇ قۇرئان رازى بولغىنىغا رازى بولاتتى، قۇرئان يامان كۆرگەننى يامان كۆرەتتى.

※ قارىيلار قۇرئاننى ئۇنتۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ ئوقۇپ تۇرۇشى، ئۇنى ياش ۋاقتىدا ياد ئېلىشى لازىم. بۇنداق ۋاقىتتا ياد ئېلىنغان قۇرئان قان بىلەن گۆشكە ئارىلىشىپ، ئاسان يادىدىن كەتمەيدۇ. شۇنىڭدەك، قارىيلار قۇرئاننى كۆپرەك ياد ئوقۇشى لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "قۇرئاننى يادلاپ تۇرۇڭلار. ئۇ كىشىلەرنىڭ دىلىدىن قېچىش جەھەتتە باغلىقىدىن قاچىدىغان تۆگىدىنمۇ يامان" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). شۇنىڭ ئۈچۈن قارىيلار قۇرئاننى ھەپتىدە بىر قېتىم خەتمە(تامام) قىلىشى زۆرۈر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ھەپتىدە بىر

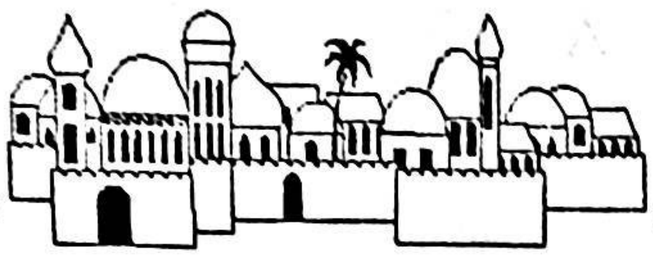

قېتىم خەتمە قىلىشقا بۇيرۇغان. ساھابىلەر ئىچىدىكى ئەڭ چوڭ قارىيلاردىن بولغان ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد، ئوبەي ئىبنى كەئب، زەيد ئىبنى سابىت(رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ)لەرمۇ يەتتە كۈندە بىر قېتىم، جۈمە كۈنلىكىدە خەتمە قىلاتتى. قارىيلار ھېچ بولمىغاندا 40 كۈندە بىر قېتىم بولسىمۇ خەتمە قىلىش لازىم. بىر ئادەمنىڭ قۇرئاننى ئۆگىنىپ ئۇنۇتۇپ قېلىشى ئەڭ چوڭ گۇناھتۇر.

※ قارىيلار تەقۋادار بولۇشى لازىم. تەقۋادار بولماسلىق قۇرئاننى ئۇنۇتۇپ قېلىشقا چوڭ سەۋەب بولۇپ قالىدۇ. بۇ ھەقتە «سەپۋە تۇتتافاسىر»دا ئىمام شافئى(رەھمەتۇللاھ)نىڭ مۇنداق شېئىرى مىسال كەلتۈرۈلگەن:

"ھال ئوقۇدۇم مەن ۋۈكەيىشگە مېنىڭ ئۇنۇتقاقلىقىمنى،
شۇئان، گۇناھلارنى تاشلاشقا يېتەكلىدى ئۇ مېنى.
خەۋەر بەردى جەزمەن ئۇ، ئىلىم دېگەن بىر نۇردۇر،
بېرىلمەيدۇ ئاسىيغا ئاللاھنىڭ بۇ نۇرى."

※ قۇرئان خەتمە قىلىدىغان ۋاقىتتا، ئائىلىسىدىكىلەرنى ۋە دوست-بۇرادەرلىرىنى چاقىرىپ دۇئاغا ئۇلارنىمۇ قاتناشتۇرۇش لازىم. بۇ ۋاقىت دۇئا ئىجابەت قىلىنىدىغان، ئاللاھنىڭ رەھمىتى ياغدىغان ۋاقىتتۇر. مۇمكىن بولسا خەتمە قىلىدىغان كۈنى روزا تۇتۇش كېرەك.

※ قۇرئاننى خەتمە قىلىپ بولغاندا، تاشلىنىپ قالغان شەكىلدە بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئۇنىڭ باشلىمىدىن يەنە باشلاپ ئوقۇلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قۇرئاننى خەتمە قىلىپ سۈرە«ناس»نى ئوقۇپ بولغاندا، يەنە سۈرە«فاتىھە»دىن باشلاپ ئوقۇيدىغانلىقى، ئاندىن سۈرە«بەقەرە»نى"ئۇلائىكە ھۇمۇل مۇپلىھۇن"غىچە ئوقۇپ، ئاندىن خەتمە دۇئاسى ئوقۇيدىغانلىقى رىۋايەت قىلىنغان(داريمى توپلىغان). قۇرئاننى ئوقۇپ توختىغاندا "سەدەقەللاھۇل ئەزىم" دېيىش ياخشى، دەپ قارىلىدۇ.

※ قۇرئاننى بەزى چاغلاردا باشقىلاردىن ئاڭلاپ تۇرۇش لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئاننى باشقىلاردىن ئاڭلاشنى ياخشى كۆرەتتى. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئەبى موسا ئەشئەرىگە قاراپ:"بىزگە رەببىمىزنى ئەسلىتىپ قوي" دەيتتى. ھەتتا قۇرئان تىڭشاپ ئولتۇرۇپ نامازۋاقتىنىڭ تەڭلىشىپ قالغانلىقىنىمۇ ئۇقماي قالاتتى.

※ ھەر قانداق ئىلىمنى «قۇرئان كەرىم»دىن ئىزدەش لازىم. بۇ ھەقتە مۇنداق بىر مىسال بار: "ئارىپ"لاردىن بولغان بىر زات پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ"مۇئمىننىڭ جېنى، ئۇنىڭ جەستىدىن خۇددى يۇمشاق خېمىردىن قىل چىققاندەك ئاسان چىقىدۇ" دېگەن سۆزىگە قۇرئاندىن دەلىل چىقامدىغاندۇ؟ دەپ ئويلاپ قاپتۇ. ئاندىن قۇرئاننى ئالدىرىماي، تەپەككۇر

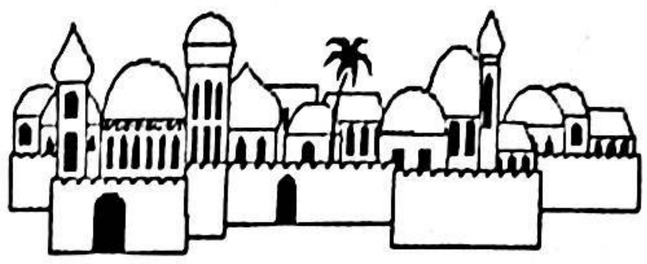

قىلىپ، ھەممىنى ئوقۇپ چىقىپتۇ. ئەمما ئۇنىڭغا دەلىل تاپالماپتۇ. ئۇ بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى چۈشىدە كۆرۈپ قېلىپ بۇ ھەقتە سوراپتۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سەن ئۇنى سۈرە«يۈسۈف»دىن ئىزدىگىن" دەپتۇ. ئۇ ئۈيقۇسىدىن ئويغىنىپ دەرھال سۈرە«يۈسۈف»نى ئوقۇپ"ئۇلار يۈسۈفنى كۆرۈپ ھاڭ-تاڭ بولۇپ قېلىشتى ۋە ئۆزلىرىنىڭ قوللىرىنى كېسىۋېلىشتى"{سۈرە «يۈسۈف»(12-سۈرە)، 31-ئايەت} دېگەن ئايەتكە كەلگەندە تۇرۇپ ئويلىنىپ قاپتۇ ۋە دەلىل تاپقانلىقىغا خۇرسەن بوپتۇ. ئەسلىدە ئۇ ئايالالار يۈسۈف ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەللىكىنى كۆرۈپ ھاڭ-تاڭ قالغان. شۇ ھەيرانلىقتا قوللىرىنىڭ ئاغرىغىنىنمۇ سەزمىگەن. شۇنىڭدەك مۆمىن سەكرات قىلىۋاتقاندا رەھمەت پەرىشتىلىرىنى، ئۆزىنىڭ جەننەتتىكى ئورنىنى ۋە ئۇنىڭدىكى نېمەتلەرنى، ھۆر قىزلارنى، ھەرخىل داچىلارنى كۆرۈپ كۆڭلى شۇلار بىلەن مەشغۇل بولۇپ كېتىپ، ئۆلۈمنىڭ ئاغرىقىنى ھېس قىلمايدىكەن، دەپ ئويلاپتۇ. دېمەك، قۇرئاندىن ھەرقانداق ئىلىمگە دەلىل چىقىدۇ(ئىشارىتەن بولسىمۇ). "كىمكى قۇرئاننى تولۇق چۈشىنىدىكەن بارلىق ئىلىمنى چۈشەندۇرۇپ بېرەلەيدۇ" دەيدۇ ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ.

※ قۇرئاننى تاھارەتسىز تۇتۇشقا بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:
ئۇنى پەقەت پاك بولغانلارلا تۇتىدۇ.
——سۈرە«ۋاقىئە»(56-سۈرە)، 79-ئايەت

جۇنۇپ كىشىلەر ۋە ھەيزدار ئاياللارنىڭ قۇرئان ئوقۇشى ۋە ئۇنى تۇتۇشى دۇرۇس بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "**جۇنۇپ ۋە ھەيزدار ئاياللار قۇرئاننى ئوقۇشقا بولمايدۇ**" دەپ ئۇقتۇرىدۇ(ئىبنى ماجە توپلىغان). كىچىك تاھارىتى يوق كىشىلەر قۇرئان ئايەتلىرىنى ئوقۇشقا بولىدۇ، لېكىن قۇرئاننى تۇتۇشقا بولمايدۇ. كىچىك تاھارىتى يوق كىشىلەر تاھارەت ئېلىپ ئاندىن قۇرئاننى تۇتۇشى، ھېچ بولمىغاندا ئالدىراش زۆرۈر پەيتلەردە تەيەممۇم بىلەن تۇتۇشى لازىم. ئەمما كىچىك بالىلار قۇرئاننى تاھارەتسىز تۇتسا بولىۋېرىدۇ.

※ قۇرئان ئوقۇۋاتقاندا قۇرئان ئوقۇشنى توختىتىپ قويۇپ زۆرۈرىيەتسىز كىشىلەر بىلەن گەپ قىلىشقا ۋە قۇرئان ئوقۇۋېتىپ ئەسنەشكە بولمايدۇ. ئەگەر ئەسنەك كېلىپ قالسا قۇرئان ئوقۇشتىن توختاپ، ئاغزىنى قولى بىلەن ئېتىۋېلىش لازىم. چۈنكى ئەسنەك شەيتاندىن بولغاچقا، ئادەمنى ئاسان ئېزىلەككۇ-لەقۋا قىلىپ قويىدۇ.

قۇرئان ئوقۇشنى ئۈزۈپ قويۇپ كىشىلەر بىلەن سۆزلىشىش مەكروھ. ئىمام بەيھەقى ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ قۇرئان ئوقۇسا ئۇنىڭدىن پاراڭ بولمىغۇچە ھېچ كىم بىلەن سۆزلەشمەيدىغانلىقىنى رىۋايەت قىلغان.

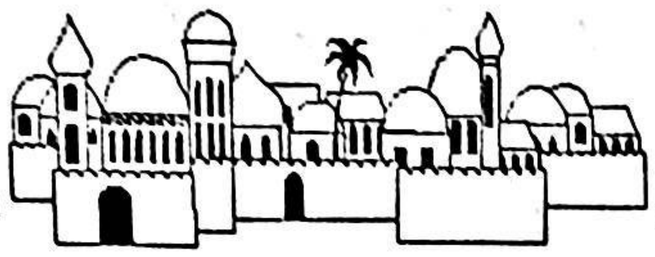

※ قۇرئان ئوقۇۋاتقاندا قۇرئاندىن غاپىل بولۇپ باشقا نەرسىلەرنى ئويلاش ۋە قۇرئاننى ئۇچ كۈندىن ئاز ۋاقىتتا تامام قىلىش ياخشى ئەمەس. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى قۇرئاننى ئۇچ كۈندىن ئاز ۋاقىتتا تامام قىلسا ئۇ كىشى قۇرئاننى چۈشەنمىگەن بولىدۇ".

※ قۇرئاننى ۋاستە قىلىپ تىلەمچىلىك قىلىشقا، ھالال كەسىپ قىلماي قۇرئاننى دەسمايە قىلىپ جان بېقىشقا، ھەرخىل سودا ۋە باشقا مۇناسىۋەتلەردە ئۆزىنىڭ قارىيلىقىنى پەش قىلىشقا بولمايدۇ. بۇنداق قىلىش كىشىلەرنىڭ ئېگىدا تەبىئي ھالدا «قۇرئان كەرىم» ۋە قارىيلارنىڭ ھۆرمىتىنى چۈشۈرۈۋېتىدۇ. «قۇرئان كەرىم» بۇيۇك كىتاب بولغاندىكىن ئۇنى ئوقۇغان قارىيلارمۇ باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرۇشى، ئۆزىنى پاك تۇتۇشى لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"كىمكى قۇرئان ئوقۇيدىكەن سورايدىغىنى ئاللاھتىن سورىسۇن. بۇندىن كېيىن ھەقىقەتەن بىر خەلقلەر كېلىدۇ. ئۇلار قۇرئان ئوقۇيدۇ ۋە ئۇنى ۋاستە قىلىپ كىشىلەردىن تىلەمچىلىك قىلىدۇ" (ئەھمەد ۋە تىرمىزى توپلىغان). «مىشكاتۇل مەسابىھ»تە، بۇ ھەدىستىكى "تىلەمچىلىك" دېگەن سۆزگە "ھەقىقىي تىلەمچىلىك ۋە شەكلى ئۆزگەرگەن تىلەمچىلىك"، دەپ شەرھى بېرىدۇ.

※ قۇرئان ئوقۇغۇچى كىشىلەر مېنى ئەجەب ياخشى قارىيدۇ ئىكەن دېسۇن دەپ پەخىر قىلىش ئۈچۈن ئوقۇشقا بولمايدۇ، شۇنىڭدەك، تەپسىرشۇناسلىققا ئائىت بىلىملەرنى بىلمەي تۇرۇپ:" مېنى موللا ئىكەن دېسۇن" دەپ ئايەتلەرگە مەنە ئىزىتىپ، ئالىملار بىلەن جاڭجاللىشىپ ئىختىلاپ تېرىشقا ۋە «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئايەتلىرىنى بىر-بىرىگە زىتلاشتۇرۇپ قويۇشقا بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى قۇرئانغا رايى بويىچە تەپسىر قىلىدىكەن، گەرچە توغرا تەپسىر قىلغان بولسىمۇ، ئۆز ئورنىنى دوزاختىن تەييارلىۋالسۇن"(«مىشكاتۇل مەسابىھ»).

※ «قۇرئان كەرىم»نى ھۆرمەتلەش لازىم، شۇڭا ئۇنىڭ ئۈستىگە كىتاب-ژۇرنال ۋە باشقا نەرسىلەرنى ئېلىپ قويۇشقا بولمايدۇ. چۈنكى، قۇرئان ئاللاھنىڭ سۆزى. ئاللاھ سۆزى ئەلۋەتتە باشقىلاردىن ئۈستۈن تۇرىدۇ.

※ قۇرئاندىن"پالانى ئايەتنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن"، دېيىش مەكروھ، بەلكى "ئۇنۇتتۇرۇلۇپتىمەن" دېيىش كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"سىلەرنىڭ بىرىڭلارنىڭ مەن پالانى-پالانى ئايەتنى ئۇنتۇپ قاپتىمەن دېيىشى ئەجەب يامان. ئۇنداق دېمەي ئۇنۇتتۇرۇلۇپتىمەن دېيىشى لازىم. قۇرئاننى يادلاپ تۇرۇڭلار..."(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

※ «قۇرئان كەرىم»نى پاكىز بولمىغان ئورۇن ۋە پەس جايلاردا قويۇشقا بولمايدۇ. جۇملىدىن ئادەمنىڭ دىلى(يۈرىكى)دىن تۆۋەن ئورۇنغا قويۇش

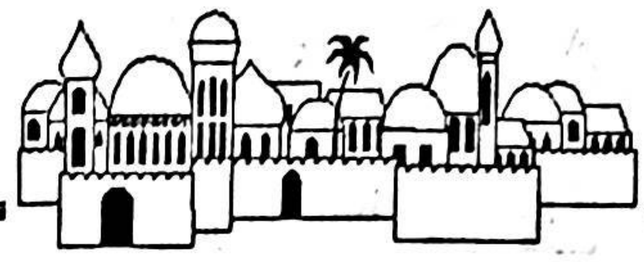

ياخشى ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن كىشىلەر جۇغلىشىپ پارە قۇرئان ئوقۇغان ۋاقىتتا پارە قۇرئانلارنى يەردە قويماي بەلكى ئېگىز شىرەلەردە قويۇش كېرەك. شۇنىڭدەك، قۇرئاننىڭ ۋاراقلىرىنى ئارقىغا قايرىپ، گېزىت ئوقۇغاندەك ئوقۇشقا بولمايدۇ.

※ بەك كونىراپ، ۋاراقلىرى تېتىلىپ كەتكەن قۇرئاننى ئوقۇش ياخشى ئەمەس. چۈنكى ئۇنىڭ ۋاراقلىرى تېتىلىپ يەرگە چۈشۈپ دەسسىلىپ قالىدۇ. شۇڭا ئۇنىڭ تېتىلىپ كەتكەن ۋاراقلىرىنى ئادەملەر كۆپ ماڭمايدىغان پاكىز، يىراق جايلارغا ئاپىرىپ مۈسۈلمانىنىڭ جەستىنى دەپنە قىلغاندەك دەپنە قىلىش لازىم.

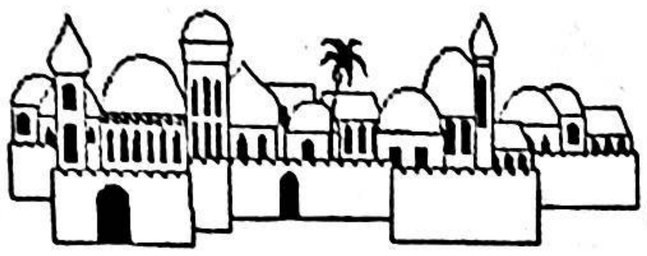

«قۇرئان كەرىم»دىكى تىلاۋەت سەجدىسى ھەققىدە

ئابابەكرى قارى

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ ھەق سۆزبانەھۇ ۋە تائالا ئىنسانلارنى باتىل نەرسىلەرگە سەجدە قىلىشتىن ياندۇرۇپ، بىر ئاللاھقا سەجدە قىلدۇرۇش ئۈچۈن مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»نى نازىل قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام «قۇرئان كەرىم»نىڭ بارلىق قائىدە ـ پرىنسىپلىرىنى چۈشەندۈرۈپ، ئىنسانلارنى ئاللاھقا سەجدە قىلىشقا يېتەكلىدى. مۇتتەقى ـ مۆمىنلەر «قۇرئان كەرىم»نىڭ چاقىرىقلىرىغا پۈتۈنلەي ئاۋاز قوشۇپ، 14 ئەسىر مابەينىدە بىر ئاللاھقا سەجدە قىلىپ كەلدى. ئىسلام شەرىئىتىدە قۇرئان ـ ھەدىس چاقىرىقىغا ئاساسلىنىپ بەلگىلەنگەن، نامازنىڭ غەيرىدىكى بىر سەجدە بار، ئۇ بولسىمۇ "تىلاۋەت سەجدىسى"دۇر. "تىلاۋەت سەجدىسى"ـــ «قۇرئان كەرىم» ئوقۇلۇپ، سەجدە ئايىتى زىكرى قىلىنغاندا ئوقۇغۇچىغا ۋە ئاڭلىغۇچىغا سەجدە قىلىش كېلىدىغان، ئۆزىدە تەشەھھۇد، تەھرىم ۋە تەسلىم بولماسلىق بىلەن نامازسەجدىسىدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان ئالاھىدە بىر سەجدە.

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم »دە:

ئۇلارنىڭ يېنىدا قۇرئان ئوقۇلغان چاغدا نېمىشقا سەجدە قىلمايدۇ؟

ـــسۇرە« ئىنشىقاق»(84 ـ سۇرە)، 21 ـ ئايەت

دەپ سەجدە ئايىتى ئوقۇلغاندا سەجدە قىلمىغانلارنى سۆكىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام "تىلاۋەت سەجدىسى"نى قىلىش ئىمانىنىڭ دەلىلى ۋە جەننەتنىڭ يولى ئىكەنلىكىنى خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئادەم بالىسى سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغان ۋاقىتتا سەجدە قىلسا شەيتان ئايرىلىپ يىغلايدۇ ۋە مۇنداق دەيدۇ:'ۋاي ئىسىت، ئادەم بالىسى سەجدىگە بۇيرۇلغاندى، سەجدە قىلدى، ئۇنىڭغا جەننەت بار؛ مەن سەجدىگە بۇيرۇلغانتىم، رەت قىلدىم، ماڭا دوزاخ بار' "(مۇسلىم توپلىغان).

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ "تىلاۋەت سەجدىسى"نى قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىشنىڭ مۇھىملىقىنى سۆزلەپ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قۇرئان تىلاۋەت قىلاتتى ۋە سەجدە ئايىتى بار سۈرىلەرنى ئوقۇپ سەجدە قىلاتتى، بىزمۇ ئۇنىڭ بىلەن بىرگە سەجدە قىلاتتۇق، ھەتتاكى بەزىلەر پېشانىسىنى

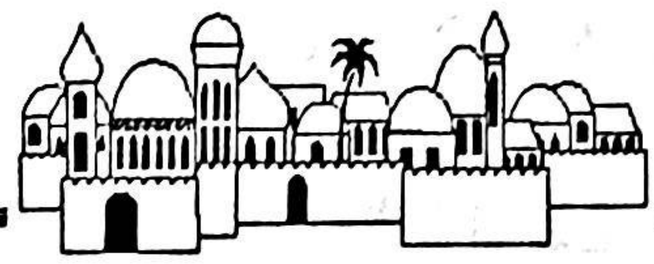

قويغىلى ئورۇنمۇ تاپالماي قالاتتى"(مۇسلىم توپلىغان).

داڭلىق مۇجتەھىد ئالىملاردىن ئىمام مالىك، ئىمام شافىئى، ئىمام ئەھمەد (رەھمەھۇللاھ)لەر "تىلاۋەت سەجدىسى"نى قىلىش سۈننەت دەپ قارىغان بولسىمۇ، ئەمما ئىمام ئەئزەم (رەھمەھۇللاھ) ئىبنى ئۆمەر(رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ) يەتكۈزگەن "ئايەت سەجدىسىنى ئوقۇغان ۋە ئاڭلىغان كىشىنىڭ گەدىنىگە سەجدە قىلىش كېلىدۇ"(ئىبنى ئەبى شەيبە توپلىغان) دېگەن ھەدىسنى دەلىل كەلتۈرۈپ: "بۇ ھەدىستىن ۋاجىپلىق چىقىدۇ" دەپ قارايدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە 14 ئورۇندا سەجدە ئايىتى بار بولۇپ، ئۇلار: سۈرە «ئەئراف»(7 - سۈرە)نىڭ 206 - ئايىتى؛ سۈرە«رەئد»(13 - سۈرە)نىڭ 15 - ئايىتى؛ سۈرە «نەھل»(16 - سۈرە)نىڭ 48 — 49 - ئايەتلىرى؛ سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)نىڭ 107 — 109 - ئايەتلىرى؛ سۈرە« مەريەم»(19 - سۈرە)نىڭ 58 - ئايىتى؛ سۈرە«ھەج»(22 - سۈرە)نىڭ 18 - ئايىتى؛ سۈرە«فۇرقان»(25 - سۈرە)نىڭ 60 - ئايىتى؛ سۈرە «نەمل»(27 - سۈرە)نىڭ 24 — 26 - ئايەتلىرى؛ سۈرە«سەجدە»(32 - سۈرە)نىڭ 15 - ئايىتى؛ سۈرە« ساد»(38 - سۈرە)نىڭ 24 - ئايىتى؛ سۈرە«فۇسسىلەت»(41 - سۈرە)نىڭ 37 — 38 - ئايەتلىرى؛ سۈرە«نەجم»(53 - سۈرە)نىڭ 62 - ئايىتى؛ سۈرە«ئىنشىقاق»(84 - سۈرە)نىڭ 21 - ئايىتى؛ سۈرە«ئەلەق»(96 - سۈرە)نىڭ 19 - ئايىتىدۇر.

يۇقىرىدىكى ئايەتلەرگە نەزەر تاشلايدىغان بولساق، سەجدە قىلىش ھەققىدىكى ئىبارىلەردە:1. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى پەرىشتىلەرنىڭ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن باش تارتماي ئۈنىگۈنا سەجدە قىلىدىغانلىقى؛ 2.ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقى ۋە ھەرقانداق نەرسىنى باشقۇرۇشقا قۇدرىتى يېتىدىغان كاتتا ھۆكۈمرانلىقى بولغاچقا، پەرىشتىلەر، ئىنسانلار ۋە جىنلار ئىختىيارىي ۋە مەجبۇرىي يوسۇندا ئاللاھقا بويسۇنغاندىن سىرت، ئۇلارنىڭ سايىلىرىمۇ داۋاملىق تۇرده ئاللاھقا بويسۇنۇپ سەجدە قىلىدىغانلىقى؛ 3. ئاللاھ ياراتقان نەرسىلەرنىڭ سايىلىرىمۇ ئاللاھقا سەجدە قىلىش يۇزىسىدىن، ئوڭ - سولغا مايىل بولۇپ تۇرىدىغانلىقى ۋە ئاسمان - زېمىنلاردىكى پەرىشتىلەر، ھايۋانلار ئاللاھتىن قورقۇپ، بۇيرۇغانىنى قىلىپ، ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن چوڭچىلىق قىلمايدىغانلىقى، ئىنسانلارنىڭ بۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىپ ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن يۈز ئۆرۈمەسلىكى؛ 4. ئەھلى كىتابلارنىڭ سالىھ كىشىلىرى قۇرئاننى ئاڭلىغان چاغدا تەسىرلىنىپ سەجدىگە بېرىپ: "پەرۋەردىگارىمىز پاكتۇر، پەرۋەردىگارىمىزنىڭ ۋەدىسى چوقۇم ئورۇنلىنىدۇ" دەيدىغانلىقى ۋە يىغلىغان ھالدا سەجدىگە يىقىلىپ، قۇرئاننى ئاڭلاش بىلەن ئاللاھقا تېخىمۇ تەزەررۇ

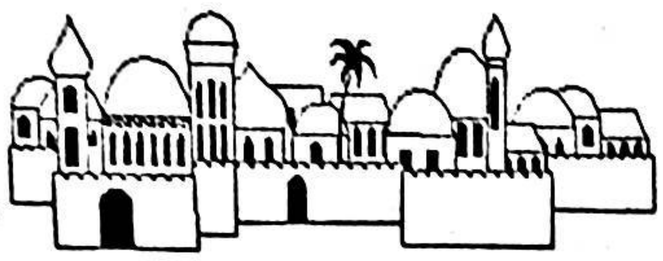

قىلىدىغانلىقى؛ 5. بارلىق پەيغەمبەرلەرگە مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ ئايەتلىرى تىلاۋەت قىلىنغان چاغدا، ئۇلارنىڭ مەرتىۋىلىرى شۇنچە ئۇستۈن بولسىمۇ، سەجدە قىلغان ۋە يىغلىغان ھالدا زېمىنغا يېقىلىدىغانلىقى؛ 6. ئاسمان-زېمىندىكى پەرىشتىلەر، ئىنسانلار ۋە جىنلارنىڭ ئاللاھقا سەجدە قىلىدىغانلىقى، ھەتتا مەجۇسىيلار خۇدا دەپ ئىبادەت قىلىۋاتقان قۇياشنىڭمۇ ۋە ئاي، يۇلتۇزلار، تاغلار، دەريالار، ھايۋاناتنىڭمۇ ئۆز ياراتقۇچىسىغا بويسۇنۇپ سەجدە قىلىدىغانلىقى، شۇنداقلا نۇرغۇن كىشىلەر ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ سەجدە قىلغان بولسىمۇ، كۆپ كىشىلەرنىڭ كۇفرىلىق قىلىپ سەجدە قىلمايۋاتقانلىقى ئازابقا دۇچار بولغانلىقى؛ 7. مۇشرىكلارغا "رەھمانغا (يەنى **ھەممە نەرسىگە رەھمىتى يەتكەن ئاللاھقا**) سەجدە قىلىڭلار" دېيىلسە ئۇلار:"رەھمان دېگەن نېمە؟ سەن بىزنى بۇيرۇغان نەرسىگە سەجدە قىلامدۇق؟" دەپ ئىسلام دىنىدىن تېخىمۇ يىراقلىشىدىغانلىقى؛ 8. سەبە شەھرىنىڭ ئايال پادىشاھى بىلقىس ۋە ئۇنىڭ خەلقلىرى قۇياشقا چوقۇنۇپ ئۇنىڭغا سەجدە قىلىدىغانلىقى(مۇسۇلمان بولۇشتىن ئىلگىرى)، شەيتان ئۇلارغا بۇ قىلمىشىنى چىرايلىق كۆرسەتكەنلىكى، ئۇلار ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى سىرلارنى ئاشكارىلىغۇچى، يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا ئىشلارنى بىلىپ تۇرغۇچى ئاللاھقا سەجدە قىلمايدىغانلىقى؛ 9. ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە ئىمان ئېيتىدىغان كىشىلەرگە شۇ ئايەتلەر بىلەن ۋەز-نەسىھەت قىلىنسا، ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئۇلۇغلاش يۈزىسىدىن ئاللاھقا سەجدە قىلغان ھالدا يېقىلىپ، پەرۋەردىگارىغا تەسبىھ ۋە ھەمدو ئېيتىدىغانلىقى، ئۇلار ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن چوڭچىلىق قىلىپ باش تارتمايدىغانلىقى؛ 10. داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ سىنىغانلىقىنى بىلىپ ئاللاھتىن مەغپىرەت تەلەپ قىلغانلىقى ۋە سەجدە قىلىپ تەۋبە قىلغانلىقى؛ 11. كېچە بىلەن كۈندۈز، كۈن بىلەن ئاي ئاللاھنىڭ بىرلىكى ۋە قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان ئالامەتلىرى بولغاچقا، قۇياشقىمۇ، ئايغىمۇ سەجدە قىلماسلىق، بەلكى ئۇلارنى ياراتقان ئاللاھقا سەجدە قىلىشنىڭ لازىملىقى، ئەگەر كۈففارلار چوڭچىلىق قىلىپ ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن باش تارتسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى پەرىشتىلەر كېچە-كۈندۈز ئاللاھقا تەسبىھ ئېيتىپ مالال بولۇپ قالمايدىغانلىقى؛ 12. مۇشرىكلارنى«قۇرئان كەرىم»نى ئاڭلىغاندا زاڭلىق قىلىپ كۈلمەسلىككە، بەلكى يىغلاشقا، غاپىل بولماسلىققا، ئاللاھقا سەجدە قىلىش ۋە ئىبادەت قىلىشقا چاقىرىش؛ 13. مۇشرىكلارنىڭ ئىمان ئېيتىشقا ئوچۇق دەلىل تۇرسىمۇ ئىمان ئېيتمىغانلىقىنى ۋە ئۇلارنىڭ يېنىدا قۇرئان ئوقۇلسا سەجدە قىلمىغانلىقىنى ئەيىبلەش؛ 14. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئاللاھقا يېقىنلىق ھاسىل قىلىش ئۈچۈن سەجدە قىلىشقا چاقىرىش قاتارلىق مەزمۇنلار ئىپادىلەنگەن(يۇقىرىدىكى14 سەجدىنىڭ مەزمۇنى

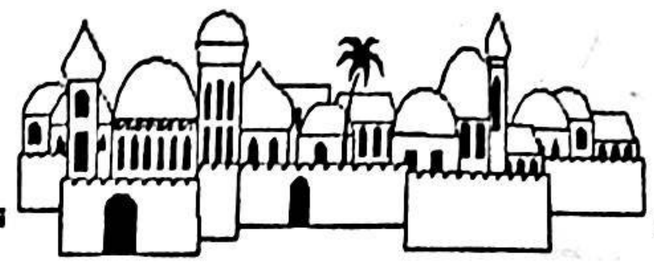

«سەفۋەتۈتتافاسسر» ۋە ئۈيغۇرچە «قۇرئان كەرىم»دىن ئىلىنغان). بۇ مەزمۇنلار ئايەت سەجدىسى ئوقۇلغاندا سەجدە قىلىشنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى ئۇقتۇرىدۇ.

ئۇنداقتا تىلاۋەت سەجدىسىنى قانداق قىلىش كېرەك؟

سەجدە ئايىتىنى تىلاۋەت قىلغاندا تىلاۋەت قىلغۇچىغا(گاسلىقتىن ئۆزى ئاڭلىماي قالسىمۇ) ۋە ئاڭلىغۇچىغا(ئۆزى ئاڭلىسا ياكى ئاڭلاپ قالسىمۇ) سەجدە قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. تىلاۋەت سەجدىسى نامازدا ئوقۇلسا دەرھال سەجدە قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. نامازدا ئوقۇلغان ئايەت سەجدىسى نامازنىڭ بىر جۈزئىسىدەك بولۇپ قالغاچقا ئۇنى كېچىكتۈرۈشكە بولمايدۇ. شۇڭا قىرائەتنى توختىتىپ، سەجدىنى نىيەت قىلىپ، رۈكۇ قىلىۋەتسىمۇ ياكى ئايرىم سەجدە قىلسىمۇ ۋە ياكى نامازنىڭ رۈكۇ-سۈجۈدىغا قوشۇپ، بىرگە سەجدە قىلىشنى نىيەت قىلىۋەتسىمۇ بولىدۇ. ئەگەر نامازدا ئايەت سەجدىسىنى ئوقۇپ بولۇپ قىرائەتنى توختاتماي، ئۇچ ۋە ئۇنىڭدىن كۆپرەك ئايەتنى ئوقۇۋەتسە، نامازنىڭ ئىچىدە ئايرىم سەجدە قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ. ئەمما نامازنىڭ سىرتىدا سەجدە ئايىتى ئوقۇلسا سەجدە قىلىشنىڭ ۋاقتى مۇئەييەن ئەمەس، كېيىنرەك ئوقۇسىمۇ بولىدۇ. لېكىن سەجدە ئايىتى ئوقۇلغان ۋاقىتتىلا سەجدە قىلىش ياخشى(بۇ، سەجدە قىلىشقا مەكرۇھ ۋاقىت بولمىسىلا).

ئەگەر ئىمام نامازدا ئايەت سەجدىسىنى ئوقۇسا ئىقتىدا قىلغانلار ئىمامغا ئەگىشىپ سەجدە قىلىدۇ. لېكىن ئىقتىدا قىلغۇچى ئوقۇسا ئوقۇغۇچىغىمۇ ۋە ئاڭلىغۇچىغىمۇ سەجدە قىلىش كەلمەيدۇ. بىر سەجدە ئايىتىنى بىر ئورۇندا قانچە رەت ئوقۇۋەتسە بىرلا سەجدە كېلىدۇ. بىر سەجدە ئايىتى بىر قانچە ئورۇندا ئوقۇلسا، ھەر بىر ئورۇنغا بىردىن سەجدە كېلىدۇ. بىر ياكى كۆپ ئورۇندا قانچە سەجدە ئايىتى ئوقۇلسا ھەربىر سەجدە ئايىتىگە بىردىن سەجدە كېلىدۇ.

سەجدە ئايىتىنى ئوقۇغۇچى بىر ئورۇندا تۇرۇپ ئوقۇسا، ئەمما ئاڭلىغۇچى ئورۇن يۆتكىلىپ ئاڭلىسا، ئاڭلىغۇچىغا ھەر بىر ئورۇنغا بىردىن سەجدە كېلىدۇ. يول ۋە ئوچۇقچىلىق مەيدانلاردا سەجدە ئايىتىنى ئوقۇپ، ئۇچ قەدەم يۆتكىلىپ يەنە ئوقۇش، دەريا ياكى چوڭ كۆلچەكلەردە سۇ ئۈزۈپ ئوقۇش قاتارلىقلار ئورۇن يۆتكەلگەنلىك بولىدۇ. ئەمما سەجدە ئايىتىنى ئوقۇۋېتىپ كىچىك ئۆينىڭ بۇلۇڭلىرىغا يۆتكىلىش، مەسچىتنىڭ ئىچىدە يۆتكىلىش، گەرچە چوڭ بولسىمۇ، ئۈستىگە چىققان كېمە ياكى ماشىنىلارنىڭ مېڭىشى، بىر ئوتلام سۇ ئىچىش، بىر چىشلەم تاماق يېيىش، ئۇچ قەدەمدىن ئاز مېڭىش، ئورۇندىن تۇرۇش، بىر نەرسىگە مىنىش ۋە ئۇنىڭدىن چۈشۈش قاتارلىقلار ئورۇن يۆتكىلىش ھېسابلانمايدۇ.

تىلاۋەت سەجدىسىنى قىلىشقا تۆۋەندىكى شەرتلەر ئورۇنلىنىدۇ:

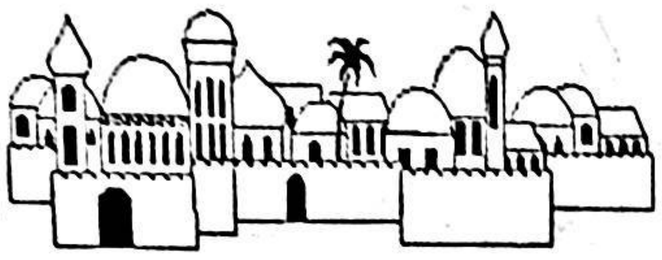

تاھارەتلىك بولۇش، ئەۋرىتىنى يېپىش، قىبلىگە قاراش، نىيەت قىلىش، بەدەن، كىيىم، سەجدە قىلىدىغان ئورۇن قاتارلىقلارنى نىجاسەتتىن پاكلاش كېرەك. قۇرئان تىلاۋەت قىلغۇچىنىڭ "سەجدە قىلىشقا تەييارلىقىم يوق" دەپ سەجدە ئايىتىنىلا ئايرىپ ئوقۇماي قويۇشى مەكرۇھ . بۇنداق قىلىش «قۇرئان كەرىم» نىڭ تەرتىپىنى بۇزۇشتەكىلىك ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ئايرىپ قويماي ئوقۇۋېرىپ: بىز(دەۋىتىگىنى) ئاڭلىدۇق ۋە(ئەمرىگە) ئىتائەت قىلدۇق، پەرۋەردىگارىمىز، مەغپىرىتىگىنى تىلەيمىز، ئاخىر يانىدىغان جايىمىز سېنىڭ دەرگاھىگىدۇر.

ـــــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 285 ـ ئايەت

دېگەن ئايەتنى ئوقۇشى ۋە كېيىن سەجدە قىلىۋېلىشى لازىم.

ئۇخلاغلىق ئادەمدىن، بىھوش ياكى سارىڭ ئادەمدىن، بالاغەتكە يەتمىگەن كىچىك بالىدىن ئاڭلانغان سەجدە ئايىتىگە سەجدە قىلىش كەلمەيدۇ. ئادەمدىن باشقا، قۇش، شاتۇت، ئۆگىتىلگەن مايمۇن، ئۇنىڭلۇ، سىنئالغۇ، تېلېۋىزىيە ۋە رادىئو قاتارلىقلاردىن ئاڭلانغان سەجدە ئايىتىگە سەجدە قىلىش كەلمەيدۇ. ھەيز ـ نىپاسدار ئايالار، جۇنۇب كىشىلەر سەجدە ئايىتىنى ئاڭلىسا ۋە ئوقۇپ قالسا (ئەسلىدە بۇلارنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇشىغا بولمايدۇ) ئۇلارغا سەجدە قىلىش كەلمەيدۇ. چۈنكى ئۇلار سەجدە ئەھلى ئەمەس، ئەمما ئۇلاردىن ئاڭلىغان كىشىگە سەجدە قىلىش كېلىدۇ.

ئەرەب تىلىدىن غەيرىي تىلغا تەرجىمە قىلىنغان «قۇرئان كەرىم»دىكى سەجدە ئايىتىنىڭ تەرجىمىسىنى ئوقۇسا، ئىمام ئەئزەمنىڭ قارىشىدا شۇ ئايەتنىڭ سەجدە ئايىتى ئىكەنلىكىنى چۈشىنەلىسىلا سەجدە قىلىش كېلىدۇ. ئەمما ئۇنىڭ ئىككى شاگىرتى ئىمام ئەبۇ يۈسۈپ بىلەن ئىمام مۇھەممەدنىڭ قارىشىدا سەجدە كەلمەيدۇ. سۇرە «ھەج»دىكى ئىككىنچى سەجدىنى، ئىمام ئەئزەم:"رۇكۇ بىلەن سەجدە بىر ـ بىرىگە يېقىن كېلىپ قالغاچقا، ئۇ نامازغا مۇناسىۋەتلىك سەجدە، تىلاۋەت سەجدىسى ئەمەس" دەپ قارايدۇ.

تىلاۋەت سەجدىسىنى قىلىشنىڭ شەكلى مۇنداق:قىبلىگە قاراپ ئولتۇرۇپ تەكبىر ئېيتىدۇ ۋە سەجدە قىلىدۇ. سەجدىدە نامازنىڭ سەجدىسىگە ئوخشاش ئۇچ قېتىم "سۇبھانە رەببىئۇل ئەئلا"نى تىلغا ئېلىپ تەسبىھ ئېيتىدۇ ۋە يەنە بىر تەكبىر ئېيتىپ سەجدىدىن باش كۆتىرىدۇ. ئەگەر سەجدىدە ئۇچ قېتىم تەسبىھ ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن "سەجدە ۋەجھى لىللەزى خەلەقەھۇ، ۋە شەققە سەمئەھۇ، ۋەبەسەرەھۇ، بىھەۋلىھى ۋەقۇۋۋەتىھى"(مېنىڭ يۈزۈم شۇ يۈزنى ياراتقان ۋە ئۆزىنىڭ كۈچ ـ قۇدرىتى بىلەن شۇ يۈزگە قۇلاق ۋە كۆز پەيدا قىلغان بىر زاتقا سەجدە قىلدى) دېگەن دۇئانى ئوقۇسا ناھايىتى ياخشى(پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاشۇ دۇئانى ئوقۇيتتى). تۆۋەندىكى ھەدىستە تىلغا ئېلىنغان دۇئانى ئوقۇسىمۇ

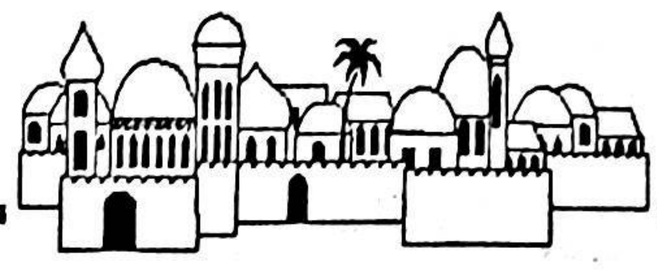

بولىدۇ: ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:"بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ مۇنداق دېدى:يا رەسۇلۇللاھ مەن ھەققەتەن كېچىدە بىر چۈش كۆردۈم. چۈشۈمدە بىر دەرەخنىڭ ئارقىسىدا نامаз ئوقۇۋاتقۇدەكمەن، ئاندىن سەجدە قىلدىم، ھېلىقى دەرەخمۇ مېنىڭ سەجدەمگە ئەگىشىپ سەجدە قىلدى. مەن ئۇ دەرەخنىڭ مۇنداق دەۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم: 'ئاللاھۇممەكتۇپ لى بىھا ئىندەكە ئەجرەن، ۋەزەئ ئەننى بىھا ۋىزرەن، ۋەجئەلھالى ئىندەكە زۇخرەن، ۋە تەقەببەلھا منى كەماتەقەببەلتەھا من ئەبدىكە داۋۇدە' "(ئى ئاللاھ ئۇ سەجدىنىڭ سەۋەبى بىلەن ماڭا دەرگاھىڭدا كۆپ ئەجرىنى پۈتكىن ۋە ئۇنىڭ سەۋەبى بىلەن مەندىن گۇناھلارنى كۆتۈرۈۋەتكىن ۋە ئۇنى ماڭا دەرگاھىڭدا توپلانما بايلىق قىلىپ قويغىن ۋە ئۇنى بەندەڭ داۋۇد ئەلەيھىسسالامدىن قوبۇل قىلغاندەك مەندىنمۇ قوبۇل قىلغىن). ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ:"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سەجدە ئايىتىنى ئوقۇدى، ئاندىن سەجدە قىلدى. مەن رەسۇلۇللاھنىڭ ھېلىقى ئادەم دەرەخ ھەققىدە ئېيتىپ بەرگەن دۇئانى ئوقۇۋاتقانلىقىنى ئاڭلىدىم"(تىرمىزى توپلىغان). سەجدىدىن باش كۆتۈرۈش بىلەن سەجدە ئاخىرلىشىدۇ. ئۇنىڭدا تەھرىم باغلاش ئۈچۈن قول كۆتۈرۈش، تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇپ تەشەھھۇد ئوقۇش ۋە سالام بېرىش قاتارلىق ئىشلار بولمايدۇ. مانا بۇ، ئۇنىڭ نامازدىن پەرقلىنىپ تۇرىدىغان يېرى. كىتابتا مۇنداق دېيىلىدۇ:"كىمكى «قۇرئان كەرىم»دىكى سەجدە ئايەتلىرىنىڭ ھەممىسىنى جۇغلاپ بىر كېچىدە ئوقۇسا ۋە ھەر بىرىگە بىردىن سەجدە قىلسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك مەقسەت قىلغان ئىشلىرىغا كۇپايە قىلىدۇ".

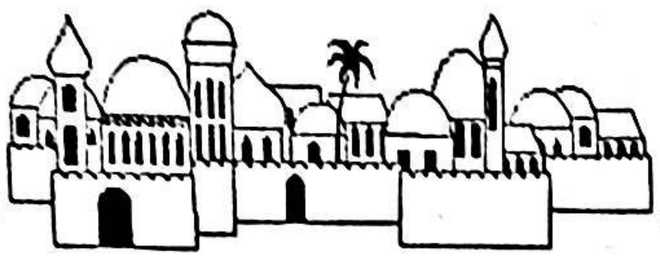

قۇرئاندىكى ”سەبر“ سۆزى توغرىسىدا

ئابدۇمىجىت مۇھەممەت

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

«قۇرئان كەرىم»دە ”سەبرى“ (سەۋر-تاقەت) سۆزى 96 ئورۇندا تىلغا ئېلىنىدۇ. بۇ سۆز ئەرەبچىدە ”مۇشەققەتكە باش ئەگمەسلىك، چىدامليق بولۇش، غەيرەتلىك بولۇش، ئۆكۈنۈشسىزلىققا يولۇققاندا بەل قويۇۋەتمەسلىك، جاپا-مۇشەققەتلەردىن قورقماي ئالغا ئىلگىرىلەش، قىينىچىلىققا ئۇچرىغاندا بۇنىڭ ئارقىسىدا چوقۇم ئاسانلىق، بایاشاتلىق ۋە غەلىبىنىڭ بارلىقىغا ئىشەنچ قىلىپ، غالىبىيەتكە ئىرادە باغلاش“ دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

ئىسلام دىنى ماددىي دۇنيا بىلەن روھىي دۇنياغا ئوخشاشلا كۆڭۈل بۆلىدىغان دىن بولغاچقا، نەپسانىيەتنىڭ چەكسىزلىكىگە قارشى ھالدىكى ماددىي قانائەت ۋە روھىي قانائەتمۇ ئىسلام دىنىدىكى سەۋر قىلىش جۈملىسىگە كىرىدىغان يۈكسەك پەزىلەت ھېسابلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا«قۇرئان كەرىم»دە ”ئاللاھ سەبرى قىلغۇچىلار بىلەن بىرگە“دەپ ئۇلارنى(سەبرى قىلغۇچىلارنى) ئۆزىنىڭ ئەڭ يېقىن بەندىسى قاتارىدا تىلغا ئېلىش ئارقىلىق، مۇسۇلمانلارنى سەۋر-تاقەتلىك بولۇشقا چاقىرغان. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنسانلار ئىچىدىكى ئەڭ سەۋر-تاقەتلىك زات ئىدى، ئۇ ئاللاھنىڭ ئەمرىنى ئىنسانلارغا يەتكۈزۈش جەريانىدا مۇشرىكلارنىڭ نۇرغۇن قارشىلىقلىرىغا دۇچ كەلسىمۇ، غازات جەريانىدا پۈت-قوللىرىدىن قانلار ئېقىپ، چىشلىرى تۆكۈلسىمۇ ۋە باشقا تۈمەن تۈرلۈك ئەزىيەتلەرنى چەكسىمۇ ئۆز ئىرادىسىدىن زادىلا قايتمىغانىدى. مۇشرىكلار رەسۇلۇللاھنى پۇل-مال ۋە تاج، ئابروي بىلەن سېتىۋالماقچى بولغاندىمۇ رەسۇلۇللاھ: ”**بىر قولۇمغا ئاينى، يەنە بىر قولۇمغا قۇياشنى ئېلىپ بەرگەن تەقدىردىمۇ ئىرادەمدىن ھەرگىز يانمايمەن**“ دېگەن ئىدى. مۇشرىكلار بۇ جاۋابنى ئاڭلىغاندىن كېيىن، رەسۇلۇللاھقا ئىبلىس قولىنى سۇنماقچى بولغاندا، رەسۇلۇللاھ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن ئۆز يۇرتىدىن، ئائىلىسىدىن، ئۇرۇق-تۇغقانلىرىدىن ئايرىلىپ مەدىنىگە ھىجرەت قىلدى. رەسۇلۇللاھ ئەنە شۇنداق چىدامليق، سەۋر-تاقەتلىك زات بولغاچقا، ئىسلام نۇرىنى قىسقىغىنا ۋاقىت ئىچىدە پۈتۈن دۇنياغا تارقىتالىدى، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى ۋە ئىنسانلارنىڭ قەلبىدىكى ئەڭ ھۆرمەتلىك زاتقا ئايلىنالىدى. ھازىر پۈتۈن دۇنيادىكى 1مىليارد 300مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان ئۇنىڭغا مەدھىيە

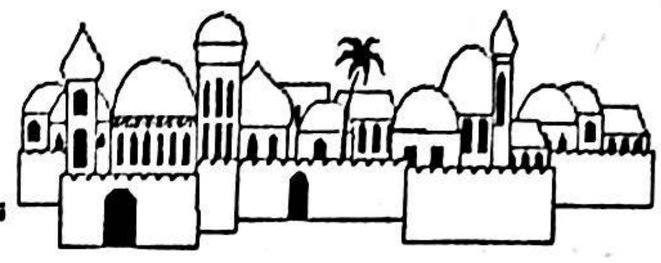

ئوقۇماقتا ھەم ئۇنىڭ ئىش-ئىزلىرىدىن ئۆگەنمەكتە، ھەتتا بەزى مۇسۇلمان ئەمەس ئالىملارمۇ ئۇنى دۇنيا تارىخىدىكى ئەڭ مەشھۇر شەخس دەپ تەرىپلىمەكتە.

دېمەك، سەۋر-تاقەت ئەقىلنىڭ ئەڭ كۈچلۈك ياردەمچىسى. ئەگەر ئەقىل ئۆزىنىڭ بۇ ياردەمچىسىدىن ئايرىلسا، ھەقىقىي مۇكەممەللىكىگە ۋە يۈكسەك مەنزىلگە يېتەلمەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان "سەبرى"نى مۇنداق بىرقانچە تۈرگە ئايرىشقا بولىدۇ:

بىرىنچى، ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىكى سەبرى

بۇنىڭدا ئاللاھقا چىن ئىخلاسى بىلەن ئىبادەت قىلغۇچى ئىبادەت جەريانىدا ھەر تۈرلۈك جاپا-مۇشەققەتلەرگە بەرداشلىق بېرىدۇ، مۇشۇ يولدا يەتكەن ئەزىيەتلەرگە، باشقىلارنىڭ مالامەتلىرىگە ۋە باشقا قىيىن شارائىتلارغا چىدايدۇ. ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشنى ھەممىدىن ئەلا دەپ بىلىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

سەن ئاللاھقا ئىبادەت قىلغىن، ئۇنىڭ ئىبادىتىگە چىداملىق بولغىن.

ـــسۈرە« مەريەم»(19 - سۈرە)، 65 - ئايەت

شۇڭا مۇسۇلمانلار قانداق ئورۇن، قانداق شارائىت بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئۆزىنىڭ ئاللاھنىڭ بەندىسى ئىكەنلىكىنى، يەنى بىر مۆمىن مۇسۇلمان ئىكەنلىكىنى ھەرگىز ئۇنتۇپ قالماسلىقى، ئاللاھ بۇيرۇغان ئىبادەتنى تولۇق ھەم ۋاقتىدا ئادا قىلىشقا تىرىشىشى كېرەك.

ئىككىنچى، ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى سەبرى

ئىنسان ئۆچۈن بۇ دۇنيا سىناق دۇنياسى، ئاخىرەتتە جەننەتكە كىرىشكە يول ھازىرلايدىغان، ئاللاھنىڭ بۇ دۇنيادا بەرگەن نېمەتلىرىگە تەشەككۈر ئېيتىدىغان ئورۇن. ئاللاھ مۇسۇلمانلارنى بۇ دۇنيادا خىلمۇخىل سىناقلار بىلەن سىنايدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

بىز سىلەرنى بىرئاز قورقۇنچ بىلەن، بىرئاز قەھەتچىلىك بىلەن ۋە مالىلىرىڭلارغا، جانلىرىڭلارغا، بالىلىرىڭلارغا، زىرائەتلىرىڭلارغا يېتىدىغان زىيان بىلەن چوقۇم سىنايمىز.(بېشىغا كەلگەن مۇسىبەت، زىيان-زەخمەتلەرگە)سەۋر قىلغۇچىلارغا(جەننەت بىلەن)خۇش خەۋەر بەرگىن.

ـــسۈرە« بەقەرە»(2 - سۈرە)، 155 - ئايەت

دېمەك، جەننەت ئەنە شۇنداق سەۋرچان مۇسۇلمانلارغا مەنسۇپ،

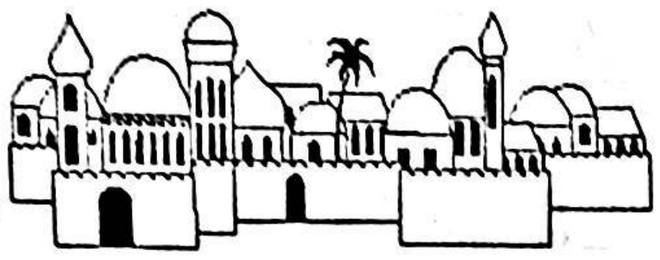

ئۇلار ئاللاھنىڭ ئەمرىنى، بەندىنىڭ ھەققىنى ۋە ئاخىرەتنى ئۇنتۇپ قالمايدۇ.

ئۈچىنچى، ھايالىق، ئىپپەتلىك بولۇشتىكى سەۋىر

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنى ھايالىق، ئىپپەتلىك بولۇشقا ئۈندەيدۇ. «قۇرئان كەرىم»ۋە ھەدىستە بۇ توغرۇلۇق نۇرغۇن بايانلار بار. مۇسۇلمانلار جەزمەن ھايالىق، ئىپپەتلىك ياشىشى، تۇرلۇك مەرەز، ئىپلاسلىق ۋە باشقا دائىملىق ناچار ئىللەتلەرنى تىرىشىپ تۇگىتىشى، تەرەققىيات ئۇستىدىكى ماددىي ھەم مەنىۋى تۇرمۇشنىڭ گۈزەل، ئىلغار تەرەپلىرىگە ماسلىشىشى، شۇنىڭدەك بەزى چىرىك، چۈشكۈن ياشاش ئادىتىگە، ھەددىدىن ئاشقان پەس ئارزۇ-ھەۋەسلەرگە ھەرگىز بېرىلمەسلىكى كېرەك. نەپسىنى تىزگىنلەشكە قادىر سەۋرچان مۇسۇلمانلار زىناخورلۇق، پاراخورلۇق، ھەشەمەتخورلۇق قىلمايدۇ، پايدىلىق ئىشلارنى تاشلاپ، مەنسىز ئويۇن-تاماشىلارغا بېرىلمەيدۇ، ھاراق، نەشە، خېروئىن قاتارلىق ھارام نەرسىلەرگە يېقىن يولىمايدۇ ۋە ئۇنى ئېلىپ ساتمايدۇ. مۇسۇلمانلار چوقۇم ھەر ئىشتا ئاللاھنى ياد ئېتىپ ئاشۇنداق پاك، ھالال ياشىشى، بارلىقنى پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن بېغىشلىشى كېرەك، شۇنداق قىلغاندىلا، ئاندىن قۇرئاندا تىلغا ئېلىنغان ھەقىقىي سەۋرچانلاردىن، ئاللاھقا يېقىن تۇرىدىغان تەقۋادارلاردىن بولالايدۇ.

تۆتىنچى، ئەخلاق ھەم كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى سەۋىر

مۇسۇلمانلار چوقۇم ئۆز مىجەزىنى تەكشىيەلەيدىغان، كەيپىياتىنى ئازادىلىككە، ئىزگۈلۈككە تۇرغۇنلاشتۇرالايدىغان، ئۆپچۆرسىدىكى مۇھىت ۋە خىلمۇخىل ئادەملەرگە لايىقىدا مۇئامىلە قىلالايدىغان، ھەر ئىشقا كەمتەرلىك، ئېھتىياتچانلىق، كەڭ قورساقلىق، ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن قارىيالايدىغان بولۇشى لازىم. شۇ چاغدا:

ئۇلارنىڭ سەۋر-تاقەتلىرى ئۈچۈن ئاللاھ ئۇلارنى جەننەت بىلەن ۋە (ئۇ يەردىكى) يىپەك(لىباسلار) بىلەن مۇكاپاتلايدۇ.

—سۈرە«ئىنسان»(76-سۈرە)، 12-ئايەت

ئېيتىش كېرەككى، سەبرى سۆزى بىزنىڭ تىلىمىزغىمۇ يۇقىرىقىدەك مەزمۇنلىرى بىلەن كىرگەن ۋە دەسلەپتە شۇنداق مەزمۇنلىرى بىلەن ئومۇملاشقاندى. بىراق ھازىرقى دەۋرگە كەلگەندە بىرمۇنچە ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىنىڭ قۇرئان بىلىملىرىدىن خەۋەرسىز قېلىشى ۋە باشقا تۇرلۇك ئىجتىمائىي ھادىسىلەر تۈپەيلىدىن بۇ مۇبارەك سۆز ئۆزىنىڭ ئەسلىي مەنىسى ۋە ماھىيىتىنى يوقىتىپ قويۇۋاتىدۇ. ئەمەلىيەت شۇنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتىكى، بىر

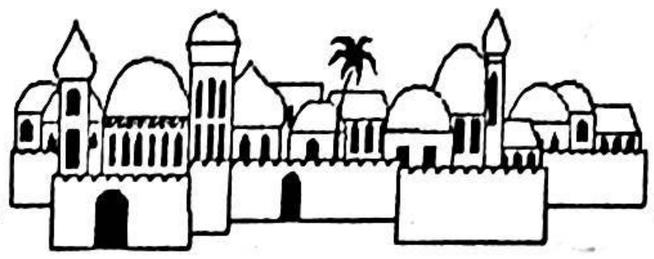

قسسم مۇسۇلمانلىرىمىزنىڭ ئۆزىنىڭ بولۇمسىزلىقى تۈپەيلىدىن نامراتلىششى، ئەخلاقىنىڭ بۇزۇلۇشى، قۇرئانغا ۋە مۇسۇلمان دېگەن نامغا مۇخالىپ ئىش قىلىشى مۇسۇلمانلار ئەمەسلەرنىڭ، بولۇپمۇ ئۆزىمىزدىكى ياش ئەۋلادلارنىڭ ئىسلام دىنىنى چالا ھەتتا ناتوغرا چۈشىنىپ قېلىشىنى ھەم ئىسلام دىنىدىن يىراقلىششىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىۋاتىدۇ. مىسرلىق بىر ئالىم مۇنداق دېگەن:"بىز ئۆزىمىزنىڭ قۇرئانغا لايىق مۇسۇلمان ئىكەنلىكىمىزنى باشقىلارغا بىلدۈرگەندىلا، ئاندىن ئۇلار قۇرئاننىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ سۆزى ئىكەنلىكىگە ئىشىنىدۇ".

شۇڭا، قۇرئاننىڭ مەزمۇنىنى توغرا چۈشىنىشىمىز ۋە ئۇنىڭغا شۇ بويىچە ئەمەل قىلىشىمىز لازىم. سەۋر قىلماق، تېگى-تەكتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئۆزىنى تونۇماق، ئۆزىنى تۈتۈۋالماق، مۇقەددەس ئېتىقاد ۋە مۇستەھكەم ئىرادە بىلەن ياشىماق دېگەنلىكتۇر. بىز ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى قۇرئاننى ياخشى چۈشىنىپ، ئۇنىڭ مەزمۇنىغا تولۇق ئەمەل قىلىش بىلەن بىرگە يەنە ئىلىم-مەرىپەت بىلەن گۈللىنىۋاتقان بۇ تەرەققىيات، ئۇچۇر ۋە رىقابەت دەۋرىگە مۇناسىپ ئىش قىلساق، ئاندىن ئىككىلا ئالەمدە ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشەلەيمىز.

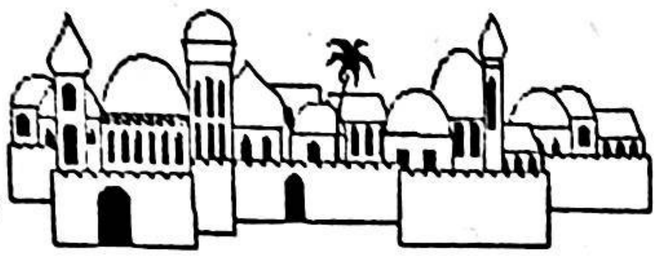

«قۇرئان كەرىم»ۋە سۇپەتلىك تۇغۇت ئىلمى

يۈسۈف

بسم الله الرحمان الرحيم

هازىرقى دۇنيادا بىرمۇنچە مەملىكەتلەر ئۆز مەملىكىتىدىكى مىللەتلەرنىڭ ئاھالە ساپاسىغا ناھايىتى بەك ئەھمىيەت بېرىۋاتىدۇ. شۇڭا «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپىدىكى سۇپەتلىك تۇغۇتقا دائىر مەزمۇنلارنى بايان قىلىش مۇسۇلمانلارنىڭ ئاھالە ساپاسىنى ئۆستۈرۈپ، سۇپەتلىك تۇغۇش ـ سۇپەتلىك تەربىيىلەش ئېڭىنى كۈچەيتىشتە ئىجابىي ئەھمىيەتكە ئىگە بىر مەسىلە بولۇپ قالدى.

1. ئەر ـ ئايال ئىككى تەرەپنىڭ ئىختىيارىي قوشۇلۇشىنى تەشەببۇس قىلىش

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپىدە نىكاھ ئەركىنلىكى، نىكاھقا باشقىلارنىڭ مەجبۇرىي ئارىلىششىغا قارشى تۇرۇش توغرىسىدىكى مەزمۇنلار خېلى كۆپ:

ئۇلار قائىدە بويىچە(تەگمەكچى بولغان)ئېرى بىلەن پۇتۇشكەن بولسا، ئۇلارنى نىكاھلىنىشتىن توسمايدۇ.

——سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 232 ـ ئايەت

ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر، ئايالالارنىڭ ۋە ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلىرىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار.

——سۇرە«نۇر»(24 ـ سۇرە)، 32 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ئايالالارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس قىلىپ ئالماق(يەنى بىر ئادەمنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان مال ئورنىدا قىلىۋالماق) سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ.

——سۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)، 19 ـ ئايەت

«سەھىھۇلبۇخارى»دا مۇنداق دېيىلگەن: "ساڭا كۆيۈنىدىغان قىزنى ئەمرىڭگە ئالغىن"، "قىزنىڭ رازىلىقىنى ئالماي تۇرۇپ، ئۇنى خوتۇنلۇققا ئېلىشقا بولمايدۇ؛ تۇل خوتۇننىڭ رازىلىقىنى ئالماي تۇرۇپ، ئۇنىمۇ خوتۇنلۇققا ئېلىشقا بولمايدۇ". بۇ، ئەر ـ ئايالنىڭ ئۆزئارا كۆڭلى چۈشكەن ئادەمنى تاللاش ھوقۇقى بار، دېگەن سۆزدۇر. ھەممىگە مەلۇمكى، ئەر بىلەن ئايالنىڭ بىر ـ بىرىگە كۆيۈشى سۇپەتلىك تۇغۇت ئىلمىنىڭ ئالدىنقى شەرتى، «قۇرئان كەرىم»دە، پرىنسىپ جەھەتتىن بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ، بۇ ئەينى زامانداھەقىقەتەن قالتىس ئىش ئىدى.

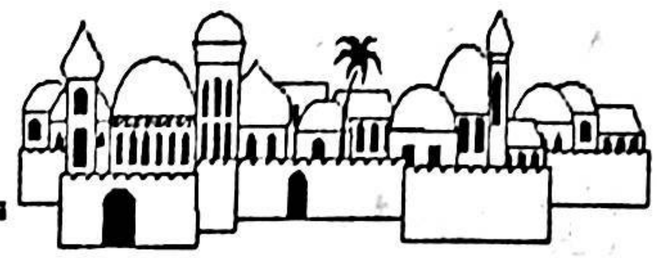

2. ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىگە غەمخورلۇق قىلىش، كۆيۈنۈشنى ۋە ئائىلىدە ئىناق بولۇشنى تەشەببۇس قىلىش

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاياللار بىلەن ئۇنسى-ئۇلپەت ئېلىشىدىغان ئۇچۇن(ئاللاھنىڭ)ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تېپىڭلاردىن ياراتقانلىقى، ئاراڭلاردا(يەنى ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدا) مېھر-مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللاھنىڭ(كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر.

——سۇرە«رۇم»(30-سۇرە)، 21-ئايەت

ئاياللار مۇۋاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك، مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتنىمۇ ئۆتۈشى كېرەك.

——سۇرە«بەقەرە»(2-سۇرە)، 228-ئايەت

ئاللاھ سىلەر(نىڭ ئۇنسى-ئۇلپەت ئېلىشىڭلار)ئۇچۇن خوتۇنۇڭلارنى ئۆز تېپىڭلاردىن ياراتتى، سىلەر ئۇچۇن ئۇلاردىن ئوغۇللارنى ۋە نەۋرىلەرنى ياراتتى.

——سۇرە«نەھل»(16-سۇرە)، 72-ئايەت

ئائىلە ئىناقلىقى ۋە ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى كېلىشتۇرۇش ئۈستىدە توختالغاندا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر ئەر-خوتۇن ئىككىيلەننىڭ ئىناقسىز بولۇپ قېلىشىدىن قورقساڭلار، ئەرنىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى، خوتۇننىڭ تۇغقانلىرىدىن بىر ھەققانىي كىشىنى ئەۋەتىڭلار، ئاللاھ ئەگەر بۇ ئىككى كىشىنى ئەپلەشتۇرۇشنى خالىسا، ئەر-خوتۇن ئىككىسىنىڭ ئارىسىغا ئىناقلىق سالىدۇ.

——سۇرە«نىسا»(4-سۇرە)، 35-ئايەت

بۇخارى توپلىغان ھەدىس شەرىپتە مۇنداق دېيىلگەن:"ئاياللارغا ئېتىبار بېرىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلىمەن، ۋەسىيىتىمنى قوبۇل قىلىپ، شۇ بويىچە ئىش قىلىڭلار!" بۇنىڭدىن قارىغاندا، ئەر-خوتۇن ئوتتۇرىسىدىكى مېھر-مۇھەببەت ۋە ئائىلە ئىناقلىقى ئائىلە بەخت-سائادىتىنىڭ ۋە جەمئىيەت مۇقىملىقىنىڭ بىر ئاملى، شۇنداقلا سۈپەتلىك تۇغۇت ئىلمىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى.

3. ھاراق ئىچىشنى چەكلەش

ھاراق ئىچىش—— ساغلام تۇغۇشقا ۋە ئىنسانلارنىڭ سالامەتلىكىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان مۇھىم بىر ئامىل. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار(يەنى چوقۇنۇش ئۇچۇن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ

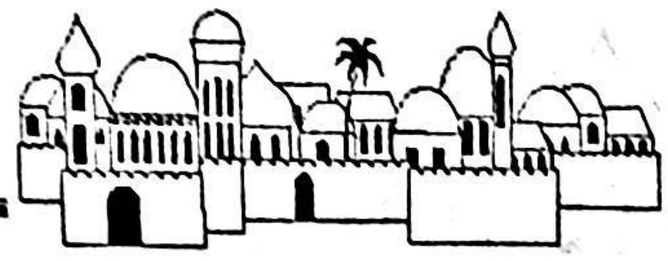

ئىشى، پاسكىنا قىلىقلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشكىلار ئۈچۈن، شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار.

ـــــسۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 90 ـ ئايەت

ئايەتتىكى"بەختكە ئېرىشىش" سۆزىنىڭ مەنىسى چوڭقۇر. ئەر ـ خوتۇننىڭ ساغلام بولۇشى ۋە ساغلام، زېرەك پەرزەنت كۆرۈشى ھەقىقەتەن بەختلىك ئىش.

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەنە شۇنداق كىشىلەرنى ئاللاھ رەھمىتىدىن يىراق قىلدى، ئۇلارنى(ھەقنى ئاڭلاشتىن)گاس قىلدى،(ھىدايەت يولىنى كۆرۈشتىن)كور قىلدى.

ـــــسۈرە« مۇھەممەد»(47 ـ سۈرە)، 23 ـ ئايەت

بۇنداق گاسلىق بىلەن كورلۇق كېسەللىكى ھازىرقى زامان تېببىي ئىلمىدە كۆرسىتىلگەن ھەددىدىن ئارتۇق ھاراق ئىچىش ئارقىسىدا يۈز بېرىدىغان تۆرەلمە غەلىتىلىكى ئەمەسمۇ؟

4. چېكىملىك چېكىشنى ۋە زىيانلىق نەرسىلەرنى يېيىشنى چەكلەش

سۈپەتلىك تۇغۇت ئىلمىدە ھامىلدار ئاياللارنىڭ چېكىملىك چېكىشى ۋە تۆرەلمىنىڭ يېتىلىشىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان نەرسىلەرنى يېيىشى چەكلىنىپ، ئوزۇقلۇقنى كۆچەيتىش، يېمەكلىك كۆپ خىل بولۇش تەشەببۇس قىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلدۇ:

ئۇ ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ.

ـــــسۈرە« ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 157 ـ ئايەت

ئى ئىنسانلار! يەر يۈزىدىكى ھالال ـ پاكىز نەرسىلەردىن يەڭلار، شەيتاننىڭ يوللىرىغا ئەگەشمەڭلار، چۈنكى شەيتان سىلەرگە ئوچۇق دۈشمەندۇر.

ـــــسۈرە« بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 168 ـ ئايەت

ئاللاھ سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننى، قاننى، چوشقا گۆشىنى، ئاللاھتىن غەيرىنىڭ(يەنى بۇتلارنىڭ)نامى بىلەن ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋاننى يېيىشنى ھارام قىلدى.

ـــــسۈرە« بەقەرە»2 ـ سۈرە)، 173 ـ ئايەت

بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، بۇنداق يېمەكلىكلەرنى يېيىش كېسەل پەيدا قىلىدۇ، مەسىلەن Bتېپلىق جىگەر يالۇغى قان ئارقىلىق يۇقىدۇ، ئۆلۈك نەرسىنىڭ گۆشىنى يېگەندە، ئاسانلا زەھەرلىنىدۇ ۋە باشقا يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرگە گىرىپتار بولىدۇ ۋە باشقىلار. قەدىمكى يۇنانىنىڭ ئاتاقلىق پەيلاسوپى ئارىستوتېلمۇ مۇشۇنداق سۆزلەرنى قىلغانىدى: ”ئايالار ھامىلدار چاغلىرىدا، ئۆزىنىڭ سالامەتلىكىگە چوقۇم ئەھمىيەت بېرىشى لازىم، تۇرمۇشتا ئەزمىلىك قىلماسلىقى، شۇنداقلا سۈيۇق ـ سەلەك

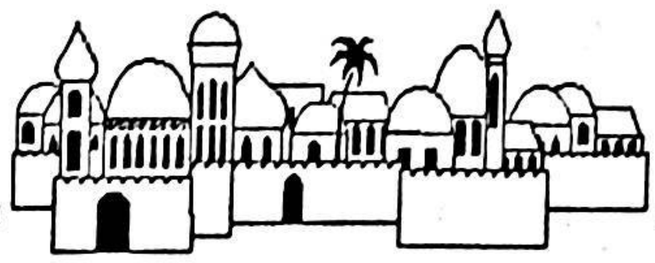

نەرسىلەر بىلەنلا كۈن ئۆتكۈزمەسلىكى لازىم". مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئادەمكە زىيانلىقلىكى نەرسە مەنئى قىلىنىدۇ"، "مەست قىلىدىغان نەرسىنىڭ ھەممىسى ھارامدۇر". شۇڭا ئىسلام قانۇنى مۇشۇ بەلگىلىمە بويىچە ئەپىۋون، مورفىن ۋە خېروئىن قاتارلىقلارنى چېكىشنى مەنئى قىلىدۇ.

5. يېقىن تۇغقانلارنىڭ نىكاھلىنىشنى چەكلەش

يېقىن تۇغقانلارنىڭ نىكاھلىنىشى ئاھالە ساپاسىغا تەسىر يەتكۈزىدىغان مۇھىم ئامىل بولغاچقا، كىشىلەر بۇنىڭغا ئەزەلدىن ئەھمىيەت بېرىپ كەلمەكتە. 1400يىل بۇرۇنلا«قۇرئان كەرىم»دە مۇسۇلمانلارنىڭ نىكاھلىنىشى ھەققىدە بەزى بەلگىلىمىلەر چىقىرىلغان: 1. يېقىن تۇغقانلار نىكاھلانماسلىق؛ 2. سۈت ئانىنىڭ يېقىن تۇغقانلىرى بىلەن نىكاھلانماسلىق؛3.قۇدا تۇغقانلار نىكاھلانماسلىق؛ 4.ئەرلىك ئايالالار بىلەن نىكاھلانماسلىق؛ 5. بىر تەرەپ زىناكار بولسا ئۇنىڭ بىلەن نىكاھلانماسلىق لازىم. ئالدىنقى ئۈچ تارماق يېقىن تۇغقانلارنىڭ، قۇدا ـ تۇغقانلارنىڭ نىكاھلىنىشىنى چەكلەشكە قارىتىلغان. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاتىلىرىڭلار ئالغان ئايالالارنى ئالماڭلار.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 22 ـ ئايەت

سىلەرگە ئانىلىرىڭلارنى، قىزلىرىڭلارنى، ھەمشىرەڭلارنى، ئاتاڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرىنى، ئاناڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرىنى، قېرىندىشىڭلارنىڭ قىزلىرىنى، ھەمشىرەڭلارنىڭ قىزلىرىنى، سۈت ئانىلىرىڭلارنى، سىلەر بىر يەردە بولغان ئايالىرىڭلارنىڭ(باشقا ئەردىن بولغان) ئۆيۈڭلاردا تەربىيەلەنگەن قىزلىرىنى(بۇ شەرت ئەمەس، ئۆيدە تەربىيەلەنمىگەن بولسىمۇ) ئېلىش ھارام قىلىندى، يەنە ئۆز پۇشتىڭلاردىن بولغان بالىلىرىڭلارنىڭ ئايالىرىنى ئېلىشىڭلار ۋە ئىككى ھەمشىرىنى بىرلا ۋاقىتتا ئەمرىڭلاردا ساقلىشىڭلار ھارام قىلىندى.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 23 ـ ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئىسلامدا شېلىك مۇناسىۋەت قانداشلىققا ئوخشاش، نىكاھتا ئوخشاشلا ھارام ھېسابلىنىدۇ".

«قۇرئان كەرىم»دە ئەينى ۋاقىتتا يەنە مۇنداق بەلگىلەنگەن:

زىنا قىلغۇچى ئايالالار مۆمىنلەرگە ھارام قىلىندى.

ـــسۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

بۇنداق قىلىش ھەر خىل جىنسىي كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈندۇر.

6.ھەيز مەزگىلىدە بىللە بولۇشنى چەكلەش

ھازىرقى زامان تېببىي ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، ھەيز كەلگەندە بىللە

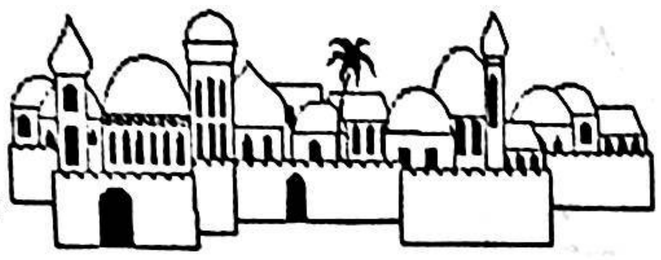

بولۇش زىيانلىق، ھەيز مەزگىلىدە بىللە بولغاندا ئاسانلا سۈيدۈك يولى سىستېمىسى ۋە بالىياتقۇدا يۇقۇملىنىش پەيدا بولىدۇ ۋە بىر-بىرىگە B تىپلىك جىگەر يالۇغى قاتارلىق كېسەللىكلەرنى يۇقتۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

(ئى مۇھەممەد!)ئۇلار سەندىن ھەيز توغرۇلۇق(يەنى ھەيزدار ئايال بىلەن جىنسى ئالاقە قىلىشنىڭ دۇرۇسلۇقى ياكى دۇرۇس ئەمەسلىكى توغرۇلۇق)سورايدۇ. ئېيتقىنكى، ھەيز زىيانلىقتۇر(يەنى ھەيز مەزگىلىدە جىنسىي ئالاقە قىلىش ئەر-خوتۇن ھەر ئىككىسگە زىيانلىقتۇر)، ھەيز مەزگىلىدە ئايالىرىڭلاردىن نېرى تۇرۇڭلار، ھەيزدىن پاك بولغۇچە ئۇلارغا يېقىنچىلىق قىلماڭلار، پاك بولغاندا، ئۇلارغا ئاللاھ بۇيرۇغان جايدىن يېقىنچىلىق قىلىڭلار.

ـــــسۇرە«بەقەرە»(2-سۇرە)، 222-ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "سىلەر ھەيز مەزگىلىدىكى ئاياللار بىلەن جىنسىي ئالاقە قىلمىساڭلارلا، ھەممە ئىش ئۆز جايىدا بولىدۇ".

7.خوتۇننى قانداق تاللاش توغرىسىدا تەلىم

«قۇرئان كەرىم»دە پەزىلەتلىك، مېھرىلىك، ئاقكۆڭۈل ئايالنى خوتۇنلۇققا ئېلىش كۆپ قېتىم ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مەسىلەن:

مۆمىنلەردىن بولغان ئەفەندە ئاياللار، سىلەردىن ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەر(يەنى يەھۇدىيلار ۋە ناسارالار)دىن بولغان ئەفەندە ئاياللار سىلەرگە ھالالدۇر.

ـــــسۇرە«مائىدە»(5-سۇرە)، 5-ئايەت

ياخشى ئايالالار ئىتائەت قىلغۇچىلاردۇر، ئەرلىرى يېنىدا بولمىغان چاغلاردا ئاللاھنىڭ پاناھىدا ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرىنى ساقلىغۇچىلاردۇر.

ـــــسۇرە«نىسا»(4-سۇرە)، 34-ئايەت

ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر، ئايالالارنىڭ ۋە ياخشى قۇل ۋە چۆرىلىرىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار.

ـــــسۇرە«نۇر»(24-سۇرە)، 32-ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دە، خوتۇن تاللىغاندا، ئۇنىڭ دىنىي ئېتىقادىغا، پەزىلەتلىك، چىرايلىق بولۇشىغا ئەھمىيەت بېرىشلا ئەمەس، بەلكى ئىلگىرى كىتاب بېرىلگەنلەردىن بولغان ئەفەندە ئاياللار بىلەن ياكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان مۇشرىك ئايالالار بىلەن قوشۇلۇشمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلغان. بۇنداق قىلىش ئۆز مىللىتىنىڭ ئاھالە ساپاسىنى ئۆستۈرۈشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىشىلەر ئايال كىشىنى تۆت نەرسىگە قاراپ ئالىدۇ:ئۇنىڭ بايلىقىغا، ئۇنىڭ چىرايىغا، ئۇنىڭ نەسەبىگە ۋە ئۇنىڭ دىيانىتىگە. سەن دىيانەتلىكنى تاللىغىن، بولمىسا زىيان تارتىسەن"(بۇخارى توپلىغان).

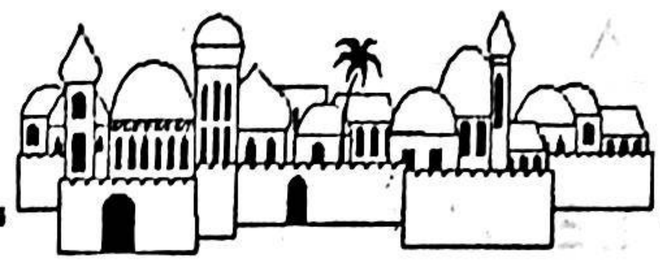

8. هاملىدار بولۇش ۋە هاملىنىڭ يېتىلىشى

مەنىدىن هاملىدار بولۇش توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاه بىر جۈپىنى — ئەركەك بىلەن چىشىنى يارىتتى، ئېتىلىپ چىققان مەنىدىن(يارىتتى).

— سۈرە«نەجىم»(53 - سۈرە)، 45 — 46 - ئايەتلەر

ئاللاه سىلەرنى ئانىڭلارنىڭ قارنىدا بىر هالەتتىن يەنە بىر هالەتكە تەرەققىي قىلدۇرۇپ(يەنى ئابىمەنى، ئاندىن لەختە قان، ئاندىن گۆش باسقۇچلىرىغا بۆلۈپ)، ئۈچ قاراڭغۇلۇق(يەنى بالا هەمراهىنىڭ پەردىسى، بەچچىدان ۋە ئانىنىڭ قورسىقى)ئىچىدە يارىتىدۇ.

— سۈرە«زۇمەر»(39 - سۈرە)، 6 - ئايەت

بىز سىلەرگە (ئاللاهنىڭ قۇدرىتىنى بايان قىلىش ئۈچۈن ئاتاڭلار ئادەم ئەلەيهىسسالامنى)تۇپراقتىن، ئۇنىڭ ئەۋلادىنى(ئالدى بىلەن)ئابىمەنىدىن، ئاندىن لەختە قاندىن، ئاندىن شەكىلگە كىرگۈزۈلگەن ۋە كىرگۈزۈلمىگەن پارچە گۆشتىن يارىتتۇق. بىز خالىغان ئادەمنى بەچچىدانىدا مۇئەييەن مۇددەتكىچە قالدۇرىمىز، ئاندىن سىلەرنى(ئانىڭلارنىڭ قارنىدىن)بوۋاقلىق هالىتىڭلاردا چىقىرىمىز(ئاندىن سىلەرنى ئاستا - ئاستا كۈچ - قۇۋۋەتكە تولدۇرىمىز). سىلەر(كامالەت يېشى)قىران ۋاقتىڭلارغا يېتىسىلەر، بەزىلىرىڭلار ياشلىقىڭلاردا ۋاپات بولۇپ كېتىسىلەر، بەزىلىرىڭلار(ئىلگىرى)بىلگەندىن كېيىن هېچ نەرسىنى بىلمەس هالىتىڭلارغا قايتۇرۇلۇشىڭلار ئۈچۈن، ناهايىتى قېرىپ كەتكۈچە (هايات)قالدۇرۇلىسىلەر.

— سۈرە«هەج»(22 - سۈرە)، 5 - ئايەت

بىز ئىنسانىنى ئارىلاشما مەنى(يەنى ئەر بىلەن ئايالنىڭ مەنىسى)دىن يارىتتۇق، ئۇنى بىز(شەرىئەت تەكلىپلىرى بىلەن) سىنايمىز، شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇنى بىز(ئۇنى نازىل قىلغان ئايەتلىرىمىزنى ئاڭلىسۇن، كائىناتنى ياراتقۇچىنىڭ بىرلىكىگە دالالەت قىلىدىغان دەلىللەرنى كۆرسۇن دەپ) ئاڭلايدىغان، كۆرىدىغان قىلىپ يارىتتۇق.

— سۈرە«ئىنسان»(76 - سۈرە)، 2 - ئايەت

بۇنداق ئاۋۇال ئاڭلايدىغان(هامىلە بەش ئايلىق بولغاندا)، كېيىن كۆرىدىغان (تۇغۇلۇپ ئۇچ كۈن بولغاندا) قائىدە هامىلە تەسىرچانلىقى ئۈچۈن ماددىي ئاساس يارىتقان.

9. بوۋاقنىڭ تۇغۇلۇشى ۋە ئانا سۈتى بىلەن بېقىلىشى

«قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلىنىشچە، بۇ ئۇى مەرىيەم ئىيسانى تۇغقان چېغىدا: تولغاقنىڭ قاتتىقلىقى ئۇنى(يۆلىنىۋېلىش ئۈچۈن)بىر خورما دەرىخىنىڭ

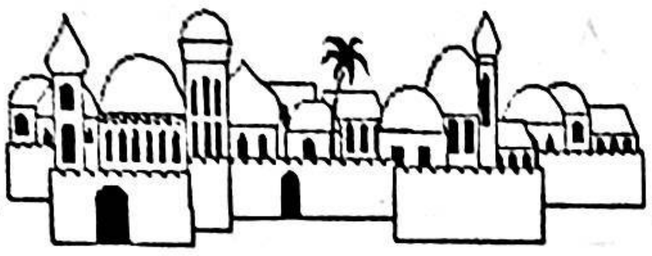

يېنىغا كېلىۋېلىشقا مەجبۇر قىلدى. مەريەم ئېيتتى: «كاشكى، مەن بۇگۈندىن ئىلگىرى ئۆلۈپ كەتكەن بولسامچۇ! كىشىلەر تەرىپىدىن ئۇنتۇلۇپ كەتكەن(ئەرزىمەس) نەرسىگە ئايلىنىپ كەتسەمچۇ!». جىبرىئىل ئۇنىڭغا خورما دەرىخىنىڭ ئاستىدىن نىدا قىلىدى: «غەم قىلمىغىن، پەرۋەردىگارىڭ سېنىڭ ئاستىڭدىن(ئېقىپ تۇرىدىغان) بىر ئېرىقنى پەيدا قىلدى. خورما دەرىخىنى ئۆز تەرىپىڭگە ئىرغىتقىن، ئالدىڭغا پىشقان يېڭى خورمىلار تۆكۈلىدۇ.

ـــسۈرە«مەريەم»(19 ـ سۈرە)، 23—25 ـ ئايەتلەر

هازىرقى زامان تېببىي ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە، خورما هەققەتەن قۇۋۋەت، قان بېرىدۇ، بالىياتقۇنى قورۇيدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە بۇۋاقنى ئېمىتىش هەققىدە توختالغاندا مۇنداق دېيىلگەن:

ئانىلار(بالىلارنى ئېمىتىش مۇددىتىدە)تولۇق ئېمىتمەكچى بولسا، تولۇق ئىككى يىل ئېمىتىشى لازىم.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 233 ـ ئايەت

بالىنى ئانا سۈتى بىلەن بېقىشنى تەشەببۇس قىلىش هازىرقى زامان «ئانا ـ بۇۋاق ساغلاملىقى قانۇنى»غا مۇۋاپىق كېلىدۇ.

10. (ئەر ـ ئايال) ئاھالە نىسبىتىنى تەڭشەش

«قۇرئان كەرىم»دە ئۇغۇللارنى ساقلاپ، قىزلارنى تاشلاش مەنئى قىلىنغان:

ئۇلارنىڭ بىرەرسىگە(خوتۇنىنىڭ)قىز تۇغقانلىقى خۇش خەۋىرى يەتكۈزۈلسە، چىرايى ئۆزگىرىپ، غەزەپناك بولۇپ كېتىدۇ. يەتكۈزگەن يامان خەۋەردىن قورقۇپ، ئۆز قەۋمىگە كۆرۈنمەي يوشۇرۇنۇۋالىدۇ. ئاندىن ئۇ نومۇسقا چىداپ قىزنى ساقلاپ قالامدۇ؟ ياكى ئۇنى توپا ئاستىغا(تىرىك)كۆمەمدۇ؟(شۇ هەقتە ئويلىنىدۇ)ئۇلارنىڭ هۆكمى(يەنى ئۇغۇللارنى ئۆزلىرىگە نىسبەت بېرىپ، قىزلارنى ئاللاهقا نىسبەت بېرىشى)هەقىقەتەن نېمىدېگەن قەبىھ!

ـــسۈرە«نەهل»(16 ـ سۈرە)، 58—59 ـ ئايەتلەر

ئەينى زاماندا ئەرەب جەمئىيىتىدە سودا كاساتلىقى يۈز بېرىپ، ئۇرۇش توختىماي، تۇرمۇش مۇشكۈللىشىپ، تالاپەت(ئاساسەن ئەرلەر) ناھايىتى زور بولغانىدى، شۇڭا دۆلەتنى قوغداش يۈزىسىدىن ئوغۇلنى ساقلاپ، قىزنى تاشلايدىغان يامان ئادەت سىڭىپ قالغان. شۇڭا قۇرئاندا يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

(سىلەرچە ياخشى هېسابلانغان)ئوغۇل بالا سىلەرگە خاس بولۇپ، (سىلەرچە يامان هېسابلانغان)قىز بالا ئاللاهقا خاسمۇ؟

سۈرە«نەجىم»(53 ـ سۈرە)، 21 ـ ئايەت

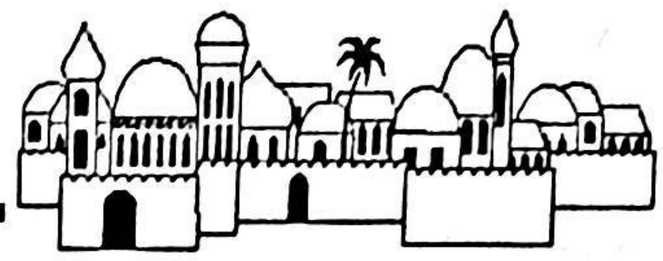

11. كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش

كېسەللىكنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش توغرىسىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بايانلىرى خېلى كۆپ، مەسىلەن ئېيتايلۇق: "ئاللاھ تائالا پاكىزدۇر، ئۇ پاكىزلىقنى ياقتۇرىدۇ"، "ئاشقازان ھەممە كېسەللىكنىڭ كانى، تىزگىنلەش ھەممە دورىنىڭ ئەۋزىلى، ھەرقانداق كېسەللىكنى داۋالاش ئۇسۇلى بولىدۇ"، "يۇقۇملۇق كېسەللىك ئاللاھ ئىلگىرىكىلەرگە كەلتۈرگەن ئاپەت. بىرەر جايدا ۋابا يۈز بەرگەنلىكىنى ئاڭلىساڭلار، ئۇ جايغا كىرمەڭلار، سىلەر بار جايدا ۋابا يۈز بەرگەن بولسا، ئۇ يەردىن چىقىپ كەتمەڭلار". مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاممىۋى سورۇنلاردا تۆكۈرۈشنى مەنئى قىلىشنىمۇ ئېيتقان: "مەسچىتلەردە يەرگە تۆكۈرۈش زور خاتالىق".

12. ئوخشاش جىنس ئىشقىۋازلىقنى مەنئى قىلىش

ئوخشاش جىنس ئىشقىۋازلىقنى مەنئى قىلىش ئۈستىدە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

لۇتىنى(ئەھلى سەمۇدقا پەيغەمبەر قىلىپ ئەۋەتتۇق)، ئۆز ۋاقتىدا ئۇ ئۆز قەۋمىگە(ئۇلارنى ئەيىبلەش يۈزىسىدىن) مۇنداق دېگەندى:"سىلەر شۇنداق قەبىھ ئىشنى قىلامسىلەر؟ مۇنداق قەبىھ ئىشنى سىلەردىن ئىلگىرى جاھان ئەھلىدىن ھېچقانداق ئادەم قىلمىغانىدى. سىلەر ھەقىقەتەن ئاياللارنى تاشلاپ قويۇپ، ئەرلەر بىلەن جىنسىي تەلۈكلارنى قاندۇرۇسىلەر، سىلەر ھەقىقەتەن ھەددىدىن ئاشقۇچى قەۋمسىلەر".

——سۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 80 — 81 ـ ئايەتلەر

شەكسىزكى، بۇ ئوخشاش جىنس ئىشقىۋازلىرىنى قاتتىق ئەيىبلەشتۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەر ـ ئاياللار قالايمىقان مۇناسىۋەتتە بولۇشنى ۋە غەيرىي جىنسىي قىلمىشلارنى مەنئى قىلىش ھەققىدە مۇنداق دېگەندى: "ئاشۇ ئەللەردە كىشىلەر شۇنداق زىناخور، شەرمەندە ـ نومۇسسىز بولۇپ ھەددىدىن ئېشىپ كەتتىكى، ئۇ يەردە ۋابادىن باشقا، يەنە بەزى ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان كېسەللىكلەر كېلىپ چىقىدۇ". مەسىلەن ئالساق، ئەيدىز كېسىلى ئەنە شۇنداق ئۇلارنىڭ ئەجدادلىرىمۇ ئاڭلاپ باقمىغان كېسەللىكتۇر. «سەھىھۇلبۇخارى»دا يەنە:"ئايال بىلەن ئايال بىر تۆشەكتە ياتمىسۇن" دېيىلگەن ھەمدە ئاۋۋال ھامىلدار بولۇپ، ئاندىن نىكاھلىنىش ھارام قىلىنغان.

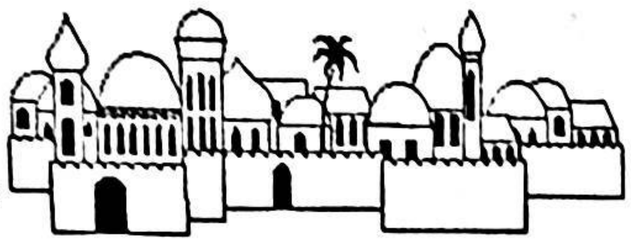

«قۇرئان كەرىم»دىكى كۆز، قۇلاق ھەققىدىكى ئاجايىپ بايانلار

مۇختەر ياقۇپ

بسم‌الله‌الرحمان‌الرحيم

«قۇرئان كەرىم»دە، مەيلى قايسى ئايەتتە بولمىسۇن "ئاڭلاش" سۆزى "كۆرۈش" سۆزىنىڭ ئالدىدا كەلگەن، "ئاڭلاش" سۆزى ۋە ئۇنىڭدىن ياسالغان ياسالما سۆزلەر «قۇرئان كەرىم»دە 227 قېتىم ئۇچرىسا، "كۆرۈش" سۆزى ۋە ئۇنىڭدىن ياسالغان سۆزلەر 148 قېتىم ئۇچرايدۇ؛ "كۆز"، "قۇلاق" بايان قىلىنغان ئايەتلەردە "قۇلاق" سۆزى "كۆز" سۆزىنىڭ ئالدىدا كېلىدۇ.

تۆۋەندىكى ئايەتلەرگە نەزەر سالايلى:

(ئىنسان قىيامەت كۈنى) قۇلاق، كۆز، دىل(يەنى سەزگۈ ئەزالىرى)نىڭ قىلمىشلىرى ئۈستىدە ھەققەتەن سۇئال-سوراق قىلىنىدۇ.

ـــ سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 36-ئايەت

سىلەر ئۈچۈن قۇلاقلارنى، كۆزلەرنى ۋە يۈرەكلەرنى ياراتتى، سىلەر بەك ئاز شۈكۈر قىلىسىلەر. 115

ـــ سۈرە«سەجدە»(32-سۈرە)، 9-ئايەت

(...نېمەتلەرنى بەرگۈچى ئاللاھنى تونۇشى ئۈچۈن) ئۇلارغا قۇلاق، كۆز، قەلبلەرنى بەردۇق. ئۇلار ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىنكار قىلغانلىقلىرى ئۈچۈن، ئۇلارنىڭ قۇلاقلىرى، كۆزلىرى، دىللىرى ئۇلاردىن (ئاللاھنىڭ ئازابىدىن) ھېچ نەرسىنى دەپئى قىلمىدى، ئۇلار مەسخىرە قىلغان ئازاب ئۇلارغا نازىل بولدى.

ـــ سۈرە«ئەھقاف»(46-سۈرە)، 26-ئايەت

(ئى مۇھەممەد! مۇشرىكلارغا) ئېيتقىنكى،"...سىلەرنىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قابىلىيىتىڭلارنى كىم باشقۇرىدۇ؟...".

ـــ سۈرە«يۇنۇس»(10-سۈرە)، 31-ئايەت

ئۇلار(ھەقنى) ئاڭلاشقا ۋە (ھەقنى) كۆرۈشكە قادىر بولالمايدۇ.

ـــ سۈرە«ھۇد»(11-سۈرە)، 20-ئايەت

بىز (ئۇنى نازىل قىلغان ئايەتلىرىمىزنى ئاڭلىسۇن، كائىناتنى ياراتقۇچىنىڭ بىرلىكىگە دالالەت قىلىدىغان دەلىللەرنى كۆرسۇن دەپ) ئاڭلايدىغان، كۆرىدىغان قىلىپ ياراتتۇق.

ـــ سۈرە«ئىنسان»(76-سۈرە)، 2-ئايەت

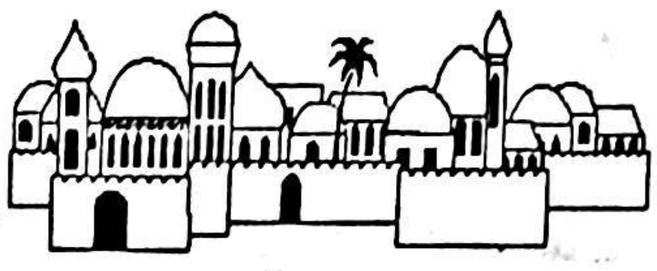

ئۇلارنى(ھەقنى ئاڭلاشتىن) گاس قىلدى، (ھىدايەت يولىنى كۆرۈشتىن) كور قىلدى.

ـــــسۈرە« مۇھەممەد»(47 ـ سۈرە)، 23 ـ ئايەت

ئۇلار گاستۇر(يەنى گاس ئاڭلىمىغاندەك، ياخشىلىقنى ئاڭلىمايدۇ)، گاچىدۇر(يەنى گاچا سۆزلىيەلمىگەندەك، ياخشى ئىشنى سۆزلىيەلمەيدۇ)، كوردۇر(يەنى كور بولۇپ قالغاندەك،توغرا يولنى كۆرمەيدۇ)، شۇڭا ئۇلار (گۇمراھلىقتىن) قايتمايدۇ.

ـــــسۈرە« بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 18 ـ ئايەت

ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ ئايەتلىرى بىلەن ۋەز ـ نەسىھەت قىلىنسا، گاس، كور بولۇۋالمايدۇ.

ـــــسۈرە« فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 73 ـ ئايەت

ئىمان ئېيتمايدىغانلارنىڭ قۇلاقلىرى(قۇرئاننى ئاڭلاشتىن) ئېغىردۇر (يەنى قۇرئاننىڭ دەۋىتىگە قۇلاق سالمىغانلارنىڭ ۋە ئۇنىڭدىن يۈز ئۆرۈگەنلەرنىڭ گويا قۇلاقلىرى ئېغىردۇر)، قۇرئان ئۇلارنىڭ(دىللىرىغا) كورلۇقتۇر(يەنى ئۇلار ھىدايەت نۇرىنى كۆرمەيدۇ).

ـــــسۈرە« فۇسسىلەت»(41 ـ سۈرە)، 44 ـ ئايەت

ئاللاھ خالىسا ئىدى، ئۇلارنى ئاڭلاش ۋە كۆرۈش قۇۋۋىتىدىن ئەلۋەتتە مەھرۇم قىلاتتى. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەر نەرسىگە قادىردۇر.

ـــــسۈرە« بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 20 ـ ئايەت

شۇبھىسىزكى، (نۇھنىڭ زامانىدا) چوڭ سۇ يامراپ كەتكەن چاغدا، سىلەرنى(يەنى ئەجدادىڭلارنى) بىز كېمىگە سالدۇق، سىلەرگە ئۇنى ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن، تۇتۇۋالىدىغان قۇلاقلارنىڭ تۇتۇۋېلىشى ئۈچۈن(بىز شۇنداق قىلدۇق).

ـــــسۈرە« ھاققە»(69 ـ سۈرە)، 11 — 12 ـ ئايەتلەر

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى،"ئېيتىپ بېقىڭلارچۇ، ئەگەر ئاللاھ سىلەرنىڭ قۇلىقىڭلارنى گاس، كۆزۈڭلارنى كور قىلىپ قويسا، دىللىرىڭلارنى پېچەتلىۋەتسە(يەنى سىلەرنى ھېچ نەرسىنى چۈشەنمەيدىغان قىلىپ قويسا)، ئۇلارنى ئاللاھتىن باشقا يەنە قايسى ئىلاھ ئەسلىگە كەلتۈرەلەيدۇ".

ـــــسۈرە« ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 46 ـ ئايەت

ئەنە شۇ كىشىلەر ئاللاھ تەرىپىدىن دىللىرى، قۇلاقلىرى ۋە كۆزلىرى پېچەتلىۋېتىلگەن كىشىلەردۇر، ئەنە شۇلار غاپىللاردۇر.

ـــــسۈرە« نەھل»(16 ـ سۈرە)، 108 ـ ئايەت

ئۇلار بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا كەلگەن كۈندە(قىيامەت كۈنىدە)

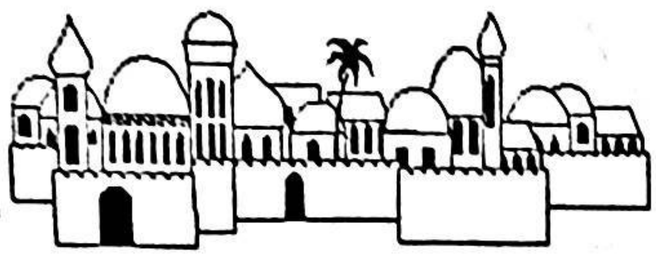

قۇلاقلىرى تازا ئاڭلايدىغان، كۆزلىرى تازا كۆرىدىغان بولىدۇ، لېكىن زالىملار بۇگۈن(يەنى بۇ دۇنيادا) روشەن گۇمراھلىقتىدۇر.

ـــــسۈرە«مەريەم»(19 ـ سۈرە)، 38 ـ ئايەت

يۇقىرىدا مىسال كەلتۈرۈلگەن ئايەتلەردىن باشقا يەنە نۇرغۇن ئايەتلەردە "قۇلاق" سۆزى ھەم ئىنساننىڭ ئاڭلاش سېزىمى رەت جەھەتتە "كۆز" سۆزى ھەم كۆرۈش سېزىمىنىڭ ئالدىدا كېلىدۇ. نېمە ئۈچۈن ھەممىنى بىلگۈچى بەرھەق ئاللاھ "قۇلاق" ۋە "ئاڭلاش" سېزىمىنى "كۆز" ۋە "كۆرۈش" سېزىمىنىڭ ئالدىدا بايان قىلىدۇ؟

بىز نەزىرىمىزنى ئىلىم ـ پەن ئالىملىرىنىڭ بۇ ھەقتىكى تەتقىقات نەتىجىلىرىگە، ئىلمىي پاكىتلارغا سېلىپ باقايلى:

تۆرەلمەشۈناسلىق ئىلمىنىڭ تەكشۈرۈپ ئېنىقلىشىچە، ئىنساننىڭ ئاڭلاش ۋە كۆرۈش ئەزالىرى بىرلا ۋاقىتتا تۆرىلىدۇ، ھامىلە تۆرىلىپ ئۈچ ھەپتە بولغاندا قۇلاق ئاساسى تاختىسى يېتىلىدۇ، بۇ ئاڭلاش ئورگىنىنىڭ يېتىلىشىنىڭ باشلىنىشى. تۆت ھەپتە بولغاندا كۆزنىڭ ئاساسى تاختىسى يېتىلىدۇ، بۇ ۋاقىتتا ئىچكى قۇلاق تەرەققىي قىلغان ھالغا كېلىدۇ. تۆت ھەپتە بولغاندا قۇلاق قۇلۇلىسى يېتىلىشكە باشلاپ سەككىز ھەپتە بولغاندا مۆكەممەل ئاڭلاش ئويمىنى شەكىللىنىدۇ. 21 ھەپتە بولغاندا ھامىلىنىڭ قۇلاق قۇلۇلىسى قېتىشىپ بولىدۇ، بۇ ۋاقىتتا ئاڭلاش تۈگىنىدىكى يۆگۈلمەچ قىسىم يېتىلىدۇ. بەش ئاي بولغاندا ھامىلىنىڭ ئىچكى قۇلاق قىسمى ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرالىغۇدەك دەرىجىگە بارىدۇ. تاشقى قۇلاق 10 ھەپتىدىن 20 ھەپتىگىچە بولغان ئارىلىقتا يېتىلىپ ئىچكى قۇلاققا تۈتىشىدۇ. قۇلاق سۈپرىسى 32 ـ ھەپتىسى(ھامىلە سەككىز ئايلىق بولغاندا) ئۆسۈپ يېتىلىدۇ.

نېرۋا تالالىرى يېتىلىپ 10 ـ ھەپتىگە بارغاندا ئاندىن ئۈنۈملۈك كۆرۈش نېرۋىلىرىنىڭ غىدىقلىنىشىنى ئۆتكۈزىدۇ. 25 ـ ھەپتىگە بارغاندا نۇرلۇق پەردە يېتىلىدۇ، 26 ـ ھەپتىسى بوۋاقنىڭ كۆزى ئېچىلىدۇ.

دېمەك، ئىچكى قۇلاق بەش ئايدا تولۇق يېتىلىدۇ ھەم ئاڭلاش سەزگۈ نېرۋىلىرى غىدىقلىنىشىنى قوبۇل قىلالايدۇ. ئەمما، كۆز ئالمىسى بىلەن كۆرۈش پەردىسى(نۇرلۇق پەردە) يەتتە ئايدا يېتىلىدۇ ھەم ئېچىلىدۇ. بىراق كۆز بالىياتقۇ ئىچىدە ھېچنەرسىنى كۆرەلمەيدۇ، ئەمما قۇلاق ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ. ئېنىق قىلىپ ئېيتقاندا، ھامىلە ئانىسىنىڭ يۈرەك سوقۇشى، ئۆچەي ھەرىكەتلىرىنى ئاڭلىيالايدۇ. ھامىلىنىڭ ئاۋازلارنى ئاڭلىشىدا تۆرەلمە ئاڭلاش قىسمىدىكى ئۈششاق سۆڭەكلەر ھەم ئوتتۇرا، سىرتقى قۇلاققا تولغان باش سۈيۇقلۇقى مۇھىم رول ئوينايدۇ(ئاۋاز ئۆتكۈزۈپ بېرىش رولىنى ئوينايدۇ). بالىياتقۇ ئىچىدە

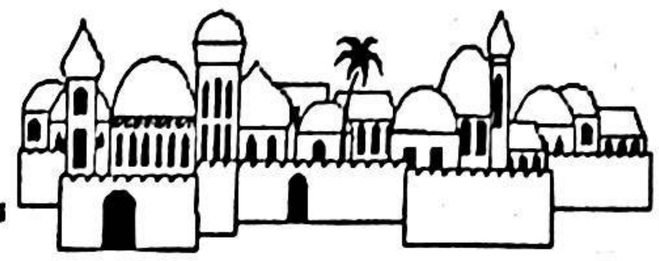

هاملىنىڭ شەيئىلەرنى كۆرەلمەسلىكى بالىياتقۇ ئىچىنىڭ قاراڭغۇ بولۇشى بىلەنلا مۇناسىۋەتلىك بولماستىن، يەنە بوۋاقنىڭ كۆرۈش پەردىسىنىڭ ھەم كۆرۈش نېرۋىلىرىنىڭ مۇكەممەل يېتىلمىگەنلىكى بىلەنمۇ زىچ مۇناسىۋەتلىك.

بوۋاق يېڭى تۇغۇلۇپ بىر نەچچە كۈندىن كېيىن، تېرە توقۇلمىلىرىدا، شۇنداقلا ئوتتۇرا ۋە تاشقى قۇلاقتا قېلىپ قالغان باش سۈيىنىڭ قالدۇقلىرىنى سىڭدۈرۈۋالىدۇ(قالدۇق باش سۈيۇقلۇقى ئاستا-ئاستا قۇرۇيدۇ). ئاندىن كېيىن بوۋاق ھاۋانىڭ ۋاستىسى بىلەن ئاۋازلارنى سەزگۈر ھالدا ئاڭلايدۇ.

ھەيران قالارلىق بىر ئىش شۇكى، پەقەت ئادەمدىن ئىبارەت بۇ جانلىقلار بالىياتقۇ ئىچىدە تۇرۇپمۇ ئاۋازنى ئاڭلىيالايدۇ. لېكىن، ھايۋانلار تۇغۇلۇپ مەلۇم كۈندىن كېيىن ئاندىن ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ.

ئىنسان تۆرىلىپ(ھامىلە) تۆت ئايلىق بولغاندا ئاۋازلارنى ئاڭلىيالسا، مۇشۇك بالىسى تۇغۇلۇپ 5-، 6-كۈنلىرى، توشقان بالىسى تۇغۇلۇپ 7-كۈنلىرى، ئىت كۈچۈكى تۇغۇلۇپ 10-كۈنلىرى، بۇلغۇن بالىسى تۇغۇلۇپ 30-كۈنلىرى، چاشقان بالىسى تۇغۇلۇپ 50-كۈنلىرى ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ. ئۇلارنىڭ تۇغۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا كۆرۈش قۇۋۋىتى ئىنتايىن ئاجىز بولۇپ، تىلغا ئالغۇچىلىكى يوق.

بوۋاق قاراڭغۇ بىلەن يورۇقلۇقنى ئىنتايىن تەس پەرقلەندۈرىدۇ ياكى شەيئىلەرنى تەسرەك كۆرىدۇ. بوۋاقنىڭ كۆزى ئىنتايىن تەۋرىنىشچان بولغاچقا بىر شەيئى ئۇستىدە مەركەزلىشەلمەيدۇ. تۇغۇلۇپ 3-ئايغا بارغاندا ئاندىن ئۇ ئاتا-ئانىسىنى ياكى سۈت شىشىسىنى كۆرەلەيدۇ ھەم ئۇلارنىڭ ھەرىكىتىگە تىكىلىپ قارىيالايدۇ. تۇغۇلۇپ 6-ئايغا بارغاندا، ئۇ ئەتراپىدىكى ئادەملەرنىڭ چىرايىنى پەرق ئېتەلەيدۇ، لېكىن يىراقنى كۆرەلمەيدۇ، ئون ياشقا كىرگەندە كۆرۈش سەزگۈسى تەرەققىي قىلىشتىن توختايدۇ.

بوۋاق بالىياتقۇ ئىچىدە بەش ئايلىق بولغاندىلا ئاۋازنىڭ تەسرىگە ئۇچراشقا باشلايدۇ، نەتىجىدە مېڭە پوستلاق قەۋىتىنىڭ ئاڭلاش رايونىنىڭ يوشۇرۇن ئىقتىدارى ئاۋازلارنىڭ تەسىرىدە يېتىلىشىنى، مۇكەممەللىشىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بىراق بوۋاقنىڭ كۆرۈش مەركىزىي تۈگۈنى بوۋاق تۇغۇلغاندىن كېيىن ئاندىن غىدىقلىنىشقا ئۇچرايدۇ. شۇڭا بوۋاقلارنىڭ رەسىم، خەرىتە قاتارلىق بىلىم-ئۇچۇرلارنى كۆرۈپ خاتىرىسىدە ساقلاپ قېلىشىدىن يېقىملىق مۇزىكا، ناخشا(ئەللەي ناخشىلىرى)، شېئىرلارنى ئاڭلاپ خاتىرىسىدە ساقلاپ قېلىشى ئاسان بولىدۇ(بوۋاق بالىلار بۇ خىل ئۇچۇرلارنى ئېسىدە ساقلاپ قالالايدۇ. قۇلاق ئارقىلىق ئېرىشكەن ئۇچۇرلارنىڭ بالىغا تەسىرى چوڭقۇر بولىدۇ. شۇڭا دۆلىتىمىز ئىچى ۋە سىرتىدىكى مۇتەخەسسىسلەر بالىنى ھامىلە چېغىدىن باشلاپلا

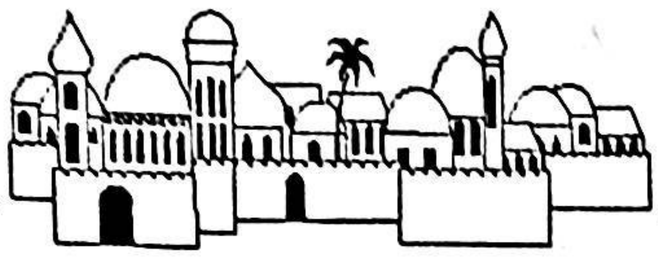

تەربىيلەشنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇنىڭدا ئىنسانىنىڭ ئاڭلاش سەزگۈسىنىڭ رولىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلىنىشى مۇھىم مەقسەت قىلىنغان). شۇڭا سۈرە«ھاققە» (69 - سۈرە)نىڭ11ـــ12 - ئايەتلىرىدە قۇدرەتلىك ئاللاھ مۇنداق خىتاب قىلىدۇ:

شۇبھىسىزكى، (نۇھنىڭ زامانىدا) چوڭ سۇ يامراپ كەتكەن چاغدا، سىلەرنى(يەنى ئەجدادىڭلارنى) بىز كېمىگە سالدۇق، سىلەرگە ئۇنى ئىبرەت قىلىش ئۈچۈن، تۇتۇۋالىدىغان قۇلاقلارنىڭ تۇتۇۋېلىشى ئۈچۈن(بىز شۇنداق قىلدۇق).

ئىنساننىڭ مېڭە پوستلاق قەۋىتىنىڭ تىلنى چۈشىنىش دائىرىسى تەرەققىي قىلىپ ئاڭلاش سەزگۈ رايونىغا يېقىنلاشقان بولىدۇ. بۇ ئىككى دائىرىنىڭ مۇناسىۋىتى كۆرۈش سەزگۈ رايونىنىڭ مۇناسىۋىتىگە قارىغاندا تېخىمۇ زىچ. كۆرۈش سەزگۈ رايونى كىتاب ئوقۇش جەريانىدا مەلۇم ھەسسە قوشسىمۇ، لېكىن ئاڭلاش سەزگۈسىنىڭ مېڭىنىڭ تىلنى چۈشىنىش دائىرىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى تېخىمۇ قويۇق.

ئىنسانىنىڭ ئاڭلاش ئىقتىدارى كۆرۈش سەزگۈسىدىن بۇرۇنراق تەرەققىي قىلىدۇ ھەم پىشىپ يېتىلىدۇ، مۇكەممەللىشىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن تۆۋەندىكىلەرنى خۇلاسىلەش مۇمكىن:

1) تۆرەلمىنىڭ ئاڭلاش سەزگۈ سىستېمىسى كۆرۈش سەزگۈ سىستېمىسىغا قارىغاندا بۇرۇن يېتىلىدۇ. ئاڭلاش سەزگۈسى ھامىلە بەش ئايلىق بولغاندا چوڭ ئادەمنىڭ ئاڭلاش سەزگۈ سىستېمىسى شەكىلگە كىرىدۇ. كۆرۈش سەزگۈ سىستېمىسى ئادەم 10 ياشقا كىرگەندىن كېيىن ئاندىن مۇكەممەللىشىپ پىشىپ يېتىلىدۇ.

2) تۆرەلمە (ھامىلە) بالىياتقۇدىكى چېغىدا ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ، ئەمما نۇر، سىزىقلارنى تۇغۇلغاندىن كېيىن پەرقلەندۇرەلەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە "ئاڭلاش" سۆزىنىڭ "كۆرۈش" سۆزىنىڭ ئالدىدا بايان قىلىنىشىنىڭ باشقا يەنە قانداق سەۋەبلىرى بار؟!

‹1› بىئولوگىيە ئىلمىنىڭ ئىسپاتلىشىچە: ئادەم ئۇخلاشتىن ئىلگىرى ئاۋۋال ئۇنىڭ كۆرۈش سەزگۈسى تورمۇزلىنىپ(ئاستا-ئاستا ئۆچۈپ)، ئاندىن كېيىن ئاڭلاش سەزگۈسى تورمۇزلىنىپ، ئىشتىن توختايدۇ. ئىنسان بىھوش بولغاندا، ئوكسىگېن يېتىشمىگەندە، سەكراتقا چۈشكەندە، مېڭىگە قان يېتىشمىگەن ئەھۋاللاردىمۇ ئاۋۋال كۆرۈش سېزىمى يوقلىپ، ئاندىن ئاڭلاش سېزىمى يوقلىدۇ.

‹2› ئايروپىلان ئۇچقۇچىلىرى ۋە ئالەم ئۇچقۇچىلىرى تېز سۈرئەت بىلەن يۇقىرى ئۆرلىگەندە كۆرۈش قۇۋۋىتىگە تەسىر يېتىپ مۇجمەل كۆرۈش قۇۋۋىتى

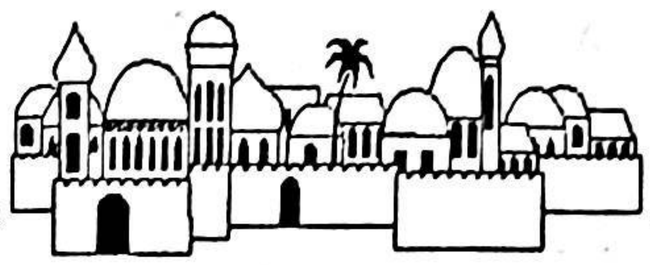

شەكىللىنىدۇ. ئەمما، ئاڭلاش ئىقتىدارى ھەرگىزمۇ يوقالمايدۇ. ئاڭلاش قۇۋۋىتى ئىنتايىن تۆۋەن سەۋىيىدە بولسىمۇ ساقلىنىپ قالىدۇ. ئالەم ئۇچقۇچىلىرى كۆرۈش قۇۋۋىتىدىن مەھرۇم قالغان ئەھۋالدىمۇ يەر يۈزى بىلەن بولغان ئالاقىسىنى داۋاملاشتۇرالايدۇ. ئادەتتە ئۇچقۇچىلار ئايروپىلان كۇنۇپكىلىرىنى ئىشلىتىشنى مەشىق قىلغاندا كۆزنى تېڭىپ قويۇپ مەشىق قىلىدۇ. بۇنداق بولۇشىمۇ يۇقىرى سۈرئەتتىكى ئايروپىلاننى باشقۇرۇش داۋامىدا جىسمانىي كۆزنىڭ رولى ئاجىزلىشىپ "ئەقىل كۆزى"نىڭ رولى كۈچىيىدىغانلىقىدىن بولغان.

‹3› ئادەم ئوخشاش بولمىغان يۆنىلىش، ئوخشاش بولمىغان تەرەپلەردىن كەلگەن ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ. لېكىن ئادەمنىڭ بېشى مۇقىم بىر ئورۇندا تۇرغاندا، ئۇنىڭ تەكشىلىكتىكى كۆرۈش بۇلۇڭى 180^0، تىكلىكتىكى كۆرۈش بۇلۇڭى 145^0 بولىدۇ. نۇر تۇز سىزىق بويىچە تارقالغاچقا، توسالغۇلاردىن، ئەگرى جايلاردىن ھەم سۇزۇك بولمىغان جىسىملاردىن ئۆتەلمەيدۇ، لېكىن ئاۋاز ھەر قايسى تەرەپلەرگە تارقىيالايدۇ. ئېگىز-پەس جايلاردىمۇ، قېلىن، ئېگىز تاملاردىمۇ تارقىيالايدۇ(ئۆتۈپ كېتەلەيدۇ). ئۆزىنى كۆرمىسەكمۇ ئاۋازىنى ئاڭلىيالايمىز. بالىسىنى يىتتۈرۈپ قويغان ئانا بىر توپ كىشىلەرنىڭ سۈرەن-چۇقانلىرى ئىچىدە ئۆز بالىسىنىڭ يىغلىغان ئاۋازىنى ئاڭلىيالايدۇ. ئىنسان ھەر خىل ئاۋازلارنى پەرقلەندۈرۈش ئىقتىدارىنى چېنىقتۇرسا، ئۇنىڭ ئېرىشىدىغان پايدىسىمۇ شۇنچە كۆپ بولىدۇ.

‹4› ئەگەر ئادەمنىڭ چوڭ مېڭىسى زەخمىلەنسە، كېسەل ئادەمنىڭ قۇلقى ئاڭلاش سېزىمىنى يوقاتمايدۇ. لېكىن كۆزنىڭ ئەھۋالى باشقىچە، ئەگەر مېڭە ئازراق زەخمىلەنسە، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى تۆۋەنلەيدۇ، ھەتتا يوقلىپ كېتىدۇ.

‹5› ئەگەر بوۋاق تۇغما گاس بولۇپ تۇغۇلسا ياكى تۇغۇلۇپلا گاس بولۇپ قالسا، ئۇ گاچا بولۇپ قالىدۇ. لېكىن، ئەما تۇغۇلسىمۇ قۇلاق ساق بولسا سۆزلىشىشنى ئۆگىنەلەيدۇ. بۇ يەردە بىز مۇنداق مىساللارنى كەلتۈرەلەيمىز:

ئۇيغۇر خەلقىنىڭ قاراخانىيلار دەۋرىدىكى مۇتەپەككۇر شائىرى ئەدىب ئەھمەد يۈكنەكى ئىككى كۆزى تۇغما ئەما بولسىمۇ، لېكىن بىزگە مەشھۇر دېداكتىك ئەسىرى «ئەتەبەتۈل ھەقايىق»(ھەقىقەتلەر ئىشىكى ياكى ھەقىقەتلەر بوسۇغىسى) نامىلىق مەشھۇر ئەسىرىنى قالدۇرغان؛ مىسىرلىق مەشھۇر ئالىم تاھا ھۈسەيىن تۇغما ئەما بولسىمۇ، لېكىن "قەلب كۆزى"گە، ئاللاھ ئاتا قىلغان بىر جۈپ قۇلىقىغا تايىنىپ دوكتورلۇق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن؛ سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مەشھۇر يازغۇچىسى ن. ئا. ئوستروۋسكىي ئىككى كۆزى ئەما ھالەتتىمۇ «پولات قانداق تاۋلاندى» نامىلىق رومانىنى يېزىپ چىققان. بۇلاردىن باشقا يەنە نۇرغۇن مەشھۇر شەخسلەر ئىككى قۇلقىغا تايىنىپ، ئەمالار يېزىقىنى ئۆگىنىپ قەلب

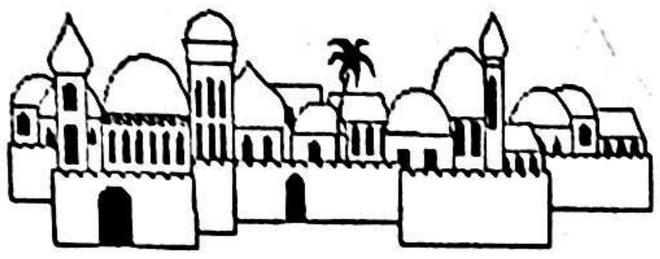

كۆزنىنى ئاچقان، ئىنسانىيەتكە زور ھەسسىلەرنى قوشقان. ئىسلام دۇنياسىدا ئەما ئالىم ۋە ھافىز(پۇتۇن قارى)لار ئاز ئەمەس.

«قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلار زېمىندا سەير قىلمىدىمۇ؟ شۇنىڭ بىلەن ئۇلار (يەنى سەير قىلىپ) چۈشىنىدىغان دىللارغا، ياكى ئاڭلايدىغان قۇلاقلارغا ئىگە بولمىدىمۇ؟ ھەقىقەتەن كۆزلەرلا كور بولمايدۇ، لېكىن كۆكرەكلەردىكى قەلبلەر كور بولىدۇ (يەنى ھەقىقي كورلۇق كۆزنىڭ كورلۇقى ئەمەس، دىلنىڭ كورلۇقىدۇر، كور ئادەم ئىبرەت ئالمايدۇ ھەم چۈشەنمەيدۇ).

ـــــسۈرە«ھەج»(22 ـ سۈرە)، 46 ـ ئايەت

‹6› ئىنساننىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتى تەبىئىيلا ئاجىزلىشىپ كەتسە ياكى يوقالسا، چوڭ مېڭە پوستلاق قەۋىتىدىكى كۆرۈش رايونى ـــ چوڭ مېڭىنىڭ ئەستە ساقلاش، ئانالىز قىلىش ۋە ئەقلي جەھەتلەردىكى قۇۋۋەتلىرىنى ئاشۇرىدۇ. لېكىن ئاڭلاش رايونى ئۇنداق قىلالمايدۇ. ئاڭلاش سېزىمى ئاجىزلىسا ياكى يوقالسا، چوڭ مېڭىنىڭ ئەستە ساقلاش، ئانالىز قىلىش ۋە ئەقلي قۇۋۋەتلىرى ئاشمايدۇ (بۇنىڭ سەۋەبى تېخى ئېنىقلانمىغان). بۇ ئىنساننىڭ ئاڭلاش سەزگۈسىنىڭ ئىنسان ھاياتىدا تېخىمۇ مۇھىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

‹7› ئىنساننىڭ ئاڭلاش سەزگۈسىدىن كەلگەن ئۇچۇرلار ئىنساننىڭ ئېسىدە ساقلىنىپ قالىدۇ، باشقا سەزگۈ ئەزالار ئارقىلىق ئېرىشكەن ئۇچۇرلارنىڭ ساقلىنىپ قېلىشى ھەم تەسىرى بۇنىڭغا يەتمەيدۇ.

‹8› كۆرۈش سەزگۈسى ئارقىلىق قوبۇل قىلىنىدىغان ئۇچۇرلار مىقدارى ئاڭلاش سەزگۈسى ئارقىلىق ئېرىشىدىغان ئۇچۇرلاردىن كۆپ بولسىمۇ، لېكىن ئاڭلاش سەزگۈسىدىن كەلگەن ئۇچۇرلار كىشىلەرنىڭ مېڭىسىدە تېخىمۇ كەڭ ھەم تېخىمۇ چوڭقۇر كۆزقاراش، تەسەۋۋۇر، ئۇقۇملارنىڭ شەكىللىنىشىدە مۇھىم رول ئوينايدۇ.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىنسانىنىڭ قەلبىنى ئېرىتىۋېتىدىغان مۇڭلۇق، تەسىرلىك قىرائىتى قەلبىمىزنى ئېرىتىپ بىزنى چوڭقۇر ئويغا سالىدۇ.

ئۇيغۇر خەلق ماقال ـ تەمسىللىرىدىكى:

ياخشى سۆز تاشنى يارار،

يامان سۆز باشنى (يارار).

ئادەم قۇلاقتىن سەمرىيدۇ،

ھايۋان تۇياقتىن (سەمرىيدۇ).

دېگەن ھېكمەتلىرىمۇ قۇلاقنىڭ مۇھىم رولى بايان قىلىنغان. تۇرمۇشىمىزدىن يەنە مىسال ئالساق: ئاۋازلىق كىنونىڭ تەسىرى ھەم ئۇنۇمى ئاۋازسىز كىنونىڭ

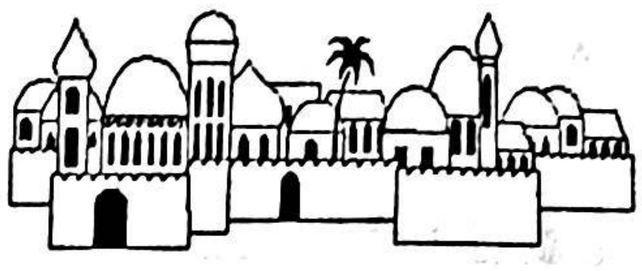

تەسىردىن كۈچلۈك بولىدۇ. ئىجتىمائىي ئالاقىدا ئىشلەتكەن تىلنىڭ ئاھاڭى، شېۋىسى ئوخشىمىسا باشقىلارغا بېرىدىغان تەسىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. مەزمۇنى بىر خىل بولسىمۇ، لېكىن شەكلى، ئاھاڭى ئوخشىمىغان سۆز ئوخشىمىغان ئۇنۇم پەيدا قىلىدۇ.

‹9› قۇلاق بارابان پەردىسىنىڭ سىرتقى قەۋىتى بىلەن ئۇچۇر قوبۇل قىلغۇچى چوڭ مېڭە ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىگە تايىنىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرىدىغان نەچچە مىليون قۇرۇلما بولغاچقا، ئۇ ئاڭلىغان ھەرخىل ئاۋازلارنى ئادەمنىڭ چوڭ مېڭىسىدە قايتا ئەكس ئەتتۈرەلەيدۇ ھەمدە ئاۋازلار ئارىسىدىكى سانسىزلىغان ئىنچىكە پەرقلەرنىمۇ پەرقلەندۈرەلەيدۇ. يەنە كېلىپ، ئاڭلىغان بارلىق ئاۋازلارنى، چوڭ مېڭە بىلەن نۇقسانسىز تۇتاشتۇرالايدۇ. ئالىملار شۇنداق قارايدۇكى: ئاڭلاش ئىقتىدارى ئەستە قالدۇرۇشتا ئىنتايىن مۇھىم رول ئوينايدىلا قالماستىن، بەلكى تەسەۋۋۇر قىلىش ئىقتىدارى ۋە ئىجادىي ئىقتىدارنىڭ ئاساسىي قىسمى ھېسابلىنىدۇ، ياخشى ئاڭلاش ئىقتىدارىنىڭ بولۇشى ئادەمنىڭ ساپاسى ۋە ئەقلىي ئىقتىدارنى ئۆستۈرۈشكە ناھايىتى زور ياردەم بېرىدۇ.

‹10› ئادەتتە ئىنسانلار چاستوتىسى 16 گىرتسىتىن(Hz) 20 مىڭ گىرتسقىچە بولغان ئاۋازلارنى ئاڭلىيالايدۇ. بىراق ئادەمنى ھەيران قالدۇرىدىغان يېرى شۇكى، ئادەمنىڭ باش ۋە بويۇن قىسمىدىكى قان ئايلىنىشىنىڭ ئاۋازى بۇ دائىرە ئىچىدە بولسىمۇ، بىراق ئادەم بۇ ئاۋازنى ئاڭلىيالمايدۇ(مۇبادا بۇ ئاۋازلارمۇ ئادەمنىڭ ئۆزىگە ئاڭلىنىدىغان بولسا، بۇنىڭ ئىنسانغا روھىي، جىسمانىي جەھەتتىن ئېغىر ئازابى بولۇر ئىدى). بۇمۇ مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىنسانغا قىلغان چوڭ رەھمىتى، ئەلۋەتتە.

خۇلاسە: «قۇرئان كەرىم»دە ''قۇلاق'' ۋە ''ئاڭلاش'' سۆزلىرىنىڭ ''كۆز'' ۋە ''كۆرۈش'' سۆزلىرىنىڭ ئالدىدا قويۇلۇشى چوڭقۇر ئىلمىي ھەقىقەتلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بىزنىڭ يەنىمۇ چوڭقۇر ئويلىنىشىمىزغا، ئىزدىنىپ كۆرۈشىمىزگە ئەرزىيدۇ.

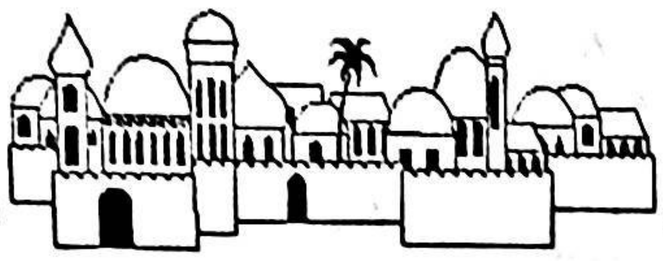

«قۇرئان كەرىم» ۋە ئۆلچەملىك ئەرەب تىلى

مۇھەممەت ئابدۇرېھىم

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

«قۇرئان كەرىم» ئاللاھ تائالا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا نازىل قىلغان ئىلاھىي كىتابتۇر. «قۇرئان كەرىم» مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كامالەتكە يېتىپ قىرىق ياشقا كىرگەندە نازىل بولۇشقا باشلاپ، 23 يىلدا تامام بولغان. «قۇرئان كەرىم»دە 114 سۈرە، 6236 ئايەت بار بولۇپ، ئۇنىڭ سۈرە-ئايەتلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى مۇكەممەل، مەزمۇنى مول ھەم ئېنىق، تىلى گۈزەل ھەم راۋان، سۆز-ئىبارىلىرى پاساھەتلىك، ئىپادىلەش ئۇسۇلى جانلىق ۋە تەڭداشسىزدۇر. «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارنىڭ روھىي ھاياتىنى، شۇنداقلا غايە، تىلەك ۋە ئىنتىلىشلىرىنى ھەمدە مۇسۇلمانلارنىڭ ئېستېتىك زوقىنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان يۈكسەك قىممەتكە ئىگە ئىلاھىي كىتاب بولۇپ، ئۇ مەزمۇن ۋە مەنە جەھەتتىكى چەكسىز سېھرىي كۈچى ۋە ئۇسلۇبتىكى ئۆزگىچىلىكى بىلەن كىشىنى ئىنتايىن جەلپ قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» بىر خىل گۈزەل تۈرنى يەنى شېئىرمۇ ئەمەس، ئادەتتىكى نەسرمۇ ئەمەس، ئەركىن، تەبىئىي، نەپىس، رېتىملىق ۋە جاراڭلىق، خۇش ئاۋاز بىلەن ئوقۇشقا تازا باب كېلىدىغان بىر خىل تۈرنى يارىتقان. بىراق «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئۇسلۇبى ئۇنىڭ مەزمۇنىنىڭ ئوخشىماسلىقى بىلەن ھەر خىل شەكىلدە بولغان: «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئاللاھنىڭ بىردىنبىر ئەڭ يۈكسەك ھەق ئىكەنلىكىنى جاكارلىغان ۋاقىتتىكى ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى كىشىلەرگە ئاجايىپ سۈرلۈك تۇس بېرىدۇ؛ بەندىلىرىنىڭ ئاللاھنى ئېتىراپ قىلماسلىقى ۋە ئىسلام دىنىغا بېھۇرمەتلىك قىلىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئاگاھلاندۇرغان ۋاقىتتىكى دەھشەتلىك سۈرى ئادەمنى شۇركەندۇرىدۇ؛ ئىنسانلارنى ھەقىقەتكە قايتىشقا چاقىرغان چاغدىكى قىزغىن سەمىمىيتى ئادەمنى تەسىرلەندۇرىدۇ؛ «قۇرئان كەرىم»نىڭ يېقىملىق ۋە تەسىرلىك بايانلىرى ئاجايىپ بىر خىل جەلپ قىلىش كۈچىگە ئىگە.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ شۇنچە ھاياتىي كۈچكە ئىگە بولالىشىدىكى ئاساسلىق سەۋەب، ئۇنىڭ ھەممىگە قادىر ئاللاھنىڭ مۇقەددەس ئىلاھىي كىتابى ئىكەنلىكىدە.

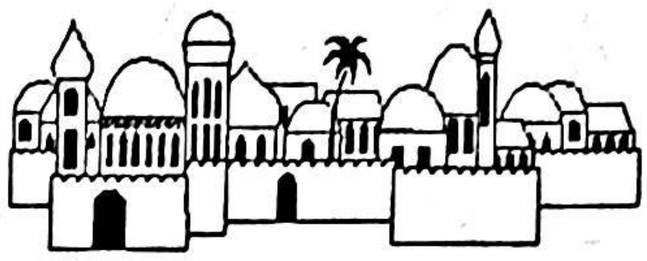

«قۇرئان كەرىم» ئەرەب مىللىتىدىن بولغان مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغان. «قۇرئان كەرىم»نىڭ چۈشىنىشلىك، ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغانلىقى توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم»دە نۇرغۇن ئايەتلەر بار. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

قۇرئان ئەرەبچىدۇر، ئەگىرىلىكتىن خالىدۇر، ئۇمىدكى ئۇلار (قۇرئاننىڭ مەنىسىنى چۈشىنىپ كۇفرىدىن) ساقلانغاي.

——سۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

روشەن كىتاب بىلەن قەسەمكى، سىلەرنى ئۇنىڭ مەنىسىنى چۈشەنسۇن دەپ، بىز ئۇنى ھەقىقەتەن ئەرەبچە قۇرئان قىلدۇق.

——سۈرە«مۇئمىنۇن»(43 ـ سۈرە)، 2 — 3 ـ ئايەتلەر

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنىشى ئەرەب تىلى ئۇچۇن ئۆچمەس ئابىدە تىكلىدى. «قۇرئان كەرىم» نازىل قىلىنىشتىن ئىلگىرى ئەرەب تىلى قەبىلە شېۋىسىنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئورتاق ئەدەبىي تىل شەكىللەنمىگەن ئىدى. ئۇنىڭدا ئەمەلىي ئالاقە قىلىشتا چۈشىنىش قىيىن بولغان نۇرغۇن سۆزلەر مەۋجۇت ئىدى، مەنا ئىپادىلەشتە ئىشلىتىلىدىغان ھەرپ ـ بەلگىلەر تېخى تۇراقلىشىپ كەتمىگەن ۋە ئەرەب تىلى گراممماتىكىسىمۇ سىستېمىلاشمىغان ئىدى. تىل جەھەتتىن ئالاھىدە پۇختا بولمىغان كىشىلەر خەت يېزىش ۋە ئوقۇش دېگەندىن سۆز ئاچالمايتتى. دېمەك، ئەرەبلەر بۇ دەۋردە ئورتاق ئەدەبىي تىلى بولمىغان نامسىز مىللەت ئىدى. ھالبۇكى «قۇرئان كەرىم»نىڭ نازىل قىلىنىشى ئەرەبلەرنىڭ تەقدىرىنىلا ئەمەس، بەلكى مەدەنىيەت ۋە تىل ـ ئەدەبىياتىنى يورۇتقۇچى نۇرلۇق چىراغ بولدى. شۇنىڭدىن باشلاپ ئەرەب تىلى يېپىيېڭى تۇسكە كىرىپ، بىرلىككە كەلگەن ئەرەب ئۆلچەملىك ئەدەبىي تىلى بارلىققا كەلدى. بۇنىڭ بىلەن ئىسلامىيەت ئۇرۇقى چېچىلغان ھەر بىر زېمىنغىچە ئەرەب ئۆلچەملىك تىلى ۋە ئەدەبىياتى چوڭقۇر يىلتىز تارتتى.

ئەرەب ئۆلچەملىك تىلى ئەرەب تىلىدا «ئەللۇغەتۇل ئەرەبىيەتۇل فۇسھا» دەپ ئاتىلىپ، ھازىرقى ئەرەب دۆلەتلىرىدىكى گېزىت، ژۇرنال، رادىئو، تېلېۋىزورلاردا ھەمدە مەكتەپلەردە ئورتاق قوللىنىۋاتقان ئەرەب ئەدەبىي تىلىنى كۆرسىتىدۇ.

ئەرەب ئۆلچەملىك ئەدەبىي تىلىنى ياخشى چۈشىنىش ئۈچۈن، بۇ تىلنىڭ تىل سىستېمىسى ۋە ئۆلچەملىشىش ئەھۋالى بىلەن تونۇشۇپ چىقىش بەكمۇ زۆرۈر.

ئەرەب تىلى دۇنيادىكى ئەڭ قەدىمىي سېمىت ـ ھامىت(ھام ـ سام) تىل سىستېمىسىنىڭ سېمىت تىل گۇرۇپپىسىدىكى ئەڭ ياخشى، ئەڭ جانلىق،

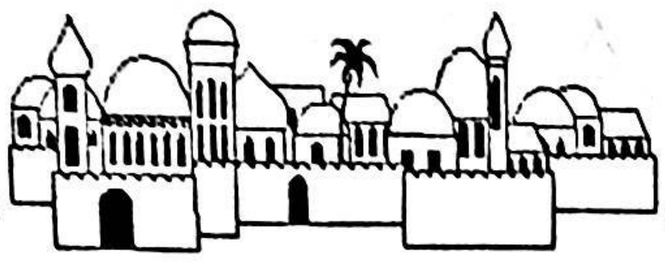

ئەك باي، تولۇپ ـ تاشقان هاياتني كۆچكه ئىگه، قوللىنىش دائىرىسى ئەك كەك بولغان بىر تىل تارمىقىدۇر.

ئىسلام دىنى روناق تېپىشتىن ئىلگىرى، ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى ئاھالىلەر نۇرغۇن قەبىلىلەرنى شەكىللەندۈرگەن بولۇپ، ھەرقايسى قەبىلىلەر ئۆزلىرىنىڭ شېۋىسىنى ئىشلەتكەن. بۇ شېۋىلەر جەنۇب لەھجىسى ۋە شىمال لەھجىسى دەپ ئىككى چوڭ تۈركۈمگە بۆلۈنگەن. «قۇرئان كەرىم» تىلى ئەسلىدە مىلادى 5 ـ ئەسىرنىڭ ئالدى ـ كەينىدە ئەرەبلەر قوللانغان شىمالدىكى قۇرەيشلەرنىڭ تىلى ئىدى. بىراق قۇرەيش تىلى ئىسلامىيەتتىن ئىلگىرى جەنۇب ـ شىمالدىكى ھەر قايسى قەبىلىلەردە تېخى ئومۇملاشمىغان بولۇپ، ئۇنى كۆپىنچە ھاللاردا شائىرلار قوللىناتتى، مىلادىيە 5 ـ ، 6 ـ ئەسىرلەردە پەيدا بولغان «سەبئە مۇئەللەقات» (يەتتە پارچە ئاسما شېئىر) قۇرەيش شېۋىسىدە يېزىلغان. مەككە قۇرەيشلىرىدىن سىرت جەنۇب ـ شىمالدىكى ھەر قايسى قەبىلىلەر ئىشلەتكەن تىل بىلەن قۇرەيش تىلى چوڭ پەرققە ئىگە بولۇپ، مەككىگە يېقىنلاشقانلىرىنىڭ پەرقى ئاز، مەككىگە يىراقلىرىنىڭ پەرقى چوڭ ئىدى. ئىسلام دىنى روناق تاپقاندىن كېيىن، جەنۇب ـ شىمالدىكى قەبىلىلەر كەينى ـ كەينىدىن ئىسلام دىنىغا كىرىپ، «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇغان ھەم «قۇرئان كەرىم» تىلىنى ئۆگەنگەن. شۇنىڭ بىلەن «قۇرئان كەرىم»نىڭ قىرائەت سادالىرى ھەممە جايدا جاراڭلاپ بىپايان قۇملۇققا تارالغان. شۇنداقلا ھەر قايسى جايلاردىكى غەيرىي ئەرەبلەرمۇ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلغاندىن كېيىن «قۇرئان كەرىم»نى چۈشىنىش قاتارلىق سەۋەبلەر بىلەن بەس ـ بەستە ئەرەب تىلىنى ئۆگەنگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام قۇرەيش قەبىلىسىدىن بولۇپ، «قۇرئان كەرىم» شۇ قەبىلىنىڭ تىلىدا نازىل بولغاچقا، قۇرەيش تىلى جەنۇب ـ شىمالدىكى ھەر قايسى قەبىلىلەردە ھۆكۈمران ئورۇنىنى ئىگىلىگەن. نەتىجىدە جەنۇب ـ شىمالنىڭ فونېتىكا، گرامماتىكا ۋە لېكسىكىسى تەدرىجىي بىرلىككە كېلىپ، قۇرەيش قەبىلىسى شېۋىسىنى ئاساس قىلغان ئەدەبىي ئۆلچەملىك تىل شەكىللەنگەن.

ئابباسىيلار دەۋرىگە كەلگەندە، ئەرەب تىلى تەرەققىي قىلىپ، ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت ساھەسىدە ئورتاق قوللىنىلىدىغان تىلغا ئايلانغان. ئەرەب ئۆلچەملىك تىلى غەربىي ئاسىيا ۋە شىمالىي ئافرىقىدا يەرلىك ئەنئەنىۋى تىللارنىڭ ئورنىنى ئىگىلەپ، ئومۇمىي خەلقنىڭ رەسمىي تىلى سۈپىتىدە ئومۇملاشقان ھەمدە ئىران، ئوتتۇرا ئاسىيالاردىمۇ كەڭ تارقالغان. بارلىق ئىلمىي ۋە ئەدەبىي ئەسەرلەرنىڭ كۆپ ساندىكىسى ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا يېزىلغان. كۈنلەرنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۆلچەملىك ئەرەب تىلى ئىسلام دۇنياسىدا كۈچلۈك هاياتىي كۈچكە ئىگە دۇنياۋى مۇھىم تىلغا ئايلانغان. ئۇ ئەرەب ـ ئىسلام دۆلەتلىرىنىڭ سىياسىي،

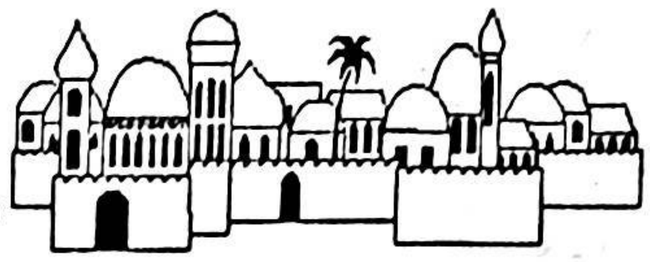

ئىجتىمائىي، دىن، ئىلىم-پەن، مەدەنىيەت ئىشلىرىنىڭ تەرەققىياتى ئۈچۈن غايەت زور تەسىر كۆرسەتتى. بۇگۈنكە كەلگەندە، غەربىي ئاسىيا ۋە شىمالىي ئافرىقىدىكى 20 نەچچە ئەرەب دۆلىتى ۋە رايونلىرى ھەممىگە ئورتاق بولغان بىر ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىدا مەشغۇلات ئېلىپ بارالايدىغان بولدى.

بىرلىككە كەلگەن ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىنىڭ مەيدانغا كېلىشىدە «قۇرئان كەرىم»نىڭ "ئوسمانىي" نۇسخىسىنىڭ كۆرسەتكەن تەسىرىنى سەل چاغلاشقا بولمايدۇ، بەلكى ئۇنى ئەرەب تىلىنى بىرلىككە كەلتۈرگەن ئەڭ ئاساسلىق ئامىل دېيىشكە بولىدۇ. ئەينى چاغدا ھەرقايسى قەبىلە خەلقلىرىنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى قىرائەت قىلىشىغا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن «قۇرئان كەرىم» يەتتە خىل شېۋىدە نازىل قىلىنغان. بۇ ھەقتە ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "شەك-شۈبھىسىزكى قۇرئان يەتتە خىل تىلدا(شېۋىدە) نازىل قىلىنغان...". كېيىن ھەر قايسى قەبىلەر ئارىسىدا «قۇرئان كەرىم»نى قىرائەت قىلىش توغرىسىدا بەزى ئىختىلاپلار كۆرۈلگەن. شۇڭا خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى ئەلا بىلىپ، «قۇرئان كەرىم» نى پەقەت تىل جەھەتتىن قۇرەيش شېۋىسىنى ئاساس قىلىپ، بىرلىككە كەلتۈرۈپ ھەر قايسى جايلارغا ئەۋەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بۇ نۇسخا"ئوسمانىي" نۇسخىسى دەپ ئاتالغان. «قۇرئان كەرىم»نىڭ بۇ "ئوسمانىي" نۇسخىسى ئەرەبلەرنىڭ ھەر قايسى قەبىلە خەلقلىرىگە تېز ئومۇملىشىپ ھەممدە ئۆلارنىڭ شېۋىلىرىگە بۆاستە تەسىر كۆرسىتىپ، ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىنىڭ تېز سۈرئەتتە تەرەققي قىلىشىغا، شۇنداقلا ئەرەب مىللىتى ئىچىدە ئورتاق قوللىنىلىدىغان تىل بولالىشىغا قولايلىق شارائىت ھازىرلاپ بەرگەن.

ئەرەبلەر ئۆز تىلىنىڭ لۇغەت فوندىنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن، چەت ئەل تىلىدىن، بولۇپمۇ پارس تىلىدىن سۆز قوبۇل قىلغاندا، ئەسلى سۆزنىڭ ئەسلى ھالىتىدىكى تەلەپپۇزى بويىچە ئالماي، تامامەن "ئەرەبلىشىش"كە مايىللاشتۇرۇپ قوبۇل قىلغان. يەنى فونېتىكا، سۆز شەكلى، لېكسىكا، گراممماتىكا قاتارلىق تەرەپلەرنى يۇغۇرۇپ، ئىسلاھ قىلىپ، ئەرەب تىلىنىڭ ئەسلى قانۇنىيىتىگە چۈشۈرۈپ، ماسلاشتۇرۇپ قوبۇل قىلغان. بۇ ئەرەب تىلى تەرەققىياتىنىڭ شۇنداقلا ئەرەب تىلىنىڭ مول، رەڭگارەڭ تىل بولۇپ چىقالىشىنىڭ بىر سەۋەبى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئەسلى ئەرەب تىلىدا زىر-زەۋەر يوق ئىدى، بۇ سەۋەب غەيرىي ئەرەبلەرنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇشى ۋە ئۆگىنىشىگە زور قىيىنچىلىق ئېلىپ كەلگەن. مىلادىيە 8-ئەسىرنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا ئەرەب تىلىغا زىر-زەۋەر

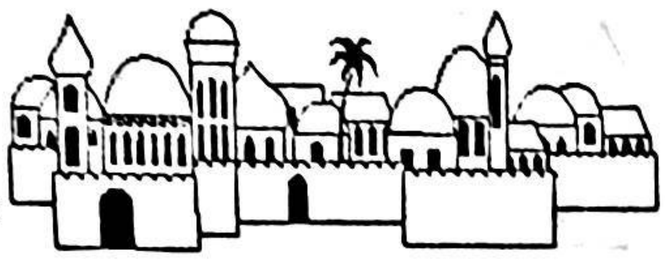

قويۇلغان، بۇنىڭ بىلەن ئەرەب تىلىدا چوڭ ئۆزگىرىش بولۇپ، ئەرەب بولمىغان مۇسۇلمانلارنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى توغرا تەلەپپۇز بىلەن ئوقۇشىغا ۋە ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىشكە ئوڭايلىق يارىتىپ بېرىلگەن. بۇ خىل ئىجادىيەتمۇ ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىنىڭ كەڭ تارقىلىپ مۇكەممەللىشىشىگە مەلۇم دەرىجىدە تەسىر كۆرسەتكەن.

ئەرەب تىلىنىڭ ساپلىقىنى ساقلاش، «قۇرئان كەرىم»نى خاتاسىز ھالدا توغرا ئوقۇش، ئەرەبتىن باشقا مىللەتلەرنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىلىرىنى توغرا چۈشىنىشى ۋە كىشىلەرنىڭ ئەرەب تىلىنى ئۆگىنىشكە قولايلىق يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن، 8 - ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن كېيىن نۇرغۇنلىغان تىلشۇناسلار ۋە گىرامماتىكلار ئەرەب تىلى گىرامماتىكىسىغا بولغان تەھلىل ۋە تەتقىقاتلارنى كۈچەيتكەن. ئۇلار ئەرەب كۆچمە چارۋىچىلىرىنىڭ ئاغزاكى تىلىغا، كلاسسىك شېئىرلارغا، ھەمدە قۇرئان ۋە ھەدىسكە ئاساسەن ئەرەب تىلىغا قارىتا خاتىرىلەش، رەتلەش، تۈرگە ئايرىش، يىغىنچاقلاش خىزمىتىنى ئىشلىگەن. شۇنىڭ بىلەن ئەرەبلەردە «قۇرئان كەرىم»نى چۆرىدىگەن ھالدا تىل - يېزىقشۇناسلىق، ئىملاشۇناسلىق، ئىستىلىستىكا، گىرامماتىكا قاتارلىق تىل ئىلىملىرى پەيدا بولۇشقا باشلىغان. شۇ ئاساستا ئەرەب ئەدەبىي تىلىنىڭ بىرلىككە كېلىشى ۋە ئۆلچەملىشىشى تەدرىجىي ئىلگىرى سۈرۈلگەن. بۇ ھال ئەرەب ئەدەبىي تىل گىرامماتىكىسىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە تۈرتكە بولغان. بۇنىڭ بىلەن بىر يۈرۈش مۇكەممەل لېكسىكا ۋە گىرامماتىكا قائىدىلىرى قەدەممۇقەدەم ئومۇملاشتۇرۇلۇپ، تۈزۈلۈپ چىققان. كۈفە بىلەن بەسرەدىن ئىبارەت ئىككى ئېقىمدىكى ئالىملار ئارىسىدىكى مۇنازىرە ۋە مۇھاكىمىلەر گىرامماتىكا سىستېمىسىنى كۈنسايىن مۇكەممەللەشتۈرگەن.

قىسقىسى، «قۇرئان كەرىم» تەڭداشسىز ئىلاھىي كىتاب بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئەرەب ئۆلچەملىك تىلىنىڭ ئەڭ كاتتا ئۈلگىسى بولالىغان، «قۇرئان كەرىم»نىڭ "ئوسمانىي" نۇسخىسىنىڭ شەكىللىنىشى ئەسلى ئەرەبلەرنىڭ ھەر قايسى قەبىلىلىرى قوللىنىپ كېلىۋاتقان، چېچىلاڭغۇ، قالايمىقان تىللارنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ ھەم قېلىپلاشتۇرۇپ، ئۆلچەملىك ئەرەب تىلىنىڭ مەيدانغا كېلىشىگە ئاساس بولغان. شۇنىڭ بىلەن ئۆلچەملىك ئەرەب تىلى يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىپ، تارلىقتىن كېڭىيىپ ھەم مۇكەممەللىشىپ، بۈگۈنگە كەلگەندە 20 نەچچە ئەرەب دۆلىتىنىڭ ئورتاق تىلى ۋە بىر مىلياردتىن ئارتۇق مۇسۇلمانىنىڭ دىنىي پائالىيەت تىلى بولالىغان.

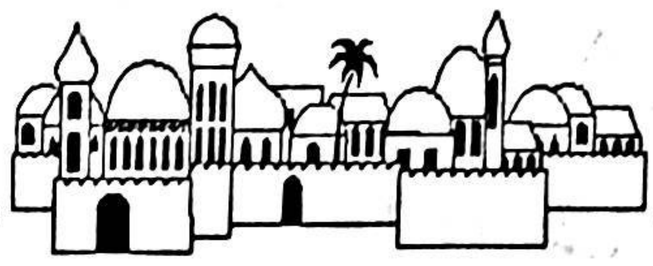

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىستىتىستىك ئالاھىدىلىكلىرى

جارۇللا يۈسۈپ

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

ئىستىتىستىكا — ئىستىتىستىك ئوبيېكت ئۆز ئىچىگە ئالغان گۇرۇپپىلىك، گۇرۇپپىلىكنىڭ كېلىپ چىقىشى، گۇرۇپپىلىكنىڭ تەرەققىياتى، گۇرۇپپىلىكنىڭ تۈرى، گۇرۇپپىلىكنىڭ كونكرېت ھالەتلىرى، گۇرۇپپىلىكنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى، گۇرۇپپىلىكنىڭ ماھىيىتى ۋە قانۇنىيىتى قاتارلىق مەسىلىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان پەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانغا گۇرۇپپىلىك تۈيغۇسى بېغىشلاپ، ئىنسانىنى گۇرۇپپىلىك مەنزىلگە يېتەكلەيدىغان، چىن ئىنسانلىق قەدىر-قىممىتىنى يېتىلدۈرۈشكە ئۇندەيدىغان ۋە ھەيدەكچىلىك قىلىدىغان نۇرغۇن سۈرە-ئايەتلەر بار. بۇ سۈرە-ئايەتلەرنىڭ ئىنسانلارغا بېرىدىغان تەربىيىۋى رولى، ئەھمىيىتى ئىنتايىن زور بولۇپ، ئىنسانلارنى ماددىي ۋە مەنىۋى گۇرۇپپىلىككە يېتەكلەيدۇ ۋە ئۇلاردا بۇنىڭغا ئېرىشىش ئىستىكىنى قوزغايدۇ. «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئومۇمىي گەۋدىسىدىن ئېيتقاندىمۇ «قۇرئان كەرىم» ئاللاھ تەرىپىدىن ئىنسانلارغا ئاتا قىلىنغان پەندى-نەسىھەت خاراكتېرىدىكى ساماۋى كىتاب. كونكرېت ئېيتقاندا، ئىنسانىنىڭ دىلىنى ئىمان بىلەن نۇرلاندۇرىدىغان، ئىش-ھەرىكىتىدە ياخشى ئەمەللەرنى قىلىپ، گۇرۇپپىلىك ماكان(جەننەت)غا ئېرىشىشكە رىغبەتلەندۈرىدىغان دەرسلىكتۇر.

«قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ ئىنسانلارغا گۇرۇپپىلىك تۈيغۇسى بېرىپ، ئىنسانلاردا ئارزۇ-ئىستەك، غايە، ئىرادە، ئەخلاق يېتىلدۈرۈپ، ئىنسانلارنى پارلاق، گۇرۇپپىلىك بولغان نىشان(جەننەتكە ئېرىشىش) ئۇچۇن تىرىشىشقا ئۇندەيدۇ. تۆۋەندە، «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىنسانلارغا گۇرۇپپىلىك تۈيغۇسى بېرىپ، گۇرۇپپىلىك مەنزىلگە يېتەكلەش، ئىرادە جەھەتتە چىنىقتۇرۇش، ئەخلاق جەھەتتىن تەربىيىلەش، خۇنۇكلۇك ۋە رەزىللىكتىن سەسكەندۈرۈشتەك ئىستىتىستىكىلىق ئالاھىدىلىكلىرىنى كۆرۈپ باقايلى:

1. ئىرادە جەھەتتە چىنىقتۇرۇپ، گۇرۇپپىلىك مەنزىل(جەننەت)گە يېتەكلەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە كىشىنىڭ ئىشەنچىنى ئاشۇرۇپ، ئىرادىسىنى تاۋلايدىغان، غايە تىكلەپ، ئارزۇسىغا يېتىش ئۈچۈن تىرىشىشقا

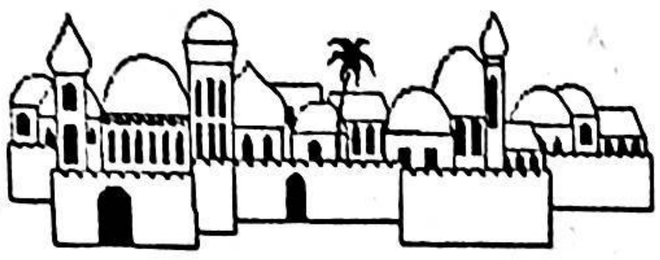

رىغبەتلەندۇرىدىغان، ئۆزىدە يۈكسەك، مۇستەھكەم ئىرادە تىكلەپ، ئىككى ئالەملىك ھايات نىشانىنى تۈرغۇزۇشقا تۈرتكە بولىدىغان سۈرە ـ ئايەتلەر خېلى كۆپ ئۇچرايدۇ. مەسىلەن:

. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار خۇشاللىققا، گۈزەل قارارگاھقا (يەنى جەننەتكە) ئېرىشىدۇ.

ـــــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

ئىمان ئېيتقانلار ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار مەغپىرەتكە ۋە ئېسىل رىزىققا(يەنى جەننەتكە)ئېرىشىدۇ.

ـــــسۈرە«ھەج»(22 ـ سۈرە)، 50 ـ ئايەت

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەل قىلغانلارنى چوقۇم ياخشىلار قاتارىغا كىرگۈزىمىز.

ـــــسۈرە«ئەنكە بۇت»(29 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

بۇ ئايەتلەرنىڭ كىشىلەردە ئىرادە تىكلەش خاھىشىنى شەكىللەندۈرەلەيدىغانلىقى تەبىئىي. چۈنكى، ئايەتتە ئاللاھ ئىنسانلارغا شەرت قويۇپ، شۇ شەرتلەرنى ھازىرلاش بەدىلىگە بېرىدىغان ئەجر ۋە مۇكاپاتنى ۋەدە قىلغان، يەنى ئاللاھنى بىر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى پەيغەمبەر دەپ چىن دىلىدىن ئېتىراپ قىلغان، ئاللاھنىڭ ۋەھيىسى بولغان «قۇرئان كەرىم»دە بەلگىلەنگەن، قىلىشقا تېگىشلىك ئەمەللەرنى قىلغانلارنى كاتتا ساۋاب، ئەجر، مۇكاپات ۋە جەننەتكە مۇيەسسەر قىلىدىغانلىقى توغرىسىدا ۋەدە بەرگەن.

بۇ ئايەتلەرنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن ھېچقانداق مۇمكىنچىلىك قويۇلماي، ئېنىق ھۆكۈم شەكلىدە بۇاسىتە ئېيتىلىشى كىشىلەردە يۈكسەك مۇستەھكەم ئىرادە تىكلەپ، ئاللاھنىڭ يولىنى تۇتۇش ئىستىكىنى قوزغايدۇ.

ئۇندىن باشقا يەنە «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان "جەننەت" تەسۋىرىمۇ كىشىلەردە جەننەت ۋە جەننەت مەنزىلىدىكى مۇكاپاتقا بولغان قىزىقىش ۋە ئىنتىلىش قوزغاپ، جەننەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن تىرىشىش خاھىشىنى قوزغايدۇ. مەسىلەن:

تەقۋادارلارغا ۋەدە قىلىنغان جەننەتنىڭ سۈپىتى شۇكى، ئۇ يەردە رەڭگى ئۆزگەرمىگەن سۇدىن ئۆستەڭلەر، تەمى ئۆزگەرمىگەن سۈتتىن ئۆستەڭلەر، ئىچكۈچىلەرگە لەززەت بېغىشلايدىغان مەيدىن ئۆستەڭلەر ۋە ساپ ھەسەلدىن ئۆستەڭلەر بولىدۇ. ئۇلارغا جەننەتتە بەھرىمەن بولىدىغان تۈرلۈك مېۋىلەر بولىدۇ ۋە پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن مەغپىرەت بولىدۇ.

ـــــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 33 ـ ئايەت

ئۇلار ۋە ئۇلارنىڭ جۈپتىلىرى(جەننەتلەرنىڭ) سايىلىرى ئاستىدا تەختلەرگە يۆلەنگەن ھالدا تۇرىدۇ. ئۇلار ئۇچۇن جەننەتتە(تۈرلۈك) مېۋىلەر بار، ئۇلار

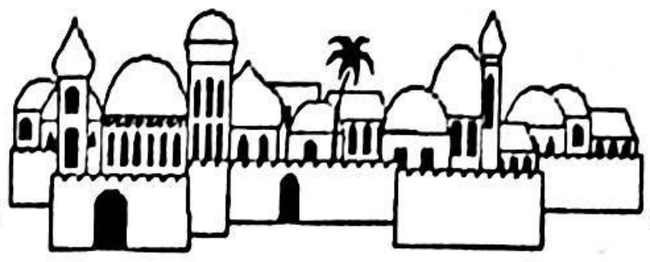

ئۇچۇن جەننەتتە(ئۇلارنىڭ) كۆڭلى تارتقان نەرسىلەر بولىدۇ. مېھرىبان پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن(ئۇلارغا) سالام دېيىلىدۇ.

ـــسۈرە«ياسىن»(36 ـ سۈرە)، 56 ـ 58 ـ ئايەتلەر

«قۇرئان كەرىم»دە جەننەت تەسۋىرى ئىنتايىن كۆپ ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان بولۇپ، جەننەتنىڭ گۈزەل تەسۋىرى كىشىلەردە جەننەتكە ئېرىشىش، جەننەتنىڭ ئۇلۇغلاش ۋە ئۇنىڭغا قىزىقىش خاھىشىنى شەكىللەندۈرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە جەننەتنىڭ ئەڭ ئاساسىي سۈپىتى تەرىپلىنىدە جەننەتنى"ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان بايلىقلار ۋە گۈزەل جاي" دەپ تىلغا ئالىدۇ. مۇشۇ بىر تەسۋىرلا «قۇرئان كەرىم»دە، 35 قېتىم تىلغا ئېلىنغان.

دېمەك، «قۇرئان كەرىم»دە كىشىلەرنى ئىرادە جەھەتتە چىنىقتۇرۇپ، پارلاق مەنزىل(جەننەت) گە ئۇندەيدىغان ئايەتلەرنىڭ كۆپ تىلغا ئېلىنىشى كىشىلەرنى توغرا يولغا، پارلاق مەنزىلگە يېتەكلەش بولۇپ، كىشىدە ئاللاھنىڭ توغرا يولىغا بولغان ئىنتىلىشىنى قوزغاش، ئەڭ مۇھىمى گۈزەللىك تۈيغۇسى بېرىپ، چىن ئىنسانلىق سۈپىتىنى شەكىللەندۈرۈشكە ئىرادە تۇرغۇزۇشنى مەقسەت قىلغان.

2.ئەخلاق جەھەتتىن تەربىيىلەيدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە شەرھلەنگەن ئەخلاق قارىشى ئىسلام دىنى دۇنيا قارىشىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، ئۇنىڭ ئالاھىدە ئىدىئولوگىيە شەكلى سۈپىتىدە مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىگە كۆرسەتكەن تەسىرى بۇ نۇقتىنى ئىسپاتلايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە ئەخلاقلىق بولۇش ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان مۇھىم تەرەپ بولۇپ، مۇسۇلمانلىق سۈپىتىگە ئىگە بولۇش ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئىلتىپاتىغا نائىل بولۇشنىڭ مۇھىم شەرتلىرىنىڭ بىرى سۈپىتىدە مۇئامىلە قىلىنغان. «قۇرئان كەرىم» سۈرە ـ ئايەتلىرىدە، ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش ئالاھىدە تەشەببۇس قىلىنغان بولۇپ، ياخشى ئەمەللەرنىڭ ئومۇمىي ماھىيىتىدىن قارىغاندىمۇ، يەنىلا ئەخلاقلىق بولۇشقا دەۋەت قىلىش ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان ھەمدە ساۋابلىق ئىشلارنى قىلىش، يامان ئىشلاردىن ساقلىنىش ئالاھىدە تىلغا ئېلىنىپ، ياخشى ئىشلارنى قىلغۇچىلارنىڭ مەڭگۈلۈك بايلىقلار ماكانـــ جەننەتكە مۇيەسسەر بولالايدىغانلىقى ئېنىق ھۆكۈم قىلىنغان.

«قۇرئان كەرىم» ئەخلاقسىزلىققا ياتىدىغان شەخسىي ھەۋەسكە بېرىلىپ كېتىش، تەكەببۇرلۇق قىلىپ ئۆزىنى چوڭ تۇتۇش، ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، زىنا قىلىش، يالغان سۆزلەش، ساختا گۇۋاھلىق بېرىش، تۆھمەت قىلىش، لەۋزىدە تۇرماسلىق، باشقىلارنى مازاق قىلىش ۋە چېقىۋېلىش، زاكىلىق قىلىش، يامان نىيەتتە گۇمان قىلىش، باشقىلارنىڭ شەخسىي سىرىنى تەكشۈرۈش ۋە

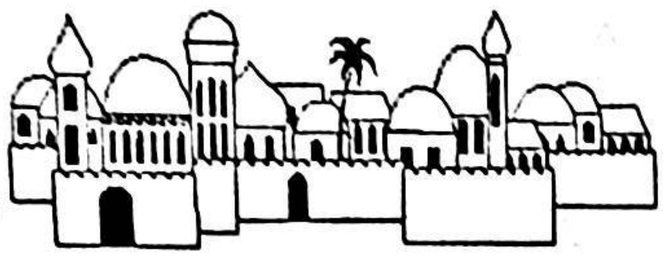

يېيۇېتىش، باشقىلارنىڭ غەيۇبتىنى قىلىش، باشقىلارغا غەزەپلىنىش، ھەسەتخورلۇق قىلىش، يالغان سۆزلەپ كۆڭۈل ئېچىش، سەت چاقچاق قىلىش قاتارلىق ئىللەتلەرنى قاتتىق چەكلەيدۇ. شۇنداقلا بۇلارنى ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە، مۇددىئاسىغا خىلاپ يامان قىلىقلار دەپ قارايدۇ. گۈزەل ئەخلاققا ياتىدىغان پاكىز بولۇش، سەۋرچان بولۇش، ئاتا ـ ئانىلارغا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلارغا، يېتىم ـ يېسىرلارغا، نامرات ـ يوقسۇللارغا، يېقىن ـ يىراقتىكى قولۇم ـ قوشنىلارغا، ساۋاقداشلارغا، ھەمراھلارغا، قول ئاستىدىكىلەرگە ياخشى مۇئامىلە قىلىش، يارەم قىلىش، نومۇسچان بولۇش، ئەپچان بولۇش، چىداملىق بولۇش، ئەمگەكچان، مەرد بولۇش، باشقىلارغا تەسەللى بېرىش، قايغۇ ـ ئەلەمگە ئورتاقلىشىش، كەڭ قورساق، سەممي، ئادىل بولۇش، باشقىلارنى قىينىچىلىقتىن قۇتقۇزۇش، ئىناق ـ ئىتتىپاق بولۇش، ياخشى دوست تۇتۇش، قائىدە ـ يوسۇنلارغا ئەھمىيەت بېرىشنى تەكىتلەيدۇ. بۇ ھەربىر ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە ئۇيغۇن بولۇپ، مۆمىن مۇسۇلمان بولۇشنىڭ ئاساسىي شەرتلىرى ھېسابلىنىدۇ.

يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنغان نۇقتىلار «قۇرئان كەرىم»دە نۇرغۇنلىغان ئايەتلەردە تىلغا ئېلىنغان، كۆپ ساندىكىلىرى كالامدا قانۇنلاشتۇرۇلغان، جەزمەن ئۆز ئەمەلىي ھەربىكتىدە ئىجرا قىلىش تەلەپ قىلىنغان، بۇيرۇلغان ئىش ـ ئەمەللەردۇر. «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان ئەخلاق نۇقتىلىرى چىن ئىنسان بولۇشنىڭ زۆرۈر شەرتلىرى بولۇپ، ئىنسانىنىڭ مەنىۋى دۇنياسىنى بېيىتىپ، ھەقىقىي گۈزەللىككە ئىگە قىلىدىغان نۇقتىلاردۇر. قىلماسلىققا بۇيرۇلغان ۋە قىلىش تەلەپ قىلىنغان بۇ ئەمەللەر ئىنسان ھەربىرىتىنىڭ مىزانى بولۇش بىلەن، كىشىلەرگە كۆرسىتىلگەن ئەخلاقىي ئۆلچەملەر بولۇپ، بۇ ئۆلچەملەرگە تولۇق ئەمەل قىلىپ، ئۆزىنى ھەر ۋاقىت بۇ ئۆلچەملەر بىلەن باھالاپ تۇرۇش تەكىتلەنگەن. ئىسلام دىنى: ئاللاھنى بىر ۋە مەۋجۇت، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى بەرھەق پەيغەمبەر دەپ ئېتىراپ قىلغان كىشىلەر بۇ نۇقتىلارنى ئۆزلىرىدە يېتۈلدۈرسە كامىل مۇسۇلمانلىق مەقامىغا يېتىدۇ، دەپ قارايدۇ.

ئەخلاقلىق بولۇشقا ئۈندەش، ئەخلاقلىق بولۇشنى تەكىتلەش «قۇرئان كەرىم» تەرغىب قىلماقچى بولغان مۇھىم كاتېگورىيە بولۇش سۈپىتى بىلەن ئىنسانىنىڭ ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك بولۇشنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. ئىنسانلارنىڭ سەرخىلى، پەيغەمبەرلەرنىڭ خاتىمىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ ئاتا قىلغان ئەخلاقى بىلەن مەنۇيىتىنى بېيىتىپ، گۈزەللىككە تولغان شەخس ئىدى. شۇڭا، ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە:

(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــسۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

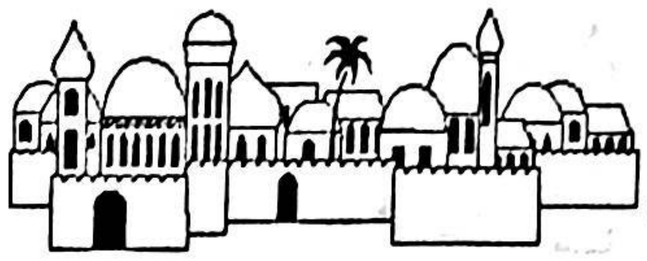

دەپ تەرىپلىگەن. ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بۇيۇك ئەدەپ ـ ئەخلاق، پەزىلەت بېرىپ، ئۇنى پەيغەمبەر قىلىپ ئىنسانىيەتكە ئەۋەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ ۋەھيىسىنى ئىنسانىيەتكە يەتكۈزگەنلىكى ۋە ئۇنىڭدىكى ئاللاھ بۇيرۇغان ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى قىلغانلىقى شۇنىڭدەك ئۆزىدە يېتىلدۇرگەنلىكى بىلەن دۇنياۋى بۇيۇك شەخس، شۇنداقلا، ئۆز ئەدەپ ـ ئەخلاقى بىلەنمۇ ئىنسانىيەتكە ئۈلگە بولالىغان شەخس. دېمەك، ئىسلام دىنى ئەخلاقلىق بولۇشنى تەكىتلەيدىغان دىن، «قۇرئان كەرىم»مۇ ئەخلاقلىق بولۇشقا ئۇندەيدىغان ۋە بۇيرۇيدىغان پەندى ـ نەسىھەت خاراكتېرىدىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق دەرسلىكى بولۇپ، ئۆزىنىڭ مەنۇيىتىنى گۈزەل ئەخلاق بىلەن گۈزەللەشتۈرگەن ئىنسانىنى مۆمىن مۇسۇلمانلىق سالاھىيىتىگە ئىگە دەپ قارايدۇ.

3. خۇنۇكلۇك ۋە رەزىللىكتىن سەسكەنمەسلىك، گۈزەللىككە ئىنتىلدۇرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» كىشىلەرگە نىسبەتەن ئېستېتىك تەربىيە ئاتا قىلىپ، ماھىيەتنى گۈزەللەشتۈرۈشنى مۇددىئا قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم» بۇ نۇقتىنى شەرھىلەشتە، پەلسەپىۋى قائىدە ـ قانۇنىيەتلەرنى تەكىتلەش بىلەنلا كۇپايىلەنمىگەن، گۈزەللىكنى نوقۇل پەندى ـ نەسىھەتنىڭ ئوبيېكتى قىلمۇالمىغان، بەلكى، گۈزەللىك تەربىيىسىنى ئىنتايىن ئۈستىلىق بىلەن ئىپادىلەپ، كىشىلەرگە بولغان تەسىر قىلىش ۋە قوبۇل قىلدۇرۇشچانلىقىنى ئۆستۈرۈشتە ئۆزگىچە ئۇسۇلۇبلار بىلەن بايان قىلىپ بەرگەن، نەتىجىدە بۇ خىل ئىپادىلەش ئۇسۇلىنىڭ ئۇنۇمى ئىنتايىن يۇقىرى بولغان. شۇنداقلا، «قۇرئان كەرىم»دە گۈزەللىكنىڭ ئەكسى بولغان خۇنۇك، رەزىللىكلەرمۇ تىلغا ئېلىنىپ، بۇ ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ گۈزەللىككە بولغان تونۇشى ۋە چۈشەنچىسى تاكامۇللاشتۇرۇلغان. بۇ ئاساسىلىقى «قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلەنگەن پېرسونا ژلار ئوبرازى، دوزاخقا كىرىدىغانلار بىلەن جەننەتكە مەنسۇپ ئادەملەر، قىيامەت كۈنىدىكى كىشىلەرنىڭ ھالىتى، جەننەت ۋە دوزاخ مەنزىرىسى ۋە ئۇلارغا تەۋە كىشىلەرنىڭ ئەھۋالى تەسۋىرلەنگەن سۈرە ـ ئايەتلەردە ئۆز ئىپادىسىنى تاپقان. تۆۋەندە، بۇ نۇقتىلار ئۈستىدە قىسقىچە توختىلىپ ئۆتىمىز.

1) «قۇرئان كەرىم» دە تەسۋىرلەنگەن پېرسونا ژلار ئوبرازى

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلىگەن پېرسونا ژلار ئىچىدە خۇنۇك، رەزىل ماھىيەتتى بىلەن كىشىلەرنى يىرگەندۇرىدىغان ئوبرازلار خېلى كۆپ. مەسىلەن: ئىبلىس، پىرئەۋن ، قارۇن ئوبرازلىرىدىكى رەزىللىك، خۇنۇكلۇك بىزنى غەزەپلەندۇرۇپ، ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلغان بۇ سەلبىي ئوبرازلارنىڭ

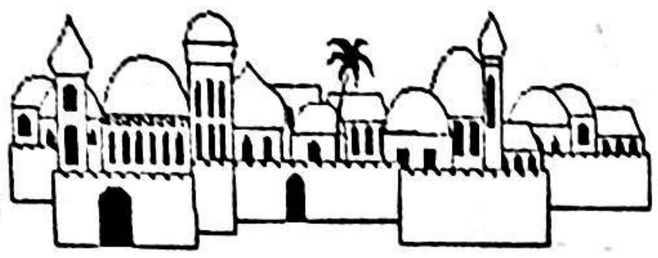

يىرگىنچلىك خاراكتېرى بىزنى سەسكەندۈرىدۇ. ئىبلىسنىڭ ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا قارشىلىق قىلىپ، پەرۋەردىگارىدىن يۈز ئۆرىشى، مەككۇلۈك لەنەتكە قېلىشى، پىرئەۋننىڭ ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى ۋە مۆجىزىلىرى ئالدىدا ھەقنى ئېتىراپ قىلماي ئاللاھقا ئاسىيلىق قىلىشى، ئاللاھقا ئۆزىنى شېرىك كەلتۈرۈشى بىزنى غەزەپلەندۈرسە، قارۇننىڭ ئاللاھ ئاتا قىلىپ بەرگەن مال-دۇنياغا شۈكرى قىلماي، مال-دۇنياغا ئېرىشىش ئارزۇسىنى ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىش ئورنىغا دەسسىتىشى، ئاچكۆز، تويماس، ياۋۇزلۇقى، نەپسانىيەتچىلىكى بىزنى يىرگەندۈرىدۇ. بۇنىڭ ئەكسىچە، پىرئەۋن ۋە قارۇن بىلەن ھەققانىيەت، ئادالەت ئۈستىدە كۆرەش قىلىپ، ھاردىم-تالدىم دېمەي ئاللاھنىڭ ھەق-توغرا يولىنى تەرغىب قىلغان، ئاللاھنىڭ توققۇز مۆجىزىسىگە نائىل بولغان مۇسا ئەلەيھىسسالامغا بولسا ھۆرمەتسىز ھەسسىلەپ ئاشىدۇ، مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مەرد، كەڭ قورساق، قورقماس، قەيسەر، باتۇر ئوبرازى بىزنى سۆيۈندۈرىدۇ. مۇسا ئەلەيھىسسالام خاراكتېرىدىكى گۈزەللىك، ئىلغار، ئىجابىي تەرەپلەر مۇسا ئەلەيھىسسالام ئوبرازىنى تېخىمۇ يارقىنلاشتۇرىدۇ.

دېمەك، «قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلەنگەن پېرسونا ژلار پۈتۈنلەي ئىجابىي شەخسلەرلا بولماستىن، سەلبىي شەخسلەرمۇ سۈرەتلەنگەن. ئىجابىي شەخسلەر بىلەن سەلبىي شەخسلەر يانداشتۇرۇلۇپ ۋە كىرىشتۇرۇلۇپ تەسۋىرلەنگەن. بۇنداق تەسۋىرلەشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە رولىنى تۆۋەندىكى نۇقتىلار بويىچە كۆرسىتىش مۇمكىن.

① ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە سەلبىي شەخسلەرنى تەسۋىرلەش ۋە ئۇلارنىڭ خۇنۇك، رەزىل ئوبرازىنى سۈرەتلەش ئارقىلىق، ئىجابىي شەخسلەرنىڭ(ئاللاھنىڭ توغرا، ھەق يولىدا ماڭغۇچىلارنىڭ) روھىي گۈزەللىكىنى، چىن ئىنسانلىق ماھىيىتىنى ۋە گۈزەل خاراكتېر، ئوبرازىنى تېخىمۇ يورۇتىدۇ. كىشىلەرنى ئۇلاردىن ئۆگىنىشكە، ئۇلارنى ئۇلۇغلاشقا چاقىرىدۇ.

② كىشىلەرنى سەلبىي شەخسلەرنىڭ خۇنۇك، رەزىل ماھىيىتىنى تونۇپ يېتىپ، ئۇلاردەك ئېچىنىشلىق تەقدىر، ھالاكەتلىك ئاقىۋەتكە قېلىشتىن ئاگاھلاندۇرىدۇ. ئەگەر سەلبىي شەخسلەرنىڭ خۇنۇك ئوبرازى گەۋدىلەندۈرۈلمىگەن بولسا، ئىجابىي شەخسلەرنىڭ ئىلغار تەرەپلىرى، گۈزەل خاراكتېرى، ئالاھىدىلىكى ئۇنچۋالا تولۇق ئىپادىلەنمىگەن، قۇرئان ئوقۇغۇچىلارغا تەسىر كۆرسىتەلمىگەن، ئۇلارنى سۆيۈندۈرەلمىگەن بولاتتى.

2) «قۇرئان كەرىم»دىكى شەيئىلەر تەسۋىرى

«قۇرئان كەرىم»دە تەسۋىرلەنگەن شەيئىلەر ئىچىدىمۇ خۇنۇكلۇك، رەزىللىك ئىپادىسىنى تاپقان ئوبيېكتلار ئاز ئەمەس؛ بۇ شەيئىلەرنىڭ خۇنۇك،

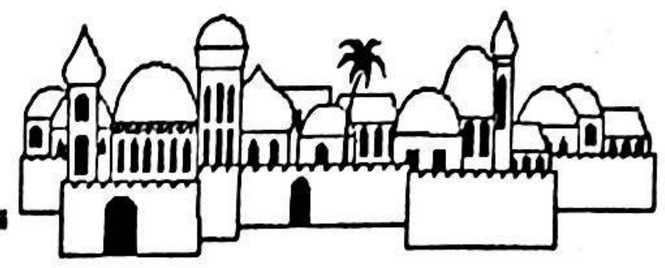

رەزىل تەرەپلىرىمۇ بىزنى ئوخشاشلا يىرگەندۈرۈپ، گۇزەللىككە، ئىلغارلىققا يۇزلىنىشكە دەۋەت قىلىدۇ. تۆۋەندە، بىز نۇقتىلىق قىلىپ «قۇرئان كەرىم»دە سۈرەتلەنگەن "دوزاخ"، "جەننەت" تەسۋىرىنى كۆرۈپ ئۆتىمىز.

"دوزاخ" ۋە "جەننەت"، «قۇرئان كەرىم»دە كۆپ سۈرىلەردە تىلغا ئېلىنغان. «قۇرئان كەرىم»دە دوزاخ ئەڭ قورقۇنچلۇق جاي بولۇپ، دوزاخ تەسۋىرلەنگەن ئايەتلەرنى ئوقۇغان كىشىنىڭ تېنى شۇركۇنىدۇ. مەسىلەن:

بەتبەختلەرگە كەلسەك، ئۇلار دوزاخقا كىرىدۇ،ئۇلار دوزاختا(ئېشەك هاڭرىغاندەك) توۋلاپ ناله-پەريات چېكىدۇ.

——سۈرە«هۇد»(11-سۈرە)، 106-ئايەت

ئۇلارنى ئۇستىدىنمۇ قاتمۇقات ئوت، ئاستىدىنمۇ قاتمۇقات ئوت ئورىۋالىدۇ.

——سۈرە«زۇمەر»(39-سۈرە)، 16-ئايەت

ئاندىن ئۇنى ئۇزۇنلۇقى 70 گەز كېلىدىغان زەنجىر بىلەن باغلايدۇ.

——سۈرە«هاققە»(69-سۈرە)، 32-ئايەت

ئۇلارنىڭ باشلىرى ئۇستىدىن يۇقىرى هارارەتلىك قاينىقسۇ قۇيۇلىدۇ. ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئىچ-باغرى ۋە تېرىلىرى ئېرىتىلىدۇ.

——سۈرە«هەج»(22-سۈرە)، 19——20-ئايەتلەر

ئۇلار تۆمۈر توقماقلار بىلەن ئۇرۇلىدۇ.

——سۈرە«هەج»(22-سۈرە)، 21-ئايەت

ئۇنىڭغا يىرتقىدىن باشقا تاماق يوقتۇر.

——سۈرە«هاققە»(69-سۈرە)، 36-ئايەت

بۇ ئايەتلەرنى ئوقۇغىنىمىزدا، دوزاخنىڭ دەهشەتلىك هالىتى ۋە مۇدهىش مەنزىرىسىدىن تېنىمىز شۇركۇنىدۇ. دوزاخ ئازابىنىڭ دەهشەتلىك كۆرۈنۈشىدىن يۇرىكىمىز سىقىلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ۋۇجۇدىمىزدا دوزاخنىڭ خۇنۇك قىياپىتى، ئازاب، مۇشەققەتلىك هالىتىدىن ئەنسىرەش، قورقۇش شەكىللىنىدۇ. شۇنداقلا، دوزاخ ئازابىغا گىرىپتار بولۇشتىن ساقلىنىش هېسسىياتى پەيدا بولىدۇ.

قىسقىچە ئېيتقاندا، دوزاخنىڭ ئازاب ۋە مۇشەققەت بىلەن تولغان ماهىيىتى ئىنسانلارنى سەسكەندۈرىدۇ. مەڭگۇ بايىاشاتلىق، گۇزەللىك ۋە ياخشىلىق بىلەن تولغان ماكان——جەننەتكە ئىنتىلىش ئارزۇسىنى كۈچەيتىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە "جەننەت" توغرىسىدا مۇنداق دېگەن:

شۇبهىسىزكى، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ مەنزىلگاهى فىردەۋس جەننەتلىرى بولىدۇ.

——سۈرە«كەهف»(18-سۈرە)، 107-ئايەت

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر

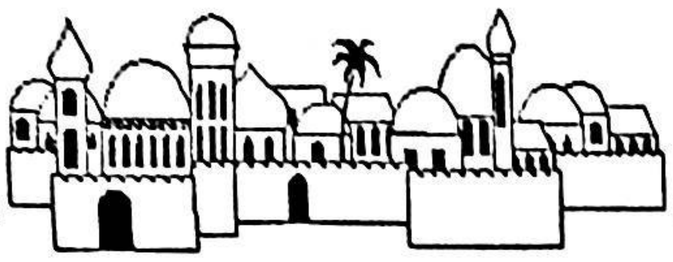

ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىمىز، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، ئۇ يەردە ئۇلارغا پاك جۇپتلەر بولىدۇ، ئۇلارنى جەننەتنىڭ مەڭگۈلۈك سايىسىدە داخىل قىلىمىز.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 57 ـ ئايەت

ئۇلارنى ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرغان جەننەتلەرگە كىرگۈزىمەن.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 195 ـ ئايەت

سۈرە«ئىنسان» (76 ـ سۈرە)نىڭ 12ـــــ21 ـ ئايەتلىرىدىمۇ جەننەت مەنزىرىسى سۈرەتلەنگەن.

بۇ ئايەتلەردە، جەننەتنىڭ ئىنسان ئۈچۈن ئارامبەخش ئېتىدىغان، مەڭگۈلۈك بايلىقلار ماكان ئىكەنلىكى ئىزاھلانغان. جەننەتنىڭ مانا شۇنداق گۈزەل مەنزىرىسى ئىنسان ۋۇجۇدىدا گۈزەل جەننەتكە ئىنتىلىش، قىزىقىش خاھىشى شەكىللەندۈرىدۇ. جەننەتنىڭ گۈزەل مەنزىرىسى ئىنسان روھىيىتىگە تەسىر كۆرسىتىپ، گۈزەللىك ۋە ياخشىلىققا چاقىرىدۇ. ئىنسان مەنۇي دۇنياسىنىڭ گۈزەل بولۇشىغا ھەيدەكچىلىك قىلىپ، خۇنۇكلۇك، رەزىللىك ۋە چاكىنىلىقتىن توسىدۇ، ئىنسان روھىيەت گۈزەللىكىنى بېيىتىدۇ.

قىسقىسى، جەننەت تەسۋىرى، دوزاخ تەسۋىرىگە قارىشى ھالدا ئىنسان روھىيىتىنى ساپلاشتۇرۇپ، گۈزەللىك ئالىمىگە ئىنتىلدۈرىدۇ. خۇنۇكلۇك ۋە رەزىللىكتىن سەسكەندۈرۈپ، گۈزەللىك ۋە ياخشىلىققا يۈزلەندۈرىدۇ.

دېمەك، «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئېستېتىك ئالاھىدىلىكلىرى ئىنتايىن كەڭ دائىرىدە ئىپادىلەنگەن بولۇپ، ئاللاھ تائالا مۇقەددەس كالامى ئارقىلىق ئىنسانلارغا گۈزەللىك تەربىيىسى بېرىپ، مۆمىن مۇسۇلمان بولۇشنىڭ ئۆلچەملىرىنى كۆرسىتىپ بەرگەن.

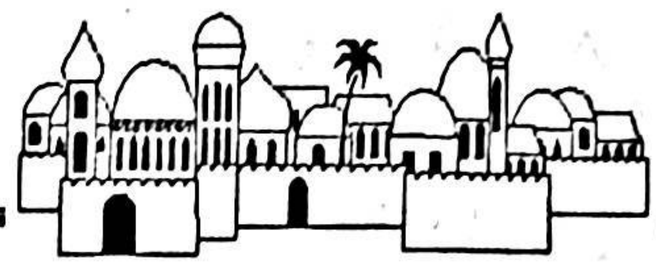

دۇنيادا نەشر هوقۇقى سۇرۇشتۇرۇلمەيدىغان مۇقەددەس كىتاب

ــــ«قۇرئان كەرىم»دىكى بىر قىسىم سانلىق مەلۇماتلار توغرىسىدا مۇسا

بسمللاهىر رەهمانىر رەهىم

«قۇرئان كەرىم»ئاللاھ تائالانىڭ سۆزى بولۇپ، ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئەرەبچە نازىل قىلغان ئەڭ مۇقەددەس، ئەڭ مۇكەممەل كىتابتۇر. ئۇ ئىسلام دىنى ئەھكاملىرى، شەرىئىتى ۋە ئەدەپ ـ ئەخلاق تەلىماتىنىڭ مەنبەسى بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيە، ھەرىكەتلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى مىزانىدۇر. «قۇرئان كەرىم»نىڭ «كىتاب»، «سۇھۇف»، «فۇرقان»، «تەنزىل»، «ھەق»، «تەزكىرە»، «بايان»، «ھادى»، «ھۇدا»، «مەۋئىزەن»قاتارلىق 55خىل نامى بار. «قۇرئان كەرىم»دە «قۇرئان» سۆزى 70 قېتىمغا يېقىن ئۇچرايدۇ. مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نى دۇنيادا نەشر ھوقۇقى سۇرۇشتۇرۇلمەيدىغان مۇقەددەس كىتاب، دەپ قارايدۇ.

1. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالانىڭ ھەر تۈرلۈك ئالىيجانابلىقىنى تەرىپلەيدىغان99 گۈزەل ئىسمى بار، «قۇرئان كەرىم»دە "ئاللاھ" دېگەن نام 2698 قېتىم تىلغا ئېلىنغان، "رەھمان"دېگەن گۈزەل ئىسىم جەمئىي 57قېتىم، "رەھىم" دېگەن گۈزەل ئىسىم 114 قېتىم تىلغان ئېلىنغان؛ «قۇرئان كەرىم»دە 70 نەچچە يەردە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش تەكتىلەنگەن؛ 150نەچچە ئورۇندا سەدىقە بېرىش تەكتىلەنگەن؛ نامازنى ئوقۇشنى تەلەپ قىلىش جەمئىي 700ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان؛ «قۇرئان كەرىم»دە قىرائەت قىلغاندا سەجدە قىلىش 14ئورۇندا تەكتىلەنگەن. رۇكۇ 540 ئورۇندا تىلغا ئېلىنغان؛ «قۇرئان كەرىم»دە 39582 قېتىم ھەرفى جەر(ئاخىرقى بوغۇمنى "ئى"تاۋۇشىغا ئايلاندۇرغۇچى ھەرف)، 53223 قېتىم زەۋەر(فەتھە)، 8804 قېتىم پەش(زۇممە)، 1771 قېتىم مەد(مەددە)، 1274قېتىم تەشدىد ئىشلىتىلگەن.

2. «قۇرئان كەرىم»نازىل قىلىنغان ئەڭ قىممەتلىك ئاي رامىزان ئېيى(روزا ئاي)؛ ئەڭ قەدىرلىك كېچە قەدرى كېچىسى(رامىزاننىڭ 27 ـ كېچىسى)؛ «قۇرئان كەرىم»نى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا يەتكۈزگەن پەرىشتە جىبرىئىل پەرىشتىدۇر؛ «قۇرئان كەرىم» نازىل قىلىنغان ئىككى شەھەر مەككە مۇكەررەمە ۋە مەدىنە مۇنەۋۋەرە بولۇپ، بۇ ئىككى شەھەر ئىسلام دىنىنىڭ ئەڭ مۇقەددەس جايلىرىدۇر؛ «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان ئۇچ مەسچىت: ھەرەم

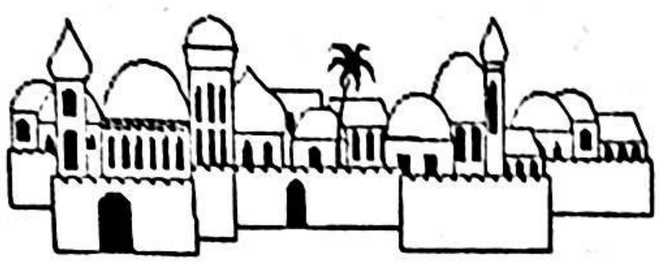

مەسچىتى(سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مەككە مۇكەررەمە شەھىرىدە)، ئەقسا مەسچىت(قۇددۇستا) ۋە قۇبا مەسچىتى(سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھىرىدە)دۇر؛ «قۇرئان كەرىم»دە تىلغا ئېلىنغان مۇقەددەس كىتابلار «تەۋرات»، «ئىنجىل» ۋە «زەبۇر»دۇر.

3. «قۇرئان كەرىم»دە جەمئىي 114سۈرە بار بولۇپ، 30پارىگە بۆلۈنگەن، ئۇنىڭدا جەمئىي 60ھىزب(بۆلەك)، 6236ئايەت بار؛ «فاتىھە»سۈرىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى بىرىنچى سۈرە، «ناس»سۈرىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەك ئاخىرقى سۈرە(114 - سۈرە)، «بەقەرە»سۈرىسى(ئىككىنچى سۈرە)«قۇرئان كەرىم»دىكى ئەك ئۇزۇن سۈرە، «كەۋسەر»سۈرىسى(108 - سۈرە) «قۇرئان كەرىم»دىكى ئەك قىسقا سۈرە، «تەۋبە»سۈرىسى(9 - سۈرە) «قۇرئان كەرىم»دىكى بىردىنبىر "بىسمىللاھ" بىلەن باشلانمىغان سۈرە، «ياسىن» سۈرىسى(36 - سۈرە) «قۇرئان كەرىم»نىڭ مەركىزى سانىلمىغان سۈرە، «رەھمان»سۈرىسى(55 - سۈرە) «قۇرئان كەرىم»دىكى ئاللاھقا ئەك ئېسىل ھەمدۇسانالار ئوقۇلغان سۈرىدۇر؛ "ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن"{سۈرە«ئەلەق»(96 - سۈرە)، 1 - ئايەت} دېگەن ئايەت ھىرا غارىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن نازىل بولغان تۇنجى ئايەت بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام 40ياشتا ئىدى؛ "بۇگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمەتىمنى تامامىلدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم"{سۈرە«مائىدە»(5 - سۈرە)، 3 - ئايەت} دېگەن ئايەت مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەجى قىلغاندا نازىل بولغان ئەك ئاخىرقى ئايەت بولۇپ، نازىل بولغان ۋاقتى ھىجرىيىنىڭ 10 - يىلى12 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئىدى، شۇ يىلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام 63ياشتا ئىدى؛ «قۇرئان كەرىم»دىكى 86 سۈرە مەككە مۇكەررەمەدە، 28 سۈرە مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە نازىل بولغان.

4. «قۇرئان كەرىم»دە ئىلگىرى ئۆتكەن پەيغەمبەر ۋە ئەۋلىيالاردىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن باشقا، ئادەم، ئىدرىس، نوھ، ھۇد، لۇت، ئەيىيۇب، سالىھ، ئىبراھىم، مۇسا، ئىسمائىل، ئىسھاق، يەئقۇب، يۈسۈف، شۇئەيب، يۇنۇس، ھارۇن، ئىلياس، ئىلىيەسە، سۇلەيمان، لوقمان، زەكەرىيا، يەھيا، ئىيسا، زۇلكىفل، داۋۇد ئەلەيھىسسالام قاتارلىق 25پەيغەمبەر تىلغا ئېلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە ئەك كۆپ تىلغا ئېلىنغان پەيغەمبەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدۇر، بىردىنبىر تىلغا ئېلىنغان ئايال زاتى ئىيسا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئانىسى بۇۋى مەريەمدۇر.

5. ئۇچىنچى خەلىپە ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ دەۋرىدە «قۇرئان

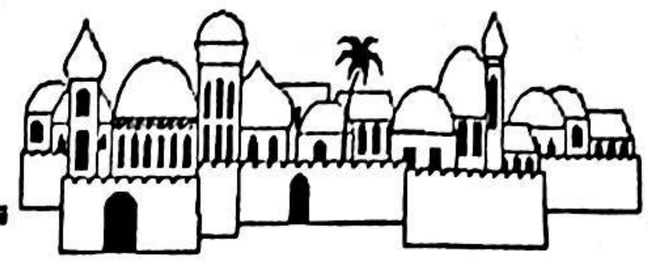

كەرىم» كىتاب قىلىپ رەتلەنگەن بولۇپ، بۇ نۇسخا ”ئوسمانىي نۇسخا“دەپ ئاتالغان؛ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا دەرگاھىغا سەپەر قىلغاندا 22 كىشى پۈتۈن «قۇرئان كەرىم»نى قىرائەت قىلالايتتى، بۇ كىشىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلەن بىرگە ياشاپ، كۈرەش قىلغان ساھابىلەر ئىدى؛ «قۇرئان كەرىم» 22 يىل بەش ئاي 14كۈن ئىچىدە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا پۈتۈنلەي نازىل قىلىنىپ بولغان.

6. «قۇرئان كەرىم»دە ئومۇمەن سۈرە بېشىغا ئەرەب ھەرپلىرى ئىشلىتىلىپ، بۇ ئارقىلىق سىرلىق مەنىلەر ئىپادىلەنگەن سۈرىلەردىن 29 سۈرە بار. «قۇرئان كەرىم»دە ئەرەب تىلىدىكى 28 ھەرپنىڭ ئىشلىتىلىش قېتىم سانى ھەرپلەرنىڭ رەت تەرتىپى بويىچە مۇنداق بولغان:

بىرىنچى ھەرپ(ا) 52592قېتىم، ئىككىنچى ھەرپ(ب) 11428قېتىم، ئۈچىنچى ھەرپ(ت) 1199قېتىم، تۆتىنچى ھەرپ(ث) 276قېتىم، بەشىنچى ھەرپ(ج) 3237قېتىم، ئالتىنچى ھەرپ(ح) 973قېتىم، يەتتىنچى ھەرپ(خ) 2416 قېتىم، سەككىزىنچى ھەرپ(د) 5602قېتىم، توققۇزىنچى ھەرپ(ذ) 4677 قېتىم، ئونىنچى ھەرپ(ر) 11793قېتىم، ئون بىرىنچى ھەرپ(ز) 1590قېتىم، ئون ئىككىنچى ھەرپ(س) 5991قېتىم، ئون ئۈچىنچى ھەرپ(ش) 2115 قېتىم، ئون تۆتىنچى ھەرپ(ص) 2012قېتىم، ئون بەشىنچى ھەرپ(ض) 1307قېتىم، ئون ئالتىنچى ھەرپ(ط) 1277قېتىم، ئون يەتتىنچى ھەرپ(ظ) 842قېتىم، ئون سەككىزىنچى ھەرپ(ع) 9220قېتىم، ئون توققۇزىنچى ھەرپ(غ) 2208قېتىم، يىگىرمىنچى ھەرپ(ف) 8499قېتىم، يىگىرمە بىرىنچى ھەرپ(ق) 6813قېتىم، يىگىرمە ئىككىنچى ھەرپ(ك) 9500قېتىم، يىگىرمە ئۈچىنچى ھەرپ(ل) 3432قېتىم، يىگىرمە تۆتىنچى ھەرپ(م) 36535قېتىم، يىگىرمە بەشىنچى ھەرپ(ن) 40190قېتىم، يىگىرمە ئالتىنچى ھەرپ(ھ) 1970قېتىم، يىگىرمە يەتتىنچى ھەرپ(و) 25536قېتىم، يىگىرمە سەككىزىنچى ھەرپ(ى) 45919قېتىم ئىشلىتىلگەن.

7. «قۇرئان كەرىم» ئىسلام دىنىدىكى ھەر تۈرلۈك ئىلىم-بىلىملەرنىڭ بۇلقى بولۇپ، ھازىرقى دۇنيادا ئۆگىنىپ قىرائەت قىلىۋاتقانلار ئەڭ كۆپ، ئەڭ ئېتىبارغا ئېرىشكەن ۋە نەقىل قىلىنىپ ئىشلىتىلىۋاتقان مۇقەددەس كىتابتۇر؛ «قۇرئان كەرىم» كۆپ خىل تىل-يېزىقتا تەرجىمە قىلىنغان ھەمدە تەپسىر نۇسخىلىرى ئەڭ كۆپ كىتاب بولۇپ، ستاتىستىكا قىلىنىشىچە، مىڭغا يېقىن تەپسىرى ۋە نۇرغۇن «قۇرئان كەرىم» لۇغەتلىرى بار ئىكەن؛ «قۇرئان كەرىم» پارس، ئوردۇ، نېمىس، ئىنگلىز، فرانسۇز، ياپون، رۇس تىلى قاتارلىق 60-70خىلدەك تىل-يېزىقتا تەرجىمە قىلىنغان؛ جۇڭگودا ئۇنىڭ خەنزۇچە،

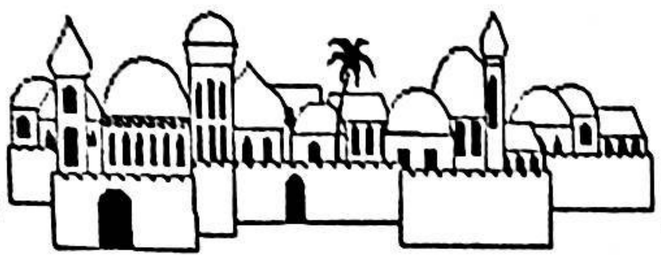

ئۇيغۇرچە، قازاقچە، قىرغىزچە تەرجىمە نۇسخىلىرى بار؛ شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇ يەنە ھەرقايسى تەبىقىلەرگە تەۋە ئىنسانلارنىڭ ھەممىسى يادلىيالايدىغان، ھەممىسى تەتقىقات ۋە ئىزدىنىش ئېلىپ بېرىۋاتقان مۇقەددەس كىتابتۇر؛ دۇنيادىكى ھېچقانداق بىر كىتاب «قۇرئان كەرىم»گە ئوخشاش كىشىلەرنىڭ ئومۇمىيۈزلۈك كۆڭۈل بۆلۈشىگە ئېرىشىپ باقمىغان ئەمەس، ھەتتا ئۇنىڭدا قانچە ھەرپ، قانچە زىر-زەۋەر ۋە قانچە پەش، قانچە ھەرفى جەر(ئاخىرقى بوغۇمىنى "ئى" تاۋۇشىغا ئايلاندۇرغۇچى ھەرف) بارلىقى ستاتىستىكا قىلىپ چىقىلغان. «قۇرئان كەرىم» نېمە ئۈچۈن مۇسۇلمانلار ۋە مۇسۇلمانلار ئەمەسلەر ئارىسىدا بۇنچە زور ئېتىبارغا ئېرىشىدۇ؟ بۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي كىتابى، ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ ئەڭ قابىل ئەلچىسى، ئەڭ ئاخىرقى پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلغان مۇقەددەس كىتاب بولغانلىقىدا. ئۇنىڭ ئىچىدىكى ھەربىر سۈرە، ھەربىر ئايەت چوڭقۇر پەلسەپىۋي پىكىر ۋە تەربىيىۋي ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ، ئىنسانلارغا ئىككىنى ئالەملىك بەخت-سائادەتكە يېتىش يىلىملىرىنى بېرىدۇ. ئۇنىڭ مەزمۇنىنى تەپەككۇر قىلىپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى سىرلىق مەنىلەرنى قوبۇل قىلىپ ھەمدە بۇ مۇقەددەس كىتاب ئالدىدا ئۆزىمىزنىڭ كىشىلىك تۈرمۇش قارىشىمىزنى توغرىلاپ، «قۇرئان كەرىم»دىكى تەلىم ۋە قانۇنىي بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ئۆزىمىزنىڭ ھايات مۇساپىمىزنى ئىككىنى ئالەملىك بەخت-سائادەتكە ئېرىشىش يولىدا ياخشى ئورۇنلاشتۇرۇشىمىز لازىملىقىنىڭ سەۋەبى مانا مۇشۇ يەردە.

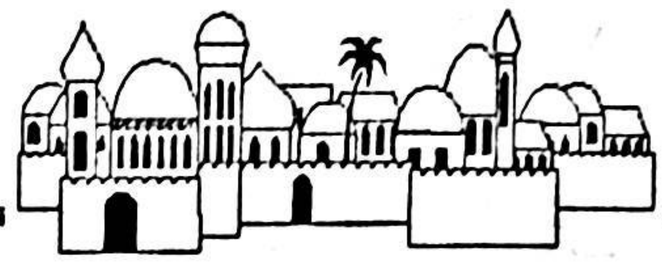

«قۇرئان كەرىم»نىڭ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىنىشى ھەققىدە قىسقىچە ئەسلەتمە

غەيرەتجان ئوسمان

بسم الله الرحمن الرحيم

«قۇرئان كەرىم» ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى. قەيەردە مۇسۇلمانلار بولىدىكەن شۇ يەردە «قۇرئان كەرىم» بولىدۇ.

قاراخانىيلار خانلىقى(850—1212)نىڭ مەشھۇر خانى سۇتۇق بۇغراخان (888—956) مىلادىيە 915-يىلى(910-يىلى دېگۈچىلەرمۇ بار) كاشغەر شەھىرىدە خانلىقنىڭ سەلتەنەت تەختىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن، ئاۋام خەلقنى ئىسلام دىنىنىڭ يولىنى تۇتۇشقا دەۋەت قىلغان. شۇنىڭدىن باشلاپ «قۇرئان كەرىم» ئۇيغۇرلارنىڭ مەنىۋى دۇنياسىغا تەسىر كۆرسىتىشكە باشلىغان. «قۇرئان كەرىم»نى دەسلەپ ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى ئەسلىدىكى ئەرەب تىلىدىكى نۇسخا بويىچە ئوقۇغان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئەينى زاماندىن باشلاپلا قۇرئان ئايەتلىرىنى شەرھلەپ چۈشەندۈرۈش قولغا ئېلىنىپ، ھەر قايسى دەۋرلەردە تۈركۈم-تۈركۈملەپ شەرھشۇناسلار يېتىشىپ چىققان. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ دەسلەپكى شەرھشۇناسلاردىن ھۇسەيىن ئىبنى ئەلى ئىبنى خەلەف كاشغەرى بولۇپ، بۇ زات تىلشۇناس مەھمۇد كاشغەرىنىڭ ئۇستازى، قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ بىرقانچە ئەۋلاد خانلىرىنىڭ مەنىۋى داھىيسى، مۇدەررىس ئىدى. ئۇ ئۆمرىدە 200 رىسالىدىن ئارتۇق كىتاب يازغان. ئۇنىڭ بىر قانچە پارچە شەرھىسى «دىۋانۇ لۇغەتىت تۈرك»تە نەقىل ئېلىنغان. بۇ مەشھۇر شەرھشۇناس ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى«قۇرئان كەرىم»نى شەرھلەش بىلەن ئۆتكۈزگەن.

ئۇيغۇرلار «قۇرئان كەرىم»نى شەرھ ئارقىلىق چۈشىنىپ كەلگەندىن باشقا يەنە تەرجىمىسى ئارقىلىقمۇ چۈشەنگەن. «قۇرئان كەرىم» قاراخانىيلار خانلىقى زامانىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىدىن، يەنى 12-ئەسىردىن باشلاپ 14-ئەسىرگىچە ئىلگىرى-كېيىن ئالتە قېتىم ئەينى ۋاقىتتىكى ئۇيغۇر تۈركىي تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. ئۇنىڭ ئەڭ دەسلەپكى تەرجىمە نۇسخىسى 12-، 13-ئەسىردىكى قوليازما نۇسخا بولۇپ، بۇنى مۇھەممەد ئىبنى ھاجى دۆلەتشاھ ھىجرىيە 734-يىلى(مىلادىيە 1333—1334-يىلى) ئىرانىنىڭ شىراز شەھىرىدە نەپس ئەرەب يېزىقى بىلەن كۆچۈرۈپ چىققان، جەمئىي 902 بەت، ھەر بىر بېتىدە توققۇز قۇر خەت بار، مەزمۇنى تولۇق، ئەرەب تىلىدىكى

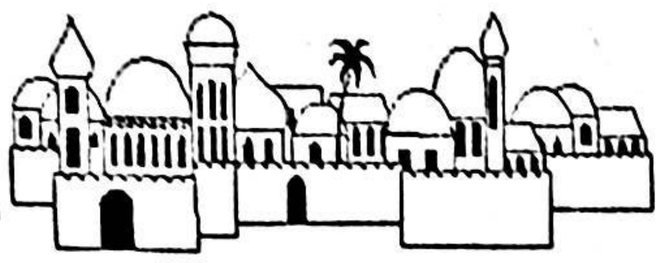

ئايەتلەرنىڭ ئاستىدا قىزىل سىياھ بىلەن ئۇدۇلمۇئۇدۇل تەرجىمىسى يېزىلغان، تەرجىمان ئەسلىگە سادىق بولغان ئاساستا مېھنەت سىڭدۈرگەن. بۇ تىپىك ئۇدۇل تەرجىمە نۇسخا ھازىر تۈركىيىنىڭ ئىستانبۇل شەھىرىدىكى تۈرك ۋە ئىسلام ئەسەرلىرى مۇزېيىدا ساقلانماقتا. ئەپسۇسكى، بۇ تەۋەررۈك نۇسخىنى كىم، قەيەردە، قاچان تەرجىمە قىلغانلىقى توغرۇلۇق ئۇچۇر پىنھان بولماقتا. ئۇنىڭدىن كېيىن تەرجىمە قىلىنغان نۇسخىلارنىڭمۇ تەرجىمانلىرى ئېنىق ئەمەس. بۇلار ھازىر لوندون ۋە تاشكەنت قاتارلىق شەھەرلەردىكى مۇزېيلاردا ساقلانماقتا.

«قۇرئان كەرىم» 17 ـ ئەسىردىن 20 ـ ئەسىرگىچە يەنە كۆپ قېتىم ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنغان. مەسىلەن، يەركەنت ھۆكۈمدارى خوجا ياقۇپ(ئەدەبىي تەخەللۇسى ئەرشى، 1685—1756 ـ يىللىرى ياشىغان، 1735 ـ يىلدىن 1756 ـ يىلغىچە ھۆكۈمدار بولغان) دىۋان خىراجىتى بىلەن «تەپسىرى قۇرئان»نى ئۇيغۇر تىلىدا ئىشلەتكۈزگەن. بۇنىڭدىن كېيىن مۇھەممەد سادىق كاشىغەرى (1725—1849) مۇ «قۇرئان كەرىم تەپسىرى» نى ئىشلەپ تۈگەتكەن. ئەمما ئالمىنىڭ بۇ خىزمىتى قانچىلىك يىلى تاماملانغانلىقى ھەققىدە ئۇچۇر يوق.

قاغىلىقتا ئۆتكەن داڭلىق ئۆلىما ھۈسەينىخان تەجەللى (1856—1925) 1910 ـ يىلى ئۇيغۇرچە «قۇرئان تەپسىرى»نى ئىشلىگەن. تەجەللىنىڭ شاگىرتلىرىدىن ئابلىكىم مەخسۇم ھاجى «تەجەللى ـ مۇجەللى»نامىلىق كىتابى (بۇ كىتاب قەشقەر ئۇيغۇر نەشرىياتى تەرىپىدىن 1984 ـ يىلى نەشر قىلىنغان) دا ئېيتىشىچە، تەجەللى ھەزرەتلىرى بۇ تەپسىرنى ئابدۇقادىر دامولام (1869—1924)، شەمسىدىن دامولام(1882—1936)، ھۈسەين باي ھاجى ۋە باھاۋۇدۇن باي قاتارلىق قەشقەر كاتتىلىرىنىڭ ئىلتىماسىغا ئاساسەن يېزىپ چىققان. يەنە شۇ 1910 ـ يىلى چۆچەكتىكى روزى ئاخۇنۇمنىڭ تەشەببۇس قىلىشى ۋە قوللىشى بىلەن يۈسۈپ دامولا «قۇرئان كەرىم تەپسىرى»نى تاللاپ تەرجىمە قىلىپ چىققان.

شەمسىدىن دامولام بۇرادىرى تەجەللى ھەزرەتلىرىنىڭ تەرجىمىسىدىن كېيىن يەنە بىر قېتىم ئاممىباب، چۈشىنىشلىك قىلىپ «قۇرئان كەرىم تەپسىرى»نى تەرجىمە قىلىپ ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدا نام چىقارغان.

«روشەن بايان ـ تۈركىي تەفسىرۇل قۇرئان» دېگەن نامدىكى ئۇيغۇرچە تەپسىر سابىت دامولام(1883—1942) شېئىر شەكلىدە تۈرمىسىدە(1937 ـ يىلىدىن كېيىن قولغا ئېلىنغان) ئۆمرىنىڭ ئاخىرىدا ئىشلەپ چىققان قىممەتلىك ئەمگەك. تەرجىمان بۇ تەرجىمە «مۇقەددىمە»سىدە:"ھەر سائادەتنىڭ يۇلتۇزى، ھەر شاراپەتنىڭ يىلتىزى، ھەر ئىلىم ـ مەرىپەتنىڭ دېڭىزى، ھېكمەت ۋە

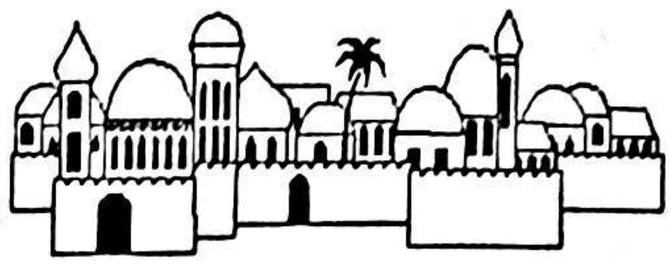

ئادالەتنىڭ تارازىسى شەكسىز قۇرئان ھېكمدۇر. بۇ قۇرئان ھېكىم خۇدانىڭ كالامى بولغاچ بەندىنىڭ ئۇنى بايان قىلمىقى پەۋقۇلئاددە قىيىن ئىدى...كەمنە بۇ مەيدان كىشىلىرىدىن بولمىساممۇ ۋە مېنىڭ ئىشىم ئاجىزلىق ۋە كەمچىلىكتىن ئۇلارنىڭ ئىشلىرىدەك بولمىسىمۇ، لېكىن ھەر كىشىگە ئۆز قۇدرىتىگە بېقىپ دىن - مىللەت ئۈچۈن خىزمەت قىلماق بەك زۆرۈر بولغان سەۋەبتىن قۇرئان ھېكمىنى نازىرلار(ئوقۇرمەنلەر) مالال بولغۇدەك ئۇزۇن قىلماي ۋە مەنسىگە دەخلى بەرگۈدەك قىسقا قىلماي، ئوتتۇرا ھال بىر تەپسىر قىلسام دەپ كۆپ زاماندىن بېرى خىيال قىلىپ، ئۇزۇن - قىسقا تەپسىرلەرنى توپلاپ ئۇنىڭدىن ئىستىفادە قىلغانىدىم(پايدىلانغانىدىم)، ھەمدۇسانانىڭ ئىگىسىگە چەكسىز ھەمدۇسانا بولسۇنكى، خۇدانىڭ لۇتفى - ئىنايىتى بىلەن ۋە تەۋپىق - ھىدايىتى بىلەن هممەتلىك نازىرلارنىڭ كۆڭۈللىرى خۇرسەن بولغۇدەك زىبا بىر كىتاب بولدى" دەپ يازغان. بۇ تەرجىمە - تەپسىرنىڭ 30 - پارىسى 1948 - يىلى غۇلجىدا ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن بېسىپ تارقىتىلغان. بۇ تەپسىرنىڭ قولىيازما نۇسخىسىنى سابىت دامۇللامنىڭ غۇلجىدا ئولتۇرۇشلۇق ئوغلى ھاجى ئابدۇللا 1961 - يىلى ش ئۇ ئا ر مىللەتلەر تەتقىقاتى ئورنىغا ھەدىيە قىلغان.

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىن دامۇللا مۇھەممەد زىرىپ قارى ھاجى (1858—1956) 1955 - يىلى غۇلجىدا «قۇرئان كەرىم تەپسىرى»نى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىپ چىققان. زىرىپ قارى ھاجىنىڭ 1926 - يىلى قەشقەر شەھىرىدە يېزىپ تاماملىغان «قۇرئان كەرىم»نىڭ «ئەممە پارە تەپسىرى» 1987 - يىلى قاتاردا فاكسىمىل قىلىپ بېسىلغان نۇسخىسىغا ئاساسەن 2003 - يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە مۇبارەك شەھىرىدە ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ نەشر قىلىندى.

مۇھەممەد سالىھ دامۇللا تەرجىمە قىلىپ، مىللەتلەر نەشرىياتى تەرىپىدىن رەسمىي نەشر قىلىنىپ تارقىتىلغان «قۇرئان كەرىم»نىڭ تەرجىمىسى ئىشەنچلىكلىكى، ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلى ئالاھىدىلىكى بويىچە چۈشىنىشلىك، توغرا ئىشلەنگەنلىكى سەۋەبىدىن شىنجاڭدىكى بىر قاتار مىللەتلەر ئارىسىدا كۆچلۈك تەسىر قوزغاپلا قالماستىن، بەلكى چەت ئەللەردىمۇ نام چىقاردى.

دېمەك، «قۇرئان كەرىم» ئۆز زامانىسىدىن باشلاپلا ئىنسانىيەتنىڭ ئورتاق مەنىۋى مىراسىغا ئايلىنىپ كەتكەن. شۇنىڭ بىلەن بىرگە، بۇنىڭدىن مىڭ يىل مۇقەددەم ئۇيغۇرلار «قۇرئان كەرىم» بىلەن ئۇچراشقان، ئېتىقاد ۋە مەنىۋى ساغلاملىقنى ئاشۇرۇشتا، مەنتىقي، ئەقلي ۋە ئوبرازلىق تەپەككۇر قابىلىيىتىنى ئۆستۈرۈشتە ئۇنىڭ سېھرىي كۈچىدىن ئۇنۇملۇك پايدىلانغان. تارىختا

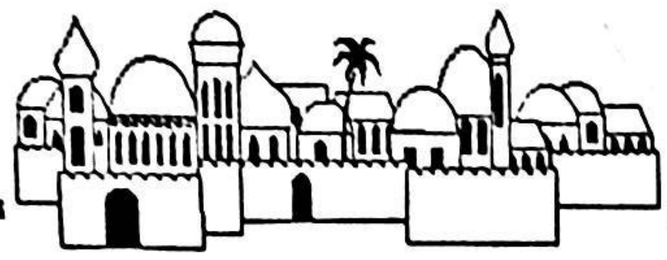

ئۇيغۇر تۆلىمالىرى ئىچىدە ئەرەب تىلىنى بىلىدىغانلىرى «قۇرئان كەرىم»دىن بىۋاستە پايدىلانغان بولسا، بىر قىسىم مەرىپەتپەرۋەر تۆلىمالار كەڭ مۇسۇلمان ئاممىسىنىڭ ئېھتىياجىنى تېخىمۇ ئوبدان قاندۇرۇش ئۈچۈن تەرجىمە - تەپسىر ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىپ، بۇ ئۇلۇغ كىتابنىڭ تەرجىمىسىنى ئىشلەپ ئاممىغا تەقدىم قىلغان. قۇرئانشۇناسلىق دۇنياۋى ئىلىم بولۇپ شەكىللىنىش جەريانىدا ھەر قايسى مىللەت خەلقلىرىنىڭ تېگىشلىك ھەسسىسىنى قوبۇل قىلغان. جۇملىدىن ئۇيغۇرلارمۇ شۇنىڭ ئىچىدە خېلىلا مۇھىم تۆھپە قوشقان مىللەتلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

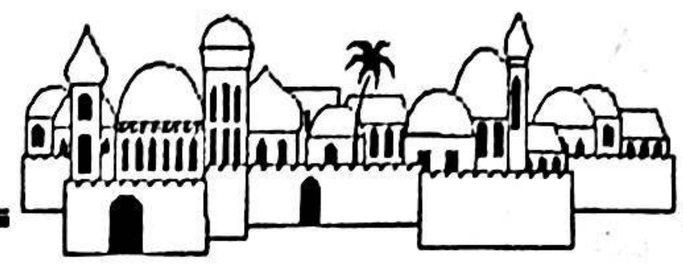

ئوتتۇرا ئاسيادا ساقلىنىۋاتقان ئەڭ قەدىمىي قۇرئان ـــ «مۇسھەفى ئوسمان»

15 ـ ئەسىردە نەقشىبەندىيە تەرىقىتىنىڭ نوپۇزلۇق نامايەندىلىرىدىن تاشكەنتلىك خوجا ئۇبەيدۇللا ئەھرار ۋەلى (1490 ـ 1401) كىچىك ئاسىياغا قىلغان سەپىرىدە ئۇنىڭ تەببىي ئىلمىدىن خەۋىرى بار ھەمراھ شاگىرتى بىمار بولۇپ ياتقان مەملىكەت پادىشاھىنى كېسەلدىن ساقايتىدۇ ۋە پادىشاھ بۇنىڭ بەدىلىگە تېۋىپنىڭ تىلىكى بىلەن مەملىكەتتە ساقلىنىۋاتقان ئۇشبۇ «مۇسھەفى ئوسمان»نى سەييياھ مېھمانلارغا تەقدىم قىلىدۇ. شۇنداق قىلىپ «مۇسھەفى ئوسمان» تەخمىنەن 1480 ـ يىلىدا سەمەرقەنتكە ئېلىپ كېلىنىدۇ(ئەمىر تۆمۈر ئىراقنى زەبت قىلغاندا بۇ قۇرئاننى باغداتتىن ئېلىپ كەلگەن دېگەن تەخمىنمۇ بار).

سەمەرقەنت روسىيە تەرىپىدىن ئىستىلاھ قىلىنغاندىن كېيىن بۇ قۇرئان 1869 ـ يىلى گېنېرال كائوفمانىنىڭ بۇيرۇقى بىلەن پېتېربورگقا ئەۋەتىلىدۇ ۋە 1918 ـ يىلغىچە ئىمپېراتور كۇتۇبخانىسىدا ساقلىنىدۇ. شۇ يىلى يانۋاردا بۇ قۇرئان پۇتۇن روسىيە مۇسۇلمانلىرى جەمئىيىتىنىڭ تەلىپى بىلەن تاتار مۇسۇلمانلىرى ئىختىيارىغا بېرىلىپ ئۇفەدە ساقلىنىدۇ. 1923 ـ يىلى ئوتتۇرا ئاسىيا مۇسۇلمانلىرى ئىختىيارىغا بېرىلىپ تا ھازىرغىچە ئۆزبېكستان مۇسۇلمانلىرى دىنىي ئىدارىسىنىڭ كۇتۇبخانىسىدا ساقلانماقتا. بۇ قۇرئان دەسلەپ يېزىلغان بىرىنچى قۇرئان دەپ تەخمىن قىلىنىدۇ. چۈنكى دۆلەتكە ھاكىملىق دەۋاسىدا، قۇرئان ئوقۇپ ئولتۇرغان خەلىپە ئوسمانغا قاتتىل قىلىچ ئۇرغان ئىكەن. دەرھەقىقەت ئۇشبۇ قۇرئان سەھىپىلىرىدە قان داغلىرىنىڭ ئىزناسى بار. ئۇلۇغ ئاللاھ ھەممىدىن ياخشى بىلگۈچىدۇر.

(ئابدۇللا قادىرنىڭ «تاشپولات تاجاڭ نېمە دەيدۇ؟ـــ كالۇاڭ مەھزۇمنىڭ خاتىرە دەپتىرىدىن» ناملىق ئۆزبېكچە كىتابىدىن ئۇيغۇرچىلاشتۇرغۇچى: ئاتۇشتىن ياسىنجان تۇرسۇن)

(تەھرىرلىگۈچىدىن: مەن 2000 ـ يىلى تاشكەنت، سەمەرقەند ۋە بۇخارالاردا ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنىغا قاتناشقان ھەم زىيارەتتە بولغان چېغىمدا، ئۆزبېكستان دۆلەت مۇپتىسى، ئۆزبېكستان ئىسلام دىنى ئىدارىسىنىڭ رەئىسى ئابدۇرېشىت ھاجى بەھرامۇفنىڭ ھەمراھلىقىدا، مەزكۇر ئىدارىنىڭ كۇتۇبخانىسىدا كىيىك تېرىسىگە يېزىلغان ۋە ھىم ئېتىلگەن ئەينەك رامكىغا ئېلىنىپ پۈختا ساقلىنىۋاتقان بۇ ئىپتىدائىي نۇسخا قۇرئانىنى زىيارەت قىلغان ۋە بۇ قۇرئان ئالدىدا سۈرەتكە چۈشكەنىدىم. ـــ شەمشىدىن ھاجى)

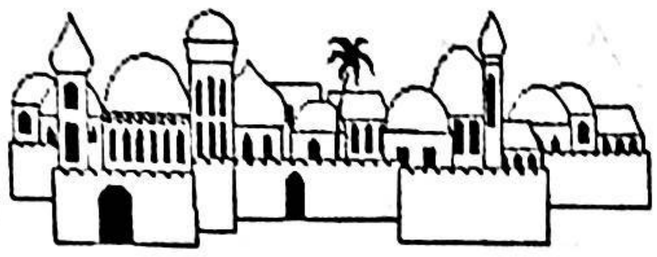

مىسرلىق دوختۇر«قۇرئان كەرىم» بېشارىتى بىلەن كۆز دوربىسى ياساپ چىقتى

هاجى ئابدۇرەھمان

بسملالاهىر رەهمانىر رەهىم

مىسرلىق بىر دوختۇر «قۇرئان كەرىم»دىكى «يۈسۈف» سۈرىسىنى ئوقۇغان چاغدا تاسادىپىي بىر ئىلهامغا كېلىپ قېلىپ، دەرهال تەتقىقاتقا كىرىشىپ ئادەمنىڭ تەر بېزىدىن ئېلىمېنت ئېلىپ كاتاراكتا(كۆز گۆهىرىگە ئاق چۈشۈش كېسىلى)نى داۋالايدىغان يېڭى بىر خىل دورا ياساپ چىققان. بۇ يېڭى دورا سىناق قىلىپ ئىشلىتىلگەندىن كېيىن مۇۋەپپەقىيەتلىك چىقىپ، كۆزدىكى ئاقنى ئوپېراتسىيە قىلمايلا داۋالغىلى بولغان ۋە ئۇنىڭ شىپالىق ئۈنۈمى 99% كە يەتكەن. بۇ دوختۇر ئۆزىنىڭ ئىلمى تەجرىبە ۋە دورىنى تەكشۈرۈش دوكلاتىنى ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىكى دورا ئىلمى تەتقىقات ئورگانلىرىغا تاپشۇرۇپ دەلىللىتىپ ۋە باهالىتىپ رەسمىي گۇۋاهلىق ۋە ئىجازەتكە ئېرىشكەن. ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىكى دورا باشقۇرۇش نوپۇزلۇق ئورگانلىرى ئۇنىڭ بۇ رېتسېپىنى بازارغا سېلىشىنى هەم مۇشۇ ئەسىردىكى يېڭى دورا سۈپىتىدە تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىشنى تەستىقلىغان.

ئابدۇللا باسىت دېگەن مىسرلىق بۇ دوختۇرنىڭ ئېيتىشىچە، بىر كۈنى سەهەردە ئۆزىنىڭ سەهەرلىك قۇرئان تىلاۋىتىدە«قۇرئان كەرىم»نىڭ «يۈسۈف» سۈرىسىنى ئوقۇغان. بۇ سۈرىدىكى ئايەتلەردە ئېيتىلىشىچە، ياقۇپ ئەلەيهىسسالام ئۆزىنىڭ ئارزۇلۇق ئوغلى يۈسۈفنى ياد ئېتىۋېرىپ قاتتىق هەسرەت چېكىپ ئىككى كۆزى ئاقرىپ كەتكەن(يەنى كۆرمەس بولۇپ قالغان). چۈنكى يۈسۈف بالا ۋاقتىدا ئۇنىڭ ئاتا بىر، ئانا بۆلەك ئاكىلىرى ئۇنى ئالداپ چەت-ياقا بىر جايغا ئاپىرىۋەتكەن، ئەمما ئۇ نۇرغۇن ئەگىرى-توقايلىقلارنى بېشىدىن كۆچۈرۈپ مىسرغا كېلىپ قېلىپ، ئاخىرى مىسر پادىشاهلىقىنىڭ دۆلەت ئاشلىق ئامبىرىغا باش ئامبال بولغان. ئاپەت يىللىرى بولغاندا، ئۇنىڭ ئىككى ئاكىسى مىسرغا كېلىپ ياردەم تىلىگەن. ئۇلار بۇ باش ئامبالنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئۆزلىرى ئالدىغان ئىنىسى ئىكەنلىكىنى تونۇپ قېلىپ، ئۇنىڭدىن كەچۈرۈم سورىغان هەمدە ياشانغان ئاتىسىنىڭ سۆيۈملۈك ئوغلىنى ياد ئېتىپ ئىككى كۆزى كۆرمەس بولۇپ قالغانلىقىنى ئېيتقان. يۈسۈف ئۇلارغا:"سىلەر مېنىڭ بۇ كۆڭلىكىمنى ئېلىپ بېرىپ، ئاتامنىڭ يۈزىگە تاشلاڭلار، كۆزى ئېچىلىدۇ" دېگەن

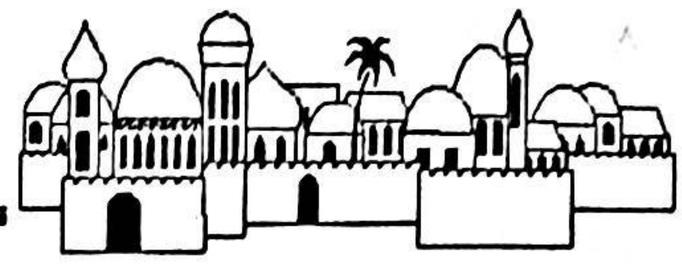

{سۈرە«يۈسۈف»(12 - سۈرە)، 93 - ئايەت}. دوختۇر ئابدۇللا باسىت مۇنداق دەيدۇ:"دوختۇر بولغان مەن بۇ ئايەتنى ئوقۇغاندىن كېيىن، ئۇزاققىچە ئۆزۈمنى باسالماي، ئايەتتىكى ھېكمەت ھەققىدە ئويلاندىم. مېنىڭ خىيالىم ئاستا - ئاستا ئۇنىڭ ئاتىسىنىڭ يۈزىگە تاشلانغان ھېلىقى كۆڭلەككە مەركەزلىشىپ، ئۇنىڭدا نېمە بولۇشى مۇمكىن دەپ ئويلىنىشقا باشلىدىم ۋە چوقۇم يۈسۈف كىيگەن كۆڭلەكتە ئۇنىڭ بەدىنىدىكى تەر بار، دېگەن ئويغا كەلدىم. مۇشۇ خىيالىم بويىچە مەن تەرنىڭ تەركىبى ئۈستىدە ئىزدەندىم ھەم بىر ئىلمىي تەتقىقات پىلانى تۈزۈپ، تەجرىبىخانىغا كىرىپ، ئالدى بىلەن، توشقان بەدىنىدىن چىققان تەر ئۈستىدە تەھلىل ۋە تەجرىبە قىلىشقا باشلىدىم ۋە بۇنى ئەقلىغە مۇۋاپىق تەسەۋۋۇر دەپ ھېس قىلدىم، ئاندىن تەر تەركىبىدىن مۇھىم ئېلېمېنتلارنى چەككىلەپ چىقىپ، بۇلارنى كۆزگە ئاق چۈشۈشكە ئالاقىدار ماددىلار بىلەن قوشۇپ دورا ئىشلەپ چىقتىم ۋە بىر مۇنچە كېسەللەرگە ئىشلىتىپ كېلىنكىلىق تەجرىبە ئېلىپ باردىم. كۆزگە ئاق چۈشكەن 250 كېسەلنى ئىككى ھەپتىنى بىر دەۋر قىلىپ، كۈنىگە ئىككى قېتىمدىن دورىنى ئىشلىتىپ داۋالىدىم. نەتىجىدە ئەملىيەت ئۇنىڭ ئۇنۇم بېرىش نىسبىتىنىڭ 99% ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلىدى".

ئۇنىڭدىن كېيىن، ئۇ تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ ئىلمىي تەجرىبە ئېلىپ بارغان ۋە بۇ دورىنىڭ رېتسىپىنى تۈزۈپ ھەم ئۇنى ياساش تەرتىپىنى لايىھىلەپ چىقىپ، ئاخىرى رەسمىي دورىنى ئىشلەپ چىققان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پۈتۈن تەجرىبە دوكلاتىنى ھەم پاتېنت ھوقۇقى ئىلتىماس قىلىش ھۆججىتىنى تەييارلاپ چىققان.

دوختۇر ئابدۇللا ئاببىاس بۇ يېڭى دورىغا ۋاقتىنچە"قۇرئان شىپادانى" دەپ ئات قويغان ھەمدە مۇشۇ نام بىلەن پاتېنت ھوقۇقى ۋە لايىقەتلىك گۇۋاھنامىسى ئىلتىماس قىلغان. شۇبھىسىزكى دورا تەتقىقاتى ئىنستىتۇتىنىڭ تەۋسىيە قىلىشى بىلەن، شۇبھىسىزكى دورا زاۋۇتى ۋەكىل ئەۋەتىپ بۇ دوختۇر بىلەن توختام تۈزۈشۈپ، بۇ دورىنى تۇنجى بولۇپ تۈركۈملەپ ئىشلەپچىقىرىپ خەلقئارالىق دورا بازىرىغا سالماقچى بولغان.

فىقهى ـ شەرئەت

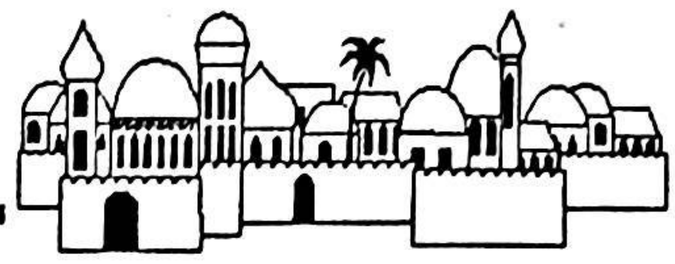

فىقهى پرىنسىپلىرى ئىلمى ۋە ئۇنىڭ بارلىققا كېلىشى

ياقۇپجان ئەزىز

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام شەرىئىتىدە بايان قىلىنغان ھۆكۈملەرنىڭ ھەممىسى «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف، ئىجمائ[1] ۋە قىياس[2] تىن ئىبارەت تۆت مەنبەنى ئاساس قىلىدۇ.

مەسىلىرگە ھۆكۈم چىقىرىشتا ھېچقانداق ئىلمىي ئاساسقا تايانماي، ھۆكۈم ئېلىش قائىدە ـ قانۇنىيەتلىرىگە رىئايە قىلماي ئۆز خاھىشى بويىچە ھۆكۈم چىقارغاندا، گەرچە ئۇ ھۆكۈم «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن كېلىپ قالغان تەقدىردىمۇ، ئۇ ھۆكۈم مەقبۇل ھۆكۈم بولالمايدۇ، شەرىئەت تەرىپىدىن ئېتىراپ قىلىنمايدۇ.

«قۇرئان كەرىم» ساپ ئەرەب تىلىدا نازىل قىلىنغان، ھەدىس ساپ ئەرەب تىلى بىلەن ئېيتىلغان، شۇڭا مەسىلىرگە ئەتراپلىق ھۆكۈم بېرىش ئۈچۈن قۇرئان، ھەدىس ئىبارىلىرىنى شۇنداقلا ئەرەب تىلى ئىبارىلىرىگە خاس تىل قائىدىلىرىنى چۈشەنمەي بولمايدۇ.

ئىسلام دىنىدىكى شەرىئەت ھۆكۈملىرىنىڭ دەلىل مەنبەلىرى، ئۇلارنىڭ دەرىجىسى، دەلىل ئېلىش پرىنسىپلىرى، دەلىل ئالغۇچىنىڭ بىلىشى ۋە رىئايە قىلىشى زۆرۈر بولغان قائىدىلەرنى تەتقىق قىلىدىغان ئىلىم—فىقهى پرىنسىپلىرى ئىلمى دەپ ئاتىلىدۇ.

بۇ پەننىڭ نامى ئەرەب تىلىدا «أصول الفقه»(ئۇسۇلى فىقهە) بولۇپ، "أصول" ۋە "الفقه" دىن ئىبارەت ئىككى سۆزنىڭ بىرىكىشىدىن تۈزۈلگەن.

"أصول" دېگەن سۆز "أصل" دېگەن سۆزنىڭ كۆپلۈك شەكلى بولۇپ، ئەرەب

---

① ئىجمائ ـــ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ھەرقانداق بىر دەۋردە يۈز بەرگەن دىنىي ئەمەلىي مەسىلىرنىڭ شەرئى ھۆكمىگە قارىتا «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفتە ئۇچۇق دەلىل بولمىغان ئەھۋالدا مۇسۇلمان مۇجتەھىد ئالىملىرىنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئومۇمىي يۈزلىنىشىنى چىقىش قىلىپ، ئاشۇ مەسىلىنىڭ ھۆكمىدە بىرلىككە كېلىشى.

② قىياس ـــ يېڭىدىن يۈز بەرگەن، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفتە ئېنىق كۆرسەتمە بېرىلمىگەن مەسىلىگە ھۆكۈم چىقىرىشتا ئارقا كۆرۈنۈشىنى(ئىللەت ۋە سەۋەبى) ئاشۇ مەسىلىگە ئوخشىشىپ كېتىدىغان، قۇرئان، ھەدىستە ئۇچۇق ھۆكۈم بېرىلگەن مەسىلىنىڭ ھۆكمىنى كۆچۈرۈپ ئىشلىتىش.

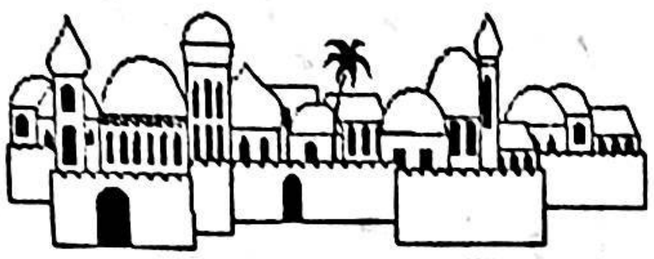

تىلدا "يىلتىز، ئاساس، ئۇل" دېگەندەك مەنىلەردە كېلىپ، ماددىي ۋە مەنىۋى نەرسىلەرنىڭ ئاستى قورۇلمىسىنى كۆرسىتىدۇ.

فىقھى ئىستىھالىدا بولسا بۇ سۆز تۆۋەندىكىدەك بەش خىل مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ:

1."دەلىل، ئۇسۇل، قائىدە، پرىنسىپ" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: الأصل في وجوب الصلاة، قوله تعالى: وأقيموا الصلاة (نامازنىڭ پەرزلىكىنىڭ دەلىلى ئاللاھ تائالانىڭ "ناماز ئوقۇڭلار" دېگەن بۇيرۇقىدۇر). أصل هذه المسألة الكتاب والسنة (بۇ مەسىلىنىڭ دەلىلى قۇرئان ۋە ھەدىستۇر). بۇ مىساللاردا "أصل" دېگەن سۆز "دەلىل" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

2."ئومۇمى پرىنسىپ" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: بني الاسلام على خمسة أصول: لا ضرر ولا ضرار... (ئىسلام دىنى بەش ئاساسى پرىنسىپ ئۈستىگە قۇرۇلغان. 1 ـ باشقىلارغا زىيان يەتكۈزمەسلىك، ئۆزىمۇ زىيان تارتماسلىق...). بۇ مىسالدا "أصل" دېگەن سۆز "ئومۇمي پرىنسىپ" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

3."ئۈستۈن، مۇقەددەم، كۈچلۈك" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: الأصل في الكلام الحقيقة (سۆزنىڭ ئەسلى مەنىسى مەجازىي مەنىسىگە موقەددەمدۇر). بۇ مىسالدا "أصل" دېگەن سۆز "مۇقەددەم" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

4."قىياس قىلىنىدىغان ئەسلى مەنبە" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: الخمر أصل النبيذ (ھاراق ـــ ئىچىتىلغان مېۋە سۈيىنى قىياس قىلىدىغان ئەسلىي مەنبەدۇر). بۇ مىسالدا "أصل" دېگەن سۆز "ئەسلىي مەنبە" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

5."مۇئەييەن، مۇقەررەر، ئېنىق" دېگەن مەنىدە كېلىدۇ. مەسىلەن: الأصل الطهارة (تاھارەت ئالغان، لېكىن تاھارىتىنىڭ سۇنغان، سۇنمىغانلىقىدا گۇمانلانغان ئادەمگە نىسبەتەن تاھارەتنىڭ سۇنغانلىقى ئېنىق بولغانغا قەدەر پاكلىق مۇقەررەردۇر). بۇ مىسالدا "أصل" دېگەن سۆز "مۇقەررەر" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

بۇ پەننىڭ نامى بولغان"أصول الفقه"دىكى "أصل" دېگەن سۆز يۇقىرىقى مەنىلەر ئىچىدىن بىرىنچى خىل مەنىدە يەنى "دەلىل" دېگەن مەنىدە كەلگەن.

"الفقه" سۆزى ئەرەب تىلىدا "بىر نەرسىنى بىلىش، چۈشىنىش" دېگەن مەنىدە ئىشلىتىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە بۇ سۆز مۇتلەق بىلىش، چۈشىنىش دېگەن مەنىدە قوللىنىلماستىن، بەلكى سۆزلىگۈچىنىڭ غەرىزىنى چۈشىنىش، چوڭقۇر چۈشەنچە، مۇكەممەل بىلىم دېگەن مەنىلەردە قوللىنىلغان.

مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق كەلگەن:

قَالُواْ يَا شُعَيْبُ مَا نَفْقَهُ كَثِيراً مِّمَّا تَقُولُ

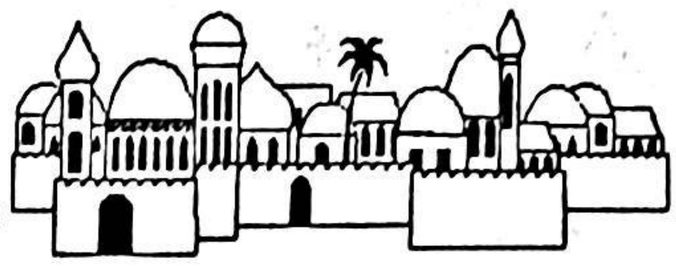

ئۇلار ئېيتتىكى:"ئى شۇئەيب! بىز سېنىڭ ئېيتقانلىرىڭنىڭ نۇرغۇنىنى چۈشەنمەيمىز".

—— سۈرە«ھۇد»(11 ـ سۈرە)، 91 ـ ئايەت

بۇ ئايەت كەرىمدە كۇففارلار شۇئەيب ئەلەيھىسسالامغا:"بىز سېنىڭ مەقىستىڭنى(غەرىزىڭنى) بىلمىدۇق" دېگەن.

فَمَا لهَـؤُلاء الْقَوْمِ لاَ يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ حَدِيثاً

بۇ قەۋمگە نېمە بولدىكىن، ئۇلار ھېچبىر سۆزنى(يەنى ھەممە شەيئىنىڭ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن بولىدىغانلىقىنى)چۈشەنمەيدۇ.

—— سۈرە «نىسا»(4 ـ سۈرە)، 78 ـ ئايەت

بۇ ئايەت كەرىمدە " الفقه" سۆزى چوڭقۇر چۈشەنچە مەنىسىدە كەلگەن.

وَقَالَ النَّبِيُّ صَلَّى اللَّهُ عَلَيْه وَسَلَّمَ« مَنْ يُرِدْ اللَّهُ به خَيْرًا يُفَقِّهْهُ في الدِّين

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "ئاللاھ تائالا بىر بەندىگە ياخشىلىقنى ئىرادە قىلسا ئۇنى دىنى ئەھكاملارنى بىلدۈرىدىغان ئالىم قىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

بۇ ھەدىستە"فقهى" سۆزى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى مۇكەممەل بىلىش دېگەن مەنىدە كەلگەن.

"فقهى" سۆزىنىڭ بۇ پەندىكى ئىستېمال مەنىسى: بەندىلەرنىڭ ئىش ـ ھەرىكەتلىرىگە ئالاقىدار بولغان شەرئى ھۆكۈملەرنى(پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت، ھالال، ھارام، مەكروھ، مۇستەھەب، مۇباھ قاتارلىقلارنى) دەلىللىرى بىلەن بىلىش دېمەكتۇر.

"أصول" ۋە "الفقه" دېگەن بۇ ئىككى سۆزنىڭ لۇغەت ۋە ئىستېمال مەنىلىرى ئۆزئارا تولۇق ماسلاشقان بولۇپ، بۇ ئىككى سۆزنىڭ بىرىكمىسى "ھەر خىل دىنى مەسىلىرگە شەرئىتنىڭ ھۆكۈم مەنبەلىرىگە تايىنىپ، ئىجتىھات ئارقىلىق ھۆكۈم چىقىرىشنىڭ قائىدە ـ قانۇنىيىتىنى بىلدۈرىدىغان پەن"گە خاس نام قىلىپ قويۇلغان. بۇ ئىككى سۆز ئەرەب تىلى بىلىدىغان ئادەمگە بىر قاراش بىلەنلا ئۆزىنىڭ قانداق ئىلىم ئىكەنلىكىنى(نېمىنى تەتقىق قىلىدىغانلىقىنى) كۆرسىتىپ بېرەلەيدۇ.

بۇ پەن شەرئىەت ئىلمى بىلەن شۇغۇللىنىدىغان كىشىنى(ئالىم ـ ئۆلىما، مۇجتەھىدلەرنى) مەسىلىرگە خاتا ھۆكۈم بېرىشتىن ساقلاپ قالىدۇ، شۇنداقلا توغرا ھۆكۈم بىلەن ئاساسسىز، خاتا ھۆكۈمنى پەرقلەندۈرۈش ئىقتىدارىغا ئىگە قىلىدۇ.

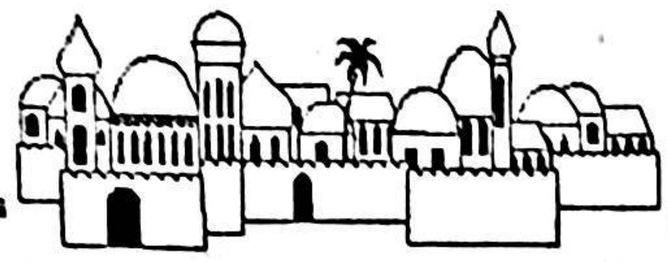

بۇ ئىلىمنىڭ پەيدا بولۇشى

فىقهى پرىنسىپلىرى ئىلمى ماهىيەتتە فىقهى ئىلمى بىلەن تەڭ، بەلكى ئۇنىڭدىن ئىلگىرىلا مەۋجۇت ئىدى، لېكىن خاتىرىلىنىش، ئايرىم بىر پەن بولۇپ شەكىللىنىش جەھەتتە فىقهى ئىلمى فىقهى پرىنسىپلىرى ئىلمىدىن مۇقەددەمدۇر. ساھابىلەر ۋە تابىئىنلار دەۋرىدە گەرچە فىقهى پرىنسىپلىرى خاتىرىلەنمىگەن ۋە ئالاھىدە تىلغا ئېلىنمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلار قۇرئان ۋە ھەدىسنى دەلىل قىلىپ ھۆكۈم چىقارغاندا مەلۇم قائىدە ـ پرىنسىپلارغا ئاساسلىناتتى. ئەمەلىي تارىخ شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ساھابىلەر ۋە تابىئىنلاردىن چىققان مۇجتەھىد ئالىملار دەلىل ئېلىش يوللىرى، قائىدە ـ پرىنسىپلىرى جەھەتتە مۇكەممەل بىلىمگە ئىگە ئىدى.

ئۇسۇلى فىقهى گەرچە خاتىرىلەنمىگەن، مەخسۇس بىر پەن شەكلىدە ئوتتۇرىغا چىقمىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇ فىقهى ئىلمىدىن بۇرۇنلا مەۋجۇت بولۇپ، ساھابىلەر، تابىئىنلار تەرىپىدىن ئاللىبۇرۇنلا قوللىنىلغان. بۇنىڭ مىسالى خۇددى ئەرەب تىلى گرامماتىكىسىغا ئوخشاش. ئەرەب تىلى گرامماتىكىسىنىڭ رەسمىي بىر پەن شەكلىدە ئوتتۇرىغا چىققان ۋاقتى مىلادىيە 7 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىغا توغرا كېلىدۇ. بىراق ئەرەبلەر گرامماتىكا ئىلمى رەسمىي بىر پەن سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقىشتىن بۇرۇنلا شۇ گرامماتىكا قائىدىلىرى بويىچە سۆزلەيتتى ۋە شۇ قائىدىلەرگە رىئايە قىلاتتى. شۇ ئارقىلىق نۇرغۇنلىغان پاساھەتلىك شېئىرلارنى ۋە نەزمىلەرنى يېزىپ قالدۇرغانىدى.

يەنە بىر جەھەتتىن ئېيتقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە ئۇسۇلى فىقهى ئىلمىنىڭ خاتىرىلەنمەسلىكى، مەخسۇس بىر پەن سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقماسلىقى ئۇنىڭغا ئېھتىياج بولمىغانلىقىدىندۇر. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يۈز بەرگەن بارلىق مەسىلىلەرگە ئۆزى بۇاستە جاۋاب بېرەتتى. ئۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن باشقا بىر كىشىنىڭ دەلىللەردىن ئىجتىھات قىلىپ ھۆكۈم ئېلىشى بىھاجەت ئىدى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۇنيادىن ئۆتكەندىن كېيىن مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدە ھەر تۈرلۈك يېڭى ئەھۋاللار يۈز بەردى. بۇ مەسىلىلەرگە ھۆكۈم بەرمەي بولمايتتى. ساھابىلەردىن چىققان ئالىملار بۇ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتا ئالدى بىلەن «قۇرئان كەرىم»دىن جاۋاب ئىزدەيتتى، ئۇنىڭدىن جاۋاب تېپىلمىغاندا ھەدىس شەرىپىگە مۇراجىئەت قىلاتتى، ئەگەر ئۇنىڭدىنمۇ بۇ مەسىلىگە ئېنىق ھۆكۈم چىقمىسا ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلەن ئۇزۇن مەزگىل بىللە بولۇش جەريانىدا ھاسىل قىلغان مول دىنىي بىلىمى، ئۆتكۈر ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە پاك قەلبىگە تايىنىپ ئىجتىھات قىلاتتى. ئۇلار

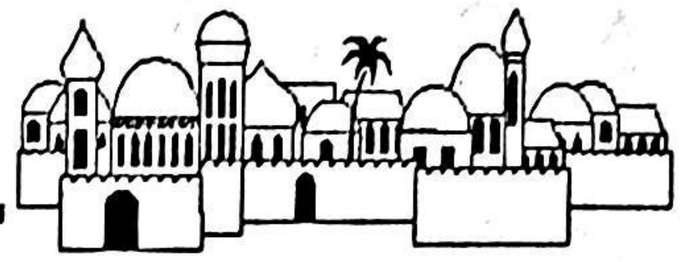

شەرىئەتنىڭ ھېكمەت ـ سىرلىرىنى، قۇرئان، ھەدىسنىڭ نازىل بولۇش سەۋەبى ۋە ئارقا كۆرۈنۈشلىرىنى پىششىق بىلگەنلىكى، ئەرەب تىلى، ئەرەبى ئىبارىلەرنىڭ مەنىسى ۋە دالالىتىنى تولۇق چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن ئۇلاردا ئىجتىھاتنىڭ شەرتلىرى تولۇق ھازىرلانغانىدى. شۇڭلاشقا ساھابىلەر دەۋرىدىمۇ فىقھىي پرىنسىپلىرى ئىلمىدىن ئىبارەت بۇ پەن مۇستەقىل بىر پەن سۈپىتىدە ئوتتۇرىغا چىقمىغان.

تابىئىنلار دەۋرىدىمۇ ئەھۋال شۇنىڭغا ئوخشاپ كېتەتتى. تابىئىنلار دەۋرىدىن كېيىن ئىسلام دىنى ئەتراپى ئالەمگە تېخىمۇ كەڭ تارالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا نۇرغۇنلىغان يېڭى مەسىلىلەر ئوتتۇرىغا چىقتى. ئەجەملەر(غەيرى ئەرەبلەر)نىڭ ئىسلام دىنىغا كۆپلەپ كىرىشى، ئەرەبلەرنىڭ باشقا تىلدىكى مۇسۇلمانلار بىلەن ئارىلىششى نەتىجىسىدە ئەرەب تىلىنىڭ ساپلىقىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولماي قالدى. مەسىلىلەرگە ئىجتىھات قىلىپ ھۆكۈم بېرىدىغان، پەتۋا بېرىدىغانلار كۆپەيدى. تالاش ـ تارتىشلار مەيدانغا چىقتى. ھەر بىر كىشى ئۆزىنىڭ قارىشىنى كۈچلەندۈرىدىغان، مەسىلىلەرگە ھۆكۈم بېرىشتە ئۆزى خالىغان پرىنسىپلارنى ئىشلىتىدىغان ئەھۋال يۈز بەردى. دەل مۇشۇ پەيتتە ئەينى دەۋردىكى داڭلىق مۇجتەھىد ئالىملار ئىجتىھات قىلىش قائىدىلىرى، ئۇنىڭ شەرتلىرى، دەلىل ئىپادىلەش ئۇسۇللىرى توغرىسىدا ھەممە كىشى ئورتاق ئېتىراپ قىلىدىغان، ئۆلچەم خاراكتېرلىك پرىنسىپلار يېزىلمىسا بولمايدىغانلىقىنى تونۇپ يەتتى.

كۆپچىلىك ئۆلىمالارنىڭ ۋە تارىخشۇناسلارنىڭ قارىشىدا فىقھىي پرىنسىپلىرى ئىلمىدىن ئىبارەت بۇ پەننى مۇستەقىل بىر پەن سۈپىتىدە، تۇنجى قېتىم قەلەم تەۋرىتىپ يېزىپ چىققان كىشى ئىسلام دىنىدىكى تۆت چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى بولغان شافىئىي مەزھىپىنىڭ پېشۋاسى مۇھەممەد ئىبنى ئىدرىس شافىئىدۇر (ھىجرىيە 204 ـ يىلى ۋاپات بولغان).

ئىمام شافىئىي دۇنياغا كەلگەن مەزگىلدە ساھابىلەر، تابىئىنلار ۋە ئىلگىرى ئۆتكەن چوڭ دىنىي ئۇلىمالاردىن نۇرغۇنلىغان فىقھىي بىلىم بايلىقى قالغان. ئۇ ئانا يۇرتى مەككە مۇكەررەمە شەھرىدە «قۇرئان كەرىم»نىڭ تەرجىمانى دەپ نام ئالغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تاغىسىنىڭ ئوغلى ئابدۇللا ئىبنى ئابباسنىڭ ئىلمىگە ۋارىسلىق قىلغان ۋە ئۇنى تولۇق ئىگىلىگەن. ئاندىن كېيىن شۇ دەۋرىدىكى چوڭ ـ چوڭ ئىسلام دىنى مەدرىسلىرىدە ئىلىم تەھسىل قىلغان. مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىگە بېرىپ ئىسلام دىنىدىكى تۆت چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى بولغان مالىكى مەزھىپىنىڭ پېشۋاسى ئىمام مالىكتا ئوقۇغان، ئۇنىڭ فىقھىي بىلىملىرىنى ئۆگەنگەن. ئۇنىڭدىن كېيىن ئىراق، كۇفە شەھەرلىرىگە بېرىپ ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھنىڭ چوڭ شاگىرتلىرىدىن بىرى بولغان

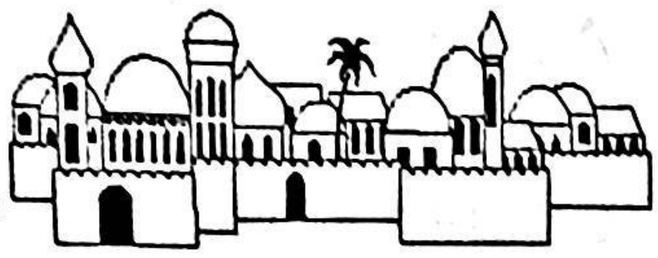

مۇھەممەد ھەسەن شەيباندىن ھەنەفي مەزھىپىنىڭ فىقھى ئىلمىنى ئۆگەنگەن.

ئۇ ئۆز دەۋرىدىكى مەشھۇر مەدرىسلەردە ئىگىلىگەن كەڭ دائىرىلىك بىلىمى ۋە مول تەجرىبىلىرى ئاساسىدا ھەر خىل قاراش ۋە دەلىل ئىلىش ئۇسۇللىرىنى ئۆزئارا سېلىشتۇرۇش، تەتقىق قىلىش ئارقىلىق ئاخىرى فىقھى پرىنسىپلىرى ھەققىدە مۇكەممەل بىر نەزىرىيىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

ئىمام شافئىي فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى توغرىسىدا «مەشھۇر ئۇسۇل قائىدىلىرى» دېگەن كىتابنى يېزىپ چىققان. ئۇ كىتابىدا «قۇرئان كەرىم» ۋە ئۇنىڭ ھۆكۈم بايان قىلىش ئەھۋاللىرى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ۋە ئۇنىڭ «قۇرئان كەرىم»نى بايان قىلىدىغانلىقى، ئىجمائنىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ۋە ئۇنىڭ شەرتلىرى، قىياس ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى، ئىلگىرىكى ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرالايدىغان دەلىللەر، ھۆكمى ئەمەلدىن قالغان دەلىللەر، بۇيرۇق پېئىلى نېمىنى ئىپادىلەيدۇ؟ چەكلەش پېئىلى نېمىنى ئىپادىلەيدۇ؟ يالغۇز كىشىدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستىن ھۆكۈم ئىلىش يوللىرى قانداق بولىدۇ؟ دېگەنگە ئوخشاش بىر قاتار ئىجتىھاتقا ئالاقىدار قائىدىلەرنى تەپسىلىي بايان قىلغان.

ئىمام شافئىنىڭ بۇ پەننى تولۇق، مۇكەممەل بىر پەن سۈپىتىدە يېزىپ چىقىشقا مۇۋەپپەق بولۇشى ئۇنىڭ ئەرەب تىلى جەھەتتىكى مول بىلىمى، كلاسسىك ئەرەب تىلىدىنمۇ تولۇق خەۋەردار ئىكەنلىكى، «قۇرئان كەرىم»گە ئالاقىدار بىلىملەردىن سىرت يەنە ئۆز دەۋرىدىكى مەشھۇر ئالىملاردىن ھەدىس ئىلمىنىمۇ مۇكەممەل ئۆگىنىپ، بۇ جەھەتتە ۋايىغا يەتكەنلىكى، ئۆز دەۋرىدىكى دىنى ئەھكام ئىلمىنى بىرنى قويماي ئىگىلىگەنلىكى، ساھابىلەر دەۋرىدىن تارتىپ، ئۆزى ياشاۋاتقان دەۋرگىچە ئۆتكەن بارلىق ئۆلىمالارنىڭ پەتۋا ـ ھۆكۈملىرىدىكى ئوخشىمايدىغان تەرەپلەر ۋە ئۇنىڭ ئوخشىماسلىقىنىڭ سەۋەبىنى پۈختا بىلگەنلىكىدىندۇر.

فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنىڭ تەتقىقات تېمىسى

بۇ پەننىڭ تەتقىقات تېمىسى قۇرئان، ھەدىس، ئىجمائ ۋە قىياسدۇر. بۇلارنىڭ ئىچىدە قۇرئان ۋە ھەدىس ئىسلام شەرىئىتىدىكى ھەر قانداق ھۆكۈمنىڭ ئەسلىي دەلىلى ۋە مەنبەسىدۇر. شۇڭا قۇرئان، ھەدىسنى مۇكەممەل ئىگىلەش لازىم. قۇرئان، ھەدىسنىڭ ئىبارىلىرىنى چۈشىنىش، مۇكەممەل ئىگىلەش ۋە شەرھلەش ئۈچۈن شەرىئەتتىكى ھۆكۈم دېگەن سۆزنىڭ ئۇقۇمىنى، ھۆكۈملەرنىڭ دەلىللىرىنى، شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي مەقسىتىنى، «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىئىتىدىكى تېكىستلەر زاھىرى جەھەتتە ئۆزئارا دوقۇرۇشۇپ قالغاندا،

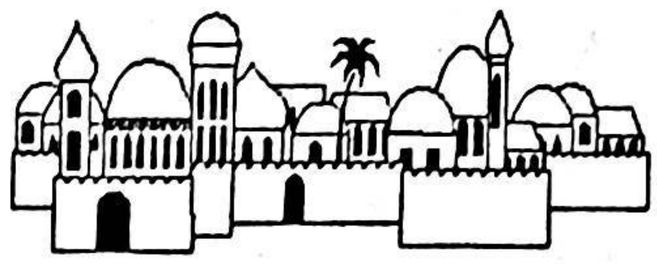

قارىمۇقارشى ئۇقۇم ئىپادىلىگەنده قايسىسىنى كۆچلەندۈرۈش ۋە قايسىسىنى ئېلىشنى، قايسى تېكستلارنىڭ ھۆكمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان؟ قانداق تېكستلار باشقا تېكستلارنىڭ ھۆكمىنى ئەمەلدىن قالدۇرىدۇ ؟ دېگەندەك مەسىلىلەرنى بايان قىلىپ بېرىدىغان قائىدىلەرنى بىلمەي بولمايدۇ. بۇ پەن يۇقىرىقى مەزمۇنلارنى تۆۋەندىكىدەك ئۇچ چوڭ بابتا تەپسىلىي بايان قىلىدۇ:

بىرىنچى باب: ھۆكۈم ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى:

پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت، مۇستەھەب، ھالال، ھارام، مەكروھ، مۇباھ، رۇخسەت، سەۋەب، شەرت قاتارلىقلار.

ئىككىنچى باب: ھۆكۈملەرنىڭ دەلىللىرى ۋە ئۇنىڭ تۈرلىرى:

قۇرئان، ھەدىس، ئىجمائ، قىياس، ئىستىھسان[1] مەسالىھۇل مۇرسەلە(شەرىئەتكە ئۇيغۇن، ئىنسانىيەتكە پايدىلىق، ئەمما ئۇنى قوبۇل قىلىش ياكى قوبۇل قىلماسلىق توغرىسىدا ھېچقانداق دەلىل يوق ئىشلار)، ۋاستە (ئىشىنىڭ نەتىجىسىنىڭ ھۆكمىنى شۇ ئىشقا بېرىش)، ئۆرپ ـ ئادەت(دەلىل تېپىلمىغاندا، قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ روھىغا ئۇيغۇن بولغان ئۆرپ ـ ئادەتنى دەلىل قىلىش)، ساھابىلەرنىڭ سۆزى، ئىلگىرىكىلەرنىڭ شەرىئىتى قاتارلىقلار.

ئۈچىنچى باب: ھۆكۈم ئېلىشقا ئالاقىدار قائىدىلەر.

بۇ قائىدىلەر ئۈچ تۈرگە بۆلىنىدۇ:

1. ئەرەب تىلىغا ئالاقىدار ئۇسۇل قائىدىلىرى

دەلىللەردىن ھۆكۈم ئېلىش يوللىرى ۋە دەلىل ئېلىش قائىدىلىرى. خاس، ئام، مۇتلەق، مۇقەييەد، بۇيرۇق پېئىلى، چەكلەش پېئىلى، ھەقىقەت، مەجاز قاتارلىقلار.

2. شەرىئەتنىڭ ئومۇمىي مەقستىنى تونۇش

بۇ مەقسەت ـ زەرۇرىيات(كىشىلەرنىڭ ھاياتىغا، جەمئىيەتنىڭ ساغلام تەرەققىي قىلىشىغا زۆرۈر بولغان ئىشلار. مەسىلەن: دىننى ساقلاش، ھاياتىنى ساقلاش، ئەقلى قابىلىيىتىنى ساقلاش، نەسلىنى ساقلاش، مال ـ مۇلۇكىنى ساقلاش)، ھاجىيات(كىشىلەردىن قىينىچىلىقنى ۋە مۇشەققەتنى كۆتۈرۈۋېتىش)، تەھسىنات(كىشىلەرنىڭ يۇكسەك ئەدەپ ـ ئەخلاققا، ئالىيجانابانە پەزىلەتكە يېتەكلەش) قاتارلىق ئۇچ نۇقتىدا مەركەزلىك ئىپادىلىنىدۇ.

3. ھۆكۈمنى ئەمەلدىن قالدۇرىدىغان تېكستلەر

ھۆكمى ئەمەلدىن قالغان تېكستلەر، تېكستلەرنىڭ ئۆزئارا دوقۇرۇشۇپ

---

[1] ئىستىھسان—— بىر مەسىلىگە ھۆكۈم بېرىشتە ئارقا كۆرۈنۈشى جەھەتتە ئوخشاش مەسىلىگە قىياس قىلىشنى تەرك ئېتىپ، باشقا بىر كۆچلۈك دەلىل بىلەن شەرىئەتنىڭ روھىغا يېقىن بولغان ھۆكۈم بېرىش.

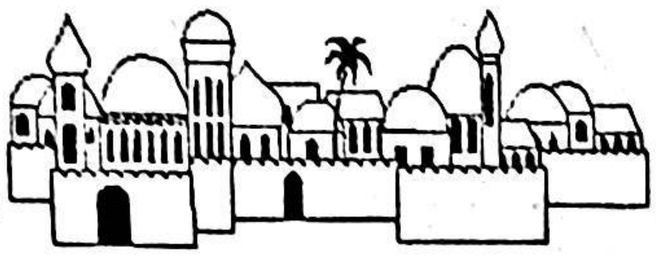

قېلىش ئەھۋالى، تېكستلەر ئۆزئارا دوقۇرۇشۇپ قالغاندا كۆچلەندۈرۈشكە ئالاقىدار قائىدىلەر.

فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىشنىڭ مەقسىتى

بىز يۇقىرىدا فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى، ئۇنىڭ بارلىققا كېلىشى ۋە ئۇنىڭ تەتقىقات تېمىسىنى سۆزلەپ ئۆتتۇق. ئۇنداقتا ئۇنى ئۆگىنىشنىڭ نېمە ئەھمىيىتى بار؟ بۇ سوئالغا دوكتور ۋەھبەتۇز زۇھەيلى(سۈرىيە دەمەشق ئۇنىۋېرسىتېتى شەرىئەت فاكۇلتېتىنىڭ ئىسلام دىنى فىقھى ئىلمى ۋە فىقھى پرىنسىپى ئىلمىنىڭ پروفېسسورى) ئۆزىنىڭ «ئىسلام فىقھى پرىنسىپلىرى» دېگەن كىتابىدا مۇنداق جاۋاب بەرگەن:

1.تارىخىي جەھەتتىن پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

بىز فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىش ئارقىلىق ئىلگىرىكى مۇجتەھىد ئالىملارنىڭ ئىلمى قۇۋۋىتى، ھۆكۈم ئېلىش يوللىرى ۋە قانائەتلىنەرلىك دەرىجىدە ئىنچىكىلىك بىلەن تەتقىقات ئېلىپ بېرىش نەتىجىسىدە شەرىئەت ئەھكاملىرىغا ھۆكۈم بەرگەنلىكىدىن ئىبارەت تارىخى بىلىمگە ئىگە بولىمىز. ھېچقانداق بىر ئىنسان تارىخىي دەرسلىكىنىڭ ئەھمىيىتىنى ئىنكار قىلمايدۇ، چۈنكى، تارىخ بىر مىللەتنىڭ ئۆتمۈشى بىلەن كەلگۈسىنى باغلاشتا ۋە شۇ تارىخ ئاساسىدا كەلگۈسى پىلانلارنى لايىھەلەشتە زور پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

2.ئىلمىي ۋە ئەمەلىي پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىش مۇجتەھىد ئالىمغا نىسبەتەن دەلىللەردىن ھۆكۈم ئېلىش ئىقتىدارىنى ھازىرلايدۇ. ئەمما مۇجتەھىدلارنىڭ كۆرسەتكەن يولىغا ئەگىشىپ ماگىدىغانلارغا نىسبەتەن تارىخىي پايدىلىنىش قىممىتىدىن باشقا يەنە، ئۆزى ئەگەشكەن مۇجتەھىدنىڭ ھۆكمىگە ئىشەنچ ھاسىل قىلىش ۋە قانائەت ھاسىل قىلىشتا زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

3.ئىجتىھاتتا پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك بۇ ئىلىم مۇجتەھىد ئالىملارنىڭ مەسىلىلەرنى ئىجتىھات قىلىشىغا يارىدەم بەرگەندىن سىرت، تەتقىقاتچىلارنى ئىلگىرىكى فەقىھلەرنىڭ سۆزلىرىنى تاللاش ۋە كۆچلەندۈرۈش، يېگىدىن يۈز بەرگەن ئەھۋاللارغا ئىلگىرىكىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش نەتىجىسىدە ھۆكۈم بېرىش ئىقتىدارىغا ئىگە قىلىدۇ.

4.قارىغۇلارچە ئەگىشىشتىن ساقلايدۇ.

ھەر قايسى فىقھى مەزھەپلەرنىڭ ئوخشىمىغان ھۆكۈملىرىنى سېلىشتۇرۇش جەھەتتە پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە. ھەر قايسى مەزھەپ ئۆلىمالىرىنىڭ بەزى

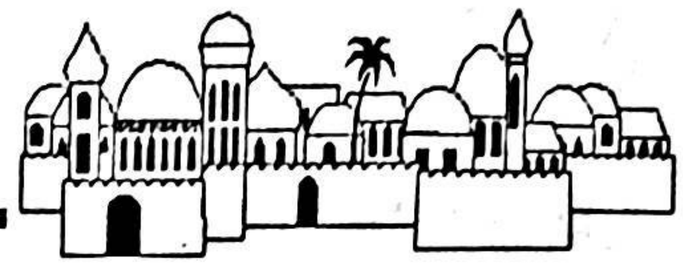

مەسىلىلەرگە بەرگەن، ئوخشىمايدىغان ھۆكمىنى سىلىشتۇرۇشتا چوقۇم فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنىڭ قائىدە ـ قانۇنىيىتىگە يۆلەنمەي بولمايدۇ.

5. دىنىي جەھەتتە پايدىلىنىش قىممىتىگە ئىگە.

فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىش شەرئىەت ئەھكاملىرى ۋە ئۇنىڭ دەلىللىرىنى مۇستەھكەملەش يولى. ئۇ شەرئىەتكە تەكلىپ قىلىنغان كىشىلەرنى شەرئىەت ئەھكاملىرى ۋە دىنىي ئەمر ـ پەرمانلارنى بەجا كەلتۈرۈشكە ئۈندەيدۇ. فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى ئۆگىنىشتىن مەقسەت شەرئىەت ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىش ۋە بىلىش ئۈچۈندۇر. شەرئىەت ئەھكاملىرىنى ئۆگىنىش ۋە بىلىش بولسا بەندىنىڭ دۇنيا ـ ئاخىرەتتە بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىشىگە سەۋەب بولىدۇ («فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى» دېگەن كىتابتىن ئېلىندى. 30 ـ بەت).

يىغىنچاقلىغاندا، فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمى ھەر بىر مۇجتەھىدكە، ھەر بىر مۇفتىغا، ھەر بىر ئالىمغا، ھەر بىر تالىبۇل ئىلمگە ئۆگىنىش ۋە بىلىش زۆرۈر بولغان ئىلىملەرنىڭ بىرى.

ھازىرقى بىر قىسىم ئىمانىلىرىمىز ۋە ئۆلىمالىرىمىز بۇ ئىلمگە ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكى ئۈچۈن قۇرئان، ھەدىستىن خاتا ھۆكۈم چىقىرىۋالىدىغان، ھەتتا ئەرەب تىلىدىن بىخەۋەر ھالدا قۇرئان، ھەدىستىن ئۆز رايى بىلەن ھۆكۈم ئالىدىغان ئەھۋاللار يۈز بېرىۋاتىدۇ. ئالىم ـ ئۆلىمالارنىڭ ئەمگىكىگە، ئۇلارنىڭ ئىجتىھات ۋە ئىزدىنىشلىرىگە توغرا قاراش، ئىلمىي پوزىتسىيە بىلدۈرۈش روھى بولمىغانلىقتىن ئىلگىرى ئۆتكەن مۇجتەھىد ئالىملارنى ئەيىبلەيدىغان، ھاقارەتلەيدىغان ئەھۋاللارمۇ ھەم مەۋجۇت. بۇنداق قىلىش توغرا ئەمەس.

ئاللاھ تائالا ھەقىقىي مۆمىنلەرنىڭ ئۆزىدىن ئىلگىرى ئۆتكەن دىنىي قېرىنداشلىرىغا تۇتقان مەيدانىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە ۋە بىزدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان قېرىنداشلىرىمىزغا مەغپىرەت قىلغىن. دىللىرىمىزدا مۆمىنلەرگە قارشى دۇشمەنلىك پەيدا قىلمىغىن. پەرۋەردىگارىمىز! سەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىسەن، مېھرىباندۇرسەن.

ـــ سۈرە «ھەشر» (59 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

بىز مەسىلىلەرگە ھۆكۈم چىقارغاندا خاتالىقتىن ساقلىنىپ، ئىلگىرى ئۆتكەن مۇجتەھىد ئالىملىرىمىزنىڭ ئىلمىي تەتقىقات نەتىجىلىرىنى توغرا تونۇپ ۋە قەدىرلەپ، ئۆچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان جەمئىيىتىمىزگە لايىق ئۆلىمالاردىن بولۇش ئۈچۈن ھەر قايسى جەھەتلەردە بىلىم قۇرۇلمىمىزنى مۇستەھكەملىشىمىز، جۈملىدىن فىقھى پرىنسىپلىرى ئىلمىنى مۇكەممەل ئىگىلىشىمىز كېرەك.

ئىبادەت ۋە نامار

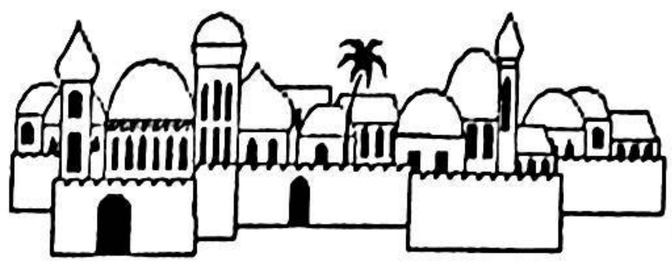

ئىسلام دىنىدىكى ئىبادەتلەر ھەققىدە

نەزىرە مۇھەممەد سالىھ

بسم الله الرحمن الرحيم

مۆمىنلەر ھايـاتىنىڭ زۆرۈر تـەركىبىي قىسـمىغا ئايلانغـان ۋە دائـم تىلـدا ئىشـلىتىدىغان "ئىبـادەت" ئاتالغۇسـى ئەرەبچـە سـۆز بولـۇپ، "ئىتائـەت قىلـىش، بويسۇنۇش، بەندىچىلىك قىلىش" مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ. ئەرەب تىلىنىڭ مەشـھۇر قامۇسى ھېسابلانغان «محـيط القـاموس»(مۇھىتۇلقامۇس)نىڭ ئاپتورىمۇ ئىبادەت سـۆزىنى يۇقـىرىقىدەك مەنىلـەردە ئىـزاھلايدۇ. بـۇ ئىبـادەت سـۆزىنىڭ نوقـۇل تىـل قـاتلىمىدىكى مەنىسـى بولـۇپ، ئۇنـىڭ ئىستىلاھ مەنىسـى مۇشـۇ ئاساسـتا ئۆزىگـە تېخىمۇ كەڭ مەنىلەرنى جۈغلىغان: ئىبادەت ـــ بەندىنىڭ ياراتقۇچى پەرۋەردىگارىغا مۇھەببـەت ۋە ئىخـلاس بىلـەن بويسۇنۇشـى، ئـاللاھ بۇيرۇغـان ئەمەللـەرنى ئىتائەتمـەنلىك بىلـەن ئـادا قىلىشـىدۇر. ئىسـلام ئالىمى مۇھەممـەد غـەززالى «بـۇ بىـزنىڭ كىتابىمىز» ناملىق كىتابىدا ئىبادەت ھەققىدە توختىلىپ مۇنـداق دەيـدۇ: "ئىبادەت ـــ ياراتقۇچى ئاللاھ بىلەن بەندە ئوتتۇرىسىدىكى بۇاستە ئالاقە بولـۇپ، بۇ خىل ئالاقە ھېچقانداق ۋاستىگە ھاجەت ئەمەس. بـەندە نامـاز ئوقۇماقچى بولسا ئۇنـى ئاللاھقـا يۈزلـىنىپ ئىلتىجـا قىلىشـتىن ھېچقـانداق ئىنسـان يـاكى پەرىشـتە توسـالمايدۇ. گـۇناھ پـاتقىدا نادامـەت چەككـەن بـەندىنىڭ ئـاللاھنىڭ رەھمـەت مەغپىرەت ئىشىكىنى چېكىشىگە ھېچبىراۋنىڭ ھەمراھلىقى كېرەك ئەمەس".

ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە شۇنداق خىتاب قىلىدۇكى:

ئـى ئىنسـانلار! تـەقۋادارلاردىن بولۇشـۇڭلار ئۈچـۈن سـىلەرنى ۋە سـىلەردىن بۇرۇنقىلارنى(يەنى ئۆتكـەنكى ئۈممەتلـەر)نـى ياراتقـان پەرۋەردىگـارىڭلارغا ئىبـادەت قىلىڭلار.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 21 ـ ئايەت

ئى ئىنسانلار! ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگـەن نېمەتىنى يـاد ئېتىڭلار. ئـاللاھتىن باشقا سىلەرگە ئاسماندىن ۋە زېمىندىن رىزىق بېرىپ تۇرىدىغان ياراتقۇچى بارمۇ؟ ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر مەبۇد(بەرھەق) يوقتۇر. (ئاللاھنىڭ ئىبادىتىدىن) قانداقمۇ باش تارتىسىلەر؟

ـــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

"ئاللاھنىڭ خىتاب ـ نىدالىرىنىڭ ھەممىسىنى مۇھەببـەت ۋە رازىلىـق بىلـەن قوبۇل قىلىشنىڭ ئۆزى ئىبادەتتۇر" (ھەدىس).

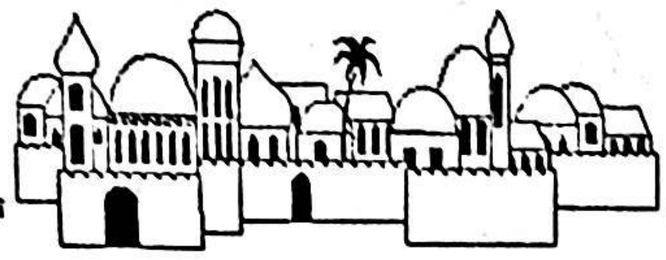

«قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالانىڭ ئادەمنى يارىتىشتىكى مەقسىتى ناھايىتى ئېنىق بايان قىلىنغان:

جىنلارنى، ئىنسانلارنى پەقەت ماڭا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈنلا ياراتتىم. ئۇلاردىن مەن رىزىق تىلىمەيمەن ۋە ئۇلارنىڭ مېنى ئوزۇقلاندۇرۇشىنى تىلىمەيمەن. ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىگە رىزىق بەرگۈچىدۇر، قۇدرەتلىكتۇر.

——سۈرە«زارىيات»(51 ـ سۈرە)، 56—58 ـ ئايەتلەر

ئىبادەتنىڭ مۇسۇلمانىنىڭ ھاياتىدىكى ئورنى ۋە ئەھمىيىتىنىڭ قانچىلىك زورلۇقىنى ئاللاھنىڭ يۇقىرىقى بايانىدىنمۇ ياخشى ئېپادىلىگۈچى سۆز تېپىلمايدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ ئادالەت نۇرلىرىدا، بىر ئاتا، بىر ئانىدىن يارىلىپ يەر يۈزىگە تارالغان ئىنسانلارنىڭ بايلىق، تەبىقە، نەسەب، ئىرق پەرقلىرىدىن خالىي ھالدا تەڭ باراۋەر ئىكەنلىكى ئەكس ئېتىدۇ. ئىنسانلارنىڭ بىر-بىرىدىن ئارتۇقلۇقى، ئەۋزەللىكى ئۇلارنىڭ قىلغان تائەت ـ ئىبادەتلىرى، ياخشى ئەمەللىرى بىلەن بولىدىغانلىقى ئىسلام دىنىنىڭ ئۆزگىلەردىن پەرقلىنىدىغان ئىنسانىي قىممەت روھىنى نامايان قىلىدۇ. ئىبادەت—— ئادەمنى يارىتىشتىكى مەقسەت، ئىبادەت—— قۇلغا پادىشاھلارچە ئىززەت ـ ھۆرمەت، قارا تەنلىك كىشىگە يۈز ـ قوللىرىدا پارلاپ تۇرىدىغان ئاپئاق نۇر بەخش ئېتىدىغان ئالتۇن تاج. ئىبادەت—— ھېچنېمىسى يوق نامراتقا دۇنيا ۋە ئۇنىڭدىكى بايلىقلارنى بېسىپ چۈشىدىغان ئەجىر خەزىنىسى ئاتا قىلىدىغان ئەڭگۈشتەر.

ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسلەر.

——سۈرە«ھۇجۇرات»(49 ـ سۈرە)، 13 ـ ئايەت

ئىنسانىنىڭ ئاخىرقى مەنزىلگاھىنىڭ جەننەت ياكى جەھەننەم بولىدىغانلىقىغا سەۋەب بولۇپ قالغۇچى ئىبادەتنى ئىنسان ھاياتىنىڭ بىر ئېغىز سۆز بىلەن خۇلاسىلىنىشى دېسەك خاتالاشقان بولمايمىز. شۇڭا ئىبادەت بىلەن ئوخشاش بىر تۇپ سۆزدىن كېلىپ چىققان "عبد" (ئابدۇ، يەنى بەندە، قۇل) سۆزى ئىنسانىنىڭ خارلىقى، بىچارىلىكىنى كۆرسەتمەيدۇ، ئەكسىچە، ئۆز ياراتقۇچىسى، رىزىق بەرگۈچىسىگە مۇھەببەت بىلەن ئىتائەت قىلىش ۋە ئىبادەت قىلىش ئىنسانغا ھۆرمەت ۋە شەرەپ ھېسابلىنىدۇ. نۇرغۇن ئايەتلەردە ئاللاھ تائالانىڭ تاللانغان پەيغەمبەرلىرى ۋە سالىھ بەندىلىرىنى ھۆرمەت ۋە يېقىنلىق تۇسىدە "بەندىلىرىم" دەپ ئاتىغانلىقى بۇنىڭ تېپىك دەلىلىدۇر.

ئىبادەتتە كۈچلۈك، (دىندا) بەسرەتلىك بەندىلىرىمىز ئىبراھىم، ئىسھاق ۋە يەئقۇبنى ئەسلىگىن.

——سۈرە«ساد»(38 ـ سۈرە)، 45 ـ ئايەت

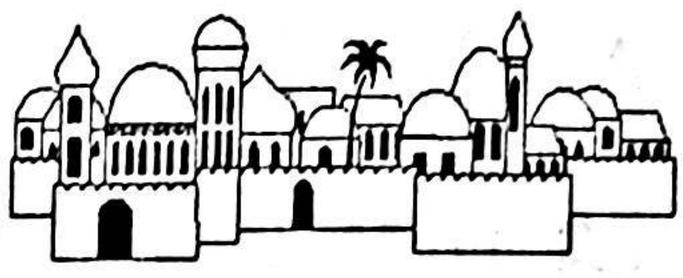

سۇلەيمان نېمدېگەن ياخشى بەندە! ئۇ (ئاللاھقا) ھەقىقەتەن ئىتائەت قىلغۇچى ئىدى.

ـــــسۈرە«ساد»(38 ـ سۈرە)، 30 ـ ئايەت

(ئۇلارغا)"بەندىلىرىم! بۇگۈن سىلەرگە قورقۇنچ يوق، غەم ـ قايغۇمۇ يوق"(دېيىلدۇ).

ـــــسۈرە«زۇخرۇف»(43 ـ سۈرە)، 68 ـ ئايەت

ئىبادەتنىڭ تۈرلىرى

ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى كىشىلەرگە شۇنداق دەپ جاكارلاشقا بۇيرۇيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى:"مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت ـ ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر. ئاللاھنىڭ شېرىكى يوقتۇر. مەن مۇشۇنىڭغا(يەنى يالغۇز ئاللاھقىلا خالىس ئىبادەت قىلىشقا) بۇيرۇلدۇم. مەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەۋۋىلىمەن".

ـــــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 162 ـ 163 ـ ئايەتلەر

"شەيخۇلئىسلام" دەپ نام ئالغان كاتتا ئالىم ئىبنى تەيمىيەنىڭ تۆۋەندىكى سۆزى يۇقىرىقى ئايەتنىڭ مەزمۇنىنى تېخىمۇ تەپسىلىي شەرھلەپ بېرىدۇ:"نامىز، روزا، زاكات، ھەج ـ ئۆمرە، دۇئا، زىكرى ـ تەسبىھ، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، سەممىي بولۇش، ئامانەتكە خىيانەت قىلماسلىق، ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، سىلە ـ رەھىم قىلىش، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش، قىينىچىلىقتا قالغانلارغا ياردەم بېرىش...ھەممىسى ئىبادەتنىڭ تۈرلىرىدۇر. يەنە ئاللاھنى ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلىنى ياخشى كۆرۈش، ئاللاھنىڭ ھۆكمىگە سەۋر قىلىش، نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش، قازايى قەدىرگە رازى بولۇش، ئىشلىرىدا ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىش، ئاللاھنىڭ رەھمىتىنى ئۈمىد قىلىپ، ئازابىدىن قورقۇشمۇ ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئىبادەت ـــ ئاللاھنى ياخشى كۆرىدىغان ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى ئۈمىد قىلىدىغان بارلىق ئاشكارا ـ يوشۇرۇن سۆز ـ ئەمەللەرنىڭ ئومۇمىي ئاتىلىشىدۇر".

مۇسۇلماننى پەقەت مەسچىتتە، جايناماز ئۈستىدە، ھەج مەزگىلىدىلا ئەمەس بەلكى ھاياتنىڭ ھەر بىر نەپەس، ھەر بىر تىنىقىدا، ھەر زامان، ھەر ماكاندا ياراتقۇچى پەرۋەردىگارىغا مەھكەم باغلايدىغان بۇ خىل رىشتە ئىبادەتنىڭ بىزنىڭ چۈشەنچىمىزدىكى دائىرىدىن ھالقىغان ناھايىتى كەڭ مەنىلەرگە ئىگە ئىكەنلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. «قۇرئان كەرىم» ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنىڭ ئومۇمىي مەزمۇنى ۋە روھىغا ئاساسلانغاندا ئىبادەت تۆۋەندىكىدەك ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

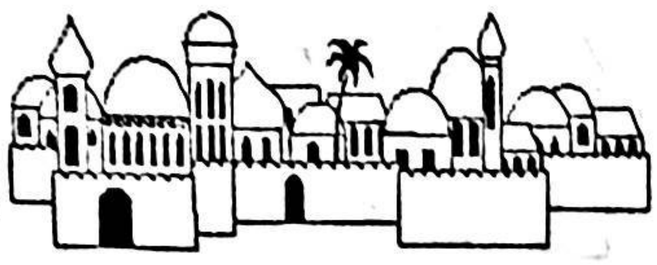

1. خاس مەنىدىكى ئىبادەت

بۇ ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بۇيرۇغان، ئادا قىلىش ئۈسۈللىرى، شەكلى، ۋاقتى بەلگىلەنگەن نامаз، روزا، زاكات، ھەجگە ئوخشاش شەرئىەت ئەھكاملىرىدۇر. بۇ "ئىبادەت" سۆزى تىلغا ئېلىنىش بىلەن ئەك ئاۋۋال كىشىلەرنىڭ كۆز ئالدىغا كېلىدىغىنى ئەسلىي مەنىدىكى ئىبادەتتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تۆۋەندىكى مەشھۇر ھەدىسى ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز قىلىنغان ئىبادەتلەرنى مەركەزلىك بايان قىلغان: "ئىسلام دىنى مۇنداق بەش نەرسە ئۈستىگە قۇرۇلغان. ئۇلار: بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچبىر ئىلاھ يوق دەپ كەلىمە شاھادەت ئېيتىش، نامаз ئوقۇش، زاكات بېرىش، رامىزان روزىسىنى تۇتۇش، ئىمكانىيىتى يار بەرسە ھەج قىلىشتىن ئىبارەت"(بۇخارى توپلىغان).

خاس مەنىدىكى ئىبادەت تۆۋەندىكى مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ:

1) تاھارەت: تاھارەت ئىسلام دىنى ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن ئىبادەتلەرنىڭ بىرىدۇر. مۇنداق بولۇشىدىكى سەۋەب، تاھارەت ـــ نامаз، قۇرئان ئوقۇش، ھەج پائالىيىتىدىكى كەئبىنى تاۋاپ قىلىشتەك مۇھىم ئىبادەتلەرنىڭ دۇرۇس ۋە مەقبۇل بولۇشىنىڭ شەرتى ۋە ۋاسىتىسى.

ئاللاھ ھەقمەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ. (ھارامدىن ۋە نىجاسەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى ھەقمەتەن دوست تۇتىدۇ.

ـــ سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 222 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاھارەتنىڭ ئەھمىيىتى ھەققىدە مۇنداق دېگەن:"تاھارەت ئىماننىڭ يېرىمى"؛ "نامازنىڭ ئاچقۇچى تاھارەت، تاھارەتسىز بەندىنىڭ نامىزى قوبۇل قىلىنمايدۇ".

فىقھە ئىلمى مەزمۇن ئېتىبارىغا ئاساسەن ئىبادەت قىسمى ۋە مۇئامىلە قىسمى دەپ ئىككى بۆلەككە بۆلۈندۇ. قەدىمدىن تارتىپ ھازىرغىچە يېزىلغان ۋە يېزىلۋاتقان فىقھە كىتابلىرىنىڭ ئىبادەت قىسمىنىڭ بىرىنچى بېتى تاھارەت بابىدىن باشلىنىدۇ. "تاھارەت" ئەرەبچە سۆز بولۇپ، "پاكىزلىق، پاكلانماق" مەنىلىرىنى بىلدۈرىدۇ. ئۇنىڭ ئىستىلاھ مەنىسى بولسا بەندىنىڭ نىجاسەت ۋە مەينەتچىلىكلەردىن پاك سۇ بىلەن پاكلىنىپ ئىبادەتكە لايىقلىششىنى كۆرسىتىدۇ.

ئاللاھ تائالا سۇرە«مائىدە»(5 ـ سۇرە)نىڭ 6 ـ ئايىتىدە تاھارەت ئېلىشنىڭ ئۇسۇلىنى تەپسىلىي بايان قىلغان. بۇمۇ ئىسلام دىنىنىڭ نۇرغۇن خۇسۇسىيەتلىرى ئارىسىدىكى مۇجمەللىكتىن خالىي، ئېنىقلىق، ئەمەلىيەتچانلىق خۇسۇسىيىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدىمۇ تاھارەتنىڭ فەزىلى ـ ساۋابى بايان قىلىنىش بىلەن مۇسۇلمانلارنى ھەر ۋاقىت تاھارەت بىلەن پاك ھالەتتە يۈرۈشكە

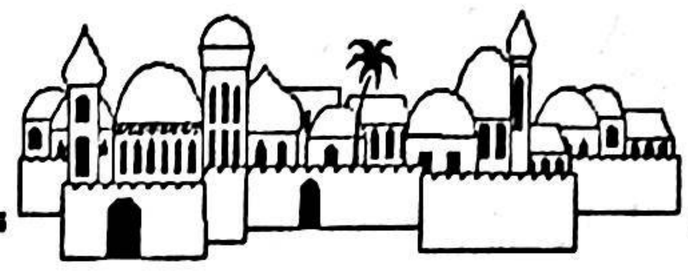

تەۋسىيە قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سىلەرنىڭ بىرىڭلار تولۇق تاھارەت ئېلىپ، ئاندىن:'بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقلۇقىغا ۋە مۇھەممەدنىڭ ئاللاھنىڭ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى ئىكەنلىكىگە گۇۋاھلىق بېرىمەن' دەيدىكەن، ئۇ كىشىگە سەككىز جەننەتنىڭ ئىشىكى ئېچىلىدۇ. ئۇ خالىغان ئىشىكتىن كىرەلەيدۇ"(مۇسلىم توپلىغان). "كىمكى تولۇق تاھارەت ئالسا، ئۇنىڭ گۇناھ ـ خاتالىقلىرى بەدىنىدىن چىقىپ كېتىدۇ، ھەتتاكى تىرناقلىرىنىڭ ئاستىدىنمۇ چىقىپ كېتىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان).

2) ناماز: ناماز ئاللاھ تائالا ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز قىلغان ئىبادەت بولۇپ، قۇرئاندىكى 100 دىن ئارتۇق ئايەتتە زىكرى قىلىنغان. رەسۇلۇللاھمۇ نەچچە يۈزلىگەن ھەدىسلىرىنى نامازنىڭ فەزلى ـ ئەجرىنى بايان قىلىشقا خاس قىلغان. نامازنىڭ ئىسلام شەرىئىتى ۋە مۆمىننىڭ ھاياتىدا تۇتقان ئورنى، ئەھمىيىتىنىڭ زورلۇقىغا باشقا ھېچبىر ئىبادەتنى تەڭلەشتۇرگىلى بولمايدۇ.

نامازنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشتىن ئىلگىرى ئىسرا ـ مىئراج كېچىسىدە بۇيرۇلغان بولۇپ، مۇسۇلمانلارغا بېكىتىلگەن ئىبادەتلەرنىڭ تۇنجىسى ھېسابلىنىدۇ. نامازدىنىڭ تۇۋرۇكى، مۆمىننىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت ـ سائادىتىنى قولغا كەلتۈرۈش ۋاستىسى، بەندىنى ئاللاھقا مەھكەم باغلاپ تۇرىدىغان رىشتە. تۇرلۇك مۇشكۈلاتلارغا تولغان ھايات دولقۇنىدا تىرمىشىپ يۈرگەن ئىنسانغا ئاللاھقا ئىلتىجا قىلىپ پاناھلىق تىلەيدىغان، خاتىرجەملىك ئاتا قىلىدىغان نامازدىنمۇ ئېسىلراق روھىي ئوزۇق بارمۇ؟ چۈشكۈنلۈك، مەنسىزلىك قاراڭغۇلۇقىدا روھىي تەڭپۇڭلۇقى بۇزۇلغان زامانىۋى دۇنيا كىشىلىرى ئۈچۈن، قەلبلەرنى ياشارتىپ يۈكسەك روھىي ھايات بەخش ئېتىدىغان نامازدىنمۇ ئوبدانراق پىسخىك تەڭشىگۈچ بارمۇ؟ **پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر قېتىم بىرەر قىينچىلىققا دۇچ كەلسىلا تاھارەت ئېلىپ نامازغا ئوقۇيتتى ۋە "ناماز بىلەن ئەجەبمۇ راھەتلىنىپ يەڭگىللەپ قالدىم" دەيتتى.** رەسۇلۇللاھنىڭ جان ئۇزۇش ئالدىدا ئۈممىتىگە قىلغان ئاخىرقى ۋەسىيىتىمۇ يەنە شۇ "نامازغا! نامازغا! **مەھكەم يېپىشىڭلار!**" ئىدى. نامازيەنە شەخسىي ئىبادەتلا ئەمەس، كىشىلەرنى ئۆزئارا ئىتتىپاقلاشتۇرىدىغان، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا قېرىنداشلارچە مېھىر ـ مۇھەببەتنى كۈچەيتىدىغان ئىجتىمائىي باغلانمىلىق رولىنى ئۆتەيدۇ. «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردىكى جامائەت نامىزىغا دەۋەت قىلغان، جامائەت نامىزىنىڭ ساۋابى يالغۇز ئوقۇلغان نامازدىن ئارتۇق ئىكەنلىكى نامايان قىلىنغان بايانلار بۇ نۇقتىنى روشەن كۆرسىتىپ تۇرىدۇ.

3) روزا: روزا ئىسلام دىنىنىڭ بەش مۇھىم ئەركانىنىڭ بىرىسى. ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا روزىنى پەرز قىلغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

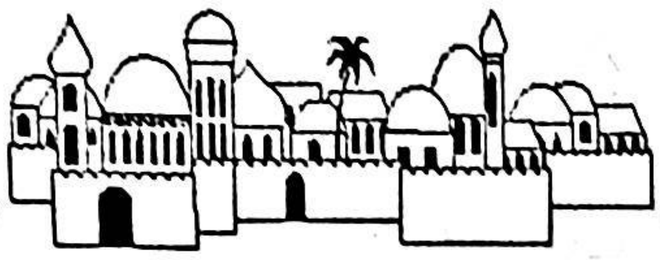

ئى مۆمنلەر! (گۇناھلاردىن)ساقلىنىشىڭلار ئۈچۈن، سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە (يەنى ئىلگىرىكى ئۈممەتلەرگە) روزا پەرز قىلىنغاندەك، سىلەرگىمۇ(رامىزان روزىسى) پەرز قىلىندى.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 183 ـ ئايەت

روزا بەندىنىڭ ھەر يىلى رامىزان ئېيىدا ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلىش نىيىتى بىلەن تاڭ ئاتقاندىن باشلاپ كۈن پاتقانغا قەدەر يېيىش ـ ئىچىش، جىنسىي مۇناسىۋەت ۋە روزىنى بۇزغۇچى باشقا ئامىللاردىن ئۆزىنى ساقلىشىدۇر.

ئىسلام دىنىدىكى مۇھىم ئىبادەتلەرنىڭ بىرسى ھېسابلانغان روزا ھىجرەتنىڭ 2 ـ يىلى پەرز قىلىنىپ بېكىتىلگەن. رامىزان ئېيى ئايلار ئىچىدىكى ئەڭ ئۇلۇغ ئاي. ياخشىلىق ۋە بەرىكەتكە تولغان ئاي، چۈنكى «قۇرئان كەرىم» رامىزان ئېيىدا نازىل بولۇشقا باشلىغان. بىر كېچىلىك ئىبادىتى مىڭ ئايلىق ئىبادەتتىن ئارتۇق سانالغان قەدىر كېچىسىمۇ رامىزان ئېيىنىڭ ئاخىرقى 10 كېچىسى ئىچىدىكى بىر كېچە.

روزىدارنىڭ فەزلى ـ ساۋابىنىڭ كاتتىلىقى ھەققىدە نۇرغۇن ھەدىسلەر بار. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇكى:'ئادەم بالىسىنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسى ئۆزى ئۈچۈن، پەقەت روزىلا مەن ئۈچۈن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئۆزەم بېرىمەن. روزا بەندەمنى دوزاختىن ساقلايدىغان قالقاندۇر'. بىرىنچىلار روزا تۇتقاندا سەت گەپ قىلمىسۇن، باشقىلار بىلەن ئۇرۇش ـ جېدەل قىلمىسۇن. ئەگەر بىرەرسى ئۇنى تىللىسا ياكى ئۇرۇشسا'مەن روزىدارمەن' دېسۇن، مۇھەممەدنىڭ جېنى ئىلكىدە بولغان زات بىلەن قەسەمكى، روزىدارنىڭ ئېغىزىنىڭ پۇرىقى ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئىپارىدىنمۇ خۇشپۇراقتۇر. روزىدار ئۈچۈن ئىككى خۇشاللىق بار، بىرى ئېغىز ئاچقاندىكى خۇشاللىق، يەنە بىرى پەرۋەردىگارىغا مۇلاقات بولۇپ، ئۆزى ئۈچۈن تەييارلانغان ساۋابنى كۆرگەندىن كېيىنكى خۇشاللىق "؛ رەسۇلۇللاھ يەنە مۇنداق دېگەن:"كىمكى ئاللاھ يولىدا بىر كۈن روزا تۇتىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ يۈزىنى شۇ روزا سەۋەبلىك دوزاختىن 70مىڭ يىل يىراقلاشتۇرىدۇ".

روزا گويا بىر مەكتەپ بولۇپ، مۆمىن ئۇنىڭدا گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلەتلەرنى ئۆگىنىدۇ. ھەر ۋاقىت، ھەممە يەردە پەقەت ئاللاھنىڭ كۆزىتىپ تۇرىدىغانلىقىدەك ئىشەنچ مۆمىننىڭ ھەقىقىي تەقۋادارلىقىغا، سەۋرگە يېتەكلەيدۇ، ئىرادىسىنى كۈچەيتىدۇ. ئۆز نەپسى بىلەن كۈرەش قىلىشنى ئۆگىنىدۇ. كەمبەغەل ـ مىسكىنلەرنىڭ ئاچلىق، موھتاجلىقىنى بىۋاستە بېشىدىن ئۆتكۈزۈش كىشىنى شەخسىيەتچىلىكتىن ساقلاپ باشقىلارنىڭ دەردىگە دەرمان بولۇش، خەير ـ ئېھسان قىلىشقا ئۈندەيدۇ. روزىنىڭ ئىجتىمائىي مەنپەئەتلىرىدىن بىرى، ئۇ جەمئىيەتنى ئەزالىرىنى ئادىللىق، باراۋەرلىك، ئۆزئارا مېھرىبانلىققا ئادەتلەندۈرىدۇ.

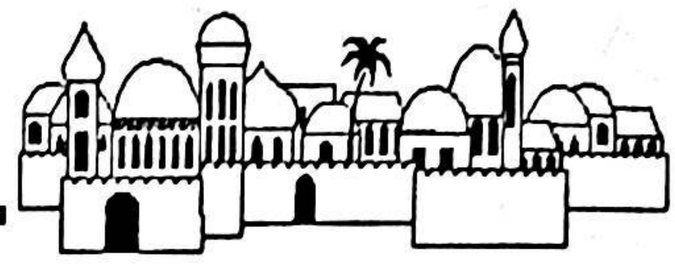

جەمئىيەتنى يامانلىق، بۇزۇقچىلىقلاردىن ساقلايدۇ. روزىنىڭ كىشىنى نورمال ئوزۇقلىنىش، سەمرىپ كېتىش ۋە تۇرلۈك كېسەللىكلەردىن ساقلاشتەك تەن ساغلاملىقىغا بولغان پايدىسى دەل هازىرقى تېببىي ئىلمىدا تەشەببۇس قىلىنۇاتقان ئىلمىي ئوزۇقلىنىش پرىنسىپىدۇر.

4) زاكات: زاكاتنىڭ ئەرەب تىلىدىكى مەنىسى "پاكلىنىش، كۆپىيىش، زىيادە بولۇش" بولۇپ، بۇ زاكاتنىڭ ئىستىلاھ مەنىسى بىلەن زىچ باغلانغان. تۆۋەندىكى ئايەتتە بۇ خىل باغلىنىش ناھايىتى ئوچۇق ئىپادىلەنگەن:

ئۇلارنىڭ مالىرىنىڭ بىر قىسمىنى سەدىقە هېسابىدا ئالغىنكى، ئۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى گۇناھلىرىدىن پاكلىغايسەن ۋە(ياخشىلىقلرىنى) كۆپەيتكەيسەن.

— سۇرە«تەۋبە»(9 ـ سۇرە)، 103 ـ ئايەت

زاكات ئاللاھ تائالا مال ـ مۇلكى شەرئىەتتە بەلگىلەنگەن مىقدارغا يەتكەن هەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز قىلىنغان ئىبادەتتۇر.

«قۇرئان كەرىم»دىكى 32 يەردە زاكات نامىز بىلەن باغلىنىپ كەلگەن بولۇپ، ئاللاھ تائالانىڭ "نامازنى ئادا قىلىڭلار، زاكاتنى بېرىڭلار" دېگەن ئەمرى خېلى كۆپ يەرلەردە ئۇچرايدۇ. رەسۇلۇللاھ ئىسلامنىڭ بەش ئاساسىنى بايان قىلغان هەدىسىدە نامازدىن كېيىنلا زاكاتنى سانىغان. زاكات هىجرەتنىڭ 2 ـ يىلى پەرز قىلىنغان. زاكات بەندىنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇش، ئاللاھقا يېقىنلىشىش نىيىتى بىلەن قىلىدىغان ئىقتىسادقا مۇناسىۋەتلىك ئىبادەتتى هېسابلىنىدۇ. مال ـ مۇلكى قانچىلىك مىقدارغا يەتكەن كىشىگە زاكاتنىڭ پەرز بولىدىغانلىقى، ئالتۇن ـ كۈمۈش، نەق پۇل، تىجارەت مالىرى، ئاشلىق، قوي ـ كالا، ئات ـ تۆگە، يەر ئاستى بايلىقلىرىدىن قانچىلىك زاكات ئايرىش كېرەكلىكى ۋە زاكات بېرىلىدىغان كىشىلەر شەرئىەتتە تەپسىلىي بەلگىلەنگەن. بۇلار فىقهە كىتابلىرىدىكى زاكات بابىنىڭ ۋە ئىسلام ئىقتىساد ئىلمىنىڭ مەزمۇنلىرىدىن بىرى.

زاكاتنىڭ هېكمەتلىرىدىن بىرى شۇكى، ئۇ زاكات بەرگۈچىنى بېخىللىق، ئاچكۆزلۈك، شەخسىيەتچىلىك ئىللەتلىرىدىن ساقلايدۇ. زاكاتنى ئالغۇچى كەمبەغەل ـ مىسكىنلەرنىڭ هاجىتىدىن چىقىپ، ئۇلارنىڭ دىللىرىنى هەسەتخورلۇق، ئۆچمەنلىك ۋە ئاداۋەتتىن ساقلايدۇ. بۇنىڭ بىلەن جەمئىيەت ئەزالىرى ئوتتۇرىسىدا ئىناقلىق، مېهرىبانلىق كەيپىياتى شەكىللىنىدۇ. زاكات ئارقىلىق پۇل ـ مال چەكلىك كىشىلەرنىڭ قولىغا توپلىشىپ قېلىشتىن ساقلىنىپ، مىللەتنىڭ بەخت ـ سائادىتى مەركەزلىشىدىغان ئومۇمىي مەنپەئەت قولغا كەلتۇرۇلىدۇ.

5) هەج: ئاللاھ تائالا هەجنىڭ مۇسۇلمانلارغا شەرتلىك پەرز قىلىنغان ئىبادەت ئىكەنلىكىنى مۇنداق بايان قىلىدۇ:

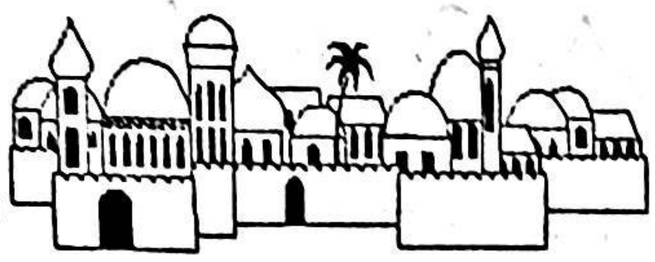

هەقىقەتەن ئىنسانلارغا(ئىبادەت ئۇچۈن) تۇنجى سېلىنغان ئۆي(يەنى بەيتۇللا) مەككىدۇر، مۇبارەكتۇر، جاھان ئەھلىگە ھىدايەتتۇر، ئۇنىڭدا ئوچۇق ئالامەتلەر باركى، ماقامى ئىبراھىم شۇلارنىڭ بىرى، بەيتۇللاغا كىرگەن ئادەم ئەمن بولىدۇ، قادىر بولالىغان كىشىلەرنىڭ ئاللاھ ئۇچۈن كەئبىنى زىيارەت قىلىشى ئۇلارغا پەرز قىلىندى.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 96 ـــ 97 ـ ئايەت

ئەقلى ھوشى جايىدا، بالاغەتكە يەتكەن، ئىقتىسادىي ئىمكانىيىتى يار بەرگەن ھۆر مۇسۇلمانىنىڭ ئۆمرىدە بىر قېتىم ھەج قىلىشى پەرز، ھەج مەزگىللىدىن باشقا چاغدا ھەج قىلىشى ئۆمرە بولۇپ، تەكىتلەنگەن سۈننەتتۇر. ھەج ھىجرىيىنىڭ4 ـ يىلىنىڭ ئاخىرى(مىلادىيە 626 ـ يىلى 12 ـ ئايدا) پەرز قىلىنغان ۋە ھىجرىيىنىڭ 8 ـ يىلى(مىلادىيە 630 ـ يىلى) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جامائەتنى باشلاپ ھەج تاۋاپ رەسىمىيىتىنى ئادا قىلغان. ھەجدە نامازى، دۇئا ـ زىكىرى، سەدىقىدەك ئىبادەتلەرنىڭ كۆپى جەمئەنگەنلىكى ئۈچۈن ئۇ ئەۋزەل ئىبادەتلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ھەج ۋە ئۆمرىنىڭ فەزلى ـ ساۋابى ھەققىدە نۇرغۇن ھەدىسلەر كەلگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ئۆمرە يەنە بىر ئۆمرەگىچە بولغان ئارىلىقتىكى گۇناھلارغا كاپارەت بولىدۇ، راۋۇرۇس قىلىنغان ھەجنىڭ مۇكاپاتى پەقەت جەننەتتۇر" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). "كىمكى خۇدالىق ئۈچۈن ھەجگە بېرىپ، ھەج قىلىش جەريانىدا ھەجدە چەكلەنگەن ئىشلارنى ۋە گۇناھ ئىشلارنى قىلماي ھەجنى تاماملاپ قايتسا، ئۇ خۇددى ئانىسىدىن تۇغۇلغان بوۋاق كۈنىدىكىدەك گۇناھتىن پاك بولۇپ قايتقان بولىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

ھەج مۆمىننى سەۋرگە، جاپاغا چىداش روھىغا يېتەكلەيدۇ؛ نەپسىنى گۇناھ ـ مەئسىيەتلەردىن، بېخىلىقتىن پاكلايدۇ. ئىنسانىنى دۇنيانىڭ راھەت ـ پاراغەتلىرىگە، مال ـ دۇنياغا بېرىلىپ كېتىشتىن ئاگاھلاندۇرۇپ ئاخىرەتنى ئەسلىتىدۇ. ئىلگىرى ـ كېيىنلىك تەرتىپى، ۋاقتى ناھايىتى ئېنىق بېكىتىلگەن ھەج پائالىيىتى كىشىگە ۋاقىتنىڭ ئەھمىيىتىنى قايتا تونۇتىدۇ.

ھەج گويا ھەر يىلى ئېچىلغان خەلقئارالىق يىغىن بولۇپ، مۇسۇلمانلارغا ئۆزئارا ئۇچرىشىش، چۈشىنىش پۇرسىتى يارىتىپ بېرىپ، ئۇلار ئوتتۇرىسىدا ئۆزئارا يارەم بېرىشتەك دىنىي قېرىنداشلىقنى ئەملگە ئاشۇرىدۇ.

6) «قۇرئان كەرىم»نى تىلاۋەت قىلىش: ئاللاھ تائالا روشەن ئەرەب تىلى بىلەن نازىل قىلغان «قۇرئان كەرىم» ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس دەستۇرى سۈپىتى بىلەن شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ بىرىنچى مەنبەسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدا ئىسلام دىنىنىڭ مەقسىتى، غايىسى ۋە تەلىپى ناھايىتى ئېنىق بايان قىلىنغان.

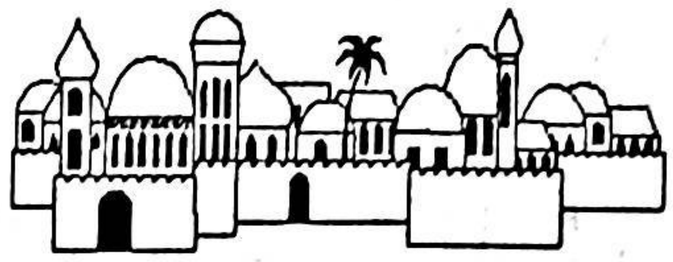

هایاتقا کۆز ئاچقان هەر بىر ئىنسانىنىڭ "نەدىن كەلدىم، نەگە بارىمەن، نېمە ئۈچۈن؟" دېگەن سوئالنىغا مۇكەممەل جاۋاب بەرگەن. «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارنىڭ روھىي تۇۋرۇكى سۈپىتىدە ئۇلارنىڭ مۇكەممەل هایاتلىق مىزانى هېسابلىنىدۇ. ئاللاهنىڭ كالامى بولغان قۇرئاننىي ئوقۇش بىلەن قاراڭغۇ دىللار يورۇيدۇ، غەمناك كۆڭۈللەر شادلىنىدۇ، تېڭىرقىغان ئەقىللەر نىجاتلىق تاپىدۇ، قىينالغان جانلار ئارام تاپىدۇ. قۇرئاننىي تىلاۋەت قىلىش دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك مەنپەئەت ـ ساۋابى بىرلەشكەن ئىبادەت هېسابلىنىدۇ.

قۇرئان ئوقۇشنىڭ ۋە ئۆگىنىش ـ ئۆگىتىشنىڭ فەزلى، قارىيلارنىڭ ئاخىرەتتىكى يۇقىرى دەرىجىسى هەققىدە قۇرئان ۋە هەدىسلەردىن نۇرغۇن مىساللارنى كەلتۈرۈش مۇمكىن. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئاللاهنىڭ كىتابىدىن بىر هەرپ ئوقۇيدىكەن، ئۇنىڭغا ياخشىلىق يېزىلىدۇ، بىر ياخشىلىققا ئون هەسسە ساۋاب بېرىلىدۇ. 'ئەلىف، لام، مىم' نى ئوقۇغانغا بىر ياخشىلىق ئەمەس، 'ئەلىف' ئۈچۈن ئون هەسسە، 'لام' ئۈچۈن ئون هەسسە، 'مىم' ئۈچۈن ئون هەسسە ياخشىلىق يېزىلىدۇ" (تىرمىزى توپلىغان)، "سىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىلىرىڭلار قۇرئان ئۆگەنگەن ۋە ئۆگەتكەن كىشىلەردۇر" (بۇخارى توپلىغان).

رەسۇلۇللاھ ساھابىلىرىنى قۇرئاننىي سۈرئەت قوغلىشىپ ئەمەس، ئەقىل كۆزى بىلەن تەپەككۇر قىلىپ ئوقۇشقا بۇيرۇيتتى. ساھابىلارمۇ قۇرئاننىڭ هەر بىر ئايىتىنى چوڭقۇر چۈشىنىپ ئوقۇش ۋە ئۇنى ئۆز ئەمەلىيىتىگە تەدبىقلاشنى مۇمىننىڭ خىسلىتى دەپ بىلەتتى ۋە شۇنداق قىلىشتا بىر ـ بىرى بىلەن بەسلىشەتتى. بەزىلىرى هەر كۈنى قۇرئاندىن بىر پارە ئوقۇپ، 30 كۈندە بىر قېتىم قۇرئاننىي تاماملىسا، يەنە بەزىلىرى كۈنىگە ئىككى پارىدىن ئوقۇپ 15 كۈندە بىر قېتىم، هەتتا بەزىلىرى هەپتىدە بىر قېتىم تاماملايتتى.

7) ئاللاهنى زىكرى قىلىش(ئاللاهنى ياد ئېتىش): ئاللاھ تائالا جەننەتكە لايىق مۇمىن بەندىلىرىنىڭ سۈپىتىنى ئاللاهنى ياد ئېتىشتىن ئىبارەت بۇ ئەۋزەل ئىبادەت بىلەن باغلاپ مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۇمىنلەر! ئاللاهنى كۆپ ياد ئېتىڭلار، ئۇنىڭغا ئەتىگەن ـ ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار.

ـــسۈرە«ئەھزاب» (33 ـ سۈرە)، 41ـــ42 ـ ئايەتلەر

ئاللاهنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاهنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى.

ـــسۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

ئىنسانىنىڭ هەر ۋاقىت، هەر يەردە، هەممە خىل هالەتتە ئاللاهنى ياد ئېتىپ تۇرۇشى ئۇنىڭ بارلىق ئەمەللىرىنى تۈزەپ، ئۇنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەت بەختىنى

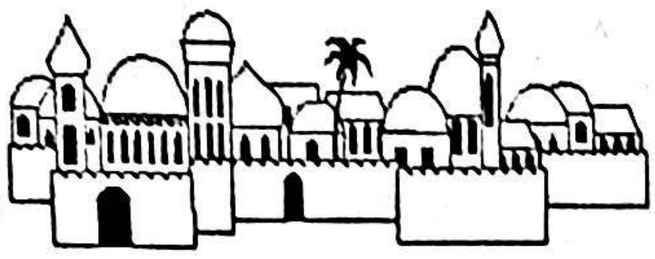

قولغا كەلتۈرۈشتىكى تەقۋادارلىق مەنبەسىدۇر. رەسۇلۇللاھ ئاللاھ تائالانىڭ سايىسىدىن باشقا ھېچقانداق سايە بولمىغان قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ ئۆز سايىسىدا سايىدىتىدىغان يەتتە تۈرلۈك ئادەمنى ساناپ، شۇلار قاتاردا "خالىي ھالدا ئاللاھنى ياد ئېيتىپ كۆزىدىن ياش تۆككەن ئادەم"نى تىلغا ئالغان. ئاللاھنى زىكرى قىلىشنىڭ شەكىل ـ ھالەتلىرى ناھايىتى كۆپ بولۇپ، قۇرئان ۋە ھەدىسلەردە مۇسۇلمان تۈرلۈك مۇناسىۋەتلەردە ئوقۇپ تۈرىدىغان زىكرى ـ تەسبىھ، ھەمدۇسانالارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان نۇرغۇن دۇئالار كەلگەن.

ئاللاھ تەرىپىدىن قەتئىي رەۋىشتە بەلگىلەنگەن، ئادا قىلغۇچىغا ساۋاب بېرىلىدىغان، تەرك ئەتكۈچى جازالىنىدىغان ئىبادەتلەر پەرز ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ، يۇقىرىدا بايان قىلىپ ئۆتكەن بىر كېچە ـ كۈندۈزدە بەش ۋاق نامаз ئوقۇش، يىلدا بىر ئاي رامىزان روزىسى تۇتۇش، شەرتى توشقان كىشىنىڭ زاكات بېرىشى ۋە ھەج قىلىشى مانا مۇشۇ پەرز ئىبادەتلەر جۈملىسىدىندۇر. بۇنىڭدىن باشقا يەنە ئىسلام دىنى ئاللاھنىڭ رازىلىقى، مۇھەببىتىنى تىلەپ ئاللاھقا يېقىنلىشىش، تېخىمۇ تەقۋادارلىق قىلىش ئۈچۈن نەفلى ئىبادەتلەرنىڭ دەرۋازىسىنمۇ كەڭ ئېچىپ بەرگەن. نەفلى ئىبادەت تەرك ئەتكۈچى جازالانمايدىغان، ئەمما ئادا قىلغۇچىغا زىيادە ئەجىر بېرىلىدىغان ئىبادەتتۇر. چاشگاھ نامىزى، تەھەججۇد نامىزى، تەسبىھ نامازلىرى، ھەر ئاينىڭ ئاق كۈنلىرى(13 ـ ، 14 ـ ، 15 ـ كۈنلىرى) ۋە ھەپتىنىڭ دۈشەنبە، پەيشەنبە كۈنلىرى، ئاشۇرا كۈنى روزا تۇتۇش، خەير ـ ئېھسان، سەدىقە قىلىش قاتارلىقلار نەفلى ئىبادەتلەر دائىرىسىدىندۇر. پەرز ئىبادەت ھەر بىر مۇسۇلمانغا قويۇلىدىغان ئەقەللىي تەلەپ، ئۇ بىنانىڭ ئاساسى، ئۈلى بولسا، نەفلى ئىبادەتلەر شۇ بىنانى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرىدىغان تولۇقلىما ھېسابلىنىدۇ. نەفلى ئىبادەتلەرنى قىلغۇچىنىڭ دەرىجىسىنىڭ ئوستۇنلۇكى ۋە ئەجرىنى تۆۋەندىكى ھەدىسى قۇددۇس ناھايىتى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدۇ:"'ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:'بەندەم مەن ئۇنىڭغا پەرز قىلغان ئىبادەتلەرنى قىلىپ ماڭا يېقىنلىشىدۇ، ھەتتا نەفلى ئىبادەتلەرنى قىلىۋەرگەنلىكتىن ماڭا يېقىنلىشىپ، مەن ئۇنى ياخشى كۆرۈپ قالىمەن، ئەگەر مەن بەندەمنى ياخشى كۆرۈپ قالسام، ئۇنىڭ ئاڭلايدىغان قۇلىقى، كۆرىدىغان كۆزى، تۇتىدىغان قولى بولۇپ قالىمەن. ئەگەر بەندەم مەندىن پاناھلىق تىلىسە، مەن ئۇنى ئۆز پاناھىمدا ساقلايمەن، ئەگەر مەندىن نېمىنى سورىسا، ئۇنىڭغا بېرىمەن'"(بۇخارى توپلىغان).

2. كەڭ مەنىدىكى ئىبادەت

ئىسلام دىنى زامان، ماكان چەكلىمىسىدىن ھالقىغان، ئىنسان ھاياتىنىڭ ھەر بىر بۆلۈكى، ھەر بىر تەرەپلىرىگىچە تۇتاشقان دىندۇر. ئۇنىڭ غايىسى ۋە مەقسىتى

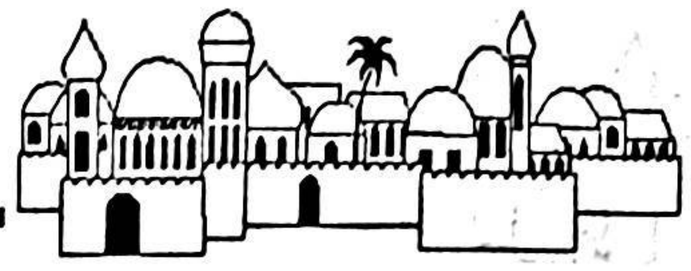

بولسا مۇسۇلماننىڭ بارلىق ھاياتى پائالىيەتلىرى ئىمان يىلتىزىدىن شاخلاپ چىققان بولۇشى، ئۆز ئەقىدىسىنىڭ ئەمەلىيەتكە تەتبىقلانغان كونكرېت كۆرۈنۈشى بولۇشتىن ئىبارەت. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاللاھ تائالا ئۆزى رازى بولىدىغان مۆمىننىڭ قانداق بولىدىغانلىقى ھەققىدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مۇنداق خىتاب قىلىدۇ، بۇ يەنە مۆمىنلەرگىمۇ قىلىنغان ئورتاق خىتاب ھېسابلىنىدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى:"مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھاياتىم ۋە ماماتىم(دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت-ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر".

ـــــسۈرە«ئەنئام»(6 - سۈرە)، 163 - ئايەت

ئىسلام دىنى مۇسۇلماننىڭ مەسچىتتە، جايناماز ئۈستىدە، ھەج ۋە ئۆمرە ئۈچۈن بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلغاندا، رامىزان ئېيىدىلا تائەت - ئىبادەت بىلەن مەشغۇل بولۇپ قالماستىن، بەلكى ئۆيدە، يولدا، خىزمەتتە، رامىزان ئېيىدىن باشقا بارلىق ئايلاردا، مەككىدە، مەدىنىدە، ئۆز يۇرتىدا، ھاياتىنىڭ ھەر بىر لەھزە، ھەر بىر تىنىقلىرىدا ئاللاھنى ياد ئېتىشىنى، ئاللاھقا باغلىنىشىنى، ئاللاھ رازىلىقىنى بارلىق ئەمەللىرىنىڭ مەقسىتى قىلىشىنى تەلەپ قىلىدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، ئىبادەت ناماز، روزا، زاكاتتىن ھالقىغان تېخىمۇ كەڭ مەنىلەرگە ئىگە: ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن ئىلىم تەلەپ قىلىش ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. "كىمكى ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىدا سەپەر قىلىدىكەن، ئۇ تاكى قايتقىچە ئاللاھنىڭ يولىدا ھېسابلىنىدۇ"(تىرمىزى توپلىغان). ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسۇش ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ.

سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن، ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 - سۈرە)، 104 - ئايەت

ھالال كەسىپ بىلەن ئۆزى ۋە ئائىلىسىدىكىلەرنى بېقىش ئىبادەت سانىلىدۇ، "ئاللاھ تائالا بەندىسىنىڭ ھالال كەسىپ بىلەن تىرىكچىلىك قىلىش يولىدا ھېرىپ - چارچىغانلىقىنى كۆرۈشنى ياقتۇرىدۇ"(دەيلەمى توپلىغان)؛ كىشىلەر ئارىسىدا ئادىل ھۆكۈم چىقىرىش ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ، "ئاللاھنىڭ سايىسىدىن باشقا ھېچقانداق سايە بولمىغان قىيامەت كۈنىدە ئاللاھ ئۆز سايىسىدا سايىدىتىدىغان يەتتە تۈرلۈك ئادەمنىڭ بىرى ئادىل ھۆكۈمراندۇر"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان)؛ ئەرنىڭ ئايالىنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشى، ئايالنىڭ ئېرىنىڭ خىزمىتىنى ئوبدان قىلىشىمۇ ئىبادەت، پەرزەنتلەرنى ئوبدان، ياراملىق تەربىيىلەشمۇ ئىبادەت، "سىلەرنىڭ ھەر بىرىڭلار پادىچىغا ئوخشايسىلەر،

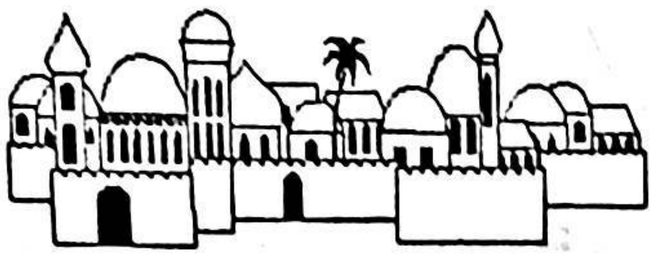

پادىچى ئۆز پادىلىرى ھەققىدە سورالغاندەك سىلەرمۇ مەسئۇلىيىتىڭلار ھەققىدە سورىلىسىلەر، پادىشاھ پادىچىغا ئوخشايدۇ. ئەر كىشى پادىچىغا ئوخشايدۇ، ئۇ ئائىلىسىدىكىلەر ھەققىدە سورىلىدۇ. ئايال كىشىمۇ پادىچىغا ئوخشايدۇ، ئۇ ئېرىنىڭ ئۆيى ۋە بالىلىرى ھەققىدە سورىلىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان)؛ جەمئىيەت ۋە خەلق ئۈچۈن پايدىلىق ئىش قىلىش ئىبادەت، ئاجىز ـ موھتاجلارغا ياردەم بېرىشمۇ ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. قىسقىسى، مۇسۇلمانىنىڭ ئاللاھ رازىلىقىنى كۆزلەپ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ھەممىسى ئىبادەت ھېسابلىنىدۇ. بەندىلەر ئۈچۈن ياخشىلىق يوللىرىنى مۇشۇنچىۋالا كەڭ ئاچقان ئاللاھ تائالا ھەقىقەتەنمۇ مەدھىيىگە لايىقتۇر.

ئىبادەتلەرنىڭ خۇسۇسىيەتلىرى

ئىسلام شەرىئىتىدىكى ئىبادەتلەر ئۆزىگە خاس خۇسۇسىيەتلەرگە ئىگە، تۆۋەندە بۇلارنىڭ قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

1) بەندىنىڭ تائەت ـ ئىبادەت قىلغاندا ئۇنىڭ ساۋابىنى ئۈمىد قىلىش ۋە جازاسىدىن قورقۇشنى پەقەت يېگانە ئاللاھقىلا خاس قىلىشى تەۋھىد ئەقىدىسى بولۇپ، بۇ ئەقىدە ئىبادەتلەردە تولۇق ھالدا ئەكس ئېتىدۇ. ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمىگەن ھالدا ئاللاھ رازىلىقىنى مەقسەت قىلغاندىلا بەندىنىڭ ئىبادەتلىرىگە ئەجر ـ ساۋاب بېرىلىدۇ. ئەمما دۇنيالىق پايدا ـ مەنپەئەت ياكى كىشىلەر ئالدىدا ماختىنىش ۋە ياكى بىراۋلارنىڭ شەررىدىن قورقۇش يولىدا قىلىنغان رىياكارلىقلار ئىبادەتنىڭ بارلىق ساۋابىنى يوققا چىقىرىۋېتىدۇ. ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بۇيرۇغان ۋە رازى بولىدىغان ئىبادەتلەر دەل سۈرە«فاتىھە»دىكى: "(رەببىمىز) پەقەت ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز"{سۈرە «فاتىھە»(1 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت}نى ئۆزىنىڭ جېنى ـ روھى قىلغان ئىبادەتلەردۇر. مەشھۇر ئالىم فۇزەيل ئىبنى ئىياز بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:"ئىبادەت ـ ئەمەللەرنى كىشىلەر ئۈچۈن قىلىش رىيادۇر، كىشىلەر ئۈچۈن ئۇنى تەرك ئېتىش شېرىكتۇر، ئاللاھ تائالا ئىخلاس ئارقىلىق سېنى يۇقىرىقى ئىككى خىل گۇناھتىن ساقلايدۇ".

2) ئىسلام شەرىئىتىدىكى بارلىق ئىبادەتلەر ياراتقۇچى ئاللاھ بىلەن بەندە ئوتتۇرىسىدىكى بىۋاسىتە ئالاقە بولۇپ، ھېچقانداق ۋاسىتە ـ ياردەمچىگە موھتاج ئەمەس. بەندە قاچان، قەيەردە بولمىسۇن، نامازدۇئا ئارقىلىق ئاللاھقا يۈزلىنەلەيدۇ. ئاللاھتىن مەغپىرەت ـ رەھمەت تىلىگەن كىشىگە ھېچبىراۋنىڭ ھەمراھلىقى، ياردىمى كېرەك ئەمەس، پەرۋەردىگارىغا يۈزلەنگەن بەندىنىڭ ئىلتىجاسىنى ئاللاھقا يېتىشتىن توسۇپ تۇرىدىغان پەردە يوق. شۇڭا ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

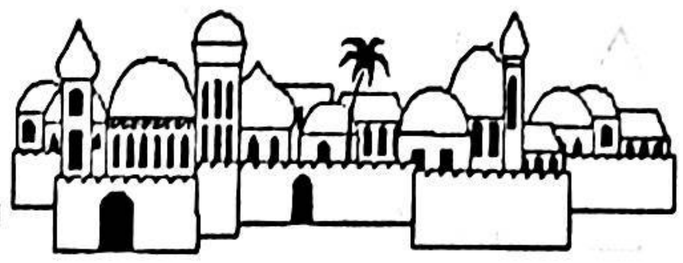

مېنىڭ بەندىلىرىم سەندىن مەن توغرۇلۇق سورىسا (ئۇلارغا ئېيتقىنكى)، مەن ھەقىقەتەن ئۇلارغا يېقىنمەن(يەنى ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى، سۆزلىرىنى بىلىپ تۇرىمەن)، ماڭا دۇئا قىلسا، مەن دۇئا قىلغۇچىنىڭ دۇئاسىنى ئىجابەت قىلىمەن.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 186 ـ ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ ھەق دىن ئىكەنلىكىنىڭ دەلىللىرىدىن بىرى ئۇنىڭ قانداقتۇ كاھىنلارنىڭ دۇئاسى، تەۋبە قىلىش ھەققى دېگەندەك باتىل قاراشلاردىن خالىي ئىكەنلىكىدۇر.

3) ئىبادەتلەرنى ئادا قىلىش ئۈسۈللىرى ئۇنىڭ شەكىل قىسمى بولۇپ، بەندىنىڭ ئۇنى ھۆزۈرى قەلب ۋە ئىخلاس بىلەن ئادا قىلىشى ئىبادەتلەرگە جان ـ روھ ئاتا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا جىسمى نامازغا ھازىر بولسىمۇ قەلبى دۇنيا ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل، دىلىدا ئىخلاستىن ئەسەر بولمىغان نامازۇ ئوقۇغۇچىلاردىن بولۇپ قېلىشتىن قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

شۇنداق نامازۇ ئوقۇغۇچىلارغا ۋايكى، ئۇلار نامازنى غەپلەت بىلەن ئوقۇيدۇ، نامازنى رىيا بىلەن ئوقۇيدۇ.

ـــسۈرە« مائۇن»(107 ـ سۈرە)5ـــ4 ـ ئايەتلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"بەندىنىڭ نامازلىرىدىن پەقەت ھۆزۈرى قەلب ۋە ئىخلاس بىلەن ئوقۇلغان نامازلىرىلا قوبۇل قىلىنىدۇ"(ئەھمەد، ئەبۇ داۋۇد، نەسەئى، ئىبنى ھەببانلار توپلىغان). ھۆزۈرى قەلب ۋە ئىخلاس يالغۇز نامازدىلا ئەمەس، روزا، زاكات، ھەج ـ ئۆمرە قاتارلىق بارلىق ئىبادەتلەردە تەلەپ قىلىنىدۇ.

4) ئىسلام دىنىدىكى ئىبادەتلەر پەقەت قۇرۇق شەكىل، كۆرۈنۈشلا ئەمەس، بەلكى ئىبادەتلەرنىڭ تاشقى شەكلى بەندىنىڭ ئىچكى دۇنياسى بىلەن زىچ بىرلەشكەندىلا ئاندىن ھەقىقي مەنىدىكى ئىبادەت ھاسىل بولىدۇ. نامازنىڭ زۆرۈر شەرتلىرىدىن بولغان تاھارەت ئۆلچىمىدە بەدىنىڭ بەدىنى، كىيىم ـ كېچەكلىرىنى پاكىزلاش تەلەپ قىلىنىدۇ، ئەمما بۇنىڭ بىلەنلا توختاپ قالماي، روھىنى گۈناھ ـ مەئسىيەتلەرنىڭ كىرلىرىدىن پاكلاپ، تەۋبە بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىش تاھارەتنى تېخىمۇ تولۇق مەنىگە ئىگە قىلىدۇ. نامازدا بەندىنىڭ باشقا تەرەپلەردىن بۇرۇلۇپ قىبلىگە يۈز كەلتۈرۈش بىلەن بىرگە قەلبىنى بارلىق ئىشلاردىن خالىي قىلىپ، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە ئاتاشنىڭ ئۆزى نامازنىڭ تەلەپلىرىدىن بىرى. الله أكبر(ئاللاھۇ ئەكبەر) دەپ تەكبىر ئېيتقاندا پەقەت تىلىنىڭ ھەرىكىتىلا ئەمەس، ئاۋۇال دىلىنىڭ شۇ سۆزنى تەستىقلىشى تەلەپ قىلىنىدۇ. مانا مۇشۇ تەرىقىدە قىرائەت، رۇكۇ، سەجدە، تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇشلارنىڭ ھەممىسى نوقۇل بەدەننىڭ ھەرىكىتى بولۇپلا قالماي، روھنىڭ تەستىقى بىلەن بىرلەشكەن بولۇشى ئىبادەت تاكامۇللۇقنىڭ

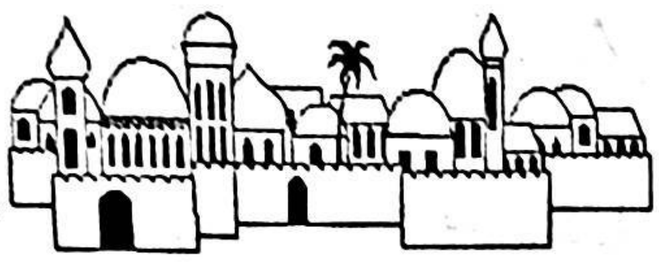

بەلگىسى ھېسابلىنىدۇ.

5) «قۇرئان كەرىم»نى تەپەككۇر كۆزى بىلەن ئوقۇپ چىققان كىشىگە شۇ نەرسە ئايان بولىدۇكى، ئىسلام مىزاندا دۇنيا ۋە ئاخىرەت تەڭپۇڭلاشتۇرۇلغان ئىككى تەرەپ، ئىنسان بولسا ماددا بىلەن روھنىڭ بىرلەشمىسى. شۇ سەۋەبتىن ئىسلام دىنىنىڭ بارلىق ئەھكاملىرى ۋە ئىبادەتلىرىدە ئىنسان تەبىئىتى تولۇق ئېتىبارغا ئېلىنىپ ئىنسانىنى يۈكسەك روھىي ھاياتقا ئىگە قىلىش مەقسەت قىلىنغان.

بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆيىگە ئۇچ ئادەم كەلگەن، ئۇلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالىرىدىن ئۇنىڭ ئىبادەتلىرىنى سورىغان ۋە ئاڭلىغاندىن كېيىن:"بىز قانداقمۇ پەيغەمبەر بىلەن تەڭ بولالايمىز؟ ئاللاھ ئۇنىڭ بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى گۇناھلىرىنىڭ ھەممىسىنى مەغپىرەت قىلغان تۇرسا" دېيىشكەن. ئۇلاردىن بىرى: "بۇندىن كېيىن مەن كېچىچە ئۇخلىماي نامаз ئوقۇپ چىقىمەن" دېگەن. ئىككىنچىسى: "مەن ئۆمۈر بويى روزا تۇتىمەن، ئېغىز ئاچمايمەن" دېگەن. ئۈچىنچىسى:"مەن توي قىلمايمەن" دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كېلىپ بۇنىڭدىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن: "سىلەر مۇنداق، مۇنداق دېدىڭلارمۇ؟ ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن ئاللاھتىن سىلەردىنمۇ ئارتۇق قورقىمەن. مەن سىلەرنىڭ ئەڭ تەقۋادارىڭلار بولىمەن، مەن گاھى روزا تۇتىمەن، گاھى ئاغزىم ئوچۇق يۈرىمەن. كېچىنىڭ بىر قىسمىدا نامаз ئوقۇيمەن، يەنە بىر قىسمىدا ئۇخلايمەن. ئاياللارغا ئۆيلىنىمەن، كىمكى مېنىڭ سۈننىتىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇ مېنىڭ ئۈممىتىمدىن ئەمەس" دېگەن(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

دەرۋەقە، نۇرغۇن پەلسەپىۋى ئېقىملاردا ئىنسانىنىڭ بەدەن ئېھتىياجىنى نەزەردىن ساقىت قىلىپ، پۈتۈنلەي زاھىتلارچە تۇرمۇشقا ئۇندەيدىغان ۋە ياكى روھىي ئامىلدىن خالىي ھالدا يەپ ـ ئىچىش، ئويناپ كۈلۈشتەك ھايۋانىي تۇرمۇشقا دالالەت قىلىدىغان ئىدىيىلەرنى ئۇچرىتىمىز.

ئىنسان ئەقىل ۋە ھۆكۈم ئىقتىدارى بىلەن دۇنيادىكى نۇرغۇن نەرسىلەرنىڭ سەۋەب ـ نەتىجە مۇناسىۋىتىنى بىلەلەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئىنسان ئەقلى يەنە بەزى نەرسىلەرنىڭ ھېكمىتى، سەۋەبىنى بىلىپ كېتەلمەيدۇ. ئىبادەتلەر دەل مۇشۇ جۈملىدىندۇركى، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بىر كېچە ـ كۈندۈزدە بەش ۋاق نامаз ئوقۇش، يىلدا بىر ئاي رامىزان روزىسى تۇتۇش، مال ـ مۈلكى بەلگىلەنگەن ھېسابقا يەتكەن كىشى مال ـ مۈلكىنىڭ قىرىقتىن بىرىنى زاكات بېرىش قاتارلىقلارنى پەرز قىلىپ بېكىتكەن.

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردە كىشى ياراتقۇچى پەرۋەردىگارىنىڭ بېكىتكەن پەرزلىرىنى ئادا قىلىپ، نەپسىنى پاكلاپ دۇنيا ۋە ئاخىرەتنىڭ بەختىنى قولغا

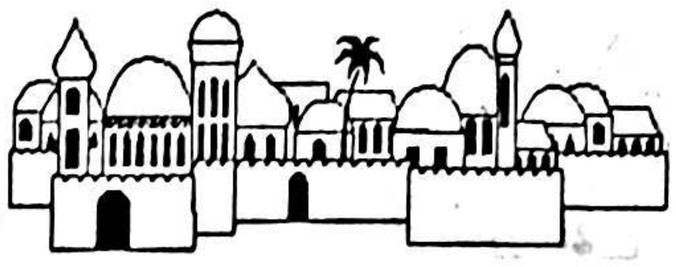

كەلتۈرۈشتەك ھېكمەتلەر بايان قىلىنغان. نامازنىڭ نېمىشقا تۆت ۋاق ياكى ئالتە ۋاق ئەمەس، بەش ۋاق ئىكەنلىكى، نامازنىڭ رەكئەت سانلىرىنىڭ نېمىشقا باشقىچە ئەمەس، ھازىرقىدەك بەلگىلەنگەنلىكى، روزىنىڭ ئىككى ئاي ياكى 15 كۈن ئەمەس، يىلدا بىر ئاي ئىكەنلىكى، زاكات مىقدارىنىڭ نېمىشقا ئاز ياكى كۆپ ئەمەس، ھازىرقىدەك بەلگىلەنگەنلىكىنىڭ سەۋەبىنى بىلىشكە ئىنسان قادىر ئەمەس، ھەم بۇلارنىڭ سەۋەبى ئۈستىدە ئىزدىنىشكە ئىنسان تەكلىپ قىلىنغانمۇ ئەمەس. ئىبادەتلەر قايسى رەۋىشتە قانداق بۇيرۇلغان بولسا ئىتائەتمەنلىك بىلەن قوبۇل قىلىش ۋە تەقۋادارلىق بىلەن ئادا قىلىش ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز.

خاتىمە

ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىنى ساناپ تۈگىتەلمەيسىلەر؛ شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مەرھەمەتلىكتۇر.

ـــــسۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 18 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ رەھمىتى، مەغپىرىتى، بەندىلىرىگە ئاتا قىلغان نېمەتلىرى گويا پايانى يوق دېگىز بولسا، ئۇنىڭغا باققاندا بەندىگە بۇيرۇلغان ئىبادەت ئەنە شۇ دېگىزنىڭ كىچىككىنە بىر تامچىسىدۇر. ئىبادەت ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە قىلغان چوڭ رەھمىتىدۇر، چۈنكى ھاياتنىڭ تۈرلۈك كۆڭۈلسىزلىك، غەلۋە ـ غوۋغالىرى ئىچىدە يۈرىكى ئېزىلگەن، نىجاتلىق يولى ئىزدەۋاتقان ئىنسان ئەنە شۇ ئىبادەت بىلەن ئاللاھتىن باشپاناھلىق سورايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا:"ئى بىلال، ئەزان ئېيتقىن، بىز نامازغا بىلەن ئەجەبمۇ راھەتلىنىپ كېتىمىز" دېگىنىدەك، كىشى ئىبادەت بىلەن خاتىرجەملىك ۋە بەختكە ئېرىشىدۇ. تائەت ـ ئىبادەت بەندىنىڭ ئىمانىغا نۇر قوشىدىغان شاھىددۇركى، ئىبادەتنى تەرك ئېتىپ ئىمان دەۋاسى قىلغۇچىلارغا ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزى يېتەرلىكتۇر:

ئىنسانلار ئىمان ئېيتتۇق دەپ قويۇش بىلەنلا سىنالماي تەرك ئېتىلمىز دەپ ئويلامدۇ؟ ئۇلاردىن بۇرۇن ئۆتكەنلەرنى بىز ھەقىقەتەن سىنىدۇق. ئاللاھ (ئىماندا)راستچىللارنى چوقۇم بىلىدۇ، (ئىماندا)يالغانچىلارنىمۇ چوقۇم بىلىدۇ.

ـــــسۈرە«ئەنكەبۇت»(29 ـ سۈرە)، 2ـــــ3 ـ ئايەتلەر

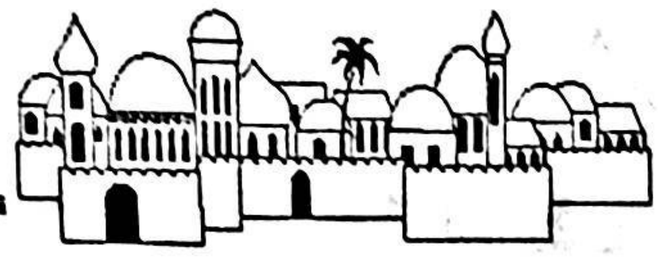

نامازنىڭ ھېكمىتى ۋە ھۆكمى

ئابابەكرى قارى

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

ناماز ئوقۇغىن، ناماز ھەقىقەتەن قەبىھ ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ.

ـــــسۈرە«ئەنكە بۇت» (29 ـ سۈرە)، 45 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالام بىلەن ھەۋۋا ئانىمىزنى يەر يۈزىگە چۈشۈرگەندىن باشلاپ، ئىنسانلار تەدرىجىي كۆپەيدى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە ئۇلار دىن، ئەقىدە ۋە ئېتىقادقا باغلىنىپ كەلدى، بۇ ھال ئۇلارنى ھازىرقىدەك ھەر خىل مەدەنىيەتلەر توقۇنۇشۇاتقان دەۋردىمۇ دىنىي ئېتىقاد ئەركىنلىكىگە ئېرىشتۈردى، ئىسلام ئېتىقادىنىڭ سىمۋولى بولغان ناماز مۇسۇلمانلارنىڭ قەلبىدە چوڭقۇر ئورۇن ئېلىپ كەلدى.

ئۇنداقتا نامازنىڭ ھېكمىتى نېمە؟

ناماز بەندىلىرىگە مېھرىبان، ھېكمەتلىك ئىش قىلغۇچى ئاللاھنىڭ مۇسۇلمانلارغا قىلغان ئىنئامى بولۇپ، ئۇنىڭدا مۇسۇلمانلارغا ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتە نۇرغۇن پايدا ـ مەنپەئەت بار.

ناماز ئىتتىپاقلىق ئېڭىنى كۈچەيتىدۇ

مۇسۇلمانلار كۈندىلىك مەشغۇلاتلىرىغا كىرىشىپ كەتكەن چاغلاردا مۇئەززىن"ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئەزان ئېيتىشقا باشلايدۇ، مۇسۇلمان كىشى ئەزاننى ئاڭلىغاندىن كېيىن، بارلىقى بىلەن ئاللاھقا يۈزلىنىش ئۈچۈن، ماددىي مەنپەئەت دۇنياسىدىن ئۆزىنى تارتىدۇ. ناماز بىر خىل ئومۇمىيلىققا ئىگە بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ قەلبىگە تەبىئىي ھالدا شەخسىيەتچىلىك قىلماسلىقنى سىڭدۈرىدۇ، مۇسۇلمانلار ئالىي ـ تۆۋەنلىك، باي ـ كەمبەغەللىك ئايرىماي باراۋەر ھالدا بىر سەپتە تۇرۇپ ئاللاھقا تەڭ يۈزلىنىدۇ ۋە نامازدا:"(رەببىمىز) ساڭىلا ئىبادەت قىلىمىز، سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز، بىزنى توغرا يولغا باشلىغىن..." دەپ كۆپچىلىكنى تەڭ تىلغا ئالىدۇ، بارلىق مۇسۇلمانلارنىڭ مۇشۇ ۋاقىتتا ھەر جايدىكى مەسچىتلەردە ئاللاھ تائالاغا تەڭ يۈزلەنگەنلىكىنى ئويلاپ، مۇسۇلمانلارنىڭ شۇ قەدەر ئۆم ۋە بىر گەۋدە ئىكەنلىكىنى ھېس قىلىدۇ. نامازنى ئوقۇپ بولغاندىن كېيىن كۆڭلىدىكى غەشلىكلەر تازىلىنىپ، روھلىنىپ تېتىكلىشىپ قالىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ قەلبى يېقىنلىشىدۇ، دوستلۇقى كۈچىيىدۇ. «قۇرئان كەرىم»مۇ مۇسۇلمانلارنى ئىتتىپاقلىققا چاقىرىدۇ:

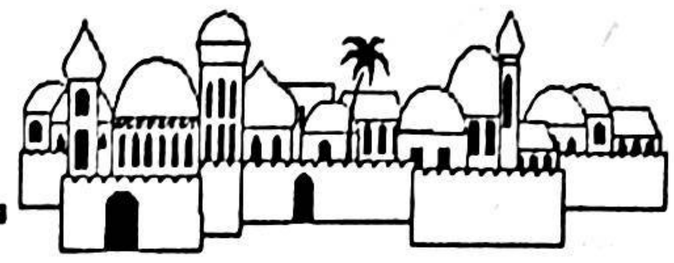

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 103 ـ ئايەت

ناماز ئىنسانىنى دۇنيانىڭ غەم ـ ئەندىشىلىرىدىن خالاس قىلىدۇ.

دۇنيادا ئىنسانىنىڭ بېشىغا كەلمەيدىغان كۈن يوق، مەغلۇبىيەت بىلەن غەلىبە، خۇشاللىق ۋە غەم ـ قايغۇ، خۇرسەنلىك ھەم پاراكەندىلىك ھەر ۋاقىت ئىنسانغا ھەمراھ بولۇپ تۇرىدۇ. ئىنسان كۆپ ھاللاردا ئازاب ۋە غەمدىن قۇتۇلالمايدۇ، شۇڭا ئىنسانغا بۇ جەھەتتە ئالدىن تەييارلىق يەنى روھىي ساغلاملىق كېرەك. روھىي ساغلاملىق ھەقىقىي ئىنسانلىقنىڭ بىر بەلگىسى. مۇسۇلمان كىشى خاپىلىق تارتقان ۋاقىتلىرىدا ناماز ئارقىلىق روھىي ئەمىلكىكە ئېرىشىدۇ، چۈنكى ئۇ نامازدا ئاللاھ بىلەن ئۆزىنىڭ ئوتتۇرىسىدا بىر روھىي كۆچىنىڭ ھاسىل بولغانلىقىنى ھېس قىلىدۇ. بەزى كىشىلەر روھىي ئازابقا چىدىمايۋالىدۇ، مانا بۇنىڭدىن ئۇ كىشىنىڭ بىر روھىي كۆچكە ۋە تەسەللىگە ئېرىشەلمىگەنلىكىنى كۆرۈۋالىمىز.

يولۇمغا ئەگەشكەنلەرگە (ئاخىرەتتە) قورقۇنچ ۋە غەم ـ قايغۇ بولمايدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 38 ـ ئايەت

ناماز يامان ئىشلاردىن توسىدۇ

مەدەنىيەتلىك، ئەخلاقلىق بولۇش، پاك بولۇش تەكتلىنىۋاتقان بۈگۈنكى كۈندە پاراخورلۇق، زىناخورلۇق، كەيپ ـ ساپا...ئىللەتلىرى يەنىلا مەۋجۇت. تەئدىل ئەركانلىرى، شەرتلىرى تولۇق ئادا قىلىنىپ ئوقۇلغان ناماز ئىنسانىنى ناچار ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ. داڭلىق ئالىم يۈسۈف قەرزاۋى ئۆزىنىڭ «پەتىۋا مۇئاسىرە» دېگەن كىتابىدا مۇنداق بىر مىسالنى كەلتۈرگەن:"سەلەفى سالىھىنلاردىن بىرى بولغان ھاتەمۇل ئەسەم دېگەن ئادەمدىن:'نامىزىڭنى قانداق ئادا قىلىسەن؟' دەپ سورىغاندا، ئۇ جاۋاب بېرىپ:'مەن نامازغا تۇرغاندا ناھايىتى پۈختا تەكبىر ئېيتىمەن. تەرتىل بىلەن قىرائەت قىلىمەن، ئاللاھتىن قورقۇپ تۇرۇپ رۇكۇ قىلىمەن، ئۆزەمنى تۆۋەن تۇتۇپ سەجدە قىلىمەن. جەننەتنى ئوك تەرىپىمدە، دوزاخنى سول تەرىپىمدە، سىرات كۆۋرۈكىنى ئاستىمدا، كەئبىنى ئىككى قېشىمنىڭ ئوتتۇرىسىدا، ئەزرائىل ئەلەيھىسسالام بېشىمدا، گۇناھلىرىم مېنى ئورىۋالغان، ئاللاھ ماڭا قاراپ تۇرغۇچى دەپ ئويلايمەن. ئوقۇۋاتقان نامىزىمنى ئۆمرۈمنىڭ ئاخىرىدىكى نامازمىكىن دەپ ھېسابلاپ، كۈچلۈمنىڭ يېتىشىچە ئىخلاس بىلەن ئوقۇيمەن. ئەمما ئۇ نامازنى ئاللاھ مەندىن قوبۇل قىلامدۇ ياكى ئۇ ناماز ئىگىسىنىڭ يۈزىگە ئۇرۇۋېتىلار دەمدۇ بۇنى بىلمەيمەن' دېگەن". دېمەك، ئىخلاس بىلەن ناماز ئوقۇپ، نامىزىدا ئاللاھتىن ئەيمىنىپ، ئاللاھنى ئۆز لايىقىدا ئۇلۇغلاپ ناماز ئوقۇغان كىشىنى ناچار ۋە گۇناھ ئىشلاردىن توسۇپ تۇرىدىغان بىر روھىي چەكلىمە بولىدۇ. ئەينى

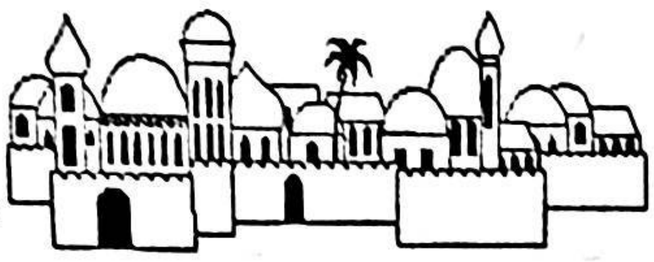

ۋاقىتتا ساھابىلارنىڭ ھاراق ھارام قىلىنىشى بىلەن تەڭ، ئىچىش ئۈچۈن كوزىغا قاچىلىۋالغان ھاراقلارنى ھەچكىم مەجبۇرلىمىسىمۇ ئېلىپ چىقىپ تۆكۈۋېتىشى بۇيرۇلدى بىر مىسالى.

نامازنى ھەقىقەتەن قەبىھ ئىشلاردىن ۋە گۇناھلاردىن توسىدۇ.

ـــــسۈرە«ئەنكەبۇت»(29 ـ سۈرە)، 45 ـ ئايەت

نامازنى تەرتىپ ـ ئىنتىزامى ۋە ۋاقتىنى قەدىرلەشنى ئۆگىتىدۇ

كىشىلەرنىڭ غايىسى ۋە مەقسەتلىرى بەلگىلىك تەرتىپ ـ ئىنتىزام ئاساسىدا ئەمەلگە ئاشىدۇ. ھەر كۈنى مۇئەييەن ۋاقىتتا تەرتىپلىك ئوقۇلىدىغان نامازلار مۇسۇلمانلارنى بەش ۋاق نامازنىڭ ئىنتىزامىغا كۆندۈرۈش بىلەن ئاللاھ ئىنئام قىلىپ بەرگەن ۋاقىتنى قەدىرلەشنى، ئىنتىزامچان بولۇشنى، بىر مىنۇت ۋاقىتنىمۇ بىكار ئۆتكۈزمەسلىكنى ئۆگىتىدۇ. تەرتىپسىز ئۆتكەن ھايات چۈۋالچاق ھەم قەدىر ـ قىممەتسىز بولىدۇ، لايغەزەل ئادەمنىڭ ئۆمرى گويا لاي سۈدەك ئېقىپ تۈگەيدۇ.

نامازنى بەدەننى ساغلام قىلىدۇ

قايسى بىر ماتېرىيالدىن دۇنيا بويىچە ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش چولپانلىرىنىڭ مۇسۇلمانلاردىن ئەڭ كۆپ چىققانلىقىنى كۆرگەنسىز. ئۇزۇن ئۆمۈرنى تەن ساغلاملىقىدىن ئايرىپ قارىغىلى بولمايدۇ، تەننىڭ ساغلام بولۇشى ئۈچۈن مۇۋاپىق تۈردە بەدەن چېنىقتۇرۇش لازىم. نامازنى بىر خىل بەدەن چېنىقتۇرۇش تۈسىگە ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭدا تەھرىم باغلاش ئۈچۈن قول كۆتۈرۈش، قىيامدا رۇس ھالەتتە تۇرۇش، رۇكۇ ئۈچۈن ئېگىلىش، سەجدە قىلىش ئۈچۈن باش قىسمىنى يەرگە قۇيۇش ۋە تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇش قاتارلىق بىر نەچچە ھەرىكەتلەر ئورۇندىلىدۇ. بۇ پائالىيەتلەر باشقا بەدەن چېنىقتۇرۇشقا قارىغاندا ئوڭاي ھەم يەڭگىل بولۇپ ئادەمنى ئاسان چارچىتىپ قويمايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە نامازيالغۇز جىسمانىي چېنىقىشلا ئەمەس، ئۇ ھەم بىر روھىي چېنىقىش بولۇپ، تەن ۋە روھىي جەھەتتىن تاۋلىنىشنى تەڭ ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

بىز مۆمىنلەرگە(يەنى ئۇلارنىڭ دىللىرىغا) شىپا ۋە رەھمەت بولىدىغان قۇرئان ئايەتلىرىنى نازىل قىلىمىز.

ـــــسۈرە«ئىسرا»(17 ـ سۈرە)، 82 ـ ئايەت

نامازنى ئادەمنى ئارام ئالدۇرۇپ ھاردۇق چىقىرىدۇ

رىقابەتكە تولغان ھازىرقى دەۋردە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتى كۆپەيدى، تۇرمۇش رىتمى تېزلەشتى. لېكىن ئەمگەك ئۈچۈن ئارام ئېلىشمۇ كېرەك. بەزىلەر ھېرىپ چارچىغاندا يوللارغا چىقىپ ھاردۇق ئېلىشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئەمما مۇڭداشقىلى ئادەم چىقمىسا ئىچى پۇشۇپ كېتىدۇ. بەزىلەر چارچىغاندا قېنىپ ئۇخلۇۋېلىشنى ياخشى كۆرىدۇ، ئەمما زىيادە ئۇخلاش بەدەنگە زىيانلىق بولۇپ،

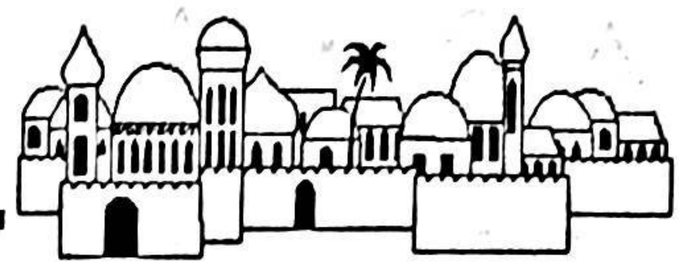

سېمىزلىك، لەقۋالقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ۋاقىتنى ھەم ئىسراپ قىلغانلىق بولىدۇ. ئارام ئېلىشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى نامازنى ئوقۇشتۇر. ھېرىپ چارچىغاندا يۈز-كۆزلىرىنى يۇيۇپ تاھارەت ئېلىپ نامازنى ئوقۇسا، نامازدىكى روھىي ئازادىلىك ۋە يەڭگىل ھەرىكەت بىلەن چارچىغان مېڭە ئارام تاپىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئەزان ئېيتىشقا بۇيرۇپ: "ئى بىلال، بىزنى نامازدا ئارام ئالدۇرغىن" دېگەن(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

بەزى ھۆرۈن مۇسۇلمانلار كۆڭلىدە نامازنى ۋاقىتنى ئىسراپ قىلغانلىق دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتە نامازنى ئوقۇش ھەرگىز ۋاقىتنى ئىسراپ قىلغانلىق ئەمەس، نامازدا مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندىلىك خىزمەت ياكى باشقا ئىش-ھەرىكەتكە ھېچقانداق تەسىر يەتكۈزمەيدۇ. مەسىلەن: بامدات نامىزى سەھەردە ئوقۇلىدۇ، بۇ ئىنتايىن ياخشى ۋاقىت بولۇپ، ئادەم بۇ ۋاقىتتا ئازراق ھەرىكەت قىلىۋالسا ئۆزىگە كۆپ پايدىلىق. پېشىن نامىزى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئوقۇلىدۇ. چۈشتە بۇنىڭغا يېتەرلىك ۋاقىت چىقىدۇ ھەم تاماق يەپلا يېتىپ ئۇخلاپ ئاشقازاننى بۇزۇشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. ئەسىر نامىزى بىر كۈنلۈك ئىش ئاخىرلاشقاندا ئوقۇلىدۇ، بۇنداق چاغدا ئادەم تاھارەت ئېلىپ يۇز-كۆزلىرىنى يۇيۇۋالسا ئۆزىنى روھلۇق، تېتىك ھېس قىلىدۇ. شام نامىزى كۈن ئولتۇرۇپ بولغاندا ئوقۇلىدۇ، بۇ ھەم بىر كۈندۈزلۈك ئىش-ھەرىكەتنىڭ خاتىرجەم ئاياغلاشقانلىقىغا قارىتا مۇسۇلمانلارنىڭ ئاللاھ تائالاغا بىلدۈرگەن تەشەككۈرىدۇر. خۇپتەن نامىزىنى ئۇخلاش ئالدىدا ياكى تاڭ ئاتقۇچە قاچان ئوقۇسا بولىدۇ. ئۇخلاش ئالدىدا تاھارەت ئېلىپ چىشلىرىنى چايقاپ، پۇتلىرىنى يۇيۇپ نامازنى ئوقۇپ ئۇخلىسا راھەت ھەم خاتىرجەم ئۇخلايدۇ. دېمەك، بەش ۋاق نامازنى ئەقىلگە ناھايىتى مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئىنسانىنىڭ دۇنيالىق ئىشلىرىنىڭ ھېچ بىرىگە تەسىر يەتكۈزمەيدۇ. نامازنى ئوقۇش ۋاقتىنى ئىسراپ قىلغانلىق دېگەنلىك نامازنى ئوقۇش ئېغىر كەلگەنلىك يەنى ئاللاھقا سەجدە قىلىشتىن باش تارتقانلىقتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

نامازنى ئاللاھدىن قورقۇچىلار(يەنى كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا بۇيسۇنغۇچىلار)دىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك ئىشتۇر.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 45-ئايەت

يۇقىرىقىلار نامازنىڭ قىسمەن ھېكمىتى. شەكلەن نامازنى ئوقۇماي ھەقىقىي نامازنى ئوقۇغان كىشىلەرلا يۇقىرىقى ھېكمەتكە سازاۋەر دۇر.

نامازنى مۆمىنلەرگە ۋاقتى بەلگىلەنگەن پەرز قىلىندى.

ـــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 103-ئايەت

ئىسلام دىنى پرىنسىپلىرى مۇقەددەس، شەرىئەت ئەھكاملىرى مۇستەھكەم، قائىدە-تۈزۈملىرى مۇكەممەل بىر دىن بولۇپ، بەش ئەركاننىڭ بىرى بولغان

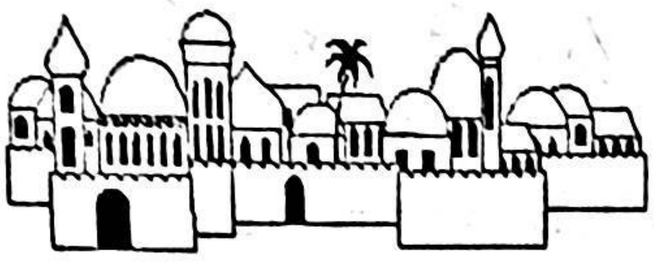

ناماز مۇسۇلمانلارغا ئىككىنچى بولۇپ پەرز قىلىنغان چوڭ ئەركاندۇر. نامازنى ئادا قىلىش ھەر قانداق مۇسۇلماننىڭ مەجبۇرىيىتى دەپ بەلگىلەنگەن. ئىمام مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:" 'ئەمەللەرنىڭ ئەۋزەلرەكى قايسى؟ ' دەپ سورالغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ۋاقتىدا ئوقۇلغان ناماز' دەپ جاۋاب بەرگەن". مۇسۇلمانلار بىردەك شۇنداق قارايدۇكى، ناماز ئەقلى ھوشى جايىدا، بالاغەتكە يەتكەن بارلىق ئەر-ئايال مۇسۇلمانلارغا پەرز ئەيىن (ھەر بىر ئادەم ئۆزى ئادا قىلىدىغان) بولۇپ، ئۇنى ۋاكالىتەن ئادا قىلىشقا بولمايدۇ. نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكەن كىشىلەرگە نازۇنېمەتلىك جەننەت بىلەن خۇشخەۋەر بېرىلىدۇ.

ئۇلار نامازلىرىنى(ۋاقتىدا تەئدىل ئەركان بىلەن) ئادا قىلغۇچىلاردۇر. ئەنە شۇلار(يەنى يۇقىرىقىدەك سۈپەتلەرگە ئىگە مۆمىنلەر نازۇنېمەتلىك جەننەتنىڭ) ۋارىسلىرىدۇر.

ـــسۈرە«مۆئمىنۇن»(23 - سۈرە)، 9 — 10 - ئايەتلەر

نامازنى ئىنكار قىلىپ ناماز ئوقۇشتىن باش تارتقانلار ئازاب يۇرتى بولغان دوزاخقا كىرىدىغانلىقى بىلەن ئاگاھلاندۇرۇلىدۇ. "بىز ناماز ئوقۇغۇچىلاردىن بولمىغان ئىدۇق" ـــ مانا بۇ قىيامەت بولغاندا دوزاخ ئەھلىلىرىنىڭ ئازابتا خورلىنىپ دەيدىغان سۆزى. نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇش چاقىرىق قىلىنغان، ۋاقتىدا ئوقۇغانلارغا مۇكاپات، تەرك قىلغۇچىلارغا جازا بېرىلىدىغانلىقى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان بولسىمۇ، بەزى كىشىلەر ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇيالمايدۇ ياكى پۈتۈنلەي تەرك ئېتىدۇ. بۇنىڭ ھۆكمىگە قارىتا فەقىھلەردە ئاساسلىق مۇنداق ئىككى قاراش بار: بىرى، نامازنىڭ پەرزلىكىنى ئىنكار قىلىپ تەرك قىلسا ئۇ دىندىن چىقىدۇ؛ بىرى، نامازنىڭ پەرزلىكىنى ئىنكار قىلماي ھۇرۇنلۇق، سۇسلۇق قىلىپ تەرك قىلسا پاسىق، گۇناھكار بولىدۇ. شەرىئەت نامازنىڭ مۇھىملىقىنى تەكىتلەش بىلەن بىر ۋاقىتتا، قانداق ناماز ئوقۇيالىساڭ شۇنداق ئوقۇ، ۋاقتىدا ئوقۇيالمىساڭ قازاسىنى ئوقۇ؛ سۇ بىلەن تاھارەت ئال، ئەگەر قادىر بولالمىساڭ توپا بىلەن تەيەممۇم قىل؛ ئۆرە تۇرۇپ ناماز ئوقۇ، ئەگەر قادىر بولالمىساڭ ئولتۇرۇپ ئوقۇ، ئۇنداقمۇ قىلالمىساڭ يېنىچە يېتىپ ئوقۇ ياكى ئوڭدىسىغا يېتىپ بېشىڭ بىلەن ئىشارەت قىلىپ ئوقۇ، نامازنى ھەرگىز تەرك قىلما دەپ قارايدۇ.

تاقىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىڭلار.

ـــسۈرە«تەغابۇن»(64 - سۈرە)، 16 - ئايەت

ئاللاھ ھەممىمىزنى توغرا يولغا باشلىسۇن ـــ ئامىن!

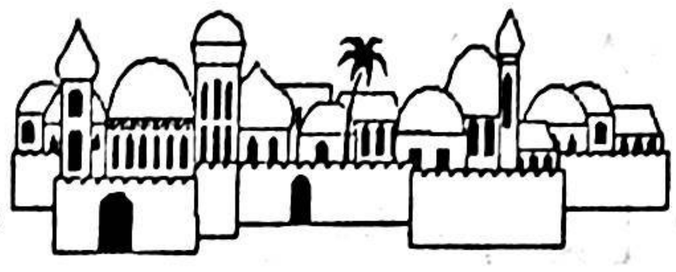

جۇمە نامىزى

شېرىپجان دامۇللا ھاجى، مۇھتەرەم ھاجى

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

"جۇمە"دېگەن بۇ سۆز ئەرەب تىلىدىن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ھەر خىل مىللەتلەرنىڭ تىلىغا كىرىپ، بىر ھەپتىنىڭ ئىچىدىكى كەڭ كۆلەملىك ئالاھىدە بىر دىنىي يىغىلىش بولىدىغان كۈنگە ياكى شۇ كۈندىكى زور دەرىجىدە توپلىشىپ ئادا قىلىدىغان بىر دىنىي پائالىيەتكە قارىتىلغان.

"جۇمە"دېگەن سۆز ئەرەب تىلىدا "الجمعة"(جۇمئە) دەپ ئېيتىلىدۇ. بۇنىڭ لۇغەت مەنىسىمۇ "توپلاشماق، يىغىلماق، جەم بولماق"دېگەن ئۇقۇملارنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا، مۇسۇلمانلارنىڭ ھەر ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنىنىڭ كەينىدىكى، شەنبە كۈنىنىڭ ئالدىدىكى مەخسۇس بىر كۈنىنىڭ پېشىن ۋاقتىدا ئالاھىدە ئوقۇغان ئىككى رەكئەت نامىزى "جۇمە نامىزى" دەپ ئاتالغان.

تارىخىي ماتېرىياللارغا قارىغاندا، جۇمە كۈنى جاھىلىيەت دەۋرىدە "ئەرۇبە كۈنى" دەپ ئاتىلىدىكەن، بۇنىڭ مەنىسى "ئۇلۇغ كۈن" ياكى "رەھمەت كۈنى" دېگەن بولىدۇ. ئىسلام دىنى كەڭ دائىرىدە تارقىلىپ مەدىنە مۇنەۋۋەرە شەھرىگە يېتىپ بارغان دەسلەپكى مەزگىللەردە، مەدىنىدىكى مۇسۇلمانلار يەھۇدىي ۋە ناسارالارنىڭمۇ ھەر يەتتە كۈن ئىچىدە ئالاھىدە يىغىلىش ئۆتكۈزىدىغان كۈنلىرىنىڭ بارلىقىنى بايقىغان، شۇنىڭ بىلەن ئۇلار بىرلىكتە مەسلىھەتلىشىپ:"يەھۇدىيلارنىڭ ھەر يەتتە كۈن ئىچىدە بىر جايغا توپلىشىدىغان بىر كۈنى بار، ئۇ بولسىمۇ شەنبە كۈنى. ناسارالارنىڭمۇ ھەر يەتتە كۈن ئىچىدە بىر جايغا توپلىشىدىغان بىر كۈنى بار، ئۇ بولسىمۇ يەكشەنبە كۈنى. بىزمۇ بىر كۈننى ئالاھىدە توپلىشىدىغان كۈن قىلىپ بېكىتىپ، ئۇ كۈندە ئاللاھ تائالانى زىكرى قىلايلى، شۈكۈر ئىبادەتلەر بىلەن شۇغۇللىنايلى" دېيىشكەن. ئاندىن كەئبە ئىبنى لۇئى تۇرۇپ، "ئەرۇبە كۈنى"نى جۇمە كۈنىگە ئۆزگەرتىشنى تەكلىپ بەرگەن، شۇنىڭ بىلەن تارىختا ئەڭ بۇرۇن "ئەرۇبە كۈنى"نى جۇمە كۈنى دەپ ئاتىغان كىشى كەئبە ئىبنى لۇئى بولۇپ قالغان.

بەزىلەرنىڭ ئېيتىشىدا، بۇ كۈندە كۆپ ياخشىلىقلار توپلانغانلىقى (جەمئەتلىكى) ئۈچۈن جۇمە كۈنى دەپ ئاتالغان. يەنە بەزىلەرنىڭ قارىشىدا، بۇ كۈندە ئادەم ئاتىمىز بىلەن ھەۋۋا ئانىمىز زېمىنغا چۈشۈرۈلۈپ ئۇزاق مۇددەت بىرى بىلەن ئۇچرىشالمايى، ئاخىر مۇشۇ جۇمە كۈندە بىر يەردە جەم بولغان، شۇڭا بۇ كۈن جۇمە كۈنى دەپ ئاتالغان.

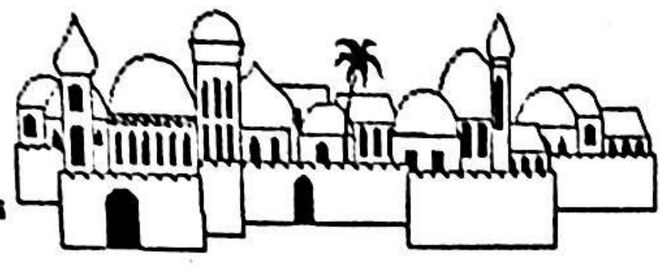

1.جۈمە كۈنىنىڭ پەزىلىتى

ئىسلام دىنىدا جۈمە كۈنى مۇسۇلمانلارنىڭ ھەپتىلىك كىچىك بايرىمى بولۇپ، بۇ كۈندە بارلىق مۇسۇلمانلار ئاممىسى پاكىز يۇيۇنۇپ، پاكىز كىيىنىپ، خۇشال ـ خۇراملىق مۇھىتى ئىچىدە پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالا تاپشۇرغان ئۇلۇغ ۋەزىپىنى ئادا قىلىۋاتقان زور پائالىيەت ئۈستىدە ئۈچرىشىدۇ، ئۈزئارا تونۇشىدۇ، بىر ـ بىرى بىلەن بولغان قېرىنداشلىق مۇناسىۋەتلىرىنى كۈچەيتىدۇ ھەمدە ئىمام ئاخۇنۇمنىڭ ھەپتىلىك ئالاھىدە تەييارلىق بىلەن قىلغان مول مەزمۇنلۇق، ئەمەلىيەتكە بىرلەشتۈرۈلۈپ قىلىنغان تەسىرلىك تەلىم ـ تەربىيىلىرىنى، تەشۋىقاتلىرىنى ئاڭلاپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئەھكاملىرىنى، پرىنسىپلىرىنى چۈشىنىدۇ ۋە ئۆزلىرىدە ئىسمى جىسمىغا لايىق ھەقىقىي تەقۋادارلىق خىسلىتىنى يېتىلدۈرۈشكە تىرىشىدۇ.

سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام جۈمە كۈنىنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن: "ئەڭ ياخشى كۈن جۈمە كۈنى بولۇپ، بۇ كۈندە ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغان، بۇ كۈندە ئۇ جەننەتتىن چىقىرىلغان، قىيامەت كۈنى پەقەت مۇشۇ كۈندە بولىدۇ". پەيغەمبىرىمىزنىڭ بۇ كۈننىڭ ئەھمىيىتى، ئالاھىدىلىكى، باشقا كۈنلەرگە نىسبەتەن ئەۋزەللىك تەرەپلىرىنى بايان قىلىپ، "بۇ كۈندە ئاللاھ 600مىڭ كىشىنى ئازابتىن قۇتقۇزىدۇ، بۇ كۈندە ۋاپات بولغان كىشى شېھىت بولىدۇ، قەبرە ئازابىدىن ساقلىنىدۇ"دېگەن مەزمۇندىكى ھەدىسلەرى بار.

2.جۈمەگە تەييارلىنىش

ھەر ھەپتىنىڭ پەيشەنبە كۈنى كەچقۇرۇن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەتىسىدىكى كەڭ كۆلەملىك ئۇلۇغ يىغىلىشىغا قاتنىشىش ۋە بۇ كۈندە ئورۇنداش پەرز بولغان جۈمە نامىزىنى تەلەپكە لايىق ئادا قىلىش ئۈچۈن ئەتراپلىق تەييارلىق قىلىش ئىنتايىن مۇھىم. شۇڭا جۈمە نامىزى گەدىنىگە چۈشكەن ھەربىر مۇسۇلمان كىشىنىڭ بۇ ئۇلۇغ كۈنىنى كۈتۈۋېلىش ئۈچۈن تۆۋەندىكى ئىشلارنى ئورۇندىشى مۇستەھەب دەپ قارىلىدۇ:

1)پەيشەنبە كۈنى جۈمە كۈنىدە كىيىدىغان كىيىم ـ كېچەكلەرنى يۇيۇپ، تازىلاپ، دەزمال سېلىپ تەييارلاپ قويۇشى، كىيىم ـ كېچەكلەرگە چاچىدىغان خۇشبۇي، ئەتىرە قاتارلىقلارنى ھازىرلاپ قويۇشى لازىم.

2)جۈمە كۈنى سەھەردە غۇسۇل تاھارەت ئېلىشى، ئۆزىنى پاكلىشى كېرەك. پەيغەمبىرىمىز بۇ ھەقتە يولىرۇق بېرىپ: "ئەي مۇسۇلمانلار جامائەسى، ئاللاھ تائالا سىلەرگە بۇ كۈننى بايرام قىلىپ بەردى، شۇڭا سىلەر يۇيۇنۇڭلار ۋە

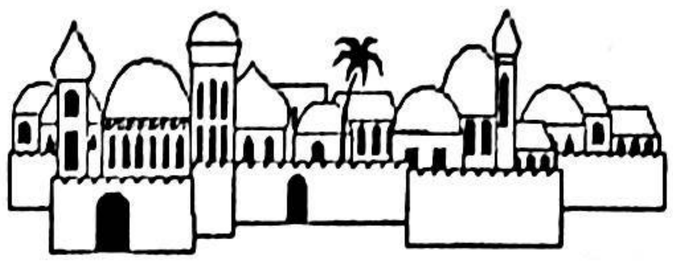

چىشلىرىڭلارنى مىسۋاك بىلەن پاكلاڭلار" دېگەن.

3)جۈمە كۈنى ياخشى كىينىنىشى، ياسىنىشى، چىشلىرىنى پاكىز يۇيۇشى، ساقال-بۇرۇتلىرىنى ياسىشى، تىرناقلىرىنى ئېلىشى، كىيىم-كېچەكلىرىگە ئەتىر، خۇشبۇي نەرسىلەرنى چېچىشى كېرەك.

4)جۈمە ئوقۇلىدىغان جامە مەسچىتىگە ناھايىتى تەمكىنلىك، كەمتەرلىك بىلەن ئۇلۇغ ئاللاھ تائالانى ئەسلەپ، ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ، ئالدىراپ بالدۇر مېڭىشى كېرەك. بىزنىڭ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا بالدۇر بېرىشنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشەندۈرۈپ مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: "جۈمە كۈنى كېلىدىغان بولسا، پەرىشتىلەر قوللىرىدا كۈمۈشتىن بولغان خاتىرىلەرنى، ئالتۇندىن ياسالغان قەلەملەرنى تۇتۇشۇپ، مەسچىتلەرنىڭ ئىشىكلىرى ئالدىدا بىرىنچىلەپ كەلگەنلەرنى ئۆز تەرتىپى بويىچە بىر-بىرلەپ تىزىملايدۇ".

5)جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان جامە مەسچىتىگە كىرگەندە قىستىلىشماي كىرىش، مەسچىت ئىچىدە ئولتۇرغان كىشىلەرنىڭ ئالدىدىن كېسىپ ئۆتمەسلىك ھەمدە ئۇلارنىڭ باش-بويۇنلىرىنى ئاتلاپ ماڭماسلىق كېرەك. ئەگەر ئالدىنقى سەپتە بوش ئورۇن بولۇپ، بالدۇر كىرگەن كىشىلەر ئورۇننى بوش قويغان بولسا، شۇ بوش ئورۇنغا ئۆتۈپ ئولتۇرۇۋالسا بولىدۇ.

6)ئىمام جۈمە نامىزىنىڭ خۇتبىسىنى ئوقۇش ئۈچۈن مۇنبەرگە چىققاندا، نامازخانلار نامراز ئوقۇۋاتقان بولسا نامىزىنى ئاياغلاشتۇرۇشى، مۇئەززىنىڭ ئېيتقان ئەزىنىغا تەڭ جاۋاب قايتۇرۇشى، ئىمام خۇتبە سۆزلەشنى باشلىغاندا، ئۇنى دىققەت بىلەن قۇلاق سېلىپ ئاڭلىشى كېرەك.

3.جۈمە نامىزى

جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىش شەرتى توشقان ھەربىر مۇسۇلمان كىشى ئۈچۈن جۈمە نامىزى پەرز بولۇپ، بۇ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپلاردىكى ئايەت، ھەدىسلەر ئارقىلىق ئىسپاتلانغان ھەمدە بارلىق ئۆلىمالار بىرلىككە كېلىپ ئىجمائ قىلغان ھۆكۈمدۇر.

جۈمە نامىزى ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل پەرز نامراز بولۇپ، ئۇ بەزى كىشىلەرنىڭ ئېيتقىنىدەك پېشىن نامىزىنىڭ ئورنىغا چۈشكەن نامراز ئەمەس، چۈنكى، جۈمە نامىزى گەدىنىگە پەرز بولمىغان بىر كىشى پېشىن نامىزىنى ئادا قىلىش نىيىتىنى قىلىپ جۈمە نامىزىغا كىرسە ئۇنىڭ نامىزى دۇرۇس بولمايدۇ، بۇنىڭدىن جۈمە نامىزى بىلەن پېشىن نامىزىنىڭ ئايرىم-ئايرىم نامراز ئىكەنلىكىنى، جۈمە نامىزى ئۆز ۋاقتىدا تەلەپلەرگە لايىق، مۇۋاپىق ھالدا ئادا قىلىنغاندا پېشىنىنىڭ پەرزلىكى ساقىت بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالىمىز. بەزىلەر: جۈمە نامىزى پېشىن نامىزىنىڭ

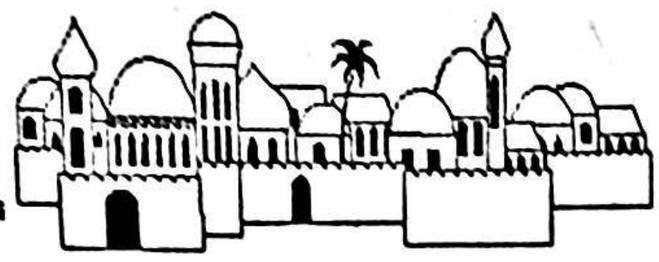

ئورنىغا چۈشكەن ناماز بولۇپ، ئىمام سۆزلىگەن ئىككى خۇتبە پېشىنىنىڭ ئىككى رەكئىتىنىڭ ئورنىنى ئالسا، ئىككى رەكئەت جۈمە نامىزى قالغان ئىككى رەكئەتنىڭ ئورنىغا چۈششە تۆت رەكئەت پېشىن نامىزىنىڭ ئورنىنى دەسسەيدۇ دەپ قارايدۇ. بۇ خىل كۆز قاراش ئەمەلىيەتكە تازا ئۆيغۇن ئەمەس ھەمدە بۇ خىل كۆزقاراشنى كۆپىنچە ئۆلىمالار رەت قىلىدۇ. چۈنكى بۇ توغرىدا ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: "جۈمە نامىزى قىسقارتىلغان ناماز بولماستىن، بەلكى ئۇ تولۇق پۈتۈن نامازدۇر". بۇ ھەدىسنى ئىمام ئەھمەد ۋە باشقىلار رىۋايەت قىلغان ھەمدە ئىمام نەۋەۋى «مەجمۇئ» دېگەن كىتابىدا ھەسەن(ياخشى) ھەدىس دەپ بېكىتكەن.

جۈمە نامىزىنىڭ پەرز قىلىنغان ۋاقتى توغرىسىدا ئىككى خىل رىۋايەت بولۇپ، بۇ رىۋايەتلەرنىڭ بىرسىدە جۈمە نامىزى ھىجرىيىنىڭ 1 - يىلى مەدىنىدە پەرز قىلىنغان دېيىلگەن. يەنە بىر رىۋايەتتە جۈمە نامىزى پەيغەمبىرىمىز مەككىدىكى چېغىدىلا پەرز قىلىنغان بولۇپ، مۇسۇلمانلار مەككىدىكى قۇرەيش ئەھلىنىڭ ھەر خىل قىيىن - قىستاق، توسقۇنلۇقلىرى تۈپەيلىدىن، جۈمە نامىزىنى ئوقۇيالمايى كەلگەن دېيىلگەن. بۇ كېيىنكى رىۋايەتنىڭ مەلۇم دەرىجىدە ئاساسى بولۇپ، بۇنى دارۇقۇتنىنىڭ ئىبنى ئەببىاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسى قۇۋۋەتلەيدۇ. رىۋايەتتە مۇنداق دېيىلگەن:

"پەيغەمبىرىمىز ھىجرەت قىلىشتىن ئىلگىرى ئۈنىڭغا جۈمە نامىزى ئوقۇش بەلگىلەنگەن، لېكىن پەيغەمبىرىمىز مەككىدە (ھەرخىل توسقۇنلۇقلار تۈپەيلىدىن) جۈمە نامىزى ئوقۇيالمىغان، شۇڭا پەيغەمبىرىمىز مۇسئەب ئىبنى ئۈمەيرغا مەكتۇپ يازغان. خېتىدە: 'مەقسەتكە كەلسەم، سەن يەھۇدىيلارنىڭ شەنبە كۈنىلىك زەبۇر تىلاۋەت قىلىدىغان كۈنىگە قارا، سىلەر خوتۇن، بالا-چاقىلىرىڭلارنى يىغىپ، جۈمە كۈنى كۈن قايرىلغاندا، ئىككى رەكئەت نامىز ئوقۇپ ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىڭلار'" دېگەن.

مۇسئەب ئىبنى ئۈمەير مەدىنىگە ئەكىلىپ ئاۋۋال ھىجرەت قىلغان كىشىلەردىن بولۇپ، ئۇ مەدىنىدە ئىمامەتچىلىك قىلغاچ مەدىنىدىكى مۇسۇلمانلارغا قۇرئان ئوقۇشنى ئۆگىتەتتى، ئىسلام دىنىنى چۈشەندۈرەتتى، شۇڭا ئۇ مۇقىرى(قىرائەت تەلىماتچىسى) دەپ ئاتىلاتتى. شۇ ۋاقىتدا ئەسئەد ئىبنى زۇرارە كىشىلەرنى يىغىپ بەرسە، مۇسئەب ئۇلارنى باشلاپ نامىز ئوقۇيتتى، شۇڭا "مۇسئەب ئىبنى ئۈمەير پەيغەمبىرىمىز مەدىنىگە ھىجرەت قىلىشتىن بۇرۇن 12 كىشى بىلەن جۈمە نامىزى ئوقۇغان" دەپ رىۋايەت قىلىنغان. يەنە بىر رىۋايەتتە، ئەك ئاۋۋال جۈمە نامىزى ئوقۇغان ئەسئەد ئىبنى زۇرارە بولۇپ، ئۇ 40 كىشى بىلەن مەدىنىنىڭ بىر تەرىپىدىكى ئويمان بىر جايدا جۈمە نامىزى ئوقۇغان، دېيىلگەن. بۇ رىۋايەتلەردە بايان قىلىنغان نامازلارنى بەزىلەر نەپلى نامازلار ئىدى دەپ قارىغان. جۈمە نامىزىنى مەيلى

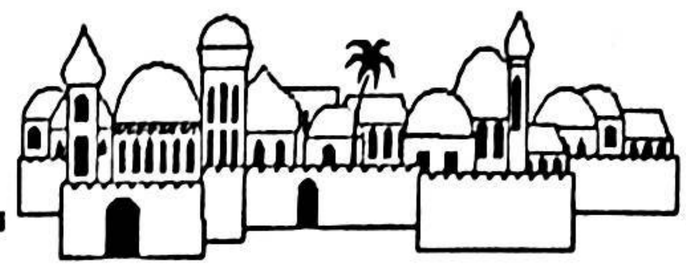

كىملا باشلاپ ئوقۇغان بولسۇن، مەيلى بۇ نامازلار جۈمە نامزى بولسۇن ياكى نەفلى ناماز بولسۇن، بۇ رىۋايەتلەر بىزگە شۇ ۋاقتىدا جۈمە نامزىنىڭ باشلانغانلىقىنى ياكى جۈمە نامزىنىڭ باشلىنىشىغا ئاساس سېلىنغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ دۈشەنبە كۈنى يېتىپ بارغان. شۇ كۈنى، سەيشەنبە كۈنى ۋە چارشەنبە كۈنى ئەمرى ئىبنى ئەۋف قەبىلىسىنىڭ قۇبا دېگەن جايىدا تۇرۇپ، پەيشەنبە كۈنى قۇبا مەسچىتىنى سالغان. ئەتىسى جۈمە كۈنىدە ئۇ يەردىن يولغا چىقىپ سالىم ئىبنى ئەۋف مەھەللىسىگە كەلگەندە جۈمە نامزىنىڭ ۋاقتى توشۇپ قالغان، پەيغەمبىرىمىز شۇ يەردە دەسلەپكى جۈمە نامزىنى ئوقۇغان. بۇ ھىجرىينىڭ 1 - يىلى رەبىئەل ئەۋۋەل ئېيىنىڭ 16 - كۈنى — مۇبارەك جۈمە كۈنى ئىدى. بەزىلەر بۇ كۈننى جۈمە پەرز بولغان كۈن دەپ قارىشىدۇ، لېكىن بۇ خىل كۆزقاراشنىڭ كۈچلۈك پاكىتى بولمىغاچقا، ئۇستاز ۋەھبى زۇھەيلى ئۆزىنىڭ «ئىسلام دىنى قانۇنى ۋە پاكىتلىرى» دېگەن كىتابىدا دارۇقۇتنىنىڭ ئىبنى ئەبباستىن قىلغان رىۋايىتى بىلەن جۈمە نامزى پەيغەمبىرىمىز مەككىدىكى چېغىدىلا پەرز قىلىنغان دېگەن قاراشنى قوللىغان، بۇ خىل كۆزقاراشنىڭ زور دەرىجىدە ئاساسى بار.

4.جۈمە نامزىنىڭ شەرتلىرى

جۈمە نامزىغا ئادەتتىكى بەش ۋاق نامازغا قويۇلغان ئالتە شەرتتىن باشقا، يەنە بىرقانچە شەرتلەر قويۇلغان بولۇپ، بۇ شەرتلەر ئۇستىدە ئۆلىمالار ئوخشاش بولمىغان نۇقتىلاردىن تەتقىق قىلىپ، ئەقلىي ۋە نەقلىي دەلىل - پاكىتلارغا تايىنىش ئاساسىدا، "جۈمە" دېگەن سۆزنىڭ مۇشۇ كۈنگە قارىتا ئېيتىلىشىدىكى ئارقا كۆرۈنۈشىگە ھەمدە بۇ سۆزنىڭ لۇغەت ۋە ئىستىلاھ مەنىلىرىگە، شۇنىڭدەك جۈمە نامزى پەرز قىلىنىشىدىكى ئىلمىي ھېكمەتلەرگە تولۇق مۇۋاپىق بولۇشى ھەمدە جۈمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۈرۈس ئادا قىلىنىشى ئۈچۈن بۇ شەرتلەر چوقۇم ھازىرلىنىشى كېرەك دەپ بېكىتكەن. بۇ ئۆلارنىڭ ساپ ئەقلىي ئىجتىھاتلىرىنىڭ نەتىجىسى بولۇپلا قالماي، بەلكى ئۆلار بۇ شەرتلەرنى بېكىتىشتىن بۇرۇن ھەربىر مەسىلە ئۈستىدە قاتتىق ئويلىنىپ، كۆچلۈك تايانچ بولالايدىغان نەقلىي دەلىل - پاكىتلار ئۈستىدە ئىنچىكىلىك بىلەن ئىزدەنگەن ۋە ئەستايىدىللىق بىلەن تەتقىقاتلارنى ئېلىپ بارغان، شۇڭا بۇ كۆزقاراشلارغا ئالاھىدە ئىلمىي پوزىتسىيىدە بولۇشىمىز، ئۆزىمىزنىڭ ئاددىيغىنا مەلۇماتلىرىمىز بىلەن بەزى تەقۋادار ئۆلىمالىرىمىز ئۈستىدىن خاتا ھۆكۈملەرنى چىقىرىپ قويۇشتىن قاتتىق ساقلىنىشىمىز كېرەك.

جۈمە نامزىغا ئالاھىدە ئىككى تۈركۈم شەرت قويۇلغان بولۇپ، بۇنىڭ بىر تۈركۈمى جۈمە نامزى ئوقۇغۇچىلارغا قويۇلغان، يەنە بىر تۈركۈمى جۈمە نامزىنىڭ دۈرۈس ھالدا ئادا بولۇشىغا قويۇلغان.

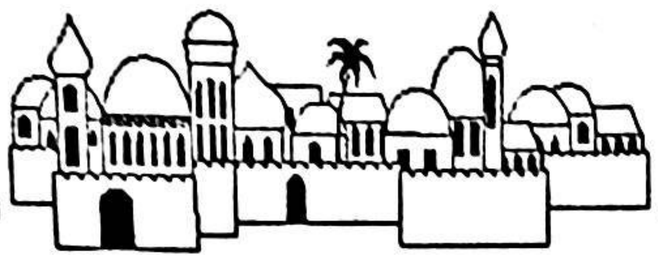

جۇمە نامىزىنى ئادا قىلغۇچىلارغا قويۇلغان شەرتلەر ئالتە بولۇپ، ئۇلار:

1)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشى ئەر كىشى بولۇشى كېرەك. جۇمە نامىزى ئاياللارغا پەرز ئەمەس. ئەگەر ئايال كىشىلەرنىڭ شارائىتى قۇلايلىق، جۇمە ئوقۇلىدىغان ئورۇندا ئاياللارغا خاس ئورۇن ئاجرىتىلغان ياكى جامائەتنىڭ بىر تەرىپىدە جۇمە ئوقۇۋېلىش ئىمكانىيىتى بولسا، جۇمە نامىزى ئوقۇسا بولىدۇ.

2)جۇمە نامىزى ئوقۇيدىغان كىشى ئەركىن كىشى بولۇشى كېرەك. قۇل ياكى قۇللۇق خاراكتېرىدە ياشاۋاتقان كىشىگە جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىش پەرز ئەمەس. ئەگەر بۇ خىلدىكى كىشىلەر ئۆزلىرىنىڭ قۇلايلىق شارائىتلىرى بولۇپ، جۇمە نامىزىنى ئادا قىلسا، نامىزى دۇرۇس بولىدۇ.

3)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشى ساغلام بەدەن بولۇشى كېرەك. جۇمە نامىزى كېسەلچان، ئاجىز، قارىغۇ دېگەندەك جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا شارائىتى يار بەرمەيدىغان كىشىلەرگە پەرز ئەمەس. ئەگەر ئۇلاردىن جۇمە نامىزىغا بارسا كېسىلىگە ئەكس تەسىر بەرمەيدىغان، بېرىشقا قۇلايلىق شارائىتلىرى بار كىشىلەر جۇمە نامىزىغا بارسا، نامىزى دۇرۇس بولىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئۆچۈن ياخشى.

4)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشى جۇمە نامىزى ئوقۇلىدىغان يۇرتتا مۇقىم تۇرىدىغان كىشى بولۇشى كېرەك. ئەگەر مۇساپىر بولسا، شۇ يۇرتتا 15 كۈندىن ئارتۇق ئىقامەت(تۇرۇش)نى نىيەت قىلغان بولۇشى كېرەك. ئەگەر ئىقامەتنى نىيەت قىلمىغان، 89 كىلومېتىردىن ئوشۇق مۇساپىدىكى يولنى ماڭغان مۇساپىر كىشى بولسا، ئۇنىڭغا جۇمە نامىزىنى چوقۇم ئادا قىلىش پەرز ئەمەس، ئەگەر شارائىتى يار بېرىپ جۇمە نامىزىنى ئوقۇۋېلىش ئىمكانىيىتى بولسا، جۇمە نامىزى ئوقۇسا، ئوقۇغان نامىزى دۇرۇس بولىدۇ.

ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە، مۇساپىر كىشى بارغان ئورۇندا ئىقامەتنى نىيەت قىلسۇن ياكى نىيەت قىلمىسۇن، ئۇ جۇمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن جامائەتنىڭ ئەڭ ئاز سان چەكلىمىسىگە قويۇلغان سان دائىرىسىگە كىرەلەيدۇ، شۇڭا، ئۇ ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە جامائەتتىكى ئۈچ كىشىنىڭ بىرسى بولالايدۇ.

5)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشى بالاغەتكە يەتكەن بولۇشى كېرەك. جۇمە نامىزى كىچىك، سەبىي بالىلارغا پەرز ئەمەس.

ئۆلىمالار ئۆزلىرى ئوتتۇرىغا قويغان يۇقىرىقى تۆت شەرتكە پەيغەمبىرىمىزنىڭ: "جۇمە نامىزى ھەربىر مۇسۇلمان كىشىگە جامائەت بىلەن ئادا قىلىش ۋاجىپ، پەقەت تۆت خىلدىكى كىشىلەر بۇنىڭ سىرتىدا، ئۇلار: باشقىلارنىڭ ئىگىدارلىقىدىكى قۇل، ئايال كىشى، كىچىك بالا، كېسەل كىشى قاتارلىقلاردىن ئىبارەت" دېگەن ھەدىسنى دەلىل كەلتۈرگەن.

6)جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىدىغان كىشىنىڭ ئەقلى ـ ھوشى جايىدا بولۇشى

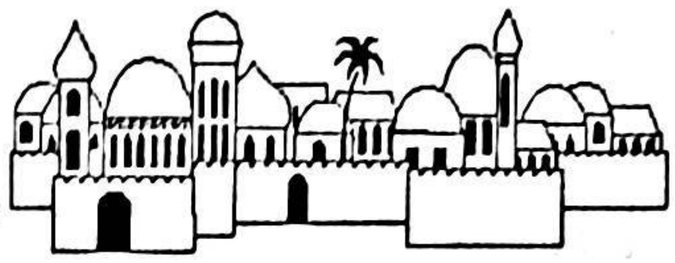

كېرەك. مەجنۇن، ساراڭلارغا جۇمە نامزىنى ئوقۇش پەرز ئەمەس.

ھەنەفىيلار يەنە جۇمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق ھالدا دۇرۇس ئادا بولۇشى ئۈچۈن ئالتە شەرتنى ئوتتۇرىغا قويغان:

1) ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە، جۇمە نامزى تەلەپكە لايىق دۇرۇس ئادا قىلىنىشى ئۈچۈن، جۇمە ئوقۇلىدىغان ئورۇن مسسر(چوڭراق يۇرت ياكى ئاۋات جاي) بولۇشى كېرەك. ئۆلىمالار مسسر دەپ ئاتالغان چوڭراق يۇرتنىڭ دائىرىسى، دەرىجىسى، تەبىرى مەسىلىلىرىدە ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشلاردا بولغان. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە(ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ ئېيتىشىچە، "مسسر" دېگەن نامغا چۈشىدىغان چوڭراق يۇرت دېگىنىمىز شەرىئەت ئەھكاملىرى ئەمەلىي ئىجرا قىلىنمىغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ ئەھكاملارنى ئىجرا قىلالايدىغان قازى، مۇفتىلىرى بار ئورۇننى كۆرسىتىدۇ. ئەمما ئىمام مۇھەممەد بىلەن ئىمام ئەبۇ يۈسۈف(ئاللاھ تائالا ئۇلارغا رەھمەت قىلسۇن)لارنىڭ بەرگەن تەبىرىدە، "مسسر" دېگەن بىر يۇرت بولۇپ، ئۇ يۇرتتىكى جۇمە نامزى ئوقۇش گەدىنىگە چۈشكەن بارلىق جامائەتلەر شۇ يۇرتنىڭ ئەڭ چوڭ جامە مەسچىتىگە يىغىلىسا سىغىشماي قالىدىغان دەرىجىدىكى يۇرتتىن ئىبارەت. يەنە بەزىلەر "مسسر" دېگەن بۇ ئاتالغۇغا بىرقانچە خىل ئوخشاش بولمىغان تەبىرلەرنى بەرگەن. لېكىن بۇ تەبىرلەرنىڭ ئىچىدە ئەڭ مۇۋاپىق دەپ قارالغىنى يۇقىرىدىكى ئىككى خىل چۈشەنچە بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئىمام مۇھەممەد بىلەن ئىمام ئەبۇ يۈسۈف(ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن رازى بولسۇن)نىڭ بەرگەن تەبىرى كۆپىنچە ئۆلىمالارنىڭ قارشىدا مەقبۇل بولغان ھەمدە ئالدىنقى تەبىرگە تايىنىۋېلىپ، بەزى كىشىلەرنىڭ جۇمە نامزىنى ئوقۇماي قېلىشىدىن ساقلىنىش ئېھتىياتى بىلەن كۆپ ھاللاردا كېيىنكى تەبىر بىلەن پەتۋا بېرىلگەن.

ھەنەفىيلەر جۇمە نامزى ئوقۇلىدىغان ئورۇن مسسر بولۇشى كېرەك دەپ قويغان بۇ شەرتكە پەيغەمبىرىمىزنىڭ: "جۇمە نامزى ۋە تەشرىق كۈنلىرىدىكى تەكبىرلەر پەقەت چوڭ مسسردىلا ئوقۇلىدۇ"دېگەن ھەدىسىنى ھەمدە ئەبۇ شەيبەنىڭ ئوغلى ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان: "جۇمە نامزى، تەشرىق كۈنلىرىدىكى تەكبىرلەر، روزا ھېيت نامزى، قۇربان ھېيت نامزى قاتارلىقلار پەقەت چوڭ بىر يۇرتتا ياكى چوڭ بىر شەھەردە ئوقۇلىدۇ"دېگەن ھەدىسنى دەلىل قىلغان.

2)ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىدا، جۇمە نامزىغا ئىمام بولىدىغان كىشى سۇلتان(يۇرت باشلىقى) ياكى سۇلتان ئىجازەت بەرگەن ئالاھىدە نوپۇزلۇق كىشى بولۇشى كېرەك. چۈنكى مۇشۇنداق چوڭ، كەڭ كۆلەملىك دىنىي يىغىلىشقا ھەرقايسى جايلاردىن كەلگەن ئالىم ـ ئۆلىمالار، ئىمام ـ خاتىپلار ناھايىتى زور دەرىجىدە كۆپلەپ قاتنىشىدۇ. بۇ كەڭ كۆلەملىك زور دىنىي يىغىلىشتىكى جامائەتنىڭ ھەر خىل كىشىلەردىن تەركىب تاپقانلىقى، ئۇلارنىڭ سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەنلىكى،

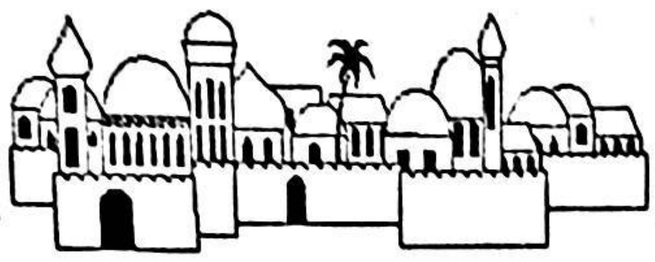

تونۇشلىرىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىدەك ئالاھىدە ئېھتىياجى زور سەلتەنەتلىك، ئىقتىدارلىق، يۈقىرى سەۋىيىلىك بىر شەخسى كەڭ دىنىي ئىجتىمائىي بىلىملىرى بىلەن جامائەتكە خۇتبە سۆزلىشى، قايىل قىلارلىق ۋەز-نەسىھەت قىلىشى، ئۇلارغا داغ-دۇغا بىلەن يېتەكچىلىك قىلىپ، جۈمە نامىزىنى ئوقۇپ بېرىشى ناھايىتى زۆرۈر. يەنە بىر تەرەپتىن جۈمە نامىزىدەك مۇشۇنداق داغ-دۇغلىق ئۆتكۈزۈلىدىغان پائالىيەتكە ئالاھىدە بىر شەخسنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشى بولمىسا، ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشتىكى ھەر خىل كىشىلەردىن تەركىب تاپقان جامائەت ئىمامىنى تەيىنلەشتە بىردەك كۆزقاراشتا بولماي، ئىختىلاپ كەلتۈرۈپ چىقىرىشى مۇمكىن. شۇڭا ھەنەفىيلەر بىر يۇرت ئىچىدىكى ھەپتىلىك چوڭ پائالىيەتكە ئالاھىدە نوپۇزلۇق كىشىلەرنىڭ يېتەكچىلىك قىلىشى كېرەكلىكىنى بېكىتىپ، بۇنىڭغا ئۆلىمالار مەرفۇئىلۇق(بۇنى رەسۇلۇللاھ دېگەن بولۇشى مۇمكىن دېگەن ئىشەنچ) دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن بىر ھەدىسنى يەنى "تۆت ئىش يۇرت باشلىقلىرىغا تاپشۇرۇلىدۇ، ئۇلار: ئولجا تەقسىم قىلىش، ھۆكۈملەرنى ئىجرا قىلىش، زاكات مالى ئېلىش، جۈمە نامىزى ئوقۇش ئىشلىرىدىن ئىبارەت"دېگەن ھەدىسنى دەلىل قىلغان. شۇڭا بۇ ھەدىستىن ئىمام سۇلتان بولۇشى ياكى ئۇنىڭ مۇئاۋىنى بولۇشى، ئەگەر ئۇلار ئىمام بولمىسا، سالاھىيىتى توشىدىغان كىشىلەرگە ئوچۇق-ئاشكارا ئىجازەت بېرىشى كېرەك، دېگەن ئۇقۇم ھاسىل بولىدۇ.

3)ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە، جۈمە نامىزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن جۈمە ئوقۇلىدىغان ئورۇن جۈمە گەدىنىگە چۈشكەن بارلىق مۇسۇلمانلارغا ئوچۇق بولۇشى كېرەك. كىشىلەرنىڭ يىغىلىشىغا توسقۇنلۇق قىلىدىغان سەۋەبسىز ئىشلار بولماسلىقى كېرەك. شۇڭا ئىمام ئاخۇنۇم چوڭ بىر قورۇنىڭ ئىچىدە دەرۋازىسىنى تاقۇۋېلىپ، ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى، خىزمەتچىلىرىنى يىغىپ جۈمە نامىزى ئوقۇسا، ئوقۇغان نامىزى دۇرۇس ئەمەس دېيىلىدۇ. ئەگەر جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان جامە مەسچىتنىڭ ئىشكى ئەركىن قويۇۋېتىلگەندە، مەسچىت ئىچىدىكى جامائەتكە كۆتۈلمىگەن ۋەقەلەر كېلىپ چىقىش ئېھتىماللىقى بولسا، ئۇنىڭغا مۇۋاپىق تەدبىر قوللانسا بولىدۇ.

4) ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىچە، جۈمە نامىزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس ئادا قىلىنىشى ئۈچۈن جامائەت بولۇشى كېرەك. بۇ شەرتنى بارلىق ئۆلىمالار ئوتتۇرىغا قويغان، لېكىن ئۇلارمۇ بۇ جامائەتنىڭ سانى قانچىگە يەتكەندە توشىدۇ؟ دېگەن مەسىلىدە ئوخشاش بولمىغان قاراشلاردا بولغان.

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە(ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلسۇن)نىڭ قارىشىدا، ئىمامدىن باشقا ئۈچ كىشى بولۇشى كېرەك. چۈنكى جامائەتنىڭ لۇغەت مەنىسى "كۆپچىلىك" دېگەن ئۇقۇمنى بىلدۈرىدۇ، ھەرقانداق بىر ئىسىمنىڭ كۆپلۈكى

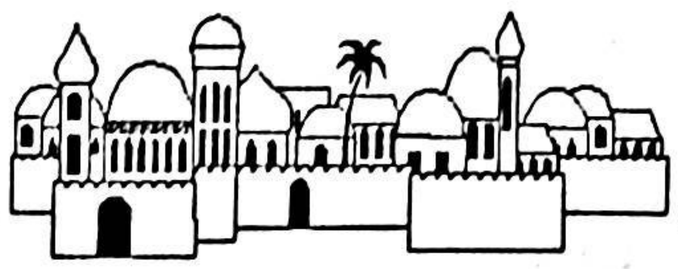

ئۇنىڭ سانى ئۇچكە يەتكەندە توشىدۇ. ئىمام مۇھەممەد بىلەن ئىمام ئەبۇ يۈسۇف(ئاللاھ تائالا ئۇلاردىن رازى بولسۇن)نىڭ قارىشىچە، ئىمام بىلەن قوشۇلۇپ ئۇچ كىشى بولسا جامائەتنىڭ سانى توشىدۇ دېيىلگەن. مەيلى ئىمامدىن باشقا ئۇچ كىشى بولسۇن، ياكى ئىمام بىلەن قوشۇلۇپ ئۇچ كىشى بولسۇن، بارلىق ھەنەفىيلەر بۇ ئۇچ سانىنى ئۆزرەسى بار كىسەلچان، قۇل ياكى مۇساپىرلارنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن توشقۇزسىمۇ جۇمەنىڭ دۇرۇس ئادا بولۇشىغا قويۇلغان جامائەتنىڭ شەرتى توشىدۇ، دەپ قارايدۇ.

5)جۇمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس بولۇشى ئۇچۇن بۇ نامازئۆز ۋاقتىدا ئادا قىلىنىشى كېرەك. ھەنەفىيلارنىڭ قارىشىدا جۇمە نامزىنىڭ ۋاقتى پېشىن ۋاقتى بولۇپ، ئۇلار بۇنىڭغا سەلمە ئىبنى ئەكۋەنىڭ:"بىز رەسۇلۇللاھ بىلەن كۇن قايرىلغاندا جۇمە نامزى ئوقۇيدىغان" دېگەن رىۋايىتى بىلەن ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ:"رەسۇلۇللاھ كۇن قايرىلغان ۋاقىتتا جۇمە نامزى ئوقۇيدىغان" دېگەن ھەدىسىنى دەلىل كەلتۇرگەن ھەمدە بۇ كۆزقاراشنى شافئىلار بىرەك قوللىغان.

جۇمە نامزىنىڭ ۋاقتى مەسلىسىدە يەنە بەزى مەزھەپلەرنىڭ باشقىچە كۆزقاراشلىرى بولسىمۇ، لېكىن ھازىر ئىسلام دۇنياسىدا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا جۇمە نامزى پېشىن ۋاقتىدا ئوقۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ.

6)ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىدا، جۇمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس ئادا بولۇشى ئۇچۇن جۇمە نامزىنىڭ خۇتبىسى(نۇتۇق)نى سۆزلەش كېرەك.

جۇمە كۇنىدە جۇمە نامزىدىن بۇرۇن خۇتبە سۆزلەش بارلىق مۇسۇلمانلار ئاممىسغا قىلىنىدىغان كەڭ دائىرىدىكى ھەپتىلىك تەلىم ـ تەربىيە بولۇپ، بۇ جۇمە نامزىنىڭ تەلەپكە لايىق دۇرۇس ئادا قىلىنىشى ئۇچۇن ھازىرلىنىشقا تېگىشلىك شەرتلەرنىڭ بىرى. ئاللاھ تائالا بىزگە «قۇرئان كەرىم»دە جۇمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشنىڭ جۇمە نامزىنىڭ بىر تەركىبى قىسمى ئىكەنلىكىنى، شۇڭا ئۇنى ئاڭلاش جۇمە نامزى ئوقۇغۇچىلار ئۇچۇن ۋاجىپ ئىش ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە جاكارلاپ مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! جۇمە كۇنى جۇمە نامزىغا ئەزان ئېيتىلسا ئاللاھنى ياد ئېتىشكە ئالدىراپ بېرىڭلار.

ـــــسۇرە«جۇمۇئە» (62 ـ سۇرە) 9 ـ ئايەت

بەزى ئۆلىمالار بۇ ئايەتتىكى "ئاللاھنى ياد ئېتىشكە" دېگەن سۆزنى "جۇمە نامزىنىڭ خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۇمە نامزىنى ئادا قىلىشقا" دەپ تەپسىر قىلغان. بۇ خىل تەپسىرنى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بىلەن ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان: "جۇمە نامزى ئۇنىڭدىن بۇرۇن خۇتبە كەلگەنلىكى ئۇچۇن قىسقا بولغان"دېگەن ھەدىس بۇنى قۇۋۋەتلەيدۇ. ئۇنىڭ

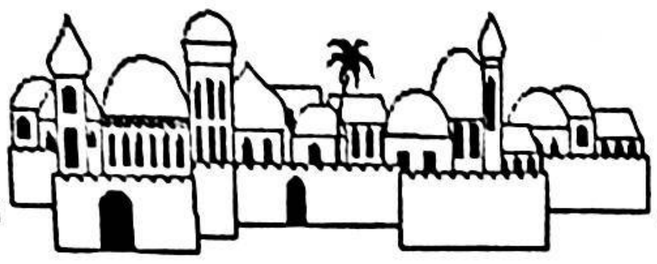

ئۇستىگە پەيغەمبىرىمىز ئۆمىرىدە بىر قېتىممۇ خۇتبە ئوقۇمايلا تۇرۇپ جۇمە نامىزى ئوقۇپ باققان ئەمەس. شۇڭا بارلىق ئۆلىمالار جۇمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن چوقۇم نامازدىن بۇرۇن خۇتبە ئوقۇلۇشى شەرت دەپ بىرەك قاراشقا كەلگەن.

ھەنەفىيلەرنىڭ قارىشىدا جۇمە خۇتبىسىنىڭ بىر رۇكنى بولۇپ، ئۇ ھەمدۇسانا، دۇرۇت ـ سالاملارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان زىكرىلەردىن ئىبارەت. ئەمما خۇتبىنىڭ دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن قويۇلغان شەرتلىرى ئالتە بولۇپ، ئۇلار:

خۇتبە نامازدىن بۇرۇن بولۇشى؛ خۇتبە ئوقۇش نىيەت قىلىنىشى؛ خۇتبە ئۆز ۋاقتىدا سۆزلىنىشى؛ خۇتبە سۆزلىگەندە ئەك ئاز دېگەندە جۇمە نامىزى گەدىنىگە پەرز بولغان كىشىدىن بىرسى بولۇشى؛ خۇتبە سۆزلەش جەريانىدا ئارىلىق ئۇزۇپ قويۇلماسلىقى؛ خۇتبە جامائەت ئاڭلىغۇدەك ھالدا جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن سۆزلىنىشى كېرەك.

جۇمە خۇتبىسىنىڭ بىرقانچە سۇننەتلىرى بولۇپ، بۇ سۇننەتلەرنىڭ بىر قىسمى خۇتبە ئوقۇيدىغان ئىمامغا مۇناسىۋەتلىك، يەنە بىر قىسمى ئوقۇلىدىغان خۇتبىگە مۇناسىۋەتلىك. بۇ سۇننەتلەر:

خۇتبە سۆزلەيدىغان كىشى تاھارەت بىلەن بولۇشى؛ خۇتبە سۆزلەشتىن بۇرۇن مۇنبەردە ئولتۇرۇشى؛ خۇتبىنى ئۆرە تۇرۇپ سۆزلىشى؛ خۇتبە سۆزلىگەندە ھاسىغا ياكى بىرەر تاياقچىغا تايىنىۋېلىشى؛ خۇتبىنى جامائەتكە يۈزمۈيۈز تۇرۇپ سۆزلىشى؛ ئىككى خۇتبە ئارىلىقىدا بىرئاز ۋاقىت ئولتۇرۇشى؛ بىرىنچى خۇتبىدە "ئەئۇزۇ"نى ئىچكى ئاۋازدا باشلاپ، ئۇنىڭدىن كېيىن جاراڭلىق ئاۋاز بىلەن ھەمدۇسانا، دۇرۇت ـ سالاملارنى، ئايەت ـ ھەدىسىلەرنى، جامائەتكە قىلىدىغان ۋەز ـ نەسىھەتلەرنى ئوقۇشى؛ ئىككىنچى خۇتبىنى جاراڭلىق ئاۋازدا ھەمدۇسانا، دۇرۇت ـ سالاملار بىلەن باشلاپ، ئاخىردا بارلىق ئەر ـ ئايال مۇسۇلمانلار ئۈچۈن دۇئا قىلىشى كېرەك.

بۇ خۇتبىنىڭ جۇمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشى ئۈچۈن شەرت ئىكەنلىكىدە بارلىق ئۆلىمالار ئوخشاش قاراشتا. شۇڭا بۇ يەردە خۇتبىنىڭ رۇكنى، شەرتى، سۇننىتى دېگەن مەسىلىلەردە باشقا ئۆلىمالارنىڭ كۆزقاراشلىرىنى تەپسىلىي بايان قىلمايمىز. بۇنىڭ ئىچىدە بىز ئايدىڭلاشتۇرۇۋېلىشىمىز كېرەك بولغىنى، جۇمەنىڭ خۇتبىسىنى چوقۇم ئەرەب تىلىدا ئوقۇش كېرەكمۇ ياكى جۇمە ئوقۇيدىغان جامائەت چۈشىنىدىغان بىر تىلدا سۆزلەش كېرەكمۇ؟ دېگەن مەسىلە. بۇ مەسىلىگە ھەنەفىيلەر ناھايىتى قىسقىلا جاۋاب بەرگەن بولۇپ: خۇتبە ئوقۇيدىغان ئىمام خۇتبە ئوقۇلىدىغان ئورۇندىكى جامائەتنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا قاراپ، ئۇلارنىڭ شارائىتى قايسى تىلدا خۇتبە سۆزلەشنى تەقەززا قىلسا، شۇ تىلدا سۆزلىسە بولىدۇ. ھەنەفىيلەر بۇ كۆزقارىشىغا سۆيۈملۈك پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ: "بىز

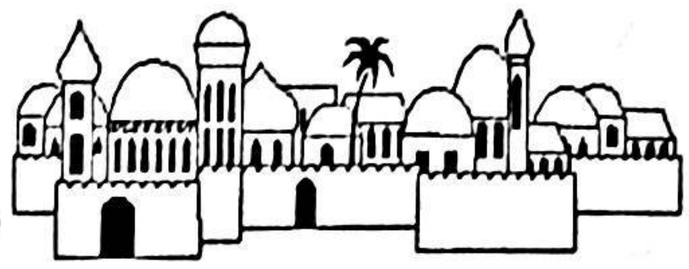

پەيغەمبەرلەر جامائەسى، كىشىلەرگە ئۇلارنىڭ چۈشىنىش ئىقتىدارىغا قاراپ خىتاب قىلمىز" دېگەن ھەدىسنى دەلىل كەلتۈرگەن. بۇ ھەدىسنىڭ روھى مەنىسىدىن خۇتبە سۆزلىگەندىمۇ خۇتبە ئاڭلايدىغان جامائەتنىڭ چۈشىنىش ئەھۋالىغا قاراپ سۆزلەيدىغان تىلنى تاللىۋېلىش، كىشىلەر چۈشىنەلەيدىغان تىلدا خۇتبە سۆزلەش كېرەكلىكى چىقىپ تۇرىدۇ.

5.جۈمە نامىزى ۋە پېشىن نامىزى

ئۆلىمالار جۈمە نامىزىنىڭ پەرز قىلىنىشىدىكى روھىي ماھىيەتكە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىپ، جۈمە نامىزىنىڭ تەلەپكە لايىق ئادا قىلىنىشى ھەم دۇرۇس بولۇشىغا يۇقىرىقى شەرتلەرنىڭ چوقۇم ھازىرلىنىشى كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ ھەمدە بۇ شەرتلەر ھازىرلانمايۋاتقان ئۇقۇلغان جۈمە نامىزىدىن كېيىن پېشىن نامىزى ئۇقۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. يەنى ھەنەفىيلەر ئۆزلىرى ئوتتۇرىغا قويغان جۈمە نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇشىدىكى ئالتە شەرتنىڭ بىرەرسىنىڭ توشقان ياكى توشمىغانلىقىغا تولۇق ئىشەنچ قىلالمايدىغان بىر خىل شەك ھالىتى بولۇپ قالسا، ئۇ ۋاقىتدا جۈمە نامىزىدىن كېيىن ئېھتىياتەن پېشىن نامىزى ئوقۇش كېرەك دەپ قارايدۇ.

بۇ فىقھى مەسىلىلەردە ئېھتىياتى ھۆكۈم دەپ قارىلىدۇ. بۇنداق ھۆكۈملەر كىشىلەرنى ھەر خىل شەكلەردىن، بىر ئىشنى قىلىپ قويۇپ بولدىمىكىن - بولمىدىمىكىن دېگەن گۇمان، ئارىسالدىلاردىن خالىي قىلىدۇ ھەمدە تەپەككۇر قىلىشى پەقەت بەش سەزگۈ ئەزاسىغىلا تايىنىدىغان، ئىنسانلارچە كىچىك ئەقلى بىلەنلا بىر تەرەپلىمىلىك ھۆكۈملەرنى چىقىرىپ قويىدىغان كىشىلەرنى ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدىكى چوڭ جاۋابكارلىقلاردىن خالاس قىلىدۇ.

خۇلاسە

ئىمام ئەبۇ ھەنىفە جامائەتنىڭ سانى، جۈمە نامىزى ئوقۇيدىغان كىشىلەر، جۈمە ئوقۇلىدىغان مەسچىت مەسىلىسىدە باشقا ئۆلىمالاردەك ئالاھىدە شەرتلەرنى قويمىغان بولسىمۇ، لېكىن شۇ ئۇچ مەسىلىدىكى باشقا ئۆلىمالار ئوتتۇرىغا قويغان شەرتلەرنىڭ تولۇق ھازىرلىنىشىغا قۇلايلىق شارائىت ھازىرلاپ بېرەلەيدىغان ئالاھىدە ئۇچ تەلەپنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇلار:

1)جۈمە نامىزى ئوقۇلىدىغان ئورۇن چوقۇم بىز چۈشەندۈرۈپ ئۆتكەن تەبىردىكى چوڭ، ئاۋات بىر يۇرت بولۇشى كېرەك. بۇنىڭدىن بىر يۇرتقا تەۋە مەھەللە - كەنتلەردىكى كىشىلەرنىڭ ئىمكانقەدەر شۇ يۇرتنىڭ مەركىزىگە يىغىلىشى كېرەك دېگەن ئۇقۇم ھاسىل بولىدۇ.

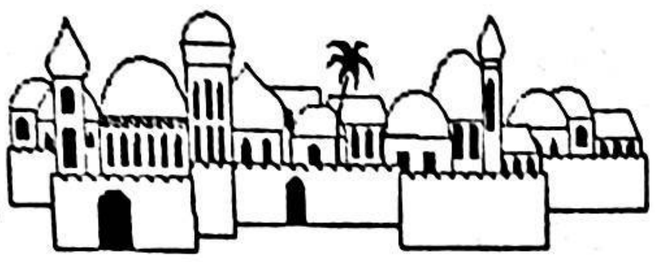

2)جۇمە نامىزىغا سۈلتان(يۇرت باشلىقى) ئىمام بولۇشى ياكى سۈلتان ئىجازەت بەرگەن كىشى ئىمام بولۇشى كېرەك. بۇ شەرتتىن بىر يۇرتتا ئالاھىدە بىر چوڭ دىنىي پائالىيەت بولىدىغانلىقىنى، بۇ پائالىيەتنى ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن ئىمكانقەدەر بىرلا جايغا يىغىلىپ، ئۇنى شۇ يۇرتنىڭ باشلىقى باشقۇرۇشى كېرەكلىكىنى، ئەگەر ئورۇن كىچىك بولۇپ بىر جايغا يىغىلىش ئىمكانىيىتى بولمىسا، يۇرت باشلىقىنىڭ بىرقانچە ئورۇندا جۇمە نامىزى ئوقۇشقا ئىجازەت بېرىشى ھەمدە ئىمامىلارنى بېكىتىپ بېرىشى كېرەكلىكىنى چۈشىنۈۋالىمىز.

3)جۇمە نامىزى ئوقۇلىدىغان ئورۇن جۇمە نامىزى ئوقۇيدىغان كىشىلەرگە ئوچۇق بولۇشى كېرەك. بۇ شەرتتىن بىر يۇرت ئىچىدىكى كىشىلەرنىڭ جۇمە نامىزى ئوقۇلىدىغان ئورۇنغا يىغىلىشى ئۈچۈن يول ئوچۇق بولۇشى كېرەك ئىكەنلىكىنى، بۇنداق بولمىسا، جۇمە نامىزىنىڭ پەرز قىلىنىشىدىكى ھەقىقىي مەقسەت ئەمەلگە ئاشمايدىغانلىقىنى چۈشىنۈۋالىمىز.

ئەگەر سەلەفى ئۆلىمالىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا جۇمە نامىزى مەسىلىسىدە مۇشۇنداق تىرىشچانلىقلارنى قىلمىغاي، ھازىرقى زامانىدىكى بەزى ئۆلىمالىرىمىزغا ئوخشاش ئالدىراپ-تېنەپىلا ھۆكۈم چىقىرىپ قويغان بولسا ئىدى، بۇگۈنكى كۈندە مۇسۇلمانلارنىڭ ھەر ھەپتىدە بىر كېلىدىغان ھەپتىلىك ئۇلۇغ بايرىمنى يوقىتىپ قويۇشى تۇرغان گەپ ئىدى، ھەتتا گەدىنىمىزگە پەرز بولغان جۇمە نامىزىنى جامائەت بىلەن ئەمەس، بەلكى ئۆيلەردە ئوقۇپ ئولتۇرغان بولۇشىمىز مۇمكىنىدى.

دېمەك، بۇرۇنقى ئۆلىمالىرىمىزنىڭ ھەربىر مەسىلىگە چىقارغان ھۆكمى ياكى قويغان شەرتى ئۇلارنىڭ ئۆمرىنىڭ كۆپ قىسمىنى مۇشۇ مەسىلىلەر ئۈستىدە ئويلىنىش، تەپەككۇر قىلىش، تەھلىل قېلىش، ئىستىنبات قىلىش(ئايەت، ھەدىسلەردىن ھۆكۈملەرنى چىقىرىش) ئىشلىرى بىلەن ئۆتكۈزۈپ ياشىغان ئىلمىي ھاياتىنىڭ قىممەتلىك نەتىجىسى. ئۇلار ئىسلام دىنى بىلىملىرىنى ئۆگىنىش، ئۆگىتىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش يولىدا بارلىق كۈچىنى سەرپ قىلىپ، ئىسلام دىنىمىز ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشتى(پەرۋەردىگارىمىز ئۇلاردىن رازى بولسۇن).

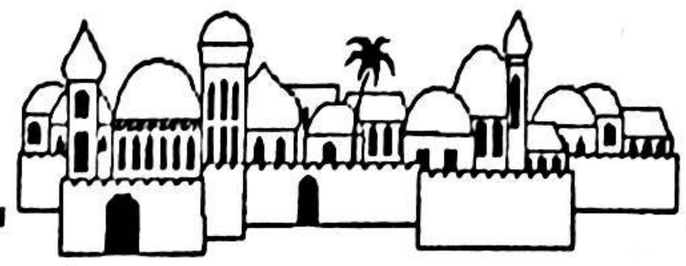

جۇمە نامىزى ۋە جۇمە خۇتبىسى ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار

ئابدۇۋاھاب مۇھەممەد، مۇھەممەد مۇسا

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

1. جۇمەنىڭ سۆز مەنىسى نېمە؟

ج: جۇمە ئەرەبچە سۆز بولۇپ، "يىغىلىش، ئۈيۈشۈش، بىرلىشىش، جەملىنىش" دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ.

2. جۇمەنىڭ شەرئىەتتىكى ئىستېمال مەنىسى نېمە؟

ج: ھەر ھەپتىنىڭ جۇمە كۈنى پېشىن نامىزى ۋاقتىدا، جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىش شەرتى ھازىرلانغان كىشىلەرنىڭ ئىمامنىڭ باشلامچىلىقى، يېتەكلىشى ئاستىدا بىر ئورۇنغا يىغىلىپ نامازغا ئوقۇشىنى كۆرسىتىدۇ.

3. جۇمە نامىزى قاچان، قەيەردە پەرز قىلىنغان؟

ج: جۇمە نامىزى رەسۇلۇللاھ مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلىشتىن بۇرۇن مەككە مۇكەررەمەدە پەرز قىلىنغان.

4. جۇمە نامىزىنىڭ ھۆكمى نېمە؟

ج: جۇمە نامىزى پەرز ئەين(ھەر بىر مۇسۇلمان ئۆزى قىلمىسا ئادا تاپمايدىغان پەرز) بولۇپ، تۆۋەندىكى ئايەت بىلەن ئىسپاتلانغان.

ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! جۇمە كۈنى جۇمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە (يەنى جۇمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا)ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم-سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر.

ـــــسۇرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۇرە)، 9 ـ ئايەت

5. جۇمە كۈنىنىڭ پەزىلىتى قانداق؟

ج: جۇمە كۈنى دۇنيا كۈنلىرى ئىچىدىكى ئەڭ پەزىلەتلىك ۋە ئۈلۈغ كۈن بولۇپ، بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "جۇمە كۈنى كۈنلەرنىڭ كاتتىسى ۋە ئەڭ ئەۋزىلى، ئۇ ئاللاھنىڭ نەزىرىدە روزا ھېيت ۋە قۇربان ھېيت كۈنىدىنمۇ ئۈلۈغدۇر" (بەيھەقى توپلىغان).

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "قۇياش چىققان كۈنلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسى جۇمە كۈنى بولۇپ، شۇ كۈندە ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغان، شۇ كۈندە جەننەتكە كىرگۈزۈلگەن، شۇ كۈندە جەننەتتىن

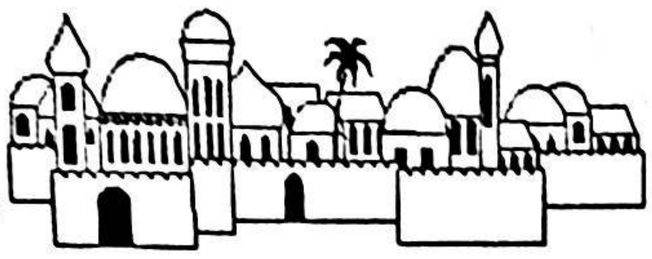

چىقىرىلغان. شۇ كۈنده قىيامەت بولىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

6. جۈمه نامىزىنىڭ يولغا قويۇلۇشىدىكى ھېكمەت نېمە؟

ج: جۈمه نامىزى جۈمه نامىزىنى ئادا قىلىشقا شەرتى ھازىرلانغان مۇسۇلمانلارنى ھەر ھەپتىده بىر قېتىم بىر ئورۇنغا يىغىش ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك مەنپەئەتىگە ئالاقىدار بولغان ۋە ئۆز ۋەزىپىسىنى ئادا قىلىشقا يارىمى بولىدىغان بىر قىسىم مەسىلىلەر ئۈستىده توختىلىپ تەلىم بېرىش، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن چەكلەش، مۇسۇلمانلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇش، ئۇلارنىڭ ئاللاھ ئالدىدا باراۋەر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرۇش، ئۇلارنى ئۆزئارا دوستلاشتۇرۇش ۋە تونۇشتۇرۇش، بىرلىكتە دۇئا قىلىش ئارقىلىق ئاللاھنىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھمىتىنى تىلەش مەقسىتىده يولغا قويۇلغان.

7. جۈمه نامىزىنىڭ پەرز بولۇشنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

ج: 1) ئەر كىشى بولۇش(ئايالغا پەرز ئەمەس)؛ 2) بالاغەتكە يەتكەن بولۇش(سەبىي بالىغا پەرز ئەمەس)؛ 3) تېنى ساغلام بولۇش(قارىغۇ، پالەچ ۋە كېسەل كىشىلەرگە پەرز ئەمەس)؛ 4) ئەركىن، ھۆر ئادەم بولۇش(قۇللارغا پەرز ئەمەس)؛ 5) يۇرتىدا مۇقىم تۇرغان كىشى بولۇش (مۇساپىر كىشىلەرگە پەرز ئەمەس).

بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "جۈمه نامىزى ئايال، سەبىي بالا، قۇل ۋە كېسەل كىشىلەردىن باشقا بارلىق مۇسۇلمانلارغا پەرزدۇر" دېگەن (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "جۈمه نامىزى مۇساپىرغا پەرز ئەمەس" (دارىقۇتنى توپلىغان).

8. جۈمه نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇش شەرتى قايسىلار؟

ج: 1) كىشىلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كەنت، شەھەر، بازار بولۇشى؛ 2) نامازغا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان دىنىي باشلامچى ياكى ئىمام بولۇشى؛ 3) نامازدىن بۇرۇن خۇتبە ئوقۇلۇشى(ۋەز ئېيتىلىشى)؛ 4) جامائەت بولۇش، يەنى ئەڭ ئاز دېگەنده ئۈچ ئادەم بولۇشى؛ 5) پېشىن نامىزى بىلەن ئوخشاش ۋاقىتتا ئوقۇلۇشى لازىم.

9. جۈمه كۈنى سەپەر قىلىش دۇرۇسمۇ؟

ج: جۈمه كۈنى سەپەر قىلىشتا فىقھى ئۆلىمالىرىنىڭ كۆزقارىشى ئىككى خىل بولۇپ، مۇسۇلمانلارغا ئاسانلىق يارىتىش، ئېغىرچىلىق سالماسلىقنى نەزەردە تۇتۇپ، ھەنەفىي ۋە مالىكى مەزھىپىده پېشىن نامىزىنىڭ ۋاقتى كىرىشتىن بۇرۇن شەھەر دائىرىسىدىن چىقىپ كېتەلىسە، سەپەر قىلسا گۇناھ بولمايدۇ، دەپ قارايدۇ. ئەمما

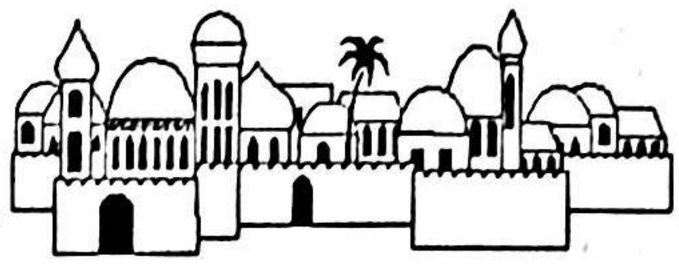

كۈن قايرىلغاندىن كېيىن، جۈمە نامىزى ئوقۇشتىن بۇرۇن سەپەر قىلىشنى مەكروھ دەپ ھېسابلايدۇ. ئۇلارنىڭ دەلىلى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ: "جۈمە سەپەر قىلىشتىن چەكلىمەيدۇ" دېگەن سۆزىدۇر. («دۇررۇلمۇختار»)

10. جۈمە خۇتبىسىنىڭ ھۆكمى نېمە؟

ج: فىقھى ئۆلىمالىرى خۇتبە ئوقۇشنىڭ جۈمەدە شەرت ئىكەنلىكىگە، جۈمە نامىزىنىڭ خۇتبىسىز جايىز بولمايدىغانلىقىغا بىرلىككە كەلگەن. بۇنىڭ دەلىلى ئاللاھ ئەززە ۋە جەللىنىڭ:

ئاللاھنى ياد ئېتىشكە(يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار.

ـــــسۈرە«جۈمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

دېگەن سۆزى بولۇپ، بۇ ئايەتتىكى "ياد ئېتىش" تىن مەقسەت خۇتبىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ خۇتبىسىز جۈمە ئوقۇمىغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەن قانداق نامازنى ئوقۇسام شۇنداق نامازنى ئوقۇڭلار" دېگەن (بەيھەقى توپلىغان).

11. خۇتبىنىڭ رۇكنىسى(ئىچكى شەرتى) قانچە؟

ج: خۇتبىنىڭ رۇكنىسى بىر بولۇپ، "ئەلھەمدۇلىللاھى، سۇبھەنەللاھى، لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ" غا ئوخشاش قىسقا ئىبارىلەر بىلەن بولسىمۇ ئاللاھنى ياد ئېتىش. بۇنىڭ ئاساسى:

1) ئاللاھ تائالانىڭ سۈرە«جۈمۇئە»دىكى: "ئاللاھنى ياد ئېتىشكە ئالدىراپ بېرىڭلار" دېگەن سۆزىدىكى "ئاللاھنى ياد ئېتىش" بىلەن ئىرادە قىلىنغان مەقسەت تەپسىرشۇناسلارنىڭ بىرلىككە كېلىشى بىلەن خۇتبە دەپ قارالغان. ئايەتتە ئاز-كۆپىنى ئايرىماستىن "زىكرى" ئىبارىسى كەلتۈرۈلگەن.

2) ھەزرىتى ئوسمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ خەلىپىلىككە ئولتۇرۇپ تۇنجى جۈمە ئوقۇغاندا، مۇنبەرگە چىقىپ، "ئەلھەمدۇلىللاھ" دەپلا تۇرۇپ قېلىپ، باشقا سۆز دېمىگەن. ئۇ مۇنبەردىن چۈشۈپ ناماز ئوقۇغان. شۇ چاغدا ئۆلىما ساھابىلارنىڭ بىرەرسىمۇ بۇنىڭغا ئېتىراز بىلدۈرمىگەن («ھىدايە»دىن ئېلىندى).

12. خۇتبىنىڭ تاشقى شەرتلىرى قانچە؟

ج: خۇتبىنىڭ تاشقى شەرتلىرى ھەنەفي مەزھىپىدىكىلەرنىڭ قارىشىدا بەش تۈرلۈك: 1) جۈمە نامازى ئوقۇلۇشتىن بۇرۇن بولۇش؛ 2) ۋەز ئېيتىش مەقسىتى بىلەن بولۇش؛ 3) ئۆز ۋاقتىدا بولۇش؛ 4) جۈمە ئوقۇشى دۇرۇس بولىدىغان كىشىلەردىن بىرەرسى بولسىمۇ ئاڭلاش؛ 5) نامىز بىلەن خۇتبىنىڭ ئارىسىنى يۇيۇنۇش، غىزالىنىشقا ئوخشاش يات ئىشلار بىلەن ئايرىماسلىق.

13. خۇتبىنىڭ سۇننەتلىرى قانچە؟

ج: خۇتبىنىڭ سۇننەتلىرى 15:

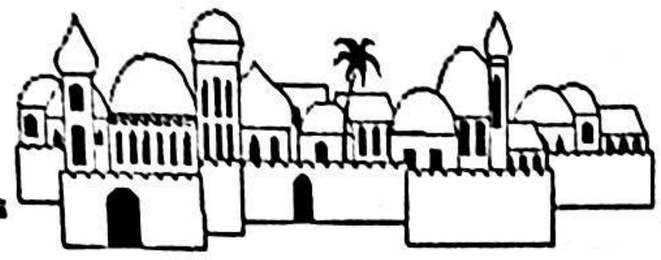

1) خاتىپ خۇتبە ئوقۇشتىن بۇرۇن ئولتۇرۇش، ئاندىن مۇئەززىن ئەزان ئېيتىش، ئاندىن خاتىپ خۇتبە ئۈچۈن ئورنىدىن تۇرۇش. ئابدۇللا ئىبنى ئۈمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى خۇتبە ئوقۇيتتى، ئۇ مۇنبەرگە چىققاندا مۇئەززىن ئەزانىدىن پاراغ بولغانغا قەدەر ئولتۇراتتى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ بىرىنچى خۇتبىنى ئوقۇيتتى، ئاندىن ئولتۇراتتى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئىككىنچى خۇتبىنى ئوقۇيتتى" (بەيھەقى توپلىغان).

2) خۇتبىنى ئۆرە تۇرۇپ ئوقۇش. جابىر ئىبنى سەمۇرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "رەسۇلۇللاھ ئۆرە تۇرغان ھالەتتە خۇتبە ئوقۇيتتى، ئاندىن ئولتۇراتتى، ئاندىن ئورنىدىن تۇرۇپ ئۆرە تۇرغان ھالەتتە ئىككىنچى خۇتبىنى ئوقۇيتتى" دېگەن (مۇسلىم توپلىغان).

3) تاھارەت بىلەن ئوقۇش. بۇنىڭ سۈننەت بولۇشىدىكى سەۋەب، خۇتبە نامازمۇ ئەمەس، نامازنىڭ بىر بۆلىكىمۇ ئەمەس، لېكىن ئۇ ساۋاب جەھەتتە نامازنىڭ بىر بۆلىكىگە ئوخشاش.

4) ئەۋرەتنى يېپىش.

5) خۇتبىنى مۇنبەر ئۈستىدە ئوقۇش. مۇنبەر مېھرابنىڭ ئوڭ تەرىپىدە بولۇش سۈننەت ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرىمۇ شۇنداق قويۇلغان ئىدى. مۇنبەر بولماي قالسا ئېگىز ئورۇندا تۇرۇپ ئوقۇسىمۇ بولۇۋېرىدۇ. چۈنكى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامۇ شۇنداق قىلغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنبىرى ئولتۇرىدىغان بالدىقىدىن باشقا ئۈچ بالداقلىق ئىدى.

6) خاتىپ ئوڭ ـ سول تەرەپكە قارىماستىن، جامائەتكە يۈزلىنىپ ئالدىنى قىلىش.

بۇ ھەقتە ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "رەسۇلۇللاھ مۇنبەرگە چىقسا ئۇنىڭغا تىكلىپ قاراپ تۇراتتۇق" دېگەن (تىرمىزى توپلىغان).

7) مۇنبەرگە چىققاندا كىشىلەرگە سالام قىلىش. بۇ ھەقتە جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنبەرگە چىقسا سالام قىلاتتى" (بۇخارى توپلىغان).

8) ئاللاھقا ھەمدۇسانالارنى ئېيتىش، ئىككى شاھادەتنى ئوقۇش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت يوللاش، ۋەز ـ نەسىھەت قىلىش، «قۇرئان كەرىم»دىن بىر ئايەت بولسىمۇ ئوقۇش.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە خۇتبىسىدە مۇنداق دەيتتى: "ئىنناەل ھەمدە لىللاھى، نەھمەدۇھۇ ۋە نەستەئىينۇھۇ، مەن يەھدىھىللاھۇ فەلا مۇزىللە لەھۇ، ۋەمەن

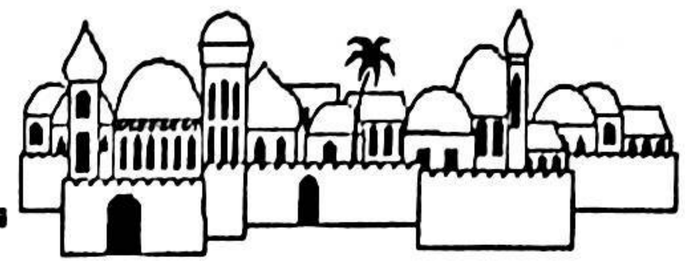

يۇزلىل فەلاھادىيە لەھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەن لا ئىلاھە ئىللەللالھۇ ۋەھدەھۇ لا شەرىكە لەھۇ ۋە ئەشھەدۇ ئەننە مۇھەممەدەن ئەبدۇھۇ ۋە رەسۇلۇھۇ ئەمما بەئدۇ (مەنسى: شۇبھىسىزكى، جىمى ھەمدۇسانا ئاللاھقا خاستۇر، ئۇنى مەدھىيلەيمىز، ئۇنىڭدىن ياردەم تەلەپ قىلىمىز، ئاللاھ ھىدايەتكە باشلىغان كىشىنى ئازدۇرۇۋەتكۈچى يوق، ئاللاھ ئازدۇرغان كىشىنى توغرا يولغا سالغۇچى يوق، گۇۋاھلىق بېرىمەنكى، يەككە-يېكانە بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوقتۇر. يەنە گۇۋاھلىق بېرىمەنكى، مۇھەممەد (ئەلەيھىسسالام) ئۇنىڭ بەندىسىدۇر، بىزلەرگە ئەۋەتكەن ئەلچىسىدۇر. مەقسەتكە كەلسەك...)" (مۇسلىم توپلىغان).

9) ئىككى خۇتبە ئوقۇش، ئىككىنچى خۇتبە بىرىنچى خۇتبىدىن قىسقىراق بولۇش.

ئەممار رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "شۇبھىسىزكى، بىر كىشىنىڭ نامىزىنىڭ ئۇزۇن، خۇتبىسىنىڭ قىسقا بولۇشى ئۇنىڭ ئالىملىقىنىڭ بەلگىسى، شۇڭا نامازنى ئۇزۇن، خۇتبىنى قىسقىراق ئوقۇڭلار" (مۇسلىم توپلىغان).

10) ئىككى خۇتبە ئارىلىقىدا ئۇچ ئايەت مىقدارىدا ئولتۇرۇش.

جابىر ئىبنى سەمۇرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بۇ ھەقتە ھەدىس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئىككى خۇتبە ئوقۇيتتى، ئىككى خۇتبە ئارىلىقىدا ئولتۇراتتى، خۇتبىسىدا قۇرئان ئوقۇيتتى ۋە كىشىلەرگە ۋەز-نەسىھەت قىلاتتى" (مۇسلىم توپلىغان).

11) ئىككىنچى خۇتبىنىڭ ئەۋۋىلىدە ھەمدۇسانالارنى قايتا ئوقۇش. تۆۋەت خەلىپە ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەمزە، ئابباس (ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن) دىن ئىبارەت ئىككى تاغىسىنى تىلغا ئېلىش.

12) ئىككىنچى خۇتبىدە مۆمىن ئەر ۋە ئاياللارغا مەغپىرەت تەلەپ قىلىش، دۇشمەنلەر ئۈستىدىن غەلىبە قازىنىش، ھەر تۈرلۈك كېسەللەردىن سالامەت بولۇش ھەققىدە دۇئا قىلىش.

13) خاتىپ خۇتبە ئوقۇش جەريانىدا ھاسا دېگەندەك نەرسىلەرگە تايىنىپ تۇرۇش.

بۇ ھەقتە ھەكەم ئىبنى ھەزنى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا ئەلچى بولۇپ بارغان ۋاقتىمدا جۇمە نامىزىنى بىللە ئوقۇغانىدىم. رەسۇلۇللاھ قىلىچ ياكى ئوقيا ياكى ھاسىغا تايانغان ھالەتتە خۇتبە ئوقۇغانىدى" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

14) جامائەتكە خۇتبىنى ئاڭلىتىپ ئوقۇش.

جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى ئۇ مۇنداق دەيدۇ:

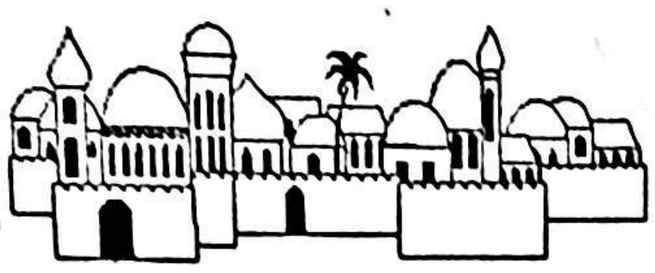

"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خۇتبە ئوقۇسا ئىككى كۆزى قىزىرىپ كېتەتتى، غەزەپلەنگەن ھالەتتە ئاۋازىنى كۆتۈرۈپ ئوقۇيتتى" (مۇسلىم توپلىغان).

15) خۇتبە ئاربىلقلىرىدا جامائەت شۇك ئولتۇرۇش.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "جۈمە كۈنى ئىمام خۇتبە ئوقۇۋاتقاندا يېنىڭدىكى كىشىگە 'شۇك تۇر' دېسەڭ بىھۇدە ئىش قىلغان بولىسەن" (مۇسلىم توپلىغان).

14. خۇتبىدىكى مەكروھلار قايسىلار؟

ج: 1) خۇتبىنى ئۈزۈن ئوقۇش. بۇ ھەقتە جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۈمە كۈنىدە ۋەز-نەسىھەتنى ئۈزۈن قىلمايتتى، سۆزنى مەنىسى چوڭقۇر، قىسقا كەلىمىلەر بىلەنلا ئاخىرلاشتۇراتتى" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

2) يۇقىرىدا بايان قىلىنغان 15 تۈرلۈك سۈننەتنىڭ بىرەرسىنى تەرك ئېتىش.

3) خاتىپ خۇتبىدىن بۇرۇن مېھرابتا نامаз ئوقۇش.

15. خۇتبە ئاڭلىغۇچىلاردا مەكروھ سانىلىدىغان ئەمەللەر قايسىلار؟

ج: 1) يېيىش - ئىچىش (بەزى ئۆلىمالارنىڭ قارىشىدا بۇنداق قىلىش ھارام سانىلىدۇ).

2) ئۇششاق ھەربىكەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىش.

3) خۇتبە ئوقۇۋاتقاندا ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسىدىغان كەلىمىلەر بىلەن بولسىمۇ سۆز قىلىش.

4) تەسبىھ ئېيتىش، قۇرئان تىلاۋەت قىلىش، دۇرۇت ئېيتىش.

16. جۈمە نامىزىغا كەلگەن كىشى ئىمامنىڭ تەشەھھۇدتا ئولتۇرغان ياكى سەۋەنلىك سەجدىسى قىلىۋاتقان ھالىتىگە ئۇلگۈرسە قانداق قىلىدۇ؟

ج: بۇ خىل ئەھۋالدا ئىمامغا ئىقتىدا قىلىۋېرىپ، ئۇلگۈرەلمىگىنىنى تولۇقلاپ ئوقۇيدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "نامازغا تەكبىر ئېيتىلىپ قالسا، يۇگۇرمەي مېڭىپ كېلىڭلار، تەمكىنلىكنى لازىم تۇتۇڭلار، ئۇلگۈرگىنىنى ئوقۇڭلار، ئۇلگۈرەلمىگىنىڭلارنى تولۇقلىۋېلىڭلار" (بۇخارى توپلىغان).

17. جۈمە كۈنىدە ۋاجىپ ھېسابلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

ج: 1) جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن تەمكىنلىك بىلەن مەسچىتكە مېڭىش. بۇ ھەقتە ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

جۈمە كۈنى جۈمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە (يەنى جۈمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۈمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم-سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار، بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر.

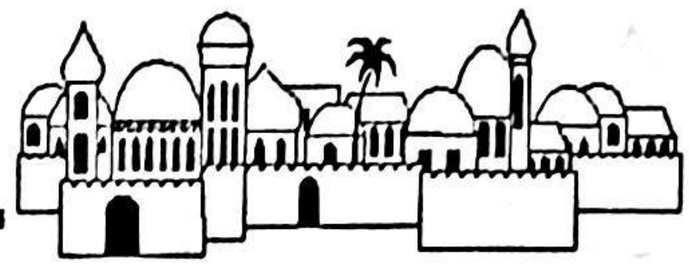

ـــــسۇرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۇرە)، 9 ـ ئايەت

2) تۇنجى ئەزان ئېيتىلىشى بىلەنلا سودا ـ سېتىقنى تەرك ئېتىش، شۇنىڭدەك جۇمەگە بېرىشقا توسقۇنلۇق قىلىدىغان بارلىق پائالىيەتلەرنى تاشلاش.

3) ئىمام مۇنبەرگە چىققاندا ناماز ئوقۇشنى ۋە سۆزلەشنى تەرك ئېتىش، خۇتبىنى بېرىلىپ تىڭشاش. ئىمام پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت يوللاشنى بۇيرۇسا، يەنى:

ئى مۆمىنلەر! سىلەر پەيغەمبەرگە دۇرۇت ئېيتىڭلار ۋە ئامانلىق تىلەڭلار (چۈنكى رەسۇلۇللاھنىڭ سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردىكى ھەققى چوڭدۇر. ئۇ سىلەرنى گۇمراھلىقتىن ھدايەتكە، زۇلمەتتىن يورۇقلۇققا چىقارغۇچىدۇر).

ـــــسۇرە«ئەھزاب»(33 ـ سۇرە)، 56 ـ ئايەت

دېگەن ئايەتنى تىلاۋەت قىلسا مەخپىي دۇرۇت يوللاش.

18. جۇمە كۈنىدە سۈننەت ھېسابلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

ج: غۇسلى قىلىش، مىسۋاك ۋە خۇشپۇراق بۇيۇملارنى ئىشلىتىش. بۇ ھەقتە سەلمان فارسى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "جۇمە كۈنىدە كىشى يۇيۇنۇپ، ئىمكانىيەتنىڭ يېتىشچە تازىلىنىپ، ئۆزىنى مايلاپ ياكى ئۆيىدىكى خۇشپۇراقتىن ئىستېمال قىلىپ، ئاندىن بېرىپ ئىككى ئادەمنىڭ ئارىسىنى قىستىماستىن، بەلگىلەنگەن نامازلارنى ئوقۇپ بولۇپ، ئىمام خۇتبە ئوقۇغىچە جىم تۇرسا، ئاللاھ ئۇنىڭ بۇ جۇمە بىلەن ئىككىنچى جۇمە ئارىلىقىدىكى گۇناھلىرىنى ئەپۇ قىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

مەيلى پەرز ناماز بولسۇن، نەپلە ناماز بولسۇن، ھەممىسىدە مىسۋاك ئىشلىتىش ئوخشاش زۆرۇر. جۇمە نامىزى ئۈچۈن تاشقى ئەزالارنى تازىلاش، خۇشپۇراق نەرسىلەرنى چېچىش تەلەپ قىلىنغانلىقى ئۈچۈن، زىكرى مۇناجات ئېيتىدىغان ئەزا ـــ ئېغىزنى تازىلاپ، ئېغىزنىڭ پەرىشتىلەرنى ۋە ئادەملەرنى سەسكەندۈرىدىغان بەتبۇيلۇقنى كەتكۈزۈش تېخىمۇ زۆرۈر. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئۇممىتىمگە ئېغىرچىلىق تۇغدۇرۇپ قويماي دېمىسەم، ئۇلارنى ھەر بىر نامازدا مىسۋاك ئىشلىتىشكە بۇيرۇيتتۇم" (بۇخارى توپلىغان).

19. جۇمە كۈنى مۇستەھەب بولىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

ج: 1) سەدىقە ـ ئېھسانىنى كۆپ قىلىش، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت ـ سالامنى كۆپ يوللاش. ئەۋس ئىبنى ئەۋس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كۈنلىرىڭلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى جۇمە كۈنى بولۇپ، ئۇ كۈندە ئادەم ئەلەيھىسسالام يارىتىلغان، شۇ

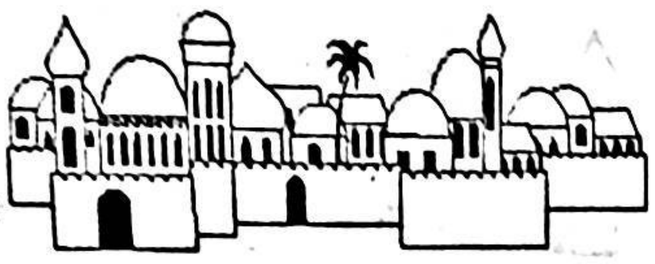

كۈندە قەبزى روھ قىلىنغان، شۇ كۈنى قىيامەت بولىدۇ، شۇڭا بۇ كۈندە ماڭا دۇرۇت ـ سالامنى كۆپ يوللاڭلار، سىلەرنىڭ دۇرۇتىڭلار ماڭا يېتىپ تۇرىدۇ" (نەسەئى توپلىغان).

2) دۇئانى كۆپ قىلىش. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام جۇمە كۈنى ئۇستىدە توختىلىپ: "جۇمە كۈنىدە دۇئا ئىجابەت بولىدىغان بىر ۋاقىت بار. بىرەر مۇسۇلمان بەندە نامراز ئوقۇۋاتقان چاغدا شۇ ۋاقىتنى تېپىپ ئاللاھتىن بىرەر نەرسە تىلىسىلا، ئاللاھ ئۇنىڭ تىلىگىنىنى بەرمەي قويمايدۇ" دېگەن ۋە قولى بىلەن ئۇ ۋاقىتنىڭ قىسقىلىقىنى كۆرسىتىپ ئۆتكەن (بۇخارى توپلىغان).

3) سۈرە «كەھف»نى قىرائەت قىلىش. بۇ ھەقتە ئەبۇ سەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى جۇمە كۈنىدە سۈرە «كەھف»نى تىلاۋەت قىلسا، ئىككى جۇمەنىڭ ئارىسىدىكى كۈنلىرى نۇرغا توشىدۇ" (بەيھەقى توپلىغان).

4) تىرناق ئېلىش، بەدەندىكى مويلارنى تازىلاش، چاچ ـ ساقاللارنى ياستىش.

20. جۇمە نامىزىنى ئوقۇش قائىدىسى قانداق؟

ج: ئوقۇش قائىدىسى مۇنداق: جۇمەگە ئەزان چىققان ھامان كامىل تاھارەت ئېلىپ مەسچىتكە بېرىپ، ئالدى بىلەن ئىككى رەكەت تەھىييەتۇل مەسجىد (تحية المسجد)، يەنى مەسچىت نامىزى ئوقۇيمىز. ئاندىن جۇمەنىڭ تۆت رەكەت سۈننىتىنى ئوقۇيمىز، ئىمام ئەمرىمەرۇپ قىلغۇاتقان بولسا، پۈتۈن زېھنىمىزنى يىغىپ، بېرىلىپ ئاڭلايمىز، ئەگەر ئەمرىمەرۇپ قىلىنمىسا ئاللاھنى زىكرى قىلىپ ئولتۇرىمىز. خاتىپ مۇنبەرگە چىققاندا، ئىككىنچى ئەزان ئوقۇلىدۇ، ئاندىن خاتىپ خۇتبىنى باشلايدۇ. خۇتبە ئوقۇۋېتىپ ئوتتۇرىدا بىر ئولتۇرۇپ، ئىككىنچى خۇتبىنى ئوقۇيدۇ. ئوقۇلۇۋاتقان خۇتبىنى دىققەت بىلەن كۆڭۈل قويۇپ ئاڭلىشىمىز كېرەك(خۇتبە ئوقۇغان خاتىپ ئىمكان قەدەر ئەرەبچە ئوقۇش بىلەن بىرگە ئۆز تىلىدا چۈشەندۈرۈپ بەرسە تېخىمۇ ئەۋزەل بولىدۇ). خۇتبە ئاخىرلاشقاندىن كېيىن تەكبىر ئوقۇلىدۇ، ئىمام جۇمەنىڭ ئىككى رەكەت پەرز نامىزىنى باشلايدۇ، جامائەت ئىمامغا ئىقتىدا قىلىدۇ. ئىككى رەكەت پەرز ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن تۆت رەكەت سۈننەت نامىزى ئوقۇيمىز. مەزھەپ ۋە كۆزقاراش پەرقى تۇپەيلى، ئەنئەنىگە ۋارىسلىق قىلغان ئاساستا جۇمە نامىزىدىن كېيىن پېشىن نامىزى قوشۇپ ئوقۇلىدۇ.

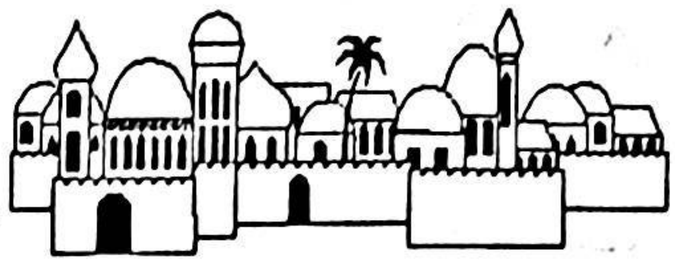

ئىككى ھېيت نامىزى ھەققىدە سوئال ـ جاۋابلار

ئابدۇۋاھاب مۇھەممەد، مۇھەممەد مۇسا

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

1. ھېيتنىڭ سۆز مەنىسى نېمە؟

ج: "ھېيت" (عيد) سۆزى ئەرەب تىلىدىكى "عاد يعود" پېئىلىنىڭ سۆز تومۇرى بولۇپ، لۇغەت مەنىسى "قايتىلانماق، تەكرارلانماق، قايتىدىن باشلانماق" دېگەنلىكتۇر. بۇ ھازىرقى زامان ئۇيغۇر تىلىمىزغا "ھېيت" سۆزى بىلەن ئۆزلەشكەن.

2. ھېيتنىڭ ئىستىلاھ مەنىسى نېمە؟

ج: ھەر يىلى مۇبارەك رامىزان روزىسى تاماملىنىپ شەۋۋال ئېيىنىڭ 1 ـ كۈنى، ھەج پائالىيەتلىرى ئاخىرلىشىپ، زۇلھەججە ئېيىنىڭ 10 ـ كۈنى كۈن بىر يېكى ئىككى نەيزە مىقدارى ئۆرلىگەندە، جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىش شەرتى ھازىرلانغان كىشىلەرنىڭ ئىمامنىڭ باشچىلىقىدا بىر يەرگە يىغىلىپ نامازئوقۇشىنى كۆرسىتىدۇ.

3. نېمە ئۈچۈن بۇ كۈنلەرگە "ھېيت" دەپ ئىسىم قويۇلغان؟

ج: بۇنىڭدىكى سەۋەب، ھەر يىلنىڭ مۇشۇ كۈنلىرىدە رامىزان تاماملىنىدۇ، چەكلىمىلەر ئاخىرلىشىدۇ، سەدىقە ـ پىتىر تارقىتىلىدۇ؛ ھەج تاۋاپ ئاخىرلىشىدۇ، قۇربانلىق گۆشلىرى كەمبەغەللەرگە تارقىتىلىدۇ، دېمەك، بۇ كۈندە ئاللاھ تائالانىڭ تۈرلۈك نېمەتلىرى تەكرارلىنىدۇ، ياخشىلىق ۋە نېمەت قايتىلىنىدۇ.

4. ھېيت نامىزى قاچان، قەيەردە يولغا قويۇلغان؟

ج: ئىككى ھېيت نامىزى ھىجرىيىنىڭ 2 ـ يىلى مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە رەسمىي يولغا قويۇلغان. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەدىنىگە كەلدى. شۇ ۋاقىتلاردا ئۇلار (يەنى مەدىنىلىكلەر) ئىككى كۈن بايرام قىلاتتى. رەسۇلۇللاھ ئۇلاردىن: 'بۇ قانداق بايرام؟' دەپ سورىۋىدى، ئۇلار: 'بۇ بىزنىڭ ئىسلامدىن ئىلگىرى تەبرىكلەيدىغان بايرام كۈنلىرىمىز' دېدى. رەسۇلۇللاھ: 'ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا سىلەرگە بۇ ئىككى كۈننىڭ ئورنىغا ئۇنىڭدىنمۇ ئەۋزەل ئىككى ھېيتنى بايرام قىلىپ بەردى. ئۇ بولسىمۇ قۇربان ھېيت ۋە روزا ھېيت كۈنىدۇر' دېدى" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

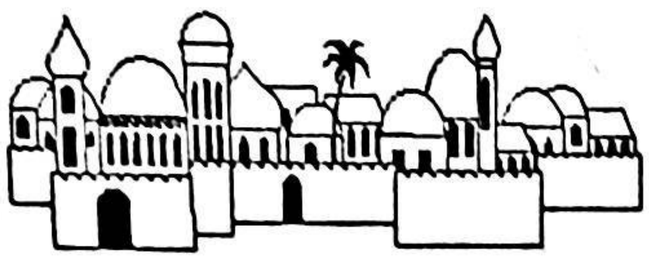

داۋۇد توپلىغان).

5. ھېيت نامزىنىڭ يولغا قويۇلۇشىدىكى دەلىل نېمە؟

ج: ھېيت نامزى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىف بىلەن يولغا قويۇلغان. ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە بۇيۇك كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ:

پەرۋەردىگارىڭ ئۈچۈن نامаз ئوقۇغىن ۋە قۇربانلىق قىلغىن.

—— سۈرە«كەۋسەر»(108 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

مەشھۇر، مۆتىۋەر تەپسىرلەردە ئايەت كەرىمدىكى "پەرۋەردىگارىڭ ئۈچۈن نامаз ئوقۇغىن" غا "قۇربان ھېيت نامزىنى ئوقۇش"، "قۇربانلىق قىلغىن" غا "زەبھە قىلىش" دەپ تەپسىر بېرىلگەن.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام روزا ھېيت ۋە قۇربان ھېيت نامزىنى ئوقۇيتتى. نامаз ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن خۇتبە سۆزلەيتتى"(بۇخارى توپلىغان).

6. ھېيت نامزىنىڭ فىقھى ھۆكمى نېمە؟

ج: ھېيت نامزى جۈمە نامزى پەرز بولغان كىشىلەرگە ۋاجىپ ئەمەل بولۇپ، رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام بۇ ئىككى نامازنى داۋاملىق ئوقۇغان ۋە مۇسۇلمانلارنى ھېيت نامزىغا بېرىشقا ئەمر قىلغان. ئەبۇ سەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىككى ھېيت نامزىغا چىقاتتى. ئاۋۋال نامаз ئوقۇپ، ئاندىن كىشىلەر تەرەپكە يۈزلىنىپ ۋەز-نەسىھەت قىلاتتى" (بۇخارى توپلىغان).

7. ئىككى ھېيتنىڭ يولغا قويۇلۇشىدىكى ھېكمەت نېمە؟

ج: 1) ھېيت نامزى جامائەت بىلەن ئوقۇلىدىغان نامаз بولۇپ، مۇسۇلمانلار بىر ئىمامنىڭ ئارقىسىدا خۇددى پەرىشتىلەر ئۆز رەببى ئالدىدا سەپتە تۇرغاندەك مۇنتىزىم بولۇپ، باراۋەرلىك، ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق روھىنى نامايان قىلىپ تۇرىدۇ.

2) مۇسۇلمانلار نامازدىن كېيىن ئىمامنىڭ خۇتبىسىنى ئاڭلاپ، ئۆزىنىڭ دىنى ۋە دۇنياۋى مەنپەئەتلىرىگە ئالاقىدار مۇھىم كۆرسەتمىلەرنى چۈشىنىش بىلەن بىرگە سەدىقە-پىتىر ۋە قۇربانلىققا ئائىت ئەھكاملاردىن خەۋەردار بولىدۇ.

3) مۇسۇلمانلار ھېيت نامزى ئۈچۈن يىغىلىپ، بىر-بىرى بىلەن قول ئېلىشىپ كۆرۈشۈپ، مۇبارەك ھېيتنى تەبرىكلىشىدۇ. بايلار ئاللاھ ئاتا قىلغان پۇل-مال-لىرىدىن پېقىر-مىسكىنلەر ئۈچۈن خەير-ئېھسان قىلىپ، قېرىنداشلىق، دوستلۇق روھىنى نامايان قىلىپ، ھېيت خۇشاللىقىدىن تەڭ بەھرىمەن بولىدۇ.

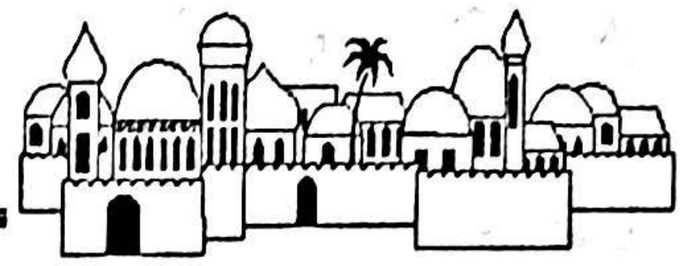

4) مۇسۇلمانلار بۇ كۈنده بىر ئورۇنغا يىغىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ بىر ئايلىق مۇبارەك رامىزان روزىسىنى ئاللاھنىڭ ئىنايىتى بىلەن تولۇق تامام قىلغانلىقىغا ھەمده ئاللاھنىڭ تەۋپىقى بىلەن مۇقەددەس ھەج مەۋسۇمىنىڭ تاماملانغانلىقىغا ناماز ئوقۇش ئارقىلىق مىننەتدارلىقىنى ئىپادىلەيدۇ.

5) مۇسۇلمانلار بۇ كۈنده ئۆزئارا ھېيتلىرىنى تەبرىكلىشىپ خۇشاللىقا چۆمدۇ. ئاۋۋال ئاتا - ئانىلىرى، ئۇستازلىرىنى، ئاندىن قېرىنداش، ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنى يوقلاش، زىيارەت قىلىش ئارقىلىق، ئۆزئارا مېھىر - مۇھەببەتنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، سەممىي غەمخورلۇقنى يەتكۈزىدۇ. ئاداۋەتلىشىپ قالغانلار بۇ مۇبارەك كۈننىڭ ھۆرمىتى يۈزىسىدىن سالاملىشىپ، يارىشىپ قالىدۇ.

8. ھېيت نامىزىنىڭ ۋاجىپ بولۇشىنىڭ شەرتلىرى قايسىلار؟

ج: 1) ئەر كىشى بولۇش (ئايالغا ۋاجىپ ئەمەس)؛ 2) ئاقىل بولۇش (ساراڭغا ۋاجىپ ئەمەس)؛ 3) بالاغەتكە يەتكەن بولۇش (كىچىك بالىلارغا ۋاجىپ ئەمەس)؛ 4) تېنى ساغلام بولۇش (قارىغۇ، پالەچ ۋە كېسەل كىشىلەرگە ۋاجىپ ئەمەس)؛ 5) ئەركىن، ھۆر ئادەم بولۇش (قۇللارغا ۋاجىپ ئەمەس).

9. ھېيت نامىزىنىڭ دۇرۇس بولۇش شەرتى قايسىلار؟

ج: 1) كىشىلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان كەنت، شەھەر، بازار بولۇش.

2) نامازغا يېتەكچىلىك قىلالايدىغان دىنىي باشلامچى ياكى ئىمام بولۇش.

3) جامائەت بولۇش، يەنى ئەڭ ئاز دېگەندە ئۈچ ئادەم بولۇش.

4) كۈن چىقىپ بىر ياكى ئىككى نەيزە مىقدارى بولغاندىن كېيىن ئوقۇلۇشى لازىم.

10. ھېيت كۈندىكى سۈننەت ھېسابلىنىدىغان ئىشلار قايسىلار؟

ج: 1) روزا ھېيت كۈنىده ھېيت نامىزىغا بېرىشتىن بۇرۇن ئۈچ تال خورما ياكى تاتلىق يېمەكلىكلەردىن ناشتا قىلىش سۈننەت. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام روزا ھېيت كۈنىده بىر نەچچە تال خورما يېمەي تۇرۇپ نامازغا چىقمايتتى" (بۇخارى توپلىغان). قۇربان ھېيت كۈنىده نامىزنى ئوقۇپ بولۇپ، قۇربانلىق مېلىنىڭ گۆشى بىلەن ناشتا قىلىش سۈننەت. بۇرەيده رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دىيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ناشتا قىلماي تۇرۇپ روزا ھېيت نامىزىغا چىقمايتتى. قۇربان ھېيت نامىزى ئوقۇماي تۇرۇپ ناشتا قىلمايتتى" (تىرمىزى توپلىغان).

2) جامائەتنىڭ، بولۇپمۇ ئىمامنىڭ نامازغا غۇسلى قىلىپ چىقىشى سۈننەت. ئىبنى سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ

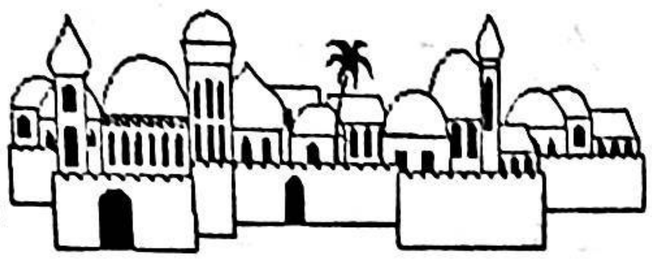

مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام روزا ھېيت، قۇربان ھېيت ۋە ئەرەفات كۈنلىرىدە غۇسلى قىلاتتى"(ئىبنى ماجە توپلىغان).

3) نامازغا ئەڭ چىرايلىق، پاكىز كىيىملىرىنى كىيىپ چىقىش سۈننەت. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ئىككى ھېيت ۋە جۈمە كۈنىدە يەمەندىن كەلتۈرۈلگەن تونىنى كىيەتتى"(بەيھەقى توپلىغان).

4) ئىمكانىيەتنىڭ يېتىشىچە تازىلىنىپ، ئۆزىنى مايلاپ، ياكى ئۆيىدىكى خۇشپۇراقتىن ئىشلىتىش، بولۇپمۇ زىكرى ـ مۇناجات ئېيتىدىغان ئەزا ـــ ئېغىزنى تازىلاپ، مىسۋاك قىلىش سۈننەت. ئىبنى ساباق رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، مەلۇم بىر جۈمە كۈنىدە رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئى مۇسۇلمانلار جامائىتى! شۇبھىسىزكى، بۇ ئاللاھ مۇسۇلمانلارغا بايرام قىلىپ بەرگەن كۈن. شۇڭا يۇيۇنۇپ، ئىمكانىيەتنىڭ يېتىشىچە خۇشپۇراق ئىشلىتىپ، مىسۋاك قىلىپ چىقىڭلار" (ئىبنى مالىك توپلىغان).

5) ھېيت كۈنلىرىدە ئۆچراشقان بارلىق مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىغا "ئايىمىڭىزگە مۇبارەك بولسۇن، ھېيتىڭىزغا مۇبارەك بولسۇن" دېگەنگە ئوخشاش مۇبارەكلەش ئىبارىلىرى بىلەن ياخشى تىلەك ۋە خۇشاللىقلىرىنى ئىزھار قىلىش سۈننەت. ھەبىب ئىبنى ئۆمەر ئەنسارى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "دادام ماڭا ھەدىس سۆزلەپ مۇنداق دېگەنىدى: 'ھېيت كۈنىدە ۋاسىلە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا ئۇچرىشىپ: تقبل الله منا و منك (تەقەببەلەللاھۇ مىننا ۋە مىنكە. مەنىسى: ئاللاھ ھەممىزنىڭ ئىبادەتلىرىنى قوبۇل قىلسۇن) دېگەنىدىم، ئۇمۇ شۇنداق جاۋاب قايتۇردى". (« مەجمەئۇز زاۋائىد» 2 ـ جىلد، 206 ـ بەت)

6) ھېيت كۈنلىرىدە سەدىقە ـ ئىھسانىنى كۆپ قىلىش، سەدىقە ـ پىتىر ۋاجىپ بولغان كىشىلەرنىڭ ھېيت نامىزىدىن بۇرۇن سەدىقە ـ پىتىرنى ئادا قىلىشى سۈننەت. ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنى ھېيت نامىزىغا چىقىشتىن بۇرۇن سەدىقە ـ پىتىرنى ئادا قىلىشقا بۇيرۇيتتى" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

7) ئېغىر ـ بېسىق، تەمكىنلىك بىلەن نامازغا بالدۇرراق، پىيادە بېرىش سۈننەت. ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ:"ھېيت نامىزىغا پىيادە چىقىشىڭ سۈننەتتىنىڭ جۈملىسىدىندۇر"(تىرمىزى توپلىغان).

8) ھېيت نامىزى ئوقۇلۇشتىن بۇرۇن ۋە ياكى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن

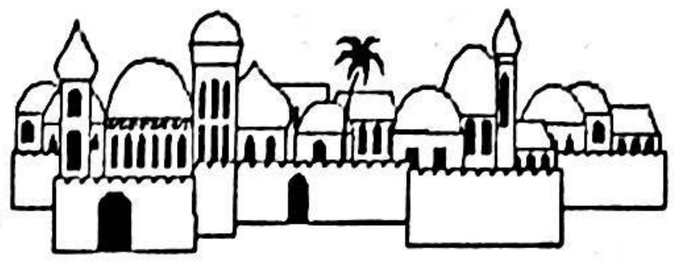

مەسچىتتە نەپلە ناماز ئوقۇماسلىق سۇننەت. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ:"رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام قۇربان ھېيت ياكى روزا ھېيت كۈندە ئىككى رەكئەت ھېيت نامىزىنى ئوقۇيتتى، ئۇنىڭ ئالدى-كەينىدە نەپلە ناماز ئوقۇمايتتى"(مۇسلىم توپلىغان). ئەمما ئۆيىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن ئىككى رەكئەت نەپلە ناماز ئوقۇش مۇستەھەپ. ئەبۇ سەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام نامازگاھتىن قايتىپ ئىككى رەكئەت ناماز ئوقۇيتتى"(«مۇستەدرەك»تىن).

9) مۇسۇلمانلارنىڭ ھەيۇتىنى نامايان قىلىش ۋە قەدەمنىڭ كۆپلۈكى بىلەن ساۋابنى زىيادە قىلىش ئۈچۈن مەسچىتكە بېرىش يولى بىلەن قايتىش يولى باشقا-باشقا بولۇشى سۇننەت. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ھېيت كۈندە بېرىش يولى بىلەن قايتىش يولىنى باشقا-باشقا قىلاتتى" (بۇخارى توپلىغان).

10) مۇسۇلمانلارنىڭ قۇربانلىقنى بالدۇرراق قىلىۋېلىشىغا شارائىت يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن قۇربان ھېيت نامىزىنى بالدۇرراق ئوقۇش، سەدىقە-پىتىرنى ئادا قىلىۋېلىشى ئۈچۈن روزا ھېيت نامىزىنى كېچىكتۈرەك ئوقۇش مۇستەھەپ. ئەبۇ ھۇرەيرىس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام نەجراندىكى ئەمرى ئەمر ئىبنى ھەزمگە مەكتۇپ يوللاپ مۇنداق دېگەن: "قۇربان ھېيت نامىزىغا ئالدىرىغىن، روزا ھېيت نامىزىنى كېچىكتۈرگىن، كىشىلەرگە ۋەز-نەسىھەت قىلغىن" («مىشكاتۇل مەسابىھ»تىن).

11. ھېيت نامىزى قانداق ۋاقىتتا ئوقۇلىدۇ؟

ج: ھېيت نامىزىنىڭ ئاۋۋالقى ۋاقتى قۇياش كۆتۈرۈلۈپ نامار ئوقۇش جايىز بولغاندىن باشلاپ، ئاخىرقى ۋاقتلىرى قۇياش قايرىلغۇچىلىك بولىدۇ. ئەگەر كۈن چىقىشتىن بۇرۇن ئوقۇلسا شەرىئەتتە چەكلەنگەن ۋاقىتتا ئوقۇلغان نامار ھېسابلىنىدۇ.

12. ھېيت نامىزىدا خۇتبە ئوقۇشنىڭ ھۆكمى نېمە؟ قاچان ئوقۇلىدۇ؟

ج: ھېيت نامىزىدا خۇتبە ئوقۇش سۇننەت بولۇپ، نامازدىن كېيىن ئوقۇلىدۇ. ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام، ھەزرىتى ئەبۇ بەكرى، ھەزرىتى ئۆمەر ۋە ھەزرىتى ئوسمان (رەزىيەللاھۇ ئەنھۇم ئەجمەئىنلەر) خۇتبىدىن بۇرۇن ھېيت نامار ئوقۇيتتى" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). روزا ھېيىت خۇتبىسىدا سەدىقە-پىترگە ئالاقىدار مەسىلەر، قۇربان ھېيت خۇتبىسىدا قۇربانلىق قىلىش ۋە تەشرىق تەكبىرلىرىگە ئالاقىدار ھۆكۈملەرنىڭ سۆزلىنىشى مۇستەھەپ.

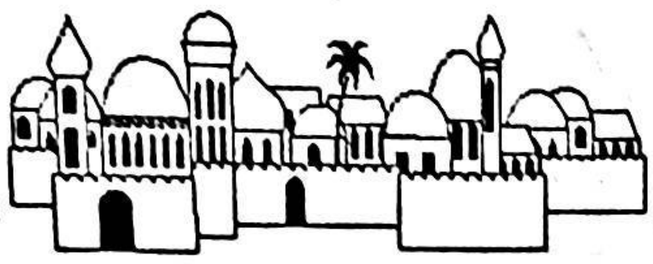

13. هېيت خۇتبىسىنى ئاڭلاشنىڭ ھۆكمى نېمە؟

ج: مەيلى جۈمە خۇتبىسى بولسۇن، ياكى ھېيت خۇتبىسى بولسۇن، ھەر قانداق خۇتبىنى بېرىلسېپ ئاڭلاش ئوخشاشلا ۋاجىپ.

14. ھېيت نامىزىدا قايسى سۈرىلەرنى ئوقۇش مۇستەھەپ؟

ج: ھېيت نامىزىدا سۈرە «ئەئلا» ۋە سۈرە «غاشىيە»لەرنى ئوقۇش مۇستەھەپ. نوئمان ئىبنى بەشىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "رەسۇلۇللاھ ئىككى ھېيت نامىزىدا ۋە جۈمە نامىزىدا 'سبح اسم ربك الأعلي' (سەببى ھېسمە رەببىكەل ئەئلا) ۋە 'ھل اتاك حديث الغاشية' (ھەل ئەتاكە ھەدىيسۇل غاشىيە) سۈرىلىرىنى ئوقۇيتتى" (مۇسلىم توپلىغان).

15. ھېيت نامىزىغا ئۆلگۈرەلمىگەن كىشى قازاسىنى قىلامدۇ؟

ج: ھېيت نامىزىغا ئۆلگۈرەلمىگەن كىشى يالغۇز ھالەتتە قازاسىنى قىلمايدۇ، بەلكى ئۆيىگە قايتىپ تۆت رەكئەت زۇھا نامىزى ئوقۇيدۇ. ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "ھېيت نامىزىغا ئۆلگۈرەلمىگەن كىشى (ئۆيىگە قايتقاندا) تۆت رەكئەت نامار ئوقۇسۇن" (تەبەرانى توپلىغان).

16. ھېيت نامىزىنى كېچىكتۈرۈش جايىزمۇ؟

ج: ھېيت نامىزىنى مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى ئاۋۋالقى كۈنىدە ئوقۇيالماي قالسا كېچىكتۈرۈپ ئوقۇش جايىز. روزا ھېيت نامىزىنى ئىككىنچى كۈنى ئوقۇسا بولىدۇ. ئۆزۈرلۈك بولسىمۇ ئىككىنچى كۈندىن كېيىن ئوقۇلمايدۇ. ئەمما قۇربان ھېيت نامىزىنى ئىككىنچى ياكى ئۈچىنچى كۈنلىرىگە تەخىر قىلىش جايىز. ئۈنگىدىن كېيىن ئوقۇلمايدۇ.

17. تەشرىق تەكبىرى دېگەن نېمە؟ ئۇنىڭ ھۆكمىچۇ؟

ج: تەشرىق تەكبىرى دېگىنىمىز، نامار ئوقۇغۇچىنىڭ ھەر قانداق پەرز نامازدىن كېيىن" الله اكبر الله اكبر لا إله إلا الله والله اكبر الله اكبر ولله الحمد " (ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، ۋەلىللاھىل ھەمدۇ. مەنىسى: ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوقتۇر، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، بارلىق مەدھىيىلەش ئاللاھقا خاستۇر) دېيىشتۇر.

تەشرىق تەكبىرى بارلىق بالاغەتكە يەتكەن ئەرلەرگە، مەيلى جامائەت بىلەن نامار ئوقۇسۇن ياكى يالغۇز نامار ئوقۇسۇن، مۇقىم ياكى مۇساپىر بولسۇن، ئوخشاشلا ۋاجىپ. بۇ ھەقتە ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە بۇيرۇق قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

ساناقلىق كۈنلەردە (يەنى تەشرىق كۈنلىرىدە) ئاللاھنى ياد ئېتىڭلار

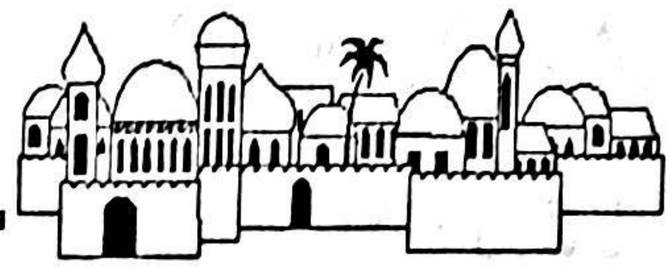

(يەنى نامازلىرىڭلارنىڭ ئاخىردا تەكبىر ئېيتىڭلار).

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 203 ـ ئايەت

18. تەشرىق تەكبىرى قاچان باشلىنىپ، قاچان ئاخىرلىشىدۇ؟

ج: تەشرىق تەكبىرى زۈلھەججىنىڭ 9 ـ كۈنى يەنى ئەرەفات كۈنى(ھارپا كۈنى)نىڭ بامدات نامىزىدىن كېيىن باشلىنىپ، تەشرىق كۈنلىرىنىڭ ئاخىرى (ھېيتنىڭ 4 ـ كۈنى) دېگەر نامىزدىن كېيىن ئوقۇلۇش بىلەن ئاخىرلىشىدۇ، يەنى جەمئىي 23 نامازدا ئوقۇلىدۇ. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەرەفات كۈنىنىڭ بامدات نامىزىدىن كېيىن ساھابىلارغا يۈزلىنىپ تۇرۇپ: 'ئورنۇڭلاردا ئولتۇرۇڭلار' دەپ ئارقىدىنلا: 'ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، ۋەلىللاھىل ھەمدۇ' دېگەنىدى. رەسۇلۇللاھ ئەلەيھىسسالام ئەرەفات كۈنىنىڭ بامدات نامىزىدىن تەشرىق كۈنلىرىنىڭ ئاخىرى دېگەر نامىزىغىچىلىك تەكبىر ئېيتاتتى" (داريقۇتنى توپلىغان).

19. قۇربان ھېيت نامىزىغا ماڭغاندا يولدا تەكبىر ئېيتىلامدۇ؟ ھۆكمىچۇ؟

ج: قۇربان ھېيت كۈنى نامازگاھقا ماڭغاندا يولدا ئاشكارا تەكبىر ئېيتىلىدۇ. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمۇ قۇربان ھېيت كۈنىدە نامازگاھقا بارغۇچە ئاشكارا تەكبىر ئېيتاتتى. (داريقۇتنى، بەيھەقى توپلىغان). بۇنداق قىلىش ھەنەفى مەزھىپىدە مۇستەھەپ دەپ قارىلىدۇ.

20. تەشرىق تەكبىرى ھەر پەرز نامازدىن كېيىن قانچە قېتىم ئوقۇلىدۇ؟

ج: تەشرىق تەكبىرى پەرز نامازدىن سالام بەرگەندىن كېيىنلا بىر قېتىم ئوقۇلسا كۇپايە قىلىدۇ.

21. تەشرىق تەكبىرى ئۇنلۇك ئوقۇلامدۇ ياكى مەخپىيمۇ؟

ج: تەشرىق تەكبىرىنى ئىمام ۋە ئىقتىدا قىلغۇچىلار، يالغۇز نامازئوقۇغۇچى ئۇنلۇك ئوقۇيدۇ. لېكىن ئايال كىشى ئوقۇماقچى بولسا ئۇنلۇك ئوقۇمايدۇ(مەخپىي ئوقۇيدۇ).

22. ئىمام تەشرىق تەكبىرىنى ئۇنتۇپ قالسا ئىقتىدا قىلغۇچى تەكبىر ئېيتامدۇ؟

ج: شۇنداق، ئىمام ئۇنتۇپ قالغان تەقدىردىمۇ ئىقتىدا قىلغۇچى تەكبىر ئېيتىدۇ.

23. ئەگەر تەكبىرنى ئۇنتۇپ قېلىپ مەسچىتتىن چىقىپ كەتكەن بولسا ياكى سۆز قىلىۋەتكەن بولسا ۋە ياكى تاھارىتى سۇنۇپ كەتكەن بولسا قانداق قىلىدۇ؟

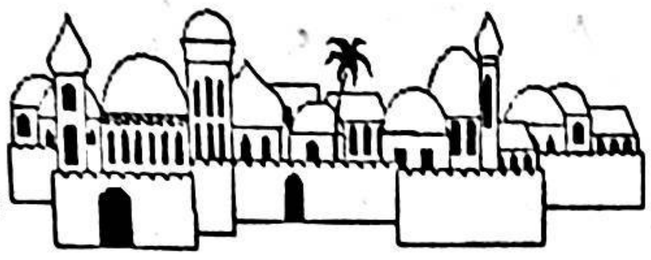

ج: بۇ خىل ئەھۋاللاردا تەكبىر ساقىت بولىدۇ («دۇررۇل مۇختار»دىن ئېلىندى).

24. ھېيت نامىزىنى ئوقۇش ئۈسۈلى قانداق؟

ج: ھېيت نامىزىنى ئوقۇشنىڭ كونكرېت ئۈسۈلى مۇنداق:

ئالدى بىلەن روزا ھېيت نامىزى بولسا روزا ھېيت نامىزى ئوقۇشنى، قۇربان ھېيت نامىزى بولسا قۇربان ھېيت نامىزى ئوقۇشنى نىيەت قىلىپ، بىر تەكبىر بىلەن نامازغا شۇرۇ قىلىپ ئىمامغا ئىقتىدا قىلىدۇ، سانا ئوقۇيدۇ، يەنى: سبحانك اللهم وبحمدك وتبارك اسمك وتعالع جدك ولا إله غيرك (سۈبھانە كەللاھۇممە ۋەبىھەمدىكە ۋە تەبارەكەسمۇكە ۋە تەئەلا جەددۇكە ۋەلا ئىلاھە غەيرۇكە) دەيدۇ. ئاندىن كېيىن ئىككى قولىنى ئۇچ قېتىم قۇلاق باراۋىرىدە كۆتۈرۈپ، ھەر قېتىمدا "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ قوشۇمچە تەكبىر ئوقۇيدۇ. ئاندىن ئوڭ قولىنى سول قولىنىڭ ئۈستىگە قىلىپ، كىندىك ئاستىغا قويۇپ، ئىمام قىرائەت قىلغان سۈرە-ئايەتلەرنى تىڭشايدۇ. ئىمام بىلەن رۇكۇ قىلىدۇ، سەجدىگە باش قويىدۇ. ئىككىنچى رەكئەتتە قىرائەتتىن كېيىن رۇكۇدىن ئىلگىرى ئىمامنىڭ يېتەكچىلىكىدە ئىككى قولىنى يەنە ئۇچ قېتىم قۇلاق باراۋىرىدە كۆتۈرۈپ ھەر قېتىمدا "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ تەكبىر ئوقۇيدۇ، تۆتىنچى تەكبىر بىلەن رۇكۇ قىلىدۇ، سەجدىگە باش قويىدۇ. ئاندىن تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇپ "ئەتتەھىياتۇ" نى ئوقۇيدۇ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت ئېيتىدۇ(يەنى "ئاللاھۇممە سەللى ئەلا" بىلەن "ئاللاھۇممە باربك ئەلا"نى ئوقۇيدۇ). ئۆزىگە، ئاتا-ئانىسىغا ۋە بارلىق مۇئمىنلەرگە دۇئا قىلىپ ئاندىن سالام بېرىدۇ. نامازدىن كېيىن ئىمامنىڭ خۇتبىسىنى ئاڭلاپ، ئۇنىڭدىن كېيىن دۇئا-تىلاۋەت قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ھېيت نامىزى ئاخىرلىشىدۇ.

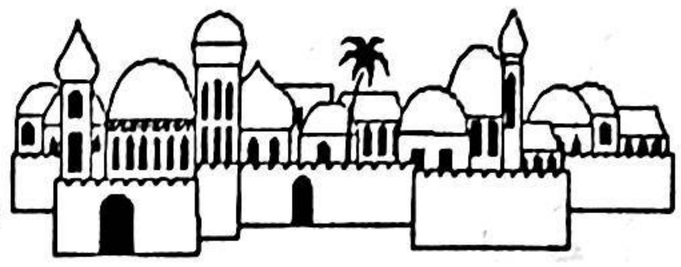

نەفلە نامازنىڭ پەزىلتى ۋە ئۇنىڭ خاسىيەتلىرى

ئىسمائىل ياقۇپ

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

نفل(نەفلە) دېگەن بۇ سۆز "ئارتۇق، زىيادە" دېگەن مەنىلەرنى بىلدۈرىدۇ. نەفلە ئىبادەت ئاللاھ تائالا بىز مۇسۇلمانلارغا پەرز قىلىپ بېكىتكەن ئەمەللەرنىڭ سىرتىدا بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھقا بولغان ئىتائەتمەنلىكىنى ئاشۇرۇش مەقسىتىدە قوشۇمچە نەفلە ئىبادەتلەر بىلەنمۇ مەشغۇل بولغان ھەم بۇنى ساھابىلەرگە ئۆگەتكەن.

تەلھە ئىبنى ئۇبەيدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "نەجدە قەبىلىسىدىن بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ، ئىسلام دىنىدىن سورىغان چاغدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'بىر كېچە-كۈندۈزدە بەش ۋاق نامازنى ئادا قىل' دېگەنىدى، ئۇ ئادەم: 'ماڭا ئۇنىڭدىن باشقا نامаз بارمۇ؟' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ياق، لېكىن نەفلە نامаз بار' دەپ 'رامىزان ئېيىنىڭ روزىسىنى تۇتقىن' دېگەنىدى، ئۇ ئادەم: 'ماڭا ئۇنىڭدىن باشقا روزا بارمۇ؟' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ياق، لېكىن نەفلە روزا بار' دەپ 'يەنە زاكاتنى بەرگىن' دېگەنىدى، ئۇ ئادەم: 'ماڭا ئۇنىڭدىن باشقا زاكات بارمۇ؟ دېدى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ياق، لېكىن نەفلە زاكات بار' دېدى. ئۇ ئادەم: 'ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، بۇنىڭدىن ھېچنەرسىنى ئاشۇرۇۋەتمەيمەن ۋە كېمەيتىپمۇ قويمايمەن' دەپ ئارقىغا بۇرۇلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئەگەر بۇ ئادەم راستچىل بولسا نىجات تاپتى' دېدى" («لۇئلۇلمەرجان»، 2-بەت). بۇ ھەدىستىن شۇنى چۈشىنىشكە بولىدۇكى، ئىبادەت دېگەن بىكار بولغاندا كۆپ قىلىۋېتىپ، بىرەر ئىشقا مەشغۇل بولغاندا كېمەيتىپ قويىدىغان نەرسە بولماستىن، پەقەت ئۆلچەم بويىچە قىلىش دېمەكتۇر. ئېھتىياتچانلىق چېكىدىن ئېشىپ كەتسە قورقۇنچاقلىققا ئايلانغىنىدەك، ئىبادەتمۇ چېكىدىن ئېشىپ كەتسە بىدئەتكە ئايلىنىدۇ.

ھازىر جەمئىيىتىمىزدە بىر قىسىم كىشىلىرىمىز تەركىدۇنيالىشىپ، نەفلە ئىبادەتلەرنى چېكىدىن ئاشۇرۇپ، "بىر كۈندە مانچە يۈز رەكەت نامаз ئوقۇيمەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا مانچە مىڭ قېتىم دۇرۇت ئېيتىمەن" دېگەندەك ئىشلارنى قىلىپ، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى كۆرسەتكەن ئاسان

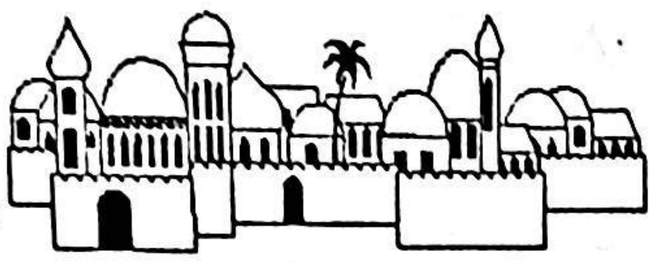

ئىبادەتلەرنى قىينىلاشتۇرۇپ قويۇۋاتىدۇ. نەتىجىدە بىر قىسىم كىشىلەر ئىقتىسادىنى جانلاندۇرۇپ تەرەققىياتقا يۈزلىنىش، پەرزەنت تەربىيىلەش، ئىلىم ئىگىلەش جەھەتتە ئارقىدا قېلىۋاتىدۇ. بىز مۇسۇلمانلار پەرز ئەمەللەردە بولسۇن ياكى نەفلە ئەمەللەردە بولسۇن، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىنىڭ تەلىپىگە قارىتا(زىيادە ـ كەم قىلماستىن) ئىبادەت قىلىشىمىز لازىم. نەفلە ئىبادەت ئەگەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىورۇقلىرى بويىچە قىلىنسا، بۇنىڭ دەرىجىسى ئىنتايىن يۇقىرى بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئىبادەتلەر بەندىنى ئاللاھ تائالاغا يېقىنلاشتۇرۇشقا ۋاستە بولىدۇ، ئۇنىڭ كەم قالغان پەرز ئەمەللىرىمىزنى تولۇقلاشقا كۆپ پايدىسى بار. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "قىيامەت كۈنى كىشىلەردىن ھېساب ئېلىنىدىغان نەرسىنىڭ ئەڭ ئەۋۋلى ئۇلارنىڭ ئەمەللىرىدىن نامىز بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۆزى بىلگەن تەقدىردىمۇ، مالائىكىلەرگە: 'بەندەم نامازنى تولۇق ئادا قىلدىمۇ؟ ياكى كەم ئادا قىلدىمۇ؟ قاراڭلار' دەيدۇ. ئەگەر نامىز تولۇق بولسا ساۋابى تولۇق يېزىلىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭدىن بىرەر نەرسە كەم قالسا، ئاللاھ:' بەندەمنىڭ نەفلە ئەمەللىرى بارمۇ؟ قاراڭلار' دەيدۇ. نەفلە ئەمەللىرى بولسا، ئاللاھ: 'پەرز ئەمەللىرىگە نەفلە ئىبادەتلىرىنى تولۇقلاپ بېرىڭلار' دەيدۇ. باشقا ئەمەللىرىمۇ شۇنىڭ ئوخشىشىدا نەفلە ئەمەلى بىلەن تولۇقلىنىپ ھېساب ئېلىندۇ" («منهاجۇلمۇسلىم»، 244 ـ بەت). يۇقىرىدىكى ھەدىستىن نەفلە نامازنىڭ ئىنتايىن ئەھمىيەتلىك ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالالايمىز. تۆۋەندە بۇ نامازلارنىڭ پەزىلەتلىك ۋە خاسىيەتلىكرەكى بولغان تەسبىھ نامىزى ۋە ھاجەت نامىزىنى بىر قىسىم مۇسۇلمانلارنىڭ چۈشىنىش ئېھتىياجىغا سۇنىمىز.

تەسبىھ نامىزى

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئابدۇلمۇتەللىپنىڭ ئوغلى ئابباس ئۇچۇن مۇنداق دېگەن: "ئى تاغام ئابباس، ھەر قاچان ئىجرا قىلساڭ سېنىڭ ئاۋۋالقى ۋە ئاخىرقى، كونا ۋە يېڭى، سەۋەن ۋە قەستەن، كىچىك ۋە چوڭ، مەخپىي ۋە ئاشكارا ئون خىل گۇناھىڭنى ئاللاھ مەغپىرەت قىلىدىغان بىر ئىشقا باشلاپ قويايمۇ؟ تۆت رەكئەت نامىز ئوقۇغايسەن، ھەر رەكئەتتە سۈرە«فاتىھە» ۋە يەنە بىر سۈرە ئوقۇپ ئاۋۋالقى رەكئەتتە قىرائەتتىن بىكار بولغان چاغدا سەن ئۆرە تۇرغان ھالەتتە 'سۇبھانەللاھى، ۋەلھەمدۇلىللاھى، ۋەلا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر(ئاللاھنى پاك دەپ ھېسابلايمەن، ئاللاھنى مەدھىيىلەيمەن، ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، ئاللاھ ھەممىدىن ئۇلۇغ)' نى 15 قېتىم، ئاندىن

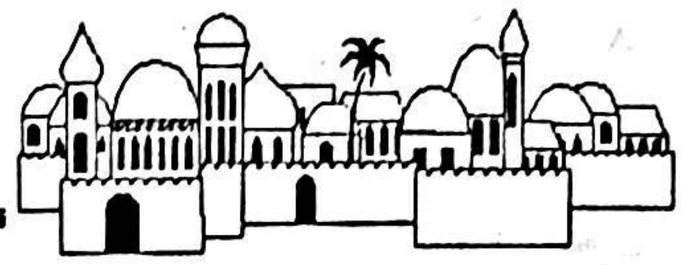

رۇكۇ قىلغان ھالەتتە ئون قېتىم، رۇكۇدىن بېشىڭنى كۆتۈرگەن ھالەتتە ئون قېتىم، سەجدە قىلغان ھالەتتە ئون قېتىم، سەجدىدىن بېشىڭنى كۆتۈرۈپ (ئىككى سەجدە ئارىلىقىدا) ئون قېتىم، يەنە سەجدە قىلغان ھالەتتە ئون قېتىم، سەجدىدىن بېشىڭنى كۆتۈرۈپ (ئىككىنچى رەكئەتكە قوپۇشتىن ئىلگىرى ئولتۇرغان ھالەتتە) ئون قېتىم دەپ، ھەر رەكئەتتە 75 قېتىمدىن تۆت رەكئەتتە 300 قېتىم دېگىن، ئەگەر قادىر بولالمساڭ، ئۇ نامازنى ھەر كۈنى بىر قېتىم ئوقۇغىن، مۇنداق قىلىشقا قادىر بولالمساڭ ھەر جۈمە كۈنى بىر قېتىم ئوقۇغىن، بۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمساڭ ھەر ئايدا بىر قېتىم ئوقۇغىن، بۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمساڭ ھەر يىلدا بىر قېتىم ئوقۇغىن، بۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمساڭ، ئۆمرۈڭدە بولسىمۇ بىر قېتىم ئوقۇغىن"(ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنڭ بىر رىۋايىتىدە،"ئەگەر سېنىڭ گۇناھىڭ زېمىندىكى كىشىلەرنىڭ سانىچە بولسىمۇ، ئۇ نامازنى مەغپىرەت قىلىندۇ" دېيىلگەن، دەيدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە بىر ھەدىسىدە: "ئەگەر سېنىڭ گۇناھىڭ بايقاۋاندىكى قۇمنىڭ سانىچە بولسىمۇ، ئۇ نامازنى بىلەن ئاللاھ مەغپىرەت قىلىدۇ" دېگەن) («ئەتتاجۇلجامىئۇل ئۇسۇل»، 1 ـ قىسىم، 334 ـ بەت).

208

ھاجەت نامىزى ۋە ئۇنىڭ دۇئاسى

ئابدۇللا ئىبنى ئەبى ئەۋفا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ئاللاھ ياكى بىرەر ئادەمگە ھاجىتى بار كىشى، ئەستايىدىل تاھارەت ئېلىپ، ئىككى رەكەت نامىز ئوقۇپ، ئاندىن ئاللاھ تائالاغا ھەمدۇسانا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت ئېيتىپ، ئاندىن بۇ دۇئانى ئوقۇسۇن":

لاَ الهَ إلاَّاللهُ اْلحَلِيْمُ الْكَرِيمُ، سُبْحَانَ اللهِ ربِّ العَرْشِ العَظِيْمِ، اَلْحَمْدُ للّه رَبِّ الْعَالَمِيْنَ، اَسْأَلُكَ مُوجِبَات رَحْمَتِكَ، وَ عَزَائِمَ مَغْفِرَتِكَ، وَ الْغَنِيْمَةَ مِنْ كُلِّ برٍّ، وَالسَّلاَمَةَ مِنْ كُلِّ إِثْمٍ لاَتَدَعْ لِيْ ذَنْبًا اَلاَّ غَفَرْتَهُ، وَلاَهَمًّا اَلاَّ فَرَّجْتَهُ، وَلاَ حَاجَةً هِيَ لَكَ رِضًا الاَّ قَضَيْتَهَا يَا اَرْحَمَ الرَّاحِمِيْنَ (لا ئىلاھە ئىللەللاھۇلھەلىمۇلكەريم، سۇبھانەللاھى رەببىل ئەرشىلئەزىم، ئەلھەمدۇ لىللاھى رەببىل ئالەمىن، ئەسئەلۇكە مۇجىباتى رەھمەتىكە، ۋەئەزائىمە مەغفىرەتىكە، ۋەلغەنىمەتە مىن كۇللى بىررىن، ۋەسسەلامەتە مىن كۇللى ئىسمىن، لا تەدەئلى زەنبەن ئىللا غەفەرتەھۇ، ۋەلا ھەممەن ئىللا فەررەجتەھۇ، ۋەلا ھاجەتەن ھىيە لەكە رىزەن ئىللا قەزەيتەھا يا ئەرھەمەررااھىمىن).

تەرجىمىسى: ئاللاھتىن باشقا ھېچ ھەلىم (گۇناھكارلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدىغان) ۋە سېخى زات يوق، ئۇلۇغ ئەرشنىڭ

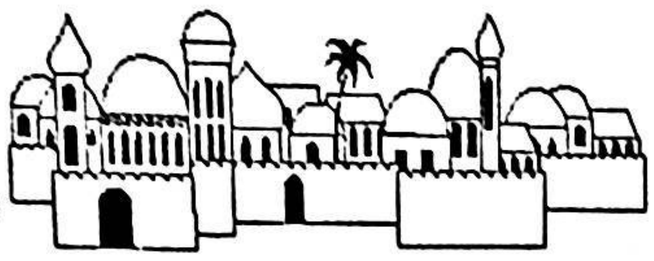

پەرۋەردىكارى بولغان ئاللاھنى پاك ددپ بىلمەن، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىكارى ئاللاھنى مەدھىيلەيمەن، سېنىڭ ردھمىتىڭنىڭ ماڭا مۇۋاپىق بولۇشىنى، سېنىڭ مەغپىرىتىڭنىڭ تېگىشلىك بولۇشىنى، ھەر بىر ياخشىلىقتىن پايدا ئېلىشىمنى، ھەر بىر گۇناھتىن ساقلىنىشىمنى تىلەيمەن؛ ئى، بەك ردھىم قىلغۇچى ئاللاھ! سەن مەغپىردت قىلساڭ، مەندە ھېچ گۇناھ قالمايدۇ، سەن غەمدىن خالاس قىلساڭ، مەندە ھېچ غەم-قايغۇ قالمايدۇ، سەن ھاجىتىمنى ئادا قىلساڭ، مەندە ھېچ ھاجەت قالمايدۇ)(«ئەتتاجۇلجامىئۇل ئۇسۇل»، 1-قىسىم، 336-بەت).

ئەبىد دەردا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايىتىدە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىمكى تاھارەتنى مۇكەممەل ئېلىپ، ئاندىن ئىككى ردكەت نامار ئوقۇپ تاماملىسا، ئۇنىڭ سورىغان نەرسىسىنى ئاللاھ شۇ زامات بېرىدۇ ياكى كېچىكتۈرۈپ بېرىدۇ" دېگەن(«فىقھۇسۇننەت»، 1-قىسىم، 180-بەت)؛ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يەنە بىر ھەدىسىدە: "كىمكى ئۇنىڭ ئاللاھقا ھاجىتى بولىدىكەن، ئۇ ئادەم ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا شۇ ھاجىتىنى ئېيتىپ دۇئا قىلسۇن" دېيىلگەن(«قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىسلەردىن تاللانما»، 355-بەت).

يۇقىرىقى ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنىدىن بىلىمسىزلىك دەۋرىدە قىلىنغان ھەر قانداق گۇناھلارنىڭ مەغپىرەت بولىدىغانلىقىنى، ھەم بىرەر ئىشقا موھتاج بولغان ئادەم(ھېچ قانداق كىشىنى ئاللاھقا ۋاستە قىلماستىن) پەقەت ئىبادەت ئارقىلىق ئاللاھتىن سورىسا ئۇنىڭ ھاجىتى ئادا قىلىنىدىغانلىقىنى كۆرگىلى بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا جىمى مۆمىن مۇسۇلمانلارنىڭ بارلىق گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىپ، پۈتكۈل ھاجەتلىرىمىزنى ئادا قىلىپ، ھەممىمزگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت-سائادەت ئاتا قىلغاي___ ئامىن!

هەج تاۆاپ

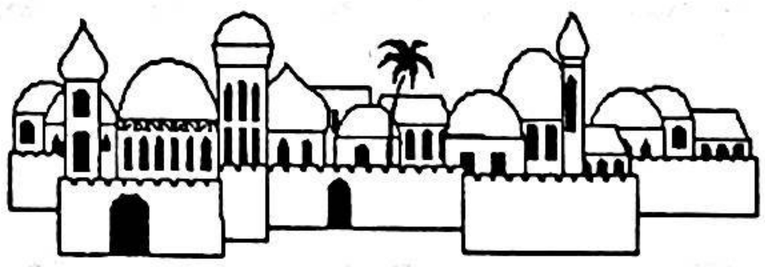

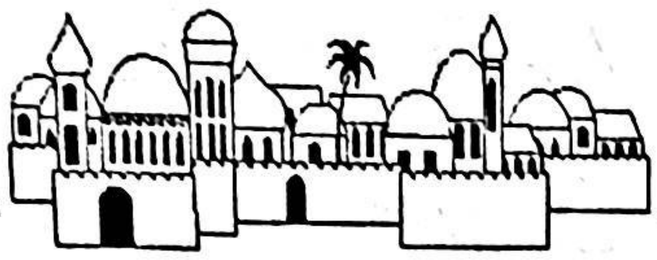

هەج پائالییتنی قانداق ئادا قىلىش كېرەك؟

مۇھتەرەم هاجی

بسمللاهىر رەهمانىر رەهىم

هەج قىلىش ـــ ئىقتىسادىي مالنی ئاللاهنىڭ يولىدا سەرپ قىلىش بىلەن بىرگە، بىر قاتار پائالىيەت تەرتىپلىرىنى بەلگىلەنگەن ۋاقىت، ئورۇن تەلەپلىرى بويىچە ئۆز ئەمەلىيتى بىلەن ئورۇنداشنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا هەج قىلماقچى بولغان كىشى ئالدى بىلەن ئۆزى ئادا قىلماقچى بولغان هەجنىڭ قايسى تۈردىكى هەج ئىكەنلىكىنى، ئۇنى ئادا قىلىش تەرتىپلىرىنى، ئۇنىڭ مۇناسىۋەتلىك ئەهكاملىرىنى تولۇق بىلۈۋىلىشى كېرەك.

هەجنىڭ تۈرلىرى

ئىسلام دىنىدا مۇسۇلمانلارنىڭ بەيتۇللاهنى تاۋاپ قىلىش ئىبادىتى خاراكتېر جەهەتتىن ئۈمرە ۋە هەج دېگەن ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ. بۇ ئىككى ئاتالغۇ لۇغەت جەهەتتىن "ئۇلۇغ جايغا ئىنتىلىپ شۇ جاينى زىيارەت قىلىشنى نىشانلاش" دېگەن مەنىنى بىلدۈرىدۇ. شۇڭا هەر ئىككىلا پائالىيەتتە مۇسۇلمانلار ئۇلۇغ ئاللاهنىڭ ئۆيى بەيتۇللاهنى مەلۇم پائالىيەت تەرتىپلىرى بىلەن زىيارەت قىلىشنى مەقسەت قىلىدۇ. لېكىن هەج پائالىيىتى پەقەت بەلگىلىك ۋاقىتلار ئىچىدە بەزى ئورۇن ـ تەرتىپلەر مۇئەييەنلەشكەن هالدا ئورۇنلاش تەلەپ قىلىنغان پەرز ئىبادەت بولۇش سۈپىتى بىلەن، بىر يىلنىڭ هەممە ۋاقتىدا ئېلىپ بېرىلىشى رۇخسەت قىلىنغان سۈننەت هۆكمىدىكى ئۈمرە پائالىيىتىدىن ئالاهىدە پەرقلىنىپ تۇرىدۇ. هەج پەرزى هەج قىلماقچى بولغان مۇسۇلمانلارنىڭ ئېهرامغا كىرگىچە قىلغان نىيىتى، هەج پائالىيىتىنىڭ ئېلىپ بېرىلىش تەرتىپى هەم ئۇسۇلى بويىچە ئېلىپ بېرىلىدۇ، ئۈمرە پائالىيىتى بولسا بەزىدە هەج پائالىيىتىگە قوشۇلۇپ بىرگە يانداشتۇرۇلۇپ ئورۇندىلىدۇ، بەزىدە ئايرىم ئورۇندىلىدۇ، بەزىدە ئۈمرە پائالىيىتى چۈشۈپ قالىدۇ. شۇڭا بۇ ئالاهىدىلىكلەرگە ئاساسەن هەج قىلىش پائالىيىتى تۆۋەندىكى ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

1) حج الافراد (هەججۇلئىفراد): بۇ "يەككە هەج" دېگەن مەنىدە بولۇپ، هەج ۋاقتى قىستاپ قالغان ۋاقىتدا، ئالدى بىلەن ئۈمرە هەج قىلىپ ئاندىن هەج قىلىشقا ئىمكانىيەت قالمىغان بولسا بۇ تۈردىكى هەج قىلىنىدۇ. بۇنىڭدا سەئۈدى ئەرەبىستانىنىڭ سىرتىدىن كەلگەن هەج قىلغۇچىلار مىقاتتىن ئېهرام باغلاپ ئىفراد(يەككە) هەجى نىيىتى بىلەن مەككىگە كىرىپ بەيتۇللاهتا تاۋاپى قۇدۇم

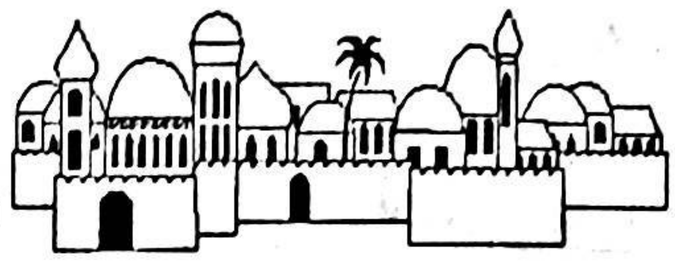

قىلىپ(ئاللاھنىڭ ئۆيىگە سالام بېرىش تاۋاپى، بۇ سۈننەت)، سافا ـ مەرۋىدە سەئىيە قىلىپ(بۇ سەئىيەنى ھەجدىن بۇرۇن قىلمۇسۇلما ھەجدىن كېيىن قىلمىسىمۇ بولىدۇ، ئەگەر ھەجدىن بۇرۇن قىلمىغان بولسا ھەجنىڭ تاۋاپى زىيارىتىنى قىلغاندىن كېيىن قىلىدۇ) بولۇپ، چاچنى ئالدۇرماي شۇ ئېھرام بىلەن زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى مىناغا چىقىدۇ، شۇنىڭ بىلەن قالغان پائالىيەتلەرنى ئورۇندايدۇ. بۇ خىل ھەج تۈرىدە قۇربانلىق كەلمەيدۇ. بۇ خىل ھەجنى يەرلىك كىشىلەر قىلغاندا ياكى شۇ يەردە بىر مەزگىل تۇرۇپ قالغان كىشىلەر قىلماقچى بولغاندا، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ تۇرغان ئۆيىدىن ئېھرام باغلاپ بۇاستە مىناغا چىقسىمۇ بولىدۇ، ئەمما ئۇلار تاۋاپى زىيارەتتىن كېيىن سەئىيە قىلىدۇ.

2)حج التمتع (ھەججۇتتەمەتتۇئ): بۇ "بەھرىمەن ھەجى" دېگەن مەنىدە. بۇ خىل ھەج تۈرىدە مىقاتتىن ئۆمرە بىلەن ھەجگە تەڭ نىيەت قىلىپ، ئۆمرە ھەجنى تاماملىغاندىن كېيىن ئېھرامدىن چىقىپ، زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى قايتا ئېھرام باغلىغىچە بولغان بوش ۋاقىتلىقتا، ھەجنىڭ سىرتىدىكى كىشىلەرگە ئوخشاش ئېھرام ئىچىدە چەكلەنگەن نۇرغۇنلىغان ئىشلاردىن بەھرىمەن بولىدۇ. بۇ ھەجنى قىلغۇچى زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى ئۆزى تۇرغان ئۆيىدىن ئېھرام باغلاپ مىناغا چىقىپ قالغان پائالىيەتلەرنى داۋاملاشتۇرىدۇ. بۇ خىل ھەج قىلىش تۈرىدە بەھرىمەن بولغان ئىشلارنىڭ شۈكرانىسىغا ھېيت كۈنى قۇربانلىق قىلىدۇ.

3) حج القران (ھەججۇلقىران): بۇ "قوشما ھەج"دېگەن مەنىدە. بۇ خىل ھەجنى ئورۇنلىنىش ئەھۋالىغا قاراپ "ئۇلانما ھەج" دېيىشكىمۇ بولىدۇ. بۇنىڭدىمۇ مىقاتتىن ئېھرام باغلاپ، ئۆمرە بىلەن ھەجنى بىر ـ بىرىگە ئۇلاپ ئادا قىلىشنى نىيەت قىلىپ، مەككىگە كىرگەندىن كېيىن ئالدى بىلەن ئۆمرە پائالىيەتلىرىنى تاماملايدۇ. ئەمما چاچ، ساقاللارنى ئالمايدۇ ھەم ئېھرامدىن چىقمايدۇ. زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى شۇ ئېھرام بىلەن مىناغا چىقىپ قالغان پائالىيەتلەرنى تاماملايدۇ، بۇ ھەجدە ھەم قۇربانلىق قىلىنىدۇ.

يۇقىرىقى ئۈچ تۈرنىڭ ئىچىدە قوشما ھەج ئەڭ ئەۋزەل ھەم ساۋابى كۆپ، رەسۇلۇللاھ بۇ خىل تۈردىكى ھەجنى قىلغان. ئەمما بەھرىمەن ھەجى قوشما ھەجگە قارىغاندا بىر دەرىجە تۆۋەن بولسىمۇ يەككە ھەجدىن ئەۋزەل، ساۋابى ھەم ئۇنىڭدىن كۆپ. بۇ خىل تۈردىكى ھەج سەئۇدى ئەرەبىستانى دۆلىتىنىڭ سىرتىدىن كېلىدىغان مۇسۇلمانلارغا نىسبەتەن ئادا قىلىش قۇلايلىق . شۇڭا جۇڭگودىن بارغان ھەج قىلغۇچىلار بۇ خىل تۈردىكى ھەجگە نىيەت قىلىپ ئېھرام باغلايدۇ.

ھەجنىڭ پەرز، ۋاجىپ، سۈننەتلىرى

ھەج قىلماقچى بولغان كىشىنىڭ ھەجنىڭ ئەھكاملىرىنى، تەرتىپلىرىنى

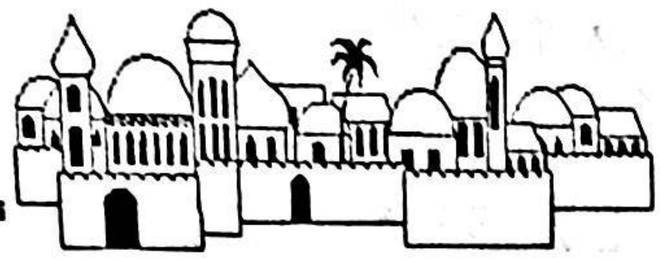

تولۇق بىلىۋېلىشى، نېمىنىڭ پەرز، نېمىنىڭ ۋاجىپ، نېمىنىڭ سۈننەت ئىكەنلىكىنى ئايرىۋېلىشى ئىنتايىن مۇھىم. شۇنداق قىلغاندا بىر ئۆمۈر ئىشلەپ پۇل يىغىپ، ئۇزۇن سەپەرنى بېسىپ، نۇرغۇنلىغان ئازارزۇ ـ ئىستەكلەر ئىچىدە ئادا قىلغان پائالىيەتلىرى بىكارغا كېتىپ قالمايدۇ. چۈنكى ھەجنىڭ بىر پەرزى چۈشۈپ قالسا، ھەج بۇزۇلىدۇ، بىر ۋاجىبى چۈشۈپ قالسا بىر مالنى قۇربانلىق قىلىشى ۋاجىپ بولىدۇ. شۇڭا مۇكەممەل ھەج قىلمەن دېگەن كىشى ئالدى بىلەن تۆۋەندىكى ئەھكاملارنى چوقۇم بىلىۋېلىشى كېرەك:

ھەجنىڭ پەرزلىرى:

1) ئېھرامغا كىرىش؛ 2) زۇلھەججىنىڭ 9 ـ كۈنى ئەرەفات مەيدانىدا تۇرۇش؛ 3) زۇلھەججىنىڭ 10 ـ ،11 ـ ، 12 ـ كۈنلىرى ئىچىدە تاۋاپ زىيارەت قىلىش.

ھەجنىڭ ۋاجىپلىرى:

1) مىقاتتا ئېھرام باغلاش؛ 2) سافا ـ مەرۋىدە سەئىيە قىلىش؛ 3) چاچ قىرقتىپ ياكى چۈشۈرۈپ ئېھرامدىن چىقىش؛ 4) مۇزدەلىفىدە تۇرۇش؛ 5) شەيتانغا تاش ئېتىش؛ 6) خوشلىشىش تاۋاپى قىلىش؛ 7) ھەيت كۈنى تاش ئېتىش، زەبىھ قىلىش، چاچ ئالدۇرۇشنى ئۆز تەرتىپى بىلەن ئورۇنلاش؛ 8) تاۋاپتا تاھارەت بىلەن بولۇش؛ 9) تاۋاپتا ئەۋرىتى يېپىق تۇرۇش؛ 10) تاۋاپنى يورغىلاپ قىلىش؛ 11) تاۋاپتىن كېيىن ئىككى رەكئەت نامаз ئوقۇش؛ 12) سەئىينى سافا تېغىدىن باشلاش؛ 13) شەيتانغا ئاتىدىغان تاشنى شۇ كۈنى ئېتىش؛ 14) ئەرەفاتتا تۇرىدىغان ۋاقتىنى كۈن ئولتۇرغىچە داۋاملاشتۇرۇش؛ 15) تاۋاپ زىيارەتنى ھېيتنىڭ 3 ـ كۈنى كۈن ئولتۇرۇپ بولغىچە قىلىپ بولۇش؛ 16) چاچ ئالدۇرۇش ياكى قىسقارتىش ھەرەم دائىرىسى ئىچىدە بولۇش؛ 17) شام نامىزى بىلەن خۇپتەن نامىزىنى كېچىكتۈرۈپ مۇزدەلىفىدە خۇپتەنىنىڭ ۋاقتىدا ئوقۇش؛ 18) مۇزدەلىفىدە تۇرۇش ۋاقتىنى تاڭ يورىغىچە سۈرۈش.

ھەجنىڭ سۈننەتلىرى:

1) ئېھرامغا كىرىشتىن ئاۋۋال غۇسلى قىلىش؛ 2) تاۋاپتىن كېيىن سافا ـ مەرۋىدە سەئىيە قىلىشنى كېچىكتۈرمەسلىك؛ 3) ئېھرامغا كىرىشتىن ئاۋۋال ئىككى رەكئەت نامаз ئوقۇش؛ 4) ئەر كىشىلەر ئاۋازلىق ھالدا تەلبىيە ئوقۇش؛ 5) تاۋاپ قىلغاندا ئوڭ مۇرىسىنى ئوچۇق قويۇش؛ 6) سافا ـ مەرۋىدە سەئىيى قىلغاندا ئىككى يېشىل چىراغ ئارىسىدا يۈگۈرۈش؛ 7) شەيتانغا تاش ئاتىدىغان كۈنلەردە مىنادا قونۇش.

ھەجنىڭ پەرزلىرىنى ھەنەفىلەر بىردەك ئۇچ دەپ قارىغان بولسىمۇ، ئەمما ھەجنىڭ ۋاجىپلىرى، سۈننەتلىرى مەسلىسىدە بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىغان سانلار بايان قىلىنغان. يۇقىرىدا ھەجنىڭ ۋاجىپ، سۈننەتلىرى بىر قەدەر ئورتاقلىققا

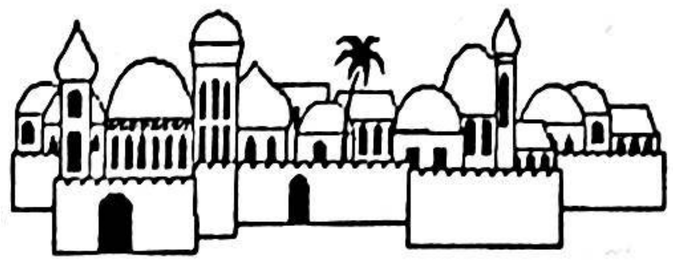

ئىگە بولغان قاراشلار ئاساس قىلىنىپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

ھەج پائالىيىتىنى ئورۇندىتىش تەرتىپلىرى

ھەج ئادا قىلماقچى بولغان كىشى يەككە ھەج قىلىش، بەھرىمەن ھەجى قىلىش ياكى قوشما ھەج قىلىش دېگەن ھەج تۈرلىرىدىن ئۆزىنىڭ ۋاقتى، شارائىتىغا مۇۋاپىق كەلگىنىنى تاللاپ شۇ ھەج تۈرىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن نىيەت قىلىپ ئېھرام باغلايدۇ. سەئۇدى ئەرەبىستانى دۆلىتىنىڭ سىرتىدىن كېلىدىغان كۆپىنچە ھەج قىلغۇچىلار بەھرىمەن ھەجنى قىلىشنى ئۆزلىرىگە مۇۋاپىق، ئورۇنداشقا قۇلايلىق ھەم ئاسان دەپ شۇ خىل ھەج تۈرىنى تاللايدۇ. جۇڭگودىن بارىدىغان ھەج قىلغۇچىلار بۇ خىل تۈردىكى ھەج پائالىيىتىنى تەشكىللىك ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭا بۇ خىل تۈردىكى ھەج پائالىيىتىنى ئېلىپ بېرىشتا تۆۋەندىكى تەرتىپلەرگە رىئايە قىلىش كېرەك:

ئېھرام باغلاش

ھەج قىلماقچى بولغان كىشى مەيلى قۇرۇقلۇق بىلەن سەپەر قىلغان بولسۇن، مەيلى دېڭىز يولى بىلەن سەپەر قىلغان بولسۇن، مەيلى ھاۋا يولى بىلەن سەپەر قىلغان بولسۇن، مەككە ئەتراپىدىكى ئېھرام باغلاش ئۈچۈن چېگرا قىلىپ بەلگىلەنگەن ئورۇنلارغا ياكى شۇ ئورۇنلار بىلەن پاراللېللاشقان رايونلارغا كەلگەندە ياكى شۇ رايونلارغا يېتىپ كېلىشتىن ئاۋۋال ئېھرام باغلىشى كېرەك. ئەگەر شۇ چېگرالاردىن ئېھرام باغلىماي ئۆتۈپ كەتسە قايتىپ بېرىپ شۇ بېكەتلىگەن رايونلاردىن باشلاپ ئېھرام باغلاپ كىرىشى كېرەك. ئۇنداق قىلالمىسا ئۇ كىشىنىڭ بىر مالنى قۇربانلىق قىلىپ كەمبەغەللەرگە تارقىتىپ بېرىشى ۋاجىپ بولۇپ قالىدۇ. ئېھرام باغلاش ئۈچۈن بېكەتلىگەن ئورۇنلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسى ئارقىلىق ئوچۇق كۆرسىتىلگەن: مەدىنە تەرەپتىن يولغا چىققان ھەج قىلغۇچىلار مەدىنە شەھرىدىن 18 كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئەبيارو ئەلى (زولھۇلەيفە) دېگەن جايدىن ئېھرام باغلايدۇ؛ قىزىل دېڭىز يولى بىلەن ياكى ئۇنىڭ ئۇستىدىكى ھاۋا يولى بىلەن مالايسىيا، جۇڭگو، ھىندىستان، ھىندۇنېزىيە قاتارلىق دۆلەتلەر تەرەپتىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلار يەلەملەم دېگەن جايغا ياكى ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئېھرام باغلايدۇ(بۇ جاي مەككە شەھرىدىن تەخمىنەن 120 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان)؛ نەجدە تەرەپتىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلار قەرنى مەنازىل دېگەن جايغا ياكى ئۇنىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئېھرام باغلايدۇ(بۇ جاي ھازىر "سەيل" دەپ ئاتىلىدۇ. بۇ جاي مەككىدىن 75 كىلومېتىر يىراقلىققا جايلاشقان)؛ ئىراق تەرەپتىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلار زاتۇ ئىرقى دېگەن جايغا ياكى شۇ جاينىڭ ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئېھرام باغلايدۇ؛ سۇرىيە، لىۋان، پەلەستىن ۋە ئىئوردانىيە قاتارلىق دۆلەتلەر تەرەپتىن كەلگەن ھەج قىلغۇچىلار جۇھفە دېگەن جايغا كەلگەندە ياكى شۇ جاينىڭ

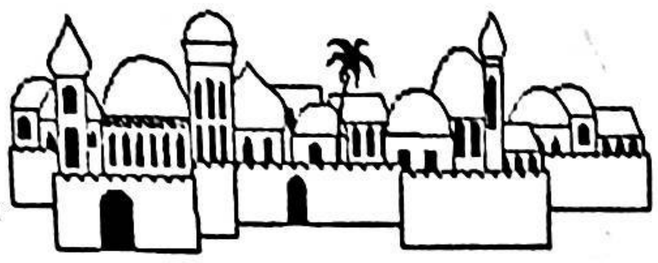

ئۇدۇلىغا كەلگەندە ئېھرام باغلايدۇ(ھازىر بۇ جاي ۋەيرانە بولۇپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن، ئۇنىڭ ئالدىغىراق جايغا ئورۇنلاشقان رابىغ دېگەن جايدىن ئېھرام باغلاۋاتىدۇ). بۇ رايونلاردىكى ئېھرام باغلاش بەلگىلەنگەن جايلار، رايونلار ئىسلام شەرىئىتىدە "مىقات" دەپ ئاتىلىدۇ. جۈملىدىن ھەج قىلغۇچىلار ھەج سەپىرىدە بۇ ئاستە ھالدا مەككىگە كىرىشنى پىلانلىسا، يول ئۈستىدە ئايروپىلاندا تۇرۇپلا ئېھرام باغلىسا بولىدۇ، ئەگەر ئېھرام باغلىمايلا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە ئايرودرومىغا چۈشۈپ قالسا مىقاتتىن ئۆتۈپ كەتكەن ھېسابلىنىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا ئۇدۇل مەدىنىگە بېرىپ، ئۇ يەردىكى زىيارەت پائالىيەتلىرىنى تاماملاپ، مەدىنىلىكلەر ئېھرام باغلايدىغان جاي زولھۇلەيفەدىن ئېھرام باغلاپ مەككىگە كىرىشىگە توغرا كېلىدۇ.

جۈملىدىن ھەج ئۆمىكىدىكىلەر يېقىنقى يىللاردىكى ھەج پائالىيەتلىرىدە ئالدى بىلەن مەدىنىدىكى زىيارەت پائالىيەتلىرىنى ئورۇنداشنى پىلانلىغانلىقى ئۈچۈن يول ئۈستىدە ئېھرام باغلىمايلا جىددە ئايرودرومىغا چۈشۈپ مەدىنىگە بېرىپ ئۇ يەردىكى زىيارەت پائالىيەتلىرى تاماملانغاندىن كېيىن مەككىگە بېرىش يولى ئۈستىدىكى ئېھرام باغلاش چېگرىسىدا ئېھرام باغلاپ مېڭىۋاتىدۇ، 2005 ـ يىلدىن باشلاپ بۇ ئاستە مەدىنە ئايرودرومىغا چۈشۈشنى باشلىدى. بۇنداق قىلىش جۈملىدىن ئۆمىكىنىڭ ھەج پائالىيەتلىرىنى ئەتراپلىق ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ھەم ھەج قىلغۇچىلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىغا مۇۋاپىق كېلىۋاتىدۇ.

ئېھرام باغلاش ئۈچۈن ئالدى بىلەن غۇسلى تاھارەت ئېلىش ياكى پاكىز بولسا كىچىك تاھارەت ئېلىش كېرەك. ئېھرام ئىچىگە كىرگەندىن كېيىن ئىككى رەكئەت نامازنى ئوقۇيدۇ ھەمدە قەلبىدە بەھرىمەن ھەجنى قىلىش ئىرادىسىگە كېلىپ نىيەت قىلىدۇ. ئەگەر ياخشىسى ئېغىزىدا: اللهم انى أريد الحج والعمره فيسرهما لي وتقبلهما مني (ئاللاھۇممە ئىننى ئۇرىيدۇلھەججە ۋەلئۇمرە فەيەسسىرھۇمالى ۋە تەقەببەلھۇما مىننى. مەنىسى: ئەي ئاللاھ! مەن ھەج بىلەن ئۆمرىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن نىيەت قىلدىم، شۇڭا سەن ئۇ ئىككىسىنى ماڭا ئاسانلاشتۇرۇپ بەرگىن ھەمدە مېنىڭدىن قوبۇل قىلغىن) دەپ ئىپادىلىشى كېرەك.

ئېھرامغا كىرىش

ئېھرامغا كىرىشتە تۆۋەندىكى شەرتلەرگە رىئايە قىلىش كېرەك: 1) ئېھرامغا كىرىشتە پەقەت ئەر كىشىلەرلا ئېھراملىق ئىچىگە كىرىدۇ، ئاياللار تاھارەت ئېلىپ، ئۆزىنىڭ پاكىز، رەڭدار بولمىغان كۆڭلەك ـ كىيىملىرى بىلەن ئىككى رەكئەت نامازنى ئوقۇپ، ئارقىدىن ئۆزى ئادا قىلماقچى بولغان ھەج تۈرىگە نىيەت قىلسىلا بولىدۇ، ئەرلەرنىڭ ئېھراملىقى قول ياكى ماشىنا بىلەن تىكىلمىگەن توقۇلما رەخت بولۇشى، ئەر كىشىنىڭ پۈتۈن بەدىنىنىڭ ئومۇمىي ئورۇلىشىغا يەتكۈدەك بولۇشى كېرەك.

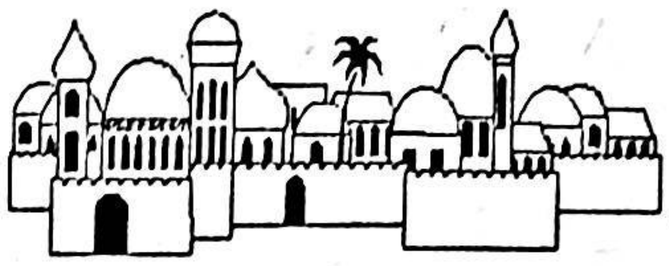

شۇڭا ئادەتتە ئەر كىشىلەرنىڭ ئېھرامىلىقىغا ئۆلچەم قىلىپ ئۇستى ئېھرامىلىقنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2.30 مېتىر، كەڭلىكى 1.25 مېتىر ئەتراپىدا بولۇشى، ئاستى ئېھرامىلىقنىڭ ئۇزۇنلۇقى 2 مېتىر، كەڭلىكى 1.20 مېتىر بولۇشى مۇۋاپىق دەپ قارىلىدۇ؛ 2) ئېھرام باغلىغاندا باشقا دوپپا كىيىشكە بولمايدۇ؛ 3) ئېھرامىلىقنىڭ ئىچىگە مايكا، قىسقا ئىشتان، كۆڭلەك دېگەندەك نەرسىلەرنى كىيىشكە بولمايدۇ؛ 4) تىكىلگەن ئاياغ كىيىشكە بولمايدۇ، ساپما ئاياغ كىيۈالسا بولىدۇ، ساپما ئاياغ بولمىغاندا ئوشۇق ئاستىدا تۇرىدىغان تىكىلىك ئاياغنى كىيىسىمۇ بولىدۇ. ئەمما ئاياللار ئۆزلىرىنىڭ نورمال تىكىلىك كىيىملىرى بىلەن ئېھرامغا كىرسە بولىدۇ.

ئېھرامغا كىرگەن مەزگىلدە ھەج قىلغۇچىلار تۆۋەندىكى ئىشلارغا دىققەت قىلىشى كېرەك: 1) غەيۋەت-شىكايەت قىلماسلىقى كېرەك؛ 2) چاچ ئالدۇرۇشقا، بەدىنىدىكى تۈكلەرنى يۇلۇشقا، تىرناق ئېلىشقا بولمايدۇ؛ 3) ئەر-خوتۇنلۇق مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشكە بولمايدۇ؛ 4) نىكاھلىنىشقا، نىكاھ ئۈستىدە مەسلىھەتلىشىشكە بولمايدۇ؛ 5) جانۋارلارنى ئۆلتۈرۈشكە بولمايدۇ(بۇنىڭدا ئادەمگە زىيانكەشلىك قىلىدىغان، ئادەمنى زەھەرلەيدىغان چايان، چاشقان، غالجىر ئىت، سار، يىلان قاتارلىق بەش خىل ھايۋاننى ئۆلتۈرۈشكە رۇخسەت قىلىنغان، شۇڭا ئادەملەرگە خەتىرى بار، ئۇلارغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزىدىغان بۇنىڭدىن باشقا جانۋارلارنى ئۆلتۈرۈشىنىڭمۇ دۇرۇس ئىكەنلىكى توغرىسىدا بەزى ئۆلىمالار پەتۋا بەرگەن)؛ 6) جېدەل-ماجىرا قىلماسلىق كېرەك؛ 7) خۇش پۇراق سوپۇن ياكى ئەتىر دېگەندەك نەرسىلەرنى ئىشلىتىشكە بولمايدۇ.

مىقاتتا ئېھرامغا كىرگەندىن كېيىن تەلبىيە ئوقۇش باشلىنىدۇ. "تەلبىيە ئوقۇش" دېگەنلىك ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ ئۆز ۋاقتىدا ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام ئارقىلىق بارلىق ئىنسانلارغا قارىتا نىدا قىلىپ: "ھەج قىلىڭلار!" دېگەن چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئۇزۇن يوللارنى بېسىپ، ئاللاھنىڭ ئۆيى كەئبە تەرەپكە كېتىۋاتقانلىقىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن توۋلىغان شوئار-ئىبارىلىرىنى كۆرسىتىدۇ. شۇڭا ھەج قىلغۇچىلار ئېھرام باغلىغاندىن كېيىن نامازنىڭ كەينىدە، ئورۇن يۆتكەلگەندە، ئولتۇرغاندا، تۇرغاندا، ماڭغاندا، يول ئۈستىدە بىر يېڭىلىقنى كۆرگەندە، دۆڭگە چىققاندا، دۆڭدىن چۈشكەندە، بىر جايدىن ئايرىلغاندا تەلبىيە ئوقۇشنى تەكرارلايدۇ.

تەلبىيە ئىبارىسى

لبيك اللهم لبيك، لبيك لا شريك لك لبيك، ان الحمد والنعمة لك والملك لا شريك لك (لەببەيك، ئاللاھۇممە لەببەيك، لەببەيكە لاشەرىكە لەكە لەببەيكە، ئىننەلھەمدە، ۋەننىئمەتەلەكە ۋەلمۇلك لاشەرىكە لەكە. مەنىسى: ئەي ئاللاھ!! ‹مەن سېنىڭ چاقىرىغىڭغا ئاۋاز قوشۇپ› ھازىر بولدۇم! سېنىڭ ھېچقانداق شېرىكىڭ يوق! مەن ‹سېنىڭ بۇيرۇقىڭنى ئىجرا قىلىش ئۈچۈن› ھازىر بولدۇم، بارلىق ھەمدۇسانا،

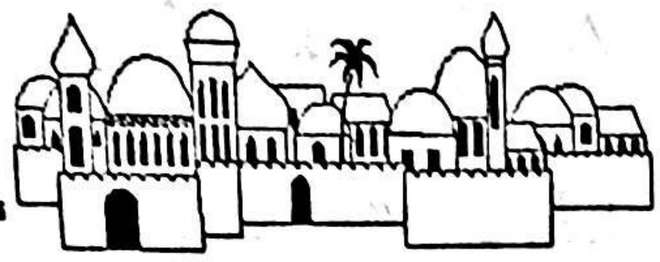

نېمەت، پادىشاھلىقلارنىڭ ھەممىسى ساقلا خاس! سېنىڭ ھېچقانداق شېرىكىڭ يوق!)

ھەج قىلغۇچىلار ھەجگە مېڭىشتىن ئاۋۋال ئۆگەنگەن ھەج ساۋاتلىرى بىلەن بىرگە بۇ تەلبىيە ئوقۇش ئىبارىسىنى يادلۇۋېلىشى، ئۇنى توغرا، جارانگلىق ئوقۇشنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك.

ھەج قىلغۇچىلار ئېھرام باغلاپ، تەلبىيە ئېيتىپ مەككە شەھرىگە كىرگەندىن كېيىن، يۇڭ ـ تاقلىرىنى ياتاقلىرىغا قويۇپ، ئازراق ئۇسسۇزلۇق ئىچىپ غىزالىنىۋالىدۇ ھەمدە تاھارەت ئېلىپ بىرگە كەلگەن سەپەرداش ھاجىلار بىلەن قوشۇلۇپ، تەلبىيە ئوقۇپ بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىشقا باردۇ. بەيتۇللاھنى كۆرۈش بىلەن تەلبىيە ئوقۇشنى توختىتىپ تەكبىر ئېيتىپ دۇئا قىلىدۇ، دۇئاسىدا: الله اكبر، الله اكبر، لا اله إلا الله والله اكبر، اللهم افتح لى أبواب رحمتك (ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر، لائىلەھە ئىللاللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر، ئەللاھۇممە ئىفتەھلى ئەبۋابە رەھمەتىكە. مەنىسى: ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر، بىر ئاللاھدىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، ئاللاھ ئۇلۇغدۇر! ئى ئاللاھ سەن ماڭا رەھمەت ئىشىكلىرىڭنى ئېچىپ بەرگىن) دەيدۇ ھەمدە بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىشنى باشلايدۇ.

تاۋاپ قىلىش

تاۋاپ قىلىش دېگەنلىك بەيتۇللاھنىڭ (ئاللاھنىڭ ئۆيىنىڭ) ئەتراپىنى ئايلىنىش دېگەنلىك بولۇپ، بۇنىڭدا ھەج قىلغۇچىلار بەيتۇللاھ ئەتراپىدا يەتتە قېتىم ئايلىنىپ ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىش ئۈچۈن ئۇنىڭغا تەلمۈرۈپ دۇئا قىلىش مەقسەت قىلىنىدۇ. شۇڭا تاۋاپ قىلىش جەريانىدا بەلگىلەنگەن دۇئالارنى ئوقۇپ تىلىسىمۇ بولىدۇ ياكى ئۆزى خالىغان ئارزۇ ـ تىلەكلەرنى ئوقۇپ دۇئا قىلسىمۇ بولىدۇ، ئەمما تاۋاپ قىلىش جەريانىدا تۆۋەندىكىلەرگە دىققەت قىلىش كېرەك:

1) تاۋاپ قىلغاندا ھەجەرۇل ئەسۋەدتىن باشلاپ ئايلىنىش، سول قول كەئبە تەرەپتە بولۇش، ئالدىنقى ئۇچ قېتىملىق تاۋاپتا ئوك قولىنىڭ مۇرىسىنى ئوچۇق قويۇپ، قولىنى ئېھرامدىن چىقىرىپ تېز سۇرئەتتە مېڭىش، قالغان تۆت تاۋاپتا ئاستا ـ ئاستا مېڭىش كېرەك.

2) تاۋاپ قىلىش جەريانىدا ھەر بىر قېتىملىق تاۋاپنىڭ ئاخىرقى نۇقتىسى ھەجەرۇل ئەسۋەدتە ئاخىرلىشىدۇ ھەمدە شۇ يەرگە كەلگەندە بىر تاۋاپ تاماملانغان ھېسابلىنىدۇ. ھەربىر قېتىم شۇ يەرگە كەلگەندە ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈپ مېڭىش سۇننەت، لېكىن ھازىر ھەج قىلىدىغان كىشىلەر كۆپ بولغاچقا ھەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈش ئۈچۈن قىستاشقا ۋە باشقىلارغا ئازار يەتكۈزۈشكە توغرا كېلىدۇ. شۇڭا بۇنداق ئەھۋالدا ھەجەرۇل ئەسۋەدتىن ئۇدۇل سىزىلغان قارا سىزىقنىڭ ئورنىغا كەلگەندە قول ئىشارىتى قىلىپ ھەجەرۇل ئەسۋەدكە بولغان مۇھەببەتىمىزنى ئىزھار قىلىپ(يەنى

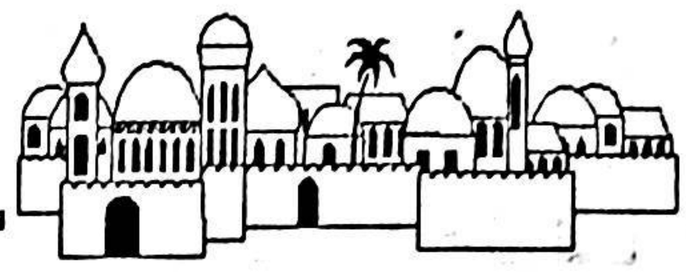

ئاللاھۇ ئەكبەر دەپ) ئۆتۈپ كەتسەك بولىدۇ.

3) تاۋاپ قىلىش يەتتە قېتىم توشقاندىن كېيىن، ماقامە ئىبراھىمدا ياكى ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى مۇۋاپىق بىر ئورۇندا ئىككى رەكئەت نامаз ئوقۇلىدۇ، نامازدىن كېيىن شۇ جايدا تۇرۇپ دۇئا قىلسىمۇ بولىدۇ، ئەگەر مۇمكىن بولسا مۇلتەزەمگە كېلىپ دۇئا قىلسا تېخىمۇ ياخشى.

سەئىيە قىلىش

ھەج قىلغۇچىلار تاۋاپلىرىنى، نامىزىنى، دۇئاسىنى تۈگىتىپ بولۇپ، زەمزەم سۇيىدىن ئازراق ئىچكەندىن كېيىن سافا ـ مەرۋىدە يەتتە قېتىم سەئىيە قىلىدۇ. "سەئىيە قىلىش" دېگەنلىك بىر نەرسىگە تەشنالىق بىلەن ئالدىراپ مېڭىش دېگەنلىك بولىدۇ. بۇ پائالىيەت ئۆز ۋاقتىدا بۇۋى ھاجەر ئانىمىز ئوغلى ئىسمائىل ئەلەيھىسسالام تۇغۇلۇپ ئۇزۇن ئۆتمىگەن بىر ۋاقىتتا سۇغا بولغان ئېھتىياج تۇپەيلىدىن، ئوغلىنى ياتقۇزۇپ قويۇپ سۇ ئىزدەش تەشنالىقىدا بىردەم سافا تېغى تەرەپكە، بىر دەم مەرۋە تېغى تەرەپكە ئىنتىلىپ يۈگۈرگەن ۋەقەلىكنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن بېكىتىلگەن. شۇڭا ھاجىلار بۇ يەردە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە تەشنالىق بىلەن ئىنتىلىپ سەئىيە قىلىشى ھەمدە سەئىيە قىلىش جەريانىدا ئاللاھقا تەلپۈنۈپ دۇئا قىلىپ مېڭىشى تەلەپ قىلىنىدۇ.

ھەج قىلغۇچىلار سەئىيە قىلىش جەريانىدا تۆۋەندىكىلەرگە دىققەت قىلىشى كېرەك:

1) سەئىيە قىلىش سافادىن باشلىنىپ مەرۋىدە ئاخىرلىشىدۇ، سافادىن مەرۋىگە بېرىش بىر قېتىم، مەرۋىدىن سافاغا بېرىش بىر قېتىم ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا سافادىن مەرۋىگە تۇڭۇت قېتىم بېرىش، مەرۋىدىن سافاغا ئۈچ قېتىم بېرىش بىلەن يەتتە قېتىملىق سەئىيە تامام بولىدۇ.

2) ھەر بىر قېتىملىق سەئىيە قىلىش جەريانىدا سافا ـ مەرۋە ئارىلىقىدىكى ئىككى يېشىل چىراغ ئوتتۇرىسىدىكى قىسقا مۇساپىدە ئەرلەر يۈگۈرۈپ ماڭىدۇ، ئايال كىشىلەر نورمال سەئىيە تەرتىپىدە ماڭىدۇ.

3) ھەر بىر قېتىملىق سەئىيە قىلىش جەريانىدا بەلگىلەنگەن دۇئالارنى ئوقۇسىمۇ بولىدۇ ياكى ئۆزى تىلىمەكچى بولغان دۇئالارنى ئۆز تىلى بويىچە ئوقۇسىمۇ بولىدۇ. ھەر بىر قېتىملىق سەئىيە قىلىش جەريانىدا ئوقۇغان دۇئانىڭ ئاخىرىدا تۆۋەندىكى ئايەت ـ ئوقۇلىدۇ:

اِنَّ الصَّفَا وَالْمَرْوَةَ مِنْ شَعَائِرِ اللّٰهِ فَمَنْ حَجَّ الْبَيْتَ اَوِ اعْتَمَرَ فَلاَ جُنَاحَ عَلَيْهِ اَنْ يَطَّوَّفَ بِهِمَا فَمَنْ تَطَوَّعَ خَيْرًا فَاِنَّ اللّٰهَ شَاكِرٌ عَلِيْمٌ (ئىنىنە سسەفا ۋەلمەرۋەتە مىن شەئائىرىللاھى فەمەن ھەججەلبەيتە ئەۋ ئىئتەمەرە فەلاجۇناھە ئەلەيھى ئەن يەتتەۋۋەفە بىھما فەمەن تەتەۋۋەئە خەيرەن فەئىنىنەللاھە شاكىرۇن ئەلىم).

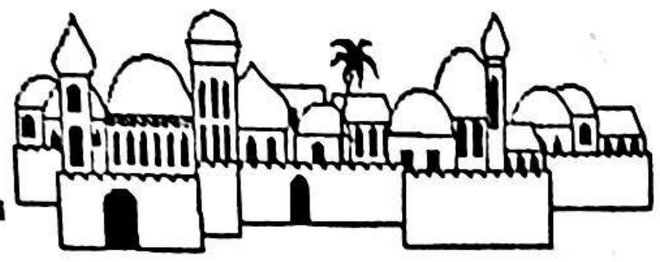

مەنىسى:

سەفا بىلەن مەرۋە ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ(دىنىنىڭ) ئالامەتلىرىدۇر. ھەج قىلغان ياكى ئۆمرە قىلغان ئادەم ئۇلارنىڭ ئارىسىدا سەئىيە قىلسا ھېچ باك يوق. كىمكى ئۆز ئىختىيارى بىلەن ياخشىلىق قىلىدىكەن(ئاللاھ ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى بېرىدۇ)، ئاللاھ ئەلۋەتتە شۇكۇرنىڭ مۇكاپاتىنى بەرگۈچىدۇر، ئاللاھ ھەممىنى بىلگۈچىدۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 158 ـ ئايەت

4) سەئىيە قىلىش جەريانىدا تاھارەت قىستاپ قالسا ياكى باشقا زۆرۈر ئەھۋال بولۇپ قالسا، مۇناسىۋەتلىك ئىشنى تۈگىتىپ، سەئىيە قىلىپ يېتىپ كەلگەن ئەسلىدىكى جايىدىن سەئىيى قىلىشنى داۋاملاشتۇرسا بولىدۇ. ئەمما سەۋەبسىز سەئىيەنى ئۈزۈپ قويۇش مەكروھ دەپ قارىلىدۇ.

5) ئەڭ ئاخىرقى سەئىيە قىلىش مەرۋىدە يەتتىنچى قېتىم بولۇپ ئاخىرلىشىدۇ. بۇ ئاخىرلىشىش نۇرغۇنلىغان دۇنيا تىلەكلەر بىلەن تاماملىنىدۇ. ھاجىلار مەرۋىدە چاچلىرىنى قىرقىپ ئېھرامدىن چىقىدۇ. بۇ ۋاقىتدا بەھرىمەن ھەجى قىلغان كىشىنىڭ دەسلەپكى ئۆمرە قىسمىنىڭ پائالىيەتلىرى تاماملانغان بولىدۇ. ئۇ ياتقىغا قايتىپ ئېھرامدىن چىقىپ ئۆز كىيىملىرىنى كىيىپ نورمال تۇرمۇش يولىدا ئۆزىنىڭ پائالىيىتىنى ئېلىپ بارىدۇ ھەمدە زۇلھەججىنىڭ (ھىجرىيە 12 ـ ئاينىڭ) 8 ـ كۈنىگىچە رەسمىي ھەج تەييارلىقىنى قىلىدۇ.

ھەج قىلغۇچىلار زۇلھەججىنىڭ 8 ـ كۈنى بامدات نامىزىدىن كېيىن تاھارەت ئېلىپ ياكى غۇسلى قىلىپ ئېھرامغا كىرگەندىن كېيىن ئىككى رەكئەت نامازئوقۇپ رەسمىي ھەجگە نىيەت قىلىپ مىناغا چىقىدۇ، ھەج قىلغۇچىلار تەرۋىيە كۈنى مىنادا تۆۋەندىكىچە پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ:

بۇ كۈنى پېشىن ۋاقتىغا ئۇلگۈرۈپ مىناغا بېرىۋالسا بولىدۇ. بۇ كۈن ئىسلام شەرىئىتىدە تەرۋىيە كۈنى دەپ ئاتىلىدۇ. ھاجىلار مىناغا بارغاندىن كېيىن شۇ كۈنىدىكى پېشىن، ئەسر، شام، خۇپتەن، ئەتىسىدىكى بامدات نامازلىرىنى شۇ يەردە قەسر قىلىپ ئوقۇيدۇ. 9 ـ كۈنى ئەتىگەن بامدات نامىزىدىن كېيىن ئەرەفات تېغىغا ماڭىدۇ. بۇ كۈن ئىسلام شەرىئىتىدە "ئەرەفات كۈنى" دەپ ئاتىلىدۇ. ھاجىلار ئەرەفات كۈنى پېشىن ۋاقتىغا ئۇلگۈرۈپ ئەرەفات تېغىغا بارىدۇ ھەمدە ئەرەفات تېغىدا تۆۋەندىكى بىر قاتار پائالىيەتلەرنى ئورۇندايدۇ:

1) ھەج قىلغۇچىلارنىڭ شۇ كۈنى ئەرەفات تېغىدا تۇرۇشى ھەجنىڭ ئاساسلىق رۇكنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا ھەج قىلغۇچىلار پېشىن ۋاقتىدىن باشلاپ كۈن ئولتۇرغىچە ئەرەفات مەيدانى دائىرىسى ئىچىدىن چىقىپ كەتمەسلىكى كېرەك. كېچىكىپ قالغان كىشى ھېچ بولمىغاندا شۇ كۈنى كۈن ئولتۇرۇشتىن ئاۋۋال ئەرەفات مەيدانىنىڭ چېگرىسى ئىچىگە كىرىۋېلىشى كېرەك.

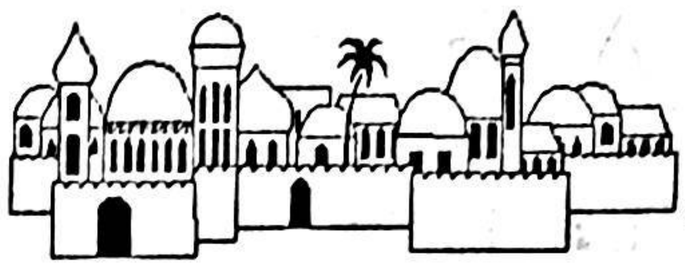

2) ئەرەفات مەيداندا پېشىن نامازبىلەن ئەسىر نامزى بىرلەشتۇرۇلۇپ بىر ئەزان ئىككى ئىقامەت بىلەن پېشىننىڭ ۋاقتىغا سۈرۈپ، ئىككى رەكئەتتىن قەسرە قىلىپ ئوقۇلىدۇ. بۇ ئىسلام شەرىئىتىدە "جەمئى تەقدىم" دەپ ئاتىلىدۇ. ئەگەر ئەرەفات كۈنىگە جۈمە كۈنى ئۇدۇل كېلىپ قالسا جۈمە نامزى ئوقۇلماي پېشىن نامزى ئوقۇلىدۇ، ھەجنىڭ خۇتبىسى سۆزلىنىدۇ.

3) ئەرەفات كۈنى پېشىن نامزى بىلەن ئەسىر نامزى ئوقۇلۇپ بولغاندىن كېيىن ھاجىلار تا كۈن ئولتۇرغىچە دۇئا قىلىدۇ، تىلەيدۇ، ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى ئاللاھ تائالا ئالدىغا قويۇپ يالۋۇرىدۇ، چۈنكى بۇ كۈن ئۇلۇغ كۈن، دۇئا ئىجابەت بولىدىغان كۈن، ئاللاھ تائالا پەرىشتىلەرنى گۇۋاھچى قىلىپ، شۇ كۈنىدە ئەرەفات مەيدانىغا يىغىلغان ساپ ئىمانلىق، تەقۋادار مۇسۇلمان بەندىلىرىنىڭ گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىشقا ۋەدە بەرگەن خاسىيەتلىك كۈن.

ھەج قىلغۇچىلار ئەرەفات تېغىدىكى پائالىيەتلەرنى ئاياغلاشتۇرۇپ، شۇ كۈنى كۈن ئولتۇرۇشى بىلەن شام نامزىنى ئوقۇمايلا مۇزدەلىفىگە قاراپ يولغا چىقىدۇ. مۇزدەلىفە ئەرەفات بىلەن مىنا ئوتتۇرىسىدىكى تۈزلەڭلىك مەيدان بولۇپ، ھاجىلار شۇ مەيداندا بىر كېچە تۇنەيدۇ. ھاجىلار مۇزدەلىفىدە تۆۋەندىكى پائالىيەتلەرنى ئېلىپ بارىدۇ:

1) ھەج قىلغۇچىلار مۇزدەلىفىدە شام نامزى بىلەن خۇپتەن نامزىنى بىرلەشتۇرۇپ بىر ئەزان ئىككى ئىقامەت بىلەن خۇپتەننىڭ ۋاقتىغا كېچىكتۇرۇپ قەسرى قىلىپ ئوقۇيدۇ. بۇ ئىسلام شەرىئىتىدە "جەمئى تەخىر" دەپ ئاتىلىدۇ.

2) ھەج قىلغۇچىلار مىنادا شەيتانغا ئاتىدىغان 49 تال تاشنى مۇزدەلىفىدىن تېرىۋالىدۇ. ھېيتنىڭ بىرىنچى كۈنى چوڭ شەيتانغا ئاتىدىغان يەتتە تال تاشنى مۇزدەلىفىدىن تېرىپ، قالغان 42 تال تاشنى مىنادىن تەرسىمۇ بولىدۇ. تىرىلگەن تاشلارنىڭ چوڭ-كىچىكلىكى نۇقۇت دانچىسىدەك بولۇشى، خاسىڭ مېغىزىدىن چوڭ بولۇپ كەتمەسلىكى كېرەك. بولمىسا شەيتانغا ئاتتىم دەپ ئېتىلغان تاشلار باشقىلارنىڭ بېشىغا تېگىپ ئۇلارنى يارىلاندۇرۇپ قويىدۇ.

3) ھەج قىلغۇچىلار شۇ كېچىسى مۇزدەلىفىدە كېچىنى ئۆتكۈزىدۇ، مۇزدەلىفىدىكى بۇ كېچە بىر تەرەپتىن ھېيتنىڭ كېچىسى بولۇش، بىر تەرەپتىن ئەرەفات كۈنىنىڭ كېچىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن ۋاقىت خاسىيىتىگە ئىگە بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن مۇزدەلىفە «مەشئەرەل ھەرەم» بولۇش سۈپىتى بىلەن ئورۇن خاسىيىتىگە ئىگە بولغانلىقى ئۈچۈن بۇ جايدا كۆپلەپ دۇئا قىلىش، ئاللاھنى زىكرى قىلىش، نامازئوقۇش بىلەن ئۆتكۈزۈش ئىنتايىن زۆرۈر. شۇڭا ئۇلىمالار ۋاقىت، شارائىت يار بەرگەندە ئەتىسى بامدات نامازۋاقتىغىچە مۇزدەلىفىدە تۇرۇشنى ۋاجىپ دەپ قارايدۇ، ئەمما پەيغەمبىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا ئاجىزلارغا،

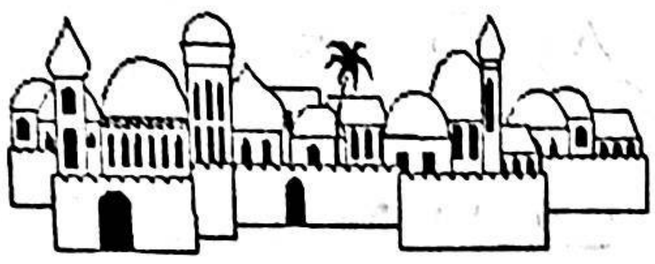

كېسەللەرگە، ياشانغانلارغا، ئاياللارغا، يول يۈرۈشتە بەك ئاستا ماڭمدىغان كىشىلەرگە تۇن يېرىمدىن كېيىن مىناغا يولغا چىقىشقا رۇخسەت قىلغان، بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس، ئائىشە، ئەسمائ قاتارلىق رەسۇلۇللاھنىڭ ئەڭ يېقىن كىشىلىرىدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىسلەر بار. مۇشۇ نۇقتىدىن بىر قىسىم ئۇلىمالار ھازىرقىدەك ئىككى مىليوندىن ئارتۇق ھەج قىلغۇچى يىغىلىدىغان بۇنداق چوڭ پائالىيەتتە ئورۇن، ۋاقىت، قاتناش قىستاڭچىلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ تۇنۇنىڭ يېرىمىدىن كېيىن مۇزدەلىپىدىن ئايرىلسا بولىدۇ دەپ پەتۋا بەرگەن.

ھەج قىلغۇچىلار مۇزدەلىپىدىكى بارلىق پائالىيەتلىرىنى ئاياغلاشتۇرۇپ، مىناغا بېرىپ ئۆزلىرىنىڭ چېدىرلىرىغا ئورۇنلىشىۋالغاندىن كېيىن مىنادىكى پائالىيەتلىرىنى باشلايدۇ.

ھېيت كۈنلىرى مىنادا ئېلىپ بېرىلىدىغان پائالىيەتلەر تۆۋەندىكىچە:

1) مىنادا شەيتانغا سىمۇۋل قىلىنغان چوڭ شەيتان، ئوتتۇرا شەيتان، كىچىك شەيتان دېگەن ئۈچ شەيتان بولۇپ، ھاجىلار مۇزدەلىپىدىن قايتىپ كەلگەن كۈنىدىن باشلاپ شەيتانغا تاش ئاتىدۇ، بۇنىڭدا ھېيتنىڭ 1-كۈنى سۇبھى يورۇغاندىن باشلاپ پېشىن ۋاقتىغىچە چوڭ شەيتانغا تاش ئاتىدۇ، شەيتانغا تاش ئېتىش بىلەن تەلبىيە ئوقۇش توختىلىدۇ. 2-، 3-كۈنلىرى پېشىن ۋاقتىدىن كېيىن نامازشامغىچە كىچىك شەيتان، ئوتتۇرا شەيتان ۋە چوڭ شەيتانلارنىڭ ھەممىسگە مۇشۇ تەرتىپى بويىچە تاش ئاتىدۇ. شەيتانغا ھەر بىر قېتىم تاش ئاتقاندا "بىسمىللاھى ئاللاھۇ ئەكبەر، ئاللاھۇ ئەكبەر" دەيدۇ، شەيتانغا تاش ئاتقاندا قالايمىقان نەرسىلەرنى، چوڭ تاشلارنى ئاتماسلىق، باشقىلارنى قىستاپ ئۇلارغا ئازار بەرمەسلىك كېرەك. يۇقىرىقى بەلگىلەنگەن ۋاقىتلاردا شەيتانغا تاش ئېتىش سۇننەت بولسىمۇ، لېكىن ھازىرقىدەك كۆپ ساندا ھەج قىلىدىغانلارغا نىسبەتەن يېرىم كۈنلۈك قىسقا ۋاقىتتا بىرلا ئورۇنغا يىغىلىش ھەمدە شۇ ۋاقىت ئىچىدىلا تاش ئېتىش قۇلايسىزچىلىقى، شۇنىڭدەك ھەج قىلغۇچىلارنىڭ ئامانلىقغا تەسىر يەتكۈزىدىغانلىقى تۇپەيلىدىن، بىر قىسىم ئۆلىمالار پۈتۈن بىر كۈنۈنىڭ ھەممە ۋاقتىدا شەيتانغا تاش ئېتىش جائىز دەپ پەتۋا بەرگەن.

ھېيتنىڭ 2-، 3-كۈنلىرى شەيتانغا تاش ئاتقاندا ئالدى بىلەن كىچىك شەيتانغا، ئاندىن ئوتتۇرا شەيتانغا، ئاخىرىدا چوڭ شەيتانغا ئۆز تەرتىپى بويىچە تاش ئېتىش كېرەك. ھەر بىر شەيتانغا تاش ئېتىپ بولۇپ، قىبلە تەرەپكە قاراپ توختاپ دۇئا قىلىدۇ، چوڭ شەيتانغا تاش ئېتىپ بولغاندىن كېيىن، توختىمايلا قايتىپ كېتىۋېتىپ يول ئۈستىدە دۇئا قىلىدۇ.

2) تاش ئېتىش پائالىيىتىنى ئۆزى بۇۋاستە بېجىرەلمەيدىغان ئاجىز كىشىلەر باشقىلارغا ھاۋالە قىلىپ ئۆزى ئۆچۈن بەدەل تېشى ئېتىپ قويۇشنى تەلەپ قىلسا

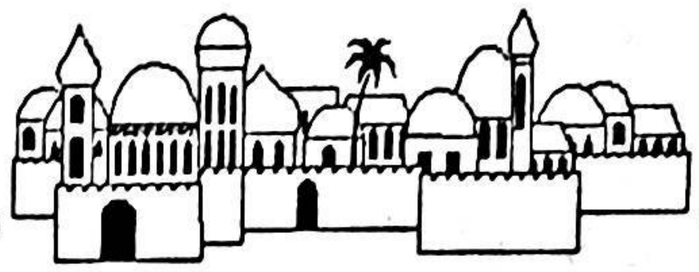

بولىدۇ. بەدەل تېشىنى ئېتىشتا ۋەكىل قىلىنغان كىشى ئالدى بىلەن ئۆزىنىڭ تېشىنى ئېتىشى، ئاندىن باشقىلارنىڭ تېشىنى ئېتىشى كېرەك. تاشنى ئاتقاندا بىر قانچە تال تاشنى بىراقلا توپ ئېتىۋېتىشكە بولمايدۇ ھەمدە ئۆزى بىۋاستە تاش ئاتالايدىغان كىشىلەرنىڭ باشقىلارغا ھاۋالە قىلىپ ئۆزى ئۈچۈن تاش ئېتىشنى تەلەپ قىلىشى دۇرۇس ئەمەس.

3) ھەج قىلغۇچىلار ھېيتنىڭ بىرىنچى كۈنى چوڭ شەيتانغا تاش ئېتىپ بولۇپ قۇربانلىق قىلىدۇ، قۇربانلىق قىلىش بەھرىمەن ھەج ياكى قوشما ھەج قىلغان كىشىلەرگە ۋاجىپ دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا قۇربانلىق قىلىشقا ئىقتىسادى بولمىسا، ئۇ كىشى ھەجگە چىقىشتىن ئاۋۋال ئۈچ كۈن روزا تۇتۇش، ھەج پائالىيەتلىرىنى تۈگىتىپ ۋەتىنىگە قايتىپ بارغاندىن كېيىن، يەتتە كۈن روزا تۇتۇش تەلەپ قىلىنىدۇ.

قۇربانلىق مالنى ھاجىلار ئۆزى بىۋاستە زەبىھ قىلسىمۇ بولىدۇ، پائالىيەت تەرتىپلىرىنىڭ تولۇق ئورۇندىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، قۇربانلىق قىلماقچى بولغان مالغا ئاجرىتىلغان پۇلنى ھەج مىنىستىرلىكىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشى بىلەن ھەج قىلغۇچىلارغا ۋاكالىتەن قۇربانلىق قىلىپ بېرىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالغان ئىشەنچلىك بانكا ياكى شىركەتلەرگە تاپشۇرۇپ، ئۈلارنىڭ ئۆزى ئۈچۈن قۇربانلىق قىلىشنى ھاۋالە قىلسىمۇ بولىدۇ، بۇنىڭدا قۇربانلىق قىلىشنى ئۈستىگە ئالغان شىركەتلەر، بانكىلار پۇل تاپشۇرغۇچىلارغا قۇربانلىق تالونى چىقىرىپ بېرىدۇ، شۇڭا جۇڭگو ھەج ئۆمكى يېقىنقى يىللاردىن بۇيان مۇشۇ ئۇسۇلدا قۇربانلىق رەسمىيەتلىرىنى بېجىرىپ كېلىۋاتىدۇ.

4) ھەج قىلغۇچىلار شەيتانغا تاش ئېتىش، قۇربانلىق قىلىش پائالىيەتلىرىنى تاماملىغاندىن كېيىن چاچ قىسقارتىش ياكى چۈشۈرۈش ئارقىلىق ئېھرامدىن چىقىپ ئۆزىنىڭ نورمال كىيىملىرىنى كىيىۋالسا بولىدۇ. بۇ ھەج قىلغۇچىلارغا قىلىنغان كىچىك دائىرىدىكى چەكلەنگەن ئىشلارغا يول قويۇش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. گەرچە بۇ ۋاقىتتىدا ئېھرام ئىچىدە چەكلەنگەن نۇرغۇنلىغان ئىشلارغا يول قويۇلغان بولسىمۇ، ئەر-خوتۇنلار ئوتتۇرىسىدىكى جىنسىي مۇناسىۋەتكە يول قويۇلمايدۇ.

5) ھەج قىلغۇچىلار مۇزدەلىفىدىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن مىنادا ئىككى كېچە قونىدۇ، ئۈچ كۈن تۇرىدۇ، مىنادىكى ئاشۇ ئىككى كۈنلۈك قونۇش سۈنىتى ھېسابلىنىدۇ. ھاجىلار مىنادا تۇرغان كۈنلىرىدە نامازلارنى قەسرە قىلىپ ئوقۇيدۇ، قۇربان ئوقۇش، زىكرى ئېيتىش ۋە دۇئا قىلىش ئىشلىرى بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

6) ھەج قىلغۇچىلار مىنادا تۇرغان ئاشۇ ئۈچ كۈن ئىچىدە مەككىگە كىرىپ بەيتۇللاھنى زىيارەت قىلىش تاۋاپنى قىلىپ بولۇشى كېرەك، ئەگەر ئۇچىنچى كۈنى كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن بۇ زىيارەت تاۋاپنى قىلالمىسا، بىر ۋاجىپنى تەرك ئەتكەن بولىدۇ، بۇ ۋاقىتتا ئۇ كىشىگە بىر قوي قۇربانلىق قىلىش ۋاجىپ بولىدۇ.

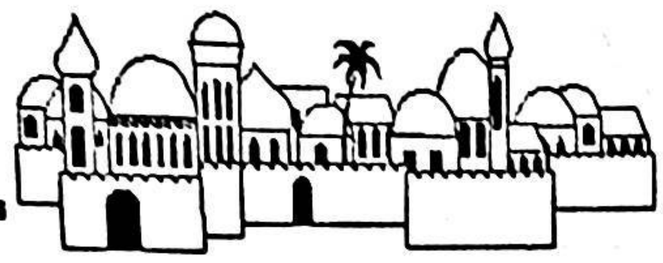

7) هەج قىلغۇچىلار مىنادا تۇرغان ئۈچ كۈننىڭ ئۈچىنچى كۈنى كۈن ئولتۇرۇشتىن بۇرۇن مەككىگە قايتىپ كىرىپ بولۇشى كېرەك، ئەگەر ئۇلار مىنادا چاغدا كۈن ئولتۇرۇپ كېتىپ قالسا ئۇلارنىڭ مىنادا يەنە بىر كېچە قونۇپ ئەتىسى ئۈچ شەيتانغا ئۆز تەرتىپى بويىچە يەتتە تالدىن تاشنى ئېتىۋېتىپ ئاندىن مەككىگە كىرىپ كېتىشى ۋاجىپ بولۇپ قالىدۇ(مۇشۇ ئېھتىماللىق سەۋەبىدىن بەزىلەر شەيتانغا ئاتىدىغان تاشنى 49 تال ئەمەس، بەلكى 70 تال قىلىپ تېرىۋالىدۇ).

هەج قىلغۇچىلار مىنادىكى بارلىق پائالىيەتلىرىنى تاماملاپ مەككىگە قايتقاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ بارلىق هەج پائالىيەتلىرى تاماملىنىپ، پەقەت مەككىدىن ئايرىلىش ئالدىدا قىلىنىدىغان خوشلىشىش(ۋىدالىشىش) تاۋاپىلا قالىدۇ. شۇڭا هاجىلار مەككىدە تۇرغان ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ بەش ۋاقىتلىق نامىزنى بەيتۇللاهتا ئوقۇشى، كەئبىنى كۆپلەپ تاۋاپ قىلىۋېلىشى، ئۇرۇق-تۇغقان، دوست-بۇرادەرلىرىگە ئاتاپ كۆپلەپ دۇئا قىلىشى، يۇرتىنىڭ، ۋەتىنىنىڭ، خەلقىنىڭ ئامانلىقىنى تىلەپ دۇئا قىلىشى هەمدە ۋەتەنگە قايتىش سەپىرىگە تەييارلىق قىلىشى كېرەك. ئەگەر هەجدىن بۇرۇن مەدىنىدىكى زىيارەتلىرىنى قىلمىغان، ئەمما زىيارەت قىلىش نىيىتىدە بولغان بولسا، مەدىنىگە بېرىش تەييارلىقىنى قىلسا بولىدۇ. هاجىلار مەيلى مەككىدىن ئۆز ۋەتىنىگە بىۋاسىتە قايتسۇن، مەيلى مەدىنە شەهىرىگە بېرىپ ئۇ يەردىكى زىيارەتلەرنى تۈگىتىپ بولغاندىن كېيىن ۋەتىنىگە قايتماقچى بولسۇن هەممىدىلا مەككە شەهىرىدىن ئايرىلىشتىن ئاۋۋال بەيتۇللاهقا بېرىپ خوشلىشىش(ۋىدالىشىش) تاۋاپى قىلىشى كېرەك، بۇ تاۋاپ مەككىدىن ئايرىلماقچى بولغان هاجىلارغا نىسبەتەن ۋاجىپ دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا هاجىلار مەككىدىن ئايرىلىش ئالدىدىكى ئەڭ ئاخىرقى مىنۇت، سېكۇنتلىرىدا، يولغا چىقىش ئالدىدىكى تەييارلىقلىرىنى پۈتكۈزۈپ بولۇپ، ئاندىن بۇ تاۋاپنى قىلىشى، تاۋاپتىن كېيىن مۇمكىن بولسا ئىككى رەكئەت نامىز ئوقۇشى، زەمزەم سۇيى ئىچىشى، هەجەرۇل ئەسۋەدنى سۆيۈشى، كەئبىنىڭ ئىشىكى ئالدىدا كۆز يېشى قىلىپ، قايغۇلۇق هالدا دۇئا قىلىشى هەمدە بەيتۇللاهتىن ئايرىلىشقا كۆزى قىيمايۋاتقاندەك كەيپىياتتا مەسچىتتىن ئاستا-ئاستا چىقىپ كېتىشى كېرەك.

هاجىلار خوشلىشىش تاۋاپىنى قىلىپ بولۇپ، ئۇزۇن ۋاقىت ئۆتمەيلا يولغا چىقىشى لازىم. شۇنداق قىلغاندا هەجنىڭ تولۇق مەزمۇنى ئىپادىلىنىپ، بەيتۇللاهنىڭ هاجىلار قەلبىدە ئورۇن ئالغان ئەڭ ئاخىرقى ئاشۇ ئۇنتۇلماس مىنۇت-سېكۇنتلاردىكى كۆرۈنۈشلىرى ساقلىنىپ قالىدۇ، ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ قەلبىدىكى ئاشۇ ئۇنتۇلماس ئۇلۇغ كۆرۈنۈشلەرنى هەربىر قېتىم ئەسلىگەندە ئاللاهنى ياد ئېتىدۇ، ئاللاهقا تەلپۈنىدۇ، ئاللاهقا دائىم ئۇمىدۋارلىق بىلەن ئىنتىلىپ دۇئا قىلىدۇ.

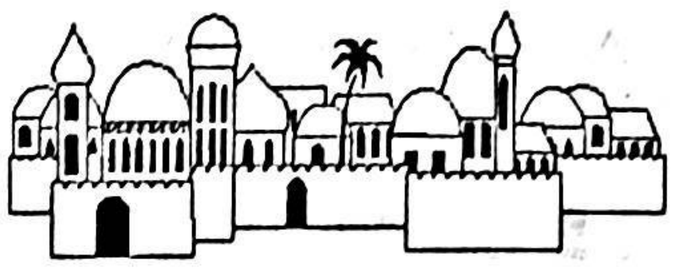

هاجىلار بىلەن كۆرۈشۈش ھەققىدە مەسلىھەت

كىبىرھاجى داموللا

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

ھەممىمىزگە مەلۇم، ھەج قىلغۇچىلار سەپەرگە ئاتلانغاندا ئۇزىتىمىز، ھاجى بولۇپ قايتىپ كەلگەندە ئالدىغا چىقىمىز. ئۇزىتىش ۋە ئالدىغا چىقىش رەسۇلۇللاھنىڭ تەلىمىنى بەجا كەلتۈرگەنلىك بولۇپ، جانابى رەسۇلۇللاھ: "ھاجىلار سەپەرگە ئاتلانسا ئۇزىتىپ قويۇڭلار ۋە ئۇلارغا دۇئا قىلىشنى ئوزۇق قىلىڭلار، ئۇلار قايتىپ كەلگەندە، ئۇلار گۇناھقا گىرىپتار بولۇشتىن ئىلگىرى ئالدىغا چىقىڭلار، چۈنكى ئۇلارنىڭ قولىدا بەرىكەت بار" دېگەنىدى(ئىمام ھەسەن رىۋايەت قىلغان، «ئىرشادىيە» 144 ـ بەت). فىقھە ئۆلىمالىرىمىز بۇ ھەدىستىكى بۇيرۇقنى مۇستەھەب بۇيرۇق دەپ قارايدۇ. بىزگە مەلۇمكى، مۇستەھەب دېگىنىمىز قىلسا ساۋاب بولىدىغان، قىلمىسا گۇناھ بولمايدىغان ئىشلاردۇر. بىز مۆمىن مۇسۇلمانلار دىنىي مەسىلىلەرگە توغرا ئېتىقادتا بولۇشىمىز لازىم. ھالبۇكى، مەيلى ئۇزىتىشتا ياكى ئالدىغا چىقىشتا بولسۇن، ھازىرقى كۆرۈشۈش قائىدىمىزدە ھەم قۇچاقلىشىمىز ھەم يۈز يېقىشىمىز. گەرچە بۇ خىل كۆرۈشۈش ماھىيەتتە جايىز بولسىمۇ، لېكىن ئانچە ياخشى رەسىم ـ قائىدە ئەمەس، چۈنكى پەيغەمبىرىمىز سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمە ئۆز دەۋرىدە ئىبنى ئۆمەرگە:"سەن ھاجىنىڭ ئالدىغا چىقساڭ قول تۇتۇشۇپ سالام قىل ۋە ئۆيىگە كىرىشتىن ئاۋۋال دۇئا ـ تەلەپ قىل، چۈنكى ھاجىلار گۇناھتىن پاكىزدۇر" دېگەن(ئابدۇ ئىبنى ئۆمەر رىۋايەت قىلغان، «ئىرشادىيە» 166 ـ بەت). روشەنكى، بۇ ھەدىستە قول تۇتۇشۇپ سالام قىلماق بايان قىلىنغان بولۇپ، بۇ ھاجىلار ھەققىدىكى سۈننەت كۆرۈشۈشتۇر. شۇنداقلا يەنە جانابى رەسۇلۇللاھ دەۋرىدە بىر ساھابە رەسۇلۇللاھتىن: "ئى رەسۇلۇللاھ! بىر ئادەم دوستى بىلەن كۆرۈشكەندە تەزىم قىلامدۇ؟" دەپ سورىغاندا، رەسۇلۇللاھ:"ياق" دېگەن، "قۇچاقلىشىپ ۋە سۆيۈپ كۆرۈشەمدۇ؟" دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: "ياق" دېگەن، "قول تۇتۇشۇپ كۆرۈشەمدۇ؟" دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: "ھەئە، شۇنداق كۆرۈشىدۇ" دەپ جاۋاب بەرگەن(ھەزرىتى ئەنەس رىۋايەت قىلغان، «عمدةالقارى»(ئۇمدەتۇلقارى)11 ـ جىلد، 240 ـ بەت). مۇشۇ ھەدىسكە ئاساسەن ئىمام ئەزەم رەھمىتۇللاھ ئەلەيھى قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشنى مەكرۇھ دەپ ئېلان قىلغان. مۇشۇ ھەدىسنىڭ

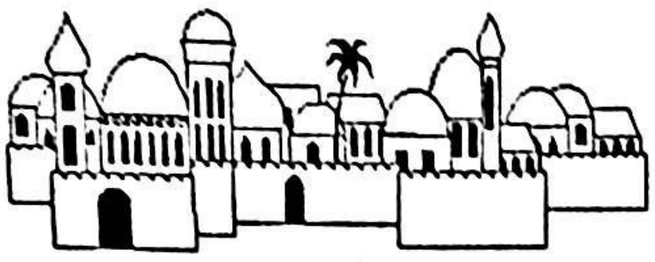

زاهىرىمۇ قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشنى چەكلەۋاتىدۇ. بىراق بىزنىڭ ھازىرقى رەسىم-قائىدىمىز يۇقىرىقى ھەدىس شەرىپىنىڭ مەزمۇنىدىن ۋە ئىمام ئەزەمنىڭ مەزھىپىدىن يىراق تۇرۇۋاتىدۇ. يەنە بىر تەرەپتىن، قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشنىڭ جايىزلىقى بار دېگەن تەقدىردىمۇ، بۇ ياخشى قائىدە ئەمەس. چۈنكى، شۇنچە كۆپ يۈك-تاق بىلەن نەچچە مىڭ كىلومېتىر مۇساپىنى بېسىپ چارچاپ كەلگەن ھاجىلارنى كېلىشى ھامان يەنە نەچچە مىڭ ئادەم بىلەن قۇچاقلىشىپ كۆرۈشۈشكە مەجبۇر قىلساق ھاجىلارغا نىسبەتەن ئەلۋەتتە ئېغىر كېلىدۇ. فىقھە ئۆلىمالىرىمىز: ”ئىسلام دىنىمىزنىڭ قانۇن ۋە ھۆكۈملىرى سۈپەتتىنىڭ ئۆزگىرىشى بىلەن ئۆزگىرىدۇ“ دېگەن، شۇڭا ئادەم كۆپەيگەندە مەكرۇھقا ياتىدىغان قائىدىمىزنى ئۆزگەرتسەك ھېچقانداق زەرەرى يوق، ئىسلام دىنىمىز ھېچقاچان مۇشكۈل ئىشنى تەشەببۇس قىلمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇشكۈل قائىدىگە خاتىمە بېرىپ، ئاسان ئىشلىرىمىزنى جارى قىلدۇرساق، دېگەن مەسىلىھەتنى بەرمەكچىمەن.

زکری تەسبەح

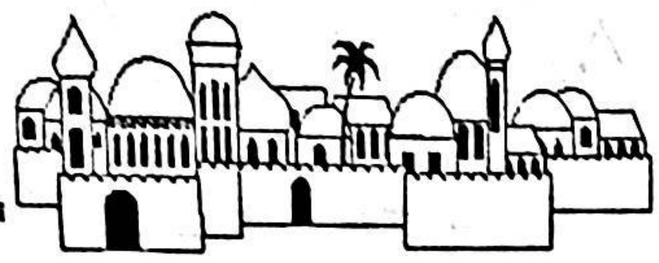

زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ پەزىلىتى ۋە ئەھمىيىتى

ئابدۇراھمان مۇھەممەد

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

زىكرى تەسبىھ ئېيتىش پەزىلىتى ۋە مەنپەئەتى زور ئۇلۇغ ئىشتۇر. چۈنكى ئۇ ئاللاھنى ئۇلۇغلاش، ئۆز سۈپەتلىرى بىلەن سۈپەتلەش، ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر قىلىش، قۇدرىتىنى تونۇش، ئاللاھنى ماختاش قاتارلىق جەھەتلەردە ئېلىپ بېرىلىدۇ. شۇڭا بىز ئېيتىمىزكى، ئىنسانىنى ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرىدىغان ئەڭ ياخشى ئۇسۇل زىكرى تەسبىھ ئېيتىشتۇر.

"زىكرى" كۆپ مەنىلىك سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ "يادىدا تۇتتى، ئېسىدە تۇتتى، ياد ئەتتى، ئەسلىدى، تىلغا ئالدى، مەدھىيىلىدى، سانا ئېيتتى..." دېگەندەك مەنىلىرى بار. بىز بۇ يەردە "ياد ئەتتى، ئەسلىدى، تىلغا ئالدى، سانا ئېيتتى، مەدھىيىلىدى" قاتارلىق مەنىلىرىنى كۆزدە تۇتىمىز. "تەسبىھ ئېيتىش" دېگەن سۆزگە كەلسەك، ئۇنىڭ "پاك دەپ بىلدى، مۇقەددەس دەپ بىلدى، ئۇلۇغلىدى، دۇئا قىلدى، ئىلتىجا قىلدى" قاتارلىق مەنىلىرىنى كۆزدە تۇتىمىز.

مەنسۇبىنلا چىقىپ تۇرۇپتىكى، زىكرى تەسبىھ ئېيتىش ھەم تىلغا ئاسان ھەم ساۋابى كۆپ ئىبادەتلەرنىڭ بىرى. شۇڭا ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»نىڭ نۇرغۇن جايلىرىدا مۆمىنلەرنى ئۇنىڭغا بۇيرۇغان ۋە رىغبەتلەندۈرگەن. زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنى ماختاپ ئاللاھ قۇرئاندا مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنى كۆپ ياد قىلىڭلار.

ـــــسۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 41 ـ ئايەت

سىلەر ھەجگە ئائىت ئىبادەتلەرنى ئادا قىلغاندىن كېيىن، ئاللاھنى بولسا ئاتا ـ بوۋاڭلارنى (پەخرلىنىپ) ياد ئەتكەندەك ياكى ئۇنىڭدىنمۇ زىيادە ياد ئېتىڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 200 ـ ئايەت

ئۇلار ئۆرە تۇرغاندىمۇ، ئولتۇرغاندىمۇ، ياتقاندىمۇ ئاللاھنى ئەسلەپ تۇرىدۇ.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 191 ـ ئايەت

ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى.

ـــــسۈرە«ئەھزاب» (33 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

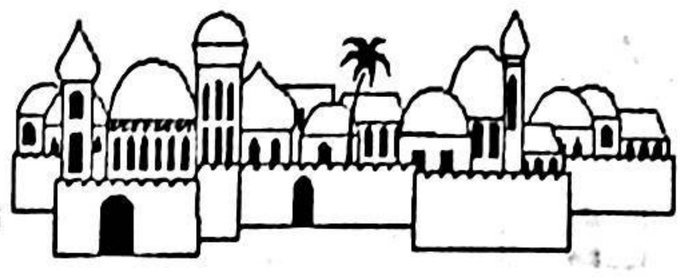

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن زىكرىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىبادەتلەرنىڭ بىرى ئىكەنلىكىنى، زىكرى ئېيتماي غاپىل يۈرۈشنىڭ زور زىيان ئىكەنلىكىنى، ئىنساننىڭ زىكرى تەسبىھ ئېيتىپ تۇرۇشنىڭ لازىملىقىنى، ئىنسانىنىڭمۇ ئۇنىڭغا موھتاج ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭدىن بىھاجەت بولالمايدىغانلىقىنى، شۇنداقلا، زىكرى ئېيتقۇچى مۆمىنلەرگە ئاللاھنىڭ ئاخىرەتتە كاتتا ساۋاب، نېمەتلەرنى ئاتا قىلىدىغانلىقىنى ۋە تەييارلاپ قويىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

دېمەك، زىكرى تەسبىھ ئېيتىشتىن كېلىدىغان پايدا ۋە ساۋاب ناھايىتى كۆپ. بەزى كىتابلاردا ئېيتىلىشچە، زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ يۈزدىن ئارتۇق پايدىسى بار ئىكەن. ئىمام ئەللامە ئىبنى قەييۇم رەھىمەھۇللانىڭ كىتابى «الوابل الصيب من الكلام الطيب»دا زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ يەتمىش نەچچە تۈرلۈك خىسلىتى زىكرى قىلىنغان ئىكەن. ئىنسان ئۆز كۆڭلىنى زىكرى تەسبىھ ئېيتىش بىلەن مەشغۇل بولۇشقا ئۇندەيدىغان ئاشۇ نۇرغۇن خىسلەتلەردىن بىر نەچچىنى بايان قىلىمىز:

1. زىكرى شەيتاننى يىراقلاشتۇرۇپ، نۇرغۇنلىغان گۇناھلاردىن ساقلايدۇ. زىكرى تەسبىھ ئېيتىش شەيتاننى يىراقلاشتۇرىدۇ ۋە ئازدۇرۇشتىن توسىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

كىمكى مېھرىبان ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، بىز ئۇنىڭغا شەيتاننى مۇسەللەت قىلىمىز. (شەيتان ئۇنى ۋەسۋەسە قىلىدۇ)، شەيتان ئۇنىڭغا ھەمىشە ھەمراھ بولىدۇ.

ـــسۈرە«زۇخرۇف»(43 ـ سۈرە)،36 ـ ئايەت

تەقۋادار كىشىلەر شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىگە ئۇچرىسا ئاللاھنى ئەسلەيدۇ ـ دە، ھەقىقەتنى كۆرۈۋېلىپ، (شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسىدىن) خالاس تاپىدۇ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 201 ـ ئايەت

ھاسىل ئەشەرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەھيا ئەلەيھىسسالامنىڭ ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن ئۆز قوۋمىگە مۇنداق دېگەنلىكىنى ئېيتقان: "مەن سىلەرنى ئاللاھنى زىكرى قىلىشقا بۇيرۇيمەن. ئاللاھنى زىكرى قىلىپ تۇرىدىغان كىشى ئارقىسىدىن دۈشمەن شىددەت بىلەن قوغلاپ كەلگەندە، پۈختا بىر قورغانغا كىرىپ ئۆزىنى مۇداپىئە قىلغان كىشىگە ئوخشايدۇ. شۇنىڭدەك بەندىمۇ ئۆزىنى شەيتاندىن پەقەت ئاللاھنى زىكرى قىلىش ئارقىلىقلا ساقلاپ تۇرالايدۇ".

يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسلەردىن شۇنى كۆرۈۋالالايمىزكى، ئىنسان ئاللاھ تائالاغا زىكرى تەسبىھ ئېيتىپ تۇرۇشى كېرەك. ئۇنداق بولمايدىكەن، شەيتان دائىم ئۇنىڭغا ۋەسۋەسە قىلىدۇ ۋە يامان ئىشلارنى ياخشى كۆرسىتىدۇ.

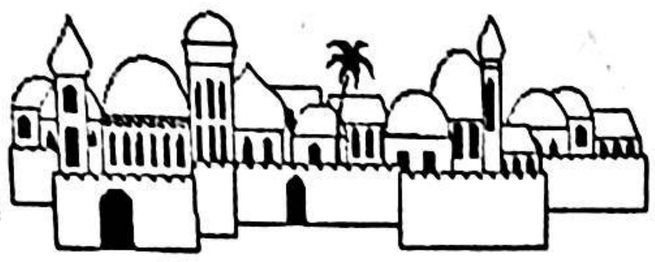

خۇددى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا چەكلەنگەن دەرەخنىڭ مېۋىسىنى ياخشى كۆرسەتكەندەك ھازىرقى كىشىلەرگە جازانە، قىمار، ھاراق، زىنا قاتارلىقلارنى ياخشى كۆرسىتىدۇ. شۇ ئارقىلىق شەيتان ئۆزىنىڭ"پەرۋەردىگارىم، سەن مېنى گۇمراھ قىلغانلىقىڭ ئۈچۈن، يەر يۈزىدە ئادەم بالىلىرىغا ئەلۋەتتە(گۇناھلارنى) چىرايلىق كۆرسىتىمەن. ئۇلارنىڭ ھەممىسىنى ئەلۋەتتە ئازدۇرىمەن. ئۇلاردىن پەقەت تاللانغان بەندىلىرىڭلا بۇنىڭدىن مۇستەسنا" دېگەن رەزىل مەقسىتىگە يەتمەكچى بولىدۇ. شەيتاننى يىراقلاشتۇرۇش، ئىنسانىنىڭ ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇشى زىكىرى تەسبىھ ئېيتىشىنىڭ پەزىلىتىدۇر. يۇقىرىقى ھەدىس شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، زىكىرى تەسبىھ ئېيتىش ئارقىلىق بەندە ئۆزىنى دۈشمەن(شەيتان)دىن ساقلايدىغان مۇستەھكەم قورغانغا ئېرىشەلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر قانداق بىر مۆمىنده دائىم ئاللاھ تائالاغا زىكرى تەسبىھ ئېيتىپ تۇرۇش خىسلىتى بولۇشى كېرەك. شەيتان بەندىنىڭ ئىچىگە پەقەت ئۇنى غەپلەت باسقان چاغدا غەپلەت ئىشىكىدىنلا كىرەلەيدۇ. شەيتان بەندىنى كۈتۈپ تۇرىدۇ. قاچانكى، بەندە غەپلەتتە بولسا، شەيتان ئۇنىڭ دۈمبىسىگە چىقىپ ۋەسۋەسە قىلىشقا باشلايدۇ. ئەگەر ئاللاھنى ياد ئەتسە يوقايدۇ. شۇڭا ئۇ"وسواس الخناس" يەنى"قەلبىلەرگە ۋەسۋەسە سالغۇچى، ئەگەر ئاللاھ زىكرى قىلىنسا يوقالغۇچى" دەپ ئاتالغان. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن:"شەيتان ئادەم بالىلىرىنىڭ قەلبىگە چاپلىشىپلا تۇرىدۇ. ئەگەر ئۇلار ئاللاھنى ئۇنتۇپ، زىكرى قىلىشتىن غاپىل يۈرسە ۋەسۋەسە قىلىدۇ. ئەگەر ئاللاھنى زىكرى قىلسا يوقىلىدۇ". دېمەك، بەندە ئۆزىنى پەقەت ئاللاھ تائالاغا زىكرى تەسبىھ ئېيتىش بىلەنلا شەيتانىنىڭ ئازدۇرۇشىدىن، ۋەسۋەسىسىدىن ساقلاپ قالالايدۇ. مانا بۇ زىكرىنىڭ بۈيۈك پەزىلىتىنىڭ بىرىدۇر.

2. زىكرى ئىنسانغا روھىي جەھەتتىن خاتىرجەملىك بېغىشلايدۇ. مۆمىن ئادەم ئاللاھقا بولغان مۇھەببىتىنىڭ چوڭقۇرلۇقىدىن ئاللاھقا سۆيۈنۈپ، ئۆزىنى تۇتۇۋالالماستىن ئاللاھ تائالاغا زىكرى تەسبىھ ئېيتىدۇ ۋە ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىۋاتقانلىقىدىن خۇش بولۇپ قەلبى يايراپ كېتىدۇ. ئاللاھنى ياد ئېتىپ، تەسبىھ ئېيتقاچقا شەيتان يېقىن يولىيالمايدۇ، شۇڭا كۆڭلى خاتىرجەملىككە چۆمۈپ تېخىمۇ خۇشال بولىدۇ ھەمدە ئاللاھنىڭ زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارغا كاتتا ئىنئام بېرىدىغانلىقىغا ئىشەنگەچكە شۇ ئىنئاملارنىڭ ئىلھامى بىلەن دۇنيانىڭ جاپا ـ مۇشەققەت، غەم ـ قايغۇلىرىنى ئۇنتۇپ، ئۆزىنى چەكسىز خۇشال ھېس قىلىدۇكى، خۇددى ئاللاھ سۈبھانەھۇ ۋەتەئالا «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلغاندەك:

(تەۋبە قىلغانلار) ئىمان ئېيتقانلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ دىللىرى ئاللاھنى

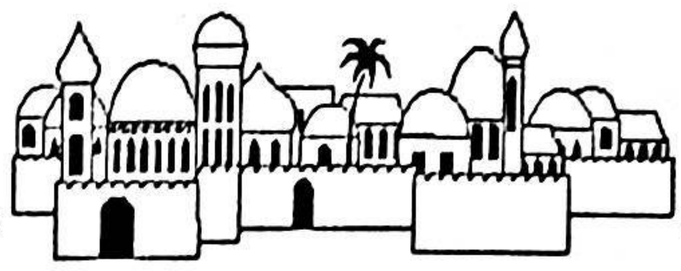

ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ، بىلىگىلارکى، دىللار ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ.

——سۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ئايەتتە"ئۇلارنىڭ دىللىرى ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ" دېگەنلىكى شۈكى، ئىنسانلارنىڭ قەلبىدىكى بىئارامىلىق، پاراكەندىلىك ئاللاھنى ياد ئېتىش ئارقىلىق يوقىلىدۇ. ئۇنىڭ ئورنىغا خۇشخۇيلۇق، خاتىرجەملىك، ئارامبەخشلىك ئورۇنلىشىدۇ.

زىكرى تەسىبھ قەلبىنىڭ ھاياتى، شۇنداقلا قەلبىنىڭ ۋە روھنىڭ ئوزۇقى. ئەگەر بەندە ئاللاھقا زىكرى ئېيتىشنى تەرك ئەتسە، روھتىن ئايرىلغان جەسەتكە ئوخشاش بولۇپ قالىدۇ. قەلب پەقەت ئاللاھنى زىكرى قىلىش بىلەنلا تىرىك تۇرىدۇ. شۇڭا شەيخۇل ئىسلام ئىبنى تەيمىيە رەھمەھۇللا: "زىكرى تەسبىھكە نىسبەتەن قەلب خۇددى سۇغا تەشنا بېلىقتۇر. ئەگەر بېلىق سۇدىن ئايرىلسا ھالى قانداق بولىدۇ؟" دېگەن. دېمەك، ھەر بىر مۇسۇلمان كۆڭلۈم خاتىرجەم بولسۇن دېسە، چوقۇم ئۇنىڭ تىلى زىكرىدىن خالي بولمىسۇن!

3. زىكرى ئېيتقۇچى بەندىنى ئاللاھمۇ ياد ئېتىپ تۇرىدۇ. ئاللاھنىڭ ياد ئېتىشىگە مۇۋاپىق بولۇش ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ زور بەخت، ئەڭ زور مۇۋاپىقىيەتتۇر. ئاللاھنىڭ نەزىرىدىن ساقىت بولغان ئادەم ياكى مىللەت بۇ دۇنيادا ياكى ئاخىرەتتە خار، زەبۇن بولىدۇ. جەمئىيىتىمىزدىمۇ بىرەر ئادەم مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلى كىشىلەرنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتسە خارلىشىپ، بىچارىلەرچە تەنھا ئۆتىدۇ. بۇنداق ئەھۋالدا، بارلىق كائىناتنىڭ پادىشاھى، بۇيۇك ئۇستۇنلۇك ئىگىسى بولغان ئاللاھنىڭ نەزىرىدىن چۈشۈپ كەتكەن ئادەم نېمە بولماقچى؟ زىكرى تەسبىھ ئېيتىش يەنىلا ئاشۇ كاتتا نېمەتكە ئېرىشتۇرىدىغان ئەڭ ياخشى ۋاستىلەرنىڭ بىرى. چۈنكى، ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە زىكرى ئېيتقۇچىلارنى ياد ئېتىپ تۇرىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن:

مېنى(تائەت ـ ئىبادەت بىلەن) ياد ئېتىڭلار، (مېنى ياد ئەتسەڭلار) مەنمۇ سىلەرنى(ساۋاب بېرىش بىلەن، مەغپىرەت قىلىش بىلەن) ياد ئېتىمەن.

——سۈرە «بەقەرە» (2 ـ سۈرە)، 152 ـ ئايەت

ئەبۇ ھۇرەيرىدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىس قۇددۇسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئېيتقان: "بەندەم ماڭا زىكرى ئېيتسا، مەن ئۇنىڭ بىلەن بىللە بولىمەن. ئەگەر ئۇ ماڭا مەخپىي زىكرى ئېيتسا، مەن ئۇنىڭغا مەخپىي ساۋاب بېرىمەن. ئەگەر ئۇ ماڭا جامائە بار يەردە زىكرى ئېيتسا، مەن ئۇنىڭغا ئۇ جامائەدىنمۇ ياخشى جامائە بار يەردە ساۋاب بېرىمەن".

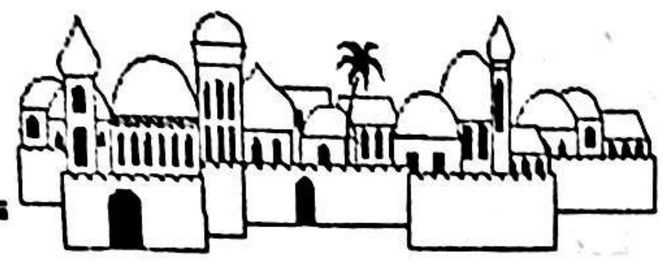

يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسلەردىن ئېنىق كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، ئەگەر مۆمىن ئادەم چىن ئەقىدە بىلەن ئاللاھقا زىكرى ئېيتسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنى كاتتا نېمەتلەر بىلەن ياد ئېتىپ تۇرىدۇ.

4. زىكرى گۈناھلارنى ئۆچۈرىدۇ، ئازابتىن قۇتۇلدۇرىدۇ. گۈناھلارنىڭ كۆتۈرۈلۈشى مۆمىن ئۇچۇن يەنە بىر چوڭ نىجاتلىقتۇر. گۈناھ بىلەن جەننەتكە كىرىش مۇمكىن بولمايدۇ. لېكىن مېھرىبان ئاللاھ ئۆزىگە زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنى ئۆز ھىمىتى قوينىغا ئېلىپ، ئۇلارنىڭ گۈناھلىرىنى كەچۈرۈپتىدۇ ـ دە، ئاندىن جەننەتكە كىرگۈزىدۇ. مانا بۇ زىكرى ئېيتىشتىن كېلىدىغان نىجاتلىقنىڭ بىرىدۇر. مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى كۈنىگە سۇبھانەللاھى ۋەبىھەمدىھى (ئاللاھنى پاك دەپ بىلىمەن ۋە مەدھىيىلەيمەن) نى يۈز قېتىم ئېيتسا، ئۇنىڭ گۈناھلىرى دېڭىزنىڭ كۆپۈكىدەك كۆپ بولسىمۇ يوققا چىقىرىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

5. زىكرى ئاللاھنىڭ زور نېمەتلىرىگە نائىل قىلىدۇ. ئىنسان ئەزالىرىنىڭ ئەڭ پائالىيەتچان ئەزاسى تىلدۇر. ئىنساننىڭ ھەر قانداق ئەزاسى تىلدەك كۆپ ھەرىكەت قىلمايدۇ. تىلنى ھەرىكەتلەندۈرۈش ئۇچۇن ھېچقانچە ئېنېرگىيە كەتمەيدۇ. لېكىن تىلدىن كېلىدىغان بالايى ئاپەتلەرنىمۇ، پايدا ـ مەنپەئەتلەرنىمۇ كىچىك ساناشقا بولمايدۇ. مۇئاز ئىبنى جەبەل رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى ئېيتىلىدۇ: (پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام): " 'ساڭا ئىشلارنىڭ كاتتىلىرىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن بىر ئىشتىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ ' دېدى. 'بولىدۇ، ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى' دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تىلنى كۆرسىتىپ، 'سەن تىلىڭنى (مۇناسىۋەتسىز ئىشلاردىن) تۇت' دېدى. مەن: 'ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، بىز سۆزلىگەنلىرىمىز سەۋەبلىكمۇ جازالىنامدۇق؟' دېدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ھەي مۇئاز، كىشىلەرنىڭ دوزاخقا يۈزلىرىچە، بۇرۇنلىرىچە تاشلىنىشىغا ئۇلارنىڭ تىللىرى سەۋەبلىكتۇر' دېدى". مانا بۇ ھەدىستىن چىقىپ تۇرۇپتىكى، مۇناسىۋەتسىز ئىشلاردىن تىلنى يىغىشىمىز كېرەك. ئۇنداق بولمايدىكەن، تىل دېگەن يۇمشاق نەرسە، قاياقتا قويۇۋەتسەك كېتىۋېرىدۇ. ئاخىرىدا ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچراپ قېلىشىمىز مۇمكىن. لېكىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دېگەندەك، تىلىمىزنى مۇناسىۋەتسىز ناچار گەپ ـ سۆزلەردىن يىغىساق، تۆۋەندىكى ئايەت ـ ھەدىسلەردە ئېيتىلغاندەك، ئاللاھنىڭ كاتتا ئىنئاملىرىغا نائىل بولىمىز.

ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاھنى كۆپ زىكرى

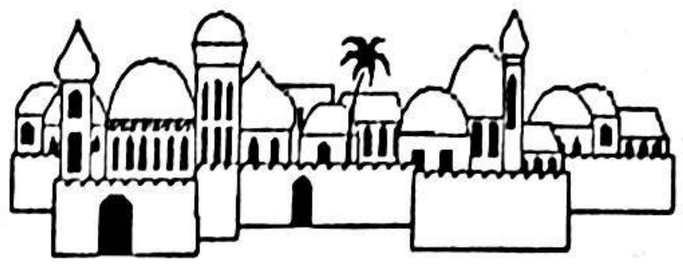

قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى.

ـــــسۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ''كىمكى 'بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، ئاللاھ يالغۇزدۇر، ئۇنىڭ شېرىكى يوق، ھەممە ئۇنىڭ مۈلكىدۇر، بارلىق ھەمدۇ ئۇنىڭغا خاستۇر، ھەممىگە قادىردۇر' دېگەننى بىر كۈندە يۈز قېتىم دېسە، ئادىل ئون كۆزەتچى پەرىشتە ئۇنىڭغا يۈز ياخشىلىقنى يازىدۇ ۋە كەچ كىرگۈچە شۇ كىشىنى شەيتاندىن ساقلايدۇ. زىكرىنى كۆپ ئېيتقان كىشى تاپقان پەزىلەتتىن ياخشىراق پەزىلەتنى ھېچكىم تاپالمايدۇ'' دېگەن. ئەبۇ ھۈرەيرىدىن رىۋايەت قىلىنغان يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: ''سۇبھانەللاھى ۋەلھەمدۇلىللاھى ۋەلائىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەللاھۇ ئەكبەر' دەپ ئېيتىشىم مەن ئۈچۈن دۇنيادىكى بارلىق نەرسىلەردىن سۆيۈملۈكرەكتۇر'' دېگەن(مۇسلىم توپلىغان). ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ''ئېيتىشتا تىلغا يەڭگىل كېلىدىغان، مىزان (قىيامەت كۈنى كىشىلەرنىڭ نامە-ئەمەلىنى تارتىدىغان تارازا)دا ئېغىر كېلىدىغان، ئاللاھقا ياقىدىغان ئىككى سۆز بار، ئۇ بولسىمۇ 'سۇبھانەللاھىلئەزىم(ئۈلۈغ ئاللاھنى پاك دەپ تەرىپلەيمەن)'، 'سۇبھانەللاھى ۋەبىھەمدىھى' دېگەن سۆزلەردىن ئىبارەت'' (بۇخارى توپلىغان).

دېمەك، بىز قول ـ پۇت ۋە باشقا ئەزالار ئارقىلىق نۇرغۇن كۈچ ۋە ئېنېرگىيە سەرپ قىلىپ ئېرىشەلمىگەن كاتتا نېمەتلەرگە تىلىمىز ئارقىلىق ئېرىشىمىز. شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى، ئاللاھنىڭ بىزگە ئىبادەت يوللىرىنى مۇشۇنداق ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىشىمۇ بىز ئۈچۈن زور نېمەت.

6. زىكرى تەسبىھنى كۆپ ئېيتىش ئىنساندا دائىم زىكرى تەسبىھ ئېيتىش خىسلىتىنى يېتىلدۈرىدۇ. زىكرى تەسبىھنى كۆپ ئېيتىش دائىم ئاللاھقا ۋە پەرىشتىلەرگە دۇرۇت ئېيتىشقا كۆندۈرىدۇ. كىمكى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ پەرىشتىلىرىگە دۇرۇت ئوقۇيدىكەن نىجات تاپىدۇ. ئاللاھمۇ ئۇ كىشىگە رەھمەت ئەۋەتىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار، ئۇنىڭغا ئەتىگەن-ئاخشامدا تەسبىھ ئېيتىڭلار(چۈنكى بۇ ئىككى ۋاقىتتا پەرىشتىلەر چۈشۈپ تۇرغانلىقتىن، ئۇ ۋاقىتلارنىڭ ئەۋزىلى ھېسابلىنىدۇ). ئاللاھ سىلەرنى قارانغۇلۇقتىن نۇرغا(يەنى گۇمراھلىقتىن ھىدايەتكە) چىقىرىش ئۈچۈن، سىلەرگە رەھمەت قىلىپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭ پەرىشتىلىرى سىلەرگە مەغپىرەت تىلەپ قىلىپ تۇرىدۇ، ئاللاھ مۆمىنلەرگە ناھايىتى مېھرىباندۇر.

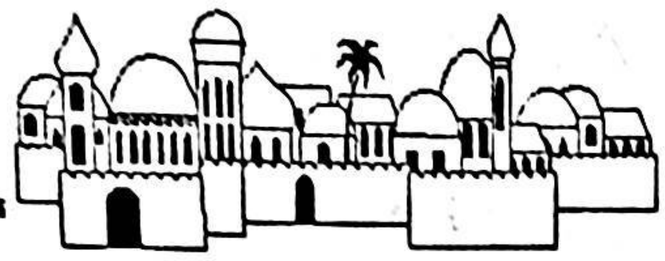

—سۇرە«ئەھزاب»(33 - سۇرە)، 41—43 - ئايەتلەر

دېمەك، بىز ئۆزىمىزدە دائىم زىكرى تەسىبىھ ئېيتىشنى يېتىلدۇرۇۋالالمساقلا، بىز يۇقىرىدا بايان قىلغان بارلىق پەزىلەتلەر بىزدە ئەمەلىيلىشىدۇ.

زىكرىنىڭ بۇلاردىن باشقا يەنە نۇرغۇن پەزىلەتلىرى بار. بىز ئۇلارنىڭ بىر قىسمىنى تۆۋەندىكى ھەدىستە كۆرىستىپ ئۆتىمىز:

1. زىكرى جەننەتنىڭ كۆچەتلىرى بولۇپ، ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ''ئىسرا كېچىسى ئىبراھىم خەلىلۇللاھنى ئۇچراتتىم. ئۇ ماڭا:'ئەي مۇھەممەد، ئۈممىتىڭگە مەندىن سالام ئېيت. ئۇلارغا ئۇقتۇرۇپ قويغىنكى، جەننەتنىڭ تۇپراقلىرى پاك، سۇيى شېرىن، ئۇ بولسا قەيئان (دەرەخسىز) دۇر. ئۇنىڭ كۆچەتلىرى ‹ئاللاھنى پاك دەپ تونۇيمەن، ئۇنىڭغا ھەمدۇ ئېيتىمەن، بىر ئاللاھتىن باشقا ئىلاھ يوق، ئاللاھ ئۇلۇغ› دېيىشتۇر' دېدى''. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ''كىمكى'سۇبھانەللاھى ۋەبىھەمدىھى'(ئاللاھ پاكتۇر، ماختاشقا ئەڭ لايىقتۇر) دېسە شۇ كىشىگە جەننەتتە بىر خورما دەرىخى تىكىلىدۇ''(تىرمىزى توپلىغان). بۇ مەندىكى ھەدىسلەر ناھايىتى كۆپ.

2. زىكرى زىكرى ئېيتقۇچى ئۈچۈن نۇر بولىدۇ، يەنى زىكرى كىشى قەلبىنى يورۇق قىلىدۇ، ئۆلگەندە جايىنى نۇر قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئەسلىدە ئۆلۈك (يەنى كۇفرى) بولۇپ، بىز ئۇنى(يەنى ئۇنىڭ قەلبىنى ئىمان بىلەن)تىرىلدۇرگەن، بىز ئۇنىڭغا كىشىلەر ئارىسىدا ھىدايەت تېپىشقا نۇر بەرگەن بىر ئادەم زۇلمەتتە(يەنى كۇفرىنىڭ قاراڭغۇلۇقىدا) قالغان ۋە ئۇنىڭدىن قۇتۇلالمىغان بىر ئادەم بىلەن ئوخشاشمۇ؟

—سۇرە«ئەنئام»(6 - سۇرە)، 122 - ئايەت

بۇ ئايەتتىكى بىرىنچى كىشى بولسا ئاللاھقا ئىمان ئېيتىش، ئاللاھنى سۆيۈش، ئاللاھنى تونۇش ۋە ئاللاھقا زىكرى تەسىبىھ ئېيتىش ئارقىلىق قەلبى نۇرلانغان كىشىدۇر. ئىككىنچى كىشى بولسا، ئاللاھنى تونىمىغان، ئاللاھقا زىكرى ئېيتىش ۋە ئاللاھنى سۆيۈشتىن يۈز ئۆرىگەن كىشىدۇر. دېمەك، بارلىق شان-شەرەپ ۋە نىجاتلىق نۇر ئىچىدە بولىدۇ، ئۇ نۇر بولسا ئاللاھقا زىكرى ئېيتىشتىن كېلىدۇ.

بىز سۆزىمىزنى بىر نەچچە ئايەت ۋە ھەدىس بىلەن ئاخىرلاشتۇرىمىز:

پەرۋەردىگارىڭنى يېلىنغان ۋە ئۇنىڭدىن قورققان ھالدا ئىچىڭدە ياد ئەتكىن، ئەتىگەندە-ئاخشامدا ئۇنى پەس ئاۋازدا زىكرى قىلغىن، غاپىللاردىن

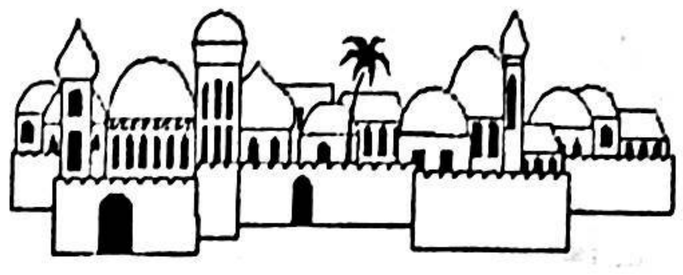

بولمىغىن.

ـــــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 205 ـ ئايەت

ئۇلارنىڭ سۆزلىرىگە سەۋر قىلغىن، مەنۇن بۇلۇشۇڭ ئۈچۈن، كۈن چىقىشتىن ئىلگىرى، كۈن پېتىشتىن بۇرۇن، كېچە ۋاقىتلىرىدا ۋە كۈندۈزنىڭ دەسلەپكى ۋە ئاخىرقى ۋاقىتلىرىدا پەرۋەردىگارىڭغا تەسبىھ ئېيتقىن(يەنى نامىز ئوقۇغىن) ۋە ھەمدە ئېيتقىن.

ـــــسۈرە«تاھا»(20 ـ سۈرە)، 130 ـ ئايەت

ئابدۇللا ئىبنى بۇسر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىر ئادەم: "ئى رەسۇلۇللاھ، مەن ئورۇنداىدىغان ئىسلام شەرىئىتىنىڭ ئەھكاملىرى كۆپ ئىكەن، مەن مەھكەم تۇرىدىغان بىرەر ئىشنى ئېيتىپ بەرسىڭىز" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سېنىڭ تىلىڭ ھەمىشە ئاللاھنىڭ زىكرى بىلەن بولسۇن" دېدى(تىرمىزى توپلىغان). ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇنداق دەيدۇ:"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنى ھەر ۋاقىت ياد ئېتىپ تۇراتتى".

ئاللاھ تائالا ھەممىمىزگە ئاخىرەتتە جەننەت ئاتا قىلغاي ـــ ئامىن!

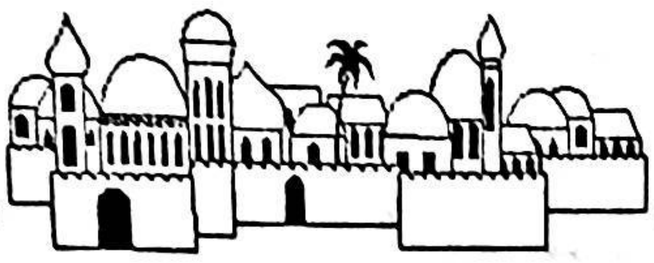

پەرز ناماز‌دىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنىڭ مەرتىبىلىرى

ئىسمائىل ياقۇپ

بسم‌الله‌الرحمانالرحيم

زىكرى تەسبىھ ئېيتىش دەرىجىسى يۇقىرى ئىبادەتلەر جۈملىسىدىن ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئەڭ ياخشى پەيتى پەرز نامازدىن كېيىن ئېيتىلىشتۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

كېچىدە ۋە سەھەردىن كېيىن(يەنى پەرز نامازلارنىڭ ئارقىسىدا) تەسبىھ ئېيتقىن.

ـــــسۈرە«قاف»(50 ـ سۈرە)، 40 ـ ئايەت

بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن كېچىلىرى(سەھەر ۋاقتىدا) ۋە ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن تەسبىھ ئېيتىشنىڭ ئىنتايىن مۇھىم ئىكەنلىكى ئايان بولىدۇ. چۈنكى بۇ ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقى.

ئۇلۇغ يېتەكچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام «قۇرئان كەرىم»نىڭ يۇقىرىقى ھۆكمىگە ئاساسەن، پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ مەرتىۋىلىرىنىڭ ئىنتايىن يۇقىرىلىقى بىلەن بىز مۇسۇلمانلارغا خۇش خەۋەر بەرگەن. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، كەمبەغەللەر پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا كېلىپ:"بايلار پۇل ـ مال سەرپ قىلىپ، جەننەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىكلىرىگە ۋە مەڭگۈلۈك نازۇ ـ نېمەتلىرىگە ئېرىشىدۇ. ئۇلار بىزگە ئوخشاش نامان ئوقۇيدۇ، بىزگە ئوخشاش روزا تۇتىدۇ، ئىقتىسادىي جەھەتتە ئۇلارنىڭ بىزدىن ئارتۇقچىلىقى بار، ئۇلار پۇل خەجلەپ ھەج قىلىدۇ، ئۆمرە قىلىدۇ، جىھاد قىلىدۇ، سەدىقە قىلىدۇ" دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سىلەرگە شۇنداق بىر ئىشنى ئېيتىپ بېرەيكى، ئەگەر ئۇنى ئورۇنلىساڭلار، پۇل خەجلەپ جەننەتنىڭ يۇقىرى دەرىجىلىكلىرىگە ئېرىشكەن بايلارنىڭ دەرىجىلىرىگە يېتىسىلەر، سىلەردىن كېيىنكى ئادەملەرنىڭ ھېچقايسىسى سىلەرنىڭ دەرىجەڭلارغا ئېرىشەلمەيدۇ، سىلەردىن بۇرۇنقى ۋە كېيىنكى ئادەملەرنىڭ ئارىسىدا سىلەر ئەڭ ئەۋزەل ئادەم بولۇپ قالىسىلەر، بايلاردىن پەقەت موشۇ ئىشنى قىلغان كىشىلەرلا سىلەرنىڭ دەرىجەڭلارغا يېتەلەيدۇ. ئۇ بولسىمۇ ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ئاللاھقا تەسبىھ، ھەمدى، تەكبىرلەرنىڭ ھەر بىرىنى ئوتتۇز ئۈچ قېتىم ئېيتىشتىن

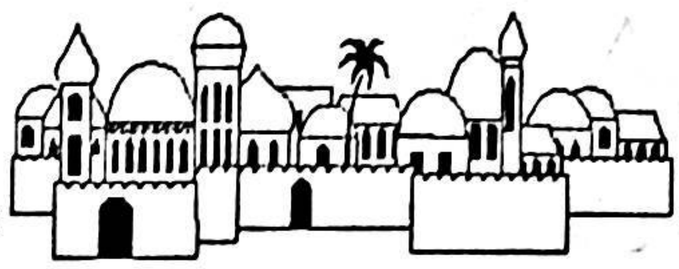

ئىبارەت. يەنى 'سۇبھانەللاھ' (ئاللاھ ھەممە نۇقساندىن پاكتۇر)نى ئوتتۇز ئۇچ قېتىم، 'ئەلھەمدۇلىللاھ' (جىمى مەدھىيە ئاللاھقا مەنسۇپ)نى ئوتتۇز ئۇچ قېتىم، 'ئاللاھۇ ئەكبەر' (ئاللاھ ھەممىدىن ئۇلۇغ)نى ئوتتۇز ئۇچ قېتىم دەيسەن" دېدى(بۇخارى توپلىغان). مانا بۇ ھەدىس شەرىق 1400 يىلدىن بېرى جىسمانىي ۋە ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئاجىز مۇسۇلمانلىرىمىزغا ئالاھىدە مەنىۋى ئوزۇق بېرىپ كەلمەكتە. چۇنكى پەرز نامازدىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتىشنىڭ دەرىجىسى ھەج قىلىش، ئۆمرە قىلىش، جىھاد قىلىش ۋە سەدىقە قىلىشتەك ئىبادەتلەرنىڭ مەرتىبىلىرىگە ئوخشاشلىقىنى ھېس قىلىپ ھەم ئۇنىڭغا ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان مۇسۇلمانلار ئىنتايىن كۆپ. يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسنىڭ روھىغا ئاساسەن تېخىمۇ ئىچكىرىلىگەن ھالدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پەرز نامازدىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتىش ئۇسۇللىرىغا قاراپ باقايلى:

1. پەرز نامازدىن كېيىنلا"ئاللاھۇ ئەكبەر"(ئاللاھ ھەممىدىن ئۇلۇغ) دەپ تەكبىر ئېيتىش سۇننەت. بۇ ھەقتە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە كىشىلەر پەرز نامازدىن ئۇستۇن ئاۋازدا زىكرى قىلىش بىلەن (يەنى"ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن) قايتاتتى. يەنە ئۇ: "ئۇلارنىڭ مۇشۇنداق تەكبىر ئېيتقانلىقىنى ئاڭلىسام، (پەرز نامازدىن)قايتقانلىقىنى بىلەتتىم" دېگەن. يەنە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ:"مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نامىزىنىڭ تەكبىر(يەنى ئاللاھۇ ئەكبەر) بىلەن ئاخىرلاشقانلىقىنى بىلەتتىم"دېگەن (بۇخارى توپلىغان). بۇ ھەدىستىن مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنىڭ پەرز نامازدىن كېيىن تەكبىر ئېيتقانلىقى ئايان بولىدۇ.

2. ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن ھەمدۇسانا ۋە تەھلىل ئېيتىش سۇننەت. بۇ ھەقتە سەۋبان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام نامىزىدىن قايتقاندا ئۈچ قېتىم 'ئەستەغپىرۇللاھ' دەپ بولۇپلا 'ئاللاھۇممە ئەنتەسسالام ۋە مىنكەسسالام، تابارەكتە يا زەلجالالى ۋەلئىكرام(ئى ئاللاھ سەن سالامەت زات، سەن سالامەتلىك بېغىشلىغۇچى ۋە سەن بۇيۇكتۇرسەن ئى ئەزەمەتلىك ۋە كەرەملىك زات)' دەيتتى"(«مىشكاتۇل مەسابىھ»).

مۇغىرە ئىبنى شۇئبە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ كاتىپى ۋەررات رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:مۇغىرە ئىبنى شۇئبە مۇئاۋىيىگە ئەۋەتكەن بىر خېتىدە ماڭا مۇنداق يازدۇرغان:"پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا:«لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەھدەھۇ لا شەرىكە لەھۇ، لەھۇلمۇلكۇ ۋەلەھۇلھەمدۇ ۋەھۇۋە

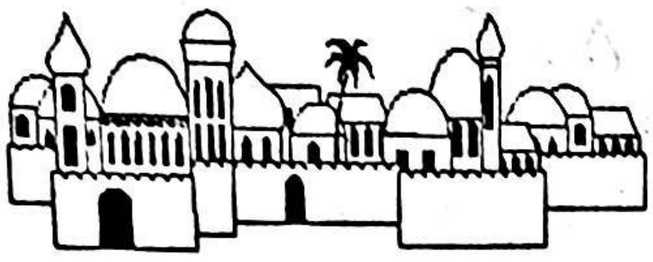

ئەلا كۆللى شەيئىن قەدىر؛ ئاللاھۇمە لامانئە لىما ئەئتەيتە ۋەلا مۇئتىيە لىما مەنەئتە ۋەلا يەنپەئۆ زەلجەددى مىنكەلجەددۇ (يالغۇز بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ مەئبۇد «بەرھەق» يوق، ئاللاھنىڭ شېرىكى يوق، بارلىق سەلتەنەت ئاللاھقا مەنسۇپ، جىمى مەدھىيە ئاللاھقا مەنسۇپ، ئاللاھنىڭ ھەممە نەرسىگە قۇدرىتى يېتىدۇ. ئى ئاللاھ سەن بەرگەن نەرسىگە ھېچكىم توسقۇنلۇق قىلالمايدۇ، سەن بەرمىگەن نەرسىنى ھېچكىم بېرەلمەيدۇ، سېنىڭ ئالدىڭدا بايلارنىڭ بايلىقى ئەسقاتمايدۇ) دەيتتى"(بۇخارى توپلىغان).

مۇئاز رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭ قولىدىن تۇتۇپ:"ئى مۇئاز، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سېنى مەن چوقۇم ياخشى كۆرىمەن، ئاندىن ساڭا تەۋسىيە قىلىمەنكى، ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا: ئاللاھۇمە ئە ئىننى ئەلا زىكرىكە ۋە شۇكرىكە ۋە ھۇسنى ئىبادەتىكە (ئى ئاللاھ مېنىڭ سېنى زىكىر قىلىشىمغا ۋە ساڭا ئوبدان قۇلچىلىق قىلىشىمغا يار يۆلەكتە بولغايسەن) دېگەن دۇئانى ئوقۇشنى تەرك ئەتمىگىن"دېگەن(ئەبۇ داۋۇد، نەسەئى توپلىغان).

3. ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن ئايەتۇلكۇرسى(سۈرە«بەقەرە»دىكى 255 ـ ئايەتنىڭ نامى)نى ئوقۇش ئىنتايىن ئەۋزەلدۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"كىمكى ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇپ ئۆلسە، ئۇ كىشى جەننەتكە كىرىدۇ"(نەسەئى، تەبرانى توپلىغان).بۇ ھەدىستىن ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇش بىلەن بىرگە، ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى بۇيرۇغان ئىشنى قىلىپ، چەكلىگەن ئىشلاردىن يېنىپ ياشىيالىساق ئاندىن جەننەتكە كىرىدىغانلىقىمىز ئېنىق. يەنە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇسا، يەنە بىر ناماز ئوقۇغۇچە ئاللاھنىڭ مۇھاپىزىتىدە بولىدۇ"(تەبرانى توپلىغان). بۇ ھەدىستىن پەرز نامازدىن كېيىن ئايەتۇلكۇرسىنى ئوقۇشنىڭ جەننەتكە كىرىشكە ۋە يەنە بىر نامازنىڭ ۋاقتى كەلگۈچە ئاللاھ تائالانىڭ ھمايىسىگە ئېرىشىشكە سەۋەب بولىدىغانلىقىنى بىلۇالالايمىز.

4. ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن تەسبىھ، ھەمدى، تەكبىرلەرنىڭ ھەر بىرىنى ئوتتۇز ئۈچ قېتىمدىن ئېيتىش ئەڭ ئەۋزەلدۇر. بۇ ھەقتە كەئب ئىبنى ئۇجرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىغا ئەگەشتۇرۇپ ئوتتۇز ئۈچ قېتىم تەسبىھ (سۇبھانەللاھ)، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم ھەمدى

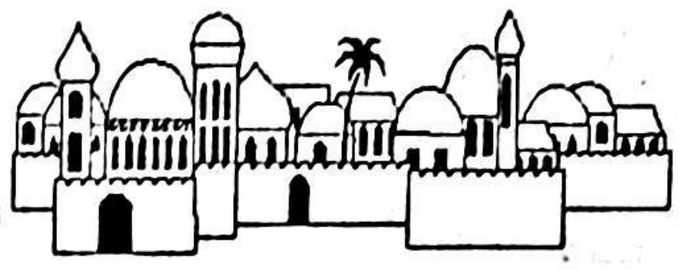

(ئەلھەمدۇلىللاھ)، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم تەكبىر (ئاللاھۇ ئەكبەر) ئېيتقۇچىلار ياكى قىلغۇچىلار (ئېيتقۇچىلار ياكى قىلغۇچىلار دېگەن ئىككى سۆزنىڭ قايسىسىنىڭ دېيىلگەنلىكى رىۋايەت قىلغۇچىنىڭ ئېسىدە ئېنىق قالمىغان) زىيانكار بولمايدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). بۇ ھەدىستىن ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە زىيانكار بولمايدىغانلىقى ئاشكارا بولدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ھەر بىر نامازنىڭ كەينىدە ئوتتۇز ئۈچ قېتىم تەسبىھ ئېيتسا (يەنى سۇبھانەللاھ دېسە)، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم ھەمدى ئېيتسا (يەنى ئەلھەمدۇلىللاھ دېسە)، ئوتتۇز ئۈچ قېتىم تەكبىر ئېيتسا (يەنى ئاللاھۇ ئەكبەر دېسە)، يۈزىنچى قېتىمدا "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ ۋەھدەھۇ لا شەرىكەلەھۇ، لەھۇلمۇلكۇ ۋەلەھۇلھەمدۇ ۋەھۇۋە ئەلا كۇللى شەيئىن قەدىر" دېسە ئۇنىڭ كۈناھلىرى دەريانىڭ كۆپۈكىدەك كۆپ بولسىمۇ مەغپىرەت قىلىنىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). مانا بۇ يۇقىرىقى ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدىن پەرز نامازدىن كېيىن زىكرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلارنىڭ پۈتۈن گۈناھلىرى مەغپىرەت قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت ـ سائادەتكە ئىگە بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. شۇڭا ئاللاھ تائالا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ سۆزىگە ئىتائەت قىلىپ، بۇيرۇغانلىرىنى دەل ۋاقتىدا ئىجرا قىلغانلارنىڭ مەرتىبىلىرى «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بايان قىلىنغان:

كىملەركى ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇلار(ئاخىرەتتە) ئاللاھنىڭ نېمىتىگە ئېرىشكەن پەيغەمبەر، سىددىقلار(يەنى يۇقىرى دەرىجىلىك پەيغەمبەرلەر ۋە شېھىتلەر)، شېھىتلەر ۋە ياخشىلار بىلەن بىللە بولىدۇ، ئۇلار نېمىدېگەن ياخشى ھەمراھلار.

ـــ سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 69 ـ ئايەت

كىمكى پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ (چۈنكى پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ).

ـــ سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 80 ـ ئايەت

يەنە ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ سۆزىگە ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ يولىورۇقلىرىغا ئەگەشكەن مۆمىنلەرنىڭ مۇۋەپپەقىيەت قازىنىدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دېگەن:

كىمكى ئاللاھقا ۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلسا زور مۇۋەپپەقىيەت قازانغان بولىدۇ.

ـــ سۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 71 ـ ئايەت

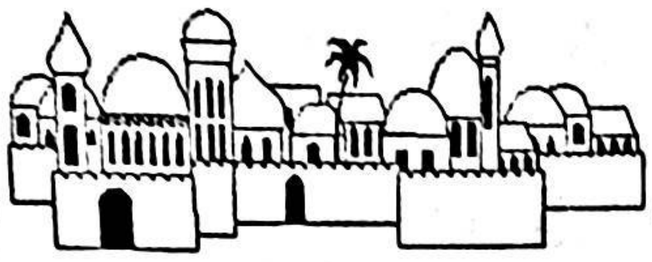

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن شۇنداق يەكۈن چىقىرىمىزكى، ئاللاھنىڭ ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزىگە ئىتائەت قىلىش بىلەن بىرگە، ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىن زىكىرى تەسبىھ ئېيتقۇچىلار، ئىنشائاللاھ چوقۇم ئاللاھ يۇقىرىدا سۆيۈپەتلىگەن مۆمىنلەردىن بولالايدۇ، ئەلۋەتتە.

5. ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا «ئىخلاس»سۈرىسى، «فەلەق»سۈرىسى ۋە «ناس»سۈرىسى (112—114-سۈرىلەرنىڭ نامى)نى ئوقۇش سۈننەت. بۇ ھەقتە ئۇقبە ئىبنى ئامىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ماڭا ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا 'قۇلھۇۋەللاھۇ ئەھەد'، 'قۇلئەئۇزۇ بىرەببىل فەلەق' ۋە 'قۇلئەئۇزۇ بىرەببىننىاس'نى ئوقۇشنى بۇيرۇدى" دېگەنىدى (بۇخارى، مۇسلىم، ئەھمەد ۋە ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

6. ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا تۆۋەندىكى دۇئالارنى ئوقۇش سۈننەت. بۇ ھەقتە سەئد ئىبنى ۋەققاس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا مۇنۇ سۆزلەر بىلەن پاناھ تىلەيتتى: "ئاللاھۇممە ئىننى ئەئۇزۇبىكە مىنەلجۇبنى ۋەلبۇخلى ۋە ئەئۇزۇبىكە مىنئەن ئۇرەددە ئىلا ئەرزەلىل ئۆمۇرى، ۋە ئەئۇزۇبىكە من فىتنەتىددۇنيا، ۋە ئەئۇزۇبىكە مىن فىتنەتىل قەبرى (ئى ئاللاھ ساڭا سېغىنىپ قورقۇنچاقلىقتىن ۋە بېخىللىقتىن پاناھ تىلەيمەن، بەك قېرىپ كېتىشتىن پاناھ تىلەيمەن، دۇنيانىڭ پىتنىسىدىن پاناھ تىلەيمەن ۋە گۆر ئازابىدىن پاناھ تىلەيمەن)" (بۇخارى توپلىغان). يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھەر نامازنىڭ ئارقىسىدا مۇنداق دەيتتى: "ئاللاھۇممە ئافىنى فى بەدەنى، ئاللاھۇممە ئافىنى فى سەمئى، ئاللاھۇممە ئافىنى فى بەسەرى، ئاللاھۇممە ئىننى ئەئۇزۇبىكە مىنەلكۇفرى، ۋەلفەقرى، ئاللاھۇممە ئىننى ئەئۇزۇبىكە من ئەزابىل قەبرى لا ئىلاھە ئىللا ئەنتە (ئى ئاللاھ مېنىڭ بەدىنىمنى سالامەت قىلغىن، ئى ئاللاھ مېنىڭ قۇلىقىمنى سالامەت قىلغىن، ئى ئاللاھ مېنىڭ كۆزۈمنى سالامەت قىلغىن، ئى ئاللاھ مەن ساڭا سېغىنىپ كۇفۇرلۇقتىن ۋە يوقسۇللۇقتىن پاناھ تىلەيمەن، ئى ئاللاھ مەن ساڭا سېغىنىپ گۆر ئازابىدىن پاناھ تىلەيمەن، سەندىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق) (ئەبۇ داۋۇد، ھاكىم توپلىغان).

7. ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ۋە سەھەر ۋاقتىدا ھەر قانداق دۇئا قىلغۇچىلار ئۆز ئالدىغا(يەككە-يېگانە) ئۇزاق دۇئا قىلىپ، ئاللاھ تائالادىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك مەقسىتىنى تەلەپ قىلىشى لازىم. چۈنكى ئۇ ۋاقىتلار دۇئا ئەڭ ئاسان ئىجابەت بولىدىغان ۋاقىتتۇر. بۇ ھەقتە ئەبى ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن:"ئى رەسۇلۇللاھ، دۇئانىڭ قايسىسى بەك ئاڭلىنىدۇ؟ (يەنى ئاللاھ تائالا قايسى ۋاقىتتا دۇئانى تېز ئىجابەت قىلىدۇ؟)"

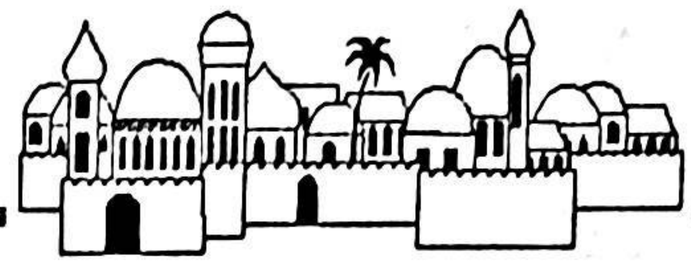

دېيىلگەنده، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "يېرىم كېچىنىڭ ئاخىرىدا (يەنى سەھەر ۋاقتىدا) ۋە پەرز نامازلارنىڭ ئارقىسىدا (قىلىنغان دۇئا)" دېگەندى (تىرمىزى توپلىغان). مانا بۇ ھەدىس شەرىفتىن ھەر قانداق بىر مۇسۇلمانىنىڭ غەپلەت ئۇيقۇسىدا يېتىۋەرمەي سەھەردە قوپۇپ، مېڭىسىنىڭ سەگەك ۋاقتىدا ئاللاھقا ئىبادەت قىلىپ ۋە ھەر قانداق تەلەپ - مەقسەتلىرىنى تىلەش ئارقىلىق تىرىشىپ سەۋەب قىلسا، ئۇنىڭ دۇئاسىنى ئاللاھ تائالانىڭ ئىجابەت قىلىدىغانلىقىنى ۋە بەش ۋاق نامازدىكى پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا دۇئا قىلسا ئاندىن ئۇنىڭ مەقسىتى ھەل بولىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلەلەيمىز.

ھەر قانداق ھاجەتمەن كىشىلەر ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا ئاللاھ تائالادىن ھاجىتىنى تىلەپ دۇئا قىلىشى كېرەك. بۇ ھەقتە ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئۇنىڭ ئاللاھقا ھاجىتى بولىدىكەن، ئۇ ئادەم ھەر بىر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدا شۇ ھاجىتىنى ئېيتىپ دۇئا قىلسۇن" (ئىبنى ئاساكىر توپلىغان).

يۇقىرىقى بارلىق ئايەت - ھەدىسلەردىن زىكرى تەسىبھ ئېيتىش ۋە دۇئا قىلىشنىڭ ئەۋزەل ۋاقتىنىڭ دەل ھەر پەرز نامازنىڭ ئارقىسىدىكى ۋاقىت ئىكەنلىكى ھەممىمىزگە ئايدىڭلاشتى.

قەدىرلىك قېرىنداشلار! ھەممىمىز داۋاملىق ئاللاھ تائالانى ياد ئېتىش بىلەن بىرگە، يېتەكچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىنى ئۆز جايىدا (كەم ياكى زىيادە قىلماستىن) تولۇق ئورۇندىشىمىز ۋە شۇ ئارقىلىق دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت - سائادىتىمىز ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، دۇنيادا بىر كىشىلىك ئىنسانلىق بۇرچىمىزنى ئادا قىلىپ ياشىشىمىز كېرەك.

ئاللاھ تائالا بارلىق ئەر - ئايال مۇسۇلمانلىرىمىزنى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىق روھى بويىچە ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە خاتىرجەم قىلسۇن ـــ ئامىن!

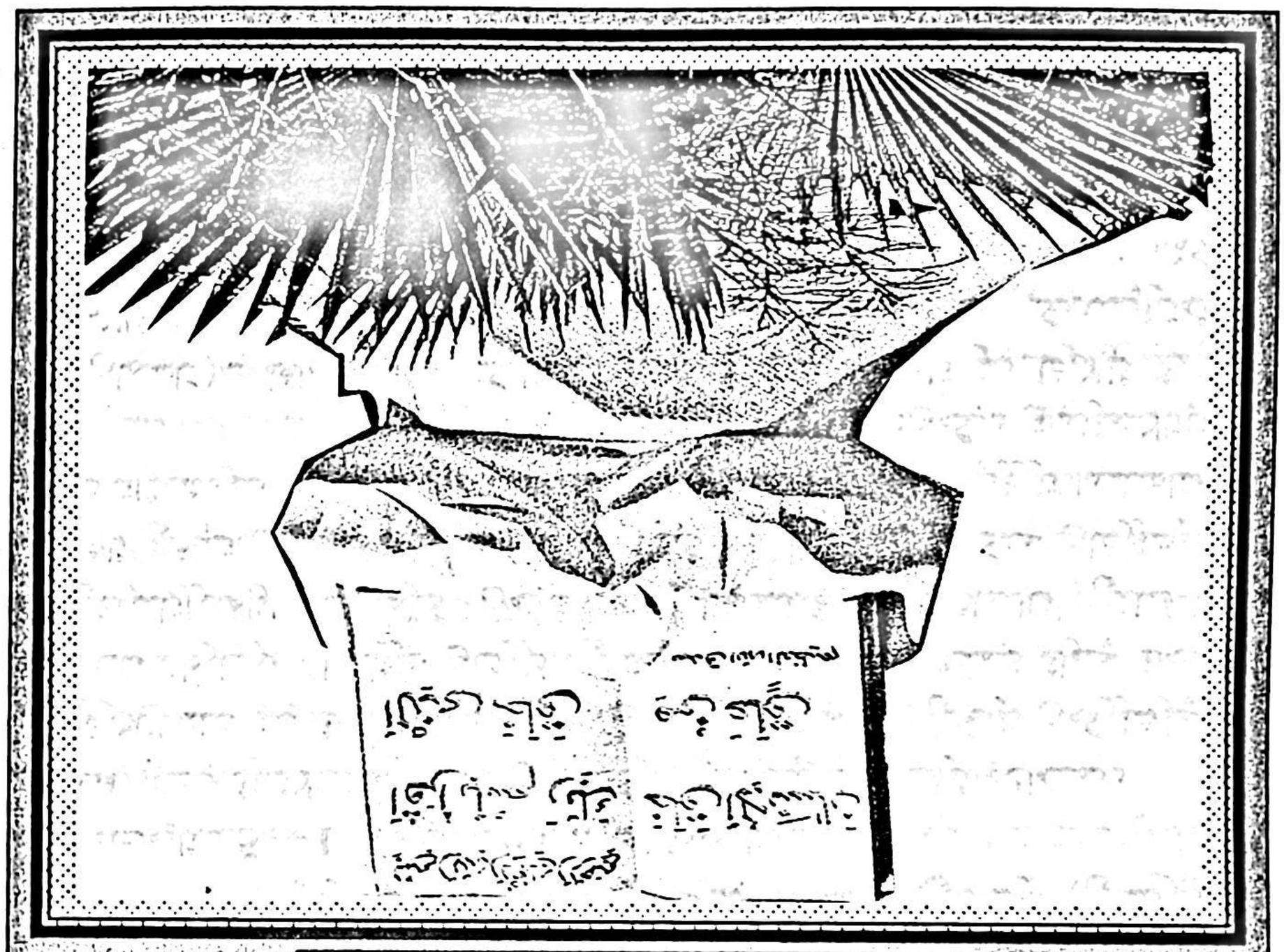

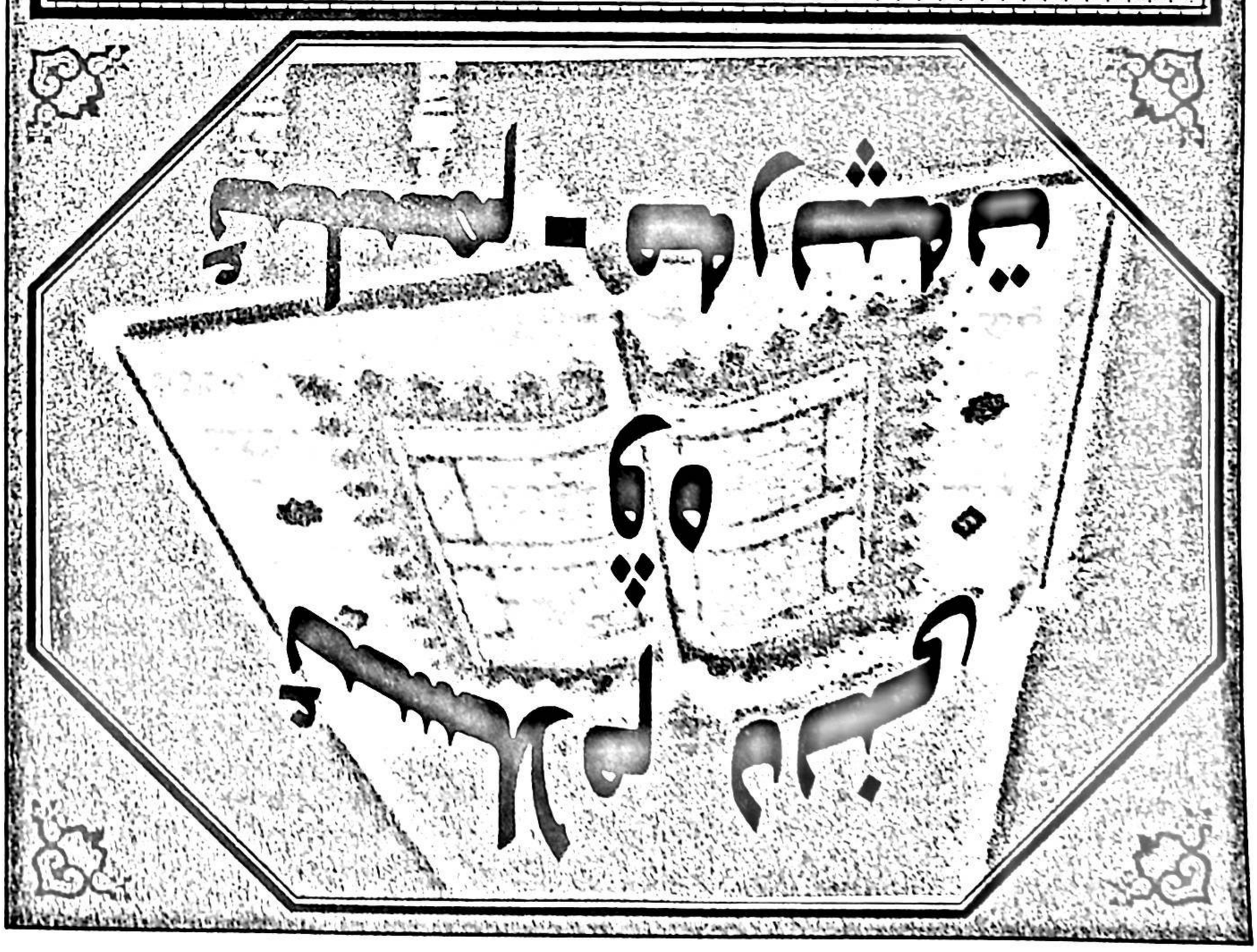

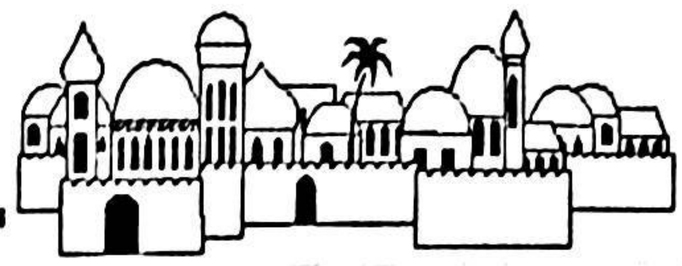

ئىسلام دىنى ئىلىم ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىدىغان دىن

سادىق ياقۇپ، ياقۇپ ھەمدۇللا
بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنى تەرەققىياتقا ماسلىشالايدىغان، ئىلىم-پەن ئۆگىنىشنى دەۋەت قىلىدىغان، تەرەققىيپەرۋەر دىن. ئىسلام دىنى بىزنى ئىلىم ئۆگىنىشكە چاقىرىدۇ، بىلىمنى قەدىرلەيدۇ، ئىلىم ئەھلىنى ھۆرمەتلەيدۇ. سۇبھانە ۋە تائالانىڭ مۇبارەك لەۋزىنى يەتكۈزگۈچى پەرىشتە جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ھىرا غارىدا ئېتىكاپتا ئولتۇرغان ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمگە يەتكۈزگەن تۇنجى ۋەھيى "**ئوقۇغىن**"نى قايتا-قايتا تەكرارلاپ، قەلەم بىلەن يېزىشنى، بىلمىگەننى ئۆگىنىشنى تەۋسىيە قىلىپ مۇنداق دېگەن:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

——سۈرە«ئەلەق»(96-سۈرە)، 1—5-ئايەت

دېمەك، ئوقۇش، يېزىش، ئۆگىنىش ئاللاھ تائالانىڭ بىز بەندىلەرگە چۈشۈرگەن تۇنجى تەشەببۇسى، ئەمرى، پەرزى، ئاللاھنىڭ بىز ئىنسانلارغا بەرگەن ئەڭ چوڭ نېمىتى، رەھمىتى، شەپقىتى. قۇرئان ئۆزىنىڭ مۇبارەك سەتىرلىرىدە ئەقىلنى، ئالىملارنى لال قىلىدىغان ئىلىم-پەن، گۆھەر-جاۋاھىراتلىرىنى تېگىگە يوشۇرغان چەكسىز ۋە چوڭقۇر دېڭىز. ھازىرقى زامان ئالىملىرى تېخى ئاشۇ دېڭىز ساھىلىدا تۇرۇپ بۇ سىرلىق مۆجىزاتلارنىڭ سىرىنى ئېچىشقا تىرىشۋاتىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئۇلارغا بىز تاكى قۇرئاننىڭ ھەق ئىكەنلىكى ئېنىق بولغۇچە(ئاسمان-زېمىن) ئەتراپىدىكى ۋە ئۆزلىرىدىكى(قۇدرىتىمىزگە دالالەت قىلىدىغان) ئالامەتلەرنى كۆرسىتىمىز.

——سۈرە«فۇسسىلەت»(41-سۈرە)، 53-ئايەت

بۇ بېشارەتتىن بىز ئەتراپىمىزنى ئوراپ تۇرغان تەبىئەت دۇنياسىنىڭ (ئاسمان-زېمىنىڭ) ھەقىقىي سىرلىرنى تېپىپ چىقىشاق ئاندىن ئاللاھنىڭ قۇدرەت-كامالىنى تونۇپ يېتىپ، ئىمانىمىز كامىل بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

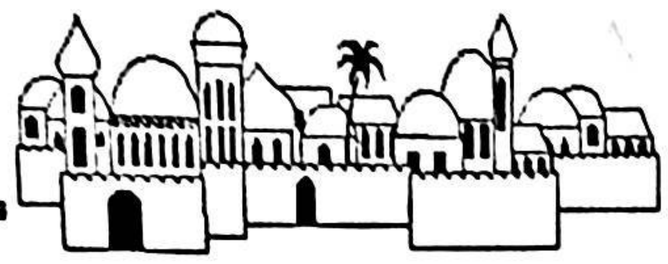

تەبىئەت دۇنياسىنىڭ ھەقىقتىنى تېپىش، سىرلىرىنى ئېچىش، ئۇنىڭدىن پايدىلىنىشنى بىلىش ئۈچۈن ئىلىم-پەن ئۇگىنىش، ھارماي ئىزدىنىش، تەجرىبە قىلىش، ئىلمىي خۇلاسىلەش، بىلىم جۇغلاش كېرەك. بۇگۈنكى دۇنيادا ئىلىم-پەن نەتىجىلىرى سىزنى ھەيران-ھەس قالدۇرىدىغان مۆجىزاتلار سىرىنى ئاشكارىلىغان بولسىمۇ، لېكىن بۇ مۆجىزاتلار بۇندىن 1400 يىل مۇقەددەم قۇرئاندا ئاللاھ تەرىپىدىن بېشارەت بېرىلگەنلىكىنى بايقىيالايمىز. ھازىرقى كەشپىياتلار قۇرئاندىكى مۆجىزاتلارنى ئىنسانلارغا جاكارلاشتىن ئىبارەت، خالاس. مەسىلەن: ھازىرقى يۇقىرى ئىلىم-تېخنىكا ئالەم بوشلۇقىغا يۈزلىنىپ، كائىناتنىڭ سىرلىرىنى ئېچىپ، ئاسمانىنىڭ ئەسلىدە تۇمان ھالەتتە ئىكەنلىكىنى قىياسەن ئوتتۇرىغا قويىدى. بۇ بىلىم ئەسلىدە قۇرئاندا: "ئاللاھ زېمىننى يارىتىپ بولۇپ، ئاندىن ئاسمانىنى (يارىتىشقا) يۈزلەندى، ھالبۇكى، ئۇ تۇمان ھالىتىدە ئىدى"{سۈرە«فۇسسىلەت»(41-سۈرە)، 11-ئايەت}دېيىلگەن. زېمىننى قېدىرىپ تەكشۈرگۈچى گېئولوگلار تاغلارنى تەكشۈرۈپ ئېنىقلاپ تاغلارنىڭ يەر ئۈستى قىسمى قانچىلىك ھەيۋەت ئېگىز بولسا، زېمىن تېگىدىمۇ چوڭقۇرلاپ كىرىپ، زېمىننى تۇتۇپ تۇرىدۇ، يەر تەۋرەشىنىڭ ئاجىزلىشىشىغا مۇئەييەن توساق بولالايدۇ دېگەن خۇلاسىنى چىقارغانىدى. قۇرئاندا: "(زېمىننىڭ تەۋرەپ كەتمەسلىكى ئۈچۈن) تاغلارنى قوزۇق قىلمىدۇقمۇ؟" {سۈرە«نەبە»(78-سۈرە)، 7-ئايەت} دېگەن ئايەتتە يەر تەۋرەپ ئىنسانلارغا دەھشەتلىك بالايى-ئاپەت كەلتۈرۈشنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا تاغلارنىڭ زېمىنغا قېقىلغان قوزۇقتەك مۇستەھكەم باغلاپ تۇرىدىغانلىقى ئېيتىلغان.

«قۇرئان كەرىم»دە: "ئاللاھ پۈتۈن شەيئىلەرنى جۈپ ياراتتى، زېمىندىن ئۈنۈپ چىقىدىغان نەرسىلەرنىڭ، ئۆزلىرىنىڭ ۋە ئۇلار بىلمەيدىغان نەرسىلەر(يەنى ئاجايىپ مەخلۇقاتلار)نىڭ ھەممىسىنىڭ جۈپتى بار"{سۈرە «ياسىن»(36-سۈرە)، 36-ئايەت} دېگەن ھۆكۈمنى بۇگۈنكى بىئولوگىيە ئالىملىرى ئۇزاق يىل تەتقىق قىلىپ، ئۆسۈملۈكلەرمۇ جۈپلىشىپ، چاڭلىنىپ مېۋە بېرىپ كۆپىيىدىغانلىقىنى، بارلىق جاندارلارنىڭ جۈپتى بارلىقىنى، ئۇلار جۈپلىشىپ نەسىل قالدۇرىدىغانلىقىنى، ھەتتا تەبىئەت دۇنياسىدىكى جانسىز جىسىملارنىڭمۇ جۈپ ئىكەنلىكىنى ئېنىقلاپ چىقتى. مەسىلەن: تۇك، ماگنىت زەرەتلىرى، سانلار مەنپىي، مۇسبەت جۈپ ھالەتتە مەۋجۇت. جەمئىيەتتىكى ئىجتىمائىي ھادىسىلەرمۇ كونا-يېڭى، مۇھەببەت-نەپرەت قاتارلىقلارنىڭ بىر جۈپ قارىمۇقارشى ھالەت ئىكەنلىكى ھەممگە ئايان. دېمەك، قۇرئان ئىلىم-پەن يېتەكچىسى، دىنىي ۋە دۇنياۋى بىلىملەرنىڭ تەڭداشسىز قامۇسى، ئاللاھ ئىرادىسىنىڭ نامايەندىسى، دۇنيا تارىخىدا ئالاھىدە قىممەتلىك، دەۋر بۆلگۈچى شاھانە ھۆججەت. قۇرئاندا ئىلىم توغرىسىدا 721 ئايەتتە تەكرار-تەكرار

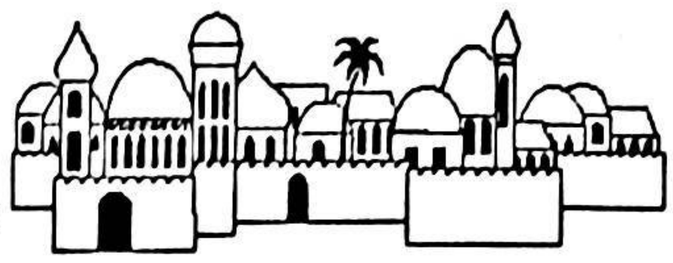

تەكتلەپ بىزنى ئىلىم ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلغان. ئىنسانلارنىڭ پىر بوۋىسى ھەزرىتى ئادەم ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ ئۆز پەرزلى ـ كەرەمى بىلەن تامام ئىلىمنى بىلدۈرۈپ، پەرىشتىلەرگە ئۇلگە قىلىپ: ”سىلەر يۇقىرىقى ۋە تۆۋەنكى ئالەمدىكى بارلىق مەۋجۇدات ۋە مەخلۇقاتلار توغرىسىدا بىلمەكچى بولسىڭلار ھەزرىتى ئادەمدىن سوراڭلار“ دېگەن. جانابى ئاللاھتىن خىتاب بولدىكى: ”مەن بىلگەننى سىلەر بىلمەيسىلەر، ئادەم سىلەردىن ئالىمراق. مېنىڭ ئابىددىن بىر ئالىم ئەلادۇر، ئەمدى ھەممىڭلار ئادەمنىڭ خىزمىتىدە بولۇپ سەجدە قىلىڭلار“ (»قىسسەسۇل ئەنبىيا«، 22 ـ بەت) دەپ ئەمر قىلغانىدى. شۇنىڭدىن قارىغاندا، ئىلىم ئۆگىنىش ئىنسانلارنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك مۇھىم ۋەزىپىسى، ئادىمىيلىك بەلگىسى، ئاللاھ تاپشۇرغان پەرز.

ھېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق قىلىنغان بولىدۇ.

ـــــسۇرە»بەقەرە«(2 ـ سۇرە)، 269 ـ ئايەت

ئاللاھ سىلەرگە ئۆگىتىدۇ(يەنى سىلەرگە ئىككىلا دۇنيادا پايدىلىق بولغان ئىلىمنى بېرىدۇ)، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر.

ـــــسۇرە»بەقەرە«(2 ـ سۇرە)، 282 ـ ئايەت

ئۇ (يەنى قۇرئان)ۋەز ـ نەسىھەتتۇر (ئۇلار ئۆزلىرىنىڭ بەختىيار بولۇشىنى كۆزلەيدىغان بولسا قۇرئان ئۇلارنىڭ ۋەز ـ نەسىھەت ئېلىشىغا يېتەرلىكتۇر).

ـــــ سۇرە« مۇددەسسىر»(74 ـ سۇرە)، 54 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتتى كەرىملەردىن ئىنسانلار ئۇچۇن ئىككىلا ئالەمدە پايدىلىق بولغان ئىلىم ئاللاھنىڭ بىزگە رەھمەت قىلىپ ئاتا قىلغان ئەڭ چوڭ نېمىتى ئىكەنلىكى، ئىلىم ـ ھېكمەت ئىگىلىرى ئاللاھنىڭ ئەڭ يېقىن بەندىلىرى بولالايدىغانلىقى، ئاللاھنىڭ ۋەز ـ نەسىھەتلىرى(قۇرئان ئايەتلىرى) بىزنى بەختكە، ياخشى ئەمەلگە، جەننەتكە يېتەكلەيدىغان ئەڭ ئىشەنچلىك يېتەكچى ئىكەنلىكىنى چۇشىنىۋالالايمىز. يۇقىرىقى ئايەتلەردىكى ھەر بىر سۆز ھەۋزى كەۋسەردەك چاڭقاق دىللارنى ياشىنىتىدۇ، بەختلىك تۇرمۇش قۇرۇش ئۈچۇن كۇرەش قىلىشقا، بىلىم بىلەن قۇدرەت تېپىپ، ئىلىم بىلەن يول ئېچىپ ئىلگىرىلەشكە ئىلھام ۋە مەدەت بېرىدۇ. قۇرئاندىكى ۋەز ـ نەسىھەتنىڭ بۇگۈنكى دەۋرىمىزدىمۇ تەرىبىۋى رولى ئىنتايىن چوڭقۇر.

مۇھەممەد پەيغەمبەر ئىلىمنى ئىنتايىن قىزغىن سۆيەتتى. ئىلىم ئۆگىنىشكە ئەقىدە ـ ئىخلاسى ناھايىتى كۈچلۈك ئىدى. پەيغەمبىرىمىز ئىلىم توغرىسىدا، ئىلىم ئەھلى توغرىسىدا مۇنداق دېگەنىدى: ”كىمكى ئىلىمنى، ئالىمنى دوست

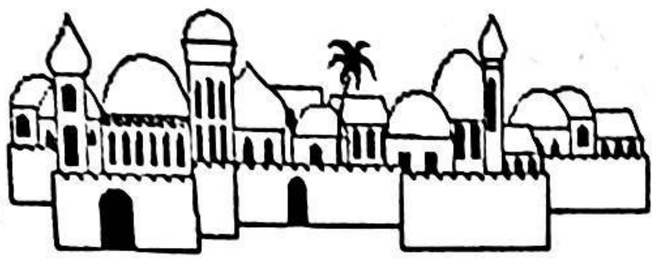

تۇتسا، ئۇنىڭ خاتالىقى يېزىلمايدۇ، ئۇ كىشى مەڭگۈ ئۆلمەيدۇ". "كىمكى ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىدا بولسا، جەننەت ئۇ كىشىنىڭ تەلىپىدە بولىدۇ"، "كىمكى ئىلىم ئىشقىدا ئۆلسە ئۇ كىشى پەيغەمبەر دەرىجىسىدە بولىدۇ". "يەر يۈزىدىكى ئالىملار خۇددى يۇلتۇزلارغا ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ جاھانىنى يورۇتۇشى بىلەن قۇرۇقلۇق ياكى دېڭىزدا يول تېپىپ ماڭغىلى بولىدۇ. يۇلتۇزلار بولمىسا يول يۈرگەنلەر ئېزىپ قېلىشقا تاس قالىدۇ". "گەرچە ئىلىم جۇڭگودا بولسىمۇ ئىلمغا ئىنتىلىڭلار. چۈنكى ئىلىم ئېلىشقا ھەربىر كىشى ھەر بىر مۆمىنگە پەرزدۇر"، "ئىلىم ئىبادەتتىن ئەۋزەلدۇر. تەقۋالىق دىنىنى تۇتۇپ تۇرغۇچى تۇۋرۇكتۇر. مېنىڭ قارىشىمچە ئىبادەتكە قارىغاندا ئىلمنىڭ پەزىلىتى ئارتۇقتۇر"(«سەھىھ ھەدىسلەر»، 104 ـ ، 110 ـ ، 112 ـ بەتلەر). يۇقىرىقى ھەدىس كەلىمىلەر ئىلمنىڭ بۇ دۇنيادا ئىنسانلار ئۈچۈن قانچىلىك قىممەتلىك بايلىق ئىكەنلىكى، قانچىلىك ساۋابلىق، ياخشى ئەمەلگە ياتىدىغانلىقى، ئىلمنىڭ رولى، ئەۋزەللىكىنى توغرا شەرھلەپ بىزنى ئىلىم ئۆگىنىشكە چاقىرغان.

ئاللاھ پەرزلى ـ كەرەمى بىلەن تاللاپ، ئەلچى قىلىپ ئەۋەتكەن ھەر قايسى قوۋملەرنىڭ پەيغەمبەرلىرىمۇ ۋەز ـ نەسىھەت قىلغۇچى، ئىبادەت قىلغۇچىلا ئەمەس، ئۆز زامانىسىنىڭ ئىلمىدا كامىل، ئەخلاقى پازىل، ھۈنەردە ماھىر ئادىمى ئىدى. ئىدرىس ئەلەيھىسسالام ئەڭ بۇرۇن خەت يېزىشنى ئىجاد قىلغان ھەم رەخت توقۇش، كىيىم تىكىشتە قالتىس ئۇستاز ئىدى. نۇھ ئەلەيھىسسالام تۇنجى كېمە ياسىغان، ئىبراھىم ئەلەيھىسسالام تۇنجى ئۆينى بىنا قىلغان، مۇسا ئەلەيھىسسالام ئالتۇن تاۋلاشنى، داۋۇد ئەلەيھىسسالام تۆمۇر تاۋلاش، تۆمۇردىن ھەر خىل قوراللارنى ياساشنى كەشىپ قىلغان. ئاللاھ قۇرئاندا: "بىز ھەقمەتەن داۋۇدقا، سۇلەيمانغا(دۇنيا ۋە دىن ئىلملىرىدىن كەڭ) ئىلىم ئاتا قىلدۇق"{سۈرە «نەمل»(27 ـ سۈرە)، 15 ـ ئايەت}دېگەنىدى. "لوقمانغا جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام:'ئى لوقمان، خالىساڭ پەيغەمبەر بول، خالىساڭ ئىلىم ـ ھېكمەتتىن تەلىم بېرەي' دېدى. ھەزرىتى لوقمان:'پەيغەمبەرلىك بەك ئۇلۇغ يولدۇر، ئىلمىي ھېكمەت كۆپ كىشىلەرنىڭ ھاجىتىنى راۋا قىلىدۇ' دېدى. پەرىشتە ئۇنىڭغا ئىلىم ـ ھېكمەتتىن تەلىم بەردى. بارلىق پادىشاھلار، ئالىملار، ئىنسانلار ئۇنىڭغا موھتاج بولدى" («قىسسەسۇل ئەنبىيا»دىن). مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەمگە ئاللاھ چەكسىز رەھىم ـ شەپقەت قىلىپ، ئۇنىڭغا ئىلىم ـ ھېكمەت، شەرىئەت ئەھكاملىرىنى مۇپەسسەل بىلدۈرۈپ يۈكسەك كامالەت ئىگىسى قىلدى. ئۇ مۇسۇلمانلارنى جاھالەت زۇلمىتىدىن مەرىپەت يورۇقلۇقىغا باشلىغان.

ئىسلام دىنى 7 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدا رونىق تېپىپ، قۇرئاننى تۇتقا قىلىپ، ئىلمدىن نۇر ۋە كۈچ ـ قۇۋۋىتى ئېلىپ، پۈتكۈل ئەرەب زېمىنىنى قۇدرەت

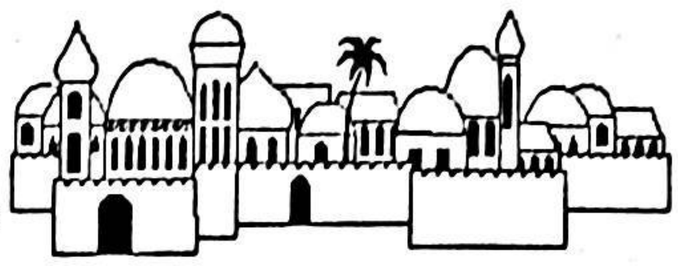

تاپقۇزۇپلا قالماستىن، ئاسىيا، ياۋروپا، ئافرىقا قىتئەلىرىدىكى خەلقە چوڭقۇر تەسىر كۆرسەتتى. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭدىن كېيىنكى خەلىپىلەر ئىسلام دىنىنى تارقىتىپ قەيەرگە قەدىمى يەتسە شۇ يەردىكى خەلقنىڭ ئىلغار مەدەنىيىتى، پەن-تېخنىكىسىنى ماھىرلىق بىلەن قوبۇل قىلدى. ئۆز يېرىنىڭ مەدەنىيىتىنى مەركەز قىلىپ، چەتنىڭ مەدەنىيەت جەۋھەرلىرىنى ئاكتىپ قوبۇل قىلىپ ئىنسانىي مەدەنىيەتنى ـــ ئىسلام مەدەنىيىتىنى بەرپا قىلدى. شۇ دەۋرلەردە ئىسلام مەدەنىيىتى دۇنيا مەدەنىيىتىگە ئۆچمەس تۆھپە قوشتى. ئەرەب ئالىملىرى ئەرەبچە رەقەم ۋە ئونلۇق سىستېما ئۇسۇلىنى كەڭ قوللانغاندى. بۇ رەقەملەر ئىنسانىيەتكە كۆپلىگەن ئوڭايلىقلارنى تۇغدۇرۇپ بەرگەچكە پۈتكۈل دۇنيا هازىر مۇشۇ رەقەملەرنى قوللىنىۋاتىدۇ. ئەلجەبرا(ئالگېبرا)، گېئومېتريە، تريگنومېتريىنى تۇنجى بولۇپ مۇسۇلمان ئالىملار ئىجاد قىلىپ كېيىنچە ياۋروپاغا ۋە پۈتكۈل دۇنياغا تارقان. مۇھەممەد خارەزمى 9-ئەسىردە ماتېماتىكىلىق هېسابلاشتىن 800 مەسىلىنى يېشىپ بەرگەن. ئۇنىڭ كىتابلىرى كېيىن 16-ئەسىرلەرگە كەلگەندە ياۋروپالىقلارنىڭ ئالىي مەكتەپلىرىدە دەرسلىك بولۇپ قالغان. ئۇلۇغبەگ رەسەتخانىسى دۇنيا بويىچە تۇنجى ۋە ئەڭ چوڭ رەسەتخانا بولۇپ، ئۇلۇغبەگ ئاسترونومىيە ئىلمىنى يېڭى پەللىگە كۆتۈرگەن. يەئقۇب كىندى يۇنان تىلىدىكى نۇرغۇن ئەسەرلەرنى ئەرەب تىلىغا تەرجىمە قىلىپ، ئىلىم تارقىتىشتا زور تۆھپە قوشقان. فارابى مۇزىكا، پەلسەپە، ماتېماتىكىدا زامانىسىنىڭ يېتۈك ئەللامىسى ئىدى. ئىبنى سىنا خىمىيە، تېببابەتچىلىكتە ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەرنى يارىتىپ دۇنيا مېدىتسىنا ئىلمىگە ئاساس سالغان، شۇڭا تېببابەتچىلىكنى غەربلىكلەر شۇ ئالىمنىڭ نامىدا "مېدىتسىنا" دەپ ئاتىغان. خىمىيىدە جابىر ئىبن هەييان، فىزىكىدا ئىبنى هەيسەم قاتارلىق ئالىملار يۇنانىستانىنىڭ ئارىستوتىلىغا تەڭداش ئالىملاردىن ئىدى.

ئىسلام دىنى شىنجاڭ رايونىغا كىرگەندىن كېيىن قەشقەر قاتارلىق جايلار مەدەنىيەت مەركەزلىرىنىڭ بىرىگە ئايلانغان. ئىسلام دىنىنىڭ گۈللەنگەن دەۋرى شىنجاڭ مىللىي مەدەنىيىتىنىڭ ئالتۇن دەۋرى بولغانىدى. ئۇيغۇرلارنىڭ مەشھۇر ئالىملىرىدىن مەھمۇد كاشغەرى، يۈسۈپ خاس هاجىپ، ئەھمەد يۈكنەكى قاتارلىقلار شۇ دەۋر مەدەنىيەت باغچىلىرىدا پورەكلەپ ئېچىلغان گۈللەر ئىدى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى نەۋائى، لۇتفى، رابغۇزى، زەلىلى، سەككاكى، نىزارى قاتارلىق كلاسسىكلىرىمىز، يېقىنقى زامانىدىكى ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، ئابدۇقادىر داموللا، لۇتپۇللا مۇتەللىپ، نىم شېھىت، زۇنۇن قادىر، تېيىپجان ئېلىيوپ قاتارلىق يازغۇچى-ئالىملىرىمىزمۇ ئىسلام مەدەنىيەت بۇلۇشۇكى بولغان مەدرىسلەردە ئىلىم ئاساسىنى تۇرغۇزغان، ئىلىم-هېكمەتتىن ئۆچمەس ئابىدىلەرنى تىكلىگەن

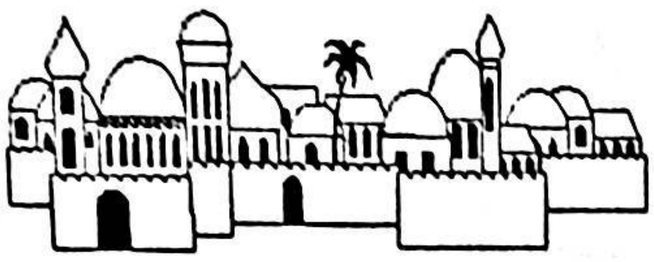

زاتلار ئىدى.

سان ـ ساناقسىز پاكىتلار ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىمنى ئۆلۈغلايدىغان، ئىلىمنى، ئالىمنى يۇكسەك قەدىرلەيدىغان، دەۋرگە ئەگىشىپ، تەرەققىياتقا ماسلىشىپ تەرەققي قىلىپ كۆللەنگەن تەرەققىيپەرۋەر دىن ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلايدۇ. دېمەك، ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىلىم ئۆگىنىپ، ھۇنەر ـ سەنئەت ئىگىلەپ، ماددىي ۋە مەنىۋى بايلىق يارىتىشىغا، ئىشلەپچىقىرىش، ھۇنەر ـ تېخنىكا ئىگىلەش پائالىيەتلىرىگە قاتنىششىغا ئەزەلدىن كۈچ ـ مەدەت بېرىپ كەلگەن. شۇڭا شۇ زامانلاردا مۇسۇلمانلاردىن ئاجايىپ تالانتلىق ئىلىم ـ پەن چولپانلىرى چىقىپ ئىلىم ـ پەن ئاسمىنىنى يورۇتۇپ، ياۋروپانىڭ ئويغىنىشىغمۇ تۈرتكە بولغانىدى. مۇسۇلمان ئالىملار تىكلىگەن ئالتۇن پرامىدالار ھازىرمۇ كۆز چاقنىتىپ تۇرماقتا. پاكىت مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدۇ. ئىسلام دىنى بىلەن ئىلىم ـ پەن بىر ـ بىرىگە ھەرگىز زىت ئەمەس. خۇددى ئېينىشتېين ئېيتقاندەك: "ئىلىم ـ پەنسىز دىن توكۇرغا، دىنسىز پەن قاربۇغا ئوخشايدۇ".

بىلىم ئەقىل ـ پاراسەت، كۈچ ـ قۇۋۋەت، ماددىي بايلىق، روھىي بايلىق، شانۇ شاراپەت، ئىجاد ـ كەشپىياتنىڭ ئانىسى. بىلىمى يوق ئادەم، مائارىپى تەرەققي قىلمىغان مىللەت، مائارىپقا مەبلەغ سالمىغان دۆلەت نادان، قالاق، ئاجىز، خار بولۇپ قالىدۇ. بىلىم ئىنسان ئۈچۈن كۈن نۇرى، ھاۋا، سۇ، نانغا ئوخشاشلا مۇھىم. بىلىمسىزنىڭ دىلى زىمىستان، ئۆيى گۆرىستان، ئۆزى ۋەيران، ئۆمرى سەرسان بولىدۇ. جەمئىيەتتە بىلىم نۇرى ئۆلۈغ، بىلىم بەخت نۇرى. ئۇ ئىنسانلارغا ھاياتي كۈچ بەخش ئېتىدۇ. بىلىمسىزلىك تراگېدىيە. قايسى مىللەتتە، قايسى دۆلەتتە بىلىمسىز نادانلار كۆپ بولسا خەلقنى ئاپەت، دۆلەتنى پالاكەت باسىدۇ. مىللەتنى گۈللەندۈرۈپ، دۆلەتنى قۇدرەت تاپقۇزۇشتا مائارىپقا، ئىلىم ـ پەنگە تايىنىمىز. 21 ـ ئەسىر يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا ئۆچقاندەك تەرەققي قىلىۋاتقان، ئۆچۈر دۇنياۋى تورلاشقان، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، سودا يەر شارىلىشىۋاتقان، رىقابەت، خىرىس كۈچىيىۋاتقان دەۋر. دەۋرگە ئەگىشىپ، جەمئىيەتكە ماسلىشىپ تەرەققىيات قەدىمنى تېزلەتمىسەك تاللىنالماي شاللىنىمىز. شۇڭا بىز مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنىنىڭ شانلىق ئەنئەنىلىرىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئىلىم، ھۇنەر ـ تېخنىكا ئىگىلەپ، بالىلىرىمىزغمۇ ئېتىقاد بىلەن ئىلىمنىڭ ئايرىلماس ھېكمىتىنى چۈشەندۈرۈپ، ئەۋلادمۇئەۋلاد دەۋر تەرەققىياتىغا ماسلىشىپ مېڭىشىمىز كېرەك.

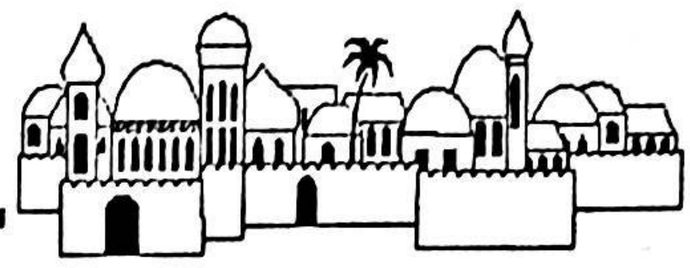

ئىسلام دىنى ۋە ئىلىم-پەن

ئابدۇكېرەم قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئۇلۇغ، مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىز ئەقىل پاراسەتنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن بولغاچقا، ئۇ ئىنسانلارنى ئىلىم ئىگىلەشكە، ئىلمىنى قەدىرلەشكە، ئىلىم ئەھلىلىرىنى ھۆرمەتلەشكە چاقىرىق قىلىدۇ. ئىسلام دىنى چاقىرغان ئىلىم پەقەت دىنىي بىلىم بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن بەلكى بىلىمسىزلىكنى يوقىتىدىغان، ئەقىلنى ئۆستۈرىدىغان، ھەقىقەتنى چۈشەندۈرىدىغان، ئىنسانلار جەمئىيىتىنى تەرەققىي قىلدۇرىدىغان بارلىق بىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا بىزنى ئۆزىنى تونۇش ۋە ئۆزى ياراتقان دۇنيانى چۈشىنىش ئۈچۈن ياراتتى. مەزكۇر بىلىملەرنى بىلمەي تۇرۇپ، دۇنيانىڭ سىرىنى چۈشىنىش مۇمكىن ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىلىم-پەننىڭ پۈتۈن ئىنسانىيەتنىڭ بايلىقى ئىكەنلىكىنى ۋە ئىلىم-پەن تەرەققىيات تارىخىنىڭ پۈتكۈل مەدەنىيەت تارىخىغا مۇناسىۋەتلىك ئىكەنلىكىنى تونۇشىمىز ھەم ئېتىراپ قىلىشىمىز لازىم. شۇنى بىلىشىمىز لازىمكى، بەزى نادان ئادەملەرنىڭ "دىن بىلەن پەن بىر-بىرىگە قارشى" دېگەن بىرتەرەپلىمە كۆزقاراشلىرىنى قوبۇل قىلماسلىقىمىز لازىم. چۈنكى «قۇرئان كەرىم»دە ئەڭ ئالدىدا چۈشكەن ئايەت:"ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن، ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۇردى"{سۈرە «ئەلەق» (96-سۈرە)، 1—5-ئايەتلەر}؛ ئىككىنچى بولۇپ چۈشكىنى" قەلەم ۋە ئۇلار يازغان نەرسىلەر بىلەن قەسەمكى..." دېگەن ئايەت بولۇپ، ئاللاھ تائالا بارلىق مۇسۇلمانلارنى بىلىم ئۆگىنىشكە چاقىرىق قىلىش ئۈچۈن قەلەم بىلەن قەسەم قىلغان. بۇ ئارقىلىق مۇسۇلمانلار شۇ ئايەتنىڭ روھى بويىچە قالاقلىقتىن ئۆزگىرىپ، دىنىي ئىلىمگە ۋە دۇنيا ئىلمىگە يۈرۈش قىلىپ، ئىلىم-پەن تەرەققىي قىلىپ دىن بىلەن پەن بىر گەۋدىلەشكەن بىر خىل ساپ مەدەنىيەتنى بارلىققا كەلتۈرگەن. بۇ چاغلاردا تېخى باشقا مىللەتلەر دىن بىلەن پەن ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزۈنغا سوزۇلغان توقۇنۇشنى باشتىن كەچۈرۈۋاتقان، پەن-تېخنىكا ئالىملىرىنى ئەيىبلەپ ئۆلتۈرۈۋاتقان ئىدى. كىمكى بىرەر خىل يېڭى كۆزقاراشنى ئوتتۇرىغا قويسا ياكى بىرەر يېڭى نەرسىنى كەشىپ قىلسا ئۇنى قوبۇل قىلماقتا يوق، شۇنداق نەرسىنى كەشىپ قىلغىنى ئۈچۈن جازاغا تارتىلاتتى. لېكىن ئىسلام دىنىمىز بۇ خىل

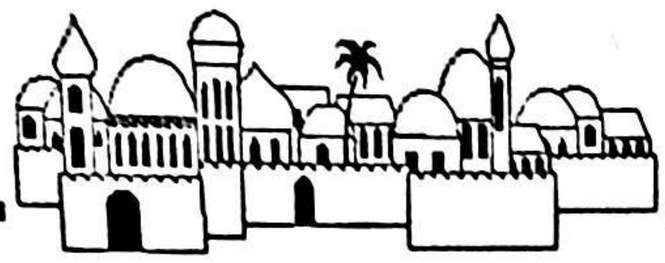

يېڭى ئىجادىيەت، يېڭى كەشپىياتلارنى قوللايدۇ ۋە تەشەببۇس قىلىدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنىنىڭ قارىشىدا دىن دېمەك پەن دېمەكتۇر. ئىسلام مەدەنىيىتى ئۆزىنىڭ ئىلمى مەدەنىيەت ئىكەنلىكى بىلەن مەشھۇر بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىلىم-پەن ساھەسىدىكى كىتابلىرى، شۇنىڭغا ئوخشاش ئەينى ۋاقىتتا مۇسۇلمانلار تۈزگەن ئاسترونومىيە، ماتېماتىكا، ئالگېبرا قاتارلىق كىتابلار ھازىرغا قەدەر ئىلمىي قىممىتىنى يوقاتماي كېلىۋاتىدۇ. دېمەك ئىسلام مەدەنىيىتىدىكى ئىلىم-پەن مانا مۇشۇنداق يۈكسەك ئورۇندا تۇرىدۇ.

ئىسلام دىنى بىلەن ئىلىم-پەن ئوتتۇرىسىدا زىتلىق بولۇشى مۇمكىن ئەمەس. ئەگەر زىتلىق بار دېيىلسە، ئۇ ئىلمىي نەزەرىيىدىكى خاتالىق ياكى بىزنىڭ قۇرئاننىڭ توغرا چۈشەنمەسلىكىمىزدە. مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئالتۇن دەۋرى بولغان 8-، 9-، 10-، 11- ئەسىرلەردە ئىلىم-پەن ئۇستىدە ئىزدەنگەنلىكى ھەمدە ئىلىم-پەننى راۋاجلاندۇرغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى تېپىش قىيىن ئەمەس. مۇسۇلمانلار قۇرئان ۋە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىگە ئەمەل قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»نىڭ 750ئايىتىدە (قۇرئاننىڭ تەخمىنەن سەككىزدىن بىرىدە) مۇسۇلمانلارنىڭ تەبىئەتنى تەتقىق قىلىشى ۋە ئۇنى تونۇشى ھەمدە ئەقىل-پاراسەتتىن تولۇق پايدىلىنىپ، ئىلىم-پەن ساھەلىرىنى جەمئىيەت پائالىيىتىنىڭ بىر تەركىبىي قىسمى قىلىشى تەرغىپ قىلىنغان. شۇنى ئېنىق ئېيتىپ قويۇش لازىمكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز سۆزىدە مۇنداق دېگەن: "ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر". بۇ شەرەپلىك نام دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەرگە تەڭ ئەھمىيەت بەرگەن ئالىملارغا مەنسۇپ. چۈنكى ئۇلار ئاللاھنىڭ ياراتقانلىقىنى چۈشىنىدىغان ئالىيجاناب كىشىلەردۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىز مۇسۇلمانلارغا مەيلى ئۇ ئەر بولسۇن ياكى ئايال بولسۇن ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئىلىم ئۆگىنىش ھەر بىر ئەر-ئايال مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر". پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىلمىگە ئېرىشىش ئۈچۈن تاغ داۋانلاردىن ئېشىپ، يىراق جۇڭگوغا سەپەر قىلىشتىنمۇ يانماسلىقنى تەرغىپ قىلغان.

«قۇرئان كەرىم»دە دىنىي ئىلىم بىلەن پەننىي ئىلىملەرنى ئىگىلىگەن ئادەملەرنىڭ ئەۋزەللىكى تەكىتلەنگەن مۇنداق بىر ئايەت بار:

ئېيتقىنكى، بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت (ساغلام)ئەقىل ئىگىلىرىلا ئىبرەت ئالىدۇ.

——سۈرە «زۇمەر»(39-سۈرە)، 9-ئايەت

مانا بۇ پۈتكۈل مۇسۇلمانلار بىلىشكە تېگىشلىك ئىلمىي ئاڭدۇر. بۇ ئايەتتە بىلىملىك كىشىلەرنىڭ بىلىمسىز كىشىلەردىن ئۈستۈن تۇرىدىغانلىقى تەرغىپ

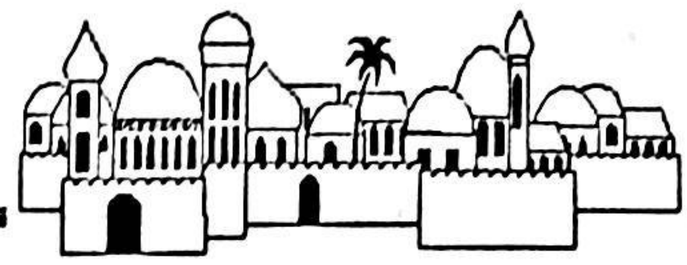

قىلىنغان. «قۇرئان كەرىم»گە ئەمەل قىلىشنىڭ ئەڭ مۇھىم ئىپادىسى ـــ ئىسلام دىنى بىلىملىرىنى پۇختا ئىگەللىگەندىن سىرت، پەن ـ تېخنىكا بىلىملىرىنى ياخشى ئىگىلەپ خەلق ئۈچۈن، جەمئىيەت ئۈچۈن ياخشى خىزمەت قىلىشتىن ئىبارەت.

ئۆزبېكىستاندىكى تارىخىي تەجرىبىسى ۋە باشقا مىللەتلەرنىڭ تەجرىبىسىگە ئاساسلانغاندا شۇنى ئېيتىمىزدە چىڭ ساقلىشىمىز لازىمكى، ئىلىم ـ پەندە ئاسان يول يوق. ئىسلام دىنىمىزنىڭ مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە "تەپەككۇر" تەكىتلەنگەنگە ئوخشاش، "تەسخىر"(تىزگىنلەش) سۆزىمۇ تەكىتلىنىدۇ. يەنى پەن بىلىملىرى ئارقىلىق تەبىئەتتىن پايدىلىنىش ھەم ئۇنى تىزگىنلەشنىڭ تەبىئەتنى تونۇشقا ئوخشاشلا مۇھىم ئىكەنلىكى تەكىتلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن دېڭىزدا كېمىلەرنىڭ يۈرۈشى ئۈچۈن، سىلەرنىڭ ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىشىڭلار ئۈچۈن(يەنى تىجارەت قىلىشىڭلار، بېلىق تۇتۇشۇڭلار، ئۇنچە ـ مەرۋايىتلارنى سۇزۇۋېلىشىڭلار ئۈچۈن) ۋە (ئاللاھقا) شۈكرى قىلىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە دېڭىزنى بويسۇندۇرۇپ بەردى. بۇنىڭدا ھەقىقەتەن(قۇدرىتى ئىلاھىينى) تەپەككۇر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان)(روشەن) دەلىللەر بار.

ـــسۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 12 ـــ 13 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە داۋۇت ئەلەيھىسسالام ۋە سۈلايمان ئەلەيھىسسالاملارنى بىزگە پەن ـ تېخنىكا جەھەتتىن ئۈلگە قىلىپ كۆرسىتىپ مۇنداق دەيدۇ:

تۆمۈرنى داۋۇتقا يۇمشاق قىلىپ بەردۇق، (بىز ئۇنىڭغا ئېيتتۇق)'مۇكەممەل ساۋۇتلارنى ياسىغىن' دېدۇق....سۈلايمانغا شامالنى(بويسۇندۇرۇپ بەردۇق)، شامال چۈشتىن ئىلگىرى بىر ئايلىق مۇساپىنى، چۈشتىن كېيىن بىر ئايلىق مۇساپىنى باساتتى، ئۇنىڭغا مىس(چىقىدىغان) بۇلاقنى ئاققۇزۇپ بەردۇق.

ـــسۈرە«سەبەئ»(34 ـ سۈرە)، 10 ـ ،12 ـ ئايەتلەر

مانا بۇ ئايەتلەردىن داۋۇت ئەلەيھىسسالام ۋە سۈلايمان ئەلەيھىسسالاملارنىڭ ئېغىر سانائەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. بۇ يەنە ئېغىر تېپىتكى ماشىنىلار ئارقىلىق شەھەر، كوچا، ئوردا ۋە سۇ ئامبار قۇرۇلۇشلىرىنى ياساشقا بولىدۇ دېگەنلىكتۇر. چۈنكى داۋۇت ئەلەيھىسسالام بىلەن سۈلايمان ئەلەيھىسسالام ئۆز زامانىنىڭ پەن ـ تېخنىكىسىنى پىششىق بىلەتتى. بىز ئىسكەندەر زۇلقەرنەينىنىڭ تۆمۈر پارچىسى ۋە ئېرىتىلگەن مىستىن مۇداپىئە ئىستېھكامى ياسىغانلىقىنى ئۇنتۇپ قالغىنىمىز يوق. ھەممە مۇسۈلمانلارغا ئايان بولغان

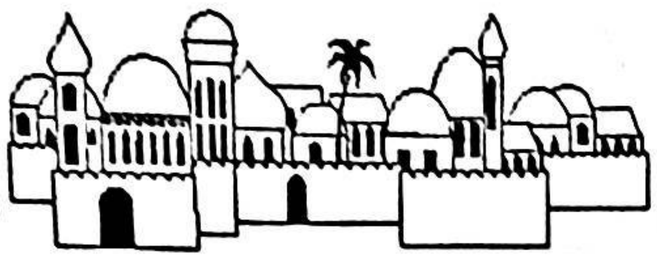

مۇقەددەس كىتابتىكى سۆزلەرنىڭ ھەممىسى كەلگۈسىدىكى ئىشلار ھەققىدىكى ۋەز-نەسىھەتلەر بولۇپ، ئۇ جەمئىيەتنىڭ ئەمەل قىلىشىغا تېگىشلىك ئۇلۇغلەردىن ئىبارەت. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

بىز بۇ مىساللارنى كىشىلەرگە ئۈلار (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى) پىكىر قىلسۇن دەپ بايان قىلىمىز.

ـــسۈرە«ھەشر»(59 ـ سۈرە)، 21 ـ ئايەت

بۇگۈنكى كۈندە ئىلىم ـ پەننىڭ ئۇچقاندەك تەرەققي قىلىشىغا ئەگىشىپ ئىسلام تەرەققىياتىدىمۇ نۇرغۇن ئۆزگىرىشلەر بولدى. «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇرغۇن ھەقىقەتلەرنىڭ سىرى ئېچىلىپ، فىزىكا، خىمىيە ۋە باشقا پەن تېخنىكا بىلىملىرىگە مۇناسىۋەتلىك مەزمۇنلارنىڭ «قۇرئان كەرىم»دىمۇ ئوتتۇرىغا قويۇلغانلىقى، ئىسلام دىنىنىڭ تەرەققىياتقا ئىنتىلىدىغان، پەن ـ تېخنىكىنى قوللايدىغان دىن ئىكەنلىكى، جۈملىدىن «قۇرئان كەرىم» تەرەققىياتنىڭ ھەقىقي يىلتىزى ئىكەنلىكى، ئۇنىڭ بەندىنىڭ سۆزى ئەمەس بەلكى ھەقىقەتەن ئاللاھنىڭ كالامى بولۇپ، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ئاللاھ تەرىپىدىن چۈشۈرۈلگەنلىكىدە شەك يوق ئىكەنلىكى مەلۇم بولدى. تەرەققي تاپقان ئەللەردىكى بىلىملىك كىشىلەر قۇرئانغا قىزىقىپ، ئۇنىڭ سىر ـ ھېكمەتلىرىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ئۆزىگە توغرا يول تېپىۋاتسا، ئەپسۇسكى، بىزنىڭ نۇرغۇن كىشىلىرىمىز ئۆزى بىلگەنچە ئىش قىلىپ، قۇرئاندىكى ھەقىقەتلەرگە كۆڭۈل بۆلمەيۋاتىدۇ. نەتىجىدە بىز باشقا مىللەتلەردىن پەن ـ مەدەنىيەت جەھەتتە ئارقىدا قالدۇق. ئۈلار ئۆزىنىڭ ھەم مىللەتىنىڭ ساپاسىنىڭ ئۆسۈشىگە يامان تەسىر كۆرسىتىۋاتقانلىقىنى ئاز دەپ، يەنە بەزى يامان ئاقىۋەتلەرنى كەلتۈرۈپ چىقارماقتا. ئۈلارنىڭ قاتمال ئېڭىغا ئۆرپ ـ ئادەت تۈسىنى ئالغان ئىبادەت دەرىجىسىگە بېرىپ يەتكەن بىر خىل قالاق ئىدىيە ۋە خاتا كۆزقاراش سىڭىپ كەتكەن. ئۇ بولسىمۇ خۇراپاتلىق.

بۇگۈن بىز يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا دەۋرىدە تۇرۇۋاتىمىز. ئىنسانلار بۇ خىل ئالي يېڭى تېخنىكا ئارقىلىق ئۆزۈن مۇساپىلەرنى قىسقارتماقتا. ئۆيلىرىدە ئولتۇرۇپلا دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا يۈز بېرىۋاتقان ۋەقەلەردىن تولۇق خەۋەردار بولماقتا. ئۆزلىرىدىن نەچچە ئون مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتا تۇرۇۋاتقان ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرى، دوست ـ بۇرادەرلىرى بىلەن ئالاقە قىلماقتا. مانا مۇشۇلار ئىنسانلارنىڭ ئەقىل ئىشلىتىپ، ئىلىم ـ پەنگە يۈرۈش قىلغانلىقىنىڭ نەتىجىسى. يىغىپ ئېيتقاندا، پەن ـ تېخنىكا ئىسلام دىنىدىن، ئىسلام دىنى پەن ـ تېخنىكىدىن ھەرگىز ئايرىلالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز مۇسۇلمانلار ئىلىم ـ پەنگە يۈرۈش قىلىشىمىز، ئەۋلادلىرىمىزنى ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىشكە دەۋەت قىلىشىمىز، ئىلىم ـ پەن ئەھلىلىرىنى ھۆرمەتلىشىمىز، قەدىرلىشىمىز لازىم. ئاللاھ تائالا ئىلىم ئەھلىلىرىنى يۇقىرى

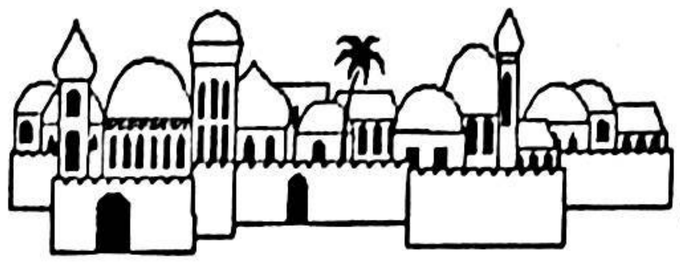

مەرتىۋىگە ئېرىشتۈرۈدىغانلىقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتىرىدۇ.

ـــــسۈرە« مۇجادىلە »(58 ـ سۈرە) ، 11 ـ ئايەت

دېمەك، ئالىملار ئىلىم ـ مەرىپەت بىلەن پەرۋەردىگارنىڭ نازىرىدە ئالىي دەرىجىگە ۋە ئۇلۇغ ئورۇنغا ئېرىشكۈچىلەردۇر. ئالىملار ئىمان ئارقىلىق ئاللاھقا چىن دىلىدىن ئىمان كەلتۈرىدۇ، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك قىلمايدۇ. دېمەك، ئىلىم ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلگەن ئىمان ھەرقانچە ئېغىر سىناقلارغىمۇ بەرداشلىق بېرەلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ئالىملار ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن ئەڭ قاتتىق قورقىدۇ. ئاللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ.

ـــــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە) ، 28 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىشىنىڭ نەقەدەر شەرەپلىك ئىش ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئىلىم ئىزدەش يولىغا كىرسە ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ يولىنى ئاسانلاشتۇرىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). مانا بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئوقۇغۇچىنىڭ ئىلىم ئۆگىنىش، مۇزاكىرە قىلىش، تەتقىقات ئېلىپ بېرىش يولىدا چەككەن جاپا ـ مۇشەققەتلىرىنى، ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىپ ئۇنىڭ بىلەن كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزۈش ئۈچۈن شەھەر ـ يېزا قىشلاقلاردا تارتقان خاپىلىقلىرىنى ئىلىم ـ پەن ئۆگەنگۈچىنىڭ جەننەتكە ماڭىدىغان يولىنىڭ ئەڭ ياخشىسى قىلىدى. يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلمىنى ۋە ئوقۇتقۇچىلارنى قەدىرلەپ بەدر ئۇرۇشىدا ئەسىرگە چۈشكەن خەت ساۋاتى بار ئەسىرلەرنىڭ ھەربىرىسىنىڭ 10 مۇسۇلمان پەرزەنتىگە ئوقۇش، يېزىشنى ئۆگىتىپ قويۇپ، تۆلەم تۆلىمەي قايتىپ كېتىشىنى بۇيرۇغان. شۇنداق قىلغانلارنى ھېچ نەرسە ئالماي قويۇپ بەرگەن. مۇشۇنىڭدىن بىلىمىزكى، ئىسلام دىنى ئىلىم ـ پەنگە كۆكۈل بۆلىدىغان، مۇسۇلمانلارنى ئىلىم ـ پەنگە چاقىرىدىغان پاك دىندۇر.

ئىسلام دىنى ۋە بىلىمسىزلىك: بىلىمسىزلىك ئىلىم ـ پەنگە زىت بولۇپ ئۇنىڭدىن نۇرغۇنلىغان خارلىق، رەزىللىك كېلىپ چىقىدۇ. بىلىمسىزلىك ئىختىيارىي كەمچىلىك بولۇپ، ھەرگىز يارىتىلىشتىكى كەمچىلىك ئەمەس. بىلىمسىزلىكتىن بىلىمنى ھۆرمەتلىمەسلىك كېلىپ چىقىدۇ. بىلىم ھۆرمەتلەنمىسە بىلىم ئەھلىلىرى ھۆرمەتلەنمەيدۇ. بىلىم ئەھلىلىرى ھۆرمەتلەنمىگەن مىللەتنىڭ زاۋاللىققا يۈزلەنمىكى مۇقەررەر. بىلىم دېگەن يالغۇز دىنىي بىلىم بولۇپ قالماستىن پەننىي بىلىملەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دىنىي بىلىمنىلا بىلىپ پەننىي بىلىملەرنى بىلمەسلىك خۇددى تۈزسىز تائامغا ئوخشايدۇ. چۈنكى قانداق بىر مىللەت

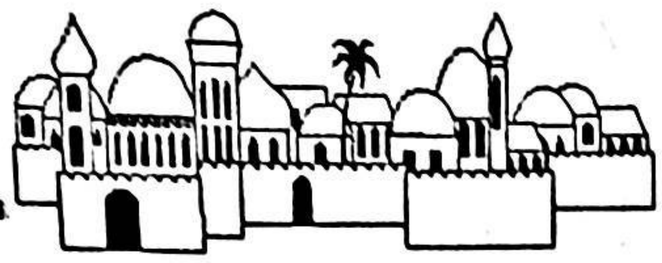

ياكى دۆلەت بولمىسۇن، ئۇنىڭدا پەن ـ تېخنىكا بولمايدىكەن، خەلق ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش مۇكەممەل بولمايدۇ. شۇنداقلا، پەن بىلىملىرىنى بىلمىگەندە ئىسلامىيەتمۇ تەرەققىي قىلالمايدۇ.

بىلىم بەزى ئىنسانلارغا نىسبەتەن ناھايىتى زور شان ـ شەرەپ، نام ـ ئابروي، كۈچ قۇدرەت ئاتا قىلسا، بەزى ئىنسانلارنى ھايۋان ھەتتا ئالۋاستىدىنمۇ ۋەھشىي بىر مەخلۇققا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. گەپ ئۇنىڭ بىلىمىنىڭ قانچىلىكىدە ئەمەس بەلكى بىلىمىنى قايسى مەقسەت ئۈچۈن ئىشلەتكەنلىكىدە. بەزىلەر ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان بۇ بىلىمنى ئىنسانىيەت مەنپەئەتى ئۈچۈن ئىشلەتمەي، ئەكسىچە ئىنسانىيەت ھاياتىغا تەھدىت سېلىش، ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنى خانىۋەيران قىلىش ئۈچۈن ئىشلىتىدۇ. مەسىلەن: دۇنيادىكى ئىلغار قوراللار بىلەن قوراللانغان كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ تەرەققىياتى تۆۋەن ئاجىز دۆلەتلەرنى يۈتۈۋېلىشقا ئورۇنۇشى ۋە ئىلغار قوراللار بىلەن قوراللانغان بىر قىسىم تېررورچىلارنىڭ تىنچلىقپەرۋەر خەلققە ھۇجۇم قىلىپ، بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىشى ئاللاھ ئاتا قىلغان بىلىمنى توغرا يولغا ئىشلەتمىگەنلىك ھەم بىلىملىك تۇرۇپ، بىلىمنىڭ قەدرىگە يەتمىگەنلىك بولۇپ، مانا بۇ دۇنيادىكى ئەڭ چوڭ بىلىمسىزلىك. چۈنكى ئاللاھ بىلىمنى ئىنسانىيەت مەنپەئەتى ۋە دۇنيانىڭ گۈللىنىشى ئۈچۈن ياراتقان، ھەرگىز ئاجىز خەلققە تەھدىت سېلىش ئۈچۈن ياراتمىغان. بۇ يەردە شۇنىمۇ سەگەكلىك بىلەن تونۇشىمىز كېرەككى، مىللىتىمىز ئىچىدىكى بىر قىسىم بىلىمسىز كىشىلەردە قارغۇلارچە ئەگىشىش، بىدئەت، خۇراپاتلىقنى قانات ئاستىغا ئېلىش، بىدئەت ۋە خۇراپاتلىققا چۆمۈپ، ئۆزىنى دىندار دەپ پەردازلاپ، خۇراپاتلىق مەيدانىدا تۇرۇپ، ئىسلام دىنىنى خۇنۇك كۆرسىتىپ، ئىلىم ـ پەنگە قارشى چىقىشتەك پاجىئەلىك ئىللەتلەر مەۋجۇت. مىللىتىمىزنىڭ ئۆتمۈشىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغ مۇتەپەككۇر شاھىد ئۇستازىمىز ئابدۇقادىر داموللامدەك ئالىم شۇ زاماندا يېڭىلىققا قارشى بىدئەتچىلەر تەرىپىدىن پاجىئەلىك ئۆلتۈرۈلدى. ئەگەر شۇ زاماندىكى كىشىلەردە ئازراق توغرا بىلىم بولغان بولسا، ئۇلار نېمىنىڭ ھەقىقىي بىلىم، نېمىنىڭ بىدئەت، خۇراپاتلىق ئىكەنلىكىنى پەرق ئەتكەن بولاتتى. شۇنداقلا مىللىتىمىزنىڭ ھازىرقى ئەھۋالىغا نەزەر سالىدىغان بولساق، مىللىتىمىز ئىچىدىكى بىرمۇنچە كىشىلەرنىڭ ئەتىدىن ـ كەچكىچە قاۋاقخانىلاردا غەرق مەست بولۇپ، قىمارخانىلاردا قونۇپ، ئاران تاپقان ئىقتىسادىنى بىھۇدە جايلارغا ئىسراپ قىلغانلىقىنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ. يۇقىرىقى سۈپەتلەر بىلەن سۈپەتلەنگەن كىشىلىرىمىزدە ئازراق بىلىم بولغان بولسا، ئۇلار ئاللاھ بەرگەن مۇشۇ قىممەتلىك ھاياتنى ئىقتىساد ئىسراپچىلىقى ۋە ۋاقىت ئىسراپچىلىقى بىلەن ئۆتكۈزمەي ئىلىم ـ پەن ئۆگىنىپ، ئىنسانلار جەمئىيىتىگە ئازراقمۇ بولسا پايدىلىق ئىشلارنى

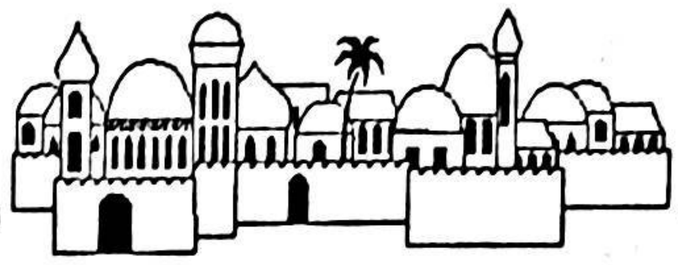

قىلىپ، قىممەتلىك ھاياتنى مەنىلىك ئۆتكۈزگەن ۋە ھاياتنىڭ قەدرىگە يەتكەن بولاتتى.

ئەپسۇسكى، بۇ سۇپەتتىكى كىشىلىرىمىز ئۆزىنىڭ خۇشاللىقىنى يېيىش، ئىچىش ۋە ئويناش دەپلا قاراپ، بۇ خىل سۇپەتنىڭ ھايۋانغا خاس سۇپەت ئىكەنلىكىنى، ئادەمنىڭ يېيىشى، ئىچىشى بولسا ھاياتنى ساقلاپ قېلىش ئۈچۈن ۋە ئۇنىڭ كۈچ قۇۋۋىتىدە ياراتقان ئاللاھقا قۇلچىلىق قىلىش ۋە ئىنسانلار جەمئىيىتىگە پايدىلىق بولغان ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىش ئىكەنلىكىنى بىلمىگەن. ئىنسانلارغا پايدىلىق ئىشلارنىڭ بىلىم ئېلىشتىن كېلىدىغانلىقىنى تېخىمۇ بىلمىگەن. ئۇلار جەمئىيەتكە پايدا يەتكۈزمەكتە يوق، ھەتتا ئۆزىگىمۇ پايدا مەنپەئەت يەتكۈزەلمىدى. ئۇلارنىڭ ھايۋاندىن نېمە پەرقى؟ ئاللاھ تائالا ھايۋانلارنى ئىنسانغا بويسۇندۇرۇپ بەردى. ئىنسانلار بولسا ئۇنىڭدىن مەنپەئەت ئېلىۋاتىدۇ. لېكىن بۇ سۇپەتتىكى كىشىلىرىمىزنىڭ ھايۋانچىلىكىمۇ قىممىتى يوق. شۇنداق ئىكەن، ئۇلار زېمىنغا ئارتۇقچە يۈكتىن باشقا نەرسە ئەمەس. خۇددى ئاللاھ قۇرئاندا ئېيتقاندەك:

شۇبھىسىزكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ھايۋانلارنىڭ ئەڭ يامىنى(ھەقنى ئاڭلىماي گاس بولۇۋالغان، (ھەقنى سۆزلىمەي)گاچا بولۇۋالغان، (ياخشى-ياماننى پەرق ئەتمەي)ئەقلىنى يوقاتقان كىشىلەردۇر.

——سۇرە«ئەنفال»(8-سۇرە)، 22-ئايەت

ئۇلارنىڭ تولىسىنى (گېپىڭنى) ئاڭلايدىغان ياكى چۈشىنىدىغان ئادەملەر دەپ گۇمان قىلامسەن؟ ئۇلار (چۈشەنمەسلىكتە) پەقەت چاھارپايلارغىلا ئوخشاشتۇر. بەلكى ئۇنىڭدىنمۇ بەتتەر گۇمراھتۇر.

——سۇرە«فۇرقان»(25-سۇرە)، 44-ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتتىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىسلام دىنى بىلىمسىزلىككە قەتئىي قارشى تۇرىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ بىلىمسىز قېلىشىغا ھەرگىز رازى بولمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن ھاياتىمىزدىكى ھەربىر مىنۇت ۋاقتىمىزنىمۇ بىكارغا ئۆتكۈزمەي، ھاياتىمىزنىڭ ئەڭ ئاخىرقى مىنۇتلىرىدىمۇ ئىلىم-بىلىم ئۈچۈن تىرىشىشىمىز، ئەۋلادلىرىمىزدىكى بىلىمسىزلىكنى يوقۇتۇپ، ئۆگەنگەن بىلىملىرىمىزنى ئاللاھ ئۈچۈن ۋە ئىنسانلار جەمئىيىتى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

جانابى ئاللاھ بارلىق مۇسۇلمانلارنى ئىلىم-پەننى سۆيىدىغان، ئىلىم ئەھلىلىرىنى قەدىرلەيدىغان پەزىلەتلىك مۇسۇلمانلاردىن قىلغاي—— ئامىن!

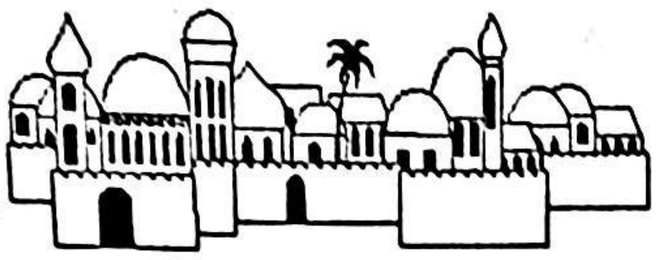

ئىلىم تەلەپ قىلىش مەڭگۈلۈك پەرز

ئەمەتجان ئابلىمىت

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىلىم ئالەمنىڭ چىرىغى، ئىنسان قاراڭغۇلۇقتا چىراغقا موھتاج بولغاندەك، ئىنسان توغرا يولدا مېڭىش ئۈچۈن ئىلمگە موھتاج بولىدۇ. ئىلىم ئىنساننىڭ دىلىنى يورۇتۇپ، ئىنسانغا قارا بىلەن ئاقنى، ھارام بىلەن ھالالنى، توغرا بىلەن خاتانى، ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنى تونۇتىدۇ. ئىنسانىنى غاپىللىق ۋە نادانلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ ئالەمنى، تەبىئەتنى چۈشىنىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىدۇ. شۇنداق، بۇ ھەقىقەتنى چوڭقۇر چۈشىنىشىمىز كېرەككى، دۇنيادا ئىلىم-پەن ئىشلىرى تەرەققي قىلمىغان، مەدەنىيەت سەۋىيىسى تۆۋەن، بىلىم قۇرۇلمىسى ئاجىز مىللەت ھېچقاچان بەخت-سائادەت، پارلاق ئىستىقبال تېپىپ تۇرمۇش كەچۈرەلمەيدۇ، مەدەنىيىتى تېخىمۇ راۋاج تاپمايدۇ. ئىنسان ئىلىم نۇرى بىلەن ئۆز يولىنى يورۇتمىسا نادانلىق كوچىسىدا قالىدۇ. ئىنسان قەلبىنىڭ نۇرى ئىلىم بىلەن قۇۋۋەتلىنىدۇ. ئىنسانىنىڭ قەدرى ئىلىم بىلەن بولىدۇ. ھەر قانداق نەرسىنىڭ ماھىيىتىنى بىلىش ئۈچۈن، جاھاندىكى ۋەقە-ھادىسىلەرنىڭ ياخشى-يامان تەرەپلىرىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن، ئادەملەرنىڭ قەدىر قىممىتىنى توغرا چۈشىنىش ئۈچۈن، قىسقىسى، ھەر تەرەپلىمە مۇكەممەل ئادەم بولۇش ئۈچۈن ئىلىم ئۆگىنىش تولىمۇ زۆرۈر. ئىلىم پۈتمەس خەزىنە، كىمكى ئىلىم ئىگىلىسە تۈگىمەس بايلىققا ئېرىشكەن بولىدۇ ۋە قەدىر-قىممىتى يۇقىرى بولىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىزگە تەلىم بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "بۆشۈكتىن لەھەتكىچە ئىلىم تەلەپ قىلىڭلار"، "كىمكى ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىغا ماڭسا ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ يولىنى ئاسانلاشتۇرۇپ بېرىدۇ". يۇقىرىقى ھەدىسلەر بىزگە ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىم تەلەپ قىلىشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى، شۇنىڭ بىلەن بىرگە مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆمۇر بويى ئىلىم تەلەپ قىلىشى لازىملىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»نىڭ نۇرغۇن ئايەتلىرىدە بىلىمنىڭ مۇھىملىقى چۈشەندۈرۈلگەن، ئالىملارغا ناھايىتى يۇقىرى مەرتىۋە ئاتا قىلىنغان. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

بۇ دۇنيادا(دىلى) كور بولغان ئادەم ئاخىرەتتىمۇ كور ۋە تېخىمۇ گۇمراھ بولىدۇ.

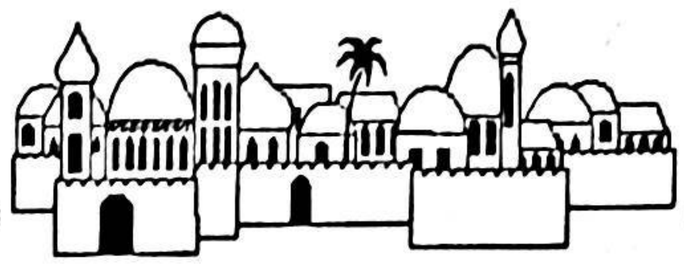

——سۇرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۇرە)، 72 ـ ئايەت

بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت(ساغلام) ئەقىل ئىگىلىرى ئىبرەت ئالىدۇ.

——سۇرە«زۇمەر»(39 ـ سۇرە)، 9 ـ ئايەت

ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ. ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەردار.

——سۇرە«مۇجادىلە»(58 ـ سۇرە) 11 ـ ئايەت

مانا بۇ ئايەتلەردە ئىلىم ئۆگەنگەنلەر بىلەن ئۆگەنمىگەنلەرنىڭ ئوخشاش بولمايدىغانلىقى بايان قىلىنغان.

تارىختىن بېرى بىر مىللەتنىڭ تەرەققىي قىلىشى شۇ مىللەتنىڭ بىلىم ئىگىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەنلىكىدىن بولۇپ كەلدى؛ بىر مىللەتنىڭ پەن ـ مەدەنىيەت سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى ـ تۆۋەن بولۇشى، شۇ مىللەتنىڭ رونىق تاپقان ياكى ئاجىزلاشقانلىقى، بىر رايوننىڭ راۋاج تاپقان ياكى ئارقىدا قالغانلىقى، بىر دۆلەتنىڭ كۈچلۈك ياكى ئاجىزلىقى شۇ مىللەتنىڭ بىلىم ئىگىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەن ـ بەرمىگەنلىكى بىلەن ئۆلچىنىپ كەلدى. بىر مىللەتنىڭ پەن ـ مەدەنىيىتى راۋاج تاپسا، شۇ دۆلەت باي، قۇدرەتلىك بولالايدۇ، دۆلەت باي، قۇدرەتلىك بولغاندىلا خەلق كۆڭۈللۈك ياشاپ تىرىكچىلىك قىلالايدۇ. بىر مىللەت ئىلىمسىزلىكتىن داۋاملىق قالاق پېتى تۇرۇۋەرسە بۇگۈنكى دۇنياغا ماسلىشالماي، تارىخ سەھنىسىدىن سۈپۈرۈلۈپ، قۇمغا سىڭگەن سۈدەك تۇگەيدۇ. ئوقۇپ، ئۆگىنىپ، ئىشلىتىپ ماڭغاندىلا زامانغا ماسلىشىپ ماڭغىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنىمىز ئەقىل ـ پاراسەتنى ئىشلىتىشنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن بولغاچقا، مۇسۇلمانلارنى ئىلىم ئۆگىنىشكە، ئىلمىنى قەدىرلەشكە، ئىلىم ئەھلىلىرىنى ھۆرمەتلەشكە چاقىرىدۇ. يولباشچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىچىكىدىنلا ئاتا ـ ئانىسىدىن يېتىم قېلىپ، تىرىكچىلىك تۇپەيلىدىن ئوقۇش پۇرسىتىگە ئىگە بولالمىغان. ئۇ ئەرەبىستاندا قەبىلىلەرنىڭ ئۇزاق يىللاردىن بېرى ئۇرۇش ـ تالاش قىلىپ يۇرگەنلىكىنى، ھەممە يەرنى نادانلىق، قالاقلىق، ياۋايىلىق قاپلاپ كەتكەنلىكىنى كۆرگەندىن كېيىن، باش قاتۇرۇپ خەلقنى قۇتقۇزۇش ئامالىنى ئىزدىگەن. ئاخىرىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ تاللىشىغا ئېرىشىپ، ئاللاھ تائالادىن نازىل بولغان ۋەھىيلەر يەنى «قۇرئان كەرىم» ئارقىلىق خەلقنى زۇلمەتتىن يورۇقلۇققا چىقارغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام خەلقنى نادانلىقتىن ئۆزۈل ـ كېسىل قۇتقۇزۇش ئۈچۈن خەلقنىڭ مەدەنىيەت بىلىملىرىنى ئۆستۈرۈش لازىملىقىنى تونۇپ يەتكەن. شۇڭا پەيغەمبىرىمىز تەلىم ـ تەربىيىنى ئاكتىپ تەشەببۇس قىلىپ، كىشىلەرنى بىلىم ئېلىشقا ئىلھاملاندۇرغان.

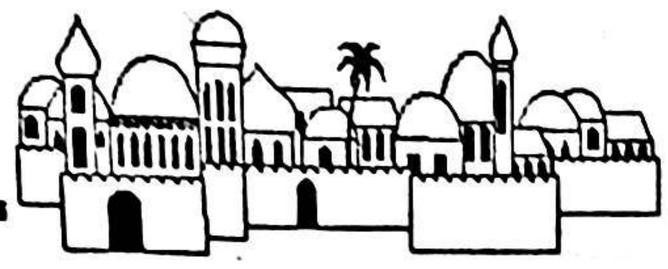

ئىنسانلار هازىر يېڭى ئەسىرگە ئاتلىنىپ، تەرەققىي تاپقانلار يەنە داۋاملىق ئالغا ئاتلىنىپ كېتىۋاتىدۇ. تەرەققىي تاپمىغانلار تەرەققىي تاپقانلارنىڭ يېڭى خىرىسلىرىغا دۇچ كېلىۋاتىدۇ. ھەممە رىقابەت تېگى-تەكتىدىن ئالغاندا بىلىم رىقابىتى، ماھارىپ رىقابىتى. يېڭى ئەسىر قانداق كىشىلەرنىڭ بولىدۇ؟ مېنىڭچە يېڭى ئەسىر بىلىم-تالانت ئىگىلىرىنىڭ، رىقابەت ئىگىلىرىنىڭ، تەتقىقاتچى ۋە كەشپىياتچىلارنىڭ بولىدۇ. يېڭى ئەسىر قانداق كىشىلەرگە خىرىس قىلىدۇ؟ يېڭى ئەسىر ئالدى بىلەن نادان بىلىمسىزلەرگە، ھۆرۈنلارغا، ئىسراپخورلارغا، ئىشقىلىپ زامان بىلەن ماسلىشالمايدىغان بارلىق قالاقلىقلارغا خىرىس قىلىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئىلىم يىراق جۇڭگودا بولسىمۇ بېرىپ تەھسىل قىلىڭلار"، "ئىلىم تەھسىل قىلىڭلار، چۈنكى ئىلىم تەھسىل قىلىش ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىشتۇر، ئۆگىنىش ئەملىدۇر، مۇتالىئە قىلىش مەدھىيىدۇر، مۇنازىرە قىلىش كۆرەشمەكتۇر، كىشىلەرگە بىلمىگەننى ئۆگىتىپ قويۇش سەدىقىدۇر" دېگەن. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر بىلمىسەڭلار، ئەھلى ئىلمىدىن سوراڭلار.

——سۈرە«ئەنبىيا»(21-سۈرە)، 7-ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سېنىڭ ئەتىگەن چىقىپ ئۆگەنگەن بىر بىلىمىڭ يۈز رەكئەت نامازۇ ئوقۇغىنىڭدىنمۇ ئارتۇق". "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەر بىر ئەر-ئايال مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر". مانا بۇ ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن مەلۇمكى، ئىسلام دىنى ئەر-ئايال مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇزلۇكسىز تىرىشىپ، يېڭى بىلىملەرنى ئۆگىنىپ، ئېتىقادنى چىڭىتىپ، يېڭى شەيئىلەرنى كۆزىتىپ ئادىمىيلىك قەدىر-قىممىتىنى يوقاتماي، ئىككىلا ئالەمدە بەخت-سائادەتلىك بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشقا تۇتقان پوزىتسىيىسى پاسسىپ ئەمەس. ئىسلام دىنى ئىككىلا ئالەمگە ئېتىبار بېرىدۇ. ھەرگىز بۇ ئالەمنى تاشلىۋەتمەيدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

نامازۇ ئوقۇلۇپ بولغاندا (يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ) ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار.

——«جۇمۇئە»(62-سۈرە)، 10-ئايەت

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن.

——«قەسەس»(28-سۈرە)، 77-ئايەت

مانا بۇ ئايەتلەردىن مەلۇمكى، بىز ئاللاھ تائالا بىزگە ئاتا قىلغان ساغلام

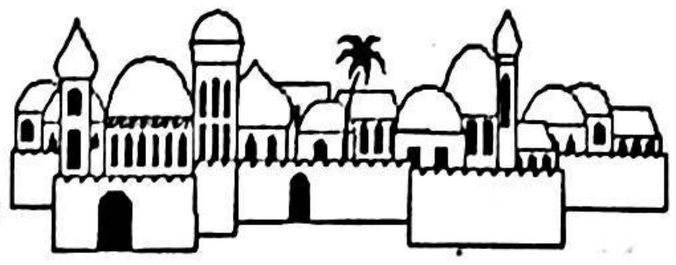

بەدەن ۋە ئەقىل - پاراسەتنى ئىشلىتىپ كۆپ ئىلىم ئىگىلەپ، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا تاپشۇرغان مۇقەددەس ۋەزىپىنى ئادا قىلىشىمىز لازىم. ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سىلەر جەننەتنىك باغچىلىرىدىن ئۆتكەنده يايلاقلار"دېگەن، ساھابىلەر: "ئى رەسۇلۇللاھ جەننەتنىڭ باغچىلىرى نېمىلەر؟" دەپ سورىغاندا، رەسۇلۇللاھ: "ئۇ ئىلىم سورۇنلىرىدۇر "دېگەن. جابىر ئىبنى ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ قىيامەت كۈنى ئالىم بىلەن ئابىدنى (ئىبادەت قىلغۇچىنى) تىرىلدۈرۈپ، ئابىدقا جەننەتكە كىرگىن دەيدۇ، ئالىمغا كىشىلەرنى ئەدەپ - ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيىلىگىنىڭدەك، كىشىلەرگە شاپائەت قىلغىن دەيدۇ".

بىز ئەزەلدىن بىلىم ئىگىلەشكە ئەھمىيەت بەرگەن، بىلىملىك كىشىلەرنى ھۆرمەتلىگەن. شۇنداق بولغانلىقتىن بىزدىن مەھمۇد كاشغەرى، يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەلىشىر نەۋائى قاتارلىق ئالىم - ئەدىبلىرىمىز چىققان. ئابدۇخالىق ئۇيغۇر، لۇتپۇللا مۇتەللىپ قاتارلىق ئوت يۈرەك، بىلىملىك شائىرلىرىمىز، ئابدۇقادىر داموللام، ئابدۇرەھىم ئۆتكۈر قاتارلىق ئالىم - ئۆلىمالىرىمىز بارلىققا كەلدى. مانا بۇلار خەلق مەنپەئەتىنى ئويلاپ، ھاردىم - تالدىم دېمەي، يېڭىلمەس ئىرادە بىلەن بىلىم ئۆگەنگەنلىكتىن، خەلقە ئۇنتۇلغۇسىز مەنىۋى بايلىق قالدۇرغانلىقتىن خەلقىمىز ئۇلارنى ئېغىزىدىن چۈشۈرمەي ئەسلەپ ياد ئېتىپ كېلىۋاتىدۇ.

ئەقىل دېمەك بىلىم دېمەك، ئوقۇش دېمەك بىلىم دېمەك، ئوقۇغاندىلا ئاللاھ تائالانى تونۇغىلى ھەم ئىنسانلار ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقىلى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ سىلەرگە ئۆگىتىدۇ(يەنى سىلەرگە ئىككىلا دۇنيادا پايدىلىق بولغان ئىلىمنى بېرىدۇ)، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر.

——«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 282 - ئايەت

بىز ياشاۋاتقان بۇ يېڭى ئەسىر ئىلىم - پەن ئارقىلىق قۇدرەت تېپىش دەۋرى، شۇڭا ئىلىم ئىگىلەشكە سەل قارىماسلىقىمىز، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپىنىڭ ئەتراپىغا زىچ ئۈيۈشۈپ، ئېتىقادىمىزنى چىڭىتىپ، ئىمانىمىزنى كۈچلەندۈرۈپ، ئەقلىمىزنى ئىشقا سېلىپ، پەن - مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تىرىشىپ، زېرىكمەي ئۆگىنىپ، يېڭىلمەس ئىرادە، تەۋرەنمەس غايە، چىدامچان ھەرىكىتىمىز بىلەن ئۆزلۈكسىز ئىلگىرىلىشىمىز لازىم. ئاللاھ تائالا ھەممىمىزگە ئىككى ئالەم ملىك بەخت - سائادەت ئاتا قىلغاي—— ئامىن!

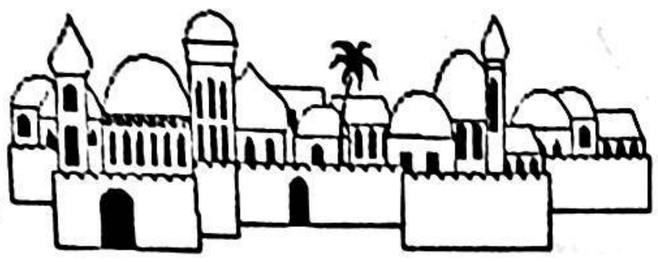

ئىلىمنىڭ پەزىلىتى ۋە ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلاردا بولۇشقا تېگىشلىك زۆرۈر ئەدەپ

ئابدۇۋاھاپ مۇھەممەد

بسم الله الرحمن الرحيم

ئىلمگە دەۋەت قىلىش، ئىلمنىڭ مەرتىۋىسىنى يۇكسەكلىككە كۆتۈرۈش، ئىلىم ئەھلىنى مەدھىيىلەش، ئىلىم تەلەپ قىلىشقا ۋە ئۇنى ئۆگىتىشكە ئىلھاملاندۇرۇش، ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ ئەدەپ ـ قائىدىلىرىنى ۋە ئۇنىڭ نەتىجىلىرىنى روشەن بايان قىلىش، ئىلمگە سۈس قاراپ، ئىلىم ئەھلىلىرىنى كەمسىتىشتىن ئاگاھلاندۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئىسلام دىنى ئىلمگە يۇكسەك ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى نامايان قىلدى.

«قۇرئان كەرىم»نى ئوقۇغىنىمىزدا"عِلم"(ئىلىم) كەلىمىسىنىڭ 80قېتىم، "علم" دىن تۇرلىنىپ چىققان " عَلِمَ يَعْلَمُ يَعْلَمُونَ عَلَّمَ يُعَلِّمُ عَلِيْمٌ عَلاَّمٌ " قاتارلىق كەلىمىلەرنىڭ نەچچە يۈز قېتىم زىكرى قىلىنغانلىقىنى كۆرىسىز . «قۇرئان كەرىم»دە "علم"(ئىلىم)گە مۇناسىۋەتلىك"عقل"(ئەقىل)دىن تۇرلىنىپ چىققان كەلىمىلەر 49 قېتىم،" فكر"(پىكىر)دىن تۇرلىنىپ چىققان كەلىمىلەر 18 قېتىم، "فقه"(فىقھى)دىن تۇرلىنىپ چىققان كەلىمىلەر 21 قېتىم،"حكمة "(ھېكمەت) تىن تۇرلىنىپ چىققان كەلىمىلەر 20 قېتىم تەكرارلانغان.

بۇيۇك «قۇرئان كەرىم»دە، رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىس شەرىفلىرىدە ئىلمنىڭ، ئىلىم ئەھلىلىرىنىڭ دۇنيا ـ ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ نەزىرىدىكى ۋە كىشىلەرنىڭ قەلبىدىكى يۇكسەك مەرتىۋىسىنى بايان قىلىپ بېرىدىغان ئايەت ۋە ھەدىسلەر ئىنتايىن كۆپ.

ئاللاھ تائالا ئۆلىمالارنى قەدەم ئارقىلىق يەتكىلى بولمايدىغان، قانات بىلەن ئۇچۇپ بارغىلى بولمايدىغان ئالىي ماكانغا پەقەت ئىلمنىڭ ۋاستىسى بىلەنلا يەتكۈزىدۇ. بۇ ھەقتە ئۇلۇغ ئاللاھ بۇيۇك كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتىرىدۇ.

—— سۈرە« مۇجادىلە »(58 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا ئۆز پەيغەمبىرىنى كۆپلەپ ئىلىم تەلەپ قىلىشقا بۇيرۇيدۇ:

ئى پەرۋەردىگارىم! ئىلمىمنى زىيادە قىلغىن (دېگىن).

——سۈرە« تاھا »(20 ـ سۈرە)، 114 ـ ئايەت

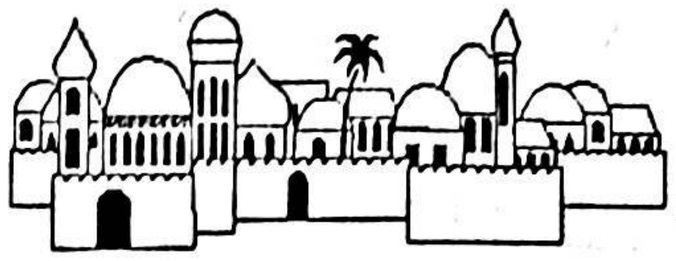

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ ئىلىم ئەھلىنىڭ پەزىلىتىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ھەقىقەتەن پەرىشتىلەر ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلارنىڭ قىلغان ئىشلىرىغا مەمنۇن بولۇپ ئۇلارغا قانىتلىرىنى سېلىپ بېرىدۇ. ھەقىقەتەن ئالىمغا ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى جانلىقلار ھەتتا سۇدىكى بېلىقلارمۇ ئاللاھتىن كەچۈرۈم تەلەپ قىلىپ تۇرىدۇ، ئالىمنىڭ تەقۋادار ئىلمىسىزغا بولغان ئارتۇقچىلىقى ئاينىڭ باشقا يۇلتۇزلارغا بولغان ئارتۇقچىلىقىغا ئوخشاش. ئېنىقكى، ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر. پەيغەمبەرلەر بولسا تەڭگە-تىللالارنى مىراس قالدۇرمىغان، بەلكى ئۇلار ئىلمىنى مىراس قالدۇرغان. شۇڭا كىمكى ئىلمىنى مىراس ئالسا تولۇق ھەققىنى ئالغان بولىدۇ"(ئەھمەد، تىرمىزى، ئىبنى ماجە، ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ئىلىم بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ نەقىلە ئىبادەتتىنمۇ ئەۋزەل ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئى ئەبۇزەر! ئەتىگەندە چىقىپ ئاللاھنىڭ كىتابىدىن بىر ئايەت ئۆگىنىشىڭ يۈز رەكئەت نامازغا ئوقۇغىنىڭدىن ياخشى، ئەتىگەندە چىقىپ ئەمەل قىلىنىۋاتقان ياكى قىلىنمايۋاتقان ئىلىمدىن بىر باب ئۆگىنىشىڭ مىڭ رەكئەت نامازغا ئوقۇغىنىڭدىن ياخشى" (ئىبنى ماجە توپلىغان).

رەسۇلۇللاھ يەنە ئىلىم تەھسىل قىلىشقا، ئىلىم ئەھلىلىرىنى ھۆرمەتلەشكە رىغبەتلەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ: "ئالىم بولغىن ياكى ئۆگەنگۈچى بولغىن، ياكى ئاڭلىغۇچى بولغىن، ياكى ئىلىم ئاشىقى بولغىن، بەشىنچىسى بولمىغىن، مۇنداق بولساڭ ھالاك بولىسەن"(تەبرانى توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىمۇ كۆپلەپ ئىلىم تەلەپ قىلىشقا رىغبەتلەندۈرۈپ، بىلىمسىزلىكتىن ۋە بىلىمسىزلىك ئېلىپ كېلىدىغان دۇنيا-ئاخىرەتتىكى شۇملۇقتىن ھەزەر ئەيلىتىپ، ئىلمىنىڭ شانۇ شەۋكىتىنى يۇكسەكلىككە كۆتۈرگەن ۋە ئۆلىمالارنىڭ قەدىر-قىممىتىنى تەرىپلىگەن.

ھەسەن بەسرى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى بۇ ھەقتە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئۆلىمالار بولمىغان بولسا كىشىلەر ھايۋانغا ئوخشاش بولۇپ كېتەتتى، يەنى ئۆلىمالار ئىلىم ئارقىلىق ئىنسانلارنى ھايۋانىيلىق ھالىتىدىن ئىنسانىيلىق ھالىتىگە ئېلىپ چىقىدۇ". يەھيا ئىبنى مۇئاز رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: "ئۆلىمالار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇممىتىگە ئۇلارنىڭ دادىلىرى ۋە ئانىلىرىدىنمۇ مېھرىبانىدۇر". ئۇنىڭدىن: "قانداقچە مۇنداق بولىدۇ؟" دەپ سورالغاندا، ئۇ: "ئۇلارنىڭ ئاتا-ئانىلىرى ئۇلارنى دۇنيا ئوتىدىن مۇھاپىزەت قىلسا، ئۆلىمالار ئۇلارنى ئاخىرەتتىكى دوزاخ ئوتىدىن مۇھاپىزەت قىلىدۇ"

دېگەن.

ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلى تەلەپ قىلىشقا دەۋەت قىلىۋاتقان شەرىئەت ئىلمى ئۇچ قىسىم بولۇپ، ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، پەرز ئەين ئىلىم:ئۇ شەرىئەت ھۆكۈملىرىگە تەكلىپ قىلىنغان ھەر بىر شەرىئەت ئەھلىنىڭ ناماز، تاھارەت ۋە شۇنىڭغا ئوخشاش پەرزلەرنى ئادا قىلىشتىكى قائىدە ـ پرىنسىپلارنى ئۆگىنىشى، سودا ـ سېتىق قىلماقچى ۋە ياكى تۇي قىلماقچى بولغان كىشىنىڭ سودا ۋە نىكاھ بىلىملىرىنى ئۆگىنىشى، ھەسەتخورلۇق، ئۆزىدىن ئەجەبلىنىش، كىبىرلىك قىلىشقا ئوخشاش قەلب كېسەللىرىنى داۋالايدىغان قەلب ئىلمىنى ئۆگىنىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئىككىنچى، پەرز كىفايە ئىلىم:قۇرئان يادلاش، ھەدىسلەرنى يادلاش، فىقھى پرىنسىپلىرى، گرامماتىكا، مورفولوگىيە، لۇغەت ئىلىملىرىنى پۇختا ئىگىلەش، ھەدىس رىۋايەت قىلغۇچىلارنى بىلىش، ئۆلىمالار ئىجماۋ قىلغان ھۆكۈملەرنى بىلىش، شۇنىڭدەك سەھىيە، ماتېماتىكا، گېئۇمېتىرىيە، سانائەت، قول ھۈنەرۋەنچىلىك، دېھقانچىلىققا ئوخشاش دۇنيا تىرىكچىلىكىدە كېرەكلىك ئىلىملەرنى ئۆگىنىشىنى كۆرسىتىدۇ.

ئۈچىنچى، نەپلە ئىلىم:شەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ دەلىل ـ ئىسپاتلىرىنى چوڭقۇر ئىگىلەش ۋە ئۇنىڭدىكى مۇھىم، ئىنچىكە نۇقتىلارنى تېپىپ چىقىپ، تەتقىقات ئېلىپ بېرىش ۋە ئىسلام شەرىئىتىگە دائىر كىتابلارنى تۈزۈشنى كۆرسىتىدۇ.

بىزنىڭ سەلەف ـ سالىھ ئۆلىمالىرىمىز ئىلىمنىڭ ئاللاھقا يېقىنلاشتۇرۇشتىكى رولى ھەققىدىكى:"ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ"{سۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت} دېگەن ئايەت كەرىمنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش يۈزىسىدىن ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم» ۋە سۈننىتى مۇشەررەپكە تايانغان ئاساستا تالىبۇل ئىلىملەرنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىش جەريانىدىكى ئەدەپ ـ قائىدىلىرى بايان قىلىنغان نۇرغۇن ئەسەرلەرنى قالدۇرغان، بۇ ماقالىدە ئاللاھنىڭ ياردىمى ۋە تەۋپىقىغا تايىنىپ، مۇشۇ ساھەدە مەشھۇر بولغان مۆتىۋەر كىتابلاردىن پايدىلىنىش ئاساسىدا 10 تۈرلۈك ئەدەپ ـ قائىدىنى بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

1. تاشقى ۋە ئىچكى پاكلىققا ئەھمىيەت بېرىش، نىيەتنى توغرىلاش

تاشقى پاكلىق ـــ دائىم تاھارەت بىلەن يۈرۈش، بەدىنىنى ۋە سىرتقى قىياپىتىنى ئىمكانقەدەر پاكىز تۇتۇشتۇر، ئىچكى پاكلىق ـــ ئىلىمنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزلەپ ئۆگىنىش، ئۆزىنى رەزىل، نامۇۋاپىق سۈپەتلەردىن پاكلاشقا

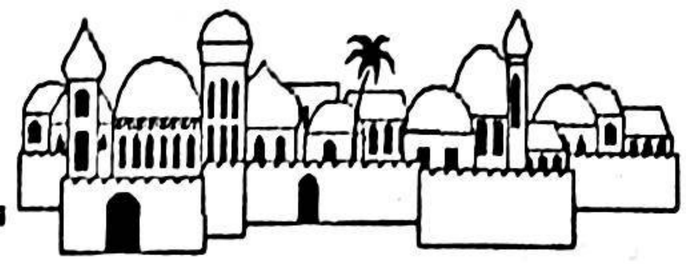

ئەھمىيەت بېرىشتۇر. چۈنكى ئىلىم قەلبنىڭ ئىبادىتى، ئاللاھ بىلەن بولغان مەخپىي سىردىشىش، ئاللاھقا خۇپىيانە يېقىنلىشىشتۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلىمنى ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن ئەمەس، بەلكى باشقا مەقسەتلەرگە يېتىش ئۈچۈن ئۆگەنگەن كىشىنىڭ ھالىدىن خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئۆلىمالار بىلەن رىقابەتلىشىش ئۈچۈن ياكى نادان ئادەملەر بىلەن مۇنازىرىلىشىش ئۈچۈن ياكى كىشىلەرنى ئۆزىگە قارىتىش ئۈچۈن ئىلىم تەلەپ قىلسا ئاللاھ ئۇنى دوزاخقا كىرگۈزىدۇ"(تىرمىزى توپلىغان).

نامازدىكى ۋە مەنىۋى نىجاسەتلەردىن پاكلانمىغۇچە دۇرۇس بولمىغىنىدەك، ئىلىمدىن ئىبارەت قەلب ئىبادىتىمۇ ئېچكى پاكلىقسىز دۇرۇس بولمايدۇ. ئىلىم ئىنسان قەلبىنى ئاۋاتلاشتۇرىدىغان ئامىل، دەپ ئېتىبارغا ئېلىنسا، ئۆزى پاكلىنىشتىن بۇرۇن قانداقمۇ بىر شەيئىنى گۈللەندۈرەلىسۇن؟! شۇڭا ئىلىمنىڭ پاكلىقى ناچار ئەخلاقلار، بولمىغۇر سۈپەتلەرنى يوقىتىشتۇر. پەرىشتىلەر(رەھمەت پەرىشتىلىرى) قانداقمۇ غەزەپ، شەھۋەتپەرەسلىك، ئۆچمەنلىك، ھەسەتخورلۇق، تەكەببۇرلۇقتا ئوخشاش ئىللەت ـ مەينەتلىككە لىق تولغان قەلبكە چۈشسۇن؟! بۇ ناچار ئىللەتلەر ئىنسان قەلبىدە قاۋاپ تۇرىدىغان ئىتلارغا ئوخشايدۇ. ئۇنداقتا بۇ قەلب قانداقمۇ رەھمەت پەرىشتىلىرى بىلەن ئۇچرىشالسۇن؟ گۇناھ بىلەن ئېغىرلىشىپ زۇلمەت ئىچىدە قالغان قەلب رەھمەت پەرىشتىلىرىنى قارشى ئېلىشقا قادىر بولالمايدۇ. ئۇنداقتا قەلبتە ئاللاھ پەرىشتىلەرنىڭ ۋاستىسى ئارقىلىق تاشلاپ بېرىدىغان نۇردىن ئىبارەت ئىلىمگە ئورۇن بولمايدۇ.

دېمەك، ئىلىمدىن پايدىلانماقچى بولغان ئادەمگە قەلبىنى پاكلاش، ئىسلاھ قىلىش ناھايىتى مۇھىمدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "بەدەندە بىر پارچە گۆش بار، ئۇ ساق بولسا پۈتكۈل بەدەن ساغلام بولىدۇ، ئۇ بۇزۇلسا پۈتكۈل بەدەن بۇزۇلۇپ كېتىدۇ. ئېسىڭلاردا بولسۇنكى ئۇ گۆش قەلبتۇر"دېگەن(بۇخارى ۋە مۇسلىم توپلىغان).

ئىلىمنىڭ ھەۋىسىگە پەقەت قەلبنى ھەر قانداق نىجاسەت ۋە رەزىللىكلەردىن پاكلىغان ئادەملا ئېرىشەلەيدۇ، ھەدىسلەرنى كۆپ رىۋايەت قىلغانلىق، كۆپ يادلىغانلىق ۋە بەك چۈشەنگەنلىكلا ئىلىم ھېسابلانمايدۇ. ئىلىمنىڭ قىممىتى ئاللاھقا بولغان مۇناسىۋەتنى چىڭىتىش، ئاللاھتىن قورقۇش ۋە كىشىلەرگە پايدا، ياخشىلىقلارنى تارقىتىش ئارقىلىق ئۆلچىنىدۇ. يۇقىرىقى تەلەپلەر ئىچىدە ئەڭ مۇھىمى شەرىئەت ئىلمىنى ئۆگەنگۈچى نىيىتىنى دۇرۇسلاش، ئىخلاسمەن بولۇش لازىم. بۇ ھەقتە ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"شۇبھىسىزكى ئەمەللەر

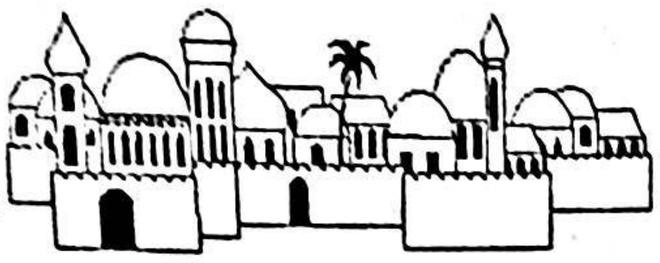

نىيەتكە باغلىقتۇر"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

ئىلىم تەلەپ قىلىشتا نىيەتنى دۇرۇسلىماي، رىياكارلىق قىلغان كىشىنىڭ ئاقىۋىتىنىڭ پاجىئەلىك بولىدىغانلىقى توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ھۆكۈم چىقىرىدىغانلارنىڭ ئارىسىدا ئالدى بىلەن ئىلىم ئۆگەنگەن، ئىلىم ئۆگەتكەن ۋە قۇرئان ئوقۇغان ئادەم كەلتۈرۈلىدۇ، ئاللاھ ئۇنىڭغا دۇنيادىكى نېمەتلىرىنى تونۇتىدۇ، ئۇ ئادەم تونۇيدۇ، ئاللاھ ئۇنىڭغا: 'شۇ نېمەتلەردە نېمىلەرنى قىلدىڭ؟' دەيدۇ، ئۇ ئادەم: 'ئىلىم ئۆگەندىم، ئىلىم ئۆگەتتىم، سېنى دەپ قۇرئان ئوقۇدۇم' دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: يالغان ئېيتتىڭ، ئىلىمنى سەن باشقىلار ئالىم دېسۇن دەپ ئۆگەندىڭ. قۇرئاننى باشقىلار قارى دېسۇن دەپ ئوقۇدۇڭ' دەيدۇ. ئاندىن ئۇنى يۈزىنى تۆۋەن قىلىپ سۆرۈلۈپ دوزاخقا تاشلىنىشقا بۇيرۇيدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

2. قەلبىنى ئىلىمگە ئاتاش ۋە ئىلىمگە توسالغۇ بولىدىغان ئالاقىلەرنى ئۈزۈش

ئىلىم تەلەپ قىلغۇچى قەلبىنى ئىلىم ئۈچۈن ئاتاپ، ئۆگىنىشكە توسالغۇ بولىدىغان ھەر قانداق ئالاقىنى ئۈزگەندە ئۆز ئارزۇسىغا ئاندىن يېتەلەيدۇ. چۈنكى تۈرلۈك ئالاقە - مۇناسىۋەتلەر ئادەمگە توسالغۇ بولۇپ، قىلماقچى بولغان ئىشلىرىدىن يۈز ئۆرۈگۈزىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ھېچ ئادەمنىڭ ئىچىدە ئىككى يۈرەك ياراتقىنى يوق.

ـــــسۈرە«ئەھزاب»(33 - سۈرە)، 4 - ئايەت

بۇ ھەقتە ئۆلىمالىرىمىزنىڭ مۇنداق ھېكمەتلىك سۆزى بار: "سەن ئۆزۈڭنى ئىلمگە پۈتۈنلەي بەرسەڭ، ئۇ ساڭا مەلۇم بىر قىسمىنى تۈرلۈك مۇشەققەتلەر بەدىلىگە بېرىدۇ".

3. ئۇستازلىرىنى ھۆرمەتلەش

ئىلىم پەقەت كەمتەرلىك بىلەنلا ھاسىل بولىدۇ. شۇڭا ئوقۇغۇچىنىڭ كەمتەر بولۇشى، بولۇپمۇ پېشقەدەم ئۇستازلىرى ئالدىدا تېخىمۇ ئەدەپلىك، ئېغىر - بېسىق بولۇشى، ئۇستازىنىڭ سورۇن ھۆرمىتىنى ساقلىشى، ئۇستازىغا ئالىي ئېھتىرام بىلەن قارىشى، كۈچىنىڭ يېتىشىچە ئۇستازىنىڭ خىزمىتىدە بولۇشى لازىم. ئىلمگە پەقەت كەمتەرلىك ۋە بېرىلىپ ئاڭلاش ئارقىلىق ئېرىشكىلى بولىدىغانلىقى توغرىسىدا ئاللاھ قۇرئان كەرىمدە مۇنداق دەيدۇ:

بۇنىڭدا (ھەقىقەت ئۇستىدە پىكىر يۈرگۈزىدىغان) قەلبكە ئىگە ئادەم ياكى (ۋەز - نەسىھەتكە) ھۇزۇرىي قەلب بىلەن قۇلاق سالىدىغان ئادەم ئۇچۇن

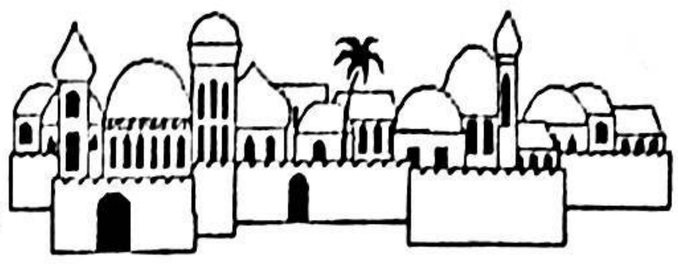

ئەلۋەتتە ۋەز-نەسىھەت بار.

——سۈرە«قاف»(50-سۈرە)، 37-ئايەت

ئوقۇغۇچى چۈشىنىۋالغان مەسىلىلەرنى تەكرارلاۋەرمەسلىك، جاۋابىنى بىلىپ تۇرۇپ سىناش غەرىزىدە كۆپ سوئال سورىماسلىق، لېكىن چۈشەنمىگەن ئورۇنلارنى تارتىنماي سوراش لازىم. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئى قۇرەيش جامائەسى، بۇنى بىلمىسەڭلار، ئىلىم ئەھلىلىرىدىن سوراڭلار.

——سۈرە«نەھل»(16-سۈرە)، 43-ئايەت

ئوقۇغۇچى دەرس ۋاقتىدا دەرستىن سىرتقى ئىشلاردىن ساقلىنىشى، دەرس ئىنتىزامىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىكى لازىم. بۇ ھەقتە ئىمام شافىئى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى مۇنداق دەيدۇ: "مەن ئىمام مالىك رەھمەتۇللاھى ئەلەيھىنىڭ ئالدىدا كىتابىمنىڭ ۋاراقىنى ئۇنىڭدىن ئەيمىنىپ، ئۇنىڭ ئاڭلاپ قالماسلىقى ئۈچۈن ناھايىتى يېنىك ئۆرۈيتتىم" («كتاب المجموع» (كىتابۇلمەجمۇئى) 1-جىلد، 36-بەت).

4. ئىلىم ۋە تەقۋالىقتا مۇكەممەل ئۇستاز تاللاش

ئوقۇغۇچى ئىلمىنى قابىلىيىتى يۇقىرى، دىيانەتلىك، توغرا كۆزقاراشقا ئىگە، زېھنى ئۆتكۈر ئۇستازدىن ئېلىشى لازىم. ئۇستازنىڭ ئىلمى كۆپ بولۇپلا قالماستىن بەلكى ئۇنىڭ ئۆزىگە خاس ئوقۇتۇش مېتودى، دىنىي ئېتىقادى، گۈزەل ئەخلاق-پەزىلىتى ۋە شۇ ئىلىمدىن تولۇق مەلۇماتى بولۇشى لازىم. بۇ ھەقتە مۇھەممەد ئىبنى سىيرىن مۇنداق دەيدۇ: "شۇبھىسىزكى بۇ ئىلىم دىندۇر. شۇڭا دىنىڭلارنى كىمدىن ئېلىۋاتقىنىڭلارغا قاراڭلار" (مۇسلىم توپلىغان).

5. دەرسنى ئۆزلەشتۈرۈش ۋە ئۇنىڭدىن ئۇنۇم ھاسىل قىلىش

1) دەرس ئاربىلىقلىرىدا ۋە مۇزاكىرە جەريانىدا بايقىغان پايدىلىق، مۇھىم مەزمۇنلارنى خاتىرىلىۋېلىش ئۈچۈن خاتىرە تۇتۇش لازىم.

ئابدۇللا ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ مۇنداق دېگەن: "ئۇنتۇپ قالماسلىقىم ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئاڭلىغان بارلىق سۆزلەرنى يېزىۋالاتتىم. قۇرەيشلەر مېنى چەكلەپ: 'رەسۇلۇللاھ بىزگە ئوخشاش ئىنسان، غەزەپلىنىپمۇ، ئادەتتىمۇ گەپ قىلىدۇ، ئۇنىڭ ھەممە گېپىنى يېزىۋېرەمسەن؟' دېدى، شۇنىڭ بىلەن يېزىشنى توختاتتىم، رەسۇلۇللاھقا بۇ ئىشنى ئېيتتىم. ئۇ ئۆزىنىڭ مۇبارەك بارمقى بىلەن ئاغزىغا ئىشارەت قىلىپ تۇرۇپ: 'يېزىۋەرگىن، ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مېنىڭ بۇ ئاغزىمدىن پەقەت ھەقنىلا چىقىدۇ' دېدى" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). ئەبۇ ھۇرەيرە مۇنداق

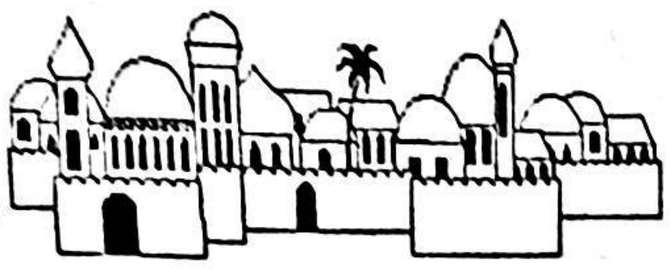

دەيدۇ: ”ساھابىلار ئىچىدە مېنىڭدىن كۆپ ھەدىس رىۋايەت قىلغان كىشى يوق، ئابدۇللا ئىبنى ئەمرى بۇنىڭدىن مۇستەسنا، چۈنكى ئۇ خەت يازالايتتى، مەن يازالمايتتىم“ (بۇخارى، تىرمىزى توپلىغان).

يۇقىرىقى ھەدىسلەر خاتىرە قالدۇرۇشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، ئەگەر ئىلىمنىڭ زايە بولۇپ كېتىش خەۋپى بولسا چوقۇم خاتىرە قالدۇرۇش لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرىمۇ 70نەپەر قارى ئۇرۇشتا قازا قىلغان ۋاقىتتا «قۇرئان كەرىم»نى يېزىپ قالدۇرۇشقا بىرلىككە كەلگەن.

2) يادلاش ۋە مۇزاكىرە قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىش لازىم.

ئوقۇغۇچى ئۆتۈلگەن دەرسلەرنى قايتا ـ قايتا تەكرارلىشى، يادلايدىغان مۇھىم نۇقتىلارنى ئۇستازلىرىنىڭ ئالدىدا توغرىلۇۋېلىپ ئاندىن پۈختا يادلىشى، يادلاپ بولغاندىن كېيىن تاشلۇۋەتمەستىن ئېسىدىن چىقمىغۇدەك تەكرارلاپ تۇرۇشى كېرەك. ئىمام شافئى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى شۇنىڭغا ئىشارەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:”يادلاشتىكى ئەڭ مۇھىم ئۇسۇل: تولۇق چۈشىنىۋېلىش لازىم. كەلىمىلەرنى گىرامماتىكا ۋە مورفولوگىيە جەھەتتە توغرا تەلەپپۇز قىلغاندىن كېيىن يادلاش كېرەك“ (ئىمام نەۋەۋىنىڭ «المجموع» نامىلىق كىتابىدىن).

ياشلىق ۋاقىت يادلاش ۋە ئۆگىنىشنىڭ ياخشى پەيتىدۇر. بۇ ھەقتە ئىبنى سەھنۇن ئۆز ئىسنادى بىلەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن مۇنداق ھەدىس بايان قىلغان: ”كىمكى قۇرئاننى ياشلىقىدا ئۆگەنسە قۇرئان ئۇنىڭ گۆش ۋە قېنىغا ئارىلىشىپ كېتىدۇ، كىمكى قۇرئاننى چوڭ بولغاندا ئۆگەنسە قۇرئان ئۇنىڭدىن قاچىدۇ، ۋەھالەنكى ئۇ ئادەم قۇرئاننى تاشلىۋەتمەيدۇ، شۇ سەۋەبتىن ئۇ كىشىگە ئىككى ھەسسە ئەجىر بېرىلىدۇ“ («آداب المتعلمين»دىن ئېلىندى، 72 ـ بەت).

بۇ ھەقتە ھەسەن ئىبنى ئەلى مۇنداق دەيدۇ:”بىلىم ئۆگىنىگۈلار، بۇگۈن سىلەر كىچىك ئادەم بولساڭلار ئەتە چوڭ ئادەم بولۇپ قالسىلەر، كىمكى ئېسىدە ساقلىيالمىسا يېزىۋالسۇن!“ («إحياء علوم الدين» دىن ئېلىندى). يادلاش ۋە دەرس مۇزاكىرە قىلىش ئۈچۈن مۇۋاپىق ۋاقىت ۋە ئورۇن تاللاش لازىم. باغداتلىق ئالىم خەتىپ بۇ ھەقتە مۇنداق تەلىم بېرىدۇ: ”يادلاشقا ئەڭ ياخشى ۋاقىت سەھەر ۋاقتى، ئاندىن قالسا كەچقۇرۇن. قورسىقى ئاچ ۋاقتىدا يادلاش توق قورساق ۋاقتىدىكىدىن ياخشى. يادلاشقا ئەڭ مۇناسىپ ئورۇن ياتاق ۋە ھەر خىل ئويۇنچۇق، زىبۇزىننەتلەردىن خالىي ئورۇن. چىملىق، گۈللۈك، دەرەخزارلىق، ئېرىق ـ ئۆستەڭ بويلىرى ۋە كوچا ـ كويلار، يوللار بەزىلەر ئويلىغاندەك يادلاشقا مۇناسىپ جايلار ئەمەس، چۈنكى ئۇ نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى كۆپىنچە كىشىنىڭ دىققىتىنى تارتىدۇ“ (ئىمام نەۋەۋىنىڭ «المجموع»نامىلىق كىتابىدىن

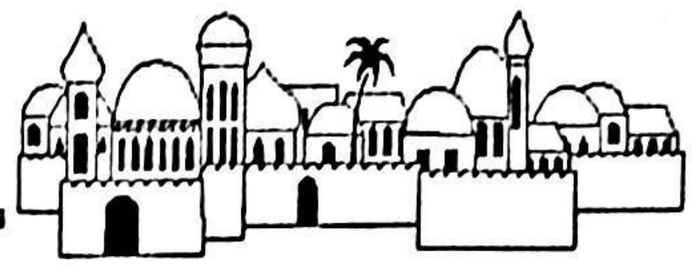

ئېلىندى).

3) تىرىشچان، ئەخلاقلىق بالىلار بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇش ۋە ئارىلىشىش لازىم.

بۇ ھەقتە ئەبۇ مۇسى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"ياخشى ئادەملەر بىلەن بىللە بولۇش خۇددى يېنىدا ئىپار ئېلىپ يۈرگەن ئادەم بىلەن بىللە بولغانغا ئوخشاشتۇر. يامان ئادەملەر بىلەن بىللە بولۇش كۆرەك باسقۇچى بىلەن بىللە بولغانغا ئوخشاشتۇر. يېنىدا ئىپار ئېلىپ يۈرگۈچىلەر بەلكىم ساڭا ئازراق ئىپار بېرىشى مۇمكىن ياكى سەن ئۇنىڭدىن ئىپار سېتىۋالالايسەن ياكى سەن ئۇنىڭدىن ئىپارنىڭ خۇشبۇيىنى پۈرىيالايسەن. ئەكسىچە كۆرەك باسقۇچى بىلەن بىرگە بولساڭ ئۇ سېنىڭ كىيىمىڭنى كۆيدۈرىدۇ ياكى ئۇنىڭ تېنىدىكى سېسىق پۈرىقى بۇرنۇڭغا كىرىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). بۇ ھەقتە ئەرەب شائىرى مۇنداق دەيدۇ:

واحذر مصاحبة اللئيم فإنه

يعدى كما يعدى الصحيح الأجرب

(پەسكەشكە ھەمراھ بولۇشتىن ھەزەر ئەيلە، چۈنكى ئۇنىڭ ئەيىبى قوتۇر تۆگىنىڭ جاراھىتىدەك ساڭا يۇقۇپ قالىدۇ)

4)دەرسلىكنى كۆپ كۆرۈش، تەكرارلاش ۋە ئۆزئارا مۇھاكىمە ـ مۇنازىرە قىلىشتا جانلىق بولۇش لازىم.

مەشھۇر ئالىم، ئىمام ئىلكىيا ھىراسى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى دەرسلىكنى 90 قېتىم قايتا ـ قايتا كۆرۈپ چىقاتتى(

ئوقۇغۇچىلارغا تەلىم بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "ئەگەر ئۇستازىڭ بىر خىل قاراشنى تاللىيالمىسا، ئۇنىڭ ئادىتى ھەر خىل مەزھەپلەرنى ۋە ئۇ ھەقتىكى سۆزلەرنى نەقىل قىلىش بولسا، ئۇنىڭدىن ئېھتىيات قىلغىن، چۈنكى ئۇنداق ئۇستازنىڭ يېتەكلىشىدىن ئازدۇرۇشى كۆپ، ئەمانىڭ ئەمالارنى يېتەكلەپ قوماندانلىق قىلىشى مۇمكىن ئەمەس".

7. بىر خىل پەنگىلا چەكلىنىۋالماسلىق ۋە بىر خىل پەنگە پۈتۈنلەي چۆكۈپ كەتمەسلىك

ئوقۇغۇچى ئىلىم تەھسىل قىلغاندا بىر خىل ئىلىمنى پۈختا ئىگىلىسىلا يېتەرلىك بولمايدۇ، بەلكى مەلۇمات دائىرىسىنى كېڭەيتىش ئۈچۈن تىرىشىش، ئىلىمغا ئامراق، ئىلمى ئاۋۇغانسېرى تويمايدىغان بولۇشى كېرەك. بۇ ھەقتە ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئىككى ھېرىسمەن كىشى قانائەت قىلمايدۇ، بىرى، ئىلىمگە ھېرىسمەن كىشى بولۇپ، ئىلىمگە تويمايدۇ، يەنە بىرى، دۇنياغا ھېرىسمەن كىشى بولۇپ، دۇنياغا تويمايدۇ" (بەيھەقى توپلىغان).

ئوقۇغۇچى چوقۇم تەرتىپ بويىچە، ئەڭ مۇھىمنى بۇرۇن ئۆگىنىشى كېرەك. شۇنى بىلىش كېرەككى، ئىلىملەرنىڭ ئاساسلىقى ۋە مۇھىمى — ئاللاھنى تونۇش، كىتابىنى تونۇش، ئۇنىڭ قانۇنى ۋە ئۇنىڭغا ئالاقىدار نەرسىلەرنى تونۇش، ئاندىن كېيىن ئىنسانلارنىڭ ھاجىتىگە كېرەكلىك ئىلىملەرنى ئۆگىنىش كېرەك. لېكىن ھەر قايسى ئىلىملەرگە مەنسىتمەسلىك نەزىرى بىلەن قارىماسلىقى كېرەك. پەزىلەت نىسپىي ئىشتۇر، قانداق ئادەمنىڭ نىيىتىدە ئاللاھ بولسا، قانداق ئىلىم بولسۇن شەكسىز پايدىلىنالايدۇ ۋە دەرىجىسى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ.

8. دەرسخانىدا ئەدەپلىك بولۇش

ئوقۇغۇچى دەرسخانىغا تولۇق تەييارلىق بىلەن كىرىپ، ساۋاقداشلىرى ئاڭلىغۇدەك ھالەتتە سالام بېرىشى ۋە ئۇستازىغا ئالاھىدە ئېھتىرام بىلدۈرۈشى، ئۇ ئەدەپ بىلەن كەمتەر قىياپەتتە ئۇستازىنىڭ ئەمەس، ئوقۇغۇچىنىڭ ئولتۇرغىنىدەك ئولتۇرۇشى، زۆرۈر بولمىسا يۇقىرى ئاۋاز بىلەن توۋلىماسلىقى، بەلكى ئۇستازغا ئالدىنى قىلغان ھالەتتە ئۇنىڭ سۆزىگە قۇلاق سېلىپ تۇرۇشى، بىرەر مەسىلىنى ئىزاھلاشتا ياكى سوئالغا جاۋاب بېرىشتە ئاقساقاللىق قىلماسلىقى كېرەك.

دەرسنى "بىسىم اللە الرەمن الرەيىم" دەپ باشلىشى ۋە ئاللاھقا چەكسىز ھەمدۇسانا يوللىشى لازىم. بۇ ھەقتە رەسۇلۇللاھ بىزگە كۆرسەتمە بېرىپ مۇنداق دەيدۇ: "ھەر قانداق ياخشى ئىش' بسم الله الرحمن الرحيم' بىلەن باشلانمىسا

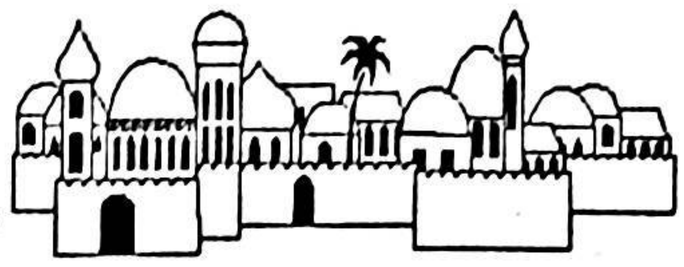

ئۇنىڭ ئاخىرى خەيرلىك بولمايدۇ". يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن: "ھەر قانداق ياخشى ئىش ئاللاھقا ھەمدۇسانا يوللاش بىلەن باشلانمىسا ئۇنىڭدا بەرىكەت بولمايدۇ" («مىرقات»تىن ئېلىندى).

ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىپ بولغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا دۇرۇت ـ سالام، ئائىلە ـ تاۋابئاتلىرىغا ۋە ساھابىلىرىگە، ئۇستازلىرىغا، ئاتا ـ ئانىلىرىغا ۋە بارلىق مۇسۇلمانلارغا دۇئايىسالامىنى يوللىشى لازىم. بۇ ھەقتە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېگەن: "ھەر قانداق دۇئا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ۋە ئۇنىڭ ئائىلە ـ تاۋابئاتلىرىغا دۇرۇت ـ سالام يوللىمىغۇچە ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئۆرلىمەيدۇ".

9. ئۆگىنىشكە ھېرىسمەن بولۇش، ئۈزلۈكسىز ئىزدىنىش، سەۋرچان بولۇش، ئېغىر ـ بېسىق، تەمكىن بولۇش

ئوقۇغۇچى مەيلى يۇرتىدا بولسۇن مەيلى سەپەردە بولسۇن، كېچە ـ كۈندۈزدىكى بارلىق ۋاقىتلىرىدا ئۈزلۈكسىز ئۆگىنىشى لازىم. ئۆگىنىش قىلىش، تاماق يېيىش، دەم ئېلىش ۋە بەدەن چېنىقتۇرۇشتىن باشقا ۋاقىتلاردا بىھۇدە ئىشلار بىلەن شۇغۇللانماسلىقى لازىم. ھۇرۇنلۇق، بوشاڭلىق قىلماسلىقى، جاپا ـ مۇشەققەتلەرگە بەرداشلىق بېرىشى، ئېغىر ـ بېسىق، سالماق بولۇشى، غايىلىك، ئىرادىلىك بولۇشى لازىم. رەسۇلۇللاھنىڭ ساھابىلىرىمۇ ئىلىم ئېلىشقا ناھايىتى ھېرىسمەن ئىدى. ئەبۇ ھۇرەيرە بۇ جەھەتتە ئۈلارنىڭ تېپىك ۋەكىلى بولالايدۇ. ئىمام شافىئى رەھمەتۇللاھى ئەلەيھى مۇنداق دەيدۇ: "ئىلىم يولىدىكى كىشىلەر بىر نەچچە خىل بولىدۇ. يېغىپ ئېيتقاندا ئىلىم تەلەپ قىلغۇچىلار ئىلىمنى زىيادە قىلىش ئۈچۈن ناھايىتى زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى، ئۆزىنىڭ تەلىپىنى قاندۇرۇش يولىدىكى ھەر قانداق مۇشكۈلاتلارغا بەرداشلىق بېرىشى، چوڭقۇر ئىلمىنى قولغا كەلتۈرۈشتە نىيىتىنى خالىس قىلىشى، ئاللاھنىڭ ئۆزىگە يارەم بېرىشىگە سېغىنىشى لازىم، چۈنكى ھەر قانداق ياخشىلىق ئاللاھنىڭ يارىمى بىلەنلا قولغا كېلىدۇ" («الرسالة للإمام الشافعي» 19 ـ بەت).

مەشھۇر ئالىم ئىمام نەۋەۋى بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئۆگىنىشنىڭ بۇرۇن ـ چاپقۇنلىرىغا بەرداشلىق بېرەلمىسە، پۈتكۈل ئۆمرىدە جاھالەت قاراڭغۇلۇقىدا قالىدۇ، كىمكى ئۇنىڭغا چىدىسا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئىززەت ـ ئابرۇيغا ئېرىشىدۇ". ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن قالغان ئىككى كەلىمە سۆزمۇ شۇ مەنىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ: "خار بولۇپ ئۆگەنگەن ئىدىم، ئەزىز بولۇپ ئۆگەتتىم" (ئىمام نەۋەۋىنىڭ «المجموع»نامىلىق كىتابىدىن).

10. ئىلىم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن ئۆز يۇرتىدىن چىقىش

بۇ ھەقتە ئۇلۇغ ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئىلىم تەلەپ قىلىپ چىقىشقا بۇيرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ھەر بىر جامائەدىن يەنە بىر تۈركۈمى دىنىي ئالىم بولۇپ، ئۇلارنىڭ قوۋمىنىڭ قېشىغا قايتقاندىن كېيىن، قوۋمىنىڭ ئاللاھتىن قورقۇشى ئۈچۈن، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇش مەقسىتىدە نېمىشقا ئىلىم تەلەپ قىلىشقا چىقمىدى؟

——سۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 122 ـ ئايەت

ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ پەزىلىتى توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىغا چىقسا ئۆيىگە قايتىپ كەلگىچە ئاللاھ يولىدا بولىدۇ"(تىرمىزى، دارىمى توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى ۋە ئۇلاردىن كېيىنكى تابىئىنلەرمۇ ئىلىم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن باشقا يۇرتلارغا بارغان. ئىمام بۇخارى رەھىمەتۇللاھى ئەلەيھىنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، مەشھۇر ساھابە جابىر ئىبنى ئابدۇللا ئابدۇللا ئىبنى ئۇنەيسنىڭ قېشىغا بىر ھەدىسنى دەپ بىر ئايلىق سەپەرگە چىققان.

ئىمام شافىئى بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

تغرب عن الأوطان فى طلب العلى،
وسافر ففى الأسفار خمس فوائد.
تفرج هم و اكتساب معيشة،
و علم وآداب وصحبة ماجد.

(ئىلىم تەلەپ قىلىش ئۈچۈن يۇرتلاردىن ئايرىلغىن، يولغا چىق! ئۇنىڭدا: سەپەرلىرىدە غەمدىن خالاس بولۇش، تۇرمۇشنى ئۆگىنىش، ئىلىم ئىگىلەش، ئەخلاق ئۆگىنىش ۋە ئالىيجاناب كىشىلەر بىلەن ھەمسۆھبەت بولۇشتىن ئىبارەت بەش پايدا بار.)

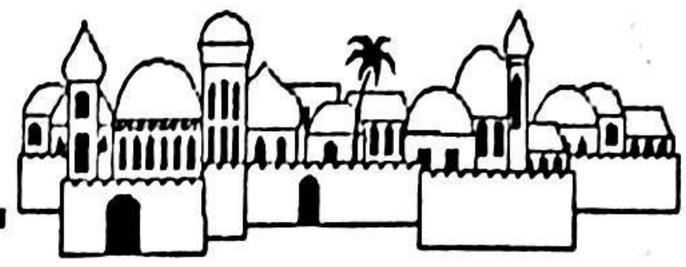

مۇسۇلمانلارنىڭ فىزىكا ئىلمىگە قوشقان تۆھپىلىرى

تۈرسۈن توختى

بسم الله الرحمن الرحيم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن، ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى، ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

——سۈرە«ئەلەق»(96 - سۈرە) 1—5 - ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى نازىل بولغان ۋەھيى بولۇپ، ئۇ ناھايىتى كەڭ مەزمۇنلارنى ۋە سىرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. تەبىئەتنى ئۇقۇشنى، چۈشىنىشنى بىلىش دەل ئاللاھنىڭ يۇقىرىقى ھۆكمىنىڭ ئىنتايىن مۇھىم مەزمۇنلىرىدىن بىرى بولۇپ، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسنى(كامالى) پەزلىدىن سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى، بۇنىڭدا ھەقىقەتەن(قۇدرىتى ئىلاھىيىنى) تەپەككۇر قىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن(ئاللاھنىڭ قۇدرىتى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) (روشەن) دەلىللەر بار.

——سۈرە«جاسىيە»(45 - سۈرە)، 13 - ئايەت

ئىنسانىيەت مەدەنىيەت پائالىيىتى ۋە تەپەككۇرى جەريانىدا شەكىللەنگەن فىزىكا ئىلمى دەل تەبىئەتنى ئۇقۇش ۋە چۈشىنىشنىڭ روشەن ئىپادىسى بولۇپ، ئىسلامىيەت تارىخىدا نۇرغۇن مۇسۇلمان ئالىملار بۇ ئىپادىگە تايىنىپ ئاللاھنىڭ ئىنسانىيەتكە سوۋغا قىلغان مۆجىزىسى ۋە مەرھەمىتى بولغان تەبىئەتنى ئۇقۇشقا ۋە چۈشىنىشكە ئۇرۇندى، شۇنداقلا ئالەمشۇمۇل نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

فىزىكا لۇغىتىدە فىزىكا ئىلمىغا: جىسىملارنىڭ تۈزۈلۈشى ۋە ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان پەن دەپ ئېنىقلىما بېرىلگەن. دېمەك، ئۇ تەبىئەتنى يارىتىلغان ماددا سۈپىتىدە تەتقىق قىلىدۇ، تەبىئەتتە ئۆزئارا تەسىر قىلىشۇاتقان كۈچلەرنىڭ سىرىنى يەشمەكچى بولىدۇ. ئىسلام ئىلمى - پەن تارىخىدا ھازىرقى زامان مەنسىدىكى ھەقىقىي فىزىكا ئىلمى شەكىللەنمىگەن بولسىمۇ، بىراق ئىسلام پەيلاسوپلىرى ۋە ئالىملىرى تەبىئەتنى پەلسەپىسى ۋە باشقا ئارىلاشما پەنلەر سۈپىتىدە فىزىكىلىق ھادىسىلەرنى كۆزىتىش ۋە تەتقىق قىلىشنىمۇ ئۆزىنىڭ بۇرچى سىرتىدا قويغان ئەمەس. تۆۋەندىكىلەر ئەنە شۇلارنىڭ مىساللىرىدۇر:

1. ئەبۇ ئەلى ئىبنى سىنا (980—1037 ـ يىللار): ئۇ ئاريستوتىلنىڭ زامان، ماكان ۋە ھەرىكەت توغرىسىدىكى نەزەريىسىنى تەنقىدىي ئاساستا راۋاجلاندۇرغان. ئۇ يورۇقلۇقنى "يورۇقلۇق مەنبەسى چىقارغان، چەكلىك سۈرئەتتە تارقىلىدىغان زەررىچىدىن ئىبارەت" دەپ قارىغان. ئىبىن سىنا يەنە ئىسسىقلىق، كۈچ ۋە ھەرىكەت ئۇستىدىمۇ ئىزدەنگەن، ئۇ يەنە ئېتىلغان جىسىملارنىڭ ھەرىكىتىنى ئېغىش بۇلۇڭى ئۇقۇمى ئارقىلىق چۈشەندۈرۈشنى تۇنجى قېتىم ئوتتۇرىغا قويغان. «ئەششىفا» ئۇنىڭ تەبىئەت ۋە ئىلاھىيەت توغرىسىدىكى ئاساسلىق ئەسىرى بولۇپ، ئۇنىڭ ئىككىنچى قىسمى تەبىئەت ئىلمىغا بېغىشلانغان، ئۇنىڭغا فىزىكىغا مۇناسىۋەتلىك «ئەسسەدا ئەتتەبئى»(تەبىئىي ئاۋازلار)، «ئەسسەما ۋەلئالەم»(ئاسمان ۋە ئالەم)، «ئەل كەۋن ۋەلفەساد»(بارلىق ۋە ھالاكەت)، «ئەلفەئال ۋەل ئىنفىئالات»(تەسىر ۋە تەسىرلىنىش) قاتارلىق مەزمۇنلار كىرگۈزۈلگەن.

2. ئىبنى ھەيسەم (965—1039 ـ يىللار): ئىبنى سىنانىڭ زامانداشى بولۇپ، ئۇز زامانىسىنىڭ ئەڭ ئۇلۇغ فىزىكا ئالىملىرىنىڭ بىرى. ئۇ يورۇقلۇق(ئوپتىكا) ئىلمىنى تەجرىبە قىلىش جەھەتتە تۆھپە يارىتقان. ئۇ، فىرمات ئەڭ قىسقا ۋاقىت پرىنسىپىنى بايقاشتىن ئىلگىرىلا "نۇر مۇھىتتىن ئاسان ۋە تېز يېتىدىغان مۇساپە ئارقىلىق ئۆتىدۇ" دەپ ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ ئىنىرتسىيەنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى بىلگەن، كېپلىن نىيوتۇن نەزەريىە جەھەتتىن ئىسپاتلاپ، ئۆزىنىڭ بىرىنچى ھەرىكەت قانۇنىيىتىنى تىكلىگەن.

ئىبنى ھەيسەم يەنە مېخانىكا ئاتالغۇلىرى ئارقىلىق نۇرنىڭ سۇنۇش جەريانىنى بايان قىلغان. نۇر ئىككى مۇھىتنىڭ چېگرا يۈزلىرىدىن ئۆتكەندە نۇر زەررىچىلىرىنىڭ ھەرىكىتى كۈچلەرنىڭ تىك تۆت بۇلۇڭ قائىدىسىگە بويسۇنىدىغانلىقىنى ئىسپاتلىغان. ئۇ يەنە نۇرنىڭ تۇز سىزىق بويىچە تارقىلىدىغانلىقىنىمۇ ئىسپاتلىغان.

ئىبنى ھەيسەم ھاياتىدا نۇرغۇن ئەسەرلەرنى يازغان بولۇپ، ئەڭ مۇھىمى «ئوپتىكا ھەققىدە» دېگەن كىتابتۇر. بۇ كىتاب كېپلېر بىلەن نيوتۇنىنىڭ ئوپتىكا تەتقىقاتىغا مۇئەييەن تەسىرلەرنى كۆرسەتكەن.

3. ئەل خازىين: ئەل خازىين يەر شارى مەركىزىگە يۆنەلگەن ئالەملىك تارتىش كۈچى نەزەريىسىنى ئىجاد قىلغان، ئۇ ھاۋانىڭ ئېغىرلىقى بار دېگەن پەرەزنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئۇ يەنە ئارخىمىد پرىنسىپىغا ئاساسەن ئالاھىدە جىسىم ئېغىرلىقىنى ئۆلچەشنىڭ فورمۇلىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان ھەمدە تارازا ياسىغان، ئۇ يەنە تېمپېراتۇرىنىڭ جىسىم زىچلىقىغا تەسىر كۆرسىتىدىغانلىقىنى بايقىغان.

4. مۇھەممەد ئىبنى زەكەرىيا رازى(865—926 ـ يىللار): ئۇ زامان ۋە ماكان نەزەريىسىگە ئائىت بولغان مۇستەقىل بىر خىل ئالەم ئىلمىنى راۋاجلاندۇرغان. ئۇ يەنە ئاتوم نەزەريىسىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

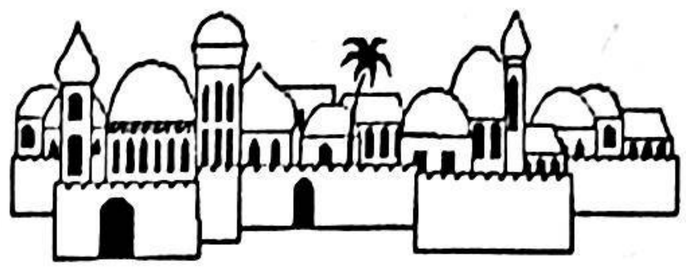

5. ئەبۇ رەيھان بىرونى(973—1050 ـ يىللار):ئەبۇ رەيھان بىرونى ئۆمرىدە 150 پارچە ئەسەر يازغان، ئۇنىڭ «ئەلقانۇن مەسئۇدى» ناملىق كىتابى 11 قىسىمدىن تەركىب تاپقان تەبىئەت پەنلىرى قامۇسى بولۇپ، ئۇنىڭغا فىزىكا ئىلمىغا مۇناسىۋەتلىك تۆۋەندىكىدەك بايانلار كىرگۈزۈلگەن: كىتابتا قۇياش مەركەزلىك نەزەريىسى ئىلگىرى سۈرۈلگەن، كىتابتا يەنە جىسىمنىڭ ئەركىن چۈشۈش قانۇنى تىلغا ئېلىنغان، بىرونى يەنە، يەر شارىنى شار جىسىم دەپ ئىسپاتلىغان ئىدى. ئۇ يەنە يەر شارىنىڭ رادىئۇسىنى 1081.66 فەرسەخ (بىر فەرسەخ 6.24 كىلومېتىرغا تەڭ) دەپ كۆرسەتكەن. ئەبۇ رەيھان بىرونىنىڭ يەر شارى قۇياشنى دەۋر قىلىپ ئايلىنىدۇ دېگەن قارىشى پولشا ئالىمى كوپېرنىكتىن بەش ئەسىر بۇرۇن ئىدى. ئۇ يەنە ئەركىن چۈشكەن جىسىملار ھەرىكىتى قانۇنىنى ئىتالىيە ئالىمى گالىلىيدىن 6 ئەسىر بۇرۇن ئوتتۇرىغا قويغان.

6. قۇتبىدىن شىرازى(1236—1311): ئۇ تۇنجى قېتىم يورۇقلۇقنىڭ سۇنۇشىدىن پايدىلىنىپ ھەسەن ـ ھۈسەننى چۈشەندۈرگەن ھەمدە يورۇقلۇق سۇرئىتى مۇھىتنىڭ ئوپتىك زىچلىقى بىلەن تەتۇر تاناسىپ بولىدىغانلىقىنى، ھېپىربۇلا سىرتلىق لىنزا ئارقىلىق شار سىرتى ئابىرراتسىيىسىدىن ساقلانغىلى بولىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

7. ئەبۇ ناسىر فارابى (874—950): ئوتتۇرا ئاسىيا خەلقلىرىنىڭ ئۇلۇغ پەيلاسوپى، ئۇ ئۆمرىدە 200 پارچىدىن ئارتۇق ئەسەر يازغان، مەخسۇس فىزىكا ئىلمى ھەققىدە «سۇرئەت ۋە مىقدار ھەققىدە»، «ئاتوم كىتابى»، «ئاخىرقى كۈچ ھەققىدە» قاتارلىق ئەسەرلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن، ئەبۇ ناسىر فارابى يەنە كۈچ، رەكلەرنىڭ تۇرلەرگە بۆلۈنۈشى ۋە ھەرىكەت ئۇستىدە ئىزدەنگەن. ئۇ ھەرىكەتنى مەركەزدىن قاچقۇچى ھەرىكەت بىلەن مەركەزگە ئىنتىلگۈچى ھەرىكەتكە بۆلگەن. ئۇ يەنە ھەرىكەتنىڭ قانداق شەكىلدە بولۇشىنى ئۇستۇن ئورۇندا تۇرغان جىسىم بىلەن مۇساپىنىڭ يېراق ـ يېقىنلىقى بەلگىلەيدۇ دەپ قارىغان.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا يەنە ئىسلامىيەت تارىخىدا ئابدۇلقاھىر ئىبنى تاھىر باغدادى، مولا سەدرا(1571—1640 ـ يىللار) قاتارلىق تەبىئەتشۇناس ئالىملارمۇ بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئۇلار ئېتىلغان جىسىمنىڭ ھەرىكىتى ۋە ئەركىن چۈشكەن جىسىملارنىڭ ھەرىكىتى تېزلىكىنى تەتقىق قىلغان، بۇنىڭ ئىچىدە باغدادى ئەسلىدە يەھۇدىي پەيلاسوپى بولۇپ، تەبىئەتنى چۈشىنىش تۇرتكىسىدە ئىسلام دىنىغا كىرگەن.

يۇقىرىقىلار ئىسلام كلاسسىكلىرى ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ ئاساسلىق فىزىكا ئىلمى مۇۋەپپەقىيەتلىرى بولۇپ، موڭغۇل ئىستىلاسىدىن كېيىن ئىسلامىيەت ئىلىم دۇنياسى تەدرىجىي ھالدا چېكىنىش ۋە تۇرغۇنلۇق ھالىتىدە تۇرۇپ قالغان.

مۇسۇلمانلارنىڭ ھازىرقى زامان فىزىكا ئىلمىگە قوشقان تۆھپىسى سۇپىتىدە

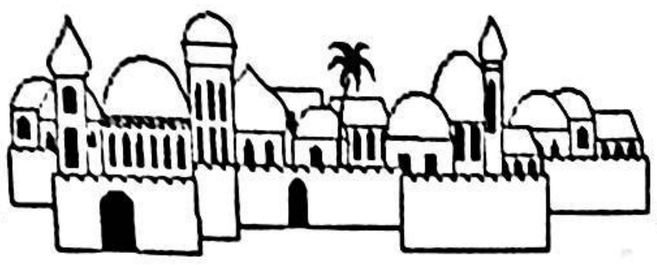

پاكستانلىق مۇسۇلمان ئالىم، دوكتور مۇھەممەد ئابدۇسالام ۋە ئۇنىڭ فىزىكا مۇئەپپەقىيەتلىرىنى كۆرسىتىش مۇمكىن. دوكتور ئابدۇسالام ئىزچىل تۇرده زەررىچىلەر فىزىكىسى، تەبىئەت دۇنياسىدىكى تۆت خىل ئاساسىي كۈچ ــ كۈچلۈك يادرو كۈچى، ئېلېكتر ماگنىت كۈچى، ئاجىز يادرو كۈچى ۋە تارتىشىش كۈچى مەنبەسى ئۈستىده تەتقىقات ئېلىپ بېرىپ، 1978 ـ يىلى مۇئەپپەقىيەتلىك ھالدا ئېلېكتر ماگنىت كۈچى بىلەن ئاجىز يادرو كۈچىنىڭ مەنبەسى ئورتاق بىر خىل ئەڭ ئاساسىي كۈچ ــ ئاجىز ئېلېكتر كۈچىدىن ئىبارەت ئىكەنلىكىنى بايقىدى ھەمده مۇشۇ مۇئەپپەقىيىتى ئۈچۈن 1979 ـ يىلى نوبېل فىزىكا مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

ئابدۇسالامنىڭ مۇئەپپەقىيىتى ئىسلام دىنى ۋە «قۇرئان كەرىم» بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ئۇنىڭ ئەھمىيىتى دەل تەبىئەت دۇنياسىدىكى تۆت خىل ئاساسىي كۈچنى بىرلەشتۈرۈپ ئۇچ خىلغا يىغىنچاقلاشنى ئىسپاتلىغانلىقىدا. ئەگەر تەبىئەت دۇنياسىدىكى بۇ ئۇچ خىل كۈچمۇ ئىنسانلار تەرىپىدىن ئۇنىڭ مەنبەسى بىر خىل كۈچ ئىكەنلىكى ئىسپاتلانسا، بۇ شەك ـ شۈبھىسىز ئاللاھنىڭ قانۇنى بىلەن تامامەن بىرده‌ك بولغان بولىدۇ.

دوكتور ئابدۇسالام تەبىئىي پەن ساھەسىده مۇسۇلمانلاردىن چىققان تۇنجى ۋە بىردىنبىر نوبېل مۇكاپاتىغا ئېرىشكۈچى ئالىم بولۇش سۈپىتى بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ شەرىپى ھېسابلىنىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا ھازىرقى زامان يەر شارى فىزىكىسى تەتقىقاتىدا سەئۇدىي ئەرەبىستانى مەدىنە ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ مۇدىرى بىن بازنىڭ تۆھپىلىرىنى كۆرسىتىش مۇمكىن، ئۇ «قۇياش ۋە ئاينىڭ ھەرىكىتى، يەر شارىنىڭ تىنچلىقى» ناملىق بىر كىتاب يازغان بولۇپ، كىتابدا يەر شارىنىڭ ئالەمنىڭ مەركىزى ئىكەنلىكى ۋە قۇياشنىڭ يەر شارىنى چۆرىدەپ ئايلىنىدىغانلىقى ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

يۇقىرىقىلار مۇسۇلمان ئالىملىرىنىڭ فىزىكا(كەڭ مەنىده تەبىئەت پەلسەپىسى) ئىلمىگە قوشقان ئاساسلىق تۆھپىلىرى بولۇپ، بۇ مۇئەپپەقىيەتلەر بىز مۇسۇلمانلارنىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى ئىسلام ئىلىم ـ پەن تارىخى ۋە مۇسۇلماندارچىلىق پائالىيىتىمىزنى ئادا قىلىشىمىزدا ئۈلگە بولالايدۇ.

ئاخىرىدا ئىزدىنىشىمنى ئاللاھنىڭ ”ئى پەرۋەردىگارىم! ئىلمىمنى زىيادە قىلغىن!“ {سۈرە«تاھا»(20 ـ سۈرە)، 114 ـ ئايەت} دېگەن كەلىمىسى بىلەن ئاياغلاشتۇرىمەن.

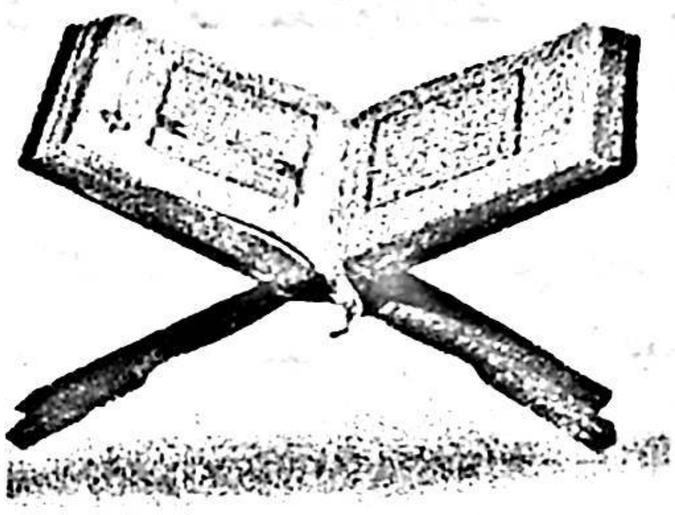

ئالىم - ئۆلىمالار

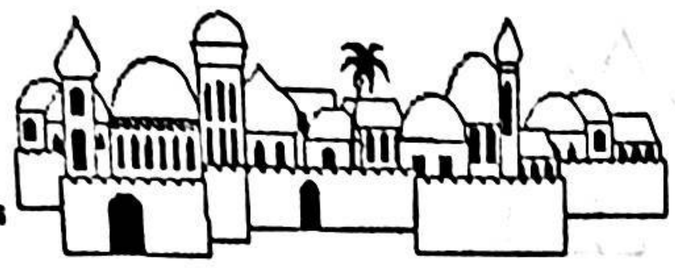

ئىسلام دىنى، يۇسۇپ خاس ھاجىپ ۋە قۇتادغۇبىلىك

مۇھەممەتجان ئىبراھىمجان

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئىلاۋە: يۇسۇپ خاس ھاجىپ مىللىتىمىزنىڭ شان - شەرىپى، ئىپتىخارى ۋە ئالەمشۇمۇل ئالىمى. يۇسۇپ خاس ھاجىپ ھەققىدە خېلى يىللاردىن بېرى بارغانسېرى چوڭقۇر ۋە ئەتراپلىق ئېلىپ بېرىلىۋاتقان تەتقىقات مېۋىلىرى ئۇنىڭ ھەقىقەتەن كۆپ تەرەپلىمە يېتۈك ئالىمىمىز ئىكەنلىكىنى ئىسپاتلاپ تۇرۇپتۇ. ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىللە بەزى تەتقىقاتچىلىرىمىز يۇسۇپ خاس ھاجىپنى ۋە ئۇنىڭ ئالەمشۇمۇل داستانى«قۇتادغۇبىلىك»نى كۆپرەك دەھرىيلىك نۇقتىسىدىن ئىزاھلىدى، ھەتتا ئايرىم تەتقىقاتچىلىرىمىز ئۇنى"ئاتىزىمچى ئىدى" دېدى. بۇ، ھەقىقەتنى ئەمەلىيەتتىن ئىزدەش روھى بويىچە يەكۈنلەنمەكەن ھەم ئەمەلىيەتكە ئۇيغۇن بولمىغان بىر خىل بىر تەرەپلىمە قاراش. يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ پۈتۈن ھاياتى، «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ پۈتۈن مەزمۇنى ئۇنىڭ مىللىتىمىزدىن چىققان، ئىسلام دىنىنىڭ ھەممە ئەھكاملىرىنى پۈختا ئىگەللىگەن، چوڭقۇر ئېتىقادلىق مۇسۇلمان ئالىم ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىدۇ. ئۇ ئۆز ئەسىرىدە «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف ۋە فىقھە مەزمۇنلىرىدىن قىلچە چەتنەمىگەن، بۇ مەزمۇنلار پەقەت ئاپتورنىڭ تىلى بىلەن ئىپادىلەنگەن - خالاس. تەتقىقاتچى مۇھەممەتجان ئىبراھىمجانىنىڭ تۆۋەندىكى ماقالىسىنى ئوقۇرمەنلەرنىڭ بۇ جەھەتتە ئەتراپلىق چۈشەنچىگە ئىگە بولۇشىغا ياردەم بېرىدىغان، تەتقىقاتتىكى بۇ جەھەتتىكى بوشلۇقنى تولدۇرىدىغان مۇھىم ماقالە دەپ قاراپ ژۇرنىلىمىزغا بەرگەن ۋە بۇ نۆۋەت مەزكۇر توپلامغا كىرگۈزدۇق.

ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم» ئۆزىگە سىغدۇرغان ئىلاھىي ھېكمەت، تۇگىمەس - پۈتمەس ئىلىم - ئىرپان بىلەن بارلىق مۇسۇلمان ئالىملار، كىشىلىك مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ ئەقلىگە ئەقىل، كۈچىگە كۈچ، ئىرادىسىگا جاسارەت بەخش ئېتىپ، ئۇلارنىڭ ئىلمىي تەتقىقات، سەھىي ئىجتىھاتلىرىغا كىشىلىك يول، ئەخلاقى ئۇچۇن نۇرلۇق چىراغ بولۇپ، چەكسىز پەخىرلىنىش ۋە ئۇلۇغلىنىشقا مۇيەسسەر بولۇپ كەلدى. چەكسىز ئالەمنىڭ ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلۈشى، ھاياتلىق ۋە ماماتلىق، ياخشىلىق ۋە يامانلىق، تەقدىر - ئىرادە، تەبىئەت، جەمئىيەت ھەققىدىكى يۈكسەك ئىزدىنىشلەرگە كۈچلۈك نۇرلۇق چىراغ ۋە چەكسىز ئىلھام مەنبەسى بولدى. ئاللاھنىڭ قۇدرەتلىرىنى تەپەككۇر قىلىدىغان، چۈشەنگەن ئالىملار ئۇچۇن بىلىم - ئىرپان مەنبەسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقلىرى ۋە ئىزدىنىشلىرىنى

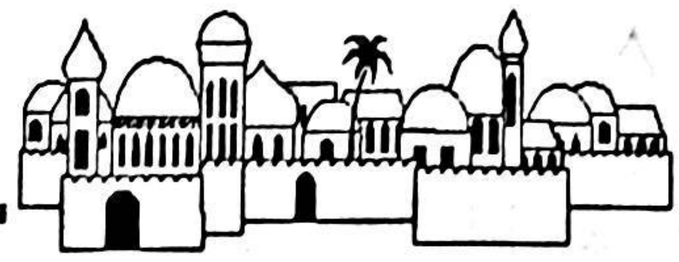

مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ جاپالىق ئەمگەكلىرىگە ئىككى ئالەملىك يۇكسەك شان ـ شەرەپلەرنى بەردى. ئۇيغۇر خەلقىنىڭ يېتۈك ئالىمى يۈسۈپ خاس هاجىپ رەهمەتۇللاهى ئەلەيهى ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»نىڭ پارلاق ئىلهامى ۋە ئۇلۇغ ئىزنىسى بىلەن، يۇكسەك ئىجتىهات بىلەن قەلەم تەۋرىتىپ، ئۇيغۇر خەلقى، جۇملىدىن ئىنسانىيەت مەدەنىيىتى خەزىنىسىگە زور تۆھپە قوشۇپ، ئۆزىنىڭ ئالىملىق بۇرچىنى ئادا قىلغان، ئىسلامىيەتنىڭ ئۇلۇغ ئەھكاملىرىنى چىن ھەقىقەت بىلەن تەبلىغ قىلغان پارلاق ئابىدىلەرنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

يۈسۈپ خاس هاجىپ تەخمىنەن 1019 ـ يىلى قاراخانىيلارنىڭ پايتەختى ئوردۇ كەنتـــ قەشقەر يېنىدىكى قۇز ئوردۇـــ بالاساغۇندا دۇنياغا كېلىپ، 1085 ـ يىلى قەشقەردە ئالەمدىن ئۆتكەن. ئۇنىڭ دۇنياغا مەشھۇر شاھ ئەسىرى «قۇتادغۇبىلىك» "بەخت كەلتۈرگۈچى بىلىم" دېگەن مەنىدە بولۇپ، ساپ ئۇيغۇر تىلى، قەشقەر تىلى بىلەن يېزىلغان. يۈسۈپ خاس هاجىپ كىتابنى قاراخانىيلارنىڭ خانى ئەبۇ ھەسەن سۇلايمان بۇغراخانغا تەقدىم قىلغان بولۇپ، خان ئۇنىڭغا خاس هاجىپ، يەنى مەخسۇس مەسلىھەتچى مەرتىۋىسىنى ئىنئام قىلغان. پۈتكۈل داستان 85 باپ، 6654 بەيت، 13مىڭ 300دىن ئارتۇق مىسرادىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، مەسنەۋى(ئىككىلىك شەكىل)، ئاروز ۋەزنىنىڭ مۇتەقارىپ بەھرىدە يېزىلغان. ئۇ ئەرەب ـ پارس تىللىرىنى پەقەت ناھايىتى چوڭ زۆرۈرىيەت ئاستىدىلا ئىشلەتكەن بولۇپ، پۈتۈنلەي ئۇيغۇر تىلىدا يېزىلغان. داستان هەجمىنىڭ چوڭلۇقى، پىكرىنىڭ چوڭقۇرلۇقى، بايان قىلىش شەكلىنىڭ ئۆزگىچىلىكى بىلەن جاهان مەدەنىيىتى ۋە ئەدەبىيات ـ سەنئىتى ساهەسىدە مىسلىسىز كاتتا ئەسەر هېسابلىنىدۇ.

يۈسۈپ خاس هاجىپ قاراخانىيلارنىڭ ئىلىم ـ مەرىپەت راۋاج تاپقان، داڭلىق ئالىملارنى يېتىشتۇرگەن مەدرىس ـ مەكتەپلىرىدە ئاجايىپ دانا پىكىرلىك، قابىل ئالىم ـ ئۆلىمالاردىن ئۇستاز تۇتۇپ ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئىلمىي، ئەدەبىي ئەمگەكلەر بىلەن شۇغۇللانغان. نۇرغۇن پەيلاسوپلارنىڭ ئەسەرلىرى، قەدىمكى ئۇيغۇر مەدەنىيىتى قاتارلىقلارنى پىششىق تەتقىق قىلغان ۋە ئۆزىنىڭ نەزەرىيىۋى قابىلىيىتى، يېزىقچىلىق ئىقتىدارىنى ئۆستۇرگەن؛ شۇنداقلا ئۇ قاراخانىيلارنىڭ دۆلەت دىنى بولغان ئىسلام دىنىنىڭ پارلاق مۇهىتىدا تەربىيە ئېلىپ «قۇرئان كەرىم» ۋە هەدىس شەرىفىنى مۇكەممەل ئۆگەنگەن؛ دىنىي ئېتىقاد جەهەتتىكى ئىقتىدارىنى تېرىشىپ يۇقىرى كۆتۈرگەن، كامىل قابىلىيەتلىك ۋە ئەخلاقي پەزىلەت جەهەتتە هۆرمەتكە سازاۋەر شەرەپلىك بىر شەخسكە ئايلانغان. ئۇنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت، بىلىم ـ مەلۇمات، ئەقىل ـ تەپەككۇرلىرىنىڭ يۇكسەك نامايەندىسى بولغان «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنى هەقىقەت كۆزى، تارىخ

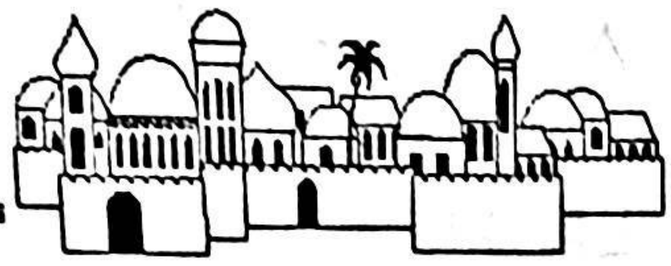

ئەينەنلىكى بىلەن كۆرگەن، ئۆگەنگەن، چۈشەنگەن، ئۇنىڭ ھەر بىر باب، ھەر بىر بېيىت، ھەر بىر مىسرادىن ئىبارەت باغۇ بوستان، گۈل-گۈلستانىغا قەدەم قويغان ھەر بىر كىشى ئۇنىڭدىكى ئىلىم-ھېكمەت، پەند-نەسىھەت ۋە ئىمانىنىڭ كۈچلۈك نۇرى، ھەقىقەتنىڭ جاراڭلىق ساداسىدىن ئالىمنىڭ ئۇلۇغ ۋە سائادەتمەن سېيماسىنى، يېتىشكەن پاك، مۆمىن مۇسۇلمانىنىڭ قىياپىتىنى كۆرگەندەك بولىدۇ.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ يېگانە ئەسىرى«قۇتادغۇبىلىك»نى ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىزناسى ۋە يۈكسەك ئىلھامى بىلەن ئۆز ۋۇجۇدىدىكى مۇستەھكەم ئىسلام ئېتىقادىنى چىقىش قىلىپ يېزىپ چىققان بولۇپ، داستاننىڭ مۇقەددىمىسىدىن تارتىپ تاكى خاتىمىسىغىچە بولغان ئۇزۇن مۇساپە جەريانىدا بارلىق مۇسۇلمان ئالىملار قوللىنىپ كەلگەن روھ ۋە ئەنئەنە ئادەتلەرنى قوللىنىپ، داستاننىڭ قۇرۇلما-ئۆلچەملىرىنى پۈتۈنلەي ئۇسۇلى ئىسلامغا ئۇيغۇنلاشتۇرغان.

«قۇتادغۇبىلىك»داستانى شېئىر-نەزمە بىلەن يېزىلغان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم» ئايەتلىرى، ھەدىس شەرىپتىكى سۆھبەتلەرنى ئەينەن كۆچۈرمە جۈملە شەكلى بىلەن ئېلىشقا مۇمكىن بولمىسىمۇ، ئەمما ئاجايىپ سۆز سەنئەتكارى يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۇستۇن تىل ماھارىتى، بەدىئي تالانتى بىلەن ئاللاھنىڭ ئۇلۇغ كالامى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۆھبەتلىرىنىڭ روھىنى ئۇستىلىق بىلەن ناھايىتى مۇۋاپىق، دەل جايىدا ناھايىتى روشەن ئەكس ئەتتۈرۈپ بەرگەن. مۇنداق يېزىقچىلىق ئىستىلى ئالىمنىڭ مۇۋاپىق مۇسۇلمانلىق، سادىق مۆمىنلىك ئىمان ئېتىقادى بىلەن چەمبەرچەس باغلانغان ۋە ئۇنىڭ شەكىل قۇرۇلمىسىنى تېخىمۇ مۇكەممەل قىلغان.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:" **ھەر قانداق بىر ئىش بىسمىللاھ بىلەن، ھەمدى بىلەن باشلانمىسا ئۇ ئىش مۇكەممەل بولماي قالىدۇ**". يۈسۈپ خاس ھاجىپ مۇسۇلمان ئالىملارغا خاس پەزىلەت بىلەن «قۇتادغۇبىلىك» داستانىنىڭ مۇقەددىمىسىنى ئۇسۇلى ئىسلامنىڭ ئەڭ ئاساسىي نۇقتىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى باشلانما ئايەت "بىسمىللاھىر رەھمانىررەھىم"، يەنى"ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىبان ئاللاھنىڭ ئىسمى بىلەن باشلايمەن" دېگەن ئايەت بىلەن باشلىغان. پۈتكۈل باپ 33 بېيىت، 66 مىسرا بولۇپ، خۇددى ئاللاھنى ئۇلۇغلاپ "سۇبھان ئاللاھ"، "ئەلھەمدۇلىللاھ"، "ئاللاھۇ ئەكبەر"دىن ئىبارەت تەسبىھنى 33 قېتىمدىن ئېيتقان ئۆلچەم بويىچە ئاللاھقا چىن كۆڭۈل، سەممىي نىيەت بىلەن ھەمدۇسانا ئېيتقان. ئۇ ئاللاھنى ئەزىزلەپ ۋە ئۇلۇغلاپ ئاللاھنى پۈتكۈل ئالەمنىڭ پەرۋەردىگارى، ياراتقۇچىسى، پادىشاھى، پۈتكۈل مەخلۇقات ۋە مەۋجۇدات ئاللاھنىڭ ئىلكىدە ۋە تەسەررۇپىدا دەپ قىلچە مۇجمەللەشمىگەن،

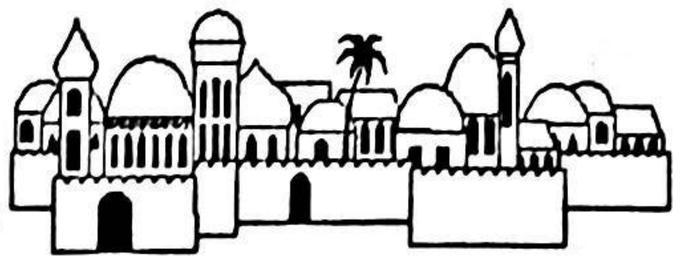

دۇدۇقلىمىغان ھالدا قايتا ـ قايتا مۇئەييەنلەشتۇرگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئاللاھ ئاسمانلار ۋە زېمىننى يوقتىن بار قىلغۇچىدۇر، بىر ئىشنى ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈشنى ئىرادە قىلسا، ۋۇجۇتقا كەل، دەيدۇ ـ دە، ئۇ ۋۇجۇتقا كېلىدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە» (2 ـ سۈرە)، 117 ـ ئايەت

خۇدا ئاتى بىرلە سۆزۈم باشلىدىم،
تۆرەلتكەن، ئۆستۈرگەن، كەچۈرگەن ئىزىم.
(1 ـ بېيت)

تولا مەدھى بىرلە تۇمەنمىك سەنا،
قادىر بىر خۇداغا، ئاڭا يوق پەنا.
(2 ـ بېيت)

قوڭۇر يەر، يېشىل كۆك، كۈن، ئاي بىرلە تۈن،
ياراتتى زامان، ۋاقىت، مەخلۇق ۋە كۈن.
(3 ـ بېيت)

ئۇ خالاپ ياراتتى، يارالدى پۈتۈن،
ئۇ بىرلا دېدى "بول"، بار ئولدى پۈتۈن.
(4 ـ بېيت)

بۇ بارچە يارالغان موھتاجدۇر ئاڭا،
ئىگەم سەن بېھاجەت، يوق ھەمراھ ساڭا.
(5 ـ بېيت)

ئەي قادىر ۋە مەڭگۈ بېھاجەت بايات،
سېنىڭدىن بۆلەككە ياراشماس بۇ ئات.
(6 ـ بېيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئاللاھنىڭ ئىپتىداسى يوقتۇر، ئىنتىھاسى يوقتۇر، (ئاللاھ)ئاشكارىدۇر(يەنى مەۋجۇتلۇقىنى كۆرسەتكۈچى دەلىللەر بىلەن ئەقىللەرگە ئاشكارىدۇر)، مەخپىيدۇر (يەنى ئۇنى كۆز بىلەن كۆرگىلى بولمايدۇ، ئۇنىڭ زاتىنىڭ ماھىيىتىنى تونۇشقا ئەقىللەر ئېرىشەلمەيدۇ)، ئاللاھ ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر

ـــــسۈرە«ھەدىد»(57 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدىكى تەپەككۇرنى يۈسۈپ خاس ھاجىپ مۇنداق مىسرالار بىلەن ئىپادىلەيدۇ:

ئىچۇ تاش بىلۈچى، ئەي ھەققۇلىيەقىن،
كۆزۈمدىن يىراقسەن، كۆڭۈلگە يېقىن.

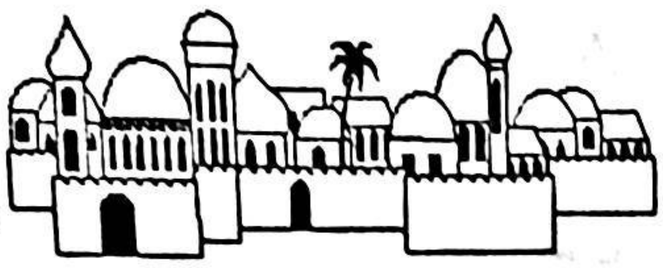

(11-بهيت)

ئۇ يۇرمەس، ئۇ ياتماس، ئويغاق، ئۇخلىماس،
ئۇنىڭدىن يىراقتۇر تەسەۋۋۇر- قىياس.

(17-بهيت)

ئورۇن ئول ياراتتى، ئورۇن يوق ئاڭا،
ئۇنىڭسىز ئورۇن يوق، ئىشەنگىن بۇڭا.

(19-بهيت)

ئايا ھەققە پۇتكەن، ئاچ ھەمدىگە تىل،
دىلىڭ پۇتسە شەكسىز، يۇرۇتمە ئەقىل.

(25-بهيت)

ئۇ قانداق دېمەكتىن كۆڭۈلنى كۇزەت،
پۇتۇپ بارلىقىغا ئاسايىشقا يەت.

(26-بهيت)

نېچۇك، قانچە دەپ يۇرمە، تۇتقىن ئۆزۇڭ،
نېچۇك، قانچىسىز بىل، ئۇزارتما سۆزۈڭ.

(27-بهيت)

داستاننىڭ مۇقەددىمىسىلا ئەمەس، بەلكى باشقا بابلارنىڭ بېشى ۋە ئاخىرلىرىدا داۋاملىق ھالدا ئاللاھقا ھەمدۇسانا ئېيتىش، ئاللاھدىن مەدەت ۋە ياردەم تىلەش، قىلغان سۆز- ھەرىكەتلىرىدىكى سەھۋە- خاتالىقلارغا مەغپىرەت تىلەشتەك بىر مۇسۇلمانىنىڭ سەممىي، قىزغىن كۆڭلىنى ئىزھار قىلىدۇ.

داستاننىڭ ئىككىنچى بابى ئۇسۇلى ئىسلام بويىچە نەبۇۋەت، يەنى پەيغەمبەرلەرگە ھۆرمەت- ئېھتىرامنى مەزمۇن قىلغان ماۋزۇسى «پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا» بولۇپ، 15 بېيت، 30 مىسرا ئارقىلىق مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا سالام ۋە دۇرۇت ئېيتىلغان:

ئەۋەتتى رەسۇلنى رەھىملىك ئىگەم،
كىشى ياخشىسى، تاللىنىلغىنى ھەم.

(34-بهيت)

چىراق ئىدى خەلقە قاراڭغۇ تۇنى،
يورۇقلۇقنى چاچتى، يورۇتتى سېنى.

(35-بهيت)

خۇدادىن دەۋەتچى ئىدى ئۇ ساڭا،
يىگىت، توغرا بىر يولنى تاپتىڭ، شۇڭا.

(36-بهيت)

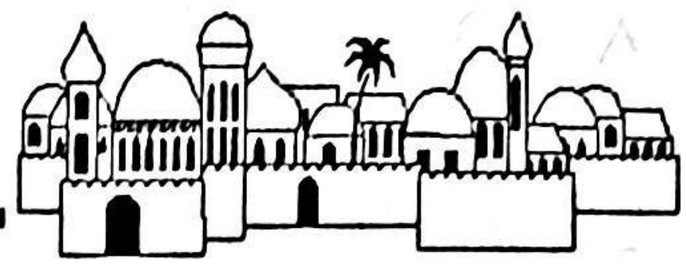

ئۇنىڭ مەن يولىغا كۆڭۈل باغلىدىم،
ئىشەندىم، سۆيۈپ ھەم سۆزىنى ئاڭلىدىم.

(46 - بەيت)

داستاننىڭ قالغان قىسمىلىرىنىڭ مۇۋاپىق جايلىرىدا يەنە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپەتلىرى، سۆھبەتلىرى نەقىل كەلتۈرۈلۈپ، قىزغىن مۇھەببەت ئىزھار قىلىنغان.

ئۇچىنچى باب «تۆت ساھابىنىڭ مەدھىيىسى بايانىدا» دېگەن ماۋزۇ ئاستىدا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەڭ يېقىن ساھابىلىرىدىن بولغان چاھاريارلار ــــ ئەبۇ بەكرى سىددىق، ئۆمەر پارۇق، ئوسمان زىننۇرەيىن، ھەزرىتى ئەلى قاتارلىقلارغا ئاتاپ 14 بەيت، 28 مىسرا ئارقىلىق قىزغىن سالام ۋە ھۆرمەت بىلدۈرۈلگەن.

يۈسۈپ خاس ھاجىپ داستاننىڭ ئاۋۋالقى ئۇچ بابىدا 62 بەيت، 124 مىسرادا بىر مۇسۇلمان شائىرنىڭ بەجا كەلتۈرۈشكە تېگىشلىك ئىپتىدا سۆزىگە ئورۇن بەرگەن. داستاننىڭ مۇندەرىجىسىدىن باشقا بابلىرىنىڭ باشلىنىش ۋە ئاخىرلىشىشلىرىدا ئالدى بىلەن ئاللاھقا سېغىنىش، پەيغەمبەرلەرگە سالام - دۇرۇت، چاھاريارلارغا ھۆرمەت مۇھىم تەشكىلىي قىسىم قىلىنغان بولۇپ، مۇندەرىجىسىدىكى تەشكىلىي قۇرۇلما نوقۇل ھالدىكى ئەنئەنە، ئۇسلۇب، يېزىقچىلىق ئادىتى بولۇپ قالماي، بەلكى يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ تەۋھىد ئەقىدىسى مۇستەھكەم بولغان مۆمىن مۇسۇلمان ئالىم، مۇسۇلمان شائىر ئىكەنلىكىنى روشەن ھالدا ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ.

ھەر قانداق بىر تارىخىي دەۋردىكى ئالىم ۋە ئىجادىيەتچىلەرنىڭ دۇنيا قارىشى، ئىدىيە پەلسەپىلىرى ئۇلارنىڭ بارلىق پائالىيەتلىرى، ئىلمىي ئەمگەكلىرى ۋە ئۇلارنىڭ نامايەندىلىرى بولغان ئەسەرلىرىدە ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. 11 - ئەسىردە ياشىغان ئۇيغۇر ئالىمى يۈسۈپ خاس ھاجىپ مەشھۇر مۇسۇلمان ئالىم. ئۇنىڭ دۇنيا قارىشى، ئىلىم پەلسەپىسى ھەققىي مەنىسى بىلەن ئىسلامىي دۇنيا قاراش ۋە ئىسلامىي پەلسەپە. يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك»تە كەڭ ساھە، نۇرغۇن مەسىلىلەر، جۈملىدىن مۇھىم قانۇنىيەتلەر، مۇكەممەل پەلسەپىلىك مەسىلىلەر ھەققىدە كەڭ ۋە چوڭقۇر مۇھاكىمە يۈرگۈزگەن، چوڭقۇر تەپەككۇر قىلغان. يۈسۈپ خاس ھاجىپ داستاننىڭ بەيت - نەزمىلىرىدە ئۆزىنىڭ ئاساسىي كۆزقارىشى ۋە ئىمان - ئېتىقادىغا ماس كەلمەيدىغان، يەنى ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكى، پۈتكۈل ئالەمنى ئاللاھنىڭ ياراتقانلىقى، پۈتكۈل ئالەمنىڭ ئاللاھنىڭ تەسەررۇپىدا ئىكەنلىكىگە زىت ياكى مۇجمەل بولغان ئىدىيە - پىكىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مۇجمەللىك ۋە شۇبھىگە قەتئىي

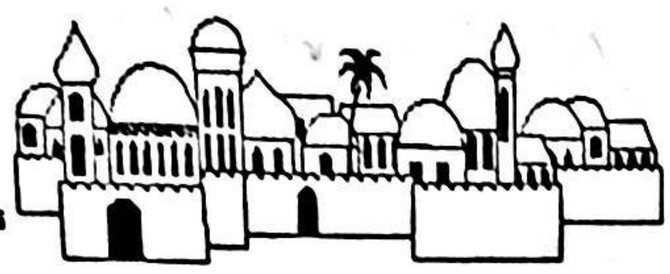

ئورۇن قالدۇرمىغان. مۇنداق قىلچە مۇجمەللىك بولمىغان مۇستەھكەم دۇنيا قاراش ۋە ئاساسىي ئىدىيە پۈتكۈل داستاننىڭ ھەر بىر باب، ھەر بىر قىسىملىرىغا باشتىن ـ ئاخىر سىڭگەن بولۇپ، داستاندا چاقناپ تۇرغان پارلاق ئەقىل، پارلاق ئىمانىنىڭ ئالتۇن نۇرى ئۇنى تېخىمۇ يۇكسەك مەرتىۋە، ئۇلۇغ شان ـ شەرەپ، قەلبلەرنىڭ ئوتلۇق مۇھەببىتىگە مۇيەسسەر قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئاللاھ سۈبھىنى(قارىغۇدىن) يېرىپ چىقارغۇچىدۇر(يەنى تاڭنى يورۇتقۇچىدۇر)، ئاللاھ كېچىنى(سىلەر ئۈچۈن) ئىستىراھەت قىلىپ ياراتتى، (سىلەرنىڭ)ۋاقىت ھېسابلىشىڭلار ئۈچۈن قۇياش بىلەن ئاينى ياراتتى. قۇرۇقلۇق ۋە دېڭىزنىڭ قارىغۇلۇقلىرىدا(يەنى كېچىلىك يول يۇرگىنىڭلاردا) يول تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھ سىلەرگە يۇلتۇزلارنى يارىتىپ بەردى. (ئاللاھنىڭ ئۇلۇغلۇقىنى) بىلىدىغان قەۋم ئۈچۈن، (ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ) دەلىللىرىنى ھەقىقەتەن ئوچۇق بايان قىلدۇق.

ـــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 96ـــ97 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ قۇياشنى نۇر چاچقۇچى ۋە ئاينى نۇرلۇق قىلىپ ياراتتى، يىللارنىڭ سانىنى ۋە (ۋاقىتلارنىڭ)ھېسابىنى بىلىشىڭلار ئۈچۈن ئايغا مەنزىللەرنى(يەنى بۇرجلارنى) تەيىن قىلدى. ئاللاھ ئۇلارنى بىكار ياراتقىنى يوق(بەلكى بۇيۇك ھېكمەت ۋە زور پايدىلىق ئۈچۈن ياراتتى)، ئاللاھ ئايەتلىرىنى (قۇدرىتى ئىلاھىيىنى) بىلىدىغان(ۋە ھېكمەتنى پىكىر قىلىدىغان) قەۋم ئۈچۈن تەپسىلىي بايان قىلدۇ. كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىپ تۇرۇشىدا، ئاللاھ ئاسماندا ۋە زېمىندا ياراتقان شەيئىلەردە (ئاللاھتىن)قورقىدىغان قەۋم ئۈچۈن ھەقىقەتەن (ئاللاھنىڭ بارلىقىنى ۋە بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) نۇرغۇن ئالامەتلەر بار.

ـــسۈرە«يۇنۇس»(10 ـ سۈرە)، 5ـــ 6 ـ ئايەتلەر

يۇسۇپ خاس ھاجىپ داستانىنىڭ بەشىنچى بابى «يەتتە يۇلتۇز ۋە ئون ئىككى بۇرج بايانىدا» ئۇ ئىسلام ئېتىقادىنى چىقىش قىلغان ھالدا ئالىملارغا خاس پىكىر يۇرگۈزىدۇ. يەنى قۇياش بىلەن ئاينىڭ يارىتىلىشىدىكى ھېكمەت، ئاللاھنىڭ: ”بىز ھەقىقەتەن يېقىن ئاسماننى يۇلتۇزلار(نۇرى) بىلەن زىننەتلىدۇق“{سۈرە«سافىفات»(37 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت}دېگەن سۆزى ۋە ”ئاللاھ يەتتە ئاسماننى بىرىنى بىرىنىڭ ئۈستىدە قىلىپ ياراتتى، مېھرىبان ئاللاھنىڭ يارىتىشىدا ھېچ نۇقسانىنى كۆرمەيسەن، سەن(ئاسمانلارغا) قاراپ باققىنكى، بىرەر يوچۇق كۆرەمسەن“{سۈرە«مۇلك»(67 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت} دېگەن سۆزى ھەققىدە پاك قەلبى بىلەن تەپەككۇر قىلىپ، 24 بەيت، 48 مىسرا ئارقىلىق گۈزەل مەنزىرىلەرنى سىزىدۇ. بۇ رەسىمدە ئاسمان كۆكىدىكى يۇلتۇزلارنىڭ نامى،

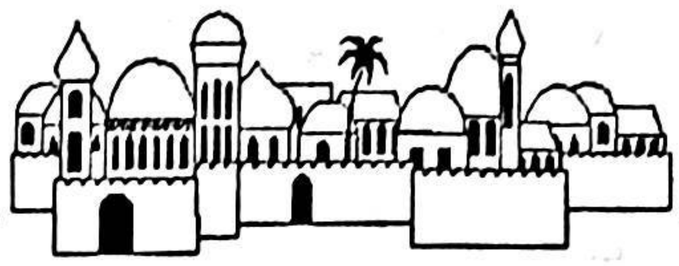

ئۇلارنىڭ بىپايان كۆكتىكى ئورنى، پەسىل، ۋاقىت ئۆزگىرىشلىرى ئاجايىپ ئوخشىتىش ئۇسۇلى ئارقىلىق تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا دانىشمەن مۇنەججىم ـ ئاستىرونوم زاتنىڭ قىياپىتى نامايان بولىدۇ. بۇ بابتا بىر قىسىم يۇلتۇزلارنىڭ دەۋرلىكى ھەققىدە خېلىلا ئېنىق مەلۇمات بېرىلىدۇ. ئاددىي قورالىلار، ئىنسان كۆزى بىلەن بىپايان كائىناتقا نەزەر سېلىپ ئېرىشىلگەن مۇنداق مەلۇمات ئاسماندىكى يۇلتۇزلارنى كۆزىتىدىغان زامانىۋى قورالىلار تۇغۇل، ھەتتا گالىلېينىڭ تۇنجى تېلېسكوپىدىن 6 ـ 7يۇز يىل مۇقەددەم نەچچە يۈز مىڭ كىلومېتىر يىراقلىقتىكى سەييارىلەرنىڭ ئورنىنى دەل ھېسابلاپ چىقىش بولۇپ، ھازىرقى زامان ھېسابلاش ئىلمىدا ھېسابلانغىنى بىلەن خاتالىق پەرقى چوڭ ئەمەس. بۇ پەقەت ساپ ئەقلنىڭ قۇدرىتى، ھېسابلاش ئىلمىنىڭ سېھرىي كۈچىدىن بولغان. تارىخىي مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، قاراخانىيلار خاندانلىقى دەۋرىدە ھېسابلاش ئىلمى ـــ ئالگېبرا، گېئومېتىرىيە(ھندەسە) ۋە ماتېماتىكا ئانالىز قاتارلىق ساھەلەر خېلىلا تەرەققىي قىلغان ۋە ئۇلار بىر ئىلىم بولۇپ شەكىللەنگەن ھەم چوڭ مەدرىسەردە ئوقۇلىدىغان دەرسلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن. شۇنداقلا ئىلمىي نۇجۇم (ئاستىرونومىيە) خېلىلا تەرەققىي قىلغان. ئاستىرونومىيە ئالىملىرى ئالەمدىكى يۇلتۇزلارنى تۈركۈملەرگە ئايرىپ، ئۇلاردىن يىل ـ پەسىل قاتارلىقلارنى تولۇق ھېسابلاپ چىققان. يۇسۇپ خاس ھاجىپ داستاندا يەتتە يۇلتۇزنىڭ تىزىلىشىنى قىزىقارلىق قىلىپ تەسۋىرلىگەن:

قۇياش سىستېمىسىنىڭ ئەڭ يۇقىرى قىسمىدا سەكەنتىر(ساتۇرىن) بولۇپ، بىر بۇرجىدا ئىككى يىل، سەككىز ئاي تۇرىدۇ. ئىككىنچى قاتاردا ئۆگەي(يوپىتېر) بولۇپ، بىر بۇرجىدا 12 ئاي تۇرىدۇ. ئۈچىنچىسى كۇرۇد(مارس) بولۇپ، ئۇ ئاپەت ـ ئوت يۇلتۇزى دەپ ئاتىلىدۇ. تۆتىنچىسى، ياشىق(قۇياش) بولۇپ، ئۇ خۇشاللىق يۇلتۇزى دەپ ئاتىلىدۇ. بەشىنچىسى سەئۇت(ۋېنېرا) يۇلتۇزى بولۇپ،ئۇ زۆھرە يۇلتۇزى ياكى چولپان يۇلتۇزى دېيىلىدۇ. ئالتىنچىسى، ئارزۇ (مېركورى) بولۇپ، ئۇ بەخت يۇلتۇزى دېيىلىدۇ. يەتتىنچىسى، يالچىق (ئاي) بولۇپ، ئۇ تولۇن، غەيرىي تولۇن ھالەتتە كۆرۈنىدۇ. داستاندا تەسۋىرلەنگەن 12 بۇرج(ئۈكەك) مۇنداق ئىپادىلەنگەن: ئۇلار قوزى(ھەمەل)، ئۆي(سەۋر)، ئەرەندىز(جەۋزا)، قۇچى (سەرەتان)، ئارسلان(ئەسەد)، بۇغداي بېشى(سۇمبۇلە)، ئۇلگۇ(مىزان)، چايان(ئەقرەب)، يا(قەۋس)، ئوغلاق(جەدى)، سوغا(كونەك، دەلۋە)، بېلىق(ھۇت)تىن ئىبارەت. 12 بۇرج يۇلتۇزلار تۈركۈمى تۆت پەسىلدە ئۈچتىن كۆرۈنۈپ، پەسىل ئالامەتلىرىنى ھاسىل قىلىدۇ. ئۇ ھەمەل، سەۋر، جەۋزا يۇلتۇزلىرىنى باھارلىق؛ سەرەتان، ئەسەد، سۇمبۇلە يۇلتۇزلىرىنى يازلىق؛ مىزان، ئەقرەب، قەۋس يۇلتۇزلىرىنى كۈزگى؛

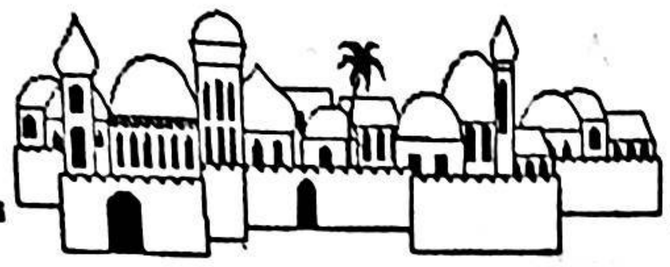

جەدى، دەلۇە، ھۇت يۇلتۇزلىرىنى قىشقى يۇلتۇزلار تۈركۈمى دەپ قارىغان ھەمدە بىپايان ئاسماندىكى بىر قىسىم يۇلتۇزلارنىڭ ناملىرىنمۇ ئاتىغان. ئۇنىڭ ئالەمدىكى يۇلتۇزلار ھەمدە ئۇلار ھەققىدىكى ھېسابلاشلىرى ھازىرقى زامان يۇلتۇز ئىلمى ــــ ئاستىرونومىيەدىكى ئىلمىي ئىسپاتلاش ۋە پەرەزلەرگە تامامەن ئۇيغۇن. ئۇنىڭ يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، بۇ يۇلتۇزلارنىڭ ناملىرىنى پۈتتۈنلەي ئۇيغۇرچە نام بىلەن ئاتىغان. داستاندا مۇنداق يېزىلىدۇ:

ياراتتى پەلەك، كۆر، دائىم ئايلىنۇر،
ھايات ھەم ئۇ بىرلە تىنماي چۆرگىلۇر.

(126 ـ بېيت)

ھازىرقى زامان ئىلىملىرى ئىسپاتلاپ چىقتىكى، ھايات مېتابولىزىمى(ماددا ئالمىشىش) يەر شارىنىڭ ئايلىنىش ۋاقتى بىلەن توغرا تاناسىپ بولىدۇ، يەنى پەلەكنىڭ ئايلىنىشى بىلەن ھاياتلىق ۋە ماددا ئالمىشىش ماس قەدەمدە بولىدۇ. يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دىكى ئاللاھنىڭ ھاياتلىق ۋە دۇنيا ھەققىدىكى ئۇلۇغ كالامىلىرىدىن ئىلھاملىنىپ، 1000يىل مۇقەددەم ئالەم بىلەن ھاياتلىق ھەققىدىكى پەلسەپىۋي ۋە ئىلمىي قاراشلىرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ھازىرقى زامان ئالەم ئىلمى ۋە ئالەم تەتقىقاتى بۇ قاراشنىڭ توغرىلىقىنى ئىسپاتلىدى.

ياراتتى يېشىل كۆكتە يۇلتۇزنى ئۇ،
ياراتتى قارا تۈن ۋە كۈندۈزنى ئۇ.

(127 ـ بېيت)

كۆكتىكى يۇلتۇزلار بەزىسى بېزەك،
يول باشلار بەزىسى، بەزىسى يەزەك.

(128 ـ ئايەت)

تۆتىنچى قۇياشتۇر يورۇتار جاھان،
يېقىن ھەم ئۇدۇل كەلگەننى ھامان.

(134 ـ بېيت)

بۇلاردىن تۆۋەنرەكتە يالچىق تۇرار،
قۇياشقا ئۇدۇل باقسا، تولۇن بولار.

(137 ـ بېيت)

يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» داستاندا ناھايىتى روشەن ۋە ئوچۇق پىكىرلەر ئارقىلىق ئۆزىنىڭ تەۋرەنمەس بىر مۇسۇلمان ئىكەنلىكىگە مۇناسىپ ھالدا ئەينى زامانداكى مۇسۇلمان ئالىملىرى، مېدىتسىنا ـ تېببابەت ھەكىملىرىنىڭ كىتابلىرىدا قەيت قىلىنغان ۋە راۋاجلاندۇرۇلۇپ، ئىلمىي ئېقىم بولۇپ شەكىللەنگەن "تۆت زات" (تۆت تادۇ)ئاناسىر ــ ئابى، ئاتەش،

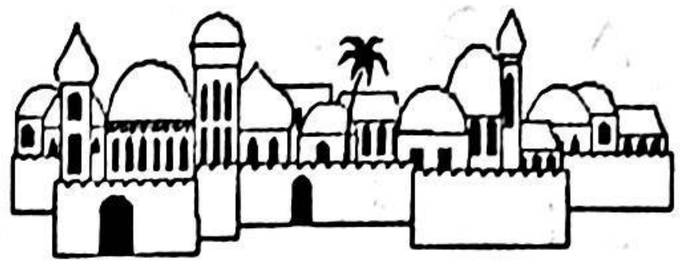

بادی، خاك يەنى سۇ، ئوت، شامال ۋە تۇپراقتىن ئىبارەت تۆت ماددا ھەمدە تېبابەتتىكى تۆت خىلىت، يەنى قان، سەپرا، سەۋدا، بەلغەم ۋە ئىنسان مىجەزىدىكى ھۆل، قۇرۇق، ئىسسىق، سوغوق قاتارلىق مىجەز، ئىنسان ھاياتىدىكى بالىلىق، ئۆسمۈرلۈك(ياشلىق)، ئوتتۇرا ياشلىق، قېرىلىقتىن ئىبارەت تۆت مەزگىل ھەققىدە توختىلىپ، ناھايىتى ئۇستىلىق بىلەن مۇنداق تەسۋىرلىگەن:

ئۇچى سۇ، ئۇچى يەل، ئۇچى بولدى ئوت،
ئۇچى تۇپراق، بۇلاردىن دۇنيا ۋۇجۇت.

(143-بەيت)

يېغىدۇر بۇلارنىڭ بىرىگە بىرى،
قويۇپ ياۋغا ياۋ، قىلدى جەڭنى نېرى.

(144-بەيت)

ئۇرۇشماس بۇ ياۋلار، ياراشقان ئۇچۇن،
كۇرەشمەس بۇ ياۋلار كۆتۇرگەچ ئۇچۇن.

(145-بەيت)

يېتىشلىك ئىلاھىم سېلىپ ئىزغا ئۆز،
ياراتتى ئۇلارنى، ياراشتۇردى تۆز.

(146-بەيت)

تېگىدۇر قوگۇر يەر بىلەن يېشىل سۇ،
ئۇستى سۇپ-سۇزۇك يەل بىلەن ئوتتۇر ئۇ.

(3725-بەيت)

قۇرۇق، ھۆل بىلەن بۇ ئىسسىق، سوغوقنى،
ياراشتۇردى، بەردى خەلقە رىزىقنى.

(3726-بەيت)

مىجەزىگىنى ئېيتاي ئوچۇق ساڭا بىل،
سېرىق، ئاق، قارادۇر ۋە ياكى قىزىل.

(4632-بەيت)

يۇسۇپ خاس ھاجىپ داستاندا پۇتكۇل كائىناتنى، ئاسمان سەييارىلىرىنى، ھاياتلىقنى تەسۋىرلىگەن بولۇپ، ئۇنىڭ مۇنداق سەھىپە ئاجرىتىشى ئۆز داستانى ئۇچۇن گۈزەل مەنزىرىلەرنى سىزىپ كۆرسىتىش ياكى تەسۋىرىي يول بىلەن سۆز ئويۇنى قىلىش بولماستىن، بەلكى بىر ئۇلۇغ ئىلاھىي ھېكمەت، ئاللاھنىڭ يەنە بىر ئۇلۇغ ئىجادىيىتى بولغان پۇتكۇل تەبىئەت، ئۇنىڭدىكى ئىنسان ھاياتى ئۇچۇن زور پايدىلىق بولغان تەرەپلەر، روشەن ئالامەت ۋە پاكىتلار ھەققىدە مۇلاھىزە يۇرگۈزۇش، ئۇنىڭغا چىن قەلبىدىن قايىل بولۇش، كەڭ ئوقۇرمەنلەرنىمۇ

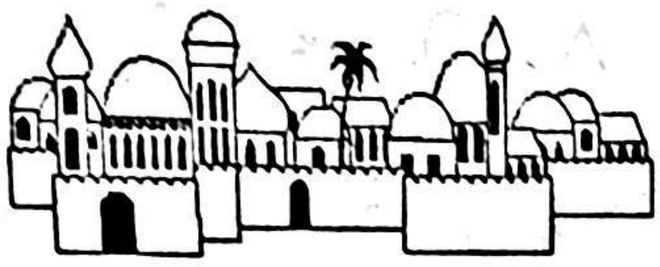

ئاللاهنىڭ چەكسىز قۇدرىتىگە، ئىنسان ئۆچۈن بەرگەن رەھمەت ۋە نېمەتلىرىگە چوڭقۇر تەشەككۈر بىلدۈرۈشكە دەۋەت قىلىشتىن ئىبارەت.

يۇسۇپ خاس هاجىپ ئۆزىنىڭ مەڭگۈلۈك ئەمگىكى بولغان «قۇتادغۇبىلىك»تىن ئىبارەت بۇ سەلتەنەتلىك ئىمارەتنى ھەيۋەتلىك تۆت تۈۋرۈك ئۈستىگە قۇرغان. بۇ غايەت زور تۈۋرۈك ئەدلى، ئىلىم، ئەقىل ۋە سەۋردىن ئىبارەت. بۇنىڭ ئەۋۋەلقى ئىككىسى بولغان ئەدلى بىلەن ئىلىم ئۆلۈغ ئاللاهنىڭ زات سۈپەتلىرى بولۇپ، ئەدلى ـ ئادالەت، ئىلىم ـ ھېكمەت ئاللاهقا مەنسۇپ. كېيىنكى ئىككىسى بولغان ئەقىل بىلەن سەۋر ئۆلۈغ ئاللاهنىڭ ئىنسانغا بەرگەن سۈپەتلىرى بولۇپ، ئەقىل ـ پاراسەت، سەۋر ـ قانائەت ئىنسانغا مەنسۇپ. پۈتكۈل مەخلۇقات ۋە مەۋجۇداتنىڭ ۋۇجۇتقا كېلىشى، ئالەمنىڭ پەيدا بولۇشى، ئىنساننىڭ خەلق ئېتىلىشى، پۈتكۈل ئالەمنىڭ ئۆلچەملىك ۋە قانۇنلۇق بولۇشى، ئۇنىڭدىكى مۆجىزە ـ سىر ھېكمەتلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاهنىڭ ئادالىتى ۋە ئىلىم ـ ھېكمىتىدىن بولغان. ئىنسان ئاللاھ بەرگەن ئەقىل ـ پاراسەت بىلەن ئاللاهنىڭ ئەدلى ـ ئادالىتى، ئىلىم ـ ھېكمەتلىرىنى، ئاللاھ بىلدۈرۈشكە ئىرادە قىلغان شەيئىلەر ۋە ئۆلارنىڭ ماھىيەتلىرىنى تونۇيدۇ، ئاللاهقا ھەقىقىي مەنىسى بىلەن قۇلچىلىق ۋە ئىبادەت قىلىدۇ، يەنى ئاللاهنىڭ ئەدلىدىن قورقۇپ، پەزلىدىن ئۈمىدۋار بولۇپ، ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەتكە ئىگە بولىدۇ. ئۆلۈغ سۆز سەنئەتكارى يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئەدەبىياتنىڭ مەجازى ۋاستىلىرى، ئوبرازلىق تەپەككۇر شەكلى بىلەن بۇ تۆت سۈپەتنى تۆت زات ـــ تۆت پېرسوناژ قىياپىتى بىلەن ئوقۇرمەنلەر ئالدىدا نامايان قىلىپ، ھېكايە شەكلى بىلەن ئۆلۈغ ئىسلامىي ھەقىقەتنى مۇكەممەل شەرھلەپ بەرگەن. ئۇ ئەدلى ـ ئادالەتكە ئۆلۈغ پادىشاھنى تەمسىل قىلغان، ئۆنىڭ ئىسمى كۈنتۇغدى ئىلىك؛ ئىلىم ـ ھېكمەتكە ۋەزىر تەمسىل بولۇپ، ئۆنىڭ ئىسمى ئايتولدى؛ ئەقىل ـ پاراسەتكە ۋەزىرنىڭ ئوغلى تەمسىل بولۇپ، ئۆنىڭ ئىسمى ئۆگدۈلمىش؛ سەۋر ۋە قانائەتكە ۋەزىرنىڭ قېرىندىشى تەمسىل بولۇپ، ئۆنىڭ ئىسمى ئودغۇرمىش دەپ ئاتالغان. يۇسۇپ خاس ھاجىپ داستانىنىڭ ھەر بىر بۆلەك، ھەر قايسى بابلىرىدا ئۆزىنىڭ ھېسابسىز باي تەپەككۇرى بىلەن ئۆز قەلبىدىكى ئۆلۈغ ئىمان ـ ئېتىقاد، تەسەۋۋۇرلىرىنى زىچ ماسلاشتۇرۇپ، كىتاب مەزمۇنىنى يۇقىرىقى تۆت سۈپەت قىياپىتىدىكى تۆت زات ـــ تۆت پېرسوناژ ئەتراپىدا تەرتىپلىك ھالدا دەۋر قىلدۇرىدۇ. داستاندىكى ۋەقەلىك ـــ داستان سۈژىتى باشتىن ـ ئاخىر موشۇ تۆت شەخس ئوتتۇرىسىدىكى كۈچلۈك سوئال ـ جاۋاب، مۇنازىرە ئارقىلىق راۋاجلىنىپ بارىدۇ. موشۇ مۇنازىرە جەريانىدا يۇسۇپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ تەشۋىق قىلماقچى بولغان دۆلەت ۋە جەمئىيەتنى قانۇن، بىلىم، ئەخلاق ـ پەزىلەت

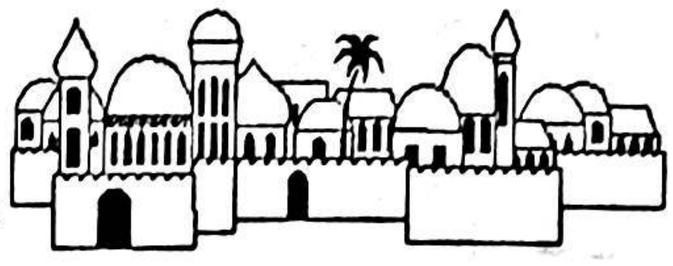

بىلەن ئىدارە قىلىش ۋە باشقۇرۇش ھەققىدىكى ئۇلۇغ ئىسلامىي ئەقىدىگە خاس غايە ۋە قاراشلىرىنى بايان قىلىدۇ. ئۇ بىلىم-ھېكمەت ۋە ئەخلاقنى پۈتكۈل جەمئىيەتنى ئىدارە قىلىشنىڭ تۈپ ئۇسۇلى دەپ قارايدۇ. بىلىمگە ئىگە بولغاندا ئادالەتنى جارى قىلدۇرغىلى، قانۇنغا ئەمەل قىلىپ ئۇنى يۇرگۈزگىلى، قالايمىقانچىلىق، نەپسانىيەتچىلىك، جىنايەتنى چەكلىگىلى، خەلقنى، دۆلەتنى ھەقىقىي بەخت-سائادەتكە ئېرىشتۇرگىلى بولىدۇ، بىلىمگە سەل قاراش قانۇن، ئادالەت، ئەخلاق-پەزىلەت، بەخت-سائادەتنىڭ ئاساسىنى ۋەيران قىلغانلىق بىلەن باراۋەر دەپ ھېسابلايدۇ.

مەشھۇر دۆلەت ئەربابى يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۆزىنىڭ ئىمان-ئېتىقادىغا مۇناسىپ ھالدا ئۆزىنىڭ دۆلەت، قانۇن ۋە ئادالەت ھەققىدىكى دادىل تەسەۋۋۇر، ئىلمىي تەشەببۇسلىرىنى شېئىر-نەزمىسى بىلەن داستان شەكلىدە ئوتتۇرىغا قويىدى. ئۇنىڭ غايىۋى دۆلەت تەسەۋۋۇرى دېموكراتىك خاراكتېرگە ئىگە دۆلەت فورمىسى بولۇپ، قانۇن بىلەن ئەلنى ئىدارە قىلىش، قانۇن ئالدىدا ھەممە كىشى باراۋەر بولۇش، ئادالەت، ئىنسانپەرۋەرلىكنى چىقىش قىلىش دەپ قارايدىغان ئىدىيە ئۆزىنىڭ تارىخىي ئورنى، تارىخىي شارائىتى بولغان 1000يىل مۇقەددەم ئۆتكەن خاقانىيە دەۋرى ئېتىبارى بىلەن يۈكسەك ئىلغارلىق ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىككە ئىگە. بۇنداق شانلىق نامايەندە ھازىرقى زامانداىكى نۇرغۇن پەيلاسوپلارنى، قانۇنشۇناسلارنى ئاجايىپ ھەيرەتتە قالدۇردى. ئۇلار بىردەك:"بۇ ئاجايىپ يۈكسەك تارىخىي نامايەندە، ئۇلۇغ تۆھپە" دەپ ھېسابلىدى.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بىز ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەرنى روشەن مۆجىزىلەر بىلەن چۈشۈردۇق ۋە ئۇلار بىلەن ئىنسانلارنى ئادالەتنى بەرپا قىلسۇن دەپ كىتابنى، قانۇننى چۈشۈردۇق.

ـــــسۈرە«ھەدىد»(57-سۈرە)، 25-ئايەت

«قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا ئادالەتنىڭ سۈپەتلىرى مۇنداق تەسۋىرلەنگەن:

ئېلى بولدى باي، يۇرتنى تۈزگەچ خاقان،
بۆرە، قوي سۇ ئىچتى بىر جايدا شۇئان.
(449-بەيت)

قىلۇرمەن ئادالەت بىلەن ھەل ئىشىن،
ئايرىماسمەن بەگ ۋە قۇل دەپ ھېچ كىشىن.
(809-بەيت)

ئادالەت ئۈستىدە بۇ بەگلىك ئۆلى،
بۇ بەگلىك ئاساسى ئادالەت يولى.
(821-بەيت)

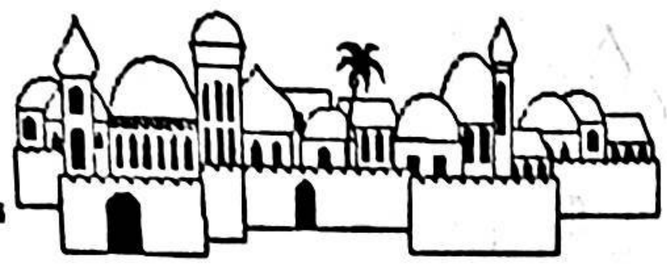

ئۆزى ياخشى بولسا بۇ بەگلەر ئەگەر،
بېيىپ ھەممە خەلقى جاھان تۆزىلەر.
(895 ـ بېيت)
ئىككى نەرسە ئەلگە باغ، ئاچقۇچى ئۆزى،
ھوشيارلىق ۋە قانۇن ئەلنىڭ يىلتىزى.
(2015 ـ بېيت)
زۇلۇم ـــ ئوت، يېقىنلاشسا، ئۇ كۆيدۈرەر،
قانۇن ـــ سۇ، ئۇ ئاقسا، نېمەتلەر ئۈنەر.
(2032 ـ بېيت)
ئەل ئارتار قانۇن بىرلە، تۆزىلۈر جاھان،
زۇلۇم بىرلە كېمىيىپ ئەل، بۇزۇلار جاھان.
(2034 ـ بېيت)
تۆزەپ بەگ كۆڭلىنى يۇرۇتسە قانۇن،
بۇ بەگلىك بۇزۇلماس، تۇرار بەك ئۇزۇن.
(2036بېيت)
قانۇن سۇ كەبىدۇر، زۇلۇم ـــ ئوت،بالا،
ئېقىتتىك سۇزۇك سۇ، ئۆچتى ئوت مانا.
(3107 ـ بېيت)
ئادىل قانۇن كۆككە بىر تۇتۇرۇك ئېرۇر،
ئۇ قانۇن بۇزۇلسا، ئاسمان يىقىلۇر.
(3463 ـ بېيت)

يۇسۇپ خاس ھاجىپ بىلىملىك، دانىشمەن پادىشاھلار، ئۇلارنىڭ لاياقەتلىك خادىملىرى دۆلەتنى گۈللەندۈرۈپ، خەلقنى باي قىلىشنىڭ ئاساسىي قورالى، ئادالەتلىك قانۇن ئۇنى جارى قىلدۇرغۇچىلارنىڭ بىلىمى، ئەقلى ۋە ئىمان ـ ئېتىقادىنى ئىپادىلەيدۇ دەپ قاراپ، مۇنداق سۆز ئويۇنىنى كەلتۈرىدۇ:

بەگ ئاتى بىلىك بىرلە باغلىق تۇرۇر،
بىلىك"لامى" كەتسە، بەگ ئاتى قالۇر.
(1953 ـ بېيت)

ئەمەلدارلارنىڭ قابىلىيىتى ۋە بىلىمى خەلقنىڭ تىنچ ـ ئامان، خاتىرجەم، ئاسايىشلىق زامان ئاستىدا ياشىشىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ. ئادالەتنى، ئىنسانىنىڭ ئاللاھ بەرگەن ھەق ـ ھوقۇقلىرىنى قانۇن قوغدىمىسا، خەلقنىڭ پاراۋان تۇرمۇشى، بەخت ـ سائادىتى ھەرگىز كاپالەتكە ئىگە بولمايدۇ دەپ قاراپ مۇنداق چاقىرىق قىلىدۇ:

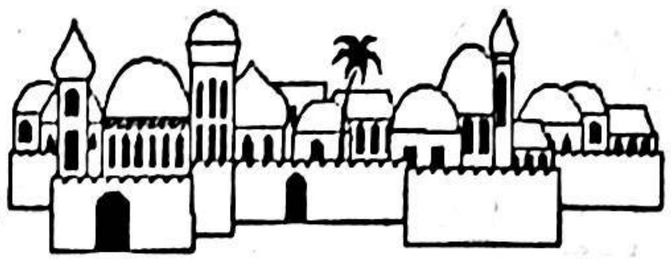

بىرى، توغرا قانۇننى خەلقىگە بەر،
بىرىنى بىرى ئەزمەكنى ئەلدىن كۆتەر.

(5576 ـ بەيت)

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئەلنى قانۇن بىلەن ئىداره قىلىش، ئەخلاق بىلەن ئىداره قىلىش، قانۇن ئالدىدا ھەممە ئادەم باراۋەر بولۇش دەپ قارايدىغان جەمئىيەت تەلىپى 11 ـ ، 12 ـ ئەسىردەك فېئوداللىق جاھالەت ھۆكۈم سۈرگەن، "خانىنىڭ دېگىنى — قانۇن" دەپ قارايدىغان مۇستەبىت، زالىم سىياسەتكە نىسبەتەن ئېيتقاندا ئىلغار، دېموكراتىك پىكىر ئېقىمى بولۇپ، ئۇنى ئالاھىده مەدھىيىلەشكە ئەرزىيدۇ. داستاندا ئادالەتنى، ياخشىلىق، باراۋەرلىك، ئادىمگەرچىلىكنى ئاساس قىلغان خانلار قىزغىن مەدھىيىلەنگەن، ئاچكۆز، زالىم، مۇستەبىت، فىرئەۋن، زاھاكتەك شاھلار «قۇرئان كەرىم»نىڭ روھى بويىچە قاتتىق قامچىلىنىپ، ئۇلارغا لەنەت ـ نەپرەت بىلدۈرۈلگەن. مۇنداق ئىككى خىل پوزىتسىيە ئەينى تارىخىي شارائىت نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئاجايىپ جاسارەت ۋە قەھرىمانلىق روھىغا ئىگە. داستاندا سېلىشتۇرۇش ئارقىلىق ئىپادىلىنىپ كىشى قەلبىنى زىل ـ زىلىگە سالىدىغان مۇنازىره ۋە كەسكىن پىكىرلەردە ئەكس ئەتكەن دۆلەت ۋە ھوقۇق، ئەركىنلىك، باراۋەرلىك، ئادالەت ھەققىدىكى ئېنىق كۆزقاراش يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ پاك ئىمان ـ ئېتىقادى، مۇستەھكەم ئەقىدىسى بىلەن زىچ باغلىنىشلىق بولۇپ. بۇ خىل تەلەپ ۋە تەشەببۇس ئالىمنىڭ دۇنيا قارىشى ۋە ئىلمىي پەلسەپىسىنىڭ مۇقەررەر لوگىكىسى.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنساننى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر.ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

ـــــسۈرە«ئەلەق»(96 ـ سۈرە)، 1ـــ5 ـ ئايەتلەر

"مېھرىبان ئاللاھ قۇرئاننى تەلىم بەردى(ئۇنى ھېپىزى قىلىشنى ۋە چۈشىنىشنى ئاسانلاشتۇرۇپ بەردى). ئىنساننى ياراتتى. ئۇنىڭغا (مەقسىتىنى ئۇقتۇرۇش ئۈچۈن) سۆزلەشنى ئۆگەتتى.

ـــــسۈرە«رەھمان»(55 ـ سۈرە)، 1ـــ4 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە"ئوقۇغىن" دەپ بەندىسى ۋە پەيغەمبىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسالامغا ۋەھىي قىلدى. ئوقۇش ۋە بىلىشنى بارلىق ئىنسان بالىسىنىڭ شەرەپلىك مەجبۇرىيىتى ۋە مۇقەددەس ھوقۇقى قىلىپ بەلگىلىدى. دانىشمەن يۈسۈپ خاس ھاجىپ ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىلاھىي ھۆكۈمنى. رەھنەما تۇتۇپ، ئۇنىڭ ئىلھامى ۋە ئىزنىسى بويىچە ئېلىپ بارغان

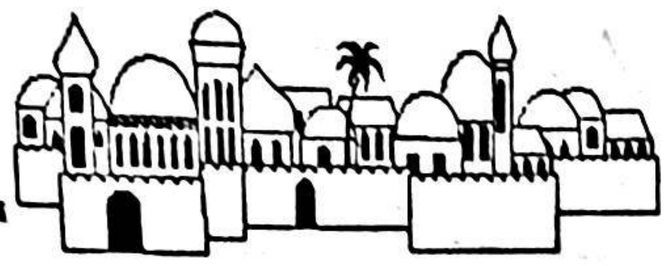

ئىزدىنىش ۋە چوڭقۇر تەپەككۇرنىڭ شەرەپلىك مېۋىسى بولغان «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا ناھايىتى كۆپ سەھنە ئاجرىتىپ ئوقۇشنى، بىلىم ئىگىلەپ بىلىملىك بولۇشنىڭ ئىنتايىن شەرەپلىك ئىكەنلىكىنى كۆچلۈك تەشەببۇس قىلدى. ئەقىل-پاراسەت ۋە بىلىمنى ئىنسان بىلەن ھايۋاننىڭ تۈپكى پەرقى دەپ قاراپ، ئىلىمغا يۈكسەك باھا بەردى. بۇ خىل قاراش كىشىلىك جەمئىيەتتە قىممىتى مەڭگۈ ئۆزگەرمەيدىغان بىر ھەقىقەتنى ئىپادىلەپ بېرىدۇ. ئۇ، ئاللاھ ئىنسانىنى ياراتتى، ئۇنىڭغا ئۆز پەزلىدىن ئەقىل-ئىدراك بەردى، شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى بىلدۈردى، ئۇنى سۆزلەشكە لايىق قىلدى، بىلىملىك قىلدى ھەمدە ئۇنىڭغا بىلىمنىڭ ئەڭ گۈزەل گۈلتاجى بولغان ئىنسانىي خىسلەت، ياخشى ئەدەپ-ئەخلاق بەردى. موشۇ بىلىم ۋە ئەخلاق بىلەن ئىنسان بالىسى بۇ ئالەمدىمۇ، ئۇ ئالەمدىمۇ بەختلىك ۋە يۈزى يورۇق بولىدۇ، دەپ قارىدى.

ئەقىل قايدا بولسا، ئۇلۇغلۇق بولۇر،
بىلىم كىمدە بولسا، بۇيۇكلۇك تاپۇر.

(154-بەيت)

ئەقىللىق ئۇقار ئول، بىلىملىك بىلۇر،
بىلىملىك، ئەقىللىق تىلەككە يېتۈر.

(155-بەيت)

كىشىگە ئېرۈر كۆپ بىلىم پايدىسى،
بىلىم بىلسە ئىنسان ئەزىز بولغۇسى.

(160-بەيت)

ئەقىللىق تىرىكتۈر، ئەقىلسىز ئۆلۈك،
ئەقىل ئەرنى ئايرۇر، شۇ خىل تەك بۆلۈك.

(1839-بەيت)

كىشى تۇن كەبى بىر قاراڭغۇ ئۆيدۇر،
ئەقىل بىر چىراقتەك ئۇنى يورۇتۇر.

(1840-بەيت)

بىلىم ئىگەللەشنىڭ دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، ئۇ يالغۇز دىنىي بىلىم بىلەنلا چەكلەنمەستىن، بەلكى كەڭ دائىرىنى يەنى تەبىئەت، جەمئىيەت ۋە ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ تۈرلۈك قانۇنىيەتلىرىنى تەتقىق قىلىش، پىكىر يۈرگۈزۈش ھەمدە ھازىرقى زامان پەن-تېخنىكىسىغا دائىر مەسىلىلەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئىنسان موشۇ ساھەلەردىكى ئىزدىنىش ئارقىلىق ئېرىشكەن بىلىمى، ئەقلى ۋە تەپەككۇرى بىلەن ئۆزىنىڭ ئاجايىپ ماھارەت ۋە قابىلىيىتىنى، تىزگىنلەش، پايدىلىنىش ئىقتىدارىنى ئىشقا سېلىپ، ئاللاھ ياراتقان، ئىنسان ئۇچۇن

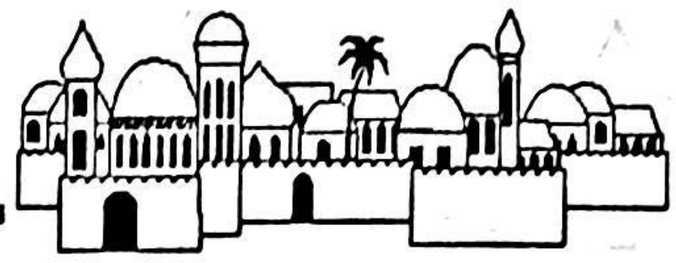

پايدىلىق بولغان مۆجىزىلەردىن بەھرىمەن بولۇش، ئۇنى تىزگىنلەش ۋە تونۇش ئارقىلىق، ئاللاھنىڭ ئىنسانىنى دۇنياغا ئاپىرىدە قىلىشىدىكى ئىلاھىي ھېكمەتنى چۈشىنىدۇ. يۈسۈپ خاس ھاجىپ نۇرغۇن ئىلمىي مەسىلىلەر، مۇرەككەپ پەنلەرنى مىسال كەلتۈرۈپ، ئىلىم-پەننى دۆلەتنىڭ باشقۇرۇشنىڭ كۈچلۈك قورالى، تىرىكچىلىكنىڭ ۋاستىسى، دىننى ھمايە قىلىش، ئۆزىنىڭ ئىمان-ئېتىقادىنى قوغداش ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ ئەڭ ئۇنۇملۇك يولى دەپ خۇلاسە قىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئالىم بولغىن ياكى ئۆگەنگۈچى بولغىن، ئاڭلىغۇچى بولغىن ياكى بىلىم ئاشىقى بولغىن، بەشىنچىسى بولمىغىن، مۇنداق بولساڭ ھالاك بولىسەن"(تەبرانى توپلىغان).

«قۇتادغۇبىلىك»تە مۇنداق يېزىلغان:

بۇ ئىككى خىل ئىنسان كىشى ئاتىلۇر،
بىرى ئۆرگىتوچى، بىرى ئۆرگىنۇر.

(3217-بەيت)

ئىككىدىن بۆلەكنى سەن يىلقى سانا،
يا ئۇ بول، يا بۇ بول، تاللاپ ئال مانا.

(3218-بەيت)

يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئومۇمىي خەلق مائارىپى ئىدىيىسى يۇقىرىقى ھەدىسنىڭ روھىنى ئاساس قىلغان بولۇپ، ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ئىلىم-مەرىپەت ئۆگىتىشنىڭ ئىنتايىن ياخشى پەزىلەت، بولۇپمۇ بىر مۆمىن مۇسۇلماندىكى مەسئۇلىيەت ۋە مەجبۇرىيەت ئىكەنلىكىنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن ھەم ئۆزىمۇ جاپا-مۇشەققەتلىك ئەمگەك ئارقىلىق ئۆز قەلبىدىكى ئىلىم ۋە قابىلىيەتنى جارى قىلىپ «قۇتادغۇبىلىك»داستاندا كەڭ ئاممىغا ئىسلامىيەتنىڭ بارلىق ئەھكاملىرىنى، ئاللاھ بۇيرۇغان ئەخلاق مىزانلىرىنى، توغرا ھىدايەت ۋە سۇننەتلەرنى تەشۋىق قىلىپ، ئۆزىنىڭ بۇرچىنى ئادا قىلدى ھەمدە ئىلىم-مەرىپەت ئۆگەتكۈچىلەرگە بېرىلىدىغان كاتتا ساۋاب، مەككۇلۇك ئىززەت-ھۆرمەتكە نائىل بولدى.

«قۇتادغۇبىلىك»داستاندا ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈرلۈكى ۋە ئۇنىڭ ئىبادەت بىلەن بولغان چەمبەرچاس مۇناسىۋىتى ناھايىتى ئېنىق قىلىپ تەسۋىرلەنگەن:

ئىبادەتكە ئاۋۋال بىلىم كۆپ ئۆگەن،
ئىلىمسىز ئىبادەت بى پايدا، چۈشەن.

(3216-بەيت)

تائەتكە بىلىملە سەن بارغىن يېقىن،
بىلىم تامغۇلايدۇ دوزاخ ئىشىگىن.

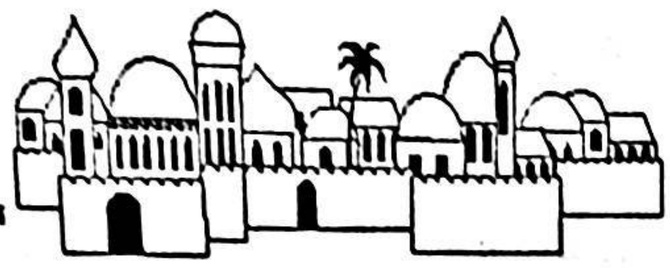

(3223 - بەيت)

بىلىپ قىلسا تائەت ساۋابى تۇمەن،
ساۋاب كۆتمە بىلىمسىز ئىبادەت بىلەن.

(3224 - بەيت)

بىلىمسىز قىلىنغان تائەتتىن كۆرە،
گەر ئۇخلار بىلىملىك ساۋابى ئۈرە.

(3225 - بەيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ سىلەرگە ھالال قىلغان پاك نەرسىلەرنى (تەركىدۇنيا بولۇش يۈزىسىدىن ئۆزەڭلەرگە) ھارام قىلماڭلار.

ـــ سۈرە« مائىدە»(5 - سۈرە)، 87 - ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەردىن دۇنيانى دەپ ئاخىرەتنى، ياكى ئاخىرەتنى دەپ دۇنيانى تەرك قىلغان (تاشلاپ قويغان) ئادەم ياخشى بولماستىن، ھەر ئىككىسىنى تەك تۇتقان ئادەم ياخشى ئادەمدۇر"(ئىبنى ئەساكىر توپلىغان). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "سىلەر مۇنداق دەيسىلەر، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، مەن سىلەرگە قارىغاندا ئاللاھدىن بەك قورقمەن، ئەك تەقۋادارمەن، روزىنمۇ بەزىدە تۇتمەن، بەزىدە تۇتمايمەن. كېچىسى ھەم نامراز ئوقۇيمەن ھەم ئۇخلايمەن. خوتۇنمۇ ئالىمەن. كىمكى مېنىڭ سۈننىتىمنى تەرك ئېتىدىكەن، ئۇ مېنىڭ سۈننىتىمگە مەنسۇپ ئەمەس"(بۇخارى توپلىغان).

يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا زاھىد ئۇدغۇرمىش بىلەن قىلغان سۆھبەت - مۇنازىرە جەريانىدا، ئاللاھنىڭ كالامى ۋە ھەدىستىكى مۇھىم نۇقتىلارنى روشەن گەۋدىلەندۈرگەن بولۇپ، ئىنسانىنىڭ بەندىلىك مەجبۇرىيىتى، ئىجتىمائىي مەسئۇلىيىتى، مەجبۇرىيەت بىلەن مەسئۇلىيەتنىڭ ئۆزئارا مۇناسىۋىتى، يەنى بۇ ئالەم بىلەن ئۇ ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى ئايرىلماس باغلىنىش ھەققىدە تەپسىلي توختىلىدۇ.

"ئۇدغۇرمىش" نامى بىلەن ئاتالغان زاھىد كىشى ناھايىتى بىلىملىك، قابىل كىشى بولسىمۇ، لېكىن ئۆزىنىڭ ئۇ ئالەملىك ئىشلىرىغا يەنى ئىبادەتكە دەخلى يېتىپ قالىدۇ دەپ قاراپ، جەمئىيەتكە، خەلققە، ئائىلە بالا - چاقىلىرىغا، دوست - بۇرادەرلىرىگە خىزمەت قىلىشنى، ئۆز ئەقلى قابىلىيىتىنى ئۇلارغا بەخشەندە قىلىشنى خالىمايدۇ، بەلكى كىشىلەردىن قېچىپ، تاغدا، غارلاردا ئولتۇرۇپ "خاس ئىبادەت" بىلەن مەشغۇل بولۇشنى ھەقىقي تەقۋادارلىق، ئۇ ئالەملىك ئىشلىرىنى تولۇق ئادا قىلغانلىق دەپ قارايدۇ. ئۇنىڭ كۆزقارىشى

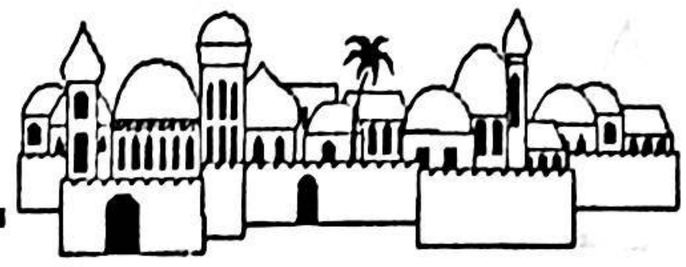

مۇنداق:

تونۇم ـــ قوي يۈگى، بەس، غىزا ـــ ئارپا ـ ئاش،
تولۇق بولدى دۇنيا ماڭا، ئەي قاياش.

(4765 ـ بەيت)

نە دەر بىر مېھرىبان كىشى، ئىشتىكىن سۆزى،
ماكانى ئېرۇر غار، تەقۋادار ئۆزى.

(4766 ـ بەيت)

نەسۋەم تېپىپمەن جاھاندىن بۇنى،
يېيىشكە كېپەكنى، تونغا قوي يۈگى.

(4767 ـ بەيت)

كېپەك كۆپ لەززەتلىك شېكەردىن ماڭا،
بۇ ئاق تون باسار ئۇ يىپەك ئورنىنى.

(4768 ـ بەيت)

قورساق تۇيغىچەدۇر بۇ ئىچكۈ ـــ يېمەك،
تېرىق ياكى ئارپا تويارلىق دېمەك.

(4769 ـ بەيت)

ئۇ دۇنيادا تاپماق ئۈچۈن ياخشى جاي،
جاھان ئارزۇسىنى تامام تاشلىغاي.

(4802 ـ بەيت)

زاھىد ئۇدغۇرمىش پەقەت جىمجىت ئىبادەتتىن باشقىسى بىكار گەپ، ئۆي ـ ئوچاقلىق بولۇش، ئۆيلىنىپ پەرزەنتلىك بولۇش ئىنسان ئۈچۈن جەبىر ـ جاپا ھەمدە ئارتۇقچە بىر يۈك، يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك، دۇنيا ئىشلىرى ئىنسانىنى گۇناھقا پاتۇرىدۇ، دەپ قاراپ مۇنداق دەيدۇ:

بۇ دىن "دالى" دۇنيا "دالى" قارىشىدۇر،
يېقىنلاشماس، يولى كېسىشمەس ئېرۇر.

(5311 ـ بەيت)

شۇڭا ئۇ دۇنيادىن، ئىنسان تىرىكچىلىكىدىن قول ئۈزۈپ، يامغۇر سۈيىنى ئىچىپ، دەرەخلەرنىڭ يىلتىزىنى يەپ، ئېگىز تاغلارنىڭ غارلىرىدا ئىبادەت قىلىش ئىنسانىنىڭ ھەر خىل گۇناھلاردىن ساقلىنىشىنىڭ ئەڭ ياخشى چارىسى، ئەل ـ جەمئىيەت ئۈچۈن، ئائىلە ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ھۆددىسىدىن چىقىش بەك تەس بولغان ئېغىر يۈك، ئۆزىگە ئۆزى جەبىر ـ جاپا تېپىشتىن ئىبارەت، دەپ قاراپ، ئۆگدۈلمىشىنىڭ ئۇنى ئەل خىزمىتىگە تەكلىپ قىلىپ كەلگەن ئۈچ قېتىملىق دەۋىتىنى رەت قىلىدۇ. ئۇنىڭ ئۇنداق ئىبادەت قىلىش ئۇسۇلى

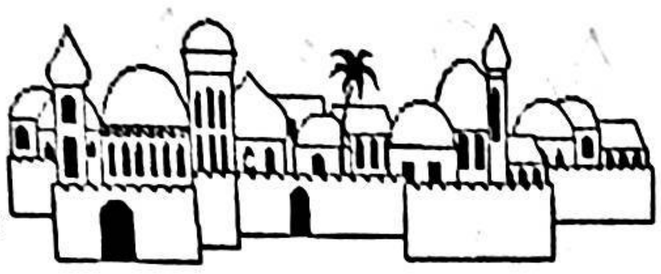

ئىسلامىي ئىبادەت ئەمەس، بەلكى ئەينى زاماندا ساقلىنىپ قالغان، شەكلى ئۆزگەرگەن تەركىدۇنياۋى ئىبادەتنىڭ تىپىك كۆرۈنۈشىدىن ئىبارەت. ئۇنىڭ ئىبادەت كۆزقارىشى ئىبادەتنىڭ كەڭ ۋە ئۇلۇغ ئەھمىيتى ۋە مەزمۇنىنى كىچىكلىتىپ، ئۇنى نوقۇل بىر خىل ئاددىي قائىدە، رەسىم-يوسۇنغا ئايلاندۇرىۋېلىشتىن باشقا نەرسە ئەمەس.

بىر ئىنسانىنىڭ جەمئىيەت، دۆلەت، ئائىلە ئالدىدا كۆپلىگەن ئەمەلىي خىزمەتلەرنى قىلىپ، ئۇنىڭ گۈللىنىشى، ئاۋاتلىقى، بەخت-سائادىتى ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئەقىل-پاراسىتى، كۈچ-قۇدرىتىنى سەرپ قىلىشتەك مەسئۇلىيىتى بار. مانا بۇ تۆھپە، ئۇلۇغ ئىبادەت بولۇپ، ئىنسان مۇشۇ تۆھپىسى بىلەن ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن نىجاتلىق يولى ھازىرلايدۇ، يەنى بۇ ئالەملىك تۆھپىسى بىلەن ئاللاھنىڭ ئىنسانىنى ئالەمنىڭ خەلىپىلىكىگە بەلگىلىگەنلىكىدەك ئۇلۇغ ئوبرازىنى نامايان قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى بىر قىسىم ئايەتلەر، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ھەدىسلىرىنىڭ روھى ئىسلامىيەتنىڭ تەركىدۇنياچىلىق، زاھىدلىققا قارىتا ناھايىتى ئېنىق ھۆكۈمى بولۇپ، بۇ خىل روشەن ئېنىق ئىدىيە «قۇتادغۇبىلىك»تە يۇسۇپ خاس ھاجىپنىڭ زاھىد ئۇدغۇرمىشنىڭ نۇقتىئىنەزەرلىرىگە كەسكىن رەددىيە بېرىش، ئىسلامىيەتنىڭ ئىككى ئالەم ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت، بۇ ئالەم تىرىكچىلىكى، دۇنيالىق خىزمەت بىلەن ئۇ ئالەملىك خىزمەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىپ، توغرا ئەقىدە، توغرا سۇننەتنى كۆچلۈك تەشەببۇس قىلغانلىقىدا روشەن ئەكس ئېتىدۇ. ئاللاھقا بولغان ئىبادەت، ئىنسانىنىڭ ئاللاھ ئالدىدىكى بەندىلىك مەجبۇرىيەتلىرىنى تولۇق ئادا قىلىپ، ئۇ ئالەمدە ئاللاھ ۋەدە قىلغان"ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرغان، نازۇنېمەتلىك جەننەت"نى قولغا كەلتۈرۈش، ئۇ ئالەمدە ئاللاھنىڭ ئالدىدا يۈزىنى يورۇق قىلىش ھەر بىر مۆمىن مۇسۇلمانىنىڭ مۇقەددەس مەجبۇرىيىتى بولغاندەك، ئەل ۋەتەن، خەلق، مىللەت ئۈچۈن قىلىنغان ياخشى خىزمەت، ياخشى ئەمەل، ساۋابلىق ئىشلارمۇ، بۇ دۇنيادا قىلىشقا تېگىشلىك مەسئۇلىيەتمۇ قۇشنىڭ يەنە بىر قانىتىغا ئوخشاش ئۇنى يۇكسەكلىككە ئېلىپ چىقىپ، چەكسىز سائادەتكە ئېرىشتۈرىدىغان مۇھىم يول ھەمدە ئىنسان ئۈچۈن شەرەپلىك قەرز ۋە پەرزدۇر. بۇ ئىككى يولنىڭ بىرىنى يەنە بىرىگە قارىمۇقارشى قىلىپ قويۇش، بىرىنى دەپ يەنە بىرىگە زىيان يەتكۈزۈش توغرا ئەمەس، ئىسلام روھىغا ئۇيغۇن كەلمەيدۇ. «قۇتادغۇبىلىك»تە مۇنداق يېزىلىدۇ:

جامائەت بىلەن قىل پەرز ۋە نامаз،
پەقىرلەر ھەجىدۇر بۇ جۇمە نامаз.

(3239 - بهيت)

هالالدىن تېپىپ مال پەقىرلەرگە بەر،
تۆتۆپ ئەل قولىن، بول ئۇلارنى يۆلەر.

(3240 - بهيت)

سانالغان بۇ ھەممە بىر تائەت ئېرۇر،
بۇ تائەت بىلە بارچە راھەت كۆرۈر.

(3241 - بهيت)

قىلىپ تەرك بۇلارنى، سەن ئەي خۇلقى ساز،
تۆتۆپ روزا، يالغۇز ئوقۇرسەن نامаз.

(3242 - بهيت)

بۇ روزا، نامازلار ئۆز پايداك ئېرۇر،
ئۆز نەپسىن دېگەنلەر بەك خۇدبىن بولۇر.

(3243 - بهيت)

خۇدا بەردى قۇلغا ئىككى كۆز قۇلاق،
بىرىن دۇنياغا، بىرىن ئاخىرەتكە، باق.

(3657 - بهيت)

ئىككى قول بېرىلدى، سۇنۇپ تۇتقىلى،
بىرى دۇنياغا، ئاخىرەتكە بىرى.

(3658 - بهيت)

ياراتتى خۇدايىم بۇ ئىككى جاھان،
بىرىن تاپساك ئىزلە ئۇ بىرىن ھامان.

(3662 - بهيت)

خۇدانىك سۆيۈنچىن تىلەسەك ئۆزۈك،
مۇسۇلمان سۆيۈنچىن تىلە، كەس سۆزۈك.

(3250 - بهيت)

ئەمەس تائىتكگە ھاجەتمەن خۇدا،
تىلەپ ياخشى نام، ئەيلە قۇللۇق ئادا.

(3251 - بهيت)

ئۇيغۇرلار قەدىمىي تارىخ مۇساپىسىدە بۇددا دىنى قاتارلىق ھەر خىل دىنلارغا ئېتىقاد قىلغان. پەقەت خاقانىيە دەۋرىگە كەلگەندە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان. لېكىن ئۇزاق تارىخىتىكى دىنىي ئېتىقادنىك ساقىتلىرى ھەر خىل شەكىللەر بىلەن ساقلىنىپ، ئۆزىنىك تەسىر دائىرىسىنى كېڭەيتىشكە ئۇرۇنۇپ، ئىدىيە، روھىي ھالەت، تۇرمۇش، ئۆرپ - ئادەت جەھەتلەردە جان - جەھلى بىلەن ئىسلام

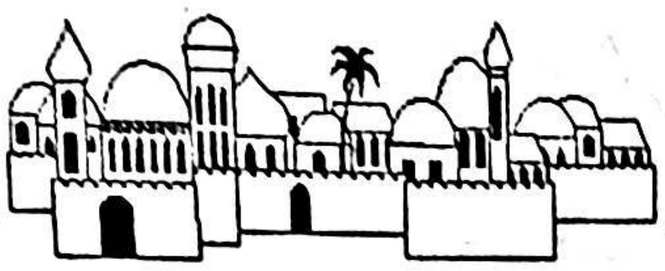

ئەقىدىلىرى ۋە شەرىئەت ئەھكاملىرىغا قارشىلىق كۆرسەتمەكتە ئىدى. «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا يۈسۈپ خاس هاجىپ بۇددا راهىبى زاهىت ئۇدغۇرمىش بىلەن مۇنازىرە قىلىش ئارقىلىق بۇددا ئەقىدىسىنىڭ ئىسلامغا قارىمۇقارشى ئىكەنلىكىنى زاهىت ئۇدغۇرمىشنىڭ ئۆز ئاغزى بىلەن ئىقرار قىلدۇرۇش يولى بىلەن ئىسلام دىنى ۋە شەرىئىتىنى كەڭ تەشۋىق قىلغان. زاهىتلىققا قارشى توغرا ئەقىدە ۋە شەرىئەتنى ئىلگىرى سۈرۈپ، ئىنسان تەرەققىياتى، هايات مەسىلىلىرىگە جاۋاب بېرىپ، ئىككى ئەقىدە، ئىككى خىل دۇنيا مۇنازىرىسىگە ئالاهىدە ئورۇن بېرىپ، ئوقۇرمەنلەرنىڭ سائادەتمەن يولنى تاللاپ، ئۆزلىرىنىڭ هىدايەت تېپىشىغا ئىمكانىيەت بەرگەن. ئول زامانلاردىن بېرى باش كۆتۈرۈپ قالغان تەركىدۇنياچىلىق روهىي هالىتىنىڭ، زاهىتلىققا قارشى هارماي كۈرەش قىلغان يۈسۈپ خاس هاجىپنىڭ تەلىماتلىرىغا قارشى تۇرۇشى، بۇ تەلىماتلارنى چەتكە قېقىشى، ئالىمنىڭ شەرەپلىك نامىغا ئورۇن بەرمەسلىكلىرى هەرگىز ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. تارىخقا قارايدىغان بولساق، هەر خىل"ئەۋلىيا"، مازار ـ ماشايىخلارنىڭ تەزكىرە ـ خاتىرىلىرىنىڭ كۆپلۈكى، لېكىن پەخىر ـ ئىپتىخارىمىز بولغان يۈسۈپ خاس هاجىپ هەققىدىكى خاتىرىلەرنىڭ يوقلۇقى يۈقىرىقى كۆزقاراشنى روشەن هالدا ئىسپاتلاپ تۇرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇسۈلمانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك ئەخلاق مىزانلىرى كۆرسىتىلگەن. مۇهەممەد ئەلەيهىسسالام ئۆزىنىڭ ئەمەلىيەتتىكى ئىنسان ئەخلاقىنىڭ ئەڭ يۈكسەك نەمۇنىسىنى تىكلەپ، ئاللاهنىڭ: "(ئى مۇهەممەد!) سەن هەقىقەتەن بۇيۇك ئەخلاققا ئىگىسەن"{سۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت} دەپ مەدهىيىلىشىگە مۇشەررەپ بولدى. ئىجتىمائىي ئەخلاق مەسىلىسى ئىنسانىيەت دۇنياسىغا نىسبەتەن ئېيتقاندا مەڭگۈلۈك تېما. ئىسلام دىنىدا ئەخلاق مەسىلىسى هەر بىر مۇسۈلمانىنىڭ كامىل ئىمانى، چوڭقۇر بىلىمى، ساغلام روهىي دۇنياسى، ئىتائەتمەن هەربىكتى بىلەن مۇستەهكەم باغلىنىشلىق بىر مەسىلە سۈپىتىدە قارىلىدۇ. يۈسۈپ خاس هاجىپ «قۇتادغۇبىلىك»تە «قۇرئان كەرىم» ۋە هەدىس شەرىفتە قەيت قىلىنغان ئېسىل ئەخلاقىي ـ پەزىلەتلەرنى قىزغىن مەدهىيىلەيدۇ ۋە كىشىلەردىن گۈزەل ئەخلاقىي ـ پەزىلەتلەرنى يېتىشتۇرۇشنى تەلەپ قىلىپ، ئۇسۇلى ئىسلام بويىچە ئەمرىمەرۇپ ـ نەهىي مۇنكەر قىلىدۇ، يەنى ئىسلام هەقىقىتىنى چۈشەندۈرۈپ، ياخشىلىققا دەۋەت قىلىپ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ. ئۇ هالال ئەمگەك قىلىش، سېخىيلىق، كىشىلەرگە خەير ـ ساخاۋەت قىلىش، كىشىنىڭ هەقىقىگە خىيانەت قىلماسلىق، ئىناق ـ ئىتتىپاق بولۇش، ئوغرىلىق قىلماسلىق، هالالغا يېقىن تۇرۇپ، هارامدىن قېچىش، هەسەت، غەيۋەت ـ شىكايەتتىن ساقلىنىشنى كۈچلۈك تەشەببۇس قىلىدۇ.

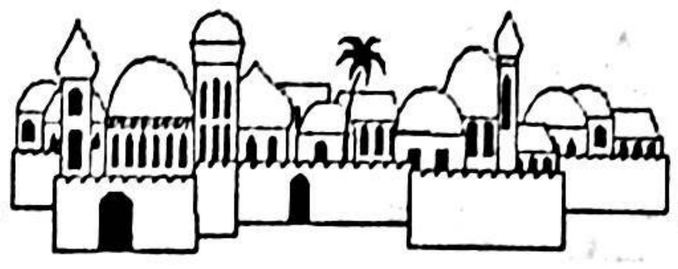

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بىر-بىرىگىلارنىڭ غەيۋىتىنى قىلمىغىلار، سىلەرنىڭ بىرىگىلار ئۆلگەن كىشىنىڭ گۆشىنى يېيىشنى ياقتۇرامسىلەر! ئۇنى ياقتۇرمايسىلەر.

——سۇرە«ھۇجۇرات»(49 - سۇرە)، 12 - ئايەت

ئېگىز-پەس سۆز ئېيتما، تۇرغىن ئەيمىنمەپ،
زەھەردۇر ئۇلارنىڭ گۆشى قال بىلمەپ.

(4349 - بەيت)

ھەسەد بىر كىشىلدۇر، داۋاسى ئۇزاق،
ئۆزىنى ئۆزى يەپ، سېزەر ئۇ ئاداق.

(4253 - بەيت)

قوشۇلما پىتىنخورغا، بارما يېقىن،
ئۇنىڭكىم تىلىدىن چىقار ئوت - چېقىن.

(4212 - بەيت)

قېتىلما ئىككى خىل ئەرگە، يىراق تۇر،
قېتىلساڭ كۆر ئەمدى، چاتاق چىقارۇر.

(4271 - بەيت)

بىرىدۇر چېقىمچى، پىتىنە - پاساتچى،
بىرى، ئىككى يۈزلۈك، ئۆز مەنپەئەتچى.

(4272 - بەيت)

سائادەتنى تاپقان پاساتتىن قاچار،
ھەر ئۆچكەن ئوتنى بۇ پاسات ياندۇرار.

(4412 - بەيت)

پاساتنىڭ يېنىغا يېقىن بارمىغىل،
پاسات نەدە بولسا خارلىق شۇندا، بىل.

(4414 - بەيت)

پاسات بىرلە دۆلەت تۇرالماس، قاچار،
تۇنەپ ئۆتسە مېھمان، سەن تاڭ قالمىغىل.

(4415 - بەيت)

ھارامغا قوشۇلما ۋە كۆرسەتمە كۇچ،
خۇسۇمەت قىلىپ تۆكمە قان، ئالما ئۆچ.

(1433 - بەيت)

كىشىنىڭ سەر خىلى ئۇياتلىق كىشى،
ئۇياتلىق كىشىدۇر، كىشىلەر بېشى.

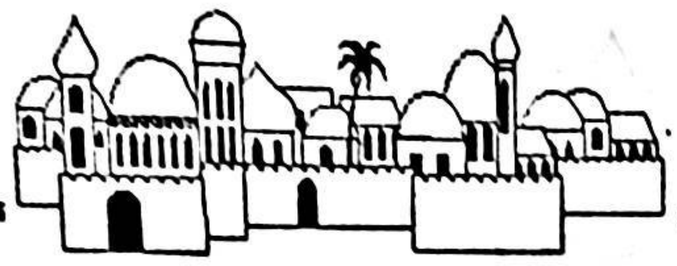

(2201 - بەيت)

بىر گۆششىز سۆگەكتۇر ئۇياتسىز يۇزى،
ئېتىلمەس تۆشۈكتۇر، ئۇياتسىز كۆزى.

(2206 - بەيت)

ئۇياتسىز كىشىدىن يىراق تۇر، يىراق،
ئۇياتسىز كۆزىدە خۇنۇك بىر قاراق.

(2205بەيت)

ئۇيات بىرلە ئەر ئابرويلۇق بولۇر،
ئۇيات بىرلە ئادەم كۆزى نۇرلىنۇر.

(2207 - بەيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:
زىناغا يېقىنلاشماڭلار، چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر.
——سۈرە«ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 32 - ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار(يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلمىشلاردۇر. بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتاننىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار. شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئارىڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن، ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ. سىلەر ئەمدى(ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر؟

——«مائىدە»(5 - سۈرە)، 90——91 - ئايەتلەر

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام:" ھاراق بارلىق گۇناھلارنىڭ ئانىسى" دەپ كۆرسەتكەن.

يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك»تە ئەنە شۇ ئۇلۇغ تەلىمنىڭ ئىزنىسى بويىچە زىناخورلۇق، مەيخورلۇق - ھاراقكەشلىكنى قاتتىق تەنقىد قىلىپ، مۇنداق ئەخلاقى چۈشكۈنلۈكلەرنى ئىنسان ئۈچۈن ئىنتايىن زىيانلىق، جەمئىيەت ئۈچۈن يېتەرلىك ئاپەت، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش ھەر بىر ساغلام ئەقىل ئىگىسىنىڭ ۋەزىپىسى، زىناخورلۇق ۋە مەيخورلۇق تەننى زەئىپ، مىللەتنى خاراب قىلىدىغان، كىشىنىڭ ئىمان - ئېتىقادىنى يوقىتىپ، ئىقتىسادقا ئەجەللىك زەربە بېرىدىغان قارا كۈچ، بارلىق ئىجتىمائىي پاسكىنىلىق، بالاينىئاپەتنىڭ يىلتىزى ئىكەنلىكىنى قەيت قىلىپ مۇنداق يازىدۇ:

مەي ئىچمە، بۇزۇقلۇقتىن بولغىن يىراق،
زىنا قىلما، پاسىق دەپ ئالما ئاتاق.

(1334 - بەيت)

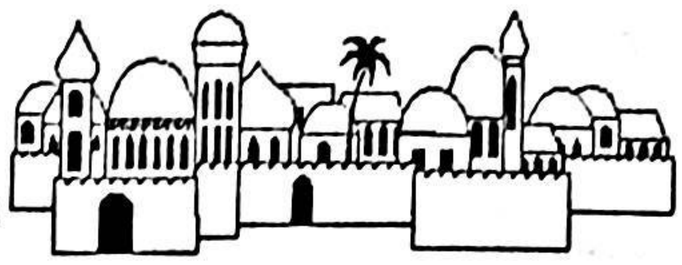

مۇبارەك بەخت بۇ قىلىقتىن قاچار،
ئۇ ئەرگە پەقىرلىك يولىنى ئاچار.
(1335 ـ بەيت)

مەي ئىچمە، زىنادىن سەن ئەيلە ھەزەر،
بۇ ئىشلار گادايلىق تونىن كەيدۇرەر.
(1337 ـ بەيت)

ھاراق مىڭ گۇناھقا پاتۇرغاي سېنى،
قاچار بەخت زىنادىن، يۈزۈڭ تۆكۈلەر.
(1338 ـ بەيت)

ھاراقتۇر بىلىم ۋە ئەقلىنىڭ دۈشمىنى،
جېدەل ـ غەۋغا ھاراقنىڭ ئېتىدۇرچىنى.
(2651 ـ بەيت)

نە ياڭلىغ ھايالىق، ئۇز خۇلق، سىلىق،
مەي ئىچسە قىلۇر ئۇ پەسكەشلىك قىلىق.
(2653 ـ بەيت)

كىشى ئاڭ ـ بىلىم، ھوش، ئۇياتىنى ئېرىغ ـــ
نىجىس بۇ ھاراقتا بېرۇر ۋادەرىغ!
(2654 ـ بەيت)

مەي ئىچمە، مەي ئىچسە كېتۇر دۆلىتى،
مەي ئىچسە بولۇر تەلۇە، ئەخمەق ئېتى.
(2655 ـ بەيت)

بىلىملىك مەي ئىچسە بولۇر بىر قارا،
نادان ئىچسە كىچىكلەپ، بولۇر بىر بالا.
(2659 ـ بەيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ؛ ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەكىدىن تارقاپ كېتەتتى؛ ئۇلارنى ئەپۇ قىل، ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن، ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن؛ (كېڭەشكەندىن كېيىن) بىر ئىشقا بەل باغلىساڭ، ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلغىن؛ ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋەككۇل قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.

ـــــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 159 ـ ئايەت

نېمە دەيدۇ ئاڭلا، پەيغەمبەر ـ نەبى،
كېڭەش ـــ ھەممە ئىشنىڭ داۋاسى ـ ئەمى.

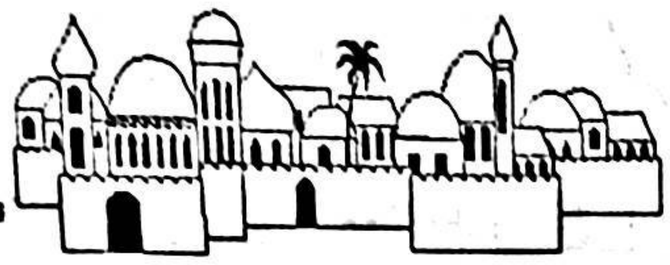

(5651 - بەيت)

يېقىنلار بىلەن سەن ئەيلىگەن كېچەش،
يېشىلگەي كېچەش بىرلە ھەر تۈرلۈك ئىش.

(5652 - بەيت)

كېچەش بىرلە تۈزۈلۈر كىشىنىڭ ئىشى،
پۈشايمانلىق ئولغاي كېچەشمەس كىشى.

(5653 - بەيت)

كېچەششە كىشىدە بىلىم كېڭىيۈر،
كېچەشكە قوشۇلسا بىلىم، ئىش ئوڭۇر.

(5657 - بەيت)

نە ئىش قىلماق ئولساڭ كېچەش ئەر بىلە،
كېچەشمەس كىشىدىن يىراقلىق تىلە.

(5659 - بەيت)

نېچۈك ئىشنى قىلساڭ كېچەش بىرلە قىل،
كېچەش بىرلە كۈتكەن تىلەكلەر كېلەر.

(5660 - بەيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى مۆمىنلەر! سەۋر ئارقىلىق، نامراز ئارقىلىق ياردەم تىلەڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىللەدۇر.

ـــ سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 153 - ئايەت

«قۇرئان كەرىم» دە يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئۇلار شۇنداق كىشىلەركى، ئاللاھ ياد ئېتىلسە ئۇلارنىڭ دىللىرى قورقۇپ (تىترەيدۇ)، ئۆزلىرىگە يەتكەن ئەزىيەتلەرگە سەۋر قىلىدۇ، نامراز ئۆتەيدۇ، ئۇلارغا بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن نەرسىلەردىن (ياخشىلىق يوللىرىغا) بېرىدۇ.

ـــ سۈرە«ھەج»(22 - سۈرە)، 35 - ئايەت

يۇسۇپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك»تە مۇسۇلمانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك شۇكۇر - قانائەت، ئاللاھنىڭ تەقدىرىگە رىزا بولۇش مەسىلىسى ھەققىدە مۇنداق يازىدۇ:

خۇدا كىمگە قىلسا ئىنايەت، مەدەت،
ھەر ئىككى جاھاندا تاپۇر سائادەت.

(1267 - بەيت)

خۇدا پەزلى كىمگە يار ئولسا ئەگەر،
ئۇ ھەممە نېئىمەتۇ - ئارزۇغا يېتەر.

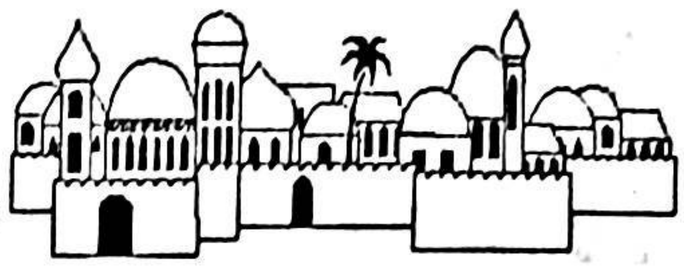

(1269 ـ بهيت)

ئىگەم ساقلىسا كىمنى ئۇ ساقلىنۇر،
تىلەككە يېتىپ، ياخشى نېئىمەتلىنۇر.

(1271 ـ بهيت)

رىزا بول خۇدادىن نە كەلسە ساقا،
رىزا ۋە رىزالىق ـــ قۇللۇقۇڭ ئاقا.

(2159 ـ بهيت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

سىلەرگە بىر كىشى سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار (يەنى، بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمىتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇھۇ دەڭلار)، ياكى ئۇنىڭ سالامىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار (يەنى ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام دەڭلار).

ـــ سۈرە «نىسا» (4 ـ سۈرە)، 86 ـ ئايەت

بىلۈرسەن، سالام پەزلى بەك چوڭدۇر ئول،
كىم ئاۋۋال سالام بەرسە ئاچتى بۇ يول.

(5052 ـ بهيت)

سالامدۇر كىشىگە ئېسىنلىك يولى،
سالامله قويۇلۇر ئېسىنلىك ئۈلى.

(5055 ـ بەت)

سالامدۇر كىشىگە ئەمىنلىك ـ ئامان،
قىلسا سالام، ساق بولۇر ئۇشبۇ جان.

(5056 ـ بهيت)

ئامان بەردى ئەلگە سالام بەرگۈچى،
سالامەت بولۇر ئۇ ئىلىك ئالغۇچى.

(5058 ـ بهيت)

سالام ساقلار ئامان كىشى شەررىدىن،
سالامەتلىك ئالدى جاۋاب قىلغۇچى.

(5059 ـ بهيت)

شەرقنىڭ مەدەنىيەت تارىخىدا شەرەپلىك نامغا مۇيەسسەر بولغان تۈركىي خەلقلەر، جۈملىدىن ئۇيغۇر خەلقى ئۆزىنىڭ مەدەنىيەت جەۋھەرلىرى قاتاردا يېزىقنى خېلى ئاۋۋال قوللىنىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئەقىل ـ پاراسەت، سەۋر ـ قانائەتلىرى، شۈكۈر ـ مەدھىيىلىرىنى يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلەپ، تاش پۈتۈكلەردىن تارتىپ يىپەك، قەغەز ۋە باشقا كاتتا سەھىپىلەرگە يېزىپ،

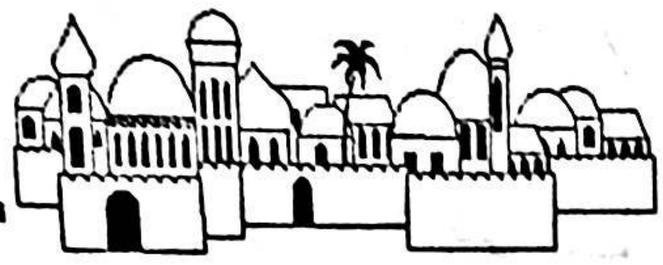

ئەۋلادلارنىڭ ئۇلۇغ قەدەملىرىگە غەلىبە - نۇسرەت ئاتا قىلغانىدەك، دانىشمەن ئۇستاز يۈسۈپ خاس ھاجىپ دەريادەك ئىلمىنى ھارماس قەلىمى بىلەن يېزىق ئارقىلىق خاتىرىلەپ، ئۇنى ئەقىل - پاراسەت، ساغلام ئەقىدە، مۇسۇلمانچىلىقنىڭ نەمۇنىسى سۈپىتىدە كىتاب بېتىگە چۈشۈرگەن بولۇپ، مىڭ يىللىق تارىخنىڭ ئۇچقۇر قەدەملىرىدە يوقالماي، تارىخ ئەگرى - توقايلىرىدا دات باسماي، ئۆزىنىڭ پارلاق نۇرى بىلەن چاقناپ بۈگۈنگىچە يېتىپ كەلدى. بۇ ئاللاھ بەرگەن ئىلىمنىڭ خاسىيىتى، ئەقىلنىڭ بۈيۈك كەشپىياتى. ئۇنىڭ ھەر بىر بېيىتى ۋە ھەر بىر مىسراسىدىكى ئاجايىپ پاساھەت، بالاغەت، ئۆزگىچە ئىلمىي ھېكمەت، شېئىرىي لەززەتنى ئۆزىنىڭ ئەسلىي ئاساسى بىلەن چۈشىنىپ، ئۇنىڭدىن ياڭراپ تۇرغان سېھرىلىك ساداdىن ئىلھام ئېلىپ، قەلبىمىزنى تېخىمۇ روشەن قىلىش بۈگۈنكى تارىخ بەخش ئەتكەن بىز ئەۋلادلارنىڭ پەخرلىنەرلىك قىسمەتلىرىدۇر.

تېتىكلىك نىشانى ئېرۇر بۇ بېتىك،
يېزىقنى بىلگەن ئەر بولۇر بەك تېتىك.

(2224 - بېيىت)

يېزىق بىلمەس ئەرسە ئادەم ئوغلانى،
بىلەلەيتتى قانداق يىل، ئاي ، كۈن سانى؟

(2225 - بېيىت)

يېزىپ قويمىغان بولسا ئالىم بېتىك،
ھېسابقا بولۇر ئەردى چارە نېچۈك؟

(2226 - بېيىت)

ياراتماستىن ئاۋۋال خۇدا بۇ ئالەم،
ياراتتى، يورۇتتى بۇ لەۋھۇ - قەلەم.

(2227 - بېيىت)

پۈتۈپ قويمىغان بولسا ئالىم، ھېكىم،
بۇرۇنقىنى بىزدىن ئېيتار ئىدى كىم؟

(2699 - بېيىت)

ئەگەرچە پۈتۈكچى پۈتمىسە بېتىك،
نېچۈك بىلگەي ئەردىك بۇ ھېكمەت بىلىك!

(2698 - بېيىت)

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ھەر بىر جاندار ئۆلۈمنىڭ تەمنى تېتىغۇچىدۇر، ئاندىن بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتۇرۇلىسىلەر.

—— سۈرە«ئەنكە بۈت»(2 - سۈرە)،57 - ئايەت

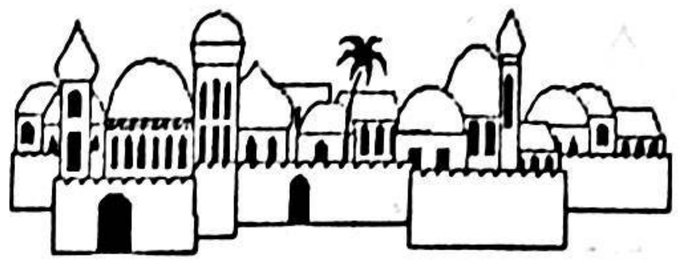

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "نەسىھەت ئۈچۈن ئۆلۈم يېتەرلىكتۇر".

يۇسۇپ خاس ھاجىپ«قۇتادغۇبلىك»تە ھايات ـ ماماتلىق، يەنى ئۆلۈم مەسىلىسىدە خېلى كۆپ سەھىپە ئاجراتقان. بۇ بارلىق كىشىلەرنى ھاياتلىقنى قەدىرلەش، ھاياتتىن ئىبارەت ئاللاھ بەرگەن نېمەت ۋە سىناقنى توغرا چۈشىنىپ، ئۇنىڭدىن توغرا پايدىلىنىپ، ساۋابلىق ئىشلارنى كۆپرەك قىلىش، ئىنسانغا، ئىنسانىيەتكە پايدىلىق ئىشلارغا ئالدىراش، ھاياتنى بىھۇدە ئۆتكۈزمەسلىك، ئۇ ئالەمگە بارغاندا ئاللاھنىڭ ئالدىدا جاۋابكار ۋە گۇناھكار بولماسلىقا ئاگاھلاندۇرۇش بېرىشتەك ئومۇمىي مۇراجىئەتنى ئىپادىلەپ، تارىختىكى مەشھۇر شەخسلەردىن مىسال كەلتۈرگەن.

قېنى ئۇ بۇ دۇنيا تىلەپ تاپقۇچى،
ئۆزىگە تۆمۈر تۇر، شەھەر قۇرغۇچى؟
(شەددات، 4710 ـ بېيت)

قېنى ئۇ گۈستاخ ئىت، دۇنيا دەپ يۈرۈپ،
يېشىل كۆككە ئۆچقان قارا قۇش مىنىپ؟
(نەمرۇد، 4711 ـ بېيت)

قېنى ئۇ خۇدا مەن دېگۈچى جاھىل،
خۇدا قىلدى دەرياغا غەرق ئۇنى، بىل؟
(فىرئەۋن، 4712 ـ بېيت)

بۇ دۇنيا مېلىنى يىغقۇچى قېنى؟
مېلى بىرلە كەتتى، يۈتۈپ يەر ئۇنى؟
(قارۇن، 4713 ـ بېيت)

قېنى شەرقتىن غەربكە قەدەر بارغۇچى،
بۇ دۇنيانى كېزىپ جاھان تۇتقۇچى؟
(ئىسكەندەر، 4714 ـ بېيت)

قېنى ئۇ تاياغى ئىلان بولغۇچى،
دېگىز يېرىلىپ ئۇنگا يول بەرگۈچى؟
(مۇسا، 4715 ـ بېيت)

قېنى ئۇ پەرى، قۇش ۋە ئىنسان ئۈزە،
ئۈلۈغ بولغۇچى ئۇ خۇلقى پاكىزە؟
(سۇلەيمان، 4716 ـ بېيت)

قېنى ئۇ ئۆلۈكنى تىرىلدۈرگەن كىشى؟
ئۆلۈمگە تۇتۇق بولدى ئاخىر ئىشى.

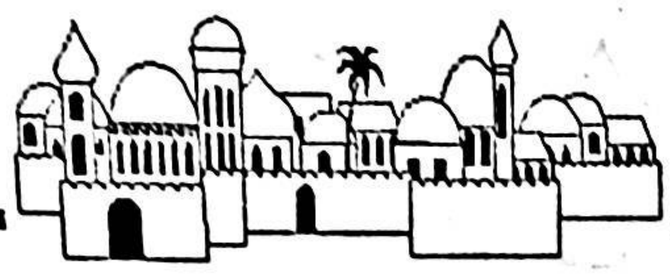

(ئىيسا، 4717 ـ بېيت)

قېنى ئۇ، كىشىلەر ئارا خىل ئۇلۇغ؟

بوشاپ قالدى دۇنيا، كېمىسىپ تولۇقلۇق.

(مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، 4718 ـ بېيت)

«قۇرئان كەرىم»دە نۇرغۇن پەيغەمبەرلەر ۋە نۇرغۇن قەۋملەرنىڭ قىسسىلىرى بايان قىلىنغان بولۇپ، ئۇلار پۈتكۈل ئىنسانلار ئۈچۈن ناھايىتى روشەن ئىبرەت خاتىرىسىدۇر. يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا ئەنە شۇ قىسسىلەر ھەققىدە توختالغان بولۇپ، ئۇنىڭ كۆزقارىشى پۈتۈنلەي «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇقتىئىنەزەرلەرگە ئوخشاش. ئۇ، پەيغەمبەرلەردىن ئادەم ئەلەيھىسسالام، نۇھ پەيغەمبەر، لۇت، ئەييۇب، مۇسا، سۇلەيمان، ئىيسا، ئىبراھىم قاتارلىق مەشھۇر پەيغەمبەرلەرنىڭ ناملىرى، ئۇلارنىڭ خسلەتلىرى ھەققىدە توختىلىپ، ئۇلارغا ھۆرمەت ۋە سالاملارنى ئىزھار قىلغان. جۇملىدىن ئاد، سەمۇد ۋە باشقا قوۋملەرنىڭ ناملىرى ئۇلارنىڭ بەك ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرۈش، جىسمانىي جەھەتتىن كۈچلۈك بولۇش، ئۇلار قۇرغان قۇدرەتلىك سەلتەنەت، تاج ـ تەختلەر، بىنا ـ ئىمارەتلەر، شەھەر ـ قەلئەلەر ھەمدە تەلۇلكتە چېكىدىن ئاشقان لۇت قوۋمى قاتارلىقلارنىڭ ئاللاھنىڭ غەزەپلىرى بىلەن بەزىلىرىنىڭ كەلكۈن سۇ، بەزىلىرىنىڭ قەھرىلىك بوران، دەھشەتلىك ئاۋاز، تاشبوران، دۇم كۆمتۇرۇش بىلەن ھالاك قىلىنغانلىق ئىبرەت خاتىرىسىنى ئەسلەش ئارقىلىق ھەددىدىن ئاشقان، يامان خۇيلۇق قىرئەۋىن، زاھاكتەك ۋە ئىران شاھلىرىدەك زالىم مۇستەبىتلەرنىڭ ھالاك بولۇش تەقدىرىدىن قېچىپ قۇتۇلالمايدىغانلىقىنى ئاگاھلاندۇرىدۇ.

«قۇتادغۇبىلىك»تىن ئىبارەت بۇ جاھاننەمادا يۈسۈپ خاس ھاجىپنىڭ ئۆز قەلىمى ئارقىلىق سىزىلغان ھەيۋەتلىك ئوبرازى ۋە پاك قەلبىگە نەزەر سالىدىغان بولساق، ئۇنىڭ مىلادى 11 ـ ئەسىردە ياشىغان يېتۈك شائىر، ھەر قايسى ئىلىم ـ پەنلەر بويىچە شۆھرەت قازانغان ئالىم، بەدىئىي ئىجادىيەتچى بولۇپلا قالماي، ئۇنىڭ ئالدى بىلەن كامىل مۇسۇلمان، يېتىشكەن مۇسۇلمان ئالىم، ئۇيغۇر خەلقى ئارىسىدىن يېتىشىپ چىققان بۈيۈك مۇجتەھىت ئىكەنلىكىنى چوڭقۇر ھېس قىلىمىز. ئۇ ئۆزىنىڭ ئەنە شۇ پەزىلىتى ۋە ئىجتىھاتى بىلەن ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شان ـ شەرىپى ۋە پەخر ـ ئىپتىخارى بولۇشقا مۇناسىپ.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئىي قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن، ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

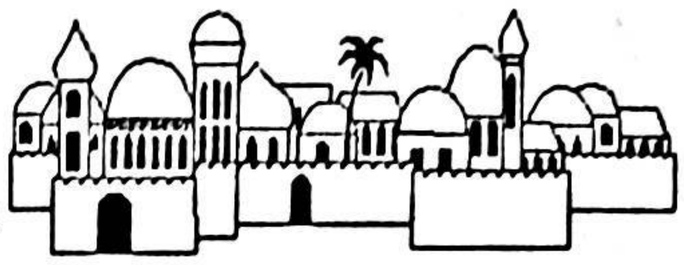

——سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 104-ئايەت

يۈسۈپ خاس هاجىپ ئۆزىنىڭ ئۇلۇغ ئەمگىكى بىلەن ئاللاھ بۇيرۇغانلىرىنى ئۇلۇغلاپ، توسقانلارنى مەنئىي قىلىپ، ئىنسانلىرىنى ئەقىل، ئەخلاق بىلەن پاك ياشاشقا ئۈندەپ، تەبلىغ-ئەھكام قىلىپ ئاللاھنىڭ مۇكاپاتىغا سازاۋەر بولغۇچى مەشھۇر زاتلارنىڭ بىرى. ئۇنىڭ دۇنيا قارىشى ۋە قىلىنماسى، ئىلىم-پەلسەپىسى ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىق؛ ئۇنىڭ داڭلىق داستانى «قۇتادغۇبىلىك»، ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىلھامى ۋە ئىزنىسى؛ مۇئەللىپنىڭ ئەقىل-پاراسىتى، مۇستەھكەم دىنىي ئېتىقادى، ۋايىغا يەتكەن يېزىقچىلىق قابىلىيىتى، توپلىغان مول بىلىملىرىنىڭ مۇستەھكەم جۇغلانمىسى، ئەدەبىيات، يەنى شېئىر-نەزمىسى ئارقىلىق «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپتىكى ئۇلۇغ روھنى يۈكسەك ھاياجان، تايماس ئەقىدە بىلەن تەبلىغ قىلىشنىڭ يۈكسەك نەمۇنىسى. داستاندىكى پەيلاسوپلارچە قىلىنغان پەند-نەسىھەت، رىغبەت ۋە ئاگاھ، ئىلىم-مەرىپەت بىر يىلتىزدىن چىققان باراقسان شاخ، بىر قىزىل يىپ بىلەن مۇستەھكەم باغلىنىپ كۆزلەرنى قاماشتۇرىدىغان ئۇنچە-مەرۋايىت. داستاندىكى مول بىلىم، يۈكسەك پەلسەپە، ئاپتورنىڭ دۇنيا قارىشى بىرلىشىپ ئۇنىڭ پۈتكۈل ئىدىيىۋى قۇرۇلمىسىنى تەشكىل قىلغان. ئۇ ئۆزىنىڭ چوڭقۇر مەزمۇنى، ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ دائىرىسى بىلەن مىڭ يىللار مابەينىدە كونىرىماي، ئىلھامى، بەدىئىي قىممىتىنى يوقاتماي، قايسى مەزمۇن، قايسى ساھە، ھەتتا ھەر بىر بېيىت، ھەر بىر مىسراسى ئارقىلىق بىلىم ئىلىشقا تەلپۈنگەن ئىلىم تەشنالىرى، ھېكمەت ئىزدىگۈچىلەرنىڭ ئۈمىد ۋە ئىزدىنىشلىرىگە تولۇق جاۋاب بېرىپ، ئۆزىنىڭ ئىلمىي قىممىتى، تارىخىي ئەھمىيىتى ۋە بەدىئىي شان-شەرىپى، مەنە-ھېكمەتلىرىنى تولۇق ساقلاپ كەلمەكتە. بۇ باھا ۋە بۇ سۈپەت بۈگۈنكى باھا ۋە سۈپەت بولۇپ قالماستىن، بەلكى مىلادى 11-ئەسىردىكى تارىخىي شارائىت، ھەقىقىي ئىدىيە، ھەقىقىي مەقسەت بولۇپ، ئۇيغۇر خەلقىنىڭ شان-شەرىپى بولغان يۈسۈپ خاس ھاجىپ ۋە ئۇنىڭ داڭلىق داستانى «قۇتادغۇبىلىك»كە نىسبەتەن ھەقىقىي باھا، ئەينى خىسلەت، ھەقىقىي پەزىلەت ۋە يۈكسەك ئوبراز ھېسابلىنىدۇ.

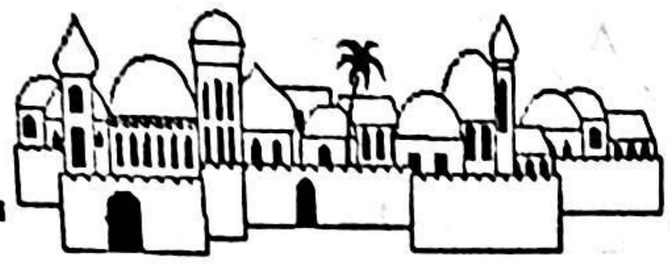

مەشھۇر دىنىي ئالىم ئابدۇقادىر داموللام ۋە ئۇنىڭ «نەسىھەتى ئاممە» رىسالىسى

ئابدۇلۋاھىد خۇدابەردى

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئابدۇقادىر داموللام كۆپچىلىك ئالىم ـ ئۆلىمالار تەرىپىدىن بۈيۈك ئالىم دەپ بىرەك ئېتىراپ قىلىنىپ، نام ـ شەرىپى دائىم ھۆرمەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ. ئابدۇقادىر داموللام ھىجرىيە 1279 ـ يىلى (مىلادى 1862 ـ يىلى) قەشقەر ئاتۇشنىڭ مەشھەد يېزىسىدىكى ئابدۇلۋارىس ئىسمىلىك مەرىپەتپەرۋەر كىشىنىڭ ئائىلىسىدە دۇنياغا كەلگەن. ئۇ بالىلىق، ياشلىق دەۋرلىرىدە ئۆز يۇرتىدا ئىگىلىگەن بىلىمگە قانائەت ھاسىل قىلماي، پەيغەمبىرىمىزنىڭ "ئىلىم يىراق چىندا (يەنى جۇڭگودا) بولسىمۇ بېرىپ تەھسىل قىلىڭلار" دېگەن ھەدىسىگە ئەمەل قىلىپ، دىنىي ئىلىمدە كامالەتكە يېتىش ئۈچۈن ۋەتەندىن ئايرىلىپ، ئەينى يىللاردا "سەمەرقەند سەيقەلى ئالەم، بۇخارا قۇۋۋىتى ئىسلام (سەمەرقەند ئالەم ئۇزۇكىنىڭ كۆزى، بۇخارا ئىسلامنىڭ قۇۋۋىتى)" دەپ شەرەپلىك نام ئالغان بۇخاراغا بېرىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان. ئۇ يەردە ئوقۇشىنى تاماملىغاندىن كېيىن سەمەرقەند، ئۇفالاردا بىر مەزگىل مۇدەررىسلىك قىلغان. كېيىن تاشكەنت، خوجەند، قازان، ئىستانبۇل قاتارلىق جايلاردا ساياھەتتە بولۇپ، 1907 ـ يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن. ئابدۇقادىر داموللام ئۇزاق مەزگىل ئىلىم تەھسىل قىلىش ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تۈركىيىلەرنى ئايلىنىش، كۆزىتىش جەريانىدا تەپەككۇر قىلىش ئارقىلىق خېلىدىن بېرى ۋىجدانىنى ئازابلاپ كەلگەن بىر مۇنچە سوئاللارغا جاۋاب تاپقاندى. ئۇ ئىسلام ئەللىرىدە زىيارەتتە بولغان مەزگىللەردە ئۆزى بىلەن زامانداش مەشھۇر ئىسلام مۇتەپەككۇرلىرىدىن جامالدىن ئافغانى (1839—1893)، مىسىرلىق شەيخ مۇھەممەد ئابدۇ (1849—1905) قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى ئوقۇش ئارقىلىق تېخىمۇ قۇۋۋەت تاپقاندى. ئۇ قەشقەرگە قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بىر مەزگىل ئىلمىي پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان، ئەپسۇسكى ئۇنىڭ ئىسلاھات ئىدىيىلىرى، ئىلغار ئىش ـ پائالىيەتلىرى ئەينى دەۋردىكى مۇتەئەسسىپلەرنىڭ بېسىمىغا ئۇچرىغانلىقتىن، ئاردىدىن 11 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، يەنى 1918 ـ يىلى ھەج پەرزىنى ئادا قىلغاچ ئىككىنچى قېتىم ھىجرەت قىلىپ تاشكەنت، شەمەي، ئۇفا، قازان، ئورال، تۈركىيە، ھىجاز، مىسىر قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئۇ يەردىكى ئالىم ـ ئۆلىمالار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرغان. ئۇ مۇشۇ جەريانداا

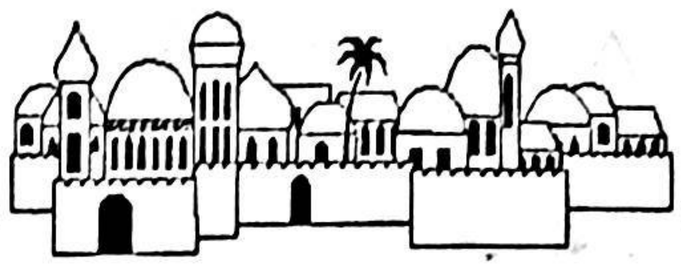

مۇسۇلمانلارنىڭ ئارقىدا قېلىش سەۋەبلىرىنى تولۇق چۈشەنگەنىدى. ئۇ 1920 - يىلى ۋەتەنگە قايتىپ كېلىپ، ئىسلامنىڭ ئەسلى ھالىتىنى كەڭ ئۇيغۇر مۇسۇلمان ئاممىسىغا كۆرسىتىپ بېرىش، مىللەتنى خار - زەبۇنلۇقتىن قۇتۇلدۇرۇش ئۈچۈن كەسكىن كۈرەشنى باشلىۋەتكەن. «نەسىھەتى ئاممە» ناملىق ئۆلمەس رىسالە مانا مۇشۇ دەۋردە مەيدانغا كەلگەنىدى.

مەن بۇ رىسالىنى مەزمۇن تەرتىپى بويىچە تۆۋەندىكىدەك بەش قىسمغا بۆلۈپ مۇھاكىمە قىلماقچىمەن:

رىسالىنىڭ 1 - قىسمى مۇنداق بايان قىلىنغان:

ئىسلامىيەت ئالىمىنىڭ دانىشمەنلىرى، دىيانەت دۇنياسىنىڭ ئىخلاسمەنلىرىگە روشەن ۋە ئوچۇق بولسۇنكى، ھازىر ھەم كەلگۈسىنىڭ بەخت - سائادىتى، شاراپىتى(شان - شەرىپى) ئىمان(نىيەت) ۋە ياخشى ئەمەل(ياخشى ئىش)لارنى قىلىش بىلەن مەيدانغا چىقىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس قانۇنى بولغان «قۇرئان كەرىم»نىڭ بىر قانچە يېرىدە ئىمان(نىيەت)نى ياخشى ئەمەل(ياخشى ئىش) بىلەن بىرلەشتۈرۈش ھەققىدە، يەنى نەزەرىيىنى پايدىلىق ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈش توغرىسىدا ئالاھىدە ئايەتلەر كەلتۈرۈلگەن.

ھەر قانداق بىر ئەمەل(ئىش) ياخشى نىيەت بىلەن بولمىسا، ئۇ قىلچە پايدا بەرمەيلا قالماستىن، بەلكى يامان ئاقىۋەتكە گىرىپتار قىلىدۇ. ئىمان(نىيەت) قانچە ياخشى بولغىنى بىلەن، ئۇ پايدىلىق ئەمەلىيەت بىلەن بىرلەشتۈرۈلمىسە كامالەتكە يېتەلمەيدۇ.

بۇ سىرلاردىن مۆتىۋەر پېشقەدەملىرىمىز ۋە بۈرۈنقى ئالىملىرىمىزمۇ خەۋەردار بولۇپ، پۈتۈن غەيرەت - شىجائىتىنى ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا، ئۇنى باشقىلارغا بىلدۈرۈپ، ئاللاھنىڭ سۆزلىرىنى ئۇستۇن ئورۇنغا قويۇشقا، ئىسلام ھەقىقىتىنى تەشۋىق قىلىشقا ۋە ئىسلامىيەتنىڭ چاقىرىقلىرىنى تونۇشتۇرۇشقا سەرپ قىلىشتى.

ئەنە شۇنداق ئۇلۇغلىرىمىزنىڭ كۆرسەتكەن غەيرەت - شىجائەتلىرى نەتىجىسىدە مۇقەددەس ئىسلام دىنى پۈتكۈل ئالەمگە نۇر چېچىپ، ھەقنى ناھەقتىن ۋە ناھەقنى ھەقتىن ئايرىپ، ئىشنىڭ ھەقىقىتىنى تامامى ئالەمگە ئاشكارا قىلدى.

ئىتتىپاقلىق، ئىلىم - مەرىپەت، ئىنساپ ۋە ئادالەت ئۆز قۇدرىتىنى كۆرسىتىپ، جەبىر - زۇلۇم، ئىختىلاپ، ئىككىي يۈزلىمىلىك ۋە ئىلمىسىزلىك(جاھالەتلەر) زاۋاللىققا يۈز تۇتتى. ئىسلامنىڭ ئابرۇيى ۋە ھەيۋىتىدىن ئۇنىڭغا خىلاپلىق ئىش قىلغۇچىلارمۇ ھەيرانلىق ھەم غەم - ئەندىشە ئىچىدە قالدى. بۇ بولسىمۇ «قۇرئان كەرىم»دە كۆرسىتىلگەن،

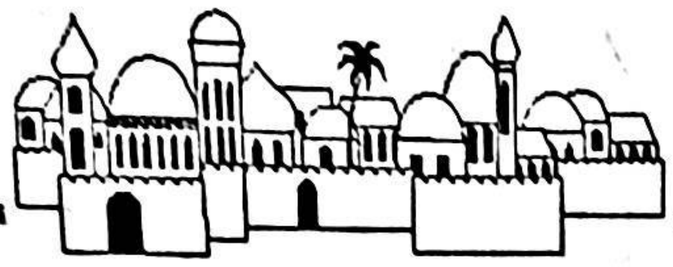

پەيغەمبىرىمىز ئەينەن يەتكۈزگەن ياخشى ئەمەللەرنىڭ نەتىجىسى ھەم خاسىيىتىدىندۇر. بىز ئۆزىمىزدە بۇ ياخشى ئەمەللەرنىڭ يوللىرىنى بايان قىلىشنى توغرا تاپتۇق. دىنى ئىسلامنىڭ يولباشچىسى «قۇرئان كەرىم»دە كۆرسەتىلگەن ياخشى ئەمەللەر مۇنۇلار: ئىخلاس(ھەر ئىشنى جان-دىلى بىلەن ئورۇندىش)، تازىلىققا رىئايە قىلىش، ئىبادەت(ھەققە بويسۇنۇش)، ئىتتىپاقلىق، ئۈيۈشقاقلىق، نەسىھەت(ئەلگە مەرىپەت قىلماق)، دوستلۇق، ئىنساپ ۋە ئادالەت، كېڭىشىش، دىلىنى خىيانەت ۋە ئاداۋەتتىن پاك قىلىش، سېخىيلىق، ئىسلاھ قىلىش(يېڭىلىققا يۈزلىنىش) روھى بولۇش، چىداملىق ۋە ئېغىر-بېسىق بولۇش، كۈزەل ئەخلاقىي پەزىلەتكە ئىگە بولۇش، ئۆزئارا كۆيۈنۈش ۋە ياردەم بېرىش، ياخشى ئىشلارغا ئىنتىلىش، ئېھتىياتچان ۋە ئىشەنچلىك بولۇش، ئىلىم ئۆگىنىش ۋە باشقىلارغا ئۆگىتىش، ئىنسانىي مۇناسىۋەتنى بىلدۈرۈش، باشقىلارغا مەنپەئەت يەتكۈزۈش، كۆيۈمچانلىق، ساداقەت، كەڭ قوللۇق، ساخاۋەت، ياخشىلىق، تەدبىرچانلىق، راستچىللىق، ھەر ئىشنى توغرا يولىيورۇقلا بىنائەن قىلىش، ياخشى يولغا مېڭىش، يامان يولدىن قايتىش قاتارلىقلار ئىسلامىيەتتە بۇيرۇلغان ياخشى ئەمەللەردۇر. ئۆتكەندە يۇقىرىدا ئېيتىلغان ياخشى ئەمەللەر بارلىق ئەھلى ئىسلامغا ئۆزلىشىپ، ھەممە كىشى ئۆنى ئۆزىنىڭ ئۆلچىمى قىلغان. ئىشلار بولسا «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىق ۋە مۇنەۋۋەر پېشقەدەملەرنىڭ كۆرسەتمىسى ۋە يولىيورۇقى بويىچە بولغاندى. غەلىبە ۋە يېتەكچىلىكمۇ ئەھلى ئىسلامنىڭ مەخسۇس نېسىۋىسى بولۇپ، "ئىززەت-ھۆرمەت ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە ۋە مۆمىنلەرگە خاستۇر" دېگەن ئايەتنىڭ ھۆكمىگە مۇۋاپىق ئىش بولغاندى.

ئابدۇقادىر داموللام رىسالىسىنىڭ يۇقىرىقى بايانلىرىدا «قۇرئان كەرىم»دە تەكرار-تەكرار قەيت قىلىنغان، بارلىق مۇسۇلمانلار بىلىشكە ۋە شەرتسىز ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك بولغان ياخشى ئەمەللەرنى ناھايىتى ئەتراپلىق ۋە ئىنچىكىلىك بىلەن شەرھلەپ بەرگەن. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلغانلارغا كەلسەك، پەرۋەردىگارى ئۇلارنى ئۆزىنىڭ رەھمىتى دائىرىسىگە كىرگۈزىدۇ، بۇ روشەن مۇرادقا يېتىشتۇر.

ـــــسۈرە«جاسىيە»(45-سۈرە)، 30-ئايەت

.مۇشۇ مەزمۇندىكى ئايەتلەر «قۇرئان كەرىم»دە ناھايىتى كۆپ تەكرارلانغان. ئەمەلىيەتتىمۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ، ئۇنىڭغا ئەگەشكەن ساھابىلەر، تابىئىنلار ۋە بارلىق مۆمىن مۇسۇلمانلارنىڭ تۇتقان يولى مۇشۇ ئايەتلەرنىڭ ھۆكمى بويىچە بولغاندى. شۇڭلاشقا ئىسلام دىنى ئەينى چاغدا غايەت زور تەرەققىياتلارغا ئىگە بولغاندى.

ئابدۇقادىر داموللام توشقان ئىسلام ئالىمى بولۇش سۈپىتى بىلەن

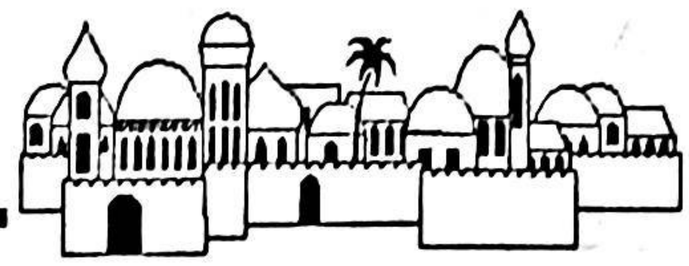

ریسالىسىنىڭ 1 ـ قىسمىدا يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىسلام نۇرىنى پۈتۈن دۇنياغا تارقىتىپ ئىنسانلارنى ھىدايەت يولىغا باشلىغاندىن تارتىپ تاكى ئابدۇقادىر داموللام ياشىغان، دۇنيادىكى ھەممە ئىسلام ئەللىرىدە ئىسلام دىنى خارلىقىغا يۈزلىنىۋاتقان دەۋرگىچە بولغان ناھايىتى ئۇزاق بىر تارىخىي جەريانىنى ئەسلىتىپ ئۆتىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىلگىرىكى تەرەققىياتلارغا ئېرىشىشتىكى تۈپ سەۋەبلىرى ھەققىدە مۇھاكىمە يۈرگۈزىدۇ.

ریسالىنىڭ 2 ـ قىسمىدا مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

قاچانكى ئەھلى ئىسلامنىڭ ئەخلاقى بۇزۇلۇپ، ياخشى ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىشقا نۇقسان يەتتى، (شۇندىن كېيىن) ئىتتىپاقلىق يوقالدى، ھورۇنلۇق ۋە بىكارچىلىق، زۇلۇم ۋە خىيانەتچىلىكلەر مەيدانغا چىقتى. ئىلىم ـ مەرىپەت كېمەيدى. پۈتكۈل ئەھلى ئىسلامنىڭ شۆھرىتى يوقىلىپ، خار ـ زارلىققا يۈزلەندى.

پېشىۋالىرىمىزنىڭ ئەخلاقى ۋە ئەسەرلىرى ئۇنتۇلۇپ، خۇراپاتلىق (ئىلمىگە خىلاپ بۇزۇق ئىشلار) باش كۆتۈردى. ئىززەت ـ ئابرۇيلار قولدىن كەتتى. ئەجنەبىيلەر ۋەتىنىمىزگە قول ئۇزاتتى. "ھەر قانداق ئەل ئۆز ئابرۇيىنى ئۆزى يوقاتمىغىچە ئاللاھ ئۇنى يوقاتمايدۇ" *دېگەن ئايەتنىڭ مەنىسى ئەمەلىيەتتە ئىسپاتلاندى. ئىنساپ بىلەن ياخشى مۇلاھىزە قىلساق، بۇنداق ياماق ئاقىۋەتكە ئۆز قىلمىش ـ ئەتمىشلىرىمىز ۋە ئىسلامىيەتنىڭ يولىورۇقلىرىغا ئەمەل قىلالمىغانلىقىمىز سەۋەبچىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن بۈگۈن بىز پەرىشانلىق ۋە خار ـ زارلىققا، ئازاب ـ كۈلپەت، غەم ـ ئەندىشىگە گىرىپتار بولۇپ، پۈشايمان ۋە ھەسرەت ـ نادامەت چەكمەكتىمىز. (ھازىر) زىرائەت (دېھقانچىلىق)، سودا ـ سانائەت جەھەتلەردە باشقا مىللەتلەردىن تۆۋەن تۇرماقتىمىز.*

ئابدۇقادىر داموللام ریسالىسىنىڭ بۇ قىسمىدا بىر نەچچە يۈز يىل مابەينىدە پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ چۈشكۈنلىشىش، مەھكۇملۇققا يۈزلىنىش سەۋەبلىرىنى تەھلىل قىلىدۇ ھەم ۋەتەنداشلىرىنىمۇ مۇشۇ ھەقتە چوڭقۇر مۇلاھىزە يۈرگۈزۈشكە دالالەت قىلىدۇ.

مەيلى قاچان ۋە قايسى ئەلدە بولمىسۇن، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىغا شۇنداق بىر ئورتاق تارىخىي قىسمەت بارکى، ئۇلارنىڭ خارلىقىغا يۈزلەنگەن دەۋرى دەل ئۇلارنىڭ ئىسلامنىڭ ئەسلى ھالىتىدىن، يەنى ئاللاھ ھەق كىتاب «قۇرئان كەرىم»دە كۆرسىتىپ بەرگەن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەمەل قىلغان ۋە بۇيرۇغان ھەق يولدىن چەتنىگەن دەۋرىدۇر، ئەقىدە ـ ئېتىقادى سۇسلىشىپ، مال ـ دۇنياغا، ھاۋايى ھەۋەسكە ئۆزىنى ئۇرۇشقا باشلىغان دەۋرىدۇر. ئىسلامنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىلا بىر قېتىم شۇنداق بولغانىدى. يەنى پەيغەمبەر

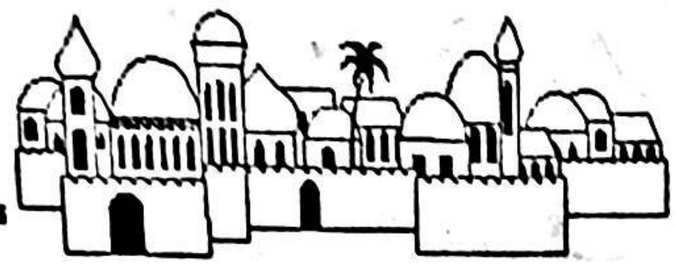

ئەلەيھىسسالام دەۋرىدىكى ئۇھۇد غازىتىدا غەلىبىگە ئېرىشىپ بولغان مۇسۇلمانلار ئولجىلارنى يىغىۋېلىش، كۆپرەك مال ـ دۇنياغا ئېرىشىش ئارزۇسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى قوغداشنى، دۇشمەنلەرگە قوغلاپ زەربە بېرىپ ئۇلارنى ئۆزۈل ـ كېسىل مەغلۇپ قىلىشنى ئىسىدىن چىقىرىپ قويغانلىقتىن ئېغىر مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان. ئەگەر شۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسى بىلەن ئاللاھنىڭ ياردىمى بولمىغان بولسا، بەلكىم ئىسلام دىنى تۇنجۇقۇپ قالغان بولاتتى. ئاللاھ شۇ قېتىمقى مەغلۇبىيەتنى مۇسۇلمانلارغا چوڭ ئىبرەت قىلغان. شۇندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ باشچىلىقىدا ۋە توغرا يولدا ماڭغان خەلىپىلەر— ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان ۋە ئەلى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنىڭ دەۋرىدە ئىسلام دىنى ناھايىتى تېز قۇدرەت تېپىپ پۈتۈن ئەرەب يېرىم ئارىلىغا ئومۇملىشىپ، ئۇنىڭدىنمۇ ھالقىپ ئاسىيا، ئافرىقا ۋە ياۋروپا قىتئەلىرىگىچە كېڭىيىلگەن. ئەپسۇسكى، شۇندىن بىر نەچچە يۈز يىللار كېيىن مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقىدە ـ ئېتىقادى سۇسلىشىپ باردى. مۇسۇلمانلار روھىي جەھەتتىن نامرات، بىلىمسىز، چۈشكۈن بولۇپ، خار ۋە پاسسىپ ھالغا چۈشۈپ قالدى. ئىسلامنىڭ تارىختىكى شان ـ شۆھرىتى ئاجىزلىششقا قاراپ يۈزلەندى. بۇنىڭ سەۋەبى نېمە؟

ئابدۇقادىر دامۇللام رىسالىسىنىڭ بۇ قىسمىدا بۇنىڭ سەۋەبىنى ناھايىتى ياخشى كۆرسىتىپ بەرگەن. بۇ يەردە ئابدۇقادىر دامۇللامنىڭ يەنە بىر مەشھۇر ئەسىرى «ئاقائىد زۆرۈرىيە»دىكى مۇنۇ بايانلارنى نەقىل كەلتۈرۈش مۇۋاپىق بولسا كېرەك:

سوئال: مىللەتنىڭ خار ۋە زەبۇن بولىشىغا بائىس(سەۋەب) نېمىدۇر؟

جاۋاب: ئىككى نەرسىدۇر: بىرى، جاھالەت(بىلىمسىزلىك) ۋە نادانلىقتۇر؛ ئىككىنچىسى، تەپرىقىچىلىك(ئىتتىپاقسىزلىق) ۋە ئىختىلاپتۇر. ھەر قانداق قەۋم ۋە ھەر مىللەتنىڭ زەبۇن بولۇشىغا سەۋەب نادانلىق ۋە ئىتتىپاقسىزلىقتۇر.

سوئال: ئىززەت ـ ئابرۇي ۋە كۈچ ـ قۇۋۋەت نېمە بىلەن بولۇر؟

جاۋاب: ئىلىم ـ مەرىپەت ۋە ئىتتىپاقلىق بىلەن بولۇر. بۇنىڭ ئۈچۈن جانابى ھەق بىزلەرنى ئىتتىپاقلىققا ئەمر قىلغاندۇر:

ھەممىگلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىگلار، ئايرىلمىغلار. ـــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 103 ـ ئايەت

رىسالىنىڭ 3 ـ قىسمى مۇنداق بايان قىلىنغان:

كېلىڭ ئەي قېرىنداشلار! ئۇ دۇنيا ـ بۇ دۇنيالىق بۇرادەرلەر! ئىسلامنىڭ ئىلگىرىكى تەرەققىياتىنىڭ سەۋەبلىرىنى تەتقىق قىلايلى، ھازىرقى تۆۋەنلىكىمىزنىڭ ئۆزىمىزدىكى ئۇمىدسىزلىك، ھورۇنلۇق ۋە جۇرئەتسىزلىكتىن كېلىپ چىققانلىقىنى تونۇپ يېتىپ، ناچار ئەخلاقتىن يېنىپ، دىنى ئىسلامنىڭ يولىيورۇقى بويىچە

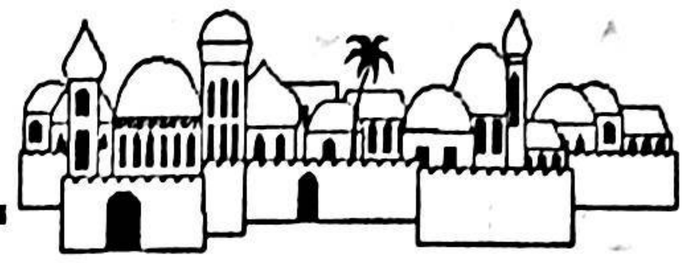

ئىش قىلايلى. «قۇرئان كەرىم» ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ كۆرسەتمىسىنى خالايىقىقا ئەينەن يەتكۈزىدىغان ئالىملىرىمىزنىڭ پېشكەللىرى، ئۇلارغا ئۇمىد باغلايلى. ئالىملىرىمىزمۇ زېممىسىدىكى ۋەزىپىسىنىڭ ئېغىرلىقىنى تونۇپ يەتسۇن. ئۇلۇغ پېشۋالىرىمىزنىڭ تەلىماتلىرىنى ھەر مەجلىس ۋە سورۇنلاردا بايان قىلسۇن. خەلق ئاممىسىغا ياخشى-يامانىنى چۈشەندۈرۈپ، ئەخلاقىي، ئەقلىي تەربىيە بەرگەندىن تاشقىرى، زامانىۋى يېڭى يوللارنى كۆرسەتسۇن. چۈنكى ئالىملار پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىز باسارلىرىدۇر. شۇنىڭ بىلەن خەلقىمىز يېتىم-يېسىر، غېرىپ-غۇرۇالارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش ئۈچۈن ئۆشرە-زاكات، سەدىقە-ئېھسان ۋە ماددىي يارەملەرنى ئاجرىتىپ، قولىدىكى ئېقتىسادىنىڭ سەرپىياتىنى توغرا باشقۇرسۇن. خەلق ۋە مىللەتكە شۇنداقلا ئەلگە خىزمەت قىلسۇن.

ئالىم رىسالىسىنىڭ بۇ قىسمىدا ناھايىتى مۇھىم ئىككى مەزمۇننى ئوتتۇرىغا قويغان. بىرى، ئىسلام ئالىملىرىنىڭ مەجبۇرىيىتى.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ھۆكۈم چىقىرىدىغانلارنىڭ ئاۋۋىلدا ئالدى بىلەن ئىلىم ئۆگەنگەن، ئىلىم ئۆگەتكەن ۋە قۇرئان ئوقۇغان ئادەم بولۇپ كەلتۈرۈلىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا نېمەتلىرىنى تونۇتىدۇ، ئۇ ئادەم: 'ئىلىم ئۆگەندىم، ئىلىم ئۆگەتتىم، سېنى دەپ قۇرئان ئوقۇدۇم' دەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا: 'يالغان ئېيتتىڭ، ئىلىمنى سەن باشقىلار ئالىم دېسۇن دەپ ئۆگەندىڭ. قۇرئاننى سەن باشقىلار قارى دېسۇن دەپ ئوقۇدۇڭ' دەيدۇ. ئاندىن ئۇنى يۈزىنى تۆۋەن قىلىپ سۆرۈلۈپ دوزاخقا تاشلىنىشقا بۇيرۇيدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

ئابدۇللا ئىبنى ئۇمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەر پادىچىغا ئوخشايسىلەر. ئۆزۈڭلارنىڭ پادىلىرىڭلارغا مەسئۇل بولۇڭلار. ئەمىر پۇقرالارنىڭ پادىچىسى، ئۇ پۇقرالارغا مەسئۇل بولۇشى كېرەك. ئەرلەر ئائىلە ئەزالىرىنىڭ پادىچىسى، ئۇمۇ ئائىلە ئەزالىرىغا مەسئۇل بولۇشى كېرەك. خىزمەتچىلەر خوجايىنىنىڭ مال-مۇلۇكلىرىنىڭ پادىچىسىدۇر، ئۇمۇ مال-مۇلۇكلەرگە مەسئۇل بولۇشى كېرەك. بىلىڭلاركى، سىلەر ھەممىڭلار پادىچى، ئۆزۈڭلارنىڭ پادىلىرىغا مەسئۇل بولۇڭلار" (بۇخارى توپلىغان).

ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئۆتكەن بىر-ئىككى ئەسىرلىك تارىخىدىن ئاز-تولا خەۋىرى بار كىشىلەرگە ئايانكى، ئەينى چاغدا قەشقەردە ياكى باشقا ئىسلام ئەللىرىدىكى ئالىي بىلىم يۇرتلىرىدا ئۆزۈن مۇددەت ئوقۇپ ئىلىم تەھسىل

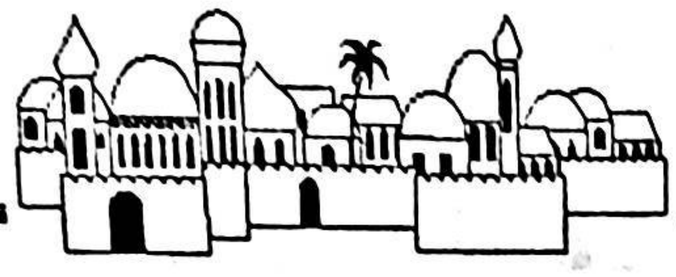

قىلىپ، ئىلىمنىڭ چوڭقۇرلۇقى جەھەتتىن ئابدۇقادىر داموللامدەك خېلى مول بىلىمگە ئىگە بولغان ئالىم ـ ئۇلىمالىرىمىز مەيلى ئاتۇش، قەشقەردە ياكى دىيارىمىزنىڭ باشقا جايلىرىدا بولسۇن خېلى كۆپ بولغان. ئەمما ئۇلارنىڭ خېلى بىر قىسمى مەۋلۇي، مەخسۇم، داموللا، قارى، خەلپەت، قازى، مۇپتى، ئىمام، شەيخ، مولا، ئەئلەم، پىر ـ ئىشان، خاتىپ، مۇدەررىس دېگەندەك دىنىي ئۇنۋان ـ ئىمتىيازلارغا ياكى باشقا ئەمەل ـ مەنسەپلەرگە ئېرىشىپ ياكى شۇلارغا ئېرىشىشنى ياشاشتىكى بىردىنبىر مەقسىتى قىلىپ، ئۇنىڭغا ئېرىشكەندىن كېيىن بولسا ئازغىنە ئىلمىدىن مەست بولۇپ خۇدىنى يوقىتىپ، بارغانسېرى تەكەببۇرلىشىپ، نەپسىگە قۇل بولۇپ، پۈتۈن ئۆمرىدە ئىسلامىيەت ئۈچۈن، مىللەت ئۈچۈن تىلغا ئالغۇدەك بىرەر ئەھمىيەتلىك ئىش قىلىپ بېرەلمەي، ئاللاھ تائالا ئۇلارغا بەرگەن نېمەتلەرنى ئەرزىمەس ئىشلار ئۈچۈن زايا قىلىۋەتكەن.

ئەگەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام زامانىسىدىن تا ھازىرغا قەدەر ئىسلامنىڭ ئەسلى ھالىتىنى كۆرسىتىپ بېرىپ، ئۆز قوۋمىنى ھىدايەتكە دەۋەت قىلىپ، ئۇلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرىدىغان ئابدۇقادىر داموللامدەك ئىسلام ئالىملىرى ھەر ماكان، ھەر زاماندا ئوتتۇرىغا چىقىپ، ئۆز زېممىسىدىكى ئاللاھ تائالا يۈكلىگەن مەجبۇرىيىتىنى تولۇق تونۇپ ۋە ئادا قىلىپ تۇرمىغان بولسا، ئىسلام دىنىنىڭ بۈگۈنكىدەك ئاسىيا، ئافرىقا، ياۋروپا ۋە باشقا قىتئەلەردىكى شۇنچە كۆپ دۆلەت، شۇنچە كۆپ مىللەتلەر ئىچىدە مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىن، مۇسۇلمانلار دۇنيا نوپۇسىنىڭ بەشتىن بىرىنى ئىگىلىگەن ھازىرقىدەك ۋەزىيەتنىڭ بارلىققا كېلىشىدىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايتتى.

رىسالىنىڭ بۇ قىسمىدىكى ئىككىنچى بىر مەزمۇن: مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالا بەرگەن ئىقتىسادىي بايلىقلىرىنى قانداق ئىشلارغا سەرپ قىلىش مەسىلىسى.

ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئىسلام دىنى بەش نەرسە ئۈستىگە قۇرۇلغان: ئۇ بولسىمۇ: بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بەرھەق پەيغەمبىرى دەپ كەلمە شاھادەت ئېيتىشتىن، پەرز نامازلارنى ئادا قىلىشتىن، زاكات بېرىشتىن، ھەج قىلىشتىن ۋە رامىزان روزىسى تۇتۇشتىن ئىبارەت" (بۇخارى توپلىغان).

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "باي كىشىلەرنىڭ قىيامەت كۈنى ساۋابى ئاز بولىدۇ. پەقەت ئاللاھ كۆپ مال بەرگەن، ئۇ مالنى ئوڭ تەرىپىدىنمۇ، سول تەرىپىدىنمۇ، ئالدىدىنمۇ، كەينىدىنمۇ سەدىقە قىلغان، ئۇ كۆپ مال ئارقىلىق نۇرغۇن ياخشى ئىشلارنى قىلغان كىشى بۇنىڭ سىرتىدا" (بۇخارى

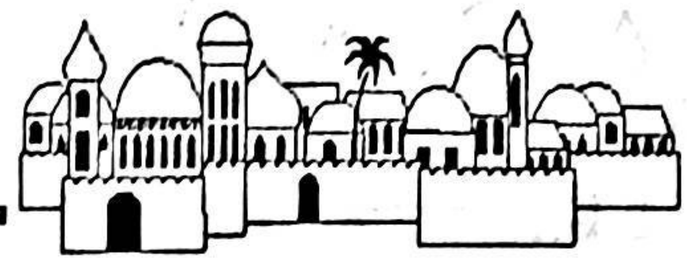

توپلىغان).

يۇقىرىقى ھەدىسلەرنىڭ روھىدىن مەلۇمكى، ئىمان ئېيتقان ھەر بىر مۇسۇلمانغا ئىسلام دىنىنىڭ بەش ئاساسىنىڭ ئىككىسى، يەنى زاكات بىلەن ھەج مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئىقتىسادىنى قانداق ئىشلارغا سەرپ قىلىش توغرىسىدىكى پەرز ئەمەللەردۇر. بولۇپمۇ زاكات ئىبادىتى مۇسۇلمانلار ئۆزئارا قېرىنداشلىق مېھىر-شەپقىتى يەتكۈزۈش، بېيىغاندا نامراتلارنى ئۇنتۇپ قالماسلىق، ئۇلارغا مېھىر-شەپقەت يەتكۈزۈش، ئۆز ئېھتىياجىدىن ئوشۇق ئىقتىسادىنى قىينىچىلىقتا قالغان مۇسۇلمانلارغا يارەدەم قىلىپ تۇرۇش، قىسقىسى، قولىدىكى جەمئى مال-دۇنياسىنى ئۆمۈر بويى ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن سەرپ قىلىشنى كۆرسىتىدۇ.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭغا ئەگەشكەن نۇرغۇن ساھابىلەر ئۆز ھاياتىدا مال-دۇنيانى ھەرگىز دوست تۇتمىغان، بەلكى ئىلكىدىكى مال-دۇنيالىرىنى ئاللاھنىڭ ئۆزلىرىدىكى ئامانىتى دەپ بىلىپ، ئاللاھ رىزاسى ئۈچۈن سەرپ قىلىشقان. شۇڭا ئىسلام دىنى ئەينى چاغدا شۇنچە تېز قۇدرەت تاپقانىدى. ئەمما كېيىنكى دەۋرلەردە مۇسۇلمانلار مال-دۇنياغا ھېرىس بولۇپ كەتتى. ئاخىرەت يۇرتىنى ئاز ئويلىدى. ئاللاھ تائالانىڭ مال-دۇنياغا بېرىلمەسلىك توغرىسىدىكى بۇيرۇقلىرىغا ئەمەل قىلمىدى. ئىمران ئىبنى ھۇسەيىن رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئەڭ ياخشى ھېسابلىنىدىغانلار مېنىڭ دەۋرىمدىكى كىشىلەردۇر. ئاندىن قالسا ئۇلاردىن كېيىنكى دەۋرلەردە كېلىدىغان كىشىلەردۇر. ئۇلاردىن قالسا ئۇلارنىڭ كەينىدىن كېلىدىغان كىشىلەردۇر" دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "سىلەردىن كېيىن شۇنداق بىر ئادەملەر مەيدانغا كېلىدۇكى، ئۇلار خىيانەتكار، ئىشەنچسىز، گۇۋاھلىقتا تارتىلمايدىغان، ۋەدىگە ۋاپا قىلمايدىغان كىشىلەردۇر. ئۇلاردا سېمىزلىك ئاشكارا بولىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋرىدىن يىراقلاشقانسېرى مۇسۇلمانلارنىڭ ئەقىدە-ئېتىقادى شۇنچە سۇسلىشىپ باردى. ئىسلامنىڭ تارىختىكى شان-شۆھرىتى ئاجىزلىشىشقا قاراپ يۈزلەندى. مۇسۇلمانلار روھىي جەھەتتىن نامرات، بىلىمسىز، خار ۋە پاسسىپ ھالغا چۈشۈپ قالدى. بۇنىڭ تۈپ سەۋەبى مال-دۇنياغا ئوشۇقچە بېرىلگەنلىك، دۇنيا راھىتىنى ئاخىرەت يۇرتىدىن ئۈستۈن كۆرگەنلىكىدىندۇر.

ئابدۇقادىر دامۇللام ياشىغان زامانىدا نۇرغۇن بايلار ئىلكىدىكى مال-دۇنياسىنى ھەشەمەتلىك ئۆي-ئىمارەت، يەر-زېمىن سېتىۋېلىشقا، تېخىمۇ كۆپلەپ مال-دۇنيا يىغىشقا، تۇرلۇك يوللار بىلەن ئۆز بايلىقىنى كۆز-كۆز قىلىشقا ئادەتلەنگەن. ئۇلار ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان زاكات ۋە ھەجدىن ئىبارەت ئىككى

پەرز نەمەلنى ئۇنتۇپ قېلىشقان. ئۆز خەلقىنىڭ ئىستىقبالى يولىدىكى ئومۇمىي ئىشلار، مەسىلەن، مەسچىت، مەكتەپلەرنى سېلىش، يول ـ كۆۋرۈك ياساش، ياشلارنىڭ يۇقىرى مەكتەپ ـ مەدرىسلەردە ئىلىم ئىگىلىشى ئۈچۈن خالىسانە پۇل ـ مال يارىدەم قىلىش، غېرىب ـ مىسكىن، يوقسۇللارغا يارىدەم قولىنى سۇنۇش قاتارلىق دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ساۋاب تاپىدىغان پايدىلىق ئىشلار ئۈچۈن پۇل سەرپ قىلىشنى خالىمىغان. بۇ خىل ئەھۋال ھېلىمۇ كۆپچىلىك بايلىرىمىزدا ئىزچىل ساقلىنىپ كەلمەكتە. ئابدۇقادىر داموللام ئۆز قۇرۇمىنى مۇشۇ ھەقتە قاتتىق ئاگاھلاندۇرىدۇ.

رىسالىنىڭ 4 ـ قىسمى مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:

ئەر ۋە ئاياللارغا ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ پەرزلىكىنى مۇلاھىزە قىلىپ، ئۇنىڭغا دىققەت ـ ئېتىبار بەرمىزنى قوزغىشىمىز، خوتۇن ـ قىزلار ئۈچۈن مەخسۇس مەكتەپلەرنى ئېچىشىمىز لازىم. چۈنكى، كىچىك بالىلار نادان ئانىسىنىڭ تەربىيىسىدىكى چاغدا يامان ئىللەت ۋە بىلىمسىزلىككە گىرىپتار بولسا، كىچىكلىكىدە ئادەتلەنگەن ئۇ ئىشتىن قۇتۇلۇش ناھايىتى جاپالىقتۇر. ئەگەر ئانىسى بىلىملىك ۋە قابىلىيەتلىك بولسا، پەرزەنتىنى ياخشى ئەخلاق بىلەن تەربىيە قىلىۋر. بۇنداق بالىلارنىڭ چوڭ بولغاندا كامالەتكە يەتمىكىمۇ ئاسان بولىدۇ. ھەدىستىمۇ "ھەر بىر پەرزەنت تۇغۇلۇشتا ئەيىبسىز، لېكىن ئۇنىڭ ياخشى ـ يامان بولۇشى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ تەربىيىسىگە باغلىق" دېگەن مەزمۇن بار. ھەممىز ئۆزىمىزنى تونۇيلى، كەلگۈسى ئىستىقبالىمىزنى ئويلايلى، بارلىق چارە ـ تەدبىرلەرنى قوللىنىپ خەلقىمىزنى ۋە مىللىتىمىزنى زاۋاللىقتىن قۇتۇلدۇرۇۋالايلى.

كۆپلىگەن يوقسۇل ۋە ئىگە ـ چاقسىز بالىلار ئاش ـ نان ۋە تۇرمۇشنى دەپ ئىلاجسىزلىقتىن، دىنىي ئەقىدىسىنىڭ بۇزۇلۇپ كېتىشىدىن خەۋىرى يوق، ئەجنەبىيلەرنىڭ مەكتىپىدە (ئەينى يىللاردا قەشقەردە چەت ئەللىك خرىستىئان دىنى تارقاتقۇچىلىرىنىڭ سىياسىي مەقسىتىدە ئاچقان مەكتەپلىرىنى دېمەكچى ـ ـ ـ ت) ئوقۇپ، يامان ئاقىۋەتكە يولۇقماقتا. بىز ئىنسانلىق ۋە مۇسۇلمانلىق بۇرچىمىزنى ئادا قىلىش ئۈچۈن غەيرەتكە كېلىپ، ئۇلارنى قۇتۇلدۇرۇش چارىسىنى ئىزدەيلى!

ئابدۇقادىر داموللام رىسالىسىنىڭ يۇقىرىقى بايانلىرىدا ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ زۆرۈرىيىتى ھەققىدە جىددىي توختالغان. ھەر قانداق بىر مۇسۇلمانىنىڭ ئىمان ـ ئېتىقادى ئىلىمسىز كامالەتكە يەتمەيدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەڭ مۇھىم پەرز ئەمەللىرىنىڭ بىرى ئىلىم ئۆگىنىشتۇر. «قۇرئان كەرىم»دە بىر قانچە ئايەتتە مۇشۇ ھەقتىكى مەزمۇن بار. ئىلىم ئۆگىنىش ئەر ـ ئايال مۇسۇلمانلارغا ئوخشاشلا پەرزدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دەۋرىدە ئاياللارنىڭ ئىلىم ئۆگىنىشىگە ناھايىتى

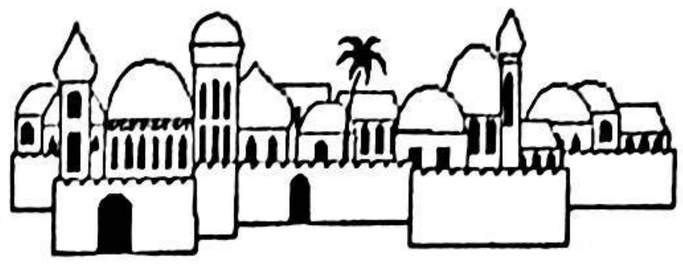

كۆڭۈل بۆلۈنگەن. ئىسلام دىنى دۇنيا تارىخىدا تۇنجى بولۇپ ئايالارنىڭ ئازادلىقىنى تەرغىپ قىلغان ۋە بارلىققا كەلتۈرگەن دىن ئىدى. شۇڭلاشقا ئىسلام دىنى بارلىققا كەلگەن دەسلەپكى مەزگىللەردە ئىسلامىيەت دۇنياسىدا بىلىملىك ئايالار ناھايىتى كۆپ بولغان. جۈملىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى، مۆمىنلەرنىڭ ئانىسى بولۇش شەرىپىگە ئېرىشكەن ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھامۇ كاتتا ئالىمە ئىدى. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھانىڭ 2210 ھەدىس يەتكۈزۈپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئەڭ كۆپ ھەدىس يەتكۈزگۈچىلەر قاتاردا تۇرۇشى، يەنە كېلىپ كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى ئىشلار، ئائىلىۋى تۇرمۇشتىكى ئەڭ نازۇك مەسىلىلەر توغرىسىدىكى ھەدىسلەرنىڭ كۆپىنچىسىنىڭ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا تەرىپىدىن يەتكۈزۈلۈپ زامانىمىزغىچە يېتىپ كېلەلىگىنىمۇ ئۇنىڭ قانچىلىك چوڭقۇر بىلىملىك ئالىمە ئىكەنلىكىنى دەلىللەپ تۇرۇپتۇ.

رىسالىدىكى "*خوتۇن-قىزلار ئۈچۈن مەخسۇس مەكتەپلەرنى ئېچىشىمىز لازىم*" دېگەن پىكىر ئەينى دەۋرگە نىسبەتەن پۈتۈنلەي يېڭى ۋە ئاجايىپ قەيسەرلىك بىلەن ئوتتۇرىغا قويۇلغان دانا كۆزقاراش ئىدى. ھەر قانداق بىر مىۋىنىڭ يا كى زىرائەتنىڭ سورتى ياخشى بولسا ئۇنىڭ ھوسۇلىمۇ ياخشى بولغىنىدەك، پەرزەنتلىرىنى تۇغقۇچى ۋە تەربىيىلىگۈچى ئانىلار قانچىلىك بىلىملىك ۋە ئەخلاقلىق بولسا پەرزەنتلىرىمۇ شۇنچە ياخشى ئادەم بولۇپ چىقىدۇ. دۇنيادا ئىنسانلار ئۈچۈن، بولۇپمۇ مۇسۇلمان قوۋمى ئۈچۈن ئىلىمسىزلىكتىنمۇ قورقۇنچلۇق ئىش يوق. ئىلىمسىز ئادەم نادان، ئەخمەق كېلىدۇ. نادان ئادەم ئۆز قەدر-قىممىتىنى بىلمەيدىغان، قورقۇنچاق، يۈرەكسىز بولىدۇ. قورقۇنچاق ئادەم ھېچقاچان ۋە ھېچقەيەردە بىر ئىشتا نەتىجە قازىنالمايدۇ.

ئابدۇقادىر داموللام ئەينى چاغدا خەلقنى غەپلەت ئۇيقۇسىدىن ئويغىتىش، بىلىملىك قىلىش، ھالاكەتلىك تەقدىرگە دۇچ كېلىۋاتقان مىڭلىغان-ئون مىڭلىغان ياش بالىلارنى ھىدايەت يولىغا باشلاش ئۈچۈن كۆكرەك كېرىپ چىققان پىداكار ئەزىمەت ئىدى. ئۇ زور جاسارەت بىلەن شۇنچە قارشىلىقلارنى يېڭىپ ئۆزى مۇدەررىس بولۇپ، بىر يۇرۇش دەرسلىكلەرنى تۈزۈپ يېڭى بىر ئەۋلاد شاگىرتلارنى تەربىيىلەپ چىققان. بايلارغا تەربىيۇى خىزمەت ئىشلەپ، ئۇلارنىڭ يارىدىمى ۋە ھىممىتى بىلەن 52 نەپەر ياشنى چەت ئەللەرگە ئوقۇشقا چىقارغان. قەشقەر شەھىرىدە «مەتلەئىل ھىدايەت» نامىلىق مەكتەپ تەسىس قىلىپ ۋە ئۆزى باشقۇرۇپ، يېتىم-يېسىرلارنى تەربىيىلەپ توغرا يولغا باشلىغان. شۇنى تەكىتلەپ ئۆتۈش زۆرۈركى، ئەگەر ئابدۇقادىر داموللامدەك بىر مەنۇى يولباشچى، يۈكسەك پەزىلەت ئىگىسى، توشقان ئالىم، ئۆتكۈر پىكىرلىك ناتىقنىڭ ئەلنى قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇشى بولمىغىنىدا، نادانلىق پاتقىقىغا پېتىپ قالغان

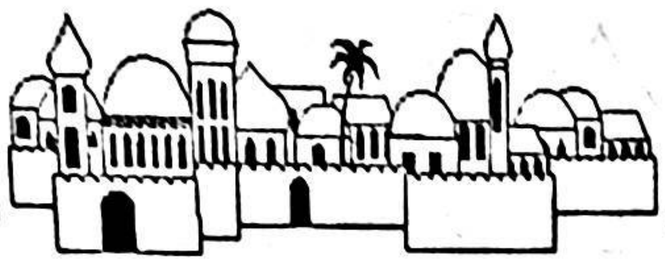

خەلقىمىزنىڭ ھەق يولدىن ئېزىپ كېتىشى، بىر تۈركۈم مۇسۇلمانلىرىمىزنىڭ مۇرتەد بولۇپ مەڭگۈ لەنەتكە گىرىپتار بولۇشى تامامەن مۇمكىن ئىدى.

رىسالىنىڭ ئاخىرقى قىسمىدا يەنى 5 ـ قىسمىدا تۆۋەندىكى مەزمۇنلار بولۇپ، بۇ قىسمىنى پۈتۈن رىسالىنىڭ جەۋھىرى دېيىشكىمۇ بولىدۇ:

بۇ زامان غەپلەت ۋە بىپەرۋالىق زامانى ئەمەس، ئويغىنىش ۋە سەزگۈرلۈك زامانىدۇر! جاھىللىق ۋە نادانلىق دەۋرى ئەمەس، ئىلىم ـ مەرىپەت دەۋرىدۇر. سۇسلۇق ۋە بىكارلىق ۋاقتى ئەمەس، تىرىشىش ۋە غەيرەت ۋاقتىدۇر. باشقا مىللەتلەر ئىلىم ـ مەرىپەت ساھەسىدە ھاۋادا ئۇچۇپ پەرۋاز قىلماقتا. سىز ئاستىدا بولسا خورىدى قورۇقلۇقتا يۇرگەندەك ئەركىن ئۆزۈشمەكتە. بىز تېخى غەپلەت ئويقۇسىدا ياتماقتىمىز. ئويقۇ ئۆلۈمنىڭ بۇرادىرى ۋە مۇقەددىمىسىدۇر. بۇ ھالەتتە دائىم ئۇخلىماق يوقلىقى ۋە ئۆلۈم يولىدۇر. ھېلىھەم ۋاقىت ۋە پۇرسەت بار. جانابى ئاللاھنىڭ رەھمەت ۋە ئىنايەت خەزىنىسىنىڭ ئىشىكى دائىم ئوچۇقتۇر. دۇنيادا ئومىدسىزلىك بىلەن ياشاش توغرا ئەمەس. ئىنسان كىچىكلىكىدىن تارتىپ ئىلىم ئۆگىنىشى ۋە كەسىپ(ھۈنەر ـ سانائەت) بىلەن شۇغۇللىنىشى كېرەككى، ھەر قانداق ئىشنى ئۆزلۈكىدىن مەيدانغا چىقىرىشنى ئاللاھ ئادەت قىلمىغاندۇر. بەلكى ھەر بىر ئىش تىرىشچانلىق ۋە ئىجتىھاد بىلەن بەرپا بولىدۇ. ھەممە ئىشقا تىرىشچانلىق ۋە پىداكارلىق كۆرسىتىش ئاللاھنىڭ يولىيورۇقىدۇر. "ئىنسانىنىڭ تىرىشچانلىقىغا لايىق نەتىجە باردۇر" دېگەن ئايەت بۇنىڭغا كۈۋاھ ـ ئىسپاتتۇر.

سالام، ياخشى يولغا ماڭغان كىشىلەرگە!

رىسالىنىڭ ئاخىرقى قىسمىنى يەنە ئىزاھلاش ھاجەت ئەمەس. ئاللاھ سۈبھانە ۋە تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

(ئى مۇھەممەد، مېنىڭ تىلىمدىن) ئېيتقىنكى، (گۇناھلارنى قىلىۋېرىپ) ئۆزلىرىگە جىنايەت قىلغان بەندىلىرىم! ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىزلەنمەڭلار. ئاللاھ ھەقىقەتەن(خالىغان ئادەمنىڭ) جىمى گۇناھلىرىنى مەغپىرەت قىلىدۇ، شۈبھىسىزكى، ئاللاھ ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.

ـــسۈرە«زۈمەر»(39 ـ سۈرە)، 53 ـ ئايەت.

يۇقىرىقى ئايەت مەزمۇنىغا ئۇيغۇن ھالدا يېزىلغان ئاشۇ بايانلار، مۇمكىن بولسا ئالتۇن ھەل بىلەن يېزىپ لەۋھە قىلىپ ئېسىپ قويۇشقىمۇ ئەرزىيدىغان ھېكمەتلىك، ناھايىتى چوڭقۇر مەنىلىك ئاشۇ پەندى ـ نەسىھەتلەر چوڭ بىر، ھەتتا بىر نەچچە كىتابنىڭ مەزمۇنىغا باراۋەر كېلىدۇ.

ھەقىقەتەنمۇ «نەسىھەتى ئاممە» ناملىق بۇ رىسالە يالغۇز ئۇيغۇرلار

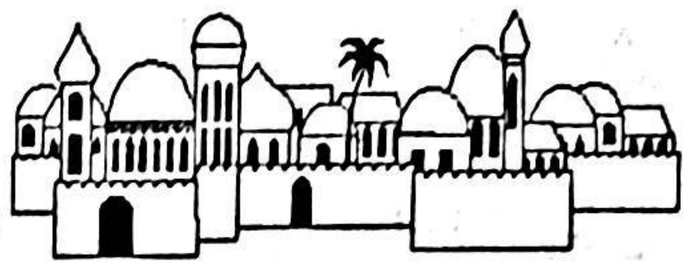

تاريخدىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن ئوتتۇرا ئاسىيا مۇسۇلمانلىرى تارىخدا تەڭدىشى ئاز تېپىلمىدىغان كاتتا ئەسەر. ئۇنىڭ كاتتىلىقى شۇ يەردىكى، بۇ رىسالە پۈتۈنلەي «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىف روھى بويىچە يېزىلغان، ماكان ۋە زامان چەكلىمىسىدىن ھالقىپ كەتكەن. بۇ رىسالىنى ئەينى چاغدا قەشقەردىلا ئەمەس، ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قايسىبىر ئەلدە، ھەتتا پۈتۈن ئىسلام دۇنياسىدىكى قايسىبىر مىللەتتىنىڭ ئالدىدا ئوقۇسىمۇ ئوخشاشلا قىممەتكە ئىگە بولۇپ، رىسالىنى ئوقۇغان ياكى ئاڭلىغان ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ قەلبىنى لەرزىگە سېلىشى مۇمكىن ئىدى، ھازىرمۇ ھەم شۇنداق. شۇنىڭدەك، بۇ رىسالە ئاز كەم بىر ئەسىرلىك دەۋر سىنىقىغا بەرداشلىق بېرىپ، ھېچبىر سۆزى كونىراپ قالماي، خۇددى مۇشۇ ئاي ئىچىدە يېزىلىپ، قايسىبىر گېزىت ـ ژۇرنالدا ئېلان قىلىنغاندەك ياكى ھېلىلا قايسىبىر مەسچىتتە ياكى نۇرغۇن جامائەت يىغىلغان سورۇندا ئوقۇپ ئۆتۈلگەندەك يېڭى ۋە ئاجايىپ تۇيغۇ بېرىدۇ. كىشى بۇ رىسالىنى ئوقۇغانسېرى ئوقۇغۇسى كېلىدۇ، ئاڭلىغانسېرى ئاڭلىغۇسى كېلىدۇ. يەنە كېلىپ كاللىسى سەگەك ھەر بىر ئۇيغۇر بۇ رىسالىنى ھەر قېتىم ئوقۇغاندا ياكى ئاڭلىغاندا ئىختىيارسىز ئويغا چۆكمەي، مىللىتىمىزنىڭ تەقدىرى ھەققىدە باش قاتۇرماي تۇرالمايدۇ. شۇنداقلا بۇ ئەسەرنىڭ تىلى پۈتۈنلەي دېگۈدەك ساپ ئۇيغۇر تىلى بولۇپ، شۇ قەدەر ئاددىي، چۈشىنىشلىك، جانلىق، يېقىملىق ۋە گۈزەل. ئالىمدىن تارتىپ دېھقان ـ مالچىلارغىچە ھەممىلا ئادەم چۈشىنىپ ئۆزىگە چۈشلۈق زوق ئالالايدۇ. رىسالە شۇ قەدەر ئىخچام، ئەمما ئۇنىڭ ۋەزنى شۇ قەدەر ئېغىر، پىكرى شۇ قەدەر ئۆتكۈر.

ئابدۇقادىر داموللام يېتىشكەن مۇتەپەككۇر ۋە مۇسلىھ (ئىسلاھاتچى)، مۇجاھىد(كۆرەشچان) ئالىم ئىدى. ئابدۇقادىر داموللامنىڭ بىۋاستە تەسىرى ۋە تەربىيىسى بىلەن ئەينى چاغدا زور بىر تۈركۈم مۇسۇلمان ئالىم ـ ئۆلىمالار قوشۇنى يېتىشىپ چىققان: شەمسىدىن داموللام، سابىر ئاخۇن داموللام (ئابدۇلباقى)، ھاشىم ئاخۇن خەلپىتىم، ئابدۇلئەزىز داموللام، سالىھ داموللام، ئىنايەتخان مەخسۇم، جامال ئاخۇن خەلپىتىم، يەكەندىن سالىھ ئەئلەم ئاخۇنۇم، ھەلىمدىن ئاخۇنۇم، مۇھەممەد ئابدۇللاخان، ئابدۇللا قازىھاجىم، پوسكامدىن ئىسراپىل داموللام، قاغىلىقتىن ئەلى ئاخۇن خەلپىتىم، گۇمىدىن ئابدۇجېلىل داموللا ھاجىم، كۆچادىن سېيىت ئاخۇن خەلپىتىم، تۇرپاندىن ئابدۇللا داموللام ئاشۇلارنىڭ جۈملىسىدىن ئىدى. ئۇلار تارىخىمىزدا ئىلىم ـ مەرىپەت جەھەتتە پارلاق سەھىپە ئاچقان، شۇڭا ئۇلارنىڭ ياخشى نامى تىللاردا داستان بولۇپ كەلدى.

ئابدۇقادىر داموللامنىڭ ھاياتى ئاللاھ مەنسۇن بولىدىغان تەقۋادار

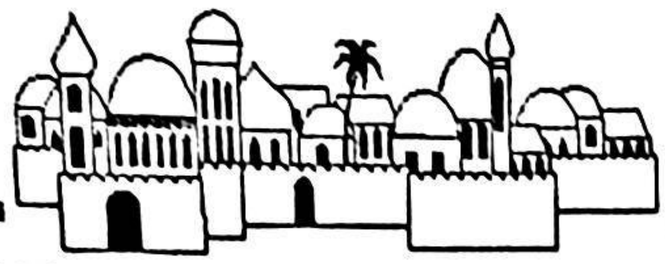

مۇسۇلمانلىنىڭ ئۆلگىسى بولسا، ئۇنىڭ ۋاپاتىمۇ شېھىتلىك مەقامىغا يەتكەن بىر مۇئمىننىڭ ئۆلگىسى بولدى. ئوت يۈرەك جەدىتىزىمچى ئابدۇقادىر دامولام 1924 - يىلى 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى تاڭ سەھەردە ئۆزىنىڭ شەخسىي كۈتۈپخانىسىدا قاتىل ئەھمەد مەزىن تەرىپىدىن خەنجەر بىلەن ئۆلتۈرۈلۈپ شېھىت بولدى. گەرچە قاتىل ئەھمەد مەزىن بولسىمۇ، پەردە ئارقىسىدا چەت ئەللىكلەرنىڭ قارا قولى بار ئىدى.

مۇشۇنداق كاتتا ئالىملىرىمىزنى ھەر ۋاقىت دۇئادا ياد ئېتىش، ئۇلارنىڭ ئېسىل ئەسەرلىرىنى كەڭ ئاممىغا بىلەن يۈز كۆرۈشتۈرۈش ۋە چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىش بىز ئەۋلادلارنىڭ بۇرچى - ئەلۋەتتە!

ئاللاھ تائالا ئابدۇقادىر دامۇللامغا رەھمەت قىلسۇن، ئاللاھ تائالا ھەممىزنى ھىدايەت قىلسۇن___ ئامىن!

ئىسلام دىنى

ۋە

ئەخلاق - پەزىلەت

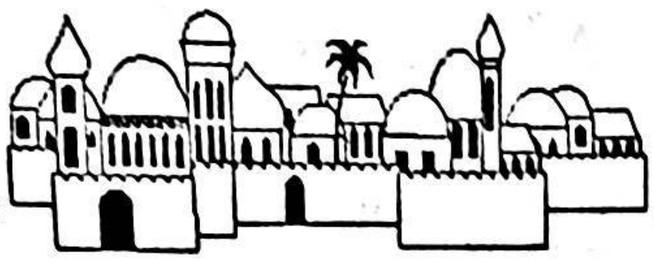

ئىسلام دىنىدىكى بىرقانچە ئەدەپ ـ ئەخلاق

ئابدۇخالىق ئالىم

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنى ئىنسانلارنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلارنى تەڭ ئېلىپ بېرىشقا بۇيرۇيدىغان مۇقەددەس، ھەققانىي دىن بولۇپ، ئۇ ئىنسانلارنى مۇشۇ ھاياتىي دۇنيادا ئاتا ـ ئانا ۋە قېرىنداشلىرىنى قەدىرلەشكە، يېتىم ـ يېسىر ۋە مۇساپىرلارغا ياخشىلىق قىلىشقا، قولۇم ـ قوشنىلارغا ھەمدەمدە بولۇشقا، ئاياللارغا ئوبدان مۇئامىلە قىلىشقا، تازىلىققا ئەھمىيەت بېرىشكە، كەمتەر، كەڭ قورساق، راستچىل بولۇشقا دالالەت قىلىدۇ، شۇنداقلا، ئىنسانلارنىڭ بۇ دۇنيالىقىغا ۋە ئاخىرەتلىكىگە پايدىلىق بولغان باشقا بارلىق ياخشى ئىشلارنى كېچىكتۈرمەي قىلىشقا بۇيرۇيدۇ؛ بۇنىڭ ئەكسىچە بولغان يامان ئىشلار ۋە گۇناھلىق قىلمىشلارغا قەتئىي يول قويمايدۇ.

ئىسلام دىنى ئىنسانىيەتنىڭ ئۆزىگە پايدىلىق بولغان ياخشى ئىشلىرىنى ۋە گۈزەل ئەخلاقنى ناھايىتى ئۇلۇغلايدۇ، «قۇرئان كەرىم»نىڭ كۆپلىگەن ئايەتلىرىدە ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ ھەدىسلىرىدە بۇ نۇقتا ئېنىق گەۋدىلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىنى سۈپەتلەپ مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!)سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــــسۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەخلاقىنىڭ نەقەدەر يۈكسەك ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز ھەم ئەخلاقنىڭ ناھايىتى بۈيۈك ۋە مۇھىم نەرسە ئىكەنلىكىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئەدەپ ـ ئەخلاق ھەققىدە تەكتىلەپ مۇنداق دېگەن:"ئىچىڭلاردىكى كىشىلەرنىڭ ياخشىلىرى گۈزەل ئەخلاقلا ئىگە بولغانلاردۇر". "ھايا قىلىش ئىماننىڭ جۈملىسىدىندۇر. ئىمان جەننەتكە مەنسۇپتۇر؛ ئەدەپسىزلىك قوپاللىقتۇر، قوپاللىق دوزاخقا مەنسۇپتۇر".

بىز بۇ ئىككى ھەدىستىن ۋە مۇشۇ مەزمۇندىكى خېلى كۆپ ھەدىسلەردىن ئەدەپ ـ ئەخلاقنىڭ ئىنسانلار ئۈچۈن نەقەدەر ئۇلۇغ سۈپەت ۋە مۇقەددەس پەزىلەت ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالايمىز. ئۇنداقتا، قانداق قىلغاندا ئەدەپ ـ ئەخلاقنى يېتىلدۈرگىلى بولىدۇ؟ بۇنىڭ ئۈچۈن ئەخلاق ئادىتىنى ئۆزىمىزنىڭ كۈندىلىك پائالىيىتىدىن باشلاپ يېتىلدۈرۈشىمىز، ئىشنى ئاۋۋال ئاددىي،

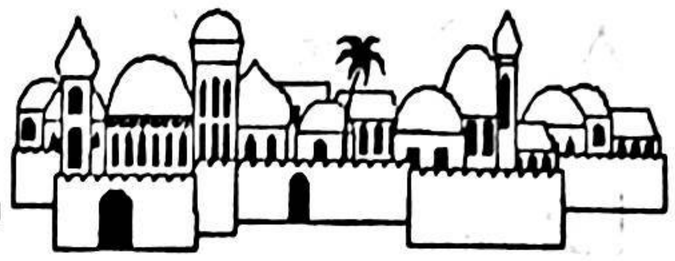

ئەقەللىي باسقۇچتىن باشلىشىمىز لازىم.

1. سالاملىشىش

"سالام" دېگەن بۇ سۆز ئەرەبچىدىن ئۇيغۇرچىغا ئۆزلىشىپ كەتكەن سۆز بولۇپ، ئۇ "سالام بەرمەك، تىنچ ـ ئامانلىق سوراشماق"دېگەن مەنىلەرگە ئىگە. ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنىسى بويىچە، ئىككى مۇسۇلمانىنىڭ ئۆزئارا ئۇچراشقاندا "ئەسسالامۇئەلەيكۇم، ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام" دېيىشى ناھايىتى مۇھىم بىر ئادەت. ئۆزئارا سالاملىشىشنىڭ مۇھىملىقىنى جانابىي ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

سىلەرگە بىر كىشى سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار(يەنى بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋەرەھمەتۇللاھى ۋەبەرەكاتۇھۇ دەڭلار)، ياكى ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار(يەنى ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام دەڭلار). ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىدىن(يەنى بەندىلىرىنىڭ چوڭ ـ كىچىك ئىشلىرىدىن) ھېساب ئالغۇچىدۇر.

ـــــسۈرە« مۇھەممەد»(47 ـ سۈرە)، 86 ـ ئايەت

سالام قىلىش ھەققىدە ساھابىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سالام قىلىشتىكى ئەخلاقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام سالامغا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرەتتى، باشقىلارغا سالام قىلىشتا چوڭ ـ كىچىك دەپ ئايرىماستىن سالام قىلاتتى. ھېچ قايسىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدەك سالام قىلىپ ئۇلگۈرمەيتتۇق، ئۇ داۋاملىق بىزدىن بۇرۇن سالام قىلىۋالاتتى". يۇقىرىدا دېيىلگەن ئايەت ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىدىن ئۆزئارا سالاملىشىشنىڭ نەقەدەر مۇھىملىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم"، "ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام" دېگەن بۇ جۈملىنىڭ مەنىسى: "سىلەر(سىز)گە ئامانلىق تىلەيمەن، سىلەر(سىز)گىمۇ ئامانلىق تىلەيمەن" دېگەنلىك بولۇپ، مۇشۇ ئىككى جۈملە سۆز ئارقىلىق سالاملاشقۇچى ئىككى تەرەپ بىر ـ بىرىگە بولغان ھۆرمىتىنى ئىپادىلەش بىلەن بىرۋاقىتتا، يەنە ئاللاھ تائالانىڭمۇ رەھمىتىگە سازاۋەر بولىدۇ. شۇڭا، ھەربىر مۇسۇلمان ئۆزئارا ئۇچراشقاندا بىر ـ بىرىگە سالام ـ سەھەت قىلىشى، بىمەنە، سەت چاقچاقلارنى قىلماسلىقى، قارشى تەرەپكە تەشەببۇسكارلىق بىلەن سالام قىلىشى، ئۇ ياقتىنكى باشتا سالام قىلىشنى ھەرگىزمۇ تەمە قىلماسلىقى كېرەك.

2. سۆھبەتلىشىش

ھاياتلا بولىدىكەنمىز، باشقىلار بىلەن سۆھبەتلىشىشكە، ئۆزئارا ئۇچۇر بېرىشكە، ئىدىيە، ھېسسىيات ئالماشتۇرۇشقا موھتاج بولىمىز. بولۇپمۇ بىز

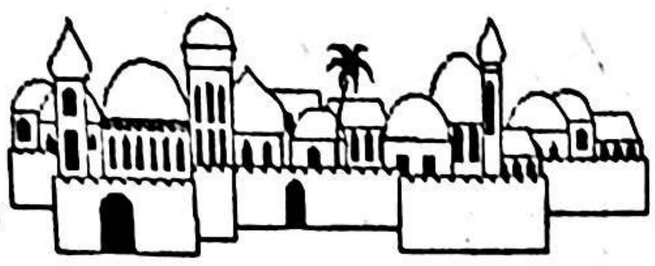

مۇسۇلمانلار كۈندىلىك ئىبادەت، ھېيت ـ ئايەم، نەزىر ـ چىراغ سورۇنلىرىدا دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىمىز ۋە پىكىر ئالماشتۇرىمىز. بىز مۇشۇ جەريانىدا تىل پەزىلىتىمىزنى چوقۇم ياخشى ساقلىشىمىز كېرەك. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇشتىكى ئەخلاقىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ؛ ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەڭدىن تارقاپ كېتەتتى؛ ئۇلارنى ئەپۇ قىل، ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن، ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن؛ (كېڭەشكەندىن كېيىن) بىر ئىشقا بەل باغلىساڭ، ئاللاھقا تەۋەككۇل قىلغىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋەككۇل قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 159 ـ ئايەت

ساھابىلەر مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ پىكىر ئالماشتۇرۇش ئالاھىدىلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"رەسۇلۇللاھ بىرەر جامائەت سورۇنىدا ئولتۇرسا ناھايىتى خۇش تەبەسسۇم بىلەن ئولتۇراتتى، سۆز قىلسا ناھايىتى ئوچۇق، چۈشىنىشلىك سۆزلەيتتى، باشقىلارغا ناھايىتى يېقىملىق، چىرايلىق چاقچاقلارنى قىلاتتى، ھەركىزمۇ باشقىلارنىڭ زىتىغا تېكىدىغان، ئابرۇيىنى تۆكىدىغان بىرەر ئېغىزمۇ سۆز قىلمايتتى".

يۇقىرىدا نەقىل ئېلىنغان ئايەت بىلەن ھەدىس ئۆزئارا سۆھبەتلەشكەندە ئەدەپلىك بولۇشنىڭ قىبلىنامىسىدۇر. ئېيتىش كېرەككى، بىزنىڭ بەزى سۆھبەت سورۇنلىرىمىز بىمەنە پاراڭلار، غەيۋەت ـ شىكايەتلەر، قاملاشمىغان چاقچاقلار، تېتىقسىز كۈلكىلەرنىڭ ئۇۋىسى بولۇپ قالدى، شۇنداق يەرلەردە ئۇۋۇلاپ كۆنۈپ قالغانلارنىڭ مۇسۇلمانلىق خىسلىتىدىن سۆز ئېچىش قىيىن. بۇنداق ناچار ئىجتىمائىي ئادەتنى تۈگىتىش بىز مۇسۇلمانلار ئۈچۈنمۇ، جەمئىيەت ئۈچۈنمۇ مۇھىم بىر پەزىلەت ھېسابلىنىدۇ.

3. مېھماندارچىلىق

مېھماندارچىلىق سورۇنلىرىدا ئەدەپ ـ ئەخلاققا دىققەت قىلىدىغان بىرقانچە ئىشلار بار. مەسىلەن، تاماق يېگەندە ئەدەپ بىلەن چىرايلىق ئولتۇرۇش، قالايمىقان مېگىپ يۇرمەسلىك، تاماق يېيىشتىن بۇرۇن "بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم"دېيىش، تاماقنى(سولىخايدىن باشقىلار) ئوڭ قولىدا يېيىش، تاماقنى ئالدىدىنلا ئېلىپ يېيىش، باشقىلارنىڭ ئالدىدىكى قاچىلارغا قالايمىقان قول ئۇزاتماسلىق كېرەك. بۇ ھەقتە ئۆمەر ئىبنى ئەبى سەلەمە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: "بىر كۈنى مەن رەسۇلۇللاھنىڭ ھۇزۇرىدا تاماقتا ئولتۇرۇپ قالدىم، ئۇ چاغدا يېيىشىم كېچىك ئىدى. تاماق ۋاقتىدا مېنىڭ قولۇم

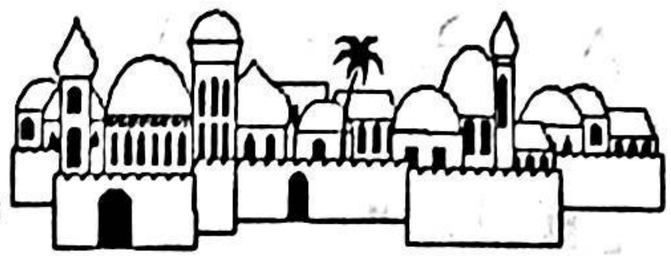

باشقىلارنىڭ قاچسىدا ئايلىنىپ يۈرەتتى، رەسۇلۇللاھ ماڭا قاراپ: 'ئى بالا، سەن تاماق يېيىشتىن بۇرۇن ‹بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم› دېگىن، تاماقنى ئوڭ قولۇڭدا يېيىش بىلەن بىرگە ئالدىڭدىن يە' دېدى".

بىز يۇقىرىقى ھەدىستىن مەيلى مېھماندارچىلىق سورۇنلىرىدا بولسۇن ياكى ئايرىم سورۇندا بولسۇن، تائام يېيىشتىكى ئەدەپ ـ ئەخلاق قائىدىلىرىگە چوقۇم ئەمەل قىلىشىمىز كېرەكلىكىنى ۋە بۇنىڭ ئەۋزەللىرىمىزغىچە ئۆگىتىشىمىز لازىملىقىنى بىلەلەيمىز.

4. يول يۈرۈش

يول مېڭىشتا ئەدەپلىك بولۇشمۇ ناھايىتى مۇھىم، بىر ياقتا كېتىۋاتقاندا باشقىلارنىڭ يول يۈرۈشىگە دەخلى قىلىدىغان، قالايمىقان ۋارقىرايدىغان، نامەھرەملەرگە زىناكارلارچە قارايدىغان ۋە ئىسلام دىنىمىزغا يات بولغان بارلىق سەت قىلىقلاردىن ئىمكانقەدەر ساقلىنىشىمىز كېرەك. بۇ ھەقتە ئەبۇ سەئىدىل خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رەسۇلۇللاھدىن ھەدىس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "بىر كۈنى رەسۇلۇللاھ ساھابىلەرگە: 'ئى ساھابىلەر، سىلەر يوللاردا ئولتۇرۇۋالماڭلار!' دېگەن. ساھابىلەر: 'ئى رەسۇلۇللاھ! يول بولسا بىزنىڭ پىكىر ئالماشتۇرۇش ئورنىمىز' دېگەن. رەسۇلۇللاھ: 'ئۇنداق بولسا سىلەر يولنىڭ ھەققىنى ئادا قىلىشىڭلار لازىم' دېگەندە، ساھابىلەر: 'ئى رەسۇلۇللاھ، يولنىڭ ھەققى نېمە؟' دەپ سورىغان. رەسۇلۇللاھ ئۇلارغا: 'نامەھرەملەردىن كۆزنى يىغىش، باشقىلارغا ئازار بەرمەسلىك، سالامغا جاۋاب بېرىش، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇش، يامان ئىشلاردىن توسۇش' دەپ جاۋاب بەرگەن".

دېمەك، بىز يۇقىرىقى ھەدىستىن يول يۈرۈشتىمۇ ئالاھىدە دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلارنىڭ بارلىقىنى بىلەلەيمىز. ئەمما ئارىمىزدا بۇ ھەدىسنىڭ روھىغا ئەمەل قىلمايۋاتقانلار خېلى كۆپ. ئۇلار يول ئۈستىدە بولۇۋاتقان ناچار ئىللەتلەرگە رەددىيە بېرەلمەيدۇ، يۈز بېرىۋاتقان قەبىھ قىلمىشلارنى مەردانىلىك بىلەن توسالمايدۇ، ئالدىغا ئۆچرىغان ئاجىز، مېيىپ، كەمبەغەل كىشىلەرگە ھېسداشلىق قىلالمايدۇ ۋە يارەدەم بېرەلمەيدۇ، ئەكسىچە ئۆزىنىڭ ئادەمىي ئەخلاقى ۋە ۋىجدانىغا يات ناچار ئىشلارنى قەستەن قىلىپ، شۇنىڭدىن ھۇزۇرلىنىدۇ. بۇنداقلار جەمئىيەت ئەخلاقىنى چىرىتىدىغان باكتېرىيە بولۇپ، ئۇلار جەمئىيەتتىن كۆرە ئاقىۋەتتە ئۆزىگە بەكرەك زۇلۇم سالىدۇ.

5. كىيىم ـ كېچەك

پاكىز، رەتلىك، لايىقىدا كىيىنىش ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاقىنىڭ، جەمئىيەت ئەخلاقىنىڭ مۇھىم تەلىپى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

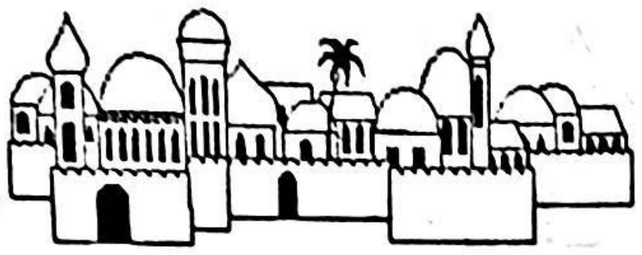

ئى ئادەم بالىلىرى! سىلەرگە بىز ھەقىقەتەن ئەۋرىتىگىلارنى ياپىدىغان لىباسنى ۋە زىننەتلىنىدىغان لىباسنى چۈشۈردۇق، تەقۋادارلىق لىباسى ئەڭ ياخشىدۇر، ئەنە شۇلار(يەنى ئىنسان بالىلىرىغا سەتىرى ئەۋرەت ئۈچۈن لىباس ياراتماق)ئۇلارنىڭ ئىبرەت ئېلىشى ئۈچۈن ئاللاھنىڭ(بەندىلىرىگە پەزلى-مەرھەمىتىنى كۆرسىتىدىغان)ئالامەتلىرىدىندۇر.

ـــــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 26 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئەۋرەتنى يېپىشنىڭ پەرز ئىكەنلىكىدىن باشقا،يەنە كىيىم-كېچەكنىڭ ئىنسانىيەت ئۈچۈن ئالاھىدە زىننەت ئىكەنلىكى كۆرسىتىلىدۇ. شۇڭا بىز مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمى بويىچە ئىش قىلىمىز دەيدىكەنمىز، ئاۋۋال ناھايىتى پاكىز، رەتلىك، لايىقىدا كىيىنىشىمىز كېرەك. ھالبۇكى، ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدە بىر قىسىم كىشىلەر غەرب ئەللىرىنىڭ ئەركىن كىيىنىش خاھىشى بويىچە شەكلەن زامانىۋىلىقنى قوغلىشىپ، ئۆزىمىزنىڭ ئەنئەنىۋى ئۆرپ-ئادىتىمىزگە، بولۇپمۇ ئىسلام ئەخلاقىمىزغا يات بىر ھالەتتە كىيىنىپ يۈرۈۋاتىدۇ. ھازىر بۇ مەسىلە ھەرىبىر ئۇيغۇر مۇسۇلمانىنىڭ ئالدىغا قويۇلغان مۇھىم بىر ئەدەپ-ئەخلاق مەسىلىسى بولۇپ قالدى.

يىغىپ ئېيتقاندا، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئادەمنىڭ بۇيۇك زىننىتى. ئەخلاقلىق كىشىدىن ھەممە ئادەم سۆيۈنىدۇ، ئەخلاقسىزلاردىن ھەممە ئادەم يىرگىنىدۇ. ئەدەپ ـ ئەخلاق ئەنە شۇنداق ئۇلۇغ نەرسە بولغاچقا، رەسۇلۇللاھ ئەدەپ-ئەخلاقلىق ئادەملەرگە باھا بېرىپ مۇنداق دېگەن:"گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاققا ئىگە مۆمىن كىشىدە كېچىدە تۇرۇپ روزا تۇتقۇچىنىڭ دەرىجىسى بولىدۇ". بۇ ھەدىستىن بىز ئەخلاقلىق كىشىنىڭ دەرىجىسىنىڭ نەقەدەر يۇكسەك ئىكەنلىكىنى بىلەلەيمىز. شۇنداق ئىكەن، بىز مۇسۇلمانلار ئەدەپ ـ ئەخلاقتىن ئىبارەت بۇ ئۇلۇغ پەزىلەتنى ئۆزىمىزگە مۇجەسسەملەشتۈرۈپ، باشقىلارغا ئۈلگە بولۇشىمىز كېرەك.

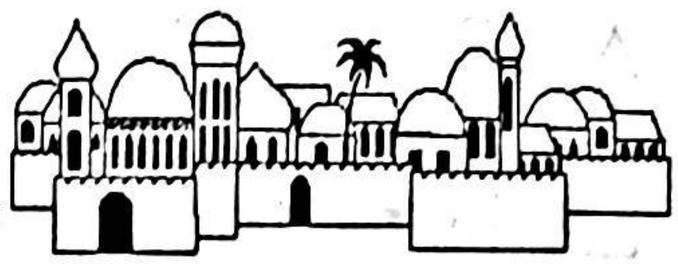

تەكەببۇرلۇق ھارامدۇر

ئابدۇللا ھوشۇر

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

"تەكەببۇر" دېگەن بۇ ئەرەبچە سۆز "ئۆزىنى باشقىلاردىن چوڭ تۇتۇش" دېگەنلىك بولۇپ، كىشىلەر بۇ دۇنيادىكى قىسقىغىنە ھاياتىدا ھەر خىل سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىلىپ - بىلمەي بۇ تەكەببۇرلۇق تونىنى كىيۋالىدۇ. بەزىلەر ئازغىنە بايلىقى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلسا، بەزىلەر كىچىككىنە ئىش ئورنى ۋە ئەمەل - مەنسەپلىرى بىلەن تەكەببۇرلۇق قىلىشىدۇ، بەزىلەر ھەتتا ئۇرۇق - تۇغقان، دوست - بۇرادەر، قۇلۇم - قوشنىلارغىمۇ تەكەببۇرلۇق قىلىشىدۇ. بۇيۇك ئىسلام دىنىمىز تەكەببۇرلۇق دېگەن بۇ ناچار قىلمىشنى ئەزەلدىن ئەڭ ناچار ئىش دەپ قاراپ، مۇسۇلمان ئاممىسىنى بۇ ناچار "ۋابا" كېسىلىدىن نېرى تۇرۇپ، بۇ كېسەلنىڭ مۇسۇلمان ئاممىسى ئىچىدە يامراپ كېتىشىنى توسۇپ كېلىۋاتىدۇ. تەكەببۇرلۇقنىڭ ياخشى ئىش ئەمەسلىكىنى بۇيۇك ئاللاھ ئۆزىنىڭ مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بايان قىلىپ:

سەن زېمىندا مەغرۇرانە يۈرمىگىن، (ھاكاۋۇرلۇقتىن ئايىغىڭ بىلەن)يەرنى تېشىۋېتەلمەيسەن، (ھەر قانچە گىدەيگىنىڭ بىلەن)ئېگىزلىكتە تاغلارغا تەڭلىشەلمەيسەن. يۇقىرىقى(ئىش)لارنىڭ ھەممىسى قەبىھ بولۇپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ياماندۇر.

ـــسۇرە«ئىسرا»(17 - سۇرە)، 37 — 38 - ئايەتلەر

كىشىلەردىن مەنستىمەسلىك بىلەن يۈز ئۆرۈمىگىن، زېمىندا غادىيىپ ماڭمىغىن، ئاللاھ ھەقمەتەن ھاكاۋۇر، ئۆزىنى چوڭ تۇتقۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ. ئوتتۇرا ھال ماڭغىن، ئاۋازىڭنى پەسەيتكىن، ئاۋازلارنىڭ ئەڭ زېرىكەرلىكى ھەمەتەن ئېشەكلەرنىڭ ئاۋازىدۇر.

ـــسۇرە«لوقمان»(31 - سۇرە)، 18 — 19 - ئايەتلەر

دەپ ھاكاۋۇرلۇق، تەكەببۇرلۇق قىلماسلىقنى، كىشىلەرگە يۇزتۇرانە سىلىق، ئوچۇق - يورۇق مۇئامىلىدە بولۇشنى، سۆزلەشكەندە قوپال، تەكەببۇرانە سۆزلەرنى قىلماي، سىلىق، ياخشى سۆزلەرنى قىلىشنى، مېڭىش - تۇرۇشتا كىدىيىۋالماسلىقنى بۇيرۇغان.

تەكەببۇرلۇق ھەمەتەن ئىنسان ئۈچۈن ناھايىتى ياماڭ قىلمىشتۇر. ئۆزىمىزنى مۇسۇلمان دەيدىكەنمىز، تەكەببۇرلۇق ۋە ھاكاۋۇرلۇق كېسىلىدىن

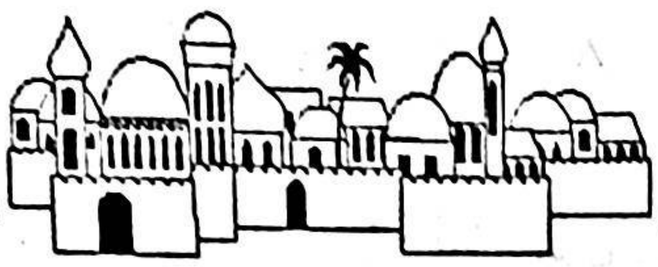

يىراق بولۇپ، بىر-بىرىمىزگە مېھىر-شەپقەتلىك بولايلى. ئەينى ۋاقىتتا شەيتان تەكەببۇرلۇق قىلىپ ئاللاھنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ، يۇقىرى مەرتىۋە-ئابرۇيىدىن بىراقلا ئايرىلىپ، جەننەتتىن ھەيدىلىپ، ئىنسانغا دۈشمەن مەخلۇققا ئايلانغان، ئۆزىنىڭ ھاكاۋۇرلۇقىدىن مەڭگۈ لەنەتكە قالغان. تەكەببۇرلۇقنى ئاللاھ بىزگە ھارام قىلغان ئىكەن، چوقۇم بۇ "ۋابا"دىن يىراق بولايلى. ئۇنداق بولمىغاندا، بىز ئادىمىيلىككە يات، شەيتان سۈپەت، قوپال مەخلۇققا ئايلىنىپ، ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىغا ئۇچرايمىز. تەكەببۇرلۇقنىڭ زىيانلىق ئىش ئىكەنلىكىنى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىزگە مۇنۇ ھەدىسلەر ئارقىلىق چۈشەندۈرۈپ، مۇسۇلمانلارنىڭ تەكەببۇرلۇق قىلماسلىقىنى تەكىتلىگەن. ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىمكى ئۆزىنى قەلبىدە زەررە چاغلىق كىبىر بولىدىكەن، ئۇ جەننەتكە كىرمەيدۇ" دېگەن. بىر ئادەم: "ئى رەسۇلۇللاھ! كىشى چىرايلىق كىيىم كىيىشنى، چىرايلىق كەش كىيىشنى ياقتۇرىدۇ" دېگەندە، رەسۇلۇللاھ: "ئاللاھ ھەقىقەتەن گۈزەلدۇر، گۈزەللىكنى ياقتۇرىدۇ. لېكىن كىبىر دېگەن ھەقنى كۆزىگە ئىلماسلىق، كىشىلەرنى كەمسىتىشتۇر" دېگەن (مۇسلىم توپلىغان). يەنە ئىياز ئىبنى ھىمار رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ ماڭا كەمتەر بولۇشۇڭلارنى ۋەھىي قىلدۇكى، تاكى بىر ئادەم ئىككىنچى ئادەمنى كەمسىتمىگەي، بىر ئادەم ئىككىنچى ئادەمگە پەخرلەنمىگەي" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئۆزىنى چوڭ تۇتۇپ غادىيىپ ماڭىدىكەنم، ئاللاھ ئۇنىڭغا دەرغەزەپ بولغان ھالدا مۇلاقات بولىدۇ" (ھاكىم توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن ئايانكى، تەكەببۇرلۇق چەكلەنگەن ياماندىن ئىللەت بولۇپ، ھەممىز بىر-بىرىمىزگە چوڭچىلىق قىلماي، باراۋەرلىك ئاساسىدا ئىناق-ئىتتىپاق ئۆتۈشىمىز، تەكەببۇرلۇق پاتقىقىغا پېتىپ قالغان قەرىنداشلىرىنى ئۇنىڭدىن قۇتۇلۇپ چىقىشقا رىغبەتلەندۈرۈشىمىز زۆرۈر. ئۇيغۇرلاردىن چىققان يۈسۈپ خاس ھاجىپ، ئەلشىر نەۋائى، تېيىپجان ئېلىيوف قاتارلىق ئالىم، ئەدىب-شائىرلىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ نادىر ئەسەرلىرىدە تەكەببۇرلارغا ۋەز-نەسىھەت تەرىقىسىدە مۇھىم سۆزلەرنى قالدۇرۇپ، كىشىلەرنى كەمتەر، خۇشپېئىل بولۇشقا ئۇندىگەن. يۈسۈپ خاس ھاجىپ «قۇتادغۇبىلىك» داستانىدا ھاكاۋۇرلۇقنى سۆكۈپ مۇنداق يازغان:

كۆڭلۈڭنى چوڭ تۇتما، تەكەببۇر بولما،
قوشۇن-خىزمەتچىلەر كۆپ دەپ كۆكسۈڭنى كەرمە.

قانچىلىغان باتۇر، تەكەببۇر، گىدەيگەن كىشىلەرنى،
ئۆلۈم يەرگە كۆمدى، تۇپراق ئۇستىنى ياپتى.
خەزىنەم كۆپ دەپ مال ـ دۇنيالىرىنى مەغرۇرلانما،
ھەشەمىتىم، قوشۇنۇم كۆپ دەپ كۆكسۈڭنى كەرمە!
كۈچكە مەغرۇرلىنىپ كۆكرەك كەرگۈچى،
(ئاخىر) بىر پاشىغا ئامال قىلالمىدى.

ئەلىشىر نەۋائى ئىخچام ئىبارىلەر بىلەن تەكەببۇرلۇقنى سۆكۈپ، كەمتەر بولۇشقا ئۈندىگەن:

كەمتەرلىك ئىنسان ۋۇجۇدىنىڭ مەنزىرىلىك بېغىدۇر،
كەمتەرلىك ئادەمنى كىشىلەرنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە سازاۋەر قىلىدۇ.

شائىرىمىز تېيىپجان ئېلىيوف مۇنداق يازغان:

ئېگىلىدىكەن ئالما شاخلىرى،
مېۋىسى قانچە ئوخشىغانسېرى.
كەمتەرلىك بىلەن ئادەم چىرايلىق،
سەتلىشىدىكەن غادايغانسېرى.

مانا بۇ بىزنىڭ ئالىم ـ ئەدىبلىرىمىزنىڭ ھاكاۋۇرلۇققا بەرگەن باھاسى بولۇپ، كىشىلەرنىڭ كەمتەر، ئەخلاقلىق بولۇشىغا رىغبەتتۇر. بۈيۈك ئاللاھ تەكەببۇرلۇق قىلمايدىغان مۇسۇلمان قېرىنداشلارنى قانداق مۇكاپاتلايدىغانلىقىنى «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بايان قىلغان:

ئەنە شۇ ئاخىرەت يۇرتىنى يەر يۈزىدە چوڭچىلىق قىلىشنى ۋە بۇزغۇنچىلىق قىلىشنى كۆزلىمەيدىغانلارغا خاس قىلدۇق، (ياخشى)ئاقىۋەت تەقۋادارلارغا مەنسۇپتۇر.

ـــــسۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 83 ـ ئايەت

تەكەببۇرلۇق قىلمايدىغان مۇسۇلمانلارنىڭ سۈپەتلىرى ھەققىدە يەنە مۇنداق دېگەن:

مەرھەمەتلىك ئاللاھنىڭ(ياخشى كۆرىدىغان) بەندىلىرى زېمىندا ئۆزلىرىنى تۆۋەن تۇتۇپ تەمكىنلىك بىلەن ماڭىدۇ، نادانلار ئۇلارغا(ياقتۇرمايدىغان) سۆز قىلسا، ئۇلار:'سىلەرگە ئامانلىق تىلەيمىز' دەيدۇ (يەنى گۇناھ بولمايدىغان سۆزلەرنى قىلىدۇ).

ـــــسۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 63 ـ ئايەت

كەمتەر مۇسۇلمانلار توغرىسىدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:
"سىلەرگە ئەھلى جەننەتتىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ كەمتەر، نامسىز ئادەمنىڭ

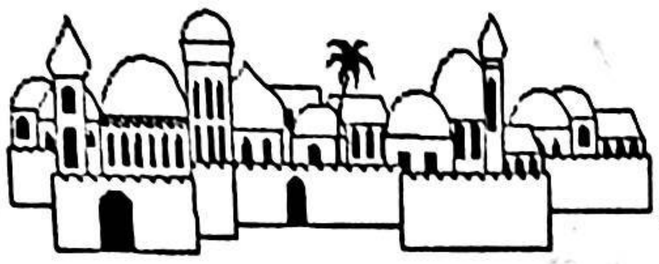

هەر قاندىقى ئەھلى جەننەت بولىدۇ، بۇنداق ئادەم دۇئا قىلسا، ئاللاھ ئۇنىڭ دۇئاسىنى چوقۇم ئىجابەت قىلىدۇ. سىلەرگە دوزاخ ئەھلىدىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ ئۆزى قوپال، ئاسىي ۋە تەكەببۇر ئادەمنىڭ ھەرقاندىقى ئەھلى دوزاخ بولىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). دېمەك، يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن شۇنى بىلۇبلىشىمىز زۆرۈركى، بىز ئاللاھنىڭ ئىتائەتمەن ياخشى بەندىلىرى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ مەرتىۋىلىك ئۈممەتلىرى بولۇشنى ئارزۇ قىلىدىكەنمىز، چوقۇم ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق، كەمتەر بولۇپ، ئۆلۈغ ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئىززەت ـ ئابرويىنى قوغداپ، دىنىمىزنىڭ ئاللاھ كۆرسەتكەن ھەق دىن ئىكەنلىكىنى باشقا كىشىلەرگە بىلدۈرۈپ، دىنىمىز ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتى ئۈچۈن كۈچىمىزنىڭ باربىچە تۆھپە قوشۇپ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ كاتتا مۇكاپاتلىرىغا ئۈمىدۋار ھالدا ئىنتىلەيلى ـــ ئامىن!

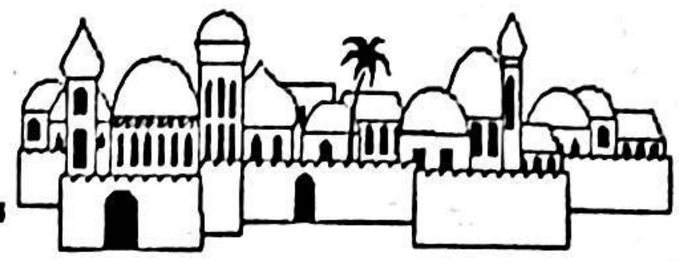

هەسەتخورلۇقنىڭ يامانلىقى هەققىدە

سەلەي بەكرى

بسمللاهىر رەهمانر رەهىم

مۇسۇلمانلار ئارىسىدا هەسەت دېگەن نام بىلەن تونۇلغان ئىجتىمائىي كېسەل ساقلىنىپ كەلمەكتە. ئۇ ئۆزئارا چىقىشىش، ياخشى كۆرۈش، قېرىنداشلىق تۇتقىلرىنى يوقىتىشقا، مۇسۇلمانلارنىڭ سەپلىرىنى ۋە ئىتتىپاقلىقىنى بۇزۇۋېتىشكە سەۋەبچى بولىدىغان ئەڭ خەتەرلىك كېسەل. ئۇ بارلىق ئىنسانلارنى گۇناھ ئىشلارغا ئېلىپ بارىدىغان قورال، جىنايەتنىڭ ئاچقۇچى. هەممىگە مەلۇمكى، ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدا ئۆتكۈزگەن تۇنجى گۇناھ هەسەتخورلۇقتىن كېلىپ چىققان. زېمىندا ئورۇنسىز هەدىدىن ئېشىپ كەتكەنلىكتىن تۆكۈلگەن تۇنجى قان هەسەتخورلۇقتىن كېلىپ چىققان. ئىبلىسنىڭ ئادەم ئەلەيهىسسالامنىڭ ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىدىكى مەرتىۋىسىگە قىلغان هەسەتخورلۇقى ئۇنى ئاسىيلىققا ئېلىپ بارغان. نەتىجىدە ئىبلىس ئاللاھ تائالانىڭ بۇيرۇقىغا خىلاپلىق قىلىپ ئادەم ئەلەيهىسسالامغا سەجدە قىلىشنى تەرك ئەتكەن. هەسەتخورلۇق قابىلنى ئۆز قېرىندىشى هابىلنى ئورۇنسىز هەدىدىن ئېشىپ ئۆلتۈرۈشكە ئېلىپ بارغان. نەتىجىدە قابىل زېمىندا ئادەم ئۆلتۈرۈش جىنايىتىنى يولغا قويغان تۇنجى كىشى بولۇپ قالغان. بۇ ئىشلارنىڭ هەممىسى هەسەتخورلۇقتىن كېلىپ چىققان. ئىسلام دىنى بۇ كېسەلنى يوقىتىش ئۈچۈن كۆپلىگەن كۇرەشلەرنى قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئىنسانلارنىڭ بۇ كېسەلنى تۇپ يىلتىزىدىن قۇرۇتۇپ تاشلىشى لازىملىقى توغرىسىدا توختىلىپ مۇنداق دېگەن:"**هەسەتخورلۇقتىن ساقلىنىڭلار، هەممىگە مەلۇمكى، هەسەتخورلۇق دېگەن بىر ئوت، ئوت ئوتۇننى يەپ تۇگىتىۋەتكەندەك هەسەت ياخشىلىقنى تۇگىتىۋېتىدۇ، هېچقانداق بىر ئىنساندا مېھىر-شەپقەت بىلەن هەسەتخورلۇق بىرلىشەلمەيدۇ، ئىنسانلار بىر-بىرىگە هەسەت قىلىشماندىلا ئاندىن ياخشىلىق ئۇستىدە توختالغىلى بولىدۇ. سۇخەنچى، پالچى، شەخسىيەتچى ئىسلام ئەھلىدىن ئەمەس**". ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئاللاھ تائالانىڭ تۆۋەندىكى ئايەت كەلىمىسىنى ئوقۇغان:

مۆمىنلەر ۋە مۆمىنەلەرگە قىلمىغان ئىشلارنى(چاپلاپ)، ئۇلارنى رەنجىتىدىغانلار (شۇ)بۆھتاننى ۋە روشەن گۇناھنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان بولىدۇ.

ـــسۇرە«ئەھزاب»(33 ـ سۇرە)، 58 ـ ئايەت

هەسەت دېگەن ئاللاھ تائالانىڭ باشقىلارغا بەرگەن نېمەتلىرىنى

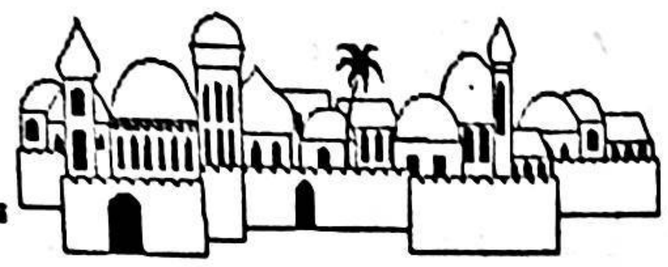

كۆرەلمەي، ئۇ نېمەتلەرنىڭ يوق بولۇشىنى ئارزۇ قىلىش بولۇپ، ئىنسانىيەتتىكى سۈپەتلەرنىڭ ئەڭ خەتەرلىكى، پەسكەشلىكلەرنىڭ ئەڭ ناچىرى، ھالاكەت كىردابىغا ئېلىپ بارىدىغان ئىچكى ئۆچمەنلىكلەرنىڭ ئەڭ يامىنى، شۇ سەۋەبتىن ئۇنىڭ گۇناھى ئاللاھ تائالانىڭ ھۆزۈرىدا ئەڭ ئېغىر، ئىمان ۋە ئەملگە كەلتۈرىدىغان زىينى ئەڭ خەتەرلىك. ھەكىملەرنىڭ بىرى مۇنداق دېگەن: "مەن ھەر قانداق ئىنسانىنى رازى قىلالايمەن، پەقەتلا نېمەتكە ھەسەت قىلىدىغان ھەسەتخورنى رازى قىلالمايمەن، چۈنكى ئۇنى شۇ نېمەتنىڭ يوق بولۇپ كېتىشىلا رازى قىلالايدۇ".

ئىنسان ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز پەزلىدىن باشقىلارغا بەرگەن نېمەتلىرىگە ھەسەت قىلغاندا كۆرۈنۈشتە باشقىلارغا ھەسەت قىلغاندەك تۇرغان بىلەن ئەمەلىيەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمىگە، نېسىۋىلىرىنى بۆلۈپ بېرىشىگە، رىزقى ۋە مەنىشەتلىرىنى تارقىتىپ بېرىشى قاتارلىق ئىشلىرىغا ئارىلىشىۋالغان بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەدىس قۇددۇسىيدا مۇنداق دېگەن:"ھەسەتخور نېمىتىمنىڭ دۈشمنى، ھۆكمىمنى ياقتۇرمىغۇچى، بەندىلىرىم ئارىسىدا قىلغان تەقسىماتىمغا نارازى بولغۇچى". بىر شائىر بۇ مەنىنى مەقسەت قىلىپ مۇنداق دېگەن:"ئى ئاللاھ تائالانىڭ ماڭا بەرگەن نېمىتىگە ھەسەت قىلغان ھەسەتخور! كىمگە ئەدەپسىزلىك قىلغانلىقىڭنى بىلەمسەن؟ سەن ئاللاھ تائالانىڭ ماڭا بەرگەن نېمىتىگە رازى بولماي، ئاللاھ تائالانىڭ قىلغان ئىشىغا يامان كۆماندا بولدۇڭ، نەتىجىدە ئاللاھ تائالانىڭ ساڭا بەرگەن جازاسى ماڭا تېخىمۇ كۆپ بېرىش ۋە سەندىن تەلەپ ئىشكىلىرىنى توسۇپ قويۇش بولدى".

بۇ سەۋەبتىن «قۇرئان كەرىم» مۆمىنلەرنى ھەسەتخورلۇقتىن ھەزەر ئەيلەشكە چاقىرىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ سىلەردىكى بىر-بىرىڭلاردىن ئارتۇق قىلغان نەرسىلەرنى (ھەسەت قىلىش يۇزىسىدىن)ئارزۇ قىلماڭلار، ئەرلەر قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاياللارمۇ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاللاھتىن ئۇنىڭ پەزلىنى تىلەڭلار(ئاللاھ بېرىدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىنى بىلگۈچىدۇر.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 32 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم» ھەسەتخورلارنى سۆكۈپ مۇنداق دەيدۇ:

ياكى ئۇلار ئاللاھ ئۆز پەزلىدىن كىشىلەرگە بەرگەن نەرسىگە ھەسەت قىلىشامدۇ؟

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 54 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم» ھەسەتخورلارنىڭ دىللىرىنىڭ پەسلىكىنى ۋە ئۇلارنىڭ

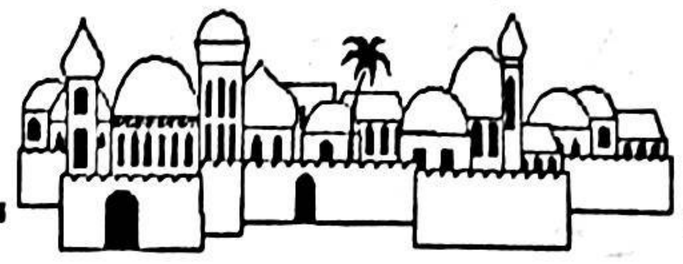

مۆمنلەرگە قارىتا يامان نىيەتتە بولدىغانلىقىنى ئېچىپ تاشلاپ، مۆمنلەرگە خىتاب قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر سىلەرگە(كەڭچىلىك، مولچىلىق، نۇسرەت، غەنىيمەت قاتارلىق) بىرەر ياخشىلىق يەتسە، ئۇلار بۇنىڭدىن قايغۇرىدۇ؛ ئەگەر سىلەرگە(ئېغىرچىلىق، قەھەتچىلىك ۋە مەغلۇبىيەت قاتارلىق) بىرەر يامانلىق يەتسە، ئۇلار بۇنىڭدىن خۇشال بولىدۇ. ئەگەر سىلەر(ئۇلارنىڭ ئەزىيىتىگە) سەۋر قىلساڭلار ۋە سۆزۈڭلاردا، ھەرىكىتىڭلاردا(ئاللاھتىن) قورقساڭلار، ئۇلارنىڭ ھېيلىسى سىلەرگە قىلچە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ. ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشىنى ھەقىقەتەن تولۇق بىلگۈچىدۇر.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران» (3 ـ سۈرە)، 120 ـ ئايەت

ئى مۇسۇلمانلار! دىلىمىزنى رىيا، ھەسەت، ئىككى يۈزلىمىلىك ۋە شېرىك قاتارلىق ماددىي ۋە مەنۋى پاسكىنىلىقتىن تازىلايلى. مۇسۇلمانىنىڭ كۆڭلى رىيا، ئىككى يۈزلىمىلىك، شېرىك ۋە ماختانچاقلىق قاتارلىق ئىشلاردىن پاكىزلىنىپ روھى يۈكسىلىپ، ئىسلامىي ئېسىل ئەخلاقلار بىلەن بېزەلمىگىچە ھەرگىزمۇ مۇكەممەل مۇسۇلمان بولالمايدۇ. بۇ توغرىدا ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇبارەك سۆزىنى رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"بىر-بىرىڭلارنى يامان كۆرمەڭلار! بىر-بىرىڭلارغا ھەسەتخورلۇق قىلماڭلار، بىر-بىرىڭلارنىڭ يامان گېپىنى قىلىپ ئىتتىپاقسىزلىق تۇغدۇرۇپ نەتىجىدە بىر-بىرىڭلاردىن يۈز ئۆرۈشۈپ يات بولۇشۇپ كەتمەڭلار، ئى ئاللاھنىڭ بەندىلىرى، ئاللاھ تائالادىن قورقۇڭلار، سىلەر شۇنداق بىر كۈندىن (قىيامەت كۈنىدىن) قورقۇڭلاركى، بۇ كۈندە سىلەر ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر، ئاندىن ھەر كىشى قىلغان ياخشى-يامان ئەملىنىڭ نەتىجىسىنى تولۇق كۆرىدۇ، ئۇلارغا زۇلۇم قىلىنمايدۇ(يەنى ياخشى ئەملى كېمەيتىلىپ، يامان ئەملى كۆپەيتىلمەيدۇ)".

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بىزگە مۇنداق دەپ تەلىم بېرىدۇ:

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەن ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگىمۇ ياخشىلىق قىلغىن.

ـــــسۈرە«قەسەس» (28 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا بۇ ئايەتتە بىزلەرنى بىر-بىرىمىزگە كۆيۈنۈشكە، بىر-بىرىمىزگە ياردەم بېرىشكە قىزىقتۇرسا، بىر قىسىم كىشىلىرىمىز ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە رىزىق قىلىپ بەرگەن نېمەتنى ھەسەت يۈزىسىدىن يوق قىلىشنى ئارزۇ قىلىدۇ. بۇ نېمىدېگەن پەسكەشلىك ۋە رەزىللىك؟! پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:

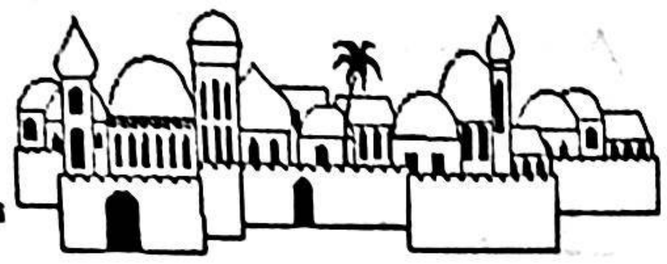

"ئاللاھ تائالا بەندىلىرىدىن بىر كىشى ئاچ قالغان ۋە ياكى ئىقتىسادىي جەھەتتە قىينچىلىققا يولۇققان چاغدا بىر ئادەمنى قۇتقۇزسا دۇنيادىكى جەمى ئادەمنى قۇتقۇزغان بىلەن باراۋەر" دەۋاتسا، بىر ئاللاھنىڭ بەندىلىرى بىر-بىرىمىزگە ھەسەتخورلۇق قىلىپ، ئۆز كۆچىگە تايىنىپ ھالال ئىشلەپ، ئاللاھ تائالانىڭ پەزلى كەرىمى بىلەن باي بولغان كىشىلەرگە ھەسەتخورلۇق قىلساق، ئاللاھ تائالانىڭ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلغان مۇسۇلمان بولالايمىزمۇ؟

ئى مۆمىن قېرىنداشلار! ئويلاپ قويۇڭلاركى، بىز ھەممىز بىر ئاتا، بىر ئانا يەنى ئادەم ئاتا، ھەۋۋا ئانىنىڭ پەرزەنتلىرى. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىمىز دەيدىكەنمىز، ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە بۆلۈپ بەرگەن رىزىقتا ھەسەتخورلۇق قىلماسلىقىمىز لازىم.

ئاللاھ تائالا كۆڭلىمىزدىن ھەسەت، رىيا ۋە ئىككى يۈزلىمىلىك قاتارلىق ناچار ئىللەتلەرنى چىقىرىۋېتىپ، ئىخلاس، ئىتتىپاق، مېھىر ـ شەپقەت ۋە قېرىنداشلىق رىشتىسىنى ئاتا قىلىپ، بۈيرۇغان ئىشلىرىنى ئورۇنلاپ ۋە توسقان ئىشلىرىدىن يېنىپ، ئاللاھ بىلدۈرگەن بىلىملىرىمىز ئارقىلىق كىشىلەرنى توغرا يولغا يېتەكلىشىمىزگە ئاسانلىق ئاتا قىلسۇن ـــ ئامىن!

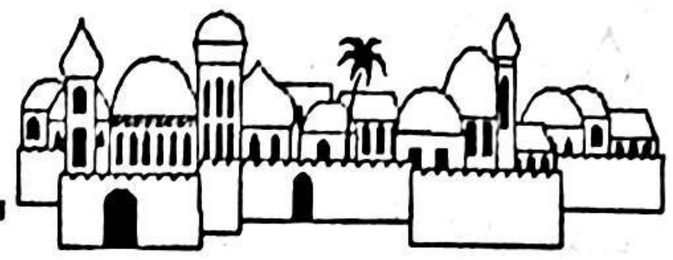

بوهتان چاپلاشتىن هەزەر ئەيلەك

ياقۇپ ئوسمان

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

چەيلەپ دوستلۇق گۈللىرىنى ئۆلتۈرىدۇ شۇ بوهتان،
قەستلەپ ئۆملۈك كۆۋرۈكنى كۆمتۈرىدۇ شۇ بوهتان.
ئۆرتەپ دىللار بىرلىكنى كۆيدۈرىدۇ شۇ بوهتان،
"رەپىق" ننمۇ رەقىپتەك كۆرستىدۇ شۇ بوهتان.

بوهتان چاپلاشمۇ بىر خىل يالغانچىلىق بولۇپ، بۇنى ئىسلام دىنىمىز هارام قىلدى. بوهتان قىلغۇچىنىڭ مەقسىتى بىر كىمنىڭ ئابرويىنى تۆكۈش ياكى بىرەر ئىشنى يوققا چىقىرىش بولۇپ، نۇرغۇن زىيان ـ زەخمەت، بالايىئاپەت ۋە مۇسىبەتكە سەۋەب بولىدۇ. شۇڭا ئاللاه تائالا ئىنسانلارنى بوهتان توقۇشتىن هەزەر قىلدۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! ئەگەر سىلەرگە بىر پاسىق ئادەم بىرەر خەۋەر ئېلىپ كەلسە، (ئىشىنىڭ هەقىقتىنى) بىلمەستىن بىرەر قەۋمنى رەنجىتىپ قويۇپ، قىلمىشىڭلارغا پۇشايمان قىلىپ قالماسلىقىڭلار ئۈچۈن، (ئۇ خەۋەرنى) ئېنىقلاپ كۆرۈڭلار.

ـــسۇرە«هۇجۇرات»(49 ـ سۇرە)، 5 ـ ئايەت

ئاللاه تائالا بۇ ئايەتتە، مۆمىنلەرنى ئاڭلىغان خەۋەرلەرنىڭ راست ـ يالغان ئىكەنلىكىنى ۋە خەۋەر قىلغۇچىنىڭ قانداق ئادەملىكىنى تەكشۈرمەيلا ئۇنىڭغا ئىشىنىپ، كىشىلەردىن گۇمانلىنىپ، بولمىغۇر ئىشنى ياكى گەپنى قىلىپ قويۇپ، كېيىن پۇشايمان ـ نادامەتتە قالماسلىقا ئاگاهلاندۇرىدۇ.

بۇ هەقتە ئوبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاهۇ ئەنهۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: "ساهابىلەردىن بىر كۇنى چۆرەمدە ئولتۇرۇشۇپ ماڭا ئاللاهقا شېرىك كەلتۈرمەسلىك، ئوغرىلىق قىلماسلىق، زىنا قىلماسلىقا، ناهەق ئادەم ئۆلتۈرمەسلىككە، كىشىلەرگە بوهتان چاپلىماسلىقا بەيئەت قىلدى. هەر قانداق ئادەم مۇشۇنداق ئىشلاردىن ساقلانسا، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى ئاللاه بېرىدۇ. هەر قانداق ئادەم مۇشۇ ئىشلارنىڭ بىرەرسىنى قىلسا، ئۇنىڭ ئازابىنى مۇشۇ دۇنيادا كۆرسە، ئۇنىڭ گۇناهى تۈگەيدۇ. ئەگەر بۇ گۇناهلارنى يوشۇرسا ئاللاه ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە ئازاب قىلىدۇ". مانا بۇ هەدىستىن كىشىلەرگە بوهتان چاپلاشنىڭ ئېغىر گۇناه ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. قېرىنداشلار! بىز كىشىلەرگە بوهتان چاپلاپ، ئۇلارنىڭ جەدەل ـ ماجراغا سېلىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى بۇزىدىغان ئىشلارنى قىلمايلى ـــ ئامىن.

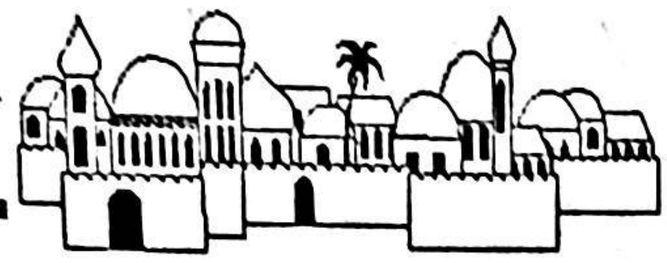

مەنسۇى قاتتىللىقنىڭ رەھىمسىز پاجىئەسى

ھاجە ئاتىكە مىرئەھمەد

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

تۇرمۇش تولىمۇ مۇرەككەپ، خىلمۇخىل مىجەز، رەڭمۇرەڭ خاراكتېرلىكى ئادەملەر مۇجەسسەملەنگەن بۇ دۇنيادا، كىشىلەرنىڭ قەلبىنى چۈشەنمەك تولىمۇ تەس. ئەمما ئەنە شۇ مۇرەككەپ، زىددىيەتلىك روھىي دۇنيانى پەقەت ۋە پەقەت بىزنى يوقتىن بار قىلغان، مېھرىبان، قۇدرەتلىك ئاللاھ تائالالا چۈشىنىشكە ھەممىدىن قادىر:

ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ۋە يەر ئاستىدىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر(يەنى ئاللاھنىڭ مۇلكىدۇر، ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىدۇر، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدىدۇر). ئەگەر سەن ئاشكارا سۆزلىسەڭ(ياكى يوشۇرۇن سۆزلىسەڭ، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئوخشاشتۇر)، چۈنكى ئۇ سىرنى ۋە ئۇنىڭدىنمۇ مەخپىيرەك ئىشلارنى بىلىپ تۇرىدۇ.

ـــسۇرە«تاھا»(20 ـ سۇرە)، 6ـــ7 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلارغا(ئىنسانلارغا) ھىدايەتنىڭ نۇرلۇق يولىنى مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»ئارقىلىق، تەپسىلىي، كونكرېت ۋە ئىنچىكە بايان قىلىپ، نېمىنىڭ بەخت يولى، نېمىنىڭ ھەسرەت ـ نادامەتلىك ئازاب يولى ئىكەنلىكىنى روشەن دەلىللەر بىلەن مۇكەممەل، چوڭقۇر كۆرسىتىپ بەردى. مەلۇمكى، بەختكە(جەننەتكە) ئېرىشمەك بىر ئۆمۇر ئاللاھغا ئىمان ئېيتىپ، تەقۋادارلىق بىلەن ياخشى ئەمەللەرنى كۆپلەپ قىلىش ئاساسىدا قولغا كەلسە، ئازابنىڭ(دوزاخنىڭ) يولى ـــ بىرەملىك يامانلىقنىڭ شەيتان تەرىپىدىن ۋەسۋەسە قىلىنىشى بىلەن باشلىنىدۇ. قىسقىسى، مۇشۇ دۇنيانىڭ ئادەملىك ئىمتىھانىدىن ھەقىقىي ئۆتۈشكە تىرىشىدىغانلار، ئەمەلىي ھەرىكىتى بىلەن يۇقىرى بەدەل تۆلەشكە رازى بولغانلار شەرەپلىك مۇسۇلمانلار جامائەسىدۇر، بۇنىڭ ئەكسىچە يول تۇتقانلار شۇ قىلىقى تۈپەيلىدىن ئىككىلا ئالەمدە خار ۋە زەبۇن بولغۇچىلاردۇر. مۇسۇلمانلارنى كامىل مۆمىنلەر قاتارىدىن مەھرۇم قىلىشقا سەۋەب بولىدىغان چوڭ ـ كىچىك گۇناھلار ئىنتايىن كۆپ بولۇپ، ئۇنىڭ تۇرمۇشىمىزدا، ھازىر بىر قىسىم كىشىلەردە گەۋدىلىك بولۇۋاتقىنى: پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىش ۋە كىشىلەرگە ناھەق بوھتان چاپلاشتىن ئىبارەت. كۆرۈپ تۇرۇپتىمىزكى: كىشىلەر ئارىسىدا ئەمدىلا كۆزگە كۆرۈنۈۋاتقان، ئابرويى بىرقەدەر يۇقىرى، ھۆرمەتكە

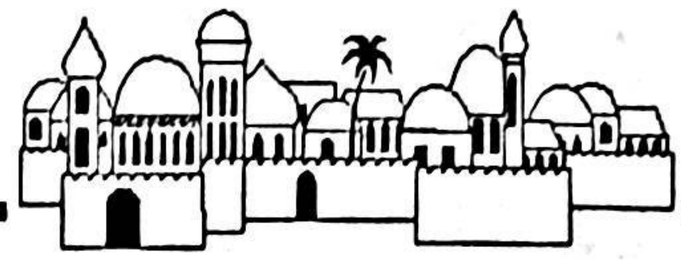

سازاۋەر كىشىلەرنىمزنى قىلچە خىجىل بولماستىن يەڭگىلىتەكلىك بىلەن "ئۇ مۇنداقكەن"، "پالانچى مۇنداق بوپتۇ" دېيىشتىن باشقا، ئۇنىڭدا مەۋجۇت بولمىغان ھەتتاكى ئۇنىڭ خىيالىدىمۇ يوق نەرسىنى خۇددى باردەك، يالغاننى راست قىلىپ بوھتان چاپلاشقىچە يەتكەن قەبىھ ئىللەتلەر ئۇلارنىڭ بۇگۈنكى مۇسۇلمانلىق پەزىلىتىنىڭ، ئىنسانىي سۈپىتىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىۋاتامدۇ؟!...

پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىش

بىرمۇنچە كىشىلەر تارقىتىۋاتقان پىتنە ـ ئىغۋا — غەيۋەت ـ شىكايەتتىن باشلىنىدۇ، بۇ غەيۋەتلەر راست بولسۇن، يالغان بولسۇن، بەزى گەپ خالتىلىرى (سۇخەنچىلەر) تەرىپىدىن تېخىمۇ زىننەتلىنىپ ئېغىزدىن ئېغىزغا كۆچۈش جەريانىدا قورقۇنچلۇق بىر ئىغۋا توقۇلۇپ چىقىدۇ.

ھەممىز بىلىمىزكى، قاتىللىق ئىنتايىن ئېغىر گۇناھ، مۇشۇ ئېغىر گۇناھدىنمۇ يامان قاتىللىق پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىشتىن ئىبارەت بولسا، غەرەزلىك ياكى غەرەزسىز، بىلىپ ـ بىلمەي تارقىتىۋاتقان ئىغۋالىرىمىزنىڭ قەبىھ ئاقىۋىتىگە قىيامەت كۈنى ئاللاھ ئالدىدا، مۇشۇ دۇنيادا ۋىجدانىمىز ئالدىدا قانداق جاۋاب قىلارمىز؟

شۇبھىسىزكى، پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىش ـــ مۇسۇلمانلار ۋە كىشىلەر ئارىسىغا ئىتتىپاقسىزلىق ۋە بۆلگۈنچىلىكنىڭ چاكنا ئۇرۇقىنى چېچىپ، ئىنسانلار روھىيىتىدە پاراكەندىچىلىك، گۇمان ۋە خاتىرجەمسىزلىك پەيدا قىلىدۇ. ئۇ ئىناق، شاد ـ خۇرام تۇرمۇشنىڭ نەۋقىران يىلتىزىغا پالتا چاپىدۇ، مېھرىبانلىق ۋە شەپقەتنىڭ ئىللىق ھاۋاسىغا، ئىجتىمائىي ئالاقە ۋە مۇناسىۋەتلەرنىڭ قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىدۇ، ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزئارا خەير ـ ئېھسانىنىڭ ئۇزۇلۇپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا بەندىلەرنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! ئىسلام دىنىغا پۈتۈنلەي كىرىڭلار(يەنى ئىسلام دىنىنىڭ پۈتۈن ئەھكاملىرىغا بويسۇنۇڭلار)، شەيتاننىڭ يوللىرىغا(ۋە ئىغۋاسىغا)ئەگەشمەڭلار. شەيتان سىلەرگە ھەقىقەتەن ئاشكارا دۈشمەندۇر.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 208 ـ ئايەت

بۇ يەردە ئاللاھ تائالا، پىتنە ـ ئىغۋانىڭ شەيتان تەرىپىدىن بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ، مۇسۇلمانلارنى مۇنداق يارىماس ئىللەتتىن يىراق تۇرۇشقا ئۈندەيدۇ. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "شۇبھىسىزكى، ئاللاھ سۆز ـ چۆچەك پەيدا قىلىپ، گەپ تارقىتىشىڭلارنى،

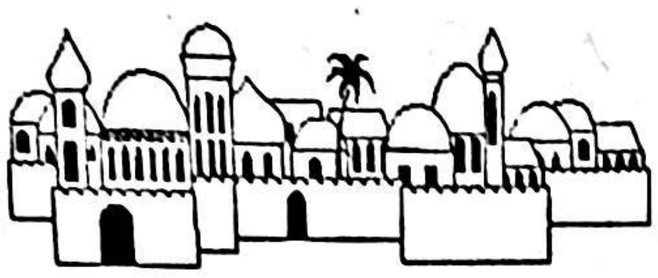

كۆپ سورىشكىلارنى (يەنى كىشىلەردىن پۇل - مال سوراش ۋە باشقىلارنىڭ ئىچكى سىرىنى بىلىۋېلىش ئۈچۈن كەپ كوچىلاش) ۋە پۇل - مېلىكلارنى ئىسراپ قىلىشىكلارنى يامان كۆرىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام يەنە: "ئاربىغا بۆلگۈنچىلىك سالغان ئادەم، بېخىل ئادەم، قۇلغا (قول ئاستىدىكىلەرگە) ياخشى مۇئامىلە قىلمايدىغان ئادەم جەننەتكە كىرمەيدۇ" دېگەن (تىرمىزى توپلىغان).

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، پىتنە ئاخىرقى ھېسابتا ئادەمنى روھىي جەھەتتىن نابۇت قىلىشقا ئېلىپ بارىدىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇ ئاللاھ تەرىپىدىن ۋە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام تەرىپىدىن قاتتىق ئەيىبلىنىپ، پىتنە - ئىغۋا توقۇغۇچىلارنىڭ ئېچىنىشلىق تەقدىرى كۆرسىتىپ بېرىلگەن. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن:

مۆمىنلەر ئۇستىدە يامان سۆزلەرنىڭ تارىلىشىنى ياقتۇرىدىغان ئادەملەر، شۇبھىسىزكى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا قالىدۇ، ئاللاھ (سىرلارنى ۋە نىيەتلەرنى) بىلىپ تۇرىدۇ، سىلەر بىلمەيسىلەر.

——سۇرە «نۇر» (24 - سۇرە)، 19 - ئايەت

ئى مۆمىنلەر! شەيتاننىڭ كەينىگە كىرمەڭلار، كىمكى شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىدىكەن، شەيتان ئۇنى قەبىھ (سۆز - ھەرىكەتلەر) گە، يامان ئىشلارغا بۇيرۇيدۇ.

——سۇرە «نۇر» (24 - سۇرە)، 21 - ئايەت

ئاللاھ يەنە تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد! مەككە كۇففارلىرىغا ئېيتقىنكى) سىلەرگە مەن شەيتانلارنىڭ كىمگە چۈشىدىغانلىقىنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟

ئۇلار ھەربىر ئىغۋا توقۇغۇچى، گۇناھكارغا چۈشىدۇ.

——سۇرە «شۇئەرا» (26 - سۇرە)، 221 — 222 - ئايەتلەر

ۋەسۋەسە قىلغۇچى شەيتاننىڭ ئەگەشكۈچىلىرىدىن بولۇش نېمە دېگەن يامان - ھە! ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن بۇيۇك ئاللاھنىڭ مۇنۇ سۆزىنى كۆپايە:

يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ، پىتنە - پاسات تېرىمايدىلار.

——سۇرە «شۇئەرا» (26 - سۇرە)، 183 - ئايەت

بوھتان چاپلاش

گۇناھسىز كىشىلەرنى قارىلاش ئۇلارنى تىرىك تۇرغۇزۇپ ئۆلتۈرۈش بىلەن باراۋەر بولۇپ، بۇ قارىلانغۇچىلارغا ئاقىۋىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىش تەس بولغان روھىي ئازابنى، چىدىغۇسىز ھەسرەت - نادامەتنى ئېلىپ كېلىدۇ، كۆتۈرۈپ قويۇۋسىز روھىي بېسىم ئۇنى ھاياتتىن بىزار بولۇشقا، كىشىلەردىن قېچىشقا

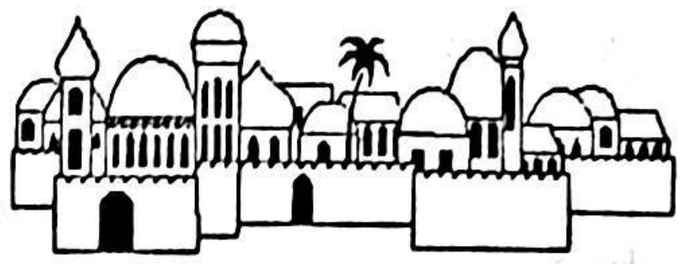

مەجبۇر قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ خۇددى گۇناھكاردەك باشقىلارغا تىكىلىپ قاراشقىمۇ جۇرئىتى قالمايدۇ. بۇ ھال بوھتان قىلغۇچىنىڭ راست - يالغان گەپ قىلغانلىقىدىن قەتئىينەزەر، قارىلانغۇچىلارغا غايەت زور قايغۇ - ئەلەم ئېلىپ كېلىش بىلەن بىرگە، ئۇلارنىڭ ئائىلىسىنىڭ توزۇپ كېتىشىگە سەۋەب بولىدۇ. چۇنكى، بوھتان كۆپىنچە ھەسەت قىلىش-ۆە كۆرەلمەسلىكنىڭ ئۇنۇملۇك زېمىندا بىخ سۈرۈشى بىلەن بولغاچقا، ئۇنىڭ ھاقارەتلەنگۈچىگە بەرگەن زەربىسى ئىنتايىن رەھىمسىز ۆە قەبىھ بولىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا بۇ قىلمىشنى قاتتىق ئەيىبلەپ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئىپپەتلىك ئاياللارنى زىنا بىلەن قارىلىغان، (بۇنىڭ راستلىقىغا ئادىل)تۆت گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىگەن كىشىلەرنى 80 دەررە ئۇرۇڭلار(يەنى بىراۋغا زىنا بىلەن تۆھمەت چاپلىغان ھەربىر ئادەمنى قامچا ۆە شۇنىڭغا ئوخشاش نەرسىلەر بىلەن 80 نى ئۇرۇڭلار،چۇنكى ئۇلار ئەڭ ئاياللارغا يالغاندىن تۆھمەت چاپلىغان ۆە كىشىلەرنىڭ ئابرويىنى تۆككەن ئادەملەردۇر)، ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىنى(ئۇلار يالغانچىلىق ۆە تۆھمەت چاپلاش مەيدانىدا چىڭ تۇرىدىغانلا بولسا) ھەرگىز قوبۇل قىلماڭلار، ئۇلار پاسقلاردۇر(يەنى ئۇلار بوھتان چاپلاشتىن ئىبارەت چوڭ گۇناھنى ئىشلىگەنلىكلىرى ئۈچۈن، ئاللاھنىڭ ئىتائىتىدىن چىققۇچىلاردۇر).

ـــسۈرە«نۇر»(24 - سۈرە)، 4 - ئايەت

ئاللاھ يەنە تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ:

مۆمىنلەر ۆە مۆمىنەلەرگە قىلمىغان ئىشلارنى(چاپلاپ)ئۇلارنى رەنجىتىدىغانلار (شۇ)بوھتاننى ۆە روشەن گۇناھنى ئۈستىگە ئارتىۋالغان بولىدۇ.

ـــسۈرە«ئەھزاب»(33 - سۈرە)، 58 - ئايەت

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، ئىنتايىن پەسكەشلىك ۆە شەخسىيەتچىلىك بىلەن مەسئۇلىيەتسىزلەرچە بىر ئادەمنى قەستەن بوھتان بىلەن قارىلاش، ئاللاھ تائالا مەنئى قىلغان ئېغىر گۇناھ بولۇپ، بۇنى مۇسۇلمانلار ئەخلاقىغا، مۆمىنلەرنىڭ ئىززەت - ھۆرمىتىگە، ئابرويىغا ۆە ئىنسانىي غۇرۇرىغا قىلىنغان مەنىۋى تاجاۋۇزچىلىق دېيىشكە بولىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا:"'يەتتە خىل ھالاكەتلىك گۇناھتىن ساقلىنىڭلار'، دېگەندە ساھابىلار:'ئى رەسۇلۇللاھ، ئۇلار قايسى گۇناھلار؟'دەپ سورىغان. رەسۇلۇللاھ:'ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرمەك، سېھرىگەرلىك قىلماق، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمەك، جازانىخورلۇق قىلماق، غازاتتىن قاچماق، ئىپپەتلىك، پاك مۇسۇلمان ئاياللارغا بوھتان چاپلىماق"' دەپ جاۋاب بەرگەن(بۇخارى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە:"ناھەق

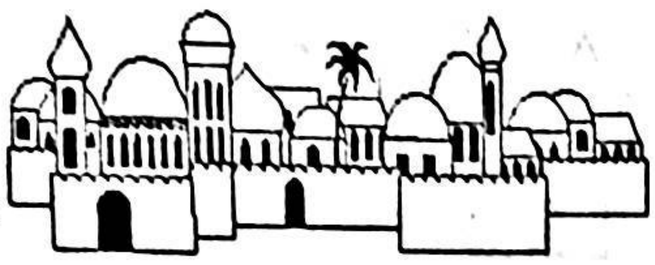

رەۋىشتە بىر مۇسۇلماننىڭ ئابرويىنى تۆكۈش— ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر"دېگەن(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

بوھتان چاپلىنىپ ئەيىبلىگۈچىلەر كۆپىنچە ئايالالاردۇر. ئايالالارنىڭ ھېسسىيات جەھەتتىكى تۇراقسىزلىقى، جىسمانىي جەھەتتىكى ئاجىزلىقى، روھىي چىدامسىزلىقى قاتارلىق ئالاھىدىلىكلەر بۇنداق بوھتانلارنىڭ چىقىشىغا سەۋەب بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلارغا قىلمىغان ئىشنى "قىلدى"، بولمىغان ئىشنى "بولدى" دەپ قارىغۇلارچە تۆھمەت قىلىش ئۇلارنىڭ مېڭىسىر مۇشەققەتتە تىكلىگەن ئىززەت-ھۆرمىتىنى يەر بىلەن يەكسان قىلىشقا ئېلىپ بارىدۇ. بۇ نەقەدەر ئېچىنىشلىق ئىش-ھە؟! بىر مۇسۇلماننىڭ يەنە بىر مۇسۇلمانغا قارا چاپلىشى ئۇنىڭ نىيىتىدىكى يامان غەرەزنى ئاشكارىلاپلا قالماستىن، بەلكى مۇسۇلمانى كامىللىق پەزىلىتىگە بولغان گۇمانىمىزنى قوزغاشقا مەجبۇر قىلىدۇ. بۇ ھال بوھتان قىلغۇچىنىڭ كىشىگە دېگىلى بولمايدىغان مۇددىئاسىنىڭ تولىمۇ رەزىللىكىنى ئىسپاتلايدۇ، خالاس. ئاللاھ تائالا بوھتان قىلغۇچىلارنىڭ بولمىغۇر قىلمىقىنى چەكلەش ۋە ئۇنى خەلق ئارىسىدا نەپرەتكە قالدۇرۇش يۈزىسىدىن «قۇرئان كەرىم»دە تەكىتلەپ مۇنداق دەيدۇ:

ئۆز ۋاقتىدا بوھتاننى تىلىگىلار بىلەن تارقاتقىلار، بىلمەيدىغان نەرسىگىلارنى ئېغىزىغىلارغا ئالدىغىلار، ئۇنى سەل چاغلىدىغىلار، ھالبۇكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئۇ چوڭ گۇناھتۇر. ئۇنى ئاڭلىغان چېغىدىلا، نېمىشقا مۇنداق سۆزلەرنى قىلىش بىزگە مۇناسىپ ئەمەس، (ئى ئاللاھ)سەن پاكتۇرسەنكى، بۇ چوڭ بوھتاندۇر دېمەمدىغىلار؟! ئاللاھ سىلەرگە نەسىھەت قىلىدۇكى، ئەگەر مۆمىن بولساڭلار، ھەرگىز قايتا مۇنداق سۆزلەرنى قىلماڭلار. ئاللاھ سىلەرگە(شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ۋە گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاقلارنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان) ئايەتلەرنى بايان قىلىدۇ، ئاللاھ(بەندىلەرگە پايدىلىق ئىشلارنى) ئوبدان بىلگۈچىدۇر، (تەدبىر قوللىنىشتا ۋە شەرئىيتنى بەرپا قىلىشتا) ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

——سۈرە«نۇر»(24-سۈرە)، 15——18-ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەردە بىر تەرەپتىن بوھتان چاپلاشنىڭ ئېغىر گۇناھقا ياتىدىغانلىقى ئېنىق بايان قىلىنسا، يەنە بىر تەرەپتىن بوھتان قىلغۇچىنىڭ يالغانچىلىقىنى ئېچىپ تاشلاشنىڭ زۆرۈرلۈكى ۋە ئۇنى رەت قىلىشنىڭ مۇھىملىقى تەكىتلەنگەن.

ئومۇمەن: پىتنە-ئىغۋا ۋە بوھتان نېمە ئۈچۈن شۇنچىۋالا ئېغىر گۇناھلارغا ياتىدۇ؟ بۇنىڭ ھەربىر ئادەم ۋە مۇسۇلمان مۇلاھىزە قىلغاندا تۆۋەندىكىدەك جاۋابقا ئېرىشىدۇ:

1)پىتنە-ئىغۋا ۋە بوھتان—— غەيۋەت-شىكايەتنىن باشلىنىدۇ؛

2) بىگۇناھ بىر ئادەمنىڭ ۋە مۇسۇلمانىنىڭ ئابرويىنى تۆكىدۇ؛

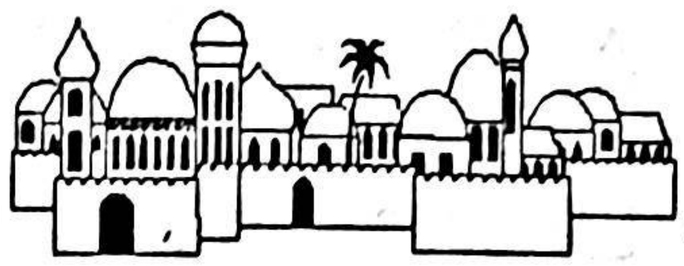

3)كىشىلەرنىڭ ۋە مۇسۇلمانلارنىڭ تۇرمۇشىغا خاتىرجەمسىزلىك ئېلىپ كېلىپ، ئىناق، ئىشەنچلىك ئائىلىلەرنىڭ بۇزۇلۇشىغا سەۋەب بولىدۇ؛

4) كىشىلىك ئالاقە ۋە مۇناسىۋەتلەرنىڭ ئۇزۇلۇپ قېلىشىغا سەۋەب بولىدۇ، دوستلۇق ۋە ئىتتىپاقلىقتا دەخلى يەتكۈزىدۇ؛

5)قارىلانغۇچىنى روھىي جەھەتتىن ھالاك قىلىدۇ...

تەھلىلىمىزنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاشتۇرساق، بەلكى ئۇنىڭ ئۆگىنىش ۋە خىزمەتكە بولغان سەلبىي تەسىرىنى تېخىمۇ چۈشىنىۋېلىش تەس ئەمەس.

زامانىمىزنىڭ تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسى يېڭىلىنىۋاتقان، چۈشەنچىلىرى چوڭقۇرلىشىۋاتقان پەيتتە، توغرا كەيپىياتنىڭ ئەكسىچە بولغان بۇ خىل ئەخلاقسىزلىق ئاللاھنىڭ غەزىپىگە، ئەلنىڭ نەپرىتىگە ئۇچرىماقتا. شۇنى بىلىشىمىز كېرەككى: ھايات مەنزىلى گەرچە ئۇزۇن بولسىمۇ، ئۆمۈر بەك قىسقا، بۇ دۇنيا خۇددى "بىر دەملىك چېقىن"، قونۇپ ئۆتۈپ كېتىدىغان ئۆتەڭگە ئوخشايدۇ. مۇشۇنداق قىسقا ئۆمرىمىزدە مۇسۇلمانلىق شەرىپىمىزدىن ئىپتىخارلىنىپ، تەئدىل ئەركان بىلەن ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىپ، ئىنسانىي پەزىلىتىمىز ۋە گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاقىمىز بىلەن ئەۋلادلىرىمىزغا ئۈلگە تىكلىمەي ۋە بۇ جەھەتتە ئىجتىھات قىلماي، غەيۋەت ـ شىكايەت ۋە بوھتان چاپلاشنىڭ ھەلەكچىلىكىدە پايپاسلاپ، پاك ۋە ساغلام بولغان روھىيىتىمىزنى بۇلغاۋېرىپ، نېمىمۇ تاپارمىز...!؟

ئاللاھ تائالا ھەممىزنى پىتنە ـ ئىغۋا تارقىتىشتىن، بوھتان چاپلاشتىن ياندۇرۇپ، ئىناق ۋە ئۆم بولغان شاد ـ خۇراملىق باغچىسىدا ياشناشقا ئىمكان بەرگەي ـــ ئامىن!

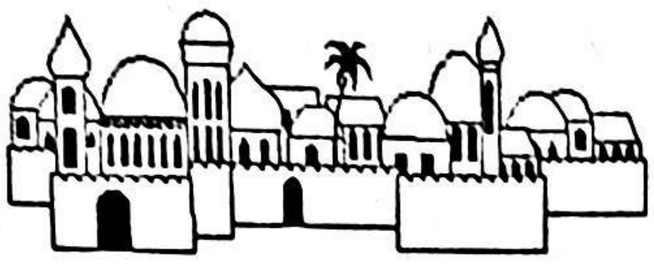

ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق تەربىيىلەيلى

ياقۇپ ھەمدۇللا، سادىق ياقۇپ

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئەخلاق ـــ ئادەمنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتى، گەپ ـ سۆزى، ئىدىيىسى، مىجەز ـ خۇلقى، مۇئامىلە، مۇناسىۋىتى، ئۆرپ ـ ئادەتنىى ئۆلچەملەشتۈرۈپ قېلىپقا سالىدىغان مىزان. ئەخلاق كۈندىلىك تۇرمۇشتا چېتىلىدىغان دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئومۇمىيلىقى، رولى، تەسىرى، تەربىيىسى جەھەتتىن مەنىۋى كۈچلەرنىڭ سەر خىلى ھېسابلىنىدۇ. نۆۋەتتە تەكتلىنىۋاتقان دۆلەتنى قانۇن ئارقىلىق باشقۇرۇش، خەلقنى ئەخلاق ئارقىلىق تەربىيىلەش، قۇرامىغا يەتمىگەنلەرنى ئەخلاقىي جەھەتتىن تەربىيىلەش تەشەببۇسىدىن ئەخلاقىي تەربىيىنىڭ ئەھمىيىتىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

ئادەم ئەخلاقىي تەربىيە ئارقىلىق ھەقىقىي ئادەم بولۇپ يېتىلىدۇ. ئەۋلادلارغا ئېلىپ بېرىلغان ئەخلاق تەربىيىسى قەيەردە ياخشى ئېلىپ بېرىلسا، شۇ يەردىكى ئادەملەرنىڭ ئىدىيىۋى ساپاسى، مەدەنىيەت ساپاسى، ئەخلاق ساپاسى، تەن ساپاسى ياخشى بولىدۇ. ئەخلاقىي تەربىيە ئارقىلىق ئەۋلادلارغا قانداق ئادەم بولۇش، قانداق غايە تۇرغۇزۇش، دەۋرگە ماس قەدەمدە قانداق ئىلگىرىلەش، قانداق قىممەت يارىتىش، نېمىنى قىلىش، نېمىنى قىلماسلىق، نېمىلەرنى سۆيۈش، نېمىلەردىن نەپرەتلىنىش توغرىسىدا تەلىم بېرىلىدۇ. ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق قىلىپ تەربىيىلەش ھەر بىر ئاتا ـ ئانىنىڭ مەسئۇلىيىتى، مەجبۇرىيىتى، ئەڭ قاتتىق ۋەزىپىسى.

ئىسلام دىنى ئەۋلادلارنىڭ ئەخلاقىي تەربىيىلىنىشىگە ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغان دىن. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھۇ سۇبھانە ۋەتائالا مۇنداق دېگەن:

قۇرئان پەقەت پۈتۈن جاھان ئەھلى ئۈچۈن ۋەز ـ نەسىھەتتۇر.

ـــسۇرە«ئەنئام»(6 ـ سۇرە)، 90 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "دىن نەسىھەتتىن ئىبارەت" دەپ پۈتكۈل دىنىنىڭ خۇلاسە يېشىمىنى ئېيتقانىدى. دىن نەسىھەت دېمەكتۇر. يەنى ياخشى ئادەم بولۇشقا دەۋەت، يامان يولدىن يېنىشقا نەسىھەت قىلىش ئىسلام پەرزلىرىدە ئەمرىمەرۇپ ـ نەھيى مۇنكەر دەپ بېكىتىلگەن. «قۇرئان كەرىم» ئىنسانىيەتنىڭ مۇپەسسەل ھايات ئەندىزىسىنى ياراتقان ئىلاھىي ۋەز ـ نەسىھەتتىن ئىبارەت. قۇرئان پۈتكۈل ئىنسانلار جەمئىيىتىدە بولۇشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاقلارنى

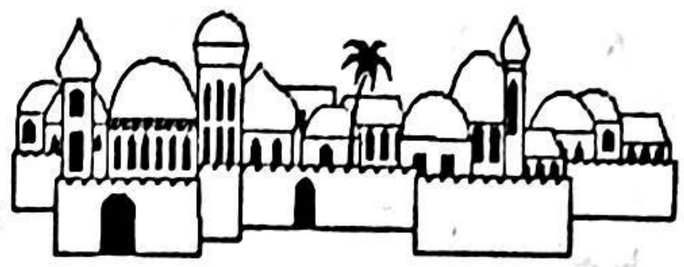

ئومۇملاشتۇرۇشقا ۋەز-نەسىھەت قىلىدۇ، ھالاكەتلىك گۇناھى كەبىر، گۇناھى سەغىرلەرنىڭ ھەر قاندىقىنى مەنئى قىلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەن كۇزەل ئەخلاقنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم" دېگەنىدى(مالىك توپلىغان). پەيغەمبىرىمىز ئاللاھنىڭ ۋەھيلىرىنى تەشۋىق قىلىش، قۇرئاندىكى گۇزەل ئەخلاقنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەڭ ئاخىرقى تىنىقىغىچە ۋۇجۇدىدا بارىنى خۇداغا خالىس بېغىشلىغانىدى. پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئەخلاقى كامالەت نۇرانىسى بىلەن بىزگە ئەڭ ياخشى ئۈلگە، يولىمىزنى يورۇتۇپ تۇرغان نۇر ئىدى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا پەيغەمبىرىمىزنى مەدھىيلەپ مۇنداق دېگەن:

ئي مۇھەممەد! سەن ھەقىقەتەن بۇيۇك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــسۇرە«قەلەم»(68 - سۇرە)، 4 - ئايەت

ھەزرىتى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا مۇ: "ئۇنىڭ ئەخلاقى قۇرئاننىڭ ئەخلاقى" دەپ رەسۇلۇللاھنىڭ دىلىنى «قۇرئان كەرىم» يورۇتقانلىقىنى مۇئەييەنلەشتۇرگەن. ئاللاھ مۇسۇلمانلارغا ھىدايەت ۋە رەھمەت قىلىپ نازىل قىلغان بىلىم قامۇسى، ئەخلاق دەستۇرى «قۇرئان كەرىم» قولىمىزدا تۇرسا، ئەڭ بۇيۇك ئەخلاق ئىگىسى، پۈتكۈل ئىنسانلارنىڭ يېتۈك ئۈلگىسى رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننىتى يولىمىزغا يېشىل چىراغ يېقىپ بېرىۋاتسا، خۇدا خالىسا بىزنىڭ توغرا يولدا تەۋرەنمەي مېڭىپ بۇ دۇنيادا بەختكە، ئۇ دۇنيادا جەننەتكە يېتىشىمىز مۇمكىندۇر.

باللار ئاتا-ئانىلارنىڭ يۈرەك پارىسى، كۆز قارىسى، نەسەب ئۇرۇقى، مىللەتنىڭ ئۈمىد يۇلتۇزلىرى، دۆلەتنىڭ كەلگۈسى ئىگىسى. ئەۋلادلارنى ياخشى تەربىيىلەش بالىنىڭ تەقدىرى، ئائىلىنىڭ تەقدىرى، مىللەتنىڭ تەقدىرى، دۆلەتنىڭ كەلگۈسىگە مۇناسىۋەتلىك بىرىنچى دەرىجىلىك چوڭ ئىش. باللار ئاللاھنىڭ بىزگە تاپشۇرغان ئەڭ چوڭ ئامانىتى. باللارنى ئوبدان تەربىيىلىمىسەك ئاللاھنىڭ ئالدىدا گۇناھكار، دۆلەت ئالدىدا جاۋابكار بولۇپ قالىمىز. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ھەر قانداق بالا ئىسلام ئۈستىگە تۇغۇلىدۇ. ئۇنى ئاتا-ئانىسى يەھۇدىي قىلىدۇ ياكى ناسارا قىلىدۇ ياكى مەجۇسىي قىلىدۇ" (ئەبۇ ھۇرەيرە رىۋايىتى). دېمەك، باللارنىڭ قانداق ئادەم بولۇپ يېتىلىشى ئاتا-ئانىلارنىڭ ئائىلىدىكى تەربىيىسىگە باغلىق.

ئائىلىدە باللارغا ئەخلاقىي تەربىيىنى قانداق ئېلىپ بېرىش توغرىسىدا تۆۋەندە ئۆزۈمنىڭ يۇزەكىي پىكىرلىرىمنى ئاتا-ئانىلارنىڭ پايدىلىنىشىغا سۇنماقچىمەن:

1. ۋەتەننى، خەلقنى سۆيۈش تەربىيىسى بېرىش كېرەك. بۇ ئەخلاقىي تەربىيىنىڭ مۇقەددىمىسى ھەم يادروسى. پەيغەمبىرىمىز: "ۋەتەننى سۆيۈش ئىمان جۈملىسىدىندۇر" دېگەنىدى. ئىمان مۇسۇلمانلىقنىڭ تۈپ بەلگىسى.

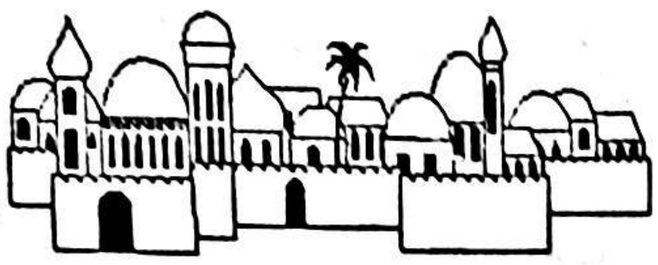

شۇ ۋەجدىن ۋەتەننى سۆيۈش تەربىيىنىڭ ئۆزىكى، ۋەتەننى، خەلقنى سۆيۈش ئۆزىنىڭ بىلىم ماھارىتى، ئەقىل-پاراسىتى، ئەخلاق پەزىلىتى بىلەن خەلققە ياخشىلىق ئېلىپ كېلىپ، ۋەتەنگە تۆھپە قوشۇپ، قىممەت يارىتىش ئارقىلىق كونكرېت ئىپادىلىنىدۇ. بۇ جەھەتتىكى تەربىينى ئەۋلادلارنىڭ قەلبىگە مۆھۈردەك بېسىش لازىم.

كىمكى مۆمىن بولۇپ ياخشى ئەمەللەرنى قىلىدىكەن، ئۇنىڭ ئەمەلىنىڭ (ساۋابى) زايا كەتمەيدۇ. ئۇنىڭ ئەمەلنى(يەنى نامە-ئەمالنى) چوقۇم خاتىرىلەپ قويىمىز.

——سۈرە«ئەنبىيا»(21-سۈرە)، 94-ئايەت

ئەل-ۋەتەن ئۈچۈن قىلغان ياخشى ئەمەللەرنىڭ ساۋابىنى ئاللاھ، شان-شەرىپىنى خەلق بېرىدۇ.

2. ئىلىم سۆيۈش تەربىيىسى بېرىش كېرەك. بۇ تەربىيىنىڭ تۈتقۇسى ھەم مۇھىم نۇقتىسى. بىلىم ھەقىقىي بايلىق، ئىنسان ئۈچۈن ئەڭ بۈيۈك شاراپەت، ئەڭ قۇدرەتلىك كۈچ-قۇۋۋەت. بالىلارنىڭ بەخت-سائادىتى بىلىم يولىدىن تېپىلىدۇ. بىلىم بالىلارنىڭ دىلىنى، يولىنى يورۇتىدىغان نۇر، يولدىن ئازغانلارنىڭ نىجادلىق يۈلتۇزى. يۈسۈپ خاس ھاجىپ(ئاللاھ ئۇنىڭغا رەھمەت قىلغاي): "ئەقىللىق ئۇقالايدۇ، بىلىملىك بىلەلەيدۇ. ئەقىللىق، بىلىملىك كىشىلەر تىلىكىگە يېتەلەيدۇ" دېگەنىدى. ئەخلاق بىلەن بىلىم گۆش بىلەن سۆڭەكتەك ماسلىشىدۇ. ھەم بىلىملىك ھەم ئەخلاقلىق ئادەم ھۆرمەت كەۋسىرىدىن، سائادەت گۈلىستانىدىن ھۇزۇرلىنالايدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "ئەخلاق دەرەخ، بىلىم مېۋە، دەرەخ بولمىسا مېۋە بولمايدۇ" دېگەنىدى.

«قۇرئان كەرىم» بىلىم خەزىنىسى، قۇرئاندا 72 ئايەتتە بىلىم ئۇلۇغلانغان، پەيغەمبىرىمىزگە: "'ئى پەرۋەردىگارىم! ئىلمىمنى زىيادە قىلغىن' دېگىن" دەپ ئەمر قىلغان. پەيغەمبىرىمىزمۇ:"ئىلىم تەھسىل قىلىپ، ئىلمىمنى زىيادە قىلمىغان كۈنۈمگە ئاللاھ بەرىكەت بەرمەيدۇ" دېگەن. ئاللاھ تائالا يەنە ئىلىم ئۆگەنگۈچىلەرگە ئىلھام، مەدەت بېرىپ مۇنداق دېگەن:

ئاللاھ ھېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 269-ئايەت

پەيغەمبىرىمىز: "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز"(ئىبنى ماجە توپلىغان) دەپ بىزگە مەڭگۈلۈك ۋەزىپىنى مۇقىملىغان. بۇ يەردە تەكىتلىنىۋاتقان بىلىم دۇنياۋى ھەم دىنىي بىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

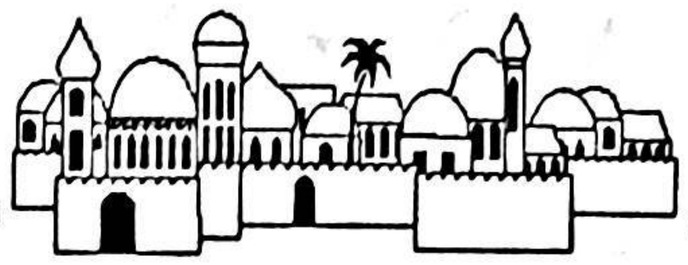

بۇگۈنكى دەۋرده يۇقىرى پەن ـ تېخنىكا بىلىمىدىن قوراللىنىپ، ھېكمەت نۇرى بىلەن يول تېپىپ ئىلگىرىلىمىسەك رىقابەتتە شاللىنىسەن. بىلىمى يوقىنىك ئىشى يوق، ئىشى يوقىنىك ئېشى يوق. شۇڭا، ئەۋلاد قەلبىگە ئىلىم سۆيۈش، ھارماي ئىزدىنىپ ئۆگىنىش، ئىزچىل تىرىشىپ ئىلگىرىلەش توغرىسىدا ئەستايىدىل، زېرىكمەي تەربىيە ئېلىپ بېرىش كېرەك.

3. ئەۋلادلارنى ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق، ئېسىل پەزىلەتلىك قىلىپ تەربىيىلەشكە ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈش كېرەك. ئەدەپ ـ ئەخلاق ئىنسانىنىڭ بەلگىسى، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئىنسانىنىڭ گۈزەللىك تاجىسى. ئەدەپ كىچىكلەر ئۈچۈن بەخت ـ سائادەتكە سەۋەبچىدۇر، ئۇلۇغ كىشىلەر ئۈچۈن مەرتىۋىلىك بولۇشقا سەۋەبچىدۇر (ئىمىر ھۇسەيىن سەبۇرى). مەرھۇم ئابدۇقادىر داموللام(ئاللاھ رەھمەت قىلغاي): "ئاللاھ ئىنسانغا ئاتا قىلغان نېمەتلەر ئىچىدە ئەقىل بىلەن ئەخلاق ئەڭ ياخشى نېمەتتۇر. ئۇ ئىككىسى ياشلارنىڭ گۈزەللىكىدۇر" دېگەنىدى. ياشلارنىڭ ئەخلاق ـ پەزىلىتى ئۇلارنىڭ ھەقىقي زىننىتى، روھي بايلىقى. پەيغەمبىرىمىز: "مال ـ دۇنيا ھەقىقي بايلىق ئەمەس، روھي بايلىق ھەقىقي بايلىقتۇر" دېگەنىدى.

ئەۋلادلارنىڭ ئەخلاقي تەربىيىلىنىشىگە سەل قاراش بالايىئاپەتنىڭ مەنبەسى بولۇپ قالىدۇ. بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلار خىزمەت ئالدىراش دەپلا بالىلىرىنى تەربىيىلەشكە پەرۋا قىلمايدۇ. بەزىلىرى باشقۇرۇشتا بەك قاتمال. تەربىيىسى بەك قوپال. تاماقنى بېرىپ، مەكتەپكە ماڭ دەيدۇ. مەكتەپتىن كەلسىلا، تاپشۇرۇقۇڭنى ئىشلە دەپ ھۇجرىسىغا سولايدۇ. بالىلارنىڭ كۆڭۈل ئارامىغا، دەردى ھالىغا يەتمەيدۇ. بالىسى نېمە ئوقۇۋاتىدۇ، قانداق ئوقۇۋاتىدۇ، نېمىگە ھەۋەس قىلىدۇ، بۇلار بىلەن كارى بولمايدۇ. بۇ خىل پوزىتسىيە بالىلارنى بىزار قىلىدۇ، شۇڭا بەزىلىرى ئائىلىسىدىن بىزار بولۇپ پاسسىپ تاقابىل تۇرۇشقا كىرىشىدۇ. بەزى ھال ـ كۇنى ياخشى ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىغا ياخشى يېگۈزۈش، ياخشى كىيگۈزۈشنىڭ كويىدىلا يۇرىدۇ. تۇغمەس قاتار چايلىرىغا بالىلىرىنى ئەگەشتۇرۇۋالىدۇ. بالىلار نازۇنېمەتكە ھەمتاۋاق بولغاندىن سىرت ئىچىش، چېكىش، بىھايا چاقچاق، بىشەم ھەركەتلەرگىمۇ ھەمشېرىك بولۇپ ئۆگىنىدۇ. بالا كۆرگىنىنى قىلىدۇ، ئاڭلىغىنىنى سۆزلەيدۇ، قۇرامىغا يەتمەيلا پىشىپ يېتىلىدۇ. بەزى ئاتا ـ ئانىلار پۇل تېپىشنىڭ كويىدىلا يۇرىدۇ. بالىلىرىنى مەكتەپتىن توختىتىپ تىجارەتكە سالىدۇ. ھەتتا بەزىلىرى ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق قىلىپ، ئىپپىتىنى سېتىپ پۇل تاپسىمۇ كۆرمەس، بىلمەس بولۇۋېلىپ، پۇل سانىسىلا خۇش بولۇپ كېتىدۇ. دىيارىمىزدىكى چوڭراق شەھەرلەرگە بارسىڭىز، قاينام بازارلاردا قۇرامىغا يەتمىگەن بالىلارنىڭ تىجارەت قىلىۋاتقىنىنى،

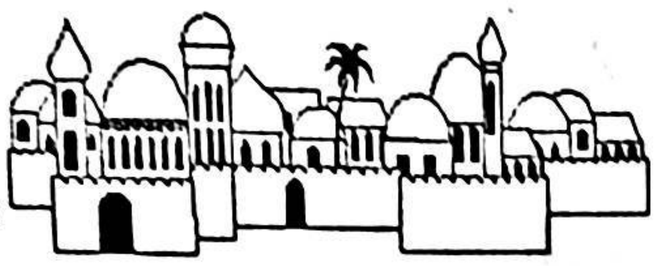

ئوغـرىلىق، يـانچۇقچىلىق، هـەتتا كۈپـكۈندۈزدە بۇلاڭچىلىـق قىلىۋاتقىنىـنى ئۇچرىتىسـىز. ئىچكـرى ئۆلكىلـەردە بولسـا سەرگـەردان، ئوغـرى، ئـاقچى، يانچۇقچىلارنىڭ بىر قىسمىنىڭ يەنىلا ئۇيغۇر بالىلار ئىكەنلىكىنى كۆرىسىز. بەزى ئاتا ـ ئانىلار پىلانلىق تۇغۇت سىياسىتىگە ماسلىشىپ بىر ـ ئىككى بالىلىق بولىدۇ، لېكىن بۇ ئاتا ـ ئانىلار خانزادىلىرىنىڭ دېگىنىنى قىلىپ بېرىدۇ، ئۇلارغا پۇلنى ئايىماي خەجلەيدۇ. ئۇلار بولسا تورخانىدىن، دېسكوخانىدىن چىقماي كېچە ـ كۈنـدۈز ئوينـايدۇ، پـۇل تۈگىسـە ئەگـرى يولغـا دەسسـەيدۇ. بـەزىلىرى يامـان ئادەملەرگـە سـايىدەك ئەگىشـىپ، ئـاقچى، چېكەرمەنلـەردىن بولـۇپ قـالىدۇ. قىسمەن ياشلار باشقا مىللەتنىڭ، غەرب ئەللىرىنىڭ پەن ـ مەدەنىيىتى، بىلىم ـ تېخنىكىسى، ئىگىلىك يارىتىش، ئىگىلىك باشقۇرۇش بىلىملىرىنى ئۆگەنمەي، ئەكسىچە شەھۋانىي قىلىقلىرىنى، تولغىما ئۇسسۇل، گىلدىڭ تانسىلىرىنى مودا بىلىپ زور ھەۋەس بىلەن ئۆگىنىۋالىدۇ. قىز ـ ئاياللارنىڭ بەزىلىرى ئەرلەردەك، بەزىلىرى ئەجنەبىيلەردەك ھەررەڭ ـ سەررەڭ ياسىنىپ بىھايا، بىشەملىك بىلەن ھەر خىل ئادەملەرگە ئارىلىشىپ، بىللە ئىچىپ، بىللە چېكىپ، بىللە يېتىپ، غەپلەتكە پېتىپ يۈرىدۇ. ئوغۇل ـ ئەرلىرىمىز قىزلاردەك ئۇزۇن چاچ قويۇپ، قىزىل ئىشتان، گۈللۈك كۆينەك كىيىپ، لەۋسۇرۇخ، ئەڭلىك سۈرۈپ، مەيخانىلاردا كەچلەپ، تانسىخانىدا ئويناپ، ئىشرەتخانىدا تۈنەپ ھارامخورلارغا ئايلىنىپ كېتىۋاتىدۇ. ھەتتا غۇۋا چىراغ نۇرىدا ھاراق ئىچىپ تانسا ئويناپ، دورا يەپ بېشىنى گىلدىڭلىتىپ دېسكو ئوينايدىغانلارنىڭ بىرمۇنچە خېرىدارلىرى ئوتتۇرا مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرى ھەم ستۇدېنتلار بولۇپ قالدى. تاماكا چېكىش، ھاراق ئىچىش باشلانغۇچ مەكتەپلەرگىچە ئۇلاشتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىمكى بىر مىللەتنى چىن دىلىدىن سۆيسە، قىيامەتتە ئاللاھ ئۇنى ئاشۇ مىللەت سېپىدە تىرىلدۈرىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن). "قايسى بىر خەلقنىڭ ئىچىدە جىنايەت، گۇناھ ئىش قىلغۇچىلاردىن كۆرە گۇناھ قىلمايدىغانلار كۆپ ۋە كۈچلۈك تۇرۇپمۇ ئۇلارنى توسمىسا ئاللاھنىڭ ئاپىتى ھەممەيلەنگە باراۋەر بولىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دېگەنىدى. ئاللاھ تائالا:

ئى مۆمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى ۋە بالا ـ چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار!

ـــــسۈرە«تەھرىم»(66 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

دەپ بىزنى ئاللىبۇرۇن قاتتىق ئاگاھلاندۇرغانىدى. ئەتىدىكى ھالاكەتنى كۈتۈپ غەپلەتتە ياتماي، ئۆزىمىزنى ھەم بالىلارنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلاپ قېلىش

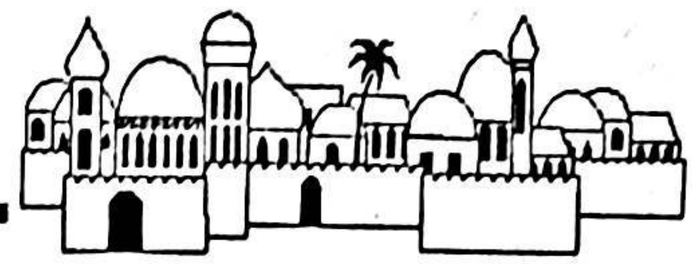

ئۇچۇن سەبى بالىلارنىڭ سۈتتەك ئاق كۆڭۈل قەلبىگە ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۇرۇقلىرىنى چاچايلى. پەيغەمبىرىمىز ئېيتقاندەك: "ھېچ قانداق ئاتا ـ ئانا پەرزەنتلىرىگە ياخشى خۇلۇق، گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاقتىن بۈيۈكرەك مىراس قالدۇرالمايدۇ" («سەھىھ ھەدىسلەر»دىن). ئاللاھ مەقبۇل قىلىدىغىنى ياخشى خۇلۇق، گۈزەل ئەخلاق. پەيغەمبىرىمىز ياخشى كۆرىدىغىنى، مەھبۇب بىلىدىغىنى گۈزەل ئەخلاق. شۇڭا پاك ئېتىقاد، چىن ئىخلاس، پۈتۈن كۈچىمىز بىلەن ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق تەربىيىلەشكە كۈچ سەرپ قىلايلى.

بالىلىرىمىز پاك ئىمان، ساغلام ئەقىدە، سۈزۈك ئېتىقادلىق مۇسۇلمان بولسۇن. شەرمى ھايالىق، ئىپپەت نومۇسلۇق، ئىپتىخار ـ غۇرۇرلۇق، ۋىجدانلىق بولسۇن. ئاتا ـ ئانا، خىش ـ ئەقرىبا، دوست ـ بۇرادەرلىرىگە ۋاپادار، كۆيۈمچان، سەممىي سادىق بولسۇن. باشقىلارغا ياردەم بېرىشنى، ياخشى ئىش قىلىشنى شەرەپ بىلسۇن. ئاجىزلارغا، يېتىم ـ يېسىرلارغا، ئاپەتكە ئۇچرىغانلارغا خەير ـ ئېھسان قىلىدىغان كۆيۈمچان بولسۇن. ھەققانىيەتنى ياقلايدىغان قەيسەر، باتۇر بولسۇن. ئادىل، مۇلايىم، ئەپۇچان، كەڭ قورساق بولسۇن. تىرىشچان، ئىقتىسادچىل، غەيرەتلىك، چىدامىلىق بولسۇن. سەۋرلىك، مەرد، سېخىي، راستچىل، كەمتەر بولسۇن. ئاتا ـ ئانىلىرىنى، چوڭلارنى، ئۇستازلىرىنى ھۆرمەتلەيدىغان، كىچىكلەرنى ئىززەتلەيدىغان بولسۇن. باشقىلار بىلەن ئېچىل ـ ئىناق، چىقىشىپ دوستانە ئۆتىدىغان بولسۇن. ياخشى ئىش، ياخشى كىشىلەردىن، قەھرىمانلاردىن ئۆگىنىدىغان، يامان ئىش، يامان كىشىلەردىن يىرگىنىدىغان بولسۇن. ئۆز مىللىتىنى، مىللىتىنىڭ تىل ـ يېزىقىنى سۆيىدىغان، ياخشى ئۆرپ ـ ئادەت، ياخشى خىسلەتلىرىگە ۋارىسلىق قىلىدىغان بولسۇن.

شەرق ئەقىل ـ پاراسىتىنىڭ نۇرلۇق چولپانى ئەلشىر نەۋائى: "بارلىق ئىشتا ئەدەپلىك ۋە ھايالىق بولماق ياخشىدۇر" دېگەندەك، بالىلارغا ئېسىل ئەنئەنىۋى ئەخلاق، ئۆرپ ـ ئادەت تەربىيىسى بېرىش كېرەك. بالىلارغا سالام بېرىش، سىلىق ـ سىپايە سۆزلەش، سورۇندا ئولتۇرۇش، مېھمان بولۇش ئەدەپ قائىدىلىرى، ئوزۇقلىنىش، يەپ ـ ئىچىش ئەدەپلىرى، تازىلىق قىلىش، كىيىم كىيىش، زىننەتلىنىش ئەدەپ ـ قائىدىلىرى، يېتىپ ـ قوپۇش، ئۇخلاش، دەم ئېلىش ئەدەپ ـ قائىدىلىرى، يول يۈرۈش، سەپەر قىلىش ئادەتلىرى توغرىسىدا زېھنىكمەي ئۆگىتىپ، بۇلارنى ئۇلارنىڭ كۈندىلىك ئادىتىگە ئايلاندۇرۇش لازىم.

ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممە نەرسىدىن(يەنى بەندىلەرنىڭ چوڭ ـ كىچىك ئىشلىرىدىن) ھېساب ئالغۇچىدۇر.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 66 ـ ئايەت

بالىلارنىڭ تەكەببۇرلۇق، ئالدامچىلىق، ساختىپەزلىك، ھىيلىگەرلىك،

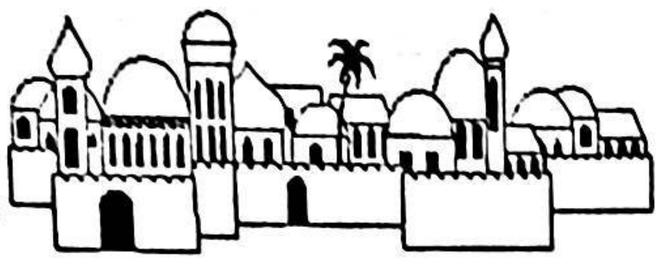

يالغانچىلىق، يالغان گۇۋاھ بېرىش، يالغان قەسەم قىلىش، باشقىلارنى كەمسىتىش، قوپاللىق، ئاچچىقى يامان بولۇش، غەيۋەتخورلۇق، گۇمانخورلۇق، ھۇرۇنلۇق، چېقىمچىلىق، پىتنىخورلۇق، ئىككى يۈزلىمىلىك، بوھتانچىلىق، ئىسراپخورلۇق، زىناخورلۇق، قىمارۋازلىق، ئوغرىلىق، كەيپ-ساپا قىلىش... دېگەندەك گۇناھ- مەئسىيەت، يامان ئىللەت، ناچار ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇۋېلىشىدىن ھەزەر ئەيلەش كېرەك، ئۇلارغا يۇقىرىقىدەك ئىللەت، گۇناھ- زالالەتتىن يىراق بولۇش توغرىسىدا ئەستايىدىل تەربىيە قىلىش كېرەك. پەيغەمبىرىمىز: "فەھىش (بۇزۇق) ئىشلار فەھىش سۆزلەر ئىسلامدا يوق ئادەتلەردۇر. مۆمىن كىشىلەرنىڭ ياخشىسى ياخشى خۇلقلۇق بولىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دېگەنىدى.

ئەۋلادلارنى گۈزەل ئەخلاقلىق، يۇقىرى ساپالىق، غايىلىك، ئىرادىلىك، يارامليق ئىزباسارلاردىن قىلىپ چىقىش ئۈچۈن ئۆزىمىزنىڭ ئاتا-ئانىلىق بۇرچىمىز، مەسئۇلىيىتىمىزنى ئادا قىلىشىمىز كېرەك. رەسۇلىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "پەرزەنتىڭلارنى ئىززەتلەش بىلەن بىللە ئەدەپ-ئەخلاقنىمۇ ياخشىلاڭلار"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دەپ بۇيرۇغان ئىدى. ھەمدە: "كىمدە كىم ئەخلاقىنى گۈزەللەشتۈرسە ئۇ ئادەم ئۈچۈن جەننەتنىڭ تۆرىگە بىر ساراي سېلىپ قويۇلىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دەپ ئەخلاقى گۈزەللەرنىڭ مۇكاپاتىنىمۇ مۇئەييەنلەشتۈرگەن. شۇڭا ھەر بىر ئاتا-ئانا ئەۋلادلارنىڭ تەلەپچان ئۇستازلىرى، چىۋەر تەربىيە يېتەكچىلىرى، ھەر بىر سۆز-ھەرىكەتتە نەمۇنە ئۈلگىلىرى، مېھىر-مۇھەببەت، ئىللىقلىق يەتكۈزۈشتە كۆيۈمچان، غەمگۇزارلىرى، سىرداش يېقىن دوستلىرى بولۇپ، ئۇلارنىڭ كۆڭۈل قۇلۇپىنى مۇلايىم، سىلىق سۆز بىلەن ئېچىپ، گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاق ئۇرۇقىنى سېپىپ، ئىمان-ئېتىقادى كۈچلۈك، دىلى يورۇق، چېھرى نۇرلۇق، يولى ئوچۇق بەختيار ئەۋلادلاردىن بولۇشىغا ھەقىقي ياردەم بېرەيلى!

ئىسلام دىنى

ۋە

مەنىۋى مەدەنىيلىك

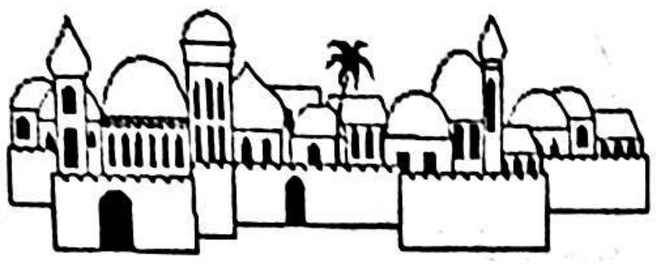

ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى

نەقىئە

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

قەدىمدىن بۇيان، كىشىلەر كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئىنسانلار ھاياتىدىكى مەڭگۈلۈك تېمىنىڭ بىرى دەپ ئىزدىنىپ كەلدى. ئۇنداق بولسا، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مەقسىتى زادى نېمە؟ قانداق تۇرمۇش ئەھمىيەتلىك تۇرمۇش ھېسابلىنىدۇ؟ بۇ ھەقتە كۆپچىلىك كۆپ قېتىم ـ يۇ، ئەمما پىكىرده بىر يەرگە كېلەلمىدى.

ھالبۇكى، ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى توغرىسىدىكى چۈشەنچىسى «قۇرئان كەرىم»دە تولۇق ئەكس ئېتىدۇ، بۇنىڭدا، "كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەھمىيىتى ۋە قىممىتى ئىمان ئېيتماق ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلماقتا، دۇنيادىكى بەخت بىلەن ئاخىرەتتىكى بەختنى بىر قاتاردا قويماقتىدۇر" دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بېشارەت قىلىنغان:

كىمكى دۇنيا ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭغا دۇنيانىڭ ساۋابىنى بېرىمىز(ئۇنىڭ ئاخىرەتلىكتىن نېسىۋىسى بولمايدۇ)؛ كىمكى ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى كۆزلىسە، ئۇنىڭغا ئاخىرەتنىڭ ساۋابىنى بېرىمىز.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 145 ـ ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ قارىشىچە، دۇنيا—كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مۇساپىسى، ئاخىرەت— كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قارارگاھى؛ دۇنيا بىلەن ئاخىرەت بىر ـ بىرىگە سەۋەب ـ نەتىجە بولىدۇ، كىشى دۇنيادىكى قىلغان ـ ئەتكەنلىرى ئۈچۈن ئاخىرەتتە تېگىشلىك جاۋابقا ئىگە بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەپ ئېنىق كۆرسىتىلگەن:

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار، شۈبھىسىزكى، ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرگە سازاۋەر بولىدۇ. بۇ چوڭ بەختتۇر.

ـــسۈرە«بۇرۇج»(85 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

كۇففار بولغان ۋە بىزنىڭ ئايەتلىرىمىزنى يالغانغا چىقارغان كىشىلەر ئەھلى دوزاختۇر.

ـــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

قىيامەتنىڭ بولۇشى چوقۇمدۇر.

ـــسۈرە«ھىجر»(15 ـ سۈرە)، 85 ـ ئايەت

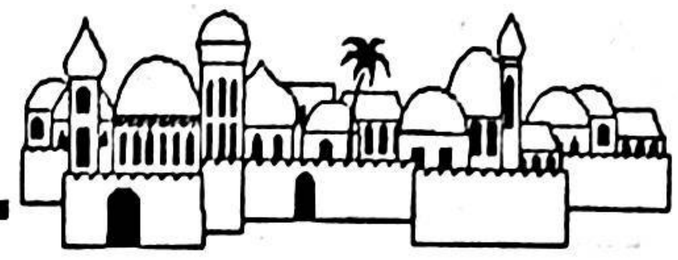

بۇ كۆنده كىشىلەر قىلغان ئەمەللىرىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرۈش(يەنى نەتىجىسىگە ئېرىشىش) ئۈچۈن توپ-توپ بولۇپ تارىلىپ كېتىدۇ. كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ؛ كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ.

——سۈرە«زەلزەلە»(99-سۈرە)، 6—8-ئايەتلەر

ھازىرقى تۇرمۇش بىلەن ئۆلگەندىن كېيىنكى قارارگاھ توغرىسىدىكى بۇ بىر قاتار نەزەرىيىلەر ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇشىغا قاراشتىكى تۈپ نۇقتىئىنەزىرى بولۇپ، دۇنيا بىلەن ئاخىرەتتىكى بەخت-سائادەتكە ئىنتىلىش ئۇنىڭ مېغىزىدۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىنتايىن مۇپەسسەل ئىزاھ بەرگەن:"**بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىنى گويا مەڭگۈ ياشايدىغاندەك، ئاخىرەتلىكنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىنى گويا ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك**".

مەملىكىتىمىز مۇسۇلمانلىرى بولسا بۇنى ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەت ئىزدەش دەپ ئاتايدۇ. ئىككىلا ئالەملىك بەخت-سائادەت ئىزدەش نۇقتىئىنەزىرى كىشىلەرنىڭ ھايات چېغىدىكى ئىش-ھەرىكىتىنىڭ ياخشى-يامان بولۇشىنى مىزان قىلىپ، ئۇنىڭ بۇ دۇنيادىكى ئىمانىنى ھايات چېغىدىكى دىنىي ئەمەل ھەمدە ئىجتىمائىي ئەتمىشلىرىنىڭ ياخشى-يامانلىقى بىلەن باغلاپ، ئۇنى جەننەتكە كىرىشى ياكى دوزاخقا كىرىشىنىڭ دەلىلى ھېسابلايدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاق-پەزىلىتىنىڭ تۈپ مىزانى ۋە كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى ئەنە شۇنىڭدىن شەكىللىنىپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيىسىگە ۋە تۇرمۇشىغا چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ.

بۇ دۇنيالىق ئۈچۈن تىرىشىش —— كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مۇساپىسى

ئىسلام دىنى كىشىلىك تۇرمۇشنى بۇ دۇنيالىق تۇرمۇش ۋە ئاخىرەتلىك تۇرمۇش دېگەن ئىككى باسقۇچقا ئايرىيدۇ، كىشىلىك تۇرمۇش توغرىسىدىكى بارلىق قانۇن ۋە تۇرمۇش مىزانى ئاللاھتىن نازىل بولغان «قۇرئان كەرىم»دىن چىقىدۇ، بۇنىڭدىن مەقسەت ئىنسانلارغا ئۆزىنىڭ تۇرغان شارائىتىنى تولۇق بىلدۈرۈش، ئۆزىنىڭ ۋەزىپىسىنى چوڭقۇر ئېنىقلىتىش، ئۆزىنىڭ قارارگاھىنى بىلدۈرۈش، كىشىلىك تۇرمۇشىنىڭ مەقسىتىنى چۈشەندۈرۈپ، توغرا كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى ۋە قىممەت قارىشىنى تىكلىتىشتىن ئىبارەت. پۈتۈن دۇنيا مۇسۇلمانلىرى ئۇلۇغلاپ ئەمەل قىلىدىغان ئۇلۇغ ئەسەر «قۇرئان كەرىم»دىكى تەلىم ۋە بېشارەتلەر كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ زور ئەھمىيىتىنى تولۇق ئېچىپ بەرگەن. ئۇنىڭ تۈپ ئېتىقاد پرىنسىپى مۇسۇلمانلارنىڭ رېئال تۇرمۇشتىكى ئىدىيىسى ۋە ئىش-ھەرىكىتىنىڭ ئاساسلىق مەنبۇى ئاساسى بولۇپ، مۇشۇ ئاساستا كىشىلىك تۇرمۇش مۇساپىسىنىڭ بارلىق قائىدىلىرى ۋە مول ئالاھىدىلىككە ئىگە قىممەت قارىشى بەلگىلەنگەن.

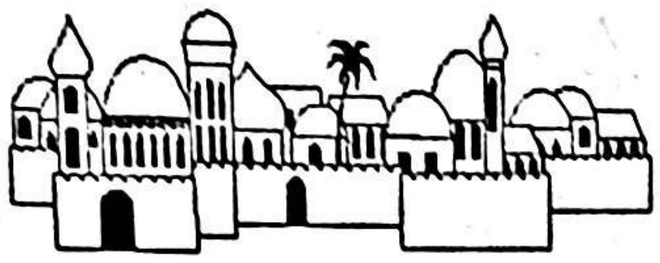

1. ئىمانىنىڭ مېغىزى — كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ نېگىزى

ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى تۈپ ئېتىقادنى ئالدىنقى شەرت قىلغان ئاساستا تىكلىنىدۇ، يەنى ياخشىلىق بىلەن يامانلىقنىڭ پەرقى كامىل ئىمان بىلەن ئازغۇنلۇقنى ئايرىش ئارقىلىق بەلگىلىنىدۇ. ئىنسانلار ئاللاھ تائالا ھىدايەت قىلغان توغرا دىنغا ئىمان ئېيتقاندىلا، توغرا يولغا ماڭالايدۇ، يەنى«قۇرئان كەرىم»دە كۆرسىتىلگەندەك، ئاللاھنىڭ ''غەزىپىگە يولۇققانلارنىڭ ۋە ئازغانلارنىڭ يولىغا ئەمەس، سەن ئىنئام قىلغانلارنىڭ يولىغا''{سۈرە«فاتىھە»(1 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت} ماڭالايدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاھنىڭ دىنىغا(ئەگەشكىنكى) ئاللاھ ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان، ئاللاھنىڭ ياراتقىنىدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ، بۇ توغرا دىندۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ.

ـــــ سۈرە«رۇم»(30 ـ سۈرە)، 30 ـ ئايەت

ھالبۇكى، ئىمانىنىڭ مېغىزى بىردىنبىر ئاللاھنى بەرھەق بىلىش ۋە ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش، ئاخىرەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىغا ھەقىقىي ئىشىنىشتۇر. ئاللاھ تائالا ئالەمدىكى پۈتكۈل كائىناتنى ياراتقۇچى، ئاللاھ ھەممىنى بىلىپ تۇرىدۇ، ھەممە يەردە مەۋجۇت، ئۇ ئادەمنىڭ تەپەككۇرى ۋە پەرىزى بىلەن تۇرمايدۇ، بەلكى ئالەمدىكى پۈتۈن كائىناتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىدىكى تۈرلۈك ھادىسىلەردە كونكرېت گەۋدىلىنىدۇ. شۇڭلاشقا، ئىنسانلار مەيلى ئۇزاق ـ ئۇزاق ۋاقىتلاردىن بۇرۇنقى قالاق ئىپتىدائىي جەمئىيەت مەزگىلىدە ياشىغاندا بولسۇن، مەيلى پەن ـ تېخنىكا تەرەققىي قىلغان ھازىرقى زاماندا ياشاۋاتقاندا بولسۇن، مەيلى ئاۋات مەركىزىي شەھەرلەردە ياشىغاندا بولسۇن، ياكى خىلۋەت يېزا ـ قىشلاقلاردا ياشىغاندا بولسۇن، پەقەت بىرىلىپ پىكىر يۈرگۈزىدىغان، ئىجتىھاد بىلەن ئىزدىنىدىغانلا بولسا، بۇ ھەقىقەتنى سېزەلەيدۇ ۋە مۇئەييەنلەشتۈرەلەيدۇ؛ ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە قادىرلىقىغا ھەقىقىي ئىشەنگەندىلا، ھەق ـ ناھەقنى پەرق ئېتەلەيدۇ، ياخشى ـ يامانغا ھۆكۈم قىلالايدۇ، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ھەقىقىي ئەھمىيىتىنى ئوبدان چۈشىنەلەيدۇ؛ ئاخىرەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ھەقىقىي تونۇغاندىلا، كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ مەقسىتى ۋە قارارگاھىنى بىلۋالالايدۇ. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە نۇرغۇنلىغان دەلىللەر بار:

ئاللاھ ئاسمانلارنى، زېمىننى ۋە ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نەرسىلەرنى ئالتە كۈندە ياراتتى.

ـــــ سۈرە«سەجدە»(32 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

غەيبنىڭ خەزىنىلىرى ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىدۇر، ئۇنى پەقەتلا ئاللاھ

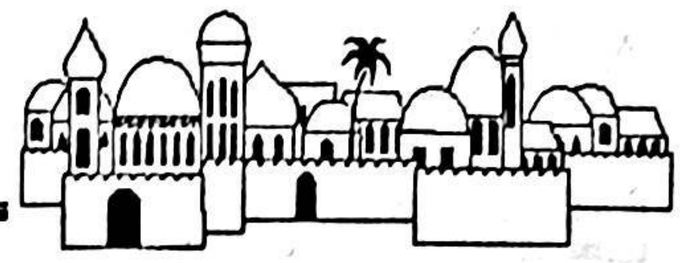

بىلىدۇ، قۇرۇقلۇقتىكى، دېڭىزدىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ بىلىدۇ، (دەرەختىن)تۆكۈلگەن ياپراقتىن ئاللاھ بىلمەيدىغان بىرەرسىمۇ يوق، مەيلى قاراڭغۇ يەر ئاستىدىكى بىرەر دانە ئۇرۇق بولسۇن، مەيلى ھۆل ياكى قۇرۇق نەرسىلەر بولسۇن، ھەممىسى(ئاللاھقا مەلۇم بولۇپ) لەۋھۇلمەھپۇزدا يېزىقلىقتۇر.

——سۈرە«ئەنئام»(6 - سۈرە)، 59 - ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ۋە ئاللاھ ئۈنىڭغا نازىل قىلغان كىتابقا(يەنى قۇرئانغا)ۋە ئىلگىرى ئاللاھ نازىل قىلغان كىتابلارغا(يەنى قۇرئاندىن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان ساماۋى كىتابلارغا) ئىمان كەلتۈرۈڭلار. كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەرىشتىلىرىنى، كىتابلىرىنى، پەيغەمبەرلىرىنى ۋە ئاخىرەت كۈنىنى ئىنكار قىلسىكەن، ئۇ قاتتىق ئازغان بولىدۇ.

——سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 136 - ئايەت

سىلەرنىڭ قانداق قىلىدىغانلىقىڭلارنى كۆرۈش ئۈچۈن، ئۇلارنى(يەنى ئۆتكەن ئۈممەتلەرنى)(ھالاك قىلغان)دىن كېيىن، ئۇلارنىڭ ئورنىغا سىلەرنى ئورۇنباسار قىلدۇق.

——سۈرە«يۇنۇس»(10 - سۈرە)، 14 - ئايەت

ئاللاھقا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرگەن ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار پەرۋەردىگارىنىڭ قېشىدا ئۆز ئەجرىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا(ئاخىرەتتە) قورقۇنچ ۋە غەم-قايغۇ يوقتۇر.

——سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 62 - ئايەت

يۇقىرىدىكى ئايەتلەردىن مۇنداق خۇلاسە چىقىرىشقا بولىدۇ:ئىسلام دىنىغا بولغان ئېتىقاد يەنى ئاللاھقا، پەرىشتىلەرگە، كىتابلارغا، پەيغەمبەرلەرگە، ئاخىرەت كۈنىگە ۋە تەقدىرگە ئىمان كەلتۈرۈش— كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ نېگىزىدۇر. بۇ دۇنيادا ياشاشتىن مەقسەت ئۇ دۇنيادىكى بەخت-سائادەتكە ئىنتىلىشتۇر. قىيامەت كۈنى ياخشىلار جەننەتكە كىرىپ مەڭگۈلۈك بەخت-سائادەتكە ئېرىشىدۇ، يامانلار دوزاخقا تاشلىنىپ ھەسسىلەپ ئازاب چېكىدۇ. مانا بۇلار ئارقىلىق ئىنسانلارنىڭ نەدىن كېلىپ، نەگە بارىدىغانلىقى تولۇق چۈشەندۈرۈپ بېرىلگەن، ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانىيەتنى دۇنيانى ئىداره قىلدۇرۇش مەقسىتىده ياراتقانلىقى تولۇق كۆرسىتىپ بېرىلگەن، ئىنسانلارنىڭ رېئال تۇرمۇشتا ئۇزلۇكسىز ئىلگىرىلىشى، تىرىشىپ كۈرەش قىلىشىدىكى مۇقەررەرلىك ۋە سۈبيېكتىپ پائالىيەتچانلىق رولى گەۋدىلەندۈرۈلگەن. دېمەك، بۇ دۇنيادا جاپاغا چىداپ ئەجىر سىڭدۈرمىگەنده، ئاخىرەتتىكى مەڭگۈلۈك جەننەتكە كىرگىلى بولمايدۇ، بۇ نۇقتىنىنەزەرلەر ئارقىلىق، تەقدىرچىلىك تەرەپدارلىرىنىڭ ئۆمىدسىزلىك قارىشى ۋە پاسسىپ ئىدىيىسى تۈپتىن تەۋرىتىلگەن، ئىنسانلار دۇنيادا تۆھپە كۆرسىتىدىغان توغرا يولغا

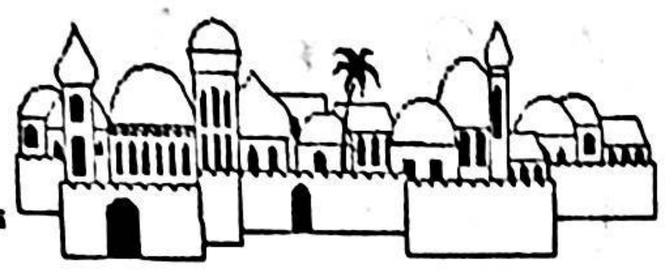

كىرىشكە رىغبەتلەندۇرۈلگەن.

2. ئەخلاقتا تەربىيىلىنىش ــــ كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قېلىپى

ئىسلام دىنىنىڭ ئەدەپ ئىدىيىسى ۋە ئەخلاق قىممىتى يۇزلىنىشىنىمۇ، ئوخشاشلا، ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد پرىنسىپى بەلگىلەيدۇ، ئۇ ئىنسانلار رېئال تۇرمۇشتا جەزمەن بويسۇنىدىغان ۋە ئەمەل قىلىدىغان ئىش-ھەرىكەت مىزانى، شۇنداقلا ئىسلامىيەت كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنىڭ مۇھىم مەزمۇنى ۋە ئالاھىدىلىكىدىن بىرى. ئىش-ھەرىكىتى ئىسلام ئەھكاملىرى ۋە شەرىئىتنىڭ تەلەپلىرىگە ئۇيغۇن كەلگەنلەر ھەقىقىي مۆمىنلەر ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شەرىئەتكە بويسۇنۇش دەرىجىسى ئاللاھ تائالانىڭ شەپقىتىگە ئېرىشىش دەرىجىسىگە بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدۇ، شۇنداقلا مۇكاپاتلىنىش-جازالىنىش دەرىجىسىنىمۇ بەلگىلەيدۇ. مۇسۇلمان ئۆلىمالىرى بۇنى:"ھەرقانداق ساداقەتلىك ئاللاھقا بولغان ساداقەتلىكتىن ئېشىپ كېتەلمەيدۇ، ھەرقانداق ۋاپادارلىق ئاتا-ئانىغا بولغان ۋاپادارلىقتىن ئېشىپ كېتەلمەيدۇ، ھەرقانداق بىلىش ئاللاھنى بىلىشتىن ئېشىپ كېتەلمەيدۇ، ئىلمى تەۋھىد ھەممە ئىلىمنىڭ ئانىسى، دىنىنىڭ نېگىزى" دەپ يەكۈنلىگەن. «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف ۋە باشقا كىتابلاردىن مەلۇمكى، ئىسلام دىنىنىڭ بۇ جەھەتلەردىكى تەلەپلىرى نۇرغۇن، قەتئىي، ئۇنىڭ ئۇستىگە شەرھلىرى ئېنىق ۋە تەپسىلىي. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەپ كۆرسىتىلىدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھقا، پەيغەمبەرگە ۋە ئۆزۈڭلاردىن بولغان ئىش ئۈستىدىكىلەرگە ئىتائەت قىلىڭلار.

ــــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 59-ئايەت

سىلەر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئاتا-ئانىغا، خىش-ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار، كىشىلەرگە ياخشى سۆز قىلىڭلار، نامازنى ئۆتەڭلار، زاكات بېرىڭلار.

ــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 83-ئايەت

مۆمىن ئەرلەر، مۆمىن ئاياللار بىر-بىرى بىلەن دوستتۇر، ئۇلار(كىشىلەرنى) ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ، نامازنى(تولۇق) ئادا قىلىدۇ، زاكات بېرىدۇ، ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدۇ، ئەنە شۇلارغا ئاللاھ رەھىم قىلىدۇ.

ــــسۈرە«بەقەرە»(9-سۈرە)، 71-ئايەت

ئى مۆمىنلەر! سەۋر ئارقىلىق ۋە نامازئارقىلىق يارداەم تىلەڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سەۋر قىلغۇچىلار بىلەن بىللىدۇر.

ــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 153-ئايەت

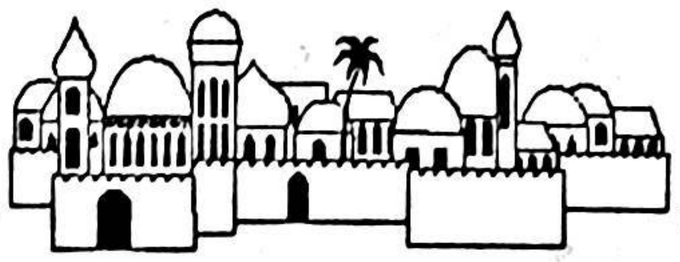

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئاللاھ يولىدا ياكى ئىلىمنى كۆللەندۈرۈپ ئادەم تەربىيىلەشتە بىر يارماق ئىشلەتسە، ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتتە بىر ساراي ئاتا قىلىدۇ". بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئەخلاق قائىدىلىرى ئىنسانىيەتنىڭ رېئال تۇرمۇشىدىكى ھەممە تەرەپنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بولۇپ، بۇلارنى تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن:

1) ئاللاھقا ۋەۋ ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىش، ئاللاھنىڭ ئىرادىسى ۋە پەيغەمبەرنىڭ تەلىمىگە ئىتائەت قىلىش.

2) سەۋر قىلىش ۋە ئەيمىنىش. يەنى ئېتىقادتا چىڭ تۇرۇش، ئاللاھتىن ئەيمىنىش.

3) ئاتا ـ ئانىغا ۋاپادار بولۇش، تۇل خوتۇن، يېتىم ـ يېسىرلەرگە ياخشىلىق قىلىش، غېرىب ـ غۇرۇاللارنىڭ بېشىنى سىلاش.

4) ئىش ۋە ئادەمگە خالىسىلىق، تۇز كۆڭۈللۈك، ئادىللىق، كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش.

5) ئىتتىپاق بولۇش، ئۆزئارا يار ـ يۆلەك بولۇش، ئېلىم ـ سېتىمدا ئادىل بولۇش، كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلىش.

6) كىشىنى ياخشى ئىشقا دەۋەت قىلىش، يامان ئىشتىن توسۇش.

ئەخلاقي تەربىيىلىنىشكە دائىر مانا بۇ بەلگىلىمە ۋە كۆزقاراشلار ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىق، خاتىرجەملىك ۋە مۇقىملىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئىجتىمائي ئىدىيىسىنى ھەم مېھرىبانلىق ـ شەپقەتلىك ئەدەپ قارىشىنى گەۋدىلەندۈرۈپدۇ. بۇ مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادىنى مۇستەھكەملىشى، دىلىنى پاكلاشتۇرۇشى، ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇشى، ئىتتىپاقلىقنى ئالغا سۈرۈشى ئۈچۈن ياخشى رول ئوينايدۇ.

3.ھازىرقى دۇنيا تۇرمۇشى كىشىلىك تۇرمۇش ئۇچۇن سىناقتۇر

ئىسلام دىنى ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەتنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن بولۇپ، دىنىي ئەمەللەرنى قاتتىق ئادا قىلىش ئاساسىدا، ھەم ئاخىرەتلىك بەخت ـ سائادەتنى ئارزۇ قىلىشنى، ھەم دۇنيادىكى بەخت ـ سائادەتكە ئىنتىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. "بۇ دۇنيا ئاخىرەتنىڭ ئېتىزى، گۈل تېرىساڭ گۈل ئالسەن، تىكەن تېرىساڭ تىكەن ئالسەن". بۇ دۇنيادىكى تۇرمۇش كىشىلىك تۇرمۇشتىكى مۇساپە، ئاخىرەتكە باردىغان كۆۋرۈك. بۇنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئادەمنىڭ تەبىئي ئىقتىدارى قانداق بولسۇن، ياشاش شارائىتى قانداق پەرقلىق بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسى مۇستەسناسىز ھەر خىل سىناقتىن ئۆتىدۇ ھەمدە ھەربىر ئادەم ئۆزىگە ئاتا قىلىنغان ئىقتىدار ۋە شارائىت بويىچە ۋەزىپە ئۆتەيدۇ. شۇڭا، بۇ دۇنيا تۇرمۇشىغىلا ئەھمىيەت بېرىپ، ئاخىرەتنىڭ مەۋجۇتلۇقىنى ئىنكار قىلىشىمۇ، ياكى

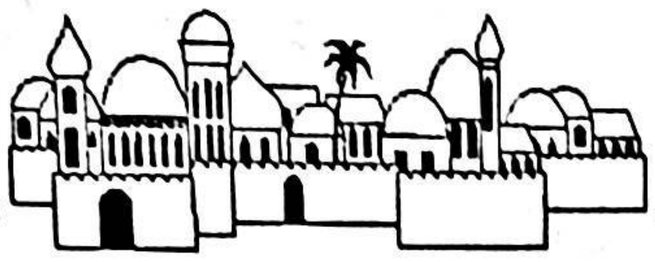

ئاخىرەتلىككىلا ئەھمىيەت بېرىپ، بۇ دۇنيالىقتا ئىنتىلىشكە سەل قاراش ئىدىيىسى ۋە ھەرىكىتىمۇ خاتا. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن.

ـــسۇرە«قەسەس»(28 ـ سۇرە)، 77 ـ ئايەت

نامازئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن)زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

ـــسۇرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۇرە)، 10 ـ ئايەت

ئىسلام دىنى مانا مۇشۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى بۇ دۇنيادىكى مەنپەئەتپەرەسلىكتىن ئىنتىلىشكە، زاھىدلىق ۋە تەرىكدۇنيالىقتىن خالاس بولۇشقا ئۈندەيدۇ. تەقدىرچىلىك ئازغۇنلىقىغا كىرىپ قالماسلىق ئۈچۈن، ھەم مادداي پاراغەت تەمەخورلۇقى پاتقىقىغا چۆكۈپ قېلىشتىن ساقلىنىش، ھەم پاسسىپ تەرىكدۇنيا ئۇمىدسىزلىكىدىن ساقلىنىش لازىم. ئىنسانلار بۇ دۇنيالىق تۇرمۇشقا ئاكتىپ پوزىتسىيە قوللىنىشى لازىملىقىنىڭ تۈپ سەۋەبى شۈكى، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى دۇنيانى باشقۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئادا قىلسۇن دەپ ياراتقان، ئاللاھ تائالا ھەربىر ئادەمنىڭ قىلغان ـ ئەتكەنلىرىگە قاراپ ياخشىلىق قايتۇرىدۇ. دېمەك، ئىنسانلار بۇگۈنكى تۇرلۇك سىناقلارنى باشتىن كەچۈرۈپ، ھاياتلىقتىكى مەنپەئەتلىرىش كۆچىنى توپلاپ ۋە يېتىشتۇرۇپ، ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە باشتىن ـ ئاياغ تەۋرەنمەي بويسۇنۇپ، پەيغەمبەرنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلغان، ساۋابلىق ـ ساخاۋەتلىك ئىش قىلغان، ئۆمىدۋارلىق بىلەن ئالغا باسقاندىلا، كىشىلىك تۇرمۇشنى كامالغا يەتكۈزۈپ، مەڭگۈلۈك قارارگاھقا ماڭىدۇ ـ دە، "ئىككى ئالەم ملىك بەخت ـ سائادەتكە يېتىش"تىن ئىبارەت يۈكسەك نىشاننى ئەمەلگە ئاشۇرالايدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بەندىلەرگە مۇنداق دەپ ئېنىق ئۇقتۇرغان:

سىلەرنى بىز يامانلىققا مۇپتىلا قىلىش، ياخشىلىق بېرىش ئارقىلىق سىنايمىز. سىلەر بىزنىڭ دەرگاھىمىزغا قايتىسىلەر(ئەمەلىڭلارغا يارىشا جازالايمىز).

ـــسۇرە«ئەنبىيا»(21 ـ سۇرە)، 35 ـ ئايەت

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار ـــ ئەنە شۇلار مەخلۇقاتلارنىڭ ياخشىسىدۇر. ئۇلارغا پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا بېرىلىدىغان مۇكاپات(ئۇلارنىڭ تۇرار جايى بولغان، ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەردۇركى، ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ. ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولىدۇ، ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولىدۇ. بۇنىڭغا پەرۋەردىگارىدىن قورققان ئادەم ئېرىشىدۇ.

ـــسۇرە«بەيىنە»(98 ـ سۇرە)، 7 ـ 8 ـ ئايەتلەر

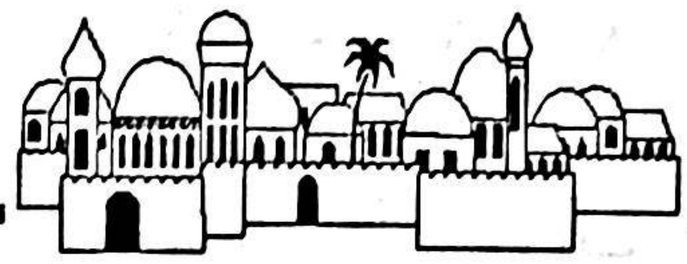

ئاخىرەت ــــ كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قارارگاھى

ئۆلگەندىن كېيىن تىرىلدىغانلىققا، قىيامەت سورىقىغا قەتئىي ئىشىنىش ھەم ئاخىرەتنى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ قارارگاھى دەپ قاراش ئىسلامىيەت كىشىلىك تۇرمۇش قارىشىنىڭ تەركىبىي قىسمى، شۇنداقلا ئىسلام دىنىنىڭ ئەزەلىيلىك، بۇ دۇنيالىق، ئاخىرەتلىك كۆزقارىشىنىڭ گەۋدىلىنىشىدۇر. يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك، بۇ دۇنيا بىلەن ئاخىرەت بىر-بىرىگە سەۋەب-نەتىجە بولىدۇ، بىر-بىرى بىلەن باغلىنىدۇ، كىمكى بۇ دۇنيادا سەۋرلىك پوزىتسىيە بىلەن ئاللاھ يولىدا كۈرەش قىلىدىكەن، شۇ ئاخىرەتتە جەننەت بەخت-سائادىتىدىن مەڭگۈ بەھرىمەن بولىدۇ. ئەكسىچە قىلغانلار، ھەسسىلەپ ئېغىر جازاغا مەھكۇم بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەپ نەسىھەت بېرىلىدۇ:

كىمكى ئاخىرەتنى كۆزلەيدىكەن ۋە مۆمىن بولۇپ ئاخىرەتكە لايىق ئەمەللەرنى قىلىدىكەن، مۇنداق ئادەملەرنىڭ قىلغان ئەمەلى(ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا)قوبۇل بولىدۇ.

ــــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 19-ئايەت

ياخشى ئىش قىلغۇچىلار بۇ دۇنيادا مۇكاپاتلىنىدۇ، ئاخىرەت يۇرتى(ئۇلار ئۇچۇن تېخىمۇ)ياخشىدۇر. تەقۋادارلارنىڭ يۇرتى راستلا نېمىدېگەن گۈزەل!

ــــسۈرە«ئەنئام»(16-سۈرە)، 30-ئايەت

بۇ دۇنيادا ئەجىر سىگىدۇرۇپ، ئاخىرەتنى كۆزلەش، كىشىلەرنى ئوگۈشلۇق چاغلاردا بېپەرۋالىق قىلماسلىق، كۆرەڭلىمەسلىك؛ تەتۇر شارائىتقا دۇچ كەلگەندە، روھسىزلانماسلىق، ئاغرىنماسلىققا رىغبەتلەندۇرىدۇ؛ كىشىلەرنى بۇگۈنكى تۇرمۇش يولىدىكى كۈرەشكە چىدامليق غەيرەت، يۇقىرى كۈرەش ئىرادىسى بىلەن ئاتلىنىپ، ئاللاھ تائالا تاپشۇرغان ۋەزىپىنى ئورۇنلاش، ئاندىن پۈتۈن جەمئىيەتكە، پۈتۈن ئىنسانىيەتكە بەخت-سائادەت يارىتىشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاخىرەت ھەقىقىي قارارگاھ بولغاچقا، ئاخىرەتتىكى تىنچ ماكانغا تەلپۈنۈشكە ۋە ئىنتىلىشكە مەدەتلەندۇرۇلىدۇ.

قىسقىسى، ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلىك تۇرمۇش قارىشى توغرىسىدىكى بايانلىرىنىڭ مەزمۇنى ئىنتايىن كەڭ. ئۇنىڭ ئاساسىي قارىشى ۋە ئىچكى مەزمۇنى مۇل ۋە چوڭقۇر، ئۇ روشەن ئالاھىدىلىك ۋە چوڭقۇر تەسىرچانلىققا ئىگە، ئۇ ئىنسانلارنىڭ "ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتكە يېتىش"تىكى كۈرەش نىشانى بولۇپ، زور رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

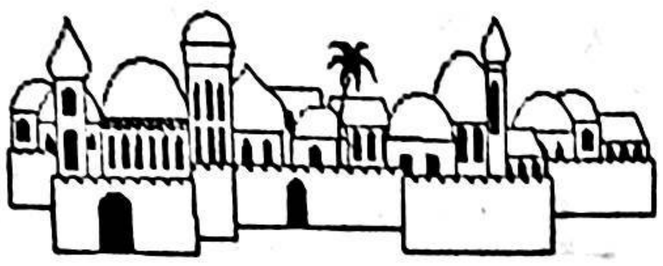

شەرەپ ـ نومۇسنى بىلدىغان مۇسۇلمانلاردىن بولايلى

هاجى ئابدۇۋاھاب

بسم‌الله‌الرحمان‌الرحيم

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئىمان يەتمىش نەچچە شاخچىدىن تەركىب تاپقان، ئەڭ يۇقىرىسى 'ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق' دەپ ئىمان ئېيتىش، ئەڭ تۆۋىنى يولدىكى كىشىگە ئەزىيەت يەتكۈزىدىغان نەرسىنى ئېلىۋېتىش. ھايامۇ ئىماننىڭ بىر شاخچىسى". بۇ ھەدىس ھايانىڭ ئىمانىڭ بىر قىسمى ئىكەنلىكىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. ھايا دېگەن نېمە؟ ھايا مۇسۇلمانلاردىن نېمىنىڭ شەرەپ، نېمىنىڭ نومۇس ئىكەنلىكىنى پەرقلەندۈرەلەيدىغان بولۇشنى، مۇسۇلمانلاردا ھەق ـ ناھەق قارىشىنىڭ بولۇشىنى تەلەپ قىلىشتۇر. شۇڭا، شەرەپ ـ نومۇسنى بىلىش مۇسۇلمانلىقنىڭ ئەقەللىي ئۆلچىمىدۇر. ئىسلام دىنىنىڭ شەرەپ ـ نومۇس قارىشىغا مۇسۇلمانلار چوقۇم چىن دىلىدىن ئەمەل قىلىشى كېرەك، ئۇنداقتا ھازىر جەمئىيىتىمىزدە تەشەببۇس قىلىنۇاتقان شەرەپ ـ نومۇس قارىشى نېمە؟ مۇسۇلمانلار ئۇنى قانداق تونۇشى كېرەك؟

2006 ـ يىلى 3 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى رەئىس خۇ جىنتاۋ "ئىككى يىغىن" ۋاقتىدا سىياسىي كېڭەش ئەزالىرىنى يوقلىغاندا، مۇھىم سۆز قىلىپ، بارلىق پۇقرالارنى "ۋەتەننى سۆيۈش شەرەپ، ۋەتەنگە خەۋپ يەتكۈزۈش نومۇس؛ خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش شەرەپ، خەلقتىن ئايرىلىپ قېلىش نومۇس؛ ئىلمىنى قەدىرلەش شەرەپ، نادانلىق نومۇس؛ تىرىشچانلىق شەرەپ، تەييارتاپلىق نومۇس؛ ئىتتىپاقلىشىش ـ ھەمكارلىشىش شەرەپ، باشقىلارغا زىيان سېلىش نومۇس؛ سەممىيلىك شەرەپ، ئىنساپسىزلىق نومۇس؛ قانۇن ـ ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش شەرەپ، قانۇن ـ ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش نومۇس؛ جاپالىق ئىشلەش شەرەپ، راھەتپەرەسلىك نومۇس" دەپ بىلىشتە چىڭ تۇرۇشقا چاقىردى. بۇنىڭ بىلەن دۆلىتىمىزدىكى ھەر بىر پۇقرا ئۆگىنىشكە ھەم غايە قىلىشقا تېگىشلىك شەرەپ ـ نومۇس قارىشى شەكىللەندى. جۇڭگو پۇقراسى بولغان ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىمۇ ئۆزلىرىدىكى ئېتىقاد تەلەپلىرىگە بىرلەشتۈرۈپ، شەرەپ ـ نومۇس قارىشىنىڭ مەزمۇنى ۋە ئىدىيىسىنى ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈشى كېرەك.

شەرەپ ـ نومۇس قارىشى ياخشى ـ يامانلىق، ھەق ـ ناھەق، گۈزەللىك ـ سەتلىك دېگەندەك قىممەت قاراشلىرىنىڭ دەۋرىمىزدىكى گەۋدىلىنىشى

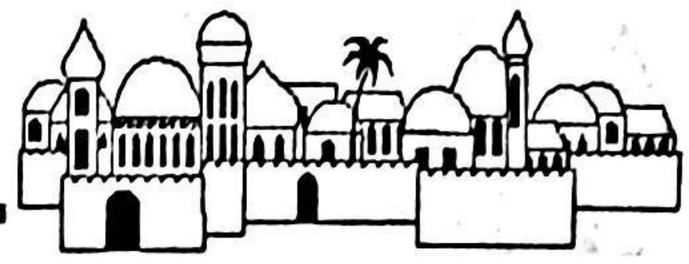

بولۇپ، ھەر بىر پۇقرانىڭ ھەربىر ھەرىكىتى ۋە ئۆزىنى باشقۇرۇش ئۆلچىمىدۇر. يۇقىرىدا ئېيتىلغان "سەككىز شەرەپ، سەككىز نومۇس" دەۋرىمىزدە بولۇشقا تېگىشلىك ھەق-ناھەق قارىشىنى، ياخشى-يامانلىقنىڭ چەك-چېگرىسىنى ۋە گۈزەللىك-سەتلىكنىڭ دائىرىسىنى يۇكسەك دەرىجىدە يېغىنچاقلاپ بەرگەن بولۇپ، ئومۇمىيلىق ۋە ۋەكىللىك خاراكتېرگە ئىگە. ئەمەلىيەتتە "سەككىز شەرەپ، سەككىز نومۇس"تىن ئىبارەت شەرەپ-نومۇس قارىشىنىڭ مەزمۇنى ئىسلام دىنىنىڭ ئېتىقاد ئىدىيىسى ھەم ئۇ تەشەببۇس قىلىدىغان گۈزەل ئەخلاق بىلەن بىردەك بولۇپ، ئۇ تامامەن بۈگۈنكى دەۋرىمىزدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىجتىمائىي گۈزەل ئەخلاقى بولالايدۇ.

1. ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان "ۋەتەننى سۆيۈش ئىمانىنىڭ جۈملىسىدىن" دېگەن قاراش بىز مۇسۇلمانلارنى "ۋەتەننى سۆيۈش شەرەپ، ۋەتەنگە خەۋپ يەتكۈزۈش نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرىدۇ. ۋەتەننى سۆيۈش، دىننى سۆيۈش جۈملىگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ شەرەپلىك ئەنئەنىسى؛ پەقەت ۋەتەننىلا سۆيۈپ، دىننى سۆيمەسلىك، ياكى پەقەت دىننىلا سۆيۈپ، ۋەتەننى سۆيمەسلىكنىڭ ھەر ئىككىسىنلا لاياقەتلىك مۇسۇلمانىنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەس. شۇڭا بىز مۇسۇلمانلار ۋەتەننى سۆيۈش بىلەن دىننى سۆيۈشنى، ئۆزىمىزنى سۆيۈش بىلەن باشقىلارنى سۆيۈشنى زىچ بىرلەشتۈرۈشىمىز، ئىسلام دىنىنىڭ يۇكسەك ئەخلاق پرىنسىپىغا قەتئىي ئەمەل قىلىشىمىز، ھەققانىيەتنى قوغداپ رەزىللىككە قارشى تۇرۇشىمىز، ئۆز ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق ياخشى ئوبراز يارىتىپ، ئۇلۇغۋار نەمۇنە تىكلىشىمىز لازىم. ھەر دائىم ئىسلام ئېتىقادى ۋە مەسئۇلىيەتچانلىقى، جۈمھۇرىيەتنىڭ خوجايىنلىق روھى بىلەن ۋەتەننى سۆيۈشتەك شەرەپ تۇيغۇمىزنى، ئۆزىمىزدىن پەخىرلىنىش تۇيغۇسىنى، ئۆزىمىزنى بېغىشلاش ئېگىنى ئۇرغۇتۇشىمىز لازىم. شەرەپ-نومۇس قارىشىنىڭ نېگىزى ۋەتەنپەرۋەرلىك، كوللېكتىۋىزملىقتۇر. ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەخلاق ئەنئەنىسىدىمۇ مىللىي مەنپەئەت، دۆلەت مەنپەئىتى ھەر ۋاقىت مۇھىم ئورۇندا بولۇپ، شەخسنىڭ جەمئىيەتكە تۆھپە قوشۇشى ئىزچىل تەكىتلىنىدۇ. ۋەتەننى سۆيۈش مۇسۇلمان پۇقرالارنىڭ ئەقەللىي مىزانى، ئۆزىنىڭ دۆلىتىنىمۇ سۆيمىگەن ئادەم مۇقەررەر ھالدا باشقىلارنىڭ لەنىتىگە قالىدۇ، بۇ بىر نومۇس.

2. ئىسلام دىنىنىڭ "قوشنىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش"، "ياخشىلىق قىلىشنى خۇشاللىق دەپ بىلىش"، "مۇسۇلمانلار مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن ئىناق ئۆتۈش"نى تەلەپ قىلىشى مۇسۇلمانلارنى "خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلىش شەرەپ، خەلقتىن ئايرىلىپ قېلىش نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

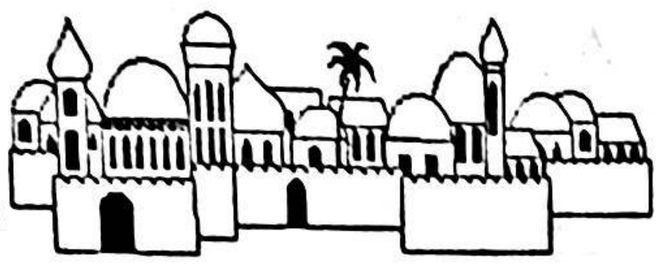

ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا-ئاناڭلارغا، خىش-ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، ياندىكى ھەمراھقا(يەنى سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا)، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل-چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار.

ـــ سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 36-ئايەت

"قوشنىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش" مۇسۇلمان قوشنىلارنىمۇ، مۇسۇلمان ئەمەس قوشنىلارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، ئېتىقادىنىڭ قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر باشقىلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلىش ئاللاھ تائالا بىزگە تاپشۇرغان ئىجتىمائىي مەسئۇلىيەت. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغان "يېقىن قوشنا" ۋە "يىراق قوشنا" جەمئىيەتتىكى بارلىق ئادەملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، شۇڭا "ياخشى مۇئامىلە قىلىش" ئارقىلىق باشقىلارغا كۆڭۈل بۆلۈش، جەمئىيەتكە مۇلازىمەت قىلىش كېرەك، بولمىسا ئىسلام دىنىنىڭ پرىنسىپى ۋە تەلىپىگە خىلاپلىق قىلغان بولىمىز، ئۇنداق قىلىش ئەلۋەتتە نومۇس.

3. "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەر بىر مۇسۇلمانغا پەرز"، "ئىلىم ئۆگىنىش بۆشۈكتىن لەھەتكىچە بولۇر" دېگەن ھەدىسلەر بىز مۇسۇلمانلارنى " ئىلىمنى قەدىرلەش شەرەپ، نادانلىق نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. ئاللاھ تۇنجى چۈشۈرگەن ئايەت بىز مۇسۇلمانلارغا ئىلىم ئۆگىنىش كېرەكلىكىنى ئېيتىدۇ:

ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

ـــ سۈرە«ئەلەق»(96-سۈرە)، 4—5-ئايەتلەر

ئىلىم ئۆگىنىش بىلەن ئېتىقادتا چىڭ تۇرۇشنى ئايرىۋەتكىلى بولمايدۇ. ئىسلام دىنى ئەقلىيلىكنى ئۇلۇغلايدىغان دىن بولۇپ، ئېتىقاد بىلەن ئىلىم-پەننى تەڭ ئېلىپ بېرىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئىسلام ئالىملىرى ئاساسىي دىنىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش بىلەن ئىجتىمائىي پەن بىلىملىرىنى ئۆگىنىشنىڭ ھەر ئىككىلىسىنى پەرز دەپ، ئاساسىي دىنىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشنى پەرز ئەين، ئىلىم-پەن بىلىملىرىنى ئۆگىنىشنى پەرز كۇپايە دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ. پەن-تېخنىكا كۇنسېرى يېڭىلىنىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە ئىلىم-پەننىڭ تەرەققىياتىغا يېتىشەلمىگەنلەر جەمئىيەت تەرەققىياتىغا يېتىشەلمەيدۇ-دە، جەمئىيەت تەرىپىدىن شاللىنىدۇ.

4. ئىسلام دىنىنىڭ "ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەت ئىزدەش" ھاياتلىق ئىدىيىسى بىز مۇسۇلمانلارنى "تىرىشچانلىق شەرەپ، تەييارتاپلىق نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

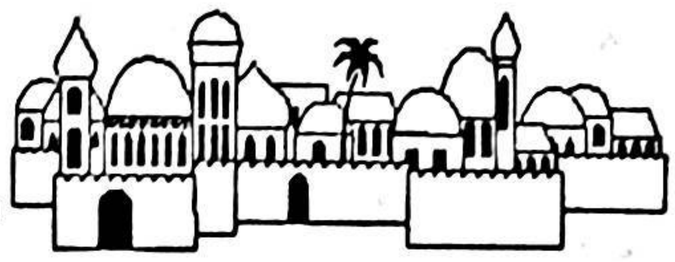

ئاللاه ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن.

—— سۈرە «قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان "ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەت ئىزدەش" قارىشى مۇسۇلمانلارنى ئاللاھنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىشقا، ئاخىرەتكە بولغان ئىشەنچنى مۇستەھكەملەپ، بۇ دۇنيالىق ئۇچۇن تىرىشىپ ئەمگەك قىلىشقا، دۇنيا بىلەن ئاخىرەتنىڭ مۇناسىۋىتىنى توغرا بىر تەرەپ قىلىشقا، ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ئەقىل ـ پاراسەت ۋە قابىلىيەتكە تايىنىپ ئىككى ئالەملىك بەختكە ئېرىشىش ئۇچۇن جاپالىق ئەمگەك قىلىشقا ئىلھاملاندۇرىدۇ.

5. «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارغا مۇنداق نەسىھەت قىلىدۇ:

ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار.

——سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

مانا بۇ ئايەت بىزدىن "ئىتتىپاقلىشىش، ھەمكارلىشىش شەرەپ، باشقىلارغا زىيان سېلىش نومۇس"دەپ بىلىشنى تەلەپ قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى ئىنسانلار، سىلەرنى بىز ھەقىقەتەن بىر ئەر، بىر ئايالدىن، (يەنى ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت)بىر ئاتا، بىر ئاندىن ياراتتۇق، ئۆزئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۇن سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق.

——سۈرە «ھۇجۇرات»(49 ـ سۈرە)، 13 ـ ئايەت

ئىنسانلار بىر مەنبەدىن كېلىپ چىققان ئىكەن، كىم بولۇشىدىن قەتئىنەزەر ئۇ بىزنىڭ ئىتتىپاقلىشىش ئوبيېكتىمىز بولۇشى كېرەك، مەلۇم خۇسۇسىي مەنپەئەت ۋە بىر تەرەپلىمە قاراش بىلەن ئاللاھنىڭ تەلىمىنى نەزەرگە ئالمىساق قەتئىي بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا جۇڭگودىن ئىبارەت بۇ گۈزەل زېمىننى بىز جۇڭخۇا مىللەتلىرى بولغان 56 قېرىنداشقا ئاتا قىلغان، ئەجدادلار مۇشۇ زېمىندا ئەۋلادمۇئەۋلاد ھايات كەچۈرگەن، گۈللەپ ياشنىغان ھەمدە ھايات ـ ماماتلىقتا تەقدىرداش، قىيىنچىلىقنى تەڭ تارتىدىغان، قان بىلەن گۆشتەك زىچ مۇناسىۋەت شەكىللەندۈرگەن. تىنچلىقتا بىللە ياشاش، ئىتتىپاقلىشىپ ياردەملىشىش، گۈزەل ئەتىنى ئورتاق يارىتىش تارىخ بىزگە يۈكلىگەن بۈرچ ـ مەسئۇلىيەت بولۇپ قالدى. شۇڭا، ئىتتىپاقلىق ۋە جەمئىيەت مۇقىملىقىنى بۇزغۇچىلار جەمئىيەتنىڭ دۈشمىنى، بۇمۇ بىر نومۇس.

6. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئېيتقان "ئىسلام دىنى ياخشى ئەخلاقلىق بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ"، "ياخشى خۇلۇق دىنىڭ يېرىمى" دېگەن

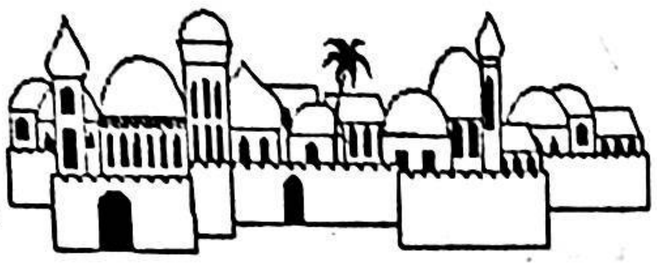

هەدىسلەر بىز مۇسۇلمانلارنى "سەممىيلىك شەرەپ، ئىنساپسىزلىق نومۇس" دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. سەممىي، ئىشەنچلىك بولۇش ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان بىر گۈزەل ئەخلاق. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "مۇناپىقنىڭ بەلگىسى ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: سۆزلىسە يالغان سۆزلەيدۇ، ئامانەتكە خىيانەت قىلىدۇ، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ". پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىر قېتىملىق خۇتبىسىدە مۇنداق دېگەن: "ئامانەتكە خىيانەت قىلغۇچىنىڭ ئەخلاقى يوق، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمىغۇچىنىڭ دىنى يوق"، يەنى، مۇسۇلمانلارنىڭ جەمئىيەتتە كېلىشىمگە ئەمەل قىلىشى، ئىناۋەتنى قوغدىشى سەممىيلىكنىڭ ئىپادىسى ھەم ئۆزلىرىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى. ئەكسىچە، جەمئىيەتتە پۇرسەتپەرەسلىك قىلىپ، پايدىنى كۆرگەندە ئىنساپسىزلىق قىلىدىغان ئادەملەر ئىجتىمائىي ئەخلاق بىلەن سىغىشالمايدۇ، بۇمۇ بىر نومۇستۇر.

7. ئىسلام دىنى تەشەببۇس قىلىدىغان "ۋەدىسىگە ئەمەل قىلىش" ئىدىيىسى بىز مۇسۇلمانلارغا "قانۇن - ئىنتىزامغا رىئايە قىلىش شەرەپ، قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلىش نومۇس" دەپ بىلىشنى ئاگاھلاندۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئەھدىگە ۋاپا قىلغان ۋە گۇناھتىن ساقلانغانلار(ئاللاھ دوست تۇتقان كىشىلەردۇر)، چۈنكى ئاللاھ تەقۋادارلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3 - سۈرە)، 76 - ئايەت

يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

سىلەر ئەھدە تۈزۈشكەنلىرىڭلاردا ئاللاھنىڭ ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار.

——سۈرە«نەھل»(16 - سۈرە)، 91 - ئايەت

ھەر ئادەم جەمئىيەت پۇقراسى بولغانىكەن، شەخس بىلەن شەخس، شەخس بىلەن ھۆكۈمەت ئارىسىدا بىر خىل كېلىشىم مۇناسىۋىتى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مۇسۇلمانلار ھەر خىل شەرتلەر ئىچىدە بولىدۇ" دېگەن. بۇ يەردىكى "شەرت" ھەر خىل ئىجتىمائىي ئۆلچەملەردۇر. بۇ ھەدىس بىز مۇسۇلمانلارنىڭ جەمئىيەتتە ھەر تۈرلۈك ئۆلچەم - مىزانلارنىڭ تەلىپىنى قوبۇل قىلىپ، ھەر خىل قائىدە - تۈزۈملەرگە رىئايە قىلىپ ياشىشىمىز كېرەكلىكىنى چۈشەندۈرىدۇ. مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى داۋاملىق جارى قىلدۇرۇپ، قانۇنغا رىئايە قىلىش ئېڭىنى ئۆستۈرۈشى لازىم. شۇڭا، قانۇن - نىزامنى كۆزگە ئىلماسلىق، بىر ئىشقا دۇچ كەلسە قېنى قىزىپ قارامىلىق قىلىش، ھەتتا ئىجتىمائىي تەرتىپنى بۇزۇش نومۇستۇر.

8. ئىسلام دىنىنىڭ "ئىقتىسادچىللىق، تېجەشلىك بولۇش" ئىدىيىسى بىز مۇسۇلمانلارنى "جاپاغا چىداپ ئىشلەش شەرەپ، راھەتپەرەسلىك نومۇس"

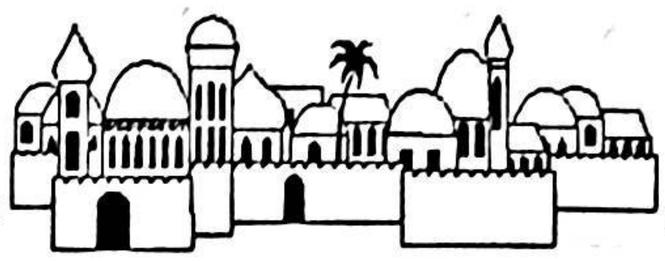

دەپ بىلىشكە ئاگاھلاندۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:
يەنىلا، ئىچىگىلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ.

ـــــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

ئاللاھ يەنە مۇنداق دەيدۇ:
سىلەر (دۇنيادا) قىلغان ياخشى ئەمەلىگىلار بىلەن ۋارىس بولىدىغان جەننەت ئەنە شۇدۇر.

ـــــسۈرە«زۇخرۇف»(43 ـ سۈرە)، 72 ـ ئايەت

بۇ يەردە دېيىلۋاتقان "ياخشى ئەمەل" تىرىشىپ ئەمگەك قىلىشنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا خىيالپەرەس مۇسۇلمانلارنى ئەمەس، ئەمەلىي ئىشلەيدىغان مۇسۇلمانلارنى ياخشى كۆرىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، سىلەردىن بىرىڭلار ئارغامچىسىنى ئېلىپ بېرىپ، ئوتۇن تېرىپ يۈدۈپ كېلىپ جان باقسا، مەيلى بەرسۇن، مەيلى بەرمىسۇن، بۇ كىشىدىن تىلەپ جان باققاندىن ياخشى" دېگەن. مۇسۇلمانلار شۇنىڭغا قەتئىي ئىشىنىشى كېرەككى، كىمكى بۇ دۇنيادا مۇڭۇپپەقىيەت قازىنىمەن، ئاخىرەتتە بەختكە ئېرىشىمەن دەيدىكەن چوقۇم مېھنەتكە تايىنىشى كېرەك؛ ئاخىرەتتىكى مۇكاپات ھەرگىز بىكار تەلەپ، ھارامتاماقتا ئەمەس، ئەمگەكچان، ئىش ـ ئەمەلنى ياخشىلاپ بارالايدىغان، يېڭىلىق يارىتالايدىغان كىشىگە بېرىلىدۇ.

ئىسلاھات، ئېچىۋېتىشتىن بۇيان مۇسۇلمانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان بىر قىسىم كىشىلەر ئىجتىمائىي ئىقتىساد دولقۇنى ۋە چەت ئەلدىكى مالىمانچىلىقنىڭ زەربىسى ھەم تەسىرى ئاستىدا بىزنىڭ ئەزەلدىن بار بولغان بىر قىسىم ئەخلاق ئەقىدىلىرىمىزنى تەسىرگە ئۇچرىتىپ، ھەتتا بوشاشتۇرۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئېتىقادى، ئەخلاقىدا، بولۇپمۇ ئىجتىمائىي ئەمەلىيىتىدە مۇجمەللىك پەيدا قىلدى، بىر قىسىملار ھەتتا ئىسلام دىنى ئەزەلدىن تەشەببۇس قىلىپ كېلىۋاتقان ئەخلاق ئىدىيىسى ۋە ئادىمىيلىكنى ئاساس قىلىش ئىدىيىسىنى بۇرمىلاپ، ھەق ـ ناھەق ئارىلىشىپ كەتكەن، ياخشىلىق ـ يامانلىقنى ئايرىغىلى بولمايدىغان ئەھۋالنى پەيدا قىلدى. بۇ قىلمىشلار ئىسلام دىنىنىڭ ئەسلىدىكى ئېتىقاد تەلىپىگە ئېغىر خىلاپ بولۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ روھىغا ئۇيغۇن ئەمەس. بىز جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئىسلام ئېتىقادىنى ھەقىقىي چۈشىنىش ئاساسىدا بايرىقىمىز روشەن ھالدا توغرا قىممەت قارىشى تىكلىشىمىز، نېمىدە چىڭ تۇرۇش، نېمىگە قارشى تۇرۇش، نېمىنى تەشەببۇس قىلىش، نېمىنى چەكلەش مەسىلىسىدە ھەرگىز تېڭىرقاپ يۈرمەسلىكىمىز كېرەك.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆگىنىشى ۋە تەتقىق قىلىشى كېرەك بولغان

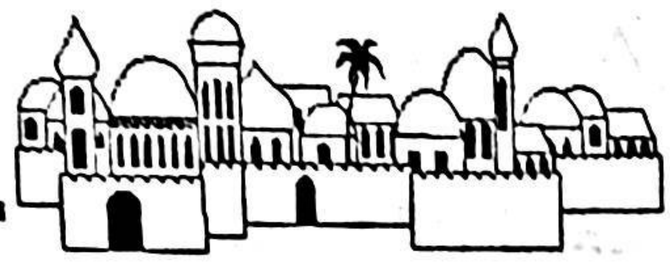

"شەرەپ ـ نومۇس قارىشى"دا دۆلەتنىڭ شان ـ شەرىپىگە، خەلق مەنپەئىتىگە چېتىلىدىغان چوڭ ھەق، چوڭ ناھەق مەسىلىسىمۇ، شەخسنىڭ تەربىيىلىنىشىگە، ئەخلاق ساپاسىغا ئالاقىدار كونكرېت مەسىلىمۇ بار. مۇسۇلمانلار ئىسلام دىنى بەخش ئەتكەن ئەخلاق ئەقىدىسىگە ئىگە بولۇپ، تېخىمۇ ھەقلىق يوسۇندا توغرا شەرەپ ـ نومۇس قارىشىنى تۇرغۇزۇپ، يېڭى دەۋردىكى پۇقرالارنىڭ ئەخلاق قۇرۇلۇشىدا ئۆلگە بولۇشى يەنى ۋەتەننى سۆيۈشى، بۇرچىنى ئۇنتۇماسلىقى؛ ئومۇميلىققا مۇلازىمەت قىلىپ، شەخسىي مەنپەئەتتىن كېچەلىشى؛ ئىلىم ـ پەنگە ھۆرمەت قىلىپ، نادانلىقنى تاشلىشى؛ روھىنى ئۇرغۇتۇپ، ئۆزىنى قۇدرەت تاپقۇزۇشى؛ سەممىيلىك بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ، دۆلەتكە، خەلققە مەنپەئەت يەتكۈزۈشى؛ ۋەدىنى ئالتۇندىنمۇ قىممەت دەپ بىلىپ، سەممىيلىكنى ھەممىنىڭ ئاساسى قىلىشى؛ ئۆزى نەمۇنە بولۇپ قانۇن ـ ئىنتىزامغا رىئايە قىلىشى؛ تېجەشلىكنى ئەلا بىلىپ، ئېتىقادىنى گەۋدىلەندۈرۈشى لازىم.

ھايا ئىسلام دىنى ئېتىقادىدىكى مۇھىم مىزان، شۇنداقلا بۈگۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىجتىمائىي ئەخلاق ئۆلچىمى. ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي روھىغا بىرلەشتۈرۈپ شەرەپ ـ نومۇس قارىشىنى ئۆگىنىشىمىز بىز مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش ئىدىيىسىگە بولغان چۈشەنچە ۋە ئەمەلىيىتىمىزنى، ۋەتەننى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن ئۆزىمىزنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتىنى بېغىشلاش ئىرادىمىزنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، بىزنى ئۆزئارا ئىتتىپاقلىشىش، ئىلىم ـ پەنگە ھۆرمەت قىلىش، سەممىي ـ ساداقەتلىك بولۇش، توختىماي ئالغا ئىلگىرىلەش يولىدا تېخىمۇ مەزمۇت مېڭىشقا ئۈندەيدۇ.

شەرەپ ـ نومۇسنى بىلمىگەنلەرنىڭ ئېتىقادىنى مۇكەممەل دېگىلى بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ھەر بىر دىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى (تەلىپى) بولىدۇ، ئىسلام دىنىنىڭ گۈزەل ئەخلاقى (تەلىپى) ھايا" دېگەن. بىز ئىسلام دىنىنىڭ ئەسلىدە بار بولغان ئەخلاق ئىدىيىسى بىلەن نۆۋەتتە جەمئىيەتتە تەشەببۇس قىلىنىۋاتقان شەرەپ ـ نومۇس قارىشىنى ئەمەلىيلەشتۈرۈپ، مۇسۇلمانلىق ئەخلاقىنى تىكلەپ، ئىجتىمائىي ئەخلاق نەمۇنىسى بولۇشقا تىرىشىپ، سوتسىيالىستىك مەنۋى مەدەنىيىتىنى قۇرۇلۇشى ۋە ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىش ئۈچۈن مۇسۇلمانلىق ھەسسىمىزنى قوشايلى.

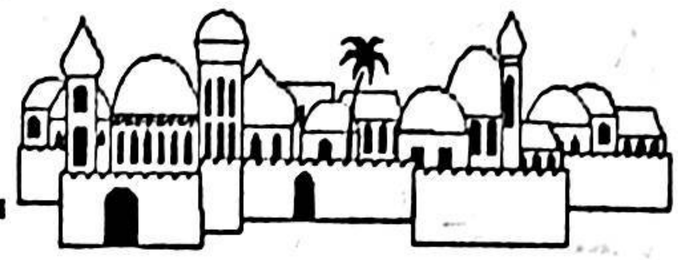

ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاقى ۋە مەنىۋى مەدەنىيلىك

هاجى ئابدۇۋاهاب

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنى يۇكسەك ئەدەپ ئىدىيىسى ۋە ئەخلاق قائىدىسىگە ئىگە دىن، ئۇنىڭ ئىدىيە ئالاھىدىلىكلىرىنى ئەستايىدىل ئۆگىنىش ۋە تەتقىق قىلىش نۆۋەتتە مەنىۋى مەدەنىيلىكنى ئومۇملاشتۇرۇشتا چوڭقۇر رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە. بۇ ماقالىدە ئىسلامنىڭ ئەخلاق ئىدىيىسى بىلەن مەنىۋى مەدەنىيلىكنىڭ ئالاھىدىلىكلىرى ئۈستىدە ئالتە تەرەپتىن دەسلەپكى مۇلاھىزە يۈرگۈزۈلىدۇ.

1. نىشان بىلەن دىئالېكتىكىنىڭ بىرلىكى

ئەخلاق ئىدىيىسى قۇرۇلۇشى ئىنسانلارنىڭ مەدەنىيلىك دەرىجىسىنى ئۆلچەيدىغان ئۆلچەم، شەخس بىلەن جەمئىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشىنىڭ ئەڭ تۈپ ئىچكى ئامىلى، يۇكسەك مەدەنىي جەمئىيەت تەرتىپى ئورنىتىشنىڭ تۈۋرۈكىدۇر. ھەرقانداق بىر خىل ياشاش ئۇسۇلى ۋە ئىجتىمائىي تۈزۈم كىشىلەرنىڭ ئېسىل ئەخلاقى ۋە يۇكسەك ئىش ـ ھەرىكىتى بىلەن مۇكەممەللىشىدۇ. ئەدەپ ـ ئەخلاق قۇرۇلۇشى ۋە ئىجتىمائىي رېئاللىقنىڭ بىر پۈتۈنلۈكى يەنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئېتىبار بېرىدىغان ھاياتلىق نىشانىنى نېگىز قىلغان بىر پۈتۈنلۈكى ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاقىي مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى توغرىسىدىكى مۇھىم بىر ئالاھىدىلىكىدۇر.

ئىسلام دىنىنىڭ ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئېتىبار بېرىش كۆزقارىشى ئۇنىڭ بارلىق دىئالېكتىكىلىق ئىدىيىسىنىڭ باش ئالدىنقى شەرتى، ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاق سىستېمىسىنىڭ ئىدىيىۋى ئاساسى؛ مۇسۇلمانلارنىڭ ئىككى ئالەملىك ھاياتلىق نىشانىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتا، ئالدى بىلەن، تىنچ، مۇقىم، ماسلاشقان ھاياتلىق شارائىتىنى يارىتىشقا توغرا كېلىدۇ، يەنى ساغلام ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان ئىجتىمائىي ھالەتتە ياشىغاندىلا، ئاندىن ئېتىقادلىق، ئەخلاقلىق، ئالغا ئىنتىلىشچان مۇسۇلمان بولغىلى ھەمدە ئومۇمىي مەدەنىيلىك بەرپا قىلىشنى ئۆز ئۈستىگە ئالغىلى بولىدۇ؛ مۇبادا مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز ئەخلاقى قۇرۇلۇشى بولمىسا، ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ ئىدىيىسى ئۆزىنىڭ مەنىۋى ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچى، ئەقلىي ياردىمى ۋە ئېتىقاد كاپالىتىدىن مەھرۇم بولىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئېتىبار بېرىش دېگەن كىشىلىك

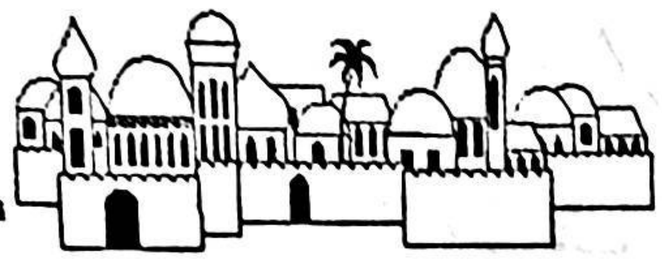

قارىشى تولۇق دىنالىكتىكىغا ئىگە بولۇپ، ئۇ ئىسلام دىنىنىڭ مەنىۋى مەدەنىيىلىك ۋە ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ نەزەرىيىۋى ئاساسىدۇر. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئەر-ئايال مۆمىنلەردىن كىمكى ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە(دۇنيادا قانائەتچانلىق، ھالال رىزىق ۋە ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلىپ)ئوبدان ياشىتىمىز، ئۇلارغا، ئەلۋەتتە، قىلغان ئەمەللىرىنمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز.

——سۈرە«نەھل»(16-سۈرە)، 97-ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۇچۇن تىرىشقىن گويا مەڭگۈ ياشايدىغاندەك، ئاخىرەتلىكنىڭ ئۇچۇن تىرىشقىن گويا ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك". مانا بۇ، ئەخلاق ئىدىيىسى بىلەن ئىجتىمائىي ئىش-ھەرىكەتنىڭ بىر-بىرىنى تولۇقلايدىغان ھايا تلىق، دىنىالىكتىكلىق مۇناسىۋىتىدۇر، يەنى مۇسۇلمانلارنى بۇ دۇنيالىق ئىشلار ئۈستىدە ئاخىرەتلىك روھ بىلەن شۇغۇللىنىشقا رىغبەتلەندۈرۈشتۇر.

ئىسلام دىنى شۇنى تەشەببۇس قىلىدۇكى، مۇسۇلمانلار ئۈمىد بىلەن قورقۇش ئوتتۇرىسىدا ياشىشى كېرەك، يەنى مۇسۇلمانلاردىن ھەممە ۋاقىت ئاللاھ تائالانىڭ مەنۇى ياردىمىگە ئېرىشىپ تۇرۇش، ئاللاھ تائالانىڭ ئىلتىپاتىدىن مەھرۇم قالماسلىق ئۈمىدىدە بولۇش، ئۆزىنىڭ كەلگۈسىگە تولۇپ تاشقان ئىشەنچىتە بولۇش، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئىمانىم بارغۇ دەپلا ئۆزىنى بوش قويۇۋەتمەي، ئۆزىنىڭ سۆز-ھەرىكىتىدىكى سەۋەنلىكلەر تۈپەيلىدىن ئاللاھنىڭ نەپرىتىگە، مەھرۇمىغا ئۇچراپ، يېتىم، يارەمسىز ئىدىيە ھالىتىدە بولۇپ قېلىشتىن ھەر دائىم سەزگۈر بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. بۇ، ھەربىر مۇسۇلمان ئازاب-ئوقۇبەت ئېڭىدا بولۇپ، ئۆزىنى ھەممە ۋاقىت ئېتىقاد بىلەن ئەخلاق قائىدىسى ئىچىدە ياشاۋاتقانلىقىنى دەپ ئاگاھلاندۇرۇپ تۇرۇشى، ئۆزىنىڭ جەمئىيەتتىكى ئورنىنى ۋە ئاللاھ بىلەن بولغان مۇناسىۋىتىنى ھەر دائىم تەرتىپكە سېلىپ تۇرۇشى لازىم، دېگەنلىكتۇر. ئىسلام دىنى ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئېتىبار بېرىش ئىدىيىسىنى دىنىي ئەھكامدىكى ئاساسىي بىلىم دەپ ھېسابلاش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى، شۇنىڭدەك ئۇنى ئەدەپ-ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ نەزەرىيىۋى ئالدىنقى شەرتى قىلىدىغانلىقىنى تولۇق نامايان قىلغان.

2.ئىمان بىلەن ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنىڭ بىرلىكى

ئىسلامنىڭ ئەخلاق قۇرۇلۇشى بىلەن مەنۇى مەدەنىيىلىكى مۇسۇلمانلارنىڭ چىن ئىمانى ئۈستىگە قۇرۇلغان. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

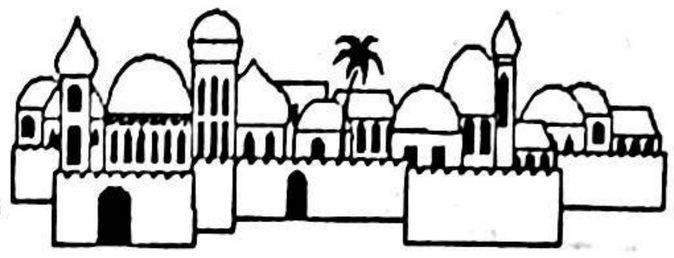

ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارنىڭ، مۇھەممەدكە نازىل قىلىنغان قۇرئانغا — قۇرئان ئۇلارنىڭ پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن كەلگەن ھەقىقەتتۇر — ئىمان ئېيتقانلارنىڭ گۇناھلىرىنى ئاللاھ ئۆچۈرۈپ تاشلايدۇ، ئۇلارنىڭ ھالىنى ياخشىلايدۇ(شۇنىڭ بىلەن ئۇلار گۇناھ قىلمايدۇ).

— سۈرە«مۇھەممەد»(47 - سۈرە)، 2 - ئايەت

ئىسلام ئەخلاقى ئىماننىڭ نەتىجىسى ۋە گەۋدىلىنىشىدۇر، ئەخلاق ئېڭى كەملەر، ۋەدىگە ۋاپا قىلمىغانلار، ھەققانىي نىيەتتە بولمىغانلاردا ئىمانمۇ بولمايدۇ، شۇڭلاشقا ئىسلام ئىمانى ناھايىتى پاك بولغان بىر خىل ئەخلاق قارىشى بولۇپ، ئۇ يەنىمۇ ئىلگىرىلەپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئەدەپ - ئەخلاقى بىلەن مەنىۋى مەدەنىيلىكنىڭ ئىدىيىۋى ئاساسىغا ئايلىنىدۇ.

ھەربىر ھەقىقىي مۇسۇلمان ئىماندا چىڭ تۇرۇشى، يەنە كېلىپ ئېسىل ئەخلاق تەبىئىتىگە ئىگە بولۇشى ھەمدە ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشى لازىم. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بىز پەيغەمبەرلەرنى پەقەت(ساۋاب بىلەن)خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئازابتىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى قىلىپ ئەۋەتىمىز، ئىمان ئېيتقان ۋە (ئەمەللىرىنى)تۈزىگەن كىشىلەرگە (كەلگۈسىدىن)غەم قىلىش، (كەتكەنگە)قايغۇرۇش يوقتۇر.

— سۈرە«ئەنئام»(6 - سۈرە)، 48 - ئايەت

ئىسلام ئىدىيىسىنىڭ قارىشىچە، مۆمىنلەر يامانلىقتىن يىراق بولۇشى، ئۆزىنىڭ ئەمەلىي ئىش - ھەرىكىتى ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ مال - مۈلكى ۋە نام - شۆھرىتىگە كاپالەت بېرىدىغان بولۇشى لازىم؛ مۇسۇلمانلار ئۆزىنىڭ سۆزى، كۈچ - قۇۋۋىتى ئارقىلىق كىشىلەرنى ئامان تۇرمۇشقا ئىگە قىلىدىغانلاردىن بولۇشى لازىم. مانا بۇ مۇسۇلمانلاردىن مۇرەككەپ ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا ئۈزلۈكسىز تىرىشىپ، ئۆزىنىڭ ئەخلاقىي تەربىيىلىنىشىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنى، چىن ئىماننى ئالدىنقى شەرت قىلىش ئاساسىدا ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت بىلەن ئاكتىپ شۇغۇللىنىشنى تەلەپ قىلىدۇ. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

كىمكى ئىماندىن يېنىۋالىدىكەن(ياكى شەرىئەت ئەھكاملىرىنى ئىنكار قىلىدىكەن)، ئۇنىڭ ئەمەلى(نىڭ ساۋابى)يوققا چىقىرىلىدۇ؛ ئاخىرەتتە ئۇ زىيان تارتقۇچىلاردىن بولىدۇ.

— سۈرە«مائىدە»(5 - سۈرە)، 5 - ئايەت

بۇ، مۇسۇلمانلار ئىسلامنىڭ ئىمان نىزاملىرى سىستېمىسىنى ئوبيېكتىپ ئەخلاق ئىش - ھەرىكىتىگە ئايلاندۇرۇپ، نىزامدىن چىقماي، نىيىتى بويىچە ئىش قىلالايدىغان دەرىجىگە يېتىشى كېرەك، دېگەنلىكتۇر.

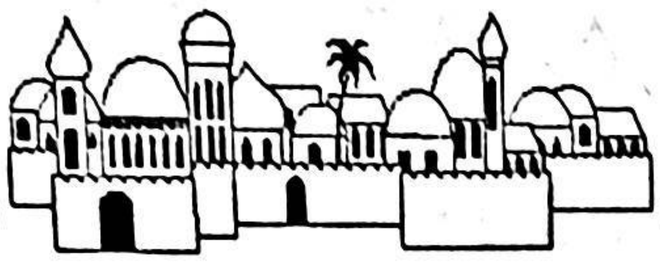

تۇپ نۇقتىدىن ئېيتقاندا، ئىسلام دىنى قەلبتكى ئىمان ئارقىلىق ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتنى تەرىشىپ تەڭشەيدىغان بىر دىن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىمانى ئىجتىمائىيلىق قىممىتىگە ئىگە، يەنى جەمئىيەت ئۈچۈن خىزمەت قىلىش ئېڭىغا، نىشانىغا ۋە ئالدىنقى شەرتىگە ئىگە، ئىككىنچى تۈرلۈك قىلىپ ئېيتقاندا، ئۇ جەمئىيەتكە ئۆزلۈكىدىن چۆكىدۇ، جەمئىيەتكە تۆھپە قوشىدۇ، جەمئىيەتنىڭ خوجايىنى بولىدۇ. ئەگەر ئىمانلا بولۇپ، ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت بولمىسا، ئۇ ئىمان قۇرۇق ئىمان بولۇپ قېلىپ، ئۆزىنىڭ تۈپ قىممىتىنى يوقىتىدۇ؛ ئەگەر ئەمەلىيەتلا بولۇپ، ئېنىق ئىمان بولمىسا، ئۇ قارىغۇلارچە ئەمەلىيەت بولۇپ، جەمئىيەت ئۈچۈن ھەقىقىي تۈردە خىزمەت قىلالمايدۇ. مۇسۇلمانلار ئىمان بىلەن ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتنى بىرلىككە كەلتۈرگەن جەمئىيەت قۇرغۇچىلاردىن بولۇشى، ئىمانى چىڭ، ئىقتىدارلىق، ئىستىلى توغرا مەدەنىيلىك ئۇلگىلىرىدىن بولۇشى كېرەك. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئىمان ئېيتقان، ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان، بىر-بىرىگە ھەقنى تەۋسىيە قىلىشقان، بىر-بىرىگە سەۋرنى تەۋسىيە قىلىشقان كىشىلەردىن باشقا ھەممە ئادەم چوقۇم زىيان ئىچىدىدۇر.

ـــسۈرە«ئەسر»(103-سۈرە)، 2ـــ3-ئايەتلەر

يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئازابتىن ئەمىن بولۇش ئىمان ئېيتقان، ئىمانغا مۇشرىكلىكنى ئارىلاشتۇرمىغان ئادەملەرگە مەنسۇپتۇر، ئۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر.

ـــسۈرە«ئەنئام»(6-سۈرە)، 82-ئايەت

3.ئەنئەنگە ۋاربسلىق قىلىش بىلەن ئۇلگىلىك رولنىڭ بىرلىكى

ئىسلام دىنى جەمئىيەتنى ياخشىلاش مەقسىتىگە يېتىش ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىگە ۋاربسلىق قىلىشى ۋە ئۇلارنى جارى قىلدۇرۇشىغا بەكمۇ ئەھمىيەت بېرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

(ئى مۇھەممەد ئۈممىتى!)سىلەر ئىنسانلار مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۈممەتسىلەر.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 110-ئايەت

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلاردىن كەمبەغەللەرنى يۆلەپ، خېيىم-خەتەرگە ئۇچرىغانلارنى قۇتقۇزۇشنى، ئاجىزلارنى يۆلەشنى، كەڭ قورساق، مەردانە بولۇش، كىشىلەرگە خۇشاللىق كەلتۈرۈش، ھېسداشلىق روھىغا باي بولۇشتەك

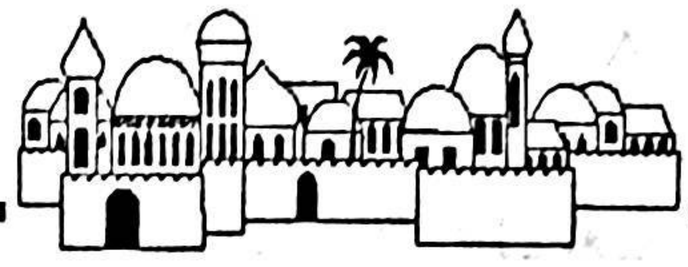

ئەنئەنۋى گۈزەل ئەخلاقلارغا ۋارىسلىق قىلىش ۋە ئۇنى جارى قىلدۇرۇشنى، ئۆزىنى قۇربان قىلىدىغان پىداكار روھقا، جاپا ـ مۇشەققەتتىن قورقمايدىغان پەزىلەتكە ۋە ئىتتىپاقلىشىپ ئالغا ئىلگىرىلەيدىغان ئىدىيىگە ئىگە بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

سىلەر ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار.

ـــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يەنە جەمئىيەت تەرەققىيات قانۇنىيىتىنى ئىگىلەشنى تەلەپ قىلىپ مۇنداق دېيىلدۇ:

ئاندىن سېنى بىز(ئى مۇھەممەد!)دىن ئىشىدا(روشەن)بىر يولدا قىلدۇق، شۇ يولغا ئەگەشكىن، بىلمەيدىغانلار(يەنى مۇشرىكلار)نىڭ نەپسى خاھىشلىرىغا ئەگەشمىگىن.

ـــسۈرە«جاسىيە»(45 ـ سۈرە)، 18 ـ ئايەت

ئىسلام مەدەنىيىتى ئۆز ئىچىگە ئالغان مەنۇى ئەخلاق ئامىللىرى ئۇزاق مۇددەتلىك ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتتە تاۋلىنىپ، يۇكسىلىپ تارقالغان، ۋارىسلىق قىلىنغان ۋە قانات يايدۇرۇلغان. ئىسلام ئەدەپ ـ ئەخلاقى شەرىئەت قانۇن ـ نىزاملىرىدا ئەكس ئەتتۈرۈلگەن ھەمدە مۇسۇلمانلارنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتىنى قېلىپقا چۈشۈرىدىغان ئۆلچەم ۋە مەنۇى مەدەنىيلىك ئاساسى بولۇپ قالغان.

ئىسلام دىنىنىڭ كىشىلەر تەرىپىدىن ئاسان قوبۇل قىلىنىش، تېز تارقىلىش جەريانىنى كۆزىتىدىغان بولساق، ئۇ بۇنىڭدا بىر تەرەپتىن، تۈرلۈك ئۇسۇللار بىلەن تەشۋىق قىلىشقا تايانغان، يەنە بىر تەرەپتىن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزى گەۋدىلەندۈرگەن ئۈلگىلىك رولغا تايانغان. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيىۋى ئېڭىنىڭ ئەخلاق پروگراممىسى «قۇرئان كەرىم»دۇر، ئىش ـ ھەرىكىتىنىڭ ئەخلاق ئۈلگىسى بولسا مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، يەنى پەيغەمبەر سۈننىتىگە ئەمەل قىلىشتۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئالىي ئىنسان خىسلىتىنىڭ ۋە ئەخلاقنىڭ نەمۇنىسىدۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "مەن گۈزەل ئەخلاقنى مۇكەممەللەشتۈرۈشكە ئەۋەتىلگەنمەن"، «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغاندەك:

(ئى مۇھەممەد!)سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــسۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

يەنە مۇنداق دېيىلدۇ:

سىلەرگە ـــ ئاللاھنى، ئاخىرەت كۈنىنى ئۈمىد قىلغان ۋە ئاللاھنى كۆپ ياد ئەتكەنلەرگە ـــ رەسۇلۇللاھ ئەلۇەتتە ياخشى ئۈلگىدۇر.

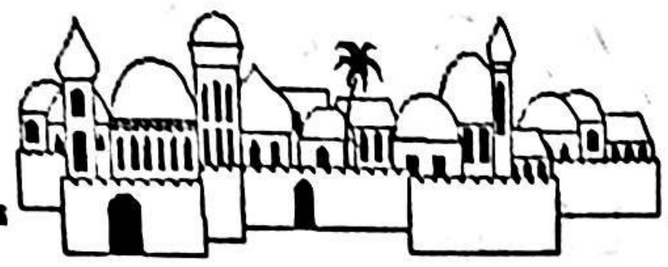

ـــــسۈرە«ئەھزاب»(33 ـ سۈرە)، 21 ـ ئايەت

شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، ئەخلاق تەربىيىلىنىشى جەھەتتە مۇسۇلمان چوڭلار كېيىنكى ئەۋلادلارغا تەربىيە بېرىش ۋە ئۈلگە بولۇش مەسئۇلىيىتىگە ئىگە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سىلەر پادىچى ھېسابلىنىسلەر، سىلەر ئۆزۈڭلارنىڭ پادىسىغا جاۋابكار بولىسىلەر"، يەنى ھەربىر مۇسۇلمان مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئالغۇچى بولۇپ بىر-بىرىگە تەسىر كۆرسىتىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

... ياخشى سۆز ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا ئۆرلەيدۇ، ياخشى ئەمەل ئۇنى كۆتۈرىدۇ.

ـــــسۈرە«فاتىر»(35 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

ئىسلام دىنى ۋارىسلىق قىلىنىدىغان ئەنئەنىلەر ۋە مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى ئۇلگىلىك رول ئارقىلىق تىنچ شارائىتتا ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى ئېلىپ بېرىشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى شەرھلەپ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئېسىل ئەخلاق قۇرۇلۇشى ئارقىلىق جەمئىيەتكە، دەۋرگە ماسلىشىشى لازىملىقىنى ئوتتۇرىغا قويغان. ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلاردىن بۇ دۇنيالىققا ئاكتىپ قاتنىشىش پوزىتسىيىسىدە تۇرۇپ، يۇكسەك ئەخلاق تەبىئىتى ۋە سەممىي كەسپىچانلىق روھى بىلەن، بۇ دۇنيادا پۇتكۈل ياخشى ئىشلار ۋە نەرسىلەرنى يارىتىش بىلەن مەشغۇل بولۇشنى، ئىنسانلار جەمئىيىتىدە ئىناق، دوستانە، ئازادە، كۆڭۈللۈك بولغان، بىر-بىرىنىڭ ھالىغا يېتىدىغان ئىنسان مۇناسىۋىتى ۋە تەبىئىي، رەتلىك تۇرمۇش تەرتىپى ئورنىتىشنى تەلەپ قىلىدۇ. شۇڭا، ئىسلام دىنى ئەقىدىسىدە كىشىلىك مۇناسىۋەت ۋە ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش جەھەتتە سەممىي-سادىق بولۇش، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئاسراش، ئاتا-ئانىغا ۋاپادارلىق قىلىش، سودىدا تەڭ-باراۋەر بولۇش، پاك-دىيانەتلىك بولۇش قاتارلىق بىر قاتار پرىنسىپلار قاتتىق تەشەببۇس قىلىنىدۇ. بۇ ھال ئىسلام دىنى ئىدىيىسىنى قوغداش ۋە جارى قىلدۇرۇشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇنداقلا دۆلەتنىڭ ئىدىيە ۋە ئەخلاقىي پەزىلەت تەربىيىسىنىڭ ئۆلچىمى بىلەن پۈتۈنلەي ماسلىشىدۇ، ئىجتىمائىي ئومۇمىي ئەخلاق ۋە مەنۇى مەدەنىيلىك بولۇپ گەۋدىلىنىدۇ.

4. مەۋجۇت نۇقسانلارنى بىلىش بىلەن ئەمەلىيەتچىلىكنىڭ بىرلىكى

ئىسلام ئەدەپ-ئەخلاق قۇرۇلۇشى ئىدىيىسىنى جەمئىيەتنىڭ ئەمەلىي ئېھتىياجىغا زىچ بىرلەشتۈرگەندە، ئۇ ھەرقانداق جەمئىيەت، جامائەت ۋە دەۋرنىڭ ئورتاق نۇقسانلىرىغا قاراتما بولالايدۇ.

تارىخ ئىسپاتلىدىكى، ھەرقانداق ئىجتىمائىي فورماتسىيىدە ئەڭ

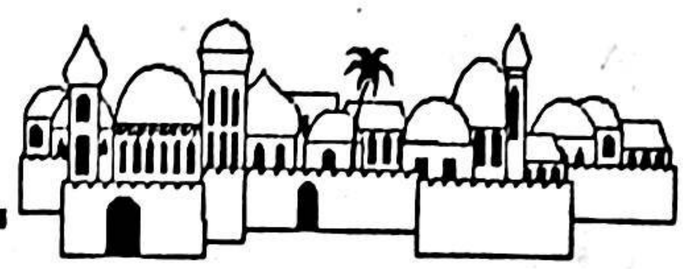

ئاچقۇچلۇق نۇقسان ئەخلاق ـ ئېتىقاد بوھراندۇر، ئىسلام دىنى شەخس ئاساسىي بىرلىك قىلىنغان ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى تۇتىدىغان بولغاچقا، ئۇنىڭدا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ئىجتىمائىي مەدەنىيلىككە ماسلىشىش جەھەتتە كۇچلۇك ئۇيغۇنلىشىش ئىقتىدارىنىڭ بولۇشى مۇقەررەر. شۇنىڭ ئۈچۈن ئىسلام دىنى مەنۇى ئەخلاق قۇرۇلۇشىنى شەخسنى ئاساس قىلىپ قانات يايدۇرۇپ، شەخسنىڭ ئېچكى تەربىيلىنىشىگە ئەھمىيەت بېرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

(تەۋبە قىلغانلار) ئىمان ئېيتقانلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ دىللىرى ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ، بىلىڭلاركى، دىللار ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ. ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلار خۇشاللىقتا، گۈزەل قارارگاھقا(يەنى جەننەتكە)ئېرىشىدۇ.

ـــسۇرە«رەئدە»(13 ـ سۇرە)، 28 — 29 ـ ئايەتلەر

ئىجتىمائىي ئەمەلىيەتكە ئەھمىيەت بېرىش ئىسلام ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ روشەن ئالاھىدىلىكى، ئىسلام دىنى بولسا نىسپىي مۇستەقىللىقتا، نىسبەتەن چىنلىقتا ئىگە ئىدىيە سىستېمىسى، شۇنداقلا بىر خىل تۇرمۇش ئۇسۇلى بولۇپ، ئۇ ئېتىقادچىلارنىڭ ۋە ئۇلارنىڭ ئۆملۈكىنىڭ ئىدىيىسى، ئېتىقادى، يۈزلىنىشى، ئارزۇسى ۋە تەلەپ ـ ئىزدىنىشىنى ئەكس ئەتتۇرىدۇ ۋە گەۋدىلەندۇرىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ ئىجتىمائىي رولى شۇكى، ئۇ ئوخشاش بولمىغان تارىخىي دەۋر، رايون شارائىتى ۋە ئىجتىمائىي فورماتسىيە، ئادەمنىڭ ئىدىيە ـ ھەرىكىتى ئۈستىدە، ئۆزىنىڭ ئەخلاق ئۆلچىمى ۋە ئەدەپ تەلىپىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان قېلىپلاشقان تەربىيە يۈرگۈزىدۇ ۋە چەكلىمە قويىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ بىر خىل ئەخلاقىي پەزىلەتنى يارىتىپ ۋە ئەمەلگە ئاشۇرۇپ قىممەت نۇقتىسىنەزىرىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان مەنۇى مەدەنىيەتنى تەكلىشىگە، بىر خىل نورمال ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت پائالىيىتىنىڭ ماكانىنى يارىتىشقا يارىدەم بېرىدۇ ۋە يېتەكلەيدۇ، شۇنىڭدەك شۇ ئارقىلىق ئىناق ئورتاقلىقتا باشلايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بۇ مېنىڭ توغرا يولۇمدۇر، شۇ يولدا مېڭىڭلار، ناتوغرا يوللاردا ماڭماڭلار، ئۇلار سىلەرنى ئاللاھ يولىدىن ئايرىۋېتىدۇ.

ـــسۇرە«ئەنئام»(6 ـ سۇرە)، 153 ـ ئايەت

يەنە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئىسلام دىنىغا يۈزلەنگەن، ئاللاھنىڭ دىنىغا(ئەگەشكەنكى) ئاللاھ ئىنسانلارنى شۇ دىن بىلەن ياراتقان، ئاللاھنىڭ ياراتقىنىدا ئۆزگىرىش بولمايدۇ، بۇ توغرا دىندۇر، لېكىن ئىنسانلارنىڭ تولىسى بىلمەيدۇ.

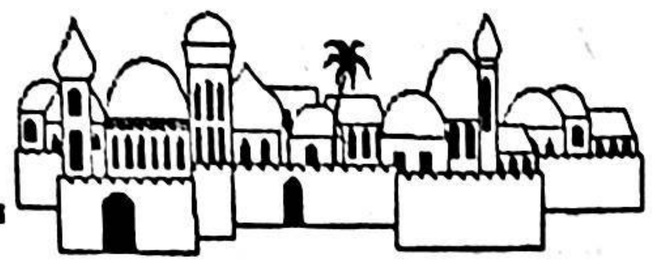

ـــــسۇرە«رۇم»(30 ـ سۇرە)، 3 ـ ئايەت

5. روھي تەربىيىلىنىش بىلەن جەمئىيەتنىڭ بىرلىكى

جەمئىيەت تەرەققىياتى جەريانىدا، ماددىي مەدەنىيلىكنىڭ ئۇلغىيىشى بىلەن بىرگە كىشىلەر مەنئۇى تۇرمۇشتىمۇ خوجايىنلىق تاللاش، خىلمۇخىللىق ۋە رىقابەت ئېگىنى مۇناسىپ ئاشۇرىدۇ، بۇ ئوبيېكتىپ جەھەتتە پۈتكۈل جەمئىيەتنىڭ مەنئۇى تۇرمۇشى مۇل، كۆپ خىل بولغان ھالەتنى شەكىللەندۈرىدۇ، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا، كىشىلەر ماددىي ۋە مەنئۇى جەھەتلەردە تەڭپۇڭلۇقنى يوقىتىپ قويىدۇ، ئىسلام دىنى ئۇنىڭدىكى ھالقىلىق مەسىلە روھي تەربىيىلىنىشتە دەپ قارايدۇ.

ئىسلام دىنى روھنى مۇكەممەللەشتۈرۈش ۋە پاكلاشتۇرۇشنى كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ھەرقايسى تەرەپلىرىگە چېتىلىدىغان بەش پەرز ئارقىلىق ھەل قىلىپ، ئىجتىمائىي تۇرمۇشقا ئۇيغۇنلىشىدىغان ھالەتنى ئۆستۈرۈپ، ياخشى ئەخلاق مۇھىتىنى بەرپا قىلىدۇ. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "مۆمىننىڭ (قىيامەت كۈنى نامە ئەمەللەر تارتىلىدىغان) تارازىسىدا چىرايلىق خۇلقتىن ئېغىر كېلىدىغان نەرسە يوق". يۈكسەك ئەخلاقنى شەكىللەندۈرۈشتە، روھنى چاكىنا ماددىي سەۋەبلەردىن ساقلىش، تىل، ئىش ـ ھەرىكەت، خۇلق جەھەتلەردىن تەربىيىلىنىشنى كۈچەيتىش كېرەك، ئاندىن ئاللاھنى رازى قىلغىلى بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى ئارام تاپقۇچى جان! سەن پەرۋەردىگارىڭدىن مەمنۇن، پەرۋەردىگارىڭ سەندىن رازى بولغان ھالدا، ئۇنىڭ دەرگاھىغا قايتقىن. سەن مېنىڭ(ياخشى) بەندىلىرىم قاتارىغا قوشۇلغىن. مېنىڭ جەننىتىمگە كىرگىن.

ـــــسۇرە«ھىجر»(89 ـ سۇرە)، 27 — 30 ـ ئايەتلەر

ئىسلام دىنى، ئەگەر ئىنسانىنىڭ روھى ئۆز ۋاقتىدا يېتەكچىلىككە ئېرىشەلمىسە، مۆلچەرلەپ بولغۇسىز ئىجتىمائىي ئۇنۇم ھاسىل قىلىپ، مۇۋەپپەقىيەتكە ئېرىشىدۇ، دەپ تەشەببۇس قىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

روھنى پاك قىلغان ئادەم چوقۇم مۇرادىغا يېتىدۇ.

ـــــسۇرە«شەمس»(91 ـ سۇرە)، 9 ـ ئايەت

روھ پاك ھەم توغرا بولىدىكەن، تەبئىي ھالدا، جەمئىيەت تىنچ ـ ئامانلىققا ئىگە قىلىنىپ، ئىجتىمائىي ئىش ـ ھەرىكەتلەرنىڭ ھەممىسى ياخشىلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئۆزۈڭلارنى گۇناھتىن ساقلاڭلار، سىلەر قاچانكى توغرا

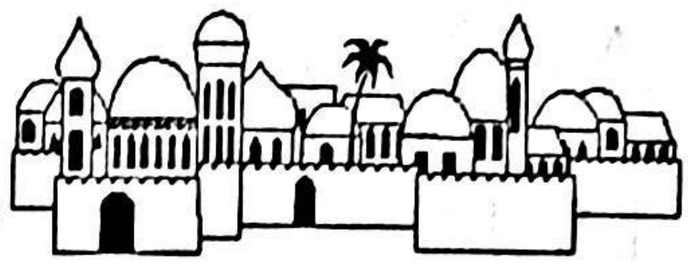

يولدا بولسائلار، باشقىلارنىڭ ئاداشقىنى سىلەرگە زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ.

——سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 105 ـ ئايەت

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، شەخسىلەرنىڭ روھىي تەربىيىلىنىشى ئىجتىمائىي ئەخلاققا ماس كېلىدىغان شەخسىي مەنپەئەتىلىك بولۇپ، مۇسۇلمانلار ئىجتىمائىي ئەمەلىيەت داۋامىدا، ئۆزى ئۆزىنىڭ ئىچكى ئىش ـ ھەرىكىتىنى جەھەتتە ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن كەلسە، ئۇ، ھەقىقىي مۆمىن بولىدۇ، ئەگەر ئۇ ئەھكاملار تەلىپىنى ئىنكار قىلسا، ئاسىي بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا، ئەھكاملارغا رىئايە قىلىش دەرىجىسى ئاللاھنى رازى قىلىش دەرىجىسىگە تەسىر يەتكۈزۈپ، ئاخىرەتتە مۇكاپاتلىنىش ياكى جازالىنىش دەرىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشى ئىسلام ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ ئالىي گەۋدىلىنىشىدۇر.

6.ئىسلام ئەھكاملىرى بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشىنىڭ بىرلىكى

مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاق قىممىتى ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىنى مۇئەييەنلەشتۈرۈش ياكى ئىنكار قىلىشىغا ھەم بۇنداق قىلىش دەرىجىسىنىڭ قانداق بولۇشىغا قاراپ يۇزلىنىدۇ ياكى بەلگىلىنىدۇ، يەنى ئۇنىڭ ئىش ـ ھەرىكىتى ئوبيېكتىپ جەھەتتە ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇن كەلسە، ئۇ، ھەقىقىي مۆمىن بولىدۇ، ئەگەر ئۇ ئەھكاملار تەلىپىنى ئىنكار قىلسا، ئاسىي بولىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقتتا، ئەھكاملارغا رىئايە قىلىش دەرىجىسى ئاللاھنى رازى قىلىش دەرىجىسىگە تەسىر يەتكۈزۈپ، ئاخىرەتتە مۇكاپاتلىنىش ياكى جازالىنىش دەرىجىسىنى بەلگىلەيدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشى ئىسلام ئەخلاق قۇرۇلۇشىنىڭ ئالىي گەۋدىلىنىشىدۇر.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاق جەھەتتە ئۆزىنى تۇتۇشى بىلەن ئىسلام ئەھكاملىرىنىڭ مۇناسىۋىتى مۇنداق:مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۇتۇشى ئىسلام فىقھەسى بىلەن ئىسلام نىزاملىرى، ئەھكاملىرىدىن كېلىدۇ، شۇنىڭدەك جەمئىيەتنىڭ ئوبيېكتىپ قانۇنىيىتىنىڭ تەلىپىگە ماسلىشىپ تۇرىدۇ؛ ئۆزىنى تۇتۇش ئىسلام دىنىنىڭ قىممەت كۆزقارىشى(يەنى"ئىككىلا دۇنياغا تەڭ ئېتىبار بېرىش" ئىدىيىسى)نىڭ يېتەكچىلىكىگە ۋە شەخسنىڭ قەيسەر ئىرادە كۈچىگە موھتاج؛ ئۆزىنى تۇتۇش يەكلەش بىلەن ماسلىشىشنىڭ بىرلىكى بولۇشى كېرەك. ئەگەر يەكلەش بولماي، ئەكسىچە، تاشقى ئىجتىمائىي كەيپىياتقا پۈتۈنلەي ماسلىشىش بولىدىكەن، ئۇ ھالدا، ئىسلام دىنىغا خاس بولغان قىممەت قارىشىنى نامايان قىلغىلى بولمايدۇ، لېكىن ئەگەر ئۆزىنى تۇتۇش پەقەت مۇتلەق يەكلەشلا بولۇپ، ئۆزىنىڭ ياشىشىغا ئىمكانىيەت بېرىۋاتقان تاشقى ئىجتىمائىي شارائىتقا ماسلاشمىسا، ھەتتا ئۇنى رەت قىلسا، ئۇ ھالدا، رېئاللىققا ماسلىشالمىغان ھالدا ئۆزىنى چەكلەپ قويىدۇ؛ ئۆزىنى تۇتۇش ئۆزىنى بەزى ھەۋەسلەردىن

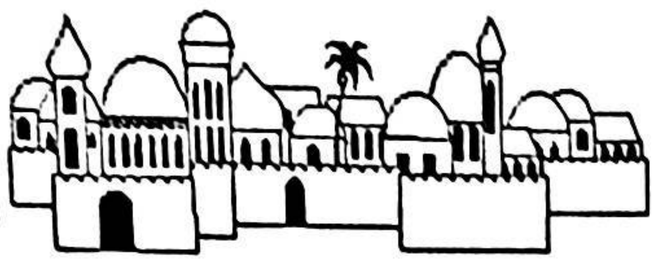

چەكلەش بولۇپمۇ ئىپادىلىنىدۇ. ئىجتىمائىي ئادەم بولغان مۇسۇلمانلار ئىسلام ئەھكاملىرىغا تۇپتىن قارىمۇقارشى بولغان نەرسىلەرنى قوبۇل قىلمايي ياكى ئىنكار قىلىپ، ئىسلام دىنى بىلەن رېئال جەمئىيەت قارشىلاشمايدىغان ئەخلاق قارىشىنى ئاكتىپ قولغا كەلتۈرۈشى لازىم.

بۇنىڭدىن كۆرۈۋالغىلى بولىدۇكى، ئىسلام دىنىنىڭ ئىمانىنى ئالدىنقى شەرت قىلغان ئەخلاق روھىنىڭ نۆۋەتتىكى مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدا ھەمراھ بولالىشىنىڭ سەۋەبى بۇنداق ئەخلاق روھىدا زامانىۋى مەنىۋى مەدەنىيىلىككە ئورتاق بولغان ماسلىق ئېڭى بولغانلىقىدىندۇر. ھەرقانداق بىر خىل مەدەنىيىلىكتە بىز مۇشۇنداق روھىي ماھىيەتلىك ماسلىق ئېڭىنى تاپالىساقلا، بىزنىڭ ئەدەپ-ئەخلاقىمىز بىلەن مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىمىز ھەقىقىي مەنىدىكى ئىجتىمائىي مەدەنىيىلىككە ئايلىنىدۇ. شەك-شۈبھىسىزكى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆزىنى تۈتۈشى مەنىۋى مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىدىكى كونكرېت ئىپادە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

قىسقىسى، ئىسلام دىنى بىر خىل ئەقىدە، بىر خىل خۇلق، بىر خىل ئېتىقاد، بىر خىل تۇرمۇش ئۇسۇلى، بىر خىل ئەخلاق تۈزۈمىدۇر. پەقەت بۇ جەھەتلەردە بۆلۈنۈش بولمىغاندىلا، ئاندىن ئۇنى مۇكەممەل ئىسلام دىنى دەپ ئاتاشقا بولىدۇ، ئاندىن ئىسلام دىنى ئەمەلگە ئاشۇرماقچى بولغان مەقسەتلەرگە يەتكىلى بولىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلغاندەك:

بۇگۈن سىلەرنىڭ دىنىڭلارنى پۈتۈن قىلدىم، سىلەرگە نېمەتىمنى تاماملىدىم، ئىسلام دىنىنى سىلەرنىڭ دىنىڭلار بولۇشقا تاللىدىم.

——سۈرە« مائىدە»(5-سۈرە)، 3-ئايەت

ئۇنىڭدىن باشقا، ئىسلام دىنىنىڭ ئىجتىمائىي ئىدىيە مەدەنىيىتىگە، مەنىۋى مەدەنىيىلىككە ھەم ئەخلاق قۇرۇلۇشىغا پائال تەسىر كۆرسىتەلىشىنىڭ سەۋەبى شۇكى، ئىسلام دىنى بۇ قۇرۇلۇشنى ئورنىلاشنى باشتىن-ئاخىر ئۆزىنىڭ ئورۇنلاشقا تېگىشلىك ئىجتىمائىي مەجبۇرىيىتى قىلىپ كەلدى، ئىسلام ئەقىدىلىرى ئىسلام دىنىنىڭ ئىجتىمائىيلىقىغا، ئىجتىمائىي مەۋجۇدىيەت قىممىتىگە ئېگە ئىكەنلىكىنى تۇپ جەھەتتىن بېكىتكەن. ئىسلام دىنىنىڭ ئەخلاق مەدەنىيىلىك قۇرۇلۇشىغا ئەھمىيەت بەرگەنلىكى ئىسلام دىنىنىڭ ھالەتچانلىقىنى ۋە تەرەققىيپەرۋەرلىكىنىمۇ نامايان قىلىپ بەردى.

ئىسلام دىنى
ۋە
ئىناقلىق - دوستلۇق

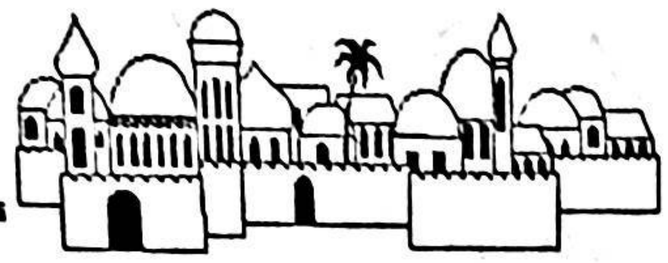

ئىسلام دىنى ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىنى تەشەببۇس قىلىدىغان دىن

بسم الله الرحمن الرحيم

هەق سۆبهانەهۇ ۋە تائالا مۇبارەك «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىدۇكى:

هەممىگلار ئاللاهنىڭ ئاغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىگلار، ئايرىلماڭلار.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 103 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يەنە ئېيتىدۇكى:

ئەپۇنى دوست تۇتقىن، ياخشىلىققا(يەنى ياخشى سۆز قىلىشقا، ياخشى ئىش قىلىشقا) بۇيرۇغىن، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن(يەنى نادانلارنىڭ قىلغىنىنى قىلماي، ئۇلارغا مۇلايىم بولغىن).

ـــــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 199 ـ ئايەت

ئەبۇ مۇسا ئەشئەرىدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيهى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "مۆمىنلەر بىلەن مۆمىنلەر خۇددى هەرقايسى بۆلەكلىرى بىر-بىرىگە زىچ كىرىشتۈرۈلگەن بىر ئىمارەتكە ئوخشاش بىر-بىرى بىلەن باغلانغان"(رەسۇلۇللاھ بۇ گەپلەرنى دەۋېتىپ بارماقلىرىنى كىرىشتۈرۈپ كۆرسەتكەن) (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). يەنە ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنهادىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيهى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ رەھىملىك، هەممە ئىشتا مۇلايىملىقنى ياخشى كۆرىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ تەلىملىرىدە ئىتتىپاقلىق ۋە كەڭ قورساقلىقنىڭ مۇھىملىقى ئېنىق كۆرسىتىلگەن. ئىتتىپاقلىق بىز مۇسۇلمانلارنىڭ كۈچ مەنبەسى، شۇڭا ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇلۇللاھ بىزنى ئىتتىپاقلىشىشقا، پارچىلانماسلىققا بۇيرۇغان.

كەڭ قورساقلىق ۋە چۈشىنىش ـــ ئىتتىپاقلىقنىڭ ئالدىنقى شەرتى ۋە ئاساسى، بىز پەقەت كەڭ قورساق قەلبىمىز بىلەن باشقىلارنى كۆپرەك چۈشەنسەك، ئوخشاش بولمىغان پىكىر ۋە قاراشلارغا كەڭ قورساقلىق قىلساق، ئۇلار بىلەن پىكىر ئالماشتۇرساق هەمدە ياخشى نىيەتتە كېڭەشسەك ۋە پايدىلىق مۇھاكىمە ئېلىپ بارساقلا، ئۆزئارا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتەلەيمىز. ئەپسۇس، ئېچىنغان هالدا كۆرۈۋاتىمىزكى، مۇسۇلمانلىرىمىز ئىچىدىكى بەزىلەر يىلتىزنى قايرىپ قويۇپ، شاخچىلارغا ئېسىلۋېلىۋاتىدۇ، بىز مۇسۇلمانلارغا ئورتاق

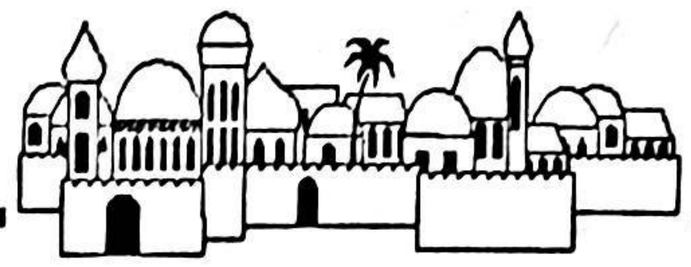

بولغان بەش پەرز، ئالتە ئىمانغا نەزەر سالمايۋاتىدۇ، ئەكسىچە، دىن جەھەتتىكى بەزى ئۇششاق شاخچە مەسىلىلەر ئۈستىدە يىپىدىن يېڭىسىغىچە ئىيتىشىپ، ئېگىز-پەسلىك تالىشىۋاتىدۇ، ھەتتا ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىق روھىغا پەرۋا قىلماي، بىر-بىرىگە ھۇجۇم قىلىپ، بىر-بىرىنى قارىلاۋاتىدۇ، باشقىلارنى چۈشۈرۈپ، ئۆزىنى كۆتۈرۈۋاتىدۇ. نەتىجىدە، ئايرىم كىشىلەر قاراشلىرى بىلەن ئەمەل قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىكى كىچىككىنە پەرقلەر تۈپەيلىدىن ئۆزئارا بېرىش-كېلىش قىلىشمايۋاتىدۇ، بىر-بىرى بىلەن سالا ملاشمايۋاتىدۇ...ۋەھاكازالار. شۇنى بىلىش كېرەككى، بۇ قىلمىشلار ئايەت-ھەدىسلەردىكى تەلىملەرگە ۋە ئىسلام دىنىمىز تەشەببۇس قىلىدىغان ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىق روھىغا خىلاپ بولۇپ، بىز مۇسۇلمانلار ئارىسىدا مەۋجۇت بولماسلىقى كېرەك ئىدى. بىز ئايەتى كەرىمە ۋە ھەدىس شەرىپلەردىكى ئىتتىپاقلىق ۋە كەڭ قورساقلىق توغرىسىدىكى تەلىملەرنى ئېسىمىزدە چىڭ ساقلاپ، مۇسۇلمانلىرىمىز ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىقنى قوغداپ، دىنىمىزنى ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىق كەيپىياتى ئىچىدە نورمال جارى قىلدۇرۇشىمىز، تار رامكىلىق ئىدىيە-ھەرىكەتلەرنىڭ ئىمانىمىزغا نۇقسان يەتكۈزۈشىگە يول قويماسلىقىمىز لازىم.

1. ئىسلام دىنى كەڭ قورساقلىقنى تەشەببۇس قىلىدۇ

ئىسلام دىنى ئەپۇ قىلىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ، ئەپۇ قىلىش بولسا كەڭ قورساق بولۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كەڭ قورساقلىق نىيىتى بولغاندىلا ئەپۇ قىلىشنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى بىرمۇنچە سۈرە-ئايەتلەردە بۇ گۈزەل ئەخلاق تىلغا ئېلىنغان، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم ئۆزىنىڭ رەھىمدىل، كەڭ قورساقلىق پەزىلىتى ۋە كۆڭلى-كۆكسى كەڭلىكى ئارقىلىق بۇ جەھەتتە بىزگە تېخىمۇ شانلىق نەمۇنە تىكلەپ بەرگەن.

ئىسلام دىنىنىڭ كەڭ قورساقلىق تەشەببۇسى ھەممە كىشىگە تەدبىقلىنىدۇ. ھەرقانداق ئادەمگە، جۈملىدىن مۇسۇلمانلار ۋە مۇسۇلمان ئەمەسلەرنىڭ ھەممىسگە كەڭ قورساق بولۇش، ئۇلار بىلەن دوستانە ئۆتۈش كېرەك. ئۇرۇغ-تۇغقان، دوست-يارەنلەر ئارىسىدا، قۇلۇم-قوشنىلار ئارىسىدىلا كەڭ قورساق بولۇپ قالماستىن، ئۆزگە دۇشمەنلىك بىلەن قارايدىغان كىشىلەر بولغان تەقدىردىمۇ ئۇلارنىڭ قىلغان يامانلىقىغا ياخشىلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش كېرەك. بۇ جەھەتتە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم تەڭدىشى يوق ئۈلگىمىز. ئۇ زات مۇسۇلمان قەبىلىداشلىرىغا قارىتا كەمتەر، تەلەپچان بولۇش پەزىلىتىنى ئىپادىلەپلا قالماستىن، مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ھەتتا ئۆزگە زىيانكەشلىك

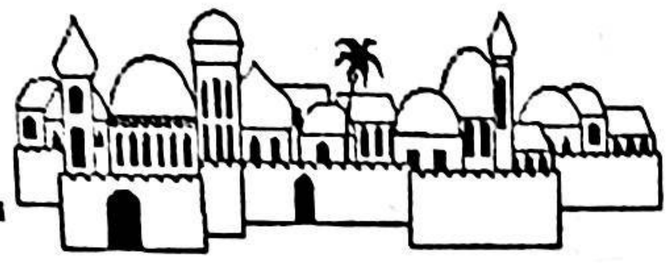

قىلغان دۇشمەنلىرىگە قارىتا مۇ كەڭ قورساق، رەھىمدىل، ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشتەك يۈكسەك پەزىلەتنى ئىپادىلىگەن. ئۇ زات ئىسلام دىنىنى دەۋەت قىلىش جەريانىدا مەككە مۇشرىكلىرىنىڭ خىلمۇخىل زەربىسى ۋە زىيانكەشلىكىگە ئۇچرىغان، ھەتتا ئۇ زات:"ھەرقانداق بىر پەيغەمبەر ئۇچرىغان زىيانكەشلىك مەن ئۇچرىغان زىيانكەشلىكتەك ئېغىر بولغان ئەمەس" دېگەنىدى. لېكىن، رەسۇلۇللاھ مەككىنى فەتھى قىلىپ غەلىبە قازانغان چاغدا، ئىلگىرى ئۆزىگە ۋە مۇسۇلمانلارغا زىيانكەشلىك قىلغان، كۆز ئالدىدا دەككە-دۈككە ئىچىدە مەككىنىڭ بىر بۇلۇڭىغا يىغىلىپ ئېغىر جازانى كۈتۈۋېلىۋاتقان رەقىبلىرىگە:"بېرىڭلار، ھەممىڭلار ئازاد" دېگەن. كۆڭلى-كۆكسى شۇنچە كەڭ، شۇنچە ئازادە رەسۇلۇللاھ ھەقىقەتەن داھىيلىققا مۇناسىپ. رەسۇلۇللاھ ئۆزى باشلامچىلىق بىلەن ئۇلۇغ بولۇپلا قالماستىن، ساھابىلىرىغىمۇ ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇش، باشقىلارغا كەڭ قورساق بولۇش توغرىسىدا دائىم تەلىم بېرەتتى. ئۇبادە ئىبنى سامىت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ئۆز ساھابىلىرىغا: "مەن سىلەرگە ئاللاھ ئۈ ئارقىلىق دەرىجەڭلارنى ئۈستۈن قىلىدىغان ئەمەللەرنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟" دېگەندە، ساھابى كىرامىلار: " ھەئە، ئى رەسۇلۇللاھ! " دېگەن، رەسۇلۇللاھ: "ساڭا قوپاللىق قىلغان ئادەمنى كەچۈرگىن؛ ساڭا ئادىل بولمىغان ئادەمنى ئەپۇ قىلغىن؛ ساڭا بەرمىگەن ئادەمگە بەرگىن؛ سەندىن سىلە-رەھىمنى ئۈزگەن ئادەم بىلەن دوستلۇقىڭنى ساقلىغىن" دېگەن (بەزار، تەبرانى توپلىغان).

ھەق سۆبھانەھۇ ۋە تائالا مۇبارەك «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىدۇركى:

ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئاغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىڭلار، ئايرىلماڭلار.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 103-ئايەت

ئاللاھ تائالا يەنە ئېيتىدۇكى:

ئەگەر پەرۋەردىگارىڭ خالىسا ئىدى، پۈتۈن ئادەملەرنى ئەلۋەتتە بىر ئۈممەت قىلاتتى، ئۇلار (دىن توغرىسىدا) داۋاملىق ئىختىلاپ قىلىشقۇچىلاردۇر.

——سۈرە«ھۇد»(11-سۈرە)، 118-ئايەت

يۇقىرىدىكى ئايەتتى كەرىمەلەر بىزگە شۇنى ئۇقتۇرىدۇكى، مۇسۇلمانلار ئىتتىپاق بولۇشى، بۆلۈنۈشكە قارشى تۇرۇشى كېرەك. ئىتتىپاقلىق —— ئىسلام دىنىمىز تەشەببۇس قىلىدىغان گۈزەل ئەخلاق، جەمئىيەت مۇقىملىقى، جەمئىيەت يۈكسىلىشى ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئاساسىي كاپالىتى، شۇنداقلا مۇسۇلمانلار كۈچ-قۇدرىتىنىڭ مەنبەسى. ئىتتىپاقلىشىشتا، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىپ، ھەممە بىر نىيەتتە بولۇش،

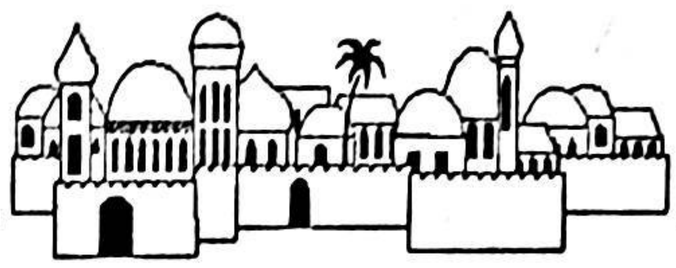

بۆلگۈنچىلىك قىلماسلىق كېرەك. ئىتتىپاقلىششتا يەنە، كەڭ قورساق بولۇشتەك گۈزەل ئەخلاقنى جارى قىلدۇرۇش، ئوخشاش بولمىغان مەزھەپلەرنىڭ ئوخشاش بولمىغان كۆزقاراشلىرى ۋە ئوخشاش بولمىغان ئۇسۇللىرىغا يول قويۇپ، ئوخشاشلىقلاردا بىرلىككە كېلىپ، پەرقلەرنى ساقلاپ قېلىش، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، بىر-بىرىنىڭ ئىشلىرىغا ئارىلاشماسلىق كېرەك. ئىسلام دىنىمىزنىڭ قارىشىچە، كۆزقاراش ۋە پىكىردە ئوخشاش بولماسلىق ياكى ئىختىلاپلىششمۇ ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارغا قىلغان رەھمىتى. ئاللاھ تائالا ئىختىلاپ ئارقىلىق كىشىلەرنىڭ ئەقل-ئىدراكىنى ئېچىپ، نەزەر دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، ئىنسانلارنى توختىماي ئۆگىنىپ، ئىزدىنىپ، مۇھاكىمە قىلىپ، مۇنازىرە قىلىشىپ، كېڭىشىپ ئاخىرى بىرلىككە كېلىپ ھەقىقەتكە يېتىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلدۇ. شۇڭا ئىختىلاپلىشىش ھەرگىزمۇ پارچىلىنىش ھېسابلانمايدۇ.

2. دىنىمىزنىڭ ئاساسىدا چىڭ تۇرۇپ، مەزھەپ-پىرقە قاراشلىرىنى سۈسلاشتۇرايلى

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە بىزگە تەلىم بەرگەنكى:

ئاللاھ سىلەرگە دىندىن نۇھقا تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى، ساڭا(يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىز ۋەھيى قىلغان نەرسىنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا ۋە ئىيساغا بىز تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى بايان قىلدى. سىلەر دىننى بەرپا قىلىڭلار، دىندا تەپرىقىچىلىك قىلماڭلار.

——سۈرە«شۇرا»(42-سۈرە)، 13-ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە ئېيتىلىدۇركى:

(ناسارالار)نىڭ پىرقىلىرى ئۆزئارا ئىختىلاپ قىلىشتى، زالىملارغا قاتتىق كۈن (يەنى قىيامەت كۈنىنىڭ) ئازابىدىن ۋاي!

——سۈرە«زۇخرۇف»(43-سۈرە)، 65-ئايەت

ئەبۇ ھۈرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "مەن سىلەرگە ئىككى ئەڭگۈشتەرنى قالدۇرۇپ كەتتىم، ئۇنى چىڭ تۇتساڭلار مەڭگۈ ئادىشىپ قالمايسىلەر. ئۇ بولسىمۇ ئاللاھنىڭ كىتابى(قۇرئان) ۋە مېنىڭ سۈننىتىمدۇر"(مالىك توپىلىغان). ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنى ئەۋەتتى، «قۇرئان كەرىم»نى نازىل قىلدى، بىز مۇسۇلمانلار «قۇرئان كەرىم»نىڭ تەلىملىرىگە ئەمەل قىلىپ، رەسۇلۇللاھنىڭ سۈننەتلىرىگە يېقىندىن ئەگىشىپ، ئىسلام مەدەنىيىتىنى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقاتتۇق. بىز مۇسۇلمانلار پەخرلەنگەدەك بۇگۈنكى كۈنگە ئىگە بولۇشتا، ئاللاھ تائالانىڭ

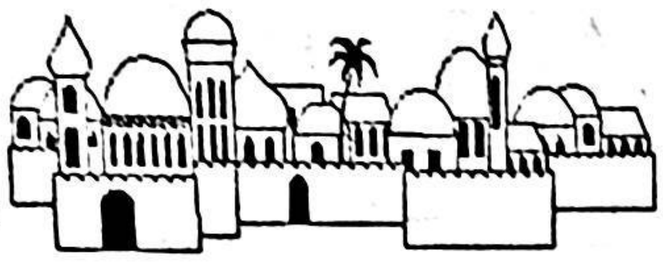

يارديمدىن باشقا، ئاللاھ تائالانىڭ ئاغامچىسى ـــ «قۇرئان كەرىم»گە ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەسىيەتلىرىگە چىڭ ئەمەل قىلىپ، ھەممە بىر نىيەتتە بولۇپ بىردەك ئىتتىپاقلىششقا تايانىدۇق.

بىز ئەھلى سۈننىيلارنىڭ تۆت چوڭ فىقھە مەزھىپىدە قۇرئان كەرىم ۋە ھەدىس شەرىفلەرنى چۈشىنىش جەھەتتە بەزى كىچىك پەرقلەر بولغان، بەزى فىقھە مەسىلىلىرىگە كونكرېت ھۆكۈم قىلىشتا بەزى كىچىك ئىختىلاپلار بولغان. لېكىن ھەرقايسى فىقھە مەزھىپىنىڭ فىقھە جەھەتتىكى ئاساسلىق ھۆكۈملىرى بىردەك بولۇپ، تۈپ جەھەتتىن زىددىيەت يوق. مەسىلەن، تاھارەتتىكى باشقا مەسىھ قىلىشنى ھەرقايسى فىقھە مەزھىپى پەرز دەپ قارايدۇ: ھەنەفىيە مەزھىپى باشنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىغا مەسىھى قىلىش پەرز دەپ قارايدۇ، شافىئىي مەزھىپى ئازراق بىر قىسىم چاچقا مەسىھى قىلسىلا بولىدۇ، دەپ قارايدۇ، مالىكى مەزھىپى بولسا باشنىڭ ھەممىسگە مەسىھى قىلىش پەرز دەپ قارايدۇ. بۇنىڭدىن كۆرگىلى بولىدۇكى، ھەرقايسى مەزھەپلەرنىڭ ھۆكمى چوڭ جەھەتتىن ئوخشاش، كىچىك جەھەتتىن پەرقلىق، ئۇلارنىڭ ھەممىسى «قۇرئان كەرىم»دىكى:

ئى مۆمىنلەر! (سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ) نامازغا (ئوقۇماقچى بولۇپ) تۇرغىنىڭلاردا، يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، قولۇڭلارنى جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، بېشىڭلارغا مەسىھى قىلىڭلار...

ـــسۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

دېگەن ئايەتنى كەرىمەگە ئەمەل قىلىپ، تاھارەت ئالىدۇ، تاھارەت ئالماسلىقنى تەشەببۇس قىلىدىغان ھېچكىم يوق. دېمەك، پەرق كىچىككىنە بولۇپ، پرىنسىپلىق ئەمەس.

تۆت چوڭ فىقھە مەزھىپىنىڭ ھەممىسى ئەھلى سۈننىلار بولۇپ، پەقەت شەرئىەت پرىنسىپلىرىنى تەدبىقلاشتا ئوخشىماسلىقلار بار. ھەرقايسى مەزھەپلەرگە ئەمەل قىلىدىغان مۇسۇلمانلار دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا تارقالغان، ۋاقىتنىڭ ئۆتۈشى بىلەن، بىر خىل شەرئىەت ئەنئەنىسى سۈپىتىدە ۋارىسلىق قىلىنىپ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى ئىسلام دىنىمىزنى روناق تاپقۇزۇش ئۈچۈن غايەت زور رولىنى جارى قىلدۇرغان. شۇڭا، ئوخشىمىغان پىرقە ياكى ئوخشىمىغان مەزھەپ كۆزقارىشى ۋە ئۇسۇلىغا قارىتا، بىز چوقۇم ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا كەڭ قورساق بولۇش، بىر ـ بىرىنىڭ ئىشىغا ئارىلاشماسلىق ئاساسىدا مۇئامىلە قىلىشىمىز لازىم.

بىز مۇسۇلمانلار مەيلى قايسى پىرقە، قايسى فىقھە مەزھىپىگە تەئەللۇق بولمايلى، بىزنىڭ تۈپ ئېتىقادىمىز ئوخشاش، ئوخشىمايدىغان تەرىپى پەقەت بەزى شاخچە مەسىلىلەردە پەرقنىڭ بولغانلىقىدا، بۇ پەرقلەر بىزنىڭ

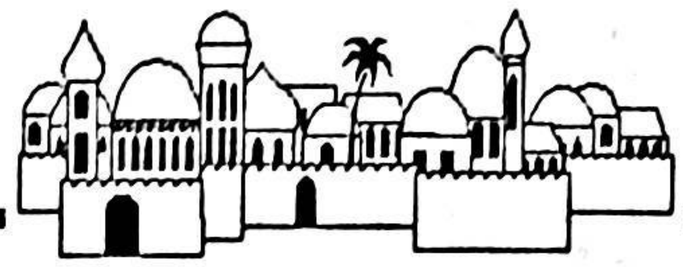

ئېتىقادىمىزغا زىيان يەتكۈزەلمەيدۇ، ئىتتىپاقلىقىمىزغا تېخىمۇ توسالغۇ بولالمايدۇ. بىز چوقۇم بارابەر، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا كەڭ قورساق بولۇش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرىشىمىز لازىم، بۇنداق شاخچە مەسىلىلەر ئۈستىدە بىر-بىرىمىزگە ھۇجۇم قىلىشىمىزنىڭ، ئېيتىشىپ يۈرۈشىمىزنىڭ ھاجىتى يوق. مۇسۇلمانلارنى قارىغۇلارچە كۈففار دەيدىغان قىلمىشلاردىن يىراق تۇرىشىمىز كېرەك. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئاگاھلاندۇرۇپ ئېيتىدۇركى:

دىندا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ تۇرلۇك پىرقىلەرگە ئايرىلغانلاردىن سەن ئادا-جۇداسەن؛ ئۇلارنىڭ ئىشى پەقەت ئاللاھقىلا خاستۇر(يەنى ئاللاھنىڭ باشقۇرىشىدىدۇر). كېيىن(يەنى ئاخىرەتتە) ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۆزلىرىگە ئېيتىپ بېرىدۇ.

——سۈرە«ئەنئام»(6-سۈرە)، 159-ئايەت

ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن:"ئۆزئارا ئۆچمەنلەشمەڭلار، بىر-بىرىڭلارغا ھەسەتخورلۇق قىلماڭلار، بىر-بىرىڭلارنىڭ پېيىغا چۈشمەڭلار، ئۆزئارا ئادا-جۇدا بولۇشۇپ كەتمەڭلار، ھەممەڭلار ئاللاھنىڭ بەندىسى، مۇسۇلمانلار بىر-بىرى بىلەن قېرىنداش. مۇسۇلماننىڭ ئۆزىنىڭ دىنى قېرىندىشىنى ئۈچ كۈندىن ئارتۇق تاشلىۋېتىشى ھارام"(بۇخارى توپلىغان).

ھەممىزگە مەلۇمكى، ھەر نۆۋەتتىكى ھەج مەزگىلىدە، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن مۇسۇلمان قېرىنداشلار مۇقەددەس زېمىنغا يىغىلىدۇ. ھەرەم مەسچىتى، پەيغەمبەر مەسچىتى ۋە باشقا مەسچىتلەردە نامراز ئۆتىگەن ۋاقتىمىزدا، پىرقە ۋە مەزھەپلەرنىڭ ئوخشىماسلىقىغا قارىماي، ھەممەيلەن بىر ئىمامغا ئىقتىدا قىلىپ، ھەركىم ئۆزىنىڭ بەلگىلىمىسى ۋە قائىدە يۇسۇنى بويىچە، ھەرخىل شەكىللەردە نامراز ئوقۇيدۇ. بۇ چاغدا ھەركىمنىڭ نامراز ئۆتەش شەكىللىرى ئانچە ئوخشاپ كەتمىسىمۇ، ھەممىز بىر ئىمامغا ئىقتىدا قىلىپ، بىرلا نىيەتتە بولىمىز؛ سەممىي ئىخلاسمىز بىلەن، ئاللاھقا تائەت-ئىبادەت قىلىپ، پەرزنى ئورۇنداپ، ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئاللاھنىڭ مەغپىرەت قىلىشىنى تىلەيمىز. بۇ چاغدا، ھېچكىم ئوتتۇرىغا چىقىپ بىرى-بىرىنى بىرنەرسە دېمەيدۇ، باشقىلارنى نامراز شەكىللىرى توغرا بولمىدى، نامراز تەرتىپى توغرا بولمىدى، ئوقۇغان سۈرە-ئايەتلىرى توغرا بولمىدى، كىيىم-كېچەكلىرى توغرا بولمىدى، دەپ ئەيىبلىمەيدۇ. بۇ چاغدا جامائەتنىڭ مەزھەب كۆزقاراشلىرى كۆزگە چېلىقمايدۇ، جامائەتنىڭ ھەممىسى پەقەت بىز مۇسۇلمانلار ئارىسىدىكى كەڭ قورساقلىق، چۈشىنىش ۋە ئىتتىپاقلىقنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىلا ھېس قىلىدۇ. ئەلھەمدۇلىللاھ! بۇ نېمە دېگەن ياخشى ھالەت! ئاللاھ تائالا

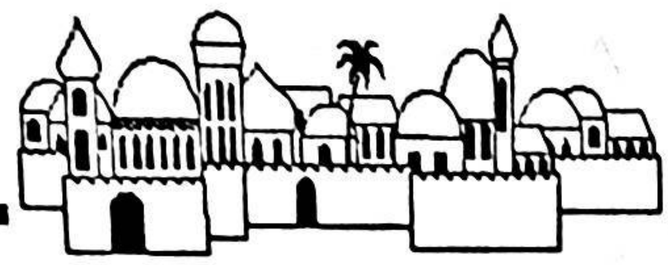

مۇشۇنداق ھالەتنىڭ دائىم مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشىغا نىسبەتەن قىلغاي!

3. ئىتتىپاق، كەڭ قورساق بولايلى، ئوخشاشلىقلاردا بىرلىككە كېلىپ، پەرقلەرنى ساقلاپ قالايلى

قەدىمدىن بۇيان، بىز جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ سانلىقى ھەنەفىيە مەزھىپىگە ئەمەل قىلىپ كەلدى. بۇ، بىز جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەنئەنىسى.

ئاللاھنىڭ ھىممىتىگە شۈكۈر، تارىختا ئۆتكەن ئۆلىمالىرىمىز «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف تەلىملىرىگە قەتئىي ئەمەل قىلىش پرىنسىپى ئاستىدا، زامانغا، ماكانغا لايىق ئىش كۆرۈپ، ئىسلام دىنىنى بىزنىڭ جۇڭگو زېمىنىدا روناق تاپقۇزدى. ئەپسۇسكى، مۇسۇلمانلىرىمىز ئارىسىدىكى ئايرىم كىشىلەر ئۆزىنىڭكىنىلا راست قىلىشقا ئامراق، ئۇلار باشقىلاردىن قۇسۇر چىقىرىپ، باشقىلارغا ھۇجۇم قىلىدۇ ھەمدە بەزى كىتابلاردىن ئايرىم ئىبارىلەرنى ئۆزۈۋېلىپ، باشقىلارنى ھەدەپ ساۋايدۇ، مۇسۇلمانلار ئارىسىدا زىددىيەت ۋە توقۇنۇش پەيدا قىلىدۇ. بولۇپمۇ يېقىنقى يىللاردىن بېرى، ئىنتايىن ئاز ساندىكى كىشىلەر، بىز جۇڭگو مۇسۇلمانلىرى ئەنئەنىمىزدە ئەمەل قىلىپ كېلىۋاتقان ھەنەفىيە مەزھىپىدىكى بەزى قاراشلار ۋە ئۇسۇللارنى نادانلىق بىلەن ئىنكار قىلىپ، ئۇزاق زامانلاردىن بۇيان كۆپچىلىك ئورتاق ئەمەل قىلىپ كەلگەن ئەنئەنىلەرنى خاتاغا چىقىرىپ، ئۇمۇ توغرا ئەمەس، بۇمۇ توغرا ئەمەس دەپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئىتتىپاقلىق، كەڭ قورساقلىق روھىنى چۆرۈپ تاشلاپ، بىز مۇسۇلمانلارنىڭ بەزى شاخچە مەسىلىلەردىكى پەرقىنى زورايتىپ، ئامما ئارىسىدا قالايمىقانچىلىق، تالاش ـ ماجىرا پەيدا قىلۋاتىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلار تالاش ـ تارتىش قىلۋاتقان مەسىلىلەر پەقەت بەزى ئۇششاق مەسىلىلەر بولۇپ، ئۇنچىلىك كۈچەپ تەكتلەپ كېتىشنىڭ زۆرۈرىيىتى يوق ئىدى. ئۇلار، گەرچە ئەمەل قىلىدىغان پىرقە يېكى مەزھەپ جەھەتتە ئوخشاش بولمىساقمۇ، ئەمما ھەممىزنىڭ مۇسۇلمان قېرىنداشلار ئىكەنلىكىمىزنى، ھەممىزنىڭ بىردىنبىر ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈپ، مۇبارەك «قۇرئان كەرىم»گە ئەمەل قىلىپ، خاتىمۇل ئەنبىيايىمىز مۇھەممەد رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ يولىغا ئەگىشىدىغانلىقىمىزنى ئۇنتۇپ قالدى. بىز ئاللاھ ئەمرى قىلغان ياخشى ئىشلارنى قىلىشىمىز، ئاللاھ مەنئى قىلغان ئىشلارنى قىلماسلىقىمىز، بەزى شاخچە مەسىلىلەردە ئارتۇقچە تالاش ـ تارتىش قىلماسلىقىمىز، ماھىيەت بىلەن ھادىسىنى ئاستىن ـ ئۈستۈن قىلىپ قويماسلىقىمىز، شاخچىغا ئېسىلۋېلىپ غولىنى تاشلاپ قويماسلىقىمىز لازىم ئىدى. دىنىمىزنىڭ ئومۇمىي مەنپەئىتىنى نەزەردە تۇتۇپ،

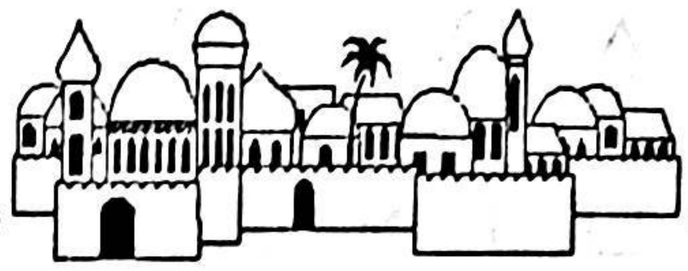

جۇڭگو مۇسۇلمانلرنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئىتتىپاقلىقى ۋە مۇقىملىقىنى قوغداپ، ئۇششاق-چۈشەك مەسىلىلەر سەۋەبىدىن ئۇمۇمىي كەۋدىنى زەخمىلەندۈرىدىغان ئىشلارنى قىلماسلىقىمىز لازىم ئىدى. ھۇزەيفە ئىبنى يەمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن:"مۇسۇلمانلارنىڭ ئىشىغا كۆڭۈل بۆلمەيدىغان ئادەم مۇسۇلمانلاردىن ئەمەس"(تەبرانى توپلىغان). شۇنىڭ ئۈچۈن، بەزى ئۇسۇللارنىڭ ئوخشىماسلىقى سەۋەبىدىن باشقىلارنى ئىنكار قىلىدىغان، بۇ ئارقىلىق مۇسۇلمانلىرىمىز ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىقتا تەسىر يەتكۈزىدىغان ئىشلارنى ھەرگىز قىلماسلىقىمىز لازىم.

ئىتتىپاقلىششىش ئۈچۈن ئالدى بىلەن ئۆزئارا كەڭ قورساق بولۇش ۋە بىر-بىرىنى چۈشىنىش لازىم، كەڭ قورساقلىق بىز مۇسۇلمانلاردا بولۇشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاق. ئاللاھ تائالا قۇرئان كەرىمدە بىزگە شۇنداق تەلىم بېرىدۇكى:

ئۇلارنى ئەپۇ قىل، ئۇلار ئۈچۈن مەغپىرەت تىلىگىن، ئىشتا ئۇلار بىلەن كېڭەشكىن؛ (كېڭەشكەندىن كېيىن)بىر ئىشقا بەل باغلىساڭ، ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلغىن. ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋەككۈل قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 159-ئايەت

ھەر بىرىمىزنىڭ دىنىي بىلىم سەۋىيىسىنىڭ يۇقىرى-تۆۋەنلىكى ئوخشاش بولمىغانلىقى، مەسىلىگە قاراش دائىرىمىز ئوخشاش بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ھەركىم ئۆزى بىلگىنىچە چۈشەندۈرۈش نەتىجىسىدە، كۆزقاراشمۇ ئانچە ئوخشاش بولماي، نۇقتىئىنەزەر ۋە پىكىر جەھەتتە ئىختىلاپلارنىڭ كېلىپ چىقىشى ھەرگىز ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. شۇڭا، دىنىي ئىشلارنى بېجىرگەن ۋاقتىمىزدا بىر-بىرىمىزگە ھۆجۇم قىلماسلىقىمىز، بىزمۇ باشقىلارنىڭ ئۇسۇللىرىغا ھۆجۇم قىلماسلىقىمىز، باشقىلارمۇ بىزنىڭ ئۇسۇللىرىمىزغا ھۆجۇم قىلماسلىقى كېرەك. ئېغىر-بېسىقلىق بىلەن ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشىپ، ھەركىم ئۆز يولى بىلەن ئىش قىلىپ، ئىتتىپاقلىشىپ دىنىي ئىشلارنى بېجىرىپ، بىرلىكتە ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش مەنزىلىگە يېتىشىمىز لازىم.

بەزى مەسىلىلەردە ئىختىلاپلىشىپ قالساقمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ «قۇرئان كەرىم»دىكى:

پەرۋەردىگارىڭنىڭ يولىغا (يەنى ئىسلام دىنىغا) ھېكمەتلىك ئۇسۇلۇبتا ياخشى ۋەز-نەسىھەت بىلەن دەۋەت قىلغىن، ئۇلار (يەنى مۇخالىپەتچىلىك قىلغۇچىلار) بىلەن چىرايلىق رەۋىشتە مۇنازىرىلەشكىن، پەرۋەردىگارىڭ ھەقىقەتەن ئۇنىڭ يولىدىن ئازغانلارنى ئوبدان بىلىدۇ، ھىدايەت تاپقۇچىلارنىمۇ ئوبدان بىلىدۇ.

ـــسۈرە«نەھل»(16-سۈرە)، 125-ئايەت

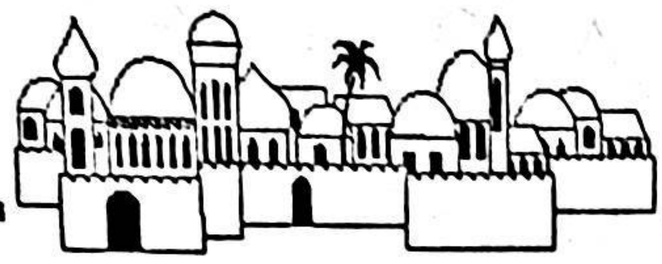

دېگەن تەلىمنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئېغىر بېسىقلىق بىلەن بىللە ئولتۇرۇپ، بۇ مەسىلىلەرنى بىرلىكتە ئۆگىنىپ ۋە مۇھاكىمە قىلىشىپ توغرا جاۋاب تېپىپ چىقىشىمىز لازىم. بىز مۇسۇلمانلارمۇ كامالەتلىك ئادەم ئەمەس، خاتالىشىمۇ تۇرىمىز. بىزمۇ باشقىلارنىڭ كەڭ قورساقلىق قىلىشىغا، چۈشىنىشىگە موھتاج بولىمىز. ئەگەر ئۆزىمىزگە خاتا مۇئامىلە قىلغان ئادەملەرگە كەڭ قورساق بولمىساق، ئۆزىمىزمۇ باشقىلارنىڭ كەڭ قورساقلىق قىلىشىغا مۇيەسسەر بولالمايمىز. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "باشقىلارغا رەھىم-شەپقەت قىلمايدىغان ئادەمگە رەھىم-شەپقەت قىلىنمايدۇ "(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

ئەھلى جامائەت: ئاللاھنىڭ ئاغامچىسىغا(يەنى ئاللاھنىڭ دىنىغا) چىڭ يېپىشىپ، ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ تەلىملىرىگە چىن دىلىمىزدىن ئەمەل قىلىپ، ئىسلام دىنىنىڭ كەڭ قورساقلىق روھىنى جارى قىلدۇرۇپ، كۆرەڭلىك ۋە بىر تەرەپلىمىلىكنى چۆرۈپ تاشلاپ، ئىختىلاپ، نىزالارنى ئۆزلۈكسىز تۈگىتىپ، تۆۋەندىكى ئىشلارنى ھەقىقىي تۈردە ئىشقا ئاشۇرايلى:كەڭ قورساقلىق بولايلىكى، باشقىلارنى كەمسىتمەيلى، ئوخشاشلىق ئىچىدە ئوخشىماسلىقلارنى سىغدۇرۇپ، ئوخشىماسلىقلار ئىچىدە ئوخشاشلىقنى ئىزدەپ، ئوخشاشلىقتا قېرىنداش بولۇپ، ئوخشىماسلىقتا ھۆرمەت قىلىشىپ ئۆتەيلى، يول قويايلىكى چەتكە قاقمايلى، چۈشىنىشىنى چوڭقۇرلاشتۇرۇپ، چۈشەنمەسلىكلەرنى تۈگىتىپ، چۈشىنىش ھاسىل قىلىپ ئورتاق چۈشەنچىنى ئاشۇرايلى، ئىناق ئۆتەيلىكى ئۆچمەنلەشمەيلى، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشىپ، پەرقىمىزنى ئېتىراپ قىلىپ، مەنلا نوچى دېيىشتىن ساقلىنايلى، ئالغا ئىلگىرىلەيلىكى ئارقىغا چېكىنمەيلى، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، جەمئىيەتكە ئۈيغۇنلىشايلى. بىز بارلىق مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالا باشلىغان داغدام يولدا ئۆزىمىزنى توغرا ئىگىلەپ، نەپسى خاھىشتىن يىراق بولۇپ، بىردەك ئىتتىپاقلىشىپ، كۆپرەك چۈشىنىپ، ئازراق ئەيىبلەپ، كۆپرەك كېچىشىپ، ئازراق بەس-مۇنازىرە قىلىشىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، باشقىلارغا كەڭ قورساقلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىدىغان ئالىيجاناب روھقا ئىگە بىر مۇسۇلمان بولايلى.

ئاللاھ تائالا بىزگە مەدەت بەرگەي— ئامىن!

(«يېڭى ۋەز-تەبلىغەر» 3-توپلامدىن)

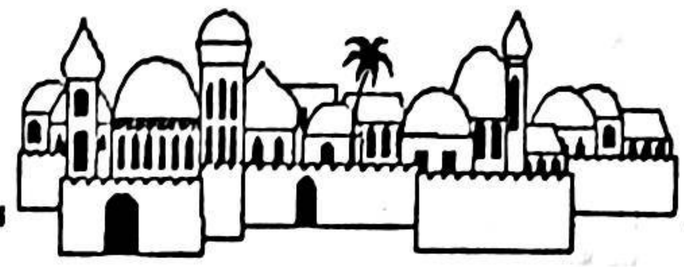

ئىنتىپاقلىقنىڭ دۈشمنى — سۇخەنچىلىك

ئابابەكرى قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

سۆزلىشىشنىڭ بىردىنبىر ۋاستىسى بولغان تىل ئىنسانلارنىڭ مۇھىم ئالاقىلىشىش قورالى، كىشىلىك ھاياتتا ئىنسانلارغا بەخت، ئىناقلىق، خاتىرجەملىك ئېلىپ كېلىدىغان نۇرغۇن ياخشى ئەخلاقلار تىل ئارقىلىق ئىپادىلەنسە، كىشىلەرنىڭ كۆڭلىنى خۇنۇكلەشتۈرىدىغان نۇرغۇن يامان، سەلبىي ئىللەتلەرمۇ يەنە شۇ تىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىدۇ.

تىل قەلبتىن ئىبارەت بىر دېگىزنىڭ قىرغىقى بولۇپ، دېگىزدا نېمە بولسا قىرغاققا شۇ چىقىدۇ. تىل ئارقىلىق بىر ئادەمنىڭ روھىي دۇنياسىنى، ئەخلاق-پەزىلىتىنى ۋە تەربىيىلىنىشىنىڭ قايسى دەرىجىدە ئىكەنلىكىنى بىلۈۋالغىلى بولىدۇ، مەلۇم مەنىدىن ئېيتقاندا تىل ئارقىلىق ئىپادىلىنىۋاتقان جەمئىيەت ھادىسىلىرى شۇ دەۋرنىڭ روھىي قىياپىتىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرەلەيدۇ. ئىنسان قىيامەت كۈنى قۇلاق، كۆز، دىل قاتارلىق سەزگۈ ئەزالىرى ئۈستىدە سوئال-سوراق قىلىنغىنىدەك {سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 36-ئايەت} تىل ئۈستىدىمۇ سوئال-سوراق قىلىنىدۇ، ئۇنى قانداق سۆزلەرگە ئىشلەتتى؟ مۇسۇلمانلارغا ۋە ئۆزىگە دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە پايدىلىق ئېلىپ كېلىدىغان سۆزلەرنى قىلدىمۇ؟ ياكى سۇخەنچىلىكتەك مۇسۇلمانلارغا زىيانلىق سۆزلەرنى قىلدىمۇ؟ ئۇنى ئاللاھنىڭ زىكرىگە، ئەمرىمەرۇپ قىلىشقا ئىشلەتتىمۇ ياكى كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا بۇزغۇنچىلىق قىلىشقا ئىشلەتتىمۇ؟ بۇنىڭ ئۈستىدىمۇ سوئال-سوراق قىلىنىدۇ.

ئىنسان قىلغان سۆزلەردىن تېنىۋالماسلىقى ئۈچۈن، پەرىشتىلەر ئۇلارنىڭ قىلغان سۆزلىرىنى ۋە ئىش-ھەرىكەتلىرىنى خاتىرىلەپ تۇرىدۇ. ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

ھالبۇكى سىلەرنىڭ ئۈستۈڭلاردا سىلەرنى كۆزىتىپ تۇرغۇچى پەرىشتىلەر بار. ئۇلار(ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) ھۆرمەتلىك پەرىشتىلەر بولۇپ، (سىلەرنىڭ سۆزلىرىڭلارنى ۋە ئەمەللىرىڭلارنى) يېزىپ تۇرىدۇ، ئۇلار قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ.

—سۈرە«ئىنفىتار» (82-سۈرە) 10—12-ئايەتلەر

ئىنسانلار كىشىلىك مۇناسىۋەتتە بەختلىك، ئىناق، خاتىرجەم، تىنچ ياشاشنى ئارزۇ قىلسىمۇ، لېكىن ھەممە نەرسىنىڭ بىر كۈشەندىسى

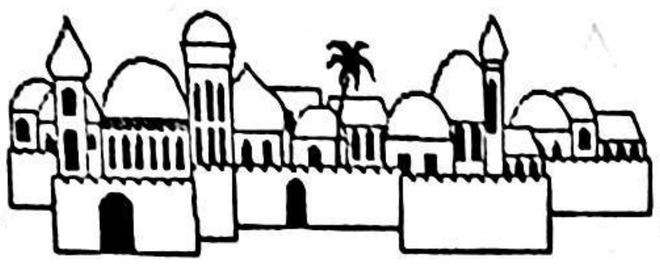

بولغىنىدەك، سۆخەنچىلىك بۆنداق ئارزۇلارنىڭ بىردىنبىر كۆشەندىسىدۇر.

ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۆمىنلەرنى ئاگاھلاندۇرۇپ: پاسىق ئادەم بىرەر خەۋەرنى ئېلىپ كەلسە ئۇنىڭ سۆزىگە ئىشەنمەسلىكنى ھەم گەپ توشۇغۇچىنىڭ پىتنىسىگە چۆشۈپ قالماسلىقنى {سۈرە«ھۇجۇرات»(49 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت}، شۇنداقلا گەپ توشۇشنىڭ نەقەدەر خىيانەتكار ھەرىكەت ئىكەنلىكنى ئۇقتۇرسا، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىمكى ئىككى ئادەمنىڭ ئارىسىدا گەپ توشۇسا ئاللاھ ئۇنىڭ قەبرىسىگە بىر ئوتنى ھۆكۈمران قىلىپ قويىدۇ، ئوت ئۇ ئادەمنى قىيامەتكىچە كۆيدۈرىدۇ" دەپ خەۋەر بېرىدۇ. سۆخەنچىلىكتىن خالىي جەمئىيەتنىڭ كىشىلىرى ئىناق، ئىتتىپاق، تۇرمۇشى پاراۋان، ئاللاھنىڭ رەھمەت ـ بەرىكەتلىرى ياغدىغان بولىدۇ. بۇ ھەقتە مۇنداق بىر مىسال بار:

قەدىمكى زاماندا(مىلادىدىن ئىلگىرى) مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دەۋرىدە بىر قوۋۇم ئۆتكەن بولۇپ ئۇلارنىڭ ئىچىدە قەھەتچىلىك يۈز بېرىپتۇ، ئۇلار روزا تۇتۇپ، كېچە ـ كۈندۈز ئۇخلىماي نامаз ئوقۇپ شۇنچە ئىبادەت قىلسىمۇ خۇددى ئۆردەككە سۇ يۇقمىغاندەك ئىبادەتنىڭ مادداي ۋە مەنىۋى مەنپەئەتى ئۇلارغا يۇقماپتۇ، ئۇلار قەھەتچىلىكتىن قۇتۇلۇش ۋە كۆزلىگەن مەقسەتلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، بەئەينى چۆلدە قالغان يېتىم بالىدەك يىغلاپ ـ زارلاپ ئاللاھقا يالۋۇرۇپ دۇئا قىلغان بولسىمۇ دۇئاسى ئىجابەت بولماپتۇ، بۇ ھالنى كۆرۈپ پەيغەمبەر مۇسا ئەلەيھىسسالام:"مەن پەيغەمبەر بولغاندىكىن دۇئايىم ئىجابەت بولار" دەپ بۇ قوۋمنىڭ خارلىقتىن قۇتۇلۇشىغا دۇئا قىپتۇ، ئەپسۇسكى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ دۇئاسىمۇ ئىجابەت بولماپتۇ، بۇنىڭدىن ئەجەبلەنگەن مۇسا ئەلەيھىسسالام تۇر تېغىغا چىقىپتۇ ۋە ئاللاھقا تۆۋەنلىك بىلەن يالۋۇرۇپ:"ئى قۇدرەتلىك ئاللاھ! سەن ھېلىقى قوۋمنىڭ خارلىق، بىقۇۋۇللۇق، يوقسۇللۇق ئىلكىدە ئىگىراۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ تۇرۇپسەن، ئۇلار ساڭا بارلىق ئىبادەتلەرنى قىلىپ، دېگەن يېرىنىڭدىن چىقىۋاتىدۇ، شۇنداق بولسىمۇ ئۇلارنىڭ ۋە مېنىڭ دۇئايىمنىڭ ئىجابەت بولمىغانلىقىنىڭ سەۋەبىنى بىلىپ باقسام" دەپتۇ، ئاللاھ جاۋاب بېرىپ:"ئى مۇسا! سەن ئۇقمايسەن، ئۇلارنىڭ ئىچىدە باشقىلارنى چېقىشتۇرۇپ سۆخەنچىلىك قىلىدىغانلار، ئازغىنە مەنپەئەتنى دەپ كېيىنكى چوڭ زىياننى كۆرمەي گەپ توشۇيدىغان ئىككى يۈزلىمچىلەر بار. ئاشۇلار تەۋبە قىلىپ ئىستىغپار ئېيتمىغۇچە ھەر قانچە ئىبادەت قىلسىمۇ ئۇلارنىڭ دۇئاسى ئىجابەت بولمايدۇ، قەھەتچىلىك(ۋە خارلىق) ئۇلاردىن كۆتۈرۈلمەيدۇ" دەپتۇ. بۇنى ئاڭلاپ مۇسا ئەلەيھىسسالام:"ئى ئاللاھ! ئاشۇ كىشىلەرنى ماڭا ئېيتىپ بەرسەڭ، مەن ئۇلارنى تەۋبە قىلدۇرۇپ ئىستىغپار ئېيتقۇزسام، ئەگەر قىلمىشىنى ئۇستىگە ئېلىپ

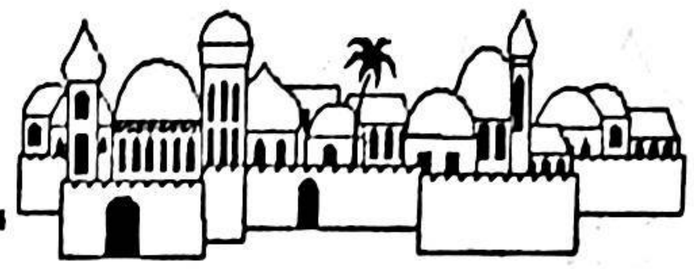

ئىستىغپار ئېيتقىلى ئۇنىمىسا قوۋمىم ئارىسىدىن چىقىرىۋەتسەم" دېگەندە، ئاللاھ مۇنداق دەپتۇ: "مەن ئۇلارنى ساڭا ئېيتىپ بەرسەم مەنمۇ سۆخەنچى بولۇپ قالمايمەنمۇ؟!"

بۇ مىسال جەمئىيەت سەھنىسىدە يۈز بېرىۋاتقان سۆخەنچىلىك ئىش-ھەرىكەتلىرىنى ۋە ئۇلارنىڭ كەلتۈرۈپ چىقارغان زىيىنىنى فوتو ئاپپاراتىدەك سۈرەتلەپ بېرەلەيدۇ. ئەمما سۆخەنچى ئۆزىنىڭ بۇ قىلمىشىنىڭ جەمئىيەتكە سېلىۋاتقان زىيىنىنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكىنى ھېس قىلالمايدۇ. ھالبۇكى، باشقىلارنىڭ قايغۇ-ئەلىمىنى كۆرۈشنى ئارزۇ قىلىدىغان مانا مۇشۇ سۆخەنچىدىن ئىبارەت زەھەرلىك يىلان بولغاچقا، ئاتا-بالىلار ئوتتۇرىسىغا ئارازلىق يېتىپ مېھرىبانلىقنىڭ يىلتىزىغا پالتا چېپىلىدۇ؛ مانا مۇشۇ سۆخەنچىدىن ئىبارەت ھەسەتخور كۆشەندە بولغاچقا، ئىناق ئائىلىلەر ۋەيران بولۇپ، يېتىم قوزىلار غېرىبلىق كوچىسىدا سەرسان بولىدۇ؛ مانا مۇشۇ سۆخەنچىدىن ئىبارەت شۇم قاچقۇ بولغاچقا، كىشىلەر تېخىمۇ نامراتلىشىپ ئىقتىسادىي قىينىچىلىقتىن ئىگىرايدۇ؛ مانا مۇشۇ سۆخەنچىدىن ئىبارەت چىشى ئۆتكۈر زەھەرلىك جەدەھەرىنىڭ سەۋەبىدىن كىشىلەر ئارىسىدىكى ئىتتىپاقلىق، ئىناقلىق دەرىخى كېسىپ تاشلىنىدۇ.

بىلىڭلارکى، ئۇلار ھەقىقەتەن بۇزغۇنچىلاردۇر، لېكىن بۇنى ئۆزلىرى تۇيمايدۇ.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 12-ئايەت

ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ: "سۆخەنچى جەننەتكە كىرمەيدۇ" (مۇسلىم توپلىغان) دېگەنلىكىنى رىۋايەت قىلغان بولسىمۇ، سۆخەنچى بۇ دۇنيادىكى مەنپەئەتىنىلا ئويلاپ ئۇ ئاخىرەتكە ئۇمىد باغلىمايدۇ. ئەپسۇسكى، سۆخەنچى ئازغىنە مەنپەئەتنى دەپ ياكى باشقىلارنى كۆرەلمەي گەپ توشۇپ كىشىلەرنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇشىغا بۇزغۇنچىلىق قىلىدىغان ۋاقىتتا، ئۆزىنىڭ ئاللاھنىڭ ئازابىغا ئۇچرايدىغانلىقىنى، ئۆزىنىڭ مەقسىتى ئەمەلگە ئاشقان چاغدىكى لەززەتنى سۈرۈۋاتقان ۋاقىتتا، كىشىلەرنىڭ ئۇنىڭغا لەنەت-نەپرەت ياغدۇرۇۋاتقانلىقىنى ھېس قىلغان بولسىچۇ، كاشكى!

سۆخەنچىلىك بەزىدە قىلمىغان ئىشلارنىمۇ قىلدى دەپ كىشىلەرگە قارا چاپلاش ئارقىلىق تۆھمەت تۇسىنى ئالغان بولىدۇ. ئەمما سۆخەنچى ھېچ ئىش قىلمىغان بولۇۋېلىپ، كىرپىدەك تۇكۇلمۇالسىمۇ، ھامان بىر كۈنى ئاللاھنىڭ ئازابىغا ئۇچراپ كىشىلەرنىڭ ئارىسىدا رەسۋا بولىدۇ ياكى قىلمىشى ئاشكارىلىنىپ، قانۇننىڭ سىرتمىقىغا دەسسەيدۇ («جىنايى ئىشلار قانۇنى»نىڭ 243-ماددىسىدا:"باشقىلارغا قارا چاپلاپ زىيانكەشلىك قىلغانلاردىن قىلمىشى

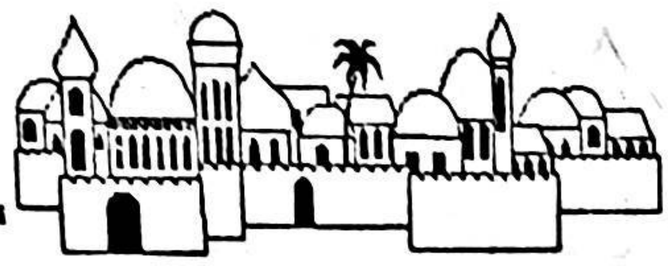

ئېغىر بولغانلىرىغا ئۇچ يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى، ئېغىر ئاقىۋەت پەيدا قىلغانلىرىغا ئۇچ يىلدىن يۇقىرى، ئون يىلدىن تۆۋەن مۇددەتلىك قاماق جازاسى بېرىلىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن). شۇنىڭ ئۈچۈن سۆزخەنچىلەر گەپ توشۇماقچى بولغاندا ئۆز ئۈستىدىكى پەرىشتىلەرنى، قىلمىش - ئەتمىشلىرى، سۆز - ھەرىكەتلىرىنى يېزىپ تۇرىدىغان كاتىپلارنى ئەسلەپ، ھامان بىر كۈنى ئاشكارا بولۇپ ئازابقا ئۇچرايدىغانلىقىنى ئويلىشى، ئەڭ مۇھىمى ھەممىنى بىلىپ تۇرىدىغان ئاللاھدىن قورقۇشى ۋە ھايا قىلىشى لازىم.

يۇقىرىدىكى مۇسا ئەلەيھىسسالامنىڭ مىسالىدىن يەنە شۇنداق بىر مەزمۇن چىقىدۇكى: سۆزخەنچىلىك ھەر قانداق جەمئىيەتتە يۈز بېرىدىكەن، بۇنىڭ تەسىرى خۇددى يۇقۇملۇق كېسەلدەك تارقاپ مۇسۇلمانلارنىڭ قىلغان دۇئاسىنى پەردىلەپ قويىدۇ. ئەدناسى بىر ئائىلىدە سۆزخەنچى بولسا شۇ ئائىلىگە ئاللاھنىڭ رەھمەت دەرۋازىلىرى ئېتىلگەندىن سىرت، باشقا مۇسۇلمانلارغىمۇ ئاللاھنىڭ بەرىكىتى ياغمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن بارلىق مۇسۇلمانلار ئۆز مەنپەئەتىنى چىقىش قىلىپ بولسىمۇ سۆزخەنچىلىككە قارشى تۇرۇشى لازىم. جۇملىدىن دىنىي زاتلار، ئەھلى ئىلىملەر بۇنداق ئىللەتنى قىلىش ۋە ئۇنىڭ پېتىنسىگە چۈشۈپ قېلىشتىن ئالاھىدە ساقلىنىشى، ئۆزئارا ھەمكارلىشىپ، ئىتتىپاقلىشىپ سۆزخەنچىلىكتىن ئىبارەت زەھەرلىك ۋاباغا ۋە باشقا ئىللەتلەرگە ئورتاق قارشى تۇرۇشى، تەبلىغ، ۋەز - نەسىھەتلىرىدە بۇنىڭغا ئالاھىدە ئورۇن بېرىشى لازىم.

تۆۋەندىكى مىسال بەلكىم سۆزخەنچىلەرنىڭ پېتىنسىگە چۈشۈپ قالماسلىقىمىز ئۈچۈن چوڭ بىر قالقان بولالىشى مۇمكىن:

داڭلىق ئالىم ھەسەن بەسرى رەھىمەھۇللاھنىڭ قېشىغا بىر ئادەم گەپ توشۇپ كېلىپ پالانىنىڭ ئوغلى ئابدۇررەھمان سېنىڭ ھەققىڭدە مۇنداق - مۇنداق گەپلەرنى قىلدى، دەپتۇ.

— قاچان شۇنداق بولدى؟ — دەپ سوراپتۇ ھەسەن بەسرى.

— بۈگۈن.

— سەن ئابدۇررەھماننى قەيەردە كۆردۇڭ؟

— ئۆيىدە كۆردۇم، — دەپ جاۋاب بېرىپتۇ ھېلىقى ئادەم ئەجەبلىنىپ.

— سەن ئابدۇررەھمانىڭ ئۆيىدە نېمە ئىش قىلاتتىڭ؟

— مېھمان بولۇپ بارغان.

— سەن ئۇنىڭ ئۆيىدە نېمىلەرنى يېدىڭ؟ — دەپ ئىنچىكىلەپ سورىغاندا، ھېلىقى ئادەم ئابدۇررەھمانىڭ ئۆيىدە سەككىز خىل تاماق يېگەنلىكىنى ئېيتىپ بېرىپتۇ، ئاندىن ھەسەن بەسرى:

— سېنىڭ قورسىقىڭغا سەككىز خىل تاماق سىغىپتۇ - يۇ، ئەجەبا بىر

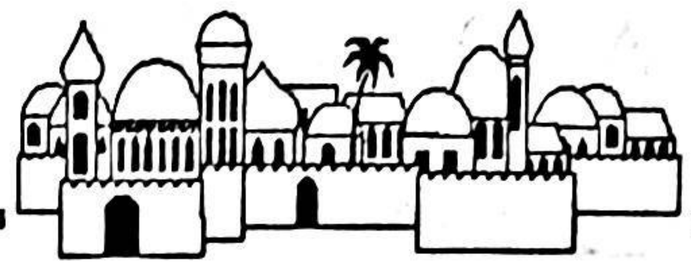

گەپ سىغمىدىمۇ؟ مەن ئابدۇررەھمانىنى دۇشمەن تۇتمايمەن، ئەسلى مېنىڭ ھەققىمدە يامان گەپ قىلغان ئادەم ئابدۇررەھمان ئەمەس بەلكى سەن، سېنىڭ مۇشۇنداق قىلغانلىقىڭغا ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، مەن جەننەتكە كىرىشتىن بۇرۇن ئابدۇررەھمانىنى مەن بىلەن بىرگە جەننەتكە كىرىشكە ئاللاھتىن تىلەيمەن، ماڭا ئابدۇررەھمانىڭ گېپىنى توشۇغان ئادەم ئەلۋەتتە مېنىڭ گېپىمنى ئۇنىڭغا توشۇيسەن، قوپ مېنىڭ قېشىمدىن ھۇ-پاسىق!ـــ دەپتۇ.

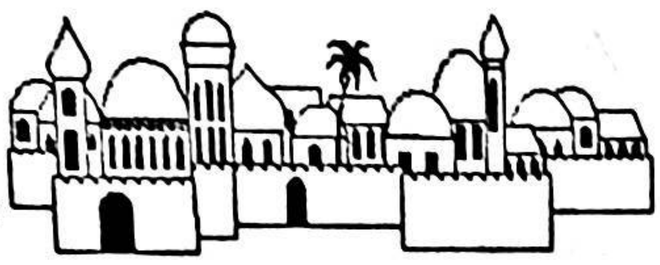

مۇسۇلمانلار قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتۈشى كېرەك

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

ھەق سۈبھانەھۇ ۋە تائالا مۇبارەك «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىدۇكى:
ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا-ئاناڭلارغا، خىش-ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، ياندىكى ھەمراھقا، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل-چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار.

—سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 36-ئايەت

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ماڭا دائىم قوشنىغا ياخشىلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلاتتى، ھەتتا مەن قوشنىنى (ماڭا) مىراسخور قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاپ قالاتتىم" (ئەبۇ داۋۇد ۋە تىرمىزى توپلىغان). بۇ يەردىكى "قوشنا" مۇسۇلمان قوشنىنىمۇ ۋە مۇسۇلمان بولمىغان قوشنىنىمۇ ئۆزئىچىگە ئالىدۇ.

يۇقىرىقى ئايەتى كەرىمە ۋە ھەدىس شەرىق بىزگە شۇنى بىلدۈرىدۇكى، مۇسۇلمانلارنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك مەسئۇلىيىتى ئىككى خىل بولۇپ، ئۇلار: بەندىنىڭ ئاللاھقا بولغان مەسئۇلىيىتى ۋە بەندىنىڭ بەندىگە بولغان مەسئۇلىيىتىدىن ئىبارەت. شۇڭا، مۇسۇلمان بولغان ئىكەنمىز، كەلىمە شاھادەت ئېيتىش، ناماز ئوقۇش، روزا تۇتۇش، زاكات بېرىش ۋە ھەج قىلىش قاتارلىق پەرز-ئىبادەتلەرنىلا قىلىپ قالماي، يەنە بەندە بىلەن بەندە ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى، مەسىلەن، قۇلۇم-قوشنىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىشقىمۇ دىققەت قىلىشىمىز لازىم. قۇلۇم-قوشنا مۇناسىۋىتى كەڭ مەنىدە ئەتراپتىكى قوشنىلار، خىزمەتداشلار قاتارلىقلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى كۆرسىتىدۇ. قارشى تەرەپنىڭ قايسى دىنغا ئېتىقاد قىلىدىغانلىقى ياكى ئېتىقادى بار-يوقلىقىدىن قەتئىينەزەر، ئۇلارنىڭ ھەممىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارغا بەلگىلەپ بەرگەن كىشى بىلەن كىشى ئوتتۇرىسىدىكى مەسئۇلىيەت بويىچە بىر تەرەپ قىلىشىمىز لازىم. ئۇنداقتا، قوشنىلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى بىر تەرەپ قىلىشتا قانداق پرىنسىپتا چىڭ تۇرۇشىمىز كېرەك؟

1. ئىناق قوشنىدارچىلىق قىلىش مۇسۇلماننىڭ مەجبۇرىيىتى

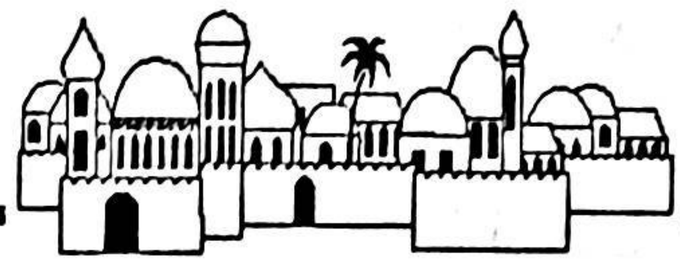

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم: " 'ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ' ، دېگەندە بەزىلەر رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمدىن: 'ئى رەسۇلۇللاھ! كىم كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ؟' دەپ سورىغان، رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم: 'ھەقەمسايىسىغا زىيان-زەخمەت يەتكۈزۈشتىن ئۆزىنى ساقلىمىغان ئادەم' دەپ جاۋاب بەرگەن" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

روشەنكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىنى ياخشى قىلىش-قىلماسلىقنى ئىمانىنىڭ كامىل بولۇش-بولماسلىقى بىلەن باغلىغان، شۇڭا، قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتۈش مۇسۇلمانلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتى، مۇسۇلمانلارنىڭ مۇھىم ئەخلاق پەزىلىتى. ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، بىر ئادەم رەسۇلۇللاھتىن: " 'ئى رەسۇلۇللاھ! مەن ئۆزەمنىڭ ياخشى ئادەم ياكى يامان ئادەم ئىكەنلىكىمنى قانداق بىلىمەن؟' دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ: 'قوشنىلىرىڭ سېنى ياخشى ئادەم دەپ تىلغا ئالسا، ياخشى ئادەم بولغان بولىسەن، ئۇلار سېنى ئەسكى ئادەم دەپ تىلغا ئالسا، ئەسكى ئادەم بولغان بولىسەن'" دېدى(ئىبنى ماجە توپلىغان).

مۇسۇلمان بەندىنىڭ قوشنىلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشىلىشى ئىمانىنى مۇكەممەللەشتۈرۈشنىڭ ئېھتىياجىدۇر، ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، بىر ساھابە رەسۇلۇللاھتىن: " 'ئى رەسۇلۇللاھ! پالانى ئايال كۆپ نەپلى نامازنى ئوقۇش، سەدىقە بېرىش ۋە نەپلى روزا تۇتۇش بىلەن داڭق چىقارغان، لېكىن ئۇ ھەمىشە قوشنىسىغا ئەزىيەت يەتكۈزىدۇ'، دېدى. رەسۇلۇللاھ: 'ئۇ دوزاخقا تاشلىنىدۇ' دېدى. ئۇ يەنە:'ئى رەسۇلۇللاھ! پالانى ئايال نەپلى نامازنى ئاز ئوقۇش، نەپلى روزىنى كۆپ تۇتماسلىق بىلەن تونۇلغان، لېكىن ئۇ ھەمىشە ئاز مىقداردا بولسىمۇ سۇزمە-قۇرۇت سەدىقە قىلىپ تۇراتتى، ھەمدە قوشنىسىغا ئەزىيەت يەتكۈزمەيتتى'، دېدى. رەسۇلۇللاھ: 'ئۇ جەننەتكە داخىل بولىدۇ'" دېدى(ئەھمەد توپلىغان). ئۇقبە ئىبنى ئامىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "قىيامەت كۈنىسى تۇنجى بولۇپ داۋا سورىلىدىغان ئىككى ئادەم ئىككى ھەقەمسايىدۇر" (ئەھمەد توپلىغان).

دېمەك، ئۆزئارا ئىناق قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتى جەمئىيەت مەدەنىيلىكىنىڭ بىر خىل ئىپادىسى، شۇنداقلا، ھەر بىر مۇسۇلمانغا قويۇلغان ئاساسلىق ساپا تەلىپىدىن ئىبارەت.

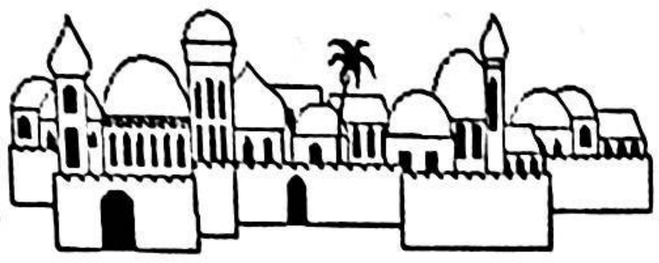

2. ئىناق قوشنىدارچىلىقتا ئۆزئارا ھۆرمەت بولۇش لازىم

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇسۇلمان ئاياللارغا مۇنداق دېگەن: "ئى مۇسۇلمان ئاياللار! ھەقەمسايە ئايال ھەقەمسايىسى ئۈچۈن قوينىڭ شېرىقى چاغلىق نەرسىسى بولسىمۇ تۆۋۈدىن كۆرمىسۇن"(بۇخارى توپلىغان). قوشنىدارچىلىق بىر خىل ئىلاھىي تەقدىر، مەيلى قوشنىنىڭ شەخسىي ئەھۋالى، ئائىلە ئارقا كۆرۈنۈشى قانداق بولمىسۇن، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىشىمىز لازىم. قۇرئان كەرىمدە ئېيتىلىدۇكى:

ئى مۆمىنلەر! بىر قەۋم يەنە بىر قەۋمنى (يەنى بىر جامائە يەنە بىر جامائەنى، بىر ئادەم يەنە بىر ئادەمنى) مەسخىرە قىلمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغان قەۋم(ئاللاھنىڭ نەزىرىدە) مەسخىرە قىلغۇچى قەۋمدىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن، سىلەرنىڭ ئاراڭلاردىكى ئاياللارمۇ ئۆزئارا مەسخىرە قىلىشمىسۇن، مەسخىرە قىلىنغۇچى ئاياللار(ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا) مەسخىرە قىلغۇچى ئاياللاردىن ياخشىراق بولۇشى مۇمكىن، بىر-بىرىڭلارنى ئەيىبلىمەڭلار، بىر-بىرىڭلارنى يامان لەقەم بىلەن چاقىرماڭلار، ئىماندىن كېيىن پىسقى بىلەن ئاتاش (يەنى مۆمىننى پاسىق دەپ ئاتاش) نېمىدېگەن يامان! (مۇنداق نەھىي قىلىنغان ئىشلاردىن) تەۋبە قىلمىغانلار زالىملاردۇر.

—سۈرە «ھۇجۇرات»(49 - سۈرە)، 11 - ئايەت

قوشنىلار ئارا ئىش بېجىرگەندە شەخسىي غەرەز بولماسلىقى لازىم، سۆزنىڭ ئوچۇق - ئاشكارا قىلىنىشى ئۆزئارا ھۆرمەت - ئېھتىرامنىڭ ئىپادىسىدۇر. ئابدۇللاھ ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئەگەر ئۇچ ئادەم بىر يەردە بولسىڭلار، ئىككىڭلار پىچىرلىشىپ ئۈچىنچى ئادەمنى يالغۇز قويماڭلار، ئۇنداق قىلسىڭلار ئۇنى غەمگە سېلىپ قويىسىلەر، ئەمما جامائەت بولۇپ تۇرغىنىڭلاردىكى ئەھۋاللار بۇنىڭدىن مۇستەسنا" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

قوشنىغا تىنچ ئولتۇراق مۇھىتى بېرىش بىر خىل ھۆرمەت ھېسابلىنىدۇ. مەسىلەن، ئاۋازلىق جاھازلارنى ئىشلەتكەندە، ئاۋازنى نورمال قويۇپ، قوشنىنىڭ ئارام ئېلىشىغا تەسىر يەتكۈزمەسلىك؛ قوشنىلارغا ئورتاق ئاممىۋى سورۇننى ئورتاق ئاسراش، تازىلىققا رىئايە قىلىش، ئەخلەتنى قالايمىقان تاشلىماسلىق قاتارلىقلار، يەنى "كىشىگە قولايلىق، ئۆزگە قولايلىق" دېگەننى ئەمەلدە كۆرسىتىش بۇنىڭ جۈملىسىدىندۇر.

قوشنىلار بىلەن ئۇزاق بىرگە ئۆتۈش جەريانىدا، ئۇنداق - مۇنداق

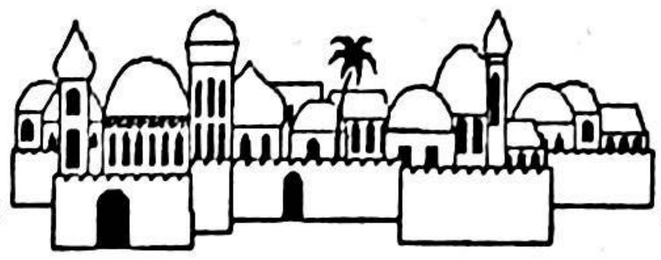

سۇركىلىشلەر ياكى ئوقۇشماسلىقلار بولۇپ تۇرىدۇ. بۇنداق چاغدا ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا چۈشىنىش ۋە ئۆزئارا ياردەمدە بولۇش مەۋقەسىدە بولۇپ، بىر-بىرىگە يول قويۇشنى تەشەببۇس قىلىش، دوستلۇق روھىنى جارى قىلدۇرۇش، ئىسلام دىنىنىڭ قوشنىدارچىلىق قارىشىغا ئەمەل قىلىش ئارقىلىق، قوشنىلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى ياخشى بىر تەرەپ قىلىش كېرەك. مەسىلەن، قوشنىلار ئۇچراشقاندا ئۆزلىكىدىن سالام بېرىش، بىر-بىرىنى يوقلاپ تۇرۇش، قوشنىسى ئاغرىپ قالغاندا يوقلاپ قويۇش، ئېغىرچىلىققا يولۇققاندا تەسەللى قىلىش ۋە ياردەمدە بولۇش...كېرەك. ئەرزىمەس ئىشلارنى دەپ كۆڭلىدە كىر ساقلاپ يۈرۈشتىن، قوشنا بىلەن ئاداۋەت ساقلاشتىن چوقۇم ھەزەر ئەيلىشىمىز لازىم.

3. ئىناق قوشنىدارچىلىقتا قوشنىلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش كېرەك

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن قوشنىسىغا ئەزىيەت يەتكۈزمىسۇن. كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن مېھمىنىنى ھۆرمەت قىلسۇن. كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن ياخشى سۆز قىلسۇن ياكى سۈكۈت قىلسۇن" (مۇسلىم توپلىغان). قوشنىغا ياخشىلىق قىلىش دېگەندە قوشنىغا ئەزىيەت يېتىدىغان ھېچقانداق ھەرىكەتتە بولماسلىق، يەنى "ئۆزى بىلەنلا بولۇپ، باشقىلار بىلەن كارى بولماسلىق"تەك مۇناسىۋەتتە بولماسلىق، ئۆزىنىڭ مەنپەئەتىنى دەپ قوشنىنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان كەلتۈرمەسلىك تەلەپ قىلىنىدۇ.

قوشنىلار ئارىسىدا ئورتاق مەنپەئەت كۆزدە تۇتۇلىشى لازىم. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن:"كىشى ئۆزىنىڭ تېمىغا قوشنىسىنىڭ ياغاچ قويۇۋېلىشىنى توسمىسۇن"(بۇخارى توپلىغان). شۇنداقلا، قوشنىلار ئورتاق قوللىنىدىغان يول توسالغۇسىز ھالەتتە تۇرۇشى، ئۇنى خالىغانچە ئىگىلىۋالماسلىق، ئەخلەتنى قوشنىنىڭ ئىشىكى ئالدىغا تاشلىماسلىق، قوشنىنىڭ مال-مۈلكىنىڭ كويىدا بولماسلىق، ھەسەتخورلۇق قىلماسلىق...لازىم.

قوشنىلار ئارىسىدا مېھرى-مۇھەببەت بولۇشى كېرەك. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئەڭ ياخشى ھەمراھ، ئۇلاردىن ئۆز ھەمراھىغا كۆپ ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر، ئەڭ ياخشى قوشنا، ئۇلاردىن ئۆز قوشنىسىغا كۆپ ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر" (تىرمىزى توپلىغان). ئىبنى

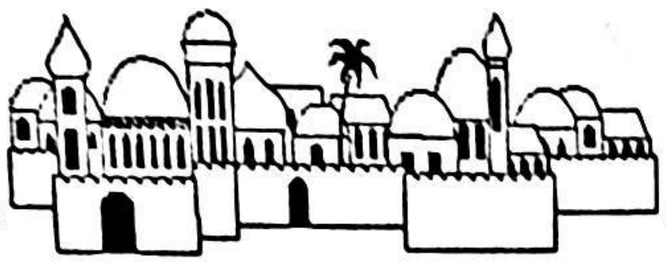

ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ ئېيتىدۇركى، ئۇ، مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ: "يېنىدىكى قوشنىسىنىڭ ئاچ ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ، ئۆزى توق ھالدا كېچە ئۇخلىغان كىشى كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ "دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان دەيدۇ (تەبرانى توپلىغان).

قوشنىلار بىر-بىرىگە مېھىر-مۇھەببەتلىك، خۇش پېئىل، ساداقەتمەن بولۇشى، بىر-بىرىگە ساختىلىق قىلماسلىقى، بىر-بىرىنى كەمسىتمەسلىكى، بىر-بىرىنى تەرك ئەتمەسلىكى كېرەك. ئىمكانىنىڭ بارىچە زىددىيەتنى يۇمشىتىشى، ئارىدا ھەق-ناھەق پەيدا قىلماسلىقى لازىم، مانا بۇ قوشنىدارچىلىق يولىدۇر.

4. ئىناق قوشنىدارچىلىقتا بىر-بىرى بىلەن ئەدەب-قائىدىلىق بارىدى-كەلدى قىلىش كېرەك

ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا رىۋايەت قىلىپ، مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمگە: ئى رەسۇلۇللاھ! ھەقىقەتەن مېنىڭ ئىككى قوشنام بار، ئۇ ئىككىسىنىڭ قايسىسىغا ھەدىيە قىلىمەن؟ دېگەن ئىدىم. رەسۇلۇللاھ: "سېنىڭ ئىشىكىگە ئەڭ يېقىنراقىغا ھەدىيە قىلغىن" دېدى دەيدۇ (بۇخارى توپلىغان). ئەبۇ زەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ماڭا: "ھەي ئەبۇ زەر! ئەگەر سەن شورپا قاينىتساڭ، ئۇنىڭ سۇيىنى كۆپرەك قىل ۋە قوشنىلىرىڭغا يەتكۈزگىن" دېگەن دەيدۇ (مۇسلىم توپلىغان). بۇ يەردە قوشنىنىڭمۇ بەلگىلىك ھەققى بولىدىغانلىقى، يەنى قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىتە مەجبۇرىيەتنىڭ بولىدىغانلىقى ئىپادىلەنگەن.

بىز قوشنىلار بىلەن دائىم كۆرۈشۈپ تۇرىمىز، ئەگەر بىز كىشىلەرگە قولايلىق تۇغدۇرۇپ بەرسەك، ئۆزىمىزگىمۇ قولايلىق ئېلىپ كەلگەن بولىمىز. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئاللاھنىڭ نەزىرىدە ئەڭ ياخشى ھەمراھ، ئۇلاردىن ئۆز ھەمراھىغا كۆپ ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر، ئەڭ ياخشى قوشنا، ئۇلاردىن ئۆز قوشنىسىغا كۆپ ياخشىلىق قىلغۇچىدۇر"(تىرمىزى توپلىغان). بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان ياخشىلىق، روھىي جەھەتتە بىر-بىرىگە تەسەللى قىلىش، بىر بىرىنى قوللاشنى، شۇنداقلا، ماددىي جەھەتتە بىر-بىرىگە ياردەم قىلىشنى ۋە بىر بىرىگە يار-يۆلەكتە بولۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

5. ئىناق قوشنىدارچىلىق ئۆزئارا ياردەم، ئۆزئارا ھەمكارلىقنى تەلەپ قىلىدۇ

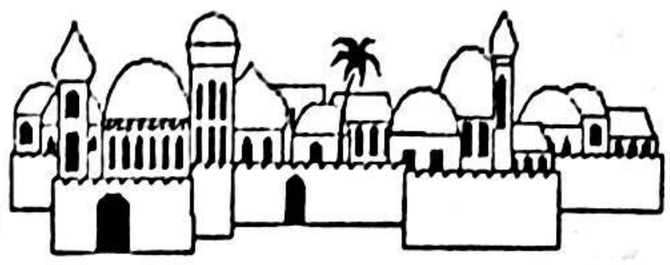

كىشىگە يارىدەم قىلىشنى ئۆزىنىڭ خۇشاللىقى دەپ بىلىش ئىسلام دىنى تەرغىپ قىلىدىغان گۈزەل ئەخلاقدۇر. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "كىمكى بىر مۇسۇلمانىنىڭ دۇنيادىكى غېمىنى ئەندىشىلىرىدىن بىرىنى كۆتۈرۈۋەتسە، ئاللاھ ئۇنىڭدىن قىيامەت كۈنىدىكى غېمىنى ئەندىشىلىرىدىن بىرىنى كۆتۈرۈۋېتىدۇ؛ كىمكى قىينىچىلىقتا قالغان بىر مۇسۇلمانغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ بېرىدۇ؛ كىمكى بىر مۇسۇلمانىنىڭ ئەيىبىنى ياپسىدىكەن، ئاللاھ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ئۇ كىشىنىڭ ئەيىبىنى ياپىدۇ، بەندە قېرىندىشىغا يار-يۆلەكتە بولسىلا، ئاللاھ بەندىگە يار-يۆلەكتە بولىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). بىز مۇسۇلمانلار ھەرقانداق قوشنا ئالدىدا تېگىشلىك مەجبۇرىيەتنى ئۇستىمىزگە ئالغان ئىكەنمىز، قوشنىلار ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنىمۇ مەزكۇر ھەدىسنىڭ روھى بىلەن بىر تەرەپ قىلىشىمىز كېرەك.

جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان ھەرقانداق كىشى بىر-بىرىگە موھتاج، قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتى تېخىمۇ شۇنداق. بىز مۇسۇلمانلارغا ناۋادا جەمئىيەت ۋە باشقىلارنىڭ ياردىمى بولماي قالسا، ئۆزىمىز تېزلا قىينىچىلىقتا قالىمىز؛ جەمئىيەت ۋە باشقىلارنىڭ ياردىمىگە ئېگە بولۇشىمىز ئۈچۈن، ئالدى بىلەن باشقىلارغا يارەمدە بولۇشىمىز، باشقىلارغا يارەمدە بولۇش ئۈچۈن، بۇ يارەمنى ئالدى بىلەن قوشنىدىن باشلىشىمىز لازىم. مۇسۇلمان ئەمەسلەر بىلەن قوشنا بولۇپ قالغاندىمۇ، ئۆزئارا يارەم، ئۆزئارا ھەمكارلىق مەسىلىسى مەۋجۇت. ئاللاھ پۈتۈن ئىنسانىيەتكە رەھىم-شەپقەت قىلىدۇ، مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش، ئۇلار بىلەن ئۆزئارا يارەم، ئۆزئارا ھەمكارلىقتا بولۇشمۇ بىزنىڭ مەجبۇرىيىتىمىز. ھەممە كىشى ئۆزئارا يارەمدە بولغاندىلا، جەمئىيەتنىڭ ئىناقلىقى ۋە تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگىلى بولىدۇ.

قوشنىلار ئارا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، ئۆزئارا يارەم ۋە ھەمكارلىقتا بولۇشتا، قايسى ئائىلە قىينىچىلىققا دۇچ كەلسە، ئۇنىڭغا يارەم قولىمىزنى سۇنۇشىمىز لازىم. ناۋادا ئۆزئارا زىددىيەت يۈز بېرىپ قالسا، قائىدە سۆزلەپ قايىل قىلىشىمىز لازىم. ئادەتتە ئۆزىمىزگە تەلەپنى چىڭ قويۇپ، باشقىلارغا كەڭ قورساق بولۇشىمىز، قوشنىنىڭ سەۋەنلىكلىرىگە كەڭچىلىك قىلىشىمىز لازىم.

6. ئىناق قوشنىدارچىلىق كۆڭلى-كۆكسى كەڭ بولۇشنى تەلەپ قىلىدۇ

كۆڭلى-كۆكسى كەڭ ئادەم باشقىلار ۋە قوشنىلار بىلەن بولغان مۇئامىلىدە يۈقىرى ساپانى نامايان قىلالايدۇ، ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويالايدۇ، باشقىلار

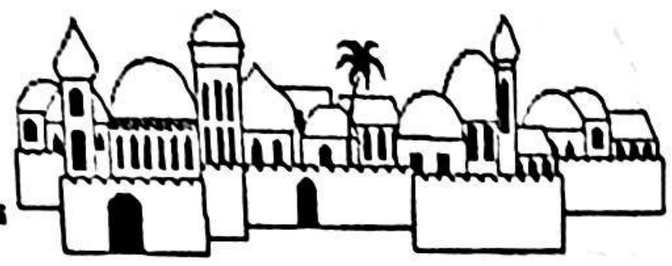

بىلەن بولغان مۇئامىلىدە كەڭ قورساق بولالايدۇ. كۆڭلى ـ كۆكسى تار ئادەم، دائىم باشقىلارغا يامان نەزەر بىلەن قارايدۇ، ئازغىنا پايدا ـ زىيان بىلەن ھېسابلىشىپ كېتىدۇ، ئازراقمۇ زىيان تارتىشنى خالىمايدۇ.

كۆڭلى ـ كۆكسى كەڭ بولۇش يەنە، باشقا ئېتىقادتا بولغان كىشىلەرگە كەڭ قورساق بولۇشنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئابدۇللاھ ئىبنى ئۇمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇمانىڭ ئۆيىدە بىر قوي سويۇلغان ئىدى، ئۇ:سىلەر مېنىڭ يېنىمدىكى يەھۇدىي قوشنامغا ئازراق يەتكۈزۈپ بەردىڭلارمۇ؟ مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ: "جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ماڭا دائىم قوشنىغا ياخشىلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلاتتى، ھەتتا مەن قوشنىنى (ماڭا) مىراسخور قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاپ قالاتتىم" دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم دەيدۇ (ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى توپلىغان).

ئەھلى جامائەت: "يېقىن قوشنا يىراق تۇغقاندىن ئارتۇق" دېگەن گەپ بار. قوشنا بىلەن قوشنا ئارىسىدا بىر خىل مەجبۇرىيەت بار. بىز تۇرمۇشتا، ھەر خىل كىشىلىك مۇناسىۋەتتە بولۇپ تۇرىمىز، ھەممە يەردە قوشنا بىلەن مۇئامىلىدە بولىمىز. ئائىلە ئارا، ئىدارە ئارا، رايون ئارا، دۆلەت ئارا، سەپداشلار ئارا، دوستلار ئارا، شۇنداقلا، يۇرتداشلار ئارا بولغان ئالاقىنىڭ ھەممىسى كەڭ مەنىدىكى قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىدۇر. بىز مۇسۇلمانلار كۆڭلى ـ كۆكسىمىزنى كەڭ تۇتۇپ، ۋەتىنىمىزنى بىر چوڭ ئائىلە، دۇنيانى بىر چوڭ ئائىلە دەپ قارىشىمىز، بۇ چوڭ ئائىلىدە، قوشنىلار مەيلى مۇسۇلمان بولسۇن ياكى مۇسۇلمان بولمىسۇن، مەيلى ۋاقىتلىق بولسۇن ياكى ئۇزۇن مەزگىللىك بولسۇن، ئۇلارنىڭ ھەممىسگە ئىسلام دىنىنىڭ قوشنىدارچىلىق قارىشى بىلەن مۇئامىلىدە بولۇپ، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا ياردەم بېرىش، ئۆزئارا يول قويۇش، ياخشى مۇئامىلىدە بولۇش پرىنسىپى بويىچە، ئۇلار بىلەن ئىناق ئۆتۈشىمىز لازىم، شۇنداق قىلغاندىلا، ئىناق ـ ئىتتىپاق، راھەت ـ ئازادە ئىجتىمائىي چوڭ ئائىلە كەيپىياتىنى بەرپا قىلغىلى بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا ھەر بىرىمىزنى ياخشى قوشنا قىلغاي، ھەممە قوشنىلار بىزنى ياخشى دەيدىغان قىلغاي. ئاللاھ تائالا ھەر بىرىمىزنى ياخشى قوشنىغا مۇيەسسەر قىلىپ، ھەممىمىزنى ئىناق قوشنىدارچىلىق مۇھىتىدا ياشاشقا مۇۋەپپەق قىلغاي — ئامىن!

(«يېڭى ۋەز ـ تەبلىغلەر» 3 ـ توپلامدىن)

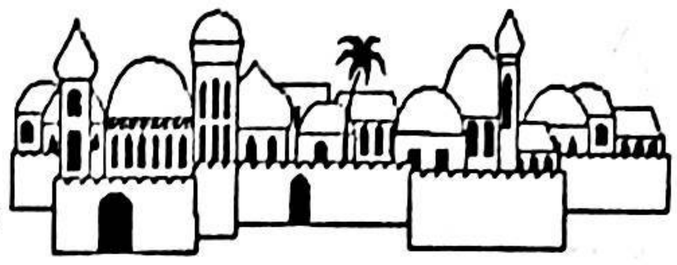

ئىسلام دىنىدىكى قوشنىدارچىلىق

ياقۇپ هاجى مۇھەممەد

بسم‌الله‌الرحمان‌الرحيم

ئىسلام دىنى قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىنى ياخشى يولغا قويۇپ، بۇ جەھەتتە ئۈلگە بولۇش ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ھازىرلاشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاقى ھەمدە ھازىرقى زامان كىشىلىرىنىڭ مەنۇى مەدەنىيلىكىنىڭ ئىپادىسى، جەمئىيەت خاتىرجەملىكىنى ئاسراشتىكى ھالقىلىق مەسىلىلەرنىڭ بىرى. ئاللاھ تائالا ئىناق قوشنىدارچىلىقنى ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرۈش ۋە ئىبادەت قىلىش يۈكسەكلىكىگە كۆتۈرۈپ ئوتتۇرىغا قويغان. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا-ئانىڭلارغا، خىش-ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، يانداشقى ھەمراھقا(يەنى سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا)، مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل-چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار. شۇبھىسىزكى، ئاللاھ مۇتەكەببىر، ماختانچاقنى ياقتۇرمايدۇ.

—سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 36-ئايەت

ئاللاھ تائالا بۇ ئايەت كەرىمدە بىزنى يالغۇز ئۆزىنگىلا ئىبادەت قىلىشقا ۋە ئۇنىڭغا شېرىك كەلتۈرمەسلىككە، ئاتا-ئانىغا، ئۇرۇق-تۇغقانلارغا، يېتىم-يېسىرلەرگە، مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇش بىلەن بىر قاتاردا يېقىن-يىراق قوشنىلارغىمۇ ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇيدۇ.

ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر مۇنداق دەپ رىۋايەت قىلىدۇ: ”بىر كىشى رەسۇلۇللاھنىڭ يېنىغا بېرىپ:‘مەن قانداق قىلغاندا ئۆزەمنىڭ قىلمىشىنىڭ ياخشى-يامانلىقىنى بىلىمەن؟’ دەپ سورىغاندا، رەسۇلۇللاھ:‘سىز قوشنىڭىزدىن سوراپ بېقىڭ، ئەگەر ئۇلار سىزنى ياخشى دېسە ياخشى، يامان دېسە يامان’ دەپ جاۋاب بەرگەن “. دېمەك، قوشنىلار بىزنىڭ ياخشى-يامانلىقىمىزنىڭمۇ ئەڭ ياخشى گۇۋاھچىسى.

ئىسلام دىنىدا قوشنا ئۈچ خىلغا بۆلۈنىدۇ: بىرى، ئۈچ خىل ھەققى بار قوشنا؛ يەنە بىرى، ئىككى خىل ھەققى بار قوشنا؛ ئۈچىنچى خىلى، بىرلا ھەققى بار قوشنا. ئۈچ خىل ھەققى بار قوشنا— مۇسۇلمان بىر تۇغقان قوشنا بولۇپ، ئۇنىڭ قوشنىلىق، مۇسۇلمانلىق، بىر تۇغقانلىق ھەققى بار؛ ئىككى خىل ھەققى بار

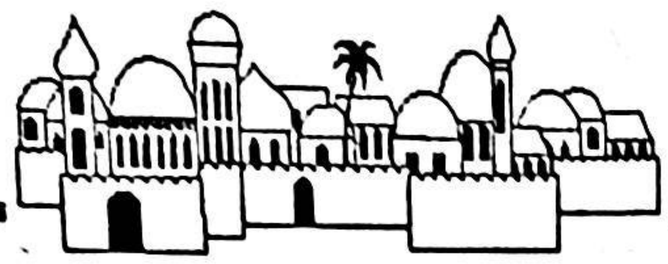

قوشنا ـــ مۇسۇلمان قوشنا بولۇپ، ئۇنىڭ قوشنىلىق، مۇسۇلمانلىق ھەققى بار؛ بىرلا خىل ھەققى بار قوشنا ـــ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان قوشنا بولۇپ، ئىسلام دىنى ئۆزىنىڭ رەھىمدىللىكى بىلەن ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىش ھەققىنى بەردى. ئۇنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىنىڭ ئۇستىگە ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىشنى ۋاجىپ قىلدى. ئىسلام دىنىنىڭ نەزىرىدىكى مۇناسىۋەتنىڭ ئەڭ كاتتىسى قوشنىلىق مۇناسىۋىتىدۇر. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرىدىكەن، قوشنىسىغا ھۆرمەت قىلسۇن"؛ يەنە: "ئەبۇ شۇرەيھ خۇزائى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:'ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ، ئاللاھ بىلەن قەسەم قىلمەنكى، كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ' دېگەندە. بەزىلەر ئۇنىڭدىن:'ئى رەسۇلۇللاھ! كىم كامىل مۆمىن بولغان بولمايدۇ؟' دەپ سورىغاندا، ئۇ:' ھەقەمسايىسىغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزۈشتىن ئۆزىنى ساقلىمىغان ئادەم' دېگەن". بۇ ھەدىسلەر بىزگە قوشنىلارغا ھۆرمەت قىلىشنىڭ مۇھىملىقىنى ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. قوشنىلارغا ھۆرمەت قىلىش مۇسۇلمانلار ئادا قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيەت، مۇسۇلمانلارنىڭ ئالىيجانابئەخلاق ـ پەزىلىتىنىڭ كونكرېت ئىپادىسى. قوشنىغا ھۆرمەت قىلمىغان كىشى بۇ ئالەمدىلا كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولالماي قالماستىن، ئاخىرەتتىمۇ ئازاب ـ ئوقۇبەت چېكىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مەككىدىكى چاغلىرىدا ئۆزىنىڭ ئەڭ يامان دۈشمەنلىرىدىن بولغان قوشنىلار ئارقىلىق سىنالغان ئىدى. ئۇلار پەيغەمبىرىمىزگە قاتتىق ئازار بەرگەن ھەتتا پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىشىكى ئالدىغا نىجاسەتلەرنى تاشلاپ قوياتتى، ئۆيىگە باردىغان يولىنى توسۇپ قوياتتى. ئۇلار يەنە پەيغەمبىرىمىزنىڭ سەجدە قىلىۋاتقان ۋاقتىنى پۇرسەت بىلىپ، بېشىغا تۆگىنىڭ نىجاسىتىنى تاشلاپ قوياتتى. بىر كۈنى پەيغەمبىرىمىزنىڭ قىزى فاتىمە كېلىپ دادىسىنىڭ ئۈستىدىكى بۇ نىجاسەتلەرنى ئېلىۋېتىپ يىغلىغىلى تۇردى. پەيغەمبىرىمىز قىزىغا:"ئى قىزىم! يىغلىماڭ، دادىڭىزنى ئاللاھ ساقلايدۇ" دېگەن. شۇنداق قىلىپ پەيغەمبىرىمىز ئۇلارنىڭ يەتكۈزگەن ئازابلىرىغا سەۋر قىلاتتى. ئۇلار پەيغەمبىرىمىزگە قاتتىق ئازار قىلغان چاغدا ئۇ:"ئى ئابدۇلمەناپ بالىلىرى، بۇ قانداق قوشنىدارچىلىق؟" دەيتتى ۋە بۇ ئىشنى جىبرىئىل ئەلەيھىسسالامغا شىكايەت قىلاتتى. تەكرار ـ تەكرار شىكايەت قىلغاندا، جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:"بۇ سىناقلارغا سەۋر قىل، ئۇنى كۆتۈر" دەيتتى. بۇ ھەقتە پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دېگەن: "جىبرىئىل ئەلەيھىسسالام ماڭا دائىم قوشنىغا ياخشىلىق قىلىشنى تەۋسىيە قىلاتتى،

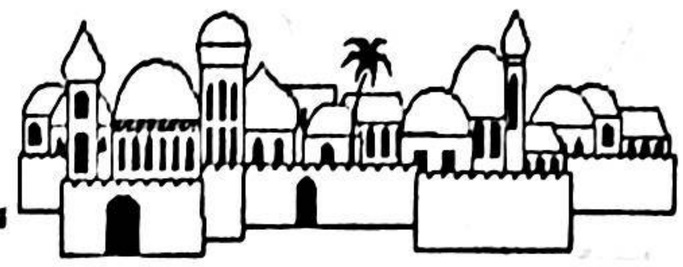

مەن ھەتتا قوشننى (ماڭا) مراسخور قىلىپ قويارمىكىن دەپ ئويلاپ قالاتتىم".

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام كىشىلەرنىڭ ئىجتىمائىي ھاياتىنىڭ ھەممە تەرەپلىرىنى ناھايىتى تەبىئىي ۋە ئىنچىكىلىك بىلەن كۆرسەتكەن. بۇ ھەقىقەتەن كىشىلەرنىڭ ئىتتىپاقلىق، دوستلۇق، مېھرىبانلىق تۇرمۇش كەچۈرۈشى توغرىسىدىكى جانلىق، ئەمەلىي بىر كۆرسەتمىدۇر.

پەيغەمبىرىمىز مۇنداق دەيدۇ:" كىمكى ئۆزىنىڭ قوشنىسىغا زىيان يەتكۈزسە ئۇ كىشى ئىمانى بار كىشى ھېسابلانمايدۇ". ھەر بىر مۇسۇلمان كىشى ئىمان بىلەن ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىدۇ. ئەمما ئىمان قوشنىلارغا زىيان يەتكۈزمەسلىك، قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتۈش ئارقىلىق مۇكەممەللىشىدۇ.

بىر كىشى پەيغەمبىرىمىزگە قوشنىسى ئۈستىدىن شىكايەت قىلىپ كەلدى ھەمدە ئۆزىنىڭمۇ شۇ قوشنىسىغا ئازار بېرىشكە رۇخسەت قىلىنىشىنى پەيغەمبىرىمىزدىن تەلەپ قىلدى. چۈنكى قوشنىسى دائىم ئۇنىڭ ياخشىلىقىغا يامانلىق بىلەن جاۋاب قايتۇرىدىكەن. پەيغەمبىرىمىز ئۇنىڭغا مۇنداق دېدى:"ئاللاھتىن قورق، ئۇنىڭ يامانلىقىغا سەۋر قىل، ئۇنىڭغا يامانلىق قىلما، سىلەرنىڭ ئاراڭلارنى ئۆلۈم ئايرىيدىغانلىقىنى بىلمەمسىلەر؟"

دىيارىمىزدىكى مەلۇم بىر شەھەردە 30 يىل ناھايىتى ئەپ ئۆتكەن ئىككى قوشنا ئوتتۇرىسىدا ئۇچىنچى قوشنىسىنىڭ ئۆيىنى سېتىۋېلىش توغرىسىدا بىر نەچچە قېتىم چوڭ ـ كىچىك جېدەل بولغان. جېدەلنىڭ ئاخىرى ئىككى ئائىلىدىن ئۈچ ئادەم ئۆلۈش، ئىككى ئادەم تۇرمىگە كىرىش، بىر ئادەم مېيىپ بولۇشتەك ئاقىۋەت بىلەن ئاخىرلاشقان.

يەنە مەلۇم بىر شەھەردە ناھايىتى ياخشى ئۆتىدىغان ئىككى قوشنىنىڭ پەرزەنتلىرى ئىداره قورۇسى ئىچىدە بالىلار ۋېلىسىپىتىنى مىنىپ ئويناپ ئۆزئارا سوقۇلۇپ كېتىش سەۋەبى بىلەن ئىككى بالا گەپ تالىشىپ قالغان. نەتىجىدە جېدەل ئىككى ئائىلىنىڭ ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغىچە كېڭىيىپ كەتكەن. جېدەلنىڭ ئاخىرى ئىككى ئائىلىدىن ئىككى ئادەم ياردار بولۇش، بىر ئادەم مېيىپ بولۇش، ئىككى ئادەم تۇرمىگە كىرىشتەك ئېغىر ئاقىۋەت بىلەن ئايىغلاشقان. بۇ ئىشنىڭ تەسىرى بىلەن بىر تەرەپ بۇ قورۇدىكى ئۆيىدىن كۆچۈپ كەتكەن. بۇ خىلدىكى مىسالىلار ناھايىتى كۆپ. بىز مۇسۇلمانلار قۇرئان ۋە ھەدىس تەلىماتلىرىغا ئەمەل قىلىپ، قوشنىلار بىلەن ياخشى ئۆتسەك، مەسىلىلەرگە يولۇققاندا سەۋرچانلىق قىلساق، بۇنداق پاجىئەلىك ئەھۋاللار يۈز بەرمەيدۇ. ئەگەر ھەممە كىشى ئۆز قوشنىسىغا ياخشى مۇئامىلە قىلسا، زىددىيەتلەر زور دەرىجىدە ئازىيىدۇ، بۇنىڭ ئورنىنى سەممىي ئىتتىپاقلىق، ئۆزئارا ھەمكارلىق،

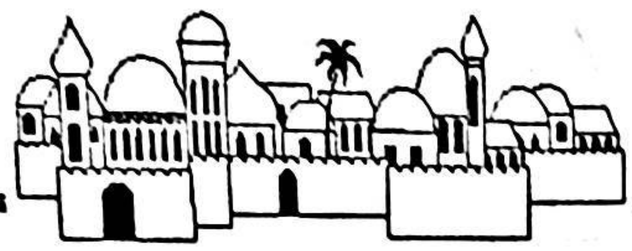

مېھرىبانلىق ئىگىلەيدۇ، تىنچ كەيپىيات يارىتىلىدۇ.

قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىنى ياخشى يولغا قويۇشتا يەنە ئۆزئارا يول قويۇش كېرەك. قوشنىلار ئارا بەزىبىر سۈركىلىشىلەرنىڭ، ئانچە-مۇنچە چۈشىنىشمەسلىكلەرنىڭ بولۇشىدىن خالىي بولغىلى بولمايدۇ، شۇڭا زىددىيەتلەرنىڭ يۈز بېرىشىنى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس، مەسىلە ئۆزئارا چۈشىنىپ، بىر-بىرىگە يول قويۇپ ئۆتۈشتە.

پەيغەمبىرىمىز مەدىنىگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەندە، ئۇنىڭ يەھۇدىي قوشنىلىرى بارئىدى. پەيغەمبىرىمىز ئۇلار بىلەن بېرىش-كېلىش قىلاتتى. ئۇلاردىن قەرز ئالاتتى، ئۇلارغا ھەدىيە بېرەتتى ۋە ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلاتتى. ئۇلاردىن بەزىلەر پەيغەمبىرىمىزنىڭ ياخشى مۇئامىلىسىنى ۋە ياخشى ئەخلاقىنى ھېس قىلغاندىن كېيىن ئىمان ئېيتىپ ئىسلام دىنىغا كىرگەن.

ئىسلامنىڭ نەزىرىدىكى ئەڭ ئېغىر جىنايەت ئۆز قوشنىسىغا زورلۇق قىلىش، كىمكى مۇنداق قىلسا ئاللاھ ئۇنىڭغا غەزەپ قىلىدۇ ۋە ئۇنىڭ قىلغان ياخشى ئەمەللىرىنى بىكار قىلىدۇ. بۇ ھەقتە مۇنداق بىر رىۋايەت بايان قىلىنغان:"ئى ئاللاھنىڭ ئەلچىسى، پالانى ئايال كېچىچە نامаз ئوقۇيدۇ ۋە كۈندۈزى روزا تۇتىدۇ، لېكىن قوشنىسىغا زورلۇق قىلىپ ئازار بېرىدۇ". پەيغەمبىرىمىز بۇنى ئاڭلاپ مۇنداق دېگەن: "ئۇنىڭ نامىزىدا ياخشىلىق يوق، ئۇنىڭ ئۆزىدىمۇ ياخشىلىق يوق، ئۇ ئايال ھەقىقەتەن دوزاخ ئەھلىدىن بولىدۇ".

ئىسلام دىنى قوشنا ھەقلىرىنى بۇيۇك سۆزلەر ۋە ئالىي ئەدەپ-ئەخلاقلار بىلەن بايان قىلدى. پەيغەمبىرىمىز:"'قوشنىنىڭ ھەققىنى بىلەمسىلەر؟'دېگەندە، ساھابىلەر:'ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى بىلىدۇ' دېيىشتى. پەيغەمبىرىمىز ئارقىدىنلا: 'ئەگەر سىزدىن يارىدەم سورىسا، يارىدەم قىلىڭ؛ ئەگەر سىزدىن قەرز سورىسا بېرىڭ؛ ئەگەر موھتاج بولۇپ قالسا ئېھتىياجىنى قامداڭ؛ ئەگەر كېسەل بولۇپ قالسا يوقلاپ بېرىڭ؛ ئەگەر ۋاپات بولسا جىنازا نامىزىغا قاتنىشىڭ؛ ئەگەر ئۇ كىشى يوق بولسا ئۇنىڭ نەرسىلىرىنى مۇھاپىزەت قىلىڭ؛ ئەگەر سەپەردىن قايتىپ كەلسە يوقلاپ كىرىڭ؛ ئۇنىڭغا ياخشىلىق كەلسە تەبرىكلەڭ؛ مۇسىبەت كەلسە تەزىيە بىلدۈرۈڭ؛ ئۇنىڭ ماقۇللىقىسىز ئېگىز بىنا سېتىۋېلىپ كۈن ۋە شامالنى توسماڭ؛ گۆش پىشۇرسىڭىز ئۇنىڭغىمۇ بېرىڭ، قادىر بولالمىسىڭىز قازانىڭ گاز-گۈرۈچ قىلغان ئاۋازى بىلەن ئۇنىڭغا ئازار بەرمەڭ؛ مېۋە سېتىۋالسىڭىز ئۇنىڭغىمۇ بىر ئاز بېرىڭ، قادىر بولالمىسىڭىز كۆرسەتمەي ئۆيىڭىزگە ئېلىپ كىرىڭ، بالىڭىز مېۋىنى سىرتقا ئېلىپ چىقىپ يېمىسۇن، بولمىسا قوشنىڭىزنىڭ بالىسى ئازار يەيدۇ'دېدى".

بۇ يەردە قوشنىدارچىلىققا ئەخلاقي جەھەتتە ناھايىتى يۇقىرى باھا

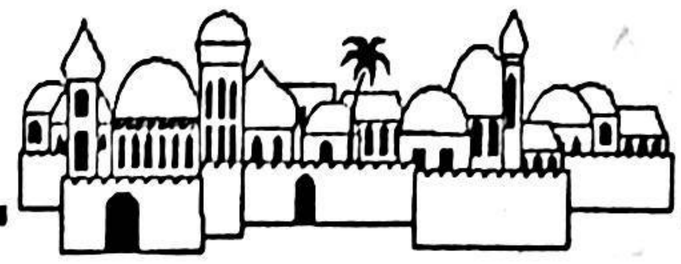

بىرىلگەن. چۈنكى ئىسلام دىنى ئەرەبستاندا رونىاق تاپقىچە ئۆتكەن ئەرەب جەمئىيتىدە پەيغەمبىرىمىزگە ئوخشاش مۇنداق قوشنىدارچىلىق ۋەزىپىسىنى يولغا قويغان ئىجتىمائىي ئىسلاھاتچى كۆرۈلگەن ئەمەس، ئىجتىمائىي جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان ھەر قانداق بىر كىشىنىڭ قوشنىلار بىلەن ئالاقە قىلىشماي ئۆتۈشى مۇمكىن ئەمەس، بىللە ياشىغان، ئۆزئارا ئالاقە قىلىشقان ئىكەن، ئەلۋەتتە قوشنىلار بىلەن ئىناق، ئىتتىپاق ئۆتۈش لازىم.

فەقەھ ئەبۇل لەيس مۇنداق دەيدۇ:" قوشنىلار ئالدىدىكى مەجبۇرىيەتنى تېخىمۇ ياخشى ئادا قىلىش ئۈچۈن تۆت تەدبىر بولۇشى كېرەك: 1) قوشنىسىغا پۈتۈن كۈچ بىلەن يارەدەم بېرىش؛ 2) قوشنىسىنىڭ مال ـ مۈلكىگە كۆز قىرىنى سالماسلىق؛ 3) قوشنىسىنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداش؛ 4) قوشنىسىنىڭ سەۋەنلىكلىرىگە سەۋر ـ تاقەت قىلىش". ئۆزى بىلەنلا بولۇپ باشقىلار بىلەن كارى بولماسلىقتەك قوشنىدارچىلىق يولىي پەقەتلا كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇناسىۋەتنى خۇنۈكلەشتۈرىدۇ. دوستلۇق مېھرىدىن مەھرۇم قىلىدۇ، پەقەت ئۆز ئارا ھۆرمەت قىلىشىپ، ئىتتىپاق بولۇپ، بىر ـ بىرىگە يارەدەم بەرگەندىلا ئىناق، ئازادە، كۆڭۈللۈك تۇرمۇش شارائىتىنى ياراتقىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنى توغرىسىدىكى رىۋايەتلەردە قوشنىدارچىلىق ۋەزىپىسىگە ئەمەل قىلىش توغرىسىدا نۇرغۇن تەپسىلاتلار بار. بۇ يەردە بىر مىسال كەلتۈرمەكچىمەن:"بىر كىشى بار ئىكەن، ئۇنىڭ ئۆيىدە چاشقان ناھايىتى كۆپ ئىكەن، ئۇ كىشى ئۇچرىغان كىشىگە زارلىنىپ بېرىپتۇ، بىر كىشى ئۇ ئادەمگە:'سىز بىر مۇشۇك بېقىۋېلىپ چاشقانلارنى قورقۇتۇپ قويۇڭ' دېگەن تەكلىپنى بېرىپتۇ. ئۇ كىشى بىر ئاز ئويلىنىپ:'ياق، چاشقانلار مۇشۇكنى كۆرۈپ ياكى ئاۋازىنى ئاڭلاپ، قوشنامنىڭ ئۆيىگە كىرىۋېلىشى مۇمكىن، مەن ئۆزەمنى دەپ قوشنامنى رەنجىتسەم بولمايدۇ' دەپتۇ". بۇ بىر ئاددىي ئەمما تەربىيىۋى ئەھمىيىتى ناھايىتى چوڭقۇر مىسال، بىز بۈنگۈن ئىسلام دىنىنىڭ قوشنىدارچىلىق مۇناسىۋىتىگە نەقەدەر ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

قوشنىلار ئاللاھ تائالا ۋە پەيغەمبىرىمىزنىڭ تەلىمىگە ئەمەل قىلىپ، ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئۆزئارا يول قويۇش، ئۆزئارا يار ـ يۆلەك بولۇش پرىنسىپى بويىچە دوستانە ئۆتۈش، زىددىيەت تۇغۇلغاندا ئۆز ۋاقتىدا ئەپلىشىپ قېلىش، ئارازلىق يۈز بەرگەندە ئۆز ۋاقتىدا تۈگىتىش، قىينىچىلىققا يولۇققاندا يارەدەم قولىنى سۇنۇش كېرەك. مۇشۇنداق بولغاندىلا قوشنىلار ئارا ئىناق ئۆتكىلى، جەمئىيەت چوڭ ئائىلىسىنى خاتىرجەم قىلغىلى ھەمدە مەنۇي مەدەنىيلىك قۇرۇلۇشى ئۈچۈن تېگىشلىك ھەسسە قوشقىلى بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەممىزنى قوشنىلار بىلەن ئىناق ئۆتىدىغان قىلغاي!ـــئامىن!

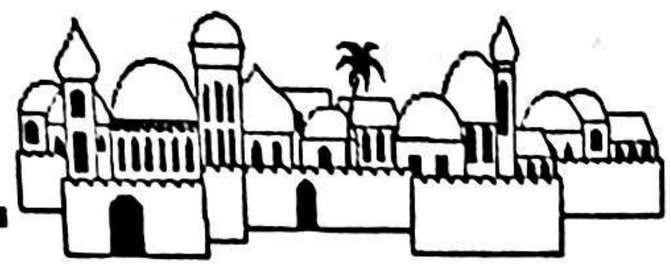

مۇسۇلمانلار دوستلۇقنى قەدىرلەيلى

ثابدۇللا هوشۇر

بسمللاهىر رەهمانىر رەهىم

بۇيۇك ئاللاھ بارلىق مەخلۇقاتلارنى يارىتىش جەريانىدا تىلسىز-تىللىق، جىسمى بار، جىسمى يوق بارلىق مەخلۇقاتلارنى بىر-بىرىدىن ئايرىلالمايدىغان، بىر-بىرىگە مېھىر-شەپقەت ۋە كۆيۈنۈش يەتكۈزۈشىدىغان قىلدى. جۈملىدىن ئادەم ئەۋلادلىرىنىمۇ بىر-بىرىگە كۆيۈنىدىغان دوست-مېھرىبان قىلىپ ياراتتى. دوستلۇق دېگەن بۇ ئۇقۇم ئىنسانلار دۇنياسىدا باي دۆلەت بىلەن كەمبەغەل دۆلەت، ئىرق بىلەن ئىرق، مىللەت بىلەن مىللەت، باي-كەمبەغەل، ئەر-ئايال، چوڭ-كىچىكلەر ئوتتۇرىسىدا مەۋجۇت بولۇپ، كىشىلەر ساپاسى كۇندىن-كۇنگە يۇقىرى ئۆرلەۋاتقان بۇگۈنكى تۇرمۇش شارائىتىمىزدا بۇ دوستلۇقنىڭ دائىرىسى تېخىمۇ كېڭىيىپ، كەم بولسا بولمايدىغان ئىجتىمائىي ھالەت شەكىللىنىۋاتىدۇ. ھەقىقىي دوستلۇقنى قەدىرلەش ھەر بىر ئىنساننىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىدۇر؛ دوستلۇقنى قەدىرلىگەندە دوستلارنىڭ ۋە باشقا كىشىلەرنىڭ ھۆرمىتىگە، ئىشەنچىسىگە، شان-شەرەپ ۋە ئۈمىدۋارلىق تۇيغۇسىغا، ياخشى مەسلىھەت ھەم يارەملىرىگە ئېرىشكىلى بولىدۇ. دوستى يوق ئادەم سايىسىز، مېۋىسىز دەرەخكە ئوخشاش بولۇپ، كىشىلەرگە مەنپەئەت يەتكۈزمەيدۇ ھەم كىشىلەردىن مەنپەئەت ئالالمايدۇ. بىز ئېتىقاد قىلىۋاتقان ئىسلام دىنىمىز دوستلۇقنى قەدىرلەشنى ۋە ھۆرمەتلەشنى تەۋسىيە قىلىدىغان ئۇلۇغ دىندۇر. ئاللاھ تائالا دوستلۇقنى قەدىرلەشنى «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق بايان قىلغان:

مۆمىنلەر ھەقىقەتەن(دىندا) قېرىنداشلاردۇر، (ئۇرۇشۇپ قالسا) قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەڭلار، رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھتىن قورقۇڭلار.

——سۈرە«ھۇجۇرات»(49-سۈرە)، 10-ئايەت

ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىڭلار، ئايرىلمىڭلار. ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمەتلىرىنى ئەسلەڭلار، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ئۆزئارا دۈشمەن ئىدىڭلار، ئاللاھ دىللىڭلارنى بىرلەشتۈردى، ئاللاھنىڭ نېمىتى بىلەن ئۆز ئارا قېرىنداش بولدۇڭلار، سىلەر دوزاخ چۇقۇرىنىڭ گىرۋىكىدە ئىدىڭلار، ئاللاھ سىلەرنى(ئىسلام ئارقىلىق) ئۇنىڭدىن قۇتقۇزدى. سىلەرنىڭ ھىدايەت

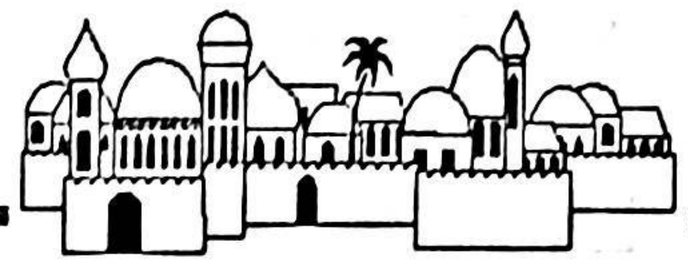

تېپىشىغلار ئۈچۈن، ئاللاھ ئايەتلىرىنى سىلەرگە شۇنداق بايان قىلىدۇ.

ـــــسۈرە« ئال ئىمران »(3 ـ سۈرە)، 103 ـ ئايەت

كىمكى ئاللاھنى، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنى ۋە مۆمىنلەرنى دوست تۇتىدىكەن، (ئۇ ئاللاھنىڭ جامائەسىدىندۇر). ئاللاھنىڭ جامائەسى(ئەلۋەتتە) غالىبتۇر.

ـــــسۈرە« مائىدە »(5 ـ سۈرە)، 56 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ ئىسلام دىندا ئايرىلماس قېرىنداش ئىكەنلىكىنى، شۇنداقلا دوستلۇقنى قەدىرلىگەندىلا ئاللاھ بەلگىلىگەن قېرىنداشلىق شەرىپىگە ئېرىشىپ، ئاللاھنىڭ جامائەسى بولىدىغانلىقىمىزنى چۈشىنىۋالالايمىز. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "7 خىل ئادەم بار، قىيامەت كۈنى ئاللاھنىڭ بەلگىلىگەن سايىسىدىن باشقا سايە يوق چاغدا ئاللاھ ئۇلارغا سايە بېرىدۇ: ئادىل باشلىق، ئاللاھنىڭ ئىبادىتىگە بېرىلگەن ياش ئادەم، ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن قەلبىدە مەسچىتنىلا ئويلايدىغان ئادەم، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن دوست بولغان ئادەم ۋە ئاللاھ غەزەپلىنىدىغان ئىشلارنى قىلغان كىشىدىن نېرى تۇرغان ئادەم، ئابرويلۇق، چىرايلىق ئايال زىناغا چاقىرسا ئاللاھتىن قورقىمەن دېگەن ئادەم، ئوڭ قولىدا قىلغان سەدىقىسىنى سول قولى ئۇقمايدىغان ئادەم، ئايرىم ئورۇندا ئاللاھنى ئەسلەپ ياش تۆكىدىغان ئادەم"(بۇخارى توپلىغان). ئابدۇللا ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: " 'ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە پەيغەمبەرمۇ ئەمەس، شېھىتمۇ ئەمەس كىشىلەر بار. پەيغەمبەرلەر ۋە شېھىتلەر ئۇ كىشىلەرنىڭ جەننەتتە ئېرىشكەن ئورنىنى ئۈمىد قىلىشىدۇ' دېۋىدى، ساھابىلەر:'ئۇ كىشىلەرنى بىزگە دەپ بەرسىلە' دېيىشتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېدى: 'ئۇلار ئۆز ئارىلىرىدا ئۇرۇق-تۇغقانچىلىقى يوق ۋە بىر-بىرىگە مال-دۇنيا بېرىشمىسىمۇ ئاللاھ رازىلىقى ئۈچۈن دوست بولغانلار. ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، ئۇلارنىڭ يۈزلىرى ئەلۋەتتە نۇرلۇقتۇر، ئەلۋەتتە نۇرنىڭ ئۈستىدە بولىدۇ، كىشىلەر قورققاندا قورقمايدۇ' "(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). ئەبى ئۇمامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بىر ئادەم ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن دوست بولسا ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن (يامان ئىش قىلغۇچىغا) غەزەپلەنسە ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن (كىشىلەرگە سەدىقە ياكى سورىغاننى) بەرسە ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن (يامان ئىش قىلغۇچىلارغا بىرەر نەرسە) بەرمىسە ھەقىقەتەن ئىمانى كامىل بولىدۇ" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

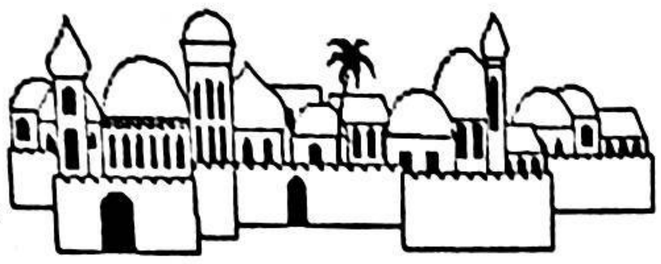

بىز ئاللاھ تائالا ۋە ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بەلگىلەپ بەرگەن دوستلۇق ئۆلچىمى بويىچە بىر-بىرىمىزنى ھۆرمەتلىشىمىز ۋە ئۆزئارا دوستلۇقنى كۈچەيتىشىمىز، دوستلۇققا سەل قارىغۇچىلارغا دوستلۇقنىڭ قەدىر-قىممىتىگە يېتىشنى تەۋسىيە قىلىشىمىز لازىم.

بىز بىر-بىرىمىزنى ئېغىزىمىزدا دوستۇم دەپ تۇرۇپ، يەنە دىلىمىزدا بىر-بىرىمىزگە ھەسەت قىلىدىغان، كۆرەلمەيدىغان، ئورا كولايدىغان بۇنداق نومۇسسىز ئىشلارنى قىلمايلى. بىز ھەقىقىي مۇسۇلمان بولىدىكەنمىز، ئارىمىزدىكى دوستلۇقنى قەدىرلەشنى بىلەيلى ھەم قەتئىي قەدىرلەيلى! ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"بىر مۇسۇلمان مۇسۇلمان قېرىندىشىنى يوقلاپ بارسا، ئاللاھ تائالا 'ياخشى قىلدىك، بۇ ماڭغىنىڭ ئەجەب ياخشى. ئۆزۈڭ ئۈچۈن جەننەتتىن بىر ئورۇننى تەييارلاپ قويدۇڭ' دەيدۇ" (تىرمىزى توپلىغان). ئەبى رەزىن رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سېنى مۇشۇ دىندىكى ئاسان بىر ئىشقا باشلاپ قويايمۇ؟ شۇ ئىش بىلەن دۇنيا ۋە ئاخىرەتتىكى مەقسەتلىرىڭگە يېتىسەن: ئاللاھنى زىكرى قىلغۇچىلار بىلەن بىللە بول. خالىي قالغان چېغىڭدا قۇدرىتىڭنىڭ بارىچە ئاللاھنىڭ زىكرى بىلەن بول ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن دوست تۇت ۋە ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن غەزەپلەن. ھەي ئابۇزەر، بىلەمسەن، ھەقىقەتەن بىر ئادەم ئۆزىنىڭ مۇسۇلمان قېرىندىشىنى يوقلاش ئۈچۈن ئۆيىدىن چىقسا ئۇ كىشىگە يەتمىش مىڭ پەرىشتە ئەگىشىدۇ، ئۇلارنىڭ ھەممىسى شۇ كىشى ئۈچۈن دۇئا قىلىدۇ ۋە' ئى ئاللاھ! بۇ ئادەم سېنىڭ رازىلىقىڭنى ئىزدەپ قېرىندىشىنى زىيارەت قىلىش ئۈچۈن ماڭدى، سەنمۇ بۇ كىشىگە رەھىم قىلىپ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن' دەيدۇ. ئەگەر قۇدرىتىڭ يەتسە بەدىنىڭنى دوستلىرىڭنى يوقلاشقا ئادەتلەندۈرگىن"(تىرمىزى توپلىغان).

مۇسۇلمان قېرىنداشلار! دوستلۇقنى، ئىناق-ئىتتىپاقلىقنى قەدىرلىسەك، دىنىمىزنىڭ كۆزەل ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىش بىلەن بىرگە جەمئىيەت ئەخلاقىغىمۇ بىر كىشىلىك ھەسسە قوشالايمىز ۋە ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشەلەيمىزـــئامىن!

ئۆلۈم ۋە فىدىيە

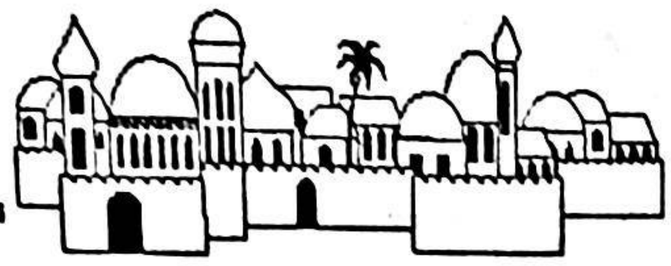

قاتىللىق، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش ئېغىر گۇناھ!

ئابدۇغېنى ئابدۇۋەلى

بسم الله الرحمان الرحيم

ئاللاھ ئىنسانغا ھاياتتىن ئىبارەت ئەڭ زور بايلىقنى ئاتا قىلىپ، پۈرسەت بېرىپ، بەخت ۋە خۇشاللىققا ئېرىشتۈردى. ئىنساندىكى مۇشۇ ھاياتقا بولغان ئىنتىلىش دۇنيادا تەڭداشسىز كۈچ ـ قۇدرەتكە ئىگە مەنىۋى كۈچ، ئۇ تۈرمۇشنى يۈكسەلدۈرىدۇ، ئىنسان قەلبىگە ئىلھام بېغىشلاپ، ئىنسانىنى ئۇلۇغۋار غايىگە ئىگە قىلىدۇ.

لېكىن ھازىر ئەتراپىمىزدىكى بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئازراقلا قىيىنچىلىق، كۆڭۈلسىزلىك، مەغلۇبىيەت تۈپەيلى قاتىللىق قىلمۇاتقانلىقىنى، ئەرزىمەس ئىشلارغا چىدىماي ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىۋاتقانلىقىنى ئاڭلاپ، كۆرۈپ تۇرۇۋاتىمىز، ھەمدە بەزىلىرىمىز مۇشۇ ئىشلارنىڭ شاھىتلىرى بولۇپ قېلىۋاتىمىز.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلار ئاللاھقا ئىككىنچى بىر مەبۇدنى شېرىك قىلمايدۇ. ئاللاھ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ، كىمكى بۇ (گۇناھلار)نى قىلىدىكەن، (ئاخىرەتتە) ئۇ جازاغا ئۇچرايدۇ.

ـــ سۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 68 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ ئۆزىنىڭ ياخشىلارنى مەدھىيىلەپ، گۇناھ ئىشلارنى قىلغۇچىلارنى جۇملىدىن ناھەق ئادەم ئۆلتۈرگۈچىلەرنى جازالايدىغانلىقىنى ئاگاھلاندۇرىدۇ. يولباشچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامۇ ئابدۇللا ئىبنى ئەمىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە: "ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش، ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىش، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ۋە يالغان قەسەم ئىچىش چوڭ گۇناھلارنىڭ جۇملىسىدىندۇر" (بۇخارى توپلىغان) دەپ ئادەم ئۆلتۈرۈشتىن ئىبارەت بۇ ھەرىكەتنىڭ چوڭ گۇناھلار جۇملىسىدىن ئىكەنلىكىنى كۆرسەتتى. ئاللاھ دۇنيانى شۇنچە گۈزەل ياراتقان، ھاياتلىقنى ھەر بىر جانلىققا ئەڭ بۈيۈك رەھمىتىدىن ئاتا قىلغان. ھەر قانداق بىر جانلىق ھاياتلىقا ئىنتىلىدىغان، ھاياتلىقنى قەدىرلەيدىغان تۇرسا، قاتىللىق قىلمىش باشقىلارنىڭ ھاياتىنى نابۇت قىلىش، ھاياتىدىن ئۈمىد ئۈزۈپ، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىشىنىڭ نېمە سەۋەبى بار؟ ئېنىقكى بۇنداق قىلمىش ئىنساندىكى ئەڭ چوڭ نادانلىقنىڭ بىرى.

ئەتراپىمىزدا ياشاۋاتقان ھەر بىر جانلىقنى، جۇملىدىن، ھايۋاناتلار، ئۆي

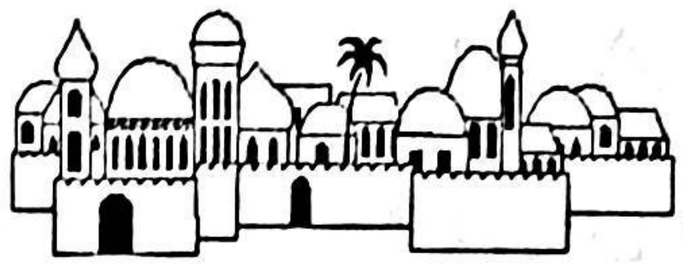

جانۋارلىرى ۋە ئۇچار قاناتلارنى دىققەت قىلىپ كۆزىتىپ باقىدىغان بولساق، شۇ جانلىقنىڭ ئۆز ھايساتىنى قانچىلىك قەدىرلەيدىغانلىقىنى، ئۆز قېرىنداشلىرىنى قانچىلىك ئاسرايدىغانلىقىنى ناھايىتى تېزلا ھېس قىلالايمىز. ئەقىلگە، ئاڭغا ئىگە بولمىغان ئاشۇ جانلىقلار چېغىدا ھاياتنى ۋە ئۆزىنى ئاسراۋاتقان يەردە، ئەقىللىق ئادەمنىڭ ھاياتىنى قەدىرلىمەسلىكنى نېمە دېگۈلۈك؟

ئادەمگە ئاللاھ ھۇزۇرىدىن ئەڭ بۈيۈك نام ئىلتىپات بېرىلگەن. شۇنداق بولغاچقا ئادەم كۆپ نەرسىلەرنى ھېس قىلالايدۇ، ئۆز ئالدىغا مۆكەممەل ئەقلىي خۇلاسە چىقىرالايدۇ، تېخىمۇ كۆپ قېينىچىلىقلار ئۈستىدىن غالىب كېلەلەيدۇ، نېمىنى قىلىش، نېمىنى قىلماسلىقنى ياخشى بىلەلەيدۇ، بۇ ئارقىلىق باشقا جانلىقلاردىن تېخىمۇ روشەن پەرقلىنىپ تۇرالايدۇ ۋە پەرقلىنىپ تۇرۇشى كېرەك.

بەزىلەر قانۇن ـ تۈزۈملەرگىمۇ بويسۇنماي، قاتىللىقتىن ئىبارەت بۇ قەبىھ قىلمىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ. ئاقىۋىتىتە ئۆزىگىمۇ، باشقىلارغىمۇ ئاۋارىچىلىق تاپىدۇ، ئاللاھنىڭ ۋە كۆپچىلىكنىڭ لەنىتىگە ئۇچرايدۇ ـ دە ئاخىرى قانۇننىڭ جازاسىغا تارتىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ناھەق ئادەم ئۆلتۈرمەكچىلارگە، ئاللاھ (ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈشنى)ھارام قىلدى، كىمكى ناھەق ئادەم ئۆلتۈرىدىكەن، (قاتىلدىن قىساس ئېلىش، يا دىيەت ئېلىش، يا كەچۈرۈم قىلىش) ھوقۇقىنى ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسىنىڭ قولىدا قىلدۇق، ئىگىسى قىساس ئېلىشتا چەكتىن چىقىپ كەتمىسۇن (يەنى قاتىلدىن غەيرىنى ئۆلتۈرۈش، يا ئۇنىڭ ئەزالىرىنى كېسىش، بىر ئادەم ئۈچۈن ئىككى ئادەمنى ئۆلتۈرۈش قاتارلىق ئىشلارنى قىلمىسۇن)، (ناھەق ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ) ئىگىسىگە ئاللاھ ھەقىقەتەن مەدەتكاردۇر.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 33 ـ ئايەت

بۇ ئايەت قاتىللىق قىلىشتىن ئىبارەت يولنىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى ئېنىق كۆرسىتىش بىلەن بىللە، ناھەق ئۆلتۈرۈلگۈچىنىڭ ئىگىسىنىڭ قاتىلنىڭ ئۈستىدىن شىكايەت قىلىشىنىڭ ئاساسى بارلىقىنى، قاتىلنىڭ جازاغا تارتىلىشىنىڭ ھەقلىق ئىكەنلىكىنى كۆرسەتكەن.

يولباشچىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستىمۇ: "قىيامەت كۈنى كىشىلەر ئارىسىدا ئالدى بىلەن ھۆكۈم چىقىرىلىدىغان نەرسە قان قەرزىدۇر"(مۇسلىم توپلىغان) دەپ، قان قەرزىنىڭ، باشقىلارنى ئۆلتۈرۈش، قاتىللىق قىلىشتىن ئىبارەت جىنايەتنىڭ ئاخىرەتتىمۇ ھەممىدىن ئاۋۋال سوراق ـ سوئالى بولىدىغانلىقىنى كۆرسەتكەن.

ئەلۋەتتە، ئادەم قىزغىنلىقتىن مەھرۇم قالغاندا ھەقىقەتەن

چۇشكۇنلىشىپ كېتىدۇ، ئوگۇششسزلىققا ئۇچرىغاندا راستتىنلا ئازابلىنىدۇ. ئەمما يەنە شۇنىمۇ بىلىش كېرەككى، پەقەت ئىرادىسىز، ئۆزىگە ئىشەنچىسى يوق، ئاللاھقا ئۈمىد بىلەن ئىشەنمەيدىغان، ئۆز كەلگۈسىگە ئۈمىدۋارلىق بىلەن مۇئامىلە قىلمايدىغان، بوشاڭ كىشىلەرلا ئازراق ئوگۇششسزلىققا ئۇچرىسا ئازابلىنىپ، چۇشكۇنلىشىپ ئۆزىنى تاشلىۋېتىدۇ. ئۇلار تېخى بۇنى تەقدىرنىڭ تەتۈرلىكى، دەپ قارايدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇنداق ئەمەس. ھاياتلىق ھەممە جانلىققا ئورتاق، شۇنىڭدەك ھاياتلىقتا قايسى يول، قانداق ئۇسۇل بىلەن ئۆز مەۋجۇتلۇقىنى جۇلالاندۇرۇشمۇ ھەركىمنىڭ ئۆزىگە باغلىق. قاتتىلىق قىلغانلار ۋە ھاياتىدىن ۋاز كەچكەنلەرمۇ بەلكىم سودا يېكى تۇرمۇش ۋە يېكى باشقا مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىكى مەغلۇبىيەتلەر سەۋەبىدىن شۇنداق قىلغان بولۇشى مۇمكىن. لېكىن ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋېلىش، ئۆز ئىشەنچىسىنى يوقىتىش، ئاللاھتىن ئۈمىدىنى ئۈزۈش ياخشى ئىش ئەمەس. ئاللاھ ئىنسانىنىڭ ئۇلۇغلۇق ئىلتىپاتىغا ئەڭ بۇيۇك سوۋغاتنى بېرىپ ئۇنىڭ بەختلىك بولۇشىنى كۈتسە، ئىنسان ئۇنى خالىغانچە دەپسەندە قىلىپ، بىمەنە ھېس قىلىپ، "مەن سېنىڭ سوۋغىتىڭدىن بەختلىك بولالمىدىم، ئۆزۈڭگە قايتۇرۇپ بېرىمەن" دېسە بۇ ئەقىلگە سىغامدۇ؟ ئىنسانىنىڭ ھاياتىدا بۇنىڭدىن ئارتۇق بىمەنىلىك بولماس.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سابىت ئىبنى زەھھاك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىسىدە مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى ئۆزىنى بىر نەرسە بىلەن ئۆلتۇرۇۋالسا دوزاخ ئوتىدا ئۇنىڭغا شۇ نەرسە بىلەن ئازاب قىلىنىدۇ"(«ئۇسۇل خەمسە»دە رىۋايەت قىلىنغان). مانا بۇ ھەدىس ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋالغۇچىنىڭ دوزاخ ئوتىدىن، ئازابىدىن باشقا ئەمەلنى كۆرمەيدىغانلىقىنى كۆرسەتتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىشىلەرگە ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋېلىشنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى بىلدۈرۈپ يەنە مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئۆزىنى تاغدىن تاشلاپ ئۆلۈۋالسا، ئۇ دوزاخقا تاشلىنىپ تۇرغان ھالدا مەڭگۈ قالىدۇ؛ كىمكى زەھەر ئىچىپ ئۆلۈۋالسا، ئۇ ئىچىپ ئۆلگەن زەھەرنى قولىدا تۇتۇپ دوزاختا ئۇنى سۈمۈرۈپ تۇرغان ھالدا مەڭگۈ قالىدۇ؛ كىمكى ئۆزىنى تېغ بىلەن ئۆلتۇرۇۋالسا، تېغىنى قولىدا تۇتۇپ، دوزاختا ئۇنى قورسىقىغا سانجىغان ھالدا مەڭگۈ قالىدۇ"(بۇخارى توپلىغان). بۇ ھەدىس بىزگە ئۆزىنى ئۆلتۇرۇۋېلىشنىڭ ئىنسانىنى ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراقلاشتۇرىدىغان قەبىھ ھەرىكەت ئىكەنلىكىنى تېخىمۇ ئېنىق كۆرسەتتى.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئىنسان پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ.

ـــــسۈرە«نەجم»(53 ـ سۈرە)، 39 ـ ئايەت

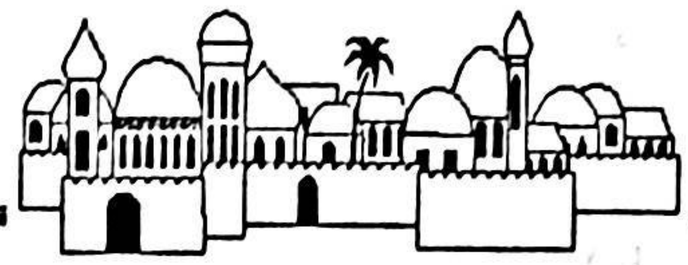

ئاللاھ بۇ ئايەتنى بايان قىلىش ئارقىلىق، ئىنسانىنىڭ پەقەت ئۆزىنىڭ ئىشلىگەن ئىشىنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدىغانلىقىنى ئېنىق ئېيتىپ ئىنسانىنى ئاگاھلاندۇردى. دېمەك، ئىنسان ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ياخشىلىقنىڭ نەتىجىسىنى، يامانلىق قىلىدىكەن، يامانلىقنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى يېرىم ئېغىز سۆز بىلەن بولسىمۇ بىرەر مۇسۇلمانىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە ياردەم بەرسە، قىيامەت كۈنى ئۇنىڭ پېشانىسىگە ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن ئۈمىدسىز ئادەم دەپ يېزىلىدۇ"(ئىبنى ماجە توپلىغان). ئويلاپ باقايلى، يېرىم ئېغىز سۆز بىلەن بىرەر مۇسۇلمانىنىڭ ئۆلتۈرۈلۈشىگە سەۋەبچى بولغان ئادەم ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراق بولغان يەردە، قاتىللىق قىلىپ ئۆز قولى بىلەن ئادەم ئۆلتۈرگەن ئادەم نېمە بولماقچى؟ ئۇنداق ئادەمنىڭ ئەھۋالى تېخىمۇ ئېغىر بولمامدۇ؟ ئۇنداق ئادەم ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە يۈز كېلەلەمدۇ؟ قاتىللىق قىلىش، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش—— ئاللاھ چەكلىگەن، پەيغەمبەر توسقان قەبىھ قىلمىش. ئەخلاق نۇقتىسىدىن ئالغاندا ئەخلاقسىزلىق، جەمئىيەتكە نىسبەتەن تەسىرى يامان شۇنداقلا قانۇنغا خىلاپ ھەرىكەت، ھەر بىر ئىنسانىنىڭ ئىنسانلىق بۇرچى نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا چوڭ بىر مەسئۇلىيەتسىزلىك. ئاللاھ نېمە ئۈچۈن قاتىللىق قىلغانلارنى، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغانلارنى چەكسىز ئازابقا دۇچار قىلىدۇ؟ بۇنىڭ سەۋەبى ناھايىتى ئاددىي. ئادەم ھەممىنى بىلىدىغان ئەقىللىق مەخلۇق تۇرۇپ، سەۋرچان بولالمىغانلىقى، ئادىمىيلىك قىممىتى بويىچە ئىش تۇتماستىن، ئۇلۇغ ئاللاھنىڭ ئۆزىگە ئاتا قىلغان ئەڭ قىممەتلىك نېسىۋىسىنى قوبۇل كۆرمەي خالىغانچە دەپسەندە قىلغانلىقى، ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە قارشى ھالدا ھەرىكەت قىلىپ، باشقىلارنىڭ ۋە ئۆزىنىڭ جېنىغا زامىن بولۇپ، ھەممىنى نەپرەتلەندۈرگەنلىكى ئۈچۈن، شۇنداق قاتتىق ئازابقا دۇچار قىلىدۇ.

قىسقىسى، ھاياتنى قەدىرلىمەسلىك، باشقىلارنىڭ جېنىغا زامىن بولۇش، ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش قىلمىشلىرى ھەرگىز ئەقىللىق، جاسارەتلىك، ئىرادىلىك ئادەمنىڭ ئىشى ئەمەس.

ئى ئاللاھ! بىزگە ھاياتلىقتىن ئىبارەت بۇ كاتتا نېمەتنى بەردىڭ، مۇشۇ ھاياتىمىزدا ياخشى ئەمەللەرنى قىلىشقا نېسىپ قىلغىن.

قېرىنداشلار، ئاللاھ ھەممىمىزنى خاتالىقتىن ساقلاپ، ئاخىرەتتە ياخشى بەندىلىرى قاتارىدىن بولۇشقا نېسىپ قىلسۇن، بىزمۇ شۇنىڭغا تىرىشايلى—— ئامىن!

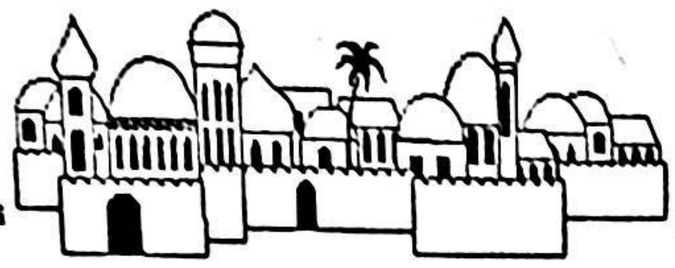

ئىسلام دىنىدىكى فىدىيە بېرىش مەسىلىسى

ئابدۇراھمان ئىسمائىل

بسم‌الله‌الرحمان‌الرحيم

ئاللاھ تائالا پۈتكۈل ئالەمنىڭ ئىگىسى ۋە پادىشاھى، ئىنسانلار بولسا شۇ ئاللاھ تائالانىڭ پۇقراسى ۋە قۇلى. ھەر قانداق بىر پادىشاھنىڭ ئۆز پۇقرالىرىدىن ئەمەل قىلىشنى تەلەپ قىلىدىغان قائىدە-قانۇنىيىتى ۋە شۇ پۇقرالارنىڭ ئادا قىلىشى تەلەپ قىلىنىدىغان مەجبۇرىيەتلىرى بولغاندەك، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ئىمان ئېيتىش، نامаз ئوقۇش، زاكات بېرىش، روزا تۇتۇش، ھەج قىلىش قاتارلىق مەجبۇرىيەتلەرنى بېكىتكەن. بۇ مەجبۇرىيەتلەرنى ئادا قىلغان كىشى ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقى ۋە مۇكاپاتىغا ئېرىشىدۇ. ھەر بىر كىشى يۇقىرىقى مەجبۇرىيەتلەرنى ئامال بار ئادا قىلىشى كېرەك. لېكىن ھەر بىر ئادەم ئۆز قابىلىيىتىگە يارىشا ئادا قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)نىڭ 286-ئايىتىدە: "ئاللاھ ھېچكىمنى تاقىتى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ..." دەپ بايان قىلغان. مەسىلەن، ئۆزە تۇرۇشقا قادىر بولالمايدىغان كىشى نامازنى ئولتۇرۇپ ئوقۇسا بولىدۇ، زاكاتمۇ پۇل-مېلى كۆپ كىشىگە كۆپرەك، پۇل-مېلى ئاز كىشىگە ئازراق كېلىدۇ، پۇلى ئۆلچەمگە يەتمىسە زاكات كەلمەيدۇ. ھەر يىلى بىر ئاي تۇتۇلىدىغان روزىنى ئاجىزلىق ۋە قېرىلىقتىن مۇشەققەت بىلەن ئاران تەستە تۇتالايدىغان كىشىلەر بىر كۈنلۈك روزا ئۈچۈن بىر مىسكىنگە تويغۇدەك تاماق بەرسە ئادا بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)نىڭ 184-ئايىتىدە مۇنداق دېگەن:

(بۇ پەرز قىلىنغان روزا)سانىقلىق كۈنلەردۇر. سىلەردىن كىمكى كېسەل ياكى سەپەر ئۈستىدە بولۇپ(روزا تۇتمىغان بولسا)، تۇتمىغان كۈنلەرنى(يەنى قازاسىنى) باشقا كۈنلەردە تۇتسۇن، روزىنى(قېرىلىق ياكى ئاجىزلىق تۈپەيلىدىن مۇشەققەت بىلەن) ئاران تۇتىدىغان كىشىلەر تۇتمىسا، (كۈنلۈكى ئۈچۈن)بىر مىسكىن تويغۇدەك تاماق فىدىيە بېرىشى لازىم. كىمكى فىدىيىنى(بەلگىلەنگەن مىقداردىن) ئارتۇق بەرسە بۇ ئۆزى ئۈچۈن ياخشىدۇر. ئەگەر بىلسەڭلار، روزا تۇتۇش سىلەر ئۈچۈن(ئېغىز ئوچۇق يۈرۈشتىن ۋە فىدىيە بېرىشتىن) ياخشىدۇر.

ھازىر بىرەر كىشى ئۆلۈپ كەتسە ئىككى-ئۈچ خالتا ئاشلىق ئېلىپ چىقىدىغان ئىش شۇ ئايەتكە ئاساسەن بولۇۋاتىدۇ. ھېچقانداق كىشى مەن ئۆمرۈم ئىچىدە ئاللاھ تائالانىڭ پەرزىنى ئادا قىلىشتىن بىر كۈنمۇ ئاجىز كەلمىدىم دېيەلمەيدۇ. بەزىلەر رامىزان ئىچىدە كېسەل بولۇپ روزا تۇتالمايۋاتقان شۇ كېسەلدە ئۆلۈپ كېتىدۇ ياكى

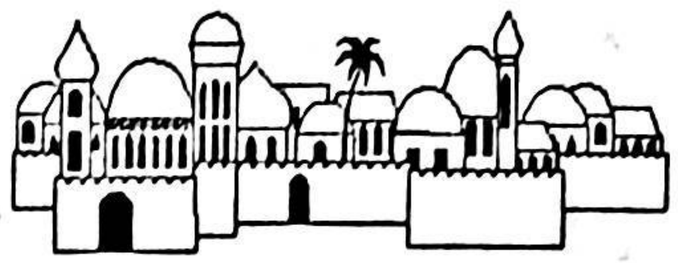

كېسەلدىن ساقايغاندىن كېيىن تۆتۈۋالمەن دەپ كېيىن ئۇنتۇپ قالدۇ. سەپەردە روزا تۇتالماي كەلگەندىن كېيىن باشقا كۈنلەردە تۆتۈۋېلىشنى ئۇنتۇپ قالدۇ ياكى ئۆلگۈرەلمەي ئۆلۈپ كېتىپ قالدۇ. شۇڭا ھەر بىر مۇسۇلمان بۇنداق ئەھۋال بولسا ئېسىدە مەھكەم ساقلاپ، تۇتالمىغان كۈنلەرنى كېيىن ساناپ تۆتۈۋېلىشى، تۆتۈشقا يەنىلا ئاجىز كەلسە يۇقىرىقى كۆرسەتمە بويىچە ھايات چېغىدىلا فىدىيە بېرىپ ئادا قىلسا بولىدۇ.

يۇقىرىدىكى فىدىيە ھەققىدىكى روزا توغرىسىدىلا چۈشكەن بۇ ئايەتنى بىز ھازىرقى شارائىتتا ئەمەلىيەتكە تەتبىقلاپ كۆرۈپ: قۇدرىتى يەتمەي ئوقۇيالمىغان نامازغىمۇ فىدىيە بەرسەك بولار دەپ بۇنىڭغىمۇ فىدىيە بېرىۋاتىمىز. لېكىن نامازنى ئۆزە تۇرالمىسا ئولتۇرۇپ ئوقۇش؛ ئولتۇرالمىسا يېتىپ ئوقۇش؛ ھەربىرىگە قىلىپ ئوقۇيالمىسا ئىشارەت بىلەن ئوقۇش؛ تاھارەت ئالالمىسا تەيەممۇم قىلىپ ئوقۇش دەيدىغان كۆرسەتمە بار. ھازىر بىر قىسىم دىنىي زاتلار بۇ فىدىيە دېگەن سۆزنى جامائەتكە تولۇق چۈشەندۈرمەي، ئۆلۈم بولغان يەردە:"جامائەت! پالانى مەرھۇم ھاياتلىقىدا ئاللاھ تائالانىڭ ئەمر-پەرمانلىرىنىڭ بەزىسىنى ئادا قىلغاندۇ، بەزىسىنى ئادا قىلالمىغاندۇ. ئادا قىلغانلىرىنىڭ سەھۋە-نۇقسانلىرىغا، ئادا قىلالمىغانلىرىنىڭ كاپارىتىگە مۇشبۇ ئاشلىق فىدىيە قىلىپ بېرىلدى" دېگەن گەپنىلا دەپ قويۇپ، ئېتىقادى سۇس بىر قىسىم كىشىلەرنى"ئاللاھ بۇيرۇغان ئىشلارنى قىلماي ئۆتۈپ كەتسىمۇ ئاشلىق بىلەنلا تۇگەيدىكەنغۇ! بۇ دۇنيادا ئاشلىق، پۇل بولمىسا بولمايدىكەن، ئاخىرەتلىك ئۇچۇنمۇ يەنە كىمنىڭ پۇلى، ئاشلىقى كۆپ بولسا، شۇ قۇتۇلدىغان گەپكەن" دېگەن چۈشەنچىگە كەلتۈرۈپ، ئۇلارنى ماددىي تۇرمۇشقىلا بېرىلىپ كېتىدىغان، مەڭگۈلۈك بولغان ئاخىرەتلىك ئىشلىرىغا سەل قارايدىغان قىلىپ قويۇۋاتىدۇ.

ئېسىمزدە بولسۇنكى، قۇدرىتى يېتىپ تۇرۇپ، ساق-سالامەت تۇرۇپ ئاللاھ تائالانىڭ پەرزىنى ئادا قىلمىغان كىشى، بىر ۋاق نامازغا ياكى بىر كۈنلۈك روزىغا نەچچە تونىا ئاشلىق بەرسىمۇ قەتئىي ئادا بولمايدۇ. بۇ توغرىلىق ئاللاھ تائالا سۈرە«رەئد»(13-سۈرە)نىڭ 18-ئايىتىدە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھنىڭ (ئىمانغا قىلغان دەۋىتىنى) قوبۇل قىلغانلارغا ئەڭ ئوبدان مۇكاپات بېرىلىدۇ، قوبۇل قىلمىغانلارنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا يەر يۈزىدىكى پۈتۈن مال-مۈلۈك، يەنە شۇنىڭدەك بىر ھەسسە كېلىدىغان مال-مۈلۈك بولغان تەقدىردىمۇ، ئۇلار (ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن قۇتۇلۇش ئۈچۈن)، ئەلۋەتتە، ئۇنى پىدا قىلغان بولاتتى. ئۇلاردىن قاتتىق ھېساب ئېلىنىدۇ، ئۇلارنىڭ باردىغان جايى دوزاخ بولىدۇ. (دوزاخ) نېمىدېگەن يامان جاي!

دىنىي زاتلار فىدىيەنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ئۆلۈم ئۈزىتىش جەريانىدا فىدىيە ئېلىپ چىققاندا جامائەتكە ئېنىق چۈشەندۈرۈشى، فىدىيەنىڭ پەقەت

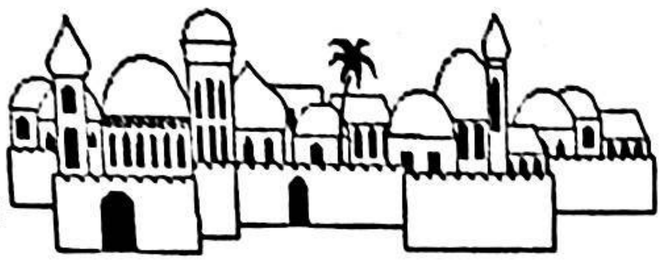

هەقىقەتەن ئاجىز كىشىپ دىنىي ئەمەللەرنى ئادا قىلالمىغاندا ئاندىن بېرىدىغان نەرسە ئىكەنلىكىنى، ساق تۇرۇپ ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە بىپەرۋالىق قىلسا ھەر قانچە كۆپ فىدىيە بەرسىمۇ ئادا بولمايدىغانلىقىنى مۇسۇلمانلارغا ھەقىقىي تونۇتۇشى كېرەك.

يۇقىرىقى ئايەتتە ئېيتىلغاندەك، ئاللاھ تائالا فىدىيە ئاشلىقىنى مىسكىن(يەنى ئەك نامرات) كىشىلەرگە بېرىشكە بۇيرۇغان بولسىمۇ، لېكىن بىر قىسىم دىنىي زاتلىرىمىز: "جامائەت! پالانى ئورۇندىكى مەسچىتىمىزنىڭ ئازراق ئىشى بار ئىدى، بۇ ئاشلىقلارنى شۇنىڭغا ئۆتۈنسەكلار قانداق؟ بۇ يەردە مىسكىن ئادەممۇ يوقتۇ ھەقىچان... "دەپلا ئېلىپ كېتىپ، مەسچىتلەرنىڭ ئاستىغا قاتمۇقات بىسات سېلىش، تام-تورۇسلىرىنى ھەر قىسما قىلىپ سىرلاش قاتارلىق ئانچە زۆرۈر بولمىغان ئىشلارغا سەرپ قىلىۋاتىدۇ ياكى ئۆزى خېلى بايىاشات بولسىمۇ، "مەنمۇ مىسكىن، مېنىڭمۇ ئاشلىققا ئېھتىياجىم بار" دەپ ئاشلىقنى ئۆزى ئىشلىتىۋېلىپ، ئەك ئاجىز، ئەك نامرات، مېيىپ كىشىلەرنىڭ ئەھۋالىنى كۆرمەسكە سېلىپ، ئۇلارغا ئۆزلىرى بىر نەرسە بېرىش ئۇياقتا تۇرسۇن، ئۇلارنىڭ ھەقلىرىنى يەۋېلىپ، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىۋاتىدۇ. مەسچىت سېلىشقىمۇ پۇل چىقىم قىلماي بولمايدۇ، لېكىن نامراتلارنىڭ ھەققى بولغان ئۆشرە-زاكات، فىدىيە قاتارلىقلارنى ئىشلىتىۋالماي، ئۆزىمىز خالىس پۇل چىقىرىپ مەسچىت سالساق، مەسچىت رېمونت قىلساق ياكى زىننەتلىسەك بولىدۇ، ئەمما ئارتۇقچە ھەشەمەتچىلىك قىلىشنىڭ ھاجىتى يوق. ئەك مۇھىمى نامراتلىق تۇپەيلىدىن پاكىزراق كىيىم كىيەلمەي، ياخشىراق ئوزۇقلىنالماي ياكى داۋالىنالماي كېسەلچان بولۇپ قېلىپ، مەسچىتكە كىرىپ نامازنى ئوقۇشقا قادىر بولالمايۋاتقان كىشىلەرنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلماي بولمايدۇ.

ئىسلام دىنى ئىنسانپەرۋەرلىك، ئىتتىپاقلىق، باراۋەرلىك، خەير-ساخاۋەت... قاتارلىق ئېسىل خىسلەتلەرنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئۆز مەنپەئىتىنىلا كۆزلەيدىغان شەخسىيەتچىلىك، ئالاھىدە بولۇۋېلىش قاتارلىق ناچار ئىللەتلەرنى ئىنكار قىلىدۇ. شۇڭا ئاللاھ تائالا بايلارنى پۇل-مېلىدىن زاكات ئايرىپ نامراتلارغا بېرىشكە بۇيرۇغان، زاكاتنى پەرز قىلغان. فىدىيە بەندىلەرنىڭ ئىبادەتتىن ئاجىز كەلگەندە قاراپ تۇرماي قۇدرىتى يەتكەن دەرىجىدە ئاللاھنىڭ پەرمانىنى ئادا قىلىشقا تىرىشىۋاتقانلىقىنى، ئاجىز كەلگەنلىكتىن ئاللاھ تائالاغا ئۆزرە ئېيتقانلىقىنى ئېپادىلەيدىغان بىر خىل ئىبادەت. پەقەت مۇشۇنداق قىلغاندىلا ئاللاھ تائالا بۇنى قوبۇل قىلىدۇ. ئىنسانپەرۋەرلىك نۇقتىسىدىن ئاللاھ تائالا بۇ فىدىيەنمۇ نامرات كىشىلەرگە بېرىش، شۇ ئارقىلىق كىشىلەرنى ئورتاق ھالدا خۇشال-خورام ياشاشقا بۇيرۇدى. ئى ئاللاھ تائالا ھەممىمىزگە يۈكسەك ئىنسانپەرۋەرلىك روھى ئاتا قىلغىن—ئامىن!

نىكاھ

ۋە

ئەر- ئاياللار

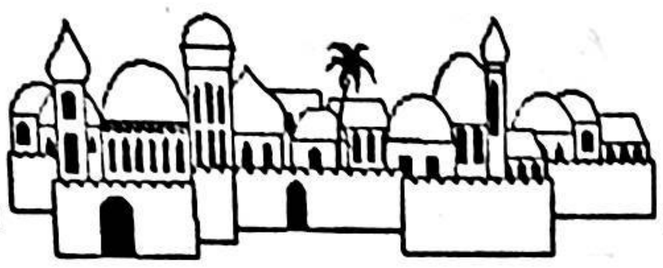

ئىسلامدا ئەر ـ ئاياللار باراۋەرلىكى

ياقۇپ ئوسمان

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلامدا ئەر ـ ئاياللار باراۋەرمۇ؟ دېگەن مەسىلە ئۇستىدىكى تالاش ـ تارتىش نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ كاللىسىنى قايمۇقتۇرۇپ كەلمەكتە. بۇنىڭ نەتىجىسىدە ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقىتىنى تولۇق چۈشىنىپ يېتەلمىگەن بەزى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىزنىڭ ئۆز دىنىغا بولغان ئەقىدە ـ ئىخلاسى ئاجىزلىشىپ قالماقتا. ھالبۇكى، بۇ مەسىلە «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفلەردە ئوچۇق، چۈشىنىشلىك بايان قىلىنغان.

ئىسلام دىنى پۈتۈن ئىنسانىيەتنى ياراتقان ۋە ئۇلارنىڭ تەبىئىتىنى بىلىدىغان ئۇلۇغ ئاللاھ تەرىپىدىن بارلىققا كەلگەن ساماۋى بىر دىن بولغاچقا، ئۇنىڭ قائىدە ـ پرىنسىپلىرىدا ئىنسانلارنىڭ تەبىئىتى كۆزدە تۇتۇلغان، شۇڭا ئىسلام دىنى ئىنسانىيەت دىنى دەپ تەرىپلىنىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئۆز ھېكمىتى بىلەن ئىنسانلارنى ۋە باشقا مەخلۇقلارنى ئەركەك ـ چىشى قىلىپ يارىتتى. ئىنسانلار ئارىسىدا ئەر ـ ئايال ئىككى جىنسنىڭ تەبىئىتىنىڭ بىر ـ بىرىگە ئوخشىمىغىنىغا ئاساسەن، ئۇلارنىڭ ھايات‌تىكى ۋەزىپىلىرىمۇ ئوخشاش بولمايدۇ. ھەر بىر جىنسنىڭ ئۆزىگە لايىق خۇسۇسىيىتى ۋە ھاياتلىقتا ئويناىدىغان ئۆزىگە خاس ئالاھىدە رولى بار. شۇنداق بولغان ئىكەن، ئىسلام دىنىنىڭ قائىدە ـ پرىنسىپلىرىدىمۇ ئەر ـ ئايال ئىككى جىنسنىڭ باراۋەر بولىدىغان يەرلىرىمۇ، باراۋەر بولمايدىغان يەرلىرىمۇ بار.

ئەر ـ ئايال تۆۋەندىكى جەھەتلەردە باراۋەردۇر:

1. ئەر بىلەن ئايال ئىنسانىيلىق ھۆرمەتتە باراۋەردۇر. ئەر ـ ئايالنىڭ ھۆرمەتلىك يارىتىلغانلىقى ھەققىدە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

شەك ـ شۈبھىسىزكى، بىز ئادەم بالىلىرىنى ھۆرمەتلىك قىلدۇق.

ـــسۈرە«ئىسرا»(17 ـ سۈرە)، 70 ـ ئايەت

روشەنكى، بۇ يەردىكى"ئادەم بالىلىرى" ئەرلەرنىمۇ، ئاياللارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

2. ئەر بىلەن ئايالار ئىسلام شەرىئىتىدە بۈيرۈلغان ئەمەل ـ ئىبادەتلەرنى بەجا كەلتۈرۈشكە تەكلىپ قىلىنىشتا ئوخشاشتۇر. يەنى ئەر كىشىگە پەرز بولغان بەش ۋاق نامـاز، روزا، زاكـات، ھـەج ۋە باشـقا ئىبادەتلـەر ئايـال كىشىگـە

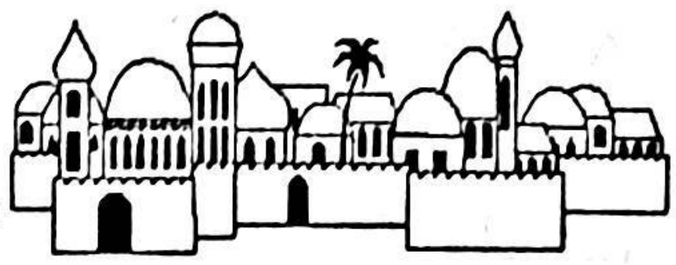

ئوخشاشلا پەرزدۇر. شۇنىڭدەك ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەل ـ ئىبادەتلىرىگە بېرىلىدىغان مۇكاپاتلارمۇ ئوخشاش بولىدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەر قانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچنىڭ قىلغان ئەمىلىنى بىكار قىلمۇەتمەيمەن.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 195 ـ ئايەت

3. ئەر بىلەن ئايال ئىسلام شەرىئىتىدە مەنئى قىلىنغان ئىشلاردىن توسۇلۇشتا ئوخشاشتۇر. يەنى قۇرئاندا ۋە ھەدىسلەردە مەنئي قىلىنغان ئىشلار ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ھەممىسىگە ئوخشاشتۇر. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

كىمكى(يەنى ئايال بولسۇن، ئەر بولسۇن) يامان ئىش قىلىدىكەن، يامان ئىش قىلغانلارغا پەقەت قىلغان ئىشلىرىغا يارىشا جازا بېرىلىدۇ.

ـــسۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 84 ـ ئايەت

4. ئەر بىلەن ئايال قىساستا ئوخشاشتۇر. يەنى بىر ئەر بىر ئايالنى ناھەق ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇ ئەر شۇ ئايال ئۈچۈن قىساس تۆلەيدۇ، شۇنىڭدەك بىر ئايال بىر ئەرنى ناھەق ئۆلتۈرگەن بولسا، ئۇ ئايالمۇ شۇ ئەر ئۈچۈن قىساس تۆلەيدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئۆلتۈرۈلگەنلەر ئۈچۈن قىساس ئېلىش پەرز قىلىندى.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 178 ـ ئايەت

بۇ يەردىكى "مۆمىنلەر" دېگەن سۆز ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن ھەر قانداق مۆمىن كىشىگە قارىتىلغان.

5. ئەر بىلەن ئايال ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىنىشكە بۇيرۇلۇشتا ئوخشاشتۇر. يەنى ئىسلام دىنىدا مۇسۇلمانلار ئىلىم ئۆگىنىشكە بۇيرۇلغاندا ئەر ـ ئايال دەپ ئايرىلمايدۇ. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە ئوچۇق ئايەتلەر بار. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنى تېخىمۇ روشەنلەشتۇرۇپ مۇنداق دېگەن: "ئىلىم ئۆگىنىش ئەر ـ ئايال مۇسۇلمانلار ئۈچۈن پەرزدۇر".

6. ئەر بىلەن ئايال مال ـ مۈلۈككە ئىگىدارچىلىق قىلىشتا ئوخشاشتۇر. ئەر كىشى مال ـ مۈلۈككە ئىگىدارچىلىق قىلىشقا ھوقۇقلۇق بولغىنىدەك، ئاياللارمۇ ئۇلارغا ئوخشاشلا مال ـ مۈلۈككە ئىگىدارچىلىق قىلىشقا ھوقۇقلۇق. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەرلەر قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاياللارمۇ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 32 ـ ئايەت

7. ئەر بىلەن ئايال ئۆزلىرى ساھىب بولغان مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىشتا ئوخشاشتۇر. يەنى ئۆز مۈلكىنى خالىغانچە ئىشلىتىش، ئېلىش، سېتىش

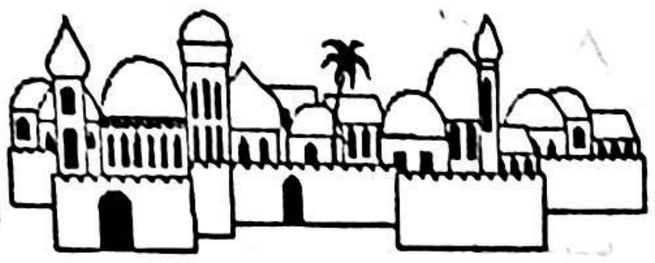

ئىشلىرىدا ئەر بىلەن ئايال ئوخشاش ھوقۇققا ئىگە. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ تائالا سودا-سېتىقنى ھالال قىلدى.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 275-ئايەت

بۇ ئايەت ئەر ياكى ئايال بولسۇن، پۈتۈن مۇسۇلمانلارغا سودا-سېتىقنىڭ ھالال ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىدۇ.

8. ئەر بىلەن ئايال مىراس ئېلىش ھوقۇقىدا ئوخشاشتۇر، يەنى ئەرلەر مىراس ئالغاندەك، ئاياللارمۇ مىراس ئېلىش ھوقۇقىغا ئىگە. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاتا-ئانىسى ۋە ئۇرۇق-تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭ ھەم ئاياللارنىڭ ھەسسىسى بار.

——سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 7-ئايەت

9. ئەر بىلەن ئايال نىكاھلىنىش ھوقۇقىدا ئوخشاشتۇر. يەنى ئەر ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئايال بىلەن توي قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە بولغىنىدەك، ئاياللارمۇ ئۆزى ياخشى كۆرگەن ئەر بىلەن توي قىلىش ھوقۇقىغا ئىگە. ئىسلام شەرىئىتىدە ئوغۇل-قىزلارنى ئۆلار خالىمىغان بىرسى بىلەن توي قىلىشقا زورلاش يوقتۇر. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"چوكاننى ئۇنىڭ ئىختىيارىسىز، قىزنى ئۇنىڭ رايىسىز ياتلىق قىلماڭلار"(بۇخارى توپلىغان).

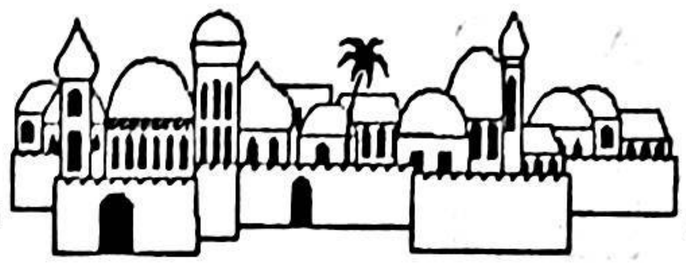

«قۇرئان كەرىم»دىكى مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەردىن ئىسلام دىنىدا ئاياللارنىڭ ئورنى

قەمبەرنىسا مۇھەممەد ھاجى، چىمەن نەجمىدىن

بسم الله الرحمن الرحيم

«قۇرئان كەرىم» ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى بولۇپ، ئۇ چوڭ جەھەتتىن ئېتىقاد، پەلسەپە، سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت، تەبىئىي پەنلەر، مېدىتسىنا ۋە قانۇن قاتارلىق كۆپ تەرەپلىمە مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغاندىن سىرت، كىشىلىك ئەخلاق، ئەر-ئايال ئوتتۇرىسىدا بىر-بىرىنى ھۆرمەتلەش، بىر-بىرىگە كۆيۈنۈش، مەسئۇل بولۇش، ئاتا-ئانا بىلەن پەرزەنتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتكە ئوخشاش كونكرېت مەزمۇنلارنمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان. بۇ جەھەتتىن «قۇرئان كەرىم»نى كىشىلىك تۇرمۇشتىكى ئەدەپ-ئەخلاق قامۇسى دېيىشكە قىلچە ئاشۇرۇۋەتكەنلىك بولمايدۇ. مۇقەددەس ئىسلام دىنىنىڭ ئىناۋىتىنى چۈشۈرىدىغان خۇراپىي ئىدىيىدىكى بەزى كىشىلەرنىڭ ئۆزلىرىنىڭ ئايالىنى كۆزگە ئىلمايدىغان، ئۇلارنى كەمسىتىدىغان، ئايالىغا زوراۋانلىق قىلىدىغان نادانلارچە ھەرىكىتىنى ئاساسلاشتۇرۇش ئۈچۈن، "ئاللاھ تائالا ئەسلىدىنلا ئەرلەرنىڭ زۇۋۇلىسىنى چوڭ، ئايالىنىڭ زۇۋۇلىسىنى كىچىك ئۆزگەن" دېيىشىنىڭ قىلچە ئاساسى يوق بولۇپ، «قۇرئان كەرىم»دە، باشتىن-ئاخىر ئەر-ئايالىنىڭ باراۋەرلىكى، ئايالىنى ھۆرمەتلەش ئىدىيىسى ئەكس ئەتتۈرۈلگەن.

1. ئەر-ئايالىنىڭ باراۋەرلىكى توغرىسىدا

ئەر-ئايالىنىڭ ئوخشاش مەنبەدىن يارالغانلىقى توغرىسىدا «قۇرئان كەرىم» مۇنداق دېيىلگەن:

ئۇ(بەچچىدانلارغا) تۆكۈلىدىغان(ئاجىز مەنى) ئەمەسمىدى؟ ئاندىن ئۇ لەختە قان بولدى، ئاندىن ئاللاھ ئۇنى چىرايلىق شەكىلدە يارىتتى. ئۇ مەندىن ئەر-ئايال(ئىككى تىپنى) يارىتتى.

——سۈرە«قىيامەت»(75-سۈرە)، 37—39-ئايەتلەر

بۇنىڭدىن ئەر-ئايالىنىڭ تەك، ئوخشاش نەرسىدىن يارالغانلىقى، قانداقتۇر ھېچقانداق ئىلگىرى-كېيىنلىك ۋە چوڭ-كىچىكلىكنىڭ مەۋجۇت ئەمەسلىكى، ئاللاھ تائالانىڭ قانداقتۇر ئايالىنىڭ زۇۋۇلىسىنى كىچىك،

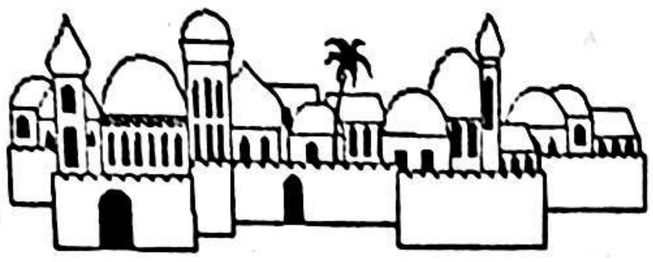

ئەرلەرنىڭ زۇۋۇلىسىنى چوڭ ئۇزمىكەنلىكىنى كۆرسۈتۈپلىش تەس ئەمەس.

ئەر-ئاياللارنىڭ ئورنىنىڭ باراۋەرلىكى

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىننىڭ پادىشاھلىقى ئاللاھقا خاستۇر، ئاللاھ نېمىنى خالىسا شۇنى يارىتىدۇ، خالىغان ئادەمگە قىز پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ، خالىغان ئادەمگە ئوغۇل پەرزەنت ئاتا قىلىدۇ. ياكى ئۇلارغا ئوغۇل، قىزنى ئارىلاش بېرىدۇ.

ـــسۈرە«شۇرا»(42-سۈرە)، 49—50-ئايەتلەر

بۇ يەردە «قۇرئان كەرىم»دە خالىغان ئادەمگە قىز پەرزەنت ئاتا قىلىشنى بىرىنچى ئورۇنغا قويۇشى ئەھمىيەتلىكتۇر.

ئاياللارنىڭ ياشاش ھوقۇقىنىڭ قانۇنلۇقلۇقى

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

(ئى مۇشرىكلار جامائەسى!)(سىلەرچە ياخشى ھېسابلانغان)ئوغۇل بالا سىلەرگە خاس بولۇپ، (سىلەرچە يامان ھېسابلانغان)قىز بالا ئاللاھقا خاسمۇ؟ ئۇنداقتا بۇ ئادالەتسىز تەقسىماتتۇر.

ـــسۈرە«نەجىم»(53-سۈرە)، 21—22-ئايەتلەر

دېمەك، بۇ يەردە قىز تۇغۇلسا مەيۇسلىنىدىغان(ھەتتا ئۆلتۈرۈۋېتىدىغان)، ئوغۇل تۇغۇلسا خۇش بولىدىغان كىشىلەرنىڭ گۇناھكار بولۇپ قالىدىغانلىقى، قىزلارنىڭمۇ ئوغۇللارغا ئوخشاشلا تۇغۇلۇش ۋە ياشاش ھوقۇقى بولىدىغانلىقى بايان قىلىنغان. بۇ ئىسلام دىنىدا ئەر-ئاياللارنىڭ باراۋەرلىكى تەشەببۇس قىلىنىدىغانلىقىنىڭ ئېنىق ئىپادىسى.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەر-ئايال مۆمىنلەردىن كىمكى ياخشى ئەمەل قىلىدىكەن، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە(دۇنيادا قانائەتچانلىق، ھالال رىزىق ۋە ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلىپ) ئوبدان ياشىتىمىز، ئۇلارغا، ئەلۋەتتە، قىلغان ئەمەلىدىنمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز.

ـــسۈرە«نەھل»(16-سۈرە)، 97-ئايەت

ئەر-ئاياللاردىن مۆمىن بولۇپ تۇرۇپ ياخشى ئىشلارنى قىلغانلار جەننەتكە داخىل بولىدۇ، ئۇلارغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ(يەنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى قىلچە كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ).

ـــسۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 124-ئايەت

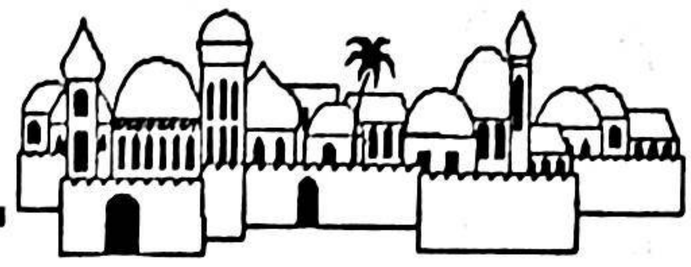

سلەر ئايالىرىڭلار بىلەن بىللە خۇشال-خۇرام ھالدا جەننەتكە كىرىڭلار.

ـــــسۇرە «زۇخرۇف»(43 - سۇرە)، 70 - ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دىكى بۇ بايانلاردا مەيلى ئەر ياكى ئايال بولسۇن، ئۇ ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىلىرىگە ئەمەل قىلىپ، ياخشى ئىشلارنى قىلسا، ئۇلار ئوخشاشلا جەننەتكە كىرىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن. بۇ ئەينى ۋاقىتتىكى دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا ئاياللار ئېزىلىشكە، كەمسىتىلىشكە ئۇچراۋاتقان تارىخىي شارائىتتا ناھايىتى زور ئەھمىيەتكە ئىگە ئىدى.

2. ئاياللارنىڭ قانۇنلۇق ئىقتىسادىي مەنپەئىتى توغرىسىدا

ئىنسانلارنىڭ ئانىلىق ئۇرۇق جامائەسىدىن ئاتىلىق ئۇرۇق جامائەسىگە ئۆتكەن قەدىمكى دەۋردىن باشلاپلا، ئاياللار ئىزچىل تۇرده ئەرلەرنىڭ بېقىندىسى دەپ قارىلىپ كەلگەنىدى.

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىيلىرىدۇر، بۇ ئاللاھنىڭ ئۇلارنىڭ بەزىسىنى بەزىسىدىن(يەنى ئەرلەرنى كۈچ-قۇۋۋەت، غازاتقا چىقىش قاتارلىق جەھەتلەر ئاياللاردىن)ئارتۇق قىلغانلىقىدۇر ۋە ئەرلەرنىڭ ئۆز پۇل-مالىلىرىنى سەرپ قىلغانلىقىدىندۇر(يەنى ئاياللارنىڭ نەپىقىسى ئەرلەرنىڭ زىممىسىگە يۈكلەنگەنلىكىدىندۇر).

ـــــسۇرە«نىسا»(4 - سۇرە)، 34 - ئايەت

ئايەتتە ئەرلەرنىڭ پەقەت ئاياللاردىن جىسمانىي جەھەتتە كۈچلۈك بولغانلىقى(بۇ فىزىئولوگىيىلىك پەرقتىنلا ئىبارەت بولغانلىقى)ئۈچۈن ئاياللارنى قوغداش مەجبۇرىيىتى بارلىقى، ئاياللارنىڭ قوغدىلىش ھوقۇقىغا ئىگە ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن بولۇپ، ئەرلەرنى كۈچ-قۇۋۋەت، ئۇرۇشقا قاتنىشىش جەھەتلەردە ئاياللاردىن كۈچلۈك قىلغانلىقىدىندۇر دەپ ئېيتىلىشى بۇ نۇقتىنى كۈچلۈك ئىسپاتلاپ بېرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى ئاياللارنىڭ نىكاھلانغاندىن كېيىنكى ئىقتىسادىي ھوقۇقىنىڭ قوغدىلىدىغانلىقىمۇ ئالاھىدە كۆرسىتىلگەن. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇركى:

ئاياللارغا ئۇلارنىڭ مەھرىلىرىنى خۇشاللىق بىلەن سوۋغات قىلىپ بېرىڭلار.

ـــــسۇرە«نىسا»(4 - سۇرە)، 4 - ئايەت

بۇنىڭدا ئاياللارنىڭ ئۆزلىرىگە تېگىشلىك بولغان مال-مۇلكىگە ئۆزلىرى ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقى بارلىقى، ئەرلەرنىڭ ئۇنىڭغا ئىگىدارچىلىق قىلىش ھوقۇقى بولمايدىغانلىقى، ئاجرىشىپ كەتكەن تەقدىردىمۇ يەنىلا ئەر

تەرەپنىڭ ئۇنى تارتىۋېلىش ھوقۇقى يوقلۇقى كۆرسىتىلگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇركى:

ئەگەر بىر خوتۇننىڭ قويۇۋېتىپ، ئورنىغا يەنە بىر خوتۇننى ئالماقچى بولساڭلار، ئۇلارنىڭ بىرىگە(مەھرى قىلىپ)كۆپ مال بەرگەن بولساڭلارمۇ ئۇنىڭدىن ھېچ نەرسىنى قايتۇرۇۋالماڭلار. ئۇنى(ئايالغا)قارا چاپلاپ ۋە ئوچۇق زۇلۇم قىلىپ ئالامسىلەر؟

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 20 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ئاياللارغا زورلۇق قىلىپ، ئۇلارنى مىراس قىلىپ ئالماق(يەنى بىر ئادەمنىڭ قولىدىن يەنە بىر ئادەمنىڭ قولىغا ئۆتۈپ تۇرىدىغان مال ئورنىدا قىلىۋالماق)سىلەرگە دۇرۇس بولمايدۇ؛ ئۇلار ئوپئوچۇق بىر پاھىشە ئىشنى قىلمىغان ھالەتتە، سىلەر ئۇلارغا بەرگەن مەھرىدىن بىر قىسمنى يۇلۇۋېلىش ئۈچۈن، ئۇلارغا بېسىم ئىشلەتمەڭلار، ئۇلار بىلەن چىرايلىقچە تىرىكچىلىك قىلىڭلار، ئەگەر ئۇلارنى ياقتۇرمىساڭلار(سەۋر قىلىڭلار)، چۈنكى سىلەر ياقتۇرمايدىغان بىر ئىشتا ئاللاھ كۆپ خەيرىيەتلەرنى پەيدا قىلىشى مۇمكىن.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دىكى بۇ بايانلار بىر تەرەپتىن ئاياللارنىڭ ئىقتىسادىي ھوقۇقىنى قانۇنىي جەھەتتىن كاپالەتلەندۈرگەن بولسا، يەنە بىر تەرەپتىن ئاجرىشىپ كەتكەندىن كېيىن ئەسلىدە ئايالنىغا بەرگەن مال ـ مۈلۈكنى قايتۇرۇۋالماسلىقنى تەشەببۇس قىلىش ئارقىلىق ئەرلەرنىڭ خالىغانچە ئاجرىشىپ كېتىشىنى ئىقتىسادىي ۋاستە ئارقىلىق چەكلەشنى مەقسەت قىلغان. بۇ ئەينى تارىخىي شارائىتتىلا ئەمەس، بەلكى بۈگۈنكى كۈندىمۇ زور ئەھمىيەتكە ئىگە.

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە ئاياللارنىڭ مال ـ مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى ئېنىق كۆرسىتىلگەن بولۇپ، ئاياللارنىڭ ماددىي تۇرمۇشى ئىشەنچلىك كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان.

ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئاياللارنىڭمۇ ھەسسىسى بار. مەيلى ئۇ(تەرەكە) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن ھەر ئادەم(ئاللاھنىڭ ئادىل شەرئىتىدە) بەلگىلەنگەن ھەسسىسنى ئالىدۇ.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت

جاھىلىيەت دەۋرىدە ئاياللارنىڭ مال ـ مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى يوق ئىدى. ئۇ دەۋرلەردە، ئېرى ئۆلۈپ كەتكەن تۇل ئاياللار ئەرلىرىنىڭ تۇغقانلىرى تەرىپىدىن خارلىنىپ، ئېرىنىڭ ھېچقانداق مال ـ مۈلكىگە ئىگە قىلىنمايتتى، ئەرنىڭ مال ـ مۈلكىنى ئەر تەرەپ تۇغقانلىرى ئىگىلىۋالاتتى. ھەتتا ئايال كىشى

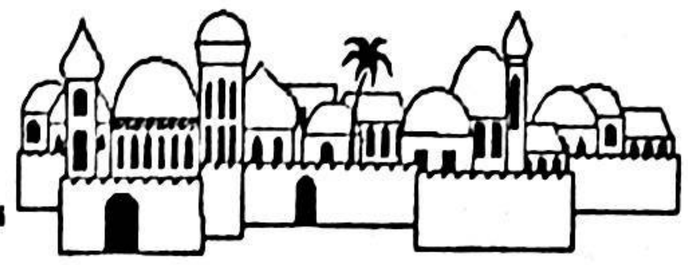

ئېرى توي قىلغان ۋاقىتتا قىلغان چىقىمنى ئەر تەرەپ تۇغقانلىرىغا تۆلەپ بەرمىگۈچە ئۆز ئەركىنلىكىدىنمۇ مەھرۇم قىلىناتتى. بۇ يەردە مال ـ مۈلۈككە ۋارىسلىق قىلىشتا ئەر تەرەپ تۇغقانلار ۋە باللار ئاساس قىلىنىشتەك ئادىل بولمىغان ۋارىسلىق قىلىش ئۇسۇلىغا چەك قويۇلغان، يەنى ئاياللارنىڭ ئېرىنىڭ مال ـ مۈلكىگە ۋارىسلىق قىلىش هوقۇقىغا هۆرمەت قىلىنغان، ئاياللارنىڭ تۇل قالغاندىن كېيىنكى تۇرمۇشى ماددىي كاپالەتكە ئىگە قىلىنغان. بۇ ئەينى ۋاقىتتىكى ئىسلام جەمئىيىتىدە بولسۇن، مەيلى ئەينى تارىخىي دەۋردە بولسۇن، مەيلى هازىر بولسۇن ئاياللارنىڭ كىشىلىك هوقۇقى، ئىززەت ـ هۆرمىتىنى قوغداشتا مۆجىزە خاراكتېرلىك ئەهمىيەتكە ئىگە.

3. ئاياللارنىڭ نىكاه ئەركىنلىكى توغرىسىدا

ئىسلام دىنىدا ئەرلەرنىڭ كۆپ خوتۇنلۇق(تۆتكىچە) بولۇشىغا يول قويۇلغان («قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)نىڭ 3 ـ ئايىتىگە قارالسۇن). لېكىن بۇ هەرگىزمۇ ئەرلەرنىڭ ئەزىزلىكىدىن، ئاياللارنىڭ خارلىقىدىن بولغان بولماستىن، بەلكى ئىسلام دىنى رونىق تېپىۋاتقان ئەرەب دۇنياسىنىڭ ئەينى ۋاقىتتىكى تارىخىي شەرت ـ شارائىتى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك.

ئەينى ۋاقىتتىكى ئەرەب يېرىم ئارىلىدا ئىسلامىيەت يولدىكى ئۇرۇشلاردا نۇرغۇن ئەرلەر قۇربان بولغاندى. بۇنىڭ بىلەن يېتىم بالا، تۇل خوتۇنلار كۆپەيىپ كېتىپ، خەلقنىڭ تۇرمۇشى قىيىن ئەهۋالغا چۈشۈپ قالغاندى. شۇڭا يېتىم باللارنىڭ بېشىنى سىلاش، تۇل خوتۇنلارنى ئىللىق ئائىلىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن ئەرلەرنىڭ چەكلىك ئاساستا كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشى تەشەببۇس قىلىنغاندى. دېمەك، ئىسلام دىنىدا كۆپ خوتۇنلىق بولۇشنىڭ تەشەببۇس قىلىنىشى يەنىلا ئاياللارنىڭ هوقۇق مەنپەئىتىنى قوغداش، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىشنى چىقىش قىلغاندى. بۇ يەردە، يەنە شۇنى كۆرسىتىپ ئۆتۈش كېرەككى، ئەلمىساقتىن تارتىپ، دۇنيانىڭ هەرقايسى جايلىرىدا، كۆپ خوتۇنلۇقا چەك قويۇلمىغان ئەينى ۋاقىتتا، ئىسلام دىنىنىڭ خوتۇن ئېلىشنى تۆتكىچە چەكلىشى چەكلىمىسىز كۆپ خوتۇنلۇقا نىسبەتەن ناهايىتى چوڭ تىزگىن بولۇپ، مۇهىم بىر ئىجتىمائىي ئىسلاهات ئىدى. ئۇنىڭ ئۈستىگە، بۇ ئايەتنى ۋە باشقا مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەرنى تەهلىل قىلىپ كۆرىدىغان بولساق، ئىسلام دىنىنىڭ تۆپ ئىدىيىسى هەرگىز كۆپ خوتۇنلىق تۇزۇمنى تەشەببۇس قىلىش ئەمەس، بەلكى بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق تۇزۇمنى تەشەببۇس قىلىشتىن، پەقەت چەكلىك، شەرتلىك هالدا كۆپ خوتۇنلۇق بولۇشقا يول قويۇشتىن ئىبارەت. يۇقىرىقى ئايەتنىڭ ئاخىرىدا: ««ئەگەر(ئۇلارنىڭ ئارىسىدا) ئادىل بولالماسلىقىڭلاردىن قورقساڭلار، بىر

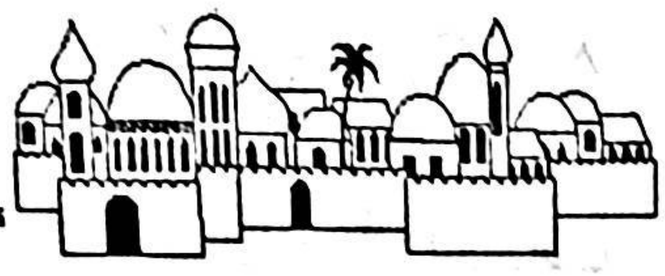

خوتۇن بىلەن ياكى قول ئاستىكىلاردىكى چۆرىلەر بىلەن كۇپايىلەنسەكلار بولىدۇ. بىر خوتۇن بىلەن كۇپايىلىنىش زۇلۇم قىلماسلىققا ئەڭ يېقىندۇر" دېيىلگەن. بۇ يەردە، كۆپ خوتۇن ئېلىشقا يول قويۇلۇشى بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۇلارغا ئادىل مۇئامىلىدە بولۇش دېگەن مۇھىم ئالدىنقى شەرت قويۇلغان. شۇنىڭغا ئۇلاپلا، ئەگەر ئەرلەر ئايالىرىغا ئادىل مۇئامىلىدە بولالماسلىقتىن قورقسا، بىر خوتۇن بىلەن كۇپايىلىنىش لازىملىقى، چۈنكى، بۇنداق قىلىش ئادىللىققا ئەڭ يېقىن ئىكەنلىكى ئوتتۇرىغا قويۇلغان. شۇنداقلا«قۇرئان كەرىم»دىكى سۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)نىڭ 129 ـ ئايىتىدە: "قانچە تىرىشساڭلارمۇ ئايالىرىڭلارغا(مۇھەببەتتە ۋە دىلىڭ مايىللىقىدا) باراۋەر مۇئامىلىدە بولۇشقا ھەرگىز قادىر بولالمايسىلەر" دېيىلگەن. شۇڭا، ئىسلام دىنىنىڭ تۇپ ئىدىيىسى، يەنىلا بىر ئەر بىر خوتۇنلۇق بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا، ئۆز ۋاقتىدىكى شارائىتقا ئاساسەن، تۆتكىچە خوتۇن ئالسىمۇ بولىدىغانلىقىنى ئوتتۇرىغا قويۇشى ھەم ئەينى ۋاقىتتىكى مۇسۇلمانلارنىڭ نوپۇسىنى كۆپەيتىشىنىڭ ئېھتىياجى، ھەم ئەر ـ ئايال مۇسۇلمانلارنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىكىگە قارىتىلغان بىر خىل ئىپادە بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە يەنە نىكاھلىنىشتا ئايالارنىڭمۇ ئۆزلىرى ياخشى كۆرگەن (ئۆزى خالىغان)ئەر بىلەن توي قىلىشى تەكىتلەنگەن. ئەر ـ ئايال ئوتتۇرىسىدىكى ئۆزئارا باغلىنىش — بىر ـ بىرىگە ئېھتىياجلىق بولۇش ئەر ۋە ئايال ئىككىسى تەرەپ ئۈچۈن ئورتاق ئىكەنلىكى كۆرسىتىلگەن. مەسىلەن:

ئۇلار سىلەر ئۈچۈن كىيىمدۇر(يەنى ئۇلار سىلەرگە ئارىلىشىپ ياشايدۇ ۋە كىيىم بەدەنگە يېپىشقاندەك يېپىشىدۇ)، سىلەرمۇ ئۇلار ئۈچۈن كىيىمسىلەر(يەنى سىلەرمۇ ئۇلارغا ئارىلىشىپ ياشايسىلەر ۋە كىيىم بەدەنگە يېپىشقاندەك يېپىشىسىلەر.

——سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 187 ـ ئايەت

دېمەك، «قۇرئان كەرىم»دە ئايالارنىڭ ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ھوقۇقى، ئەر ـ ئايالارنىڭ باراۋەرلىكى، ئايالارنىڭ ئائىلىدىكى ھوقۇق مەنپەئىتىدىن تارتىپ نىكاھ ئەركىنلىكىگىچە بولغان كونكرېت مەزمۇنلار ئېنىق ئوتتۇرىغا قويۇلغان.

ئايالارنى ھۆرمەتلەش، ئۇلارنى ئەزىزلەش مىللىتىمىزنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى. لېكىن ئاز ساندىكى خۇراپىي كىشىلەرنىڭ ئىدىيىسىدە ئەرلەر ئەزىز، ئايالار خار دەيدىغان فېئودالىلىق ئىدىيە ھۆكۈمران ئورۇندا تۇرۇپ كەلمەكتە. ئۇلار ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىسىگە يات بولغان پىتنە ـ ئىغۋالارنى تارقىتىپ ئەرلەر ئەزىز، ئايالار پەس دەيدىغان ئىدىيىنى تەشۋىق قىلماقتا. بۇ جەمئىيەتكىمۇ مەلۇم تەسىر كۆرسىتىپ، بەزى ئاڭلىق كىشىلەر ھەتتا ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارمۇ بۇ خىل ئىدىيىنىڭ يامان تەسىرىگە ئۇچراپ، ئۇنىڭدىن خالي بولالمايۋاتىدۇ.

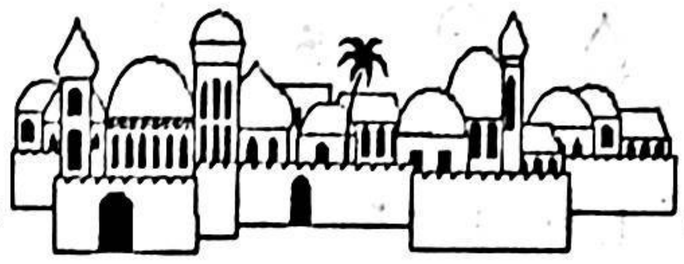

مەسىلەن، قىز پەرزەنت كۆرۈشتىن ئوغۇل پەرزەنت كۆرۈش ئەۋزەل دەيدىغان ئىدىيىنىڭ كۈچىيىشى، قىزلارنىڭ ئوقۇشقا كىرىش ۋە ئوقۇشنى داۋاملاشتۇرۇش نىسبىتىنىڭ ئوغۇللاردىن تۆۋەن بولۇشى، ئالىي مەكتەپلەرگە قوبۇل قىلىنىشتا چەتكە قېقىلىشى(يەنى ئوخشاش نومۇر ئالغان شارائىتتا ئوغۇللارنىڭ ئالدىن تاللىنىشى)، ئىشقا ئورۇنلىشىشتا ئېتىبارسىز قارىلىۋاتقانلىقى(قىزلارنىڭ خىزمەت ئۇنۇمى تۆۋەن، ئۇلار ئائىلە قۇرۇپ، بالىلىق بولغاندىن كېيىن خىزمەتتىنمۇ ھۆددىسىدىن چىقالمايدۇ دەپ قاراش)، ئاياللارنىڭ ئائىلىدىكى ئورنىنىڭ تۆۋەنلىكى(يەنى ئاياللارنىڭ ئىقتىسادىي كىرىمگە ئېرىشىش يولىدىكى ھەرىكەتلىرىنى ئەرلەر ئاياللارنىڭ قولىغا قېلىش، زامان ئاخىرىنىڭ ئىپادىسى دەپ قاراش)، ھەتتا ئاياللارنىڭ ئۆزىنى ئۆزى پەس كۆرۈش ئىدىيىسى(يەنى ئەرلەر ئاياللارنىڭ يېرىم خۇداسى دەپ قاراش) قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى ئەرلەر ئەزىز، ئاياللار خار دەيدىغان ئىدىيىنىڭ جەمئىيەتتىكى كونكرېت ئىپادىسى.

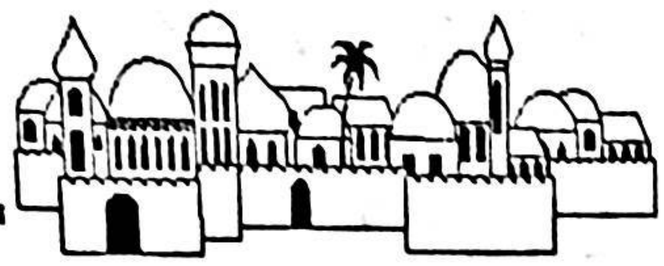

ئاللاه زىنانى قەتئىي مەنئى قىلدۇ

هاجى ئاتىكە مىرئەھمەد

بسم‌الله‌الرحمن‌الرحيم

نىكاھتىن ئىبارەت شەرەپلىك ۋاستە ئەر-خوتۇنچىلىق مۇناسىۋەت ۋە ئائىلىۋى تۇرمۇشنىڭ ئارامبەخش قەسرىنى بەرپا قىلىشنىڭ مۇھىم ئاساسى. ھەر قانداق مۇسۇلمان ئەر-ئايالنىڭ ئەر يېكى خوتۇنلىرىدىن يوشۇرۇنچە ئاشنا تۇتۇپ، قالايمىقان جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشى ۋە ئىشرەت سورۇنلىرىنى تۇزۇشى ئىسلامىيەت دۇنياسىدا ھەممە كىشى نەپرەتلىنىدىغان ۋە ئەيىبلەيدىغان، ئىنسانىي گۈزەل ئەدەپ-ئەخلاققا قارشى بولغان خىيانەتكار ھەرىكەتتۇر. ھەمدە تۇيۇقسىز تۇرۇپلا مەسئۇلىيەتسىزلىك بىلەن ئۆز پاكلىقى-ئىپپىتىنى يوقىتىدىغان قىز-ئوغۇللارنىڭ ئىشقىۋازلىقى، بۇيرۇق، قۇدرەتلىك ياراتقۇچى ئاللاھ ھارام قىلغانلىقى سەۋەبلىك قاتتىق گۇناھ ئۆتكۈزگەنلىكىنىڭ ئېنىق دەلىلىدۇر. شۇڭلاشقا ئاللاھ تائالا ھىدايەت نۇرى بولغان مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم» ئارقىلىق زىنانىڭ ئەقىبىنى، ئەڭ ناچار قىلمىشنى ئىكەنلىكىنى ئوچۇق شەرھلەپ مۇنداق دېگەن:

زىناغا يېقىنلاشماڭلار، چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر ۋە يامان يولدۇر".

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 32-ئايەت

ئاللاھ بۇ ھۆكمىنى تېخىمۇ كېڭەيتىپ مۇنداق دەپ كۆرسەتمەكتە:

ئۇلار ئاللاھقا ئىككىنچى بىر مەبۇدنى شېرىك قىلمايدۇ، ئاللاھ ھارام قىلغان ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش ئىشىنى قىلمايدۇ، زىنا قىلمايدۇ. كىمكى بۇ (گۇناھلار)نى قىلىدىكەن، (ئاخىرەتتە)ئۇ جازاغا ئۇچرايدۇ. قىيامەت كۈنى ئۇنىڭغا ھەسسىلەپ ئازاب قىلىنىدۇ، ئۇ مەڭگۈ ئازاب ئىچىدە خارلانغان ھالدا قالىدۇ. پەقەت(ئۇلارنىڭ ئىچىدىن)(بۇ دۇنيادىكى چېغىدا) تەۋبە قىلغان، ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغانلارلا بۇ ھالدا قالمايدۇ. ئاللاھ ئۇلارنىڭ گۇناھلىرىنى ياخشىلىققا ئالماشتۇرىدۇ، ئاللاھ تولىمۇ مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر ۋە مەرھەمەت قىلغۇچىدۇر.

——سۈرە«فۇرقان»(25-سۈرە)، 68—70-ئايەتلەر

ئاللاھ بۇ يەردە زىنانىڭ قەبىھ قىلمىش ۋە يامان يول ئىكەنلىكىدەك ئىككى خىل ماھىيىتىنى ئېچىپ بېرىش بىلەن بىرگە، زىنانىڭ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش، ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش بىلەن باراۋەر ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ

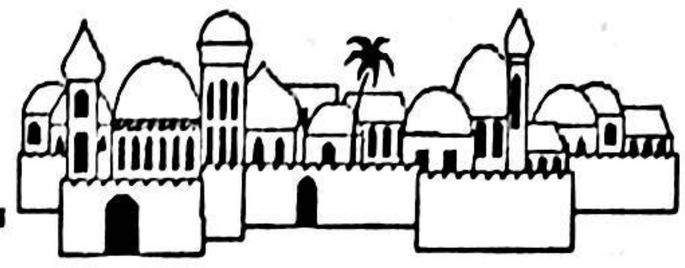

گۈناھلىق ئالاھىدىلىكىنى ئەك روشەن رەۋىشتە شەرھلەپ بەردى. ئاللاھ تائالا بۇ توغرىلىق يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئى پەيغەمبەر! مۆمىن ئاياللار ساڭا كېلىپ ئاللاھقا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەسلىككە، ئوغرىلىق قىلماسلىققا، زىنا قىلماسلىققا، بالىلىرىنى (جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئادەتكە ئاساسەن نومۇستىن ياكى كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ) ئۆلتۈرمەسلىككە، باشقىلارنىڭ بالىسىنى يالغاندىن ئەرلىرىنىڭ بالىسى قىلىۋالماسلىققا، سەن بۇيرۇغان ياخشى ئىشلاردىن باش تارتماسلىققا بەيئەت قىلسا(يۇقىرىقى شەرتلەر ئاساسىدا) ئۇلارغا بەيئەت قىلغىن، ئۇلار ئۈچۈن ئاللاھتىن مەغپىرەت تىلىگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن ناھايىتى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، ناھايىتى مېھرىباندۇر.

ـــــسۈرە« مۇمتەھىنە »(60 ـ سۈرە)، 12 ـ ئايەت

بۇ ئارقىلىق مۆمىن ئاياللارنىڭ ئىسلام شەرىئىتى ئالدىدا ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىنى بىر ـ بىرلەپ چۈشەندۈردى. بۇ ھەقتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئى مۇھەممەدنىڭ ئۈممىتى، ئۆزىنىڭ ئەر ـ ئاياللىرىنى پاھىشە قىلىشنى ئاللاھتىن ئارتۇق كۈنلەيدىغان ئادەم يوق، ئى مۇھەممەدنىڭ ئۈممىتى! سىلەر مەن بىلگەننى بىلمەيدىغان بولساڭلار، چوقۇم ئاز كۈلەتتىڭلار، چوقۇم كۆپ يىغلايتتىڭلار" دېگەن (بۇخارى توپلىغان). يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:" زىنا قىلغۇچى كامىل مۆمىن بولغان ھالدا زىنا قىلمايدۇ" دېگەن(بۇخارى توپلىغان).

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، زىنا ـــ ئاللاھنىڭ ھۆكمىگە ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىگە خىلاپ بولغان، ئىمان ۋە ئېتىقادنى يوققا چىقىرىدىغان، ئىنسانىنىڭ مەددىي ۋە روھىي ھاياتىنى چۈشكۈنلەشتۈرۈپ ئاجىزلاشتۇرىدىغان ناپاك ئىللەتتۇر.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر ھەدىسى توغرىلىق مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئەبۇ ھۇرەيرە رىۋايەت قىلغان مۇنۇ سۆزلىرىدىكىدەك كىچىك گۇناھلارغا ئوخشايدىغان نەرسىنى كۆرمىدىم:'ئاللاھ ھەقىقەتەن ئىنسانغا زىنادىن بولغان نېسىۋىسىنى پۈتۈۋەتكەن، بۇنى كۆرمەي چارە يوق؛ كۆزنىڭ زىناسى قارىماقتۇر، تىلنىڭ زىناسى سۆزلىمەكتۇر؛ ئىنساننىڭ نەپسى ئارزۇ قىلىدۇ ۋە خالايدۇ؛ ئەۋرەت بولسا ئۇلارنى ئورۇنلايدۇ ياكى ئورۇنلىمايدۇ' "(بۇخارى توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇ ھەدىسى كىچىك گۇناھلارغا ياتىدىغان ئەر ـ ئاياللار بىر ـ بىرىگە قاراش ۋە سۆزلەشتەك نېسىۋە ئادەملەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن پۈتۈۋېتىلگەن بولسىمۇ، بىراق ئەر ـ ئاياللارنىڭ بىر ـ بىرىگە

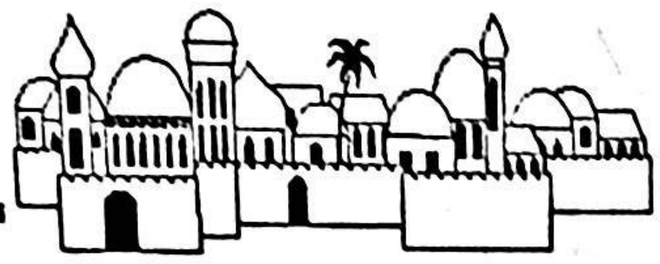

قانداق قاراش ۋە قانداق سۆزلىشىشىدەك نىيىتى ئۇلارنىڭ نەپسى خاھىشىغا ئەگىشىش ياكى ئەگەشمەسلىكتىن ئىبارەت سىناق تارازىسى ئارقىلىق ئۆلچىنىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. يەنى زىنادىن ساقلىنىش ئۈچۈن ئەر-ئايالار بىر-بىرىگە دۈرۈس، سەممىي مۇئامىلە قىلىشى، بىر كۆرۈپلا شەيدا بولغان "ئىشقى"نى ۋە ياكى سۆزلىشىش جەريانىدا مەپتۇن بولۇپ قالغان "مۇھەببىتى"نى كۆڭلىدىن دەرھال چىقىرىۋېتىپ، ئاللاھنىڭ غەزىپىدىن قورقۇپ، رەھمىتىنى ئارزۇ قىلىش مەقسىتى بىلەن شەيتىنىغا ھاي بېرىش كېرەك. شۇنى ئېتىراپ قىلماي بولمايدۇكى، توي قىلمىغان قىز-ئوغۇللار بىر-بىرىنى ھەقىقىي ياخشى كۆرۈشۈپ توي قىلسا، نىكاھىدىن ئىلگىرى قالايمىقان جىنسىي ئالاقىدا بولمىسلا ھېچ گۇناھ يوق. ئەمما كۆڭۈل دېگەن ئاجايىپ نەرسە، شۇڭا ئەرلىك ۋە خوتۇنلۇق تۇرۇپ ھەر خىل سورۇنلاردا مەلۇم سەۋەب بىلەن بىر-بىرىگە تاسادىپىي كۆڭلى چۈشۈپ قالىدىغان ئىشلار بەزىدە بولىدۇ، لېكىن سەن ئەرلىك ياكى ئاياللىق ئىكەنسەن، "ئائىلەمگە قانداق قارايمەن؟" دېگەننى ئويلاپ، دەرھال ئۆزۈڭنى تۇتۇۋېلىشىڭ، ھاياجانلىنىۋاتقان مەيلىڭنى ئەقىلنىڭ تىزگىنى بىلەن تارتىۋېلىشىڭ كېرەك. بۇمۇ كار قىلمىغۇدەك بولسا، مۇسۇلمان ئىكەنسەن، ئۆزۈڭنى بىلىپ، ئاللاھنىڭ جازاسى، جامائەتنىڭ نەپرىتى ۋە ئائىلەڭدىكىلەرنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈپ قويۇۋاتقان ھالىتىڭنى ئويلاپ، ئۆزۈڭنى خىيالەن جازالاپ بېقىشىڭ كېرەك. بەزىدە كۆڭلۈڭگە ئورناپ قالغان چوڭقۇر ھېسسىياتىڭنى بۇنىڭلىق بىلەن بېسىقتۇرالماسلىقىڭ مۇمكىن، ئەمما سەندە ئىمان، ۋىجدان ۋە ئادىمىيلىك پەرھىز بولسا، ئاللاھنىڭ ھىدايىتى بىلەن(ئاللاھ تائالا ياخشى ئىشقا يارىدىم قىلىدۇ) چوقۇم بۇ ھېسسىياتىڭنى كونترول قىلالايسەن. بىلىشىڭ كېرەككى، ھەممە ئادەم ئارزۇ قىلغان ھەممە نەرسىگە ئېرىشىۋەرمەيدۇ. نەپسىڭنى قاندۇرۇشقا ئېچىنىشلىق بەدەل تۆلىمەي مۇمكىن ئەمەس، مۇبادا ئادەمدە ئۆز كۆڭلىنى تىزگىنلەيدىغان خىسلەت بولمىسا، ئۇ چاغدا ئۇ ھايۋاندىنمۇ بەتتەر بىر مەخلۇققا ئايلىنىپ قالمامدۇ؟! ئۇنداقتا نىكاھ، ئائىلە، پەرزەنت دېگەنلەرنى قانداق چۈشەندۈرۈش كېرەك؟

ئىنسانلارنىڭ كۆپ ھاللاردا كۆڭۈلنىڭ كەينىگە كىرىپ، زىناخورلۇقنى ئەڭ ئالدۇرۇشى تۇپەيلىدىن ئاللاھنىڭ ھۆكمى بىلەن ئىسلامىيەت دۇنياسىدا ئەر-ئايالنىڭ بەكمۇ يېقىنچىلىق بىلەن كۆرۈشۈشلىرىنى چەكلەيدىغان بەلگىلىمە بار. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

زىنا قىلغۇچى ئايال ۋە زىنا قىلغۇچى ئەرنىڭ ھەر بىرىنى يۈز دەررىدىن ئۇرۇڭلار. ئەگەر سىلەر ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتىدىغان بولساڭلار ئاللاھنىڭ دىنىنىڭ(ئەھكامىنى ئىجرا قىلىشتا) ئۇلارغا رەھىم قىلماڭلار.

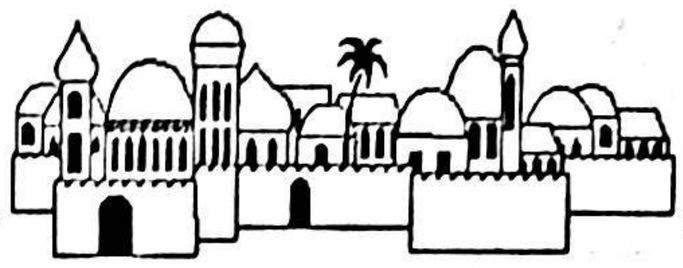

ئۇلارنى جازالىغان چاغدا مۆمىنلەردىن بىر تۈركۈم كىشى ھازىر بولسۇن.

ـــــسۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ بۇ ھۆكمى نىكاھلانمىغان قىز ـ ئوغۇللارغا قارىتىلغان بولۇپ، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ زامانىدا نىكاھلانغان تۈرۈقلۇق زىنا بىلەن تۈتۈلغانلارنى چالما ـ كېسەك قىلىپ ئۆلتۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلغان. ھازىر قارىغاندا، بۇ بەزىلەرگە بەكمۇ قاتتىق قوللۇقتەك تۇيغۇ بەرسەمۇ، ئەمەلىيەتتە بىلىپ ـ بىلمەي زىنا بىلەن شوغۇللىنىپ قالغان مۇسۇلمانلارنىڭ مۇشۇ دۇنيادىلا گۇناھىدىن ساقىت بولۇپ، ئۆزىنى پاكلاپ كېتىشىگە تۈرتكە بولۇشتىن تاشقىرى، جەمئىيەتتە پاھىشۋازلىقنىڭ يامراپ كېتىشىنى توسۇش ۋە ئۇنىڭدىن ئىبرەت ئېلىش ئۈچۈن ئەمەلىي ئۇنۇمگە ئىگە. بەندىلىرىگە تولىمۇ مېھرىبان ۋە شەپقەتلىك ئاللاھ نەپسىنىڭ ۋە پۇتمەس ـ تۇگىمەس چاكىنا ئارزۇ ـ ھەۋىسىنىڭ كەينىگە كىرىپ زىنا قىلغانلار بىلەن، ماددىي ۋە مەنىۋىي ئورنىنىڭ تۆۋەنلىكى، ئاجىزلىقى تۇپەيلىدىن زوراۋانلار تەرىپىدىن مەجبۇرلانغانلارنى پەرقلەندۈرۈپ مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىڭلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىسا، بۇ دۇنيانىڭ ئازغىنا مېلىنى دەپ ئۇلارنى پاھىشىغا مەجبۇرلىمانلار، كىمكى ئۇلارنى پاھىشىغا مەجبۇرلايدىكەن، مەجبۇرلانغاندىن كېيىن، ئاللاھ ئۇلارنى مەغپىرەت قىلغۇچىدۇر، (ئۇلارغا)رەھىم قىلغۇچىدۇر(يەنى پاھىشىغا مەجبۇرلانغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ ئۇلارنى جاۋابكارلىققا تارتمايدۇ، مەجبۇرلىغۇچىلارنى قاتتىق جازالايدۇ).

ـــــسۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 33 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ھەق ـ ناھەقنى ئېنىق ئايرىيدىغان چەكسىز ئادالىتى نامايان قىلىنىشتىن تاشقىرى، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى نىكاھلانماي، قۇل ـ چۆرىلىرى بىلەن قالايمىقان جىنسىي ئالاقىدا بولىدىغان قۇلدارلارنىڭ چېكىدىن ئاشقان جىنايىتىگە چەك قويۇلغان ھەمدە باسقۇنچىلىققا ئۇچرىغان قىز ـ ئاياللارنىڭ جازاغا تارتىلمايدىغانلىقىنى ئېنىق ئۇقتۇرۇپ، بىلمەي ئېزىپ قالغانلارنىڭ چىقىش يولىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. ئاللاھ تائالا يەنە:

ئەگەر ئۇلار ئەرگە تەگكەندىن كېيىن پاھىشە قىلسا، ئۇلارغا ھۆر ئاياللارغا بېرىلىدىغان جازانىڭ يېرىمى بېرىلىشى كېرەك.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 25 ـ ئايەت

دەپ ئۇلارغا بېرىلىدىغان جازانىمۇ ئەسكەرتتى. ئاللاھ تائالا نېمىدېگەن ئادىل ـ ھەم؟! ئۇ ھۆر ئاياللارغا قارىغاندا قۇل ـ چۆرىلەرنىڭ ئىختىيارلىقى ئۆز قولىدا بولمىغان ئەنە شۇ قاباھەتلىك دەۋردە جازانى پەرقلەندۈرۈپ مۇئامىلە قىلىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتتى، ئەلۋەتتە.

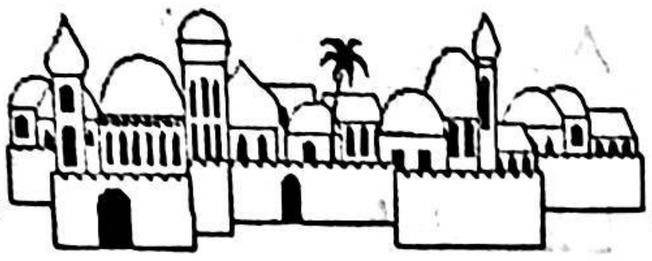

ئاللاھ ئۆزى ياراتقان بەندىلەرنىڭ بارلىق خۇسۇسىيەتلىرىنى ئەڭ ياخشى بىلگۈچى بولغاچقا:

ئايالالار، ئوغۇللار، ئالتۇن-كۈمۈشتىن توپلانغان مالالار، ئارغامچىلار، چارۋىلار ۋە ئېكىنلاردىن ئىبارەت كۆڭۈل تارتىدىغان نەرسىلەرنىڭ مۇھەببىتى ئىنسانلارغا چىرايلىق كۆرسىتىلدى. ئۇلار دۇنيا تىرىكچىلىكىدە مەنپەئەتلىنىدىغان(باقاسى يوق) شەيئىلەردۇر. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا بولسا قايتىدىغان گۈزەل جاي(يەنى جەننەت) باردۇر، (شۇنىڭ ئۈچۈن باشقىغا ئەمەس، جەننەتكە قىزىقىش كېرەك).

سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 14-ئايەت

دېيىش بىلەن، شەيتاننىڭ ۋەسۋەسىسى تۈپەيلىدىن ئازغۇن ھېسسىياتنىڭ چۈشكۈن بايقاۋاندا تېگىرقاپ تۇرماسلىقنى، چېكى يوق ھەۋەسنىڭ خالتا كوچىسىدا چۆرگىلىمەسلىكنى، ياخشى نىيەت ۋە ئەمەلەر ئارقىلىق ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشنى تەلەپ قىلدى.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "بىر ئاللاھتىن باشقا ھېچ بىر مەبۇد يوق ئىكەنلىكىگە ۋە مېنىڭ بەرھەق پەيغەمبەر ئىكەنلىكىمگە ئېتىقاد قىلغان مۇسۇلمان ئادەمدىن تۆۋەندىكى ئۈچ ئىشتىن بىرى سادىر بولمىغۇچە ئۇنىڭ قېنىنى تۆكۈش دۇرۇس بولمايدۇ: بۇ ئۈچ ئىش: ناھەق ئادەم ئۆلتۈرۈش، ئەرلىك ياكى خوتۇنلۇق تۇرۇپ پاھىشە قىلىش، مۇسۇلمانلار جامائەسىنى تەرك ئېتىپ مۇرتەد بولۇپ كېتىشتىن ئىبارەت" دېدى(بۇخارى توپلىغان).

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق رىۋايەت قىلىدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىتنىڭ پۇلىنى، پاھىشىدىن كەلگەن پۇلنى، پالچىلىقتىن كەلگەن پۇلنى يېيىشنى مەنئى قىلدى"(بۇخارى توپلىغان).

ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكمى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدىن شۇنداق بىر ئويغا كېلىمىزكى:ئاللاھ نېمە ئۈچۈن زىنا(پاھىشە)نى مەنئى قىلىپ، ئۇنى مۇسۇلمانلارغا ھارام قىلدى؟ چۈنكى، زىنا ۋە ئىپپەت نومۇسىنى سېتىش كىشىلىك تۇرمۇشتا ئىنسانىنىڭ قەدىر-قىممىتىنى مۇقەررەر ھالدا تۆۋەنلىتىۋېتىدۇ. زىناخورلارنىڭ تۇرمۇشى چېچىلاڭغۇ، پىكرى تۇتۇرۇقسىز، راھەتپەرەس، خىيالپەرەس، تۇراقسىز كەلگەچكە، ئائىلىدە ھۆرمىتى، باشقىلار ئالدىدا ئىناۋىتى بولمايدۇ، ماددىي تۇرمۇشىمۇ بارا-بارا ۋەيران بولىدۇ. شۇنداقلا ئۇ ھايۋان تەبىئەتلىك ھاياسىز مەخلۇقلارنىڭ شەرمەندە ئوبرازىنى دەستەك قىلىپ ئۆزىنى ئاقلاشقا باھانە-سەۋەبلەر تېپىپ، نومۇس پەردىسى بىلەن زىننەتلەنگەن پاك، جەلپكار مۇھىتنى بۇلغايدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئەنئەنىۋى شەرمى ھايالىق، نومۇسچان ھاياتنىڭ نابۇت قىلىپ، ئىشرەتپەرەس بىر توپ ئىپتىدائىي نومۇسسىزلارنىڭ

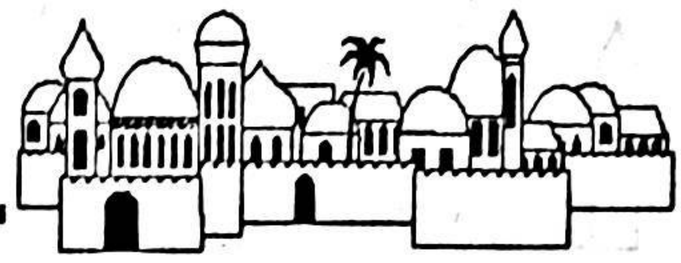

قىزىرىشىنى قىلچە بىلمەيدىغان تەلۈلۈكىنى بازارغا سالىدۇ. موشۇ تەرەپتىن ئېيتقاندا، ئۇ ھەم شەخسىي ئائىلىۋى تۇرمۇشنىڭ خاتىرجەملىكىنى ھەم جەمئىيەتنىڭ ئېسىل ئەخلاقىي قۇرۇلمىسىنى ھەم مىللىتىمىزنىڭ ساپ ۋە پاكىز تۇرمۇش ئەنئەنىسى، ئېپتىخارلىنىدىغان شەرمى ھايالىق ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى بۇزىدىغان ئاپەت مەنبەسى بولالايدۇ. ئۇنىڭ ئۈستىگە نىكاھسىز تۇغۇلغان تاشلاندۇق بەختسىز بالىلارنىڭ كۆپلەپ مەيدانغا كېلىپ، ئاتا ـ ئانا مېھرىگە ئېرىشەلمەي، قېقىندى ـ سوقۇندى بولۇپ چوڭ بولۇشى جەريانىدا ھەممىگە ئۆچمەنلىك بىلەن قارايدىغان ئۇمدىسىز بىر توپ جەمئىيەت داشقاللىرىنى، سەرگەردانلىرىنى پەيدا قىلىدۇ. بىر دەملىك كۆڭۈلنىڭ، ئازغىنا پۇلنىڭ كەينىگە كىرىپ، ئەسەبىيلەرچە ئۆتكۈزۈلۈۋاتقان بۇ قالايمىقان پاھىشە تۇرمۇش زىناخورلارنىڭ بىر ئۆمۈر خاتىرجەملىكىنى بۇزۇپ، ئۇلارنى ئۆزى بەھرىمەن بولىدىغان گۈزەل ھاياتىنىڭ پەيزىنى سۈرۈش پۈرسىتىدىن مەھرۇم قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ كۆڭلى ھەمىشە بىئارامىلىق ۋە خۇدۇكسىرەش ئىچىدە ئۆتكەچكە، بىر دەملىك شەيتانى ھەۋەسنىڭ كەينىگە كىرىپ، قانۇن ھۆكمىنىڭ ھەقلىق جازاسىغا ئۇچرايدۇ. زامانلاردىن بېرى بۇنداق ئىشلار ھەممە جايدا ۋە ھەممىلا چاغدا ئۇچراپ تۇردى ۋە تۇرماقتا. كۆز ئالدىمىزدىكى رېئال ئەمەلىيەت شۇكى: پاھىشە(زىنا)نىڭ ئاۋۇپ بېرىشى بىلەن سۆزنەك، سىفلىس ۋە ھازىر پۈتۈن دۇنيانى ئەندىشىگە سېلىۋاتقان ئەيدىز كېسەللىكىنىڭ غەرب ئەللىرىدىن تېز سۈرئەتتە شەرققە قاراپ جۇملىدىن شىنجاڭ رايونىدىمۇ ئۇچقاندەك كېڭىيىشى بۇ قەبىھ قىلمىشنىڭ ئىنسانىيەتكە كەلتۈرىدىغان بالايى ئاپىتىنىڭ ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا كۆرسەتمىسى ئۆتكەندەك زىيانلىق يول ئىكەنلىكىنى تونۇتتى ۋە تونۇتماقتا.

بەزى مۇشۇ كەسپىكە باشچىلاپ كىرىپ كەتكەنلەر ماددىي، مەنىۋى ۋە جىسمانىي جەھەتلەردىن .مۇشۇ دۇنيادا ۋاقتىنچە زىيان تارتمىغاندەك، "پاھىشىنىڭ ھۇزۇرىنى سۈرۈۋالغاندەك" ۋە ياكى"دەسمايىسىز پۇل تېپىۋالغاندەك" كۆرۈنسىمۇ، بەربىر ئۆمرىنىڭ ئاخىرقى بىر توچكىسىغا كەلگەندە، قىلغان ـ ئەتكەنلىرىنىڭ نىجىسلىقى سەۋەبلىك نادامەتتىلىك، دەھشەتتىلىك ئاقىۋىتىنى كۆرمەي قالمايدۇ!

ئاللاھ تائالانىڭ ھۆكۈملىرى، يولىورۇقلىرى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرى ئەر ـ ئايال، ئوغۇل ـ قىز مۇسۇلمانلىرىمىزنى تۇرمۇش قەدىمىنىڭ قانداق كېتىۋاتقانلىقىنى مۇلاھىزە قىلىپ بېقىشقا يېتەكلەيدۇ ھەمدە رېئال تۇرمۇشىمىزدا سادىر بولۇۋاتقان ئىپتىدائىي ياۋايىلىق ۋە ھايۋانىي تۇرمۇشنى، شۇنداقلا"جىنسىي ئەركىنلىك مەدەنىيىتى" نىڭ بىز پەخىرلىنىدىغان ئەنئەنىۋى ئىسلام ئەخلاقىمىزنى بۇزۇۋاتقان يامان تەسىرىنى بىلىۋېلىش ئىمكانىيىتىگە

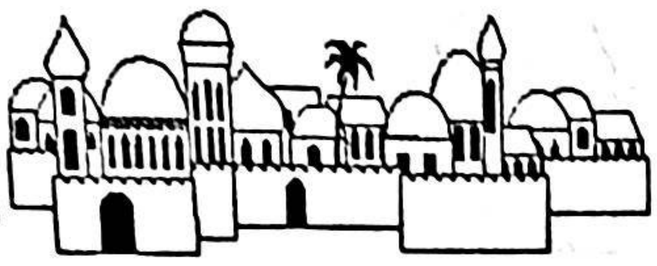

ئىكە قىلىدۇ.

مەن ھەمىشە مۇنداق ئويلايمەن: نېمىشقا بەزىلەر ئۆزىنى مەككۇلۈك خاتىرجەملىككە ئىگە قىلىدىغان، ھالال ياشايدىغان، كىچىككىنە ئەجرى ئۈچۈن تۆكمۈسىز خۇشاللىققا، ساۋابقا ئېرىشىدىغان ئىشنى ۋە پۇرسەتنى تاشلاپ، پۈل ۋە ياشلىق باھارى بىھۇدە خورايدىغان، ئۆزىنىمۇ، باشقىلارنىمۇ يەرگە قارىتىدىغان، ئادەملەرنى پەسلەشتۈرۈپ تاۋار ئورنىغا چۈشۈرۈپ قويىدىغان رەزىللىكلەرگە ئىنتىلىدىغاندۇ؟ بىزنى خۇددى ماگنىتتەك ئۆزىگە تارتىپ ئەسىر قىلىپ تۇرىدىغان كۆڭۈل خاھىشلىرى قانچىلىك كۈچلۈك بولسىمۇ، ئۇنى يېڭىدىغان قاتتىق ئىرادە، چىڭ ئىمان ۋە ۋىجدان قاچانمۇ بىزدە مۇكەممەللىككە ئىگە بولار؟ قاچانمۇ پاھىشىدىن ئىبارەت شەرمەندىلىكتىن ئۈزۈل-كېسىل قول ئۈزىدىغان ئەمەلىي جاسارەت بولار؟

ھۆكۈمىتىمىزمۇ كۆپ يىللاردىن بېرى شەھۋانىي ئىللەتلەرگە قاقشاتقۇچ زەربە بېرىپ، جەمئىيەت ئەخلاقى قۇرۇلمىسىنى زور كۈچ بىلەن تۈزەشكە كىرىشىپ نۇرغۇن نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈردى. ئەمما ئىگىسى بولمىش ھەر بىر مۇسۇلمانىنىڭ ئىككىي ئالەملىك بەخت-سائادىتىنى كۆزلەپ، ئۆزلىرىنى ۋە باشقىلارنى زىيانغا ئۇچرىتىپ چىرىتىدىغان پاھىشىدىن قاتتىق ھەزەر قىلىشى، ساقلىنىشى بەكمۇ مۇھىم.

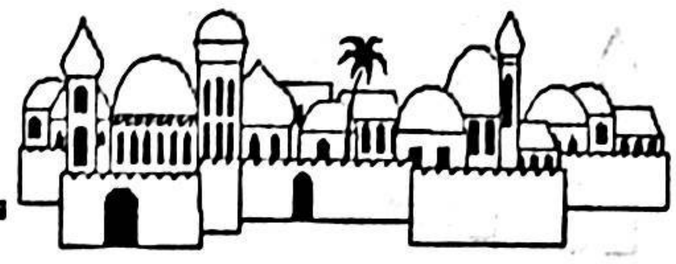

مەھرى (تويلۇق) توغرىسىدا

ياقۇپ ئوسمان

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

«قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر-ئاياللارنىڭ، ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلەرنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار، ئەگەر ئۇلار يوقسۇل بولىدىغان بولسا(ئۇلارنىڭ يوقسۇزلۇقى سىلەرنىڭ ئۇلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇشۇڭلارغا توسقۇن بولمىسۇن) ئاللاھ ئۇلارنى ئۆز كەرىمى بىلەن باي قىلىدۇ. ئاللاھنىڭ كەرىمى كەڭدۇر، ئاللاھ بەندىلەرنىڭ مەنپەئىتىنى بىلگۈچىدۇر.

—— سۇرە«نۇر»(24 - سۇرە)، 32 - ئايەت

مانا بۇ ئايەتتىن نىكاھ ۋە تويلۇقنىڭ پەرز ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنى ئاياللارنىڭ ھەق-ھوقۇقىنى كاپالەتكە ئىگە قىلىش ۋە ئۇلاردىن ھالال مەنپەئەتلىنىش ئۈچۈن، ئاياللارغا تويلۇق بېرىشنى ئەرلەرنىڭ ئۇستىگە پەرز قىلىپ بېكىتكەن. لېكىن ئىنسانلارنىڭ ياشاش دەۋرى، ئىقتىسادىي ئەھۋالىنىڭ ئوخشاش بولماسلىقىنى نەزەردە تۇتۇپ، تويلۇقنىڭ مىقدارىنى ئېنىق بەلگىلىمىگەن. مانا بۇ ئىسلام شەرىئىتىنىڭ دەۋرچانلىق ئالاھىدىلىكى بولۇپ، نىكاھلانماقچى بولغان ھەر بىر ئەر-ئايال ئۆز ئىقتىدارى ئەھۋالىغا قاراپ، تويلۇق سېلىشقا، ئېلىشقا ھەقلىق بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىن ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھەدىسلىرىدىن ئاز-كۆپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئايال رازى بولغان ھالال دائىرىدىكى ھەر قانداق نەرسىنىڭ تويلۇققا يارايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. تۆۋەندىكى ھەدىسلەرگە نەزەر سالايلى:

1) بەنى فىزار قەبىلىسىدىن بىر ئايال بىر جۇپ كەش تويلۇققا نىكاھلاندى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئايالغا قاراپ:" 'چىن كۆڭلۈڭدىن رازى بولدۇڭمۇ؟'دەپ سورىدى. ئۇ ئايال:'ھەئە'دەپ جاۋاب بەردى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ ئايالنىڭ نىكاھىغا يول قويدى"(ئەھمەد، تىرمىزى، ئىبنى ماجە توپلىغان).

2) ئىمام بۇخارى ۋە مۇسلىم رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆز ساھابىلىرىدىن بىرسىنىڭ تويلۇقى ئۈچۈن تۆمۈر ئۈزۈكمۇ تاپالمىغاندا، قۇرئان ئۆگىتىپ قويۇش بەدىلىگە نىكاھلاپ قويغانلىقى ئېنىق سۆزلەنگەن.

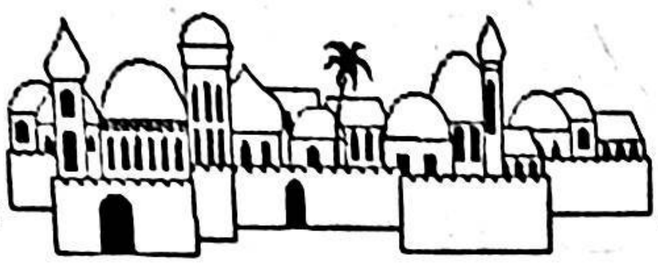

3) ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: "ئەبۇ تەلھە ئوممۇ سۈلەيىم دېگەن ئايالغا سۆز سالدى. ئۇ ئايال:' سېنى قايتۇرۇۋاتقىنىم يوق، بىراق سەن مۇشرىك. مەن مۇسۇلمان، مېنىڭ سەن بىلەن نىكاھلىنىشىم ھالال ئەمەس، ئەگەر سەن مۇسۇلمان بولساڭ سېنىڭ مۇسۇلمان بولۇشۇڭ مېنىڭ تويلۇقۇم بولۇپ قالسۇن، باشقا نەرسە تەلەپ قىلمايمەن (بىز مۇشۇنداق نىكاھلىنايلى)' دېدى". ئەبۇ تەلھەنىڭ مۇسۇلمان بولۇشى ئوممۇ سۈلەيىمنىڭ تويلۇقى بولدى.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا مەيلى ئاز، مەيلى كۆپ ماددىي ۋە مەنىۋى مەنپەئەتلەرنىڭ ھەممىسى ئايال رازى بولغان شەرت ئاستىدا مەھرىگە(تويلۇققا) يارايدۇ.

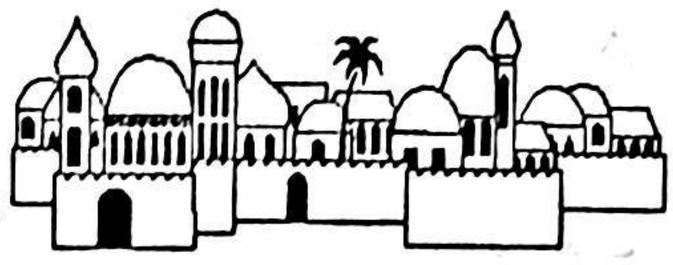

مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ «قۇرئان كەرىم»دە بەلگىلەنگەن هوقۇقلىرى هەققىدە

راخمان نىياز

بسمللاهىر رەهمانىر رەهىم

«قۇرئان كەرىم»دە مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ هوقۇق ـ مەنپەئەتلىرى هەققىدە نۇرغۇنلىغان مەزمۇنلار بولۇپ، ئۇلار ئاياللارنىڭ ئىجتىمائىي تۇرمۇشتىكى، ئائىلە هاياتىدىكى، مەدەنىيەت ـ مائارىپتىكى، دۆلەت ئىشلىرىدىكى ئورنى، رولى، هوقۇقى، مەنپەئىتى قاتارلىق هەرقايسى تەرەپلەرنىڭ چېتىلىدۇ. بۇ جەهەتتىكى مەزمۇنلار «قۇرئان كەرىم»نىڭ ئىچىدە تارقاق هالدا ئورۇنلاشقانلىقتىن، ئاياللار بۇلاردىن تولۇق خەۋەرلىنەلمىگەچكە ئۇلارنىڭ هوقۇق ـ مەنپەئەتلىرى تۇرلۇك توسقۇنلۇقلارغا ئۇچراپ كەلگەن.

«قۇرئان كەرىم» 7 ـ ئەسىردە نازىل قىلىنىشتىن ئىلگىرى، دۇنيادىكى مەدەنىيەتلىك دۆلەت دەپ ئاتالغان دۆلەتلەرنىڭ قانۇنلىرىدا ئەر ـ ئاياللار هوقۇقتا باراۋەر بولمىغان. مەسىلەن، نىكاهنى تىزىملاشتا پەقەت ئەر تەرەپنىڭلا سالاهىيىتى تىزىملانغان؛ ئەرلەرنىڭلا نىكاهتىن ئاجراشنى تەلەپ قىلىش هوقۇقى بولۇپ، ئاياللارغا بۇ خىل هوقۇق بېرىلمىگەن؛ ئاياللارغا ئائىلىدىكى مال ـ مۈلۈكنى باشقۇرۇش هوقۇقلىرى بېرىلمىگەن. ئەگەر دېموكراتىك دەپ ئاتالغان دۆلەتلەردىمۇ ئاياللارنىڭ ئەرلەرگە ۋاكالەتچىلىك قىلىپ قىلغان ئىشلىرىنى ئەرلەرنىڭ ئىنكار قىلىش هوقۇقى بولىدىغانلىقى، ئائىلىدىكى مال ـ مۈلۈكلەرنى ئەرلەر باشقۇرۇپ بولالمىغاندىلا، ئاياللىنىڭ باشقۇرۇشىغا بولىدىغانلىقى قاتارلىق ئادالەتسىزلىكلەر قانۇن قىلىپ بەلگىلىنىپ، دۆلەت زورلۇقنىڭ كاپالىتى بىلەن ئىجرا قىلىنغان.

«قۇرئان كەرىم»دە بولسا، مۇسۇلمان ئاياللارنىڭ ئورنى نۇرغۇن جەهەتتىن ئەرلەر بىلەن باراۋەر ئورۇنغا قويۇلغان. بۇ ئۆز ۋاقتىدىكى تارىخىي ئىلگىرىلەشنىڭ ئىپادىسى بولۇپلا قالماي، هازىرمۇ زور ئىجتىمائىيلىققا ئىگە. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«ئەهزاب»(33 ـ سۈرە)نىڭ 35 ـ ئايىتىدە، مۇسۇلمانلارنىڭ رىئايە قىلىشى ئۈچۈن تۆۋەندىكىلەر ئېنىق بەلگىلەنگەن:

مۇسۇلمان ئەرلەر ۋە مۇسۇلمان ئاياللارغا، مۆمىن ئەرلەر ۋە مۆمىن ئاياللارغا، تائەت ـ ئىبادەت قىلغۇچى ئەرلەر ۋە تائەت ـ ئىبادەت قىلغۇچى ئاياللارغا، راستچىل ئەرلەر ۋە راستچىل ئاياللارغا، سەۋر قىلغۇچى ئەرلەر ۋە سەۋر قىلغۇچى ئاياللارغا، خۇدادىن قورقۇچى ئەرلەر ۋە خۇدادىن قورقۇچى

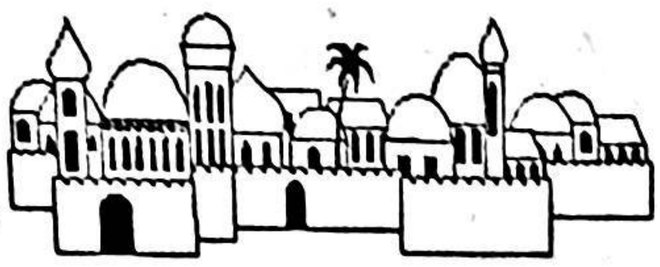

ئاياللارغا، سەدىقە بەرگۈچى ئەرلەر ۋە سەدىقە بەرگۈچى ئاياللارغا، روزا تۇتقۇچى ئەرلەر ۋە روزا تۇتقۇچى ئاياللارغا، نەپسىلىرىنى ھارامدىن ساقلىغۇچى ئەرلەر ۋە نەپسىلىرىنى ھارامدىن ساقلىغۇچى ئاياللارغا، ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئەرلەر ۋە ئاللاھنى كۆپ زىكرى قىلغۇچى ئاياللارغا ئاللاھ مەغپىرەت ۋە كاتتا ساۋاب تەييارلىدى.

يۇقىرىقى ئايەتتە ئاياللارنىڭ ئاللاھ ئالدىدا تەڭلىكى، باراۋەر ئىكەنلىكى بەلگىلىنىپ، ئەر ـ ئاياللار باراۋەرلىكى زور قەدەمدە ئىلگىرى سۈرۈلگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئەر ـ ئاياللار باراۋەرلىكى ھەققىدە يەنە نۇرغۇن مەزمۇنلار ھەر دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)نىڭ 124 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەر ـ ئاياللاردىن مۆمىن بولۇپ تۇرۇپ ياخشى ئىشلارنى قىلغانلار جەننەتكە داخىل بولىدۇ،ئۇلارغا قىلچە زۇلۇم قىلىنمايدۇ(يەنى ئۇلارنىڭ قىلغان ئەمەللىرىنىڭ ساۋابى قىلچە كېمەيتىۋېتىلمەيدۇ).

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«غافىر»(4 ـ سۈرە)نىڭ 20 ـ ئايىتىدە تېخىمۇ ئوچۇق قىلىپ مۇنداق دەپ كۆرسىتىلگەن:

كىمكى(بۇ دۇنيادا) بىرەر يامانلىقنى قىلسىكەن، ئۇنىڭغا(ئاخىرەتتە) شۇنىڭغا لايىق جازا بېرىلىدۇ، مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن، كىمكى ئۆزى مۆمىن تۇرۇپ بىرەر ياخشى ئىش قىلسىكەن، ئەنە شۇلار جەننەتكە كىرىدۇ، جەننەتتە ئۇلارغا ھېسابسىز رىزىق بېرىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)نىڭ 32 ـ ئايىتىدە مۇنداق ئوتتۇرىغا قويۇلغان:

ئەرلەر قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ، ئاياللارمۇ قىلغان ئەمەللىرىدىن ھەسسىدار بولىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)نىڭ 195 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەرقانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچىنىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلمۇەتمەيمەن، سىلەر بىر ـ بىرىڭلاردىن تۆرەلگەن.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)نىڭ 71 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

مۆمىن ئەرلەر، مۆمىن ئاياللار بىر ـ بىرى بىلەن دوستتۇر، ئۇلار (كىشىلەرنى) ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن «قۇرئان كەرىم»دە ئەر ـ ئاياللارنىڭ باراۋەر ئورۇنغا

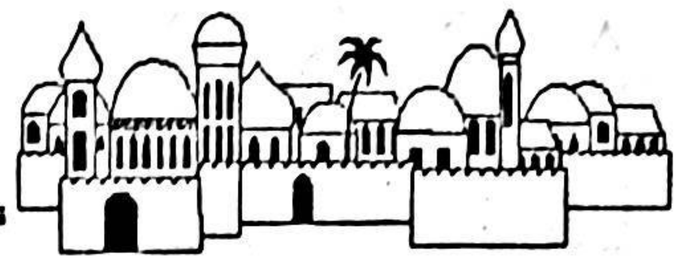

قويۇلغانلىقى كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»نى مەنبە قىلغان شەرىئەتتە ئايالالارنىڭ ئائىلىدىكى ئورنى ۋە ھوقۇقلىرى بەلگىلەنگەن بولۇپ، بۇنىڭ پرىنسىپلىرى ۋە تەپسىلىي قائىدىلىرىنى «قۇرئان كەرىم»دىن كۆرگىلى بولىدۇ. ئۇنىڭدا ئايالالارنىڭ مىراسقا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقلىرى خېلى تەپسىلىي بەلگىلەنگەن. 16 - ئەسىردىكى ياۋروپا ۋە ئامېرىكىدىكى دىنىي جەمئىيەتلەرنىڭ قانۇنلىرىدا ئايالالارنىڭ كۆچمە مۈلۈكلەرگە ۋارىسلىق قىلىدىغانلىقى، كۆچمەس مۈلۈكلەرگە ۋارىسلىق قىلىشقا بولمايدىغانلىقىنى ئوچۇق بەلگىلەپ، فېئوداللىق تائىپە تۈزۈمىنى ساقلىغان. ئەمما 7 - ئەسىردىكى «قۇرئان كەرىم»دە ۋارىسلىق ھەققىدە كۆپ ئىلگىرىلىگەن بەلگىلىمە چىقىرىلغان. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)نىڭ 7 - ئايىتىدە مۇنداق بەلگىلەنگەن:

ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئايالالارنىڭمۇ ھەسسىسى بار. مەيلى ئۇ(يەنى تەرەكە) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ھەر ئادەم(ئاللاھنىڭ ئادىل شەرئىتىدە) بەلگىلەنگەن ھەسسىسنى ئالىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)نىڭ 11 - ، 12 - ئايەتلىرىدە، مىراس ھەققىدىكى شەرئەتنىڭ تەپسىلىي پرىنسىپلىرى خېلى سىستېمىلىق كۆرسىتىلگەن. يەنى ۋارىسلارنىڭ جىنسى، ئادەم سانى، قانداشلىق مۇناسىۋەتلىرى قاتارلىق ئەھۋاللىرى خېلى كونكرېت بولۇپ، ئايالالارنىڭ مىراسقا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقلىرى ئەھمىيەت بېرىشكە ئېرىشكەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئايالالارنىڭ ئىززەت - ئابرۇيى ۋە ئىجتىمائىي ئورنى ئوچۇق بەلگىلەنگەن. كۈندىلىك تۇرمۇشتىكى بەزى ئىشلاردا، ئىقتىسادىي ئالاقىلەردە ئەرلەر قاتناشقان مۇھىم ئىشلارغىمۇ ئايالالار قاتناششا، بۇنىڭ قانۇن ئۇنۇمى ئوخشاش بولىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن، قەرز مۇئامىلىسى، توختامنامە، كېپىللىك، گۇۋاھلىق قاتارلىقلارغا ئايالالار قاتناششا بولىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. ياۋروپا قاتارلىق جايلاردا 16 - ئەسىرلەردىمۇ ئۆز قانۇنلىرىدا ئەرلەر ئائىلىنىڭ ئاساسىي، خوتۇنى ئەركە يۆلىنىپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ پائالىيەت ئىقتىدارى بولمايدۇ، ئۇلار نەرسە ھېسابلىنىدۇ دەپ مۇقىملاپ، ئەرلەر ھاكىمىيىتى ۋە ھۆكۈمرانلىقىنى قوغدىغان، مىراستا ۋەسىيەتنى ئېتىراپ قىلمىغان. ئەرلەرنىڭ ماقۇللۇقى بولمىسا، ئايالالار مال - مۈلۈكلەرنى باشقۇرۇش ھوقۇقىغا ئىگە بولالمىغان. ئەمما «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)نىڭ 282 - ئايىتىدە ئوچۇق ھالدا مۇنداق دېيىلگەن:

گۇۋاھلىقا...بىر ئەر، ئىككى ئايال تەكلىپ قىلىنغلار، بۇ ئىككى

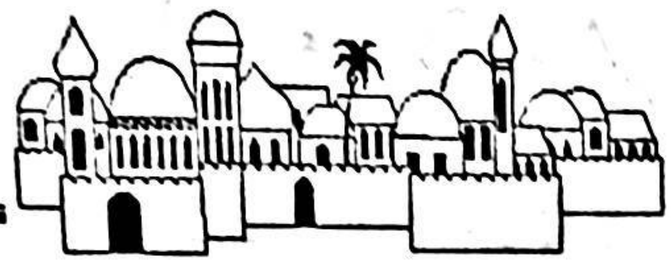

ئايالنىڭ بىرسى ئۇنتۇپ قالسا، ئىككىنچىسى ئېسىگە سالىدۇ.

سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)نىڭ 4 ـ ئايىتىدە ئايالالارنىڭ ئىززەت ـ ئابرۇيى مۇھاپىزەت قىلىنىپ، ئايالالارنى ھاقارەتلەش، تۆھمەت قىلىشنىڭ مەنئى قىلىنغانلىقى جاكارلانغان، ئۇنىڭغا خىلاپلىق قىلغۇچىلارنىڭ جازالىنىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. مەسىلەن: ”ئېپىەتلىك ئايالالارنى زىنا بىلەن قارىلىغان، تۆت گۇۋاھچىنى كەلتۈرەلمىگەن كىشىلەرنى 80 دەررە ئۇرۇش، ئۇلارنىڭ گۇۋاھلىقىنى ھەرگىز قوبۇل قىلماسلىق“ ئېنىق كۆرسىتىلگەن.

سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)نىڭ 23ـــ24 ـ ئايەتلىرىدىمۇ ئوچۇق قىلىنىپ مۇنداق دېيىلگەن:

يامان ئىشتىن بىخەۋەر ئېپىەتلىك مۆمىن ئايالالارغا قارا چاپلايدىغانلار دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە چوقۇم لەنەتكە ئۇچرايدۇ(يەنى ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن يىراق قىلىنىدۇ)،ئۇلار قاتتىق ئازابقا دۇچار بولىدۇ. شۇ كۈنىدە(يەنى قىيامەت كۈنىدە)ئۇلارنىڭ تىللىرى ، قوللىرى ۋە پۇتلىرى ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىدىن ئۇلارنىڭ زىيىنىغا گۇۋاھلىق بېرىدۇ.

سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)نىڭ 15 ـ ، 17 ـ ، 19 ـ ئايەتلىرىدە ئېنىق قىلىپ، ئايالالارنىڭ ئابرۇيىغا زىيان سېلىشقا بولمايدىغانلىقى، ئەگەر زىيان سالسا جازالاش تەدبىرى كۆرۈلىدىغانلىقى كۆرسىتىلىپلا قالماي، ئاقىۋەتتىنمۇ ئېغىر بولىدىغانلىقى ئاگاھلاندۇرۇلغان. مەسىلەن:

ئۆز ۋاقتىدا بوھتاننى تىلىگىلار بىلەن تارقاتقىلار،بىلمەيدىغان نەرسە گىلارنى ئېغىزغىلارغا ئالدىغىلار، ئۇنى سەل چاغلىدىغىلار، ھالبۇكى، ئاللاھنىڭ نەزىرىدە، ئۇ چوڭ گۇناھتۇر...، ئاللاھ سىلەرگە نەسىھەت قىلدۇكى، ئەگەر مۆمىن بولساگىلار، ھەرگىز قايتا مۇنداق سۆزلەرنى قىلماگىلار، مۆمىنلەر ئۈستىدە يامان سۆزلەرنىڭ تارىلىشىنى ياقتۇرىدىغان ئادەملەر، شۇبھىسىزكى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قاتتىق ئازابقا قالىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە ئايالالارغا ھۆرمەت قىلىش، بۇزۇقچىلىققا قارشى تۇرۇش، ئايالالارنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى ۋە ئىززىتىگە ھۆرمەت قىلىش تەلەپ قىلىنغان. مەسىلەن، سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)نىڭ 33 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىگىلار ئېپىەتلىك بولۇشنى خالىسا، بۇ دۇنيانىڭ ئازغىنا مېلىنى دەپ ئۇلارنى پاھىشىغا مەجبۇرلىماگىلار...

«قۇرئان كەرىم»دە ئەرلەرنى ئەزىز، ئايالالارنى خار كۆرسىتىغان، بوۋاقلارنى تىرىك كۆمىدىغان قىلمىشلارغا قاتتىق قارشى تۇرغان. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)نىڭ 58ـــ59 ـ ئايەتلىرىدە مۇنداق دېيىلگەن:

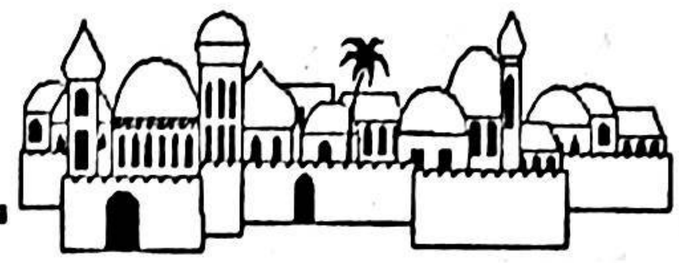

ئۇلارنىڭ بىرەرسىگە(خوتۇنىنىڭ) قىز تۇغقانلىق خۇش خەۋىرى يەتكۈزۈلسە، چىرايى ئۆزگىرىپ، غەزەپىناك بولۇپ كېتىدۇ، يەتكۈزۈلگەن يامان خەۋەردىن قورقۇپ، ئۆز قەۋمىگە كۆرۈنمەي يوشۇرۇنۇۋالىدۇ. ئاندىن ئۇ نومۇسقا چىداپ قىزنى ساقلاپ قالامدۇ؟ ياكى ئۇنى توپا ئاستىغا(تىرىك) كۆمەمدۇ؟ (شۇ ھەقتە ئويلىنىدۇ)، ئۇلارنىڭ ھۆكۈمى(يەنى ئوغۇللارنى ئۆزلىرىگە نىسبەت بېرىپ، قىزلارنى ئاللاھقا نىسبەت بېرىشى) ھەقىقەتەن نېمىدېگەن قەبىھ!

ئەينى ۋاقىتتا ئىجتىمائىي تۈرمۈشتا بەختسىزلىككە ئۇچرىغان بۇۋاقلارنىڭ كۆپىنچىلىرى قىز بۇۋاق بولغانلىقتىن، بۇ خىل رېئاللىققا ئاساسەن قىز بۇۋاقلارنى قوغداپ ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇقنى تەڭشەش، بۇۋاق قىزلارغا زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزمەسلىك «قۇرئان كەرىم»دە ئوتتۇرىغا قويۇلغان. مەسىلەن، جاھىلىيەت دەۋرىدىكى ئەرەبلەر نامراتلىقتىن قورقۇپ ياكى نومۇس قىلىپ قىزلىرىنى ئۆلتۈرۈپ تاشلايدىغان ئەھۋالغا قارىتا سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)نىڭ 31 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ باللىرىڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار. ئۇلارنىڭ ۋە سىلەرنىڭ رىزقىڭلارنى بىز بېرىمىز، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر.

يەنە سۈرە«تەكۋىر»(81 ـ سۈرە)دە قىز بۇۋاقنى تىرىك كۆمۈش جىنايىتىگە يول قويۇلمايدىغانلىق ئېنىق بەلگىلەنگەن. ھەدىستە مۇھەممەد پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئوغۇل دەپ خۇشاللانماڭلار، قىز دەپ نادامەت چەكمەڭلار... قىزلارغا غۇم ساقلىماڭلار، مەنمۇ قىزنىڭ ئاتىسى"دېگەن.

نىكاھ ئىشلىرىغا قارىتا ئايالارنىڭ ئۆزىگە خوجا بولۇشى تەكتلىنىپ، مەجبۇرلاپ ئەركە بېرىش مەنئى قىلىنغان. ئىسلامىيەت شەرىئىتىدە، ئىككى تەرەپ(ئەر ـ ئايال) ئىختىيار قىلسا، ئائىلە باشلىقى رازى بولسا، مۇئەييەن تەرتىپتىن ئۆتكەندىن كېيىن، نىكاھنىڭ قانۇنلۇق بولىدىغانلىقى بەلگىلەنگەن. نىكاھ ئىشلىرىدا تىل بىرىكتۈرۈپ نىكاھلانغۇچىلارنى ئالداش، ئۇلارغا زورلۇق ئىشلىتىش، چات كېرىۋېلىشقا قارشى تۇرۇلغان. ئاتا ـ ئانىنىڭ تەشەببۇسى، ئەلچىنىڭ تونۇشتۇرۇشى بىلەن بولغان نىكاھتا، ئايال تەرەپنىڭ قېتىلغانلىقىنى نىكاھ تىكلەنگەنلىكى دەپ بەلگىلەنگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئايالارنىڭ رازىلىقىنى ئالماي بولمايدۇ؛ قىزلار نىكاھتا ماقۇل بولۇشى كېرەك. ئۇنداق بولمىسا نىكاھ ئىناۋەتكە ئۆتمەيدۇ"دېگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە ئەر ـ خوتۇن ئىككىسى ئۆزلۈكىدىن نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئوتتۇرىغا قويۇشقا بولىدىغانلىقى، نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن باشقىدىن ئۆي تۇتۇشقا بولىدىغانلىقى، نىكاھتىن ئاجرىشىشتىن بۇرۇن، ئايالنىڭ ئۇچ ئاي كۆزىتىپ، بويىدا يوقلۇقى ئىسپاتلانغاندا ئاندىن نىكاھتىن

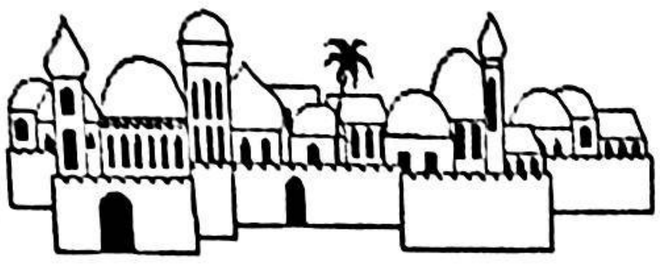

ئاجرىشىشقا بولىدىغانلىقى، ئايال ھامىلىدار مەزگىلىدە نىكاھتىن ئاجرىشىشقا بولمايدىغانلىقى، نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن، باشقىدىن نىكاھلىنىشقا ئالدىنقى ئېرى ئارىلىشىشقا، كاشىلا قىلىشقا بولمايدىغانلىقى بەلگىلەنگەن.

مەسىلەن، سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)نىڭ 232 ـ ئايىتىدە ئېنىق قىلىپ مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەر ئاياللارنى تالاق قىلغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىددىتى توشقان ۋە قائىدە بويىچە(تەگمەكچى بولغان) ئېرى بىلەن پۈتۈشكەن بولسا، ئۇلارنى نىكاھلىنىشتىن توسماڭلار.

نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن ئەر تەرەپ تويلۇقنى قايتۇرۇپ ئېلىشقا بولمايدىغانلىقى قاتارلىقلارمۇ ئېنىق كۆرسىتىلگەن. بۇلارنى مۇسۇلمانلار شەرىئەت قائىدىلىرى دەپ قاراپ ئۆزلۈكىدىن رىئايە قىلىدىغان قائىدىلەر دەپ ھېسابلايدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا، «قۇرئان كەرىم»دە ئانىلارنىڭ ئەمگەكچانلىقى كۈچلۈك مەدھىيە ۋە قوغداشقا مۇيەسسەر بولىدىغانلىقى كۆرسىتىلگەن. بۇ خىل بەلگىلىمەلەر ئەخلاق تەربىيىسىنىڭ تەركىبى قىسمى بولۇپلا قالماي، ئىنسانلارنىڭ ئېسىل پەزىلىتىنىڭ مۇھىم تەركىبي قىسمىدۇر. ئاتا ـ ئانىلار بالىلىرىنى بېقىپ تەربىيىلەيدۇ، چوڭ قىلىدۇ. ئاتا ـ ئانىنىڭ بۇ خىل مېھرىگە سۆز ئېچىلغاندا، ئانىنىڭ تارتقان مۇشەققەتلىرى«قۇرئان كەرىم»دە ناھايىتى گەۋدىلىك بايان قىلىنغان. مەسىلەن، «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«ئەھقاف»(46 ـ سۈرە)نىڭ 15 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

بىز ئىنسانىنى ئاتا ـ ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنسانىنى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر.

سۈرە«لوقمان»(31 ـ سۈرە)نىڭ 14 ـ ئايىتىدىمۇ ئانا مۇھىم نۇقتا قىلىنىپ، ئانىلارنىڭ يۈرەك ـ باغرى — بالا ئىكەنلىكى، ئاتا ـ ئانا مېھرى ئىچىدە، ئانا مېھرىنىڭ سالمىقى ئېغىر ئىكەنلىكى دەلىللەنگەن.

«قۇرئان كەرىم»دىكى يۇقىرىقى بەلگىلىمەلەر 7 ـ ئەسىردە نازىل بولغان بولسىمۇ، مۇسۇلمانلار ئۇچۇن جۇملىدىن دۆلىتىمىزنىڭ مۇسۇلمانلىرى ئۇچۇن ئەمەلدە رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك مۇھىم پرىنسىپلارنىڭ بىر قىسمى ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى بۇ ماقالىدە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئايالالار ھوقۇقىغا ئائىت مەسىلىلەر دۆلىتىمىزنىڭ ئاساسىي قانۇنىغا ئۇيغۇن، دۆلىتىمىزنىڭ نىكاھ قانۇنىغىمۇ ئۇيغۇن.

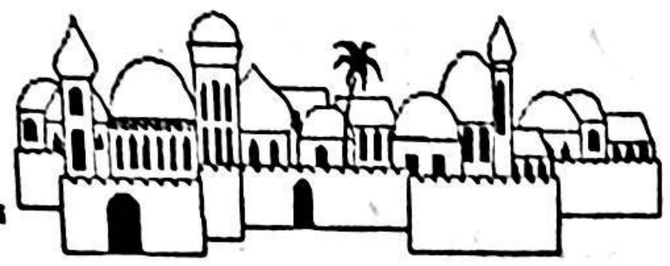

ئائىلە ۋە ئاتا ـ ئانا، پەرزەنتلەرنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلىرى

ياقۇپ ھەمدۇللا

بسم الله الرحمن الرحيم

نىكاھلىنىش ئائىلە قۇرۇشنىڭ بىرىنچى شەرتى. ئادەم ئاتىمىز بىلەن ھەۋۋا ئانىمىز ئاللاھنىڭ ئەمرى بىلەن نىكاھلىنىپ، بىر ئائىلە نەمۇنىسىنى ياراتقان. شۇڭا نىكاھلىنىش ئاللاھنىڭ ئەمرى، پەيغەمبەرلەرنىڭ سۈننىتى. ئاللاھنىڭ رەھمىتى بولغان «قۇرئان كەرىم»دە:

ئاراڭلاردىكى بويتاق ئەر، ئاياللارنىڭ ۋە ياخشى قۇل ۋە ياخشى چۆرىلىرىڭلارنىڭ بېشىنى ئوڭلاپ قويۇڭلار.

ـــ سۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 32 ـ ئايەت

دەپ ئەمر قىلسا، ئاگاھلاندۇرغۇچى رەسۇلىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئى ياشلار جامائەسى، سىلەردىن توي قىلىشقا قادىر بولالىغانلار توي قىلسۇن، توي قىلىش كۆزنى ۋە جىنسى ئەزانى ھارامدىن ساقلاپ قالىدۇ، نىكاھ مېنىڭ سۈننىتىم، كىمكى مېنىڭ سۈننىتىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇ مېنىڭ ئۈممىتىم ئەمەس"(بۇخارى توپلىغان) دەپ قىزغىن چاقىرىق قىلغان.

ئائىلە ئەر ـ ئايال ئىككى جىنسنىڭ قانۇنلۇق ئەر ـ خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىدىن مەۋجۇت بولىدۇ. ئائىلە ئەر ـ ئايالنىڭ مۇھەببىتى، رازىلىقى بىلەن مەككۇلۇك جورا بولۇش، بەختلىك ئائىلە قۇرۇپ ئەۋلاد قالدۇرۇش مەقسىتىدە تۇغقاندارچىلىقنى شەكىللەندۇرىدىغان مۇناسىۋەتتىن ئىبارەت. ئائىلە بولغان ئىكەن ئەر ـ خوتۇنلارنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلىرى بولىدۇ. مۇقەددەس دەستۇرىمىز «قۇرئان كەرىم»دىكى:

ئاياللىرى ئۈستىدە ئەرلىرىنىڭ ھەقلىرى بولغىنىدەك، ئەرلىرى ئۈستىدە ئاياللىرىنىڭمۇ ھەقلىرى بار(يەنى ئاياللار مۇۋاپىق دەرىجىدە ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولۇشى كېرەك، مۇۋاپىق دەرىجىدە مەجبۇرىيەتمۇ ئۆتىشى كېرەك).

ـــ سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 228 ـ ئايەت

دېگەن ئايەتتى كەرىمدە ئەر ـ ئاياللارنىڭ ئوخشاشلا ھوقۇقى ھەم مەجبۇرىيىتى بولىدىغانلىقى كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

ئىسلام دىنى ئائىلىدە ئەر ـ ئاياللارنى تەڭ ـ باراۋەر، ئىجىل ـ ئىناق بولۇپ، ئۆزلىرىنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلىرىنى بىرلىكتە ئادا قىلىشقا، بۇ دۇنيادا

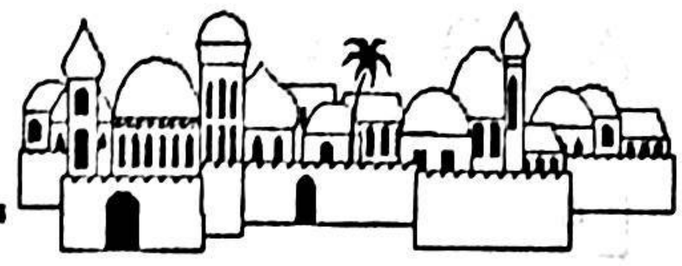

بەختلىك، ئۇ دۇنيادا سائادەتمەن مۇسۇلمانلاردىن بولۇشقا ئۇندەيدۇ. لېكىن، قىسمەن ئەرلەرنىڭ نادانلىق، قالاقلىق، خۇراپاتلىق، جاھىللىق، قاباھەت تۇمانلىرى ئىچىدە قايمۇقۇپ قېلىپ يا دۆلەت قانۇنى، يا شەرئى بىلىملەردىن ئۆگەنمەي، ساۋاتسىز قېلىپ، ئىمان-ئېتىقادى سۇسلىشىپ، "ئەرلەر ئەزىز، ئايالار خار" دېگەن يامان ئادەتتىن ھازىرغىچە قۇتۇلالمىدى. بىر قىسىم نادان ئەرلەر ئايالارنىڭ كىشىلىك ھوقۇقى، جىسمانىي ھوقۇقى، ئىززەت-غۇرۇرىنى پايمال قىلىپ كەلمەكتە. ئائىلىنىڭ پۈتۈن ئىشلىرىنى ئايالار قىلىپ، شۇنچە ئالدىراپ ھېرىپ كېتىۋاتسىمۇ مىت قىلماي ئولتۇرۇپ، ئايالارغا يەنە توڭلۇق قىلىدۇ. ئائىلىدە زوراۋانلىق قىلىپ، ئايالىنى ھاقارەتلەپ، دۇمبالايدۇ. ئايالى قىز تۇغسا، تېخىمۇ ئەسەبىيلىشىپ ئايالىغا قارىمايدۇ، قىزلىرىنى ياخشى ئوقۇتمايدۇ. "قىز بالا تالانىڭ ئادىمى، ئوقۇپ نېمە قىلىدۇ" دەپ مەكتەپتىن قايتۇرۇپ كېلىپ، يېشىغا يەتمەيلا زورلۇق بىلەن بىرىگە نىكاھلىتىپ بېرىۋېتىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق تەلىم بەرگەن:

ئەرلەر ئايالارنىڭ ھامىيلىرىدۇر.

——سۇرە«نىسا»(4-سۇرە)، 34-ئايەت

مۇمىن ئەرلەر، مۇمىن ئايالار بىر-بىرى بىلەن دوستتۇر، ئۇلار(كىشىلەرنى) ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىشلاردىن توسىدۇ، نامازنى(تولۇق) ئادا قىلىدۇ، زاكات بېرىدۇ، ئاللاھقا ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە ئىتائەت قىلىدۇ، ئەنە شۇلارغا ئاللاھ رەھىم قىلىدۇ.

——سۇرە«تەۋبە»(9-سۇرە)، 71-ئايەت

ئاللاھنىڭ مۇبارەك لەفزى ۋەھىيلىرىنى بىزگە يەتكۈزگۈچى پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "ئىمان جەھەتتە مۇسۇلمانلىرىنىڭ ياخشىراقى خۇلقى ياخشى بولغىنى ۋە ئايالىغا ياخشى مۇئامىلە قىلغىنى". "ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىشەنگەن ئادەم...ئايالىغا ئېتىبار بېرىشكىلارنى تەۋسىيە قىلىمەن، تەۋسىيەمنى قوبۇل قىلىڭلار...ئايالىغا ئېتىبار بېرىشكىلارنى تەۋسىيە قىلىمەن، ۋەسىيىتىمنى قوبۇل قىلىپ، شۇ بويىچە ئىش قىلىڭلار"(بۇخارى توپلىغان)، "ئايالارغا ئەركەكلەر ئۆز ئاچا-سىڭىللىرىغا ئوخشاش مۇناسىۋەتتە بولۇشى كېرەك". "بارلىق خەلقلەر ئاللاھنىڭ بەندىسىدۇر، ئۇلاردىن ئاللاھقا يېقىنراقى ئۆز ئەھلى ئايالىغا كۆپرەك پايدىسى تېگىدىغانلاردۇر". "ئاراڭلاردىكى ياخشى ئادەم ئايالىغا ياخشى مۇئامىلىدە بولغان ئادەمدۇر. ئايالىغا ھەممىدىن ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغان ئادەم مەن بولىمەن. خوتۇنلارنى پەقەت ياخشى ئادەملەرلا ئىززەت-ئىكرام قىلىدۇ، پەقەت يامان ئادەملەرلا خوتۇنلارنى خورلايدۇ، خارۇزار قىلىدۇ" (ئىبنى ماجە توپلىغان)

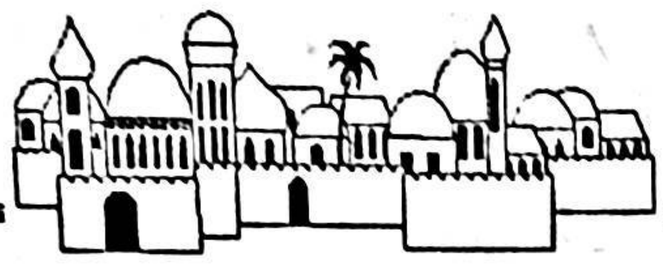

دېگـەنىدى. دېمـەك، مۇمنلـەرنىڭ ياخشىسـى بىلـەن يـامىنىڭ پـەرقى ئېـنىق ئايرىلدى. ئاياللارغا قانداق مۇئامىلە قىلىشنى قايتا تاللۇېلىڭ.

بالىلىرىنى ئوقۇتۇش، تەربىيىلەش ئەر-ئايالنىڭ مەجبۇرىيىتى

بـالا ئـائىلىنىڭ زىننـىتى، نەسـەب يىلتـىزى، ئۇمـىد يۇلـتۇزى، ئائىلـە مەملىكىتىنىڭ تەخت ۋارىسى، ئائىلىنىڭ تـاش ئابىدىسى، مىللـەتنىڭ ئەتىسى، دۆلەتنىڭ خوجىسى، جەمئىيەتنىڭ بەخت بايلىقى. بالىلارنى ياخشى ئوقۇتـۇپ، ياخشـى تەربىيىلـەش ئاللاھ بىزگـە تاپشـۇرغان ئۇلـۇغ ۋەزىپـە، ئاللاھنىڭ پـەرزى، ئاتـا-ئانىنىڭ قـەرزى. ئاتـا-ئانىلار بـالىلىرى ئۇچـۇن بـۇ دۇنيـا ھـەم ئاخىرەتتـە مەسئۇل بولىدۇ. بالا تەربىيە كۆرگەنىدىلا، ئوقۇپ بىلىم-قابىلىيـەت ئىگىلىگـەنىدىلا ياراملىق ئىزباسار بولالايـدۇ. ئانـا سۈتى قانداق ئاق ۋە پاك بولسـا، سـەبى بالىمۇ ساق ھەم پاك بولىدۇ. بالا بەئـەينى بىـر ۋاراق ئاق قەغـەز، ئاتـا-ئانـا رەڭ-بويـاق بېرىـپ، ھايات خەرىتىسىنى سىزىـپ چىققۇچـى ئىنـزېنىر. ئاتـا-ئانىلار بالىلارغـا ھايـات يولـىنى كۆرسـىتىپ تۇرىدىغـان، ئۇلارنـىڭ بىخەتـەر قاتنىشـىغا كـۆڭۈل بۆلىدىغان قاتناش ساقچىسى. ئاتـا-ئانـا بالىلارنىڭ نىجادچىسى، ھىماتچىسى، تۇنجى ھەم مەڭگۈلۈك تەربىيىچىسى.

پـەيغەمبەر ئەلەيھىسسـالام بىزگـە مۇنـداق يولـيورۇق بەرگـەنىدى: "پـەرزەنتلىرىنى ئىززەتلـەش بىلـەن بىرگـە ئۇلارنـىڭ ئـەدەپ-ئـەخلاقىنىمۇ ياخشىلاڭلار". "ھېچقانداق ئاتا پەرزەنتىگە خۇلق، ئەدەپتىن بۇيۇكرەك مىراس قالدۇرالمـايدۇ". پەرۋىشسـىز كۆچـەت ئوتـۇن، پەرۋىشسـىز زىرائـەت سـامان بولغاندەك، پەرۋىشسىز بالا يامان بولىدۇ. ئائىلىنى مېۋىلىك باغقا ئوخشاتساق، باغقا سورتلۇق كۆچەت قويۇپ، كېچە-كۈندۈز كۆڭۈل قويۇپ ئەستايىدىل پەرۋىش قىلىپ شېرىن ھوسۇل ئالىدىغان چېۋەر باغۋەن ئاتا-ئانىلاردۇر. ئاتـا-ئانىلارنىڭ تەربىيە بېرىش سەنئىتـ-ساپاسى بالىلارنىڭ ساپاسىنى، بالىلارنىڭ ساپاسى مىللـەتنىڭ ساپاسـىنى بەلگـىلەيدۇ. ئـائىلىنىڭ يىلتـىزى، ئۇمـىد تـەقدىرى ھېسابلىنىدىغان بالىلارنىڭ تـەقدىر-ئىقبالى ئاتـا-ئانىلار قولىدا. بالىلارنىڭ ئوبدان ئوقۇتـۇپ، ئەستايىدىل تەربىيىلـەپ، ياراملىق ئىختىساس ئىگىلىرىدىن قىلىـپ يېتىشـتۇرۇپ چىقسـاق مىللىتىمـىزنىڭ ساپـا تـەرەققىياتىنىڭ ئۇلـىنى سالغانلىق، ۋەتـەن ئۇچـۇن تۆھپـە قوشقانلىق بولىدۇ. ئەكسىچە تۇغـۇپ قويـۇپ تاشلىۋەتسەك، قورسىقىنى تويغۇزۇپ، كىيىمىنى كىيگۈزۈپ چوڭ قىلىشنى بىلىپ، تەربىيىلەشنى بىلمىسەك، ئوقۇتمىساق، بىزنىڭ ھايۋاندىن نېمە پەرقىمىز قالدى؟ تەربىيىسـىز، ئوقۇشسـىز قالغـان بالىلار ئائىلىگـە تراگېدىيە، جەمئىيەتكـە پاجىئە ئېلىپ كېلىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ھەر قانداق بـالا ئىسـلام ئۇستىگـە

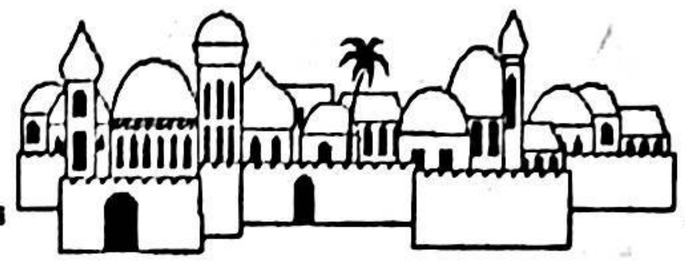

تۇغۇلىدۇ. ئۇنى ئاتا-ئانىسى يا يەھۇدىي، يا خرىستىئان، يا مەجۇسىي قىلىدۇ" دېسە، سۇبھانە ۋەتائالا:

ئى مۆمىنلەر، ئۆزەڭلارنى ۋە بالا-چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار.

ـــــسۇرە«تەھرىم»(66 - سۇرە)، 6 - ئايەت

دەپ ئاگاھلاندۇرغاندى. لېكىن قىسمەن ئىمانى ئاجىز، ئېتىقادى سۇس ئاتا-ئانىلىرىمىزنىڭ بالىلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشى، تەربىيە بېرىشى يېتەرسىز، ئۇلار بالىلىرىغا ئائىلىدە ئەدەپ-ئەخلاق، ئۆرپ-ئادەت، پاكىزلىق، ساغلاملىق، ئەمگەك تەربىيىسى بېرىش، بالىلىرىنىڭ ئەقىل بۇلىقىنى، نەزەر دائىرىسىنى ئېچىش، تەپەككۇر قىلىش، مۇستەقىل ياشاش توغرىسىدا بالىلىرى بىلەن پىكىرلىشىش، سىردىشىش، ئاقىلانە مەسلىھەت بېرىش، يېتەكلەشكە سەل قارايدۇ. بالىلار باغچىسىغا، مەكتەپكە بېرىپلا قويسا ھەممە ۋەزىپىسى تۈگىگەندەك بەخىرامان يۇرۇيدۇ. كۈندۈزى ئورگاندا، كەچقۇرۇن رېستورانda، ئۆز كۆڭلىنى ئاۋۇتىدىغان بەزمىخانا، تانسىخانا، ئىشرەتخانىلاردا ھارامغا تويۇپ، ئەيش-ئىشرەتكە بېرىلىپ بالا تەربىيىسىگە چولىسى تەگمەيۋاتىدۇ. بالىلار قەلبىدە قۇياشتەك پارلاق ئوبراز ھېسابلىنىدىغان ئانىلارمۇ كىيىم كىيىش، گىرىم قىلىش، ھەر خىل چاي، توي بىلەن ئالدىراش بولۇپ كېتىپ، بالىلارغا ئېيتارغا سۆزى يوق، قارارغا كۆزى يوق. بۇنداق بۇلغانغان زەئىپ، چۈشكۈن روھتىن، ئېتىقاد-ئىمانى سۇس، قىلچە مەسئۇلىيەت تۇيغۇسى، ئادىمىيلىك بۇرچى، بالا تەربىيىلەش ئىقتىدارى بولمىغان ئائىلىلەردىن خۇددى ئەخلەتتەك كېرەكسىز سۇپۇرۇندىلەر چىقىپ، ئائىلىنى بۇلغاپ، جەمئىيەتنى بۇزىدۇ، خالاس!

ئاق نان بەرگەن ئاتىلار، ئاق سۈت بەرگەن ئانىلار پاكلىق تەربىيىسى، ئەدەپ-ئەخلاق تەربىيىسى، ئادىمىيلىك تەربىيىسى بېرىشنى ھەرگىز ئۇنتۇماسلىقى كېرەك، ئەجدادلارغا يول ئېچىپ، يول-ئۇزۇق بېرىپ، ئەۋلادلارنى بەخت يولىغا باشلىشى لازىم. ئاتا-ئانا پاراۋوز، بالا ۋاگون، ئاتا-ئانىنىڭ تاللىغان يولى، سۈرئىتى بالىلارنىڭ ئۆلگە-نەمۇنىسى. ئاتا-ئانا بۇلاق، پەرزەنتىنىڭ چاڭقاق دىلىنى ئىلىم شەربىتى، ئەدەپ كەۋسىرى بىلەن تويۇندۇرۇپ، ھاياتلىق باغچىسىنى گۈلىستانغا ئايلاندۇرغۇچى. ئاتا-ئانا گويا خەۋپسىزلىك ساقچىسى، موھتاج بولسا قۇتقۇزۇپ، ئاداشسا يول كۆرسىتىپ، يىقىلسا يۆلەپ تۇرغۇزۇپ، نىشانغا يېتىشكە خالىسانە ياردەم بەرگۈچى. ئاتا-ئانىلار بالىلارغا بەخت-ئىقبالنىڭ ئالتۇن ئاچقۇچىنى تۇتقۇزغۇچى. بالىلارنى ياخشى تەربىيىلىگەنلىك بالىنىڭ بەختى، ئائىلىنىڭ تەقدىرى، مىللەتنىڭ

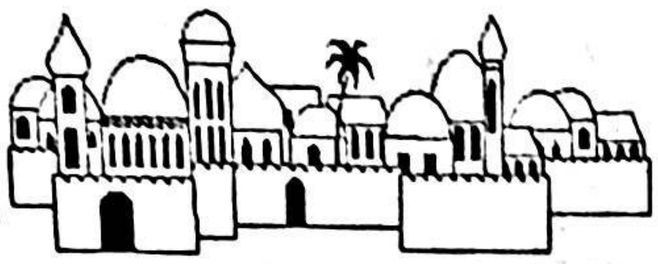

كېلىچىكى، دۆلەتنىڭ قۇدرەت تېپىشىنى كۆزلىگەنلىك. بالىلارنىڭ تەقدىر-ئىستىقبالى قابىلىيەتلىك، پەزىلەتلىك ئاتا-ئانىلارنىڭ يۈرەك قېنىدىن، ماڭلاي تەرىدىن يۇلتۇزدەك پارلاپ، چاقنايدۇ.

ئاتا-ئانىلارنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلىش بالىلارنىڭ مەجبۇرىيىتى

ئىنسانلارنىڭ ئەڭ قۇدرەتلىك، ئەڭ مېھرىبان، ئەڭ شەپقەتلىك پەرۋەردىگارى ئاللاھ بىزگە مۇنداق تەلىم بېرىدۇ:

پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا-ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى، يا ئىككىلىسى سېنىڭ قېرىپ ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن(يەنى مالالىقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۆشكەلمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا كامالى مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن.

—— سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23—24-ئايەتلەر

ئىنسانىنى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئانىسى ئۇنى (قورسىقىدا) ئۇستى-ئۇستىگە ئاجىزلىق بىلەن كۆتۈردى. ئىككى يىلدا ئۇنى ئەمچەكتىن ئايرىدى. (ئى ئىنسان!) ماڭا ۋە ئاتا-ئاناڭغا شۈكۈر قىلغىن، ئاخىر قايتىدىغان جاي مېنىڭ دەرگاھىمدۇر.

——سۈرە«لوقمان»(31-سۈرە)، 14-ئايەت

دېمەك، ئاتا-ئانىغا ياخشى خىزمەت قىلىش ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشتىن كېيىنلا تۇرىدىغان، ئاللاھ تاپشۇرغان ئۇلۇغ ئەمەل، بۇيۇك ۋەزىپە. ئاتا-ئانىلار ياشانغاندا ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىش قانۇنىي مەجبۇرىيەت، ئىنسانىي پەزىلەت، بالىلىق مەسئۇلىيەت. رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "ئۇچ خىل سۈپەت باردۇركى، كىمدە كىم ئۇنىڭغا ئىگە بولسا، ئاللاھ قىيامەت كۈنى ئۇنى ھىمايە قىلىپ جەننەتكە كىرگۈزىدۇ: 1. زەئىپلەر بىلەن خۇش مۇئامىلىدە بولۇش؛ 2. ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىش؛ 3. قۇلغا ياخشىلىق قىلىش". "ئاتا-ئانىلىرىنىڭ قېرىلىق ۋاقتىدا ھەر ئىككىسىنى، بىرى بولمىغاندا يەنە بىرىنى رازى قىلىپ جەننەتى بولۇڭالمىغان پەرزەنت خار بولسۇن، خار بولسۇن ۋە يەنە خار بولسۇن". "ئاتا-ئانىنى رازى قىلغان كىشىدىن ئاللاھمۇ رازى بولىدۇ. ئاتا-ئانىنى خاپا قىلغان كىشىگە ئاللاھ غەزەپ قىلىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دەپ تەلىم بەرگەنىدى.

دېمەك، ئاتا-ئانىلارنىڭ خىزمىتىنى ياخشى قىلىش ئاللاھنىڭ ئەمرى. پەيغەمبىرىمىزنىڭ دەۋىتى. پەرزەنتلەرنىڭ مەڭگۈ تۈگىمەس قەرزى،

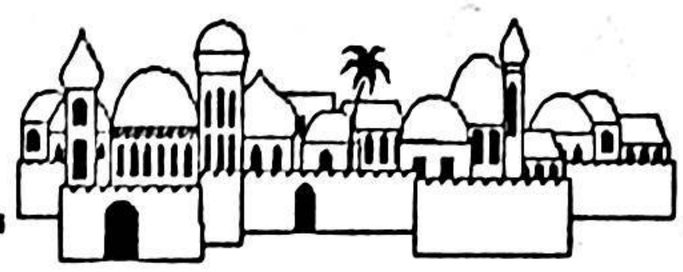

مەجبۇرىيىتى. بۇ دۇنيا ئاخىرەتنىڭ ئېتىزى. پەرزەنتلەرنىڭ قەلب ئېتىزىغا ئانىلارنى ھۆرمەتلەش، ياخشى خىزمەت قىلىش ئۇرۇقىنى چاچساڭ، ئۆزۈڭ ياشانغاندا ھوسۇلىنى يىغسەن. ئاتا ـ ئاناڭنى ياخشى كۆتكىنىڭ، قەدىرلىگىنىڭ، كەلگۈسىدە ئۆزۈڭنى قەدىرلەيدىغانلارغا نەمۇنە كۆرسەتكىنىڭ. ئاتا ـ ئانىلارغا ياخشى خىزمەت قىلىش ئادەمىيلىكنىڭ ئېتىداسى، ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ مۇقەددەمسى. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ھاياتلىق سەپىرى مەنزىلگە يېقىنلاشقانسېرى، پۈت ـ قوللىرىدا ماغدۇر قېچىپ، زېھنى زەئىپلىشىپ بىزگە ئېھتىياجى چۈشىدۇ. پۈتكۈل ئۈمىدىنى بىزدىن كۈتىدۇ. شۈڭا بىز پەرزەنتلەر ھەر بىر ئېغىز سۆزىمىزنى ھەسەلدەك شېرىن، ھەر بىر ھەرىكىتىمىزنى قايماقتەك سىلىق قىلىپ، ئۈلارنىڭ روھىغا ئوزۇق، تېنىگە قۇۋۋەت، دەردىگە دەرمان بولۇشىمىز كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە:"پەرزەنتلەر ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا رەھمدىل ۋە كۆيۈمچان بولغاندىلا بىر قېتىملىق ئۆمرە ھەجنىڭ ساۋابىنى ئالالايدۇ" دېگەن ئەمەسمىدى! پەيغەمبىرىمىز يەنە:"سىلەرگە ئەڭ چوڭ گۇناھتىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ ئۇ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاتا ـ ئانىنى قاقشىتىشتىن ئىبارەتتۇر"(«سەھىھ ھەدىسلەر»دىن) دېگەنىدى. تېرىسىاڭ ئورىسەن، ئاتا ـ ئاناڭنى بۇ دۇنيادا قاقشاتساڭ ئۇ دۇنيادا گۇناھكار، زىيانكار بولۇپ ئاللاھنىڭ جازاسىنى تارتىسەن، بۇ دۇنيادا ئۆزۈڭ ياشانغاندا بالاڭدىن كۆرىسەن، خارۇزار ئۆتىسەن، ياشلىقىڭدا كۆپرەك تەر ئاققۇزىساڭ قېرىغاندا ئازراق ياش ئاققۇزىسەن. ھەر بىر ئائىلە بىر دەرسخانا، ھەر بىر ئاتا ـ ئانا بىر ئۇلگىلىك ئۇستاز. قېرىغاندا ھىممەت كۈتسەڭ، ياشلىقىڭدا ئاتا ـ ئاناڭغا ياخشى خىزمەت قىل، ئاتا ـ ئاناڭنى رازى قىل.

ئەر ـ ئايالىلاردا ئۇرۇق ـ تۇغقان قېرىنداشلىرىغا سىلە ـ رەھىم قىلىش مەجبۇرىيىتى بولىدۇ. ئەر ـ ئايال بىر جان، بىر تەن بولۇپ مۇقەددەس ئائىلە قۇرغان ئىكەن، ئىككىلا تەرەپ تۇغقان قېرىنداشلىرىغا تەڭ ـ باراۋەر قىزغىن مۇئامىلە قىلىش، سىلە ـ رەھىم قىلىش، بىر ـ بىرىگە ياردەم قىلىش، بىر ـ بىرىنى يوقلاپ تۇرۇش، ئۈلار كېسەل بولسا ھال سوراش، ئۆيگە كەلسە ياخشى مېھمان قىلىش مەجبۇرىيىتى بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىمكى كېيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمەكتە ئازادىرەك بولۇشنى ياقتۇرسا، شۇنداقلا ئۆمرۇم ئۇزۇن بولسۇن دېسە، ئۇ ئۆزىنىڭ قان ـ قېرىنداشلىرى بىلەن ئىزدىشىپ ئۆتسۇن" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). "قېرىنداشىنىڭ قېرىنداشقا قىلغان سەدىقىسى ھەم سەدىقە ھەم قېرىنداشلىق مېھرى ـ شەپقەت ھۆكمىدە بولىدۇ. قېرىنداشلارغا ئادەمگەرچىلىك قىلىش، خۇلقى چىرايلىق بولۇش ۋە ياخشى قوشنىدارچىلىق يۇرتنى ئاۋات، ئۆمۇرنى زىيادە قىلىدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەردىن») دەپ تەلىم ـ كۆرسەتمە بەرگەنىدى.

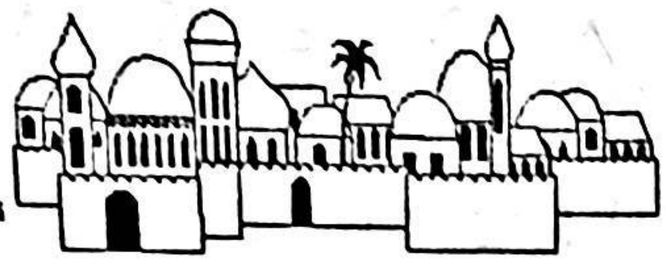

يۇقىرىدا ئائىلىدە ئەر ـ ئاياللارنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلىرى سۆزلەندى. بىز ئائىلىدە بىر جان، بىر تەن بولۇپ، بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە مەككۇلۈك بەختكە چۆمۈلگەن ئائىلە قۇرۇشنى نىشان قىلغان ئىكەنمىز، ئۆزىمىز ھوقۇق، مەجبۇرىيەتلىرىمىزنى تونۇپ، ياخشى ئادا قىلىشىمىز كېرەك. ھوقۇقتا تەڭ ـ باراۋەر بولساق، مەجبۇرىيەتنى تەڭ ئۆتىسەك، ئائىلە تىنچ، مۇقىم، ئىجىل ـ ئىناق، بەختىيار ئائىلە بولالايدۇ. پەقەت ئائىلىدە باراۋەرلىك، تىنچ ـ ئىناقلىق، ئىجىل ـ ئىتتىپاقلىق بولسىلا، كۈنلەر كۆككۈللۈك، ئىشلار ئوڭۇشلۇق، كۆڭۈللەر خاتىرجەم بولۇپ، بەخت ـ ئامەت كۈلۈپ قارايدۇ.

ئىسلام دىنى تىنچلىق، مۇقىملىق دىنى. ئەڭ ئىززەتلىك، ئەڭ قۇدرەتلىك ئاللاھنىڭ 99 گۈزەل ئىسىم ـ سۈپەتلىرى بولۇپ، تىنچ ـ ئامانلىق شۇلارنىڭ بىرىدۇر. ئىسلام دىنى ئاللاھ بىزگە تاللاپ بەرگەن دىن بولۇپ، "ئىسلام" دېگەن سۆزنىڭ لېكسىكىلىق مەنىسى"ئىنشىنىش، ئىتائەت قىلىش، تىنچ ئامانلىق" دېگەندىن ئىبارەت. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئىلگىرى "ئەمىن" دەپ نام ئالغان بولۇپ، "تىنچلىق" دېگەن مەنىسى بار. بەيتۇللاھ جايلاشقان مۇقەددەس ھەرەم مەسچىتىنىڭ كۆپ ئىشكىلىرى بولۇپ، بىرىنىڭ ئىسمى "تىنچلىق دەرۋازىسى" دەپ ئاتىلىدۇ. مەدىنىدىكى پەيغەمبەر مەسچىتىنىڭ بىر ئىشىكىمۇ "تىنچلىق ئىشىكى" دەپ ئاتالغان. ئاللاھنىڭ سەككىز جەننىتىنىڭ بىرسىنىڭ نامىمۇ "تىنچلىق جەننىتى". دېمەك، تىنچ، مۇقىملىق ئاللاھنىڭ چاقىرىقى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ دەۋىتى، ئىسلام دىنىنىڭ بايرىقى، مۇسۇلمانلارنىڭ جېنى، ئىككى ئالەملىك نىشانى، مۇسۇلمانلار بولسا تىنچلىق جەڭچىلىرىنىڭ بايراقدارى، تىنچلىقنى قوغداش زەربىدارى.

ئەلھاسىل كالام، تىنچ ـ مۇقىملىقنى سۆيۈش ئاللاھنىڭ ئەمرى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ شوئارى. تىنچ ـ ئامان، ئىجىل ـ ئىناق ئائىلە ۋە جەمئىيەت قۇرۇش مۇسۇلمانلارنىڭ مۇقەددەس ۋەزىپىسى، يۈرەك ئارزۇسى. ئاللاھنىڭ بەندىسى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئۈممىتى ئىكەنمىز ئاللاھنىڭ ئەمرى، پەيغەمبىرىمىزنىڭ چاقىرىقىغا شەرتسىز ئاۋاز قوشۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ تەڭ ـ باراۋەر، تىنچ ـ ئىتتىپاق، ئىجىل ـ ئىناق ئائىلە قۇرۇشتەك ئېسىل ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى ئىزچىل جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

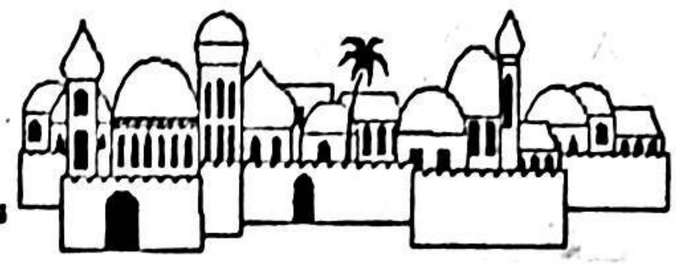

ئانىلارنىڭ ۋە بالىلارنىڭ تەربىيىلىنىشىگە ئەھمىيەت بېرەيلى

ياقۇپ ھەمدۇللا

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

دۇنيانىڭ كۆركى ھەم زىننىتى ئايال،
ھاياتنىڭ مەنىسى، لەززىتى ئايال.
ئايال ئۇ قەدىرلىك، ئەڭ ئۇلۇغ ئىنسان،
ئاللاھنىڭ نېمىتى، رەھمىتى ئايال.

ئايال ـــ ئىنسانىيەتنىڭ يىلتىزى، ئۆينىڭ چىرىغى، يازنىڭ گۈلى، قىشنىڭ ئوتى. ئىنسان ئۇلۇغ، شۇ ئىنساننى تۇغقان، باققان، تەربىيىلىگەن ئانىلار تېخىمۇ ئۇلۇغ! مۇسۇلمانلار ئانىنى بەك ھۆرمەتلەيدۇ، چۈنكى ئىنسانلار يەر شارىغا ئانىدىن تارالغان. «قۇرئان كەرىم»دە:

ئى ئىنسانلار! بىز سىلەرنى ھەقىقەتەن بىر ئەر، بىر ئايالدىن، (ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت) بىر ئاتا، بىر ئانىدىن ياراتتۇق.

ـــ سۈرە«ھۇجۇرات»(49 ـ سۈرە)، 13 ـ ئايەت

دەپ ئېنىق كۆرسىتىلگەن. ئىپتىدائىي جەمئىيەتتە ئىنسانلار ئۇرۇق ـ جامائەلەرگە بۆلۈنگەندە، ئەڭ دەسلەپتە ئۇرۇقلارنى ئانىلار باشقۇرغان. دېمەك، ئانىلار ئىنسانىيەت جەمئىيىتىنىڭ ئانىسى.

ئاللاھ تائالا رەھمەت ـ شەپقىتى، قۇدرەت ـ كارامىتى بىلەن ئادەم ئەلەيھىسالامنى زېمىندىن ئەرشكە ئېلىپ چىقىپ، جەننەتنىڭ 70 خىل كىيىمىنى كىيدۈرۈپ، بېشىغا تاج تاقاپ، قولىغا پۈتۈن ئەرشئالانىڭ پادىشاھلىقىنى نامايان قىلىدىغان ئەڭگۈشتەرنى تاقاپ، ئالتۇن كۇرستا ئولتۇرغۇزۇپ، پۈتكۈل بېھىشنىڭ ھاۋايى ھەۋەس، نازۇ ـ نېمەت، شېرىن ـ شەربەتلىرىنى ئاتا قىلغان بولسىمۇ، ئۇ جەننەت لەززىتىدىن ھوزۇرى قانماي ئايالدىن جۈپتى تەلەپ قىلغان. ”ئۇنىڭ كۆڭلىنى خوتۇن ھەۋىسى تەقەززا قىلدى ۋە دېدى:‘مۇنداق ئىززەت ۋە ھۆرمەت، دۆلەت ـ سائادەت بار يەردە بىر جۈپتۈم بولسا ئىكەن، ئۇنىڭ بىلەن مۇڭداش ۋە سىرداش بولۇپ ئۆتسەك!‘ “ («قىسسەسۇل ئەنبىيا»، 19 ـ بەت). دېمەك، ئايال دۇنيانىڭ راھىتى، لەززىتى، كۆڭۈل ھوزۇرى. ئايالسىز تۇرمۇش چاڭقاق، قاغجىراق ۋە سوغۇق.

ئاياللار ئەڭ گۈزەل. ئۇلاردىكى گۈزەل جامال ھېچ نەرسىدە يوق ئىدى. ھەق سۇبھانەھۇ ۋەتائالا ئۆزىنىڭ نۇرىدىن بىر زەررە ئېلىپ ئۇنى يۈزگە بۆلۈپ 99

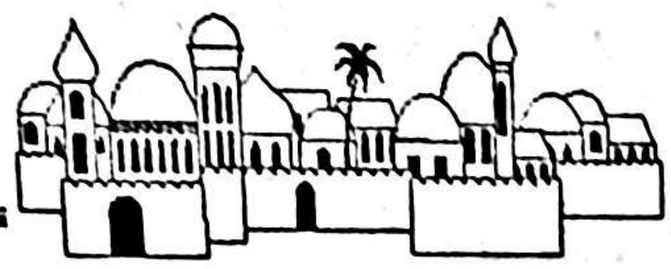

پىرسەنتنى ھەۋۋا ئانىغا بەردى(«قىسسەسۈل ئەنبىيا» 20 ـ بەت). دېمەك، ئايالالار گۈزەل، ئايالالار بولغاچ ھايات گۈزەل، تۈرمۈش بەختيار.

ئايالالارنىڭ ئىنسانلار جەمئىيتىدىكى، تۈرمۈشتىكى، ئەۋلاد قالدۇرۇش ۋە ئۆلارنى تەربىيلەشتىكى ئورنى ۋە رولىغا ھەرگىز سەل قارىماسلىقىمىز كېرەك. جەمئىيەت ئادەملەردىن، ئائىلىلەردىن شەكىللىنىدۇ. ئائىلە جەمئىيەتنىڭ كۆزنىكى، ئايالالار ئائىلىنىڭ ئىش بېجىرگۈچى ئىگىسى. ئايالنىڭ قانداق بولۇشى ئائىلىنىڭ قانداق بولۇشىنى بەلگىلەيدۇ. ئايالنىڭ سەۋىيىسى يۇقىرى، بىلىملىك، ئەخلاقلىق، ئىقتىدارلىق بولۇشى پۈتۈن ئائىلىنىڭ بولۇپمۇ بالىلارنىڭ رونىق تېپىشى، بەختنى تېپىشىغا تۈرتكىلىك رول ئويناىدۇ.

ئايالالارنىڭ نەسەپ قالدۇرۇش، بالا تەربىيلەشتىكى رولى ناھايىتى زور. ئانىنىڭ قانداق بولۇشى بالىنىڭ قانداق بولۇشىدا ھەل قىلغۇچ رول ئويناىدۇ. ئانىنىڭ ساپاسى يۇقىرى بولسا بالىنى سۈپەتلىك تۇغۇپ، ئىلمىي بېقىپ، ئىجتىھات بىلەن تەربىيلەپ سۈپەتلىك يېتىلدۈرىدۇ. "ئالا ئىنەكنىڭ بالىسى چالا قۇيرۇق" دېگەن تەمسىلدە ئاشۇنداق چوڭقۇر مەنە يەكۈنلەنگەن. بالا ئائىلىنىڭ نەسەپ يىلتىزى، مىللەتنىڭ ئۈمىدى، دۆلەتنىڭ كەلگۈسى. بالىلار سۈپەتلىك تۇغۇلۇپ ساپالىق تەربىيلەنسە مىللەتنىڭ ساپاسى يۇقىرى بولىدۇ. قەيەردە خوتۇن ـ قىزلار قابىلىيەتلىك، مەدەنىيەتلىك، ئەخلاقلىق، تىرىشچان، تەلەپچان بولسا شۇ جايدىكى بالىلار، ياشلار بىلىملىك، ئەدەپلىك، غەيرەتلىك، مەدەنىيەتلىك، تىرىشچان، ئەمگەكچان بولىدۇ.

بالىغا ئانىنىڭ ناھايىتى كۆپ ئەجرى سىڭگەن بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە:

ئىنسانىنى ئانىسى مۈشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۈشەققەت بىلەن تۇغدى، ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر. تاكى ئۇ(بوۋاق ئۆسۈپ)، كۈچ ـ قۇۋۋەتكە تولۇپ، قىرىق ياشقا يەتكەندە، (ئۇ):"پەرۋەردىگارىم! سېنىڭ ماڭا ۋە ئاتا ـ ئانامغا بەرگەن نېمىتىگە شۈكۈر قىلىشنى ۋە سەن رازى بولىدىغان ياخشى ئىشنى قىلىشىمنى ماڭا ئىلھام قىلغىن، مەن ئۈچۈن مېنىڭ ئەۋلادىمنى تۈزىگىن(يەنى مېنىڭ ئەۋلادىمنى ياخشى ئادەملەر قىلغىن)..." دەيدۇ.

ـــــسۈرە«ئەھقاف»(46 ـ سۈرە)، 15 ـ ئايەت

دەپ، ئانىلارنىڭ مۈشەققەتلىك ئەجرىنى مۇئەييەنلەشتۈرىدۇ. بالا ئانىنىڭ جىسمىدىن ئايرىلىپ چىققان تېنىنىڭ پارچىسى، يۈرەك پارىسى. بالىنى سۆيۈش، بالىغا كۆيۈنۈش، ئۇنى ئاسراشتەك چوڭقۇر مېھىر ـ مۇھەببەتنى ئاللاھ تائالا ئانىلار قەلبىگە سالغان. شۇڭا ئانىلار بالىغا بەكلا كۆيىدۇ. ھېچقانداق كۈچ ئانىنىڭ بالىغا بولغان مېھىر ـ مۇھەببىتىگە تەڭ كېلەلمەيدۇ. ئانىلار بالا ئۈچۈن كېچە ـ كۈندۈز،

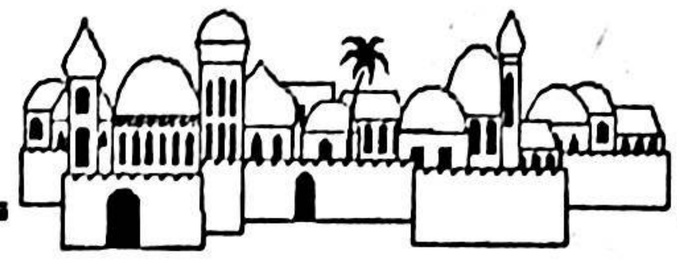

ئۇن ـ تىنسىز جاپالىق ئىشلەپ، كۆيۈپ پىشىپ ئۆزىدە بارىنى بېغىشلايدۇ، پەرزەنتىنىڭ ئىككىلا ئالەمدە بەختـ سائادەتلىك بولۇشى ئۈچۈن پىداكارلىق بىلەن كۈرەش قىلىدۇ. ئىنسان ئۆزىنىڭ جەمئىيەتكە قوشقان تۆھپىسى بىلەن قەدىرلىك. ئايالارنىڭ ئىنسانلار جەمئىيىتىگە قوشقان تۆھپىسى زور بولغاچقا تېخىمۇ قەدىرلىنىشكە تېگىشلىك.

لېكىن بىزنىڭ بەزى نادان، قالاق قېرىنداشلىرىمىز ھەمىشە ئايالىرىنى كەمسىتىدۇ. ئايالارنى خورلايدۇ، ئۇلارنىڭ كىشىلىك ھوقۇقىنى دەپسەندە قىلىدۇ. قەبىھ تىللار بىلەن ھاقارەتلەپ، ئېشەكتەك دۇمبالايدۇ. ئايالارنى ئويۇنچۇق قاتارىدا بىلىپ بۇگۈنى ئېلىپ نەچچە كۈندىن كېيىن تاشلايدۇ. ئۆزىنىڭ قەدىناس جۈپتىنى ئۆيگە بەنت قىلىپ قويۇپ، ئۆزى ئاشنىدارچىلىقتىن كۆڭۈل ئاچىدۇ. ھايۋان چېغىدا ئۇرغاچلىرىنىڭ پەسلى يېتىپ كۈيلىمىسە چاپمايدۇ. بىزنىڭ بەزى ئەرلىرىمىز ھاۋايى ھەۋەستە ھايۋاندىن ئېشىپ، بالاغەتكە يەتمىگەن سەبىيلەرگىمۇ نەجىس قولىنى سېلىپ نابۇت قىلىدۇ. ئائىلىنىڭ بۇزۇلۇشى، ئايالارنىڭ ئازاب چېكىشى، بالىلارنىڭ يېتىم قېلىشىنى ھېچ ئەرزىمەس ئىش دەپ سانايدۇ. بۇلار ئۈچۈن ھايات يەپ ـ ئىچىش، ئويناپ ـ كۈلۈش پۇرسىتى ھېسابلىنىپ، ئۆزىنىڭ ئىنسان قېلىپىدىن چىققان ئىككى پۇتلۇق ھايۋان ئورنىغا چۈشۈپ قالغىنى بىلەن ھېسابلاشمايدۇ. بەزى ئاتا ـ ئانىلار ئائىلىگە كۆيۈنۈپ، ئايالىنى ئاسرىسىمۇ، بالىلارنىڭ تەربىيىسىگە، ئوقۇشىغا، يۇقىرى بىلىم يۇرتلىرىغا بېرىپ ئوقۇشىغا سەل قارايدۇ. بولۇپمۇ قىزلىرىنىڭ يۇقىرىلاپ ئوقۇشىغا ئانچە يول قويمايدۇ.”قىز بالا دېگەن ئۆي ئادىمى، يۇقىرىلاپ ئوقۇتۇپ نېمە كەپتۇ“ دەپ ئۆزىنىڭ جان ـ جىگەر بالىسىنىڭ ئىستىقبالىنى نابۇت قىلىدۇ. دەل موشۇنداق قالاقلىق، قاششاقلىق بولغاچقا بىزدە نادانلار كۆپ، نادانلىق ھەممە يامانلىقنىڭ ئانىسى. بىلىپ ـ بىلمەي كۈفرى سۆزلەش، گۇناھ ئۆتكۈزۈش، ھەتتا جىنايەت ئۆتكۈزۈشتەك قەبىھ ئىشلار نادانلىقتىن بولىدۇ. نادانلىق ـــ ئىپلاسلىق، نادانلىق ـــ ئەڭ چوڭ ئاپەت. نادانلىقتىن قۇتۇلماي تۇرۇپ قەد كۆتۈرەلمەيمىز، نادانلىقتىن قۇتۇلماي تۇرۇپ دەۋر تەرەققىياتىغا يېتىشەلمەيمىز. شۇڭا بالىلىرىمىزنىڭ مەكتەپلەردە ئوقۇشىغا، بولۇپمۇ قىزلىرىمىزنىڭ يۇقىرى بىلىم يۇرتلىرىدا بىلىم ئېلىشىغا بارىمىزنى تەسەددۇق قىلىشىمىز كېرەك.

ئىسلام دىنى ئايالارنى ئۇلۇغلايدىغان، دۇنيادا تۇنجى بولۇپ ئايالارغا تەڭ ـ باراۋەرلىك ھوقۇقى بەرگەن دىن. ئىسلام دىنىنىڭ ئىلاھىي كىتابى، شەرئى دەستۇر «قۇرئان كەرىم»دە ئايالارنىڭ نامى بىلەن ئاتالغان ئالتە سۈرە بار. ئايالارنىڭ رولى، ئورنى، ھوقۇقى، مەجبۇرىيىتى توغرىسىدا نۇرغۇن ئايەتلەر نازىل بولغان:

ئايالار بىلەن ئۇنسى ـ ئۇلپەت ئېلىشىدىغان ئۇچۇن(ئاللاھنىڭ) ئۇلارنى سىلەرنىڭ ئۆز تېنىڭلاردىن ياراتقانلىقى، ئاراڭلاردا(يەنى ئەر ـ خوتۇن ئارىسىدا) مېھىر ـ

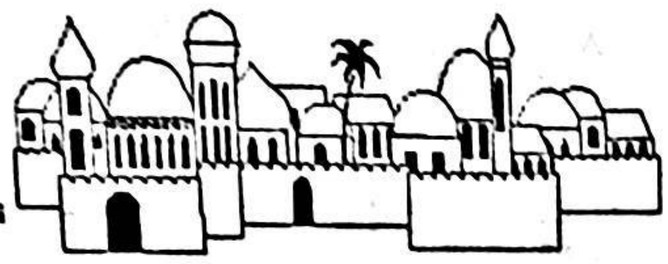

مۇھەببەت ئورناتقانلىقى ئاللاھنىڭ(كامالى قۇدرىتىنى كۆرسىتىدىغان) ئالامەتلىرىدىندۇر، پىكىر يۈرگۈزىدىغان قەۋم ئۈچۈن، شەك-شۈبھىسىزكى، بۇنىڭدا نۇرغۇن ئىبرەتلەر بار.

ـــــسۈرە«رۇم»(30 ـ سۈرە)، 21 ـ ئايەت

ئەگەر(ئاياللىرىڭلارغا) ياخشىلىق قىلساڭلار، (ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلانساڭلار (ئاللاھ سىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ). ئاللاھ ھەقىقەتەن قىلمىشىڭلاردىن خەۋەردارىدۇر.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 128 ـ ئايەت

ئەرلەر ئاياللارنىڭ ھامىيلىرىدۇر.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 34 ـ ئايەت

مەن سىلەردىن ئەر بولسۇن، ئايال بولسۇن، ھەر قانداق بىر ياخشى ئىش قىلغۇچىنىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتمەيمەن. سىلەر بىر-بىرىڭلاردىن تۆرەلگەن.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 195 ـ ئايەت

بىزنى ھەقىقەت يولىغا يېتەكلىگۈچى، ئاگاھلاندۇرغۇچى، ئىلىمگە دەۋەت قىلغۇچى، دىلىمىزنى نۇرلاندۇرۇپ، يولىمىزنى يورۇتقۇچى پەيغەمبىرىمىز ئاياللارنى ئاسراپ، ئۇلارنى ھۆرمەتلەشنىڭ ئۇلگىسى ئىدى. ئۇ ئاياللىرىغا ئادىل مۇئامىلە قىلاتتى، ئۇلارنى ھۆرمەتلەيتتى، ئۇلارغا قىزغىن ياردەمدە بولاتتى. بەزىدە كىيىملىرىنى ئۆزى يۇيۇپ، ئۆزى يامايتتى. بەزىدە ئۆچكە، قوي ساغاتتى. ئاياللىرىنى ھەرگىز ھاقارەتلەپ، سەتلەپ، مەسخىرە قىلىپ، بوزەك قىلىپ ئۇرمايتتى. پەيغەمبىرىمىز:"مۆمىنلەر ئىچىدىكى ئىمانى ئەڭ كامىل بولغىنى گۈزەل خۇلقلىق بولغىنىدۇر. سىلەرنىڭ ياخشىلىرىڭلار ئاياللىرىغا ياخشى مۇئامىلەدە بولغان ئادەمدۇر. ئايالىغا ھەممىدىن ياخشى مۇئامىلە قىلغان ئادەم مەن بولىمەن". (ئىبنى ماجە توپلىغان). "بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ:'ئى رەسۇلۇللاھ، مېنىڭ ياخشىلىق قىلىشىمغا ئەڭ لايىق ئادىمىم كىم؟' دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاناڭ' دېدى. ئۇ ئادەم:'ئاندىن قالسىچۇ؟' دەپ يەنە سورىدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاناڭ' دېدى. ئۇ ئادەم:'ئاندىن قالسىچۇ' دەپ يەنە سورىدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاناڭ' دېدى. ئۇ ئادەم:'ئاندىن قالسىچۇ؟ ' دەپ يەنە سورىدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاندىن قالسا ئاتاڭ' دېدى" (بۇخارى توپلىغان). "جەننەت ئانىلارنىڭ ئايىغى ئاستىدا"دەپ كۆپتىن-كۆپ ۋەز-نەسىھەت قىلغانىدى(ئەھمەد توپلىغان). ئاياللارغا كۆيۈنۈش، ئۇلارنى ئاسراش، ئۇلارغا ياردەم بېرىش پەيغەمبەر سۈننىتى.

بالا ئائىلىنىڭ زىننىتى، ئائىلە گۈلىستانىنىڭ گۈلى، ئاتا-ئانىنىڭ كۆڭۈل شادلىقى، قەلب ھوزۇرى، ئاللاھنىڭ بىزگە بەرگەن ئامانىتى. بالىلارنى

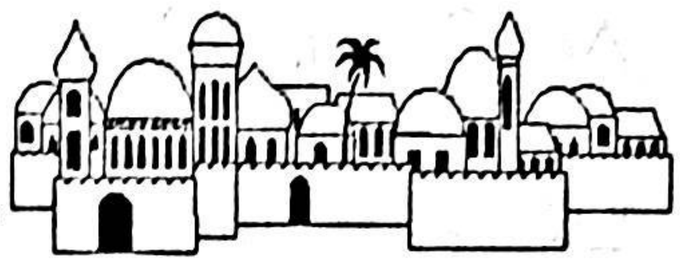

تەربىيلەش، ئوقۇتۇپ ياراملىق ئادەم قىلىپ يېتىشتۈرۈش ئاللاھ بىزگە تاپشۇرغان ئەڭ مۇشەققەتلىك، شەرەپلىك، مۇقەددەس ۋەزىپە؛ بالىلارنى تەربىيلەش، ئوقۇتۇش ئاتا ـ ئانىنىڭ مەسئۇلىيىتى، مەجبۇرىيىتى، قەرزى ھەم پەرزى. ئائىلە بالىلارنىڭ ئىپتىدائىي مەكتىپى، ئانىلار بالىلارنىڭ تۇنجى مۇئەللىمى، مۇئەللىم قانداق بولسا شاگىرتى شۇنداق بولىدۇ. ئانىلار تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ بالا تەربىيلەش سەنئىتىنى ئىگەللىشى كېرەك. مېنىڭچە ئانىلار تۆۋەندىكى شەرتلەرنى ئورۇنلىسا ياخشى ئانا، ياخشى تەربىيىچى بولالايدۇ:

1. ئانىلار ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك، ئەدەپلىك بولۇشى كېرەك. ئەخلاق ـــ ئىنسان زىننىتى. ئەخلاق بىلەن ئادەمنىڭ قەلبى گۈزەل بولىدۇ، ھەقىقىي گۈزەللىك قەلب گۈزەللىكىدە بولىدۇ. قەلبى گۈزەل، خۇيى گۈزەلنى ھەممە ئادەم سۆيىدۇ. پەيغەمبىرىمىز: "ئاراڭلاردىكى كىشىلەرنىڭ ياخشىلىرى ئەڭ گۈزەل ئەخلاقلا ئىگە بولغانلاردۇر" (بۇخارى توپلىغان) دېگەنىدى.

2. بىلىملىك، قابىلىيەتلىك بولۇش كېرەك. "ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتۈرىدۇ" {سۈرە« مۇجادىلە »(58 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت} دېگەن ئايەت كەرىملەر بار. ئىلىم ئۆگىنىش ئەر ـ ئاياللار ئۈچۈن پەرز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلىم توغرىسىدا نۇرغۇن نەسىھەتلەرنى قالدۇرغان: "كىمكى ئاللاھ يولىدا ئىلىمنى گۈللەندۈرۈپ ئادەم تەربىيلەشتە بىر يارماق ئىشلەتسە، ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتتە بىر ساراي ئاتا قىلىدۇ". ئىلىم ئىنسانىنىڭ ئەڭ كۈچلۈك قورالى. ھەر قانداق قەۋم، ھەر كىم بىلىم بىلەن قوراللانسا تەرەققىي قىلىدۇ، قۇدرەت تاپىدۇ؛ "بىلىكى چوڭ بىرنى يېڭەر، بىلىمى چوڭ مېڭىنى" (خەلق ماقالى) ، بىلىم بۇ دۇنيالىق بەختنىڭ ئاچقۇچى، ئادەمنىڭ كۈچ قۇۋۋىتى، ھۆرمەت ـ زىننىتىدۇر، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ئەتۋار، ئەڭ ساۋابلىق، پايدىسى باقىي ئىشتۇر. كىم بىلىملىك بولسا شۇ ئۇ دۇنيا ھەم بۇ دۇنيادا يۈزى يورۇق، يولى ئوچۇق كىشىدۇر.

3. ئەمگەكچان، تىرىشچان ئىقتىسادچان بولۇش كېرەك. ئىنسان ھاياتى ياشاش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش دېمەكتۇر. كۈرەش ئۈچۈن قورال كېرەك. بۇ قورال بىلىم، ھۈنەردىن ئىبارەتتۇر. بىلىم، ھۈنەر ئىش ـ ئەمگەكتىن كېلىدۇ. ئەمگەك قىممەت ۋە بايلىق يارىتىدۇ. كىم تىرىشچان، ئىقتىسادچان بولسا شۇ خاتىرجەم، بايلىقتا ياشايدۇ. رەسۇلۇللاھ: "ئىقتىسادچانلىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئادەم كەمبەغەللىشىپ قالمايدۇ" دېگەنىدى(ئەھمەد توپلىغان).

4. ھايالىق، ئىپپەتلىك بولۇش، كەمتەر، ئېھتىياتچان بولۇش لازىم. ھايا ئىمان جۈملىسىدىندۇر. ھايا ئاياللارنىڭ زىننىتى، ئىپپەت قىزلارنىڭ ئەڭ قىممەتلىك گۆھىرى. كەمتەرلىك ئالغا بېسىشنىڭ بىرىنچى قەدىمى، كەمتەرلىك

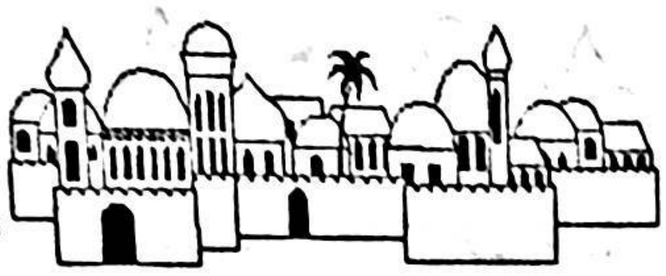

پەيغەمبەرلەرنىڭ پەزىلىتى.

5. ۋاپادار، كۆيۈمچان، راستچىل بولۇش كېرەك. ئەر-ئاياللار بىر-بىرىگە ۋاپادار، كۆيۈمچان، سەمىمي بولۇشى، راست سۆزلىشى لازىم. ۋاپادارلىق مۇھەببەت رىشتىسىنى چىڭىتىدۇ. راستچىل بولسىڭىز، ئىشەنچلىك، ئابرويلۇق بولىسىز.

6. ساغلام بەدەن، تازىلىققا كۆڭۈل بۆلىدىغان بولۇش كېرەك. ساغلاملىق ھەر قانداق ئىشنىڭ ياخشى ئورۇنلىنىشىنىڭ ماددىي كاپالىتى. تازىلىق ساغلاملىقنىڭ ئاساسى. ياخشى تازىلىق ئادىتىنى يېتىلدۈرۈش، بەدەننى، كىيىم-كېچەكنى، ئۆينى، قورۇ-جايىنى پاكىز تۇتۇش كېرەك. بالىلارنى كىچىكىدىنلا پاكىز باقسىڭىز ئۇلار ساغلام، ئەقىللىق، زېرەك، تېتىك چوڭ بولىدۇ. تازىلىق ئىمانىنىڭ يېرىمى، ئاللاھ تائالا پاك، پاكىز نەرسىنى ياخشى كۆرىدۇ.

7. ئۇلگە بولۇش كېرەك. ئۇلگىنىڭ بالىلار تەربىيىسىدە رولى چوڭ. ئانا بولغۇچى ھەر بىر سۆز ھەرىكىتىدە بالىغا ئۇلگە بولۇشقا ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىشى كېرەك. بالىلارنىڭ دوراش خاراكتېرى كۈچلۈك بولىدۇ. دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان، ياخشى كۆرىدىغان كىشىلەردىن دوراپ ئۆگىنىدۇ. بالىلارغا ياخشى سۆز، ياخشى ئىش، ياخشى خۇلۇق بىلەن ئۇلگە كۆرسەتكەن ئەلا، ئون ئاڭلىغاندىن بىر كۆرگەن ئەلا ئەمەسمۇ.

8. بالا تەربىيىلەشكە ماھىر بولۇش كېرەك. بالىنى ياخشى تەربىيىلەش ئانىنىڭ يۈرەك ئارزۇسى. ئانىنىڭ بىرىنچى دەرىجىلىك ۋەزىپىسى بالىنى ياخشى تەربىيىلەش؛ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى مېتود، ياخشى ئۇسۇل، تەدبىر قوللىنىش لازىم. "ئەتىگەن تۇرۇپ بالاڭنىڭ ئويىنىشىغا باق" دېگەن گەپ بار. بالىنى ھەمىشە كۈزىتىپ ئۇنىڭ پىسخىك ھالىتى، مىجەز خۇلقى، غايىسى، ئىنتىلىشى، ھەۋىسى، بىلىمى، ئىقتىدارىنى ھەمىشە ئىگىلەپ، بالىدا ئالاھىدىلىك ئارتۇقچىلىق بولسا شۇ ئالاھىدىلىكى بويىچە ئارتۇقچىلىقنى جارى قىلدۇرۇشقا رىغبەت بېرىپ، كەمچىلكىنى ئەستايىدىل، ئىنچىكە تەربىيە بېرىپ تۇزىتىلىشىغا ھەيدەكچىلىك قىلىش، ھەمىشە ئىلھام مەدەت بېرىپ، ئىجابىي يېتەكلەشكە ئەھمىيەت بېرىش كېرەك؛ قوپال، ئاددىي ئۇسۇلدا ئۇرۇش، تىللاشنىڭ ئۇنۇمى ياخشى بولمايدۇ.

9. ئۆگىنىشكە قادىر بولۇش كېرەك. بىلىم بىزنىڭ ھايات يولىمىزنى يورۇتۇپ تۇرىدىغان مەشئەل. بىلىم ئۆگىنىشتىن، ئەقىل ئىزدىنىشتىن، تالانت تىرىشچانلىقتىن كېلىدۇ. ئىلىم ئىزلەپ تەر تۆكۈش دۇنيا ئىزدەپ ياش تۆككەندىن مىڭ ئەلا. ئارزۇغا گۈزەل خىيال بىلەن يەتكىلى بولمايدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن ھەر كىم بىلمىگە چوڭقۇر مۇھەببەت باغلاپ، ئىجتىھات بىلەن ئۆگىنىشى، قەتئىي نىيەتكە كېلىپ زېرىكمەي ئىزدىنىشى لازىم.

10. ئائىلە تەربىيىسى مەكتەپ تەربىيىسىگە ۋە جەمئىيەت تەرەققىياتىغا

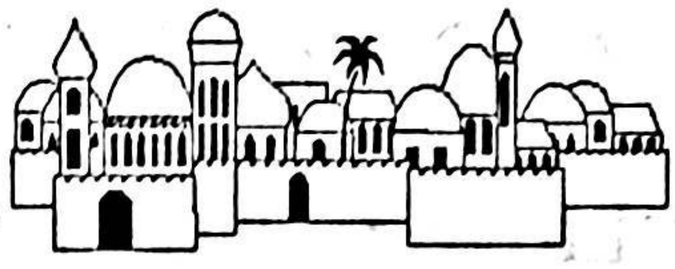

ماسلىشىشى كېرەك. بالا تەربىيسىگە ئائىلىدە ئاساس سېلىنىدۇ، مەكتەپ ئۇ تەربىينى ئۆستۈرىدۇ. ئائىلە تەربىيسى ھەمىشە مەكتەپ تەربىيسىگە ماسلاشقاندا ئۈنۈمى يۇقىرى بولىدۇ. ئاتا-ئانىلار بالىلارنى تەربىيلەشكە دائىر ماتېرىياللارنى، پىداگوگىكا، پسىخولوگىيە بىلىملىرىنى ئۆگىنىۋېلىشى كېرەك. تەبىئەت، جەمئىيەت يېزىقسىز مەكتەپ. بىز بالىلارنى تەبىئەت بىلەن كۆپ ئۇچراشتۇرۇپ ئۇلارغا تەبىئەت بىلىملىرىنى ئۆگىتىشىمىز، ئۇلارنى جەمئىيەتكە كۆپ ئارىلاشتۇرۇپ، ئىجتىمائىي بىلىملەردىن خەۋەردار قىلىشىمىز كېرەك. بالا مەكتەپتىن قايتقاندا ئۇنىڭ ئائىلىدىكى ۋاقتىنى ئىلمىي ئۆسۈلدا مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەك.

ھۆرمەتلىك خانىم قىزلار، سۆيۈملۈك ئانىلار! ئاللاھ تائالا بىزگە:"ئاللاھ سىلەرگە ئۆگىتىدۇ(يەنى سىلەرگە ئىككىلا دۇنيادا پايدىلىق بولغان ئىلىمنى بېرىدۇ)" {سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 282-ئايەت} دېگەن. رەسۇلۇللاھ ئىلىم-مەرپەتنى ئىنتايىن قەدىرلەيتتى. ئۇ: "ھەر كىم پەخرلىنىشكە توغرا كەلسە پەقەت ئىلمى بىلەنلا پەخرلىنىش كېرەك" دەيتتى. «قۇرئان كەرىم»دە ئىلىم سۆزى 721 ئورۇندا تەكىتلەنگەن. ئىنسان بىلىم-مەرپەتلىك، گۈزەل ئەخلاقلىق، ئىقتىدار-قابىلىيەتلىك بولغاندىلا ھەقىقىي بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرەلەيدۇ. ئەگەر بىز مەنىلىك، بەختلىك ھايات كەچۈرۈشنى ئارزۇ قىلىدىكەنمىز چوقۇم بالىلىرىمىزنى، ئۇلارنىڭ كېلىچەك ئىستىقبالىنى ئويلىشىمىز، بالىلىرىمىزنى بىلىملىك، ئەخلاقلىق، قابىلىيەتلىك، غايىلىك، ئىرادىلىك، مەدەنىيەتلىك قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىقىشقا بەل باغلىشىمىز، ئۆزىمىزگە ئىشىنىپ ئۆمىدۋار بولۇپ قەتئىي ئىرادە بىلەن نادانلىق، خۇراپاتلىق، ئەخلاقسىزلىق، ھورۇنلۇق قاتارلىق ئىللەتلەرگە قارشى كۈرەش قىلىشىمىز كېرەك. ئىسلام دىنى ئاللاھقا، «قۇرئان كەرىم»گە ئېتىقاد قىلىش ئارقىلىق شەرىئەتنى تاپىدۇ. دىن پەننى رەت قىلمايدۇ، بۇ ئىككىسىنى ئوبدان بىرلەشتۈرگىلى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ئاراكىلاردىكى ئەڭ ياخشى كىشىلەر ئىلىم تەلەپ قىلغان، قۇرئاننى ئوقۇغان كىشىلەردۇر" دېگەنىدى. ئىسلام دىنى بىزگە ئىلاھىيەت، شەرىئەت، خەيرىيەت، ھىدايەت يوللىرىنى كۆرسەتىش بىلەن بىرگە يەنە تەبىئەت دۇنياسىنى ئۆگىنىش ۋە ئۇنى بويسۇندۇرۇشنىمۇ تەۋسىيە قىلىدۇ. شۇڭا بىز پەندىن ھەم دىندىن تولۇق خەۋەردار ئىككى بىسلىق، كۆپ قىرلىق، قابىلىيەتلىك بولۇپ چىقىش ئۈچۈن تىرىشىشىمىز كېرەك. ئائىلىمىزنىڭ ئۆمىد يۇلتۇزى، مىللەتنىڭ ئۆمىد چېچىكى، دۆلەتنىڭ كەلگۈسى ئىگىسى بولغان ئەۋلادلارغا كۈچلۈك مەسئۇلىيەت، ۋىجدانىي مەجبۇرىيەت تۇيغۇسىدا بولۇپ، ئۇلارغا بەختلىك، گۈزەل كېلىچەك، پارلاق ئىستىقبال يارىتىپ، ئانىلىق ۋەزىپىمىزنى ياخشى ئادا قىلىشىمىز كېرەك.

ئىزگۈ نىيەت، چىن ئەقىدە، قەتئىي ئىرادە بىلەن بۇ دۇنيا، ئۇ دۇنيالىق ئۈچۈن كۆزلىگەن نىشانىمىزغا يېتىشكە ئاللاھ كۈچ قۇۋۋەت ئاتا قىلغاي!ـــئامىن!

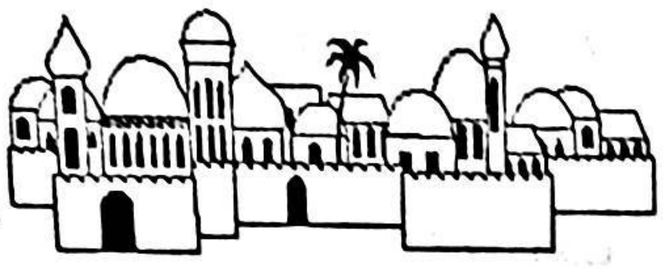

ئاتا ـ ئانىلارنىڭ پەرزەنت تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىشى توغرىسىدا

سادىق قارى

بسم الله الرحمن الرحيم

ھازىر كۆپلىگەن كىشىلەر پەرزەنتلىرىنى بىلىم ئېلىش، ئەدەپ ـ ئەخلاق ئۆگىنىش، ھۈنەر ـ كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش قاتارلىق نۇرغۇن جەھەتلەردە يارىملىق بىر ئىز باسار قىلىپ چىقىش ئۈچۈن ئۆز مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشقا ئەھمىيەت بېرىۋاتقان بولسىمۇ، بىر قىسىم كىشىلەر پەرزەنتلىرىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى ئويلاشماي، "دېھقانىنىڭ بالىسى ھامان دېھقان بولىدۇ، دېھقانىنىڭ بالىسىنى قانچىلىك ئوقۇتقان بىلەنمۇ بەربىر كەتمەن چاپىدۇ" دەپ ئۇلارنى بىلىم ئىگىلەش، ئۆزىنى ۋە باشقىلارنى توغرا يولغا باشلاش لايىقىدىن مەھرۇم قالدۇرماقتا، پەرزەنتلىرىنى تەربىيىلەشتىكى مەسئۇلىيىتىگە سەل قاراپ كەلمەكتە.

پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيىلەش ئىسلام دىنىمىز ئاتا ـ ئانىلارغا يۈكلىگەن مەسئۇلىيەتتۇر. ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلەرنى تەربىيىلەش جەريانىدا ئۆزىگە قاتتىق تەلەپ قويۇپ، ئۇلارغا باشلامچىلىق قىلىشى كېرەك. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئۆزەڭلارنى ۋە بالا ـ چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، ردھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار.

ـــــسۈرە «تەھرىم» (66 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

دېمەك، ئاتا ـ ئانا بولغۇچى پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيىلەيمەن دەيدىكەن، ئاللاھ تائالا بۇيرۇغان ئەمەللەرنى ئورۇنلاپ، ئۆزىگە ياخشى ئەدەپ ـ ئەخلاق سىڭدۈرۈپ، ئۇنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە نامايان قىلىش ئارقىلىق پەرزەنتلىرىنى ياخشى تەربىيىلەپ ئاتا ـ ئانىلىق مەسئۇلىيىتىنى تولۇق ئادا قىلىشى، ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ ئازابىدىن ساقلىنىشى لازىم. ئاللاھ تائالا پەرزەنتلەرنى تەربىيىلەشتە بىرىنچى تەلەپنى ئاتا ـ ئانىلارغا قويدى. چۈنكى ھەر قانداق ئاتا ـ ئانا بولغۇچى پەرزەنتلەرنى تەربىيىلەش جەريانىدا ئۆزىدىكى ناچار ئادەتلەرنى تۇگەتمەي تۇرۇپ پەرزەنتلىرىگە "ئۇنداق ياخشى ئادەم بول، بۇنداق ئېسىل ئادەم بول" دەپ قانچىلىك ۋەز ـ نەسىھەت قىلغىنى بىلەنمۇ ئۇلارنىڭ ياخشى ئادەم بولۇشىنى قولغا كەلتۈرەلمەيدۇ. پەرزەنتلەر ھەر خىل ناچار ئادەتلەرنىڭ بىر قىسمىنى جەمئىيەتتىكى يامان ئادەم ۋە ناچار ئىشلاردىن يۇقتۇرۇۋالسىمۇ، كۆپ قىسمىنى

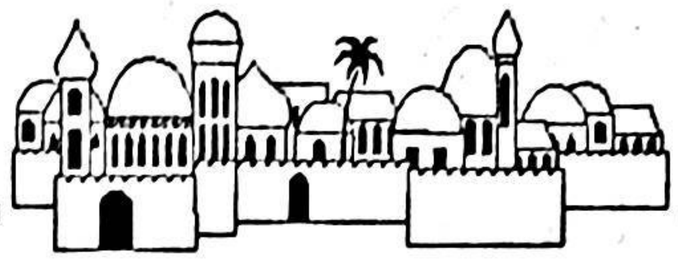

ئاتا ـ ئانىلاردىن يۇقتۇرۇۋالغان بولىدۇ. پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيىلەپ ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ ئازابىدىن ساقلىنىمىز دەيدىكەنمىز، پەرزەنتلەرنىڭ ياخشى ئادەم بولۇشىنى ئارزۇ قىلىدىكەنمىز، ئۆزىمىزگە قاتتىق تەلەپ قويۇشىمىز لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: ”سىلەر ھەممىڭلار پادىچى، ھەر كىشى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى پادىلىرىغا مەسئۇل“(بۇخارى توپلىغان). ”ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا (پادا) باققۇچىدىن پادىسىنى ساقلىغان ياكى زايا قىلغانلىقىنى سورىغۇچىدۇر“(ئىبنى ھەببان توپلىغان). دېمەك، ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلىرىنىڭ كەلگۈسى ئىستىقبالىنى ئويلاپ، ئۇلارنى ماددىي، مەنىۋى رىغبەتتىن بەھرىمەن قىلىش ئارقىلىق ئۆز مەسئۇلىيىتىنى باشتىن ـ ئاخىر ياخشى ئادا قىلىشى لازىم.

ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلىرىنى ناچار ئادەتلەردىن يىراق بولۇشقا ئاگاھلاندۇرۇشى لازىم. بەزى ئاتا ـ ئانىلار پەرزەنتلىرىگە بەك ئامراقلىقىدىن بولسا كېرەك، ئۇلارنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىپ، ئىلىم ـ پەن تەرەققىي قىلىپ، جەمئىيەت يۇكسىلىۋاتقان مۇشۇنداق شارائىتتا ئۇلارنى ئەخلاق ۋە ئىلىم ـ مەرىپەتتىن مەھرۇم قالدۇرماقتا. شۇنىڭ بىلەن بۇ بالىلار ئۆتەك بازارلاردا، كوچا دوقمۇشلىرىدا قەرت، بىلىيارت ئويناپ، ئەتىگەندىن كەچكىچە تېلېۋىزورلارغا بېرىلىپ، ئۆزلىرىنىڭ قانداق زامانىدا ياشاۋاتقانلىقىنى ئۇنتۇپ، باشقىلارغىمۇ ئۆزىدىكى ناچار ئادەتلەرنى يۇقتۇرۇپ، جەمئىيەت تەرتىپىنىڭ مۇقىم بولماسلىقىغا سەۋەب بولماقتا. ئۇلارنىڭ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىشى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈننەتلىرىگە ئەمەل قىلىشىدىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ، چۈنكى ئۇلار ئىلمىسىز، تەربىيىسىز قالغان. ئاتا ـ ئانىلار ئۇلارغا كۆڭۈل بۆلۈشى، تەلىم ـ تەربىيىنى كۈچەيتىشى، بۇنىڭ ئۈچۈن يەنىلا ئۆزى ئاۋۋال باشلامچى بولۇشى كېرەك.

ئاللاھ تائالا زېمىنغا دەل ـ دەرەخ، گۈل ـ گىياھلار بىلەن زىننەت بەرگەندەك، ئىنسانلار ئۈچۈن مال ـ دۇنيا ۋە پەرزەنت بېرىش ئارقىلىق زىننەت بەردى. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

مالىلار ۋە بالىلار دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر.

ـــــسۈرە«كەھف»(18سۈرە)، 46 ـ ئايەت

دېمەك، مال ـ دۇنيا تۇرمۇش ئۈچۈن بولسا، پەرزەنت ئىزباسار قالدۇرۇش ئۈچۈن زىننەت قىلىپ بېرىلگەن.

پەرزەنت دېگەن ئىنسانلار ئۈچۈن ئىزباسار ئەۋلاد، ئۇ ئىنساننىڭ نەسەب ـ ئىرقىنى ساقلاپ بارىدۇ. ئاللاھ تائالا ”بالىلار“ سۆزى ئارقىلىق ئاتا ـ ئانىلارغا قىز ـ ئوغۇل ھەر ئىككىسىنى زىننەت قىلىپ بەرگەنلىكىنى ئۇقتۇرغان. ھالبۇكى بەزى ئاتا ـ ئانىلار ئوغۇللارنىلا تەربىيىلەشكە ئەھمىيەت بېرىپ، قىزلارغا

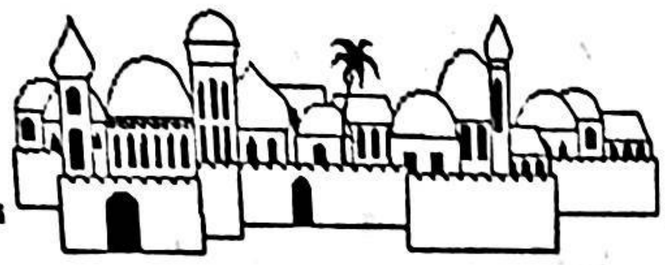

بولسا ئۇلار هامان ئەرنىڭ قۇلى دەپ قاراپ، ئۇلارنى تەربىيىلەشكە سەل قارىماقتا. سەمىگلاردا بولسۇنكى، دۇنيادا ئىجادىيەت ياراتقان، دۆلەتنىڭ يۇقىرى قاتلاملىرىدا مۇھىم ئورۇن تۇتقان ئايالالارمۇ بار. شۇلارمۇ كىچىكىدە سىلە - بىزلەرنىڭ قىزلىرىمىزغا ئوخشاش قىز بالا ئىدى. ئۇلار ئۇشتۇمتۇت شۇنداق نەتىجىلەرنى يارىتىپ شۇ ئەمەللەرگە ئېرىشكەن ئەمەس، بەلكى ئاتا - ئانىسىنىڭ كۆڭۈل قويۇپ تەربىيىلىشىدىن بولغان. ئاللاھ تائالا ئوغۇللارنىلا زىننەت قىلىپ بەردۇق دېمەستىن قىزلارنىمۇ زىننەت قىلىپ بەردۇق دەپ، ئېنىق هالدا: "مالالار ۋە بالىلار دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر" دېگەن. شۇڭا ئۇلارنى تەربىيىلەشتە ئۇلارنى تەڭ كۆرۈش، ئۇلارغا ياخشى ئەدەپ - ئەخلاق ۋە ئىلىم ئۆگىتىشىمىز كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "**بىر ئادەمنىڭ پەرزەنتىگە ئەدەپ - ئەخلاق ئۆگەتكىنى بىر سائىلغا سەدىقە بەرگىنىدىن ياخشى**" (تىرمىزى توپلىغان). ئەخلاق - پەزىلەت دېگەن ئىنسانلارغا تۇغما ئەمەس، بەلكى بەلگىلىك تەربىيىلىنىش جەريانىدا بارلىققا كېلىدۇ. ئەخلاقى پەزىلەت تاشقى جەهەتتىكى تەربىيىلىنىشنى ئىچكى جەهەتتىن قوبۇل قىلىش ئارقىلىق پەيدا بولىدۇ. پەرزەنتلىرىمىزنى ئەدەپ - ئەخلاقلىق تەربىيىلەشتە ياخشى ئەدەپ - ئەخلاقنى ئۆزىمىز ئارقىلىق پەرزەنتلەرگە قارىتىشىمىز كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "**ئادەم ئۆلسە ئۇ كىشىگە ساۋاب يېتىدىغان ئەمەللەر توختايدۇ. لېكىن ئۇچ نەرسىدىن ئۇ كىشىگە ساۋاب يېتىپ تۇرىدۇ: بىرىنچىسى، سەدىقە جارىيە (خەلقىنىڭ هەقسىز پايدىلىنىشى ئۈچۈن سېلىنغان مەسچىت، يول - كۆۋرۈك، قۇدۇقتىن ئىبارەت)؛ ئىككىنچىسى، ئىلىم ئۆگەنگەن بولسا (شۇ ئۆگەنگەن ئىلمى ئارقىلىق خەلقنى توغرا يولغا باشلىسا): ئۈچىنچىسى، ياخشى پەرزەنتى بولسا (ئاتا - ئانىسىغا داۋاملىق دۇئا قىلىپ تۇرسا)، مۇشۇ ئەمەللەرنىڭ ساۋابى ئادەمگە مەڭگۈ يېتىپ تۇرىدۇ**" (بۇخارى توپلىغان). بۇ هەدىستىمۇ ئوخشاشلا ياخشى ئىش قىلىش، ئىلىم ئۆگىنىش، پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيىلەش بايان قىلىنغان. ئەبۇ هۇرەيرە رەزىيەللاهۇ ئەنهۇدىن رىۋايەت قىلىنىشچە، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام هەر قانداق بوۋاق تۇغۇلغان چېغىدا ئىسلام بىلەن تۇغۇلدىغانلىقىنى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇنىڭ قانداق ئادەم بولۇشى ئاتا - ئانىغا باغلىق ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن (مۇسلىم توپلىغان هەدىس).

يۇقىرىقى ئايەت ۋە هەدىسلەردىن مەلۇمكى، مال - دۇنيا ۋە پەرزەنتتىن ئىبارەت تىرىكچىلىك زىننىتىنىڭ ئۆز جايىنى تېپىشى هەم قەدىر - قىممىتىنى نامايان قىلىشى ئاتا - ئانىنىڭ ئىلكىدە بولىدۇ. پەرزەنتتىن ئىبارەت زىننەتنى ئائىلىۋى تۇرمۇشنىڭ هەقىقىي زىننىتى، گۈزەللىكى قىلىش ئۈچۈن، ئۇلارنى

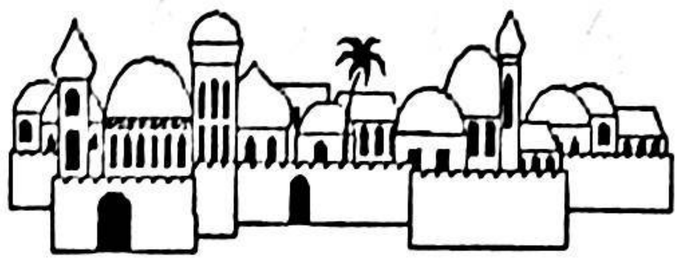

ياخشى تەربىيلەپ چوڭ قىلىشىمىز كېرەك.

ئاللاھ تائالا ئۆز بەندىلىرىگە مال-دۇنيا ۋە پەرزەنت بەرىشىنىڭ ئۇلارنى سىناش ئىكەنلىكى توغرىسىدا مۇنداق دەيدۇ:

سىلەرنىڭ مال‌لىرىڭلار، بالىلىرىڭلار(سىلەرگە ئاللاھ تەرىپىدىن) بىر تۇرلۇك سىناقتۇر، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاتتا ساۋاب بار.

ـــسۇرە«تەغابۇن»(64-سۇرە)، 15-ئايەت

دېمەك، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى سىناش ئۈچۈن مال-دۇنيا ۋە پەرزەنتتىن ئىبارەت ئىككى ئامانەتنى تاپشۇردى. ئەمەلىي تۇرمۇشتا ئۇ ئىككى ئامانەتكە مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن سىناقلارغا دۇچ كېلىمىز. ھازىر جەمئىيەتتە مال-دۇنيا، پەرزەنت توغرىسىدا نۇرغۇن رەزىل ئىشلار يۈز بېرىۋاتىدۇ. توغرا يول بىلەن مال-دۇنيا قازانماسلىق، بالىلىرىنى پۇل تېپىپ جېنىنى باقسىلا بولىدى دەپ ئويلاش، پەرزەنتلەرنى كىچىكىدىنلا ئۆز مەيلىگە قويۇۋېتىپ ئۇلارنىڭ قانداق ئادەم بولۇشى بىلەن كارى بولماسلىق، ئۆزى ۋە پەرزەنتىنىڭ ئورتاق تەقدىر-ئىستىقبالى ھەققىدە ئويلانماسلىق، قايغۇرماسلىق، ھەرىكەت قىلماسلىق...قاتارلىقلار ئىسلام دىنىمىزنىڭ تەشەببۇسىغا يات بولغان، گۇناھكارلىققا سەۋەب بولغۇچى ئىللەتلەردۇر. ئاخىرىدا ئاتا-ئانىلارنىڭ مال-دۇنيا ۋە بالا-چاقىدىن ئىبارەت بۇ ئىككى ئامانەتنى ئاسراپ، ئۇلارنى زايا قىلماي، پەرزەنتلىرىنى ئاللاھ تائالاغا ئىبادەت قىلدۇرغان، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۇننەتلىرىگە ئەمەل قىلدۇرغان، ھالالىقنى سۆيدۈرگەن، ئەخلاقلىق، بىلىملىك، ياراملىق ئەۋلاد قىلىپ يېتىشتۇرۇشنى ئۇمىد قىلىمەن. ئاللاھ تائالا ھەممىمىزگە پەرزەنتلەرنى ياخشى تەربىيلەش روھى ۋە كۈچ-قۇۋۋىتى ئاتا قىلغاي!ـــئامىن!

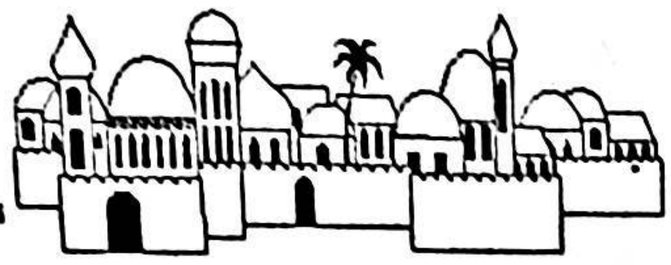

ئىسلام دىنى بوۋاقلارنى ئانا سۈتى بىلەن بېقىشنى تەشەببۇس قىلىدۇ

ئەلانۇر ئەبەيدۇللا

بسم الله الرحمن الرحيم

ئاللاھ تائالا پۈتكۈل كائىناتتىكى بارلىق جانلىقلارنى پەيدا قىلىپ، ئۇلارغا رىزىق بەرگۈچى قۇدرەتلىك، ئەڭ ئۇلۇغ زات بولغاچقا، تۆرەلمە ئانا قورسىقىدىكى چاغدا بالا ھەمرىيى قان تومۇرلىرى ئارقىلىق تۆرەلمىگە ئېھتىياجلىق بولغان ئوزۇقلۇقنى يەتكۈزۈپ، ماددا ئالمىشىشتىن ھاسىل بولغان كېرەكسىز ماددىلارنى ئانا تېنىگە قايتۇرۇپ تۆرەلمىنى تەرەققي قىلدۇرغان. ئاللاھ تائالا ھەر نەرسىنى ئالدىن بىلىدىغان بولغاچقا، بالا تۇغۇلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ نېمىگە ئېھتىياجلىق ئىكەنلىكىنى بىلىپ، ئانا كۆكسى ئارقىلىق ئۇنىڭغا ئانا مېھرى ۋە ئوزۇقلۇقنى تەييارلىغان. مانا بۇ ئەقىل ئىگىلىرى ئۈچۈن ناھايىتى چوڭ بىر ھەقىقەتتۇر.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئانىلار(بالىلارنى ئېمىتىش مۇددىتىدە) تولۇق ئېمىتمەكچى بولسا، تولۇق ئىككى يىل ئېمىتىشى لازىم. ئاتىلار ئانىلارنى قائىدە بويىچە يېمەك-ئىچمەك ۋە كىيىم-كېچەك بىلەن تەمىنلەپ تۇرۇشى كېرەك. كىشى پەقەت قولىدىن كېلىدىغان ئىشقىلا تەكلىپ قىلىنىدۇ.

—سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 233-ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بالىلارنىڭ ئانا سۈتىگە بولغان ئېھتىياجى ۋە بالىسىنىڭ ساغلام، ئەقىللىق بولۇشىنىڭ ئاساسى ئانا سۈتى ئىكەنلىكى بۇنىڭدىن 1400 يىللار بۇرۇنلا ئوتتۇرىغا قويۇلغان، ئانىلارنى ئوزۇقلاندۇرۇش ۋەزىپىسى ئاتىلارغا ئورۇنلاشتۇرغان. ھازىر ئانا سۈتى بىلەن بالا بېقىش ئىنسانىيەتكە ئورتاق ئىش بولۇپ قالدى. چۈنكى بوۋاقلارنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىدە ھېچقانداق ئوزۇقلۇق ئانا سۈتىنىڭ ئورنىنى باسالمايدۇ. ئانا سۈتى ھەم پايدىلىق، قۇلايلىق، ئىسسىق-سوغۇقلۇق دەرىجىسى تەڭشەكلىك بولۇپ، ئانا سۈتىنىڭ ئارتۇقچىلىقى كۆپ. ئانا سۈتى تەركىبىدە كاربون سۇ بىرىكمىلىرىنىڭ نىسبىتى 1:3:6 بولىدۇ؛ ئانا سۈتى تەركىبىدە سۈت ئاقسىلى بولۇپ، ئاسان ھەزىم بولىدۇ؛ ئانا سۈتىنىڭ تەركىبىدە تويۇنمىغان ماي كىسلاتاسى بولۇپ، ئاسان ھەزىم بولىدۇ؛ ئانا سۈتى تەركىبىدە B تېپلىق سۈت قەنتى يۇقىرى بولۇپ، ئۇ چوڭ ئۇچەي تاياقچە باكتېرىيىسىنى تورمۇزلاپ، ئىچ سۈرۈشنىڭ

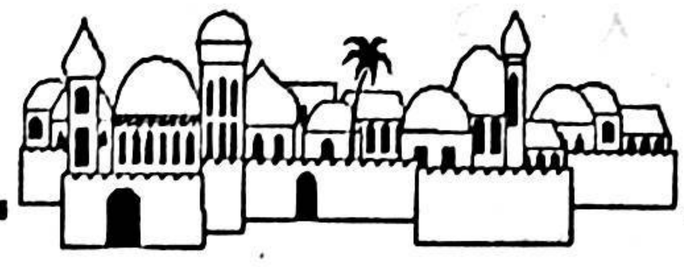

ئالدىنى ئالىدۇ؛ ئانا سۈتى تەركىبىدە ۋىتامىن ۋە مىنېرال ماددىلار كۆپ؛ كالتسىي ۋە فوسفورنىڭ نىسبىتى 2:1 بولۇپ، بەدەنگە ئاسان شۇمۇرۇلىدۇ؛ ئانا سۈتىدە كراخمال فېرمېنتى بولۇپ، ھەزىم قىلىشقا ياردەم بېرىدۇ؛ ئانا سۈتىنىڭ تەركىبىدە يەنە ئىممۇنىتېت ئاتىگىنى بولۇپ، باللارنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچىنى ئاشۇرىدۇ. شۇڭا باللارنى ئانا سۈتى بىلەن بېقىپ ساغلام، ئەقىللىق تەربىيىلەش لازىم. ئانىلار بالا ئېمىتۈاتقان ۋاقتىتا ئاتىلار ئىمكانىيەتىنىڭ يېتىشىچە ئانىلارنى ئوزۇقلۇق تەركىبى مول بولغان يېمەكلىك بىلەن تەمىنلىشى لازىم. بۈنىڭدىن 1400 يىللار ئىلگىرى بېكتىلگەن بۇ ھەقىقەتنىڭ توغرىلىقى ھازىرقى زامان ئىلىم ـ پېنىدە ئىسپاتلىنىپ تەشەببۇس قىلىنۈاتىدۇ.

ھازىر جەمئىيىتىمىزدە باللارنى ئانا سۈتى بىلەن باقماي كالا سۈتى ۋە سۈت ياسالمىلىرى بىلەن بېقىۈاتقان ئەھۋال يەنىلا مەۋجۇت، ھايۋانىاتلار سۈتىنىڭ تەركىبىنى ئانا سۈتى بىلەن سېلىشتۇرغاندا، ئۈنىڭدا ئوزۇقلۇق تەركىب، فېرمېنت ۋە كالتسىينىڭ مىقدارى ناھايىتى تۆۋەن، كالا سۈتى بىلەن بېقىلغان باللاردا كالتسىي يېتىشمەسلىكتىن بولغان راخىت كېسىللىكلىرى ۋە ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىك كېسەللىكلىرى كۆپ كۆرۈلىدۇ. ئانا بالىسىنى ئۆزىنىڭ سۈتى بىلەن تەمىنلىگەندە، بالا ئانىلىق مېھرىنىڭ نەقەدەر چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىدۇ. بالىنى ئېمىتىش ئانا ئۈچۈنمۇ پايدىلىق، بالا ئانا كۆكسىنى شوراپ بەرسە، ئانىدىكى سۈت بېزى ئاجرالمىلىرى راۋانلىشىپ، سۈت بېزى يالۇغىنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ، ئەمچەك راكىنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى تۆۋەنلەيدۇ.

ئانا سۈتى بىلەن بالا بېقىشنىڭ ئانىغا ۋە بالىغا پايدىلىق ئىكەنلىكىنى پۈتكۈل كائىناتنى ياراتقان ئاللاھ تائالا ئالدىن بىلگەچكە، ئانىلارغا باللارنى تولۇق ئېمىتىش ۋەزىپىسىنى بۇيرۇغان. بىز ئاللاھنىڭ بۇيرۇقىغا ئەمەل قىلساق، ئاندىن پەرزەنتلەرنىڭ سۈيەتلىك بېقىلىشىغا كاپالەتلىك قىلالايمىز.

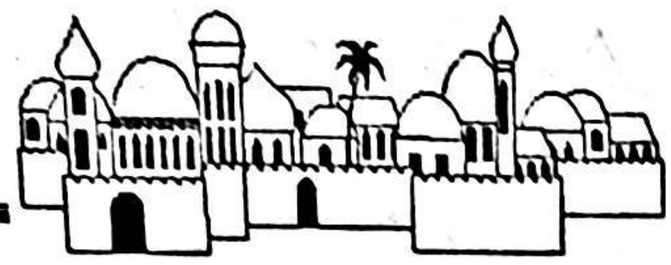

ئاللاهنىڭ رازىلىقى ئاتا ـ ئانىنىڭ رازىلىقىدا

ئابدۇۋاھاب مۇھەممەد

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئاتا ـ ئانىغا ۋاپادار بولۇش، ئاتا ـ ئانىنى ھۆرمەتلەش، قەدىرلەش ۋە ئۇلارنىڭ ھالىدىن ياخشى خەۋەر ئېلىش، پەرزەنت بولغۇچىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا بولغان مەجبۇرىيىتى ۋە مەسئۇلىيىتىنى ئادا قىلىشىدىكى ئەڭ ئەقەللىي تەلەپ، شۇنداقلا ئادەم بولۇشتىكى ئەڭ ئاساسىي ئەخلاق ـ پەزىلەت. ئىنسانىنىڭ دۇنيادا ئەڭ دەسلەپ ئورناتقان كىشىلىك مۇناسىۋىتى ئاتا ـ ئانىسى بىلەن بولغان مۇناسىۋەتتۇر. كىشىلەر ئىچىدە سىزگە ئەڭ ياخشىلىق قىلىدىغىنى، ئىشىڭىزغا ئەڭ كۆڭۈل بۆلىدىغىنى، بەخت ـ سائادەتلىك بولىشىڭىزغا ئەڭ ھېرىس بولىدىغىنى ئاتا ـ ئانىڭىزدۇر، ئۇلار سىزنىڭ مەۋجۇتلۇقىڭىزنىڭ سەۋەبى، ھېچ نەرسىگە كۈچىڭىز يەتمەيدىغان ئاجىز ۋاقتىڭىزدا سىزنى ئاسرىدى، تەربىيىلىدى، خۇشاللىقىڭىز، راھىتىڭىزنى دەپ كۆپ مۇشەققەتلەرنى تارتتى. شۇڭا ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا ۋاپا يەتكۈزەلمىگەن ئادەمنىڭ قەۋم ـ قېرىنداشلىرى، ئەل ـ ئاغىنىلىرى، ئۇستازلىرى، خىزمەتداشلىرى، شۇنداقلا كوللېكتىپ ۋە دۆلەت بىلەن بولغان مۇناسىۋەتنى ياخشى بىر تەرەپ قىلالىشى ئەسلا مۇمكىن ئەمەس. ئاتا ـ ئانا دەرەخنىڭ ئۇلىغا، پەرزەنت دەرەخنىڭ شېخىغا ئوخشايدۇ، شاخ ئۇلىنىڭ قەدىرىنى بىلمىسە، شاخنىڭمۇ قىممىتى بولمايدۇ. بۇيۇك ئىسلام دىنىمىز ئاتا ـ ئانىغا ۋاپادار بولۇشنى ۋە ئۇلارنى ھەر ۋاقىت ھۆرمەت قىلىشنى ئەڭ ئۇلۇغ ۋەزىپە دەپ قاراپ، ئاتا ـ ئانىلىرىغا ۋاپادارلىق قىلغۇچىلارغا دۇنيادا بەختلىك ۋە ئاخىرەتتە سائادەتمەن بولىدىغانلىقى بىلەن خۇشخەۋەر بەرگەن.

ساھابىلاردىن بىرى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن ئۆزىنىڭ ۋاپادارلىق قىلىشىغا ۋە ياخشى مۇئامىلىسىگە كىمنىڭ ئەڭ لايىق ئىكەنلىكىنى سوراپ كەلگىنىدە، ئاتا ـ ئانىنىڭ بولۇپمۇ ئانىنىڭ ھەققىنىڭ ئۇلۇغلىقىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان مۇبارەك ھەدىسى بىلەن جاۋاب بەرگەن. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: ”بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ:’ئى رەسۇلۇللاھ، مېنىڭ ياخشىلىق قىلىشىمغا ئەڭ لايىق ئادىمىم كىم؟‘ دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ:’ ئاناڭ‘ دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ ئادەم:’ئاندىن قالسىچۇ؟‘ دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ:’ئاناڭ‘دەپ جاۋاب بەردى. ئۇ ئادەم:’ئاندىن قالسىچۇ؟‘دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ: ’ئاناڭ‘ دەپ جاۋاب

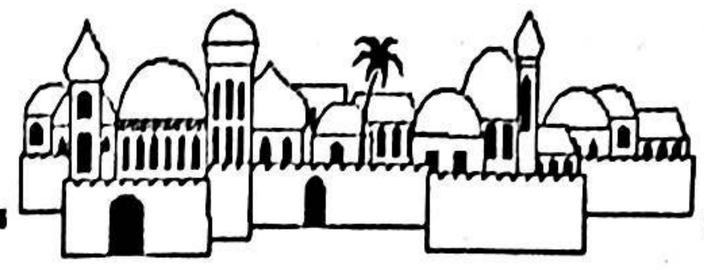

بەردى. ئۇ ئادەم:'ئاندىن قالسىچۇ؟' دېدى. رەسۇلۇللاھ:'ئاندىن قالسا ئاتاڭ دېدى'' (بۇخارى توپلىغان).

شۇبھىسىزكى، بۇ ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئانىغا ياخشىلىق قىلىشقا ئۈچ قېتىم، دادىغا ياخشىلىق قىلىشقا بىر قېتىم تەۋسىيە قىلدى. چۈنكى ئانا ئۆزى يالغۇزلا ھامىلدارلىق، تۇغۇش، ئېمىتىش، سۈتتىن ئايرىش قاتارلىق كۆپ جاپالارنى تارتىدۇ. بۇنىڭدىن سىرت بالىنى تەربىيىلەشتە ۋە ئۇنى ئاسراشتا دادا بىلەن تەڭ ھەتتا دادىدىنمۇ كۆپرەك كۈچ چىقىرىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ بۇيۇك كىتابى «قۇرئان كەرىم»دە بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

بىز ئىنسانىنى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنسانىنى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر. تاكى ئۇ (بوۋاق ئۆسۈپ) كۈچ-قۇۋۋىتكە تولۇپ، 40 ياشقا يەتكەندە ئۇ: 'پەرۋەردىگارىم! سېنىڭ ماڭا ۋە ئاتا-ئانامغا بەرگەن نېمىتىڭگە شۈكۈر قىلىشنى ۋە سەن رازى بولىدىغان ياخشى ئىشنى قىلىشىمنى ماڭا ئىلھام قىلغىن، مەن ئۈچۈن مېنىڭ ئەۋلادىمنى تۈزىگىن(يەنى مېنىڭ ئەۋلادىمنى ياخشى ئادەملەردىن قىلغىن)، مەن ھەقىقەتەن ساڭا(جىمى گۇناھلاردىن) تەۋبە قىلدىم، مەن ھەقىقەتەن مۇسۇلمانلاردىندۇرمەن' دەيدۇ. ئەنە شۇنداق كىشىلەرنىڭ ياخشى ئىشلىرىنى قوبۇل قىلىپ، يامان ئىشلىرىنى كەچۈرۈم قىلىمىز، ئۇلار(ئاللاھ يامان ئىشلىرىنى كەچۈرگەنلەر بىلەن) جەننەتتە بولىدۇ، (بۇ) ئۇلارغا قىلىنغان راست ۋەدىدۇر.

ـــسۈرە«ئەھقاف»(46-سۈرە)، 15—16-ئايەتلەر

ئايەت ۋە ھەدىستە دادىمۇ ئاللاھ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەسىيتىگە مۇيەسسەر بولدى. چۈنكى دادا بالىغا كۆكۈل بۆلۈشتە، ئۇنى بەخت-سائادەتلىك قىلىشتا كۈچىنى ئايمايدۇ. ئۇ بالىغا ئوزۇقلۇق راستلاش، بالىنى كۆكۈللۈك تۈرمۇشقا ئېرىشتۈرۈش ئۈچۈن تىرىشىپ ئىشلەيدۇ. شۇڭا بالىنىڭ ئاتا-ئانىسىغا ۋاپادار بولۇشى، كىچىكلىكى ۋە ئاجىزلىقىدا ئاتا-ئانىسىنىڭ ئۆزىگە قىلغان ئەجر-مېھنىتىنى ئەسلەپ ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلىدە بولۇشى، ئاتا-ئانىسىنى رازى قىلىدىغان ئىشلارغا ئالدىراپ، ئاتا-ئانىسىنى نارازى قىلىدىغان ياكى ئۇلارنىڭ ھېسسىياتىغا ئازار بېرىدىغان ئىشلاردىن ساقلانغان رەۋىشتە ئۇلارغا كۆيۈمچان بولۇشى، ئاتا-ئانىنىڭ ئىشلىرىغا، خۇسۇسەن ئۇلار چوڭ بولۇپ، ياشىنىپ ئاجىزلىغان مەزگىلدە تېخىمۇ كۆكۈل بۆلۈشى باش تارتىشقا بولمايدىغان مەجبۇرىيىتىدۇر.

ھەقىقىي مۆمىن كىشى ئاتا-ئانىنىڭ ئۆزىدىكى ھەققىگە،

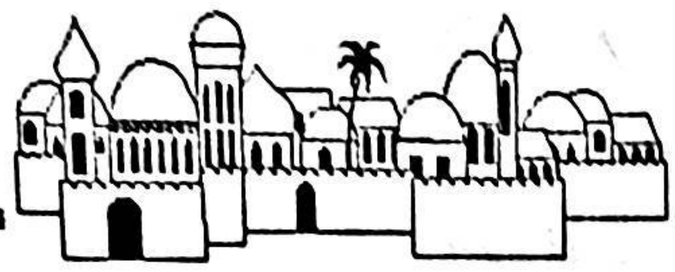

بويسۇنۇش، ئۇلارغا ياخشى مۇئامىله قىلىش، ئۇلارغا خەير-ئېھسان قىلىشنىڭ زۆرۈرلۈكىگە ئىشىنىدۇ. بۇ ئاتا-ئانىنىڭ يۈزى ياكى ئۇلار بالا ئۈچۈن تەقدىم قىلغان ئىشلارنىڭ ياندۇرۇلۇشى ئۈچۈن بولماستىن بەلكى ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە بالىنى ئاتا-ئانىسىغا بويسۇنۇشقا بۇيرۇغانلىقى ئۈچۈن بولۇپ، ئاللاھ بالىغا ئاتا-ئانىغا ياخشىلىق قىلىش، ئۇنىڭغا كۆيۈنۈشنى ھەتتا ئۆزىگە ئىبادەت قىلىشنىڭ زۆرۈرلىكى بىلەن بىللە كەلتۈرگەن. بۇ ھەقتە ئاللاھ بۇيۇك كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ:

پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا-ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى يا ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىسىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن(يەنى مالالليقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۆشكەلىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا كامالى مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىده بولغىن ۋە: 'ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمده تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن' دېگىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23—24-ئايەتلەر

كىشى ئاللاھقا بويسۇنۇپ ۋە ئۇنىڭ تەۋسىيىسىنى قوبۇل قىلىپ، ئاتا-ئانىنىڭ ھەققىنى تونۇسا ئەلۋەتتە ئۇ ئاتا-ئانىنىڭ ئالدىدا تۆۋەندىكىدەك قائىدىلەرگە ئەمەل قىلىدۇ:

1. گۇناھ-مەئسىيەتلىك ئىش بولمىسىلا، ئاتا-ئانىسىنىڭ بۇيرۇغانلىرىغا بويسۇنىدۇ، توسقانلىرىدىن يانىدۇ. ئۇلۇغ ئاللاھ بۇيۇك «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلارغا دۇنيادا ياخشى مۇئامىلىده بولغىن(يەنى دىنىڭغا زىيان يەتمەيدىغان ئاساستا ياخشىلىق قىلغىن)، ماڭا تائەت بىلەن قايتقان ئادەمنىڭ يولىغا ئەگەشكىن، ئاندىن مېنىڭ دەرگاھىمغا قايتىسىلەر، سىلەرگە قىلمىشىڭلارنى ئېيتىپ بېرىمەن.

——سۈرە«لوقمان»(31-سۈرە)، 15-ئايەت

2. ئاتا-ئانىسىنى ھۆرمەتلەيدۇ، چوڭ بىلىدۇ، ئۇلارغا كەمتەر بولىدۇ. گەپ-سۆزده ئۇلارنىڭ ئىززىتىنى قىلىدۇ، ئۇلارغا قوپاللىق قىلمايدۇ. ئۇلارنىڭ ئاۋازىدىن يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلمايدۇ، ئۇلارنىڭ ئالدىدا ماڭمايدۇ، خوتۇن ياكى بالىسىنى ئۇلاردىن ئۇستۇن بىلمەيدۇ، ئۇلارنى ئىسمى بىلەن چاقىرمايدۇ، بەلكى ئانا، ئاتا(ياكى ئاپا، دادا) دەپ چاقىرىدۇ. ئۇلارنىڭ رۇخسىتى ۋە رازىلىقىسىز سەپەرگە چىقمايدۇ. ئىبنى ئەمرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ھەدىس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ جىھادقا چىقىشقا رۇخسەت سورىغاندا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"ئاتا-ئاناڭ ھاياتمۇ؟

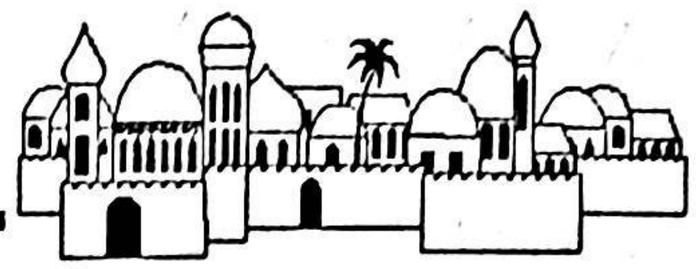

" دېگەن. ئۇ: "ھەئە" دېۋېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "شۇ ئىككىسى توغرىلىق جىھاد قىلغىن" دېگەن(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

3. قولىدىن كېلىشچە ياخشىلىق قىلىدۇ. تاماق بېرىش، كىيىم كىيگۈزۈش، كېسىلنى داۋالىتىش، زىياندىن ساقلاش، ئۆزىنى پىدا قىلىشلارغا ئوخشاش ياخشىلىق ۋە خەير-ئېھسانلاردىن چامىسىنىڭ يېتىشىچە قىلىدۇ. ئۇلۇغ ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە خەۋەر بېرىپ مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) سەندىن(مالىلرىنى) قانداق سەرپ قىلسا بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنكى: 'مال-مۈلكىڭلاردىن نېمىنى سەرپ قىلماقچىلار، ئۇنى ئاتا-ئاناڭلارغا، خىش-ئەقرىبالىرىڭلارغا، مىسكىنلەرگە ۋە ئىبن سەبىلەرگە سەرپ قىلساڭلار بولىدۇ. ياخشىلىقتىن نېمىنى قىلماقچىلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ'.

—سۈرە«بەقەرە» (2-سۈرە)، 215-ئايەت

4. ھەممىدىن بۇرۇن ئۇلارغا سىلە-رەھىم قىلىدۇ. ئۇلار ئۇچۇن دۇئا قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ گۇناھىنىڭ مەغپىرەت بولۇشىنى تىلەيدۇ، ۋەدىلىرىنى ئورۇندايدۇ، دوستلىرىنى ھۆرمەتلەيدۇ. ئەبۇ سەيد سەئىدى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئەنسارىلاردىن بىر ئادەم كېلىپ:" يا رەسۇلۇللاھ، ئاتا-ئانام ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىن ئۇلارغا مەن قىلغۇدەك ياخشىلىق قالدىمۇ؟" دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ھەئە، ئۇلار ھەققىدە نامىاز ئوقۇش، ئۇلار ئۈچۇن مەغپىرەت تىلەش، ئۇلارنىڭ ۋەدىلىرىنى ئورۇنداش، ئۇلارنىڭ دوستلىرىنى ھۆرمەت قىلىش ۋە سىلە-رەھىم قىلىشقا تېگىشلىكلەرگە سىلە-رەھىم قىلىشتىن ئىبارەت تۆت ئىش بار. مانا بۇ ئۇلاردىن كېيىن ساڭا قالغان، سەن قىلىشقا تېگىشلىك ياخشى ئىشلار" (ئەبۇ داۋۇد، ئىبنى ماجە توپلىغان).

5. ھەممە ئىشلىرىدا ئۇلارغا مەسلىھەت سالىدۇ، ئۇلارنىڭ پىكرىگە خىلاپلىق قىلىشقا مەجبۇر بولۇپ قالسا، سەۋەبىنى چۈشەندۈرۈپ ئۆزرە ئېيتىدۇ. ئاتا-ئانىسىنى رەنجىتمەيدۇ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەختسىز بولۇشتىن قورقۇپ ئۇلارنىڭ غەزىپىنى كەلتۈرۈشتىن ئېھتىيات قىلىدۇ. پەرزەنتلىرىنىڭمۇ كەلگۈسىدە ئۆزىنىڭ ئاتا-ئانىسىغا قوپال مۇئامىلە قىلغىنىدەك مۇئامىلە قىلىشىدىن ئەنسىرەيدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دېگەن: "سىلەرگە ئەك چوك گۇناھتىن خەۋەر بېرەيمۇ؟ ئۇ، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش ۋە ئاتا-ئانىنى قاقشىتىشتىن ئىبارەتتۇر"(مۇسلىم توپلىغان). ئەمىر ئىبنى مۇررەتىل جۇھەنى ھەدىس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىغا كېلىپ:'بەش ۋاق نامازنى ئوقۇسام، پەرز روزىنى تۇتسام، زاكاتنى ئادا قىلسام، ھەج قىلسام ماڭا قانداق ئەجىر بېرىلىدۇ؟' دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:'مۇشۇنداق قىلغان كىشى ئاتا-

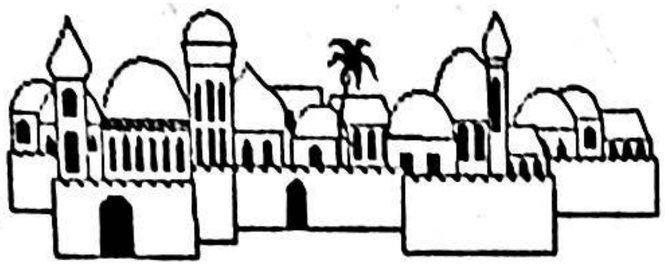

ئانىسىنى قاقشاتمىسلا پەيغەمبەرلەر، سىددىقلار، شەھىدلەر، سالىھلار بىلەن بىللە بولىدۇ' دېگەن"(ئەھمەد، تەبرانى توپلىغان).

6. ئۇلاردىن يۇقىرى ئورۇندا ئولتۇرمايدۇ، تەكەببۇرلۇق قىلىپ ئۇلارنىڭ قېشىدا پۇتىنى سۇنمايدۇ. ھەر قانچە يۇقىرى دەرىجىلىك خىزمەتچى بولسىمۇ دادىغا مەنسۇپ بولۇشتىن نومۇس قىلمايدۇ. ئاتا ـ ئانىسىنى تونۇماس بولۇۋېلىشتىن ساقلىنىدۇ.

7. ئاتا ـ ئانىسىنى ھايات ۋاقتىدا يوقلاپ تۇرغىنىدەك، ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىنمۇ زىيارەت قىلىپ تۇرىدۇ، ئۇلار ھەققىدە سەدىقە قىلىدۇ، ئۇلار ئۈچۈن مۇناداق دۇئا قىلىدۇ:"ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن، ھېسساب ئالىدىغان كۈندە(يەنى قىيامەت كۈنىدە) ماڭا، ئاتا ـ ئانامغا ۋە مۆمىنلەرگە مەغپىرەت قىلغىن".

قىسقىسى، ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىش ھەر بىر پەرزەنتنىڭ باش تارتىپ بولماس بۇرچى. ئاتاقلىق ئەدىب مۇھەممەد سىدىق بەرشىدى ئېيتقاندەك: "ئاتا ـ ئانىنىڭ ئەڭ ئاددىي ھەققى شۇدۇركى، ئۇلارنىڭ ۋاستىسى بىلەن سەن دۇنياغا تۆرەلدىڭ، شۇنىڭ ئۈچۈن ئاتا ـ ئاناڭنى ھەمىشە ھۆرمەت قىل ۋە ئۇلۇغ بىل".

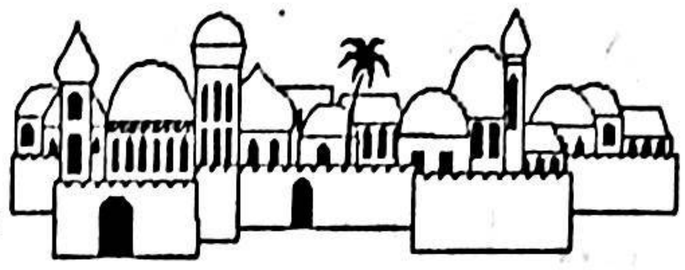

ئاتا ـ ئانىڭنىڭ ياخشىلىق قىلىڭ

مۇھتەرەم ھاجى

بسم الله الرحمن الرحيم

ھەممىمىزگە مەلۇم، ئادەمنىڭ ئىچكى ھېسسىياتى ئۆزىگە ياخشىلىق قىلغان، باشقا كىشى چۈشىگەن چاغلاردا ھەمدەمدە بولغان، ئېغىرچىلىق ـ خۇشاللىق كۈنلەردە بىرگە بولغان كىشىلەردىن سۆيۈنىدۇ، قەلبى دائىم ئاشۇنداق كىشىلەرگە ئىنتىلىدۇ، كۆڭلى ئاشۇنداق كىشىلەر بىلەن خىيال سۈرگىنىدە ئارام تاپىدۇ، شۇڭا ئۇلارنى دائىم ياد ئېتىپ تۇرىدۇ، ئۇلارنىڭ قىلغان ياخشىلىقىنى ئەسلەپ تۇرىدۇ. ئۇنداقتا بىز ئۇچۇن ئاشۇنداق سۆيۈنۈشكە، ئاشۇنداق ئىنتىلىشكە، ئاشۇنداق ئەسلەپ تۇرۇشقا ئەڭ لايىق كىشىلەر كىم؟

بىزنى يوقلۇقتىن بار قىلغان، دۇنياۋى تۇرمۇشىمىزدىكى توغرا ـ خاتا يوللارنى بېكىتىپ، ئېنىق ئايرىپ بەرگەن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالادىن قالسىلا، بىزلەرگە ئەڭ كۆپ ئەجىر سىڭدۈرگەن، دەردىمىزنى تارتقان، ياخشىلىقلار ئاتا قىلغان كىشىلەر بىزنىڭ ئاتا ـ ئانىمىز بولۇپ، دۇنيادا بىزلەر ئۈچۈن ئۇلاردەك جاپا چەككەن، غېمىمىزنى يېگەن كىشىلەر يوق. شۇڭا ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئاتا ـ ئانىنىڭ ھەققىنى ئالاھىدە زىكىر قىلىپ، بۇ ھەقنى ئۆزىنىڭ ھەققى بىلەن يانداشتۇرۇپ، ئۆزىنىڭ ھەققىدىن قالسىلا ئاتا ـ ئانىنىڭ ھەققى كۆرۈلدىغانلىقىنى جاكارلىغان.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

سىلەر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا ـ ئانىڭلارغا...ياخشىلىق قىلىڭلار!

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 36 ـ ئايەت

دېمەك، ئاللاھ تائالانىڭ بىزلەرنى ياراتقان، نازۇنېمەتلەرنى ئاتا قىلغان، ياخشى ـ يامان يوللارنى ئوچۇق ئايرىپ، ھەقىقەتنى بايان قىلىپ بەرگىنىدەك نۇرغۇنلىغان نېمەتلىرى بار. ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بىزلەرنى تۇغۇپ، تەربىيىلەپ چوڭ قىلغان كۆپلىگەن ئەجىرلىرى بار. شۇڭا بۇ ھەقلەرنى تەلتۆكۈس، ئۆز جايىدا ئادا قىلىش ھەربىر مۇسۇلمان بالىسىنىڭ قىلىشقا تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى. ئۇنىڭ ئەبباس مۇنداق دېگەن:

«قۇرئان كەرىم»دە ئۇچ ئايەت بولۇپ، ئاشۇ ئۇچ ئايەتكە ياندىشىپ كەلگەن يەنە ئۇچ ئايەت بار. ھەربىر ئايەت ئۆزى بىلەن ياندىشىپ كەلگەن يەنە بىر

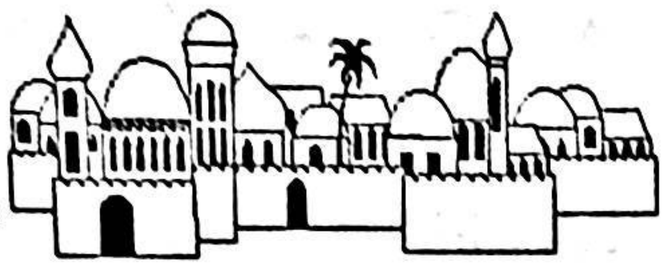

ئايەت بىلەن تەڭ ئەمەلىيلەشمىسە ھەر ئىككىسىلا مەقبۇل بولمايدۇ. ئۇنىڭ بىرىنچىسى:

ئاللاھ تائالاغا ئىتائەت قىلىڭلار ۋە پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىڭلار.

ـــــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 92 ـ ئايەت

ھەرقانداق بىر كىشى ئاللاھقا ئىتائەت قىلىپ، پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلمىسا، ئۇنىڭ ئىتائەتى مەقبۇل ئەمەس. ئىككىنچىسى:

سىلەر نامازئۇقۇڭلار ۋە زاكات بېرىڭلار!

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 43 ـ ئايەت

ھەرقانداق بىر ئادەم نامازئۇقۇپ زاكات بەرمىسە ئۇقۇغان نامىزى مەقبۇل بولمايدۇ. ئۈچىنچىسى:

سەن ماڭا ۋە سېنىڭ ئاتا ـ ئانىڭغا شۈكۈر قىل!

ـــــسۈرە«لوقمان»(31 ـ سۈرە)، 14 ـ ئايەت

ھەرقانداق بىر كىشى ئاللاھ تائالاغا شۈكۈر قىلىپ، ئۆز ئاتا ـ ئانىسىغا شۈكۈر قىلمىسا، ئۇنىڭ قىلغان شۈكۈرىسى مەقبۇل بولمايدۇ.

بۇ يەردىكى شۈكۈر ئاتا ـ ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئاتا ـ ئانىسىغا ھەر تۈرلۈك ۋاستىلەر بىلەن ياخشىلىق قىلىپ، ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئېلىشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئاتا ـ ئانا غەزەپلەنسە، ئاللاھ غەزەپلىنىدۇ، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە ئۇچرىغان كىشى ھەرگىز ياخشى كۈنگە قالمايدۇ.

ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىش ئۇلۇغ ئىش، ئاتا ـ ئانىلار بىزنى تەربىيىلەپ مۇشۇ ھالغا كەلتۈرۈش يولىدا نۇرغۇنلىغان رىيازەتلەرنى چەككەن. بىز بىر كىچىك بالىنىڭ ئېھتىياجىنى نەزەر سېلىپ، ئۇنىڭ تۈغۈلۈپ چوڭ بولغۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ئومۇمىي ھالىتىنى تەسەۋۋۇر قىلىپ باقايلى، بىز شۇ ھامان ئاللاھ تائالانىڭ: ”ئەي پەرۋەردىگارىم! سەن ئۇلار(ئاتا ـ ئانام) ئىككىسىگە مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك رەھمەت قىلغىن“ دېگەن ئايىتىنى ئوقۇيمىز.

ئويلاپ بېقىڭ! سىزنىڭ ئانىڭىز كۈنسېرى ئاجىزلاپ تۇرىدىغان توققۇز ئاي ئىچىدە سىزنى قورسىقىدا كۆتەردى، يەنە شۇ ئاجىزلىق ھالىتىدا سىزنى تۇغدى، سىزنىڭ قورساق ئىچىدىكى كۈنسايىن چوڭىيىشىڭىز، ئېغىرلىشىڭىز ئانىڭىزغا كۈنسايىن ئېغىرلىق ـ ئاجىزلىقلارنى ئېلىپ كەلدى. ئۇ ھەتتا سىزنى تۇغۇش ئالدىدا باشقا بىر دۇنياغا بېرىپ قالغاندەك، دۇنيانىڭ ھەممىسىنى قاراڭغۇلۇق بېسىپ كەتكەندەك، خۇددى ئۆلۈمنى ئۆز كۆزى بىلەن كۆرگەندەك بولدى. لېكىن سىز تۇغۇلغاندىن كېيىن سىزنىڭ مېھرى ئىسسىق ئانىڭىز كۆزىنى ئېچىپ يېنىدا سىزنىڭ ياتقانلىقىڭىزنى كۆرگەن ھامان، بارلىق دەرد ـ ئەلەملەرنى،

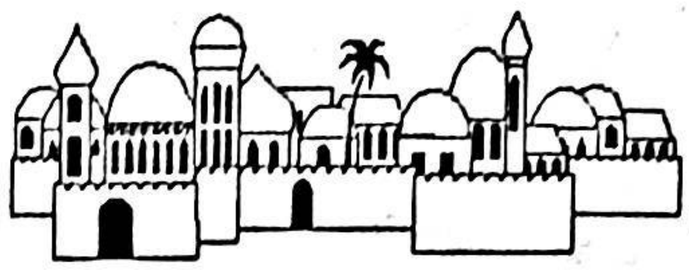

ئاغرىقلارنى پۈتۈنلەي ئۇنتۇپ كېتىدۇ، بارلىق ئۈمىد يوللىرىنى سىزگە باغلايدۇ، سىزدە گۈزەل تۇرمۇشنىڭ خۇشاللىقلىرىنى، بەخت ـ سائادەتلىرىنى كۆرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن ئۇ كېچە ـ كۈندۈزلەپ سىز ئۈچۈن ئىشلەيدۇ، سىزگە خىزمەت قىلىدۇ، سىزنىڭ كۈندىلىك ئوزۇقلۇقىڭىز ئۇنىڭ ئاق سۈتى بولىدۇ، سىزنىڭ تۇرىدىغان ئۆيىڭىز ئۇنىڭ ئىسسىق باغرى بولىدۇ، سىزنىڭ ئولتۇرىدىغان، مىندىغان نەرسىگىز ئۇنىڭ ئىككى قولى ـ دۇمبىسى بولىدۇ، ئۇ پۈتۈن ۋۇجۇدى بىلەن سىزنىڭ ھالىڭىزدىن خەۋەر ئالىدۇ، ئۇ سىزنى تويغۇزۇش بەدىلىگە ئۆزى ئاچ قالىدۇ، سىزنى ئارام ئالدۇرۇش، ئۇخلىتىش ئۈچۈن ئۆزى تۇنەيدۇ. ئانا سىزنىڭ دۇچ كەلگەن، تاسادىپىيلىق، قورقۇنچ ھېس قىلغان ئىشلىرىڭىزدا ئۆزىڭىزنى قويىنىغا تاشلاپ يىغلايدىغان، دەرد ئېيتىدىغان، دەردىڭىزگە يېتىدىغان، بېشىڭىزنى سىلايدىغان شەپقەتچىڭىز. چۈنكى سىز ئاشۇنداق چاغلاردا ئانىڭىزنىڭ قۇچقىنى ئۆزىڭىزنىڭ پاناھ جايىدەك، ئۇنىڭ ئىسسىق باغرىنى ئۆزىڭىزنىڭ ئارزۇ ـ ئىستەكلىرى بىلەن تولغان كەڭ بىر دۇنيادەك ھېسسىياتلاردا بولىسىز. ھەمدە ئۆزىڭىزنى ئۇنىڭ قۇچقىغا تاشلىغان ھامان بارلىق قورقۇنچلاردىن خالىي بولىمەن دەپ قارايسىز.

سىزنىڭ ئاتىڭىزچۇ؟ ئۇ كېچە ـ كۈندۈزلەپ سىزنى ئويلايدۇ، سىز ئۈچۈن جان كۆيدۈرۈپ ئىشلەيدۇ، يول يۈرىدۇ، سەپەرگە چىقىدۇ، تاغ ـ داۋانلارنى كېسىدۇ، سىزنىڭ كىيىم ـ كېچەك، يېمەك ـ ئىچمىكىڭىزنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن نۇرغۇنلىغان دەرد ـ ئەلەم، جاپا ـ مۇشەققەتلەرنى تارتىدۇ، كۆپلىگەن خەتەرلەرگە يولۇقىدۇ. ئۇ مۇشۇنداق سەرگۈزەشتىلەرنى، تۇرمۇش جەريانلىرى، خىلمۇخىل كەچۈرمىشلەرنى ئۆتكۈزۈپ سىزنى تەربىيىلەيدۇ، سىزنىڭ ھالىڭىزدىن خەۋەر ئالىدۇ، سىز ئاتىڭىزنىڭ ئالدىغا كىرسىڭىز سىزدىن خۇشاللىنىدۇ، كۆڭلى ئېچىلىدۇ، ھەم سىزدىن پەخىرلىنىدۇ، ئۇ سىزگە نۇرغۇنلىغان ئۈمىد نەزەرلىرى بىلەن قارايدۇ. ياخشى ئۆسۈپ يېتىلىپ كەلگۈسىدە يارامليق ئادەم بولۇشىڭىزنى ئاللاھ تائالادىن تىلەيدۇ. ئاتىڭىز سىرتقا چىقىش ئۈچۈن سىزدىن ئايرىلىشقا تەمشەلسە، سىز ئۇنى قۇچاقلىمىسىز، ئۇنىڭ پېشىگە ئېسىلمىسىز، ئۇ خۇددى ئىككىنچى قايتىپ كەلمەيدىغاندەك بار ئاۋازىڭىز بىلەن ياش تۆكۈپ يىغلايسىز. ئاتىڭىز قايتىپ كەلگەندە خۇشاللىقىڭىزدىن ئۆزىڭىزنى ئۇنىڭ باغرىغا تاشلايسىز، يايراپ كېتىسىز. ئەنە ئاشۇ ئىككى كىشى سىزنىڭ ئاتا ـ ئانىڭىز بولىدۇ. ئەنە ئاشۇ ۋاقىتلار سىزنىڭ كىچىك گۆدەك، ئۆسمۈرلۈك چاغلىرىڭىز. ئۇنداقتا سىز ئاتا ـ ئانىڭىزغا قانداق قىلماقچى؟

ئابدۇللا ئىبنى ئەمرى ئىبنى ئاس رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "بىر كىشى رەسۇلۇللاھنىڭ يېنىغا كىرىپ: 'ئۇنىڭغا، مەن ئەجىر ـ ساۋابقا

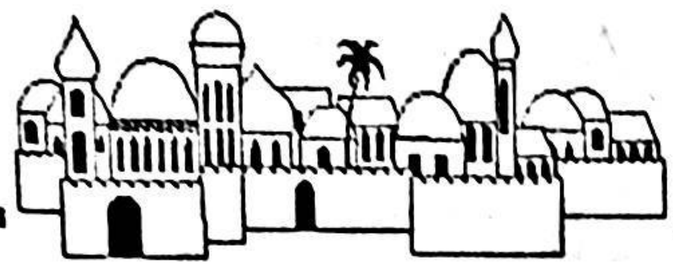

ئېرىشىش ئۈچۈن سىلىكە جىھاد قىلىش ۋە ھىجرەت قىلىش يولىدا ۋەدە بىلەن قەسەم قىلاي دەيمەن، دېدى. رەسۇلۇللاھ (ئۇنىڭدىن سوراپ): 'سېنىڭ ئاتا-ئانائىڭدىن بىرەرسى تىرىكمۇ؟ 'دېدى، ئۇ(جاۋاب قايتۇرۇپ): 'شۇنداق، بەلكى ئىككىسىلا ھايات بار'دېدى. رەسۇلۇللاھ(يەنە قايتىلاپ): 'سەن (بۇ ئارقىلىق)ئاللاھ تائالادىن ئەجر-ساۋاب ئىزدىمەكچىمۇ؟ 'دېدى. ئۇ(جاۋاب بېرىپ): 'شۇنداق' دېدى. رەسۇلۇللاھ: 'ئۇنداقتا سەن ئاتا-ئانائىڭنىڭ يېنىغا قايتىپ بېرىپ ئۇلار ئىككىسىگە ياخشى ھەمراھ بول'دېدى.

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا بىر كىشى جىھاد توغرىسىدا مەسلىھەت سوراپ كەردى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا: 'سېنىڭ ئاتا-ئاناڭ بارمۇ؟ ' دېدى. ئۇ: ' شۇنداق، بار' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئۇلار ئىككىسىگە ھەمراھ بول، چۈنكى جەننەت ئۇلار ئىككىسىنىڭ ئايىغى ئاستىدا' دېدى.

ھۆرمەتلىك قېرىنداشلار!ئاتا-ئانىلارنىڭ ھەققى بەك كۆپ، ئۇلارنىڭ بالىلار ئۈچۈن قىلغان ياخشىلىقلىرى تۆلەپ بولغۇسىز. شۇنداقتىمۇ سىز كۆز ئالدىڭىزدىكى بەزى مەجبۇرىيەتلەرنى ئىقتىدارىڭىزنىڭ يېتىشىچە ئورۇنداپ تۇرۇشىڭىز كېرەك. مەسىلەن، سىز ئۇلارنى ھۆرمەتلەش-ياخشى كۆرۈش، ئۇلار ئالدىدا ئەدەپ-ئەخلاقلىق بولۇش، تەلەپلىرىنى ئورۇنداپ بېرىش، ھەر خىل ۋاستىلەر بىلەن ئۇلارغا ئىللىقلىق يەتكۈزۈش قاتارلىق ئىشلار بىلەن ئۇلارنىڭ رازىلىقىنى ئېلىشىڭىز كېرەك. ئاتا-ئانىلارنىڭ ئارزۇ-ئىستەكلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ بېرىش يولىدا ھېچقانداق نەرسىڭىزنى ئايىماسلىقىڭىز كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سەن ۋە سېنىڭ مال-دۇنيايىڭ ئاتاڭغا تەۋە".

بۇ ھەدىس بالا ۋە بالىنىڭ قولىدىكى بارلىق نەرسە-كېرەك، پۇل-دۇنيا ئاتىغا تەۋە، ئاتا ئۇ نەرسىلەرنى خالىغانچە ئىشلىتىشكە ھوقۇقلۇق دېگەن ئۇقۇمنى بېرىدۇ. سىز ئاتا-ئانىڭىز بىلەن سۆزلەشكەندە يىرىك، قوپال سۆزلەرنى قوللانماڭ، ھەرگىز يۇقىرى ئاۋازدا گەپ قىلىپ، ئۇلارنى بىئارام قىلماڭ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئۇلارغا ئۇھوي دېمىگىن(يەنى مالالليقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۇشكەللىمىگىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23-ئايەت

بۇ ئايەتتىن پەرزەنتنىڭ ئۇلارغا ئېغىر كېلىدىغان، كۆڭلىنى ئاغرىتىدىغان، ئازار بېرىدىغان، مەيۇسلەندۈرىدىغان بارلىق گەپ-سۆز، ئىش-ھەرىكەتلەردىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىشى كېرەكلىكى چىقىپ تۇرىدۇ. شۇڭا ئاتا-ئانىغا خۇش چىراي بېقىش، تەبەسسۇم چىراي بىلەن قاراش، كۆيۈنۈپ ئۇلارنىڭ ھالىدىن

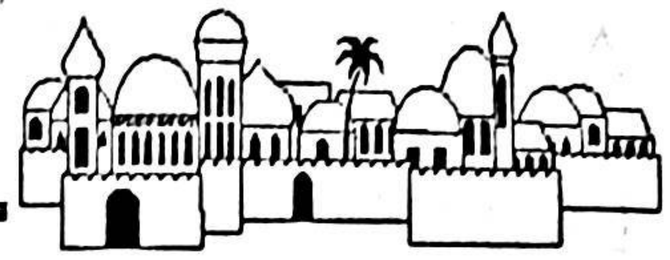

خەۋەر ئېلىش سىزنىڭ بۇرچىڭىز، چۈنكى ئۇلار سىزنى تۇغۇپ تەربىيىلەپ، ئۆستۈرۈپ قاتارغا قوشۇش جەريانىدا ئۆزلىرىنىڭ تەن ساغلاملىقىنى، كۈچ-قۇۋۋىتىنى، مال-دۇنياسىنى سىز ئۈچۈن سەرپ قىلىپ بولۇپ، ھازىر ياشىنىپ، ئاجىزلىشىش، بوشۇشۇش تەربىگە ئۆتتى، ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئۇلارنىڭ بىرى، يا ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن (يەنى مالالليقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۇشكەلىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23-ئايەت

بۇ ئايەتنىڭ ئەرەبچىسىدىكى "عندك"(ئىندەكە)دېگەن سۆزدىن ئاتا-ئانىنىڭ ياشىنىپ قالغانلىقى، بۇ ئارقىلىق سىزنىڭ قول ئاستىڭىزدا سىزنىڭ ھمايىڭىزگە چۈشىدىغانلىقى، ئۇلار ئۆز ۋاقتىدا سىز ئۈچۈن خىزمەت قىلغان بولسا، ھازىر سىزنىڭ ئۇلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىش نۆۋىتىڭىز كەلگەنلىكىنى چۈشىنىۋالىسىز.

قېرىنداشلار! كىمكى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلسا، كەلگۈسىدە بالا-چاقىسىمۇ ئۇنىڭغا ياخشىلىق قىلىدۇ، كىمكى ئاتا-ئانىسىنى ئاغرىتسا، ئۇنىڭ بالا-چاقىسىمۇ ئۇنى ئاغرىتىدۇ. سىز نېمە قىلسىڭىز، شۇنى كۆرىسىز، شۇڭا ئاللاھ تائالانىڭ تەۋسىيەسىگە قەتئىي ئەمەل قىلىشىمىز لازىم:

پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا-ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى، يا ئىككىلىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىنىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن (يەنى مالالليقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۇشكەلىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن، ئۇلارغا كامالى مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن ۋە:"ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن" دېگىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 23——24-ئايەتلەر

ئىقتىسادىي مۇئامىلە

ۋە

خەير-ئېھسان

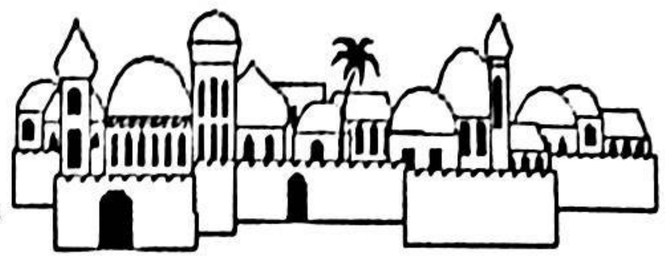

ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردە ئىسلام ئەخلاقى

ئابدۇرېھىم ئابدۇغېنى

بسم الله الرحمن الرحيم

تەھرىر ئىلاۋىسى: ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردىكى ئىسلام ئەخلاقى ئۇيغۇر جامائىتىگە تېخىچە ئەتراپلىق يورۇتۇپ بېرىلمىگەن مەسىلىلەرنىڭ بىرى ئىدى. شۇنجاڭ ئىسلام ئىنستىتۇتىنى پۈتتۈرۈپ، جۇڭگو ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ تالالاپ ئەۋەتىشى بىلەن مىسىردىكى ئىسلام ئالىي بىلىم يۇرتى — ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا چوڭقۇر قاتلاملىق ئىلىم تەھسىل قىلىۋاتقان ئەزھەرى تالىپ ئابدۇرېقىپ ئابدۇغېنى ئەتراپلىق ئىزدىنىپ، ئىسلام دىنىنىڭ بۇ جەھەتتىكى كۆزقاراشلىرىنى بىر قەدەر مۇپەسسەل بايان قىلغان سالماقلىق بىر ماقالىسىنى بىزگە يوللىغانىدى. ئوقۇرمەنلىرىمىزنىڭ بۇ ھەقتىكى چۈشەنچىسىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش مەقسىتىدە ژۇرنىلىمىزدا بەردۇق ۋە بۇ توپلامغا كىرگۈزدۇق.

ئىسلام دىنى يۈكسەك قىممەت ۋە ئالىيجانابانە ئەخلاق ئۈستىگە قۇرۇلغان مۇكەممەل دىن. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام: "**مەن گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۇمۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم**"(مالىك توپلىغان) دېگەن مۇبارەك ھەدىسىدە ئۆز رىسالىتىنى گۈزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرۇشقا يىغىنچاقلىغان.

ئەخلاق بولسا، ئىسلامدىكى ئىبادەتلەر بىلەن زىچ باغلانغان بولۇپ، ئۇ ئىبادەتلەرنىڭ مېۋىسى ۋە ئەمەلىي ئۇنۇمى ھېسابلىنىدۇ.

ئىبادەتلەر ئىخلاستىن، ئەخلاقتىن ئايرىلسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ھېچقانداق قىممىتى بولمايدۇ. رەسۇلۇللاھ مۇنداق دەيدۇ: "**بەزى كىشىلەر كېچىسى ئۇخلىماي ئىبادەت قىلىپ بىدار بولۇشتىن باشقىغا ئېرىشەلمەيدۇ. بەزى كىشىلەر پۈتۈن كۈن يېمەي-ئىچمەي روزا تۇتۇپ، پۈتۈن كۈن ئاچ يۈرۈشتىن باشقىغا ئېرىشەلمەيدۇ**"(ئەھمەد ۋە ئىبنى ماجە توپلىغان)، "**كىمكى يالغان سۆز ۋە رىيا ئەمەلنى تەرك ئەتمەيدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭ يېمەي-ئىچمەي تۇتقان روزىسىغا موھتاج ئەمەس**"(بۇخارى توپلىغان).

ئىسلام دىنى تۈرمۇشنىڭ بارلىق تەرەپلىرىنى ئەخلاق بىلەن يۇغۇرۇۋەتكەن بولۇپ، ئىسلام ئىقتىسادىمۇ ئىسلامنىڭ مۇسۇلمانلار ئەمەلىي تۈرمۇشىغا ئالاقىدار مۇھىم كاتېگورىيىلىرىدىن بىرى بولۇش سۈپىتىدە، ئىسلام ئەخلاقىنى

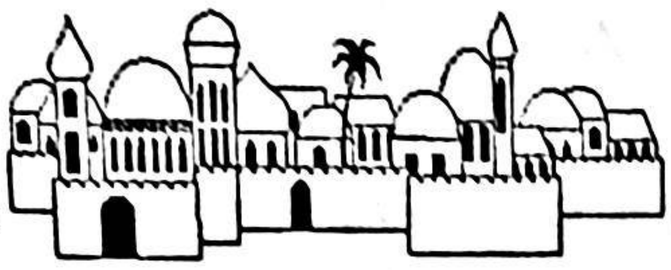

ئۆزىنىڭ ھەر بىر ئىنچىكە ھالقىلىرىغا قەدەر تولۇق گەۋدىلەندۈرگەن.

ئۇشبۇ يازمىمىزدا، ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ باشقا ئىقتىسادىي تۈزۈلمىلەر بىلەن بولغان نېگىزلىك پەرقى، يەنى ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ بىر ئالىيجانىاب ئەخلاق رامكىسى ئۈستىگە قۇرۇلغانلىقىدەك ماھىيەتنى چۆرىدىگەن ئاساستا، ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردىكى ئىسلام ئەخلاقىنىڭ ئەھمىيىتى ۋە ئۇنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمال قىلىش، ئوبوروت قىلىش ۋە تارقىتىش(تەقسىم)تىن ئىبارەت تۈرلۈك ئىقتىسادىي ھالقىلاردىكى ئىجابىي تەسىرى ھەققىدە توختىلىمىز.

ئىسلامدىكى ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردە رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك ئەخلاقىي قائىدىلەرنى تۆۋەندىكى تۆت نۇقتىغا يىغىنچاقلاش مۇمكىن:

1. رەببانىيلىق
2. پەزىلەتپەرۋەرلىك
3. ئىنسانپەرۋەرلىك
4. مۆتىدىللىك

بۇلار ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ نېگىزلىك خۇسۇسىيەتلىرى بولۇپ، ماھىيەتتە ئىسلامغا ئالاقىدار بارلىق تەركىبلەردىكى، جۈملىدىن ئىسلام شەرىئىتى، ئىسلام مەدەنىيىتى، قىسقىسى، ئىسلامنىڭ بارلىق تارماقلىرىغا ئورتاق بولغان ئومۇمىي خۇسۇسىيەتلەردۇر.

مەزكۇر تۆت ئاساسى ئالاھىدىلىكنىڭ ئايرىم-ئايرىم تارماقلىرى بولغاندىن تاشقىرى، ئىسلامىي مۇلۇكچىلىك ۋە ئىسلامىي ئىقتىساد مېخانىزمىنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىدە ئۆتەيدىغان مۇھىم رولى بار. دېمەك، مەيلى ئىشلەپچىقىرىش ياكى ئىستېمال قىلىش بولسۇن، ئالماشتۇرۇش ياكى تارقىتىش(تەقسىم) بولسۇن، بۇلارنىڭ ھەر بىرىگە مەزكۇر ئەخلاقىي قائىدىلەر چوقۇم سىڭدۈرۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىزچىل ئىپادىلەيدۇ ۋە تەكتلەيدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەردىكى ئىسلامىي خاسلىقتىن ئېغىز ئاچقىلى بولمايدۇ.

تۆۋەندە ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ مەزكۇر تۆت ئالاھىدىلىكى بىلەن تونۇشۇپ چىقىمىز.

1. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ رەببانىيلىق خۇسۇسىيىتى

ئىسلام ئىقتىسادى رەببانىي(ئىلاھىي كۆرسەتمىنى يېتەكچى قىلغان) ئىقتىسادتۇر. چۈنكى ئۇ ئاللاھنىڭ رىزاسىنى مەقسەت قىلىدۇ. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ بارلىق ۋاستىلىرى ئاللاھنىڭ شەرىئىتى يول قويغان دائىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمال قىلىش، ئوبوروت قىلىش ۋە تارقىتىشتىن ئىبارەت بارلىق ئىقتىسادىي ھالقىلار ئىلاھىي كۆرسەتمىگە

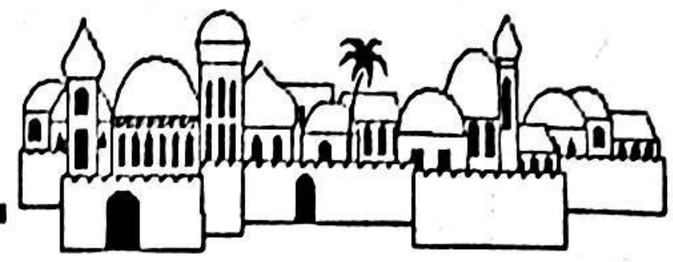

ئۇيغۇنلاشقان بولىدۇ.

مۇسۇلمان كىشى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بىنائەن ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

ئاللاھ سىلەرگە زېمىننى مېگىشقا ئاسان قىلدى. زېمىننىڭ ئەتراپىدا مېگىڭلار. ئاللاھنىڭ(بەرگەن) رىزقىدىن يەڭلار، سىلەر تىرىلگەندىن كېيىن ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتۇرۇلىسىلەر.

ـــسۇرە «مۇلك»(67 ـ سۇرە)، 15 ـ ئايەت

شۇ ۋەجىدىن ھەربىر مۇسۇلمان دېھقانچىلىق ياكى باغۋەنچىلىك قىلسۇن، ھۇنەر ـ سانائەت بىلەن شۇغۇللانسۇن ۋە ياكى تىجارەت بىلەن مەشغۇل بولسۇن، ئۆزىنى ھەر ۋاقىت ئىبادەت ئۇستىدە دەپ ئويلايدۇ. قايسى ئىش بىلەن شۇغۇللىنىشىدىن قەتئىينەزەر، ئۆز ئىشىنى پۇختا، ياخشى قىلغانسېرى ئاللاھقا تېخىمۇ يېقىنلىشىۋاتقاندەك، تەقۋادارلىشىۋاتقاندەك ھېس قىلىدۇ. مۇسۇلمان كىشى ھاياتلىقتىكى نازۇنېمەتلەردىن ئوزۇقلانغاندا، ئاللاھ تائالانىڭ:

ئى ئىنسانلار! يەر يۈزىدىكى ھالال ـ پاكىز نەرسىلەردىن يەڭلار ...

ـــ سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 168 ـ ئايەت

ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر نامازۋاقتىدا(ياكى تاۋاپ ۋاقتىدا ئەۋرىتىڭلارنى سەترى قىلىپ تۇرىدىغان) كىيىمىڭلارنى كىيىڭلار، يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ. ئېيتقىنكى ,,ئاللاھ بەندىلىرى ئۈچۈن ياراتقان لىباسلارنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم ھارام قىلدى؟،،.

ـــ سۇرە«ئەئراف»(7 ـ سۇرە)، 31 ـــ 32 ـ ئايەتلەر

قولۇڭنى بوينۇڭغا باغلىۋالمىغىن (يەنى بېخىللىق قىلمىغىن)، قولۇڭنى تولىمۇ ئېچىپمۇ ئەتمىگىن(يەنى ئىسراپ قىلمىغىن)، (ئۇنداق قىلساڭ پۇلسىز قېلىپ) مالامەتكە، پۇشايمانغا قالىسەن.

ـــسۇرە«ئىسرا»(17 ـ سۇرە)، 29 ـ ئايەت

دېگەنگە ئوخشاش بىر قاتار پەرمانلىرىنى ئەمەلىيلەشتۇرىدۇ، نېمەتلەردىن لايىقىدا، مۆتىدىل رەۋىشتە بەھرىلىنىدۇ.

مۇسۇلمان كىشى دۇنيا نېمەتلىرىدىن بەھرىلىنىۋاتقاندا، ئۇ نېمەتلەرنىڭ ئاللاھ ئۇ كىشىگە ئاتا قىلغان رىزىق ئىكەنلىكىنى، شۇڭا نېمەتنى ئاتا قىلغۇچى ئاللاھقا تەشەككۇر ئېيتىش كېرەكلىكىنى يادىدا تۇتىدۇ. تۆۋەندىكى ئايەتلەردىن ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلارنى شۇكۇر قىلسۇن دەپ ئۇلارنى پاك ـ ھالال نەرسىلەر بىلەن رىزىقلاندۇرغانلىقىنى بىلۋالالايمىز.

ئى مۆمىنلەر! بىز سىلەرنى رىزىقلاندۇرغان ھالال نەرسىلەردىن يەڭلار،

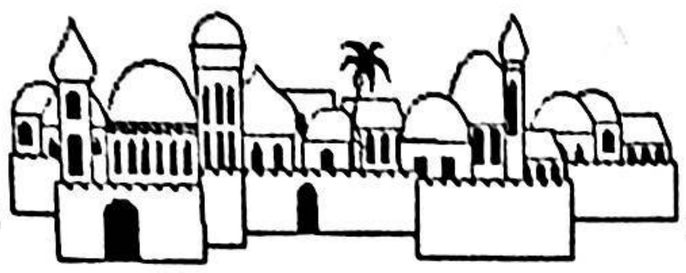

ئەگەر ئاللاھقا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار، ئاللاھقا(يەنى ئاللاھنىڭ ھەددى-ھىسابسىز نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلىڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 172 ـ ئايەت

شۈكۈر قىلىشىڭلار ئۈچۈن...سىلەرگە ھالال نەرسىلەر(يەنى غەنىيمەتلەر)نى رىزىق قىلىپ بەردى.

ـــــسۈرە«ئەنفال»(8 ـ سۈرە)، 26 ـ ئايەت

ئۈلارنى شۈكۈر قىلسۇن دەپ، تۈرلۈك مېۋىلەرنى ئۈلارغا رىزىق قىلىپ بەرگىن.

ـــــسۈرە«ئىبراھىم»(14 ـ سۈرە)، 37 ـ ئايەت

مۇسۈلمان كىشى ئېلىم ـ سېتىمدا، باشقىلارنى يالاپ ئىشلەتكەندە ياكى باشقىلارغا يالليىپ ئىشلىگەندە، باشقىلار بىلەن بولغان پۈل ـ مۇئامىلىلىرىدە ئاللاھ تائالانىڭ شەرىئىتىگە قەتئىي بويسۇنىدۇ. ھارامدىن نەپ ئۈندۈرۈش، جازانە بىلەن شۇغۇللىنىش، يولسىز شەكىلدە بازارنى مونوپول قىلۋېلىش، باشقىلارغا ناھەقتىن زۈلۈم سېلىش، ئالداش، قىمار ئويناش، ئوغرىلىق قىلىش، پارا ئېلىش، پارا بېرىش... تەك ئېغىر گۇناھى(ۋە جىنايى) قىلمىشلاردىن قەتئىي ساقلىنىدۇ. شەرىئەتتە ئېنىق ھالال دەپ بېكىتىلگەن دائىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. ئېنىق ھارام ئىشلارغا يېقىن يولىمايدۇ. ئۆز دىنىنى، ئابرۇيىنى قوغداش يۈزىسىدىن ھارامغا پېتىپ قېلىشتىن ساقلىنىپ، كۈچىنىڭ يېتىشىچە شۇبھىلىك ئىشلاردىن ھەزەر ئەيلەيدۇ.

چۈنكى ئۇ، ئاللاھ تائالانىڭ بۇ ھەقتىكى تۆۋەندىكىدەك پەرمانلىرىنى ۋە توسۇقلىرىنى ئېسىدە چىڭ تۇتىدۇ:

ئاللاھ سودا ـ سېتىقنى ھالال قىلدى. جازانىنى(بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە ۋە جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن)ھارام قىلدى.

ـــــسۈرە «بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 175 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! بىر ـ بىرىڭلارنىڭ مالىلىرىنى(ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانىخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا ـ سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

ئى ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! (ھەقىقىي)مۆمىن بولساڭلار، ئاللاھ(نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك) قىلىشتىن ساقلىنىڭلار.(كىشىلەرنىڭ زىممىسىدە) قېلىپ قالغان جازانىنى(يەنى ئۆسۈمنى) ئالماڭلار. ئەگەر ئۈنداق قىلساڭلار، بىلىڭلاركى، ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ رەسۇلى سىلەرگە ئۇرۇش ئېلان قىلىدۇ...

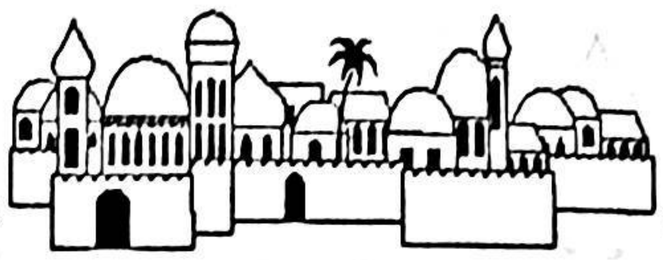

ـــــسۇرە«بەقەرە» (2 ـ سۇرە)، 178ـــــ179 ـ ئايەتلەر

بىر ـ بىرىگلارنىڭ ماللىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار، بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ بىر قىسسم ماللىرىنى زۇلۇم بىلەن يەۋىلىش ئۈچۈن ھاكىملارغا پارا بەرمەڭلار.

ـــــ سۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 188 ـ ئايەت

ۋە يەنە رەسۇلۇللاھنىڭ بۇ ھەقتىكى تۆۋەندىكى مۇبارەك ھەدىسلىرىگە قەتئىي بويسۇنىدۇ:

"ئاللاھ جازانىنى يېگۈچىگە، يېگۈزگۈچىگە، يېزىپ خاتىرىلىگۈچىگە ۋە ئۇنىڭغا گۇۋاھ بولغۇچىلارغا لەنەت قىلسۇن"(مۇسلىم توپلىغان)؛"(دىندا) خاتالاشقان كىشىلا(بازارنى، مەھسۇلاتنى يالغۇز) مونوپول قىلىۋالىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان)؛ "ئاللاھ بىر نەرسىنى ھارام قىلسا، ئۇنىڭ پۇلىنىمۇ ھارام قىلىدۇ"، "ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىنىڭ پۇلىمۇ ھارامدۇر"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

مۇسۇلمان كىشى مال ـ مۇلۇككە ئىگە بولسا، ئۇنى باشقىلاردىن قىزغىنىپ بېخىللىق قىلمايدۇ ياكى گۇناھلىق ئىشلارغا سەرپ قىلمايدۇ، بەھۇدە بۇزۇپ چاچمايدۇ. قىسقىسى، مال ـ مۇلۇكنى ھەق يولغا سەرپ قىلىشتىن قىسمايدۇ، ناھەق يولغا خەجلىمەيدۇ. مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئۆز مال ـ مۇلۇكىگە بولغان ئىگىدارچىلىقى مۇتلەق(چەكلىمىسىز) ئەمەس. شۇڭا ئۇنىڭ مال ـ مۇلۇكىنى ھاۋايى نەپسى خالىغان، كۆڭۈل خاھىشى تارتقانلا ئىشلارغا كەلسە ـ كەلمەس سەرپ قىلىشى قەتئىي توغرا بولمايدۇ.

شۇئەيب ئەلەيھىسسالام ئۆز قەۋمىگە :

ئى قەۋمىم! سىلەر ئۆلچەمنى توغرا ئۆلچەڭلار، تارازانى توغرا تارتىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى كەم بەرمەڭلار، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ پىتنە ـ پاسات تېرىماڭلار.

ـــــسۇرە«ھۇد»(11 ـ سۇرە)، 85 ـ ئايەت

دېگەندە، ئۇلار :

ئى شۇئەيب! سېنىڭ نامىزىڭ(يەنى دىنىڭ) سېنى ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئىبادەت قىلىپ كېلىۋاتقان نەرسىلەرنى(يەنى بۇتلارنى) بىزنى تاشلاتقۇزۇشقا ياكى ماللىرىمىزنى خالىغىنىمىزچە تەسەررۇپ قىلىشىمىزنى تەرك ئەتكۈزۈشكە بۇيرۇمدۇ؟

ـــــسۇرە«ھۇد»(11 ـ سۇرە)، 87 ـ ئايەت

دەپ خاتالاشقاندى.

ئەينى چاغدا قارۇن ئۆزىگە :

كۆرەڭلەپ كەتمە، ئاللاھ ھەقىقەتەن كۆرەڭلەپ كەتكۈچىلەرنى دوست تۇتمايدۇ. ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك،

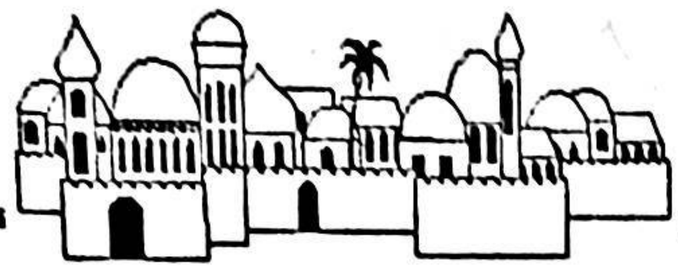

سەن (ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگىمۇ) ياخشىلىق قىلغىن، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىقنى تىلىمىگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ.

ـــــسۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 76 ـــ 77 ـ ئايەتلەر

دەپ نەسىھەت قىلغان قەۋمىگە :"مېنىڭ ئالاھىدە بىلىمىم بولغانلىقتىن بۇ بايلىققا ئېرىشتىم" دەپ ھاكاۋۇرلارچە جاۋاب قايتۇرغانىدى. مانا بۇلار «قۇرئان كەرىم»دە زىكرى قىلىنغان تۇزكورلارنىڭ مىسالىدۇر.

ئىسلام ئىقتىسادى ئىسلام ئەقىدىسى ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ.

ئىسلامدا ئىقتىسادنىڭ ئۆزىلا مەقسەت ئەمەس، بەلكى، ئۇ ئىنسانىنىڭ ھايات كەچۈرۈشى، بۇيۇك ئارزۇ ـ ئارمانلىرى ئۈچۈن كۈرەش قىلىشىدا بولمىسا بولمايدىغان زۆرۈر ۋاستىدىن ئىبارەت. ئىقتىساد ئىنسانغا قۇۋۋەت بېغىشلايدۇ ۋە ئۆز ئەقىدىسىنى قوغداپ، بۇرچىنى ئادا قىلىشتا ياردەمدە بولىدۇ. ئىسلام ئىنسان ھاياتىنىڭ مۇكەممەل ئەندىزىسى بولالايدۇ. شەخسىنىڭ، مىللەت ـ قەۋمنىڭ ھاياتىدىكى بارلىق ساھەلىرىدە، جۈملىدىن، پىكرىي، روھىي، ئەخلاقي ياكى ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي ساھەلىرىدە بىر پۈتۈنلۈككە ئىگە مۇكەممەل ئەندىزىدۇر. ئىقتىساد بۇلارنىڭ ئىچىدىكى بىرلا ساھەدۇر، بىرلا تەرەپتۇر. ئەلۋەتتە ئىقتىساد تولىمۇ مۇھىم ساھە. بىراق ئۇ ئىسلامنىڭ ئاساسى ئەمەس، ئىسلام تەلىماتلىرىنىڭ نېگىزى ياكى ئىسلام رىسالىتىنىڭ مەقسىتى ئەمەس. ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ ئاساسلىق تېمىسى ۋە ياكى ئىسلام ئۈممىتىنىڭ تۈپ ۋەزىپىسى تېخىمۇ ئەمەس.

ئىسلام ئەندىزىسىنىڭ ئاساسى ـــئەقىدىدىن ئىبارەت.

ئىنسان مەۋجۇدىيىتىنىڭ ھاياتلىقتىكى يېتۈك ئەندىزىسى بولمىش ئىسلام ـــ كائىنات، ھاياتلىق، ئىنسانىيەت ۋە ئىنسانىنى خەلق ئېتىپ ئۈنگۈغا ھاياتلىق بېغىشلىغۇچى زات ھەققىدىكى مۇكەممەل بىر ئەقىدىدىن بالقىغاندۇر. ئۇشبۇ ئەقىدە مەۋجۇدىيەت مۇئەممالىرىغا(تېپىشماقلىرىغا) يېشىم بەرگەندە ۋە ئىنسانىيەتنىڭ تەپەككۇر تارىخى بىلەن تەڭ باشلانغان: قەيەردىن كەلدىم؟ قەيەرگە بارىمەن؟ نېمە ئۈچۈن؟ بۇ پايانسىز كائىنات قانداق ۋۇجۇدقا كەلگەن؟ ئۇنىڭ ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپ، مۇنتىزىم ھالەتتە قارار ئالدۇرغان زات زادى كىم؟ ئىنسانىنىڭ، بارلىق مەۋجۇداتنى ئۆرنەكسىز ياراتقۇچى بۇ زات بىلەن بولغان ئالاقىسى نېمە؟ ھاياتلىق سەپىرىدىن كېيىنكى مەنزىل قايان بولىدۇ ؟ نېمە ئۈچۈن ياشايمىز؟ نېمە ئۈچۈن ئۆلىمىز؟...دېگەندەك تەگسىز سوئاللارغا جاۋاب بەرگەندە، ئەقلگە خىتاب قىلىدۇ ۋە فىترەتكە(يارىتىلىش خۇسۇسىيىتىگە) ئۇيغۇنلىشىدۇ.

مەزكۇر ئەقىدە تۆۋەندىكى مۇھىم پرىنسىپلارنى ئاساس قىلغان:

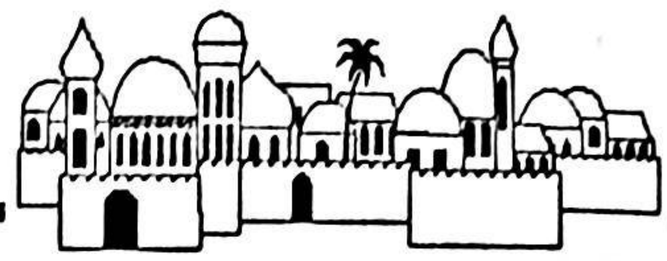

1. پۇتۇن مەخلۇقاتنى ياراتقان، ئۇلارنى بېجىرىم قىلغان، مەخلۇقاتقا پايدىلىق ئىشلارنى تەقدىر قىلغان ۋە ئۇلارغا پايدىلىنىش يوللىرىنى كۆرسەتكەن، ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى، قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسى بۇيۇك ئاللاھقا ئىمان ئېيتىش، پۈتكۈل مەخلۇقات ۋە بارلىق ئىشلاردىكى كېسىم يالغۇز ئاللاھقا خاستۇر، جىمى ھەمدۇسانا باشتىن ـ ئاخىر ئاللاھقا خاس، بارلىق دىنىي ۋە دۇنياۋى ئىشلاردا ئاللاھنىڭ شەرىئىتىگە مۇراجىئەت قىلىش كېرەك، پەقەت ئاللاھلا ئىبادەتكە لايىق زاتتۇر، پەقەت ئاللاھلا ياردەم تىلىشىمىزگە لايىقتۇر، ھىدايەتنى پەقەت ئاللاھتىنلا تىلەش كېرەك دەپ ئېتىقاد قىلىش.

2. ئىنسان ـــ ئۇنىڭ ماددىي مەۋجۇتلۇقىنى دەلىللەپ تۇرغان ئۇنىڭغا تەئەللۇق جىسمانىيەت ياكى سۆڭەك، گۆش، نېرۋىلاردىن پۈتكەن ماددىي قامەتلا ئەمەس، بەلكى ئۇ يەنە مەزكۇر ئىسكىلىتتا قارار ئالغان بۇيۇك روھ ، زېمىن تۈپرىقىدىن بىنا بولغان قامەت ئىچىدىكى ساما نۇر چەشمىلىرىدىن بىر چەشمە نۇردۇر. ئىنسان ئۆز ۋۇجۇدىغا يوشۇرۇنغان مانا مۇشۇ خاسىيەت شاراپىتىدىلا، ئاللاھنىڭ زېمىندىكى ئورۇنباسارلىقىغا ۋە ئۇنىڭ ئىززەتلىشىگە، شۇنداقلا ئاللاھنىڭ زېمىنىنى ھەق ـ ئادالەت بىلەن گۈللەندۇرۇش شەرىپىگە نائىل بولالىغان.

3. بارلىق ئىنسانلار يېگانە ئاللاھنىڭ ئوخشاش بەندىلىرىدۇر. ئۇلار ھۆر ـ ئازاد بولۇپ، ئاللاھتىن باشقا ھېچ كىشىگە مەنسۇپ ئەمەستۇر، باشتىن ـ ئاخىر ئۆزئارا باراۋەردۇر، ئىنسانىيىلىقتا قېرىنداشتۇر. ئۇلارنىڭ نەسەبى بىر ئاتىغا ـــ ئادەم ئەلەيھىسسالامغا تۇتىشىدۇ. ئىنسانلار ـــ ئۇلارنى ئەر ـ ئايال قىلىپ ياراتقان، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا تونۇشۇشى ئۈچۈن تۈرلۈك مىللەت ـ قەۋملەردىن قىلغان بىر ئاللاھنىڭ بەندىلىرىدۇر. بىر جىنسنىڭ يەنە بىر جىنسقا، بىر ئىرقنىڭ يەنە بىر ئىرقىقا، بىر شەخسنىڭ يەنە بىر شەخسكە نىسبەتەن تەقۋادارلىقتىن ئۆزگە ئارتۇقچىلىقى بولمايدۇ.

4. ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى ياراتقاندىن كېيىن ئۇلارنى تەرك ئېتىۋەتمىدى. ئۇلارغا مەنزىلنى كۆرسىتىپ بېرىدىغان، ئۇلارنى توغرا يولغا يېتەكلەيدىغان پەيغەمبەرلەرنى ھىدايەت ۋە مۆجىزىلەر بىلەن ئەۋەتتى.

ئەۋەتىلگەن پەيغەمبەرلەردىن كېيىن ئاللاھنىڭ ئالدىدا كىشىلەر(يەنى پەيغەمبەرلەر ئەۋەتىلگەن بولسا ئەلۋەتتە ئىمان ئېيتاتتىم ۋە ئىتائەت قىلاتتىم، دېگۈچىلەر)گە باھانە بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن، (ئىتائەت قىلغۇچىلارغا جەننەت بىلەن)خۇش خەۋەر بەرگۈچى، (ئاسىيلىق قىلغۇچىلارنى دوزاختىن) ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبەرلەرنى ئەۋەتتۇق.

ـــ سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 165 ـ ئايەت

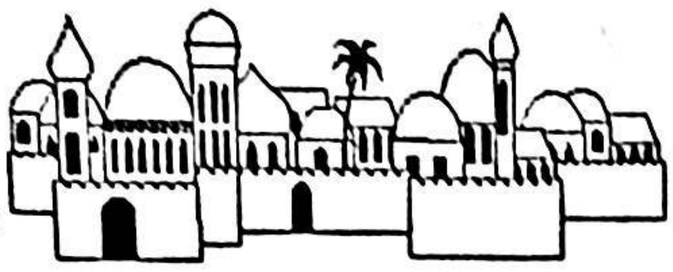

5. ئاللاھ تائالانىڭ ئۆز پەيغەمبەرلىرىنى ئەۋەتىش ئارقىلىق ئىنسانلارنى ۋەھىيى بىلەن يېتەكلىشى پەيغەمبەرلەرنىڭ تۇنجىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا نازىل قىلىنغان مەڭگۈلۈك ۋە ئىنسانىيەتكە ئومۇم بولغان ئىسلام شەرىئىتى بىلەن تاماملانغان. ئاللاھ تائالا ئىسلام شەرىئىتى بىلەن ئىلگىرى نازىل قىلىنغان بارلىق شەرىئەتلەرنى پۈتۈنلىگەن. گۈزەل ئەخلاقلارنى كامالىتىگە يەتكۈزگەن. ھەقىقەت ئامىللىرىنى، ئادالەت پرىنسىپلىرىنى، ياخشىلىق مەنبەلىرىنى، ھىدايەت كۆرسەتمىلىرىنى، ھاياتلىق ئۇنىڭسىز ئىسلاھ بولمايدىغان، ئىنسانىيەت ئۇنىڭسىز قىيامەتكىچە ئۆز ساۋادىتىگە يېتەلمەيدىغان تەركىبلەرنى ئىسلام شەرىئىتىدە مۇجەسسەم قىلغان.

6. ئىنساننىڭ ھاياتلىقتىكى ۋەزىپىسى چاھارپايلاردەك يەپ ـ ئىچىپلا ئۆتۈش ئەمەس، بەلكى، يېگانە ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش، ئاللاھنىڭ رىزاسىنى ئىزدەپ ياخشىلىق قىلىش، ناشايان قىلمىشلارغا، زۇلۇمغا قارشى تۇرۇش، ھەقىقەت ئەگگۈشتىرىگە چىڭ ئېسىلىش، ھەق يولىدا يەتكەن ئەزىيەتلەرگە چىرايلىقچە سەۋر قىلىش...تەك ئىنسانىي كاملىق ئۆلچەملىرىگە رىئايە قىلىپ ياشاشتىن ئىبارەت.

7. ئۆلۈم ــ يوقىلىشتىن، ئىنسان مەۋجۇدىيىتىنىڭ تۇنجىلىنىشىدىن دېرەك بەرمەيدۇ. بەلكى ئۇ، ھەر بىر جان ئىگىسى قىلغانلىرىغا يارىشا جازا ياكى مۇكاپاتقا ئېرىشىدىغان، ئەمەلىر ئۆز ئىگىلىرىنىڭ تەقدىرىنى بەلگىلەيدىغان يەنە بىر ھاياتلىققا، يېڭى بىر باسقۇچقا كۆچۈش دېمەكتۇر.

كىمكى زەررىچىلىك ياخشى ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ مۇكاپاتىنى كۆرىدۇ، كىمكى زەررىچىلىك يامان ئىش قىلىدىكەن، ئۇنىڭ جازاسىنى تارتىدۇ.

ــ سۈرە«زەلزەلە»(99 ـ سۈرە)، 7 ــ 8 ـ ئايەتلەر

يۇقىرىدا بايان قىلغان پرىنسىپلارنى نېگىز قىلغان ئۇشبۇ مۇكەممەل ئەقىدە، ئېتىقادى سىستېمىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالغان ھالدا، ئىسلامدىكى بارلىق تەرتىپ ـ تۈزۈملەرنىڭ ئاساسى ھېسابلىنىدۇ. ئىسلامدىكى ھەرقايسى تەرتىپ ـ تۈزۈملەرنىڭ ۋەزىپىسى مەزكۇر ئەقىدىنى قوغداش، ئاساسىنى پۇختىلاش، نۇرىنى تارىتىش، ئۇشبۇ ئەقىدىگە ئۇيغۇن رېئال شەكىللەرنى رويابقا چىقىرىش، شۇنداقلا مەزكۇر ئەقىدىنىڭ ئەمەلىي تۇرمۇشتىكى نىشانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت. شۇڭا، ئىسلامنىڭ ھاياتلىق ئەندىزىسى ئالاھىدە، يېتۈك ئەندىزە بولالىغان.

ئىسلامنىڭ ھاياتلىق ئەندىزىسى ــ روھنى يۇكسەلدۇرۇپ، ئىنسانىنى ئاللاھ بىلەن مۇناسىۋەتلەشتۇرىدىغان ئىبادەتنى، ئىنسان تەبىئىتىنى تىزگىنلەپ، قەلبنى پاكلايدىغان ئەخلاقنى، ئىنسانىنىڭ يۇرۇش ـ تۇرۇش، ئادەتلىرىنى ئىسلاھ

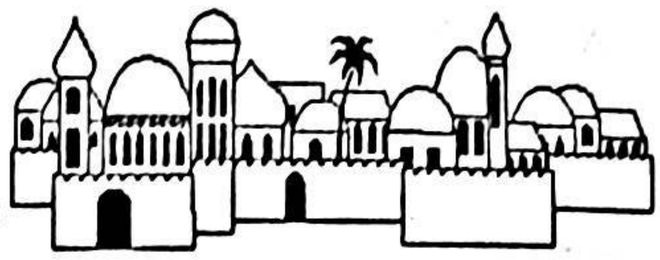

قىلىپ، ھاياتىنى تېخىمۇ گۈزەل مەقامغا ئېرىشتۈرىدىغان پەزىلەتنى، ھالال ـ ھارامنى بايان قىلىدىغان، ئادالەت تۈرغۇزۇپ، زۇلۇم ۋە ناھەقچىلىكنى چەكلەيدىغان، شەخس بىلەن شەخسنىڭ، شەخس بىلەن ئائىلىنىڭ، شەخس بىلەن قەۋمنىڭ، بىر قەۋم بىلەن باشقا قەۋملەرنىڭ مۇناسىۋىتى ـ ئالاقىلىرىنى قېرىنداشلىق، باراۋەرلىك، ھەققانىيەت ۋە ئۆزئارا ھوقۇق ـ مەجبۇرىيەتلەرنى تەڭ ئادا قىلىش ئاساسىدا بېكىتكەن، شۇنداقلا توغرا، ھەق يولدىن چەتنىگەنلەرنى ئەدەپلەش ، ئۆز مەجبۇرىيىتىگە، باشقىلارنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئەتىگە سەل قارىغۇچىلارنى ئاگاھلاندۇرۇش ئارقىلىق، ئاللاھ بەلگىلىگەن شەرىئەت چەكلىمىلىرى ۋە كىشىلەرنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئەتلىرى قوغدىلىدىغان مۇكەممەل قانۇن ـ تۈزۈملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالغان.

بۈگۈنكى دۇنيادىكى بىر قىسىم نەزەرىيىلەر ناننى مەقسەت، قورساقنى نېگىز قىلغان، ئىقتىسادنى بىردىنبىر مۇئەممما بىلگەن، دۇنيانى ئەڭ چوڭ غەم، ئىلمىنىڭ چېكى قىلىۋالغان، ماددىيەتنى تۈرمۇشنىڭ بەلكى مەدەنىيەتنىڭ ئاساسى، پەلسەپىسىنىڭ ۋە تەپەككۇرنىڭ باش تېمىسى قىلىۋالغان بولسا، ئىسلام ئەندىزىسى ۋە قانۇن ـ نىزاملىرى يۇقىرىقى ئىشلارغا، ئۇلارنى غايە ئەمەس ۋاستە، ئەسلىيە ئەمەس تارماق دەپ قارىغان ئاساستا كۆڭۈل بۆلىدۇ. ئىنسانىنى ماددىيەتنىڭ پاتقىقىدىن يۇلۇپ ئېلىپ، ساماۋى يۇكسەكلىككە ئۆرلىتىدۇ، تۇنجى ئىنساننىڭ يارىتىلىش ماددىسى بولغان تۇپراقنىڭ تارتىش كۈچىدىن قۇتقۇزۇپ، روھىيەتنىڭ پارلىشىغا ئېرىشتۈرىدۇ. كىشىنى ھەر جايغا باشلايدىغان كۆڭۈل ۋەسۋەسىدىن خالاس قىلىپ، ساماۋى ھىدايەتكە، پەرىشتىلەردەك پاكلىققا يېتەكلەيدۇ.

ئىسلام ئىقتىسادى رەببانىي ئىقتىسادتۇر. چۈنكى ئۇ رەببانىي ئەقىدىدىن، ئاللاھ تائالا بارلىق پەيغەمبەرلىرىنى ئەۋەتكەن، ئۇلارغا كىتابلىرىنى نازىل قىلغان تەۋھىد ئەقىدىسىدىن بالقىغاندۇر. ئىسلام ئىقتىسادى ئۆز پائالىيەت دائىرىسىدە مەزكۇر ئەقىدىنى ئىپادىلەيدۇ ۋە مەزكۇر ئەقىدە ئۈچۈن خىزمەت قىلىدۇ. ئىسلام ئىقتىسادى ئۆزىدىكى بارلىق ئىمكانىيەتلەردىن پايدىلىنىپ، كىشىلەرگە تۇرمۇشنىڭ بارلىق يوللۇق تەلەپ ـ ئېھتىياجلىرى تەل بولغان پاراۋان ھاياتنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئۈچۈن پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. بىراق ئىسلام ئىقتىسادى پاراۋان تۇرمۇشنىڭ ئەڭ چوڭ غايە، بىردىنبىر مەقسەت بولۇپ قېلىشىنى خالىمايدۇ، بەلكى، پاراۋان تۇرمۇشنىڭ تېخىمۇ يۇكسەك، تېخىمۇ پاك ۋە مەڭگۈلۈك بولغان، ئاللاھ تائالا مۆمىن ـ مۆمىنە بەندىلىرىگە ۋەدە قىلغان ئاخىرەتتىكى ئەبەدىي ھاياتلىققا شوتا بولۇشىنى ئۈمىد قىلىدۇ.

ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ بارلىق ئامىللىرى، غايىسى ۋە نۇقتىئىنەزىرى

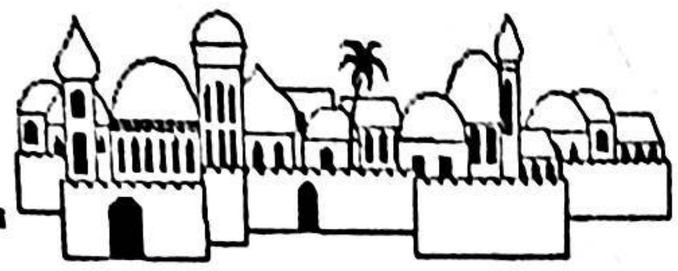

رەببانىيدۇر. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ۋەزىپىسى ـــ مۇكەللەپلەرنىڭ(شەرىئەت بۇرچىنى ئورۇنداشقا تەكلىپ قىلىنغۇچىلارنىڭ) ئۆز پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلىۋېلىشىغا قۇلايلىق يارىتىش ۋە ياردەم بېرىشتۇر. شۇنداقلا نامراتلىقنىڭ ئۇلارنى كۇفرىغا ئاپارماسلىقى، ئاچارچىلىقنىڭ گۇناھ- مەئسىيەتكە سەۋەب بولماسلىقى، قورساقنىڭ ئۆتكۈنچى ئېھتىياج ئۈچۈن كولدۇرلىشى ئىمانىنىڭ مەڭگۈلۈك چاقىرىقىنى بېسىپ كەتمەسلىكى ئۈچۈندۇر.

بۇ ئۆي(يەنى بەيتۇللاھ)نىڭ پەرۋەردىگارىغا ئىبادەت قىلسۇنكى، ئۇ ئۇلارنى ئاچلىقتا ئوزۇقلاندۇردى، ئۇلارنى قورقۇنچتىن ئەمن قىلدى.

ـــسۈرە«قۇرەيش»(106 ـ سۈرە)، 3 ـ 4 ـ ئايەتلەر

ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ رەببانىيلىقى گەۋدىلىنىدىغان يەنە بىر ئالاھىدىلىكى، مۇسۇلمان كىشىنىڭ قەلبىدىكى ئىماندىن بالقىغان ۋىجداندىن ئىبارەت قەلب قانۇنىدۇر. بۇ خىل ئىچكى قانۇن تۇرتكىسىدە ھەر بىر شەخس ئۆز- ئۆزىگە نازارەتچىلىك قىلىدۇ. باشقىلارنىڭ مال- مۈلۈكىنى ناھەق ئۆزىنىڭ قىلىۋېلىش، كىشىنىڭ ھەققىنى يەۋېلىش، ئاجىز- زەئىپ كىشىلەرنىڭ ئاجىزلىقىدىن، بىپەرۋا كىشىلەرنىڭ غەپلىتىدىن، ھاجەتمەنلەرنىڭ چارىسىزلىقىدىن، جەمئىيەتتىكى ئاشلىق، دورا ياكى كېسىم- كېچەككە بولغان تەخىرسىز ئېھتىياجدىن يولسىز نەپ ئۈندۈرۈشتىن، ئاچارچىلىق ياكى كېسەللىك ئازابىدىكى بىچارىلەرنىڭ بىقۇۋۇللۇقىنى پۇرسەت بىلىپ، مىليونېرلىقنى چۈشەيدىغان نائىنساپلىقلاردىن تەبىئىي ھالدا چەكلىنىدۇ.

مۇسۇلمان كىشى دۇنيادا بارلىق ئىش- ھەرىكەتلىرىنىڭ ئاللاھنىڭ نازارىتى ئاستىدا بولىدىغانلىقىغا ۋە نام- ئەمەلەر يېيىلىدىغان ئاخىرەت كۈنىدە ھەر بىر قىلمىشىدىن ئىنچىكە ھېساب بېرىدىغانلىقىغا ئىمان كەلتۈرىدۇ. ئۇنىڭ يۇقىرىقىلارنى چىن ۋىجدانى بىلەن ئېسىدە تۇتۇشىنىڭ ئۆزىلا ھەرقانداق نازارەتچىنى بېسىپ چۈشىدىغان، باشقا ھېچقانداق تەپتىش ئورگانلىرى ئورنىنى باسالمايدىغان دەرىجىدىكى تەڭداشسىز چەكلەش قۇدرىتىگە ئىگە ماھىيەتلىك نازارەتچى بولالايدۇ. مۇسۇلمان كىشىدىكى ھەقىقىي ئىمان ئۇنىڭ ھالال ھۇنەر- كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىپ، ھارام ئىشلاردىن نېرى بولۇشىنى تەقەززا قىلىدۇ. ھارامدىن كەلگەن بىر لوقما تائامنىڭ گېلىدىن ئۆتۈشىگە يول قويمايدۇ. چۈنكى ھارامدىن ئاينىغان تەن دوزاخقىلا لايىقتۇر. ھارامدىن كەلگەن بىر تەڭگىنىڭمۇ ھەمىيىنىغا، بىخەتەر ئىشكاپىغا كىرىپ قېلىشىنى خالىمايدۇ. ھارامدىن كەلگەن مال- مۈلۈكنى دۇنيادىكى ئەڭ ئالىي سوتتىن(ياكى مەھكىمە شەرئىدىن) تۇمەن قېتىم بۇيرۇپ بەرگەن تەقدىردىمۇ، ئۇ يەنىلا ئۇ كىشىگە ھالال بولمايدۇ. چۈنكى سوت مەھكىمىسى قولغا چۈشۈرگەن پاكىتقا ۋە قانۇنغا ئاساسەن ھۆكۈم

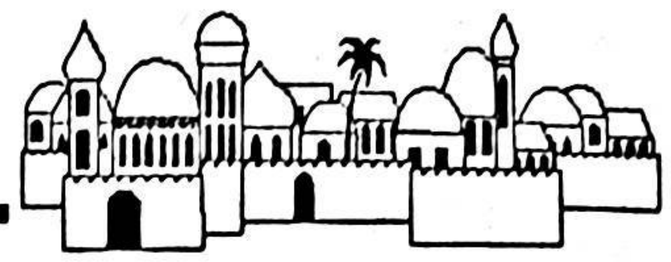

چىقىرىدۇ. كىشىلەرنىڭ كۆڭۈللىرىدىكى مۇناپىقلىق، پاسىقلىق، قارا كۆڭۈللۈك... يېگانە ئاللاھتىن باشقىغا تىلىسمىدۇر. شۇڭا، مۆمىن كىشىنىڭ ئىمانىنى مەنبە قىلغان ۋىجدانى ئەڭ ئىشەنچلىك سودىيەدۇر(مۇپتىدۇر). ئاللاھتىن قورقىدىغان تەقۋادار مۇسۇلمان ھۇنەر-كەسىپلەر ئىچىدە شۇبھىلىك بولغانلىرىدىن قەتئىي ساقلىنىپ، كۆڭلى ئەمىن تاپقان ھالال كەسىپ بىلەن تىرىكچىلىك قىلىدۇ. ھارامغا ئارىلىشىپ قالماسلىق ئۈچۈن شۇبھىلىك ئىشلارغا يېقىن يولىمايدۇ. رەسۇلۇللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن :"كىمكى شۇبھىلىك ئىشلاردىن ساقلانسا دىنىنى ۋە ئابرۇيىنى ساقلاپ قالىدۇ. كىمكى شۇبھىلىك ئىشلاردىن ساقلانمىسا خۇددى چارىگاھ ئەتراپىدا پادا باققان پادىچىنىڭ پادىلىرى چارىگاھتىن ئوتلاپ قېلىش ئېھتىمالى بولغانىدەك، ھارام ئىشلاردىنمۇ ساقلىنالمايدۇ"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). پەرۋەردىگارىدىن تەپتارتىدىغان مۇسۇلمان كىشى ھارام ياكى شۇبھىلىك ئىشلارغا يېقىنلاشتۇرىدىغان ھەرقانداق ئېھتىماللىقتىن يىراق بولۇپ، ھالال نەرسىلەر ئارقىلىق ھارام قىلمىشلاردىن بىھاجەت بولىدۇ. رەسۇلۇللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:"بەندە گۇناھلىق ئىشلاردىن ئېھتىيات قىلىش يۈزىسىدىن، شۇبھىلىك ئىشلارنى تەرك ئەتمىگىچە، مۇتتەقىلەرنىڭ دەرىجىسىگە يېتەلمەيدۇ"(تىرمىزى توپلىغان).

ھالال-ھارام ئۇقۇمى مۇسۇلمان كىشىنىڭ ئەقلى ۋە ۋىجدانىغا ھۆكۈمراندۇر. شۇڭا ئۇ، مال-مۇلۇكنى قايسى يول ئارقىلىق قولغا كەلتۈرگەنلىكى ۋە نېمىگە سەرپ قىلغانلىقى ھەققىدە ئاللاھنىڭ ھۇزۇرىدا سوئال-سوراققا تارتىلىدىغانلىقىغا ۋە ئۇنىڭغا جاۋاب تەييارلىشى كېرەكلىكىگە ئىشىنىدۇ.

ئىسلام دىنى مەقسەت ھەرقانچە ئۇلۇغ-ۋار بولۇشىدىن، ھەتتا ئىسلام شەرىئىتىدە ئالاھىدە تەشەببۇس قىلىنىدىغان خەيرلىك ئىش مەقسەت قىلىنغان بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ھارام يول ئارقىلىق پۇل-مالغا ئېرىشىشكە قەتئىي يول قويمايدۇ. مەسىلەن، خەيرى-ساخاۋەت ئورۇنلىرىغا ئىئانە قىلىش مەقسىتىدە، ئومۇمەن ئىسلام ئەقىدىسىگە، ئەخلاقىغا زىت نومۇرلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان (شەھۋانى تۇستىكى) سەنئەت كېچىلىكلىرىنى ئۆتكۈزۈش، مەسچىت-مەدرىس، دارىلئېيتام(يېتىملار مەكتىپى، يېتىملارنى ھەقسىز بېقىش ۋە تەربىيىلەش ئورنى) ياكى نامرات كىشىلەر ئۈچۈن ھەقسىز ياكى تۆۋەن ھەق بىلەن داۋالايدىغان شىپاخانا قۇرۇش مەقسىتىدە جازانە يېيىش ... دېگەندەك.

رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن:"ئاللاھ پاكتۇر، ئۇ پەقەت پاك (نەرسىلەر) نىلا قوبۇل قىلىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان). ئىسلام"غايە ۋاسىتىنى ئاقلايدۇ"(يەنى غايە-مەقسىتىڭ ئورۇنلۇق بولسا، ھەرقانداق ۋاسىتە ئىشلەتسەڭ يوللۇق) دېگەننى نېگىز قىلغان ماكىياۋىللىزىمنى قوللىمايدۇ. بەلكى، مەقسەتنىڭ

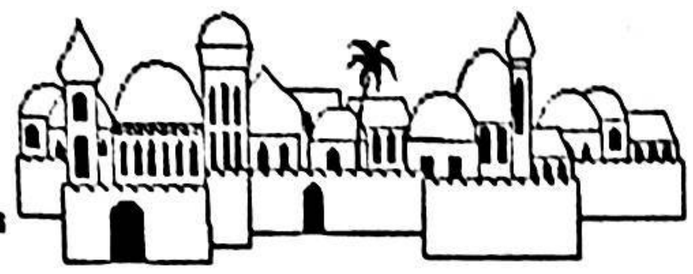

ئۇلۇغـۋار بولۇشـــنى تەشـــەببۇس قىلغـــاندەك، مەقســـەتكە يېتىشـــتە قوللانغـــان ۋاستىنىڭمۇ پاك ۋە ھەق بولۇشنى ئۈمىد قىلىدۇ.

ئىقتىساد باشقۇرۇشتا ئىمانىي تەربىيىنىڭ ئەھمىيىتى

ئىقتىســـادنى ئىســـلامىي ئـــەندىزە ئاساســـىدا باشـــقۇرۇپ، شـــەرىئەت ئەھكاملىرىنىڭ تەقەززاسـى بويىچـە تەسـەررۇپ قىلىشـتا، ئىمـانىي تـەربىيىنىڭ ئەھمىيىتى تولىمۇ مۇھىمدۇر.

خۇسۇسـي ئىگـىدارچىلىق ھوقۇقـى، مىراسـخورلۇق ھوقۇقـى ۋە دېموكـراتىك مۇھىتـــتىكى ئـــەركىن ئىقتىســـادىي رىقابەتتـــە گـــەۋدىلىنىدىغان شـــەخس مەسئۇلىيەتچىلىكىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنىڭ سان ـ سۈپەتتە ئارتىشى ۋە ئاز مەبلەغ سـېلىپ سـەرخىل مەھسـۇلاتلارنى ئىشلەپچىقىرىشـنىڭ ئـەڭ يېـگى ۋە قـۇلاي ۋاسـتىلىرىنى يارىتىشـتا پـەۋقۇلئاددە تۇرتكىلىـك رولىنـىڭ بـارلىقى بـۇ ساھەدىكى كەسىپ ئىگىلىرىنىڭ ئورتاق قارىشى بولۇپ قالدى.

بـىراق كىشـىنى ئەنسـىرىتىدىغىنى، ھـەر بـىر شەخس تـەبىئىتىدىكى بـۇ خىل رىقابـەت خاھىشـىنىڭ مـال ـ دۇنياغـا تويمايدىغـان قەبـىھ خـاراكتېرىدىكى ئۆتكۈر شەخسـىيەتچىلىككە ئـايلىنىپ كېتىشـى ۋە ئـەركىن ئىقتىسـادىي رىقابـەتنىڭ ئـەخلاق ـ پـەزىلەتتىن ئېغـىز ئـاچقىلى بولمايدىغـان دەرىجىدىكـى يولسـىز تالىشىشلارغا ياكى كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارنى يۇتۇۋېلىشىدىكى تەشكىللىك ھالدا قاقتى ـ سوقتى قىلىشتەك جىنايى شەكىلگە كىرىپ قېلىشىدۇر.

ئۇنداقتا، شەخسـىتىكى تـەبىئىي ھەرىكەتلەندۈرگـۈچ كۈچـىنى ۋە ئىقتىسـادتىكى ئەركىن رىقابەتنى، ئۇلارنىڭ سـەلبىي تەسـىرىدىن ساقلانغان ئاساستا، پۈتۈنلەي ئىجابىي تۈستە خىزمەت قىلدۇرۇشنىڭ بىخەتەر يولى بارمۇ؟

ئەلۋەتتـە بـار. شەخسـىتىكى خۇسۇسـي ئـاممىلار بىلـەن ئـاممۇي مەنپـەئەت ئوتتۇرىسىنى ماسلاشتۇرۇشتىكى ئەڭ مۇناسىپ ئۇسۇل، باشقا ھـەرقانداق قانۇن ـ تۈزۈملەردىن ئىلگىرى ئىماندىن ئىبارەتتۇر.

پەقەت ئىمانلا، كىشىنى ئۆزىگە، دۇنياغا، مال ـ مۈلۈك ۋە ھاياتلىققا، تۇرلۇك شـەيئىلەر ۋە قىممەتلەرگـە ماددىيـەت ۋە مەنىشـەتتىن باشـقىنى ئويلىمايدىغـان، كۆپـرەك پـۇل ـ مـالنى قولغـا كەلتۈرۈشـنىلا نىشـان قىلىدىغـان كاپىتالىستىك كۆزدە قارىمايدىغان ساغلام ئەقىل ئاتا قىلىدۇ. ئىمـان كىشىگە، يـاراتقۇچى زات بىلـەن، تەبىئـەت، تۇرمـۇش ۋە ئىنسـانلار بىلـەن ئاقىلانـە مۇئـامىلىدە بولىدىغـان تـىرىك، ھەقىقىي قەلب ئاتا قىلىدۇ. ئىمان ھەقىقەتنى سۆيۈشكە، سەپسـەتىنى سۆكۈشكە، رەزىللىكتـــىن يىرگـــىنىپ، ئىزگـــۇلۇكتىن سۆيۈنۈشـــكە يېتەكلـــەيدۇ. ئىككـــىنچى قېتىملىق ھاياتلىقنى ھەر دائىم ئەسلىتىدۇ.

مۆمىن كىشىنىڭ ئەقلى ۋە قەلبى خۇداسـىزنىڭ يـاكى ئەقىدىۋى مەۋقەدە

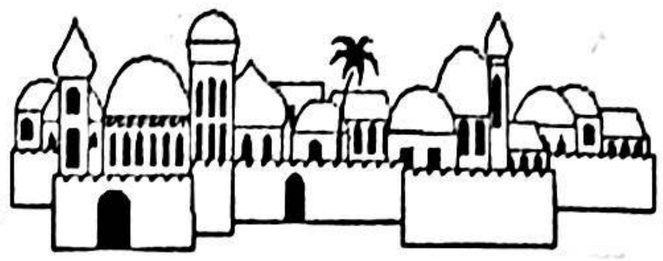

ئارىسالدى كىشىلەرنىڭ ئەقلى ۋە قەلبىدىن كەسكىن پەرقلىنىدۇ.[1] ئۇلارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ئايرىم ـ ئايرىم مەنىۋى دۇنياسى بار. خۇداسىزنىڭ ئۆزىگە مەنسۇپ دۇنياسى ۋە دۇنيادىن ئېرىشەلەيدىغان ماددىي، ھېسسىي ئۆتكۈنچى مەنپەئەتلىرى بار. مۆمىن كىشىنىڭ دۇنياسى تولىمۇ كەڭ، پايانسىز بولۇپ، ئۇ ئەزەلدىن ئەبەدكە تۇتاشقان بولىدۇ. ئۇ ماددىيەت ۋە مەنىۋىيەتنى، غەيب ۋە نەقنى، پانىي ۋە باقىينى، ھەممىنى ئۆزىگە سىغدۇرغاندۇر.

ئىمانىنى مەنبە قىلغان ئەقىل تەمەخورلۇقتىن، رىقابەتتە كۆرەلمەسلىكتىن، ماددىيەتكە قارىغۇلارچە بېرىلىشتىن مۇداپىئە قىلىپ، بۇيۇك، ئالىيجانىاب ئەخلاق ـ پەزىلەتلەرنىڭ تۇرتكىسىدە، كىشىگە مەنزىلنى يورۇتۇپ، نىشانىنى توغرىلاپ بېرىدۇ. ئىنسانىنى ھايۋانىي قاتلامدىن ئىنسانىي مەرتىۋىگە يۇكسەلدۇرىدۇ. نەتىجىدە، مۆمىن كىشى ھارامنى، باشقا چەكلەنگەن نەرسىلەرنى قەتئىي رەت قىلالايدىغان، ھالاللىققا ئاز بولسىمۇ قانائەت قىلالايدىغان مەنىۋى مەتانەتكە ئېرىشىدۇ.

قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكى ھەققىدە، بۇ مال ـ مۈلۈكلەرگە ئۆز كۈچۈم بىلەن ئېرىشتىم، بۇنىڭدىن بەھرىلىنىشكە مەنلا ئەقلىم لايىق، دەپ ئۆز شەخسىيىتى نۇقتىسىدىنلا نەزەر تاشلايدىغان كىشى بىلەن، ئۆزىنى قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈككە نىسبەتەن ئاللاھنىڭ ئىزباسارى دەپ قارايدىغان ۋە "مال ـ دۇنيا ماھىيەتتە ئاللاھقا مەنسۇپ، چۈنكى ئۇنى ئاللاھ ۋۇجۇدقا چىقىرىپ، ئىنسانىنىڭ مەنپەئەتلىرىگە بويسۇندۇرۇپ بەرگەن، ئىنسانغا تىرىكچىلىك قىلىش ئىقتىدارى ئاتا قىلغان ۋە ئۇنى مال ـ مۈلۈكتىن بەھرىلىنىش سالاھىيىتىگە ئىگە قىلغان، شۇڭا ئىنسان مال ـ دۇنياغا نىسبەتەن قاراۋۇلنىڭ تىمسالىدۇر ياكى قۇرئان كەرىمدە زىكرى قىلىنغىنىدەك ئىزباساردۇر" دېيەلەيدىغان كىشىنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئالەمچە پەرق بار.

قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكنى مەغرۇرلۇق ۋە بىپەرۋالىق بىلەن: "بۇلار ماڭىلا مەنسۇپ" دېگەن كىشى بىلەن كەمتەر ۋە تەمكىن ھالدا :"بۇلار ئاللاھنىڭ مەندىكى مال ـ مۈلۈكى" دېيەلىگەن كىشىنىڭ پەرقى ھەقىقەتەن چوڭ.

مىنىڭ ئالاھىدە بىلىمىم بولغانلىقتىن، بۇ بايلىققا ئېرىشتىم.

ـــ سۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 78 ـ ئايەت

دەپ مەغرۇرلانغان قارۇن بىلەن،

بۇ پەرۋەردىگارىمنىڭ (ماڭا قىلغان)ئېھسانىدۇر، ئۇ شۈكۈر قىلامدىم يا تۇزكورلۇق قىلامدىم، بۇنىڭ بىلەن مېنى سىنىدى، كىمكى شۈكۈر قىلىدىكەن، ئۇ ئۆزىنىڭ پايدىسى ئۈچۈن شۈكۈر قىلىدۇ، كىمكى تۇزكورلۇق قىلىدىكەن، (بىلىش كېرەككى) ھەقىقەتەن پەرۋەردىگارىم(ئۇنىڭ شۈكۈر قىلىشىدىن

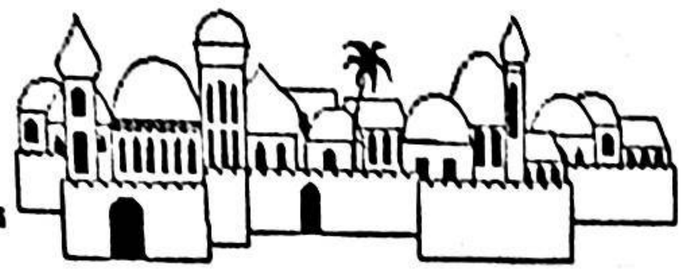

بىھاجەتتۇر)، (ئاللاھنىڭ)كەرىمى كەڭدۇر.

ـــ سۈرە«نەمل»(27 ـ سۈرە)، 40 ـ ئايەت

دېگەن سۈلايمان ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى پەرق نەقەدەر چوڭ ـ ھە؟!

ئىش ـ ئەمەللىرىدە ئاللاھنىڭ رىزالىقىنى ئىزلىمەيدىغان، ئاخىرەتنى ئەسلىمەيدىغان، ئۆزىنى كۆز ئالدىدىكى پانىي دۇنيادىن كېيىنكى ھاياتلىق بىلەن ئالاقىسىز ھېسابلايدىغان، خۇددى «قۇرئان كەرىم»دە قەيت قىلىنغان ئىككى باغنىڭ ساھىبىغا ئوخشاش:

مەن سەندىن باي، ئادەملىرىم(يەنى خىزمەتچىلىرىم، بالىلىرىم، يارەمچىلىرىم) سېنىڭكىدىن كۆپ...بۇ باغ مەڭگۈ يوقالمايدۇ دەپ ئويلايمەن، شۇنىڭدەك قىيامەت بولمايدۇ، دەپ ئويلايمەن. ئەگەر مەن پەرۋەردىگارىمغا قايتۇرۇلغاندىمۇ(يەنى قىيامەت بولغاندىمۇ) ئەلۋەتتە بۇ باغدىن ياخشىراق جاينى تاپىمەن.

ـــ سۈرە«كەھف» (18 ـ سۈرە)، 34 ـ 36 ـ ئايەتلەر

دەپ كۆرەڭلىگەن دىنسىز كىشى بىلەن، ھايات ئۇپۇقى كېڭەيگەن، قەلبىگە دۇنيا ـ ئاخىرەتنى سىغدۇرغان، دىل پايانىدىن ياراتقۇچى ۋە يارالغۇچىغا ئورۇن بەرگەن، خۇددى پىرئەۋىن خانىدانىدىن ئىمان ئېيتقان ۋە ئۆز قەۋمىگە :

ئى قەۋمىم! سىلەر ماڭا ئەگىشىڭلار، مەن سىلەرنى توغرا يولغا باشلايمەن. ئى قەۋمىم، بۇ دۇنيا تىرىكچىلىكى پەقەت(ۋاقىتلىق) پايدىلىنىشتىن ئىبارەتتۇر، ئاخىرەت ھەقىقەتەن(مەڭگۈلۈك) قارارگاھتۇر. كىمكى(بۇ دۇنيادا) بىرەر يامانلىقنى قىلىدىكەن، ئۇنىڭغا(ئاخىرەتتە) شۇنىڭغا لايىق جازا بېرىلىدۇ. مەيلى ئەر بولسۇن، مەيلى ئايال بولسۇن، كىمكى ئۆزى مۆمىن تۇرۇپ بىرەر ياخشى ئىشنى قىلىدىكەن، ئەنە شۇلار جەننەتكە كىرىدۇ. جەننەتتە ئۇلارغا ھېسابسىز رىزىق بېرىلىدۇ.

ـــ سۈرە«غافىر»(40 ـ سۈرە)، 38 ـ 40 ـ ئايەتلەر

دېگەن مۆمىن كىشى ئوتتۇرىسىدىكى ئادىمىيلىك مۇساپىسىنىڭ چەكسىزلىكىگە قەلب سىغمايدۇ.

مۆمىن كىشى مال ـ مۇلۇكىنى باشقۇرىدۇكى، مال ـ مۇلۇك مۆمىن كىشىنى باشقۇرالمايدۇ. مۆمىن كىشى مال ـ دۇنياغا ئىگە بولىدۇكى، مال ـ دۇنيا مۆمىن كىشىگە ئىگە بولالمايدۇ. مۆمىن كىشى مال ـ دۇنيانى يۇرىكىدە ئەمەس، قولىدا تۇتىدۇ. مال ـ دۇنيا مۆمىن كىشىنىڭ نەزىرىدە غايە ـ مەقسەت ئەمەس، ۋاستىدىنلا ئىبارەتتۇر. مۆمىننىڭ غايىسى ئاللاھقا بەندىچىلىك قىلىش، ئاللاھنىڭ ئەمر ـ پەرمانلىرىنى ئورۇنلاش ئۈچۈن سەئىيى ئىجتىھات قىلىشتۇر. مەزكۇر ئىبادەت(بەندىچىلىك) ۋە سەئىيى ئىجتىھات(كۆرەش) مۆمىن كىشىنى

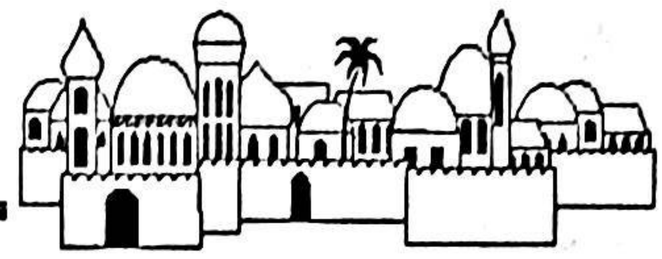

هەر جەھەتتىن تاۋلاپ، ئەبەدىي ھاياتلىق ئۇچۇن مۇناسىپ لايىقەتكە ئېرىشتۇرىدۇ. مال ـ دۇنيا ۋە باشقا پاك ـ ھالال نەرسىلەر مۆمىن كىشىنىڭ ئۆز بۇرچىنى ئادا قىلىشىدىكى ياردەمچىسى ۋە مەقسىتىگە يېتىشتىكى قورالىدۇر. چىن ئىمان مۆمىن كىشىنى ئۆزىگە، ئۆزىنىڭ ئىش ـ پائالىيەتلىرىگە ھەققانىي نازارەتچى ۋە ھەر ۋاقىت ئۆزىدىن ھېساب ئېلىپ تۇرغۇچى قىلىدۇ. شۇڭا ئۇ، پۇل ـ مالنى خالىغانلا بىر يول ئارقىلىق تېپىشنى، خالىغانلا بىر يول ئارقىلىق ئاۋۇتۇشنى، خالىغانلا بىر يول ئارقىلىق تەسەررۇپ قىلىشنى راۋا كۆرمەيدۇ، بەلكى ئاللاھ تائالا ئۆز شەرىئىتىدە بېكىتكەن ۋە يول قويغان دائىرىدە پائالىيەت ئېلىپ بېرىشقا ئىزچىل تىرىشىدۇ.

"مال ـ مۇلۇك ئاللاھقا مەنسۇپ" مەپكۇرىسى

ئىسلام ئىقتىسادىدا ھالقىلىق ئورۇن تۇتىدىغان قىممەتلەرنىڭ بىرى ئىنسان ئىگىدارچىلىق قىلىۋاتقان بارچە مال ـ مۇلۇك ماھىيەتتە ئاللاھقا مەنسۇپ بولۇپ، ئىگىدارچىلىق قىلغۇچى ئىنسان بولسا ئاللاھنىڭ مال ـ مۇلۇكىنى ۋاكالىتەن تەسەررۇپ قىلغۇچىدۇر، دېگەندىن ئىبارەت. مانا بۇ مەزمۇندا ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ رەببانىي ئالاھىدىلىكى نامايان بولىدۇ.

مۇسۇلمان كىشى ئۆزىنىڭ ئاللاھنىڭ سانسىز مەخلۇقاتلىرى ئىچىدىكى بىرى ئىكەنلىكىنى تونۇپ، ئاللاھنىڭ زېمىنىدا، ئاللاھ ئاتا قىلغان ئىقتىدار بىلەن، ئاللاھ نېمەت قىلىپ بەرگەن ۋاستىلەرگە تايىنىپ، ئاللاھ بېكىتكەن قانۇنىيەتلەر مۇھىتىدا پائالىيەت ئېلىپ بارىدۇ. ئۇنداق ئىكەن، ئۇ تاپقان مال ـ دۇنيا ئاللاھنىڭ مال ـ مۇلۇكى ۋە يارالمىسىدۇر. ئىنسان پەقەت ئاللاھنىڭ مال ـ مۇلۇكىدە ئورۇنباسار تەسەررۇپ قىلغۇچى ۋە ئۇنىڭغا كۆز ـ قۇلاق بولغۇچىدىنلا ئىبارەت.

تۆۋەندە بىز "مال ـ مۇلۇك ئاللاھقا مەنسۇپ" مەپكۇرىسىنىڭ ئېنىقلىمىسى ۋە ئۇنىڭ «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفتىكى دەلىللىرى، شۇنىڭدەك، مەزكۇر مەپكۇرىنىڭ ھەر بىر مۇسۇلمانىنىڭ شەخسىي ھاياتىدىكى ۋە مۇسۇلمانلار جەمئىيىتىدىكى ئەقىدىۋى، پىكرىي، ئەخلاقىي تەسىرى ھەققىدە توختىلىمىز.

ئاللاھ تائالا كائىناتتىكى بارچە يارالمىنىڭ ھەقىقىي ۋە بىردىنبىر ئىگىسىدۇر. جۇملىدىن، يەرۈكۆك، ئىنسۇجىن، باشقا جاندار ۋە جانسىزلارنىڭ، قىسقىسى بارلىق مەۋجۇداتنىڭ يېگانە خوجىسىدۇر.

ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى نەرسىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭ مۇلۇكىدۇر.

ـــ سۈرە «نەجم» (53 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

راستلا ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممە نەرسە ئاللاھنىڭدۇر (يەنى ئاللاھنىڭ مۇلۇكىدۇر، بەندىسىدۇر، مەخلۇقاتىدۇر).

ـــ سۈرە «يۇنۇس» (10 ـ سۈرە)، 66 ـ ئايەت

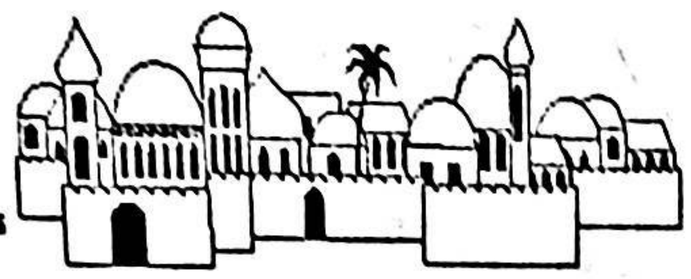

ئاسمانلاردىكى، زېمىندىكى، ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى ۋە يەر ئاستىدىكى شەيئىلەرنىڭ ھەممىسى ئاللاھنىڭدۇر(يەنى ئاللاھنىڭ مۇلۈكىدۇر، ئاللاھنىڭ مەخلۇقاتىدۇر، ئاللاھنىڭ تەسەررۇپى ئاستىدىدۇر).

ـــــسۈرە«تاھا»(20 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

كائىناتتىكى ھەممە نەرسە تەلتۆكۈس ھالدا ئاللاھقا مەنسۇپتۇر. ھېچقانداق بىر ئەھەدى زەررىچىلىك نەرسىگە شېرىك ئەمەستۇر.

ئېيتقىنكى، سىلەر ئاللاھنى قويۇپ مەبۇد دەپ قارىغىنىڭلارنى چاقىرىڭلار، ئۇلار ئاسمانلاردا ۋە زېمىندا زەررە چاغلىق نەرسىگە ئىگە بولالمايدۇ، ئۇلارنىڭ ئاسمان ـ زېمىننىڭ(يارىتىلىشى ۋە باشقۇرۇلۇشىدا ئاللاھقا) ھېچ شېرىكچىلىكى يوق، ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئاللاھقا(ئاسمان ـ زېمىننى ئىدارە قىلىشتا ياردەملىشىدىغان) ھېچ ياردەمچىمۇ يوق.

ـــــسۈرە«سەبەئ»(34 ـ سۈرە)، 22 ـ ئايەت

بارلىق مال ـ دۇنيا ئاللاھنىڭ مۇلۈكىدۇر، مال ـ دۇنيانى ياراتقۇچى ۋە بەندىلەرگە نېمەت قىلىپ بېغىشلىغۇچى زات ئاللاھ تائالادۇر.

ئىشلەپچىقىرىش ـــ ئىنسانلارنىڭ ئاللاھ ياراتقان ۋە ئۇلارغا بويسۇندۇرۇپ بەرگەن ماددىيەت ساھەسىدىكى ئەمگەك پائالىيىتىدىن ئىبارەت. شۇڭا، ئىقتىسادشۇناسلار: ئىشلەپچىقىرىش ـــ ئۇنۇم(مەنپەئەت) يارىتىش دەپ تەبىر بېرىدۇ. يەنى ئىشلەپچىقىرىش ـــ ئىنسانلارنىڭ ئۆز ئېھتىياجىغا ئاساسەن ماددىيەت ساھەسىدە ئېلىپ بارغان ئۆزگەرتىش پائالىيىتىدۇر. ئىقتىسادشۇناسلار ئىستېمالدىكى "ئىشلەپچىقىرىش ـــ ئەمگەك ئارقىلىق ماددىي بايلىق يارىتىش" دېگەن ئىبارە ھەرگىز "ماددا ئىجاد قىلىش، يوقتىن بار قىلىش"نى كۆرسەتمەيدۇ.

ئىنسانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتىدە ئېلىپ بارىدىغىنى، شەيئىلەرنىڭ شەكلى ياكى ئورنىدا ئۆزگەرتىش ئېلىپ بېرىشتىن ھالقىپ كەتمەيدۇ. ئالايلۇق: قېزىلما بايلىقلارنى قېزىش، (ئوۋ ھايۋانلىرىنى)ئوۋلاش، ئۇلارنى ئېھتىياجىدىن ئېشىنغان جايلاردىن ئېھتىياجلىق ئورۇنلارغا يۆتكەش، (ئۇزاقراق ئىشلىتىش مەقسىتىدە) ئوراپ ـ قاچىلاش، ئامبارلاش، توقۇش، نەقىشلەش، ئۆۋاش، تەركىب قوشۇش، بىرىكمە ياساش... قاتارلىق تۈرلەرمۇ يۇقىرىقىلاردىن ماھىيەتلىك پەرقلەنمەيدۇ.

ئاددىي بىر مىسال ئالساق: بىر ئادەم زىرائەت تېرىسا ياكى مېۋە كۆچىتى تىكسە، زىرائەت دان، كۆچەت مېۋە بېرىدۇ. ئاللاھ تائالانىڭ زېمىننى بويسۇندۇرۇپ، شامالارنى چىقىرىپ، بۇلۇتلارنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈپ يامغۇر ياغدۇرغىنى ۋە يەر يۈزىدە سانسىزلىغان ئېقىنلارنى ئاقتۇرۇپ، زىرائەتلەرنىڭ ئۆسۈپ يېتىلىشىگە مۇناسىپ قۇياش نۇرى، ئىللىق ھاۋا بىلەن تەمىن

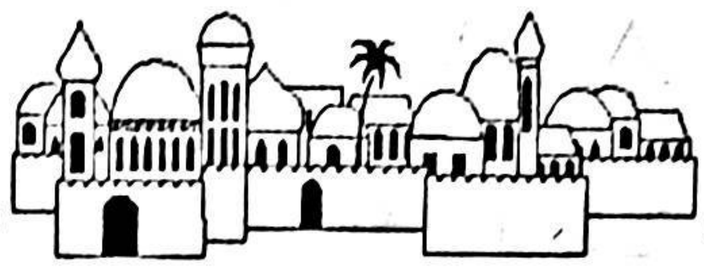

ئېتىپ، تۇپراق ئاستىدىكى ئۇرۇقلارغا خىلمۇخىل ئوزۇقلارنى يېتەرلىك يەتكۈزۈپ، بىر تال ئۇرۇقنى مېۋىلىك، سايىلىق بىر تۇپ دەرەخكە ئايلاندۇرغان قۇدرىتى ۋە ئىلاھىي پەرۋىشى ئالدىدا، ئۇ ئادەمنىڭ يەر ئاغدۇرۇش، سۇغرىش ۋە پەرۋىش قىلىشتىن ئىبارەت ئۆزى قول سېلىپ قىلغان ئەمگىكى قانچىلىك ۋەزىن تۇتار؟!

ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ئۇ ئويلاپ تەپەككۇر قىلدىغان ئەقلىنى، ئويلىغانلىرىنى ئەمەلگە ئاشۇرىدىغان كۈچنى، بارلىق ياشاش پائالىيەتلىرىدە پايدىلىنىدىغان تۇرلۈك ـ تۇمەن ۋاستىلەرنى ئاتا قىلمىغان بولسا، ئىنساننىڭ پۈتۈن ئەمگىكى ھېچنېمىگە ئەرزىمەيدىغان بولاتتى. مانا بۇلارنى ئويلاپ يەتكەن كىشى ئۆزىنىڭ ھەر لەھزىدە ئاللاھنىڭ نېمەتلىرى ئارقىلىقلا ئۆره ئىكەنلىكىنى تولۇق ھېس قىلالايدۇ. ئاللاھنىڭ سانسىز نېمەتلىرىگە، ساناپ تۈرۈپ ئىبادەت قىلىدىغانلىقىدىن ئۇيۇلۇپ قالىدۇ. چۈنكى ئۇ، ئۆلگەن زېمىنى تىرىلدۈرۈپ دانلارنى چىقارغان، گۈزەل باغلارنى راسلاپ، بۇلاقلاردىن سۇ ئاقتۇرغان ئاللاھنىڭ پەرۋىشىدە مەي باغلاپ پىشقان مېۋىلەرنى ئوزۇق قىلىدۇ ئەمەسمۇ؟!

ئاللاھنىڭ قۇدرىتى پەرۋىشىنى دېھقانچىلىقتىلا ئەمەس، ھاياتنىڭ بارلىق ساھەلىرىدە، سانائەت ۋە باشقىلارنىڭ ھەممىسىدە كۆرۈپ يېتەلەيمىز.

سانائەتتىكى خام ئەشيا ئاللاھ تائالانىڭ ياراتمىسى بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى ئاشۇ تەييار خام ئەشيا ئاساسىدا ئىشقا ئاشىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە تۆمۈرنى ئىنسانلارغا ئاتا قىلغانلىقى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

...تۆمۈرنى ياراتتۇق، (تۆمۈردىن ئۇرۇش قوراللىرى ياسىلىدىغانلىقى ئۈچۈن) تۆمۈر كۈچ ـ قۇۋۋەتنى ئۆز ئىچىگە ئالغان، تۆمۈردە ئىنسانلار ئۈچۈن نۇرغۇن مەنپەئەتلەر بار.

ـــسۈرە«ھەدىد»(57 ـ سۈرە)، 25 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا تۆمۈرنى ۋە باشقا بارلىق مەۋجۇداتنى قۇدرىتى ئىلاھىي بىلەن ياراتقاندۇر. ئۇلارنىڭ يارىتىلىشىدا ھېچ بىر ئەھمىيەتسىز شېرىكچىلىكى يوقتۇر. جۈملىدىن، يېقىلغۇ ماددىلار ئومۇمەن بارلىق ئېنېرگىيە مەنبەلىرى يېگانە ئاللاھنىڭ ئىجادىيىتىدۇر. ئىنسانلار كۆمۈر، نېفىت ياكى ئېلېكتر قاتارلىقلارنى ياراتقان ئەمەس، بەلكى بايقىغان.

سانائەتكە يۈزلىنىش ئاللاھ تائالانىڭ ئىلھام قىلىشى ۋە ئىنسانغا ئۇ بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈرۈشى بىلەن بارلىققا كەلگەن. ئاللاھ تائالا داۋۇد ئەلەيھىسسالام ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

جەڭلەردە سىلەرنى(ياردار بولۇشتىن) ساقلاش مەقسىتىدە، داۋۇدقا سىلەر ئۈچۈن ساۋۇت ياساشنى ئۆگەتتۇق. سىلەر(بۇنىڭغا) شۈكۈر قىلامسىلەر؟

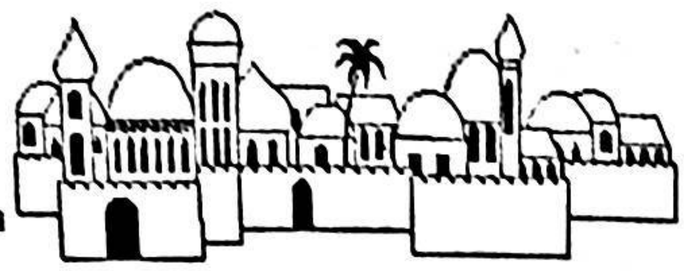

(يەنى شۈكۈر قىلىڭلار ۋە نېمەتنىڭ قەدرىنى بىلىڭلار).

ـــــسۈرە«ئەنبيا»(21 ـ سۈرە)، 80 ـ ئايەت

يۇقىرىقىلاردىن يەكۈنمىز شۈكى، مال ـ دۇنيا ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانغا پەزىل ۋە نېمەت قىلىپ ئاتا قىلغان رىزىقتۇر. ئىنسان ئۆز ئەمگىكى ۋە تىرىشچانلىقىنى تىلغا ئالغاندا، ئۆزى ئەمگەك ۋە پائالىيەت ئېلىپ بارغان شەيئىلەرنى يوقتىن بارلىققا كەلتۈرگەن ۋە شۇ ئىنسانىنىڭ ئىمكانىيىتى دائىرىسىگە كىرگۈزگەن قۇدرىتى ئىلاھىينى ئەسلىشى زۆرۈردۇر.

سىلەر بەھرىمەن بولۇۋاتقان نېمەتلەرنىڭ ھەممىسىنى ئاللاھ بەرگەن...

ـــــسۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 53 ـ ئايەت

خوش، ئۇنداق ئىكەن، ئاشۇ مېھرىبان، قۇدرەتلىك ئاللاھ تائالانىڭ ئاجىز بەندىسى بولمىش ئىنسان، ئاللاھ ئۇنىڭغا ئاتا قىلغان نېمەتلەرنىڭ بىر قىسمىنى ئاللاھنىڭ نېمەتلىرىگە شۈكۈر ئېيتىش يۈزىسىدىن، ئاللاھنىڭ يولىغا، ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە(يەنى ئۆز قېرىنداشلىرىغا) سەرپ قىلىشى ھەقلىقتۇر.

«تەپسىر كەششاف»نىڭ مۇئەللىپى ئەللامە زەمەخشەرى سۈرە«ھەدىد» (57 ـ سۈرە)تىكى"ئاللاھ سىلەرنى ئىگە قىلغان مالىلاردىن سەدىقە قىلىڭلار"دېگەن ئايەت(7 ـ ئايەت)نى تەپسىرلەپ مۇنداق دەيدۇ: "سىلەرنىڭ قول ئىلكىڭلاردىكى مال ـ مۈلۈك ماھىيەتتە ئاللاھنىڭ مال ـ مۈلۈكىدۇر. ئۇنى ياراتقان، سىلەرنىڭ ئىلكىڭلاردا قىلغان ۋە سىلەرنى ئۇنىڭدىن بەھرىلەندۈرگەن زات ئاللاھتۇر. ئاللاھ سىلەرنى ئۆ مال ـ مۈلۈكلەرنى تەسەررۇپ قىلىشتا ئورۇنباسار قىلدى. ئۇنداق ئىكەن، مال ـ مۈلۈكىڭلاردىن ئاللاھ بۇيرۇغان جايلارغا تەسەررۇپ قىلىڭلار. باشقىلارنىڭ مېلىنى تەسەررۇپ قىلماقچى بولغان كىشى مال ئىگىسىنىڭ ئىجازىتىنى ئالغاندىن كېيىن تەسەررۇپ قىلىشى يوللۇق بولغىنىدەك، سىلەرمۇ قول ئىلكىڭلاردىكى ئاللاھنىڭ مېلىنى ئاللاھ ئىزنى قىلغان جايلارغا تەسەررۇپ قىلىڭلار" («تەپسىر كەششاف» 3 ـ توم، 200 ـ بەت).

قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكنىڭ ماھىيەتتە ئاللاھنىڭ مال ـ مۈلۈكى ئىكەنلىكىنى، ئۆزىنىڭ شۇ مال ـ مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىشتا ئاللاھنىڭ ئورۇنباسارى ئىكەنلىكىنى تونۇپ يېتىش، ئۆ كىشىنىڭ قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىش ئىجازىتىگە ئېرىشكەنلىكىنىلا بىلدۈرمەيدۇ، بەلكى مال ـ مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىشتا ۋە باشقا پائالىيەتلىرىدە، مال ـ مۈلۈكنىڭ ھەقىقىي ئىگىسى بولغان ئاللاھ تائالانىڭ بارلىق پەرمانلىرىغا تولۇق ئىتائەت قىلىشنى تەقەززا قىلىدۇ. ئۆ كىشىدە مال ـ مۈلۈكنى كۆڭلى تارتقانلا ئىشقا سەرپ قىلىش ئىختىيارلىقى بولمايدۇ. ئۇنداق بولمايدىكەن، ئاللاھ ئۆ كىشىگە يۈكلىگەن "ئاللاھنىڭ مال ـ مۈلۈكىنى تەسەررۇپ قىلىشتا ئورۇنباسار بولۇش"تىن

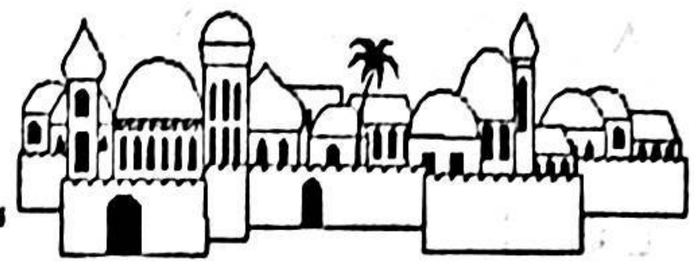

ئىبارەت مەجبۇرىيەتنى ياخشى ئادا قىلمىغان بولىدۇ.

قەدىمدىن تارتىپ ئۆلىمالىرىمىز، ئاللاھ تائالانىڭ كىشىلەرنىڭ قول ئىلكىدە تۇرۇۋاتقان مال ـ مۈلۈكىدىكى ھەققى توغرىسىدا تولىمۇ پاساھەتلىك ۋە ھېكمەتكە باي ۋەز ـ نەسىھەتلەرنى قالدۇرغان. ئاتاقلىق مۇپەسسىر ئىمام رازى ئۆزىنىڭ «تەفسىرۇل كەبىر» ناملىق تەپسىر كىتابىدا مۇنداق دەيدۇ: "نامراتلار ئاللاھنىڭ ھاجەتمەن بەندىلىرىدۇر. بايلار ئاللاھنىڭ خەزىنىدارلىرىدۇر. بايلارنىڭ قول ئىلكىدىكى مال ـ مۈلۈكلەر ماھىيەتتە ئاللاھنىڭ مېلىدۇر. شاھنىڭ خەزىنىدارلىرىغا: 'خەزىنىدىكى بايلىقلاردىن بىر بۆلۈكنى رەئىيەتتىن موھتاجلارغا تارقىتىپ بەر' دەپ پەرمانى ئالىي قىلىشى قىلچە ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس" ئىبنى ئەرەبى مۇنداق دەيدۇ: " ئاللاھ تائالا ئۆزىنىڭ تەكداششىز ھېكمىتى ۋە بۇيۇك ئەھكاملىرى بىرلە، بىر قىسىم بەندىلىرىگە مال ـ دۇنيانى نېمەت قىلىپ بەردى ۋە ئۇلارنىڭ مال ـ مۈلۈكلىرىدىن مۇئەييەن ئۇلۇشىنى ئايرىپ، ئاللاھقا ۋاكالىتەن مال ـ مۈلۈكسىز كىشىلەرگە تاپشۇرۇشىنى، ئۇلارغا ئاتا قىلىنغان مال ـ مۈلۈكنىڭ شۈكرانىسى قىلدى. بۇ ئاللاھ تائالانىڭ:

يەر يۈزىدىكى ھايۋانلارنىڭ ھەممىسىگە رىزىق بېرىشنى ئاللاھ(مەرھەمەت يۈزىسىدىن) ئۈستىگە ئالغان.

ـــ سۈرە«ھۇد»(11 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

دېگەن سۆزىنىڭ كونكرېت ئەمەلىيلىششىدۇر" («ئەھكامۇلقۇرئان» 945 ـ بەت).

ئاللاھنىڭ خەزىنىدارلىرى بولغان بايلار، ئاللاھنىڭ ھاجەتمەن بەندىلىرىگە بېخىللىق قىلىپ، مال ـ مۈلۈكلىرىدىن تېگىشلىك قىسمىنى ئايرىپ بەرمىسە، ئاللاھنىڭ پەرمانىغا ئىتائەت قىلمىغانلىقى سەۋەبلىك ئازابقا دۇچار بولۇشلىرى بەرھەق. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق جاكارلايدۇ:

نېمىتىمگە شۈكۈر قىلساڭلار، (ئۇنى)تېخىمۇ زىيادە قىلىمەن، ئەگەر(كۇفرانى نېمەت) قىلساڭلار، مېنىڭ ئازابىم، ئەلۋەتتە، بەكمۇ قاتتىق بولىدۇ.

ـــ سۈرە«ئىبراھىم»(14 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت

2. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ پەزىلەتپەرۋەرلىك خۇسۇسىيىتى

ئىسلام دىنى ئىلىم ـ پەن، سىياسەت، ئۇرۇش، ئىقتىساد...قاتارلىقلار بىلەن ئەخلاقنىڭ زىچ مۇناسىۋىتىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەن، ھېچقاچان ئۇلارنى ئەخلاقتىن ئايرىپ بايان قىلمىغان.

ئەخلاق ـــ مۇسۇلمانلار تۇرمۇشىنىڭ جېنى. ئىسلام رىسالىتى ئەخلاقنى ئۆزىنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى سۈپىتىدە بايان قىلغان. رەسۇلۇللاھنىڭ:

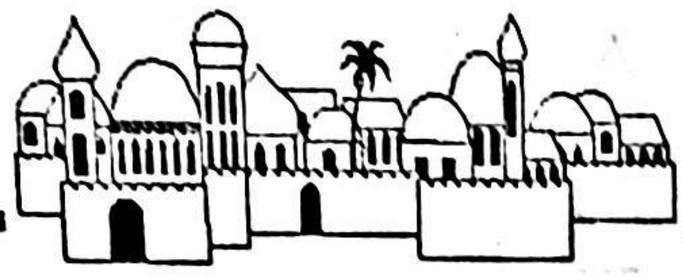

"مەن كۆزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم" دېگەن مۇبارەك ھەدىسى ئاشۇ بايانلارنىڭ بىرىدۇر. ئىسلام رىسالىتى دىن بىلەن دۆلەتنى، ماددىيەت بىلەن مەنىۋىيەتنى قارىمۇقارشى قۇتۇپلار دەپ قارىمايدۇ. ئىنسانىنىڭ ۋە ئىنسانىيەت تۇرمۇشىنىڭ بىر پۈتۈنلۈكىنى تەكىتلەيدۇ. شۇڭا غەرب ئەللىرىدە ئالقىشلانغان دىن بىلەن دۇنياۋى ئىشلار ئوتتۇرىسىدا ھاك بولۇشىنى، كاپىتالىزم چاقىرغان ئىقتىساد بىلەن ئەخلاقنى ئايرىۋېتىشنى ئىسلام رىسالىتى قەتئىي قوبۇل كۆرمەيدۇ.

ئىسلام رىسالىتى بەزى ئىقتىساد سىستېمىلىرىدەك ئىقتىسادىي ئۇنۇمنى ھەرگىز دىن چاقىرغان ئەخلاق - پەزىلەتلەرنىڭ ۋە ئۇ تەقەززا قىلغان ئەقىدە - ئىمانىنىڭ ئۈستىگە قويمايدۇ. ئىقتىساد بىلەن ئەخلاقنىڭ بىر پۈتۈنلۈكى، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا كىرەلەشمە مەۋجۇتلۇقى ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمال قىلىش، ئالماشتۇرۇش ۋە تارقىتىش قاتارلىق بارلىق ئىقتىسادى ھالقىلارنىڭ ھەر بىرىدە روشەن گەۋدىلىنىدۇ.

مۇسۇلمان شەخس(ياكى مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى) مەزكۇر ساھەلەردە (ئىقتىساد توپلاش، ئاۋۇتۇش، تەسەررۇپ قىلىش قاتارلىق تۈرلۈك ئىقتىسادىي پائالىيەتلىرىدە) ئەقىدە ۋە ئەخلاق دائىرىسىدە تىزگىنلەنگەن بولۇپ، ئۇنىڭدا ئىقتىسادىي ئۇنۇم قوغلىشىپ، خالىغانلا ئۇسۇلنى قوللىنىش ئىختىيارى بولمايدۇ.

1) ئەينى ۋاقىتتا ئەرەب مۇشرىكلىرى ئارىسىدا ھەر يىلى بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلىش ئادىتى بار بولۇپ، ئۇلار گۈناھ - مەئسىيەتلەر بىلەن بۇلغانغان كىيىم - كېچەكلىرىنىڭ تاۋاپ مەزگىلىدە بەدەنلىرىگە تېگىپ تۇرماسلىقى ئۈچۈن، بەيتۇللاھنى قىپيالىڭاچ ھالدا تاۋاپ قىلىشتەك قەبىھ ئادەتلەرنى داۋاملاشتۇرۇپ كەلگەنىدى. رەسۇلۇللاھ بەيتۇللاھنى بۇدپەرەسلىكنىڭ ئاسارەتلىرىدىن تازىلاش مەقسىتىدە، ھەزرىتى ئەلىنى ھىجرىيىنىڭ 9 - يىلىدىكى ھەج پائالىيەتلىرىنىڭ ئەمىرى ھەزرىتى ئەبۇ بەكرىنىڭ يېنىغا ئەۋەتىپ، ئەبۇ بەكرىنىڭ ھەج كۈنىدە كىشىلەرگە:"كېلەر يىلدىن باشلاپ مۇشرىكلار بەيتۇللاھنى تاۋاپ قىلماسلىقى ۋە (ھەرقانداق كىشى) بەيتۇللاھنى يالىڭاچ تاۋاپ قىلماسلىقى كېرەك" دەپ جاكارلىشىنى بۇيرۇدى. ئېنىقكى، ئەرەب مۇشرىكلىرىدىن مىڭلىغان - ئونمىڭلىغان ھەج تاۋاپچىلارنى چەكلەش ھەج ئىشلىرىغا ئىگە بولۇپ ئۇنى باشقۇرۇۋاتقان مۇسۇلمانلارغا زور ئىقتىسادىي زىيان ئېلىپ كېلەتتى. بىراق ئۇلار ئۆز ئەقىدىلىرى يولىدا بۇ زور زىيانغا بەرداشلىق بەردى.

ئى مۆمىنلەر! مۇشرىكلار(ئاللاھنى ئىنكار قىلغانلىقلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئېتىقادى بۇزۇق بولغانلىقلىرى ئۈچۈن) پەقەت نىجىستۇر، مۇشۇ يىلدىن(يەنى ھىجرىيىنىڭ 9 - يىلىدىن) كېيىن ئۇلار مەسجىدى ھەرەمغا(يەنى ھەرەمگە)

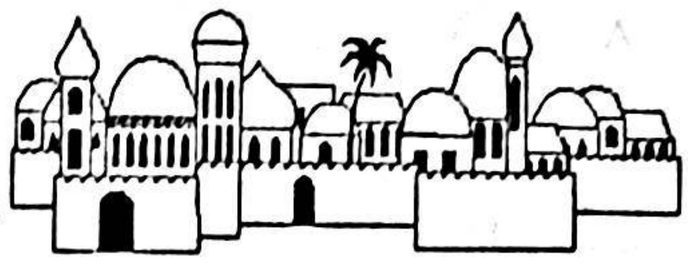

يېقىنلاشمىسۇن (يەنى ھەج قىلمىسۇن، ئۇمرە قىلمىسۇن). ئەگەر سىلەر(ئى مۆمىنلەر! مۇشرىكلارنىڭ ھەرەمگە كىرىشتىن مەنئى قىلىنىشى بىلەن) پېقىرلىقتىن قورقساڭلار، ئاللاھ خالىسا ئۆز پەزلى بىلەن سىلەرنى باي قىلىدۇ. شۇبھىسىزكى، ئاللاھ (سىلەرگە پايدىلىق ئىشلارنى) بىلگۈچىدۇر، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇر.

ـــــسۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 28 ـ ئايەت

بۇ مىسالدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سايامەت كەسپىنى جانلاندۇرۇش ۋە كۆپلەپ تاشقى پېرېۋوت يارىتىش مەقسىتىدە، ھاراق قاتارلىق ھارامىلارنى يولغا قويۇش، شەھۋانىي بەزمىخانا ـ ئىشرەتخانىلارنى ئېچىش، تەرەققىي قىلدۇرۇش قەتئىي ھالال بولمايدۇ. ئەگەر مۇشۇنىڭدەك ھارام ئىشلارنى قىلمىغانلىق تۈپەيلى نامراتلىقتىن قورقسا، ئاللاھ ئۇ كىشىنى ئۆز پەزلىدىن باي ۋە بەھاجەت قىلىدۇ.

2) جاھىلىيەتتە ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى قۇلدارلار ئارىسىدا قول ئىلكىدىكى دېدەكلىرىدىن ھەر خىل ئۇسۇللار ئارقىلىق پايدىلىنىپ پۇل ـ مال توپلاش ئەۋج ئالغان بولۇپ، بۇ خىل ئۇسۇللار ئىچىدە دېدەكلەرنى ئوچۇق ـ ئاشكارا زىنا ـ پاھىشە بىلەن شۇغۇللىنىشقا سېلىشمۇ بار ئىدى. ئىسلام دىنى رەسمىي تارقىلىشقا باشلىغاندا، ئۇ خىلدىكى دېدەكلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەقىدە ـ ئىمانى تۈرتكىسىدە، خوجايىنلىرىنىڭ ئىتائىتىدىن باش تارتقان. خوجايىنلىرى ئۇلارنى يەنە زورلىماقچى بولغاندا، بۇنى چەكلەپ تۆۋەندىكى ئايەت نازىل بولغان:

ئەگەر سىلەرنىڭ چۆرىلىرىڭلار ئىپپەتلىك بولۇشنى خالىسا، بۇ دۇنيانىڭ ئازغىنە مېلىنى دەپ ئۇلارنى پاھىشىگە مەجبۇرلىماڭلار...

ـــــسۈرە«نۇر»(24 ـ سۈرە)، 33 ـ ئايەت

3) كىشىلەر ئېلىم ـ سېتىم بىلەن داۋاملىق شۇغۇللانغاندا، ئەلۋەتتە تېخىمۇ كۆپرەك ئىقتىسادىي ئۇنۇمگە ئېرىشەلەيدۇ. ئاللاھ تائالا مۆمىنلەرنى جۇمە كۇنىدە، جۇمە نامىزىغا چاقىرىلغان ئەزاننى ئاڭلىغان ھامان سودا ـ سېتىقنى دەرھال توختىتىپ ئاللاھنى زىكرى قىلىش ۋە ھەپتىلىك پەرز ئىبادىتىنى ئادا قىلىش ئۈچۈن مەسچىتكە يۈزلىنىشكە بۇيرۇدى:

ئى مۆمىنلەر! جۇمە كۇنى جۇمە نامىزىغا ئەزان ئېيتىلسا، ئاللاھنى ياد ئېتىشكە(يەنى جۇمە خۇتبىسىنى ئاڭلاشقا ۋە جۇمە نامىزىنى ئادا قىلىشقا) ئالدىراپ بېرىڭلار، ئېلىم ـ سېتىمنى قويۇپ تۇرۇڭلار، ئەگەر بىلسەڭلار بۇ سىلەر ئۈچۈن ياخشىدۇر.

ـــــ سۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا سودا ـ سېتىقنى ۋە ئۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك ئىشلارنى ئارتۇق بىلىپ، پەرز ئىبادەتلەردىن مەھرۇم قېلىشنى ئەيىبلىدى:

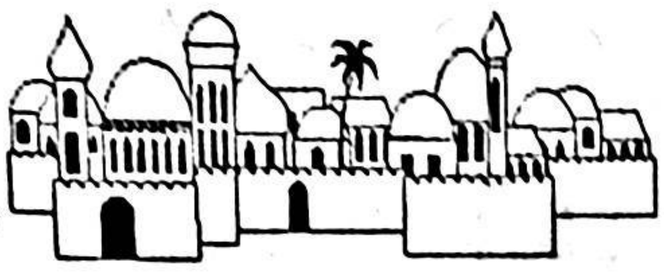

ئى مۇھەممەد! ئۇلار بىرەر تىجارەتنى ياكى تاماشىنى كۆرسە، سېنى ئۆرە تۇرۇپ(خۇتبە ئوقۇۋاتقان) پېتىك تاشلاپ، ئۇنىڭغا(يەنى تىجارەتكە) يۈگۈرىدۇ. (ئى مۇھەممەد! ئۇلارغا) ئېيتقىنكى، ”ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى نەرسە(يەنى ساۋاب ۋە نېمەت) تاماشادىن ۋە تىجارەتتىن ياخشىدۇر، ئاللاھ رىزىق بەرگۈچىلەرنىڭ ئەڭ ياخشىسىدۇر“ .

ـــسۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

4) ھاراق ۋە باشقا مەست قىلغۇچى نەرسىلەرنى كەڭرى يولغا قويغاندا، بىر قىسىم كىشىلەر ھاراق زاۋۇتى ۋە ھاراق تىجارىتىنى كېڭەيتىش، ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنى ئاشۇرۇش بىلەن ئالاھىدە ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى قولغا كەلتۈرەلەيدۇ. لېكىن، ھاراق تۈپەيلى شەخسنىڭ، ئائىلىنىڭ، جەمئىيەتنىڭ ھاياتىدا كېلىپ چىقىدىغان ماددىي ـ مەنىۋى زىيانلارنى، ئەقىدە ـ ئەخلاق كىرىزىسلىرىنى، باشقا ئىشلەپچىقىرىش ساھەلىرىگە ئېلىپ كېلىدىغان مۇلچەرلىگۈسىز زىيانلارنى ھاراق سانائىتى ئارقىلىق ئېرىشىلىدىغان ئازغىنە ماددىي مەنپەئەتكە سېلىشتۇرغىلى بولمايدۇ. ئىسلام دىنى ھاراق ۋە ھاراق سانائىتى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان غايەت زور ئىقتىسادىي ۋە مەنىۋى زىيانلارنىڭ بەلكى خەۋپ ـ خەتەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، ھاراق سانائىتى ئارقىلىق قولغا كېلىدىغان ئىقتىسادىي ئۈنۈمدىن ۋاز كەچكەن. ئىسلام دىنى ھاراقنى ھارام قىلىش بىلەنلا چەكلەنمىدى، بەلكى ئۇنىڭ ئىچىشكە يارىمىدە بولغان ھەرقانداق ئىشنى ھارام قىلدى. جۇملىدىن، ھاراقنى تەييارلىغۇچى، توشۇغۇچى، ساتقۇچى، ئىچكۈچى، پايدىسىنى كۆرگۈچى، شۇنداقلا يۇقىرىقىلارغا يارىمىدە بولغۇچىلارغا رەسۇلۇللاھ لەنەت ئوقۇغان.

5) قىمارمۇ ھاراقتا ئوخشاشتۇر. قارىماققا ئۇنىڭدىمۇ كۆڭۈل ئېچىش، بوش ۋاقىتنى ئۆتكۈزۈش، كۈتۈلمىگەن ئامەتتىن ھۇزۇرلىنىش، جاپاسىز بايلىققا ئېرىشىپ قېلىش...تەك بىر قىسىم مەنپەئەتلەر بار. بىراق «قۇرئان كەرىم» بۇ خىل شەخسىي مەنپەئەتلەرنى، قىمارۋازنىڭ ئەقىدە ـ ئەخلاقىدىن يالىڭاچلىنىپ، ئەمگەكسىز پۇل ـ مالغا ئىگە بولۇشقا ئادەتلىنىپ قېلىش، باشقىلارنىڭ ھەققىنى ناھەق يېيىش، كۈتۈلمىگەن تەلەي ـ ئامەتنى چۈشەپ، خام ـ خىيال ئىچىدە كۈن ئۆتكۈزۈش، ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسىي رۇكنىلىرىدىن بولغان نامازدىن، ئاللاھنىڭ زىكرىدىن باشقا ئىشلار بىلەن مەشغۇل بولۇشىدەك ھېسابسىز زىيانلارغا سېلىشتۇرۇپ قىمارنى قەتئىي ھارام قىلغان. ھەرقانداق مۇقەددەس نەرسىلەرنىڭ قىمارۋازنىڭ ئالدىدا قەدىرسىز نەرسىگە ئايلىنىپ قېلىشى، قىمارغا خۇمار بولغاندا بالا ـ چاقىلىرىنىڭ كۈندىلىك لوقمىسىنى دوغا تىكىۋېتىپ ئۇلارنى ئاچ قويۇشى، ھەتتا دىنىغا، ۋەتىنىگە ئاسىيلىق قىلىشى، ئۆزىنى بېقىپ ئۆستۇرگەن خەلقىگە ساتقۇنلۇق قىلىشى ئۇنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىكى ئېھتىماللىقلارغا ئايلىنىپ

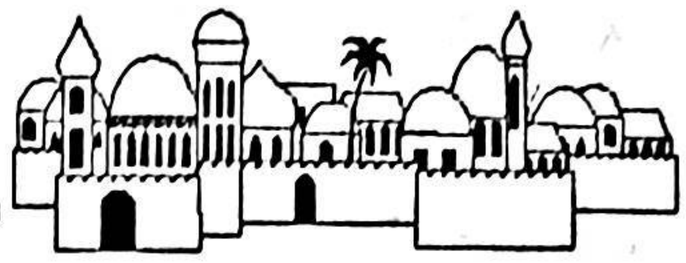

كېتىدۇ. تېخىمۇ خەتەرلىك بولغىنى، يۇقىرىقىلار قىمارۋازدىكى ماددىي موھتاجلىقنى ئەمەس، بەلكى پىسخىك جەھەتتىكى ئېھتىياجنى ۋە روھىي مالىمانچىلىقنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئاللاھ تائالا قىمار ۋە ئۇنىڭ زىيانلىرى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ھاراق ۋە قىمار توغرىسىدا سورىشىدۇ، سەن ئۇلارغا: "بۇنىڭ ھەر ئىككىسىدە چوڭ گۇناھ ۋە كىشىلەرگە(ئازغىنە ماددىي) پايدىمۇ بار، لېكىن ئۇلاردىكى گۇناھ پايدىغا قارىغاندا تېخىمۇ چوڭ" دېگىن...

—— سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 219 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! ھاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار(يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتانىنىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلمىشلاردۇر، بەختكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن شەيتانىنىڭ ئىشىدىن يىراق بولۇڭلار. شەيتان ھاراق، قىمار ئارقىلىق ئاراڭلاردا دۈشمەنلىك، ئاداۋەت تۇغدۇرماقچى، سىلەرنى نامازدىن ۋە ئاللاھنى ياد ئېتىشتىن توسماقچى بولىدۇ، سىلەر ئەمدى(ھاراقتىن، قىماردىن) يانمامسىلەر؟

—— سۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 90 — 91 ـ ئايەتلەر

6) چوشقىلارنى بورداپ مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ساتقاندا يەنە ئىقتىسادي ئۇنۇمگە ئېرىشكىلى، پايدا كۆرگىلى بولىدۇ. بىراق ئاللاھ تائالا چوشقىنىڭ گۆشىنى ھارام قىلدى، ئۇنى نىجىس دەپ بايان قىلدى. شۇ ۋەجىدىن، مۇسۇلمانلارنىڭ چوشقا تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىنىشى دۈرۈس بولمايدۇ. چۈنكى ئىسلام بىر نەرسىنى ھارام قىلغان ئىكەن، ئۇ نەرسىنىڭ پۈلىنمۇ ھارام قىلغان. بۇتلار ۋە ئۇلارنىڭ سىزما رەسىملىرىمۇ يۇقىرىقى ھۆكۈمدىدۇر.

بىر قىسىم غەيرى مۇسۇلمان تەتقىقاتچىلىرى ئىسلام ئىقتىسادىدىكى ئەخلاق بىلەن ئىقتىسادنىڭ مۇۋاپىقىيەتلىك بىرلەشتۈرۈلگەنلىكىدىن ئىبارەت بۇ خىل ئالاھىدىلىكلەرنى ھېس قىلغان. فرانسىيىلىك ئىقتىسادشۇناس جاك ئوستىرىي (J.Austry) ئۆزىنىڭ «ئىسلام ۋە ئىقتىسادي تەرەققىيات» ناملىق كىتابىدا: "ئىسلامدا رېئال تۈرمۇش بىلەن ئىقتىسادي پەزىلەتلەر گىرەلىشىپ كەتكەن بولۇپ، ئۇلار ھەرگىز بىر ـ بىرىدىن ئايرىلىپ مەۋجۇت بولۇپ تۇرالمايدۇ. قۇرئان تەلىماتلىرىنى مەنبە قىلغان ئىقتىساد نەزەرىيىسى شەكسىز ھالدا پەزىلەتلىك ئىقتىساد نەزەرىيىسىدۇر. بۇ خىل ئەخلاق قىممەت ئۇقۇمىغا يېڭى مەنە بېرىدۇ. شۇنداقلا ئۇ سانائەتنىڭ ماشىنىلىشىشى نەتىجىسىدە ئۆزلۈكسىز زورىيىۋاتقان پىكرىي بوشلۇقنى تولدۇرۇشقا تامامەن قادىردۇر" دېگەن. بىرىكمىسىمۇ غەربتىكى جىنسىي مەدەنىيەت تەرەققىياتىنىڭ كۆڭۈلسىز نەتىجىلىرىنى ئەيىبلەپ، بۇگۈنكى دۇنيا ئىقتىسادىدا ھاۋايى ـ نەپسىنىڭ ھەقىقىي قىممەتلەرگە ھۆكۈمرانلىق

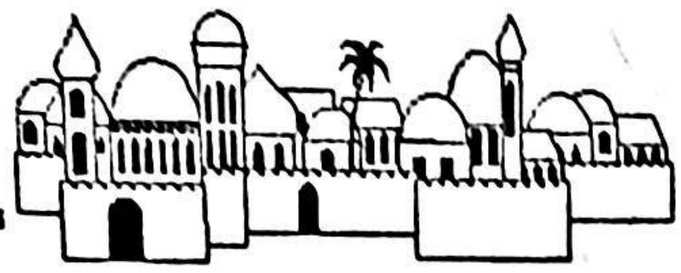

قىلىۋاتقانلىقىدىن بىئارام بولغان.

بىز ئەمەلىي تۇرمۇشنى كۆزەتكىنىمىزدە، ئىسلام تارىخىدا، بولۇپمۇ ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلار تۇرمۇشىنىڭ بىردىنبىر دېۋىگاتىلىغا، بارلىق پائالىيەتلىرىنىڭ يېتەكچىسىگە ئايلانغان دەۋرلەردە ئىقتىساد بىلەن ئەخلاق ئارىسىدىكى بۇ خىل گىرەلىشىشنىڭ چوڭقۇر ۋە گەۋدىلىك بولغانلىقىنى كۆرەلەيمىز.

زاكاتنىڭ پەرز قىلىنغانلىقى ئىجتىمائىي مەسىلىلەرگە يېشىم ئىزدەپ چارچىغان مېڭىمىزگە مەنۇنىيەت ئېلىپ كېلىدۇ. 21 - ئەسىردىكى بىلىم ئىگىلىكى دەۋرىدە، يەر شارىمىزدىكى خېلىلا كۆپ ساندىكى كىشىلەرنىڭ ئاشلىق يېتىشمەسلىك ئازابىنى تارتىشى ھەقىقەتەنمۇ ئاشلىق يېتىشمەسلىكتىنمۇ ياكى مېھرىبانلىقنىڭ قۇرۇپ كېتىشىدىنمۇ ؟! دەپ ئويلانغىنىمىزدا، سەممىيلىك، ۋاپادارلىق...دېگەندەك ئىدىئال پىكىرلەرنىڭ قانداقسىگە پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە مەگگۈلۈك تېما بولۇپ كەلگەنلىكىنى ئاڭقىرالايمىز. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەرقانداق نامراتلىقنى تۈگىتىش لايىھىسى چوقۇم ئىقتىسادىي ئىسلاھاتلار بىلەنلا كۇپايىلىنىپ قالماسلىقى، ئىنسانىي مۇناسىۋەتلەرنى ئىسلاھ قىلىشنى ئۆز كۈنتەرتىپىگە كىرگۈزۈشى كېرەك. كونكرېتراق ئېيتقاندا، جەمئىيەت ئەزالىرىنىڭ ئادىل تەقسىمات ۋە سۆيگۈ - مۇھەببەت، قېرىنداشلىق مۇھىتىدا ئۆسۈپ يېتىلىش ئىمكانىيىتى بىلەن تەمىنلىنىشى تولىمۇ مۇھىم. ئىسلام دىنىدىكى ئىجتىمائىي ئادالەت ۋاستىسى بولغان زاكات ــ قەلبتىن قەلبكە ئاققان مال - مۇلۈك دەرياسىدۇر. زاكاتتىكى ھېكمەت بايلارغا زەربە بېرىش ئەمەس، نامراتلىققا خاتىمە بېرىشتۇر.

3. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك خۇسۇسىيىتى

قارىماققا رەببانىيلىق بىلەن ئىنسانپەرۋەرلىك بىر - بىرىگە قارشىدەك تۇيۇلۇشى مۇمكىن. ئەمەلىيەتتە، ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ھېچقانداق زىتلىق يوق بولۇپلا قالماستىن، ئىنسانپەرۋەرلىك ئىنسانىنى ھۆرمەتلىك قىلغان ۋە ئۇنى زېمىندا ئىزباسار قىلغان رەببانىيلىقنى مەنبە قىلغاندۇر. رەببانىيلىق(خۇداغا تېۋىنىش تۇيۇمى) ئىنسان تەبىئىتىدىكى ئەسلىيەدۇر. ھەر بىر ئىنسان ئاشۇ پىترەت بىلەن دۇنياغا كېلىدۇ. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئاساسى پرىنسىپلىرى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپتىن ئىبارەت رەببانىي دەللىلەرنى مەنبە قىلغان بولسا، ئىنسان دەل ئاشۇ «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپ بىلەن خىتاب قىلىنغۇچىدۇر. شۇنداقلا «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپتىكى بايانلارنى چۈشىنىش، تەپسىرلەش ۋە ئۇ دەللىلەردىن شەرئى ئەھكاملارنى ئىستىنبات قىلىش، باشقا مەسىلەر بىلەن سېلىشتۇرۇپ ئىزدىنىش، ئاخىرىدا ئاشۇ ئەھكاملارنى رېئال تۇرمۇشقا

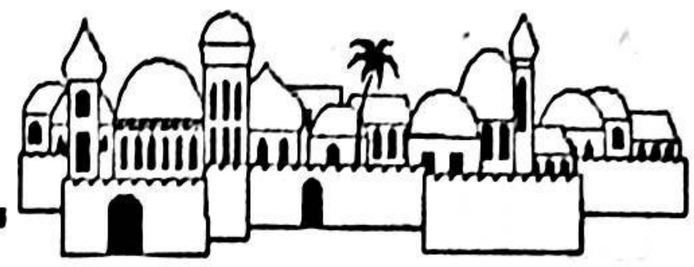

تەتبىقلاش، قىسقىسى نەزەرىيىنى ئەمەلىيەتكە ئايلاندۇرۇش جەريانى ئىنسانىنىڭ پائالىيىتىدىن ئىبارەت.

ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ نىشانى ـــ ئىنسانىنىڭ بالىلىقتىن قېرىلىققىچە بولغان بارلىق ئۆمۈر باسقۇچلىرىدا، ساغلام ياكى ئاغرىغان پەيتلىرىدە، خۇشال ياكى غەمناك چاغلىرىدا شەخس ۋە جەمئىيەت ئۈچۈن ھەقىقىي مەنىدىكى پاراۋان تۇرمۇشنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشتىن ئىبارەت. شۇنداقلا ئىنسانىنىڭ يوللۇق ۋە مۇقەررەر ئېھتىياج ـ تەلەپلىرىنى قاندۇرۇش، ئۇلارنىڭ رەببانىي ۋە ئىنسانىي ياشاش، پەرۋەردىگارى، ئۆزى، ئائىلىسى، قەۋمى ۋە پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئالدىدىكى مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشتۇر.

ئىنسان ئاللاھنىڭ ئىزنى بىلەن ئىقتىسادى پائالىيەت ئېلىپ بارغۇچىدۇر. ئاللاھ تائالا ئىنسانىنى زېمىنغا ئىزباسار قىلدى. شۇنداقلا ئۇنىڭغا زېمىنىنى گۈللەندۇرۇش بۇرچىنى يۈكلىدى. ئىنسانغا يەر يۈزىدىكى بۇرچىنى ئورۇنلاش ئىمكانى بېرىدىغان تۇرلۇك ـ تۇمەن ۋاستىلەرنى ئاتا قىلدى. ئۇنداق ئىكەن، ئىنسان ھەر دائىم (ئەقلىي ۋە جىسمانىي) ئەمگەككە تايىنىپ تىرىشىشى، كۈرەش قىلىشى كېرەك، ماددىيەت ساھەسىدىكى ئىجادىيەت ـ ئىختىرالىرى بىلەن ھاياتىنى قولايلاشتۇرۇشى كېرەك؛ مۇھىمى، ئۆزىنىڭ ئەقلىي ۋە جىسمانىي رىيازەتلىرىدە ياخشى ئەمەل قىلغۇچىنىڭ ئەمەللىرىگە ھىسابسىز ئەجر ئاتا قىلىدىغان ئاللاھ تائالادىن نۇسرەت تىلىشى زۆرۈردۇر.

ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ ئىنسانپەرۋەرلىك خۇسۇسىيىتى، ئىسلامنىڭ دەستۇرى بولغان «قۇرئان كەرىم»دە ۋە ھەدىس شەرىپىلەردە ئەمر قىلىنىپ، ئىسلام مەدەنىيىتىنى باشقا مەدەنىيەتلەردىن ئالاھىدە خۇسۇسىيەتكە ئىگە قىلغان ھۆرلۈك، كىشىلىك قەدىر ـ قىممەت، ئادالەت، قېرىنداشلىق، رەھىمدىللىك، بولۇپمۇ يېتىم ـ يېسىرلار، غېرىپ ـ غۇرۇالار، مۇساپىرلار، شۇنداقلا كۈندىلىك رىزقى ئۈچۈن تىرىكچىلىك قىلىشقا قۇربى يەتمەيدىغان ئاجىزلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش قاتارلىق بىر يۈرۈش مۇنتىزىم ئىنسانىي پەزىلەتلەرنى مۇقىم ئۆلچەم قىلغانلىقىدا ئەڭ روشەن گەۋدىلىنىدۇ. ئىسلام تەلىماتلىرىدا يۇقىرىقىدەك ئىنسانىي پەزىلەتلەر، چىن خىسلەتلەر تەشەببۇس قىلىنغاچقا، ئىسلام شەرىئىتى خۇسۇسىي مۇلۇكنى ھالاللىقنى مەنبە قىلغان بولۇش شەرتى ئاستىدا مۇئەييەنلەشتۈردى. شۇڭا ھەر بىر شەخسنىڭ ئۆز مال ـ مۈلكىگە بولغان ئىگىدارلىق ھوقۇقى ئىسلام تەلىماتلىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرىغا بىنائەن قەتئىي ھمايە قىلىنىدۇ.

ئىنسانىيەتكە پاراۋان تۇرمۇشنى ئىشقا ئاشۇرۇش نىشانى

ئىسلام ئۆزىنىڭ ئىقتىسادى تەلىماتلىرىدا، ئىنسانلارنى تىرىكچىلىك ئۈچۈن تىرىشىشقا ۋە ئىزدىنىشكە چاقىرىدۇ. شۇنداقلا تىرىكچىلىك ئۈچۈن تىرىشىش

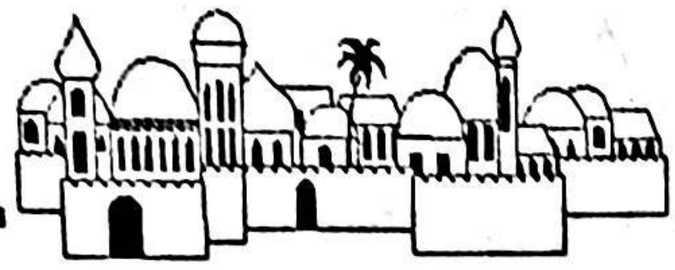

ۋە ئىزدىنىشىنى بىر تۈرلۈك ئىبادەت ۋە كۆرەش دەپ ھېسابلايدۇ. ئېنىقكى، تىرىكچىلىكتىن مەقسەت، ھەر بىر ئىنسان ئۆزىگە ۋە ياخشى كۆرگەن كىشىلىرىگە دائىم تىلەيدىغان بەختنى ھېس قىلالايدىغان دەرىجىدىكى گۈزەل، پاراۋان تۇرمۇشقا ئېرىشىشتىن ئىبارەت.

مۇسۇلمانلارنىڭ بايلىقى، پاراۋان ۋە گۈزەل تۇرمۇشنى ئارزۇ قىلىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. ئاللاھ تائالا گۈزەل ھاياتنى توغرا يولدا مۇستەھكەم بولغان مۆمىن بەندىلىرىنى تارتۇقلايدىغان مۇكاپات قىلدى. ھەقىقى مەنىدىكى گۈزەل ھايات ماددىيەت ۋە مەنىۋىيەتتىن ئىبارەت ئىككى مۇھىم ئامىل ئاساسىدا رويابقا چىقىدۇ.

ماددىي ئامىل دېگىنىمىزدە، ئاللاھ ئاتا قىلغان پاك ـ گۈزەل نەرسىلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

ئى ئىنسانلار! يەر يۈزىدىكى ھالال ـ پاكىز نەرسىلەردىن يەڭلار، شەيتانىنىڭ يوللىرىغا ئەگەشمەڭلار، چۈنكى شەيتان سىلەرگە ئوچۇق دۈشمەندۇر.

ـــ سۈرە« بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 168 ـ ئايەت

ئىسلام دىنى ئاللاھ بېكىتكەن ھالال ـ ھارام چېگرىسىگە رىئايە قىلغان ئاساستا، يەر يۈزىدىكى تۈرلۈك ـ تۈمەن رىزىقلار ۋە ياخشىلىقلاردىن بەھرلىنىشنى يوللۇق قىلدى. ئاللاھ تائالا بارلىق پايدىلىق نەرسىلەرنى ھالال قىلدى. بارلىق ناپاك ۋە زىيانلىق نەرسىلەرنى ھارام قىلدى.

بۈگۈن سىلەرگە پاك نەرسىلەر ھالال قىلىندى...

ـــ سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا ئۆز ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۈپىتى ۋە ئۇ ئېلىپ كەلگەن ئىسلام رىسالىتى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ :

ئۇ ئۇلارنى ياخشى ئىش قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، يامان ئىش قىلىشتىن توسىدۇ، ئۇلارغا پاك نەرسىلەرنى ھالال قىلىدۇ، ناپاك نەرسىلەرنى ھارام قىلىدۇ...

ـــ سۈرە»ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 157 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر قىسىم ساھابىلىرى راھىبلىق كۆزقاراشلىرىنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىغان. ئۇلارنىڭ بەزىلىرى گۆش يېيىشنى، بەزىلىرى يۇمشاق تۆشەكتە ئۇخلاپ ئارام ئېلىشنى، يەنە بەزىلىرى ئايالىدىن بىلەن تۇرمۇش قۇرۇپ نىكاھلىق بولۇشنى ئۆزىگە ھارام قىلىۋالغان. ھەتتا ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قىسىملىرى ئۆزلىرىنى ئاختا قىلىۋېلىپ، راھىبچە كىيىنىپ تەركىدۇنيا بولۇۋالماقچى بولۇشقان. ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ تۆۋەندىكى سۆزى نازىل بولغان :

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ سىلەرگە ھالال قىلغان پاك نەرسىلەرنى(تەركى دۇنيا بولۇش يۇزىسىدىن ئۆزۈڭلارغا) ھارام قىلماڭلار. (ئاللاھ بەلگىلەپ بەرگەن)

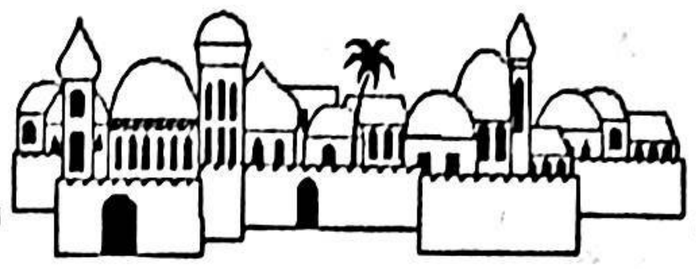

چەكتىن ئاشماڭلار، ئاللاھ چەكتىن ئاشقۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ.
ـــــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 87 ـ ئايەت

ئىسلام تەشەببۇس قىلغان زاھىتلىق

ئىسلام تەشەببۇس قىلغان زاھىتلىق ھەرگىزمۇ پاك ـ ھالال نەرسىلەرنى ھارام قىلمۇيلىش، ھاياتتىن يۈز ئۆرۈش، تىرىكچىلىك ئۇچۇن ھەرىكەت قىلماسلىقتا، ئۆزىنىڭ ياشاش مۇھتىنى گۈللەندۈرۈشكە قىلچىمۇ ھەسسىسىنى قوشماسلىقتا ئىپادىلەنمەيدۇ، بەلكى ھاياتتا شەھۋەتكە بېرىلمەسلىك، مال ـ دۇنيانىڭ قۇلى بولۇپ قالماسلىق، ئۆتكۈنچى ھېسسىياتتىن غالىب كېلىش، ھەر ئىشتا مۇۋازىنەتنى ساقلاشنى كۆرسىتىدۇ.

دېمەك، ئىسلامدىكى زاھىتلىق بەزىلەر ئويلىۋالغاندەك جىسمانىي لەززەتنى تەرك قىلىشتىن چوڭراق قەلب ئىرادىسىگە تەئەللۇق ئىشتۇر. «قۇرئان كەرىم»دە ئەيىبلەنگەنلەر ھاياتلىقتىكى پاك لەززەتلەردىن بەھرلەنگەنلەر بولماستىن، ئەس ـ يادى، تەپەككۇرى، ياشاشتىكى مەقسىتى، ئىش ـ پائالىيىتى پۈتۈنلەي شەھۋەتنى مەركەز قىلغان، ئىشىنىڭ ئاقىۋىتىنى ئويلىمايدىغان، كۆزى كىچىك، دىتى يوق كىشىلەردۇر.

بىزنىڭ زىكرىمىز(يەنى ئىمان بىلەن قۇرئان) دىن باش تارتقان، پەقەت دۇنيا تىرىكچىلىكىنىلا كۆزلىگەنلەردىن يۈز ئۆرۈگىن.
ـــ سۈرە«نەجم»(53 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەت مەزمۇنىدىن ئايانكى، دۇنيا لەززەتلىرىگە ئېرىشكەن كىشىلەر ئەمەس، بەلكى شۇنىلا مەقسەت قىلىپ، ھاياتلىقتىكى ئىنسانىي بۇرچىنى ئۇنۇتقانلار ئەيىبلەنگەن. بەزى كىشىلەر مال ـ دۇنياغا شۇنچە ئاشىق ـ بىقارار تۇرۇپمۇ، ئۇنىڭ ھۇزۇرىدىن مەھرۇم ھالدا ھايات كەچۈرۈشى مۇمكىن. يەنە بەزىلەر قول ئىلكىدىكى مال ـ دۇنيانى قۇل قىلىپ، ئۇنىڭغا يۇرىكىدىن ئەمەس، قولىدىن ئورۇن بېرىپ، ئۇنىڭدىن مەقسەت ئەمەس ۋاستە ئورنىدا پايدىلىنىشى مۇمكىن.

زاھىتلىق ئىسلامدا رەسۇلۇللاھتىن كېيىنكى دەسلەپكى مەزگىللەردە ئىسلامغا ئۇيغۇن شەكىلدە داۋاملاشقان. ئەمما كېيىنكى چاغلاردا، بەزى ئازغۇن ئىدىيىلەرنىڭ مۇسۇلمانلارغا سىڭىپ كىرىشى بىلەن ھاياتنى سۆكىدىغان، راھىبلىق مەنسىدىكى زاھىتلىققا چاقىرىدىغان، نامراتلىقنى ئۇلۇغلايدىغان، بايلىقنى، بايلارنى يامان كۆرىدىغان ھەتتا بۇنىڭغا ئايەت ـ ھەدىسلەردىن ناتوغرا ئۇسۇلدا دەلىل ئەكىلىدىغانلار مەيدانغا كەلدى. ئۇلارنىڭ دەلىللىرى پۈتۈنلەي ئىناۋەتسىزدۇر. چۈنكى بۇ دەلىللەرنى ئۆز ئورنىدىن چىقىرىۋەتكەنلىكتۇر. شۇڭا ئۇلار تايانغان ئاتالمىش دەلىللەرگە شەرئى ھۆكۈم سالاھىيىتى بېرىلمەيدۇ.

ئۇلار دەلىل ئالغان ھەدىسلەردىن بىرى : "دۇنيا ـــ مۆمىننىڭ تۇرمىسى،

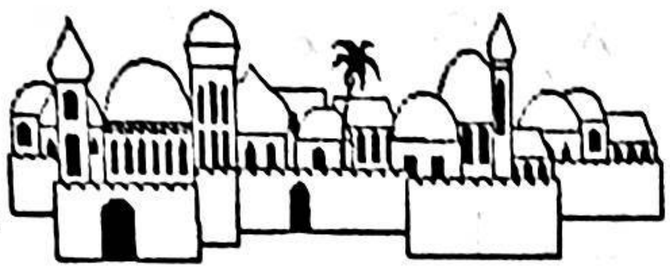

كۇففارنىڭ جەننىتى"(مۇسلىم توپلىغان).

مەزكۇر ھەدىستىن ھەرگىزمۇ مۇمىننى ھاياتلىقتىكى لەززەتلەردىن مەھرۇم قىلىش مەنىسى چىقمايدۇ، بەلكى ئۇنداق مەنە چىقىرىش مۇمكىن بولمايدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا پاراۋان ـ گۈزەل ھاياتنى ھالال قىلغان، بەلكى مۇمىنىڭ ئىمانى ۋە سالىھ ئەمەللىرىنىڭ مۇكاپاتى قىلغان.

ئەر ـ ئايال مۇمىنلەردىن كىمكى ياخشى ئەمەل قىلسىكەن، بىز ئۇنى ئەلۋەتتە(دۇنيادا قانائەتچانلىق، ھالال رىزىق ۋە ياخشى ئەمەللەرگە مۇۋەپپەق قىلىپ) ئوبدان ياشاتىمىز، ئۇلارغا ئەلۋەتتە قىلغان ئەمەللىرىنىمۇ ياخشىراق ساۋاب بېرىمىز.

ـــ سۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 97 ـ ئايەت

ھەدىستىن مەقسەت، مۇمىن كىشى دۇنيادا شەرىئەت تەكلىپلىرى بىلەن سىنىلىدۇ، ھەر بىر ئىش ـ ھەرىكىتىدە ھالال ـ ھارام كۆزقارىشىغا باغلانغان بولىدۇ. مۇمىن كىشى كۆڭلى تارتقانىنى ئەمەس بەلكى قىلىشى كېرەك بولغىنىنى قىلىدۇ. خالىغانلا ئىشنىڭ كەينىدىن ئەمەس، ئىنسانىي لاياقىتىگە مۇناسىپ ئىشنىڭ كەينىدىن چاپىدۇ. مۇمىن كىشى ئاللاھتىن تەپتارتىپ، ئۇنىڭ رازىلىقىنى ئىزدەپ قۇربى يېتىدىغان ۋە ئارزۇ قىلىدىغان نۇرغۇن ئىشلاردىن ۋاز كېچىدۇ. مانا بۇ دۇنيادىكى مۇمىننىڭ ئەركىنلىكىنى چەكلەيدىغان تۇرمىنىڭ ھەقىقىي مەنىسى. مۇمىن كىشى دۇنيادا(بولۇپمۇ پىتنە يامرىغان كۈنلەردە) ئۆز ئىمانى ۋە ئىمانىغا ئېسىلىش دەرىجىسىگە قاراپ سىنىلىدۇ. "كىشىلەرنىڭ ئەڭ قاتتىق سىنىلىدىغىنى پەيغەمبەرلەردۇر، ئاندىن..."(ئەھمەد، ئىبنى ماجە توپلىغان). كۇففار بولسا، بەزىدە ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ ئارغامچىسىنى ئۇزۇن قويىۋېتىدۇ.

ئۇلار ئۆزلىرىگە قىلىنغان نەسىھەتنى ئۇنتۇغان چاغدا، ئۇلارغا(سىناش ئۈچۈن) پاراۋانلىقنىڭ ھەممە ئىشىكلىرىنى ئېچىۋەتتۇق، ئۇلار تاكى ئۆزلىرىگە بېرىلگەن نېمەتلەردىن خۇشال ـ خۇرام تۇرغاندا(ئۇلارنى ئۇشتۇمتۇت جازالىدۇق)، ئۇلار ھەسرەتتە قالدى.

ـــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 44 ـ ئايەت

رەسۇلۇللاھ ۋە راشىد خەلىپىلەرنىڭ ھاياتلىقلىرىنى تەرك ئېتىش ۋە غۇربەتچىلىككە قانائەت قىلىشقا تۇتقان پوزىتسىيىسىدىن، ھەممىلا كىشىنىڭ شۇنداق يول تۇتۇشى كېرەكلىكى چىقمايدۇ. ئۇلارنىڭ كۆزدە تۇتقىنى، ئۆزلىرىدىن كېيىنكىلەرگە ئۈلگە بولۇش ئارقىلىق، يولباشچىلارنىڭ ھاكىمىيەتنى پۈرسەت دەپ ئەمەس، مەسئۇلىيەت دەپ تونۇشى ۋە نامراتلارنىڭ ھالىغا يېتىشى ئۈچۈندۇر.

پاك ـ پاراۋان تۇرمۇشتىكى مەنىۋى ئامىللار

پاك ـ پاراۋان تۇرمۇش ھەرگىزمۇ ماددىي ئامىللار بىلەنلا ئىشقا ئاشمايدۇ.

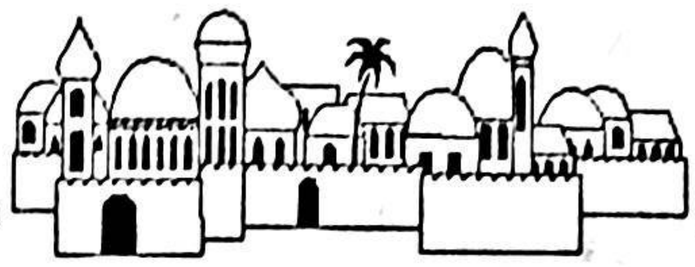

ئىسىل تائام ـ شاراب، ئالىي كىيىم ـ كېچەك، كۆڭۈلدىكىدەك قاتناش قورالى، كەڭتاشا داچىلار، لېۋەن ئاياللار پاك ـ پاراۋان تۇرمۇشنىڭ بىرلا تەرىپىنى تەشكىل قىلىدۇ. كۆڭۈل ئارامى، ۋىجدان راھىتى بولسا يەنە بىر تەرىپىنى تەشكىل قىلىدۇ. ”بىز بىر سورۇندا ئىدۇق، رەسۇلۇللاھ بېشى ھۆل ھالدا چىقىپ كەلدى. بىز : ’ئى رەسۇلۇللاھ ! قارىساق ناھايىتى خاتىرجەم كۆرۈنمىدىلا ؟!‘ دېدۇق. رەسۇلۇللاھ : ’شۇنداق‘ دېدى. ئاردىدا كىشىلەر بايلىق ھەققىدىكى پاراڭغا چۈشۈپ كەتتى. رەسۇلۇللاھ: ’ئاللاھتىن قورققان كىشى باي بولسا كېرەك يوق، ئاللاھتىن قورققان كىشىگە سالامەتلىك بايلىقتىن ئەۋزەلدۇر، كۆڭۈل ئارامى باشقا بارلىق نېمەتلەردىن ئەۋزەلدۇر‘ دېدى“(ئەھمەد، ئىبنى ماجە توپلىغان).

دېمەك، رەسۇلۇللاھ بايلىقنىڭ ھېچقانداق يامان يېرى يوق ئىكەنلىكىنى، بىراق سالامەتلىكنىڭ ئۇنىڭدىنمۇ ئەۋزەللىكىنى بايان قىلغان. چۈنكى، ئاغرىق ـ سىلاقتىن قوپالمىغان كىشى بايلىقنىڭ تەمىنى تېتىيالمايدۇ. ھالبۇكى، كۆڭۈل ئارامى ھەممىدىن مۇھىم. ئەمەلىيەتتە، كۆڭۈل ئارامى جەننەتنىڭ نېمەتلىرىدىن بولۇپ، ئاللاھ تائالا ئۇنى دۇنيادا خالىغان بەندىسىگە ئىنئام قىلىدۇ. ئۇ مۆمىننىڭ ئاخىرەتتىكى ئىستىقبالىنىڭ خۇش بېشارىتى. بەخت ـ سائادەت ئىزدىگەن كىشى ئۆز بەختىنى مال ـ دۇنيادىن، ئالتۇن ـ كۈمۈشتىن تاپالمىشى ناتايىن. كىشى قارۇننىڭ خەزىنىسىگە ئىگە تۇرۇپمۇ خەزىنىدىن بەھر ئالالماسلىقى ھەتتا ئۇنىڭ تۈپەيلى ئازاب تارتىشى مۇمكىن. قارۇن مال ـ دۇنياسىنى خۇدا دەپ بىلگەچكە، مال ـ دۇنياسى ئۇنى قۇل قىلۋالدى. ئۇ مېلىنى توپلاشتا، ساقلاشتا، ئاۋۇتۇشتا چارچىدى، كېچە ـ كۈندۈز پالاقلىدى. بارغانسېرى ئاچكۆزلىشىپ ئازغا قانائەت قىلمايدىغان، كۆپكە تويمايدىغان ھالەتكە ئۆتتى. قىسقىسى، ئۇنىڭ مال ـ مۈلكى ئەسلىدە پاراغەت ۋاستىسى بولسىمۇ، ئاقىۋەتتە ئۇنى ئازابلاش قورالىغا ئايلاندى. بۇنداق كىشىلەر ھەققىدە رەسۇلۇللاھ : ”كىمكى ئۇنىڭ بارلىق غەم ـ غۇسسىسى دۇنيا بولسا، ئاللاھ ئۇنىڭ ئىشلىرىنى (يەنى زېھنىنى) چېچىۋېتىدۇ، نامراتلىقنى كۆز ئالدىدا (يەنى ھېلىلا نامراتلىشىپ كېتىدىغاندەك) قىلىپ قويىدۇ. ئۇ دۇنيادا ئۇنىڭغا پۈتۈلگەن نەرسىلا ئېرىشەلەيدۇ“ دېگەنىدى.

4. ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ مۆتىدىللىك خۇسۇسىيىتى

ئىسلام ئىقتىسادىدىكى ئاساسلىق خۇسۇسىيەتلەرنىڭ يەنە بىرى، مەسىلىلەردە مۇۋازىنەتنى ساقلاشتۇر. ئىنسان قامىتى ئۇنىڭ جېنى— روھى ئارقىلىقلا ئۆزە بولغىنىدەك، بارلىق (ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، سىياسىي) تۈزۈلمىلەردە ئۇنى باشقىسىدىن پەرقلەندۈرۈپ تۇرىدىغان روھتەك بىر ماھىيەت بولىدۇ.

ئىقتىساد ئىسلام ئەندىزىسىنىڭ بىر تەركىبى قىسمى. ئىسلام ئىقتىسادى

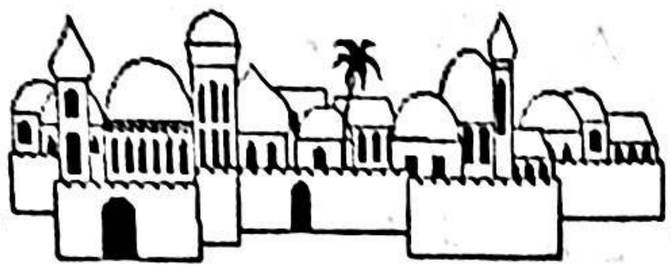

مۇتىدىللىك ۋە ئادىل مۇۋازىنەت ئۇستىگە قۇرۇلغان ئىسلامدىن ئىبارەت مۇكەممەل هاياتلىق ئەندىزىسىنىڭ بىر تارمىقىدۇر. ئىسلام ئەندىزىسى دۇنيا تىرىكچىلىكى بىلەن ئاخىرەت ئىشلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى، شەخس بىلەن جەمئىيەت مۇئامىلىلىرىنى، ھەر بىر شەخسكە نىسبەتەن ئۇنىڭ تېنى بىلەن روھىيىتى، ئەقلى بىلەن قەلبى، ئارزۇ-ئارمىنى بىلەن ئەق رېئاللىقى ئوتتۇرىسىدىكى قارىماقا زىددىيەتتەك كۆرۈنىدىغان، ماھىيەتتە بولسا ئۆزئارا تولۇقلاش مۇناسىۋىتىنى كەم كۈتسىز هەل قىلغان.

ئىسلام ئەندىزىسى نۇقتىئىنەزىرىدە، دۇنيادىكى بارلىق بىر-بىرىنى تولۇقلاش ماھىيىتىدە پەرقلىنىدۇ. مەۋجۇداتلارنى كۈتۈپ تۇرغىنى بەزىلەر ئېيتقاندەك زىددىيەت مۇقەررەرلىكى ئەمەس. شۇڭا، ئەنە شۇ مۇكەممەل ئەندىزىنىڭ بىر تارمىقى بولغان ئىسلام ئىقتىسادىنىڭ هەرقايسى هالقىلىرىدا ئادىل مۇۋازىنەتنى ۋە ئىقتىساد مۇئەممالىرىغا ئەڭ مۇناسىپ يېشىملەرنى بايقايمىز.

ئىسلام ئىقتىسادى كاپىتال بىلەن ئەمگەك، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن ئىستىمال قىلىش، تۇرلۇك مەھسۇلاتلار بىلەن ئىشلەپچىقارغۇچىلار، ۋاستىچىلەر بىلەن ئىستىمالچىلار، جەمئىيەتتىكى هەرقايسى ساهەدىكىلەر ئارىسىنى ئادىل مۇۋازىنەت بىلەن تارتۇقلايدۇ.

ئىسلام ئىقتىسادىدىكى مۆتىدىل، ئادىل مۇۋازىنەتنىڭ ئەڭ گەۋدىلىك تەرەپلىرى:

1) پۇل-مال، ماددىي مەنىشەت ۋە دۇنيا لەززەتلىرىگە جەڭ ئېلان قىلغان تۇرلۇك پىرقىلەر، پەلسەپىۋىي ئېقىملار بىلەن پۇل-مال قاتارلىق دۇنيا لەززەتلىرىنى ئىلاهىي دەرىجىگە كۆتۈرۈپ ئۇلۇغلاپ قارايدىغان، ئەس-يادى پۇل-مالدىن هالقىمايدىغان بىر تەرەپلىمە پىكرىي ئېقىملارنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا تۇرۇپ پۇل-مال بىلەن مۇناسىۋەتلىشىدۇ.

2) خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىكنى هەددىدىن ئاشۇرۇپ تەرغىپ قىلىدىغان، كىشلىش مەنبەسى قانداق بولۇشىدىن قەتئىينەزەر خۇسۇسىي مۇلۇكدارلارنى زىيادە ئىمتىيازلارغا ئىگە قىلىپ، مەجبۇرىيەت-مەسئۇلىيەتتىن خالىي دېگۈدەك، هوقۇق-مەنپەئەتكىلا بېرىلىپ ئۆزىنى مال-دۇنيانىڭ ئىستىمالچىسىغا ئەمەس، ئىستىمال ئوبيېكتىغا ئايلاندۇرۇپ قويىدىغان ئىقتىسادىي تۈزۈلمىلەر بىلەن خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىككە جەڭ ئېلان قىلغان، ئۇنى بارلىق شۇملۇق-رەزىللىكنىڭ ۋە زۇلۇمنىڭ مەنبەسى دەپ قارايدىغان، خۇسۇسىي مۇلۇكچىلىككە خاتىمە بېرىپ خۇسۇسىي مۇلۇكدارلارنى جەمئىيەتتىن سۈپۈرۈپ تازىلاشنى نېگىزلىك پرىنسىپى قىلىۋالغان ئىقتىسادىي سىستېمىلارنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدا بولۇپ، خۇسۇسىي مۇلۇكنىڭ ئىنسانىي كامىللىقنى ۋە جەمئىيەت پاراۋانلىقنى ئىشقا ئاشۇرۇش

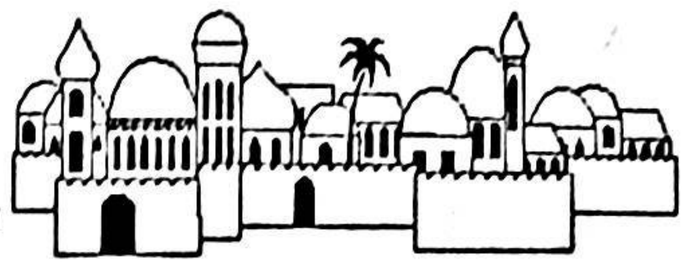

ئارقىلىق ماھىيەتلىك تەرەققىياتنى قولغا كەلتۈرۈشتىكى ماس قەدەملىك رولىنى ئەڭ زور دەرىجىدە گەۋدىلەندۈرىدىغان يېشىمنى ۋە رېئال شەكلىنى ئوتتۇرىغا قويغان.

3) كىشىلەر ئارىسىدىكى قابىلىيەت، زەكىيلىك...قا ئوخشىغان ئىستىدات پەرقلىرىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ مەۋجۇتلۇقى ئېتىراپ قىلىنغان. بۇ پەرقلەرنى مەلۇم ئىجتىمائىي فورماتسىيە كەلتۈرۈپ چىقارغان دەپ ئىزاھلاش قانائەتلىنەرلىك جاۋاب بولالمايدۇ.

ئەمگەك ـ مۇلۇكچىلىك ۋە مۇلۇكچىلىككە ئالاقىدار ھەق ـ ھوقۇقلارنىڭ ئاساسىدۇر.

دېمەك، كىشىلەرنىڭ بايلىق توپلاشتىكى پەرقىگە يول قويۇلىدۇ. ئىسلامدىكى ئىجتىمائىي ئادالەتنىن مەقسەت، كىرىمدە باراۋەرلىكنى ئىشقا ئاشۇرۇش ئەمەس، بەلكى جەمئىيەت ئەزالىرى ئارىسىدا تۇرمۇش سەۋىيىسىدە دەرىجىلەرگە ئايرىلغان، ئەمما ئادىل مۇۋازىنەتتىن بالقىغان كوئوردىناتنى ھاسىل قىلىشتۇر.

ئىسلام تارىخىدا مەزكۇر نىشانغا يېتىش ئۈچۈن، ئىسراپچىلىقنى چەكلەش ۋە زاكات ـ ۋەقىلەرنى يولغا قويۇش بىلەن تۇرمۇش سەۋىيىسىنى"يۇقىرىنى بېسىش، تۆۋەننى يۆلەش" ئارقىلىق تەڭشەش ئېلىپ بېرىلدى.

مانا بۇ ئىسلامنىڭ مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتىكى توغرا ۋە مۆتىدىل يولىدۇر. مانا بۇ ساھابى كىراملارنىڭ ئاللاھتىن ۋە ئاللاھنىڭ ئەلچىسى رەسۇلۇللاھتىن قوبۇل قىلغان ۋە ئۆزلەشتۈرگەن مۇستەقىم يولىدۇر. شۇڭىمۇ ساھابىلەر رېئالىيەتنىڭ ماتورىغا ئايلانغان دىن ئىچىدە، دىننىڭ ئىجرائىيەت مۇھىتىغا ئايلانغان رېئاللىق ئىچىدە ياشىيالىدى ۋە بىزگە:"**مەڭگۈ ياشايدىغاندەك تىرىكچىلىك قىل، ئەتە ئۆلىدىغاندەك ئىبادەت قىل**" دېگەندەك تالاي ھېكمەتلەرنى قالدۇردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئوسمان ئىبنى ئەففان، ئابدۇراھمان ئىبنى ئەۋف(ئاللاھ ئۇلاردىن رازى بولسۇن)تەك كاتتا سودىگەرلەر، زەردارلار بار ئىدى. ئەبۇ دەردا ۋە سەلمان رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلاردەك غورىگىل تۇرمۇشتىنمۇ قانائەت ۋە سائادەت ھېس قىلالايدىغان زاھىتلارمۇ بار ئىدى. ئۇلارنىڭ ھەر بىرى ئاللاھنىڭ دىنىنى دەۋەت قىلىش، جايلارغا تارىتىش بىلەن مەشغۇل بولغان. دېمەك ساھابىلەر ئەينى دەۋردە مەككە جەمئىيىتىدىكى ھەر ساھە، ھەر قاتلام كىشىلىرىدىن تەركىب تاپقاچقا، ئىسلام دىنى ھەر قايسى ساھە ـ قاتلاملاردا تېزلا تارقىدى ۋە ئۆزلەشتى، شۇنداقلا دىنىنىڭ ئومۇميلىقى ۋە مەڭگۈلۈكلىكى ئەمەلىي رېئاللىق ئارقىلىق ئىسپاتلاندى.

مال ـ مۇلۈك ھاياتلىق زىننىتى ۋە كىشىلەرنىڭ سەرمايىسىدۇر. ئىسلام كىشىلەرگە ھاياتلىقنىڭ پاك ـ ھالاللىرىدىن بەھرە ئېلىشنى يوللۇق قىلدى. شۇنداقلا پاك مەنبەلىك ئىقتىسادنى تۇرمۇشنى ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىن يۇكسەلدۈرۈشتە، ئاللاھ بىلەن بولغان خۇسۇسىي ئالاقىنى كۈچەيتىشتە،

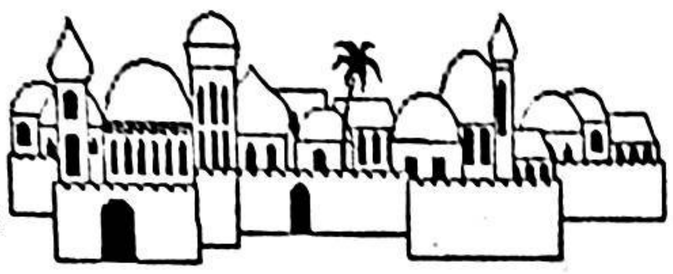

باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشتا مۇھىم تايانچ قىلىدى. مال ـ دۇنيا ياخشىلىق قىلىشنىڭ ۋاستىسى بولغان ئىكەن، ياخشىلىققا ئېلىپ بارىدىغان نەرسىمۇ ئەلۋەتتە ياخشىلىقنىڭ جۈملىسىدىندۇر. مال ـ مۈلۈك ھەر دائىم مال ئىگىسىگە ئازاب بولۇشى ناتايىن. بەزى بىر تەرەپلىمە پىرقىلەر ئېيتقاندەك: "مال ـ مۈلۈك يامان روھلارنىڭ بەخشەندىسى" ئەمەس، بەزى زاھىتلار ئېيتقاندەك :"نامراتلىق سالىھلارنىڭ شۇئارى" ئەمەس. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مال ـ مۈلۈكنى"ياخشىلىق" دەپ ئاتىدى.

ئىنسان پۈل ـ مالغا ئىنتايىن ھېرىستۇر.

ـــ سۈرە «ئادىيات»(100 ـ سۈرە)، 8 ـ ئايەت

ئايەتتە بايان قىلىنغاندەك مال ـ دۇنيانى ياخشى كۆرۈش ئىنسان تەبىئىتىدۇر. ئىنسانلار ۋە جىنلارغا نازىل قىلىنغان ئىسلام دىنى ئۆز ئەھكاملىرىدا ئىنسان تەبىئىتىنى چىقىش قىلغاندۇر. ئىسلام بايلىقنى ياخشى ئەمەللەر بىلەن يۇقىرى مەرتىۋىلەرگە يېتىشتە توسالغۇ قىلىپ قويمىدى، بەلكى ئاللاھ تائالا رەسۇلۇللاھنى موھتاجلىقتىن قۇتۇلدۇرغانلىقىنى نېمەت قاتارىدا تىلغا ئالدى.

سېنى يوقسۇز بىلىپ (كىشىلەردىن) بېھاجەت قىلمىدىمۇ ؟

ـــ سۈرە «زۇھا»(93 ـ سۈرە)، 8 ـ ئايەت

رەسۇلۇللاھ: "ئى ئەمرۇ، ياخشى كىشىنىڭ ياخشى مېلى نېمە دېگەن ياخشى!" دېگەنىدى. «قۇرئان كەرىم»دە تۇرمۇشنىڭ بايلىقاتلىقى ۋە مال ـ مۈلۈكنىڭ كۆپلۈكى ئاللاھ تائالانىڭ مۆمىن ـ تەقۋادار بەندىلىرىگە ئۇلارنىڭ سالىھ ئەمەللىرىگە يارىشا ئاتا قىلغان مۇكاپاتى ئىكەنلىكى، شۇنىڭدەك نامراتلىق، ئاچلىق، غۇربەتچىلىكنىڭ ئاللاھ تائالا ئۆز بەندىلىرى ئىچىدىن توغرا يولدىن چەتنىگەنلەرگە دۇنيادا تېتىتىدىغان ئازابى بولۇش مۇمكىنچىلىكى قەيت قىلىنغان. ئاللاھ تائالا ئىنسانىيەتنىڭ باشلىنىشى بولمىش ئادەم ۋە ھەۋۋانىڭ ئاچ ـ يالىڭاچ قالمايدىغان، جاپا تارتمايدىغان جەننەتتىن، ھاياتنى كاپالەتكە ئېگە قىلىش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلمىسا بولمايدىغان دۇنياغا(يەر يۈزىگە) چۈشۈرۈلگەنلىكى ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ(ئادەم بىلەن ھەۋۋاغا) ئېيتتى:"سىلەر ھەممىڭلار جەننەتتىن بەزىڭلار بەزىڭلارغا دۈشمەن بولغان ھالدا چۈشۈڭلار، ئەگەر سىلەرگە مېنىڭ تەرىپىمدىن ھىدايەت كەلسە، كىمكى مېنىڭ ھىدايىتىمگە ئەگەشسە، ئۇ ئازمايدۇ ۋە ئاخىرەتتە شەقى بولمايدۇ. كىمكى مېنىڭ زىكرىمدىن يۈز ئۆرۈيدىكەن، ئۇنىڭ ھاياتى تار(يەنى خاتىرجەمسىز) بولىدۇ، قىيامەت كۈنى بىز ئۇنى كور قوپۇرىمىز".

ـــ سۈرە«تاھا»(20 ـ سۈرە)، 123 ـــ 124 ـ ئايەتلەر

يەنە نۇھ ئەلەيھىسسالام تىلىدا مۇنداق دەيدۇ: .

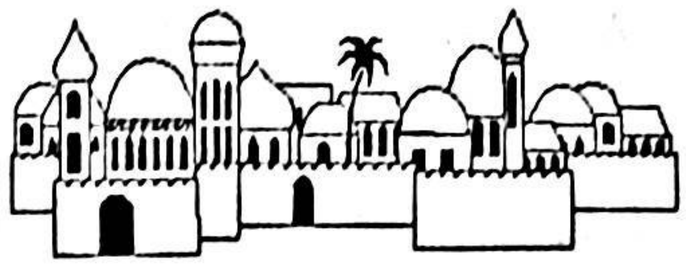

ئۇ سىلەرگە مول يامغۇر ياغدۇرۇپ بېرىدۇ، سىلەرنىڭ مالىلىرىڭلارنى ۋە ئوغۇللىرىڭلارنى كۆپەيتىپ بېرىدۇ، سىلەرگە باغلارنى، ئۆستەڭلەرنى ئاتا قىلىدۇ. نېمە ئۈچۈن سىلەر ئاللاھنىڭ بۇيۇكلىكىدىن قورقمايسىلەر؟

ـــ سۈرە«نۇھ»(71 ـ سۈرە)، 11 ـ 13 ـ ئايەتلەر

...كىمكى ئاللاھتىن قورقىدىكەن، ئاللاھ ئۇنىڭغا چىقىش يولى بېرىدۇ. ئاللاھ ئۇنىڭغا ئويلىمىغان يەردىن رىزىق بېرىدۇ...

ـــ سۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 2 ـ 3 ـ ئايەتلەر

يۇقىرىقى ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنى، مەزكۇر ئايەتلەردە زىكىر قىلىنغان قەۋم ـ جامائەتلەرگىمۇ، باشقا ھەر بىر شەخسكىمۇ ئوخشاشلا تەتبىقلىنىدۇ.

دېمەك، مال ـ مۇلۈك ئىسلامنىڭ نەزىرىدە ھاياتلىقنىڭ جان تومۇرى، مەمۇرچىلىقنىڭ ئاساسى، ئىنسانىيەت مەنپەئەتلىرىنىڭ تۈرتكىسى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ماللار ۋە بالىلار دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر، باقى قالىدىغان ياخشى ئەمەللەرنىڭ ساۋابى پەرۋەردىگارىڭنىڭ نەزىرىدە تېخىمۇ ياخشىدۇر. ئۈمىد تېخىمۇ چوڭدۇر.

ـــ سۈرە «كەھف»(18 ـ سۈرە)، 46 ـ ئايەت

ماددىي پاراغەت مال ـ مۇلۈك بىلەن ۋاينغا يەتسە، پەرزەنت بىلەن ئىنساني تۈرمۇش ھەقدادىغا يېتىدۇ. ئىسلام مال ـ مۇلۈكنى قوغداشقا بۇيرۇپ، ئۇنى ئىسراپ قىلىشنى ھارام قىلدى. ھەتتا ئۆز مال ـ مۇلۈكىنى ئورۇنسىز بۇزۇپ ـ چاچقۇچىلارنىڭ ئۆز مال ـ مۇلۈكلىرىدىكى تەسەررۇپ ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىش چارىسىنى يولغا قويىدى. چۈنكى ھەر بىر شەخسنىڭ مال ـ مۇلۈكىدە شۇ كىشى مەنسۇپ بولغان جامائەتنىڭ ھەققى بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە كىرىم ـ چىقىمگە يارىشا، مۇناسىپ رەۋىشتە خىراجەت قىلغۇچىلار مەدھىيىلەنگەن:

ئۇلار(يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خىراجەت قىلىدۇ.

ـــ سۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 67 ـ ئايەت

ئىسراپخورلار ئەيىبلەنگەن:

ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانى نېمەت قىلغانىدى.

ـــ سۈرە«ئىسرا»(17 ـ سۈرە)، 27 ـ ئايەت

«قۇرئان كەرىم»دىكى ئەڭ ئۇزۇن ئايەتنىڭ ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرنى تەرتىپكە سېلىش، قوغداش، ساقلاش، جۇملىدىن، ئۆزئارا ئېلىم ـ بېرىم قىلىشقاندا يېزىپ خاتىرىلەش، گۇۋاھچىلارنى ھازىرلاش، گۆرۈگە نەرسە قويۇشتەك

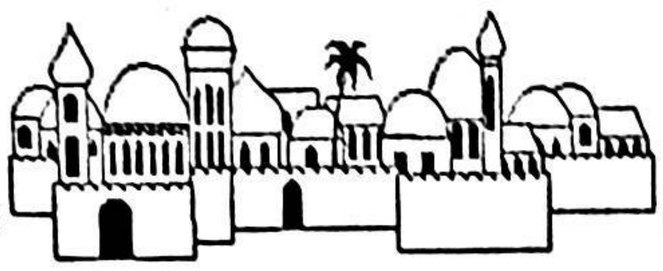

ئىنچىكە تەپسىلاتلار ھەققىدە نازىل قىلىنىشى، ئىسلام نۇقتىسىنەزىرىدىكى ئىقتىسادنىڭ قىممىتى ۋە ئەھمىيىتىنىڭ سەل قارىغىلى بولمايدىغان دەرىجىدە مۇھىملىقىنى بىلدۈرۈشكە يېتەرلىكتۇر(سۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 282 ـ ئايەتكە قاراڭ).

ئاتاقلىق مۇپەسسىر قۇرتۇبى ھەزرەتلىرى مەزكۇر ئايەتنى تەپسىرلەپ مۇنداق دەيدۇ:"ئاللاھ تائالانىڭ ئىقتىسادىي مۇئامىلىلىرىنى يېزىپ خاتىرىلەش، نەق مەيدانغا كۈۋاھچىلارنى ھازىرلاش، كۆرۈكە مال قويۇش قاتارلىقلارغا بۇيرۇغانلىقى مال ـ مۈلۈكنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلىش ۋە ئاۋۇتۇشنىڭ مۇھىملىقىنى كۆرسىتىدۇ. شۇنداقلا بۇ يەنە بىر قىسىم زاھىتلار ۋە ئۇلارغا ئەگەشكۈچىلەرنىڭ قول ئىلكىدىكى بارلىق مال ـ مۈلكىنى ئۆزىگە، ئائىلىسىگە يېتەرلىك مىقداردا قالدۇرماستىن سەدىقە قىلىۋېتىپ، ئاقىۋىتىتە ئۆزى ۋە ئائىلىسىنى موھتاجلىقتا قالدۇرىدىغان كىشىلەرگە ئاگاھلاندۇرۇشتۇر. چۈنكى بۇنداق ئەھۋالدا ئۇ كىشى قېرىنداشلىرىنىڭ تاپا ـ تەنىسىگە قالىدۇ، يا ئۇلارنىڭ سەدىقىسىگە تايىنىپ كۈن ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ ۋە ياكى پۈلدارلارنىڭ خارلىشىغا، مىننەت قىلىشىغا دۇچ كېلىدۇ. شۇڭا بۇ خىل"سېخىيلىق" ئەيىبلىكتۇر ۋە چەكلەنگەن ئىشتۇر. ئىبنى جەۋزى: "بىر قىسىم نادان زاھىتلارنىڭ بۇ خىل قىلمىشىدىن ئەجەبلەنمەيمەن، بىراق، شۇنچە بىلىملىك، ئاقىل كىشىلىرىمىزنىڭمۇ شەرىئەت ۋە ئەقىل تەقەززاسىغا پۈتۈنلەي زىت بولغان يۇقىرىقىدەك خاتا قىلمىشلارنى تەشەببۇس قىلغانلىقى ۋە باشقىلارنى شۇنىڭغا بۇيرۇغانلىقىدىن ھەيرانمەن" دېگەن. ئاللاھ تائالا مال ـ مۈلۈكنى قەدىر ـ قىممەتلىك قىلدى، ئۇنى ياخشى مۇھاپىزەت قىلىشقا ئەمر قىلدى. مال ـ مۈلۈكنى ئىنسانلارنىڭ ئىبارەت ھۆرمەتلىك، ئەزىز يارالمىنىڭ دۇنياۋي تىرىكچىلىكىنىڭ ئاساسى قىلدى، ئۇنداق ئىكەن، مال ـ دۇنيامۇ ئوخشاشلا ھۆرمەتلىكتۇر ۋە ئەزىزدۇر.

ئاللاھ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان مالىلىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار...

—— سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا مال ـ مۈلۈكنى قۇرامىغا يەتمىگەن ياكى ئەقلىي جەھەتتىن تولۇق يېتىلەلمىگەن كىشىلەرگە تاپشۇرۇشتىن چەكلىدى. ھەسۈلۈللاھ مالنى ئىسراپ قىلىشتىن چەكلەپ مۇنداق دەيدۇ:

"ئاللاھ تائالا سىلەرگە ئانىلارنى قاقشىتىشنى، قىزلارنى تىرىك كۆمۈۋېتىشنى، (كۆپرەك)قايتۇرۇۋېلىش مەقسىتىدە بېرىشنى ھارام قىلدى ۋە بىھۇدە سۆز ـ چۆچەك قىلىشتىن، كۆپ سوئال سوراشتىن، مالنى ئىسراپ قىلىشتىن چەكلىدى" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). يەنە سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا: "سېنىڭ مىراسخورلىرىڭنى ھاللىق ـ پۇلدار ھالدا تاشلاپ كېتىشىڭ،

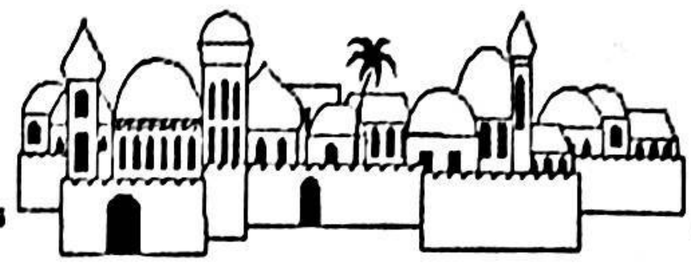

ئۇلارنى كىشىلەرنىڭ قولىغا قارايدىغان موھتاج ھالدا قويغىنىڭدىن ياخشىدۇر" دېگەن. يەنە: "ماڭا مال ئەبۇ بەكرىنىڭ مېلىدەك ئەسقاتقان ئەمەس" دېگەن. كەئىب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "ئى رەسۇلۇللاھ، مەن بارلىق مېلىمنى ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلىنىڭ يولىدا سەدىقە قىلىش ئارقىلىق تەۋبە قىلاي دەيمەن" دېگەندە، رەسۇلۇللاھ :"مېلىڭنىڭ بىر قىسمىنى ئۆزۈڭگە ئېلىپ قالغىن، بۇ سەن ئۈچۈن ياخشىدۇر" دېگەن. ئىبنى جەۋزى مۇنداق دەيدۇ: "يۇقىرىقى ھەدىسلەر سەھىھ ھەدىس توپلاملىرىدا بايان قىلىنغان. بۇ ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنى بىر قىسىم زاھىتلار قارىغاندەك 'مالنى كۆپەيتىش ئازاپتۇر، ئۇنى توپلاش ئاللاھقا تەۋەككۈل قىلىشقا زىتتۇر، مال ـ دۇنيانىڭ پىتنىسىدىن ساقلىنىش مەتلۇبتۇر، شۇ ۋەجىدىن ئىلگىرىكى ئۇلۇغلار مالدىن نېرى بولغان. يۈز ـ ئابرويلۇق بولۇش ئۈچۈن مال توپلىغاندا، قەلبىنى ئۇنىڭ كىرىدىن پاكلاش قىينىلىشىدۇ، مال بار ئەھۋالدا، ئاللاھنىڭ زىكرى ئازلايدۇ ...' دېگەندەك بىر تەرەپلىمە قاراشلارغا رەددىيە بېرىدۇ".

مال توپلاش مەسىلىسىگە كەلسەك، كىمكى مەلۇم قىينىچىلىقنى ھەل قىلىش مەقسىتىدە مال توپلىسا، بۇ تولىمۇ يوللۇق بەلكى مەتلۇب بولغان ئىشتۇر. بىر كىشى ھالالدىن مال ـ دۇنيا توپلىماقچى بولسا، ئۇنىڭ مەقسىتىگە قارىلىدۇ. باشقىلارغا كۆز ـ كۆز قىلىش ۋە پەخىرلىنىپ كېرىلىشنى مەقسەت قىلغان بولسا، بۇ تولىمۇ پەسكەش ئىشتۇر. ئەگەر ئۆزىنى، ئائىلىسىنى ئۆزگىلەرگە موھتاج بولۇشتىن ئىپپەتلىك ساقلىماقچى بولسا، ئۆزى ۋە ئائىلىسىنىڭ كەلگۈسى ئۈچۈن پۇل ـ مال يىغسا، قېرىنداشلىرىغا ياخشىراق قاراش، نامراتلارنىڭ ھالىغا يېتىشنى كۆڭلىگە پۈكسە، ئۇ كىشىنىڭ مەقسىتىگە ۋە كۆڭلىدىكى ياخشى ئويلىرىغىمۇ ساۋاب بېرىلىدۇ. ھەتتا ئۇ كىشىنىڭ بۇ خىل مەقسەتتە پۇل ـ مال توپلىشى باشقا نۇرغۇن تائەتلەردىن ئەۋزەل بولىدۇ. ئەينى چاغدا نۇرغۇن ساھابى كىرامىلارنىڭ مال توپلاشتىكى مەقسىتى ساغلام بولغاچقا، ئۇلارمۇ مال توپلاشقا تىرىشتى ۋە ئاللاھتىن تېخىمۇ كۆپرەك ئاتا قىلىشنى تىلىدى. رەسۇلۇللاھ ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇغا دۇئا قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "... ئى ئاللاھ، ئۇنىڭغا كۆپ مال ۋە پەرزەنت ئاتا قىلغىن، بەرىكەت بەرگىن" (مۇسلىم توپلىغان). ئەييۇب ئەلەيھىسسالام كېسىلدىن شىپا تاپقاندا، ئۇنىڭغا بىرمۇنچە ئالتۇن چىكەتكىلەر چېچىپ بېرىلدى، ئۇ يانچۇقىنى توشقۇزۇشقا باشلىدى، ئاندىن ئۇنىڭغا: "ئەمدى قاندىڭمۇ؟" دەپ نىدا قىلىندى. ئۇ:"سېنىڭ بەرىكەت ئاتا قىلىشىڭدىن بىھاجەت ئەمەسمەن" دېگەن (بۇخارى توپلىغان).

ئىبنى جەۋزى ئىمام غەززالىنىڭ: "ھالال مالنى تەرك قىلىش، ئۇنى توپلاپ ـ يىغىشتىن ئەۋزەلدۇر" دېگەن سۆزىگە رەددىيە بېرىپ: "زىنھار ئۇنداق بولمايدۇ. نىيەت توغرا بولىدىكەن، مال توپلاش ئۆلىمالارنىڭ قارىشىدا بىردەك

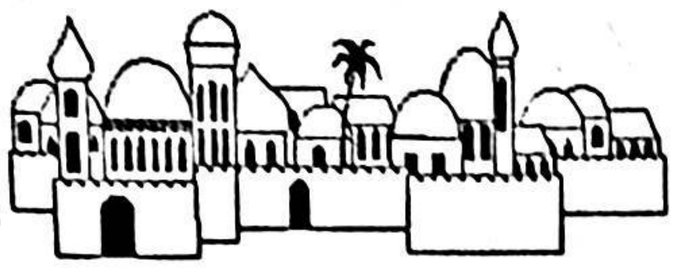

ئەۋزەلدۇر" دەيدۇ. سەئىد ئىبنى مۇسەييەب: "مال ـ دۇنيا ھەققىدە ئىزدەنمەيدىغان كىشىدە ياخشىلىق يوق، مال بىلەن قەرزنى قايتۇرىدۇ، ئۆلۈپ كەتسە ئۆزىدىن كېيىنكىلەرگە مىراس قالدۇرىدۇ" دېگەن. سەئىد ئىبنى مۇسەييەب 400 دىنار، سۇفيان سەۋرى 200 دىنار مىراس قالدۇرغان. سەلەف ئۇلىمالار ئەزەلدىن مالنى مەدھىيلەپ كەلگەن ۋە نامراتلارغا ياردەم قىلىش ۋە زامانىنىڭ تۇرلۈك كۈلپەتلىرىگە تاقابىل تۇرۇش ئۈچۈن مال توپلىغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە بەزىلىرى ئىبادەت بىلەن شۇغۇللىنىشنى ئارتۇق كۆرۈپ، ئازغىنە مالغا قانائەت قىلىپ ياشىغىنى ھەقىقەت. شۇڭا ئازراق مال بىلەن كۇپايىلىنىش ئەۋزەل دېيىلسىمۇ بىر نۆرى، مال توپلاشنى كۈناھ دەرىجىسىگە كۆتۈرۈپ ئەيىبلەش، بەكمۇ چېكىدىن ئاشقانلىقتۇر. قۇرتۇبى ھەزرەتلىرى يەنە: "ئۆز مېلىنى قوغداش يولىدا ئۇرۇشۇشنىڭ يوللۇق بولۇشى مالنى توپلاش ۋە ساقلاشقا ئىشارە قىلىدۇ" دېگەن. رەسۇلۇللاھ بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ: "كىمكى مالنى قوغداش يولىدا جېنىدىن ئايرىلسا ئۇ كىشى شېھىتتۇر" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

نامراتلىقنىڭ پىتنىسىدىن پاناھ تىلەش

ئىسلامنىڭ نامراتلىققا تۇتقان پوزىتسىيىسى ۋە ئىسلام پەيغەمبىرىنىڭ نۇرغۇن ھەدىسلىرىدە نامراتلىقنىڭ شەررىدىن پاناھ تىلىگەنلىكىدەك ئەمەلىي مىسالالار ئىسلامدىكى مالنىڭ قىممىتى ۋە ئەھمىيىتىگە ئىشارە قىلىدۇ. رەسۇلۇللاھ: "...ئى ئاللاھ، بايلىقنىڭ پىتنىسىنىڭ شەررىدىن ۋە نامراتلىقنىڭ پىتنىسىنىڭ شەررىدىن پاناھ تىلەيمەن" دېگەن(بۇخارى توپلىغان). ھەتتا بەزى ھەدىسلەردە نامراتلىقنى كۇفرى بىلەن بىللە تىلغا ئالغان. "... نامراتلىقتىن ۋە كۇفرىدىن سەن بىلەن پاناھ تىلەيمەن"(بەيھەقى توپلىغان). رەسۇلۇللاھ يەنە، نامراتلىقنىڭ ئىنسانىنى ئۆزى خالىمىغان يامانلىققا ۋە گۇناھـ مەئسىيەتكە ئېلىپ بېرىشى مۇمكىنلىكىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"... سېنىڭ ئوغرىغا قىلغان سەدىقەڭ ئۇنى ئوغرىلىقتىن توسۇشى، پاھىشىگە قىلغان سەدىقەڭ ئۇنى زىنادىن ئىپپەتلىك قىلىشى مۇمكىن".

دېمەك، نامراتلىقنىڭ ئوغرىلىق ۋە زىنادىن ئىبارەت قەبىھ گۇناھلارغا چۇشۇپ قېلىشتىكى سەۋەبلەرنىڭ بىرى بولۇپ قېلىشى مۇمكىنلىكى چەتكە قېقىلمىغان. دەرۋەقە، نامراتلىقنىڭ ھەرۋاقىت ئەقىدە ـ ئىبادەتكە، ھەتتا كىشىنىڭ تەپەككۇر شەكلى، تەپەككۇر مەزمۇنىغا، كىشىلىك ئەخلاقىغا ھەرقاچان خەۋپ ئېلىپ كېلىش مۇمكىنچىلىكى باردۇر. بۇنىڭغا قۇرئان كەرىمدە قەيت قىلىنغان، بىر قىسىم ئاتا ـ ئانىلارنىڭ بالىلىرىنى ئۆزلىرىنىڭ نامرات ھالىتىدىن ياكى كېيىن نامراتلىققا قېلىشىدىن قورقۇپ ئۆلتۈرۈۋېتىشىنىڭ ئۆزىلا يېتەرلىكتۇر.

ئېيىتقىنكى، "سىلەر كېلىپ(ئاڭلاڭلار)، ئاللاھ ھارام قىلغان نەرسىلەرنى

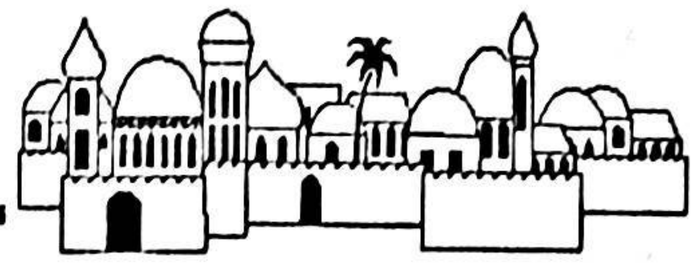

سلەرگە ئوقۇپ بېرەي: سلەر ئاللاھقا ھېچ نەرسنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا - ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىڭلار، نامراتلىقتىن قورقۇپ بالاڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، بىز ئۇلارغا ۋە سلەرگە رىزىق بېرىمىز...“

ـــسۈرە«ئەنئام»(6 - سۈرە)، 151 - ئايەت

كەمبەغەللىكتىن قورقۇپ بالىلىرىڭلارنى ئۆلتۈرمەڭلار، ئۇلارنىڭ ۋە سلەرنىڭ رىزقىڭلارنى بىز بېرىمىز، ئۇلارنى ئۆلتۈرۈش ھەقىقەتەن چوڭ گۇناھتۇر.

ـــسۈرە«ئىسرا»(17 - سۈرە)، 31 - ئايەت

ئايەتتىن چىقىپ تۇرۇپتىكى، ئىقتىساد كىشىلەرنىڭ ئەخلاقي مۇناسىۋەتلىرىگە چوڭقۇر تەسىر كۆرسىتىدۇ، بۇ ھەقىقەتنى تەن ئېلىشىمىز كېرەك. بۇ ھەقتىكى نۇرغۇن ئايەت - ھەدىسلەر، رېئال ۋەقە - ھادىسلەر يېتەرلىك دەلىل بولالايدۇ.

بىزنىڭ ئەيىبلەيدىغىنىمىز، ئىقتىسادنى ھاياتلىقتىكى بىردىنبىر مۇھىم ئامىل ھېسابلاپ، دىنىي ۋە ئەخلاقي ئاممىلارنى ئىنكار قىلىشتۇر. ئەمەلىيەتتە ئىنسانىنى ھەرىكەتكە كەلتۈرۈۋاتقىنى ئەڭ مۇھىمى ئۇنىڭ تەپەككۇرى ۋە ئەقىدىسىدۇر. بىر قىسىم نەزەرىيىلەردە ”ئىقتىساد تارىخنى ئۆزگەرتىدۇ“ دېيىلگەن بولسا، ئىسلام: ”روھىيەتنى ئىسلاھ قىل، پاكلا، تارىخ ئۆزگىرىدۇ“ دەپ جاكارلايدۇ. قۇرئان كەرىمدە بۇ زاكون مۇنداق ئىپادىلەنگەن:

...ھەرقانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگىچە، ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ...

ـــسۈرە«رەئد»(13 - سۈرە)، 11 - ئايەت

بەزىلەر ئېيتقاندەك مال شۇملۇق ياكى ئازاب ئەمەستۇر، ياكى يەنە بەزىلەر ئېيتقاندەك ئۇ مال ئىگىسىنىڭ قىممىتى، پەزىلىتى ۋە ياخشىلىقىنىڭ بەلگىسى ئەمەستۇر. بەلكى ئاللاھ ئۇنى ئاتا قىلىش بىلەن ئىنسانلارنى خۇددى ئالتۇننى ئوتتا تاۋلىغاندەك سىنايدىغان نېمەتتۇر.

بىلىڭلاركى، سلەرنىڭ ماللىرىڭلار، بالىلىرىڭلار سلەر ئۈچۈن بىر تۈرلۈك سىناقتۇر، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا چوڭ ساۋاب بار.

ـــ سۈرە«ئەنفال»(8 - سۈرە)، 28 - ئايەت

”ئاللاھ مالنى ياخشى كۆرگەن كىشىگىمۇ، ياخشى كۆرمىگەن كىشىگىمۇ ئاتا قىلىدۇ، ئەمما دىيانەتنى پەقەت ياخشى كۆرگەن كىشىگىلا بېرىدۇ“ (ئەھمەد توپلىغان).

ھاسىل كالام، مال ھەرگىزمۇ ئۆزى ماختىلىپ ئۆزى ئەيىبلەنمەيدۇ، بەلكى مال ئىگىسىنى مەغرۇرلىنىشقا، مال ئارقىلىق باشقىلارنى بوزەك قىلىشقا، ھەقىقەتتىن يۈز ئۆرۈشكە، ھالالىق چىگرىسىدىن ھالقىپ كېتىشكە سەۋەب بولغاندا، تېگىشلىك جايلارغا ئەمەس، ناھەق يوللارغا سەرپ قىلىنغاندا ئەيىبلىنىدۇ. ئەينى

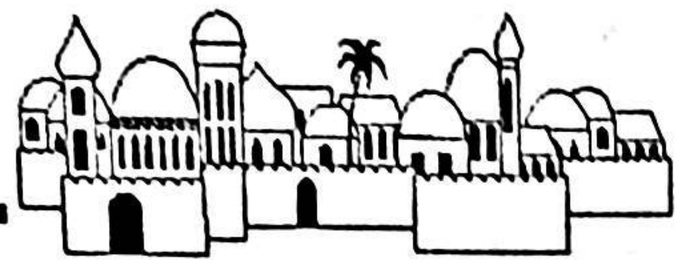

چاغدا مەككىنىڭ نۇرغۇن بايلىرى مال-دۇنياسىنى ئىشىنىپ، رەسۇلۇللاھقا تەكزىپ قىلدى، ئاللاھنىڭ يولىدا توسالغۇ قۇرماقچى بولۇشتى. ئاللاھ تائالا ئەبۇ جەھل ھەققىدە مۇنداق دەيدۇ:

شەك-شۇبھىسىز، ئىنسان ئۆزىنى باي ساناپ(ئاللاھقا بويسۇنۇشتىن باش تارتىپ)، راستىنلا ھەددىدىن ئاشىدۇ.

ـــــسۇرە« ئەلەق»(96 - سۇرە)، 6 — 7 - ئايەتلەر

ئايەتتە بايلىق ئۇنىڭ ھەددىدىن ئېشىشىدىكى سەۋەب قىلىنمىغان، بەلكى ئۇنىڭ ئۆزىنى باي دەپ مەغرۇرلىنىشى سەۋەب قىلىنغان.

ئىنسانلار مېلى بىلەن ئەمەس، ئەمەلى بىلەن پەزىلەتلىكتۇر

ئىنسانلار ئۆز ئىلكىدىكى بايلىقى ياكى يۈز-ئابرويى، مەنسىپى بىلەن ئەمەس، بەلكى قەلبىگە ئورناشقان تەقۋادارلىقى ۋە ئىخلاسى بىلەن پەزىلەتلىكتۇر. كىشى ھەرقانچە يالاڭتۆش بولۇپ كەتسۇن، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭ تۇرقى، سالاپىتىگە، قامىتىگە ئەمەس، بەلكى قەلبىگە، ئەمەلىگە قارايدۇ. ئىقتىساد بىر قەۋمنىڭ كۈچ-قۇدرىتىنىڭ مۇھىم كۆرسەتكۈچى، گۈللىنىشى ۋە تەرەققى قىلىشىنىڭ، كىرىمى ئېشىپ زور پىلانلىرىنىڭ رويابقا چىقىشىنىڭ ئاساسى، تەبىئىي بايلىقلىرىدىن ئۈنۈملۈك پايدىلىنىپ، ھەر بىر ئەزانىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىنى ئاشۇرۇشنى، ئىچكى جەھەتتىن گۈللىنىپ، تاشقى جەھەتتىن ھەيۋىتىنىڭ ئېشىشىنى بەلگىلەيدىغان بارومېتىرى. بىراق ھەممىلا كىشى مال توپلاشقا كىرىشىپ كەتكەندە ۋە ئەس-يادى ئىقتىساد بىلەنلا بولغاندا، بۇنداق ئەھۋالدىكى مال-مۈلۈك شۇ قەۋزىم ئەزالىرىغا خەۋپىتۇر. ئۇلارنىڭ مەنۇيىتى ۋە ئەخلاقىغا ئاپەتتۇر. شۇڭىمۇ، رەسۇلۇللاھ: "ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، مەن سىلەرگە نامراتلىقتىن ئەندىشە قىلمايمەن. بەلكى مال-دۇنيانىڭ سىلەردىن ئىلگىرىكىلەرگە كەڭرى بولغاندەك، سىلەرگىمۇ كەڭرى بولۇپ، ئاندىن سىلەردىن ئىلگىرىكىلەر (ئۇنىڭدا) بەسلەشكەندەك بەسلىشىڭلاردىن، ئاقىۋەتتە ئۇلار ھالاك بولغاندەك سىلەرنىڭمۇ ھالاك بولۇشىڭلاردىن ئەندىشە قىلىمەن" دېگەن (بۇخارى توپلىغان). دۇنيا بىلەن ئاخىرەتنى ئۇلارنىڭ مۇددىتى ۋە نېمىتىدە سېلىشتۇرغاندا، دۇنيانىڭ قىممىتى ئەرزىمەستۇر. شۇنىڭغا كۆرە ئىلگىرىكى ئۆلىمالار: "ئەگەر دۇنيا تۇگەيدىغان ئالتۇن، ئاخىرەت خورىماس ساپال بولسا، ئەلۋەتتە تۇگەيدىغان ئالتۇندىن خورىماس ساپالنى ئارتۇق كۆرگەن بولاتتىم" دېيىشكەن.

رەسۇلۇللاھ يەنە: "ھەر بىر ئۈممەتنىڭ پىتنىسى بار، ئۈممىتىمنىڭ پىتنىسى مالدۇر" دېگەن (تىرمىزى توپلىغان). مالنىڭ پىتنىسى ھەرگىزمۇ ئۇنى يوللۇق توپلاش ۋە ئاۋۇتۇشتا ئەمەس، بەلكى ئۇنىڭغا بېرىلىپ كېتىشتە، ئۇنى ناھەق تەسەررۇپ قىلىشتا بولىدۇ. شۇڭا ئىسلام مالنىڭ ھاياتلىقتىكى ھەممە

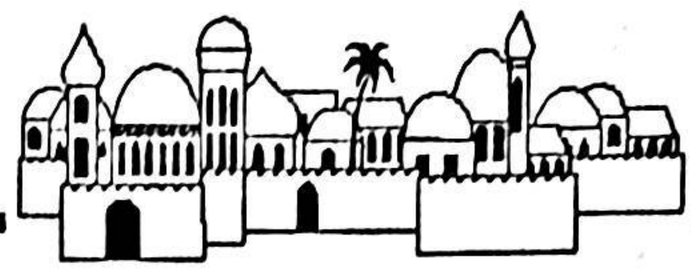

ئەمەسلىكىنى، كىشىلەرنىڭ جىمى روھىنى، بارلىق تىرىشچانلىقىنى ئۇنىڭغا بېغىشلاشقا ئەرزىمەيدىغانلىقىنى تەكىتلەيدۇ. ئىمان ۋە ياخشى ئەمەل، بۇيۇك روھىيەت، يۇكسەك ئەخلاق يىللار، ئەسىرلەر خورىتالمايدىغان ماھىيەتلىك بايلىقتۇر، يوقالماس خەزىنىدۇر. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ :

ماللار ۋە بالىلار دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر، باقى قالىدىغان ياخشى ئەمەللەرنىڭ ساۋابى پەرۋەردىگارىڭنىڭ نەزىرىدە تېخىمۇ ياخشىدۇر. ئۇمىد تېخىمۇ چوڭدۇر.

——سۇرە«كەھف»(18 ـ سۇرە)، 46 ـ ئايەت

سىلەرگە قانداق نەرسە بېرىلمىسۇن، (ئۇ)دۇنيا تىرىكچىلىكىدىكى پايدىلىنىدىغان نەرسىدۇر ۋە دۇنيا تىرىكچىلىكىنىڭ زىننىتىدۇر. ئاللاھنىڭ دەرگاھىدىكى ساۋاب ئەڭ ياخشىدۇر، ئەڭ باقيدۇر، چۈشەنمەمسىلەر؟

——سۇرە«قەسەس»(28 ـ سۇرە)، 60 ـ ئايەت

(ئى مۇھەممەد! قەۋمىڭگە) ئېيتقىنكى، "سىلەرگە ئۇلاردىنمۇ(يەنى دۇنيانىڭ زىبۇزىننەتلىرى ۋە نېمەتلىرىدىنمۇ) ياخشى بولغان نەرسىلەرنى ئېيتىپ بېرەيمۇ؟ تەقۋادارلار ئۈچۈن پەرۋەردىگارى ھۇزۇرىدا ئاستىدىن ئۆستەڭلار ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەر بولۇپ، (ئۇلار جەننەتلەردە مەڭگۈ قالىدۇ، (جەننەتلەردە) پاك جۈپتىلەر بار، (تەقۋادارلار ئۈچۈن) يەنە ئاللاھنىڭ رىزاسى بار". ئاللاھ بەندىلىرىنى(يەنى ئۇلارنىڭ ھەممە ئىشلىرىنى) كۆرۈپ تۇرغۇچىدۇر.

——سۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 15 ـ ئايەت

پايدىلانغان مەنبەلەر:

1. مۇھەممەد باقىر سەدىر: «بىزنىڭ ئىقتىسادىمىز»، قۇم شەھىرى، بوستان نەشرىياتى، ھىجرىيە 1381 ـ يىل 1 ـ نەشرى ، 2 ـ بېسىلىشى.

2. يۇسۇف قەرزاۋي: «ئىسلام ئىقتىسادىدا ئەخلاقنىڭ رولى»، بەيرۇت رىسالە نەشرىياتى، 2002 ـ يىل 1 ـ نەشرى.

3. مۇھەممەد شەۋقى فەنجەرى: «ئىسلام ئىقتىسادى ھەققىدە قىسقىچە بايان»، قاھىرە ئويغىنىش نەشرىياتى، 1985 ـ يىل 1 ـ نەشرى.

4. ئەكرەم زىيدان: «قىمارۋازلار پسىخولوگىيىسى»، كۇۋەيت دۆلەتلىك ئەدەبىيات ـ سەنئەت بىرلەشمىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان ئايلىق مەجمۇئەنىڭ 2005 ـ يىللىق 3 ـ سانىدا نەشر قىلىنغان ئەسەر.

5. مۇراد ھوفمان: «چىقىش يولى ئىسلام»، رىياد ئەبىكان نەشرىياتى، 2002 ـ يىل نەشرى، 4 ـ بېسىلىشى

6. ئەلى ئىززەت بىگوۋىچ: «ئىسلام شەرق ۋە غەرب ئارىسىدا»، مىسىر ئالىي مەكتەپلەر نەشرىياتى، 1997 ـ يىل نەشرى، 2 ـ بېسىلىشى.

7. دۇبەي ئىسلام بانكىسى تەرىپىدىن چىقىرىلىدىغان ئايلىق كەسپىي ژۇرنال «ئىسلام ئىقتىسادى»نىڭ 2004 ـ ، 2005 ـ يىللىق مۇناسىۋەتلىك سانلىرى.

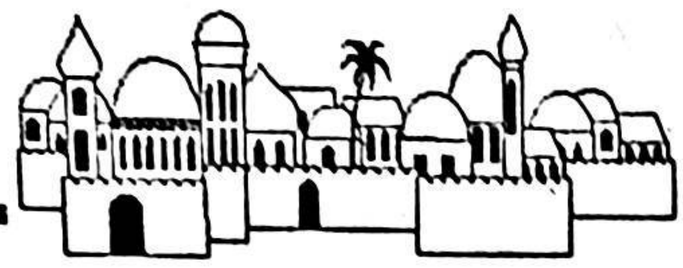

«قۇرئان كەرىم»دىكى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر هەققىدە

هاجى ئاتىكە مىرئەھمەد

بىسمىللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

بىلمەمسىلەرگى، ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممىنى سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى(يەنى سىلەرنىڭ پايدىلىنىشىڭلارغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ بەردى). سىلەرگە ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن(يەنى ماددىي ۋە مەنىۋى) نېمەتلەرنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ بەردى. بەزى كىشىلەر ھېچقانداق ئىلىمسىز، ھىدايەتسىز ۋە نۇرلۇق كىتابسىز ھالدا ئاللاھ بارىسىدا جېدەللىشىدۇ .

—— سۈرە«لوقمان»(31 ـ سۈرە)، 20 ـ ئايەت

ماددىي تۇرمۇشنىڭ يىمىرىلمەس ئاساسى بولغان تەبىئەت دۇنياسىدىكى ئەنە شۇ نېمەتلەر ئىنسان ھاياتىنىڭ ئەڭ زۆرۈر ئېھتىياجى ۋە كاپالىتى بولۇش ئالاھىدىلىكى بىلەن كىشىلىك جەمئىيەتتە غايەت ئۇستۇن ئورۇن تۇتۇپ كەلمەكتە. ماددىي ھاياتسىز تۇرمۇشنى تەسەۋۋۇر قىلىش ھەقىقەتەن تەس. ئاللاھ ئۆزى ياراتقان ئادەملەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن ئەنە شۇنداق پۈتمەس ـ تۈگىمەس بايلىق يارىتىپ، تۇرمۇش يولىنى ئاسانلاشتۇرۇپ مېھرىبانلىق قىلغانلىقى بىلەن مەدھىيىلىنىشكە، ھېسابسىز تەشەككۇر ئېيتىشقا ئەڭ ھەقلىق زات—ئەلۋەتتە!

ئەنە شۇ بايلىقلارنى، تىرىشىپ ـ تىرمىشىپ يۇرۇپ تاپقان پۇل ـ مالنى قانداق سەرپ قىلىش، ئۇنىڭدىن قانداق پايدىلىنىش، ئۇنى قانداق ساقلاش ھەمدە ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرگە قانداق پوزىتسىيە قوللىنىش كىشىلەر ئالدىغا قويۇلغان ئەقەللىي سوئال بولۇپ، ھازىر بارغانسېرى ئەۋج ئېلىپ كېتىۋاتقان ئېلىم ـ بېرىمگە(قەرز ئېلىش ۋە بېرىشكە) سەل قاراش، پۇل مالنى بۇزۇپ ـ چېچىپ ئەيش ـ ئىشرەت، كەيپ ـ ساپا ئازگىلىغا پېتىپ، ناشايان ئىشلارنى قىلىشتەك ناچار ئىللەتلەرنى ئېچىپ بېرىش ھەمدە ئادەمىيلىكتە ھەددىدىن ئېشىشتەك قىلمىشلارنى توسۇش تولىمۇ زۆرۈر بولۇپ قالدى. بىر بۆلۈك كىشىلەردە ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەردىكى ئىشەنچ سۇسلاپ، ئىنساپ ۋە دىيانەت يوقىلىش گىردابىغا چۆشۈپ قېلىۋاتقان مانا مۇشۇ رېئال ئەھۋال ھەر بىر كىشىنى چوڭقۇر ئويلاندۇرۇپ، ناتوغرا يوللاردا ئېگىز ـ پەس دەسسەپ، جەمئىيەتنىڭ، مىللەتنىڭ پارازىت قۇرتلىرىغا ئايلىنىپ قېلىۋاتقانلارغا تەنبىھ بېرىش ۋە ئۇلارنى

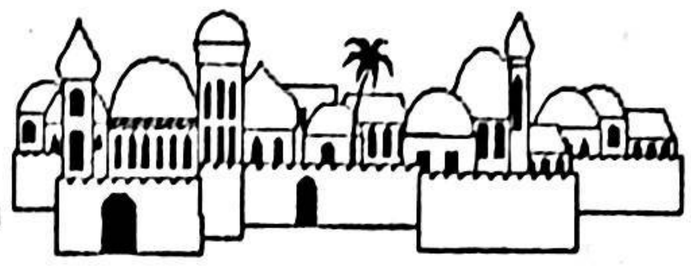

سەممىيلىكنىڭ توغرا يولغا يېتەكلەش ھەر بىر كىشى بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى ۋە شەرەپلىك بۇرچىدۇر.

1. بايلىق ۋە پۇل ـ مالنى قانداق سەرپ قىلىش كېرەك؟

ئاللاھ تائالا ئىقتىسادنىڭ كىشىلەر ئارىسىدىكى مۇھىم رولىنى تەكىتلەش ئاساسىدا، ئىنسانلارغا كۆيۈنۈپ، مىڭ تەستە قولغا كەلتۈرگەن ئىقتىسادىي بايلىقلىرىنى، پۇل ـ مېلىنى بۇزۇپ ـ چاچماسلىققا، ئىسراپ قىلماسلىققا، توغرا ۋە پايدىلىق يوللارغا سەرپ ئېتىشكە چاقىردى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ تىرىكچىلىكىڭلارنىڭ ئاساسى قىلغان پۇل ـ مالىلىرىڭلارنى ئەخمەقلەرگە تۇتقۇزۇپ قويماڭلار، ئۇلارنى يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك بىلەن تەمىنلەڭلار، ئۇلارغا چىرايلىق سۆز قىلىڭلار.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا بۇ يەردە پۇل ـ مېلى بار شەخسلەرگە چوڭقۇر كۆيۈنۈپ، ئۇلارنىڭ نادان، ئەخمەق ئادەملەرگە پۇل تۇتقۇزماسلىقنى ئوچۇق ئەسكەرتسە، يەنە بىر تەرەپتىن سارىڭ ۋە كىچىك بالىلارنىڭ پۇل ـ مېلىغا مەسئۇل بولغۇچىنىڭ بۇرچىنى ۋە ئۆتەشكە تېگىشلىك مەسئۇلىيىتىنى بىلدۈرۈش ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ پۇل ـ مېلىغا قانداق مۇئامىلە قىلىش كېرەكلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ:

ئى ئادەم بالىلىرى! يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

ھەممىگە ئايانكى، پۇل ـ مالنى بۇزۇپ ـ چاچقۇچىلار دىيانەتسىز، ئەخلاقسىز، بۇزۇقلار؛ ئىسراپ قىلغۇچىلار ئۆز مېھنىتىنى دەپسەندە قىلىپ، جاپاكەش ئەمگەكچىلەرنى خارلىغۇچىلاردۇر. ئاللاھ تائالا بۇ نۇقتىنى تېخىمۇ كونكرېتلاشتۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتاننىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانە نېمەت قىلغانىدى.

ـــ«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 27 ـ ئايەت

شەيتاننىڭ كەينىگە كىرىش ئېغىر گۇناھلارنى سادىر قىلىشنىڭ مەنبەسى. شۇنداق بولغان ئىكەن، پۇل ـ مالغا ئىنسانىي سۈپەتتە ئىگە بولۇشمۇ بىزنى ئەبەدىي خاتىرجەملىككە ئېلىپ بارىدۇ. شۇڭا كۆيۈمچان ئاللاھ تائالا كىشىلەرگە پۇل سەرپ قىلىشنىڭ ئوبدان چارىسىنى كۆرسىتىپ مۇنداق دەيدۇ:

ئۇلار(يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر) خىراجەت قىلغاندا ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇرا ھال خىراجەت

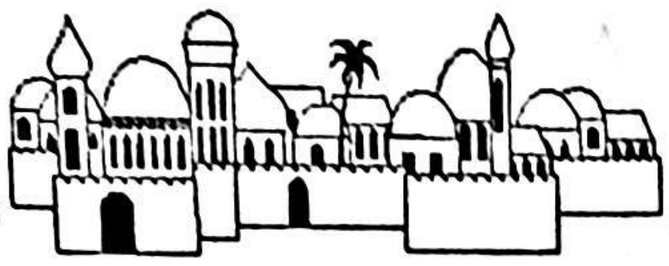

قىلىدۇ.

ـــــسۈرە«فۇرقان»(25 ـ سۈرە)، 67 ـ ئايەت

كىشىلىك جەمئىيەتنىڭ مۇرەككەپ تۈرمۈش قاينىمىدا ئوتتۇرا ھال بولۇش بىرقەدەر خاتىرجەم تۈرمۈش ئۆتكۈزۈشنىڭ كۆڭۈلدىكىدەك مىزانى. بۇنى ھېلىمۇ نۇرغۇن ئوتتۇرا تەبىقىدىكى كىشىلەرنىڭ تۈرمۈش ئەھۋالىنى ئىسپاتلاپ تۇرمامدۇ؟! ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دەيدۇ:

قولۇڭنى بوينۇڭغا باغلىۋالمىغىن(يەنى بېخىللىق قىلمىغىن)، قولۇڭنى تولىمۇ ئېچىپمۇ ئەتمىگىن(يەنى ئىسراپ قىلمىغىن)، (ئۇنداق قىلساڭ پۇلسىز قېلىپ) مالامەتكە، پۇشايمانغا قالىسەن.

ـــــ«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا بەندىلىرىگە نېمىدېگەن مېھرىبان، نېمىدېگەن شەپقەتلىك ـ ھە!

ئاللاھ تائالانىڭ يۇقىرىقى ھۆكۈملىرىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تېخىمۇ چۈشىنىشلىك ۋە ئەتراپلىق شەرھلەپ مۇنداق دەيدۇ: "ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئادەم كەمبەغەللىشىپ قالمايدۇ" (ئەھمەد توپلىغان). "ئىسراپ قىلماسلىق، چوڭچىلىق قىلماسلىق يېڭىلار، ئىچىڭلار، كىيىڭلار ۋە سەدىقە قىلىڭلار"(ئەھمەد توپلىغان). ئۇنىڭدىن باشقا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئاللاھ تائالا يامان كۆرىدىغان ئىشلارنى بىر ـ بىرلەپ ساناپ كېلىپ، پۇل ـ مالنى ئىسراپ قىلىپ بۇزۇپ ـ چېچىشنىڭمۇ ئاللاھ يامان كۆرىدىغان گۇناھلاردىن ئىكەنلىكىنى ئېيتىپ ئۆتكەن(بۇخارى توپلىغان).

تارىختىن بېرى پۇل ۋە مالنى كۆز ـ كۆز قىلىپ، ئۇنى بىھۇدە يوللارغا ئىشلىتىپ خالىغانچە بۇزۇپ ـ چاچقۇچىلار خەلقنىڭ نەپرىتىگە، جەمئىيەتنىڭ ئەيىبلىشىگە ئۇچراپ كەلدى ۋە كەلمەكتە. چۈنكى بۇنداق قىلمىش بىر قىسىم كىشىلەرنى ئازغۇنلۇق ۋە گۇمراھلىق كوچىلىرىدا سەرسان قىلىپ، پېقىرلىق ۋە خارلىقنىڭ بەختسىزلىك دەرۋازىلىرىنى ئاچىدۇ. ھەممىزگە مەلۇمكى، ئىسراپچىلىقنىڭ باشلىنىشى شۇ كىشى ۋە شۇ مىللەتنىڭ روھى بۇزۇلۇشىدىن دېرەك بېرىدۇ. ئۇ تەكەببۇرلۇق نوخلىسىنى ئۆستۈرۈپ، ئىسراپخورلارنى شۆھرەتپەرەسلىك ۋە داغۋازلىقنىڭ يېقىمسىز نەغمىسىگە ئۇسسۇل ئويناتقۇزۇپ، جەمئىيەت ئەخلاقىغا ئەڭ سەلبىي تەسىرلەرنى بېرىدۇ. ھازىر ئىقتىسادىي يۇكسىلىشنىڭ تۈرتكىسىدە ئىستېمال سەۋىيىسىنىڭ كۆنسېرى ئېشىشى بىر قىسىم كىشىلەردە پۇل ـ مالنى بىھۇدە ئىسراپ قىلىش، بۇزۇپ ـ چېچىشتەك ناتوغرا ئىللەتلەرنىڭ كۆپىيىشىگە زېمىن ھازىرلىدى. ئىككى نان تاپسا بىرىدە داپ چالىدىغان بەزىبىر ئادەملەرنىڭ(بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ) ناچار خۇسۇسىيەتلىرى سەۋەبلىك، جەمئىيەتىمىزدە يۇز بېرىۋاتقان پۇل ـ مالالارنى بولۇشچە

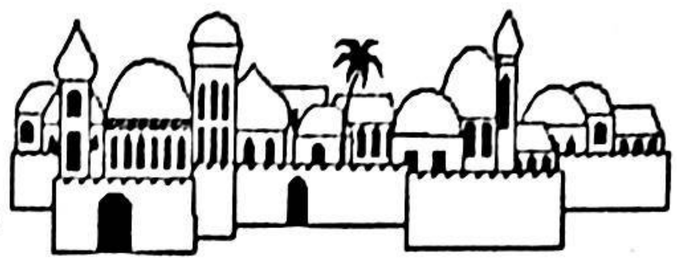

خەجلەپ، ئىسراپ قىلىپ، بۇزۇپ-چېچىش ھادىسىلىرى رېستورانلاردا، ئاشخانىلاردا، ئاممۇي تاماق سورۇنلىرىدا قەدەمدە بىر ئۇچراپ تۇرماقتا. بىر دېھقاننىڭ بىر ئاي ھەتتا نەچچە ئاي يېيىشكە يېتىدىغان تاماقلىرى(تېخى شۇ دېھقان تاپالمىسا) ئىسراپخورلارنىڭ بىر قېتىملىق ئاددىي سورۇنىنىڭ بىر ۋاقلىق ئادەتتىكى غىزاسى بولۇپ قالماقتا. بۇ ئەمەلىي مەۋجۇتلۇقنى، رەھىمسىز رېئاللىقنى كۆرگەندە، ئەقىللىق ئادەملەرنىڭ ھەممىسى چوڭقۇر ئېچىنمايي، ئويلانماي تۇرالمايدۇ. بىزنىڭ كىشىلىرىمىزنىڭ ھەممىسى ھەقىقەتەن ئاشۇ بىر ئوچۇم كىشىلەردەك شۇنچە بایاشاتمۇ؟ ھەتتا شۇ ئىسراپخورلارنىڭمۇ قانچىلىك دەسمايىسى بار؟ مۇبادا بىز ئاشۇ ئېشىپ-تېشىپ، پاتماي قالغان پۇل-مېلىمىزنى ئائىلىۋى تۇرمۇشىمىزنى خاتىرجەم قىلىش بىلەن بىرگە ئاللاھ تائالا كۆرسەتكەن يوللارغا سەرپ ئەتسەك ۋە ساخاۋەتچىلەردەك خەلقىمىز ئۇچۇن ياخشى ئىشلارغا ئىشلىتىشنى ئادەت قىلساق، ئادىمىيلىكىنىڭ ۋە مۇسۇلمانلىقنىڭ ئەڭ نادىر، ئەڭ ساغلام، ئەبەدىي ئۇنتۇلمايدىغان ئۆرنىكىنى ياراتقان بولمايمىزمۇ؟!

2. ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرنى قانداق قىلىش كېرەك؟

مەلۇمكى، ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەرنىڭ ئادىل ۋە باراۋەر بولۇشى مۇناسىۋەتلەشكۈچى ئورۇن ۋە شەخسلەر ئۆزئارا تۇزۇشكەن توختام، ھۆججەت ۋە خاتىرىلەپ قول قويۇشقان كېلىشىمگە باغلىق بولىدۇ. كىشىلەر، بولۇپمۇ مۇسۇلمانلار ئىقتىسادىي ئېلىم-بېرىمگە ھەرگىز يۈزە قارىماسلىقى، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالانىڭ «قۇرئان كەرىم»دىكى ھۆكمى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ سۇننەتلىرىگە قەتئىي ئەمەل قىلىشى زۆرۈر. راۋاجلىنىۋاتقان دۇنيادىكى خىلمۇخىل، رەڭگارەڭ ئۆزگىرىشلەر ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن نازىل قىلىنغان «قۇرئان كەرىم»دىكى ھۆكۈملەرنىڭ ئىنتايىن توغرىلىقىنى يەنىمۇ چوڭقۇر ئىسپاتلاپ تونۇتماقتا. چۇنكى ئىقتىسادىي مۇئامىلىلەر دەپتەرگە يېزىپ قويۇلسا، مۇئامىلە قىلىشقان ئىككى تەرەپ ياكى مۇئامىلە قىلىشقان ھەر قانداق كىشى ئۆزىنىڭ ھازىرقى ۋە كەلگۈسىدىكى ھەققىنى ھەم مەسئۇلىيىتىنى ئېنىق بىلەلەيدۇ. يازمىغاندا ياكى ھۆججەت توختام قىلمىغاندا، زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۇنتۇپ قېلىش، تېنىۋېلىش ۋە گۇۋاھ بولغۇچىلارنىڭ ئۆلۈپ كېتىشى سەۋەبلىك كىشىلەرنىڭ ھەققىنى يەۋېلىش ئەھۋالى كېلىپ چىقىدۇ. ئاللاھ تائالا ھەممىنى بىلگۈچى قۇدرەت-كامالى بىلەن مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! مۇددەت بەلگىلەپ ئۆزئارا قەرز بېرىشسەڭلار ئۇنى(ھۆججەت قىلىپ) يېزىپ قويۇڭلار، ئاراڭلاردىكى خەت بىلدىغان كىشى ئۇنى(كەم-زىيادە قىلماي) ئادىللىق بىلەن يازسۇن، خەت بىلدىغان كىشى(ئاللاھ ئۇنىڭغا

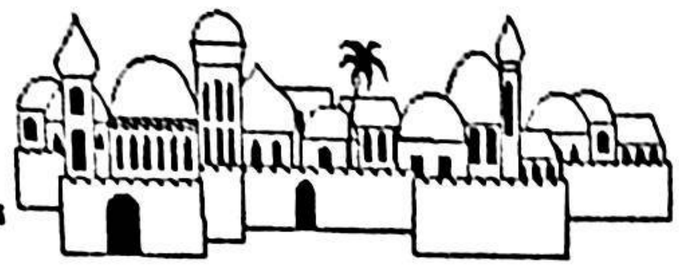

بىلدۇرگەندەك توغرىلىق بىلەن يېزىشنى) رەت قىلمىسۇن، ئۇ يازسۇن، زىممىسىدە باشقىلارنىڭ ھەققى بولغان ئادەم(يازدىغان كىشىگە) ئېيتىپ بەرسۇن، (قەرزدار)پەرۋەردىگارى ئاللاھتىن قورقسۇن، قەرز ئالغان نەرسىدىن ھېچنېمىنى كېمەيتىۋەتمىسۇن، ئەگەر قەرز ئالغۇچى ئادەم ئەخمەق(يەنى خۇدىبىن، ئەقىلسىز، ئىسراپخور) ياكى ئاجىز(يەنى كىچىك بالا ياكى بەكمۇ قېرى) بولسا، ياكى (گەپ قىلالماسلىقى، گاچىلىقى، كېكەچلىكى تۇپەيلىدىن)ئۆزى ئېيتىپ بېرەلمىسە، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئادەم ئادىللىق بىلەن ئېيتىپ بەرسۇن، سىلەر ئەر كىشىلاردىن ئىككى كىشىنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار؛ ئەگەر ئىككى ئەر كىشى يوق بولسا، سىلەر(ئادالەتلىگە، دىيانەتلىگە) رازى بولىدىغان كىشىلەردىن بىر ئەر، ئىككى ئايالنى گۇۋاھلىققا تەكلىپ قىلىڭلار، بۇ ئىككى ئايالنىڭ بىرسى ئۇنتۇپ قالسا ئىككىنچىسى ئېسىگە سالىدۇ. گۇۋاھچىلار(گۇۋاھلىققا) چاقىرىلغان ۋاقىتدا(گۇۋاھ بولۇشتىن) باش تارتمىسۇن. قەرز مەيلى ئاز بولسۇن، مەيلى كۆپ بولسۇن، ئۇنى قايتۇرۇش ۋاقتى بىلەن قوشۇپ يېزىشتىن ئېرىنمەڭلار. ئاللاھنىڭ نەزىرىدە(يەنى ھۆكمىدە)، بۇ ئەڭ ئادىللىق ۋە ئەڭ ئىسپاتلىقتۇر(يەنى گۇۋاھلىقنىڭ ئۇنتۇلماسلىقىنى ئەڭ ئىسپاتلىغۇچىدۇر)، گۇمانلانماسلىقىڭلارغا ئەڭ يېقىندۇر. لېكىن ئاراڭلاردا قىلىشقان قولمۇقول سودىدا ھۆججەت يازمىساڭلارمۇ ھېچ گۇناھ بولمايدۇ. ئۆزئارا سودا قىلىشقان ۋاقتىڭلاردا گۇۋاھچى تەكلىپ قىلىڭلار، پۇتۇكچىگىمۇ، گۇۋاھچىغىمۇ زىيان يەتكۈزۈلمىسۇن؛ ئەگەر زىيان يەتكۈزسەڭلار گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولىسىلەر...

ـــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 282 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى سۇرە 283 ـ ئايەتتە يەنە مۇنداق دېگەن:

ئەگەر سىلەر سەپەر ئۈستىدە بولۇپ، خەت يازالايدىغان ئادەمنى تاپالمىساڭلار، بۇ چاغدا(قەرز ھۆججىتى يېزىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا) گۆرۈ قويىدىغان نەرسىنى تاپشۇرساڭلار بولىدۇ؛ ئاراڭلاردا بىرىڭلار بىرىڭلارغا ئىشىنىپ ئامانەت قويسا، ئۇ چاغدا ئامانەتنى ئالغان ئادەم ئامانەتنى تاپشۇرسۇن(يەنى قەرز بەرگۈچى قەرز ئالغۇچىغا ئىشىنىپ ئۇنىڭدىن بىر نەرسىنى گۆرۈ ئالمىسا، قەرزدار قەرزنى دېيىشكەن ۋاقتىدا قايتۇرسۇن)، (قەرزدار ئامانەتكە رىئايە قىلىشتا)پەرۋەردىگارىدىن قورقسۇن. گۇۋاھلىقنى يوشۇرماڭلار، كىمكى ئۇنى يوشۇرىدىكەن، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ دىلى گۇناھكار بولىدۇ، ئاللاھ قىلمىشىڭلارنى تامامەن بىلگۈچىدۇر.

ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن تەپسىلىي بىلدۇرۇلگەن بۇ ئىقتىسادىي مۇئامىلە شەكلى ھېلىھەم ئىنسانلارغا ئىنتايىن مۇۋاپىقلاشتۇرۇلغان ئەڭ توغرا ۋە ئەڭ

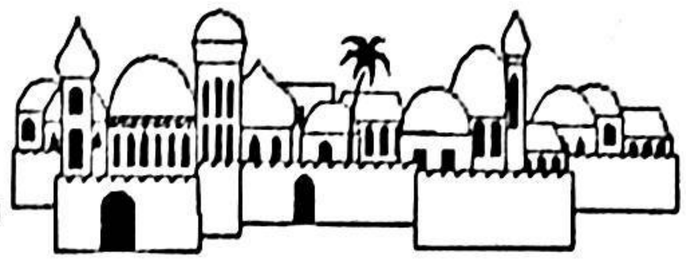

دانا تەدبىردۇر. يۇكسەك دەرىجىدە تەرەققىي قىلغان ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەر شەكلى بويىچە ئەنئەنىلەشكەن بۇگۈنكى دۇنيادا «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇناسىۋەتلىك ھۆكۈملەرنىڭ بۇ جەھەتتە ئويىنىغان رولىنى تۆۋۈن مۆلچەرلەشكە بولمايدىغانلىقى ئۆز-ئۆزىدىن چىقىپ تۇرىدۇ ھەمدە ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىنىڭ يۇكسەكلىكىنى، ھەممە نەرسىنىڭ ئۇنىڭغا مەخپىي ئەمەسلىكىنىمۇ ئېنىق چۈشەندۈرىدۇ.

شۇڭلاشقا ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنىڭ پۈل-مالغا بولغان ھېرىسمەنلىك خاراكتېرىنى تېخىمۇ روشەن سۈرەتلەپ:

بەزى كىشىلەر بارىكى، ئۇنىڭدا كۆپ مال ئامانەت قويساڭمۇ ساڭا ئۇنى قايتۇرۇپ بېرىدۇ. يەنە بەزى كىشىلەرمۇ بارىكى، ئۇنىڭدا بىر دىنار ئامانەت قويساڭمۇ ئۇنىڭ بېشىدا تۇرمىغۇچە(يەنى قايتا-قايتا سۈيلىمىگۈچە) ئۇنى ساڭا قايتۇرۇپ بەرمەيدۇ.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 75-ئايەت

دەپ بايان قىلىدۇ. بۇ ئايەتتە ئامانەتنى تاپشۇرۇشنىڭ تەخىرسىزلىكى ئېچىپ بېرىلىش بىلەن بىرگە، ئامانەتنىڭ ئاز-كۆپلۈكىدىن قەتئىينەزەر، دېگەن مۇددەتتە ئامانەت قويغۇچىغا بېرىلىش ھۆكمى قەيت قىلىنغان. ئاللاھ تائالا بۇنى يەنە تېخىمۇ ئېنىق قىلىپ:

بىر-بىرىڭلارنىڭ مالىلىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار، بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ بىر قىسىم مالىلىرىنى زۇلۇم بىلەن يەۋېلىش ئۈچۈن ھاكىملارغا پارا بەرمەڭلار.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 188-ئايەت

دېيىش ئارقىلىق ئىقتىسادىي مۇناسىۋەت ۋە مۇئامىلىلەردىكى ناچار قىلمىشلاردىن كىشىلەرنىڭ ئۆزىنى قەتئىي تارتىشى لازىملىقىنى بىلدۈرۈپ، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئىنسانىي پەزىلەتنى يوقاتماسلىقنى بۇيرۇدى. ھەممىگە ئايانكى، كېلىشىم، ھۆججەتلەرنىڭ ھەممىسى بىر ۋاراق قەغەزدىنلا ئىبارەت بولۇپ، ئۇنىڭغا قەتئىي ئەمەل قىلىش ۋە ئۇنى ئەھدە(توختام) بويىچە دەل ۋاقتىدا ئىجرا قىلىش ھەر بىر كىشىنىڭ ئىمانى، دىيانىتى، ۋىجدانى ۋە ئادىمىيلىك پەزىلىتىگە باغلىق بولىدۇ. بولۇپمۇ تەرەققىيات دەۋرىگە ماسلىشىپ ھېيلىگەرلىشىپ كېتىۋاتقان مەدەنىي ئالدامچى، قويمىچىلارنىڭ سېھىرگەرلىكى ئالدىدا ھوشيار بولۇپ، ئالدى-بەردى مۇئامىلىدە ئادىللىقنى قوغلىشىپ، ئۆزىمىزنىڭ پۈل-مېلىغا كۆچلۈك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئىگە بولۇشىمىز لازىم ھەمدە قىلىشقان توختام، ھۆججەتلەرگە ئەمەل قىلىشنى كۆچلۈك ئىشەنچ ۋە دوست تۇرغۇزۇشنىڭ كاپالىتى دەپ قارىشىمىز زۆرۈر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:

"مۇناپىقنىڭ بەلگىسى ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: سۆزلىسە يالغان سۆزلەيدۇ،

ئامانەتكە خيانەت قىلىدۇ، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ"(بۇخارى توپلىغان). "كىمكى ئۆزىدە بىراۋنىڭ مەنىۋى ياكى ماددىي ھەققى قالغان بولسا، ئۇنى قىيامەت كۈنىگە قالدۇرماي، مۇشۇ دۇنيادا رازى قىلىۋەتسۇن. زۇلۇم قىلغۇچى ئادەم ھەق ئىگىسىنى مۇشۇ دۇنيادا رازى قىلىۋەتمەي، ئاخىرەتكە قالدۇرسا، زۇلۇم قىلغۇچىنىڭ ياخشى ئەمەللىرىدىن ھەق ئىگىسىنىڭ قانچىلىك ھەققى بولسا، شۇنچىلىك ئېلىپ بېرىلىدۇ. زۇلۇم قىلغۇچىنىڭ ياخشى ئەمەللىرى بولمىسا، ھەق ئىگىسىنىڭ گۇناھلىرىدىن ئېلىنىپ، زۇلۇم قىلغۇچىغا يۈكلىنىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

دەرۋەقە كىشىنىڭ ھەققىنى يولسىزلىق بىلەن يەۋېلىش قەرز ئىگىسىگە زۇلۇم قىلغانلىق بولىدۇ. ساڭا قىيىنچىلىقتا قالغاندا ياردەم بېرىپ، سېنىڭ شۇ چاغدىكى باش قېتىمچىلىقتىن قۇتۇلۇشىڭغا ، ياكى قىلماقچى بولغان ئىشلىرىڭنى قىلۇېلىشىڭغا سەممىي كۆڭلى بىلەن يار-يۆلەكتە بولغان كىشىگە خيانەت قىلىشتىن ئارتۇق زۇلۇم نەدە بار؟ سېنىڭ شۇلارنى بولسىمۇ ئويلىيالايدىغان ۋە تەپەككۇر قىلالايدىغان ئەقلىڭ بولسا، ياخشىلىققا يامانلىقنىڭ سېنى مۇشۇ دۇنيادىلا ئېغىر ئاقىۋەتلەرگە، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا خورلۇققا دۇچار قىلىدىغانلىقىنى تونۇپ يېتىشىڭ كېرەك. بىز قىلىشقان ئەھدىلەرگە، تۇزۇشكەن كېلىشىم، توختامنامىلارغا ئەمەل قىلىشىنىڭ ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ئېيتىپ ئۆتكىنىدىن ئارتۇق يەنە نېمە دېيەلەيمىز؟ ھەر بىر ئەقىل ئىگىسى ئىمان ۋە ۋىجدان بىلەن ھەر بىر مۇئامىلىدارغا يۈكسەك مەسئۇل بولۇشى كېرەك. دېمەكچىمىزكى، كونىلار ئېيتقاندەك:"ھارام مالدا بەرىكەت يوق".

3.جازانىنىڭ قەبىھ ئىكەنلىكى

جازانە قەرز بەرگەن پۇلنىڭ پايدىسىنى بىر ۋە بىر قانچە ھەسسە ئارتۇق قوشۇپ ھېسابلاپ ئېلىش دېگەنلىكتۇر. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» ئارقىلىق جازانىنىڭ ئىنتايىن قەبىھ گۇناھلاردىن ئىكەنلىكىنى بايان قىلىپ، ئۇنى مۇسۇلمانلارغا قەتئىي ھارام قىلىدى. جازانە كىشىلىك مۇناسىۋەتلەرنى يېرىكلەشتۈرۈش ۋاستىسى بولۇش ئالاھىدىلىكى بىلەن ئىنتىپاقسىزلىقنىڭ، ئىشەنچسىزلىكنىڭ مەنبەسى بولۇپ قالغاچقا، ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى بۇنداق ئىللەتلەردىن نېرى تۇرۇشقا، قىلماسلىققا ئاگاھلاندۇردى. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، جازانە كىشىلەرنىڭ، بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ تۇرمۇشتا ئۆزىدىن تۆۋەن قىينىچىلىقى بار ئادەملەرگە قىلىدىغان خالىس ياردىمىنىڭ قوۋناق بېغىنى قۇرۇتۇۋېتىدۇ. ئۇ ئىناقسىزلىقنىڭ نىجاسەتلىرىنى كۆپەيتىپ، شەخسىلەر ئارا ئۆچمەنلىك تۇغدۇرۇپ، جەمئىيەتنىڭ مۇقىم ۋە ئىللىق ھاۋاسىنى بۇلغايدۇ. چۈنكى قەرز ئالغۇچى ئادەم جازانىنىڭ ئۆسۈمىنىڭ ئىنتايىن يۇقىرى

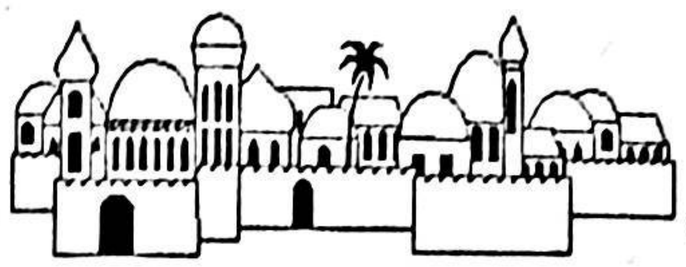

ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرسىمۇ ئىلاجسىزلىقتىن لېۋىنى چىشلەپ ئۇنى ئېلىشقا مەجبۇر بولىدۇ، ئۇ بۇ چاغدا پۈلغا ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان بولىدۇ. جازانىخورلار قىينىچىلىق ئۇستىدە قالغان بۇ كىشىلەرنىڭ مانا مۇشۇ ئاجىزلىقىدىن پايدىلىنىپ، يۇقىرى پايدىغا قەرز بېرىپ، ئۇلارنىڭ ئاخىرقى ھېسابتا ئۆزىنى ئوڭشۇۋېلىشىغا ئورۇن بەرمەيدۇ. قەرز مۇددىتى ئارقىغا سۈرۈلگەنسېرى ئۆسۈمى قاتلىنىپ، بەزى كىشىلەر بىر ئۆمۈر قەرز تۆلەپمۇ تۈگىتىپ بولالمايدۇ. يەنە بەزى پۈلخۇمار، ئاچكۆز ئادەملەر پۈلۈم بىكار تۇرغۇچە ئاۋۇسۇن دەپ ئۆزى ئىزدەپ يۈرۈپ، جازانىخورلارنىڭ ئالدىن تاشلىغان يەمچۈكىگە ئىلىنىپ قالىدۇ. نەتىجىدە "ئوغرىنى قاراقچى ئۇرۇپتۇ" دېگەندەك، ئۇنىڭ پۈلى كۆپىيىش تۇرماق، بەرگىنىمۇ جازانىخور قويمىچىلارنىڭ قولىغا چۈشۈپ كېتىپ، نەپسانىيەتچىلىكتىن تۇغمەس پۇشايمان، نادامەتكە قالىدۇ. دىيارىمىزدا مۇشۇنداق جازانىغا ئالدانغان بىر قىسىم كىشىلەرنىڭ ئائىلە بويىچە خانۇەيران بولغانلىقى سۆزىمىزنىڭ بىر دەللىلى.

ھەممىدىن خەۋەردار، ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھ تائالا ئىنسانلارنى گۇناھتىن يانىدۇرۇپ، تۇرمۇشتا خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن ئېيتىدۇركى:

ئى مۆمىنلەر! جازانىنى قاتمۇقات ئاشۇرۇپ يېمەڭلار! مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھتىن(نەھىي قىلغان) ئىشلارنى تەرك ئېتىپ قورقۇڭلار!

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 130 ـ ئايەت

ئاللاھ جازانىنىڭ(بەرىكىتىنى) ئۈچۈرۈۋېتىدۇ. سەدىقىنىڭ(بەرىكىتىنى) زىيادە قىلىدۇ. ئاللاھ ھەر بىر ناشۇكۇر(يەنى جازانىنى ھالال سانىغۇچى) گۇناھكارنى دوست تۇتمايدۇ

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 277 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا ئۆز ھۆكمىنى تېخىمۇ روشەن چۈشەندۈرۈپ ئېيتىدۇركى:

ئى ئىمان ئېيتقان كىشىلەر! (ھەقىقي)مۆمىن بولساڭلار (ئاللاھنىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىشتىن)ساقلىنىڭلار، (كىشىلەرنىڭ زىممىسىدە)قېپقالغان جازانە (يەنى ئۆسۈمنى) ئالماڭلار. ئەگەر ئۇنداق قىلمىساڭلار بىلىڭلاركى، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى سىلەرگە ئۇرۇش ئېلان قىلىدۇ. ئەگەر(جازانە قىلىشتىن) تەۋبە قىلساڭلار (قەرز بەرگەن)سەرمايەڭلار ئۆزۈڭلارغا قايتىدۇ. باشقىلارنى زىيان تارتقۇزمايسىلەر، ئۆزۈڭلارمۇ زىيان تارتمايسىلەر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 278 ـ 279 ـ ئايەتلەر

ئاللاھ تائالا يەنە ئىنسانلارنى ۋە مۇسۇلمانلارنى قاتتىق ئاگاھلاندۇرۇپ ئېيتىدۇركى:

جازانە(ئۆسۈم) يېگەن ئادەملەر (قىيامەت كۈنى گۆرلىرىدىن)جىن چېپىلىپ قالغان سارىڭ ئادەملەردەك قوپىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھ

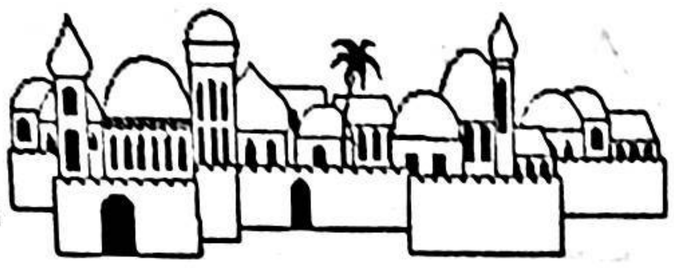

هارام قىلغان ئىشنى هالال قىلىپ: 'سودا-سېتىق جازانىگە ئوخشاش(جازانە نېمىشقا هارام بولىدۇ؟)' دېدى. ئاللاه سودا-سېتىقنى هالال قىلدى. جازانىنى(بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە ۋە جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن) هارام قىلدى. كىمكى پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن ۋەز-نەسىھەت كەلگەندىن كېيىن(يەنى جازانە مەنئى قىلىنغاندىن كېيىن) ئۈنىگدىن يانسا، بۇرۇن ئالغىنى ئۆزىنىڭ بولىدۇ. ئۈنىڭ ئىشى ئاللاهقا تاپشۇرۇلىدۇ (يەنى ئاللاه خالىسا ئۈنى كەچۈرىدۇ، خالىسا جازالايدۇ). قايتا جازانە قىلغانلار ئەهلى دوزاخ بولۇپ، دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 275-ئايەت

ئاللاه تائالا بۇ يەردە جازانىنىڭ سودا-سېتىقتىن پەرقلىنىدىغان ئالامەتلىرىنى ئىنچىكە كۆرسىتىپ بېرىپ، ئەقلى بار ئادەملەرنىڭ بۇنداق گۇناهلىق يولغا قەتئىي ماڭماسلىقىنى تەلەپ قىلدى. گەرچە جازانە(ئۆسۈم) ئاز بولسىمۇ، زامانلارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن ئۈستى-ئۈستىگە قوشۇلۇۋەرگەچكە، قەرزدار مۇشكۈلچىلىككە قالىدۇ. شۇنىڭ بىلەن كىشىلىك هاياتتا مۇئامىلىدارلار ئارىسىدا تۈرلۈك ئارازلىقلار ۋە ئاۋارىچىلىقلار كۆپىيىشكە باشلايدۇ. شۇڭا هەر بىر كىشى ۋە هەر بىر مۆمىن قىينىچىلىق سەۋەبىدىن قەرز ئېلىشقا مەجبۇر بولغانلارغا ئۆلگەننىڭ ئۈستىگە تەپمەك قىلماي، توغرا ئۆتنە-يېرىم قىلىش، هەتتا ئېغىرراقلىرىغا خالىسانە يار-يۆلەك بولۇشتەك ئالىيجانابلىق خىسلەتنى تۈرغۈزۈشىمىز، بۇ جەهەتتە هەقىقىي ئادەمدەك ئىش قىلىشىمىز لازىم. بۇ هەممە كىشىنىڭ قولىدىن كېلىۋەرمەيدىغان شۇنداق پەزىلەتنى جارى قىلدۇرغانلارغا ئاللاه تائالا تەرىپىدىن كاتتا ئەجر مۇيەسسەر قىلىدىغان پۈرسەتتۇر!

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام جازانە هەققىدە مۇنداق دېگەن:"كېچە چۈشۈمدە ئىككى ئادەمنى كۆردۈم. ئۇلار مېنى مۇقەددەس بىر زېمىنغا ئېلىپ چىقتى. ئۇلار بىلەن مېڭىپ بىر قان دەرياسىغا يېتىپ كەلدۇق. بۇ دەريانىڭ ئىچىدە بىر ئادەم ئۆرە تۇرۇپتۇ. دەريانىڭ قىرغىقىدا ئالدىدا تاش دۆۋىلەكلىك بىر ئادەم تۇرۇپتۇ. دەريادىكى ئادەم ئالدىغا مېڭىپ قىرغاققا چىقماقچى بولغاندا، قىرغاقتىكى ئادەم ئۇنىڭ ئاغزىغا تاش ئېتىپ، ئۇنى ئۆز جايىغا قايتۇرۇۋېتىپ تۇردى. مېنى ئېلىپ كەلگەن ئادەملەرنىڭ بىرىدىن:'بۇ كىم؟' دەپ سورىدىم. ئۇ:'سەن دەريا ئىچىدە كۆرگەن ئادەم جازانىخورلۇق قىلغان ئادەم بولىدۇ' دېدى"(بۇخارى توپلىغان). جابىر رەزىيەللاهۇ ئەنهۇ:"پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام جازانىنى بەرگۈچىگە، يېگۈزگۈچىگە، يېزىپ بەرگۈچىگە ۋە ئۇنىڭغا گۇۋاه بولغۇچىغا لەنەت قىلدى،'ئۇلارنىڭ هەممىسى ئوخشاش' دېدى دېگەن"(بۇخارى توپلىغان).

بۇنىڭدىن كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، جازانە ۋاستىسى بىلەن قەرزدارلارنى، مۇئامىلىدارلارنى قاقتى ـ سوقتا قىلىش ئاللاھ تائالا لەنەت ياغدۇرۇپ، يامان كۆرىدىغان ئەك ئېغىر گۇناھلاردىندۇر. پۇل ـ مالنىڭ قىزىقتۇرۇشىدىن كىشى نەپسىنىڭ يوغىناپ كېتىشى ئىنسانىيەت ئالىمىگە تۇگىگۈسىز بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىدۇ. شۇڭا ھەر بىر كىشى جازانىغا قارىتا ئۆزىدە چوڭقۇر تونۇش ھاسىل قىلىپ، مۇھەببەتلىك ۋە دوستانىلىك كۆڭلى بىلەن باشقىلارنىڭ قىينىچىلىقىغا ھەمدەم بولۇشنى شەرەپ دەپ بىلىشى لازىم.

ئومۇمەن قىلغاندا، ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم» ئارقىلىق ئىنسانلارغا بولغان ھېسابسىز كۆيۈمچانلىقى بىلەن پۇل ـ مالنى، ئىقتىسادنى قانداق ئىشلىتىش ۋە سەرپ قىلىشنىڭ ئەك توغرا، ئەك ئادىدي، ئەك ئۇنۇملۇك ئۇسۇلىنى ئوچۇق شەرھلەپ بەردى. شۇ ئاساستا كىشىلىك تۇرمۇشنىڭ ئەك كىچىك قاتلاملىرىنمۇ شەرىئەتنىڭ مۇقەددەس پەرمانى بىلەن ھۆكۈملەپ، ئادەملەرنىڭ خاتىرجەم، ئىناق ۋە ئازادە مۇھىت ئىچىدە تۇرمۇش كەچۈرۈشىنىڭ ئەك داغدام، ئەك ئىشەنچلىك يوللىرىنى ئىقتىسادي مۇناسىۋەت مۇئامىلىلىرى بىلەن بىرىكتۈرۈپ، كىشىلەردە ئادىمىيلىك ھېس، مۇسۇلمانلاردا قانۇن ـ نىزام تۇرغۇزدى. بۇگۈنكى كۈندە دۆلىتىمىزنىڭ قانۇنلىرىدىكى ئىقتىسادي بەلگىلىمىلەردىمۇ ئاللاھ تائالا ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ كۆرسەتمىلىرى ئاساسىدىكى روشەن كۆزقاراشلارنى ئەمەلىيلەشتۈرىدىغان ئوچۇق، كونكرېت ماددىلار بار. كىشىلەرنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلىپ، ھۆججەتكە ئەمەل قىلمايدىغان، ئالغان پۇل ـ مالدىن تېنىۋالىدىغان، خەقنى ئالداپ قاقتى ـ سوقتى قىلىپ ئۆكتەملىك قىلىدىغان، پارا ئېلىپ قانۇننى ئادىل ئىجرا قىلمايدىغان...بىر قاتار قىلمىشلار قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىنىدۇ ۋە قىلىنىۋاتىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى ئاللاھ تائالانىڭ ئىقتىسادي مۇئامىلىگە قانداق مۇناسىۋەتتە بولۇشتەك كونكرېت نىزاملىرى مۇسۇلمانلارنىڭ شەرىئەت ئەھكاملىرىنى پۇختا بىلىشى ئاساسىدا دۆلەتنىڭ قانۇن بىلىملىرىنى تىرىشىپ ئىگىلەپ، قانۇن ئارقىلىق ئۆز ئىگىلىكىنى، پۇل ـ مېلىنى يوللۇق قوغداپ، سودا ـ سېتىق تىجارەت ئىشلىرىدا ھوشيار بولۇشنى تەقەززا قىلىدۇ ھەمدە قانۇن ئېڭىنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئىقتىسادي ساپاسىنى ئۆزلۇكسىز ئۆستۈرۈشنى تەرغىب قىلىدۇ. شۇنداق ئىكەن، بىز نېمىشقا ھېلىغىچە ئىقتىسادي مۇناسىۋەتلەردىكى مۇئامىلە شەكىللىرىگە جانلىق ۋە ئىشەنچلىك بولغان ئۇسۇللارنى قوللانمايمىز؟ نېمىشقا بۇنىڭغا بېپەرۋالىق قىلىپ، مەردلەرچە نوچىلىقمىز بىلەن مەبلەغ سېلىشىپ ئاخىرىدا ھېساب تالىشىپ ئىتتەك بوغۇشمىمىز؟ نېمىشقا جاپادا تاپقان پۇلىمىزنى غازاڭدەك خەجلەپ، پاك، سەممي روھىمىزنى بۇلغايمىز؟ ئالدامچى، قويمىچىلارغا نېمىشقا ئۆزىمىز

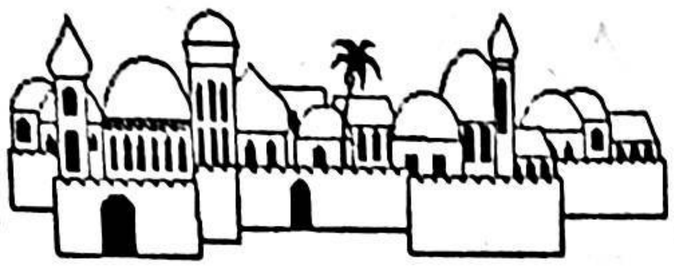

بېرىپ پۈل سۆگگۈتىمىز؟ دەرۋەقە، ئادەملەرنىڭ نىيىتىنى ھېچكىم بىلمەيدۇ ۋە مەگگۈ بىلەلمەيدۇ. پەقەت ھەممىنى بىلگۈچى ئاللاھ تائالا بۇ جەھەتتە بىزنى سەزگۈر بولۇشقا، ئەقىللىق بولۇشقا ئۈندەپ، پۈل ـ مالنى ئىشلىتىش يوللىرىنى، ئۈنىڭ چارىلىرىنى ۋە پايدا ـ زىيىنىنى سېلىشتۇرۇپ تەلىم بەرگەنىكەن، ئۈنى رېئال تۇرمۇشىمىزنىڭ مۇرەككەپ ئەمەلىيىتى جەريانىدا جانلىق قوللىنىپ، سەگەك كاللىمىز بىلەن مەبلىغىمىزنى جايىدا ئىشلىتىشكە ماھىر بولساقلا، ئىشلىرىمىزنىڭ ئاقئۈنتى چوقۇم خەيرلىك بولىدۇ. ياخشى ئەمەل ئۆزىمىزگە پايدىلىق، ئۇ بىزنى ھەر ئىككى ئالەمدە پۈشايمان قىلغۇزمايدۇ ۋە بىزگە مەنۇنلۇق ئېلىپ كېلىدۇ.

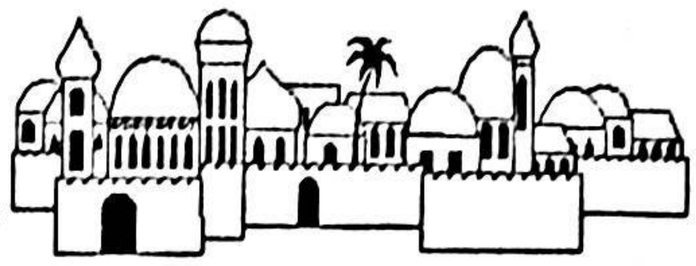

«قۇرئان كەرىم»دىكى سودا ۋە سودا ئەخلاقىغا دائىر بەزى چۈشەنچىلەر

ئابدۇشۈكۈر مۇھەممەد

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

«قۇرئان كەرىم»ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس كالامى بولۇش سۈپىتى بىلەن ئۇلۇغلىنىپلا قالماستىن، يەنە ئۆزىگە سىغدۇرغان مەزمۇنىنىڭ چەكسىزلىكى ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن 1400يىلدىن بۇيان بۇيۇك قامۇس سۈپىتىدە جەمئىي مۇسۇلمانلارنىڭ، جۈملىدىن پۈتۈن ئىلىم ئەھلىنىڭ قەدىرلىشىگە مۇيەسسەر بولۇپ كەلمەكتە.

«قۇرئان كەرىم»دە سودا ۋە سودا ئەخلاقىغا دائىر چۈشەنچىلەر گەرچە مەلۇم بىر يەرگە مەركەزلەشتۈرۈلۈپ نۇقتىلىق بايان قىلىنغان بولمىسىمۇ، بىراق بىرقانچە سۈرە ۋە ئايەتلەردىكى مەزمۇنلار مۇكەممەل سىستېما ھاسىل قىلغان بولۇپ، سودىگەرلەرنىڭ سودا بىلەن شۇغۇللىنىش پائالىيىتىنى ئەخلاقىي مىزان ۋە ئۆلچەملەر بىلەن تەمىن ئەتكەن.

ئىسلام دىنىدا سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىش ھالال كەسىپ قاتارىدا ئۇلۇغلىنىدۇ، يەنى ئۇنىڭغىمۇ شەخسىنىڭ ھالال ئەمگىكى سىڭگەن دەپ قارىلىدۇ. ئۆز كۈچىگە تايىنىپ مېھنەت قىلىپ ياشاش ئىسلام دىنىدا ھەممىدىن بەك تەكىتلىنىدىغان ھالال ئىشتۇر. شۇڭا «قۇرئان كەرىم»نىڭ «جۇمۇئە» سۈرىسىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندا زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

——سۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

مەقسەت رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "كىشىنىڭ ئۆز ئەمگىكىگە يۆلىنىپ يېگەن تاماقتۇر، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئۆز ئەمگىكىگە يۆلىنىپ ياشايتتى".

پەقەت قىيامەت كۈنىلا سودا ـ سېتىق بولمايدۇ، ئۇنىڭغىچە ئىنسانلار ئۆز ھاياتىنى ساقلاش، جېنىنى ئوبدان بېقىش ئۈچۈن تىرىكچىلىك قىلىدۇ، سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللىنىدۇ؛ سودىدا ھەركىم ئۆز ئەجرى، رىزقى، نېسىۋىسىگە

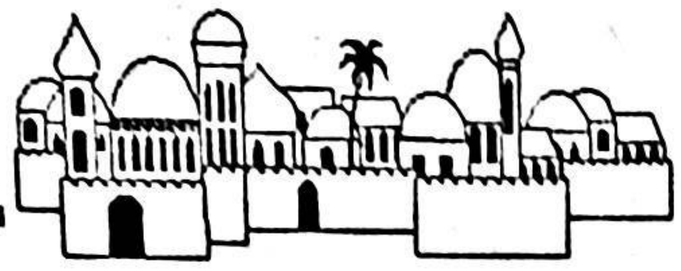

هەم نىيەت ـ ئىقبالىغا لايىق پايدىغا، تۇرمۇش مەنىسىنى ئېرىشىدۇ. «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردە سودا ـ سېتىق ئىشلىرى(جۈملىدىن ئىنسانلارنىڭ تۇرمۇش تىرىكچىلىكىگە ۋە بۇ دۇنيادىكى بەخت ـ سائادىتىگە مۇناسىۋەتلىك باشقا ئىشلىرى) قوللاپ ـ قۇۋۋەتلىنىش بىلەن بىرگە، سودىگەرچىلىك پەزىلىتى(جۈملىدىن ئىنسانىي پەزىلەتنىڭ ئۆلچىمى) ۋە شۇنىڭغا مۇناسىپ ھالدا ئاڭلىق ھەم چوقۇم رىئايە قىلىشقا تېگىشلىك بىر قاتار سودا ـ سېتىق ئەخلاقلىرى قانۇن تۈسىگە ئىگە بولغان ئاساستا بېكىتىلگەن. بۇ بەلگىلىمىلەر ئىسلام دىنى رونىاق تاپقان 1400يىلدىن بۇيان ئىسلام دۇنياسىدىكى مۇسۇلمان بەندىلەر سودا ـ سېتىق ئىشلىرىدا ئۆزلۈكىدىن رىئايە قىلىدىغان كىشىلىك ئەخلاق ـ پەزىلەتكە ئايلانغان. تارىختىن بۇيان سودا ـ تىجارەتكە ماھىرلىقى بىلەن پۈتۈن دۇنياغا نام چىقارغان ئۇيغۇرلارمۇ بۇنىڭدىن مۇستەسنا ئەمەس، بولۇپمۇ ئىمانى كامىل، دىلىدا ئاللاھنى ھەر ۋاقىت ياد ئېتىپ تۇرىدىغان پەزىلەتلىك سودىگەرلىرىمىز ئەنە شۇ سودا ـ سېتىق ئەخلاقىنىڭ ئىزچىل ھىمايىچىلىرىدىن بولۇپ، رونىاق تېپىپ، ئىناۋەت تىكلەپ، داڭقىنى يىراق ـ يېقىنغا تارىتىپ، تەسىرىنى كېڭەيتىپ، كىشىلەرنىڭ دىققىتىگە ۋە ھۆرمىتىگە ھەر ۋاقىت سازاۋەر بولۇپ كەلمەكتە.

بىراق، شۇنىمۇ تەكىتلەپ ئۆتۈشىمىز كېرەككى، ھازىر ئارىمىزدا بىرمۇنچە سودىگەرلەر ۋە ئېلىپ ـ ساتارلار بۇ خىل ئېسىل سودا ـ سېتىق پەزىلىتىدىن چەتنىگەن ھالدا، پايدا ئېلىش، مال ـ دۇنياغا بېرىلىش ھەۋىسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن ئاللاھ تائالانىڭ، پەيغەمبىرىمىزنىڭ كۆرسەتمىسىگە، چاقىرىقىغا ئاسىيلىق قىلىپ، ئادىمىي ئەخلاق، ئەقەللىي ئىنساپ ـ دىيانەتنىمۇ يوقاتماقتا، قانۇنغا خىلاپلىق قىلماقتا، بۇنداقلارنى ئاللاھ تائالامۇ، كىشىلىك ۋىجدانمۇ،قانۇنمۇ كەچۈرمەيدۇ. پەيغەمبىرىمىز سودىگەرلەر ھەققىدە توختىلىپ ئۇلارنىڭ سۈپەتلىرىنى تۆۋەندىكىدەك بايان قىلغان: "ئەك پاك كەسىپ شۇنداق سودىگەرلەرنىڭ كەسپىدۇركى ، ئۇلار سۆزدە يالغان ئېيتمايدۇ، ئامانەتكە خىيانەت قىلمايدۇ، ۋەدىسىگە خىلاپلىق قىلمايدۇ، نەرسە سېتىۋالغاندا ئۇنى كەمستىمەيدۇ، نەرسە ساتقاندا ئۇنى كۆپىتۈرۈپ داڭلىمايدۇ،ئۆز ئۈستىدىكى قەرزنى ئادا قىلىشتا كېچىكتۈرمەيدۇ ۋە قولى قىسقا ئادەملەردە ئېلىشى بولسا ئۇنى قىستمايدۇ".

«قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىسلەردىكى سودا ـ سېتىق ۋە سودىگەرچىلىك ئەخلاقىغا دائىر چۈشەنچىلەر ئېنىق، ئىخچام، چوڭقۇر ھەم ئىنتايىن مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە بولۇپ ، ئۇلارنى يىغىنچاقلىغاندا، ئاساسەن، مۇنداق بەش تۈرلۈك مەزمۇن كېلىپ چىقىدۇ:

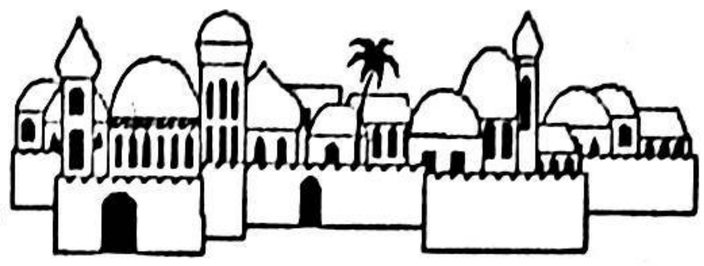

بىرىنچى، سودىدا ئادىل بولۇش

«قۇرئان كەرىم»نىڭ بىر مۇنچە سۈرىلىرىدە سودىدا ئادىل بولۇش، تارازا ـ ئۆلچەمدە توغرا بولۇش، ساختىلىق قىلماسلىق، تارازا ـ ئۆلچەمدىن كەم بېرىپ باشقىلارنىڭ ھەققىنى يەۋالماسلىق ھەققىدە بۇيرۇلغان ئېنىق بايانلار بار.

ئى قەۋمىم! سىلەر ئۆلچەمنى توغرا ئۆلچەڭلار، تارازىنى توغرا تارتىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى كەم بەرمەڭلار.

ـــسۈرە«ھۇد»(11 ـ سۈرە)، 85 ـ ئايەت

ئۆلچەمنى تولدۇرۇپ بېرىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى (نەرسىلەرنى)توغرا تارازىدا تارتىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى(يەنى قايسى يول بىلەن بولمىسۇن، كىشىلەرنىڭ ھەقلىرىنى) كەم بەرمەڭلار.

ـــسۈرە«شۇئەرا»(26 ـ سۈرە)، 181 — 183 ـ ئايەتلەر

سىلەر (باشقىلارغا ئاشلىق قاتارلىقلارنى)ئۆلچەپ بەرگەندە تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىپ بېرىڭلار، بۇنداق قىلىش(سىلەرگە دۇنيادا) ياخشىدۇر، ئاخىرەتلىكىڭلار ئۈچۈن تېخىمۇ ئوبداندۇر.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي! ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا تولۇق ئالىدۇ، كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا كەم بېرىدۇ.

ـــسۈرە«مۇتەففىفىن»(83 ـ سۈرە)، 1 — 3 ـ ئايەتلەر

ئۆز مەنپەئىتى ئۈچۈن باشقىلارنى قارا باستۇرۇش، ساختىپەزلىك قىلىش ھەققەتەن ئىنسانىي پەزىلەتكە يات، قاباھەتلىك قىلمىشتۇر. بۇنداق قىلغان كىشىلەر ئاقىۋىتتە ئۆزىنىڭ پۈتىغا ئۆزى پالتا چاپىدۇ، تۇڭمىدەك پايدىنى دەپ تۆڭمىدەك پايدىدىن قۇرۇق قالىدۇ. سودىگەرلەرنىڭ سودىدا ئادىل بولۇشى باشقىلار ئۈچۈن بولماستىن، بەلكى ئۆزى ئۈچۈندۇر، ئۆزىنىڭ رونىق تېپىشى، بەرىكەت تېپىشى ئۈچۈندۇر.

ئىككىنچى، سودىدا ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، لەۋزىدە تۇرۇش، توختام تۈزۈش، ئىناۋەتلىك سودا قىلىش

ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، راستچىل بولۇش ئىسلام دىنىدا كۆپ تەكىتلىنىدىغان ئىمان ئەمەللىرىنىڭ مۇھىم بىر تۈرىدۇر. ۋەدىگە ۋاپا قىلىش، لەۋزىدە تۇرۇش مەيلى ئىقتىسادىي مۇناسىۋەتلەردە ياكى كىشىلىك مۇناسىۋەتلەردە بولسۇن شۇ شەخسنىڭ پۈتۈن ئوبرازى ۋە ئىقتىسادىي مەنپەئىتى بىلەن، شۇنداقلا قارشى تەرەپنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئىتى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك چوڭ ئىش. ئەگەر ۋەدە، توختام بويىچە سودا قىلىنمىسا ئىناۋەتلىك سودىغا خەۋپ يېتىدۇ، ۋەدىگە

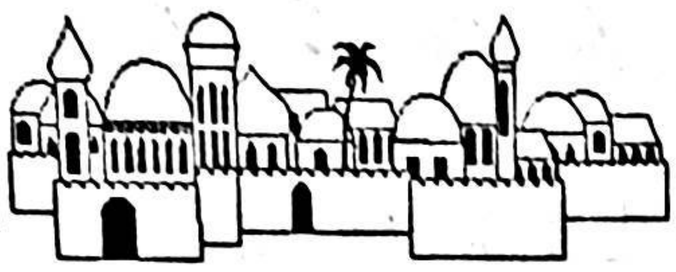

ۋاپا قىلمايدىغان ھەتتا توختامغا خىلاپلىق قىلىدىغان ھەرقانداق سودىگەر ئۆزىنىڭ كىشىلەر ئالدىدىكى ئىنسانىي پەزىلىتىگە داغ تەگكۈزۈش، ئىناۋىتىنى تۆكۈش، ئۆزىگە زىيان سېلىش بىلەن بىرۋاقىتتا، يەنە قارشى تەرەپنىڭ مەنپەئىتىنمۇ زىيانغا ئۇچرىتىدۇ. ئۇنداق گۇناھلىق ئىشنى ئاللاھ تائالامۇ كەچۈرمەيدۇ. شۇڭا «قۇرئان كەرىم»دە دەل شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك سۈرە ۋە ئايەتلەر نازىل قىلىنغان:

سىلەر ئەھدە تۈزۈشكىنىڭلاردا ئاللاھنىڭ ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، قەسىمىڭلارنى(ئاللاھنىڭ نامىنى تىلغا ئېلىپ) پۇختىلىغاندىن كېيىن بۇزماڭلار، چۈنكى سىلەر ئاللاھنى گۇۋاھچى قىلدىڭلار. شۈبھىسىزكى، ئاللاھ قىلمىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىدۇ.

ـــــسۈرە«نەھل»(16 ـ سۈرە)، 91 ـ ئايەت

ئاللاھغا بەرگەن ئەھدىنى، قەسەملىرىنى ئازغىنا بەدەلگە تېگىشىدىغانلار ئاخىرەتتە(ئاللاھنىڭ رەھمىتىدىن)ھېچقانداق نېسىۋىگە ئېرىشەلمەيدۇ، قىيامەت كۈنى ئاللاھ تائالا ئۇلارغا(ئۇلارنى خۇش قىلىدىغان) سۆز قىلمايدۇ، ئۇلارغا(رەھمەت كۆزى بىلەن) قارىمايدۇ، ئۇلارنى(گۇناھلىرىدىن) پاكلىمايدۇ، ئۇلار قاتتىق ئازابقا قالىدۇ.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

ئى مۆمىنلەر! بىر ـ بىرىڭلارنىڭ ماللىرىنى(ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانىخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا ـ سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

ئۈچىنچى، جازانىخورلۇق، بېسىمدارلىق قىلماسلىق

ئىسلام دىنىدا سودىگەرلەرنىڭ ئۆزئارا قەرز ياكى ئۆتنە بېرىشكەن پۇل ۋە مال ـ مۈلكىدىن ئۆسۈم ئېلىشى ھارام دەپ قارىلىدۇ. چۈنكى ئىسلام دىنىدا، بايلارنىڭ كەمبەغەللەرگە، قولى ئۇزۇنلارنىڭ قولى قىسقىلارغا، كۈچلۈكلەرنىڭ ئاجىزلارغا ياردەم قولىنى سۇنۇپ، ئۇلارغا پۇل ۋە مال قەرز بېرىشى، ئۇلارغا ئىمكانقەدەر خالىسانە يار ـ يۆلەك بولۇشى مۇسۇلماندارچىلىقنىڭ ئەقەللىي ئۈلگىسى، ئاللاھ تائالا ئالدىدىكى ساۋابلىق ئىش دەپ قارىلىدۇ.

ئىسلام دىنىدا جازانىنىڭ ھارام ھېسابلىنىشىدىكى سەۋەب شۇكى، جازانىدىن كېلىدىغان ناھەق پايدىغا جازانىخورنىڭ ھېچقانداق ھالال ئەمگىكى سىڭمىگەن بولىدۇ؛ جازانىخور ئەگەر پۇل قەرز ئالغۇچىلارغا ياكى مال ـ مۈلۈك ئۆتنە ئالغۇچىلارغا بېسىم ئىشلەتسە گۇناھ ئۈستىگە گۇناھ ئۆتكۈزگەن بولىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى شۇنىڭغا مۇناسىۋەتلىك سۈرىلەردىن بۇنىڭ ئېنىق دەلىلىنى

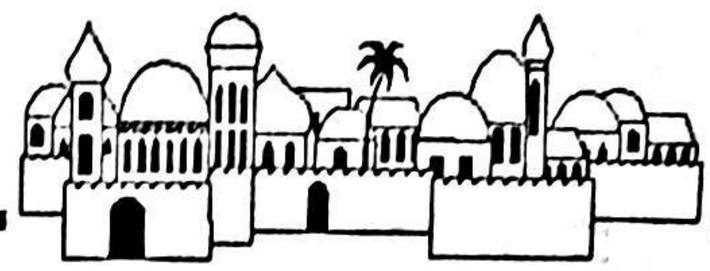

كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

جازانە، ئۆسۈم يېگەن ئادەملەر(قىيامەت كۈنى گۆرلىرىدىن)جىن چېپىلىپ قالغان سىراقلىق ئادەملەردەك قوپىدۇ. بۇ شۇنىڭ ئۈچۈنكى، ئۇلار ئاللاھ ھارام قىلغان ئىشنى ھالال بىلىپ:"سودا-سېتىق جازانىگە ئوخشاش"، (جازانە نېمىشقا ھارام بولىدۇ؟)دېدى. ئاللاھ سودا-سېتىقنى ھالال قىلدى، جازانىنى(بەدەلسىز بولغانلىقى، شەخسكە، جەمئىيەتكە زىيانلىق بولغانلىقى ئۈچۈن)ھارام قىلدى.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 275-ئايەت

ئى مۆمىنلەر! جازانىنى قاتمۇقات ئاشۇرۇپ يېمەڭلار.

ـــسۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 130-ئايەت

سودىگەرلەر ئارىسىدىكى نائىنسابلىقنى ۋە بىر-بىرىنىڭ ھەققىنى يەۋېلىش ئارقىلىق پايدىغا ئېرىشىدىغان بۇنداق يامان ئىشلارنى ئىسلام دىنى ئەزەلدىن چەكلەيدۇ.

تۆتىنچى، پۇل ۋە مال-مۈلۈكنى ياخشى ئىشلارغا ئىشلىتىش، غېرىب-مىسكىنلەرگە ياردەملەشكە بولۇش

ئىسلام دىنىدا سودىگەرلەرنىڭ پۇل ۋە مال-مۈلكىنى ياخشى ئىشلارغا سەرپ قىلىشى، خەير-ئېھسان قىلىشى پەرز ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى ئاللاھ تائالا جەمئى ئاۋام خەلقىگە، جۈملىدىن يېتىم-يېسىر، غېرىب-مىسكىنلەرگە سودىگەردىن ئىبارەت بۇ بىر تائىپە ئادەملەر ئارقىلىق مېھىر-شەپقەت يەتكۈزىدۇ. شۇڭا سودىگەرلەرنىڭ رىزقى كەڭ، تۇرمۇش مەئىشەتلىرى مول يارىتىلغاندۇر. ئەگەر ئۇلار ئاللاھ تائالا ئاتا قىلغان ئامەت ۋە بايلىقنى ئاۋام مەنپەئىتى ۋە ياخشى ئىشلار ئۈچۈن ئىشلەتمەي ئۆز نەپسىگىلا بېرىلىپ، بېخىللىشىپ، ئاچكۆزلىشىپ كېتىۋەرسە، تويماس نەپسىنى دەپ ئاللاھ تائالا كۆرسەتكەن توغرا يول، ھەق ئىشلاردىن ۋاز كەچسە، ئۇلارنىڭ تاپقان بايلىقى ئۇلار ئۈچۈن ھارامدۇر، بۇ دۇنيالىق تىجارىتى بەربات بولىدۇر، ئاخىرەتلىكى ئازابلىقتۇر. «قۇرئان كەرىم»دە ياخشى ئىش، خەير-ئېھسانىنىڭ دەللىلى بولغان زاكات ۋە سەدىقە توغرۇلۇق ئايەتلەر بار. بولۇپمۇ ئاۋام مەنپەئىتىگە پايدىلىق، ئاۋام ئورتاق بەھرىمەن بولالايدىغان ئىشلارغا پۇل-مال سەرپ قىلىش ئىسلام دىنىدا ھەممىدىن بەك ئۈلۈغلىنىدىغان ساۋابلىق ئىش ھېسابلىنىدۇ.

مەسىلەن، يول ياساش، كۆۋرۈك سېلىش، مەكتەپ قۇرۇش، مەسچىت سېلىش، غېرىب-مىسكىنلەرگە نەزىر بېرىش قاتارلىقلار. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلگەن:

ئى مۆمىنلەر! سودا-سېتىق، دوستلۇق ۋە(ئاللاھنىڭ ئىزنىسىز) شاپائەت بولمايدىغان كۈنى(يەنى قىيامەت كۈنى)يېتىپ كېلىشتىن بۇرۇن سىلەرگە

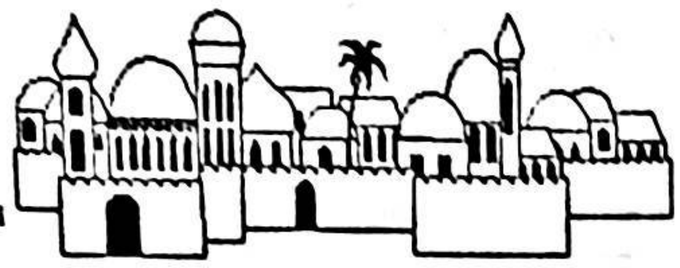

بىز رىزىق قىلىپ بەرگەن مال-مۇلۈكلەردىن(ياخشىلىق يوللىرىغا) سەرپ قىلىڭلار. كۇفرانى نېمەت قىلغۇچىلار(ئۆزلىرىگە) زۇلۇم قىلغۇچىلاردۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 254 ـ ئايەت

كىمكى ئاللاھقا قەرزىي ھەسەنە بېرىدىكەن(يەنى ئاللاھنىڭ يولىدا پۇل-مېلىنى خۇشاللىق بىلەن سەرپ قىلىدىكەن)، ئاللاھ ئۇنىڭغا نەچچە ھەسسە(يەنى ئون ھەسسىدىن يەتتە يۈز ھەسسىگىچە)كۆپ قايتۇرىدۇ. ئاللاھ(سىناش ئۈچۈن، بەزى كىشىلەرنىڭ رىزقىنى) تار قىلىدۇ، (بەزى كىشىلەرنىڭ رىزقىنى) كەڭ قىلىدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 245 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ يولىدا(پۇل-مال) سەرپ قىلىڭلار. ئۆزۈڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار، ئېھسان قىلىڭلار، ئېھسان قىلغۇچىلارنى ئاللاھ ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 195 ـ ئايەت

بەشىنچى، ئاللاھ بەرگەن مال-مۇلكىنى خالىغانچە ئىسراپ قىلماسلىق، بۇزۇپ-چاچماسلىق

بۇ دۇنيانىڭ مەئىشەتلىرى چەكسىزدۇر، ئاللاھ خالىغان ئادەملەرنىڭ رىزقىنى كەڭ قىلىدى، ئۇلارنى مال-مۇلۈكتىن خالىغىنىچە بەھرىمەن قىلدى، بىراق بۇ، ئۇلار بۇ پۇل ۋە مال-مۇلۈكلەرنى خالىغانچە بۇزۇپ-چاچسا، بەتخەجلىك قىلسا، ئىسراپچىلىق قىلسا بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس. بولۇپمۇ ھازىر بىر قىسىم تىجارەتچىلەر پۇل تاپقاندىن كېيىنلا تويماس نەپسىگە قارىغۇلارچە بېرىلىپ، شۆھرەتپەرەسلىك، سۆلەتۋازلىق قىلىشىپ، ئۆزىدىنمۇ رىزقى كەڭلەرگە، ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىگىلىك تىكلەۋاتقانلارغا ۋە جاھان تەرەققىياتىغا كۆز سالماي ھاماقەتلەرچە ياشاۋاتىدۇ؛ ياراتقان ئىگىسىنى ئۇنتۇپ، نامرات، ئارقىدا قالغان قېرىنداشلىرىنى ئېسىدىن چىقىرىپ، كەيپ-ساپا كوچىلىرىدا ئەيش-ئىشرەتكە پېتىپ، خۇدىنى بىلەلمەي يۇرۇۋاتىدۇ. ئۇلارنىڭ دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ ئاقىۋىتى ياخشى بولمايدۇ. ئىسلام دىنىدا ئىسراپچىلىق كەيپ-ساپاغا ئوخشاشلا ئىنتايىن يامان كۆرۈلىدىغان قىلمىشتۇر. بىزنىڭ تۇرمۇش ئەنئەنىمىزگە ئىسلام دىنىنىڭ ئىسراپچىلىقنى يامان كۆرۈش ئىدىيىسى چوڭقۇر سىڭگەن، مەسىلەن، تاماقنى ئاشۇرۇپ قويماسلىق، يېمەكلىكنى يەرگە تۆكۈۋەتمەسلىك، نانىنى يەرگە تاشلىماسلىق، نانىنىڭ ئۇۋاقلىرىنى تېرىپ ئېلىۋېتىش، ئوتۇننىڭ پارچىلىرى ۋە تەمەچنى تېرىپ ئوتقا قالىۋېتىش قاتارلىقلار. ئۇنىڭدىن باشقا، ئىسلام دىنىدىكى روزا تۇتۇش ۋە تاماقنى بەك تويۇنۇپ يېمەسلىك، ئاددىي بولسىمۇ پاكىز كىيىنىش قاتارلىق پەرز، سۈننەتلەردىمۇ

ئىسراپچىلىقنىڭ ئالدىنى ئېلىش خاھىشى كۆڭلىنىپ تۇرىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىمۇ ئىسراپچىلىققا ياتىدىغان ھەرقانداق ئىشنى قىلماسلىق ھەققىدە ئېنىق بايانلار بار.

ئى ئادەم بالىلىرى! ھەر نامازۋاقىتدا(ياكى تاۋاپ ۋاقىتدا ئەۋرىتىڭلارنى سەترە قىلىپ تۇرىدىغان) كىيىملىرىڭلارنى كىيىڭلار، يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

تۇغقانغا، مىسكىنگە، ئىبنى سەبىلگە(خەير ـ ساخاۋەتتىن) ھەققىنى بەرگىن. (پۇل ـ مېلىڭنى ناتوغرا يوللارغا) ئىسراپ قىلمىغىن، ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر.

ـــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 26 ـ 27 ـ ئايەتلەر

ئىسراپچىلىق ئاخىرقى ھېسابتا ئىسراپخورنىڭ ئۆزىنى تۇگەشتۈرىدۇ. ئىسراپخور سودىگەر باي بولۇشقا مىڭ تىرىشسىمۇ تاپقان پۇلىنىڭ بەرىكىتى، ئۇنۇمى بولمىغاچقا مەڭگۈ باي بولالمايدۇ. دىيانەتلىك سودىگەرلەر بايلىقى ئېشىپ ـ تېشىپ تۇرسىمۇ ئورۇنسىز بۇزۇپ ـ چاچماي، بەلكى پۇل ـ مېلىنى ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىپ، ئۆزى ئاددىي تۇرمۇش كەچۈرسىمۇ كەمبەغەل، ئاجىزلارغا سەدىقە بېرىشنى ھەر ۋاقىت ئۇنتۇمايدۇ، ئاللاھ تائالانىڭ رازىلىقىنى ئېلىپ، ئاۋام خەلقنىڭ ھۆرمىتىگە ئېرىشىپ تۇرغاچقا، ئۇلار ھەر ئىككىسى ئالەمدە بەخت ـ سائادەتنى تاپىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق تەۋسىيە قىلغان: "ئىسراپ قىلماستىن ۋە چوڭچىلىق قىلماستىن يەڭلار، ئىچىڭلار، كىيىڭلار ۋە سەدىقە قىلىڭلار".

قىسقىسى، «قۇرئان كەرىم»دىكى سودا ۋە سودا ئەخلاقىغا دائىر چۈشەنچىلەر رېئال تۇرمۇشىمىزغا سىڭىپ كەتكەن، كىشىلەرنى ھىدايەتكە، دىيانەتكە يېتەكلەيدىغان مۇكەممەل ئەخلاقىي مىزاندۇر. ھەرقانداق سودىگەر بۇنىڭغا ھېچكىمنىڭ زورلىشى، بېسىم ئىشلىتىشى بىلەن ئەمەس، بەلكى دىلىدىكى پاك ئېتىقاد كۈچى، ئىنسانىي پەزىلىتى، كىشىلىك ۋىجدانىنىڭ تۇرتكىسى بىلەن ئۆزلۈكىدىن ئەمەل قىلسا ناھايىتى ئۇلۇغ، بەرىكەتلىك ئىش قىلغان بولىدۇ، ئىككىلا ئالەمدە سائادەتمەن بولالايدۇ.

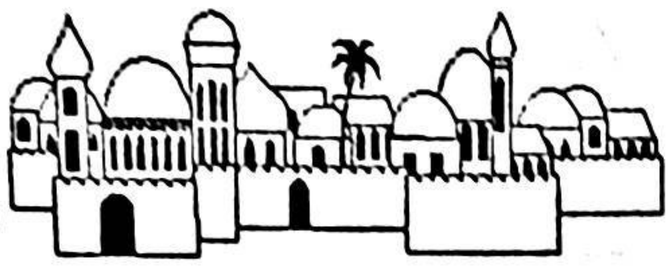

سودىدا راستچىل بولۇش مۇسۇلمانلارنىڭ گۈزەل ئەخلاقى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

هەق سۆبھانەھۇ ۋە تائالا «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىدۇكى:

ئۆلچەمنى تولدۇرۇپ بېرىڭلار، كەم بەرگۈچىلەردىن بولماڭلار. (نەرسىلەرنى) توغرا تارازىدا تارتىڭلار. كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى (يەنى قايسى يول بىلەن بولمىسۇن، كىشىلەرنىڭ هەقلىرىنى) كەم بەرمەڭلار، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىق قىلىپ پىتنە-پاسات تېرىماڭلار.

ـــسۈرە«شۇئەرا»(26 - سۈرە)، 181ـــ183 - ئايەتلەر

ئەبۇ هەكىم ئىبنى هىزام رەزىيەللاهۇ ئەنهۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئالغۇچى بىلەن ساتقۇچى سودىلاشقان جايىدىن يۆتكىلىپ كەتمىسىلا، ئۇلارنىڭ سودىسى قىلىش ياكى سودىنى بۇزۇش ئىختىيارى بولىدۇ، ئەگەر ئۇلار سودىسىدا راست گەپ قىلىشسا، (مالىلىرىنىڭ بېتەرسىزلىكلىرىنى) ئېنىق بايان قىلسا ئىككىسىنىڭ سودىسىغا بەرىكەت بېرىلىدۇ؛ ئەگەر ئۇلار مالنىڭ، پۇلنىڭ ئەيىبلىرىنى يوشۇرۇشسا، سودا ئۈستىده يالغان گەپ قىلىشسا، قىلغان سودىسىنىڭ بەرىكىتى ئۈچۈپ كېتىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەتنى كەرىمە ۋە هەدىس شەرىف بىزگە شۇنى ئۇقتۇرىدۇكى، ئىسلام دىنى ئاكتىپ تىرىكچىلىك قىلىشنى، ئادىل ئېلىم-سېتىم قىلىش ئارقىلىق مەنپەئەتكە ئېرىشىشنى تەرغىب قىلىدۇ، بۇمۇ مۇسۇلمانىنىڭ ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتكە ئىنتىلىشىنىڭ ئىپادىسىدۇر. دېمەككى، مۇسۇلمانىنىڭ ئاللاهقا ئىمان ئېيتىشى بىلەن ماددىي مەنپەئەتكە ئىنتىلىشى بىر-بىرىگە زىت كەلمەيدۇ، لېكىن، ئۇلار ماددىي ئىنتىلىشقا يۈزلەنگەنده مۇئەييەن ئۆلچەمگە بويسۇنۇشى، ئېلىم-سېتىمدا ئادىل بولۇشى، راستچىللىق بىلەن سودا-سېتىق قىلىشى لازىم.

راستچىللىق دېگەنده كىشى بىلەن بولغان مۇئامىلىده يالغان گەپ قىلماسلىق، ساختىلىق قىلماسلىق كۆزده تۇتۇلىدۇ. رەسۇلۇللاھ سەللەللاهۇ ئەلەيهى ۋە سەللەم ياش چېغىدىلا كىشىلەر بىلەن بولغان مۇئامىلىده راستچىل، ئىشەنچلىك ئىدى، مەيلى سودا-سېتىقتا بولسۇن ياكى جېدەل-ماجىرانى بىر

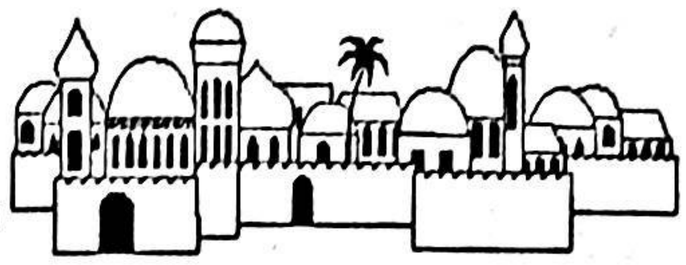

تەرەپ قىلىشتا بولسۇن، ھەممىسىدە راستچىل بولۇشتىن ئىبارەت بۇ گۈزەل پەزىلەتتە چىڭ تۇراتتى. رەسۇلۇللاھ ئۆزىنىڭ راستچىللىقى بىلەن شان-شۆھرەتكە مۇشەررەپ بولۇپلا قالماي، يەنە بۇ ئارقىلىق ئۆزىنىڭ ئىنسانىي پەزىلىتىنى نامايەن قىلغان. شۇڭا ئۇ زات "ئەمىن" (سادىق، راستچىل) دېگەن گۈزەل ئىسىم بىلەن نامىلانغان. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۇيۇك ئەخلاققا ئىگىسەن.

ـــسۇرە«قەلەم»(68 ـ سۇرە)، 4 ـ ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، مەككىدىكى ئەبۇ سۇفيان رەسۇلۇللاھقا ئاداۋەت تۇتقان، لېكىن، رۇم پادىشاھى ئۇنىڭدىن:"مۇھەممەد پەيغەمبەر ئادەتتە يالغان سۆز قىلامدۇ؟ " دەپ سورىغاندا، ئەبۇ سۇفيان ئىككىلەنمەيلا:"بىز ئۇنىڭ يالغان گەپ قىلغىنىنى كۆرۈپ باقمىغان، ئۇ بىزنىڭ ئۇ يەردىكىلەر ئىچىدىكى ئەڭ راستچىل ئادەم" دەپ جاۋاب بەرگەن.

ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھ ئىلگىرى گەزمال سودىسى قىلاتتى، ئۇ سودىگەرچىلىك قىلىۋاتقان مەزگىللىردە، مال كىرگۈزگەن ۋاقىتلىدىكى باھا بىلەن ئېرىشىشكە تېگىشلىك پايدا ئاساسىدا باھانى مۇقىملاشتۇرۇپ بولغاندىن كېيىن، باھانى قايتا ئۆستۈرىۋەتمەيتتى، شۇڭا ئۇ "راستچىل بولۇپ، ئالدامچىلىق قىلمايدۇ، باھانى مۇۋاپىق قويىدۇ" دېگەن نام بىلەن سودا مەيدانىدا شۆھرەت قازانغان. "سودىدا راستچىل بولۇپ، ئالدامچىلىق قىلماسلىق" ئىمام ئەزەمنىڭ گۈزەل ئەخلاقى، "باھانى مۇۋاپىق قويۇش" ئۇنىڭ ئىشىنى ئادىل بېجىرىدىغانلىقىنىڭ ئىپادىسىدۇر. ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھ ھارامدىن يىراق تۇرۇش ئۈچۈن، ھەتتا ھالال لېكىن گۇمانلىق قارىلىدىغان نۇرغۇن پايدا-مەنپەئەتنى تەرك ئېتەتتى ۋە تولۇق ھالال قىلىش ئۈچۈن ھەرقانداق زىيان تارتىشقىمۇ رازى ئىدى. مەسىلەن، ئۇ باشقا يۇرتتىن 30 مىڭ دىرھەم قىممىتىدە گەزمال كەلتۈرگەن، ئەمما ئۇنىڭ ئىچىدە بىر توپ رەخت سۇپەتسىز بولۇپ چىققان، ئۇنىڭ شېرىكى بولسا بۇ رەختنىڭ سۇپەتسىز تەرىپىنى سېتىۋالغۇچىغا دېمەيلا ئۇنى سېتىۋەتكەن. ئىمام ئەزەم بۇ ئىشتىن خەۋەر تاپقاندىن كېيىن، ئۇ مالنى ھالال قىلىش ۋە سەۋەنلىكىنى ساقىت قىلىش ئۈچۈن، بۇ مالنىڭ بارلىق پۇلىنى سەدىقە قىلىۋەتكەن. ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە رەھىمەھۇللاھ ئاللاھقا تائەت-ئىبادەت قىلىش بىلەن پۈل تېپىش بىر-بىرىگە زىت ئەمەس، دېگەن پرىنسىپتا چىڭ تۇرغانلىقى ئۈچۈن، ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئەھمىيەت بېرىشنى ئۆز ئەمەلىيىتىدە ھەقىقىي كۆرسەتتى، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۇلگىسى بولۇپ قالغان. ئۇنىڭ "راستچىل بولۇش، ئالدامچىلىق قىلماسلىق، باھانى مۇۋاپىق قويۇش"، يالغان سۆزلىمەسلىك، ساختىلىق قىلماسلىقتەك سودا مىزانى سودىگەرلىرىمىزنىڭ

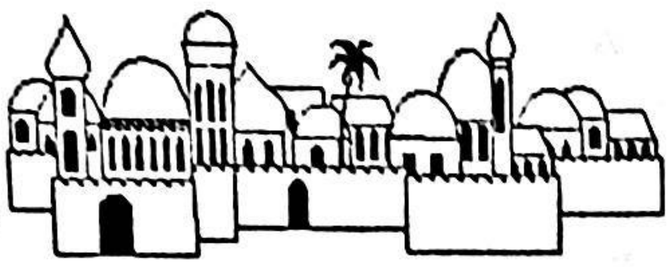

ئۆرنەك قىلىشىغا ئەرزىيدۇ. ئۇنداقتا، ھازىرقى جەمئىيەتتە، سودىدا راستچىل بولۇشنى قانداق بەجا كەلتۈرۈشىمىز لازىم؟

1.سودىدا راستچىل بولۇشتا ئالدى بىلەن ئېلىم ـ سېتىمدا قائىدىلىك بولۇش كېرەك

ھەرخىل سودا ـ سېتىقنى قائىدىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان دائىرە ئىچىدە ئېلىپ بېرىش راستچىللىق بىلەن سودا قىلىشنىڭ ئۆسۈلىدۇر. مۇسۇلمانلار سودا ـ تىجارەت قىلغاندا دۆلەت قانۇنىغا بويسۇنۇپلا قالماي، يەنە ئىسلام دىنىنىڭ سودا ـ تىجارەت ئەخلاقىغىمۇ ئەمەل قىلىشى كېرەك. ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمدىن: "قايسى مېھنەت ئەڭ ئەۋزەل؟" دەپ سورالغاندا، ئۇ زات: "كىشىنىڭ ئۆز قولى بىلەن قىلغان ئەمگىگى ۋە ھەر بىر توغرا رەۋىشتە قىلىنغان سودا" دەپ جاۋاب بەرگەن(تەبرانى توپلىغان). جەمئىيەت ئېھتىياجلىق بولغان ھەم ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان سودا ـ سېتىقنىڭ ھەممىسى ھالالدۇر. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئىجتىمائىي ھاياتقا تەسىر يەتكۈزىدىغان، جەمئىيەت ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان سودا ـ سېتىقنىڭ ھەممىسى ھارامدۇر. ئىسلام دىنى ئىنسانلارنىڭ،ئىجتىمائىي گۈرۈھلارنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان ـ زەخمەت يەتكۈزىدىغان ھەرقانداق تىرىكچىلىك ئۇسۇلىنى ئەيىبلەيدۇ ۋە بۇ خىل قىلمىشلارنى "ھارام" دەپ قارايدۇ. ئىسلام دىنى بۇ ئىككى شەرت ئاساسىدا مۇسۇلمانلاردىن سودا ـ سېتىق ئىشلىرىدا ھەم ئۆز ئەمگىگە تايىنىشنى، ھەم قانۇن ئۆلچىمىگە مۇۋاپىق كېلىشنى، ئىككىلىسىگە تەڭ ئېتىبار بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

قائىدىگە ئۇيغۇن سودا ـ سېتىق ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئىختىيارلىقى بويىچە، بىر ـ بىرىگە مەنپەئەت ۋە پايدا يەتكۈزۈش ئاساسىدا بولىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ قانۇنلۇق سودا ـ سېتىق توغرىسىدىكى ئاساسلىق بەلگىلىمىسى: " ئىجاب " (ماقۇللۇقنى ئېلىش) بىلەن "قوبۇل"(قۇبۇل قىلىش)تىن ئىبارەت، يەنى سېتۇالغۇچىنىڭ ماقۇللۇقى، ساتقۇچىنىڭ قوبۇل قىلغانلىقى ئاساسىدىلا قانۇنلۇق سودا ـ سېتىق شەكىللىنىدۇ، ئەگەر بىر تەرەپنىڭ تەلىپى بولۇپ، قارشى تەرەپنىڭ قوبۇل قىلغانلىقى ھاسىل بولمىسا، زورلۇق بىلەن سودىلىشىش كېلىپ چىقىدۇ ـ دە، بۇ ئىسلام دىنىنىڭ سودا ئەخلاق ئۆلچىمىگە ئۇيغۇن كەلمەيدۇ.

2.سودىدا قائىدە ـ يوسۇنغا ئەمەل قىلىش راستچىللىقنىڭ ئىپادىسى

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ

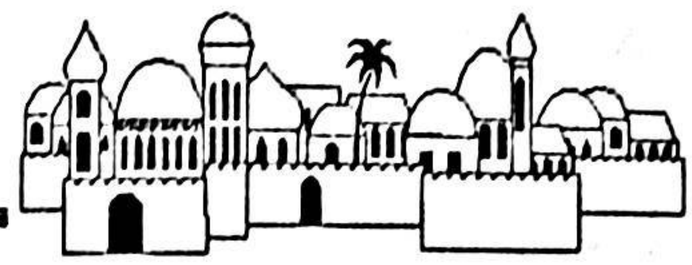

سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "مۇسۇلمانلار ئۆزلىرى كېلىشكەن شەرتلەرگە ئەمەل قىلىشى كېرەك" (ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). بۇ يەردە تىلغا ئېلىنغان "شەرت" ھەر خىل ئۆلچەمدىن ئىبارەت. بۇ ھەدىس شەرىئ شۇنى چۈشەندۈرىدۇكى، جەمئىيەتتە ياشاۋاتقان بىز مۇسۇلمانلار ھەر خىل ئۆلچەم-بەلگىلىمىلەرنىڭ چەكلىمىسىدە بولىمىز، شۇڭا، ھەرخىل قائىدىلەرگە ئەمەل قىلىشىمىز كېرەك. ئەگەر بىر مۆمىن مۇسۇلمان قانۇن بويىچە سودا-سېتىق قىلسا، ئۆزىنى ناھايىتى ئازادە ھېس قىلىدۇ-دە، قانۇننىڭ بارلىقىنى سېزەلمەي قالىدۇ، ئەمما ئەگەر ئۇ قانۇنسىز سودا-سېتىق بىلەن شۇغۇللانسا، قانۇننىڭ ھەممىلا جايىدا مەۋجۇتلۇقىنى، تەرەپ-تەرەپتىن چەكلىمىگە ئۇچراپ تۇرىۋاتقانلىقىنى كۆرىدۇ. مۇسۇلمان بەندە ئىجتىمائىي تۇرمۇشتا شۇغۇللىنىۋاتقان ھەرقانداق خىزمەت ئىككى ياقلىمىلىققا، يەنى "ئەخلاق-پەزىلەت" بىلەن "ئاللاھقا ئىخلاسمەن بولۇش" تىن ئىبارەت ئىككى ياقلىمىغا ئىگە بولىدۇ. مەسىلەن، بىر ئادەم ئىسلام دىنىنىڭ بەلگىلىمىسىگە مۇۋاپىق كېلىدىغان "قائىدىلىك" سودا-تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغان بولسا، ئۇ، بۇ ھالال سودا-تىجارەتتىن ھەم پايدىغا ئېرىشىدۇ، ھەم ئاللاھقا ئىتائەتمەن بولغانلىقىدىن ساۋاب ئالىدۇ، ھاياتىي دۇنيا مەنىشىتىدە خاتىرجەملىككە، ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ مۇكاپاتىغا مۇشەررەپ بولىدۇ. ئۇنىڭ ئەكسىچە، ئەگەر بىر ئادەم قائىدىگە مۇخالىپ سودا-تىجارەتنى قىلسا، ئۇنىڭ كۆڭلى بىئارام بولۇپلا قالماي، يەنە قانۇنسىز سودا-تىجارەت بىلەن شۇغۇللانغانلىقىدىن ئاللاھقا ناشۇكۇرلۇك قىلغان ھېسابلىنىدۇ-دە، ھاياتىي دۇنيادا دەككە-دۈككىدە ياشايدۇ، ئاخىرەتتە ئاللاھقا ئىتائەتمەن بولمىغانلىقى بىلەن جازاغا تارتىلىدۇ.

3. سودىدا راستچىل بولۇشتا، ئېلىم-سېتىمدا ئادىل بولۇش، يالغان سۆزلىمەسلىك، ئالدامچىلىق قىلماسلىق كېرەك

ۋاسىلە ئىبنى ئەسقەئ رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ:"بىز سودا قىلىۋاتقاندا رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم ھەمىشە ئالدىمىزدا پەيدا بولاتتى، ئۇ زات: 'ئى سودىگەرلەر جامائەسى! سودا ئۇستىدە يالغان گەپ قىلىشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار' دېگەن" دەيدۇ(تەبرانى توپلىغان). رەسۇلۇللاھ سودا ئۇستىدە ئالدامچىلىق قىلىش قىلمىشىنى ناھايىتى يامان كۆرەتتى. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ ئېيتىدۇكى، رەسۇلۇللاھ بىر قېتىم ئاشلىق سېتىۋاتقان ئادەمنىڭ يېنىدىن ئۆتۈپ، ئۇ ئاشلىقنى قىزىقىپ قېلىپ قولىنى ئاشلىقنىڭ ئىچىگە سېلىپ باقتى، ئاندىن نەم ئىكەنلىكىنى بىلىپ قالدى، ئاندىن:"ئى ئاشلىق ئىگىسى! نېمە ئىش بۇ؟" دېۋىدى، ئۇ ئادەم:"ئۇ

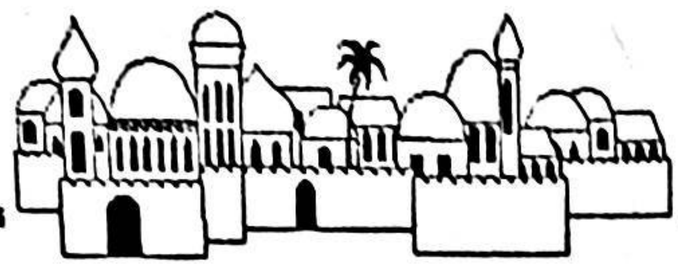

ئاشلىقنى يامغۇر چۈشۈپ قېلىپتىكەن" دېدى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم: "ئۇ ھۆل بولۇپ قالغان ئاشلىقنى ئۈستىگە قويۇپ قويساڭچۇ؟ كىشىلەر كۆرگەن بولسا، كىمكى بىزنى ئالدايدىكەن، ئۇ بىزدىن ئەمەس" دېدى(مۇسلىم توپلىغان). يۇقىرىقى ھەدىس شەرىئەتنى بىزگە شۇنى بىلدۈرىدۇكى، سودا - سېتىق قىلغاندا كىشىنى ئالداش ياكى كۆز بويامچىلىق يولى بىلەن ياخشىچاق بۇلۇڭۇلىشىنىڭ ھەممىسى ئادىل بولمىغان ئىشلىم - سېتىم قىلمىشلىرىدۇر، شۇنداقلا، ئىمانى بار ئادەمنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئەمەستۇر.

مۇسۇلمان بەندىنىڭ ئىشلىم - سېتىمدا ئادىل بولۇشى گۈزەل ئەخلاق جۈملىسىگە كىرىدۇ ۋە پەرز ھېسابلىنىدۇ. «قۇرئان كەرىم» سودا - سېتىقتا ئادىل بولمىغانلارنى ئەيىبلەيدۇ:

(ئۆلچەمدە ۋە تارازىدا) كەم بەرگۈچىلەرگە ۋاي! ئۇلار كىشىلەردىن ئۆلچەپ ئالغان چاغدا، تولۇق ئالىدۇ. كىشىلەرگە ئۆلچەپ ياكى تارتىپ بەرگەن چاغدا، كەم بېرىدۇ. ئۇلار بۇيۇك بىر كۈندە تىرىلدىغانلىقىغا ئىشەنمەمدۇ؟

ـــ سۈرە «مۇتەففىفىن»(83 - سۈرە)، 1ـــ5 - ئايەتلەر

شۇڭا، ئىسلام دىنىمىز مۇسۇلمان بەندىنىڭ سودا - سېتىقتا، ئۆلچەم ۋە تارازىدا ئادىل بولماسلىقىنى، ئالدامچىلىق قىلىشىنى چەكلەيدۇ.

مۇسۇلمان بەندە سودا - سېتىقتا ھەرگىزمۇ ئالدامچىلىق قىلماسلىقى، شۇنداقلا، مالنىڭ ئەيىبىنى يوشۇرماسلىقى لازىم. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

بىر - بىرىڭلارنىڭ مالىلىرىنى ناھەق يەۋالماڭلار.

ـــ سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 188 - ئايەت

ئۇندىن باشقا، مېلىنى سېتىۋېلىش غەرىزىدە يالغان قەسەم ئىچىشمۇ ئالدامچىلىق قىلمىشى ھېسابلىنىپ، ئاللاھنىڭ غەزىپىگە دۇچار بولىدۇ. ئەبۇ قىتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ، مەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەمنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان دەيدۇ: "سىلەر سودىدا كۆپ قەسەم ئىچىشتىن ھەزەر ئەيلەڭلار، قەسەم ئىچىش مالنى ئاۋۇتىدۇ، ئاندىن ئۇ مال تۈزۈپ كېتىدۇ"(مۇسلىم توپلىغان). مۇسۇلمان بولغان ئىكەنمىز، بۇنداق ئالدامچىلىق قىلمىشلاردىن چوقۇم قول ئۈزۈشىمىز لازىم.

سودىدىكى يالغان گەپ قىلىش ۋە ئالدامچىلىق قاتارلىق قىلمىشلار ئاللاھنى ئالدىيالمايدۇ. نۇرغۇن پاكىتلار شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، جەمئىيەتتىكى يالغان مال ئىشلەش، يالغان مال سېتىش، باشقىلارنى ئالداش قاتارلىق قىلمىشلار بىر مەھەللىك پايدىغا ئېرىشتۈرىشى مۇمكىن، لېكىن بۇ خىل سودا ئاشكارىلىنىپ قالسا، بۇنداق سودىنى قىلغۇچىلار سودا - تىجارەت سورۇنىدا شەرمەندە بولۇپلا

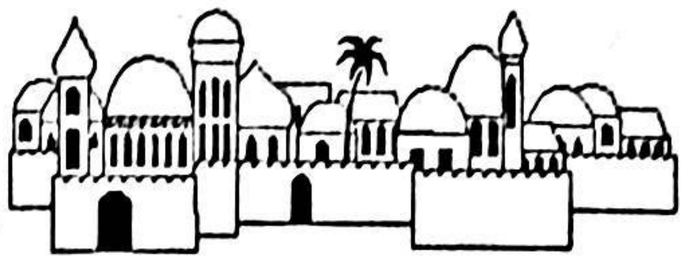

قالماي، ئاخىرەتتە يەنە جازاغا تارتىلىدۇ. يالغان نەرسە ھامان يالغان، يالغان گەپ ھامان يالغاندۇر، بىلۈالغىلى بولمايدىغان ئالدامچىلىق بولمايدۇ. راستچىللىق بىلەن سودا - سېتىق قىلىش گەرچە زاھىرەن جاپالىق كۆرۈنسىمۇ، لېكىن ئۇ، پۈختا، خاتىرجەم ئېلىپ بېرىلىدۇ. پەقەت راستچىللىق بىلەن قىلىنغان سودىلا مۇۋەپپەقىيەتلىك بولالايدۇ. بەزى كىشىلەر گەرچە راستچىل سودا قىلىپ ۋاقتىنچە زىيان تارتقان تەقدىردىمۇ، ئۆز يولىدا چىڭ تۇرۇپ، دۇرۇس ئادەم بولۇپ، سەممىي ئىش قىلىدۇ، مانا بۇلار ئىسلام دىنى تەرغىب قىلىدىغان ياخشى ئادەملەر، شۇنداقلا، جەمئىيەتنىڭ مەدھىيىسىگە ۋە ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولىدىغان ئادەملەردۇر.

4. سودا - سېتىقتا راستچىل بولۇشتا، ئۆلچەم - تارازىدا كەم بەرمەسلىك، ئەھدىسىنى بۇزماسلىق لازىم

«قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

ئەھدىگە ۋاپا قىلىڭلار، (قىيامەت كۈنى) ئەھدە ئۈستىدە(يەنى ئەھدىگە ۋاپا قىلغان - قىلمىغانلىق ئۈستىدە) ئەلۋەتتە سوئال - سوراق قىلىنىسىلەر. سىلەر(باشقىلارغا ئاشلىق قاتارلىقلارنى) ئۆلچەپ بەرگەندە، تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىپ بېرىڭلار، بۇنداق قىلىش(سىلەرگە دۇنيادا) ياخشىدۇر، ئاخىرەتلىكىڭلار ئۈچۈن تېخىمۇ ئوبدانىدۇر.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 34——35 - ئايەتلەر

ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "راست سۆز كىشىنى ياخشىلىققا يېتەكلەيدۇ، ياخشىلىق كىشىنى جەننەتكە باشلايدۇ، كىشى ھەقىقەتەن راست سۆزلەۋەرسە، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا راستچىللار قاتارىغا ئۆتىدۇ. يالغانچىلىق كىشىنى گۇناھقا يېتەكلەيدۇ، گۇناھ كىشىنى دوزاخقا ئېلىپ بارىدۇ، كىشى ھەقىقەتەن يالغان سۆزلەۋەرسە ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاززاپ دەپ يېزىلىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

سودا - سېتىقتا توختامغا قاتتىق ئەمەل قىلىش سەممىيلىكنىڭ ئىپادىسى، شۇنداقلا، مۇسۇلمان بەندە ئەمەل قىلىشقا تېگىشلىك گۈزەل ئەخلاق. توختام بىر تۈرلۈك ئەھدە بولغاچقا، ئۇنى خالىغانچە بۇزۇشقا بولمايدۇ. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "مۇناپىقنىڭ بەلگىسى ئۈچ تۈرلۈك بولىدۇ: سۆزلىسە يالغان سۆزلەيدۇ، ۋەدىسىگە ۋاپا قىلمايدۇ، ئامانەتكە خىيانەت قىلىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). مەسىلەن، مالنى سېتىۋالغۇچى مالنىڭ سۈپىتىدە

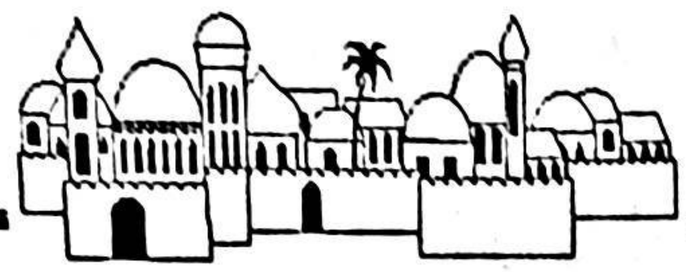

مەسىلە بارلىقىنى بىلىپ تۇرۇپ توختام تۈزۈشكەن بولسا، توختام بويىچە ئىش تۈتۈشى، يېنىۋالماسلىقى كېرەك. ئەگەر مالنىڭ سۈپىتىدە مەسىلە بارلىقىنى بىلمەي تۇرۇپ توختام تۈزۈشكەن بولسا، توختام كۈچكە ئىگە بولۇۋېرىدۇ، لېكىن ئىككى تەرەپ ئالاقىدار مەسىلىلەر ئۈستىدە سۆزلىشىپ، تولۇقلىما تۆلەم بېرىش-بەرمەسلىك توغرىسىدا مەسلىھەتلەشسە بولىدۇ.

ئەھدىگە ئەمەل قىلىش، لەۋزىدە تۇرۇش راستچىللىقنىڭ ئىپادىسى، سودا-تىجارەتتىكى گۈزەل ئەخلاق. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ ئېيتىدۇركى، رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم مۇنداق دېگەن: "ئامانەتكە خىيانەت قىلغۇچىدا ئىمان يوق، ۋەدىسىدە تۇرمايدىغان ئادەمدە دىيانەت يوق"(بەيھەقى توپلىغان). ئەگەر ساتقۇچى تەرەپ مالنى توختام بويىچە ئۆز ۋاقتىدا تەمىنلىيەلمىسە، ياكى يۆتكەش جەريانىدا بۇزۇپ قويسا، چوقۇم تۆلەم بېرىشى لازىم. كىشىگە ئامانەتكە قويغان مال ئەگەر بۇزۇلۇپ قالسا، ياكى ئامانەتنى ساقلىغۇچى ئۇنى ئۆزىنىڭ قىلۋالسا، ئامانەتنى ھاۋالە قىلغۇچىمۇ مەسئۇلىيەتنى ئۈستىگە ئېلىشى لازىم.

ھازىر، بىر قىسىم كىشىلەر پۇل تېپىش غەرىزىدە بولۇپ، سودا ئەخلاقىنى نەزەردە تۇتمايۋاتىدۇ، لەۋزىدە تۇرمايۋاتىدۇ، ئىسلام دىنىمىزنىڭ بەلگىلىمىلىرىگە پەرۋا قىلمايۋاتىدۇ. ئەگەر بىز سودا-سېتىقتا راستچىل بولماي، لەۋزىمىزدە تۇرماي، ئالدامچىلىق، كۆز بويامچىلىق قىلىپ، يالغان، ساختا، ناچار، سۈپەتسىز مالالارنى بازارغا سالساق، بۇ قىلمىشلارنى يەككىلەرنىڭ قىلغانلىرىمىز سودا-تىجارەت سورۇنىدا ئورۇن ئىگىلىيەلمەيمىز، ئېغىرراق قىلغانلىرىمىز قانۇنغا مۇخالىپ ئىش قىلغان بولۇپ، جازاغا تارتىلىمىز. چۈنكى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا مەنئى قىلغان قىلمىشلار بولۇپ، بۇنداق قىلىش ئىمانىنىڭ مۇستەھكەم ئەمەسلىكىنىڭ ئىپادىسى، شۇڭا بۇنداق قىلغانلار ئاخىرەتتە ئاللاھنىڭ جازاسىغا تارتىلىدۇ. بۇنداق قىلمىشلار "باشقىلارغا، ئۆزىگە ۋە جەمئىيەتكە زىيان يەتكۈزىدىغان" قىلمىشلار ھېسابلىنىدۇ. ئىسلام دىنى مۇسۇلمان بەندىنىڭ مال-بايلىقا قانۇنلۇق يول بىلەن ئىگە بولۇشنى، قانۇنلۇق سودا-سېتىق قىلىش، ھالال ئەمگىكى ئارقىلىق قانۇنلۇق بايلىقا ئېرىشىشنى تەلەپ قىلىدۇ.

«قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

ئۇلارنىڭ ئارىسىدىكى نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ گۇناھقا، زۇلۇم سېلىشقا ۋە ھارام يېيىشكە ئالدىرايدىغانلىقىنى كۆرسەن، ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرى نېمىدېگەن يامان!

——سۈرە« مائىدە»(5-سۈرە)، 62-ئايەت

شۇڭا، سودا-سېتىقتىكى ئالدامچىلىق، پاراخورلۇق قىلمىشلىرىنىڭ ھەممىسى ھارام ھېسابلىنىدۇ. ئەگەر سودا سەممىيلىك بىلەن قىلىنماي،

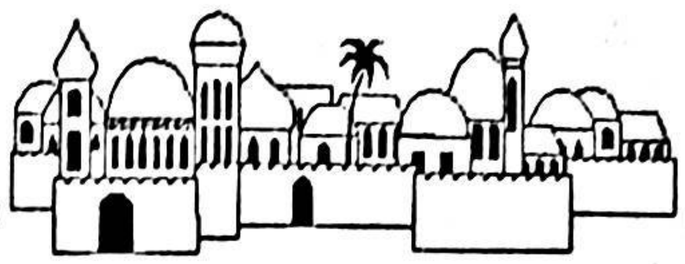

بىر-بىرىنى ئالداش بىلەن قىلىنسا، ئاخىردا ئىككىلا تەرەپكە ئېغىر زىيان يېتىپ، ھەم جەمئىيەت مەنپەئەتىگە ئېغىر شىكىلى ھەم ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېغىر شكىلى بولمايدۇ.

ئىسلام دىنى مۇسۇلمانلارنىڭ سودا-تىجارەت قىلىشىنى تەرغىب قىلىدۇ، لېكىن شۇنىڭ بىلەن بىرگە، سودا-تىجارەت توغرىسىدا بىرمۇنچە بەلگىلىمىلەرنىمۇ بېكىتىپ، بىز مۇسۇلمانلاردىن ئىسلام دىنىنىڭ سودا-تىجارەت ئەخلاقىغا ئەمەل قىلىشىنى، ئەخلاق ئۆلچىمىنى ئىگىلەشنى تەلەپ قىلىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ مال-بايلىققا ئېرىشىشى، سودا-تىجارەت پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشىدا، ئۇلارنىڭ ئىمان ئەقىدىسى بىلەن ھەقلىق ئېرىشكەن پايدىسى بىر-بىرىگە زىت كەلمەيدۇ، بۇ يەردىكى مەسىلە پەقەت ئۇلارنىڭ مۇناسىۋەتلىك قانۇنغا ئەمەل قىلغان-قىلمىغانلىقى، ئىسلام دىنىنىڭ سودا-تىجارەت قائىدىسىگە ئەمەل قىلغان-قىلمىغانلىقى مەسىلىسىدۇر.

سودا-سېتىقتا ئالدامچىلىق قىلىدىغانلار، يالغان مال ئىشلەپ، يالغان مال ساتىدىغانلار، دۆلەتنى، خەلقنى ئالدايدىغانلار زۇلۇم قىلغۇچىلار ھېسابلىنىدۇ، ئۇلار ھاياتىي دۇنيادا قانۇنىنىڭ جازاسىغا تارتىلىپلا قالماي، ئاخىرەتتە يەنە يامان ئاقىۋەتكە دۇچار بولىدۇ. سودا-سېتىقتا راستچىل بولۇپ، لەۋزىدە تۇرىدىغانلار بولسا مۇۋەپپەقىيەت قازانغۇچىلار بولۇپ، ئۇلار ھاياتىي دۇنيادا مول مەنپەئەتكە، ئاخىرەتتە ياخشى مۇكاپاتقا مۇشەررەپ بولىدۇ.

ئى پەرۋەردىگار! سودىگەر مۇسۇلمانلارنى راستچىل سودا-تىجارەتچىلەردىن، ھاياتىي دۇنيادا مەنپەئەتكە ئېرىشىدىغان، ئاخىرەتتە مۇكاپاتقا مۇشەررەپ بولىدىغان، ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتكە ئىگە بولىدىغانلاردىن قىلغايسەن — ئامىن!

(«يېڭى ۋەز-تەبلىغەر» 3-توپلامدىن)

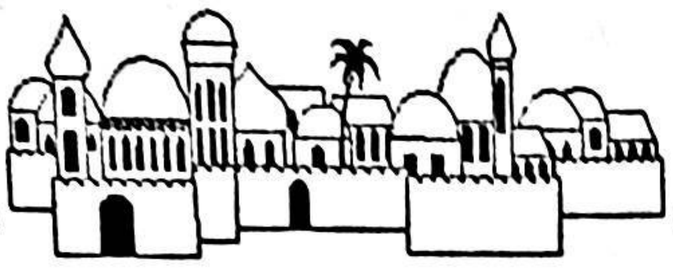

ئىسلام دىنىدىكى خەير ـ ئېھسان توغرىسىدا

قۇربانجان يۈسۈپ

بسم الله الرحمان الرحيم

ئىسلام دىنىمىز «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفتە مۇسۇلمانلارنى دائىم ياخشى ئىشلارنى قىلىشقا، يامان ئىشلاردىن ئۆزلىرىنى چەتكە ئېلىشقا تەشەببۇس قىلىدۇ، بولۇپمۇ كەمبەغەل ـ مىسكىن، بىچارىلەرنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىشقا، ئۇلارغا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈشكە، ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بېرىشكە رىغبەتلەندۈرىدۇ. شۇڭا بىز كىشىلەرگە ياخشىلىق قىلماقچى بولغىنىمىزدا، بىز قىلماقچى بولغان ئىشنىڭ ھەقىقىي ياخشى ئىش ئىكەنلىكىنى ھەم ئۆز جايىدا بولىدىغانلىقىنى بىلۈۋېلىشىمىز كېرەك. شۇنداق قىلغاندا، بىزنىڭ قىلغان ئىشلىرىمىز خەير ـ ئېھسان دائىرىسىگە كىرىپ، ئاللاھ تائالانىڭ دەرگاھىدا مەقبۇل ئىش بولىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ياخشى ئىشقا ۋە تەقۋادارلىققا ياردەملىشىڭلار، گۇناھقا ۋە زۇلۇمغا ياردەملەشمەڭلار.

ـــسۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن شۇنى چۈشىنىۋالىمىزكى، بىز كىشىلەرگە ياردەملەشمەكچى بولغاندا، ياردەم بەرمەكچى بولغان ئىشىمىزنىڭ ھەقىقەتەن ياخشى ئىش ياكى يامان ئىش ئىكەنلىكىنى ئوچۇق بىلۈۋېلىشىمىز كېرەك. ياردەم بېرىشكە لايىق كىشىلەرگە ياردەم بېرىشىمىز، ھەمكارلىشىشقا تېگىشلىك ئىشلاردا ھەمكارلىشىشىمىز، باشقىلارغا ياخشىلىق قىلدىم ياكى ھەمكارلاشتىم دەپ ياردەم ئېلىشقا سالاھىيىتى يوق كىشىلەرگە ياماق ئىشلار ئۈستىدە ھەمكارلىشىپ قويۇپ، ئۆزىمىزگە زۇلۇم قىلىپ قويۇشتىن ساقلىنىشىمىز كېرەك. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھقا ئىبادەت قىلىڭلار، ئۇنىڭغا ھېچ نەرسىنى شېرىك كەلتۈرمەڭلار، ئاتا ـ ئاناڭلارغا، خىش ـ ئەقرىبالىرىڭلارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، يېقىن قوشنىغا، يىراق قوشنىغا، يانداشكى ھەمراھقا(يەنى سەپەرداشقا، ساۋاقداشقا) مۇساپىرغا، قول ئاستىڭلاردىكى قۇل ـ چۆرىلەرگە ياخشىلىق قىلىڭلار، شۇبھىسىزكى، ئاللاھ مۇتەكەببۇر ماختانچاقنى ياقتۇرمايدۇ.

ـــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 36 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتتە ئاللاھ تائالا ياخشىلىق قىلىشقا تېگىشلىك بولغان كىشىلەرنى

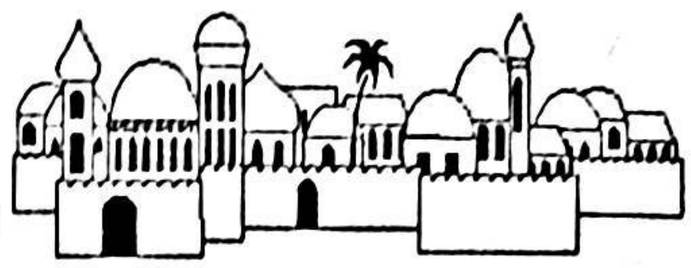

بايان قىلىپ ئۆتكەن. لېكىن بۇنىڭدىكى بىردىنبىر شەرت ئالدى بىلەن بىزنىڭ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ تائالانى بارلىق سۈپەتلىرى بىلەن تولۇق ئېتىراپ قىلىش ھەمدە ئۆز لايىقىدا ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىش، ئۇ بۇيرۇغان ئىشلارنى ئورۇندىش، ياندۇرغان ئىشلاردىن ئۆزىنى چەتكە ئېلىشتىن ئىبارەت. شۇنداق قىلغاندا، بىزنىڭ بۇ دۇنيادا قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىز بۇ دۇنيادىمۇ، ئاخىرەتتىمۇ بىزگە بەخت ـ سائادەت ئېلىپ كېلىدۇ. بۇ شەرتنى تولۇق ھازىرلىماي تۇرۇپ، بۇ دۇنيادا قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىز پەقەت مۇشۇ دۇنيادىلا مەلۇم دەرىجىدە ئەسقاتىدۇ، ئاخىرەتتە ئەسقاتمايدۇ. شۇڭا بىزنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىزنىڭ بۇ دۇنيا، ئاخىرەتتە نەتىجىلەرگە ئېرىشىشى ئۈچۈن چوقۇم ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىمانىمىز ساپ بولۇشى ھەم ئەمەلىي ئىبادەتلىرىمىز ئارقىلىق دىلىمىزدىكى ئىمانىنى ئىپادىلىشىمىز كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندا، قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىزنىڭ مېۋىسىنى بۇ دۇنيا، ئاخىرەتتە تەڭ كۆرەلەيمىز ھەم ئۆزىمىزدە ئادەم بالىسىدا بولۇشقا تېگىشلىك ئىنسانلىق غۇرۇرىمىزنى تۇرغۇزالايمىز. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

جمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھغا خاستۇر. ئاللاھ ناھايىتى شەپقەتلىك ۋە مېھرىباندۇر. قىيامەت كۈنىنىڭ ئىگىسىدۇر. (رەببىمىز) سائىلا ئىبادەت قىلىمىز ۋە سەندىنلا ياردەم تىلەيمىز.

——سۈرە«فاتىھە»(1 ـ سۈرە)، 2—5 ـ ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن، بىزنىڭ ئاللاھ تائالاغا بولغان ئىمانىمىز كامىل بولسىلا، ئۇنىڭ ناھايىتى رەھىملىك ۋە شەپقەتلىك ئىكەنلىكىنى ھەم ئاخىرەت كۈنىنىڭ ئىگىسى ئىكەنلىكىنى تولۇق چۈشىنىپ، ھەم شۇنداق ئىكەنلىكىگە ئىشىنىپ، پەقەت ئۇنىڭغىلا ئىبادەت قىلىپ، ھەرقانداق قىيىن ئەھۋاللاردا ئۇنىڭدىنلا ياردەم تەلەپ قىلىپ، ئۆز غۇرۇرىمىزنى ساقلاپ قالالايمىز ھەم ئىنسانلىق غۇرۇرىمىزغا تېگىدىغان بەزى ئىشلاردىن خالىي بولالايمىز. ھەقىقىي ئىمانى بار كىشىنىڭ ئېڭىدا ئاللاھ تائالا يارىتقان بىر مەخلۇقنىڭ قولىدىن كېلىدىغان ياخشىلىقنىڭ قانچىلىك ئىكەنلىكى ناھايىتى ئوچۇق بولىدۇ. شۇڭا ئۇ كىشى باشقا كىشىلەردىن ياردەم تەمە قىلمايدۇ، پەقەت ئاللاھ تائالاغىلا ئىلتىجا قىلىپ ياردەم سوراش بىلەن بىرگە، ئۆزىنىڭمۇ تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى كېرەكلىكىنى زۆرۈر دەپ قارايدۇ. مەن بۇ يەردە ئاللاھ تائالا ئالدىنقى ئايەتتە بايان قىلغان ياخشىلىق قىلىش زۆرۈر بولغان سەككىز خىلدىكى كىشىلەرنى قىسقىچە بايان قىلىپ ئۆتىمەن.

1. ئاتا ـ ئانىغا ياخشىلىق قىلىش:

ئاتا ـ ئانا بولسا، بالىسىغا ئەڭ يېقىن كىشىلەر بولۇپ، ياخشىلىق قىلىشقا ئەڭ لايىق ھەم ئەرزىيدىغان كىشىلەردۇر. چۈنكى ئۇلار ئىككىسى بالىسى تۇغۇلۇپ، ئۆسۈپ يېتىلىپ، قۇرامىغا يېتىپ، يارىملىق ئادەم بولۇپ چىقىشقا سەۋەبچى

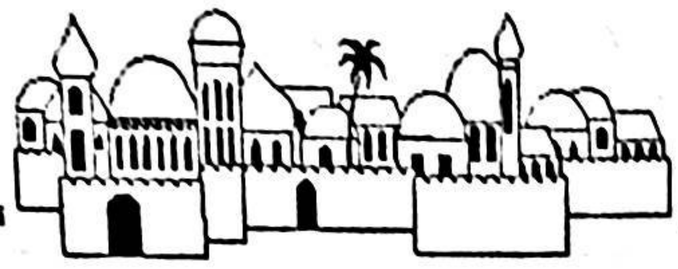

بولىدۇ. ھەم ئۇلار ئىككىسى بۇ جەرياندا نۇرغۇنلىغان قىيىنچىلىقلارنى، جاپا - مۇشەققەتلەرنى تارتىدۇ، كۆپلەپ بەدەل تۆلەيدۇ. شۇڭا ئۇلارغا پۈتۈن ۋۇجۇدىمىز بىلەن ياخشىلىق قىلىشىمىز، دىنىمىزغا خىلاپ بولمىغان توغرا ئىشلاردا بويسۇنۇشىمىز، ئۇلارنى ھۆرمەتلىشىمىز، ئۇلارنىڭ كۆڭلىنى خۇش قىلىدىغان ئىشلارنى، سۆزلەرنى كۆپلەپ قىلىپ بېرىشىمىز كېرەك.

2. خش - ئەقرىبالارغا (ئۇرۇق - تۇغقانلارغا) ياخشىلىق قىلىش:

ئۇرۇق - تۇغقانلار بىزنىڭ ئاتا - ئانىمىزدىن كېيىنلا بىزگە ئەڭ يېقىن كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار بىزنىڭ نام - شۆھرىتىمىزگە بىۋاسىتە مۇناسىۋەتلىك بولىدۇ ھەم مەلۇم دەرىجىدە تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا تۇغقانلار ئارا ھەر جەھەتتىن ھەمكارلىشىش، يار - يۆلەك بولۇش، بېرىش - كېلىش قىلىش، يوقلىشىپ تۇرۇش كېرەك.

3. يېتىملەرگە ياخشىلىق قىلىش:

يېتىم - يېسىرلار بولسا، ياش قۇرامىغا يېتىشتىن بۇرۇن ئاتا - ئانىسىدىن ئايرىلىپ قالغان بالىلار بولۇپ، ئۇلار بۇنداق ۋاقىتتا سىستېمىلىق بىر تەربىيىلىگۈچىگە ئېھتىياجلىق بولىدۇ. شۇڭا شارائىتى بار كىشىلەر بۇ بالىلار ئۆزىنىڭ ھۆددىسىدىن چىقالىغۇدەك دەرىجىگە بېرىۋالغۇچە ئۇلارغا ياردەمدە بولۇشى، ئۇلارنىڭ ھالىدىن خەۋەر ئېلىپ قويۇشى، جەمئىيەتكە ياراملىق ئادەم بولۇپ تەربىيىلىنىپ چىقىشىغا يار - يۆلەك بولۇشى كېرەك. ئەگەر بۇ بالىلار تاشلىنىپ كەتسە، جەمئىيەت تەرتىپىنى بۇزىدىغان يامان ئەخلاقلىق كىشىلەر قاتارىغا كىرىپ قىلىشى مۇمكىن.

4. مىسكىنلەرگە ياخشىلىق قىلىش:

مىسكىنلەر بولسا، تۇرمۇش قىيىنچىلىقىدىن ئۆزلىرىنىڭ كۈندىلىك ئېھتىياجىغا لازىملىق ماددىي ئەشيالارغا ئىگە بولالمايدىغان كىشىلەر بولۇپ، ئۇلار ئىككى خىل بولىدۇ: بىرى قانچە تىرىشچانلىق كۆرسەتسىمۇ تۇرمۇشىدا يەنىلا مىسكىنلىك دەرىجىدە تۇرىدىغان كىشىلەر. بۇ خىلدىكى كىشىلەرگە مەلۇم دەرىجىدە ماددىي ئەشيالار بىلەن ياكى ئىقتىسادىي جەھەتتىن ياردەم بېرىش كېرەك. يەنە بىرى بولسا، ئۆزلىرىنىڭ ھۇرۇنلۇقىدىن ئىشلىمەي - تىرىشماي مىسكىنلىك ھالىغا چۈشۈپ قالغان كىشىلەر بولۇپ، بۇ خىلدىكى كىشىلەرگە ئەڭ ياخشىسى مەنىۋى جەھەتتىن يول كۆرسىتىپ، مىسكىنلىكتىن قۇتۇلۇشنىڭ چارە - تەدبىرلىرىنى ئۆگىتىپ قويۇش كېرەك.

5. قوشنىلارغا ياخشىلىق قىلىش:

قوشنىلار ئارا ياخشى ئۆتۈش كېرەك. ئۇلار مەيلى تۇغقانلاردىن بولسۇن ياكى ياتلاردىن بولسۇن، ئۆز مىللىتىدىن بولسۇن ياكى يات مىللەتتىن بولسۇن، ئۇلار بىلەن ئۆزئارا چىقىشىپ، ئۆزئارا ئارىلىشىپ، تاسادىپىي ئىشلاردا ھەمدەمدە بولۇشۇپ ئۆتۈش كېرەك. مۇشۇنداق قىلغاندا، ئادەم ئۆزىگە خاتىرجەم، تىنچ، ئىناق تۇرمۇش مۇھىتى يارىتالايدۇ.

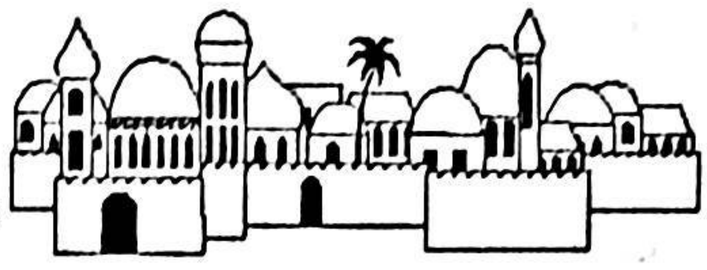

6. هەمراھ (ساۋاقداش، سەپەرداش)قا ياخشىلىق قىلىش:

ئۇلار سەپەر قىلىش ياكى ئوقۇش جەريانىدا ئوخشاش بولمىغان قىينچىلىقلارغا دۇچار بولۇپ تۇرىدۇ. ئەل-يۇرتىدىن ئايرىلغان، ئۇرۇق-تۇغقانلار يىراقتا قالغان ئەھۋال ئىچىدە ئۆزئارا ھەمكارلىشىشقا موھتاج.

7. مۇساپىرلار(سەرگەردانلار)غا ياخشىلىق قىلىش:

ئۇلار يول ئۈستىدە ئۆز مال-دۇنياسىدىن ۋە يۇرتىدىن ئايرىلىپ قالغان يولۇچىلار بولۇپ، بۇنداق كىشىلەر ئۆز مال-دۇنياسىنى قولىغا ئېلىۋالغۇچە ياكى يۇرتىغا بېرىۋالغۇچە ئۇلارغا ئىمكانىيەتنىڭ بارىچە يارەمدە بولۇش كېرەك.

8. قۇل-چۆرىلەرگە(قول ئاستىدىكى خادىملارغا) ياخشىلىق قىلىش:

ھەرقانداق بىر كىشى ئۆز قول ئاستىدىكى خىزمەتچى خادىملارغا ھەر جەھەتتىن ئادىللىق بىلەن مۇئامىلىدە بولۇشى، ھەرگىز قاتتىق قوللۇق قىلماسلىقى كېرەك. چۈنكى ئۇلارمۇ بىزگە ئوخشاش ئىنسان بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلارنى قولۇمدىن كەلدى دەپ خالىغانچە خارلاشقا بولمايدۇ.

دېمەك، بىز ياخشىلىق قىلىشتا، ئاتا-ئانىدىن باشلاپ بۇ دۇنيادىكى بارلىق كىشىلەرگە ۋە باشقا جانلىق نەرسىلەرگە قۇدرىتىمىزنىڭ يېتىشىچە يارەمدە بولۇشىمىز كېرەك. ياخشىلىق قىلىشنىڭ چېكى يوق بولۇپ، ئادەتتە كىشىنى خۇش قىلىدىغان بىر ئېغىز سۆزنى قىلساقمۇ ياخشىلىق ھېسابلىنىدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزگە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن: "ياخشى سۆزمۇ سەدىقە بولىدۇ"؛ "سەن ياخشى ئىشلار قاتارىدا بولغان ھەرقانداق بىر ئىشنى كىچىك سانىما، گەرچە سەن قېرىندىشىڭغا تەبەسسۇم چىرايىڭنى كۆرسىتىشىڭمۇ كۇپايە"؛ "كىمكى بىر كىشنى ياخشى بىر ئىشقا باشلاپ قويسا، ئۇ كىشىگە ئاشۇ ياخشى ئىشنى قىلغان كىشىگە ئوخشاش ئەجر-ساۋاب بېرىلىدۇ".

دېمەك، بۇ ھەدىسلەردىن بىز ياخشىلىقنىڭ تۈرىنىڭ كۆپلۈكىنى، چېكىنىڭ يوقلۇقىنى، بۇ ياخشىلىقنىڭ ئىنسانلار قەلبىدىكى ساپ ئەقىدە، ساپ نىيەت ۋە سەمىمىيەتلىكتىن چىقىدىغانلىقىنى ھەتتا قولىمىزدىن ياخشىلىق كەلمىسە، باشقىلارغا يامانلىق يەتكۈزمىسەكمۇ، دەل شۇنىڭ ياخشى ئىش بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز. بىز بۇ دۇنيادا تۇرى چەكسىز بولغان ياخشى ئىشلارنى قىلغىنىمىزدا، بۇ ئىشلارنىڭ ھوسۇلىنى، مېۋىسىنى ۋە نەتىجىسىنى كۆرۈشىمىز ئۈچۈن، تۆۋەندىكى ئىشلارغا دىققەت قىلىشىمىزغا توغرا كېلىدۇ:

ئاللاھ تائالانىڭ بۇ تەبىئەت دۇنياسىغا بېكىتىۋەتكەن قانۇنىيىتى بويىچە ئېيتقاندا، ھەربىر شەيئىنىڭ، جۈملىدىن ھەربىر ئىنساننىڭ شانلىق ۋە خارابلىق دەۋرلەرنى بېشىدىن ئۆتكۈزۈشى مۇقەررەر. شۇڭا بىز ھەرقانداق بىر كىشىگە

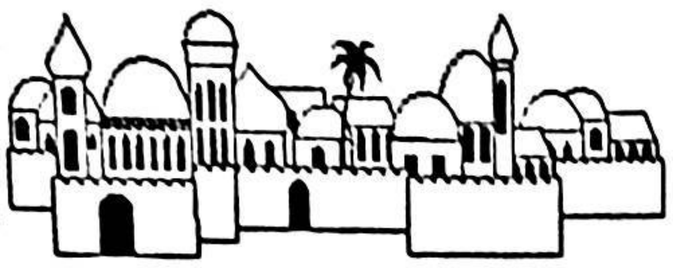

ياخشىلىق قىلساق ئارقىدىن مىننەت قىلىپ، ئۇ كىشىنىڭ ئابرۇيىغا، غۇرۇرىغا تېگىدىغان سۆزلەرنى قىلىپ قويۇشتىن، بولۇپمۇ "مەن پالانى كىشىگە ئۆز ۋاقتىدا مۇنداق ـ مۇنداق ئىشلارنى قىلىپ بەرگەن، بۈگۈنكى كۈندە ھال كىرىپ بىزنى تونۇمايدىغان بولۇپ قالدى"،دېگەندەك گەپلەرنى قىلىپ، قارشى تەرەپكە زەربە بېرىدىغان ئەھۋاللاردىن ساقلىنىشىمىز كېرەك. بىزمۇ ئاشۇنداق قاتتىق كۈنلەرنى كۆرگەن ۋاقىتلاردا باشقىلار تەرەپتىن ياردەم قىلىنغانلىقىمىزنى، خۇددى ئاشۇ كىشىلەرگە ئوخشاش قىينىچىلىقلارنى باشتىن ئۆتكۈزگەنلىكىمىزنى ھەرگىزمۇ ئېسىمىزدىن چىقىرىپ قويماسلىقىمىز، ئىنسانلارنىڭ بۇ دۇنيادا دائىم بىر ـ بىرىگە ئېھتىياجلىق بولىدىغانلىقىنى چۈشىنىمىز، شۇڭا ئاقلانىلىك بىلەن مۇئامىلە قىلىپ، ئۆزىمىزنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ غۇرۇرىغا تېگىدىغان، ئۇلارنىڭ قەدىر ـ قىممىتىنى چۈشۈرىدىغان ھەرقانداق گەپ ـ سۆز، ئىش ـ ھەرىكەتلەردىن خالىي بولۇشىمىز كېرەك. بىزگە ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە كۆپ يوليورۇقلارنى بەرگەن:

پۈل ـ مېلىنى ئاللاھ يولىدا سەرپ قىلىدىغان، ئارقىسىدىن ئۇنىڭغا مىننەت قىلمايدىغان ۋە(خەير ـ ساخاۋەتنىگە ئېرىشكەنلەرنى) رەنجىتمەيدىغان كىشىلەر پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋاب تاپىدۇ، ئۇلارغا(قىيامەت كۈنى) قورقۇنچ ۋە غەم قايغۇ بولمايدۇ. ياخشى سۆز ۋە كەچۈرۈش كېيىن ئەزىيەت يەتكۈزىدىغان سەدىقىدىن ئەۋزەلدۇر. ئاللاھ(بەندىلەرنىڭ سەدىقىسىدىن) بىھاجەتتۇر، ھەلىمدۇر(يەنى ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغانلارنى جازالاشقا ئالدىراپ كەتمەيدۇ). ئى مۆمىنلەر! پۈل ـ مېلىنى كىشىلەرگە كۆرسىتىش ئۈچۈن سەرپ قىلىدىغان، ئاللاھقا ۋە ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان كەلتۈرمەيدىغان كىشى(نىڭ قىلغان ئەمەلىنى بىكار قىلىۋەتكىنىگە) ئوخشاش، بەرگەن سەدىقىلارنى مىننەت قىلىش ۋە ئەزىيەت يەتكۈزۈش بىلەن بىكار قىلىۋەتمەڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 262 ـــ 264 ـ ئايەتلەر

بىز بۇ ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنىدىن ياخشى ئىش قىلىپ قويۇپ، كەينىدىن مىننەت قىلىشنىڭ ئېغىر ئىكەنلىكىنى، ئۇنىڭ قىلغان ياخشى ئىشلىرىنى بىكار قىلىپ، ئەجر ـ ساۋابنى يوقىتىدىغانلىقىنى ئايدىڭلاشتۇرۇۋالالايمىز، شۇنداقلا بىز يەنە باشقىلارغا ياخشىلىق قىلىشنىڭ ئاللاھ تائالا بېكىتىپ بەرگەن ئۆلچەملىرىنى، پرىنسىپلىرىنى ئىنچىكىلەپ تەپەككۇر قىلىدىغان بولساق، ئىسلام دىنىمىزنىڭ نەقەدەر ئۇلۇغ دىن ئىكەنلىكىنى، ئىنسانپەرۋەرلىك ئىشلىرىغا نەقەدەر ئەھمىيەت بېرىدىغانلىقىنى، ئەگەر ئىنسانلار مۇشۇ تۈزۈم، مۇشۇ پرىنسىپلار بويىچە ماڭىدىغانلا بولسا، جەمئىيىتىمىزنىڭ ئىناق، دوستلۇق ـ ھەمكارلىق مۇھىتى ئېچىدىكى نەمۇنە جەمئىيەتكە ئايلىنىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالالايمىز.

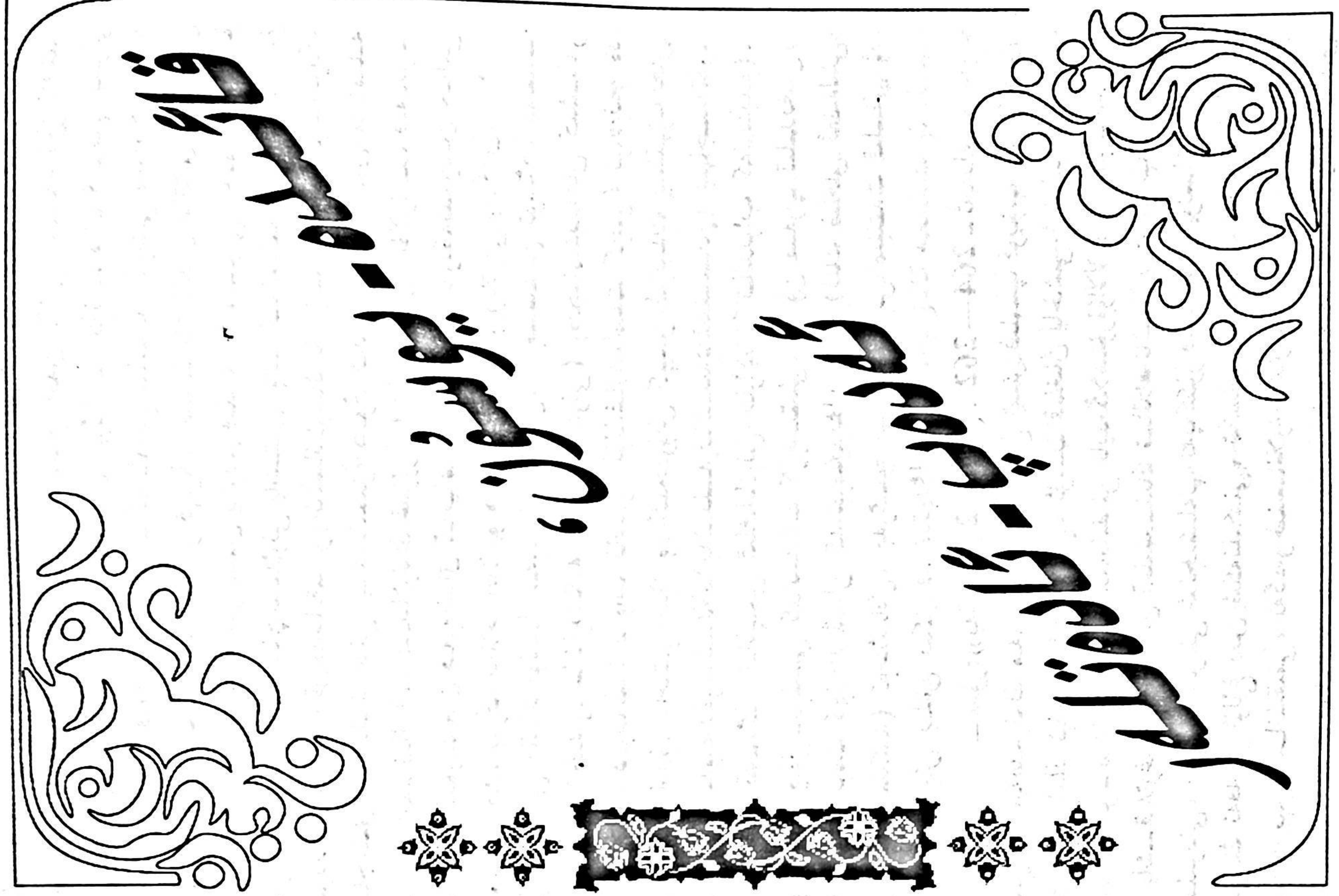

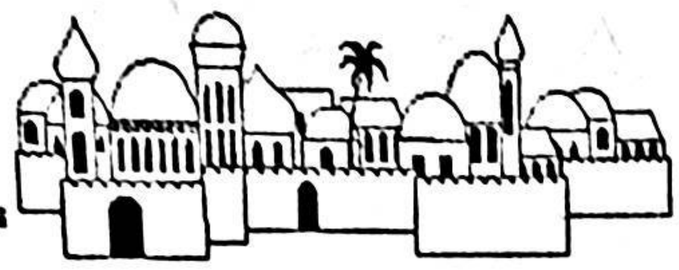

ئەخلاق پەزىلەت ۋە ئۆيگە كىرىش ئەدەپلىرى

ياقۇپ ھەمدۇللا

بسم الله الرحمن الرحيم

ئەدەپ - ئەخلاق ئىنسان تەبىئىتىگە سىڭىپ كۆندىلىك ئەمەلىيىتىدە ئىپادىلىنىپ تۇرىدىغان ھەرىكەت ھالىتى بولۇپ، ئۇ ئىنسانىنىڭ ئادەتمىلىك بەلگىسى، ئىنسان قەلبىنىڭ زىننىتى. ئەدەپ - ئەخلاقلىق ئادەملەر ھەمىشە ياخشى ئىشلارنى كۆپ قىلىدۇ، گۈزەل، چىرايلىق سۆز - ھەرىكەتلەرنى ئومۇملاشتۇرىدۇ، گۈزەل خۇي - پەزىلەتنى ھەممىدىن ئەلا بىلىدۇ، ياخشى پەزىلەتلىك كىشىلەرنى ئۈلگە قىلىدۇ، گۈزەللىكنى سۆيىدۇ، كۆندىلىك ئىجتىمائىي مۇناسىۋەت، سۆز - مۇئامىلە، سۆز - ھەرىكىتىدە گۈزەل ئەدەپ - ئەخلاق نامايان بولۇپ تۇرىدۇ. ئىنسان روھىي دۇنياسىنى گۈزەل ئەدەپ - ئەخلاق بىلەن زىننەتلىگەندىلا جەمئىيەتتە ئىش - ھەرىكىتى گۈزەل، سۆز - ئىبارىسى گۈزەل، مۇھىتى گۈزەل بولالايدۇ. ئىپپەت - ھايالىق، گۈزەل غايىلىك، قايتىماس ئىرادىلىك، چىدام - غەيرەتلىك، سەۋرى - تاقەتلىك، تىرىشچان، ئىجتىھاتلىق، سەممىي - ساداقەتلىك، كەمتەر، ئېھتىياتچان، ئىشچان، ئەپۇچان، مۇلايىم، ئېغىر - بېسىق، روھىي دۇنياسى مۇكەممەل ئادەم بولالايدۇ. ئەكسىچە ئەدەپ - ئەخلاق تەرىبىسىگە سەل قارالسا گۈزەللىك سەتلىككە، ياخشىلىق يامانلىققا ئاينىپ ئۆزگىرىدۇ. ئەخلاقسىز ئادەم يامان ئىش، يامان خۇي، يامان ئىللەتنى ئادەتكە ئايلاندۇرۇۋالىدۇ. بۇنداقلار ئىش - ھەرىكىتى ئەسكى، سۆزلىرى قوپال، بىھايا، پەسكەش، نومۇسسىز، ۋىجدانسىز، رەھىمسىز، ساختىپەز، ۋاپاسىز، يالغانچى، ئالدامچى، ئاچكۆز، نەپسانىيەتچى، مەنمەنچى، چېقىمچى، بېخىل، جېدەلخور، كەيپۇاز، . . . قاتارلىق گۇناھ - مەئسىيەت، خاتا - جىنايەت يولىغا كىرىپ قالىدۇ، نەتىجىدە ئائىلىنىڭ خاتىرجەملىكى، يۇرتنىڭ ئامانلىقى بۇزۇلىدۇ.

ئىسلام دىنى ئەدەپ - ئەخلاق تەرىبىسىگە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ ئاساسلىق مەنبەسى، تەڭداشسىز مۇقەددەس كىتابى «قۇرئان كەرىم» مۇسۇلمانلارنىڭ ئەخلاق تەربىيە پروگراممىسى، مۇسۇلمانلارنىڭ روھىي دۇنياسىنى يورۇتۇپ تۇرىدىغان ئىلاھى نۇر. مۇسۇلمانلارنىڭ پاك ئىمانىنى، ئېسىل پەزىلىتىنى، گۈزەل ئىش - ھەرىكىتىنى ئۆلچەيدىغان مىزان.

بىزنىڭ رولچىمىز، يېتەكچىمىز، يولباشچىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم گۈزەل ئەخلاق جەھەتتە يۇكسەك ئۈلگىمىز. ئاللاھ: ”(ئى

مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۇيۇك ئەخلاققا ئىگىسەن"{سۈرە«قەلەم» (68 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت} دەپ ماختىغان ھەم: "ياخشى ئىش بىلەن يامان ئىش باراۋەر بولمايدۇ. ياخشى خىسلەت ئارقىلىق(يامان خىسلەتكە) تاقابىل تۇرغىن"{سۈرە «فۇسسىلەت»(41 ـ سۈرە)، 34 ـ ئايەت}دەپ ئەمر قىلغان ئۇلۇغلۇك زات. گۈزەل خۇلق، ياخشى ئەخلاقتىن تەلىم بەرگۈچى پەيغەمبىرىمىز: "مەن ھەقىقەتەن گۈزەل ئەخلاقنى ئۇمۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم" دېگەنىدى. گۈزەل ئەخلاق مۇسۇلمانىنىڭ بەلگىسى، ياخشى ئەمەلنىڭ ئەۋزىلى، جەننەتنىڭ بېلىتى. ئابدۇللا ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى مۇنداق دېگەن: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناچار سۆز، ناچار ئىشلاردىن يىراق ئىدى، ئۇ زات مۇنداق دەيتتى: "ئىچىڭلاردىكى كىشىلەرنىڭ ياخشىلىرى ئەڭ گۈزەل ئەخلاقلا ئىگە بولغانلاردۇر"(بۇخارى توپلىغان). پەيغەمبىرىمىزدىن، جەننەتكە كىرگۈزىدىغان ئەڭ ياخشى ئەمەل قايسى؟ دەپ سورالغاندا: "ئاللاھقا تەقۋادارلىق قىلىش ۋە گۈزەل ئەخلاق" دېگەنىدى(بۇخارى توپلىغان).

ئىمانى كۈچلۈك، ئېتىقادى پاك، ئىخلاسمەن مۇسۇلمانلار ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسى بۇيرۇغانىنى ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن جان دىل بىلەن ئورۇنلايدۇ. ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسى چەكلىگەننى ھەرگىز قىلمايدۇ. ئاللاھ ئالدىدا ئەدەپلىك بولۇش، بەندىلەر ئۆزئارا ئىجتىمائىي ئالاقە، كۈندىلىك مۇئامىلىدە ئەدەپلىك بولۇش، ھەممە سۆز ـ ھەرىكەتتە ئەدەپ ـ ئەخلاقنى ئۆلچەم قىلىش، شەرىئەت بېكىتكەن قائىدە ـ رەسمىيەتلەرگە ئاڭلىق بويسۇنۇشنى تەۋسىيە قىلىدۇ. ئەدەپ ـ ئەخلاقلىق بولغاندىلا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا دەرىجىسى يۇقىرى، بەندىلەر ئارىسىدا ئىناۋىتى ئۈستۈن بولىدۇ. ئاللاھنىڭ رەھمىتى، بەرىكىتىگە نائىل بولىدۇ.

مۇسۇلمانلارنىڭ ئەنئەنىلىرى، گۈزەل ئەدەپ ـ قائىدىلىرى ئىنتايىن كۆپ: مېھمان بولۇش، ئولتۇرۇش، يەپ ـ ئىچىش، سۆزلىشىش، ئۇخلاش، تازىلىق، سالامىلىشىش، ئىشىكتىن كىرىش... قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسىدە بەلگىلىك ئەدەپ ـ قائىدىلىرى بار. تۆۋەندە سۇبھانە ۋە تائالا ۋە ئۇنىڭ ئەلچىسى ئىشىكتىن كىرىش ئەدەبلىرى توغرىسىدا قانداق تەلىم بەرگەنلىكىنى كۆرۈپ ئۆتەيلى:

1. ئىشىكتىن كىرىشتە ئىشىكنى چېكىپ، رۇخسەت سوراپ كىرىش، رۇخسەت قىلىنمىسا قايتىپ كېتىش ئەدەپ ھېسابلىنىدۇ. ئاللاھ سۇبھانە ۋە تائالا بۇ ھەقتە تەلىم مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرىشكە ئىجازەت سورىمىغىچە ۋە ئۆي ئىگىسىگە سالام بەرمىگىچە كىرمەڭلار، ۋەز ـ نەسىھەت ئېلىشىڭلار(يەنى بۇ گۈزەل ئەدەپ ـ ئەخلاققا ئەمەل قىلىشىڭلار) ئۈچۈن بۇ(يەنى ئىجازەت سوراپ ۋە سالام بېرىپ كىرىش ئۇشتۇمتۇت كىرىشتىن) سىلەرگە ياخشىدۇر. ئەگەر

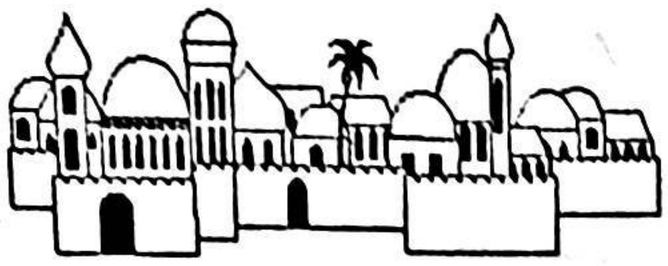

باشقىلارنىڭ ئۆيلىرىده هېچ ئادەم بولمىسا، سىلەرگە ئىجازەت بېرىلمىگىچە كىرمەڭلار، ئەگەر سىلەرگە قايتىڭلار دېيىلسە، قايتىپ كېتىڭلار، قايتىپ كېتىش سىلەر ئۈچۈن ئەڭ ياخشىدۇر: ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىدىغان ئەمەللىرىڭلارنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. شەخسىي تۇرالغۇ بولمىغان(يەنى دۇكان-سارايلارغا ئوخشاش) ئۆيلەرگە ھاجىتىڭلار چۈشۈپ كىرسەڭلار، سىلەرگە ھېچ گۇناھ يوقتۇر. ئاللاھ سىلەرنىڭ ئاشكارىلىغىنىڭلارنىمۇ، يوشۇرغىنىڭلارنىمۇ بىلىپ تۇرىدۇ.

ـــسۈرە«نۇر»(24 - سۈرە)،27 — 29 - ئايەتلەر

ئاللاھنىڭ سۆزىگە ئەمەل قىلساق ئاللاھقا يېقىنلىشالايمىز، بەختكە ئېرىشەلەيمىز. بۇ ھەقتە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامۇ مۇنداق دەپ تەلىم بەرگەن:"ئىزىن (رۇخسەت) سوراش ئۈچ قېتىم سورىلىدۇ. ئەگەر ئىزىن بېرىلسە، كىرىڭ، بولمىسا قايتىپ كېتىڭ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»). پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئېيتقانلىرى قۇرئاننىڭ كونكرېت ئىزاھلىنىشى، چۈشەندۈرۈلىشى بولۇپ، ئۈچ قېتىم ئىشىك چېكىش، رۇخسەت سوراش، ئەگەر ئىجازەت بولمىسا خاپا بولماي، ئۇششۇقلۇق قىلىپ تۇرۇۋېلىپ ئالماي قايتىپ كېتىش ياخشى ئەدەپتۇر.

2. ئىشىكنى چەككەندە ئۆي ئىگىسى، كىمسەن؟ دەپ توۋلىسا، مەن، دېمەي، ئىسمىنى ئېيتىپ بېرىشى لازىم. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، مۇھەممەد مۇستافا سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋە سەللەم:" 'ئىشىكنى تاقىلداتقان ئادەم ئۆزىنىڭ كىملىكىنىمۇ بىلدۈرسۇن' دېگەنىدى. 'سىز كىم؟' دېسە ئېتىنى ئېيتماي 'مەن' دەپ جاۋاب بەرگەننى ياقتۇرمايتتى"(«سەھىھ ھەدىسلەر»). ئىشىكنى بوشراق چېكىش، ئازراق چېكىش لازىم. ئىشىكنى مۇشتلاپ ئۇرۇش، تېپىپ، ئىتتىرىش، ۋارقىراپ-جارقىراپ توۋلاش ئەدەپسىزلىك بولىدۇ.

3. ئىشىكتىن كىرگۈچى ئۆي ئىگىسىگە ئاۋۋال سالام بېرىشى كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"بىرەر ئۆيگە كىرسەڭلار ئائىلىدىكىلەرگە سالام قىلىڭلار. ئۆيدىن چىقىدىغان ۋاقىتتا، ئائىلىدىكىلەرگە تىنچلىق، خاتىرجەملىك تىلەپ دۇئا قىلىڭلار" («سەھىھ ھەدىسلەر») دەپ تەلىم بەرگەن. مەيلى ئۆي ئىچىدە ئايال ياكى كىچىك بالا بولسىمۇ سالام قىلىپ كىرىش لازىم. قىسمەن ئايالالار، ياشلار سالام قىلمايلا ئۆيگە كىرىدۇ. بۇ ياخشى ئادەت ئەمەس. پەيغەمبىرىمىز:"سالام بېرىپ كىرمىگەن ئادەمنى ھوزۇرۇڭلاردا تۇتماڭلار" («سەھىھ ھەدىسلەر») دەپ قاتتىق جېكىلىگەن.

4. ئىشىكتىن كىرگىچە ئاياغلىرىمىزنى قېقىپ، سۈرتۈپ، تازىلاپ كىرىش، ئۆي ئىچى چىنە خىش، پاياندىز سېلىنغان بولسا ئاياغنى سېلىۋېتىپ، ساپما كەشكە ئالماشتۇرۇۋېلىپ كىرىش لازىم. ھەممىمىز پاكىزلىققا ئەھمىيەت بېرىپ،

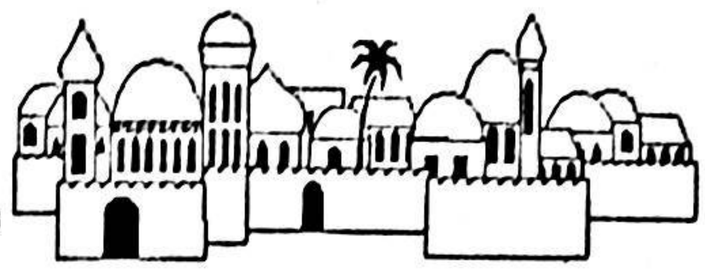

پاكىزلىقنى قوغدىساق ياخشى. "ئاللاھ پاك، ئاللاھ پاكىزلىقنى ياخشى كۆرىدۇ"(سەھھ ھەدىس). قىسمەن بۇرادەرلىرىمىز توپا، لاي، نىجىس ئاياغلىرىنى سۈرەپ ئۆيگە كىرىدۇ. ھەتتا ئاياغنى سالماي تۆردە كۆرپىگە چىقىپ ئولتۇرىدۇ. بۇنداق مېھماننى ئۆي ئىگىسى ياقتۇرمايدۇ. بۇ ئەدەپسىزلىكنىڭ بەلگىسى. بۇ خىل ئەدەپسىزلىكنى ئاللاھ چوقۇم ياقتۇرمايدۇ.

5. ئاتا-ئانىلار بالىلارنىڭ ئۆيلىرىگە، بالىلار ئاتا-ئانىلىرىنىڭ ئۆيلىرىگە كىرگەندىمۇ يۇقىرىقى ئەدەپ-قائىدىگە رىئايە قىلغىنى ياخشى. ئاللاھ مۇنداق تەلىم بەرگەن:

ئى مۆمىنلەر! سىلەرنىڭ قۇللىرىڭلار، چۆرىلىرىڭلار ۋە ئىچىڭلاردىكى بالاغەتكە يەتمىگەن بالىلار نامازغا بامداتتىن بۇرۇن، چۈشتە(ئۇخلاش ئۈچۈن) كىيىمىڭلارنى سالغان چېغىڭلاردا ۋە خۇپتەندىن كېيىن(مۇشۇنداق) ئۈچ ۋاقىتتا(يېنىڭلارغا كىرىسە) سىلەردىن ئىجازەت سورىسۇن. (بۇ)ئۈچ ۋاقىت سىلەرنىڭ ئەۋرىتىڭلار ئېچىلىپ قالىدىغان ۋاقىتتۇر.

——سۈرە«نۇر»(24-سۈرە)، 58-ئايەت

6. ئىشىكتىن كىرىشتە ئاۋۋال چوڭلار، بىلىم ئەھلىلىرى، ئاندىن تەرتىپ بويىچە ياشلارنىڭ كىرىشى ياخشى. بالىلار ئاتا-ئانىلارنىڭ ئۆيلىرىگە كىرگىنىدە سالامدىن كېيىن: سالامەت تۇرىڭىزلارمۇ؟ دېگەندەك ھۆرمەت سۆزلىرى بىلەن كۆڭۈل سورىشى كېرەك. ئاتا-ئانىلارمۇ بۇ سالامنى ئىلىك ئېلىشى، ئىززەت-ئىكرام بىلدۈرۈشى ياخشى ئەدەپتۇر. جانابىي ھەقتائالا مۇنداق دېگەن:

سىلەرگە بىر كىشى سالام بەرسە، ئۇنىڭغا تېخىمۇ ياخشى سالام بىلەن جاۋاب قايتۇرۇڭلار(يەنى بىر كىشى ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم! دەپ سالام بەرسە، ئۇنىڭغا ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھى ۋە بەرەكاتۇھۇ دەڭلار) ياكى ئۇنىڭ سالىمىنى ئەينەن قايتۇرۇڭلار(يەنى ۋەئەلەيكۇم ئەسسالام دەڭلار). ئاللاھ ھەققەتەن ھەممە نەرسىدىن(يەنى بەندىلىرىنىڭ چوڭ-كىچىك ئىشلىرىدىن) ھېساب ئالغۇچىدۇر.

——سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 86-ئايەت

يەنىغە مىسرىمىز مۇنداق تەلىم بەرگەن: "پەرزەنتلىرىنى ئىززەتلەش بىلەن بىللە، ئەدەپ-ئەخلاقنىمۇ ياخشىلاڭلار"(«سەھھ ھەدىسلەر»).

7. بىراۋنىڭ، قولۇم-قوشنىلارنىڭ، بالىلارنىڭ تاقاق تۇرغان ئىشىك، دەرۋازىلىرىدىن ماراپ قاراش ياخشى ئەدەپ ئەمەس. ماراپ قارىغانلارغا يەنىغە مىسرىمىز ئاچچىقلىنىپ: "بىراۋنىڭ ئۆيىگە ئىشىكتىن ياكى تۆشۈكتىن رۇخسەتسىز ماراپ قارىغان ئادەمنىڭ كۆزىنى ئويۇۋېلىش جايىزدۇر"(«سەھھ ھەدىسلەر») دەپ سۆككەن. يەنە، سەھىل ئىبنى سەئىد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى: بىر ئادەم يەنىغە مىسرەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قورۇسىغا

یوچۇقتىن قاربدى. بۇ چاغدا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام تاغاق بىلەن چېچىنى تاراۋاتاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇنىڭغا:"ئەگەر سېنىڭ ماڭا قارايدىغانلىقىڭنى بىلسەم، ئەلۋەتتە بۇ تاغاقنى كۆزۈڭگە سانچۇۋېتەتتىم. قورۇغا كىشىلەرنىڭ كۆزى چۈشۈپ قالمىغانلىقى ئۈچۈن ئىجازەت بىلەن كىرىش يولغا قويۇلغان" دېگەن (بۇخارى توپلىغان).

8. ئۇزاققا سەپەر قىلغان كىشىلەر كېچىسى كېلىپ قالسا، ئۆيىگە كىرىۋەرمەسلىكى كېرەك. رەسۇلۇللاھ سەپەردىن ئۆز ئۆيىگە كېچىسى بىمەھەل كىرىپ كېلىشىنى مەنئى قىلغانىدى. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ئۇزۇن سەپەردىن قايتىپ كەلگەن ۋاقتىڭدا ئائىلەڭ تۇرۇشلۇق شەھەرگە كېچىدە يېقىنلاپ كەلگەن بولساڭ، ئۇزۇن مۇددەت سېنىڭدىن ئايرىلىپ تۇرغان ئايالىڭنىڭ سۈننەت قىلىپ تەييارلىق قىلىۋېلىشى، باش-كۆزىنى تارىۋېلىشى ئۈچۈن ئۆيۈڭگە كىرمە" («سەھىھ ھەدىسلەر»).

ئىشىكنى چېكىپ ئىجازەت سوراپ كىرىش ياخشى ئەدەپ بولغاچقا دۆلىتىمىزدە، ھەتتا دۇنيا بويىچە ئومۇملاشقان ياخشى ئادەت. لېكىن بۇ ياخشى ئادەت دىيارىمىزدا مەكتەپ، ئىدارە-ئورگانلاردا، شەھەرلەردە بىرقەدەر ئومۇملاشقان بولسىمۇ، كەڭ يېزا-قىشلاقلاردا بۇ ئادەتكە ئانچە ئېتىبار بەرمەيدۇ. ئىشىكنى چەكمەي، ئىجازەت سورىمايلا ئۆسۈپلا كىرىۋېرىدۇ. ئاياغلىرىنى تازىلاپ كىرمەيدۇ ھەتتاكى توپا، لاي ئاياغلىرىنى سالماستىن گىلەم-ملەرنى دەسسەپ كۆرپىلەرگە چىقىپ ئولتۇرۇشىدۇ. بۇنداق قىلىش ئەدەپسىزلىك، مەدەنىيەتسىزلىك ھېسابلىنىدۇ.

ھازىر ياشلاردا بۇنداق ئەدەپسىزلىك، ئەخلاقسىزلىق باش كۆتۈرۈپ قالدى. بۇ بىر خىل روھىي كېرىزىس. مەنۇى ئېتىقادنىڭ بۇلغانغانلىقى، مىللىي روھنىڭ چۈشكۈنلەشكەنلىكى. بىر مىللەتنىڭ مەنۇى ئېتىقادى سۇسلاشسا ئاپەت-پالاكەت باسىدۇ، گۇناھ-مەئسىيەت، خاتا-جىنايەت كۆپەيمىدۇ. بىر مىللەتتە ئېسىل ئەنئەنۇى ئادەتلەرنىڭ ئۇنتۇلۇشى، ياشلارنىڭ روھىي جەھەتتىن بۇلغىنىشى، شۇ مىللەتنىڭ ھالاكىتىنى تېزلىتىدۇ. شۇڭا ئىشنى باللىردىن باشلاپ باللىرىمىزنى يۇكسەك غايىلىك، ئەدەپ-ئەخلاقلىق، بىلىم-قابىلىيەتلىك ۋە مەدەنىيەتلىك قىلىپ تەربىيىلەپ چىقىشىمىز لازىم. بۇ ئاتا-ئانىلارنىڭ قەرزى ھەم پەرزى. دەۋر ئالدىدىكى بۇرچى، مەسئۇلىيىتى.

ئاللاھ بارلىقىمىزغا رەھمەت، بەرىكەت، ھىدايەت، ئىنسان-تەۋپىق، ئىلىم-ھېكمەت، ئەخلاق-پەزىلەت، ھۇنەر-قابىلىيەت ئاتا قىلسۇن — ئامىن!

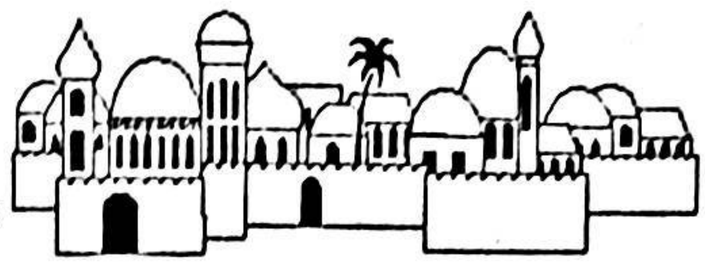

چۇشكۇرۇك ۋە ئەسنەكنىك ئەدەپ ـ قائىدىلىرى

ئىسمائىل ياقۇپ

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

چۇشكۇرۇك ۋە ئەسنەك چوڭ ـ كىچىك ئىنسانلارنىڭ ھەممىسىدە ھەتتا يېڭى تۇغۇلغان بوۋاقلاردىمۇ تەبىئىي ھالەتتە ئىختىيارسىزلا پەيدا بولىدىغان بىر خىل ئالامەتتۇر.

چۇشكۇرۇك ئاللاھ تائالا تەرىپىدىن كېلىدۇ، ئەسنەك بولسا شەيتان تەرىپىدىن كېلىدۇ. زۇكامدىن بولمىغان چۇشكۇرۇك سالامەتلىكنىڭ ئەلچىسى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۇنكى كېسەللىك پەيدا بولغاندا ئادەم بەدىنىدىكى(كېسەلگە قارشى) ئىممۇنىتېت كۈچى بىلەن كېسەل بىر ـ بىرىنى چەتكە قېقىپ، ئاخىرى ئىممۇنىتېت كۈچى غالىب كەلگەندە كېسەل پارتلايدۇ ـ دە، شۇنىڭ بىلەن بەدەن خۇددى زېمىن تەۋرىگەندەك تەۋرەش ئارقىلىق چۇشكۇرۇك ھاسىل بولىدۇ. شۇڭا بۇنداق چۇشكۇرۇك بەدەننىڭ يەڭگىللەپ قالغانلىقىدىن، سۇددەنىڭ(يەنى بۇرۇندىكى نەپەسنى توسۇۋالىدىغان بىر خىل كېسەللىكنىڭ) ئېچىلىپ كەتكەنلىكىدىن بولىدۇ. ئۇ كىشىنى تائەت ـ ئىبادەت ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا روھلۇق قىلىدۇ. ئەسنەك قورساقنىڭ تويۇپ كەتكەنلىكىدىن ۋە كۆپ يېگەنلىكىدىن بولىدۇ. ئۇ كىشىنى تائەت ـ ئىبادەت ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلىشتا ھۇرۇنلاشتۇرۇپ قويىدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئاللاھ چۇشكۇرۇكنى ياقتۇرىدۇ، ئەسنەكنى يامان كۆرىدۇ، بىر كىشى چۇشكۇرۇپ ئەلھەمدۇلىللاھ(ئاللاھقا شۇكرى) دېسە، بۇنى ئاڭلىغان مۇسۇلمان ئادەم يەرھەمۇكەللاھ (ئاللاھ ساڭا رەھمەت قىلسۇن!) دېيىشكە تېگىشلىك. ئەسنەك شەيتان تەرىپىدىن بولىدۇ، ئەسنەك كەلگەندە مۇمكىن قەدەر ئۇنى قايتۇرغىن، ئەسنىگەن كىشى'ها...' دېسە شەيتان ئۇنىڭدىن كۈلىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

چۇشكۇرۇك ئاللاھ تائالا ئىنسانلارغا ئاتا قىلغان بۇيۇك نېمەتلەر قاتارىدىكى بىر نېمەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. چۇنكى ئۇ قاتتىق سىلكىنىش ئارقىلىق مېڭىدىن بۇزۇق ھاۋانى بۇرۇن ئارقىلىق چىقىرىۋېتىپ ئەزالارنىڭ سالامەتلىكىنى ساقلاپ قالىدۇ. بۇ ھەقتە تەتقىقاتچىلار مۇنداق دەيدۇ: ئادەم زۇكام بولغاندا ياكى دىماغنى غىدىقلايدىغان پۇراقنى پۇرىغاندا، بۇرۇن شىلىمشىق پەردىلىرى غىدىقلىنىپ چۇشكۇرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن دىماغنى غىدىقلايدىغان پۇراقلار ياكى كېسەل مىكروبلىرى چىقىپ

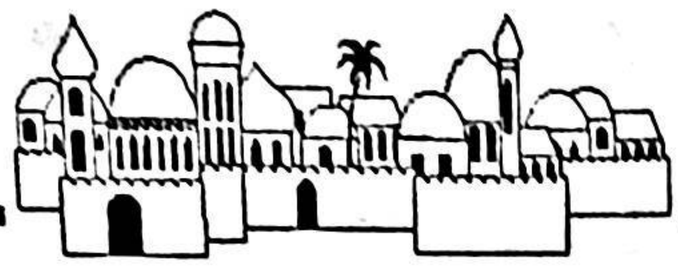

كېتىدۇ. بۇ ئادەم تېنىدىكى بىر خىل ئۆز-ئۆزىنى قوغداش ئىنكاسى. مانا مۇشۇنداق پايدىلىق بولغان بىر نېمەتنىڭ قەدرىگە يېتىپ، ئاللاھنى ھەقىقىي تونۇغان ھالەتتە، ئۇنى ماختاپ 'ئەلھەمدۇلىللاھ' دېگەن بىر مۇسۇلمانغا، ئاگلىنۇچى كىشى قانداقمۇ ئاللاھتىن ئۇنىڭغا رەھمەت تىلەپ 'يەرھەمۇكەللاھ' دېمەي تۇرالسۇن!

ئاللاھ تائالا ئاتىمىز ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا جاننى كىرگۈزگەن چاغدا، ئاتىمىز ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۆزىنى ئاللاھنىڭ ياراتقانلىقىغا تەشەككۇر بايان قىلىپ 'ئەلھەمدۇلىللاھ' دېگەندە، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا 'يەرھەمۇكەللاھ' دەپ جاۋاب بەرگەن. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: " ئاللاھ تائالا ئادەم ئەلەيھىسسالامنى يارىتىپ، ئۇنىڭغا جاننى پۈۋلىگەندە چۈشكۈرۈپ: 'ئەلھەمدۇلىللاھ' (ئاللاھقا شۈكرى) دەپ، ئۇنىڭ ئىزنى بىلەن ئاللاھقا ھەمدۇ ئېيتتى. ئاندىن ئۇنىڭغا، پەرۋەردىگارى: 'يەرھەمۇكەللاھ' (ئاللاھ سېنى رەھمەت قىلسۇن) دەپ بولۇپلا: 'ئى ئادەم! ئاۋۇ ئولتۇرغان بىر توپ پەرىشتىلەرنىڭ ئالدىغا بېرىپ: ‹ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم› دېگىن' (دېگەندە)، ئادەم ئەلەيھىسسالام :'ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم' دېدى. پەرىشتىلەر: 'ئەلەيكەسسالامۇ ۋەرەھمەتۇللاھ' دېدى. ئاندىن ئادەم ئەلەيھىسسالام پەرۋەردىگارىنىڭ قېشىغا قايتىپ كەلدى. ئاللاھ تائالا (ئادەم ئەلەيھىسسالامغا): 'بۇ سېنىڭ سالىمىڭ بولسا سەن بىلەن ئۇلار ئارىسىدىكى سالامدۇر' دېدى" (تىرمىزى توپلىغان). بۇ مۇبارەك ھەدىسىنىڭ روھىدىن بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېسە، ئاگلىنۇچى كىشىنىڭ "يەرھەمۇكەللاھ" دېيىشى ۋاجىپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "مۇسۇلمانىنىڭ ئۈستىدە ئۆزىنىڭ قېرىندىشى ئۈچۈن ۋاجىپ ھېسابلىنىدىغان بەش تۈرلۈك ئىش بار. ئۇلار: سالام بەرگۈچىنىڭ سالىمنى ئىلىك ئېلىش، چۈشكۈرگۈچى "ئەلھەمدۇلىللاھ" (ئاللاھقا شۈكرى) دېسە، "يەرھەمۇ كەللاھ" (ئاللاھ سېنى رەھمەت قىلسۇن) دېيىش، چاقىرغان يەرگە بېرىش، كېسەللەرنى يوقلاش، جىنازىغا ئەگىشىشتىن ئىبارەت"(مالىك، بۇخارى، مۇسلىم، تىرمىزى ۋە نەسەئى توپلىغان).

بىز ئىنسانلار ھاياتلا بولىدىكەنمىز، بىر-بىرىمىز بىلەن ئارىلىشىپ ياشايمىز ھەم شۇنداقلا كۆندە نەچچە قېتىم چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېگەن سۆزنى بىر-بىرىمىزدىن ئاگلاپ تۇرىمىز، لېكىن ئۇ سۆزگە بىر قىسىم مۇسۇلمانلىرىمىز سەل قاراپ، خۇددى بىزگە ئاللاھنىڭ رەھمىتى كېرەك ئەمەستەك ئۆزئارا "يەرھەمۇكەللاھ" دەپ جاۋاب بەرمەي كېلىۋاتىمىز، ئەسلى بۇ سەل قارايدىغان ئىش ئەمەس ئىدى، چۈنكى چۈشكۈرۈككە جاۋاب قايتۇرۇش ۋاجىپ خاراكتېرىنى ئالغان ئىبادەت بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇنى رەسۇلۇللاھ ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىكى قىلمىسا

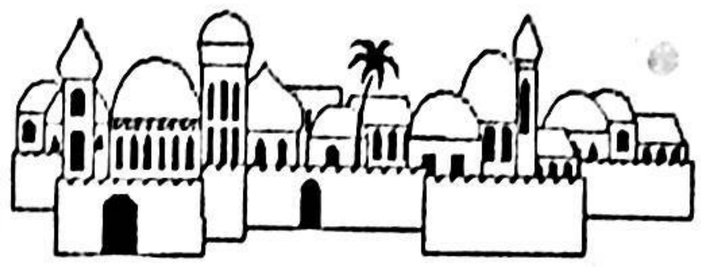

بولمايدىغان ئاساسلىق ئىشلار قاتاردا ھېسابلاپ، بىز مۇسۇلمانلارغا بۇيرۇغان. بۇ ھەقتە بەرا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بەرا مۇنداق دېگەن: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى يەتتە تۈرلۈك ئىشقا بۇيرۇدى، يەتتە تۈرلۈك نەرسىدىن مەنئى قىلدى، بىزنى جنازىغا ئەگىشىشكە، كېسەللەرنى يوقلاشقا، چاقىرغان يەرگە بېرىشقا، زۇلۇمغا ئۇچرىغانلارغا ياردەم بېرىشكە، قەسەم ئىچكۈچىلەرنىڭ قەسمىنى ئورۇندىشىغا ياردەم بېرىشكە، سالام بەرگۈچىلەرنىڭ سالىمىنى ئېلىك ئېلىشقا، چۈشكۈرگۈچى 'ئەلھەمدۇلىللاھ (ئاللاھقا شۈكرى)' دېسە، 'يەرھەمۇكەللاھ (ئاللاھ ساڭا رەھمەت قىلسۇن !)' دېيىشكە بۇيرۇدى ھەمدە بىزنى كۈمۈش قاچىلارنى ئىشلىتىشتىن، ئالتۇن ئۈزۈك سېلىشتىن، تاۋار-دۇردۇنلارنى، زەر ئارىلاش يىپەك رەختلەرنى كىيىشتىن*، تېشىغا يىپەك رەخت قاپلانغان ئېگەر ئۈستىگە منىشتىن مەنئى قىلدى" (بۇخارى توپلىغان). ئاللاھ بىز مۇسۇلمانلارنى رەسۇلۇللاھنىڭ يۇقىرىقىدەك ئەمرى - پەرمانلىرىغا خىلاپلىق قىلىشتىن ئاگاھلاندۇرۇپ مۇنداق دەيدۇ:

پەيغەمبەرنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار(دۇنيادا چوڭ بىر) پىتنىگە يولۇقۇشتىن، يا (ئاخىرەتتە)قاتتىق بىر ئازابقا دۇچار بولۇشتىن قورقسۇن!

ـــ سۈرە«نۇر»(24 - سۈرە)، 63 - ئايەت

يۇقىرىقى نۇرلۇق ئايەتنىڭ روھىدىن ئۇلۇغ پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ بۇيرۇقلىرىغا قەتئىي ئەمەل قىلىشنىڭ، جۈملىدىن چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېگەن كىشىگە، "يەرھەمۇكەللاھ" دەپ جاۋاب بېرىشنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكى ئاشكارا بولىدۇ. شۇڭا مەن تۆۋەندە چۈشكۈرۈك ۋە ئەسنەكنىڭ كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى ئەدەپ - قائىدىلىرىنى تېخىمۇ تەپسىلىي شەرھلىمەكچىمەن:

1. بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېسە، ئاڭلىغۇچى كىشىنىڭ چوقۇم "يەرھەمۇكەللاھ" دېيىشى زۆرۈر. ئاندىن چۈشكۈرگەن ئادەم ئۇ سۆزنى ئاڭلاپلا قويماستىن، جاۋاب قايتۇرغان كىشىگە ئاللاھنىڭ تېخىمۇ ھىدايەت بېرىشىنى ۋە ئىشلىرىنىڭ ئوڭۇشلۇق بولۇشىنى تىلەپ دۇئا قىلىشى سۈننەتتۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەرنىڭ بىرىڭلار چۈشكۈرسە 'ئەلھەمدۇلىللاھ' (ئاللاھقا شۈكرى) دېسۇن، ئۇنىڭغا قېرىنداشى ياكى دوستلىرى 'يەرھەمۇكەللاھ' (ئاللاھ ساڭا رەھمەت قىلسۇن) دېسۇن. ئەگەر ئۇنىڭ ئۈچۈن 'يەرھەمۇكەللاھ' دېسە، چۈشكۈرگەن كىشى (قېرىنداشىغا)'يەھدىكۇمۇللاھۇ ۋە يۇسلىھۇ بالەكۇم' (ئاللاھ سىلەرنى ھىدايەت قىلسۇن ۋە ئىشلىرىڭلارنى ئوڭۇشلۇق قىلسۇن) دېسۇن"

* بۇ يەردە ئاياللار ئەمەس، ئەرلەر كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

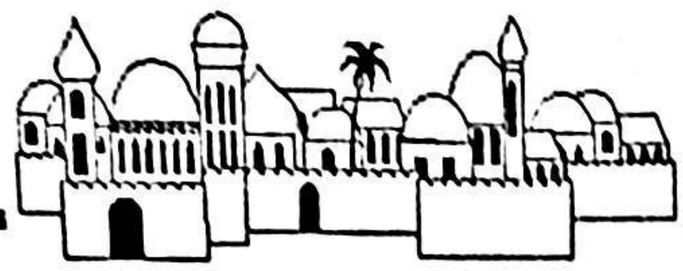

(بۇخارى توپلىغان).

چۈشكۈرگەن ئادەمنىڭ "ئەلھەمدۇلىللاھ"(ئاللاھقا شۈكرى) دېيىشى سۇئالىنەت، "ئەلھەمدۇلىللاھى رەببىل ئالەمىن" (جىمى ھەمدۇسانا ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھقا خاستۇر) ياكى "ئەلھەمدۇلىللاھى ئەلە كۇللى ھال"(جىمى ھەمدۇسانا ھەممە ھالەتتە ئاللاھقا خاستۇر) دېيىشى ئەۋزەلدۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ئەييۇب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سىلەرنىڭ بىرىڭلار چۈشكۈرسە 'ئەلھەمدۇلىللاھى ئەلەكۇللى ھال' دېسۇن، ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرغان كىشى 'يەرھەمۇكەللاھ' دېسۇن. چۈشكۈرگەن كىشى (قېرىنداشىغا) 'يەھدىكۇمۇللاھۇ' ۋە 'يۇسلىھو بالەكۇم' دېسۇن!"(تىرمىزى، داريمى توپلىغان).

يەنە نافىئى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، بىر ئادەم ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ يېنىدا چۈشكۈرۈپ:"ئەلھەمدۇلىللاھى ۋەسسالامۇ ئەلە رەسۇلۇللاھ"(ئاللاھقا شۈكرى ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىگە سالام بولسۇن) دېگەندە، ئىبنى ئۆمەر:"مەنمۇ 'ئەلھەمدۇلىللاھى ۋەسسالامۇ ئەلە رەسۇلۇللاھ' دەيمەن، (چۈشكۈرگەندە) ئۇنداق ئەمەس. بىزگە رەسۇلۇللاھ :'ئەلھەمدۇلىللاھى ئەلەكۇللى ھال' دېيىشىمىزنى بىلدۇردى" (تىرمىزى توپلىغان). مانا بۇ ھەدىسنىڭ روھىدىن ئىبادەتنى رەسۇلۇللاھ ساھابىلارغا تەلىم بەرگەندە ئۆز جايىدا(كەم ياكى زىيادە قىلماستىن) تولۇق ئورۇندىشىمىزنىڭ زۆرۈر ئىكەنلىكى، جۈملىدىن ئۆزىمىز ياخشى كۆرگەن سۆزنى رەسۇلۇللاھنىڭ تەلىماتىغا قوشۇپ قويساق بىدئەت پەيدا قىلغان بولىدىغانلىقىمىز ئاشكارا بولىدۇ. يەنە سالىم ئىبنى ئۇبەيد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قېشىدا بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ:'ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم'(سىلەرگە سالامەتلىك تىلەيمەن) دېگەندى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئەلەيكە ۋەئالائۇممىكە'(ساڭا ۋە ئاناڭغا سالامەتلىك تىلەيمەن)، ئەگەر سىلەرنىڭ بىرىڭلار چۈشكۈرسە: 'ئەلھەمدۇلىللاھى رەببىل ئالەمىن' دېسۇن، ئۇنىڭغا جاۋاب قايتۇرىدىغان كىشى:'يەرھەمۇكەللاھ' دېسۇن، چۈشكۈرگەن كىشى (قېرىنداشىغا):'يەغفىرۇللاھۇ لەنا ۋە لەكۇم'دېسۇن، دېدى" (ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى ۋە نەسەئى توپلىغان). يۇقىرىقى ھەدىسلەردىن چۈشكۈرۈككە جاۋاب قايتۇرغان كىشىگە، چۈشكۈرگەن ئادەم "يەھدىكۇمۇللاھۇ ۋە يۇسلىھۇ بالەكۇم"(ئاللاھ سىلەرنى ھىدايەت قىلسۇن ۋە ئىشلىرىڭلارنى ئوڭۇشلۇق قىلسۇن!) ياكى "يەغفىرۇللاھۇ لەنا ۋەلەكۇم"(ئاللاھ بىزلەرنىڭ ۋەسىلەرنىڭ گۇناھلىرىمىزنى مەغپىرەت قىلسۇن!) دېگەن سۆزنىڭ قايسىسى بىلەن دۇئا قىلسىمۇ سۇننەت ئىجرا بولىدىغانلىقى مەلۇم بولىدۇ.

2. بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دەپ ئاللاھقا ھەمدۇ ئېيتمىسا، ئۇنىڭغا "يەرھەمۇكەللاھ" دەپ جاۋاب قايتۇرماسلىقىمىز سۇننەت. بۇ ھەقتە ئەبۇ

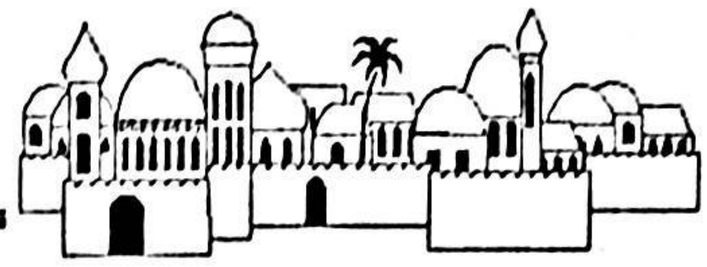

مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، ئۇ: پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغانىدىم، دەيدۇ: "سىلەرنىڭ بىرىڭلار چۈشكۈرۈپ 'ئەلھەمدۇلىللاھ' دېسە، ئۇنىڭغا 'يەرھەمۇكەللاھ' دەڭلار. ئەگەر 'ئەلھەمدۇلىللاھ' دېمىسە، ئۇنىڭغا 'يەرھەمۇكەللاھ' دېمەڭلار"(مۇسلىم توپلىغان). بۇ ھەدىسكە ئاساسلانغاندا، چۈشكۈرۈك دېگەن ئاللاھ تائالا ئىنسانغا ئاتا قىلغان كېسەلگە قارشى بىر نېمەت. شۇڭا ئىنسان ئۇ نېمەتنىڭ قەدىر-قىممىتىگە يېتىپ، ئاللاھقا تەشەككۈر ئېيتقان ھالدا "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېمىسە، ئۇنىڭغا رەھمەت تىلەپ "يەرھەمۇكەللاھ" دېيىش قانداقمۇ مۇمكىن بولسۇن! بۇ ھەقتە بىز رەسۇلۇللاھنىڭ ئەملىي ھەرىكىتىگە قاراپ باقايلى: ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن:"ئىككى ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدا چۈشكۈرگەن ئىدى. رەسۇلۇللاھ ئۇنىڭ بىرىگە: 'يەرھەمۇكەللاھ' دېدى، يەنە بىرىگە: ‹يەرھەمۇكەللاھ› دېمىدى. 'يەرھەمۇكەللاھ' دېيىش شەرىپىگە ئېرىشەلمىگەن ئادەم (رەسۇلۇللاھقا): 'پالانى چۈشكۈرسە ‹يەرھەمۇكەللاھ› دېدىڭ، مەن چۈشكۈرسەم ‹يەرھەمۇكەللاھ› دېمىدىڭ' دېگەندە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئۇ ‹ئەلھەمدۇلىللاھ› دېدى. ھەقىقەتەن سەن ‹ئەلھەمدۇلىللاھ› دېمىدىڭ' دېگەن ئىدى"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

3. چۈشكۈرمەكچى بولغان ئادەم چۈشكۈرۈك كەلگەن ھامان، ئۆزىنىڭ قولى ياكى قول ياغلىقى بىلەن ئېغىز، بۇرنىنى توسۇپ مۇمكىنقەدەر ئاۋازىنى تۆۋەن قىلىش سۇننەتتۇر. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام چۈشكۈرسە ئۆزىنىڭ يۈزىنى، قولى ياكى كىيىمى بىلەن ياپاتتى ۋە ئۇنىڭ بىلەن ئاۋازىنى تۆۋەن قىلاتتى"(تىرمىزى، ئەبۇ داۋۇت توپلىغان). بۇ ھەدىس بارلىق ئىنسانلارنى ئىجتىمائىي مۇناسىۋەتتىكى ئەخلاققا ئەمەل قىلىش يۈزىسىدىن قاتتىق چۈشكۈرۈپ باشقىلارنى بىزار قىلماسلىق(بولۇپمۇ كىشىلەر بار جايدا بۇرۇنىنى قېقىش ھەم بۇرۇنىنى كوچىلاشنىڭ تېخىمۇ نومۇسلۇق ئىش ئىكەنلىكى) بىلەن ئاگاھلاندۇرىدۇ. چۈنكى بىر ئادەم ئېغىز-بۇرنىنى توسۇپ، ئۇنىڭ بىلەن ئاۋازىنى تۆۋەنلىتىپ چۈشكۈرمىگەندە، ئۇنىڭ ئېغىز، بۇرنىدىكى نەملىك يېنىدىكى كىشىلەرگە چاچرىغاندىن سىرت، ياشانغان كىشىلەرنى ۋە كىچىك بالىلارنى ئۇشتۇمتۇت چۆچىتىۋېتىپ ئۇلارغا ئازار بېرىشى مۇقەررەر ئىشتۇر.

4. ئارقا-ئارقىدىن چۈشكۈرۈپ "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېگەن كىشىگە، ئارقا-ئارقىدىن "يەرھەمۇكەللاھ" دەپ ئۇچ قېتىمغىچە جاۋاب قايتۇرۇش سۇننەت. ئۇ كىشى ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ چۈشكۈرىۋەرسە ئۇ كىشىنى زۇكام(كېسەل) بولۇپ قالغان ئادەم ھېسابلاپ جاۋاب قايتۇرمىسىمۇ گۇناھكار بولمايدۇ. بۇ ھەقتە سەلەم ئىبنى ئەكۋەئى رەزىيەللاھۇئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: "مەن رەسۇلۇللاھنىڭ ھۇزۇرىدا چۈشكۈرگەن بىر ئادەمگە شاھىد، رەسۇلۇللاھ

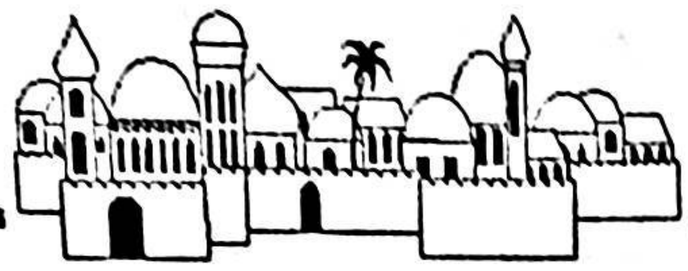

(ئۇنىڭغا):'يەرھەمۇكەللاھ' دېدى. ئاندىن ئىككىنچى ياكى ئۈچىنچى قېتىم چۈشكۈردى، يەنە رەسۇلۇللاھ:'يەرھەمۇكەللاھ، بۇ زۇكام بولۇپ قالغان ئادەمدۇر' دېدى" (مۇسلىم، ئەبۇ داۋۇد ۋە تىرمىزى توپلىغان). يەنە ئۇبەيد ئىبنى رىفائە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "چۈشكۈرۈككە جاۋاب قايتۇرۇش ئۈچ قېتىم بولىدۇ، ئەگەر زىيادە قىلىشنى خالىساڭ جاۋاب قايتۇرغىن ۋە ئەگەر خالىساڭ جاۋاب قايتۇرمىغىن"(تىرمىزى، ئەبۇ داۋۇد توپلىغان).

5. غەيرىي دىندىكى بىر ئادەم چۈشكۈرۈپ ئەلھەمدۇلىللاھ (ئاللاھقا شۈكرى) دېسە، بىز مۇسۇلمانلار سېنىڭ ئېغىزىڭدىكى "ئەلھەمدۇلىللاھ" دېگەن سۆز بىلەن ئەمەلىي ھەرىكىتىڭ بىردەك ئەمەس دېگەن ئىدىيەدە بولمايلى، بەلكى ئۇنىڭغا "يەھدىكۇمۇللاھۇ ۋەيۇسلىھۇبالەكۇم(ئاللاھ سىلەرنى ھىدايەت قىلسۇن ۋە ئىشلىرىڭلارنى ئوڭۇشلۇق قىلسۇن)" دېگەن سۆز بىلەن جاۋاب قايتۇرۇشىمىز سۈننەت بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دەيدۇ:"يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىدا ئۆلار ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ «يەرھەمۇكەللاھ» دېيىشىنى ئۈمىد قىلىپ چۈشكۈرەتتى، ئاندىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام : 'يەھدىكۇمۇللاھۇ ۋەيۇسلىھۇبالەكۇم' دەيتتى"(تىرمىزى، ئەبۇداۋۇد ۋە ھاكىم توپلىغان).

6. ھەرقانداق ئادەم ئەسنەك كەلگەن ھامان، ئۇنى بولۇشىغا قويۇپ بېرىپ شۇم نىيەتلىك شەيتاننى خۇرسەن قىلماي، بەلكى ئەسنەكنى مۇمكىنقەدەر قايتۇرۇۋېلىشى سۈننەت ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئەسنەك شەيتان تەرىپىدىن بولىدۇ. ئەسنەك كەلگەندە مۇمكىنقەدەر ئۇنى قايتۇرغىن، ئەسنىگەن كىشى 'ھا...' دېسە شەيتان ئۇنىڭدىن كۈلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). بۇ ھەدىسنىڭ روھىنى تەتقىقاتچىلارنىڭ مۇنۇ يەكۈنلىرى تېخىمۇ كۈچلەندۈرىدۇ. ئۆلار مۇنداق دەيدۇ:"ئادەم بەدىنىدە كېسەللىك پەيدا بولغاندا ياكى ھارغىنلىق ھېس قىلغاندا ئەسنەك تۇتىدۇ. ئەسنىگەندە بەدەندىكى ئارتۇقچە كاربون(IV) ئوكسىدنى سىرتقا چىقىرىدۇ". مانا مۇشۇنداق ۋاقىتتا قولىنى ئېغىزغا قويۇۋېلىش بىلەن ياكى ئىككى لېۋىنى يۇمۇۋېلىش بىلەن ئەسنەكنى قايتۇرماي "ھا..." دەپ ئەسنىگەندە، يۈقىرىقىدەك ھەرخىل كېسەل قوزغاتقۇچى مىكروبلار سىرتقا تارقايدۇ ـ دە، شۇنىڭ بىلەن ھەمراھلىرىغا كېسەلنى يۇقتۇرۇپ شەيتاننى كۈلدۈرىدۇ. چۈنكى شەيتاننىڭ خاراكتېرى ئىنسانلارنى جىسمانىي ھەم مەنىۋى جەھەتتىن زىيان تارتقۇزۇشتۇر.

7. نامازنىڭ ئىچىدە ئەسنەك كېلىپ قالسا مۇمكىنقەدەر ئېغىزىنى يۇمۇۋېلىش، ئەگەر بۇنىڭغا قادىر بولالمىسا قولىنى ئېغىزىغا قويۇپ توسۇۋېلىش جايىزدۇر،

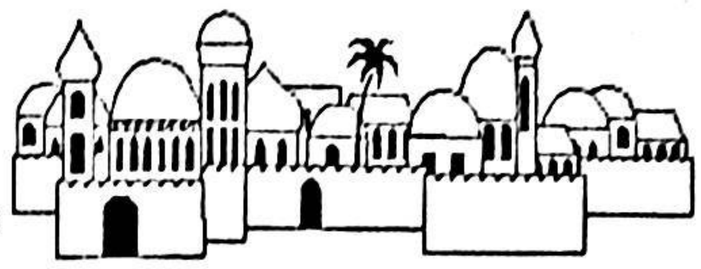

ئۇنداق قىلغانغا نامـاز بۇزۇلمايدۇ. بـۇ ھەقتـە ئـەبۇ ھۇرەيـرە رەزىيـەللاھۇ ئـەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگـەن: "نامازدىكى ئەسـنەك شەيتان تەرىپـىدىن بولىـدۇ، سـىلەرنىڭ بـىرىڭلار ئەسنىگـەن چـاغدا مۇمكىنقـەدەر توسۇۋالسۇن"(تىرمىزى توپلىغان).

8. شـەيتان ئـادەمنىڭ ئىچكـى ئـەزالىرىغا ئېغـىز ئـارقىلىق كـىرىۋېلىپ رەزىـل مەقسەتلىرىگـە يېتىۋېلىش ئۈچـۈن پۇرسـەت ئىزدەيدۇ، شۇڭا ئەسنىگـەندە قولىمـىزنى ئاغزىمىزغا قويۇۋېلىش سۇننەت. بۇ ھەقتە ئەبۇ سەئىد خـۇدرى رەزىيـەللاھۇ ئـەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگـەن: "سـىلەرنىڭ بـىرىڭلار ئەسنىگـەندە قولى بىلـەن ئېغـىزنىنى ئېتىۋالسـۇن، (ئۇنـداق قىلمسـا) ھەقـەتـەن شـەيتان (ئېغـىزدىن) كـىرىپ كېـتىدۇ"(مۇسـلىم توپـلىغان). بـۇ ھەدىستىن ئـادەم ئەسنىگـەندە ئېغـىزنى توسـۇپ قالمسـا، ئۇنـىڭ قەلبىگـە شـەيتان كـىرىپ ۋەسۋەسـە قىلىدىغانلىقى، ئۇنىڭدىن باشقا چاڭ-توزان ياكى چۈشىن، پاشا ۋە كۆمۈتا دېگـەندەك ھـەرخىل ھاشـاراتلارنىڭ ئەسنىگـەن سـەۋەبلىك ئېغىزغـا كـىرىپ كېتىشـى ئـارقىلىق ھەرخىل كېسەللەرنىڭ پەيدا بولىدىغانلىقى ئاشكارا بولىدۇ.

9. ئەسنىگەن ئادەمنىڭ ئۇستۇن ئاۋازدا "ھا..." دېيىشـىنى ئاللاھ تائالا يامان كۆرىدۇ. بۇ ھەقتە ئابدۇللا ئىبنى زۇبەير رەزىيـەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايـەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگـەن: "ھەقـەقـەتەن ئاللاھ ئەززە ۋە جەللە ئەسـنەك ۋە چۈشكۈرۈك ئارقىلىق ئاۋازىنى كۆتۈرۈشـنى يامـان كـۆرىدۇ"(«تەربىيەتۈلئـەۋلادى فىلئىسـلام»). دېمـەك، قالايمىقـان كېـرىلىپ ئاسـمانغا قـاراپ سـوزۇلۇپ، يۇقـىرى ئاۋازدا"ھـا...ھـا... "دەپ ئەسـنەش بولسـا ھـايۋانلارنىڭ خـاراكتېرى ئىكـەنلىكىنى «قۇرئـان كـەرىم»دىكـى مۇنـۇ ئايـەتتىن ئېـنىق بىلىۋالالايمـىز. ئـاللاھ تائـالا لوقمـان ھەكىمنىڭ ئوغلىغا قىلغان نەسىھىتىنى بىز مۇسۇلمانلارغا ئۈلگە قىلىدۇرۇپ مۇنـداق دەيدۇ:

ئوتتۇرھـال مـاڭغىن، ئـاۋازىڭنى پەسـلەتكىن، ئـاۋازلارنىڭ ئـەڭ زېرىكـەرلىكى ھەقىقەتەن ئېشەكلەرنىڭ ئاۋازىدۇر.

——سۈرە«لوقمان»(31-سۈرە)، 19-ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن گەپ-سۆز قىلغاندا ئۇستۇن ئاۋازدا ۋارقىراپ-جارقىراپ سۆز قىلىشنىڭ ياخشى ئەمەسلىكى، جۈملىدىن ئەسـنەك ۋە چۈشكۈرۈك ئارقىلىق ئاۋازنى كۆتۈرۈشنىڭ ئەيىب سانىلىدىغانلىقى ئايان بولىدۇ.

ئـاللاھ تائـالا دۇنيـادىكى بـارلىق مۇسـۇلمانلارنى ئىسـلام دىنىمـىزنىڭ ئـەدەپ-ئەخلاقلىرىغا ھەقىقي ئەمەل قىلىدىغان كىشىلەردىن قىلغاي——ئامىن!

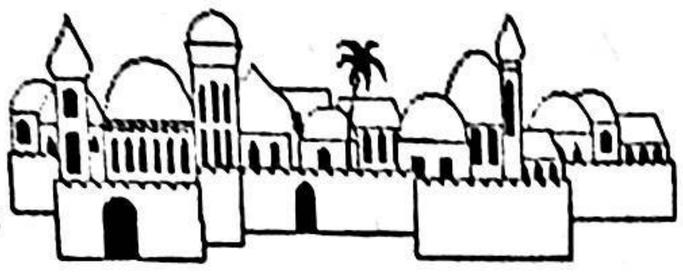

خەير ـ ئېھسان قىلىش ۋە بەزى ئادەتلىرىمىز

ئابدۇراھمان ئىسمائىل

بسم‌اللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ تائالا رىزالىقى ئۈچۈن ياخشى يوللارغا خالىس پۇل ـ مال سەرپ قىلىش تولىمۇ ياخشى ئىش، چۈنكى ئاللاھ تائالا سۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)نىڭ 92 ـ ئايىتىدە: ”ياخشى كۆرگەن نەرسەڭلاردىن سەرپ قىلمىغۇچە(يەنى ماللىرىڭلارنىڭ ياخشىسىنى سەدىقە قىلمىغۇچە) ھەرگىز ياخشىلىققا(جەننەتكە) ئېرىشەلمەيسىلەر. (ئاللاھ يولىدا) نېمىنى سەرپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر“ دېگەن.

ئىسلام دىنى ئومۇميلىقىنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ئۆز مەنپەئەتىنىلا كۆزلەپ، باشقىلارنىڭ ئۆلۈش ـ تىرىلىشى بىلەن كارى بولماسلىقتەك شەخسىيەتچىلىك ئىدىيىسىگە قارشى تۇرىدىغان دىن. ئاللاھ تائالا سۈرە«بەقەرە» (2 ـ سۈرە)نىڭ 270 ـ ئايىتىدە مۇنداق دېگەن:

ئېھسانى خەير ـ ئېھسان قىلماڭلار ياكى (ئاللاھنىڭ يولىدا)نېمىنى ۋەدە قىلماڭلار ئاللاھ ئۇنى ھەقىقەتەن بىلىپ تۇرىدۇ. زالىملار(يەنى پۇل ـ مېلىنى ناتوغرا يوللارغا سەرپ قىلغانلار ياكى زاكات بەرمىگەنلەر)غا ھېچقانداق مەدەتكار چىقمايدۇ.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن:

...ئۆزىنى ئاللاھ يولىغا ئاتىغان(تىرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن يىراق جايلارغا بارالمايدىغان يوقسۇللارغا)خەير ـ ئېھسان قىلىنىشى كېرەك. ئەھۋالنى ئۇقمىغانلار ئۇلارنىڭ نەرسە تىلىمگەنلىكىگە قاراپ، ئۇلارنى باي دەپ گۇمان قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ چىرايىدىن تونۇيسەن. ئۇلار كىشىلەرگە چاپلىشىۋېلىپ تىلەمچىلىك قىلمايدۇ. مېلىڭلاردىن نېمىنى خەير ـ ئېھسان قىلماڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن ئۇنى بىلگۈچىدۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 273 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتنىڭ مەزمۇنىدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، ئۆزىنىڭ نامراتلىقى تۈپەيلىدىن تىلەمچىلىك قىلىدىغان ياكى بەك نامرات بولمىسىمۇ تىلەمچىلىكنى كەسىپ قىلىۋېلىپ، يەتتە ئەزاسى ساغلام تۇرۇپ ھالال ئىشلىمەي تەييارغا ھەييار بولىدىغان، يۇزىنى داپتەك قىلىپ، يالغان ـ ياۋىداق سۆزلەر بىلەن باشقىلارغا ھاياسىزلارچە قول تەڭلەيدىغانلارغا بىر نەرسە بېرىش توغرا

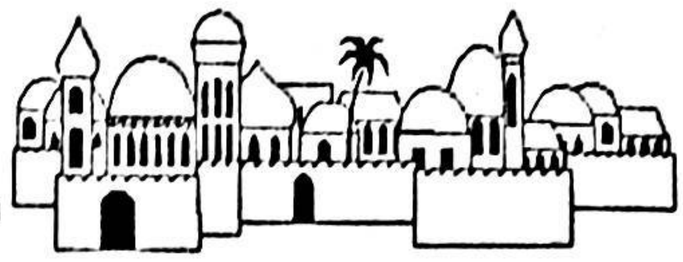

ئەمەس. ئەگ ياخشىسى بۇنداقلارغا نەسىھەت ئارقىلىق مەنۇى ئوزۇق بېرىپ، ئۇلارنى مەنۇى نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشقا يېتەكلىشىمىز زۆرۈر. مەنۇى نامراتلىق ماددىي نامراتلىقنىگ بىردىنبىر سەۋەبچىسى. بىز قەلبىمىزنى مەرىپەت نۇرى بىلەن يورۇتۇشقا تىرىشىدىغانلا بولساق، بىزدىكى مەنۇى نامراتلىق يوقلىپ، دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە ھەر جەھەتتىن خاتىرجەم، بەختلىك بولالايمىز.

بىزنىگ ماددىي جەھەتتىن قىلغان خەير-ئېھسانىمىزنىگ قانچىلىك كۆپ بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئاللاھنىگ رىزالىقى ئۇچۇن بولمىسا ۋە توغرا ئورۇنغا ئىشلىتىلمىسە، ئۇنىگ قىلچىلىك ساۋابى بولمايلا قالماستىن بەلكى گۇناھقا سەۋەب بولۇش ئېھتىمالى بار. مەسىلەن، بىرسى يالغان سۆز بىلەن نەرسە تىلەپ كەلسە، ئۇنى ئېنىقلىمايلا پۇل بەرسەك، تىلەمچى شۇ پۇل بىلەن گۇناھ سادىر قىلسا، ئۇنىگ گۇناھ سادىر قىلىشىغا بىز سەۋەبچى بولغان بولىمىز.

خەير-ساخاۋەت ۋە باشقا ئەمەللەرنى ئاللاھ رىزالىقى ئۇچۇنلا قىلماي باشقىلارغا كۆرسىتىش ئۇچۇن ياكى دۇنيالىق غەرەز بىلەن قىلساق، دىلىمىزدا ئاللاھنى ئويلىغان تەقدىردىمۇ ئۇنىگغا باشقا غەرەز قوشۇلغانلىقى ئۇچۇن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەن بولۇپ، ناھايىتى چوگ گۇناھكار بولىمىز.

شۇگا بىز تىلەمچىلىك قىلمايدىغان، ئۆز تۇرمۇشىنى قامداش ئۇچۇن ناھايىتى جاپالىق ئىشلەۋاتقان بولسىمۇ يەنىلا ئىقتىسادىي قىينىچىلىق تارتىۋاتقان مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىزنىگ تۇرمۇش ئەھۋالىنى كۇزىتىپ، ئۇلارغا ماددىي ۋە مەنۇى جەھەتتە يار-يۆلەگ بولۇشىمىز لازىم.

«مىشكاتۇل مەسابىھ» دىگەن كىتابتا ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىگ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە:"يېنىدىكى ئاچ قالغان قوشنىسى بىلەن كارى بولماي، قورسىقى توق يۇرگەن كىشى مۆمىن ئەمەس"دېيىلگەن. يەنە شۇ كىتابتا ئەبۇ مۇسا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"بارلىق مۆمىنلەر بىر بىنانىگ خىشلىرىغا ئوخشاش بىر-بىرىنى مۇستەھكەملەپ تۇرىدۇ" دەپ، ئىككى قولىنىگ بارماقلىرىنى بىر-بىرىگە كىرىشتۇرۇپ كۆرسەتكەن. ئاللاھ تائالا مۇنداق دىگەن:

مۆمىنلەر (دىندا) قېرىنداشلاردۇر.

——سۇرە«ھۇجۇرات»(49-سۇرە)، 10-ئايەت

ھەر قانداق بىر مۆمىن زېمىنىگ قانداق بىر يېرىدە بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، ئۇنىگغا بىرەر مۇسىبەت يەتسە، ئۇ بارلىق مۇسۇلمانلارغا يەتكەن مۇسىبەت بولىدۇ، ھەقىقي مۆمىن ئۆزىنىگ مۆمىن قېرىندىشى قىينىچىلىقتا قالسا قاراپ تۇرمايدۇ.

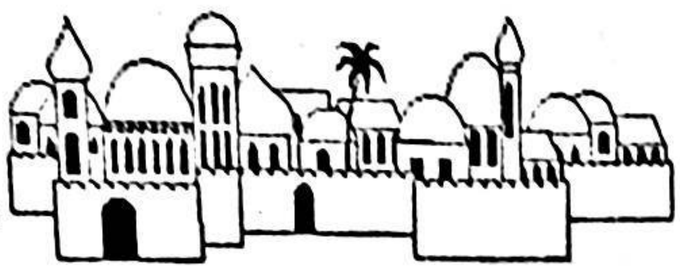

يېقىنقى يىللاردىن بۇيان بىز «قۇرئان كەرىم» ۋە سۈننەت روھىدىن چەتنەپ، توي ـ تۆكۈن، نەزىر ـ چىراغ ئىشلىرىدا يوتقانغا قاراپ پۇت سۇنماي، ھەشەمەتچىلىكنىڭ زىنداننىغا ئۆزىمىزنى ئېتىپ، تۇرمۇشىمىزنى ۋەيران قىلمۇاتىمىز. يېقىنقى 20نەچچە يىلدا ماددىي تۇرمۇشىمىز خېلى ياخشىلانغان بولسىمۇ، ئېرىشكەن ئازدۇر ـ كۆپتۇر بايلىقىمىز مەنىۋى نامراتلىقىمىزنىڭ قۇربانىغا ئايلىنىپ كېتىۋاتىدۇ. ئايدا بىرەر كىلوگرام گۆش يېگۈدەك، زىمىستان سوغۇقتا ئوتۇن ـ كۆمۈر ئېلىپ قالىغۇدەك ئازغىنە ئىقتىسادى يوق كىشىلەرمۇ "قىلمىساق كۆپچىلىك ئالدىدا سەت تۇرىدۇ، خەق زاكىلىق قىلىدۇ" دەپ، نەزىر ـ چىراغلىرىغا جازانە قەرز ئېلىپ، نەچچە مىڭلاپ پۇل چىقىم قىلىپ، تاپقىنىنى توخۇغا دان چاچقاندەك چېچىپ تۇگىتىپ ئىسراپخورلۇق قىلىشماقتا. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ تائالا ھېچكىمنى تاقىتى يەتمەيدىغان ئىشقا تەكلىپ قىلمايدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 286 ـ ئايەت

ئەگەر سىز، مەن باي، مېنىڭ كۆپ پۇل چىقىم قىلىشقا قۇدرىتىم يېتىدۇ دېسىڭىز، ئۇنداقتا سىز سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)نىڭ 26 — 27 ـ ئايەتلىرىگە نەزەر سېلىڭ:

(پۇل ـ مېلىڭىنى ناتوغرا يوللارغا) سەرپ قىلمىغىن، ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر.

بىز بىرئاز تەپەككۇر قىلىدىغان بولساق، يۇقىرىقى ئىككى سۈرىدىكى ئايەتلەردىن شۇنداق يەكۈن چىقىرالايمىزكى: نامرات ئادەم نەزىر ـ سەدىقات ئېتىمەن دېگەندىن كۆرە ئۆز خوتۇن ـ بالىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇرغىنى تۇزۇك. «تەنبىھل غاپىلىن»(غاپىللارغا تەنبىھ) دېگەن كىتابتا ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلىپ مۇنداق دېگەن: مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:'خوتۇن ـ بالىلىرىغا پۇل چىقىم قىلغانىنىڭ ساۋابى كۆپمۇ ياكى ئاللاھ يولىدا باشقا ياخشى ئىشلارغا پۇل چىقىم قىلغانىنىڭ ساۋابى كۆپمۇ؟دەپ سورىغانىدىم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:'خوتۇن ـ بالىلىرىڭغا بىر تەڭگە پۇل چىقىم قىلساڭ، باشقا ياخشى ئىشقا مىڭ تىللا پۇل چىقىم قىلغاندىن ساۋابى ئېشىپ كېتىدۇ' "دېگەن. دېمەككى، باي ئادەم"خەق نېمە دەپ قالار" دەپ خەقنى ئاللاھقا شېرىك قىلىدىغان ئىشقا ئورۇنسىز پۇل خەجلىمەي، ئۆزىنىڭ نامرات تۇغقانلىرى، قولۇم ـ قوشنىلىرى ۋە باشقا مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىغا يارىدەم قولىنى سۇنۇشى كېرەك، شۇنىڭدىلا ئۇنىڭ ئەملىنىڭ ساۋابى كاتتا، ئەھمىيىتى چوڭ بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

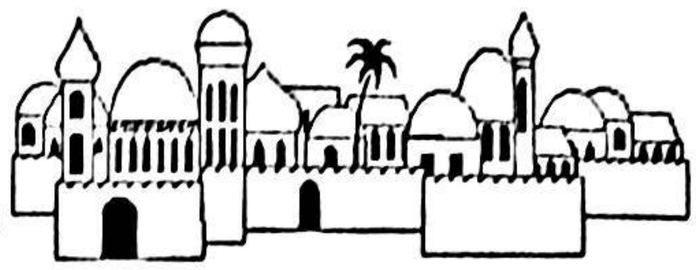

تۇغقانغا، مسكىنگە، ئىبنى سەبىلگە(خەير-ساخاۋەتتىن) ھەققىنى بەرگىن.

ـــــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17-سۈرە)، 26-ئايەت

باشقا غەرەز ۋە دۇنيالىق ئىشلارنى ئويلىماي، پەقەت ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈنلا ياخشى ئەمەللەرنى قىلىش كېرەك، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

كىمكى پەرۋەردىگارىغا ئۈچرىشىشنى ئۈمىد قىلىدىكەن(يەنى ساۋابىنى ئۈمىد قىلىپ، ئازابىدىن قورقىدىكەن)، خالىس ياخشى ئىش قىلسۇن، ئىبادەتتە ھېچكىمنى پەرۋەردىگارىغا شېرىك قىلمىسۇن.

ـــــسۈرە«كەھف»(18-سۈرە)، 110-ئايەت

"نەزىر" (نَـــذْ ر)نىڭ لۇغەت مەنىسى "ۋەدە قىلماق"دېگەنلىك بولىدۇ، ھەرگىز"قازان ئېسىپ ئادەم چاقرماق" دېگەنلىك بولمايدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"كىمكى بىرەر ياخشى ئىشقا نەزىر قىلسا (يەنى مەن پالانى ياخشى ئىشنى چوقۇم قىلىمەن دەپ ۋەدە قىلغان بولسا)نەزىرىنىگە ۋاپا قىلسۇن (يەنى شۇ ئىشنى قىلسۇن)" دېگەن. لېكىن قازان ئېسىپ "نەزىر" دەپ ئادەم چاقىرىش ئىسلام دىنىدا پەرزمۇ ئەمەس، ۋاجىپ ياكى سۈننەتمۇ ئەمەس، پەقەت بىزدە شەكىللەنگەن بىر خىل ئادەت. كۆڭلىمىز پەقەت ئۇنىمىسا خەتمىقۇرئان قىلغۇچىلاردىن بىر نەچچىنى چاقىرىپ قۇرئان تىلاۋەت قىلغۇزىۋەتسەكمۇ كۆڭلىمىز ئەمىن تاپىدۇ، ئەمما بۇمۇ ئاددىي-ساددا، تېجەشلىك بولۇشى كېرەك. تېخىمۇ كۆپرەك راسخوتنى يەنىلا نامراتلارغا، خەيرىيەت ئىشلىرىغا ئاتىشىمىز كېرەك. ھازىر جەمئىيەتتە بىر ۋاق تاماققا زار ئادەم خېلى كۆپ تۇرسا، نەزىرگە بېرىپ بىر قېتىم قورساق تويغۇزىۋېلىپ كۆڭلىمىز خۇش بولۇپ قالارمۇ؟ ياق، نۇرغۇن ئىقتىساد ئورۇنسىز ئىسراپ بولغاندىن باشقا،"پالانى يەرگە نەزىرگە بارىمىز" دەپ بىر مۇنچە يول يۈرۈپ نۇرغۇن ۋاقتىمىزمۇ ئىسراپ بولىدۇ تېخى!

بىر كەنتنى مىسالغا ئالساق، بىر يىلدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئالتە ئائىلىدە نەزىر بولدى دېسەك، ھەر بىرىگە ئاز دېگەندە 1مىڭ 500يۈەن چىقىم قىلىندى دەپ ھېسابلىغاندىمۇ 9مىڭ يۈەن كەتتى دېگەن گەپ، بۇنى مىڭ يۈەندىن بەرگەندە بىر يىلدا بىر كەنتتە توققۇز ئائىلە قېينىچىلىقتىن قۇتۇلىدۇ.

تۇي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم ئۇزىتىش ئىشلىرىدىكى ھەشەمەتچىلىك، ئىسراپخورلۇق بىزنى ئېغىر دەرىجىدە ھالسىراتماقتا، خەق نېمە دەپ قالار دەپ ياشايدىغان قۇللارچە ھاماقەتلىكىمىزنىڭ دەردىنى قاچانغىچە تارتىمىزكىن؟ ئەسلىدە قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ روھى بويىچە بولغاندا، ئىقتىسادى ياخشىلار قېرىنداشلىرىنىڭ ئاخىرەتلىكى ئۈچۈن خەير-ساخاۋەت قىلماقچى بولسا، خەققە داۋراڭ سالغانىنىڭ ئورنىغا، چىقىم قىلىدىغان پۇلنى ئۆز مەھەللىسىدىكى

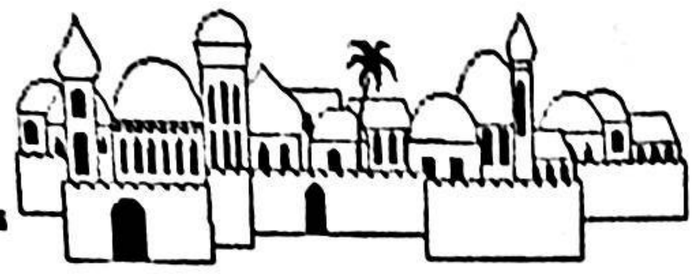

ئەڭ نامرات قېرىنداشلىرىغا ئۆلەشتۇرۇپ بېرىۋەتسىلا ئىشىنىڭ ئەڭ ئالىي يولى، ئەۋزىلى شۇ ئەمەسمىدى؟! مۇبادا بىز پۈل ـ مېلىمىزنى ئاللاھ يولىدا ئەڭ ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلساق بۇ دۇنيادا ئۇنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىمىز، ئاخىرەتتە چەكسىز ساۋابقا ئېرىشىمىز.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن رىۋايەت قىلغان ھەدىسىدە مۇنداق دېيىلگەن: "يەتتە تۈرلۈك كىشى بار. قىيامەت كۈنى قاتتىق ئىسسىق بولۇپ، ئەرشنىڭ سايىسىدىن باشقا سايە يوق چاغدا ئاللاھ تائالا ئۇلارنى ئەرشنىڭ ئاستىدا سايىدىتىدۇ: 1) ئىمانى كامىل ئادىل پادىشاھ؛ 2)ياش چېغىدىن تارتىپ ئىزچىل ئىبادەت قىلغان كىشى:3)قەلبى داۋاملىق مەسچىتكە باغلانغان كىشى؛ 4)ئاللاھ يولىدا دوست بولۇشقان كىشىلەر؛ 5) گۈزەل بىر ئايال چاقىرسا، ئاللاھتىن قورقىمەن دەپ تەلىپىنى قوبۇل قىلمىغان كىشى؛ 6)سەدىقىنى ئىنتايىن مەخپىي ھالدا قىلغان كىشى؛ 7)خالىي بىر جايدا ئاللاھنى ياد ئېتىپ ئولتۇرۇپ كۆزىدىن ياش ئاققۇزغان كىشى"(بۇخارى توپلىغان).

ھۆرمەتلىك مۇسۇلمان قېرىنداشلار! مۇسۇلمانلارنىڭ يولباشچىلىرى بولغان ھۆرمەتكە سازاۋەر دىنىي زاتلار! كۆپ يىللاردىن بېرى بىزنىڭ نۇرغۇن ئىقتىسادىي بايلىقىمىز بىزنىڭ بىلىمسىز قالغان بىر قىسىم جامائەتلىرىمىزنىڭ كۆزىنى يۇمۇپلا ھەشەمەتچىلىك سەنىمگە دەسسىشى نەتىجىسىدە بېھۇدە ئىسراپ بولۇپ كېتىۋاتسا، بۇنىڭغا سۈكۈت قىلىپ تۇرساق قانداق بولار؟! بىزدە مەسئۇلىيەت دەيدىغان نەرسە يوقمۇ؟! بىزنىڭ كۆپچىلىكنى «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىف روھى بويىچە ھەر جەھەتتىن توغرا يولغا سېلىش مەجبۇرىيىتىمىز بار، بۇ ھەم ئاللاھ تائالا ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىمىزدۇر. بىز دىنىي زاتلار جۈمە كۈنىدىكى ئازغىنە ۋەز ـ تەبلىغ قىلىش ۋاقتى ۋە جامائەت سورۇنلىرىدىكى باشقا قىممەتلىك پۇرسەتلەردىن تولۇق پايدىلىنىپ، جامائەتلىرىمىزگە تەشۋىق ـ تەربىيە قىلىش ئارقىلىق، بېھۇدە ئىسراپ بولۇپ كېتىۋاتقان پۈل ـ مېلىمىزنى ئەھمىيەتلىك ئىشلارغا سەرپ قىلىشقا مەركەزلەشتۇرۇشىمىز، بۇ دۇنيالىقتا توق، خاتىرجەم، بەختلىك ياشىشىمىز، شۇنداقلا ئاخىرەتتە مەڭگۈلۈك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشىمىز ئۈچۈن پۈختا ئاساس سېلىشىمىز لازىم.

بىردىنبىر ئىگىمىز بولغان ئاللاھ تائالادىن بارلىق ئىشلىرىمىزدا بىزنى توغرا يولغا سېلىشنى تىلەيمىز ـــ ئامىن!

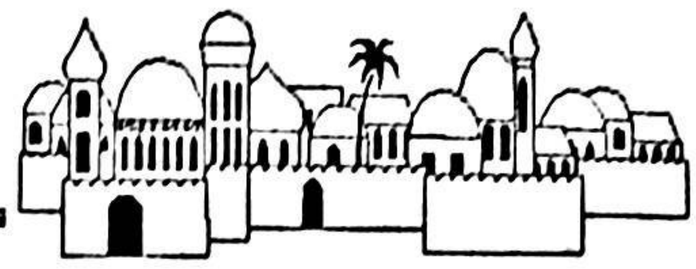

قۇرئان، ھەدىس روھىدىن بىر قىسىم مەرىكىلىرىنىڭ نەزەر

ئىسمائىل ياقۇپ

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

يەنىلا، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ.

ـــ سۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا مۇشۇ ئايەت ئارقىلىق ھەرقانداق سورۇنلاردا بىزگە رىزىق قىلىپ بېرىلگەن نازۇنېمەتلەرنى يېيىشكە، ئىچىشكە تەرغىب قىلىدۇ، لېكىن ئىسراپخورلۇق قىلىشىمىزنى قاتتىق چەكلەيدۇ.

ھازىر ھەشەمەتچىلىك مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت نىقابى ئاستىدا بەس ـ بەستە ئەۋج ئېلىپ، تويى ـ تۆكۈنلەرنىڭ تۇرى بارغانسېرى كۆپەيمەكتە، ھەشەمەتلىرى كۈندىن ـ كۈنگە ئېشىپ، بېسىمى تېخىمۇ ئېغىرلاپ، كىشىلەرگە ئىقتىسادىي ۋە ئىجتىمائىي تەھدىت پەيدا قىلماقتا. بۇنداق سورۇنلارغا قاتنىشىشنى ئۆزىنىڭ شەرەپلىك مەجبۇرىيىتى قىلىۋالغان بىر قىسىم كىشىلىرىمىز ئۆزىنىڭ قىممەتلىك ۋاقىتلىرىنى ئىلىم تەھسىل قىلىش، خىزمەت قىلىش، كىتاب كۆرۈش، ئەڭ مۇھىمى كەلگۈسى ئەۋلادلىرىنى ياخشىراق تەربىيىلەشكە سەرپ قىلىشنىڭ ئورنىغا، بىھۇدە ئىشلارغا، توغرىسى چوڭ يەپ چوڭ ئىچىشكە، باشقىلارغا مەرد تونۇلۇپ ئىمتىياز تىكلەشكە سەرپ قىلماقتا. بىز ئۆتكۈزۈۋاتقان تويى ـ تۆكۈنگە نەزەر سالساق، بەزى ئاتا ـ ئانىلار مال ـ دۇنيا يىغىش ياكى مال ـ دۇنياسىنى كۆز ـ كۆز قىلىش مەقسىتىدە پەرزەنتلىرىنىڭ توي دائىرىسىنى كېڭەيتىپ، بىر ـ بىرىگە قىيىنچىلىق كەلتۈرۈپ، ھەشەمەتچىلىك قىلىپ جەمئىيەتتە ياماق تەسىر پەيدا قىلماقتا. ئىقتىسادى ئاجىز كىشىلىرىمىز بولسا تويىنى ئاددىي ئۆتكۈزۈشكە جۈرئەت قىلالمىغانلىقتىن، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرى كوچىلارغا چىقىپ كېتىپ، جەمئىيەتتە ياماق تەسىر پەيدا قىلىپ، ئاتا ـ ئانىلىرىغا نومۇس ئېلىپ كېلىۋاتىدۇ. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "**تويىنىڭ ئەڭ ياخشىسى** چىقىمى ئاز بولغان تويدۇر"(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). مۇشۇ ھەدىس شەرىپىدىن ھەشەمەتچىلىك قىلماي، چىقىمنى ئاز قىلىپ ئۆتكۈزگەن توي ـ مەرىكىسىنىڭ ئاقىۋىتى ياخشى بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز.

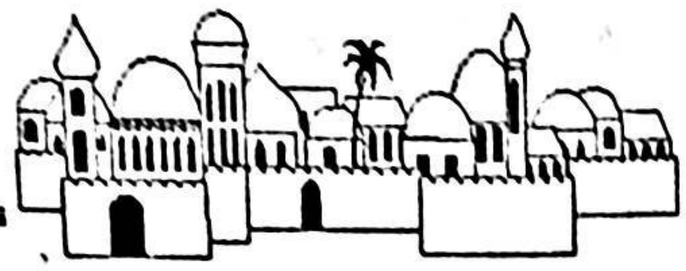

بەزىلەر ھەشەمەتچىلىك، بەتخەجلىكىنى پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئابرۇيى دەپ قاراپ، بولمىغۇر قائىدە-يوسۇنلارنى ئويدۇرۇپ چىقىپ، نامرات كىشىلەرگە ئىقتىسادىي جەھەتتىن ئېغىر تەھدىت سالماقتا. پۇل-مالغا ھەم ھەشەمەتچىلىككە ھېرىس تۇپەيلىدىن بەزى كىشىلەر بالاغەتكە يەتكەن قىزلىرىنى تالالىق قىلىشنى مال-دۇنيا، ئابرۇي تېپىشنىڭ دەسمايىسى قىلىۋالماقتا. بۇنىڭدىن قىز-يىگىتلىرىمىز تولىمۇ خورلۇق ھېس قىلىشماقتا. مەسىلەن، بىر قىسىم ئاتا-ئانىلار قىزلىرىغا لايىق كېلىپ، بۇ قىز توي قىلىشقا قېتىلسا، باھانە كۆرسىتىپ، قىزنىڭ ئادەمگەرچىلىكى بار كىشىلەرگە بەرگىلى ئۇنمايدۇ، قىسمەن شەخسىيەتچى، ھەشەمەتخور كىشىلەرگە بىرنەچچە توقماق پۇلنى دەپ قىزلىرىنى پۇلغا سېتىپ بىچارە قىزنىڭ بەختىگە ئولتۇرۇۋاتىدۇ.

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى:"بىر قىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كېلىپ، دادىسىنىڭ ئۇنى ياقتۇرمىغىنىغا قارىماي ئەرگە بەرمەكچى بولغانلىقىنى ئېيتقاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام قىزغا(خالاش-خالىماسلىق)ئىختىيارىنى بەرگەن"(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان). مۇشۇ ھەدىس شەرىپتىن بىر قىزنىڭ ئىختىيارسىز مەجبۇرىي قىلىنغان نىكاھنىڭ دۇرۇس بولمايدىغانلىقىنى كۆرۈۋالالايمىز. ئىسلامىيەت كۆرسەتمىسى بويىچە توي-تۆكۈننى مال-دۇنيا ئۈستىگە ئەمەس، بەخت ئۈستىگە قۇرۇشىمىز كېرەك. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھادىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"راسخوتى يېنىكرەك بولغان نىكاھ چوقۇم بەرىكەتلىك نىكاھتۇر"(«مىشكاتۇل مەسابىھ»). يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ئايالنىڭ بەرىكەتلىك بولۇشى، ئۇنىڭ مەھرى(تويلۇقى)نىڭ يەڭگىل ئوڭاي بولۇشدا؛ ئايالنىڭ شۇملۇق بولۇشى، مەھرى(تويلۇقى)نىڭ ئۇستۇن بولۇشى، نىكاھ رەسمىيەتلىرىنىڭ قىيىن بولۇشى ھەم ئەخلاقىنىڭ يامان بولۇشدا"(«ھىدايە شەرىق توپلىمى»). يۇقىرىقى ھەدىس شەرىپتىن ئاددىي-ساددا ئۆتكۈزۈلگەن توي-مەرىكىلەرنىڭ قىز-يىگىتلىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىغا بەخت-سائادەت، مال-دۇنيا ئۈستىگە ئۆتكۈزۈلگىنىنىڭ ئاقىۋەتتە شۇملۇق، پىتنە-پاسات ئېلىپ كېلىدىغانلىقىنى ئېنىق بىلەلەيمىز.

بىر قىسىم ئەقىلسىز ئاتا-ئانىلار كىشىلەرنىڭ تويغا ئېلىپ كەلگەن سوۋغاتلىرىنى بىر-بىرلەپ سىنىمالغۇغا ئالدۇرۇپ توي-مەرىكە ئاخىرلىشىپ، بىر-ئىككى كۈن ئۆتە-ئۆتمەيلا بۇ سوۋغاتلارنى تېلېۋىزوردا كۆرۈش ئارقىلىق "بۇ قېرىندىشىم ئاران ئانى، ئا قېرىندىشىم ئاران مانى ئېلىپ كەپتۇ" دەپ، تۇغقانلىق مۇناسىۋىتىدىن نەپرەتلەنمەكتە. ھەتتا بۇلارنىڭ نادان-قالاقلىقى تېخىمۇ تەرەققىي قىلىپ، قۇدا-باجىلارنىڭ سوۋغاتلىرىنى باشقا

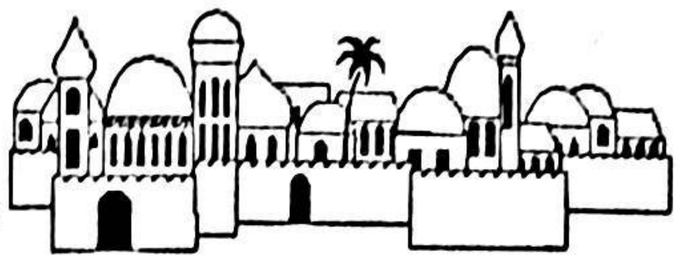

قۇدىلارنىڭكىگە سېلىشتۇرۇپ، ئۆيدىكى كېلىن ـ بالىلىرىغا نومۇس قىلماستىن سۆزلەپ، تۇخۇمدىن تۇك ئۇندۇرۇپ، ياش پەرزەنتلىرىمىزنىڭ ئىناق تۇرمۇشىغا سوغۇق سۇ سەپمەكتە، كىچىككىنە مال ـ دۇنيانى دەپ، ئۇلارنىڭ بەختسىزلىكىگە سەۋەبچى بولماقتا. يەنە بىر قىسىم ياش پەرزەنتلىرىمىز توي ـ مەرىكە قىلىش ئارقىلىق ئىقتىسادىنى ئۆز جايىدە خىراجەت قىلىشنىمۇ بىلمەي، قۇرۇق سۆلەتلىك قىلىپ 20 ـ 30 ماشىنىنى قاتار ـ قاتار ماگدۇرۇپ، يول ـ كوچىلارنى قالايمقان قىلىپ، ھەتتا شەھەر ئىچىنى ئايلاندۇرۇپ، قاتناش تەرتىپىنى بۇزۇپ، ھەر تۇرلۈك ھادىسىلەرنى پەيدا قىلماقتا. مۇشۇنداق بولمىغۇر ھەشەمەتچىلىك مىكروبلىرى نۇرغۇن كىشىلەرگە يۇقۇپ، ئىقتىسادى ئاجىز كىشىلىرىمىزنىڭ ئاددىي ـ سادىدا توي ـ مەرىكە ئۆتكۈزۈشىگە قاتتىق توسالغۇ بولماقتا. بىر قىسىم كىشىلىرىمىز ئاددىي ـ سادىدا توي ـ مەرىكە ئۆتكۈزسە، بەزى ھەشەمەتخور كىشىلەر توي يۆتكەش قورالىنىڭ ئالىي دەرىجىلىك بولۇشىنى ئوتتۇرىغا چىقىرىدۇ. ئەگەر ئۇلارنىڭ دېگىنىچە بولمىسا ئابرۇيى چۈشۈپ كېتىشىدىن قورقۇپ، باشقىلارنىڭ ئالىي دەرىجىلىك پىكاپلار بىلەن توي ئۆتكۈزگەنلىكىنى سېلىشتۇرۇپ تويىنى بۇزۇشقا رازىكى، يۆتكىتىشكە رازى ئەمەس. يۇقىرىقىدەك شۆھرەتپەرەس كىشىلەر بۇزۇپ ـ چاچقان ئىقتىسادىنى ۋەتەن، مىللەتكە پايدىلىق ئىشلارغا ئىشلەتسە بۇنىڭ ئۈنۈمى تېخىمۇ ياخشى بولماسمىدى؟ بۇ ئىشلارغا ئىشلىتىشكە ئېشىنالمىسا، ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىنى بولسىمۇ ياخشىراق ئورۇنلاشتۇرۇپ، كەلگۈسى ئەۋلادلىرىنى ئوبدانراق تەربىيىلەپ چىقسا بولماسمىدى؟ ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

تۇغقانغا، مىسكىنگە، ئىبن سەبىلگە(خەير ساخاۋەتتىن)ھەققىنى بەرگىن، (پۇل ـ مېلىڭنى ناتوغرا يوللارغا)ئىسراپ قىلمىغىن، ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانى نېمەت قىلغانىدى.

ـــــسۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۈرە)، 26 — 27 ـ ئايەتلەر

يۇقىرىقى ئايەتكە ئاساسلانغاندا، ۋەتەنگە، مىللەتكە، كەلگۈسى ئەۋلادلارغا پايدىلىق ئىشلارنى قىلماي ئىسراپخورلۇق، ھەشەمەتچىلىك بىلەن شۇغۇللانغان كىشىلەرنىڭ شەيتانىنىڭ قېرىنداشلىرىغا ئوخشىتىلىشى بۇ كىشىلەرنىڭ خاراكتېرىنى يېتەرلىك يورۇتۇپ بېرەلەيدۇ. چۈنكى شەيتان ئىنسانلارنى توغرا يولدىن ئازدۇرۇپ، ناتوغرا يوللارغا باشلىغىنىدەك، ھەشەمەتخور، ئىسراپخور كىشىلەرمۇ باشقىلارنى قىينىچىلىق ئىچىگە باشلاپ قويىدۇ.

بۇنداق ھەشەمەتچىلىك توي ـ مەرىكىلەرنىڭ قىز ـ ئوغۇللىرىمىزنىڭ تۇرمۇشىغا بەخت ـ سائادەت ئېلىپ كېلىشى مۇمكىن ئەمەس. پۇل، مال ـ

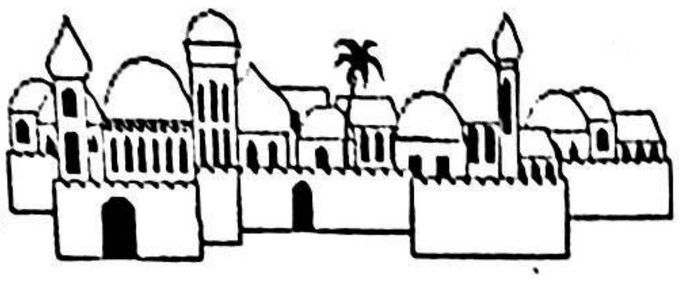

دۇنياغىلا بەخشەندە بولغان ھاياتنىڭ بۇزۇلمايدىغىنى، ۋەيران بولمايدىغىنى يوق، ھەشەمەتچىلىككە ماغدۇرى يەتكەن پۈتۈنلۈك چىرىتىشكىمۇ ماغدۇرى يېتىدۇ. ئاددىي - ساددا ئۆتكۈزۈلگەن تويۇ - مەرىكە ئىنسانلارغا گۈزەللىك بېغىشلايدۇ، ئادەمنىڭ روھىنى كۆتۈرۈپ بايراشات تۇرمۇشقا ئېلىپ چىقىدۇ، دوستلار ئارىسىدا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىدۇ. قىز - يىگىتلىرىمىزگە ئۆمۈرلۈك بەختىيار تۇرمۇش ئاتا قىلىدۇ.

ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بىر - بىرى بىلەن بەسلەشكۈچى ئىككى كىشىنىڭ مېھمانغا چاقىرىشى قوبۇل قىلىنمايدۇ ۋە تامىقى يېيىلمەيدۇ"(ئىمام ئەھمەد بۇ ھەدىسنى چۈشەندۈرۈپ، ماختانچاقلىق قىلىپ، ئۆزىنى كۆز - كۆز قىلىش ئۈچۈن زىياپەت بەرگۈچى ئىككى كىشىنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بەسلەشكۈچى دەپ شەرھلىگەن دەيدۇ).

يەنە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"كىمكى كىشىلەرگە رەھىم قىلمىسا، ئاللاھ تائالا ئۇنىڭغا رەھمەت قىلمايدۇ".

يۇقىرىقى ھەدىسلەرنىڭ مەنىسى بويىچە ھازىر جەمئىيەتتە ئوتتۇرىغا چىققان ھەم چىقىۋاتقان توي - تۆكۈن ئىشلىرىدىكى بىر قىسىم ناچار ئەھۋاللارنىڭ توغرا ئەمەسلىكىنى كۆرۈۋالالايمىز.

بۇنداق ناتوغرا قائىدە - يوسۇنلار بىز ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىدا بولۇشقا تېگىشلىك ئادەت ئەمەس. بىز مۇسۇلمانلار نامۇۋاپىق قائىدە - يوسۇن ۋە ناچار رەسىمىيەتلەر ئارقىلىق بىر - بىرىمىزگە ئېغىرچىلىق ۋە زۇلۇم سالماسلىقىمىز كېرەك.

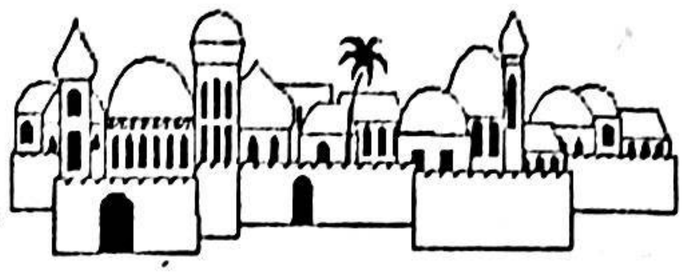

يۇرتىمىزدىكى قازاق مىللىتىنىڭ دەپنە، نەزىر مۇراسىملىرى ئارقىلىق بىزنىڭ بەزى ئادەتلىرىمىز توغرىسىدا ئويلىغانلىرىم

ياقۇپ ھەمدۇللا

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ھەر بىر مىللەتنىڭ مەيىتنى دەپنە قىلىش ئۇسۇللىرى ئۆزگىچە بولىدۇ. مۇسۇلمانلارنىڭ دەپنە مۇراسىملىرى ئاساسەن ئوخشاپ كېتىدۇ. لېكىن پەرقلەرمۇ بار. مەسىلەن، قازاق قەبرىنداشلار مەيىتنى دەپنە قىلىش، نەزىر - چىراغ مۇراسىملىرى ئۆتكۈزۈشنى خېلى ياخشى قېلىپلاشتۇرغان. ئۇلار ئۆلۈم - يېتىم، نەزىر - چىراغنى ئىخچام، ئاددىي - ساددا، تېجەشلىك ئۆتكۈزىدۇ. قازاق خەلقىنىڭ ئائىلىسىدە بىرى قازا قىلسا دەرھال يىراق - يېقىندىكى ئۇرۇغ - تۇغقان، قولۇم - قوشنىلىرىغا ئادەم ئەۋەتىپ خەۋەر قىلىدۇ. خەۋەر ئالغانلارنىڭ ھەممىسى ئارىلىق يىراق بولسىمۇ قالماي كېلىدۇ. ئۇلار ھازىرلار بىلەن كۆرۈشكەندە "مەرھۇمغا ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن، مەرھۇمنىڭ ئىمانىنى ھەمراھ قىلسۇن، ياتقان ئورنى جەننەتتە بولسۇن" دەپ دۇئا خاراكتېرىدىكى ياخشى تىلەكلىرى بىلەن تەسەللي بېرىدۇ، ئەرلەر يىغلىمايدۇ، ھېچكىم ئاقلىق باغلىمايدۇ، ھازا كىيىمى كىيمەيدۇ، جىنازا نامىزىدىن ئىلگىرى سەدىقات، فىدىيە تارقاتمايدۇ، قەبرىستانغا ئوزۇقلۇق ئەچكىپ تارقاتمايدۇ. جىنازا نامىزىدىن ئىلگىرى مەۋلۇت ئوقۇمايدۇ، مەيىت دەپنە قىلىنغاندىن كېيىن قەبرە بېشىدا قۇنۇپ قۇرئان ئوقۇمايدۇ. تاۋۇتقا يوپۇق يېپىپ گىلەم، رەختلەرنى پۈركەپ ھەشەم قىلمايدۇ، قالغان رەسمىيەتلىرى بىزنىڭكى بىلەن ئوخشاش.

نەزىر قىلىشتا ئۆلگۈچىنىڭ بالا - چاقىلىرى، ئاغا - ئىنى قېرىنداشلىرى، مەيىت ئۇزىغان ئۆيگە قولىدىن كېلىشچە يارەم بېرىدۇ، قولىدا بارلىرى ئات ئەكىلىدۇ(ئۇلار نەزىرگە كالا سويمايدۇ، چۈنكى بىر كالىنى سويسا بۇنى كۆرگەن باشقا كالىلار ھۆركىرەپ ھازا قىلغاندەك بولۇشۇپ كېتىدۇ دەپ قارايدۇ). قولى قىسقىراقلىرى بىر - ئىككى قوي، خېلى كۆپ بوغۇرساق، بىر - ئىككى كىيىملىك رەخت بىلەن كۆكۈل سوراپ كېلىدۇ. ھەممىنى يىغىپ مەيىت چىققان بىرلا ئۆيدە نەزىر بېرىدۇ، پەتىچىلەر شۇ ئۆيگىلا پەتىگە كىرىدۇ، باشقا ئۆيلەرگە ھەرگىز پەتىلەپ كىرىپ خەتمە قۇرئان ئوقۇتمايدۇ. قازاق خەلقى نەزىرگە كەلگەن مېھمانىنىڭ بەك ھۆرمىتىنى قىلىدۇ، مېھمانىنى قارشى ئېلىش، قولغا سۇ

بەرىش، ئۆيگە باشلاش، داستىخان سېلىپ چاي قۇيۇش، تاۋاقلارنى راسلاپ قويۇش ۋەزىپىلىرىگە ئايرىم ئادەم بەلگىلەيدۇ، بۇلار ئاساسەن ئەرلەردىن تاللىنىدۇ، ئۇلار ئەر ـ ئايال ھەممە مېھمانلار ئۈزىغىچە ئىزچىل، ياخشى مۇلازىمەت قىلىدۇ. بۇلارنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس خادىم بولىدۇ. يېزا كەنتلەردە، ناھىيە ـ شەھەرلەردە ئىش باشقۇرۇشنىڭ ئېپىنى بىلىدىغان كادىرلارمۇ بۇ ئىشلارغا خالىس ياردەمدە بولۇپ مېھمانلارغا خىزمەت قىلىدۇ. قازاق خەلقىنىڭ نەزىر ئۆتكۈزۈشى تېجەشلىك، تەرتىپلىك، ئىخچام بولىدۇ. داستىخانغا نانىنى توغراپ، بوغۇرساق، قەنت، كەمپۈتلەرنى ئارىلاشتۇرۇپ تەييارلاپ قويىدۇ. مېھمان كەلگەن ھامان داستىخاننى سېلىپلا مەزىلەرنى يېيىپ قويىدۇ، چايدىن كېيىن تاۋاق تارتىدۇ. بىر تاۋاقتا ئالتىدىن سەككىزگىچە ئادەم ئۆم ئولتۇرۇپ تاماقلىنىدۇ. تاماقتىن كېيىن قول سۇرتۇپ، سىرتقا چىققاندا قول يۇيۇپ، ئۇزاتقۇچى ساھىبخانغا:"نەزىرىڭنى ئاللاھ قوبۇل كۆرسۇن. كېلەر نۆۋەت خۇشاللىق ئۈستىدە كۆرۈشۈشنى ئاللاھ نېسىپ قىلسۇن" دەپ ياخشى سۆزلىرى بىلەن خوشلىشىپ كېتىدۇ. ئۇچ نەزىر، يۇز نەزىر، ئازنا نەزىر، ياغ پۈرتىشلارنى قىلمايدۇ. قىرىق نەزىر، يىل نەزىرلىرىدە قارىلىقنى ئۈشتۈمز دەپ زەللە قويۇشۇپ يۇرمەيدۇ. ئەگەر مېيىت ئىگىسى يوقسۇز، ئاجىز بولسا تۇغقانلىرى ۋە ئەھلى جامائەت سېخىيلىق بىلەن خالىس ياردەم بېرىدۇ. مەسلەن، ناھىيىمىزنىڭ مەلۇم يېزىسى قازاق مىللىتى توپ ئولتۇراقلاشقان قىشلاق بولۇپ 20 ئۆيلۈكتەك ئۇيغۇرلار بار ئىدى. نەچچە يىل ئىلگىرى ئىسمايىل ئاكا(ئۇيغۇر) ئاغرىق سەۋەبىدىن قازا قىلغاندا قازاق جامائەت بۇلارنىڭ ئائىلىسىدىكى قېينىچىلىق ئەھۋالىنى نەزەرگە ئېلىپ، ئىمام باشچىلىقىدا ھەممە رەسمىيەتلىرىنى خالىس ئورۇنلاپ بەردى. جامائەت ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن ئىئانە توپلاپ پۇل، مال، گۈرۈچ، ئۇن يىغىش قىلىپ، نەزىرىنى كۆڭۈلدىكىدەك ئۆتكۈزۈپ بەردى. بۇ خىل ياخشى ئادەت، ئېسىل پەزىلەتلەرنى ئۆگىنىشكە ئەرزىيدۇ.

«قۇرئان كەرىم» دە ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

كىمكى پەرۋەردىگارىغا ئۇچرىشىشنى ئۈمىد قىلىدىكەن، خالىس ياخشى ئىش قىلسۇن، پەرۋەردىگارىغا قىلىدىغان ئىبادەتكە ھېچكىمنى شېرىك قىلمىسۇن.

—— سۈرە«كەھف»(18 ـ سۈرە)، 110 ـ ئايەت

بىز ئۇيغۇرلار قازاق خەلقى بىلەن بىر دىنداش، تەقدىرداش، قەلبداش، يۇرتداش تۇرۇپ، بىرمۇنچىلىرىمىز مېيىت ئۇزىتىش، نەزىر ئۆتكۈزۈشتە شەرىئەتتىن ھالقىپ ھەشەمەتچىلىك قوغلىشىپ، بىر ـ بىرىمىز بىلەن بەسلىشىپ، شۆھرەتپەرەسلىك قىلماقتىمىز. ئىسراپچىلىق قىلىپ، رىيا ئەمەل بىلەن گۇناھقا چوڭقۇر پاتماقتىمىز.

ئىسراپچىلىققا قارشى تۇرۇش، ئاددىي ـ ساددا، تىرىشچان، ئىقتىسادچىل

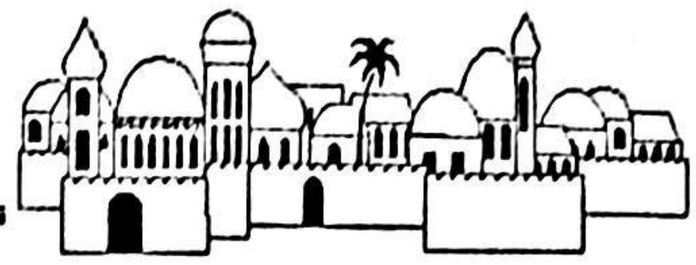

بولۇش ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسى. تۇرمۇش ئەمەلىيىتى شۇنى ئىسپاتلايدۇكى، ئىقتىسادچىل بولغانلار رونۇق تاپىدۇ، گۈللىنىدۇ، خاتىرجەم بایاشات ياشايدۇ. پەيغەمبىرىمىز: "ئىقتىسادچانلىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئادەم كەمبەغەللىشىپ قالمايدۇ" دېگەنىدى(ئەھمەد توپلىغان). ئەكسىچە كىمكى ئىسراپخور بولسا، ئۇنىڭ ئىقتىسادى چېكىنىدۇ، خارابلىشىدۇ، ۋەيران بولىدۇ.

«قۇرئان كەرىم» دە مۇنداق دېيىلگەن:

يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاھ ئىسراپ قىلغۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ.

ـــسۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 31 ـ ئايەت

تۇغقانغا، مىسكىنگە، ئىبن سەبىلگە خەير ـ ساخاۋەتتىن ھەققىنى بەرگىن. پۇل ـ مېلىڭنى ناتوغرا يوللارغا ئىسراپ قىلمىغىن. ئىسراپ قىلغۇچىلار ھەقىقەتەن شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر.

ـــسۈرە«ئىسرا»(17 ـ سۈرە)، 26ـــ27 ـ ئايەتلەر

ئىسراپخورلارنى ئاللاھ ھەرگىز ياخشى كۆرمەيدۇ. چۈنكى، ئىسراپچىلىق شەيتانىنىڭ ئىشى، ئىسراپخورلار شەيتانىنىڭ دوستى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنى مۇنداق ئاگاھلاندۇرغانىدى: "ئىسراپ قىلماستىن، چوڭچىلىق قىلماستىن يەڭلار، ئىچىڭلار، كىيىڭلار ۋە سەدىقە قىلىڭلار" (ئەھمەد توپلىغان).

بىزنىڭ كۆپ ساندىكى قېرىنداشلىرىمىز «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىف ئۆگىنىپ، ئۇنىڭ مەزمۇنى، ماھىيىتىنى ئىگىلەپ، قۇرئاندىكى شەرىئەت ھۆكمىنى مىزان قىلىپ ئەمەلىي ھەرىكىتىدە كۆرسىتىۋاتىدۇ، ھالال ئەمگىكى بىلەن باي بولۇپ، ئېشىنچە پۇل ـ مېلى بىلەن يېتىم ـ يېسىر، ئاجىز ـ پېقىرلارغا خەير ـ ساخاۋەت قولىنى سۇنۇۋاتىدۇ. مەكتەپ، دوختۇرخانا، يول ـ كۆۋرۈك قۇرۇلۇشى، مەسچىتلەرگە كۆپلەپ ئىئانە بېرىۋاتىدۇ. ئەنە شۇلار تەقۋادارلاردىندۇر، ئەنە شۇلار ئاللاھنىڭ دوستىدۇر. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

مالىلىرىنى كېچە ـ كۈندۈز يوشۇرۇن ۋە ئاشكارا يوسۇندا خەير ـ ئېھسان قىلغانلار پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋاب تاپىدۇ. ئۇلارغا ئاخىرەتتە قورقۇنچ ۋە غەم ـ قايغۇ بولمايدۇ.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 274 ـ ئايەت

كىم ئاللاھنىڭ ئەمرىگە ئىتائەت قىلدى، ئەنە شۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ توغرا يولىدا بولغۇچىلاردۇر، ئەنە شۇلار بەختكە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 5 ـ ئايەت

لېكىن بەزى مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىز قۇرئان، ھەدىسلەرنى ئوقۇمايلا، ئىسلام ئەركانلىرىنى ئۆگەنمەيلا ئۆلۈم ـ يېتىم،

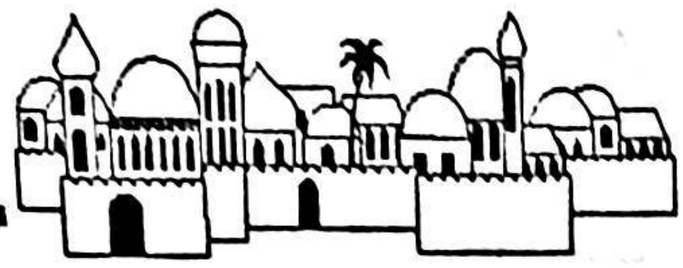

نەزىر - چىراغلارنى نادانلارچە چوڭ ئىبادەت ساناپ، ئۆزلىرىنى قالتىس تەقۋا، ساداقەتمەن ھېسابلاپ، نەزىرنى ھەشەمەتچىلىك، چوڭچىلىق قىلىپ چوڭ ئۆتكۈزۈپ ئىسراپچىلىق قىلىدۇ. بەزىلىرى ھالىغا يېقىپ ئىش قىلماي، باشقىلاردىن مەن قالامتىم دەپ بار دەسمايىنى تىكىپ، ھەتتا قەرز ئېلىپ ھەشەمەتلىك نەزىر ئۆتكۈزۈپ، نەزىردىن كېيىن پۇشايمانلار بارمىقىنى چىشلەپ زارلاپ يۈرىدۇ. ھالبۇكى، نەزىرنى دەپ تاشلىنىپ قېلىۋاتقان ئوقەت، خىزمەت، ئىش - ئەمگەك، بىھۇدە ئۆتۈۋاتقان ۋاقىت، نەزىردە چېچىلىپ، تۆكۈلۈپ، يېيىلمىگەن تاماملارغا قارىسىڭىز ئېچىڭىز سېرىلىپ كېتىدۇ. بۇ چېكىدىن ئاشقان ئىسراپچىلىق!

ئىنسانلارنىڭ تىرىكچىلىكى، جەمئىيەتنىڭ تەرەققىياتى ئىش - ئەمگەك، ھۈنەر - سەنئەت، پەن - تېخنىكا، سودا - تىجارەتكە تايىنىدۇ. كۈن بويى يەپ - ئىچىپ يۈرسەك، بايلىقنى، تەرەققىياتنى بىزگە باشقىلار سوۋۇغا قىلىپ ئەكىلىپ بېرەمدۇ؟! بۇ خىلدىكى ھەشەمەتلىك نەزىرلەر ئاز ساندىكى بايلارنىڭ ئۆزىنى كۆرسىتىپ بايلىقىنى كۆز - كۆز قىلىدىغان سەھنىسى بولسا، كۆپ ساندىكى قېرىنداشلىرىمىزنى بالايىئاپەت ئوتىغا تاشلاۋاتىدۇ.

ۋىجدان ئازابىدا شۇنى تەۋسىيە قىلىمەنكى، مېيىت، نەزىر - مۇراسىملارغا قاتناشقان ئىمام - ئاخۇنلىرىمىز، قاربي - داموللىلىرىمىز، بۇۋىلىرىمىز، جامائەتلىرىمىز بىزگە ئىسلام دىنىنىڭ شەرئىەت ئىلمى ئەركانلىرىنى، ئىبادەت ئەمەللىرىنى، ئەدەپ - ئەخلاقلىرىنى مۇپەسسەل كۆرسىتىپ بېرىدىغان مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇنۇ ئايەتنى تەكرار ئوقۇپ، ئەمەلىيەتتىمىزگە تەتبىقلايلى:

ئاللاھنى سۆيۈش يۈزىسىدىن خىش - ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە، ئىبن سەبىللەرگە(يەنى پۇل - مېلىدىن ئالاقىسى ئۈزۈلۈپ قالغان مۇساپىرلارغا)، سائىللارغا ۋە قۇللارنىڭ ئازادلىقىغا ئېرىشىشىگە پۇل - مال يارەم بېرىش، نامراز ئوقۇش، زاكات بېرىش، ئەھدىگە ۋاپا قىلىش، يوقسۇزلۇققا، كېسەللىككە ۋە (ئاللاھ يولىدا قىلىنغان) ئۇرۇشقا بەرداشلىق بېرىش ياخشى ئەمەلگە كىرىدۇ. ئەنە شۇلار(يەنى يۇقىرىقى سۆپەتلەرگە ئىگە كىشىلەر) (ئىمانىدا)راستچىل ئادەملەردۇر. ئەنە شۇلار تەقۋادار ئادەملەردۇر.

——سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 17 - ئايەت

ئاللاھ تائالا بىزگە يېتىملار، مىسكىنلەرگە يارەم بەر، دەۋاتىدۇ. بەرگەننىڭ ئىمانى راست، ئۆزى تەقۋادار بولىدۇ، دەپ ئېنىق شەرت قويۇۋاتىدۇ. قۇرئاندا: "مىراسنى ھالال - ھارام دېمەستىن ھە دەپ يەيسىلەر. مالنى ھېرىسلىك بىلەن دوست تۇتىسىلەر"{سۈرە«ھەجىر»(89 - سۈرە)، 19 — 20 - ئايەتلەر} "زۇلۇم قىلىپ يېتىملەرنىڭ مال - مۈلكىنى(ناھەق) يەۋالىدىغانلار شۇبھىسىزكى، قورسىقىغا(قىيامەت كۈنى يېنىپ تۇرىدىغان) ئوتنى يەۋالغان بولىدۇ. ئۇلار

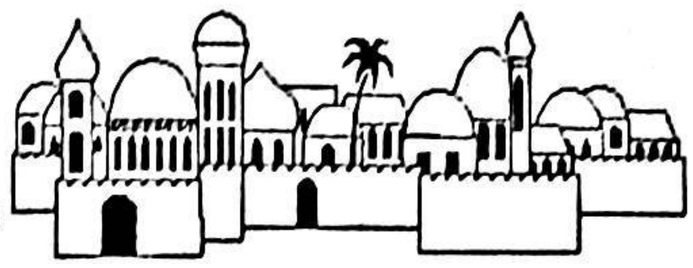

يېنىپ تۇرغان ئوتقا(يەنى دوزاخقا) كىرىدۇ"،{سۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت} دەپ قاتتىق چۆچۈتۈپ جددىي ئاگاھ بېرىۋاتىدۇ.

قېرىنداشلار! ئازراق مەنپەئەت ئۈچۈن ئاخىرەتلىكىمىزنى يوقاتمايلى! ھەمىشە ئاللاھتىن قورقۇپ، ھەر ئىشىنى ئاللاھنىڭ ئەمرى بويىچە قىلىپ، ئاخىرەتلىكىمىزنىڭ ياخشى بولۇشىنى قولغا كەلتۈرەيلى. ئاللاھ تائالا بىزگە ئەسكەرتىپ مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، دۇنيانىڭ مەنپەئىتى ئازدۇر(يەنى دۇنيانىڭ نېمىتى پانىيدۇر). ئاللاھتىن قورققان ۋە ئۇنىڭ ئەمرىنى تۇتقانلار ئۈچۈن ئاخىرەت ياخشىدۇر.

ـــــسۈرە«نىسا» (4 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

ئىسلام دىنىنىڭ دەپنە مۇراسىملىرى ئەڭ ئاددىي، ئىخچام بولىدۇ، كۆپ خراجەت قىلىپ، ھەشەمەتلىك ئۇزىتىش ياخشى ئىش ئەمەس. جىنازا نامىزىغا ساپ نىيەت بىلەن خۇدا خالىس قاتنىشىش پەرز كۇپايە. ئۆلگۈچىگە ئاتاپ نەزىر قىلىش بىر خىل ئادەت. مۇھەممەد پەيغەمبەرنىڭ نېمە دېگەنلىكىنى ئاڭلاپ باقايلى:سەئىد ئىبنى ھەرس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، ئۇ ئىبنى ئۆمەرنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئاڭلىغان:"نەزىر قىلىش (شەرىئەتتە يوق ئىبادەتنى قىلىمەن دەپ ئۈستىگە ئېلىۋېلىش) تىن سىلەر مەنئى قىلىنغان ئەمەسمۇ؟"، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"نەزىر قىلىش يولى بىلەن قازا ۋە قەدەردىن بىرەر نەرسىنى ئىلگىرى سۈرۈش ۋە كېچىكتۈرۈش مۇمكىن ئەمەس. بېخىلدىن پەقەت نەزىر ئارقىلىق نەرسە يۇلۇۋېلىنىدۇ"(بۇخارى توپلىغان).

"نەزىر"ـــ ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن بىرەر نەرسە ئاتاپ ۋەدە قىلىش دېگەن مەنىدىكى سۆز. بۇ ھەقتە قۇرئاندا مۇنداق دېيىلگەن:

ئۆز ۋاقتىدا ئىمراننىڭ ئايالى ئېيتتى:"پەرۋەردىگارىم، مەن قورسىقىمدىكى پەرزەنتىمنى دۇنيا ئىشلىرىدىن ئازاد قىلغان ھالدا چوقۇم سېنىڭ خىزمىتىڭگە ئاتىدىم. (بۇ نەزرەمنى) قوبۇل قىلغىن. سەن ھەقىقەتەن (دۇئايىمنى) ئاڭلاپ تۇرغۇچىسەن، (نىيىتىمنى) بىلىپ تۇرغۇچىسەن".

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 35 ـ ئايەت

ئاللاھ ئۈچۈن چىن دىلىمىزدىن بىرەر ياخشى كۆرىدىغان نەرسىمىزنى ئاتاش نەزىر بولىدۇ. ئاللاھتىن باشقىغا نەزىر ئاتاش ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. ئاللاھتىن باشقىسىغا، مازارلارغا ئاتاپ مال سويۇپ نەزىر بېرىش، قەبرىلەرگە ھەشەمەتلىك گۈمبەز قاتۇرۇش، يوپۇق يېپىش، قەبرىنىڭ توپىسىنى يۇزلىرىگە سۈرۈش، قەبرىگە قاراپ نامаз ئوقۇش شەرىئەتكە يات، ئىسلام دىنىغا مۇخالىپ بىدئەت ئىشلاردۇر. بىز قىلىۋاتقان نەزىر ئىبادەت ئەمەس، بەلكى ئادەت.

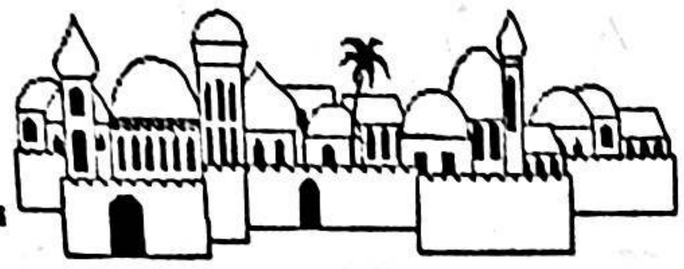

ئەگەر ئىبادەت ئەمەللىرىگە ياتسا قۇرئاندا ياكى ھەدىسلەردە ئېنىق دەلىل كەلتۈرۈلگەن بولاتتى. قۇرئاندا مىسكىنگە تائام بېرىش كۆپ قېتىم تەكىتلەنگەن. پەيغەمبىرىمىز ئاچلارنى تويغۇزۇش، ئۇسسۇزلارغا ئۇسسۇلۇق بېرىشنى تەكرار ئېيتقان. مەسىلەن:

دىنىنى ئىنكار قىلغان ئادەمنى كۆردۈڭمۇ؟ ئۇ يېتىمنى دۈشكەللەيدىغان، مىسكىنگە تاماق بېرىشنى تەرغىب قىلمايدىغان ئادەمدۇر.

ـــسۈرە« مائۇن»(107 ـ ئايەت)، 1 — 3 ـ ئايەت

ئابدۇللا ئىبنى ئەمر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، بىر كىشى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: "ئىسلام دىنىنىڭ ياخشى خىسلەتلىرى نېمە؟" دەپ سورىدى. رەسۇلۇللاھ:"كىشىلەرگە ئاش ـ نان بېرىش، تونۇيدىغان ئادەملەرگىمۇ، تونۇمايدىغان ئادەملەرگىمۇ سالام قىلىش" دەپ جاۋاب بەردى(بۇخارى توپلىغان).

دېمەك، مىسكىنگە تائام بېرىش چوڭ ساۋابلىق ئىش، ياخشى خىسلەت بولغاچقا پەيغەمبىرىمىزنىڭ ۋاقتىدا ساھابىلەر بۇ ئىشنى ئادەتكە ئايلاندۇرغان. چۈنكى شۇ دەۋرلەردە كۈن بويى ئاچ قالدىغانلار ناھايىتى كۆپ ئىدى. ھازىر تۇرمۇشىمىز كۆپ ياخشىلاندى. ئاچ قالدىغانلار يوق ئاز. بىز ھازىر نەزىر قىلساق "دادام، ئانام ئۈچۈن خۇدا خالىس دۇئا تەلەپ قىلىپ..." دەپ يازمايمىز "دادام... ئانام...نىڭ يەتتىسى، قېرىنىڭ ئۆتكۈزمەكچىمىز " دەپ ئېيتمايمىز. نەزىرنى دادىگىزغا، ئانىگىزغا ئاتاپ، ئاللاھتىن تىلەك تىلىسىگىز، بۇ خۇددى قاسساپقا پۇل بېرىپ ناۋايغا قارىغاندەك ئىش بولمامدۇ؟ ئەمەلدىكى نىيەت ئەلا، نىيەتنى توغرا قىلىڭ، ئاللاھنىڭ رازىلىقى ئۈچۈن دېگەننى دىلىگىزغا پۈكۈپ، ئۇرۇق ـ تۇغقان، قولۇم ـ قوشنىلار ئارىسىدىكى يېتىم ـ يېسىر، پېقىر ـ مىسكىنلەرنى چاقىرىپ تائام بېرىپ، ياكى نەرسە بېرىپ شۇلارنىڭ دۇئاسىنى ئالسىگىز ساۋاب تاپالايسىز. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەپ تەلىم بەرگەن:

(ئى مۇھەممەد!) سەندىن ئۇلار(مالىلىرىنى) قانداق سەرپ قىلسا بولىدىغانلىقىنى سورايدۇ. ئېيتقىنكى، مال ـ مۈلكىڭلاردىن نېمىنى سەرپ قىلماقچىلار، ئۇنى ئاتا ـ ئانىلارغا، خىش ـ ئەقرىبالارغا، يېتىملەرگە، مىسكىنلەرگە ۋە ئىبن سەبىللەرگە سەرپ قىلساڭلار بولىدۇ. ياخشىلىقتىن نېمىنى قىلماقچىلار، ئاللاھ ئۇنى بىلىپ تۇرىدۇ.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 215 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن: "ئۇل خوتۇنلارغا ۋە مىسكىنلەرگە خەير ـ ئېھسان قىلغۇچىغا ئاللاھنىڭ يولىدا جىھاد قىلغۇچىنىڭ ياكى كېچىسى ئىبادەت قىلىپ، كۈندۈزى روزا تۇتقۇچىنىڭ ساۋابى بېرىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان)؛

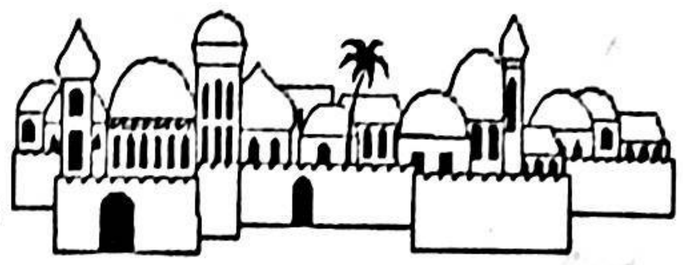

"مېنى ئاراڭلاردىكى ئاجىز كىشىلەرنىڭ ئىچىدىن تېپىڭلار، چۈنكى سىلەرگە ھەقىقەتەن شۇ ئاجىز كىشىلەرنىڭ بەرىكىتىدىن رىزىق بېرىلىدۇ"(بۇخارى توپلىغان) دېگەنىدى. نىيەتنى توغرىلاپ، نەزىرنى خۇداغا ئاتاپ نامرات رايونلارغا، ئاپەت بولغان رايونلارغا ئىئانە قىلساق، يوقسۇز، ئاجىزلارغا، يېتىم-يېسىرلارغا، ئوقۇشسىز قالغان بالىلارغا يارىدەم بەرسەك، ئاللاھ بۇ قىلغان ياخشى ئىشلىرىمىز ئۈچۈن بۇ دۇنيادا ياخشىلىق، ئاخىرەتتە بېھىش ئاتا قىلىدۇ.

كىمكى ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان ھالدا ئۆزىنى ئاللاھقا تاپشۇرىدىكەن (يەنى ئاللاھنىڭ ئەمرىگە بويسۇنۇپ، ئەمەلنى خالىس ئاللاھ ئۈچۈن قىلىدىكەن) ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ دەرگاھىدا ساۋابتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئۇلارغا ئاخىرەتتە ھېچ قورقۇنچ ۋە قايغۇ بولمايدۇ.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 112-ئايەت

دېمەك، مېيىت ئۆزىتىش، نەزىر بېرىشتە نىيەت دۇرۇس، ئۇسۇل توغرا بولمسا، پەقەت كۆپ پۇل خەجلەپ چوڭ گۇناھ سېتىۋالغان بولىمىز، ئۇنىڭدىن كۆرە شەرىئەت ئەركانلىرى(ئاللاھنىڭ ئەمرى) بويىچە ئاددىي-سادىدا تېجەشلىك ئۆتكۈزۈپ، مەبلەغنى بازار ئىگىلىكى بىلەن شۇغۇللىنىشقا، ئىلىم-پەن ئۆگىنىش، پەن-تېخنىكا كىرگۈزۈش، بالىلىرىمىزنى ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا سەرپ قىلساق بۇ دۇنيادا قەدىمىزنى تىك تۇتۇپ، ئۇ دۇنيادىمۇ يۈزىمىز يورۇق بولۇپ يۈرەلەيمىز.

ئىسلام دىنى

ۋە

پاكلىق، ساغلاملىق

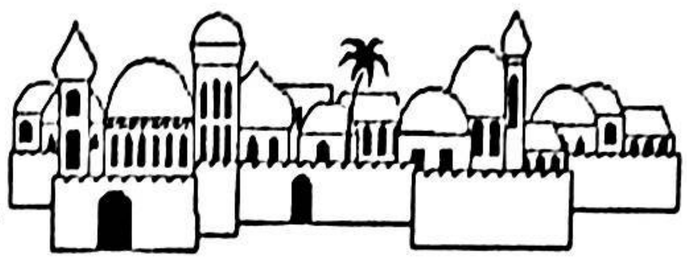

تاھارەت، نامаز ۋە سالامەتلىك

مۇھەممەتجان ئىبراھىمجان

بسملالاھىر رەھمانىر رەھىم

تەھرىر ئىلاۋىسى: ئىسلام دىنى سالامەتلىككە ئالاھىدە ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن. ئىسلامدىكى تاھارەت ۋە نامаز روھىيەت جەھەتتىلا ئەھمىيەتلىك بولۇپ قالماستىن، تېبابەت ۋە تەن ساغلاملىق جەھەتتىمۇ ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا ئاپتورغا مۇشۇ جەھەتتە ئىزدىنىپ ماقالە يېزىشنى ھاۋالە قىلغانىدۇق. ئاپتور كۆپ تەرەپلىمە ئىزدىنىپ، جۇملىدىن ئۆلىمالار، تەجرىبىلىك دوختۇرلار ۋە تېبابەت پېشۋالىرى بىلەن كۆپ قېتىم ھەمسۆھبەت بولۇپ مەزكۇر ماقالىنى پۈتتۈردى.

تەن ساقلىق ۋە سالامەتلىك ئاللاھنىڭ ئىنسانغا بەرگەن ئاجايىپ ئۆلۈغ بىر نېمىتى، كەڭرى ئىمكانىيىتى. نورمال ئەقىل ـ پاراسەت، ساغلام ئىمان ـ ئېتىقادقا ئىگە بولغان، تېنى ساق، سالامەت ئىنسان بۇ ئاجايىپ ياخشى نېمەت، پايدىلىق پۇرسەت ۋە ئىمكانىيەت دائىرىسىدە ئاللاھ بۇيرۇغان بۇيۇك مەجبۇرىيەت، ئۆلۈغ ئىبادەتلەرنى تولۇق ئادا قىلىپ، ئاللاھنى رازى قىلالايدۇ، دۇنيادىكى ئىنسان مەنپەئەتلىنىشكە تېگىشلىك ماددىي نېمەت، روھىي لەززەتتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇپ، ھۆزۇرى سائادەتتىن قانائەت ھېس قىلىپ، شاد ـ خۇراملىققا مۇيەسسەر بولىدۇ. ئۆزىنىڭ قەلبىدىكى خىيال ـ مەقسەتلىرى، گۈزەل ئارزۇ ـ ئارمانلىرىنى ئىشقا ئاشۇرۇپ، ھۇنەر ـ كەسىپ، خىزمەت، ئۆگىنىش، ئىلمىي تەتقىقاتلىرىنى تولۇق ئىشلەشكە مۇۋەپپەق بولۇپ، ئائىلىسى، كىشىلىك جەمئىيىتىگە زور تۆھپە قوشالايدۇ. مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، تەن سالامەتلىك، تەن ساقلىق ھاياتى دۇنيادىكى ئىنسان مەسئۇلىيەتلىرىنى ئۇنۇملۇك، تولۇق ئادا قىلىشنىڭ زۆرۈر شەرتى ۋە مۇستەھكەم ماددىي ئاساسى. شۇڭا دانىشمەن ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز "تەن ساقلىق — زور بايلىق"، "ساغلام تەندە ساغلام ئەقىل"، "تەن ساقلىق — پادىشاھلىق" دېگەنگە ئوخشاش ھېكمەتلىك سۆزلەرنى قالدۇرغان.

تەن سالامەتلىك، تەن ساقلىق پەقەت مۇئەييەن ماكان، مۇئەييەن زامان دائىرىسىدىلا قەدىرلىك ۋە قىممەتلىك بولۇپ، بەلگىلەنگەن ۋاقىت، مەنزىل ئۆتۈپ كەتسە، ماكان ـ ئورۇن ئۆزگەرسە قايتا تەكرارلانمايدۇ.

تەن سالامەتلىك، تەن ساقلىق ئاللاھنىڭ ئىنسانغا بەرگەن ئامانىتى. ئۇ، چەكلىك، مۇددەتلىك، بىرلا قېتىم بېرىلىدىغان ئامانەت بولۇپ، ۋاقتى توشقاندا دەرھال قايتۇرۇپ ئېلىنىدۇ، يەنى قولدىن كېتىدۇ؛ ئۇ، قانداق

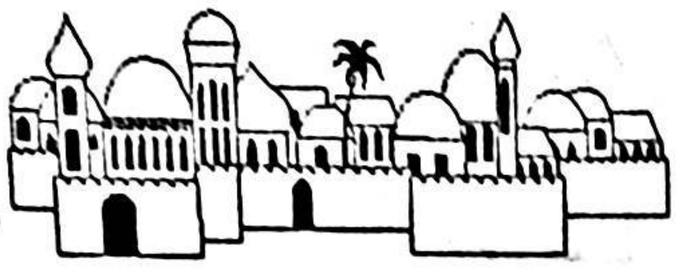

ئىشلەتكەنلىك، نېمىگە سەرپ قىلغانلىق، ئاسرىغان ـ ئاسرىمىغانلىق، ياخشى ساقلىغان ـ ساقلىمىغانلىق ھەققىدە ھېساب كىتاب قىلىنىدىغان، قولدىن كەتكەندە پۈشايمان، ھەسرەت ـ نادامەتلىرى بولىدىغان ئامانەت. ئاللاھ ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دە ئىنسانىنى "تەن دۇرۇس"، "ئەزالىرى بېجىرىم"، "قامەتلىرى تۈز"، "سۇرەت ـ شەكىللىرى چىرايلىق قىلىپ ياراتقان" لىقىنى بايان قىلىش بىلەن بىرگە، ئىنسانغا ئۆزى بەرگەن بۇ ئاجايىپ ئېسىل نېمەتنى ياخشى ئاسراش ۋە ساقلاشنىڭ ئەكسى ياخشى يوللىرى، ئەقىلگە مۇۋاپىق چارىلىرىنى ئاھايىتى ئوچۇق ۋە چۈشىنىشلىك قىلىپ كۆرسىتىپ بەرگەن، تاھارەت بىلەن نامىز ئەنە شۇ جۈملىدىندۇر.

ئىنساننىڭ ھاياتلىق پائالىيىتىدە "تاھارەت" ۋە "نامىز" كۆپ قاتلاملىق، كۆپ تەرەپلىمىلىك خىسلەت ۋە خاسىيەتكە ئىگە. ئۇنىڭ ئىبادەت جەھەتتىكى يەنى روھىيەت جەھەتتىكى ئەھمىيىتى ۋە تېبابەت، تەن ساغلاملىق تەرىپىدىكى پايدا ـ مەنپەئىتى ئىنتايىن كۆپ. "تاھارەت"تىن ئىبارەت ئىمان دەرىجىسىگە كۆتۈرۈلگەن بۇ ماددىي ۋە مەنىۋى پاكلىق ھەم "نامىز" دىن ئىبارەت روھىي ۋە جىسمانىي ئىبادەتنىڭ شەرپىي بىلەن ئىنسان دۇنيادا ئىمان مىزانى، قەلب پاكىزلىقى، كۆڭۈل شادلىقىغا مۇيەسسەر بولۇپ، غايىلىك، ئىنتىزاملىق ھالدا ساغلام، سالامەت ياشايدۇ.

تاھارەت ۋە سالامەتلىك

تاھارەتنىڭ مەنىسى پاك سۇ بىلەن بەدەننى پاسكىنا ۋە نىجاسەت نەرسىلەردىن پاكلاش، يەنى ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن بەدەن ئەزالىرىنى "يۇيۇش" دېگەنلىكتۇر.

تاھارەت — ئىسلام دىنى ئىبادەتلىرىنى ئورۇنلاشتىكى دەسلەپكى تەييارلىق سۇپىتىدە گەۋدىلىك ئورۇنىنى ئىگىلىگەن مۇھىم شەرتنىڭ بىرسى. بولۇپمۇ نامىز ئۆتەش ئۈچۈن چوقۇم تاھارەت بولۇشى كېرەك. تاھارەت ئېلىش ئۆتۈلگەن نامىزلارنىڭ ئاللاھ تەرىپىدىن مەقبۇل بولۇشىدىكى مۇھىم شەرت. ئاشۇ نامىز ئۆتىمەكچى بولغان كىشىنىڭ باشقا بارلىق ئۇي ـ پىكىرلەردىن خالاس بولۇپ، ياراتقۇچى پەرۋەردىگارى ئالدىدا ئۆزىنىڭغا يۈزلىنىپ تۇرۇپ، پاك ھالدا ۋە توغرا نىيەتتە ئىبادەت قىلىش ئۈچۈن تەييارلىنىشىدۇر.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "جەننەتنىڭ ئاچقۇچى نامىز، نامازنىڭ ئاچقۇچى بولسا پاكلىقتۇر".

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بۇ ھەدىسته تاھارەت بىلەن نامازنى، نامىز بىلەن جەننەتنى بىر ـ بىرىگە باغلاش ئارقىلىق، جەننەتكە كىرىشنى ئارزۇ قىلغان ھەر

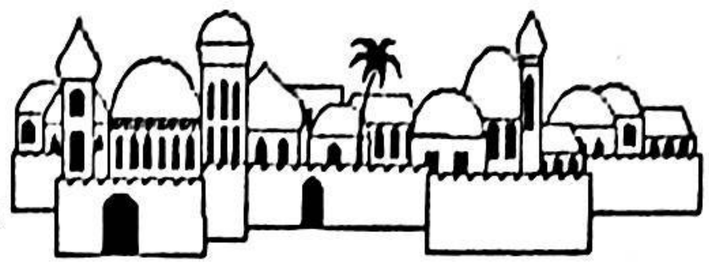

قانداق بىر بەندە ئۇچۇن تاھارەتنىڭ يەنى پاكلىقنىڭ قانچىلىك مۇھىملىقىنى كۆرسەتكەن.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئى مۆمىنلەر(سىلەر تاھارەتسىز بولۇپ)، نامازغا(ئوقۇماقچى بولۇپ) تۇرغىنىڭلاردا يۈزۈڭلارنى يۇيۇڭلار، قولۇڭلارنى جەينىكىڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار، بېشىڭلارغا مەسھى قىلىڭلار، پۇتۇڭلارنى ئوشۇقۇڭلار بىلەن قوشۇپ يۇيۇڭلار.

——سۈرە« مائىدە»(5 - سۈرە)، 6 - ئايەت

ئاللاھنىڭ بۇ كالامى پەرز بولۇپ، ئىخچاملىنىپ "ئۇچ يۇيۇش، بىر مەسھى" دېيىلىدۇ. ئۇنىڭغا ۋاجىپ ۋە سۈننەتلەر قوشۇلۇپ "تاھارەت ئېلىش" دېيىلىدۇ. تاھارەت ئېلىشنىڭ تەرتىپى مۇنداق:

(1) قولنى ئۇچ قېتىم پاكىز يۇماق؛ (2) "بىسمىللاھىر رەھمانىررەھىم" دەپ باشلىماق؛ (3) تاھارەت ئېلىشنى نىيەت قىلماق ؛ (4)ئىستىنجا قىلماق(يەنى ئالدى پېشاب بىلەن كەينى پېشابنى پاكىز سۇ بىلەن ئۇچ قېتىم يۇماق)؛ (5) ئىككى قولىنى بېغىشىغىچە ئۇچ قېتىم يۇماق ۋە بارماقلار ئارىسىغا خىلال قىلماق؛ (6)ئاغزىغا ئۇچ قېتىم سۇ ئېلىپ چايقىماق(غار-غار قىلماق)؛ (7) بۇرنىغا ئۇچ قېتىم سۇ ئېلىپ مىژ-مىژ قىلماق؛ (8) يۈزنى چاچ چىققان يەردىن باشلاپ، ئوڭ-سول قۇلاقنىڭ يۇمشىقى بىلەن قوشۇپ، ئېگىكنىڭ ئاستىغىچە ئۇچ قېتىم يۇماق ۋە ئەرلەر ساقىلىغا خىلال قىلماق؛ (9)ئىككى قولنى جەينەك بىلەن قوشۇپ ئۇچ قېتىم يۇماق؛ (10)باشنىڭ تۆتتىن بىرىگە مەسھى قىلماق؛ (11)ئىككى پۇتنى ئوشۇقى بىلەن قوشۇپ يۇماق ۋە پۇت بارماقلىرى ئارىسىغا خىلال قىلماق.

تاھارەت—پەرز، ۋاجىپ، سۈننەت ۋە مۇستەھەبلەردىن تەشكىل تاپقان ئۆلچەملىك، قائىدە-قانۇنىيەتلىك، مۇكەممەل ئىچكى-تاشقى پاكلىق ھەربىر بولۇپ، تاھارەتنىڭ ئىبادەت، دىنىي ئەھكام جەھەتتە ئۆزىگە خاس مۇھىم ئەھمىيىتى، ئېسىل پەزىلەتلىرى ناھايىتى كۆپ بولغىنىغا ئوخشاش، تېببابەت ئىلمى، كىگىنا يەنى ساغلاملىق تەربىيىسى جەھەتلەردىمۇ ئۆزىگە خاس ئەھمىيىتى ۋە نۇرغۇن پايدىسى بار.

ئەنئەنىۋى تېببىي قاراش يېقى زامانىۋى تېببىي ئىلىم نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، تازىلىق—ئىچكى ئىقتىدار بىلەن تاشقى مۇھىتنىڭ ئۆزئارا، زىچ مۇناسىۋىتىدىن ئىبارەت بولۇپ، بۇ خىلدىكى مۇناسىۋەت ئارقىلىق ئىنساننىڭ ئىچكى ئىقتىدارى، يەنى بەدەننىڭ ھايات‌لىق ئىقتىدارى ئالاھىدە ياخشىلىنىدۇ. تاھارەتنىڭ بۇ جەھەتتىكى ئىنسانغا پايدىلىق رولىنىڭ چوڭلۇقى بارغانسېرى روشەن، ئوچۇق كۆرۈنمەكتە ۋە ئىسپاتلانماقتا.

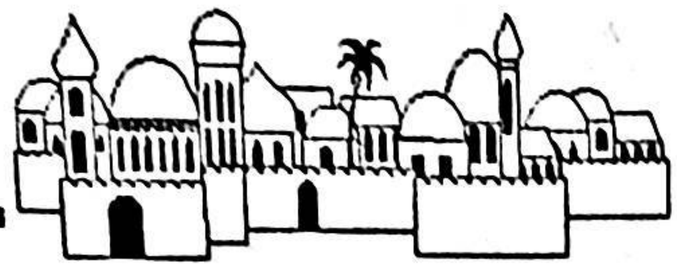

ھەر قېتىملىق تاھارەتتە قول ئۇچ قېتىم پاكىز يۇيۇلۇپ، "بسىملالاھ" بىلەن باشلىنىپ، تاھارەت ئېلىش نىيىتى قىلىنغاندىن كېيىن، ئاندىن ئىستىنجا قىلىنىدۇ، يەنى ئالدى پېشاب بىلەن كەينى پېشاب پاكىز سۇ بىلەن ئۇچ قېتىمدىن يۇيۇلىدۇ. مەلۇمكى، سۇ بىلەن تازىلىنىدىغان بۇ ئەزالار چىقىرىش ئەزالىرى بولۇپ، ئۇلاردىن چوڭ ـ كىچىك تاھارەت، جىنسىي سۈيۇقلۇق، ئۇچەي ياكى سۈيدۈك يولىدىن كېلىدىغان ھەر خىل ئاجراتمىلار چىقىدۇ. بۇ نىجاسەتلەر شۇ ئەزالارنى ھەمدە ئۇنىڭ ئەتراپىنى بۇلغايدۇ. ئۇنىڭدىكى ھەر خىل مىكروبلار سىرتقى ھاۋا بىلەن ئۇچرىشىپ، يېڭى ـ يېڭى مىكروب جانلىقلارنى پەيدا قىلىدۇ. شۇڭا، بۇ يەردىكى مىكروب ۋە پاسكىنا قالدۇقلارنى سۇ بىلەن پاكىز تازىلاشنىڭ ساغلاملىق ئۇچۇن ئەھمىيىتى چوڭ. بۇ ئەزالارنى يۇغاندا ئەستايىدىل، شۇنداق پاكىز يۇيۇش كېرەككى، ئۇلارنى تۇتقان قولنى ئېغىزغا تەككۈزگەندە كۆڭۈل كۆتۈرگىدەك بولۇشى لازىم. نامازمۇناسىۋىتى بىلەن ئالدى ـ كەينى پېشابلارنى سۇ بىلەن تازىلاپ تۇرىدىغان كىشىلەردە ئەر ـ ئاياللاردا ئۇچرايدىغان، كىشىنىڭ جىنسىنى كۆپ قىينايدىغان، كۆپ قان كېتىدىغان گېممورروي(بۇۋاسىر) كېسەللىكى، مەقئەت ئاقمىسى...قاتارلىق كېسەللەر ناھايىتى ئاز ئۇچرايدۇ. مۇسۇلمان ئەرلەر كىچىكىدە خەتنە قىلدۇرغانلىقى، نامازمۇناسىۋىتى بىلەن بۇ ئەزالارنى تازىلاپ تۇرىدىغانلىقى ئۇچۇن، ئەرلەردە زەكەر ئۇچى يەنى خەتنىلىككە سۈيدۈك قالدۇقى، ھەر خىل كىر ـ پاسكىنا نەرسىلەرنىڭ كىرىۋېلىشى نەتىجىسىدە پەيدا بولىدىغان خەتنىلىك ئەتراپى يالۇغلىنىش، ھەر خىل ناچار ئۆسمە، تەمرەتكە قاتارلىق كېسەللىكلەرنىڭ پەيدا بولۇش نىسبىتى ناھايىتى تۆۋەن بولىدۇ.

نامازئوقۇيدىغان مۇسۇلمان ئاياللار ئۇچۇنمۇ ئۆزىنىڭ ئىمان ـ ئېتىقادى بىلەن ئىپپەتلىرىنى ساقلاش، نامازئۇچۇن كىچىك تاھارەتنى مۇكەممەل ئېلىشنىڭ خاسىيىتى چوڭ بولىدۇ. ئاياللارنىڭ ئەۋرەتلىرى ئۆز پاكلىقى بىلەن ياخشى نەسىل تېرىيدىغان مۇنبەت ئېتىزنىڭ كىرىش ئېغىزى بولۇپ، ئاجايىپ قۇدرەتلىك قورال بولغان ئىمان ـ ئېتىقاد بىلەن ئۇنىڭ پاكلىقى، ساغلاملىقىنى قوغداش كېرەك. تاھارەتنىڭ ئاياللارنىڭ سىرتقى جىنسىي ئەزالىرىنىڭ پاكلىقىدا رولى چوڭ، بولۇپمۇ ھەر خىل يۇقۇملىنىش ـ ۋوسپىلىنىيەلەرنىڭ، جىنسىي يول ياللۇغى، سۈيدۈك يولى ياللۇغى، بالىياتقۇ بويىنى ياللۇغى ھەمدە تۇرلۈك قىچىشىش، زەمبۇرۇغلۇق، تامچە قۇرتلۇق، ھەرخىل مىكروبلۇق كېسەللەرنىڭ پەيدا بولۇشىنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا نىسبەتەن رولى چوڭ. تېبابەت جەھەتتىكى كۆزىتىشتىن قارىغاندا، مۇسۇلمان بولمىغان ئاياللاردا جىنسىي يول ياللۇغى ئوڭاي ۋە كۆپ پەيدا بولىدۇ. چۇنكى ئۇلارنىڭ ئەرلىرى خەتنە قىلىنمىغاچقا، خەتنىلىك ئەتراپىغا سۈيدۈك قالدۇقى، ھەرخىل كىر ـ پاسكىنا نەرسىلەر چاپلىشىپ قالغان بولىدۇ.

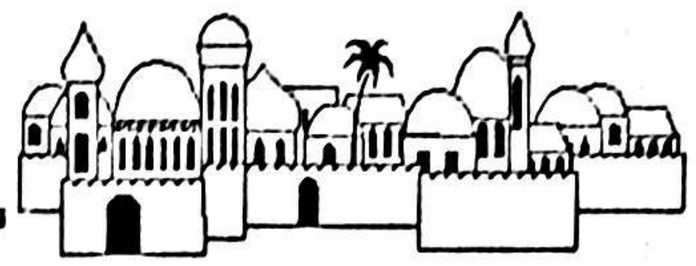

بۇ پاسكىنا نەرسىلەر جىنسىي مۇناسىۋەت ئارقىلىق ئايالنىڭ ئىچكى جىنسىي ئەزاسىغا كىرىدۇ. بۇ پاسكىنا نەرسىدە كىسىلاتا، ئىشقارلىق تەركىبلەر، ھەرخىل مىكروبلار بولغانلىقى ئۈچۈن ئايالنىڭ ئىچكى جىنسىي ئەزاسىنىڭ شىللىق پەردىلىرىنى غدىقلايدۇ، مىكروبلاندۇرىدۇ. نەتىجىدە جىنسىي يول يالليۇغى، بالىياتقۇ بويىنى يالليۇغى قاتارلىق كېسەللەر پەيدا بولىدۇ. شۇنداقلا تامچە قۇرت جىنسىي يول يالليۇغى كېسىلىپ چىقىدۇ، ھەمدە بالىياتقۇ راكى پەيدا بولىدۇ. ئىمان ـ ئېتىقادلىق، تاھارەت ئالدىغان، نامىاز ئوقۇيدىغان مۇسۇلمان ئايالالاردا بۇ كېسەللىكلەرنىڭ كۆرۈلمەسلىكى ياكى ئاز كۆرۈلۈشى بۇ نۇقتىنى كۇچلۇك پاكىت بىلەن ئىسپاتلايدۇ.

تاھارەتنىڭ ئىستىنجادىن كېيىنكى تەرتىپى—قولنى يەنە بىر رەت ئۈچ قېتىم پاكىز يۇيۇش، قول ئارىلىقلىرىغا خلال قىلىش.

قول ئىنسان ئەزالىرى ئىچىدە ئەڭ ھەرىكەتچان ئەزا، شۇنداقلا ئەڭ تېز بۇلغىنىدىغان، ئوڭاي يۇقۇملىنىدىغان، مىكروبلار ۋە پاسكىنا نەرسىلەر بىلەن ئاسان ئۇچرىشىدىغان ئەزا. كىشى قولى ئارقىلىق تاماق يەيدۇ، ئۇسسۇلۇق ئىچىدۇ، ئەمگەك قىلىدۇ، خىزمەت قىلىدۇ، ھەرخىل نەرسىلەرنى تۇتىدۇ. بۇرۇن، كۆز، قۇلاق ۋە باشقا ئەزالارنى تۇتىدۇ، سىيلايدۇ، كولايدۇ. نەتىجىدە ھەرخىل ئاجرالمىلار بىلەن ئۇچرىشىدۇ. يۇقۇملانغان، بۇلغانغان قولدىكى ساناقسىز مىكروبلار قول ئارقىلىق ئۆتۈپ، كىشىنىڭ ئىچكى ئەزالىرىنى يۇقۇملاندۇرۇپ، كېسەل قىلىدۇ.

ھازىرقى زامان تېببىەت ئىلمى تەكشۈرۈپ ئېنىقلىغان مەلۇماتلاردىن قارىغاندا، ئىنسان ھەر كۈنى ياشاش مۇھىتىدا **200** مىليوندىن ئارتۇق ھەرخىل مىكروبلارنىڭ مۇھاسىرىسى ئىچىدە، مىكروبلار دۇنياسىدا ياشايدۇ. بۇ مىكروبلارمۇ ئىنسانلارنىڭ ھاياتلىق دۇنياسىغا تاينىپ ياشايدۇ. ئۇلار بىر-بىرىدىن ئايرىلالمايدۇ، بۇ، ئادەتتە ئېيتىلۇاتقان "ھاياتلىق دۇنياسىدىكى ئېكولوگىيىلىك تەڭپۇڭلۇق". ئىنسان يەنە نەچچە مىليون تونا چاڭ-توزان، ئۇششاق زەررىچىلەرنىڭ بۇلغىشى، سان-ساناقسىز رادىئاتسىيە(نۇرلىنىش) ئىچىدە تۇرۇپ ھاياتلىق ئۇچۇن كۈرەش قىلىدۇ.

ئىنسانىنى ئوراپ تۇرغان تاشقى مۇھىتتىكى مىكروبلارنىڭ **80%-90%**ى ئىنسان ھاياتى ئۈچۈن پايدىلىق، كېسەللىك قوزغاتمايدىغان مىكروبلار بولسىمۇ، لېكىن، **10%-20%**كېچە بولغان مىكروبلار، بولۇپمۇ "ۋىرۇس" دەپ ئاتىلىدىغان، مىكروبلاردىن نەچچە مىڭ، ھەتتا نەچچە مىليون ھەسسە كىچىك بولغان كېسەللىك قوزغاتقۇچىلار ھاۋادا، تۇپراقتا، ھەر خىل شارائىت، ھەرخىل تېمپېراتۇرىدا ساقلىنىپ، ئادەملەر بار مۇھىتتا ئاسانلا ئۆزئارا ئۇچرىشىپ،

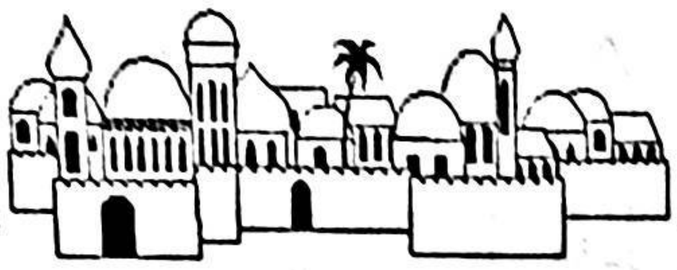

كېسەل يۇقتۇرۇش، كېسەللىك قوزغىتىش رولىنى ئوتەيدۇ.

لېكىن ئىنسان ۋۇجۇدى ياراتقۇچى پەرۋەردىگارى تەرىپىدىن سىرلىق، ھېكمەتلىك ھالدا قۇرۇلغان ۋە مۇستەھكەم قىلىپ لايىھىلەنگەن بولغاچقا، ئۇ سىرتقى مۇھىتتىكى مىليونلىغان مىكروبلار، ھېسابسىز چاڭ-توزان، بۇلغىنىش ئىچىدە تۇرۇپمۇ ئاسانلىقچە كېسەل بولمايدۇ. بۇنىڭدا بەدەننىڭ ئەسلىدىكى تەبىئىي ئىممۇنىتېت(كېسەلگە قارشى تۇرۇش) كۈچى، كىشىلەردىكى ئاڭلىق تۇرده ئېلىپ بېرىلغان كېسەللىكتىن ساقلىنىش پائالىيەتلىرى، داۋالىنىش، دورا-داۋا، ھەرخىل كېسەلگە قارشى ۋاكسىنا، ئۇنىڭدىن ئېرىشىلگەن ئىممۇنىتېت كۈچى قاتارلىقلار مۇھىم رول ئوينىغاندىن باشقا، ھەرخىل تازىلىق پائالىيەتلىرى ۋە ئاڭلىق ھالدىكى ئېتىقاد يېتەكچىلىك قىلىنغان" تاھارەت"نىڭ جۈملىدىن قولنى پاكىز يۇيۇشنىڭ رولى ئىنتايىن چوڭ.

تاھارەتنىڭ ئۇنىڭدىن كېيىنكى تەرتىپى—"ئېغىزنى چايقاش"تۇر. ئېغىزنى چايقاشتا، ئالدى بىلەن چىشنى يۇيۇش كېرەك.

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام چىشنى پاكىزلاشنىڭ ئەھمىيىتىنى ئالاھىدە تەكىتلىگەن ۋە بۇنداق قىلىشنى ئاللاھنى رازى قىلىش دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن. ئەينى ۋاقىتتا، چىشنى پاكىزلاشتا مىسۋاك ئىشلىتىشنى تەكىتلەپ:"**مىسۋاك ئىشلىتىڭلار، مىسۋاك ھەقىقەتەن ئېغىزنى پاكىز قىلىدۇ، ئاللاھنى رازى قىلىدۇ**"دېگەن(ئىبنى ماجە توپلىغان). "مىسۋاك ئىشلىتىش" دېگەن سۆز ھازىرقى مەنىدە "چىش چوتكىلاش" دېگەنلىكتۇر. مىسۋاك چىشنى سۈرتىدىغان نەرسە بولۇپ، ئېغىزنى پاكىزلاپ، چىش ئارىلىقىدىكى قالدۇقلارنى تازىلاپ چىقىرالايدىغان ئېراك ياغچى(مىسۋاك دەرىخى)، چۈچۈكبۇيا يىلتىزى ۋە چىش چوتكىسىدەك نەرسىلەرنى"مىسۋاك" دەپ ئاتاشقا بولىدۇ. دىيارىمىزدا چۈچۈكبۇيا يىلتىزى دەل ئەرەب يېرىم ئارىلىدىكى مىسۋاكقا ئوخشايدۇ ۋە ئۇنىڭ رولىنى ئوينىيالايدۇ. دىيارىمىزدا مىسۋاك بولمىغانلىقى ئۈچۈن تاھارەتتە ئادەتتە ئېغىزغا قولنى تېقىپ قول بىلەن چىش سۈرتۈپ تازىلىنىدۇ ۋە بۇنداق قىلىش سۈننەت ھېسابلىنىپ ئالاھىدە ئېتىبار قىلىنىدۇ. ئەمەلىيەت ئىسپاتلىدىكى، چىش—يېمەكلىكنى ئۈزۈش، چاينىاش، يۇمشىتىش...قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى بېجىرىدىغان ئەزا بولۇپ، ئۇنىڭ ئاقلىقى، پارقىراق، جۇلالىق ۋە مۇستەھكەم بولۇشى كىشىنىڭ تەن سالامەتلىكىنىڭ مۇھىم بەلگىسى. تاماق يېگەندە چىش ئەتراپىدا نۇرغۇن قالدۇقلار ساقلىنىدۇ. ئۇلار ئېغىزدىكى باكتېرىيەلەر ئارقىلىق چىرىيدۇ. كېچىدە ئېغىزدىكى شۆلگەي بەزلىرىدىن ئايرىلىپ چىققان شۆلگەي، قان قاتارلىقلار ئېغىز بوشلۇقىدا ساقلىنىدۇ. نەتىجىدە ئېغىز پۇراش، غەيرىي پۇراق چىقىشتەك ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. مۇنداق ئەھۋال داۋاملىشىۋەرسە، كىشىلەرنىڭ باشقا ئەزالىرىغا

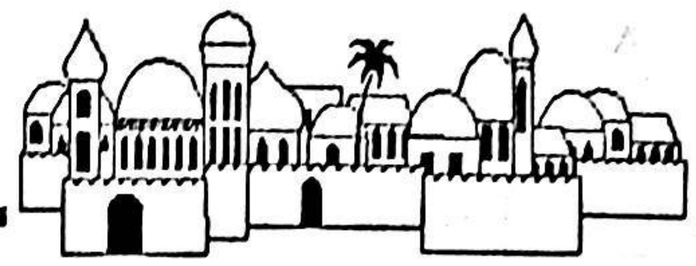

يەنى يۇرەك، قان، بۆرەك...قاتارلىقلارغا تەسىر قىلىدۇ. ھەر تۈرلۈك كېسەللىك كېلىپ چىقىدۇ. شۇڭا ئېغىزنى، بولۇپمۇ چىشنى پاكلاش ئىنتايىن مۇھىم. چىشنى پاكلىغاندا چىشقا يېپىشىپ قالغان مىكروبلار ھاسىل قىلغان مېتابولىزم مەھسۇلاتلىرىنىڭ چىشنىڭ سىرتقى قەۋىتىدىكى ئىمال ماددىسىنى بۇزۇشتەك رولىنى تۆۋەنلەتكىلى بولىدۇ. "تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن چىشنى مىسۋاكلىغاندا ياكى ئېغىزغا قولنى تېقىپ يۇغاندا چىش مىلكىلىرىنىڭ قان ئايلىنىش ئېقتىدارىنى ياخشىلاپ، چىشنىڭ مۇستەھكەملىكى، چىشنىڭ پارقىراق، سۈزۈكلۈكىنى ساقلاپ قالغىلى، ھەرخىل چىش ئاغرىقلىرىدىن ئۇنۇملۇك ساقلانغىلى، چىشتىن ئۇزاق ۋاقىت پايدىلانغىلى بولىدۇ.

چىشنى يۇيۇپ بولغاندىن كېيىن ئېغىزنى چايقاش كېرەك. ئېغىزنى چايقىغاندا، شۇنداق"غەر-غەر قىلىش" لازىمكى، سۇ ئېغىزدىن كىرىپ يۇتقۇنچاق ئەتراپىغا بېرىشى، ھەتتا كىشى" ھۆ" قىلغۇدەك دەرىجىگە يېتىشى كېرەك.

ئېغىز بوشلۇقى سىرتقى ھاۋا بىلەن بۇاسىتە ئۇچرىشىپ تۇرىدىغان، يېمەك-ئىچمەك كىرىدىغان، گەپ قىلىدىغان، ئىسسىق-سوغۇق، ئاچچىق-تاتلىقنى تېتىيدىغان بىر ئەزا بولۇپ، ئورگانىزمنىڭ كىرىش دەرۋازىسى. ئۇ كالپۇك، قۇۋۇز، تاڭلاي، چىش، چىش مىلكىلىرى، چىش ئارىلىقلىرى، تىل، ئېغىز بوشلۇقى بەزلىرى(شۆلگەي بەزلىرى)، يۇتقۇنچاق...قاتارلىقلار ئورۇنلاشقان خىلىلا مۇرەككەپ بىر ئەزا. ئېغىز بوشلۇقى ئېغىزدىكى چوڭ-كىچىك ئېغىز بوشلۇقى بەزلىرى ئىشلەپچىقارغان سۈيۇقلۇق بىلەن دائىم نەملىشىپ تۇرىدۇ. مۇنداق نەملىشىش ئېغىز بوشلۇقى شىللىق پەردىلىرىنى ئاسراش، ئېغىز بوشلۇقىنى تازىلاش، يېمەكلىكنى ئارىلاشتۇرۇپ ھەزىم قىلىشنى ياخشىلاش، چاينىاش مۇسكۇللىرىنىڭ ھەرىكىتىنى كۈچەيتىش جەھەتتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە. ئېغىز بوشلۇقىدىكى يۇقۇملىنىش، مىكروبلارنىڭ كۆپىيىش شارائىتىنى ئېغىزنى چايقاش ئارقىلىق توسقىلى بولىدۇ. " تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن كۈنىگە بەش ۋاق، جەمئىي 15 قېتىم ئېغىز چايقاپ تۇرغاندا، ئېغىز بوشلۇقىدىكى مىكروبلار، تاماقنىڭ قالدۇقلىرى، ھەرخىل مىكروبلارنىڭ كۆپىيىش شارائىتى توسۇلۇپ، ئېغىز بوشلۇقى، چىش ئەتراپى، يۇتقۇنچاق ئەتراپىدىكى ھەرخىل يالۇغلىنىشنىڭ ئالدى ئېلىنىدۇ.

تاھارەتنىڭ ئېغىزنى چايقاپ بولغاندىن كېيىنكى تەرتىپى"بۇرۇننى چايقاش" يەنى مىڭ-مىڭ قىلىشتۇر.

بۇرۇن نەپەس ئېلىش ئەزاسى، ئۇ سىرتقى بۇرۇن، بۇرۇن بوشلۇقى، بۇرۇن يان كاۋىكى قاتارلىقلاردىن تەشكىل قىلىنغان بولۇپ، بۇرۇنغا غايەت نۇرغۇن

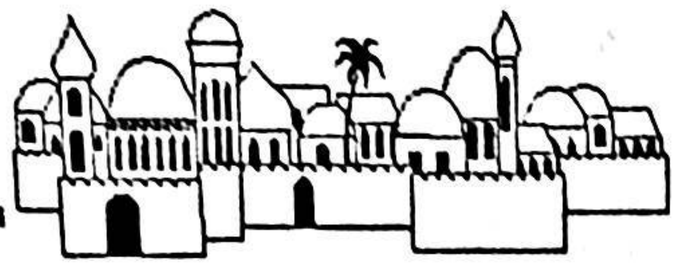

قىل قان‌ا تومۇرلار، پۇراش سەزگۈسىنى سېزىدىغان نازۇك نېرۋىلار تالالىرى ماكانلاشقان. بۇرۇن ئارقىلىق پۇراش سېزىمى ئىشقا ئاشىدۇ، نەتىجىدە ئىنسان ھەرخىل پۇراقنى ئايرىيدۇ. بۇرۇن مۇھىمى نەپەسلىنىش ئەزاسى بولۇپ، مۇنداق نەپەسلىنىش ئارقىلىق بەدەندە ئوكسىگېننى قوبۇل قىلىپ، كاربون VI ئوكسىدىنى چىقىرىۋېتىشتەك يېگى بىلەن كونىنىڭ ئالمىشىش جەريانى ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ.

بۇرۇن ئارقىلىق نەپەسلىنىشتە بىرىنچىدىن، ئۆپكىگە كىرىدىغان سىرتقى ھاۋا سۇزۇلىدۇ. ئىككىنچىدىن، سىرتقى ئۆپكىگە كىرىدىغان ھاۋا بۇرۇن بوشلۇقىدىن ئۆتۈش جەريانىدا ئىسسىيدۇ. شۇڭا دۇنيانىڭ ئىسسىق بەلۋاغلىرىدىكى كىشىلەرنىڭ بۇرنى قىسقا، پاناق كەلسە، مۆتىدىل ياكى سوغۇق بەلۋاغدا ياشايدىغان كىشىلەرنىڭ بۇرنى يوغان، قاڭشارلىق، كەڭ كېلىدۇ. ئۆپكىگە كىرىدىغان ھاۋانىڭ نورمال تېمپېراتۇرىسى ئالدى بىلەن بۇرۇن ئارقىلىق تەڭشىلىدۇ. مەيلى قايسى خىلدىكى، قايسى شەكىلدىكى بۇرۇن بولسۇن، بۇرۇن بوشلۇقىدا ناھايىتى ئۇششاق تۈكچىلەر، يەنى مويلار، ئىنتايىن يۇمران تۇتۇلغۇلار بولىدۇ. بۇ تۈكچە، يۇمران تۇتۇلغۇلار بۇرۇن ئارقىلىق ئۆپكىگە كىرىدىغان ھاۋادىكى چاڭ-توزان، ئۇششاق زەررىچىلەرنى سۈزۈپ قالىدۇ. بۇرۇندا يەنە شىلىمشىق سۇيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىلىدۇ. بۇ شىلىمشىق سۇيۇقلۇق بۇرۇن بوشلۇقىنى نەملەشتۈرۈشتىن باشقا، بۇرۇندىكى مويلار، تۇتۇلغۇلار يىغالماي قالغان چاڭ-توزانلارنى ئۆزىگە يېپىشتۈرۈپ قالىدۇ. بۇرۇن بىر كۈنلۈكى بىر كىلوگرام مىقدارىدا سۇيۇقلۇق ئىشلەپچىقىرىدۇ. ئاز بىر قىسمى بۇرۇن ئارقا قىسمى ئارقىلىق ئېغىزدىن تۈكۈرۈك بىلەن چىقىپ كەتكەندىن باشقا، كۆپ قىسمى بۇرۇن بوشلۇقىدا ساقلىنىپ، ئۆزى يېپىشتۈرۈپ سۈزۈۋالغان مىكروبلارنىڭ قايتا ئۆسۈشى ئۈچۈن مۇنبەت زېمىن بولىدۇ. ئۇلار ۋاقتىدا تازىلىنىپ تۇرۇلمىسا، بۇرۇن يالليۇغى، بۇرۇن يان كاۋاك يالليۇغى قاتارلىق كېسەللەرنى پەيدا قىلىشى، بۇرۇن مېڭىگە يېقىن بولغانلىقى ئۈچۈن ھەرخىل يۇقۇملۇق كېسەل مىكروبلىرى مېڭىگە تەسىر يەتكۈزۈشى مۇمكىن.

"تاھارەت"دە بۇرۇننى چايقىغاندا چەپ(سول) قولنىڭ ئۈچىنى بۇرۇننىڭ ئىككى تۆشۈكىگە كىرگۈزۈپ، كولاپ يۇيۇش ئارقىلىق بۇرۇننى ياخشى تازىلاش كېرەك. بۇرۇنغا 3 قېتىم سۇ ئالغاندا، ھەتتا قاڭشار، كۆز ئەتراپلىرى ئېچىشقۇدەك دەرىجىدە سۇ كىرگۈزۈپ، نورمال كۈچەپ سىرتقا چىقىرىش لازىم. نەتىجىدە بۇرۇن بوشلۇقىغا كىرىپ قالغان چاڭ-توزان قالدۇقلىرى، بۇرۇندا ھاسىل بولغان كېرەكسىز، مەينەت نەرسىلەر پاكىز تازىلىنىدۇ. مۇنداق ئاڭلىق ۋە دائىملىق ھالدىكى تازىلاش-چايقاش ئارقىلىق بۇرۇن بوشلۇقىنىڭ تازىلىقى، ئوچۇق ۋە راۋانلىقى ئىشقا ئېشىپ، بۇرۇننىڭ ھاۋانى سۈزۈش، پۇراق سەزگۈ ئىقتىدارى

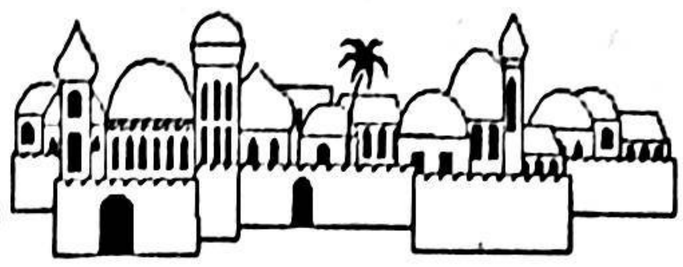

ئالاهىده ياخشىلىنىپلا قالماي، بەلكى ھەرخىل مىكروبلارنىڭ بۇرۇن توقۇلمىلىرى، مېڭە توقۇلمىلىرىنى زەخىملەندۈرۈشىدىن، ھەر خىل بۇرۇن كېسەللىرىنىڭ پەيدا بولۇشىدىن ساقلانغىلى بولىدۇ.

"تاھارەت"نىڭ ئۇنىڭدىن كېيىنكى تەرتىپى — "يۇزنى يۇيۇش". يۇزنى يۇيۇش يۇزدىكى ئەزالارنى پاكىز يۇيۇش دېگەنلىك بولىدۇ.

"يۇز" كىشىنىڭ ئىنسانلىق چىراي - قىياپىتى، ئىنسانلىق گۈزەللىكىنى روشەن كۆرسىتىپ بېرىدىغان ئۇلۇغ بىر سەھىپە بولۇپ، يۇز كىشىنىڭ جىنسى، ئىرقى، يېشى، ھەرخىل پسىخىكا ھالەتلىرى تولۇق ئىپادىلىنىدىغان ئىزنالاردىن گۈل چېكىلگەن سېھىرلىك ئەينەك. شۇنداقلا ئۇ، ھەر بىر كىشىگە تەئەللۇق بولغان خاسلىق ۋە مۇناسىپلىققا ئىگە تەبىئىي نۇسخا. ئۇ ئاجايىپ سىرلىق ئىلاھىي ئىجادىيەت سەھنىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا ئىنسان زىننەتلىرىدىن بولغان كۆز، قاش، كىرپىك، قاڭشار، بۇرۇن، ئېغىز، قۇلاق...قاتارلىق ئەڭ نازۇك سەزگۈ، ئالاقە، سىگنال ئەزالىرى ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، پارقىراق، سۈزۈك، ئەۋرىشىم بولغان يۇز تېرىسى بىلەن ئورالغان. ئىنسانغا ئاتا قىلىنغان بۇ زىننەت سىرتقى كۆرۈنۈش جەھەتتىن قانچىلىك مۇرەككەپ بولغان بولسا، ئىچكى جەھەتتىنمۇ ئاجايىپ مۇرەككەپ ۋە سىرلىق بىر دۇنيا.

ئاناتومىيىلىك تۈزۈلۈش جەھەتتىن ئېيتقاندا، يۇز تېرىسىنىڭ ئاستىدا غايەت نۇرغۇن تور كەبى توقۇلغان قان تومۇرلار، قىل قان تومۇرلار، چىراي شەكىللىرىنى ئىپادىلەپ بېرىدىغان ھەر خىل ۋەزىپىدىكى مۇسكۇللار، تېتىش، سېزىش، كۆرۈش، پۇراش، ئاڭلاش نېرۋىلىرىدىن ھاسىل قىلىنغان ئاجايىپ سىرلىق سەزگۈ ئەزالىرى ئورۇنلاشقان. شۇڭا يۇزنى ئېچكى ۋە تاشقى تۈزۈلۈش، خىزمەت ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن ئىنسان سەزگۈلىرىنىڭ ئالدىنقى قاراۋۇلى يەكى بىئولوگىيىلىك رادار سىستېمىسى دەپ ئاتاشقا بولىدۇ.

شۇڭا يۇز — روھىي ساغلاملىق، جىسمانىي سالامەتلىك، نورمال ماددا ئايلىنىش، ئىرسىيەت، ئۇزۇقلىنىش، ياشاش مۇھىتى...قاتارلىقلار روشەن ئىپادىلىنىدىغان ئالاھىدە بىر ئەينەك. شۇنداقلا ئىنسان قەلبىدىكى ھەرخىل ھېسسىيات، مېھىرى - مۇھەببەت، خۇشاللىق، قانائەت، غەزەپ - نەپرەت، قايغۇ - مۇڭدىن ئىبارەت روھىي ھالەتنىڭ تولۇق ئىپادىلىنىش سەھنىسى. "تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن "يۇزنى يۇيۇش" يۇزدىن ئىبارەت ئىنسان زىننىتىنى ئاسراشنىڭ ئەڭ ياخشى ئۇسۇلى.

يۇز سىرتقى ھاۋا بوشلۇقىدىكى چاڭ - توزان، مىكروبلار ۋە باشقا زىيانلىق نەرسىلەر بىلەن دائىم ئۇچرىشىپ تۇرىدۇ. ھەمدە ئۆزىدىن ئاجرىلىپ چىققان تەر، ياش، ھەرخىل تېرە ئاجرالمىلىرى قاتارلىقلار بىلەن بۇلغىنىپ تۇرىدۇ.

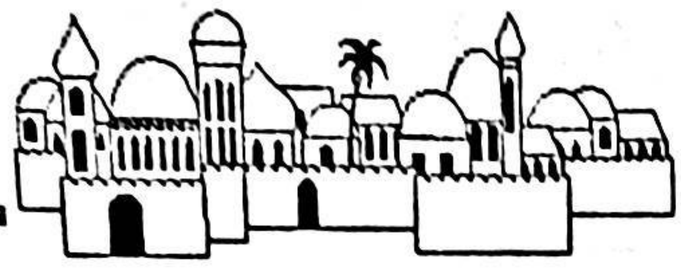

مۇنداق بۇلغانمىلارنى پەقەت يۇيۇش ئارقىلىقلا تازىلىغىلى بولىدۇ. يۇزنى يۇيۇش خاس ھالدىكى تازىلاشلا بولماي، بەلكى ئۆزىلاش، غىدىقلاش، سۇ ئارقىلىق ئۆچۈر ئەۋەتىپ قوزغىتىشتۇر. ''تاھارەت''تىن ئىبارەت ئىبادەت شەكلىدىكى دائىمىي پائالىيەت ئارقىلىق يۇز تېرىسىنىڭ پارقىراق، سۈزۈكلۈكىنى، يۇز تېرىسى ئاستىدىكى مۇسكۇل، نېرۋىپ تالالىرىدىكى پەللىلەرنىڭ غىدىقلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرگىلى، قان تومۇرلارنىڭ ھەرىكەت راۋانلىقىنى ساقلىغىلى، يۇزنىڭ گۈزەللىكى، سېزىمچانلىقى، ئېلاستىكلىقىنى ياخشىلىغىلى، يۇزدىكى ماددا ئالمىشىش، ھاۋا ئالمىشىشنىڭ سۈپىتىنى ياخشىلىغىلى بولىدۇ. تۇرمۇش ئەمەلىيىتى، تېببىي ساقلىقنى ساقلاش ئىشلىرىدىكى تەتقىقاتلاردىن قارىغاندا، يۇزنى يۇيۇشتا لۆڭگە بىلەن يۇماستىن ''ئېقىتىپ يۇيۇش''نىڭ كۆپ پايدىلىق ئىكەنلىكى روشەنلەشمەكتە. بۇ دەل ئىسلام دىنىنىڭ يۇزنى يۇيۇشتىكى بەلگىلىمىسى.

''تاھارەت''نىڭ'' يۇزنى يۇيۇش'' ھەرىكىتىدە يۇزنى چاچ چىققان يەردىن باشلاپ، ئوڭ ـ سول قۇلاقنىڭ يۇمشىقى بىلەن قوشۇپ، ئېگىكنىڭ ئاستىغىچە ئۇچ قېتىم يۇيۇش لازىم. يۇزنى يۇيۇش جەريانىدا كۆزنى يۇيۇش، يەنى كۆزنىڭ ئىچكى بۇلۇڭلىرىنى يۇيۇش لازىم. بۇ ۋاقىتتا كۆزنى ئېچىپ تۇرۇش، كۆزنى ئۆۋىلاپ يۇيۇش كېرەك. بۇنىڭ بىلەن كۆز گىرۋەكلىرىگە يىغىلىپ قالغان ھەرخىل ئاجرالمىلارنى ۋاقتىدا تازىلاش، كۆزنى پاكىز تۇتۇش، كۆزنى سىيلاش ئارقىلىق كۆز ۋە كۆز ئەتراپىدىكى نېرۋىلار، كۆزدىكى قان تومۇرلارنىڭ ھەرىكەتچانلىقىنى ئاشۇرۇپ، كۆزنىڭ كۆرۈش قۇۋۋىتىنى يۇقىرى كۆتۈرۈش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ.

''يۇزنى يۇيۇش'' پائالىيىتىدە، قۇلاقنى يۇمشىقى بىلەن قوشۇپ يۇيۇشمۇ ئالاھىدە مۇھىم ھېسابلىنىدۇ. چۈنكى، قۇلاقا ۋە قۇلاق ئەتراپىغا ناھايىتى نۇرغۇن سەزگۈ نېرۋىلىرى ئورۇنلاشقان بولۇپ، قۇلاقنىڭ ئىچكى قىسمى بولسا ناھايىتى نازۇك ۋە كىچىك ئەزالاردىن تەشكىل قىلىنغان. قۇلاقنىڭ 1/3 قىسمى بىر خىل يېپىشقاق كىر ئايرىپ چىقىدۇ. بۇ كىرلار ۋاقتى ـ ۋاقتىدا تازىلىنىپ تۇرمىسا، ئۇلار يىغىلىپ كىشىنىڭ ئاڭلاش سېزىمى زىيانغا ئۇچرايدۇ، ھەتتا ئۇتتۇرا قۇلاق ياللۇغى...قاتارلىق خەتەرلىك كېسەللەرنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

''تاھارەت'' مۇناسىۋىتى بىلەن قۇلاق ئەتراپى، قۇلاق سۈپرىسى، قۇلاق يۇمشىقى...قاتارلىقلارنى يۇيۇپ تازىلاش، قۇلاقنى كوچىلاش، قۇلاقنى سىيلاشنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ بولۇپ، بۇنىڭ بىلەن بەدەن ئەزالىرىنىڭ خىزمىتىنى رەتكە سېلىش، يۇقىرى قان بېسىمىنى تۆۋەنلىتىش، چىش ۋە قىزىلئۆڭگەچ ئاغرىقلىرىنى پەسەيتىش، ئىنسان تەپەككۇرىنىڭ مۇھىم سگنالى بولغان ئاڭلاش ئىقتىدارىنى ياخشى ساقلاش مەقسىتىگە يەتكىلى بولىدۇ.

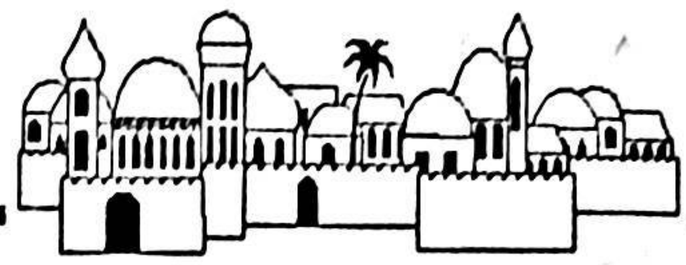

" تاھارەت"نىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەرتىپى — "ئىككى قولنى جەينەك بىلەن قوشۇپ ئۇچ قېتىم يۇيۇش". بۇنىڭ بىلەن قولنىڭ تازىلىقىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش، بىلەكنى ئۇچ قېتىم ئارقا ۋە ئالدى تەرەپتىن سىيلاپ ھەربىكەتلەندۈرۈپ، سۇ ئارقىلىق ئۇنىڭ ھەربىكەت ۋە تازىلىق رېتىمىنى كۈچەيتىش مەقسىتىگە يېتكىلى بولىدۇ.

" تاھارەت"نىڭ بۇنىڭدىن كېيىنكى تەرتىپى — "باشنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىغا ياكى ھەممىسىگە ۋە قۇلاققا مەسھى قىلىش". يەنى باشنىڭ تۆتتىن بىر قىسمىغا، ياكى ھەممىسىگە سۇ تەككۈزۈپ، چاچنى مالتىلاپ، بەك پاكىز يۇيۇش لازىم.

باشنىڭ تېرىسىگە، يەنى چاچ چىققان جايلارغا ناھايىتى نۇرغۇن نېرىپ ئۇچلىرى جايلاشقان. نۇرغۇن قان تومۇرلار خۇددى تورغا ئوخشاش باشنىڭ تېرىسىنىڭ ئىچكى قىسمىنى قاپلاپ تۇرغان بولىدۇ.

" تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن سۇ ئارقىلىق ۋە بارماقلارنىڭ ھەربىكىتى ئارقىلىق بولىدىغان بۇ ئاددىي ۋە يەڭگىل ئەمەل باشنىڭ تېرىسىنى، باشنى، باشتىكى چاچنى تازىلاش ياكى نەم قىلىشلا بولماي، بەلكى باش قىسمىدىكى نېرىپ ئۇچلىرىغا مۇناسىپ سىگنال يەتكۈزۈش، ئۇلارنى ھەربىكەتلەندۈرۈش، مېڭىگە يېقىن بولغان نېرۋا تۈگۈنلىرىنى قوزغىتىپ، مەركىزى نېرۋا سىستېمىسى، مېڭىگە توقۇلمىلىرىنىڭ خىزمىتىنى جانلاندۇرۇپ، روھىي كەيپىياتنى يۇقىرى كۆتۈرۈش، پىسخىك تەڭپۇڭلۇقنى ساقلاش ھەمدە چاچنى ئاسراش، چاچنىڭ پارقىراق، ئەۋرىشىم ۋە قېنىقلىقىنى ساقلاش، مۇددەتتىن بۇرۇن چاچ چۈشۈش، تاقىر باش بولۇپ قىلىشتىن ساقلىنىشنىڭ چارىسى. شۇڭا، باشنىڭ تۆتتىن بىر قىسمى ياكى ھەممىسىگە ھەمدە قۇلاققا مەسھى قىلىش، ساقلى بار ئەرلەرنىڭ ساقلىغا ھۆل قولى بىلەن خلال قىلىشنىڭ ئەھمىيىتى چوڭ.

"تاھارەت" تەرتىپىنىڭ ئاخىرقىسى — "پۇتنى بارماقلىرىنىڭ ئۈچىدىن ئوشۇققىچە يۇيۇش".

پۈت ئىنسانىنىڭ يەنە بىر مۇھىم ئەزاسى، بەدەننىڭ بارلىق ئېغىرلىقى پۈتقا چۈشىدۇ. ئۇ بەدەننى ئۆمۈر بويى كۆتۈرۈپ تۇرىدىغان مۇستەھكەم تۈۋرۈك. ئىنسان پۈتى بىلەن دەسسەپ، ئۆره تۇرىدۇ، پۈتى ئارقىلىق مېڭىپ، ھەربىكەتلىنىدۇ. پۈت مۇشۇ جەريانىدا تۈپراق، ئۆزىدىن ئاجرىلىپ چىققان تەر ۋە كىر بىلەن ئۇچرىشىدۇ، پۈت بارماقلىرىنىڭ ئارىلىقلىرىدىن ھەرخىل ئاجرالمىلار چىقىدۇ، نەتىجىدە پۈت بۇلغىنىدۇ. ھازىرقى زامان تېببابەت ئىلمى ۋە ئەنئەنىۋى تېببابەت قارىشى بويىچە ئېيتقاندا، "پۈت ئىككىنچى يۈرەك" دەپىلىدۇ. بۇ پۈتنىڭ مۇھىملىقىنى ۋە پۈتنى ياخشى ئاسراشنىڭ زۆرۈرلۈكىنى چۈشەندۈرىدۇ. شۇڭا پۈتنى ياخشى ئاسراش، پۈتنى پاكىز ساقلاش لازىم.

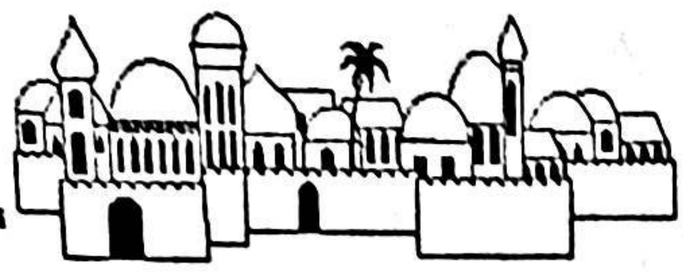

"تاھارەت"نىڭ تەلىپى بويىچە، پۈتنى، پۈتنىڭ ئۈششاق بارماقلىرىنىڭ ئارىلىقلىرىنى چالا قويماي، ئوشۇققىچە بولغان قىسمىنى پاكىز تازىلاش — پۈتتىن ئىبارەت ھەربىر ئەزاسىنى ياخشى ساقلاشنىڭ شەرتى. پۈت يۇرەكتىن يىراق بولغاچقا، ئىنسان ئۆرە تۇرۇپ تۇرلۇك پائالىيەتلەر ئېلىپ بارىدىغان بولغاچقا، تۇرلۇك مادىلار، ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلىنىشتە ئاسان توسالغۇغا ئۇچرايدۇ. كىشىنىڭ تېنى زەئىپلەشسە، ياش چوڭىيىپ قالسا، ھەمىشە ئۆرە تۇرۇپ ئۇزاق ۋاقىت پائالىيەت قىلسا، پۈتتىكى قان ئايلىنىش تەسرگە ئۇچراپ، پۈت ئاسان توڭىدۇ، قان ئايلىنىش نورمال بولماي، تومۇرلار كۆپۈپ، پۈت ئاسان ئىششىپ قالىدۇ. شۇڭا پۈتنى ئىسسىق ساقلاش، پاكىز ساقلاش، "تاھارەت" مۇناسىۋىتى بىلەن ئۈنۈملۈك تازىلاپ، غىدىقلاپ، پۈتتىكى قان تومۇرلارنىڭ راۋانلىقى، قان ئايلىنىشنىڭ نورماللىقىنى ساقلاش لازىم. پۈتنى مۇنداق تازىلاش ئارقىلىق پۈتتا پەيدا بولىدىغان ھەرخىل تەمرەتكە، يامان سۇپەتلىك قاداق، ھەرخىل يالۇغلىنىشلاردىن ساقلانغىلى، پۈتنىڭ ئۈششاق بارماقلىرى ئارىلىقلىرىغا كىرىۋالغان كىر ۋە مىكروبلارنى تازىلاپ، ئۇلارنىڭ پۈتنى زەخمىلەندۈرۈشى، تىرناق ئەتراپىدا بولىدىغان سەينەك، ھەرخىل قىچىشقاق، تىرناق ئەتراپى يالۇغى...قاتارلىق كېسەللىكلەردىن ساقلىنىپ، پۈتنىڭ ھەربىر تەچانلىقى، كۆتۈرۈشچانلىق ئالاھىدىلىكى ۋە ئارتۇقچىلىقلىرىدىن ئۇزاق مۇددەت پايدىلانغىلى بولىدۇ. پۈتتىكى تېرە ئاستىدا نۇرغۇن نېرۋا ئۇچلىرى بولۇپ، ئۇلار"تاھارەت"تە يۇيۇلىدىغان جايلارغا كۆپرەك مەركەزلەشكەن. بىر قىسىملىرى بولسا تىز بىلەن ئوشۇق ئوتتۇرىسىغا جايلاشقان. سۆگەك سىستېمىسى، ئۇچەي، نېرۋا سىستېمىسى، ئومۇرتقا رايونى، ئاشقازان، ئۇيقۇلۇق(ئاشقازان ئاستى بېزى)، ئۆت خالتىسى، قالقانسىمان بەز، قورساق قىسىم نېرۋا تۇگۈنلىرىگە تەسىر كۆرسىتىدىغان نېرۋا ئۇچلىرى ئوك پاقالچاقا، مېڭە خىزمىتى، ئىچكى ئاجراتمىلار فۇنكسىيەسىنى تەرتىپكە سالىدىغان، ئۆسۈشنى كونترول قىلىدىغان نېرۋا ئۇچلىرى سول پاقالچاقا تارالغان بولىدۇ. "تاھارەت" ئارقىلىق يۇقىرىقى نېرۋا ئۇچلىرى غىدىقلىنىپ، ئاكتىپلاشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ خىزمەت فۇنكسىيەسى ئالاھىدە ياخشىلىنىدۇ.

" تاھارەت" تەرتىپىدىكى پاكىز سۇ بىلەن تەرتىپلىك، دائىملىق، ئۆلچەملىك ھالدىكى يۇيۇش، تازىلاش ھەرىكىتى ئىنسان ئەزالىرىنىلا يۇيۇش بولۇپ قالماي، بەلكى بۇ ئەزالارنى ئوراپ تۇرغان تېرىنى يۇيۇش، تېرە ئاستىدىكى ئادەمنىڭ ئىچكى ئەزالىرىنىڭ تېرە بىلەن ئاجرالماس، كۆپ قاناللىق، قوش تەرەپلىك يېقىن مۇناسىۋەتتە بولغان ئالاھىدە نېرۋا ئۇچلىرىنى ھەرىكەتلەندۈرۈش ۋە "زەرەتلەش" بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

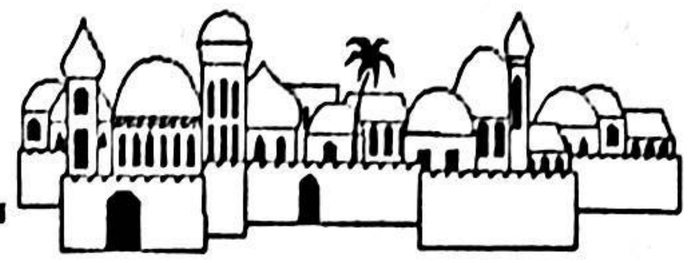

تېره بەدەننىڭ توسۇقى بولۇپ، ئۇنىڭ مۇھاپىزەت رولىدىن باشقا يەنە سېزىم، ئاجرىتىش، چىقىرىش، بەدەن تېمپېراتۇرىسىنى تەڭشەشكە قاتنىشىش...قاتارلىق خىزمەت ۋەزىپىسى بار. تېرە ئىنسان بەدىنىنىڭ سىرتقى قەۋىتى، پوستى ھەمدە ئۇنى ئوراپ تۇرىدىغان ئالاھىدە بىر خىل سەزگۈ ئەزاسى. ئۇنىڭغا ناھايىتى نۇرغۇن سەزگۈ نېرۋىلىرى تارقالغان بولۇپ، كۆپ خىل سېزىملارنى سېزەلەيدۇ ۋە كەلتۈرۈپ چىقىرالايدۇ. ئۇنىڭ خاراكتېرى تېگىش سېزىمى، بېسىلىش سېزىمى، تېمپېراتۇرا سېزىمى ۋە ئاغرىق سېزىمىدىن ئىبارەت.

ساق ۋە ساغلام تېرە بەدەننىڭ سىرتقى مۇھىتتىن كېلىدىغان،خەۋپ-خەتەردىن ساقلايدىغان ئالاھىدە ئىقتىدارغا ئىگە قالقىنى بولۇپ، ساق ۋە ساغلام تېرىدىن ھەر قانداق كېسەللىك قوزغاتقۇچى مىكروب بۇاستە ھالدا بەدەنگە كىرەلمەيدۇ. بىر قىسىم مىكروبلار ھەتتا ساق ۋە ساغلام بولغان، پاكىز تازىلانغان تېرىگە يېقىنلىششتىن قورقىدۇ.

تېرىدە مول ماي بەزلىرى، تەر بەزلىرى، تۈك خالتىلىرى بولىدۇ. ئادەمنىڭ تېرىسىدە تەخمىنەن 20 مىليون ئەتراپىدا تەر تۆشۈكچىسى بولىدۇ. بۇ تۆشۈكچىلەر ئارقىلىق ھەر كۈنى 15 مىڭچە كېرەكسىز ماددا بەدەن سىرتىغا چىقىپ كېتىدۇ. بۇ تۆشۈكچىلەر ئىسسىقلىقنى تارقىتىۋېتىپ، بەدەننىڭ تېمپېراتۇرىسىنى تەڭشەش، ھاۋا ئالماشتۇرۇش رولىنى ئۆتەيدۇ. ئەڭ يېڭى بايقاشلاردىن قارىغاندا، ئىنسان بەدىنىگە ئەڭ ئېھتىياجلىق بولغان ئوكسىگېننىڭ مەلۇم پىرسەنتى تېرە ئارقىلىق ئەمەلگە ئاشۇرۇلىدىكەن. شۇڭا پۈتۈن بەدەن تېرىسى، يۈز تېرىسى، ھەر قايسى ئەزالارنىڭ تېرىلىرىنى چاڭ-توزان، تەر، ماي ۋە ھەرخىل ئاجرالما، تېرە ئاجرالمىلىرى...قاتارلىقلارنى سۇ بىلەن ھەر بىر قېتىملىق ئىبادەت ئۈچۈن پاكىز تازىلاپ تۇرۇش كېرەك. بۇ تېرىنىڭ ساغلاملىقى ئۈچۈنلا ئەمەس، بەلكى پۈتكۈل بەدەننىڭ ساپاسىنى ياخشىلاشقا چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا بۇ يەردە، يەنە"غۇسلى"نىڭ ئەھمىيىتى چوڭ.

" غۇسلى" ئادەتتە"چوڭ تاھارەت" دېيىلىدۇ. ئۇ پاكىز سۇ بىلەن بەدەننىڭ ھەممە يېرىنى يۇيۇش، دېگەنلىك. شەرىئەتتە بەلگىلىنىشچە، ئەر-خوتۇن بىر ياستۇقتا بولغان، ئېھتىلام بولغان، ئايالالار ئادەت كۆرگەن ياكى تۇغۇتتىن پاكلانغان چاغلاردا چوقۇم غۇسلى قىلىشى كېرەك، بۇ پەرزدۇر. جۈمە كۈنى، ھېيت كۈنى، ھەجدە ئېھرامغا كىرىش ئالدىدا ۋە مېيىت يۇيۇش ۋاقتىدا مېيىت يۇغۇچىنىڭ غۇسلى قىلىشى سۇننەتتۇر. ئۇنىڭدىن سىرت، ئىسلام دىنىغا يېڭىدىن ئىمان ئېيتقۇچىلارمۇ غۇسلى قىلىشى كېرەك.

غۇسلىنىڭ ئاساسلىق تەلەپلىرى مۇنداق:قولنى يۇيۇپ بولۇپ ئاۋۋال

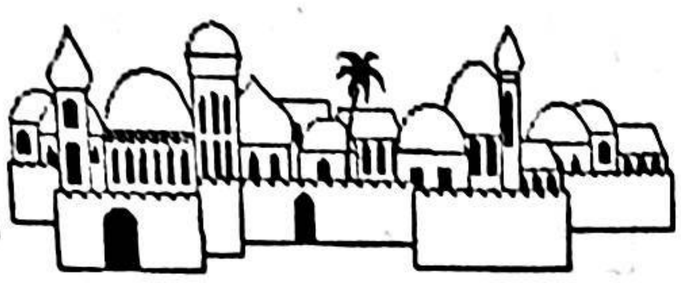

غۇسلىغا نىيەت قىلىش، ئاندىن ئېغىزغا ھەلقۇمغا بارغۇچىلىك سۇ توشقۇزۇپ غەر-غەر قىلىش؛ بۇرۇنغا دىماغقا بارغۇچىلىك سۇ توشقۇزۇپ، كۆچەپ سىرتقا چىقىرىش(ئېغىز-بۇرۇنغا سۇ ئېلىشنى ئۇچ قېتىمدىن قىلىش)؛ ئاندىن ئوڭ تەرەپتىن باشلاپ بەدەننىڭ ھەممە يېرىنى ئالا قويماي يۇيۇشتىن ئىبارەت. پۈتۈن بەدەننى يۇيۇشنىڭ تەلىپى شۇكى، نىجاسەت جايلار، بارماق ئارىلىقلىرى، چاچنىڭ تۈۋىگىچە، ئىككى قۇلاقنىڭ ئىچى ۋە تېشى، قولتۇق، كىندىك، ئەۋرەتلەر ۋە ئەتراپى، ئارقا-ئالدى پېشاب ئەزاسى، پۇت-قول قاتارلىقلارنىڭ ھەممىسى تولۇق يۇيۇلۇشى كېرەك. دېمەك،"غۇسلى" كەڭ كۆلەملىك تازىلىق ھەرىكىتى ۋە ئىبادەتنىڭ تەييارلىقى بولۇپ، ئۇنىڭمۇ ئۆزىگە خاس ئۇسۇل-تەرتىپلىرى بار.

ساغلاملىق جەھەتتىن ئېيتقاندا،"غۇسلى" بىلەن بەدەندىكى مەينەتچىلىكنى چىقىرىپ تاشلاپ، تېرىنىڭ پاكىزلىقىنى ساقلىغىلى، پۈتكۈل بەدەندىكى تەر تۆشۈكچىلىرىنىڭ تولۇق ئېچىلىشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، تېرىنىڭ تەر چىقىرىش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، قان ئايلىنىشىنى تېزلەتكىلى، شۇنىڭ بىلەن سۇ ئارقىلىق ئۆچۈر ئەۋەتىپ، كىشىنىڭ روھىي-پسىخىكا جەھەتتىكى كەيپىياتىنى تەڭشەپ، جىددىيلىكنى پەسەيتىپ، ھاردۇق چىقىرىش، كۆتۈرەڭگۈ، روھلۇق بولۇشنى ئىشقا ئاشۇرغىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنى پاكىزلىققا ناھايىتى ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "پاكىزلىق ئىمانىڭ يېرىمىدۇر" دېگەنىدى. ئىسلامدىكى پاكىزلىق بەدەن پاكىزلىقى، قەلب پاكىزلىقى ۋە مۇھىت پاكىزلىقىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. غۇسلى قىلىشقا تېگىشلىك ئامىللار كۆرۈلمىگەن تەقدىردىمۇ، ھەربىر مۇسۇلمانىڭ كەم دېگەندە ھەپتىدە بىر بەدىنىنى سۈغا سېلىشى پەرز ھېسابلىنىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "بالاغەتكە يەتكەن ھەر بىر مۇسۇلمانىڭ يەتتە كۈندە بىر قېتىم يۇيۇنۇپ تۇرۇشى ئاللاھنىڭ ئۈنىڭ ئۈستىدىكى ھەققىدۇر" دېگەنىدى(بۇخارى توپلىغان). ھەتتا تىرناق ئېلىپ تۇرۇشمۇ ئىسلام دىنىنىڭ مۇھىم بىر تەشەببۇسى ۋە بەدەن پاكىزلىقىنىڭ مۇھىم تەركىبى قىسمى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بەش تۇرلۈك ئىش سۈننەت ھېسابلىنىدۇ. بۇ ئىشلار: خەتنە قىلىش، سۈننەت قىلىش (ئەۋرەت تۈكلىرىنى تازىلاش)، بۇرۇتنى قىرقىش، تىرناق ئېلىش ۋە قولتۇق ئاستىدىكى تۈكلەرنى يۇلۇش"(بۇخارى توپلىغان). تىرناقنى ئۆستۈرۈۋەتكەندە، تىرناق ئەتراپىغا، تىرناق ئاستىغا نۇرغۇن مىكروبلار كىرىۋالغان بولىدۇ. 40% كىشىنىڭ قولى ۋە تىرنىقى ئارىسىدا چوڭ ئۇچەي تاياقچە مىكروبى بولىدۇ. لابىراتورىيىلىك تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، بىر گرام تىرناق كىرىدە 3 مىليارد 800 مىليون دانە 30 نەچچە خىل باكتېرىيە، ۋىرۇس، ھەرخىل پارازىت قۇرۇت لىچىنكىلىرىنىڭ

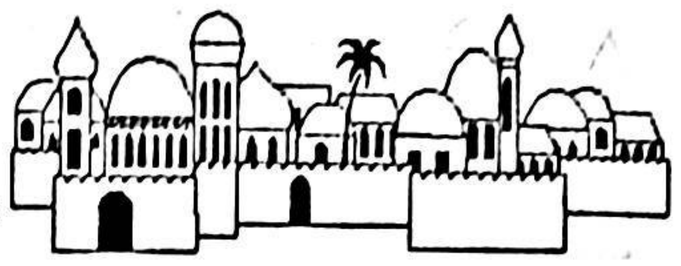

بولىدىغانلىقى بايقالغان. بۇلار قول ئارقىلىق ئېغىزدىن كىرىپ، ھەرخىل كېسەللىكلەرنى پەيدا قىلىدۇ. ھەرخىل قورساق ئاغرىقى، ئىچى سۇرۇش، مىكروبلۇق ۋە قان تولغاق قاتارلىقلارمۇ مۇشۇ يول بىلەن يۇقىدۇ. شۇڭا تىرناق ئېلىپ تۇرۇشنى پۈتۈن بەدەن ئەزالىرى تازىلىقىنىڭ بىرقىسمى دەپ قاراش كېرەك.

مەيلى"تاھارەت"تە بولسۇن، "غۇسلى"دە بولسۇن، بەلگىلەنگەن بەدەن ئەزالىرى ۋە پۈتكۈل بەدەننى سۇ بىلەن يۇيۇشتىن ئىبارەت" تازىلىق" ھەرىكىتىنىڭ ئۆلچىمى، قېتىم سانى ۋە مىقدارى بار. "تاھارەت" تەرتىپىدىكى مادداىلارنىڭ بىر قىسمى ئەمەلىي پائالىيەت يەنى بەدەن ئەزالىرىنى تازىلاش، تاشقى پاكىزلىققا قارىتىلغان بولسا، يەنە بىر قىسمى ئىبادەت ئۈچۈن نىيەتنى، روھىي دۇنيانى، قەلبنى پاكىزلاشقا قارىتىلغان. بۇ "بىسمىللاھ" دەپ باشلاش ۋە "نىيەت قىلىش"تىن ئىبارەت. بۇ ئىككى مادداا بەدەننى پاكلاش ۋە قەلبنى پاكلاشنىڭ زۆرۈر شەرتى.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن : "كىمكى تاھارەت ئالسا ۋە ئاللاھنىڭ ئىسمىنى زىكىرى قىلسا، ئۇ پۈتۈن بەدەننى پاكلايدۇ. كىمكى تاھارەت ئالسا ۋە ئاللاھنىڭ ئىسمىنى زىكىرى قىلمىسا، ئۇ پەقەت تاھارەتتە يۇيۇشقا تېگىشلىك يەرلەرنىلا پاكلايدۇ"(دارۇقۇتنى توپلىغان).

"تاھارەت" تەرتىپىدىكى تازىلىق ھەرىكىتى پۈتكۈل بەدەندىكى ۋەكىللىك خاراكتېرىگە ئىگە، ئىنسانىنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتىدىكى ئەڭ ھەرىكەتچان، سەزگۈ سېزىمى يۇقىرى، نازۇك ئەزالىرىنىڭ تازىلىقىنى ياخشىلاش ھەرىكىتى بولۇپ، ئۇنىڭدىكى مەقسەت يالغۇز "نامار" ئۈچۈن پاكلاش بولۇپلا قالماي، بەلكى قەلبنى، روھنى پاكلاپ، ئاللاھقا يۈزلەنگەن قەلب ئۈچۈن پۈتكۈل بەدەننى خىزمەت قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت.

نامار ۋە سالامەتلىك

"نامار" پارسچە سۆز بولۇپ، ئەرەبچە "سالات" دېيىلىدۇ. نامار بالاغەتكە يەتكەن مۇسۇلمانلارنىڭ كۈندە قىلىدىغان ئىبادىتى بولۇپ، ئىسلام دىنىنىڭ تۈۋرۈكى. نامازنى ئادا قىلىش ئىخلاسمەن مۇسۇلمانىنىڭ ئەڭ مۇھىم بەلگىلىرىدىن بىرى.

ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

سەۋر قىلىش، نامار ئوقۇش ئارقىلىق(ئاللاھتىن) يارەم تىلەڭلار. نامار ئاللاھتىن قورققۇچىلار(يەنى كەمتەرلىك بىلەن ئاللاھقا بويسۇنغۇچىلار)دىن باشقىلارغا ھەقىقەتەن مۇشەققەتلىك ئىشتۇر.

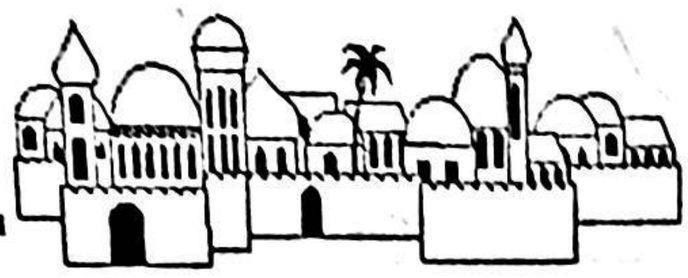

ـــــسۇرە«بەقەرە»(2-سۇرە)، 45-ئايەت

ئۇ پەرۋەردىگارىنىڭ نامىنى ياد ئەتتى، ئاندىن نامازئوقۇدى.

ـــــسۇرە«ئەنئالا»(87-سۇرە)، 15-ئايەت

يۇقىرىقى ئايەت كەرىملەردىن مەلۇمكى، نامـاز—ئېتىقادنىڭ ئىپادىسى، ئاللاھقا بىلدۇرۇلگەن سەمىمي ھۆرمەت، قەلبنى پاكلاپ، ئاللاھقا يېقىنلىشىشنىڭ ياخشى يولى، ئىخلاسمەنلىكنىڭ بەلگىسى.

نامـاز—تەنىنىڭ ھەرىكىتى بولۇپ، شەكىل ۋە روھتىن تەشكىل قىلىنغان. ئۇنىڭدىكى شەكىل بەدەن ئەزالىرىنىڭ ھەرىكەت قىياپىتىدىكى ئىبادەت بولسا، ئۇنىڭدىكى روھ قەلبنىڭ ئىبادىتى بولۇپ، نامـاز قەلبنى، بەدەننى چېنىقتۇرۇش ھەرىكىتىدۇر. ئۇ، نوقۇل بەدەن ھەرىكىتى بولمـاي، ئۆزىنىڭ پەزىلەت، خاسىيەتلىرى بىلەن ئىنسانىنىڭ كىشىلىك ھاياتتىكى ھەر خىل شەكىلدىكى جىسمانىي ھەرىكەتلىرىنىڭ ھېچقايسىسىغا ئوخشىمايدىغان ئالاھىدە بىر خىل جىسمانىي ھەرىكەت.

نامـاز ئۆزىگە خاس 7 تۈرلۈك شەرت، 6 تۈرلۈك پەرز، 12 تۈرلۈك ۋاجىپ، 20 تۈرلۈك سۇننەت، 5 تۈرلۈك مۇستەھەب، دىققەت قىلىدىغان ئىشلاردىن 15 تۈرلۈك مەكروھ، نامـازنى بۇزىدىغان 26تۈرلۈك سەۋەب، ئايـاللار دىققەت قىلىدىغان 10 تۈرلۈك مەسىلە...قاتارلىق قائىدە-تۈزۈم ۋە كەيپىياتقا، مۇكەممەل ئېتىقادقا ئىگە بولغان، ھەم روھىي ھەم ماددىي مەزمۇنغا ئىگە مۇقىم بەدەن ھەرىكىتى.

مۇشۇنداق مۇئەييەن قائىدە-تۈزۈم ئاساسىدا نامازخان ئالدى بىلەن غۇسلى تاھارەت ئېلىپ، پاكلىنىپ، ئۆزىنى ئىنسان قىلىپ ياراتقان ئىلاھىي زات ئالدىدا ئەيمىنىپ، ئاللاھنىڭ قۇدرەتلىرىنىڭ كاتتىلىقى ۋە ئەزىمەتلىرىدىن قورقۇپ، قىيامدا تىك تۇرۇپ، قەددىنى رۇسلاپ، ئۇنىڭ كامالى ئېھتىرامىنى تۇتىدۇ؛ ئۆزىنى ياراتقان ئىلاھىي قۇدرەتكە ئېگىلىپ يەنى رۇكۇ قىلىپ، ئۆزىنىڭ ئالىي تەزىمىنى بەجا كەلتۈرىدۇ؛ بېشىنى ئاجىزلارچە قايتا-قايتا يەرگە تەككۈزۈپ يەنى سەجدە قىلىپ، ئۇنىڭغا بولغان قۇللۇقىنى ئىپادىلەيدۇ؛ ئۇنىڭ ھۇزۇرىدا يەنى "تەشەھھۇد"دا ئولتۇرۇپ، قەلبىدىكى تەلەپ-ئىلتىماسلىرى، ئىلتىجا-ئۇمىدلىرىنى سوراپ، ئۇنىڭغا يالۋۇرۇپ، چەكسىز ئىشىنىپ، ئۇمىدۋار بولۇپ، بۇ خىلدىكى ئىبادىتىدىن روھىي خاتىرجەملىك، قانائەت، سەۋر-تاقەتكە ئىگە بولۇپ، كۆچلۈك مەدەت، كۆڭۈل ئازادىلىكى ھېس قىلىپ، مەنىۋى كامالەتنىڭ ئەڭ يۇقىرى پەللىسىگە چىقىپ، ياراتقۇچى ئىلاھىي زاتقا شۇنچە يېقىنلىشىدۇ. دېمەك نامـاز—ئاللاھ بىلەن ئىنسان قەلبىنى چىڭ باغلاپ تۇرىدىغان ئۆزۈلمەس رىشتە.

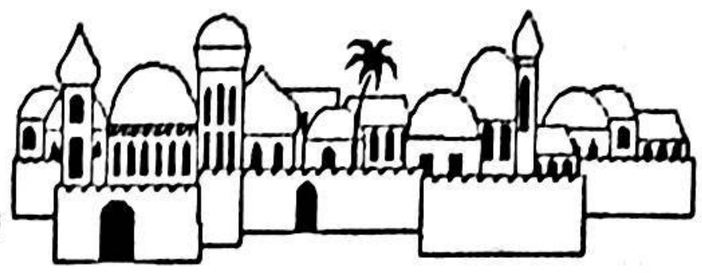

نامازنىڭ ئىسلامىي ئىبادەتتىكى ئەھمىيىتى ۋە ئەۋزەللىكى، كۆپ قاتلاملىق، كۆپ قىرلىق خاسىيەتلىرىدىن باشقا، ئىنسانىنىڭ تەن سالامەتلىكىگە بولغان تەسىرىمۇ ئالاھىدە چوڭ. بۇ سەھىپىدە نامازدىكى جىسمانىي ھەرىكەتلەرنىڭ ساغلاملىق، تەن ساقلىق جەھەتتىكى ئۆزگىچە خاسىيىتى ھەققىدە تېبابەت نۇقتىسىدىن توختىلىمىز:

تېبابەت نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، نامازدىكى ھەرىكەتلەرنىڭ "تەكبىر تەھرىمە"دە ئىككى قولنى قۇلاق باراۋىرىدە كۆتۈرۈش، ئاندىن ئوڭ قولنى سول قولنىڭ ئۈستىگە، كىندىكنىڭ ئۈستىدە قويۇش، قىيامدا تۇرۇش، رۇكۇ قىلىش، سەجدە قىلىش، ئەتتەھىياتۇدا ئولتۇرۇش - قوپۇش، ئولتۇرغاندا سول پۇتنى ياتقۇزۇپ، ئوڭ پۇتنى تىكلەپ ساغرىنى سول پۇتنىڭ ئۈستىدە قويۇپ ئولتۇرۇش، ئىككى تەرەپكە سالام بەرگەندە ئوڭ - سول تەرەپكە باشنى، كۆكرەك قىسمىنى بۇراش، ئولتۇرغاندا ياكى قىيامدا، رۇكۇدا تۇرغاندا قول - پۇتلارنى ئۆلچەملىك تۇتۇش، پۇتۇن دىققەت - زېھنىي ئىقتىدارىنى بىر نۇقتىغا يىغىپ مەركەزلەشتۈرۈش...قاتارلىق ھەرىكەت باسقۇچلىرى تەرتىپ بويىچە تەكرارلىنىدىغان خاس ھالدىكى مۇئەييەن ھالەتلەر بولۇپ، ئۇلار تەرتىپلىك ھالدىكى ئالمىشىش بىلەن بەدەننىڭ ھەر قايسى ئەزالىرىدا ۋە ئورگانىزملىرىدا دەۋرىيلىك ھالدىكى بىر خىل ھەرىكەت شەكىللەندۈرىدۇ، بۇنىڭ بىلەن بەدەن ئەزالىرىنىڭ ھاياتلىق پائالىيەتلىرى ئالاھىدە ياخشىلىنىدۇ ۋە ئىلگىرى سۈرۈلىدۇ يەنى ئىنسانىنىڭ مېڭە، يۈرەك، ئۆپكە، ئاشقازان، تال، جىگەر، بۆرەك قاتارلىق رەئىس ئەزالىرىنىڭ خىزمىتى، قان ئايلىنىش، نەپەسلىنىش، ئىچكى ئاجراتما سىستېمىسىنىڭ خىزمىتى ياخشىلىنىپ، سۆڭەك - بوغۇملار ئالاھىدە جانلىنىپ، تەن سالامەتلىك جەھەتتىكى ساپا يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ.

مۇشۇ مەنىدىن ئېيتقاندا، نامازنىڭ روھىي بەخت - سائادىتىنى، جىسمانىي راھەتنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن كۈرەش قىلىش، روھىي مەنپەئەت بىلەن جىسمانىي مەنپەئەتنى زىچ بىرلەشتۈرۈشنىڭ ئەڭ يارقىن ئىپادىسى.

نامازدىكى ئىبادەت ھەرىكەتلىرى ھەر خىل ياشتىكى، ئوخشاش بولمىغان جىنس، ئىرق - رەڭدىكى، ئوخشىمىغان جۇغراپىيىلىك مۇھىت، تارىخىي شارائىت، جەمئىيەت دائىرىسىدىكى كىشىلەرنىڭ ھەممىسگە ماس كېلىدىغان، شەرئىەت ئۆلچەملىرى يەنى پەرز، سۈننەت، ۋاجىپ، مۇستەھەب، مەكروھ ...لىرى ھەققىدىكى قائىدە - ئۇسۇللىرى ئۆزگەرمەيدىغان، كۈچلۈك ھەرىكەتچانلىققا، ھاياتى ئاخىرلاشقىچە ئۆمۈر بويى داۋاملىشىشتەك ئادەت خاراكتېرىگە ئىگە بولغان، ئۆلچەملەشكەن، مۇنتىزىم بەدەن ھەرىكىتى. ئۇ بىخەتەر، ئۈنۈملۈك، قوللىنىشچان، ئىجرا قىلىش ۋە ئۆگىنىش ئاسان،

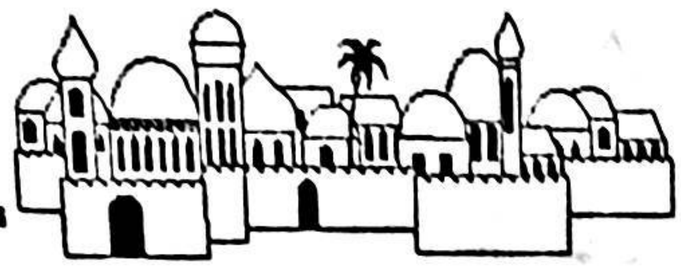

ئوتتۇرا ھال سەۋىيىدىكى يەڭگىل ھەرىكەتلەر بولۇپ، ھەر قانداق ئەھۋال، شارائىت ۋە ئىمكانىيەت ئاستىدىكى كىشىنىڭ ئۇنىڭغا تاقىتى يېتىدۇ. ئۇنى ھەتتا 70 ـ 80 ياشلارغا كىرىپ قالغان ئاپىئاق ساقاللىق بوۋايلارمۇ ھېچقانچە كۈچىمەيلا تولۇق ئادا قىلىپ، ئۇلۇغ غايە ئاستىدىكى بۇ پائالىيەتتىن روھىي ۋە جىسمانىي مەنپەئەت ئالالايدۇ.

ناماز — ئىنساننىڭ ئاللاھقا بىلدۈرگەن ئېھتىرامى، شۈكرى، ھەمدۇساناسى، قۇللۇق ئىبادىتى بولۇپلا قالماي، بەلكى بۇ دۇنيادىكى ھاياتلىق ئېھتىياجى، نورمال جىسمانىي پائالىيىتى، تەن ساقلىق ۋە تەن سالامەتلىكنىڭ جىددىي تەقەززاسى بولۇپ، ئۇ ئالدى بىلەن ھاياتىي دۇنيادىكى مۆمىن ئىنساننىڭ ھەقىقىي مەنپەئىتىنى چىقىش قىلىدۇ.

ناماز ئۆزىنىڭ خاراكتېرىگە قاراپ شەرىئەتتە پەرز ناماز، ۋاجىپ ناماز، سۈننەت ناماز، نەفلە ناماز قاتارلىق تۈرلەرگە ئايرىلغان.

ئادەتتىكى ئەھۋال ئاستىدا كۈنلۈكى ئوقۇلىدىغان 5 ۋاق ناماز 17 رەكئەت پەرز، 12 رەكئەت سۈننەت، 3 رەكئەت ۋىتىر ۋاجىپ بولۇپ، جەمئىي 32 رەكئەت بولىدۇ.

ناماز نىڭ ھەرىكەت باسقۇچلىرى بويىچە ھەر كۈندىكى 32 رەكئەت ناماز ئاددىي ھېساب بويىچە سانىغاندا، 12 قېتىم "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئىككى قولى بىلەن قۇلاق قېقىپ، قولىنى رۇسلاپ، ئوڭ قولىنى سول قول ئۈستىگە قويۇپ تۇرۇش؛ 32 قېتىم قىيامدا قەددىنى رۇسلاپ تىك تۇرۇش؛ 32 قېتىم رۇكۇدا ئېگىلىش ۋە قەددىنى رۇسلاش؛ 64 قېتىملىق سەجدىدە بېشىنى يەرگە تەگكۈزۈپ تۇرۇش؛ 64 قېتىملىق ئولتۇرۇش ـ قوپۇش، ئوڭ تەرەپكە 11 قېتىم، سول تەرەپكە 11 قېتىم يۈزنى بۇراپ سالام بېرىشتەك ھەرىكەت باسقۇچلىرى بىلەن ئادا تاپىدۇ.

بىر يىلنى 365 كۈن دەپ ھېسابلىغاندا، پۈتكۈل ناماز 11680 رەكئەت بولسا، 52 ھەپتىدىكى 104 رەكئەت جۈمە ناماز، يىلدا بىر قېتىمدىن ئوقۇلىدىغان ئىككى ھېيتتىكى ئىككى رەكئەتتىن 4 رەكئەت ھېيت ناماز، ھەر يىلدىكى رامىزان روزىسىدىكى 30 كۈندە ئوقۇلىدىغان جەمئىي 600 رەكئەت تەراۋىھ نامازلار قوشۇپ سانالسا، بىر يىلدا 12388 رەكئەت ناماز بولىدۇ. بۇ نامازلار 4780 قېتىملىق ئىككى قولىنى كۆتۈرۈپ، تەكبىر ئېيتىپ، قولىنى تۈزلەش؛ 12388 قېتىملىق قىيام؛ 12388 قېتىملىق رۇكۇ؛ 24776 قېتىملىق سەجدە ۋە ئولتۇرۇش ـ قوپۇش؛ 6190 قېتىملىق ئوڭ ـ سول تەرەپكە بۇرۇلۇپ سالام بېرىشتەك ناھايىتى كۆپ بەدەن ھەرىكىتى ئارقىلىق ئورۇنلانغان بولىدۇ. بۇ، قارىماققا ئاددىي ھالدىكى ھېسابلاش بولسىمۇ، لېكىن بۇنىڭدىن "ناماز"

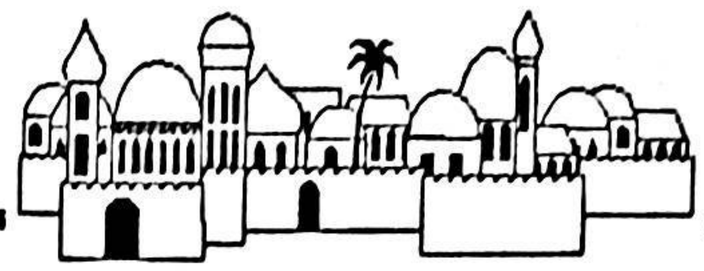

مۇناسىۋىتى بىلەن ئورۇنلىنىپ، ئۆمۈر بويى داۋاملىشىپ كېلىدىغان ئۆلچەملىك بەدەن ھەرىكەتلىرىنىڭ ئۇزۇلمەس قاتارىنى ۋە بۇ ھەرىكەتلەرنىڭ ئىنسانىنىڭ ھاياتلىق پائالىيىتى، تەن سالامەتلىكىگە بولىدىغان چوڭ تەسىرىنى مۆلچەرلىگىلى بولىدۇ.

ھەرىكەت دېگەندە، ئادەمنىڭ بەدەن تۇزۇلۇشىنى تەتقىق قىلىدىغان ئاناتومىيە ئىلمى، ھاياتلىق پائالىيىتىنى تەتقىق قىلىدىغان فىزىئولوگىيە ئىلمى بويىچە ئېيتقاندا، بەدەندىكى ھەرىكەت چوڭ مېڭە ۋە مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ قوماندانلىقى بىلەن بەدەندىكى مۇسكۇل، سۆڭەك، پەي، بوغۇم، كۆمۈرچەك، نېرۋا ۋە ئالاھىدە ئىقتىدارغا ئىگە رېياسەتچى ئەزالاردىن بولغان يۈرەك، ئۆپكە، تال، جىگەر، بۆرەك...قاتارلىقلارنىڭ ئۆزئارا ماسلىشىپ ئېلىپ بېرىۋاتقان نورمال ھاياتلىق پائالىيىتى كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

قۇرامىغا يەتكەن بىر كىشىدە 206 پارچە سۆڭەك، 369 پارچە توغرا يوللۇق مۇسكۇل بار. ئۇلار بەدەندىكى بوغۇملار، پەي، ئۇگە... قاتارلىقلار ئارقىلىق بىر-بىرىگە ئۇلىنىپ، مەھكەم جىپسلاشقان بولۇپ، خۇددى بىر ئىمارەتنىڭ بېتون گەۋدىسىگە ئوخشاپ، مۇكەممەل ھەرىكەت قۇرۇلمىسىنى تەشكىل قىلىدۇ.

بەدەندىكى مۇسكۇل—ھەرىكەت سىستېمىسىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچى قىسمى بولۇپ، ئۇ، مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىنىڭ، مېڭىنىڭ قوماندانلىقى بىلەن ھەرىكەتتىكى مۇسكۇللار ئۆز ئارا ماسلىشىش ئارقىلىق ئىنسانىنىڭ قەددىنى تىك تۇرغۇزۇپ، ھەرىكەتتىكى تەڭپۇڭلۇقنى تەڭشەپ قالماي، بەلكى بارلىق ھاياتلىق پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشقا ئىمكانىيەت يارىتىپ بېرىدۇ. مۇسكۇللار نامازدىكى ھەرىكەتلەرگە بۇ‌اسىتە ياكى ۋاستىلىك ھالدا تولۇق قاتنىشىدۇ. ئىلتىجا، ئۇمىد-ئارزۇ ھەمدە قورقۇنچ، ئەيمىنىش ئېچىدىكى نامازنىڭ ھەرىكەتلىرىدىن قارايدىغان بولساق، قىيام ئىلاھىي زات ئالدىدا قەددىنى رۇسلاپ تىك تۇرۇش بولۇپ، مۇنداق تىك تۇرۇشقا بەدەندىكى ئىنسانىنى تىك تۇرغۇزۇپ، ئۇنىڭ تەڭپۇڭلۇقىنى ساقلىغۇچى مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى، مېڭە دۆڭچىسىدىكى ئويۇقچە ئېچىدە بولىدىغان سۈيۇقلۇقتىن ئىبارەت كونترول مەركىزى، مۇسكۇللاردىن ئومۇرتقا تۇزلىگۈچى مۇسكۇل، يەنى ساغرا چوڭ مۇسكۇلى، يوتا ئارقىسىدىكى ئىككى باشلىق مۇسكۇل، پاقالچاق بۇلجۇڭ گۆشى مۇسكۇلى...قاتارلىق كۆپلىگەن مۇسكۇللار قاتنىشىدۇ.

ئىمان-ئېتىقادتىن ئىبارەت ئەڭ ئالىي غايە يېتەكچىلىكىدە، قۇدرەتلىك بىر ئاللاھ ئالدىدا نىيەت قىلىپ "بىسمىللاھ" دەپ تىك تۇرۇش—ئىنسانىنىڭ مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسىدىكى دىققەت مەركىزىنى ئالاھىدە

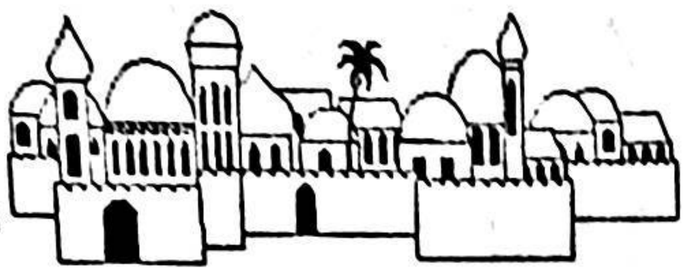

جانلاندۇربدۇ. دىققەت — ئىنساننىڭ پسىخىكا پائالىيىتىنىڭ بەلگىلىك شەيئىگە قارىتىلىشى ۋە يۈكسەك دەرىجىدە مەركەزلىششى بولۇپ، ئۇ ئورگانىزمنىڭ ئەتراپ مۇھىتىدىكى غىدىقلىغۇچىلارنى سېزىپ، ئۇنىڭغا مۇۋاپىق ئىنكاس قايتۇرۇشىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ. دىققەت يۈقىرى كۆتۈرۈلگەندە بەدەندىكى مۇسكۇللار جىددىيلىشىدۇ، مەقسەتكە ئالاقىدار بولمىغان ئارتۇقچە ھەرىكەتلەر ۋە ئوي - خىياللار چىقىرىپ تاشلىنىدۇ. "نامراز" قۇدرەتلىك بىر ئاللاھقا تەلپۈنگەن ئالىي غايە يەنى قەلبكە پۈكۈلگەن ئاكلىق دىققەت بولۇپ، ئەقىل ۋە تەپەككۇرنىڭ ئەڭ ئالىي پەللىسى، ئىبادەتنىڭ تەنتەنىلىك مىنۇتلىرىدۇر.

نامازدا ئىككى قولنى قۇلاقنىڭ يۇمشىقى باراۋىرىدە كۆتۈرۈپ تۇرۇپ "ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ تەكبىر ئېيتقاندا، قول ئۇستىگە كۆتۈرۈلۈپ، يەنە بەدەن بىلەن بىرلىكتە تۇزلىنىدۇ. ئىنساننىڭ بارلىق جىسمانىي پائالىيىتىدە قولنىڭ رولى چوڭ. ئۇ، سوزۇلۇش، ئېگىلىش، يىغىلىش، ئوڭ - سول تەرەپكە بۇرۇلۇش، بارماقلارنى ھەرىكەتلەندۇرۇش...قاتارلىق مۇھىم پائالىيەتلەرنى بېجىرىدىغان ئەزا بولۇپ، نامراز جەريانىدا قولنىڭ رولى گەۋدىلىك بولىدۇ، يەنى تەكبىر ئېيتىش قول كۆتۈرۈش بىلەن ئورۇنلىنىدۇ، ئاندىن ئوڭ قول سول قولنىڭ ئۈستىگە قويۇلىدۇ، رۇكۇغا بارغاندا ئىككى قول بىلەن ئىككى تىز قاماپ تۇتۇلۇپ، تىز ئارقىغا ئىتتىرىلىپ، پەيلەرنىڭ يېتەرلىك دەرىجىدە سوزۇلۇشى ئىشقا ئاشۇرۇلىدۇ، سەجدە جەريانىدا بەدەننى تەرەپ، باش ۋە بۇرۇننىڭ يەرگە نورمال تېگىپ تۇرۇشىنى، ھەمدە پۈتكۈل گەۋدىنى كۆتۈرۈشنى قول كاپالەتلەندۇرىدۇ.تەشەھھۇدتا ئولتۇرغاندا ئىككى قول تىزنىڭ ئۈستىگە قويۇلۇپ، بەدەننىڭ تەڭپۇڭلۇقى، جىسمانىي ۋە روھىي جەھەتتىكى جىمجىتلىق ساقلىنىدۇ. سالام بېرىپ، نامراز ئاخىرلاشقاندا بولسا ئاللاھقا بولغان ئىلتىجا، سەمىمىي ئېھتىرام ئىككى قولنىڭ تەلمۇرۇشىدىن ئىبارەت دۇئا بىلەن ئاخىرلىشىپ خۇلاسە قىلىنىدۇ. دېمەك، قول نامراز جەريانىدا ئۆزىنىڭ ئاكتىپ، پائالىيەتچانلىق رولىنى جارى قىلدۇرىدۇ. بۇنىڭ ئىككى قولنىڭ ئاپتوماتىك ھەرىكەت ئىقتىدارىغا بولغان تەسىرى زور بولۇپ، بۇنىڭ بىلەن ئىككى قول بېغىش - بوغۇملىرىنىڭ ھەرىكەتچانلىقى، ئۇششاق بارماقلارنىڭ تۇتۇش، قامماش، سىقىش ئىقتىدارىنىڭ ياخشى بولۇشى، قولدىكى ئۈيۇشۇپ قېلىش، تۇتۇش، ئېگىلىش ئىقتىدارى ياخشى بولماسلىق، قول بارماقلىرى تىترەش...قاتارلىق كېسەللەرگە گىرىپتار بولۇشتىن ساقلىنىشتا ئالاھىدە ئەھمىيىتى بار.

نامازدىكى رۇكۇ مۇھىم ئىبادەت ھەرىكىتى بولۇپ، ئۇ نامازخاننىڭ ئاللاھقا يۈزلىنىپ، ئۇنىڭ يۈكسەك ئەزىمىتى، كامالى قۇدرىتى، تەڭداشسىز ئۇلۇغلۇقىغا قىلىنغان تەزىمى. رۇكۇدىكى ئېگىلىش ھەرىكىتىدە بەدەن چوڭقۇر ئېگىلىپ،

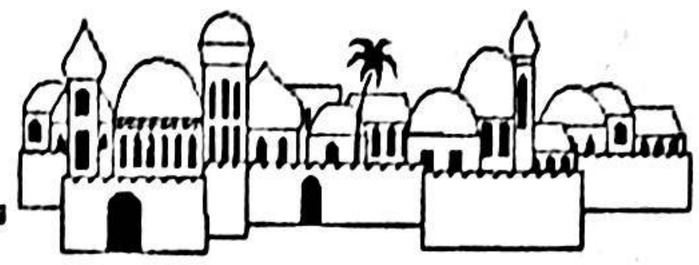

باش، بەل، كاسا...قاتارلىق ئەزالار بىر تۈز سىزىق ھالىتىگە كەلىدۇ. ئىككى قول ئىككى تىزىنى قاماپ تۇتۇپ، ئۇنى ئارقىسىغا ئىتتىرىپ، پەيلەرنىڭ سوزۇلۇشىنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ، كۆز ئىككى پۇتنىڭ ئۇچىغا تىكىلىدۇ. بۇ ھالەت ''سۈبھانە رەببىيەل ئەزىم''نىڭ 3 ـ 5 قېتىمغىچە تەكرارلىنىشى بىلەن بىر قانچە سېكۇنت داۋام قىلىدۇ ۋە تەكبىر بىلەن نامازخان قەددىنى رۇسلايدۇ. بۇ جەريانداۋ ئاساسلىقى قورساق مۇسكۇللىرى، بەل چوڭ مۇسكۇللىرى، يانپاش بەل مۇسكۇللىرى، يوتا تۆت باشلىق مۇسكۇللىرى...قاتارلىق مۇسكۇللار قىسقىراپ، بەدەننىڭ تۆۋەنكى مۇچلىرى بىلەن گەۋدە ئاىرسىدىكى ئېگىلىش ۋە قەددىنى رۇسلاپ تىك تۇرۇش ھالىتى شەكىللىنىدۇ. رۇكۇ ئارقىلىق بەدەندىكى چوڭ قان تومۇرلاردا، ئاساسىي مۇسكۇللاردا ۋە باشقا ئەزالاردا تەكرار تەكشىلىش داۋام قىلىدۇ، يۇرەك كۇچلۇك سوقىدۇ، نەپەس ئېلىش چوڭقۇرلىشىدۇ.

نامازدىكى سەجدە، يەنى بېشىنى يەرگە تەگكۈزۈش ئىلاھىي قۇدرەتكە بويسۇنۇپ، ئۇنىڭغا بولغان بەندە ـ قۇللۇقىنى بىلدۇرىدىغان مۇھىم ئىبادەت ھەرىكىتى بولۇپ، ئىككى قولنىڭ ئالقىنى يەرگە تىرىلىپ، پېشانە، بۇرۇن يەرگە نورمال تەگكۈزۈلىدۇ. قول گەۋدىنى مۇۋاپىق ھالدا تىرەپ تۇرىدۇ. ''سۈبھانە رەببىيەل ئەئلا'' دېگەن ئۇلۇغلاش كەلىمىسى ئۇچ قېتىم، بەش قېتىم ياكى يەتتە قېتىمدىن تەكرارلىنىپ، باش ۋە گەۋدە كۆتۈرۈلىدۇ. سەجدىدىن ئىبارەت بۇ ھەرىكەت تەكرار داۋام قىلىش جەريانىدا بەلنىڭ يۇقىرىسىدىكى مۇسكۇللاردىن تەخمىنەن 40 پارچىدىن ئارتۇق مۇسكۇل جىددىيلىشىدۇ، يەنى گەۋدە مۇسكۇللىرىدىن چوڭ ـ كىچىك كۆكرەك مۇسكۇلى، دۇمبە كەڭ مۇسكۇلى، دىئافراگما مۇسكۇلى، قورساق مۇسكۇلى، تۆۋەنكى مۇچىدىكى ئاساسلىق مۇسكۇللار، ئىككى بىلەكتىكى مۇسكۇللار قىسقىراپ، سەجدىدىكى بەدەن ھالىتىنى شەكىللەندۇرىدۇ. نەتىجىدە سۇيۇقلۇقنىڭ پەسكە قاراپ ئېقىش يۆنىلىشى بويىچە بەدەندىكى قان ئېقىمى چوڭ مېڭىنىڭ ھەممە قاتلاملىرىغا لىق تولىدۇ. ئۆپكىنىڭ بارلىق پۇۋەكچىلىرى تېخىمۇ ئېسىلىدۇ. نەتىجىدە قان ئايلىنىش تېزلىشىپ، نەپەس چوڭقۇر ۋە كۇچلۇك بولىدۇ. سەجدىدىكى تەكرار ھەرىكەت ئارقىلىق ئىككى قولنىڭ تىرەش، كۆتۈرۈش كۇچى ئېشىپ، تىز بوغۇملىرىنىڭ ھەرىكەتلىنىش ئىقتىدارى، يۇقىرىغا قاڭقىش، ئىتتىرىش كۇچى يۇقىرى كۆتۈرۈلىدۇ.

ئىككى رەكئەتلىك ۋە تۆت رەكئەتلىك نامازدىكى تەشەھھۇدتا ئولتۇرۇش ئارقىلىق بەدەن تۇزلىنىدۇ. بەدەننى تۇزلەپ، سول پۇتنى پۇكلەپ، ئوڭ پۇتنى تىكلەپ، سول پۇتنىڭ ئۇستىدە ئولتۇرۇپ ئەتتەھىياتۇ ئوقۇش، ئىككى دۇرۇت ئوقۇش، دۇئا ئوقۇش جەريانىدا ئومۇرتقا تىكلىگۈچى مۇسكۇللار، يانپاش،

تىز بوغۇملىرىنى ئەگكۈچى مۇسكۇللار ۋە بەدەننىڭ ئۇششاق بوغۇملىرى ھەرىكەتكە كېلىپ، بەدەندىكى مۇسكۇللار جىددىيلىكى بوشاپ، مېڭە تەرەپكە يىغىلغان زىيادە قان ئېقىمى پۈتكۈل گەۋدىگە تارقىلىپ، يۈرەك رىتىمى ۋە نەپەس نورماللىشىپ، قىسقا مەزگىللىك ئەسلىگە كېلىش يۈز بېرىدۇ. نەتىجىدە كېيىنكى ناماز ھەرىكەتلىرى جانلىق ۋە تېز ئورۇنلىنىدۇ.

ناماز ئاخىرىدا ئىككى تەرەپتىكى جامائەتنى ۋە مالائىكىلەرنى نىيەت قىلىپ، ئالدى بىلەن ئوڭ تەرەپكە يۈزنى بۇراپ، ئاندىن سول تەرەپكە يۈزنى بۇراپ "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم ۋە رەھمەتۇللاھ" دەپ سالام بېرىلىدۇ، ئىككى تەرەپكە سالام بېرىشتە، باش ئۈستىگە، ئاستىغا ۋە ئوڭ ـ سول تەرەپلەرگە رەتلىك ۋە يەڭگىل ھالدا بۇرۇلۇپ ھەرىكەتلەندۈرۈلىدۇ . مۇنداق ھەرىكەت جەريانىدا بويۇن مۇسكۇللىرى، بويۇندىكى سۆڭەك بوغۇملىرى، كۆكرەك مۇسكۇللىرىنىڭ ھەرىكىتى جىددىيلىشىدۇ.

بويۇن — باش بىلەن كۆكرەك گەۋدىسى ئارىسىدىكى دائىرە بولۇپ، 8 تال بوغۇم ئارقىلىق باش بىلەن گەۋدىنى تۇتاشتۇرۇپ تۇرىدۇ. پۈتكۈل بەدەنگە تارقايدىغان نېرۋىلار، يۈرەكتىن چىقىپ باش ۋە مېڭە قىسمىغا بارىدىغان ۋە كېلىدىغان چوڭ قان تومۇرلار، بويۇن چېگىشى، ئۈچلىك نېرۋا تېرە شېخىنىڭ تارقىلىش يوللىرى بويۇندىن ئۆتىدۇ. نامازدىكى تەرتىپلىك ۋە يەڭگىل ھالەتتە باشنى ئۈستىگە، ئاستىغا كۆتۈرۈش، ئوڭغا ـ سولغا بۇراش ھەرىكىتى بويۇننىڭ ئىككى تەرەپكە نورمال قايرىلىش، ئەركىن ھەرىكەتلىنىش، بويۇن مۇسكۇلىنىڭ ئېلاستىكىلىقىنى ساقلاشتا مۇھىم رول ئوينايدۇ. بويۇن مۇسكۇللىرىنىڭ ۋە سۆڭەك ئۈگىلىرىنىڭ قېتىپ قېلىش، بويۇندىكى سۆڭەك كاناللىرىنىڭ كىچىكلەپ، تۆۋەنگە ئۆتىدىغان نېرىپ تالالىرىنى قىسىۋېلىپ، بەدەندىكى ھەرىكەت ئەزالىرىنىڭ پالەچلىنىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدىغان بويۇن ئومۇرتقا كېسىلىدىن ئىبارەت بىرلەشمە كېسەللىكنىڭ نىسبىتىنى ئازايتىشتا بەلگىلىك ئۈنۈمگە ئىگە. ئۇزۇن زامانلارنىڭ مابەينىدىكى تېببىي جەھەتتىكى كۆزىتىش ۋە سانلىق مەلۇماتلار بويۇن ئومۇرتقا بىرلەشمە كېسىلىنىڭ مۇسۇلمانلاردا، بەش ۋاق ناماز ئوقۇيدىغانلاردا نىسبەتەن ئاز كۆرۈلىدىغانلىقىنى پاكىت بىلەن ئىسپاتلىماقتا.

ناماز ئۆزىدىكى ئىبادەتنى چىقىش قىلغان غايىۋى مەزمۇن ھەمدە بەدەن ھەرىكەتلىرىنى شەكىل قىلغان ماددىي مەزمۇنى بىلەن ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ھاياتلىق بەلگىلىرى يەنى يۈرەك سوقۇشى، قان بېسىم، نەپەس رىتىمى، ئەس ـ ھوشى ۋە ھەرىكەت ئىقتىدارىدىن ئىبارەت ھاياتلىق بەلگىلىرىگە، بولۇپمۇ ئۇنىڭ ئۆزى باشقۇرۇپ كېتەلمەيدىغان ئىچكى ئامىل يەنى نېرۋا، يۈرەك قان تومۇر، نەپەسلىنىش، ھەزىم قىلىش، سۆڭەك مۇسكۇلى، ئاجرىتىپ چىقىرىش،

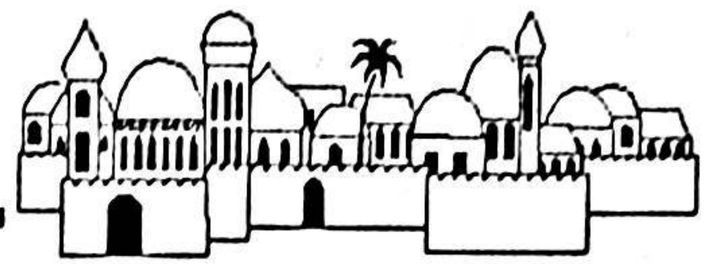

ئىچكى ئاجراتما، ئىممۇنىتېت كۈچى...قاتارلىق سىستېمىلارنىڭ خىزمەتلىرىگە زور تەسىر كۆرسىتىپ، بۇ سىستېمىلارنىڭ خىزمەتلىرىنى مۆلچەرلىگۈسىز ياخشىلاپ، ئۇنىڭغا روھىي ساغلاملىق ۋە جىسمانىي ساغلاملىق ئاتا قىلىدۇ. ئۇلار تۆۋەندىكىچە:

بىرىنچى، نامازدىكى ھەرىكەتلەر نېرۋا سىستېمىسىغا ياخشى تەسىر كۆرسىتىدۇ. نېرۋا سىستېمىسى پۈتكۈل بەدەندىكى ھەر قايسى ئەزا، سىستېما ۋە توقۇلمىلاردىمۇ ئالاھىدە ئۈستۈن تۇرىدىغان ئىقتىدارلىق سىستېما. ئۇ، پۈتكۈل بەدەننىڭ ماددىي ۋە مەنىۋى جەھەتتىكى بارلىق پائالىيەتلىرىنى باشقۇرىدۇ. شۇنداقلا ئىچكى ـ تاشقى مۇھىتنىڭ غىدىقلىنىشى، ئۆزگىرىشىگە بەزىدە ماسلىشىپ ئىنكاس قايتۇرىدۇ ۋە بەزىدە بەزى غىدىقلىنىشلارنى ۋە ئۆزگىرىشلەرنى رەت قىلىدۇ. نامازدىكى تەكبىر ـ تەھرىمەدە كىشى تاشقى مۇھىتتىكى ھەممە سىگناللار ۋە ئۆزگىرىشلەردىن ئالاقىسىنى ئۈزۈپ، بىر ئاللاھ ھەققىدىكى سەممىي ئىبادەت، ئاللاھنى ئۇلۇغلاشتىن ئىبارەت بىرلا روھىي پائالىيەت ناماز ھەققىدىكى ئۇچۇرنى مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى ئارقىلىق مېڭە ۋە يۇلۇنغا يەتكۈزىدۇ. مەركىزىي نېرۋا سىستېمىسى بۇ ئۇچۇرلارنى ئانالىز قىلىپ ۋە رەتلەپ، بەدەندىكى بارلىق ئەزالارغا بۇيرۇق چۈشۈرىدۇ. شۇ ئارقىلىق ئۈزلۈكسىز ئۆزگىرىۋاتقان ئادەم بەدىنى مۇناسىپ ئىنكاس پەيدا قىلىپ، گەۋدە مۇسكۇللىرىنىڭ زىيادە كۈچلۈك ھەرىكىتى بىلەن بەدەننىڭ نامازدىكى رۇكۇ، سەجدە، ئولتۇرۇش، قوپۇش، ئىككى تەرەپكە قايرىلىش قاتارلىق ھەرىكەتلىرىگە قارىتا يۈرەك ۋە نەپەس ھەرىكىتى تېزلىشىپ، ئۇلارنى يېتەرلىك ئېنېرگىيە بىلەن تەمىنلەپ، روھىي كەيپىياتنىڭ جىددىيلىكىنى ئاشۇرۇپ، بەدەننىڭ ئەڭ سەزگۈر ۋە ئەڭ ياخشى ھالەتتە تۇرۇشىغا كاپالەتلىك قىلىدۇ. بۇ خىل ھەرىكەت ئىنكاسىنىڭ ھەممىسى نېرۋا سىستېمىسىنىڭ كونتروللۇقىدا ئۆزىنى ئىلاھىي قۇدرەتكە چىن ئىخلاسى بىلەن تاپشۇرۇشتا ئورۇنلىنىدۇ. مۇنداق تەكرار پائالىيەت ئەقىلنىڭ ياخشىلىنىشىنى ئىشقا ئاشۇرىدۇ ھەمدە نېرۋا سىستېمىسىنىڭ تەڭشەش رولىنى كۈچەيتىدۇ ۋە جانلاندۇرىدۇ. ناماز چوڭ مېڭىنىڭ ھەر خىل سەزگۈلەرنى ئانالىز قىلىش، ئومۇملاشتۇرۇش ئىقتىدارىنى ئالاھىدە ياخشىلاپ قالماي، بەلكى زېھنىي ئىقتىدارى ناچارلىشىش، ئۇنتۇغاقلىق، قېرىلىقتىكى دېۋەڭلىك كېسەللىكىدىن ساقلىنىشتا ئالاھىدە ئەھمىيەتكە ئىگە. شۇڭا نامازخانلارنىڭ روھىي ۋە ماددىي ئىنكاسى، ھەر خىل سەزگۈلىرى ئالاھىدە ياخشى.

ئىككىنچى، نامازدىكى ھەرىكەتلەر ئادەمنىڭ يۈرەك ـ قان تومۇر سىستېمىسىنىڭ نورمال ھەرىكىتىگە كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ. نورمال كىشىنىڭ تېنىدە 6دىن 7 لېترغىچە قان سۇيۇقلۇقى بولىدۇ. بەدەندىكى قان تومۇرلار ناھايىتى ئۇزۇن

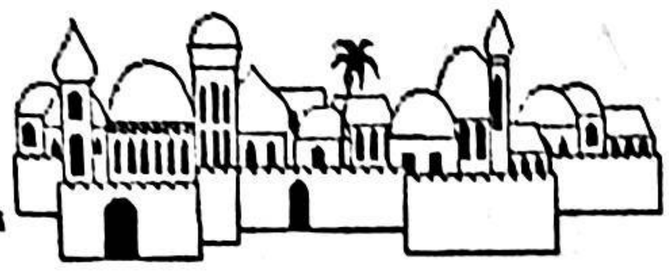

بولۇپ، بارلىق قان تومۇرلارنى بىر-بىرىگە تۇلىسا، ئۇنىڭ ئۇزۇنلۇقى يەر شارىنى بىر قانچە قېتىم يۆگەشكە يېتىدۇ. قان سۈيۈقلۇقى يۈرەكنىڭ سىقىپ چىقىرىش كۈچى بىلەن بەدەندىكى چوڭ-كىچىك ۋە قىل قان تومۇرلار ئىچىدە توختىماي ئېقىپ، ئايلىنىپ تۇرىدۇ.

قان ئايلىنىش سىستېمىسىنىڭ ئىچىدە يۈرەك مەركىزىي ئورۇندا تۇرىدىغان ئەزا بولۇپ، بۇ، مادديي جەھەتتىن قان ئايلىنىشىنى ئىلگىرى سۈرىدىغان يەنى قاننى سىقىپ چىقىرىدىغان ھەرىكەتلەندۈرگۈچ كۈچ ئەزاسى. لېكىن ئۇ، قاننى سىقىپ چىقارغۇچى ناسوسقا ئوخشاش بىر خىل قۇرۇلما بولۇپلا قالماي، بەلكى روھىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، يۈرەك — ئىنسانلىق قەلب، ئىنسان تەبىئىتىنىڭ سىرلىق ماكانى. ئىنسانىنىڭ ئۆزىنى ياراتقان ۋە بارلىققا كەلتۈرگەن ئىلاھىي زاتنى تونۇيدىغان، ئۇنىڭغا تەلپۈنىدىغان، ئۇنىڭ ئۈچۈن توختىماي سوقىدىغان، ئۇنىڭغا ئىبادەت قىلىشنى قەرز ھېسابلايدىغان، ئىنسانغا خاس ئالاھىدە بىر ئەزا. روھىي كەيپىياتنىڭ ئۆزگىرىشى، روھىي جىددىيلىشىش قاتارلىق پائالىيەتلەردە بەدەن ئەزالىرىنىڭ مادديي ئېھتىياجىغا ئاساسەن يۈرەك ھەرىكىتىدە تېزلىشىش ياكى ئاستىلىشىش ۋە ياكى بىر خىل رىتىمدا ھەرىكەتلىنىش بولىدۇ. نورمال ئەھۋال ئاستىدا يۈرەك مىنۇتىغا 70 ~ 80 قېتىمغىچە سوقىدۇ.

گەرچە ھەر قايسى خىلدىكى نامازلارنىڭ ئورۇنلىنىش ۋاقتى ئۇزۇن-قىسقا بولسىمۇ، لېكىن بىر خىل غايە، بىر خىل ئەقىدە، بىر خىل ئېتىقاد يېتەكچىلىكىدە نامراز ھەرىكەتلىرى جەريانىدىكى ھەرىكەت سىجىللىقى كۈچەيگەندە يۈرەكنىڭ رىتمى، قاننى سىقىپ چىقىرىش دەۋرىيلىكى تېخىمۇ تېزلىشىدۇ، يەنى نامراز ھەرىكەتلىرىگە قاتناشقان ئەزالاردىكى مۇسۇلمان قان تومۇر، قىل قان تومۇرلاردا، قىيام، رۇكۇ، سەجدە، ئولتۇرۇش، قوپۇش قاتارلىقلار بىلەن قىسىلىش، تارىيىش، كېڭىيىش، يۈرەك رىتمى تېزلىشىش...قاتارلىقلار ئارقىلىق بەدەندە قان راۋان ئايلىنىدۇ-دە، يۈرەك ھەرىكىتى تومۇرلاردىكى قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاپلا قالماي، بەلكى بەدەندىكى نورمال ماددا ئايلىنىشقا ئالاھىدە ياخشى تەسىر كۆرسىتىدۇ.

نامازدىكى ھەرىكەتلەر يۈرەك ھەرىكىتىنى ياخشىلايدۇ. قان تومۇرلارنىڭ ئېلاستىكلىقىنى ساقلاپ، قان تومۇرلارنىڭ مۇددەتتىن بۇرۇن تارىيىش، توسالغۇ پەيدا بولۇشنىڭ، قىل قان تومۇرلارنىڭ قېتىپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ. نامراز يۈرەك رىتمىسىزلىقىنى ساقايتىشنىڭ ئەڭ ياخشى داۋاسى.

ئۇچىنچى، نامازدىكى ھەرىكەتلەر ئىنسانىنىڭ نەپەسلىنىش سىستېمىسىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ.

نەپەسلىنىش سىستېمىسى — نەپەسلىنىش يولى، ئۆپكە، كۆكرەك

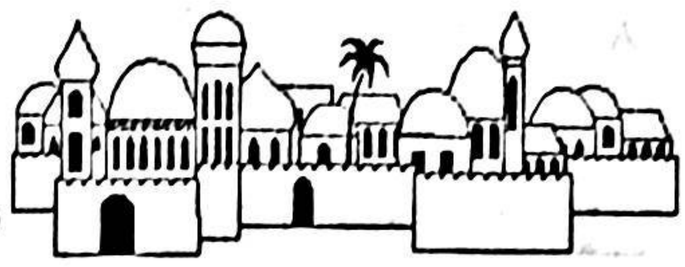

پەردىسى...قاتارلىقلاردىن تەشكىل تاپقان بولۇپ، بۇ ئەزالار ئوكسىگېننى قوبۇل قىلىپ، كاربون IV ئوكسىدىنى چىقىرىپ بېرىدۇ.

نامازدىكى قىيام، رۇكۇ، سەجدە، ئولتۇرۇش ـ قوپۇش...قاتارلىق ھەربىر ھەرىكەتلەرنىڭ دەۋرىيلىكى نەتىجىسىدە قان ئايلىنىشقا مۇناسىپ ھالدا، ئۆپكىنىڭ ھەربىر ئالاھىدە كۈچىيىدۇ. كۆكرەك قەپسىنى تۇتۇپ تۇرغان مۇسكۇللار، بەدەن ئېچىدىكى مۇسكۇللار، قورساق دىۋارلىرى، دىئافراگما... قاتارلىقلارنىڭ ماس قەدەمدىكى ھەرىكىتى ئارقىلىق نەپەس تېزلىشىدۇ. نەپەس چوڭقۇر ۋە كۈچلۈك بولىدۇ. ئۆپكىنىڭ بارلىق پۈۋەكچىلىرىگە ھاۋا تولىدۇ. نەتىجىدە ئۆپكىنىڭ سىغىمچانلىقى ئاشىدۇ. بولۇپمۇ، نامازئېچىدىكى تەكبىرلەرنى ئاۋازلىق ئېيتىش، قىرائەتنى ئاۋازلىق، جاراڭلىق قىلىشنىڭ ئىنسانىنىڭ نەپەسلىنىش سىستېمىسى پائالىيەتلىرىگە بولغان تەسىرى زور بولۇپ، بەدەنگە زور مىقداردا ئوكسىگېن قوبۇل قىلىنىپ، كۆپ مىقداردىكى كاربون IV ئوكسىدى چىقىپ كېتىپ، بەدەنده يەڭگىل ـ ئازادىلىك، چاققانلىق ئىشقا ئاشىدۇ. نامازخانلارنىڭ كۆپ قىسمىنىڭ قەددى ـ قامەتلىك، تىك گەۋدىلىك، ئاۋاز ـ نەپەسلىرىنىڭ راۋان ۋە جاراڭلىق بولۇشىنىڭ سەۋەبى ئەنە شۇ.

تۆتىنچى، نامازدىكى ھەرىكەتلەرنىڭ ئىنسانىنىڭ ھەرىكەت سىستېمىسىغا بولغان تەسىرى ئالاھىدە گەۋدىلىك.

ئىنسان بەدىنىدىكى ھەرىكەت سىستېمىسى — سۆڭەك، سۆڭەكلەرنىڭ تۇتىشىشى، سۆڭەك مۇسكۇلىدىن ئىبارەت قىسىملاردىن تەركىب تاپقان. ھەرىكەت سىستېمىسى نېرۋا سىستېمىسىنىڭ تەڭشىشى ۋە باشقا سىستېمىلارنىڭ زىچ ماسلىشىشى ئارقىسىدا ئادەم بەدىنىنى تىرەپ تۇرۇش، قوغداش بىلەن ھەرىكەت قىلىش رولىنى ئۆتەيدۇ. ھەرىكەت سىستېمىسىدىكى سۆڭەك قان تومۇر، لىمفا كانىلى ۋە نېرۋىلارغا باي بولغان ماددا ئالماشىش ۋە ئۆسۈش، تەرەققىي قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە ھەمدە قايتا تىكلىنىش، يارىلارنىڭ پۈتۈپ ئەسلىگە كېلىشى، قايتا ئۆسۈپ تولۇقلاش قابىلىيىتىگە ئىگە بولۇپ، ياشىنىڭ ئۆسۈشىگە ئەگىشىپ ئۆزگىرىدۇ. دائىملىق نورمال ھەرىكەت جەريانىدا تەرەققىي قىلىپ، قاۋۇل ۋە مۇستەھكەم بولىدۇ.

مۇسكۇل بولسا ھەرىكەت سىستېمىسىنىڭ ھەرىكەتلەندۈرگۈچ قىسمى. ئۇ، نېرۋا سىستېمىسىنىڭ باشقۇرۇشى بىلەن قىسقىراپ، سۆڭەكنى تارتىپ ھەرىكەت پەيدا قىلىدۇ. ھەرىكەت مۇسكۇللارنىڭ تەرەققىياتى، مۇستەھكەم، كۈچلۈك بولۇشىنىڭ مۇھىم شەرتى. مۇسكۇللار ھەرىكەت خىزمىتىدىن باشقا يەنە ئادەم بەدىنىدىكى ماددا ئالماشىنى ئېلىپ بېرىشتا، ئېنېرگىيە مەنبەسىنى ساقلاشتا، تېمپېراتۇرا ھاسىل قىلىشتا مۇھىم ۋەزىپە ئۆتەيدۇ. مۇسكۇلنىڭ ھەرىكەتلىك

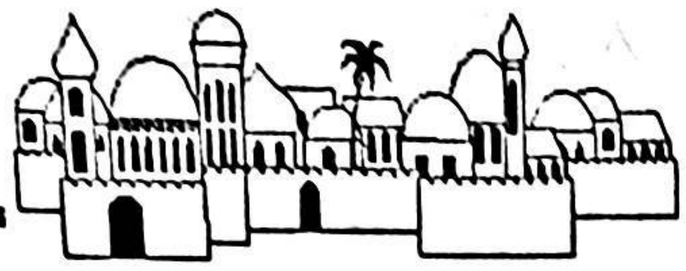

رولی ئۇنىڭ ھەربىر-تالىڭ كۈچ تەسىرى بولۇپ، ھەر خىل ھەربىر-تالەرنى ھاسىل قىلىدۇ. رۇكۇغا بارغاندا ئىككى قولنىڭ ئىككى تىزىنى قاماپ، تىزىنى ئىتتىرىپ تۇرۇشى، سەجدە جەريانىدىكى ئىككى قولنىڭ گەۋدىنى كۆتۈرۈپ تۇرۇشى، ئولتۇرۇش-قوپۇش، سەپكە تىزىلىش، مەسچىتكە بېرىش-كېلىش...قاتارلىقلار مۇشۇ دائىرىگە كىرىدۇ. مەيلى قايسى خىلدىكى ھەربىر-ھەرىكەت بولسۇن، ئۇلار مۇسكۇل، بوغۇم، پەيلەرنىڭ قىسقىرىشى، بۆسۈش ۋە تىنچ ھالەتكە ئۆتۈشى ئارقىلىق ئۇلارنىڭ ھەربىر-ھەرىكەت ئىقتىدارىنى ئالاھىدە ياخشىلايدۇ ۋە بۇ ئىقتىدارنى خاس سېزىم ئاساسىدا ئىلگىرى سۈرىدۇ.

پۈتكۈل بەدەننىڭ ئاساسىي گەۋدىسى بولغان سۆڭەكلەر بوي ۋە ياشقا قاراپ تولۇقلىنىدۇ. 30-40 ياشلاردىن باشلاپ چېكىنىشكە يۈزلىنىدۇ. نامازدىن ئىبارەت بۇ خاسىيەتلىك ئىبادەت، يەنى دائىملىق ھەربىر-ھەرىكەت شەكلى بىلەن بەدەندىكى مۇسكۇل، سۆڭەك، بوغۇملارنىڭ ھەربىر-تارقىلىق قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاپ، سۆڭەك، مۇسكۇللاردىكى ئوكسىگېن يېتىشمەسلىكنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، بوغۇملارنىڭ ئىچى-تېشىدا چاپلىشىشنى، بوغۇملار ئەتراپىدىكى مۇسكۇللارنىڭ يىگىلەش، چاپلىشىشنى توسۇپ، بوغۇملارنىڭ قېتىۋېلىشىنىڭ خەۋپىنى تۆۋەنلىتىدۇ. نامازدىكى ھەربىر-تالەر ئۆزئارا ئىزچىللىقى بىلەن ئىنسانىنىڭ ھەربىر-ھەرىكەت سىستېمىسىنىڭ خىزمىتىنىلا ياخشىلاپ قالماي، بەلكى ئىنسانىنىڭ پۈتكۈل بەدەن سۇپىتىنى ياخشىلاپ كەلمەكتە. تېبابەت جەھەتتىن ئېيتقاندا، ھەربىر-ھەرىكەت جەريانىدا ئىپادىلەنگەن كۈچلۈكلۈك، چارچاشقا قارشى تۇرۇشتەك چىدامچانلىق، چاققانلىق ۋە ئەۋرىشىملىك...قاتارلىق ئورگانىزم ئىقتىدارى بەدەن سۇپىتى دەپ ئاتىلىدۇ. بەدەن سۇپىتىنىڭ سەۋىيىسى يالغۇز مۇسكۇللارنىڭ ئۆز ئاناتومىيىسى ۋە فىزىئولوگىيىلىك ئالاھىدىلىكىنى بەلگىلەپ بەرمەستىن، بەلكى مۇسكۇللارنىڭ خىزمىتى بىلەن تەمىنلىنىش ئەھۋالى، ئىچكى ئەزالارنىڭ ماسلىشىشى، نېرۋىلىرىنىڭ تەڭشەش ئىقتىدارى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتلىك. شۇڭا نامازخانلارنىڭ ھەربىر-ھەرىكەت ئىقتىدارى، بەدەن ھالىتىنى تىزگىنلىشى يەنى تەڭپۇڭلۇقنى ساقلىشى، ھەربىر-ھەرىكەت ئىنكاسى ئالاھىدە ياخشى بولۇپ، ئۇلار تەرتىپلىك ھالدا ئولتۇرۇپ، دەس تۇرالايدۇ، سۆڭەك شالاڭلىشىپ كېتىش كېسىلىگە ئاسان گىرىپتار بولمايدۇ.

بەشىنچى، نامازدىكى ھەربىر-تالەر ئىنسانىنىڭ ھەزىم قىلىش سىستېمىسىغا كۈچلۈك تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ھەزىم قىلىش سىستېمىسى—ھەزىم قىلىش يوللىرى ۋە ھەزىم قىلىش بەزلىرى قاتارلىق ئىككى قىسىمدىن تەشكىل قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ ئاساسىي رولى يېمەكلىكلەرگە قارىتا فىزىكىلىق ۋە خىمىيىلىك ھەزىم قىلىش ئېلىپ بېرىپ،

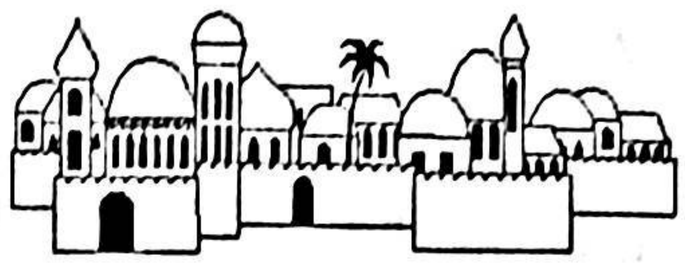

ئۇنىڭ ئىچىدىكى ھاياتقا كېرەكلىك ئوزۇقلۇق ماددىلارنى سۈمۈرۈپ، ئۇنى ئورگانىزم ھەربىر ھۈجەيرىسىنىڭ كېلىش مەنبەسى بولغان ئوسۇپ يېتىلىشىنىڭ خام ئەشياسى قىلىشتىن ئىبارەت. بەدەننىڭ ھەر خىل پائالىيەتلىرى ئۈچۈن كېرەك بولغان ئېنېرگىيە يېمەكلىكتىن كېلىدۇ. ئېنېرگىيىنى ساقلاشقا مۇمكىن بولمىغانلىقى ئۈچۈن ئىنسان داۋاملىق ئوزۇقلىنىدۇ، يەنى ھەزىم قىلىش سىستېمىسى ئارقىلىق تەبىئىي مۇھىتتىكى يېمەكلىكتىن ئوزۇقلۇق ماددىلارنى قوبۇل قىلىدۇ. مانا بۇ، بەدەندىكى ماددا ئالمىشىشنىڭ ئاساسى ھالقىسى. نامازدىكى قىيام، رۇكۇ، سەجدە، ئولتۇرۇش ـ قوپۇش...قاتارلىق تەرتىپلىك ھەربىر ھەزىم قىلىش سىستېمىسىنىڭ خىزمىتىگە نىسبەتەن ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتىدۇ يەنى ھەزىم قىلىش ئەزالىرىنىڭ لۆمۈلدەش ھەرىكىتىنى كۈچەيتىدۇ. ھەزىم قىلىش بەزلىرىنىڭ سۈيۇقلۇقلارنى نورمال ئىشلەپچىقىرىشىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ. بەدەننىڭ ئوزۇقلۇق ماددىلارغا بولغان ئېھتىياجىنى ئاشۇرۇپ، ھەزىم قىلىش ۋە سۈمۈرۈش ئىقتىدارىنى كۈچەيتىدۇ. نامازدىكى ھەرىكەتلەردىن رۇكۇ قىلىپ ئېگىشىش، سەجدە قىلىپ بەدەننى ئىككى قاتلاش، ئولتۇرۇش ۋە دەس قوپۇش، ئوڭ قولنى سول قولنىڭ ئۈستىگە قويغان ھالدا كىندىك ئۈستىگە قويۇش...قاتارلىق خاس ھەرىكەتلەر بەدەندىكى ھەر قايسى نۇقتىلارنى قوزغىتىش، ئۇلارغا ئۇچۇر يەتكۈزۈش، ئۇلارنىڭ خىزمەتلىرىنى تەڭشەش رولىغا ئىگە بولۇپ، ئۇلارنىڭ دائىملىق، ئۆلچەملىك ھالدىكى تەكرارلىنىشى ھەزىم قىلىش سىستېمىسى ۋە نېرۋا سىستېمىسىغا ئاكتىپ تەسىر كۆرسىتىپ، بۇ سىستېمىلارنىڭ خىزمىتىنى ئىلگىرى سۈرگۈچلۈك رول ئوينايدۇ.

ئالتىنچى، نامازدىكى ھەرىكەتلەر ئىنسان بەدىنىدىكى ئىممۇنىتېت سىستېمىسىغا غايەت چوڭ تەسىر كۆرسىتىدۇ.

ئىنسانىنىڭ ئىممۇنىتېت سىستېمىسى— بەدەننىڭ ئىچكى ۋە تاشقى مۇھىتتىن كەلگەن ھەرخىل يات ماددىلارغا ياكى مىكرو جانلىقلارغا قارشى تۇرىدىغان ياكى ئۆنى يەكلەيدىغان قوغدىنىش سىستېمىسى. ئۆزلۈكسىز رەۋىشتە ئېلىپ بېرىلىۋاتقان ھاياتلىق پائالىيەتلىرى، بولۇپمۇ نامازدىن ئىبارەت خاسىيەتلىك بۇ ئىبادەت ھەرىكىتى ئۆزىنىڭ ئەۋزەللىكى بىلەن كىشىگە كېسەللىكتىن مۇداپىئەلىنەلەيدىغان قابىلىيەتنى ئاتا قىلىپ كەلمەكتە. نامازخانلار چىن ئىخلاسى بىلەن نامازدىكى ھەرىكەتلىرىنى ئادا قىلىپ، ئىنسان ئورگانىزمىنىڭ ھەر خىل خىمىيىلىك تەركىبلىرىنىڭ نورمال فىزىئولوگىيىلىك دائىرىدىن ھالقىپ كەتمەسلىكى، نورمال تەڭپۇڭلۇقنى ساقلىشىدەك ئىچكى مۇھىتنىڭ نىسپىي مۇقىملىقنى ساقلاپ كەلمەكتە. شۇڭا نامازخانلارنىڭ ماددىي، روھىي ئىنكاسى ياخشى، كۆرۈش، ئاڭلاش قۇۋۋىتى نورمال، ئىشتىھا ۋە

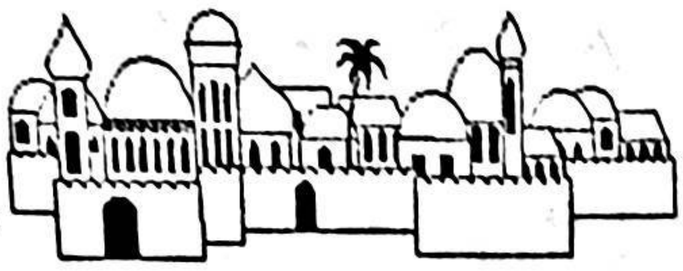

ئۆيقۇسى جايىدا بولۇپ كەلمەكتە.

بۇلاردىن باشقا بىر كۈندە ئوقۇلىدىغان بەش ۋاق نامىاز ئۆزىنىڭ ھەربىرى ئەۋزەللىكى، ھەربىرىنىڭ ئوتتۇرا ھال سەۋىيىلىك ئەۋزەللىكى بىلەنلا ئەمەس، بەلكى پەرز قىلىنغان مۇئەييەن ۋاقتى بىلەنمۇ ئالاھىدە خسلەتكە ئىگە.

نامازنىڭ كۈندىلىك ۋاقىتلىرى ئىنسان بەدىنىدىكى كۈندىلىك بىئورىتمىنىڭ ئۆزگىرىشى، بەدەندىكى ھەر قايسى پەللىلەرنىڭ ھەرىكىتىنىڭ كۈچىيىش دەۋرىگە ئۇدۇل كېلىدۇ.

نامازنىڭ بامدات سەھەرگە ئورۇنلاشقان. تاڭ سەھەردىكى مۇئەززىنىڭ ياكى جاكاسىدىكى "نامىاز ئۆيقۇدىن ئەۋزەل" دېگەن چاقىرىقىنىڭ ئىلھامى بىلەن نامازخان دەرھال ئويغىنىپ، تاھارەت ئېلىپ، نامىاز ئوقۇيدۇ. نامازخان شۇ كۈننىڭ تۇنجى سائىتىدە "ئاللاھ بىلەن سۆزلەشكەن ئادەم" بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇ، ئۆز نامىزىدا قەلبىدىكى سىغىنىش، ئۇلۇغلاش ئىستەكلىرىنى ئاللاھقا دېيىش ئارقىلىق، شۇ كۈندىكى پائالىيەتلىرىنى ئۇمىدۋارلىق ئىچىدە باشلايدۇ.

روھنى ئۇرغۇتۇش، ھەربىر ۋە تەپەككۇر ئىقتىدارىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش، بىر كۈنلۈك نورمال ھاياتلىق ۋە خىزمەت پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ بېرىشتا، تۇنجى نامىاز—نامىاز بامداتنىڭ خاسىيىتى كۆپ. مۇھىت ئىلمىدىكى ماتېرىيالىلاردىن قارىغاندا، تاڭ سۈزۈلۈشتىن تاكى كۈن چىققۇچە بولغان ئارىلىقتىكى ھاۋادىن نەپەسلىنىشنىڭ ئىنسانىنىڭ سالامەتلىكىگە بېرىدىغان ئاكتىپ تەسىرى كۆپ. ئۇ، ئىنسانىنىڭ روھىنى كۆتۈرۈش، نەپەسلىنىش ۋە قان ئايلىنىشىنى ياخشىلاشتا، زىيانلىق مىكروبلارنى ئورگانىزمدىن چىقىرىۋېتىشتە مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

پېشىن نامىزى چۈشلۈك تاماقتىن كېيىن ئوقۇلىدۇ. ھەزىم قىلىش جەھەتتىن ئېيتقاندا، تاماق يېگەندىن كېيىن بەدەندىكى قان ئايلىنىش ئاساسەن ھەزىم قىلىش ئورگانلىرىغا مەركەزلىشىپ، مېڭە تەرەپتە ئۆيقۇ سېزىمى ھاسىل بولىدۇ. بىراق تاماقتىن كېيىن ئۇخلاش سالامەتلىككە زىيانلىق. تاماق يېگەندىن كېيىن ئۇخلىغاندا قان ئايلىنىش ئاستىلىشىپ، ھەزىم قىلىش ئەزالىرى، بولۇپمۇ ئاشقازانىنىڭ پائالىيىتى ئاجىزلاپ، تاماق ياخشى ھەزىم بولماي، ئاشقازاندا ئۇزاق تۇرۇپ قېلىپ، نەتىجىدە قان تەركىبىدە ماي، قەنت ئېشىپ كېتىپ، سەمرىشتىن پەيدا بولىدىغان ھەر خىل كېسەللەرگە گىرىپتار بولۇش، يېشى چوڭ كىشىلەردە مېڭە قان نوكچىسى پەيدا بولۇپ، سەكتە پەيدا بولۇشنىڭ خەۋپى چوڭ بولىدۇ. مۇسۇلمان كىشىنىڭ مۇنداق ئۆيقۇ تەقەززاسىغا پىسەنت قىلماي، پېشىن نامىزىنى ۋاقتىدا ئوقۇپ، ئاندىن باشقا پائالىيەتلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇشى ئەقىلگە مۇۋاپىق.

ئەسىر نامىزى بىر كۈنلۈك پائالىيەت ئاخىرلاشقاندا ئوقۇلىدۇ. مۇنداق

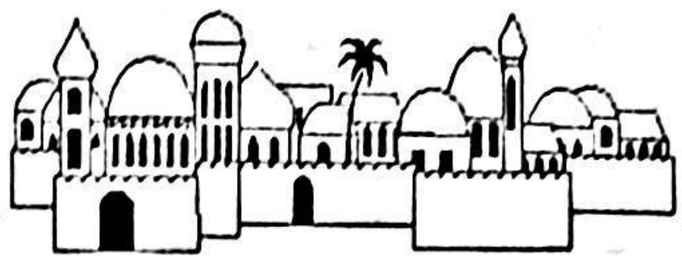

چاغدا كىشى تاھارەت ئېلىپ، يۇز-كۆزىنى يۇيۇپ ئالسا، ئۆزىنى روھلۇق ۋە تېتىك ھېس قىلىدۇ.

شام نامىزى كۈن ئولتۇرغاندا ئوقۇلىدۇ. بۇنىڭ بىلەن بىر كۈنلۈك ھايات ۋە خىزمەت پائالىيىتىنىڭ خېيرلىك ئاخىرلاشقانلىقىغا قارىتا تەشەككۈر ئېيتىلىدۇ، روھى خاتىرجەملىك ھېس قىلىدۇ.

خۇپتەن نامىزى ئۇخلاش ئالدىدا ئوقۇلىدۇ. خۇپتەن نامىزى بىر كۈنلۈك ئىبادەتنىڭ خۇلاسىسى بولۇپ، تاھارەت ئېلىپ جىسمانىي جەھەتتىن روھلانسا، نامازئوقۇپ روھى جەھەتتىن خاتىرجەملىككە مۇيەسسەر بولىدۇ ھەمدە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ "خۇپتەندىن ئىلگىرى ئۇخلاشنى، خۇپتەندىن كېيىن گەپ قىلىشنى ياقتۇرمايدىغان" ئېسىل ئەخلاقىنى ئۆزلەشتۈرگەن بولىدۇ.

نامازبەلگىلەنگەن ۋاقىت ئىچىدە ئادا قىلىنىدىغان پەرز بولغاچقا، ئۇنىڭ دائىملىق تەكرارلىنىشى نامازخانلاردا تەرتىپ-ئىنتىزام ۋە ۋاقىت كۆزقارىشىنى يېتىلدۈرگەن. نەتىجىدە ئۇلاردا ۋاقىتنى قەدىرلەش، نامازنى ۋاقتىدا ئوقۇش، تۈرمۇش ۋە خىزمەتنى ۋاقىت تەرتىپى بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش ئادىتى يېتىلگەن. بۇنداق ۋاقىت ئۇقۇمى تەبىئەتتىكى قۇياشنىڭ ھەرىكىتى، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ ئالمىشىشىدىكى ئاستىرونومىيلىك سائەتكە، ئىنسان ۋۇجۇدىدىكى ياشاش جەريانىدا تەكرارلانغان پائالىيەتلىرىگە ماسلاشقان سېزىمدىن ئىبارەت" بىئولوگىيىلىك سائەت"نىڭ ئايلىنىشىنىڭ توغرا تاناسىپىلىقىنى ئىسپاتلايدۇ. كۈندۈزدىكى تەرتىپلىك تۈرمۇش، ئىبادەت ۋە باشقا پائالىيەتلەر، كېچىلىك نورمال ئۇيقۇ ئىنسان تەبىئىتىگە ناھايىتى ماس بولۇپ، ئۇ، ئىنساننىڭ ساغلاملىقى ۋە سالامەتلىكىگە پايدىلىق. بۇ مۇسۇلمانلاردىكى ياشاش ۋە تۈرمۇش ئادەتلىرىنىڭ ئۆزەللىكى.

نامازيالغۇز ئىنسانىنى جىسمانىي جەھەتتىن ساغلام قىلىپ قالماي، ئىبادەت مەزمۇنىدىكى بەدەن ھەرىكىتى ئارقىلىق ئىنساندىكى نورمال پسىخىك ساغلاملىقنى بارلىققا كەلتۈرىدۇ. جىسمانىي ساغلاملىق بىلەن روھىي ساغلاملىق ئوڭ تاناسىپلىق مۇناسىۋەتكە ئىگە. نامازروھىي، يەنى پسىخىك ساغلاملىقنىڭ ئەڭ مۇكەممەل ئىپادىسى بولۇپ، بۇ قاراش ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دە 1400 يىلنىڭ ئالدىدىلا تولۇق مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن. ياۋروپادا مۇندىن 2 ~ 3 يۈز يىل ئالدىدا، دىيارىمىزدا بولسا، ئۇنىڭدىن خېلىلا كېيىن "پسىخىك ساغلاملىق" ئۇقۇمى ئېتىراپ قىلىنىپ، ئۇنىڭ سالامەتلىككە بولغان ئاكتىپ تەسىرى مۇھاكىمە قىلىنماقتا.

ئىنسانىنىڭ بەدىنى جىسمانىي جەھەتتىن ناھايىتى كۈچلۈك، بەرداشلىق قىلىپ يارىتىلغان بولسىمۇ، لېكىن كىشىنىڭ روھىي دۇنياسى، يەنى

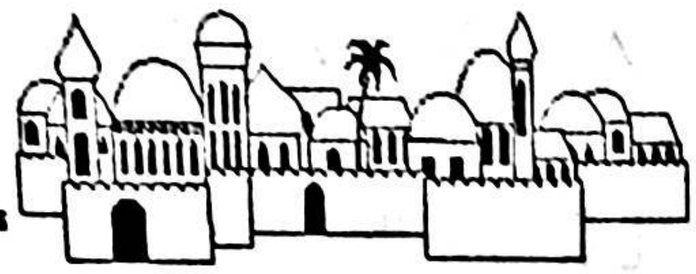

پسخىكسسى ئۇنداق ئەمەس. كىشى ھەر خىل ياش باسقۇچلىرىدا تۇرمۇش كەچۈرۈش مۇھىتى، تەربىيىلىنىش، ئىجتىمائىي ھايات جەريانىدىكى ئەھۋاللارغا ئاساسەن ئۆلۈم - يېتىم، بەخت - سائادەت ۋە ھەسرەت - پۇشايمان، پايدا - زىيان، رىقابەت - كرىزىس، مۇھەببەت - نەپرەت...قاتارلىق تۈيغۇغا ئىگە ۋە شۇنداق شەكىلدىكى بىسىمغا ئۇچرايدۇ. مۇنداق پسىخىكا بىسىمغا ئۇچرىغاندا، كىشىنىڭ يۈرىكى، قان تومۇرلىرى ۋە باشقا ئەزالىرىدا كېسەللىك كۆرۈلىدۇ. شۇڭا روھىي بېسىمدىن قۇتۇلۇش، ھەر خىل پسىخىكا كېسەللىكلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىشتا، ئۇنىڭغا توغرا مۇئامىلە قىلىشتا "نامراز"نىڭ رولى چوڭ. ئۇلۇغ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

بىلىگىلارکى، دىللار ئاللاھنى ياد ئېتىش بىلەن ئارام تاپىدۇ.

——سۈرە«رەئدە»(13 - سۈرە)، 28 - ئايەت

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام بىلال رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى ئەزان ئېيتىشقا بۇيرۇپ: "ئى بىلال، بىزنى نامراز بىلەن ئارام ئالدۇرغىن" دېگەن(ئەبۇ داۋۇت توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەرنىڭ روھىدىن قارىغاندا، ھازىرقى دۇنيادىكى كەسكىن ئېلىپ بېرىلىۋاتقان رىقابەت، خىزمەت ۋە تۇرمۇش رىتىمىدىكى جىددىيلىك ئىچىدە "نامراز"دىكى ئېتىقاد كۈچى بىلەن مەركەزلەشكەن كۈچلۈك دىققەت ئىنسانىنى ھايساتى دۇنيادىكى ۋاقىتلىق دۇنيا ئىشلىرىدىكى رىقابەت، كرىزىس، ھەر خىل زىددىيەتلەرگە توغرا مۇئامىلە قىلىشقا ئۇندەپ، روھىي خاتىرجەملىككە مۇيەسسەر قىلىدۇ. مۇنداق روھىي خاتىرجەملىك ھەمدە ئۆز - ئۆزىنى قۇتۇلدۇرۇش —— ھازىرقى زاماندا ئالاھىدە تەكىتلىنىۋاتقان "پسىخىكا تەڭپۇڭلۇقى" يەنى "ئۇنىۋېرسال مۇۋازىنەت" دەپ ئاتالغان پسىخىكا ساغلاملىقىنىڭ دەل ئۆزى. روھىي ساغلاملىق دېگەندە، ئىنسانىدىكى سەزىم، ئاڭ - تەپەككۇر، زېھىن، خاتىرە، ئەقلىي ئىقتىدار، كەيپىيات...قاتارلىقلاردا توسالغۇ بولماسلىق كۆزدە تۇتۇلىدۇ.

نامرازدىن ئىبارەت ھەم روھىي ھەم جىسمانىي ئىبادەتنىڭ ئۇلۇغ شەرىپى بىلەن مۇسۇلمانلار، نامرازخانلار دۇنيادا ئىمان مىزانى، قەلب پاكلىقى، روھىي خاتىرجەملىك، كۆڭۈل ئازادىلىكىگە مۇيەسسەر بولۇپ، غايىلىك، ئەخلاقلىق، ئىنتىزاملىق ھالدا سالامەت ۋە ساغلام ياشاپ كەلمەكتە.

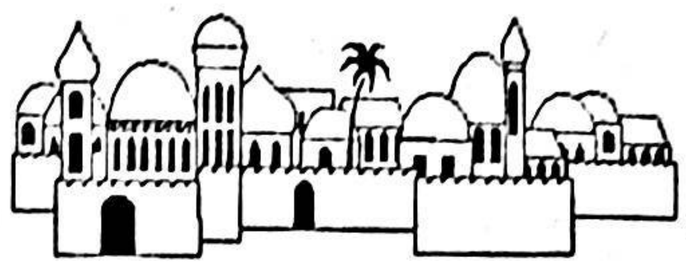

كېسەل، شىپا، ئەجەل

شىھابىدىن ئابدۇللاھەت

بىسمىللاھىر رەھمانىر رەھىم

بىر مۇسۇلمانغا نىسبەتەن، كېسەل، شىپا ۋە ئەجەلنىڭ پەرقىنى ۋە مۇناسىۋىتىنى توغرا تونۇش ئەھكام فۇرۇئۇددىن(ئىسلام دىنىنىڭ ئىككىلەمچى مەسلىسى يەنى ئەھكام) مەسلىسى بولماستىن، بەلكى ئۇسۇلۇددىن(ئىسلام دىنىنىڭ بىرلەمچى مەسلىسى يەنى ئەقىدە) مەسىللىرىنىڭ بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، كونكرېتراق قىلىپ ئېيتقاندا، ئىمان مەسلىسىدۇر. ئىسلام دىندا ئەھكامدا خاتا چۈشەنچىدە بۇلۇنسا گۇناھ قىلغانلىق ھېسابلىنىدۇ ۋە ئەپۇ قىلىنىش دائىرىسىگە كىرىدۇ. ئىمان ـ ئەقىدىدە خاتا چۈشەنچىدە بۇلۇنسا دىندىن چەتنىگەنلىك بولىدۇ. شۇڭا، توغرا ئەقىدە تۇرغۇزۇش بىر مۆمىن ئۈچۈن ئىنتايىن يۇكسەك ئەھمىيەتكە ئىگە.

ھەممە ئادەمدە ئوخشىمىغان دەرىجىدە مەنىۋى ۋە جىسمانىي كېسەللەر بولىدۇ، بىراق مەنىۋى كېسەللەر تەننى ئاغرىتمىغاچقا ئادەملەر ئۇنىڭغا ئانچە ئېتىبار بىلەن قاراپ كەتمەيدۇ، جىسمانىي كېسەللەر جاننى ئاغرىتىدىغان بولغاچقا ئۇنىڭغا بەكرەك ئەھمىيەت بېرىدۇ. ماھىيەتتە تەندىكى كېسەلدىن قەلب(روھ)تىكى كېسەل ئېغىر ھەم پاجىئەلىك بولىدۇ. روھىيەتتىكى كېسەللىك ئازغۇنلۇقتۇر. بۇ خىل كېسەلگە مۇپتىلا بولغان كىشى ئاسانلىقچە ئۆزىنى كېسەل دەپ قارىمىغاچقا ئۆزىگە دورا ئىزدىمەيدۇ، چۈنكى بۇ جەھەتتە ئۇنىڭ ئىممۇنىتېت كۈچى ئاجىز ياكى يوق بولىدۇ. بىراق مەنىۋى جەھەتتە ھەممە ئادەم ئوخشاشلا غاپىل ۋە ئازغۇن بولۇۋەرمەيدۇ. شۇڭا، يۇقۇملانغانلارغا شەك ـ شۇبھە، شەھۋەت ـ زالالەت ۋىرۇسىنى ئۆلتۈرىدىغان دورا(ھىدايەت)نى بېرىش ساغلام ئادەملەرنىڭ ئىمانىي بۇرچىدۇر. روھىيەت كېسەللىكىدىن قۇتۇلالايدىغانلار ئەلۋەتتە جىسمانىي كېسەللىكىلەردىنمۇ قۇتۇلالايدۇ.

كېسەل بىر ھادىسە، داۋالاش بولسا بىر سەۋەب، ئەمما بەزى كېسەللەر ساقىيىدۇ، بەزى كېسەللەر ئۆلۈپ كېتىدۇ. ئۆلۈپ كەتكەن كېسەللەرنىڭ ئەجىلى توشقان بولىدۇ(چۈنكى ئەجەل كېسەل ئەمەس، بەلكى مۇقەررەرلىك)، ساقايغانلارغا داۋالاش ئۇنۇم بەرگەن بولىدۇ. ئەجەل بولسا كېسەل ۋە باشقا سەۋەبلەرگە يوشۇرۇنغان بولىدۇ. شۇڭا، قايسى كېسەل، قايسى ساق ئادەم قايسى ۋاقىتتا ئۆلۈپ كېتىدۇ، بۇنىڭغا ھېچكىم بىر نېمە دېيەلمەيدۇ.

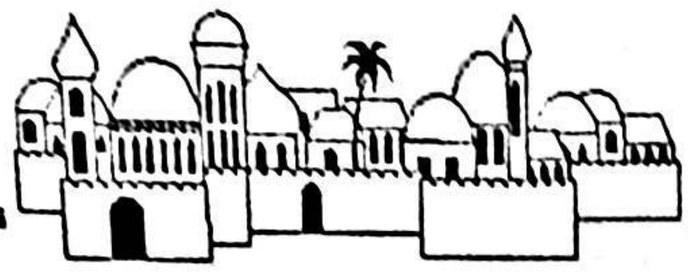

دوختۇرنىڭ دىئاگنوز قويۇپ بەرگەن دورىسى ئەجەلگە پايدا قىلمىسىمۇ كېسەلگە پايدا قىلىدۇ. شۇڭا، داۋالىنىشنى قوبۇل قىلىش كېرەك. داۋالىنىشنى رەت قىلىش جاھىللىق بولۇپ ھېسابلىنىدۇ، چۈنكى "ئاللاھ تائالا ھەرقانداق كېسەلنى شىپاسى بىلەن چۈشۈرگەن، ئۇنى بىلگەنلەر بىلىدۇ، بىلمىگەنلەر بىلمەيدۇ"(ئەھمەد توپلىغان). بىلمەسلىك گۇناھ ئەمەس، ئەمما بىلىپ تۇرۇپ ساقايتىش ئۈچۈن ھەرىكەت قىلماسلىق ئېغىر گۇناھ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يۇقىرىدىكى ھەدىسى كەڭ مەنىنى ئىپادىلەيدۇ، ھەتتا جان ئالىدىغان، دوختۇر داۋالىيالمايدىغان كېسەللەرنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. دوختۇر داۋالىيالمايدىغان كېسەللەرگىمۇ ئاللاھ تائالا ئەسلىدە ساقايتالايدىغان دورىلارنى ياراتقان. لېكىن، ھازىرچە مەزكۇر دورىلارنىڭ ئىلمىنى ئۆز ھېكمىتى بىلەن ئىنسانلاردىن يوشۇرغان ھەمدە ئاشۇ كېسەللەرنى ساقايتىدىغان ئۇسۇلنى ئۇلارغا بەخش ئەتمىگەن. ئاللاھ بىلدۇرمىگەن نەرسىلەرنى ئىنسان ھەرگىز بىلەلمەيدۇ. شۇڭا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام شىپانى دورىنىڭ كېسەلگە مۇۋاپىق كېلىشىگە باغلاپ قەيت قىلغان. چۈنكى ھەرقانداق مەخلۇق(يارالغۇچى)نىڭ زىددى(قارشىسى) بولىدۇ، شۇنىڭدەك ھەرقانداق كېسەلنىڭمۇ ئۆزىگە قارشى زىددى(دورىسى) بولىدۇ. شۇ ۋەجىدىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دورىنىڭ كېسەلگە مۇۋاپىق كېلىشىنى ساقىيىشنىڭ شەرتى قىلىپ چۈشەندۈرگەن. دورا مىقدار، سۈپەت، تەبىئەت...جەھەتلەردە كېسەلنىڭ دەرىجىسىدىن ئېشىپ كەتسە يەنە باشقا بىر كېسەلنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. ئەگەر ئاز بولۇپ قالسا كېسەلگە كۈچى يەتمەيدۇ.شۇڭا، ۋاقىت، بەدەن، شارائىت قاتارلىق ئامىللار بىر-بىرىگە ئۇيغۇن بولغان شەرت ئاستىدا كېسەل ساقىيىدۇ.

بەزى كىشىلەر شەرت-شارائىتى تۇرۇپ كېسەلنى داۋالاتماي، تەقدىرگە يۆلىنىۋېلىپ ھېچقانداق سەۋەب قىلماي ئاللاھ تائالانىڭ سەۋەبتىن ئىبارەت تەقدىرىنى ئىنكار قىلىدۇ. مانا بۇ، تەقدىرگە ئىشىنىمەن دەپ تەقدىرنى ئىنكار قىلغانلىق. ئەبۇ خۇزامە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "مەن: 'ئى رەسۇلۇللاھ بىز ئۇقۇغان رۇقيە(ئاغرىقتا ئاللاھتىن شىپالىق تىلەپ ئوقۇلىدىغان دۇئا)، بىز ئىشلىتىدىغان دورا، بىز قىلىدىغان ھوشيارلىق ئاللاھنىڭ تەقدىرىدىن بىرەر نەرسىنى توسۇپ قالالامدۇ؟' دېسەم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئۇمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرىنىڭ جۈملىسىدىندۇر' دېدى"(تىرمىزى توپلىغان) دېگەن. بۇ ھەدىس سەۋەب-نەتىجە قانۇنىيىتىنىڭ ئىسلامىي ئاساسىدۇر. كىمكى سەۋەب-نەتىجە قانۇنىيىتىنى ئىنكار قىلىپ، تەقدىرگە يۆلىنىۋېلىپ سەۋەب قىلمىسا، ئۇ تەقدىرنى ئىنكار قىلغان بولىدۇ. بۇ مەنىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەقدىر قانۇنىيەتتۇر. تەقدىر(بارچە شەيئىلەردىكى قانۇنىيەتلەر)نى پۈتۈن ئىنسانىيەت

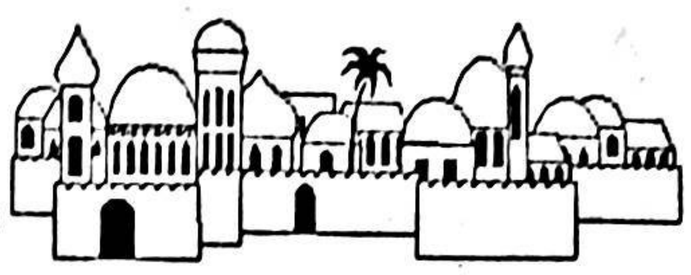

باشتىن ـ ئاخىر تەتقىق قىلىپ كۆزەتسىمۇ ئىگىلەپ بولالمايدۇ. ئۇلار پەقەت ئاللاھ تائالا ئۇلارغا ئاتا قىلغان ئىقتىدار دائىرىسىدىكى جۇزئىي قانۇنىيەتلەرنى تونۇپ يېتەلەيدۇ. بىر دەۋردە ئوتتۇرىغا قويۇلغان ئەقلىي ھۆكۈم ۋە نەزەرىيەلەرنىڭ يەنە بىر دەۋردە ئاغدۇرۇلۇپ كېتىشى بۇ نۇقتىنى دەللىلەپ بېرىدۇ. شۇ ۋەجدىن غەيبىي(ئىنسانلار بىلەلمەيدىغان) نەرسىلەر ئۈستىدە چوقۇم ھەممىنى بىلگۈچى، شەيئىلەرنى يارىتىپ ئۇنىڭغا قانۇنىيەت بېكىتكۈچى ئاللاھ تائالانىڭ ۋەھيىسى ئاساسىدا پىكىر يۈرگۈزۈش لازىم.

بۇ يەردە داۋالاش بىلەن شىپانىڭ ئىككىسى ئۇقۇم ئىكەنلىكىنى ئېنىق چۈشىنىۋېلىش لازىم. داۋالاش بىر سەۋەب بولۇپ، ئاللاھ ئىنسانلارنى سەۋەب قىلىشقا بۇيرۇغان. شىپا بولسا بىر نەتىجە بولۇپ، ئۇ داۋالاشتىن ئىبارەت سەۋەبنىڭ نەتىجىسىدۇر. يۇقىرىدا ئېيتىلغاندەك، كۆپىنچە داۋالاشنىڭ نەتىجىسى شىپا بولۇپ چىقىدۇ. بەزىدە زاھىرىي جەھەتتە ئۆلۈم بولۇپ چىقىدۇ. داۋالاش(سەۋەب) توغرا بولسا، گەرچە ئۆلۈم ھادىسىسى كېلىپ چىقسىمۇ داۋالىغۇچى بىلەن داۋالانغۇچىنىڭ مەجبۇرىيىتى ئورۇنلانغان بولىدۇ. چۈنكى داۋالىغۇچى كېسەلنى ساقايتىمەن دەپ سەۋەب قىلىدۇ، لېكىن ئۇ ئەجەلنىڭ كېسەلگە يوشۇرۇنۇپ كېلىشىنى بىلمەيدۇ. بۇ مەسىلىدە ئىفرات(چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىش) ۋە تەفرىت(سەل قاراش)تىن قەتئىي ساقلىنىپ، مۇتەۋەسسىت(ئوتتۇرا)يول تۇتۇش لازىم، يەنى چېكىدىن ئاشۇرۇۋېتىپ "سەۋەب ھەممىنى مۇتلەق ھەل قىلىدۇ، بۇ كېسەل مۇتلەق ساقىيىدۇ" دەپ ئۆز ئىلمىي دائىرىسىنىڭ سىرتىدىكى ئاللاھقا خاس بولغان غەيبىي نەرسىلەرنى بىلىدىغانلىقىنى جەزملەشتۇرمەسلىك ياكى "سەۋەبنىڭ يەنى داۋالاشنىڭ پايدىسى يوق، ئاللاھ ھەممىگە قادىر، ئاللاھ ئۆز قۇدرىتى بىلەن ساقايتىۋېتىدۇ" دەپ سەۋەب قىلماي تەقدىرگە يۆلىنىۋالماسلىق، بەلكى بىر تەرەپتىن، ئاللاھتىن شىپالىق تىلەش، يەنە بىر تەرەپتىن، سەۋەب قىلىشتىن ئىبارەت ئوتتۇرا يولنى تۇتۇش لازىم.

ئەجەل—ۋاقىت، مۇددەت، قەرەل دېگەنلىك بولۇپ، ئادەتتە ئۆمۈرنىڭ بەلگىلەنگەن ۋاقتىتا ئاخىرلاشقانلىقىنى كۆرسىتىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېيىلىدۇ:

ئۇلارنىڭ ئەجىلى كەلگەندە، ئۇلار بىردەممۇ كېچىكتۈرۈلمەيدۇ، بىردەممۇ ئىلگىرى سۈرۈلمەيدۇ.

—سۈرە«يۇنۇس»(10 ـ سۈرە)، 49 ـ ئايەت

ھېچ كىشى ئاللاھنىڭ ئىزنىسىز ئۆلىمەيدۇ، ئاللاھ ھەر ئادەمنىڭ ئەجىلىنى پۈتۈۋەتكەن.

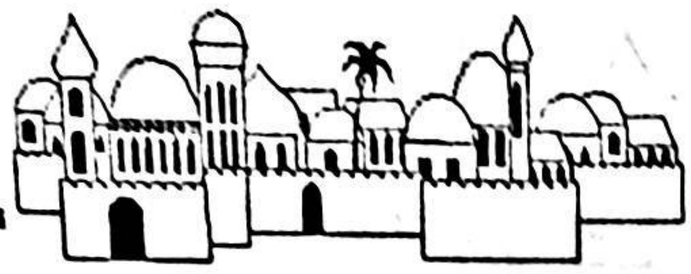

مۇشۇنىڭغا ماس هالدا، هەدىس شەرىفتە مۇنداق دېيىلمدۇ: پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالامنىڭ ئايالى ئۇممۇ هەبىبە: "ئى ئاللاھ! ئېرىم رەسۇلۇللاھ، ئاتام ئەبۇ سۇفيان، قېرىندىشىم مۇئاۋىيە بىلەن(ئۇلارنىڭ ئۆمرىنى ئۇزۇن قىلىش ئارقىلىق)مېنى بەھرىلەندۈرگەيسەن!" دەپ دۇئا قىلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئۇنىڭغا:"سەن ئاللاھتىن پۇتۈلۈپ كەتكەن ئەجەللەرنى، ساناقلىق كۈنلەرنى ۋە تەقسىملەنگەن رىزىقلەرنى(ئۆزگەرتىشنى) تىلىدىڭ. ئاللاھ ھەرگىزمۇ ھېچقانداق نەرسىنى ئەجىلدىن بۇرۇن قىلمايدۇ ۋە كېچىكتۈرمەيدۇ. ئەگەر سەن ئاللاھتىن دوزاخ ئازابى ۋە قەبرى ئازابىدىن پاناھ بېرىشنى تىلىگەن بولساڭ ياخشى ۋە ئەڭ ئەۋزەل بولغان بولاتتى"دېگەن (مۇسلىم توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەت ـ ھەدىسلەردىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى،ئاللاھ تائالا مەخلۇقاتلارنىڭ ئەجەللىرىنى ئالدىنئالا پۈتكەن بولۇپ، ھەربىر مەخلۇق (يارىتىلغۇچى) ئەجىلى كەلگەندە ئۆلىدۇ(يوقلىدۇ)، ئەجىلى توشماي تۇرۇپ بۇرۇن ئۆلمەيدۇ، ئەجىلى ئۆتۈپ كېتىپ ئۆلمەيدۇ. باشقىلار تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگۈچى ياكى ھەرخىل ۋاستىلەر بىلەن ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋالغۇچىمۇ ئۆز ئەجىلى بىلەن ئۆلگۈچىدۇر. چۈنكى، ئاللاھ تائالا بۇ ئادەم كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ ئادەم باشقىلار تەرىپىدىن قەتلى قىلىنىش سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ قېرىلىق سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ سۇغا چۆكۈپ كېتىش سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ ئوتتا كۆيۈپ كېتىش سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ، بۇ ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش سەۋەبى بىلەن ئۆلىدۇ...دەپ پۈتكەن. دېمەك، ھەرقانداق جانلىق تۇرلۈك سەۋەبلەر بىلەن ئۆلىدۇ، سەۋەبسىز ھېچقانداق جانلىق ئۆلمەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئۆلۈم بىلەن تىرىكلىكنى ياراتقان ھەمدە ئۆلۈم بىلەن تىرىكلىكنىڭ سەۋەبلىرىنمۇ ياراتقان.

كىشىلەر ئىستىخىيىلىك ھالدا قەتلى قىلىنغۇچىنى"بىئەجەل ئۆلۈپ كەتتى" دېيىشىدۇ. بۇ بىر لەفزي(سۆز جەھەتتىكى) خاتالىق ياكى ھەرىكەتنىڭ تاشقى كۆرۈنۈشىگە قاراپ، ماھىيەت نەزىرىگە ئېلىنماي ئېيتىلغان گەپ. شۇڭا، قەتلى قىلىنغۇچى ناھەق قەتلى قىلىنغان بولسا، ئۇنى" بىئەجەل ئۆلۈپ كەتتى" دېمەي " ناھەق ئۆلۈپ كەتتى" دېيىش توغرا، ئەگەر ئۇ ھەق قەتلى قىلىنغان بولسا، ئۇنى"ھەق ئۆلدى" ياكى "ئۇنداق ئادەم ئۆلسە بولىدۇ" دېيىش توغرا. ئەقىدىۋي مەسىلىلەردە لەفزي خاتالىققىمۇ يول قويماسلىق لازىم. ئۆلۈپ كەتكەن ئادەمنى"بەختكە قارشى ۋاپات بولدى"دېيىش خاتا، چۈنكى ئۆلۈممۇ تەقدىر ۋە بەختتۇر. ئۆلۈمنىڭ بەخت دېيىلمىشتىكى سەۋەب:بىرىنچىدىن، ئۆلۈمدىن ئىبارەت ئاللاھ تائالانىڭ تەقدىرى ياخشى ئادەملەرنىڭ جەننەتكە داخىل

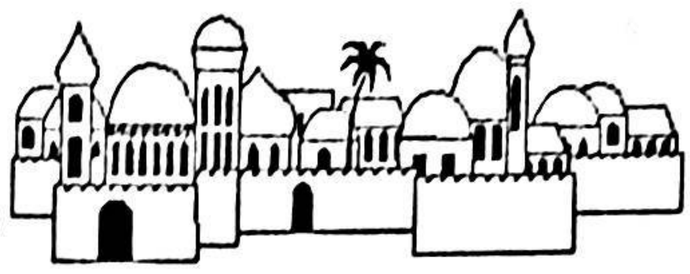

بولۇش ۋە ئاللاھ تائالا بىلەن مۇلاقات بولۇشتەك بەختكە ئېرىشىش مۇساپىسىدە ئۆتۈش مۇقەررەر بولغان باسقۇچتۇر(ئەلۋەتتە بەختسىزلەرمۇ بۇ باسقۇچتىن ئۆتمەي مۇمكىن ئەمەس). ئىككىنچىدىن، ئۆلۈش ئۆز نۆۋىتىدە ئەھمىيەتسىز ياشىغاندىن راھەتتۇر. "داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي ۋاپات بولدى" دېگەن سۆزمۇ لەفزىي جەھەتتە خاتادۇر. چۈنكى، داۋالاش يوللۇق سەۋەب. ئەمما ئۆلۈش بولسا ئەجەلدۇر. شۇڭا، بەختكە قارشى...، داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي...دېگەن سۆزلەرنى قوللىنىش مەنە خاتالىقىغا ئېلىپ بارىدىغان بىھۇدە سۆزلەر بولغاچقا "ۋاپات بولدى"، "ئۇ ئالەمگە كەتتى"، "ئالەمدىن ئۆتتى" دېيىش توغرا.

دۇئا ئاخىرەتلىك غايە ئۇچۇن بولۇشى كېرەك. ئۇممە ھەببە:"ئى ئاللاھ! ئېرىم رەسۇلۇللاھ، ئاتام ئەبۇ سۇفيان، قېرىندىشىم مۇئاۋىيە بىلەن(ئۇلارنىڭ ئۆزۈن قىلىش ئارقىلىق) مېنى بەھرىلەندۇرگەيسەن!" دەپ دۇئا قىلغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۇنىڭغا:"سەن ئاللاھتىن پۈتۈلۈپ كەتكەن ئەجەللەرنى، ساناقلىق كۈنلەرنى ۋە تەقسىملەنگەن رىزقلەرنى (ئۆزگەرتىشنى) تىلىدىڭ"(مۇسلىم توپلىغان) دېگەنلىكىدىن مەلۇمكى، ئىشلارنىڭ ھەممىسى ئاللاھ تائالا ئالدىن تەقدىر قىلغان بولۇپ، دۇئا قىلىش تەقدىر(ئەجەل)نى ئۆزگەرتىش ئۇچۇن يولغا قويۇلغان ئەمەس،ئەمما ئاخىرەت ئازابىدىن نىجاتلىق تىلەپ دۇئا قىلىش خەيرلىكتۇر. دۇئا خۇددى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ"ئى ئاللاھ! سېنىڭ غەيبنى بىلىدىغانلىقىڭ، يارىتىشقا قادىر ئىكەنلىكىڭ بىلەن قەسەم قىلىپ شۇنى تىلەيمەنكى، مەن ئۇچۇن ھاياتلىق ياخشى بولىدىغان بولسا ، مېنى ھايات قويغىن، ئەگەر مەن ئۇچۇن ئۆلۈم ياخشى بولىدىغان بولسا ، مېنىڭ جېنىمنى ئالغىن...؟!"(ئەبۇ داۋۇد توپلىغان) دېگەن دۇئاسىدەك، بەندىنىڭ دۇنيادا كۆپرەك ياشاپ بارلىق يامان خاھىش، يامان ھەرىكەتلەردىن ساقلىنىپ ئىزچىل ھالدا ئاللاھ تائالاغا يېقىنلىشىشىدىن ئىبارەت ئاخىرەتلىك غايە ئۇچۇن بولسا، ئۇ ئەھمىيەتلىك بولغان دۇئادۇر. ئەكسىچە، دۇنيادا كۆپرەك ياشاپ ئاتالمىش "ھاياتنىڭ پەيزىنى سۈرۈش" غايىسى ئۇچۇن بولسا، ئۇ شەرىئەت روھىغا ئۇيغۇن بولمىغان دۇئادۇر. مەزكۇر ھەدىس كىشىگە دۇنيادا ئەھمىيەتلىك ياشاشتەك قەتئىي ئىرادە ۋە يۈكسەك ئالىيجانابلىق روھ ئاتا قىلىپ، ھاياتلىق مىزانى بەلگىلەپ بەرگەن. شۇڭا كىشى مەيلى ئۇزۇن ئۆمۈر كۆرسۇن، مەيلى قىسقا ئۆمۈر كۆرسۇن، گەپ ئۇنىڭ ھاياتلىققا ھەقىقىي مەنە ئاتا قىلالىشى ۋە قىلالماسلىقىغا باغلىق.

يۇقىرىدا زىكرى قىلىنغان ئىككى ھەدىسنى بىر-بىرىگە مۇناسىۋەتلەشتۇرۇپ تەھلىل قىلغاندا، ئالدىنقى ھەدىستە ئاللاھ تائالانىڭ ئىلمىي ئەزەلىيسىدە بېكىتىلگەن تەقدىرنىڭ ھەرگىز ئۆزگەرمەيدىغانلىقى ئەسكەرتىلىش بىلەن

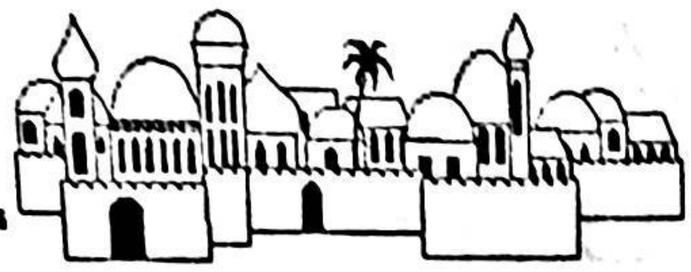

بىر ۋاقىتتا، دۇنيادا پەقەت ئۇزۇن "ياشاش"نىلا مەقسەت قىلىپ ئۇزۇن ئۆمۈر تىلەپ دۇئا قىلىشنىڭ دۇرۇس ئەمەسلىكىگە ئىشارە قىلىنغان بولسا، كېيىنكى ھەدىستە كۆپرەك ياخشى ئىش قىلىۋېلىش ئۈچۈن دۇئا قىلىشنىڭ دۇرۇسلىقى كۆرسىتىپ بېرىلگەن.

يۇقىرىدا زىكرى قىلىنغان ئەجەل(تەقدىر)نىڭ ئۇزۇگەرمەيدىغانلىقى ھەققىدىكى ئايەت ـ ھەدىس بىلەن "ھەرقانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگۈچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ" {سۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت} دېگەن ئايەتنى بىر ـ بىرىگە زىت قىلىپ قويۇشقا، تەقدىر ھەرگىز ئۆزگەرمەيدۇ دەپ بارلىق يوللۇق ئىشلار ئۈچۈن ئاللاھ تائالا يولىدا دۇئا قىلماسلىققا، ياخشى ئەمەل قىلماسلىققا باھانە ئىزدەشكە، شۇنداقلا تەقدىرگە يۆلىنىۋېلىشقا قەتئىي بولمايدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئېنىق چۈشىنىۋېلىش كېرەككى، دۇئادا ئاخىرەتلىك غايە مەزمۇن قىلىنغان بولسا ئۇ ئەھمىيەتلىك دۇئا بولغان بولىدۇ، دېگەندىن ھەرگىز دۇئا ئاخىرەتلىك دۇئا ۋە دۇنيالىق دۇئا دەپ ئىككى خىل بولىدۇ، دېگەن ئۇقۇم كىشىنى چىقمايدۇ. چۈنكى دۇنيا ئاخىرەتنىڭ مۇقەددىمىسى. ئاخىرەتتىكى ئىشلارنىڭ ياخشى بولۇشى دۇنيادىكى ئىشلارنىڭ ياخشى بولۇشىغا باغلىق. بىراۋ دۇنيالىق ئىشلىرى(تۇرمۇش ئىشلىرى) بىلەن كارى بولماي، پەقەت ئاخىرەتلىك ئىشلىرى(مەخسۇس ئىبادەت) بىلەنلا بولۇپ كەتسە، ئەمەلىيەتتە ئۇ كىشى ئاخىرەتلىك ئىشلارغا ئەھمىيەت بەرمىگەن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەن(ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگىمۇ)ياخشىلىق قىلغىن، يەر يۈزىدە بۇزغۇنچىلىقنى تىلىمىگىن، ئاللاھ ھەقىقەتەن بۇزغۇنچىلىق قىلغۇچىلارنى دوست تۇتمايدۇ.

ـــسۈرە «قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

دېگەن ئايەت بىلەن "دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن گويا مەڭگۈ ياشايدىغاندەك، ئاخىرەتلىكىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن گويا ئەتىلا ئۆلۈپ كېتىدىغاندەك" دېگەن ئەسەر*بۇ نۇقتىنى تېخىمۇ ئېنىق چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. كىشى دۇنيادىكى بارلىق يوللۇق ئىشلارنى ئۆزىنىڭ ئاخىرەتتىكى ئىشلىرىنىڭ ياخشى بولۇشى ئۈچۈن قىلسا، ماھىيەتتە دۇنيالىق ئىشلارمۇ ئاخىرەتلىك ئىشلار

* ئەسەرـــ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋە ئۇنىڭ ساھابىلىرىنىڭ سۆزلىرىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ يەردە ساھابىلارنىڭ سۆزى كۆزدە تۇتۇلغان، مەزكۇر ئەسەر ئەمرى ئىبنى ئاسنىڭ سۆزىدۇر.

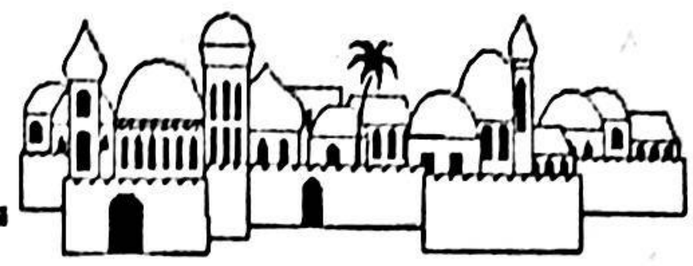

بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. كونكرېتراق قىلىپ ئېيتقاندا، كىشىنىڭ تۇرمۇش ۋە جەمئىيەتتىكى بارلىق ئىشلىرى شۇ كىشىنىڭ ئاخىرەتلىك ئىشلىرىنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ كېتىدۇ. بۇنى تۆۋەندىكى ھەدىستىن ئېنىق چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ: "مەن مۆمىننىڭ ئىشىغا ھەيرانمەن (مەستلىكىم كېلىدۇ)، ھەقىقەتەن ئۇنىڭ ھەممە ئىشى ياخشىدۇر. بۇ پەقەت مۆمىنگىلا خاستۇر. ئەگەر ئۇنىڭغا خۇشاللىق كەلسە شۈكرى قىلىدۇ، بۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى بولىدۇ؛ ئەگەر خاپىلىق يەتسە سەۋر قىلىدۇ، بۇمۇ ئۇنىڭ ئۈچۈن ياخشى بولىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان).

دېمەك، مۆمىن ھالال يول بىلەن يېسىمۇ، ئىچسىمۇ، كەتمەن چاپسىمۇ، پۇل سانىسىمۇ، چوت سوقسىمۇ، خوتۇن-بالىلىرىغا يوللۇق چاقچاق قىلسىمۇ...ھەممىسى ئىبادەتكە ئايلىنىدۇ.

يەنە شۇنى تەكىتلەش كېرەككى، دۇنيالىق ۋە ئاخىرەتلىك ئىشلار ئۈچۈن دۇئا قىلىشنى ئۆزئارا بىر-بىرىگە زىت قىلىپ چۈشىنىۋالماسلىق، بەلكى ئىككىلىسىنى بىر ئىشنىڭ ئىككى تەرىپى دەپ چۈشىنىش لازىم. چۈنكى ئىسلام دىنى ئىككىلا ئالەمگە تەڭ ئەھمىيەت بېرىدىغان دىن بولغاچقا، بىر تەرەپكە ئەھمىيەت بېرىلىپ يەنە بىر تەرەپكە ئەھمىيەت بېرىلمىسە ئىسلامىي ماھىيەت ئۆز ئىپادىسىنى تاپمىغان بولۇپ قالىدۇ. بۇنى تۆۋەندىكى ئايەت-ھەدىسلەردىن ئېنىق كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ:

...بەزى كىشىلەر: "ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە (نېسىۋىمىزنى) بۇ دۇنيادىلا بەرگىن" دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە (ياخشىلىقتىن) ھېچ نېسىۋە يوقتۇر. بەزى كىشىلەر: "پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن" دەيدۇ. ئەنە شۇلار ئۆزلىرى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ مول مېۋىسىنى كۆرىدۇ.

—سۈرە «بەقەرە» (2 - سۈرە)، 200 — 202 - ئايەتلەر

"ئى ئاللاھ! ماڭا مېنىڭ ئىشىمنىڭ قوغدىغۇچىسى بولغان دىنىمنى ياخشى قىلغىن، ماڭا مېنىڭ تىرىكچىلىكىم (ئۆتىدىغان) دۇنيايىمنى ياخشى قىلغىن، ماڭا قايتارگاھىم بولغان ئاخىرىتىمنى ياخشى قىلغىن، ماڭا ھەر قانداق ياماناتلىقتا ھاياتىمنى زىيادە قىلغىن، ماڭا ھەر قانداق يامانلىقتىن ئۆلۈمنى راھەت قىلغىن" (مۇسلىم توپلىغان).

تەقدىر نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، ئەزەلدە پۈتۈلگەن ئەجەل ھەرگىز ئۆزگەرمەيدۇ. ئاللاھ تائالا ئەزەلدە ئۇنىڭ ياخشىلىق ۋە يامانلىقىنى قىلدىغانلىقىنى بىلگەن ھەم ئۇنىڭ ئۆمرىنى شۇنداق بېكىتكەن. بۇ نۇقتىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، تەقدىر ئاللاھ تائالانىڭ ئالدىنئالا بىلىشى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

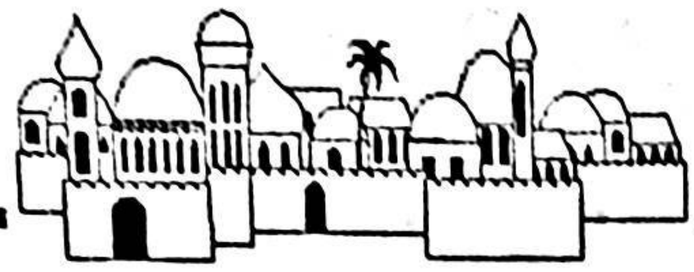

سەۋەب نۇقتىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، ئاللاھ تائالا ھەر قانداق ئىشنى سەۋەبكە باغلاپ تەقدىر قىلغان. شۇڭا بۇ ئالەم سەۋەبنىڭ ئالىمى دەپ ئاتالغان.

بەزىدە كىشىلەر مۇسىبەتتىن كېيىن قاتتىق ئاھ ئۇرۇپ زارلىنىدۇ، كۇفرانى گەپلەرنى قىلىپ ئۆز ئەقىدىسىنى بۇزىدۇ ھەمدە "سەن بىزنى ئەجەب تاشلاپ كەتتىڭغۇ! ئەجەب ياش كەتتىڭغۇ! خۇدايىم ئۇنى ئېلىپ كەتكىچە مېنى ئېلىپ كەتسەك بولمامدۇ؟! نېمە كەلگۈلۈك بۇ؟! ۋاي يۈرەك باغرىم، ئۇنداق قىلغان بولسام ئۆلمەيتتىك يا كى مۇنداق قىلغان بولسام ئۆلمەيتتىك!" دېگەندەك مۇسىبەتنى كەينىگە ياندۇرالمايدىغان بىر قاتار سۆزلەرنى قىلىدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۆزىنى بېھۇدە ئازابلايدۇ. بۇنداق قىلغاندا، بىرىنچىدىن، ئەقىدە جەھەتتە خاتالىشىدۇ. ئىككىنچىدىن روھىي ۋە جىسمانىي جەھەتتىن چۈشكۈنلىشىدۇ. چۈنكى قەبرىپ يا كى ياش ئۆلۈش شۇ كىشىگە پۈتۈلگەن ئەجەلدۇر. ئۆلۈش، يارىلىنىش ھەتتا يېقىلىپ چۈشۈش، پۈتىنغا تېكەن كىرىپ كېتىش قاتارلىقلارمۇ مۇسىبەتتۇر. بىرەر پېشكەللىككە ئۇچرىغاندا:"مەن نېمە گۇناھ قىلغان بولغىيتتىم، نېمىشقىمۇ مېنى مۇشۇنداق ئازاب-كۈلپەتكە سالىسەن" دەپ ئاللاھ تائالادىن زارلىنىشمۇ ئېغىر گۇناھتۇر. چۈنكى ئاللاھ تائالا ئېيتقانكى:

بىز سىلەرنى بىر ئاز قورقۇنچ بىلەن، بىر ئاز قەھەتچىلىك بىلەن ۋە مالىلىرىڭلارغا، جانلىرىڭلارغا، بالىلىرىڭلارغا، زىرائەتلىرىڭلارغا يېتىدىغان زىيان بىلەن چوقۇم سىنايمىز. (بېشىغا كەلگەن مۇسىبەت، زىيان-زەخمەتلەرگە)سەۋر قىلغۇچىلارغا (جەننەت بىلەن)خۇش خەۋەر بەرگىن. ئۇلارغا بىرەر مۇسىبەت كەلگەن چاغدا ئۇلار:'بىز ئەلۋەتتە ئاللاھنىڭ ئىگىدارچىلىقىمىز(يەنى ئاللاھنىڭ بەندىلىرىمىز)، چوقۇم ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا قايتىمىز' دەيدۇ. ئەنە شۇلار پەرۋەردىگارىنىڭ مەغپىرىتى ۋە رەھمىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر. ئەنە شۇلار ھىدايەت تاپقۇچىلاردۇر.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 155—157-ئايەتلەر

شۇڭا ھەر خىل ئازاب-ئوقۇبەت، پېشكەللىكلەر سىناق ۋە ئىبرەتتۇر. سىناق ۋە ئىبرەت مۇۋازىنەتنى ساقلاش جەھەتتىكى ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىدۇر. ئىبرەت كۆزىنى ئېچىپ سىناقتا بەرداشلىق بېرىش ئاقىۋەت كىشىنى چەكسىز بەختكە ئېلىپ بارىدۇ. بىمار ئادەمنىڭ ئاغرىق ئازابىغا چىدىمايلا :"مېنى قىينىمايلا بالدۇرراق ئېلىپ كەتسەڭچۇ؟"دەپ زارلىنىشمۇ خاتادۇر. چۈنكى ئۇ كىشىنىڭ ئەجىلى توشمىغان.

ئىمانلىق ئادەملەر مۇسىبەتكە سەۋر قىلىدۇ، تەقدىرگە ئىشىنىدۇ. ئورنىغا كەلمەيدىغان ئىشلار ئۈچۈن بېھۇدە زارلىمايلا، جايىدا قىلالمىغان سەۋەبلىرىدىن يا كى خاتا داۋالاشتىن ئىبرەت ئالىدۇ، كەلگۈسىگە ئۈمىدۋار بولىدۇ.

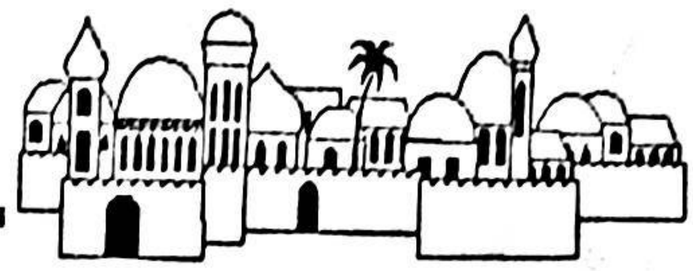

مۇسىبەتكە قايغۇرمايدىغان ئادەم بولمايدۇ. بۇ بىر نورمال ئەھۋال، ئەمما مۇسىبەتكە توغرا پوزىتسىيىدە بولۇش كېرەك. بۇ ھەقتە ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان مۇنداق بىر ھەدىس بار. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "مەن ئۇ(پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئوغلى ئىبراھىم)نىڭ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىدا قىينىلىۋاتقانلىقى(جان تالشىۋاتقانلىقى)نى كۆردۈم، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كۆزلىرى ياش تۆكمەكتە ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'كۆز ياش تۆكىدۇ، يۈرەك غەمناك بولىدۇ. بىز پەقەت پەرۋەردىگارىمىز ئاللاھ ئەززە ۋە جەللىنى رازى قىلىدىغان سۆزلەرنى قىلىمىز. ئى ئىبراھىم! ھەقىقەتەن بىز سەن(سېنىڭ ئۆلۈمىڭ) بىلەن قايغۇغا چۆمدۇق' دېدى" (ئەھمەد توپلىغان).

تەقدىردىن قاقشىماي، ئۆزىنىڭ قىلىپ سالغان خاتا سەۋەبلىرىدىن قاتتىق ئىبرەت ئېلىپ، تەقدىر-قىسمەتكە رازى بولۇشتىن ئىبارەت توغرا پوزىتسىيىنىڭ ئىسلام ئەقىدىسىنىڭ ئەڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى ئىكەنلىكىنى ھەر بىر مۇسۇلمان ئەستايىدىل تونۇپ يېتىشى لازىم. تەقدىر قانۇنىيەت بولۇپ، ئاللاھ تائالا بۇ قانۇنىيەتنى ئالدىنئالا بېكىتكەن. تەقدىر ئاللاھ تائالانىڭ ئىنسانلاردىن يوشۇرغان سىرى بولغاچقا، بۇ ھەقتە پىكىر قىلغانلار ئۆز خاھىشى بويىچە پىكىر قىلىپ ئاسان خاتالىشىدۇ، بىلگەن نەرسىسى ئۆزىگە جىق ھەم توغرا بىلىنىپ تېخىمۇ ئازىدۇ. بۇ خىل ئەھۋالدا چوقۇم شۇنداق دېيىش كېرەككى:

ئى پەرۋەردىگارىم! سېنى(پۈتۈن كەمچىلىكلەردىن) پاك دەپ تونۇيمىز. بىز سەن بىلدۇرگەندىن باشقىنى بىلمەيمىز، ھەقىقەتەن سەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇرسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 32-ئايەت

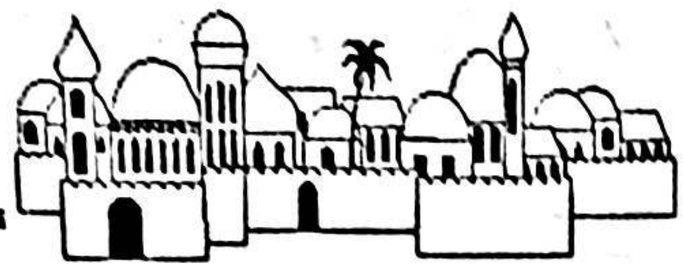

ئىسلام دىنىنىڭ پاكىزلىق نۇقتىسىنە زىرى

داۋاۋت قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

پاكىزلىق ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنۋى تەشەببۇسلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، دىنىمىز بىز مۇسۇلمانلارنى ھەر جەھەتتىن پاكىز بولۇشقا چاقىرىدۇ. پاكىزلىققا ئەھمىيەت بېرىش، پاكلىق ئېگىنى تۇرغۇزۇش شۇ خەلقنىڭ مەدەنىيەت ساپاسى ۋە ئىسىل خىسلىتىنىڭ مۇھىم بىر بەلگىسى. پاكىزلىق ئاللاھ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنۇ سۆيىدىغان، شۇنداقلا بارلىق ئالىيجانىاب، ياخشى خىسلەتلىك كىشىلەرنۇ سۆيىدىغان، ئۇنى بەجا كەلتۈرگەن كىشى ساۋابقا ئېرىشىدىغان، ئۇنىڭغا كۆڭۈل بۆلۈش زۆرۈر بولغان ياخشى پەزىلەتلىك ئەمەلدۇر.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "پاكىزلىق ئىمانىنىڭ يېرىمىدۇر"دېگەن(مۇسلىم توپلىغان). دېمەك، ئىسلام دىنى پاكىزلىققا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلگەنلىكتىن، پاكىزلىقنى ئىمان دەرىجىسىگە كۆتۈرگەن. شۇڭا ھەر بىر مۇسۇلمان پاكىزلىقنى ئۆزىنىڭ ئادا قىلىشقا تېگىشلىك ئەڭ ئەقەللىي مەجبۇرىيىتى دەپ تونۇشى ۋە ئەمەلدە كۆرسىتىشى لازىم.

پاكىزلىق مەنۇى پاكىزلىق ۋە ماددىي پاكىزلىق دەپ ئىككى تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

1. مەنۇى پاكىزلىق

مەنۇى پاكىزلىق ھەر قانداق ئىنسانىنىڭ ئۆزىنىڭ قەلبىنى شېرىك ئەقىدە، خاتا كۆز قاراش ۋە بارلىق يامان نىيەتلەردىن پاك تۇتۇشىنى كۆرسىتىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ(ئىچكى ۋە تاشقى جەھەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ.

ـــــسۇرە«تەۋبە»(9 ـ سۇرە)، 108 ـ ئايەت

شۇڭا ھەر بىر كىشى ئۆزىنىڭ تاشقى قىياپىتىگە كۆڭۈل بۆلۈپلا قالماستىن، ئىچكى دۇنياسىنىمۇ پاكىزلىشى كېرەك. ئەگەر ئۇ كىشىنىڭ تېشى قانچە پاكىز بولسىمۇ، قەلبى پاك بولمىسا، ھامان بىر كۈنى ئۇ ئۆزىنىڭ قەلبىنىڭ نەجىس ئىكەنلىكىنى ئاشكارا قىلىدۇ ـ دە، بۇ ئۇنىڭ تاشقى پاكلىقى ۋە كۆركەم قىياپىتىنى بۇلغاپ، ئۇنى ئاللاھ ئالدىدا، خەلق ئالدىدا يۇيۇپ تازىلىغىلى بولمايدىغان نەجىس مۇرداغا ئايلاندۇرۇپ قويىدۇ. شۇڭا ھەر بىر مۆمىن دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە قوش مۇكاپاتقا ئېرىشىمەن دەيدىكەن، چوقۇم قەلبىنى شېرىك ئەقىدە، تەكەببۇرلۇق، ھەسەتخورلۇق، ئادالەتسىزلىك ۋە تۈرلۈك ئۇسۇللار بىلەن باشقىلارنىڭ ھەققىگە

كۆز قىزارتىش قاتارلىق مەنۇى نىجاسەتلەردىن تازىلىشى لازىم. ھەر قانداق كىشىنىڭ ئەقىدىسى ساغلام، ئىمانى مۇكەممەل، نىيىتى دۇرۇس بولسا، ئۇ كىشىنىڭ قەلبى پاك بولغان بولىدۇ. قەلب پاكلىقىدىن ئىبارەت بۇ مەنۇى پاكلىققا ئېرىشكەن كىشىنىڭ دۇنيادا كىشىلەرنىڭ ياخشى باھاسىغا، ئاخىرەتتە بولسا ئاللاھنىڭ رەھمىتىگە ئېرىشىشى مۇقەررەردۇر. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئۇ كۈنى(ھېچ كىشىگە) مال ۋە ئوغۇللار پايدا يەتكۈزەلمەيدۇ. پەقەت (ئاللاھنىڭ دەرگاھى)غا پاك قەلب بىلەن كەلگەن ئادەمگىلا پايدا يەتكۈزۈلىدۇ.

——سۈرە«شۇئەرا»(26 ـ سۈرە)، 88 — 89 ـ ئايەتلەر

دىلىنىڭ بايلىقى ھەقىقەتنى تونۇغانلارنىڭ قارىشىدا ھەقىقىي بايلىق ھېسابلىنىدۇ. مەنۇى بايلىقتىن، دىل پاكلىقىدىن مەھرۇم قالغان كىشىنىڭ چىراي شەكلى قانچە گۈزەل، تاشقى قىياپىتى قانچە سالاپەتلىك، نەسەپ ـ ئائىلىسىنىڭ كېلىپ چىقىشى قانچىلىك يۇقىرى بولسىمۇ، ئاللاھ تائالانىڭ نەزىرىدە ئۇ ھايۋاندىنمۇ قەدىرسىز ھېسابلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

شەك ـ شۇبھىسىزكى، جىن ۋە ئىنسانلاردىن نۇرغۇنلىرىنى دوزاخقا(يېقىلغۇ بولۇشى ئۈچۈن) ياراتتۇق، ئۇلار دىللىرى بولغان بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق ھەقنى چۈشەنمەيدۇ، ئۇلار كۆزلىرى بولغان بىلەنمۇ، ئۇ ئارقىلىق(ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنىڭ دەلىللىرىنى) كۆرمەيدۇ، ئۇلار قۇلاقلىرى بولغان بىلەنمۇ ئۇ ئارقىلىق(ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىنى ئىبرەت ئېلىپ) تىڭشىمايدۇ. ئۇلار گويا ھايۋانغا ئوخشايدۇ، ھايۋاندىنمۇ بەتتەر گۇمراھتۇر. ئەنە شۇلار غاپىلدۇر.

——سۈرە«ئەئراف»(7 ـ سۈرە)، 179 ـ ئايەت

شۇڭا ئەقلى جايىدا ھەر قانداق كىشى ئۆزىنىڭ ياراتقۇچىسىنى نارازى قىلىش ۋە جەمئىيەت تەرتىپىگە بۇزغۇنچىلىق قىلىشتەك قارا نىيىتىدىن قەتئىي ۋاز كېچىشى كېرەك. نەپسى ھەددىدىن ئاشقۇچىلار دۇنيادا ئۆزىنىڭ پەسكەش نەپسىنىڭ ئارزۇسىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق، باسقۇنچىلىق قىلىشتەك بىئەقىل، ھايۋانىي قىلمىشلارنى سادىر قىلىپ، تەسەۋۋۇر قىلغۇسىز يامان ئاقىۋەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ، ئاقىۋەتتە قانۇنىنىڭ تورىغا چۈشىدۇ، تۈرمىگە كىرىپ ئۆمۈرلۈك پۇشايماندا قالىدۇ ياكى ئېتىلىپ تۇگەيدۇ. ئاخىرەتتە بولسا، ئاللاھ تائالانىڭ قاتتىق ئازابىغا دۇچار بولۇشتەك تېخىمۇ يامان، تېخىمۇ ئېچىنىشلىق ئاقىۋەتكە قېلىشى مۇقەررەردۇر. شۇڭا ھەر بىر ئىنسان نەپسىگە ھاكىم بولۇپ، قەلبىنى روھىي گادايلىقتىن ۋە روھىي چىركىنلىكتىن قۇتقۇزۇشى، دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت ـ سائادەتكە ئېرىشتۇرىدىغان ساپ ئەقىدە، دۇرۇس نىيەتتە بولۇشى لازىم.

2. ماددىي پاكىزلىق

ماددىي پاكىزلىق پۈتۈن بەدەن، كىيىم ـ كېچەك، ھويلا ـ ئارام ۋە

ئاممۇی سورۇن قاتارلىق جايلارنىڭ تۇرلۇك نىجاسەت ۋە مەينەتچىلىكتىن پاك بولۇشىنى كۆرسىتىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ھەقىقەتەن تەۋبە قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ. (ھارامدىن ۋە نىجاسەتتىن) پاك بولغۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتىدۇ.

ـــسۇرە«بەقەرە» (2 ـ سۇرە)، 222 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "شەكسىزكى ئاللاھ تائالا پاكتۇر، ئۇ پاكلىقنى ياقتۇرىدۇ. ئاللاھ تائالا پاكىزدۇر، پاكىزلىقنى سۆيىدۇ. ئاللاھ تائالا سېخىدۇر، سېخىلىقنى ياقتۇرىدۇ. ھويلا-ئارامگاھلارنى پاكىز تۇتۇڭلار"(تىرمىزى توپلىغان).

تازىلىق ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنىۋى تەشەببۇسلىرىنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇنى ھەر جەھەتتىن بەجا كەلتۇرمىگەن ئادەم ئاللاھ تائالانىڭ دوستى بولالمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن نامىز ئوقۇش تاھارەت بىلەن زىچ بىرلەشتۇرۇلگەن. ھەممىزگە مەلۇمكى، نامىز ئوقۇش ئىسلام دىنىدىكى بەش پەرزنىڭ بىرى بولۇپ، مۇسۇلمانلىقنىڭ بەلگىسى ھېسابلىنىدۇ. ھەر بىر مۇسۇلمان بەدىنىنى، كىيىملىرىنى ۋە نامىز ئوقۇيدىغان ئورنىنى پاكىزلىغان چاغدىلا نامىز ئوقۇش شەرتلىرىنى ھازىرلىغان بولىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "پاك بولۇش نامىزنىڭ ئاچقۇچى"(ئەبۇ داۋۇد، تىرمىزى توپلىغان). خۇددى قۇلۇپنى ئاچقۇچسىز ئاچقىلى بولمىغاندەك، بەدەن، كىيىم-كېچەك ۋە تۇرىدىغان جاي پاك بولماي تۇرۇپ ئوقۇغان نامىز مەقبۇل بولمايدۇ(دۇرۇس بولمايدۇ).

ماددىي پاكىزلىق ئۈچ تۈرگە بۆلۈنىدۇ:

1. بەدەن تازىلىقى: بەدەن تازىلىقى دېگەندە، جۇنۇپىلۇقتىن ئۆزىنى پاك قىلىش لازىم. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر جۇنۇپ بولساڭلار پاكلىنىڭلار(يەنى غۇسلى قىلىڭلار).

ـــسۇرە «مائىدە»(5 ـ سۇرە)، 6 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا جۇنۇپ بولۇپ قالغان كىشىنى غۇسلى قىلىشقا ئەمر قىلىدۇكى، غۇسۇلنىڭ ھېكمىتى: بىرىنچىدىن، مۆمىن ئادەمنىڭ كۆڭلىدىكى شەكنى يوقىتىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، جىنسىي ئالاقە قىلغان چاغدا چىقىپ كەتكەن مەنىي، مەزى ۋە تەر بەزىنى بەدەندىن تازىلايدۇ. شۇڭا ھەر قانداق كىشى يۇيۇنۇشتىن بۇرۇن بەدەنلىرىنى ئېغىر، ھۆرۈن ھېس قىلسا، يۇيۇنۇپ بولغاندىن كېيىن ئۆزىنى يېنىك ۋە تېتىك ھېس قىلىدۇ؛ ئۈچىنچىدىن، غۇسلى قىلىش ئادەمگە خاس سۇپەت(ھايۋان يۇيۇنمايدۇ)، شۇڭا غۇسلى قىلىشقا ئالاھىدە كۆڭۈل بۆلۈش لازىم. غۇسلى قىلىش دېگەنلىك، جۇنۇپ بولغان كىشى غۇسلى

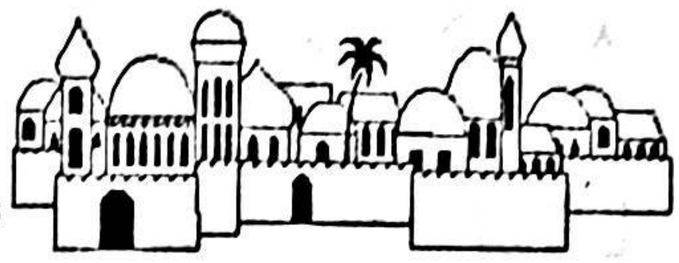

قىلىدۇ، جۇنۇپ بولمىغان ئادەم ھەپتە، ئاي، ھەتتاكى يىللاپ غۇسلى قىلمىسمۇ بولىدۇ دېگەنلىك ئەمەس. جۇنۇپ بولغاندا يۇيۇنۇش پەرز ھېسابلىنىدۇ. باشقا چاغلاردىمۇ، مەسىلەن، جۇمە نامىزىغا بارغاندا، جامائەت سورۇنلىرىغا بارغاندا يۇيۇنۇپ بېرىش كېرەك. شۇنداقلا جۇنۇپ بولمىغاندىمۇ كەم دېگەندە ھەپتىدە بىر قېتىم يۇيۇنۇش كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "بالاغەتكە يەتكەن ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ يەتتە كۈندە بىر قېتىم يۇيۇنۇپ تۇرۇشى ئاللاھنىڭ ئۈنىڭ ئۈستىدىكى ھەققىدۇر" (بۇخارى توپلىغان) دېگەن. باشقا بىر مۇنچە مىللەتلەرگە قارايدىغان بولساق، ئۇلار ھازىر مۇنچىدىن چىققاندەك شۇنداق پاكىز، كىيىملىرى رەتلىك يۇرۇيدۇ. ئەمما بەزىلىرىمىزگە قارايدىغان بولساق، كىيىملىرى كىرلىشىپ كەتكەن، يېنىدا ئولتۇرسا پايپاقلىرى سېسىق پۇراپ تۇرىدۇ، ھەتتا بەزىلەر تومۇز كۈنلەردە ئىككى - ئۈچ قات تونىنى كىيىپ، يوغان مەسىنى كىيىپ تەرگە پىشىپ يۇرۇيدۇ. ئەمەلىيەتتە ئۇلار ئۆزىگە جاپا سالىدۇ، باشقىلارغىمۇ جاپا سالىدۇ. ئەي مۇسۇلمان قېرىنداشلار! بىز پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ پاكىزلىق ھەققىدە دېگەن سۆزلىرىگە قۇلاق سالايلى ۋە ئەمەل قىلايلى.

ئېغىزنى تازىلاشقا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك. چۈنكى ئېغىزنى چوتكىلاش، ئېغىزنى پاك تۇتۇش ئاللاھنى رازى قىلدىغان ياخشى ئەمەل بولۇپ. ئېغىزنى چوتكىلاش ئارقىلىق كېسەللىك مىكروپلىرىنىڭ ئېغىزدىن كىرىشىنىڭ، چىش ئاغرىش، چىش ساغرىش ۋە پۇراشنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "مىسۋاك ئېغىزنى پاك قىلىدۇ، ئاللاھ تائالانى رازى قىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). شۇنداقلا قولتۇق ۋە ئەۋرەتنىڭ تازىلىقىغا ئەھمىيەت بېرىش، بۇرۇتنى قىرقىش ۋە تىرناقنى ئېلىپ تۇرۇش كېرەك. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "بەش تۈرلۈك ئىش سۈننەت ھېسابلىنىدۇ، بۇ ئىشلار: خەتنە قىلىش، سۈننەت قىلىش (يەنى ئەۋرەتنىڭ تۈكلىرىنى تازىلاش)، بۇرۇتنى قىرقىش، تىرناق ئېلىش ۋە قولتۇقنىڭ ئاستىدىكى تۈكلەرنى يۇلۇشتىن ئىبارەت" (بۇخارى توپلىغان).

يۇقىرىقى ھەدىستە كۆرسىتىلگەن ئورۇنلارنىڭ تازىلىقىغا ئەھمىيەت بېرىش ئىسلام دىنىنىڭ ئەنئەنىۋى ئادىتى بولغان بەدەن تازىلىقىنىڭ بىر قىسمى بولۇپ، بۇلارنىڭ تازىلىقىغا كۆڭۈل بۆلۈشنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بايان قىلىپ ئۆتكەن. ئەگەر بۇ ئورۇنلارنىڭ تازىلىقى ياخشى قىلىنمىسا، يۇقىرىسى كېسەل بولۇش، تۆۋەن بولغاندا باشقىلارغا سېسىق پۇراشتەك يامان ئاقىۋەتنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ. بۇ سۈننەتلەرنىڭ قانچىلىك رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە ئىكەنلىكى ئۆزىدىن روشەن. شۇڭا ئوغۇل بالا يەتتە ياشقا كىرگەندە خەتنە قىلىشىمىز، ئەۋرەت ئەزانى تازىلاپ تۇرىشىمىز، ھەپتىدە بىر قېتىم تىرناقنى ئېلىپ،

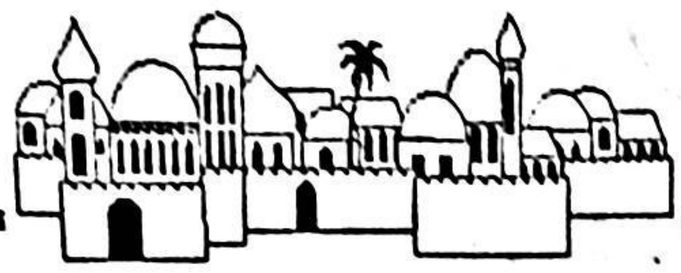

بۇرۇتنى پات ـ پات قىرقىپ تۇرۇشىمىز ھەمدە قولتۇقنىڭ تۈكلىرىنى ئۆسۈپ قالغىچە يۇلۇپ تۇرۇشىمىز لازىم.

2. كىيىم ـ كىچەك تازىلىقى: بۇ، كىيىم ـ كىچەكنى ھەر قانداق نىجاسەتتىن پاكىز تۇتۇش دېمەكتۇر. جابىر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىپ ئېيتىدۇكى: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىزنىڭ يېنىمىزغا كېلىپ، چاچلىرى چۈۋۈلۈپ كەتكەن پاخما باش بىر ئادەمنى كۆرۈپ: 'بۇ كىشى چېچىنى تۈزەيدىغان بىرەر نەرسە تاپالمىغانمىدۇ؟' دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام كىيىملىرى كىرلىشىپ كەتكەن يەنە بىر ئادەمنى كۆرۈپ: 'بۇ كىشى كىيىملىرىنى يۇيىدىغان بىرەر نەرسە تاپالمىغانمىدۇ؟' دېدى. ئەبۇل ئەھۋەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ مۇنداق دېدى: 'مەن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ھۇزۇرىغا ناچار كىيىملەر بىلەن كىرگەنىدىم، رەسۇلۇللاھ: 'سېنىڭ پۇلۇڭ مېلىڭ بارمۇ؟' دەپ سورىدى. مەن: 'بار' دېگەنىدىم، 'قايسى خىلدىكى مالىڭ بار؟' دېدى، مەن: 'تۆگە، قوي، ئات ۋە قۇللاردىن ئىبارەت مالىرىم بار' دېدىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: 'ئاللاھ سېنىڭ پۇلۇڭ مال بەرسە ئۇ ئاللاھنىڭ سېنىڭ بەرگەن نېمىتى ۋە ھۆرمىتىنىڭ نىشانىسى سەندە كۆرۈلسۇن' دېدى. ئىسلام دىنى كىيىم ـ كىچەكنىڭ پاك بولۇشنى نامازنىڭ دۇرۇس بولۇشىنىڭ ئالدىنقى شەرتى قىلىپ بېكىتكەن. كىيىم ـ كىچەك تازىلىقىنىڭ قىممىتىنى تونۇش كېرەككى، كىيىم ـ كىچەكنىڭ تازىلىقى ياخشى بولمىسا، بەدەن تازىلىقىنىڭ ياخشى بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولمايدۇ، ئەگەر بەدىنى پاكىز بولۇپ، كىيىمى پاكىز بولمىسا، بەدەن خۇددى سىرتى نىجاسەت بىلەن ئورالغان پاكىز سۇغا ئوخشاپ قالىدۇ. بىز دەۋاتقان كىيىم ـ كىچەك تازىلىقى ئەنە شۇ سىرتقى تازىلىقلارنىڭ بىرى بولۇپ، ئۇ شۇ كىشىنىڭ پاكىز، مەدەنىيەتلىك ياخشى كىشى ئىكەنلىكىنى ئەكس ئەتتۈرۈپ بېرىدۇ. شۇڭا كىيىم ـ كىچەكلىرىمىزنى پاكىز تۇتۇپ، ئىنسانلارغا خاس بولغان ئەنئەنىۋى خىسلەتنى ئەمەلىيىتىمىزدە جارى قىلدۇرۇشىمىز لازىم.

3. ئۆي ـ ئارام ۋە ئاممىۋى يول، سورۇنلارنىڭ تازىلىقى. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە: "ھويلا ـ ئارامگاھلارنى پاكىز تۇتۇڭلار" دېگەن(تىرمىزى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىشىلەرنىڭ لەنىتىگە ئۇچرايدىغان ئىككى قىلىقتىن ساقلىنىڭلار" دېگەن، ساھابىلار:"ئۇلار قايسىلار يا رەسۇلۇللاھ؟" دەپ سورىغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "كىشىلەرنىڭ ماڭىدىغان يولىغا ياكى ئۇلارنىڭ سايىداپ ئارام ئالىدىغان سورۇنىغا تەرەت قىلىپ قويۇش"(مۇسلىم توپلىغان) دېگەن. ئۆي ـ ئارام ۋە كوچا ـ كويلا پاكىزە، رەتلىك بولسا، ئادەمنىڭ روھى كۆتۈرەڭگۈ، كۆڭلى ئوچۇق، تېنى ساغلام بولىدۇ. ئەگەر ئۇنىڭ ئەكسىچە

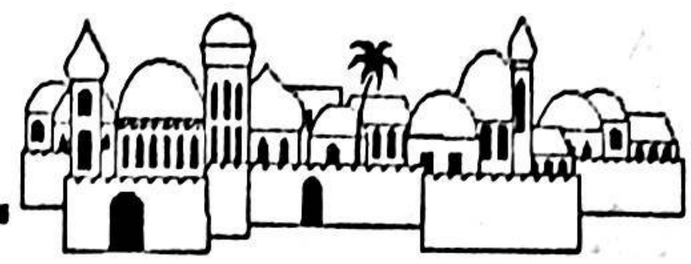

مەينەت، رەتسىز بولسا، ئادەمنىڭ ئىچى سىقىلىدۇ، روھىي چۈشكۈنلۈككە ئۇچرايدۇ، ئاسان كېسەل بولىدۇ، نورمال تۇرمۇش ۋە خىزمەت توسقۇنلۇققا ئۇچرايدۇ.

ئومۇمەن قىلىپ ئېيتقاندا، مەنىۋى ۋە ماددىي تازىلىقتىن ئىبارەت ئىچى-تېشى پاك بولۇش ئىستىكىنى كىمكى ئۆز ئەمەلىيىتىدە كۆرسىتىدىكەن، بۇ دۇنيادا كىشىلەر ئالدىدا پاك-دىيانەتلىك ياخشى ئادەم دېگەن ئاتاققا ئېرىشىپلا قالماي، ساغلاملىقتىن ئىبارەت قىممەتلىك بايلىقنى قولغا كەلتۈرەلەيدۇ، ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالا ئالدىدا يۈزى ئاق بولۇپ، نېمەتنى تونۇپ شۈكۈر قىلغانلارنىڭ قاتارىدا ئىنسان قىلىنىپ، گۈزەللىكتە تىل بىلەن تەسۋىرلىگۈسىز جەننەتكە مەڭگۈلۈك ئىنسان باغچىسىغا ئېرىشەلەيدۇ. شۇڭا مۇسۇلمانلىرىمىز شېرىك ئەقىدە، ھەسەتخورلۇق، شەخسىيەتچىلىكتەك ناچار ئىللەتلەردىن، شۇنداقلا ئۆزىنىڭ ۋە ئومۇمنىڭ تازىلىقىغا كۆڭۈل بۆلمەسلىكتەك نومۇسسىز قىلىقلاردىن خالىي بولۇپ، دۇنيادا ئىمان مىزانى، قەلب پاكلىقى، كۆڭۈل شادلىقى بىلەن ياشاپ، ئاخىرەتتە ئاللاھ تائالانىڭ مەرھەمىتىگە مۇشەررەپ بولۇشتەك غايىنى قولغا كەلتۈرۈشى لازىم.

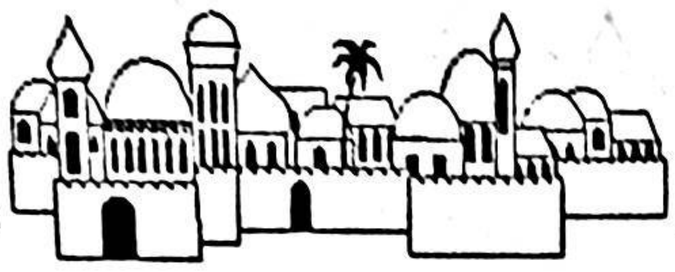

ئىنسانىيەتنىڭ ھالاكەت ئاپىتى — ئەيدىز كېسىلى

ئۆمەر ئادىل

بسم الله الرحمن الرحيم

ئەيدىز كېسىلى پۈتكۈل يەر شارى كۆز تىكىۋاتقان ئاپەت خاراكتېرلىك يۇقۇملۇق كېسەل بولۇپ، ئىنسانلارنىڭ ھاياتىغا ئېغىر دەرىجىدە تەھدىت سالماقتا. ئالىملار بۇ كېسەلنى مۇشۇ ئەسىردىكى "ۋابا"، "دەرىجىدىن تاشقىرى جان ئالغۇچى" دەپ باھا بېرىشتى. ئەيدىز كېسىلىنىڭ قىسقارتىلغان ئىنگلىزچە ئاتىلىشى AIDS بولۇپ، شۇ تەلەپپۇزغا ئاساسەن ئۇيغۇر تىلىدىمۇ "ئەيدىز" دەپ ئاتالماقتا.

ئەيدىز كېسىلى 1980 - يىللىرىنىڭ بېشىدا ئەڭ دەسلەپ ئامېرىكىدا بايقالغان. شۇنىڭدىن بۇيان، كىشىلەرنىڭ سەل قارىشى نەتىجىسىدە 190 دىن ئارتۇق دۆلەت ۋە رايوندا 13 مىليون 800 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم بۇ كېسەل بىلەن ئۆلگەن. قورقۇنچلۇق يېرى شۇكى، ھازىر ئەيدىز كېسىلى دۇنيادا كۈنىگە ئون مىڭلاپ كىشى يۇقۇملىنىشتەك تېز سۈرئەت بىلەن تارقالماقتا. دۆلىتىمىز جۇڭگودا بولسا، ئەيدىز كېسىلى 1985 - يىلى يۇنناندىن ئۆلكىسىدىن تۇنجى قېتىم بايقالدى. شۇنىڭدىن تارتىپ ئۇ مەملىكىتىمىزنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا تارقىلىش نەتىجىسىدە شىنجاڭدىمۇ 1995 - يىلى بۇ ئېپىلاس كېسەلنىڭ ۋىرۇسى ئېنىقلانغان ۋە ئۇنىڭ تارقىلىشى شىنجاڭدا تېخىمۇ تېز بولغان.

1983 - يىلى ئامېرىكا، فرانسىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىكى تېببىي ئالىملار ئەيدىز كېسىلى ئۈستىدىكى تەتقىقاتتىن چىقارغان يەكۈندە، بۇ كېسەللىكنىڭ پەيدا بولۇش ئاساسلىق سەۋەبى — ئىنسانىيەت تۇرمۇشىدىكى جىنسىي مۇناسىۋەت ئەركىنلىكىنىڭ دەرىجىدىن تاشقىرى ھالقىپ كەتكەنلىكىدىن بولغانلىقى مۇئەييەنلەشتۈرۈلگەن. ئەڭ ئۆلۈغ شەپقەتچىمىز جانابى ئاللاھ بىز بەندىلەرگە ھەقىقىي كۆيۈنۈپ ئالدىنئالا مۇنداق ئاگاھلاندۇرغان ئىدى:

زىناغا يېقىنلاشماڭلار، چۈنكى ئۇ قەبىھ ئىشتۇر، يامان يولدۇر.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 32 - ئايەت

ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن:"ئاللاھنىڭ نەزىرىدە قايسى گۇناھ ئەڭ چوڭ ھېسابلىنىدۇ؟" دەپ سورىدىم. ئۇ: "سېنى يارىتقان ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈشۈڭ"دېدى.

مەن: ”بۇ ئەلۋەتتە چوڭ گۇناھ، ئۇنىڭدىن قالسىچۇ؟“ دەيدىم. ھەسۇلۇللاھ: ”قوشنىڭنىڭ ئايالى بىلەن زىنا قىلىشىڭ“دەيدى(بۇخارى توپلىغان).

ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: ”زىنادىن ساقلىنىڭلار، ئاشۇ زىناخورلۇقتىن تۆت تۈرلۈك يامان ئاقىۋەت كېلىپ چىقىدۇ: ھەسۈا بولىدۇ، ئىقتىسادىي ۋەيران بولىدۇ، ئاللاھ رازى بولمايدۇ، دوزاخقا مەنسۇپ بولىدۇ“ (تەبرانى توپلىغان).

يۇقىرىدىكى ئايەتنى كەرىم بىلەن ھەدىسلەرنىڭ مەزمۇنى زىنانىڭ ئەڭ چوڭ گۇناھلاردىن بىرى ئىكەنلىكىنى، قەبىھلىكىنى، ماددىي ـ مەنىۋى جەھەتتىكى غايەت زور زىيانلىرىنى، ئاللاھنى رازى قىلىپ دوزاخ ئازابىدىن ئامان قالاي دېگۈچى زىنادىن ئۆزىنى تارتىشىنى زۆرۈرلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئەپسۇس، تۈمەنمىڭ ئەپسۇسكى، بىر قىسىم غاپىل مۇسۇلمانلارمۇ ”ئەيدىز“ كېسىلىدىن ئىبارەت ئىپلاس كېسەلنىڭ ۋىرۇسىنى يۇقتۇرۇۋېلىپ ئۆزىنى ئازابلىغاندىن تاشقىرى باشقىلارغىمۇ ئېغىر زىيان سالماقتا. ئەيدىز كېسىلى مۇتەخەسسىسلىرىنىڭ مۆلچەرلىشىچە، دۇنيادا ھازىر 40 مىليوندىن ئارتۇق كىشى ئەيدىز كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىپ، 8 مىليوندىن ئارتۇق كىشىنىڭ كېسەللىك ئەھۋالى ئېغىرلىشىپ كەتكەن. ئۇلارنى داۋالاش، قۇتقۇزۇش ئۈچۈن سەرپ قىلىنغان مەبلەغ 1991 ـ يىلدىكى 240 مىليارد ئامېرىكا دوللىرىدىن 2000 ـ يىلىغا كەلگەندە يىللىق خورالما راسخوت 500 مىليارد ئامېرىكا دوللىرىغا يەتكەن. دۆلىتىمىزدىكى ھەر بىر ئەيدىز كېسىلىنىڭ چىقىمى خەلق پۇلى ھېسابىغا 150 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتكەن. بۇ خىل يۇقىرى باھالىق داۋالاش ھەققى كېسەلنىڭ ئائىلىسى ئۈچۈنمۇ ئېغىر يۈك بولۇپ قالغان. دېمەك، ئەيدىز كېسىلى كېسەل بولغۇچىنى ئازابلاپ ئۆلۈم گىردابىغا ئىتتىرىپلا قالماستىن، بەلكى، دۆلەت ۋە ئائىلە، شەخسلەر ئۈچۈنمۇ مۆلچەرلىگۈسىز دەرىجىدە ئېغىر زىيان سالماقتا.

ئەيدىز كېسىلىدىن ئىبارەت يېڭى”ۋابا“ نىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، بىز ئۇنىڭ پەيدا بولۇش سەۋەبى، ئالامەتلىرىنى ئېنىق بىلۈۋېلىشىمىز لازىم.

تېببىي ئالىملارنىڭ تەتقىقاتىغا ئاساسلانغاندا، ئەيدىز ۋىرۇسى تۆۋەندىكى سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن يۇقىدىكەن:

1. ئوخشاش جىنسلىقلار ياكى يات جىنسلىقلار بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت ئېلىپ بېرىشتىن يۇقىدىكەن؛

2. دېزىنفېكسىيەلەنمىگەن يىڭنە ياكى شىپىرىسىنى ئىشلىتىش ۋە تەكشۈرۈلمىگەن قان ياكى قان ياسالمىلىرىنى سالدۇرۇشتىن يۇقىدىكەن؛

3. ھامىلدارلىق مەزگىلىدە، بوشىنىش جەريانىدا ۋە ئېمىتىش دەۋرىدە ئانىدىن بالىغا يۇقىدىكەن.

تۆۋەندىكىدەك كىشىلەر ئەيدىز كېسىلىگە مايىلچان بولىدۇ، دېگەن يەكۈن چىقىرىلغان:

1. ئۆزئارا مۇھەببەتلىشىدىغان ئەرلەر(بەچچىۋازلار)؛
2. قالايمىقان جىنسىي مۇناسىۋەت قىلغۇچىلار؛
3. ھەر خىل زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى ھەر خىل شەكىلدە چەككۈچىلەر؛
4. جىنسىي كېسەللىككە گىرىپتار بولغۇچىلار.

ھازىر دۇنيا بويىچە ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار 1980 ـ يىلدىكى ساندىن 150 نەچچە ھەسسە كۆپەيگەن.

يەنە شۇنىڭغا سەگەكلىك بىلەن قارىماي بولمايدۇكى، نۆۋەتتە دۇنيادا 18 ياشتىن تۆۋەن مىليونلىغان باللار ئۆزىگە ئەيدىز ۋىرۇسىنى يۇقتۇرۇۋالغان بولۇپ، ئۇلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ئۆلۈم گىردابىدا تۇرماقتا. بۇ باللارنىڭ 90% تى تەرەققىي قىلىۋاتقان ئەللەردىن بولۇپ، ئۇلۇش سانمۇ غەرب ئەللىرىدىن تېز ھەم كۆپ بولماقتا. ئۇنىڭدىن باشقا تۇغۇت يېشىدىكى ئاياللار ئەيدىز كېسىلىگە گىرىپتار بولۇپ ياكى يۇقۇملانغاندىن كېيىن قۇرساق كۆتۈرسە بالىسىنى يۇقۇملاندۇرۇپلا قالماستىن، بالىسىنىڭ جېنىغا زامىن بولىدۇ. ئادەتتە بۇنداق بالىلارنىڭ 50% تىن ئارتۇقراقى 2 ياشقا توشمايلا ئۆلىدۇ. قالغانلىرى 5 ياشقا توشماستىن ئۆلىدۇ. ئاتا ـ ئانىسىمۇ 5 ـ 10 يىل ئىچىدە ئۆلىدۇ. نەتىجىدە ئۆلمىگەن بالىلار يېتىم قىلىپ، جەمئىيەتكە ئېغىر يۈك بولۇپ قالىدۇ.

مۇسۇلمان قېرىنداشلار! ئويلاپ باقايلى، ياش ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ناتوغرا جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولۇش، بالا تەربىيىسىگە كۆڭۈل بۆلمەي ئۆلارغا ئەيدىز ۋىرۇسىنى يۇقتۇرۇپ ھاياتىغا زامىن بولۇشىنىڭ جاھىلىيەت دەۋرىدە سەبىي باللارنى ھەرخىل سەۋەبلەر بىلەن ئۆلتۈرۈۋەتكەندىن نېمە پەرقى بار؟ بىز ئاتا ـ ئانىلار باللىرىمىز ئالدىدىكى بۇرچىمىزنى ئادا قىلمىغانلىقىمىز، ئۆلارنىڭ تېگىشلىك ھەقلىرىنى بەرمىگەنلىكىمىز سەبىلەرنىڭ جېنىغا زامىن بولساق، ئاللاھ ئالدىدا نېمە دەيمىز؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا قانداق يۈز كېلەلەيمىز؟

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«تەھرىم»(66 ـ سۈرە)نىڭ 6 ـ ئايىتىدە:"ئى، مۆمىنلەر! ئۆزەڭلارنى ۋە بالا ـ چاقاڭلارنى ئىنسان ۋە تاشلار يېقىلغۇ بولىدىغان، رەھىم قىلمايدىغان قاتتىق قول پەرىشتىلەر مۇئەككەل بولغان دوزاختىن ساقلاڭلار" دېيىلگەن.

بۇ ئايەتتىن مەلۇمكى، ئاتا ـ ئانىلارنىڭ ئۆزلىرىنى ۋە بالا ـ چاقىلىرىنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلاپ قېلىشنىڭ بىردىنبىر يولى باللارنىڭ ئۆز ئۈستىدىكى ھەقلىرىنى تولۇق ئادا قىلىش ۋە باللارغا كىچىكىدىن باشلاپ تاكى ياشلىق قۇرامىغا يېتىپ، ئۆز تۇرمۇشىنى ئۆزى ئورۇنلاشتۇرالىغانغا قەدەر، ياخشى ـ

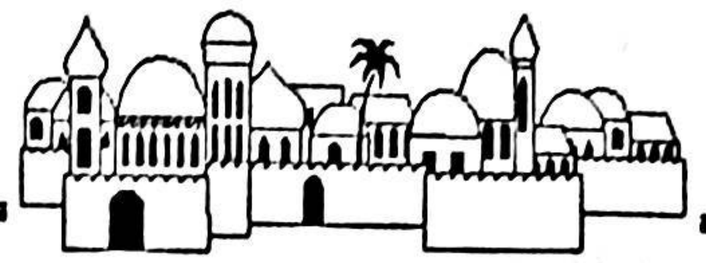

يامانني بىلدۇرۇپ، ئائىلە تەربىيىسىنى كۈچەيتىشتەك ئاللاھ بۇيرۇغان مەجبۇرىيەتنى ئادا قىلىشتىن ئىبارەت. ئەگەر ئاتا-ئانىلار بالىلارنى ئۆز ھاۋايى ھەۋەسلىرىگە خالىغانچە قۇيۇپ بېرىپ، ئاللاھنىڭ كۆرسەتمىسى بويىچە يېتىشتۇرمىگەن بولسا، ئۇنىڭ جازاسىنى ئاۋۋال بۇ دۇنيادا، ئاندىن ئاخىرەتتە كۆرىدۇ. يامان بالىنىڭ ئاپىتى ئاتا-ئانىلارنى تۇرلۈك بالالارغا دۇچار قىلىدۇ. قىيامەت كۈنىمۇ ئۇلارنى خاتىرجەم قىلمايدۇ. ئامانەتنى زايا قىلغان كىشى قانداق جاۋابكارلىققا تارتىلسا، پەرزەنتلىرىنى زايا قىلغۇدەك ئاتا-ئانىلارمۇ ئۇنىڭدىن ئېغىر جاۋابكارلىققا تارتىلىدۇ، چۈنكى پەرزەنتلەر ئۇلارنىڭ قولىدىكى ئامانەتتۇر.

ئىبنى ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "**سىلەر ھەممىڭلار پادىچىلار، ھەر كىشى ئۆزىنىڭ قول ئاستىدىكى پادىلىرىغا مەسئۇل بولىدۇ**". شۇڭا ھەر بىر ئاتا-ئانا مەسئۇلىيەتچانلىق بۇرچى بىلەن ئۆز پەرزەنتلىرىنىڭ ساغلام ئۆسۈپ يېتىلىشىگە ھەقىقىي كۆيۈنۈشى لازىم.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "**ئىنسانىنىڭ گۇناھكار بولۇشى ئۈچۈن ئۇنىڭ ئۆز پەرزەنتلىرىنى ياخشى باقمايى تاشلىۋېتىشى يېتەرلىكتۇر**". بۇنىڭدىن يەنە ئۆز پەرزەنتلىرىگە كۆيۈنۈش ئاتا-ئانىلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچى ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىسلەردىن، ئىسلام دىنىنىڭ ھەقىقەتەنمۇ ئىنسانپەرۋەر، ئىنسانىيەتنىڭ كەلگۈسىگە ئەھمىيەت بېرىدىغان، پۈتۈن مۇسۇلمانلارنى ئەۋلادلارغا كۆيۈنۈشكە چاقىرىدىغان، بىر-بىرىگە كۆيۈنۈشكە تەۋسىيە قىلىدىغان، ئالاھىدە ھۆرمەتلەشكە لايىق بىر دىن ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ھەر بىر مۇسۇلمان ئەستە تۇتۇشى كېرەككى، ئەيدىز ۋىرۇسى پەقەت ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان ئادەمنىڭ قان سۈيۇقلىقىدا، ئەرلەرنىڭ ئىسپېرمىسىدا، ئاياللارنىڭ جىنسىي يول ئاجراتمىلىرىدا، ئانىنىڭ سۈتىدە ساقلىنىدۇ. مانا مۇشۇ سۈيۇقلۇقلارنىڭ ئالمىشىشى نەتىجىسىدە يۇقۇملىنىش پەيدا بولىدۇ.

ئۇنداق بولسا ئەيدىز كېسىلى بىلەن يۇقۇملىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىشقا بولامدۇ-بولمامدۇ؟ بولىدۇ. بۇنىڭ ئۈچۈن تۆۋەندىكى نۇقتىلارغا قاتتىق رىئايە قىلىش كېرەك:

1. ئەيدىز كېسەللىكىنىڭ 90%ى جىنسىي ئالاقە ئارقىلىق يۇقىدۇ، شۇڭا جىنسىي ئەخلاققا رىئايە قىلىش، ئۆزىنى پاك تۇتۇش، ئىستىلدا دۇرۇس بولۇش، قالايمىقان جىنسىي مۇناسىۋەتتە بولماسلىق كېرەك. ئەگەر ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار ھالال جىنسىي مۇناسىۋەت قىلماقچى بولسا، ساغلاملىق ئېڭىنى ئۆستۈرۈپ، بىخەتەرلىك ئەسلىھەلىرىنى توغرا ئىشلىتىش كېرەك.

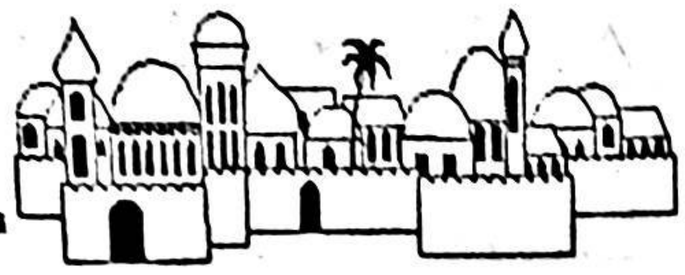

2. ھۆكۈمەتنىڭ قانۇن پەرمانلىرىغا، ئىجتىمائىي ئەخلاق، كەسپىي ئەخلاق، ئائىلىۋى گۈزەل ئەخلاق ۋە جىنسىي ئەخلاق ئۇلچەملىرىگە قاتتىق رىئايە قىلىپ، ئىپپەت - نومۇسىنى ساتماسلىق، پاھىشىۋازلىق ۋە بەچچىۋازلىق قىلماسلىق، ئۆزىنىڭ نىكاھلىق جۈرىسىدىن باشقا كىشىلەر بىلەن جىنسىي ئالاقىدا بولماسلىق كېرەك.

ئەبۇ ھۇرەيرە ۋە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇلارنىڭ رىۋايەت قىلىشىچە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋاپات بولۇش ئالدىدا مەدىنىدە ئوقۇغان ئەڭ ئاخىرقى بىر خۇتبىسىدە مۇنداق دېگەن: "بىر ئەر كىشى ئۆز ئايالىنىڭ ئارقا يولىغا، ياكى بىر ئەر كىشى بىلەن ۋە ياكى بىر ياش ئوغۇل بالا بىلەن جىنسىي مۇناسىۋەت قىلسا، ئۇ كىشى قىيامەت كۈنى چىرىپ كەتكەن تاپىتىنمۇ بەتبۇي ھالەتتە ئورنىدىن تۇرىدۇ، دوزاختا تاشلانغىچە ھەممە كىشى ئۇنىڭدىن سەسكىنىپ بىزار بولىدۇ، ئۇنىڭ ياخشى ئەمەللىرى تامامەن ئۆچۈرۈۋېتىلىدۇ. ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ۋە ئەدلى - ئادالەت جەھەتتىكى ھەممە ياخشىلىقلىرى قوبۇل قىلىنمايدۇ، بەلكى دەھشەتلىك ئوت ئىچىگە دۇملىنىدۇ" («تىببىن نەبەۋىيى» 220 - بەت).

3. ھەر قانداق شەكىلدە زەھەرلىك چېكىملىك چەكمەسلىك ۋە چېكىشنى قەتئىي يوسۇندا توسۇش كېرەك:

ئۆزەڭلارنى ھالاكەتكە تاشلىماڭلار.

—سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 195 - ئايەت

"كىمكى ئۆزىنى زەھەرلىك بۇيۇم بىلەن زەھەرلەپ ئۆلگەن بولسا، زەھەرلىك بۇيۇمنى قولىدا تۇتقان ھالدا دوزاختا مەڭگۈ قالىدۇ" (بۇخارى توپلىغان).

يۇقىرىدىكى ئايەت ۋە ھەدىستىن شۇنى بىلەلەيمىزكى، زەھەر چېكىش ئۆزىنى ئۆزى ھالاكەتكە ئىتتىرىش، ئۆزىنى ئۆزى ئۆلتۈرۈش دېمەكتۇر. زەھەر دېگىنىمىز— ئىنسانلارنىڭ جىسمانىي ۋە ئەقلى ساغلاملىقىغا چەكسىز زىيان يەتكۈزىدىغان ھەممە زەھەرنى، جۈملىدىن ئەپيۇن، نەشە، كوكايىن ۋە زىيانلىق بولغان بارلىق مەست قىلغۇچى نەرسىلەرنى كۆرسىتىدۇ. زەھەر بولسا ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، قاتىللىق قىلمىش، ئىپپەت - نومۇسىنى سېتىش، چۈشكۈنلىشىش قاتارلىق ئىللەتلەر ۋە جىنايى قىلمىشلارنىڭ مەنبەسىدۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەست قىلىدىغانلىكى نەرسىلەر، مەيلى كۆپ ياكى ئاز بولسۇن ھەممىسى ھارامدۇر" دېگەن. ھارامدىن ئۆزىنى تارتىش ۋە چەكلەش مۇسۇلمانلىقنىڭ مەجبۇرىيىتىدۇر.

4. ئۇستىرا، چىش چوتكىسى، ئوكۇل يىڭنىسى، شپىرىس ۋە بەدەنگە كىرگۈزۈلىدىغان داۋالاش سايمانلىرىنى ئورتاق ئىشلەتمەسلىك كېرەك.

5. ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان ئايالالار ھامىلدار بولماسلىقى

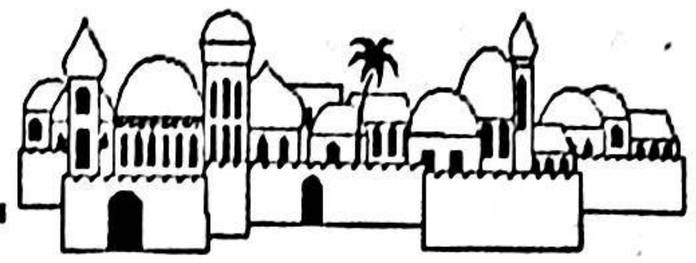

كېرەك. ناۋادا ھاملدار بولۇپ قېلىپ بالا تۇغۇلسا، ئۆزى ئېمتمەستىن تۇغۇپلا ساغلام كىشىلەرنىڭ ئېمتىشگە بېرىۋېتىش كېرەك. چۈنكى ب د ت نىڭ يېقىنقى تەكشۈرۈشىدە مەلۇم بولۇشىچە، ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان بوۋاقلارنىڭ ئۆچتىن بىر قىسمى ئانا سۈتى ئارقىلىق يۇقۇملانغان.

قەدىرلىك مۇسۇلمان قېرىنداشلار، ئەيدىز كېسىلى يەر شارى خاراكتېرلىك "ۋابا" دۇر. ئۇ پۈتكۈل ئىنسانىيەت ئۆچۈن، جەمئىيەت ئۆچۈن، ھەرقانداق بىر شەخس ئۆچۈن ئېغىر زىيان سالغۇچى، ئائىلىنى خانۇۋەيران قىلغۇچى ئاپەت. ئۇنىڭغا بولغان سەزگۈرلۈكنى ھەسسىلەپ ئاشۇرۇش، ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش، ئۇنىڭدىن مۇداپىئەلىنىش چارىلىرىنى تەشەببۇسكارلىق بىلەن يولغا قويۇش، ئەقلى ھوشى جايىدا، غۇرۇرى كۈچلۈك، ھېسسىياتى ئويغاق، ئىمانى كامىل بولغان ھەر بىر مۇسۇلماننىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان بۇرچىدۇر. بۇنىڭ ئۆچۈن بىز ئىلىم ئەھلىلىرى ئۈلگە بولۇش ۋە يېتەكلەشتىن ئىبارەت مەسئۇلىيىتىمىزنى تولۇق تونۇپ تەشەببۇسكار ئورۇندا تۇرۇشىمىزغا توغرا كېلىدۇ.

ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇركى:

سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن، ئەنە شۇلار مەقسەتكە ئېرىشكۈچىلەردۇر.

ـــــسۈرە« ئال ئىمران »(3 ـ سۈرە)، 104 ـ ئايەت

ئەبۇ سەئىد خۇدرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رىۋايەت قىلىنىدۇكى، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "سىلەردىن كىمكى بىر يامان ئىشنى كۆرسە ئۇنى ھەربىرىتى ئارقىلىق توسسۇن؛ ئۇنداق قىلىشقا قادىر بولالمىسا سۆزى ئارقىلىق توسسۇن؛ بۇنىڭغىمۇ قادىر بولالمىسا ئۇنىڭغا دىلىدا نارازى بولسۇن، بۇ ئىماننىڭ ئەڭ تۆۋەن دەرىجىسىدۇر"(مۇسلىم توپلىغان).

يۇقىرىقى ئايەت ۋە ھەدىستىن ھەممىزگە ئايانكى، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى بولغان بىز مۇسۇلمانلار ئاللاھ تائالا بۇنىڭدىن 14 ئەسىر ئىلگىرى «قۇرئان كەرىم» دە تىلغا ئالغان ۋە ئىنسانىيەت ئۆچۈن ئۆگىنىش ئۈلگىسى قىلىپ بەرگەن ئالاھىدە ئۈممەت. بۇ ئايەت ۋە ھەدىسلەر بىز ئەھلى ئىلملەرنىڭ ھوقۇق ـ مەجبۇرىيىتىمىزنى روشەن ئەسلىتىدۇ. يەنى جەمئىيەت ئۆچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان بۇگۈنكى كۈندە، بىزدەك ئىلىم ئەھلى بولغان كىشىلەر بايرىقىمىز روشەن ھالدا ئوتتۇرىغا چىقىپ قانۇنغا، مۇقىملىققا، ئىجتىمائىي ئەخلاققا، كەسپىي ئەخلاققا، گۈزەل ئائىلە ئەخلاقىغا زىت بولغان سۆز-ھەرىكەتلەرنى توسۇشىمىز، كىشىلەرگە توغرا تەبلىغ ـ ئەھكاملار ئارقىلىق خاتا يولدىن يېنىپ، توغرا يولغا مېڭىش توغرىسىدا ئىجابىي تەرىبىيە ئېلىپ

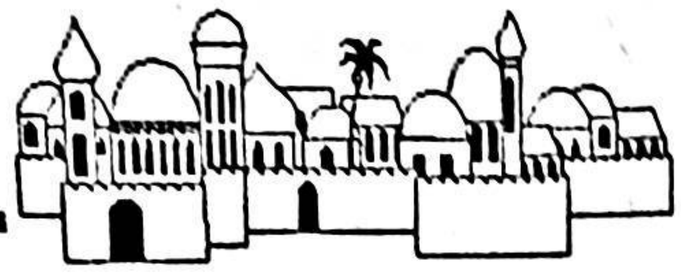

بېرىشىمىز لازىم. ئەكسىچە "ئۆزەڭنى بىل، ئۆزگىنى قوي"، "ئاقىل ئۆزىنى ئايايدۇ" دېگەندەك بىمەنە ئادەتلەر ئىسكەنجىسىدىن چىقالماي، يامان سۆز - ھەرىكەتلەرگە قارشى تۇرماي، كارىمىز بولماي، كۆرسەكمۇ، ئاڭلىساقمۇ بېپەرۋالىق قىلىپ يۈرسەك، ئۆز ئىمان - ئەقىدىمىزنىڭ قايسى دەرىجىگە چۈشۈپ قالغانلىقى ئايان بولىدۇ.

ھەر قانداق ئادەمدە، بولۇپمۇ تەقۋادار مۇسۇلمانلاردا چىن ئېتىقاد، پاك ۋىجدان، ساغلام ئەقىدە، قەيسەر ئىرادە بولۇشى لازىمكى، ئەتراپتىكى ئىشلاردىن بىخەۋەر، بېپەرۋا ھالەتتە يۈرۈش ئۆزىنىڭ مەۋجۇتلۇقىنىمۇ ئۇنتۇغانلىق، شەخسىيەتچىلىك، ئاللاھ ئالدىدا ئېغىر گۇناھ سادىر قىلغانلىقتۇر. ئاللاھ تائالا ئېيتىدۇركى:

ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىرىگە خىلاپلىق قىلغۇچىلار زالىملاردۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 229 - ئايەت

بۇ ئايەت كەرىمگە بىنائەن، ھەر بىر مۇسۇلمان، بولۇپمۇ ئىلىم ئەھلىلىرى، ئالدى بىلەن ئۆزىمىز "زالىملار" قاتارىغا كىرىپ قالماسلىقىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا باشقا "زالىملار"غا يول قويماسلىقىمىز، ئۇلارنى "زالىم" لىقتىن توسۇشىمىز لازىم.

بۇ يەردىكى "زالىم" لىق گۇناھ ئۆتكۈزۈپ دوزاختا ئۆزىنى قىيناشقا قارىتىلغان بولۇپ، بۇ بىزنىڭ ئۆزىمىز گۇناھ قىلماسلىق بىلەن بىر چاغدا، باشقىلارنى گۇناھتىن توسۇش مەجبۇرىيىتىمىز بارلىقىنى چۈشەندۈرىدۇ. كەڭ مۇسۇلمانلارمۇ ئۆزىنى ئۆزى تەربىيىلىشى، ئالىملارنىڭ، دىن پېشۋالىرىنىڭ ۋەز - تەبلىغلىرىنى ئاڭلاپ، ياخشى ئەخلاققا ئىنتىلىدىغان، يامان سۆز ھەرىكەتلەردىن ئۆزىنى چەكلەيدىغان، ئىمانى ئەركەك مۇسۇلمانلاردىن بولۇشى ئەقەللىي ساۋاتتۇر.

ئەگەر كىمكى يەنە جاھالەت دەۋرىدىن قالغان سەۋەنلىكلەرنى تەكرارلاپ، ھالال تاپقان پۇلىنى ھارام ئىشلارغا بۇزۇپ، زەھەر چېكىپ، ئەيدىز كېسىلىدەك يېڭى "ۋابا" نى تارقىتىش ئارقىلىق ئىنسانلارغا زىيانكەشلىك قىلىپ، ئىمان، ئىلىم، تەرەققىياتقا يۈزلەنمەي، "جاھان دېگەن مۇشۇ، جېنىم راھەتلەنسە بولدى" دەپ يۈرىۋەرسە، ھەر ئىككى ئالەمدە ھالى خاراب، باغرى كاۋاپ بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا قەلبىمىزنى ئىمان ۋە ئىلىم - مەرىپەت نۇرى بىلەن يورۇتقاي، ئۆمرىمىزگە بەرىكەت ۋە خاتىرجەملىك ئاتا قىلغاي!

پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 201 - ئايەت

ـــــئامىن!

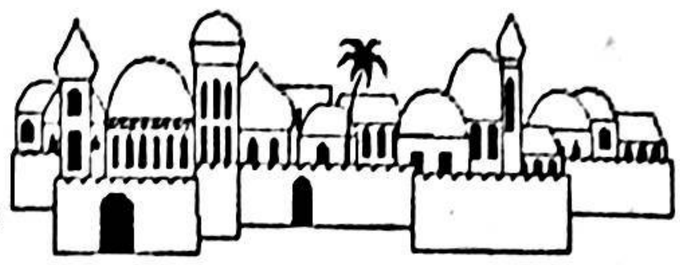

ئەيدىز كېسىلى شىنجاڭدا قورقۇنچلۇق هالدا يامرىماقتا

شەمشىدىن هاجى

2006 - يىلى پۈتۈن يەر شارىدا ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار 40 مىليونغا يەتكەن. مەملىكىتىمىزدىمۇ 2006 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار 184 مىڭدىن ئاشقان. ئەيدىز كېسىلى دۆلەت، مىللەت ۋە خەلقە پۈتمەس - تۇغمەس بالايىئاپەت ئېلىپ كېلىدىغان "ۋابا" سۈپىتىدە شىنجاڭ رايونىدىمۇ بارغانسېرى يامرىماقتا. ئىگىلىنىشىچە، 2006 - يىل 9 - ئايغىچە، شىنجاڭدىكى ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ سانى 17 مىڭ 209 كىشىگە يېتىپ، 2005 - يىلدىكىدىن 5906 كىشى كۆپەيگەن، شىنجاڭدا ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار گەرچە سان جەھەتتە مەملىكەت بويىچە 4 - ئورۇندا تۇرىدىغان بولسىمۇ، ئەمما ئومۇمىي نوپۇس ئىچىدىكى يۇقۇملىنىش نىسبىتى 0.35% كە، قۇرامىغا يەتكەنلەرنىڭ يۇقۇملىنىش نىسبىتى 0.5% كە يېتىپ، يۇقۇملىنىش نىسبىتى جەھەتتە مەملىكەت بويىچە بىرىنچى ئورۇندا تۇرغان. مۇتەخەسسىسلەر: شىنجاڭدا ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغانلار تەخمىنەن 60 مىڭ ئەتراپىدا دەپ مۆلچەرلىمەكتە. دېمەك، نۆۋەتتە شىنجاڭدا ئەيدىز كېسىلىنىڭ يامراش ئەھۋالى ناھايىتى ئېغىر بولۇپ، ھەقىقەتەن كىشىنى چۆچۈتكۈدەك قورقۇنچلۇق هالەتكە يەتكەن.

2001 - يىلى 9 - ئايدىكى مەلۇماتتا، شىنجاڭدىكى ئەيدىز كېسىلى ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ سانى 5755 ئىدى، 2006 - يىلى 9 - ئايغا كەلگەندە بۇ سان كۆپىيىپ، 17 مىڭدىن كۆپرەككە يېتىپ، بەش يىلدا ئىككى ھەسسە ئاشقان.

رايون نۇقتىسىدىن ئېيتقاندا، نۆۋەتتە شىنجاڭدىكى ئەيدىز كېسىلى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار ئاساسلىقى ئۇرۇمچى، غۇلجا شەھەرلىرىگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، بۇ ئىككى جايدىكى يۇقۇملانغۇچىلار پۈتۈن شىنجاڭدىكى يۇقۇملانغۇچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 83.5% نى، جۇملىدىن ئىلى ئوبلاستىدا 43.3% نى، ئۇرۇمچىدە 40.2% نى ئىگىلەيدىكەن. ئەمما هازىر كىشىنى ئەندىشىگە سالىدىغان ئەھۋال شۇكى، يېقىنقى بىر قانچە يىلدىن بېرى بۇ دائىرە ئۇزلۇكسىز كېڭەيمەكتە، ئاقسۇ، قەشقەر، سانجى، بايىنغولىن قاتارلىق جايلاردىمۇ يۇقۇملانغۇچىلار تېزدىن كۆپىيىپ، شىنجاڭدىكى 99 ناھىيە، شەھەرنىڭ

80%ده ئەيدىز كېسىلى ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغۇچىلار بايقالغان(ئەلۋەتتە بۇ ھەرگىزمۇ قالغان20 ناھىيە، شەھەردە يۇقۇملانغۇچىلار يوق دېگەنلىك ئەمەس. شۇنداقلا يۇقۇملانغان بولسىمۇ ئەمما تېخى بايقالمىغانلارمۇ خېلى بار).

گەرچە شىنجاڭدا ئەيدىز كېسىلىنىڭ تارقىلىشى ۋىنا تومۇرىغا زەھەرنى ئوكۇل قىلىپ ئۇرۇش تارقىلىق تارقىلىشىنى ئاساس قىلسىمۇ، ئەمما نۆۋەتتە قالايمىقان جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزگۈچىلەرگە ۋە ئادەتتىكى كىشىلەر توپىغا قاراپ تېزلىكتە يامرىماقتا. بۇنىڭ ئىچىدە جىنسىي يول ئارقىلىق يۇقۇملىنىش نىسبىتى 1999 - يىلدىكى 0.15%تىن 2005 - يىلىغا كەلگەندە 4.4%كە كۆپەيىپ، 28.3 ھەسسە ئاشقان. بولۇپمۇ ھامىلدار ئاياللار ۋە بوۋاقلار ئىچىدىكى يۇقۇملانغۇچىلار يىلدىن - يىلغا كۆپەيىپ جەمئىيەتتىكى ھەر قايسى ساھەلەرنىڭ دىققىتى - ئېتىبارىنى قوزغىماقتا. شىنجاڭ بويىچە يۇقۇملانغان ھامىلدار ئاياللارنىڭ سانى 2003 - يىلى 10 - ئايدىن ئىلگىرىكى 32دىن كۆپەيىپ، 2005 - يىلىغا كەلگەندە 272گە يېتىپ، 7.5 ھەسسە ئاشقان. 2005 - يىلى بىر يىلدىلا ئۈرۈمچى شەھىرى بىلەن غۇلجا شەھىرىدە ئەيدىز ۋىرۇسى بىلەن يۇقۇملانغان 147 بوۋاق بايقالغان. ئۇنىڭدىن باشقا، ھازىر غۇلجا شەھىرىدە يۇقۇملانغان 381 بالا پاناھلىققا موھتاج بولۇۋېتىپتۇ.

ئىگىلىنىشچە، شىنجاڭدىكى يۇقۇملىنىش ئەھۋالىدا تۆۋەندىكىدەك بىر قانچە ئالاھىدىلىك بار ئىكەن:

بىرىنچىدىن، ۋىنا تومۇرىغا زەھەرنى ئوكۇل قىلىپ ئۇرغۇچىلار كۆپ بولۇپ، بۇنداقلار ئومۇمىي يۇقۇملانغۇچىلار سانىنىڭ 85.7% نى ئىگىلەيدىكەن.

ئىككىنچىدىن، 20 ياشتىن 40 ياشقىچە بولغان ئەرلەر كۆپ بولۇپ، ئۇلار ئومۇمىي سانىنىڭ 89.4%نى ئىگىلەيدىكەن.

ئۈچىنچىدىن، ئازسانلىق مىللەتلەر كۆپ بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇرلار ئومۇمىي سانىنىڭ 84%نى ئىگىلەيدىكەن.

تۆتىنچىدىن، نامراتلار كۆپ بولۇپ، مۇتلەق كۆپ ساندىكى يۇقۇملانغۇچىلارنىڭ ئىقتىساد ئاجرىتىپ بۇ مەھەزنى داۋالىتىشىدىن سۆز ئېچىش ئەسلا مۇمكىن ئەمەسكەن، شۇڭا ئۇلار پەقەت ئۆلۈمنى كۈتۈپ يېتىشقىلا مەجبۇر بولىدىكەن.

يۇقىرىدىكى سانلىق مەلۇمات ۋە ئەمەلىي ئەھۋالدىن مەلۇمكى، ئەيدىز كېسىلى نۆۋەتتە ھەممە ساھە يۈكسەك دەرىجىدە كۆڭۈل بۆلۈشكە تېگىشلىك قەبىھ ئاپەتكە ئايلىنىپ قالدى. گەرچە دۆلەت ۋە شىنجاڭدىكى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار يېقىنقى يىللاردىن بۇيان ئەيدىز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتى جەھەتتە نۇرغۇن سىياسەت - تەدبىرلەرنى قوللانغان، نۇرغۇن

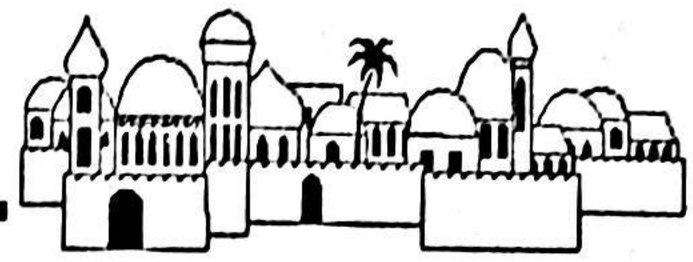

مەبلەغ ئاجرىتىپ بۇ خىزمەتنى چىڭ تۇتۇۋاتقان بولسىمۇ، ئەمما بۇ خىزمەت جەمئىيەتتىكى بارلىق كۈچلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ بۇ جەھەتتىكى مۇداپىئە ئېڭىنى ئۆستۈرۈپ، جىددىي ئىشلەشكە تېگىشلىك تەخىرسىز ئىش بولۇپ قالدى، شۇنداق قىلغاندىلا، بۇ ئاپەتنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، خەلقىمىزنىڭ، جۈملىدىن مۇسۇلمانلىرىمىزنىڭ تەن ساغلاملىقىغا، ھاياتىغا كاپالەتلىك قىلغىلى بولىدۇ. شۇڭا كەڭ مۇسۇلمانلار بۇ ۋابانىڭ خەۋپ - خەتىرىنى يۈكسەك دەرىجىدە تونۇپ يېتىشى، بولۇپمۇ دىنىي زاتلىرىمىز ۋەز - تەبلىغگە بىرلەشتۈرۈپ، ئايەت - ھەدىسلەردىن نەقىل ئېلىپ، ئىسلام دىنىنىڭ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر توغرىسىدىكى قاراشلىرىنى، شۇنداقلا كېسەللىك پەيدا قىلغۇچى ھارام ئىشلار، ھارام نەرسىلەرنىڭ ئەجەللىك زىيىنىنى كەڭ جامائەتچىلىككە تەشۋىق قىلىپ، ئەيدىز كېسىلىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتى جەھەتتە ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلارنى توغرا يولغا يېتەكلىگۈچى رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، مۇسۇلمانلارنى ئىككى ئالەملىك بەخت - سائادەتكە ئىنتىلىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىشى لازىم.

ئاللاھ تائالا مۇسۇلمانلىرىمىزنى بۇ ۋابادىن ساقلىغاي ـــ ئامىن!

ئىسلام دىنى

ۋە

تېرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇش

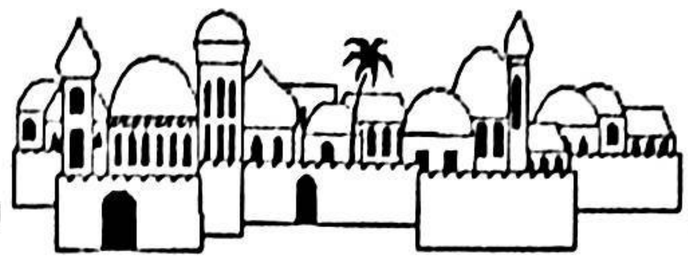

ئىسلام دىنى تەرەققىياتىنى يۈكسەلدۈرۈشنى تەشەببۇس قىلىدۇ

ئەخمەت مەتنىياز

بسم الله الرحمان الرحيم

ئىسلام دىنى ئىككى ئالەمگە تەڭ ئەھمىيەت بېرىدىغان، ئىككى ئالەملىك قاراشنى يېتىلدۈرۈشكە رىغبەتلەندۈرىدىغان دىن بولۇپ، ئىنسانلارغا ئىككى ئالەم قارىشىنى ئىلمىي، مەنتىقىلىق ئۇسۇلدا چۈشەندۈرىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ نىشانى ئىنسانلارنى ئىككى ئالەمدە بەخت-سائادەتكە ئېرىشتۈرۈش، خەتەرلىك پاجىئەنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، تولدۈرغۇسىز زىياندىن قۇتقۇزۇۋېلىش. مۇقەددەس «قۇرئان كەرىم»دە ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرىدە بۇ نىشان ۋە بۇ نىشانغا يېتىشتىكى قەدەم باسقۇچلار تەپسىلىي بايان قىلىنغان.

ئىككى ئالەمدە بەخت-سائادەتكە ئېرىشىش ئۈچۈن بەختكە سەۋەب بولىدىغان ئىشلاردا ئۈستۈنلۈك قازىنىشقا توغرا كېلىدۇ، بۇ توغرۇلۇق ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئەگەر مۆمىن بولساڭلار، ئۈستۈنلۈك قازىنىسىلەر.

——سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 139-ئايەت

بۇ ئايەتتىكى"ئۈستۈنلۈك قازىنىسىلەر" دېگەن سۆز مۇشۇ دۇنيادىكى ئۈستۈنلۈك قازىنىشنى كۆرسىتىدۇ. چۈنكى ئاخىرەت ئەمەل قىلىدىغان ئورۇن بولماستىن، دۇنيادا قىلغان ئەمەلنىڭ نەتىجىسىنى كۆرىدىغان ئورۇن. شۇڭا، ئۈستۈنلۈك قازىنىشقا تىرىشىش دەل مۇشۇ دۇنيادا بولىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنىنى يۈزەكى چۈشەنگەن بەزى مۇسۇلمانلىرىمىز "ئاللاھ قۇرئاندا ئۈستۈنلۈك قازىنىشقا ئىمانىنى شەرت قىلىپتۇ، ئاللاھقا ئىمانلا كەلتۈرسەك ئورنىمىز يۇقىرى بولىدىكەن، دۇنيادىن بىغەم، بەختلىك ئۆتىدىكەنمىز" دەپ ئاخىرەتنى كۆچەپ تەرغىب قىلىپ، دۇنيانى خۇنۈكلەشتۈرىدۇ، "ئاللاھ ئاخىرەتنى مۇسۇلمانغا ياراتقان، دۇنيانى مۇسۇلمان ئەمەسلەرگە ياراتقان، بۇ دۇنيادا راھەت كۆرگەنلەر ئاخىرەتتە جاپا تارتىدۇ، بۇ دۇنيادا جاپا تارتقانلار ئاخىرەتتە راھەت كۆرىدۇ" دېگەن تەشۋىقاتنى مۇسۇلمانلارنىڭ ئىدىيىسىگە سىڭدۈرۈش ئارقىلىق مۇسۇلمانلارنى دۇنيا ئۈچۈن باش قاتۇرمايدىغان، دۇنيا ئۈچۈن تىرىشمايدىغان بىر ھالەتكە كەلتۈرۈپ قويۇۋاتىدۇ. نەتىجىدە خېلى كۆپ مۇسۇلمانلار ھەر ئىشتا ئۈستۈنلۈك قازانماي، چېكىنىشكە يۈزلىنىپ، ئورنى كۈندىن-كۈنگە

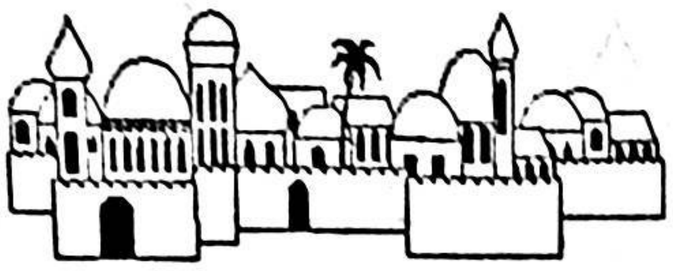

تۆۋەنلەشكە باشلاپ، باشقىلارنى يېتەكلەيدىغان ئىلغارلىقتىن باشقىلار يېتەكلىمىسە يول تاپالمايدىغان پاسسىپلىققا، باشقىلارغا خەيرخاھلىق قىلىدىغان ئېسىلزادىلەردىن باشقىلارنىڭ خەيرخاھلىقىغا موھتاج بولىدىغان بىچارىلەرگە ئايلىنىپ قېلىۋاتىدۇ. جۇملىدىن، ئاللاھقا ئىمان كەلتۈرگىلى مىڭ يىلدىن ئېشىپ، مۇشۇ مىڭ يىل مابەينىدە تارىختا ئاجايىپ مەدەنىيەتلەرنى، دۇنيادا داڭلىق ئالىم، پەيلاسوپلارنى، ياراملىق كىشىلەرنى بارلىققا كەلتۈرگەن ئىلغار ئۇيغۇر خەلقىنىڭ بىر قىسمى يۇقىرىقىدەك تەشۋىقاتلارنىڭ نەتىجىسىدە مەملىكەت بويىچە زەھەر چېكىش، ھاراق ئىچىشتە ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، زىنا-پاھىشە ۋە ھەر خىل يامان قىلمىشلاردىن ئۆزىنى تارتمايدىغان ئەيدىز كېسىلىنى يۇقتۇرۇۋېلىشتا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدىغان، باللىرى بىلىمدىن قاچىدىغان، بىكارچىلىقنى قوغلىشىدىغان، ئىش قىلىشنى خالىمايدىغان ھۇرۇن، نادان، جاھىللارنى بارلىققا كەلتۈرىدىغان پاسسىپ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

مۇسۇلمانلار مۇشۇنداق ئېچىنىشلىق ئەھۋالغا گىرىپتار بولۇپ قالماسلىقى ئۈچۈن ئاخىرەتنى تىلەش بىلەن بىرگە دۇنيادىكى نېسىۋىسىنىمۇ ئۇنتۇپ قالماسلىقى لازىم ئىدى. ئاللاھ بۇنىڭغا ئاگاھلاندۇرۇپ قۇرئاندا مۇنداق دەيدۇ:

ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن، دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمىغىن، ئاللاھ ساڭا ياخشىلىق قىلغاندەك، سەن(ئاللاھنىڭ بەندىلىرىگە) ياخشىلىق قىلغىن.

ـــسۈرە«قەسەس»(28 ـ سۈرە)، 77 ـ ئايەت

ئۆز ۋاقتىدا پەرۋەردىگارىڭ پەرىشتىلەرگە: 'مەن يەر يۈزىدە خەلىپە(يەنى ئورۇنباسار) يارىتىمەن' دېدى. پەرىشتىلەر:'يەر يۈزىدە بۇزۇقچىلىق قىلىدىغان، قان تۆكىدىغان(شەخسنى) خەلىپە قىلامسەن؟ ھالبۇكى بىز بولساق سېنى پاك دەپ مەدھىيىلەيمىز، مۇقەددەس دەپ مەدھىيىلەيمىز' دېدى. ئاللاھ:'مەن ھەقىقەتەن سىلەر بىلمەيدىغان نەرسىلەرنى بىلىمەن' دېدى، ئاللاھ پۈتۈن شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى ئادەمگە ئۆگەتتى، ئاندىن ئۇلارنى پەرىشتىلەرگە كۆرسىتىپ:'(خەلىپە بولۇشقا ئادەمگە قارىغاندا بىز ھەقلىق دەيدىغان قارىشىڭلاردا) راستچىل بولساڭلار، بۇ شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى ماڭا ئېيتىپ بېرىڭلار' دېدى. پەرىشتىلەر:'سېنى(پۈتۈن كەمچىلىكلەردىن) پاك دەپ تونۇيمىز، بىز سەن بىلدۇرگەندىن باشقىنى بىلمەيمىز، ھەقىقەتەن سەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇرسەن، ھېكمەت بىلەن ئىش قىلغۇچىدۇرسەن' دېدى، ئاللاھ:'ئى ئادەم! ئۇلارغا بۇ نەرسىلەرنىڭ ناملىرىنى ئېيتىپ بەرگىن' دېدى. ئادەم ئۇلارغا بۇ نەرسىلەرنىڭ ناملىرىنى ئېيتىپ بەرگەن چاغدا، ئاللاھ:'مەن سىلەرگە ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبلەرنى ھەقىقەتەن بىلىپ تۇرىمەن، ئاشكارا

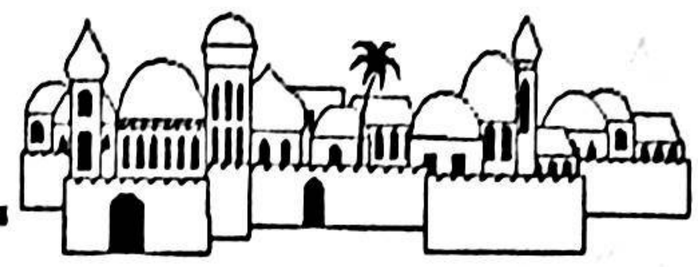

ۋە يوشۇرۇن ئىشىڭلارنى بىلىپ تۇرىمەن، دېمىگەنمىدىم، دېدى.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 30 — 33 ـ ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەردە ئاللاھ تائالا ئىنساننىڭ تەبىئىتىدە قانخورلۇق، بۇزۇقچىلىققا ئوخشاش پەسكەشلىك بولسىمۇ، تەرەققىيات ۋە ئالغا ئىلگىرىلەشنىڭ بىرىنچى باسقۇچى بولغان بىلىم بۇ پەسكەشلىكنى يوقىتىپ، ئۇنى شەرەپكە ئىگە قىلىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. بۇ يەردە يەنە شۇ مەزمۇن كۆرسىتىلگەنكى، ئىنسانلار ئاللاھنى مەدھىيىلەش ئارقىلىق ئاخىرەت يۇرتىنى تىلەش بىلەن بىرگە، دۇنيا توغرۇلۇق بىلىملەرنى ئىگىلەش بىلەن دۇنيانى تەرەققىي قىلدۇرۇشى لازىم. مانا بۇ ئاللاھنىڭ ئىنساننى زېمىندا يارىتىشتىكى زور ھېكمىتى. ئەگەر ھېكمەت بۇنىڭ ئەكسىچە بولسا ئىدى، پەرىشتىلەر: "ئىنساندەك قانخور، بۇزغۇنچىلارنى ياراتماي، بىزدەك ئۆزلىرىنى پاك دەپ مەدھىيىلەيدىغان كىشىلەرنى ياراتسىلا" دېگەندە، ئاللاھ ئەلۋەتتە پەرىشتىلەرنى يارىتاتتى ياكى ئىنساننى پەرىشتە سۈپەت، دۇنياغا قىزىقمايدىغان، داۋاملىق ئاخىرەت ئىشلىرى بىلەن مەشغۇل بولىدىغان قىلىپ يارىتاتتى ھەم ئادەم ئەلەيھىسسالام ئۆزى كەلگۈسىدە ئېھتىياجلىق بولىدىغان بارلىق شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى، خۇسۇسىيىتىنى، ئىشلەش پرىنسىپىنى دەپ بەرگەندە، ئاللاھ "مەن سىلەرگە ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى غەيبلەرنى ھەقىقەتەن بىلىپ تۇرىمەن...دېمىگەنمىدىم" دەپ پەرىشتىلەرگە ئادەمدىن پەخىرلىنىش ئىشارىتىنى بەرمەيتتى.

خۇددى ئاللاھ بۇ ئايەتتە بايان قىلغاندەك، ھازىرقى ئەمەلىيەتتە قەيەردە كىشىلەرنىڭ بىلىمى، ئاڭ سەۋىيىسى، دۇنيانى چۈشىنىشى يۇقىرى، ئىقتىسادى ياخشى بولسا قانخورلۇق، بۇزۇقچىلىق ئاز، ئەكسىچە بىلىمسىزلىك، نادانلىق، قالاقلىق، كەمبەغەلچىلىك ئەھۋاللىرى ئېغىر يەرلەردە بولسا، شۇ يەردە قانخورلۇق، بۇزۇقچىلىق كۆپ بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇنداق ئەمەلىيەتنى كۆرۈپ تۇرۇپ، "مۇسۇلمانلار ئاخىرەت توغرۇلۇق بىلىم ئىگىلىسە بولىدۇ، دۇنيا توغرۇلۇق بىلىم ئىگىلىسە بولمايدۇ، دۇنيادا غېرىب ئۆتسە بولىدۇ، بايلىققا ئېرىشسە بولمايدۇ، باي ئادەمنى ئاللاھ ياخشى كۆرمەيدۇ" دەيدىغان ئادەملەر يوق ئەمەس. يۇقىرىقى ئايەتتىكى "ئاللاھ ساڭا بەرگەن بايلىق بىلەن" دېگەن سۆز مۇسۇلمانلارنىڭ بايلىققا ئېرىشسە بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ، "ئاخىرەت يۇرتىنى تىلىگىن" دېگەن سۆز بايلىقنى خاتا، ناچار يولدا ئىشلەتمەي، ئاخىرەتتىن ئىبارەت كەلگۈسىدىكى پارلاق ئىستىقبالغا، ھەقىقىي بەخت ـ سائادەتكە ئىگە بولغان ئالىي ئورۇنغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھ رازى بولىدىغان، ئاللاھقا يېقىن قىلىدىغان ياخشى ئىشلارغا ئىشلىتىشنىڭ لازىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. ئىسلام دىنىدا ئاللاھ ئەڭ رازى بولىدىغان، ئاللاھقا ئەڭ يېقىن قىلىدىغان

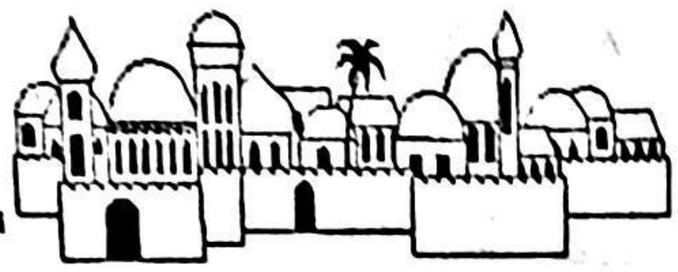

ئەمەل ئىماندۇر، ھەم يۇقىرىدا ئاللاھ دېگەندەك ئىنسانلارنىڭ ئۇستۈنلۈك قازىنىشىغا سەۋەب بولىدىغان ئامىلمۇ يەنىلا ئىماندۇر. لېكىن ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشىش، ئاللاھقا يېقىن بولۇش، ھەر قانداق ئىشتا ئۇستۈنلۈك قازىنىپ، بەختكە ئېرىشىش ئۈچۈن "لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدۇن رەسۇلۇللاھ (ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بەرھەق ئەلچىسى)" دېگەن ئىمان كەلىمىسىنى دەپ قويۇش، نامаз ئوقۇپ، روزا تۇتۇپ قويۇش، بېشىغا كۈن چۈششە دۇئا - ئىستىغپار ئوقۇپ قويۇشلا كۇپايە قىلمايدۇ، بەلكى رەسۇلۇللاھ دېگەندەك، ئىماننىڭ شاخچىلىرىنى تولۇق يېتىلدۇرگەندىلا، ئاللاھنىڭ رازىلىقىغا ئېرىشكىلى، ئاللاھقا يېقىن بولغىلى، ھەر قانداق ئىشتا ئۇستۈنلۈك قازىنىپ، بەختكە ئېرىشكىلى بولىدۇ. ئەبۇ ھۇرەيرەدىن رىۋايەت قىلىنغان بىر ھەدىستە رەسۇلۇللاھ ئىماننىڭ شاخچىلىرى توغرۇلۇق مۇنداق دېگەن: "ئىماننىڭ يەتمىش نەچچە شېخى بولىدۇ. بۇ شاخلارنىڭ ئەڭ ئەۋزىلى (ياخشىسى ياكى يۇقىرىسى) (ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىرلىكىگە ئىسپات بولىدىغان) لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ (يەنى ئاللاھتىن باشقا ھېچ ئىلاھ يوق) دېگەن سۆز، ئەڭ تۆۋىنى (ئادەتتىكىسى) ئازار بېرىدىغان نەرسىنى يولدىن يۆتكىۋېتىش، ھايا قىلىش ئىماننىڭ بىر شېخى" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). بۇ ھەدىستىن ئىماننىڭ ئاساسى بولغان ئاللاھنىڭ بارلىقى ۋە بىر ئىكەنلىكىگە ئىشىنىش ئارقىلىق ئىدىيىنى بىرلىككە كەلتۈرۈپ، يۇقىرىقى ئايەتتە دېيىلگەندەك، ئاللاھ ئىنسانىنى ۋە ئىنسان ئېھتىياجلىق بولغان بارلىق نەرسىلەرنى يارىتىپ، ئىنسانغا ئەقىل، بىلىم، سۆزلەش قابىلىيىتى ئاتا قىلىپ، كائىناتتىكى بارلىق نەرسىلەرنى بويسۇندۇرۇپ بېرىش بىلەن، ئىنسانىنىڭ ھۆرمىتىنى ئاشۇرۇشتەك خىسلەتلەر ئارقىلىق ئىنسانغا ياخشىلىق قىلغاندەك، ئىنسانمۇ باشقىلارغا ئاسانلىق، قولايلىق يارىتىپ بېرىدىغان ئىشلار بىلەن شۇغۇللىنىش ئارقىلىق بىر-بىرىگە ياخشىلىق قىلىش پائالىيىتىنى ئومۇملاشتۇرغاندا ھەر دائىم ئىنسان ئاللاھتىن ۋە بىر-بىرىدىن رازى بولىدىغان ياخشى كەيپىيات شەكىللىنىدىغانلىقى، نەتىجىدە بىر ناچار قىلمىشقا دۇچ كەلگەندە ئاللاھتىن ۋە بىر-بىرىدىن ھايا قىلىش ئارقىلىق يامان قىلمىشتىن ئۆزىنى تارتىدىغان ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك، دىيانەتلىك، ئىمانى كامىل مۇسۇلمانلاردىن بولغىلى بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. ھەم شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، مۇسۇلمانلار ئىمانىنى كامىل قىلىش ئۈچۈن ئىماننىڭ 70 نەچچە شېخىنى تولۇق يېتىلدۇرۇشى لازىم. شۇنداقلا، بۇ شاخلار قانچە تولۇق يېتىلسە شۇنچە كۆپ مېۋە بېرىدىغانلىقىنى، ھەر دائىم ئىماننىڭ مول مېۋىسىنىڭ پايدىسىنى كۆرۈش ئۈچۈن ئاللاھ ئاتا قىلغان ئەقلىنى ئىشقا سېلىپ، ئاللاھ ۋە ئاللاھنىڭ يولىيورۇقى،

چەكلىمسىگە مۇناسىۋەتلىك بىلىملەردىن خەۋەردار قىلىدىغان بىلىملەرنى ئىگىلەش بىلەن بىرگە، ئاللاھنىڭ قۇدرىتىنى نامايان قىلىدىغان، ئىنسانلارنىڭ ئېغىرچىلىقىنى يوقىتىپ، ئىنسانلارغا ئاسانلىق تۇغدۇرۇپ، قۇلايلىق يارىتىپ بېرىدىغان، ئىلىم-پەن بىلىملىرىنىمۇ ئىگىلەشنىڭ لازىملىقىنى تونۇش لازىم. سۈرە «بەقەرە»دە بايان قىلىنغان "ئاللاھ شەيئىلەرنىڭ نامىنى ئۆگەتتى" دېگەن سۆزنى تەپسىرشۇناس ئالىملار كائىناتتىكى شەيئىلەرنىڭ ئىسمى، خۇسۇسىيىتى، ئىشلىتىش ئۇسۇلىنى ئۆگەتتى دەپ تەپسىرلىگەن. مانا بۇ شەيئىلەرنىڭ ئىسمى، خۇسۇسىيىتى، ئىشلىتىش ئۇسۇلىنى ئۆگىتىدىغان بىلىم ئىلىم-پەندۇر. شۇ بىلىمدىن تولۇق خەۋەردار بولغاندا، ھەقىقىي ھايالىق، ئەخلاقلىق، پەزىلەتلىك مۇسۇلمانلاردىن بولغىلى بولىدۇ.

ئىمانىنىڭ تۇپ يىلتىزى، يۈقىرى دەرىجىلىك شېخى بولغان كەلىمە شاھادەتنى ئەتراپلىق چۈشىنىش ئۈچۈن، ھەر دائىم زور كۈچ سەرپ قىلىشقا توغرا كەلسىمۇ، ئەمما تۆۋەن دەرىجىلىك شېخى بولغان ئازار بېرىدىغان نەرسىنى يولدىن يۆتكىۋېتىش دېگەن ھۆكۈمنى ئۆز ۋاقتىدا ھېچ قانچە كۈچ سەرپ قىلماي قارا كۈچ بىلەنلا ھەر قانداق ئادەم ئورۇندىيالايتتى. ئۆز ۋاقتىدىكىدەك، پەن-تېخنىكىدىن ئەسەر بولمىغان، جەمئىيەت تەرەققىي قىلمىغان، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى قالاق بىر ۋەزىيەتتە، ئىنسانغا ئازار بېرىدىغان نەرسە يولدىكى تاش، تىكەنگە ئوخشاش نەرسىلەر بولغان بولسا، پەن-تېخنىكا ھازىرقىدەك كۈندىن-كۈنگە تەرەققىي قىلىۋاتقان، ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرى ئىلغارلاشقان بىر ئەھۋالدا، ئىنسانغا ئازار بېرىدىغان نەرسىنىڭ سانى كۆپەيىپ، ئۇنى قارا كۈچ بىلەن يوقىتىش مۇمكىن بولمايدىغان، پەن-تېخنىكا ئارقىلىقلا يوقاتقىلى بولىدىغان بىر ۋەزىيەت شەكىللەندى. ئەينى چاغدىكى قاتناش ئۇسكۇنىلىرى ۋە دېھقانچىلىق سايمانلىرى شۇ ۋاقتىنىڭ ئۆزىگە نىسبەتەن راھەت تۇيۇلغان بولسا، ھازىر ئۇلار ئىنسانغا ئازار بېرىدىغان نەرسىنىڭ قاتارىدىن ئورۇن ئالدى. بۇنى يوقىتىش ئۈچۈن يۈقىرى پەن-تېخنىكا ئارقىلىق زامانىۋى ئاسفالت يوللار، ئىلغار قاتناش ۋە دېھقانچىلىق ئۇسكۇنىلىرىگە ئېھتىياج چۈشتى. رەسۇلۇللاھ مۇشۇنى كۆزدە تۇتۇپ، ئىمانىنىڭ تۆۋەن دەرىجىلىك شېخىنى بايان قىلغاندا، يولدىكى تاش، تىكەنگە ئوخشاش نەرسىلەرنى يۆتكىۋېتىش دەپ مۇئەييەنلەشتۈرمەي، ئازار بېرىدىغان نەرسىنى يۆتكىۋېتىش دەپ مۇتلەقلەشتۈردى. بۇ مەزمۇنلاردىن مۇسۇلمان ئادەم قايسى شارائىت، قايسى ئورۇندا ياشىغان بولسا، شۇ ئورۇن ۋە شارائىتنىڭ تەلىپى بويىچە كىشىلەرگە ئازار بېرىدۇ دەپ قارىغان نەرسىنى يوق قىلىپ، جەمئىيەتكە ماس ھالدا راھەتتىن تولۇق بەھرىمەن بولۇشقا كۈچ چىقىرىش ئىمانىنىڭ بىر شېخىنى يېتىلدۈرگەنلىك بولىدۇ، شۇنداقلا، ئىنساندىكى ئېغىرچىلىقنى

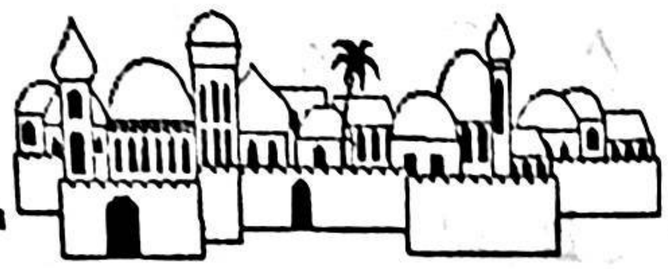

يوقتتىپ، قۇلايلىق شارائىتنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئاسانلىق يارىتىپ بېرىدىغان پەن-تېخنىكا بىلەن شۇغۇللىنىشمۇ ئىمانىڭ 70 نەچچە شېخىنىڭ بىر قىسمى دېگەن ئۇقۇمنى چۈشەنگىلى بولىدۇ. چۈنكى ھەدىستە يول ئۈستىدىكى تاش، تىكەنگە ئوخشاش ئىنسانغا ئازار بېرىدىغان نەرسىلەرنى يوقتىپ، يولنى تۈزلەپ، كىشىلەرگە ئاسانلىق يارىتىپ بەرگەن ئىشلارنى ئىمانىڭ بىر قىسمى دەپ چۈشەندۈرگەن يەردە، تەرەققىياتنىڭ ئاساسى بولغان پەن-تېخنىكا ئارقىلىق ئىلغار قاتناش ئۈسكۈنىلىرى ۋە ھازىرقىدەك راۋان يوللارنى ياساپ، يولۇچىلارنى يول ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇش، زامانىۋى دېھقانچىلىق ئۈسكۈنىلىرىنى ياساپ، دېھقانلارنى، ھەتتاكى چارۋىلارنى ئەمگەك ئازابىدىن قۇتۇلدۇرۇش، ئۇنىڭدىن باشقا، ئىنسانغا قۇلايلىق يارىتىپ بېرىدىغان ئىلغار ئۈسكۈنىلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ھەر خىل قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىشمۇ ئىمانىڭ بىر قىسمى بولالمامدۇ؟ ئەلۋەتتە بولىدۇ. بۇ ھەدىستىكى ئىمانىڭ يۇقىرى قاتلىمى بىلەن تۆۋەن قاتلىمىنى بايان قىلىپ، ئوتتۇرا قاتلىمىنى مۇئەييەنلەشتۈرمەسلىكتىكى بىر سەۋەب، ئىنسانغا پايدىلىق، قولايلىق ئىشلارنىڭ داۋاملىق بولۇپ تۇرىدىغانلىقى، پايدىلىق ئىشلارنى كۆپلەپ ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈپ، قولايلىق شارائىتنى بەرپا قىلىش ئۈچۈن توختىماي تىرىشچانلىق كۆرسىتىشنىڭ لازىملىقى، شۇ تىرىشچانلىق ئارقىلىق قانچە كۆپ پايدىلىق نەرسىلەرنى بارلىققا كەلتۈرۈپ، ئىنسانلار جەمئىيتىگە كۆپلەپ قۇلايلىق شارائىتلارنى يارىتىپ بەرسە ئىمانىڭ شېخى شۇنچە تولۇقلىنىدىغانلىقى، بۇ شاخلاردىن كۆپلەپ مېۋە ئالغىلى بولىدىغانلىقى، ئىمانىڭ شېخى قانچە تولۇقلىنىپ، بېرىدىغان مېۋىسى قانچە كۆپ بولسا، دۇنيادىن شۇنچە تولۇق لەززەتلىنەلەيدىغانلىقى، ئاخىرەتتە دۇنيادىكى لەززەتتىن نەچچە ھەسسە كۆپ لەززەتكە ئىگە بولىدىغانلىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىشتىن ئىبارەت.

ھازىرقى جەمئىيەتتە پەن-تېخنىكا ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن ۋە كېلىۋاتقان تەرەققىياتلارنىڭ ئىنسانلارغا قانچىلىك قۇلايلىق شارائىتلارنى ۋە مەنپەئەتلەرنى ئېلىپ كېلىۋاتقانلىقى ھەممىگە مەلۇم. شۇنداقلا، پەن-تېخنىكا ئۈسكۈنىلىرى قانچە ئىلغارلىشىپ، تەرەققىيات يۈكسەلگەنسېرى ئىنسانلارنىڭ دۇنيانىڭ لەززىتىدىن شۇنچە كۆپ ھۇزۇرلىنىۋاتقانلىقىمۇ ھەممىگە مەلۇم. ئايەتتىكى "دۇنيادىكى نېسىۋەڭنىمۇ ئۇنتۇمغىن" دېگەن سۆز ئاللاھ پايدىلىنىشقا رۇخسەت قىلىپ بەرگەن نازۇنېمەتلەرنى ھالال يول، يوللۇق ئۇسۇل بىلەن قولغا كەلتۈرۈپ، دۇنيانىڭ لەززىتىدىن ھۇزۇرلانسا بولىدىغانلىقىغا قارىتىلغان.

مانا بۇ مەزمۇنلار ئىنسانىيەت ئەقىل-پاراسىتىنىڭ مەھسۇلى بولغان پەن-تېخنىكا ئارقىلىق يۈكسەلگەن تەرەققىياتلارنى شەيتانغا باغلاپ: "تەرەققىيات

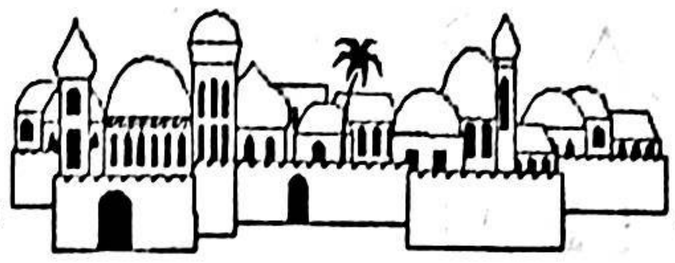

نەتىجىسىدە قولغا كەلگەن سانائەت ئۇسكۇنىلىرىدىن پايدىلىنىش ئاللاھنىڭ ئارزۇسىغا خىلاپ، ئاللاھ نەرسىلەرنى قانداق ياراتقان بولسا ئۆز پېتىچە پايدىلىنىشقا بولىدۇ، ئۆزگەرتىپ پايدىلانسا گۇناھ بولىدۇ"، دېگۈچىلەرگە رەددىيە. چۈنكى «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ مۇنداق دېگەن:

ئاللاھ يەر يۈزىدىكى ھەممە نەرسىنى سىلەر(نىڭ پايدىلىنىشىڭلار) ئۈچۈن ياراتتى.

ـــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 29 ـ ئايەت

ھازىر ئىنسانلار پايدىلىنىۋاتقان سانائەت ئۇسكۇنىلىرى ئىنسانلارنىڭ زېمىندىن چىقىدىغان خام ئەشيالارغا ئىش قوشۇشى ئارقىلىق بارلىققا كەلگەن بولۇپ، ئايەتتىكى "يەر يۈزىدىكى ھەممە نەرسە" دېگەن ھۆكۈمنىڭ ئىچىگە ھازىرقى بار ۋە كەلگۈسىدە بارلىققا كېلىدىغان بارلىق سانائەت ئۇسكۇنىلىرى كىرىدۇ. ئايەتتىكى "سىلەرنىڭ پايدىلىنىشىڭلار ئۈچۈن ياراتتى" دېگەن سۆز مۇشۇنداق سانائەت ئۇسكۇنىلىرىدىن پايدىلىنىشقا رۇخسەت، گۇناھ بولمايدۇ دېگەنگە ئىشارەت. كائىناتتىكى نەرسىلەرنى تەبئىي ھالىتىدىن ئۆزگەرتىپ، ئۆزىمىزگە قۇلايلىق قىلىپ پايدىلانساق بولىدىغانلىقى توغرۇلۇق ئاللاھ مۇنداق دەيدۇ:

بىلەمسىلەركى، ئاللاھ ئاسمانلاردىكى ۋە زېمىندىكى ھەممىنى سىلەرگە بويسۇندۇرۇپ بەردى(يەنى سىلەرنىڭ پايدىلىنىشىڭلارغا مۇۋاپىقلاشتۇرۇپ بەردى)، سىلەرگە ئاشكارا ۋە يوشۇرۇن(يەنى ماددىي ۋە مەنىۋى) نېمەتلەرنى كامالەتكە يەتكۈزۈپ بەردى.

ـــسۇرە«لوقمان»(31 ـ سۇرە)، 20 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتىكى "بويسۇندۇرۇپ بەردى" دېگەن سۆز كائىناتتىكى نەرسىلەرنىڭ تەبئىي ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ پايدىلانسا بولىدىغانلىقىغا پاكىت. "ئاسماندىكى نەرسىلەر" دېگەن سۆز ئىنسانلار ئۆزى تۇرۇۋاتقان زېمىندىكى نەرسىلەردىنلا پايدىلىنىپ قالماستىن، ئەقىل ئىشلىتىپ، تىرىشچانلىق كۆرسەتسە، ئاسماندىكى نەرسىلەردىنمۇ پايدىلىنالايدىغانلىقى ھەم پايدىلانسا بولىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئاسمان ۋە زېمىندىكى نەرسىلەردىن پايدىلىنىش پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىقلا ۋۇجۇدقا چىقىدۇ. پەن ـ تېخنىكا بولمىسا، ئاسماندىكى نەرسىلەردىن پايدىلىنىش ئەمەس، زېمىندىكى نەرسىلەردىنمۇ تولۇق پايدىلانغىلى بولمايدۇ. يۇقىرىقى مەزمۇنلاردىن ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىم ـ پەن ۋە تەرەققىياتنى قوللايدىغانلىقىنى، مۇسۇلمانلارمۇ ئىلىم ـ پەن تەرەققىياتىغا يۈزلەنسە بولىدۇلا ئەمەس، پەن ـ تېخنىكا، تەرەققىياتتا باشقىلارغا ئۇلگە بولۇشىنىڭ لازىملىقىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ. چۈنكى بۇ توغرۇلۇق قۇرئاندا ئاللاھ مۇنداق دېگەن:

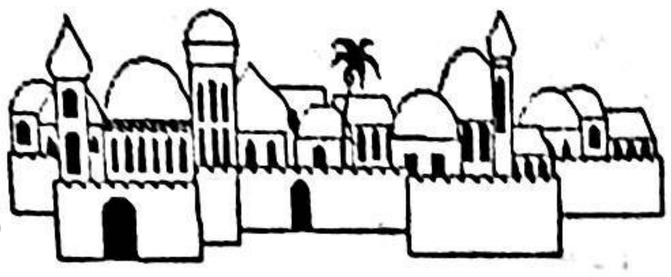

(ئى مۇھەممەد ئۈممىتى)، سىلەر ئىنسانلار مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاھقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەلگە ياخشى ئۈممەتسىلەر.

ـــــسۈرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۈرە)، 110 ـ ئايەت

دېمەك، پەن ـ تېخنىكا، تەرەققىيات ئىنسانلار جەمئىيىتىنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدە ئىنسانلارغا ئاسانلىق يارىتىپ بېرىدىغان، ئېغىرچىلىقنى كۆتۈرىدىغان، ئىقتىسادىي ئۈنۈمنى ئاشۇرىدىغان بىر ياخشىلىق. مۇشۇنداق ياخشىلىق بىلەن شۇغۇللىنىش، مۇشۇ ياخشىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشقا كىشىلەرنى رىغبەتلەندۈرۈش مۇسۇلمانلارنىڭ مەجبۇرىيىتى. ئەكسىچە كىشىلەرنى نادانلىق، خۇراپاتلىق يولىغا باشلاپ، ئاق ـ قارىنى پەرق ئەتمەي، قالاق ئىشلەپچىقىرىش ئۇسۇلىغا ئېسىلىۋېلىپ، يەل بويى جاپا تارتىپ ئىشلىسىمۇ ئىقتىسادىي ئۈنۈمى تۆۋەن بولۇش بىلەن نامراتلىقتىن قۇتۇلالماسلىق، نەتىجىدە ئوغرىلىق، بۇلاڭچىلىق، زەھەر سېتىش قاتارلىق يامان يولغا مېڭىش ھالىتىنى شەكىللەندۈرۈپ قويۇش يامانلىقتۇر. مۇشۇنداق يامانلىقتىن توسۇش بۇ يامان ئىشلارنى قىلماڭلار دەپ قويۇش بىلەنلا كۇپايە قىلمايدۇ، بەلكى تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، قۇرئان، ھەدىسنى ئوبدان تەتقىق قىلىپ، ۋەزىيەتنى توغرا مۆلچەرلەپ، يامان ئىشلارنىڭ سەۋەبىنى تۇگىتىشكە كۈچ چىقىرىپ، مۇسۇلمانلارنى تىرىشچان، ئەمگەكچان، ئىجادچىل، قەيسەر بولۇشقا يېتەكلەش ئىسلام ئەقىدىلىرىگە ئەمەل قىلغانلىق ۋە ھەقىقىي يامانلىقتىن توسقانلىق بولىدۇ. پەن ـ تېخنىكا ۋە تەرەققىياتنىكى مەقسەت: ئاز كۈچ بىلەن كۆپ ئۈنۈم يارىتىپ، ئىقتىسادىي كىرىمنى ئاشۇرۇپ، ھاللىق سەۋىيە بەرپا قىلىش ئارقىلىق تۇرمۇشنى پاراۋان، ھاياتنى بەختلىك ئۆتكۈزۈشتىن ئىبارەت. ئىسلام دىنى تۇرمۇشنى پاراۋان، ھاياتنى بەختلىك ئۆتكۈزۈشنى تەرغىب قىلىدۇ. بۇ توغرۇلۇق ئاللاھ قۇرئاندا مۇنداق دەيدۇ:

بەزى كىشىلەر:"ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە(نېسىۋىمىزنى) بۇ دۇنيادىلا بەرگىن" دەيدۇ. ھالبۇكى، ئۇنىڭغا ئاخىرەتتە(ياخشىلىقتىن) ھېچ نېسىۋە يوقتۇر. بەزى كىشىلەر:"پەرۋەردىگارىمىز! بىزگە بۇ دۇنيادا ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، ئاخىرەتتىمۇ ياخشىلىق ئاتا قىلغىن، بىزنى دوزاخ ئازابىدىن ساقلىغىن"دەيدۇ. ئەنە شۇلار ئۆزلىرى قىلغان ئەمەللىرىنىڭ مول مېۋىسىنى كۆرىدۇ. ئاللاھنىڭ ھېساب ئېلىشى تېزدۇر(يەنى شۇنچە كۆپ خالايىقتىن قىسقا ۋاقىتتا ھېساب ئېلىپ بولىدۇ).

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 200 — 201 ـ ئايەتلەر

بۇ ئايەتلەردىن مۇسۇلمان ئادەم دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە پاراۋان، بەختلىك تۇرمۇشقا ئىگە بولۇش ئۈچۈن تىرىشچانلىق كۆرسىتىش كېرەك دېگەن

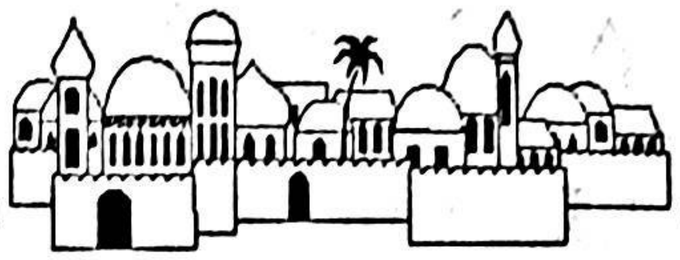

مەزمۇننى چۈشەنگىلى بولىدۇ.

پاراۋان، بەختلىك تۇرمۇشقا ئىگە بولۇش ئۈچۈن ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلمنى ئىگىلەش كېرەك، بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ھېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلمنى)خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ. پەقەت ئەقىللىق ئادەملەرلا بۇنىڭدىن پەند-نەسىھەت ئالىدۇ.

——سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 269-ئايەت

شۇنداقلا، ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش كېرەك. ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىش توغرۇلۇق رەسۇلۇللاھ مۇنداق دېگەن: ئابدۇللا رەزىيەللاھۇ ئەنھۇدىن رەسۇلۇللاھنىڭ مۇنداق دېگەنلىكى رىۋايەت قىلىنىدۇ:"ھالال كەسىپ تەلەپ قىلىش پەرزىدىن كېيىن يەنە بىر پەرزدۇر"(بەيھەقى توپلىغان). بۇ ھەدىستە ئاخىرەتتە جەننەتكە ئېرىشىشكە سەۋەب بولىدىغان بەش پەرزدىن باشقا دۇنيادا يۈزىنى يورۇق قىلىدىغان، ياخشى تۇرمۇشقا ئىگە قىلىدىغان ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشنىڭ پەرز ئىكەنلىكى بايان قىلىنىدۇ. يۇقىرىقى ئايەت، ھەدىستە دېيىلگەندەك ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق بىلىم ۋە بىرەر ھالال كەسىپ بىلەن شۇغۇللانماي تۇرۇپ "مېنىڭ بىلىملىك، بىلىمسىز، باي-كەمبەغەل بولۇشۇم پېشانەمگە پۈتۈلگەن، ئەگەر ئاللاھ بىلىملىك، باي بولۇشقا تەقدىر قىلغان بولسا، ئۆيدە يېتىۋالساممۇ بەربىر بىلىملىك، باي بولىمەن، ئەگەر بىلىمسىز، كەمبەغەل بولۇشقا تەقدىر قىلىنغان بولسام، كېچە-كۈندۈز تىرىشساممۇ، ئىشلىسەممۇ بىلىمسىز، كەمبەغەل بولىمەن، شۇڭا پېشانەمگە پۈتۈلگەننى كۆرىمەن" دەپ ھۇرۇنلۇق قىلىپ يېتىۋېلىش تەقدىرنى تەتۈر چۈشەنگەنلىك ھەم ئىسلام ئەقىدىلىرىگە خىلاپ.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ دەۋرىدە بىر ئوغرى ئۆمەر ئىبنى خەتتابنىڭ ئالدىغا ئېلىپ كېلىنىپتۇ. ئۇنىڭدىن:"نېمىشقا ئوغرىلىق قىلدىڭ؟" دەپ سورىغان ئىكەن، ئۇ:"ئاللاھ تائالا پېشانەمگە مۇشۇنداق قىلىشنى پۈتۈپتىكەن" دەپ جاۋاب بېرىپتۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئوغرىنىڭ قولىنى كېسىپ يەنە دەررە بىلەن ئۇرۇشقا بۇيرۇپتۇ، ئەتراپتىكىلەر ئەجەبلىنىپ، قولىنى كېسىش ئوغرىلىقنىڭ جازاسى ئۇچۇن، يەنە نېمىشقا دەررە بىلەن ئۇرىدۇ؟ دېيىشىپتۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ چۈشەندۈرۈپ:"قولىنى كېسىش ئوغرىلىق قىلغانلىقى ئۇچۇن، دەررە بولسا ئاللاھقا يالغانىنى چاپلىغانلىقى ئۇچۇن" دەپتۇ.

ئۆمەر ئىبنى خەتتاب مەدىنىدىن شامغا يۈرۈش قىلىپ، سەرىغ دېگەن جايغا كەلگەندە شامدا ۋابا تارالغانلىقى، نۇرغۇن كىشىلەرنىڭ ئۆلۈپ

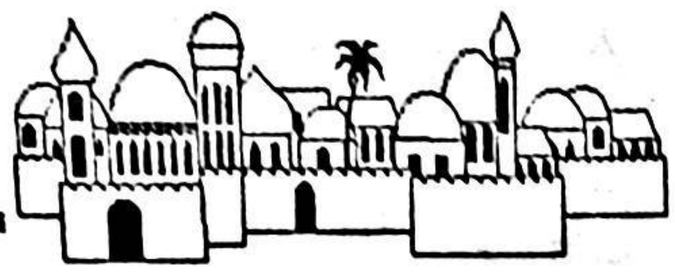

كېتىۋاتقانلىقى ھەققىدە خەۋەر كەپتۇ. ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ داۋاملىق يۈرۈش قىلىپ شامغا كىرىش ياكى كەينىگە قايتىپ كېتىش ھەققىدە ساھابىلەر بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، قايتىپ كېتىش قارار قىلىنىپتۇ. ساھابىلەردىن ئەبۇ ئۇبەيدە جەرراھ:"ئى ئۆمەر، ئاللاھنىڭ پۈتكەن تەقدىرىدىن قاچامسەن" دېگەندە، ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ: "مۇشۇ گەپنى سەندىن باشقا بىرى دېسە ئەجەبلەنمەس ئىدىم. شۇنداق، ئاللاھنىڭ تەقدىرىدىن يەنە ئاللاھنىڭ تەقدىرىگە قاچمىز. ئەگەر بىر كىشى دەريا ۋادىسىغا بارسا، دەريانىڭ بىر تەرىپى ئوتلاق، يەنە بىر تەرىپى گىياھ ئۈنمەس قاقاس يەر بولسا، ئوتلاقتا پادىلىرىنى باققان كىشىمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن، قاقاس يەردە پادىلىرىنى باققان كىشىمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرى بىلەن باققان بولىدۇ" دەپ جاۋاب بەرگەن. ساھابە ئابدۇرەھمان ئىبنى ئەۋف رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆمەر ئىبنى خەتتابقا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋابا تارقالغان جاي ھەققىدە ئېيتقان:"ئەگەر ۋابا تارقالغان جايدا بولساڭلار ئۇ يەردىن چىقىپ كەتمەڭلار، ئەگەر باشقا يەردە بولساڭلار ۋابا تارقالغان جايغا بارماڭلار" دېگەن ھەدىسنى يەتكۈزگەندە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ناھايىتى خوش بولغان.

ھەدىستە ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ ئۆزىنىڭ توغرا تەقدىر ئەقىدىسى بىلەن ھەممە خىل ھالەتنىڭ ئاللاھنىڭ ھۆكۈم قىلغان ئىلمىي ئەزەلىيسىدە مەلۇملۇق بولغان تەقدىر ئىكەنلىكىنى، ۋابا كېسىلىگە دۇچ كېلىشتەك تەقدىر ئالدىدا ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن تەدبىر قىلىشىمۇ ئاللاھنىڭ تەقدىرى ئىكەنلىكىنى، پادىلىرىنى قاقاس يەردىن ئوتلاققا يۆتكىگەن كىشىنىڭ ئاللاھنىڭ بىر خىل تەقدىرىدىن يەنە بىر خىل تەقدىرىگە كۆچۈرىدىغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەرگەن. پېشانىمىزگە بىلىنمىگەن، باي بولۇش پۈتۈلگەنمۇ ياكى بىلىنمىگەن، كەمبەغەل بولۇش پۈتۈلگەنمۇ؟ ئۇ بىزگە نامەلۇم، لېكىن بىلىنمىگەنلىك، كەمبەغەللىكىنىڭ يوللىرى ئەقىل يۈرگۈزمەسلىك، تىرىشماسلىق، چارە ـ تەدبىر قىلماسلىق، ئىزدەنمەسلىك قاتارلىق ھۆرۈنلۈق قىلمىشلىرى ئىكەنلىكى بىزگە مەلۇم. شۇنىڭدەك بىلىم، بايلىقنىڭ يوللىرى ئەقىل يۈرگۈزۈش، تىرىشىش، چارە ـ تەدبىر قىلىش، ئىزدىنىش ئارقىلىق تېپىلىدىغانلىقىمۇ بىزگە مەلۇم. شۇڭا بىز ئۆمەر رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنىڭ تەقدىر توغرىسىدىكى يۇقىرىقى يەكۈننى ئەتراپلىق مۇلاھىزە قىلمىشىمىز، ھورۇنلۇقىمىزغا تەقدىرنى باھانە قىلىپ، بىلىمسىز، يوقسۇل بولۇپ قېلىپ خارلانساق، تۇرمۇشتا قىينالساق ئۆزىمىزنىڭ ھورۇنلىقىدىن كۆرمەي، "مەن ئاللاھقا ئىشەنسەم ھەممە رىزىقنى ئاللاھ بېرىدىغان، ئاللاھ ئەزىز قىلىدىغان، خار قىلىدىغان تۇرسا، ماڭا نېمىشقا رىزىق بەرمەيدۇ؟ مېنى نېمىشقا ئەزىز قىلماي خار قىلىدۇ؟..." دەپ ئاللاھتىن ئاغرىنىپ، "پالانى بولمىغان بولسا، ئۇ تاپقان

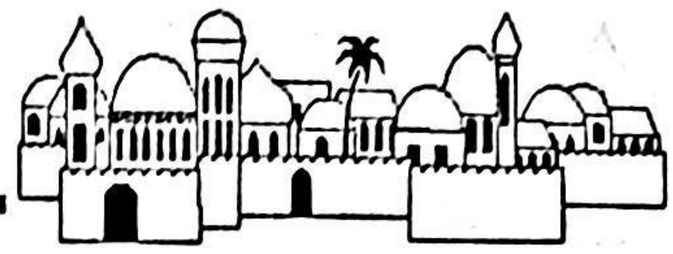

بايلىقنى مەن تاپاتتىم، ھازىر مەن تاپىدىغان بايلىقنى ئۇ تېپىۋالدى" دەپ باشقىلاردىن ئاغرىنىپ، ئۆمرىنى ھەسرەت ـ شىكايەت ئارقىلىق يامانلاش بىلەنلا ئۆتكۈزىدىغان بىچارىلىكنى تاشلاپ، ئەقلىمىزنى ئىشلىتىپ، داۋاملىق ئىزدىنىپ، يولۇققان ئوڭۇشسىزلىقلارغا تەدبىر قوللىنىپ، تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆزىمىزنىڭ بىلىمسىز، نادان، كەمبەغەل، غېرىب ، بىچارە ھالىتىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز كېرەك. ئۆز ھالىمىزنى ئۆزىمىز ئۆزگەرتمىسەك، نەتىجىدە تېخىمۇ نادانلىشىپ، پېقىرلىشىپ، غېرىبلىق بېسىپ، دۇنياغا تۆرەلگەنگە مىڭ پۇشايمان قىلىدىغان ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. ئاللاھ بۇ توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ:

ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگۈچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

ـــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

ھازىر يۇقىرىدىكى ئايەت ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن تەرەققىياتقا ماسلىشىپ، ۋەزىيەتنى توغرا مۆلچەرلەپ، ئىزدىنىش، تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق بىلىمسىزلىك، نادانلىق، كەمبەغەللىك ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، بىلىم، ئىقتىساد ۋە باشقا ساھەلەردە زور ئۈتۈق قازانغان كىشىلەر بارلىققا كەلمەكتە. بۇ ئۈتۈق قازانغان كىشىلەر باشقىلارغا نىسبەتەن ئاز پىرسەنتنى تەشكىل قىلغاچقا، ئۇلار خەلقىمىزنىڭ بىلىمسىز، نادان، كەمبەغەل ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتقا يۈزلىنىش ئېھتىياجىدىن تولۇق چىقىپ بولالىشى ناتايىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۈنىڭدىن كېيىن ئۈتۈق قازانغۇچىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپلەپ چىقىشى، ئۈتۈق قازانغۇچىلار قازانغان ئۈتۈقنى قولدىن بەرمەسلىكى، ئۆزئارا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، خەلقى ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشى كېرەك. ئەلۋەتتە، ئۈتۈق قازانغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى شۇنداق قىلىۋاتىدۇ، بىراق ئاز بىر قىسمى ئازراق ئۈتۈق قازىنىپلا غادىيىۋېلىپ، ئۆز خەلقىنى كەمستىدىغان، بۇ خەقنى مىڭ يۆلىسىمۇ يەنىلا تۇرۇشى شۇ دەيدىغان، كىشىلەرنى ئىشقا سېلىپ ئىش ھەققىنى بەرمەيدىغان، بۇمۇ ماڭا ئوخشاش روناق تاپسۇن دېمەي، "تېخىمۇ نادانلاشسۇن، پېقىرلاشسۇن، روناق تاپسا مېنىڭ بىلەن ئۆزەكگە سوقۇشتۇرىدۇ، مەنلا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرايي، باشقىلار ئالدىمغا ئۆتۈۋالمسۇن" دېگەن نىيەتتە ئىقتىسادنى بەتخەجلىك بىلەن خەجلىسە خەجلەيدىكەن، بىر ئادەمگە نەپ بەرمەيدىغان پاسسىپ ھالەتتە تۇرۇۋاتماقتا. مانا بۇ ئاللاھ يۇقىرىدا دېگەندەك، ئاللاھنىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە تۇزكورلۇق قىلىپ، گۇناھقا چۆمگەنلىك. ئەگەر ئۈتۈق قازانغۇچىلاردا ئىنساپ يوق، باشقىلاردا تىرىشچانلىق يوق بولۇشتەك ناچار قىلمىشلار داۋاملىشىدىغان بولسا، ئاللاھ بەرگەن نېمەتلەردىن قۇرۇق قېلىپ، پېقىرلىك، بىچارىلىكتىن

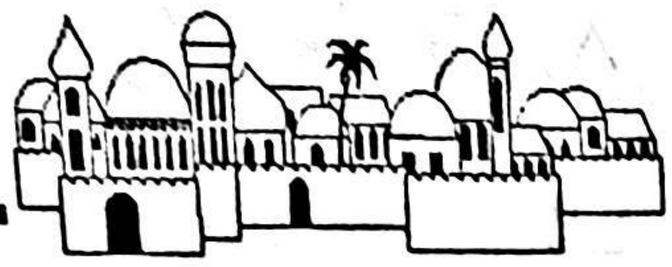

قۇتۇلالمايمىز. ھازىر بىر قىسىم ئۇتۇق قازانغۇچىلىرىمىز شۇ سەۋەب بىلەن ۋەيران بولۇپ بىچارىلەرگە ئايلىنىۋاتقان ئەھۋالنۇ كۆرۈلۈۋاتىدۇ. بىچارىلىشىپ، بېشىغا كۈن چۈشكەنسېرى بىر دەم نامان ئوقۇپ، تەۋبە ـ ئىستىغپار ئېيتىپ قويىدىغان، بىر دەم ئاتا ـ بوۋىلىرىمىزنىڭ تارىخىنى ئەسلەپ ئۆلارىدىن رەنجىيدىغان، بىر دەم بىز مۇسۇلمان بولغانلىقتىن مۇشۇنداق كۈنگە قاپتىمىز دەپ تەتۈر تەشۋىق قىلىپ، كىشىلەرنىڭ مىللىي، دىنىي قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىدىغان مىجەزى تۇراقسىز كىشىلەر خەلقىمىزنىڭ ھەر تەرەپتىن تەرەققىي قىلىشىغا توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇنداق تۇراقسىز، تۇتۇرۇقسىز مىجەزگە گىرىپتار بولماسلىق ئۈچۈن، قولدا بارنى بۇزۇپ چاچماسلىق، ئىقتىسادچىل، تىرىشچان بولۇش، باشقىلارنى ئۆزىدەك بولۇشقا يېتەكلەش، ئاللاھ بۇيرۇغان ئىشلارنىمۇ ھەر دائىم ئۆز ۋاقتىدا ئورۇندايدىغان، ئۆز تۇرمۇشىنىمۇ نورمال ئېلىپ ماڭىدىغان تۇراقلىق مىجەزنى يېتىلدۈرۈش كېرەك. بىزنىڭ ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشقان، شۇڭا بىزنىڭ ئۆلاردىن رەنجىيدىغانغا ھەققىمىز يوق. بىز مۇسۇلمان بولۇپ، «قۇرئان كەرىم» ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرى بىز ئۈيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا تەشۋىق قىلىنىۋاتقىلى مىڭ يىلدىن ئاشتى. «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىستە مەن يۇقىرىدا بايان قىلغاندەك ئۇتۇق قازىنىش، تەرەققىي قىلىش، بەختلىك كۈنگە ئىگە بولۇش توغرۇلۇق ھۆكۈملەر تەپسىلىي بايان قىلىنغان. ئۆتمۈشتە مۇشۇ ھۆكۈم بويىچە يول تۇتۇپ ماڭغان ئاتا ـ بوۋىلىرىمىز ئاجايىپ تارىخلارنى بارلىققا كەلتۈرگەن. مۇشۇ ھۆكۈملەر بويىچە ئىش ئېلىپ بارمىغان بولساق، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەۋلادلىرى بولغان بىزمۇ ئاللاھ بۇيرۇسا شۇ تارىخنى بارلىققا كەلتۈرەلەيمىز. شۇڭا بىزنىڭ ئىسلام دىنىدىن رەنجىشكە، مۇسۇلمان بولغانلىقىمىزدىن ئەپسۇسلىنىشقا قىلچە ئاساسىمىز يوق. بىزگە بىردىنبىر چىقىش يولى قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىنى ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈپ، تىرىشچان، ئەمەلىيەتچىل بولۇپ، بىلىم ـ تېخنىكا، ئەقىلدىن ئىبارەت سۈدا ئاقمايدىغان، ئوتتا كۆيمەيدىغان، ئوغرى ئالالمايدىغان چوڭ بايلىقنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت.

ئاللاھ ھەممىزنى بىلىملىك، تىرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ھاللىق سەۋىيىگە تېزرەك يېتىش ئارقىلىق بەختكە ئېرىشىشكە نىسىپ قىلغاي!ـــ ئامىن!

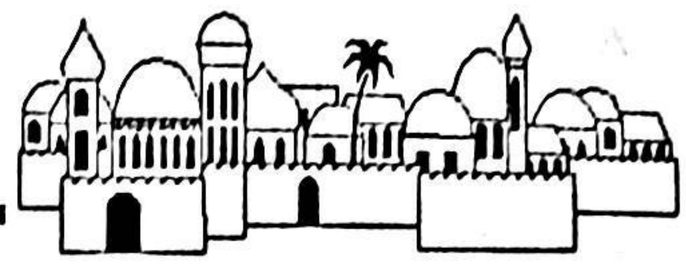

بايلىقنى مەن تاپاتتىم، ھازىر مەن تاپىدىغان بايلىقنى ئۇ تېپىۋالدى" دەپ باشقىلاردىن ئاغرىنىپ، ئۆمرىنى ھەسرەت-شىكايەت ئارقىلىق يامانلاش بىلەنلا ئۆتكۈزىدىغان بىچارىلىكنى تاشلاپ، ئەقلىمىزنى ئىشلىتىپ، داۋاملىق ئىزدىنىپ، يولۇققان ئوڭۇشسىزلىقلارغا تەدبىر قوللىنىپ، تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق ئۆزىمىزنىڭ بىلىمسىز، نادان، كەمبەغەل، غېرىب ، بىچارە ھالىتىمىزنى ئۆزگەرتىشىمىز كېرەك. ئۆز ھالىمىزنى ئۆزىمىز ئۆزگەرتمىسەك، نەتىجىدە تېخىمۇ نادانلىشىپ، پېقىرلىشىپ، غېرىبلىق بېسىپ، دۇنياغا تۆرەلگەنگە مىڭ پۇشايمان قىلىدىغان ئەھۋال يۈز بېرىدۇ. ئاللاھ بۇ توغرۇلۇق مۇنداق دەيدۇ:

ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگۈچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

——سۈرە«رەئد»(13-سۈرە)، 11-ئايەت

ھازىر يۇقىرىدىكى ئايەت ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىغا ئاساسەن تەرەققىياتقا ماسلىشىپ، ۋەزىيەتنى توغرا مۆلچەرلەپ، ئىزدىنىش، تىرىشچانلىق كۆرسىتىش ئارقىلىق بىلىمسىزلىك، نادانلىق، كەمبەغەللىك ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، بىلىم، ئىقتىساد ۋە باشقا ساھەلەردە زور ئۇتۇق قازانغان كىشىلەر بارلىققا كەلمەكتە. بۇ ئۇتۇق قازانغان كىشىلەر باشقىلارغا نىسبەتەن ئاز پىرسەنتنى تەشكىل قىلغاچقا، ئۇلار خەلقىمىزنىڭ بىلىمسىز، نادان، كەمبەغەل ھالىتىنى ئۆزگەرتىپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ئومۇمىيۈزلۈك تەرەققىياتقا يۈزلىنىش ئېھتىياجىدىن تولۇق چىقىپ بولالىشى ناتايىن. شۇنىڭ ئۈچۈن، بۇنىڭدىن كېيىن ئۇتۇق قازانغۇچىلارنىڭ تېخىمۇ كۆپلەپ چىقىشى، ئۇتۇق قازانغۇچىلار قازانغان ئۇتۇقىنى قولدىن بەرمەسلىكى، ئۆزئارا ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، خەلقى ئۈچۈن كۆپلەپ ياخشى ئىش قىلىپ بېرىشى كېرەك. ئەلۋەتتە، ئۇتۇق قازانغۇچىلارنىڭ كۆپىنچىسى شۇنداق قىلىۋاتىدۇ، بىراق ئاز بىر قىسمى ئازراق ئۇتۇق قازىنىپلا غادىيىۋېلىپ، ئۆز خەلقىنى كەمستىدىغان، بۇ خەقنى مىڭ يۆلىسىمۇ يەنىلا تۇرۇشى شۇ دەيدىغان، كىشىلەرنى ئىشقا سېلىپ ئىش ھەققىنى بەرمەيدىغان، بۇمۇ ماڭا ئوخشاش روناق تاپسۇن دېمەي، "تېخىمۇ نادانلاشسۇن، پېقىرلاشسۇن، روناق تاپسا مېنىڭ بىلەن ئۆزەكتىگە سوقۇشتۇرىدۇ، مەنلا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرای، باشقىلار ئالدىمغا ئۆتۈۋالمىسۇن" دېگەن نىيەتتە ئىقتىسادنى بەتخەجلىك بىلەن خەجلىسە خەجلەيدىكەن، بىر ئادەمگە نەپ بەرمەيدىغان پاسسىپ ھالەتتە تۇرۇۋاتماقتا. مانا بۇ ئاللاھ يۇقىرىدا دېگەندەك، ئاللاھنىڭ بەرگەن نېمەتلىرىگە تۇزكورلۇق قىلىپ، گۇناھقا چۆمگەنلىك. ئەگەر ئۇتۇق قازانغۇچىلاردا ئىنساپ يوق، باشقىلاردا تىرىشچانلىق يوق بولۇشتەك ناچار قىلمىشلار داۋاملىشىدىغان بولسا، ئاللاھ بەرگەن نېمەتلەردىن قۇرۇق قېلىپ، پېقىرلىك، بىچارىلىكتىن

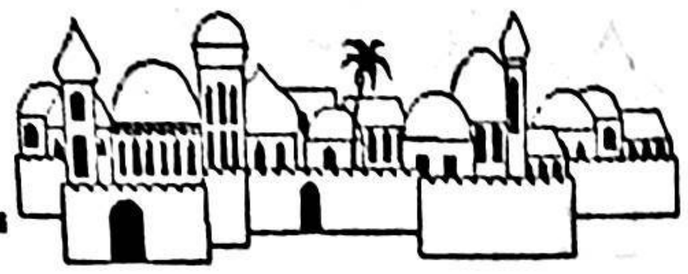

قۇتۇلالمايمىز. ھازىر بىر قىسىم ئۇتۇق قازانغۇچىلىرىمىز شۇ سەۋەب بىلەن ۋەيران بولۇپ بىچارىلەرگە ئايلىنىۋاتقان ئەھۋالنۇ كۆرۈلۈۋاتىدۇ. بىچارىلىشىپ، بېشىغا كۈن چۈشكەنسېرى بىر دەم نامار ئوقۇپ، تەۋبە - ئىستىغپار ئېيتىپ قويىدىغان، بىر دەم ئاتا - بوۋىلىرىمىزنىڭ تارىخىنى ئەسلەپ ئۇلاردىن رەنجىيدىغان، بىر دەم بىز مۇسۇلمان بولغانلىقتىن مۇشۇنداق كۈنگە قاپتىمىز دەپ تەتۈر تەشۋىق قىلىپ، كىشىلەرنىڭ مىللىي، دىنىي قىزغىنلىقىغا سوغۇق سۇ سېپىدىغان مەزىي تۇراقسىز كىشىلەر خەلقىمىزنىڭ ھەر تەرەپتىن تەرەققىي قىلىشىغا توسالغۇ بولۇۋاتىدۇ. مۇشۇنداق تۇراقسىز، تۇتۇرۇقسىز مەزگىلە گىرىپتار بولماسلىق ئۈچۈن، قولدا بارنى بۇزۇپ چاچماسلىق، ئىقتىسادچىل، تىرىشچان بولۇش، باشقىلارنى ئۆزىدەك بولۇشقا يېتەكلەش، ئاللاھ بۇيرۇغان ئىشلارنىمۇ ھەر دائىم ئۆز ۋاقتىدا ئورۇندايدىغان، ئۆز تۇرمۇشىنىمۇ نورمال ئېلىپ ماڭىدىغان تۇراقلىق مەجەزنى يېتىلدۇرۇش كېرەك. بىزنىڭ ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئۆز ۋاقتىدا پۈتۈن كۈچى بىلەن تىرىشقان، شۇڭا بىزنىڭ ئۇلاردىن رەنجىيدىغانغا ھەققىمىز يوق. بىز مۇسۇلمان بولۇپ، «قۇرئان كەرىم» ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرى بىز ئۈيغۇرلارنىڭ ئارىسىدا تەشۋىق قىلىنۇاتقىلى مىڭ يىلدىن ئاشتى. «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىستە مەن يۇقىرىدا بايان قىلغاندەك ئۇتۇق قازىنىش، تەرەققىي قىلىش، بەختلىك كۈنگە ئىگە بولۇش توغرۇلۇق ھۆكۈملەر تەپسىلىي بايان قىلىنغان. ئۆتمۈشتە مۇشۇ ھۆكۈم بويىچە يول تۇتۇپ ماڭغان ئاتا - بوۋىلىرىمىز ئاجايىپ تارىخلارنى بارلىققا كەلتۈرگەن. مۇشۇ ھۆكۈملەر بويىچە ئىش ئېلىپ بارىدىغان بولساق، ئەجدادلىرىمىزنىڭ ئەۋلادلىرى بولغان بىزمۇ ئاللاھ بۇيرۇسا شۇ تارىخنى بارلىققا كەلتۈرەلەيمىز. شۇڭا بىزنىڭ ئىسلام دىنىدىن رەنجىشكە، مۇسۇلمان بولغانلىقىمىزدىن ئەپسۇسلىنىشقا قىلچە ئاساسىمىز يوق. بىزگە بىردىنبىر چىقىش يولى قۇرئان ۋە ھەدىسنىڭ مەزمۇنىنى ئوبدان ئۆزلەشتۈرۈپ، تىرىشچان، ئەمەلىيەتچىل بولۇپ، بىلىم - تېخنىكا، ئەقىلدىن ئىبارەت سۇدا ئاقمايدىغان، ئوتتا كۆيمەيدىغان، ئوغرى ئالالمايدىغان چوڭ بايلىقنى قولغا كەلتۈرۈشتىن ئىبارەت.

ئاللاھ ھەممىزنى بىلىملىك، تىرىشچان، ئىقتىسادچىل بولۇپ، دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، ھاللىق سەۋىيىگە تېزرەك يېتىش ئارقىلىق بەختكە ئېرىشىشكە نېسىپ قىلغاي ـــ ئامىن!

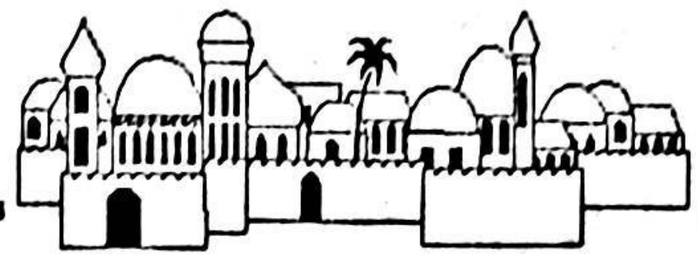

ئىسلام دىنىنىڭ بايلىق قارىشى توغرىسىدا

ئابدۇلئەھەت سەدىق

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنىمىزدىكى بايلىق قارىشى(پۇل ـ مال قارىشى) ئەھمىيەتتە «قۇرئان كەرىم»دىكى ئىنسان مەئىشىتى، پاراۋانلىقى توغرىسىدا نازىل قىلىنغان ئايەتلەرنىڭ مەزمۇنى بويىچە ئاللىقاچان ئايدىڭلىشىپ بولغان بىر مەسىلە. ئىسلام دىنى بايلىقنى چەتكە قاقماستىن، بەلكى زېمىندىكى بايلىق مەنبەلىرىنىڭ ھەممىسى ئىنسانلارنىڭ مەئىشىتى ئۈچۈن يارىتىلغان دەپ قاراپ، ئىنسانلارنىڭ خالىس نىيىتى بىلەن ھالال تەر ئاققۇزۇپ، مېھنەت قىلىپ، ئەقىل ـ پاراسىتىنى ئىشقا سېلىپ ئاشۇ بايلىق مەنبەلىرىنى ئېچىپ، ھەر خىل ھۈنەر ـ كەسىپلەر ئارقىلىق بايلىق يارىتىپ، بۇ دۇنيالىق مەئىشىتى ئۈچۈن ۋە ئاخىرەتلىك ساۋابلىق ئىشلار ئۈچۈن سەرپ ئېتىشنى بېكىتكەن. ئاللاھنىڭ دۇنيانىڭ ئاۋاتلىقىنى(دۇنيانى گۈللەندۈرۈشنى) بەندىلەرگە ۋەسىلە قىلغانلىقىنىڭ ئۆزى ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشىنىڭ ئېنىق، مۇنازىرە تەلەپ قىلمايدىغان دەلىلى ئىكەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە شۇنداق دەيدۇ:

ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ (يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ) ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

ـــسۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"كىشىنىڭ ئۆز ئەمگىكىگە تايىنىپ يېگەن تامىقى ئەڭ ھالال تاماقتۇر".

زور كۆپچىلىك مۇسۇلمان كاممىلىرىمىزنىڭ ئىدىيىسى، كۆزقارىشى «قۇرئان كەرىم»دىكى مۇناسىۋەتلىك ئايەتلەرنىڭ ھۆكۈمى بىلەن بىردەك بولغان بولسىمۇ، ئاز ساندىكى مۇسۇلمانلىرىمىز ئارىسىدا تارىختىن بېرى بۇ مەسىلە ئۈستىدە ئىككى خىل ناتوغرا ئەھۋال داۋاملىشىپ كەلدى. ئۇنىڭ بىرى، پۇل ـ بايلىقنى توغرا ۋاستە ۋە ئۇسۇل بىلەن تاپماستىن، ئىسلامدا ھارام قىلىنغان ئىش ـ ھەرىكەتلەرنى پۇل ـ بايلىق تېپىشنىڭ يولى قىلىۋېلىش ھەم تاپقان پۇل ـ مالىلىرىنى بۇ دۇنيا مەئىشىتى ئۈچۈن ۋە ئاخىرەتلىك ساۋابلىق ئىشلار ئۈچۈن ئىشلەتمەستىن، ھارام ـ بىدئەت ئىشلارغا ئىشلىتىش، قىسقىسى، پۇل ـ مال تېپىشتىكى يېتەكچى ئىدىيە ئايدىڭ، ئىشلىتىش نىشانى توغرا بولماسلىقتىن ئىبارەت. يەنە بىرى، "پۇل ـ بايلىق ئەڭ

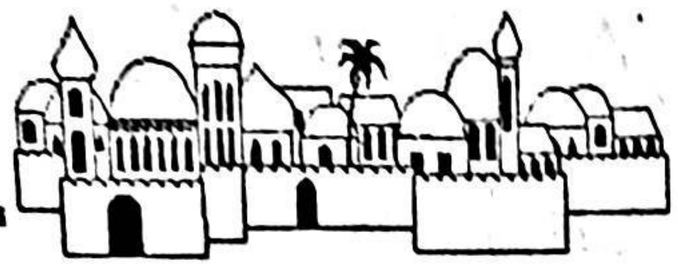

يىرگىنىشلىك نەرسە، بايلىق ۋەسۋەسىسى بەندىلەرنىڭ قەلبىدىكى ئاللاھقا بولغان مۇھەببىتىنى سۇسلاشتۇرۇۋىدۇ، بايلىق ئىنسانىنى ھەق يولىدىن چەتلەشتۈرۈۋېتىدۇ" دېگەندەك سەپسەتىلەرنى كۆتۈرۈپ چىقىپ، نۇرغۇن پايدىلىق پۇرسەتلەرنى قولدىن بېرىپ قويۇپ، نادانلىق، ھورۇنلۇق، قاششاقلىق پاتقىقىغا پېتىپ، نامراتلىق - غۇربەتچىلىك ئىچىدە ياشاشتىن ئىبارەت. ھازىر كۆپچىلىك مۇسۇلمانلىرىمىز بېيىش يولىغا مېڭىپ، ھاللىق سەۋىيىگە يېتىش قەدىمىنى تېزلەتمەكتە. لېكىن يەنىلا بۇنىڭ ئەكسىچە ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشىغا بولغان تونۇشى يېتەرلىك بولماسلىق سەۋەبىدىن، باي بولۇشقا ئىنتىلمەيدىغان، ئىزدىنىش روھى يوق، سېرىقتال تۇرمۇشقا قانائەتلىنىپ ئۆتۈۋاتقان مۇسۇلمانلىرىمىز ھېلىھەم مەۋجۇت. ئۇلار شۇنى چۈشىنىشى كېرەككى، بايلىق ئىنسان ھاياتىنىڭ ماددىي جەھەتتىكى ئەڭ زور كاپالىتى. ئىنسانىنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشى پۇل - مالدىن ئىبارەت كونكرېت ۋاستىدىن ئايرىلالمايدۇ. جانابى ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھ سودا - سېتىقنى ھالال قىلدى.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 275 - ئايەت

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام:"بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، خۇددى مەڭگۈ ئۆلمەيدىغاندەك؛ ئاخىرەتلىكنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، خۇددى ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك" دېگەنىدى.

ئىسلام دىنىمىز بايلىقنى چەتكە قېقىش ئۈ ياقتا تۇرسۇن، بەلكى ھالالدىن پۇل - مال تېپىپ بېيىشنى ئەڭ شەرەپ دەپ بىلىدۇ، ئاللاھنىڭ بۇيرۇغان پەرزلىرىنى ياخشى ئادا قىلىش، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننەتلىرىنى ئىجرا قىلىش شەرتى ئاستىدا بايلىقنى تەشەببۇس قىلىش بىلەن بىرگە، بايلىقنى قانداق يارىتىش، نېمىگە سەرپ قىلىش، پۇل - مالنى قانداق تېپىپ، قانداق ئىشلارغا ئىشلىتىشكە ھەممىدىن بەك دىققەت قىلىدۇ، ھارامنى تەرك ئېتىپ ھالاللىق بىلەن ياشاشنى ھاياتنىڭ مىزانى قىلىدۇ. بۇ يەردە دېيىلۈاتقان ھارام ئىنسانلارنىڭ جىسمانىي ساغلاملىقىغا، ھاياتىغا، پۇل - مېلىغا(يەنى مەنپەئىتىگە)، كىشىلىك ئىززەت - ھۆرمىتىگە زىيان يەتكۈزىدىغان ئىستېمالدىكى ماددىي نەرسىلەرگە، سۆز - ھەرىكەتلەرگە قارىتىلغان.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! ئاللاھ سىلەرگە ھالال قىلغان پاك نەرسىلەرنى(تەركى دۇنيا بولۇش يۈزىسىدىن ئۆزەڭلارغا) ھارام قىلماڭلار. (ئاللاھ بەلگىلەپ بەرگەن) چەكتىن ئاشماڭلار، ئاللاھ چەكتىن ئاشقۇچىلارنى ھەقىقەتەن دوست تۇتمايدۇ.

ـــــسۈرە« مائىدە»(5 - سۈرە)، 87 - ئايەت

ئېلىمىز مۇسۇلمانلىرى ئەسلىدە ھۇنەر - سەنئەتتە، سودا - سېتىقتا دۇنياغا

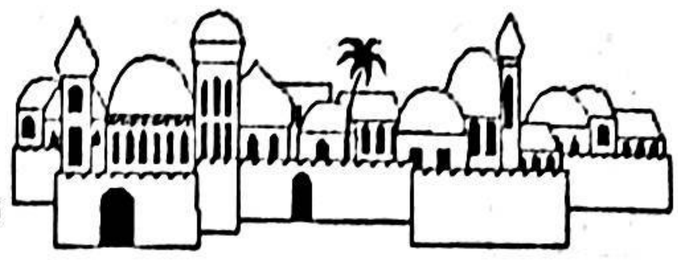

داڭلىق ئىدى. ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشىنى توغرا ئىگەللىگەن كۆپچىلىك مۇسۇلمانلىرىمىز تارىختىن بۇيان سودا دائىرىسىنى شەرقتە شەرقىي دېڭىز ساھىلىدىن قەدىمي يېپەك يولى ئارقىلىق غەربتە ياۋروپاغىچە كېڭەيتكەن. بۈگۈنكى كۈندە ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىش سىياسىتىنىڭ ئىلھامى ئاستىدا نۇرغۇنلىغان مۇسۇلمانلىرىمىز ئىسلاھاتقا ماسلىشىپ، بازار ئىگىلىكىگە ئاكتىپ قاتنىشىپ، ئىدىيىنى ئازاد قىلىپ، يېڭى كەيپىيات، قەيسەر ئىرادە بىلەن قەدەمنى چوڭ ئېلىپ، سودا ـ تىجارەت دائىرىسىنى چەت ئەللەرگە كېڭەيتمەكتە، جاپالىق ئىزدىنىپ، بۇ دۇنيالىق گۈزەل هاياتنىڭ پارلاق ئەتىسىنى يارىتىش يولىدا كۈرەش قىلماقتا، پاك ئەقىدە ـ ئىخلاس، ساغلام ئەقىل ـ ئىدراك بىلەن هالال مېهنەت قىلىپ بايلىق يارىتىپ، بېيىغاندىن كېيىن «قۇرئان كەرىم»دە كۆرسىتىلگەن ئاللاھ بۇيرۇغان پەرز ـ هەقلەرنى ئادا قىلىپ، پۇل ـ مالىلىرىنىڭ بىر قىسمىنى جەمئىيەت پاراۋانلىقى، ئۆزىمىزنى تەرەققي قىلدۇرۇش قاتارلىق خالىس ـ ساۋابلىق ئىشلارغا سەرپ قىلىپ، ئەلنىڭ ئالقىشىغا، ئاللاھنىڭ ساۋابىغا ئېرىشمەكتە. ئاللاھ مەقبۇل قىلسا، بۇ ساخاۋەتلىك ئىشلار بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەت ئېتىزىغا مەڭگۈلۈك گۈل ئۇرۇقى چاچقىسىدۇر. لېكىن ئىمان ئېتىقادى مۇستەهكەم، ئەقىدىسى ساغلام بولمىغان بىر قىسىم مۇسۇلمانلىرىمىزنىڭ بايلىق ـ پۇل قارىشى خاتا بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار پۇل ـ بايلىق جەهەتتە زىيادە هېرىس، ئاچكۆز، بېخىل بولۇپ، قولىدىن كېلىدىغان هەرقانداق ۋاستىلەردىن پايدىلىنىپ، پۇل تېپىش يولىدا چېپىشماقتا، هارامدىن پۇل تېپىپ، كىبىر پەيدا قىلىپ، پۇلىنى ئۆز قېرىنداشلىرىنى چىرىتىش، زەهەرلەش، ئىرادىسى ئاجىز خانىم ـ قىزلارنى ئازدۇرۇش، ئەهلى ئايالىرىنى خورلاش، پەرزەنتلىرىنىڭ بەختىنى نابۇت قىلىشىنىڭ قورالىغا ئايلاندۇرماقتا. ئاللاھ «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئى مۆمىنلەر! هاراق ئىچىش، قىمار ئويناش، بۇتلار(يەنى چوقۇنۇش ئۈچۈن تىكلەنگەن تاشلار)غا چوقۇنۇش، پال ئوقلىرى بىلەن پال سېلىش شەيتاننىڭ ئىشى، پاسكىنا قىلمىشلاردۇر.

ـــــسۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 90 ـ ئايەت

بىر ـ بىرىگىلارنىڭ مالىلىرىنى ناهەق يەۋالماڭلار. بىلىپ تۇرۇپ كىشىلەرنىڭ بىر قىسىم مالىلىرىنى زۇلۇم بىلەن يەۋېلىش ئۈچۈن هاكىملارغا پارا بەرمەڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 188 ـ ئايەت

ئەمما ئۇلار پۇل ـ مال هەممىنى هەل قىلىدىغان نەرسە دەپ قاراپ، هەر خىل قائىدە ـ يوسۇنلار ئارقىلىق ئۆزىنىڭ هارام بايلىقىنى كۆز ـ كۆز قىلماقتا، تۇغۇلغان كۈنىنى خاتىرىلەش، ۋېچىركا، بۆشۈك توي، خەتنە توي، ئۆي چېيى، ئارتۇقچە نەزىر ـ چىراغ قاتارلىقلارغا نەچچە مىڭلاپ، ئون مىڭلاپ پۇل سەرپ قىلىشقا

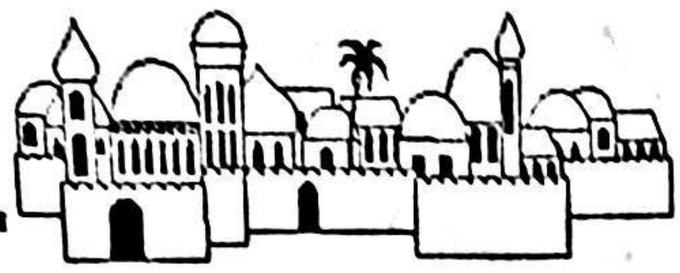

چىدايدۇكى، ئاجىز - مىسكىن قېرىنداشلىرىغا، خىش - ئەقرىبالىرىغا، قۇلۇم - قوشنىلىرىغا 100يۈەن چاغلىق ئېھسان قىلىشقا چىدىمايدۇ. نائىلاج بېرىشكە توغرا كېلىپ قالسا، باشقىلارغا كۆرسىتىپ بېرىدۇ. ئۇلارنىڭ قارىشىچە، باشقىلارغا كۆرسىتىپ بەرگەندە، بەرمىگەنلەر بەرگەنلەردىن ئۆگىنىپ بېرىدىغان بولارمىش! (بۇنىڭ تېگىدە يەنە قانداق مۇددىئالارنىڭ بارلىقىنى كىم بىلسۇن) بۇ تولىمۇ بىمەنىلىك، يوقسۇزلارغا ئازار بولۇپ قالدىغانلىقىنى ئويلىمىغانلىق. مۇنداق ئېھسانىنىڭ ساۋابى قانچىلىك بولار. يەنە كېلىپ تېلېۋىزىيە ئىستانسىلىرىدىن بۇ خىل ساخاۋەتچىلەرنىڭ مەغرۇر قىياپىتى، پەخرىلىك ھېسسىياتتا تۇرۇپ، چىرايلىرى تاتارغان، ئۇستۈبېشى يېلىڭ، بىچارىلەرچە بويۇن قىسىپ تۇرغان نامراتلارغا ئىللىقلىق، مېھىر - شەپقەت يەتكۈزۈۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ قالىمىز. تولىمۇ ئەپسۇس، بۇ ساخاۋەتچىلەر مەغرۇرلىنىشقا ھەقلىقمۇ؟ ئۇلار ئاللاھنىڭ ھەقلىرىنى قانچىلىك ئادا قىلالىدى؟ ئاشۇ يوقسۇل قېرىنداشلىرى ئالدىدىكى تېگىشلىك مەسئۇلىيىتىنى زادى قانچىلىك ئادا قىلدى؟ ئۇ بىچارە يوقسۇللار نومۇس كۈچىدىن قانچىلىك ئازابلانغاندۇ - ھە؟ بىراق نامراتلىق ھەممىدىن يامان، ئۇلار ئىلاجسىزدە. بىلىش كېرەككى، ئاشۇ بايلارنىڭ قولىدىكى پۇل - مال ئاللاھنىڭ ئۇلارغا بەرگەن ۋاقتىلىق ئامانىتى. ھاكىم، باشلىقلار ئاللاھ بەندىلەرنى يېتەكلەشكە، قوغداشقا بېكىتكەن سەركەردىلەردۇر. ئۇلارنىڭ مەسئۇلىيىتى شۇ قەدەر ئېغىركى، بۇ مەسئۇلىيەتنى ئادا قىلمايدىكەن، ئاللاھنىڭ جازاسىغا ئۇچرايدۇ. خەلقنىڭ نەپرىتىگە قالىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ.

زاكات پەقەت پېقىرلارغا، مىسكىنلەرگە، زاكات خادىملىرىغا، دىللىرىنى ئىسلامغا مايىل قىلىش كۆزدە تۇتۇلغانلارغا، قۇللارنى ئازاد قىلىشقا، قەرزدارلارغا، ئاللاھنىڭ يولىغا، ئىبن سەبىللەرگە بېرىلىدۇ، بۇ ئاللاھنىڭ بەلگىلىمىسىدۇر.

ـــسۈرە«تەۋبە»(9 - سۈرە)، 60 - ئايەت

بىر قىسىم مۇسۇلمانلىرىمىز زاكاتنىڭ پەرزلىكىنى بىلسىمۇ، كىملەرگە بەرسە دۇرۇس بولىدىغانلىقىنى بىلمەيدۇ. مۇشۇنىڭ ئۈزى ئۇلارنىڭ ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشى توغرىسىدىكى تونۇشىنىڭ تۆۋەنلىكىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. دەل شۇنداق بولغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار تېخىمۇ تەكەببۇرلىشىپ:"بىز ئەقىللىق بولغانلىقىمىز ئۈچۈن پۇل تېپىپ باي بولدۇق، نامراتلار ئۆزىنىڭ ئەقىلسىزلىقىدىن نامرات بولۇپ قالغان" دەپ ئۇلار بىلەن بولغان مۇناسىۋەت ئارىلىقىنى بارغانسېرى يىراقلاشتۇرماقتا. بۇ خىل خاھىش كۈنسېرى كۈچىيىپ ئارىمىزدا ئېسىل - پەسلەرنى باي - كەمبەغەللىككە قاراپ ئايرىيدىغان، بىراۋ قىمارۋازلىق، جەزخورلۇق، جازانىخورلۇق، شوپاڭچىلىقنى كەسىپ قىلىپ، دۆلەتنىڭ قانۇن - نىزاملىرىغا خىلاپ يوللار بىلەن پۇل تاپقان بولسىمۇ، ۋاي پالانچى باي دەپ ئۇلارغا تۆرىدىن ئورۇن بېرىدىغان،

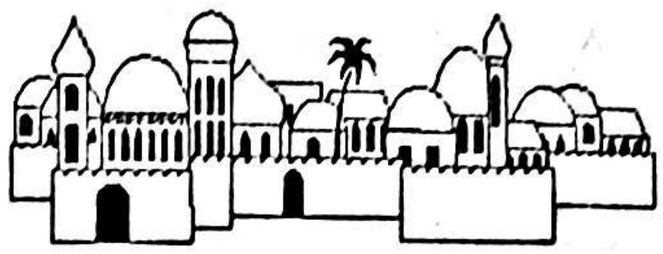

هالال ئەمگىكى ۋە ئەقىل-پاراسىتى بىلەن مىللەتكە پايدىلىق ئىشلارنى قىلىپ، هالال ياشاپ كەلگەن، ئەمما ئىقتىسادىي ئاساسى ئاجىز بىر تەقۋادار مۇسۇلمانغا نىسبەتەن كۆزگە ئىلماسلىق پوزىتسىيىسىدە بولىدىغان خۇنۇك كەيپىيات پەيدا بولۇۋاتىدۇ. بۇنداق ئىللەت ئىسلام دىنىمىزنىڭ بايلىق قارىشى بىلەن تۇپتىن سىغىشالمايدىغان كۇپۇرانە ئەخلاقتۇر. باي، كەمبەغەل بولۇپ قېلىشنى نوقۇل هالدا ئۇلار دەۋاتقان ئەقىلگە(ئەمەلىيەتتە ناتوغرا يوللارغا) باغلاپ قاراشنىڭ ئۆزىمۇ كۇپۇرانە قاراشتۇر. بىز تارىخقا نەزەر سالىدىغان بولساق، نۇرغۇن مۇتەپەككۇرلىرىمىزنىڭ نامرات ئۆتكەنلىكى، بۇنىڭ ئەكسىچە ئەقىل-پاراسەتتە ئۇلارنىڭ ئېلىۋىتكەن تىرىشچانلىقىدىن توغرا كەلمەيدىغان ئادەملەرنىڭ زەردار بولۇپ ئۆتكەنلىكى هەممىزگە ئايان. بۇگۈنكى كۈندىمۇ ئاشۇ بايلارغا ئەقىل-پاراسەت، هۇنەر-سەنئەتتە نەچچە يىل هەتتا مەڭگۈ ئۇستاز بولغۇدەك نۇرغۇن ئىلىم-پەن خادىملىرى تېخى هاللىق سەۋىبىگە يەتكىنى يوق. ئۇلار ئاشۇ بايلار بەهرىمەن بولۇۋاتقان پاراۋانلىقنىڭ ئوندىن بىر قىسمىدىنمۇ بەهرىمەن بولالمايۋاتامدۇ؟ ئۇنداقتا بۇ خىل هالەتنى قانداق چۈشىنىش كېرەك؟ ئەڭ ياخشىسى بۇنىڭغا «قۇرئان كەرىم»دىن جاۋاب ئىزدەيلى. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئىنسانغا بىرەر مۇسىبەت يەتسە، بىزگە دۇئا قىلىپ(ئىلتىجا قىلىدۇ)، ئاندىن ئۇنىڭغا مەرھەمەت قىلىپ بىرەر نېمىتىمىزنى ئاتا قىلساق، ئۇ:"بۇ نېمەت ماڭا ئۆز ئىلىمىدىن(يەنى پەزلىمدىن، ئەمگىكىمدىن، تىرىشچانلىقىمدىن، رىزىق تېپىشنىڭ يوللىرىنى بىلگەنلىكىمدىن) كەلدى" دەيدۇ.

——سۇرە«زۇمەر»(39-سۇرە)، 49-ئايەت

بۇ ئايەت كەرىمنىڭ مەزمۇنىدىن ئېنىقكى، پۇل-مالنى كىشىلىك مۇناسىۋەتتە ياخشى-يامانلىق، ئەقىللىق-ئەقىلسىزلىق ئايرىشنىڭ ئۆلچىمى قىلىش مەنۇى غۇربەتچىلىكنىڭ بېشارىتىدۇر. شۇڭا هەممىز ئۆز مەسئۇلىيىتىمىزنى ئادا قىلىپ، ئۆلىمالىرىمىز ئۆزلىرىنىڭ پاساھەتلىك ئەمرىمەرۇپ تەبلىغلىرى ئارقىلىق، مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىز ئارىسىدىكى مەنۇى كەمبەغەللىكنىڭ ئاساريتىدىن قۇتۇلالمايۋاتقانلارنىڭ بۇ ئاساريەتتىن قۇتۇلۇشىغا ياردەم بېرىشى، بايلىرىمىز زىممىمىزدىكى مەسئۇلىيەتنى تولۇق ئادا قىلىپ، سەدىقە-زاكاتلارنى ئۆز جايىغا ئىشلىتىپ، كەمبەغەل-مىسكىنلەرنىڭ ئۆز هالىنى ياخشىلاپ، تۇرمۇشىنى ئۆزگەرتىشىگە ياردەم بېرىپ، بىرلىكتە ئالغا بېسىشىمىز لازىم.

ئاللاھ هەممىزگە رەهمەت قىلىپ، تەۋھىدىمىزنى، ئىمان ئېتىقادىمىزنى مۇستەهكەم قىلسۇن——ئامىن!

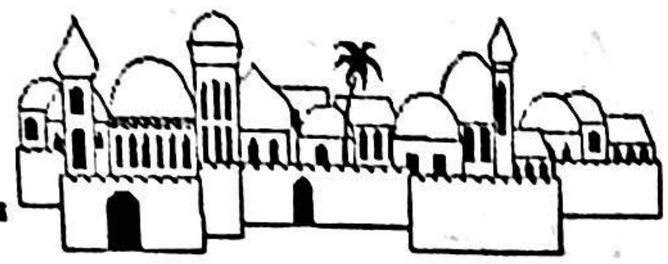

بىر قىسىم ئۇيغۇر مۇسۇلمانلىرىمىزدىكى ''ئۆسمە''ـــ هەشەمەتچىلىك ۋە ئىسراپچىلىق توغرىسىدا

غوپۇرجان شىرىپ

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئاللاه هەقىقەتەن(كىشىلەر ئارىسىدا) ئادىل بولۇشقا، (جەمئى خەلقە) ياخشىلىق قىلىشقا، خىش-ئەقرىبالارغا سىلە-رەھىم قىلىشقا بۇيرۇيدۇ، قەبىھ(سۆز-هەرىكەتلەر)دىن، ياماﻥ ئىشلاردىن ۋە زۇلۇم قىلىشتىن توسىدۇ، نەسىھەتنى قوبۇل قىلسۇن دەپ، ئاللاه سىلەرگە پەند-نەسىھەت قىلىدۇ.

ـــــسۇرە«نەهل»(16-سۇرە)، 90-ئايەت

مۇسۇلمانلار ئىسراپخورلۇق ۋە هەشەمەتچىلىككە ئائىت بۇيۇرۇق نەسىھەتلەرنى ئاڭلاپ، ئۆزىنى شۇنداقلا دوستلىرىنى ئاللاه تەرەپكە مايىل قىلسۇن دېگەن مەقسەتتە يۇقىرىدىكى ئايەتنى باشقا ئالدىم. ئاللاه تائالا بىز بەندىلەرنىڭ باشقا بەندىلەردىن شۇنداقلا باشقا ئۇممەتلەردىن ئالاهىدە پەرقلىنىز بارلىقىنى تەكىتلەپ، ئۆزىنىڭ كالامىدا مۇنداق دەيدۇ:

(ئى مۇهەممەد ئۇممىتى!)ئىنسانلار مەنپەئىتى ئۈچۈن ئوتتۇرىغا چىقىرىلغان، ياخشىلىققا بۇيرۇپ يامانلىقتىن توسىدىغان، ئاللاهقا ئىمان ئېيتىدىغان ئەڭ ياخشى ئۇممەتسىلەر.

ـــــسۇرە«ئال ئىمران»(3-سۇرە)، 110-ئايەت

مۇشۇ ئايەتنىڭ مەزمۇنى بويىچە، هەشەمەتچىلىك ۋە ئىسراپخورلۇق قىلماسلىق توغرىسىدا ئاللاه تائالا سۇرە«ئەئراف»(7-سۇرە)نىڭ31-ئايىتىدە: ''يەڭلار، ئىچىڭلار، ئىسراپ قىلماڭلار، ئاللاه ئىسراپ قىلغۇچىلارنى هەقىقەتەن ياقتۇرمايدۇ'' دەپ بىز بەندىلەرگە ئالاهىدە قانۇن چۈشۈرگەن. لېكىن بىزدىن بىرمۇنچىلىرىمىز ئاللاه تائالانىڭ قانۇن ئىلاهىيەسىگە سەل قاراپ، شۈكرانە نېمەت ئورنىغا كۇپرانە نېمەت قىلماقتىمىز. پۈتۈنىرىمىزنى ئاللاه تائالا كۆرسەتكەن توغرا يولغا خەجلىمەي، ناشايان ئىشلارغا يەنى ريېستۇرانلاردىكى ناتوغرا ئولتۇرۇشلارغا، مېهماندارچىلىق باهانىسىدىكى ''خۇشامەتچىلىك''، ''پاراڭخورلۇق''قا ئىشلەتمەكتىمىز. پۈتۈن-مائىلىرىمىزنى قانداق باشقۇرۇش ۋە ئىشلىتىش هەققىدە ئاللاه تائالا مۇنداق دېگەن:

تۇغقانغا، مىسكىنگە، ئىبن سەبىلگە(خەير-ساخاۋەتتىن)هەققىنى بەرگىن، (پۈتۈن-مېلىڭنى ناتوغرا يوللارغا)ئىسراپ قىلمىغىن. ئىسراپ قىلغۇچىلار هەقىقەتەن

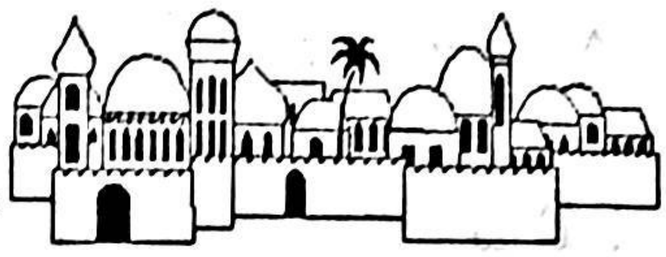

شەيتانلارنىڭ قېرىنداشلىرىدۇر، شەيتان پەرۋەردىگارىغا تولىمۇ كۇفرانى نېمەت قىلغان ئىدى.

ـــسۇرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۇرە)، 26ـــ27 ـ ئايەتلەر

ھازىر جەمئىيىتىمىزدە، بولۇپمۇ يۇرتىمىزدا قىزىق نۇقتا ۋە قىيىن نۇقتا بولۇۋاتقان ئىشلارنىڭ بىرى يەنىلا ئىسراپچىلىق. مەسىلەن:

بىرىنچى، دېھقانلىرىمىزنىڭ قان ـ تەر بەدىلىگە كەلگەن بۇغداي، گۈرۈچلەردىن ئېتىلگەن تائاملار، دېھقانلىرىمىز ھەپتە ـ ئايلاپ ئېلىپ يېيەلمەيدىغان سېمىز گۆشلەر شەھەر كوچىلىرىدىكى ئەخلەت ساندۇقلىرىغا سۇلياۋ خالتا ۋە گېزىتلەرگە ئوراپ تاشلانغانلىقىدەك ئېغىر ئاقىۋەتلەرنى كۆرىمىز، ئۇنىڭدىن باشقا رېستوران، ھەتتاكى ئاددىي ئاشپۇزۇللاردا تۇك ـ تۆكۈلۈپ تۆكۈلۈۋاتقان نېمەتلەرگە قاراپ ھەرقانداق ئادەمنىڭ ئىچى سىيرىلىدۇ. ئاللاھ تائالا سۇرە«فۇرقان» (25 ـ سۇرە)نىڭ 67 ـ ئايىتىدە: ”ئۇلار(يەنى ئاللاھ ياخشى كۆرىدىغان بەندىلەر)خراجەت قىلغاندا، ئىسراپچىلىقمۇ قىلمايدۇ، بېخىللىقمۇ قىلمايدۇ، ئوتتۇراھال خراجەت قىلىدۇ“ دەپ كۆرسەتكەن. بىز مۇشۇ ئايەتكە ئۇيغۇنلاشقان ـ ئۇيغۇنلاشمىغانلىقىمىز، ئاللاھ كۆرسەتكەن يولدىن چىقىپ كەتكەن ـ كەتمىگەنلىكىمىز ھەققىدە ياخشى تەپەككۇر قىلىشىمىز لازىم.

ئىككىنچى، پۇل ئىسراپچىلىقى. پۇلنى مىڭ مۇشەققەتتە تاپىمىز ـ يۇ، بىرمۇنچىلىرىمىز ئۇنى گۇناھ يوللىرىغا خراجەت قىلىۋاتىمىز. مەسىلەن، بىرمۇنچە ياش دىنىي قېرىنداشلىرىمىز قېرى، چۆرە، ياشىنىپ قالغان ئاتا ـ ئانىلىرىنى ياكى ئايالىنى سۈيۈقئاش ئېتىشكە بۇيرۇۋېتىپ، ئۆزى ئاغىنە ـ بۇرادەرلىرى بىلەن كاۋاپ قاتارلىق ئېسىل تائاملارنى يەپ يۇرۇۋاتىدۇ، نەتىجىدە، بىچارە سەغىرە بالىلار، ئاجىز ئايال، قېرى ئاتا ـ ئانىلار بولسا تېخىمۇ زەئىپلىشىپ كېتىۋاتىدۇ. ئۇلار ئۆزىنى ئاتا ـ ئانىسىنىڭ مىڭ بىر جاپادا باققانلىقىنى تونۇپ يەتكەن بولسا ئىدى، ئەسقاتماس ”دوست“لىرىغا ئېلىپ بەرگەن كاۋاپنى ئۆيگە ئېلىپ كېلىپ، ئائىلە ـ تاۋاباتلىرى بىلەن بىرگە يېگەن بولاتتى. ئاللاھ تائالا سۇرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۇرە)نىڭ29 ـ ئايىتىدە مۇنداق دەيدۇ:

قولۇڭنى بوينۇڭغا باغلىۋالمىغىن(يەنى بېخىللىق قىلمىغىن)، قولۇڭنى تولىمۇ ئېچىپمۇ ئەتمىگىن(يەنى ئىسراپ قىلمىغىن)، (ئۇنداق قىلساڭ پۇلسىز قېلىپ) مالامەتكە، پۇشايمانغا قالىسەن.

بۇ ئايەت مەزمۇنىدىن شۇنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇكى، سېخىيلىقىمىزنى، ئاتا ـ ئانا، قولۇم ـ قوشنا، ئاجىز مىسكىنلەرگە، ئاللاھ بۇيرۇغان ھەق يوللارغا كەڭ كۆرسىتىشىمىز لازىم، گۇناھ ـ مەئسىيەت ئىشلارغا(يەنى قىمار ئويناش،

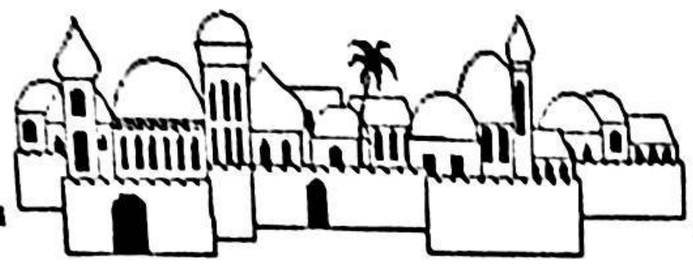

جەزە قويۇش، پارا بەرىش ـ ئىلىش، ھاراق ـ شاراپ، زەھەر قاتارلىق گۇناھى كەبىرلەرگە) ئالقىنىمىزنى چىك يۇمۇۋىلىشىمىز لازىم.

ئۇچىنچى، ۋاقىت ئىسراپچىلىقى. بۇ نۇقتىدا، بىرمۇنچە ئۇيغۇر ياشلىرىنىڭ ئەتىگەندىن كەچكىچە كوچا ساقلاپ تۇرۇشى ياكى بىلىيارت تايىقىغا يۆلىنىپ تاختا ئۇستىدە شەيتانچاقنى غىلدىرلىتىپ ئويىنىشى، ھاراق ئىچىپ، زەھەر چېكىپ مەستلىك ھالەتتە ۋاقىت ئۆتكۈزۈشى ئادەمنى ئېچىندۇرىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئۇيقۇ ئۆلۈمنىڭ يېقىن بۇرادىرى، بىراق ئۇنى ئۆلۈكتىن ئايرىپ تۇرىدىغىنى تىنىق (نەپەس) تۇر". يەنە بىر ھەدىستە: "دۇنيا ئاخىرەتنىڭ زىرائەتگاھى"دەپ، بۇ دۇنيادا ئاخىرەت ئۈچۈن زادراھىلە توپلاشقا، شۇنداقلا ۋاقىتنى چىڭ تۇتۇشقا چاقىرىق قىلغان. دېمىسىمۇ ئۆمۈر ۋاقىتنىڭ ھاسىلى، ۋاقىتنىڭ كەتكىنى ئۆمۈرنىڭ كەتكىنى. شۇڭا بىز ئۆمۈرنىڭ ۋاقىتنىڭ مەسئۇلى ئىكەنلىكىنى بىر مىنۇتمۇ ئېسىمىزدىن چىقارماسلىقىمىز لازىم.

ھۆرمەتلىك دىنىي قېرىنداشلار! بىز ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا، ئاخىرەت كۈنىگە ئىمان ئېيتقان ئىكەنمىز، ئاللاھ ۋە رەسۇلىنىڭ مۇبارەك نەسىھەتىنى ئەمەلىي ھەرىكىتىمىز ئارقىلىق ئىپادىلىشىمىز زۆرۈر. ئاخىرىدا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ بىر قانچە ھەدىسىنى ئەسلەپ ئۆتەكچىمەن: ئابدۇللا ئىبنى مەسئۇد رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ: "ئىقتىسادچىللىق بىلەن ئىش كۆرگەن ئادەم كەمبەغەللىشىپ قالمايدۇ"(ئەھمەد توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "ئىسراپ قىلماستىن ۋە چوڭچىلىق قىلماستىن يېگىلار، ئىچىڭلار، كىيىڭلار ۋە سەدىقە بېرىڭلار"(ئەھمەد توپلىغان).

بسم الله الرحمن الرحيم

ئىمام - خاتىپلارنىڭ

ساپا - بۇرچى

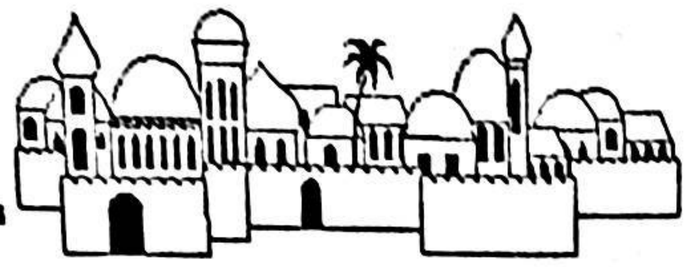

ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەر قانداق قىلغاندا دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ ماڭالايدۇ؟

ئابدۇكېرىم ھاجى

بسم اللاھىر رەھمانىر رەھىم

بىز ھازىر ياشاۋاتقان دەۋر ئىلىم-پەن ئۇچقاندەك تەرەققىي قىلىۋاتقان، پۈتكۈل جەمئىيەت تورلىشىۋاتقان، كىشىلەرنىڭ ئاڭ سەۋىيىسى ئۈزلۈكسىز يۇقىرى كۆتۈرۈلۈۋاتقان بىر دەۋر. بىز ئىسلام دىنى ساھەسىدىكىلەر دەۋر تەرەققىياتىغا يېقىندىن ماسلىشىش ۋە دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەش ئۈچۈن تۆۋەندىكى تۆت تۈرلۈك ئىشنى ئادا قىلىشىمىز كېرەك:

1. ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىقپەرۋەر دىن ئىكەنلىكىنى ھەققىي تونۇشىمىز كېرەك

ھەممىمىزگە مەلۇم، تىنچلىق، ھاياتلىق ۋە تەرەققىيات پۈتۈن دۇنيا خەلقىنىڭ ئورتاق ئارزۇسى. تىنچلىق بولسا ھاياتلىق ۋە تەرەققىياتنىڭ ئالدىنقى شەرتى ۋە تۈپ كاپالىتى. پەقەت بىخەتەر، ئىشەنچلىك، تىنچ مۇھىتتىلا ئىنسانىيەت خاتىرجەم، ياخشى ياشىيالايدۇ ھەم تەرەققىي قىلالايدۇ. ئىسلام دىنىنىڭ شوئارى تىنچلىق ۋە ئىتتىپاقلىق. مۇسۇلمانلار ئۆزئارا ئىناق-ئىتتىپاق بولۇش، دۆلەت تەۋەلىكى، مىللەت ئايرىمىسى، ئىرقىي پەرقى، نەسەبى ۋە جىنسىگە قارىماي دىنىي قېرىنداش دەپ تونۇش ئىسلام دىنىنىڭ تۈپ ئىدىيىسى. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەپ چاقىرىق قىلغان:

ئى مۆمىنلەر! ئىسلام دىنىغا پۈتۈنلەي كىرىڭلار، شەيتاننىڭ يوللىرىغا(ۋە ئىغۋاسىغا) ئەگەشمەڭلار، شەيتان سىلەرگە ھەقىقەتەن ئاشكارا دۈشمەندۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 208-ئايەت

"ئىسلام" (السلام) دېگەن سۆز"ئەسلەمە-يۈسلىمۇ" (أسلم- يسلم) دېگەن پېئىلنىڭ مەسدىرى بولۇپ،"ئىتائەت قىلماق، تىنچلىق" دېگەن مەنىنى بېرىدۇ. "مۇسۇلمان" دېگەن سۆز ئەرەبچە "مۇسلىم" دېگەن سۆزدىن كېلىپ، پارسچىلاشقان ۋە پارسچىدىن ئۇيغۇر تىلىغا ئۆزلەشكەن سۆز بولۇپ، ئۇنىڭ مەنىسى"ئىتائەت قىلغۇچى، باشقىلارغا خاتىرجەملىك بېغىشلىغۇچى" دېگەن بولىدۇ. بىز ھەر كۈنى ئۇچراشقان ۋاقتىمىزدا دەيدىغان مۇبارەك سالام "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم"نىڭ مەنىسى" تىنچلىق، خاتىرجەملىك، سالامەتلىك سىزگە مەڭگۈ يار بولسۇن" دېگەن بولىدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ھەممىڭلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىڭلار، ئايرىلماڭلار.

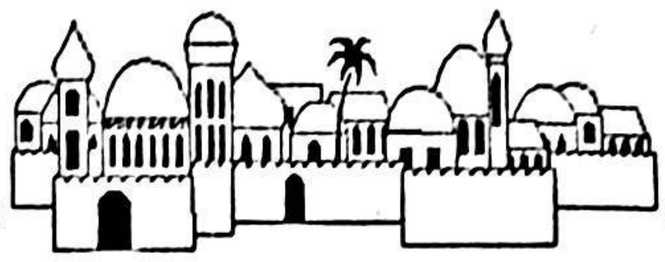

ـــــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 103 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:"مۆمىنلەر خۇددى بىنانىڭ خىشلىرىغا ئوخشاش، بىر-بىرىنى چىڭىتىپ مۇستەھكەملەيدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

ئەپسۇسكى، بۈگۈنكى كۈندە ئاز ساندىكى بەزى ئادەملەر بىلىمسىزلىك، نادانلىقتىن ئىتتىپاقلىشىش بۇ ياقتا تۇرسۇن، ئەكسىچە ئۇ يەرلىك، بۇ يەرلىك دەيدىغان يۇرتچىلىق، گۇرۇھچىلىق ئىللەتلىرىنى ئۆزىگە يۇقتۇرۇۋېلىپ، جەمئىيەتتە يامان تەسىر پەيدا قىلماقتا. بىز بۇنداق ئىللەتلەرگە خاتىمە بېرىشىمىز كېرەك. چۈنكى ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:

مۆمىنلەر ھەقىقەتەن(دىندا) قېرىنداشلاردۇر، (ئۇرۇشۇپ قالسا) قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەڭلار، رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھتىن قورقۇڭلار.

ـــــسۇرە«ھۇجۇرات»(49 ـ سۇرە)، 10 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "ھەقىقەتەن شەيتان ئىنسانىڭ بۆرىسىدۇر، خۇددى قوينىڭ بۆرىسىگە ئوخشاش، ئۇ شەيتان جامائەتتىن ئايرىلىپ قالغانىنى، جامائەتتىن يىراقلاپ كەتكەننى، جامائەتكە قوشۇلماي بىر تەرەپتە تۇرۇپ قالغان ئادەمنى تۇتۇپ يەيدۇ(يەنى ئازدۇرىدۇ). بۆلۈنۈپ كېتىشتىن ساقلىنىڭلار، جامائەتنى ۋە ئاۋام خەلقنى لازىم تۇتۇڭلار"دېگەن(ئەھمەد توپلىغان). دېمەك "ئايرىلغانىنى بۆرە يەپتۇ" دېگەندەك، بۆلۈنۈش، ئىناقسىزلىق مىللەتكە بالايىئاپەت ۋە ئازابلارنى ئېلىپ كېلىدۇ. مەرھۇم مەرىپەتپەرۋەر مائارىپچى، ۋەتەنپەرۋەر ئالىم ئابدۇقادىر داموللام ئېيتقاندەك:"مىللەتنىڭ خار ۋە زەبۇن بولۇشى ئىككى ئىشتىن: يەنى جاھىل ـ نادانلىقتىن ۋە تەپرىق ـ ئىتتىپاقسىزلىقتىن بولىدۇ". ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ:

ئى ئىنسانلار! بىز سىلەرنى ھەقىقەتەن بىر ئەر، بىر ئايالدىن، (ئادەم بىلەن ھەۋۋادىن ئىبارەت)بىر ئاتا، بىر ئانىدىن يارىتتۇق. ئۆزئارا تونۇشۇشۇڭلار ئۈچۈن سىلەرنى نۇرغۇن مىللەت ۋە ئۇرۇق قىلدۇق، ھەقىقەتەن ئەڭ تەقۋادار بولغانلىرىڭلار ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئەڭ ھۆرمەتلىك ھېسابلىنىسىلەر(يەنى كىشىلەرنىڭ بىر-بىرىدىن ئارتۇق بولۇشى نەسەب بىلەن ئەمەس، تەقۋادارلىق بىلەن بولىدۇ)، ئاللاھ ھەقىقەتەن ھەممىنى بىلگۈچىدۇر، ھەممىدىن خەۋەردارىدۇر.

ـــــسۇرە«ھۇجۇرات»(49 ـ سۇرە)، 13 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش ھەجىدە سۆزلىگەن نۇتقىدا: "ئى خالايىق! سىلەرنىڭ رەببىڭلار بىر، ئاتاڭلار بىر، ھەممىڭلار بىر ئاتىدىن بولغان، ئادەم ئاتا تۇپراقتىن يارىتىلغان، ئەرەبلەر غەيرىي ئەرەبلەردىن ئەۋزەل

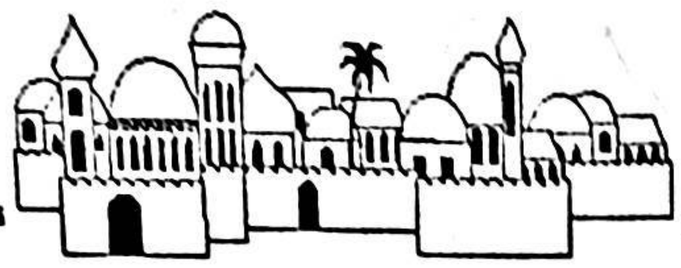

ئەمەس، غەيرىي ئەرەبلەردىن ئەۋزەل ئەمەس، قىزىل تەنلىكلەر ئاق تەنلىكلەردىن ئەۋزەل ئەمەس، ئاق تەنلىكلەر قىزىل تەنلىكلەردىن ئەۋزەل ئەمەس، كىم ئاللاھقا تەقۋادار بولسا ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلسا شۇ ئەۋزەل" دېگەن (بەيھەقى توپلىغان).

بىز ئۇيغۇرلار فىقھە جەھەتتە ئەبۇ ھەنىفەگە يەنى ھەنەفىيە مەزھىپىگە ئەگەشكەن. لېكىن، جەمئىيەتتە بەزى بىلىمسىز، نادان ئادەملەر ئارىمىزغا بۆلگۈنچىلىك سېلىپ، بىز ئەگىشۋاتقان مەزھەپنى ئىنكار قىلىپ، ئىمام ئەبۇ ھەنىفە رەھمەتۇللاھى ئەلەيھىغا تىل تەككۈزۈۋاتىدۇ، ئۇ زاتنى ھاقارەتلەۋاتىدۇ. ئەگەر بۇلار ئىمام ئەبۇ ھەنىفەنىڭ تارىخىدىن ئازراق خەۋىرى بولغان بولسا بۇنداق قىلمىغان بولاتتى. چۈنكى ئىمام ئەبۇ ھەنىفە خەلقئارا ئېتىراپ قىلغان ئۇلۇغ ئۇستازلارنىڭ بىرى، ئىسلام دىنى ئۇچۇن بىر ئۆمۈر خىزمەت قىلىپ، ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ھىجرىيىنىڭ 80 - يىلى ئىراقنىڭ كۈفە شەھىرىدە تۇغۇلغان، ئۇنىڭ ئەسلى ئىسمى نوئمان ئىبنى سابىت. ئۇ 11 يېشىدا 30 پارە قۇرئاننى يادلاپ بولغان. 16 يېشىدا دادىسى بىلەن ھەرەمگە بېرىپ ھەج قىلغان. نۇرغۇنلىغان ئالىم - ئۆلىمالارنى ئۇستاز تۇتقان(ئۇستازلىرىنىڭ ئىچىدە يەتتىسى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ساھابىلىرى)، 700 ئادەمنى ئالىم قىلىپ يېتىشتۇرۇپ چىققان. بۇنىڭ ئىچىدە 40 نەپىرى كىتاب يازغان ئالىملار، بۇلارنىڭ ئىچىدە مەشھۇرلىرى ئەبۇ يۈسۇف، مۇھەممەد ئىبنى شەيبانى، ئىمام زۇفەر، داۋۇد دائىي، ئەسەد ئىبنى ئۇمەيىل، يۈسۇف خالىد، يەھيا ئىبنى زەكەرىيا قاتارلىقلاردۇر. ئىمام ئەبۇ ھەنىفىگە تىل تەگكۈزۈۋاتقان ئاشۇ كىشىلەر بىرەر ئادەمنى ئالىم قىلىپ يېتىشتۇرۇپ باقتىمۇ؟ بىرەر پارچە كىتاب يېزىپ باقتىمۇ؟ ئۇلار ئازراق تەرجىمە كىتاب ئوقۇۋېلىپ ياكى ئازراق ئەرەب تىلى بىلۈۋېلىپ ناھايىتى چوڭ سۆزلەيدۇ، بىلىملىك زاتلىرىمىزنى، ئۇستازلىرىمىزنى كۆزىگە ئىلمايلا ئۇلارغا تىل تەگكۈزىدۇ. ھەقىقىي ئوقۇغان، بىلىملىك كىشىلەر ئەبۇ ھەنىفىگە توغرا باھا بېرىدۇ. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ناھايىتى تەقۋادار كىشى ئىدى، ئۇ "ئىمام ئەزەم" دېگەن شەرەپ نامى بىلەن ئاملانغان. "ئىمام ئەزەم" دېگەن سۆزنىڭ مەنىسى "ئۇلۇغ ئىمام، ئۇلۇغ يولباشچى" دېگەن بولىدۇ. ئۇنىڭ بۇ نام بىلەن ئاتىلىشىدىكى سەۋەب: بىر كۈنى نۇرغۇنلىغان ئۆلىمالار يىغىلغان بىر سورۇندا بىر ئادەم: "بىر پاقلان تۇغۇلۇپ بىر قانجۇق ئىتنى ئېمىپ چوڭ بولسا ھالال بولامدۇ ياكى ھارام بولامدۇ؟" دېگەن سوئالنى قويىدۇ. بۇنىڭغا ھېچبىر ئۆلىما جاۋاب بېرەلمەيدۇ. ئىمام ئەبۇ ھەنىفە ئوتتۇرىغا چۈشۈپ: "ئەگەر پاقلان چوڭ بولۇپ قاۋىسا ھارام بولىدۇ، مەرىسە ھالال بولىدۇ" دەپ جاۋاب بېرىدۇ. شۇنىڭ بىلەن پۈتكۈل خەلق ئۇنىڭغا "ئىمام ئەزەم" يەنى "بۈيۈك ئىمام" دەپ نام بېرىدۇ. شۇڭا ھەر قانداق جايدا ئىمام ئەزەم ئەبۇ

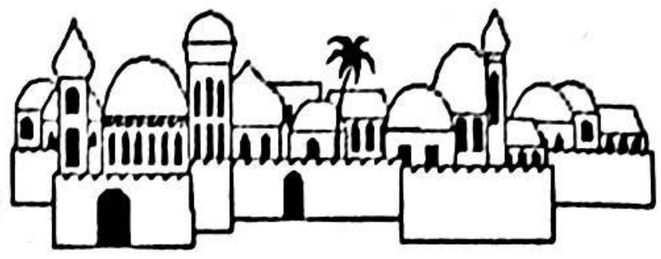

هەنىفىكە تىل تەككۈزگەنلەرگە قەتئىي رەددىيە بېرىپ، دىياربەكرىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىك ـ ئىتتىپاقلىقىنى قوغدىشىمىز كېرەك. ئىتتىپاقلىق ـــ كۈچ، ئىناقلىق ـــ بەرىكەت، ئىتتىپاقلىق بولغاندا مۇقىملىق بولىدۇ، مۇقىملىق بولغاندا تەرەققىيات بولىدۇ، تەرەققىيات بولغاندا ئىقتىساد بولىدۇ، ئىقتىساد بولغاندا خەلقنىڭ تۇرمۇشى بايياشات بولىدۇ. بۇلىنىش، ئىناقسىزلىق، ئىتتىپاقسىزلىق ھەر قانداق دۆلەت، ھەر قانداق مىللەتنى ئاجىزلاشتۇرۇۋېتىدۇ، ۋەيران قىلىدۇ، زاۋاللىققا يۈزلەندۈرىدۇ. بىز تارىخىمىزدا ئىتتىپاقسىزلىق، ئىناقسىزلىقنىڭ ئاچچىق ئازابىنى كۆپ تارتقان. بىز مۇسۇلمانلارنىڭ ۋەتەننى سۆيۈش، دىنىنى سۆيۈش، خەلقنىڭ بىرلىكىنى، تىنچلىق ۋە مۇقىملىقىنى قوغداشتا باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتىمىز بار، بىزنىڭ ئۈيغۇرلار ۋە ئىتتىپاقلاشقان كۈچىمىز خەلقنى بايياشات تۇرمۇشقا يەتكۈزۈشتە كەم بولسا بولمايدىغان زور كۈچ. شۇڭا بىز ئىتتىپاقىمىزنى چىڭىتىپ، غەيرىتىمىزنى ئۇرغۇتۇپ، كۈچ ـ قۇۋۋىتىمىزنى ئاشۇرغاندىلا دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ ماڭالايمىز.

2. ئىلىم ـ مەرىپەتكە ئەھمىيەت بېرىپ، بىلىم سەۋىيىمىزنى ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك

ھەممىمىزگە مەلۇم، ئىسلام دىنى ئىلىم ـ مەرىپەت ئۆگىنىشكە ئۈندەيدىغان، ئەقىل ـ پاراسەتنى تەشەببۇس قىلىدىغان ئۇلۇغ دىن. مۇقەددەس دەستۇرىمىز «قۇرئان كەرىم»دە ئىلىمگە مۇناسىۋەتلىك سۆز 721 جايدا ئالاھىدە تىلغا ئېلىنغان. ئاللاھ تائالا نازىل قىلغان تۇنجى ئايەتى كەرىمدە پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا خىتاب قىلىپ مۇنداق دېگەن:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن، ئۇ ئىنسانىنى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر، ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى. ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

ـــ سۈرە«ئەلەق»(96 ـ سۈرە)، 1 — 5 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يۇقىرىقى ئايەتى كەرىمدە ئوقۇشنى، بىلىم ئېلىشنى ھەزرىتى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا بۇيرۇش ئارقىلىق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۈممىتى بولغان ھەر قايسىمىزنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىلىم تەلەپ قىلىشقا چاقىرىق قىلغان، ئىنسانلارنىڭ نېمىدىن يارىتىلغانلىقىنى ئەسلىتىش بىلەن، ئىلىم تەلەپ قىلىشقا تەشەببۇس قىلىپ، ''ئوقۇغىن'' دەپ تەكرار خىتاب قىلىش ئارقىلىق، ئىلىم ئۆگىنىشنىڭ نەقەدەر مۇھىم ۋەزىپە ئىكەنلىكىنى تەكىتلىگەن. ''قەلەم'' زىكىر قىلىنىش ئارقىلىق قەلەم بىلەن خەت يېزىشنى ئۆگىنىپ، ساۋاتسىزلىقنى تۈگىتىپ، جاھالەتكە، نادانلىققا، خۇراپاتلىققا خاتىمە بېرىپ، ئەۋلادلارغا كىتاب يېزىپ قالدۇرۇپ، ئەڭ ئۆتكۈر قورال بولغان قەلەمنىڭ رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇش

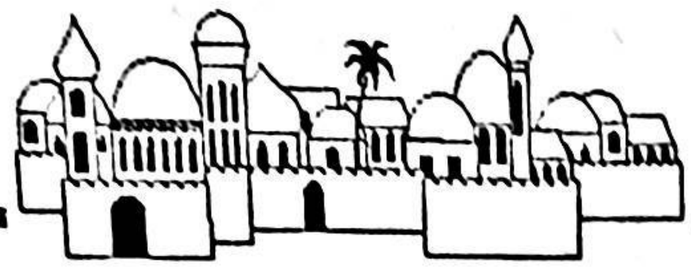

لازىملىقى، ئىنسان ئىلىم ئۆگىنىشكە قانچە بېرىلىپ، ئىجتىهات قىلغانسېرى ئاللاھ ئۆ ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىنى بىلدۈرىدىغانلىقى روشەن بايان قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئىلىم ئۆگىنىش هەققىدە مۇنداق تەلىم بەرگەنىدى: "ئىلىم تەلەپ قىلىش بۆشۈكتىن لەھەتكىچە بولۇر (يەنى تۇغۇلغاندىن تارتىپ ۋاپات بولغانغا قەدەر هاياتلىقتا ئىلىم تەلەپ قىلىڭلار)". يەنە بىر هەدىس شەرىفتە: "ئىلىم تەلەپ قىلىش هەر بىر مۇسۇلمان ئەر-ئايالغا پەرزدۇر" دېگەنىدى (ئىبنى ماجە توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام ئىلىم تەلەپ قىلىشنىڭ ئەجىر ساۋابى هەققىدە مۇنداق دېگەن: "كىمكى ئاللاھ تائالانىڭ رىزالىقىنى ئىزدەپ ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىدا ماڭسا، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشى ئۈچۈن جەننەتنىڭ يولىنى ئاسان قىلىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). "ئىلىم تەلەپ قىلىش يولىدا كىمنىڭكى ئىككى قەدىمى توپىغا مىلەنسە، ئاللاھ تائالا ئۇ كىشىنىڭ جەستىنى دوزاخ ئوتىدا كۆيدۈرۈشكە هارام قىلىدۇ".

دېمەك، يۇقىرىقى ئايەت، هەدىس شەرىفلەردە ئىككى ئالەملىك بەخت-سائادەتنى قولغا كەلتۈرۈشنىڭ ئاساسى ئىلىم-مەرىپەت ئىكەنلىكى، ئىلىم-مەرىپەت ئۆگىنىشتە ئەر-ئايالنىڭ پەرقىنىڭ بولمايدىغانلىقى، پۈتۈن هاياتى بويىچە ئىلىم-مەرىپەتكە يۈزلىنىپ جاپاغا چىداپ ئىلىم-تەھسىل قىلىشنىڭ پەرزلىكى بايان قىلىنغان.

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتىرىدۇ، ئاللاھ سىلەرنىڭ قىلىۋاتقان ئىشلىرىدىن تولۇق خەۋەردارىدۇر.

—سۈرە«مۇجادىلە»(58-سۈرە)، 11-ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيهىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئۆلىمالار پەيغەمبەرلەر ۋارىسىدۇر. هەقىقەتەن پەيغەمبەرلەر ئالتۇن تەڭكە مىراس قالدۇرغان ئەمەس، ئۇلار پەقەت ئىلىمنى مىراس قالدۇردى، كىمكى ئىلىم ئېلىشقا ماڭغان بولسا شۇ كىشى ئەڭ مۇكەممەل نەسىبىگە ئىگە بولغان بولىدۇ" (ئەهمەد، تىرمىزى، ئەبۇ داۋۇد، ئىبنى ماجەلەر توپلىغان).

يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ئايەت ۋە هەدىسلەردىن ئىلىم ئاتا قىلىنغان كىشىلەرنىڭ نەقەدەر يۇقىرى مەرتىۋىدە بولىدىغانلىقىنى كۆرۈۋېلىشقا بولىدۇ. ئاللاھ تائالا ئىلىم هېكمەت ئاتا قىلىنغان كىشىلەر هەققىدە مۇنداق دېگەن:

هېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ هېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ. پەقەت ئەقىللىق ئادەملەرلا بۇنىڭدىن پەند-نەسىهەت ئالىدۇ.

—سۈرە«بەقەرە»(2-سۈرە)، 269-ئايەت

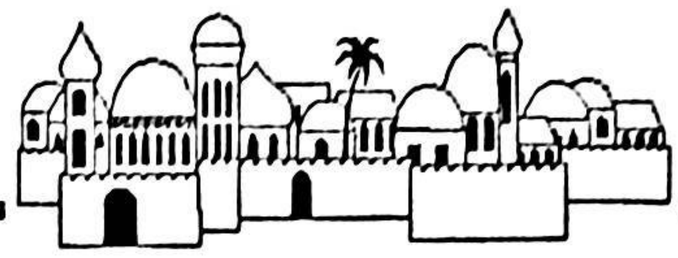

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى:"ئىلىم-ھېكمەت مۆمىن بەندىنىڭ يوتقۇرۇپ قويغان نەرسىسىدۇر، ئۇنى قەيەردە تاپسا ئۇ ئىلىم-ھېكمەتنى ئېلىۋېلىشقا ئۇ كىشى ھەقلىقتۇر" (تىرمىزى، ئىبنى ماجە توپلىغان).

دېمەك، بىز مۇسۇلمانلار ئىلىم-ھېكمەت ئۆگىنىشكە، ئىگىلەشكە ئەڭ ھەقلىق كىشىلەرمىز. ئۇلۇغ ئۇستازىمىز ئابدۇقادىر دامۇللام يازغان «مەفتاھۇل ئەدەب» دېگەن كىتابىدا بىر شېئىر بولۇپ، ئۇنىڭ مەزمۇنى مۇنداق:"ھەر قانداق نەرسىدە ئۇستۇنلۇك، بۇيۇكلۇك بولىدۇ، مەن ئىلىمنى ھەممە نەرسىدىن ئەڭ بۇيۇك ۋە ئەڭ ئۇلۇغ كۆردۈم. سەن ئىلىمدىن باشقىسىنى خەزىنە دەپ ئويلىمىغىن، ئىلىم بولسا تۇگىمەيدىغان خەزىنىدۇر. چۇنكى پۇل، مال-دۇنياغا ئوت كەتسە كۆيۈپ تۇگەيدۇ، ئوغرىلاپ، بۇلاپ كەتسە يوقايدۇ، قويمىچىلار قويۇپ كەتسە ۋاي ئىسىت دەپ قالىسىز. لېكىن قورساقتىكى ئىلمىنى ھېچكىم بۇلىيالمايدۇ، قويمىچى قويۇپ كېتەلمەيدۇ، ئۇ ھەر دائىم بىزگە ھەمراھ بولىدۇ".

ئىسلام دىنى ئەقىل-ئىدراكقا شۇنچە تەنتەنە قىلىپ قالماستىن، بەلكى ئۇنىڭ قەدىر-قىممىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتۇرۇپ، كائىنات ئۇستىدە تەپەككۇر يۈرگۈزۈشنى ئەڭ ئۇلۇغ ئىبادەت دەپ ھېسابلايدۇ. «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇرغۇن ئايەتلەر ئىنسانلارنىڭ دىققەت-نەزىرىنى كائىنات ئىلىملىرىگە قارىتىدۇ، تەبىئىي پەن ۋە ئىجتىمائىي پەن دەرىخىنىڭ تۇرلۇك شاخچىلىرىدىكى ئىلمىي نەزەرىيىلەر ۋە ئىلمىي ھەقىقەتلەرگە ئىشارەت قىلىپ ئۆتىدۇ ھەم كىشىلەرنى ئومۇمىي جەھەتتىن پىكىر يۈرگۈزۈشكە ئۇندەيدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ئاسمانلارنىڭ ۋە زېمىنىڭ يارىتىلىشىدا، كېچە بىلەن كۈندۈزنىڭ نۆۋەتلىشىشىدە، كىشىلەرگە پايدىلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ دېڭىزدا ئۈزۈپ يۈرگەن كېمىلەردە، ئاللاھ بۇلۇتتىن ياغدۇرۇپ بەرگەن؛ ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرىدىغان يامغۇردا، يەر يۈزىگە تارقىتىۋەتكەن ھايۋانلاردا، شامال يۆنىلىشلىرىنىڭ ئۆزگىرىپ تۇرۇشىدا، ئاسمان-زېمىن ئارىسىدا بويسۇندۇرۇلغان بۇلۇتلاردا چۈشىنىدىغان كىشىلەر ئۈچۈن ئەلۋەتتە(ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىللەر باردۇر.

ـــــسۇرە«بەقەرە»(2-سۇرە)، 164-ئايەت

بۇ ئايەت كىشىلەرنىڭ تەبىئەتنى ۋە ئۆزىنى تونۇشىدا چوڭقۇر ئىلىم بېرىش رولىنى ئويناىدۇ، ئۇلارنىڭ تەبىئەتنىڭ سىرىنى ئېچىش ئۈستىدە ئىزدىنىش قىزغىنلىقىنى ئۇرغىتىدۇ، تەبىئەتنى تەتقىق قىلىش ۋە ئىنسانىيەتكە بەخت يارىتىش ئاكتىپلىقىنى قوزغايدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەنىدى:

تاغلارنى تۇرغۇن ھالەتتە گۇمان قىلسەن، ھالبۇكى ئۇلار بۇلۇتتەك چۆرگىلەپ تۇرىدۇ، (بۇ)ھەممە نەرسىنى پۇختا ياراتقان ئاللاھنىڭ ھۇنىرىدۇر، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلاردىن تولۇق خەۋەردارىدۇر.

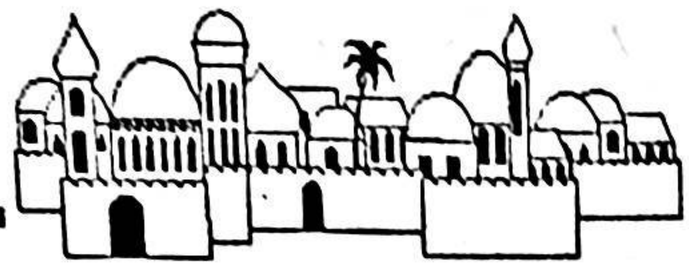

بۇ ئايەتتى كەرىم يەر شارىنىڭ ئايلىنىدىغانلىقىنى ئىشارەت قىلىدۇ. چۈنكى تاغ ئايلانمايدۇ، تاغنى كۆتۈرۈپ تۇرغان يەر شارى ئايلىنىدۇ.

دەسلەپكى دەۋر مۇسۇلمانلىرى يۇقىرىقىدەك ئايەت ـ ھەدىسلەرنىڭ ئىلھامى ۋە تۈرتكىسى بىلەن يۇكسەك ئىلمىي ئاڭغا ۋە مەرىپەتپەرۋەرلىك روھىغا ئىگە بولغانىدى. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا دادىل ئىزدىنىپ ئىلمگە تەشنالىق بىلەن ئىنتىلىش روھى كەڭ قانات يايدۇرۇلغانلىقتىن، ئىسلام دىنى رونىاق تېپىپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدىن كۆپلىگەن ئىلىم ـ پەن ئالىملىرى، ھەدىسشۇناسلار، تەپسىرشۇناسلار، فىقھىشۇناسلار ۋە تىلشۇناسلار بارلىققا كەلدى.

ئىسلام دىنى 7 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ تېز تارقىلىپ، شەرقتە ھىندىستاندىن پامىر تاغلىرىنىڭ بويلىرىغىچە، غەربتە ئوتتۇرا دېڭىزدىن ئۆتۈپ ئىسپان يېرىم ئارىلىغىچە، جەنۇبتا ئوتتۇرا ئافرىقىغىچە، شىمالدا قىپچاق دالاسىغىچە بولغان ئۇچ قىتئەگە تۇتاشقان كەڭ زېمىندا ئەرەب ـ ئىسلام مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن. باغدات، قاھىرە، دەمەشق، ئىسكەندەرىيە، كوردۇبا قاتارلىق مەدەنىيەت، ئىلىم ـ پەن مەركەزلىرى بارلىققا كەلگەن. بۇ جايلاردا نۇرغۇن مەدرىسلەر، كۈتۈپخانىلار، رەسەتخانىلار بەرپا قىلىنغان. ئوتتۇرا ئەسىردە نۇرغۇن ئالىملار ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ گۈللىنىشىگە تۆھپە قوشقان. ماتېماتىكا، گېئومېتىرىيە، ئاستىرونومىيە، جۇغراپىيە، پەلسەپە، مېدىتسىنا قاتارلىق پەنلەردە زور ئۇتۇقلارنى قازانغان.

ئىسلام دىنى ۋە ئىمان بىزنىڭ قەلبىمىزنى پاكلايدۇ، ئىلىم ـ پەن بىزنى تەرەققىياتقا ئېرىشتۈرىدۇ. بىز روھىمىزنى مۇنچىغا چۈشكەندە يۇيۇپ تازىلىيالمايمىز، سۇ بىلەن پەقەتلا بەدىنىمىزنى پاكلىيالايمىز. روھىمىزنى پاكلاش پەقەت ئىمان ـ ئىسلام بىلەن بولىدۇ. ئىلىم ـ پەن بىزنىڭ قورسىقىمىزنى توق، كىيىمىمىزنى پۈتۈن قىلىدۇ، تۇرمۇشىمىزنى بایاشات قىلىدۇ، ئىسلام دىنى بىلەن ئىلىم ـ پەن بىر ـ بىرىسىگە ھەرگىز زىت ئەمەس. ئىسلام دىنى ئادەمدىكى مېڭە بولسا، ئىلىم ـ پەن يۈرەككە ئوخشايدۇ، ئادەمدىكى مېڭە كاردىن چىقسا ئىنسان سارىڭ بولىدۇ، يۈرەك كارىدىن چىقسا ئۆلىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ ئىلىم تەھسىل قىلىشقا ئىلھام بېرىشىدە ئىككى مەقسەت بار. بىرى، ئۆگىنىش ئارقىلىق ئېتىقادنى ساپلاشتۇرۇپ، ئىسلام دىنى ھەقىقىتىنى جارى قىلدۇرۇش؛ يەنە بىرى، ئۆگەنگەننى ئىشلىتىپ، ئۆزىگىمۇ ۋە باشقىلارغىمۇ نەپ يەتكۈزۈپ، ئىككى ئالەملىك بەخت يارىتىشتىن ئىبارەت. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابى كىرامىلارغا تەلىم بېرىپ: "ئىلىم تەلەپ قىلىڭلار، ئەگەر ئۇ يىراق جۇڭگودا بولسىمۇ" دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ يەردە دەۋاتقان

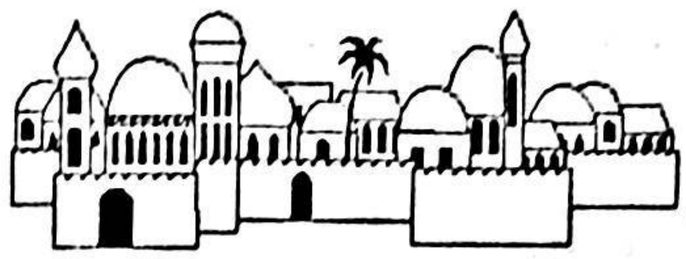

ئىلىم ـــ پەننىي ئىلىم، چۈنكى ئۇ ۋاقىتتا جۈڭگودا ھەممە كىشىلەر باشقا ئېتىقادتا ئىدى، بۇگۈنكى كۈندە ھەر قايسى ئەرەب دۆلەتلىرىدىن نەچچە ئون مىڭ مۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، غەرب ئەللىرىدە ۋە جۈڭگونىڭ ھەر قايسى ئۇنىۋېرسىتېتلىرىدا پەن ـ تېخنىكا ساھەلىرىدە تىرىشىپ بىلىم ئالماقتا.

پەن، مائارىپ بىر مىللەتنىڭ راۋاجلىنىشىدىكى مۇھىم ئاساس، بىر بىناغا ئۇل كېرەك بولغاندەك، مىللەتكە ئىمان بىلەن بىلىم كېرەك. دەرەخنىڭ يىلتىزى بولمىسا كۆكلەپ ياشنىيالمىغىنىدەك، مىللەتتە ئىمان، ئىلىم ـ ئىرپان بولمىسا ئۇ مىللەت گۈللىنەلمەيدۇ، ھەر قانداق بىر مىللەت ئىمان ـ ئېتىقاد، ۋىجدانىنى يوقاتسا، ئىلىم ئۆگەنمىسە خۇددى يىلتىزى يوق دەرەختەك قۇرۇپ تۈگەيدۇ. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ھەر قانداق بىر قەۋم ئۆزىنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمىگىچە ئاللاھ ئۇلارنىڭ ئەھۋالىنى ئۆزگەرتمەيدۇ.

ـــسۈرە«رەئد»(13 ـ سۈرە)، 11 ـ ئايەت

شۇڭا قاچانكى بىز پۈتۈن ۋۇجۇدىمىز بىلەن ئىسلام دىنىنى ھەقىقىي چۈشىنىپ، ئېتىقادىمىزنى ساپلاشتۇرساق، ئىلىم ـ مەرىپەت بىلەن مىللەتنى ئاقارتىش ئىشلىرىنى چىڭ تۇتۇپ، ئاربىمىزدىكى خۇراپاتلىق، نادانلىق، بىلىمسىزلىك، پىتنىخورلۇق قاتارلىق رەزىللىكلەرنى تۈگىتەلسەك، ئاندىن ئاللاھ تائالانىڭ رەھمىتىگە، ئىززەت ـ ھۆرمىتىگە ئېرىشەلەيمىز؛ دەۋر بىلەن تەڭ ئىلگىرىلەپ، دۇنيادىكى ئىلغار مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئالالايمىز.

3. ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاق ـ پەزىلەتنى ئومۇملاشتۇرۇشىمىز لازىم

ئىسلام دىنى ئەخلاق ئۈستىگە قۇرۇلغان دىن. ئەگەر ئەخلاق بولمىسا ئىسلام ئەقىدىسىدىن سۆز ئاچقىلى بولمايدۇ. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئاجايىپ ئەخلاقلىق زات بولغانلىقى ئۈچۈن ئاللاھ تائالا سۈرە«قەلەم»(68 ـ سۈرە)نىڭ 4 ـ ئايىتىدە ئالاھىدە ماختاپ: "(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاققا ئىگىسەن"دېگەن؛ يەنە سۈرە«ئەنبىيا»(21 ـ سۈرە)نىڭ 107 ـ ئايىتىدە:"(ئى مۇھەممەد!) سېنى بىز پۈتۈن ئەھلى جاھان ئۈچۈن پەقەت رەھمەت قىلىپلا ئەۋەتتۇق" دېگەن. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئۆزىمۇ: "مەن ھەقىقەتەن گۈزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم"دېگەن(مالىك توپلىغان).

مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام پەيغەمبەرلىككە تاللىنىشتىن ئىلگىرىلا ئۆزىنىڭ سەممىي ساداقەتمەنلىكى بىلەن كىشىلەر تەرىپىدىن"ئەمىن"(يەنى راستچىل، ئىشەنچلىك) دەپ ئاتالغان ئىدى. ئۇ ئەزەلدىن يالغانچىلىق قىلىپ باقمىغان، كىشىلەر ئارىسىدا ئەڭ ئاقكۆڭۈل، ئەڭ سەممىي زات ئىدى. بىز مۇسۇلمانلار

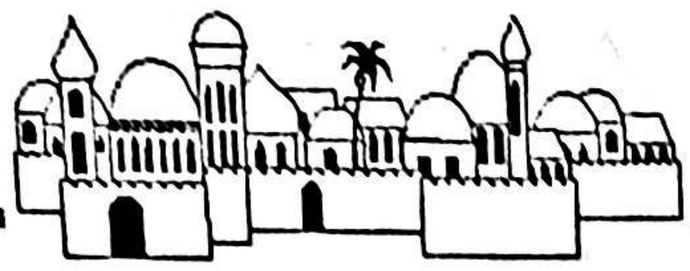

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنى ياخشى ئۆلگە قىلىپ، ھەر قانداق ۋاقىتتا راستچىل، سەمىمىي، ئىشەنچلىك بولۇشىمىز، يالغانچىلىق، كاززاپىلىقتىن يىراق تۇرۇشىمىز لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن: "مۇناپىقلىقنىڭ ئالامىتى ئۈچ خىل: سۆزلىسە يالغان ئېيتىدۇ، ۋەدە قىلسا ئەمەل قىلمايدۇ، ئامانەت قويۇلسا خىيانەت قىلىدۇ" (بۇخارى توپلىغان). يەنە بىر ھەدىستە مۇنداق دېگەن:"ھەقىقەتەن راستچىللىق ئىنساننى ياخشىلىققا ئېلىپ بارىدۇ، ياخشىلىق ئىنساننى جەننەتكە ئېلىپ بارىدۇ، بىر ئادەم ھەمىشە راستچىل بولسا ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا راستچىل ئادەم دەپ پۈتۈلىدۇ. يالغانچىلىق ھەقىقەتەن ئىنساننى پاسىقلىققا ئېلىپ بارىدۇ، پاسىقلىق ئىنساننى دوزاخقا ئېلىپ بارىدۇ، بىر ئادەم ھەمىشە يالغانچىلىق قىلسا، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا كاززاپ دەپ پۈتۈلىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان).

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بىز مۆمىن بەندىلەرنى ھەر قانداق شارائىتتا يالغان سۆزلەشتىن توستى، چۈنكى يالغان سۆزلەش گۇناھى كەبىر، يالغان سۆزلىگەن ئادەم بۇ دۇنيادا خار، رىزقى تار بولىدۇ، ئاخىرەتتە بولسا تېخىمۇ يامان ئاقىۋەتكە قالىدۇ. شۇڭا بىز ھەر دائىم راستچىللىقنى ئۆزىمىزگە ھەمراھ قىلىشىمىز كېرەك. بىز مۆمىن مۇسۇلمانلار بىر-بىرىمىزگە كۆيۈنۈشىمىز، بىر-بىرىمىزنى ئاسرىشىمىز، ئۆزئارا ھۆرمەتلىشىپ ئۆتۈشىمىز كېرەك. ئىشنى ئاۋۋال ئائىلىمىزدىكى خوتۇن، بالا-چاقىلىرىمىزنى قەدىرلەشتىن، شۇنداقلا ئۇلارغا راستچىل، سەمىمىي بولۇشتىن باشلىشىمىز لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەنىدى: "سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى ئەڭ ياخشى ئادەم ئۆزىنىڭ خوتۇن، بالا-چاقىلىرىغا كۆيۈنگەن ئادەم، مەنمۇ سىلەرنىڭ ئىچىڭلاردىكى ئەڭ ياخشى ئادەم، مەنمۇ خوتۇن، بالا-چاقىلىرىمغا كۆيۈنىمەن"؛ "ئېسىل پەزىلەتلىك ئادەملەر ئايالىرنى قەدىرلەيدۇ، ئاسرايدۇ، پەسكەش، ناچار ئادەملەر ئايالىرنى خارلايدۇ". پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئايالى ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بايان قىلغان ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن:"مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ئۆمرىدە ئايالىرىنى بىر شاپىلاق ئۇرۇپ باقمىدى، ھەتتا ئۆيىدە خىزمەت قىلىدىغان خىزمەتكارلارنىمۇ ئۇرۇپ باقمىدى". بەزى كىشىلەر ئۆيىگە كىرسە خوتۇن، بالا-چاقىلىرىغا قاپاق تۇرۇپ، مۇشتىنى دېۋىلەپ، ئۆلارنى قورقىتىدۇ، تالاغا چىقسا باشقىلارغا ھەجىيىپ ھالى قالمايدۇ. بۇنداق قىلىش قاملاشمىغانلىق. ئاۋۋال بىزنىڭ ئائىلىمىزدىكى خوتۇن، بالا-چاقىلىرىمىزنىڭ كۆڭلى سۇ ئىچىشى كېرەك. بىز ئۆزىمىزدە ھەر دائىم مۇلايىم، چىقىشقاق، رەھىمدىللىك، كۆيۈمچان بولۇش ئادەتلىرىنى يېتىلدۈرۈشىمىز لازىم. ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بايان قىلغان ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ھەقىقەتەن ئاللاھ تائالا رەھىمدىل، كۆيۈمچاندۇر. ھەر قانداق ئىشتا

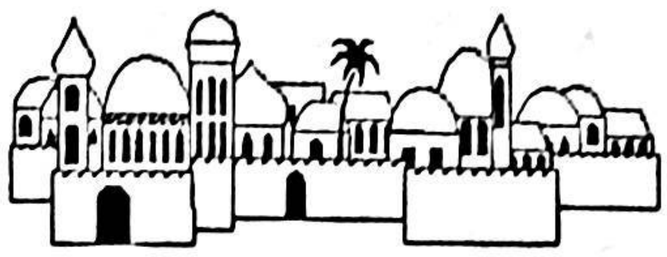

رەھمدىل بولۇشنى ياخشى كۆرىدۇ"؛ ئائىشە رەزىيەللاھۇ ئەنھا بايان قىلغان يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"كىمكى رەھمدىللىك، مۇلايىملىقتىن مەھرۇم قالسا، بارلىق ياخشىلىقلاردىن مەھرۇم قالىدۇ". دېمەك، قوپال، ئۇرۇشقاق، رەھىمسىز، ئىچى تار، جىلىخور ئادەمدىن خوتۇن، بالا ـ چاقىلىرى نەپرەتلىنىدۇ، ئۇنى قولۇم ـ قوشنىلىرى، ئەل ـ ئاغىنىلىرى ئارىغا ئالمايدۇ، ئەل ـ جامائەت ئۇنىڭغا لەنەت ئوقۇيدۇ، پەرىشتىلەر ئۇنىڭدىن يىراق قاچىدۇ، ھەتتاكى ئاللاھ تائالامۇ قاتتىق بىزار بولىدۇ، بۇنداق كىشى ھەر ئىككى ئالەمدە رەسۋالىشىدۇ.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەن: "قوشنا ئۈچ قىسىم بولىدۇ، ئەگەر قوشنا كۇففار بولسا ئۇنىڭ بىر ھەققى بولىدۇ(يەنى قوشنىدارچىلىق ھەققى)؛ ئەگەر قوشنا مۇسۇلمان بولسا ئۇنىڭ ئىككى ھەققى بولىدۇ (يەنى قوشنىدارچىلىق ھەققى ۋە ئىسلامىي ھەققى)؛ ئەگەر قوشنا مۇسۇلمان ھەم تۇغقان بولسا ئۈچ ھەققى بولىدۇ(يەنى قوشنىدارچىلىق ھەققى، تۇغقانلىق ھەققى ۋە ئىسلامىي ھەققى)"(تەبرانى توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مەككە مۇكەررەمەدىن مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلىپ كەلگەندە، ئۇنىڭ يەھۇدىي قوشنىلىرى بار ئىدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇلاردىن قەرز ئالاتتى، ئۇلارغا ھەدىيەلەرنى قىلاتتى، ئۇلارغا ياخشى مۇئامىلە قىلاتتى، ئۇ يەھۇدىيلار پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاقلىرىنى ھېس قىلغاندىن كېيىن ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغان.

ئەخلاقى ناچار ئادەملەرنىڭ قىلغان ئىبادەتلىرىنى ئاللاھ تائالا ھەرگىز قوبۇل قىلمايدۇ، دۇئالىرىنى ھەرگىز ئىجابەت قىلمايدۇ. شۇڭا بىز مۇسۇلمانلار ئىش ـ ھەرىكەتتە، گەپ ـ سۆزدە سىلىق ـ سىپايە، ئەخلاقلىق بولۇشىمىز، شۇنىڭ بىلەن بىرگە كەڭ قورساقلىق، سەۋرچانلىقنى ئۆزىمىزگە ھەمراھ قىلىشىمىز كېرەك. ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئەپۇنى دوست تۇتقىن، ياخشىلىققا(يەنى ياخشى سۆز قىلىشقا، ياخشى ئىش قىلىشقا) بۇيرۇغىن، نادانلار بىلەن تەڭ بولمىغىن(يەنى نادانلارنىڭ قىلغىنىنى قىلماي ئۇلارغا مۇلايىم بولغىن).

ـــــسۇرە«ئەئراف»(7 ـ سۇرە)، 199 ـ ئايەت

ئاللاھ تائالا يەنە مۇنداق دېگەن:

ئاللاھنىڭ رەھمىتى بىلەن سەن ئۇلارغا مۇلايىم بولدۇڭ، ئەگەر قوپال، باغرى قاتتىق بولغان بولساڭ، ئۇلار چۆرەڭدىن تارقاپ كېتەتتى.

ـــــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 159 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ناھايىتى كەڭ قورساق، ئەپۇچان، سەۋرچان زات ئىدى. بىر كۈنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلار بىلەن نامازئوقۇپ

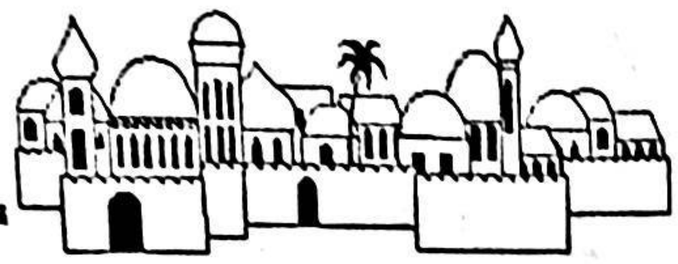

ئولتۇرسا، تېشىدىن بىر ئەترابى كىرىپ، مەسچىتنىڭ ئىچىگە سىيدى، ساھابىلار غەزەپلىنىپ، ئەترابىنى ئۇرۇش ئۈچۈن ياقىسىغا ئېسىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا:"چېقىلمانگلار"دېدى، ھەم بىر چىلەك سۇ ئەكىلىپ، ئۆز قولى بىلەن جايىنامازنى يۇيۇپ تازىلىدى، ئاندىن كېيىن ئەترابىغا مۇلايىملىق ۋە ئەپۇچانلىق بىلەن چۈشەندۈرۈپ: "بۇ مەسچىت ئاللاھنىڭ ئۆيى، بۇ مەسچىتتە ناماز ئوقۇلىدۇ، زىكرى-تەسبىھ ئېيتىلىدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن پاك بولۇشى كېرەك، مەسچىتكە سىيسەك بولمايدۇ" دېدى.

بىز مۆمىن مۇسۇلمانلار مەرت، سېخى، كەمتەر بولۇشىمىز كېرەك. ئەبۇ ھۇرەيرە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ رىۋايەت قىلغان بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"سېخى ئادەم ئاللاھقا يېقىندۇر، جەننەتكە يېقىندۇر، كىشىلەرگە يېقىندۇر، دوزاختىن يىراقتۇر"؛ بېخىل ئادەم ھەققىدە توختىلىپ:" بېخىل ئادەم ھەرگىز جەننەتكە كىرەلمەيدۇ" دېگەن.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

سەن زېمىندا مەغرۇرانە يۈرمىگىن، (ھاكاۋۇرلۇقتىن ئايىغىڭ بىلەن) يەرنى تېشىۋېتەلمەيسەن، (ھەر قانچە گىدەيگىنىڭ بىلەن) ئېگىزلىكتە تاغلارغا تەڭلىشەلمەيسەن.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام ناھايىتى كەمتەر، ئۇلۇغ زات ئىدى، ھەرگىز تەكەببۇرلۇق، ھاكاۋۇرلۇق قىلمايتتى، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئىززەتلەيتتى، يوللاردا كىچىك بالىلار ئۇچرىسا "ئەسسالامۇ ئەلەيكۇم" دەپ سالام بېرەتتى، دائىم كەمبەغەللەرنىڭ ئۆيىگە بېرىپ مۇڭدىشاتتى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "قەلبىدە زەررىچىلىك كىبرىسى بار ئادەم جەننەتكە كىرەلمەيدۇ" دېگەن.

يۇقىرىدا بىز ئېيتىپ ئۆتكەن يالغانچىلىق، قوپاللىق، بېخىللىق، ھاكاۋۇرلۇق قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسى قەبىھ بولۇپ، ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا يامانداۇر. شۇنىڭ ئۈچۈن قېرىنداشلار بىز راستچىللىق، مۇلايىملىق، سېخىيلىق، كەمتەرلىك قاتارلىق ياخشى ئەخلاق-پەزىلەتلەرنى يېتىلدۇرەيلى. بىز بۇ گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۆزىمىزدە جارى قىلدۇرالساق، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاقلىرىنى ھەر بىر ئىشىمىزدا ئۈلگە قىلىپ تىكلىيەلسەك، ھەممە كىشىلەر ئارىسىدا ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقلارنى ئومۇملاشتۇرالساق، ئاندىن دەۋرىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلىشىپ ماڭالايمىز.

4. ھالال مېھنەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئىقتىسادىي جەھەتتە كۈچلۈك بولۇشىمىز كېرەك

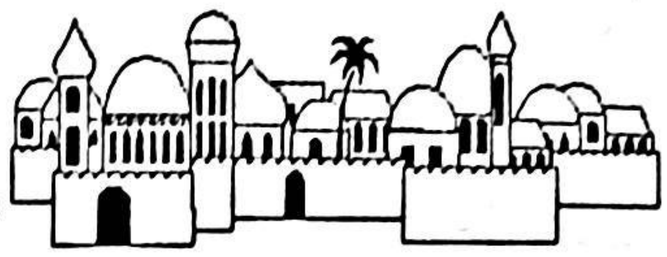

ئىسلام دىنى بىز مۆمىن مۇسۇلمانلارنى ھالال ئەمگەك بىلەن مېھنەت قىلىشقا، باشقىلارغا يۆلىنىۋالماي، مۇستەقىل تۇرمۇش كەچۈرۈشكە بۇيرۇيدۇ. ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دېگەن:

ناماز ئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پارىغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ)، ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

ـــــسۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 10 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەنىدى: "بىر ئادەم ئۆز قولىغا تايىنىپ يېگەن تائامدىنمۇ ياخشى تائامنى يېيەلمەيدۇ، ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرى داۋۇد ئەلەيھىسسالام ئۆز قولىغا تايىنىپ تائام يەيتتى". داۋۇد ئەلەيھىسسالام كۈندۈزى پادىشاھلىق قىلسا، ئاخشىمى تۆمۈرچىلىك قىلاتتى؛ زەكەرىيا ئەلەيھىسسالام ياغاچچى ئىدى؛ نۇھ ئەلەيھىسسالام ئاللاھنىڭ بۇيرۇقى بىلەن غايەت زور بىر كېمە ياسىغان؛ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام سودىگەرلىك قىلغان. دېمەك بىر ئەر كىشىگە 72 تۈرلۈك ھۈنەر ئازلىق قىلىدۇ. ئەنەس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بايان قىلغان ھەدىستە مۇنداق دېيىلگەن: ئەنسارىلاردىن بىر ئادەم پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ بىر نەرسە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىدىن: "ئۆيۈڭدە يارىغۇدەك بىر نەرسە بارمۇ؟" دەپ سورىدى، ئۇ:"ئۆيۈمدە توقۇلۇشى قوپال بىر ئەدىيال ۋە سۇ ئىچىدىغان بىر ساپلىق بار" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:"ئۇنداقتا ئۇ ئىككى نەرسىنى ئەكەلگىن" دېدى. ئۇ ئادەم بۇ ئىككى نەرسىنى ئەكەلگەندىن كېيىن، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ساھابىلارغا قاراپ:"كىم بۇ ئەدىيال بىلەن ساپلىقنى سېتىۋالىدۇ؟" دېدى. بىر ئادەم:"مەن بۇ ئىككى نەرسىنى ئىككى دىرھەمگە سېتىۋالاي" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەنسارى ئادەمگە:"ماۋۇ بىر دىرھەمگە ئائىلەڭگە تائام سېتىۋال، يەنە بىر دىرھەمگە پالتا سېتىۋېلىپ ئەكەلگىن" دېدى. ئۇ كىشى پالتا سېتىۋېلىپ كەلگەندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۆز قولى بىلەن بىر باغلام ئوتۇننى باغلاپ:"ھەر كۈنى ئوتۇن سېتىپ ئوتۇنچىلىق قىلغىن، مەن بىلەن 15 كۈندىن كېيىن كۆرۈشكىن" دېدى. بۇ كىشى 15 كۈندىن كېيىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ يېنىغا كېلىپ:"مەن 15 كۈندە 10 دىرھەم پۇل تاپتىم، بىر دىرھەمگە كىيىم ـ كېچەك، يەنە بىر دىرھەمگە تائام سېتىۋالدىم، يەنە سەككىز دىرھەم پۇلۇم بار" دېدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئۇ كىشىگە:"سېنىڭ مۇشۇنداق ئوتۇنچىلىق قىلغىنىڭ دىۋانىلىق قىلغىنىڭدىن ياخشى، دىۋانىلەر قىيامەت كۈنى قاپقارا ھالەتتە كېلىدۇ" دېدى.

ئاللاھ تائالا بىز مۇسۇلمانلارنى تىجارەت قىلىشقا بۇيرۇپ، مۇنداق

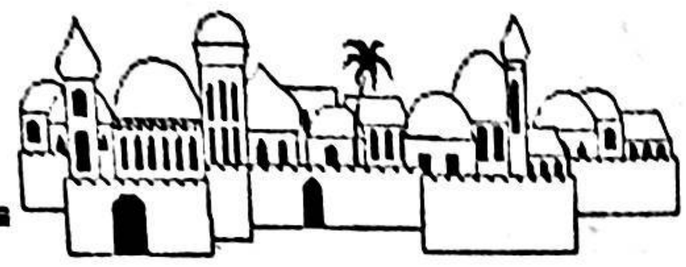

دېگەن:

ئى مۆمىنلەر! بىر-بىرىگىلارنىڭ ماللىرىنى(ئوغرىلىق، خىيانەت قىلىش، بۇلاش، جازانىخورلۇق، قىمار ئويناش قاتارلىق) ناھەق يول بىلەن يەۋالماڭلار، ئىككى تەرەپ رازى بولۇشۇپ قىلىشقان سودا-سېتىق ئارقىلىق ئېرىشىلگەن نەرسە بۇنىڭدىن مۇستەسنا.

——سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 29-ئايەت

ئاللاھ تائالا بىز مۇسۇلمانلارنى ھالال تىجارەت، ھۈنەر-كەسىپ قىلىش ئارقىلىق پۇل تېپىشقا بۇيرۇدى. بىزنى بۇ دۇنيادا كەمبەغەل، خار، زەبۇن، دۇچانە ھالەتتە ياشاڭلار دېگىنى يوق. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دە ئېنىق قىلىپ مۇنداق دېيىلگەن:

ئېيتقىنكى، 'ئاللاھ بەندىلىرى ئۈچۈن ياراتقان لىباسلارنى، شېرىن، پاك رىزىقلارنى كىم ھارام قىلدى؟' ئېيتقىنكى، 'ئۇلار بۇ دۇنيادا مۆمىنلەر ئۈچۈن يارىتىلغان(گەرچە ئۇلارغا كۇففارلار شېرىك بولسىمۇ)، ئاخىرەتتە بولسا مۆمىنلەرگىلا خاستۇر'. (ئاللاھنىڭ بىر شېرىكى يوق ئىكەنلىكىنى)بىلدۈرگەن قەۋم ئۈچۈن ئايەتلەرنى مۇشۇنداق تەپسىلي بايان قىلىمىز.

——سۈرە«ئەئراف»(7-سۈرە)، 32-ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ھالال كەسپىنى تەلەپ قىلىش پەرزدىن كېيىنكى يەنە بىر پەرز. يەنى نامراز ئوقۇش پەرز، روزا تۇتۇش پەرز، زاكات بېرىش پەرز، شۇنداقلا تىجارەت قىلىش، ھالال ئەمگەك قىلىشمۇ ئوخشاشلا پەرز". پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دېگەنىدى:"بۇ دۇنيالىقنىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، گويا مەڭگۈ ئۆلمەيدىغاندەك؛ ئاخىرەتلىكىڭ ئۈچۈن تىرىشقىن، گويا ئەتىلا ئۆلىدىغاندەك".

ئاللاھ تائالا ئادەملەرگە ئاتا قىلغان ئەقىل-پاراسەت ئادەملەرنىڭ پاراۋانلىقى، بەختلىك تۇرمۇش كەچۈرۈشى ئۈچۈندۇر، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئەينى يىللاردا مەككىدىن مەدىنىگە ھىجرەت قىلغاندىن كېيىن، تۇنجى قىلغان ئىشى مەسچىت بىنا قىلىش، ئاندىن بازار سېلىش بولدى، مەسچىت بىنا قىلىش ئاخىرەت ئۈچۈن بولسا، بازار بىنا قىلىش بۇ دۇنيالىق ئۈچۈن بولغان.

بىز مۇسۇلمانلار تېخىمۇ غەيرەتكە كېلىپ، بىلىم سەۋىيىمىزنى يۇقىرى كۆتۈرۈپ، ئىسلامىي گۈزەل ئەخلاقلارنى ئۆزلەشتۈرۈپ، ھالالدىن كۆپەرەك پۇل تېپىپ، تىرىشىپ ئىلگىرىلەپ، ئىزدىنىپ يېڭىلىق يارىتىپ، دەۋر بىلەن ماس قەدەمدە ئىلگىرىلەپ، دۇنيادىكى ئىلغار مىللەتلەر قاتارىدىن ئورۇن ئېلىشقا تىرىشايلى.

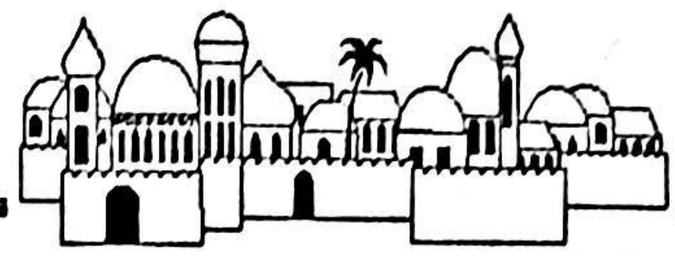

ئىتتىپاقلىشايلى، ئىختىلاپ قىلىشمايلى

ئابدۇكېرىم قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

مەملىكىتىمىزدە ئىسلاهات، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار پىلان يولغا قويۇلغاندىن بۇيان، دىنىي پائالىيەتلىرىمىز جانلىنىپ، دىنىي زىيالىيلىرىمىز يېتىشىپ چىقتى. دىنىي ئالىملىرىمىزمۇ ئاشكارا ۋەز-تەبلىغ ئېيتىدىغان بولدى. شۇ سەۋەبلىك كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ مۇقەددەس ئىسلام دىنىنى چۈشىنىشى ۋە دىنىمىزدا بەلگىلەنگەن پەرزلەرنىڭ كىم تەرەپتىن بەلگىلەنگەنلىكىنى، بۇنىڭ ئەهمىيىتىنىڭ نېمە ئىكەنلىكىنى ۋە دىنىمىزدا نەهىي قىلىنغان ئىشلارنىڭ نېمە ئۈچۈن نەهىي قىلىنغانلىقىنى چۈشىنىشى نىسبەتەن يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئۇلۇغ پەرۋەردىگارىمىز ئاللاهقا هەمدۇسانالار ئېيتىمىز.

هالبۇكى، ئىسلام دىنى خادىملىرى ئىچىدىكى ئاز سانلىق كىشىلەر مۇسۇلمانلار ئارىسىغا ئىتتىپاقسىزلىق ئۇرۇقلىرىنى چېچىۋاتىدۇ. ئۇلار ئىسلام ئالىملىرى بىرلىككە كەلگەن هۆكۈمنى ئىجرا قىلماستىن، ئىختىلاپلىق مەسىلىلەرگە چىڭ ئېسىلىۋېلىشىپ خەلق ئارىسىدا ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلىۋاتىدۇ. بۇنداق كىشىلەر داۋاملىق ئۆزىنىڭ قارىشىنى توغرا دەپ قاراپ، باشقىلارغا پىسەنت قىلماي، ئۆز كۆمچىگە چوغ تارتىۋاتىدۇ. شۇ تۈپەيلى هەر بىر ئىنساپلىق مۇسۇلماننىڭ قەلبىنى ئېچىندۇرۇۋاتىدۇ. تارىختا ئۆتكەن ئۇلۇغ ساهابىلەر ۋە ئۇلارغا ئەگەشكەن تابىئىنلار ئىسلام دىنىنى تولۇق چۈشەنگەنلىكى ئۈچۈن مەسىلىلەرگە توغرا قاراپ يەكۈن چىقىراتتى. بىزگە ئوخشاش ئاددىي مەسىلىلەرگە ئېسىلىۋېلىپ بىر-بىرىگە ئاداۋەت قىلمايتتى. ئەلۋەتتە، شەرىئەتنىڭ شاخچە مەسىلىلىرىدە تالاش-تارتىش قىلىشىپ ئىزدىنىشىنىڭ ئۆزى يامان ئىش ئەمەس. لېكىن ئۇ ئاللاهۋە ئۇنىڭ پەيغەمبىرى چەكلىگەن ئىتتىپاقسىزلىق ۋە ئۆچمەنلىككە سەۋەب بولۇپ قالسا بولمايدۇ. چۈنكى ئىتتىپاق بولۇش، ئۆزئارا دوستلىشىش، هەمنىيەت، هەمنەپەس بولۇش قاتارلىقلار كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ باش تارتىپ بولالمايدىغان مەجبۇرىيىتى. ئۇلار خەلق ئارىسىدا بىر-بىرىگە ئۆچمەنلىك ۋە ئاداۋەت قىلىپ، ئاۋامنىڭ بىرلىكىنى بۇزۇپ، مۇقەددەس ئىسلام دىنىنى خۇنۇكلەشتۈرىدىغان، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىجتىمائىي مۇقىملىقىغا زىيان يەتكۈزىدىغان ئىللەتلەردىن ساقلىنىشى ۋە ئۇنىڭ ئالدىنى ئېلىشى لازىم. چۈنكى دۇنيادا ئىسلام دىنى ئىناق-ئىتتىپاق بولۇشىنى تەشەببۇس قىلىدىغان، ئۆزئارا هەمدەمدە بولۇشىنى

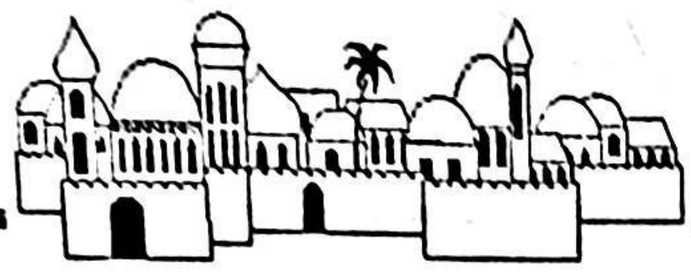

ئالدىنقى شەرت قىلغان، ئىتتىپاقسىزلىققا قەتئىي قارشى تۇرىدىغان ئۇلۇغ دىندۇر.

ئاللاھ تائالا بۇ ھەقتە مۇنداق دەيدۇ:

ھەممىگلار ئاللاھنىڭ ئارغامچىسىغا مەھكەم يېپىشىگلار، ئايرىلمىگلار. ئاللاھنىڭ سىلەرگە بەرگەن نېمەتنىي ئەسلەگلار، ئۆز ۋاقتىدا سىلەر ئۆزئارا دۇشمەن ئىدىگلار، ئاللاھ دىلىگلارنى بىرلەشتۇردى، ئاللاھنىڭ نېمىتى بىلەن ئۆزئارا قېرىنداش بولدۇگلار، سىلەر دوزاخ چوڭقۇرىنىڭ گىرۋىكىدە ئىدىگلار، ئاللاھ سىلەرنى(ئىسلام ئارقىلىق) ئۇنىڭدىن قۇتقۇزدى. سىلەرنىڭ ھىدايەت تېپىشىگلار ئۈچۈن، ئاللاھ ئايەتلىرىنى سىلەرگە شۇنداق بايان قىلىدۇ.

ـــسۇرە«ئال ئىمران»(3 ـ سۇرە)، 103 ـ ئايەت

دىندا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ تۇرلۇك پىرقىلەرگە ئايرىلغانلاردىن سەن ئادا ـ جۇداسەن؛ ئۇلارنىڭ ئىشى پەقەت ئاللاھقىلا خاستۇر(يەنى ئاللاھنىڭ باشقۇرۇشىدىدۇر)، كېيىن(يەنى ئاخىرەتتە) ئاللاھ ئۇلارنىڭ قىلمىشلىرىنى ئۆزىگە ئېيتىپ بېرىدۇ.

ـــسۇرە«ئەنئام»(6 ـ سۇرە)، 159 ـ ئايەت

ئاللاھ سىلەرگە دىندىن نۇھقا تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى، ساڭا(يەنى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا) بىز ۋەھيى قىلغان نەرسىنى، ئىبراھىمغا، مۇساغا، ئىيساغا بىز تەۋسىيە قىلغان نەرسىنى بايان قىلدى. سىلەر دىنىنى بەرپا قىلىگلار، دىندا تەپرىقىچىلىك قىلماگلار.

ـــسۇرە«شۇرا»(42 ـ سۇرە)، 13 ـ ئايەت

يۇقىرىقى ئايەتلەردىن شۇ مەلۇم بولدۇكى، ئاللاھ تائالانىڭ"دىندا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ تۇرلۇك پىرقىلەرگە ئايرىلغانلاردىن سەن ئادا ـ جۇداسەن" دېگەن سۆزى دىندا بۆلگۈنچىلىك قىلىپ ئىتتىپاقسىزلىق پەيدا قىلغان ھەر قانداق كىشىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قانداق ئادەم بولۇشتىن قەتئىينەزەر دىنىي قانۇنلارنى ئۆزى بىلگىنىچە تەھلىل قىلىپ تۇرلۇك مەزھەپلەرنى پەيدا قىلىدىكەن، ئاللاھ ۋە ئۇنىڭ رەسۇلى ئۇنداقلاردىن ئادا ـ جۇدا بولىدۇ.

بۇ يەردە شۇنى ئەسكەرتىپ ئۆتۈش زۆرۈركى: قۇرئان، ھەدىسلەردە ئىسلام دىنىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى بولغان ئەقىدە، ئىبادەت، ئەخلاق، تارىخىي تەجرىبە، ئىبرەت، نەسىھەت ۋە بەزى چوڭ ئىجتىمائىي قانۇنلار بەلگىلەنگەن. بەزى شارائىت ۋە دەۋرلەرنىڭ ئېھتىياجىغا قاراپ ھەل قىلىشقا تېگىشلىك ئىجتىمائىي مەسىلىلەرنى ھەل قىلىش بولسا، ھەر زامان، ھەر ماكاننىڭ ئىسلام ئالىملىرىغا قالدۇرۇلغان. شۇڭا، ھەر زامان، ھەر ماكاننىڭ ئىسلام ئالىملىرى ئۆز مۇھىتى ۋە شارائىتى ئەھۋالىغا قاراپ ۋە قۇرئان، ھەدىسنىڭ روھى، مەزمۇنىغا تەدبىقلاپ، بەزى ئۇششاق مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىشتە ئاز ـ تولا ئوخشاشماسلىق سەۋەبى بىلەن

ئەھلى سۈننىيدە تۆت مەزھەپ كېلىپ چىققان. لېكىن شۈنى بىلىش كېرەككى: مۇجتەھىد (قۇرئان ۋە ھەدىسلەردىن ئەھكاملارنى چىقىرالايدىغان فەقىھ-ئۆلىمالار) بولغىدەك كاتتا ئالىم بولمىغان بىر كىشىنىڭ ئۆز پىكرى بويىچە دىنىي مەسىلىلەرگە جاۋاب بېرىشىگە بولمايدۇ. پەقەت «قۇرئان كەرىم» ۋە مۇجتەھىد ئالىملارنىڭ كىتابلىرىدىن جاۋاب تېپىش كېرەك. ئۇششاق - چۈششەك مەسىلىلەرنى پەيدا قىلىپ، مۇسۈلمانلارنى قايمۇقتۇرۇپ ئىختىلاپقا سېلىش، ئىسلامنىڭ ئاساسلىق كىتابلىرىدا يوق ئىشلارنى "بۇ ئىش مەكرۇھ، بۇ ئىش ياماندە" دەپ كىشىلەرنىڭ دىققىتىنى كىچىك مەسىلىلەرگە بۇراپ، تەۋھىدكە (ئاللاھنى يەككە - يېگانە، ھېچ شېرىكى يوق دەپ ئېتىقاد قىلىشقا) دائىر مەسىلىلەرنى ۋە شەرىئەتنىڭ چوڭ ئاساسلىق قانۇنلىرىنى تاشلاپ قويۇپ، ئۇنىڭغا ئەھمىيەت بەرمەسلىك توغرا ئەمەس. ئومۇمەن دەلىلسىز مەسىلىلەرنى ئوتتۇرىغا چىقىرىپ دىنىي ئالىملار ئارىسىغا ۋە باشقىلار ئارىسىغا پىكىر ئىختىلاپلىرى پەيدا قىلىش گۇناھتۇر. شۇڭا ھەممە كىشى چوڭ مەسىلىلەرنى بىلىپ، چىڭ تۇتۇپ ئەمەل قىلىشى لازىم. ئىسلام دىنىنى چۈشەنمەيدىغان، دىنغا ئۆچمەنلىك قىلىدىغان كىشىلەرنىڭ "موللىلارنىڭ گېپى بىر - بىرىگە ئوخشىمايدۇ. بىرسى ئۇنى دېسە، بىرسى بۇنى دەيدۇ. ئەگەر بۇ دىن ھەق بولسا ھەممىنىڭ گېپى بىر يەردىن چىقاتتى" دەپ دىنغا ھاقارەت قىلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، ھەممىز دىنىمىزنىڭ ئاساسلىق ھۆججىتى بولغان «قۇرئان كەرىم»گە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سەھىھ ھەدىسلىرىگە ۋە فىقھىي كىتابلىرىدىكى ئاساسلىق، ئىختىلاپسىز مەسىلىلەرگە قايتىپ بىر خىل گەپ قىلىشىمىز، ئاللاھنىڭ ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ سۆزلىرىنى مېۋىسى يوق باراڭغا ئايلاندۇرۇپ قويماسلىقىمىز لازىم. شۇنداق بولغاندا ھەقىقەت ئايدىڭلىشىدۇ، تۇتەك يوقلىدۇ.

فىقھە جەھەتتە، بولۇپمۇ مۇجتەھىدلەرنىڭ سەردارى ئىمام ئەزەم ئەبۇ ھەنىفە (699 — 767) رەھمەتۇللاھ ئەلەيھىنىڭ مەزھىپى بويىچە جاۋاب ئىزدەش كېرەك. شۇنداق قىلغاندا كۇتۇلمىگەن ئىختىلاپلارنىڭ ئالدىنى ئالغىلى بولىدۇ. بۇ يەردە شۇنى ئىزاھلاپ ئۆتۈش زۆرۈركى: ھەنەفىي مەزھىپى مەملىكىتىمىزدە، جۇملىدىن يالغۇز بىزنىڭ شىنجاڭدىلا تارقالغان بولماستىن بەلكى تۈركىيە، ئىراق، ئافغانىستان، ھىندىستان، پاكىستان، ئوتتۇرا ئاسىيا، مىسىرنىڭ جەنۇبىي قىسمى مۇشۇ مەزھەپكە ئەگىشىدۇ. ئەكسىچە ئەبۇ ھەنىفە (ئىمام ئەزەم) ھەزرەتلىرىنىڭ مەزھىپىدىن چىقىپ، بۇ زاتقا ھەر خىل تۆھمەتلەرنى چاپلاپ، كەڭ مۇسۈلمانلار ئارىسىغا بۆلگۈنچىلىك سېلىشنىڭ ئۆزى كەچۈرگۈسىز جىنايەت. چۈنكى ئەبۇ ھەنىفە (ئىمام ئەزەم) تابىئىنلاردىن رەسۇلۇللاھنىڭ يېقىن ساھابىسى ھەزرىتى ئەنەس ئىبنى مالىك رەزىيەللاھۇ ئەنھۇنى كۆرگەن ۋە ئۇنىڭ سۆھبىتىدە

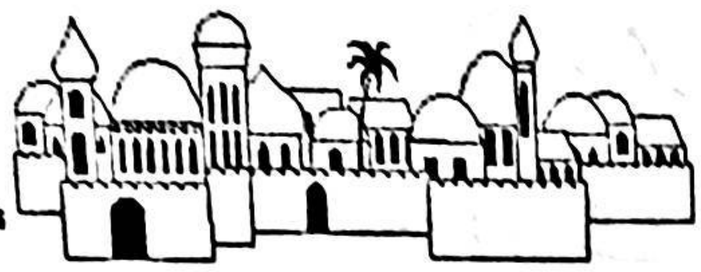

بولغان. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇھاجىرلارنى ۋە ئەنسارىلارنى ۋە ئۇلارغا ئەگەشكەن تابىئىنلارنى ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ماختاپ مۇنداق دەيدۇ:

ھەممىدىن ئىلگىرى ئىمان ئېيتقان مۇھاجىرلار ۋە ئەنسارىلاردىن، ياخشىلىق قىلىش بىلەن ئۇلارغا ئەگەشكەنلەر(يەنى تابىئىنلار ۋە قىيامەتكىچە ئۇلارنىڭ يولىدا ماڭغانلار)دىن ئاللاھ رازى بولدى، ئۇلارمۇ ئاللاھتىن مەمنۇن بولدى. ئاللاھ ئۇلارغا ئاستىدىن ئۆستەڭلەر ئېقىپ تۇرىدىغان جەننەتلەرنى تەييارلىدى، ئۇلار جەننەتتە مەڭگۈ قالىدۇ، بۇ چوڭ بەختتۇر.

ـــــسۈرە«تەۋبە»(9 ـ سۈرە)، 100 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"ياخشىلىرىڭلار مەن بىلەن بىللە ئۆتكەنلەر. ئاندىن ئۇلارغا ئەگىشىپ، ئاندىن ئۇلارغا ئەگەشكەنلەرگە ئەگىشىپ كەلگەنلەردۇر"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). مەلۇم بولىدۇكى:ئەبۇ ھەنىفە(ئىمام ئەزەم) ھەزرەتلىرى پەيغەمبىرىمىز سۆزلەپ ئۆتكەن ئىككىنچى دەۋر كىشىلىرى ئىچىدە بار.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دەيدۇ:"ئاللاھ تائالا مېنىڭ ئۈممىتىمنىڭ (قەستەن قىلماي) سەۋەنلىكتىن قىلىپ سالغان گۇناھى ۋە ئۇنتۇپ قېلىپ قىلغان گۇناھى ۋە كىشىنىڭ قورقتۇشى بىلەن مەجبۇرىي قىلغان گۇناھىنى مېنىڭ(خاتىرەم) ئۈچۈن كەچۈرۈم قىلدى"(ئىبنى ماجە توپلىغان). پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيدۇ: "ھۆكۈمدار توغرا ئىجتىھاد قىلىپ ھۆكۈم قىلغان بولسا ئۇنىڭغا ئىككى ئەجر بېرىلىدۇ. ئەگەر ئىجتىھاتتا خاتا كېتىپ ھۆكۈم قىلغان بولسىمۇ(نىيىتى توغرا بولغانلىقى ئۈچۈن) بىر ئەجرى بېرىلىدۇ" (بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). مانا بۇ مۇجتەھىدلىكنىڭ شەرتىنى ھازىرلاپ مۇجتەھىد دەرىجىسىگە يەتكەن كىشىگە خاس. ئىجتىھادقا لايىقتى توشمىغان ھەر قانداق كىشىنىڭ خاتالىقى ئۆزرە ھېسابلانمايدۇ. شۇنىڭ ئۈچۈن مۇجتەھىدلەرنىڭ ئىجتىھادىغا بويسۇنۇشىمىز ۋە ئەگىشىمىز لازىم. يۇقىرىدا دېيىلگىنىدەك، تابىئىنلار، مۇجتەھىدلەر ئاللاھنىڭ ۋە ئاللاھنىڭ پەيغەمبىرىنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولغان كىشىلەر بولغىنى ئۈچۈن ئۇلارنىڭ ئارتۇقچىلىقىنى تونۇپ، ئۇلارنىڭ خىسلەتلىرىنى ئېتىراپ قىلىشىمىز، ئۇلارنىڭ ياخشىلىقلىرىنى تىلغا ئېلىشىمىز، ئۇلارنى ياخشى كۆرۈشىمىز، ئۇلارغا ئاللاھتىن رەھمەت ۋە مەغپىرەت تەلەپ قىلىشىمىز لازىمكى، ھەرگىزمۇ ئۇلارغا تىل تەگكۈزمەسلىكىمىز، ھەسەت قىلماسلىقىمىز، ئىختىلاپتىن ئۆزىمىزنى تارتىشىمىز لازىم. بىز مۇسۇلمانلار ئىتتىپاقلىششقا بولىدىغان بارلىق كۈچلەر بىلەن ئىتتىپاقلىشىپ ھەممىمىز بىر نىيەت، بىر مەقسەتتە ئالغا ئىلگىرىلەپ، ئارىمىزدىكى ئىختىلاپ ئۇرۇقلىرىنى چېچىۋاتقان، مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىكىنى بۇزۇشقا ئۇرۇنۇۋاتقان بارلىق ئاممىلارنى سۆپۈرۈپ تاشلاپ، مۇسۇلمانلارنىڭ بۆلۈنۈشىدىن، كېيىنكى ئىغىر

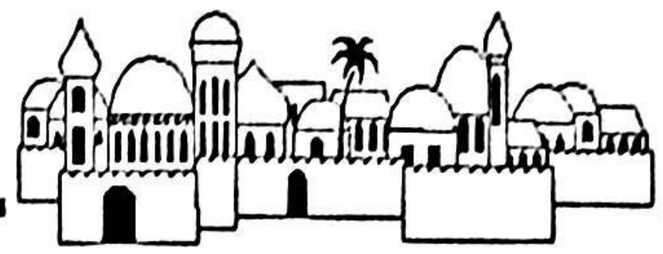

ئاقۇەتتىن قاتتىق ساقلىنىشىمىز لازىم. چۈنكى مۇسۇلمانلارنىڭ بىرلىك ئىتتىپاقى بۈزۈلسا ئىنسان قىياپىتىدىكى جىن-شەيتانلار ئۇلارنى ئازدۇرۇپ ئولجا ئېلىشى مۇمكىن. ئەمما كۆپچىلىك بىلەن بىللە بولغاندا ھالاك بولۇپ كېتىشتىن ساقلىنىپ قالغىلى بولىدۇ. پادا ئىچىدىكى قويلار ھەمايىگە ئىگە بولغاندا بۆرە ھۇجۇم قىلىشقا جۈرئەت قىلالمايدۇ. ئەمما توپتىن ئايرىلىپ قالغاندا بولسا ئاچ بۆرىلەر ئاسانلا ئۇلارنى ئۆزىنىڭ مەززىلىك ئولجىسىغا ئايلاندۇرۇۋالىدۇ. شۇ سەۋەبتىن پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "شەيتان ئىنسانلارغا ھۇجۇم قىلىدىغان بۆرىدۇر. بۆرە قويلارنىڭ توپتىن ئايرىلىپ قالغىنىنى يەيدۇ. پارچىلىنىپ پىرقە-پىرقە بولۇپ كېتىشتىن ساقلىنىڭلار. مۇسۇلمانلار جامائىتىنى لازىم تۇتۇڭلار" (ئەھمەد توپلىغان).

بىزنىڭ ئەجدادلىرىمىزمۇ ئىنتايىن قىممەتلىك سۆزۈغا سۈپىتىدە بىزگە مۇنداق بىر نەچچە ھېكمەتلىك سۆزلەرنى قالدۇرۇپ كەتكەن: "بۆلۈنگەننى بۆرە يەر"، "ئىناقلىق ئوق ئۆتمەس قالقان"، "ئىتتىپاقلىق كۈچ"، "بۆلۈنمەك ھالاكەتتۇر، ۋەتەن-ئەلگە پالاكەتتۇر". ئۇنداقتا بىز «قۇرئان كەرىم»نىڭ مۇشۇ ھەقتىكى گۈزەل چاقىرىقلىرىغا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالاھىدە ئاگاھلاندۇرۇشلىرىغا ۋە ئەجدادلىرىمىزنىڭ قالدۇرۇپ كەتكەن يۇقىرىقى ھېكمەتلىك سۆزلىرىگە ئەستايىدىللىق بىلەن ئەمەل قىلىش بىلەن بىرگە بۇ خىل ئىدىيىنى ياش-ئۆسمۈرلەر قەلبىگە سىڭدۈرۈش ئۈچۈن ئورتاق كۈچ چىقىرىشىمىز لازىم. شۇنداقلا دىنىي خادىملار ھەممىدىن بۇرۇن دىققىتىنى بىرلىككە كېلىنگەن ھەقىقەتلەرنى راۋاجلاندۇرۇشقا قارىتىشى، ساقلانغان مەسىلىلەرنى ئۆز ۋاقتىدا ھەل قىلىشنى ئۆزىنىڭ باش نىشانى قىلىشى لازىم.

مانا بۇ دىنىنىڭ تەقەززاسى، جەمئىيەتنىڭ كۈچلۈك تەلىپى. بۇنىڭ ئۈچۈن بىزدە تەۋرەنمەس ئىرادە، كۈچلۈك ئەقىل، ئۆزگىچە جاسارەت، ئالىي روھ بولۇشى كېرەك. شۇنىڭ ئۈچۈن بىز «قۇرئان كەرىم»دىن ئىبارەت ھەقىقەتكە قايتايلى. شەرىئەت ھۆكۈمگە ھۆرمەت قىلايلى. ھېيلە پەتۋا ئىزدىمەيلى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ نەسىھەتلىرىنى قوبۇل قىلىپ، ئۆزئارا يارەملىشىپ قېرىنداشلارچە ياشايلى. بىر-بىرىمىزنى قەدىرلەيلى. ئۆز مەنپەئىتىمىزنى كۆزلەپ، پىكىر ئىختىلاپلىرى تۇغدۇرمايلى. قۇرئان، ھەدىس مەزمۇنى ئارقىلىق ئەقىدىمىزنى ۋە ئەخلاقىمىزنى تۈزەشكە تىرىشايلى. تەرەپبازلىق قىلىشىپ دۈشمەنلەشمەيلى. ھەقنى سۆزلىگۈچى ئالىملارغا چىدىماسلىق قىلىپ تۆھمەت قىلمايلى. بۆلگۈنچىلىك، پىتنە-پاسات تېرىمايلى. ئىتتىپاقلىققا زىيانلىق ھەر قانداق سۆز ھەرىكەتلەردىن ساقلىنايلى. كۆرۈنۈشى ياخشى، قەلبى زەھەر ئادەملەرگە ئالدىنىپ ئاللاھقا ۋە پەيغەمبەرگە (قۇرئان ۋە ھەدىسكە) خىلاپلىق قىلمايلى. بىر-بىرىمىزگە كۆيۈمچان، قېرىنداش مۇسۇلمانلاردىن بولايلى! ئاللاھ تائالا ھەممىمىزنى ئۆزىنىڭ يولىغا باشلىسۇن—ئامىن!

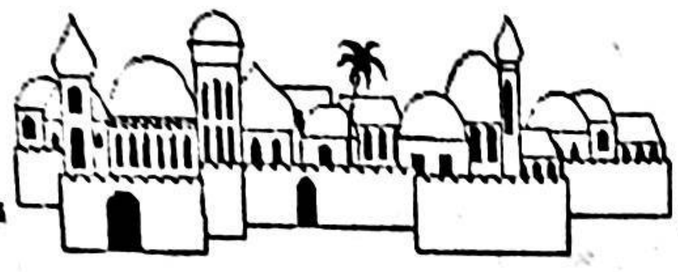

بىزنىڭ ئىملىرىمىز

ياقۇپ ھەمدۇللا

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

"ئىسىم" ئەرەبچە سۆز بولۇپ، مۇسۇلمانلارنىڭ دىنىي رەھبىرى، يېتەكچىسى، دىنىي ئىشلارنى باشقۇرغۇچى دېگەن مەنىدە. ئىسىم نامىز ئوقۇش ۋە باشقا دىنىي رەسىمىيەتلەرگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ. ئىملارنى شۇ يۇرت - مەھەللە جامائەتلىرى ئەڭ بىلىملىك، تەقۋادار، پەزىلەتلىك، ئەل ئىچىدە يۇكسەك نوپۇزى بار، خەلق ئىشلىرىنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ياخشى بېجىرىپ بېرەلەيدىغان ئىقتىدارلىق، قابىلىيەتلىك، ئىختىساسلىقلاردىن تاللاپ قويىدۇ.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنۇ پەيغەمبەر بولۇشتىن ئىلگىرىلا خەلق ئىچىدە ئەڭ ئىشەنچلىك، راست سۆزلۈك، خۇلقى - مىجەزى ياخشى، باشقىلارغا ھەمىشە ياردەم بېرىدىغان، باشقىلار بىلەن چىقىشىپ ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغان، قولى ئىشچان، تىلى يېقىملىق، چوڭلارنى ھۆرمەتلەپ، كىچىكلەرنى ئايايدۇ، ئادىل، سەممىي، مۇلايىم مۇئامىلە قىلىدىغان ياخشى پەزىلەت، گۈزەل ئەخلاق ئىگىسى ئىدى. شۇڭلاشقا ئاللاھ تائالا ئۇنى ئەلچىلىككە تاللىغان.

ئاللاھنىڭ مەرھەمتى كەڭدۇر، ئۇ ھەممىنى بىلىپ تۇرغۇچىدۇر. ھېكمەتنى(يەنى ياخشى ئەمەلگە يېتەكلەيدىغان پايدىلىق ئىلىمنى) خالىغان بەندىسىگە ئاتا قىلىدۇ؛ ھېكمەت ئاتا قىلىنغان ئادەمگە كۆپ ياخشىلىق ئاتا قىلىنغان بولىدۇ. پەقەت ئەقىللىق ئادەملەرلا بۇنىڭدىن پەند-نەسىھەت ئالىدۇ.

—سۈرە«بەقەرە»(2 - سۈرە)، 268 — 269 - ئايەتلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇلايىم سۆزلۈك ئىدى، ياخشى خۇلۇق ئۇنىڭ بەلگىسى، تەمكىنلىك ئۇنىڭ لىباسى ئىدى، ئاللاھ تائالانىڭ ئەمرلىرىنى مۇسۇلمانلارغا سەممىيلىك بىلەن دەرھال يەتكۈزەتتى ۋە ئۆزى باشلامچى بولۇپ قەتئىي تەۋرەنمەي ئەمەل قىلاتتى. ئۇ ئىسلام ھەقىقىتىنى مۇسۇلمانلارغا يەتكۈزۈش، ئازغانلارنى ھىدايەت يولىغا باشلاش ئۈچۈن ئۆزىنىڭ ئايىماي، خەۋپ - خەتەرگە قارىماي 23 يىل جاپالىق كۈرەش قىلىپ، ئىسلام دىنىنى ئاجىزلىقتىن يۇكسەكلىككە كۆتۈردى، بىر ئادەمدىن پۈتكۈل ئىنسانىيەتكە يۇزلەندۈردى. ئۇنىڭ ئىنسانىيەت تەرەققىيات تارىخىغا كۆرسەتكەن تەسىرىمۇ غايەت زور بولۇپ، ئالىملارنىڭ ئەڭ ئالدىدا تۇرىدۇ.

رەسۇلۇللاھ ئالەمدىن ئۆتكەندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئىزىنى بېسىپ

ئىشلىرىنى داۋاملاشتۇرغان ھەزرىتى ئابابەكرى، ھەزرىتى ئۆمەر، ھەزرىتى ئوسمان، ھەزرىتى ئەلى قاتارلىق خەلىپىلەر(ئىمام‌لار) ئىسلام دىنىنىڭ يۈكسەك دەرۋازىلىرىنى ئەرەب زېمىنىدىن ھالقىتىپ، كەڭ دۇنياغا ئېچىپ، ئىسلام دىنىنىڭ ئاللاھقا يېقىنلىشىش، ھىدايەت تېپىش، ئىككىلا ئالەمدە بەختكە يېتىشتىكى ۋاستە ئىكەنلىكىنى ئىنسانلارغا تونۇتتى. ئۇلار ئادالەت يولىدا پىشقان سەردار، پەيغەمبىرىمىزنىڭ ئىشلىرىغا ۋارىسلىق قىلىشتا ياخشى ئىزباسار بولۇپ قالدى.

بۇلاردىن كېيىن ئىمام ھەنەفە(ئىمام ئەزەم)، ئىمام شافىئى، ئىمام مالىك، ئىمام ھەنبەلى(ئىمام ئەھمەد) قاتارلىق مۇجتەھىد ئالىملىرىمىز سۈننىي ئېقىمىدىكى ئىسلام دىنى ئەقىدىلىرىنى، شەرىئەت ئەھكاملىرىنى توغرا شەرھلەپ، قۇرئاندىكى گۈزەل ئەخلاق، قائىدە-رەسىمىيەت، دىنىي مۇراسىملارنىڭ مىزانلىرىغا ئاساس سېلىپ بەردى. ئىسلام دىنى شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىنكى مىڭ يىلدىن ئارتۇق ۋاقىتتىن بۇيان، بىزنىڭ نۇرغۇن ئىمام(ئالىم)لىرىمىز ئىسلام دىنىنى پۈتۈن شىنجاڭ رايونىغا ۋە ئونلىغان مىللەت خەلقلىرىنىڭ قەلبىگە يەتكۈزۈشتە ئىنتايىن زور تۆھپە قوشتى، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىفىنى تۇتقا قىلىپ، شەرىئەتنىڭ نازۇك نۇقتىلىرىنىمۇ توغرا ئىگىلەپ، چوڭقۇر ۋە مۇرەككەپ فىقھى ئىلىملىرىنى ئەستايىدىل تەتقىق قىلىپ، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننەتىنى مۇسۇلمانلارغا يەتكۈزۈپ بېرىشتەك مۇھىم ۋەزىپىنى ياخشى ئادا قىلدى. ئاللاھ تائالا بۇ ئىمامىلارنىڭ مۇسۇلمانلارنى توغرا يولغا يېتەكلەپ، ئىلىم تارقىتىپ ۋە كىشىلەرگە باشلامچىلىق قىلغان ئەجرى ئۈچۈن رازى بولۇپ، ئىككى ئالەم‌ملىك بەخت-سائادەت ئاتا قىلغاي، رەسۇلۇللاھنىڭ شاپائىتىدىن بەھرىمەن قىلغاي! — ئامىن!

دېمەك، بىزنىڭ ئىمامىلرىمىز تارىختىن بۇيان جاپا-مۇشەققەتلىك ھەم مۇقەددەس ۋەزىپىنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئۆتەپ، بىرىنىڭ ئىزىنى بىرى بېسىپ، خۇددى دەريا دولقۇنىدەك كۈچ ئۇلاپ توختىماي ئالغا بېسىپ، ئىسلام دىنىنىڭ بۈگۈنكى تەرەققىياتىنى رويابقا چىقاردى. ئۇلارنىڭ تۆھپىسى تارىخنىڭ كۆمۈش بەتلىرىگە ئالتۇن ھەلدە يېزىلىدۇ، ئەلۋەتتە.

بۈگۈنكى يېڭى دەۋردە بىزنىڭ ئىمامىلرىمىز يېڭى ئەسىر مۇسۇلمانلىرىغا قانداق يېتەكچىلىك قىلىش كېرەك؟ ئىسلام دىنىنى جەمئىيەتكە قانداق ئۈيغۇنلاشتۇرۇش كېرەك؟ بۇ تېمىلاردا پىكىر يۈرگۈزمەي، جاۋاب تاپماي بولمايدۇ. بۇ، دەۋرنىڭ تەقەززاسى، خەلقنىڭ ئارزۇ-ئۈمىدى.

1. ئىمامىلارنىڭ ئىلمىي دېڭىزدەك كەڭ ھەم چوڭقۇر بولۇشى كېرەك.

ئىمامىلار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ئىلمىگە ئەھمىيەت بېرەتتى. ئۇ: "مەرىپەت — مېنىڭ دەسمايەم، ئىلىم — قورالىم"

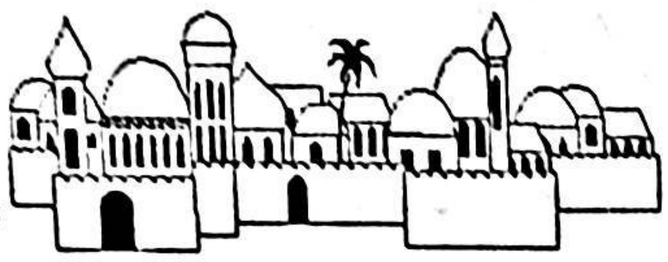

دېگەن ئىدى. ئىلمدىن دەسمايە يىغمىغان ئىمام، ئىلىم بىلەن قوراللانمىغان ئىمام خۇرجۇنى قۇرۇق دېۋانىدىنمۇ بىچارىدۇر. ئۇنىڭ نە رولى، نە ئورنى بولسۇن! ئاللاھ تائالا پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا تۇنجى ۋەھيى قىلغان ئايەت كەريمنى "ئوقۇ"، "ياز"، "بىل" دېگەن گۈھەردەك پارقىراق، ئالتۇندەك سالماق ئۇچ سۆزدىن باشلىغان. چۈنكى بىلىم ئوقۇش بىلەن باشلىنىدۇ. يېزىش بىلەن تارقىلىدۇ، ساقلىنىدۇ. بىلىش بىلەن ماھىيىتىنى بىلىپ، ئەمەل قىلغىلى بولىدۇ.

ئوقۇش، يېزىش، بىلىش بولسا بىلىمدىن ئىبارەت ئەگگۈشتەرنىڭ ئۇچ مەرۋايىت كۆزى. ئاللاھ بىز ئىنسانلارغا ئىككىلا ئالەمدە بەختكە يەتكۈزىدىغان، مەقسەت، تىلەكلىرىمىزنىڭ ئىجابەت بولۇشىدىكى مۇشۇ ئەگگۈشتەرنى ئەڭ ئالدى بىلەن سوغا قىلغان. ئاللاھ بۇ دۇنيالىق شەيئىلەرنى يارىتىشتا تۇنجى بولۇپ قەلەمنى خەلق ئەتكەن. قەلەمگە لەۋھۇلمەھپۇزغا پۈتكۈل ئىشلارنى يېزىشقا ئەمر قىلغان. ئاللاھ ئۆز قۇدرەت كارامىتى بىلەن ئادەم ئەلەيھىسسالامنى ياراتقاندىن كېيىن ئۇنىڭغا تۇنجى بولۇپ دۇنيادىكى شەيئىلەرنى بىلدۈرگەن. ئادەم ئەلەيھىسسالام ئىلمىدە كامال تاپقانلىقتىن ئۇنىڭ ئىززەت ـ ھۆرمىتىنى قىلىپ ئەرشىئەلاغا ئېلىپ چىقىپ پۈتكۈل پەرىشتىلەرنى ئادەمگە سەجدە قىلدۇرغان دەپ بۇيرۇغان.

ئاللاھ پۈتۈن شەيئىلەرنىڭ ناملىرىنى ئادەمگە ئۆگەتتى.

ئۆز ۋاقتىدا پەرىشتىلەرگە: "ئادەمگە سەجدە قىلىڭلار" دېدۇق.

ـــ سۈرە «بەقەرە» (2 ـ سۈرە) 31 ـ ، 34 ـ ئايەتلەر

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغۇ: "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەربىر مۇسۇلمانغا پەرز" (ئىبنى ماجە توپلىغان). "ئالىم بولغۇن ياكى ئۆگەنگۈچى بولغۇن، ياكى ئاڭلىغۇچى بولغۇن، ياكى ئىلىم ئاشىقى بولغۇن، بەشىنچىسى بولمىغۇن، مۇنداق بولساڭ ھالاك بولىسەن" (تەبرانى توپلىغان). "يەر يۈزىدىكى ئالىملار خۇددى يۇلتۇزلارغا ئوخشايدۇ. ئۇلارنىڭ جاھانىنى يورۇتۇشى بىلەن قۇرۇقلۇق ياكى دېڭىزلاردا يول تېپىپ ماڭغىلى بولىدۇ. يۇلتۇزلار بولمىسا يول باشلىغۇچىلار ئاسان ئېزىپ قالىدۇ" دېگەن ئىدى. دېمەك، ئىمانلار ئاللاھ يولىدا كۆپلەپ تەقۋادارلىق بىلەن ئىمانلىق ۋەزىپىسىنى ئاللاھنىڭ رازىلىقىنى كۆزدە تۇتۇپ خۇدا خالىس ئورۇندىش كېرەك.

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "قۇرئان ھېكمەتلىك زىكرىدۇر. روشەن نۇردۇر. توغرا يولدۇر. ئاللاھنىڭ مەھكەم رىشتىدۇر. پايدىلىق دورىدۇر" دېگەن ئىدى. شۇڭلاشقا ئىمام قۇرئاننى تەجۋىد قائىدىسى بويىچە چىرايلىق ئوقۇشى، ياد ئېلىشى، مەنىسىنى چۈشىنىپ جامائەتكە تەپسىرلەپ چۈشەنچە بېرىشى ھەم ئەمەل قىلىشى كېرەك. ئەگەر قۇرئاننى نەزىرلەردە، قەبرىستاندا قىرائەت

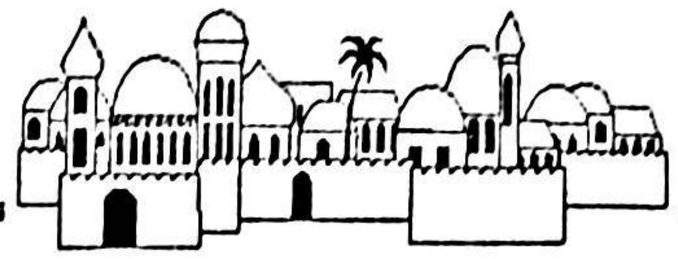

قىلىش بىلەنلا چەكلىنىپ مەنسىنى چۈشەنمىسەك، ئۇنىڭ روھىي ماھىيىتىنى بىلمىسەك ھەق - ناھەقنى، ھەق بىلەن كۈفرنى ئايرىيالمايمىز. ئەمەلىي مەسىلىلەرگە شەرئى ھۆكۈم قىلىپ توغرا يېشىپ بېرەلمەيمىز. شۇڭلاشقا قۇرئاننىڭ تەفسىرلىرىنى تولۇق ئوقۇش، چوڭقۇر چۈشىنىپ توغرا ئىگىلەش كېرەك. ھازىر شارائىتىمىز ياخشى، ئەرەبچە ئوقۇيالمىساق ئۇيغۇرچە تەرجىمە قىلغان قۇرئاننى تەكرار ئوقۇپ چۈشىنىپ، يادقا ئالساق، ئۆز تىلىمىزدا شەرھلەپ، ئەمەلىي مەسىلىلەرگە تەتبىقلىساق ئۇنۇمى زور بولىدۇ، تەربىيۋى ئەھمىيتى چوڭ بولىدۇ.

ھەدىس — قۇرئاننىڭ قوشۇمچىسى، شەرھلىنىشى بولۇپ، شەرىئەت ئەركانلىرى، قائىدە - تۈزۈملىرى، ئىجتىمائىي تۈرمۇشتىكى، كىشىلىك مۇناسىۋەتتىكى چوڭ - كىچىك مىزان، ئەدەپ - ئەخلاققا مۇناسىۋەتلىك نۇرغۇن ھۆكۈملەرنىڭ نەزەرىيۋى ئاساسى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ۋىدالىشىش نۇتقىدا: "مەن سىلەرگە ئىككى گۆھەرنى يەنى «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىفنى قالدۇردۇم، سىلەر بۇ ئىككى گۆھەرنى ئىگەللىۋالغانلارلا مەڭگۈ تۈيۈق يولغا كىرىپ قالمايسىلەر" دەپ ۋەسىيەت قىلغان ئىدى. شۇڭلاشقا ئىمانلىرىمىز سەھىھ ھەدىسلەرنى ئۆگىنىپ، مەنسىنى چۈشىنىپ ياد ئېلىپ ئۆزلەشتۈرۈشى ھەمدە باشقىلارغا ئۆگىتىشى، سۆزلىشى، تەلىم بېرىشلىرى كېرەك. يەنە فىقھى كىتابلارنى ئۆگىنىپ ئۆزلەشتۈرۈشى، شەرئى ھۆكۈملەرنى توغرا ئىگىلەپ، ئەمەلىي مەسىلىلەرگە تەتبىقلاپ، توغرا ھەل قىلالايدىغان، سورىغانلارغا توغرا جاۋاب بېرەلەيدىغان بولۇشى كېرەك.

ئاللاھ سىلەردىن ئىمان ئېيتقانلار ۋە ئىلىم بېرىلگەنلەرنى بىر قانچە دەرىجە يۇقىرى كۆتىرىدۇ.

—سۈرە« مۇجادىلە »(58 - سۈرە) 11 - ئايەت

ئاللاھنىڭ دەرگاھىدا ئالىملارنىڭ دەرىجىسى يۇقىرى، ئىنشائاللاھ!

ئىلىم ئۆگىنىش ۋە ئىزدىنىش ئاللاھقا يېقىنلىشىشنىڭ يولى. پەن - مەدەنىيەت بىلىمى يوق كىشىنىڭ ئۆز ئىمانىنى ئىزچىل مۇستەھكەملىيەلىشى مۇمكىن ئەمەس. بىزنىڭ ئىمامىلىرىمىز پەننىي بىلىملەرنىمۇ بېرىلىپ ئۆگىنىشى كېرەك. چۈنكى، بۇ دۇنيالىق ئىشلارنى ئىلمىي يول بىلەن ئېنىقلاپ قانۇنىيىتىنى تېپىپ چىقىپ ھەل قىلغاندىلا ئۇنۇمى زور بولىدۇ. ئىلىم ئۆگىنىش كىشىنى ئۇلۇغلۇققا يۈكسەلدۈرىدۇ، كۆچ - قۇۋۋىتىنى، ئەقىل - پاراسىتىنى ئارتتۇرىدۇ. بۇ دۇنيالىق بەختنىڭ مەنبەسى — بىلىم، ئاخىرەتلىك سائادەتنىڭ يولى — بىلىم. شۇڭلاشقا بىزنىڭ ئىمامىلىرىمىز كەمتەر ئوقۇغۇچىلىق سۈپىتىدە ھارماي ئۆگىنىشى، تالانتلىق ئۇستاز بولۇپ بىلىم ئۆگىتىشى، مەسچىتنى دەرسخانا

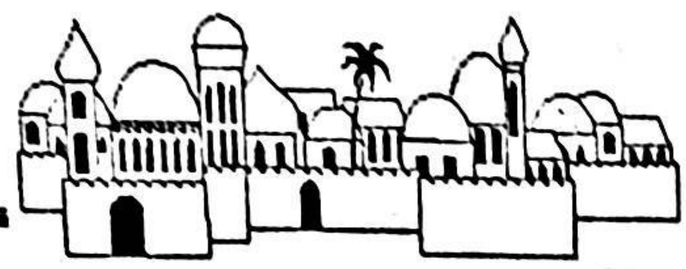

بىلىپ ھەر ۋاقىت دىنىي، پەننى بىلىملەرنى ئۆگىتىشى ھەم ئەستايىدىللىق بىلەن ئادەم تەربىيىلىشى كېرەك. مېنىڭچە مەسچىتلەر ۋە مەرىكە، رەسىمىيەت سورۇنلىرى تەلىم ـ تەربىيە بېرىشنىڭ دەرسخانىلىرىدۇر. بىز بۇ سورۇن ئەھلىنى ئوبدان تەربىيىلىسەك، جامائىتىمىز كۈندىن ـ كۈنگە ئىلىمدىن خەۋەر تېپىپ، ئۇلارنىڭ نەزەر دائىرىسى كېڭىيىپ، ئىش ئۇنۇمى يۇقىرىلاپ كۈنسېرى راۋاج تاپىدۇ. ئاتا ـ ئانىلار بالىلارغا ئۈلگە بولىدۇ. ئۆگىتىدۇ، تەربىيە بېرىدۇ.

2. دائىم ۋەز ـ تەبلىغ قىلىشنى چىڭ تۇتۇش كېرەك. «قۇرئان كەرىم»دە ئېيتىلىدۇكى:

ۋەز ـ نەسىھەت پايدىلىق بولىدىغان بولسا، (كىشىلەرگە قۇرئان بىلەن) ۋەز ـ نەسىھەت قىلغىن. ئىللاھتىن(قورققان) ئادەم ۋەز ـ نەسىھەتنى قوبۇل قىلىدۇ. ئەڭ شەقى ئادەم ۋەز ـ نەسىھەتتىن قاچىدۇ.

ـــسۇرە«ئەئلا»(87 ـ ئايەت)، 9 — 11 ـ ئايەت

بۇنىڭدىن ۋەز ـ نەسىھەت قىلىش — ئىللاھنىڭ ئەمرى، پەرز ئەمەل، ئىمانىنىڭ مەسئۇلىيىتى، مەجبۇرىيىتى ئىكەنلىكىنى چۈشىنەلەيمىز. ھەر نامازنىڭ ئالدى ـ كەينىدە، ھەر بىر دىنىي مۇراسىم، جۈمە نامىزى، مېيىت نامىزى، ھېيت نامىزىنىڭ ئالدى ـ كەينىدە بوش ۋاقىت بولسىلا ۋەز ئېيتىش، تەربىيە بېرىشنى ئۈزمەي داۋاملاشتۇرۇش لازىم. جۈمە خۇتبىسى، نىكاھ خۇتبىسى، ھېيت نامازى خۇتبىلىرىدا ئۇيغۇرچە تەرجىمىسىنى يېشىپ بېرىش، تەربىيە بېرىش مەقسىتىنى ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇش كېرەك. ھەممىنى ئەرەبچە ئوقۇساق جامائىتىمىز ئۇنىڭ مەنىسىنى بىلمىسە تەربىيىلىنىشتىن قانداقمۇ سۆز ئاچقىلى بولسۇن؟ پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام: "مەن كىشىلەرگە بىلدۇرگۈچى بولۇپ ئەۋەتىلدىم"(ئىبنى ماجە توپلىغان) دېگەن ئىدى. سىز جامائەتكە بىلدۇرگۈچى مۇئەللىم بولۇشىڭىز كېرەكتە. ھازىر بىز مۇسۇلمانلاردا نادانلار كۆپ. نادانلىقتىن قۇتۇلمىغان مىللەت خارلىقتىن، گادايلىقتىن قۇتۇلالمايدۇ. خەلقىمىزنىڭ سۇپىتىنى ئۆستۈرۈش ئۈچۈن ئاۋۋال سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش كېرەك. بىر مىللەتنىڭ ئالىملىرى قانچىكى كۆپ بولسا، ئۇ مەدەنىيەتلىك مىللەت، قۇدرەتلىك مىللەت، تەرەققىي قىلغان مىللەت بولالايدۇ. بىزنىڭ ئىمانلىرىمىز ياخشى ئۇستاز بولۇپ، جامائەتلىرىمىزگە مەسئۇل بولۇپ ۋەز ـ تەبلىغنى ياخشى قىلىپ، جامائەتنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈشكە زور كۈچ سەرپ قىلىشى كېرەك. "مەملىكەت ئۆز ئالىملىرى بىلەن ھۆسن جامال تاپىدۇ. پەرھىزكار كىشىلەر بىلەن كامالەتكە يېتىدۇ"(سەئىدى شىرازى). ئىمام قانداق بولسا، جامائىتى شۇنداق بولىدۇ. جامائەتنى تەربىيىلەش ئىمامنىڭ مەجبۇرىيىتى، مەسئۇلىيىتى، ۋەزىپىسى.

3. پەزىلەتلىك، ئەخلاقلىق بولۇش كېرەك. ئىنسانىنىڭ گۈزەللىكى

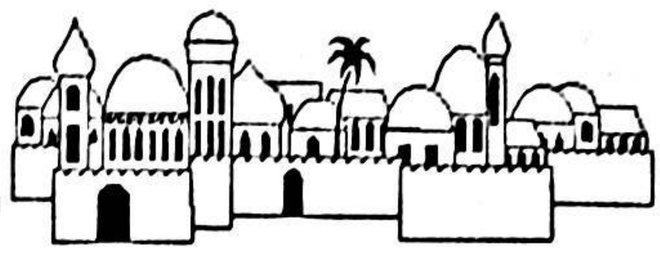

ئەخلاقىنىڭ گۈزەللىكىدىن كېلىدۇ. قەلب گۈزەللىكى ئىنسانىنى يۈكسەكلىككە كۆتىرىدۇ. مۇھەممەد پەيغەمبەر ئەخلاق ۋە پەزىلەتتە بىزنىڭ ئەڭ ياخشى ئۈلگىمىزدۇر. بۇنى «قۇرئان كەرىم»دە: "(ئى مۇھەممەد!) سەن ھەقىقەتەن بۈيۈك ئەخلاقتا ئىگىسەن"{سۈرە«قەلەم»(68 - سۈرە)، 4 - ئايەت} دەپ مۇئەييەنلەشتۈرگەن. مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ گۈزەل ئەخلاق، گۈزەل خۇلقى قۇرئاندا شەرھلەنگەن گۈزەل ئەخلاقنىڭ مۇجەسسەم نامايەندىسىدۇر. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇ: "مەن گۈزەل ئەخلاقنى ئۇمۇملاشتۇرۇش ئۈچۈن ئەۋەتىلدىم". دېگەن ئىدى. «قۇرئان كەرىم»دە ئاللاھ تائالا: "كىمكى پەيغەمبەرگە ئىتائەت قىلىدىكەن، ئۇ ئاللاھقا ئىتائەت قىلغان بولىدۇ(چۈنكى، پەيغەمبەر ئاللاھنىڭ ئەمرىنى يەتكۈزىدۇ)"{سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 80 - ئايەت} دېگەن ئىدى. پەيغەمبىرىمىزنى ئۈلگە قىلىپ ۋە ئۇنىڭغا ئىتائەت قىلىپ، ھەر ۋاقىت، ھەر جايدا ھەر بىر سۆز - ھەرىكەتتە باشقىلارغا ئۈلگە بولۇشىمىز كېرەك.

4. ئىتتىپاقلىقنى كۈچەيتىپ، مۇقىملىقنى ساقلاش كېرەك. بىر مىللەتنىڭ قۇدرەت تېپىشى ئىچكى ۋە تاشقى ئىتتىپاقلىقتىن كېلىدۇ. "قول تۇگۈلسە مۇشت بولىدۇ. ئەل يىغىلسا كۈچ بولىدۇ". ئىسلام دىنى ئىتتىپاقلىششىنى پەرز دەپ بىلىدۇ. «قۇرئان كەرىم»دە: "مۆمىنلەر ھەقىقەتەن(دىندا) قېرىنداشلاردۇر، (ئۇرۇشۇپ قالسا)قېرىنداشلىرىڭلارنىڭ ئارىسىنى تۈزەڭلار، رەھمەتكە ئېرىشىشىڭلار ئۈچۈن، ئاللاھدىن قورقۇڭلار"{سۈرە«ھۇجۇرات»(49 - سۈرە)، 10 - ئايەت} قاتارلىق نۇرغۇنلىغان ئايەت كەرىمەردە ئىتتىپاقلىق تەۋسىيە قىلىنغان. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "ئىختىلاپ قىلىشماڭلار. سىلەردىن بۇرۇنقىلار ئىختىلاپ قىلىشقانلىقتىن ھالاك بولغان"(بۇخارى توپلىغان). دېمەك، ئىتتىپاقلاشقاندىلا مىللەت ۋە خەلق كۈچىيىدۇ. بىر ياقىدىن باش، بىر يەڭدىن قول چىقارغان قوۋۇم ئۆم - ئىناق، تىنچ - ئامان، تۇرمۇش پاراۋان، كۆڭۈل شادىمان بەختىيارلىقتىن بەھرى ئېلىپ، قۇتلۇق ئىستىقبالغا يېتەلەيدۇ. ئىختىلاپ، زىددىيەت - نىزا، جېدەل - ماجىرا، ئىتتىپاقسىزلىق ھالاكەت يولى بولۇپ، مەغلۇبىيەتتىن قۇتۇلالمايدۇ.

پەيغەمبىرىمىز بىزنى: "جامائەت بىلەن بىرگە بولۇڭلار. چۈنكى، ئاللاھ جامائەتكە يارىدىم بېرىدۇ"، "شەيتان ئىنسانلار ئۈچۈن گويا بىر بۆرىدۇر. بۆرە توپتىن ئايرىلىپ قالغان قوينى يىرتىپ يېگەنگە ئوخشاش شەيتانمۇ جامائەتتىن ئايرىلغان ئادەمنى ئازدۇرىدۇ" دەپ ئاگاھلاندۇرغان ئىدى. شۇڭلاشقا بىزنىڭ ئىمانلىرىمىز ئىتتىپاقلىق بايرىقىنى ئېگىز كۆتۈرۈپ، ھەرقايسى مەسچىتلەر ئارا، ئاخۇنلار ئارا، مەزھەپلەر ئارا ئېچىل - ئىناق ئۆتۈشكە ئەھمىيەت بېرىشى، ئۆز جامائىتىنىڭ، يۇرتداشلىرىنىڭ بىرلىك - ئىتتىپاقىنى

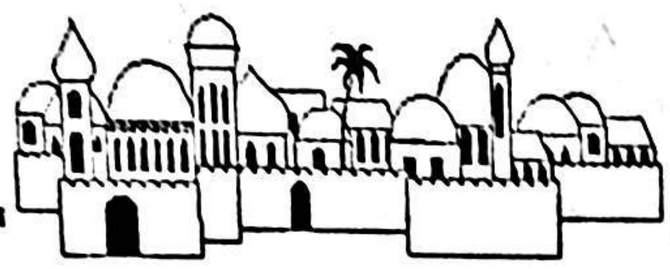

ياخشىلاپلا قالماي، باشقا يۇرت، باشقا دىن، باشقا مىللەتلەر بىلەن بولغان ئىتتىپاقلىقنىمۇ ياخشىلاپ، تىنچ - مۇقىم ۋەزىيەتنى قوغدىشى لازىم. ئىتتىپاقلىققا تەسىر يېتىدىغان سۆز - ھەرىكەتلەردىن ساقلىنىپ، ئىتتىپاقسىزلىق، پارچىلىنىشقا كەسكىن قارشى تۇرۇشى كېرەك. ئىتتىپاقلىق — كۈچ، مۇقىملىق — ئەلنى گۈللەندۈرۈپ، خەلقنى بەخت - سائادەتكە بەھرىمەن قىلىشنىڭ ئاساسىي شەرتى. ئىتتىپاقلىق، مۇقىملىقنى قوغداش ھەر بىرىمىزنىڭ قانۇنىي بۇرچى.

5. مۇسۇلمانلارنىڭ ھالال ئەمگىكى بىلەن باي بولۇشىغا باشلامچى بولۇشى كېرەك. ئىسلام دىنى ئەمگەك قىلىپ يېگەن تاۋامنى ئەڭ ھالال سانايدۇ. داۋۇد ئەلەيھىسسالام بىر دۆلەتنىڭ پادىشاھى تۇرۇپمۇ بەيتۇلمالدىن ھېچنەرسە ئالماي، ئۆزىنىڭ تۆمۈرچىلىك ھۈنىرى بىلەن ئىشلەپ تاپقان پۇلدىن ئائىلىسىنى تەمىنلىگەن. ھەزرىتى ئەلى ئوزۇقى تۈگەپ قالغاندا بىر تۇل خوتۇنىنىڭ كېسىكىنى قويۇپ بېرىپ، ئىش ھەققىنى ئېلىپ ئۆيدىكىلەرنى غىزالاندۇرغان. پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: **"ئاللاھ بىلەن قەسەمكى، سىلەرنىڭ بىرىڭلار ئارغامچىسىنى ئېلىپ بېرىپ ئوتۇن تېرىپ سېتىپ جان باقسا، مەيلى بەرسۇن، مەيلى بەرمىسۇن، باشقىلاردىن تىلەمچىلىك قىلىپ جان باققاندىن كۆپ ياخشى"** دەپ ئېنىق ئاگاھلاندۇرۇپ، تەييارغا ھەييار بىكار تەلەپىلەرنى ئۆز ئەمگىكى ئارقىلىق ھالال ياشاشقا دەۋەت قىلىدۇ. ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەپ ئەمر قىلغان:

نامازنى ئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پاراغ بولغىنىڭلاردىن كېيىن) زېمىنغا تارىلىپ(يەنى ئۆز مەشغۇلاتىڭلار بىلەن بولۇپ) ئاللاھنىڭ پەزلىدىن تەلەپ قىلىڭلار.

—سۈرە«جۇمۇئە»(62 - سۈرە)، 10 - ئايەت

دېمەك، ئاللاھ ھەر كىم ھەر يەرلەردە ھەرخىل كەسىپلەرنى قىلىپ، ئۆز رىزقىڭلارنى ئۆز قولۇڭلار بىلەن تېپىپ يەڭلار دېدى. ئەمگەك قىلىش — شەرەپ، بىكار تەلەپ بولۇپ تىلەپ يېيىش — نومۇس. بىز مۇسۇلمانلار ئەزەلدىنلا ئەمگەكچان، قابىلىيەتلىك، ھۈنەرۋەن، سودىغا پىششىق، كەسىپتە ماھىر، ئىشچان قووۇم. بىزنىڭ ئىمامىلىرىمىز مۇسۇلمانلاردىكى بۇ خىل ئالاھىدىلىكنى نامايان قىلىپ ئۆز كۈچى، ئەقىل - پاراسىتى، ماھارىتىگە تايىنىپ ھەر كىمنىڭ ئۆز ئەمگىكى بىلەن باي بولۇشىغا باشلامچىلىق قىلىش بىلەن بىرگە كەمبەغەل، ئاجىز، يېتىم - يېسىرلارنىڭ غەمخورچىسى، خەير - ساخاۋەتچىسى، ئەقىلچىسى، يېتەكچىسى بولۇپ، ئۇلارنىڭ باي بولۇشىغا ياردەم بېرىشى، ھەرگىزمۇ بىكار تەلەپ دۇئاگۇي، تەييارغا ھەييار دۇئانىلارنىڭ ھامىسى بولماسلىقى كېرەك.

6. مۇسۇلمانلارنىڭ ئېسىل ئەنئەنىسىنى جارى قىلىپ، ناچار

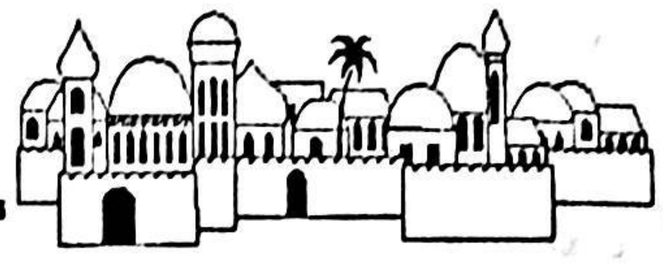

ئادەتتىكى ئۆزگىرىشى كېرەك. مۇقەددەس كىتاب «قۇرئان كەرىم»دە: "سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن؛ ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر" {سۈرە«ئال ئىمران»(3 - سۈرە)، 104 - ئايەت} دېگەن ئايەت كەرىم بار. «قۇرئان كەرىم»نىڭ مەركىزى ئىدىيىسى ئىنسانىيەت ئۈچۈن ياخشى ئىش قىلىشقا ئۇندەش، يامان ئىشتىن توسۇشتىن ئىبارەت. ئىسلام دىنىدا، ئەمرىمەرۇپ، نەھيى مۇنكەر پەرز دەپىلگەن. ئىمانلىرىمىز ھەر ۋاقىت، ھەر جايدا ئەمرىمەرۇپ - نەھيى مۇنكەرنى ئۆزىنىڭ مەجبۇرىيىتى، مەسئۇلىيىتى دەپ تونۇپ، ھەمىشە ۋەز - نەسىھەت قىلىپ تۇرسا، جامائەت ئىچىدە ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرى، جۇملىدىن ئاتا - ئانىلىرىغا، قېرىنداشلىرىغا ياخشى مۇئامىلە قىلىدىغان، يېتىم - يېسىر، غېرىب - مۇساپىر، پېقىر - مىسكىنلەرگە خەيرى - ئېھسان قىلىدىغان، كىشىنىڭ ھەققىگە خىيانەت قىلمايدىغان، قولۇم - قوشنا ۋە باشقىلارغا سىلە - رەھىم قىلىدىغان، پېقىر - مىسكىن، ئاجىز تۇغقانلىرىغا يار - يۆلەكتە بولىدىغان، ھەققانىيەتتە چىڭ تۇرۇپ ئادىل ئىش قىلىدىغان، ئاياللارغا، بالىلارغا كۆيۈنىدىغان، كەمتەر، مۇلايىم بولۇپ باشقىلار بىلەن ئىناق ئۆتىدىغان، كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، ھالال كەسىپ قىلىپ، تازىلىققا رىئايە قىلىپ، مۇھىتنى قوغداپ، ھەمىشە ئاللاھقا تەسىبھ ئېيتىپ ئاللاھتىن قورقىدىغان ياخشى پەزىلەت، گۈزەل ئەخلاق ئاستا - ئاستا ئومۇملىشىدۇ.

ئىمانلار قۇرئاننىڭ ئىدىيىسىگە زىت، پەيغەمبىرىمىزنىڭ سۈننىتىگە مۇخالىپ، ئاللاھنىڭ ئىرادىسىگە قارشى بولغان ھەر قانداق سۆز - ھەرىكەتنى مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن چەكلىشى كېرەك. مەسىلەن:ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىغان، ئاتا - ئانىسىنى قاقشىتىدىغان، يېتىملارنىڭ ۋە باشقىلارنىڭ ھەققىنى يەۋالىدىغان، ساختىپەزلىك، ئالدامچىلىق، يالغانچىلىق، غەيۋەتخورلۇق، ھەسەتخورلۇق قىلىدىغان، ھاراق ئىچىدىغان، زەھەرلىك چېكىملىك چېكىدىغان، ساتىدىغان، قىمار ئويناىدىغان، بىدئەت ئەمەللەرنى پەيدا قىلىدىغان، تىلەمچىلىك قىلىدىغانلارنى، سېھىرگەر، جادۇگەر، داخان، پالچىلارنى، ئوغرى، بۇلاڭچى، قاتىل، زىناخور، پاھىشۋاز، پاسىقلارنى ھەمىشە نەسىھەت بىلەن چەكلىسەك، ئىللەت تۇزەلسە مىللەت تۇزۇلىدۇ - دە، خەلقىمىز خاتىرجەم، يۇرتىمىز تىنچ ئامان بولىدۇ.

مۇسۇلمانلاردا قېلىپلاشقان ئېسىل پەزىلەت، ياخشى ئادەتلەر كۆپ. لېكىن، بىزنىڭ قۇرئاننى ۋەز - نەسىھەت قوللانمىسى قىلىپ، ئاممىغا ھەمىشە تەلىم بېرىپ، ئەمرىمەرۇپ قىلىشىمىز كەمچىل بولغانلىقى ئۈچۈن بەزى بىدئەت ئەمەللەر پەيدا بولۇپ، ئەۋجىگە كۆتۈرۈلمەكتە. مەسىلەن:ئۆلۈم مۇراسىملىرى،

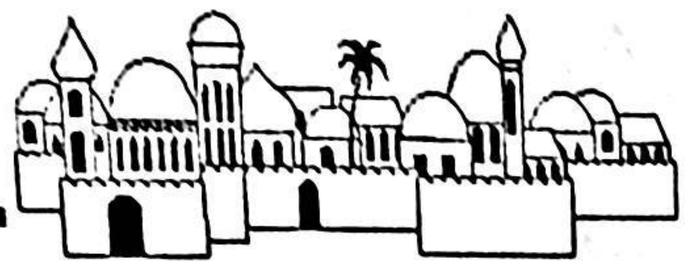

توي مۇراسىملىرى بەك ھەشەمەتلىك بولۇپ ئىسراپخورلۇق، بۇزۇپ-چېچىش، ئۆزىنى كۆرسىتىپ پۇل-مېلىنى كۆز-كۆز قىلىشتەك يامان خاھىشلار باش كۆتۈرۈپ قالدى. بىزدە نادانلار كۆپ بولغاچقا، باشقىلارنىڭ بەزى ناپاك، ناچار تەرەپ، يامان ئادەتلىرى سۆرەپ كىرىلىپ رەسمىي يوسۇن قىلىنۇاتىدۇ. بۇ خىل نادانلىق كوچىسىدا قايمۇققان، خۇراپاتلىق كۆلىگە غەرق بولغان، ئەسكى خۇلۇق، يامان ئىللەت، ناچار ئادەتلەرگە قايمۇقۇپ ئۆگىنىپ قالغانلارنى قۇتقۇزۇۋېلىشىمىز، ئېسىل پەزىلەت، ياخشى ئادەتلەر بىلەن يۇرتىمىزنى گۈللىتىپ، خەلقىمىزنى ئۆگىتىپ، مىللىتىمىزنىڭ ساپاسىنى ئۆستۈرۈشىمىز كېرەك.

7. مەسچىتلەرنى ياخشى باشقۇرۇش كېرەك. مەسچىت — ئاللاھنىڭ ئۆيى. مۇسۇلمانلارنىڭ ئىبادەتگاھى. ئىمام مەسچىتنىڭ مەسئۇلى. مەسچىتنى ياخشى باشقۇرۇش ئىمامىلارنىڭ ۋەزىپىسى. ھەر قانداق دىن مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى، تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن دۆلەت قانۇنىغا بويسۇنۇشى، ۋەزىيەتكە، سىياسەتكە، جەمئىيەتكە ماسلىشىشى كېرەك. شۇڭا ئىمامىلىرىمىز مەسچىتلەرنى دېموكراتىك ئاساستا ياخشى باشقۇرۇپ، جامائەتكە دىنىي ئىشلارنى باشقۇرۇش نىزامىنىڭ تەلەپلىرى، بەلگىلىمىلىرىنى ئاكتىپ تەشۋىق قىلىشى كېرەك. مەسچىتلەردە كۈتۈبخانا قۇرۇپ دىنىي، پەننىي، سىياسى-قانۇن كىتابلىرى، گېزىت-ژۇرناللارنى سەپلەپ مۇقىم ئۆگىنىش تۈزۈمىنى بېكىتىپ، باشلامچىلىق بىلەن ئومۇمىي ساۋات بىلىملىرىدىن ساۋاق بېرىش كېرەك. مەسچىتلەردە مۇكەممەل تەرتىپ تۈزۈم تۈرغۇزۇپ، تۈزۈم بويىچە باشقۇرۇشتا چىڭ تۇرۇش كېرەك. مەسچىتنىڭ ئىقتىسادى خىزمىتىنى چىڭ تۇتۇپ، بازار ئىگىلىكىگە ماس ھالدا ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇشى، كىرىم يوللىرىنى كەڭ ئېچىپ، تېجەشلىك، ئىقتىسادچىل بولۇپ، ئۆزىنى ئۆزى قامداش ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش كېرەك. جامائەتنى تەشكىللەپ، قىزغىنلىق بىلەن ئىئانە يىغىپ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، مائارىپ ساھەسى، ئاپەت رايونلىرى، كەمبەغەللەرنى يۆلەش ئىشلىرىغا ياردەم بېرىش، يېتىم-يېسىر، پېقىر-مىسكىن، ئاجىزلارغا خەيرى-ساخاۋەت قىلىشتا ياخشى باشلامچى بولۇش كېرەك.

ئىمامىلىرىمىز تەۋرەنمەس ئەقىدە، چىن ئىخلاس بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ ئېسىل ئەنئەنىلىرى، گۈزەل ئەخلاق پەزىلەتلىرىگە توغرا ۋاراسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئالدىنقىلارنىڭ ئىزىنى بېسىپ، كېيىنكىلەرگە يول ئېچىپ، يېڭىچە روھ، يېڭىچە كۈچ-غەيرەت بىلەن تىرىشىپ ئىشلەپ، يېڭى تارىخى دەۋردە زىممىمىزگە چۈشكەن يېڭى ۋەزىپىلەرنى يۈكسەك مەسئۇلىيەتچانلىق بىلەن ئورۇنلايلى.

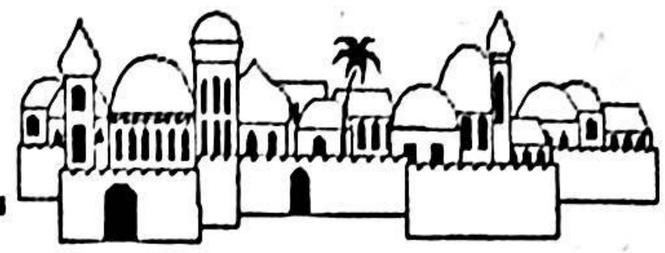

يېڭى دەۋردىكى ئىمام ـ خاتىپلار ئۈزلۈكسىز بىلىم ئاشۇرۇشى كېرەك

مەجىت ئىسلام

بسم الله الرحمن الرحيم

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ياراتقان پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن. ئۇ ئىنسانىنى لەختە قاندىن ياراتتى. ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر. ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن نەرسىلەرنى بىلدۈردى.

ـــسۈرە«ئەلەق»(96 ـ سۈرە)، 1 — 5 ـ ئايەتلەر

ئىسلام دىنىنىڭ نېگىزلىك ئىلاھىي قانۇنى بولغان «قۇرئان كەرىم»دە "ئوقۇغىن" دېگەن ئايەت 23 يىل جەريانىدا پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا ھەر بىر ئىشلارغا قارىتا نازىل قىلىنغان 6236 ئايەت ئىچىدە تۇنجى قېتىم نازىل قىلىنغان ئايەت.

ئىسلام دىنىمىزدا ئىلىم ئۆگىنىش توغرىسىدىكى تەلىم نامراز قاتارلىق ئىبادەتلەردىنمۇ مۇقەددەمدۇر. بۇ ئايەت دىنىي ئىلىم ئوقۇش بىلەن بىرگە پەننىي ئىلىم ئوقۇشنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ. "ئوقۇغىن" دېگەن بۇ سۆز ئىنسانلارنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىكىگە پايدىلىق بولغان ھەر قانداق ئىلىمنى ئوقۇغىن، دېگەنلىكتۇر. بۇ يەردە "پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئىسمى بىلەن ئوقۇغىن" دېگەن سۆز ئاللاھنى تونۇتىدىغان ئىلىمنى ئوقۇغىن دېگەنلىكتۇر. "ئىنسانىنى لەختە قاندىن ياراتتى" دېگەن سۆز پەننىي ئىلىم ئارقىلىق ئىنسانىنىڭ لەختە قاندىن قانداق يارىتىلغانلىقىنى چۈشىنىپ، ئاندىن ئاللاھنى تونۇغىن دېگەنلىكتۇر.

"ئوقۇغىن، پەرۋەردىگارىڭ ئەڭ كەرەملىكتۇر" دېگەن سۆز بولسا، ئوقۇساڭ پەرۋەردىگارىڭنىڭ ئەڭ كەرەملىك ئىكەنلىكىنى بىلىسەن دېگەنلىكتۇر.

"ئۇ قەلەم بىلەن(خەت يېزىشنى) ئۆگەتتى، ئىنسانغا بىلمىگەن ئىشلارنى بىلدۈردى" دېگەن ئايەت بولسا، ئىنسانلار ئۆزلىرىنىڭ مەقسەت ـ مۇددىئاسىنى ئىپادىلەش ئۈچۈن خەت يېزىشنى ئۆگىنىشىنىڭ مۇھىملىقىنى، ئىنسانلار ھازىر بىلگەن نەرسىلەر ئەسلىدە بىلمەيدىغان نەرسىلەر بولۇپ، ئۇنى ئاللاھ بىلدۈرگەنلىكىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ.

ئىلىم تەلەپ قىلىش پەرز ئەين ۋە پەرز كۇپايە دەپ ئىككى قىسىمغا بۆلۈنىدۇ.

ھەر بىر مۇسۇلمان ئىبادەتلەرنىڭ پەرز، ۋاجىپ، سۈننەتلىرىنىڭ

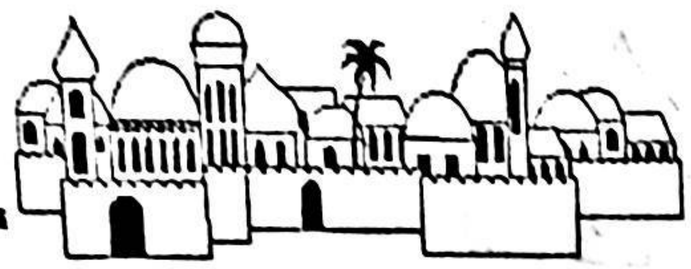

توغرا ـ خاتاسىنى ئايرىيالىغدەك دەرىجىدە ئىلىم ئۆگىنىش پەرز ئەيندۇر.

پەرز ئەين بولغان ئىلىملەرنى بىلگەندىن سىرت، مۇناسىۋەتلىك بولغان كەك دائىرىلىك ئىلىم ئۆگىنىش پەرز كۇپايىدۇر.

پەرز كىفايە دېگەن ھەر بىر يۇرت، كەنتلەردىن ئاز دېگەندە بىرەر ئادەم ئادا قىلسىلا باشقىلارنىڭ گەدىنىدىن ساقىت بولىدىغان پەرزدۇر.

ئىسلام دىنىنىڭ يۇقىرىقى تەلىماتلىرى بويىچە ئىلىم ئۆگىنىشىمىز، ئەۋلادلىرىمىزنى ياخشى تەربىيىلىشىمىز، بولۇپمۇ بىز ئىمام خاتىپلار كۆپ ئىزدىنىپ كەمتەرلىك بىلەن ئۆگىنىپ، ئۆزىمىزدىكى بوشلۇقنى تولدۇرۇپ ھازىرقى ۋەزىيەتكە ماسلىشىپ مېڭىشىمىز، "يېشىم بىر يەرگە بېرىپ قالدى، تىلىم قېتىپ قالدى" دەپ ئۆگىنىشكە سۈس قارىماسلىقىمىز لازىم.

"ئوقۇغىن" دېگەن ئايەت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام 40 ياشقا كىرگەندە نازىل بولغان. ھەدىس شەرىپتە: "ئىلىم تەلەپ قىلىش ھەربىر ئەر-ئايال مۇسۇلمان ئۈچۈن پەرزدۇر"، "بۆشۈكتىن لەھەتكىچە ئىلىم تەلەپ قىلغىن" دېيىلگەن. شۇڭا ھاياتىمىزنىڭ ئاخىرىغىچە ئۆگىنىشتىن توختاپ قالماي، ئىلىم ئۆگىنىشىمىز كېرەك.

بۇ ھەقتە قۇدۇرى رەھمىتۇللا ئەلەيھى(ئاللاھ ئۇ كىشىگە رەھمەت قىلسۇن) ھەققىدە مۇنداق بىر ھېكايە بار:"قۇدۇرى داڭلىق بىر قازانچى كىشى بولۇپ، ئۇ پادىشاھقا ھەدىيە قىلىپ ئىنئام ئالماقچى بولۇپ، بىر نۆۋەتتە بىر قانچە خىل تائام پىشۇرغىلى بولىدىغان بىر قازاننى ياساپ، پادىشاھنىڭ قېشىغا ئەكەلگەن. بۇ ۋاقىتتا پادىشاھ قازانچىغا قاراپمۇ قويماي، بىر ياش بالا بىلەن ناھايىتى ئۇزۇن قىزغىن پاراڭلاشقان ھەمدە ئۇ ياش بالىنى ئۇزۇن جايغىچە ئۇزىتىپ بارغان. بۇنى كۆرگەن قازانچى:'پادىشاھنىڭ شۇنچە ھۆرمىتىگە سازاۋەر بولغان بالا كىمدۇ؟'دەپ سورىغان. ئەتراپتىكىلەر:'ئۇ ئىلىم ئۆگەنگۈچى تالىپ' دەپ جاۋاب بەرگەن. قازانچى شۇ يەردە قاتتىق تەسىرلىنىپ:'ئىلىم ئۆگەنگۈچى بۇنداق ھۆرمەتكە سازاۋەر بولىدىغان بولسا، بولدى مەن بۇگۈندىن باشلاپ قازانچىلىق كەسپىنى قىلماي ئىلىم ئۆگىنىمەن' دەپ قاتتىق ئىرادىگە كېلىپ، قولىدىكى قازاننى چېقىپ تاشلاپ، ئىلىم ئۆگىنىشكە باشلىغان. بۇ ۋاقىت ئۇ كىشىنىڭ دەل 60 ياشقا كىرگەن ۋاقتى بولۇپ، بۇ كىشى قاتتىق تىرىشچانلىق بىلەن ئىلىم تەھسىل قىلىپ ئالىم بولۇشتىن سىرت، نۇرغۇن كىتابلارنى يېزىپ قالدۇرۇپ ئالەمدىن ئۆتكەن". ئۇ كىشىنىڭ يېزىپ قالدۇرغان كىتابلىرى، مەسىلەن: «قۇدۇرى» دېگەن كىتاب بىر مۇنچە دىنىي مەكتەپلەردە دەرسلىك قىلىپ ئوقۇلۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ھەدىس شەرىپتە: "ئىمام جامائەتنىڭ نامىزىغا كېچىل بولغۇچى" دېيىلگەن. دېمەك، ئىمامنىڭ نامىزى قوبۇل بولسا جامائەتنىڭ نامىزىمۇ قوبۇل بولىدۇ. ئەگەر ئىمام نامازنىڭ تەرتىپ، قائىدىلىرىنى بىلمەي، ئۇنىڭ ئوقۇغان نامىزى قوبۇل

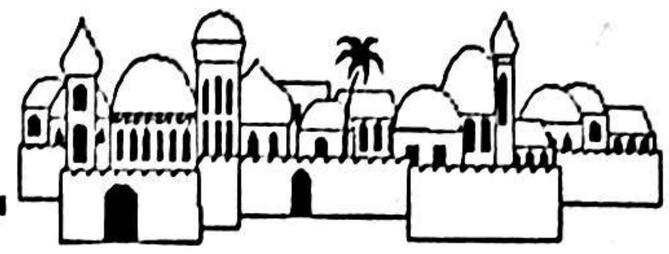

بولمسا، جامائەتنىڭ نامىزىمۇ قوبۇل بولمايدۇ. قىيامەت كۈنى بۈنداق ئىمام جامائەتنىڭ نامىزىدىن قاتتىق مەسئۇللۇققا تارتىلىدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئىمام ـ خاتىپلاردىن نامازنىڭ پەرز، ۋاجىپ، سۈننەتلىرىنىڭ توغرا ـ خاتالىقىنى، قىرائەتنى تولۇق بىلىش، ئىدىيىسى ساغلام، ئەخلاقى ياخشى بولۇش تەلەپ قىلىنىدۇ. شۇڭا بىز ئىمام بولغۇچىلار خۇدانىڭ ئالدىدىكى ۋە جامائەت ئالدىدىكى مەسئۇلىيىتىمىزنى چوقۇم ياخشى ئادا قىلىشىمىز كېرەك.

ئاللاھ تائالا مۇنداق دېگەن:

ئېيتقىنكى، 'بىلىدىغانلار بىلەن بىلمەيدىغانلار باراۋەر بولامدۇ؟ پەقەت ساغلام ئەقىل ئىگىلىرى ئىبرەت ئالىدۇ'.

ـــسۈرە«زۇمەر»(39 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

بۇ ئايەتتە ئاللاھ تائالا بىلىم ئىگىلىرى بىلەن بىلمەسلەرنى ئوتتۇرىسىدا پەرق بارلىقىنى كۆرسىتىپ، بىلىم ئىگىلىرىگە يۇقىرى باھا بەرگەن. شۇڭا بىلىم ئىگىلىرىگە ھۆرمەت قىلىشىمىز، ئۇلاردىن ئۆگىنىشىمىز، ئىلىم بىلەن ئەمەلنى بىرلەشتۈرۈپ، ئاللاھنىڭ ئىلىم ئىگىلىرىگە بەرگەن يۇقىرى باھاسىغا ئۇيغۇنلىشىشىمىز كېرەك.

پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن: "پەقەت ئىككى ئىشتا ھەسەت قىلىشقا بولىدۇ(يەنى باشقىلاردىكى ئىككى ئارتۇقچىلىقنى ئۆزىدىمۇ بولۇشقا ئارزۇ قىلىشقا بولىدۇ):بىرىنچى، بىر كىشىگە ئاللاھ مال ئاتا قىلغان بولسا، ئۇ مالنى ھەق يولغا بېرىۋەتسە؛ ئىككىنچى، بىر كىشىگە ئاللاھ ھېكمەت(يەنى ئىلىم) ئاتا قىلغان بولسا، ئۇ كىشى شۇ ھېكمەت بىلەن ھۆكۈم قىلسا ۋە باشقىلارغا بىلدۈرسە"(بۇخارى، مۇسلىم توپلىغان). بۇ ھەدىسنىڭ مەزمۇنى: بىرىنچى، ماڭىمۇ ئاشۇ كىشىگە بەرگەندەك ئاللاھ مال بەرسە، مەنمۇ ئاشۇ كىشىدەك مالنى ياخشى يولغا سەرپ قىلسام، دەپ ئارزۇ قىلسا؛ ئىككىنچى، ئاللاھ ماڭىمۇ ئىلىم ئاتا قىلسا، مەنمۇ ئاشۇ كىشىدەك ئىلىم بىلەن توغرا ھۆكۈم قىلسام ۋە باشقىلارغا ئۆگەتسەم، دەپ ئارزۇ قىلسا بولىدۇ، دېگەنلىكتۇر.

ئىسلام دىنىمىزدا، ھەسەت قىلىش ئېغىر گۇناھ ھېسابلىنىدۇ. بۇ ھەقتە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"ھەسەتتىن ساقلىنىڭلار، چۈنكى ئوت ئوتۇننى كۆيدۈرگەندەك، ھەسەت ياخشى ئەمەللەرنى يوق قىلىۋېتىدۇ"(ئەبۇ داۋۇت توپلىغان). ھەر قانداق ھەسەت قىلىش ئېغىر گۇناھ بولسىمۇ، لېكىن ئىلىم ئۆگىنىش مۇھىم بولغانلىقى ئۈچۈن باشقىلارغا بېرىلگەن ئىلىمنىڭ ئۆزىدىمۇ بولۇشىنى ئارزۇ قىلىش ئارقىلىق ئۆگىنىشنى تەشەببۇس قىلىپ، بۇ جەھەتتە ھەسەت قىلىشقا يەنى ئارزۇ قىلىشقا ئىسلام دىنىمىزدا رۇخسەت قىلىنغان. شۇڭا بىز ياخشى ئىشنى ئارزۇ قىلىشىمىز، ياماان ئىشنى ئارزۇ قىلماسلىقىمىز،

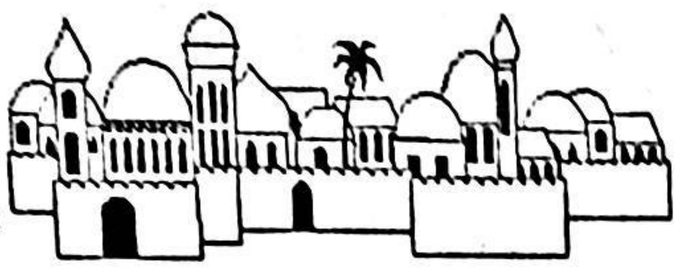

ياخشى نىشانى تۆكنىشىمىز، يامان نىشانى قىلماسلىقىمىز لازىم. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام يەنە مۇنداق دەيدۇ:"ئاددىم بالىسى ئۆلسە ئۇنىڭ ئەملى ئۈزۈلىدۇ، پەقەت ئۈچ جەھەتتىن ئۇنىڭ ئەملىنىڭ ساۋابى ئۈزۈلمەيدۇ: بىرىنچى، سەدىقە جارىيە(يەنى كىشىلەر ئۈزۈن مۇددەت مەنپەئەتلىنىدىغان سەدىقات، مەسىلەن، يول ياساش، كۆۋرۈك سېلىش، مەكتەپ سېلىش، ئىچىملىك سۇ ھەل قىلىش قاتارلىق ئومۇمغا ئۈزۈن مۇددەت پايدا مەنپەئىتى بار ئىشلار)؛ ئىككىنچى، مەنپەئىتى بار ئىلىم(يەنى كىشىلەرگە پايدا مەنپەئەت يەتكۈزىدىغان ئىلىم)؛ ئۈچىنچىسى، بالىنىڭ ئاتىسىغا دۇئا قىلىشى"(مۇسلىم توپلىغان). ھەدىسىنىڭ مەزمۇنىدا، يۇقىرىقى ئۈچ تۈرلۈك ئىشنىڭ بىرەرسىنى ۋۇجۇدقا چىقارغان كىشى ئۆلۈپ كەتكەندىن كېيىنمۇ ھايات ۋاقىتىدىكىدەك ساۋابقا ئىگە بولۇپ تۇرىدۇ، ئۇنىڭدىن باشقا ئەمەللەرنىڭ بولسا، ئادەم ئۆلۈش بىلەن تەڭ ساۋابىمۇ توختايدۇ، دېگەن ئۇقۇم بايان قىلىنغان ۋە كىشىلەرگە پايدا يەتكۈزىدىغان ئىلىم ئىگىلىرىنىڭ ئۆلگەندىن كېيىنمۇ توختاۋسىز ساۋابقا ئىگە بولۇپ تۇرىدىغانلىقى چۈشەندۈرۈلگەن.

بۇ ھەدىس يەنە پەقەت ئىلىمنى ئۆگىنىپلا قويسا بولمايدىغانلىقىنى، ئۇنى شەخسىي مۇلۈك قاتاردا ساقلىۋالماي، ئومۇمنىڭ دۇنيا ۋە ئاخىرەتلىك بەخت-سائادىتى يولىنى كۆرسىتىپ بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىشى لازىملىقىنى چۈشەندۈرۈپ بېرىدۇ. شۇڭا، ئىلىم ئۆگىنىشتىكى مەقسەت-نىشانىمىز ئايدىڭ بولۇشى كېرەك. بىلگەننى توغرا ئىپادىلەپ، جامائەتكە پايدىلىق يول كۆرسىتىشىمىز كېرەك.

675

يەنە بىر ھەدىستە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ مۇنداق دېگەنلىكىنى ئەبۇ دەردا رىۋايەت قىلىدۇ: "كىمكى ئىلىم ئىزدەش يولىغا كىرسە، ئاللاھ ئۇنىڭغا جەننەتنىڭ يولىنى ئاسانلاشتۇرىدۇ. چوقۇمكى پەرىشتىلەر ئىلىم ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ ئىشىغا رازى بولۇپ، ئۇلارنىڭ قەدەملىرى ئاستىغا قاناتلىرىنى قويۇپ بېرىدۇ. ھەقىقەتەن ئالىم ئۈچۈن ئاسمان-زېمىندىكى كىشىلەر ھەتتا سۇدىكى بېلىقلارمۇ ئىستىغپار ئېيتىدۇ. ئىبادەت قىلغۇچىدىن ئالىمنىڭ ئارتۇقچىلىقى يۇلتۇزلاردىن ئاينىڭ ئارتۇقچىلىقى بولغانغا ئوخشاش ئىشتۇر. جەزمەنكى، ئۆلىمالار پەيغەمبەرلەرنىڭ ئىزىنى باسقۇچىلار(ۋارىسلىرى)دۇر. ھەقىقەتەن پەيغەمبەرلەر تىللانى ۋە دىرھەمنى مىراس قالدۇرمىدى، ئۇلار پەقەت ئىلىمنى مىراس قالدۇردى. كىمكى ئىلىم ئىگىلىسە ئۇ كىشى تولۇق نىسپىدار بولغان بولىدۇ"(ئەبۇ داۋۇت ۋە تىرمىزى توپلىغان). بۇ ھەدىستىن ئىلىم ئۆگەنگۈچىلەرنىڭ نەقەدەر زور شان-شەرەپكە ئىگە بولىدىغانلىقى، شۇنداقلا پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسى بولۇش سۈپىتى بىلەن مەسئۇلىيىتىنىڭ نەقەدەر ئېغىر ئىكەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

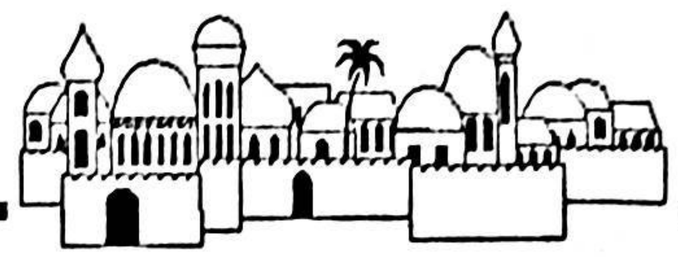

نامـاز ئوقۇلۇپ بولغاندا(يەنى نامازدىن پـاربغ بولغىنىڭلاردىـن كېيىـن) زېمىنغـا تـاربلىپ(يـەنى ئـۆز مەشـغۇلاتىڭلار بىلـەن بولـۇپ)، ئـاللاھنىڭ پـەزلىدىن تەلـەپ قىلىڭلار، مەقسىتىڭلارغا ئېرىشىش ئۈچۈن ئاللاھنى كۆپ ياد ئېتىڭلار.

ـــــسۈرە«جۇمۇئە»(62 ـ سۈرە)، 9 ـ ئايەت

پـەيغەمبىرىمىز مۇھەممـەد ئەلەيھىسسـالام مۇنـداق دەيـدۇ:"هـالال كەسـىپ ئىزدەش(ئىبادەت خاراكتېرىدىكى) پەرزدىن قالسا يەنە بىر پەرزدۇر".

يۇقـىرىقى ئايـەت ۋە ھەدىسـتىن ئىسـلام دىنىمـىزنىڭ دۇنيـالىق ئىشـلارغىمۇ ئىنتـايىن ئەھمىيـەت بېرىدىغـانلىقىنى، نامـاز ئوقـۇپ بولغـاندىن كېيىـن ئولـتۇرۇپ ئالماي تاربلىپ ئۆز ئىشىنى قىلىشقا دەۋەت قىلىدىغانلىقىنى چۈشىنىۋالغىلى بولىدۇ.

ئـاللاھ تائـالا ئـادەم ئەلەيھىسسـالامنى خاتـالىق ئـۆتكۈزۈش سـەۋەبى بىلـەن جەننەتتىن دۇنياغا چۈشۈرۈشتە دۇنيانى ئاۋات قىلىش، گـۈللەندۈرۈش ۋە تـەرەققي قىلدۇرۇشنى مەقسەت قىلغان. شۇڭا، ئىسلام دىنىمىز ئىنسانلارنى ئاللاھ ياراتقان مۇشـۇ دۇنيـادىن پـايدىلىنىپ ئـۆز تۇرمۇشـىنى بـەختلىك، خاتىرجـەم ئۆتكۈزۈشـنى تەشەببۇس قىلىدۇ.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئـاللاھ يـەر يۈزىدىكـى ھەممە نەرسىنى سىلەر(نىـڭ پايدىلىنىشىڭلار) ئۈچـۈن ياراتتى.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 29 ـ ئايەت

دېمـەك، ئـاللاھ تائـالا بـۇ كـەڭ تەبىئـەت دۇنياسـىنى بـىزنىڭ پايدىلىنىشـىمىز ئۈچۈن ياراتقان ئىكەن، ئەلۋەتتە بىـز بۇنىڭدىـن پايدىلىنىشـىمىز كېـرەك. ھالبۇكى، بۇنىڭدىن پەقەت ئىلىم ـ پەن ئارقىلىقلا پايدىلىنالايمىز.

ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

ئاسـمانلارنىڭ ۋە زېمىنىـڭ يارىتىلىشـىدا، كېچـە بىلـەن كۈندۈزنىـڭ نۆۋەتلىشىشىدە، كىشىلەرگە پايدىلىق نەرسىلەرنى ئېلىپ يۈرگەن كېمىلەردە، ئـاللاھ بۇلۇتتىن ياغدۇرۇپ بەرگەن ئۆلگەن زېمىننى تىرىلدۈرىدىغان يـامغۇردا، يـەر يۈزىگـە تارقىتىۋەتكـەن ھايۋانـاتلاردا، شـامال يۆنىلىشـلىرىنىڭ ئۆزگـىرىپ تۇرۇشـلىرىدا، ئاسـمان ـ زېمـىن ئارىسـىدا بويسـۇندۇرۇلغان بۇلۇتـلاردا، چۈشـىنىدىغان كىشـىلەر ئۈچۈن، ئەلۋەتتە(ئاللاھنىڭ بىرلىكىنى كۆرسىتىدىغان) دەلىللەر باردۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 164 ـ ئايەت

بۇ يەردە ئاللاھ تائالا كىشىلەرنى ئاللاھ ياراتقان ھەرخىل تەبىئي قانۇنىيەتلەر ئۈستىدە ئىزدىنىش ئارقىلىق ئاللاھ تائالانىڭ ھەممىگە قادىر ئىكەنلىكىنى تونۇشقا ئىلھاملاندۇرغـان. بـۇ ئايـەت كىشـىلەرنىڭ تەبىئـەتنى، ئـۆزىنى تونۇشـىدا چوڭقـۇر ئىلھام بېرىش رولىنى ئويناپ، ئۇلارنىڭ تەبىئەتنىڭ سىرىنى ئېچىش ئۈستىدە

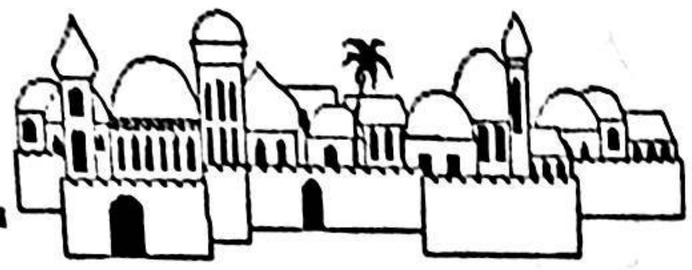

ئىزدىنىش قىزغىنلىقىنى ئۇرغۇتىدۇ، تەبىئەتنى تەتقىق قىلىش، تەبىئەتنى ئېچىش ئارقىلىق ئىنسانىيەتكە بەخت يارىتىش ئاكتىپلىقىنى قوزغايدۇ. بۇنىڭدىن شۇنى چۈشىنىشكە بولىدۇكى: ئىسلام دىنىنىڭ مۇسۇلمانلارنى ئىلىم تەھسىل قىلىشقا تەشەببۇس قىلىشى دىنىي بىلىم بىلەنلا چەكلىنىپ قالماستىن، بەلكى ئىنسانىيەتنىڭ مەۋجۇت بولۇپ تۇرۇشى ۋە تەرەققىي قىلىشى ئۈچۈن پايدىلىق بولغان بارلىق بىلىملەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

ئىسلام دىنى ئەقلىيلىققا ھۆرمەت قىلىدىغان دىن. ئىسلام دىنىنىڭ ئەقىدىسىدە ئېتىقاد بىلەن ئىلىم-پەن بىر-بىرىگە زىت ئەمەس. ئىمام غەززالى ئۆزىنىڭ «دىنىي پەنلەرنىڭ كۈللىنىشى» دېگەن داڭلىق ئەسىرىدە مۇنداق دەپ كۆرسەتكەن:"دىنىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشمۇ، ئىجتىمائىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشمۇ پەرز. دىنىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش پەرز ئەين، ئىجتىمائىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش پەرز كۇپايە".

ھازىرقى زاماندا ئىلىم-پەنگە تايانمىغاندا قۇدرەت تاپقىلى بولمايدۇ، ئىگىلىك يارىتىپ خاتىرجەم تۇرمۇش ئۆتكۈزگىلى تېخىمۇ بولمايدۇ، خاتىرجەم تۇرمۇش بولمىغاندا ئىبادەتلەرنى كۆڭۈلدىكىدەك قىلغىلى بولمايدۇ، ئىقتىساد بىلەن قىلغىلى بولىدىغان ئىبادەتلەرنى مەسىلەن:ھەج تاۋاپ قىلىش، زاكات بېرىش، خەيرى ئېھسان قىلىش قاتارلىق ئىبادەتلەرنى تېخىمۇ قىلغىلى بولمايدۇ، جەمئىيەتتە ئورۇنغىمۇ ئىگە بولغىلى بولمايدۇ.

شۇنىڭ ئۈچۈن ئىلىم-پەننى ھۆرمەتلىشىمىز، قوللىشىمىز، ئۆگىنىشىمىز كېرەك.

بىز ئىمام-خاتىپلار مۇسۇلمانلارنىڭ يېتەكچىسى بولۇش سۈپىتىمىز بىلەن پەقەت مەسچىت-مەھراپتىلا جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرماستىن، بەلكى توغرا بولغان بارلىق جەھەتتە جامائەتنىڭ ئالدىدا تۇرۇشىمىز زۆرۈر. مۇشۇنداق بولغاندا جامائەت بىزگە قايىل بولىدۇ، بىزنى قوللايدۇ، ئاللاھمۇ بىزدىن رازى بولىدۇ.

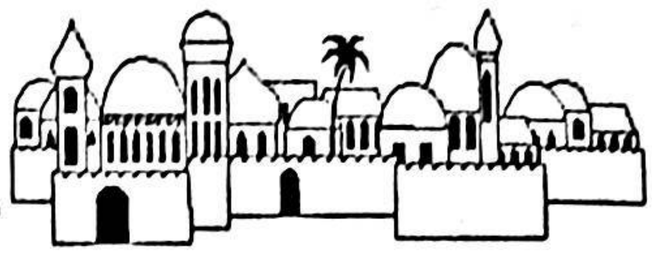

موللا ئۆلىمالىرىمىز بىلەيتاش بولۇپ قالمىسۇن

ئابدۇكېرىم قارى

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

هازىر جەمئىيتىمىزدە ئاز بولمىغان موللا ـ ئالىملىرىمىز ئۆزىنىڭ دىنىي ۋە ئىنسانىي جەھەتتىكى مەجبۇرىيىتىنى، مەسئۇلىيىتىنى ئېنىق تونۇپ يېتىپ، بۇ مەسئۇلىيەت هەر قانچە ئېغىر، مۇشكۇل بولسىمۇ، ئۆزى ئۈچۈن شەرەپ بىلىپ، هەممە ئىشتا باشقىلارغا ئۈلگە بولۇپ، ئۆزىنىڭ باشلامچىلىق، نەمۇنىلىك رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ. ئۇلار مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنىڭ تەرەققىياتى، خەلق ئىقتىسادىنىڭ ئېشىشى، جەمئىيەت تەرتىپىنىڭ مۇقىم بولۇشى ئۈچۈن، جان پىدالىق بىلەن هارماي ـ تالماي ئىشلەپ هەقىقەتەنمۇ يولباشچىمىز مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامنىڭ: "ئۆلىمالار پەيغەمبەرلەرنىڭ ۋارىسلىرى"(بۇخارى توپلىغان) دېگەن سۆزىنى ئەمەلىي هەرىكىتى ئارقىلىق ئىپادىلەپ، جەمئىيەتتىكى هەر ساهە هەر كەسىپ كىشىلىرىنىڭ ياخشى باهاسىغا ئېرىشتى. ئۇلار مەيلى ئىش ـ هەرىكەتلىرىدە ياكى گەپ ـ سۆزلىرىدە بولسۇن تەقۋا(ئاللاهتىن قورقۇش)نى ئالدىنقى شەرت قىلىپ، رىيا، سۇمئە، ئۆجەب، مەنمەنلىك، تەمە، هەسەت... قاتارلىق يىرگىنىشلىك ئىللەتلەردىن قەتئىي يىراق بولۇپ، هەققانىيەتتە چىڭ تۇرۇپ، ئۇچرىغان ئوڭۇشسىزلىقلارغا تەقۋالىقى ئارقىلىق بەرداشلىق بېرىپ، ئىزچىل هالدا بىر خىل يۆنىلىشكە(ئاللاهنىڭ رازىلىقىغا) قاراپ ئالغا ئىلگىرىلەپ، بۇيۇك ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئىتتىپاقلىقتىن ئىبارەت ئاساسىي تەشەببۇسىنى گەۋدىلەندۇرۇپ، مەلۇم سەۋەبلەر تۇپەيلىدىن كېلىپ چىققان ئىختىلاپ، ئارازلىقلارنى ئۆز ۋاقتىدا هەل قىلىش چارىسىنى تېپىپ چىقىپ، ئەگەر ئۆزىدە بولسا دەرهال تۇزىتىپ، باشقىلاردا بولسا سەممىيلىك بىلەن تەربىيە ئىشلەپ، كېلىپ چىقىش ئېهتىمالى بولغان يامان ئاقىۋەتلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، مۇقەددەس ئىسلام دىنىمىزنىڭ ئۇچ بىر بولۇش(دىلى، تىلى، ئەمەلىي هەرىكىتى بىر بولۇش) پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇپ، ئىسلام دىنىمىزنىڭ، ئالىم ـ ئۆلىمالىرىمىزنىڭ، مۇسۇلمانلارنىڭ ئىناۋىتىنى قوغدىدى. ئۇلار «قۇرئان كەرىم»نى دەستۇر، رەسۇلىمىز مۇهەممەد ئەلەيهىسسالامنى يولباشچى، ساهابە ـ كىراملارنى ئۆزىگە ئۈلگە قىلىپ، داۋاملىق ئىلىم ـ مەرىپەت يولىدا ئىزدىنىپ، بىلىم سەۋىيىسىنى ئۈزلۈكسىز ئاشۇردى. بۇ ئارقىلىق ئۇلار «قۇرئان كەرىم» ۋە هەدىس شەرىفىنىڭ مەزمۇنىنى كەڭ جامائەتچىلىككە ئەينەن، ئېنىق

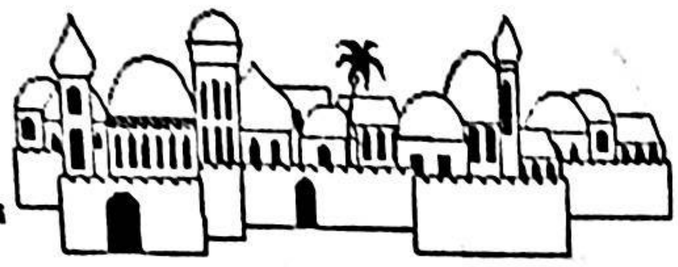

يەتكۈزۈپ، «قۇرئان كەرىم»نىڭ "ياخشىلىققا بۇيرۇپ، يامان ئىشتىن توسۇش" تىن ئىبارەت مەركىزىي ئىدىيىسىگە ئەستايىدىللىق بىلەن ئەمەل قىلىپ، كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭ مەنىۋى تەشنالىقىنى قاندۇردى. ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل، ھالال ياشاش ئىقتىدارىنى ئاشۇرۇپ، باشقىلاردىن تەمە قىلىپ ياشاشنى ئۆزى ۋە باشقا مۇسۇلمانلار ئۈچۈن ئار-نومۇس دەپ بىلدى. بۇ ئارقىلىق ئۇلار «قۇرئان كەرىم»دىكى: "سىلەرنىڭ ئاراڭلاردا خەيرلىك ئىشلارغا دەۋەت قىلىدىغان، ياخشى ئىشلارغا بۇيرۇپ، يامان ئىشلارنى مەنئى قىلىدىغان بىر جامائە بولسۇن. ئەنە شۇلار مەقسىتىگە ئېرىشكۈچىلەردۇر" {سۈرە«ئال ئىمران»(3-سۈرە)، 104-ئايەت} ۋە "ئاللاھنىڭ بەندىلىرى ئىچىدە ئاللاھتىن پەقەت ئالىملارلا قورقىدۇ"{سۈرە«فاتىر»(35-سۈرە)، 28-ئايەت} دېگەن ئايەتلەرنىڭ تەلىپىگە ئۇيغۇنلاشتى. قىسقىسى ئۇلار ئاغزىدا دېگەننى ئەمەلىيىتىدە ئىپادىلەپ، "موللىنىڭ دېگىنىنى قىل، قىلغىنىنى قىلما" دېگەندەك سۆزلەرگە ئورۇن قالدۇرمىدى. جانابى ئاللاھ يۇقىرىقى سۈپەتتىكى موللا-ئالىملىرىمىزغا كۆپتىن كۆپ رەھمەت ئاتا قىلسۇن-ئامىن!

ئەمما تولىمۇ ئەپسۇس، ناھايىتى ئاز ساندىكى موللا-ئالىملىرىمىز ئۆزىنىڭ بىلىمىنى پەقەت ئۆز نەپسىنىڭ مەنپەئەتى ئۈچۈنلا سەرپ قىلىپ، ئاللاھ ئاتا قىلغان بۇ ئىلىمنى باشقىلاردىن ماددىي نەرسە ئۈندۈرۈۋېلىشنىڭ ياخشى بىر ۋاستىسىغا ئايلاندۇرۇۋالدى. ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىشلەپ، ھالال ياشاپ تۇرمۇشنى قامداشنى خالىمىدى. تىرىكتاپ، تەييارغا ھەييار بولۇپ ياشاشتىن ئىبارەت ئادەمنى ئېچىندۇرىدىغان يامان ئادەتنى ئۆزىگە سىڭدۈرۈۋالدى. ئۇلار پەيغەمبىرىمىزنىڭ "تەمەخورلۇق موللا ئۆلىمالارنىڭ قەلبىدىن ئىلىمنى چىقىرىپ تاشلايدۇ" (دارىمى توپلىغان) دېگەن سۆزىگە قۇلاق سالمىدى، ئۇلار قەيەرگە بارسا شۇ يەردە ئىختىلاپ ئۇرۇقلىرىنى چېچىپ، مۇسۇلمانلارنى قايمۇقتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئارىسىغا پىتنە-ئىغۋا تارقاتتى. ئۆزىدىن بىر قەدەم ئالدىدا ماڭغان كىشىگە ھەسەت قىلىپ، ئۇنىڭغا ئورا كولاپ، ئۇنىڭ ئەيىبىنى ئاختۇرۇپ، بۇ ئارقىلىق ئۇ كىشىنىڭ ئىناۋىتىنى، يۈز-ئابرۇيىنى تۆكۈشكە تىرىشتى. ئۇلار ھەسەتخورلۇقنىڭ نەقەدەر ئېغىر گۇناھ، نەقەدەر ناچار ئەخلاق، نەقەدەر يامان روھىي كېسەل ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ يەنىلا چىدىماسلىق قىلىپ، ئەخلاقى گۈزەل، مەنىۋىيىتى دۇرۇس كىشىلەرگە ئىچكى ئۆچمەنلىك قىلدى.

ئۇلار يەنە ھە دېسىلا "ئۆزۈمنىڭ توغرا" دەپ ئۆز كۆمىچىگە چوغ تارتىپ، ئۆزىنى ھېچكىمگە تەڭ قىلماي تەئەسسۇپ يولىنى تاللىۋالدى. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ كەمتەر، سەمىمىي، ئالىيجاناب، كەڭ قورساق بولۇش توغرىسىدىكى سۆزلىرىنى كۆزىگە ئىلمىدى. جامائەت سورۇنلىرىدا ئەڭ

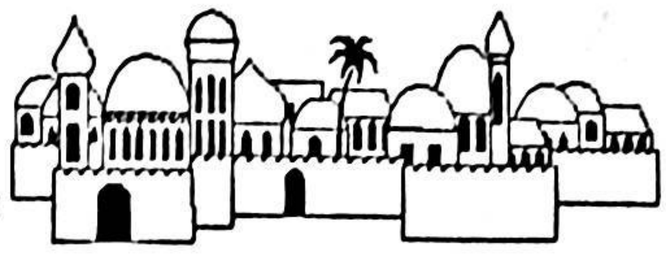

ياخشى، ئەڭ چىرايلىق سۆزلەرنى قىلسا، يالغۇز جاينى تاپسا ئەڭ قەبىھ، ئەڭ ناچار قىلىقلارنى قىلىپ ئىسلام دىنىمىزنىڭ، تەقۋادار ئالىم ـ ئۆلىمالىرىمىزنىڭ شەنىگە داغ كەلتۈردى. تىلى باشقا، ئەمەلىيىتى باشقا بولۇپ مۇسۇلمانلارنى ئالدىدى. تەبلىغ ئەھكام قىلسا باشقىلار مېنى تازا كاتتا ئالىمكەن دېسۇن، قىرائەت قىلسا تازا ياخشى قارىكەن دېسۇن دەپ باشقىلارنى ئۆزىگە قارىتىش ئۈچۈن قىلمىغان ھېيلىسى، سالمىغان دەسمايىسى قالمىدى. ئەگەر ئۆزى بىلمەيدىغان دىنىي مەسىلە سورالسا:"مەن بۇ مەسىلىنى بىلمەيدىكەنمەن، كىتاب كۆرۈپ ياكى ئۆزۈمدىن يۇقىرى ئالىمدىن سوراپ جاۋاب بېرەي" دېمەستىن، ئالدىراپ خالىغىنىچە جاۋاب بېرىپ ئۆزىمۇ ئازدى، ئۆزگىنىمۇ ئازدۇردى. مەن بۇ يەردە كەڭ دىنىي ساھەدىكى قېرىنداشلىرىمىزغا شۇنى قايتا ـ قايتا تەۋسىيە قىلايكى، ئالىم ـ ئۆلىمالىرىمىز بىلگەن ئىلمىگە چوقۇم ئىخلاسمەنلىك بىلەن ئەمەل قىلسۇن. ھەرگىزمۇ بىلەيتاش بولۇپ قالمىسۇن. ھەممەيلەنگە مەلۇم بولغىنىدەك بىلەيتاش پىچاقنى ئىتتىكلىتىدۇ، ئەمما ئۆزى كەسمەيدۇ. خۇددى ئۇلۇغ ئالىم ئابدۇقادىر دامولـلام(ئاللاھ رەھمەت قىلسۇن) ئۆزىنىڭ «مفتاھۇل ئەدەپ» (ئەدەپ ئاچقۇچى) دېگەن ئەسىرىدە ئېيتقاندەك: "سەن قانچە قېتىم توسسەن، ھالبۇكى ئۆزۈڭ يانمايسەن، (قانچە قېتىم)نەسىھەت قىلسەنۇ، ئۆزۈڭ ئاڭلىمايسەن. ھەي بىلەيتاش، سەن قاچانغىچە تۆمۈرنى ئىتتىكلىتىپ(نېمىشقا) ئۆزۈڭ كەسمەيسەن". ئاللاھ تائالا «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق دەيدۇ:

كىشىلەرنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ ئۆزۈڭلارنى ئۇنتۇمسىلەر؟ ھالبۇكى، سىلەر كىتابنى ئوقۇپ تۇرىسلەر، چۈشەنمەمسىلەر؟

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 44 ـ ئايەت

پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام بۇنداق كىشىلەرنىڭ قىيامەت كۈندىكى پاجىئەلىك ھالىنى بايان قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "قىيامەت كۈنى ئۈچەيلىرى قورسقىدىن ئېتىلىپ چىقىپ پۇتۇن بەدىنىگە يۆگىشىۋالغان، جۇۋازغا قاتقان ئېشەكتەك بىر ئىزىدا ئايلىنىپ تۇرغان بىر ئادەم يالاپ ئېلىپ كېلىنىدۇ. دوزاخ ئەھلى ئۇ ئادەمنىڭ ئەتراپىغا جۇغلىشىپ: 'ھەي، پالانى، ساڭا نېمە بولدى؟ بۇ ھالغا چۈشۈپ قاپسەنغۇ؟ سەن دۇنيادا كىشىلەرنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ، يامان ئىشتىن توساتتىڭ' دېيىشىدۇ. ھېلىقى ئادەم:'شۇنداق، مەن باشقىلارنى ياخشى ئىشقا بۇيرۇپ، ئۆزۈم قىلمايتتىم، يامان ئىشتىن توسۇپ قويۇپ ئۆزۈم قىلاتتىم' دەپ جاۋاب بېرىدۇ" (مۇسلىم توپلىغان). بۇ نېمىدېگەن قورقۇنچلۇق ئەھۋال.

ئىلىم دېگەن ئەسلىدە ئىنسانىنىڭ ھاياتىي كۈچى، قەلبىنىڭ غىزاسى، ئەقلىنىڭ نۇرى. ئىنسانىنى دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە بەخت ـ سائادەتكە،

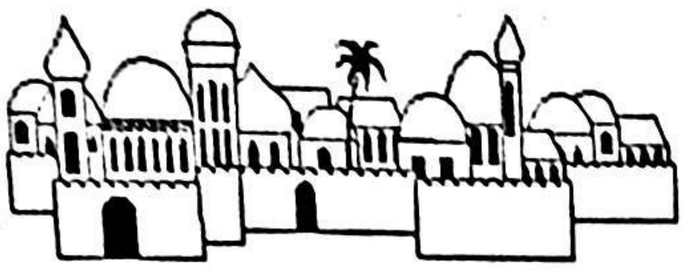

يورۇقلۇققا ئېرىشتۇرىدىغان نۇرلۇق مەشئەل. لېكىن ئىنسان ئاللاھ ئاتا قىلغان بۇ ئىلىمنى ئۆز جايىغا سەرپ قىلماي، ئۇنىڭغا ئەمەل قىلماي، باشقىلارغىمۇ مەنپەئەت يەتكۈزمەي، ئۆز دىنىنىڭ قارشىسىغا(ئەكسىچە) ئىشلىتىپ زايا قىلىۋەتسە ئۇنداق ئىنسانىنىڭ ئەڭ ئېچىنىشلىق ھالدا دوزاخقا تاشلىنىشى ئەجەبلىنەرلىك ئەمەس. شۇنىڭ ئۈچۈن ھەر بىر ئىلىم ئەھلى ئەڭ ئاۋۋال ئىلىم ئارقىلىق ياراتقان ئىگىسىنى تونۇشى، دىنىنى، ئېتىقادىنى، نېمىنىڭ ھەق، نېمىنىڭ ناھەق ئىكەنلىكىنى تونۇشى، ئاز بولسۇن، كۆپ بولسۇن بىلگەن ئىلىمگە ئىخلاس بىلەن ئەمەل قىلىشى لازىم.

ھۆرمەتلىك موللا ئۆلىمالىرىمىز، ھەر قانداق ياخشى ئىش بولىدىكەن ئالدى بىلەن ئۆزىمىز قىلايلى. ھەر قانداق ياماق ئىش بولىدىكەن ئۇنىڭدىن ئاۋۋال ئۆزىمىز قاچايلى. ھەرگىز پىچاقنى ئىتتىكلىتىدىغان ئەمما ئۆزى كەسمەيدىغان بىلەيتاش بولۇپ قالمايلى!

ئى ئاللاھ، بىزنى بىلگىنىگە ئەمەل قىلىدىغانلارنىڭ قاتارىدىن قىلغىن، ئاغزىدا دەيدىغان، ئەمەلىيەتتە قىلمايدىغان، باشقىلارنى ياخشىلىققا بۇيرۇپ ئۆزىنى ئۇنتۇغانلاردىن قىلمىغىن ـــ ئامىن!

مۇسۇلمانلاردا
مال بوغۇزلاش

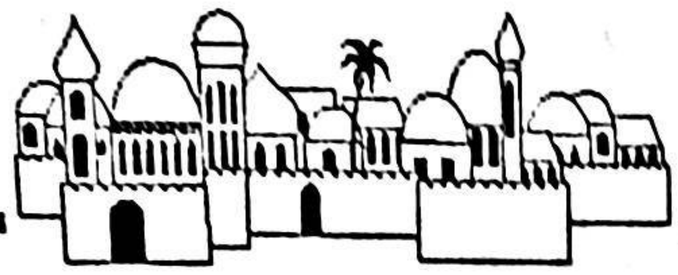

هالال ـ هارام ۋە مال بوغۇزلاش

ياقۇپ هەمدۇللا

بسمللاهىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلام دىنى پاكلىق، پاكىزلىق ئۈستىگە قۇرۇلغان دىن. ئاللاھنىڭ ئەلچىسى مۇھەممەد سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "پاكىزلىق ئىماننىڭ يېرىمىدۇر"(مۇسلىم توپلىغان). "ئاللاھ پاكتۇر، ئۇ پاكلىقنى ياقتۇرىدۇ. ئاللاھ پاكىزدۇر، پاكىزلىقنى سۆيىدۇ"(تىرمىزى توپلىغان) دەپ پاكلىق ۋە پاكىزلىقنى ئۇلۇغلاپ سۆزلەپتلىگەنىدى. ئادەمنىڭ دىلى پاك، كۆڭلى يورۇق، تېنى ساغلام، ئەقلى ئۆتكۈر، خاتىرىسى كۈچلۈك، ئىمانى كامىل بولۇشى ئۈچۈن چوقۇم پاكىزلىققا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشى، ياخشى پاكىزلىق ئادىتىنى يېتىلدۈرگەن بولۇشى كېرەك. بولۇپمۇ ئادەم بەدىنىگە كۈچ ـ قۇۋۋەت، ھاياتىي ئوزۇق بولىدىغان يېمەك ـ ئىچمەك تازىلىقىغا ئالاھىدە ئېتىبار بېرىشى كېرەك. ئىسلام دىنىدا يېمەك ـ ئىچمەكنى ھالال، ھارام دەپ ئايرىيدۇ. ئىسلام دىنى يېمەك ـ ئىچمەك ئوزۇقلاردىن پاكىز، تەمى، پۇرىقى ياخشى، ئىنسان تەبىئىتىگە خوپ كېلىدىغان، ئوزۇقلانسا مەنپەئەت قىلىدىغان، تەركىبىدە ئوزۇقلۇق قىممىتى مول بولغان، زىيانسىز يېمەكلىكلەرنى ھالال ھېسابلايدۇ، ھالال يېمەكلىكلەر بىلەن ئوزۇقلىنىشقا دەۋەت قىلىدۇ. ئەكسىچە پاسكىنا، ناپاك، ئادەمگە بىئارامىلىق ئېلىپ كېلىدىغان، مەست قىلىدىغان، بەتبۇي، پايدىسىز، سالامەتلىككە زىيان قىلىدىغان يېمەكلىكلەرنى ھارام ھېسابلايدۇ، ئىستېمال قىلىشتىن چەكلەيدۇ. ئاللاھنىڭ كالامى بولغان «قۇرئان كەرىم»دىكى نۇرغۇن ئايەت كەرىملەردە ھالال ۋە ھارامنىڭ چېكى ئېنىق ئايرىپ بېرىلگەن:

ئى مۆمىنلەر! بىز سىلەرنى رىزىقلاندۇرغان ھالال نەرسىلەردىن يەڭلار، ئەگەر ئاللاھقىلا ئىبادەت قىلىدىغان بولساڭلار، ئاللاھقا(يەنى ئاللاھنىڭ ھەددى ـ ھېسابسىز نېمەتلىرىگە) شۈكۈر قىلىڭلار. ئاللاھ سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋاننى، قاننى، چوشقا گۆشىنى، ئاللاھتىن غەيرىينىڭ(يەنى بۇتلارنىڭ) نامى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋاننى يېيىشنى ھارام قىلدى.

ـــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 172 — 173 ـ ئايەتلەر

ھايۋانلار(يەنى تۆگە، كالا، قويلار)نىڭ ھەممىسىنى(زەبىھى قىلىنغاندىن كېيىن يېيىش) ھالال قىلىندى.

ـــسۈرە«مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 1 ـ ئايەت

سىلەرگە ئۆزى ئۆلۈپ قالغان ھايۋان، قان، چوشقا گۆشى، ئاللاھتىن

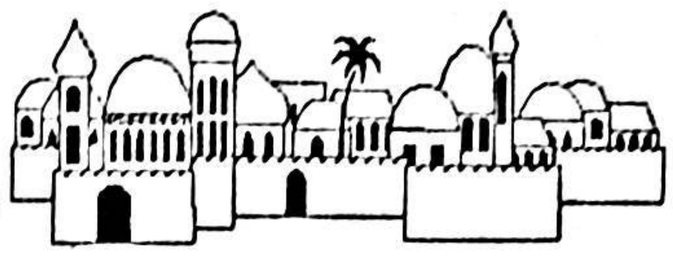

غەيرىنىڭ نامى تىلغا ئېلىنىپ بوغۇزلانغان ھايۋان، بوغۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، ئۇرۇپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، (ئېگىزدىن)يىقىلىپ ئۆلگەن ھايۋان، (ھايۋانلار تەرىپىدىن)ئۈسۈپ ئۆلتۈرۈلگەن ھايۋان، يىرتقۇچ ھايۋانلار يېرىپ ئۆلتۈرۈپ يېگەن ھايۋان(نېمىڭ گۆشىنى يېيىش) ھارام قىلىندى. لېكىن(يۇقىرىقى بەش تۈرلۈك ھايۋاندىن جېنى چىقمىغان چاغدا) بوغۇزلىغانلىرىڭلار ھالال بولىدۇ، ھەمدە بۇتلارغا ئېلىپ بېرىلىپ، ئۇنىڭ يېنىدا بوغۇزلانغان ھايۋانلار ھارام قىلىندى.

——سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 3 ـ ئايەت

(ئى مۇھەممەد!) ئۇلار سەندىن ئۆزلىرىگە(يېمەك ـ ئىچمەكتىن) نېمىلەرنىڭ ھالال قىلىنغانلىقىنى سورايدۇ، ئېيتقىنكى، سىلەرگە پاك نەرسىلەر ۋە (ئىت، قارچىغا، قۇشقا ئوخشاش)شىكارغا ئۆگىتىلگەن، سىلەر ئاللاھنىڭ ئۆزۈڭلارغا ئۆگەتكىنى بويىچە ئۆگەتكەن ئوۋچى جانۋارلارنىڭ شىكار قىلغان نەرسىلرى ھالال قىلىندى. ئۇلارنىڭ سىلەر ئۈچۈن ئوۋلىغان نەرسىلىرىدىن يەڭلار(ئوۋچى جانۋارلارنى شىكارغا قويۇپ بەرگەن چېغىڭلاردا) ئاللاھنىڭ نامىنى ياد قىلىڭلار (يەنى بىسمىللاھ دەڭلار). ئاللاھ(نىڭ ئەمرىگە مۇخالىپەتچىلىك قىلىش)تىن ساقلىنىڭلار،.

——سۈرە« مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 4 ـ ئايەت

ھالال ھېسابلانغان ھايۋانلار تۈرلۈك سەۋەبتىن ئۆزى ئۆلسە گۆشى ھارام بولىدۇ، چۈنكى ئۇ ئۆلۈشتە چوقۇم بىرەر كېسەل، ياكى جان ئالغۇچ زەربىگە ئۇچرىغان بولىدۇ، كېسەل مىكروبلىرى، زىيانلىق باكتېرىيىلەر جەسەتنى قاپلاپ كەتكەن بولىدۇ. ئۆزى ئۆلگەن مالنىڭ گۆشىنىڭ رەڭگى، پۇرىقى باشقىچە بولۇپ، ئادەمنى بىئارام قىلىدۇ. بۇنداق گۆشنى يېسەڭز كېسەل مىكروبلىرى تېنىڭزغا زىيان سالىدۇ، ھەتتا زەھەرلەپ ھاياتىڭزغا خەۋپ يەتكۈزىدۇ. شۇڭا ئۆزى ئۆلگەن ھايۋاننىڭ گۆشى ھارام، ئۇنى يېيىشكە بولمايدۇ.

قان ھارام، چۈنكى قان پاكىز ئەمەس. قان تەركىبىدە ھەر خىل كېسەل مىكروبلىرى، باكتېرىيىلەر بولىدۇ. قاننىڭ تەمى، پۇرىقى كىشىنى بىئارام قىلىدۇ. ئوزۇقلۇق تەركىبىمۇ ياخشى ئەمەس. شۇڭا مالنى زەبىھ قىلىپ قېنىنى تولۇق ئاققۇزۇۋېتىمىز. گۆشكە قان يۇقۇزماسلىق، يۇقۇپ قالسا پاكىز يۇيۇش لازىم. بىر قىسىم مۇسۇلمان قېرىنداشلىرىمىز ”گۆشنى قېنى بىلەن يېسە تەملىك بولىدۇ، قاننى يۇيۇپ تازىلىۋەتسە گۆشنىڭ تەمى قالمايدۇ“ دەپ قان يۇقان گۆشنى پاكىزلىماي يەيدۇ. بەلكىم، بۇ قېرىنداشلار قاننىڭ ھارام ئىكەنلىكىنى بىلمىسە كېرەك. ھەتتا شۇنى بىلىش كېرەككى، بىرەر ئەزايىمىزغا، كىيىم ـ كېچەكلىرىمىزگە قان يۇقسا، تازىلىۋەتمەي نامىاز ئوقۇشقا بولمايدۇ. شۇڭا بەدىنىمىزنىڭ بىرەر يېرىدىن قان چىقسا تاھارەتسىز سۇنىدۇ.

بىزنى گۈناھلاردىن ئاگاھلاندۇرغۇچى پەيغەمبىرىمىز:"ھارامدۇ، ھالالمۇ ئېنىق بولىدى. ئۇلارنىڭ ئوتتۇرىسىدا شۇبھىلىك نەرسىلەر بار. كۆپ ئادەملەر بۇنى بىلمەيدۇ. كىمكى شۇبھىلىك نەرسىلەرگە چۈشۈپ قالسا، ھارامغا ئۆتۈپ كېتىشىمۇ مۇمكىن" («سەھىھ ھەدىسلەر») دەپ بىزنى شۇبھىلىك نەرسىلەردىن قاتتىق ئېھتىيات قىلىشقا دەۋەت قىلغان تۇرسا، بىز تېخى ئېنىق ئايرۇېتىلگەن ھارامنى پەرق قىلالماي ئوزۇقلانساق دىن ـ دىيانىتىمىزگە، ئىمان ـ ئېتىقادىمىزغا، ئىبادىتىمىزگە زىيان يېتىپلا قالماي، سالامەتلىكىمىزگىمۇ ئېغىر زىيان يېتىدۇ. پەيغەمبەر سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم:"كىمكى ھارامدىن بىر لوقما يەيدىكەن، ئۇنىڭ قىرىق كۈنلۈك ئىبادىتى مەقبۇل بولمايدۇ" دەپ ئەسكەرتكەنىدى.

ئاللاھنىڭ نامىنى زىكرى قىلماي، ياكى ئاللاھتىن غەيرىنىڭ نامىنى ئاتاپ زەبھى قىلغان مالنىڭ گۆشى ھارام. شۇڭا ھايۋانلارنى زەبھى قىلىشتا چوقۇم ئاللاھنىڭ ئىسمىنى ئاتاش كېرەك، ئاللاھنى ئاتماي غەيرىنىڭ ئىسمىنى ئاتاپ زەبھى قىلساق بۇ ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ.

ئاللاھ ھەققەتەن ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرۈش گۇناھىنى مەغپىرەت قىلمايدۇ، خالىغان ئادەمنىڭ ئۇنىڭدىن باشقا گۇناھىنى مەغپىرەت قىلىدۇ. كىمكى ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرىدىكەن، چوڭ گۇناھ قىلغان بولىدۇ.

ـــــسۈرە«نىسا»(4 ـ سۈرە)، 48 ـ ئايەت

ھايۋانلارنى زەبھى قىلىشتا ئاللاھتىن غەيرىي ھەر قانداق سالاھىيەتتىكى مېھمانغا، ئاتا ـ ئانىلارغا، ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارغا، مازار ـ ماشايىخلارغا ئاتاش قەتئىي دۈرۈس ئەمەس. قىسمەن قېرىنداشلىرىمىز مالنى مېھمانغا ئاتاپ سويىدۇ. سويماقچى بولغان قوينى تىرىك يېتىلەپ ئۆيگە ئەكىرىپ مېھمانغا كۆرسىتىپ دۇئا قىلغۇزىدۇ، ئاندىن زەبھى قىلىدۇ؛ يەنە قىسمەنلەر ھارپا كۈنى بىر قوينى سويۇپ ئاتا ـ ئانىلىرىنىڭ ئەرۋاھىغا ئاتايدۇ، دۇئا ئۆتكۈزىدۇ، بۇنى قۇربانلىق ھېسابلايدۇ؛ بىر قىسىملار قۇربان ھېيىت كۈنلىرى قۇربانلىققا سويغان مالنى زەبھى قىلىشتا ئۆلگەن ئاتا ـ ئانا، ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىغا بېغىشلايدۇ. بۇلارنىڭ ھەممىسى دۈرۈس ئەمەس، ئاللاھقا شېرىك كەلتۈرگەنلىك بولىدۇ. بۇ ھەقتە ئاللاھ تائالا مۇنداق دەيدۇ: پەرۋەردىگارىڭ ئۈچۈن نامаз ئوقۇغىن ۋە قۇربانلىق قىلغىن.

ـــــسۈرە«كەۋسەر»(108 ـ سۈرە)، 2 ـ ئايەت

(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، 'مېنىڭ نامىزىم، قۇربانلىقىم، ھايىتىم ۋە ماماتىم (دۇنيادا قىلغان ياخشىلىقلىرىم ۋە تائەت ـ ئىبادەتلىرىم) ئالەملەرنىڭ پەرۋەردىگارى ئاللاھ ئۈچۈندۇر'.

ـــــسۈرە«ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 162 ـ ئايەت

ئاللاھنىڭ بىزگە تاللاپ ئەۋەتكەن ئەلچىسى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام:

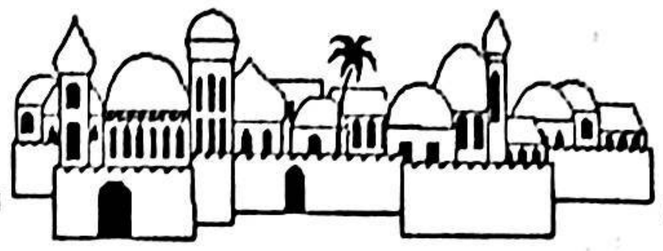

"مازارلارغا، ئەزىز ئەۋلىيالارغا ئاتاپ قۇربانلىق قىلىش ئىسلامدا يوق"(«سەھىھ ھەدىسلەر») دېگەنىدى. ھالا بۇگۈنكى كۈنگىچە قىسمەن قېرىنداشلىرىمىز مازارلارغا ماللارنى ئاپىرىپ سويۇپ نەزىر-نىياز قىلىپ، ئۆلگەنلەردىن مەدەت تىلىشىدۇ، بۇ بىدئەت.

مال بوغۇزلىغاندا تۆۋەندىكىلەرگە ئەھمىيەت بېرىشىمىز لازىم:

1. سويىدىغان مالنى سىيلاپ، سىيپاپ، ئاستىراق يېقىتىپ، پۈتلىرىنى مەھكەم باغلاش كېرەك. بوغۇزلىنىدىغان مالنىڭ ئالدىنقى ئىككى پۇتى ئارىسىغا ئارقا سول پۇتىنى كىرىشتۈرۈپ باغلاپ، ئارقا ئوڭ پۇتىنى بوش قويىمىز. مالنى زەبىھى قىلغاندا ھايۋان بوش قالغان پۇتى بىلەن قاتتىق تېپىدۇ، قاتتىق سىلكىنىشتىن تومۇرلىرىدىكى قان راۋانلىشىپ پاكىز ئېقىپ چىقىپ كېتىدۇ، بۇ ئۇنىڭ جېنى چىققان-چىقمىغانلىقىنىڭ بەلگىسى بولىدۇ. بەزى قاسساپلار كۆپ ھاللاردا كالا، تۆگە قاتارلىق ماللارنى بوغۇزلاشتا تۆت پۇتىنى بىراقلا بوغۇۋېتىدۇ. بۇنداق قىلساق شەرئىەتتىكى كۆرسەتمىلەرگە تولۇق ئەمەل قىلمىغان بولىمىز.

2. مالنى قىبلىگە قارىتىپ، ئىتتىك پىچاق بىلەن بوغۇزلاشقا، قىينىماي جېنىنى ئېلىشقا ئەھمىيەت بېرىش كېرەك؛ مالنى ئۈرۈپ-تېپىپ، قاتتىق يېقىتىپ، گال پىچاق بىلەن قىناپ بوغۇزلىساق گۇناھكار بولۇپ قالىمىز. پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام:" كىمكى قۇشقاچتەك قۇشنى سويۇشتىمۇ ئۆز رەھمدىللىكىنى كۆرسەتمىگەن بولسا، ئاللاھ ئۇنداق كىشىگە قىيامەت كۈنى ئۆزىنىڭ مېھرىبانلىقىنى كۆرسەتمەيدۇ"(«سەھىھ ھەدىسلەر»، 568-ھەدىس) دېگەنىدى. پىچاق بىلەن بىر يولىلا قىزىل قان تومۇرلىرىنى، قىزىلئۆڭگەچ، كانىينى كېسىپ، سۆڭەككە يەتكۈزۈش كېرەك، كاللىسىنى شۇ ھامان كېسىۋېتىشكە بولمايدۇ.

3. مال بوغۇزلاشتا سالىھ مۇسۇلمانلار تاھارەت بىلەن زەبىھى قىلىشى، چوقۇم تەشرىق تەكبىرى ئېيتىپ ئاخىرىدا:"بىسمىللاھى ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ پىچاق سېلىشى كېرەك. بۇ مۇھىم شەرت. قېنى تۆگەپ، جېنى چىققىچە دۇئايى قۇنۇتنى ئوقۇپ ئولتۇرساق ياخشى بولىدۇ. قۇشخانىلاردا بەزى پوكانچىلار تەشرىق تەكبىرىنى يوق، "بىسمىللاھ" مۇ يوق، پىچاق ئۈرۈپلا تاشلاپ قويىدۇ، مالنىڭ جېنى چىقماستىنلا كاللىسىنى كېسىپ، تېرىسىنى سويۇپ، ئىچ-باغرىنى سۇغۇرۇپ ئالىدۇ. مۇنداق ۋەھشىيلىك بىلەن سويۇلغان مالنىڭ گۆشىنى يېيىشكە بولمايدۇ. ھالال مالنى ھارام قىلىپ ساتسىڭىز ھەممە گۇناھ سىزگە يۈكلىنىدۇ. ئاللاھ تائالا«قۇرئان كەرىم»دە:"(ئى مۇھەممەد!) ئېيتقىنكى، گەرچە ھارامنىڭ كۆپلۈكى (ئى تىڭشىغۇچى)سېنى ئەجەبلەندۈرسىمۇ، ھارام بىلەن ھالال باراۋەر ئەمەس. ئى ئەقىل ئىگىلىرى! نىجات تېپىشىڭلار ئۈچۈن ئاللاھتىن قورقۇڭلار"{سۈرە «مائىدە»(5-سۈرە)، 100-ئايەت} دەپ جىددىي ئاگاھلاندۇرۇپ خىتاب

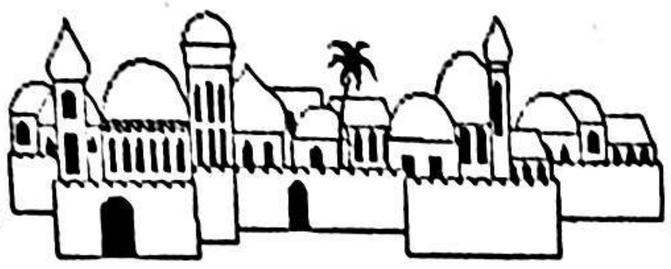

قىلغاندى. ئاللاھتىن قورقايلى، ئاللاھ ئالدىدا ھېساب بېرىمىز.

4. مالنىڭ جېنى چىقىشىغا يۈزۈنىغا پىچاق تىقىپ، تولۇق جېنى چىققاندىن كېيىن بوغۇزلۇقىدىكى قان يۇققان يەرلىرىنى پاكىز يۇيۇش كېرەك. تېرىسىنى سويۇپ، گۆشنى كانارغا ئاسقاندىن كېيىن ئاۋۋال ئىچىدە تۇرۇپ قالغان قانلارنى پوكىنىدىن ئاققۇزۇۋېتىش، ئىچكى ئەزالىرىنى چىقىرىپ ئاۋۋال يۇرەكنى پىچاق بىلەن تىلىپ قېنىنى سىرغىتىۋېتىش كېرەك. ئاندىن كۆكرەك قىسمىغا يۇققان قانلارنى يۇيۇپ تازىلاش لازىم.

5. گۆشنى شىلگەندە، ياكى سۆڭەكنى پارچىلىغاندا ئاشكارا، يوشۇرۇن تۇرغان بەزلەرنىڭ ھەممىسنى پاكىز ئېلىۋېتىش كېرەك. چۈنكى، بەزلەرنى گۆشكە قوشۇپ يېيىشكە ھەرگىز بولمايدۇ.

6. چارۋا ماللار بىرەر سەۋەبتىن يىقىلىپ، بوغۇلۇپ، ئاغرىپ جان تالىشىۋاتقان جىددىي پەيتتە يېنىمىزدا پىچاق قاتارلىق تېغلىق قورال بولمىسا، ئۆتكۈر قىرلىق بىرەر نەرسە تېپىپ تېرىسىنى كېسىپ قېنىنى ئاققۇزۇپ ئۆلتۈرسەكمۇ بولىدۇ. شەرتى چوقۇم "بىسمىللاھى، ئاللاھۇ ئەكبەر" دەپ ئېيتىش كېرەك. بۇ توغرۇلۇق رەسۇل ئەكرەم سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم: "چىش ۋە تىرناقتىن باشقا قان ئېقىتالايدىغانلىكى نەرسىلەر بىلەن بىسمىللاھ دەپ بوغۇزلىغان مالنىڭ گۆشىنى ھالال بىلىپ يېيىشكىلار بولۇۋېرىدۇ" (بۇخارى توپلىغان) دېگەنىدى.

7. ئەرلەر يوق ئەھۋالدا مال بوغۇزلاش جىددىي لازىم تېپىلغاندا ئايالار بوغۇزلىسىمۇ بولىدۇ. بەزى قېرىنداشلىرىمىز شەرئىەتتىن بىخەۋەر "ئايالار بوغۇزلىغان مالنىڭ گۆشىنى يېگىلى بولمايدۇ" دەپ پەتۋا توقۇپ، ھالال قىلىنغانىنى ھارام قىلىۋالىدۇ؛ بەزىلەر ئەزۋەيلىشىپ "ئايالار مال بوغۇزلىسا كالتەكنى چاتىرىقىغا قىستۇرىلىپ بوغۇزلىشى شەرت" دەۋالىدۇ. بۇ قارىسىغا جۆيلۈگەنلىك، ئايالارنى كەمسىتكەنلىك. ئىبنى ئۆمەرنىڭ ئازادگەردىسى نافى دېگەن كىشى بەنى سەلىمە ئايمىقىلىق بىر ئادەمدىن، ئابدۇللا بولسا نافىدىن رىۋايەت قىلىدۇكى، كەئب ئىبنى مالىكنىڭ بىر دېدىكى سەلئى تېغىنىڭ شەرقىدىكى بىر كىچىك تاغدا خوجايىنىنىڭ قويىنى بېقىۋاتاتتى. ئۇ بىر قوينىڭ جان تالىشىۋاتقانلىقىنى كۆرۈپ بىر تاشنى سۇندۇرۇپ ئۇنىڭ بىلەن قويىنى بوغۇزلىدى. بۇ ئەھۋالنى پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن سورىغاندا، ئۇ مالنىڭ گۆشنى يېيىشكە بولىدىغانلىقىنى ئېيتقان (بۇخارى توپلىغان).

8. بازارلاردىن گۆش سېتىۋالغاندا، بۇ مالنى مۇسۇلمان بوغۇزلىغانمۇ- يوق، "مۇسۇلمانچە" دېگەن مارکسى بارمۇ- يوق، ئاشخانىدىن تاماق يېيىشتە مۇسۇلمان ئاشخانىسىمۇ- ئەمەسمۇ، بۇلارغا دىققەت قىلىش، ئېنىق بولمىسا ئالماسلىق، يېمەسلىك لازىم. بەزى غەيرىي دىندىكى قاسساپلارمۇ گۆش

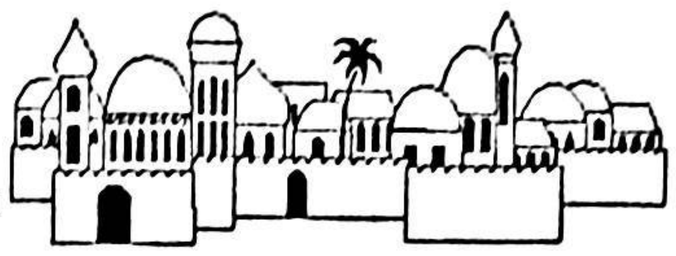

ساتىدۇ. غەيرىي دىندىكى ئاشپەزلەر تاماق ساتىدۇ، ئۇلارنىڭ ئىشلەتكەن گۆشلىرىنى يېيىشكە بولامدۇ؟ ئويلىنىپ كۆرسەك بولىدۇ. بەزى قېرىنداشلىرىمىز "ئاللاھ ياراتقان مالنى كىم سويسا ئوخشاش" دەپ يەۋېرىدۇ. قۇرئاندا ھالال، ھارامنىڭ چېگرىسى ئېنىق ئېيتىلدى. پاك، ھالال نەرسىلەرنى ئىستېمال قىلىش، ھارامنى تەرك قىلىش مۇسۇلمان بىلەن غەيرىي مۇسۇلماننىڭ پەرقى. بىز مۇسۇلمانلار چوقۇم شەرىئەت ھۆكمىدىكى ھالال بىلەن ھارامنى قاتتىق پەرقلەندۇرۇپ، ھارامنى تەرك قىلىشىمىز لازىم. «قۇرئان كەرىم»دە: "ئاللاھنىڭ ئايەتلىرىگە ئىمان كەلتۈرگۈچى بولساڭلار، ئاللاھنىڭ ئىسمى ئېيتىلىپ بوغۇزلانغان ھايۋانلارنى يەڭلار"{سۈرە «ئەنئام»(6 ـ سۈرە)، 118 ـ ئايەت} دەپ ئېنىق بەلگىلىمە بار. ئاللاھنىڭ بۇ بەلگىلىمىسىگە خىلاپلىق قىلىشقا بولمايدۇ. ئاللاھ تائالا بىزنى يەنە ئاگاھلاندۇرۇپ: "ئىمان ئېيتقان ۋە ياخشى ئەمەللەرنى قىلغان كىشىلەر(ھارام قىلىنمىغان نەرسىلەرنى) يېسە، ئىچسە ھېچ گۇناھ بولمايدۇ، قاچانكى ئۇلار(ھارام نەرسىلەردىن) ساقلانسا، ئىمانىدا ۋە ياخشى ئەمەللىرىدە ئىزچىل بولسا، ئاندىن(ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن) يەنە ساقلانسا ۋە ھارام دەپ ئېتىقاد قىلسا، ئاندىن(ھارام قىلىنغان نەرسىلەردىن داۋاملىق) ساقلانسا ۋە ياخشى ئىشلارنى قىلسا، ئاللاھ ياخشى ئىش قىلغۇچىلارنى دوست تۇتىدۇ"{سۈرە «مائىدە»(5 ـ سۈرە)، 93 ـ ئايەت} دەپ، بىزنى ھارام نەرسىلەردىن داۋاملىق ساقلىنىشنى تەكتلەپ، دىققەت قىلىشىمىزنى تەۋسىيە قىلغان. مۇسۇلمانلار ئاللاھنىڭ ئەمرىگە خىلاپلىق قىلىپ، ھالال ـ ھارامنى ئايرىماي ھەم تاللىماي، ھارامنى ئىستېمال قىلسا ئىمانى بۇلغىنىپ، دىلى قارىيىپ، ئېتىقادى ئاجىزلىشىدۇ؛ سەممىي ـ ساداقىتى، ئەقىدە ـ ئىخلاسى، مۇسۇلمانلىق پەزىلىتى سۇسلىشىدۇ.

ھەممىگە قۇدرەتلىك قادىر ئاللاھ! ئىبلىس شەيتانىنىڭ ۋەسۋەسىدىن، ھازازۇل ئادىمىي شەيتانىنىڭ ئازدۇرۇشىدىن ئۆز پاناھىڭدا ساقلىغايسەن. ئى پەرۋەردىگارىمىز! بىزنى رەھىم ـ شەپقەت، بەرىكىتىڭگە ئېرىشتۇرگىن. دىنىي ۋە دۇنيالىق ئىشلىرىمىزدا نۇرلۇق يولغا، ھىدايىتىڭگە باشلىغىن، بىزگە پاكىز، مول ھالال نېمەتلىرىڭنى ئاتا قىلغىن، بىز سېنىڭ مەرھەمىتىڭگە، ئىلتىپاتىڭغا چەكسىز تەشەككۇر ئېيتىمىز؛ سېنىڭ غەزىپىڭدىن قورقۇپ، رەھمىتىڭدىن ئۈمىدۋار بولۇپ، ئەمرىڭگە بويسۇنۇپ، سېنىڭ رازىلىقىڭ، غەمخورلۇقۇڭغا مۇيەسسەر بولۇشقا تىرىشىمىز ــ ئامىن!

ئىسلام دىنى
ۋە
قانۇن - نىزام

بىرقانچە قانۇن ماددىسى بىلەن قۇرئان كەرىمدىكى بايانلار ھەققىدە سېلىشتۇرما

يالقۇن كەرىم

بسمللاھىر رەھمانىر رەھىم

ئىسلاھات ئېچىۋېتىش قەدىمگە ماس ھالدا خەلقنىڭ مەنىۋى تۇرمۇشى ۋە ماددىي جەھەتتىكى كاپالىتى كۇندىن-كۇنگە ياخشىلىنىۋاتقان، مۇشۇنداق بىر يېڭى تارىخىي دەۋردە خەلقنى توغرا يولغا باشلاش ئۈچۈن ئەدلىيە ئەمەلىيىتىدە كۆپ ئۇچرايدىغان، دۆلتىمىز قانۇنلىرىدىمۇ ئېنىق بەلگىلەنگەن، قۇرئان كەرىمدىمۇ قەيت قىلىنغان ھەق-تەلەپ قانۇنى مۇناسىۋەتلىرىگە ئائىت بىر قانچە مەسىلە ئۈستىدە سېلىشتۇرما تەھلىل ئېلىپ بېرىشنى لازىم تاپتىم.

1. نىكاھ-ئائىلە مۇناسىۋەتلىرى ھەققىدە

1) نىكاھ ئائىلە مۇناسىۋەتلىرىنىڭ شەكىللىنىشى بىر مىللەت ساپاسىنىڭ قانداق بولۇشى بىلەن بىۋاستە مۇناسىۋەتلىك. يېڭىدىن ئېلان قىلىنغان نىكاھ قانۇنىنىڭ 7-ماددا 1-تارمىقىدا ئېنىق قىلىپ:"بىۋاستە قانداش تۇغقانلار ۋە ئۇچ ئەۋلاد دائىرىسىدىكى شەرەم قانداش تۇغقانلارنىڭ ئۆزئارا نىكاھلىنىشى مەنئى قىلىنىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. قۇرئان كەرىمنىڭ ھۆكمى مۇنداق:

سىلەرگە ئانىلىرىڭلار، قىزلىرىڭلار، ھەمشىرىلىرىڭلار، ئاتاڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرى، ئاناڭلارنىڭ ھەمشىرىلىرى، قېرىندىشىڭلارنىڭ قىزلىرى، ھەمشىرەڭلارنىڭ قىزلىرى، سۈت ئانىلىرىڭلار، ئېمىلداش ھەمشىرىلىرىڭلار، قېينانا ڭلار، سىلەر بىر يەردە بولغان ئاياللىرىڭلارنىڭ (باشقا ئەردىن بولغان) ئۆيۈڭلەردە تەربىيىلەنگەن قىزلىرى(بۇ شەرت ئەمەس، ئۆيدە تەربىيىلەنمىگەن بولسىمۇ) ئېلىش ھارام قىلىندى.

——سۈرە«نىسا»(4-سۈرە)، 23-ئايەت

«يېڭى نىكاھ قانۇنى»نىڭ 7-ماددا 1-تارمىقى ھەققىدىكى ئىزاھاتىدىمۇ: "بىۋاستە قانداش تۇغقانلار ئاربىسىدا، يەنى ئاتا-ئانا، ئوغۇل-قىز ئاربىسىدا، ئاتا تەرەپ بوۋا-موما، ئانا تەرەپ بوۋا-مومىلار بىلەن ئوغۇل قىز نەۋرىلەر ئاربىسىدا ئۆزئارا نىكاھلىنىشقا بولمايدۇ. ئۇچ ئەۋلاد ئىچىدىكى شەرەم قانداش تۇغقانلار ئاربىسىدا، يەنى بىر ئاتا، بىر ئانىدىن بولغان ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللار(ئاتا بىر ئانا باشقا، ئانا بىر ئاتا باشقا ئاكا-ئۇكا، ئاچا-سىڭىللارنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئاربىسىدا، ئاتا تەرەپ بوۋا-مومىسى بىر بولغان شەرەم بىر نەۋرە ئاكا-ئۇكا،

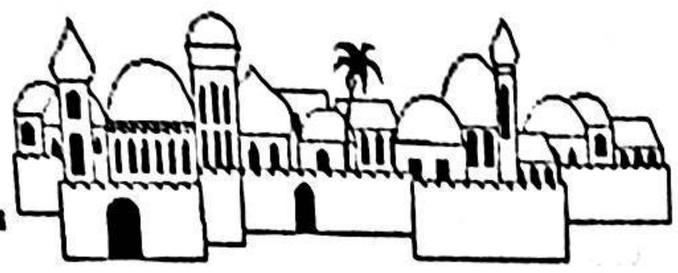

ئاچا ـ سىڭىللار ياكى بىر ئەۋرە ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىللار ئارىسىدا، ئانا جەمەت بىر ئەۋرە ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىللار، ئەجدادى بىر بولمىغان تاغا، ھامما، يېزىنە ۋە ئانا جەمەت بىر ئەۋرىلەر بىلەن جىيەن قىز، جىيەن ئوغۇللار ئارىسىدا ئۆزئارا نىكاھلىنىشقا بولمايدۇ'' دەپ كۆرسىتىلگەن.

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، بۇ ئاستە قانداش تۇغقانلار ۋە ئۇچ ئەۋلاد دائىرىسىدىكى شەرەم قانداش تۇغقانلار ئۆزئارا نىكاھلانغاندا، روشەن ھالدا مىللەت ساپاسىنىڭ تۆۋەنلەپ كېتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقىرىدۇ.

ياش دوكتور ئەسئەت سۇلايمان «ئۇيغۇر توتېم مەدەنىيىتى» ناملىق ئەسىرىدە توتېم نىكاھلىرى ئۈستىدە توختىلىپ مۇنداق دەيدۇ:''توتېم نىكاھلىرى دەل ئۇرۇق ئەزالىرىنىڭ سىرتتىن نىكاھلىنىشىنى كۆرسىتىدۇ. ئادەتتە ئوخشاش بىر توتېمغا چوقۇنىدىغان كىشىلەرنىڭ ھەممىسى ئۆزئارا قېرىنداشلىق ياكى تۇغقانچىلىق مۇناسىۋىتىگە ئىگە دەپ قارالغاچقا، ئۇلارنىڭ ئۆزئارا جىنسىي مۇناسىۋەت ئۆتكۈزۈشى ياكى نىكاھلىنىشى قاتتىق چەكلىنىدۇ. شۇڭا توتېم نىكاھى ئىنسانىيەتنىڭ ئۆز ـ ئۆزىنى تەدرىجىي مۇكەممەللەشتۈرۈشىدە مۇھىم رول ئوينىغان''. ئىپتىدائىي ئاك فورماتسىيىسىدە ياشاۋاتقان ئەجدادلىرىمىزدا بۇندىن 200 ـ 250 مىڭ يىللار ئىلگىرىلا توتېم نىكاھلىرىدا يېقىن تۇغقانلارنىڭ ئۆزئارا نىكاھلىنىشى قاتتىق چەكلەنگەنلىكىنى كۆرۈۋالغىلى بولىدۇ.

ھالبۇكى، ھازىرقى زامان كىشىلىرىمىزدىن بەزىلەرنىڭ ئېتىقادىنىڭ سۇسلىشىپ كېتىشى، پەقەت ئۆزىنىلا ئويلاپ كېينكىلەرنى ئويلىماسلىقى، نىكاھ ـ ئائىلە مۇناسىۋەتلىرىدىكى ئاك ۋە ئېتىقادتا قەدىمكى ئەجدادلىرىمىزغىمۇ يېتەلمەسلىكى، نىكاھلىنىش ھەققىدىكى قەدىمكى ئەجدادلىرىمىز چوقۇنغان توتېم ئېتىقادىدىمۇ قاتتىق چەكلەنگەن، «قۇرئان كەرىم»دىمۇ، دۆلىتىمىز نىكاھ قانۇنىدىمۇ مەنئى قىلىنغان يۇقىرىقى شەرتلەرگە پەرۋا قىلماي، ئۆزى بىلگەنچە ئىش كۆرۈۋاتقانلىقى، جۇملىدىن بىر قىسىم چەت يېزا ـ قىشلاقلاردا ئايرىم موللىلىرىمىزنىڭ نىكاھلانغۇچىلارنىڭ بىر ئەۋرە ئىكەنلىكىنى بىلىپ تۇرۇپ ئۇلارغا نىكاھ ئوقۇپ قويۇشى كىشىنى ھەقىقەتەن ئەپسۇسلاندۇرىدۇ.

2) دۆلىتىمىز نىكاھ قانۇنىنىڭ 21 ـ ماددىسىدا: ''ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنتلىرىنى بېقىپ تەربىيىلەش مەجبۇرىيىتى بار، پەرزەنتلىرىنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا قاراش مەجبۇرىيىتى بار. پەرزەنتلەر ئاتا ـ ئانىسىغا قاراش مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلمىغاندا، ئەمگەك ئىقتىدارى يوق ياكى تۇرمۇشى قىيىن بولغان ئاتا ـ ئانا پەرزەنتلىرىدىن قاراش ھەققى تەلەپ قىلىشقا ھوقۇقلۇق''، دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم» بايانلىرىغا قاراپ باقايلى:

پەرۋەردىگارىڭ پەقەت ئۇنىڭ ئۆزىگىلا ئىبادەت قىلىشىڭلارنى ۋە ئاتا ـ

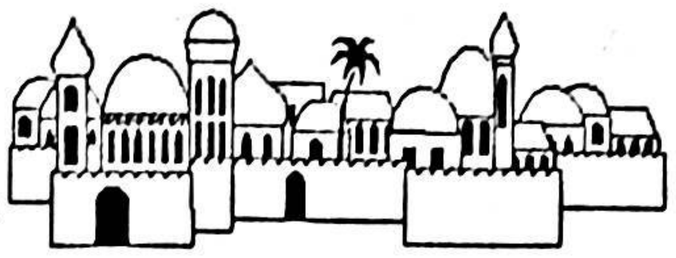

ئاناڭلارغا ياخشىلىق قىلىشىڭلارنى تەۋسىيە قىلدى، ئۇلارنىڭ بىرى يا ئىككىسى سېنىڭ قول ئاستىڭدا بولۇپ ياشىسىپ قالسا، ئۇلارغا ئوھوي دېمىگىن(يەنى مالاللىقنى بىلدۈرىدىغان شۇنچىلىك سۆزنىمۇ قىلمىغىن)، ئۇلارنى دۈشكەللىمىگىن، ئۇلارغا ھۆرمەت بىلەن يۇمشاق سۆز قىلغىن. ئۇلارغا كامالىي مېھرىبانلىقتىن ناھايىتى كەمتەر مۇئامىلىدە بولغىن ۋە:'ئى پەرۋەردىگارىم! ئۇلار مېنى كىچىكلىكىمدە تەربىيىلىگىنىدەك ئۇلارغا مەرھەمەت قىلغىن' دېگىن.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 23—24 - ئايەتلەر

بىز ئىنسانىنى ئاتا-ئانىسىغا ياخشىلىق قىلىشقا بۇيرۇدۇق. ئىنسانىنى ئانىسى مۇشەققەت بىلەن قورساق كۆتۈرۈپ، مۇشەققەت بىلەن تۇغدى. ئۇنىڭغا قورساق كۆتۈرۈش مۇددىتى ۋە ئۇنى سۈتتىن ئايرىش مۇددىتى 30 ئايدۇر.

——سۈرە«ئەھقاف»(46 - سۈرە)، 15 - ئايەت

پەرۋەردىگارىڭلار دىلىڭلاردىكىنى ئوبدان بىلگۈچىدۇر، ئەگەر سىلەر ياخشى بولساڭلار(يەنى ئاتا-ئاناڭلارنى قاقشاتقۇچى بولمىساڭلار) ئاللاھ سىلەرنىڭ خاتالىقىڭلارنى كەچۈرىدۇ.

——سۈرە«بەنى ئىسرائىل»(17 - سۈرە)، 25 - ئايەت

دېمەك، مەيلى دۆلىتىمىز قانۇنلىرىدا بولسۇن، مەيلى دىنىي ئەھكاملاردا بولسۇن ياكى مىللىي ئۆرپ - ئادەتلىرىمىزدە بولسۇن ئاتا - ئانىنىڭ ھالىدىن ئوبدان خەۋەر ئېلىش، پەرزەنتلىك مەجبۇرىيىتىنى ياخشى ئادا قىلىش پەرزەنتلەرنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى ھېسابلىنىدۇ.

3) «ئايالارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىنى قوغداش قانۇنى»نىڭ 2 - ماددىسىدا: "ئايالار سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت، ئىجتىمائىي ۋە ئائىلە تۇرمۇشى قاتارلىق جەھەتلەردە ئەرلەر بىلەن باراۋەر ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئايالارنى كەمسىتىش، خارلاش، ناكار قىلىش مەنئى قىلىنىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. بۇ ھەقتە «قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)نىڭ 34 - ئايىتىدە مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەرگە ئىتائەت قىلسا، ئۇلارنى بوزەك قىلىش خىيالىدا بولماڭلار، ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەردىن ئۈستۈندۇر، بۇيۇكتۇر(ئاللاھ ئاياللارغا زۇلۇم قىلغانلىقىنى جازالايدۇ).

بۇ سۈرىنىڭ 128 - ئايىتىدە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر(ئاياللىرىڭلارغا) ياخشىلىق قىلساڭلار، (ئۇلارغا زۇلۇم قىلىشتىن) ساقلانساڭلار(ئاللاھ سىلەرنى مۇكاپاتلايدۇ). ئاللاھ ھەقىقەتەن قىلمىشىڭلاردىن خەۋەردارىدۇر.

قىسقىسى، دۆلىتىمىز قانۇنلىرىدا بولسۇن ياكى قۇرئان كەرىمدە بولسۇن ئايالارنىڭ ھوقۇق - مەنپەئىتىگە ھۆرمەت قىلىش، ئۇلارنى كەمسىتمەسلىك،

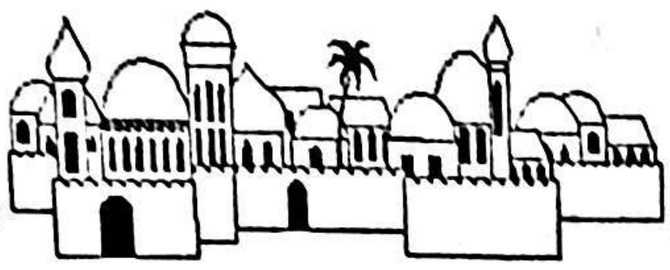

خارلىماسلىق ئالاھىدە تەكتلەنگەن. ئايالالارنى خارلاش ۋە كەمسىتىش خاھىشلىرى پۈتۈنلەي ئۆزىمىزدىكى نادانلىق ھەم بىلىمسىزلىكتىن بولۇپ، بۇنىڭغا دۆلىتىمىز قانۇنىمۇ، قۇرئان كەرىمىمۇ يول قويمايدۇ. چۈنكى ئايالالار بىر تەرەپتىن بىزنى بېقىپ قاتارغا قوشقان ئۇلۇغ ئانا سۈپىتىدە تەرىپلەنسە، يەنە بىر تەرەپتىن جان كۆيەر پەرزەنتلىرىمىزنى بېقىپ تەربىيىلەۋاتقان قەدىناس ھەمراھىمىزدۇر.

4) نىكاھتىن ئاجراشقاندىن كېيىن پەرزەنتلەرنى بېقىپ تەربىيىلەش مەسىلىسى ھەققىدە دۆلىتىمىز«نىكاھ قانۇنى»نىڭ 36 ـ ماددىسىدا:" ئاتا ـ ئانا بىلەن پەرزەنتلەر ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەت ئاتا ـ ئانىنىڭ ئاجرىشىشى بىلەن يوقالمايدۇ. ئاجراشقاندىن كېيىن بالىنى مەيلى ئاتىسى ياكى ئانىسى بېۋاستە باقسۇن، ئۇ يەنىلا شۇ ئاتا ـ ئانىنىڭ بالىسى. ئاجراشقاندىن كېيىنمۇ ئاتا ـ ئانىنىڭ پەرزەنتلىرىنى بېقىش ۋە تەربىيىلەش ھوقۇقى ۋە مەجبۇرىيىتى بولىدۇ. ئاجراشقاندىن كېيىن ئەمچەكتىكى بالىنى بېقىشتا ئىمتىۋاتقان ئانىنىڭ بېقىشى پرىنسىپ قىلىنىدۇ. ئەمچەكتىن ئايرىغان بالىنى بېقىش مەسلىسىدە تالاش ـ تارتىش كۆرۈلۈپ ئىككى تەرەپ پۈتۈشەلمىسە، خەلق سوت مەھكىمىسى بالىنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئىتىگە ۋە ئىككى تەرەپنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا قاراپ ھۆكۈم چىقىرىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر ئۇلار ھامىلدار بولسا، بوشانغانغا قەدەر ئۇلارنى تەمىنلەڭلار، ئەگەر ئۇلار سىلەر ئۈچۈن (بالىلىرىڭلارنى) ئىمىتىپ بەرسە، ئۇلارنىڭ ئىمىتىش ھەققىنى بېرىڭلار، ھەققانىي ئاساستا ئۆزئارا مەسلىھەتلىشىڭلار، ئەگەر پىكىرده كېلىشەلمىسەڭلار، ئۇنى(يەنى بالىنى) باشقا بىر ئايال ئىمىتسۇن.

ـــــسۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 6 ـ ئايەت

«نىكاھ قانۇنى»نىڭ 37 ـ ماددىسىدا: "ئاجراشقاندىن كېيىن بىر تەرەپ بېقىۋاتقان بالىنىڭ زۆرۈر تۇرمۇش خىراجىتى ۋە تەربىيە خىراجىتىنىڭ بىر قىسمىنى ياكى ھەممىسىنى يەنە بىر تەرەپ ئۈستىگە ئالىدۇ. ئۈستىگە ئالىدىغان خىراجەتنىڭ مىقدارىنى ۋە تۆلەش مۇددىتىنى ئىككى تەرەپ كېلىشىدۇ، كېلىشەلمىسە خەلق سوت مەھكىمىسى ھۆكۈم چىقىرىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

باي ئادەم(ئايالىنى ۋە بالىسىنى) ئۆزىنىڭ بايلىقىغا يارىشا تەمىنلىسۇن، رىزقى تار قىلىنغان ئادەم ئاللاھنىڭ ئۇنىڭغا بەرگىنىگە يارىشا تەمىنلىسۇن(يەنى ھەر ئادەم ئۆزىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا يارىشا خىراجەت قىلسۇن).

ـــــسۈرە«تەلاق»(65 ـ سۈرە)، 7 ـ ئايەت

«نىكاھ قانۇنى»نىڭ 42 ـ ماددىسىدا:"ئەر ـ خوتۇن ئاجراشقاندا بىر تەرەپ تۇرمۇشتا قىينىلىپ قالسا، يەنە بىر تەرەپ تۇرالغۇسى قاتارلىق شەخسىي مال ـ

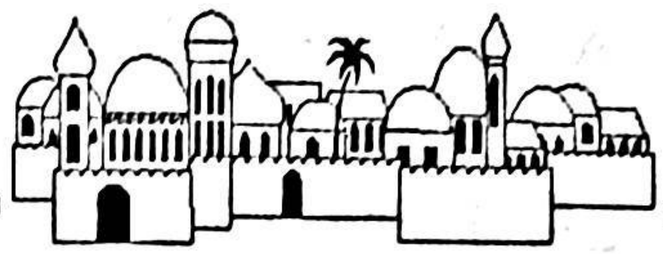

مۇلكىدىن مۇڭاپىق يارىدەم بېرىشى كېرەك. كونكرېت چارىسىنى ئىككى تەرەپ كېلىشىدۇ. كېلىشەلمىسە خەلق سوت مەھكىمىسى ھۆكۈم چىقىرىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئۇلارنى(يەنى قويۇۋېتىلگەن ئاياللىرىنى) قۇدرىتىڭلارنىڭ يېتىشىچە ئۆزۈڭلار ئولتۇرۇۋاتقان جايىڭلارنىڭ بىر قىسمىدا ئولتۇرغۇزۇڭلار. ئۇلارنى تەڭلىكتە قالدۇرۇش ئۈچۈن زىيان يەتكۈزمەڭلار(يەنى ئۇلارنى چىقىپ كېتىشكە مەجبۇرلاش ئۈچۈن تۇرالغۇ جەھەتتىن، نەپىقە جەھەتتىن قىسماڭلار).

ـــسۇرە«تەلاق»(65 ـ سۇرە)، 6 ـ ئايەت

قويۇۋېتىلگەن ئاياللىرىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئۇلارغا مۇڭاپىق تۇرالغۇ ھەل قىلىپ بېرىش، ئەرلەردىكى ئىنساپ ۋە دىيانەت بولۇپ، ئىنسانپەرۋەر ئەرلەرنىڭ ئالىيجاناب خىسلىتىدۇر.

2. مىراس ھەققىدە

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ۋارىسلىق قانۇنى»(تۆۋەندە قىسقارتىلىپ «ۋارىسلىق قانۇنى» دېيىلىدۇ)نىڭ 11 ـ ماددىسىدا:"مىراسقا تۆۋەندىكى رەت بويىچە ۋارىسلىق قىلىنىدۇ: بىرىنچى رەتتىكىلەر:ئەر ياكى خوتۇن، ئوغۇل ـ قىز، ئاتا ـ ئانا؛ ئىككىنچى رەتتىكىلەر:ئاكا ـ ئۇكا، ئاچا ـ سىڭىل، بوۋا ـ مومىلار" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ھەر بىر ئادەمنىڭ قالدۇرغان تەرەكسى ئۈچۈن ۋارىسلار تەيىنلىدۇق، ئۇلار ئاتا ـ ئانىلار ۋە يېقىنلاردۇر.

ـــ سۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)، 33 ـ ئايەت

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ھەق ـ تەلەپ قانۇنىنىڭ ئومۇمىي قائىدىسى» (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ «ئومۇمىي قائىدە» دېيىلىدۇ)نىڭ 76 ـ ماددىسىدا: "پۇقرالار مال ـ مۇلۇككە قانۇن بويىچە مىراسخور بولۇشقا ھوقۇقلۇق" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەردىن بىرەيلەن ئۆلۈش ئالدىدا كۆپ مال قالدۇرسا، ئۇنىڭ ئاتا ـ ئانىسىغا ۋە خىش ـ ئەقرىبالىرىغا ئادىللىق بىلەن ۋەسىيەت قىلىشى تەقۋادارلارنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتى سۈپىتىدە پەرز قىلىندى.

ـــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 180 ـ ئايەت

«ۋارىسلىق قانۇنى»نىڭ 9 ـ ماددىسىدا: "ۋارىسلىق ھوقۇقىدا ئەر ـ ئاياللار باراۋەر" دەپ بەلگىلەنگەن. «نىكاھ قانۇنى»نىڭ 24 ـ ماددىسىدا: "ئەر ـ خوتۇنىنىڭ مىراسقا ئۆزئارا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى بار"دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئاتا ـ ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا(يەنى مېيىتنىڭ

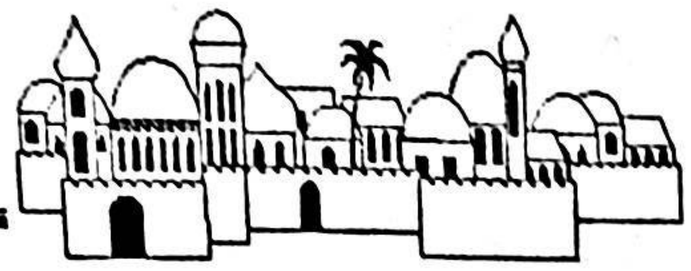

تەرەكسىدە[1]) ئەرلەرنىڭ ھەسسىسى بار، ئاتا-ئانىسى ۋە تۇغقانلىرى قالدۇرغان مىراستا ئايالارنىڭمۇ ھەسسىسى بار. مەيلى ئۇ(يەنى تەرەكە) ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ھەر ئادەم(ئاللاھنىڭ ئادىل شەرئىتىدە) بەلگىلەنگەن ھەسسىسنى ئالىدۇ.

—— سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 7 - ئايەت

«ۋارىسلىق قانۇنى»نىڭ 30 - ماددىسىدا: "مىراسقا ۋارىسلىق قىلىشتا مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ قانۇن بويىچە تۆلەشكە تېگىشلىك بېجى ۋە قەرزى تۆلىنىشى كېرەك" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

(بۇ تەقسىمات)مېيىتنىڭ ۋەسىيتى ئورۇنلانغان ياكى قەرزى تۆلىنىپ بولغاندىن كېيىن ئېلىپ بېرىلىدۇ. (مىراس قالدۇرغۇچى ئادەمنىڭ ۋەسىيتى) ۋارىسلارغا زىيان يەتكۈزمەيدىغان بولۇشى كېرەك.

—— سۈرە«نىسا»(4 - سۈرە)، 12 - ئايەت

مىراس دېلولىرى ھەق-تەلەپ دېلولىرىنى بېجىرىش جەريانىدا كۆپ ئۇچرايدىغان بىر تۈرلۈك ماجىرا بولۇپ، مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى تۆلەشكە تېگىشلىك بېجى ۋە باشقىلارغا قايتۇرۇشقا تېگىشلىك قەرزى مىراس قالدۇرۇلغان مال - مۈلۈكتىن چىقىرىۋېتىلىپ تەقسىم قىلىنمىغاندا، ناھايىتى ئوڭايلا ھۆكۈم - كېسىملەرنىڭ ئادىل بولماسلىقى ۋە ئىجراسىنىڭ قىيىن بولۇشى ھەتتا ۋارىسلار ئوتتۇرىسىدا قايتىدىن دەۋا كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولۇشى مۇمكىن. شۇڭا مىراس دېلولىرىنى بېجىرىشتە، ئاۋۋال مىراس قالدۇرغۇچىنىڭ تۆلەشكە تېگىشلىك بېجى ۋە قەرزىنى چىقىرىۋېتىش، ئاندىن تەقسىم قىلىش پرىنسىپىدا چىڭ تۇرۇش كېرەك.

3. ھەقدارلىق - قەرزدارلىق مۇناسىۋەتلىرى ھەققىدە

«ئومۇمىي قائىدە»نىڭ 84 - ماددا 2 - تارمىقىدا: "ھەقدار قەرزدارنىڭ توختامدىكى پۈتۈم بويىچە ياكى قانۇندىكى بەلگىلىمە بويىچە مەجبۇرىيەتنى ئۆتىشىنى تەلەپ قىلىشقا ھوقۇقلۇق" دەپ بەلگىلەنگەن. مەزكۇر قانۇننىڭ 88 - ماددا 2 - تارمىقىدا:"مەجبۇرىيەتنى ئۆتەش ئادا قىلىش مۆھلىتى ئېنىق بولمىغان بولسا، قەرزدار ھەقدار ئالدىدا ھەر قاچان مەجبۇرىيەت ئادا قىلسا بولىدۇ. ھەقدارمۇ قەرزدارنىڭ مەجبۇرىيەت ئادا قىلىشىنى ھەر قاچان تەلەپ قىلسا بولىدۇ، لېكىن قەرزدارنىڭ تەييارلىق كۆرۈشى ئۈچۈن تېگىشلىك ۋاقىت بېرىشى كېرەك" دەپ بەلگىلەنگەن.

«قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر قەرزدارنىڭ قولى قىسقا بولسا، ئۇنىڭ ھالى ياخشىلانغۇچە كۈتۈڭلار،

[1]جاھىلىيەت دەۋرىدىكى بەزى ئەرەبلەر ئايالارغا ۋە كىچىك بالىلارغا مىراس بەرمەيتتى. جاھىلىيەت دەۋرىنىڭ بۇ ئادىتى مۇشۇ ئايەت نازىل بولۇش بىلەن ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان.

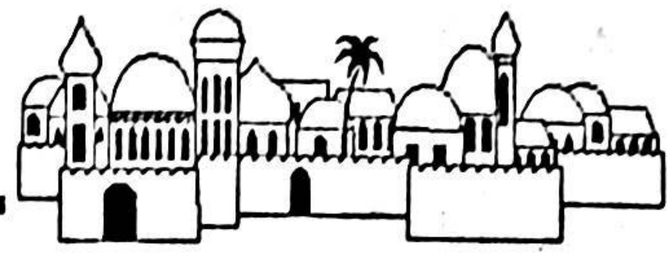

ئەگەر(خەيرلىك ئىش ئىكەنلىكىنى بىلسەڭلار، قىينىچىلىقتا قالغان قەرزداردىن ئالىدىغان قەرزنى ئۇنىڭغا) سەدىقە قىلىپ بېرىۋەتكىنىڭلار سىلەر ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشىدۇر.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 280 ـ ئايەت

«ئۇمۇمىي قائىدە»نىڭ 84 ـ ماددىسىدا: ”قەرز توختامدىكى پۈتۈمگە ياكى قانۇندىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ئالاقىدار تەرەپلەر ئوتتۇرىسىدا بولىدىغان مۇئەييەن هوقۇق ۋە مەجبۇرىيەت جەھەتتىكى مۇناسىۋەتتۇر“ دەپ، 88 ـ ماددىسىدا:”توختام تۈزۈشكەن تەرەپ توختامدىكى پۈتۈم بويىچە ئۆز مەجبۇرىيىتىنى تولۇق ئادا قىلىشى كېرەك“ دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئى مۆمىنلەر! مۇددەت بەلگىلەپ ئۆزئارا قەرز بېرىشسەڭلار، ئۇنى (هۆججەت قىلىپ) يېزىپ قويۇڭلار، ئاراڭلاردىكى خەت بىلدىغان كىشى ئۇنى (كەم ـ زىيادە قىلماي) ئادىللىق بىلەن يازسۇن، خەت بىلدىغان كىشى(ئاللاه ئۇنىڭغا بىلدۈرگەندەك توغرىلىق بىلەن يېزىشنى) رەت قىلمىسۇن، ئۇ يازسۇن، زىممىسىده باشقىلارنىڭ هەققى بولغان ئادەم(يازدىغان كىشىگە) ئېيتىپ بەرسۇن. (قەرزدار)پەرۋەردىگارى ئاللاهتىن قورقسۇن، قەرز ئالغان نەرسىدىن هېچنېمىنى كېمەيتىۋەتمىسۇن...قەرز ئاز بولسۇن ياكى كۆپ بولسۇن، ئۇنى قايتۇرۇش ۋاقتى بىلەن قوشۇپ يېزىشتىن ئېرىنمەڭلار.

ـــــسۈرە«بەقەرە»(2 ـ سۈرە)، 282 ـ ئايەت

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى توختام قانۇنى»نىڭ 10 ـ ماددىسىدا: ”توختام تۈزۈشكۈچىلەر توختام تۈزۈشتە يازما، ئاغزاكى ۋە باشقا شەكىللەرنى قوللىنىدۇ“ دەپ بەلگىلەنگەن.

«ئۇمۇمىي قائىدە»نىڭ 89 ـ ماددا 2 ـ تارمىقىدا: ” قەرزدار ياكى ئۇچىنچى كىشى مەلۇم مال ـ مۈلۈكنى گۆرۈ ئورنىدا بەرسە بولىدۇ. قەرزدار قەرز مەجبۇرىيىتىنى ئادا قىلمىغاندا، هەقدار قانۇندىكى بەلگىلىمە بويىچە گۆرۈ مالنى باھاغا سۈندۈرۈپ ياكى گۆرۈ مالنى سېتىپ، ئۇنىڭ پۈلىنى تۆلەم سۈپىتىدە هەممىدىن بۇرۇن ئېلىشقا هوقۇقلۇق“ دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر سىلەر سەپەر ئۈستىدە بولۇپ، خەت يازالايدىغان ئادەمنى تاپالمىساڭلار، بۇ چاغدا(قەرز هۆججىتى يېزىپ بېرىشنىڭ ئورنىغا) گۆرۈ قويىدىغان نەرسىنى تاپشۇرىساڭلار بولىدۇ؛ ئاراڭلاردا بىرىڭلار بىرىڭلارغا ئىشىنىپ ئامانەت قويسا، ئۇ چاغدا ئامانەتنى ئالغۇچى ئادەم ئامانەتنى تاپشۇرسۇن(يەنى قەرز بەرگۈچى قەرز ئالغۇچىغا ئىشىنىپ، ئۇنىڭدىن بىر نەرسىنى گۆرۈ ئالمىسا، قەرزدار قەرزنى دېيىشكەن ۋاقىتدا قايتۇرسۇن).

ـــــسۈرە«بەقەرە» (2 ـ سۈرە)، 282 ـ ئايەت

ئۇنىڭدىن باشقا «ئۇمۇمىي قائىدە»نىڭ 14 ـ ماددىسىدا:”هەق ـ تەلەپ

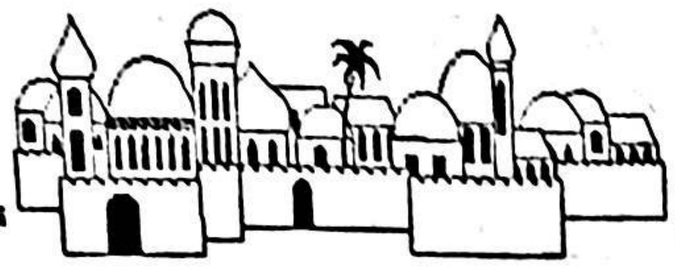

ئىشلىرىدا ھەربىر ئىقتىدارى يوق كىشىلەرنىڭ ۋە ھەربىر ئىقتىدارى چەكلىك كىشىلەرنىڭ ۋەسىيە(ھىماتچى، قوغدىغۇچى)لىرى ئۇلارنىڭ قانۇنىي ۋاكالەتچىلىرىدۇر" دەپ بەلگىلەنگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

ئەگەر قەرز ئالغۇچى ئادەم ئەخمەق(يەنى خۇدبىن، ئەقلىسىز، ئىسراپخور) ياكى ئاجىز(يەنى كىچىك بالا ياكى بەكمۇ قېرى) بولسا ياكى(گەپ قىلالماسلىقى، گاچىلىقى، كېكەچلىكى تۇپەيلىدىن) ئۆزى ئېيتىپ بېرەلمىسە، ئۇنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇرغۇچى ئادەم ئادىللىق بىلەن ئېيتىپ بەرسۇن.

سۈرە«بەقەر»(2 ـ سۈرە) 282 ـ ئايەت

قىسقىسى، ھازىرقى جەمئىيىتىمىزدىكى بەزى كىشىلىرىمىزدە ئىنسان ۋە دىيانەتنىڭ كۆتۈرۈلۈپ كېتىشى سەۋەبىدىن قەرز ئالغان پۇلدىن(ئۆزئارا ئىشىنىپ ھۆججەت قىلىشماسلىقتەك يوچۇقتىن پايدىلىنىپ) تېنىۋالىدىغان ئەھۋاللار، قەرز قايتۇرۇش ئىقتىدارى بار تۇرۇپمۇ قەستەن كەينىگە سۈرەيدىغان ئەھۋاللار دائىم ئۇچرايدۇ. شۇڭا، ئۆزئارا قەرز مۇئامىلىسى قىلىشقاندا چوقۇم قەرز ھۆججىتى يازدۇرۇۋېلىش، قەرزنى قايتۇرۇش ۋاقتىنى ئېنىق يېزىش، باشقىلارنى كېپىللىككە تارتىش ۋە ياكى قەرزگە تەك نىسبەتتىكى نەرسىنى گۆرۈ ئورنىدا ئېلىپ قىلىشقا ئالاھىدە دىققەت قىلىش لازىم.

4. گۇۋاھلىق بېرىش ھەققىدە

«جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ھەق ـ تەلەپ دەۋا قانۇنى»نىڭ 70 ـ ماددىسىدا:"دېلو ئەھۋالىدىن خەۋىرى بارلىكى ئورۇنلار ۋە شەخسىلەرنىڭ سوتقا كېلىپ گۇۋاھلىق بېرىش مەجبۇرىيىتى بولىدۇ. ئالاقىدار ئورۇنلارنىڭ مەسئۇللىرى گۇۋاھچىنىڭ گۇۋاھلىقىدىن ئۆتۈشنى قوللىشى كېرەك. گۇۋاھچىنىڭ سوتقا كېلىشىگە ھەقىقەتەن قىينىچىلىقى بولسا، خەلق سوت مەھكىمىسىنىڭ رۇخسىتى بىلەن يازما گۇۋاھلىق بەرسە بولىدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. گۇۋاھچىلارنىڭ گۇۋاھلىق سۆزى دەلىل ـ ئىسپاتىنىڭ بىر تۈرى بولغانلىقتىن دېلونىڭ ئادىل بىجىرىلىشىگە بىۋاسىتە تەسىر كۆرسىتىدۇ. شۇڭا دېلو ئەھۋالىنى بىلىدىغان كىشىلەر گۇۋاھلىق بەرگەندە چوقۇم ئۆزى بىلىدىغان ئەھۋاللارنى ئەينەن بايان قىلىشى، پاكىتنى يوشۇرماسلىقى ۋە بۇرمىلىماسلىقى ياكى بىر تەرەپكە يان بېسىپ يالغان گۇۋاھلىق بەرمەسلىكى كېرەك. دېلو بىجىرگۈچى خادىملارمۇ گۇۋاھلىق سۆزلىرىگە نىسبەتەن سەگەك بولۇشى ھەمدە گۇۋاھلىق سۆزلىرىنى دېلونىڭ ئومۇمىي ئەھۋالى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ تەھلىل قىلىش ئارقىلىق راست ـ يالغانلىقىنى بېكىتىشى كېرەك. گۇۋاھلىق ھەققىدە «قۇرئان كەرىم»دە مۇنداق مۇقەددەس بايانلار بار:

خۇدالىق ئۆچۈن گۇۋاھلىق بېرىشتە، ئۆزۈڭلارنىڭ ياكى ئاتا ـ ئاناڭلارنىڭ ياكى تۇغقانلىرىڭلارنىڭ زىيىنىغا(گۇۋاھلىق بېرىشكە) توغرا كەلگەن تەقدىردىمۇ

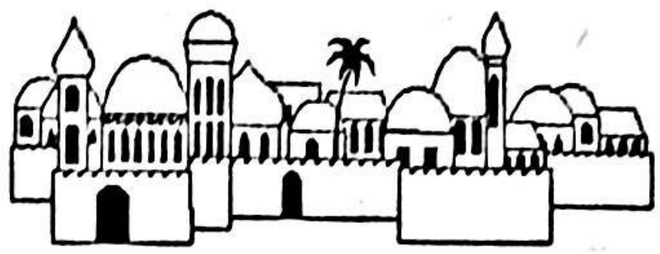

ئادالەتنى بەرپا قىلىشقا تىرىشىڭلار، (گۇۋاھلىق بېرىلگۈچى)باي بولسا(ئۇنىڭغا رىئايە قىلماستىن)، ياكى پېقىر بولسا(ئۇنىڭغا ئىچ ئاغرىتماستىن) ھامان ئادىل گۇۋاھ بولۇڭلار، ئاللاھ سىلەردىن ئۇلارغا يېقىندۇر(يەنى ئۇلارنىڭ مەنپەئىتىنىڭ نېمىدە بولىدىغانلىقىنى ئوبدان بىلىدۇ)، نەپسى خاھىشىڭلارغا ئەگىشىپ(ھەقىقەتتىن) بۇرۇلۇپ كەتمەڭلار. ئەگەر تىلىڭلارنى تولغۇساڭلار(يەنى گۇۋاھلىقتىكى پاكىتنى بۇرمىلىساڭلار)، ياكى گۇۋاھلىقتىن باش تارتساڭلار، مۇنداقتا ئاللاھ ھەقىقەتەن سىلەرنىڭ قىلمىشىڭلاردىن خەۋەردار بولۇپ تۇرغۇچىدۇر.

ـــسۇرە«نىسا»(4 ـ سۇرە)، 135 ـ ئايەت

گۇۋاھلىقنى يوشۇرماڭلار، كىمكى ئۇنى يوشۇرىدىكەن ھەقىقەتەن ئۇنىڭ دىلى گۇناھكار بولىدۇ.

ـــسۇرە«بەقەرە»(2 ـ سۇرە)، 283 ـ ئايەت

شۇڭا توغرا گۇۋاھلىق بېرىش دېگەن ئەھۋالنى بىلىدىغان ھەر بىر كىشىنىڭ ئۆتەشكە تېگىشلىك مەجبۇرىيىتىدۇر.

5. باشقىلار

1) كىشىلەر ئارىسىدىكى سودا ـ سېتىق جەريانلىرىدا سودا ـ سېتىق بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارنىڭ كۆز بويامچىلىق قىلىپ ئىستېمالچىلارغا ئۆلچەم مىسىز جىنىڭ ـ تارازىلاردا نەرسە كېرەكلىرنى كەم ئۆلچەپ بېرىش ۋە باشقا ئۇسۇللار ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ ئەسلىدىكى باھا كۆرسەتكۈچى بويىچە ئېرىشىشكە تېگىشلىك مىقدارىدىكى نەرسە كېرەكلەرگە ئېرىشەلمەسلىكگە سەۋەب بولىدىغان ئەھۋاللار دائىم ئۇچراپ تۇرىدۇ. شۇڭا «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئۆلچەم قانۇنى»نىڭ 17 ـ ماددىسىدا:"ئۆلچەم قوراللىرىنى ئىشلەتكەندە ئېنىقلىق دەرىجىسىنى بۇزۇپ، دۆلەت ۋە ئىستېمالچىلارنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزۈشكە بولمايدۇ" دەپ بەلگىلەنگەن. «ئۆلچەم قانۇنىنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى تەپسىلي قائىدە»نىڭ 51 ـ ماددىسىدا بولسا "لايىقەتسىز بولغان ئۆلچەم قوراللىرىنى ئىشلىتىپ ياكى ئۆلچەم قوراللىرىنىڭ ئېنىقلىق دەرىجىسىنى بۇزۇپ ۋە ساختا سانلىق ئاساسلارنى كۆرسىتىپ، دۆلەت ۋە ئىستېمالچىلارغا زىيان يەتكۈزگۈچىلەر زىيانىنى تۆلەپ بېرىشكە بۇيرۇلىدۇ" دەپ كۆرسىتىلگەن. «قۇرئان كەرىم»دە بولسا مۇنداق دېيىلگەن:

سىلەر(باشقىلارغا ئاشلىق قاتارلىقلارنى) ئۆلچەپ بەرگەندە، تولۇق ئۆلچەڭلار ۋە توغرا تارازىدا تارتىپ بېرىڭلار، بۇنداق قىلىش(سىلەرگە دۇنيادا) ياخشىدۇر.

ـــسۇرە«بەنى ئىسرائىل»(17 ـ سۇرە)، 35 ـ ئايەت

ئۆلچەمنى تولدۇرۇپ بېرىڭلار، كىم بەرگۈچىلەردىن بولماڭلار، (نەرسىلەرنى) توغرا تارازىدا تارتىڭلار، كىشىلەرگە نەرسىلىرىنى(يەنى قايسى يول بىلەن بولمىسۇن، كىشىلەرنىڭ ھەقلىرىنى) كەم بەرمەڭلار.

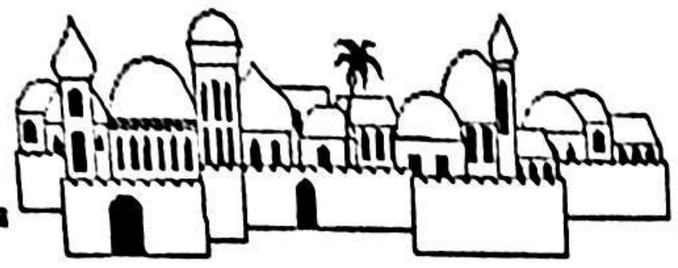

دېمەك، دۆلتىمىز قانۇنلىرىدا بولسۇن ياكى ئىسلام شەرىئىتىدە بولسۇن، كىشىلەرنىڭ ھەق ـ ھوقۇقلىرىغا ھۆرمەت قىلىش، ئىستېمالچىلارنىڭ ھوقۇق ـ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزمەسلىك ئالاھىدە تەكىتلەنگەن بولۇپ، ئىستېمالچىلار يۇقىرىقىدەك ئەھۋاللارغا يولۇققاندا دەرھال ئىستېمالچىلار جەمئىيىتىدىن ئۆزلىرىنىڭ قانۇنلۇق ھوقۇق ـ مەنپەئىتىنى قوغداشنى تەلەپ قىلىشى كېرەك.

2) «ئومۇمىي قائىدە»نىڭ 127 ـ ماددىسىدا: ”بېقىلىۋاتقان ھايۋان باشقىلارغا زىيان سالسا، شۇ ھايۋاننى باققۇچى ياكى باشقۇرغۇچى ھەق ـ تەلەپ جاۋابكارلىقىنى ئۈستىگە ئېلىشى كېرەك“ دەپ بەلگىلەنگەن.

«قۇرئان كەرىم»دىكى سۈرە«ئەنبىيا»(21 ـ سۈرە)، 78 ـ ئايەتنىڭ ئىزاھاتىدا مۇنداق بايان قىلىنىدۇ:”بىر ئادەمنىڭ قويلىرى كېچىسى يەنە بىر ئادەمنىڭ زىرائىتىنى پۈتۈنلەي يەپ كەتكەنىدى. ئۇلار دەۋالىشىپ داۋۇد ئەلەيھىسسالامنىڭ ئالدىغا كەلگەندە، داۋۇد ئەلەيھىسسالام بۇزۇلغان زىرائەتنىڭ بەدىلىگە قوينى زىرائەتنىڭ ئىگىسىگە بېرىشنى بۇيرۇيدۇ، سۇلەيمان ئەلەيھىسسالام مەسىلىگە باشقىچىرەك قاراپ، قوي ئىگىسى زىرائەتنى تېرىپ، بۇرۇنقىدەك ئۆستۈرۈپ بەرگەنگە قەدەر قوينىڭ زىرائەت ئىگىسىگە قالدۇرۇلۇشىنى، ئاڭغىچە زىرائەت ئىگىسىنىڭ قوينىڭ يۇڭى، تېرىسى ۋە تۆلىدىن پايدىلىنىپ تۇرۇشىنى ئېيتىدۇ“.

شۇڭا بېقىلىۋاتقان ھايۋان باشقىلارغا زىيان يەتكۈزگەندە زىيانىنىڭ كېلىپ چىقىشىدىكى مەسئۇلىيەتنى ئېنىق ئايرىش، ئەگەر زىيانىنىڭ كېلىپ چىقىشىدا زىيانغا ئۇچرىغۇچىنىڭمۇ مەلۇم سەۋەنلىكى بولسا، زىيانىنى ھەر ئىككى تەرەپنىڭ مۇۋاپىق نىسبەتتە ئۈستىگە ئېلىشىغا بۇيرۇش، ئەگەر زىيان پۈتۈنلەي بېقىلىۋاتقان ھايۋان ئىگىسىنىڭ سەۋەنلىكىدىن بولغان بولسا زىيانىنى پۈتۈنلەي شۇ ھايۋاننى باققۇچى ۋە باشقۇرغۇچىنىڭ تۆلىشىگە بۇيرۇش كېرەك.

يىغىپ ئېيتقاندا، مۇسۇلمانلار يۇقىرىقىدەك قانۇنىي ۋە شەرئىەت مەسىلىلىرى ئۈستىدە ماجىرالىشىپ قالغاندا، دۆلتىمىز قانۇنلىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلەر بىلەن قۇرئان كەرىمدىكى ئۆزئارا ماس كېلىدىغان تەرەپلەرنى بىرلەشتۈرۈپ چۈشەندۈرۈش ئارقىلىق دەۋالاشقۇچىلارنىڭ ئىدىيىسىنى ھەل قىلىش، كونكرېت مەسىلىگە كونكرېت مۇئامىلە قىلىش ئارقىلىق مەسىلىنى مۇۋاپىق ھەل قىلىش، زىددىيەتنىڭ كەسكىنلىشىپ كېتىشى ۋە ئورۇنسىز ئاقىۋەتلەرنىڭ كېلىپ چىقىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش كېرەك. شۇنداق قىلغاندىلا جەمئىيەتنىڭ تىنچ، مۇقىم تەرەققىي قىلىشىنى كاپالەتلەندۈرگىلى، ئىتتىپاقلىقنى ئىلگىرى سۈرۈپ ئىناق جەمئىيەت بەرپا قىلىشتىن ئىبارەت مەقسەتكە يەتكىلى بولىدۇ.

ئىسلام ئەللىرى

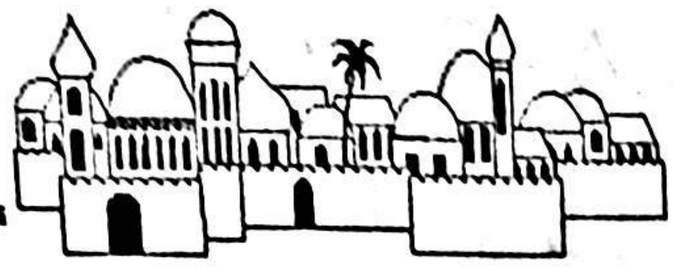

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى ۋە ئىسلام ئەللىرى

شەمشىدىن ھاجى

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى ئىسلام ئەللىرىنىڭ ھۆكۈمەت دەرىجىلىك خەلقئارالىق سىياسىي تەشكىلاتى بولۇپ «ئىسلام ئەللىرى يېغىنى» دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ تەشكىلاتنىڭ مەيدانغا كېلىشى ئەسلىدە بىر يىلدا بىر ئېلىپ بېرىلىدىغان ھەج تاۋاپ مەزگىلى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولۇپ، ھەر يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىدىكى مەككە مۇكەررەمەدە ھەج تاۋاب پائالىيىتى تاماملانغاندىن كېيىن ئىسلام دۇنياسىدىكى ھەرقايسى ئەللەر باشلىقلىرى يېغىنى ئۆتكۈزىلەتتى. 1954 - يىلى مىسىر ۋە سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ ئورتاق تەشەببۇسى بىلەن مىسىرنىڭ قاھىرە شەھىرىدە "ئىسلام يېغىنى ئاپپاراتى" قۇرۇلۇپ، دۇنياۋى دائىرىدىكى ئىسلام ئەللىرى ئىتتىپاقى دەسلەپكى قەدەمدە شەكىللەنگەنىدى.

ئىسلام ئەللىرىنىڭ ئىتتىپاقلىقى ۋە ھەمكارلىقىنى كۈچەيتىپ، خەلقئارا ۋەزىيەت تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا ماسلىشىش ئۈچۈن 1969 - يىلى 9 - ئايدا 26 ئىسلام دۆلىتىنىڭ دۆلەت باشلىقى ۋە ۋەكىللەر ئۆمىكى ئافرىقىدىكى ماراكەش(مەغرىب) پادىشاھلىقىنىڭ پايتەختى رابات شەھىرىدە تۇنجى قېتىملىق يىغىن ئېچىپ، ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى قۇرۇش مەسلىسى ئۈستىدە مەخسۇس مۇزاكىرە ۋە مەسلىھەت قىلىشقانىدى. 1970 - يىلى 3 - ئايدا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن ئىسلام ئەللىرى دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرىنىڭ تۇنجى قېتىملىق يىغىندا ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى قۇرۇش ۋە ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى كاتىبات باشقارمىسى تەسىس قىلىنغان ۋە تەشكىلات نىزامنامىسى تۈزۈپ چىقىلغانىدى. 1970 - يىلى 5 - ئايدا بۇ تەشكىلات سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە مۇبارەك شەھىرىدە رەسمىي قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ سېكرېتارىئاتى(كاتىبات باشقارمىسى) جىددە شەھىرىدە تەسىس قىلىندى. «ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى نىزامنامىسى»دا بەلگىلىنىشىچە، بۇ تەشكىلاتنىڭ مەقسىتى: ئەزا دۆلەتلەر ئارىسىدا ئىتتىپاقلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ ئەزا دۆلەتلەر ئارىسىدا ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت، ئىلىم - پەن قاتارلىق جەھەتلەردىكى ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش؛ ئىرقىي ئايرىمچىلىق ۋە ئىرقىي كەمسىتىشنى تۈگىتىشكە تىرىشىش؛ ھەرقانداق شەكىلدىكى مۇستەملىكىچىلىككە قارشى تۇرۇش؛ پەلەستىن خەلقىنىڭ مىللىي قانۇنىي ھوقۇقىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە ئۇلار يۇرتىغا قايتىش يولىدا ئېلىپ بېرىۋاتقان كۈرىشىنى

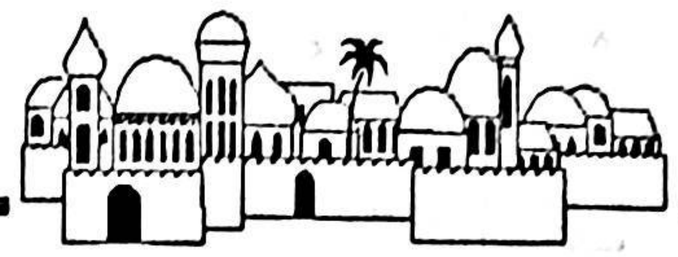

قوللاپ ـ قۇۋۇتلەش؛ ئادەللىق ئاساسىغا قۇرۇلغان دۇنيا تىنچلىقى ۋە بىخەتەرلىكىنى زۆرۈر ئۇسۇللارنى قوللىنىپ قوللاش؛ ئەزا دۆلەتلەر بىلەن باشقا دۆلەتلەر ئارىسىدىكى ھەمكارلىق ۋە چۈشىنىشنى ئىلگىرى سۈرۈش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت.

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ ئالىي ھوقۇقلۇق ئورگىنى ئەزا دۆلەتلەرنىڭ دۆلەت ۋە ھۆكۈمەت باشلىقلىرى يېغىنى بولۇپ، ئادەتتە ھەر ئۈچ يىلدا بىر قېتىم چاقىرىلىدۇ. زۆرۈر تېپىلغاندا قەرەلسىز ھالدا ئەزا دۆلەتلەر باشلىقلىرىنىڭ پەۋقۇلئاددە يېغىنى چاقىرىلىدۇ. بەزى يېغىنلارغا ئەزا دۆلەتلەردىن باشقا، بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى، ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى ۋە باشقا ئىسلام تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋەكىللىرىمۇ قاتنىشىدۇ.

ئىسلام ئەللىرى باشلىقلىرى يېغىنى بۇ تەشكىلات رەسمىي قۇرۇلغاندىن كېيىن يەنە 1974 ـ يىلى 2 ـ ئايدا پاكىستاننىڭ لاھور شەھىرىدە، 1981 ـ يىلى 1 ـ ئايدا سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ تائىف شەھىرىدە، 1984 ـ يىلى 1 ـ ئايدا ماراكەشنىڭ كەسابۇلانكا(دارىل بەيدا) شەھىرىدە، 1987 ـ يىلى 1 ـ ئايدا كۇۋەيتنىڭ كۇۋەيت شەھىرىدە، 1991 ـ يىلى 12 ـ ئايدا سېنېگالنىڭ داكار شەھىرىدە، 1994 ـ يىلى 12 ـ ئايدا يەنە ماراكەشنىڭ كەسابۇلانكا شەھىرىدە، 1997 ـ يىلى 3 ـ ئايدا پاكىستاننىڭ ئىسلامئاباد شەھىرىدە دۆلەت باشلىقلىرى پەۋقۇلئاددە يېغىنى، 1997 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئىراننىڭ تېھران شەھىرىدە، 2000 ـ يىلى 11 ـ ئايدا قاتارنىڭ دۇھا شەھىرىدە، 2003 ـ يىلى 10 ـ ئايدا مالايسىيانىڭ پىدىراتسىيە مەمۇرىيەت مەركىزى پۇتلاجايا شەھىرىدە، 2005 ـ يىلى 12 ـ ئايدا ئىسلام دىنىنىڭ مۇقەددەس شەھىرى مەككە مۇكەررەمەدە ئۆتكۈزۈلدى. ھەر نۆۋەتلىك يېغىن ئاخىرىدا يېغىن ئاخباراتى، خىتابنامە ۋە بىرمۇنچە مەخسۇس قارارلار ماقۇللىنىپ جاكارلىنىپ كەلدى.

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ سىياسىي ئورگىنى ئەزا دۆلەتلەرنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرى يېغىنى بولۇپ، ھەر يىلى مەلۇم بىر ئەزا دۆلەتتە نۆۋەت بىلەن ئۆتكۈزىلىدۇ. شۇنداقلا، زۆرۈر تېپىلغاندا، دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرىنىڭ جىددىي يېغىنى ياكى پەۋقۇلئاددە يېغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، نۆۋەتتىكى مۇھىم مەسىلە دەپ قارالغان مەسىلىلەر مۇزاكىرە ۋە مۇھاكىمە قىلىنىدۇ ھەم مۇناسىپ قارارلار چىقىرىلىدۇ.

ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ ئىجرائىيە ئورگىنى دائىمىي سېكرېتارىئاتى (كاتىبات باشقارمىسى) بولۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا نۇرغۇن خىزمەت تارماقلىرى تەسىس قىلىنغان، بۇ باشقارما كونكرېت ئىشلارنى بېجىرىشكە، قارارلارنى ئەمەلىيلەشتۈرۈشكە، ئاردا ماسلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەشكە مەسئۇل

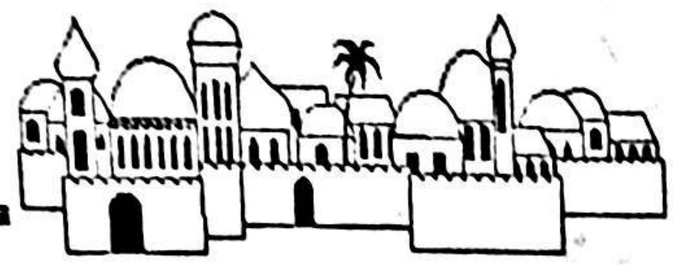

بولىدۇ.

ئۇنىڭدىن باشقا ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى قارىمىقىدا بىرقانچە كەسپىي ئورگانلار تەسىس قىلىنغان. مەسىلەن، ئىسلام تەرەققىيات بانكىسى، ئىسلام تىنچلىق كومىتېتى، ئىسلام ئىقتىساد ـ سودا دائىمىي كومىتېتى، ئىسلام ئاخبارات ئاگېنتلىقى، ئىسلام ئەللىرى رادىئو ـ تېلېۋىزىيە تەشكىلاتى، ئىسلام ئىقتىسادى، مەدەنىيىتى مەسىلىلىرى مەخسۇس كومىتېتى، ئىسلام ئىلىم ـ پەن، تېخنىكا تەرەققىياتى ساندۇقى(فوندى)، ئىسلام سەنئىتى ۋە مەدەنىيىتى تەتقىقات مەركىزى، ئىسلام ئەللىرى پايتەختىنىكى تەشكىللىرى، ئىجتىمائىي، ئىقتىسادىي ستاتىستىكىلىرى تەتقىقات مەركىزى، ئىسلام سودا تەرەققىيات مەركىزى، ئىسلام تەرەققىيات ساندۇقى(فوندى)، ئىسلام ئادالەت سوتى، ئىسلام مائارىپ، ئىلىم ـ پەن، مەدەنىيەت تەشكىلاتى قاتارلىقلار. بۇ ئورگانلار ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىكى ئومۇمىي نىشانى ۋە قارار ـ بەلگىلىمىلىرى ئاساسىدا ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئىش يۈرگۈزىدۇ، كاتىبات باشقارمىسى ئاردا ماسلاشتۇرۇش خىزمىتى ئىشلەيدۇ.

بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەر پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى بۇ تەشكىلاتقا مۇناسىپ هالدا قۇرۇلغان مۇهىم بىرلەشمە هېسابلىنىدۇ.

1999 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 17 ـ كۈنگىچە ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەتلەر پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى(قىسقارتىپ "ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى" دەپ ئاتىلىدۇ)نىڭ قۇرۇلۇش يېغىنى ئىرانىنىڭ پايتەختى تېهرانىدا ئۆتكۈزىلدى. ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى ئەزالىرىدىن 49دۆلەت ۋەكىللەر ئۆمىكى ئەۋەتىپ بۇ يېغىنغا قاتناشتى(بۇنىڭ ئىچىدە 28دۆلەتنىڭ پارلامېنت باشلىقلىرى بار). يېغىندا ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسىنىڭ نىزامنامىسى ماقۇللاندى ۋە ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەتلەر پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسىنىڭ رەسمىي قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسىنىڭ نىزامنامىسىدا بەلگىلىنىشىچە، ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى ئىسلام پرىنسىپى ۋە ئەقىدىسىنى يېتەكچى قىلىپ، كېڭىشىش ۋە هەمكارلىقنى كۈچەيتىپ، ئىسلام دۇنياسى دۇچ كەلگەن ئورتاق مەسىلىلەرنى هەل قىلىش ئۈچۈن ئىزدىنىپ، ئىسلام دۇنياسىنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي، ئىجتىمائىي، مەدەنىيەت تەرەققىياتىنى يۈكسەلدۈرىدۇ. ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ نىزامىدا كۆرسىتىلگەن نىشان ۋە پرىنسىپلارغا، جۈملىدىن ئىگىلىك هوقۇقى ۋە زېمىن پۈتۈنلىكىگە، ماجىرالارنى تىنچ يول بىلەن هەل قىلىش پرىنسىپىغا هۆرمەت قىلىدۇ. بۇ تەشكىلاتنىڭ نىشانىسى: ئىسلام پرىنسىپلىرىنى تونۇشتۇرۇش ۋە تەرغىب قىلىش؛ ئەزا دۆلەتلەرنىڭ خەلقئارا سەھنىسىدە ئومۇمىيۈزلۈك ۋە ئۇنۇملۇك هەمكارلىقنى يولغا قويۇشىغا

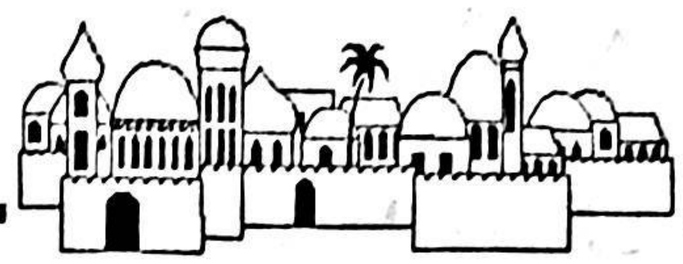

كۆۋرۈكلىك قىلىش؛ ئەزا دۆلەتلەر ئارا ۋە باشقا خەلقئارالىق تەشكىلاتلار بىلەن بولغان ئالماشتۇرۇش ۋە ھەمكارلىقنى ئىلگىرى سۈرۈش؛ كىشىلىك ھوقۇقنىڭ ھۆرمەت قىلىش ۋە ئۇنى قوغداشتىن ئىبارەت. بۇ تەشكىلات ئەزالىرى ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەتلەر پارلامېنتلىرىدىن تەركىب تاپىدۇ. بۇ تەشكىلاتنىڭ تەشكىلى ئاپپاراتى ئىسلام ئەللىرى پارلامېنتلىرى بىرلەشمىسى قۇرۇلتىيى، مۇدىرىيەت يىغىنى، ئىجرائىيە ھەيئىتى ۋە كاتىبات باشقارمىسىدىن ئىبارەت. بۇ تەشكىلاتنىڭ باش شتابى ئىراننىڭ پايتەختى تېھرانda بولىدۇ.

ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى خەلقئارادىكى ئاساسلىق ئىسلام ئەللىرى تەشكىلاتى بولۇش سۈپىتى بىلەن، 1975 - يىلىدىن تارتىپ بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىدا كۆزەتكۈچى ئورنىغا ئىگە بولۇپ يىغىنغا قاتنىشىپ كەلمەكتە. بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتىنىڭ 36 - نۆۋەتلىك يىغىنى «بىرلەشكەن دۆلەتلەر تەشكىلاتى بىلەن ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى ھەمكارلىقى توغرىسىدا قارار» ماقۇللاپ بۇ تەشكىلاتنىڭ خەلقئارادىكى ئورنىنى مۇئەييەنلەشتۈرگەنىدى.

ئۇنىڭدىن باشقا، ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى بىلەن ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى 1980 - يىلى 8 - ئايدا تۇنىستا بىرلەشمە يىغىن ئۆتكۈزۈپ ۋە ئاخبارات ئېلان قىلىپ، ئىككى تەرەپنىڭ ئىككى تەشكىلات ئوتتۇرىسىدا ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش كېلىشىمى تۈزۈشكەنلىكىنى جاكارلىغانىدى ۋە ھازىرغىچە زىچ ئالاقىدا بولۇپ كېلىۋاتىدۇ.

ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا دۆلەت "ئىسلام دۆلىتى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ. بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەر ئەسلىدىكى 26 دۆلەتتىن تەرەققىي قىلىپ ھازىر 57 دۆلەتكە يەتتى ۋە تەدرىجىي كۆپىيىشكە قاراپ يۈزلەنمەكتە. ئوتتۇرا ئاسىيادىكى ئۆزبېكىستان، قازاقىستان، قىرغىزىستان، تاجىكىستان، تۈركمەنىستان، ئەزەربەيجاندىن ئىبارەت ئالتە دۆلەت مۇستەقىل بولغاندىن كېيىن بۇ تەشكىلاتقا ئەزا بولغانىدى. ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىنىڭ 2001 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە ئافرىقىدىكى مالىنىڭ پايتەختى باماكودا ئۆتكۈزۈلگەن، بۇ تەشكىلاتقا ئەزا 56 دۆلەتنىڭ دىپلوماتىيە مىنىستىرلىرى ياكى ۋەكىللىرى قاتناشقان 28 - نۆۋەتلىك دىپلوماتىيە مىنىستىلىرى يىغىنىدا، ئافرىقىدىكى كوتى دى ئىۋۇئېر دۆلىتى ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىنىڭ 57 - ئەزالىقىغا قوبۇل قىلىندى.

بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەر ئاسىيا، ئافرىقا، لاتىن ئامېرىكىسى، ياۋروپا قىتئەلىرىگە جايلاشقان بولۇپ، مۇتلەق كۆپ قىسمى ئاسىيا بىلەن ئافرىقىدا.

بۇ تەشكىلاتقا ئەزا دۆلەتلەر(ئىسلام دۆلەتلىرى) قىتئەلەر بويىچە تۆۋەندىكىچە:

ئاسىيا قىتئەسىدىن 27 دۆلەت(غەربىي ئاسىيادىن 14دۆلەت،

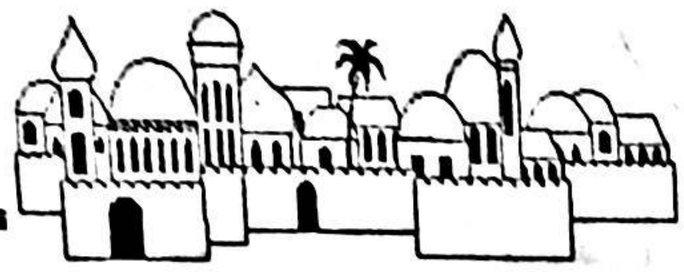

شەرقي جەنۇبي ئاسىيادىن 7 دۆلەت، ئوتتۇرا ئاسىيادىن 6 دۆلەت):1. سەئۇدى ئەرەبىستانى 2. ئىراق 3. يەمەن 4. سۇرىيە 5. ئەردەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى 6. ئومان 7. كۇۋەيت 8. بەھرەين 9. لىۋان 10. ئىئوردانىيە 11. قاتار 12. پەلەستىن 13. ھىندونېزىيە 14. پاكىستان 15. بېنگال 16. تۈركىيە 17. ئىران 18. ئافغانىستان 19. مالايسىيا 20. ئۆزبېكستان 21. قازاقستان 22. تاجىكستان 23. تۈركمەنستان 24. قىرغىزستان 25. ئەزەربەيجان 26. مالدىۋى 27. بىرۇنېي دارۇسسالام.

ئافرىقا قىتئەسىدىن 27 دۆلەت: 1. مىسىر 2. ئالجىرىيە 3. ماراكەش(مەغرىب) 4. تۇنىس 5. سۇدان 6. سومالى 7. لىۋىيە 8. ماۋرىتانىيە 9. جىبۇتى 10. نىگېرىيە 11. نىگېر 12. مالى 13. سېنېگال 14. گۋىنىيە 15. بېنىن 16. بورکىنا فاسو 17. كامېرون 18. گۋىنىيە بىسسائو 19. گامبىيە 20. گابون 21. كومورو 22. موزامبىك 23. چاد 24. سېررالئون 25. ئۇگاندا 26. توگو 27. كوتى دى ئىۋئېر.

لاتىن ئامېرىكىسى قىتئەسىدىن 2 دۆلەت: 1. سۇرىنام 2. گۋىئانا.

ياۋروپا قىتئەسىدىن 1 دۆلەت: 1. ئالبانىيە.

بۇلاردىن باشقا، بۇ تەشكىلاتقا رەسمىي ئەزا بولمىسىمۇ ئەمما بۇ تەشكىلاتنىڭ كۇزەتكۈچى ئەزاسى سۈپىتىدە بۇ تەشكىلات يىغىنلىرىغا ئىشتىراك قىلىدىغان بىرمۇنچە دۆلەتلەر، رايونلار ۋە تەشكىلاتلار بار.

غەيرى ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە مۇسۇلمانلار سانى ئەڭ كۆپ ھېسابلىنىدىغان ھىندىستان(جەمئىي 138 مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان بولۇپ، ھىندىستان ئومۇمىي نوپۇسىنىڭ 13.4%تىنى تەشكىل قىلىدۇ) ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلار نوپۇسى كۆپ دۆلەت ئىكەنلىكىنى سەۋەب قىلىپ، ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا بولۇشنى كۆپ قېتىم ئىلتىماس قىلغاندى. ئەمما ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى ھىندىستاننىڭ ئەنئەنۋىي ھىندى دىنىنى ئاساس قىلىدىغان دۆلەت(ھىندى دىنىدىكىلەر تەخمىنەن 80%تىنى ئىگىلەيدۇ) ئىكەنلىكىنى نەزەردە تۇتۇپ ھىندىستاننىڭ ئىلتىماسىنى رەت قىلىپ كەلدى.

ھازىر ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا 57دۆلەتنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسىمىدا مۇسۇلمانلار مۇتلەق كۆپ سانىنى ئىگىلەيدۇ. ئەمما بەزى دۆلەتلەردە مۇسۇلمانلار كۆپ سانىنى ئىگىلىمىسىمۇ ئىسلام دىنىنىڭ شۇ دۆلەتكە بولغان سىياسىي، ئىقتىسادىي، مەدەنىيەت تەسىرى چوڭقۇرراق بولغاچقا بۇ دۆلەتلەر ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا بولغان، شۇنداقلا، بىرمۇنچە كونا مۇستەملىكە ئەللەردە مۇسۇلمانلار كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدىغان مىللەت بولمىسىمۇ، ئەمما ئۇ يەردىكى خەلق ھەرخىل يەرلىك ئىپتىدائىي دىنلارغا ۋە ئازساندا خرىستىئان

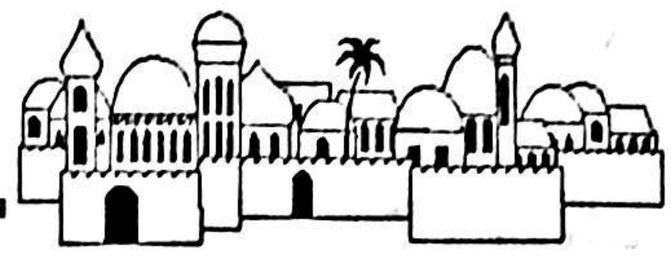

دىنى قاتارلىقلارغا ئېتىقاد قىلىدىغانلىقى ئۈچۈن، مۇسۇلمانلار ئەڭ چوڭ ئېتىقاد ئاممىسى بولۇپ قالغاچقا، بۇ دۆلەتلەرمۇ ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىغا ئەزا بولغان. مەسىلەن: جەنۇبى ئامېرىكا قىتئەسىدىكى گۋىئانا، سۇرىنام؛ ئافرىقا قىتئەسىدىكى توگو، مۇزامبىك، كامېرون، بوركىنا فاسو، كوتى دى ئىۋۇئېر، گۋىنىيە بىسسائو قاتارلىقلار.

دۇنيادىكى بىر مىليارد 400 مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان جايلاشقان دۆلەتلەر ئىچىدە، گەرچە ئەرەب ئەللىرى ئاساسلىق ئىسلام دۆلىتى دەپ ئاتالسىمۇ، ئەمما 22 ئەرەب دۆلىتىدىكى مۇسۇلمانلار سانى 300 مىليون ئەتراپىدا بولۇپ، دۇنيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئاران 20%دىن ئارتۇقراقىنى تەشكىل قىلىدۇ. قالغان 80% كە يېقىن مۇسۇلمان غەيرى ئەرەب ئەللىرىگە جايلاشقان. ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە ھىندونېزىيە مۇسۇلمانلار ئەڭ كۆپ دۆلەت بولۇپ، ئۇ يەردە 200 مىليوندەك مۇسۇلمان بار(مۇسۇلمانلار ئومۇمىي دۆلەت نوپۇسىنىڭ 88% تىنى تەشكىل قىلىدۇ. شۇڭا ھىندونېزىيەدىن ھەر يىلى 200 مىڭ مۇسۇلمان ھەج تاۋابقا بارىدۇ). ئۇنىڭدىن قالسا پاكىستاندا 143 مىليوندىن ئارتۇق، بېنگالدا 123 مىليوندىن ئارتۇق، تۈركىيىدە 67 مىليوندىن ئارتۇق، ئىراندا 65 مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان بار. ئافرىقا قىتئەسىدىن نىگېرىيەدە 70مىليوندىن ئارتۇق، مىسىردا 60نەچچە مىليون مۇسۇلمان بار.

ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتىنىڭ جۇڭگو بىلەن بولغان مۇناسىۋىتى ئىسلام يىغىنى تەشكىلاتى قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇزاق ئۆتمەيلا جۇڭگو ھۆكۈمىتى بىلەن بۇ تەشكىلات قويۇق ۋە دوستانە ئالاقىدا بولۇپ كەلدى. 1974 ـ يىلى 2 ـ ئايدا، 2 ـ قېتىملىق ئىسلام ئەللىرى باشلىقلىرى يىغىنى ئېچىلغان ۋاقتىدىلا جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ زۇڭلىسى جۇئىنلەي بۇ يىغىننى تەبرىكلەپ تېلېگراممما يوللىغاندى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى جۇڭگو ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى ۋە زۇڭلىلىرى بىلەن بۇ تەشكىلات رەئىسلىرى ئارىسىدا ئالاقە ئۇزۇلمەي بولۇپ تۇردى ۋە خەلقئارادىكى زور مەسىلەر توغرىسىدا ئۆزئارا پىكىر ئالماشتۇرۇپ كەلدى. ئارىلىقتا نەچچە نۆۋەت بۇ تەشكىلاتنىڭ ۋەكىللىرى ئۆمىكى ياكى تەشكىلات مەسئۇللىرى جۇڭگودا زىيارەتتە بولدى. بۇ تەشكىلات قارىمىقىدىكى ئىسلام تەرەققىيات بانكىسى 1986 ـ يىلىلا جۇڭگوغا جۇملىدىن جۇڭگونىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئىسلام ئىنستىتۇتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىغا 4 مىليون 60مىڭ ئامېرىكا دوللىرى ئىئانە قىلغانىدى. ئۇنىڭدىن كېيىنمۇ تا ھازىرغىچە ئىسلام ئىنستىتۇتى، مۇسۇلمانلار كەسپىي مەكتىپى، مۇسۇلمانلار تەربىيىلەش مەركىزى، مۇسۇلمانلار ئۇمىد باشلانغۇچ مەكتىپى قاتارلىق ساھەلەرگە داۋاملىق ئىئانە بېرىپ كەلمەكتە.

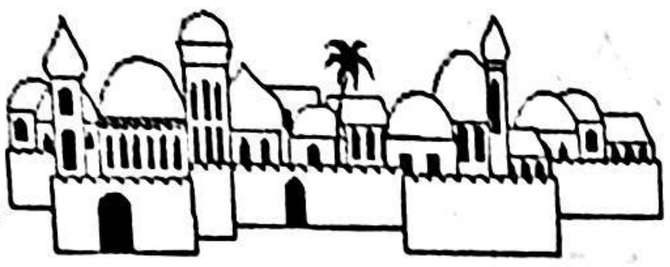

ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى ۋە ئەرەب ئەللىرى

شەمشىدىن ھاجى

ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى ئەرەب دۇنياسىدىكى ۋەكىللىك خاراكتېرگە ۋە تەسىرگە ئىگە تەشكىلات بولۇپلا قالماستىن، دۇنيا بويىچە ئەڭ بۈرۈن قۇرۇلغان رايون خاراكتېرلىك تەشكىلاتلارنىڭ بىرى.

بۇنىڭدىن 62 يىل ئىلگىرى، يەنى 1945 - يىلى 3 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئافرىقىدىكى ئەرەب دۆلىتى مىسىر ھۆكۈمىتىنىڭ تەشەببۇسى بىلەن مىسىر، سۈرىيە، ئىراق، لىۋان، سەئۇدى ئەرەبىستانى، يەمەن، ئىئوردانىيىدىن ئىبارەت يەتتە ئەرەب دۆلىتىنىڭ ۋەكىلى مىسىر پايتەختى قاھىرە شەھىرىدە يىغىن ئېچىپ «ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىي نىزامنامىسى»نى ماقۇللاپ، ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ قۇرۇلغانلىقىنى رەسمىي جاكارلىغانىدى. 60 نەچچە يىلدىن بېرى بۇ ئىتتىپاقا ئەزا دۆلەتلەر ياكى رايونلار ئۈزلۈكسىز كۆپەيمەپ ھازىر 22گە يەتتى. بۇ ئىتتىپاقنىڭ باش شتابى قاھىرە شەھىرىدە.

ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ ئاساسىي مەقسىتى: ئەزا دۆلەتلەر ئارىسىدىكى ھەمكارلىق مۇناسىۋىتىنى يېقىنلاشتۇرۇش، ئەرەب دۆلەتلىرى ئارىسىدىكى سىياسىي پائالىيەتلەرنى ماسلاشتۇرۇش، ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ مۇستەقىللىقى ۋە ئىگىلىك ھوقۇقىنى قوغداش، ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ ئىشلىرى ۋە مەنپەئەتىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئويلىشىشتىن ئىبارەت. ئەزا دۆلەتلەر ئىقتىساد، مالىيە، قاتناش، مەدەنىيەت، سەھىيە، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، دۆلەت تەۋەلىكى، پاسپورت، ۋىزا، ھۆكۈم ئىجراسى، ئۆتكۈزۈپ بېرىش قاتارلىق جەھەتلەردە زىچ ھەمكارلىشىدۇ؛ ئەزا دۆلەتلەر بىر - بىرىنىڭ سىياسىي تۈزۈمىگە ھۆرمەت قىلىدۇ، تالاش - تارتىشلارنى ھەل قىلىشتا قورال كۈچى ئىشلەتمەيدۇ. ئەزا دۆلەتلەر باشقا دۆلەتلەر بىلەن تۈزۈشكەن ئەھدىنامە ۋە كېلىشىملەر ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ باشقا ئەزا دۆلەتلىرىنى چەكلىمىگە ئۇچراتمايدۇ.

ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىغا ئەزا دۆلەتلەر باشلىقلىرى يىغىنى بۇ ئىتتىپاقنىڭ ۋە ئەرەب دۆلەتلىرىنىڭ ئەڭ يۇقىرى دەرىجىلىك يىغىنى بولۇپ، يىغىندا ئاساسلىقى رايون خاراكتېرلىك چوڭ مەسىلىلەر ۋە ئەرەب ئەللىرى رايونىغا ئالاقىدار خەلقئارالىق مەسىلىلەر مۇزاكىرە قىلىنىدۇ.

ئەرەب ئەللىرى دېگىنىمىز ئادەتتە ئەرەب مىللىتىنى ئاساسىي گەۋدە قىلىپ تەشكىللەنگەن دۆلەتلەر بولۇپ، ئۇلار ئوخشاش بىرخىل تىلنى يەنى ئەرەب

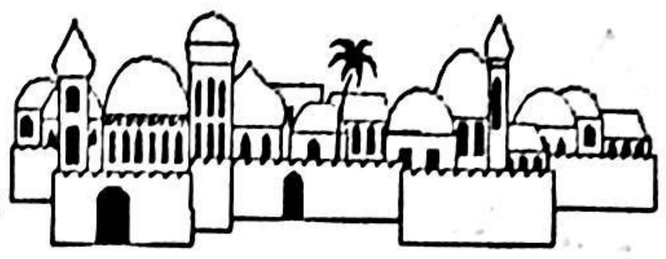

تىلىنى قوللىنىدۇ، ئورتاق مەدەنىيەت ۋە ئۆرپ ـ ئادەتكە ئىگە، بۇ دۆلەتلەردىكى مۇتلەق كۆپ سانلىق كىشىلەر ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدۇ(ئايرىملىرىدا باشقا دىنلارمۇ خېلى سالماقنى ئىگىلەيدۇ، ئەمما ئىسلام دىنى ئاساسىي ئورۇندا تۇرىدۇ).

ھازىرقى 22 ئەرەب دۆلىتىدىن 12 دۆلەت ئاسىياغا(بولۇپمۇ غەربىي ئاسىياغا)، 10 دۆلەت ئافرىقىغا(بولۇپمۇ شىمالىي ئافرىقىغا ۋە غەربىي ئافرىقىغا) جايلاشقان.

ئاسىيادىكى ئەرەب دۆلەتلىرى 12: 1. سەئۇدى ئەرەبىستانى 2. يەمەن 3. ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى 4. ئۇمان 5. كۇۋەيت 6. بەھرەين 7. قاتار 8. ئىراق 9. سۇرىيە 10. ئىئوردانىيە 11. لۇبنان 12. پەلەستىن.

ئافرىقىدىكى ئەرەب دۆلەتلىرى 10: 1. مىسىر 2. ئالجىرىيە 3. ماراكەش 4. سۇدان 5. تۇنىس 6. لىۋىيە 7. سومالى 8. ماۋرىتانىيە 9. جىبۇتى 10. غەربىي سەھرا.

ئەرەب ئەللىرىنىڭ تەشكىلاتلىرىدىن ئەرەب دۆلەتلىرى ئىتتىپاقىدىن باشقا يەنە مەغرىب ئىتتىپاقى(ئالجىرىيە، لىۋىيە، ماۋرىتانىيە، ماراكەش، تۇنىس قاتارلىق ئەللەردىن تەركىب تاپقان)، دېگىز قولتۇقى ھەمكارلىق ھەيئىتى(بەھرەين، كۇۋەيت، ئومان، قاتار، سەئۇدى ئەرەبىستانى، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى قاتارلىق ئەللەردىن تەركىب تاپقان)، ئەرەب نېفىت ئېكسپورت ئەللىرى تەشكىلاتى(ئالجىرىيە، بەھرەين، مىسىر، ئىراق، كۇۋەيت، لىۋىيە، قاتار، سەئۇدى ئەرەبىستانى، سۇرىيە، ئەرەب بىرلەشمە خەلىپىلىكى قاتارلىق ئەللەردىن تەركىب تاپقان) قاتارلىق بىر قىسىم ئەرەب ئەللىرىدىن تەركىب تاپقان تەشكىلاتلارمۇ بار.

ئەرەب ئەللىرىنىڭ ھەممىسى ئىسلام دۆلىتى ۋە ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتىنىڭ ئەزاسى بولغانلىقى ئۈچۈن ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقىنىڭ دۇنيا ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى بىلەن بولغان ئالاقىسىمۇ ناھايىتى زىچ. ئەرەب ئەللىرى ئىتتىپاقى 1980 ـ يىلى 8 ـ ئايدا تۇنىستا ئىسلام يېغىنى تەشكىلاتى بىلەن بىرلەشمە يېغىن ئۆتكۈزۈپ ۋە ئاخبارات ئېلان قىلىپ، ئىككى تەرەپنىڭ بۇ ئىككى تەشكىلات ئوتتۇرىسىدا ھەمكارلىقنى كۈچەيتىش كېلىشىمى تۈزۈشكەنلىكىنى جاكارلىغاندى.

ئىسلام دىنى

غەيرى ئىسلام ئەللىرىدە

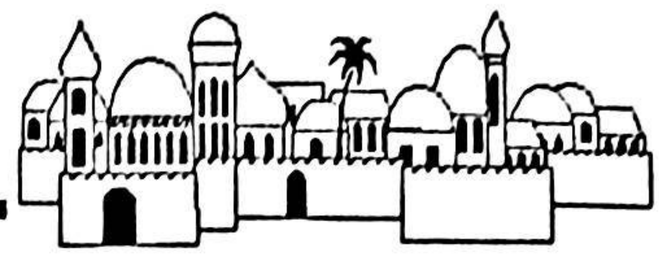

غەيرىي ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە مۇسۇلمانلار ئەڭ كۆپ دۆلەت ـــ ھىندىستان

شەمشىدىن ھاجى

ھىندىستان ئومۇمىي نوپۇسى جەھەتتە دۇنيا بويىچە جۇڭگودىن قالسىلا 2 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان چوڭ دۆلەت بولۇپ، ئۇنىڭ ئومۇمىي نوپۇسى بىر مىليارد 28مىليوندىن ئارتۇق(2001 ـ يىللىق مەلۇمات)، بۇنىڭ ئىچىدە ھىندى دىنى ئېتىقادچىلىرى 827مىليون بولۇپ، ئومۇمىي نوپۇسنىڭ تەخمىنەن 80% تىنى ئىگىلەيدۇ، شۇڭا بۇ دۆلەت ئادەتتە ھىندى دىنى دۆلىتى دەپ قارىلىدۇ. ئەمما شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھىندىستان غەيرى ئىسلام ئەللىرى ئىچىدە مۇسۇلمانلار نوپۇسىنىڭ كۆپلۈكى جەھەتتە ھىندونېزىيە(مۇسۇلمانلار 187مىليوندىن ئارتۇق) ۋە پاكىستان(مۇسۇلمانلار 143مىليوندىن ئارتۇق)دىن قالسىلا 3 ـ ئورۇندا تۇرىدىغان دۆلەت بولۇپ، ھىندىستاندا 138مىليوندىن ئارتۇق مۇسۇلمان بار، مۇسۇلمانلار ئومۇمىي دۆلەت نوپۇسىنىڭ 13.4%دىن ئارتۇقىنى تەشكىل قىلىدۇ ۋە ئىسلام دىنى ھىندىستاندا 2 ـ چوڭ دىن ھېسابلىنىدۇ(باشقا دىنلاردىن خرىستىئان، سىق، بۇددا، جىنا دىنىدىكىلەر قوشۇلۇپ ئاران 6% ئەتراپىدا). شۇنداقلا ئىسلام دىنى ھىندىستاندا ئېتىقادچىلىرى كۆپىيىۋاتقان دىن ھېسابلىنىدۇ. 1991 ـ يىلدىن 2001 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئالدىنقى 10يىلغا قارىغاندا مۇسۇلمانلار سانى 36% كۆپەيگەن. ھىندى دىنى ئېتىقادچىلىرى بولسا 20% كېمىيىپ كەتكەن.

ھىندىستانغا 8 ـ ئەسىردىن تارتىپ ئىسلام دىنى تارقىلىشقا باشلىغان. 1206 ـ يىلى ھىندىستان دېھلى سۇلتانلىقى قۇرۇلۇپ، ئىسلام دىنى دۆلەت دىنى قىلىنغان. 1526 ـ يىلى مۇسۇلمان موڭغۇل ئەۋلادى بابۇر موغۇلىيە ئىمپېرىيەسىنى قۇرۇپ، دۇنيادىكى ئەڭ كۈچلۈك دۆلەت سۈپىتىدە پۈتۈن ھىندىستانغا(جۈملىدىن ھازىرقى ھىندىستان، پاكىستان، بىنگالغا) ھۆكۈمرانلىق قىلغان. 1849 ـ يىلدىن كېيىن ھىندىستان ئەنگلىيەنىڭ مۇستەملىكىسى بولۇپ قالغان ۋە 1947 ـ يىلى ھىندىستان بىلەن پاكىستان بۆلۈنۈپ كەتكەن. نەتىجىدە كۆپ قىسىم مۇسۇلمانلار پاكىستان تەۋەلىكىدە بولغان.

ھىندىستاندىكى مۇسۇلمانلارنىڭ 90%تىدىن ئارتۇقى سۈننىلار بولۇپ، فىقھە جەھەتتە ھەنەفىيە مەزھىبىگە ئەمەل قىلىدۇ. ئاز ساندا شىئەلەرمۇ بار. ھىندىستاندىكى سۈننىلار ئىچىدە، تەسەۋۋۇپچىلاردىن ئاساسلىقى

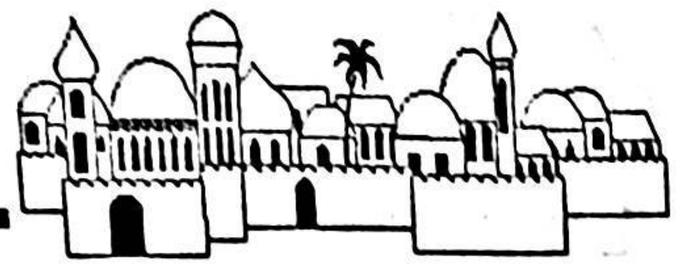

چسستیه، قادىرىيە ۋە نەقشىبەندىيە قاتارلىق تەرىقەت تارماقلىرى بار، ھىندىستاننىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا تەرىقەت تارماقلىرىنىڭ ئۆز ئالدىغا خانىقالىرى بار.

ھىندىستان مۇسۇلمانلىرى ئاساسەن ئوتتار پرادېش شتاتى، غەربىي بېنگال شتاتى، بىھار شتاتى ۋە ئاندۇرا شتاتىغا مەركەزلىكرەك جايلاشقان.

مەملىكەت خاراكتېرلىك ئىسلام تەشكىلاتلىرىدىن: مەملىكەتلىك مۇسۇلمانلار فرونتى(1983 - يىلى قۇرۇلغان)، ھىندىستان شتاتلىرى مۇسۇلمانلار ئىتتىپاقى(ئەسلى نامى پۈتۈن ھىندىستان مۇسۇلمانلار ئىتتىپاقى بولۇپ، 1948 - يىلى قۇرۇلغان)، ھىندىستان ئىسلام دىنى مۇدىرىيەت كېڭىشى(1981 - يىلى قۇرۇلغان)، ھىندىستان ئىسلام ئۆلىمالىرى جەمئىيىتى، ھىندىستان ئىسلام جەمئىيىتى، پۈتۈن ھىندىستان مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى، مۇسۇلمانلار فىقھە ئىجتىھاد جەمئىيىتى قاتارلىقلار بار.

ھازىر ھىندىستاندا نەچچە مىڭلىغان مەسچىت بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە قەدىمىي دېھلى جامەسى(16 - ئەسىردە سېلىنغان)، ھەيدەرئابات مەككە مەسچىتى(17 - ئەسىردە سېلىنغان) قاتارلىقلار بار، ھىندىستاندىكى نۇرغۇن مەسچىتلەر ئۆز نۆۋىتىدە يەنە ئىسلامى ئىلىم تەھسىل قىلدۇرغان مەدرىسە، مائارىپ مەركىزى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا نەچچە مىڭ مەدرىسە، بىرمۇنچىلىغان داڭلىق ئىسلام ئىنستىتۇتى ۋە ئىسلام ئۇنىۋېرسىتېتلىرى ھەم ئىسلام كۇتۇپخانىلىرى، نۇرغۇنلىغان داڭلىق ئىسلام ئۆلىمالىرى، تەتقىقات ئالىملىرى بار. بىر مۇنچە مۇسۇلمان زاتلار ھۆكۈمەتتە تۇرلۇك مۇھىم ۋە ئالىي ۋەزىپىلەرنى ئۆتەپ كەلمەكتە.

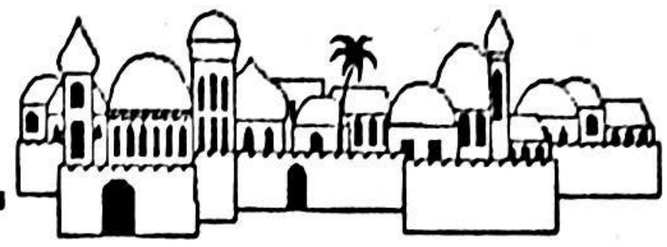

ئىسلام دىنى كورىيە(جەنۇبى چاۋشيەن)دە

شەمشىدىن ھاجى

كورىيە بىر مىللەتلىك ئەمما كۆپ دىنلىق بىر دۆلەت بولۇپ، بۇ يەردە بۇددا، خرىستئان دىنلىرى ئاساسى ئورۇندا تۇرىدۇ.

كورىيەلىكلەر بىلەن مۇسۇلمانلارنىڭ بەرىش ـ كېلىش تارىخى خېلى ئۇزاق. 9 ـ ئەسىردىن 13 ـ ئەسىرگىچە بىرقىسىم مۇسۇلمانلار كورىيەگە تىجارەت ئۈچۈن كېلىپ تۇرغان، ئەمما ئۇ يەرگە ئولتۇراقلىشىپ، كورىيەلىكلەر ئارىسىدا ئىسلام دىنىنى تارقىتىشقا مۇۋەپپەق بولالمىغان. بولۇپمۇ 1270 ـ يىلى كورىيە موڭغۇللارنىڭ تىزگىنلىشىگە ئۆتكەندىن كېيىن، موڭغۇللار قوشۇنىدا ئەمەلىي ھوقۇق تۇتقان مۇسۇلمان ھەربىيلەر ۋە ئوتتۇرا ئاسىيالىق نۇرغۇن مۇسۇلمانلار كورىيەگە كەلگەن ۋە ئۇ يەردە ئولتۇراقلىشىپ قالغان. ئۇلارنىڭ ئارىسىدا ئەمەلدارلارلا بولۇپ قالماي، تىجارەتچىلەر ۋە كۆچمەنلەرمۇ بولۇپ، ئۇلار پايتەخت ۋە شەھەر ئەتراپى رايونلىرىدا ئۆزلىرىنىڭ جامائەت مەھەللىلىرىنى قۇرۇپ، ئىسلام ئەنئەنىسى بويىچە ياشاپ، ئۆزلىرىنىڭ ئادەتلىرى ۋە ئېتىقادىنى ساقلىغانىدى.

ئەمما 15 ـ ئەسىرگە كەلگەندە، ئەينى ۋاقىتتىكى كورىيە خانىدانلىقى قانۇن جاكارلاپ، دىنىي تۇرمۇشنى مەنئى قىلغان، مۇسۇلمانلارنىڭ ئۆز كىيىم ـ كېچەكلىرىنى كىيىشىنى چەكلىگەن، نەتىجىدە مۇسۇلمانلارنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئورنى بىراقلا تۆگىشىپ، ئىسلام دىنى شۇنداق تارتىپ غايىب بولغان.

1920 ـ يىلى 200دىن ئارتۇق قازان تاتارلىرىنىڭ سوۋېت ئىتتىپاقىدىن كورىيەگە قېچىپ كېلىشى بىلەن، مۇسۇلمانلار بىلەن كورىيەلىكلەرنىڭ ئۇچرىشىشى يېڭىۋاشتىن باشلانغان. بۇ مۇسۇلمانلار كورىيەدە ئولتۇراقلىشىپ، ئۆزلىرىنىڭ جاپالىق ئەمگىگە تايىنىپ ياشىغان، سېئۇل(خەنچىڭ) شەھىرىدىن ئۆي ـ جاي سېتىۋالغان، شەھەرگە مەسچىت سالغان ۋە شەھەر ئەتراپىدا قەبرىستانلىق بەرپا قىلغان. ئەمما 1945 ـ يىلى كورىيە ئىككىگە بۆلۈنۈپ ۋەزىيەت قالايمىقانلاشقاندىن كېيىن، ئۇلار كەينى ـ كەينىدىن ئامېرىكا، كانادا، تۈركىيە قاتارلىق ئەللەرگە قېچىپ كېتىپ، كورىيەدە پەقەت بىر قانچە ئائىلە قالغان.

كورىيەدىكى ئىسلام تارىخىنى 20 ـ ئەسىرنىڭ 50 ـ يىللىرى

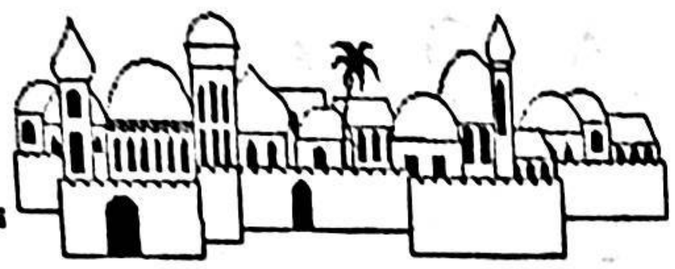

هەقىقي باشلانغان دېيىشكە بولىدۇ. 1950 ـ يىلى چاۋشيەن (كورىيە) ئۇرۇشى پارتىلىغاندىن كېيىن، تۈركىيە ئەسكەرلىرى بىرلەشكەن دۆلەتلەر قوشۇنى بىلەن بىللە كورىيەگە كېلىپ ئۇرۇشقا قاتناشقان، ئۇلار ئۇرۇشتىن بوشىغان چاغلىردا كورىيەلىكلەر ئارىسىدا ئىسلام دىنىنى تەشۋىق قىلىپ، كورىيە يېرىم ئارىلىدا ئىسلام دىنىنىڭ هازىرقى زامان تارىخى سەهىپىسىنى ئاچقان.

تۈركىيە قوشۇنىدىكى ئىمامىلار ئاشكارا تەشۋىقات ئېلىپ بېرىپ، كورىيەلىكلەرنىڭ ئىسلام دىنىغا بولغان قىزىقىشىنى قوزغىغان، نەتىجىدە بىرمۇنچە كورىيەلىكلەر كەينى ـ كەينىدىن مۇسۇلمان بولغان، بۇلاردىن ئابدۇللاھ كىم يىدۇ قاتارلىقلار تۇنجى تۈركۈم مۇسۇلمان بولغان كورىيەلىكلەردۇر. ئىسلام دىنىنى يەنمۇ تەرغىپ قىلىش ئۈچۈن، كورىيەلىك يېڭى مۇسۇلمانلار 1955 ـ يىلى 9 ـ ئايدا "كورىيە ئىسلام جەمئىيىتى"نى قۇرغان. كورىيەلىكلەرنىڭ مۇسۇلمان بولۇشىدا، تۈركىيە هەربىي ئىمامىلىرى قارا ئىسمائىل ئوغلۇ، زۇبەير كوچ قاتارلىقلار ئالاهىدە رول ئوينىغان، ئۇلار هەر هەپتىنىڭ ئاخىرى مەخسۇس ئىسلام تەرغىباتى لېكسىيىسى ئۆيۈشتۇرۇپ، ئىسلام دىنى ئاساسىي بىلىملىرىنى سۆزلىگەن. 1956 ـ يىلى چوڭ بىر هەربىي چېدىر ئىچىگە ۋاقىتلىق مەسچىت سالغان، بۇ كورىيە تارىخىدىكى تۇنجى كورىيە مەسچىتى بولۇپ هېسابلىنىدۇ. نەتىجىدە 1957 ـ يىلى كورىيەلىك مۇسۇلمانلار سانى 208 نەپەرگە يەتكەن.

تۈركىيە ئەسكەرلىرىنىڭ كورىيەدە ئىسلام دىنىنى تەرغىپ قىلىشى بىلەن ئىسلام دىنى كورىيەدە تەدرىجىي راۋاج تاپقاندىن كېيىن، نۇرغۇن ئىسلام ئەللىرىدىكى تەشكىلاتلار كورىيە مۇسۇلمانلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشكە باشلىغان. 1959 ـ يىلى كورىيە ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسى ئۆمەر كىم جىن كېيۇ مالايسىيا، پاكىستان، سەئۇدى ئەرەبىستانى قاتارلىق ئەللەردە زىيارەتتە بولغان ۋە ئۇلاردىن ياردەم تەلەپ قىلغان، شۇنداقلا سەئۇدى ئەرەبىستانىدا مەزگىلدە هەج پەرزىنى ئادا قىلىپ، كورىيە بويىچە تۇنجى كورىيەلىك هاجى بولغان.

60 ـ يىللاردىن باشلاپ، كورىيە مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئىسلام ئەللىرى بىلەن بولغان ئالاقىسى يەنمۇ كۈچەيگەن. بىر مۇنچە ئىسلام ئەللىرىنىڭ مۇناسىۋەتلىك رەهبەرلىرى كورىيەنى زىيارەت قىلىپ، كورىيە مۇسۇلمانلىرىغا ياردەم بەرگەن. سانى كۆپىيىۋاتقان كورىيە مۇسۇلمانلىرى كورىيەدە ئىسلامىيەت ئىشلىرىنى رونىق تاپقۇزۇش ئۈچۈن 1965 ـ يىلى، ئەسلىدىكى كورىيە ئىسلام جەمئىيىتى بىلەن كورىيەدىكى باشقا بىر قانچە ئىسلام دىنى تەشكىلاتلىرىنى بىرلەشتۈرۈپ، "كورىيە مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى"نى قۇرغان ۋە بۇ تەشكىلات كورىيىدىكى بىردىن بىر مۇسۇلمانلار تەشكىلاتى بولۇپ قالغان، بۇ بىرلەشمىنىڭ هازىرقى رەئىسى ئوسمان،باش كاتىبى ئېلىياس، مۇئاۋىن باش كاتىبى ئابدۇرەهمانلار كورىيە

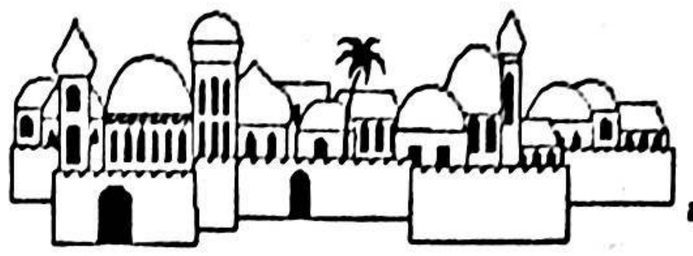

مىللىتىدىن بولغان مۇسۇلمانلاردۇر. 1970 - يىللاردا دۇنيا نېفىت كرىزىسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، كورىيە ھۆكۈمىتى ئىسلام ئەللىرىگە ۋە كورىيە مۇسۇلمانلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشكە باشلىغان ھەمدە 1970 - يىلى 9 - ئايدا كورىيەدە مەسچىت ۋە ئىسلام مەركىزى سېلىش ئۈچۈن 5000كۋادرات مېتىر يەرنى ھەقسىز ئاجرىتىپ بەرگەن. 1974 - يىلى ئىسلام ئەللىرىنىڭ ياردىمى بىلەن سېئول مەركىزى مەسچىتىنىڭ قۇرۇلۇشى باشلىنىپ 2 يىلدىن كېيىن پۈتكەندە، 17 ئىسلام مەمىلىكىتىدىن 50 دىن ئارتۇق مۇسۇلمان داھىلىرى كېلىپ مۇراسىمغا قاتناشقان، ئۇنىڭدىن كېيىن مۇسۇلمان ئاز ئەللەر دىنىي تەرغىبات مۇھاكىمە يىغىنى كورىيەدە ئۆتكۈزۈلۈپ، كورىيە قاتارلىق مۇسۇلمانلار ئاز ئەللەردە، ئىسلامىيەت ئىشلىرىنى روناق تاپقۇزۇش پىلانى مۇھاكىمە قىلىنغان.

1976 - يىلى 6 - ئايدا، "كورىيە مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى" ئىسلام مەركىزىدە ئەرەب تىلى مەكتىپى ئېچىپ، غەيرى مۇسۇلمانلارغا ئىسلام دىنى بىلىملىرى ئۆگىتىشكە باشلىغان، نەتىجىدە بۇ يەردە تەلىم ئالغان نۇرغۇن كورىيەلىكلەر ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن كەينى - كەينىدىن مۇسۇلمان بولغان.

بۇ مەزگىلدە يەنە، مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى ئىسلامى كىتابلارنى تەرجىمە - نەشر قىلىش خىزمىتىنى باشلىۋەتكەن، 16پارچە ئىسلام بىلىملىرى رىسالىسىنى تۈزۈپ، نەشر قىلىپ ھەقسىز تارقاتقان، «مۇسۇلمانلار» ھەپتىلىك گېزىتى، «ئىسلام» قاتارلىق ژۇرناللارنى تەسىس قىلىپ، ئىسلامىيەتنى تەشۋىق قىلغان، «قۇرئان كەرىم تەپسىرى»نىمۇ كورىيەچىگە تەرجىمە قىلىپ، نەشر قىلىپ تارقاتقان.

1977 - يىلى 9 - ئايدا، مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى قارىمىقىدا "كورىيەمۇسۇلمان ئوقۇغۇچىلار بىرلەشمىسى" قۇرۇلغان ئىدى. بۇ ئۇيۇشمىنىڭ قۇرۇلۇشى كورىيە ئىسلام تارىخىدا مۇھىم بىر ئىش بولدى. ئۇلار "بىرلەشمە دوستلۇق يىغىلىشى"، "ئىلمىي مۇھاكىمە يىغىنى" ئۇيۇشتۇرۇش، قەرەللىك ھالدا لېكسىيە، كۆرگەزمە ئۆتكۈزۈش قاتارلىق شەكىللەر بىلەن، ئىسلام مەدەنىيىتىنى غەيرى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا تەشۋىق قىلغان، بۇ ئارقىلىقمۇ خېلى نۇرغۇن غەيرى مۇسۇلمانلار مۇسۇلمان بولغان. 1983 - يىلدىن باشلاپ، بۇ ئوقۇغۇچىلار ئۇيۇشمىسى يازلىق تەتىل ۋاقتىدىن پايدىلىنىپ، مۇسۇلمان ياشلارنى ئىسلامىيەت تۇرمۇشىنى بىۋاسىتە كۆچۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش ئۈچۈن، مۇسۇلمان ياشلارنىڭ يازلىق لاگېرى ئۇيۇشتۇرۇپ كېلىۋاتىدۇ.

1970 - يىللاردىن باشلاپ، ئوتتۇرا شەرق ئىگىلىكى روناق تاپقانلىقى ئۈچۈن، ناھايىتى نۇرغۇن كورىيەلىكلەر ئىسلام ئەللىرىگە بېرىپ ئىشلەۋاتىدۇ. بۇ بىر تۈركۈم كىشىلەر ئارىسىدا ئىسلام تەرغىباتى ئېلىپ بېرىش ئېھتىياجىغا

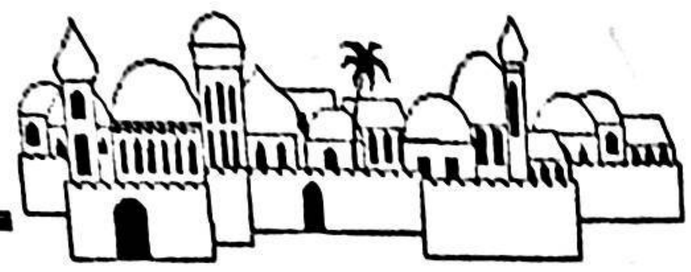

ماسلىشىش ئۇچۇن، مۇسۇلمانلار بىرلەشمىسى 1978 - يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە شەھىرىدە ئۆزئىنىڭ شۆبىسىنى قۇرغان ئىدى، ئۇلارنىڭ تىرىشچانلىقى نەتىجىسىدە ھازىرغىچە ئۇ يەردە ئىشلەۋاتقانلاردىن 8000 دىن ئارتۇق كورىيەلىك مۇسۇلمان بولدى. 1979 - يىلى كۆۋەيتتە ئۆزئىنىڭ 2 - شۆبىسىنى قۇرغان ئىدى، 1984 - يىلىغا كەلگىچە ئۇ يەردە ئىشلەۋاتقان كورىيەلىكلەردىن 3000 دىن ئارتۇق ئادەم مۇسۇلمان بولغان. 1982 - يىلى ھىندونېزىيەدىمۇ بۇ بىرلەشمىنىڭ شۆبىسى قۇرۇلغان.

ھازىر كورىيەنىڭ ئۆزىدە كورىيە(چاۋشيەن) مىللىتى مۇسۇلمانلىرىنىڭ سانى 35 مىڭغا يەتتى، ئۇلارنىڭ 20%تى سەئۇدى ئەرەبىستانى، كۆۋەيتتە ئىشلىگەن مەزگىلىدە مۇسۇلمان بولغان، ئۇلاردىن يەنە نۇرغۇنلىرى ھازىرغىچە چەتئەلدە ئىشلەۋاتىدۇ. كورىيە مۇسۇلمانلىرى ئاساسەن ئۇچ جايغا مەركەزلەشكەن. ئۇلارنىڭ 80%تى پايتەخت خەنچىڭ شەھىرىدە تۇرىدۇ، يەنە بىر قىسمى شەرقتىكى پورت شەھەر فۇسەن شەھىرىدە تۇرىدۇ. قالغانلىرىنىڭ كۆپ قىسمى گۇاڭجۇ شەھىرى ئەتراپىدا ياشايدۇ. (1978 - يىلى مەھەللە بويىچە 700دىن ئارتۇق ئادەم كوللېكتىپ مۇسۇلمان بولغان سەنياڭلى مەھەللىسى شۇ يەردە). كورىيەدە كورىيە مىللىتى مۇسۇلمانلىرىدىن سىرت يەنە، كورىيەدە ئىشلەۋاتقان ۋە ياشاۋاتقان 100مىڭدىن ئارتۇق چەتئەللىك مۇسۇلمان بار.

كورىيە مۇسۇلمانلىرىنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسى ناھايىتى يۇقىرى، 95% مۇسۇلمان ساۋاتلىق، 50%دىن 80%گىچە مۇسۇلمان بىر قەدەر يۇقىرى مەلۇماتقا ئىگە. شۇغۇللىنىۋاتقان كەسىپىي جەھەتتىن ئېيتقاندا، پەقەت 5% مۇسۇلمان دېھقان، قالغانلىرىنىڭ مۇتلەق كۆپ قىسمى كەسىپىي خىزمەتلەر بىلەن شۇغۇللىنىدۇ.

1976 - يىلى كورىيەدە تۇنجى مەسچىت — سېئۇل مەركىزىي مەسچىت بىنا بولغاندىن كېيىن، تەدرىجىي ھالدا فۇسەن، گۇاڭجۇ، چىڭجۇ ۋە چۇەنجۇ شەھەرلىرىدىمۇ مەسچىت سېلىنىپ، كورىيەدىكى مەسچىتلەر سانى بەشكە يەتتى، ئۇنىڭدىن سىرت نۇرغۇن ۋاقىتلىق نامازخانىلار بار. ھازىر بۇ بىرلەشمە يەنە «ئىسلام ساداسى»، «كورىيە ئىسلام ئاۋانگاردلىرى» قاتارلىق قوش ئايلىق ژۇرناللارنى نەشر قىلىۋاتىدۇ.

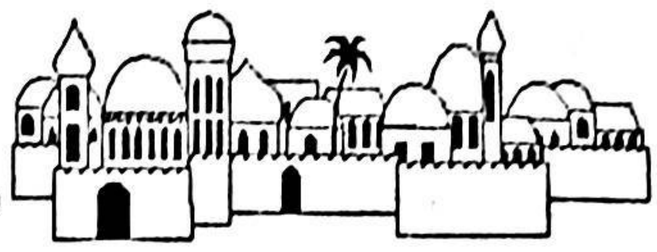

ئىسلام دىنى ياپونىيەدە

هاجى بارات رەجەپ

ياپونىيە دۇنيادا مۇسۇلمانلار ئاز دۆلەتلەرنىڭ بىرى. ياپونىيەدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ نوپۇسى يۈز مىڭدىن ئارتۇق بولۇپ، ياپون مىللىتىدىن بولغان مۇسۇلمانلار مۇسۇلمانلار سانىنىڭ ئوندىن بىر قىسمىنى تەشكىل قىلىدۇ. ئۇلار توكيو، ئوساكا، ناگويا، كيوتو، سىندای قاتارلىق شەھەرلەرگە تارقالغان. ھازىر مەملىكەت بويىچە 25 چوڭ مەسچىت، 200دىن ئارتۇق نامازخانا ۋە دىنىي پائالىيەت سورۇنى،100دىن ئارتۇق ھەر خىل ئىسلام دىنى تەشكىلاتى بار.

ياپونىيەلىكلەرنىڭ ئىسلام دىنى بىلەن ئۇچرىشىشى 1877 ـ يىلى باشلانغان بولۇپ، ئۇلار ئىسلام دىنىنى غەربنىڭ دىنىي ئىدىيىسىنىڭ بىر قىسمى سۈپىتىدە چۈشەنگەن. مۇشۇ ۋاقىتتا، پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ھايات پائالىيىتىگە دائىر كىتابلارمۇ ياپون تىلىغا تەرجىمە قىلىنىپ ياپونىيىگە كىرگەن.

ئىسلام دىنىنى 20 ـ ئەسىرنىڭ باشلىرىدىن باشلاپ ياپونىيىگە ھەقىقىي تۈردە تارقىلىشقا باشلىغان دېيىشكە بولىدۇ. ياپونىيىنىڭ مىنجى دەۋرىدىكى"سىرتقا ئېچىۋېتىش" سىياسىتىنىڭ تۈرتكىسىدە، ياپونىيە غەرب بىلەن كەڭ دائىرىدە ئۇچراشتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە ئەرەب ۋە ئىسلام ئەللىرى بىلەنمۇ مۇناسىۋەتنى تەرەققىي قىلدۇرۇپ، ئۆزئارا بېرىش ـ كېلىش ئېلىپ باردى. بۇ ئەللەرگە سودا ـ سېتىق، سەيلى ـ سایاھەت ۋە ئۆگىنىش ئۈچۈن بارغان ياپونلۇق پۇقرالار مۇسۇلمانلارنىڭ ئالاھىدە تۇرمۇش ئۇسۇلىنى كۆرگەندىن كېيىن ئۇنىڭغا قىزىقىپ، ئىسلام دىنى ۋە ئۇنىڭ مۇقەددەس كىتابى، ئىدىيە سىستېمىسى، تۈزۈلمىسى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىپ، دۆلەت ئىچىدە ماقالىلار يېزىپ ئېلان قىلدى ھەمدە نەزىرىيە جەھەتتىن ئىزدىنىشلەر ئېلىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە ھەر خىل مەقسەتلەر بىلەن ئەرەب ئەللىرى، ھىندىستان، جۇڭگو ۋە تۈركىيە قاتارلىق ئەللەردە تۇرۇۋاتقان بىر قىسىم ياپونلۇق ياش زىيالىيلار يەرلىك مۇسۇلمانلار بىلەن مۇناسىۋەتنى قويۇق بولغانلىقىدىن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىپ، ياپونىيىگە قايتقاندىن كېيىن ئىسلامىيەت تۈرمۇش ئۇسۇلى بىلەن ياشاپ، ئىسلام ئەھكاملىرى، ئىسلام شەرئىتى ۋە دىنىي قائىدىلىرى توغرىسىدا ماقالىلار يېزىپ تونۇشتۇردى. ئۇلار يايونىيىدىكى بىر قەدەر بۇرۇن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغان مۇسۇلمانلار بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئەڭ داڭلىقلىرىدىن گاتايا خاچىرو(دىنىي ئىسمى ئەھمەد، 1868—1946)، يامائوكا كوئوتاروئو(دىنىي ئىسمى ھاجى ئۆمەر،

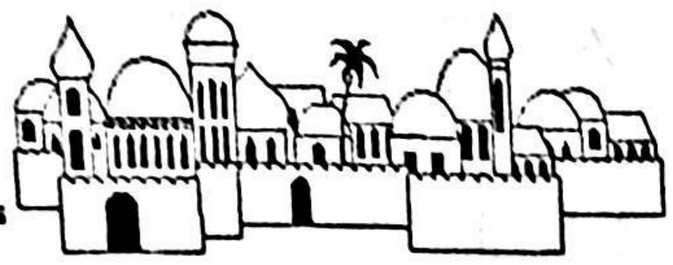

1880 — 1946)، يامادا ئېنجىروئۇ(دىنىي ئىسمى ئابدۇللا رەھمان، 1866 — 1957)، تاناكا ئىپپېئى(1883 — 1933) قاتارلىق ئەربابلار بار. يامائوكا كوئۇتاروئۇ ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە ئەرەب ئەللىرىنى زىيارەت قىلىپ «ئەرەب ئەللىرى ساياھەت خاتىرىسى» قاتارلىق كىتابلارنى يازدى. تاناكا ئىپپېئى ئۇزۇن ۋاقىت جۇڭگودا تۇرغان بولۇپ، 1924 - يىلى جىنەندىكى بىر مەسچىتتە ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولغانىدى، كېيىن مەككە مۇكەررەمەگە بېرىپ ھەج پەرزىنى ئادا قىلدى.

20 - ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدىن باشلاپ ياپونىيىدىكى ئىلىم ئەھلىلىرى ۋە سىياسىي ساھەدىكىلەر ئىچىدە ئىسلام دىنى قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى: 1932 - يىلى 17 ئالىمنىڭ تەشەببۇسى بىلەن "ئىسلام مەدەنىيەت تەتقىقات يۇرتى" قۇرۇلۇپ «ئىسلام مەدەنىيىتى» دېگەن ژۇرنالنى نەشر قىلدى؛ 1938 - يىلى سىياسىي ساھەدىكى بەزى ئەربابلار بىرلىشىپ "بۈيۈك ياپون ئىسلام جەمئىيىتى"نى قۇرۇپ «ئىسلام دۇنياسى» دېگەن ئايلىق ژۇرنالنى نەشر قىلدى؛ 1940 - يىلى بىر قىسىم مۇسۇلمانلار بىرلىشىپ "توكيو ئىسلام بىرلەشمىسى"نى قۇردى؛ 1953 - يىلى ياپونلۇق داڭلىق ئەربابلاردىن سادىق ئىمائىزۇمى، ئابدۇللا مۇنىر ۋاتانابىي شيوئۇجى قاتارلىقلارنىڭ تەشەببۇسى بىلەن توكيودا "ياپونىيە مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى" قۇرۇلدى. بۇ جەمئىيەتنىڭ تەسىرى بىر قەدەر چوڭ بولۇپ، بۇ جەمئىيەتكە ياپونىيىدىكى داڭلىق مۇسۇلمان ئەربابلاردىن سادىق ئىمائىزۇمى، ئۆمەر مىتا ريوئۇئىچى، ئەبۇ بەكرى مورىموتۇ تاكېئو، ئۆمەر ئىئوكىبىي يوئۇجىروئۇ قاتارلىقلار رەئىس بولدى. بۇ جەمئىيەت كۆپ قېتىم ئىسلام ئالىملىرى ۋە دىنىي خادىملارنى تەربىيىلەش ئۈچۈن 1960 - يىللاردىن باشلاپ ئەرەب ئەللىرىگە ئوقۇغۇچى ئەۋەتتى؛ 1970 - يىللارنىڭ بېشىدا مىتا ريوئۇئىچى ياپونچىغا تەرجىمە قىلغان «قۇرئان كەرىم»نى نەشر قىلدۇردى، 1980 - يىللارنىڭ بېشىدا ئۇنى قايتا تۈزۈتۈپ 2 - قېتىم نەشر قىلدى؛ «ئىسلام دىنى» دېگەن ژۇرنالنى نەشر قىلدۇردى. 1990 - يىلىدىن باشلاپ 9 - نۆۋەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ رەئىسلىكىنى خىگۇچى مىمىساكا ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

ئىككىنچى دۇنيا ئۇرۇشى مەزگىلىدە، ياپونىيە ھەربىي ھۆكۈمىتى ئىسلام دىنى ۋە مۇسۇلمانلارنى تەتقىق قىلىدىغان مۇناسىۋەتلىك تەتقىقات مەركەزلىرى ۋە ھەر خىل تەشكىلاتلارنى قۇردى. تەكشۈرۈشلەرگە ئاساسلانغاندا، بۇ ۋاقىتتا نەشر قىلىنغان ئىسلام دىنىغا دائىر ھەر خىل كىتاب ۋە ژۇرنال 100خىلدىن ئاشقان. ئەمما بۇ تەشكىلات ۋە تەتقىقات مەركەزلىرىگە مۇسۇلمانلار رەھبەرلىك قىلمىغان، ئۇنىڭ مەقسىتىمۇ ئىسلام دىنىنى تارقىتىش بولماستىن، ئۆزى ئىگەللىگەن جۇڭگو ۋە شەرقىي جەنۇبىي ئاسىيا رايوندىكى ئىسلام دىنى ۋە مۇسۇلمانلارغا مۇناسىۋەتلىك ساۋاتلاردىن ياپون قوشۇنلىرىنى ۋاقىپلاندۇرۇشنىلا مەقسەت قىلغانىدى. شۇنىڭ ئۈچۈنمۇ

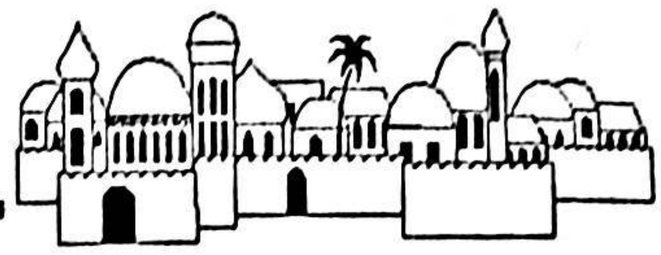

1945 ـ يىلى ئۇرۇشنىڭ ئاياقلىششى بىلەن بۇ تەشكىلات ۋە تەتقىقات مەزكەزلىرىمۇ يوقالدى.

1973 ـ يىلى پارتلىغان نېفىت كرىزىسى ۋە ئەرەب دۇنياسىنىڭ گۇللىنىشى نەتىجىسىدە ياپونىيىدە بىر قېتىم ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىش قىزغىنلىقى كۆتۈرۈلدى. ياپونىيە ھۆكۈمىتى ئەرەب ئەللىرىنىڭ ياپون ئىقتىسادىدىكى ئورنىنىڭ مۇھىملىقىنى ھېس قىلىش بىلەن بىرگە، يەنە ئۆزىنىڭ مۇسۇلمانلار دۇنياسى ئوراپ تۇرغان دۆلەت ئىكەنلىكىنى، يېقىنراق دۆلەتلەردىن مالايسىيا، ھىندونېزىيەقاتارلىقلار بارلىقىنى يىراقراق ئىسلام ئەللىرىنىڭ جەنۇبىي ئاسىيا، غەربىي ئاسىيا، ئوتتۇرا شەرق ۋە شىمالىي ئافرىقىدا ئىكەنلىكىنى، ئۇلارنىڭ نوپۇسىنىڭ ياپونىيە نوپۇسىدىن نەچچە ھەسسە كۆپلىكىنى، ياپونىيىنىڭ ئۇ جايلاردىكى بازارلارنى ئېچىشقا، بولۇپمۇ ئۇ جايلاردىكى نېفىتقا موھتاج ئىكەنلىكىنى، بۇ ئەللەرنىڭ ياپونىيىدىكى كۆچمەن ئاھالىسىنىڭ بىر ئىتتىپاقداش گەۋدە بولۇپ ياشاپ ئۆز ئانا ۋەتىنى بىلەن قويۇق مۇناسىۋەت قىلىپ كېلىۋاتقانلىقىنى تونۇپ يەتتى. شۇنىڭ بىلەن ياپونىيە تەشۋىقات ۋاستىلىرى ئىسلام دۇنياسىغا دىققەت نەزىرىنى تاشلاشقا باشلىدى. بولۇپمۇ مۇسۇلمانلارنىڭ كۇندىلىك تۇرمۇش مىزانلىرى توغرىسىدىكى خەۋەرلەر ئىسلام دىنىدىن قىلچە خەۋىرى بولمىغان ياپونلۇقلارنى مەككە مۇكەررەمەدىكى ھەج پائالىيىتىنىڭ ھەيۋەتلىك كۆرۈنۈشلىرىنى كۆرۈش، ئەزان ئاۋازى ۋە قۇرئان كەرىمنى قىرائەت قىلغان ئاۋازلارنى ئاڭلاش پۇرسىتىگە ئىگە قىلدى. كرىزىس مەزگىلىدە ئون مىڭلىغان ياپونلۇق ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلدى. مانا مۇشۇنداق تارىخىي شارائىتتا،

1974 ـ يىلىدىن باشلاپ توكيو شەھىرىدە "ياپونىيە ئىسلام مەركىزى"(بۇ مەركەز 1965 ـ يىلى قۇرۇلغان بولۇپ، ئۇ ۋاقىتتا "دۇنيا ئىسلام مەركىزى" دەپ ئاتالغان، 1974 ـ يىلى "ياپونىيە ئىسلام مەركىزى" دەپ ئۆزگەرتىلگەن) "ياپونىيە ئىسلام مەجلىسى"، "ئىسلام مەدەنىيەت جەمئىيىتى"، "ياپونىيە ئىسلام دوستلۇق بىرلەشمىسى"، "ياپونىيە ئىسلام توغرا يولغا يېتەكلەش جەمئىيىتى"، "ياپونىيە ئىسلام ئايالار جەمئىيىتى" قاتارلىق 13 ئىجتىمائىي تەشكىلات قۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە يەنە كيوتو، ئوساكا، ناگويا، يوكوھاما، كوبې، خىروسىما، توكۇشىما، كانازاۋا، سىندايې، خوككايدو قاتارلىق شەھەرلەردە ئارقا ـ ئارقىدىن ئىسلام دىنىغا دائىر ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار قۇرۇلدى. ئۇندىن باشقا توكيو ئۇنىۋېرسىتېتى، ياپونىيە شەرقىي ئوكيان مەدەنىيەت خەزىنىسى، ئوتتۇرا ۋە يېقىن شەرق مەدەنىيەت تەتقىقات مەركىزىنىڭ كۇتۇبخانىلىرىدىمۇ ئىسلامغا دائىر تەتقىقات ئورۇنلىرى ۋە ماتېرىياللىرى بارلىققا كەلدى.

ياپونىيەدىكى مەسچىت قۇرۇلۇشى 1905 ـ يىلى باشلاندى. ئۆز ۋاقتىدىكى ياپونىيە ـ روسىيە ئۇرۇشىدا ئەسىرگە چۈشكەن روسىيە ئەسكەرلىرى ئىچىدە

نەچچە يۈز تاتار قاتارلىق مۇسۇلمان كىشىلەر بار بولۇپ، ئۇلارنى ئوساكا شەھىرىگە يېقىن بىر جايغا ئېلىپ كېلىپ ئورۇنلاشتۇرغانىدى. ئۇلار بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئاددىيلا بىر نامازخانا ياسىدى. بۇ ياپونىيىدە مەسچىت سېلىشنىڭ باشلىنىشى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. ھازىر ياپونىيىدىكى 25چوڭ مەسچىت بولۇپ، ئۇلارنىڭ ئىچىدە بىر قەدەر چوڭ، داڭلىق ھەم تارىخى ئۇزۇن مەسچىتلەردىن كوبىي مەسچىتى، توكيو مەسچىتى، ناگويا مەسچىتى، ئوساكا مەسچىتى قاتارلىقلار بار. 1917 - يىلى روسىيىدە ئىنقىلاپ پارتلىغاندا، روسىيىنىڭ قازان ئوبلاستىدىن قېچىپ چىققان تۈركىي مىللەتلىرىدىن بولغان مۇسۇلمانلار پاناھلىنىش ئۈچۈن مانجۇرىيە ئارقىلىق ياپونىيىگە كەلگەندى. ئۇلارنىڭ كۆپ قىسمى توكيودا ئولتۇراقلاشقان ھەمدە 1922 - يىلى مەھەللىۋى ئىسلام جەمئىيىتىنى قۇرغان. ئۇلار 1938 - يىلى قۇربان ئەلى ۋە ئابدۇلئەھەد ئىبراھىملارنىڭ يېتەكچىلىكى ھەم ئۆز ۋاقتىدىكى ياپونىيەنىڭ سىياسىي ۋە ئىقتىسادىي ساھەسىدىكى مۇناسىۋەتلىك ئەربابلارنىڭ قوللىشى بىلەن، مۇساپىرلارنىڭ تۇنجى مەسچىتى — ئەردب پاسوندىكى"توكيو مەسچىتى"نى سالغان. بۇ مەسچىت ئۇزۇن ۋاقىت رېمونت قىلىنمىغانلىقتىن 1984 - يىلى تاقۇېتىلگەن ۋە 1986 - يىلى چېقىۋېتىلگەن. "ياپونىيە مۇسۇلمانلار جەمئىيىتى"نىڭ تۇركىيە قاتارلىق دۆلەتلەردىن ئىئانە توپلىشى بىلەن، ئەسلىدىكى مەسچىتنىڭ ئورنىغا قايتا مەسچىت سېلىش قۇرۇلۇشى 1998 - يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى باشلىنىپ، 2000 - يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى تاماملىنىپ، داغدۇغىلىق مۇراسىم ئۆتكۈزۈلگەن. شۇنىڭ بىلەن توكيو مەسچىتىنىڭ ناماز ئوقۇش، ئۇچۇر ئالماشتۇرۇش ۋە ئوخشاش بولمىغان مەدەنىيەتلەرنىڭ ئۆزئارا مۇلاقات قىلىشىدەك مۇھىم رولى يەنە ئەسلىگە كەلدى. 1935 - يىلى كوبېدا تۇرۇۋاتقان ھىندىستانلىق مۇسۇلمان سودىگەرلەرمۇ بۇ شەھەردە كوبىي مەسچىتىنى قۇرغانىدى. بۇ مەسچىت تا ھازىرغىچە ئۆز رولىنى جارى قىلدۇرۇۋاتىدۇ. 1938 - يىلى ناگويا شەھىرىدىكى تۈركىيىلىك مۇھاجىرلارمۇ بىر مەسچىت سالغان بولۇپ، بۇ مەسچىت 1945 - يىلى ھاۋا ھۇجۇمىدا ۋەيران بولغان. 1977 - يىلى ياپونىيە مۇسۇلمانلىرى ئوساكا شەھىرىدە مەسچىت سالغان.

ئالدىنقى ئەسىر 20 - يىللىرىنىڭ باشلىرىدا ياپونىيىدىكى ئىسلام دىنىنى تەتقىق قىلىدىغان ئالىملار «قۇرئان كەرىم»نى ياپونچىغا تەرجىمە قىلىش ۋە نەشر قىلىش ئىشلىرىنى باشلىدى. ھازىر «قۇرئان كەرىم»نىڭ تۆت خىل ياپونچە تەرجىمە نۇسخىسى بار، بۇلارنىڭ بەزىسى ئىنگلىزچىدىن، بەزىسى ئەرەبچىدىن تەرجىمە قىلىنغان؛ بەزىسى قىسمەن تەرجىمە، بەزىسى تولۇق تەرجىمە؛ ئۇنىڭدىن باشقا شېئىرى شەكىلدە تەرجىمە قىلىنغان قىسمەن تەرجىمە نۇسخىسىمۇ بار.

بسم الله الرحمن الرحيم

السلام عليكم ورحمة الله وبركاته

ئىسلام ئالىي بىلىم يۇرتى ـــ ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى

ئادىل ھاجى كېرەم

ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ قەدىمىي ئىسلام ئالىي دارۇلفۇنۇنى بولۇپ، ھازىرغا قەدەر مىڭ يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. مىڭ يىلدىن بۇيان، ئۇ "ئىسلام مەدەنىيىتىنىڭ قىبلىنامىسى" دېگەن شەرەپلىك نام بىلەن ئىسلام دۇنياسىدا شۆھرەت قازانغان، نۇرغۇنلىغان مۇسۇلمانلار ئەزھەرگە بېرىپ بىلىم تەھسىل قىلىشنى ناھايىتى شەرەپلىك دەپ بىلگەن، فاتىمىيلەر قوشۇنىنىڭ باش قوماندانى جەۋھەر سەقلىيە مىسىرنى فەتھى قىلىپ قاھىرە شەھرىنى بەرپا قىلغاندىن بېرى، ئەزھەر ئۇزۇنىڭ شانلىق نەتىجىلىرى بىلەن ئىسلام مەدەنىيىتىنى تارقىتىشتا زور رولىنى كۆرسىتىپ كەلمەكتە.

1. ئەزھەرنىڭ 19 ـ ئەسىردىن ئىلگىرىكى تارىخىي دەۋرلەردىكى تەلىم ـ تەربىيە ئەھۋالى

ئەزھەر مەسچىتى مىلادىيە 969 ـ يىلى بىنا قىلىنىشقا باشلىنىپ، مىلادىيە 972 ـ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى رەسمىي تاماملانغان. رىۋايەت قىلىنىشىچە، بۇ مەسچىت پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىڭ قىزى بۇۋى فاتىمە زەھرانى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن "ئەزھەر" دەپ ناملانغان. ئەزھەر مەسچىتى دەسلەپتە ھەم ئەمەل ـ ئىبادەت قىلىنىدىغان سورۇن، ھەم دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەر تەھسىل قىلىنىدىغان ئىسلام ئالىي دارۇلفۇنۇنى، ھەم دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن ئالىم ـ ئۆلىمالار يىغىلىدىغان ۋە باشقا ئەللەرگە ئالىم ـ ئۆلىمالار ئەۋەتىلىدىغان ئالىي ئىلىم مەركىزى ئىدى، كېيىن ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى تەسىس قىلىنىپ، دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەر ئۆتىلىدىغان ئىسلام بىلىم مەركىزىگە ئايلانغان. مىلادىيە 975 ـ يىلى فاتىمىيلەرنىڭ خەلىپىسى مۇئىز مىسىرغا ھاكىمدارلىق قىلىۋاتقان مەزگىلىدە، ئەزھەر مەسچىتىدە ھەر تۈرلۈك ئىلىملەر ئۆستىدە ھەلقە قۇرۇلۇپ لېكسىيەلەر سۆزلىنىدىغان بولغان. فاتىمىيلەر شىئە مەزھىپىگە مەنسۇپ بولغاچقا، ئەزھەر مەسچىتىدە ئەڭ ئاۋۋال شىئە مەزھىپىگە دائىر كىتابلاردىن دەرس سۆزلەنگەن، ئۆلىمالار تەكلىپ قىلىنىپ، ئۇلارغا قونالغۇ جاي ۋە تۇرمۇش راسخوتى ئاجرىتىپ بېرىلگەن، ئەھلى ئىلىملەر مەسچىتتە يىغىلىپ دىنىي بىلىملەر ئۆستىدە پىكىر ئالماشتۇرۇشقان، ئايالىلار ئۆچۈنمۇ مەخسۇس كۆرسىلار ئېچىلغان. خەلىفە ھاكىم بىئەمرىللاھنىڭ تەشەببۇسكارلىقى بىلەن مىلادىيە 1005 ـ يىلى ئەزھەردە دارۇلھىكمەت قۇرۇلۇپ

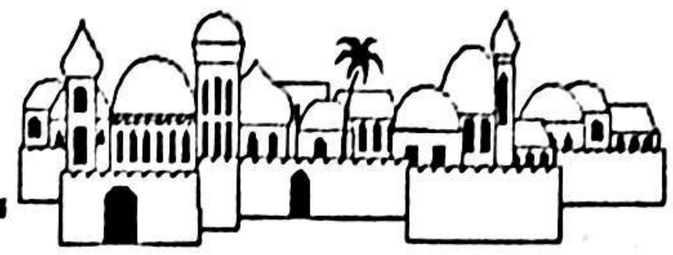

يالغۇز بىرتۇرلۇك مەزھەپنىڭ تەلىملىرىگە ئەمەل قىلىدىغان ئەھۋالغا ئاساسىي جەھەتتىن خاتىمە بېرىلگەن، نەتىجىدە فىقھىي ئىلىملەردىن باشقا ئىلىملەرنىڭ ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرىگە يېڭىچە شارائىت ھازىرلانغان، پەلسەپە، تىبابەتچىلىك ۋە ھېسابقا ئوخشاش ئەقلىي ۋە پەننىي بىلىملەرمۇ ئالىم ـ ئۆلىما ۋە تالىبلارنىڭ ئۆگىنىش قىزغىنلىقىغا مۇيەسسەر بولغان، مەۋلۇد بايرىمى، رەجەب، شەئبان ۋە رامىزان ئايلىرىدا چوڭ دائىرىدە دىنىي پائالىيەتلەر ئېلىپ بېرىلىدىغان بولغان.

فاتىمىلەر خانلىقى پارچىلىنىپ، ئەييۇبى خانلىقى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەييۇبىيلار سۇننىي مەزھىپىگە مەنسۇپ بولغاچقا، سالاھۇددىن ئەييۇبى ئەزھەردە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىپ، دىنىي پائالىيەت ۋە ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرىدا سۇننىي مەزھىپىنىڭ تەلىملىرىگە ئەمەل قىلىشنى، شىئە مەزھىپى ۋە ئۇنىڭ دىنىي مۇراسىملىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلغان.

مەملۇكىلەر ھاكىمىيەت تۇتقاندىن كېيىن، ئەزھەرنىڭ ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش ئىشلىرى تېخىمۇ ئىلگىرى سۈرۈلگەن، ئەھلى ئىلىملەر ھۆرمەت ـ ئېھتىرامغا ۋە يۇقىرى مەرتىۋىگە تېخىمۇ مۇشەررەپ بولغان، شۇنىڭ بىلەن بىر مۇنچىلىغان ئەھلى ئىلىملەر، سالىھ مۆمىنلەر ۋە مۇتەسەۋۋىپلەر، سودىگەرلەر، سەنئەتكارلار ۋە خەتتاتلار ئەزھەرگە زىيارەتكە كېلىدىغان بولغان. مەملۇكىلەر سۇلتانلىرىنىڭ كۆڭۈل بۆلۈشى ئاستىدا، ئەزھەرنىڭ بەيتۇلمالىغا نۇرغۇن ۋەقىپە ۋە خەيرىيەت پۇللىرى يىغىلىپ ناھايىتى رونىق تاپقان. شەرقتە موڭغۇللارنىڭ بېسىمى، مەغرىپ ۋە ئاندولىسىيەدە مۇسۇلمان ھاكىمىيىتىنىڭ ئاجىزلىششى سەۋەبىدىن، بىر مۇنچىلىغان ئالىم ـ ئۆلىمالار ئۇ جايلاردا تۇرۇشقا ئىلاجسىز قېلىپ، مىسىرنى ئۆزلىرىنىڭ پاناھگاھى قىلغان، ئۇلارنىڭ مىلادىيە 14 ـ، 15 ـ ئەسىرلىرىدە مىسىرغا كېلىشى، ئەزھەرگە يۈكسەك گۈللىنىش ئېلىپ كەلگەن. بۇ مەزگىللەردە ئەزھەرگە كەلگەن مەشھۇر ئالىم ـ ئۆلىمالاردىن ئىبنى خەلدۇن، مۇھەممەد ئەلفاسى، ئەبۇل ئاببىاس ئەھمەد ئەلقەلقەشەندى، مەقرىزى، سەھاۋى، جالالۇددىن سۇيۇتى قاتارلىقلار بولغان. شۇ ۋاقىتلاردا ئەزھەردە «قۇرئان كەرىم» تىلاۋىتى، «قۇرئان كەرىم» ئىلىملىرى، فىقھە ئىلمى، ھەدىس، تەفسىر ۋە تىل ـ ئەدەبىيات بىلىملىرىنى ئوقۇ ـ ئوقۇتۇش، شۇنداقلا، ۋەز ـ تەبلىغ قىلىش پائالىيەتلىرى ناھايىتى رونىق تاپقان. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، تەبىئىي پەن ساھەسىدىمۇ زور تەرەققىياتلار بارلىققا كەلگەن. مەسىلەن: تىبابەتچىلىك، ئاسترونومىيە، جۇغراپىيە ۋە تارىخ ئىلىملىرى ئۇستىدە چوڭقۇر تەتقىقاتلار ئېلىپ بېرىلغان.

ئوسمانىيلار مىسىردا ھۆكۈم سۈرگەن دەۋرلەردە، ئەزھەر يەنىلا ئۆزىنىڭ بۇرچىغا ۋارىسلىق قىلىپ، ئۇنى تېخىمۇ يۇكسەلدۈرگەن، ئوسمانىيلار گەرچە تۈركىي تىلدا سۆزلىشىدىغان بولسىمۇ، لېكىن ئەزھەر ۋە مىسىر خەلقىنىڭ ئەرەب تىلى ۋە

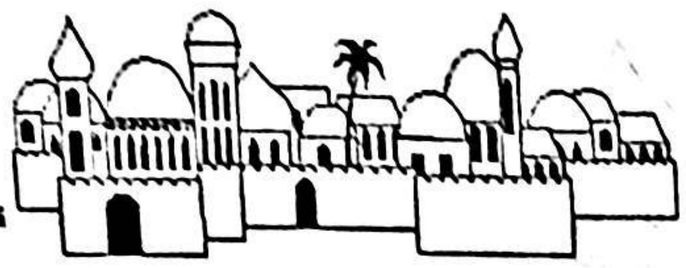

ئەدەبىياتىنى ساقلاپ قېلىشىغا ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن، ئەزھەرنىڭ ئىلمىي رولىغا قول قويغان، ئىقتىسادىي كىرىمىگە ئارىلاشمىغان. ئۇلارنىڭ ئەزھەرگە ئېلىپ كەلگەن ئەڭ چوڭ يېڭىلىقى شۇكى، ئۇلار ئەزھەرنىڭ مۇتۇەر، مەشھۇر ئۇلىمالىرىغا ''شەيخۇل ئەزھەر''* دېگەن شەرەپلىك ئۇنۋاننى بەرگەن. شەيخۇل ئەزھەر تاللاشتا پۈتۈنلەي مىسىرلىق ئۆلىمالارنى ئاساس قىلغان ھەم تاللاش ھوقۇقىنى ئەزھەردىكى ئۆلىمالارنىڭ ئىختىيارىغا قويغان، كېيىن ''شەيخ'' دېگەن ئاتالغۇ بارغانسېرى كەڭ قوللىنىلىپ، ھەرقايسى پىرقە ـ مەزھەپتىكى دىنىي مۇھتەرەم زاتلارغا خاس ئاتالغۇ بولۇپ ئومۇملاشقان، ئۆلىمالار ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن دەرسلىك كىتاب تاللاپ دەرس ئۆتىدىغان بولغان، شۇ سەۋەپتىن بىر مۇنچىلىغان ئالىم ـ ئۆلىمالار، مۇدەررىسلەر ۋە تالىپلار ئىلىم تەھسىل قىلىش ئۈچۈن دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن ئەزھەرگە كېلىش دولقۇنى يەنمۇ بىر قەدەم يۇكسەلگەن.

ئەزھەر ئۆز ۋاقتىدا ئوقۇشقا كەلگەن تالىپلارنى رابات(يەنى ھەر قايسى ئەللەردىن كەلگەن ئالىم ـ ئۆلىما ۋە تالىپلار ئۈچۈن ھازىرلانغان قونالغۇ جاي)غا ئورۇنلاشتۇراتتى، بۇ راباتلار باشقا ئەللەردىن كەلگەن ئوقۇرمەنلەرنىڭ خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈشى ۋە يەرلىك خەلقلەر بىلەن بىرگە ياشىشىغا ھەم ئىلىم تەھسىل قىلىشىغا ناھايىتى ياخشى شارائىت ھازىرلاپ بەرگەنىدى. ئەزھەر ئەتراپىدىكى راباتلارنىڭ بىنا قىلىنىشىغا ئەھلى خەيرىنىڭ قىلغان ساخاۋەتلىك ياردىمى ۋە ئەزھەرنىڭ ئۆزىدە بولغان فوندى ناھايىتى مۇھىم رول ئوينىغان. ئوسمانىيلار بولسا بۇنى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈپ، دۇنيانىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن نەچچە مىڭلىغان تالىپلارنى 50كە يېقىن راباتقا بىرتۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ ئەزھەردە ئىلىم تەھسىل قىلىشىغا ئىمكانىيەت يارىتىپ بەرگەن. بۇ راباتلارنىڭ بىر قىسمى مىسىرلىق تالىپلارغا خاس بولۇپ، مىسىرنىڭ جەنۇبىي تەرىپىدىن كەلگەن تالىپلارنىڭ تۇرۇشىغا تەييارلىنىپ، ''رۇۋاقۇل سائايىدە'' دەپ نام بېرىلگەن، رۇۋاقۇل شەنۇانىيە ۋە رۇۋاقۇل فەشەنىيە دېگەنگە ئوخشاش راباتلار بولسا مەلۇم بىر جايدىن كەلگەن تالىپلارنىڭ تۇرۇشىغا مەنسۇپ بولغان، ئۇندىن باشقا يەنە رۇۋاقۇل ھەنەفىيە ۋە ياكى رۇۋاقۇل ھەنابىلە دېگەندەك راباتلار ئايرىلىپ مەخسۇس فىقھىي مەزھەپتە ئوخشاش بولمىغان تالىپلارغا تەۋە قونالغۇ جاي قىلىنغان، شۇنداقلا ئەمما كىشىلەر ئۆچۈنمۇ ئايرىم رابات بىنا قىلىنغان. مىسىرنىڭ سىرتىدىن كەلگەن تالىپلارغا خاس بولغان راباتلار ئىچىدە

*شەيخۇل ئەزھەر(ئەزھەر شەيخى) ئەزھەر جامەسى، ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ۋە ئەزھەر تەتقىقات ئىنىستىتۇتىدىن ئىبارەت ئۈچ ئورۇن ئالىي ھەيئىتىنىڭ دىنىي داھىيسىنىڭ ئالىي ۋەزىپە ئۇنۋانى بولۇپ، مۇئاۋىن زۇڭلى دەرىجىلىك. بۇ ۋەزىپىنى ئادەتتە دۆلەت باشلىقى تەيىنلەيدۇ ۋە ئىززەت ـ ئابرۇيلۇق، چوڭقۇر بىلىملىك باشقىلارنىڭ نەمۇنىسى ھېسابلىنىدىغان فەقىھ ـ ئۆلىمالار ئۆتەيدۇ.

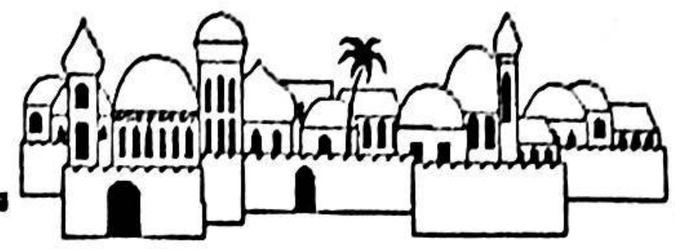

ئەك مەشھۇرلىرىدىن ئافرىقىدىن كەلگەنلەرگە، تۈركلەرگە، ھىندىستانلىقلارغا، شاملىقلارغا ۋە يەمەنلىكلەرگە مەنسۇپ بولغان راباتلار بولغان. تالىپلار ئاساسەن ئەھلى خەيرىنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىگە تايانغان، ئەزھەردە ھەر قايسى ئەللەرگە تەۋە راباتنىڭ تەسىس قىلىنىشى ئۇنىڭ ئىناۋىتىنى تېخىمۇ يۇقىرى كۆتەرگەن، تالىپلارنى راباتلارغا ئورۇنلاشتۇرۇشتەك تۈزۈم 1954 ـ يىلىغا كەلگەندە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ ئورنىغا چەت ئەللىك تالىپلار يۇرتى دېگەن مەخسۇس بىر قونالغۇ يۇرتى بىنا قىلىنغان.

2. ئەزھەرنىڭ 19 ـ ئەسىردىن كېيىنكى تەلىم ـ تەربىيە ئەھۋالى

19 ـ ئەسىرگە كەلگەندە، مىسىردا ئىلمىي ئىسلاھات ھەرىكىتى باشلىنىدۇ، ئەزھەر بۇ ھەرىكەتنىڭ تەسىرى ئاستىدا، ھازىرقى زامان ئىلملىرىنى ئەزھەرنىڭ ئوقۇتۇش دەرسلىكىگە كىرگۈزۈشنىڭ زۆرۈرلىگىنى ھېس قىلىدۇ، بۇ جەھەتتە شەيخ رىفائىي تەھتاۋى ئىنتايىن چوڭ رول ئويناپدۇ. خۇدەيۋى ئىسمائىل پاشا زامانىدا ئەزھەرنىڭ شەيخى مۇھەممەد ئابباس مۇناسىۋەتلىك قانۇن ـ لايىھە تۈزۈپ چىقىرىدۇ، بۇ قانۇن ـ لايىھە بويىچە تالىپلار ئەزھەر شەيخى تەيىنلىگەن ئالتە كىشىلىك ھەيئەت ئالدىدا فىقھە، ئۇسۇل، تەۋھىد، ھەدىس، تەفسىر، نەھۋى ـ سەرفى، ئىلمىي بالاغەت، مەنتىق قاتارلىق دەرسلەردىن ئىمتىھان بېرىدۇ، شۇنداقلا ئىمتىھان ئارقىلىق قوبۇل قىلىش، دەرسلىك كىتابلارنى بېكىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلىدۇ. كېيىن ئىمام مۇھەممەد ئابدۇ بۇ ئاساستا ئەزھەرنىڭ شەيخلىرىنى قايىل قىلدۇرۇپ، 1895 ـ يىلىدا "ئەزھەر يېتەكچىلىك ھەيئىتى"نى قۇرىدۇ، بۇ ھەيئەت ئىسلام دىنىدىكى تۆت چوڭ فىقھە مەزھىپىگە ئايرىم ـ ئايرىم ۋەكىللىك قىلىدىغان مۆتىۋەر ئۆلىمالاردىن تەركىپ تاپىدۇ. ئىمام مۇھەممەد ئابدۇ يەنە زور تىرىشچانلىق كۆرسىتىپ، ئەزھەرنىڭ ئوقۇتۇش دەرسگە ماتېماتىكا، فىزىكا، جۇغراپىيە، تارىخ ۋە خەتتاتلىق قاتارلىق يېڭى دەرسلەرنى كىرگۈزىدۇ، مۇدەررىسلەرنىڭ مائاشى ئۆستۈرىلىدۇ، ئۇ يەنە تالىپ قوبۇل قىلىش تۈزۈمى، ئوقۇش مۇددىتى، يىللىق تەتىل، ئوقۇتۇش دەرسلىكى، ئوقۇش پۈتتۈرۈش گۇۋاھنامىسى، دۇنياۋى شاھادەت تارقىتىش قاتارلىق بىر يۈرۈش يېڭى بەلگىلىمىلەرنى چىقىرىدۇ. ئەلا ئوقۇغان تالىپلارغا ئوقۇش مۇكاپات پۇلى تارقىتىش يولى ئارقىلىق تالىپلارنىڭ تېخىمۇ بېرىلىپ ئىلىم تەھسىل قىلىشىنى رىغبەتلەندۈرىدۇ. 1928 ـ يىلى ئىمام مۇھەممەد ئابدۇنىڭ ئۇستازى ئىمام مۇھەممەد مۇستافا ئەلمەراغى ئەزھەرنىڭ شەيخى بولغاندا ئىسلاھات ئىشىكىنى تېخىمۇ ئېچىپ، ئۆلىمالارنى دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەردە ئىجتىھاد قىلىشقا ئۈندەيدۇ. 1930 ـ يىلى ئىمام مۇھەممەد ئەل ئەھمەدى ئەلزاۋاھىرى ئەزھەرنىڭ شەيخى بولغاندا يەنە بىر يېڭى لايىھە چىقىرىپ، ئىسلام دىنى ئاساسلىرى، شەرىئەت

ۋە قانۇن، ئەرەب تىلى ۋە ئەدەبىياتى قاتارلىق كەسپىلەرنىڭ فاكۇلتېتلىرىنى قۇرىدۇ، شۇنداقلا، بۇ لايىھە بويىچە، ئەزھەردە يەنە باشقا فاكۇلتېتلارنىڭمۇ قۇرۇلۇشىغا ئىجازەت بېرىلىدۇ. 1961 ـ يىلىغا كەلگەندە، مىسىرنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى زۇڭتۇڭى ئابدۇ ناسىر «ئەزھەرنى تەرەققىي قىلدۇرۇش توغرىسىدىكى 103 ـ نومۇرلۇق پەرمان»نى ئېلان قىلىپ ''ئەزھەر دۇنياۋىي ئىسلام دارۇلفۇنۇنى، ئۇ ئىسلام مىراسلىرىنى قوغداش، تەتقىق قىلىش ۋە تارقىتىش، شۇنداقلا ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرىغا خىزمەت قىلىش بۇرچىنى ئۈستىگە ئالغان، ئەرەب مەدەنىيىتىنى تارقىتىش، ئىسلام شەرئىتى، مەدەنىيىتى، ئەرەب تىلى ۋە ئەدەبىياتى، شۇنداقلا، «قۇرئان كەرىم» تەتقىقاتى ئىشلىرىدا ئىسلام ئەللىرى بىلەن بولغان ئالاقىنى كۈچەيتىشكە زور ئەھمىيەت بېرىدۇ'' دەپ چاقىرىق قىلىدۇ. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئەزھەرنىڭ پەقەت ئەرەب تىلى ۋە دىنىي بىلىملەردە تەلىم بېرىدىغان ئىلىم مەركىزى بولۇپلا قالماي، يەنە خەلقئارادىكى باشقا ئالىي مەكتەپلەرگە ئوخشاش تەبىئىي پەن بىلىملىرىنىمۇ ئوقۇتىدىغان ئالىي مەكتەپ بولۇشى كېرەكلىكىنى تەكىتلەيدۇ. شۇ ئاساستا، ئەزھەردە، مۇنداق بىر نەچچە پرىنسىپلار يولغا قويۇلىدۇ: ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى مۇسۇلمان تالىپلارنىڭ كېلىپ ئوقۇشىنى ۋە بىلىم ئاشۇرۇشىنى قارشى ئېلىش؛ ئەزھەردە ئوقۇۋاتقان مۇسۇلمان تالىپلار بىر ـ بىرى بىلەن ئىناق ـ ئىتتىپاق بولۇش، ئىسلام ئەقىدىسىدە ئىخلاسمەن بولۇش؛ دىنىي ۋە پەننىي بىلىملەردىن تەلىم بېرىش ئارقىلىق مىسىر، ئىسلام ئەللىرى ۋە غەيرى ئىسلام ئەللىرىگە ياراملىق ئىلىم ئەھلىلىرىنى تەربىيىلەپ يېتىشتۇرۇپ بېرىش، ئىسلام مەدەنىيىتى ۋە ئەرەب تىلىنى تارقىتىش؛ دىنىي ۋە ئىلمىي تەتقىقاتتا دۇنيادىكى باشقا ئالىي مەكتەپلەر بىلەن ھەمكارلىشىپ ئىلىم ئالماشتۇرۇشنى تەشەببۇس قىلىش قاتارلىقلار. نەتىجىدە، ئەزھەردە يەنە بىناكارلىق، سانائەت، تېببابەت ۋە يېزا ئىگىلىك فاكۇلتېتلىرى تەسىس قىلىندۇ، شۇنىڭدەك قىزلار ئۈچۈن مەخسۇس فاكۇلتېتلارمۇ ئېچىلىدۇ. ئوقۇش پۈتتۈرۈش دىپلومىلىرى باكالاۋۇر، ماگىستىر ۋە دوكتور دەرىجىلىرىگە ئايرىلىدۇ. 1962ـــ1963 ـ يىللىرىدا ئىسلام دىنى ئاساسلىرى فاكۇلتېتىنىڭ ئوغۇللار ۋە قىزلار بۆلۈمى ئېچىلىدۇ. 1964 ـ يىلى يەنە دورىگەرلىك، سودا، چەت ئەل تىللىرى ۋە ئاخبارات فاكۇلتېتلىرىمۇ قۇرۇلىدۇ. ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتۇش دائىرىسىنىڭ كېڭىيىشى بىلەن قاھىرەنىڭ مەدىنەتۇل ناسر دېگەن جايىغا يېڭىدىن ئوقۇتۇش بىنالىرى سېلىنىدۇ.

ئەزھەرنىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى ئەزھەر ئالىي مەجلىسى بولۇپ، ئۇ ئەزھەر شەيخىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە، ئەزھەرنىڭ مۇئاۋىن شەيخى، ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ رەئىسى، ئىسلام تەتقىقات مەركىزىنىڭ رەئىسى قاتارلىق تۆت ئەزادىن، شۇنداقلا، مىسىرنىڭ دىنىي فوندى مىنىستىرلىكى، مائارىپ

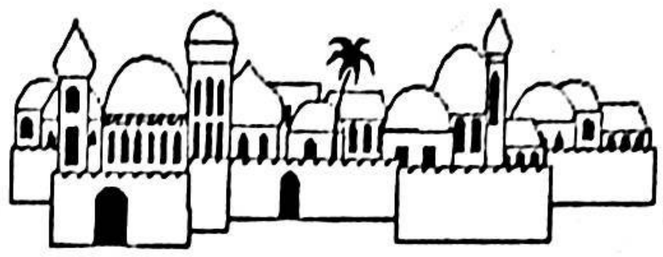

مىنىستىرلىكى ۋە ئەدلىيە مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرلىرى، مەدەنىيەت ۋە چەت ئەللىك تالىپلارنى باشقۇرۇش تارمىقى، ئەزھەرگە قاراشلىق ئەزھەر ئوتتۇرا مەكتەپلىرىنىڭ رەئىسلىرى ۋە ئەزھەردىكى ئۇچ نەپەر مۇتىۋەر مۇدەررىس ۋەكىلىدىن تەركىپ تاپىدۇ. مەزكۇر ھەيئەتنىڭ ۋەزىپىسى: ”ئەزھەرنىڭ ئىسلام دىنى ئۇچۇن خىزمىتى قىلىش سىياسىتىنى بېكىتىش، ئەزھەرنىڭ ئىلمىي مۇھاكىمە تەتقىقاتلىرىنى بەلگىلەش، ئەزھەرنىڭ مەمۇرىيەت خىراجىتىنى تەستىقلاش، پەخرىي ئۇنۋان بېرىش ئىشلىرىنى تەنتقىق قىلىش“ قاتارلىقلاردىن ئىبارەت. ئەزھەرنىڭ ھازىرقى شەيخى دوكتۇر مۇھەممەد سەييىد تەنتاۋى، ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ھازىرقى رەئىسى دوكتور ئەھمەد تەييىبدۇر.

ھازىر ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى دۇنيادىكى 100 مەشھۇر ئالىي مەكتەپنىڭ ئىچىدە 45 - ئورۇندا تۇرىدۇ، ئۇ پۈتۈن دۇنيادىكى ئالىي مەكتەپلەرنىڭ تەرەققىياتىدا ناھايىتى زور توھپە قوشقان، مەسىلەن، ھازىرقى زامان ئالىي مەكتەپلىرىدە يولغا قويۇلۇاتقان ئاسسىستېنت(يارەمچى ئوقۇتقۇچى)لىق تۇزۇمى 13 - ئەسىردىلا ئەزھەردە كەڭ قوللىنىلغان، ئەينى ۋاقىتتا بىر مۇتىۋەر ئۆلىما ئۆزىنىڭ گۇۋاھنامە ئالغان تالىپلىرىدىن بىر نەچچە نەپەرنى تاللاپ ئۇلارنى يارەمچى مۇدەررىس سۈپىتىدە ئوقۇ - ئوقۇتۇش ئىشلىرىغا سالاتتى، بۇ خىل ئوقۇ - ئوقۇتۇش تۇزۇمى ئەزھەردە تاكى ھازىرغا قەدەر يولغا قويۇلۇپ كەلمەكتە.

ئەزھەرنىڭ كۇتۇپخانىسىمۇ نۇرغۇن قىممەتلىك قولىيازما ئەسەرلەرنى ساقلاش بىلەن دۇنياغا تونۇلغان، بۇ قولىيازما ئەسەرلەرنىڭ مۇتلەق كۆپ سانىدىكىسى ئىسلام ئەسەرلىرى بولۇپ، ”شەرق ئىسلام مەدەنىيەت گۆھىرى“ دەپ شۆھرەت قازانغان. ھازىر بۇ كۇتۇپخانىدا تەخمىنەن بىر مىليونغا يېقىن ئەسەر ساقلانماقتا.

ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئۇنىۋېرسال ئۇنىۋېرسىتېت، ئۇنىڭدا 26 ئالىي تەتقىقات ئورگىنى بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە تېبابەت، دورىگەرلىك، ئىقتىساد، ئىنژېنېرلىق ۋە يېزا ئىگىلىك قاتارلىق ئورگانلىرىمۇ بار، ھازىر مىسىردىكى ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىدا 43 ئوغۇل تالىپلار ئىنستىتۇتى، 18 قىز تالىپلار ئىنستىتۇتى بولۇپ، ھازىرغا قەدەر جەمئىي 61 ئىنستىتۇت تەسىس قىلىنغان. بۇ ئىنستىتۇتلار مىسىرنىڭ ھەرقايسى ئۆلكىلىرىگە جايلاشقان. ئەزھەردىكى ئىنستىتۇتلار ئىسلام ئاساسلىرى ئىنستىتۇتى، ئىسلام دەۋەت ئىنستىتۇتى، ئىسلام تەتقىقاتى ۋە ئەرەب تىلى ئىنستىتۇتى، شەرىئەت ۋە قانۇن ئىنستىتۇتى، تىل ۋە تەرجىمە ئىنستىتۇتى، مائارىپ ئىنستىتۇتى، سودا - تىجارەت ئىنستىتۇتى، يېزا - ئىگىلىك ئىنستىتۇتى، سانائەت ئىنستىتۇتى، تېبابەتچىلىك ئىنستىتۇتى ۋە دورىگەرلىك ئىنستىتۇتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

جەمئىيەتنىڭ ئۇزلۇكسىز تەرەققىي قىلىشىغا ئەگىشىپ، ئەزھەر ئىسلام

دۇنياسىغىلا ئەمەس، بەلكى پۈتۈن دۇنياغا ئۆز تەسىرىنى كۆرسىتىپ كەلمەكتە. ئەزھەرنىڭ خەلقئارادىكى تەسىرىنى مۇنداق بەش جەھەتتىن خۇلاسىلىغىلى بولىدۇ: بىرىنچىدىن، دۇنيانىڭ مۇتلەق كۆپ دۆلەتلىرىدە ئەزھەردە ئوقۇغان تالىپلار تېپىلىدۇ؛ ئىككىنچىدىن، ئەزھەرنىڭ ھەر دەرىجىلىك مەدرىسە ۋە ئىنستىتۇتلىرىدا ئوقۇۋاتقان تالىپلارنىڭ سانى دۇنيادا ئالدىنقى ئورۇندا تۇرىدۇ، مەسىلەن، «مىسىر دۆلىتى 2005 ـ يىللىق يىلنامىسى»دىكى سانلىق مەلۇماتلارغا قارىغاندا، ئەزھەر قۇرۇلغاندىن تارتىپ 2004ـــ2005 ـ يىلغىچە بولغان ئارىلىقتا ئەزھەردە تەلىم ئالغان(يەنى باشلانغۇچ، تولۇقسىز، تولۇق ئوتتۇرا، قۇرئان قىرائەت مەدرىسىسى ۋە ئىنستىتۇتلاردا تەلىم ئالغان) تالىپلارنىڭ سانى 205مىليون 9900دىن ئارتۇق بولغان، 2004ـــ 2005 ـ يىللىقىدا ئوقۇۋاتقان تالىپلارنىڭ سانى 101مىڭ 200 گە، بۇنىڭ ئىچىدە 75 دۆلەتتىن كەلگەن چەت ئەللىك تالىپلارنىڭ سانى 12مىڭغا يەتكەن، ئەزھەر سىستېمىسىدىكى مەكتەپ ـ مەدرىسىلەرنىڭ سانى 7100گە يەتكەن؛ ئۇچىنچىدىن، ئەزھەردە تۆت چوڭ فىقھە مەزھىپىنىڭ تەلىملىرى تەتقىق ۋە مۇھاكىمە قىلىنىدۇ، ھەرقايسى جايلاردىن كەلگەن تالىپلار ئۆزلىرىنىڭ ئەمەل قىلىۋاتقان فىقھىي مەزھىپىگە ئالاقىدار بولغان فىقھە كىتابتىن تەلىم ئېلىشقا رۇخسەت قىلىنىدۇ؛ تۆتىنچىدىن، ئەزھەرنىڭ نەزەر دائىرىسى ناھايىتى كەڭ بولۇپ، جەمئىيەتتە يېڭىدىن كۆرۈلۈۋاتقان مەسىلىلەر ۋە ئىلمىي قاراشلارغا قارىتا، «قۇرئان كەرىم» ۋە ھەدىس شەرىپلىرىنى ئاساس قىلىپ، ئىجتىھاد نەتىجىلىرىگە تايىنىپ، ئەستايىدىل تەتقىق قىلىپ، مۇسۇلمانلارغا توغرا يېتەكچىلىك يۆنىلىشىنى كۆرسىتىپ بېرىدۇ؛ بەشىنچىدىن، ئەزھەرنىڭ چەت ئەل تىلى ئىنستىتۇتىدا 2001 ـ يىلى خەنزۇ تىلى فاكۇلتېتى قۇرۇلغان، ھازىر ئۇنىڭدا تۆت سىنىپ بولۇپ، جەمئىي 200 نەپەر مىسىرلىق تالىپ خەنزۇ تىلى ئۆگىنىدۇ، بۇ ھال خەلقئارادىكى ھېچقانداق ئىسلام ئالىي دارۇلفۇنۇنىدا ئەزەلدىن كۆرۈلۈپ باقمىغان.

جۇڭگو مۇسۇلمانلىرىنىڭ ئەزھەرگە بېرىپ بىلىم تەھسىل قىلىشى ئاللىبۇرۇنلا باشلانغان. ھازىر ئەزھەردە ئوقۇۋاتقان جۇڭگولۇق تالىپلارنىڭ سانى 300دىن ئاشىدۇ. ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتى ئىسلام دۇنياسىدىكى ئەڭ ئالىي دارۇلفۇنۇن بولۇش سۈپىتى بىلەن، ئىسلام مەدەنىيىتىنى تەتقىق قىلىش ۋە تارقىتىشتا كۆرىنەرلىك نەتىجىلەرنى قولغا كەلتۈرۈپ، ئىسلام دىنىنىڭ تىنچلىق، كەڭ قورساقلىق، ئوتتۇرا يول تۇتۇش، ھەققانىيلىقنى تەشەببۇس قىلىش، ئىككى ئالەملىك بەخت ـ سائادەت ئىزدەشنى تەرغىپ قىلىشتەك ئېسىل ئەنئەنىلىرىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئىسلامىيەت ئۇچۇن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشۇپ كەلمەكتە.

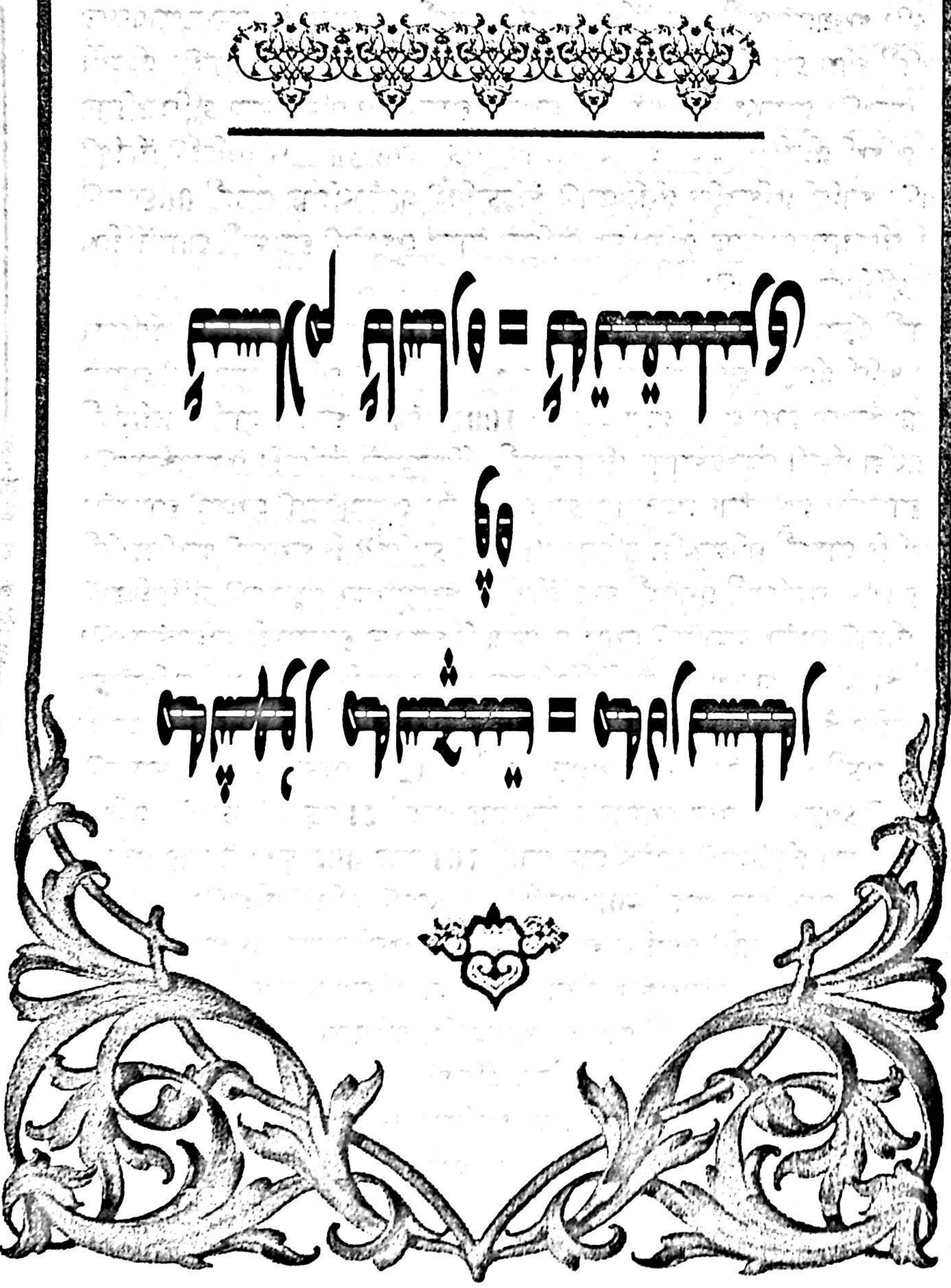

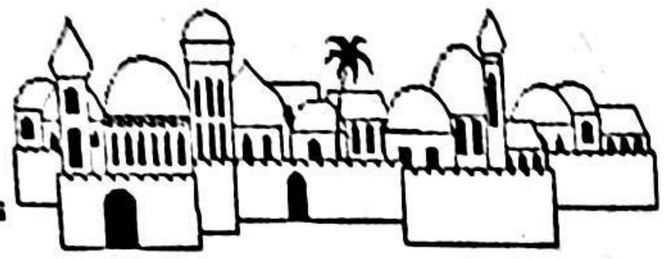

شنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىت

ما پىنيەن

مىلادىيە 622 ـ يىلى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام مەدىنە مۇنەۋۋەرەدە ئىسلام دىنى تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىت ــ مەسچىدىي قۇببەنى سالدۇرغانىدى. مانا شۇنىڭدىن ئېتىبارەن مەسچىت مۇسۇلمانلار نامىز ئوقۇيدىغان ۋە دىنىي پائالىيەت ئېلىپ بارىدىغان سورۇنغا ئايلاندى. ئىسلام دىنىنىڭ تارقىلىشىغا ئەگىشىپ، دۇنيانىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا، ئومۇمەن مۇسۇلمانلار ياشاپ تۇرىكچىلىك قىلىۋاتقان جايلارنىڭ ھەممىسىدە مەسچىتلەرنى ئۇچراتقىلى بولىدۇ.

ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىپ كىرگىنىگە مىڭ يىلدىن ئاشتى، مەسچىتنىڭ شىنجاڭدا پەيدا بولۇشى بىلەن ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىپ كىرىشى ئاساسىي جەھەتتىن بىر مەزگىلگە توغرا كېلىدۇ. شىنجاڭدا ئەڭ بالدۇر سېلىنغان مەسچىتكە مىڭ يىلدىن ئاشتى. نۆۋەتتە شىنجاڭدىكى ئەڭ قەدىمىي مەسچىت قەشقەردىكى ھېيتگاھ جامەسى بولۇپ، مىلادى 15 ـ ئەسىردە سېلىنغان. روشەنكى، ھېيتگاھ جامەسى ھازىرقى زامانداشقى ئەڭ قەدىمىي مەسچىت ھېسابلىنىدۇ. ئەمما بۇ مەسچىت ئىسلام دىنى شىنجاڭغا كىرگەن چاغدىكى مەسچىت ھېسابلانمايدۇ، ئەلۋەتتە شىنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىتمۇ ھېسابلانمايدۇ. ئۇنداقتا، شىنجاڭ تارىخىدىكى ئەڭ بالدۇر سېلىنغان مەسچىت قايسى؟ ئۇنى كىم، قايسى ۋاقىتتا، قەيەرگە سالدۇرغان؟ بۇ مەسچىت چوقۇم ئىسلام دىنىنىڭ شىنجاڭغا تارقىلىپ كىرگەن ۋاقىتنى دەللىلەپ بېرەلەيدىغان شاھىت بولىدىغانلىقى ئۈچۈن، مەن شىنجاڭ ئىسلام دىنى تارىخىنى يېزىشقا تۇتۇش قىلغان چاغلىرىمدا بۇ مەسىلىگە بەك باش قاتۇرغانىدىم. بىر قانچە يىللار تىرىشىش ئارقىلىق تەلىيىم ئوڭدىن كېلىپ بۇ مەسىلىگە ئاخىر جاۋاب تاپتىم.

13 ـ ئەسىردە ئۆتكەن ئاتاقلىق ئۇيغۇر ئالىمى جامال قارشى قەشقەرىيە خان جەمەتى كۈتۈپخانىسىدىن تاپقان 11 ـ ئەسىردە ياشىغان ئاتاقلىق ئەرەب لۇغەتشۇناسىنىڭ ئەسىرى «سۇخھاھ»نىڭ قول يازما نۇسخىسىغا ئاساسەن، پارسچە ئىزاھلىق لۇغەت ــ «سۇررااھ لۇغتى»نى تەرجىمە قىلىپ تۇزۇپ چىقىدۇ. كېيىنكى بىر مەزگىلگە كەلگەندە قەشقەردىكى دىنىي ساھە زاتلىرىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن «‹سۇررااھ لۇغتى›نىڭ تولۇقلىمىسى»نى يېزىپ چىقىدۇ. «تولۇقلىما»نىڭ مەزمۇنىغا شىنجاڭ ۋە ئوتتۇرا ئاسىيا تارىخىدىكى بەزى خاندانلىقلارنىڭ تارىخىدىن پارچىلار، جايلاردىكى داڭلىق دىنىي داھىيلار

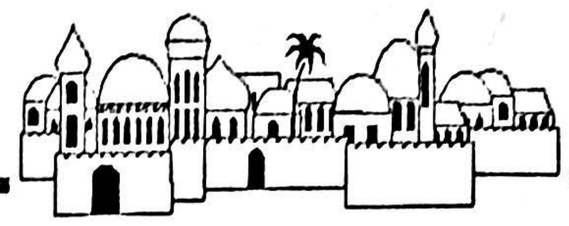

هەققدىكى رىۋايەتلەر، شۇنىڭدەك بىر قىسىم شەھەرلەرنىڭ يول، قۇرۇلۇش، ئۆرپ-ئادەت ۋە مەھسۇلاتلىرى قاتارلىقلار كىرگۈزۈلىدۇ. بۇ لۇغەتكە شىنجاڭدىكى تۇنجى مەسچىتنىڭ سېلىنىش جەريانىمۇ كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، بۇ ھەقتە مۇنداق بىر قىزىقارلىق رىۋايەتمۇ سۆزلەنگەن:

9 - ئەسىرنىڭ ئاخىرقى مەزگىللىرىدە بۇگۇنكى ئوتتۇرا ئاسىيا ۋە شىنجاڭ تەۋەسىدە ئىككى كۈچلۈك ھاكىمىيەت باش كۆتۈرۈپ چىقىدۇ. بۇنىڭ بىرى بۇددا ۋە مانىي دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان قاراخانىيلار خانلىقى، يەنە بىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان سامانىيلار سۇلالىسى بولۇپ، دەسلەپكى چاغلاردا بۇ ئىككى تەرەپ ھۆكۈمرانلىرى ئوتتۇرىسىدا خەت-ئالاقىلەر ئۈزۈلمەي، ئالاقە خېلى قويۇق بولىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە سامانىيلار سۇلالىسى بارغانچە كۈچىيىپ، قاراخانىيلار سۇلالىسىغا جىھاد نامى بىلەن توختىماي جەڭ ئېلان قىلىپ تۇرىدۇ، ئىككى تەرەپنىڭ مۇناسىۋىتىدە بارا-بارا يامانلىشىش كېلىپ چىقىدۇ. قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ 3-ئەۋلاد خانى ئوغۇلچاق ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈۋاتقان مەزگىللەرگە كەلگەندە، ئوغۇلچاق سامانىيلار سۇلالىسى بىلەن باردى-كەلدى ئالاقىسىنى ئۈزىدۇ ھەمدە پەرمان چۈشۈرۈپ، قاراخانىيلار خاندانلىقى تەۋەسىدە ئىسلام دىنىنى تارقىتىشنى، ئۆز پۇقرالىرىنىڭ ئىسلام دىنىنى قوبۇل قىلىشىنى قاتتىق چەكلەيدۇ. مىلادى 893-يىلى سامانىيلار سۇلالىسى قاراخانىيلار دۆلىتىگە يەنە بىر قېتىم جىھاد قىلىپ، قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ 2-پايتەختى تالاس(ھازىرقى قازاقىستانىنىڭ جامبۇل شەھىرى)نى بېسىۋالىدۇ؛ ئوغۇلچاقنىڭ خوتۇنى ۋە 15 مىڭ لەشكەرنى ئەسىرگە چۈشۈرىدۇ ھەم بۇنىڭ ئىچىدىكى 10 مىڭ لەشكەرنى ئۆلتۈرۈۋېتىدۇ. ئوغۇلچاق پايتەختىنى قەشقەرگە يۆتكەشكە مەجبۇر بولىدۇ. ئۇزاق ئۆتمەي سامانىيلار پادىشاھلىقىدا ئىچكى ماجىرا يۈز بېرىدۇ، بۇ ئىچكى ماجىرادا مەغلۇبىيەتكە ئۇچرىغان شاھزادە ناسىر ئىبنى مەنسۇر(رىۋايەتلەردە تىلغا ئېلىنىدىغان ئەبۇ ناسىر سامانىينى كۆرسىتىدۇ) سودىگەر قىياپىتىگە كىرىۋېلىپ، قاراخانىيلار خانلىقىغا قېچىپ بېرىپ سىياسىي پاناھلىق تىلەيدۇ. ئىسلام دىنىغا ئەزەلدىن ئۆچمەنلىك بىلەن قاراپ كەلگەن ئوغۇلچاق سامانىيلار پادىشاھلىقىنىڭ ئىچكى ماجىراسىدىن پايدىلىنىپ بۇ كونا رەقىبىنى ئاجىزلاشتۇرۇش ۋە ئۇنىڭغا زەربە بېرىش ئۈچۈن، بۇ مۇسۇلمان شاھزادىنى كاتتا زىياپەتلەر بىلەن كۈتۈۋالىدۇ ھەمدە ئۇنىڭغا:"سىز بۇ يەرنى ئۆز ئۆيىڭىزدەك بىلىڭ، ئىنىڭىز سىزگە رەھىمسىزلىك قىلغان بولسا، مەن سىزگە دوستلارچە مۇئامىلە قىلىمەن" دەيدۇ. ئوغۇلچاق ئۇنى ئاتۇشنىڭ ئەمەلدارلىقىغا تەينىلەيدۇ.

شاھزادە ئەبۇ ناسىر ئاتۇشنىڭ ئەمەلدارى بولغاندىن كېيىن، ئاتۇش ئوتتۇرا ئاسىيا سودىگەرلىرى توپلىنىدىغان جايغا ئايلىنىدۇ، كارۋانلار بۇخارا ۋە

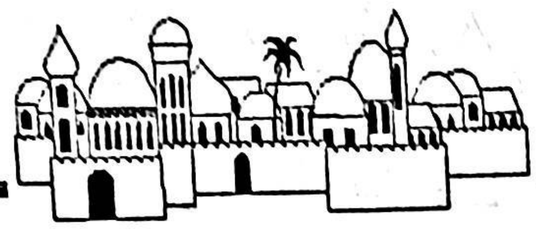

سەمەرقەنتلەردىن بۇ يەرگە كۈندىلىك بۇيۇملار ۋە رەخت ـ گەزماللارنى توپ ـ توپى بىلەن ئەپكېلىپ توشقۇزىۋېتىدۇ. بۇ مۇسۇلمان سودىگەرلەر ئاتۇشقا سودا بۇيۇملىرىنى ئەپكېلىپلا قالماي، بەلكى ئىسلام دىنىنىڭ تەسىرىنىمۇ ئېلىپ كېلىدۇ. شاھزادە ئەبۇ ناسىر ۋە مۇسۇلمان سودىگەرلەر نامار ئوقۇش ئۈچۈن ئاتۇشقا بىر مەسچىت سېلىشنى تەقەززالىق بىلەن كۈتىدۇ. بۇ نىيەتنى ئەملگە ئاشۇرۇش ئۈچۈن، شاھزادە ئەبۇ ناسىر ئوغۇلچاققا ئۇ ياخشى كۆرىدىغان تاۋار ـ دۇردۇندىن تىكىلگەن كىيىم ـ كېچەك، قۇم شېكەر قاتارلىق نەرسىلەرنى سۇۋغات سۈپىتىدە پات ـ پات ئەۋەتىپ تۇرىدۇ ۋە ئۇنىڭغا كۈچىنىڭ باربچە ياخشىچاق بولىدۇ، شاھزادە ئەبۇ ناسىر ئاخىر ئوغۇلچاقنىڭ ئىشەنچىسىگە ئېرىشىدۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ئەبۇ ناسىر پۇرسەتنى غەنىمەت بىلىپ، بىر مەسچىت سېلىپ ئاللاھقا ئىبادەت قىلىش مەقسىتىدە ئوغۇلچاقتىن بىر پارچە كالا تېرىسى چوڭلۇقىدىكى يەرنى بېرىشنى تەلەپ قىلىدۇ. ئوغۇلچاق ئۇنىڭ تەلىپىگە ماقۇل بولىدۇ ۋە ئۇنىڭغا:"ساڭا قايسى يەر لازىم بولسا شۇ يەرنى لازىم قىلىۋەر" دەيدۇ. شۇنىڭ بىلەن شاھزادە ئەبۇ ناسىر ئۆزىنىڭ "كالا تېرىسى پىلانى"نى ئىشقا ئاشۇرۇشقا كىرىشىپ كېتىدۇ. ئۇ بىر كالىنى سويۇپ، ئۇنىڭ تېرىسىنى ئىنچىكە تىلىپ بىر ـ بىرىگە ئۇلاپ ئۇزۇن تانا ياسايدۇ ۋە بۇ تانا بىلەن ئاتۇشتىكى ياخشى بىر پارچە يەرنى تام سالغاندەك ئوراپ كۆرۈپ، شۇ جايغا بىر مەسچىت سالدۇرىدۇ. ئوغۇلچاق بۇ ئىشتا ئۆزىنىڭ ئالدانغانلىقىنى بىلگەن بولسىمۇ، بىراق شاھزادە ئەبۇ ناسىرنىڭ ئەقىل ـ پاراسىتى ۋە غەيرىتىدىن ھەيران بولىدۇ. كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە بۇ يەردە ئوغۇلچاق ۋە قاراخانىيلار خانلىقىنىڭ تەقدىرىنى ئۆزگەرتىدىغان بىر ئىش يۈز بېرىدۇ: ئوغۇلچاقنىڭ جىيەن ئوغلى سۇتۇق بۇغراخان شاھزادە ئەبۇ ناسىرنىڭ نەسىھىتى بىلەن ئىمان ئېيتىپ مۇسۇلمان بولىدۇ ۋە ئاندىن ئوتتۇرا ئاسىيا مۇسۇلمانلىرىنىڭ قوللىشى ئارقىسىدا ئوردا سىياسىي ئۆزگىرىشى قىلىپ، ئوغۇلچاقنى ئاغدۇرۇپ تاشلايدۇ. شۇنىڭ بىلەن قاراخانىيلار خانلىقى مەملىكىتىمىز تارىخىدا تۇنجى يەرلىك ئىسلام ھاكىمىيىتى بولۇپ قالىدۇ.

شاھزادە ئەبۇ ناسىر"كالا تېرىسى پىلانى"نى ئىشقا سېلىپ سالدۇرغان بۇ مەسچىت شىنجاڭ تارىخىدىكى تۇنجى مەسچىت ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەسچىت تاكى جامال قارشى ياشاۋاتقان دەۋرلەرگە كەلگەنگە قەدەر "ئاتۇش جامەسى" دەپ ئاتىلىپ، نامى تەرەپ ـ تەرەپلەرگە تارقالغاندى.

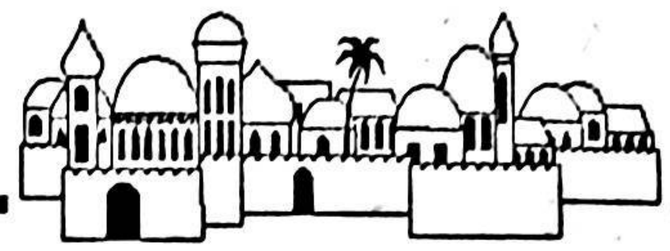

تۆت تەمىنىڭ سىرتقى يۈزى گۈللۈك خىش تىزما نەقىش بىلەن زىننەتلەنگەن، ئۈستى ئۈچبۇلۇڭلۇق ياغاچ لىم بىلەن يانتۇ ئۆگزىلىك، تۆز تورۇسلۇق قىلىپ يېپىلغان، ئوتتۇرىسىغا كىچىك مۇنار چىقىرىلغان. مۇنارنىڭ ئۈستىگە ھىلال ئاي بەلگىسى ئورنىتىلغان.

قەبرىگاھنىڭ كۆلىمى 196 كۋادرات مېتىر، ئۇزۇنلۇقى بىلەن كەڭلىكى 14 مېتىردىن، ئېگىزلىكى 5.85مېتىر، ئۈستى بىگىزسىمان، قاڭالتىر بىلەن قاپلانغان. سۈلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ قەبرىسى قەبرىگاھنىڭ قاپ ئوتتۇرىسىدا بولۇپ، شىمالدىن جەنۇبقا ئۇزۇنلۇقى 3.20مېتىر، كەڭلىكى 2.32 مېتىر، ئېگىزلىكى 1.55 مېتىر، سىرتى ئاق گەچ بىلەن ئاقارتىلغان. قەبرە ئۈستىگە دۇخاۋا يوپۇق يېپىلغان، ئۈچ تەرىپىدە مىللىي پاسوندىكى تۆمۈر پەنجىرىلىك دېرىزە بار بولۇپ، دېرىزىنىڭ ئېگىزلىكى 2.83 مېتىر، كەڭلىكى 1.80 مېتىر، سىرتى نەقىشلەنگەن مىللىي پاسوندىكى تۆمۈر رىشاتكا بىلەن ئورالغان. قەبرىگاھ دېرىزە تەكچىسىگە چوڭ ـ كىچىكلىكى ئوخشاش بولمىغان بىر قانچە تاش قويۇپ قويۇلغان. سۈلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرىنىڭ شەرقىي شىمالىدا ئەبۇ ناسىر سامانىينىڭ چاسا شەكىللىك ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئۈستى يېپىلغان مەقبەرىسى بار بولۇپ، ئۇزۇنلۇقى بىلەن كەڭلىكى 3.30 مېتىردىن، ئېگىزلىكى 3.70 مېتىر، كۆلىمى 11 كۋادرات مېتىر. سۈلتان سۇتۇق بۇغراخان قەبرىگاھنىڭ ئالدى تەرىپىگە مەسچىت، مەدرىس، ياتاق، مۇنچا قاتارلىق بىر يۈرۈش ئىمارەتلەر سېلىنغان.

مازاردىكى مەسچىت ئېگىز كۆتۈرۈلگەن سۇپا ئۈستىگە جايلاشقان. مەسچىتنىڭ قۇرۇلۇش كۆلىمى 1192 كۋادرات مېتىر، ئېگىزلىكى 7.43مېتىر، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 10889 كۋادرات مېتىر بولۇپ، ئىچكىرى ـ تاشقىرى قىلىپ سېلىنغان. مەسچىتنىڭ ئىككى ئىشىكى، تۆت دېرىزىسى بار، ئىچىدە ئىككى رەت 12 تال تۈۋرۈكى بار، مەسچىتنىڭ شىمال، جەنۇب، شەرق تەرىپىدە ھەيۋەتلىك پېشايۋان بار بولۇپ، شىمال ۋە جەنۇبدىكى پېشايۋاندا ئىككى رەت يەتتە تال تۈۋرۈك، شەرقىدە ئۈچ تال تۈۋرۈك بار، پۈتۈن مەسچىتنىڭ تۈۋرۈكى 43 تال. مەسچىتنىڭ مېھراب ۋە چاسا تورۇسلىرى بىلەن پېشايۋان تورۇسلىرى خىلمۇ خىل كۆركەم، رەڭلىك سىزما نەقىشلەر بىلەن ناھايىتى چىرايلىق بېزەلگەن. مەسچىت توپا، خىش ۋە ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، ئەتراپى ياغاچ رىشاتكا بىلەن ئورالغان. ئۈنىڭ ياسىلىشى پۈختا، كۆركەم ۋە ئەتراپىدىكى مەنزىرىسى چىرايلىق بولۇپ، مەسچىت ئالدىدىكى سۇپىسۇزۇك كۆل ۋە ياپيېشىل بوستان تېرەكلەر ئۆزئارا قوشۇلۇپ، پۈتۈن مازارغا ھۆسن قوشۇپ ئىنتايىن گۈزەل مەنزىرە ھاسىل قىلىدۇ. شۇڭا بۇ مازار مەملىكەت ئىچى ـ سىرتىدىكى سایاھەتچىلەرنىڭ ماختىشىغا سازاۋەر بولۇپ كەلمەكتە. مازارنىڭ دەرۋازىسىدا 1993 ـ يىلى پۈتكەن 45 مېتىر

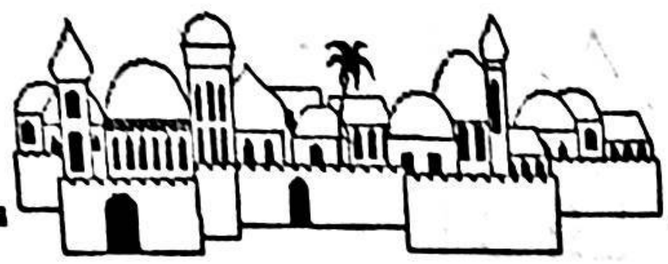

ئېگىزلىكتىكى ھەيۋەتلىك مۇنار بار. بۇ مازارغا تەۋە 12 مو باغ بار بولۇپ، بۇ باغدا ئەنجۈر، ئۈزۈم، شاپتۇل، ئامۇت، ئانار، بادام ۋە قارا ئۆرۈك قاتارلىق مېۋىلىك دەرەخلەر بار.

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخاننىڭ ھازىرقى قەبرىگاھى ھۆكۈمەت ۋە شەخسلەرنىڭ ئىقتىساد چىقىرىشى بىلەن 1996 - يىلدىن باشلاپ يەنە قايتا ياسىلىشقا باشلاپ، قۇرۇلۇشى تاماملاندى. ئاساسىي قۇرۇلۇش بۇنىڭدىن مىڭ يىل ئىلگىرىكى ئەسلى كۆلەم ۋە ئۇسلۇب بويىچە ھەيۋەتلىك ۋە كۆركەم قىلىپ ياسالدى، ھازىر مازارغا تەۋە مەسچىتمۇ قايتا ياسالدى.

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى 10 - ئەسىردە بىنا قىلىنغاندىن تارتىپ شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىن كېلىدىغان كىشىلەرنىڭ زىيارەت قىلىدىغان جايى بولۇپ كەلمەكتە. ئۇ مەملىكىتىمىزنىڭ ئىچى - سىرتىغا داڭلىق سەيلىگاھ ۋە زىيارەتگاھ بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

سۇلتان سۇتۇق بۇغراخان مازىرى 1956 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن «ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى» قىلىپ بېكىتىلگەن.

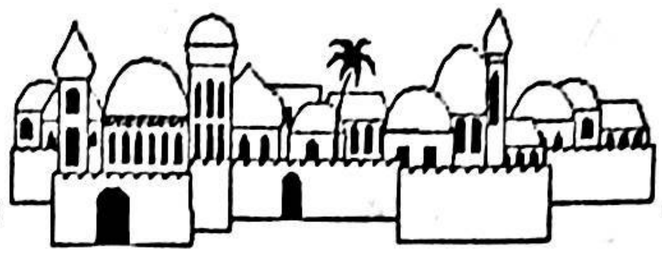

قەدىمكى مەدرىسە — قەشقەر ساقىيە مەدرىسى

ھۈسەنجان تۈرسۈن

ئىسلام دىنى ئۇيغۇرلار ئارىسىغا تارقالغاندىن كېيىن، بولۇپمۇ قاراخانىيلار سۇلالىسى ۋە سەئىدىيە خاندانلىقى دەۋرىدە قەشقەر قاتارلىق جايلاردا ئۆز دەۋرىگە مۇناسىپ ھالدا ناھايىتى ھەيۋەتلىك بىر تۈركۈم داڭلىق مەدرىسىلەر بارلىققا كېلىپ، قەشقەر ئىلىم جەھەتتە بۇخاراغا تەڭلىشىپ ”سانى بۇخارا“(ئىككىنچى بۇخارا) دېگەن نامغا ئىگە بولغاندى. ئەپسۇسكى، بۇ مەدرىسىلەرنىڭ كۆپىنچىسى دەۋرىمىزگە يېتىپ كېلەلمىدى. شۇنداقتىمۇ كېيىنكى چاغلارغىچە قەشقەرنىڭ ئۆزىدىلا خانلىق مەدرىسە، ساقىيە مەدرىسە، ۋاڭلىق مەدرىسە، تاجى ھېكىمبەگ مەدرىسە، ئۆمەر ھېكىمبەگ مەدرىسە، مەدرىسە كەرىمە دەپ ئاتالغان قازان مەدرىسىگە ئوخشاش ئونەكە مەدرىسە مىرمۇھەممەدى قازى كالان، ئابدۇقادىر قازى كالان، موللاخۇن قازى كالان، باھاۋۇدۇن مەخسۇم قاتارلىق مۇدەررىسىلەرنىڭ تىرىشچانلىقى ئارقىسىدا، كۆپلىگەن بىلىم ئەھلىلىرىنى يېتىشتۈرۈپ، شىنجاڭنىڭ ئىلىم ـ مەرىپىتىنى يۈكسەك ئورۇنغا كۆتۈرگەنىدى، ئىلگىرى چەت ئەللەرگە چىقىپ، رىيازەت چېكىپ ئوقۇپ كېلىدىغانلار ئەمدى قەشقەردىكى داڭلىق مەدرىسىلەردە ئوقۇپ، چەكسىز ھۆرمەتكە ئىگە بولغانىدى.

قەشقەر ساقىيە مەدرىسە يۇقىرىقى مەدرىسىلەردىن بىرقەدەر ئالاھىدە ئورۇنغا ئىگە بولغان قەدىمكى مەدرىسە ھېسابلىنىدۇ. ساقىيە مەدرىسە تارىختا مەشھۇر بولغان خانلىق مەدرىسەدىن قالسىلا بىرقەدەر ئالاھىدە ئورۇن تۇتقان مەدرىسە بولۇپ، خانلىق مەدرىسىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان(ئىككى مەدرىسىنىڭ ئارىلىقى 300 مېتىر كېلىدۇ). ”ساقىيە“ بىلەن ”مەدرىس“ دېگەن بۇ ئىككى سۆز ئۇيغۇر تىلىدا ”سۇغارغۇچى“، ”ئوقۇتۇش ئورنى“ دېگەن مەنىگە ئىگە بولۇپ، ئۇلار ئورگانىك ھالدا بىرلەشتۈرۈلگەندە ”ئىلىم تەشنالىرىنىڭ ئۇسسۇزلۇقىنى قاندۇرغۇچى بىلىم يۇرتى“ دېگەن خاس مەزمۇننى ئىپادىلەيدۇ.

ساقىيە مەدرىسى مىلادى1630ـيىللىرى ئىجتىمائىي خەيرـساخاۋەتچى ئايال بەھرىگۈل بانۇنىڭ شەخسىي مەبلەغ سېلىشى بىلەن بىنا قىلىنغان(مىرزا ئابابەكرى دەۋرىدە ئوسمان بارلاس دېگەن كىشى تەرىپىدىن بىنا قىلىنغانلىقىمۇ مەلۇم). 1911ـيىلىغا كەلگەندە ئاتاقلىق ئۆلىما، كاتتا باي باھاۋۇدۇن مەخسۇم باشچىلىقىدا مەدرىسىنىڭ دەرۋازىسى، دەرۋازا تېمى، مەسچىتى يېڭىلانغاندىن تاشقىرى، پەلەمپەينىڭ ئىككى تەرىپىدىكى ھۇجرىلار ئىككى قەۋەتلىك قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ ياسالغان. دەرۋازا يان تېمىغا ناھايىتى كۆركەم قىلىپ نەقىشلەنگەن ئىككى

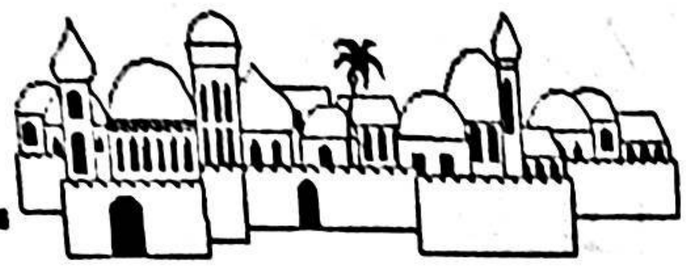

مسرا بېيت مەدرىسىنىڭ دەرۋازا تاملىرىنى كۆركەم قىلىپلا كۆرسىتىپ قالماستىن، بەلكى يەنە بىزنى مۇھىم دەلىل بىلەن تەمىن ئېتىدۇ، شۇنداقلا كىشىنى ھەقىقىي بەدىئىي زوق بىلەن قايىل قىلىدۇ:

سال تەئىمران راۋاق بىدان،
ئەۋەللەششۇغلۇ ئاخىرەش غۇفران.

(راۋاقنىڭ ياسالغان يىلىنى بىلگىن، ئەۋۋىلى ئەمگەك، ئاخىرى مەغپىرەت)

بۇ بېيىت چوڭقۇر مەنىگە ئىگە بولغاندىن سىرت، يەنە قۇرۇلۇشنىڭ ئۆزگىرىپ ياسالغان ۋاقتىدىنمۇ مەلۇمات بېرىدۇ. بىز بۇ بېيىتتىكى "شۇغلۇ" دېگەن سۆز بىلەن "غۇفران" دېگەن سۆزنى ئەبجەت ھېسابىدا ھېسابلاپ كۆرسەك، شۇغلۇ(1330)، غۇفران(1331)، بۇ دەل ھىجرىيە 1330—1331 ـ يىلى، مىلادىيە 1911 ـ يىلىدۇر.

ئۆز دەۋرىدە بىر مەدرىسىنىڭ نامى ئۇنىڭ مال ـ مۈلكى، مۇدەررىسلىرىنىڭ خىللىقى بىلەن، تالىپلارنىڭ ئاز ـ كۆپلۈكى بىلەن مۇناسىۋەتلىك بولغاچ، بىز تۆۋەندىكى مەلۇماتلاردىن ساقىيە مەدرىسىنىڭ تارىخىي ئورنىنى بىلمۇالالايمىز. ئۆز ۋاقتىدا بۇ مەدرىسكە تەۋە 37 يۇرۇش قۇرۇلۇش بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 56 ئېغىز ھۇجرا، توققۇز ئېغىز دەرسخانا، بىر مەسچىت بولغاندىن سىرت، يەنە ئۇنىڭ 500 مو تېرىلغۇ يېرى، ئالتە ئورۇندا ساراي، 16 ئېغىز دۇكان، ئون ئېغىز ئۆي، ناھايىتى چوڭ بولغان بىر باغ قاتارلىق ۋەخپە مۈلكى بولغان. بۇ مەدرىسىدە مۇدەررىسلەردىن جامال ئاخۇن خەلپىتىم، ئىسلام ھاجىم، نەسرىدىن مەخسۇم، ئابدۇمامۇت مەخسۇم، ئابدۇلباقى ئاخۇن خەلپىتىم، ياقۇپ ئاخۇن دامۇللام، مۇھەممەدخان مەخسۇم قاتارلىق كاتتا ئۆلىمالار بولغاچقا، خوتەن، ئاقسۇ، تۇرپان، قۇمۇل، ئالتاي، چۆچەك، ئىلى قاتارلىق جايلاردىن تالىپلار كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان. مەرىپەتپەرۋەر ئىسلاھاتچى، ئالىم ئابدۇقادىر دامۇللا ئىبنى ئابدۇۋارىس قەشقەرى توقام مەدرىسىدە مۇدەررىس بولغان مەزگىللىرىدە ساقىيە مەدرىسىگە كېلىپ كۆپلەپ ئىستىما(دەرس ئاڭلاش) قىلغان؛ قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىنىڭ سابىق ئىمام ـ خاتىپى مەرھۇم قاسىم قارىي ھاجىم ياش ۋاقتىدا بۇ مەدرىستە ئوقۇغان. دېمەك، بۇ مەدرىستە ئوقۇپ چىققان تالىپلار شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي مەدەنىيەت تارىخىدا زور تۆھپىلەرنى قوشۇپ، يېڭى مەدەنىيەتنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرگەن.

1991 ـ يىلىدىن باشلاپ، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ باشقۇرىشىدا بۇ مەدرىسە ئورنىدا ۋىلايەتلىك دىنىي مەكتەپ تەسىس قىلىنىپ ئۇچ يىللىق بىر قانچە قارار تالىپ قوبۇل قىلىنىپ قەشقەر رايونىغا ياش دىنىي زاتلار تەربىيىلەپ چىقىلدى ھەم قىسقا مۇددەتلىك ۋەزىپىدىكى دىنىي زاتلار كۆرسى ئېچىلىپ دىنىي زاتلار تەربىيىلەندى.

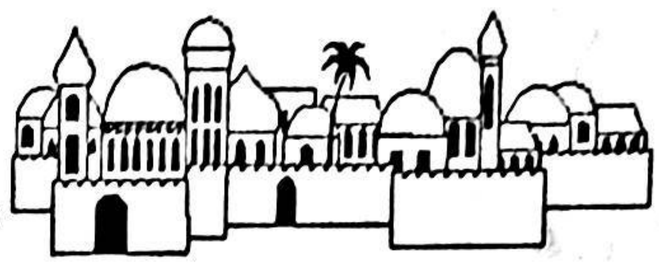

لۇكچۇن جاهاننامه مەدرىسه ۋە خانلىق مەدرىسه توغرىسىدا

شېرىپ خۇشتار

14 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرلىرىدىن باشلاپ، تۈركىيان رايونىدا ئىسلام دىنى كەڭ تارقالغانىدى. شۇنىڭ بىلەن، جايلاردا مەسچىت ـ مەدرىس سىلسلە ئىسلام دىنىي شەرىپىنىڭ ئەنئەنىسى بولغان. بەزى ئاغزاكى ماتېرىياللارغا قارىغاندا، ئەينى يىللاردىكى قاراقوچۇ خانلىقىنىڭ ئەمرى ئاۋامسلىم[1] مەرىپەتپەرۋەر كىشى بولۇپ، كۆپلىگەن مەسچىت ـ مەدرىسە بىنا قىلدۇرغان. ئۇ، مىلادىيە 1549—1550 ـ يىللاردا ھەج قىلغان بولۇپ، ھەجدىن قايتىپ كەلگەندە، خاتىرجەم ھەج قىلغانلىقىنى قۇتلۇقلاپ، دەسلەپ لۇكچۇن ئوردىسىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىگە بىر مەسچىت سالدۇرۇپ ئازنا جۇمە مەسچىتى دەپ ئاتىغان. كېيىن ھەرقايسى ئەللەرنىڭ مائارىپ تەرەققىياتىنى ئەسكە ئېلىپ، بىر بۆلۈك ئەھلى ئىلمى كىشىلەرنى بۇخارا ۋە قەشقەرگە ئەۋەتىپ ئىلىم تەھسىل قىلدۇرغان. تالىپلار يۇقىرى ئۇنۇۋان بىلەن مەدرىس پۈتتۈرۈپ كەلگەندىن كېيىن، ئەللامە ئۇنۇۋانىدىكى ئېلى ئەلەم ئاخۇنۇمغا مەدرىس سىلسلە يارلىقىنى بەرگەن، ئېلى ئەلەم ئاخۇنۇم خان يارلىقى بىلەن ئازنا مەسچىت ئەتراپىغا دەرسخانا، ھۇجرا سالدۇرۇپ، لۇكچۇن تارىخىدا تۇنجى ئالىي بىلىم يۇرتى — مەدرىسە بىنا قىلغان. بۇ مەدرىسە تەخمىنەن 1568 ـ يىلى پۈتۈپ ئوقۇش باشلانغان. ئوقۇش باشلاش مۇراسىمىدا بۇ مەدرىسكە "جاهاننامه مەدرىسه"دەپ نام بېرىلگەن، ئېلى ئەلەم ئاخۇنۇم جاهاننامه مەدرىسىنىڭ مۇدەررىسى بولغان.

مىلادىيە 1730 ـ يىللاردىن 1740 ـ يىللارغىچە جاهاننامه مەدرىسىدە ئوقۇغان ئاتاقلىق شائىر ئەخمەت خوجامنىياز(قىسۇرى)مۇ ئوقۇش پۈتتۈرگەندىن كېيىن، بۇ مەدرىسكە مۇدەررىس بولغان. تارىخىي بايانلارغا قارىغاندا، جاهاننامه مەدرىسە ئىسلامىيەتتىن كېيىنكى لۇكچۇن (پىچان ناھىيىسى)نىڭ بىردىنبىر ئالىي بىلىم يۇرتى بولغان.

1755 ـ يىلى(چىيەنلۇك20 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى ئەسكەر چىقىرىپ جۇڭغارنى بېسىقتۇرغاندىن كېيىن، ئالتە شەھەر(قەشقەرىيە)گە يۇرۇش قىلىدۇ.

---

[1] تارىخىي ماتېرىياللاردا 1503 ـ يىلدىن 1547 ـ يىلغىچە شەرقىي شىنجاڭ(قارا شەھەردىن قۇمۇلغىچە)نىڭ ھۆكۈمرانى سۇلتان مەنسۇرخان(سۇلتان سەئىدخانىنىڭ ئاكىسى)ئىدى، دېيىلىدۇ.

شۇ يىللاردا چىك سۇلالىسى قوشۇنىنىڭ ھەربىي يۈرۈشىگە ماسلىشىپ خىزمەت كۆرسەتكەن ئىمىن خوجىغا 1763 - يىلى چىك سۇلالىسى "دەۋلەتجۇنۇاڭ" ئەمىلى بېرىدۇ. بۇنىڭ بىلەن ئىمىن خوجا "لۇكچۇن بەگلىكى"نىڭ ۋاڭى بولىدۇ. ئىمىن خوجا ۋاڭلىق مەنسىپىدە ئولتۇرغاندىن كېيىن، لۇكچۇن قەدىمىي ئوردىنىڭ شىمال تەرىپىگە(ئوردىغا ياناداش قىلىپ) مەدرىسە[1] سالدۇرۇپ، ئۇنىڭغا "لۇكچۇن بەگلىك(ۋاڭلىق) مەدرىسە" دەپ نام بېرىدۇ. بۇنىڭ ئورنى تەخمىنەن 30 مودىن ئارتۇقراق بولۇپ، ئۇنىڭ ئىمارەت قۇرۇلمىسى شەرقتىن غەربكە سوزۇلغان. ئۇنىڭ ئەگمە پەشتاقلىق دەرۋازىسى شەرقە قارىغان بولۇپ، دەرۋازىنىڭ شىمالى بىلەن جەنۇبدا 40 مېتىر ئېگىزلىكتە ئىككى مۇنارى بار. مەدرىسە ھويلىسىنىڭ شىمال ۋە جەنۇب تەرەپلىرىدە، ئۇچتىن ئالتە دەرسخانا بولۇپ، ئارىلىقتا كەگلىكى 150مېتىر ئەتراپىدىكى مەيدان بار، بۇ مەيداننىڭ غەربىي شىمالىدىن جەنۇبقا توغرىسىغا سېلىنغان خانىقا، خانىقانىڭ جەنۇبى بىلەن شىمالىدا 12دىن 24گۇمبەزلىك ھۇجرا بولغان[2]، خانىقا 80تۇۇرۇكلۇك پېشايۋان(لەمپە)دىن ئىبارەت بولۇپ، خانىقا بىلەن تۇتاش سېلىنغان 80مېتىر ئۇزۇنلۇقتا، 16مېتىر كەگلىكتە ئېگىز گۇمبەزلىك مەسچىت بولغان. ئېيتىشلارغا قارىغاندا، ئىمىن ۋاڭ سالدۇرغان مەزكۇر مەدرىسە كېيىنكى يىللاردا كۆپ قېتىم رېمونت قىلىنغان.

739

بۇ مەدرىسىگە ھەر يىلى پىچان، تۇرپان، توخسۇن، كورلا، ئۇرۇمچى، گۇچۇڭ، مورى ۋە قۇمۇل قاتارلىق جايلاردىن ئاز دېگەندىمۇ 1000دەك تالىپ كېلىپ ئىلىم تەھسىل قىلغان. مەدرىسىدە دىنىي دەرسلەردىن باشقا، ئەرەب تىلى، پارس تىلى، ئۇيغۇر تىلى، ئەدەبىيات، پارائىز(ھېساب) قاتارلىق دەرسلەر ئۆتۈلگەن.

ئەدەبىيات دەرسىدە ئابدۇراخمان جامى، ئەلىشىر نەۋائى، خوجا ھافىز، شەيخ سەئىدى، فۇزۇلى، نىزامى گەنجەۋى، فەرىددىن ئەتتار، قۇل خوجا ئەخمەت، شاھا مەشرەپ قاتارلىق مۇتەپەككۇر، يازغۇچى - شائىرلارنىڭ ئەسەرلىرى ئۆتۈلگەن.

---

[1] جاھاننامە مەدرىسە توغرىسىدىكى بايانداا، جاھاننامە مەدرىسە ئوردىنىڭ شەرقىي شىمال تەرىپىگە سېلىنغانىدى. ئىمىن خوجا سالدۇرغان لۇكچۇن بەگلىك مەدرىسە ئوردىنىڭ شىمالىغا سېلىنغان. بۇ بەگلىك مەدرىسە1957 - يىلىغىچە مەۋجۇت ئىدى. ئىمىن خوجا مەدرىسە سالدۇرغاندىن كېيىن، جاھاننامە مەدرىسە ئىز - دېرەكسىز قالغان. ئىمىن خوجا سالدۇرغان بەگلىك مەدرىسە جاھاننامە مەدرىسىنىڭ ئورنىغا سېلىنغانمۇ؟ ياكى رېمونت قىلىنىپ شۇنداق ئاتالغانمۇ؟ بۇنى بىلگۈچىلەر ئىسپاتلىسا.

[2] گۇمبەزلىك ھۇجرا قەشقەردىكى ئاپپاق خوجا(ھىدايىتۇللا ئىشان)مەسچىتىدىكى 40گۇمبەزدىن ئورنەك ئالغانمىش.

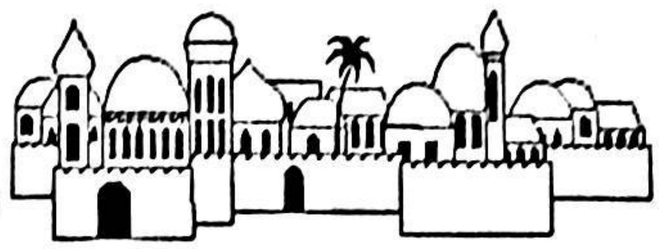

بۇ مەدرىسته ئەمىر ھەق ئابدۇللا، خوجامنىياز ئاخۇن، ئەخمەت ئەلەم ئاخۇن، ئىلى ئەلەم ئاخۇنۇم، ئۇۋەيت ئەلەم، ئىمران ئەلەم قاتارلىق بىزگە مەلۇم بولغان 20دىن ئارتۇق ئەھلى ئۆلىمالار مۇدەررىس بولغان.

بۇ مەدرىسنىڭ ۋەخپە يېرى 12بۆلۈم(720مو)بولۇپ، ھەر يىلى بۇ ۋەخپە يەردىن مەدرىسكە 400دادەن(بىر دادەن 400جىڭدىن ئارتۇق)دىن ئارتۇق ئاق-قارا ئاشلىق كىرىم قىلغان. بۇ كىرىم ئاشلىق شەرئىەت قائىدىسى بويىچە نىسبەتلەشتۈرۈلۈپ، مۇدەررىسلەرنىڭ ئىش ھەققى ئۈچۈن بىرىنچى دەرىجىگە 16دادەن، ئىككىنچى دەرىجىگە 12دادەن، ئۈچىنچى دەرىجىگە سەككىز دادەن، تۆتىنچى دەرىجىگە تۆت دادەندىن ئاشلىق بېرىلگەن. ئۇنىڭدىن باشقا، مۇتۇۋەللى، جارۇپكەش ھەققى ۋە كەمبەغەل تالىپلارنىڭ تاماق ھەققى قاتارلىق راسخوتلارمۇ مۇشۇ ۋەخپە ئاشلىقىدىن چىقىرىلغان.

بۇ مەدرىسىدە ئوقۇغانلارنىڭ كۆپىنچىسى بەگلىك دائىرىسىدىكى مەدرىسلەردە مۇدەررىس، دىنىي مەكتەپلەردە مولا-خەلىپەت، مەسچىتلەردە ئىمام-خاتىپ، ھاكىمىيەت ئورۇنلىرىدا ئوردا خەتتاتى، كاتىپ بولۇپ ئىشلىگەن. يەنە ئاز ساندىكى بەگزادىلەر ھاكىمبەگ، تەيجى، جاساق باشقۇرغۇچى، جۇنۇاڭلىقا ۋارىسلىق قىلغۇچى، ئىشىك ئاغا، ئايماق بېشى، مىڭ بېشى ۋە كۆك بېشى قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئىشلىگەن. بۇ مەدرىسنىڭ تۇنجى تالىپى ئەخمەت خوجامنىياز(قىسۇرى) ئوقۇش پۈتتۈرۈپ مەدرىسگە مۇدەررىس بولغان. بەگلەردىن قەشقەرگە ھاكىمبەگ بولغان زوھۇرىدىن بەگ(ئىمىن خوجىنىڭ ئەۋرىسى) مۇشۇ مەدرىسىدە ئوقۇغان(زوھۇرىددىننىڭ ئاتىسى يەركەندە ئىشىك ئاغا بولغان مەھمۇت، ئۇنىڭ ئاتىسى نۇرمۇھەممەد، ئۇنىڭ ئاتىسى ئىمىن خوجا ئىدى).

فىرىدۇن ۋاڭ(بەگ)نىڭ ئوغلى مۇھەممەد سەئىدمۇ مۇشۇ بەگلىك مەدرىسىدە ئوقۇپ يەركەنگە ھاكىمبەگ بولغان. مۇھەممەد سەئىدنىڭ ئوغلى ئەفرىددىن مۇشۇ مەدرىسنى تۈگىتىپ، دەسلەپ لۈكچۈندە، كېيىن يەركەندە زوھۇرىددىن بەگنىڭ ئورنىغا ھاكىمبەگ بولغان. سۇلايمان ھاكىمبەگنىڭ ئەختەربەگ، مۇختەربەگ دېگەن باللىرىمۇ مۇشۇ مەدرىسىدە ئوقۇغان، بۇلاردىن ئەختەربەگ ئىلىدا ئەمەل تۇتقان، «دىۋان نىيازى»نىڭ ئاپتورى شائىر نىيازى، خەلق قىزىقچىسى مولا زەيدىن، جامائەت ئەربابى، ئىنقىلابىي شائىر نەمەت خەلىپەت، مەرىپەتپەرۋەر جامائەت ئەربابى تاھىربەگ قاتارلىقلارمۇ مۇشۇ مەدرىسىدە بىلىم ئالغان. بۇ مەدرىسە 1956-يىلى بۇزۇۋېتىلگەنگە قەدەر قەددىنى ساقلاپ كەلگەن.

1931-يىلدىكى قۇمۇل دېھقانلار قوزغىلىڭىنىڭ تەسىرىدە شىنجاڭدا

يېڭى ئۆزگىرىشلەر يۈز بەردى. 1933 - يىلدىكى ئاپرېل ئۆزگىرىشى بىلەن شىنجاڭدا يېڭى مەكتەپ ئېچىش دولقۇنى كۆتۈرۈلدى. 1933 - يىل 12 - ئايدا قەشقەردە تۇنجى بولۇپ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلدى. بۇ ئۇيۇشما يېڭى مەكتەپلەرنى باشقۇرۇشنى ئۇستىگە ئالغان بىر ئىجتىمائىي تەشكىلات ئىدى. ئۇيغۇر ئۇيۇشما قۇرۇلغاندىن كېيىن بۇنىڭغا ئۇرغۇن مەبلەغ لازىم بولاتتى. بۇ چاغدا قەشقەردە ھەربىي قوماندان بولۇپ تۇرغان مەھمۇت مۇھىتى(مەھمۇت سىجاڭ) ئوتتۇرىغا چىقىپ ئىسلاھ ماداريسى ۋە ماساجىد ھەيئىتى(مەدرىسە - مەسچىتلەرنى ئىسلاھ قىلىش ھەيئىتى) قۇرۇپ، قەشقەر تەۋەسىدىكى بارلىق ۋەخپىسى بار مەسچىت - مەدرىسىلەرنىڭ ۋە مازارلارنىڭ ۋەخپىسىنى ئۇيغۇر ئۇيۇشما ئىختىيارىغا ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئۇنىڭ بىلەن يېڭى مەكتەپ ئاچتى ۋە مەكتەپ ئوقۇغۇچىلىرىنىڭ ئومۇمىي راسخوتى فوندى قىلدى. قەشقەردە قۇرۇلغان بۇ "ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى"نىڭ ئىلغار تەجرىبىسى 1934 - يىلى ئۆلكە مەركىزى ئۇرۇمچىگە كېڭەيتىلىپ، ئۇرۇمچىدە ئابدۇراخمان ھاجىم، كېرىمخان ئەيسازادە ۋە تاھىربەگ(لۇكچۇنلۇك)لەرنىڭ يېتەكچىلىكىدە مەركىزى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغان ۋە بۇ تەجرىبە شىنجاڭدىكى ئون ۋىلايەت، 64 ناھىيىگە تەڭ كېڭەيتىلگەن. بۇ چاغدا لۇكچۇندىمۇ ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى قۇرۇلغان بولۇپ، بۇ ئۇيۇشما لۇكچۇندىكى بارلىق ۋەخپىلەرنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، بۇنىڭ بىلەن يېڭى مائارىپنى يولغا قويۇپ، يېڭى مەكتەپ ئاچقان. دەل شۇ چاغدا، بەگلىك مەدرىسىلەرنىڭ ۋەخپىسى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن. ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسى بۇ ۋەخپىدىن 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە پايدىلىنىپ، 1950 - يىلى ۋەزىپىسىنى "ئىتتىپاق"قا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. 1953 - يىلى "ئىتتىپاق" ۋەزىپىسىنى تاماملىغاندىن كېيىن، پۈتۈن شىنجاڭدىكى جۇملىدىن لۇكچۇندىكى ئۇيغۇر ئۇيۇشمىسىنىڭ ئىقتىسادى خەلق ھۆكۈمىتى ئىختىيارىدا بولدى.

دامكۇ پۇناق مەدرىسى

ئابدۇغېنى قۇربانىنىياز

1938 ـ يىلى چىرا ناھىيىسىدىكى دامكۇنىڭ پۇناق رايونى يېڭى ئۆستەڭ كەنتىلىك قاسىمھاجىم دېگەن كىشىنىڭ تەشەببۇسى ۋە مەبلەغ چىقىرىشى بىلەن قۇرۇلغان پۇناق مەدرىسى ئوقۇش شارائىتىنىڭ ياخشىلىقى، ئوقۇتۇش ئۇسۇلىنىڭ يېڭىلىقى، ئوقۇتۇش مەزمۇنىنىڭ كەڭ ۋە چوڭقۇرلۇقى بىلەن دامكۇ مائارىپىغا ئۆزگىچە ھۆسن قوشۇپ، مەدرىسە مائارىپىدا يۈكسەك چوققا ۋە نەمۇنە ياراتقان. پۇناق مەدرىسىنىڭ تەرەققىياتى مەرىپەتسۆيەر زات قاسىم ھاجىمدىن باشقا، مەكتەپ قۇرۇلۇشىنى لايىھىلىگەن، ئۆزى بۇاستە قول سېلىپ ئىشلىگەن مەشھۇر ئۆلىما، مۇدەررىس ئۇستاز مەرھۇم ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇمنىڭ ئاققۇزغان قان ـ تەر، ئەجىر ـ مېھنىتىدىن ئايرىلالمايدۇ.

ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇم ئاتاباي ئوغلى 1897 ـ يىلى ھازىرقى ئۆزبېكىستاننىڭ ئەنجان شەھىرىدە تۇغۇلغان. ئوقۇش يېشىغا توشا ـ توشمايلا مەدرىسكە كىرىپ ئوقۇپ، 12 يېشىدا مۇرەتتەب قارىلىق دەرىجىسىگە يەتكەن. ئۇ ئىلىم ئىزدەپ تاشكەنت، بۇخارا قاتارلىق جايلارغا بېرىپ ئىسلام دىنىغا مۇناسىۋەتلىك بىلىملىرىنى مۇكەممەللەشتۈرۈش بىلەن بىللە ئەرەب، پارس، رۇس، ئىنگلىز تىللىرىنى پۇختا ئۆگەنگەن. ئىلىم ۋە ئادالەت ئىزدەپ قەشقەرگە كېلىپ، خانلىق مەدرىسىدە بىر يىل ئوقۇغان. 1931 ـ يىلى 3 ـ ئايدا چىرىلىق ئابدۇقادىر ۋالىي ھەزرەت دېگەن كىشى بۇ ياش قارىمىنىڭ بىلىم دائىرىسىنىڭ كەڭلىكى، ئىخلاس ـ ئېتىقادىنىڭ مۇستەھكەملىكىگە قايىل بولۇپ، ئۇنى دۆڭ مەدرىسىگە مۇدەررىسلىككە تەكلىپ قىلغان. قارىم بىر يىل مىقدارى شۇ مەدرىسىدە تۇرۇپ چىرا تەۋەسىدىكى ئىمامىلارنى قىرائەت بويىچە مەخسۇس تەربىيىلىگەن. 1932 ـ يىلى 3 ـ ئايدىن 1934 ـ يىلى 9 ـ ئايغىچە كېرىيىگە بېرىپ، نىزامىدىن دامۇللام دېگەن كىشىدە ئوقۇغان. 1935 ـ يىلىنىڭ كېيىنكى يېرىمىدا دامكۇ پۇناقتىكى قاسىم ھاجىم دېگەن كىشى باشچىلىقىدىكى يۇرت چوڭلىرى پۇناقتا مەدرىسە ئېچىپ تالىپ تەربىيىلەشنى تەلەپ قىلغان ۋە قارىم تاللىغان جايىنى مەدرىسە سېلىشقا ئاجرىتىپ بەرگەن. مەرىپەتسۆيەر قاسىم ھاجىم بار تەئەللۇقاتىنى مەدرىسە سېلىشقا ئاجرىتىپ بەرگەندىن باشقا 118مو يېرىنى مەدرىسكە ۋەخپە قىلىپ بەرگەن. بۇ يەرنىڭ 30 موسى مەكتەپ قۇرۇلۇشىنى رېمونت قىلىشقا، 12 موسى قارىمنىڭ تەمناتى ئۈچۈن

بېرىلگەن. جىددىي تۇتۇش قىلىش ئارقىلىق، بىر يىلغا يەتمىگەن ۋاقىتتا مەدرىسە پۈتۈپ، 1938 - يىلى رەسمىي ئوقۇش باشلىنىپ، دامىكۇ مەدەنىي ھاياتى ئۈچۈن يېڭى بىر بەت ئاچقان.

ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇم مەدرىسە قۇرۇلۇشىنى ئۆزى لايىھىلەپلا قالماي، ياغاچچىلىق، ئاقارتىش، نەققاشلىق ئىشلىرىنىمۇ ئۆزى بىۋاسىتە قول سېلىپ ئىشلىگەن. مەدرىسە چاسا شەكىللىك بولۇپ، ئوتتۇرىسىدا كۆل، كۆل ئەتراپى گۈللۈك، ئاندىن تال باراڭلىق ھويلا، بىر - بىرىگە تۇتاش سېلىنغان چوڭ قارىيخانا، كىچىك قارىيخانا، قىزلار قارىيخانىسى(قىزلار قارىيخانىسى چوڭ - كىچىك قارىيخانىلارنىڭ كەينىگە سېلىنغان بولۇپ، ئوغۇللار بىلەن ئۇچراشمايدۇ)، 29 ئېغىز ھۇجرا(ھەر بىرىدە 14دىن تالىپ ياتاتتى)، مەسچىت، قارىئاخۇنۇمنىڭ ئۆيى، ئاشخانا قاتارلىقلاردىن تەشكىل تاپقان. قارىيخانىلار چوڭ، ئازادە، يورۇق بولۇپ، ھەر بىرىگە ئىككىدىن دېرىزە ئورنىتىلغان. قارىيخانا ئوتتۇرىسىغا مۇنبەر قويۇلغان. تالىپلار رېھلى ئورنىغا قويۇلغان چوڭ ياغاچ ئورۇندۇق ئۈستىگە كىتاب قويۇپ ئوقۇيتتى. بورا ئۈستىگە سېلىنغان جاينامازدا تاھارەت ئېلىپ ئولتۇراتتى. مەدرىسىدە قۇرئان، ھەدىس، ئىلمىي مەنتىق، فىقھى، تەجۋىد قاتارلىق دەرسلەر ئاساس قىلىپ ئۆتۈلەتتى. مەدرىسىنىڭ مەشغۇلاتى سائەت بويىچە ئۆلچەملىك، تەرتىپلىك ئېلىپ بېرىلاتتى. ھەر كۈنلۈك مەشغۇلات ياز كۈنى ناماز بامداتتىن، قىش كۈنلىرى سۇھۇر ۋاقتىدىن تارتىپ باشلىناتتى. نامازدىن كېيىن ھەممەيلەن ساۋاقلىرىنى تەكرارلايتتى، خەلپەتلىرى ئالدىدا ساۋىقىدىن جاۋاب بېرەتتى، يەنە يېڭى ساۋاق ئالاتتى. خەلپەتلەر ۋە يۇقىرى سەۋىيىلىك تالىپلار قارىئاخۇنۇمدىن بىۋاسىتە ساۋاق ئالاتتى. ساۋاق ۋاقتى ئۈچ سائەتتىن تۆت سائەتكىچە داۋاملىشاتتى. تاماققا يېرىم سائەت قالغاندا ھەر بىر ھۇجرىدىكى نۆۋەتچى تالىپ ئالدىن چىقىپ چاي تەييارلايتتى، تازىلىق قىلاتتى. تاماق ۋاقتى بىر سائەت بولۇپ، ھۇجرىلار بويىچە كوللېكتىپ غىزالىناتتى. تاماقتىن كېيىن، كۈنلۈك ساۋاقنى ئۆگىنىش باشلىناتتى. ھەر سائەتتە بىر قېتىم دەم ئېلىش بولۇپ، بۇنىڭدا ھويلىغا ئېسىلغان كاككۇك ئاۋازلىق سائەتنىڭ سىگنالى ئاساس قىلىناتتى، يازدا تالىپلار چۈشلۈك ئىككى سائەت مەجبۇرىي ئۇخلاشقا تەشكىللىنەتتى. چۈشتىن كېيىن ئۇلار بىر سائەت ئۆز ساۋاقلىرىنى تەكرارلىغاندىن باشقا چاغدا مۇشكۇلات(ماتېماتىكا)، ئىنشا (ئىلمىي خەت) دەرسلىرىگە كوللېكتىپ قاتنىشاتتى، بۇ دەرسلەر تاكى ھەر بىر تالىپ تولۇق بىلىپ، چىرايلىق خەت يازغىچە ئۆتۈلەتتى. ئەسىر نامىزىدىن كېيىن كەچلىك تاماققا قويۇپ بېرىلەتتى. ھۇجرىلار بويىچە تاماق ئېتىپ يېيىلەتتى. شامدىن خۇپتەنگىچە چىراغ يورۇقىدا ئىككى سائەت تەكرارلاش

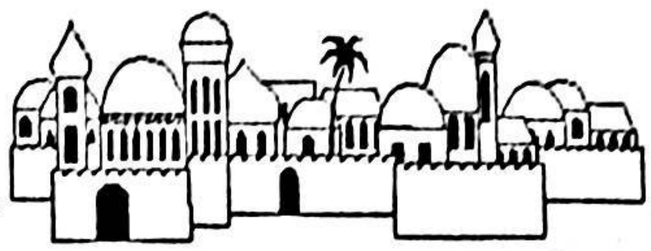

ئېلىپ بېرىلاتتى. كەچلىكى، ھۇجرىلاردا مۇشائىرە، تېپىشماق، ھېكايە ئېيتىشىش، غاز ئويۇنى، ھۆللەر ئويۇنى، چالماچاق، ئۇرۇشۇش ئويۇنلىرى ئىختىيارىي ئوينىلاتتى. ھەر قېتىملىق تەبلىغ ـ ئەھكام ۋاقتىدا ئىسلام دىنىغا دائىر بىلىملەر، بولۇپمۇ، شەيخ سەئدىنىڭ «گۈلىستان»، «بوستان» ئەسەرلىرىدىكى ئەخلاق قائىدىلىرى سۆزلەنگەندىن باشقا، قارىئاخۇنۇم ئۆزى يېزىپ چىققان «ئەدەپ ـ ئەخلاق قائىدىلىرى» ناملىق كىتابى تەشۋىق قىلىنىپ، تالىپلارنىڭ ھەربىرى قېلىپلاشتۇرۇلاتتى. تالىپلارنىڭ پۈتۈن يۈرت بويىچە ئۇيۇشتۇرۇلغان ئوغلاق تارتىشىش، چېلىشىش، نوروز، بارات كېچىسى، رامىزانغا چىقىش قاتارلىق پائالىيەتلىرى چەكلەنمىگەن. كۆكۈل ئازادىلىكى تەشەببۇس قىلىنغان. مۇشۇ ئاممىۋى پائالىيەتلەر ئىچىدە مەدرىسە تالىپلىرى ئۆچۈرغان لەگلەك دامىكۇ مەدەنىي ھاياتىدا ئۆزگىچە خاسلىقى بىلەن ئالاھىدە گەۋدىلىك ئىدى.

تالىپلارنىڭ ئۆگىنىش، تۇرمۇش، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى شۇ دەۋردىكى دامىكۇ مەدرىسىلىرى ئىچىدە ئالاھىدە پەرقلىق ئىدى. ھەر ھەپتىنىڭ دۈشەنبە، پەيشەنبە كۈنلىرى ئوقۇغۇچىلاردىن گۇرۇچ، ئۇن ـ ياغ يىغىلىپ كوللېكتىپ تاماق بېرىلەتتى. تاماقتىن ئاۋۋال قارىئاخۇنۇم تاماق ئېتىش قائىدىسىنى ۋە تەلەپلىرىنى سۆزلەپ ئۆزى تاماق ئېتىپ بېرەتتى. ئاندىن تالىپلار نۆۋەت بويىچە تاماق ئېتەتتى. ھەر قېتىملىق تاماق ئېتىش ماھارىتى باھالىناتتى. شۇنى ئەسكەرتىش زۆرۈركى، تالىپلار دەرسلىك ماتېرىياللىرىنى ئۆزلىرى ئېلىپ كەلگەندىن باشقا، ئۇلاردىن پەيشەنبىلىك ۋە باشقا ھەق ئېلىنمايتتى. تالىپلار دامىكۇ ۋە گۈلاخمانى مەركەز قىلغان ھالدا غەربتىن قاغىلىق، شەرقتىن چەرچەنگىچە بولغان جايلاردىن كەلگەن بولغاچقا، ئۇلارنىڭ تاماق مەسلىسى مەدرىسە قارىمىقىدىكى ۋەخپە يەر ھوسۇلى بىلەن ھەل قىلىنىپ ھەقسىز بېقىلاتتى. ياتاق، تاماق ئىشلىرىدا يىراقتىن كەلگەن تالىپلار بىلەن يېتىم ـ يېسىرلارغا ئالدىن ئېتىبار بېرىلەتتى، بولۇپمۇ كوللېكتىپ تاماق بېرىلىدىغان كۈنلەردە تاماققا قوشقان خۇرۇچى يوق دەپ ھەرگىز چەتكە قېقىلمايتتى. يىراقتىن كەلگەن يېتىم ـ يېسىر تالىپلار توي قىلىش يېشىغا يەتكەن بولسا مۇڭاپىق جايدىن تويىنى قىلىپ، ئۇلارغا ئولتۇراق جاي، يەر بۆلۈپ بېرىلىپ، تۇرمۇشى خاتىرجەم قىلىنىپ، ئوقۇشىنىڭ نورمال داۋاملىشىغا كاپالەتلىك قىلىناتتى.

ھەر يەكشەنبە كۈنى بەدەن تازىلىقى تەكشۈرۈلەتتى. تالىپلار خالىغان چاغدا ھەر بىر ھۇجرىدا پەردە تۇتۇپ ياسالغان مۇنچىدا يۇيۇناتتى، تىرناق، چاچ ـ ساقاللىرىنى ئالاتتى. ئەگەر مەسىلە كۆرۈلگەنلىرى بولسا دەرھال تۈزىتىشكە بۇيرۇلاتتى. پاكىزلىق ئىلىم ئۆگىنىشىنىڭ بىرىنچى شەرتى سۈپىتىدە چىڭ تۇتۇلاتتى. ھەر ھەپتىدە بىر قېتىم ياڭشى(پاتېفون) ئارقىلىق تەبلىغ ـ

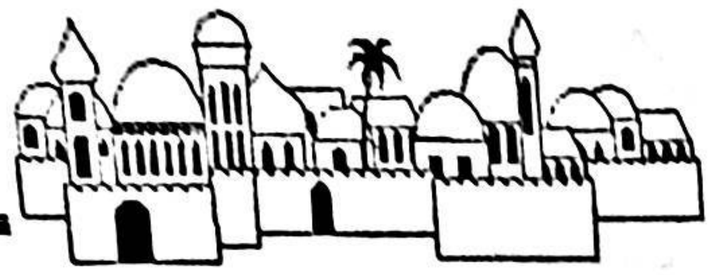

ئەھكام، قىرائەت دەرسلىرى كوللېكتىپ تۈتۈلەتتى.

ئوقۇتۇش بىلەن ئىشلەپچىقىرىشنى بىرلەشتۈرۈش، ئۆزىنى ـ ئۆزى قامداش، تالىپلارنى ھەر جەھەتتىن يېتىلدۈرۈش، باشقىلارنىڭ قولىغا قاراپ قالماسلىق، باشقا ئادەم قىلالىغان ئىشلارنىمۇ قىلىش، باشقىلار قىلىپ باقمىغان ئىشلارنىمۇ قىلىش ــ مەدرىسىنىڭ ئوقۇتۇش يۆنىلىشى ئىدى. ھەر بىر ئىشلەپچىقىرىش پەسلى باشلىنىش ئالدىدا مۇناسىۋەتلىك زىرائەت تۈرلىرىنى تېرىش، پەرۋىش قىلىش، باشقۇرۇشقا دائىر تەلەپلەر ئالدىن دەرس سۈپىتىدە ئۆتۈلەتتى. ئىشلەپچىقىرىش باشلىنىش بىلەنلا تالىپلاردىن پەيتنى چىڭ تۇتۇپ ئۆلچەملىك ئىشلەش تەلەپ قىلىناتتى. بولۇپمۇ ئۆزبېكستانىنىڭ كېۋەزنى چۆنەكلەپ تېرىش، پۈتاش، ئۇچىنى ياندۇرۇش، قوناق ئۇرۇقىنى زاغۇن يېغىدا ياغلاپ يەر يولۇسسىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئىشلىرى ئالاھىدە گەۋدىلىك بولۇپ، بۇ تەجرىبە 1957 ـ يىلى يېزا بويىچە كۆرەك قىلىپ كېڭەيتىلگەن. ئوقۇغۇچىلارغا يەنە گۈل ـ گىياھ تېرىش، پەرۋىش قىلىش؛ قوغۇن ـ تاۋۇز تېرىش ۋە پەرۋىش قىلىش؛ مېغىزلىق گۈلە قۇرۇتۇش، ئۈزۈم باشقۇرۇش، قوغۇن ـ تاۋۇز، سەي ـ كۆكتات، مېۋە ـ چۆپلەرنى قىشتا ھۆل پېتى ساقلاش، مۇراببا ياساش، چاي دەملەش، مېھمان كۈتۈش قائىدىلىرى ئۆگىتىلىپ، نەق مەيداندا سىناق ئېلىناتتى. قىسقىسى، دەرس بويىچە ئوقۇتۇش، تاللاپ ئوقۇتۇش، تېخنىكا ئۆگىتىش ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلۈپ، تالىپلاردا بەلگىلىك بىلىم، ئىقتىدار، ساپا ماس قەدەمدە يېتىلدۈرۈلگەنىدى. پەننىي مەكتەپلەر قۇرۇلغاندىن كېيىن تالىپلارنىڭ پەننىيدە ئوقۇشى چەكلەنمىگەن. ھۈنەر ئۆگىنىش، ئۆزلىرى ھالال ئىشلەش، خەقنىڭ قولىغا قاراپ قالماسلىق، ئۆزىگە تايىنىش ھەر بىر مۇسۇلمان ھازىرلاشقا تېگىشلىك مۇھىم شەرت سۈپىتىدە چىڭ تۇتۇلغان.

بۇ مەدرىسىدە ھەر كۈنى ئوقۇيدىغان ئوغۇل ـ قىز تالىپلار 400 نەپەردىن ئارتۇق بولۇپ، بۇ مەدرىسە تارىخىدا تۇنجى قېتىم قىزلار قوبۇل قىلىنىپ ئوقۇتۇلغان بىردىنبىر مەدرىسە ھېسابلىنىدۇ. بۇ مەدرىسىدە ئىلگىر ـ ئاخىر بولۇپ، ئۈچ مىڭدەك تالىپ ئوقۇغان. بۇلار دامىكۇ، گۈلاخما ھەتتا ناھىيە بويىچە ئىجتىمائىي تەسىرى زور بولغان ئاممىۋى كۈچ بولۇپ، ئەينى يىللىرى ساقلىنىپ كېلىۋاتقان جىنكەشلىك، پېرىخونلۇق، چىراغچىلىق، نەزىر ـ چىراغ، توي ـ تۆكۈن ئىشلىرىدىكى ئىسراپچىلىق قاتارلىق خۇراپىي ۋە ھەشەمەتچىلىك ئادەتلىرىنى توسۇشتا مۇھىم رول ئوينىغان.

مەدرىسىنىڭ ئوقۇتۇش شارائىتى ياخشى، تۈزۈملىرى مۇكەممەل بولغاچقا تاكى 1958 ـ يىلغا قەدەر ناھىيە تەۋەسىدىكى بىردىنبىر دىنىي تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ دەپ ئېتىراپ قىلىنىپ، ئوقۇ ـ ئوقۇتۇشنى داۋام قىلدى. شۇنىڭغىچە

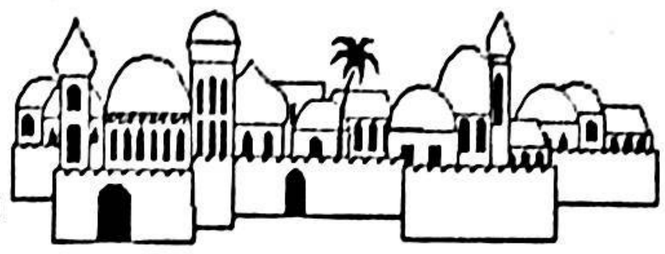

بولغان ئارىلىقتا دامىكۇ پۈناق ئامبىرى، دامىكۇ كالتىيا سۇ ئامبىرىنى ياساش قاتارلىق چوڭ قۇرۇلۇشلاردا باشلامچى بولۇپ ئۇلگىلىك رول ئويناندى. 1958 ـ يىلدىن كېيىن بىر قىسىم تالىپلار پەننىي ئوتتۇرا مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇدى. ئائىلىگە قايتقانلىرى يېزا ئىگىلىكىنىڭ ھەر قايسى سەپلىرىدە ئاكتىپ كۈچ قوشقۇچى، تەشكىلاتچىلاردىن بولۇپ قالدى. بۇ مەدرىسىدە ئىنقىلابچى ئۆزبېك شائىرى بىلال ئەزىزىمۇ ئوقۇغان. گۇلاخمالىق ئاتاقلىق تېۋىپ، تېڭىق ئۇستىسى، ئۆلىما غازى قارىھاجىم، ئابدۇغۇپۇر قارىي ھاجىم، ئىمامى جەئفەرى تەيران مازىرىنىڭ خاتىپى زۇنۇن قارىئاخۇنۇم، يۇنۇس قارىئاخۇنۇم، ناھىيىلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئۆلىما شائىر ئابدۇللا ئەزىز قارىئاخۇنۇم، شۇنداقلا ئابدۇرەھىم قارىھاجىم، مەتسابىر قارىم، كېرىيەلىك ئۆلىما جاپپار قارىھاجىم، مەشھۇر تېۋىپ مەتقۇربان قارىھاجىم، روزى قارىم، شائىر مەتقاسىم زوھۇرى قاتارلىقلارمۇ ئوقۇغان(بۇلارنىڭ ئىچىدە ئالتە ئاي ئىچىدە مۇرەتتەب قارىي بولغانلارمۇ بار). ھازىر چىرا، كېرىيە تەۋەلىكىدىكى كۆپلىگەن جامى، مەسچىتلەرنىڭ ئىمام ـ خاتىپلىقىنى قىلىۋاتقانلارنىڭ كۆپىنچىسى پۇناق مەدرىسىدە ئوقۇغان.

مۇددەرىس ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇم تاكى 1978 ـ يىلى ۋاپات بولغانغا قەدەر ناھىيىلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى بولۇپ ئىشلىدى. ئابدۇرەھمان قارىئاخۇنۇمنىڭ ئەينى يىللىرى قىزلارنى ئوقۇتۇش، دىن بىلەن پەننى بىرلەشتۇرۇپ ئوقۇتۇش، يەرلىك ئالاھىدىلىككە ئىگە ھۈنەر ـ تېخنىكا دەرسلىرىنى ئوقۇتۇش، ئەركىن ئوقۇتۇش، ئوقۇتۇش بىلەن دەم ئېلىشنى، مەدەنىيەت ـ تەنتەربىيە پائالىيىتىنى يولغا قويۇپ ئوقۇتۇشتەك بىر قاتار دېموكراتىك، مەرپىەتچىل، ئىنسانپەرۋەر زامانىۋى روھقا ئىگە ئوقۇتۇش ئۇسۇلى خەلقىمىز قەلبىدە يادلىنىدۇ، دامىكۇ مائارىپ تارىخىدا مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ.

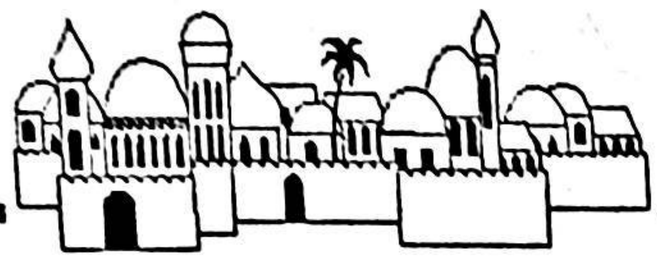

قەشقەر هېيتگاه جامەسى

هۈسەنجان تۈرسۈن

قەشقەر هېيتگاه جامەسى هەجمىنىڭ چوڭلۇقى، ياسىلىش ئۇسلۇبىنىڭ ئۆزگىچە بولۇشىدەك ئالاهىدىلىكى بىلەن مەملىكىتىمىز ئىچى ۋە سىرتىدا مەشھۇر بولغان مەسچىتلەرنىڭ بىرى، هەم ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورنى.

دۆلەتنىڭ بىر مىليون يۈەن ئاجرىتىپ بېرىشى، هېيتگاه جامەسىنىڭ ئۆزىنىڭ مەبلىغىدىن 400مىڭ يۈەن چىقىم قىلىشى نەتىجىسىدە هېيتگاه جامەسىنىڭ رېمونت قۇرۇلۇشى 2000 ـ يىلى 11 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملىشىپ ئوڭۇشلۇق تاماملاندى.

بۇ قېتىمقى رېمونت قۇرۇلۇشى 20 ـ ئەسىرنىڭ ئاخىرقى يىللىرىدا ئېلىپ بېرىلغان كۆلەمى زور، مەبلەغ كۆپ سەرپ قىلىنغان قۇرۇلۇش بولۇپ، مەسچىت قىسمىنىڭ غەربىي جەنۇب تەمى يېڭىلاپ ئېتىلگەندىن باشقا، خانىقا، پېشايۋانلارنىڭ ئۆگزىسى پۈتۈنلەي ئېچىلىپ، سۇنغان ۋە سىسىغان ياغاچ ماتېرىياللاردىن 17تال خال، تۆت تال تۈۋرۈك، 80پىرسەنت جەگە، 100پىرسەنت ۋاسا ئالماشتۇرۇلۇپ، پەقەت ئالاهىدە نەقىش ئىشلەنگەن توققۇز ئارا كاهۋاننىڭلا ئەسلىي هالىتى ساقلىنىپ قالدى. خانىقانىڭ شەرقىي تەمىدىكى تۆت جايىدىن بوشلۇق ئېچىلىپ، قوش پەنجىرىلىك دېرىزە ئورنىتىلدى. ياغاچ ماتېرىياللارنىڭ چىرىپ كېتىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن ئۆگزە قىسمى ئوتتۇرىسىدىن ئالتە سانتىمېتر بوشلۇق قالدۇرۇلۇپ قوش قەۋەتلىك يېپىلدى ۋە ئۆز ئالاهىدىلىكى بويىچە سىرلاندى. خانىقا، پېشايۋان تاملىرى گەچ بىلەن سۈۋەلۈپ مۇناسىپ نەقىشلەندى ۋە ئاستىغا پۈتۈنلەي چوڭ چىنە خىش بېسىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئىلگىرىكى گىلەم ئاستىغا بورا سېلىشتەك ئەهۋالغا خاتىمە بېرىلىپ مۇهىتى گۈزەللەشتۇرۇلدى.

"قەدىمكى يىپەك يولىدىكى مەرۋايىت" دەپ ئاتالغان قەشقەر شەهىرىنىڭ مەركىزى، هېيتگاه مەيدانىنىڭ غەربىي قىسمىغا جايلاشقان هېيتگاه جامەسى ئەقىل ـ پاراسەتلىك خەلقىمىزنىڭ قەدىمكى مەدەنىيەت ئىزنالرىنىڭ يېقىلماس نامايەندىسى بولۇپ، قەشقەرگە قەدەم باسقان هەر قانداق بىر كىشىنى مەپتۇن قىلىدۇ.

هېيتگاه جامەسى خاس دىنىي پائالىيەت سورۇنلا بولۇپ قالماستىن،

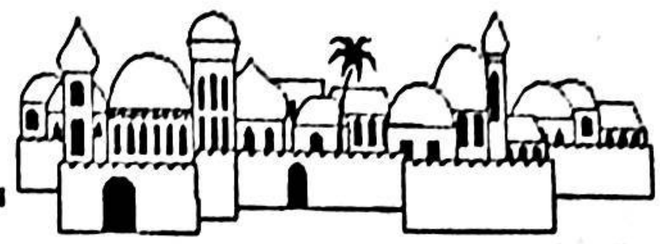

بەلكى نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقى، شۇنداقلا ئۇزاق تارىخىي سەرگۈزەشتىلەرنىڭ گۇۋاھچىسى؛ ئىلىم ـ مەرىپەت، ھۇنەر ـ سەنئەت ماكانى بولغان قەشقەرنىڭ جانلىق شاھىدى؛ ئۇيغۇر بىناكارلىقىنىڭ تارىخىي نەمۇنىسى. ئۇ مىلادىيە 1442 ـ يىلدىن باشلاپ يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىش، كىچىكلىكتىن زورىيىش، ئاددىي ھالەتتىن ئالاھىدە تۇسكە كىرىشتەك باسقۇچلارنى بېسىپ ئۆتۈپ ھازىرقى ھالەتكە كەلگەن.

ھېيتگاھ جامەسى ئۇيغۇر بىناكارلىقىنىڭ سەنئەت ئۇسلۇبىنى ئۆزىگە مۇجەسسەملىگەن كاتتا قۇرۇلۇش. جامە مەسچىتىنىڭ ئۇزۇنلۇقى(شىمالدىن جەنۇبقا) 140مېتىر، كەڭلىكى(شەرقتىن غەربكە) 120مېتىر، جامەنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 16800 كۋادرات مېتىر(25.22مو) بولۇپ، ئۇنىڭغا 30مىڭ ئادەم سىغىدۇ. جامە قۇرۇلما جەھەتتىن گۈمبەز، مەدرىس، مەسچىت قاتارلىق بۆلەكلەردىن تەركىب تاپقان بولۇپ، ئۇنىڭدا ئەينى چاغدا چوڭ مەسچىتلەردە بولۇشقا تېگىشلىك بولغان گۈمبەز، مۇنار، قۇببە، كۇنگۇرە، مېھراب، تەكچە، پېشايۋان، كاھۋان، دەرۋازا، پەلەمپەي، نامازخانا ۋە مۇدەررىس، خاتىپ، ئىمام، تالىپلار ياتاقخانىسى قاتارلىق مۇئەسسەسەلەر تولۇق يۇرۇشتۇرۇلگەن.

1. گۈمبەز. بۇ بۆلەك پەلەمپەي، چوڭ دەرۋازا، مۇنار، دەرۋازا گەۋدە تېمى(پەشتاقمۇ دېيىلىدۇ)، گۈمبەز قاتارلىق ئالاھىدە بۆلەكلەرنىڭ ئۆزئارا گىرەلىششىدىن ھاسىل بولغان. چوڭ دەرۋازا قوش قانات (4.7×4.3)قاپارتما نەقىشلىك بولۇپ، ئەنئەنىۋى ئۇسلۇبتا ياسالغان. چوڭ مېھراب شەكلىدە ياسالغان گەۋدە تامنىڭ ئېگىزلىكى 12مېتىر، ئۇنىڭغا يانداش ئىككى مۇنارنىڭ ئېگىزلىكى 18مېتىر، گەۋدە تام چۆرىسىگە يەنە مېھراب شەكىللىك 15 كىچىك تەكچە چىقىرىلغان بولۇپ، دەرۋازا كۆرۈنۈشىگە ئالاھىدە تۇس بېرىدۇ. گۈمبەز ئالاھىدە ئۇسلۇب ۋە يۇقىرى ماھارەت بىلەن ياسالغان بولغاچقا ھەر قانداق كىشىنى، ھەتتا تېخنىك خادىملارنىمۇ تاڭ قالدۇرىدۇ.

2.مەدرىس(ھازىرقى ھويلا). بۇ جامەنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمى بولۇپ، شەرقىي شىمالغا مۇنچا، ھاجەتخانا، تاھارەت ئېلىش ئۆيى، پار قازان ئۆيى ئورۇنلاشقان. بۇ يەردە بىرلا ۋاقىتتا 43ئادەم(43ئېغىز) غۇسلى قىلغىلى، 50ئادەم (50 ئوچاق) ھاجەت قىلغىلى، 90ئادەم(90جۈمەك) تاھارەت ئالغىلى بولىدۇ. شەرقىي جەنۇب تەرىپىدە مېتالدىن ياسالغان لاپاس بولۇپ، بۇ يەردە ئادەتتە نامازغا ئۇلگۈرەلمىگەنلەر ئايرىم جامائەت بولۇپ نامаз ئوقۇيدۇ. شەرقىي شىمال ۋە غەربىي شىمال قىسمىلىرىغا بىر بېتون كۆل ۋە بىر چاپما كۆل ئورۇنلاشقان بولۇپ، چاپما كۆلدە ھەمىشە تۇرۇبا سۇيى تولۇپ تۇرىدۇ. ئەتراپىدىكى ئاسمان بىلەن بوي تالاشقان تېرەكلەر قالغان تېرەكلەر بىلەن قوشۇلۇپ جامەنىڭ ھاۋاسىنى

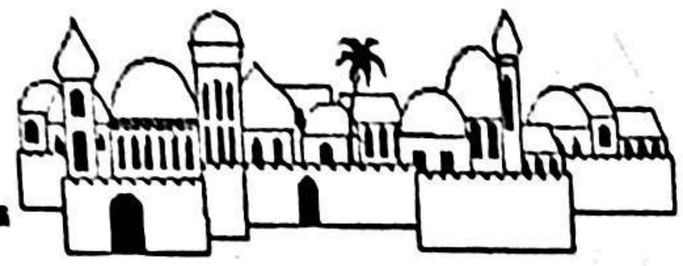

ياخشىلىغاندىن سىرت يەنە جامەگە گۈزەللىك بەخش ئېتىدۇ. ئۇنىڭدىن باشقا غەربىي شىمال ۋە غەربىي جەنۇبقا مايىل ئىككى ئورۇندا پىششىق خىش ۋە ياغاچ قۇرۇلمىلىق مۇنبەر ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولۇپ، ئېلېكترلەشمىگەن زامانلاردا ئەزان توۋلاش ئۈچۈن ئىشلىتىلگەن.

شەرقتىن غەربكە، جەنۇبتىن شىمالغا سوزۇلغان بېتون ۋە سۇرمە تاشلىق كېسىشمە يوللار هويلىدىكى ئۈچ دەرۋازا بىلەن مەسچىتنى ئۆزئارا تۇتاشتۇرىدۇ. جەنۇب ۋە شىمال تامدىكى 41ئېغىز هۇجرا بولسا، ئۇيغۇرلارنىڭ قەدىمىي ئۆي-ئىمارەت ئۇسلۇبىدا ياسالغان.

3. مەسچىت. بۇ جامەنىڭ ئاساسلىق قىسمى بولۇپ، هويلىدىن سالاسۇن ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ هەم خانىقا، پېشايۋان، سۇپا، پەلەمپەي، مەرئا قاتارلىقلاردىن تەركىب تاپقان. ئۇستى يېپىقى 100ئاراغا بۆلۈنۈپ، گېئومېتىرىيىلىك شەكىل هاسىل قىلغان هالدا ئالاهىدە هېسابلاش، ماسلاشتۇرۇش، گىرەلەشتۇرۇش ئاساسىدا يېپىلغان بولۇپ، ئۇنى 140دانە تۇۋرۈك كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. توققۇز ئارا كاهۇان ئالاهىدە نەقىشلىنىپ ئۆزىگە خاس رەڭ بىلەن بېزەلگەچكە كىشىنى هۇزۇرلاندۇرۇپ، ئۇيغۇر هۇنەر-سەنئىتىنى گەۋدىلەندۈرىدۇ. ئاستىدىكى سۇپا 2600 كۋادرات مېتىر كۆلەمدە بولۇپ، بۇ يەردە 4200 ئادەم بىمالال ناماز ئوقۇيالايدۇ.

يۇقىرىقى ئۈچ بۆلەك قۇرۇلۇش ئۆزىگە خاس ئالاهىدىلىككە ئىگە بولۇپ، ئۇلارنى ئۆزئارا گىرەلەشتۇرۇپ قارىغاندا ئاجايىپ سەنئەتلىك مەنزىرە بارلىققا كېلىپ، جامە ناهايىتى كۆركەم، سەلتەنەتلىك كۆرۈنىدۇ.

هېيتگاھ جامەسى قەشقەر شەهرىگە خۇددى ئالتۇن ئۈزۈككە ياقۇت كۆز يارىشىقاندەك قەشقەر شەهرىنى گۈزەل تۇسكە كىرگۈزىدۇ. هېيتگاھ جامەسىنىڭ بىز كۆرۈپ تۇرۇۋاتقان بۇ هەيۋەتلىك ۋە كۆركەم هالىتى هەرگىزمۇ ئاددىي هالدا شەكىللەنگەن بولماستىن، بەلكى ئۇيغۇر خەلقىنىڭ جاپالىق ئىجادىي ئەمگىكى ۋە ئەقىل-پاراسىتىنىڭ جەۋهىرى.

يۇقىرىدا دەپ ئۆتكىنىمىزدەك، هېيتگاھ جامەسى نەچچە يۈز يىل جەريانىدا يوقلۇقتىن بارلىققا كېلىش، كىچىكلىكتىن زورىيىش، ئاددىيلىقتىن ئالاهىدە تۇسكە كىرىش هەمدە تەدرىجىي تەرەققىي قىلىشتىن ئىبارەت تارىخىي جەريانىنى بېسىپ ئۆتۈپ، هازىرقى هالەتكە كەلگەن. جامەنىڭ تەرەققىيات تارىخىي مۇنداق بولغان:

1. "پاقالچاق مازار"دىكى تۇنجى مەسچىت

هېيتگاھ جامەسىنىڭ هازىرقى ئورنى ئەسلىدە ساسلىق، قومۇشلۇق، توغراقلىق بولۇپ، ئەينى چاغدا ئوردا خادىملىرىنىڭ قەبرىگاهى بولغان.

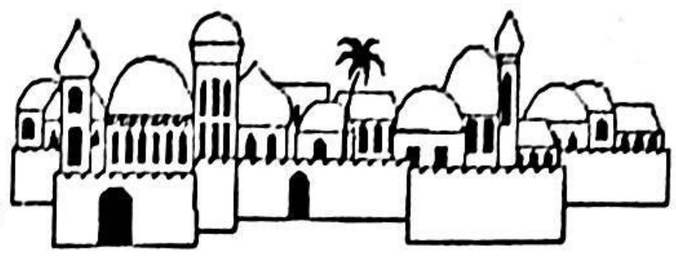

هىجرىيە 96 ـ يىلى(مىلادىيە 714 ـ يىلى) ئەمىر قۇتەيبە قوماندانلىقىدا پەرغانە ئارقىلىق شىنجاڭغا كەلگەن دەسلەپكى تارقاتقۇچى ئەرەبلەر ۋە 11 ـ ئەسىردىكى ئارسلانىيەلەرگە يارەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن كىشىلەردىن ئەينى زاماندا ۋاپات بولغانلىرىمۇ ئاشۇ يەرگە دەپنە قىلىنغان، شۇ تەرىقىدە بۇ جاي تەدرىجىي قەبرىستانغا ئايلىنىپ "پاقالچاق مازار" دەپ ئاتالغان.

قەشقەرنىڭ بۇنىڭدىن 500يىل بۇرۇن ئۆتكەن ھاكىمى ساقسىز مىرزا ۋاپات بولغاندا ئاشۇ قەبرىستانغا دەپنە قىلىنغان. ئۇ كىشى ھايات ۋاقتىدا ئۇرۇق ـ تۇغقانلىرىنىڭ شۇنداقلا قەبرە يوقلاپ كەلگەن باشقا كىشىلەرنىڭ نامىز ئوقۇشى ئۈچۈن بىر مەسچىت ياستىش نىيىتىگە كېلىپ، هىجرىيە 846 ـ يىلى(مىلادىيە 1442 ـ يىلى) ھازىرقى خانىقانىڭ ئورنىغا كىچىك بىر مەسچىت ياساتقان، نەتىجىدە بۇ جايدا تۇنجى مەسچىت بەرپا بولغان.

2.مەھەللىۋى مەسچىتنىڭ "ھېيتگاھ جامەسى"گە تەرەققىي قىلىشى

تۇنجى مەسچىت بىنا قىلىنىپ ئاردىن تەخمىنەن بىر ئەسىر ئۆتكەندە يەركەن خانلىقىنىڭ قەشقەردىكى باش ۋالىيسى مىرزا ئوبۇل قادىر بەگنىڭ تاغىسى مىرزا ئەزىز ۋەلى ۋاپات بولۇپ، پاقالچاق مازىرى قەبرىستانىغا دەپنە قىلىنغان، بۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئوبۇل قادىر بەگدە بىرەر خاسىيەتلىك ئىش قىلىپ، ساۋابىنى مەرھۇم تاغىسىغا بېغىشلاش خىيالى تۇغۇلۇپ، هىجرىيە 944 ـ يىلى(مىلادىيە 1638 ـ يىلى) مەسچىتنى كېڭەيتىپ ياساتقان ھەم بەش ۋاق نامىز ئوقۇلىدىغان ئادەتتىكى مەسچىتنى جۇمە نامىزى ئوقۇلىدىغان جامەگە ئۆزگەرتكەن.

هىجرىيە 1201 ـ يىلى(مىلادىيە 1786 ـ يىلى) قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىگە تەۋە خانئېرىق يېزىسىدىن زۇلپىيە بۇۋى خانىم نۇرغۇن يول راسخوتى ئېلىپ ھەج قىلىپ كېلىش ئۈچۈن پامىردىن ئۆتۈپ پېرسىيە(ئىران)غا بارغاندا، ئۇ يەردىكى يەرلىك ماجىرا، ئۇرۇش ـ جېدەللەر تۇپەيلىدىن سەپەرنى داۋام قىلىش مۇمكىنچىلىكى بولماي، قەشقەرگە قايتىپ كېلىپ، ھەج قىلىش ھېسابىغا جامەنى كېڭەيتىپ ياساتقان. شۇنىڭ بىلەن بىرگە پاختەكلى يېزىسىدىن 40پاتمان(بىر پاتمان 15موغا تەڭ) تېرىلغۇ يەر سېتىۋېلىپ جامە ئۈچۈن ۋەخپە قىلىپ بەرگەن.

هىجرىيە 1224 ـ يىلى(مىلادىيە1809 ـ يىلى) قەشقەرنىڭ ھاكىم بېگى تۇرپانلىق ئىسكەندەر ۋاڭ ئۆزىنىڭ ئاخىرەتلىكىگە ئاتاپ، پاينايپ يېزىسىغا ناھايىتى چوڭ گۈمبەز ياساتقاندا، ھېيتگاھ جامەسىنىمۇ ئومۇميۈزلۈك رېمونت قىلدۇرۇپ ۋە كۆل كولىتىپ، ئەتراپىغا دەرەخ تىكتۇرۇپ، مۇھتىنى گۈزەللەشتۇرگەن.

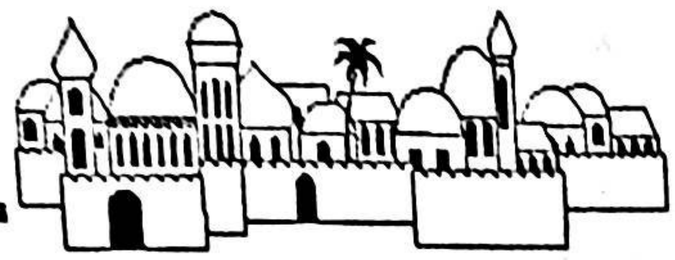

هىجرىيە 1235 - يىلى(مىلادىيە1820 - يىلى) قەشقەردە قاتتىق يامغۇر يېغىپ، يامغۇردا ھېيتگاھ جامەسىنىڭ تام - تورۇسلىرى ئېغىر دەرىجىدە بۇزۇلغانلىقتىن قەشقەرلىق ئەبرىشىمكانىدىر خوجا ئومۇمىيۈزلۈك رېمونت قىلدۇرغان.

هىجرىيە 1255 - يىلى(مىلادىيە1839 - يىلى) قەشقەرنىڭ ھاكىم بېگى ئىنانىچخان زوھۇرىدىن قەشقەر مۇسۇلمانلار شەھرى(قەشقەر شەھرى)نىڭ غەربىي شىمال قىسمىنى كونا يۇمىلاق شەھەر قەلئەسىگىچە كېڭەيتكەن چاغدا، جامەنىڭ كۆللىرىنى چاپتۇرۇپ چوڭ رېمونت قىلدۇرغان ۋە مۇھتەشەم گۈزەللەشتۇرگەن. نەتىجىدە 400 يىلدىن بېرى شەھەر سىرتىدا تۇرغان ھېيتگاھ جامەسى سېپىل ئىچىگە ئېلىنىپ، شەھەر مۇھىتىغا ماسلاشتۇرۇلغان ھالدا ھەر تەرەپلىمە بېزەلگەن. ئەتراپىدىكى قومۇش، يانتاقلارنىڭ ئورنىنى تەدرىجىي كۈجۈم مەھەللە ۋە ئاۋات شەھەر بازىرى ئىگىلىگەن، نەتىجىدە بۇ جامە كېڭىيىپ، مەركىزىي مەسچىتكە ئايلىنىپ "ھېيتگاھ جامەسى"دەپ ئاتالغان.

ياقۇپ بەگ(بەدۆلەت) دەۋرىدە، ئۇ خەلق كۆڭلىنى مايىل قىلىش مەقسىتىدە جەنۇبىي شىنجاڭ، بولۇپمۇ قەشقەر دىياربىدا نۇرغۇنلىغان مەسچىت، مەدرىسە، مازار ۋە لەنگەرلەرنى ياساتقان، جۈملىدىن ھىجرىيە 1289 - يىلى(مىلادىيە 1872 - يىلى) ئۆزىنىڭ يېقىن مەنسەپدارى ئالداش دادىخاننى مەسئۇل قىلىپ، نۇرغۇن ئۇستا ھۈنەرۋەنلەرنى ئىشقا سېلىپ، پۈل ئاجرىتىپ ھېيتگاھ جامەسىنىمۇ رېمونت قىلدۇرۇش بىلەن بىرگە جامەنىڭ غەربىي قىسمىنى مەسچىت، شەرقىي قىسمىنى مەدرىسە قىلىپ سالاسۇن بىلەن(ھازىرقى پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپا چېگرا قىلىنغان) ئايرىغان. مەدرىسە قىسمىنىڭ شىمال، شەرق ۋە جەنۇب تەرەپلىرىگە 24 ئېغىزدىن جەمئىي 72ئېغىز ھۈجرا چىقىرىپ، تالىپلارنىڭ ئوقۇشى ئۈچۈن شارائىت ھازىرلىغان، شەرقىي شىمال قىسمىغا بىرلا ۋاقىتتا 100دىن ئارتۇق ئادەم غۇسلى قىلالايدىغان ھاممام(مۇنچا)، 40 كىشىلىك ھاجەتخانا ياسىتىپ، غۇسلى قىلىش، ھاجەت قىلىش ئىشلىرىنى ئاسانلاشتۇرغان، جۈملىدىن ھېيتگاھ جامەسىنىڭ مۇنار، گۈمبەز، پەشتاق(دەرۋازا گەۋدە تېمى)، دەرۋازا قاتارلىق ئالاھىدە قىسىملىرىنىمۇ ياسىتىپ، جامەنىڭ ھازىرقى ئومۇمىي ھالىتىنى شەكىللەندۈرگەن.

هىجرىيە 1320 - يىلى(مىلادىيە1901 - يىلى)دىكى چوڭ يەر تەۋرەشتە جامەنىڭ زەخمىلەنگەن خانىقا، پېشايۋان، مۇنار، گۈمبەز قاتارلىق جايلىرىنى شۇ چاغدىكى ئاتاقلىق تۇردى باي ھاجى بىلەن كېرەم بايۇەچچە ئاكا - ئۇكا ئىككىيلەن پۈل سەرپ قىلىپ، هىجرىيە 1322 - يىلى(مىلادىيە 1904 - يىلى) رېمونت قىلدۇرغان.

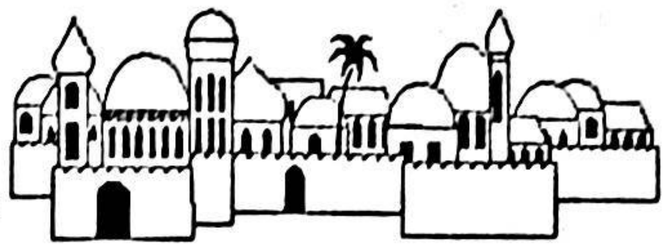

هجرىيە 1347 - يىلى(ميلادىيە 1928 - يىلى) جامەنىڭ مەسچىت قىسمىغا جامائەت سىغماي قىستاڭچىلىق كۆرۈلگەنلىكتىن، بىر قىسىم مۆتىۋەر كىشىلەر پۇل چىقىرىپ، هازىرقى سۇپا ئۈستىدىكى سالاسۇننى مەدرىسە تەرەپكە سۈرۈپ، هازىرقى ئورۇنغا ئورناتقان. ئەزان ئاۋازىنى ۋە هېيىت نامازلىرىدىكى "سەپىڭ"نى ئېنىق ئاڭلىيالماسلىقتەك مەسىلىنى هەل قىلىش ئۈچۈن، مەدرىسە قىسمىنىڭ غەربىي جەنۇب ۋە غەربىي شىمال قىسمىغا ئەزان توۋلاش مۇنبىرى ياساتقان.

هجرىيە1352 - يىلى (ميلادىيە 1934 - يىلى) قەشقەرنىڭ مائارىپ ئىشلىرىغا مەسئۇل مۇدىرى ئابدۇكېرىمخان مەخسۇم رىياسەتچىلىكىدە، جامە بىر قۇر رېمونت قىلىنغاندىن باشقا، قېرى، ئېگىز - پەس دەرەخلەر كېسىلىپ، ئورنىغا يېڭىدىن دەرەخلەر رەتلىك تىكىلگەن ۋە كۆللەر چاپتۇرۇلۇپ، ئەتراپى سالاسۇنلاشتۇرۇلغان.

هجرىيە1354 - يىلى(ميلادىيە 1936 - يىلى)"ئىسلاهى مادارىس مەسجىد هەيئىتى"(مەسچىت ۋە مەدرىسەرنى ئىسلاھ قىلىش هەيئىتى) دېگەن خەلق تەشكىلاتى ئىئانە توپلاپ، جامەنى ئومۇمىيۈزلۈك رېمونت قىلدۇرغاندىن باشقا، شىمال ۋە جەنۇب تەرەپتىكى تام ئوتتۇرىسىدىن ئىككى كىچىك دەرۋازا ئېچىپ، كىرىپ چىقىش ئىشلىرىنى راۋانلاشتۇرغان.

هجرىيە 1355 - يىلى(ميلادىيە1937 - يىلى) شەهەر كوچىلىرى كېڭەيتىپ ياسالغاندا، جامەنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى 24ئېغىز هۇجرا، هاممام‌لار يول ۋە مەيدان قۇرۇلۇشىغا قوشۇۋېتىلىپ، تام ئورنى سالاسۇن بىلەن توسۇلغان، نەتىجىدە جامەنىڭ ئىچكى مەنزىرىسى سىرتتىن كۆرۈنۈپ تۇرىدىغان بولغان. شۇ مەزگىلدە جامەنىڭ شىمال تەرىپىدىكى 100 ئېغىزدىن ئارتۇق دۇكان چېقىۋېتىلگەندىن باشقا يەنە جامەنىڭ يېقىن ئەتراپىدىكى ئىككى مەسچىت، يەتتە سودا سارايى، ئالتە چوڭ بازار ئورنى، بىر هاممام، بىر بۇتخانا، نەچچە يۈز ئېغىز دۇكان ۋە ئۆيلەر چېقىلىپ بىر چوڭ مەيدان هازىرلانغان. هجرىيە 1367 - يىلى(ميلادىيە 1940 - يىلى) قۇم دەرۋازا يولى كېڭەيتىلگەندە جامەنىڭ جەنۇبى تېمىدىكى 40 ئېغىز دۇكان چېقىپ تاشلانغان.

3.جامەنىڭ يېڭى تەرەققىياتى

1955 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلۇش مۇناسىۋىتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمتى پۇل ئاجرىتىپ، هېيتگاه جامەسىنى ئومۇمىيۈزلۈك رېمونت قىلدۇرۇپ، هېيتگاه جامەسىنىڭ خەلق ھۆكۈمتى تەرىپىدىن قوغدىلىنىلىقىنى ئىپادىلىدى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن دۆلەت،

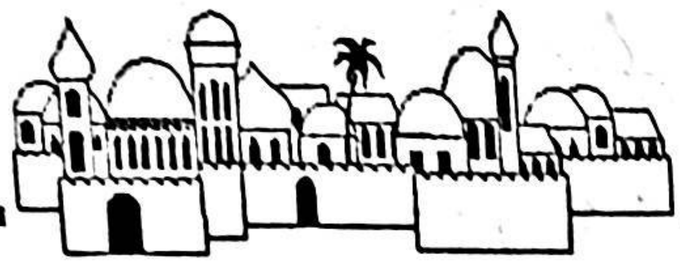

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ھېيتگاھ جامەسى ۋە ئېتىقادچى ئاممىا مەبلەغ ئاجرىتىپ، ھېيتگاھ جامەسىنىڭ رېمونت ئىشلىرىنى ئۈز ۋاقتىدا قىلىپ ئۇنى قوغداپ كەلدى.

1978 - يىلى قەشقەر شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىر بۆلۈك مەبلەغ ئاجرىتىپ جامەنىڭ شەرقىي قىسمىدىكى سالاسۇننى ئېلىۋېتىپ، ئورنىغا 16ئېغىز دۇكان سېلىپ، سالاسۇننى دۇكان ئۈستىگە ئورناتتى. شۇنىڭ بىلەن بىرگە مەدرىسىنىڭ شەرقىي شىمالى قىسمىدىكى بىر كۆلنى بېتونلۇق قىلىپ ياساپ، ئەتراپىنى تۆمۈر رىشاتكا بىلەن ئېتىپ ئوتتۇرىسىغا گۈل نۇسخىلىق فونتان مۇنارى ئورناتتى. 1984 - يىلى جامەنىڭ شىمالىي قىسمىدىكى تام زەيلەپ خەتەرلىك بولۇپ قالغانلىقتىن، ھۇجرىلارغا تەسىر كۆرسەتمىگەن ئاساستا خام خىشلىق تامنى پىششىق خىشلىق قىلىپ ئۆزگەرتىپ ياسىدى. 1987 - يىلى ئاپتونوم رايون ۋە ھېيتگاھ جامەسى 164مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىپ، جامەنىڭ شەرقىي شىمال قىسمىدىكى كونا ھاجەتخانىنى چېقىپ، ئورنىغا ئىككى قەۋەتلىك(ئاستى ھاجەتخانا، مۇستەھەپخانا، ئۈستى مۇنچا) 482 كۋادرات مېتىرلىق قۇرۇلۇش قىلىپ، ھاجەت قىلىش، غۇسلى قىلىش قاتارلىق ئىشلارنىڭ قىيىن بولۇشتەك مۇھىم مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. جامە ئىچىدىكى يول ۋە يەر ئۈستىگە ئالتە بۇرجەكلىك بېتون خىش ياتقۇزۇپ مۇھىتنى ياخشىلىدى. 1998 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ پۇل ئاجرىتىشى بىلەن مۇستەھەپخانىغا يانداپ تاھارەت ئېلىش ئۆيى ياسالدى. جامە ئۈز كىرىمىدىن 48مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ پار قازان سېتىۋېلىپ، مۇنچا ۋە تاھارەت ئېلىش ئورنىنى ئىسسىق سۇ بىلەن تەمىنلىدى.

1992 - يىلى جامە ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇللىقىدا 12مىڭ 300يۈەن سەرپ قىلىپ، مەدرىسە قىسمىنىڭ شەرقىي جەنۇبىي تەرىپىگە 160مىڭ كۋادرات مېتىرلىق لاپاس ياساپ، نامازغا كېچىكىپ قالغان كىشىلەرنىڭ ئايرىم جامائەت بولۇپ نامаз ئوقۇشىغا شارائىت ھازىرلىدى.

1993 - يىلى دۆلەت، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ھېيتگاھ جامەسى بىرلىكتە 834مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىپ ئىش باشلاپ، جامەنىڭ جەنۇبىي قىسمىدىكى بىر يۈرۈش كونا دۇكان ۋە ھۇجرىلارنى پۈتۈنلەي چېقىپ، ئورنىغا ئەسلىگە مۇتلەق ۋارىسلىق قىلىش ئاساسىدا 856 كۋادرات مېتىر كۆلەمدە پىششىق خىشلىق، بېتون قۇرۇلمىلىق 14ئېغىز(ئىچكى - تاشقى بولۇپ 25ئېغىز)لىق ھۇجرا، 53ئېغىزلىق دۇكان ياسىدى. مەسچىت قىسمىنىڭ تام - تورۇسلىرىدىكى كونا گەچ، ھاك، شۇنداقلا جەگە، خا، ۋاسا قاتارلىق ياغاچ ماتېرىياللارنىڭ يۈزىدىكى ھاكلارنى خىمىيىلىك ئۇسۇلدا قىرىپ چىقىرىپ

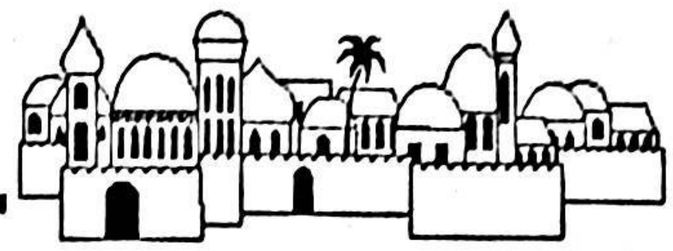

ئۆز هالىتى بويىچە بېزىدى. 2552 كۈادرات مېتىر كېلىدىغان خانىقا، پېشايۋاننىڭ ئۈستىدىكى بۇرۇنقى لاي-توپىلار ئېلىپ تاشلىنىپ، ئايرىم ساندىكى سۇنغان، سېسىغان ۋاسىلار ئالماشتۇرۇلۇپ، ئەنئەنىۋى ئۇسلۇب بىلەن زامانىۋى ئۇسۇل بىرىكتۈرۈلگەن هالدا يېنىك قىلىپ يېپىلدى. ئىككى چوڭ مۇنارنىڭ چاك كېتىپ خەتەرلىك بولۇپ قالغان هالىتى نەزەردە تۇتۇلۇپ، ئىككى مۇنارنىڭ سىرتى پولات چۇۋىق بىلەن توقۇلۇپ، بېتون بىلەن پۈختىلاندى ۋە ئەسلىي نۇسخىسى بويىچە ئويما چىقىرىلىپ رەڭ بېرىلدى. بۇ قۇرۇلۇش 1994-يىلى 6-ئاينىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملاشتى.

1994-يىلى سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ جىددە شەھىرىدە تۇرۇشلۇق مۇهاجىر مۇهەممەد رېهىم هاجى باشچىلىقىدا ئىئانە قىلغان 153مىڭ يۈەن پۇلنى جامە تاپشۇرۇپ ئالغاندىن كېيىن، بۇ پۇل سەرپ قىلىنىپ، جامەنىڭ هاجەتخانىسى چىنە خىشلىق قىلىنىپ بېزەلگەندىن باشقا يەنە 162پارچە گىلەم توقۇلۇپ جامەگە سېلىندى. چوڭ دەرۋازا ئەسلىي نۇسخىسى بويىچە سىرىق تۇنۇكە بىلەن قاپلىنىپ پۈختىلاندى.

1997-يىلى هېيتگاه جامەسى ۋىلايەتلىك ئىسلام جەمئىيىتىنىڭ مەسئۇللىقىدا يەنە 195مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ، پېشايۋان ئاستىدىكى سۇپىنىڭ ئالدى قىسمى ۋە پەلەمپەي قاتارلىق 854 كۈادرات مېتىر جايغا چىنە خىش چاپلىنىپ بېزەلدى. چوڭ-كىچىك دەرۋازىنىڭ يوللىرى ۋە گۈمبەز ئاستى كارىدورى هەم چوڭ دەرۋازا ئالدى پەلەمپەيلىرى بولۇپ، جەمئىي 1099 كۈادرات مېتىر ئورۇن بېتون بىلەن قاتۇرۇلۇپ، ئۈستىگە گۈل نۇسخىلىق شەكىللەر چىقىرىلىپ، سۇرمە تاش يالتىلدى. 1999-، 2000-يىللىرى بۇ جامە يەنە بىر قېتىم زور كۆلەمدە رېمونت قىلىندى. نەتىجىدە قەشقەر هېيتگاه جامەسى ئالاهىدە تۇسكە كىرىپ، مۇهىتى گۈزەللەشتۇرۇلۇپ، جۇڭگو ۋە چەت ئەللىك سایاهەتچىلەرنى ئەڭ جەلپ قىلىدىغان نۇقتىغا ئايلاندى.

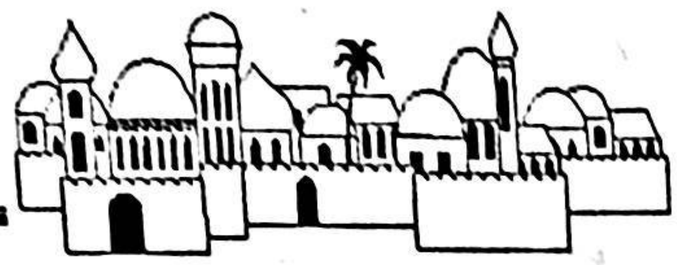

قاغىلىق جامەسى

دىلشات ئابلىز

قاغىلىق جامەسى سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە بەرپا قىلىنغان بولۇپ، جامە ئالدىدىكى كەڭرى بازار تاربخلاردىن بىرى قاغىلىقنىڭ سودا ۋە دىنىي مەركىزى بولۇپ كەلگەن قەدىمىي رەسته. بۇ رەستىدىكى كىشىلەرنىڭ پائالىيەت مەنزىرىلىرى ئوتتۇرا ئەسىر مەدەنىيىتى بىلەن هازىرقى زامان مەدەنىيىتىنىڭ گىرەلىشىپ كەتكەن ئاجايىپ گۈزەل مۇهىتىنى ئەكس ئەتتۈرىدۇ.

قاغىلىق جامەسىنىڭ بارلىققا كېلىشى قاغىلىقنىڭ سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە بازار بولۇپ شەكىللىنىشى بىلەن زىچ مۇناسىۋەتلىك. بۇ جامە 466 يىللىق تاربخقا ئىگە، ئۇنىڭدىن ئىلگىرى جامە ۋە بازارنىڭ ئورنى ساي ياقىسىدىكى كەنتته بولۇپ، بۇ يەر يەكەن بىلەن خوتەن ئارىلىقىدىكى قونالغۇ بولغان.

سەئىدىيە خانلىقىنىڭ سۇلتانى ئابدۇرېشىتخان تەختكە چىققاندىن كېيىن، ئۆز دۆلىتىنىڭ هەربىي ۋە سىياسىي كۈچىنى مۇستەهكەملەش بىلەن بىرگە، مائارىپ، يېزا ئىگىلىكى، سۇ ئىنشائاتى، قاتناش ئىشلىرىنى راۋانلاشتۇرۇشقا ئالاهىدە ئەهمىيەت بەرگەن. سۇلتان ئابدۇرېشىتخان قاغىلىقتا تۇرۇۋاتقان مەزگىلده سەمەرقەندته ئوقۇپ ئىلىم تەهسىل قىلغان سايراملىق خوجا مۇهەممەت شېرىپ دېگەن مۇتەپەككۇر ئالىم هىندىستان ئارقىلىق قاغىلىققا كەلگەن، بۇ كىشى ئۆز زامانىسىنىڭ مۇتەپەككۇرلىرىدىن بولۇپ، سۇلتان ئابدۇرېشىتخاننىڭ خىزمەتلىرىگە يېقىندىن مەسلىهەتته بولغان. قاغىلىق خوتەن بىلەن يەكەن ئارىلىقىدىكى مۇهىم قاتناش تۈگۈنى بولغاچقا، ئۇ كىشى بۇ جايغا مەسچىت ۋە لەڭگەر سېلىشنى تەكلىپ بەرگەن. بۇنىڭ خانلىق توغرا تاپقاندىن كېيىن، هىجرىيە 943 - يىلى (ميلادىيە 1536 - يىلى) هازىرقى جامەنىڭ دەسلەپكى هۇلى سېلىنغان، مەسچىتنىڭ تاملىرى سېلىنۇاتقان مەزگىلده كۈن ئولتۇرۇشتىكى قىبلە تام ئارقىمۇئارقا ئۈچ قېتىم ئۆرۈلۈپ كېتىپ، قايتا سالسىمۇ توختىمىغان. كېيىن بۇ تام ئورنىنىڭ بىر يېرى ئولتۇرۇشۇپ كەتكەنلىكى سېزىلىپ، سۇلتان ئابدۇرېشىتخان بىلەن خوجا مۇهەممەت شېرىپ بۇ يەرنى ئېچىشقا بۇيرۇغان، يەر كولىنىپ ئىككى - ئۈچ مېتىر ئېچىلىشىغا يەرنىڭ تېگىدىن بىر كۈپ ئالتۇن، بىر چۆيۈن بۇت ۋە بىر كىشىنىڭ جەسىتى چىققان، سۇلتان ئابدۇرېشىتخان شۇ مەيداندىلا بىر كۈپ ئالتۇننى مەسچىت قۇرۇلۇشىغا سەرپ قىلىش ئۈچۈن يارلىق يېزىپ مۆھۈر بېسىپ بەرگەن. شۇنىڭ بىلەن مەسچىت قۇرۇلۇشى باشقىدىن پىلانلىنىپ، ئىچكىرى - تاشقىرى مەسچىت ۋە كەڭرى سەينالىق جامەگە

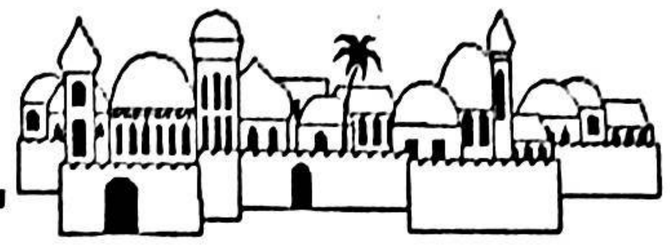

ئۆزگەرتىلگەن. يەرنىڭ تېگىدىن چىققان كىشى ھورمۇز شەھرىدىن كەلگەن مولا خوجا ئەھمىدى ئىكەنلىكى ئېنىقلىنىپ، جامەنىڭ جەنۇب يېقىغا مازارەت ياسىلىپ دەپنە قىلىنغان. چۆيۈن بۇتتا ئىككى چوڭ داش قازان قۇيدۇرۇلغان[1]، جامەنىڭ ئىچىگە توققۇز ئېغىز ھۇجرا چىقىرىلىپ ياسالغان، بىر كۈپ ئالتۇننىڭ جامە قۇرۇلۇشىدىن ئاشقان قىسمىغا جامەنىڭ ئىككى كىلومېتىر شەرقىدىن ئاتمىش تۆت پاتمان(4650 مو) يەر ئېلىنىپ، جامەنىڭ ۋەخپىسى قىلىنغان[2].

ھىجرىيە 1290 - يىلى(مىلادىيە 1883 - يىلى) ئۆز زامانىسىنىڭ ئوقۇمۇشلۇق كىشىلىرىدىن مۇتۇللا ئەلىماخۇنۇمنىڭ تەشەببۇسى بىلەن قاغىلىق جامەسى بىر قېتىم رېمونت قىلىنىپ، جامەنىڭ شىمالىي تەرىپىگە كەڭرى سەينالىق مەدرىسخانا چىقىرىلغان. بۇ يەر تالىپلار ئىلىم تەھسىل قىلغاندىن سىرت، جۇمە كۈنلىرى ئاخۇنۇملار دەۋا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلدىغان قازىخانىمۇ بولغان.

1936 - يىلىغا كەلگەندە، قاغىلىقتا ھاكىم بولۇپ تۇرغان ھاجى شەنجاڭ دېگەن خۇيزۇ كىشى بۇ جامەنى بىر قېتىم چوڭ رېمونت قىلدۇرۇپ، جامەنىڭ ئەسلىدىكى شەرقە قارايدىغان دەرۋازىسىنى شىمالغا قىلىپ ئۆزگەرتىپ، جامەگە دەھلىز ئارقىلىق كىرىدىغان قىلغان. دەرۋازىنىڭ ئىككى يېقىغا 18 مېتىر ئېگىزلىكتە مۇنار چىقىرىپ ياسىتىپ، ھۇجرىلارنى دېرىزىلىك قىلىپ، ئالدىغا پېشايۋان ياپتۇرغان. ئاردىن يىرىم ئەسىر ئۆتۈپ 1986 - يىلىغا كەلگەندە، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ تەلىپى ۋە جامەنى شەھەر قۇرۇلۇش مۇھىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ماسلاشتۇرۇپ ياساپ چىقىش ئۈچۈن، كەڭ خەلق ئاممىسىنىڭ ئىئانە قىلىشى بىلەن 373 مىڭ 799 يۈەن ۋە باشقا ماددىي بۇيۇملار توپلىنىپ، بەش يىل ئىشلەش ئارقىلىق جامە كېڭەيتىلىپ ئومۇمىي يۈزلۈك رېمونت قىلىنىپ ياسالدى. جامە دەرۋازىسىنىڭ ئالدى كەڭرى مەيدان قىلىنىپ ئاسفالتلاشتۇرۇلۇپ، ئوتتۇرىغا گۈللۈك قىلىندى. مەيداننىڭ شەرق، غەرب تەرەپلىرىگە ئىككى قەۋەتلىك سودا دۇكانلىرى چىقىرىلدى. جامە دەرۋازىسى 24 مېتىر ئېگىزلىكتە مۇنار گۈمبەزلىك قىلىپ ياسالدى، جامە ئىچىدىكى ھۇجرىلار 16 گە كۆپەيتىلىپ، ھۇجرىلارنىڭ ئالدىدىن باشقا شەرقىي شىمالىي تەرەپلەرگىمۇ بېتون لەمپە چىقىرىلىپ، ئەتراپىغا تۆمۈر رىشاتكىلار ئورنىتىلىپ سەينا قىلىندى. جامەنىڭ جەنۇب ۋە شىمالىدىكى

---

[1] 1947 - يىلى يەكەننىڭ ۋالىيسى جۇ فاگگاك توپ - زەمبىرەك قۇيدۇرۇش ئۈچۈن يۇرتلارغا چۆيۈن ئالۇنى قويغاندا ساقچى ئىدارىسى بۇ قازاننىڭ بىرىنى چېقىپ، چۆيۈن ئالۇمنىغا ئۆتكۈزۈپ بەرگەن. يەنە بىرىنى مەلۇم بىر ئورۇن 2000 - يىلى چېقىپ، چۆيۈن قاتاردا سېتىۋەتكەن.

[2] بۇ يەرلەر ھازىرمۇ ۋەخپە دەپ ئاتىلىدۇ.

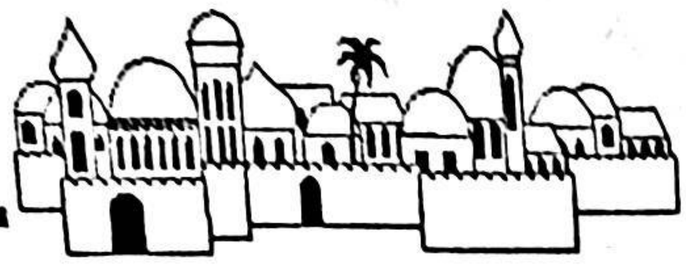

يان ئىشكلىرىگە نەقىش گۈللۈك تۆمۈر دەرۋازا ئورنىتىلدى. ئىچكىرى-تاشقىرى مەسچىتلەرنىڭ تورۇس، ئىشىك، تۈۋرۈكلىرىنىڭ گۈل نەقىشلىرى قايتا سىرلىنىپ، توك ۋە تۈرۈبا ئورنىتىلىپ، مۇستەھەپخانا چىقىرىلدى.

جامەنىڭ يېڭىدىن قەد كۆتۈرگەن مۇنار ۋە دەرۋازا بىنالىرىغا پىششىق خىشلار بىر-بىرىگە ماھىرلىق بىلەن گىرەلەشتۈرۈپ گۈل چىقىرىلغان، ئۈنىڭدا ئۇيغۇر بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبى تولۇق ئەكس ئەتتۈرۈلگەن. ئېگىزلىكى بەش مېتىر كېلىدىغان دەرۋازىنىڭ ئوستىگە ئالتۇن رەڭلىك ھەلدە ئۇيغۇر خەتتاتچىلىقىنىڭ يۇقىرى سەنئىتى بىلەن قۇرئان ئايەتلىرى، ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى ئويۇلغان. دەرۋازىدىن كىرگەندىن كېيىن دەھلىز نامايان بولىدۇ. دەھلىزنىڭ ئۈدۈل تېمىغا مېھراب شەكىلدە چىرايلىق گۈل نەقىشلەنگەن تۆمۈر رۇجەك ئورنىتىلغان. جامە سەيناسىغا كىرمەي تۇرۇپمۇ رۇجەكتىن جامەنىڭ پۈتۈن مەنزىرىسىنى كۆرگىلى بولىدۇ، دەھلىز ئىچىدە ئىككى كىچىك ئىشىك ۋە ئىككى چوڭ ئەگمە ئىشىك بار. كىچىك ئىشىكتىن ئەگمە پەشتاقلار ئارقىلىق ئوستىدىكى زال ئۆيگە ۋە ئوستىدىكى گۈمبەز ئىچىگە چىققىلى بولىدۇ. گۈمبەزنىڭ كۈن يورۇش تەرىپىگە ئىككى قۇر دېرىزە ئورنىتىلغان، شۇڭا گۈمبەزنىڭ ئىچى يورۇق ھەم ئازادە. ئىككى ئەگىم ئارقىلىق جامە ئىچىگە كىرگىلى ھەم يۇقىرىغا كۆتۈرۈلگەن پەشتاق ئارقىلىق جامە سەيناسىنىڭ شەرق، شىمال، جەنۇب ياقىلىرىغا سوزۇلغان تۆمۈر رىشاتكىلىق سەيناغا چىققىلى بولىدۇ. جامەنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى **4762** كۋادرات مېتىر (**7.15**مو) ، قۇرۇلۇش كۆلىمى **1437** كۋادرات مېتىر، جامە ئىچىدە **16** ئېغىز ھۇجرا، سىرتىدا **23** دۇكان بار، مەسچىت بىلەن سەينانى ئۇزۇن كەتكەن ئۇچ باسقۇچلۇق گۈللۈك پەشتاق ۋە تۆمۈر رىشاتكا ئايرىپ تۇرىدۇ، سەينانىڭ تېگى سېمونتلاشتۇرۇلغان. مەسچىت ئىچىگە زىلچا گىلەملەر سېلىنغان، مەسچىتنىڭ تورۇسلىرى ۋە تۈۋرۈكلەرگە ھەرخىل نەقىشلەر ۋە قاپارتما گۈللەر چىقىرىلغان، سېمونت تۈۋرۈكلۈك بېتون لەمپە جامە ئىچىگە ئاجايىپ ھۆسن قوشۇپ تۇرىدۇ، پۈتۈن جامەدە ئىچكىرى، تاشقىرى مەسچىت ۋە سەينانى قوشسا بىرلا ۋاقىتتا **10** مىڭ ئادەم نامаз ئوقۇيالايدۇ. جامەنىڭ قۇرۇلمىسى ئۇيغۇر بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئۆزىگە خاس ئۇسلۇبىنى تولۇق ئەكس ئەتتۈرگەن.

قاغىلىق جامەسى پۈتۈن ناھىيىنىڭ دىنىي ئىشلىرىغا تەسىر كۆرسىتىدىغان كۆزنەك ئورۇن. مەسچىتتە ۋەزىپە ئۆتەيدىغان خادىملار ھەر تەرەپتىن يېتىشكەن، ياشانغان، ئوتتۇرا ياش ۋە ياشلاردىن تەركىب تاپقان. قاغىلىق جامەسى ناھىيە بويىچە قوغدىلىدىغان مەدەنىي يادىكارلىق ئورنى قىلىپ بېكىتىلدى.

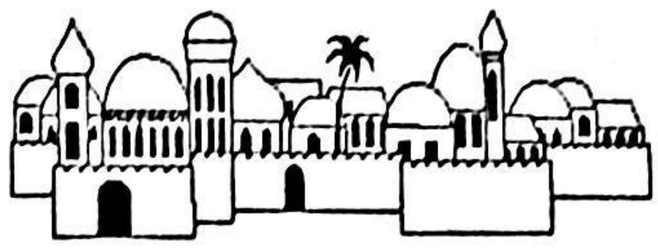

كېرىيە ھېيتگاھ جامەسى

مەمەتئەيسا قۇربان

كېرىيە ھېيتگاھ جامەسى مىلادىيە 1200 ـ يىللىرى بىنا قىلىنغان بولۇپ، 800 يىلدىن ئارتۇق تارىخقا ئىگە. ئومۇمىي كۆلىمى 13مىڭ 449 كۋادرات مېتىر، بۇنىڭدىن خانىقا قۇرۇلۇشى كۆلىمى 3مىڭ 60 كۋادرات مېتىر، نامازگاھنىڭ تاشقى سەيناسى 10مىڭ 439كۇۋادرات مېتىر. جامەنىڭ خانىقاسى 11 ئارا، 153چوڭ تۇۋرۇكتىن قۇرۇلغان بولۇپ، كۆلەم جەھەتتە شىنجاڭدىكى ئەڭ چوڭ جامە ھېسابلانغان قەشقەر ھېيتگاھ جامەسىدىنمۇ چوڭ. ئادەتتە جۇمە نامىزىغا 4 مىڭدىن 6مىڭغىچە، روزا ھېيىت، قۇربان ھېيتلاردا 10 مىڭدىن 12مىڭغىچە ئېتىقادچى ئامما كېلىپ ناماز ئوقۇيدۇ. كىرىيە جامەسى بىنا قىلىنغاندىن تارتىپ تاكى بۈگۈنگىچە يەتتە قېتىم كېڭەيتىلگەن ھەم رېمونت قىلىنغان. ھىجىرىيە 1075 ـ يىلى(مىلادىيە 1665 ـ يىلى) كېرىيىدىكى مۆتىۋەر دىنىي زاتلاردىن مولا تېيىپ ئاخۇنۇم، مولا غوجىلاق ئاخۇنۇم، ئەيساق ئاخۇنۇم قاتارلىق كىشىلەر كېرىيە ھېيتگاھ جامەسىنى كېڭەيتىپ رېمونت قىلىش توغرىسىدا يەكەندىكى ئابدۇللاخانغا بىر پارچە تەكلىپ سۇنىدۇ. بۇ تەكلىپ خان تەرىپىدىن قوبۇل قىلىنىپ، يەكەندىن مەخسۇس ئۇستىلار ئەۋەتىلىدۇ ھەم جامە ئەتراپىدىكى ئاھالىلارنى كۆچۈرۈپ يەرلىك مۇسۇلمان ئەھلىنىڭ ئىقتىسادىي ياردىمىگە تايىنىپ جامەنى 2 ـ قېتىم كېڭەيتىپ رېمونت قىلىپ چىقىدۇ. يەكەندىن 10 تۇپ چىنار دەرىخىنى يۆتكەپ كېلىپ، جامەنىڭ سەيناسىغا سالىدۇ. شۇڭا كىشىلەر بۇ جامەنى بىر مەزگىل "چىنابىاغ(چىنار باغ) جامەسى" دەپمۇ ئاتاشقان. ئاشۇ چىنار دەرەخلىرىدىن تۆت ـ بەش تۇپى تېخى يېقىنقى زامانلارغىچە بار ئىدى. كېيىن ئۇچ ـ تۆت قېتىم كېڭەيتىپ رېمونت قىلغاندا قۇرۇلۇشقا تاقىشىپ قېلىپ كېسۈېتىلگەن.

ئاشۇ مەزگىللەردە ئوتتۇرا ئاسىيادىن كەلگەن تەسەۋۋۇپچىلاردىن يەھيا خوجا سوپى ئاللايار ھەزرىتىم ئون نەچچە كىشىنى باشلاپ كېرىيىگە كېلىپ، كېرىيىنىڭ ئارال كەنتىدە ئولتۇراقلىشىپ ئىشانلىق تەرغىباتلىرىنى ئېلىپ بېرىپ، كېرىيىدىكى مۇسۇلمانلارنىڭ مەنۇى ھاياتىغا زور تەسىر كۆرسىتىدۇ. بۇ تەسىر بىلەن بۇ ھېيتگاھ جامەسى ھويلىسىنىڭ شەرقىي تەرىپىگە چوڭ خانىقا ۋە تىلاۋەتخانا ئۆيلەرنى سالىدۇ. بۇنىڭغا ئۇلاپلا مەھەممەتېھىم ئەلەم، ئەسلەم قازى دېگەن شەرىئەت ئۆلىمالىرى ئۇلارغا دەلمۇدەل قارشى تۇرۇپ جامەنىڭ غەربىي تېمىغا

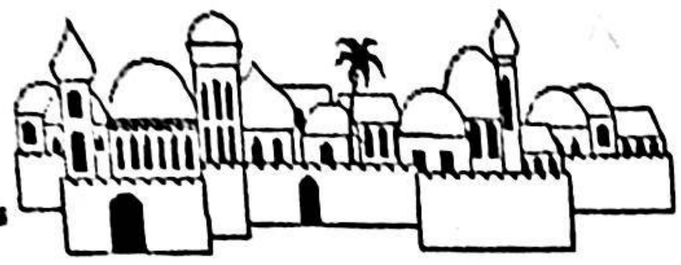

يۆلەپ مەھكمە شەرئىـــ قازىخانا سالىدۇ. كېيىن جامەنى 3 ـ قېتىم كېڭەيتىپ قۇرۇلۇش قىلغاندا يۇقىرىقى ھەر ئىككى قۇرۇلۇش چېقىپ تاشلىنىدۇ.

1947 ـ يىلى ھاكىم ئىسمائىلخان كېرىيە تەۋەسىدىكى مۇنەۋۋەر دىنىي زاتلار ۋە ھەر قايسى يېزا بەگلىرىنى يىغىپ شەخسەن ئۆزى كېرىيە ھېيتگاھ جامەسىنى كېڭەيتىپ قۇرۇش توغرىسىدا كېڭىشىدۇ. ئۇ مۇنداق دەيدۇ: "جامەيمىز سېلىنغىنىغا 8 ـ 7 يۈز يىل بولدى. ئارىلىقتا بىر قانچە قېتىم رېمونت قىلىنغان بولسىمۇ، يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن بىر قىسىم جايلىرى يىقىلىپ چۈشۈپ، كۆرۈمسىز ھالەتكە كېلىپ قالدى، ساق قالغان جايلىرىمۇ خەتەرلىك ھالەتتە تۇرۇۋاتىدۇ، ھەر قايسىلىرى يۇرتىمىزنىڭ مۆتىۋەر ئۆلىمالىرى ھەم بايلىرى. ئەھۋالنى كۆرۈشۈپ تۇرۇپلا. جامە مۇشۇنداق خەتەرلىك ھالدا تۇرامدۇ ياكى رېمونت قىلىش كېرەكمۇ؟ كونىلاردا 'كوزا كۈندە سۇنمايدۇ، كۈندە سۇنىدۇ' دېگەن گەپ بار. ئالىمادىس مەسچىت بىر كۈنى تۇيۇقسىز يىقىلىپ چۈششە نەچچە مىڭ جامائەتنىڭ ھالى نېمە بولىدۇ؟ بۇنىڭغا كىم مەسئۇل بولىدۇ؟ ئەلۋەتتە مەن ھاكىم بولغاندىكىن چوڭ مەسئۇلىيەتنى ئۈستۈمگە ئالىمەن، لېكىن ھەر قايسىلىرىمۇ سىرتتا قېلىشمايلا، بۇ ھەقتە ھەر قايسىلىرىنىڭ خالىس مەسلىھەتلىرىنى ئاڭلىغۇم بار..."، ھاكىمنىڭ سۆزى تۈگىشى بىلەن مەجلىس ئەھلى بىردەك پىكىر قىلىپ، جامەنى چوڭ رېمونت قىلىشقا قوشۇلىدۇ. كېڭەشتىن كېيىن ھاكىم ئىسمائىلخان 2 ـ قېتىملىق يىغىن ئېچىپ جامەنىڭ كۆلىمى، قۇرۇلمىسى، مەبلىغى ۋە تەشكىلىي رەھبەرلىك مەسىلىلىرىنى بېكىتىپ چىقىدۇ. ھاكىم باشچىلىقىدا چوڭ جامە قۇرۇلۇشى تەمىرات(قۇرۇلۇش) ھەيئىتى قۇرۇلىدۇ. قۇرۇلۇشنىڭ كۈندىلىك ئىشلىرىغا ھۆكۈمەتنىڭ خادىمى باھاۋىدىن دېگەن كىشى مەسئۇل قىلىنىدۇ. 1947 ـ يىلى 10 ـ ئايدا ئىش باشلىنىپ، 1949 ـ يىلى ئازادلىق ھارپىسىغىچە بولغان ئىككى يىل ئىچىدە بۇ جامە ساپ مىللىي قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى بويىچە كېڭەيتىپ رېمونت قىلىنىدۇ. 1985 ـ 1988 ـ يىللىرى 6 ـ قېتىم رېمونت قىلىنغاندا ئەسلىي ھالىتى ساقلاپ قېلىنغان. 1997 ـ يىلدىن 1998 ـ يىلغىچە شىمالىي دەرۋازا تاقا قۇرۇلۇشى باشلىنىپ، 227كۋادرات مېتىر كۆلەمدە تاقا ئىشلەندى. بۇ 7 ـ قېتىملىق كېڭەيتىپ ياساش قۇرۇلۇشى ھېسابلىنىدۇ. شىمالىي تاقىنىڭ ئېگىزلىكى 24 مېتىر بولۇپ، ئۇنىڭدا ئۈچ قەۋەتلىك ئۆي، ئۆينىڭ ئۈستىدە توققۇز قوقاتقۇ ۋە بىر چوڭ گۈمبەز بار. قۇرۇلۇشنىڭ ئۇسلۇبى ئاتۇشتىكى سۇلتان ساتۇق بۇغراخان مەقبەرىسى بىلەن ئوخشاش بولۇپ، ئاجايىپ نەپىس ھەم چىرايلىق ئىشلەنگەن. بۇ قۇرۇلۇشقا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مىللەت ـ دىن ئىشلىرى كومىتېتى 80مىڭ يۈەن مەبلەغ بەردى، قالغان 500مىڭ يۈەننى كېرىيىدىكى جامائەتلەر ئىئانە قىلدى. بۇ جامە ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئاسارە ـ ئەتىقە ئورنى قىلىپ بېكىتىلگەن.

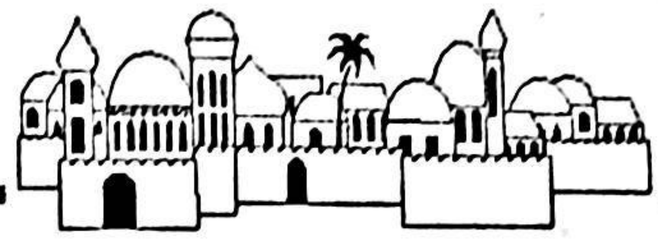

كۇچار قىغدۇڭ جامەسى

ھۈسەيىن ئىمىنھاجى

كۇچار ناھىيىسىدىكى قىغدۇڭ جامەسى كۆلىمىنىڭ چوڭلۇقى، قۇرۇلۇشىنىڭ كۆركەملىكى ۋە ئۇيغۇر بىناكارلىقىنىڭ قەدىمكى نۇسخىلىرىنى مۇكەممەل، پۇختا ساقلاپ قالغانلىقى بىلەن جامائەتچىلىكنى ئۆزىگە جەلپ قىلىپ كېلىۋاتقان مۇھىم مەدەنىيەت يادنكارلىقلىرىنىڭ بىرى.

سەئىدىيە خانلىقى دەۋرىدە ئىقتىسادىي تەرەققىياتقا ئەگىشىپ، ئەمگەكچان كۇچار خەلقى سەئىدىيە خانلىقىنىڭ خاقانى ئابدۇرېشىت خانىنىڭ ئوغلى سۇلتان خانىنىڭ نامىدا ھىجرىيە 968 - يىلى(مىلادىيە 1560 - يىلى) كۇچار قاغاقوندى دۆڭ جامە، مەسچىت - مەدرىسىلىرىنى سالدۇرغان. ھىجرىيە 1079 - يىلى(مىلادىيە 1668 - يىلى) كۇچارلىق ئابدۇللاخان پۇل - ماللىرىنى سەرپ قىلىپ سۇلتان ئابدۇكېرىمخان نامىدا سېلىنغان ئەسلىدىكى جامەنى كېڭەيتىپ مەسچىت، جامە، مەدرىسە سالدۇرغان. ئۇنىڭدىن كېيىن كۇچار ناھىيىسىنىڭ ئىشخالا مەھەللىسىدە تۇغۇلۇپ، ئۆز زامانىسىدا تونۇلغان بىلىملىك، ئوقۇمۇشلۇق، ئىخلاسمەن كۆز دوختۇرى مۇھەممەد ئىبنى شېرىپ ھاجىم ھىجرىيە 1139 - يىلى(مىلادىيە 1726 - يىلى) پۇل - ماللىرىنى سەرپ قىلىپ بۇ جامەنى ئۆز زامانىسىغا لايىقلاشتۇرۇپ كېڭەيتىپ سالدۇرغان. ئۇ سالدۇرغان كۇچار قىغدۇڭ جامەسىنىڭ مەدرىسىسىدە ئاتاقلىق تارىخچى، ئۇيغۇر ئالىمى موللا مۇسا سايرامى بىر مەزگىل دەرسمۇ ئۆتكەن.

كۇچار ۋاڭى مىلادى 1881 - يىلى كۇچاردىكى ناسىر دو بېگى ھاجىم بىلەن مەبلەغ قوشۇپ، قىغدۇڭدىكى گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ كەتكەن جامە ئورنىغا مەخسۇس جۈمە نامزى ۋە ئادەتتىكى بەش ۋاق نامان ئوقۇيدىغان جامە مەسچىت سالدۇرغان. بۇ جامەنىڭ مەدرىسىسى ئايرىم - ئايرىم بۆلۈملەرگە بۆلۈنگەن. مۇشۇ مەدرىسىنى پۈتتۈرگەن مەشھۇر دىنىي ئالىم ئىبراھىم قۇززات ئىبنى قۇتلۇق ھاجىم بۇ جامەنىڭ مەدرىسىسىگە مۇدەررىس بولۇپ، تالىپلارغا «ئىلمى سەرىپ»، «ئىلمى نەھۋى»دىن باشلاپ، بالداقمۇبالداق ئۆرلىتىپ ئىلمى مەنتىق، ئىلمى فارايىز، ئىلمى نۇجۇم، ئىلمى تېببابەت قاتارلىق ئىلملەرنى، كلاسسىك ئەدەبىياتنىڭ يېرىك نامايەندىلىرىدىن نەۋائى، لۇتفى، ئاتايى، سەككاكى، فۇزۇلى، ھۇۋەيدا، سەئىدى... قاتارلىقلارنىڭ ئەسەرلىرىنى دەرسلىك قىلىپ ئۆتكەن. شائىر نىمشېھىت ئارمىيە ئىبلى، شائىر موللا بايىزىلار مۇشۇ

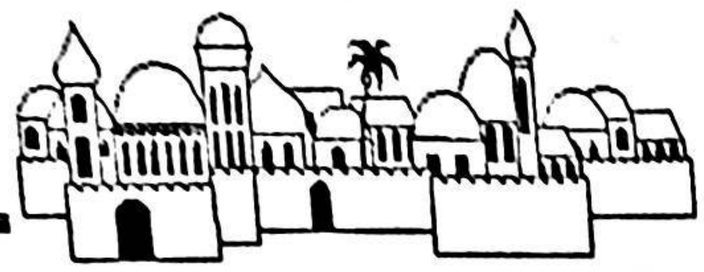

مەدرىسلەردە ئوقۇپ يېتىشىپ چىققان.

1925 - يىلى 5 - ، 6 - ئايلاردا بۇ جامەگە ئۇشتۇمتۇت ئوت كېتىپ كۆيۈپ كەتكەن. يۇرت چوڭلىرى كۆچار ۋاڭغا كۆيۈپ كەتكەن جامەنىڭ ئورنىغا قايتىدىن جامە سېلىشنى ئىلتىماس قىلغاندا، ۋاڭ بۇ ئىشنى قوللاپ، بۇ جامەنى قايتا سېلىشنى بەلگىلىگەن ۋە باي، شايار قاتارلىق ناھىيىلەرنىڭ ئامباللىرىغا يارلىق ئەۋەتكەن ۋە كۆچار قىغدۇڭ جامەسىنى قايتا سېلىشقا مەلۇم ئىقتىساد كەلتۈرۈلگەن. قالغان مەبلەغ كۆچارنىڭ ئۆزىدىن ھەر خىل يوللار ئارقىلىق ھەل قىلىنغان. تەكلىپ قىلىنغان قەشقەرلىك ھەسەن ئاخۇن ئۇستامنىڭ لايىھىلىشىدە، ھىجرىيە 1347 - يىلى(مىلادىيە 1928 - يىلى) ئوتتۇرا ئاسىيا قۇرۇلۇش ئۇسلۇبىدا ئۇزۇنلۇقى شەرقتىن غەربكە 128.30 مېتىر، شىمالدىن جەنۇبقا 114 مېتىر، ئومۇمىي ئىگىلگەن يەر كۆلىمى 14 مىڭ 386 كۋادرات مېتىر(21.6 مو ھېسابىدا) كېلىدىغان، 5000 ئادەم سىغىدىغان جامە قۇرۇلۇشى باشلانغان. جامەنىڭ پۈتۈن قۇرۇلۇشىغا كۆڭ يانتاق يېقىلغۇ قىلىپ پىشۇرۇلغان خىش ئىشلىتىلگەن. ئۇلى ئۇچ مېتىر ئەتراپىدا كولىنىپ تاش، سېغىز لاي بىلەن چىڭدالغان، تاملىرىنىڭ ئۇلىغا 90 سانتىمېتىر كېلىدىغان قېلىپ ياسالغان. ئالدى بىلەن بۇ جامەنىڭ پەشتاق قۇرۇلۇشى لايىھىلەنگەن. لېيىغا گەچ، سېغىز، تۇخۇم شاكىلى بىلەن ئارىلاشما لاي ياسالغان، ئۇنىڭغا تۇخۇمنىڭ ئېقى بىلەن سېرىقىنى ئارىلاشتۇرۇپ، لاي قىلىنىپ گۈمبەزنىڭ خىشلىرىنى قويۇشقا ۋە سۇۋاقچىلىققا، پەشتاق قوپۇرۇشقا ئىشلىتىلگەن. بۇ جامەنىڭ يېشىل سىرلانغان ئىككى چوڭ دەرۋازىسىنىڭ بىرىنىڭ ئىشكى غەربكە، يەنە بىرىنىڭ ئىشكى جەنۇبقا قارايدىغان قىلىپ ياسالغان. دەرۋازىنىڭ ئۈستى تەرىپىگە نەقىشلىك گەچ ئويما چىقىرىلىپ، ئۇنىڭ ئۈستىگە قۇرئان ئايەتلىرى ۋە رەسۇلۇللاھنىڭ ھەدىسلىرى چىرايلىق يېزىلغان. رەڭدار بېزەك بىلەن ئۇچ مۇنار لايىھىلەنگەن، پەشتاقنىڭ ئۈستىگە چىقىدىغان ئىككى ئورۇندا پەلەمپەيلىك شوتا بولۇپ، بۇ شوتا مەخسۇس ئۇزۇم ياغىچىدىن بەكمۇ چىرايلىق ۋە مەزمۇت قىلىپ ياسالغان. پەشتاقنىڭ گۈمبەزلىرى نەقىشلىنىپ ھۆسنىخەت بىلەن بېزەلگەن. بۇ جامە مۇنارىنىڭ ئېگىزلىكى 18.30مېتىر، مۇنار بىلەن مۇنار ئارىلىقى ئون مېتىر، پەشتاقنىڭ ئېگىزلىكى 16 مېتىر، چوڭ دەرۋازىنىڭ ئېگىزلىكى 4.30 مېتىر، كەڭلىكى 3.90مېتىر. پەشتاقنىڭ گۈمبەزلىرىگە چۆرەلدۈرۈپ سەككىز دانە مېھراب شەكىللىك پەنجىرە بېكىتىلگەن. پەشتاق ئۈستىگە چىقىپ قارايدىغان بولسىڭىز كۆچارنىڭ گۈزەل مەنزىرىسىنى پۈتۈنلەي كۆرگىلى بولىدۇ. جامە ئىچكى ۋە تاشقى ئىككى يۈرۈش قۇرۇلۇشتىن ئىبارەت بولۇپ، ئىچكى جامە شەرقتىن غەربكە 12.80 مېتىر، جەنۇبتىن شىمالغا 19.20 مېتىر كېلىدۇ. جامەنىڭ

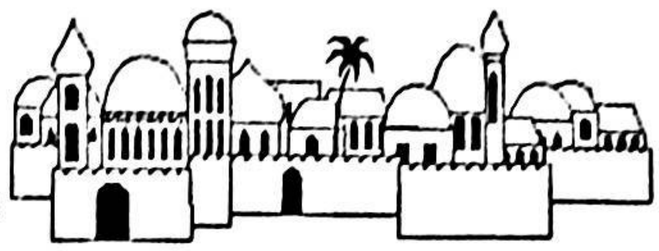

ئاستى ـ ئۈستى تاختايلىق بولۇپ، تورۇسى بىلەن ئاستىنىڭ ئارىلىقى 6.50 مېتىر كېلىدۇ. تورۇسلار ھەر خىل نەقىش ۋە مەنزىرىلىك رەسىملەر بىلەن بېزەلگەن ۋە چۆرەلدۈرۈلۈپ گەج بىلەن قاپارتما(ناۋا) نەقىش قىلىنغان. مەسچىتنىڭ ئالدى ۋە يان تەرىپىگە 12 دانە ئەينەكلىك چوڭ دېرىزە ئورنىتىلغان، ئالدى تەرەپتىكى چوڭ قوش قاناتلىق ئىشىكنىڭ ئىككى يېنىدا يەنە ئىككى قوش قاناتلىق ئىشىك ئورنىتىلغان. مېھرابنىڭ چۆرىسى قاپارتما نەقىشلىك بولۇپ، پارس(تەئلىق خەت نۇسخىسى) ھۆسنىخەت شەكلى بىلەن 'لا ئىلاھە ئىللەللاھۇ مۇھەممەدەن رەسۇلۇللاھ سەللەللاھۇ ئەلەيھى ۋەسەللەم' دېگەن كەلىمە گەج ئويما ئۇستىگە ئىككى مېتىر ئۇزۇنلۇقتا 45 سانتىمېتىر كەڭلىكتە يېزىلىپ كۆك سىر بىلەن ھەيۋەتلىك كۆركەم سىرلانغان. مېھرابنىڭ شىمالىي تەرىپىگە ئالاھىدە نەقىشلىق قىلىپ ئىشلەنگەن خۇتبە مۇنبىرى قويۇلغان. تاشقى جامە بولسا شەرقتىن غەربكە 43 مېتىر، شىمالدىن جەنۇبقا 40 مېتىر، تورۇسلىرى ۋاسا جۇپلۇق بولۇپ، جەگە ـ ياغاچلار نەقىشلىق قىلىپ بېزەلگەن، 84 دانە ھەر خىل نەقىشلەنگەن تۇۋرۇك ئورنىتىلغان. بۇ تۇۋرۇكلەرنىڭ ئاستىغا تاشتىن ياسالغان ئۇل قويۇلغان. 12 دانە پەنجىرە ئورنىتىلغان تاشقى جامە بىلەن جامە قورۇسىنى ئايرىپ تۇرىدىغان گۈل چىقرىپ ياسالغان سالاسۇنلۇق تام بار. ھازىر بۇ ئورۇن شادلىق سالاسۇن بىلەن ئىھاتە قىلىندى. بۇ كاتتا جامە ھىجرىيە 1351 ـ يىلى(مىلادى 1932 ـ يىلى) پۈتكەندىن كېيىن جامەنىڭ خاتىپلىقىغا ئابدۇۋارىس خاتىپ ئاخۇنۇم بەلگىلەندى. مەرھۇمنىڭ ۋاپاتىدىن كېيىن ئۇنىڭ ئوغلى خاتىپ مەخسۇم، كۆچار مەھكىمە شەرئىنىڭ قازىسى رەئىس ئىمىن قازى ھاجىم ۋە قازى غوجام قاتارلىق پىشقەدەم مەشھۇر ئالىم ۋە ئۆلىمالار بۇ جامەنىڭ خاتىپلىق ۋەزىپىسىنى ئۈتكەن. 1949 ـ يىلى 2 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى كۆچاردىكى قاتتىق يەر تەۋرەش نەتىجىسىدە جامەنىڭ گۈمبەزلىرىنىڭ گەجلىرى قومۇرۇلۇپ كەتكەن ۋە يۇقىرىدىن تۆۋەنگە 2.50 مېتىر يېرىگە دەز كەتكەن.

1955 ـ يىلى خەلقتىن يىغىلغان مەبلەغ بىلەن بىر قېتىم ئاددىي رېمونت قىلىندى. 1958 ـ يىلى 8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى كۆچاردا يۈز بەرگەن تارىختا ئاز كۆرۈلىدىغان پەۋقۇلئاددە زور كەلكۈن ئاپىتىدە بۇ جامە ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ قونالغۇسىغا ئايلاندى. 1966 ـ يىلى باشلانغان"مەدەنىيەت ئىنقىلابى" بۇ جامەنى زور بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتتى. كۆچار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1976 ـ يىلى بۇ جامەنى "ناھىيە بويىچە نۇقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنى" قىلىپ بېكىتتى. 1982 ـ يىلى كۆچار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇ جامەگە 15 مىڭ يۈەن خىراجەت ئاجرىتىپ رېمونت قىلدۇردى. 1988—1989 ـ يىللىرى ھۆكۈمەت ۋە جامائەت 50 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق

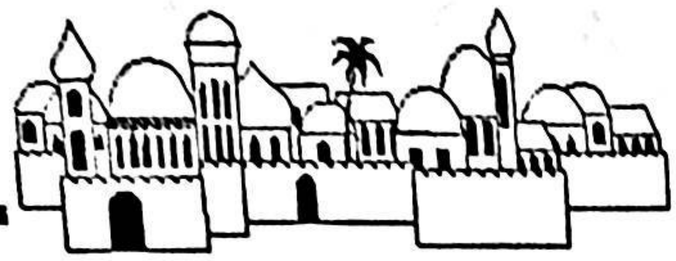

ئىقتىساد بىلەن يەنە بىر قېتىم چوڭ رېمونت قىلدۇردى. جامەنىڭ قورۇسىغا دەل - دەرەخلەر تىكىلىپ، يېشىللىق بەرپا قىلىندى ۋە ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە "نۇقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادنىكارلىق ئورنى" قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 1994 - يىلى بۇ يەردە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئىسلام دىنى مەكتىپىنىڭ كۇچار قىغدۇڭ جامەسى شۆبە مەكتىپى قۇرۇلدى. 1994 - يىلى 5 - ئايدا كۇچار ناھىيە بازىرىدىكى زوھۇرۇللا رەھمان 10 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىپ، جامەنىڭ پەشتاق ۋە گۈمبەز قىسمىنى رېمونت قىلدۇردى. 2002 - يىلى 5 - ئايدا كۇچار ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 2 مىليون 100 مىڭ يۈەن مەبلەغ ئاجرىتىپ ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت يادنىكارلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى لايىھىلىگەن، شىنجاڭ سانائەت ئىنستىتۇتىدا چېرتيوژى سىزىلغان كۇچار قىغدۇڭ جامەسىنى يەنە بىر قېتىم قايتا چوڭ رېمونت قىلىش قۇرۇلۇشىنى باشلىدى. قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى بولغان بۇ قېتىمقى رېمونت قۇرۇلۇشىدا جامەنىڭ شىمالىي ۋە جەنۇبىي تاملىرىنىڭ بىر قىسمىنىڭ بۇرۇنقى ھالىتىنى ساقلاش، ئەسلىگە ھۆرمەت قىلىشتا چىڭ تۇرۇپ قايتا قۇرۇش، جامەنىڭ ئۇستىنى قايتا يېپىش، بۇزۇلۇپ چىرىگەن تۇۋرۇك، لىم، جەگە، پاراموق ۋە گوسپىلىرىنى ئالماشتۇرۇش، قۇرۇلۇش ئۇلىنى مۇستەھكەملەش، جامەنىڭ يەر يۈزى خىشلىرىنى قايتا ياتقۇزۇش، ئىشىك، پەنجىرىلىرىنى رېمونت قىلىش ياكى بۇزۇلغان چىرىگەن ئورۇنلارنى باشقا ياساش، سىرچىلىق قاتارلىقلار تەلەپ قىلىندى. جامە قورۇسى ئىچىدىكى مەھكىمە شەرئى قىسمىنى قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈش، سەينا قىسمىنى قايتا رېمونت قىلىش قاتارلىق قىيىنلىق دەرىجىسى يۇقىرى بولغان بۇ قۇرۇلۇشنى تەلەپكە لايىق رېمونت قىلىپ پۈتتۈرۈش خىزمىتىگە مەھمۇد كاشغەرى مەقبەرىسى، يۈسۈف خاس ھاجىپ مەقبەرىسى، سۇلتان ساتۇق بۇغراخان مەقبەرىسى، قۇمۇل ھېيتگاھ مەسچىتى، قەشقەر ھېيتگاھ جامەسى قاتارلىق قۇرۇلۇشلارغا رەھبەرلىك قىلغان، بېشىدىن كۆپ تەجرىبە ئۆتكۈزگەن شىركەت باش ئىنژېنېرى خۇداۋەردى ئابدۇللا ئەپەندى ئالاھىدە تەكلىپ بىلەن قاتناشقان بولۇپ، ئۇ 2003 - يىلى 10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى زىممىسىدىكى بۇ مۇشكۈل خىزمىتىنى ياخشى ئاخىرلاشتۇرۇپ، مۇناسىۋەتلىك ئورۇنلارنىڭ يۇقىرى باھاسى ۋە مەدەنىيەت يادنىكارلىقلىرى ئورۇنلىرىنىڭ چوڭقۇر ئىشەنچىسىگە، كۇچاردىكى ئومۇمىي خەلقنىڭ ماختىشىغا ئېرىشتى. ھازىر بۇ جامە ھەر مىللەت مۇسۇلمان ئاممىسىنىڭ بىخەتەر، ئىشەنچلىك دىنىي پائالىيەت سورۇنى، ناھىيىمىزگە كېلىپ كېتىدىغان مېھمانلارنىڭ مۇھىم زىيارەتگاھىغا ئايلاندى.

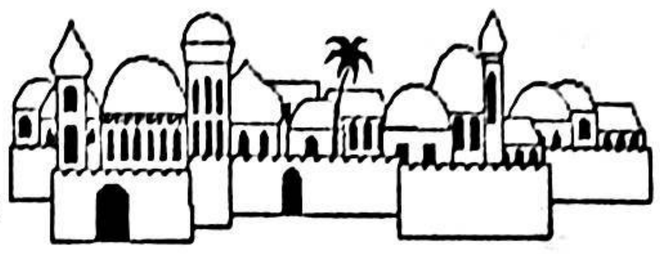

قۇمۇل هېيتگاه جامەسى

ئەخمەت ياقۇپ

قۇمۇل هېيتگاه جامەسى قۇمۇل شەھەر ئىچى يېزىسىنىڭ غەربىدىكى قۇمۇل ۋاڭلىرى قەبرىستانلىقى ـ ئالتۇنلۇقنىڭ ئىچىگە جايلاشقان بولۇپ، قۇمۇلدىكى تارىخى ئۇزۇن، كۆلىمى چوڭ، كۆركەم سېلىنغان ئەڭ قەدىمىي جامە هېسابلىنىدۇ. ئالتۇنلۇق ئەتراپىدىكى چوڭ قەبرىستان قۇمۇل شەھرى ئەتراپىدىكى ئەڭ چوڭ جامائەت قەبرىستانى بولۇپ، ئەينى ۋاقىتتا قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ 1 ـ ئەۋلاد ۋاڭى ئەبەيدۇللا تارخان بەگ مۇشۇ قەبرىستانىنىڭ دەل ئوتتۇرا قىسمىدا ۋاڭ ئەۋلادلىرىنىڭ مازىرىنى يەنى ئالتۇنلۇقنى بىنا قىلدۇرغان. دەبدەبلىك دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ ئېھتىياجىغا قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن، قەدىمىي قەبرىستان ئۈستىگە مىلادىيە 1668 ـ يىلى هېيتگاه جامەسىنىڭ دەسلەپكى بىناسىنى سالدۇرغان. كېيىنكى ۋاقىتلارغا كەلگەندە قۇمۇلدا ئادەم كۆپىيىپ جامە ئىچى كىچىكلىك قىلغانلىقتىن، قۇمۇلنىڭ 4 ـ ئەۋلاد ۋاڭى يۈسۈپ ۋاڭ تەخمىنەن مىلادىيە 1750 ـ يىللىرى جامەنى غەربتىن شەرققە 3 ئارال(قۇمۇل شۇنسىدە:ئىككى تۈۋرۈك ئارىلىقى) كېڭەيتكەن. مىلادىيە 1797 ـ يىللىرى ئەتراپىدا قۇمۇلنىڭ 6 ـ ئەۋلاد ۋاڭى ئەردېشىرۋاڭ قايتا ئىسلاھ قىلىپ يەنە ئۈچ ئارال كېڭەيتىپ هازىرقى مۇشۇ هالەتكە كەلتۈرگەن. قۇمۇلنىڭ 9 ـ ئەۋلاد ۋاڭى شاھ مەخسۇت جامەنى رېمونت قىلدۇرغان. مىلادىيە 1948 ـ يىلىغا كەلگەندە قۇمۇل ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى رەھبەرلىكى ۋە داڭلىق ئۈستا سوپا هاجى يېتەكچىلىكىدە جامەنىڭ ئىچكى ياغاچ قۇرۇلۇش قىسمى ئومۇمىيۈزلۈك بىر قېتىم رېمونت قىلىنغان. ئۇزۇن يىللار داۋامىدا مەسچىت ئۈل تاملىرى چىرىپ، ئولتۇرۇشۇپ كەتكەندە جامائەت ئۇنى غوجا تام (يۆلەك تام) لار بىلەن مۇستەهكەملىگەن. "مەدەنىيەت ئىنقىلابى"دا بۇ جامە ئىجتىمائىي ۋە تەبىئىي ئاپەتلەر تۈپەيلىدىن ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان.

1980 ـ يىللارنىڭ بېشىدا قۇمۇل ۋاڭلىرى قەبرىستانى دۆلەت تەرىپىدىن "ناھىيە دەرىجىلىك قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى" قىلىپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، 1982 ـ يىلدىن باشلاپ رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش باشلىنىپ، 1990 ـ يىلى ۋە 1999 ـ يىلى كەڭ دائىرىدە بىر قانچە قېتىم رېمونت قىلىنىپ، مەسچىت ئەسلىي هالىتىگە كەلتۈرۈلدى.

قۇمۇل ۋاڭلىرى قەبرىستانىدىكى مەشھۇر يېشىل گۈمبەز مۇھەممەت

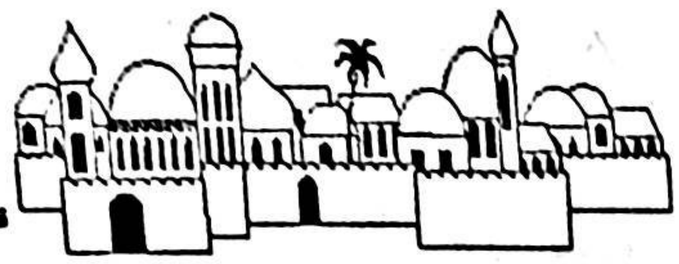

بېشىر چىگۈاك مەقبەرىسىنىك غەربىگە غەربتىن شەرققە قاراپ چاسا شەكلىدە كېسەك ـ ياغاچ قۇرۇلمىلىق 108 دانە ئويما نەقىشلىك چوك تۈۋرۈكلەر ئارقىلىق بىر پۈتۈن گەۋدە قىلىپ سېلىنغان بولۇپ، ئوستى قىسمى گۈللۈك تاختايلار بىلەن يېپىلغان.

جامەنىك تورۇسىغا (يەنى ئىچىگە) كەك ـ كۈشادە كۈن نۇرىنىك چۈشۈپ تۇرۇشى ۋە ھاۋانىك بىمالال ئالمىشىپ تۇرۇشى ئۈچۈن ھەر بىرىنىك چوگلۇقى 16 كۈادرات مېتىردىن كېلىدىغان تۆت دانە چوك كۆتۈرمە پەنجىرىلىك تۈگلۈكلەر قويۇلغان. جامەنىك ئىچكى قىسمى ئىسلام ئەنئەنىسى بويىچە كەئبە يۆنىلىشىنى توغرىلاپ ئۇزۇنچاق چاسا شەكلىدە سېلىنغان، ئومۇمىي ئىچكى مەيدانى 2000 كۈادرات مېتىردىن ئارتۇق بولۇپ، تۆت مىگدىن ئارتۇق ئادەم نامаз ئوقۇيالايدۇ. كۆلىمى جەھەتتە شىنجاك ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بويىچە ئالدىنقى قاتاردىكى مەسچىتلەرنىك بىرى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

جامەنىك ئالدى تېمىغا يانداشتۇرۇپ سېلىنغان ھەيۋەتلىك 21 مېتىر ئېگىزلىكتىكى پەشتىقى ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا لايىھىلەنگەن بولۇپ، ھەر خىل پەشتاق نەمۇنىلىرىدىن ئۆرنەك ئېلىپ، ئىسلام مەدەنىيىتىنىك ئىدىيىۋى كۆزقارىشىنىك شەكىل ئالاھىدىلىكى بىلەن رەك كۆزقارىشى بىر ـ بىرىگە ئەپچىللىك بىلەن ماسلاشتۇرۇلۇپ، ئۆزگىچىلىك بىلەن ئورتاقلىقنى ئۆزىگە مۇجەسسەملەشتۇرگەن. پەشتاقنىك شەكىل تۈزۈلۈشىدە تەشتەكتە ئېچىلىۋاتقان گۈل غۇنچىلىرى تەسۋىرلەنگەن بولۇپ، ئەك ئۇستىدىكى يېشىل قۇببىسى ئېچىلىش ئالدىدا تۇرغان غۇنچىغا، غۇنچە ئۇستىدىكى ئاي پەيغەمبىرىمىز مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامغا، ئۇنىڭغا بېرىلگەن ئاق رەك ئىسلام دىنىنىك پاكلىقىغا، يېشىل رەك ئىسلام دىنىنىك ھاياتىي كۈچى ئۇرغۇپ تۇرغان ياش ۋە ئىستىقباللىق دىن ئىكەنلىكىگە، كۆك رەك ئىسلام دىنىنىك تىنچلىقىنى سۆيىدىغان دىن ئىكەنلىكىگە سىمۋول قىلىنىپ، روشەن ئۇبرازلار ئارقىلىق چوگقۇر مەنىگە ئىگە شەكىل ۋە رەك ئالاھىدىلىكلىرى بىر پۈتۈن گەۋدىگە ئايلاندۇرۇلغان.

مەسچىتنىك ئىچكى تاملىرى تۈۋرۈكلەر ئارقىلىق 40 ئارالغا بۆلۈنگەن بولۇپ، ھەر بىر ئارال تامغا نەپىس سىزىلغان خىلمۇخىل، رەڭگارەك گۈل نۇسخىلىرى ئۆزىنىك نەپىسلىكى، كۆركەملىكى بىلەن كىشىنى مەھلىيا قىلسا، گۈللەر ئارىسىغا ئۆزگىچە ئۇسلۇبتا يېزىلغان قۇرئان سۈرە ـ ئايەتلىرى ۋە پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامنىك مۇناسىۋەتلىك ھەدىسلىرى جامەنىك كۆركەملىكىنى ۋە ھەيۋىتىنى ئاشۇرۇپ، كىشىلەرنىك دىققىتىنى ئىختىيارسىز تارتىدۇ. جامەنىك ئوتتۇرا ئىشىكىنىك ئۇستىگە(كىشىلەر ئاسان دىققەت قىلىدىغان جايغا) سېپتا ئورۇنلاشتۇرۇلغان خاتىرە تاش ئابىدە ئەرەب، پارىس يېزىقلىرىدا ئويۇلغان

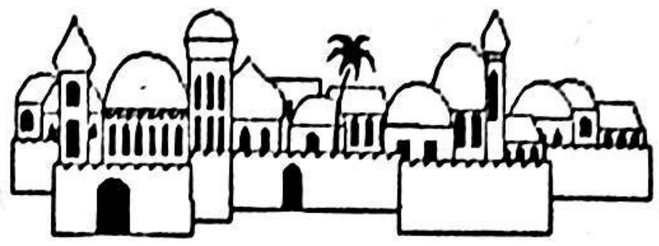

بولۇپ، ئۇنىڭدا مەسچىتنىڭ قىسقىچە تارىخى ئەكس ئەتتۇرۇلۇپلا قالماستىن، ئەينى دەۋرلەردىكى ئەرەب، پارس مەدەنىيىتىنىڭ شىنجاڭدىكى يازما يادىكارلىقلارغا بولغان تەسىرىنىڭ چوڭقۇر ئىكەنلىكىنى ھېس قىلدۇرىدۇ.

قۇمۇل ھېيتگاھ جامەسى سېلىنغاندىن تارتىپ، بىر قانچە ۋاڭلىق دەۋرلەرنى باشتىن ئۆتكۈزۈپ، ھازىرغا قەدەر قۇمۇلدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئۇيغۇر مىللىتىنىڭ ئەنئەنىۋى ئىككى ھېيتتا دىنىي پائالىيەت ئۆتكۈزىدىغان (1949 ـ يىلدىن ئىلگىرى جۈمە نامىزى ئوقۇلۇپ كەلگەن) ئاساسلىق دىنىي پائالىيەت مەركىزى بولۇپ كەلمەكتە.

قۇمۇل ھېيتگاھ جامەسى ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ياسىلىشى جەھەتلەردە ئىسلام بىناكارلىقىنىڭ ياغاچ ئويما، گەچ ئويما، تاش ئويما قاتارلىق ھەر خىل سەنئەتلىرىنىڭ نەمۇنىلىرىنى ئۆزىدە نامايان قىلغان بولۇپ، ئىسلام ۋە مىللىي بىناكارلىق سەنئىتىنى تېخىمۇ چوڭقۇرلاپ تەتقىق قىلىشتا زور تەتقىقات قىممىتىگە ئىگە بولۇپلا قالماستىن، قۇمۇل ئىسلام تارىخىنى تەتقىق قىلىشتىمۇ مۇھىم تارىخىي ماتېرىيال قىممىتىگە ئىگە.

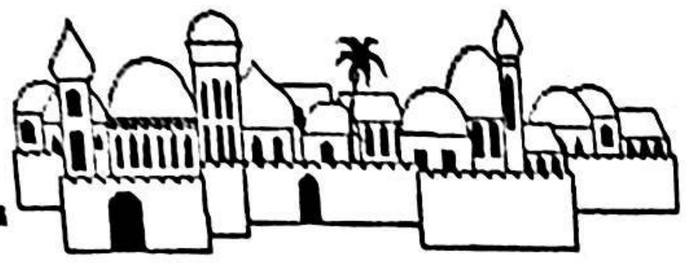

قۇمۇل جۇمە مەسچىتى

قۇربانجان رەھمان

قۇمۇل جۇمە مەسچىتى قۇمۇل شەھىرىنىڭ شەھەر ئىچى يېزىسى ئازنا بازار مەھەللىسىگە جايلاشقان بولۇپ، قۇمۇلدىكى ئەڭ قەدىمكى مەسچىتلەرنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. قۇمۇلنىڭ تارىخىي خاتىرىلىرىدە، بۇ مەسچىت ھىجرىيىنىڭ 895 - يىلى(مىلادىيە 1490 - يىلى) بىنا قىلىنغان دەپ خاتىرىلەنگەن بولۇپ، ھازىرغا قەدەر 514 يىللىق تارىخقا ئىگە. بۇ جۇمە مەسچىتىنىڭ بىنا قىلىنىشى قۇمۇل تارىخىي ماتېرىياللىرىدا مۇنداق خاتىرىلەنگەن:"مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلى ھۆكۈمرانلىقى تەرىپىدىن قۇمۇلنى باشقۇرۇش ئۈچۈن ئەنىق تۆمۈرنىڭ جىيەنى توختىنى باش قىلىپ، ئۇنىڭ مۇئاۋىنلىقىغا مۇسۇلمان ئۇيغۇرلاردىن خوجامۇھەممەد ئىبلى بىلەن خەنزۇلاردىن جوئەن دېگەننى دورغاپ(مەمۇرىي ياردەمچى) قىلىپ، خوجا مۇھەممەد ئىبلىغا يەنە بىر تۈركۈم مۇسۇلمان ئۇيغۇرلارنى بۇيرۇقى، مىڭ بېشى، يۈز بېشى دېگەن ئۇنۋانلار بىلەن قوشۇپ ئەۋەتكەن. خوجا مۇھەممەد باشچىلىقىدىكى بىر بۆلۈم مۇسۇلمان ئۇيغۇرلار قۇمۇلغا كەلگەندىن كېيىن ھاكىمىيەتكە ئېرىشىپ، قۇمۇلدا ئىسلامىيەتنى كېڭەيتىش ۋە تەدرىجىي ھالدا ئومۇملاشتۇرۇشقا كىرىشىدۇ. بىر قاتار كۈرەشلەردىن كېيىن ئومۇملىشىۋاتقان ئىسلامىيەت ئەھلىنىڭ ئېتىقاد قىلىشى ئۈچۈن مەسچىتكە ئېھتىياجى تۇغۇلىدۇ. شۇ مۇناسىۋەتلەر بىلەن ئۇ يەر، بۇ يەرلەردە پىنھان ۋە ئاشكارا مەسچىتلەر مەيدانغا كېلىشكە باشلايدۇ. جۇمە مەسچىتىنىڭ دەسلەپكى ئۇلى شۇ چاغدا سېلىنىپ دەسلەپتە بىنا قىلىنغان". خوجا مۇھەممەد ئىبلى باشچىلىقىدا دۇنياغا كەلگەن بۇ چوڭ جامە شەرىپىگە ئەينى ۋاقىتتا قاغۇم ئېرىقىدىن ئالتە دادەنلىك(60مو) زېمىن ئاجرىتىلىپ، 40موسى ئىمامەتچىلىككە، 20 موسى مەزنچىلىككە ۋەخپە قىلىنىپ بېرىلىدۇ. بۇ مەسچىت قۇرۇلۇپ 285 يىل ئۆتكەندىن كېيىن، قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ 5 - ئەۋلادى ئىساق ۋاڭ زامانىسىدا مەسچىت كونىراپ، ئولتۇرۇشقا يۇزلەنگەن. ھىجرىيىنىڭ 1170 - يىلى، يەنى مىلادىيە 1775 - يىلى ماھىرۇي ئاپپاق ئىسىملىك بىر مەزلۇم كىشى بارلىق خىراجەت چىقىملىرىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىپ، مەسچىتنى قايتىدىن بىنا قىلدۇرغان. 1697 - يىلى قۇمۇلدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ باشلامچىسى مۇھەممەد شاغازى بەگ ئوغلى ئەبەيدۇللادىن باشلاپ، قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ قۇمۇلدىكى ھۆكۈمرانلىقى تۇرغۇزۇلۇپ، تا 1930 - يىلغىچە 9 ئەۋلاد 233 يىل ھۆكۈم

سۇرگەن. قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى سىياسەت بىلەن دىن بىرلەشتۈرۈلگەن ھاكىمىيەت تۈزۈمى بولۇپ، ۋاڭلىق دەۋرىدىن باشلاپ ئىسلام دىنى يۇقىرى ئىمتىيازغا ئىگە بولغان. بۇ دەۋردە قۇمۇل ۋاڭلىرى قۇمۇلنىڭ سىياسىي، ئىقتىسادىي ئىشلىرىنى تەرەققىي قىلدۇرۇپلا قالماي، ئىلىم ـ مائارىپ ۋە دىنىي ئىشلارغىمۇ ناھايىتى ئەھمىيەت بەرگەن ۋە نۇرغۇن مەسچىت ـ مەدرىسىلەرنى بىنا قىلدۇرغان، شۇنداقلا قۇمۇلغا دىن تارقىتىپ كەلگەن ئىسلام دىنىنى تارقاتقۇچىلارنىڭ قەبرىلىرىنى تاپقۇزۇپ، ئۇلارغا ئاتاپ نۇرغۇن مازارلارنى ياساتقان. 9 ـ ئەۋلاد شامەخسۇت ۋاڭ دەۋرىدە، ئىسمائىل غوجامنىياز، مۇھەممەد نىياز دېھقان دېگەن كىشىلەر قۇمۇل ۋاڭلىرى تەرىپىدىن جۇمە مەسچىتىنىڭ جارۇپكەشلىكىگە قويۇلغان ھەمدە شەھەر ئىچى قارغۇ مەرقىتە 12مو جارۇپكەش يېرى بولغان.

جۇمە مەسچىتىنىڭ قۇرۇلۇشى توپا، ياغاچ قۇرۇلمىلىق بولۇپ، ئۇنىڭ چوڭ دەرۋازىسى شەرققە ئېچىلغان. دەرۋازىنىڭ ئۈستىدىن ئېگىز قەدىمكى قەلئە شەكىللىك سوقما تام مۇنار بار، مۇنارنىڭ 4 بۇلۇڭى ئۇچلۇق چوقچىيىپ چىققان، ئۈستى ئەزان توۋلايدىغان مۇناردۇر. بۇ مۇنارنىڭ ئاستى كەڭلىكى 4 مېتىر، ئومۇمىي ئېگىزلىكى 12 مېتىر كېلىدۇ. مەسچىتنىڭ نامراز ئوقۇيدىغان ئوتتۇرا قىسمىنىڭ ئوڭ ـ سول(شىمال، جەنۇب) تەرىپىدە ئالتە ئېغىزدىن ھۇجرا چاتلاش سېلىنغان. ھۇجرىلارنىڭ ئۆگزىسى گۇمبەز قىلىپ يېپىلغان. مەسچىتنىڭ ئالدى تەرىپىدە يەنە 4 گۇمبىزى بولۇپ، جەمئىي 16 گۇمبەزلىك مەسچىت بولغان. گۇمبەزلەرنىڭ جەنۇب قىسمىغا ئىككىدىن كىچىك ياغاچ پەنجىرە قويۇلغان. يەنە تورۇسنىڭ ئوتتۇرىسىغا چاسا شەكىللىك ياغاچتىن پەنجىرىلىك تۈڭلۈك چىقىرىلغان بولۇپ، مەسچىتنىڭ ئىچىنى تەبئىي يورۇتۇپ تۇرىدۇ. مەسچىتنىڭ ئوتتۇرا، چوڭ قىسمى بىلەن ئىككى تەرىپىدىكى كىچىك ھۇجرىلاردا ئۆزئارا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان ئەگمە ئۆتۈشمە ئىشىكلەر بار. مەسچىتنىڭ ئوتتۇرىسىدا ئىككى قاتار بەشتىن ئون ياغاچ تۈۋرۈك بار بولۇپ، تۈۋرۈكلەرنىڭ باش قىسمىغا سېۋەت شەكىللىك نەقىش ئويۇلغان. مەسچىتنىڭ تورۇسلىرىدا 4 بۇلۇڭلۇق شەكىل ئىچىگە يۇمىلاق سىزىلىپ، ئىچىگە ھەر خىل گۈللەر سىزىلغان، رەڭلىرى ناھايىتى چىرايلىق. مېھراب ئالدى ياغاچ بىلەن كىچىك چاسا شەكىللىك، ئۈستى گۇمبەزلىك ئايرىمخانا قىلىپ بوغۇلغان. قۇمۇل ۋاڭلىرى دەۋرىدە بۇ ئايرىمخانىدا قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ 9 ـ ئەۋلادى شامەخسۇت ۋاڭ، تەيجىلەر(ۋەزىرلەر)، ئاخۇنۇملاردىن ئەلەم ئاخۇنۇم(يەنى مەرتىۋىلىك كىشىلەرلا) ئولتۇرۇپ نامراز ئوقۇيتتى. مەسچىتنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ ئۈزۈنلۇقى 38 مېتىر، كەڭلىكى 24 مېتىر، ئومۇمىي كۆلىمى 912 كۋادرات مېتىر بولۇپ، بۇ يەردە بىرلا ۋاقىتتا

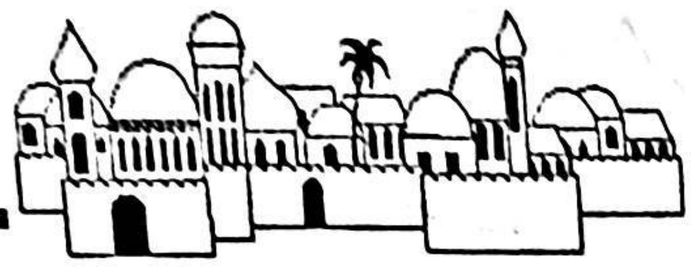

مىڭ كىشى نامىاز ئوقۇيالايتتى، تاملىرىنىڭ قېلىنلىقى 1.5 مېتىر كېلەتتى. ئىچكى تاملىرىغا قۇرئان ئايەتلىرى يېزىلغان، چۆرىسىگە گۈللەر سىزىلغان. مەسچىتنىڭ نەقىش ـ بويىاقلىرى قۇمۇل ۋاڭلىرى دەۋرىدىكى قۇرۇلۇشلارنىڭ نەقىشلىرى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ. مەسچىتنىڭ ئومۇمىي قۇرۇلۇش ئۇسلۇبى ئۆزگىچە بولۇپ، قۇمۇلدىكى باشقا مەسچىت قۇرۇلۇشلىرىغا ئوخشىمايدىغان ئىسلامىيەت قۇرۇلۇشلىرىنىڭ بىرىدىنبىر ئەڭ تىپىك ۋەكىلىدۇر. بۇ مەسچىتكە ئەينى زامانىدىكى قۇمۇلنىڭ ئۇيغۇر بىناكارلىق سەنئىتى ۋە قەدىمكى قۇرۇلۇش بىناكارلىق سەنئىتى مۇجەسسەملەنگەن.

نۇرغۇن يىللارنىڭ ئۆتۈشى بىلەن مەسچىت ئالدىدىكى سوقما مۇنار يېرىلىپ كەتكەچكە، 1986 ـ يىلى بۇ مەسچىت بۇزۇپ تاشلىنىپ، ئەسلىدىكى ئورنىغا ئەسلى قىياپىتى ساقلاپ قېلىنغان ئاساستا قايتىدىن بىنا قىلىنىپ، 1987 ـ يىلى تامام قىلىندى. ھازىر بۇ مەسچىتنىڭ ئىچكى قىسمىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 33.5 مېتىر، كەڭلىكى 22.5 مېتىر، كۆلىمى 754 كۋادرات مېتىر كېلىدۇ. بىرلا ۋاقىتتا 800دىن ئارتۇق ئادەم نامىاز ئوقۇيالايدۇ. مەسچىت تاملىرى خىشتىن قويۇرۇلغان. جەنۇب تەمى بىلەن شىمال تەمىدا 9دىن جەمئىي 18 دېرىزە قويۇلغان. مەسچىت ئالدى ئىشىكىنىڭ ئىككى يېنىدا بىردىن ئىككى دېرىزە قويۇلغان. مەسچىتنىڭ ئىچىدىكى تۈۋرۈكلەر بىتوندىن قاتۇرۇلغان. ئىچىدە ئەسلىدىكىگە ئوخشاش ئىككى قاتار بەشتىن 10 تۈۋرۈك بولۇپ، پەقەت بىرلا تۈۋرۈك ئەسلىدىكىگە ئوخشاش ياغاچ سېۋەت باشلىق نەقىش ئويۇلۇپ قويۇلغان. مەسچىتنىڭ ئىككى يان تەرىپىگە ئۆچتىن ئالتە ھۇجرا چىقىرىلغان. بۇ ھۇجرىلاردىن مەسچىتنىڭ ئوتتۇرا، چوڭ قىسمىغا ئۆزئارا ئۆتۈشۈپ تۇرىدىغان 10 ئەگمە ئىشىك بار. مەسچىتنىڭ ئالدى ۋە ئىككى يان تەرىپىدىكى ھۇجرىلارنىڭ ئۆگزىسى ياغاچتىن يېپىلغان بولۇپ، ئەسلىدىكىگە ئوخشاش نەقىشلەنگەن. ئۆگزىنىڭ سىرتقى قىسمى(تۆپىسى)گە گۈمبەز چىقىرىلغان، مەسچىت ئالدى قىسمىنىڭ ئۆگزىسى خۇيلانغان بولۇپ، چاسا شەكىللىك قىلىپ گۈللەر سىزىلغان، ئوتتۇرىسىغا تۆڭلۈك چىقىرىلغان، تۆڭلۈكنىڭ تۆت ئەتراپىدا دېرىزە قويۇلغان بولۇپ، مەسچىت ئىچىنى يورۇتۇپ تۇرىدۇ. مەسچىتنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى ھەيۋەتلىك، كۆركەم، ئۇنىڭ ئوتتۇرا چوڭ قىسمى ئېگىز بولۇپ، تۆت بۇلۇڭدا تۆت پەشتەق بار. ئىككى يان تەرەپتىكى ھۇجرىلارنىڭ ئۆگزىسى مەسچىت ئوتتۇرىسىدىن پەس بولۇپ، ئۆچتىن ئالتە گۈمبىزى بار. جەنۇب تەرەپتىكى ئىككى بۇلۇڭى بىلەن شىمال تەرەپتىكى ئىككى بۇلۇڭىغا 2 دىن 4 پەشتاق چىقىرىلغان، ھازىر ئۇ جەمئىي 8 پەشتاقلىق، 7 گۈمبەزلىك مەسچىتتۇر. مەسچىت ئىككى قېتىم قايتىدىن رېمونت قىلىنىپ، يەر يۈزىدىن 3 ـ 6

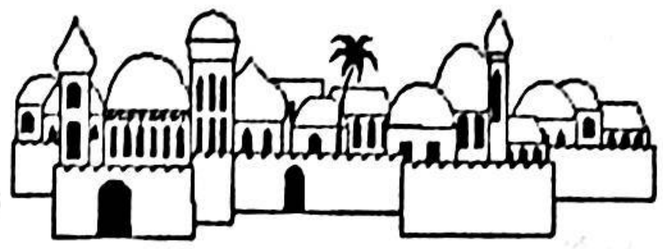

مېتىر ئېگىزلىكتىكى دۆڭلۈككە چىقىپ قالغاچقا، يىراقتىن بۇ ھەيۋەتلىك مەسچىت قۇرۇلۇشىنى كۆرگىلى بولىدۇ. بۇنىڭدا ئۇيغۇر بىناكارلىق سەنئىتىنىڭ ئۆزگىچە ئۇسلۇبى تولۇق ئەكس ئەتكەن.

جۈمە مەسچىتىنىڭ جەنۇب تەرىپىدە ئەسلىدە ئىچكىرى-تاشقىرى قىلىپ سېلىنغان بىر كىچىك مەسچىت بولۇپ، بۇ مەسچىتتە ئادەتتىكى كۈنلەردە كۈندىلىك بەش ۋاق نامаз ئوقۇلاتتى. جۈمە كۈنى بولسا، چوڭ جۈمە مەسچىتتە جۈمە نامىزى ئوقۇلاتتى. كېيىن بۇ مەسچىتمۇ كونىراپ كەتكەچكە، 1996-يىلى قايتا رېمونت قىلىنغان. ھازىر بۇ مەسچىتتە بەش ۋاق نامаз ئوقۇلىدۇ. 1998-يىلى پېشقەدەم ئېلى ئىسمائىل (ۋاڭلىق دەۋرىدىكى جۈمە مەسچىتىنىڭ جارۇپكىشى كېلەر ئىسمائىل غوجامنىيازنىڭ ئوغلى) پېنسىيگە چىققاندىن كېيىن، ئۆزى مەبلەغ ئاجرىتىپ، جۈمە مەسچىت قورۇسى ئىچىگە ئەتراپتىكى كىشىلەرنىڭ يۇيۇنۇشى ۋە ھەر جۈمە كۈنى يىراق-يېقىندىن جۈمە نامىزى ئوقۇش ئۈچۈن كەلگەن جامائەتنىڭ غۇسلى تاھارەت ئېلىشىغا قۇلايلىق بولۇشى ئۈچۈن بىر مۇنچا، مەسچىتنىڭ نەرسە-كېرەكلىرىنى قويىدىغان بىر كىچىك ئامبار ۋە بىر كىچىك دەم ئېلىش ئۆيى سالدۇرغان. بۇ دەم ئېلىش ئۆيىگە نامازغا بالدۇر كەلگەن جامائەت ۋە ئەتراپتىكى ئوقۇرمەنلەرنىڭ پايدىلىنىشى ئۈچۈن قۇرئان ۋە دىنىي تەلىم-تەربىيە توغرىسىدىكى كىتاب ماتېرىياللار قويۇلغان.

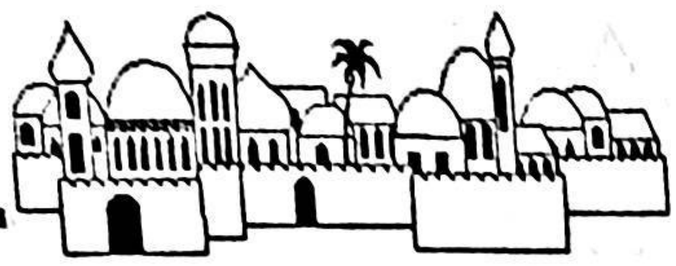

ئىمام ئەپتەھ مازىرى

مۇھەممەتئىمىن قۇربان

قاراقاش ناھىيىسىنىڭ سايباغ يېزىسىدا "ئىمامى ئەپتەھ" دەپ ئاتالغان چوڭ مازار بار. بۇ مازارنىڭ تەزكىرىسىدە ئېيتىلىشىچە*: "ئىلمى ئىمانىنىڭ مېھرىبانلىرى، قىرائەت گۈلىستانىنىڭ خۇشئاۋاز ئۆلىمالىرى بۇنداق رىۋايەت قىلىدۇلەركى، مىلادىيە 1026 - يىلى ئىمامى ئەھمەد، ئىمامى زەينۇل ئابىددىن، ئىمامى مۇھەممەد، ئىمامى ئەپتەھ، ئىمامى ئىلى ئەكبەر، ئىمامى ئىلى ئەنۋەر، ئىمامى ئىلى ئەسقەلەر بىرنەچچە مەملىكەت ۋە شەھەرلەرنى ئىسلامغا بەيئەت قىلدۇرغاندىن كېيىن، بۇ جايغا كەلدى. بۇددا دىنىغا ئېتىقاد قىلمۇاتقان خوتەن خەلقىنىڭ ئاكا - ئۈكا چوكىتى رېشىت، نوكىتى رېشىت ئىسىملىك باشلىقلىرى جاھىللىق ھەم جان پىدالىق بىلەن قارشىلىق كۆرسەتتى. ئون نەچچە قېتىملىق جەڭدە بالدۇر - كېيىن بولۇپ يەتتە ئىمام(يۇقىرىدا ئىسمى زىكرى قىلىنغانلار) ۋە ئۇلارنىڭ يەتتە قىزى شېھىت بولدى. يەتتە ئىمامنىڭ جەسىتى بۇ تاشلىققا دەپنە قىلىندى. بۇ بىر تۇغقانلارنىڭ ئىچىدە قابىلىيەت ۋە ئەمەلدە ئىمامى ئەپتەھ يۇقىرى بولغانلىقتىن بۇ زاراتگاھلىقمۇ ئىمامى ئەپتەھنىڭ نامى بىلەن ئاتالدى".

ئەينى يىللاردا بۇ يېقىن ئەتراپتا يۇرت - مەھەللە يوق ئىدى، كېيىنچە قاراقاش، خوتەندىن، ھەتتا يەكەن، قەشقەر، كېرىيە قاتارلىق جايلاردىن بۇ مازارغا كېلىپ دۇئا - تىلاۋەت قىلدىغان كىشىلەر يىلدىن - يىلغا كۆپەيگەچكە، تەخمىنەن تۆت يۈز يىل ئىلگىرى تۇنجى قېتىم بۇ قەبرىنى ئىچىگە ئېلىپ تۇرىدىغان پىششىق خىشلىق ئۆي سېلىنغان. يېقىن ئەتراپتا يۇرت - مەھەللىلەرنىڭ پەيدا بولۇشىغا ۋە كىشىلەرنىڭ يەتتە ئىمامغا بولغان ھۆرمەت - ئىخلاسىنىڭ چوڭقۇرلىششىغا ئەگىشىپ، كېسەللەر "ناۋادا ئۆلۈپ كەتسەم يەتتە ئىمامنىڭ مازىرىغا دەپنە قىلىنگلار" دەپ ۋەسىيەت قىلىدىغان بولغان.

*بۇ مازارنىڭ ئەرەب يېزىقىدىكى تەزكىرىسىنى سايباغ يېزىلىق بىرلىك سەپ ئىشخانىسىنىڭ مەسئۇلى قۇربانىنىياز مۇسا 1995 - يىلى 4 - ئايدا مەزكۇر يېزىلىق ئابدۇللاھاب مەخسۇم، ئابدۇللا ھاجىم، ئابدۇقادىر ئاخۇنۇم، روزىمۇھەممەد ھاجىم قاتارلىق ئۆلىمالارنى تەشكىللەپ ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلدۇرغان. تەزكىرىگە ئاساسلانغاندا ئىمامى ئەپتەھ ئىمامى ھۈسەينىنىڭ 9 - ئەۋلادى ئىمامى قاسىمنىڭ يەتتە ئوغلىنىڭ تۆتىنچىسىدۇر. تۆت ئىمام زەبىۋللا ئىمامى ئەپتەھنىڭ ئوغۇللىرىدۇر.

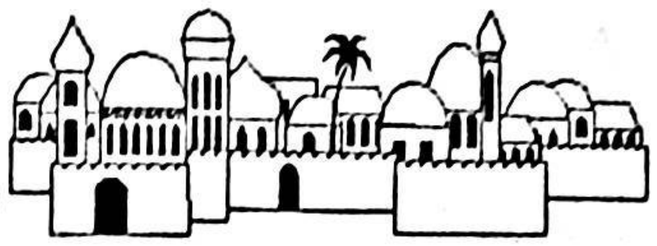

بۇگۈنكى كۈندە بۇ مازاردىكى كونا-يېڭى قەبرىلەر تەخمىنەن 15 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى، هازىر يىلىغا تەخمىنەن 300 قەبرە قوشۇلۇپ تۇرماقتا. مازارنىڭ كۆلىمى 350مو بولۇپ، تېرىلغۇ ئېتىزلىرىغا دەخلى قىلماي كېڭەيتىش ئىمكانىيىتى بار زېمىن 200مو كېلىدۇ. قەبرىلەر هازىرقى سۈرئەتتە كۆپىيىۋەرسە 20-30 يىلدىن كېيىن گۆرلۈك يەر تۇڭەپ كېتىدۇ. بۇ مازارنىڭ ئاستىمۇ، ئۈستىمۇ تاشلىق بولغانلىقتىن گۆر كولاش قىيىن، شۇنداق بولۇشىغا قارىماي ئاقساراي، زاۋا يېزىلىرىدىكى بىر قىسىم كىشىلەرمۇ بۇ مازارغا دۇئا-تەلەپ قىلىشقا كېلىدىغانلارنىڭ كۆپلۈكى، بۇ مازارنىڭ هەقىقەتەن قەدىمىي ۋە ئۇلۇغ ئىكەنلىكىنى كۆزدە تۇتۇپ، مۇشۇ مازارغا دەپنە قىلىنىشنى ئارزۇ قىلىۋاتىدۇ هەم بۇ مازارغا دەپنە قىلىنىۋاتىدۇ.

بۇگۈنكى كۈندە يەتتە ئىمامنىڭ قەبرىسى ئورۇنلاشقان ئۆينىڭ كۆلىمى 820 كۋادرات مېتىرغا، جامەنىڭ ئىچكىرى-تاشقىرى نامازخانىسى، تاهارەت ئېلىش ئۆيلىرى، سۇخانا، پەشتاق ئورنىنىڭ كۆلىمى 13مىڭ 370 كۋادرات مېتىر(20مودىن جىقراق)غا يەتتى. رەڭدار نەقىشلەر بىلەن بېزەلگەن ئېگىز پەشتاق يىراقتىن كۆرۈنۈپ تۇرىدۇ. بۇ جامەگە ئادەتتە جۈمە نامىزىنى ئوقۇشقا 10مىڭ، هېيت نامىزىنى ئوقۇشقا 15مىڭ ئادەم توپلىنىدۇ.

هەر يۇرتنىڭ بازىرى ئادەتتە شۇ يۇرتنىڭ ئادەم كۆپ، ئاۋات يېرىگە جايلىشىدۇ. لېكىن بۇ مازارنىڭ يېنىدىكى جۈمە بازىرى مازارغا تاۋاپ-ئىبادەت قىلىشقا كېلىۋاتقان كىشىلەرنىڭ كۆپ بولغىنى ئۈچۈنلا يۇرتنىڭ چېتىگە-تاشلىق سايغا مۇقىملىشىپ قالدى.

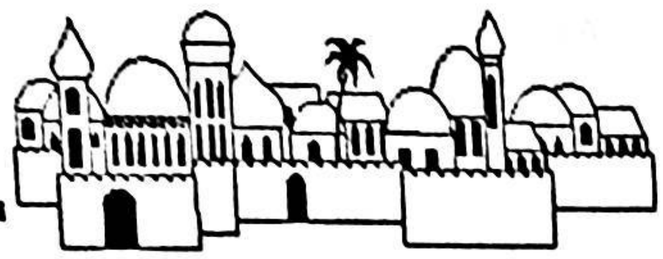

قەيس خوجام مازىرى

هاجى يۇنۇس سادىق

قۇمۇل شەھىرى مەركىزىدىن غەربىي جەنۇپقا قاراپ ئىككى - ئۈچ كىلومېتىرچە ماڭسىڭىز "چاھار باغ" دەپ ئاتىلىدىغان جايغا ئورۇنلاشقان قەيس خوجام مازىرىغا بېرىپ قالىسىز. قەيس خوجامنىڭ تولۇق ئىسمى قەيس ئەنسارى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ بولۇپ، سەئۇدى ئەرەبىستانىنىڭ مەدىنە شەھىرىدە تۇغۇلغان ئەرەبدۇر. بۇ مازارنىڭ گۈمبىزى يېشىل سىرلىق فارفۇر كاھىشتىن ياسالغاچقا كىشىلەر ئۇنى "يېشىل گۈمبەز"، "چىنە گۈمبەز" دەپمۇ ئاتايدۇ. ماتېرىياللاردا رىۋايەت قىلىنىشچە، تاڭ سۇلالىسىنىڭ دەسلەپكى ئەسىردە ئىسلام خەلپىلىكى ئىسلام دىنىنى تارقىتىش ئۈچۈن جۇڭگوغا ئۈچ كىشى ئەۋەتكەن. بۇ ئۈچ كىشىنىڭ ئىسمى قەيس، ئۇۋەيس ۋە ۋەققاس بولۇپ، ئۇلار دېڭىز يولى ئارقىلىق گۇاڭجۇغا كەلگەندە، ۋەققاس كېسەل بولۇپ ۋاپات بولغان ھەم گۇاڭجۇدا دەپنە قىلىنغان (ئۇنىڭ مەقبەرىسى ھازىرمۇ گۇاڭجۇدا بار). ئۇۋەيس بىلەن قەيس چاڭئەنگە(ھازىرقى شىئەنگە) يېتىپ كەلگەندە، تاڭ سۇلالىسى پادىشاھى ئۇلارنىڭ ئالدىغا چىقىپ قارشى ئالغان. ئۇلار داۋاملىق سەپەرگە چىقىپ، شىنجاڭ ئارقىلىق ئۆز دۆلتىگە قايتىش سەپىرىدە ئۇۋەيس گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ يۇيمېن ناھىيىسىگە كەلگەندە كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ھەم شۇ يەردە دەپنە قىلىنىپ، ئۇنىڭ دەپنەگاھى خۇيخۇيپۇ(مۇسۇلمان قەلئەسى) دەپ ئاتالغان، بۇ مازار ھازىرمۇ شۇ يەردە بار. قەيس خوجام شىنجاڭغا كېلىش سەپىرىدە گەنسۇ - شىنجاڭ چېگرىسىدىكى يۇلتۇز ئېغىز(شىڭشىڭشىيا)غا كەلگەندە كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان. ئۇنىڭ ھەمراھلىرى ۋە يولۇچىلار ئۇنى شۇ يەردىكى كىچىك تاغ باغرىغا دەپنە قىلىپ، ئاددىي قىلىپ بىر قەبرە ياساپ قويغان. بۇ قەبرە چىڭ سۇلالىسى مەزگىلگىچە شۇ پېتى ساقلانغان. چىڭ سۇلالىسى مەزگىلىدىكى «شىنجاڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى»دە يېزىلغان:"شىڭشىڭشىيا تاغ يامزىلىدا ئۇيغۇر قەبرىسى بار" دېگەن قەبرە ئەنە شۇ قەيس خوجامنىڭ قەبرىسىنى كۆرسىتىدۇ. تەخمىنەن 1865 - يىللىرى ئەتراپىدا قۇمۇل ۋاڭى شىڭشىڭشىياغا ئادەم ئەۋەتىپ قەيس خوجامنىڭ قەبرىسى ئورنىغا بىر گۈمبەز ياساتقۇزغان. ئەرەبچە ئۇسلۇبتا ياسالغان بۇ گۈمبەزنىڭ ئىچىگە ئەرەب يېزىقىدا بېغىشلىما ۋە ئايەتلەر چىرايلىق قىلىپ يېزىلغان. گۈمبەز ئالدىغا "ئەرەبتىن كەلگەن ئەۋلىيا قەيس خوجامنىڭ قەبرىسى" دېگەن خەت يېزىلغان تاختاي ئورنىتىلغان.

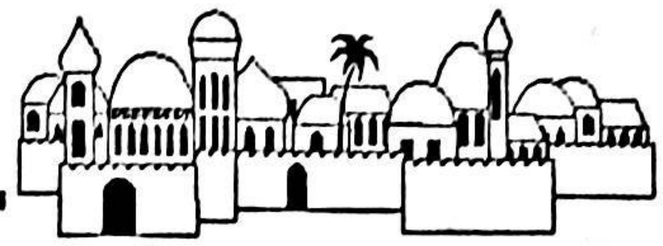

منگونىڭ 28 - يىلى(1939 - يىلى) شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ شىڭشىڭشيانى ساقلاپ تۇرغان چېگرا ئەترىتى گازارما ياساشقا خىش يېتىشمەي قالغاندا گازارما ئەتراپىدىكى قەيس خوجام گۇمبىزىنى بۇزۇپ، ئۇنىڭ خىش - كېسەكلىرىنى ئىشلەتكەن، نەتىجىدە قەبرە تاغ جىلغىسىدا يالىڭاچلىنىپ قالغان. 1945 - يىلى يازدا قۇمۇلدىكى مۇسۇلمانلار قەيس خوجامنىڭ جەسىتىنى قۇمۇلغا يۆتكەشنى قارار قىلغان ۋە يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ قوللىشىغا ئېرىشىپ، ئاپتوموبىل ئاجرىتىپ بېرىشى بىلەن شۇ يىلى 6 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مۇسۇلمانلار ۋەكىلىدىن 21 كىشى شىڭشىڭشياغا بېرىپ جەسەتنى قېزىۋالغان. جەسەتنىڭ ئۇزۇنلىقى ئالتە چىدىن ئوشۇق بولۇپ، قوۋۇرغىلىرىدىكى ئەت شۇ پېتى تۇرغان. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى سەھەردە قەيس خوجامنىڭ جەسىتى قۇمۇلغا يەتكۈزۈپ كېلىنگەن. 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى داغدۇغىلىق تەزىيە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلۈپ، قەيس خوجامنىڭ جەسىتى ھازىرقى چاھار باغقا قويۇلغان.

قەيس خوجامنىڭ جەسىتىنى يۆتكەش - دەپنە قىلىش مۇراسىمى ناھايىتى ھەيۋەتلىك ئۆتكۈزۈلگەن بولۇپ، تاۋۇتقا قۇمۇل ۋاڭلىرىنىڭ ئەۋلادى بىشىر ئىئانە قىلغان يېشىل گۈللۈك يوپۇق يېپىلغان؛ تاۋۇتنىڭ بېشىغا زەرۋاپتا سەللە ئورالغان بولۇپ، ناھايىتى ھەشەمەتلىك تۈس ئالغان. قەيس خوجامنىڭ جەسىتى يەرلىككە ئېلىپ مېڭىلغاندا، تاۋۇتنىڭ ئالدىدا تەزىيە بېغىشلىملىرىنى كۆتۈرگەن كىشىلەر توپى، كەينىدە 30پارچە «قۇرئان كەرىم» ئارتىلغان، ئاق يوپۇق يېپىلغان تۆت ئاق ئات ماڭغان، ئۇنىڭ كەينىدە قەيس خوجامنىڭ تاۋۇتى ئېلىپ مېڭىلغان.

قەيس خوجامنىڭ قەبرىسى گۇمبەز شەكلىدە بولۇپ، ئۇستى يۇمۇلاق، ئاستى تۆت چاسا، گۇمبەز ئۇستىگە يېشىل سىرلىق كاھىش بېسىلغان. تۆت ئەتراپى پېشايۋان شەكلىدە بولۇپ، قەبرە ئىشكى جەنۇبقا قارايدۇ. جەسەت گۇمبەزنىڭ دەل ئوتتۇرىسىغا قويۇلغان، گۇمبەزنىڭ ئېگىزلىكى 10مېتىر، كۆلىمى بىر مودىن ئاشىدۇ. تۆت ئەتراپى يېشىل دەل - دەرەخ، گۈللەر بىلەن ئورالغان بولۇپ، شىلدىرلاپ ئېقىپ تۇرغان سۇلار بۇ يەرنىڭ مۇھىتىنى تېخىمۇ گۈزەللەشتۈرگەن. ھازىر بۇ مازار ۋىلايەت دەرىجىلىك مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان ئورۇن بولۇپ قوغدالماقتا.

بۇ مازارغا شىنجاڭنىڭ ئۆزىدىن ۋە گەنسۇ، چىڭخەي، نىڭشىيا قاتارلىق رايونلاردىن ھەر مىللەت مۇسۇلمانلىرى تاۋاپ - زىيارەت قىلىشقا ئۇزۇلمەي كېلىپ تۇرىدۇ. بۇ مازار جۇڭگو - چەت ئەل ئالاقە تارىخى، ئىسلام دىنى تارىخى، جۇڭگو خەلقى بىلەن ئەرەب خەلقىنىڭ دوستانە بېرىش - كېلىشى ۋە مەدەنىيەت ئالماشتۇرۇشى، جۇڭگو ئىسلام مېمارچىلىق سەنئىتى قاتارلىقلارنى تەتقىق قىلىشتا مۇھىم ئەھمىيەتكە ئىگە.

سۇلتان ئۆۋەيسخان مازىرى

ثابدۇرىشىت ئالىم

سۇلتان ئۆۋەيسخان مازىرى ئىلى ۋىلايىتى غۇلجا ناھىيە مازار يېزىسىنىڭ شەرقىي قىسمىغا جايلاشقان بولۇپ، ئىلىدىكى تۆت چوڭ مازارنىڭ بىرى.

سۇلتان ئۆۋەيسخان چىڭگىزخاننىڭ 11 ـ ئەۋلادى بولۇپ، چاغاتاي نەسىبگە مەنسۇپ تۇغلۇق تۆمۈرخاننىڭ كەنجى ئوغلى قىدىر خوجىنىڭ نەۋرىسى. ئۇ مىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە موغۇلىستان خاقانى بولغان. مىڭ سۇلالىسى تارىخىدا خاتىرىلىنىشىچە: ”ئۆۋەيسخان 1418 ـ يىلى بەشبالىقتىن قوشۇن تارتىپ ئىلى ۋادىسىغا كەلگەن ھەم خانلىق نامىنى ’ئىلىبالىق‘قا ئۆزگەرتكەن“. ئۆۋەيسخان تەقۋادار مۇسۇلمان بولۇپ، ئىسلامىيەت تارىخىدا ئۇ ”دىنغا ئىنتايىن سادىق، قەيسەر ھەم يېڭىلمەس“ دەپ قەيت قىلىنىدۇ. 1428 ـ يىلى ئۆۋەيسخان ئىسسىق كۆل بويى باقبولەندىكى ئۇرۇشتا قازا تېپىپ، ئىلىغا قايتۇرۇپ كېلىنىپ دەپنە قىلىنغان.

بۇ مازار 1876 ـ يىلى قايتا رېمونت قىلىنغان، شۇنىڭدىن كېيىن ئۇزاقتىچە رېمونت قىلىنمىغاچقا، 1985 ـ يىلى 2 ـ قەۋەتتىن 4 ـ قەۋەتكىچە بولغان ياغاچ قۇرۇلمىلار ئۆرۈلۈپ چۈشكەن. شۇ سەۋەبتىن ئەينى ۋاقىتتىكى ئىلى ۋىلايەتلىك مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرىنى ئاسراش ـ باشقۇرۇش ئورنى 1989 ـ يىلى بۇ مازارنى قوغداش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 1990 ـ يىلى 12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى سۇلتان ئۆۋەيسخان مازىرى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق قوغدىلىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى ئورنى بولۇپ تەستىقلاندى، ئاندىن خېبېي، شەنشىلەردىن قەدىمىي قۇرۇلۇش ھۈنەر ـ سەنئىتى تېخنىكلىرى تەكلىپ قىلىنىپ، ئومۇمىيۈزلۈك رېمونت قىلىندى. جەمئىي 400 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنغان بۇ مازارنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش قۇرۇلۇشى 1989 ـ يىلى باشلىنىپ، 1993 ـ يىلى تاماملىنىپ، قەدىمىي قۇرۇلۇش يەنە يېڭى قىياپەت بىلەن قەد كۆتۈردى.

سۇلتان ئۆۋەيسخان مازىرىنىڭ يەر كۆلىمى 100مو ئەتراپىدا بولۇپ، ئۆۋەيسخانىنىڭ قەبرىسى خىش، ياغاچ قۇرۇلمىلىق ئېگىز قۇرۇلۇش؛ 1 ـ ، 2 ـ ، 3 ـ قەۋىتى تۆت چاسا شەكىللىك، 4 ـ قەۋىتى سەككىز بۇرجەكلىك، ئاستىنقى قەۋىتىنىڭ ئىككى دەرىزىسى دۆگىلەك شەكىلدە ئويۇلغان. دەرىزە پەشتىقىغا ئەرەب يېزىقىدا ئىسلام مەدھىيىسى يېزىلغان، ئاستىنقى قەۋەت پېشايۋاننى يىگىرمە تۆۋرۈك كۆتۈرۈپ تۇرىدۇ. بۇ تۆۋرۈكلەر مازار قۇرۇلۇشى ئىچىدە ئۆزگىچە ئۇسلۇبقا ئىگە بولۇپ، ئۇنىڭ گۈللۈك نەقىشلىرى كىشىنى ھەممىدىن بەك جەلپ قىلىدۇ. بۇ قەدىمىي قۇرۇلۇش دۆلەت ئىچى ـ سىرتىدىكى زاتلارنىڭ سەيلە ـ سایاھەت قىلىش ئورنى بولۇپلا قالماي، كەڭ مۇسۇلمانلار ئاممىسىنىڭمۇ زىيارەتگاھى بولۇپ قالدى.

ئالتۇن مازار

تۇرسۇن پىداقۇل

ئالتۇن مازار"ئالتۇنلۇق مازىرى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ. ئۇ يەكەن ناھىيە بازىرى گۇرباغ ئاھالە كومىتېتى دائىرىسىگە، يېڭىشەھەر بىلەن كونىشەھەرنىڭ ئوتتۇرىسىدىكى ئالتۇن دەرۋازىنىڭ شىمالىي تەرىپىگە جايلاشقان. شەھەر مەركىزىنىڭ شەرق تەرىپىگە ئارىلىقى بىر كىلومېتىر كېلىدۇ. شەرقىي ئالتۇن مەسچىتكە، جەنۇبى كىچىك كوچا ئارقىلىق ئالتۇن باشلانغۇچ مەكتەپكە، شەرقى ۋە شىمالىي تەرىپى چىلتەن مازارغا تۇتىشىدۇ.

ئالتۇن مازار ياركەنت سەئىدىيە ئىسلام خاندانلىقىنىڭ قۇرغۇچىسى سۇلتان سەئىدخانىنىڭ مىلادىيە 1533 ـ يىلى مۇشۇ جايغا دەپنە قىلىنىشى مۇناسىۋىتى بىلەن شەكىللەنگەن قەدىمىي مازار بولۇپ، "دەھمى شاھان"(پادىشاھلار قەبرىستانلىقى)، "ئالتۇنلىرىم" دەپمۇ ئاتالغان. بۇ مازارغا يەنە سۇلتان سەئىدخانىنىڭ ئەۋلادلىرىدىن سۇلتان ئابدۇرېشىتخان(1533 — 1560 ـ يىللارغىچە سەلتەنەت سۈرگەن)، ئابدۇكېرىمخان(1600 — ؟)، ئەھمەدخان (1610 — 1619)، ئابدۇلېتىپخان (1619 — 1630)، پولاتخان، مەھمۇدخان (1632 — 1635)، ئابدۇللاخان(1635 — 1667) قاتارلىقلار ۋە ئۇلارنىڭ جەمەتلىرى دەپنە قىلىنغان ھەم مەشھۇر مۇقامشۇناس، شائىرە خانىش ئامانىنساخان، مۇقامشۇناس قەدىرخانلار دەپنە قىلىنغان. شۇنداقلا مازارنىڭ شىمالىي تەرىپىگە مىلادىيە 1670 ـ يىللاردىن باشلاپ ياركەنتتە باش كۆتۈرگەن قارا تاقىيە(قارا تاغلىقلار) مەزھىپىنىڭ كاتتۇبشى پەرغانلىق چوڭ ئىشان خوجا ئىسھاق ۋەلى ۋە ئۇنىڭ ئەۋلادلىرى قويۇلغان دەپ قارالغانلىقى ئۈچۈن "خوجا ئىسھاق ۋەلى مازارلىقى" دەپمۇ ئاتالغان. ئەمەلىيەتتە خوجا ئىسھاق ۋەلى ئۆزبېكىستانىنىڭ سەمەرقەند شەھىرىدە ئۆلگەن. بۇ يەردە ئۇنىڭ ئوغلى شادى خوجا، نەۋرىسى يەھيا خوجىنىڭ قەبرىلىرى بار.

تارىخىي مەنبەلەردە مەلۇم بولۇشىچە، مىلادىيە 1514 ـ يىلى سۇلتان سەئىدخان ياركەنت پادىشاھى مىرزا ئابابەكرىنى ئاغدۇرۇپ تاشلاپ ھېسابسىز ئالتۇن ۋە مال ـ دۇنيالارنى ئولجا ئېلىپ ئۆزى ياركەنت سەئىدىيە ئىسلام خاندانلىقىنى تىكلەپ تەختتە ئولتۇرغان، غەزىنىدىكى ئالتۇننىڭ كۆپلۈكىگە ئاساسەن خاندانلىق تەۋەسىدە خەلقتىن 10 يىلغىچە باج ـ سېلىق ئالمىغان. شۇنىڭ بىلەن سۇلتان سەئىدخان "ئالتۇن پادىشاھ" دەپ نام ئالغان.

سۇلتان سەئىدخان مىلادىيە 1533 - يىلى ئالەمدىن ئۆتكەندە دەپنە قىلىنغان بۇ مازار "ئالتۇن مازار" دەپ ئاتالغان. شۇنداقلا بۇ مازار ئەتراپىدىكى جايلارنى ئالتۇن مەھەللە، ئالتۇن كۆل، ئالتۇن مەدرىس ۋە ئالتۇن مەسچىت دەپ، كونىشەھەر سېپىلىنىڭ غەربىي دەرۋازىسى ئالتۇن دەرۋازا دەپ ئاتىلىپ كەلگەن. مازار تۆت ئەتراپىدىكى ئايلانما يولدىن بىر مېتىر ئىگىزلىكتە سۇپا شەكلىدە ياسالغان. كۆلىمى 3000 كۋادرات مېتىرغا يېقىن بولۇپ، مازارنىڭ غەربىي تەرىپى ياغاچ پەنجىرىلەر بىلەن، قالغان ئۈچ تەرىپى خىش بىلەن دائىرىگە ئىلىنغان. مازار دائىرىسىگە بىر گۇمبەز ۋە 45 قەبرە خىش كاھىش بىلەن رەتلىك ياسالغان بولۇپ، ئاز بىر قىسىم قەبرىلەر ياخشى ساقلانغاندىن باشقا كۆپ قەبرىلەرنىڭ ئىزىلا قالغان. قەبرە ۋە دائىرە تاملىرىغا گەچ ئويما نەقىشلەر ۋە بېغىشلىما خەتلەر ئويۇلغان ھەم گۈللۈك خىشلار بىلەن زىننەتلەنگەن. ياغاچ پەنجىرىلەر "مەدەنىيەت ئىنقىلابى" مەزگىلىدە بۇزۇۋېتىلگەن. 1936 - يىللىرى قەبرىلەرنى ئېچىپ بەزى تارىخىي ماتېرىياللار ئوغرىلاپ كېتىلگەن. بۇ مازارغا دەپنە قىلىنغان سۇلتان ئابدۇرېشىتخان، ئامانىنساخان ۋە قەدىرخانلار ئۇيغۇر مەدەنىيەت تارىخىدىكى مەشھۇر نامايەندىلەر بولۇپ، ئۇلار يەكەن دىيارىدا ياشاپ مەدەنىيەت ئىشلىرى ئۈچۈن ئۆچمەس تۆھپىلەرنى قوشقان.

مەنبەلەرگە قارىغاندا، ئالتۇن مازار(ئالتۇنلۇق مازىرى) 16 - ئەسىرنىڭ باشلىرىدا بەرپا قىلىنغاندىن تارتىپ، 19 - ئەسىرگىچە كۆپ قېتىم رېمونت قىلىنغان ياكى كېڭەيتىلگەن. بولۇپمۇ 19 - ئەسىرنىڭ 70 - يىللىرى بىرقەدەر ئومۇميۈزلۈك رېمونت قىلىنغان. كېيىن مازار ئوبدان مۇھاپىزەت قىلىنمىغانلىقتىن ۋەيران بولۇشقا باشلىغان.

ھازىر ئالتۇنلۇق مازارنىڭ ئىگىلىگەن ئومۇمىي كۆلىمى ئامانىنساخان قەبرىگاھىنى قوشۇپ ھېسابلىغاندا 5500 كۋادرات مېتىر بولۇپ، قەبرە كاھىشلىرىنىڭ نەقىشلىرى، دەرىزە پەنجىرىلەرنىڭ ياسىلىشى ئۆزگىچە ھۇنەر - سەنئەت ئالاھىدىلىكىگە ئىگە. بۇ يەردە يېڭىدىن قەد كۆتۈرگەن خانىش ئامانىنساخان قەبرىگاھى قەدىمقى زامان ئۇيغۇر بىناكارلىق ھۇنەر - سەنئەت تېخنىكىسى ئۇسلۇبى بىلەن ھازىرقى زامان بىناكارلىق ھۇنەر - سەنئەت تېخنىكىسى ئۆزئارا بىرلەشتۈرۈلۈپ، تۈۋرۈك، تورۇس ۋە ۋاسىلىرىدىن تارتىپ ھازىرقى زامان بىناكارلىق ماتېرىياللىرىدىن پايدىلىنىپ ياسالغان بولۇپ، ئۇيغۇر بىناكارلىق ھۇنەر - سەنئىتىنىڭ پۈتۈن ئۆلگىلىرىنى تاپقىلى بولىدۇ. ئالتۇن مازار 1992 — 1993 - يىللىرى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەدەنىيەت نازارىتىنىڭ خىراجەت بېرىشى بىلەن ئەتراپىغا تام سېلىنىپ كەڭ كۆلەمدە رېمونت قىلىندى. ئالتۇن مەسچىت جامائەتنىڭ 140 مىڭ يۇەن ئىئانە

قىلىشى بىلەن قايتا ياساپ چىقىلدى. شۇنىڭ بىلەن بۇ مازار ھەر ساھە كىشىلىرىنىڭ زىيارەتگاھىغا ئايلاندى.

ئالتۇن مازار ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى، ياسىلىشى، شەكلى ۋە نەقىش - بېزەكلىرى جەھەتتە ئۆزىگە خاس دەۋر ئالاھىدىلىكىگە ئىگە مەدەنىي مىراس بولۇپ، 1990 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن "ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نۇقتىلىق مۇھاپىزەت قىلىنىدىغان مەدەنىيەت يادىكارلىق ئورنى" قىلىپ بېكىتىلدى. يەكەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1992 - يىلى 9 - ئايدا ئۇيغۇر خەلقىنىڭ مەشھۇر مۇزىكانتى، شائىرەسى خانىش ئامانىنىساخانىنىڭ* مەقبەرىسى ۋە ھەيكىلىنى ياساپ چىققاندىن كېيىن ئالتۇن مازارغا يېڭىچە تۈس بېغىشلاپ، دۆلەت ئىچى ۋە سىرتىدىكى سایاھەتچىلەرنىڭ مۇھىم سەيلە - سایاھەت ئورنى بولۇپلا قالماي، بەلكى كەڭ مۇسۇلمانلارنىڭ تاۋاپ قىلىدىغان تاۋاپگاھى بولۇپ قالدى.

*ئامانىنىساخانىنىڭ ھەيكىلى يەكەن كونىشەھەرىدىكى خەلق باغچىسىنىڭ ئىچىگە ئورنىتىلغان.

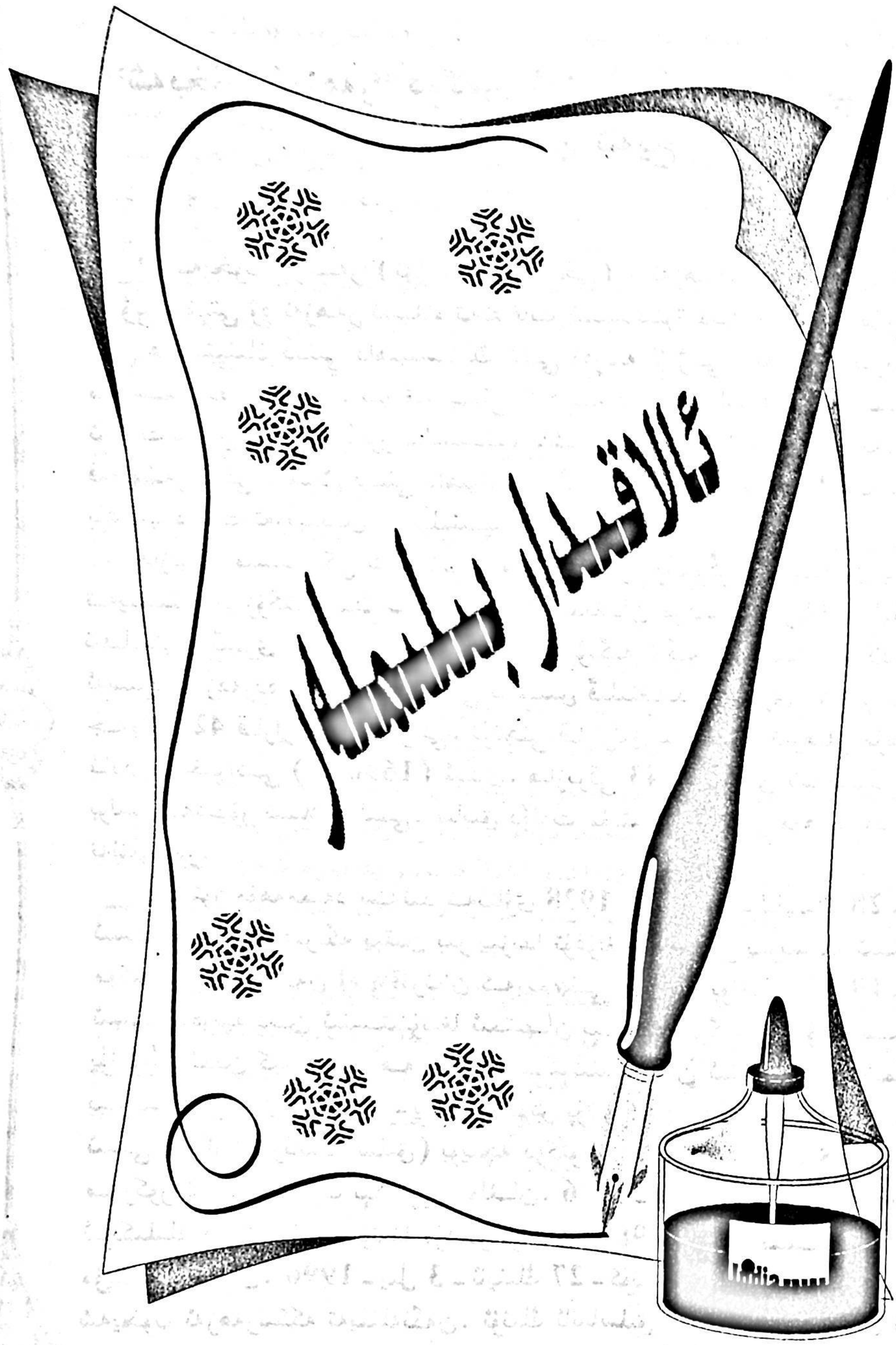
تجارة قيد الربح

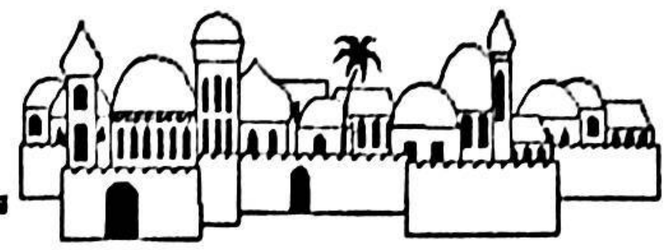

”شەيخۇل ئەزھەر“ دېگەن ۋەزىپە ئۇنۇۋانى ۋە يېگىدىن تەيىنلەنگەن شەيخ

ئابدۇماناپ

”شەيخۇل ئەزھەر“(ئەزھەر شەيخى)—ئەزھەر جامەسى، ئەزھەر ئۇنۇۋېرسىتېتى ۋە ئەزھەر ئىسلام تەتقىقات ئىنستىتۇتىدىن ئىبارەت ئۇچ ئورۇن ئالىي ھەيئىتىنىڭ دىنىي داھىيسىنىڭ ئالىي ۋەزىپە ئۇنۇۋانى بولۇپ، مۇئاۋىن باش مىنىستىر دەرىجىلىك. بۇ ۋەزىپىنى ئادەتتە دۆلەت باشلىقى تەيىنلەيدۇ ۋە ئىززەت ـ ئابرويلۇق، چوڭقۇر بىلىملىك، باشقىلارنىڭ نەمۇنىسى ھېسابلىنىدىغان فەقىھلەر يېكى ئىسلام دىنى داھىيلىرى ئۆتەيدۇ. بۇ ۋەزىپە 13 ـ ئەسىردىن باشلاپ دۆلەت تەرىپىدىن تەيىنلىنىپ كەلگەن.

ھازىرقى مىسىردىكى شەيخۇل ئەزھەر مىسىر زۇڭتۇڭى تەرىپىدىن بۇاستە تەيىنلىنىپ، زۇڭتۇڭنىڭ نائىبلىقىنى قىلىدىغان مۇھىم ئەربابقا ئايلىنىپ، ناھايىتى يۇقىرى دىنىي ۋە سىياسىي مەرتىۋىگە ئىگە بولماقتا. مىلادى17 ـ ئەسىردە ئەزھەردە شەيخلىق تۈزۈمى تەسىس قىلىنغاندىن بېرى، ھازىرغا قەدەر جەمئىي 42 قارار شەيخ ئۆتتى. تۇنجى قارارلىق شەيخۇل ئەزھەر مۇھەممەد ئابدۇللا خىراشى (؟ ـ 1690) ئىدى. ھازىرقى 43 ـ قارارلىق شەيخۇل ئەزھەر بولسا، مەشھۇر ئىسلام ئالىمى، سابىق دۆلەت مۇپتىسى دوكتور مۇھەممەد سەئىد تەنتاۋىدۇر.

دوكتور مۇھەممەد سەئىد تەنتاۋى 1928 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى ئىسكەندەرىيە شەھرىگە يېقىن بىر يېزىدا تۇغۇلغان ھەم ئۆز يېزىسىدا ئىپتىدائىي مەكتەپنى تۈگەتكەن ۋە «قۇرئان كەرىم»نى يادلاپ بولغان. 1944 ـ يىلى ئىسكەندەرىيە دىن ئىنستىتۇتىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرگەن، بۇ ئىنستىتۇتنى پۈتتۈرگەندىن كېيىن ئەزھەر ئۇنۇۋېرسىتېتىنىڭ دىن ئىنستىتۇتىغا ئىمتىھان بېرىپ كىرگەن ۋە 1957 ـ يىلى ئوقۇش پۈتتۈرگەن. 1966 ـ يىلى 5 ـ ئايدا ئىلمى قۇرئان(قۇرئانشۇناسلىق) بويىچە دوكتورلۇق ئۇنۇۋانى ئالغان. 1968 ـ يىلى مەزكۇر ئىنستىتۇتنىڭ لېكتورى بولغان، 1976 ـ يىلى مىسىردىكى ئەسىيۇت ئۆلكىلىك دىن ئىنستىتۇتىغا مۇدىر بولغان، 1986 ـ يىلى مىسىرنىڭ دۆلەت مۇپتىسى بولغان. 1996 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى مۇبارەك زۇڭتۇڭ تەرىپىدىن شەيخۇل ئەزھەرلىككە تەيىنلەنگەن. ئۇنىڭ ئاساسلىق ئەسەرلىرىدىن«ئەل قۇرئان ۋەسىت»(«ۋەسىت تەفسىرى»)، «قۇرئان كەرىم»، ھەدىس شەرىپتىكى بەنى

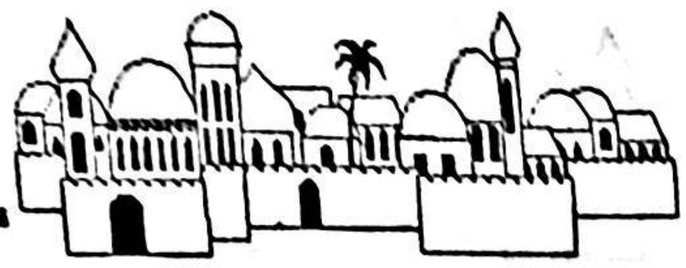

ئىسرائىللار»، «مۇھەممەد پەيغەمبەر زامانىدىكى جەڭلەر»، «بانكا كەسپى ۋە ئۇنىڭغا دائىر شەرىئەت بەلگىلىمىلىرى» قاتارلىقلار بار.

شەيخ تەنتاۋىنىڭ ئەسەرلىرىدىن مەلۇمكى، ئۇ ھازىرقى زامان ئىسلام تەپەككۇرى روشەن بىر ئادەم، شۇڭا ئۇنىڭ بىلەن ئالدىنقى قارارلىق شەيخ جاددۇل ھەق ئوتتۇرىسىدا بەزى دىنىي مەسىلەرگە پەتۋا بېرىش جەھەتتە ئوخشىماسلىقلار بار. مەسىلەن، مەبلەغ ئاكسىيىسى ۋە بانكا ئامانىتىنىڭ ئۆسۈمى قاتارلىق مەسىلەر ئۈستىدە بۇ ئىككى شەيخنىڭ پىكرى بىر-بىرىگە زىت كېلىدۇ. ئالدىنقى قارارلىق شەيخ بۇنى "ھارام" دەپ قەتئىي ھۆكۈم قىلىدۇ ۋە "ئومۇمەن ئامانەت قويۇپ ئېرىشكەن بانكا پايدىسى تۈگەل ھارام" دەپ قارايدۇ. تەنتاۋى بولسا "ئامانەت قويغۇچى پايدىغا ئېرىشىشنى مەقسەت قىلمىسا ۋە ئۇنى ئىجتىمائىي، جامائەت ئىشلىرىغا بېغىشلىسا، ئۇ ھالدا بانكا تەرەپتىن ئېرىشكەن مۇكاپات خاراكتېرلىك پايدا مەقبۇل ۋە ھالال" دەپ قارايدۇ. دوكتور تەنتاۋى ۋەزىپىگە ئولتۇرغان ھامان بەزى مۇخبىرلار ئۇنىڭدىن: "ئالدىنقى قارارلىق شەيخ بىلەن سىزنىڭ ئوتتۇرىڭىزدا دىنىي ئىدىيە جەھەتتە ئىختىلاپ بارمۇ قانداق؟" دەپ سورىغاندا، ئۇ مۇنداق دېگەن: "بۇنداق ئىختىلاپ نورمال ئەھۋال، بۇنىڭغا ئوخشاپ كېتىدىغان ئىختىلاپلار ساھابىلەر زامانىسىدىلا مەۋجۇت ئىدى، فەقىھلەر ئارىسىدىمۇ مەۋجۇت. بۇ ئىختىلاپلار پەقەت شەرىئەت مەسىلىلىرىنى چۈشىنىش جەھەتتىلا بولىدۇ. ھەممىگە مەلۇمكى، خەلىپە ئەبۇ بەكرى بىلەن ئۆمەر ئوتتۇرىسىدىمۇ بەزى مەسىلەر ئۈستىدىكى ئىجتىھات ئۈسۈلى جەھەتتە بىرمۇنچە ئىختىلاپلار بولغان، ئەمما بۇ ھال ئۇلار ئارىسىدىكى ئۆزئارا ھۆرمەت قىلىش، ئىززەتلەش ۋە پىكىر ئالماشتۇرۇشقا تەسىر يەتكۈزمىگەن، شۇنىڭدەك بىزنىڭ ئارىمىزدىكى ئىختىلاپىمۇ بىزنىڭ دوستانە مۇناسىۋىتىمىزگە تەسىر كۆرسەتكىنى يوق".

تەنتاۋى، مۇسۇلمان ئاياللار ئىسلام شەرىئىتىگە خىلاپلىق قىلمىغان ئەھۋالدا، جەمئىيەتكە چىقىپ ئۆزلىرىگە مۇناسىپ خىزمەتنى قىلسا بولىدۇ، دېگەن قاراشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. ئىگىلىشىمىزچە، يېڭى شەيخ ئەزھەر ئۇنىۋېرسىتېتىنىڭ ئوقۇتۇش ۋە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى ئۈستىدە زۆرۈر تەرتىپكە سېلىش ۋە ئىسلاھاتلارنى ئېلىپ بارماقتا.

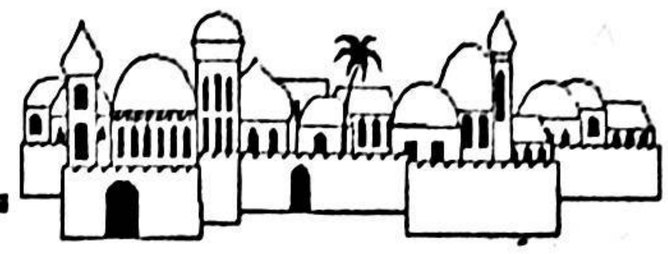

قەبرىستان ئىسلاھاتىدىكى نەمۇنە

شەمشىدىن ھاجى

مەن قۇمۇل شەھرىگە زىيارەتكە بارغىنىمدا قۇمۇل شەھرىنىڭ شەھەر باشلىقى ئابدۇرېھىم ئابلىزنىڭ ھەمراھلىقىدا قۇمۇل شەھەرلىك مۇسۇلمانلار دەپنىگاھىنى ئالاھىدە زىيارەت قىلدىم، ئۆزەممۇ قۇمۇل شەھرىنىڭ شىنجاڭ بويىچە قەبرىستان ئىسلاھاتى جەھەتتە يېڭىلىق ياراتقىلى نەچچە ئون يىل بولغانلىقىنى ئاڭلاپ، بۇ يېڭىلىقنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئارزۇسىدا بولۇپ كەلگەن ئىدىم، چۈنكى مەھەللەر بويىچە ياكى كىچىك دائىرىدە قەبرىستان كۆپ بولۇشتەك ئەھۋال شىنجاڭدىكى ئومۇمىي ئەھۋال بولۇپ، ھازىرقىدەك ئىسلاھات ـ ئېچىۋېتىشتىن ئىبارەت 21 ـ ئەسىردىكى تەرەققىيات ئەھۋالىغا، بولۇپمۇ ھەممە شەھەر، ناھىيە، يېزىلاردا يېڭىچە تەرەققىيات بولۇۋاتقان، قۇرۇلۇش ئىشلىرى زامانغا ماسلىشىپ، يول قۇرۇلۇشى، مەھەللە قۇرۇلۇشى، ئۆي ـ ئىمارەت قۇرۇلۇشى، زامانىۋى ئەسلىھەلەر قۇرۇلۇشى، زاۋۇت ـ كارخانىلار قۇرۇلۇشى قاتارلىق قۇرۇلۇشلار ئۆزاق يىللىق پىلان بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلۋاتقان ھازىرقى ۋەزىيەتتە، بۇ خىل ئەھۋال ھەقىقەتەن ھازىرقى زامانىۋى تەرەققىياتقا ئۇيغۇن كەلمەيۋاتقاندى، ھەتتا بىر مۇنچە قەبرىستانلار مۇسۇلمانلار تۇرمۇشىنىڭ ھازىرقى تەرەققىياتىغا ئەپسىزلىك تۇغدۇرۇۋاتقاندى. مۇشۇنداق ئەھۋالدا، قۇمۇل شەھرىنىڭ قەبرىستان ئىسلاھاتى، بولۇپمۇ كىچىك كۆلەملىك قەبرىستانلارنى مەركەزلەشتۈرۈپ، چوڭ كۆلەملىك زامانىۋى ۋە باغ ـ ۋارانلىق قەبرىستان بەرپا قىلىپ، ھازىرقى زامانىۋى تەرەققىياتقا ماسلىشىش تەجرىبىسى پۈتۈن شىنجاڭدا ئۇلگە يارىتىپ بەرگەن. شۇڭا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلار نازارىتى بۇ يەردە شىنجاڭ بويىچە قەبرىستان قۇرۇلۇشى بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچقان.

بۇ قەبرىستان 2000 ـ يىلىنىڭ بېشىدا قۇرۇلۇش باشلىغان بولۇپ، جەمئىي 860 مودەك يەرنى ئىگىلەيدۇ. بۇ قەبرىستانغا ھازىرقى مۆلچەر بويىچە 60 مىڭ قەبرە سىغدۇرغان بولۇپ، ھەر يىلى 200 مېيىتنىڭ دەپنە قىلىنىشى بويىچە ھېسابلىغاندا، 300 يىل مۆلچەرىدە مېيىت دەپنە قىلغىلى بولىدۇ. ھازىر قۇمۇل شەھرىدىكى تارقاق جايلاشقان تۆت ئورۇندىكى قەبرىلەر يەنى نەچچە مىڭ قەبرە بۇ ئورۇنغا كۆچۈرۈلۈپ كەلگەن. بۇ قەبرىستان ھەقىقەتەن قۇمۇل شەھرىدىكى مۇسۇلمانلار ئۈچۈن زامانىۋى، مەدەنىي، مۇھىتى گۈزەل دەپنە ئورنى بولۇپ

شەكللىنىپتۇ. دۆلەت تەرىپىدىن 10 مىليون يۇەندەك مەبلەغ سېلىش پىلانلانغان بۇ زامانىۋى دەپنىگاھتا ھازىر يەرلەر تۇزلىنىپ، ئىككى كىلومېتىردىن ئارتۇق ئېھاتە ئورمانلىقى بەرپا قىلىنىپ، 7000 تۇپتىن ئارتۇق مېۋىلىك كۆچەت تىكىلىپ، ئۇچ مىڭ كۋادرات مېتىردىن ئارتۇق يول سېمونتلاشتۇرۇلۇپ، 300 مېتىردىن ئارتۇق رېشاتكا ئورنىتىلىپ، قەبرىلەر ئۆلچەملەشتۇرۇلگەن، قۇرۇلۇشى ھەشەمەتلىك، باغچا تۇسىنى ئالغان، ئەسلىھەلىرى زامانىۋى، باشقۇرۇشى قېلىپلاشقان، ئەلا مۇلازىمەت قىلىدىغان، تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە كىشىگە ئارام بەخش ئېتىدىغان زامانىۋى قەبرىستان تۇسىنى ئاپتۇ. بولۇپمۇ بۇ قەبرىستاننىڭ ئۇنۇمۇرسال مۇلازىمەت ئەسلىھەلىرى، جۇملىدىن كۆلىمى 1000 كۋادرات مېتىردەك كېلىدىغان نەزىر-چىراغ زالى، مۇلازىمەت ئىشخانىسى، ئارامخانىسى، ئاشخانىسى، مېيىت يۇيۇش ئۆيى، مېيىتنى سوغۇق ساقلاشخانىسى، ئالاھىدە سېمونتلاشتۇرۇپ ياسالغان مېيىت نامزى چۇشۇرۇش مەيدانى، مەسچىت قاتارلىق ئەسلىھەلىرى، شۇنداقلا باغ-ۋارانلاشقان، رەتلىك قەبرىستانى، بارلىق تۇسىنى ئالغان قەبرىستان يوللىرى كىشىگە زامانىۋى قەبرىستان ئىكەن دېگەن تۇيغۇنى بېرىدۇ.

قۇمۇل خەلق جامائىتىدىن ئىگىلىشىمچە، ئاتا-بوۋىسىدىن داۋاملىشىپ كەلگەن كىچىك كۆلەملىك مەھەللىۋى قەبرىستاننى يۆتكەش دەسلەپتە ئۇلارنىڭ ئىدىيىسىدىن ئۆتمىگەنىكەن، ئەمما ھازىر ئەسلىدىكى قاقاس، تارقاق ھالەتتىكى قەبرىستانغا دەپنە قىلىنىشتىن كۆرە، باغ-ۋارانلاشقان، رەتلىك ۋە نۇرغۇن قەبرىلەر قاتار تىزىلىپ، قەبرە زىيارىتىگە بارغۇچىلارنىڭ ئاللاھ تائالادىن تەلەپ قىلغان دۇئا-تىلاۋىتى ئۇ يەردە ياتقان ھەممە مېيىتلەرگە يېتىدىغان، ھەممە دەپنە ئىبادەتلىرى ۋە مۇراسىملىرىنى مۇكەممەل بېجىرگىلى بولىدىغان، مۇلازىمەت ئەسلىھەلىرى تولۇق بولغان بۇنداق ئۇنۇمۇرسال قەبرىستانغا دەپنە قىلىنىشنى ئارزۇ قىلىدىغان ھالەت شەكللىنىپتۇ. بولۇپمۇ قەبرىلەرنىڭ ئىسلامىيەت تەلىپى بويىچە ئوخشاش، رەتلىك بىر خىلدا بولۇشى، قايسى تەبىقىدىكى، قايسى دەرىجىدىكى ئادەم بولۇشىدىن قەتئىينەزەر ئاللاھ تائالا ئالدىدا بەندىلەرنىڭ باببارابەرلىكى گەۋدىلەندۈرۈلگەنلىكى قۇمۇل مۇسۇلمانلىرىدا ئالاھىدە تەسىر پەيدا قىلىپتۇ. بۇ قەبرىستاندا، قەبرىلەر ئەسلىدىكى ئىسلام ئەنئەنىسى ۋە مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامنىڭ ۋەسىيتى بويىچە ئادەتتىكىدەك ۋە ئوخشاش كۆلەمدە بولۇپ، ھەشەمەتلىك، گۈمبەزلىك قەبرىلەر يوق ئىكەن، ھەر كىمنىڭ سالاھىيتى ۋە ئىش-ئىزلىرى پەقەت قەبرە بېشىغا تىكلەنگەن قەبرە تېشىدا ئىپادىلىنىدىكەن.

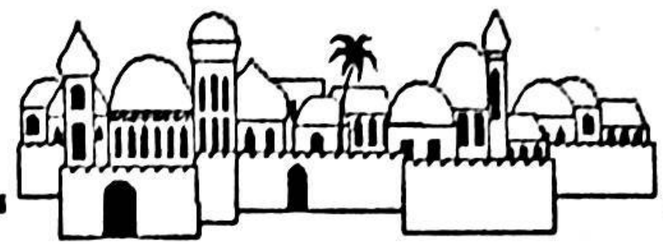

مۇبارەك دۈشەنبە

ئابدۇخالىق ئالىم

ئىمام ئەھمەد دۈشەنبە كۈنى ھەققىدە ئىبنى ئابباس رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ(ئاللاھ تائالا ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)نىڭ سۆزلىرىنى نەقىل قىلىپ مۇنداق دەيدۇ: "پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام دۈشەنبە كۈنى بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان؛ دۈشەنبە كۈنى ھەجرۋل ئەسۋەدنى كۆتۈرۈپ ئۆز ئورنىغا قويغان؛ دۈشەنبە كۈنى پەيغەمبەرلىك ۋەھيى نازىل بولغان؛ دۈشەنبە كۈنى مەككە مۇكەررەمەدىن مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلغان؛ دۈشەنبە كۈنى مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە يېتىپ بارغان؛ دۈشەنبە كۈنى بۇ دۇنيا بىلەن خوشلىشىپ ئاللاھنىڭ دەرگاھىغا سەپەر قىلغان".

1) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رەبىئۇل ئەۋۋەلنىڭ 9-كۈنى(دۈشەنبە)، مىلادىيىنىڭ 570-يىلى(پىل ۋەقەسى يىلى) 4-ئاينىڭ 21-كۈنى بۇ دۇنياغا كۆز ئاچقان.

2) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامغا رامىزان ئېيىنىڭ 27-كۈنى، مىلادىيىنىڭ 610-يىلى 8-ئاينىڭ 10-كۈنى دۈشەنبە ۋەھيى نازىل بولغان. قەتادە رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ(ئاللاھ ئۇنىڭدىن رازى بولسۇن)دىن رىۋايەت قىلىنغان ھەدىستە، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالامدىن دۈشەنبە كۈنى روزا تۇتۇش توغرىلىق سۇئال سورالغاندا، پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام مۇنداق دېگەن:"مەن موشۇ كۈندە تۇغۇلدۇم، مۇشۇ كۈندە ماڭا ۋەھيى نازىل بولغان".

3) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام رەبىئۇل ئەۋۋەلنىڭ 1-كۈنى، مىلادىيىنىڭ 622-يىلى 9-ئاينىڭ 16-كۈنى دۈشەنبە، ئەبۇ بەكرى رەزىيەللاھۇ ئەنھۇ(ئاللاھ ئۇ كىشىدىن رازى بولسۇن)نىڭ ھەمراھ بولۇشى، لەيسى قەبىلىسىدىكى دەيىل ئىبنى بەكرى ئۇرۇغىدىن ئابدۇللا ئىبنى ئۇرەيقىتنىڭ يول باشلىشى بىلەن سەۋر غارىدىن ئايرىلىپ مەدىنە مۇنەۋۋەرەگە ھىجرەت قىلغان.

4) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرەت قىلىپ، رەبىئۇل ئەۋۋەل ئېيىنىڭ 8-كۈنى، مىلادىيىنىڭ 622-يىلى 9-ئاينىڭ 23-كۈنى دۈشەنبە مەدىنە مۇنەۋۋەرەدىكى قۇبا كەنتىگە كېلىپ چۈشكەن.

5) پەيغەمبەر ئەلەيھىسسالام ھىجرىيىنىڭ 11-يىلى رەبىئۇل ئەۋۋەل ئېيىنىڭ 13-كۈنى، مىلادىيىنىڭ 632-يىلى 6-ئاينىڭ 8-كۈنى، دۈشەنبە پانىي ئالەم بىلەن ۋىدالىشىپ باقىي ئالەمگە سەپەر قىلغان.

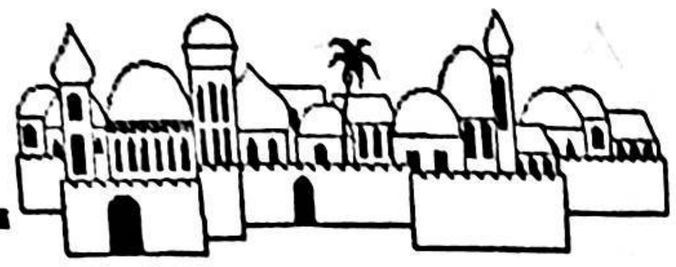

ئىسلامز تاجىكلىرىنىڭ دىنىي ئېتىقاد ئالاھىدىلىكلىرى

شېرىن قۇربان

1. ئېسلامزدىكى تاجىكلار

ئېسلامز تاجىكلىرىنىڭ كۆپ قىسمى تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسىگە ئولتۇراقلاشقان، ئاز بىر قىسمى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ پوسكام، يەكەن، قاغىلىق ناھىيىلىرى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ ئاقتۇ ناھىيىسى ۋە خوتەن ۋىلايىتىنىڭ گۇما ناھىيىسىگە تارقالغان. يۇقىرىقى ناھىيىلەر(قاغىلىقتىن باشقىسى)دە تاجىك مىللىي يېزىسى تەسىس قىلىنغان. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 2005 - يىلدىكى نوپۇس مەلۇماتىغا قارىغاندا، ئېسلامز تاجىكلىرىنىڭ نوپۇسى 44مىڭدىن ئارتۇق بولۇپ، بۇنىڭدىن 28 مىڭدىن ئارتۇق كىشى تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسىدە ياشايدۇ.

تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى تاجىكىستان، ئافغانىستان، پاكىستان ۋە ھىندىستان بىلەن چېگرىلىنىپ ئېسلامزدە قۇرۇقلۇقتا كۆپ دۆلەت بىلەن چېگرىداش بىردىنبىر ناھىيە ھېسابلىنىدۇ. بۇ يەردە مەشھۇر قونجىراپ چېگرا ئېغىزى بىلەن قاراسۇ چېگرا ئېغىزى بار. ئىرق جەھەتتە ئېسلامز تاجىكلىرى تىپىك ياۋروپا ئىرقى(ئاق تەنلىكلەر تىپى)غا تەۋە.

تىل جەھەتتە تاجىك تىلى ھىندى - ياۋروپا تىللىرى سىستېمىسى ئىران تىلى گۇرۇپپىسىنىڭ شەرقىي ئىران تىللىرى تارمىقىغا كىرىپ، ئادەتتە پامىر تىللىرى دەپ ئاتىلىدۇ. ئېسلامز تاجىكلىرى سەرىكۆي تىلى بىلەن ۋاخان تىلىدا سۆزلىشىدۇ. بۇ ئىككى تىل(دىئالېكت) ئومۇمىي تاجىك تىلىنىڭ ئىككى خىل تارمىقى بولۇپ، قەدىمكى ئوتتۇرا ئاسىيا، جۇملىدىن قەدىمكى شىنجاڭ رايونىدىكى ساك تىلى، سوغدى تىلى ۋە توخرى تىلى بىلەن مەنبەداشلىق مۇناسىۋىتىگە ئىگە، شۇ سەۋەبلىك، تاجىك تىلى تىلشۇناسلىق ساھەسىدە ھايات قالغان ساك تىلى دەپ تەرىپلەنمەكتە.

2. ئېسلامز تاجىكلىرىنىڭ ئىسمائىلىيە مەزھىپىگە كىرىشىنىڭ تارىخىي ئارقا كۆرۈنۈشى

ئېسلامز تاجىكلىرى مەزھەپ جەھەتتە ئىسلام دىنىدىكى سۈننىي ۋە شىئەدىن ئىبارەت ئىككى چوڭ مەزھەپنىڭ بىرى بولغان شىئە مەزھىپىنىڭ مۇھىم بىر تارمىقى — ئىسمائىلىيە مەزھىپىگە ئېتىقاد قىلىدۇ. بۇ جەھەتتە ئېسلامز تاجىكلىرى دۆلىتىمىزدىكى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلغۇچى ئۇيغۇر، خۇيزۇ، قازاق،

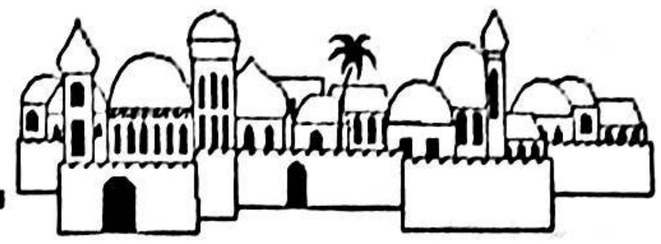

قىرغىز، ئۆزبېك، تاتار قاتارلىق مۇسۇلمان مىللەتلەردىن پەرقلىنىپلا قالماستىن، بەلكى ئوتتۇرا ئاسىيادىكى تاجىكلارنىڭ چوڭ گەۋدىسى بولغان تۈزلەڭلىك تاجىكلىرى*دىنمۇ پەرقلىنىدۇ. بۇنىڭ ئارقا كۆرۈنۈشى شۇكى، پۈتكۈل پامىر تاجىكلىرى، جۈملىدىن ئېلىمىز تاجىكلىرى مەشھۇر ئىسمائىلىيە پەيلاسوپى ۋە شائىرى ناسىر خىسراۋ قەبۇدىيانى(مىلادىيە 1004 — 1088 ـ يىللار)نىڭ دەۋەت قىلىشى بىلەن ئىسمائىلىيە مەزھىپىگە كىرگەن. ناسىر خىسراۋ ئەسلىدە ھازىرقى تاجىكىستاننىڭ قەبۇدىيان دېگەن يېرىدە تۇغۇلغان. ئافغانىستاننىڭ بەلخ شەھىرى (قەدىمكى دەۋرلەردە باكتېرىيە دەپ ئاتىلاتتى)دە ئۆسۈپ يېتىلگەن. ئۇ كاتتا بىلىملىك ۋە ئىقتىدارلىق بولغاچقا، سالجۇق تۈرك سۇلالىسىنىڭ ئوردا كاتىپى، خەزىنىچىسى ۋە ئوردا ۋەزىرى بولغان. كېيىن مىسىرگە زىيارەتكە بېرىپ، ئىسمائىلىيە فاتىمە خاندانلىقىنىڭ تەسىرى بىلەن ئىسمائىلىيە مەزھىپىگە كىرىپ، مەزكۇر مەزھەپنىڭ ئەڭ ئاكتىپ تەرغىباتچىسى بولغان. ئۇنىڭ بىلىمى مول، ناتىقلىق سەنئىتى يۇقىرى بولغاچقا، تەسىرى كۈنسېرى زورايغان. شۇڭا ئىسلام روھانىيلىرى ۋە سالجۇقلار ھۆكۈمرانلىرىنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان. سۈيىقەست ۋە قەتلى قىلىنىشتىن ساقلىنىش ئۈچۈن، ناسىر خىسراۋ بىر تۇغقان ئىنىسى ئەبۇ سەئىد بىلەن خىلۋەت پامىر كوھىستانلىقىغا كېلىپ، پامىر تاجىكلىرى ئارىسىدا ئەمىن تېپىپ، ئىسمائىلىيە مەزھىپى ئەقىدىلىرىنى تارقاتقان. نەتىجىدە پامىر تاغلىق تاجىكلىرىنىڭ ھەممىسى دېگۈدەك ئۇنىڭ دەۋىتى بىلەن ئىسمائىلىيە مەزھىپى ئېتىقادىغا ئۆتكەن. ناسىر خىسراۋ ھازىرمۇ ئېلىمىز تاجىكلىرى ئارىسىدا "پىرى شاھ ناسىر خىسراۋ" دەپ ئېھتىرام بىلەن ھۆرمەتلىنىدۇ. تاجىكلارنىڭ ئۆلۈم ـ يېتىم ئادىتىدە ئۆلگۈچى يەرلىككە قويۇلغان كۈنى ئاخشىمى چىراغ يانداۋرۇش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئۆلگۈچىنى باقي دۇنياغا ئۇزىتىش مۇراسىمى بولغان سۇرلۇك سورۇندا ناسىر خىسراۋ يېزىپ قالدۇرغان "تەكبىرى چىراغنامە" ناملىق دەستۇر خەلىپە تەرىپىدىن ئاھاڭدار قىرائەت قىلىنىدۇ. بۇ دەستۇردا، ناسىر خىسراۋ "ھۆججىتى مۇستەنىد"، "رەھمەتى مۇستەنسىر"، "كوھىستاننىڭ پۇشتى ـ پاناھى"، "روھى كالامى" دەپ تەرىپلىنىدۇ. ھەتتا ھەر بىر دۇئادا ناسىر خىسراۋنىڭ نامى ھۆججەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ. ئىسمائىلىيە مۇرىتلىرى ئارىسىدا ناسىر خىسراۋنىڭ تەسىرى شۇنچىلىك كۈچلۈككى، ئۇلار ھەر دەمدە "ياپىرى دەستىگىر"(ياپىرىم، قولۇمدىن تۇتۇپ مەدەت بەر) دېگىنىدە ھامان ناسىر خىسراۋنى نەزەردە تۇتىدۇ ھەمدە ھەر ۋاقىت ئۇنىڭ بۇيۇك روھىنى ئۆزى بىلەن ھەر دائىم بىللە دەپ ھېس قىلىشىدۇ.

دۇشەنبە، خوجەند، قورغان تۆپە، بۇخارا، سەمەرقەند، ھىرات، بەلخ ۋە كابۇل قاتارلىق تۈزلەڭلىك رايونلاردا ياشايدىغان تاجىكلار تۈزلەڭلىك تاجىكلىرى دەپ ئاتىلىدۇ.

تاجىك دىيارلىرىدا قۇرئان كەرىم ئايەت ـ سۈرىلىرىدىن باشقا، دۇئا ـ فاتىھەلەرنىڭ ئاخىرىدا ناسىر خىسراۋنىڭ نامى ئاتىلىدۇ. دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ كۆپىنچىسىدە ناسىر خىسراۋنىڭ ئەقىدە ـ تەلىماتلىرى يېتەكچى قىلىنىدۇ ياكى قوللىنىلىدۇ. ئۇنىڭ «سەفەرنامە»، «رەۋشەننامە»، «چىراغنامە»، «نىكاھنامە» قاتارلىق كىتابلىرى ئېلىمىز تاجىكلىرى ئارىسىدا كەڭ تارقالغان بولۇپ، مۇقەددەس دەستۇر سۈپىتىدە ئەتىۋارلىنىدۇ.

3. ئىسمائىلىيە مەزھىپىنىڭ مەيدانغا كېلىش تارىخى

ئىسمائىلىيە مەزھىپى مىلادىيە 8 ـ ئەسىرنىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئەلىپەرەسۇلەر (شىئەلەر)نىڭ 6 ـ ئىمامى جەئفەر سادىق(مىلادىيە 703 — 765 ـ يىللار) ۋاپاتىدىن كېيىن رەسمىي شەكىللەنگەن. جەئفەر سادىق ئەسلىدە ھەزرىتى ئەلى(مىلادىيە600 — 661 ـ يىللار) نەسەبىدىن بولۇپ، مەدىنىدە تۇغۇلغان ۋە ئالەمدىن ئۆتكەن. جەئفەر سادىقنىڭ ئىككى ئوغلى بولۇپ، چوڭىنىڭ ئىسمى ئىسمائىل، كىچىكىنىڭ ئىسمى مۇسا كازىم ئىدى. جەئفەر سادىق دەسلەپتە ئىسمائىلنى ئىمام ۋارىسى دەپ بەلگىلىگەنىدى. لېكىن كېيىن ئۇ مۇسا كازىمنى ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىشقا تەيىنلىگەن. ئۇنىڭ بۇ قارارى شىئە مەزھىپى ئىچىدە كۆچلۈك ئىنكاس قوزغىغان. بىر قىسىم شىئەچىلەر جەئفەر سادىقنىڭ مۇسا كازىم ئىمام ۋارىسى بولىدۇ دېگەن قارارىنى ھمايە قىلىپ چىققان بولسا، بىر قىسىملار جەئفەر سادىقنىڭ ئەسلىدىكى قارارىنى ئۆزگەرتكەنلىكىگە قوشۇلماي، ئىسمائىلنىڭ ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىشىنى تەشەببۇس قىلغان. ئۇلار: ”ھەزرىتى ئەلى جەمەتىدىن ئىمام بولىدىغانلارنى ئاللاھ ئۆزى بەلگىلەيدۇ، ئۇلارنى ئاللاھ ئۆز پاناھىدە ساقلايدۇ“دەپ قارايدۇ. مىلادىيەنىڭ 760 ـ يىلى ئىسمائىل ئاتىسى جەئفەر سادىقتىن بەش يىل بۇرۇن ئالەمدىن ئۆتىدۇ. جەئفەر سادىق بىقىياس دەبدەبىلىك ماتەم ئۆتكۈزۈپ، ئىسمائىلنىڭ جەستىنى مەدىنىدىكى ئەڭ مەشھۇر مەسچىتكە قويىدۇ. ھالبۇكى، بۇ ماھىيەتتە ئىسمائىلنىڭ ئىمام كەبى ئورنىدىن بەھرىمەن بولۇشى ئىدى. ئىسمائىل ۋاپات بولغانلىقى ئۈچۈن كىشىلەر ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى ئەمدى تەبىئىي ھالدا مۇسا كازىمغا قالدى دەپ قارىغانىدى. لېكىن ئىسمائىل ھمايىچىلىرى قوشۇلماي، ئىسمائىلنىڭ ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىش پىكرىدە چىڭ تۇردى. ئۇلار قۇرئاندىكى بەلگىلىمە بويىچە، ”تۆرەلمىدىكى بالىنىڭمۇ ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىش ھوقۇقى بولىدۇ. ئىسمائىل ئالەمدىن ئۆتكەن بولسىمۇ، ئۇنىڭ ئوغلى مۇھەممەد ئىمامىلىققا ۋارىسلىق قىلىدۇ“ دەپ قارىدى. مىلادىيەنىڭ 765 ـ يىلى جەئفەر سادىق ئالەمدىن ئۆتتى. ئەسلىدە ئىچكى ئىختىلاپى بار شىئە مەزھىپى ئەمدىلىكتە بۆلۈنۈشكە باشلاپ، كۆپ سانلىقلار مۇسا كازىمنى 7 ـ ئىمام دەپ ئېلان قىلىدى. ئۇلار تارىختا

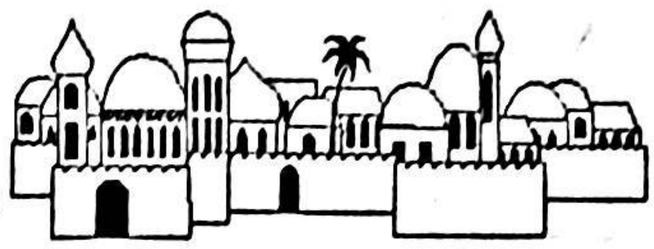

دەسلەپتە "مۇساۋىيە مەزھىپى" دەپ، كېيىنچە ئېتىقاد قىلىدىغان ئىمانلار سانىنىڭ 12 بولغانلىقىغا ئاساسەن، "ئون ئىككى ئىمامچىلار"دەپ ئاتالدى. ئاز بىر قىسىم شىئەچىلەر ئىسمائىلنى 7 ـ ئىمام دەپ ھېسابلىدى. شۇڭا ئۇلار ئۆزلىرى ئىمام دەپ ئېتىراپ قىلغان ئىسمائىلنىڭ مۇبارەك نامى بىلەن "ئىسمائىلىيە مەزھىپى" دەپ ئاتالدى. ئىسمائىلچىلار ئۆزلىرىنىڭ "ھەممە زات يەتتە بولىدۇ" دېگەن يەتتىلىك پەلسەپىسى بويىچە، "ئىمامىمۇ يەتتە بولىدۇ، ئىسمائىل 7 ـ ئىمام، شۇنداقلا ئەڭ ئاخىرقى ئىمام، ئۇ ئەبەدىي ئۆلمەيدۇ" دەپ قارايدۇ، شۇڭا ئۇلار "يەتتە ئىمامچىلار مەزھىپى"دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئىسمائىلىيە مەزھىپىدىكىلەر ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر ۋە ئوسمان خەلىپىلەرنىڭ خەلىپىلىك ئورنىنى ئېتىراپ قىلمايدۇ. ئۇلار مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام، ھەزرىتى ئەلى، بىبى فاتىمە زەھرا، ئىمامى ھۈسەن ئىبنى ئەلى، ئىمامى ھۈسەن ئىبنى ئەلى قاتارلىق بەش بۈيۈك شەخسنى بىر جەمەت ـ بىر نەسەبتىن دەپ ئېتىراپ قىلىپ، ئۇلارغا ئېتىقاد قىلىدۇ. شۇڭا ئۇلار "پەنج تەنلەر"(بەشچىلەر) دەپمۇ ئاتىلىدۇ. سۇننىيلەر مۇھەممەد پەيغەمبەردىن كېيىن خەلىپىلىكتە ئولتۇرغان ئەبۇ بەكرى، ئۆمەر، ئوسمان ۋە ھەزرىتى ئەلىدىن ئىبارەت تۆت خەلىپىنى قانۇنلۇق خەلىپىلەر دەپ قارايدۇ. شۇڭا ئىسمائىلچىلار ئۇلارنى "چاھاريارى" دەپ ئاتايدۇ. ئادەتتىكى چاغلاردىمۇ ئۇلار بىراۋ بىلەن پاراڭلاشقاندا، قارشى تەرەپنىڭ ئېتىقادىنى سورىغاندا: "سەن پەنج تەنمۇ ياكى چاھاريارىمۇ؟"دەپ سورايدۇ. بۇنىڭ مەنىسى سەن ئىسمائىلىيىمۇ ياكى سۇننىيمۇ؟ دېگەندىن ئىبارەت.

ھازىر ئىمام ئاغا ھۈسەيىن كەريم مەزكۇر مەزھەپنىڭ 49 ـ ئىمامى ھېسابلىنىدۇ. ئىسمائىلىيە مەزھىپى 25دۆلەتكە تارقالغان بولۇپ، 30مىليون مۇرىتى بار ئىكەن.

4. ئېلىمىز تاجىكلىرىنىڭ ئىسمائىلىيە ئېتىقادىنىڭ مەزمۇنى

ئېتىقاد مەزمۇنى ۋە شەكلىدىن ئېيتقاندا، ئېلىمىز تاجىكلىرى مۇھەممەد ئەلەيھىسسالام(مىلادىيە 570—632 ـ يىللار)نى ئەڭ شەپقەتلىك، مېھرىبان ۋە ھەممىگە قادىر ئاللاھنىڭ تىلى، كائىناتنىڭ باشچىسى، بارلىق مەۋجۇدىيەتنىڭ پەخرى، ئالەم خەلقىنىڭ شان ـ شەرىپى، ئەڭ ئۇلۇغ پەيغەمبەر دەپ ھېسابلاش بىلەن بىرلىكتە، مۇھەممەد ئەلەيھىسسالامدىن كېيىن ئۇنىڭ كۈيئوغلى ئەلى ئىبنى ئەبۇ تالىپ(600 ـ 661)نى قانۇنلۇق خەلىپە دەپ قارايدۇ. ئۇلار يەنە «قۇرئان كەريم»نى ئەڭ مۇقەددەس دەستۇر، ئىنسانلار سۆز ـ ھەرىكىتىنىڭ مىزانى دەپ ھېسابلاش بىلەن بىرلىكتە، ئەنئەنىچىلەردىن پەرقلىق ھالدا:"«قۇرئان كەريم»نىڭ ئاشكارا مەنىسى ۋە يوشۇرۇن مەنىسى بولىدۇ، ئۇنىڭ يوشۇرۇن مەنىسىنى پەقەت ئىمامىلارلا چۈشىنەلەيدۇ ۋە شەرھلىيەلەيدۇ"

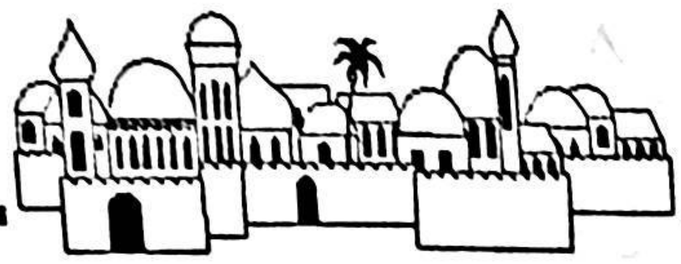

دەپ قارايدۇ. شۇڭا ئۇلار بۇ ئالاھىدىلىكى بىلەن "باتتن مەزھىپى" دەپمۇ ئاتىلىدۇ.

ئېلىمىز تاجىكلىرى بەش ۋاق نامان ئوقۇشنى تەشەببۇس قىلىدۇ. لېكىن ئۇلار ئەتىگەنلىك ۋە كەچقۇرۇنلۇق ئىككى ۋاق نامازنى ئۆتەش پەرز، قالغان ئۈچ ۋاق نامازنى شارائىتقا قاراپ ئۆتسە بولىدۇ دەپ قارايدۇ. نامان ئومۇمەن ئۆيدە ئوقۇلىدۇ. چوڭراق نامازلار(مەسىلەن قۇربان ھېيت نامىزى) تاجىكلارنىڭ دىنىي پائالىيەت سورۇنى بولغان جامائەتخانىدا ئوقۇلىدۇ. نامان ئوقۇغاندا ئومۇمەن تەسۋى ئىشلىتىلىدۇ. نامازنىڭ ئەڭ مۇھىم مەزمۇنى مۇھەممەد پەيغەمبەر، ھەزرىتى ئەلى، بىبى فاتىمە زەھرا، ئىمامى ھەسەن، ئىمامى ھۈسەن قاتارلىقلاردىن تارتىپ زامانىمىزدىكى ھازىر ئىمام ئاغاخان كەرىم ھۈسەينىگىچە بولغان 49 ئىمامنىڭ ئۇلۇغلۇقى مەدھىيىلىنىدۇ. ھەر بىر ئىمامنىڭ ئۇلۇغ نامى 101 قېتىم نۆۋەت بىلەن تىلغا ئېلىنىدۇ. نامازدا "يا مۇھەممەد، يا ئەلى" كۆپرەك تەكرارلىنىدۇ.

5. ئىسمائىلىيە ئېتىقادىنىڭ تىلدىكى ئىپادىلىرى

ئىسمائىلىيە مەزھىپىنىڭ ئەقىدە-تەرغىباتلىرى تاجىكلارنىڭ پۈتكۈل تۇرمۇشىغا، سۆز-ھەرىكىتىگە، ئۆرپ-ئادەت ۋە قائىدە-يوسۇنىغا سىڭىپ كەتكەن. كىشىلەر ئۆزئارا سالاملاشقاندا، خوشلاشقاندا، بىر-بىرىنى قۇتلۇقلاپ مۇبارەكلىگەندە، توي-تۆكۈن، ئۆلۈم-يېتىم، نەزىر-چىراغ، ھېيت-ئايەم، يېمەك-ئىچمەك، كىيىم-كېچەك، تۇرار جاي، سەپەر-مەنزىل، تۇغۇت مۇبارەك، ئات قويۇش، دوست تۇتۇش.قاتارلىق بىر يۇرۇش ئەنئەنىلىرىدە، "يا مۇھەممەد، يا ئەلى"، "ياپىرى دەستگىر"، "يا مەۋلانە ئەلى"، "يا ئەلى مەدەت"، "ئاللاھ ساقلا يار"، "يا پەرۋەردىگارى مەۋلا"، "مۇبارەكى كارى خەير"، "ئاللاھ دەرگاھىدا ساقلىغاي"، "ئاللاھ ئۆزى يار"، "ئاللاھ گۇۋاھ"، "ئاللاھ جاجىسىنى بەرگەي"، "ئاللاھتىن باشقىسى بىكار"، "ئاللاھ نېسىپ قىلغاي"، "ئاللاھ بەرىكەت بەرگەي"، "ھەرىكەت بەندىدىن، بەرىكەت خۇدادىن"، "فەيز ئەز نەبى، كەرەم ئەز مەۋلا"، "مۇبارەكى تىرەنداز"، "توي خۇدانىڭ خەزىنىسى"، "كېسەل باشقا، ئەجەل باشقا"، "رىزىق خۇدادىن، ئامال بەندىدىن..." دېگەندەك سۆزلەرنى ئىشلىتىپ، ئۆزلىرىنىڭ ئاللاھنىڭ مۆمىن بەندىسى ئىكەنلىكىنى بىلدۈرۈشىدۇ. تاجىكلار: "ئادەم تۇغۇلۇشى بىلەن تەڭلا ئۇنىڭ پېشانىسىنىڭ ئوڭ تەرىپىدە نۇر، سول تەرىپىدە شەيتان ئورۇن ئالغان بولىدۇ" دەپ قارايدۇ ۋە ھەر بىر كىشىنىڭ ئۆز ئۆمرىدە قىلغان-ئەتكەنلىرىدىن ياخشى ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى نۇرنىڭ توغرا يولغا باشلىغانلىقىنىڭ نەتىجىسى دەپ ھېسابلىسا، ئەسكى ئىشلىرىنىڭ ھەممىسىنى شەيتان ۋەسۋەسىسىدىن

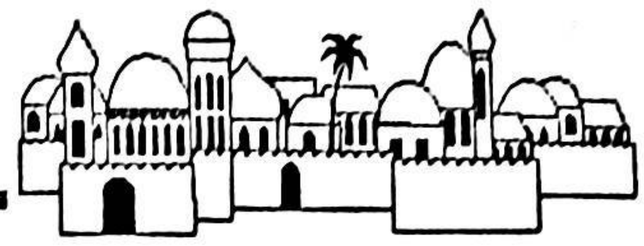

بولغان دەپ قارايدۇ، بۇلار توغرىسىدىكى ھېساب-كىتابلار ئاخىرەت سوراقخانىسىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ دەپ ھېسابلايدۇ.

6. تاجىكلارنىڭ دىنىي پائالىيەت سورۇنى — جامائەتخانا

تاجىكلارنىڭ چوڭ-چوڭ دىنىي پائالىيەتلىرى بىردەك دىنىي پائالىيەت سورۇنى بولغان جامائەتخانىدا ئېلىپ بېرىلىدۇ. ئادەتتە ھەر بىر يېزا-كەنتلەردە جامائەتخانا سېلىنغان بولىدۇ. جامائەتخانىنىڭ قۇرۇلمىسى مەسچىتلەرگە ئانچە ئوخشىمايدۇ. ئۇنىڭ ئىچىدە ئىمام تۇرىدىغان مېھراب بولمايدۇ. پەقەت قىبلە تەرەپتىكى تامغا ئىمامنىڭ رەسمىنى ئاسىدىغان تەكچە ياكى ئويۇق چىقىرىلىدۇ. بەزى جامائەتخانىلاردا ئاياللار مەخسۇس نامаз ئوقۇيدىغان ئۆي-خانىلار بولىدۇ. بۇ ئۆي-خانىلار ئەرلەرنىڭ نامаз ئوقۇيدىغان ئۆيلىرىدىن پەنجىرىلەر ئارقىلىق ئايرىلىپ تۇرىدۇ.

تاجىكلارنىڭ جامائەتخانىلىرى نىسبەتەن چوڭ بولۇپ، ئۇلار نوقۇل نامаз ئوقۇيدىغان سورۇنلا بولۇپ قالماستىن، يەنە ئىسمائىلىيە مۇرتلىرى تۇنەك ئۆتكۈزىدىغان، ھېيت-ئايەم نامىزىنى ئوقۇيدىغان سورۇن بولۇپ ھېسابلىنىدۇ (ئىلگىرى جامائەتخانىلاردا كىچىك بالىلار يىغلىپ ئوقۇيتتى). تۇنەك كېچىلىرىدە جامائەتخانىلاردا ئاللاھ تائالا ۋە پەيغەمبەرلەرگە ھەمدۇسانا ئوقۇلىدۇ. چوڭراق جامائەتخانىلاردا كۆپلىگەن ھۇجرا-خانىلار بولۇپ، ئۇلارنىڭ بەزىلىرىدە مۇساپىر بولۇپ كەلگەن مۇرتلارغا غىزا-تائام بېرىلىدۇ.

جامائەتخانىنىڭ چىقىم-خىراجەتلىرى ھېيت-ئايەم ۋە باشقا نامازلاردا مۇرتلار ئىئانە قىلغان پۇل-پۇچەك ۋە باشقا ماددىي نەرسىلەردىن كېلىدۇ. بۇ خىل ئىئانىنىڭ مۇقىم سانى بولمايدۇ. جامائەتخانىلاردا پەقەت ئىسمائىلىيە مۇرتلىرىلا پائالىيەت ئۆتكۈزىدۇ. ئەگەر غەيرى مەزھەپتىكى بىچارە-غېرىب، يېتىم-يېسىرلار كەلسە خەير-ساخاۋەتكە ئېرىشىدۇ.

7. تاجىكلاردا ھەج ۋە تاۋاپ

تاجىكلاردا ھەج تاۋاپ قىلىش ئىككى خىل بولىدۇ: بىرى، مەككىگە بېرىپ ھەج تاۋاپ قىلىش؛ يەنە بىرى، ھازىر ئىمامنى تاۋاپ قىلىپ، ئۇنىڭ مۇبارەك دىدارىنى كۆرۈش، ئۇنىڭدىن پەرمان ئېلىش. مەككىگە بېرىپ ھەج قىلىش پەرز جۈملىسىدىن ھېسابلىنىپ، ھاجى ھېسابلىنىدۇ. ئىسمائىلىيە پىرخانىسىغا بېرىپ، ھازىر ئىمامنىڭ دىدارىنى كۆرۈپ ئۇنىڭدىن مۇبارەكى پەرمان ئېلىپ كېلىشمۇ ئەك ئۇلۇغ ئىش قاتارىدا ھېسابلىنىپ، مۇشۇنداق قىلالىغان كىشىمۇ ھاجى دەپ ئاتىلىپ، بەختلىك كىشى ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە بۇ ئىككى خىل ھەج تاۋاپ ئىچىدە ھەرەمگە بېرىپ بەيتۇللاھنى زىيارەت قىلىشنى زاھىرى ھەج، ھازىر ئىمامنى تاۋاپ قىلىشنى باتىنى ھەج دەپ قارايدۇ. ھەر ئىككى ھەجنى بەجا

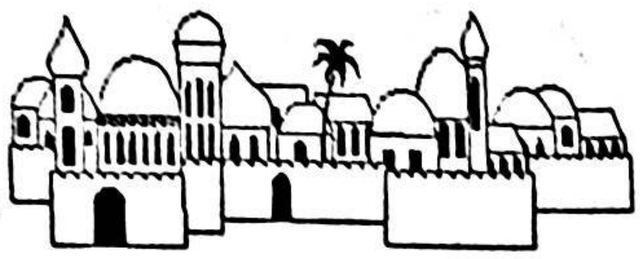

قىلالىغان كىشىلەر بۇ ئالەم، ئۇ ئالەمدىكى ئەڭ يەختلىك ئىنسان ھېسابلىنىپ، خەلق ئىچىدە "ھاجى" دەپلا ئاتىلىدۇ. بەلكى ئەڭ يەختلىك كىشى دەپ يۈكسەك ھۆرمەتتىن بەھرىمەن بولىدۇ. ئىسمائىلىيە مۇرتلىرى بۇرۇن ھىندىستاننىڭ بومباي شەھرىگە بېرىپ، ئىسمائىلىيە پىرخانىسىدا ئاغاخاننى تاۋاپ قىلاتتى، ئۇنىڭدىن مۇبارەكى پەرمانىنى ئېلىپ كېلەتتى.

8. دىنىي سېلىق — سەركارى ۋە دەرۋىزە

ئىسمائىلىيە مەزھىپىدە ئىككى خىل دىنىي سېلىق بار. ئۇنىڭ بىرى "سەركارى"، يەنە بىرى "دەرۋىزە" دەپ ئاتىلىدۇ. سەركارنىڭ تاجىك تىلىدىكى مەنىسى "چوڭ ئىشلار خىراجىتى" ياكى "باشلام ئىش خىراجىتى" دېگەندىن ئىبارەت. سەركارى بېرىش ھەر بىر مۇرتنىڭ مۇقەددەس بۇرچى ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە ھەر بىر مۇرىت ئۆز كىرىمىنىڭ ئوندىن بىر قىسمىنى سەركارى قىلىش كېرەك. بۇ ئەمەلىيەتتە ئاللاھ يولىغا سەدىقە قىلىش جۈملىسىگە كىرىدۇ. سەركارنى ھەر قايسى جايلاردىكى سەئىد-خوجىلار يىلدا بىر قېتىم ھەر بىر ئائىلىگە بېرىپ، فاتىھە ئوقۇپ، يىغىپ توپلايدۇ. ئاندىن ئۇنى سان-سىپىرى بويىچە ئىمام تۇرۇشلۇق پىرخانىغا تاپشۇرۇپ بېرىدۇ. سەركارى قىلىنغان مادىي بۇيۇملار ياكى پۇل-پۇچەكلەر ئومۇمەن دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ خىراجىتى قىلىنىدۇ. ئۇنىڭ بىر قىسمى مەكتەپ، دوختۇرخانا، جامائەتخانا سېلىشقا، يەنە بىر قىسمى بولسا يېتىم-يېسىرلار، مۇساپىر بىچارىلەرگە خەير-ساخاۋەت قىلىپ ئىشلىتىلىدۇ.

"دەرۋىزە" مۇ بىر خىل دىنىي سېلىق بولۇپ، ئۇ يەرلىك دىنىي پائالىيەتلەر ئۈچۈن چىقىم قىلىنىدۇ. ئۇنىمۇ ھەر قايسى جايلاردىكى سەئىد-خوجىلار يىغىپ، مۇناسىۋەتلىك دىنىي پائالىيەتلەرنىڭ خىراجىتى قىلىپ ئىشلىتىدۇ.

كۆرۈنۈپ تۇرۇپتىكى، سەركارى بىرقەدەر ئالىي دىنىي سېلىق بولۇپ، ئۇ بىردەك ئىمامغا تاپشۇرۇلىدۇ. دەرۋىزە بولسا يەرلىك دىنىي سېلىق بولۇپ، ئۇنى سەئىد-خوجىلار ئەھۋالىغا قاراپ بىر تەرەپ قىلىدۇ. ئۇلارنىڭ خاراكتېرى ئوخشىمىغانلىقتىن، ھەر بىر ئائىلە ئۆشرە-زاكات قىلغاندا، ئۆزى تاپشۇرغان سېلىقنىڭ سەركارى ياكى دەرۋىزە ئىكەنلىكىنى ئېنىق ئېيتىش كېرەك. سەئىد-خوجىلارمۇ ئايرىم-ئايرىم تىزىملايدۇ. ئۇلارنى ئارىلاشتۇرۇۋېتىشكە، ئارا يولدا خىيانەت قىلىشقا بولمايدۇ. مۇشۇ سەۋەبلىك، سەئىد-خوجىلارمۇ بۇ ئىككى خىل دىنىي سېلىقنى يىغقاندا، ئارىلىشىپ كېتىشتىن بەك ئېھتىيات قىلىدۇ.

9. تاجىكلاردا مازار تاۋاپچىلىقى

مازار تاۋاپچىلىقى ئىسمائىلىيە مەزھىپى پائالىيەتلىرىدە مۇھىم بىر دىنىي پائالىيەت ھېسابلىنىدۇ. ئۇزاق تارىخلاردىن بۇيان، ئىسمائىلىيە مۇرتلىرى

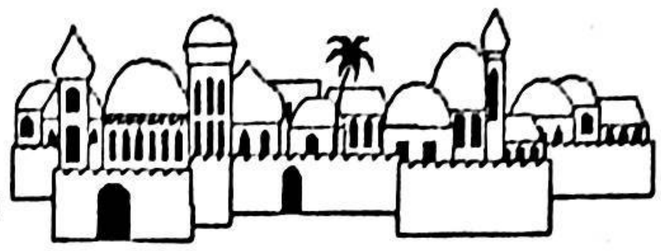

ئۆز مەزھىپى تارىخىدىكى مەشھۇر پائالىيەتچىلەرنى ئەسلەش ـ خاتىرىلەش ئۈچۈن، ئۇلارغا ئاتاپ مازارلارنى بىنا قىلغان ھەم بۇ مازارلارنى مۇقەددەس زىيارەتگاھ قىلىپ، قارارلىق تاۋاپ قىلىدىغان جايغا ئايلاندۇرغان. تاشقورغان رايونىدا نېمە كۆپ دېسە بىرى تاغ كۆپ، بىرى مازار كۆپ. بۇ مازارلارنىڭ بىر قىسمى ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ ئاخىرەتگاھلىرى بولسا، بىر قىسىملىرى ئۇلۇغلار قەدەمگاھلىرى. بۇلار توغرۇلۇق تاجىكلار ئارىسىدا رەڭگارەڭ قىزىقارلىق ھېكايە ـ رىۋايەتلەر ساقلىنىپ كەلمەكتە. تاشقورغان رايونىدىكى مازارلاردىن مازار قويچىلىق فېرمىسىدىكى سەئىد ھەسەن مازىرى ۋە رىشدىي يېزا قۇزغۇن كەنتىدىكى ئەمىر بىننى ئەمزە مازىرى، تاشقورغان ناھىيە بازىرىنىڭ شىمالىدىكى شاھ ئەۋلىيا مازىرى، بەلدىر يېزىسى شىندې كەنتىدىكى ئۆمەر مەئدى كەرب مازىرى، تىزناپ يېزىسىدىكى تال مازار، لەڭگەر مازىرى، سەۋزى پۇشت مازىرى، داتۇڭ يېزىسىدىكى بەمافلى ۋەلى مازىرى ۋە بەمافلى مۇجەررەد مازىرى قاتارلىقلار بار.

تاجىكلاردا مازار تاۋاپچىلىقى ئىككى خىل بولىدۇ: بىر خىلى تاشقورغانىنىڭ زەرەپشان دەريا‌سى ساھىلىدىكى بەمافلى ۋەلى ۋە بەمافلى مۇجەررەد مازىرىدىكى شەيخلەر بۇ مازارلاردىكى "تۇغ شەددە"نى كۆتۈرۈپ يۈرتمۇيۇرت ئايلىنىدۇ. ئۇلار قەيەرگە بارسا، شۇ يەردىكى خەلقلەر "تۇغ شەددە"نى تاۋاپ قىلىپ، ئازدۇر ـ كۆپتۇر سەدىقە قىلىدۇ. بۇ ئۆز جايىدا تاۋاپ قىلىش دەپ ئاتىلىدۇ. يەنە بىرى، كىشىلەرنىڭ ئۆيىدە ئېغىررا‌ق ئاغرىق ـ سىلاق كۆرۈلسە ياكى كۈتۈلمىگەن بالايىئاپەت يۈز بەرسە، شۇ ئائىلە مال سويۇپ، يېقىن ئەتراپىتىكى مازارلىققا بېرىپ، ئەۋلىيا ـ ئەنبىيالارنىڭ ئۆز پاناھىدا ساقلاپ، كەلگەن بالا ـ قازادىن قۇتۇلدۇرۇشىنى ئىلتىجا قىلىدۇ. بۇ خىل تاۋاپنىڭ ۋاقتى قارارسىز بولىدۇ. بۇلاردىن باشقا كىشىلەر سەپەردە مازارلاردىن ئۆتكەندە، دۇئا ـ تىلاۋەت قىلىپ، پۇل ـ پۇچەك ياكى قەنت ـ گېزەك چىقىرىپ سەدىقە قىلىدۇ ۋە باشقىلار.

10. تاجىكلار ئېتىقادىدىكى پەرز ۋە پەرھىزلەر

دىنىي ئېتىقاد، مىللىي ئۆرپ ـ ئادەت ۋە تۇرلۇك قائىدە ـ يوسۇنلار تۇپەيلىدىن، تاجىكلارنىڭ يېمەك ـ ئىچمەك، كىيىم ـ كېچەك، تۇرار جاي، سەپەر ـ مەنزىل، مېھماندارچىلىق، كۆرۈشۈش، سالاملىشىش، خوشلىشىش، توي ـ تۆكۈن، ئۆلۈم ـ يېتىم، نەزىر ـ چىراغ، ھېيت ـ ئايەم، ئائىلە ـ نىكاھ، بالا تەربىيىلەش، مىراس تەقسىماتى، دوست تۇتۇش، باردى ـ كەلدى، ئېلىم ـ بېرىم ۋە باشقا تۇرمۇش ئادەتلىرى بىلەن قائىدە يوسۇنلىرىدا بىر مۇنچە پەرز ۋە پەرھىزلەر شەكىللىنىپ، بۇلار بىر خىل ئىجتىمائىي ئەخلاق مىزانى سۈپىتىدە رول ئويناپ كەلمەكتە:

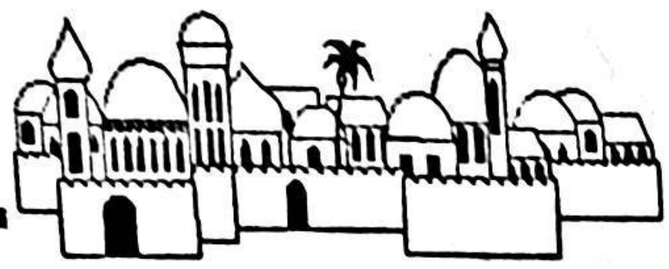

1. ئاتا ـ ئانا تېخى هايات مەزگىلىدە، پەرزەنتلەرنىڭ ئۆي ئايرىپ چىقىشى مەنئى قىلىنغان. چۈنكى، پەرزەنت بولغۇچىنىڭ ئەڭ بۈيۈك بۇرچى ئاتا ـ ئانىسىنى بېقىش، ئاسراش، ئۇلارنى خاتىرجەم تۇرمۇش كەچۈرۈش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش. كىمكى بۇ بۇرچىنى ئادا قىلمىسا، "بۇزاپا بالا" نامىغا قېلىپ، خەلقنىڭ لەنەت ـ قارغىشىغا ئۇچرايدۇ.

2. بالا يەتتە ـ سەككىز ياشلارغا كىرگەندە سۈننىتىنى قىلىش، بالاغەتكە يەتكەندە تويىنى قىلىش ئاتا ـ ئانىنىڭ بۇرچى، پەرزى ۋە قەرزى ھېسابلىنىدۇ.

3. يېتىم ـ يېسىر ۋە غېرىب ـ بىچارىلەرنىڭ ھەققىنى يېيىش چوڭ گۇناھلارنىڭ بىرى ھېسابلىنىدۇ. ئۇلارغا خەير ـ ساخاۋەت قىلىش پەرز جۈملىسىگە كىرىدۇ.

4. زىناخورلۇق گۇناھتۇر. بولۇپمۇ ئۇرۇق ـ تۇغقان، قۇدا ـ باجا، دوست ـ يارەنلەر ئارىسىدا زىنا قىلىش بەتتىيەتلىك ۋە قارا يۈزلۈك ھېسابلىنىپ، ھەممە ئادەم ئۇنداق كىشىلەردىن ھەزەر ئەيلەيدۇ.

5. بىر ئاننىڭ سۈتىنى ئەمگەن باللار، ھەتتا يات ئادەمنىڭ باللىرى مەلۇم سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن بىر ئاننىڭ سۈتىنى ئەمگەن بولسا، ئۇلار ئوخشاشلا قېرىنداشلار ھېسابلىنىپ، ئۇلارنى چېتىپ تويىنى قىلىشقا بولمايدۇ.

6. ھېيت ـ ئايەم ۋە ئۆلۈم نامازلىرىغا ئايال، قىزلارنىڭ قاتنىششى مەنئى قىلىنىدۇ.

7. ئايال، قىزلارنىڭ چېچى چۈۋۈلغان ھالەتتە يۈرۈش ـ تۇرۇشى مەنئى قىلىنىدۇ.

8. قىبلە تەرەپكە قاراپ يېتىشقا، ئۇخلاشقا بولمايدۇ. پەقەت ئادەم ئۆلگەن چاغدىلا يۈزىنى قىبلە تەرەپكە قارىتىپ يەرلىككە قويۇشقا بولىدۇ.

9. تاجىك ئەقىدىلىرىدە، چارشەنبە كۈنى دۇنيا بىنا بولغان كۈن دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا چارشەنبە كۈنى تۇپراققا تېگىش مەنئى قىلىنغان، ئۆلگۈچىنى بۇ كۈندە يەرلىككە قويۇشقا بولمايدۇ. چارشەنبە كۈنى يەنە كىر ـ قات يۇيۇشقا، چاچ يۇيۇشقا، قۇلۇم ـ قوشنىلار ئارا سۆت، تۇز بېرىشكە بولمايدۇ.

10. جۈمە كۈنى يەرلىككە قويۇلغان كىشى ئەڭ بەختلىك ھېسابلىنىدۇ. ئادەتتە بۇ كۈن "باقي دۇنيا سەپەر كۈنى" دەپ قارىلىدۇ. شۇڭا جۈمە كۈنى سەپەرگە چىقىشقا، ئۆي كۆچۈشكە بولمايدۇ.

11. سەپەرگە چىققۇچى كىشى يولغا چىقىدىغان چاغدا، ئۆيگە كەلگەن مېھمان تېخى قوزغالمىغاندا، ئۆينى تازىلاشقا، چاڭ ـ توزان چىقىرىشقا بولمايدۇ، ئەگەر شۇنداق قىلىنسا، يامانلىق تىلەش ھېسابلىنىدۇ.

12. تاجىكلارنىڭ نەزىرىدە تۇز ئەڭ پاك، ئەڭ ساپ نەرسە

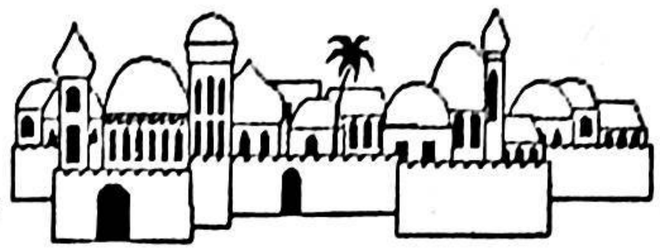

هېسابلىنىدۇ. شۇڭا، تۇزنى دەسسەشكە، تۇز ئۈستىدە چوڭ-كىچىك تەرەت قىلىشقا، تۇزنى خارلاشقا بولمايدۇ. كىم تۇزنى خارلىسا، كۆزى كور بولىدۇ، دەپ قارىلىدۇ.

13. ئۆرە تۇرۇپ هاجەت قىلىش، ئۆرە تۇرۇپ غىزالىنىشمۇ يامان هەربىر-ەت، بەتقىلىق دەپ قارىلىدۇ.

14. يالاڭئاياغ قازان بېشىغا چىقىش بىشە-ملىك بولىدۇ. يالاڭئاياغ قازان بېشىغا چىققاندا، نازۇنېمەت هارام بولىدۇ، دەپ قارىلىدۇ.

15. ئاتنىڭ كۇچى هالال. شۇڭا تاجىكلار ئاتنىڭ گۆشىنى يېمەيدۇ، قىمىزنى ئىچمەيدۇ.

16. هالال مالنىڭ بوغۇزلانمىغانلىرىنىڭ گۆشىمۇ هارام گۆش هېسابلىنىپ، بۇنداق مالنىڭ گۆشىنى يېيىش مەنئى قىلىنغان.

17. تاجىكلارنىڭ قارىشىدا، كۆشىگۈچى هايۋانلار هالال، كۆشىمىگۈچى هايۋانلار هارام هېسابلىنىپ، كۆشىگۈچى هايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېگۈلۈك، كۆشىمىگۈچى هايۋانلارنىڭ گۆشىنى يېمىگۈلۈك.

18. تاجىكلارنىڭ نەزىرىدە، ئادەم ئۆلتۈرۈش كەچۈرگىلى بولمايدىغان گۇناھ هېسابلىنىدۇ. قان قەرزى بۇ دۇنيا ۋە ئاخىرەتتە تۇگەتكىلى بولمايدىغان ئەڭ چوڭ قەرز دەپ قارىلىدۇ.

19. "سەركارى" بىلەن "دەرۋىزە"دىن ئىبارەت ئىككى خىل دىنىي سېلىقنى تاپشۇرۇش پەرز جۇملىسىگە كىرسە، تاپشۇرماسلىق گۇناھ دائىرىسىگە كىرىدۇ.

11. تاجىكلاردا دىنىي خادىملار ۋە ئۇلارنىڭ رولى

ئىسمائىلىيە مەزھىپىنىڭ ئۆزىگە خاس دىنىي خادىملىرى بار بولۇپ، ئۇلارنىڭ تۇتقان ئورنى، خىزمىتى ۋە ئويناىدىغان رولى ئوخشاش بولمايدۇ.

"ئىمام" دىنىي داھىلارغا قارىتىلىدۇ. ئادەتتە ئىمام جەزمەن هەزرىتى ئەلى نەسەبىدىن بولىدۇ. ئىسمائىلىيە مەزھىپىدە هەزرىتى ئەلىدىن باشلاپ هازىرقى ئاغا كەرىم هۇسەينگە قەدەر جەمئىي 49 ئىمام بار. ئۇلار خەلق ئىچىدە "هايات ئىگەم" دەپ تەسۋىرلىنىدۇ.

"مۇكى"ـــ بىر خىل ئالىي دىنىي ئۇنۋان ياكى دىنىي هوقۇق بولۇپ، ئۇنى هازىرقى ئىمام بېرىدۇ ياكى تەيىنلەيدۇ. ئۇنىڭدا مۇرىت قوبۇل قىلىش هوقۇقى، دىنىي ئىشانە يىغىش هوقۇقى، ئىمامنىڭ پەرمانلىرىنى يەتكۈزۈش ۋە ئىجرا قىلىش هوقۇقى بولىدۇ. بارلىق مۇرىتلار "مۇكى"نى پىر دەپ هۆرمەتلەيدۇ. ئېلىمىز تاجىكلىرى ئىچىدىن ئىلگىرى-كېيىن بولۇپ، سەئىد مەۋلا بەخش، سەئىد ئاسىق دىنشاھ، سەئىد ياقۇتشاھ، سەئىد ئەبۇ سەئىدخان، خان ئېيشان قاتارلىق بىرقانچە كىشى ئاغاخان تەرىپىدىن "مۇكى"لىق ئۇنۋانىغا ئېرىشكەن.

بۇنىڭدىن باشقا، سەئىدلەر، خوجىلار، ئەلەملەر، خەلپىلەر، قازىلارمۇ بار بولۇپ، بۇلار ئاساسەن تۈرلۈك دىنى پائالىيەتلەر، ھېيت ـ ئايەم نامازلىرى، نىكاھ، نەزىر ـ چىراغ رەسمىيەتلىرىنى ئۆتەيدۇ ۋە مۇناسىپ سەدىقىگە ئېرىشىدۇ.

يۇقىرىقىلاردىن باشقا، تاجىكلارنىڭ دىنىي ئېتىقاد مەزمۇنىدا يەنە بومباي، شىنگان دۇلدۇلى، ئاغا قەدەمگاھى، قوغۇشلۇق كېلگېت بۇلىقى قاتارلىق مۇقەددەس جايلار؛ ھەزرىتى ئەلىدىن تارتىپ تا ھازىرقى دەۋرگە قەدەر مەيدانغا كەلگەن مەشھۇر شەخسلەر؛ «قۇرئان كەرىم»، رۇمىنىڭ «مەسنەۋى شەرىف» كىتابى، ناسىر خىسراۋنىڭ «سەفەرنامە»، «نىكاھنامە»، «تەكبىرى چىراغنامە» ئەسەرلىرى قاتارلىق دەستۇرلار؛ دىنىي ھېيت ـ ئايەملەردىن قۇربان ھېيت، روزى ھېيت قاتارلىقلار؛ ئاغرىق ـ سىلاقلارنى داۋالايدىغان دىنى داۋالاش ئۇسۇللىرىدىن "دۇئالىق سۇ"، "دۇئالىق ئىسرىق"، "دۇئالىق تۇمار" قاتارلىقلار بار.

ئومۇمەن، تاجىكلارنىڭ دىنى ئېتىقاد مەزمۇنى ۋە شەكلى مۇرەككەپ بولۇپ، ئۇ مىللىي ئۆرپ ـ ئادەتنىڭ بىر قىسمىغا ئايلىنىپ، تاجىكلارنىڭ دىن مەدەنىيىتىنى شەكىللەندۈرگەن.

پلانلىغۇچى: ئەركىن ئابدۇقادىر
مەسئۇل مۇھەررىر: ياقۇپ مۇھەممەتروزى
تەكشۈرۈپ بېكىتكۈچى: ئادىل ھاجى كېرەم
مەسئۇل كورراكتور: شەمشىنۇر ھوشۇر
بەتچىك: ئىلياس ئىسلامبەك، شەمشىنۇر ھوشۇر

ھىدايەت گۈلزارى (2)

نەشرگە تەييارلىغۇچى: شەمشىدىن ھاجى

نەشر قىلغۇچى : مىللەتلەر نەشرىياتى
ئادرېسى : بېيجىڭ شەھرى خېپىڭلى شىمالىي كوچا 14- قورۇ
پوچتا نومۇرى: 100013، تېلېفون نومۇرى: 64290862 - 010
ساتقۇچى : جايلاردىكى شىنخۇا كىتابخانلىرى
باسقۇچى : بېيجىڭ دىشىن باسما زاۋۇتى
نەشرى : 2007-يىل 6-ئايدا 1- قېتىم نەشر قىلىندى
بېسىلىشى : 2007-يىل 6-ئايدا بېيجىڭدا 1- قېتىم بېسىلدى
ئۆلچىمى : 1092× 787 م م. 16 كەسلەم
باسما تاۋىقى : 50.75
سانى : 0001 - 4000
باھاسى : 55.00 يۈەن
ISBN 978-7-105-08374-9/B.353(维 37)

策　　划：艾尔肯·阿不都卡德尔
责任编辑：牙库甫
责任校对：夏美希努尔·吾守尔
审定：阿地力·阿吉克力木
排　　版：伊里亚斯，夏美希努尔·吾守尔

图书在版编目(CIP)数据

《中国穆斯林》杂志优秀文稿选编.2：维吾尔文/夏米西丁·哈吉选编.
—北京：民族出版社，2007.6
ISBN 978-7-105-08374-9

Ⅰ.中…　Ⅱ.夏…　Ⅲ.伊斯兰教—中国—文集—维吾尔语
（中国少数民族语言）Ⅳ.B968—53
中国版本图书馆 CIP 数据核字(2007)第 089954 号

出版发行：民族出版社　　http://www.mzcbs.com
社　　址：北京市和平里北街 14 号　　邮编：100013
电　　话：010-64290862 (维文室)
印　　刷：北京迪鑫印刷厂
版　　次：2007年 6 月第 1 版　2007 年 6 月北京第 1 次印刷
开　　本：1 / 16　787×1092毫米
印　　张：50.75
印　　数：0001-4000 册
定　　价：55.00 元
ISBN　978—7—105—08374—9/B.353(维 37)